

భగవద్గీత

ఆధ్యాత్మిక, జ్యోతిష, వాస్తు, ఆరోగ్యాది అనేక విషయాలు తెలుసుకోండి... ఫ్రీన్ బుక్

ఆధ్యాత్మిక గ్రంథ నిలయం

Like us to follow

@mohanpublications

మోహన్ పబ్లికేషన్స్

కోటగుమ్మం, అజంతా హోటల్ ఎదుట,
రాజమహేంద్రవరం - 533101.

శ్రీమ ష రామానుజాయ నమః

శ్రీ మ ద్భ గ వ ద్గీ త

ప్ర థ మ ప ట్క ము

ప్రణిపదార్థ - తాత్పర్య - రామానుజభాష్య

ఆంధ్రానువాద సహితము

గ చ యి త లు

శ్రీశ్రీశ్రీ ద్రిదండి శ్రీమన్నారాయణరామానుజజీయరుస్వామివారు

తాత్పర్య చంద్రికావివరణ

విశేషార్థములు

న్యాయ వేదాంత విద్వాన్

తె. కం. గోపాలాచార్యస్వామివారు

ప్ర కా శి స ము

శ్రీ మదుభయ వేదాంతాచార్యపీఠము

వెల : 15-00

గీతార్థతత్వజిజ్ఞాసులకు మా చిన్న విన్నపము

శ్రీమద్భగవద్గీత కనేక భాష్యము లనేకభాషలలో వెలసినవి. అందు ప్రథానముగా పరిగణింపబడు భాష్యములు మతత్రయాచార్యులు ప్రసాదించినవి. వానివైనకూడా వ్యాఖ్యానము లవతరించి వానికి వన్నె తెచ్చినవి. అట్టిగీతాభాష్య వ్యాఖ్యానములలో శ్రీ వేదాంతదేశికస్వామివారు భగవద్రామానుజుల భాష్యముపై వ్రాసి కృపవేసిన “తాత్పర్యచంద్రిక” యను వ్యాఖ్యానము చాలా ప్రసిద్ధమైనది.

భగవద్రామానుజుల శ్రీభాష్యమునకు వ్యాఖ్యానమైన వ్యాసాచార్యులు ప్రసాదించిన శ్రుతప్రకాశికవంటి దీతాత్పర్యచంద్రిక.

శ్రీవారి గీతాభాష్యమునకు,

“అపి జీవేదవీత్యాపిస్తనం మాతః స్తనన్దయః
నత్వవీత్వైవవేదాన్తీ వ్యాసాచార్య పచన్సుభామ్.”

చంటిబిడ్డ తల్లి పాలుత్రాగున్నను బ్రతికియున్న యుండవచ్చునుగాని వ్యాసాచార్యులు ప్రతిపాదించిన శ్రీభాష్యవ్యాఖ్యానముగు శ్రుతప్రకాశికారసాస్వాదమును చేయని వేదాంతి బ్రతుకనేరదు అనినట్లు గీతాభాష్యమున కీతాత్పర్యచంద్రికా వ్యాఖ్యానమున్ను అట్టిదే.

శ్రీభాష్యకారులు తమ నిరుపమబుద్ధికాశలముతో నిర్వచించిన కొన్నిగీతా ఘట్టములను శ్రీ దేశికులవారు చక్కని అప్రదృష్టయుక్తిప్రయోగాదులతో సమర్థించినస్థలములం దనేకములు కలవు. ఉదాహరణమునకై మొదటియధ్యాయమున

“అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితం”

అనుష్లోకమునందలి పరోక్షనిర్దేశపరమైన “తత్” శబ్దాన్వయమున కితరవ్యాఖ్యాతలు కొట్టిన పట్టిలను చూచిన వారి పాండిత్యప్రకర్షకంతో జాలికలుగును. అట్టితరిచునభాష్యకారులు “తత్” అనుశబ్దమును “బల”ముతో సమానాధికరణపదముగా (విశేషణముగా) నన్వయించక కారణపరముగా తత్ = తస్మాత్కారణాత్ అని యర్థమును సాయించి యతిసరసముగా సమన్వయించిరి. దానిపై పూర్వపక్షులు చేయు ఆశంకల నన్నిటిని వీరు ప్రామాణికసరళసరసయుక్తులతో నెంతసేర్పుగా నిరసించి సమర్థించిరో గమనించినచో వారికి శ్రీరామానుజులపట్టగల గౌరవభావము వ్యక్తమగుచున్నది. 3వ యధ్యాయమున చివరష్లోకమున “యో బుద్ధేః పరతన్తు సః”

అనుపదమునకు ప్రకరణమును విడిచి యెచ్చటనో కఠోపనిషద్వాక్యమును పురిస్కరించుకొని యితరులు భగవత్పరముగా వ్యాఖ్యానింపగా శ్రీభాష్యకారులు ప్రాకరణిక “కామ” పరముగా చేసిన అర్థమును శ్రీదేశికమువారు తమ తాత్పర్యచంద్రికలో ఔతఁదేవుగా సమర్థించిరో గమనించవచ్చును. ఇట్లెన్నియో ఘట్టములీ వ్యాఖ్యానమునందు గలవు. ఎంత కొంటిప్రశ్నల నైనను వారే అప్రశ్నల నుద్ఘాటించి నోరు మెదపనీయకుండునట్లు సమాధానముల నొసంగిరి.

“ధ్రువం జన్మ మృత్యవచ” అనుచోట చచ్చినది పుట్టినచో చనిపోయిన బిడ్డకొఱకై ఏద్యశేల? తిరిగిపుట్టునుగదా! రోగములకు మంచేల? తిరిగి ఆరోగము పుట్టునుగదా! యుద్ధముచేసి శత్రునిరసన చేయశేల? ఆశత్రువు తిరిగి పుట్టునుగదా! యని యిట్టి ప్రశ్నలకున్న ఎంత చక్కని జవాబులను పెలవిచ్చిరో నాయా ఘట్టములను చదివి యనుభవింపవచ్చును.

“అంతవంత ఇమే దేహ” అనుశ్లోకవ్యాఖ్యానమున శ్రీభాష్యకారులు ఆత్మనిత్యత్యసమర్థనకై చూపిన మూడు అనుమానములు, శరీరానిత్యత్యసమర్థనకు చూపిన మూడు అనుమానములలో ‘ఆత్మనిత్యత్వము’ కాస్త్రముచేతనే తెలియదగినదిగాన దానిని అనుమానములచే సమర్థించుట యుక్తమేగాని ప్రత్యక్షానుభవ సిద్ధమైన దేహనిత్యత్యమును అనుమానముచే అందును మూడు అనుమానములచే సాధించుట పిష్టపేషణముకాదా! యనుప్రశ్నకు దాని సార్థక్యమును ఎనిమిదికారణములతో నెంతచక్కగ సమర్థించిరో గాంచినవారికి శ్రీభాష్యకారులపై గల శ్రద్ధాభక్తులకు ఆశ్చర్యము గలుగక మానదు.

ఇట్టి మహత్తరగ్రంథరత్నము సంస్కృతభాషలో నుండుటచే నందరు గీతాజిజ్ఞాసులకును అందుబాటులో లేదని ఉడయివరులువలె విశాలహృదయులగు మన శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండిశ్రీమన్నారాయణజీయరుస్వామివారు వెనుక శ్రీ తేవపైరుమాళయ్యగారి కవ్వచిత్త్యచిత్ తాత్పర్యచంద్రికానువాదమును అవలంబనముగా దీనుకొని అనేక సంసర్పములలో నితోధకుముగా పరసత్వైలిలో ననువదించి ఆంధ్రలోకమునకు మహోపకారమును గావించిరి.

రాజకుమారుడు తిని పారచేసిన మామిడిపెంకిను ఈగలు ముసిరి, మిగిలిన రసమును మరింత ఆవ్యానించునటుల-గ్రంథవిస్తరణభీతిచే వారెచ్చటచ్చట విడిచి నట్టియు తనబుద్ధికి తోచినట్టియు కొన్నివిశేషార్థములను అధ్యాయావసానములో మన గోపాలాచార్యస్వామిగారు చేర్చిరి. మూలశ్లోకములోని కొన్నిపదములపై అంకె లుండును. అయంకె సూచించు ఆపదవివరణము అధ్యాయావసానమున ఆదే పంఖ్యగా చూచి యనుసంధించవచ్చును. ఈవిధముగా తాత్పర్యచంద్రిక చాలా

భాగము ఆంధ్రమున ననునదిచటడి గీతార్థతత్వజ్ఞానుల కంతయో యుపకరించు నని యాశించుచున్నాము.

దీని మాడుపట్నములు మాడు భాగములుగా విభజించి పాఠశాలపాఠశాల్య ర్థమై ముద్రింపజేసిరి. దీని ముద్రణదోషములను శ్రీ ఈ. వే. శ్రీమాన్ శ్రీభావ్యం ఆపలచార్యస్వామివారు (ఫీఫ్ లెక్చరర్ సంస్కృతం-కాకినాడ కాలేజీ) పరిహరించి నిర్దుష్టమైన ప్రబంధముగా ప్రసాదించినందులకు వారికి మా కృతజ్ఞతాభివందనముల నర్పించుచున్నాము.

మొదటలో యీ తికమకలకు కొంచెము భయపడినను, చివరకు శ్రీపతిపెన్ వారున్న, దుర్గాపెన్ వారున్న గీతయందేమి, మాయందేమి, శ్రీ ఆపలచార్య స్వామివారియందేమి, వారికిగల గౌరవాభిమానములను చూపుచు కడుంగడు శ్రద్ధతో నచ్చుజేయించి యిచ్చినందులకు వారికి శ్రీయశస్తి సకలశ్రేయస్సుల నిచ్చి బ్రోచు గాక యని యాశీర్వదించుచున్నాము.

పాఠకు శ్రీగ్రంథములను స్వీకరించి దీనికై శ్రీ శ్రీ శ్రీ జీయరుస్వామివారు గావించిన వ్యయప్రయాసలకు సాఫల్యమును కలంగజేయ ప్రార్థించుచున్నాము.

కాలకృతమైన ధరల ఔన్నత్యముచే గ్రంథమాల్యమున్న పెరిగినది. ఐనను దీని ప్రాశస్త్యమును తత్వనిరూపణములో గల నగ్రగణ్యతను గమనించి మూల్యాధిక్యమును గీతాతత్వజ్ఞానులు పాటింపక ప్రోత్సహింతురని యాశించుచున్నాము.

ఇట్లు

ఉభయవేదాంతాచార్యపీఠ కార్యవర్గమః.

శ్రీ కృష్ణాయ నమః

శ్రీ మద్భగవద్గీత-ప్రార్థన శ్లోకములు

జయతు జయతు దేవో దేవకీనందనోఽయమ్ ।

జయతు జయతు కృష్ణో పృష్ఠివంశే ప్రదీపః ।

జయతు జయతు మేఘశ్యామలః కోమలాక్షో ।

జయతు జయతు పృథ్వీభారనాశో ముకుందః॥

కృష్ణో రక్షతు నో జగత్త్రియగురుః కృష్ణం నమస్యాయ హమ్ ।

కృష్ణేనామరశత్రవో వినిహతాః కృష్ణాయ తుభ్యం నమః ।

కృష్ణా దేవ సముత్థితం జగదిదం కృష్ణస్య దాసోఽస్మ్యహమ్ ।

కృష్ణే తివ్రతి సర్వ మేత ద్ఖలం హేకృష్ణ రక్షస్వమామ్॥

నమో నమో వాఙ్మనసాతిభూమయే ।

నమో నమో వాఙ్మనసైక భూమయే ।

నమో నమోఽనస్తమహావిభూతయే ।

నమో నమోఽనస్తదయైకసిన్ధవే॥

.....

శ్రీమద్గీతాకాలక్షేపారంభమునందుఁ దమతమ సంప్రదాయమునకుఁ దగినట్లు గురువరంపరానుసంధానపూర్వకముగా ననుసంధింపవలసిన శ్లోకములు.

1. శ్లో॥ వ్యాసం వశిష్ఠ నప్తారం । శక్తేః పాత్ర మకల్మషమ్ ।
పరాశరాత్మజం వందే । శుకతాతం తపోనిధిమ్॥

తా. వశిష్ఠమహర్షి మునిమనుమడును, శక్తిమనుమడును, శ్రీ పరాశరమహర్షి పుత్రుడును, తపోనిధియు, పాపదూరుడును నగు శ్రీ వ్యాసమహర్షిని సేవించుచున్నాను.

2. శ్లో॥ సమ్యజ్ఞ్నాయ కలాపేన । మహతా భారతేన చ ।
ఉపబృంహిత వేదాయ । నమో వ్యాసాయ విష్ణవే॥

తా. బ్రహ్మసూత్రసముదాయముచేతను, శ్రీ మహాభారతము
చేతను వేదాన్తార్థములను లెస్సగ విశదీకరించిన శ్రీ మహా
విష్ణవతారభూతులైన శ్రీ వ్యాసమహర్షికి వందనము.

3. శ్లో॥ సారధ్య మద్భుత స్యాజౌ । కుర్వన్ గీతామృతం దదా ।
లోకత్రయోపకారాయ । తస్మై కృష్ణాత్మనే నమః॥

తా. భారత యుద్ధరంగమున అర్జునునకు సారధ్య మొనరించుచు
మాడు లోకములయందుండు చేతనజాతము నుద్ధరించు
టకై గీతామృతమును ప్రసాదించిన ఆ శ్రీకృష్ణభగవాను
లకు నమోవాకములు.

4. శ్లో॥ ప్రపన్న పారిజాతాయ । వేత్రతోత్రైక పాణయే ।
జ్ఞాన ముద్రాయ కృష్ణాయ । గీతామృత దుహే నమః॥

తా. శరణాగతుల పాలిటి కల్పవృక్షమై ఒకచేత గుఱ్ఱముల
త్రోలెడు కొరడాకర్రను వేరొకచేత జ్ఞానముద్రను ధరించి
గీతామృతమును పితికినట్టి కృష్ణపరమాత్మకు నమస్కారము.

5. శ్లో॥ కరకమల నిదర్శితాత్మ ముద్రః ।
పరికలితోన్నత బర్హిబర్హ చూడః ।
ఇతరకర గృహీత వేత్ర తోత్రో ।
మమ హృది సన్నిధి మాతనోతు శౌరిః॥

తా. ఒక కరసరోజముచే జ్ఞానముద్రను జూపుచు, వేరొక పాణి
కమలమున కొరడాకర్రను ధరించి, ఉన్నతమగు నెమలి
పింఛముచే నలంకరింపబడిన కేశపాశమును కలిగియున్న
శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నా హృదయకమలమున సన్నిహితుడై
విరాజిల్లుగాక !

6. శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జాను నై కేన తిష్ఠన్ |
పశ్చాత్పార్థం ప్రణయ సజమా చక్షుషా వీక్షమాణః |
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే, దక్షిణే జ్ఞానముద్రా |
మాభిభ్రాణో రథమధి వసన్ పాతు న సూతవేషః ||

తా. ఒక పాదమును ముందునకు జూచి వేరొక కాలు మోకరించి కూర్చొని వెనుకనున్న యర్జునుని స్నేహమొలుకు చూపుతో జూచుచు ఎడమచేత కొరడాను కుడిచేత జ్ఞాన ముద్రను ధరించి రథమున వేంచేసియున్న సూతవేషధారి యగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మమ్ము బ్రోచుగాక.

7. శ్లో॥ కృష్ణం కమల పత్రాక్షం | పుణ్య శ్రవణ కీర్తనమ్ |
వానుదేపం జగద్ద్యోనిం | నౌమి నారాయణం హరిమ్ ||

తా. పుండరీకాక్షుడును, తన గుణములను కీర్తించినవారికిని, తన కథలను వినువారికిని పుణ్యప్రదమైనవాడును, జగత్తు నకు త్రివిధకారణమైనవాడును ఆశీతుల పాపహరియునగు పనుదేవసూనుడైన నారాయణుని నమస్కరింతును.

8. శ్లో॥ కృష్ణాయ యాదవేంద్రియ | జ్ఞానముద్రాయయోగినే
నాథాయ రుక్మిణీశాయ || నమో వేదాంతవేదినే ||

తా. యదుకుల తిలకుడును, జ్ఞానముద్రాధారియు, యోగియు, సకలజగచ్ఛ్రేష్ఠియు, రుక్మిణీవల్లభుడును, నిఖిలాగమాంత సంతేదుడును నగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మకు వందనము.

గీతాపారాయణావసానము దనుసంధించవలసిన శ్లో క ము లు

1. శ్లో॥ గీతాశాస్త్రమిదం పుణ్యం । యః పఠేత్ప్రియతః పుమాన్
విష్ణోః పద మవాప్నోతి । భయ-శోకాది వర్జితః॥

తా. పవిత్రమగు నీ గీతాశాస్త్రము నే మానవుడు సదాచార
సంపన్నుడై నిత్యమనుసంధించునో వాడు భయము,
దుఃఖము మొదలగునవి లేక, భగవత్సాయుజ్యమును
బడయగలుగుచున్నాడు.

2. శ్లో॥ గీతాధ్యయన శీలస్య । ప్రాణాయామ పరస్య చ
నైవ నిర్దిష్ఠి పాపాని । పూర్వజన్మ కృతాని చ॥

తా. విడువక నలవాటుగ పాటించు గీతాధ్యయనము కలవాని
కీని, ప్రాణాయామ నిరతునకును పూర్వజన్మజ్జితమైన
పాపరాశి యంతయు పటాపంచ లైపోవును.

3. శ్లో॥ మల నిర్మోచనం పుంసాం । జలస్నానం దినేదినే
నకృద్గీతామృసి స్నానం । సంసార మల మోచనమ్॥

తా. మానవులు నిత్యమూచరించు జలస్నానము బాహ్య
మాలిన్యమును మాత్రము పోగొట్టజాలును, కాని యొక్క
సారి గావించిన గీతాప్రవాహోపగాహనము సంసారమల
మునే యపహరించును.

4. శ్లో॥ గీతా సుగీతా కర్తవ్యా । కిమన్యైశ్చాస్త్ర సజ్జిహైః ।
యా స్వయం పద్మనాభస్య । ముఖపద్మా ద్వినిస్సృతా॥

తా. సాక్షాత్తుగా పద్మనాభుని ముఖపద్మమునుండి యావిర్భ
వించిన గీతాశాస్త్రమును లెస్సగ గానమును గావించుచో
నితర శాస్త్రముల నెఱుంగుట పిష్టపేషణమే.

4. శ్లో॥ భారతామృత సర్వస్వం । విష్ణోర్వక్తా ద్వివిస్సృతమ్ ।
గీతాగర్జ్యోదకం పీత్వా । పునర్జన్మ న విద్యతే॥

తా. పాలకడలి అమృతమువలె భారతమునకు సర్వస్వ మన దగినదై సాక్షాత్తుగ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ముఖారవిందము నుండి వినిర్గళితమైప గంగవంటి పవిత్రమైన గీతాశాస్త్రా) ర్థములను సాదరముగ నాలించి యాచరించువానికి తిరిగి జన్మ లేనేలేదు.

6. శ్లో॥ సర్వోపనిషదో గావః । దోద్ధా గోపాల సప్తనః ।
పార్థో వత్స సుధీర్ఘోక్తా । దుగ్ధం గీతామృతం మహత్॥

తా. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ లోకోత్తరమై పాలవలె స్వచ్ఛమై భోగ్యమును సత్త్వగుణాభివర్ధకమునునై అమృతమువలె జరామరణములు లేకుండ జేయునట్టి గీతాశాస్త్రమును, సకలోపనిషత్తులను గోవులుగా గల్పించి అర్జునుని దూడ నుగా చేసికొని తాను స్వయముగ పితికి లోకమునందలి ముముక్షువుల యనుభవమున కందజేసెను.

7. శ్లో॥ ఏకం శాస్త్రం దేవకీపుత్రగీతం ।
ఏకో దేవో దేవకీపుత్ర ఏవ ।
ఏకోమస్త్రస్తస్య నామానియాని ।
కర్మాప్యేకం తస్య దేవస్య సేవా॥

తా. శ్రీకృష్ణుడు వాడిన గీత యొక్కటియే శాస్త్రము, శ్రీకృష్ణుఁ డొక్కడే దేవుడు, శ్రీకృష్ణుని శుభనామములే ముఖ్య మంత్రము, శ్రీకృష్ణుని సేవయే కర్తవ్యమగు కర్మనిశేషము.

ఓమ్॥ అస్య శ్రీ భగవద్గీతామహామన్తస్య	
భగవాన్ వేదవ్యాసః	ఋషిః
అనుష్టుప్	ఛందః
శ్రీకృష్ణః పరమాత్మా	దేవతా
అశోచ్యానస్వశోచన్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చభావసే...	ఇతిబీజమ్
సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ ...	ఇతి శక్తిః
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః	} ఇతికీలకమ్
నైనం చిద్దన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకం	} ఇత్యంగుష్ఠా భ్యాం నమః
నచైనం క్లేదయన్త్యాపో నశోషయతి మారుతః	} ఇతి తర్జనీ భ్యాం నమః
అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽ శోష్య ఏవచ	} ఇతి మధ్యమా భ్యాం నమః
నిత్య స్సర్వగతః స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః	} ఇత్యనామికా భ్యాం నమః
వశ్యమే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః	} ఇతికనిష్ఠికా భ్యాం నమః
నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ	} ఇతి కరతలకర వృష్టాభ్యాం నమః

ఇతి కరన్యాసః.

అథ హృదయాదిన్యాసః.

నై.నం చిద్దన్తి శస్త్రాణి నై.నం దహతి పావకః } ఇతి హృదయా
య సమః

స చై.నం క్షేదయన్త్యాహా నశోషయతి మారుతః } ఇతి శిరసే
స్వాహా

అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య } ఇతి శిఖాయై
వపచ వషట్

నిత్య స్సర్వగతః స్థాన రచలోఽయం సనాతనః } ఇతి కపచాయ
హుమ్

పశ్యమే పార్థ యాపాణి శతశోఽథ సహస్రశః } ఇతి నేత్ర
ద్వయాయ వౌషట్

నానావిధాని దివ్యాని నానాపర్ణాకృతీనిచ... ఇత్యస్త్రీయఫట్
శ్రీకృష్ణప్రీత్యై పాతే వినియోగః.

శ్రీ కృష్ణాష్టోత్తర శతమ్

- శ్రీకృష్ణః కమలానాథో వాసుదేవ స్సనాతనః ।
వసుదేవార్మిజః పుణ్యో లీలామానుషవిగ్రహః॥ ౧
- శ్రీవత్సకౌస్తుభధరో యశోదావత్సలో హరిః ।
చతుర్భుజాత్మచక్రాసిగదాశఙ్ఖద్యుదాయుధః॥ ౨
- దేవకీనందన శ్రీశో నందనోపసియాత్మజః ।
యమునావేగసంహరీ బలభద్రప్రియానుజః॥ ౩
- పూతనాజీవితహర శృకలాసురభిక్షానః ।
నందప్రజజ్ఞానందీ సచ్చిదానందవిగ్రహః॥ ౪
- నవనీతవిలిప్తాక్షో నవనీతనటోఽనఘః ।
నవనీతనవాహరో ముచికున్దప్రసాదకః॥ ౫
- షోడశస్త్రీసహస్రేశ స్త్రిధంగీ మధురాకృతిః ।
శుకవాగమ్మతాబ్ధీన్దుర్గోవిన్దో యోగినాంపతిః॥ ౬
- వత్సవాటచరోఽనన్తో ధేనుకాసురభిక్షానః ।
తృణీకృతతృణావరో యమశార్ఙ్గనభిక్షానః॥ ౭
- ఉత్తాలతాలభేత్తాచ తమాలశ్యామలాకృతిః ।
గోపగోపీశ్వరో యోగీ కోటిసూర్యసమప్రభః॥ ౮
- ఇళాపతిః పరంజ్యోతి ర్యాదవేన్ద్రో యదూద్వహః ।
వనమాలీ పీతవానాః పారిజాతావహరకః॥ ౯
- గోవర్ధనాచలోద్ధర్తా గోపాల స్సర్వపాలకః ।
అజో నిరభిక్షానః కామదనకః కిష్కలోచనః॥ ౧౦
- మధుహా మధురానాథో ద్వారకానాయకో బలీ ।
బృహత్పదాస్త్ర సర్వార్థి తులసీదామభూషణః॥ ౧౧

- శమన్తకమణేర్హర్తా నరనారాయణాకృతిః ।
 కుజ్జాకృష్ణాంబరధరో మాయీ పరమపూరుషః॥ ౧౨
- ముష్టికాసురచాణూర మల్లయుద్ధవిశారదః ।
 సంసారవైరీ కంసారి యురారి ర్నరకాంతకః॥ ౧౩
- అనాదిబ్రహ్మచారీచ కృష్ణావ్యసనకర్షకః ।
 శిశుపాలశిరశ్చేత్రా దుర్యోధనకులాంతకః॥ ౧౪
- విదురాక్రూరవరదో విశ్వరూపప్రదర్శకః ।
 సత్యవా కృత్యసంకల్ప సృత్యభామారతో జయీ॥ ౧౫
- సుభద్రాపూర్వజో విష్ణు ర్భీష్మముక్తిప్రదాయకః ।
 జగద్గురు ర్జగన్నాథో వేషనాదవిశారదః॥ ౧౬
- వృషభాసురవిధ్వంసీ బాణాసురకరాంతకః ।
 యుధిష్ఠిరప్రతిస్తాతా బహ్విబర్హావతంసకః॥ ౧౭
- పార్థనారథ రవ్యక్తో సీతామృతమహోదధిః ।
 కాళియఘణిమాణిక్యరశ్మిత శ్రీపదామ్బుజః॥ ౧౮
- దామోదరో యజ్ఞగోక్తా దానవేంద్రవినాశకః ।
 నారాయణః పరంబ్రహ్మ పన్నగాశనవాహనః॥ ౧౯
- జలక్రీడానమాసక గోపివస్త్రాపహరకః ।
 పుణ్యశ్లోక స్తీర్థపాదో వేదవేద్యో దయానిధిః॥ ౨౦
- సర్వతీర్థాత్మక సృర్వగ్రహరూపీ పరాత్పరః ।
 ఏవం శ్రీకృష్ణ దేవస్య నామ్నా మప్రోత్తరం శతమ్॥ ౨౧
- కృష్ణనామామృతంనామ పరమానందకారకమ్ ।
 అత్యుపద్రవదోషఘ్నం పరమాయుష్యవర్ధనమ్॥ ౨౨

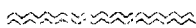
ఇతి శ్రీకృష్ణాష్టోత్తరశతం సంపూర్ణమ్.

శ్రీ కృష్ణాష్టకమ్

వసుదేవసుతం దేవం కంసచాణూరమర్దనమ్ ।
 దేవకీపరమానందం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 అతసీపుష్పసజ్జాశం హారమాపురశోభితమ్ ।
 రత్నకంకణకేయూరం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 కుటిలాలకసంయుక్తం పూర్ణచంద్రినిభాననమ్ ।
 విలసత్కుంజలధరం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 మందారగన్ధసంయుక్తం చాదుహాసం చతుర్భుజమ్ ।
 బర్హిపిఞ్చావచూడాఙ్గం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 ఉత్ఫులపద్మపత్రాక్షం నీలజీమూతసన్నిభమ్ ।
 యాదవానాం శిరోరత్నం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 దుష్మిణీకేళిసంయుక్తం పీతామ్బరసుశోభితమ్ ।
 అవాప్తతులసీగన్ధం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 గోపికానాం కుచద్వంద్యకుంజమాఙ్గితవక్షసమ్ ।
 శ్రీనికేతం మహేష్వాసం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 శ్రీనత్సాఙ్గం మహారస్కం వనమాలావిరాజితమ్ ।
 శఙ్ఖచక్రధరం దేవం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్॥
 కృష్ణాష్టక మిదం పుణ్యం ప్రాతరుత్తరాయ యః పఠేత్ ।
 కోటిజన్మకృతం పాపం స్మరణేన వినశ్యతి॥

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః.
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీ మద్భగవద్గీత

అవతారిక.

శ్లో॥ * యత్పదామృతహృద్యాన విధ్వస్తాశేషకల్మషః ।

వస్తుతాముపయాతోఽహంయామునేయం నమామితమ్ ॥

తాత్పర్య చంద్రికాదులోని విశేషార్థ వివరణము.

* శ్రీయామునాచార్యులు భగవద్గీతార్థము లన్నియు శ్రోడీకరించి గీతార్థ సంగ్రహ మనునొక సంగ్రహమును రచించియున్నారు. దానిని మార్గప్రదర్శకముగా నుంచుకొనియే రామానుజాచార్యులు గీతకు భాష్యము వ్రాసిరి. మఱియు యామునాచార్యులు రామానుజాచార్యుల యాచార్యపరంపరలో పూర్వ్యులైనవారు గనుక పరమాచార్యులును అగుదురు. ఇంతే కాక ప్రారంభింపఁగోరిన గ్రంథము నిర్విఘ్నముగా పోవుకొని నొంది వర్దిల్లుటకు ఆదిని మంగళ మాచరించుటయు నవశ్యము. కనుక యామునాచార్యులు గీతార్థముల నుపదేశించినవా రగుటను వారి ననువర్తించుటవలన స్వాచార్యులకు తృప్తికలుగుటను ఆనుసంధించి మొదట వారిని స్తుతించి యాపరమాచార్యస్తుతిరూపముగా గ్రంథాదిని జేయు మంగళము నాచరించు చున్నారు:—
యత్...కల్మషః=యత్=ఎవ్వరియొక్క-యచ్ఛబ్దము ఆచార్యగుణసమృద్ధి సర్వోత్కృష్ట మగుటవలనఁ గలిగినప్రసిద్ధిని నూచించుచున్నది. పద ఆంభోరుహ=పాదారవిందములయొక్క-ఇటు పదములను ఆంభోరుహములనుటచే అవి భోగ్యములుగా నుండుటయు, కాబట్టియే వాని యందలి ప్రీతిగులుగుటయు తెలియుచున్నది గాన వానిని గూర్చిన ధ్యానమును ప్రీతిపూర్వకమైన దని సిద్ధించుచున్నది. ‘స్నేహపూర్వ మనుభ్యానం భక్తి రిత్యభిధీయతే’ అన్నట్లు, ఆట్టిధ్యానము భక్తిరూప మగుచున్నది. ధ్యాన=ఆర్చనారంభం చేత చింతనముచేత-ఇచ్చట ధ్యానశబ్దముచే ద్రోణాచార్యుని చక్కగ నుపాసించి ధ్యానమాత్రముచే సిద్ధినిబొందిన యేకలవ్యునివలె తాను యామునాచార్యులకు శిష్యులగుట తెలుపఁబడినది. విధ్వస్త=పటాపంచలు నేయఁబడిన, ఆశేష=సమస్తములైన, కల్మషః=పాపములు గలవాఁడు-ఒకతూరి చూచినమాత్రనే బహు తరముగా కల్మషములు విధ్వస్తము లగుచున్నవి. నిరంతరస్మరణముచేత అవి సవా

* శ్రీయఃపతియు,

*నిఖిల హేయప్రత్యనీక కల్యాణైక తానుడును,

శనముగా నిర్మూలము నేయఁబడినవని 'విద్వస్తా కేవలకల్మషః' అన్నారు. ఇట్టి, అహం=నేను, వస్తుతాం=వస్తువుమును, ఉపయాతః=పొందితిని-ఎవ్వనిపదార విండుముల ధ్యానించిపాపముల నెల్లఁ బోఁగొట్టుకొని నే నొకవస్తు వనఁదగితినిోయనుట, తం=అట్టి, యాము నేయం=యామునాచార్యులను, నమామి = నమస్కరించుచు న్నాను నీచే స్వాచార్యులనలెనే ఆయాచార్యుల పరంపరను గూడ ఆత్మాదర ముతో భజింపఁదగుని శిక్షిత మైనది.

*. ఇచట 'నారాయణః పరం బ్రహ్మ గీతాశాస్త్రే సమీకృతః' అను యామునాచార్యుల సంగ్రహప్రథమశ్లోకమున గీతాశాస్త్రమునందెల్ల ప్రతిపాద్యుఁడైనవాఁడు నారాయణుఁ డని చెప్పఁబడినది. నార + అయనః = నారములు అయినముగాఁగల వాఁడు. లేక, నారములకు అయనమైనవాఁడు అని వున్నట్టి. భగవంతుఁడు దివ్యాత్మస్వరూపుఁడు. నారములు అనఁగా అతని దివాత్మత్వస్వరూపముతప్ప తక్కినవి సమస్తము. నానికి అయనము (అనఁగా స్థానమైనది) భగవంతునిస్వరూపము. రామానుజాచార్యులును సంగ్రహశ్లోకము ననుసరించి గీతా ప్రతిపాద్యవస్తువగు నాగాయణుని ప్రతిపాదించఁబఱుని ముందు అయనశబ్దార్థ మగుదివ్యస్వరూపమును నిష్కర్షించి తెలుపుచున్నారు (శ్రీయఃపతియు) శ్రీదేవికి పెనిమిటియైనవాఁడు. 'ఏష నారాయణః శ్రీమంక క్షీరార్ణవనికేతనః | నాగపర్యబ్ధ ముత్పన్నశ్చ హ్యోమో మధురాం పురీమ్' (హరివంశము 54-50) 'శ్రీదేవికి నిత్యసహచరుఁడై చేతనాచేతనములు శరీరముగాఁ గలిగియుండుటచే అన్నిటియందును వ్యాపించినవాఁడై పాలసముద్రము వానశృహముగాఁ గలయీభగవంతుఁడు, పూర్వావస్థంజేసి మనుష్యుల కెల్ల వారికి దృష్టిగోచరుఁడు కాఁగోరి తనశయ్యయైన అనంతుని సంగర్భ జరూపముతో మొదట నవతరింపఁజేసి మధురాపురికి తాను వేంచేసివాఁడు' అని నారాయణునికి శ్రీదేవితోడి నిత్యసాహచర్యము చెప్పఁబడినది. మఱియు 'అహోవిష్ణు రియంవాణి' (విష్ణుపురాణము - ప్రథమాంశము, 8-18.) 'విష్ణువు అర్థము, ఈమె (శ్రీదేవి) వాస్కు-శబ్దము' అని శబ్దార్థములకువలె విష్ణువునకును శ్రీదేవికిని నిత్యసంబంధము చెప్పఁబడినది. ఇట్లు నారాయణుఁడు శ్రీతోడినిత్యయోగమువలన స్వరూపసిద్ధముగా శ్రీయఃపతి యయ్యెను, అనఁగా శ్రీయఃపతిత్వము నారాయణునికి స్వరూపముతో చేరిన దయ్యెను. కనుకనే అతనిస్వరూపము వివరించునీపట్టున 'శ్రీయఃపతి' యని నిరూపించిరి.

* నిఖిల ... తానుడును - నిఖిల = సమస్తములైన, (హేయ) త్యాజ్యములైనవానికి, (ప్రత్యనీక) ప్రతిభటమైనట్టి - విరోధమైనట్టిదగు - తీర్థ సేవాదులుగూడ

† స్వేతర సమస్తవస్తు విలక్షణానంత జ్ఞానానందక స్వరూపుఁడును,

కొన్ని కొన్ని హేయములను పోగొట్టును గావున అవి గావనుటపై నిఖిల హేయ ప్రత్యేక మనబడెను. ఇట్టి, (కల్యాణ) మాంగల్యము మొక్క, (ఏకతానః) ముఖ్య స్థానమైనవాఁడు - కేవలకల్యాణమయఁడైన వాఁడనుట - లేక, (కల్యాణ) మీఁదఁ జెప్పఁబడుకల్యాణగుణములకే, (ఏకతానః) ఆశ్రయమైనవాఁడనియు నర్థము - హేయప్రత్యేక మైనది ఒకరి యందలిహేయములను నిరాకరించునట్టిచో తనయందలి హేయములను నిరాకరింపక నైఁచుట గలుగదు. కనుక హేయసూన్యమును ఆగు నని ఆర్థమువలన సిద్ధించుచున్నది. ఇట హేయములకు 'నిఖిల' అను విశేషణము గూర్చుటచే అచిత్తులన్నిటఁ గలుగు వికారాదులును చిత్తులన్నిటను గలుగు క్షేత్రాదులును సంగ్రహింపఁబడినవి.

† స్వేతర ... స్వరూపుఁడును - త్రివిధములైన చేతనములును ఆచేతనములును ఒకటివలెనే యొకటి పరాధీనము లగును గాన నిట్టిస్వాధీనమగు వస్తువు మఱొకటి లేదనడియబడిప్రాయమునోఁ జెప్పుచున్నారు. (స్వ + శాఠ) తనకంటె ఇతరములైన, (సమస్తవస్తు) సకలపదార్థములకు - స్వవిధచేతనాచేతనములకును, (విలక్షణ) వేరులక్షణములుగలదియు, (అనంత) అంతములేనిదియు - మూఁడువిధములైన పరిచ్ఛేదములులేనిదనుట, (జ్ఞాన ఆనంద) జ్ఞానమును ఆనందమును ఆగు - జ్ఞానానందమయమైన, (స్వరూపుఁడును) స్వరూపముగలవాఁడును. 'ఈదేశమందెందున్నది; ఈదేశమందులేదు' అని దేశపరిచ్ఛేదము. 'ఈకాలమందు ఉన్నది; ఈకాలమందు లేదు' అని కాలపరిచ్ఛేదము. 'ఇదియిదికాదు' అని వస్తుపరిచ్ఛేదము. ఈమూఁడు పరిచ్ఛేదములు లేనిది - అనఁగా సర్వదేశసర్వకాలములను వ్యాపించి సర్వవస్తువులందును అంతగ్యామియై యుండునదే అనంతము. వస్తుపరిచ్ఛేదము లేనిది యనఁగా పరస్పరము విరుద్ధములుగా నుండు అయావివిధవస్తువులును తానును స్వరూపమునం దొక్కవస్తువే యగు ననికాని, తా నొకటితప్ప తక్కినవస్తువులెల్ల మిథ్య లగు ననికాని గ్రహింపరాదు. సమస్తవస్తువులను ఈశ్వరునికి శరీరము గావునను, సమస్తవస్తువులందును ఈశ్వరుఁడు అంతిరాత్మయై వ్యాపించి నియమించుచుండును గావునను, శరీరమును అందలియాత్మయు చెండును ఏకవస్తువుగానే గ్రహించునట్లు, శరీరభూతమైన యొక్కొక్కవస్తువును అందలిపరమాత్మ యగుభగవంతుఁడును చేఁ యేకవస్తువే యగుటచే ఒక్కొక్కవస్తువును భగవంతుఁడే యగు ననియు, కావున ఒక్కొక్క వస్తువు పేరును భగవంతునికే చెల్లు ననియు, కనుక భగవంతుఁడు తప్ప మఱియొక వస్తువు లేదనియు, ఈప్రకారము గ్రహించునది. ఇదియే విశిష్టాద్వైతమున వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యము. ఇది యీశ్వరునికిని తక్కినవస్తువులకును గల శరీరాత్మభావముచే గలిగినది. దీనినిబట్టి, ఈశ్వరునితోడ చిత్తులకు జ్ఞానభోగములందు సమత్వము గలిగియు, సర్వ ప్రకారములందును సమత్వము గలుగదనుట సిద్ధము.

*స్వాభావికానవధికాతిశయ జ్ఞానబలైశ్వర్య వీర్యశక్తి తేజః ప్రభృత్య సంఖ్యేయకల్యాణగుణగణముహోదధియును, *స్వాభినుతానుగూపైక రూపాచింత్య దివ్యాద్భుత నిత్య నిరవద్య నిరతిశయాజ్ఞ్వల్య సౌందర్య సౌగంధ్య సౌకుమార్య లావణ్య యశావనాద్యనంత గుణవిధి దివ్య

* స్వాభావిక ... మహోదధియును - ఇందు గుణములు చెప్పబడుచున్నవి. ముక్తులకును నిత్యులకును గల జ్ఞానాదిగుణములు పరమాత్ముని సంకల్పమున కధీనము లైనవి. పరమాత్మునిజ్ఞానాదులు అట్టివి గావనట్లై 'స్వాభావికములు' అనగా పరాధీనములు కానివి-అనబడినవి. మఱియునవి, నిరవధిక + అతిశయములు-మేర లేని అతిశయముగలవి. ఈరెండు విశేషణములచే 'పరావ్యశక్తిర్విచిత్రవశూయతే, స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ' (శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు. (9-8.) అనుశ్రుతి ప్రతిపాదితము లైన పరత్వస్వాభావికత్వములు ప్రతిగుణమునకును గలవని తెలియనయ్యెను. జ్ఞాన, బల, విశ్వర్య వీర్య, శక్తి, తేజస్సు లనెడి గుణము లాఱును సమస్తగుణాబ్జం దమునందు ప్రధానములుగావున కంఠోక్తముగాఁ జెప్పబడినవి. తక్కిని సౌఖ్య ల్యాదిగుణములు 'ప్రభృతి' శబ్దముచే గమ్యములుగా సంగ్రహింపబడినవి. మఱియును భగవంతుఁడు జగత్తునకు సంచారియును, సృష్టిని, రక్షణమును జేయుటకై సంకల్పించుడు, ప్రద్యుమ్నుఁడు, అనిరుద్ధుఁడు అనువ్యూహములు మూఁటిని బొందును. అందు మొదటి వ్యూహమున తత్కార్యమునకుఁదగునట్లు జ్ఞానబలములును, రెండవ దానియందు విశ్వర్యవీర్యములును, మూడవదానియందు శక్తి తేజస్సులును, పుట్టును గనుక, ఆక్రమమునుబట్టియే జ్ఞానబలైశ్వర్య వీర్యశక్తి తేజస్సులు అని యీగుణాక్రమమును ఏర్పిలుపఁబడినది. మఱియు భగవంతుఁడు 'తనంతనే' సర్వమును సర్వవిధములచేతను సర్వకాలములందును ప్రత్యక్షముగా తెలియును (జ్ఞానము); అట్లు ప్రత్యక్షముగా తెలిసిన సర్వమును ధరించును (బలము); ధరించుచునే నియమించును (విశ్వర్యము); ధరించుచును నియమించుచును పటుత్వము నడలకుండును (వీర్యము); అఘటితములను ఘటించఁజేయును (శక్తి); వానిని ఘటించునపుడు ముఁకరిసాహాయ్యముపేక్షింపఁగల ఒకరికిని తన్ను క్రిందుపఱుప శక్యము గాకయు, తానే యందఱిని క్రిందుపఱుచును (తేజస్సు); అనెడి యీ కార్యక్రమమునుబట్టియు గుణాక్రమము ఇట్లు పఠింపఁబడుచున్నది. ఇట్టి జ్ఞానాదిగుణములు, (ప్రభృతి) మొదలుగాఁగల, (అసంఖ్యేయ) లెక్కింపరాని, (కల్యాణగుణగణ) కల్యాణగుణ సమూహములకు, (మహోదధియును) మహాసముద్రమువంటివాఁడును. ఇందు గుణములకు 'అసంఖ్యేయ' మనియు 'మహోదధి' యనియుఁ జెప్పటచే 'యథారత్నాని జలధీరసంఖ్యేయాని పుత్రకః తథాగుణాహ్యానస్తస్య అసంఖ్యేయా మహాత్మనః (వామనపురాణము. 74-40) ఇత్యాదులు తలంపునకు వచ్చుచున్నవి.

రూపుండును, *స్వాచిత వివిధ విచిత్రానం తాత్పర్య నిత్య నిరవ
ద్యాపరిమిత దివ్యభూషణుండును. స్వానురూ పాసంభ్యే యాచింత్య
శక్తి నిత్య నిరవద్య నిరతిశయ కల్యాణ దివ్యాయుధుండును, *స్వాభి
మతానురూప నిత్య నిరవద్య స్వరూప రూపగుణ విభ వైశ్వర్య శీలా
ద్యనవధి కౌతిశయాసంభ్యేయ కల్యాణ గుణ గణ శ్రీవల్లభుండును,
* స్వసంకల్పానువిధాయి స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిభే దాశేష శేష
వైకరతిరూప నిత్యనిరవద్య నిరతిశయ జ్ఞానశక్తి క్రియైశ్వర్యాద్య
నంత గుణగణాపరిమితసగౌరవచేత ననివరతము స్తుతింపఁబడుచుండు

* స్వాభిమత ... దివ్యరూపుండును-ఇందు విలక్షణవిగ్రహయోగము చెప్పఁగ
బడుచున్నది (స్వ ఆభిమత అనురూప) తనకు ఆభిమత మైనదియు అనురూపమైన
దియు-ఆభిమతమైనను అనురూపముగాకయు అనురూపమైనను ఆభిమతముగాకయు
లోకమున నుండుటగలదు గాన రండునైనదిగా చెప్పఁబడెను. (ఏకరూప) ఎప్పు
డును ఒక్కరీతి నే యుండుననియు-పూహవిభవాదులైన అవస్థలందును విగ్రహము
నకు పోయప్రత్యవీత్యను ఆనందానందము మొదలైన స్వభావములు వీడకుండు
ననుట. (అచింత్య) చింతింపఁ దగయు కానిదియు. (దివ్య) పరమాకాశమందు వర్తిం
చునదియు, (అద్భుత) ఆశ్చర్యమైనదియు - వటపత్రశయన విశ్వరూపాదులచేత
ఆశ్చర్యమైనదనుట, (నిత్య) నిత్యమైనదియు, (నిరవద్య) జర మొదలగుదోషములు
లేనిదియు, (నిరతిశయ, ఔజ్జ్వల్య, సౌందర్య, సౌగంధ్య, సౌకుమర్య, లావణ్య,
యావన, ఆది) తమకంటె ఉత్కృష్టమైనదిలేనట్టివగు, నిగనిగ మనుకాంతి, అపయవ
శోభ, మంచిరాసన, మహాబలముండియుఁ బువ్వువలె మెత్తందనము, సముదాయ
శోభ, యావనము, మొదలగు (అనంతగుణవిధి) లెక్కలేని గుణములకు పాఠేజియై
నదియు, (దివ్య) అప్రాకృతమైనదియు అగు, (రూపుండును) విగ్రహము గలవాఁ
డును-ఇది ఔజ్జ్వల్యము మొదలైనవానినే భూత్రయత్వమునకును భోగ్యత్వమున
కును అనువైన మంగళ గుణములు చెప్పఁబడెను. (సుకుమారౌ మహాబలౌ) (రామా
యణము) అని మహాబలత్వముతోడి సౌకుమర్యము తెలియనది.

* స్వాచిత...భూషణుండును-స్వరూపమును దానిగుణములును విగ్రహమును
దానిగుణములును జెప్పి విగ్రహమందున్న ఆభరణవర్గమును ఆయుధవర్గమును తెలుపు
చున్నారు. (స్వ ఉచిత) అట్టివిలక్షణవిగ్రహముతోఁగూడిన స్వరూపమునకుఁ దగి
నట్టియు (వివిధ) హరకీరీటాదిరూపముచే నానావిధము లైనవియు, (విచిత్ర)
బంగారు మణులు మొదలగువానిచే విచిత్రములైనవియు, (అనంతాశ్చర్య) కొలఁది

చరణయుగళము గలవాడును *వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్య స్వరూప స్వభా
వుండును † స్వాచిత వివిధ విచిత్రతానంతభోగ్య భోగోపకరణ భోగ
స్థాన సమ్మ ధానంతాత్మ ర్యానంత మహావిధవానంత పరిమాణ

లేని ఆశ్చర్యమునుగలిగించునవియు, (నిత్యనిరవద్య) నిత్యములును నిరవద్యములు నైన
వియు, (ఆపరిమిత) లెక్కలేనివియును, (దివ్య) అప్రాకృతములైనవియు అగు,
(భూషణుడును) భూషణములుగలవాడును - (స్వఆనరూప) తనకుతగినట్టివియు,
(అసంఖ్యేయ) లెక్కింపఁ దరముకానివియు, (అచింత్యశక్తి) ఎన్న నలవికానిశక్తి
గలవియు - గొడ్డంద్రు గడ్డపాటలు మొదలగు పెక్కింటివేతఁ గష్టపడి యసలసిన
సాలపర్వతభూతలవిదళనమును ఒక్క బాణముచేతనేకదా రామవతారిమున చేసి
నాడు. * సుక వానిశక్తి అచింత్య మనుట, (నిత్యనిరవద్య)ము నైనవియు, (నిరతి
శయకల్యాణ) నిరతిశయానందము గూర్చునవియు, (దివ్య) మైనవియు నగు (ఆయుధ)
ములు గలవాడును.

* స్వాభిమత ... వల్లభుండును. పూర్వము భగవంతుని స్వరూపము నిరూపించు
టకై సామాన్యముగా శ్రీదేవిని జెప్పి యిపు డతనివిభూతినడుచును నెలకొనియున్న
యాదేవిని విశేషించి తెలుపుచున్నాడు. (స్వఅభిమత ఆనరూప నిత్య నిరవద్య)ము
లైనవి యగు, (స్వరూప) దివ్యాత్మ స్వరూపమును, (రూప) దివ్యవిగ్రహమును,
(గుణ) నిరతిశయాజ్ఞాన్యైక సౌందర్యాదులగు విగ్రహగుణములును, (విభవ) పరిసము
మొదలైనవిభవమును, (విశ్వర్యశీల ఆది, అనవధికాతిశయ, అసంఖ్యేయ, కల్యాణ,
గుణగణ) విశ్వర్యము శీలము మొదలు గాఁగలవియు, మితిలేని అతిశయముగలవియు,
లెక్కింపరానివియు, మంగళశకరము లైనవియు నగు, గుణములయొక్క సమూహ
మును, గల, (శ్రీ) లక్ష్మీదేవికి, (వల్లభ) చెలువుఁడయినవాడును - శ్రీదేవికిఁ గల
స్వరూపమును, రూపమును, రూపగుణములును, విభవమును, విశ్వర్యాదిగుణగణ
మును ఈమైదును భగవంతుఁ డగుతనకు అభిమతములును ఆనరూపములును నిత్యము
లును నిరవద్యములు నగు నని యర్థము. లక్ష్మీ స్వరూపము నిర్వికారమై సర్వకాల
వర్తయగుటచే నిత్యమైనది; జరాదులు లేమిచే నిరవద్య మైనది; భగవంతునిస్వరూప
మువలె కల్యాణైకతానత్వాదులు కలిగియుండుటచే ఆనరూపమైనది. రూపము
(విగ్రహము) పరమపదమునందున్నట్టిదే అవతారాదిదశలయందు నుండుటచే నిత్య
మైనది. ఆది 'అన్యాదేవ్యా యథారూప ముద్గ్రసత్కృష్టసౌష్ఠవమ్, రామస్యచ యథా
రూపం తన్వీయమసి తేక్షణా' 'విష్ణోర్దేహం రూపంవై కిం త్యేషాత్మన స్థనమ్'
అన్నట్లు ఆనరూపమైనది. విగ్రహగుణములు ఒకప్పుడును కొఱవడకుండుట,
నిత్యములు; మిఱుమిట్లుకొలుపుట మొదలగుదోషములు లేమిచే నిరవద్యములు. విభ

నిత్యనిరవ ద్యాక్షర పరమహ్యోమనిల యుండును. *వివిధ విచిత్రా
నంత భోగ్యభోక్తృవర్గ పరిపూర్ణ నిఖిల జగదుదయ విభవ లయ

వము 'దేవతీర్యజ్ఞునుష్యేషు పున్నామా భగవాన్ హరిః॥ స్త్రీనామ్నాలక్ష్మీరై
త్రేయ నానయోర్విద్య తేపరమ్' అన్నట్లు అనురూపమైనది. ఈశ్వరుని విశ్వరూ
దులే అనవధికాతిశయములుగాన లక్ష్మీయైశ్వర్యాదులును అట్టివగుట యెట్లు?
అన్నచో లక్ష్మీయైశ్వర్య మిశ్వరుని కభిమతముగాన దోషములేదు. 'అన్యేకానా
జగతో విష్ణుపత్నీ' అని విష్ణుపత్నిత్వవేషముననేకదా సమస్త జగమును ఏలుచున్నది.
విశ్వరూపుని గ్రహాదిప్రసక్తి, లేమిచే నిరవద్యమైనది. సగ్రహాదులు పురుషుని కను
రూపములుగాన నామవల్లభునిభాగ మే యగును. శీలమనగా మహత్త్వముండినను
మండులతో గుత్తముగాఁ గలసిమెలసి యుండుటగదా. అట్టియెడల తనయుత్క
ర్షను ఒకప్పుడును తెలుపకుండుటయే అశీలముయొక్క నిత్యత్వము. అది 'కుల్య
శీలవయోవృత్తామ్' (రామాయణ) అన్నట్లు అనురూపమైనది.

* స్వసంక...చరణయుగళము గలవాఁడును-ఇట నిత్యపరిజన విశిష్టత్వమును
జెప్పుచున్నాడు. (స్వసంకల్ప అనువిధాయి) తనసంకల్పమును అనుసరించి నడచు
నట్టివైన (స్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేద)ములు గలవారును, (అశేషశేషతా ఏకరతిరూప)
సమస్తమైన శేషవృత్తియందే ముఖ్యముగా (అవలంబించి) యున్న ప్రీతియే స్వభావ
ముగాఁ గలవారును - సర్వవిధకైంకర్యములను జేయుటయందే వారికి ప్రీతి. అది
మఱియొక్కటియందును గలగదు-ఆప్రీతియే వారికి స్వభావ మని యర్థము. (నిత్య)
నిత్యులును-ముక్తులవలె ఒకప్పుడు స్వరూపాదులు సంకోచించియుండినవారు గారు-
నిత్యమును సంకోచింపకుండు జ్ఞానాదిగుణములు గలవారమట. (నిరవద్య) క్లేశము
శర్మము స్వాతంత్ర్యము అభిమానము మొదలైనదోషములులేనివారును, (నిరతిశయ)
ములైన, (జ్ఞానశక్తి క్రియా విశ్వరూపి అది అనంతగుణగుణ) ములుగలవారును, (అపరి
మిత) కొలది లేనివారును అగు, (సూరులు) చరణయుగళము నెల్లప్పుడును న్దుతించు
చుండు రని యర్థము. నిత్యసూరులస్వరూపస్థితిప్రవృత్తులు పరమాత్మునిసంకల్పము
నకు లోనయిన పనఁగా అతని నిత్యేచ్ఛచేత సిద్ధించినవమట. అతని కిచ్ఛలేకపో
యెనా వానినెల్ల మరలఁ దీసికొనఁజాలును. కాని యట్టిచ్ఛలేకపోవుట యొకప్పు
డును సంభవింపదు. ఆయిచ్ఛ నిత్యమైనది. పరమాత్మసంకల్పమునకు లోనయిన
స్వరూపస్థితిప్రవృత్తులు గలిగియుండుట బద్ధమక్తప్రకృతిప్రాకృతకాలాదు లన్నిం
టను సహనము. అశేషశేషతయనఁగా భగవంతుని కభిమతమైన అకారమురెల్లఁ
గలిగియుండుట. 'శరా నానావిధాశ్చాపి ధను రాయతవిగ్రహమ్| అన్యగచ్ఛస్త
కాకుత్స్థం సర్వేపురుషవిగ్రహాః' 'నివాసశయ్యాసనపాదుకాంకు కోపధాన వస్త్రాతప
వారణాదిభిః॥ శరీరభేదైస్సంశేషతాం గతైర్భౌతికం శేషఇతిలే జనైః॥ ఇత్యా

(నిత్య) ప్రాకృతాకాశమువలె లయములేనిదియు, (నిరవద్య) కుద్ధసత్త్వమయ మగుట చేత రజస్తమస్సులును వానికార్యములును లేనిదియు, (ఆక్షర) మైనదియు - దాని కేయంశమందుఁగాని సృష్టిసంహారములు లేవనుట, అగు, (పరమవ్యోమనిలయుఁడు) పరమాకాశము-పరమపదము-వాస్తవముగాఁ గలవాఁడు.

* వివిధ...లీలుఁడును-ఇందు లీలావిభూతియొఁమును జెప్పచున్నారు. (వివిధ విచిత్ర)ములును, (అనంత)ములునగు, (భోగ్యభోక్తృవర్గకాలవిత, (పరిపూర్ణ)మైన, (నిఖిలజగత్ ఉదయవిభవలయ) సమస్తజగముయొక్క ఉత్పత్తియు స్థితియు లయమును అనెడి, లీలలు గలవాఁడును, భోగ్యములు శబ్దస్వర్యాదిరూపముచే వివిధములు; దివ్యాగివ్యభేదమున విచిత్రములు. భోక్తృవర్గము దేవమనుష్యాదిభేదముచేత వివిధము; వర్ణాశ్రమాదిభేదములచేత విచిత్రము. పరమపదమందు భోక్తృవర్గమునకు జ్ఞానసుఖాదితారతమ్యము లేనందున వారికి వివిధత్వము చెప్పఁబడదయ్యె. లీలా విభూతియందును భోగోపకరణభోగస్థానములు గ్రాహ్యములు. జగదాకారముగా తాను ఉదయాదులు పొందుటయే లీలలు. జగదాకారముగాఁ బరిణమించినచో వికార కాండ యనఁగా సూక్ష్మచిదనిన్విశిష్టఁ డయ్యే యట్టివికారమును బొందుచున్నాఁడు గాని స్వరూపమునతఁగాదు; కాన నిర్వికారుఁడే యగును. తాలునికి యావనాదులు కలిగినపుడు స్వరూపమునకు వికారముగలుగనట్లే భగవంతునికి జగదాకారత్వాదులందును స్వరూపవికారము లేదని తెలియునది. అవాస్తవమస్త కామునకు జగద్వ్యాపార మేలయనఁగా లీలనుబట్టియని లీలాశబ్దము.

† బ్రహ్మలక్షణములతోఁ గూడియుండుటచే నారాయణుఁడే పరబ్రహ్మమని 'నారాయణ పరంబ్రహ్మ' 'నాగాయణః పరంబ్రహ్మ గీతాశాస్త్రే' సమీపితః' ఇత్యాదులచొప్పున నిట ప్రతిపాదించిరి. ఈమూఁడును కృష్ణునకును చెల్లు నని 'పరంబ్రహ్మ పరింధామ పవిత్రం పరమంభవాన్' 'ప్రథితపురుషోత్తమః' 'ఏవ నారాయణః శ్రీమాన్' ఇత్యాదులచేతఁ జెలియునది. సర్వసామానాధికరణ్యమును సర్వవైలక్షణ్యమును సర్వాంతర్యామిత్వమునతఁడు ఉపపన్నమని యీమూఁడు పదములయభిప్రాయము.

* తన కేప్రయోజనము లేకుండఁగా అవతారియు బ్రత్యక్షేల యనఁగా 'అపార...దధి' అనఁబడిను. కారుణ్యమునఁగా తనప్రయోజనమేమియుఁ గోరక పరుల దుఃఖములకు తాళకుండుట. మిక్కిలి గొప్పతన మున్నను తక్కువవారితోడ గుత్తముగా కలసి మెలిసియుండుట సౌశీల్యము. పరులదోషములను నిరసించి పాటింపనిస్వభావము గలిగియుండుట వాత్సల్యము. వత్సస్య ఇదంవాత్సం తత్ లాతీతి వాత్సలా తత్సృభావం వాత్సల్యమ్ అని పుస్తకపత్తి. ఆవు తనదూడదేమమునందలి

శ్రీ దవతిరించి యవతరించి వారివారిచే ఆరాధితుడై వారి వారి యిష్టమునకుఁదగినట్టు ధర్మార్థకామమోక్షములనుఫలముల గొనుంగుచు
* భూభారము దింపునెపమున, అస్మదాదులకుఁ గూడ మిక్కిలి
యాశ్రయింపఁ దగియుండుటకు “తతోఽభిజగత్సన్మ బోధాయా
చ్యుతభానునా దేవకీపూర్వసంధ్యాయా మావిర్భూతస్మహాత్మనాః”

ముఱికినిగూడ బోగ్యముగా నాకుట వాత్సల్యము. పితాచగోపాలగోపికాదులకుఁ దన్నె యిచ్చుకొన్నను నిమి యిచ్చితమని భావించుట జౌదార్యము, ఈగుణములు ప్రేరింపఁగా ఆవతరించుచున్నాడు.

† ‘అజోఽసి సన్నవ్యయాత్మా’ ఇత్యాదు లిందులకుఁ బ్రమాణములు.

♦ దీనినే అవతారవిగ్రహముకూడ అప్రాకృత మగు పరమపదమందలి విగ్రహముయొక్క అంశవిశేషమెయని తెలియునది. ఇదియే ‘స తస్యప్రాకృతామూర్తిర్మాంస మేవోఽస్థిసచ్ఛవా’ ‘సభూతసంఘసంస్థానో దేహోఽస్య సరమాత్మనః’ ఇత్యాదులే నెఱుంగునది.

శ్రీ ‘యదా యదాహి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత’ ‘సంధవామి యుగే యుగే’ ‘బహుని హి వ్యతీతాని జన్మాని’ ఇత్యాదు లెఱుంగునది. వారిని ఆరాధింపఁబడుట, ‘యస్యావతారరూపాణి సమర్చంతి దివౌకనః! ఆపశ్యంతః పరం రూపమ్’ ఇత్యాదులచొప్పునఁ జెలియునది.

* అవతారమునకు భూభారమును దింపుట వ్యాసమాత్రము. అందఱకు ఆశ్రయజీయుఁడగుటయే సాక్షాత్తయిన ఉద్దేశ్యము. దుర్జనులనాశము నేయుట సాధురక్షణమనుమహాప్రయోజనమునకు సంబంధించినదిగదా. అస్మదాదులనఁగా ఆయోగ్యు లైనవారనుట. మహాయోగులపరిశుద్ధమనస్సుచేత గ్రహింపఁగన్పట్టిన వాఁడు సౌలభ్యాతిశయముచేత మనుష్యులకును - అందును గొల్ల వారిలవఱకును - మాంసంపుఁగన్నులకుఁ గ్రహింపఁదగినవాఁడయ్యెనని భావము. ఇట్లవతరించుటకును కన్నులకగ పడుటకును ప్రయోజనము కేవలము ఆరాధింపఁదగియుండుట మాత్రము గాదు; అనుభవింపఁదగియుండుటయు నగుననియే ‘పరావర’ ఇత్యాదులు చెప్పఁబడెను. పరులనఁగా ఉపాసనసమర్థులగు బ్రహ్మరుద్రభీష్మాకూరాదులు. అవరులనఁగా గొల్లలు మొదలగువారు. నిఖిలజనులనఁగా స్త్రీపుంసాదివిభాగములేక ‘పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణమ్’ అన్న ట్టుండుట తెలియునది. దివ్యస్పృహితులు నవనీతనట నాదులు.

అనుకీర్తిని దేవకీనందనుడై భూమియం దవతరించి, సకలమనుజుల
 నయనములకు విషయభూతుఁ డగుచు, పరావరు లగునిఖిలజనుల
 మనస్సులను నయనములను హరించునట్టి దివ్యచేష్టితములను గావిం
 చుచు, పూతనా శకట యమలాంజనారిష్ట *ప్రలంబ భేనుక కాలియ
 కేశికువలయాపీడ చాఁవార ముష్టిక తోసల కంసాదులను వధించి,
 † అనవధికదయా సౌహృదానురాగ గర్భము లగు విలోక నాలాపా
 మృతములచేత విశ్వమును ఆస్థాయితము చేయుచు, ‡ నిరతిశయ
 సౌశీల్యాది గుణగణములను వెలిపుచ్చుటచేత అక్రూర మాలాకారా
 దులను బరమభాగవతులను గావించి, h పాండుతనయుని యుద్ధము
 నకు పురికొల్పు వ్యాజముచేత పరమపురుషార్థలక్షణ మగుమోక్షము
 నకు సాధనముగా వేదాంతమునందు చెప్పఁబడినదియు స్వవిషయమై
 నదియు జ్ఞానకర్త సాధ్యమైనదియు నగు భక్తియోగము నవతరింపఁ
 జేసినవాఁడయ్యె. *అంగు పాండవులకును కౌరవులకును యుద్ధము

* బలభద్రుఁడు భగవదంశగూఢమే కావున నతఁడు సెసిన ప్రలంబ ముష్టికా
 దివధము భగవంతుండు సెసినగానే యిచ్చుచు చెప్పఁబడెను.

† స్రుతితముని స్వరూపమును దర్శించుట భారము. వానిచేష్టితములను
 దర్శించుట పోషకము. వానినోడ ఆలాపాదులు వియుట భోగప్రకారము. సౌహృద్ద
 మనగా హితమునుగోరుస్వభావము. అనురాగ మనగా ప్రీతి.

‡ ధర్మసంస్థాపనము తనగూర్చి ధర్మమును స్వరూపముయొక్క దర్శనమునేతన,
 దేశకాలముల తేలికగిట్లు లగువానికి పరింపరచి వసుగ్రహించునట్టి యుపదేశము
 నేతన, గావింపుట తెలుపుచున్నాగు.

h ఇందు శ్రీమద్రీతాశాసనదేశముగోడిసంగతి తెలుపఁబడినది. ఈగీత ఏడు
 వంజల శ్లోకములు గలది. అందు ధృతరాష్ట్ర ప్రశ్నశ్లోకములు సంజయప్రతివచన
 శ్లోకములు అర్జునప్రశ్నశ్లోకములు తప్ప తక్కిన వన్నియు భగవన్నుభారవిందము
 నుండి వడలివచ్చినవి. అది గీతామహాత్మ్యమునం దిట్లు చెప్పఁబడినది: “గీతా
 స్సుగీతాః కర్తవ్యాః కిమన్యత్కౌన్త్రువిస్తైః యాః స్వయం పద్యవాధస్యముఖ
 పద్మాద్వినిష్ఠుతాః”

* ఇందు గీతాశాస్త్రమునకు ఉపోద్ఘాతము గూర్చిరి.

ప్రారంభింపగా † ఆ భగవంతుడు పురుషోత్తముడు సర్వేశ్వరేశ్వరుడు జగదుపకృతిమర్త్యుడు ఆశ్రిత వాత్సల్యవివశుడై పార్థుని రథిగాను తన్ను సారథిగాను సర్వలోకసాక్షి కముగాఁ జేసెను. † ఇట్లు గుట తెలిసియు సర్వవిధముల సంధుఁ డగు ధృతరాష్ట్రుఁడు ను యోధనుని విజయము తెలియఁగోరి సంజయు నడిగెను.

† అవతారదశయందును పూర్ణత్వమును స్వచ్ఛందత్వమును మొదలగునవి 'అభః...శ్వరుఁడు' అనుపదములచే ప్రతిపాదింపబడినవి. వీనిచేత పరత్వమును 'జగ...వివశుఁడు' అని సౌలభ్యమును సంగ్రహింపఁబడినవి. జగదుపకారమునకు మర్త్యుడైనను ఉత్కృష్టచరిత్రమును మాని నికృష్టసారథ్యమును చేయఁజేల యునఁగా 'ఆశ్రి...వివశుఁడు'డనఁబడినది. పార్థశబ్దముచేత వాత్సల్యమున కుపయుక్త మగు లోక సంబంధము చెప్పఁబడినది. మేనత్తయగు పృథకొడుకుగదా పార్థుఁడు, ఈనికృష్టకృత్యము సిగ్గుపడి రహస్యమునఁ జేయలేదనుటకై 'సర్వలోకసాక్షి కముగా' (అందు లెల్ల జూచుచుండఁగా) అనఁబడినది.

† శ్రేయఃపతి యిత్యాదులను తెలిసియు ననుట. కనులచేతనే కాక యిహపరములందలిహితములను తెలియని మనస్సుచేతను గూడ అంధుఁడు గావున సర్వవిధముల చేత అంధుఁ డనఁబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా — ప్రథమోఽధ్యాయః

అర్జునవిషాదయోగః.

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ = ధృతరాష్ట్రుడు పలికెను.

శ్లో॥ ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః ।

మామకాః పాణ్డవాశ్చైవ కి మకుర్వత సజ్జాయ ॥ 1

టీ. హేసజ్జాయ = ఓసంజయుఁడా, ధర్మక్షేత్రే = ధర్మానుష్ఠానమునకు యోగ్యస్థాన మైన - కురుక్షేత్రే = కురుక్షేత్ర మనెడి దేశమునందు, యుయుత్సవః = యుద్ధముచేయఁ గోరువారై, సమవేతాః = కూడిన, మామకాః = దుర్యోధనుఁడు మొదలగు నావారును, పాణ్డవాశ్చైవ = ధర్మరాజులగు పాండుకుమారులును, కిం = ఏమికార్యము అకుర్వత = చేసిరి.

తా॥ ఓసంజయూ, పుణ్యక్షేత్ర మగు కురుక్షేత్రమునందు యుద్ధముసేయునిచ్చుతోఁ గూడిన దుర్యోధనాదు లగు నావారును ధర్మరాజుదు లగుపాండవులును ఏమి చేసిరి ?

ధృతరాష్ట్రుఁడు దుర్యోధనునిజయముఁ దెలియఁగోరి యిట్లడుగఁగా సంజయుఁడు అందులకు 'యత్ర యోగేశ్వరః శృష్టో యత్ర పాఠో ధనుర్ధరః । తత్ర శ్రీ ర్విజయో భూతిః ధ్రువా నీతి ర్మత ర్మమ' అని యీయుత్తరమును జెప్పఁబోవువాఁడై దీనిని సమర్థించుటకు వలసిన యవాంతరవృత్తాంతమును 'దృష్ట్వాతు' అని చెప్పుచున్నాడని తెలియునది.

సంజాయ ఉవాచ = సంజయుఁడు చెప్పెను.

3

శ్లో॥ దృష్ట్వాతు పాణ్డవానీకం పూర్ణం దుర్యోధన స్తదా ।

ఆచార్య ముపసంజయ్య రాజా వచన మబ్రవీత్ ॥ 2

టీ. తదా=అప్పుడు, రాజా=రాజయిన, దుర్యోధనః=దుర్యోధనుడు, వ్యూఢం=వ్యూహములుగా తీరియున్న, పాండవాసేకం=పాండవులసేనను, దృష్ట్వా=చూచి, ఆచార్యం = గ్రోణాచార్యుని, ఉపసంజగ్మ్యుః=సమీపించి, వచనం = చెప్పబోవు వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా॥ అప్పుడు రాజైన దుర్యోధనుడు పద్మశకటసూచీ వరాహాదివ్యూహారచనతోఁ దీర్పబడియున్న పాండవబలముం జూచి గ్రోణాచార్యునియొద్దకుఁ బోయి యీ ప్రకారము చెప్పెను.

4

శ్లో॥ పత్యైతాం పాండు పుత్రాణా మాచార్యమహతీం చమూమ్ |
వ్యూఢాం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా ॥ ౪

టీ॥ పే ఆచార్య=ఓ ఆచార్యుడా, ధీమతా=బుద్ధిమంతుఁడును, తవ=నీకు, శిష్యేణ = శిష్యుఁడునగు, ద్రుపదపుత్రేణ = పాంచాలరాజగు ద్రుపదుని కుమారుఁడైనధృష్టద్యుమ్నునిచేత, వ్యూఢాం=వ్యూహములుగా తీర్పబడినదియు, మహతీం=గొప్పదియు నగు, పాండుపుత్రాణాం = పాండవులయొక్క, ఏతాం=ఈ ఎదుట నుండు, చమూం=సేనను, పశ్య=చూడుము.

తా॥ ఓ ఆచార్యా, బుద్ధిమంతుఁడును నీశిష్యుఁడును అయిన ధృష్టద్యుమ్నునిచే వ్యూహాకారముగా రచింపబడినదై గొప్పదియగు నీపాండవబలముఁ గనుంగొనుము.

అన. ఆయశిశయమునే తెలిపించువాడై చెప్పచున్నాఁడు.

5

శ్లో॥ అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమాద్జననమా యుధి |
యుయుధానో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః ॥

ధృష్ట కేతు శ్చేకితానః కాశీరాజశ్చ వీర్యవాన్ ।

పురుజి తు నిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ సరపుద్గవః ॥

5

యుధామన్యుశ్చ విక్రాంత ఉత్తమాజాశ్చ వీర్యవాన్ ।

సౌభద్రో ద్రాపదేయాశ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః ॥

6

టీ. అత్ర=ఈపాండవసేనయందు, శూరాః=శౌర్యగుణవంతులును, మహేష్వాసాః=గొప్పవిలుకాండ్రును, యుధి=యుద్ధవిషయమునందు, భీమార్జునసమూః=భీమార్జునులతో సమానులు నగు, యుయుధానః=శ్రీకృష్ణునితమ్ముడగు సాత్యకియు, విరాటశ్చ = విరాటరాజును, *మహారథః=మహారథుడగు, ద్రుపదశ్చ = ద్రుపదమహారాజును, ధృష్టకేతుః=ధృష్టకేతువును, చేకితానః = చేకితానుడును, వీర్యవాన్ = వీర్యము గలవాడైన, కాశీరాజశ్చ = కాశీరాజును, పురుజిత్ = పురుజిత్తును, కు నిభోజశ్చ = కుంతిభోజుడును, సరపుద్గవః = పురుషశ్రేష్ఠుడగు, శైబ్యశ్చ = శైబ్యుడును, విక్రాంతః = పరాక్రమవంతుడగు, యుధామన్యుశ్చ = యుధామన్యువును, వీర్యవాన్ = ధీరుడగు, ఉత్తమాజాశ్చ = ఉత్తమాజునును, సౌభద్రః = సుభద్రపుత్రుడైన అభిమన్యుడును, ద్రాపదేయాశ్చ = ద్రాపదియందుఁబుట్టిన ప్రతినిధ్య శ్రుతసౌమ శ్రుతకీర్తి శతానిక శ్రుతిసేనులును, సర్వే = అందఱును, మహారథా ఏవ = మహారథులే యైనవారు, (సన్నికలఁబ.)

తా॥ ఈపాండవసేనయందు శూరులును మేటివిలుకాండ్రును యుద్ధములో భీమార్జునులకు సమానులును నగుసాత్యకి, విరాటరాజు,

* ఏకో దశసహస్రాణి యోధయే ద్యస్తు రన్వివామ్ । శత్రుశాస్త్ర ప్రవీణశ్చ మహారథ ఇతి స్మృతః ॥ అనఁగా, ఎవఁడు అయధవిధ్యయందు నిపుణుడై పదివేల విలుకాండ్రతో నొక్కడే యుద్ధముచేయ సమర్థుడో వాడు మహారథుడనఁబడును. అమితాన్యోధయేద్యస్తు సంప్రాక్తోఽతిరథస్తుసః । రథేనైకేన యోయోధా సన్యూతోఽర్చరధోత్తిమః । ఇట్లు అతిరథ అర్చరథులలక్షణము.

మహారథుఁ డగు ద్రుపదుఁడు, ధృష్టకేతువు, చేకతానుఁడు, పరా
క్రమవంతుఁ డైన కాశిరాజు, పురుజుత్తు, కుంతిభోజుఁడు, పురుష
శ్రేష్ఠుఁ డైన శైబ్యుఁడు, శూరుఁడగు యుధామన్యువు, వీర్యవంతుఁ
డైన ఉత్తమాజన్ము, అభిమన్యుఁడు, ప్రతివింధ్యానులైన యువసాం
డవు లేవురును అందఱును మహారథులే యై యున్నవారు.

అవ. ఇట్లు పాండవసేనయందలి యోధాగ్రేసరులను చెప్పి,
తనసేనయందలి యోధాగ్రేసరులను చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అస్మాకంతు విశిష్టా యే తాన్నిభోధ ద్విజో శ్శమ ।

నాయకా మమపై న్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమి తే॥ 7

టీ॥ పేద్యజోత్తమ = బ్రాహ్మణోత్తముఁడగు గ్రోణా
చార్య, అస్మాకంతు = మనవారిలోపల, యే=ఎవరు, విశిష్టాః =
ముఖ్యులో మమ=నాయొక్క, పై న్యస్య=సేనకు, నాయకాః=అధి
పతులో, తాన్=వారిని, నిభోధ = తెలిసికొనుము, తాన్=వారిని
తే=నీకు, సంజ్ఞార్థం=చక్కగా తెలియుటకొఱకు, బ్రవీమి=చెప్పు
చున్నాను.

తా॥ గ్రోణాచార్య, మనబలంబున నెవరు ముఖ్యులో, నా
పై న్యమునకు నెవరధిపతులో వారిని తెలిసికొనుము. మీకుచక్కగా
తెలియుటకై వారిని జెప్పెదను.

శ్లో॥ భవాన్ భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితి జ్ఞాయః ।

అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సామదత్తి స్తదైవచ ॥ 8

6

అన్యేచ బహవ శ్శూరా మదగ్రే త్యక్తజీవితాః ।

నానాశస్త్రప్రహరణా స్సర్వే యుద్ధవిశారదాః ॥ 9

టీ॥ భవాన్ = మీరు, భీష్మశ్చ = భీష్ముఁడును, కర్ణశ్చ =
కర్ణుఁడును, సమితి జ్ఞాయః = యుద్ధమందు జయశీలుఁడగు, కృపశ్చ =

కృపాచార్యుఁడును, అశ్వత్థామా=అశ్వత్థామయు, వికర్ణశ్చ=వికర్ణుఁడును, తదైవ=అట్లే, సామదత్తిశ్చ = సామదత్తునికుమారుఁడగు భూరిశ్రవుఁడును, అన్యే=ఇతరులగు, బహవశ్శూరాశ్చ=అనేకశూరులును, మదగ్ధే=నాశొఱకు, త్యక్తజీవితాః = ప్రాణములను విడుచుటకు నిశ్చయించుకొనినవారు, సర్వే=అందఱును, నానాశస్త్రప్రహరణాః=అనేకములగు ఆయుధములు గలవారును, యుద్ధవిశారదాః=యుద్ధమునందు నేర్పు గలవారును నై, (సన్ని=ఉన్నారు.)

తా॥ మీరును, భీష్మాచార్యుఁడును, కర్ణుఁడును యుద్ధమున జయశీలుఁడగుకృపాచార్యుఁడును, అశ్వత్థామయు, వికర్ణుఁడును, భూరిశ్రవుఁడును, మఱియును జయద్రథుఁడు మొదలగుననేక శూరులు నందఱును యుద్ధసమర్థులై నాశొఱకు ప్రాణములవిడువ నిశ్చయించుకొని నానాశస్త్రాస్త్ర సంపన్నులై యున్నవారు.

శ్లో॥ అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్ ।

పర్యాప్తం త్విద మే తేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్ ॥ 10

టీ॥ తత్=కాబట్టి = భీష్మాభిరక్షితం=భీష్మునిచే అంతటను రక్షింపఁబడుచున్న. అస్మాకం=మనయొక్క, బలం=సేన. అపర్యాప్తం=చాలకున్నది, భీమాభిరక్షితం = భీమసేనునిచే రక్షింపఁబడుచున్న, ఏ తేషాం=ఈ పాండవులయొక్క, ఇదం బలం=ఈసైన్యము, పర్యాప్తం=చాలియున్నది.

తా॥ * ఇట్లు స్వకీయ పరకీయ సేనలయందలి శూరపురుషుల సంఖ్య న్యూనాధిక్య మగుటచేత, భీష్మునిచే కాపాడఁబడుచున్న మన

* ఇట దుర్యోధనునిసైన్యమును 'భీష్మాభిరక్షితమ్' అన్నందులకు ప్రతిగా పాండవసైన్యమును 'భీమాభిరక్షితమ్' అని నిర్దేశించినందుల కభిప్రాయమేమి? యని శంకగలుగుచున్నది. కురు సేనకు భీష్ముఁడు సేనాధిపతియైనట్లు పాండవసేనకు భీముఁడు సేనాధిపతిగాఁడు. ధృష్టద్యుమ్నుఁడే యట్లగును. భీష్ముఁడు శత్రుహంధనునైకేన నివాస్తుం సర్వపాణ్డవాన్ । యద్యేషాం నభవేద్దోష్టా విషాః కారణ

బలము పరబలమును జయించుటకు చాలకున్నది. భీమునిచే కాపాడఁ బడుచున్న యీ పాండవులబలము మనబలమును జయించుటకు

7

చాలియున్నది.

అవ. కాబట్టి మీరిట్లు వర్తింపవలయునని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అయనేషుచ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః ।

భీష్మ మే వాభిరక్షన్తు భవన్త స్సర్వ ఏవ హి ॥ 11

టీ॥ భవన్తః=మీరు, సర్వేషు=అందఱును, సర్వేషు=గురువులు లయిన, అయనేషు=వ్యూహప్రవేశ మార్గములందు, యథాభాగం=వంతులచొప్పున, అవస్థితాః = వర్తించుచున్నవారై, భీష్మ మేవ=భీష్మునినే, అభిరక్షన్తు హి=అంతటను రక్షింతురుగాక.

తా॥ మీరందఱును, అన్నివ్యూహప్రవేశమార్గములయందు

8

మీవంతులచొప్పున నిలిచియుండి భీష్ముని నలుప్రక్కల నురక్షింపవలయునుగదా.

పూరుషః' కారణార్థము మనుష్యుడై యున్న విష్ణువు పాండవులకు రక్షకుఁడుగాఁ జేసి వీరినందఱిని ఒక్కవింటనే గెలువనేర్పును' అని తానే చెప్పికొనియున్నాఁడు గావున ఇట్టి భీష్మునితో సాటియైన పౌరుషమును భీమునకు గలుగుట కానరాదు. భీష్మునికి ప్రతిబలమును పాండవవైద్యమునకు భీముఁడు అధిపతియుఁ గాఁడు; అధిపతి ధర్మరాజే యును. ఆ ప్రతిబలమందలి భటులలో భీముఁడు ప్రధానుఁడునుగాఁడు. అట్టివాఁ డర్జునుఁ డనియే ప్రసిద్ధి. కనుక భీష్మునికి ప్రతిగా భీముని నిర్దేశించుటకు కారణ మేమనఁగా, భీష్ముఁడు సమస్త పాండుకుమారులను రక్షించుటయందు ప్రవణుడైనవాఁడు. అతనికి వ్యత్యస్తముగా భీముఁడు సమస్తధర్మరాష్ట్రమును వధించుటకు దీక్షఁ బూని యందులకుఁ దగివసాహస బల సహాయాది సంపత్తి గలిగిన వాఁడు. కావుననే భీష్మునకు మాఱుగా భీముఁడు నిర్దేశింపఁబడినాఁ డని తెలియునది.

9A

శ్లో॥ తస్య సంజనయ స్వార్థం కురువృద్ధః పితామహః।

సింహనాదం విన ద్యోచ్చైశ్చ శృణ్ధం దధ్ధౌ ప్రతాపవాన్॥12

టీ॥ ప్రతాపవాన్=పరాక్రమవంతుఁడును, కురువృద్ధః=కొర
వులలో పెద్దయు నగు, పితామహః=భీష్ముఁడు, తస్య=ఆ దుర్యోధ
నునికి, స్వార్థం=సంతోషమును, సంజనయన్=చక్కగా వుట్టించుచు
ఉచ్చైః=గట్టిగా, సింహనాదం=సింహధ్వనిని, వినద్య=ధ్వనింపఁ
జేసి, శృణ్ధం=శంఖమును, దధ్ధౌ=పూరించెను.

తా॥ ఇట్లు దుర్యోధనుఁడు స్వబలపరబలముల తారతమ్య
మును జూచి మనస్సునందు దుఃఖమును పొందియుండఁగా పరాక్రమ
వంతుఁడును, కొరవులలో వయసుచేతను జ్ఞానముచేతను పౌరుషము
చేతను నధికుఁడును నగు భీష్ముఁడు ఆ విషాదము నెఱిగి యీతనికి
సంతోషము కలుగునట్లు మిక్కుటముగా సింహనాదము చేసి శంఖ
మును పూరించెను.

అవ. ఇట్లు సేనాపతి యగుభీష్మునియొక్క యుద్ధోత్సాహ
మును జూచి వాని యాజ్ఞచే సైనికులును యుద్ధోత్సాహమునందు
ప్రవర్తించినవారైరి.

శ్లో॥ తత శృణ్ధాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః ।

సహసై వాధ్యహస్యన్త స శబ్దస్తుములోభవత్ ॥ 13

టీ. తతః=పిమ్మట, శృణ్ధాశ్చ=శంఖములును, భేర్య శ్చ=
దుందుభులును, పణవ ఆనక గోముఖాః=ఉడుకలు తమ్మటలు
బూరలును, సహసా ఏవ=ఒకసారిగానే, అధ్యహస్యన్త=కొట్ట
బడినవి, స శబ్దః=ఆధ్వని, తుములః=సంకీర్ణముగా, అభవత్=
ఆయెను.

తా. అనంతరము శంఖములు ఘోరములు ఉడుకలు తమ్ముటలు బూరలు మొదలైన వాద్యవిశేషములు ఒకసారిగ మ్రోగింపబడెను. ఆధ్వనులు కలసి యంతటను వ్యాపించెను.

అవ. పిమ్మట పాండవపై న్యమునందు కలిగిన యుద్ధోత్సాహమును చెప్పుచున్నాఁడు.

9C

శ్లో॥ తత శ్వేత్వైర్మయై ర్యుక్తే మహతి స్యద్దనే స్థితౌ ।

మాధవః పాణ్డవ శైచివ దివ్యౌ శక్ష్ణౌ ప్రదగ్ధతుః॥ 14

టీ. తతః = అటుపిమ్మట, శ్వేత్వైః = తెల్లనివియగు, మయైః = గుఱ్ఱములతో, యుక్తే = కూడుకొనినదియు, మహతి = ఉత్కృష్టమైనదియు నగు, స్యద్దనే = రథమునందు స్థితౌ = ఉన్న, మాధవః = శ్రీకృష్ణమూర్తియు, పాణ్డవ శైచివ = అర్జునుఁడును, దివ్యౌ = అప్రాకృతము లగు, శక్ష్ణౌ = శంఖములను, ప్రదగ్ధతుః = లెస్సగా, పూరించిరి.

తా. కురుపై న్యముయొక్క వాద్యవాదనానంతరము, తెల్లని గుఱ్ఱములు పూర్చిన మహారథమునం దున్నకృష్ణార్జునులు తమ దివ్యశంఖముల నొత్తిరి. 9B

శ్లో॥ పాశ్చజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనజ్ఞయః ।

పాండ్రం దధ్నౌ మహాశక్భం భీమకర్మా వృకోదరః॥ 15

టీ. హృషీకేశః = శ్రీకృష్ణుడు, పాశ్చజన్యం = పాంచజన్యమనెడి శక్భమును, దధ్నౌ = పూరించెను, భీమకర్మా = భయంకరవ్యాపారము గల, *వృకోదరః = భీముడు, పాండ్రం = పాండ్రమనెడి మహాశక్భం = గొప్పశంఖమును, దధ్నౌ = పూరించెను.

*వృక ఉదరః = వృక మనెడియగ్ని కడుపులోఁ గలవాఁడు.

తా. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యమును అర్జునుడు దేవదత్తమును
బూరించిన వెంటనే శత్రుభయంకరము లగుకృత్యములఁ జేయు
భిముడు పౌండ్ర మనుమహాశంఖమును పూరించెను. 10

శ్లో॥ అనంతవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః ।

నకుల స్సహదేవశ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ॥

16

టీ. రాజా = రాజును, కుంతీపుత్రః = కుంతీపుత్రుడు నగు,
యుధిష్ఠిరః = ధర్మరాజు, అనంతవిజయం = అనంతవిజయ మను
శంఖమును, దధ్ధౌ = పూరించెను, నకులః = నకులుడు, సహ
దేవశ్చ = సహదేవుడును సుఘోషమణిపుష్పకౌ = సుఘోషము
మణిపుష్పకము ననుశంఖములను, దధ్ధతుః = పూరించిరి. 11

తా. కుంతీపుత్రుఁ డగుధర్మరాజు అనంతవిజయ మను శంఖ
మును పూరించెను. నకులుఁడు సుఘోష మనుశంఖమును, సహ
దేవుడు మణిపుష్పక మనుశంఖమును బూరించిరి.

శ్లో॥ కాశ్యశ్చ పరమేష్వాస శ్శిఖిణీచ మహారథః ।

ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకి శ్చాపరాజితః॥

17

ద్రుపదో ద్రాపదేయాశ్చ సర్వతః పృథవీపతే ।

సౌభద్రశ్చమహాబాహుః శఙ్ఖాన్ దధ్ధ్మః పృథక్ పృథక్॥ 18

టీ. పృథవీపతే = ధృతరాష్ట్రమహారాజా, పరమేష్వాసః =
గొప్పిల్లు గల, కాశ్యశ్చ = కాశీరాజును, మహారథః = మహా
రథుడైన, శిఖిణీచ = శిఖండియును, ధృష్టద్యుమ్నశ్చ = ధృష్టద్యు
మ్నుడును, విరాటశ్చ = విరాటుడును, అపరాజితః = అపజయముఁ
బొందని, సాత్యకిశ్చ = సాత్యకియును. ద్రుపదః = ద్రుపదరాజును,
ద్రాపదేయాశ్చ = ద్రాపదీకుమారులై నయుపసాండవులును, మహా
బాహుః = గొప్పభుజములు గల, సౌభద్రశ్చ = అభిమన్యుడును,

సర్వశః = సేనయందతట, పృథక్ పృథక్ = వేఱు వేఱుగా, శఙ్ఖాన్ = శంఖములను, దధ్మః = పూరించిరి.

తా. ధృతరాష్ట్రమహారాజా, మేటివిలుకా డగుకాశీరాజును, మహారథుఁ డగుశిఖండియు, ధృష్టద్యుమ్నుఁడును. విరటరాజును, యుద్ధమునం దపజయము నొందని సాత్యకియు, ద్రుపదరాజును, ఉపపాండవులును, భుజబలము గలయభిమన్యుఁడును, సేనయంతటఁ గల తక్కిన యోధాగ్రేసరు లందఱును వేఱువేఱుగా తమతమశంఖములను పూరించిరి.

పాండవసేనానాయకులు వేఱువేఱుగా శంఖములను బూరించి రనుటచే తమశంఖధ్వను లొక్కటాకటియును దుర్యోధనాదులకు స్పృదయభేదనము గావించునట్లు పూరించి రని భావము.

శ్లో॥ సఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్ ।

నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములోఽప్యనునాదయన్ ॥ 19

టీ. తుములః = సంకులమైన, సఘోషః = ఆశబ్దము, నభశ్చ = ఆకాశమును, పృథివీం = భూమిని, అనునాదయన్ అపి = ప్రతిధ్వనుల నిచ్చునట్లు చేయుచున్నను, ధార్తరాష్ట్రాణాం ఏవ = నీ పుత్రులగు దుర్యోధనాదులయొక్కయె, హృదయాని = గుండెలను, వ్యదారయత్ = బ్రద్దలుచేసెను.

తా. భయంకరమైన ఆశంఖనాదము భూమ్యంతరిక్షములయందంతట ప్రతిధ్వను లెసగ జేయుచున్నను, నీపుత్రులగు దుర్యోధనాదు

12

లకుఁమాత్రము గుండెలు పగిల్పిన దయ్యెను. (ఇతరులకు సంతోష హేతునయ్యె నని భావము. దుర్యోధనుని కెలుపున కువ్వెఘోరుచున్న ధృతరాష్ట్రునకు సంజయుడు దుర్యోధనుని యపజయమే యిట సూచించినాఁ డని తెలియునది.)

శ్లో॥ అథ వ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా ధార్త్రాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః ।

ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధను రుద్యమ్య పాణ్డవః॥ 20

హృషీకేశం తదా వాక్య మిద మాహ మహీపతే ।

టీ. మహీపతే = రాజా, అథ = శంఖారావము చేసిన పిమ్మట, శస్త్రసంపాతే = ఆయుధప్రయోగము, ప్రవృత్తే (సతి) = ప్రవర్తించిన దగుచుండగా, కపిధ్వజః = హనుమంతుని ధ్వజమునందుఁ గల, పాణ్డవః = అర్జునుఁడు, వ్యవస్థితాన్ = యుద్ధసన్నాహముతో నిలిచి యున్న, ధార్త్రాష్ట్రాన్ = దుర్యోధనాదులను, దృష్ట్వా = చూచి, ధనుః = వింటిని, ఉద్యమ్య = ఎత్తి, తదా = అప్పుడు, హృషీకేశం = శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి, ఇదం వాక్యం = ఈమాటను, ఆహ = పలికెను.

తా. ఓరాజా, అంత కపిధ్వజుఁడైనయర్జునుఁడు యుద్ధసన్నద్ధులై నిలిచియున్న దుర్యోధనాదులఁ గనుంగొని, బాణప్రయోగ సమయం బగుటయు, గాండీవంబు పైకెత్తి శ్రీకృష్ణుని నవలోకించి యిట్లనియె.

అర్జున ఉవాచ :—

శ్లో॥ సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత॥

యావ దేతాన్నిరీక్షేహం యోధుకామా నవస్థితాన్ ।

13A

కై ర్మయా సహ యోధవ్య మస్మిన్ రణసముద్యమే॥ 22

టీ. హే అచ్యుత* = ఓకృష్ణా, అస్మిన్ = ఈ, రణసముద్యమే = యుద్ధోద్యోగమునందు, మయా = నాచేత, కైస్సహ = ఎవ

†(హృషీకమనగా ఇంద్రియములు, ఈశుడనగా నియమించువాఁడు, పరావరములగు సమస్తజనుల బాహ్యంతర కరణములను సర్వప్రకారముల నియమించువాఁడని యర్థము.

*అచ్యుతః = స్వరూపస్వభావాదు లగు జ్ఞానశక్త్యాదులనుండి చ్యుతుఁడు కాని (బాటని)వాఁడు. జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సులను నిగియైనవాఁడు.

రితో, యోధవ్యం = యుద్ధము చేయదగినదో, యోధుకామాన్ = యుద్ధము సేయఁ గోరిక గలవారై, అవస్థితాన్ = ఎదుట నిలిచి యున్న, ఏతాన్ = వీరిని, యావత్ = ఎంతిలో, అహం = నేను, నిరీక్షే = చూతునో, (తావత్ = అంతవఱకు), ఉభయోః = రెండైన, సేనయోః = సేనలయొక్క, మధ్యే = నడుమ, నాయొక్క, రథం = రథమును, స్థాపయ = నిలుపుము.

తా. ఓకృష్ణా, ఈయుద్ధోద్ద్యోగమునందు నే నెవరితో యుద్ధము సేయదగినదో, యుద్ధముసేయఁ గోరివచ్చినవార లెవరెవరో, వారిని చక్కఁగా నవలోకించువఱకు (తేక, వారిని చూడదగినస్థానమునందు) ఈరెండుసేనలనడుమ మనరథము నిలుపుము.

13B

శ్లో॥ యోత్స్యమానా నవేక్షేఽహం యవతేఽత్రసమాగతాః ।

ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుధే దుర్బుధే ప్రియచిక్షీర్షవః॥ 23

టీ. దుర్బుధేః = చెడ్డబుద్ధిగల, ధార్తరాష్ట్రస్య = దుర్యోధను నికి, ప్రియచిక్షీర్షవః = ఇష్టము చేయఁగోరినవారై, యుద్ధే = యుద్ధము నందు, యే వతే = ఏవీరు-భీష్మద్రోణాదులు అత్రి = ఇచ్చట, సమాగతాః = వచ్చి చేరియున్నారో, యోత్స్యమానాన్ = యుద్ధముచేయఁగలవారిని, అహం = నేను, అవేక్షే = చూచెదను.

తా. దుష్టబుద్ధియగు దుర్యోధనునకు ప్రియము గావింపఁ గోరి యిచ్చట మనతో యుద్ధముచేయుటకు వచ్చి చేరియున్న వారెవ్వరెవ్వరో వారిని నేను చూచెదను.

సంజయ ఉవాచ = సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు :

శ్లో॥ ఏవ ముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత ।

సేనయో దుభయోర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్॥ 24

భీష్మద్రోణప్రియుఖత స్సర్వేషాం చ మహీక్షితమ్ ।

ఉవాచ పార్థ పశ్యైతాన్ సమవేతాన్ కురూ నితి॥ 25

టీ. హే భారత = ఓధృతరాష్ట్రా, *గుడాకేశేన = అర్జునుని చేత. ఏవం = ఈప్రకారము, ఉక్తః = చెప్పబడిన, హృషీకేశః = శ్రీకృష్ణుడు, ఉభయోః సేనయోః = రెండుసేనలయొక్క, మధ్యే = నడుమ, భీష్మద్రోణప్రముఖతః = భీష్మద్రోణులయెదుటను, సర్వేషాం = సమస్తమైన, మహీక్షితాంచ (ముఖతః) = రాజులందఱు (యెదుటను-అందఱు) చూచుచుండగా, రథోత్తమం = రథశ్రేష్ఠమును, స్థాపయిత్వా = నిలిపి, హేపార్థ = అర్జునా!, సమవేతాన్ = చేరియున్న, ఏతాన్ = ఈ, కురూన్ = కౌరవులను, పశ్య = చూడుము, ఇతి = అని, ఉవాచ = పలికెను.

తా. ఓరాజా, ఇట్లు అర్జునప్రేరితుఁడైనవెంటనే శ్రీకృష్ణుఁడుభయసేనామధ్యమున భీష్మద్రోణాది సమస్తవీరుల కభిముఖంబుగా రథంబు నిలిపి, అర్జునా, యుద్ధము చేయునభిలాషతోఁ గూడి యున్న యీకౌరవసైనికుల నవలోకింపు మని పలికెను.

శ్లో॥ త త్రాపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః పితౄ నథ పితామహాన్ ।
ఆచార్యాన్మాతులాన్ బ్రాతౄన్ పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖంస్తథా॥
శ్వశురాన్ సుహృదశ్చైవ సేనయో రుభయో రపి ।

టీ. అథ=పిదప, పార్థః=అర్జునుఁడు, తత్ర=అచ్చట, ఉభయోః సేనయోః=రెండు సేనలయందును, స్థితాన్=ఉన్న, పితౄన్=తండ్రివరుసవా రయిన భూరిశ్రవఃప్రభృతులను, పితామహాన్ = తాతవరుసవా రయినభీష్మాదులను, ఆచార్యాన్=గురువు లయిన ద్రోణాదులను, మాతులాన్=మేనమామ లయిన శల్యాదులను, భ్రాతౄన్=అన్నదమ్ము లయిన దుర్యోధనాదులను, పుత్రాన్ =

*గుడాకేశః (గుడాకా = నిద్రాలస్యములకు, ఈశః = నియంత (నిద్రను జయించినవాఁడు)-అనగా ఆంతటను జాగరూకుఁడు. “నిద్రాలస్యే గుడాకా స్యాత్” అని నిఘంటువు.

కుమారు లయిన లక్ష్మణాదులను, పౌత్రాన్ = మనుమ లయిన
 లక్ష్మణపుత్రాదులను, తథా=అట్లు, సఖీన్ = స్నేహితు లగుకృత
 వర్మాదులను, శ్వశురాన్ = ద్రుపదరాజువలె మామలను, సుహృ
 దశ్చ = హితము గోరువారిని, లేక, ఉపకారముఁ బొందినవారిని,
 అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. పిమ్మట అర్జునుఁడు ఆరెండుసేవలయం నున్న తండ్రి
 తాతవరుసలవారిని, ఆచార్యులను, మేనమామలను, అన్నదమ్ములను
 కొడుకు మనుమఁడు మొదలై నవరుస గలవారిని, మిత్రులను, మామ
 గార్లను తనహితము గోరువారిని అందఱును జూచెను.

శ్లో॥ తా న్సమీక్ష్య సకౌన్తేయ స్సర్వాన్ బన్ధా నవస్థితాన్ ।

కృపయా పరయాఽఽవిష్టో విషీద నిద మబ్రవీత్ ।

టీ. సః=ఆ, కౌన్తేయః=అర్జునుఁడు, అవస్థితాన్ = యుద్ధసన్నా
 హముతో నిలిచియున్న, తాన్ = ఆ, సర్వాన్ = సమస్త మైన, బన్ధాన్ =
 చుట్టములను, సమీక్ష్య = చక్కఁగా చూచి, పరయా = అధికమయిన,
 కృపయా = కనికరముచేత, ఆవిష్టః = పరవశుఁడై, విషీదన్ = దుఃఖం
 చుచు, ఇదం = ఈవాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఇట్లు యుద్ధరంగమునందు వచ్చియున్న బంధువుల నెల్ల
 రనుజూచి, అర్జునుఁడు అత్యంత దయాపరవశుఁడై దుఃఖించుచు నిట్లు
 పలికెను.

శ్లో॥ దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ యుయుత్సుం సముపస్థితమ్॥ 28

సీదన్తి మమ గాత్రాణి ముఖం చ పరిశుష్యతి ।

వేపథు శ్చ శరీరే మే రోమహర్ష శ్చ జాయతే॥ 29

గాంధీవం సగ్రంఠతే హస్తా త్త్వ క్త్వైవ పరిదహ్యా శే ।

న చ శక్నో మ్యవస్థాతుం భ్రమతీవ చ మే మనః॥ 30

టీ. పే*కృష్ణ=ఓకృష్ణుడా, యయుత్సం = యద్భుతము, సేయ
నిచ్చ గలయట్టియు, సముపస్థితం = ఎదుట వచ్చియున్నట్టియు, ఇమం
స్వజనం = ఈబంధుజనమును, దృష్ట్యా = చూచి, మమ = నాయొక్క,
గ్రాణి = అనయవములు, సీదన్తి = కృశించుచున్నవి. ముఖించ =
నోరును, పరిశుష్యతి = ఎండిపోవుచున్నది, మే = నాయొక్క, శరీరే =
దేహమునందు, వేపధుశ్చ = వడలును, (జాయశే = పుట్టుచున్నది),
రోమహర్షశ్చ = పులకరింతయు, జాయతే పుట్టుచున్నది, హస్తాశ్చ =
చేతనుండి, గాండివం = గాండివము, స్రాసతే = జాలుచున్నది,
త్వక్షైవ = చర్మమును, పరిదహ్యతే = అంతటను దహింపబడుచున్నది,
మే = నాయొక్క, మనశ్చ = మనస్సును, భ్రమతీవ = తిరుగుచున్న
ట్లున్నది, అవస్థాతుంచ = రథమున నిలుచుటకును, న శశ్నోమి = శక్తి
లేక యున్నాను.

తా. కృష్ణా, యద్ధేచ్ఛతోవచ్చియున్న స్వజను లగువీరలం
జూచి నాకరచరణాద్యవయవములు తడఁబడుచున్నయవి, నోరు ఎండి
పోవుచున్నది. నాశరీరంబున వడలును పులకరింతయుఁ బొడము
చున్నయవి. గాండివము చేతనుండి జాలుచున్నది, దేహము మండు
చున్నది. నామనస్సుతల్లడిల్లుచున్నది. 14 ఇంక రథంబున నిలిచి
యుండ శక్తుఁడను గాను.

శ్లో॥ నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని కేశివ ।

న చ శ్రేయోనుపశ్యామి హత్వా స్వజన మాహవే॥ 31

టీ. పే*కేశవ=ఓ కృష్ణా, విపరీతాని=అనిష్టసూచకములగు,
నిమిత్తాని = శకునములను, పశ్యామి=చూచుచున్నాను. ఆహవే =

*కృష్ణ=పూర్ణమైన ముఖము గలవాడు.

* క ఈశ వ=బ్రహ్మను రుద్రుని రక్షించువాడు.

యుద్ధమునందు, స్వజనం=బంధుజనమును, హత్వి=చంపి, అను = అటుపిమ్మట, శ్రేయశ్చ=మేలును, స పశ్యామి=చూడకున్నను.

తా. కృష్ణా, అనిష్టసూచకము లగుశత్రుసములు గానంబడుచున్నవి. యుద్ధమునందు బంధుజనమును బరిమోచుటవలన నగు ఫల మెదియో కానరాదు.

శ్లో॥ సకాక్షే విజయం కృష్ణ స చ రాజ్యం సుఖానిచ ।

కిం నో రాజ్యేన గోవింద కిం భోగై ర్జీవితేన వా॥ 32

టీ. సేకృష్ణ=ఓకృష్ణా, విజయం=జయమును, రాజ్యంచ = రాజ్యమును, సుఖానిచ = సుఖములను, స కాక్షై = కోరిను, సే = గోవిందః=ఓగోవిందా, నః=మాకు, రాజ్యేన=రాజ్యముచేత, కిం= ఏమి ప్రయోజనము, భోగైః = (భూషణాది) భోగములచేతగాని, జీవితేనవా=బ్రదికియుండుటచేతగాని, కిం=ఏమిప్రయోజనము?

తా. కృష్ణా, నాకు జయమువలదు, రాజ్యమువలదు. సుఖము లభిలషించువాడనుగాను. రాజ్యమువలన మా కేమి ప్రయోజనము? మఱి భోగమువలనఁ గాని బ్రదికియుండుటవలనఁ గాని మనకు వచ్చు నది యేమి? 15

శ్లో॥ యేషా మథైకాక్షి తం నో రాజ్యం భోగా స్సుఖాని చ ।

త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్త్యక్త్వా ధనాని చ॥ 33

టీ. నః=మనకు, రాజ్యం=రాజ్యము, యేషాం=ఎవరియొక్క, అథై= (సుఖరూప మైన) ప్రయోజనముకొఱకు, కాక్షి తం=కోరఁబడినదో, గోగాః=సుఖసాధనములును, సుఖానిచ=సుఖములును, (కాక్షి

+ గోవింద - ఇంద్రియములు అధిష్టాసముగాఁగలవాడు; శేక, వేదముచేత తెలియఁబడువాడు; శేక, గో అవిమ్ ద=వాక్కులయొక్క అజ్ఞానమును ఛేదించువాడు.

తాని=కోరబడినవో), తే ఇమే = అటువంటివీరు, ప్రాణాన్ = ప్రాణముల (మీది ఆశ)ను, ధనానిచ=ధనముల (మీది ఆశ)ను, త్యక్త్వా= విడిచి, యద్ధే=యుద్ధమునందు, అవస్థితాః=వచ్చి నిలిచియున్నారు.

తా. ఎవ్వరినిమిత్రము రాజ్యమును భోగ్యవస్తువులను సుఖమును గోరుదుమో అట్టి బంధుజనము ప్రాణములమీదను ధనముల మీదను ఆశవదలి యుద్ధరంగమునందు వచ్చియున్నారు.

శ్లో॥ ఆచార్యాః పితరః పుత్రాస్తథైవ చ పితామహాః ।

మాతృలా శ్వశురాః పౌత్రాః స్యాలా సమృద్ధినస్తథా॥ ౩4

టీ. ఆచార్యాః=గురువులును, పితరః=తండ్రులును, పుత్రాః= కొడుకులును, తథైవ=అట్లే, పితామహాః=తాతలును, మాతృలాః= మేనమామలును, శ్వశురాః=మామలును పౌత్రాః=మనుషులును, న్యాలాః = బావమఱిదులును, తథా = అప్రకారము, సమృద్ధినః = ముట్టములును

తా. వా రెవ్వ రనగా ఆచార్యులు, తండ్రులు, కుమారులు, తాతలు, మేనమామలు, మామలు, మనుషులు, బావలు, మఱిదులు, సంబంధులు నగు బంధువులు.

శ్లో॥ ఏతా స్మ హన్తు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన ।

అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిన్న మహీకృతే॥ ౩5

నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కా ప్రీతి సస్విజ్జనార్దన ।

టీ. మధుసూదన=కృష్ణ, ఘ్నతోఽపి=మనలనుహింసించువారైనను, ఏతాన్=వీరిని, త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోరపి = మూడు లోకముల రాజ్యాధిపత్యమునిమిత్రమైనను, హన్తుం = చంపుటకు, న ఇచ్ఛామి=ఇచ్చగింపకున్నాను, మహీకృతే = భూమినూత్రప్రాప్తి

కొఱకు, కిం ను = చెప్పవలసినదేమి, *జనార్దన = కృష్ణా, ధార్తరాష్ట్రాన్ = దుర్యోధనాదులను, నిహత్య = చంపి, సః = మనకు, కా ప్రీతిః = ఏమిసంతోషము, స్యాత్ = కలుగును.

తా. కృష్ణా, వీరు నన్నుఁ జంపినను జంపనీ. ధైర్యోక్త రాజ్యాధిపత్యము ప్రాప్తమయినను వీరిని జంపుటకు నాకు మనసు రాకున్నది. ఇట్లుండ మహిమాత్రలాభమునకై వీరిని జంప నెఱుంగునా? జనార్దనా, దుర్యోధనాదుల జంపుటవలన మన కేమి సంతోషము కాఁగలదు?

శ్లో॥ పాపమే వాశ్రయే దస్మాన్ హవైత్వతానాత తాయినః॥ 36

తస్మా న్నార్థా వయం హస్తుం ధార్తరాష్ట్రాన్ సఖాన్ధవాన్ ।

స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖిన స్సౌమ మాధవ॥ 37

†ఆత తాయినః (అపి) = మహాపాతకులయినను, ఏ తాన్ = వీరిని, హత్వా = చంపి, (స్థితాన్ = ఉన్న), అస్మాన్ = మనలను, పాపమేన = పాపమే, ఆశ్రయేత్ = పొందును.

టీ. మాధవ = కృష్ణా, తస్మాత్ = దానివలన, వయం = మనము, సఖాన్ధవాన్ = బంధువులతోఁగూడిన ధార్తరాష్ట్రాన్ = దుర్యోధనాదులను, హస్తుం = చంపుటకు, నార్థాః = తగినవారముకాము, స్వజనం = స్వజనమును, హత్వా = చంపి, కథం హి = ఎట్లుగా, సుఖినః = సౌఖ్యవంతులము, సౌమ = అగుదుము.

*జన అర్దన = జనులను చంపువాఁడు - అనఁగా సంహారకర్త; శేక, దుర్జనులను హింసించువాఁడు; శేక పుట్టుకను బోగొట్టువాఁడు.

† అగ్నిదో గరదత్తైవ శస్త్రపాణి ర్థనాపహః । క్షేత్రదారహర శ్చైవ షడైతే హ్యేతతాయినః॥ ఇండ్లు మొదలగువానికి నిష్ప పెట్టువాఁడు, విషము పెట్టువాఁడు, శస్త్రము చేతఁగలవాఁడు, ధనము నపహరించువాఁడు, భూమిని భార్యను హరించువాఁడు, ఈ యర్గురును ఆతతాయులనబడుదురు.

తా. కాబట్టి వీరు మహాపాతకు లయినను వీరలం జంపి మనము గట్టుకొనునది పాప మొక్కటియే. బంధుజనములతోఁగూడ దుర్యోధనాదులను సంహరించుట మనకు యుక్తము కాదు, మాధవా, స్వజనమును సంహరించి మన మెట్లు సుఖముఁ జెందఁగలము ?

16

శ్లో॥ యద్య ప్యేతే న పశ్యన్తి లోభోపహతచేతసః ।

కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకమ్॥ ౩౮

కథం నజ్ఞేయ మస్మాభిః పాపా దస్మాన్నివర్తితుమ్ ।

కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యన్తిర్జనార్దన॥ ౩౯

టీ. లోభోపహతచేతసః=రాజ్యమునందు పేరాసచేతఁ జెడఁ గొట్టఁబడినవివేకముగల, ఏతే = ఈదుర్యోధనాదులు, కులక్షయ కృతం = వంశనాశమువలనఁగలుగు, దోషం = దోషమును, మిత్ర ద్రోహే=మిత్రద్రోహమునందలి, పాతకంచ=పాపమునును, నపశ్యన్తి యద్యపి=అలోచింపకపోయినను, హేజనార్దన=ఓకృష్ణా, కులక్షయ కృతం = కులనాశమువలనఁ గలిగింపఁబడు, దోషం = పాపమును, ప్రపశ్యన్తిః = చక్కఁగా తెలిసికొనుచున్న, అస్మాభిః = మనచేత, అస్మాత్ పాపాత్ = బంధువధరూపమైనయీపాపమునుండి, నివ ర్తితుం=మరలుటకు కథం=ఎట్లు, నజ్ఞేయం=తెలియఁదగదు.

తా. రాజ్యమునందలి పేరాసచేత వివేకము చెడినవారు గాన ఈదుర్యోధనాదులు స్వకులక్షయముచే కలుగుదోషమును మిత్ర ద్రోహముచే నగుపాతకమును నెంచువారు గాకున్నను, జనార్దనా, కులక్షయమువలన కలుగుదోషమును పరికించునట్టి మన మీపాపము పరిహరింప నుపాయముఁ గానకపోవుటెట్లు ?

అవ, అర్జును డీశ్లోకమున మొదలిడి 44వ శ్లోకమువరకు యుద్ధా నర్థములను పేర్కొనుచున్నాడు.

శ్లో॥ కులక్షయే ప్రణశ్యన్తి కులధర్మా స్సనాతనాః ।

ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న మధర్మోఽభిభవ త్యేత॥ 40

టీ. కులక్షయే (సతి) = వంశనాశము కలుగుచుండఁగా, సనాతనాః = శాశ్వతములైన, కులధర్మాః = కులధర్మములు, ప్రణశ్యన్తి = నాశమును బొందును, ధర్మేనష్టే (సతి) = ధర్మము నశించిన దగుచుండఁగా, అధర్మః ఉత = అధర్మమో, కులంకృత్స్నం = కులమునంతటిని, అభిభవతి = క్రిందుపఱచుచున్నది - వ్యాపించుచున్నది.

తా. కులనాశము సంభవించినపుడు చిర కాలమునుండి పరంపరగా నాచరింపబడుచున్న కులధర్మములు నాశము నొందును. అంతయు కాక యట్టియాచారములు నశించినయెడల కులం బంతయు సధర్మమునఁ బ్రవర్తిల్లును.

శ్లో॥ అధర్మాభిభవా త్కృష్ట ప్రిదుష్వన్తి కుల స్త్రియః ।

స్త్రీషు దుష్టాసు వాన్ష్టేయ జాయతే వర్ణసంకరః॥ 41

టీ. హేకృష్ట = ఓకృష్టా, అధర్మాభిభవాత్ = అధర్మము మించుటవలన, కులస్త్రీయః = కులస్త్రీలు, ప్రిదుష్వన్తి = పరమదుష్ట లగుదురు, వాన్ష్టేయ = కృష్టా, స్త్రీషు దుష్టాసు (సతీషు) = స్త్రీలు చెడినవార లగుచుండఁగా, వర్ణసంకరః = వర్ణము లొకటితో నొకటి కలసి పోవుట, జాయతే = కలుగుచున్నది.

తా. కృష్టా, అట్టియధర్మము మించుటచేత కులాంగులు దుష్టలై చెడుదురు. స్త్రీలు చెడిన వర్ణసంకరం బగును. అనఁగా బ్రాహ్మణుని జాతివ్యవస్థ లేకపోవును.

శ్లో॥ సర్కారో నరకాయైవ కులఘ్నానాంకులస్యచ ।

పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్త పిన్దోదకక్రియాః॥ 42

టీ సజ్జరః=వర్ణసంకరము, కులఘ్నానాం=కులమును చెడఁ గొట్టినవారికిని, కులస్య=కులమునకును, నరకాయైవ=నరకముకొఱకై, (భవతి=అగుచున్నది), హి=వలనఁగా, ఏమాం=ఏరియొక్క, పితరః=పితృదేవతలు, లుప్తపిన్దోదకక్రియాః (సన్తః) = లోపించినపిండోదక కార్యములు గలవారగుచు, పతన్తి=నరకమునఁ బడుదురు.

తా. వర్ణసంకరమువలన కులనాశకులకును కులమువారికిని నరకమే కలుగును. వలయనఁగా. వారి పితృదేవతలు తప్పునిద్దేశించి పిండోదకక్రియలు చేయువాడు లేకుండుటచేత సభోగతఁ జెందుదురు. (నరకమున బడుదు రనుట).

శ్లో॥ దోషై రేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసజ్జరకారకైః ।

ఉత్సాద్యన్తే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః॥ 43

టీ. కులఘ్నానాం=కులనాశకులయొక్క, వర్ణసజ్జరకారకైః= జాతిసాంకర్యముఁ జేయు ఏతైః దోషైః=ఈదోషములచేత, శాశ్వతాః = పరంపరాప్రాప్తములయిన, జాతిధర్మాః=వర్ణాచారములును, కులధర్మాశ్చ = కులాచారములును, ఉత్సాద్యన్తే = చెడఁగొట్టబడు చున్నవి-లోపించుచున్నవి.

తా. ఇట్లు కులముచెఱచినవారలదోషములచేత వర్ణసంకరమై, పురాతనమగు కులధర్మములును వర్ణాచారములును జెడును.

శ్లో॥ ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన ।

నరకే నియతం వాసో భవతీ త్యనుశు శ్రుమి॥ 44

టీ. సేజనార్దన=ఓకృష్ణా, ఉత్సన్నకులధర్మాణాం=నశించిన కులధర్మములు గల, మనుష్యాణాం=మనుష్యులకు, నరకే=నరకము నందు, నియతం = ఎల్లపుడును, వాసః = ఉనికి, భవతి=అగుచున్నది, ఇతి=అని, అనుశుశ్రుమ=వింటిమి.

తా॥ కృష్ణా, కులధర్మములు చెడినమానవులకు ఎల్లప్పుడును సరకవాస మగు నని వినియున్నాము.

శ్లో॥ అహో బల మహ త్పాపం కర్తుం వ్యవసీతావయమ్ ।

య ద్రాజ్యసుఖలోభేన హన్తుం స్వజన ముద్యతాః॥ 45

టీ॥ అహో=అశ్చర్యము, బల=అయ్యో, యత్=ఏ కారణము వలన, వయం = మనము, రాజ్యసుఖలోభేన = రాజ్యమందును సుఖమందును పేరాసచేత, స్వజనం=బంధుజనమును, హన్తుం=చంపుటకు, ఉద్యతాః = యత్నించితిమో, (తత్ = ఆ కారణమువలన), మహత్ = అధికమైన. పాపం=పాపమును, కర్తుం=చేయుటకు, వ్యవసీతాః=ఉద్యుక్తుల మైతిమి,

తా॥ కటకటా! మనము మహత్తర మైనపాపము గట్టికొను నుటకుఁ బాలుపడితిమి, రాజ్యసుఖములందలి పేరాసచేత మన బంధు జనమును జంప యత్నించితిమి కదా.

శ్లో॥ యది మా మప్రతీకార మశస్త్రం శస్త్రపాణయః ।

18

ధార్తరాష్ట్రీరణే హన్య స్తస్మేక్షేమతరం భవేత్॥ 46

టీ॥ శస్త్రపాణయః = ఆయుధములు చేతులలోఁగల, ధార్తరాష్ట్రీః=దుర్యోధనాదులు, అశస్త్రం=ఆయుధరహితుఁడును, అప్రతీకారం=ప్రతిక్రియచేయ లేనివాఁడునునగు, మాం=నన్ను, రణే=యుద్ధమునందు, హన్యత్యది = సంహరించిరేని, తత్=ఆమరణము, మే=నాకు, క్షేమతరం=మఱింతక్షేమము, భవేత్=అగును.

తా॥ శస్త్రాస్త్రములు పరిత్యజించి ప్రతియుద్ధము చేయని నన్ను శస్త్రపాణు లయిన దుర్యోధనాదులు యుద్ధమునందు వధించిరేని అదియును నాకు మఱింతక్షేమమే యగును,

సఖ్యాయ ఉవాచ=పంజయఁడు చెప్పెను.

19

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్యాఽర్జున స్సఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్ ।

విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః ॥ 47

టీ. సఖ్యే=యుద్ధరంగమునందు, అర్జునః=అర్జునుఁడు, ఏవం= ఈప్రకారము, ఉక్త్యా= పలికి, శోకసంవిగ్నమానసః = దుఃఖముచేత మిక్కిలి చలించినమనస్సు గలవాఁడగుచు. సశరం = బాణముతోఁ గూడిన, చాపం = ధనుస్సును, విసృజ్య= విడిచి, రథోపస్థే = రథము మీఁద, ఉపావిశత్=కూర్చుండెను.

తా॥ అర్జునుఁడీవిధమునఁ బలికిశోకముచేత మనస్సుమిక్కిలి కలత నొందఁగా, ఎక్కువెట్టిసగాండీవమును దిగువబడవైచి రణ రణరంగములో రథిస్థానమువిడిచి రథముపయిఁ జదికిలబడెను.

తితి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సుబ్రహ్మవిద్యాయాంయోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అర్జున విషాదయోగోనామ
ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదరూపంబును నగు
శ్రీభగవద్గీతలయందు అర్జునవిషాదయోగం బన్నది
ప్రథమాధ్యాయము.

* రామానుజభాష్యము-“దుర్యోధనుడు భిన్నునిచే సభరక్షితమైన తనబలమును తానేమాచి తన్ను గెలుచుట కాబలము చాలి యుండుటయు తనబలమువారిని గెలుచుటకుచాలిండుటయు నాచార్యునికిఁ దెలిసి లోపల విష్ణుఁడయ్యెను. అతనివివాదమును గినుఁగొని భీష్ముఁ డతనికి హర్షముఁ బుట్టించుటకు సేంహనాదమునేసి శంఖమును పూరించి శంఖభేరిధ్వనులచే గెలుపునుచించునట్టి సూషమును జేయించెను. అంత నాఘోషమును విని సర్వశ్వ సేవ్యుఁడగు పార్థపారథియు రథియును పాండుకుమారుఁ డర్జునుఁడును, శ్రీలోక్యమును జయించుటకు సాధన భూతములగు మహారిధిములందున్నవారై ముల్లోకములను గంపింపజేయుచున్నవియు శ్రీమంతములునగు పాంచజన్య దేవదత్తముల నెడి దివ్యశంఖముఁ బూరించిరి. అంత యుద్ధిష్ఠిరుఁడును, భీముఁడు మొదలగువారును నిమతిమశంఖములను వేర్వేరిపూరించిరి. ఆఘోషము దుర్యోధనాదులయిన నీకుమారులందఱ హృదయములను భేదింపఁగా ‘ఇంతకు నశించినట్టే కురుబలము’ అని ధార్తరాష్ట్రులు తలఁచిరి.” ఈప్రకారముగా, దుర్యోధనుని విజయమును గోరుచున్న ధృతిరాష్ట్రునకు సంజయుఁడు చెప్పెను. అంత యుద్ధము సేయఁగోరి నిలిచియున్న ధార్తరాష్ట్రులను జూచి, లంకాదహనము చేసిన బలువానరుని భ్వజమునం గల పాండుకుమారుఁ డర్జునుఁడు, జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య వీర్య తేజస్సులకు నిధియు, నిజసంకల్పమున జగదుదయస్థితియములను లీలలుగాఁ గావించువాఁడును, హృషీకేశుఁడు గావున పరావరము లగునకలజనముల బాహ్యంతరకరణముల సర్వప్రకారముల నియమించుచుండువాఁడును, ఆశ్రితవాత్సల్యమున వివశుఁడై తనకు సారథ్యము సేయుచున్నవాఁడు నగుభగవంతునిఁ జూచి, తాను యుద్ధముసేయఁగోరి నిలిచియున్నవారిని కలహాపునఁ గనుఁగొనువాఁడై వారిని జూచుటకుఁ దగినట్టిస్థానమున రథమును నిలుపుమని పురికొలిపెను. అట్లు

పురికొలుపఁబడి యాభగవంతుఁడు భీష్మ క్రోణాదులును తక్కిన రాజులును ఎల్లవారును జూచుచునే యుండఁగా నర్జునుఁడు చెప్పి నట్లు చేసెను. సీవారలు గెలుచు స్థితి యిట్టి దనియువారల నెత్తిపొడుచునట్లు చెప్పెను. ఆసాధ్యఁడన్ననో గొప్పమనసు గలపరమ కారుణికుఁడును దీర్ఘబంధువును పరమభాక్తికుఁడును నగు గావున తానును తనతోఁబుట్టువులును మీచేత నతిఘోరములైన జతు గృహదాహాది మారిణకర్మములచే మాటిమాటికి వంచింపఁబడియున్నవారయ్యును పరమపురుషుని సాహాయ్యమునఁ దనచే చావనున్న సీవారలను విలొకించి బంధుస్నేహమునను మిక్కుటమైన కృప వలనను ధర్మాధర్మ భయమునను అపయవము లన్నియు మిక్కిలియు విరవిరఁబోన 'సర్వ విధముల నేను యుద్ధము చేయను' అని చెప్పి బంధువిశ్లేషమువలనఁ గలుగుశోకముచే మనస్సు కొండల పడఁగా అమ్మను వింటిని విడిచి రథోపప్రమునఁ గూర్చున్నవాఁడయ్యెను.

(1)

“మాతృ ద్రోషా దివ బహిరగా ।

దన్తరవ్యన్ధభావమ్॥

తల్లి సంఘోగసమయమున వ్యాసుని వికృతరూపమునకు భయపడి కన్నుల మూసుకొనుటచే కనులు కనబడనటులనే తన దుర్మాన్యడైన దుర్యోధన దుష్కాసనాది బిడ్డలయందలి కామముచే

“ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా ।

కామరూపేణ కౌన్తేయ ! దుష్ప్రారణానలేన చ॥”

అనినటుల నిత్యసన్నిహిత శత్రువగుటచే జ్ఞానము నావరించి వివేకమును హరించెను.

“కామం కర్ణాంత విశ్రాంతే ।

విశాలే తస్య లోచనే ।

చక్షుష్మతా తు శాస్త్రేణ ।

సూక్ష్మకార్యార్థ దర్శినా॥”

చేంపకు చారెడు కన్నులున్నను సూక్ష్మార్థ విమర్శనాపాటవముగల శాస్త్రజ్ఞున మున్నందుననే కన్నులు కలవాడుగా పరిగణింపబడును.

ఈ ధృతరాష్ట్రుని కీర్తిగా రెండు కన్నులు (అంతర-బాహ్య చక్షుస్సులు) లేక పోవుట చేత శ్రీ భాష్యకారులు “సర్వాత్మనా అంధః” అని నెలవిచ్చిరి. దీనికి నిదర్శనముగా “సుయోధన విజయ బుభత్సయా” యని సాయించిరి.

ఈయస్త్రాభ్యాసము వీరి కెట్లుగోచరించెననగా-

“యుయుత్సవః కురుక్షేత్రే సమవేతాః కథమశుర్వత”

యని యడుగవలసియుండగా- “కీ మశుర్వత” యని ప్రశ్నించుట చేతను “మామకాః” అని ఊదకొనిక “పాణ్డవాశ్చైవ” యని పాండవులను వేరుచేయుటచేతను స్పష్టమగుచున్నది.

ఈశ్లోకమున నొక వేదాంతగహస్యార్థము స్ఫురించుచున్నది. అది స్రుతివాదును ముఖ్యముగా గమనించవలసివది. ఏమనగా-

ఒక సజ్జను డొక యకించనునైనను నావాడని యభిమానించినచో-

“పశుర్మనుష్యః పక్షివా ।

యేచ వైష్ణవ సంశ్రితాః ।

తేనైవ తే ప్రయా స్యన్తి ।

తద్విష్ణోః పరమంపదమ్॥”

అనినట్లు ఆతనితోపాటు పరమపురుషార్థమును బడయగల్గును.

అందువలననే శ్రీ భాష్యకారులు “యద్వా భాగవతాభిమాన వసతిః” యని చివర మెట్టుగా నెలవిచ్చిరి. అట్లుగాక విపరీతముగా

నొక దుర్మార్గునిచే నావాడని యభిమానింపబడువాడు “సహేంద్ర తక్షకాయ స్వాహా” అనునటుల నాతనితోనే నశించును.

అందుల కీశ్లోకమే మనకు తార్కాణము. ధృతరాష్ట్రు డభిమానించిన కౌరవులగతియు, శ్రీకృష్ణు డభిమానించిన పాండవుల గతియును పాదకు లెఱుంగనిదికాదు.

(2)

వ్యాసమహర్షి ప్రసాదించిన దివ్యచక్షుస్సులవలన సకలసమర వృత్తాంతమును సాక్షాత్తుగా చూచినవాడును, ‘శుద్ధభావంగతో, భక్త్యా శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దన” మృనుటచే భక్తి సహకృత శాస్త్రజ్ఞానము కలవాడు నగుటచే యధార్థ దర్శియు, యధార్థ వాదియునై, అప్రతముడుగా సంభావింప తగినవాడగు సంజయు నడిగెను.

2 శ్లో!-(3)

ఈశ్లోకమున “తు” అని “దృష్ట్యా” తో చేర్చబడినది. ఇది యొక విశేషార్థము తెలుపుచున్నది. అమరకోశకాదుడు “తు” “అథ” శబ్దము కొక సంకేతము నేర్పరచెను. “త్వంతాభాది న పూర్వభాక్” అనగా నేపదమునకు చివర “తు” చేర్చబడునో ఏ పదమునకు ముందు “అథ” చేర్చబడునో ఆ పదములు వెనుకనున్న పదముతో సంస్వయింపక ప్రత్యేకార్థము నిచ్చును.

అటులనే యిచ్చట దుర్యోధనుడు యింట నున్నంతవరకు యీ పాండవులను జయించుట నా కొక పెద్దపనియూ, కాలి గోరితో మీటనా? యని యహంకరించుచుండెను. కాని రణరంగమునకు వచ్చి చూడగనే ఆ బుద్ధి మారి భయభీతుడై దుఃఖితు డయ్యెనని తెలుపుచున్నది. ఈ యర్థము ముందు “అపర్యాప్తం” అను శ్లోకార్థమున కెంతో అనుకూలము.

3 శ్లో||-(4)

ఈశ్లోకమున దుర్యోధనుడు “మహాతీం” అను విశేషణముచే పాండవనై న్యమును,

“ధీమతా” “తవ శిష్యేణ” అను విశేషణములచే పాండవ సేనానాయకునిన్ని ప్రశంసించుచున్నాడు.

4 శ్లో||-(5)

ఈశ్లోకమున దుర్యోధనుడు పాండవసేనావీరులను ప్రశంసించుచున్నాడు.

“భీమాద్జన సచా” యనుటచే

“భీతస్య సర్వం భయకారినూనం”

అను న్యాయమునుబట్టి పరవీరు లందరును భీమునివలెను అర్జునుని వలెను నాతినికి గాన్పించిరి. భీమాడు తనను చంపుటకును అర్జునుడు

“కః కర్హః కస్యయోధనః”

అనినట్లు తన కభిన్నుడైన కర్హుని చంపుటకును ప్రతిజ్ఞను గావించుటచే వానివలన కలిగిన భయముచే నందరును వారిద్దరివలెనే గాన్పించిరి. అందరును మహారథులవలెనే గాన్పించిరి.

8. 9 శ్లో||-(6)

తన సేవలోని వీరులను పాండవసేనలోని వీరులకన్న నల్ప సంఖ్యాకులని పేర్కొనుచున్నాడు.

“అన్యేచ” యని మిగిలిన వారిని ఊరును పేరును లేకయే నాకృతిగణముగా పరిగణించుచున్నాడు.

“మదధేత్యక్తజీవితాః” అని అప్రయత్నముగా నశ్లేలవాళ్లు ఆతని నోటినుండి వెలువడెను.

10 శ్లో॥ (7)

ఈ 10వ శ్లోకమున దుర్యోధనుడు భీష్మ పితామహునితో-
నుభయసేనల తారతమ్యము నుగ్గడించుచున్నాడు.

ఈశ్లోకము నన్వయించుటలో నొకచిక్కు గాన్పించుచున్నది.

భీష్మాభిరక్షితం అస్మాకం తద్బలం అపర్యాప్తం ।

భీమాభిరక్షితం తు ఇదం ఏ తేషాం బలం పర్యాప్తం ॥

అనిగదా అన్వయక్రమము.

సంస్కృతభాషలో పరోక్షనిర్దేశమును తత్ శబ్దముతోను
అపరోక్షనిర్దేశమును ఏతచ్ఛబ్ద ఇదంశబ్దములతోను చేయుట వ్యాక-
రణసిద్ధమైన నిర్దుష్టపద్ధతి.

దీనిని చెప్పవాడు దుర్యోధనుడు. తన సేనలోనుండి చెప్పుచు
న్నాడు. ఇతనికి తన సేన అపరోక్షముగాని పరోక్షముకాదు. అట్టి
తనీ “అస్మాకం తత్ బలం” అనుట తగునా? పాండవసేన దూరమున
నున్నది. దానిని “ఏతేషాం ఇదం బలం” అనుట తగునా? యను
శంక ఉదయించుచున్నది. ఈచిక్కును తీర్చుటకు వ్యాఖ్యాత లనేక
తల్పిబ్బలు పడిరి.

1. ఒకరు - సారథేదమును కల్పింతుమనిరి.
2. మరియొకరు - దూరాన్వయమును గావించుమనిరి.
3. ఇంకొకరు - వాక్యభేదమును కల్పింతుమనిరి.
4. వేరొకరు - పదార్థభేదమును కల్పింతుమనిరి.

వారి సమన్వయములను అండలి దోషములను గమనింపుడు.

1. సారథేదము - భీమ - భీష్మ శబ్దముల స్థానమును మార్చుట.

అనగా - భీమాభిరక్షితం తత్ బలం అస్మాకం అపర్యాప్తం
భీష్మాభిరక్షితం ఇదం బలం తు ఏతేషాం పర్యాప్తం, భీమునిచే

రక్షింపబడు ఆ పాండవబలము మనకు అనగా మనల జయించుటకు చాలదు. భీష్మునిచే రక్షింపబడు ఈ మనబలము వీరికి అనగా పాండవులను జయించుటకు చాలను. అని అర్థము సమంజసముగా సమన్వయమగును. తచ్ఛబ్ద బలశబ్దములకు సమానాధికరణ్యా స్వారస్యమూ చెడదు. దుర్యోధనుని యభిప్రాయమునకు అనుగుణముకూడా నగుచున్నది అందుకు.

2. దూరాన్వయపక్షము-(వ్యవహితాన్వయము)

ఇది రెండువిధములు-

1. భీమాభిరక్షిత భీష్మాభిరక్షిత పదములను ఇచ్చట దాని నచ్చటను, అచ్చట దాని నిచ్చటను అన్వయించుట, 2. లేక అపర్యాప్తం తత్, పర్యాప్తంతు ఇదం అను పదసమూహములను ఇచ్చట దాని నచ్చటను. అచ్చటి దాని నిచ్చటను అన్వయించుట.

అనగా - భీష్మాభిరక్షితం అస్మాకం ఇదం బలం పర్యాప్తం భీమాభిరక్షితం ఏతేషాం తత్ బలం అపర్యాప్తం.

పర్యాప్తం - చాలియున్నది, అపర్యాప్తం - చాలదు. అనియే యర్థము.

3. వాక్యభేదపక్షము-

అపర్యాప్తం తత్ - ఆపాండవబలము చాలదు. ఏలననగా- అస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితం, మన బలము భీష్మునిచే రక్షింపబడుచుండుటవలన-

పర్యాప్తం తు ఇదం - ఈ మనబలము చాలియున్నది. ఏలననగా-ఏతేషాం బలం భీమాభిరక్షితం, అనగా-వీరి బలము భీముని బలముచే రక్షింపబడుచుండుటవలన,

4. పదార్థభేదపక్షము-

పర్యాప్తం అనగా పర్యాపనం అనగా సమాపనం అనగా నాశన సమర్థం (కడ తేర్చగలది)

అపర్యాప్తం-నాశన అసమర్థం (కడ తేర్చలేనిది)

భీష్మునిచే రక్షింపబడు మన బలమును ఆ పాండవబలము అపర్యాప్తము నాశనము చేయలేనిది. భీష్మునిచే రక్షింపబడు ఈ పాండవుల బలమును (గూర్చి) మన యీబలము పర్యాప్తం - నాశనము చేయగలది.

ఇట్లన్వయించుట రాజశాటను వీడి దొంగలగుడిశలో దూరి నట్లున్నదని శ్రీభాష్యకారు లణికింపగా నన్వయించిరి.

తత్ శబ్దమునకు సామానాధికరణ్యాన్వయమును, అనగా - బలమునకు విశేషణము చేయుటను మాని, కారణపదముగా నన్వయించి యనాయాసముగా యీ చిక్కును తొలగించిరి.

తత్ ఆ కారణమువలన - అప్పుడు -

ఆ కారణమువలన భీష్మునిచే రక్షింపబడు మనబలము పాండవులను గెలుచుటకు చాలదు.

భీష్మునిచే రక్షింపబడు ఈ పాండవబలము (మనలను గెలుచుటకు) చాలియున్నది - అనిసరసమైన అర్థము తేలుచున్నది. చూచితిరా శ్రీభాష్యకారుల సమన్వయ చాతుర్యము.

పై వారి యన్వయ ప్రక్రియలోని దోషములు సుస్పష్టముగా విజ్ఞులకు గోచరించుచు నేయున్నవి-చూడుడు.

ఆ పక్షము లన్నియును ఏగతియు లేనప్పు డంగీకరించవలసిన వియోగాని సర్వజన పరితపాతమున కిట్లు సరస సమన్వయ మున్నప్పు డాదరించదగినవి కావు. అదియే ముఖ్యదోషము.

మరియు-పాతభేదము. స్వనిహితాస్వయము, వాక్యభేదము, అప్రసిద్ధార్థకల్పనము, అను నివి శాస్త్రకారులు మిక్కిలి పేయముగా పరిగణించు పక్షములు.

వాక్యభేద యోజనలో జూపిన రెండు హేతువులున్న యథా క్రమముగా నన్వయించవు.

ఆ పాండవ బలము చాలదు- అను ప్రతిజ్ఞను సాధించుటకు ప్రయోగించు హేతువు ఆపక్షమునందుండునది కావలెను.

ఇప్పుడు వీరు చెప్పిన హేతువు “మన బలము భీష్మునిచే రక్షింపబడుచుండుటవలన” అనుదానికి పక్షమైన పాండవబలముతో నేమి సంబంధము కలదు? అట్లే రెండవ హేతువున్న అ యా బలము లను రక్షించువాడు ప్రబలుడైనను దుర్బలుడైనను ఆబలము సమర్థమగుటకు అసమర్థమగుటకు కారణమగునేగాని ప్రతిబలము యొక్క సామర్థ్యాసామర్థ్యముల కెల్లు హేతువగును- కావున శాస్త్ర దృష్ట్యా యీ హేతువులు రెండును స్వహాపాసిద్ధము లనబడును. గాన సాధ్యమును సాధింపజాలవు. దీనిని సమర్థించుట కెన్ని దాడులు తొక్కినను అవి యన్నియు దొంగ దాడులే యగును.

కాని శ్రీభాష్యకారుల సమన్వయములోను కుదృష్ట్యులకు కొన్ని దోషాభాసములు గాన్పింపకపోవు. అవి ఆభాసములే.

1. తత్పద- బలపదములకు స్వరససిద్ధమైన సామానాధికరణ్యము భంగపడుట,
2. వెనుక పరబల ప్రాబల్యమునకును, స్వబల దౌర్బల్యమునకును హేతువులనుచెప్పక యే ‘ఆ కారణమువలన’ యనుట అసంగతము.
3. దుర్యోధను డనేకపర్యాయములు ధృతరాష్ట్రునితో-
“న భేతవ్యంమహారాజ! న శోచ్యా భవతా వయమ్ |
సమర్థాస్సస్మపరాన్ జేతుం బలిసః సమరే విహే||”

తండ్రీ! నీవు భయపడకుము, మాకొకటై చింతింపకుము. మేము బలవంతులము. యుద్ధమున శత్రువులను గెలుచుటకు సమర్థులమని చెప్పి చెప్పి భీష్మద్రోణాదులచే రక్షింపబడు స్వబలము నిప్పు డసమర్థమని జెప్పనా? అట్లు చెప్పట కిప్పుడేమి యాపద వచ్చినది.

4. మరియు యుద్ధ ద్వితీయ దివసమున - దుర్యోధనుడు భీష్మ ద్రోణాదులతో -

అపర్యాప్తం త దస్మాకం బలం పార్థాభిరక్షితమ్ ।

పర్యాప్తం త్విద మే తేసాం బలం పార్థివసత్తమాః॥

ఓ రాజాధిరాజలారా! అర్జునునిచే రక్షింపబడు ఆ పాండవ బలము మనలను జయించుటకు చాలదు, కాని యీ మన బలము పాండవులను జయించుటకు చాలియున్నదని చెప్పెను.

ఈశ్లోకమున 'అస్మాకం - అపర్యాప్తం' అనియే అన్వయించ వలెనుగాని 'అస్మాకం - బలం' అని అన్వయించుట తగదుగదా - అట్లే యిచ్చుటను దానితో సమానార్థకముగనే యుండవలెను, కాని విపరీతముగా నుండరాదు.

5. ఇట్లర్థమును జెప్పట దుర్యోధనుని పాత్రను గుర్తెరుంగని పామరత్వము -

ఈప్రశ్నలు శ్రీభాష్యకారాన్వయపద్ధతి నడ్డజాలవు, వినుడు.

తమ బలమును భీష్మాభిరక్షితం అని చెప్పి పాండవబలమును భీమాభిరక్షితం అని భీష్మునకు స్రతికోటిగా భీముని నిర్దేశించుట కేమి కారణమో యొకింత పరికింపుడు :

1. భీష్మునివలె భీముడు సేనాపతియనియో ?

కాడే, పాండవ సేనాపతి ధృష్టద్యుముడుగదా,

2. భీష్మునితో సమాన పౌరుషవంతుడనియా ?

అట్లనరాదు. భీష్మభీముల పౌరుషములలో నెంతో తారతమ్యము గలదు. ఆమాట భీష్ముడే చెప్పెను వినుడు-

“శక్తోఽహం ధన్యుః కేన నిశాన్తుం సర్వ పాండవాన్ ।

య ద్యేషాం స భవే గ్లోప్తా విష్ణుః కారణపూరుషః॥

పాండవులను కృష్ణుడు కంటికి రెప్పవలె కాపాడుటకు నన్ను దుడు కానిచో పాండవుల నందరిను హతమార్చుటకు నే నొక్కడనే చాలుదుననెను.

3. భీముడు శత్రుబలమున కధీశ్వరుడనియా ?

అట్టివాడు ధర్మరాజేగదా !

4. పాండవసేనలో ప్రధానుడనియా ?

అట్టివా డర్జును డనియే దుర్యోధనుని యభిప్రాయము. అందులకే “అకారాదీని నామాని అర్జున త్రస్తచేతసః” అని భారతమున చెప్పబడెను. అనగా-గోగ్రహణ స్వగ్రహణ ఘట్టములలో నాత డర్జునుని సామర్థ్యమును ప్రత్యక్షముగా ననుభవించినవాడు గావున నర్జును డన్న నులికిపడుటయేగాక అకార మాదియందుగల ఏమాట విన్నను త్రుళ్ళిపడుచుండెనట.

మరి భీష్మునకు ప్రతికోటి భీముని చెప్పుట కేమి హేతువు ?

అనగా - భీష్ముడు పాండవులలో నొక్కరినైనను చంపనిని ప్రతినయొనర్చియే సేవాధిపత్యమును స్వీకరించెను. భీముడు కౌరవులలో నొక్కనినిగాని బ్రతుకనీయనని శపథ మొనరించెను. దానికితో డాతనికి భుజబలము, సాహసము, సహాయాదులు పుష్కలముగ నున్నవి. ఈ కారణముచేతనే భీష్మునకు ప్రతికోటిగా భీముని పేర్కొనెను.

ఇంతకుముందు పరబల ప్రాబల్యమునకును స్వబల దౌర్బల్యమునకును హేతువులే ప్రసక్తము కాలేదే! అట్టితరీ తత్ - ఆకారణమువలన అను సర్థ మెట్లుఘటించుననిగదా ఆక్షేపణ? ఆకారణము లేన్నిప్రసక్తమైనవో వినుడు :

(అ) మొదటలోనే పరబలము తనబలముకన్న నాలుగ డ్దాహిణీలు తక్కువేయైనను దానిని జూచి 'మహతీం చమూమ్' అనుట పరసేనాతిశయమును వర్ణించుట కాదా ?

(ఆ) పక్షైతాం పాణ్డుపుత్రాణా మాచార్య మహతీం చమూమ్ ।
వ్యూహం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా ॥
ఆచార్యా! అబ్బో! పాండవుల యీ మహత్తరమైన సేనను చూడుడు, బుద్ధిమంతుడగు మీ శిష్యుడైన ద్రుపదరాజపుత్రు డెట్లు వ్యూహము పన్నెనో!

ధీమతా అతః తవ శిష్యేణ- తవ శిష్యేణ అతః ధీమతా
అని అన్వయము,

ఈతడు బుద్ధిమంతుడు గనుక మీ రీతనిని శిష్యునిగాగొని సమస్త ధనుశ్శాస్త్ర రహస్యముల నుపదేశించి పెద్దనుగావించిరి,

మీకు శిష్యుడుగనుకనే యింతబుద్ధిశాలియైనాడని, ఇది పరసేనాపతిని వర్ణించుటకాదా!

(ఇ) ఆత్ర శూరా మహేష్వాసాః భీమార్జునసమా యుధి
అని ప్రారంభించి 'సర్వ ఏవ మహారథాః' అనుట పరసేనను వర్ణించుటకాదా ?

పరసేనలో నందఱును మహారథులే యనియు, ఎవరిని చూచినను భీముడు, అర్జునునివలెనే కాన్పించుచున్నారనియు చెప్పటను గమనించుడు,

“మహ్నామి కౌరవశతం సమరే న శోపాత్ ।
 దుశ్శాసనస్య దుధిరం న విభా మ్యురస్తః ।
 సంచూర్ణయామి గదయా న సుయోధనోరూ ।
 సద్ధిం కరోతు భవతాం నృపతిః పణేన॥”

ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణుని కౌరవులతోడి సంధికి యనువుచున్న వార్త విని భీముడు సహదేవునితో నేను రణరంగమున గ్రోధావిష్టుడనై దుర్యోధనాది నూరుగురు సోదరులను నా గదతో మర్దించిననాడును, దుశ్శాసనుని వక్షస్థలమును చీల్చి రక్తమును పానముచేయనినాడును, దుర్యోధనుని తొడలునాగదతో నుగ్గుచేయనినాడు మీరాజైన ధర్మరాజు సంధిగావించుగాక యనియు, ద్రాపదితో నాతడు సభలో-

చంచద్భుజ భ్రమిత చండగదాభిఘాత
 సంచూర్ణితోరుయుగళస్య సుయోధనస్య ।
 స్త్రానావముప్తి ఘనశోణిత శోణ పాణిః
 ఉత్తంసయివ్యతి కచాన్ తన దేవి! భీమః॥

నాచేతనున్న గదాదండమును బిరబిర ద్రిప్పగొనుచు నేగి వజ్రాహతమగు కొండవలె దుర్యోధనుని తొడలను గుండ పిండి చేసి వాని శరీరమునుండి పొరలుచున్న వేడి చిక్కనిరక్తమును నాచేతులకు పూసికొని వచ్చి నీ కరుల కలది వాటిని నేను ముడివేయించో నేను భీముడను కాను, చూచుకొనుమని చేసిన ప్రతిసయు దుర్యోధన శ్రవణ కుహరముల క్షణక్షణే నూతనమై ప్రతిధ్వనించుటచేతను,

అర్జునుడు సభారంగమున కర్ణుని సంహరింతునని ప్రతిస యొనర్చుటచే “కః కర్ణః క స్సుయోధనః” యనునట్లు కర్ణ దుర్యోధనులకు శరీరము పేరైనను ఒకేవ్యక్తిగా భావించు మిత్రులగుటచే నా ప్రతిజ్ఞ తనను చంపుటకే గావింపబడినదని భావించుటచేతను ఉభ

యులవలన కలిగిన భయాతిశయముచే “భీతస్య సర్వం భయకారి నూనం” అను న్యాయముగా పాండవ సేనలో ప్రతియోధుడును భీమార్జునులవలెనే యాతనికి గోచరించుట వింతయూ? ఇది పరసేనను వర్ణించుటకాదా? పాండవబలములోని వీరులను లెక్కించుచు భీమార్జునులనంటి మహారథులను సుమారు ఇరువదిమందిని పేరుపేరుగా వర్ణించుట పరసేనాతిశయ వర్ణనము కాదా?

తన సేనలో నేమైనా సేనను వర్ణించెనా? సేనాపతిని వర్ణించెనా? పైగా తన సేనలోని ప్రధానవీరులను పరిగణించుటలో “భవాన్ భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ” యని యారంభించి యేడుగురను మాత్రమే పేర్కొనుచు మిగిలినవారిని “అన్యేచ బహవశ్శూరాః” అని అకృతి గణములో చేర్చెను. మరియొక విపరీత వార్తను వినుడు. “మదధేత్య క్తజీవితాః” అని వారందరిని వచ్చిన శవములని పేర్కొనెను. నాకొంత జయేచ్ఛ గలవారనిగదా చెప్పవలసినది? సరి. లోపల అభిప్రాయ మెట్లున్నను నోటినుండి వచ్చిన దీయమంగళ ప్రసంగముగదా!

“తస్య సజ్జానయన్ హర్షం కురువృద్ధః పితామహః” అని యప్పుడు ఆనందమును పుట్టించవలసిన దశలో నున్నాడనుట అంతకు పూర్వము దుఃఖించుచున్నాడనియేగదా భాషము. కావుననే భాష్యకారు లీశ్లోక వ్యాఖ్యానమున “దుర్యోధనః స్వయ మేవ భీమాభిరక్షితం పాణ్డవానాం బలం ఆత్మీయంచ భీష్మాభిరక్షితం బలం చాపలోక్య ఆత్మవిజయే తస్య బలస్య పర్యాప్తతాం ఆత్మీయస్య బలస్య తద్విజయే చా పర్యాప్త తాం చ ఆచార్యాయనివేద్య అంతర్విషణ్ణోఽభవత్” అని సాయించిరి.

అనగా-దుర్యోధనుడు స్వయయగ భీమునిచే రక్షింపబడుచున్న పాండవుల సేనను, భీష్మునిచే సంరక్షింపబడు తన సేనను

చూచి తమను జయించుటకు పాండవసేన చాలియుండుటను, తన సేన పాండవులను జయించుటకు చాలకుండుటను, ద్రోణాచార్యులవారి కెఱింగించి దుఃఖించెనని నెలవిచ్చుట ఎంతయో సంగతము.

అపై నగూడా “స ఘోషో ధార్త రాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యధారయత్” అనగా (శ్రీ)కృష్ణుడు పాంచజన్యమును, అర్జునుడు జేవ దత్తమును, భీముడు పౌండ్రమును, ధర్మరాజు అనంతవిజయము, ఇట్లు పాండవులు పేరెన్నికగన్న తమ తమ శంఖములను పూరించగా నాధ్వని భూమ్యాకాశములనిండి నీపుత్రుల హృదయములను ముక్కముక్కలు గావించినదని సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో చెప్పెను.

దానికి భాష్యకారులు “అద్యైవ నష్టం కురూణాం బల మితి ధార్త రాష్ట్రా మేవరే” నేడే మనమంతా నశించితిమని దుర్యోధనాదులు తలందిరిని వచించిరి. ఇది భయకార్యము, విచారకార్యమున కాదా!

ఈ కారణములు చాలవా, “తత్” అనగా ఆ కారణమువలన ననుటకు? కనుక శ్రీభాష్యకారులు నెలవిచ్చిన యర్థమే సర్వభా ఉపపన్నము. అట్లర్థమును జెప్పిననే ఇతర వ్యాఖ్యాతలు త్రొక్కిన తప్పుడు త్రోవలు త్రొక్క నవసరముండదు. పరబలము దుర్యోధను నకు పరోక్షము కాదు గాన పాండవబలమును “భీమాభిరక్షితం ఏతేషాం బల” మనుట గోపముకాదు. “దృష్త్వాతు పాండవానీకం” “పక్షైశ్చైతాం” ఏతేషాం” మొదలుగాగల ప్రత్యక్ష నిర్దేశములను గాంచుడు.

భీష్మ ద్రోణాది మహావీరులచే రక్షింపబడు తన సేనను దుర్బలమనుకొనునా? యనుప్రశ్నకు సమాధానమును వినుడు! భీష్మ ద్రోణాదుల వధ సోపాధికమైనను ఆ యుపాధి దుర్యోధను డెఱుంగును గావున వారి వధను శంకించి భయపడుటలో ఆక్షేప మేమియును లేదు.

“న భేతవ్యం మహారాజ!” ఇత్యాదులచే ననేకమారులు తన బలసామర్థ్యము నుగ్గడించినను, ఇప్పటిట్లు భయపడుటకు కారణము లేదనరాదు. అర్జునుడు కౌరవులను పరిమార్చు సంకల్పముతో, శ్రీకృష్ణుని సారథిగా నిడుకొని రణరంగమునకురికి “ప్రవృత్తే శస్త్ర సంపాతే” యనినట్లు బాణసంఘానావస్థవరకు వచ్చియు తనచే చంప బడు గురు జన బంధు మిత్రాదులను జూచి స్నేహము కాఁజ్యము ధర్మాధర్మ భీతులతో కలతచెంది దుఃఖించి యుద్ధవిముఖుడై తిరిగి శ్రీకృష్ణునిచే ప్రోత్సహింపబడి యెల్లు నిలబడెనో అట్లే దుర్యోధనుడును ఒక్కడైనను వాండవులకు తోడుపడడనుగొనుచున్నవానికి ఏడక్షా హిణీల సేన యుద్ధమునకు సన్నద్ధమై నిలచుటయు, దృఢముగా బుద్ధి మంతుడైన ద్రోణ శిష్యుడగు దృష్టద్యుమునిచే పన్నబడియుండుటయు, తమకంటె హెచ్చు మహావీరుల సంఖ్య గాన్పించుటయు, అందఱును భీమాద్వునులతో సమబలులగుటయు, శ్రీకృష్ణు డర్జునునకు సారథియై నిలుచుటయు, జూచుటచే భయవిషాదములకు లోనగుటయు భీష్మాచార్యులచే సింహనాద శంఖధ్వనములచే ప్రోత్సహింపబడుటయు నొక వింతయో?

రెండవరోజున తన నాయకులతో పలికిన శ్లోకము యీ శ్లోకమును భిన్నార్థబోధకములు కాకూడ దనునది రాజాజ్ఞయో? శబ్దసాదృశ్యమెచ్చటనో యున్నదని యర్థసాదృశ్యముకూడ నుండవలెనా? భోజనప్రకరణములోని సైంధవశబ్దమునకును యానప్రకరణములోని సైంధవశబ్దమునకు నొకేయర్థము నేచెనటియైన జెప్పనా? యుద్ధసిద్ధిచంచలమైనదని యందరెఱుంగునదియేగాన నభిప్రాయములు ముందు వెనుకలలో మారుచుండవచ్చును. ఇంటియం దున్నప్పు డున్నభావము యుద్ధరంగములో మారుట యొకవింతయో? విపరీతమా? ఉత్తరకుమారు డింటను రణరంగమున నొక్కరీతిగానే యుండెనా? ప్రథమ దివసమున యుద్ధపద్ధతిని గాంచి కొంచెము నిరుత్సాహము చెందిన

తన బలమును ప్రోత్సహించుటకు రెండవనా డట్లనవచ్చును. అందు లకే “దృష్త్వాతు” అని “తు” శబ్దము ప్రయోగింపబడినది. ఈ “తు” శబ్దము “నపూర్వభాక్” అనున్వాయముచే వెనుకటి స్థితికి వైలక్షణ్యమునే జెప్పనుగదా !

ఈ కారణములచే శ్రీభాష్యకారుల యోజనయే నిర్దుష్టమై సోపపత్తికమైన ప్రమాణమై యొప్పుచున్నది.

దీనిచే శ్రీభాష్యకారుల నిర్దుష్ట సమన్వయ పటుత్వము స్థావర పులకన్వాయముగ జూపబడెను.

11 శ్లో॥-(8)

భీష్ముడు స్వచ్ఛందమరణము కలవాడును అజయ్యుడు నై నను పాండవులను చంపనని శపథ మొనర్చి నాయకత్వమును వహించుటచే పాండవు లాతని కిక బ్రతుకరాదను బాధను కలిగింతురో యను భయము దుర్యోధనునకు కలదు. భీష్ము డొక్కడు బ్రతికియున్న శత్రువీరు లెవ్వరును తన సేనను కన్నెత్తియైనను చూడజాలరు. ఇక పాండవ వధ తాను కర్ణుడు మొదలగువా రనాయాసముగ చేయ వచ్చును అను నమ్మకముతో భీష్ముని సంరక్షించడని తన వీరులను ప్రోత్సహించుచున్నాడు.

12 శ్లో॥ (9A)

ఈ శ్లోకమున “సజ్జనయన్ హర్ష” మ్మను నిర్దేశము దుర్యోధనుని స్థితి సంతోషమును బుట్టించవలసిన స్థితిలో నున్నదని సూచించు చున్నది.

అందువల్లనే శ్రీభాష్యకారులు “అన్తర్వివర్ణోఽభవత్” మనో దుఃఖముతో క్రుంగియున్నాడని సెలవిచ్చిరి.

14 శ్లో॥-(9B)

“తతఃశ్వేత్వైః” ఈ శ్లోక మీ యధ్యాయమునకు ప్రాణము అధ్యాయమునకే కాదు గీతాశాస్త్రమున కంతకును అనియును, చెప్పవచ్చును.

ఇది గీతాతాత్పర్యమును సూచించుచున్నది.

ముముక్షువునకు కర్తవ్యమును బోధించునది ఈ గీతా శాస్త్రమే. ఇదేవిషయము ప్రణవముచే బోధింపబడుచున్నది. కావున గీతాశాస్త్రమున్న ప్రణవమున్న సమానార్థకములే యని నమ్మవలెను. ప్రణవమున మకారమున కర్థమగు జీవుడు అకారవాచ్యుడగు సర్వేశ్వరునకే ప్రీతిరూపముగా తన విధ్యుక్తకార్యములను కైంకర్యబుద్ధితో చేయవలెనని చెప్పబడుచున్నది. గీతయందును ప్రతిమానవుడును తన విధ్యుక్తధర్మములను తన కొక ఫలమును నోరక భగవదర్పణబుద్ధితో నాచరించవలెనని బోధింపబడుచున్నది.

ఈ యర్థ మీ 14వ శ్లోకముచే ధ్వనింపచేయబడుచున్నది. ఎట్లనగా—

తెల్లని గుఱ్ఱములనగా నోషములు లేని నాలుగు వేదములు, నోషములు—భృమి- ప్రమాద - విప్రలంభ (మోసము)- అశక్తి యనునవి. ఇవి మనుష్యులచే వ్రాయబడు గ్రంథములలో నుండుట స్వభావము. ఈగీత సాక్షాద్భగవంతునిచే ప్రతిపాదింపబడినదగుటచే దీని కానోషములు లేవు అట్లు నోషములు లేక భగవంతునిచే నావిష్కరింపబడినవి నాలుగు వేదములు.

హయ-గతౌ : నడచుట. ఈ ధాతువునుండి “హయ” శబ్దము బుట్టినది గత్యర్థము లన్నియును బుద్ధ్యర్థముల నిచ్చును గాన నిచ్చుట హయము లనగా జ్ఞానప్రదములగు నాలుగు వేదములు

అవి తెల్లనివనుటచే ఆ నాలుగు దోషములున్ను వీనికి లేవని తెలియుచున్నది. యుక్తే- కూడుకొనిన- అట్టి వేదములతో కూడియున్న అనగా- ఆ వేదార్థములను తెలుపు మహతి స్యద్దనే- గొప్పరథమునందు, ఇచ్చటను స్యద్దా = ప్రసవణే = కాదుట, స్రవించుట అని యర్థము గాన నిదియును నొకవిధమైన గమనార్థకధాతువే యగుటచే జ్ఞానప్రదమైన గీతాశాస్త్రమునందని యర్థము. అనగా- తత శ్చేష్టైః హయై.....స్యద్దనే- యనుటచే పౌరుషేయదోషములు లేని వేదార్థములను వెలిబుచ్చు గీతాశాస్త్రమునందు అని యర్థము సిద్ధించినది. మహతి యనుటచే పౌరుషేయగ్రంథముల కన్నను ఉత్కృష్టమైనదని యర్థము సూచింపబడినది. దీనియందు “స్థితౌ” శిష్యాచార్యులుగా నుండినవారు దివ్యాశంఖౌ = ఇచ్చట శంఖమనగా ఆకారనామ్యముచేతను లక్షణముచేతను ప్రణవమని యర్థముగాన శంఖములనూనించిరి యనుటచే ప్రేరణకర్త ప్రేర్యకర్తలుగానుండి ప్రణవార్థమును లోకాంతర కాలాంతరపురుషులుగూడ నిరంతరము అనుభవించదగినంత దృఢముగ నిరూపించిరిని యర్థము ధ్వనించుచున్నది.

14 శ్లో||-(9C)

ఈ రథము అర్జునునకు ఖాండవవనదహన సమయమున నగ్ని హోత్రుడొసంగిన నంద ఘోష మనుపేరు కలది.

15, 16 శ్లో||-(10)

15, 16 శ్లోకములలో కృష్ణార్జునులయొక్కయు మిగిలిన నలుగురు పాండవులయొక్కయు శంఖములపేర్లు తెలుపబడుచున్నవి.

పంచజనుని చంపి యాతిని ఎ ము క తో నిర్మింపబడినది “పాంచజన్య”మనియు,

దేవతలచే బహూకరింపబడినది “దేవదత్త” మనియును వినిన వారి హృదయములను భయోగ్నిచే భిన్న భిన్న మొనరించునదిగాన “పాండ్ర” మనియును పిలువబడును. (పుడి-ఖడ్గనే)

16 శ్లో॥-(11)

ధర్మరాజు ధర్మాత్ముడు గాన అతనిచే నూడబడిన శంఖధ్వని తప్పక గొప్పవిజయమును నొసంగునుగాన దానికి “అనంతవిజయ” మని పేరుంచబడెను.

నకులుడు సౌందర్యమే ప్రధానముగా కలవాడు గాన తన యందమునకు తగినరూపము మనోహరమైన ధ్వని కల శంఖమును చేబట్టుటచే దానికి “సుఘోష” మనియును,

సహదేవుడు చిన్నవాడగుటచే సౌష్ఠవప్రియుడుగాన తన శంఖమునకు క్రిందభాగమున మాణిక్యగుచ్ఛము నొకదానిని వేల గట్టెను. అందుచే నాతని శంఖమునకు “మణిపుష్పక”మనియును పేర్కొనబడెను,

19 శ్లో॥-(12)

హృదయము అణు పరినూణమున్ను, నిత్యమును, శస్త్రాదులు ఇతరవస్తువులను నశింపజేయునుగాని యిట్టి మనస్సును కాదు.

అట్టితరి శంఖధ్వని యెట్లు బద్దలుగావించెనన్నచో చెప్పచున్నాడు. “కౌరవు లిష్టజే” ఇత్యాది.

22 శ్లో. (13) ఎ

22వ శ్లోక ఉత్తరార్థము నిట్లన్వయించవలెను-

కైశ్వహ (స్థిత్యా) మయా (పరైః) యోధవ్యం.

నేనెవరితో కూడియుండి శత్రువులతో యుద్ధమును చేయవలెనో' అని యిట్లన్వయించనిచో నీ శ్లోకమునకు 23వ శ్లోకముతో పేసరుక్తముండును. తన పక్షియులను చూడవలెనను గోరికను తెలుపును.

23 శ్లోకమున (13 వి)

దుర్యోధనునకు సహాయమును చేయవచ్చిన పరపై న్యమును చూడవలెనను గోరిక చెప్పబడును.

అందులకేగదా—

“నేనయోధుభయోర్మధ్యే” అని రెండు సేనలమధ్యను రథమును నిలుప గోరినది,

29, 30 శ్లో॥

ఇవి నిజముగ నితరులకు దుశ్శకునములే కార్య విఘాతమును సూచించునవియే. ఐనను యాత్రయోగేశ్వరః కృష్ణః ‘యాత్ర పార్థో ధనుర్ధరా! తత్ర శ్రీర్విజయః...అను నట్లు శ్రీకృష్ణు డండగ నుండుటచేనవి పాండవులకు విఘ్నకారులు కాజాలవు.

32 శ్లో॥ చివర

అర్జునునకు గుహ్యతమమైన వేదాంత విషయములను ప్రశ్నించుటకును వినుటకును వలయు వై రాగ్యోదయ మారంభమైనది. ఇప్ట వియోగము అనిష్టాగమమే కదా వై రాగ్యమునకు నిదానము—

శ్లో॥ భోగే రోగభయం, కులేచ్యుతిభయం విత్తే నృపాలాద్యయం।

శాస్త్రే వాదిభయం గుణే ఖలభయం రూపేజరాయా భయమ్।

మానేదైన్య భయం బలేరిపుభయం కాయేకృతానాద్యయం।

సర్వం వస్తుభయానహం భువి నృణాం, వై రాగ్యమేవా

భయమ్ ॥

38 శ్లో॥ (16)

లోభోపహత చేతనః-

లోభేన=రాజ్యలాభాలాపచే, ఉపహతాని=దూషింపబడిన చేతాంసి=మనస్సులు యేషాంతే.

రాజ్యమును బడయవలెనను కోరికతో చెడగొట్టబడిన మనస్సులు కలవారు అని యర్థము. భీష్మాదుల కట్టి లోభము లేదే యనిన-

లోభోపహతే = దుర్యోధనునియందు, చేతాంసి యేషాంతే మనస్సులు కలవారు.

అనగా ఆతని పక్షియులని యర్థమును చెప్పవలెను.

43 శ్లో॥ (17)

గమనిక-

సాంకర్య దోషమును గీతా శ్లోక మింత స్పష్టముగా వక్కాణించు చున్నను గీతావ్యాఖ్యానమును గావించు ప్రముఖ నాయకులే సాంకర్యమునకై ప్రేరణ చేయుట ఎంత విపరీత ప్రవృత్తియో యోచింపుడు.

వీరాస్తికులేనా ?

46 శ్లో॥ (18)

ఈశ్లోకము నందలి 'క్షేమతరమ్యును పదమును గమనింపుడు.

యద్ధమున చేతియం దాయుధము లేని వానిని గాని దెబ్బకు దెబ్బ తీయని వానిని గాని చంపినచో మహా పాపము వాటిల్లును. దానిచే చిరకాలము ఘోర నరకము ననుభవించును. మృత్యునకు వీర స్వర్గము లభించును. కావున మాకు అస్థిరమైన రాజ్యలాభము లాభదాయక మగుటకన్న మాశత్రువులకు ఘోర నరకప్రాప్తియే మాకు మిక్కిలి శుభమని యర్జునుని భావము. అందుచేతనే క్షేమ తరమ్యుని తరప్ ప్రయోగము.

47 శ్లో॥ (19)

యుద్ధమును చేయవలెనను గట్టి పట్టును విడిచి యుద్ధ మహా-
యజ్ఞమునందలి స్రుక్ స్రువాదిస్థానీయములగు ధనుర్బాణములను
విడిచిపెట్టి ప్రాయోపవేశమును చేయగోరువాని వలె రథమున రథి
కుడు కూర్చుండవలసిన స్థానమును విడిచిపెట్టి రథమునకు మధ్య
భాగమున కూర్చుండెను-

(ఓవిజీ-భయచలనయోః)

యుద్ధమొక యజ్ఞము-

శ్లో॥ చ త్వారోవయ మృత్విజః స భగవాన్ కర్మోపదేష్టాహరిః

సంక్రామాధ్వర దీక్షితో నరపతిః పత్నిగృహీతవ్రతా ।

కౌరవ్యాః పశవః ప్రియాపరిభవ క్లేశోపశాంతిః ఫలం

రాజన్యోపనిమస్తజాయ రసతి స్థితం యశోదుస్తభిః ॥

భీము డిల్లు సహదేవునితో ననుచున్నాడు.

మనము నలుగురము ఋత్విక్కులము.

కర్మాధ్యక్షుడు శ్రీకృష్ణుడు.

ధర్మరాజు దీక్షనుపూనిన యజమాని.

బ్రాహ్మణియమ నిరత-

కౌరవులు నూరుగురు పశువులు.

ప్రియురాలి పరాభవ శాంతి యజ్ఞ ఫలము. రాజులనందరను
ఆహ్వానించుటకు దుందుభి మ్రోగుచున్నది.

శ్రీమత్ యామునమునయే నమః

గీతార్థ - సంగ్రహము

శ్లో॥ విగాసే యామునం తీర్థం, సాధు బృందావనే స్థితమ్

నిరస్త జిహ్వాగ స్పృశ్యే, యత్ర కృష్ణః కృతాదిరః

అవతారిక-

తత్త్వహితములు అధ్యాత్మ శాస్త్రసారములు. అందు పర
తత్త్వము నారాయణుడనియు, పరమహితము నారాయణ ధ్యానమే
యనియు, మహద్వలు నిర్ణయించిరి. ఈరెండింటినీ భగవద్గీత చెప్ప
చున్నదని తెలుపుచు నా తత్త్వమును మొదట చెప్పుచున్నారు-

1. శ్లో॥ స్వధర్మజ్ఞాన వై రాగ్యసాధ్య భక్త్యైక గోచరం ।

నారాయణః పరం బ్రహ్మగీతా శాస్త్రే సమీరితః॥

తాత్పర్యము :

తన వర్ణాశ్రమ ధర్మములచేతను, ఆత్మీయాధ్యాత్మ జ్ఞానము
చేతను, తదితర విరక్తిచేతను భక్తియోగము సాధ్యము. దీనిచే తను
మాత్రమే పరమాత్మ లభ్యుడగును. ఆతడే యీ గీతాశాస్త్రమున
చక్కగ చెప్పబడెను. ఆతడే యీ శాస్త్రమునందు ముఖ్యముగా
తెలుపబడిన తత్త్వము.

(21)

అవతారిక-

ఇకముందు ఈ శ్లోకములచేతను వరుసగా మూడు పట్క
ముల యర్థమును సంగ్రహించుచున్నాడు-

పూర్వపట్కము-

2 శ్లో॥ జ్ఞాన కర్మాత్మకేనిష్ఠే ।

యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే ।

ఆత్మానుభూతి సిద్ధ్యర్థే ।

పూర్వపట్కమున చోదితే॥

తాత్పర్యము-

యోగమనగా అత్మసాక్షాత్కారము. అది ఫలాపేక్షలేని
బుద్ధితో సంస్కరింపబడిన జ్ఞానయోగ కర్మయోగములకు ఫలము.
అట్టి యాత్మానుభవము సిద్ధించుటకొరకు సాధనములు మొదటి
పట్కమున చెప్పబడినవి.

అవ. మధ్యమపట్కమున పరతత్వవిషయమైన సన్నిహితో
సాయమగు భక్తియోగమును గుఱించి చెప్పుచున్నారు.

శిశ్లో॥ మధ్యమే భగవత్తత్వయాధాత్మ్యావాప్తిసిద్ధయే ।

జ్ఞానకర్మాభినిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః॥

తా. మధ్యమ (రెండవ) పట్కమున భగవంతు డనెను పర
తత్వముయొక్క యాధాత్మ్యమును బడయుట యనెను ఫలముకొఱకు
జ్ఞానకర్మయోగములచే సిద్ధించు భక్తియోగము చెప్పబడుచున్నది.

అవ. మూడవ పట్కమున చెప్పగా మిగిలినదంతయును చెప్ప
బడుచున్న దనుచున్నాడు.

శిశ్లో॥ ప్రథాన పురుష వ్యక్త ।

సర్వేశ్వరవిచిత్తనమ్ ।

కర్మధీః భక్తి రిత్యాది ।

పూర్వశ్చేయోఽన్తి మోదితః॥

తా. కారణావస్థలోనున్న ప్రకృతి, బద్ధజీవులు, శుద్ధజీవులు,
కార్యావస్థలోనున్న ప్రకృతి, సర్వేశ్వరుడు అను పదార్థములు వేఱు
వేఱుగా ననుసంధింపబడినవి. మరియు కర్మజ్ఞానభక్తులున్న వెనుక
చెప్పగా మిగిలినవి యిందు విశోధింపబడినవి.

అవ. ఇక పదునెనిమిది శ్లోకములచే వరుసగ నొక్కొక్క
అధ్యాయముయొక్క యర్థమును సంగ్రహించి చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ అసానస్నేహకారుణ్య ।

ధర్మాధర్మధియాకులమ్ ।

పార్థం ప్రపన్న ముద్దిశ్య ।

శాస్త్రావతరణం కృతమ్॥

తా. కూడని బంధుస్నేహముచేతను, దయచేతను ధర్మమైన
యుద్ధమును అధర్మముగా తలంచి కలతనొంది ఇరణాగతుడైన
యర్జునుని గూర్చి గీతాశాస్త్రము ప్రారంభింపబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా — ద్వితీయోఽధ్యాయః

సాక్ష్యయోగః.

~~~~~

అవతారిక.

ఆత్మ దేహమునకంటె వేఱై నిత్యమైయుండుటయు, కాస్త్ర విహితధర్మములగు యుద్ధాదికర్మములను ఫలాపేక్షలేక చేయుటయే యట్టియాత్మస్వరూపప్రాప్తికి సాధనమగుటయును దెలియుక దేహమే యాత్మ యనియు, యుద్ధము పాప మనియు భ్రమించి మోహితుడై, యుద్ధము మాన నిశ్చయించిన యర్జునుని యామోహమును బోగొట్టుటకు ఆత్మనిత్యత్వమును గుఱించిన సాంఖ్యజ్ఞానమును, అట్టిజ్ఞానముతోఁ గూడినదై ఫలాపేక్షారహిత కర్మానుష్ఠానరూపమైయున్న కర్మయోగమును, దాని కద్దిష్టఫలమైన స్థితప్రజ్ఞత యను జ్ఞాననిష్ఠయు (జ్ఞానయోగమును). ఆస్థితప్రజ్ఞతచే సాధ్యమగు యోగము అనెడి ఆత్మిదర్శనమును, స్థితప్రజ్ఞతయొక్క స్వరూపమును, దానిని సాధించుటకు ఇంద్రియజయమానశ్యక మగుటయు, ఇంద్రియజయము భగవంతుని స్మరణముచేతనే సాధ్యమగు ననుటయు, భగవంతుని స్మరణముతప్ప తక్కినయుపాయములచేత దానిని సాధింపఁజూచువారికిఁ గలుగుకీడులును ఈద్వితీయాధ్యాయమున వినరింపఁబడుచున్నవి.

సజ్జయ ఈ వాచ=సంజయఁడు (దృతరాష్ట్రునకు) ఇట్లు చెప్పెను :

1
శ్లో॥ తం తథా కృపయాఽఽవిష్ట మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్ ।

విషీదన్త మిదం వాక్య మువాచ మధుసూదనః॥

1

1
టీ. తథా=అట్లు, కృపయా=కనికరముచేత, ఆవిష్టం = ఆవేశింపఁబడినవాఁడును, అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణం=కన్నీటితో నిండినవై వ్యాకులము లైననేత్రములు గలవాఁడును, విషీదన్తం=దుఃఖించు

చున్నవాడు నగు, తం = ఆ యర్జునునిఁగూర్చి, మధుసూదనః = శ్రీకృష్ణుడు, ఇదం వాక్యం = ఈవచనమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. అట్లు దయాశమేతుడై కన్నీరు విడుచుచు వ్యాకులతఁ జెందినవాడును, దుఃఖాకాంతుఁడైన యర్జునుని చూచి శ్రీకృష్ణు డిట్లు పలికెను.

శ్రీ భగవానువాచ = శ్రీకృష్ణుడు పలికెను :

శ్లో॥ కుతి స్త్రావ కశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితమ్ ।

2 అనార్యజుప్త మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున॥

2

టీ. పో అర్జున = ఓ అర్జునా, అనార్యజుప్తం = పామరులచేత నవలంబింపఁబడునదియు, అస్వర్గ్యం = పరలోకవిరోధియు, అకీర్తికరం = అపకీర్తిని గలుగఁజేయునదియును అగు, ఇదం కశ్మలం = ఈ దుఃఖము, విషమే = సంకటసమయమందు, కుతః = ఎందువలన, త్వా = నిన్ను, సముపస్థితం = పొందినది.

తా. అర్జునా, పామరులకు సహజమైనదియు, స్వర్గ (పరలోక) విరోధియు, అపయశస్సునకు కారణము నైన యీ దుఃఖముకాలమునం దెందులకు నీకు సంభవించినది ?

శ్లో॥ కైబ్యం మాస్మగమః పార్థ నై తత్త్వ య్యుపపద్యతే !

3 ఓదగ్ధిం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్తోత్తిష్ఠ పరస్తప॥

3

టీ. పార్థ = అర్జునా, కైబ్యం = అచైర్యమును, మాస్మగమః = పొందకుము, త్యక్యం = నీయందు, ఏతత్ = ఇది, న ఉపపద్యతే = తగదు, హేపరస్తప = శత్రువులను దరింపఁజేయు అర్జునా, ఓదగ్ధిం = తుచ్చమైన, హృదయదౌర్బల్యం = మనస్సునందలిదైన్యమును, త్యక్త్వా = విడిచి, ఉత్తిష్ఠ = లేము.

[illegible]

51

తా. అట్టనా, భయమును జెందకుము. ఇది నీకు యుక్తము కాదు. పరింతపా, తుచ్చమైన యీమనోవైష్యమును వదిలి యుద్ధము చేయుటకు తెమ్ము.

అర్జున ఉవాచ=అర్జునుడు చెప్పెను :

4
॥ కథం భీష్మ మహం సుజ్యో దోణం చ మధుసూదన ।

4

ఇషుభిః ప్రీతియోత్సాహి పూజార్థా వరీసూదన॥

4

4

టీ. అరిసూదన=ఆశ్రితశత్రునిరసనా, మధుసూదన=కృష్ణా,
పూజార్హా = పూజింపఁదగిన, భీష్మం = పితామహుఁ డగుభీష్మునిని,
ద్రోణంచ=ఆచార్యుఁడగు ద్రోణునిని, అహం=నేను, సఖ్యే=యృద్ధము
నందు, ఇమభిః-బాణములచేత-కఠం=ఎట్లు, ప్రతియోత్సాహిమి=
ఎదిరించి యుద్ధము చేయుదును.

తా. మధుసూదనా, పూజార్హులగు భీష్మద్రోణులపయి బాణ ప్రయోగము చేసి నే నెట్లు ప్రతియుద్ధము చేయుదును ?

శ్రీ॥ గురూ నమోత్యా హి మహానుభావాన్ ।

5A

* శ్రేయ శ్చంద్రః బ్రహ్మ మపీహ లోకే ।

హ త్వాఽర్జకామాంస్తు గురూ నిహేవ ।

5B

భుజ్యయ సోగాన్ దధిరప్రిద్ధాన్॥

5

టీ. మహానుభావాన్ = గొప్పప్రభావము గల, గురూన్ = పెద్దలను, అహంత్వా = చంపక, ఇహ లోకే = ఈలోకమునందు. ధైర్య మపి = భీత్నాచరణమైనను, చర్మం = ఆచరించుట, శ్రేయః = మేలుకదా

*శ్రేయోభోక్తం (పాతాన్తరం) - భైక్షం = భిక్షాన్నమును, భోక్తం = భుజించుట.

అర్థకామాన్ = భోగార్థములందు మిక్కిలి యాసక్తి గలవృత్తి,
 గురూన్ = గురువులను, హత్యాతు = సంహరించియో, ఇహైవ = ఇచ్చు
 టనే-వా రనుభవించినచోట్లనే, రుధిరప్రదిగ్ధాన్ = వారిరక్తముచేఁ
 బూయబడినవి యగు, భోగాన్ = భోగములను, (కథం) భుజ్జయ =
 (ఎట్లు) అనుభవించును.

తా. మహానుభావులును నాకు గురువులు నైన భిష్మద్రోణాదు
 లను జంపుటచే లభించెడిభోగముల ననుభవించుటకంటె వారిని
 జంపక భిక్షాచరణ మైనను చేయుటయే మేలు. ఏ లనఁగా వారు
 విరక్తులు కారు; మనవలెనే భోగములందు మిక్కిలి యపేక్ష గలిగి
 యున్నవారు. అట్టిగురువులను జంపితిమో, వారిభోగముల ననుభ
 వించునప్పు డెట్లు నవి నెత్తుటఁ దడిసిన యాగురువులను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు
 టచే నవియును నెత్తుటఁ దడిసినవానివలెనే యసహ్యములుగాఁ
 దోచును. కాన వానివలన ఇహలోకమునును లేదు. వా రనుభ
 వించుచుండిన భోగములనే వా రుండినతావులయందే కూర్చుండి
 యెట్లనుభవించును ?

శ్లో॥ స వైత ద్విద్యః కతర న్నో గరీయో

యద్వా జయేమ యదివా నో జయేయః ।

యా నేవ హత్వా స జజీవిషామః ।

తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః॥

6

టీ. సః = మనకు, కతరత్ = ఏది, గరీయః = శ్రేష్ఠమో, ఏతత్ =
 దీనిని, స విద్యః = ఎఱుఁగకున్నాము. జయేమ యద్వా = మనమే
 జయింతుమో, సః = మనలను, జయేయః యదివా = వారే జయిం
 తురో, యాన్ = ఎవరిని, హత్వా = చంపి, నజజీవిషామః = బ్రదుక
 నిచ్చుగింపమో, తేధార్తరాష్ట్రాః ఏవ = అట్టి దుర్యోధనాదులే,

ప్రముఖే = ఎదుట, మనలను సంపదోరినవారై తాము మనచే
జచ్చుటకనువుగా, అవస్థితాః = లిచియున్నారు.

తా. యుద్ధముచేయుట మేలో మానుట మేలో, మనమే
జయింతుమో వారలకే జయము కలుగునో యెఱుంగఁజాలము.
ఎవ్వరిని వధియించినపిదప మనము బ్రదికియుండఁగోర నేగోరమో అట్టి
భీష్మదుర్యోధనాదులు యుద్ధసన్నద్ధులై కట్టెదుట నిలిచియున్నారు.
(అట్టివారిని జంపుటకంటె వారిచే చంపఁబడుట మే లని నాకు గోచరు
చున్నది.)

6

శ్లో॥ కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః ।

పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మాధచేతాః ।

7

య చేచ్ఛ్రియ స్సాన్యన్నిశ్చితంబ్రాహ్మి త స్మే

శిష్యస్తేహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్॥

7

టీ. కార్పణ్య...స్వభావః-కార్పణ్య=(వీరిని జంపి మన మెట్లు
జీవింతుమనెడి) మనోదైన్యముచేతను, దోష = కులక్షయమువలనఁ
గలుగుదోషముచేతను, ఉపహత=కొట్టఁబడిన, స్వభావః=స్వభావము
గలవాడ నగు, (అహం=నేను), ధర్మసమ్మాధచేతాః=ధర్మమునందు
సందియముపొందినమనసుగలవాడనై, త్వాం=నిన్ను, పృచ్ఛామి =
అడుగుచున్నాను, యత్=ఏది, శ్రేయః=మేలు అని, నిశ్చితం=నిశ్చ
యింపఁబడినది, స్సాన్యత్=అగునో, తత్=దానిని, మే=నాకు, బ్రాహ్మి=
చెప్పుము. తే=నీకు, అహం=నేను, శిష్యః=శిష్యుడను-శిక్షకు తగిన
వాడను, త్వాం=నిన్ను, ప్రపన్నం = శరణుజొచ్చిన, మాం=నన్ను,
శాధి=శాసింపుము.

తా. స్వజనుమును జంపెద నని మనస్సు దీని మగుటవలనను
కులక్షయమగు ననుభయమువలనను స్వాభావికమగు నాశ్చర్యము

చెడఁగా, ధర్మ మిది యని తెలియక మనస్సున నందియును పొంది

ని న్నడుగుచున్నాను. ఏది నిశ్చయముగా శ్రేయస్కరమై యుండునో
దానిని నాకుఁ జెప్పము. నీకు నేను శిష్యుఁడను. నిన్ను శరణుఁ
జొచ్చితిని గాన శాస్త్రార్థరహస్య ముపదేశించి యిట్లు చేయుము
అట్లు చేయుకుము అని నన్ను శీఘ్రంబును.

శ్లో॥ న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా ।

ధ్యచ్ఛోక ముచ్ఛోషణ మిన్ద్రియాణామ్ ।

అవాప్య భూమా నసపత్న మృద్ధం ।

రాజ్యం సురాణామపి చాధిపత్యమ్॥

8

టీ. భూమా=భూమియందు, అసపత్నం = శత్రువులులేనట్టి
దీయు, మృద్ధం = సమృద్ధ మైనదియు నగు, రాజ్యం = రాజ్యమును,
సురాణాం = దేవతలయొక్క, ఆధిపత్యంచ = ఆధిపత్యమునుగూడ,
అవాప్య అపి=పొందియును, ఇన్ద్రియాణాం=ఇంద్రియములకు, ఉచ్ఛో
షణం = అత్యంతసంతాపకరమయిన, మమ=నాయొక్క, శోకం =
దుఃఖమును, యత్ = ఏది, అపనుద్యాత్ = పొంగొట్టునో, (తత్ =
దానిని,) న ప్రపశ్యామి హి=కానకున్నానుగాదా.

తా. నిష్కంటకమును సమృద్ధము నై నట్టిమహీరాజ్యము
మాత్రము కాదు; దేవాధిపత్యము నయితము లభించినను, బంధు
నధోద్యోగమున నింద్రియముల శోషింపఁజేయుచున్న నాశోక మేవిధ
మునఁ దొలగునో అట్టియుపాయ మెద్దియు నాకుఁ గానఁబడకున్నది.

సజ్జయ ఉవాచ=సంజయుఁడు పలికెను :

8

8

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరస్తపః ।

8

న యోత్యై ఇతి గోవింద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవహ॥

9

టీ. పరస్తపః=శత్రుసంహారకుడైన, గుడాకేశః=అర్జునుడు, హృషీకేశం (ప్రతి)=శ్రీకృష్ణుని (గూర్చి), ఏవం=ఇట్లు, ఉక్త్వా=పలికి, స యోత్యే=యుద్ధముచేయను, ఇతి=అని, గోవిందం (ప్రతి)=కృష్ణునితో, ఉక్త్వా=చెప్పి, తూష్ణీంబభూవ=ఊరకుండెను, హ=ఆశ్చర్యము. [హృషీకేశుఁ డనుటవలన అర్జునుని హృషీకములను సదర్శములను వినుటకై పురికొల్పినాఁ డని తెలియునది.]

తా. శత్రుసంహారకుడైన యర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని గనుంగొని యీతెఱుఁగునఁ బలికి యుద్ధముచేయ నని యూరకుండెను. ఏనూ శ్చర్యము? భగవంతుడు చేయగోరిన భూభారావతరణకార్యము నందు నిమిత్తభూతుఁ డైన యర్జునునికిఁ దగనిచోట శోకము గలిగె నని సంజయుడు శోకించుచున్నాఁడు.

అవ. ఇట్లు తగనియెడ, స్నేహమును కారుణ్యమును ప్రాప్తిం పఁగా నర్జునుడు తనప్రకృతిని దప్పినవాడై క్షత్రియులకు యుద్ధము పరమధర్మ మయ్యను అధర్మమని తలంచుచు ధర్మమిది యనియు అధర్మమిదియనియుఁ దెలియక వ్యాకులతచెంది ధర్మమును దెలియఁ గోరి శరణాగతుఁడు కాఁగా నతని నుద్దేశించి, శరణాగతవత్సలుఁడును భగవంతుడు నైన శ్రీకృష్ణుడు, 'ఆత్మ నిత్య మైనది భగవదధీన మైనది' అనెడి శుద్ధాత్మస్వరూపవిషయ మైన జ్ఞానముచేతను, 'ఫలాభి సంధిరహితముగ యుద్ధము సేయుట అట్టి ఆత్మస్వరూపప్రాప్తికి ఉపాయ మగును' అనెడి జ్ఞానముచేతను తప్పు తక్కినవిధమున వీని యజ్ఞానము ఉపశమింప దని యోచించి యథ్యాత్మ శాస్త్రము నవత రింపఁ జేయువాఁ డయ్యెను.

9A

శ్లో॥ త మువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత ।

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే విషీదన్త మిదం వచః॥

10

టీ. హే బారత=ఓధృతరాష్ట్రా, హృషీకేశః = శ్రీ కృష్ణుడు, ఉభయోః సేనయోః = రెండు సేనలయొక్క, మధ్యే = నడుమ, విషీదంతం=దుఃఖించుచున్న. తం=ఆ యుద్ధనునిగూర్చి, ప్రహసన్నివ = పరిహాసవాక్యమును పలుకుచున్నవానివలె, ఇదం వచః=ఈ చెప్పబోవు వాక్యమును, ఉవాచ=వలికెను.

తా॥ రాజా, (ఇట్లు అర్జునుడు దేహము వేలు ఆత్మ వేలు అని దేహాత్మల యధార్థస్వరూపమును వాని పరస్పర భేదమును దెలియ నందున శోకము నొందెను; మరియు, 'దేహమునకంటె ఆత్మ వేలు' అని ఆరెంటి స్వరూపములను పరస్పర భేదమును తెలిసి చెప్పెడు ధర్మములను మాటాడెను. ఇట్లు పరస్పరవిరుద్ధము లైనగుణములతోఁ గూడినవాడై, తటాలున ప్రయత్నము మాని, యుద్ధమున కుద్యుక్తము లైన) రెండు సైన్యములనడుమ దుఃఖపడుచున్న యుద్ధ

9C

నునిఁ జూచి, పరమపురుషుడగు భగవంతుడు పరిహాసవాక్యము లాడు వానివలె (ఆత్మయొక్కయు పరమాత్మయొక్కయు యధార్థస్వరూపమును బొందుట కుపాయము లైన కర్మయోగ భక్తియోగములు గలదియు 'న త్వేవాహం జాతునానమ్' అనుట మొదలుగా 'అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః' అను వాక్యం గలదియు నగు) ఈవాక్యమును జెప్పెను. 9B

శ్రీభగవానువాచ=భగవంతుడు చెప్పెను :

శ్లో॥ అశోచ్యా నస్వశోచస్తత్ప్రజ్ఞావాదాంశ్చభాషసే ।

10

గతాసూ నగతాసూం శ్చ నానుశోచన్తి పణ్ణితాః॥ 11

టీ. త్వం = నీవు, అశోచ్యాన్ ప్రతి = శోకింపఁదగనివానిని గూర్చి, అస్వశోచః = దుఃఖించితివి, ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ = ప్రజ్ఞ గలిగియున్న వాదములను, భాషసే=పలుకుచున్నావు, గతాసూన్=పోయి

ప్రాణములుగల శరీరములంగూర్చియు, అగతానాన్ = ఆత్మలఁ గూర్చియు, పండితాః = యథార్థస్థితి నెఱుంగువారు, న అనుశోచన్తి = దుఃఖింపరు.

తా. అర్జునా, నీవు శోకింపఁదగనివానింగూర్చి శోకించెదవు మఱి *పతన్తి పితరో వ్యోసాం లుప్తపిష్టోదకక్రియాః' ఇత్యాదిగా దేహాత్మస్వభావముల నెఱిగి చెప్పెడు మాటలు పలికెదవు. దేహాత్మ స్వభావముల నెఱిగినవారికి నిందు శోకింపవలసినవిమిత్తము కొంచె మైనను లేదు. దేహాత్మస్వరూపములు దెలిసినవారు దేహము లనిత్య ములు గాన వానింగూర్చియు, ఆత్మలు నిత్యములుగాన వానిని గూర్చియు, దుఃఖింపరు. ఆత్మ వేత్తైనది యని తెలియక వీరిదేహ ములనే ఆత్మగాఁ దలంచి వీరిని జంపుచున్నానే యని శోకించుటయు, దేహమునకంటె ఆత్మ వేటు అని తెలియుచుచే జెప్పునట్టి 'ధర్మము అధర్మము' అనుమాటలను పలుకుటయు, ననునది నీయందు మిక్కిలి ప్రతిషిద్ధముగా కనఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి నీవు దేహాత్మస్వభావము నెఱుంగవు. దేహమునకంటె ఆత్మవేత్త నిత్యమైనదనియు, అట్టి యాత్మప్రాప్తికిని ఉపాయము యుద్ధాదికమైన ధర్మమనియు నెఱుంగవు. ఈయుద్ధము ఫలాపేక్ష లేక చేసినయెడల నిది ఆత్మయొక్క యుద్ధాత్మస్వరూపమును బొందుట కుపాయమగును. (ఆత్మకు జనన మరణములు లేనందున, దానికి జననముచేత కలుగుట గాని మరణముచేత నశించుట గాని లేదు. కాఁబట్టి దానినిగుఱించి శోకింప నక్కఱలేదు. దేహమో కుండమొదలైనవానివలె అచేతనమై పరిణామాత్మస్వభావము గలది గనుక దీనికి ఉత్పత్తివినాశములు స్వాభావిక

* చూడు ౧ ఆధ్యాయ-౧౨ శ్లో-ఈలోకిమునుండి ఆత్మలు పరలోకమునకుఁ జొవుట, పితృదేవతలగుట, పిండోదకములు గొనుట మొదలైనమాటలు దేహమున కంటె ఆత్మ వేత్తై దానివలె నిచ్చటనే నశింపక నిత్యమై యుండునని దేహాత్మ స్వరూప భ్వానముచే చెప్పినట్టిమాటలుగాఁ జెలియినది.

ములు. కాబట్టి దీనినిగూర్చియు శోకింప నక్కఱలేదు. ఇట్లు రెంటికీ గలస్వభావము లిట్టి వని తెలియక వానినిగూర్చి దుఃఖించుచున్నావు.

11

అవ. దేహాత్మస్వభావములను చెప్పఁ బూని మొదట ఆత్మ స్వభావమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ న త్వే వాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః ।

న వైవ న భవిష్యామః సర్వే వయ మతిఃపరమ్॥ 12

టీ. అహం = ఈశ్వరుఁడ నైననేను జాతు = ఒకప్పుడును, నాసం(ఇతి)తు = లేకుంటిని (అనునది), న ఏవ=లేనేలేదు, త్వం = జీవుఁడ వైననీవు, (నానీరితి)న=(లేకుంటి వనునది) లేదు. ఇమే=ఈ, జనాధిపాః=జీవులైనరాజులును, (నానన్నితి) న = (లేకుండిరనునది) లేదు. వయం సర్వే = మన మందఱమును, అతిఃపరం=ఇంక మీదిను, న భవిష్యామః (ఇతి) చ=లేకపోయెడిము అనునదియును, న ఏన = లేనేలేదు.

తా. సర్వేశ్వరుఁ డగునేను ఇప్పటికిఁ బూర్వ మనాదిగా నున్నకాలమున నొకప్పుడును లేకున్నవాఁడను గాను. నాకు ఈశితవృత్తిలైన సమస్తక్షేత్రజ్ఞులలో నొకఁడ వగునీవును తక్కిన యీరాజులందఱును అట్లే మున్నెప్పుడును లేకున్నవారు గారు. నేనును మీరును అందఱమును ఇంకమీఁద లేకుందుమనుట లేనేలేదు. (అనఁగా పరమాత్మయు సర్వేశ్వరుఁడు నగు నే నెట్లు నిత్యుఁడనుటకు సందేహములేదో అట్లే క్షేత్రజ్ఞులైన యాత్మలు మీరును నిత్యులే యని తలంపవలయును.)

అర్జునుఁడు బంధువులను వధింపనోపక వారి దేహములే యాత్మలనియు, అవి బాణాదిహతములై నశించునని తలఁచుటచే అనిత్యము

లనియు, అక్షాసముచే మోహితుఁడుకాఁగా వానికిఁ గలిగిన యా మోహమును దొలఁగించుటకై భగవంతుఁ డాయాత్మల పారమార్థిక నిత్యత్వమును 'సత్వేవాహమ్' మొదలుగా ఉపదేశింపఁబూనిన సమయమున 'అహమ్', 'త్వమ్', 'ఇమే', 'సర్వే', 'వయమ్' అని తన్నును దక్కినవారిని వేఱువేఱ చెప్పెను; కాన తనకును ఆత్మలకును, ఆత్మలలో ఒకటికొకటికిని, భేదము పారమార్థిక మైన దని భగవంతుఁడ చెప్పినాఁ డని తెలియుచున్నది.

*(శంకరీయులు) ఇందులకు 'దేహభేద మనువర్తించుటంబట్టి అట్లు వేఱువేఱచెప్పినాఁడేకాని యాభేదమునుబట్టికా'దన్నచో, దేహ

* శంకరులు బ్రహ్మ మొక్కటితప్ప మఱొద్దియునులేదు. బ్రహ్మము, మాయ ఆవేశింపఁగా, తన్ను పెక్కువస్తువులుగా భ్రమించుచున్నది కాన జగమునందు రాముఁడు సోముఁడు ఇత్యాదులందలి చిహ్నములు (ఆత్మలును), దేహము ఘటము పటము ఇత్యాదులైన యచిత్పదార్థములును (అనఁగా బ్రహ్మము తప్ప తక్కిన వానావస్తు భేదములన్నియు) మిథ్యలు; భ్రాంతికల్పితములు. దేహములు మిథ్యలయ్యును, పైకి అవి పెక్కులు వేఱువేఱుగాఁదోయటచే దానింబట్టి వ్యవహార పశ్యమన భగవంతుఁడు 'నేను' 'నీవు' అని యిట వేఱువేఱ నిర్దేశించినాఁడుగాని దానిచే ఆత్మలు పెక్కులు వేఱువేఱ కలవని తలఁపఁగాదు. దేహభేదములు పెక్కులు కనఁబడుటయు అజ్ఞానమూలమైన భ్రాంతియే. జ్ఞానమువయింపఁగానే యీ భేదములన్నియు నశించి బ్రహ్మ మొక్కటియే యంతటను గనుపట్టును అనెదరు. భాస్కరులు, బ్రహ్మ మొక్కటియే. దానినుండి ఆచిత్తు పుట్టి దేహనిరూపముగా ఉపాధులై బ్రహ్మముయొక్క యంశములను ఆవరింపఁగా, అట్లావరింపఁబడిన బ్రహ్మాంశములే, భ్రాంతివలన, జీవులుగా నోయను గని జీవులు బ్రహ్మముకంటె వేఱుగాదు. ఇట్లు జీవులు మిథ్యలయ్యును వానియపాధులైన దేహములు సత్యములై పెక్కు వేఱువేఱుగానున్నవి గాన ఈయపాధుల భేదముబట్టి 'నేను' 'నీవు' అని వేఱువేఱనిర్దేశము కలిగె' నందురు. రామానుజులు, జగత్తునందలి భేదములన్నియు సత్యములే. ఏదియు మిథ్యగాదు. కనుక బ్రహ్మము వేఱు; జీవులు వేఱు. జీవులు పెక్కులు; పరస్పరమును వేఱువేఱు. కావుననే 'నేను' 'నీవు' అని వేఱనిర్దేశము తగియున్నది. శంకరులు, కేవల దేహభేదమునుబట్టి యట్లు చెప్పఁబడుటచే ఆత్మ భేదము లేదనుట సరికాదు. అర్జునుడు భ్రాంతుఁడై యున్నవాఁడు. వానికి, వానిచుతిమచొప్పున భ్రాంతికల్పితములైనదేహముల భేదముంబట్టి 'నేను'

భేదమును వారిమతముచొప్పున మాయాకృతము గాన అపారమార్థిక మైనది. పారమార్థికవిషయముపదేశింపవలసినప్పుడు అపారమార్థిక దేహభేదమును ఈశ్వరుండు ప్రసంగింపఁడు. (భాస్కరీయులు) “దేహద్యుపాధి సత్యమగుటంబట్టి దేహభేదము పారమార్థికముగాన దానిం బట్టి యట్లు వేఱువేఱు నిర్దేశించె” నన్నచో, దేహభేదము సత్యమైనను దానింబట్టి తోచు ఆత్మభేదము అసత్యము గనుక తత్త్వోపదేశ సమయమున తాత్త్వికము కాని యాభేద మేర్పడునట్లు ‘నేను నీవని నిర్దేశించు ననుట యొప్పుదు. శ్రుతియు *నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేత నానా మేకో బహూనాం యో విదధాతికామాన్” (నిత్యులై యనేకులైనచేతనులకు, నిత్యుండగుచేతనుఁ డొకఁడెవ్వడో వాఁడు కోరికల నొడగూర్చుచున్నాఁడు) అని ఆత్మలకు భేదము స్వాభావిక మైనదిగా చెప్పుచున్నదే కాని సత్యోపాధిచేఁ గాని మిథ్యోపాధిచేఁగాని కల్పితమైన దనలేదు.

“అజ్ఞానకృతమైన భేదదృష్టిచే అట్లు ‘నేను నీవు’ అనుభేదము నిర్దేశించినాఁ”డన్నచో, ఇచ్చట సుపదేశించువాఁడు పరమపురుషుండు. పరమార్థమైనది వానిదృష్టి కవశ్యము గోచరింపక మానదు.

‘నీవు’ అనుట మఱిత భ్రాంతికరము. వానిభ్రాంతి నివర్తింపవలయును. ‘నేను’ నీవనుట భ్రాంతినివర్తించుటకై పఠించిన మంత్రముగాదు. మంత్రమేని దానియభిప్రాయ మెట్లైననుగావచ్చును. భ్రాంతినివృత్తికై యుపదేశించిన తత్త్వవాక్యము కాన యట్లు వేర్వేఱు నిర్దేశించినందుల కాత్మభేదము సత్యమై యుండవలయును. భాస్కరులు చెప్పునదియు సరిగాదు. వారిమతముచొప్పున దేహభేదము సత్యమైనను ఆత్మలు మిథ్యలుగావున ఆత్మభేదమును మిథ్యయే. కాన తత్త్వముపదేశించునపుడు ‘నేను’ ‘నీవు’ అని వేర్వేఱు నిర్దేశించుట ఆత్మభేదము సత్యమని అర్థమనకు నోపించును గాన ఆతాత్త్వికమైనయట్టివాక్యము భగవంతుండు చెప్పెడు. కనుక ఆత్మలు పెక్కులై పరస్పరము వేర్వేఱై యుండిన నే నేను నీవు అని వేఱువేఱునిర్దేశించుట చెల్లును. కాన ఆత్మల బహుత్వమును భేదమును సిద్ధము.

కాన నిర్విశేషమై, కూటస్థమై, నిత్యమై, చైతన్యరూపమై యున్న యాత్మస్వరూపము సాక్షాత్కరించుటవలన నతనికి అజ్ఞానమును (అవిద్యయు) తత్కార్యమైన భేదభ్రమమును నివర్తించియుండగా, అజ్ఞానమువలన 'నేను' 'నీవు' అని భేదమును కనుగొనుటయు, తన్మూలమున తన్ను గురువుగాను ఎదిరిని శిష్యునిగాను దలంచి యుపదేశాది వ్యాపారములు నేయుటయు నొప్పువు.

‘భగవంతునికిఁ గలిగియున్న యద్వైతజ్ఞానముచే భేదజ్ఞానము బాధితమై పోయినను, వాగనారూపమున మరల ననువర్తించుచున్నది. కాన బాధితానువృత్తిరూపమైన (అనగా బాధింపఁబడియు మరల ననువర్తించునట్టిదైన) యాభేదజ్ఞానముచే ఈశ్వరుఁడు ‘నేను’ ‘నీవు’ అనుభేదము నిర్దేశించినాఁడు. ఐనను ఒకవస్త్రము కాలిపోయినపిదప నది తనవస్త్రాకారమును విడువకుండినను పూర్వమువలె నెట్లుప యుక్తముకానేరదో యట్లేభేదజ్ఞాన మద్వైతజ్ఞానముచే బాధితమైన పిదప వాగనారూపముగా అనువర్తించినను పూర్వమువలె పరమ పురుషునికి బంధకము కానేరదు” అన్నయెడల నిదియొప్పుదు. ఎట్లన, ఎండమావులను జూచి నవ్వుడు మొదట జలజ్ఞానముగలిగియు పిదప నది జలముకాదనెడి జ్ఞానముచే ఆ జలజ్ఞానము బాధితమగును. అట్లు బాధితమై యది యనువర్తించియు నాయెండమావులనుండి జలము తెచ్చుకొనుట మొదలైన ప్రవృత్తుల నది కలిగింపదు. అట్లే యిందును అద్వైతజ్ఞానముచే భేదజ్ఞానము బాధితమైనపిదప అనువర్తించు చున్నను, అది మిథ్యాభ్రమములను గుఱించినదే యగునని నిశ్చయ ముండుటవలన, అది మిథ్యాభూతులైన శిష్యాదులనుగుఱించి ఉప దేశాదిప్రవృత్తులను గలిగింపనేరదు. మరియు నిశ్చరునికి మొదట అజ్ఞానముండిన సేకదా అది శాస్త్రాధికత తత్త్వజ్ఞానముచే పిదప

† సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరహితము నిర్విశేషము. నిర్వికారమైనది కూటస్థము.

బాధితానువృత్తి యగును. ఈశ్వరున కజ్ఞాన మున్నదనుట *‘యస్మిన్మజ్జాస్మిన్మజ్జానో’†, †‘పరాస్మత్కీర్తివిభైః ప్రసూయతే స్వాభావికీ జ్ఞాన బలక్రియాచ’ §‘వేదాహం సచుతీతాని వర్తమానాని చార్జున ! భవిష్యాణి చ భూతాని మాంతు వేద స కశ్చన॥’ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతులకు విరుద్ధము. కనుక అజ్ఞానమే లేనప్పుడు అది బాధితానువృత్తి యగు ననుటయే యశక్యము.

మఱియు పరమపురుషునికిని ఇప్పటి గురుపరంపరకును ‘ఆత్మ స్వరూపము ఒక్కటియే; దానికి రెండవది లేదు’ అను నిశ్చయ ముండు నేని, భేదజ్ఞానము అనువర్తించినను, రెండవది లేనిదిగా తాము నిశ్చయించిన యాత్మస్వరూపమును రెండవవాని కెవని కుపదేశింతురు ? అని యడుగవలసియున్నది. “నిజముగా రెండవది లేకున్నను, ప్రతిబింబమువలె తోచుచున్న అర్జునుడు మొదలైన రెండవవారి కుపదేశింతు” రన్నచో, నెట్టిలేనివాఁ డెవఁడుగాని మఱులు కత్తులు అద్దములు మొదలైనవానియందుఁ గోచుచున్న తనబింబములను జూచి యవి తనకంటె వేఱు కావని తెలిసి వాని కేయగ్ధమునుగాని యుపదేశింపఁ డనఁగా, ఇంక మోక్షార్థము నుపదేశించుటయే కలుగదు. బాధితానువృత్తి గలుగునని యొప్పుకొని యింతవాదము సేయనేల ? మొదట బాధితానువృత్తి గలుగు నని చెప్పటయే వారికి నొప్పుదు. ఎట్లన, ఆత్మవ్యతిరిక్త భేదజ్ఞానమానకు (అనఁగా ఆత్మకంటె వేఱైనవానిని తోచించుజ్ఞానమునకు) కారణము అనాదిసోపము. అది బాధకమైన అద్వితీయాత్మజ్ఞానముచేత, (అనఁగా ఆత్మకంటె రెండవది లే దనుజ్ఞానముచేత) నశించిన దైయున్నది. ఇట్లు అద్వితీయాత్మజ్ఞానముచే నాశితమై కారణమైనసోపమే లేకుండఁగా తత్కార్యమైన భేదజ్ఞానము ఘటించుట యెట్లు ? అది ఘటింపనప్పుడు బాధితానువృత్తి యగుటయే యెక్కడిది ?

“చంద్రుఁ డొకడయ్యును కంటియందలి తిమిరాదిదోషములచే
ఇద్దరు చంద్రులు గనఁబడుదురు. చంద్రుఁ డొకఁడే యనుజ్ఞాన
ముచే ద్విచంద్రజ్ఞానము బాధిత మయ్యును అనువర్తించునట్లు,
అద్వైతజ్ఞానముచే భేదజ్ఞానము బాధితమయ్యు ననువర్తించు”
నన్నచో, చంద్రైకత్వజ్ఞానముచే ద్విచంద్రజ్ఞానము బాధిత మైనది
కాని, ఆ ద్విచంద్రజ్ఞానమునకుఁ గారణమైన తిమిరాదిదోషము పార
మార్థికమైనది గాన బాధితము కాకుండును. కనుక, పారమార్థిక
కారణ ముండునటకును తత్కార్యమైన ద్విచంద్రజ్ఞానము బాధితాను
వృత్తియగుట (అనఁగా బాధితమయ్యు ననువర్తించుచుండుట)
యుక్తమే. అట్లు అను వర్తించుచున్నను అది చంద్రుఁ డొకఁడే
యను ప్రబలప్రమాణముచే బాధిత మగుటవలన ఏమియుఁ జేయ
నేరదు. ఇందో, భేదజ్ఞానమును దానివిషయములును దానికారణ
మును అన్నియు అపారమార్థికములు. కనుక వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞాన
ముచే అపారమార్థికములైన భేదజ్ఞానమును దానివిషయములును
దాని కారణమును అన్నియు నశించియుండఁగా ఎట్లును బాధితాను
వృత్తి కలుగనేరదు. కారణసహితముగా నశించిన పిదప కార్య
మెట్లుండును ? కాఁబట్టి సర్వేశ్వరునికిని ఇప్పటి గురుపరంపరకును
తత్త్వజ్ఞాన ముండేనా గురుశిష్యాదిభేదదర్శనముగాని తత్కార్యము
లైనయుపదేశాదులుగాని కలుగవు; భేదదర్శన ముండేనా దానికి
హేతువైనజ్ఞానమును వారికుండును గాన ఆయజ్ఞత్వముంబట్టి వా
రుపదేశము నేయుట యెంతయుఁ గలుగనేరదు.

[“మఱియు బ్రహ్మ మొకటియే అవిద్యాశి బలమై జీవుఁ డగును.
కావున జీవుఁ డొక్కడే కాని పెక్కుండ్రు లేరు. కలఁ గనువానికి
కలలోఁ గనఁబడు పురుషులవలె ఆ యేకజీవునికిని భ్రాంతివలన అనేక
జీవులు ప్రతిభాసించురు. కల గన్నవానికి మేలుకొనుటచే కలలోఁ
గనబడినవెల్ల బాధితము లగునట్లు ఆయేకజీవునికి ఒకప్పుడు గలుగు

తత్త్వజ్ఞానముచే వానికిఁ గనఁబడెడి యీ మిథ్యాప్రపంచము బాధిత మగును” అందురు. అట్లైన నుపదేశమునేయు వాను దేవాది గురువు లెవడు ? ఆయేకజీవుడా ? లేక వానిచేఁ జూడఁబడు మఱియొకరా ? మఱి యగునాది శిష్యులు అతఁడా ? లేక అతని చేఁ జూడఁబడు సుఖి యొకరా ? అని యడుగఁదిగును. జీవభూతుఁ డైన యీ బ్రహ్మమే గురుఁడని అప్పు డట్టి గురువునకుఁ గల అద్వితీయాత్మవిజ్ఞానమువల ననే (అనఁగా తనకంటె రెండవది లేదను నెఱుకవలసిన) ఆబ్రహ్మ మునకుఁ గలయజ్ఞానమును తత్కార్యములైన శిష్యాచార్యత్వాది భేదములును నశింపగా, అట్లు నశించిన శిష్యునిఁగూర్చి యుపదేశము నేయటవలసఁ బ్రయోజనమేమి ? [“గురుఁ డాయేకజీవుఁడు కాఁడు గాని వానిచేఁ జూడఁబడు మఱొకఁ డగును. జీవుఁ డొకఁడే కలఁడు గాన వానిచేఁ జూడఁబడు మఱొకఁడైన యీగురువును అతని అద్వైతజ్ఞానమును కల్పితములే యగును. అయినను కలగనువానిచే కలయందు కల్పితఁడైన యొకపురుషునియొక్క విజ్ఞానమువలన ఆకల బాధితము కానట్లు ఆయేకజీవునిచే కల్పితమైన యీ గురువు యొక్క విజ్ఞానముచే ఆజీవునికిఁ గోఁచు మిథ్యాప్రపంచము బాధితము కానేరదు. అది బాధితమగుటకై కల్పితఁడైనయీగురువు తనజ్ఞానము నుపదేశింపవలసి యున్నది గాన ఉపదేశము నిష్ప్రయో జనము గాదు” అన్నచో, ఉపదేశార్థమైనయీ] గురువును అతని జ్ఞానమునుఁ గల్పితములేని [శిష్యుడును ఆయేకజీవుడే యనుటకు ప్రమాణము లేదు గాన] శిష్యుఁడును వాని యద్వైతజ్ఞానమును [నిజము లనుటయెట్లు ? అవియును] గల్పితములే యగునుగాన శిష్యుని యొక్క కల్పితజ్ఞానమును వానియజ్ఞానమును నివర్తింపఁజేయనేరదు. “శిష్యుని యద్వైతజ్ఞానము కల్పిత మైనను పూర్వమున్న భేద జ్ఞానమునకు విరోధి యగుటచే దానిని నివర్తింపఁజేయు” నన్నచో నప్పు డాచార్యజ్ఞానమును అట్టిదే యగును. అదియే యీభేదజ్ఞాన,

మును నివర్తింపజేయును. అనగా జీవుఁ డొక్కడే కాన ఆచార్యునికి గలయదై వ్యశక్త్యానముచేతనే జీవునకు పూర్వ మున్న భేదజ్ఞానము నివర్తింపగా అంతటను గల శిష్యాచార్యత్వాదిభేదము లన్నియు నశించునుగాన శిష్యుని కుపదేశమే నిరర్థకమగును. ఇక శిష్యుని జ్ఞానముతోఁ బని యేమి? కాన అదై వ్యతసిద్ధాంతము అనుపపన్నము.

12

శ్లో॥ దేహినోస్మిన్ యథాదేశేం కౌమారంయశావనంజరా ।

తథా దేహాంతరప్రాప్తిః ధీరస్తత్ర న ముహ్యతి॥ 13

టీ. అస్మిన్ దేహే = ఈ ఒక్కదేహమునంగు వర్తించునట్టి, దేహినః = ఆత్మకు, కౌమారం = బాల్యము, యశావనం = యశావనము, జరా = ముసలితనము, యథా (భవంతి) = ఎట్లు కలుగుచున్నవో, తథా = అట్లు, దేహాంతరప్రాప్తిః = మఱియొక శరీరమును బొందుటయును, (భవంతి = కలుగుచున్నది), తత్ర = అవిషయమున, ధీరః = బుద్ధిమంతుఁడు, నముహ్యతి = మోహము నొందఁడు - భ్రమింపఁడు.

తా ఒకదేహమునందలి ఆత్మకు ఆదేహమునందే బాల్యము యశావనము వార్ధకము ఎట్లు సంభవించునో, అట్లే దేహాంతరము గలుగుటయును నిశ్చయము. ఈవిషయమునందు బుద్ధిమంతుఁడు భ్రమింపఁడు.

బుద్ధిమంతుఁడు, ఒకశరీరమునకు బాల్యావస్థ పోయి మఱి యశావనాద్యవస్థలు కలుగునపుడు ఆశరీరమునందుండు ఆత్మ స్థిరమైన దనుబుద్ధితో అది నశించినది యని దుఃఖింపక యెట్లుండునో, అట్లే ఆదేహము పోయి మఱియొక దేహము కలుగునపుడును ఆ యాత్మ అట్లు నశింపకయే యున్న దని తలచి దుఃఖింపఁడు. బాల్యాద్యవస్థలు దేహమునుబట్టి ఆత్మకు సంభవించునట్లు జననమరణములును దేహమునుబట్టియే ఆత్మకు కలుగుచున్నవి. కాబట్టి ఆత్మ నిత్యమగుటచే ఆత్మవిషయమై దుఃఖింపఁగూడదు. మఱి చేయవలసిన దేమి

యనఁగా:—నిత్యములే యగు ఆత్మలు అనాదికర్మవశ్యములై ఆయా కర్మములకు తగిన దేహములను బొందుచుండును. ఆయా దేహము వలన ఆత్మకుఁ గలిగినబంధము నివర్తించుటకొఱకు ఆ దేహముచేతనే *శాస్త్రీయములై స్వవర్ణోచితము లగుయధ్ధాది కర్మములను ఫలాపేక్ష విడిచి యాచరించుచుండవలయును. అప్పుడు ఇంద్రియములు వానివాని విషయములతో సంబంధించుటచేత శీతోష్ణాదులవలన సుఖదుఃఖములు కలుగక మానవు అయినను, ప్రారంభింపఁబడిన యాకర్మము ముగియువరకును వానిని ఓర్చుకొనియే తీరవలెను.

13

అప. ఈయర్థమును అనంతరమే యిందు చెప్పుచున్నాఁడు.

14

స్లో॥ మాత్రాస్పర్శా స్తు కౌ న్తేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః ।

14

ఆగమాపాయినోఽనిత్యా స్తాం స్తితిక్షస్వ భారత॥ 14

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా. మాత్రాస్పర్శాః = శబ్దాదివిషయములతో శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్క సంబంధములు, శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః = చలి వేడి మొదలగు సుఖదుఃఖములను గలుగఁజేయునవి, ఆగమాపాయినః = రాకపోకలుగలవి, అనిత్యాస్త్రు = ప్రవాహరూపముగా ఎడతెగకుండునవిగావు (తస్మాత్ = కావుననే), భారత= అర్జునా, తాన్=వానిని, తితిక్షస్వ=ఓర్చుకొనుము.

తా. అర్జునా, శబ్దాదివిషయములతో ఇంద్రియములు సంబంధించినపుడు శీతోష్ణసుఖదుఃఖములుకలుగును. అవి నచ్చుచుఁ బోవుచు నుండునవి గాన బంధమునకు పేతువులైన కర్మములు సశింపఁగానే నివర్తించునవి, కాబట్టి యధ్ధాదులైన శాస్త్రీయకర్మములు ముగియు

* శాస్త్రీయము లనుటచే ఈశ్వరుని శాసనమునకు లోబడనిచో దండము గలుగుననియు, స్వవర్ణోచితములనుటచే యధ్ధాదులు విడిచి వైక్షమాచరింపరాదనియు, ఫలాపేక్ష విడిచి యనుటచే మోక్షముకొఱకనియుఁ జెలియునది.

వఱకు వానిని క్షైర్యముతో *సహింపుము. అనఁగా, ఆత్మలు నిత్యములయ్యను అనాదికర్మ వశ్యము లైనవి. కనుక వానికి ఆయా కర్మములవలన ప్రాప్తమైన శరీరసంబంధముచేత విషయానుభవము కలుగునపుడు సుఖదుఃఖములు కలుగకమానవు. కాబట్టి వానిని సహింపుమని భావము.

పృథివ్యస్త్రైజోవాయ్వాకాశము ల నె డి పంచభూతములును వానిని ఆశ్రయించియుండెడి శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి విషయములును తన్మాత్రములచేఁ గలిగినవిగాన మాత్ర లని చెప్పఁబడుచున్నవి. వాని స్పర్శములు, చలువ వేఁడి మెత్తన పరుసన మొదలగు రూపములతో సుఖదుఃఖప్రదములుగా నుండును. వానికి ఇంద్రియములతోడి సంబంధములే “మాత్రాస్పర్శములు”. తన్మాత్రములనఁగా భూతములయొక్క నూత్నావస్థలు.

15

అవ, అట్లు ఓర్చుకొనుట యేల యనఁగా చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యం హి న వ్యధియ న్త్రేతే పురుషం పురుషర్షభ ।

సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥ 15

టీ. సోపురుషర్షభ=ఓపురుష శ్రేష్ఠుడైన అర్జునా, ఏతే = ఈ విషయవాసనలు, సమదుఃఖసుఖం = సుఖదుఃఖములయందు సమబుద్ధిగల, ధీరం=క్షైర్యవంతుఁ డగు-నిశ్చలఁడైన, యం పురుషం=పురుషుని, న వ్యధియన్తి=బాధింపవో, సః హి = వాఁడుగదా, అమృతత్వాయ=మోక్షముకొఱకు, కల్పతే=సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు.

తా. అర్జునా, ఏధీరుఁడు త్రోసిపుచ్చరాని దుఃఖమునుగూడ అది కర్మక్షయ హేతువై అనుకూల మగుటవలన, సుఖముగనే తలఁ

* దుఃఖమును ఓర్చుకొనుటగలదుగాని సుఖమునుగూడ ఓర్చుకొనుటయన నేమి యనఁగా దానియందు పక్ష గతి ఉబ్బు శకుండుట యని తెలియునది.

చుచు, మోక్షసాధనముగా స్వవర్ణమునకుఁ దగిన యుద్ధాదికర్మము
లను ఫలాపేక్ష లేక చేయుచుండఁగా, వానిలోఁ గల్గు భావపాతము

16 17

మొదలైన మృదుక్రూరస్వర్ణములు పీడించినను నోర్చుకొనియుం
డునో వాఁడే నిత్యానందరూపమగు మోక్షమును సాధించును గాని
దుఃఖ మోర్వఁజాలని నినుబోఁటివాఁడు గాదు. ఆత్మలు నిత్యము
లగుటచే వానిని రక్షింపవలసినది లేదు; మఱి వానికొఱకై చేయువల
సిన దింతయే యని భావము

అవ. 'గతానూనగతానూం శ్చ' అని యాత్మలు నిత్యము
లగుటచేతను, దేహములు స్వాభావికముగా నశించున వగుటచేతను
వానినిగూర్చి శోకింప నిమిత్తము లేదని పూర్వము చెప్పినదానినే
ఉపపాదించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నానశో విద్యతేభావో నాభావో విద్యతే సతః ।

ఉభయోరపి దృష్టోఽస్తత్త్వనయో స్తత్త్వదర్శభిః ॥ 16

టీ. అసతః = నశించుర్వభావము గలశరీరమునకు, భావః =
ఉండుట, నవిద్యతే = లేదు. సతః = నశించిజీవాత్మకు, అభావః = లేకుం
డుట, నవిద్యతే = లేదు. అనయోః = ఈ-కనఁబడుచున్న, ఉభయో
రపి = రెంటియొక్క (దేహాత్మలయొక్క) యును, అస్తః = నిర్ణయము,
తత్త్వదర్శభిః = తత్త్వము నెఱిగినవారిచేత, దృష్టః = తెలియఁబడినది.

తా. సత్త్వరమైన దేహమునకు నిత్యత్వమును, స్థిరమైనయా
త్మకు అనిత్యత్వమును లేవు. అచిద్యస్తువగు దేహమునకు అసత్త్వమే
స్వరూపమనియు, చేతనమైన యాత్మకు సత్త్వమే స్వరూప మనియు,
తత్త్వదర్శనులైనవారు ప్రత్యక్షముగాఁ జూచినట్లు తెలిసి నిశ్చ
యించియున్నారు.

వివాశము నొందు స్వభావమే అసత్త్వము. అవివాశస్వభా
వము సత్త్వము. భగవంతు లగుపరాశరులును నిశ్లేషిచెప్పియున్నారు.

* 'తస్మాన్న విజ్ఞానమృతేన్ద్రీయైశ్చ కించి త్వచి త్వదాచిద్విజ వస్తు జాతమ్।' 'సద్భావ ఏవం భవతో మయోక్తో జ్ఞానం యథా సత్య మసత్య మన్యత్' (వి. పు. 2-12-45) 'అనాశీ పరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞై రభ్యుపగమ్యతే | తత్తునాశి స సద్దేహో నాశిద్రవ్యోపపాదితమ్' (వి. పు. 2-14-24) 'యస్మిన్ కాలాన్తరేణాపి నాన్యసంజ్ఞా ముపైతిన్ద్రే | పరిణామాది సంభూతాం తద్వస్తు స్పృశ తచ్ఛ కిం' (వి. పు. 2-13-100) అని చెప్పియున్నారు. ఇందును 'అన్యస్త ఇమేదేహః' 'అనినాశిశ్చ తద్విధి' అని చెప్పబడుచున్నది. కావున అనినాశిత్యమును వినాశిత్యమునే సత్త్వము అసత్త్వము అని చెప్పబడు సోతు వని తెలియుచున్నది. ఇచ్చట సత్కార్యవాదము అసంగతముగాన ఈశోకము

* దీనికి 'ద్విబా ! కాబట్టి వస్తుసహజమున, విజ్ఞానమైన ఆత్మ తప్ప తక్కినయేదిగాని యెచటఁగాని యున్నదని సత్తత్వము.' 'నీకు నేనిట్లు, నీనము-ఆత్మ-సత్య మనియు తక్కినవల్ల అసత్య మనియుఁ జెప్పెదని' అని యర్థము. ఇటు, ఆత్మ సత్యమనియు దేహము అసత్యమనియు చెప్పబడుట తెలుపఁబడినది. సత్యము అసత్యము అనుటకు పరమార్థము అపరమార్థము అని అర్థములగునని అవి అనాశి వినాశి యని యర్థములెట్లు? అనఁగా ఇందులకై 'అనాశీపరమార్థశ్చ...ద్రవ్యోపపాదితమ్' అనాశియైనది పరమార్థము-అనఁగా సత్యము, అని ప్రాజ్ఞు లంగీకరింతురు. నశించుద్రవ్యములతోనైనది నశించునది సందేహములేదు' అనిరి. అనాశి యగుటయే పరమార్థ మనుటకును, వినాశి యగుటయే అపరమార్థ మనుటకును హేతు వని భావము. 'సత్యము అసత్యము' అనుటకు అర్థములు గాఁ జెప్పఁబడిన 'అనినాశి వినాశి' యనఁగా 'నేను ?' యని శంక గాఁగా, అందులకై 'యస్మిన్ కాలాన్తరేణాపి నాన్యసంజ్ఞా ముపైతిన్ద్రే | పరిణామాది సంభూతాం తద్వస్తు స్పృశ తచ్ఛ కిమ్' కాలాంతరమునను, వికారాదులచే మఱియును పేగు నొందని వస్తువు. రాజా ! అది యేది? అని వికారిములను వానిచే జేయి పేర్లును బొందునని అవస్తు వనియు, అట్టిది గానిది వస్తు వనియుఁ జెప్పఁబడినది. కాబట్టి వినాశి యనఁగా వికారిమును బొందునది; అనినాశి యనఁగా వికారిమును బొందునది యని యర్థము. గాబట్టి దేహమునకు వికారిత్వముల మైన వినాశిత్యమునుబట్టి అసత్త్వ మనియు, అత్మకు అవికారిత్వరూపమైన అనాశిత్యమును బట్టి సత్త్వమనియు పేర్లు చెప్పబడుచున్నవని గ్రాహ్యము.

† సత్కార్యవాదము సాంఖ్యప్రోక్తము. 'నానతో విద్యతే భావోనాభావో విద్యతే సతః' అనుటకు 'నేనిది కలుగఁబోదు. ఉన్నది లేకపోవదు' అని యర్థము.

తత్పరము గాదు. దేహాత్మల స్వభావములను దెలియక మోహము నొందినవానికి ఆమోహము శాంతించుకొనుటకు అరేంటియొక్క స్వభావములైన నాశితత్వమును అనాశితత్వమును వివేచించి చెప్పడగును. అదియే 'గ తాసూ నగ తాసూంశ్చ' అని ప్రస్తావింపబడినది. దానినే 'అవినాశి తు త ద్విధి' 'అస్తనస్త ఇమేదేహః' అని వెంబడిని ఉపపాదించుచున్నాడు. కావున ఉక్తార్థమే గ్రాహ్యము.

18

శ్లో॥ అవినాశి తు తద్విధి యేన సర్వ మిదం తతమ్ ।

వినాశ మ్యయ స్యాస్య న కశ్చి త్కర్తు మర్హతిః 17

టీ. యేన=ఏ ఆత్మతత్త్వముచేత, ఇదంసర్వం = ఈప్రపంచమంతయు, తతం = వ్యాపింపబడినదో, తత్ = దానిని, అవినాశి = నాశము లేనిదిగా, విధి = తెలిసికొనుము, అవ్యయశ్చ=నాశము లేని, అస్య = దీనికి, కశ్చిత్ = ఏపదార్థ మయినను, వినాశం=నాశమును, కర్తుం=కలుగఁజేయుటకు, నార్హతి=అర్హము గాదు-తగదు.

తా. చేతనమగు ఏయాత్మ తత్త్వము తా నతिसూక్ష్మమగుటచేత తనకు వ్యతిరిక్తమైన యీ యచేతనప్రపంచమునందంతటను వ్యాపించియున్నదో అట్టిదానికి నాశములేదని యెఱుంగుము. నాశములేని యీయాత్మను నాశముకొందింప నెట్టిపదార్థమునకుఁగాని శక్యముగాదు.

నాశమును గలిగించునట్టిశస్త్రము జలము అగ్ని వాయువు మొదలైనవి తమచే నశింపజేయఁబడు వస్తువులయందు వ్యాపించి నాశముఁ గలిగించుచున్నవి. వ్యాపించి నాశమునేయునవి సూక్ష్మములుగాను వానిచే వ్యాప్తములై నాశమునొందునవి వానికంటె

ఇది యీప్రకరణమునకుఁ బొసఁగినది కాదు దేహాత్మ స్వభావము లెఱుంగక మోహితుఁడై యున్న యర్జునునికి ఇందు దేహాత్మవివేచనము లేదు. తన్మూలకమయిన శోకాఽనోదఁమును గలుగదు. కాన యిది జనంగతమని భావము.

స్థూలములుగాను నుండును. సూక్ష్మము స్థూలమునందు వ్యాపించి నాశముకలిగించునేకాని స్థూలము సూక్ష్మమునందు వ్యాపించి నాశము కలుగఁజేయఁజాలదు. ఆత్మతత్త్వము, తక్కిన యన్నిటియందును వ్యాపించునది గనుకనే వాని కన్నింటికంటె మిక్కిలి సూక్ష్మమై యుండును. తక్కినవి దానిచేత వ్యాప్తములగును గాన దానికంటె స్థూలము లగును. ఇట్లు వ్యాపకమై, కావుననే నిరతిశయసూక్ష్మమై, దానివలన వినాశమునకవర్తమై, యుండు ఆత్మతత్త్వమునకు, దానిచే వ్యాపింపఁబడిన దగుటవలన దానికంటె స్థూలముగా నుండెడు తక్కిన యచేతనవస్తు వేదిగాని నాశముఁ గలిగింపఁ జాలదు. స్థూలము సూక్ష్మమును నశింపఁజేయఁ జాలదన్నప్పుడు సమ్మేట మొదలైనవి స్థూలములుగా నుండినను గుండ మొదలైనవానిని నశింపఁజేయలేదా యన్నచో అవి *వేగముతోఁ గూడినసంయోగముచే సూక్ష్మమైన

* 'వేగముతోడి సంయోగ' మనుటవలని సారస్యమేమనగా—సమ్మేటమొదలగు ఉరకకుండను పెట్టెగా ఆసంయోగమాత్రముచే కుండ నశింపదు. కాన సంయోగ మాత్రము నాశము గలిగింపఁజాలదు. సమ్మేటకు వట్టి వేగముమాత్రము ఉండి సంయోగము లేకున్నను కుండ పగులదు. కావున వేగమాత్రము నాశము కలిగింపదు. గడ్డిపోచకు వేగమును సంయోగమును ఉండినను కుండను పగుల్పఁజాలదు. సమ్మేట వంటి ద్రవ్యవిశేషముతో అవిగూడియుండినచే యది పగులును. కనుక కేవల వేగ సంయోగములు రెండును నాశకములు గావు. ద్రవ్యవిశేషముయొక్క వేగముతోడి సంయోగమును గావలయును. సమ్మేట వెనుకటిభాగము కుండతో సంయోగము నొందినను అది నశింపదు. దాని ముందటిభాగ మే యట్లు సంయుక్తము గావలయును. కావున కాఠిన్యాదియుక్తమైన ద్రవ్యవిశేషపు భాగవిశేషముయొక్క వేగముతోడి సంయోగమే నాశకమగునని తెలియుచున్నది. ఇది సరికాని యిక్కడ సమ్మేట పగులగొట్టినదానికే వాయువును హేతువుగాఁ దెచ్చుట యెట్లు? అనవచ్చును. వేగము వలన వాయువు పుట్టుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. మిక్కిలి కటువైన శబ్దము బిట్టుగా తాఁకగా వస్తువులు ట్కోభింపుటయుఁ దెలియుచున్నదిగాన వాయువు ద్రవ్యంబులంజొచ్చి నాశముసేయుననుట యేర్పడుచున్నది. వాయు వంతటను గలదు. ఇటుగూడ వాయు వున్నది గావున సమ్మేటతో వాయువిశేషము గూడి కుండకన్నను సూక్ష్మమగుటచే దానిని నాశము సేయుచున్న దనుట అంగీకరింపఁదగియున్నది. కొన్నియెడల సమ్మేట మొదలైనవి వేగము లేకయే ఆక్రమణాది మాత్రమున నాశము సేయుచున్నవి. అట్టి

వాయువును బుట్టించి తన్మూలమున నాశముఁ గలిగించుచున్నది. కాన ఆత్మతత్త్వము అవినాశి.

19 శ్లో॥ అస్తవన్త ఇమే దేహా నిత్య స్తోత్రైః శరీరీణః |

అనాశినోఽప్రమేయస్య తస్మా ద్యుధ్యస్య భారత॥ 18

టీ. నిత్యస్య=ఉత్పత్తిరహితుఁడును, అప్రమేయస్య = ప్రమాణము చేత నెఱుఁగరానివాఁడును, అనాశిః=నాశముకొందనివాఁడును నగు, శరీరీణః=శరీరీ (ఆత్మ)యొక్క, ఇమే=ఈ దేహములు, అస్తవన్తః=విनाశస్వభావము కలవిగా, ఉత్త్రైః=(శాస్త్రములచేత) చెప్పఁబడినవి, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, హేభారత = ఓయర్జునా, యుధ్యస్య=యుద్ధము చేయుము.

తా. అర్జునా, నాశమున కనర్హుఁడు కావుననే నాశము లేనివాఁడును, దేహమువలె నోగ్యరూపమునఁ దెలియరానివాఁడును అగు ఆత్మ, తనపూర్వకర్మములను అనుభవించుకొంటుకే పంచభూతసంఘాతరూపమైన యీ దేహములతోడి సంబంధము నొందు నది శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి ఇట్లు దేహములు కర్మవశమునఁ బుట్టినవి. కావున ఆకర్మము ముగియఁగానే అవి నశించును. ఇట్టి ఆత్మనుగూర్చియు దేహములను గూర్చియు శోకము దగదు. కావున సంశయమువదలి యుద్ధము సేయఁ గ్రారంభించుము.

*‘దిహ ఉపచయే’ అను ధాత్వర్థమునుబట్టి దేహములు ఉపచయరూపము లైనవి-(అనఁగా పెరుఁగునట్టివి- అవయవములు గలిసి

యెడల సమ్మేళనవయవముచే బిచ్చుకునడినకుండయవయవవిశేషములు తమకంటె ప్థూలమైన కుండ యితర భాగమును జొచ్చుటచే అది పగులుచున్నది. తేక వాయు పూరితమైనతిత్తి మొదలైనవానినుండి వాయువు వెడలువట్లు ఆయాక్రమణమువలన లోపలి వాయు వెడలుటం బట్టియు దానిచే కుండకు నాశము గలుగునని చెప్పవచ్చును.

* ‘ఈశ్లోకమున దేహమునకు ‘అస్తవన్తః’ ‘ఇమే’ ‘దేహాః’ అని మూడు విశేషములుగలవు ‘అస్తవన్తః’ అనుటకు వినాశస్వభావములని యర్థము. ‘ఇమే’

యనుట.) కావుననే ఈ దేహములు అంతవంతములు-అనగా వినాశ
స్వభావము గలవి.) ఎట్లనగా ఉపచయాత్మకములైన ఘటాదులు
అంతవంతములుగాఁ గనుపట్టుచున్నవి. నిత్యుండైన శరీరికి (అనగా
ఆత్మకు) ఈ దేహములు కర్మఫలములను అనుభవించుకొంటున్న సంచ
భూతముల సంఘాతమురూపముగా వర్పడినవి. ఇవి, 'పుణ్యః పుణ్యేన
కర్మణా భవతి పాపః పాపేన' ఇత్యాది శాస్త్రములచే (కర్మఫల

అని నిర్దేశించుటచే భూతసంఘాతరూపములైనవని ఫలితార్థము. పెక్కుభూతముల
కూడిక చేత నైనవియు అనిత్యములు కావున ఇవియు అనిత్యములే. 'దేహః' అనుటకు
భాత్వర్థమంబట్టి ఉపచయాత్మకములు—అనగా సావయవములని యర్థము స్ఫురించు
చున్నది. సావయవము లనుటచేతను అనిత్యములని తెలియుచున్నది. 'శరీరిణః'
అను వక్త్రీ, సంబంధమును దెలుపుచున్నది గావున శరీరియగు ఆత్మతో కర్మఫలమును
భవముకొఱ కవి సంబంధించుచున్నవనియుఁ దేలుచున్నది. దీనినే 'పుణ్యః పుణ్యేన'
బృ-ఉప-ఆధ్యా. ౪. బ్రా. అనుశ్రుతి ప్రతిపాదించెడిది అని, కర్మఫలముల ననుభ
వించుటకై కలిగినవనుటచే అర్థసిద్ధముగా కర్మములు ముగియఁగానే సమించుననియు
నేర్పించుచున్నది. ఇట్లు దేహము నాశస్వభావమును, భోగార్థమును, సావయవమును,
సంఘాతరూపమును వ్యాప్యమునుగా నున్నది. దీనికి వ్యత్యస్తముగా ఆత్మను వర్ణించు
చున్నాఁడు; ఆత్మకు, 'నిత్యస్య' 'శరీరిణః' 'అనాశినః' 'అప్రమేయస్య' అని నాల్గు
విశేషణములు చెప్పఁబడియున్నవి. నిత్య మనుటచే దేహమువలె నాశాత్మముగాదు.
ఏలనగా అది ఆప్రమేయము. ప్రమేయమనగా జ్ఞానమునకు విషయమైనది. అయినను
శేవలము జ్ఞానవిషయ మనునర్థము దగదు. 'ఏతద్యోచేత్తితం ప్రామాః క్షేత్రజ్ఞ
ఇతి తద్విదః' అనుచో, దేహము ఆత్మకు జ్ఞానవిషయమే కాక భోగ్యమును అగును
గావున ప్రమేయ మనుటకు భోగ్యత్వమువలకు అర్థము గ్రహ్యము. కాన, ఆప్రమేయ
మనగా భోగ్యముగానిది-దేహమువలె కర్మఫలార్థమైనభోగ్యము గాక భోక్తయైనదని
యర్థము. మఱియు ఆత్మ, దేహమువలె సావయవముగాదు. ఎట్లనగా, ఆత్మ, యొక
గృహమునుగాని క్షేత్రమునుగాని 'నేను' దీనిని ఎఱుగుచున్నాను' అనును. గృహ
మునుజూచి 'నేను ఎఱుగుచున్నాను' అనునప్పుడు ఆగృహముయొక్క సమస్తభాగము
అను తాను ఒక్కండే ఒక్కరూపుననే తెలియునట్లు దేహమునుగూర్చియు అట్లు
చెప్పనప్పుడు దాని సమస్తావయవములను తాను ఒక్కండే ఒక్కరూపుననే తెలి
యువాఁడగుచున్నాఁడు; కాని ఆయా యవయవములను తెలియువాఁడు వేఱువేఱుగఁ
గాని తెలియుట వేఱువేఱువిధముగఁగాని యుండదు. ఇట్లు దేహమును దాని యవ
యవముల నెల్లను తెలియు వాఁడు 'నేను' అని యొక్కడుగాను, తెలియుట 'ఎఱుగు

భోగార్థము లని) చెప్పబడినవి. (ఇట్లు కర్మాభీనముగా ఉత్పత్తి నొందునవి గావున) కర్మావసాసమున నశించునవి. ఆత్మయో అని నాశి. ఏలనఁగా నది అప్రమేయ మైనది. ఆత్మ ప్రమేయముగా కనబడదుగదా. అయితే ప్రమాతగాఁ గనబడుచున్నది. అట్లు నియే యిందు 'ఏత ద్యో వేత్తి తంప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇశితద్విదః' అని

చున్నాను' అని యొక్కరూపుగాను నుండుటంబట్టి ఆట్లు తెలియునట్టి యాత్మకు అవ యవము లుండఁజాలవు. ఎట్లనఁగా-దేహము అవయవములుగలదిగదా. అందు ఒక యవయవమునకుఁ గలుగుభాధాదులు మఱియొక అవయవమునకుఁ దోఁపవు. అట్లే ఆత్మకును అవయవము లుండునని వానియం దొక్క అవయవమునకుఁ దోచి నది మఱొకయవయవమునకుఁదోపదు. కుడిచేతియందున్న యాత్మయొక్క యవ యవమునకుఁ దోచినది, ఎడమచేతియందున్న యాత్మయొక్క యవయవమునకుఁ దోపదు. కనుక కుడిచేతియందుఁ గలిగినదానిని అనుభవించునది ఆత్మయం దొక్క భాగముగాను ఎడమచేతియందు కలిగినదానిని అనుభవించునది ఆత్మయొక్క మఱి యొక భాగముగాను ఉండునని కాని వూర్ణముగా ఒక్కయాత్మయే రెండుచేతుల యందును గలుగువానిని అనుభవింపఁజాలదు. కాబట్టి 'నేను కుడిచేతఁ గాట్టితిని; మరల ఎడమచేత తట్టెనను' అని ఒక్కయాత్మయే రెండుచేతులందును గలుగువానికి 'నేను' అని ఒక్కడే ప్రమాతగా చెప్పకొననేరదు. అది, నిరవయవమై యుండి ననే ఆట్లు చెప్పకొనఁగూడును. ఆత్మయొక్క అవయవములు అతివేగముగా దేహావయవములందు సంచరించుచుండుటచే దాని ఒక యవయవమునకుఁ దోచినదే మఱియొక యవయవమునకును దోపవచ్చు ననిరాదు. అప్పు డది చూర్ణపుంజము వంటిదే యగును గాన సంఘాతరూపముకూడ దానికి లేకపోవును వస్త్రములందు కస్తూరివాసన దగులువడునట్లు మఱియొకదాని వాసన ఆత్మకు దగులువడుచున్న దనరాదు. అప్పుడు తెల్లి అనుభవించినది గర్భముకూడ అనుభవించుటచే పుట్టిన వెనుక తెల్లి యనుభవించినదెల్ల శిశువు స్మరింపవలయునుగదా. అట్లులేదు. కాబట్టి దేహమునం దేయవయవమునందు ఏది తోచినను అన్నిటికి 'నేను' అని ఆత్మ ఒక్కడే ఒక్కరూపుననే, అనుభవించుటను జూడఁగా ఆత్మ నిరవయవమే యగును; సావయవమైనచో ఆయావయవమునకు ఆత్మలో కొంచము కొంచమే భోక్తగా నుండుననికాని అన్నియవయవములకు 'నేను' అని ఒక్కడే భోక్తగాఁ గనుపట్టఁడు, ఇట్లు దేహమంతలకు ఏకరూపము గా (ఒక్కతీరుగానే) ఆత్మ 'నేను' అని ప్రమాతగా నుండుటంబట్టి నిరవయవమే యగును. ఆత్మ వ్యాపకమునగును. ఇట్లు ఆత్మ దేహము నకు వ్యతిరేకముగా నాశానర్హమై భోక్తయైనిరవయవమై వ్యాపకమై యుండుటచే నిత్యమగుట సిద్ధము.

చెప్పబడెడిని. మఱియు ఆత్మ, ఇతరమునకు-అనగా గృహక్షేత్రాదులకు 'దీనిని నే నెఱుంగుచున్నాను' అని ఒక్కరూపుననే ప్రమాతగా గనుపట్టునట్లు దేహమునం దంతటికిని ఏభాగముందును 'దీనిని నేను ఎఱుంగుచున్నాను' అని ఒక్కరూపున ప్రమాతగా కనుపట్టుచున్నాడు; కాన అనేకములైన యవయవములతో నై నట్లు చూపట్టడు. ఇం శే కాక దేహాదులకు నలె వేఱువేఱుచోట్ల ప్రమాతకు వేఱువేఱు ఆకారములు కానరావు. కాబట్టి ఒక్కటేరూపున నిరవయవముగా నుండుటవలనను, ప్రమాతయగుటవలనను, వ్యాపకమగుటవలనను ఆత్మ నిత్య మైనది. దేహమో. అవయవాత్మకమగుటవలనను, శరీరికి (ఆత్మకు) కర్మఫలభోగముకొఱ కగుటవలనను, ఏకరూపముగా నుండుకుండుటవలనను, వ్యాపకమగుటవలనను వినాశి యైనది. కాబట్టి దేహముయొక్క వినాశస్వభావమును బట్టియు, ఆత్మయొక్క నిత్య స్వభావమునుబట్టియు రెండునుగూడ శోకస్థానముగావు. ఇది తెలిసి శస్త్రపాతము మొదలైన యనివార్యములగు పరుషస్పర్శములు తనకుఁ గలిగినను ఇతరులకుఁ గలిగినను వానిని దైర్యముతో సహించి మోక్షప్రాప్తికొఱకు ఫలము నుద్దేశింపక యుద్ధ మనెడు కర్మమును ఆరంభింపుము.

శ్లో॥ య ఏనం వేత్తి హస్తారం యశ్చైవం మన్యతే హతమ్ ।

ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే ॥ 19

టీ. యః = ఎవడు, ఏనం (ప్రతి) = ఇట్టియాత్మను (గూర్చి), హస్తారం = చంపెడి హేతువును (అగ్ని మొదలైనదానిని హనుకర్త)గా, (కమపి) వేత్తి=ఏదే నొకటిని తలచుచున్నాడో, యః=ఎవడు, ఏనం = ఈయాత్మను, హతంచ = చంపబడిన వానినిగాను, మన్యతే = తలచునో, తౌ ఉభౌ=వారిద్దఱును, నవిజానీతః=ఎఱిగిన వారు కారు, (ఏలయనగా), అయం = ఈయాత్మ, నహన్తి=చంపుటకు హేతువుగాడు; నహన్యతే=చంపబడడు.

తా. ఎవడు పూర్వోక్తస్వభావమైన ఆత్మను చంపుటకు దేని నేని సాధనముగా తలచునో, ఎవడు ఏ దేహాకహేతువుచే ఆత్మ చంపబడెనని తలచునో, వార లిరువురును ఆత్మస్వరూపము నెఱుంగనివారు. ఉక్త హేతువులచేత, ఆత్మ నిత్య మగుటం బట్టియే చంపుటకు హేతువును గాఁడు. కాబట్టియే చంపబడఁడు.

[బ్రాహ్మణాదిశబ్దములు కేవలదేహమునకే కాక యందలి యాత్మలకును చెల్లును అందు దేహము అచేతనము గావున దానికి హింససేయుట వ్యర్థము. కావుననే అచేతనములైన మృతశరీరములను హింసచేయువానిని గూర్చి నిందించుటగాని ఆక్రోశించుటగాని కనబడదు. చేతనమైన ఆత్మయే హింసకు యోగ్యము. కావున 'బ్రాహ్మణం హన్తి' అనుచో బ్రాహ్మణశబ్దము ఆ దేహమునకును అందలియాత్మకును జెల్లినను హన్తి ధాతువునకు హింసాయోగ్యమగు

20A

చేతనమైన యాత్మయేకర్మము కాదగును. ఇట్లుండఁగా 'సహన్తి' 'సహన్యతే' అని యాత్మ హింసకు యోగ్యము కాదనుట యెట్లు? అన్నచో] హన్తిధాతువునకు ఆస్మకర్మయ్యను, అది [ఆత్మ యొక్క స్వరూపమును దూర్చుటను జెప్పదు] శరీరవియోగకరణమును (అనఁగా ఆత్మకు శరీరవియోగమును గలిగించుటనే) చెప్పుచున్నది. ['హన్తి' యనుటకు అర్థ మేమైనను అగుఁగాక] 'సహింసాన్య త్సర్వభూతాని' 'బ్రాహ్మణో నహన్తవ్యః' ఇత్యాదిశాస్త్రములు [సామాన్యముగాను విశేషముగాను హింసయే కూడ దనుచున్నది గాన హింసయెట్లును దగదన్నచో అవి] విహితములుకానట్టి హననములను-అనఁగా శరీరవియోగకరణములను-గూర్చి నిషేధము

20B

చెప్పనవి [కాని విహితములైన యాగపశువధము శత్రువధము మొదలైనవానిని నిషేధించునవి గావు.]

అవ. పూర్వోక్త హేతువులంబట్టి ఆత్మ నిత్య మగుటచే దానికి పరిణామములు గలుగవు గావున అచేతన దేహధర్మములగు జననమరణాదు లెల్లను దానికి కలుగనేర వని చెప్పచున్నాఁడు.

21A

శ్లో॥ న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి

న్నాయం భూత్వా భవితా వా స భూయః ।

22

అజో నిత్య శ్శాశ్వతోఽయం పురాణో

స హన్యతే హన్యమానే శరీరే ॥

20

టీ. అయం=ఈయాత్మ. న జాయతే = పుట్టువాఁడు కాఁడు, నమ్రియతేవా=చచ్చువాఁడునుకాఁడు, అయం=ఈయాత్మ, కదాచిత్ = ఒకప్పుడు (కల్పాదియందు), భూత్వా=పుట్టి, భూయః = మరల (కల్పాంతమునందు), సభవితావా స=లేకపోవువాఁడును కాఁడు - ఆ అయం=ఈ యాత్మ, అజః=పుట్టుక లేనివాఁడు, (కావుననే,) నిత్యః= నాశము లేక యుండువాఁడు, శాశ్వతః = స్థిరరూపుఁడు, పురాణః = పురాపి నవః=పురాతనుఁడైనను గ్రొత్తవాఁడు, శరీరే=దేహము, హన్యమానే సత్యపి = హతము సేయఁబడుచున్నను, స హన్యతే = హతుఁడు గాఁడు.

తా. సమ సదేహములందును ఎల్లవారును అనుభవించుచుండు జననమరణములు ఒకప్పుడును ఆత్మను అంటవు. ప్రజాపతి మొదలైనవారి దేహములందలి యాత్మలు కల్పాది యందుఁ బుట్టి కల్పాంతమునందు నశించుటయు లేదు. కనుక సర్వదేహములందుం గలయీయాత్మ జన్మరహితుఁడై, నాశరహితుఁడై, పరిణామశూన్యుఁడై, పురాతనుఁడయ్యుఁ గ్రొత్తగానే యుండును. కాబట్టి తాను

21B

బొందియుండు దేహము వధింపఁబడినను నాశము నొందఁడు.

శ్లో॥ వే దావినాశినం నిత్యం య ఏన మజ మవ్యయం ।

23

కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హన్తికమ్ ॥ 21

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, యః = ఎవఁడు, ఏనం = ఈయూత్మను, అవినాశినం=నాశములేనివానినిగాను, అజం=పుట్టుక లేనివానినిగాను, అవ్యయం=స్థిరరూపునిగాను, కావున నే, నిత్యం=నిత్యునిగాను, వేదం=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః పురుషః = ఆపురుషుఁడు, కథం=ఎట్లు, కం=ఏ ఆత్మను, ఘాతయతి=చంపించుచున్నాఁడు, కం=ఏ ఆత్మను, హన్తి=చంపుచున్నాఁడు.

తా. అర్జునా, ఆత్మ విनाశము లేనివాఁడనియు ఉత్పత్తి లేని వాఁడనియు కావుననే నిత్యుఁడనియును ఎవ్వఁడు దెలియంజాలనో అతఁడు దేవమునువ్యతిర్యక్ స్థావరశరీరములందుఁగల ఆత్మలలో, ఏయూత్మను ఎవరినిగొని ఎట్లు చంపింపఁగలవాఁడు? ఏయూత్మను ఎట్లు తాను చంపఁగలవాఁడు? (అనఁగా ఈయూత్మలను చంపించుచున్నాను చంపుచున్నాను అను శోకము నొందుటకు మూలము ఆత్మ స్వరూపముయొక్క యధార్థస్థితి-అనఁగా దానియొక్క నిత్యత్వాదులను, దెలియ కుండుటయే యని భావము.)

అవ. ఆత్మలు నిత్యము లగుటచే, యుద్ధమువలన వానికి అనిత్యము లగు శరీరములను విడుచుటమాత్రమే కలుగును గాని మతే బాధయు, గలుగ దనుట సరిగాని, రమణీయములగు భోగములకు శరీరములు సాధనము లగుటచే అట్టివానిని ఎడఁబాయుట దుఃఖకరము కాదా యనఁగా దానికిఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ

నవాని గృహ్లాతి సరోఽపరాణి ।

తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా

న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥

టీ. నరః=మనుష్యుడు, యథా=ఎట్లు, జీర్ణాని=శిథిలములయిన, వాసాంసి=వస్త్రములను, విహాయ=విడిచి, నవాని=క్రాంతవియగు, అపరాణి=ఇతరవస్త్రములను, గృహాంతి=స్వీకరించుచున్నాఁడు, తథా=అలాగున, దేహీ=జీవుడు, జీర్ణాని=శిథిలములయిన, శరీరాణి=దేహములను, విహాయ=విడిచి, నవాని=క్రాంతవియగు, అన్యాని=ఇతర దేహములను, సంయతి=సంఘటించుచున్నాడు.

తా. మానవుడు జీర్ణములగు వస్త్రములు పరిత్యజించి నూతన వస్త్రము లేవిధముగా పరిగ్రహించునో, అట్లే జీవుడు శిథిలములైన దేహములను వదిలి నవీనములగు నితరశరీరములను బొందును. (ధర్మముద్ధమునందు శరీరము విడిచివారికి విషవలెదిన శరీరములకంటె రమణీయులు లయిన శరీరములు లభించు నని శాస్త్రమువలనఁ దెలియుచున్నది. కాబట్టి ఇది శోకింపఁదగనివిషయముమాత్రమే కాక సంశోషనిమిత్తమైన విషయము నైయున్నది.) 24

శ్లో॥ నై నం ఛిన్దన్తి శస్త్రాణి నై నం దహతి పావకః ।

నచై నం క్లేదయన్త్యాహో న శోషయతి మారుతః॥ 25

టీ. ఏనం=ఈజీవుని, శస్త్రాణి=ఖడ్గము మొదలైన ఆయుధములు, స ఛిన్దన్తి=ఛేదించవు, పావకః=అగ్ని, ఏనం=ఈజీవుని, న దహతి=కాల్చదు, ఆహః=నీళ్ళు, ఏనం=ఈజీవుని, న క్లేదయన్తి=తడుపవు, మారుతః=వాయువు, న శోషయతి=శోషింపఁ జేయదు.

తా. ఈజీవాత్మ సమస్తతత్త్వములందు వ్యాపించుర్యభావము గలది గాన ఆ తత్త్వము లన్నిటికంటె తాను సూక్ష్మమైన దగుట చేత దీనిని ఆయుధములు ఖండింపజాలవు. అగ్ని దహింపజాలదు, ఉదకములు తడువజాలవు, వాయువు శోషింపఁజేయజాలదు. (ఆయుధాదులు ఆత్మకు వ్యాప్యము లగుటచే ఆత్మకంటె స్థూలము లగును గాన సవి ఆత్మను జంపజాల వని భావము.)

శ్లో॥ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్యవచ ।

25

26

నిత్య సుర్వగతః స్థానై రచలోఽయం సనాతనః॥

24

టీ. అయం=ఈయాత్మ, అచ్ఛేద్యః=ఛేదింపబడదగనివాడు, అయం=వీడు, అదాహ్యః=దహింపబడదగనివాడు, అక్లేద్యః=తడుపబడదగనివాడు, అశోష్య వచ=శోషింపబడదగనివాడును, అయం=వీడు, నిత్యః=నిత్యుడు, సుర్వగతః=సుర్వవ్యాపి, స్థానైః=స్థిరస్వభావము కలవాడు, అచలః=చలింపనివాడు, సనాతనః=అనాది యైనవాడు.

తా. కావున ఈయాత్మను ఛేదింపను, దహింపను, తడుపను, ఎండింపను శక్యము కాదు. ఇతడు నిత్యుడు, సుర్వవ్యాపి, స్థిరస్వభావము గలవాడు, చలింపనివాడు. పురాతనుడు. 27

28

29

శ్లో॥ అవ్యక్తోఽయమచిన్త్యోఽయమవికార్యోఽయమచ్యతే ।

తస్మా దేవం విది త్వైవం నానుశోచితు మర్హసి॥

25

టీ. అయం=ఈయాత్మ, అవ్యక్తః=(జ్ఞానే ద్రియములకు) గోచరుడు కానివాడు, అయం=వీడు, అచిన్త్యః=(మనసునకు) తలంప నశక్యుడు, అయం=వీడు, అవికార్యః=(కర్మేంద్రియముల చేత) వికారములను బొందింపరానివాడు, (ఇతి=అని), అచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాడు, తస్మాత్=ఆ హేతువువలన, ఏవం=ఈ యాత్మను, ఏవం=ఇట్లు, విదిత్వా=తెలిసికొని, అనుశోచితుం=దుఃఖించుటకు, నార్హసి=లేగవు.

తా. ఈ ఆత్మ యితర వస్తువులవలె చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములకు గోచరుడు కాదనియు, మనస్సుచేత నైతము తలంప నశక్యుడనియు. కర్మేంద్రియములచేత ఏవికారమును బొందింపరానివాడు.

దనియు చెప్పబడుచున్నాడు. కావున ఆత్మ యిట్టి దని తెలిసికొని ఇట్టిలక్షణములు గలదానినిగూర్చి నీవు శోకింపఁ బనిలేదు. 30

అవ. దేహమునకుండు వేతైన ఆత్మ నిత్యుండగుటచే శోకింపఁదగి దని చెప్పి, యిప్పుడు జననమరణస్వభావములు గల దేహమునే యాశ్చర్యగాఁ దలఁచినను దుఃఖంపఁ బని లే దనుచున్నాడు.

31

శ్లో॥ *అథ చైవ నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్ ।

32

తథాపి త్వం మహాబాహూ నైవం శోచితు మర్హసి॥ 26

టీ. నిత్యజాతం = ఎల్లప్పుడు పుట్టుచున్నదియు, నిత్యం = ఎల్లపుడు, మృతంచ = నశించుచున్నదియు నగు దేహమునే, ఏనం = ఈ యాశ్చర్యముగా, అథ మన్యసే = తలఁతువేని, తథాపి = అట్లయినను, హేమహాబాహూ = గొప్పభుజములు గలఅర్జునా, త్వం = నీవు, ఏవం = ఇట్లు-అతిమాత్రమనుట, శోచితుం = దుఃఖించుటకు, నార్హసి = తగవు.

తా. అర్జునా, ఎప్పుడును జననమరణములను దప్పక పొందుచుండెడియాశరీరమునే యాత్మ యని తలఁతువేని, అప్పటికిని, దేహము పరిణామస్వభావము గలది గనుక దానికి ఉత్పత్తివినాశములు త్రోసిపుచ్చ నలవిగావు. కావున, అట్టిదేహమేయైనయాత్మను

* పూర్వము ఆత్మకు నాశమేతనందున శోకమేలుగదని చెప్పబడెను. ఇప్పుడు దేహమేయాత్మయని తలఁచుటచే అట్టియాత్మకు నాశము కలుగుటను పరిహరింప నలవిగాదు. కావున దానినిగూర్చి యేవోకొంత శోకింపవచ్చును గాని మహాబాహుఁడ వగునినుబోటికి మిక్కిలి శోకించుట తగదని చెప్పినాడు. లేక, పూర్వము దేహముకంటె ఆత్మ వేఱు అని యెప్పుకొనియుండుటచే పరలోకాది భయమున అతిమాత్రశోకము లేగియుండెను. ఇప్పు డట్టిభయము లేనందున ఈ యుద్ధము నినుబోటిహరునికి అతిమాత్రప్రీతికరమయి యుండఁగా అతిమాత్రశోకమెట్లు? అనియు భావయూహ్యము.

గూర్చి యిట్లు మిక్కిలియు శోకించుట నిను బోటిశూరునికి
ఎంతమాత్రము దగదు, 33

34

శ్లో॥ జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః ధ్రువం జన్మమృతస్య చ ।

తస్మా దపరిహార్యైర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి॥ 27

టీ. జాతస్య=పుట్టినవానికి, మృత్యుః=నాశము, ధ్రువోహి =
నిశ్చయముగదా, మృతస్య=నశించినవానికి, జన్మచ = పుట్టుకయును,
ధ్రువం=అట్లే త్రోసిపుచ్చరానిది, తస్మాత్=అకారణమువలన, అపరి
హార్యే = నివారింపఁగూడని, అర్థే=విషయమునందు, త్వం = నీవు
శోచితుఁ=దుఃఖించుటకు, మర్హసి=తగవు.

తా. పుట్టినవానికి నాశము తప్పకవచ్చుట కనబడుచున్నది.
అట్లే నష్టమైనవానికి ఉత్పత్తియు తప్పక కలుగును. పుట్టుచు గిట్టుచు
మరలఁ బుట్టుచునుండు పరిణామములు ఒకటి వెనుక నొకటిగాఁ గలుగు
చుండును. దీనిని పరిహరింప నలవిగాదు. కాన దీనిఁగూర్చి నీవు
శోకింప నక్కఱలేదు.

* [అసత్కార్యవాదమున పూర్వము అసత్తుగా (లేనిదిగా)
నుండిన ఘటము మొదలైనవానికే ఉత్పత్తి కనబడును. నష్టమైన
వస్తువు, నాశమునకు మునుపు సత్తేయగును. సత్తునకు ఉత్పత్తిలేదు
గావున, సత్తేయగునష్టమైన దానికిని ఉత్పత్తికలుగదు. కనుక) నష్ట
మైనదానికి ఉత్పత్తియనునది యెట్లు చెల్లును? అన్నచో, సత్తునకే

* అసత్కార్యవాది 'పూర్వము లేకుండిన కుండకే పుట్టుక కనబడుచున్నది
గావున అసత్తునకే యుత్పత్తి. మన్ను ఉండినను అందు కుండ లేదుగదా. కావున
కుండ ద్రవ్యాంతరమే' యని యభిప్రాయపడుచున్నాడు. ఇది వట్టి వాదము
మాత్రమే. గామానుజాలు 'మన్ను కుండ యనుకేర్చు వట్టి యవస్థాభేదములే.
అవస్థలయం చెల్లి పెండటిద్రవ్య మొక్కటియే తప్పక వచ్చుచున్నది గాన మన్నును
కుండయును ఏకద్రవ్యములే కాని భిన్నద్రవ్యములు కా' వని యభిప్రాయపడు
చున్నారు.

ఉత్పత్తి కనబడుచున్నది; అసత్తునకు కనబడదు. కావున నిది చెల్లును. (సత్యైనదాని కుత్పత్తి యక్కఱలేదు. పూర్వము అసత్తు అగుఘటాదులకు ఉత్పత్తి కనబడుచున్నది. కనుక సత్తునకు ఉత్పత్తియు అసత్తునకు ఉత్పత్తిలేమియు నెట్లు? అన్నచో) ఉత్పత్తి, వినాశము మొదలైనవి సత్యున ద్రవ్యముయొక్క అవస్థావిశేషములే కాని వేఱుగావు. ఎట్లనగా తంతువులు మొదలైన సద్ద్రవ్యములే నేత మొదలైన రచనావిశేషములతోఁ గూడినవై పటములు మొదలైనవిగా చెప్పబడుచున్నవి. (తంతు వను సద్ద్రవ్యమీ నేతవలన పటముగా ఉత్పత్తికొందినది) అసత్కార్యవాది అసత్తునుండియే పటము ఉత్పత్తి నొందిన దని వాదించుచున్నను అతనిమనస్సునకు రచనావిశేషముతోఁ గూడియున్న తంతువులను సద్ద్రవ్యముమాత్రమే పటమునందును కనబడుచున్నదిగాని మఱొకద్రవ్యము గానరాదు. (కానబడక పోయినను కల్పించుకొనవచ్చు నన్నచో) పటమునందు తంతువే ఒకవిధమైన సంయోగమును బొందియుండుటతప్ప మఱియొక్క ద్రవ్యము చూపట్టదుగదా. (మరియు అసత్కార్యవాది సత్యునదానికి ఉత్పత్తికలిగించునేత మొదలైన కారకవ్యాపారములు వ్యర్థమనియు మఱియొక నామము పెట్టుట పొసంగదనియు కట్టుకొనుట మొదలైన వ్యవహారములు చెల్లవనియుఁగావున అసత్తునకే యివి యన్నియుఁ జెల్లుననియుఁ దలంచికదా అసత్తునకే యుత్పత్తిసంగీకరించుచున్నాడు; అట్లేల? సత్తును ఒకయవస్థనుండి మఱొకయవస్థను బొందించుటచే కారకవ్యాపారము సార్థకమగుచున్నది. నామాంతరమును వ్యవహార విశేషములును చెల్లుచున్నవి. ఇట్లు సద్ద్రవ్యము ఒకయవస్థ నుండి మఱొకయవస్థను బొందు) సంతమాత్రముననే కారకవ్యాపారాదులు పొసంగుచున్నవి. (సత్తునకు మఱొకయవస్థ కలుగుటచేతనే యవన్నియుఁ దెలివిడిగా పొసంగుచుండఁగా, అందులకై, తెలియరాని మఱియొక ద్రవ్యమును గల్పించుకొనవలసిన

ప్రయాస మేల ? కావున) ద్రోవ్యాంతరమును గల్పించుట యుక్తము గాదు. కాబట్టి ఉత్పత్తి వినాశము మొదలైనవి, సత్తయినద్రవ్యము యొక్క అవస్థావిశేషములు. ఉత్పత్తియనెడి అవస్థనుబొందినద్రవ్యము నకు, దానికివిరుద్ధమైన మఱియొక యవస్థను బొందుటయే నాశము అని చెప్పబడును. ఎట్లన; మన్న పినుకఁబడి ముద్దయై పిదప కుండయై పగిలి పెంకులై కాలవశమున పొడియగుచున్నది. ఇట్లు మృత్యు అను ఆ ద్రవ్యమునకు పిండత్వము, ఘటత్వము, కపాలత్వము, చూర్ణత్వము మొదలైన అవస్థలు అనఁగా పరిణామములు వరుసగా కలుగుచున్నవి. కాబట్టి అది పరిణామిద్రవ్యమగును. ఇట్లు పరిణామిద్రవ్యమునకు పరిణామపరంపరలు కలుగక మానవు. ఆ ద్రవ్యమునకు మొదటి యవస్థలందు ఉత్పత్తియు పిమ్మటోయవస్థలయందు నాశమును వరుసగా కలుగుచున్నవి. పిండావస్థయందున్న మృద్ద్రీవ్యమునకు ఘటావస్థ కలుగఁగా దానికి పిండావస్థయందు నాశమును ఘటావస్థయందు ఉత్పత్తియుఁ గలుగుచున్నది. (ఇట్లే తక్కినయవస్థలందును పూర్వావస్థలు నాశములుగాను ఉత్పాదనలు ఉత్పత్తులుగాను ఎఱుంగునది, ఇట్లు ఎన్నియవస్థలు మాటి ఎన్ని యుత్పత్తివినాశములు పొందినను ఆయన్నింటను ఆమృద్ద్రీవ్యముయొక్క స్వరూపము మాత్రము చెడదు.) కాబట్టి పరిణామిద్రవ్యముల కెల్ల అట్టి ఉత్పత్తివినాశాభ్యుపరిణామపరంపరలు అవశ్యము సంభవించును. వాని విషయమై దుఃఖింపఁ బనిలేదు.]

* అవ. సద్ద్రీవ్యమునకు, పూర్వావస్థకు విరుద్ధమైన మఱొక

* ఇంతవఱకు ఉత్పత్తివినాశములు ఆపరిహార్యము లగుటచే దుఃఖింపరాదని చెప్పి యిప్పుడు ఆయావస్తువుల నియతస్వభావమునుబట్టియే దుఃఖింప నవశ్యము గాదనుచున్నాడు. అనఁగా ద్రవ్యములకు నిప్పుడు వ్యక్తముగా కనఁబడుచుండు మహత్వత్వాదిదశలే స్వభావముగాదు. ఇంతకుఁ బూర్వము ఆవ్యక్తముగానున్న యవస్థయే వానికి స్వభావముగాదు. సామాన్యముగా పరిణామము పొందుచుండుటయే

యవస్థ గలుగుటం జూడఁగా ఏదో కొంత దుఃఖము గలుగుచున్నది. ఆదుఃఖముగూడ మనుష్యాదిభూతములపట్ల కలుగదనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమథ్యాని భారత ।

అవ్యక్తనిధనా న్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా॥

28

టీ. పే.భారత = ఓ అర్జునా, భూతాని = మనుష్యాదిశరీరములు, అవ్యక్తాదీని = తెలియబడని పూర్వావస్థ కలవి, వ్యక్తమథ్యాని = తెలియబడిన మధ్యమావస్థ గలవి, అవ్యక్తనిధనానివేవ = తెలియబడని నాశము (ఉత్తరావస్థ) గలవియే, తత్ర = ఆవిషయమునందు, పరిదేవనా కా = దుఃఖమేమి ?

తా. ఓ అర్జునా, మనుష్యాది శరీరములపూర్వావస్థ తెలియదు. వానియొక్క మనుష్యత్వము మొదలైన మధ్యమావస్థలు మాత్రము తెలియుచున్నవి. మరణానంతరము వాని యుత్తరావస్థ యేడియో తెలియరాదు. ఇట్లు పరిణామములు పొందుచుండుట వానికెల్ల
35

స్వభావము. ఈవిషయమై వగవఁ బని యేమి ?

అవ. ఇంతవఱకు శరీరమునే యాత్మగా గ్రహించినను శోకింపఁ బనిలేదని చెప్పి యిప్పుడు శరీరమునకంటె వేతై యాశ్చర్యస్వరూపమై యొప్పు ఆత్మను కన్నవాఁడుగాని కని చెప్పువాఁడు గాని విన్నవాఁడుగాని విని యెఱింగినవాఁడుగాని దొరకుట అరుదని చెప్పుచున్నాఁడు. 36

శ్లో॥ ఆశ్చర్యవ త్పశ్యతి కశ్చి దేనమ్ ।

ఆశ్చర్యవ ద్వదతి తత్రైవ చాన్యః ।

వాని స్వభావము. కాబట్టి పరిణామిద్రవ్యమునకు అవ్యక్తమైన పూర్వావస్థగాని వ్యక్తమైన మధ్యావస్థగాని ఎట్లు శోకనిమిత్తముగాదో అట్లే ఆవ్యక్తమైన ఉత్తరావస్థయు శోకనిమిత్తము గా నేరదని భావము.

ఆశ్చర్యవ చైచన మన్య శ్శృణోతి ।

శ్రుత్వా ిన్యసం వేద స చైవ కశ్చిత్ ॥

29

టీ. ఆశ్చర్యవత్ (అవస్థితం) = అద్భుతవస్తువువలె నుండు, ఏనం=ఈయాత్మను, కశ్చిత్ ఏవ=ఒకనొకఁడె-నుకృతియు గలవాఁడె, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు, తథా-తథావిధః=అట్టివాఁడు, అన్యః ఏవ=మఱియొకఁడె, ఆశ్చర్యవత్=(అవస్థితం) = అద్భుతవస్తువువలె నుండు నీయాత్మను గుఱించి, వదతి=చెప్పుచున్నాఁడు, అన్యశ్చ=మఱియొకఁ డును, ఆశ్చర్యవత్ = అద్భుతవస్తువువలెనుండు, ఏనం = ఈఆత్మను, శ్శృణోతి=వినుచున్నాఁడు కశ్చిత్ చ=ఒక్కఁడును, ఏనం=ఈఆత్మను, శ్రుత్వాఽపి=వినియును, స వేద ఏవ=ఎఱుంగకయే యున్నాఁడు. 37

తా. ఇట్టిస్వభావము గలజీవుఁడు తనకంటె నితరములైన సమస్తవస్తువులకును సజాతీయుఁడును విజాతీయుఁడును గాకుండుట వలన ఆశ్చర్యమువలె నున్నాఁడు. ఇట్టిజీవుని, పాపములు క్షీణించి పుణ్యము వృద్ధి నొందిన యొకానొకఁడు కనుఁగొనుచున్నాఁడు. అట్టి యొకానొకఁడు మఱొకనికి చెప్పుచున్నాఁడు. అట్లు ఎవఁడో యొకఁడె వినుచున్నాఁడు. అట్లు విన్ననుగాని దానిని యథావస్థిత ముగ (కలరూపున) తెలిసికొన్నవాఁడొక్కఁడును లేనేలేడు. ఇట్లు చూచినవారలలోను చెప్పినవారలలోను వినినవారలలోను ఎవ్వఁడు గాని దానిని ఉన్నది యున్నట్టుగాఁ జూచుటయు చెప్పుటయు విను టయు దుర్లభము.

38

శ్లో॥ దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం దేహీ సర్వర్య భారత ।

తస్మా త్సర్వాణి భూతాని స త్వం శోచితు మష్టసి॥ 30

టీ. హేభారత = అఱ్ఱనా, సర్వర్య = దేవతలు మొదలైన సమస్తప్రాణులయొక్క, దేహీ=దేహము, (వ్యయానేపి = చంప

బడుచున్నను) అయం దేహీ = ఈయాత్మ, నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, ఆవధ్యః = చంపబడఁదగనివాఁడు, తస్మాత్ = అందువలన, త్వం = నీవు, సర్వాణి భూతాని = నమస్తభూతములనుగూర్చి, శోచితుం = దుఃఖించుటకు, నార్హసి = తగవు.

తా. అర్జునా, దేహములు మొదలైన సమస్తజంతువులయొక్క దేహములు వధింపబడుచున్నను ఆ దేహములలో నొక్కొక్కటియందుండు దేహి (ఆత్మ) యెప్పుడును వధ్యుఁడు గాఁడని తలఁపవలయును. దేహములు మొదలుకొని స్థావరములవఱకుఁ గల సర్వభూతములును ఆకారములందు విషమములుగా నుండినను అందలి యాత్మ లన్నియు స్వరూపస్వభావములయందు సమానములుగాను నిత్యములుగాను ఉన్నవి. విషమములుగాను అనిత్యములుగాను నుండునవి దేహములు మాత్రమే. కాఁబట్టి భిష్మాదులనుగూతించి మాత్రమే కాదు: దేవతలు మొదలుగా సమస్తభూతములనుగూతించియు నీవు శోకము నొందవలదు. 39

అవ. ఇట్లు శోకము తగదని చెప్పి 'వేపధుశ్చ శరీరేమే' అనుచో చెప్పబడిన శరీరకంపము గూడ తగదని చెప్పుచున్నాఁడు. 40

40

శ్లో॥ స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య న వికమ్పిత మర్హసి ।

ధర్మ్యాధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే ॥ 31

టీ. అపిచ=ఇంతేకాక, స్వధర్మం = స్వకీయ మగు క్షత్రియధర్మమును, అవేక్ష్య=ఆలోచించి, వికంపితుం=చలించుటకు, నార్హసి=తగవు, క్షత్రియస్య = క్షత్రియునికి, ధర్మాత్ = న్యాయముగా ప్రవర్తించునట్టి, యుద్ధాత్ = యుద్ధమునకంటె, అన్యత్ = ఇతరమైన, క్షేయః=మేలు, నవిద్యతే హి=లేదుగదా.

తా. ఇంతేకాక, అగ్నిఋషిమాయాదియాగములందు ప్రాణిహింస యుండినను అవి ఎట్లు ధర్మమగునో యట్లే యీ ప్రారంభింపబడిన యుద్ధము ప్రాణిహింసాత్మకమే యైనను ఇదియు స్వధ

ర్థమే (అనగా క్షత్రియునికి ధర్మశాస్త్రములందు విధింపబడిన యర్థమే) యని యెంచి దీనినుండి నీవు చలంపరాదు. ఏలనఁగా, క్షత్రియునకు న్యాయ్యముగాఁ బ్రవర్తించిన యుద్ధమునకంటె శ్రేయస్కర మైనది వేఱొకటి లేదుగదా.

‘శౌర్యం తేజోధృతిర్దాక్షిణ్యం యుద్ధేచాప్యవలాయనమ్ । దాన మ్మిశ్వరభావశ్చక్షాత్రంకర్మస్వభావజమ్॥ (గీత-౧౮-౪౩) అని క్షత్రియునికి స్వాభావికమైన కర్మము, మీఁదఁజెప్పఁబడుచున్నట్లు నీకు యుద్ధము స్వధర్మమే. మఱి అగ్ని యోమియాదులు హింసాత్మకము లగుటచే, అధర్మము లనరాదు. అందు పశువునకు హింసలేదు. (అనర్థమును పుట్టించు శౌర్యమే హింస. దానికి విపరీతమైనది రక్షణమే యగును. ఏలన) పశువునకు సంజ్ఞపనమువలన, అప్పటికిని హింస తరమైన ఛాగాది దేహముపోయి కల్యాణతరమైన దేహములు స్వర్గాదు

41

లును ప్రాపించు నని శ్రుతియున్నది. * ‘నవా ఉ వేతస్మిన్మీసేన రివ్యసే దేవా ఇదేషిపథిభి స్సుగోభిః । యత్ర యన్తి సుకృతో నాపి దుష్కృతః । తత్ త్వా దేవ స్సవితా దధాతు’ అని శ్రుతి ఈ యుద్ధమందును మృత్యులైనవారికి ‘వాసాంసిజ్జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్లాతి నరోపరాణి’ ఇత్యాదులచే కల్యాణతర దేహములు ప్రాపించుట చెప్పఁబడియున్నది. కాబట్టి, రోగార్తుడైనవానికి చికిత్స చేయు శల్యాదికర్మములవలె, పశువునకు అగ్ని యోమి

42

యాదులందలిసంజ్ఞపనము రక్షణమే యగునుగాని హింస కాదు. అట్లే ధర్మయుద్ధమున వధమును రక్షణమే కాని హింస కానేరదు.

* యజ్ఞ. ౪-౬-౯-౪౬, యజ్ఞ. తైత్తి.బ్రాహ్మణ. 3-2-2-౯౪. ‘ఓ పశువా, నీవు ఈసంజ్ఞపనముచేత సర్వవిధముల మరణింపవు. కాబట్టియే నశింపవు. కాని సుఖముగాఁ బోదగినమార్గములచే దేవతలనే పొందుదువు. అందు (అ యత్తైమలోకమునందు) పుణ్యవంతులగువారు పోవుదురు. పాపము పోనేపోవరు. అందు సవిత యగుగగఁ పంతుఁడు నిన్ను నిలుపుకొనుఁగాక’ యని యర్థము.

43

శ్లో॥ యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్ ।

సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభంతే యుద్ధ మిదృశమ్॥ 32

టీ. సోపార్థ = అర్జునా, యదృచ్ఛయా = తనంతటనే-ప్రయత్నము లేకయే, ఉపపన్నం = ప్రాప్తమైనదియు, అపావృతం = తెరిచిన- అడ్డులేని, స్వర్గద్వారం = స్వర్గమునకు ద్వారరూప మైనదియునగు, ఈదృశం = ఇట్టి, యుద్ధం = యుద్ధము, సుఖినః = భాగ్యవంతులగు, క్షత్రియాః = క్షత్రియులు, లభంతే = పొందుచున్నారు.

తా. అర్జునా, తనంతట దైవికముగాఁ బ్రాప్తమైనదియు, నిరతిశయసుఖరూప మైనమోక్షమునకు నిర్విఘ్నసాధన మైనదియునగు ఇట్టియుద్ధము పుణ్యవంతులగుక్షత్రియులకే లభించును. అనఁగా నీభాగ్యవశమున నిట్టిమహాశ్రేయస్సు తనంతట సమీపింపఁగా చలించుట యేల అని భావము.

45

44

శ్లో॥ అథచేత్త్వం ధర్మ్య మిమం సంగ్రామం న కరిష్యసి ।

46

తత స్వధర్మం కీర్తించ హిత్యా పాప మవాప్స్యసి॥ 33

టీ. అథ = మరియు, త్వం = నీవు, ధర్మ్యం = ధర్మయుక్తమైన, ఇమం = ఈ-తనంతట సంగ్రాహితమైన, సంగ్రామం = యుద్ధమును, న కరిష్యసిచేత్ = చేయకపోదువేని, తతః = దానివలన చేయనందున, స్వధర్మం = స్వకీయ మైన క్షత్రియధర్మమును, కీర్తించ = యశస్సును, హిత్యా = విడిచి, పాపం = పాపమును, అవాప్స్యసి = పొందఁగలవు.

తా. క్షత్రియుఁడ వగునీవు స్వధర్మ మైనయీయుద్ధమును అజ్ఞానమువలన చేయవైతివేని, ప్రార్థితధర్మమును చేయనందున, స్వధర్మఫల మగునిరతిశయసుఖమును, జయమువలనఁ గలుగు నిరతిశయకీర్తిని, బోఁగొట్టుకొని నిరతిశయ మగు పాపమును బొందుదువు.

శ్లో॥ అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యన్తి తేఽవ్యయామ్ ।

సమ్భవితస్య చాకీర్తిః మరణా దతిరిచ్యతే॥ 34

టీ. అపి చ = ఇంతెకాక, భూతాని = సర్వప్రాణులు, తే = నీయొక్క, అవ్యయాం = శాశ్వతమగు, అకీర్తిం = అపకీర్తిని, కథయిష్యన్తి = చెప్పకొనఁగలవు, సంభావితస్య = గౌరవింపఁబడిన వానికి, అకీర్తిః = అపకీర్తి, మరణా చ్చ = చావుకంటెను, అతిరిచ్యతే = అధికమగుచున్నది.

తా. (నిరతిశయమగు సుఖమును గీర్తియుఁ జెడుట మాత్రమే కాదు.) 'అజ్ఞుఁడు యుద్ధ మారంభింపఁగానే భయపడి పాటి పోయెను' అని సర్వదేశకాలములందును నశింపక వ్యాపించునట్టి నీయపకీర్తిని, సమర్థములును అసమర్థములును అగు సర్వభూతములును బ్రకటము చేయును, (దానివలన నాకేయి యని యందు వేని) శౌర్య వీర్యపరాక్రమాది గుణముల నెల్లవారిచే సన్మానింపఁబడినవానికి

49

అట్టిగుణములు చూపమిచే అపకీర్తి కలుగుట మరణముకంటె నధికము. (ఇట్టియపకీర్తిని వినుటకంటె మరణమే నీకు శ్రేయము అని భావము.)

అవ. బంధువిషయ మైన స్నేహముచేతను కరుణచేతను యుద్ధమును మానినశూరుఁడ నగునాకు అపకీర్తి యెట్లు కలుగుననఁగా చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భయా ద్రణా దుపరతం మన్యన్తే త్వాం మహారథాః ।

50

యేషాంచత్వం బహుమతోభూత్వా యాస్యసిలాఘవమ్॥ 35

టీ. యేషాం = ఎవరికి, త్వం = నీవు, బహుమతః భూత్వా = గొప్పగా ఎన్నఁబడినవాఁడవై యుండి, లాఘవం = (ఁక) చులుకనను, యాస్యసి =

పొందఁగలవో, (తే=అట్టి,) మహారథాశ్చ = దుర్యోధనాదిమహారథులును, త్వాం=నిన్ను, భయాత్=భయమువలన, రణాత్ = యుద్ధమునుండి, ఉపరతం=మఱివనవానిగా, మన్యంతే=తలంతురు.

తా. ఏకర్ణదుర్యోధనాదిమహారథులు, నీవు శూరుడ వని యిదివఱకు నిన్ను గొప్పగాఁ దలచియుండిరో వాకే యింక నీవు యుద్ధము కలుగఁగానే ఏమియు చేయక యూరకుండుటనుబట్టి నిన్నుఁ జలుకనగాఁ జూతురు. మఱి వారు నిన్ను శత్రుభయమువలన యుద్ధమునుండి మఱివనవానినిగాఁ దలంతురు. (కాని బాధున్నోహో దులవలన మఱివనవానినిగాఁ దలంపరు. ఏలనఁగా శూరులగు వైరులకు బంధున్నోహోదులవలన యుద్ధమునుండి మఱలుట కలుగదు.) 51

అవ. మఱియును, 52

శ్లో॥ అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూ న్విదిష్యన్తి తవాహితాః ।

53

నిద్రస్తస్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖితరం ను కిమ్ ॥ 36

టీ. తవ=నీయొక్క, అహితాః = శత్రువులు, తవ-నీయొక్క, సామర్థ్యం=శక్తిని, నిద్రస్తః = దూషించుచున్నవారై, బహూన్ = అనేకములయిన, అవాచ్యవాదాంశ్చ=పలుకఁదగనిపలుకులనుగూడ, విదిష్యన్తి=చెప్పుదురు. తతః=అంతకంటె అట్టిమాటలు వినుటకంటె, దుఃఖితరం=మఱింత దుఃఖకర మైనది, కిం ను=ఏమి యున్నది ?

తా. నిశత్రువులు ('శూరులగు మాముందట ఈయర్జునుడు నిమిషము నిలువ శక్తుఁడా? వీనిసామర్థ్య మెల్ల మఱియొకచోటనే కాని, మాయెదుటఁ గాదు' అని) నీసామర్థ్యమును నిందించుచు ఆడ రానిమాటల నధికంబుగ నాడుచుందురు. అంతకంటె మించిన దుఃఖ మేమియున్నది? (అనఁగా నట్టిమాటలు వినుటకంటె మరణమే శ్రేయ మని నీవే తలంతునని భావము.) 54

55

అవ. శూద్రఁ డగువానికి, తనచేత శత్రువులు చంపఁబడుటయు, తాను శత్రువులచేత చచ్చుటయు, సీరెండును శ్రేయస్సును గలుగఁజేయు ననుచున్నాఁడు. 56A

56B

స్లో! హతోవా ప్రాప్యసే స్వర్గం జిత్వావా భోక్తృసే మహీమ్ ।

56C

తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః! 37

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా హతోవా = చంపఁబడినవాఁడ వైతివేని, స్వర్గం = స్వర్గమును, ప్రాప్యసే = పొందఁగలవు, జిత్వావా = జయించితివేని, మహీం=రాజ్యమును, భోక్తృసే=అనుభవింపఁగలవు, తస్మాత్ = దానివలన - ఈరెండు శ్రేయస్సాధనము లగుటవలన, యుద్ధాయ = యుద్ధముకొఱకు, కృత నిశ్చయః = చేయఁబడిన నిశ్చయము గలవాఁడవై, ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము,

తా. అర్జునా, ధర్మయుద్ధమున శత్రువులచేత చంపఁబడితివేని, యిట్టిచావుచేతనే మోక్షమును బొందెదవు, శత్రువులను జయించితివా అకంటక మగురాజ్యం బనుభవించెదవు. (వారిని జంపఁగా వచ్చిన రాజ్యభోగము హెచ్చా? యనకుము. కేవల రాజ్యమే కాదు; ఫలాపేక్ష లేక చేయు యుద్ధమునునట్టిధర్మము మోక్షసాధనముగుటచేత మోక్షమునుగూడఁ జెందఁగలవు) కావున యుద్ధమునకుఁ బూనుట పరమపురుషార్థలక్షణ మగుమోక్షమునకు సాధన మని నిశ్చయించి యందులకై లెమ్ము. (కుంతికడుపున బుట్టిననీ కదియే యుచిత మని భానము.)

అవ. మోక్షము నపేక్షించువాఁడు యుద్ధము ననుష్ఠింపవలసిన ప్రకారమును జెప్పుచున్నాఁడు.

57A

శ్లో॥ సుఖదుఃఖే స మే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయా ।

57B

తతో యుద్ధాయ యుజ్యర్హ్య నై వం సాప మవాప్స్యసి॥ 38

టీ. సుఖదుఃఖే = సుఖదుఃఖములను, స మే కృత్వా = సమములుగాఁ జేసికొని, లాభాలాభౌ = సుఖదుఃఖములకుఁ గారణమైన లాభనష్టములను, జయాజయా = జయపరాజయములను, (సమాకృత్వా = సమములుగాఁ దలంచి) తతః = దానివలన, యుద్ధాయ = యుద్ధమునకు, యుజ్యర్హ్య = తలపడుము, ఏవం (చేత్) = ఇట్లు చేసితి వేని, సాపం = సాపమును, న అవాప్స్యసి = పొందవు.

తా. ఇట్లు దేహమునకంటె వేఱయ్యు, దేహస్వభావము యొక్క యేతగులును లేకయు, నిత్యమయ్యు నుండునది ఆత్మయని యెఱిగి, యుద్ధమున తప్పక కలుగు బాణసాతాదులవలని సుఖదుఃఖములను, ద్రవ్యలాభనష్టములను, జయపరాజయములను, సమములుగాఁ దలంచి, వానివలన బుద్ధికి వికారము కలుగనీక, స్వర్గాదిఫలముల నుద్దేశింపక, కేవలము కర్తవ్య మని తలచి యుద్ధము నారంభింపుము. ఇట్లు చేసినఁ బాపముకొందవు. (అనగా దుఃఖరూప మగుసంసారబంధమునుండి విడివడుదు వని యర్థము.)

అవ. ఇంతవఱకు ఆత్మ *యాథాత్మ్యజ్ఞానము నుపదేశించి, ఇంక సట్టిజ్ఞానమును పురస్కరించుకొని మోక్ష సాధనముగాఁ గావించు కర్మయోగమును జెప్పఁదొడఁగుచున్నాఁడు.

* యాథాత్మ్యము అనగా యథావస్థిత మైనప్రకారము-యథార్థస్వరూపము-కలరూపు. ఆత్మయొక్క నిత్యత్వము మొదలైనవియే దానియాథాత్మ్యము-దాని కలరూపు. దీనిని ఎఱుంగుటయే (అనగా దీనిని గుఱించిన జ్ఞానమే) ఆత్మ యాథాత్మ్య జ్ఞానము. దేహమే యాత్మయని భ్రమించి ఆత్మయొక్క యాథాత్మ్యము నెఱుంగక శోకించుచున్న యుద్ధనునికి దాని నిత్యత్వాదిరూపమైన యాథాత్మ్యమును 'నత్వే వాహం' అనుట మొదలుగా 'తస్మాత్సర్వాణిభూతాని' అనువఱకు ఉపదేశింపఁబడి

58 శ్లో॥ ఏష తేఽభిహితాసాం ఘ్నే బుద్ధి ర్యోగే జ్ఞానాం శృణు ।

బుద్ధ్యా యక్తో యయా సార్థ కర్మబంధం ప్రహస్యసి॥ 39

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, సాంఘ్యే=ఆత్మతత్త్వవిషయమునందు, ఏష=ఈప్రతిపాదించబడిన, బుద్ధిః=జ్ఞానము, తే=నీకు, అభిహితా=చెప్పబడెను, యయా బుద్ధ్యా=ఎట్టికర్మయోగబుద్ధితో, యక్తః=కూడినవాడవై, కర్మబంధం=కర్మమువలనఁగలుగుసంసారబంధమును, ప్రహస్యసి = వదలుదువో, యోగే = కర్మయోగవిషయమందు, ఇమాం=ఈచెప్పబోవుబుద్ధిని, శృణు=వినుము.

తా. కర్మయోగానుష్ఠానమునకు ముందు ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము ఉండవలయును. కావున ఆయాత్మతత్త్వజ్ఞానముగొఱకు ఏబుద్ధి చెప్పఁదగునో అది 'న త్వేవాహం' మొదలుకొని 'తస్మా త్వర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితు మర్హసి' అనువఱకును చెప్పబడినది. అట్టి ఆత్మజ్ఞానముతోఁ గూడినదై మోక్షసాధనభూతమై యుండు కర్మానుష్ఠానమునఁ బ్రవేశించిన బుద్ధియోగవిషయములోఁ జెప్పఁదగినబుద్ధిని ఇదిగో చెప్పుచున్నాను వినుము. ఈ బుద్ధియోగముచే నీకు సంసారబంధము వదలును.

అవ. మీఁదఁ జెప్పబడుబుద్ధితోఁ గూడినకర్మయొక్క మహత్త్వమును జెప్పుచున్నాఁడు.

నది. ఇట్లు ఆత్మ యాథాత్మ్యమునుగూర్చినజ్ఞానము ఉపదేశించబడినచోడనే ఆత్మయాథాత్మ్యమునుగూర్చిన చింతనవిశేషమైన జ్ఞానయోగమును చెప్పుట యుచితము. అయినను జ్ఞానయోగమునకు సాధనము కర్మయోగము. కనుక నిపుడు మొదట కర్మయోగము చెప్పబడుచున్నది. మరియు కర్మయోగ మనఁగా ఆత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానమును మున్నిడుకొని మోక్షము తప్ప తక్కినఫలముల నేమియుఁ గోరక శాస్త్రవిహితము లైనకర్మముల ననుష్ఠించుటయే కాని వేఱు కాదు. ఇట్టి కర్మయోగమున మొట్టమొదట ఆవశ్యకమైన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞాన మింతవఱకుఁ జెప్పబడఁగా, ఇంక దానిని మోక్షసాధనముగా ననుష్ఠించుప్రకారమును (అనగా ఆప్రకారమును గూర్చిన బుద్ధిని) 'బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు' అని చెప్పుచున్నాఁడని తెలియునది.

స్త్రీః † నే హాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే ।

స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో ధయాత్ ॥ 40

టీ. ఇహ=కర్మయోగమునందు, అభిక్రమనాశః=అభిక్రమ= ఆరంభమాత్రమున కై నను, నాశః=నాశము, నాస్తి = లేదు, ప్రత్య వాయః=దోషము, న విద్యతే = కలుగదు, అస్య ధర్మస్య = ఈకర్మ యోగ మనెడిధర్మముయొక్క, స్వల్ప మపి=స్వల్పాంశ మయినను, మహతిః=అధికమైన, ధయాత్=సంసార భయమునుండి, త్రాయతే= రక్షించుచున్నది.

తా. ఈశ్వరాధానరూపమగు నీకర్మయోగము నారంభించి ముగింపకపోయినను ఫలము లేకపోదు. ఆరంభించినది చెడినను పాపము సంభవింపదు. ఈయోగము కొద్దిగా నాచరింపబడినను మహత్తర మగుసంసార భయమునుండి రక్షించును.

ఈకర్మయోగవిషయమే 'పార్థనైవేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్య విద్యతే' అని మీఁద ప్రపంచంపబడును. కర్మయోగము

59 60

తప్ప నితరము లగు సమస్త తాకికవైదికధర్మములు సమాప్తి పర్యంత మాచరింపబడక నడుమ విడువబడునేని అవి నిష్ఫలమగుటయే కాక దోషమునుం గలుగఁజేయును. కర్మయోగమట్లు గాక కొద్దిగా నాచరింపబడినను ఆస్వల్పాంశమునకుఁ దగినఫలము నొందుటయే కాక విడిచిపెట్టుటచే దోషమును కలిగింప దని యభిప్రాయము.

† 'ఇహంశృణు' అని బుద్ధిని చెప్పబూనినతోడనే 'వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః' అని చెప్పవలసియున్నది కాని 'నేహాభిక్రమ' అని చెప్పట సంకతము కా దన్నచో, చెప్పబూనినదాని మాహాత్మ్యమును ఉపక్రమమున చెప్పటచే దానిని చెలిసికొనవలయు నని మిక్కిలిరుచి కలుగును. కాన దాని మాహాత్మ్యము ముందు చెప్పబడుట సంకతమే యని గ్రహ్యము.

అవ, కామ్యకర్మములను గుఱించిన బుద్ధికంటెను మోక్ష సాధన మగుకర్మమునుగుఱించినబుద్ధి విశేషించిన దని చెప్పుచున్నాడు.

61

శ్లో॥ వ్యవసాయాస్మికా బుద్ధిః కేహ కురునన్దన !

బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్॥ 41

టీ. పే. కురునన్దన=అర్జునా, ఇహ=గర్వకర్మముల యనుసార మందు, వ్యవసాయాస్మికా = శుద్ధాత్మయాధాత్మ్యముయొక్క నిశ్చయమును మున్నిడుకొన్నదియగు, బుద్ధిః = మోక్షేచ్ఛగలవానిబుద్ధి, ఏకా=ఒకటి, అవ్యవసాయినాం=ఆత్మస్వరూపనిశ్చయము లేనివారికి, బుద్ధయః = బుద్ధులు, అనన్తాశ్చ = అనంతప్రకారములు గలవియును, బహుశాఖాః=అనేక శాఖలు గలవియును.

62

తా. అర్జునా, మోక్షేచ్ఛ గలవానికి శాస్త్రీయుని లగు సమస్తకర్మములయందును ఆత్మస్వరూపనిశ్చయపూర్వక మైనబుద్ధి, మోక్షము నొకటినే యుద్దేశించుటచే ఒక్కటియే యైయుండును. ఆత్మస్వరూపనిశ్చయము లేక కామ్యకర్మముల నాచరించువారి బుద్ధులు బహుశాఖలు గలిగి అంతము లేనివై యుండును. (అనగా, వైదికకర్మము లనుష్ఠించువారు ముముక్షువు లనియు ధోరైశ్చర్య కాము లనియు నిరుతేగలై యుందురు. వారిలో మోక్షఫలమును బొందఁ గోరువారిబుద్ధి ఆత్మయాధాత్మ్యమును నిశ్చయించుకొని ఆ నిశ్చయమును మున్నిడుకొని యుండును. కామ్యకర్మములగువారిబుద్ధి

62

అట్టినిశ్చయము గలది గాదు. కామాధికారులకు 'దేహముకన్న వేరై ఆత్మ యొక్కటి యున్నది' అనునంతమాత్రము తెలిసినఁ జాలును. ఆత్మయాధాత్మ్యనిశ్చయము వారికి అంతగా అపేక్షితముకాదు. ఆనిశ్చయము వారి కున్నను దానికి అనుగుణముగా మోక్షమును

గోరక స్వర్గపుత్రపశ్యన్నాదికామ్యములనే కోరుటయు దానికి ఫలయు
సాధనముల ననుష్ఠించుటయు తత్ఫలము లనుభవించుటయు వారికిం

గలుగవచ్చును. ఇట్లు గలుగుటవలన శాస్త్రవిరోధ మేమియును లేదు.
ముమాక్షువునకు సర్వకర్మములును మోక్ష మనెడిఫల మొక్కటికే

సాధనములుగా విధింపబడుచున్నవి. ఇట్లు వానివ్యవసాయాత్మిక
మైనబుద్ధి, ఒక్కఫలమునే సాధింపఁజూచునది గాన ఒకటియే. అయి
నను ఆయాకర్మములు *స్వరూపమునందు నానావిధములుగా నుండు

* నిత్యములు నైమిత్తికములు కామ్యములు అసమస్తకర్మములు ముముక్షువుచే
అనుష్ఠింపబడు సేవి, అవి నామోత్తుగాఁగాని పరంపరగాఁగాని మోక్షమును సాధించుట
కుపకరించుచుగాన మోక్ష మొకటియే వానికి ప్రధానమైన ఫలము, వానికి 'సర్వ
మాయురేతి' ఇత్యాదిగా ఆయువు మొదలగు అవాంతరఫలములు చెప్పబడినను అవి
యామోక్షమున కుపయోగించునవి మాత్రమే యగునుగాని వేఱుగావు. కాన సమస్త
కర్మములును మోక్షఫల మొకటికే సాధనము లగును. ఇట్లకర్మములు ఏకఫల
సాధనములైనను క్రియముగా వానిస్వరూపములు నానావిధములుగా నుండఁగా
వానినిగుఱించినబుద్ధి యేకముగా నెట్లుండు నన్నచో సమస్తకర్మములును ఏకఫల
సాధనముగా ఏకవిధచేత గ్రహింపబడుటవలన అవి ఏకశాస్త్రార్థమగును. కాన
యాకర్మములనుగుఱించిన బుద్ధి, వానియం దవాంతరభేదము లుండినను, అవి ఏక
శాస్త్రార్థము లని యనుసంధించుటచే ఆదియును ఏకమే యగునని చెప్పబడినది.
అయినను వేఱువేఱువిధులచే స్వరూపములు సిద్ధించియు వేఱువేఱువాక్యములచే
నియమములు కలిగియున్న కన్యములు భిన్నశాస్త్రార్థములేకాని ఏకశాస్త్రార్థ మెట్లగు
నన్నచో, ఇందులకు దృష్టాంత మొకటి యుదాహరింపబడినది. ఆగ్నేయము,
ఆగ్నిహోమీయము, ఉపాంశుయాజము ఆగ్నేయము, వింద్రదధి, వింద్రపయస్సు
అనెడి యీ యాఱుయాగములు దర్మపౌర్ణమాసము లనంబడును. ఆగ్నేయాదులలో
మూడు పౌర్ణమాసియందును (పున్నమయందును) తిక్కినమూడు దర్మమందును
(అమావాస్యయందును) జరుపఁబడును. ఈయాగములాఱును వానినియమములతో
'యదాగ్నేయోఽప్తాక చాలోఽ మావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాం చాచ్యుతో
భవతి' ఇత్యాదిగా వానిస్వరూపమును మొదటఁ దెలుపునట్టి వాక్యములచే వేఱువేఱు
ప్రతిపాదింపబడినవి. పిదప 'యఏవం విద్వాన్ పౌర్ణమాసీం యజతే' 'యఏవం
విద్వా నమావాస్యాం యజతే' అని సముదాయముల ననువదించు వాక్యద్వయముచే
సముదాయద్వయముగాఁ జెప్పబడినవి. పిదప నీరెండును 'ఏతాభ్యాం దర్మపౌర్ణ

నపుడు వానిని గుఱించినబుద్ధి ఏకముగా నెట్లుండు నన్నచో నవి యెల్లను ఏకఫలసాధనములుగా ఏకవిధిచేత గ్రహింపబడుటవలన ఏకశాస్త్రార్థ మగుచున్నది. కావున సర్వకర్మములను గుఱించిన బుద్ధియు ఏకముగానే యుండును గాని, ఈకర్మ మీఫలమునకు సాధనము ఆకర్మము ఆ ఫలమునకు సాధనము అని, వేఱువేఱై పెక్కులుగా నుండదు. ఆగ్నేయాదు లైనకర్మము లాఱును వాని యితీ కర్తవ్యతలతో, స్వరూపమునందు వేఱు వేఱుగా నుండినను, మొత్తమునకు స్వర్గమనెడి యేకఫలమునకే సాధనములుగా విధింపబడుట వలన, అవి యెల్ల ఏకశాస్త్రార్థమే యగుటంబట్టి వానినిగూర్చిన బుద్ధియు ఎట్లు ఏకముగానే యుండునో, అట్లే యని యర్థము-

65

(అనగా సర్వకర్మములును మోక్షమనెడి ఏకఫలమునకే సాధనములుగా విధింపబడుటచే ఏకశాస్త్రార్థ మగునుగాన వానియం దెల్ల 'మోక్షసాధనములు' అని వారికి బుద్ధియు ఏకముగానే యుండును.) ఆత్మయాధాత్మ్యనిశ్చయము లేనివారు పుత్రులు పశువులు అన్నము మొదలైన ఫలములను గోరి వానికి సాధనములుగా కర్మము లాచరింతురు; కాన వారు గోరినఫలములు *అనంతము లగుటవలన

మాసాభ్యామ్' (కాత్యాయన-శ్రావ-౪-౩-౪౭) అని కామాధికారమున స్వర్గసాధనవిషయమందు ఒక్కటిగా శాసన కర్తవ్యముగా విధింపబడినది. ఇట్లు ఆయాఱును స్వరూపాదులందు వేఱువేఱయ్యు స్వర్గమనెడి ఏకఫలమునకు సాధనములుగా ఏకవిధిచేత గ్రహింపబడుటచేత ఏకశాస్త్రార్థమైనది. అట్లే సమస్తకర్మములును తమతమ స్వరూపాదులు వేఱువేఱువిధులచేత సిద్ధించినను తుదకు మోక్షమనెడి యేకఫలమునకు సాధనములని విధింపబడుటచే ఏకశాస్త్రార్థమే యగునుగాన వానినిగూర్చినబుద్ధియు ఏకమే యగు నని భావము.

* ఇట ప్రధానఫలభేదములు అనంతము లగుటంబట్టి అనంతములనియు, అవాంతరఫలభేదములు పెక్కులగుటంబట్టి బహుశాఖ అనియు, జెప్పబడుట తెలియునది. అనగా వృక్షములు స్వరూపముచే పరస్పరభిన్నములై అనంతములుగా నుండుటయే కాక తమలో నొక్కొక్కటియు పెక్కుశాఖలు గలిగియుండునట్లు, కర్మములు

వారిబుద్ధులును 'ఇది యీ ఫలమునకు సాధనము, అది యీ ఫలమునకు సాధనము' అని అనంతములుగా నుండును. అందును, దర్శపూర్ణ మాసాదికర్మములు అవి యవి ఆయా ప్రధానఫలమునకే ఏర్పడుపఁ బడినను, వానిలో ఒక్కొక్కటికీ, 'ఆయుశాశాస్తే' అని ఆయువు మొదలైన అవాంతరఫలభేదములును దెలియుచున్నందున ఒక్కొక్క టియు లోపల అనేకశాఖలు గలవిగాను నున్నవి. కాన వానిం గూర్చిన బుద్ధులును అనేకశాఖలుగా నుండును. ఇట్లు అవ్యవసాయుల

66

కర్మములు అనంతములును బహుశాఖలుగా నుండుటంబట్టి వారి బుద్ధులును అనంతములును బహుశాఖలు నగును. దీని ముఖ్యాభిప్రాయ మే మనఁగా-నిత్యనైమిత్తికము లైన కర్మములకు ప్రధాన ఫలములును అవాంతరఫలములును జెప్పఁబడి యున్నవి. ఆఫలముల నన్నిటిని బరిత్యజించి సర్వకర్మములను మోక్షైకఫలములుగాను గావుననే యేకశాస్త్రార్థముగాను నాచరింపవలసినది. మఱి తమతమ వర్ణాశ్రమములకు తగినట్టి కామ్యకర్మములనుగూడ వానివానిఫలము లను విడిచి మోక్షఫలసాధనములుగా నిత్యనైమిత్తికములతో నొక్క టిగాఁ జేర్చుకొని శక్తికొలది నాచరింపవలయును, 67

69

అవ. ఇకఁ కామ్యకర్మాధికారులను దూషించుచున్నాడు.

శ్లో॥ యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రసదన్త్యవిపశ్చితః॥ 68

వేదవాదరతాః పార్థ నాన్య దస్తీతి వాదినః॥ 42

కామాత్మన స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్ ।

క్రియావిశేషబహుశాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి॥ 43

అనంతములైన ప్రధానఫలములంబట్టి అనంతస్వరూపభేదములు గలవిగాను, ఒక్కొక్కటియు అప్రధానములైన వెక్కు అవాంతరభేదములంబట్టి బహుశాఖలుగాను నుండును. కాన వానిగూర్చిన బుద్ధులు నట్లే యుండు నని భావము.

భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాఽపహృతచేతసామ్ ।

వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిస్సమాధౌనవిధీయతే॥ 44

టీ. పార్థ=అర్జునా, వేదవాదరతాః=వేదవాక్యములం దను రక్తిగలవాడును, అస్యత్=స్వర్గాదులకంటె వేతొక్కటి, నాస్తి ఇతి వాదినః=లేదని వాదించువాడును, కామాత్మనః=కామ్యవిషయము లందు మనస్సుగలవాడును, స్వర్గపరాః=స్వర్గమునం దాసక్తులగు నగు, (యే) అవిపశ్చితిః=(ఏ) అల్పజ్ఞానులు, జన్మకర్మఫలప్రదాం=పునర్జన్మరూప మయిన ఫలము నిచ్చునదియు, క్రియావిశేషబహుళాం=పెక్కులైన క్రియలచేత సతిశయించినదియు, భోగైశ్వర్యగతిః ప్రతి (వర్తమానాం)=స్వర్గాదిసుఖానుభవరూపమైన ఐశ్వర్యముయొక్క ప్రాప్తి నుద్దేశించి (ప్రవర్తించు)నదియు, పుష్పితాం=చూపునకు మాత్రము రవ్యమయిన, ఇమాం=ఈ, యాం వాచం=వివాక్యమును-ప్రపదన్తి=అధికముగా చెప్పుచున్నారో, తయా=అట్టివాక్యము చేత, అపహృతచేతసాం=అపహరింపబడిన ఆత్మజ్ఞానము గలవారైన, (తేషాం) భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం=సుఖానుభవరూపమైన ఐశ్వర్యము నందు మిక్కిలి అగక్తి గల అట్టివారియొక్క, సమాధౌ=మనస్సు నందు, వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః=నిశ్చయపూర్వక మగు బుద్ధి, న విధీయతే=చేయబడదు-పుట్టదు.

తా. అర్జునా, అల్పజ్ఞులు, వేదములందలి కర్మభాగమునందు స్వర్గాదిఫలములఁగూర్చి చేయఁబడువాక్యములయందు తగులువడి ఆ వైదికకర్మములకు స్వర్గముకన్న సధిక మగుఫలము వేతొక్కటి లేదని పలుకుచు, కామ్యవిషయములందు మనసు తగిలినవాడుగాన, స్వర్గమునే పొందఁగోరుచుండుడు. (అనఁగా మోక్షవిముఖు లగు దురు) మఱియును వేదములయందు (కామ్యవిధిభాగపర మైన) యావాక్యము, మనుజులు యజ్ఞాది వైదికకర్మములఁ జేసి వానిఫల మగు స్వర్గాదిసుఖముల ననుభవించినవెనుక వారికి మరల కర్మభూమి

యందు పునర్జన్మరూప మైన కర్మఫలమును ప్రతిపాదించునే కాని మోక్షమును ప్రతిపాదించదు; తత్త్వజ్ఞానము లేక అది యనుష్ఠింపఁబడును గాన యందు మోక్ష మనెడి యేకఫలము నుద్దేశించుట కలుగదు. పశ్యన్నాగులైన బహువిధఫలములే యుద్దేశింపఁబడును కాన ఆఫలములకు సాధనములైన పలువిధములగు కర్మములను అది రూపించునదియు నగును. ఇంతేకాక, అది స్తోత్ర శ్వర్యప్రాప్తికొఱకే ప్రవర్తించునది కాని మోక్షమునకుఁ గాదు; కావుననే ఫలములేక పువ్వలుమాత్రము కల దానివలె ప్రయోజనములేక పైకిమాత్రము రమణీయముగా తోచుచుండును. అట్టివేదవాక్యమును, ఆయల్పజ్ఞులు ఎక్కవగా చెప్పుకొనుచుండురు. అట్టివారు తమకును స్తోత్ర శ్వర్యములందు విశేషాభిలాష యుండుటవలన, స్తోత్ర శ్వర్యములను గుఱించినయావాక్యములందు మనస్సు తగిలి దానిచేత ఆత్మజ్ఞానము పొంగొట్టుకొన్నవా రగుదురు. కావున వారిమనస్సునందు, ఆత్మ స్వరూపము చక్కఁగాఁ దెలిసినపిదప మోక్షమునకై గమస్తవైదిక కర్మము లనుష్ఠింపవలయు ననెడిబుద్ధి యెన్నఁటికిని కలుగనేరదు. కాఁబట్టి ముముక్షువునకు కామ్య కర్మములయందు గుంగ మెప్పుడును తగదు. 71

72

73

74

అవ. తెలిదండ్రులు వేన వేలమందికంటెను మిక్కిలివాత్సల్యము గల దై ఆత్మోజ్జ్వలము మొదలైన సహితముల నుపదేశించుటకు ప్రవర్తించుచున్న వేదములు ఇట్లు అత్యల్పఫలములై పునర్జన్మమును గలుగఁజేసెడికర్మములను ఏల చెప్పుచున్నవి? వేదవిహితమైన కర్మలను ఎట్లు త్యాజ్య మనవచ్చును అని? యదుగఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

75

శ్లో॥ త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భ వాద్దన ।

నిర్దవ్వద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్వోగక్షేమ ఆత్మవాన్ ।

45

టీ. వేదాః = వేదములు, త్రైగుణ్యావిషయాః = సత్త్వరజస్తమోగుణములు గల పురుషుల హితమును ప్రతిపాదించునవి. హే అర్జున = ఓయర్జునా, నిస్త్రైగుణ్యాః = అన్యోన్యముకలసిన ఈమాఁడుగుణములు లేనివాఁడవును-నిర్ద్వంద్వః = సకలసాంసారికస్వభావములు లేనివాఁడవును, నిత్యసత్త్వస్థః = ఎల్లప్పుడు శుద్ధసత్త్వగుణమునే ఆశ్రయించిన వాఁడవును, నిర్మోగక్షేమః = లభింపనివానిని బొందుట యనెడియోగమును ప్రాప్తమైనవానిని రక్షించుట యనెడిక్షేమమును విడిచిన వాఁడవును, ఆత్మవాన్ = ఆత్మస్వరూపమును వెదకుటయం దాసక్తుఁడవును, భవ = అగుము.

తా. మిక్కిలి సత్త్వగుణము గలవారు మాత్రమే మోక్షమును గోరుదురు. తక్కినరజస్తమోగుణములు మిక్కిలిగాఁగలవారు దానిని ఒల్లక స్వర్గాదిసాధనములనే గోరుదురు. కనుక వేదములు వీరికి, వీరిగుణముల కనుగుణముగా స్వర్గాది ఫలములను సాధించు

77

టయే హితమని బోధింపవేసి, యపుడు వీరు రజస్తమస్సులు మిక్కిలముగాఁగలవారు కావున సాత్త్వికఫలమైన మోక్షమునకు విముఖులై తా మపేక్షించిన స్వర్గాదిఫలములకు సాధనము లివి యని మఱియొక దానిచే నెఱుఁగలేక కామప్రావణ్యముచే వివశులై ఉపా

78

దేయములుకానివానిని ఉపాదేయములుగా భ్రమించిచెడిపోదురు. కావున వేదములు మిక్కిలిన సత్త్వగుణులైనవారికిని, మిక్కిలిరజో

76

గుణులైనవారికిని, మిక్కిలితమోగుణులైనవారికిని వాత్సల్యముతో వారివారికిఁ దగినహితములను బోధించుచున్నవి. ఇట్లు వేదములు మాఁడుగుణములు గలవారినిగుఱించియుఁ బ్రవర్తించుచున్నవి. నీవి

79

80

ప్పుడు సత్త్వమే మిక్కిలి కలిగియున్నావు. దానిని వృద్ధిబొందింపుము. మాఁడుగుణము లొండ్రింటితోఁగలిసి మిక్కిలి యగునట్లు చేయ

కుము. వానిని మిక్కుటముగ నట్లు పెంపకము. ఇట్లు వర్తించుట వలన పుణ్యపాపములకుఁ గారణము లగునకలసంసారస్వభావముల నెల్ల విడిచినవాడవై, రజస్తమోరహిత మగునట్లు సత్త్వగుణమును మాత్రము నిత్యమును వృద్ధి పొందించుకొని శుద్ధసాత్త్వికుఁడవుకమ్ము.

81

ఇట్టివాఁడ నగుట కుపాయమెద్ది? యిట్టివేని, ఆత్మస్వరూపమును, ఆత్మస్వరూపముఁ బొందుటకు నుపాయము లగునవియును తప్ప తక్కినవాని ప్రాప్తిని గోరక, ప్రాప్తించినవాని రక్షణముసేయక ఆత్మస్వరూపమును గని పెట్టుటయే పనిగా నుండుము. ఇట్లు చేయుదు వేని రజస్తమస్సులప్రాచుర్యము నశించి సత్త్వము వృద్ధిబొందును.

అవ. వేదమునందు చెప్పబడిన దంతయు నందఱకును ఉపాదేయము కా దని దృష్టాంతపూర్వకముగా చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యావా నర్థ ఉదపానే సర్వత స్సంప్లుతోదకే ।

తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥ 46

టీ. సర్వతః=అంతటను, సంప్లుతోదకే = నిండియున్ననీరుగల, ఉదపానే=తటాకమునందు, యావాన్=ఎంత, అర్థః=ప్రయోజనమో, విజానతః=ఆశ్రజ్ఞానము గల, బ్రాహ్మణస్య=బ్రహ్మజ్ఞాన నిష్ఠుఁడగు - ముముక్షువునకు, సర్వేషు=సమస్తములైన, వేదేషు=వేదములయందు, తావాన్ అర్థః=అంతే ప్రయోజనము.

తా. న్నానపానాది 82 నానావిధ ప్రయోజనముల కొఱకుఁ గల్పింపబడినదై సర్వత్ర జలపూర్ణమైయుండు తటాకమునందు దప్పిగొన్నమనుజుఁడు, త్రాగుట కెంతజలము ప్రయోజనమో అంత మాత్రమే గ్రహించునుగాని జలమునంతయు గ్రహించుటలేదు. అట్లే సర్వాధికారులకొఱకును బ్రవర్తించునదై కావుననే వారివారికి వలయు సమస్త విషయములతో నిండియుండునది యగు వేదములం

దెల్ల వైదికుడును ముముక్షువును నగువానికి ఎంతమాత్రము మోక్ష

83

సాధనమో అంతమాత్రమే ఉపాదేయము (గ్రహింపదగినది) గాని అంతయు నుపాదేయము కాదు.

అవ. కాబట్టి సత్త్వస్థుఁ డగునట్టిముముక్షువును *కింత మాత్రమే ఉపాదేయ మగునని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కర్మణ్యే వాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన ।

85

మా కర్మఫలహేతు ర్భూ త్తా తే సజ్జో స్త్వకర్మణి॥ 47

టీ. తే=నీకు, కర్మణ్యేవ = కర్మస్వరూపమునందు మాత్రము. అధికారః=అధికారము (కలదు), కదాచన=ఒకప్పుడును, ఫలేషు = వానికి సంబంధించిన స్వర్గాదిఫలములయందు, మాధాత్ = (అధికారము) లేదు, †కర్మఫలహేతుః=కర్మములకును వానిఫలములకును

* మోక్షసాధనములు తప్ప తక్కినవన్నియుఁ బరిత్యజించుటచే నిత్యనైమిత్తి కాదుల సుల్లంఘింపవలసి వచ్చును. దానిచే కామచారిదోషము కలుగును. మఱి పూర్వజ్ఞోకమున 'తావాన్' అనఁగా 'అంతమాత్రము' అని యున్నది. ఈజ్ఞోకమున 'అంతమాత్రము' అన్నందులకు ఇంతమాత్రము అని తెలుపుటచే కామచారిదోషము గలుగదు. ఇంతమాత్రమనఁగా కర్మముల స్వరూపమాత్రము అని తెలియునది. అనఁగా కర్మములయొక్క ఆయాఫలములను వదలి వాని సాధారణస్వరూపమాత్రము ఉపాదేయముగాఁ గొనవలయు నని భావము. ఈఫలత్యాగముచే, ఒకఫలమును గోరి మఱొక యపాయమును అనుష్ఠించుదోషమును గలుగదు.

† 'కర్మణ్యే వాధికారః' 'మాతే సజ్జో స్త్వకర్మణి' అని పూర్వోత్తరములందు కర్మములను గానింపుమని చెప్పి నడుమ 'మాకర్మఫలహేతుర్భూః' అని కర్మములకు హేతువు. అనగా కర్మ. గాకుండుము అనుట విరుద్ధ మగుచున్నది. కాన యిటు 'హేతువు గాకుండుము' అనఁగా వాస్తవమున హేతువు గాకుండుమని యర్థము గాదు. హేతువుగా నుండుటను అనుసంధింపవలదని భావము. కర్మమునకు హేతుత్వముగాదు హేతుత్వానుసంధానమే నిషేధింపఁబడినదని గ్రాహ్యము. మఱి యిటు 'మాఫలేషు కదాచన' అని ఫలహేతుత్వముచే నిషేధించియుండఁగా 'మాకర్మఫల హేతుర్భూః' అని మరల దానిని నిషేధించుట పునరుక్తమగును. ఇది యిట్లుండ

కారణము (అనగా కర్త) మాభూకే = కాకుండుము, తే = నీకు, అకర్మణి = కర్మములను అనుష్ఠింపకుండుటయందు, సజ్జః = ఆశక్తి, మా అస్తు = కలుగకుండునుగాక.

తా. నిత్యము నైమిత్తికము కామ్యము అనబడునవై ఒకానొక ఫలవిశేషముతో సంబంధించినవిగా శ్రుతులందుఁ బ్రతిపాదింపఁ బడుచున్న కర్మములలో నిత్యసత్త్వవిష్ణుఁడును ముముక్షువు నగునీకు కర్మమాత్రమందు అధికారము కలదు; కాని, దానిని సంబంధించినవిగాఁ దెలియఁబడుఫలములందు ఒకప్పుడును అధికారములేదు. కర్మము ఫలముతోఁ గూడిన దైనయెడల బంధరూప మగుటవలనను, ఫలము లేక కేవలమైన కర్మము నన్ను ఆరాధించుటయే యై

85

మోక్ష హేతు వగుటవలనను, కర్మమునకును వాని ఫలములకును హేతువుగాకుము. కర్మములను అనుష్ఠించుచుండినను నిత్యసత్త్వవిష్ణుఁడును ముముక్షుఁడు నగునీవు అకర్తృత్వముగూడ అనుసంధింపవలయును. ఆచరి నివర్తించుట మొదలైన ఫలములకుఁగూడ నిన్ను హేతువుగా నీ వనుసంధింపరాదు *ఆ రెంటిని గుణములందుఁగాని

భోజనాదులవలన తున్నివృత్త్యాదిఫలములు కలుగునుగదా. ఈఫలములను నిషేధించినచో వీని కుపాయము లైన భోజనాదులందలిరిక్తియు నివర్తించుట గాన శరీరధారణాదులలేక ఉపాయానుష్ఠానమే లోపించును. కనుక ఫలనిషేధము పాపఁగదు. కాన యందులకై 'తున్నివృత్త్యాదులైన ఫలములకుఁగూడ' అని చెప్పఁబడినది. అనగా ముందు 'ఫలేషు' అనుచో సామాన్యముగా ఫలములను చెప్పి యిప్పుడు 'ఫలహేతుః' అనుచో తున్నివృత్త్యాదివిశేషఫలములను చెప్పటచే పునరుక్తి కలుగదు. చుట్టి తున్నివృత్త్యాదిఫలముల స్వరూపమును నిషేధింపలేదు. ఆఫలములకు తాను హేతువని యనుసంధించుటమాత్రమే నిషేధింపఁబడినది గాన ఉపాయానుష్ఠానలోపము మున్నగుదోషములు కలుగవు.

* కర్మమునకును ఫలములకును తాను హేతువుగా నుండియు హేతువుగా దని యనుసంధించుట యెట్లు? ఆహేతుకమైనదానికి ఉపాయ మనుష్ఠింపనేల? చుట్టి ప్రయాసమెందుకు? అన్నచో, కర్మమునకును ఫలమునకును హేతువు గుణములని

సర్వేశ్వరుఁ డగునాయుదుఁగాని అనుసంధింపవలయునని మీఁదఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు అనుసంధించి కర్మముచేయుము. 'నేను యుద్ధము చేయను' అని నీవు మున్ను చెప్పినట్లు కర్మమును అనుష్ఠింపకుండుట యందు నీకు సంగము లేకుండుగాక-అనఁగా పూర్వోక్తప్రకారమున యుద్ధాదికర్మమునందే సంగ ముండుగాక యని యర్థము. 86

అవ. దీనినే మఱిత స్ఫుటముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

87

శ్లో॥ యోగస్థః కురు కర్మాణి సజ్గం త్యక్త్వా భవభ్యయః ।

సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే॥ 48

టీ. సేధనభ్యయ=అర్జునా, సజ్గం=ఆసక్తిని, త్యక్త్వా=విడిచి, సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః=ప్రాప్తియందును అప్రాప్తియందును, సమః=సమానుఁడవు, భూత్వా=అయి, యోగస్థస్యన్ = యోగమునం దున్నవాఁడ

కాని సర్వేశ్వరుఁడనికాని అనుసంధింపవలయునని మీఁదఁ జెప్పఁబడుచున్నది కాబట్టి యహేతుకత్వము లేదు. కాని, ఆత్మమాత్రము అందులకు హేతువుగాదని అనుసంధించుటచే అది దానిని అనుష్ఠింపలేదని ప్రసక్తి కలుగదా? యనవచ్చును. అయినను ఇచట అనుష్ఠించుటను అనుష్ఠింపమిగా భ్రాంతిచెప్పలేదు. అనుష్ఠించినవాఁడై యుండఁగా ఆట్టివాఁడు గాఁడని గ్రహించునట్లును విధింపలేదు. 'పరాత్మా తచ్చుత్తేః 'య ఆత్మానఃపత్యో యయతి' 'సర్వస్యచాహం హృని సన్నివిష్టః' ఇత్యాది శారీరకమాత్ర శ్రుతివృత్తులవలన ఆత్మయొక్క కర్మత్వము పరమాత్మకథీనమైనదని తెలియుచున్నది. మఱియు ఆత్మకుఁ గల కొన్ని కార్యములు త్రిగుణములచేఁ గలిగినవి కాని నానికి స్వరూపముచే నిర్ధించినవిగావు ఇట్లు ఆత్మచేయకార్యమునకు పరమాత్మాదులు హేతువులు పెక్కులుండఁగా ఆత్మయొక్కటే హేతువనుటయు, త్రిగుణములచే దానికే గలిగినవానిని స్వరూపముచే గలిగినవనుటయు, భ్రాంతిసిద్ధములుగాన యా రెంటిని ఇట నిషేధించి గుణములును సర్వేశ్వరుఁడును ఆత్మకార్యమునకు హేతువులుగా అనుసంధించుట చెప్పఁబడినది. ఇట్లు ఆత్మకు కర్మఫలముల హేతుత్వానుసంధానమును నిషేధించినను వానియొక్క స్వరూపమును నిషేధింపరాదుగాన 'ఇట్లు అనుసంధించి కర్మమును జేయుము' అని అనుష్ఠింపకుండుటయందు తగులు వలదని చెప్పి ఈయనుష్ఠింపమికి 'సయోత్యే' అన్న యర్థముని తొంటి కార్యమునే యుదాహరించి రని తెలియనది.

వై, కర్మాణి=యుద్ధాదికర్మములను, కురు=చేయుము, సమత్వం = సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సమానమైన మనస్సు గలిగియుండుటయే, యోగః (ఇతి) ఉచ్యతే=యోగ మని చెప్పబడుచున్నది.

తా. రాజ్యబంధుప్రిభృతులయందు సంగమును వదిలి, సిద్ధ్య సిద్ధులను సమముగాఁ గొనుయోగమునందు నిలిచి, యుద్ధాదికర్మముల నాచరింపుము. వాసియం దంతర్భూతములైన ఫలములగు జయము మొదలైనవి సిద్ధించినను సిద్ధింపకుండినను సమానమగు మనస్సు గలిగి యాకర్మములను జేయుము. సిద్ధ్యసిద్ధులయందలి యీ సమత్వము 'యోగస్థః' అని యిట *యోగ శబ్దముచే చెప్పబడినది. సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సమత్వరూపమైన చిత్తసమాధానమే యోగ మనబడును.

అవ. ఎందుల కిది మాటిమాటికిఁ జెప్పబడుచున్న దనఁగా చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనశ్చయః ।

88

89

బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః॥

49

టీ. హేధనశ్చయః=అర్జునా, బుద్ధియోగాత్ = బుద్ధియోగము కంటె (ఇతిరత్ = అన్వయమైన), కర్మ = కామ్యకర్మము, దూరేణ = మిక్కిలి, అవరంహి=తక్కువగదా; బుద్ధౌ=సమత్వబుద్ధియందు, శరణం = ఆశ్రయమును, అన్విచ్ఛ = కోరుము-ఆబుద్ధియందే వర్తింపుచునుట, ఫలహేతవః = ఫలాపేక్షతో కర్మములఁ జేయువారు కృపణాః=దీనులు.

* యోగ శబ్దమునకు పాతంజలయోగశాస్త్రమునందు 'యోగ శ్చిత్తవృత్తి నిరోధః' అనఁగా చిత్తసమాధాన మని చెప్పబడినది.

తా. ప్రధానఫలమును ద్యజించినదై, అవాంతరఫలముల సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సమమై యుండుబుద్ధియోగముతో చేయబడు కర్మముకంటె ఇతరమైన కామ్యకర్మము మిక్కిలి నికృష్టమయినది. పూర్వోక్తబుద్ధియోగముతోఁ గూడిన కర్మము నిఖిలసాంసారిక దుఃఖముల దొలగించి పరమపురుషార్థలక్షణమగు మోక్షమును బొందించును. ఇతర మైనది అపరిమిత దుఃఖరూప మగుసంసార మాను బొందించును. కాన రెంటికిని ఎక్కువతిక్కువలంబట్టి వైషమ్యము మిక్కిలిగానున్నది. కనుక కర్మముల నాచరించునపుడు అట్టి బుద్ధియందు వర్తింపుము. ఫలాపేక్షతో కర్మముల నాచరించువారు దీనులయిననిత్యసంసారు లగుదురు.

శ్లో॥ బుద్ధియుక్తో జహా తీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే ।

తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్॥ 50

టీ. బుద్ధియుక్తః = బుద్ధియోగముతోఁగూడినవాఁడు, ఇహ = ఈజన్మమునందు, సుకృతదుష్కృతే = పుణ్యపాపములను, ఉభే = రెంటిని, జహాతి = త్యజించుచున్నాఁడు, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, యోగాయ = సమత్వరూపమైన బుద్ధియోగముకొఱకు, యుజ్యస్వ = సిద్ధపడుము, కర్మసు = కర్మములయందు-కర్మము లాచరించునపు డనుట, యోగః = బుద్ధియోగము, కౌశలం = సామర్థ్యము-సామర్థ్యముచే సాధింపఁదగిన దనుట.

తా. బుద్ధియోగముతో కర్మముల నాచరించుపురుషుండు

90

అనాదికాలసంచితములును అనంతములును బంధహేతువులు నైన పుణ్యపాపకర్మములను రెంటిని ఇహమునందె త్యజించును. కాబట్టి సమత్వరూపమైన అట్టిబుద్ధియోగముకొఱకు నుద్వేగింపుము. బుద్ధియోగముతో కర్మములు చేయుటయే మిక్కిలిసామర్థ్యము. కాబట్టి సమత్వబుద్ధియుక్తఁడవు గమ్ము.

శ్లో॥ కర్మజం బుద్ధియుక్తాః హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః ।

91

91

జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్॥

51

టీ. బుద్ధియుక్తాః = బుద్ధియోగముతోఁగూడిన, మనీషిణః = వివేకజ్ఞులు, కర్మజం = కర్మమువలనఁ గలుగు, ఫలం = ఫలమును, త్యక్త్వా = విడిచి, జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః = జన్మమనెడిబంధనమునుండి బాత్తిగావిడువఁబడినవారగుచు, అనామయం = ఉపద్రవరహిత మగు, పదం = స్థానమును, గచ్ఛన్తిహి = పొందుచున్నారు గదా.

తా. బుద్ధియోగముతో కర్మముల నాచరించుజ్ఞానులు కర్మములవలనఁ గలుగు స్వర్గాదిశకలసాంసారికఫలములను త్యజించి వున్న జన్మమనెడిబంధములనుండి సవాసనముగా విడివడినవారై నిరుపద్రవమైన మోక్షపదవి నొందుదురు. ఇది ప్రసిద్ధమే గదా.

92

శ్లో॥ యదా తే మోహకలిలం బుద్ధి రవ్యతితరిష్యతి ।

తదా గన్తాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యశ్చ శ్రుతశ్చచ॥

52

టీ. తే = నీయొక్క, బుద్ధిః = బుద్ధి, మోహకలిలం = అజ్ఞానరూప మగుకలుషమును, యదా = ఎప్పుడు, అవ్యతితరిష్యతి = దాఁటఁగలదో, తదా = అప్పుడు, శ్రోతవ్యశ్చ (శ్రుతే) = వినవలసినయర్థముకొఱకును, శ్రుతశ్చచ (శ్రుతే) = వినినయర్థముకొఱకును, *నిర్వేదం = నిన్ను నీ నే నిరసించుకొనుటను, గన్తాసి = పొందఁగలవు.

తా. (ఇట్లు చెప్పఁబడినప్రకారమున కర్మమునందు వర్తించు

93

చున్నవాఁడవై అట్టివర్తనముచేఁ బాపములు పోఁగొట్టుకొన్నవాఁడ

* నిర్వేద మనఁగా తన్ను తాను నిరసించుకొనుట. ‘ఆప్తతములైనవారెంత చెప్పినను వినక త్యాజ్యములైనవనియందు మున్ను సంగము కలిగియు ఉపాదేయములైనవనిని ఇంకను చెలిసికొనకయు నే నున్నాఁడ నే యని నిర్వేదపడుట ఇట గ్రాహ్యము.

నగు) నీయొక్క చిత్తము (ఇంకను అత్యల్పఫలసంగమునకు పోతు భూతమై యుండు) దేహాత్మాభిమానరూపకాలువ్యమును ఎప్పుడు విశేషించి యతిక్రమించునో అప్పుడు అపస్తములగు మాబోలుల వలన నింతకుఁబూర్వము త్యాజ్యములుగా నీవు విననశలాదులకుఁ

94

గాను ఇంక వినఁబోవు అర్థమునకుఁగానును నిన్ను నీవే నిరసించు కొనఁగలవు.

అన, 'యోగేత్విహం శృణు' ఇత్యాదులచేఁ జెప్పఁబడినదియు ఆత్మయాథాత్మ్యాజ్ఞానపూర్వక మైనదియు బుద్ధివిశేషముచే సంస్కరింపఁబడినదియు నగు ధర్మానుష్ఠానమునకు ఉద్దేశ్యభూత మగు యోగ మనడిగలమును జెప్పుచున్నాఁడు.

95

శ్లో॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా ।

101

102

సమాధా వచలా బుద్ధిస్తదా యోగ మవాప్స్యసి॥ 53

టీ. శ్రుతివిప్రతిపన్నా=చినుటచేత విశేషముగా తెలిసికొనఁబడినదై, అచలా=ఏకరూపమయిన, తే = నీయొక్క, బుద్ధిః=ప్రజ్ఞ, సమాధా=మనస్సునందు, యదా=ఎప్పుడు, నిశ్చలా = చలింపనిదై, స్థాస్యతి=స్థిరముగ నుండునో, తదా = అప్పుడు, యోగం = ఆత్మైవ లోకనమును, అవాప్స్యసి=పొందఁగలవు.

96

97

తా. అపస్తము లగుమావలనఁ గలిగినవినికిచేత విశేషముగా గ్రహింపఁబడినదియు, (ఇతరము లగుసకలవస్తువులకును విజాతీయమును సజాతీయమునుగాక నిత్యమై నిరతిశయసూక్ష్మతత్త్వమైయుండునట్టి ఆత్మవిషయముగాఁగలదియు, కాబట్టి 'వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి

98

99

చేకా' అనునట్లు (తనంతట) చలింపక ఏకరూపముగా నుండునదియు

నగునీబుద్ధి, ఫలసంగరహితకర్మానుష్ఠానముచేత నిర్మలముగాఁ జేయఁ
 101 100

బడిననీమనస్సునందు ఎప్పుడు స్థిరముగా నిలుచునో, అప్పుడు నీవు
 యోగమును (అనగా ఆత్మవలోకనమును) బొందుదువు. దీని
 102

అభిప్రాయ మేమనిన - *శాస్త్రజన్యమైన ఆత్మజ్ఞానమును మున్నిడు
 కొని చేయఁబడు కర్మయోగము స్థితప్రజ్ఞత యనెడి జ్ఞాన
 నిష్ఠను గలుగఁజేయును. జ్ఞాననిష్ఠారూపమైన ఆస్థితప్రజ్ఞత యోగ
 మనెడి ఆత్మవలోకనమును సాధించు నని భావము. 100

ఆర్జున ఉవాచ :

అవ, ఇట్లు చెప్పఁగా, ఆర్జునుఁడు ఫలసంగరహితకర్మానుష్ఠాన
 రూప మైనకర్మయోగముచే సాధ్యమైనదియు యోగమునకు సాధన
 మైనదియు నగుస్థిత ప్రజ్ఞతయొక్క స్వరూపమును స్థితప్రజ్ఞనియొక్క
 అనుష్ఠానప్రకారమును నడుగుచున్నాఁడు.

ఆర్జున ఉవాచ :

103

శ్లో॥ స్థితప్రజ్ఞ స్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ ।

స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కి మానీత ప్రజేత కిమ్॥

54

టీ. కేశవ=కృష్ణా, సమాధిస్థస్య=సమాధియం దుండెడి, స్థిత
 ప్రజ్ఞస్య=జ్ఞాననిష్ఠునికి భాషా = స్వరూపవాచకశబ్దము, కా = ఏది-

* మొదట శాస్త్రశ్రవణముచేత తత్త్వజ్ఞానము (అనగా ఆత్మయొక్క నిజ
 స్వరూప మిట్టిది యనునెఱుక) కలుగుచున్నది. ఇదియే ఆత్మజ్ఞానము అనియు చెప్పఁ
 బడుచున్నది. పిదప రెండవది స్మృతిసంతతిరూపమగు ఉపాసనము-స్మృతిసంతతి
 యనగా ఎడతెగని స్మరణము-తైలధారవలె అనిచ్ఛిన్నముగా ఆత్మను స్మరించు
 చుండుట. ఈస్మృతిసంతతిరూపమైన యుపాసనమునకే స్థితప్రజ్ఞత, జ్ఞాననిష్ఠ,
 జ్ఞానయోగము అని మూఁడుపేళ్ళు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. పిదప మూడవది
 ఈయుపాసనమూలమునఁ గలుగు ఆత్మసాక్షాత్కారము. అనగా ఆత్మదర్శనము.
 దీనికే యోగమనియు పేరు. ఈమూడును జ్ఞానపూర్విభేదములని యెఱుంగునది.

అనగా మఱియు నేశబ్దముచేత వానిని నిర్దేశింపవచ్చును-వానిస్వరూప మెట్టిది యని యర్థము, స్థితధీః=ఆస్థితప్రజ్ఞుడు, కిం=దేనిని, ప్రథా పేత=పలుకును, కిం ఆసీత=ఎట్లు కూర్చుండును, కిం వ్రజేత = ఎట్లు నడచును-వానినడత మెట్టిది ?

తా. సమాధినిష్ఠుడై స్థిత ప్రజ్ఞత గలపురుషుఁ*స్వరూప మెట్టిది ? అతఁ డెట్టిభాషణాదులను చేయును ? ధ్యానముకొని కెట్టి ఆననాదులు గలిగియుండును ? (కిం గమనం కుర్యాత్) ఏమిటఁ బ్రవ ర్తించును ?

శ్రీ భగవానువాచ :

అవ. స్థితప్రజ్ఞతయొక్క పరిపాకమునకుఁగల నాలుగుదశలు రాఁగల నాలుగుశ్లోకములందు ఎరుగగా నిరూపింపబడుచున్నవి. అందు పూర్ణపరిపక్వ మగునాలుగవదశ వశీకరణసంజ్ఞ అనుపేరుగలది మీఁదిశ్లోకమునఁ జెప్పబడుచున్నది. మఱియు స్థితప్రజ్ఞుని స్వరూప మెట్టిది ? యను మొదటి ప్రశ్నమునకు సుత్తరముగా, వానివృత్తి విశేషమును జెప్పినయెడల వాని స్వరూపముగూడఁ జెప్పబడినదే యగును గనుక వానివృత్తి విశేషమును మొదట జెప్పచున్నాఁడు. 104

శ్లో॥ ప్రజహతి యదాకామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్ ।

ఆత్మన్యే వాత్మనా తుప్తః స్థితప్రజ్ఞ స్తగోచరే॥ ౧౦5

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, ఆత్మనా = ఆత్మనే యవలంబించినట్టి మనస్సుచేత, ఆత్మన్యేవ = ఆనందరూప మైనతనయాత్మయందే, తుప్తః=సంతోషించినవాడై, మనోగతాన్ = మనస్సునం దుండెడి,

*దేనియొక్క స్వరూపముగాని దానియొక్క వాచకశబ్దముచేత నిర్దేశింపబడు చున్నది గనుక నిందు స్థితప్రజ్ఞునికి వాచకశబ్దమేది యనుటచే వానిస్వరూప మెట్టిది అనునర్థము ఫలించుచున్న దని గ్రహ్యము.

సర్వాన్ = సమస్తమైన, కామాన్ = కోరికలను, యదా = ఎప్పుడు, ప్రజహతి = బాత్తుగ విడుచుచున్నాడో, తదా = అప్పుడు, స్థితప్రజ్ఞః = స్థితప్రజ్ఞ గలవాడని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా. అర్జునా, *ఎప్పుడును ఆత్మయే విషయముగాఁ గలిగి యుండునట్టి మనస్సుచేత అనందరూప మైన తనయాత్మయందే తృప్తి నొందినవాడై (అనఁగా ఆత్మయందే సంతోషించిన మనస్సుగల వాడై) ఆత్మప్రీతిచేత ఆత్మతప్ప తక్కినమనోరథము లన్నియు బాత్తిగా నెప్పుడు వదలుచున్నాడో, అప్పుడు స్థితప్రజ్ఞఁ డనబడు చున్నాడు. ఇదియే జ్ఞాననిష్ఠయొక్క కాష్ఠ-అనఁగా స్థితప్రజ్ఞ తయొక్క పూర్ణపరిపాకదశ, 105

అవ. ఈనాలుగవదశకంపై కొంచెము తక్కువపరిపాకముగల *మూడవదశను ఏకేంద్రియసంజ్ఞ అనుదానిని జెప్పుచున్నాడు.

106

శ్లో॥ దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాన్సుఖేషు విగతస్పృహః ।

వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీర్దుని రుచ్యతే॥ 56

టీ. దుఃఖేషు = దుఃఖ హేతువు లగువానియందు, అనుద్విగ్న మనాః = క్షోభమునొందని మనస్సు గలవాడను, సుఖేషు = సుఖ హేతువు లగువానియందు, విగతస్పృహః = స్పృహ లేనివాడను,

* నిరతిశయానందరూప మగునాత్మయే యద్వేష్యముగాఁ గలిగి దానియందే రమించుచుండు మనస్సు గలవానికిఁ దక్కిన యాయాపదార్థములందుఁ గలయాయా కోరిక లన్నియు మఱల మొలకెత్తికుండునట్లు సహసముగ శ్రుద్ధముగ నశించుచున్న వని భావము.

* ఉద్వేగస్పృహరాగాదులు నాలుగవదశకును మూడవదశకును సమానమే యైనను, ఈమూడవదశయందు జౌత్సుక్యమాత్రమును చూపఁజూలువిషయవాసన బూడిదబోనినిష్పవలె నొక్కొంత మిగిలియుండుటచే ఇది నాల్గవదశకంపైను వేఱగు చున్నది.

వీతరాగభయక్రోధః = ఆశ భయము క్రోధము లేనివాఁడును అగు, మునిః=ఆత్మమననశీలుఁడు, స్థితధీః (ఇతి)=స్థితప్రజ్ఞఁ డని, ఉచ్యతే= చెప్పబడుచున్నాఁడు.

తా. †ప్రియవస్తువిశ్లేషాదిదుఃఖములకు నిమిత్తము లై నట్టివి ప్రాప్తించినను వానివలన దుఃఖంపనివాఁడును, సుఖసాధనము లగునవి దగ్గఱ నుండినను వానియెడల పూర్వముండినస్పృహ లేనివాఁడును, రాగభయక్రోధములు లేనివాఁడును, ఆత్మమననశీలుఁడును నగు వాఁడు స్థితప్రజ్ఞఁ డనఁబడుచున్నాఁడు. ఉద్వేగస్పృహ రాగాదులు లేనివాఁడై సాక్షాత్కరింపఁబోవుచున్న యాత్మను మననము చేయుచు

107

నుండువాఁడు స్థితప్రజ్ఞఁ డని భావము. స్పృహ యనఁగా సామాన్య ముగా అనురాగము. రాగ మనఁగా కలుగనట్టివానియెడల స్పృహ.

108

ప్రియము లైనవి పాసిపోవుటకును, అప్రియము లైనవి వచ్చుటకును సూచకము లైన హేతువులను జూడఁగాఁ బుట్టునట్టిదుఃఖమే భయము ప్రియములపోకకును అప్రియములరాకకును హేతుభూతు లగునట్టి యితర చేతనులకు దుఃఖము కలిగించునట్టి తనమనోవికారమే క్రోధము. 109

అవ. మూఁడవదశకన్నఁ గొంతతక్కువపరిపాకము గల రెండవ దశను *వ్యతిరేకసంజ్ఞ అను పేరు గలదానిని జెప్పచున్నాఁడు.

† ప్రియవిశ్లేషాదులు ప్రాప్తించి లాభ పెట్టినపుడు కలుగునది దుఃఖము. అవి ప్రాప్తించునని శేవలనూచకము లగ పడినపుడు కలుగుదుఃఖము భయము.

* అపక్వములైన కిషాయములను పక్వములైన వానికంటె వేఱయినవిగాతలఁచి వానినిగూడఁ బక్వతను పొందించు దశయే వ్యతిరేకసంజ్ఞ యనఁబడును. ఇట పూర్వమే తన్ను అంటియుండు ప్రియులయొడ తానే స్నేహము చూపఁడనియు, వైవికముగా నడుచు ప్రాప్తించిన ప్రియసంశ్లేషాదులందు ఆభినందనాదులను చూపఁడనియు చెప్పఁ బడుటచే, అపక్వము లైన రాగాదులను పక్వము నేయఁగోరి స్నేహము, ఆభి నందనము, ద్వేషము అనెడి మనోవ్యాపారవిశేషములను వారింపుచున్నాఁడని

శ్లో॥ య స్సర్వ త్రానభిన్నహః తత్త్వ త్వాప్రిప్య శుభాశుభమ్ ।

110

నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రిజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥

57

టీ. యః=ఎవ్వడు, సర్వత్ర=అన్నిట-పీయములైనవానియందెల్ల, అనభిన్నహస్సన్ = స్నేహములేనివాడగుచు, తత్త్వ శుభాశుభం = ఆయా అనుకూల్యప్రాతికూల్యములను, త్వాప్రి = దైవికముగా పొందియు, న అభినందతి = సంతోషింపఁజూ, న ద్వేష్టి=ద్వేషింపఁజూ, తస్య = వానియొక్క, ప్రిజ్ఞా=జ్ఞానము, ప్రతిష్ఠితా=మిక్కిలి స్థిరమైనది.

తా. తన్ను సంబంధించి యున్న పీయములగువానియందంతటను స్నేహమువదిలి ఉదాసీనుఁడయి (తగులు లేనివాడై), దైవికముగా ప్రియసంయోగరూప మగుశుభ మైనను ప్రియవియోగరూపమైన యశుభమైనను గలిగినప్పుడును వాని ననుమోదించుట గాని ద్వేషించుట గాని లేకయు నుండునో అనఁగా అనుకూలమైనవి కలిగినప్పుడు ప్రశంసింపకయు, ప్రతికూలము లైనవి కలిగినపుడు నిందింపకయును దాసీనుఁడై యుండునో-అట్టివాఁడును స్థితప్రిజ్ఞుఁడు.

అవ. రెండవదశకన్న తక్కువపరిపాకము గల మొదటిదశను యతమానసంజ్ఞ అనుపేరు గలదానిని జెప్పచున్నాఁడు.

111

శ్లో॥ యదా సంహర తే చాయం కూర్మోఽజ్ఞానీప సర్వశః ।

ఇద్రియా ణీద్రియాథేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ 58

టీ. యదా=ఎప్పుడు, అయం=ఇతఁడు ఈయోగి, ఇద్రియాణి=విషయములను స్పృశించుటకు ఉద్యుక్తము లై యున్న చక్షురా

యర్థము. అనగా ఆరాగాదులను ఉదాసీనత్వముగాను సిద్ధప అనభినందనముగాను అద్వేషముగాను పక్షము నేయుచున్నాఁడని భావము. కాన యిది వ్యతిరేకసంజ్ఞ యగుచున్నది అవఁగా ఉదాసీనత్వాదులచే రాగ ద్వేషాదులను నివారించుచున్నాఁడని గ్రాహ్యము.

దీంద్రియములను, కూర్మః = తాఁబేలు, అఙ్గానీవః = కరచరణాద్యవయసములను వలె, సర్వశః = సమస్తవిధముల, ఇంద్రియాఞ్ఘోభ్యః = శబ్దాదివిషయములనుండి, సంహరతే = మఱలించుకొనుచున్నాఁడో, (తదా = అప్పుడు), తస్య = వానియొక్క, ప్రజ్ఞా = జ్ఞానము, ప్రితిస్థితా = మిక్కిలి స్థిరమైనది.

తా. * ఎపుడు చతురాదీంద్రియములు శబ్దాదివిషయములను దాఁచుటకు నుద్యోగించునో అపుడే, తాఁబేలు తన యవయవములను ముడిచి లోపలి కీడ్చుకొను తెఱఁగున, విషయములనుండి ఆ ఇంద్రియములను సర్వవిధముల మఱలించి మనస్సును ఆత్మయందు గట్టిగా నిలుపువాఁడుగూడ స్థితప్రజ్ఞుడు ఇట్లు స్థితప్రజ్ఞత ప్రారంభము మొదలుకొని పరిపాకము వఱకు నాలుగుదశలు గలదిగా నున్నది. * ఈ నాలు

* ఇచటవిషయములను దాఁక నుద్యుక్తము లైయుండునపుడే ఇంద్రియములను మరల్చుటకు జెప్పటచే, వార్ధకమునోగము మొదలైనవానిచేఁగలిగిన యశక్తిచేఁగాని నిద్రాదులచేఁగాని వానిని మరల్చుటగాదని తెలియునది. మఱియు ఉద్యుక్తమైనపుడే యనుటచే, తాఁక నన్నపుడేకాని తాఁకి యనుభవించిన వెనుకఁగాదనియు నూచితము. ఇంతేకాక కూర్మోపమానముచే తాబేలు తలఁచుకొన్నమాత్రమున తనయంగములను లోని కట్టు ఈడ్చుకొనునో ఆట్లే ప్రథమదశయందుండు స్థితప్రజ్ఞుడును విషయములనోఁగలియ సిద్ధముగా నున్న తనయింద్రియములను తలఁచినమాత్రమున వాని యన్నింటినుండి మరల్చుకొను లాభవము గలవాఁడై యుండు నని యెఱుంగునది. ఇట్లు మరల్చుటచే విలోకనశ్రవణాదిబాహ్యవ్యాపారములన్నియు లేనివాఁడై వాఁడు మనస్సును లోనున్న యాత్మయందు నెలకొల్పుచున్నాఁడు.

* మొదట బాహ్యేంద్రియములను విషయములనుండి మరల్చి బాహ్యవ్యాపారములను మాని మనస్సును లోనున్న యాత్మయందు నిలుపుటకు యత్నముచేయవలయును. ఇదియే యతమానసంజ్ఞ అను మొదటిదశ. ఇట్లు ఇంద్రియములు బలాత్కారముచే మరల్పఁబడినప్పటికిని శేషించియుండు రాగద్వేషాదిదోషములచేత కలుషితమైన మనస్సు వానిని మరల విషయములచేస నిగుడునట్లు పుర్రొల్పుటయే కాక తానును ఆత్మయందు నెలకొనుటకు ఆశక్త మగుచున్నది. కాబట్టి పక్షములుగాక మిగిలియున్న రాగాదులను మొదట ఉదాసీనత్వముగాను పిదప అనభినందనము మొదలైనవిగాను మాటునట్లు పక్షమునేయవలయును; అనగా నవి పూర్ణముగాఁ దొలగు

గింటిలో ముందు చెప్పబడిన యొక్కొక్క దశకును దాని వెనుక టిది సాధన మని యెఱుంగునది.

అవ. ఇప్పుడు జ్ఞాననిష్ఠను పొందుట కష్ట మనియు దానిని పొందునుపాయమును జెప్పచున్నాడు. 112

నట్లు ఉదాసీనత్వము మొదలైనవానిని చాలవలయును. ఇయ్యె వ్యతిరేకసంజ్ఞ అను రెండవదశ. ఇట్లు రాగాదులు పశ్యము లైనను (పూర్ణముగా నశించినను,) అనాది కాలమునుండి విషయముల ననుభవించుచుండినందువలన గలిగియున్న విషయవాసన మాత్రము విషయానుభవము నశించినను, తాను నశింపక ఆ విషయములయొడల జౌత్సుక్యమాత్రమును గలిగించి ఆత్మ ననుభవింపఁగోరు బుద్ధిని కలంచుచున్నది. అయినను, మొదట పురుషులను ద్వేషించునదిగానుండిన యొక యుపతికి నుందరాంగు డనునొక యావనపురుషునిఁ జూపఁగా నది వానిని జూచి పీడప వానియొడల తుష్టి గలదియై ట్లగునో అట్లే, యాబుద్ధికి నిరతిశయానందరూప మగు నాత్మను జూపి రానురాను దానియందు మిక్కిలి శుష్టి గలుగఁజేసి యాశుష్టియొక్క పటిమచేత బాహ్యవిషయ వాసనాసమామామును అది గలుగఁజేయు జౌత్సుక్యమును నిర్మూలము చేయఁబూనవలయును. ఇందులకు స్మరింప నలవికాని బహుదీర్ఘ కాలము పట్టును. ఇట్టి పూనిక గలదియై ఏకేంద్రియసంజ్ఞ అను మూడవదశ. ఇట్లు ఆత్మరతిచేత సమస్త వాసనలును నశించి తుదకు జౌత్సుక్యముమాత్ర మయినను గలుగకపోఁగా పరమవైరాగ్యయుక్తమై వశీకరణసంజ్ఞ అను షేరు గలిగిన నాలుగవదశ కలుగు చున్నది. ఇయ్యె శ్లితప్రజ్ఞతయొక్క పూర్ణపరిపాకదశ. ఈదశయే యోగము అనెడి ఆత్మావలోకనమును సాధించుచున్నది. ఆత్మావలోకనమే పరంపరగా నిరతిశయ పురుషార్థరూపమగు మోక్షమునకు సాధన మగునని మీఁద తెలుపఁబడును. కామ ములు కామములుగా కనఁబడకుండుట; అట్లే కనఁబడుచుండినను వానియందు సంగము లేకుండుట; సంగలేశముతో వాని ననుభవించుచుండినను అతిశ్నేహము లేకుండుట; అనురాగము మిక్కిలిగా నుండినను దానిని నిరోధించుటకై తొడిఁబడుట; అని కాష్ఠాదశ మొదలుగాఁ గల నాలుగు అవస్థలకును వరుసగా వైషమ్యము తెలియునది.

54-వ శ్లోకమున శ్లితప్రజ్ఞాని స్వరూపాదులను గుఱించిన నాలుగు ప్రశ్నములకు క్రమముగా ఉత్తరము లెట్లనఁగా-ఆత్మరతిత్వమే వానిస్వరూపము. 'ఆచ్యర్యవ ద్వదతి' అనునట్లు ఆత్మను గుఱించిన భాషణమే వాని భాషణము. ఆత్మానుసంధా నమే వానియాసనము. ఆత్మప్రాప్తికొఱ కై న ప్రవృత్తియే వానిప్రజనము (నడత) అని యెఱుంగునది.

శ్లో॥ విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః |

రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే |

59

టీ. నిరాహారస్య = ఆహారము లేని, దేహినః = పురుషునికి, విషయాః = శబ్దాది విషయములు, రసవర్జం = విషయరాగము లేని, వినివర్తంతే = నివర్తించుచున్నవి, రసః అపి = రాగముగూడ, పరం = ఉత్తమమైన ఆత్మస్వరూపమును, దృష్ట్వా = చూచినపిదప, అస్య = ఈవానికి, నివర్తతే = నివర్తించుచున్నది.

తా. ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరల్చుకొన్న పురుషునకు విషయానుభవము నివర్తించినను, విషయముల యందలి రాగము మాత్రము వదలదు. సుఖరూపము లైన విషయములకంటె సుఖతర మగు ఆత్మస్వరూపమును గనుఁగొన్నపిదప, ఆవిషయరాగముగూడ నివర్తించును. (అనఁగా, విషయానుభవము నివర్తించినను విషయరాగముమాత్రము ఆత్మదర్శన మగునఱకు నివర్తించదు. అది ఆత్మదర్శనమైననే నివర్తించు నని భావము.)

అన, ఆత్మదర్శనము కలుగక విషయరాగము నివర్తించదు. విషయరాగము నివర్తించకున్న ఇంద్రియములను జయించుట కష్టమనుచున్నాడు.

శ్లో॥ యతతో హ్యపి కౌన్తేయ పురుషస్య విపశ్చితః |

ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసథం మనః :

60

టీ. హేకౌన్తేయ = అర్జునా, యతః అపి = ప్రయత్నము చేయుచున్నవాడైనను, విపశ్చితః = శాస్త్రజన్యహేయోపాదేయ వివేకజ్ఞానము గల, పురుషస్య = పురుషునియొక్క, ప్రమాథీని = కలఁచునట్టిబలవంతము లైన, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు, మనః = విషయా

స క్తమైన మనస్సును, ప్రగుభం=బలాత్కారముగా, హరన్తిహి=ఆకర్షించుచున్నవిగా, విషయములందు బంధించుచున్నవి అనియర్థము.

తా. ఆత్మదర్శనము లేక విషయరాగము నివర్తింపదు. విషయరాగము నివర్తింపకుండునపుడు విద్వాంసుఁడైనపుడును, ఆత్మదర్శనముకొఱకు ఎంతప్రయత్నియు చేయుచుండినను, వాని విషయరాగమే ఇంద్రియములకు బలము కావున దానిచే బలవంతములైన ఇంద్రియములు వానిమనస్సును మిక్కిలి కలంచుచు దానిని ఆత్మయందు నెలకొనసక బలాత్కారముగా లాగుచున్నవి; కాన ఆత్మదర్శనము లేకపోవుచున్నది. ఇట్లు ఇంద్రియజయము ఆత్మదర్శనము చేతనే కలుగునదై యున్నది. ఆత్మదర్శనము ఇంద్రియజయముచేతనే కలుగునదై యున్నది. ఈ అనోన్యన్యత్రయణమువలన జ్ఞాననిష్ఠను పొందుట కష్ట మగుచున్నది.

అన. విషయరాగమువలన ఇంద్రియములు బలవంతములై మనస్సును మిక్కిలి కలంచుచు దాని కాత్మదర్శనము కలుగనట్లు చేయుచున్నవి. కావున ఇంద్రియములను జయించిననే ఆత్మదర్శనము కలుగును. మఱియు, ఇంద్రియజయము కొఱకు ఆయింద్రియములకు బలము కలుగఁజేయు విషయరాగము నివర్తింపవలయును. విషయరాగమో 'రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే' అనునట్లు ఆత్మదర్శనముచేతనే నివర్తించును. ఇట్లు ఆత్మదర్శనముచేత రాగ నివృత్తియు దానిచే ఇంద్రియజయమును కలుగుచున్నది. అనఁగా ఆత్మదర్శనముచే ఇంద్రియజయము కలుగునని యేర్పడుచున్నది. ముందు ఇంద్రియజయముచే ఆత్మదర్శనముకలుగునని చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు ఆత్మదర్శనముచే ఇంద్రియజయము కలుగునని చెప్పఁబడినది. ఇట్లు రెండును ఒకటినొకటి యాశ్రయించియుండుటచే ఒకటి లేక మఱియొకటి కలుగఁజాలదు. రెండును ఏకకాలమున కలుగనేరదు. ఇట్లే రెంటియొక్క అనోన్యన్యత్రయణమువలన ఏచే జ్ఞాననిష్ఠ కలు

గుట కష్టము కాఁగా దానిని పొందుటకు వేఱొకనులతోపాటుమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః ।

పశే హి య స్వేద్వియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ 61

టీ. తాని సర్వాణి=వానినన్నిటిని, సంయమ్య=వశపఱచుకొని యుక్తః=సమాధి గలవాఁడును, మత్పరస్సన్=నాయం దాన క్తమైన మనస్సు గలవాఁడు నగుచు, ఆసీత=ఉండవలయును, యస్య=ఎవ్వనియొక్క, ఇన్ద్రియాణి = మనస్సు మొదలగు ఇంద్రియములు, పశే = తనవశమునందు, (వర్తన్తే=ఉన్నవో), తస్య = వానియొక్క, ప్రజ్ఞా=జ్ఞానము, ప్రతిష్ఠితా=మిక్కిలి స్థిరమయినది.

తా. (స్థితప్రజ్ఞతకు ఇంద్రియజయము కావలయును, ఇంద్రియజయము ఆత్మదర్శనము లేక ప్రత్యేకముగా కలుగదు. మఱి అన్యోన్యాశ్రయాదిదోషములును కలుగుచున్నవి. ఈ దోషముల నెల్ల పరిహరించుటకును, ఇంద్రియజయము ప్రత్యేకముగా కలుగుటకును ఉపాయ మేమన); విషయరాగముతోఁ గూడిన వగుటచే జయింపరాని వగునింద్రియములనెల్ల ఆత్మదర్శనము లేమినిబట్టి పూర్ణముగా జయింపకపోయినను, వానిని విషయస్వర్గము మానునంతవఱకు నను అణచి విషయములపట్టునుండి మనస్సును కొంత విడిపించి,

115

దానిని చేతస్సునకు శుభాశ్రయభూతుఁ డగునాయందు నిలిపి లయించునట్లు చేయవలెను. మనస్సును నాయందు నిలుపఁగా* 'యథాగ్ని రుద్ధతశిఖః కక్షం దహతి సానిలః । తథాచి తస్థితో విష్ణు ర్యోగినాం సర్వకిల్బిషమ్॥' (అనఁగా, గాలితోఁ గూడి పేర్చినజ్వాలలు గలిగి యుండునగ్ని యెండినగడ్డి నెల్లు కాల్చునో అట్లే యోగుఁడ౯హృదయమునందు నెలకొనియుండు విష్ణువు వారియొక్క సకలపాపములను

* విష్ణుపురాణం. ౬. ౭.౭౪; గారుడపురాణం. పూర్వ. ౨౨౨-౧౬.

గాల్చివైచును) అనునట్లు, ఆమనస్సు, పుటమునందుఁ బెట్టినబంగార

116

మువలె, దోషములెల్ల దగ్ధము లగుటచే నిర్మలముగాఁ జేయబడి నదై, విషయరాగము తొలఁగుటంబట్టి, తాను ఆత్మదర్శనము లేకయె యింద్రియములను వశముచేసికొనును. అంత 'వశేహి యస్యేంద్రి యాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా' అన్నట్లు ఇంద్రియములను వశముచేసి కొన్నమనస్సు ఆత్మదర్శనమునకుశక్తి గలదగును. ఈ యుపాయము చేత ఆత్మదర్శనము లేకయే ప్రత్యేకముగా నింద్రియజయము గలుగుట వలన అన్యోన్యాశ్రయణదోషము లేకపోవును. ఆయింద్రియజయము చేత స్థితప్రజ్ఞతయు సిద్ధించును. ఇట్లు స్థితప్రజ్ఞత కలుగఁగా ఆత్మావ లోకనరూపమైన యోగము సులభమై యుండును అని భావము. దీనిచే "కి మాసీత" అను వ్రతము కుత్రరము చెప్పబడినది. 117

అవ. మనస్సును నాయం దుంపక స్వప్రయత్నాధిక్యముచేతనే ఇంద్రియజయము గావింపఁగోరువాఁడు మిక్కిలి చెడిపోవు నని చెప్ప చున్నాఁడు.

స్తో॥ ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సద్గస్తే ఘాపజాయతే ।

సక్తా త్సజ్జాయతే కామః కామాత్ క్రోధోఽభిజాయతే ॥

క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహస్సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః ।

స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రవిణశ్యతి ॥ 63

టీ. విషయాన్=శబ్దాదివిషయములనే, ధ్యాయతః=చింతించు చున్న, పుంసః = పురుషునకు, తేషు=ఆ విషయములయందు, సక్తః= సంగము-రాగము, ఉపజాయతే=అధికముగా కలుగుచున్నది - వృద్ధి యగుచున్నది, సక్తాత్=విషయానురాగమువలన, కామః=కామము, సజ్జాయతే=పుట్టుచున్నది, కామాత్ = కామమువలన, క్రోధః=కో పము, అభిజాయతే=పుట్టుచున్నది, క్రోధాత్=కోపమువలన, సమ్మోహః=అవివేకము భవతి=కలుగుచున్నది, సమ్మోహాత్=అవివేకము

వలన, స్మృతివిభ్రమః=మఱపు, (భవతి=కలుగుచున్నది), స్మృతిభ్రంశాత్=మఱపువలన, బుద్ధినాశః=నశించుట (భవతి=కలుగుచున్నది), బుద్ధినాశాత్=ఆవ్యవసాయము చెడిన సీతువువలన, ప్రణశ్యతి=నశించుచున్నాడు.

తా. (విషయరాగమును నిరసింపకయు, దానిని నిరసించుకొను మనస్సును నాయందు నుంపకయు, నుండుపురుషుడు స్వప్రయత్నముచేత నింద్రియముల నెంత యడంచి యుండినను అనాది పాపవాసనచేత విషయధ్యానము వానికి తప్పక కలిగియుండును), ఇట్లు విషయములను ఇంద్రియములచేత స్పృశింపకుండినను వానిని మనస్సుచేత మాత్రము ధ్యానించుచుండు పురుషునికి పూర్వము వదలినవిషయసంగము మరల మిక్కిలి అధికముగా కలుగును. ఆసంగమువలన కామ ముదయించును. కామ మనఁగా *సంగముయొక్క విపాకదశ-పురుషుడు ఏదశను బొందఁగా విషయములను అనుభ

* సంగమునకును కామమునకును భేదము లేదు; చందు నొకటిగో. కనుక 'సంగా త్సంజాయతే కామః' అన్నట్లు ఒకటినుండి మరొకటి పుట్టుట యెట్లు? అని శంక గాఁగా కామమనఁగా సంగముయొక్క విపాకదశ అని చెప్పిరి. అనఁగా సంగము ఒకానొకపరిపాకమును జెంది కామమగుచున్నదని యర్థము. ఇట్లు దానిని 'సంగముయొక్క విపాకదశ' అని సామాన్యముగా చెప్పుటచే దాని విశేషకారము లేటపడనందున 'ఏదశను..అని కామము' అని విశదీకరించిరి. మఱియు కామము సర్వదా శ్రోధమునకు పాతవు గానేరదు. అది తనకు విషయమైనది సన్నిహితము కానపుడే కోపమును బుట్టించును. కాన 'విషయమైనది సన్నిహితముకానిచో,' అనఁబడినది. కోపము కామమునకు ప్రతిబంధకభూతు లైన పుషుషులనుగూర్చి మాత్రమే కలుగునదికాదు; అప్పుడు శృత్యాకృత్యములు తెలియకుండును గాన ఎదురుపడ్డవారి నందఱునుగూర్చియు కలుగునది. కావుననే 'సన్నిహితు లైనవారిని' అనఁబడినది. శ్రోధమువలన సమ్రాహము కలుగుటచే దానివలన నిది యుక్తము అది అయుక్త మని చూడక అన్నియును జేయును గావుననే ఆత్మదర్శనార్థము తాను ఆరంభించియుండు ఇంద్రియజయోద్యుపాయములను మఱచిపోవును. ఉపాయములను మఱచిపోఁగా ఆత్మజ్ఞానముకొనుట వానిని అనుష్ఠింపవలయు ననుబుద్ధి (అనఁగా నిశ్చయము) నశించును అని భావము.

వింపక యుండఁజాలఁడో యది కామము. కామము వర్తించుచుండు

118

నపుడు దానికి విషయమైనది సన్నిహితముకానిచో సన్నిహితులైన పురుషులను జూచి 'వీరిచేత నాయుష్టము గొట్టువడినది'

119

అని కోపము పుట్టును. కోపమువలన సమ్మోహము పుట్టును. సమ్మోహమునఁగా నిది చేయుఁదగినది యిది చేయుఁదగనిది యనువివేకములేమి. అట్టివివేకము లేమిచే అన్నిటిని జేయును. మఱియు దానివలన ఆరంభింపఁబడిన యింద్రియజయము మొదలగు యత్నములందు మఱపు పుట్టును. మఱపువలన ఆత్మజ్ఞానార్థము చేయుఁబడినవ్యవసాయము

120

చెడును. దానివలన మఱల సంసారమున మునిగి నశించును.

121

శ్లో॥ రాగ ద్వేషవియుక్తైస్తు విషయా నిన్ద్రియై శ్చరన్ ।

122

ఆత్మవత్త్యై ర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి ॥ 64

టీ. రాగ ద్వేషవియుక్తైః=రాగ ద్వేషరహితము లయినవియు, ఆత్మవత్త్యైః=తనకు స్వాధీనము లయినవియు నగు, నిన్ద్రియైః=ఇంద్రియములచేత. విషయాన్ = విషయములను, చరన్ = తిరస్కరించి వర్తించుచున్న, విధేయాత్మా = స్వాధీనమగు మనస్సు గలవాఁడు, ప్రసాదం=మనోనిర్మలత్వమును, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. (ముందు చెప్పఁబడినప్రకారమున సర్వేశ్వరుఁడును చిత్తమునకు శుభాశ్రయభూతుఁడు నగు నాయందు తనమనస్సునుంచి, అట్లుంచుటచే నకలసాపములును దహింపఁబడఁగా సాపవారనామూలములగు) రాగ ద్వేషములు వీడినవియు అట్లు వీడుటచే దనకు వశములైనవియు నగు తనయింద్రియములచేత విషయములను తిరస్కరించి (అదరింపక) వర్తించువాఁడు మనస్సును వశపఱచుకొని ప్రసన్నతను

బొందుచున్నాడు. (అనఁగా నిర్మలాంతఃకరణము గలవాఁ డగును.)

దీనిచే 'వ్రజేత కిం' అను ప్రశ్నమునకు త్తరము చెప్పబడినది.

ఇట్లు రాగద్వేషవియోగముచే ఇందియజయమును, ఇంద్రియజయముచే మనోజయమును, మనోజయముచే నాశ్మదర్శనమునకు వలయు మనోవైర్మల్యమును గలుగుచున్న దని గ్రాహ్యము.

శ్లో॥ ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని ర స్యోపజాయతే !

ప్రసన్నచేతసో హ్యశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే॥

65

టీ. హి=ఎందుచేత, ప్రసన్నచేతసః-ప్రసన్న = తేటపడినట్టి, చేతసః = మనస్సు గలవానియొక్క, బుద్ధిః = శుద్ధాత్మ విషయమైన బుద్ధి, ఆశు=శీఘ్రముగా, పర్యవతిష్ఠతే=స్థిరముగా నిలుచుచున్నదో, (అందువలన), ప్రసాదేసతి = మనస్సునకు నిర్మలత్వము కలుగుచుం డఁగా, అస్య=వీనియొక్క, సర్వదుఃఖానాం = సమస్తదుఃఖములకు, హానిః=నాశము, ఉపజాయతే=కలుగుచున్నది

తా. అట్టి యీపుడుఘనియొక్క మనస్సు ఆత్మదర్శనమునకు ప్రతిబంధకములైన దోషములన్నియుఁ దొలగి, ప్రసన్నముకాఁగా, అప్పుడే శుద్ధాత్మవిషయమగుబుద్ధి శీఘ్రముగా స్థిరపడుచున్నది. ఇట్లు మనఃప్రసాదము ఆత్మదర్శనమునకు హేతువగుటంబట్టి దానిచే ప్రకృతి సంసర్గమువలన జనించినసమస్తదుఃఖములకును నాశము కలుగు చున్నది.

శ్లో॥ నాస్తి బుద్ధి రయక్తస్య న చాయక్తస్య భావనా !

న చాభావయత శ్శాన్తి రశాన్తస్య కుత స్సుఖమ్॥

66

టీ. అయక్తస్య = యోగము లేనివానికి, బుద్ధిః = శుద్ధాత్మ విషయమగుప్రజ్ఞ, నాస్తి=లేదు-సిద్ధింపదు. అయక్తస్య=అట్టివానికి, భావనాచ=ఆత్మస్వరూపమును మననముచేయుటయు, నాస్తి=లేదు.

అభావయతః = ఆత్మధ్యానము లేనివానికి, శాన్తిః = విషయస్పృహ నివృత్తి, నాన్తి = లేదు. అశాన్తస్య = విషయములయం దాశ నివర్తింపని వానికి, సుఖం = సుఖము-నిత్యనిరతిశయసుఖప్రాప్తి, కుతః = ఎక్కడిది ?

తా. నాయందు మనస్సును సన్న్యసింపక స్వప్రియత్నము చేతనే ఇంద్రియనిగ్రహము చేయఁబూనినవానికి ఒకప్పుడును శుద్ధాత్మవిషయ మగుబుద్ధి సిద్ధింపదు. కావుననే వానికి ఆత్మమననముం గలుగదు. శుద్ధాత్మస్వరూపమును మననము చేయనివానికి విషయములయందలిస్పృహ నివర్తింపదు. విషయాభిలాష వదలనివానికి *నిత్యనిరతిశయసుఖప్రాప్తి యెక్కడిది ? 123

అవ. చెప్పబడినప్రకారమున ఇంద్రియజయము గావింపని వానికి కలుగునట్టియనర్థమును మరలఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యస్మిన్ నోనువిధీయతే ।

త దస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయు ర్నావ మి వామ్యసి॥ 67

టీ. చరతాం = ప్రవర్తించుచున్న, ఇన్ద్రియాణాం = ఇంద్రియములయొక్క, (వర్తనం = వృత్తిని), అను = అనుసరించి, యత్ = నీ, మనః = మనస్సు, విధీయతే = వర్తిల్లఁజేయఁబడుచున్నదో, తత్ = ఆమనస్సు, అస్య = వీనియొక్క, ప్రజ్ఞాం = ఆత్మస్వరూపమునం దాసక్తమైనబుద్ధిని, అమ్యసి = నీటియందు, నావం = ఓడను, వాయురివ = వాయువువలె, హరతి హి = ఆకర్షించుచున్నదిగాదా.

తా. పురుషుఁడు తనమనస్సును ఆయావిషయములయందు వర్తించుచున్న యింద్రియముల పోకడలవెంబడిఁ బోవనిచ్చెనేని, అట్టిమనస్సు, నీటియందు నడపఁబడుచున్న యోడను పోలికూలమగు

*ఆశాంతులకే స్వర్గాదిసుఖములు లభించును. శాంతులు ఆట్టిసుఖములను గోరుటలేదు. కావున నిట శాంతివలనఁ గలుగుసుఖము స్వర్గాదిసుఖముగాక నిత్య నిరతిశయ మైనమోక్షసుఖమే యగు నని తెలియవది.

వాయువు బలాత్కారమున వేటుదెసకుఁ గొనిపోవునట్లు. శుద్ధాత్మ
స్వరూపమునం దాసక్త మగువానిబుద్ధిని వేటుచోటికిఁ గొనిపోవు
చున్నది. (అనఁగా విషయాసక్తముగఁ జేయుచున్నది అని యర్థము)

125

శ్లో॥ తస్మాద్ద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః ।

ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ 68

టీ. తేమహాబాహో=భుజబలముగల అర్జునా, తస్మాత్ =
ఆ సోతువునలన, యస్య=ఎవ్వనియొక్క, ఇన్ద్రియాణి=ఇంద్రియములు,
ఇన్ద్రియార్థేభ్యః=విషయములనుండి, సర్వశః = అన్నివిధములచేత,
నిగృహీతాని=నియమింపబడినవో, తస్య=వానియొక్క, ప్రజ్ఞా =
ఆత్మజ్ఞానము, ప్రతిష్ఠితా=మిక్కిలి స్థిరమయిన దగుచున్నది.

జా. (ముందు చెప్పబడినప్ర)కారమున మనస్సునకు శుభా
శ్రియఁడనగునాయందు నుంపబడిన మనస్సు గలవాఁడగులచే)
ఎవ్వఁడు తన యింద్రియములను విషయములనుండి సమస్తవిధముల
నివర్తింపఁజేయునో వాఁడే స్థితప్రజ్ఞఁడు.

అవ. ఇట్లు ఇంద్రియముల నడంచి ప్రసన్న మగుమనస్సు
నొందినవాని కగుసిద్ధిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ ।

యస్యాం జాగర్తి భూతాని సా నిశా పశ్యంతో మునేః॥ 69

టీ. సర్వభూతానాం=రమస్తప్రాణులకు, యా=ఆత్మవిషయ
మైన ఏబుద్ధి, నిశా = రాత్రియో. రాత్రివలె అప్రకాశ మైనదో,
తస్యాం=ఆత్మవిషయ మయిన ఆబుద్ధియందు, సంయమీ=ఇంద్రియ
ముల నడంచినవాఁడు- ప్రసన్నమనస్కుఁ డగు యోగి, జాగర్తి =
జాగరూకుడుగా నుండును, యస్యాం=శబ్దాదివిషయమైన ఏబుద్ధి
యందు, భూతాని=ప్రాణులు, జాగర్తి = జాగరూకులై యుందురో,

సా=శబ్దాదివిషయ మగు నాబుద్ధి, పశ్యతః=ఆత్మావలోకనము చేయుచున్న, మునేః=ఆత్మమననశీలునికి, నిశా=రాత్రి-రాత్రివలె అప్రకాశమయ్యుండును.

తా. (ఆత్మవిషయ మగుబుద్ధియే ఆత్మను కనుఁగొనుటకు సాధనము.) సర్వప్రాణులకు ఆ బుద్ధి రాత్రివలెఁ బ్రకాశింపకుండును కాబట్టి వా రాత్మను కనుఁగొనఁజాలరు. అయినను ఆబుద్ధి ప్రసన్నమగుచుఁ డగువానికి పగటివలెఁ బ్రకాశించుచుండుటచే వాఁడు మేలుకొని దానిమూలమున ఆత్మను కనుఁగొనుచుండును. ప్రాణులు శబ్దాదివిషయమగుబుద్ధియుండు మెలఁకువ గలిగియుండురు-అనఁగా వారి కదియే ప్రకాశించుచుండును. ఆత్మదర్శనము సేయుచుండు మునికన్న నో అది రాత్రివలె అప్రకాశమైయుండును. (సర్వప్రాణులకు బుద్ధి ఆత్మవిషయమై యుండనేరక శబ్దాదివిషయమై యుండుననియు, మునికి బుద్ధి శబ్దాదివిషయమై యుండనేరక ఆత్మవిషయమై యుండు ననియును భావము.) 126

127

శ్లో॥ ఆపూర్వమాణం మచలప్రతిష్ఠం

సముద్రమావః ప్రివిశన్తి యద్వత్ ।

తద్వత్ తామా యం ప్రివిశన్తి సర్వే ।

స శాన్తి మాప్నోతి స కామకామీ॥

70

టీ. ఆపూర్వమాణం = అంతట తనంతనె పూర్ణమై యున్నదియు, అచలప్రతిష్ఠం = చలంపవిస్థితి గలదియు సముద్రం = సముద్రమును, ఆవః = నదీజలములు, యద్వత్ = ఎట్లు, ప్రివిశన్తి = చొచ్చుచున్నవో, తద్వత్ = అట్లు, సర్వే = సమస్తములయిన, కామాః = కోరికలు = శబ్దాదివిషయములు, యం = ఏయోగిని, ప్రివిశన్తి = చొచ్చుచున్నవో - ఏజితేంద్రియని యింద్రియములకు గోచరించుచున్నవో, సః = వాఁడు,

శాన్తిం=శాంతిని, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాడు, కామకామీ = విషయాశక్తుఁ డగువాఁడు, స (ఆప్నోతి)=శాంతిని పొందెడు.

తా. తనంతటనే పూర్ణమై యుండు సముద్రము, సదీజలములు ప్రవేశించినను ప్రవేశింపకపోయినను, ఎట్లు కలంపబడక, యే విశేషమునుగాని పొందక, యేకరూపముగా నుండునో, ఆ తెఱఁగుననే యెవఁడు తనయిందియములకు శబ్దాది విషయములు గోచరములై నను కాకున్నను, ఆత్మావలోకన తృప్తుఁ డగుటచేత తాను ఏవికారమును బొందకయుండునో, వాఁడే శాంతిని బొందును. శబ్దాదులచే వికారము నొందువాఁడు ఒకప్పుడుగాని యాశాంతిని బొందఁడు. 128

శ్లో॥ విహాయకామాన్ యస్సర్వాన్ పుమాంశ్చరతి నిస్సృహః ।

నిర్మమో నిరహఞ్ఞాః స్స శాన్తి మధిగచ్ఛతి ॥ 71

టీ. యః=న, పుమాన్ = పురుషుఁడు, సర్వాన్=సమస్తములగు, కామాన్=కోరికలను-శబ్దాదివిషయములను, విహాయ=విడిచి, నిస్సృహః=ఆశ లేనివాఁడును, నిర్మమః=మమత లేనివాఁడును, నిరహఞ్ఞాః = దేహమునం దాత్మాభిమానము లేనివాఁడును నై, చరతి=వర్తించుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు శాన్తిం = శాంతిని, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఏపురుషుఁడు శబ్దాదిరమస్త విషయములను పరిత్యజించి, వానియందు అభిలాష లేనివాఁడును దేహబంధువులయెడ మమత లేనివాఁడును నై, ఆత్మ కానట్టి దేహమునం దాత్మాభిమానము లేకయు వర్తించునో, వాఁడు ఆత్మదర్శనముచేత సమస్తదుఃఖ నివృత్తిని బొందును. 129

శ్లో॥ ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నైనాం ప్రపాప్యవిముహ్యతి ।

స్థిత్యాస్యా మస్తకాలేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణ ముచ్ఛతిః ॥ 72

ఇతి శ్రీ భగవద్రీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాంఖ్యయోగోనామ

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణేనమః.

—...—

టీ. హేపార్థ = అర్జునా, ఏషాస్థితిః = కర్మానుష్ఠానమండలి
యీస్థితి-అనంగా జ్ఞానకావ్య, బ్రాహ్మీ = బ్రహ్మప్రాప్తికి హేతు
వైనది, ఏనాం = ఈస్థితిని, ప్రాప్య = పొంది, న విముహ్యతి = మోహముఁ
జెందఁడు-మరల సంసారమును బొందఁడనుట, అంతకాలే అపి =
చరమవయసునం దయినను, అస్యాం = ఈ స్థితియందు, స్థిత్యా = ఉండి,
నిర్వాణం = సుఖరూప మైన బ్రహ్మను తనయాత్మను, ఋచ్ఛసి = పొందు
చున్నాఁడు.

తా. ఈస్థితి (అనంగా ఆత్మనిత్యత్వజ్ఞానపూర్వకమై స్థిత
ప్రజ్ఞత నుద్దేశ్యముగాఁ గలదై యొప్పు ఫలసంగరహితకర్మాను
ష్ఠానము) బ్రహ్మప్రాప్తికి హేతువు. ఇట్టి కర్మస్థితిని బొందిన మనుఁ
జుఁడు మరల సంసారమును బొందఁడు. అంతిమవయసునందేనియు
నిట్టిజ్ఞానము గలిగెనేని నిర్వాణమయ మగు బ్రహ్మమును (అనంగా
సుఖైకస్వరూప మగునాత్మను) బొందుచున్నాఁడు.

131 ఇట్లు ఆత్మయాథాత్మ్యమును, యద్ధ మనెడు కర్మము
ఆ యాథాత్మ్యమును బొందుటకు సాధన మగుటయును ఎఱుగక,
శరీరమే యాత్మయను భ్రమముచే మోహితుడై, యా మోహ
ముచే యద్ధమునుండి మరలినట్టివానికి మోహము శమించుకొనుటకు
నిత్యమైన యాత్మనుగూర్చిన సాంఖ్యబుద్ధియు, ఆ బుద్ధిని మున్నిడు
కొన్నదియు, అసంగకర్మానుష్ఠానరూప మగు కర్మయోగమును

గూర్చినదియు, స్థితప్రజ్ఞతకును (అనగా జ్ఞానయోగమునకును) యోగమునకును (అనగా ఆత్మదర్శనమునకును) సాధనమైనదియు నగు యోగబుద్ధియును ద్వితీయాధ్యాయమందు చెప్పబడినది. ఆవిషయమే 'నిత్యాత్మానజ్ఞకశ్చేహ గోచరా సాంఖ్యయోగధీః | ద్వితీయే స్థితధీలక్షా పోక్తా తన్మోహశాస్త్రయే' అని గీతార్థసంగ్రహమున చెప్పబడినది.

ఇది యుపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు శ్రీ భగవద్గీతలయందు సాంఖ్యయోగం బన్నది ద్వితీయాధ్యాయము. 132

* రామానుజభాష్యము—ఇట్లర్జునుడు కూర్చుండగానే భగవంతుడు 'ఎందుల కీశోకము తగనిపట్ల సంభవించిన' దని యాక్షేపించి 'తగనియెడలఁ గలిగిన యీశోకము విద్వాంసులు కానివారికిఁ గలుగునది; పరలోకమునకు విరోధి యైనది; అపకీర్తిని దెచ్చునది; మిక్కిలి తుద్రమైనది. మఱి హృదయ దౌర్బల్యముచేఁ గలిగినట్టిది. కావున దీనిని విడిచి యుద్ధమునకు లెమ్ము' అని చెప్పెను. మరల నర్జునుడు (బంధువులనలని) స్నేహమునను కారుణ్యమునను ధర్మాధర్మభయముననువ్యాకులఁడై భగవంతుడు చెప్పినది మిక్కిలి హితమైనదని తెలియక "భీష్మద్రోణాదులు మాకు గురువులు; మఱి గొప్పగా నెన్నఁదగినవారు. అట్టివారి నెల్లు చంపుదును?" ఎట్లని, భోగములం దతిమాత్రమీ మానకు, లై యున్నవారిని జంపి వారనుభవించునట్టి యాభోగములనే వానినెత్తుకొని నంజుకొని వానియొనములందుఁ గూర్చుండి యనుభవించును? ఇట్లు యుద్ధ మారంభించి యావ్యాపారమునుండి మరలినయెడ మిమ్ము ధార్మరాష్ట్రులు బల

వంతముగాఁ జంపుదురందువేని, చంపనిమ్ము. వారిని వధింపఁగాఁ గలిగెడి యధర్మపు గెలుపునకంటెను ధర్మాధర్మములను దెలియకు న్నట్టివారిచే మూకు చచ్చుటయే గొప్ప యని నాకుఁ దోచుచున్న దని చెప్పి “ఏది నాకు మేలని నిశ్చయింపఁబడినదో దానిని శరణా గతుఁడ నైననీశిష్యునకు నాకు చెప్పము” అని అతిమాత్రము దీనుఁడై భగవంతునిపాదముల నండగొన్నవాఁ డయ్యెను.

1 శ్లో||-(1)

ఈ శ్లోకమునకృపయనగా లోపలి దుఃఖము.

కాబట్టి “అశ్రుపూర్ణాకు లేక్షణం” అనగా బాహ్యదుఃఖము.

“మధుసూదన” శబ్దముచే దుఃఖమునకు కారణమైన రజో గుణ తమోగుణములను పోగొట్టుట తెలుపబడుచున్నది.

2 శ్లో||-(2)

ఈశ్లోకమున శ్రీకృష్ణు డద్దనుని దుఃఖమునం దారోపించిన ‘అనార్యజుష్టం, అస్వత్స్యం, అకీర్తికర’

మృనుమూడుదోషములను ముందుశ్లోకములలో క్రమముగ వివరించు చున్నాడు. అందు మొదటిదోషము

“అనార్యజుష్ట”మృని-

ఆచ్యులనగా- ఆరాత్ యాతా బుద్ధిః యేషాంతే- ఆర్యాః.

“ఆ రా ద్వారసమీపయోః”

అను కోశానుసారముగ ఆరాత్ అను పదమునకు దూరము- దగ్గర యని యర్థము. శాస్త్రోక్తవిషయములకు దగ్గరగను, నిషిద్ధవిషయము లకు దూరముగను పోవు బుద్ధికలవారు ఆర్యులు. వారిచే జుష్టముకానిది

“అనార్యజుష్టం” జుషూ- ప్రీతిసేవనయోః

అని ధాతువునుండి నిష్పన్నమైన “జుష్ట” మను పదమునకు సేవింప

బడునది యనిగాని ప్రేమింపబడునది యనిగాని యర్థము. అట్టిది కానిది
“అనార్యజన్మం”

శిష్టులచే నాదరింపబడదగినదికాదని యర్థము.

అన్వర్థ్యం-స్వర్థ్యం అనగా పరలోకసాధనమని యర్థము. ఇచ్చట “అ” అనునర్థంనకు “అసురాః” అనునట్లు విరోధి యని యర్థము. కాబట్టి పరలోకప్రాప్తికి విరోధియని నెలవెచ్చిరి.

కశ్యపశబ్దమునకు మూర్ఖ పర్యంత దుఃఖమని యర్థము,

3 శ్లో॥-(3)

ఈ శ్లోకమున క్షైబ్యమనగా- కార్యము- అనగా పరికితనము. దానికి కారణము హృదయచోర్బల్యము. దానిని విడువమనుటచే కారణము లేనిచో కార్యముండదు కాన అక్షైర్యము తొలగి యుద్ధ సన్నద్ధుడవు కమ్మని భావము.

4 శ్లో॥(4)

ఈశ్లోకమున “మధుసూదన” ‘అరిచూదన’

అనుపదములు సాభిప్రాయముగ ప్రయోగింపబడినవి. కృష్ణా! నీవు లోకకంటకులగు భక్తశత్రువులను మాత్రిము చంపితివికాని సాందీప నిసూదనుడవు (గురువులను బంధువులను చంపువాడవు) కావుగదా? నన్నేల వారిని చంపమని ప్రోత్సహించుచున్నావని సూచింపబడుచున్నది.

5 శ్లో॥-(5A)

“శ్రేయోఽనోస్తుం”

అనుచోట శ్రేయః అనగా- అంతకన్న మంచిదని యర్థము భిక్షాటనచేసి జీవించుట పరధర్మము.

“పరధర్మో భయావహః”

ఐనను గురువులను బంధువులను చంపుటచే లభించు రాజ్యభోగాను భవముకన్నను మంచిదనియే నా యభిప్రాయము. ఏలననగా- మహా ప్రభావము కల గురువులను తత్తుల్యులను చంపి సంపాదించుకొను పారతాకిక దుఃఖ మపారముకదా !

5 శ్లో||-(5B)

ఇచ్చట భోగములు వారి రక్తసిక్తము లనగా వా దుపయోగించు పదార్థములను చూచిన వెంటనే వారి రక్తసిక్తగాత్రములు జ్ఞాపకమునకు వచ్చి దుఃఖ హేతువులగునని భావము.

7 శ్లో||-(6)

కార్పణ్యం=విడువవలసినవానిని విడువకుండుట. ఇది చేయవలసిన కృత్యములను ఎఱుంగకపోవుటవలనను, దుఃఖమును బాపు ఉపాయములను గాంచకుండుటవలనను బుట్టును.

లేక- జాలిని బుట్టించు దీనవృత్తిలోనిమగ్న మగుట.

మరియును- ఈ కృపణశబ్దమునకు ఔపనిషదమగు మరియొక అర్థముకలదు.

“యో వా ఏత దక్షరంగార్ధి! అవిది త్వాన్యైస్కాల్లోకాత్ ప్రైతి స కృపణః” అని.

అనగా- ఓ గార్ధి! మానవుడై పుట్టి-గు ఆత్మయాధాత్మ్యము నెఱుంగకయే మృతిజెందువాడు కృపణుడని యర్థము- దానిభావము కార్పణ్యము.

అనగా- ఆత్మనాత్మ వివేకసహస్యత యని యర్థము. అది సకలానర్థములకును నిదానము.

7 శ్లో||-(7)

ఈశ్లోకమున నర్జునుడు భగవానుని నిశ్చితమగు శ్రేయస్సును చెప్పమని యడిగెను.

“యత్ శ్రేయ ఇతి సిద్ధితం తత్ మే బ్రూహి”

అంతమాత్రమునకే శ్రీకృష్ణుడు గుహ్య- గుహ్యతర- గుహ్యతమము లగు కర్మయోగ- జ్ఞానయోగ-భక్తి యోగరూపమగు నర్థముల నెల్ల, ఉపదేశించెను ?

“నాపృష్టః కస్యచిత్ బ్రూయీత్”

అడుగక నుడువరాదని గదా శాస్త్ర ముగ్ధుడంచుచున్నది. అట్టితని యిట్టిరహస్యార్థములను దుడ దుడ చెప్ప తగునా? మరియు నీ గ్రంథ మున పెక్కుచోట్ల యుద్ధప్రాత్సహమే కానవచ్చుచున్నది. కాబట్టి యీ గీత అధ్యాత్మశాస్త్రమన చెల్లదని పూర్వపక్ష ముదఱుంచు చున్నది. వానికే ఇచట అర్జునుడు ‘శ్రేయః’ అని సామాన్యముగ నడిగెను గాని విశేషించి ఫలానవిషయమని యడుగలేదు. పరమ ఆస్తికుడైన అర్జునుడు భగవానుడు తనదగ్గరగ నుండగా యుద్ధమే శ్రేయస్సుగ నెఱుంగదగినదనుట అచమంజనము.

కాబట్టి యీమిషతో పరమనిశ్చేయర జిజ్ఞాసుతోనే ప్రశ్నించె నని చెప్పవచ్చును.

పోనిండు- యుద్ధమునుగూర్చియే ప్రశ్నించెనదము. ఐనను పరమకాండగిడుగు భగవంతుండు యీశ్రేయస్సనెడు సాధారణ శబ్దముచు సాకుగా గొని లోకహితమునకై పరమహితోపదేశమునే చేసెనని చెప్పవచ్చును. యుద్ధప్రాత్సహమే యైనను పరమ నిశ్చేయ సాధనముగనే యచ్చటచ్చట వివరింపబడెను.

ఇదియునుగాక కఠోపనిషత్తులో

“శ్రేయశ్చ శ్రేయశ్చ మనుష్యమేత ।

స్తేనహృరీత్య వినినక్తిధీరః ।

తయోష్టి శ్రేయ ఆదదానస్యసాధుభవతి ।

హీయతేఽర్థాత్ య ఉపేయో వృణోతే॥

అను మంత్రములో శ్రేయోమార్గము నివృత్తి మార్గమనియు ప్రేయో మార్గము పరివృత్తి మార్గమనియును వివరింపబడినవి.

అర్జునుడు కంతరపముగ నే నివృత్తి మార్గమునే ప్రశ్నించుటచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఆతని యభిప్రాయము నెఱింగి అధ్యాత్మ శాస్త్రోప దేశమునే గావించెను.

9 శ్లో॥-(8)

ఈశ్లోకమున “గుడాకేశ” శబ్దమునకు

గుడాకా=నిద్రా, తస్యః ఈశః నిద్రాను నిగ్రహించినవాడు.

(ప్రబుద్ధజాగరూకస్వభావః) అనియు

గుడా=గుప్పెడులో నిముడు, కేశః = జుట్టుకలవాడు (పిణ్డిత కేశః-) అనియును నర్థము.

గోవిందశబ్దమునకు-

దుఃఖమును పోగొట్టగల మాటల నేర్పుకలవాడని కాని, భూభారమును దీర్చ నున్ముక్తు డైనవాడనిగాని యర్థము.

హృషీకేశః- హృష్యన్తి, హర్షయన్తి తి వా హృషీ కాని = ఇంద్రియములు, వికసించునవి, ఆనందింపజేయునవి.

వానికి ఈశః=నియన్త యని యర్థము.

(i) వినదగిన మంచి యర్థములను వినుటకై అర్జునుని యింద్రి యములను ప్రేరేపించువాడు.

(ii) అర్జునునకు కలిగిన యింద్రియక్షోభను శాంతింపజేయు వాడు.

10 శ్లో॥-(9A)

ప్రహసన్నివ-

ప్రపన్నుడైనవాని దోషములను గాంచి పరిహసించుట తగదు.

శిష్యునికు వేదాంతోపదేశసమయమున పరిహాసము నిరుపయోగము,
కావుననే భాష్యకారులు

“పరిహాసవాక్యం వదన్నివ” అని తెలిపిరి.

దానిభావ మేమనగా-

సరసముగను సుగమముగను సకలవేదాంతాంతర్గతములగు
నిగూఢమైన గొప్పవైన యర్థముల నన్నిటిని యనాయాసముగ
జెప్పుట.

(9B)

ఈశ్లోకమునకు వెనుకటి శ్లోకమువరకు ప్రథమాధ్యాయము
మొదలుకొనియున్న గ్రంథమంతయును శాస్త్రోపాధ్యాయము. ఇక
మీద గ్రంథమంతయును శాస్త్రోపతరణరూపమైనది.

9వ శ్లోకమువరకును ప్రథమాధ్యాయములోనే చేర్చదగి
యున్నను అర్జునుని దుఃఖము పూర్వాధ్యాయమందును ఉండుటచే
వేరు వేరు అధ్యాయములుగ పెక్కినబడినవి.

(9C)

“పరమపురుషుడును, భగవంతుడును” అను నీరెండు విశేషణ
ములచేతను ఈశాస్త్రము ప్రమాణతమమని తెలియుటకు దగిన హేయ
ప్రతిష్ఠానికత్వ. కల్యాణగుణాకరత్వములు తెలుపబడుచున్నవి. అనగా
పరమాత్మ (గీతాచార్యుడు) దుర్గుణ దూరుడును, సద్గుణాకరుడు
నగుటచే నాతని శ్రీనూక్తి ప్రబల ప్రమాణమని భావము.

11 శ్లో||-(10)

*అన్వయోచితః=ఇది భూతకాల ప్రయోగము. దుఃఖమింకను
సాగుచునే యుండుటచే నీప్రయోగ మనుపపన్నము. అయినను-
ఎప్పటినుండియో సాగుచున్నదని తెలుపుటకై “అను” ఉపసర్గను
భూతకాలమాన్యు వాడబడినవి.

*భాషసే=ఇది వర్తమానము. ప్రథమాధ్యాయావసానమున పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః”

అని పలికిన మాట లిప్పుటివికావు.

“తూస్మిం బభూవహ”

అని అప్పుడే విరమించివేసెను. కావున యిట్లు వర్తమాన ప్రయోగము అసంగతమని తోచుచున్నది. అయినను,

“వర్తమాన సామీప్యే వర్తమాన వద్యా”

అను వ్యాకరణ మర్యాద నవలంబించి అచిరకాలములో జరిగిన వాటిని వర్తమానకాలములో జెప్పవచ్చును.

*“గ తానూ నగ తానూంశ్చ” అను

ఈపదముల కితర వ్యాఖ్యానకర్తలు సప్రాణములు నిష్ప్రాణములని (అనగా బ్రతికియున్నవారు, చనిపోయినవారని) యర్థమును చెప్పుదురు. భారతమున మోక్షపర్వమున పండితులచే సప్రాణ నిష్ప్రాణులనుగూర్చిన శ్లోకము చెప్పబడుటచే ప్రకృతమున నది సమన్వయించదు. కాబట్టి దేహములనుగురించిగాని ఆత్మలను గురించిగాని పండితులు దుఃఖించరని శ్రీభాష్యకారులు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇకముందు యీవిషయమే వివరింపబడినది. 12వ శ్లోకము మొదలు 25వ శ్లోకము వరకు ఆత్మనిత్యత్వము నుపదేశించి ఇట్లది నిత్యమైనదగుటచే దానిని గురించి శ్లోకింపతగదనియును, అథచై నం 26 శ్లోకము మొదలు 30వ శ్లోకమువరకు దేహ మనిత్య మగుటచే దానినిగుఱించి శ్లోకించ తగదనియును వివరింపబడుటచే శ్రీభాష్యకారుల అర్థమే ప్రకరణానుగుణమని గ్రహించవలెను.

12 శ్లో-(11)

అవతారిక-

అజ్ఞుని దుఃఖమున కారోపింపబడిన మూడుదోషములలో “అనార్యజుప్త” మ్మను మొదటిదోషమును సమర్థించుచు

మునుముం దాత్మలను గురించి శోకింపదగదని ఋజువు చేయుచున్నాడు.

13 శ్లో-(12)

అవతారిక-

ఆత్మలు నిత్యమైనవగుటచే వానినిగూర్చి శోకింపరాదని చెప్పబడెను.

ఆత్మ నిత్యమైనచో పుట్టెను గిట్టె ననెడు వ్యవహార మెట్లనగా చెప్పుచున్నాడు.

14 శ్లో-(13)

అవతారిక-

ఆత్మనిత్యత్వమును గూర్చి చెప్పవలసిన దంతయును చెప్పిన తరువాత చెప్పవలసిన విషయమైనను ప్రధానముగా చెప్పదగిన దగుటచే నీ యర్థమును యిప్పుడే చెప్పుచున్నాడు.

14 శ్లో-(14)

కౌన్తేయ- భారత-

అను నీసంబోధనలచే క్షత్రియస్త్రీ కడుపున పుట్టిన వాడవును లోక ప్రసిద్ధమైన క్షత్రియసంతానమునకు చెందిన వాడవును నగు నీకు దైర్యమే తగిన దని సూచింపబడుచున్నది.

15 శ్లో-(15)

అవతారిక-

ఎందులకు ఓర్పుకొనవలెను? అట్లు ఓర్పుటవలన ప్రత్యక్ష ఫల మేదైనను లభించునా? పరోక్షమైన ఫలము లభించునా? లేక తప్పనిసరి గాన గహించవలెనా? మొదటిపక్షము కాదు, దుఃఖరూపముగ నేకదా కాన్పించుచున్నది. రెండవపక్షమును గరికాదు. ఆచార్య వధ- కులక్షయకృతపాపరాశులతో కదా యిది నిండియుండును?

మూడవపక్షమున్ను తగదు. యుద్ధమును మూని యింటనేయున్నచో శస్త్రప్రహారాదులనుండి తప్పించుకొనవచ్చునే, ఇక దేనికై తప్పని సరిగా నీ మాత్రాస్పర్శలను సహించవలెను ?

15 శ్లో||-(16)

ఆరోగ్యమును కోరువాడు తీవ్రమగు జౌషధసేవవలన కలుగు బాధను సుఖసాధన మగుటచే సుఖముగనే భావించుచున్నాడు.

ధనార్జనపరుడును సముద్రతరణాది క్లేశమును సుఖమనియే భావించుచున్నాడు. అటులనే యీ ఓద్బు మోక్షసాధన మగుటచే దానిని సహించవలెను.

దొంగ మొదలగువారికిన్ని తితిక్ష మెండు, అది మోక్షసాధనము కాదు. ఆ తితిక్ష మోక్షసాధనముకొఱకా మరి ?

15 శ్లో||-(17)

ఈ స్పర్శలు వచ్చుచు పోవుచున్నట్టియు తత్వజ్ఞానముచే ముందుముందు సాగక నిలిచిపోవునట్టియు, మోక్షసాధనముల ననుష్ఠించుచుండగ తప్పనిసరిగ తటస్థించునట్టి శీతాతపాది దుఃఖములను శస్త్రసాతాదిబాధలను సహించుటయే ధర్మము.

వీనికి భయపడి ఆ విధ్యుక్త ధర్మములను చేయనిచో మోక్షము లభింపకపోవుట తనకు శాస్త్రము విధించిన ధర్మమును చేయకపోవుటచే భగవంతుని యాజ్ఞ నుల్లంఘించుటయే గావున అనర్థములకు పాలగును.

ధైర్యలోపముచే నపకీర్తి మొదలగునవియును తటస్థించును.

17 శ్లో||-(18)

అనతారిక-

ఈశ్లోకమునం దాత్మనిత్యత్వము సహేతుకముగ సమర్థింప

బడుచున్నది. ఇది శోకమును పోగొట్టుటకు సన్నిహిత సాధనమును ప్రాప్యకోటిలో చేసెడియు నగుటచే పురుషార్థభూతమైనదియునగుచున్నది.

కావున- ఆత్మ- నాశనములేదని యెటుల తెలియుచున్నదనగా చెప్పచున్నాడు.

18 శ్లో||-(19)

లోకులందఱును స్వప్రముగ నెఱింగిన దేహమనిత్య మనువిషయమును ఉపచయార్థకత్వ, శరీరణః కర్మఫలార్థ త్వాది హేతువులతో నమర్థింపనేల ?

కొన్ని శరీరములు ప్రత్యక్షముగ నే నశించుట గోచరించుచుండుటచే భీష్మాదిశరీరములను గూర్చియు- అవియును వీనివలెనే శరీరములే గాన శీర్యత్ ఇతిశరీరం శిథిలమగునది శరీరమను వ్యుత్పత్తిని బట్టి యవియును నశించునని ఊహింపవచ్చును, అట్లు కాదేని శత్రుసంహారమునకై శస్త్రానిలను ప్రయోగించే పని లేకపోవునుగదా! తానుకూడ శత్రువులు ప్రయోగించు శస్త్రాదులను పరిహరింప పని లేకపోవును గదా! కావున శరీరవినాశము నందరెఱింగి యంగీకరించుటచే దానిని తిరిగి హేతువులచే నమర్థించుట సిద్ధసాధనము, విష్టపేషణము. అందుచే శరీరమనిత్యమని సాధించు సావయవత్వాద్యనుమానములు నిరర్థకములే యన్నచో- దీనికి ఎనిమిదివిధములగు ప్రయోజనములు కలవు. వినుడు :—

- (1) ఆత్మలు శస్త్రాధీనవినాశ స్వభావముకలవి కావు గాన నవి నిరవయవములు, నిరవయవములు గాన నిత్యములని సాధించవలెను. అనుమానముచే నొక యర్థమును సాధించుటకు అన్వయదృష్టాంతమును వ్యతిరేకదృష్టాంతమును జూపి నమ

ర్థించవలెను. కొండపై పొగకలదుగాన నిష్పయున్నదని చెప్పటకు వంటయిల్లు అన్వయదృష్టాంతము, మడుగు వ్యతిరేకదృష్టాంతము. అటులనే యిచటను పరమాణువు- ఆకాశము మొదలగువానిని అన్వయదృష్టాంతముగా గొన్నను శస్త్రములచే నశించు స్వభావము కలవి సావయవములు. సావయవములు నశించును. దేహములట్టి వేయని వ్యతిరేకదృష్టాంతమునకై దేహనిత్యత్వమును సాధించవలసియున్నది.

- (2) దేహము సావయవముగాన నశించుననియును, ఆత్మ నిరవయవము గాన నిత్యమనియును ఇట్లు దేహాత్మలకు గల విరుద్ధధర్మములను విస్తరించిచెప్పటచే రెండింటికిని భేదము స్థిరపడి దేహాత్మ భ్రాంతి నివర్తించును.
- (3) శస్త్రములనుండి తప్పించుకొన్నగాని ర సావయవములను వాడుట వలనగాని శరీరము నిత్యముగా నుండునో యను శంకను బాపవచ్చును.
- (4) ఇట్లు శరీరములకు వినాశమున్ను ఆవినాశసాధనములున్ను తప్పనిసరియగుటచే తన శరీరమునకును అదే గతి యని యెఱింగి దానిపై వైరాగ్యము జనించి తత్పాపకే జీవితము సంతను వ్యర్థపరచకుండును.
- (5) ఇతరుల దేహములను తానొక్కడే నశింపజేయువాడనని భ్రమను పోగొట్టుటమూలముగ ముందు చెప్పబోవు స్వతంత్రకర్త ననుకొను దురభిమానము దూరమగును.
- (6) నశింపజేయుసాధనములున్నప్పుడు తప్పక యీశరీరము నశించి పోవునుగాన ఫలమును కోరక భగవదర్పణబుద్ధితో తన

వర్ణాశ్రమధర్మములను అనుష్ఠించి మః తిరిగి పుట్టకుండునట్లును
నశింపజేసుకొనవచ్చుననియును తోచును.

(7) ఏమిచేసినను నశించుటయే స్వభావముగాగలదిగానఁ జరిరము
నశించునని విచారించుట తెలివితక్కువతనమని తెలియును.

(8) ఇట్లు శరీర మనిత్యముగాన దీపముండగనే యిల్లు చక్కబెట్టు
కొనవలెనన్నట్లు జీవించియుండగనే మోక్షసాధనముల నను
ష్ఠించవలెనను త్వర పుట్టును.

ఇట్లనేక ప్రయోజనములను ఊహించుకొనవచ్చును.

19 శ్లో॥-(20A)

అట్లగుచో

“మనుష్యం హన్తి”

అను ప్రయోగమున కర్థమేమి? ఇది శరీరమును మాత్రము చంపు
టను బోధించదు, అట్లగుచో తల్లిలిండి చనిపోయినప్పుడు ఆశరీరము
లను చితిపైనుంచి భస్మముచేయుకుమారు నెవ్వరును పితృఘాతకుడు,
మాతృఘాతకుడని నిందించుట లేదుగదా!, మనుష్యాది శబ్దములు
ఆత్మవరకును అర్థమును బోధించుశబ్దము లనిగదా మనసిద్ధాంతము.

“మాంజిఘాంసతి”

“నన్ను చంపగోరుచున్నా”డనునప్పుడు హననమున కర్థ
ఆత్మయే యని స్పష్టమేకదా!

కాబట్టి హింసింపదగిన ఆత్మయే హనన ధాతువునకు కర్థ
యగుచున్నది. అట్లగుచో

“నాయం హన్తి న హన్యతే”

అను నీరెండు నెట్లు పొగుగునన్నచో

“హన్తి” యను ధాతువుకూడా యను వాక్యముచే నీ యా శంకను పరిహరించుచున్నాడు.

హన్తి ధాతువు సహజముగ ఆత్మను కర్మగా కలదే. కాని ఆత్మస్వరూపమును నశింపజేయునదికాదు.

కాని మారణార్థకముమాత్రమే, అటులనే లోకమునందును వేదమునందును వాడబడుచున్నది. మారణమనగా- శరీరాదుల నెడబాటుచేయుట.

“మృజ్” ధాతువునకు ప్రాణత్యాగ మర్థము.

19 శ్లోః (20B)

ఈరెండును ఒకటి సామాన్యహింసానిషేధ పరమును రెండవది విశేషహింసానిషేధపరము గదా! అందుచే రెండును చేయరానివే. నేనిప్పుడు యుద్ధము చేసినచో నీ రెండింటి విరుద్ధవ్యాపారమును చేసి నట్లేగదా యన్నచో- నీవు చేయునవి రెండును పశువునకును, శత్రువునకును హితములే కాన హింసయే కానేరవు.

పశువునకు నిహింసతర పశుశరీరముపోయి పుణ్యశీలర లోక మున పుణ్యశరీరమును బడసి సుఖముల ననుభవించుననియు, ధర్మ యుద్ధమున చంపబడినవా డీపాపశరీరమునువిడిచి వీరస్వర్గమున దివ్య శరీరముతో దివ్యభోగముల ననుభవించుననియును శాస్త్ర ముష్టో పించుచున్నది. అయినచో- అట్లు చేయమని శాస్త్రము చెప్పలేదు గాన నేను చేయజాలను అని సమాధానము.

19 శ్లో|| (21A)

జన్మప్రభృతి దేహధర్మము లాత్మయందు లేవని చెప్పబడు చున్నది.

ప్రత్యక్షాదులవలన ఆత్మయందు పుట్టుట పెరుగుట చచ్చుట

మొదలగు ధర్మము లున్నవని తలంచుచున్న అర్జునునకు
“న జాయతే”

యనుశ్లోకముచేతనే ఆత్మయొక్క నిజస్వరూపము దేహవిలక్షణముగా
చెప్పబడుచున్నది. అంతియగాని దేహముతో నాత్మకుగల సంయో-
గము దానినుండి విడిపోవుట యనెడు జన్మ-మరణములు దానికిలేవని
చెప్పటలో తాత్పర్యము లేదు.

19 శ్లో||-(21AB)

ఇదేశ్లోకము కఠోపనిషత్తులో మంత్రముగా పరిగణింపబడినది.

“న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చి
న్నాయం కుతశ్చిన్న బభూవకశ్చిత్
అజోనిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణో
నహస్యతే హస్యమానే శరీరే”

అను గీతను ఉపనిషత్తునులలో శబ్దసామ్యమున్న అర్థసామ్యమున్న
ప్రధానకారణములు. ఇది శబ్దసామ్యమున్న శ్లోకము.

20 శ్లో||-(22)

పురాణః-అనగా పురాపి నవః

ఇచ్చట నవశబ్దమునకు నవత్వముతో కూడిన ఆశ్చర్యత్వ
మర్థము.

అవయవములు గల వస్తువునకు అవయవములను పోషించి
సూతనత్వమును సంపాదించవచ్చును. ఆతని నిరవయవమగుటచే
నట్లు చేయుట కవకాశము లేదు. కాబట్టి

“పురాపినవః”

అని స్వాభావిక నవత్వము చెప్పబడినది.

21 శ్లో॥-(23)

ఈశ్లోకమున చంపుటలో నాశ్మ కర్త కాదని చెప్పటలో మాత్రమే ఉద్దేశ్యము కాదు,

చనిపోవుటనుగూర్చిన దుఃఖము తగదని చెప్పటలోనే తాత్పర్యము. ఆ దుఃఖమును బుట్టించు రీతిని నిష్కేధించుటకే

“కథం” అను శబ్దము వాడబడినది.

22 శ్లో॥-(24)

ఈశ్లోకమున రెండు శంక లుదయించుచున్నవి.

సార్వభౌమ శరీరమును విడిచినచో మిగిలియున్న సాపకర్మానుభవమునకై నారకశరీరమునోపశు పక్షి తరు గుల్మాది శరీరములను పరిగ్రహించుటయు నొకప్పుడు తటస్థించవచ్చును. ప్రళయములోవలె శరీరమే లేక పడియుండవలసియు వచ్చును- అందుచే చనిపోయిన వారినిగూర్చి దుఃఖము ప్రసక్తమగుచున్నదే.

మరియు- నూతనమైనంతమాత్రీ మానంద దాయకమా? చిరకాలపరిచితమైన రాజభవనమును విడిచి నూతనకారాగార ప్రవేశముగాని, చినిగినబట్టను విడిచి కొత్తకొపినమాత్రమును గ్రహించుటగాని దుఃఖరూపమా? సుఖరూపమా?

మనుష్యశరీరమును విడిచినతోడనే కొత్తబట్టను ధరించి నటుల దేవదేహమును ధరించుటను చూచుట లేదే- యనిశంక లుదయించుచున్నవి. అందులకే భాష్యకాదులు ధర్మయుద్ధమునందు మరణించినవారికి విడిచిన శరీరముకంటె కళ్యాణతరశరీరము లభించునని శాస్త్రము తెలుపుచున్నదని తెలుపుచున్నారు.

మరియొక గుంశయము కలుగుచున్నది.

ఈ చంపబడు దేహములు పాతబట్టవంటివి కావే, ఇంకను నిండు యశావనవంతు లనేకులున్నారే. ఈయుపహాస మెట్లు ఘటించునని శంక.

దానికి- శరీరములు కర్మానుభవమునకే ఏర్పడినవి. ఆకర్మ ముగిసినతోడనే ఆశరీరములు జీర్ణశరీరములనియే తలంపవలెను. ఆకర్మానుభవమునకు వయోనియమము లేదు. కావున జీర్ణవస్త్ర ములవంటివే యగును.

శరీరములను వస్త్రములతో బోల్చుటచే గొక విలక్షణమైన అర్థము ధ్వనించుచున్నది.

(ధ్వస్యార్థము)

గృహయజమాని తన కనుకూలమైన పరివారమునకు విలువైన బట్టలను ప్రతికూల పరివారమునకు మాన రక్షణకుమాత్రమువయోగించు ముఖక చౌకబట్టల నిచ్చునట్లే భగవంతుడు తన కనుకూలరగు భక్తులకు సత్వగుణసంపన్న శరీరములనిచ్చి ప్రతికూలలైన చేతనులకు నిహీనతరమైన శరీరముల నిచ్చుననియును సూచింపబడుచున్నది.

24 శ్లో||-(25)

ఈశ్లోకమునందలి సర్వగత శబ్దమున కీక్రిందివిమర్శనుగమనించవలెను.

అణువగు నాత్మకు సర్వగతత్వమెట్లునగా- ఇచ్చట జీవ విభుత్వము చెప్పబడుటలేదు. అది యనేక శ్రుతులకు విరుద్ధము. ఇక నేమనగా అన్నివస్తువులలోను ప్రవేశించు యోగ్యతను మాత్రమే తెలుపును.

“అనేన జీవేనా త్మనాఽనుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణి” అనుటచే సృష్టియనగా నామరూపములను కలుగజేయుట, అది జీవునిద్వారా పరమాత్మ యన్నిటిలోను ప్రవేశించిననే కలుగును. కాబట్టి ఒకరూపము ఒక పేరు ఉన్నదన్నచో అందు జీవుడును ఆతనిలో పరమాత్మయును కలరనియే నిశ్చయము. కాబట్టి సమస్త వస్తువుల లోను జీవుడు వ్యాపించియే యున్నాడు. అట్లు వ్యాపించుటకు తగియుండు యోగ్యతను కలిగియుండుటయే సర్వగతత్వమున కర్థము.

24 శ్లో॥(26)

స్థానః, అచలః అను రెండుపదములున్న నిత్యత్వమును వివరించుటకే ప్రయోగింపబడినవి.

లేక నాశనమునకు లగనిదనియు, నాశనపరికరములకు లోబడినదనియు అర్థము.

సనాతనః—నిత్యశబ్దముచే అనంతత్వము చెప్పబడినదిగాన దీనిచే అనాదిత్వము చెప్పబడుచున్నది.

24 శ్లో॥-(27)

23, 24 శ్లోకము లొకేయర్థమును తెలుపుచుండుటచే పునరుక్తములవలె తోచుచున్నది. కాని యిందొక విశేషమును సూక్ష్మబుద్ధితో గ్రహించవలెను. నశింపకుండుటకు కారణములు రెండు. సాధనములకావస్తువులను నాశనము చేయుశక్తి లేకుండుటచే గాని ఆవస్తువులు సహజముగ నశింపజేయబడు స్వభావము కలవి కాకుండుట గాని. వే్రలు కర్రను కోయజాలదనగా కర్ర కోయబడుస్వభావము కలది కాదనికాదు. వే్రలున కాసామర్థ్యము లేదని యర్థము. అన్ని రాజుని కరగించనేరదనగా అన్నికి కరగించుశక్తి లేదని యర్థము కాదు. రాజుకి కరగు స్వభావము లేదని యర్థము.

అటులనే యిచ్చట ఆత్మ కారెండును లేవని తెలుపుట కీరెండు శ్లోకములును చెప్పబడినవి. కావుననే 23వ శ్లోకమున శస్త్రగులకు కర్తృత్వము చెప్పబడినది. అనగా వానికి యాత్మను సశింపజేయు శక్తిలేదని తెలుపబడినది.

24వ శ్లోకమున ‘అర్థార్థేయత్’

ప్రత్యయమును ప్రయోగించి ఆత్మకు సశించు యోగ్యత లేదని తెలుపబడినది. కావున ఉభయవిధములచేతను ఆత్మనశించదని ఋజువు చేయబడినది.

25 శ్లో॥-(28)

అవ్యక్తమనగా- ఇంద్రియములకు గోచరించునది.

అవ్యక్తమనగా- అతీంద్రియము.

దీనికి ప్రమాణము- మోక్షధర్మే-

ఇన్ద్రియైర్భవ్యతే యద్యత్ ।

తత్త ద్యక్త మితి స్థితిః ।

అవ్యక్త మితి విజ్ఞేయం ।

లింగ్రావ్య మతీంద్రియమ్॥

(లింగం=అనుమానము.)

25 శ్లో॥-(29)

ఆత్మకు వికారములను తెలుపు ప్రమాణములేమియును లేక పోవుటచే నది యీశ్వర స్వరూపమునలే వికరించుటకు తగదు.

వికారములను తెలుపు ప్రమాణము లున్న ఘటాదులు వికరించుటకు తగియున్నవిగా మనము చూచుచునే యున్నాము.

25 శ్లో॥-(30)

తెలుసుకొని విచారించకుము అనుటచే ఆత్మను యథార్థముగా నెఱుంగుట దుఃఖము లేకుండుటకు కారణము.

కాపుననే ఉపనిషత్తు-

‘తరతి శోకమాత్మవితః’

అని తెలుపుచున్నది. భాగవతమునందలి చిత్రకేతూపాఖ్యాన మిందుల కుదాహరణము.

అందువల్ల నే అర్జునుని దుఃఖమును మాన్పుటకై భగవానుడు

“న త్వేవాహ” మ్మను స్లోకముతో నాత్మతత్వమును బోధించెను.

26 స్లో||-(31)

ఇచ్చట స్లోకారంభమున “అథ” శబ్దము ప్రయోగింపబడినది. శోక కారని సంకేతమునుబట్టి యిచ్చటనుండి వేరొక విషయము తెలియ నగును. ఆవిషయ మేమనగా- పదునొకండవ స్లోకమున పండితులు శరీరములను గురించిగాని ఆత్మలను గురించిగాని దుఃఖించరని చెప్పి ఆత్మలను గురించి దుఃఖంపకుండుటను చెప్పుచున్నాడు.

లేక దేహముకన్న వేరొక ఆత్మ కలదని యంగీకరించినచో దుఃఖించడని చెప్పి నాస్తికదృష్టితో దేహమే యాత్మయని భావించినను దుఃఖించరాదని చెప్పుచున్నాడు.

26 స్లో||-(32)

ఇచ్చట మహాబాహో యని యర్జునుని సంబోధించుట సాధి ప్రియము. ఇంతవరకు నాత్మకు నాశము లేదుగాన శోకమునకు ప్రసక్తియే లేదని చెప్పెను. ఇప్పుడు దేహమే యాత్మ యని తలంచి నను వానికి నాశమును తప్పించుట కేరికిని శక్యము కాదు గాన నీవంటి పరాక్రమశాలికి స్వ-పరమరణ దుఃఖము బాత్తుగ తగదని సూచించుచున్నది.

26 శ్లో||-(33)

ఇష్టాదు శరీరముకన్న వేరొక ఆస్తి లేదు గాన శరీరమే ఆత్మ అయినప్పుడు దానిని నశింపజేయుట యనగా సంసారవిమోచనమే గదా! అందుచే అంత ఉపకారమును చేయుట కెంతో గర్వించి సంతోషించవలసియుండగ నీకీ దుఃఖాతిశయము తగ నే.

27 శ్లో||-(34)

ఈశ్లోకమున పుట్టినది గిట్టకమానదనుట సర్వలోకవిదితమే గాని గిట్టినది పుట్టిననుట విపరీతముగా గోచరించుచున్నది.

గిట్టినది పుట్టినచో దుఃఖము బాతుగ లేకుండ జేసుకొనుట శక్యముకానిదగుటచే మోక్షశాస్త్ర మంతయును అప్రమాణమే కావలసినవచ్చునుగదా. రోగమును బాపుకొనుట, శత్రువిజయము మొదలగు ప్రయాసలన్నియును వ్యర్థములేగదా! గుణవత్పుత్రమృతి కేడ్వినేల! యని శంక ఉదయించుచున్నది. దానికి ఉత్తరము శాస్త్ర దృష్టితో పై తాత్పర్యమున విశదీకరింపబడినది. దాని సారాంశ మేమనగా-

ఏ యవస్థతో ద్రవ్యము నశించినదో తిరిగి ఆ యవస్థతోనే యది పుట్టదు. కాని యదే ద్రవ్యము మరియొక యవస్థతో ఏనో యొక కాలమున యేదో యొకదేశమున బుట్టును. మన్ను ఘటాకారముతో బుట్టినది. అది యెప్పుడో యెచ్చటనో నశించి కపాలాకారముతో బుట్టును. అప్పుడు ఘటావస్థా ద్రవ్యమునకు నాశనమనియు కపాలావస్థా ద్రవ్యమునకు పుట్టుక యనియు చెప్పబడును. దానినిబట్టి మాలిమే గిట్టినది పుట్టినని చెప్పబడినది. ఇవి కొన్ని మనకు తెలియ బడునవియును కొన్ని తెలియబడనివియును గాన పై యాక్షేపణల కవకాశము లేదు.

28 శ్లో||-(35)

వస్తువులయొక్క స్వభావమే సామాన్యముగా దుఃఖ హేతు వైనచో ప్రపంచముననున్న పదార్థము లన్నియు తమ కసాధారణ మైన విచిత్రస్వభావములతో కూడియున్నవియే గాన సంసారమున నుండుట సర్వథా దుఃఖసముద్రమున నుండుటయే యనవలెను, అట్టి తరి యిప్పుడు ప్రత్యేకించి శోకనిమిత్తమే మున్నది? సుఖసాధనము లగు నీదేహములు జౌహికములైనను నశించినచో దుఃఖ మెట్లు కలుగకుండునందువా? అట్లగుచో దుఃఖ హేతువులగు శత్రువులు భిక్షాటనము మొదలగునవి పరమార్థముగా శోకనిమిత్తములగునే గాని శత్రునిరసనము, చక్రవర్తిత్వమును అట్టివికావే. లేక సుఖ సాధనమగు నీ శరీరము నశించునని భయపడుచున్నావా? అయినచో బలాఘ్నుడవగు నీవు నీశత్రువులను దునుమాడి నీశరీరమును కాపాడుకొనవలదా? బంధువులను చంపుటచే లోకాపవాదము కలుగు నని భయపడుచున్నావా? అట్లగుచో నీవు నీ బంధువులను సంరక్షించుటలో సమర్థుడవై యుండియు వారిని రక్షించక యుద్ధవిముఖుడవై పోదువేని యిది యంతకు మించిన యపవాదగదా! క్షత్రియునకు పిరికివాడను అపకీర్తి చావుకంటె సధికానర్థకరమైనది. శీతాతపాది సాంస్కృతిక దుఃఖమువలెనిది పోగొట్టుకొన అశక్యమైనది కాదు. శాస్త్రనిచారములేని దేహాత్మాభిమానముచే తటస్థించినది గాన పోగొట్టుకొన తగినదియే.

29 శ్లో||-(36)

అవతారిక-

ఇట్లు నాస్తికదృష్టితో చూచినను దుఃఖంచరాదను సమర్థనను ముగించి దేహముకంటె వేరొక నిత్యమైన ఆత్మకలదను తన సిద్ధాంతమును దేహమే యాత్మ యని భావించు పాపాత్ములతో

నిండియున్న ఈ ప్రపంచములో నెఱుంగువాడే యరుదని తన సిద్ధాంతమును ప్రశంసించుచున్నాడు.

29 శ్లో॥-(37)

దేహముకంటె వేరగు ఆత్మను చూచువాడే దుర్లభము. ఇక ఉన్నదాని నున్నట్లు చూచువా డెవడుండును. ఒకవేళ ఉన్నదాని నున్నట్లు చూచువా రున్నను చూచినదానిని చూచినట్లు చెప్పవా డుండుడు.

అట్టితరి ఇక సకలరహస్యములను చెప్పవా డెవడు ?

అట్టివాడున్నను వినువాడు దొరకడు.

అట్టితరి బ్రాహ్మభ్యంతర సమస్త శిష్యులక్షణములతో కూడిన వాస్తవశ్రోత దుర్లభుడు.

అట్టివా డున్నను చెప్పినదాని వంతను చెప్పినట్లు తెలుసుకొనువా డెవడు ?

మొదట శ్రద్ధాభక్తులతో నియమనిష్ఠలతో వినవలెను. ఆపై మననమునుచేసిన వినిన ఆత్మతత్వముయొక్క నిశ్చయము కలుగును. ఆపై చెప్పగల్గును. అదియైనను చిరకాలాభ్యాస మున్ననే ఉన్నదాని నున్నట్లు చెప్పగలుగును. ఆపై భ్యాసబలముచే ఆత్మ దర్శనము కలుగును. ఆతరువాత రత్నతిత్వమునలె చిరకాలము దర్శించగా దర్శించగా బలిష్ఠమైన సంస్కార మబ్బి విశేషవిశిష్టముగా నాత్మను చూడగల్గును- అను క్రియము నెఱుంగవలెను. ఆత్మ దేహముకన్న వేరన్నచో అట్లు గోచరించదేమి యని యడిగినచో నది తెలియ శక్యమైనది కాదనియే సమాధానము.

ఇట్లెవ్వరును యెఱుంగనిదానినిగూర్చి నిన్నొక్కనినే నిందించిన నేమిలాభము ?

30 శ్లో||-(38)

“అశోచ్యానన్వశోచస్తత్త్వం” ఇత్యాది శ్లోకము మొదలు

“సత్త్వం శోచితమన్వసి” శ్లోకమువరకు తగనిచోట జూపు
కారుణ్యము పనికిరానిదని స్థాపించెను.

30 శ్లో||-(39)

దేవాది సన్నివేశ వైషమ్యము దేహగతమేగాని ఆత్మకు
లేదు. సుఖాది వైషమ్యము ఆత్మగతమే యైనను ఆయా దేహ
ద్యాపాధికధర్మమైన ధర్మభూత జ్ఞానముయొక్క అవస్థలలో గల
తారతమ్యమే యదిగాన నదియును దేహమూలకమే.

చేతనలు దేవాది శబ్దములచే పిలువబడుట ఆ దేహాత్మలకు
గల యెడబాటు లేని (అప్రకృష్టి) సంబంధమూలమే.

31 శ్లో||-(40)

అవతారిక-

ఇకమీద “స్వధర్మమసి” ఇత్యాది శ్లోకము మొదలు

“మరణా దతి రిచ్ఛశే” అను శ్లోకమువరకు ధర్మము సధర్మ
ముగా భావించు తామసబుద్ధి పరిహరింపబడుచున్నది.

32 శ్లో||-(41)

హింస యనగా- అసర్థమును కలిగించు వ్యాపారము. ఇచ్చట
అందులకు విపరీతముగా సార్థకవ్యాపార మగుటచే రక్షణమే యని
యజ్ఞమున పశు విశసన (హింస) మాత్రము నుదహరించి తెలుపు
చున్నాడు.

32 శ్లో||-(42)

దుఃఖమును కలిగించుటమాత్రమే హింసకానేరదు. వైద్యుడు
రక్షణకొఱకై గావించు శల్యప్రయోగమున్ను, ఆచార్యులు గావించు
తప్త చక్కాంకణము మొదలైనవియును హింస యనబడునా?

ప్రాణమును తీయుటను హింస యనరాదు. సర్వస్వమును దోచుకొనుట, ఎరకపీడ. న్యాయాల యవ్యవహారములలో ముంచుట మొదలగునవి హింస లనబడుటలేదా? వానిని హింస లనుట భౌప చారిక మనరాదు. అందులకు నియామక ఊమికలదు? కావున అనర్థములుగా తేలునట్టియు, అప్పటికిమాత్రము దుఃఖమునిచ్చు న్యాపారమే హింస యనబడును.

३३ శ్లో॥-(43)

స్వర్గమనగా-

యస్మిన్నోష్ణం నశీతం ।

యన్నదుఃఖేన సమ్భిన్నం ।

న చ గ్రస్త మనన్తరం ।

అభిలాషోపసీతం తత్ ।

సుఖం స్వర్గపదాన్పదమ్॥

విష్ణానమున శీతోష్ణబాధలు లేవో, యెచ్చట దుఃఖము బొత్తుగ నుండదో, అనుభవము ముగించగనే నశించదో, కావలెనని కోరికతో సాధనానుష్ఠానముచే సంపాదింపబడినదో, ఆ సుఖమును స్వర్గమందురు; అనగా నిరతిశయ సుఖమునకే స్వర్గమనిపెరు.

ఇంద్రుడు లుండుష్ఠానమును స్వర్గమనుట కది యట్టి సుఖము నిచ్చు స్థానమగుటచేతనే.

ధర్మము లన్నియు సహజముగ నిరతిశయసుఖము (మోక్షము) నిచ్చునవేయైనను, ఫలాంతరమును కోరుట దాని నడ్డివేయును.

३३ శ్లో॥-(44)

అవతారిక-

ఇంతవరకును యుద్ధము క్షత్రియునకు ధర్మమే గాన నది నిరతి శయసుఖసాధనమని చెప్పబడినది. ఇకముందు దీనిని చేయనిచో ననర్థము చెప్పబడుచున్నది.

33 శ్లో||-(46)

అవతారిక-

కేవలము ఐహిక-పారతాకిక నిరతిశయపు కుసారమును బడయక పోవుట యేగాక నిరతిశయదుఃఖమునకు కారణమైన పాపమునకు పాలగుదువు.

33 శ్లో||-(45)

ఈ శ్లోకమునందును ప్రారంభములో

“అధ” శబ్దప్రయోగమును గాంచనగును. ఇచ్చటినుండి పై దొక వేరైనవిషయమని యాపదము సూచించుచున్నది, అదేమనగా- అర్జునుని దుఃఖమున కారోపించిన దోషములలో మూడవదియగు

“అపకీర్తికరత్వసమర్థనము”

ఈశ్లోకమున మొదలిడి నాలుగు శ్లోకములతో వివరించబడుచున్నది.

34 శ్లో||-(47)

అవతారిక-

ఇంతవరకు దృష్టాదృష్ట ఫలహానియు, అదృష్టమగు అనర్థమును తెలిపి యిప్పుడు ఇంద్రియములకు గోచరించు అనర్థములను పేర్కొనుచున్నాడు.

34 శ్లో||-(48)

అవ్యయమనగా అవినాశియని యర్థము. నశించదు గాన సర్వ కాలమును వ్యాపించి యుండును కాని సర్వదేశవ్యాపిత్య మెట్లనగా- అపకీర్తి సర్వదేశములయందును వ్యాపించనిచో సర్వకాల వ్యాపిత్యమును లేకుండును- కాలవశమున తగ్గిపోయి లోకులు మరచిపోవుదురు. కాబట్టి సర్వకాలీనత్వమును కాపాడుటకై సర్వదేశవ్యాపిత్యమును సిద్ధించును.

34 స్లో||-(49)

కీర్తి లేకపోవుటకాదు- ఆపకీర్తి పాలగుదువు. అపకీర్తి మరణముకన్న గొప్పదనుచున్నారే. ఈ గొప్పతనము విడిచిపెట్టదగుట లోనా, పరిగ్రహించదగుటలోనా,

మొదటిపక్షము సమంజసముకాదు.

జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి” “ఆత్మాగ్రే పృథివీం త్యజేత్”
మరణము నెఱుఁగనను తప్పించుకొనవలెనని చెప్పియుండుటచే అపకీర్తి ననుభవించినను ప్రాణమును విడువరాదని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

రెండవపక్షమును సరికాదు. యుద్ధమును మాని అపకీర్తి నే ఆర్జించుము మరణముకన్న అపకీర్తియే గొప్పది అని యుద్ధమును చెప్పినచో నది ప్రకరణ విరుద్ధము-

ఇక నేమి యన్నచో-

యుద్ధమును చేసి చచ్చియైనను పోవచ్చును గాని దానిని విడచి అపకీర్తి నార్జించరాదు. అని యుద్ధము.

“జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి”

అను నీతి క్షత్రియబిడ్డవగు నీకు తగదు,

అపకీర్తి యల్పమగుచో చనిపోవుటకంటె ఆయపకీర్తిని నహించుటయే శ్రేయస్కుర మనవచ్చును. అదియట్టిదికాదు. ఇది సర్వదేశ సర్వకాలముయందును వ్యాపించియుండును. లోక మెన్నటికిని దీనిని మరువజాలదు.

ఈయపకీర్తి సరకము పాలుజేయునని స్మృతులు వాకొనుచున్నవి. ఉత్తరరామాయణములో రఘునాథుడు-

“అకీర్తి ర్యస్య నీయేత ।

లోకే భూతస్య కస్యచిత్ ।

పతత్యే వాధమాన్ లోకాన్ ।

యావచ్చబ్ధ స్మకీర్త్యతే॥

ఏ ప్రాణియొక్క అపకీర్తిగాని భూలోకమున ఎంతకాలము చెప్పబడుచుండునో అంతకాలము నీతడు అధోలోకముల పాలగుచుండును. యుద్ధములో చనిపోవుటయన్ననో అది ధర్మయుద్ధమృతి గాన స్వర్గమును బడయజేయును.

35 శ్లో॥-(50)

ఈశ్లోకమున “బహుమతః” అను పదమునకు-

(1) బహుభిః గురైః మతిః,

(2) బహుభిః వీరైః మతః,

(3) బహుత్వేన మతః-

(1) అనగా- అనేక సద్గుణములు కలవాడవు,

(2) అనేకమంది వీరులచే కొనియాడబడితివి,

(3) లోకులచే గొప్పవాడవుగా తెక్కింపబడితివి.

అని యర్థములు.

35 శ్లో॥-(51)

శూరుడవగు నీతో విరోధము లేకున్నను, విరోధమున్నను పరాక్రమము లేనివాడవైనను, మహారథులు నిన్ను తెక్కింపక పోవువారే.

36 శ్లో॥-(52)

అవతారిక-

వెనుకవాడు గావించిన అపకారములను రాబోవు అప్రయోజకత్వార్థోపణమును చెప్పి తిరిగి రాబోవు అపకారమును చెప్పి యీ సమయమున జాలికూడదని చెప్పుచున్నాడు.

36 శ్లో||-(54)

భీష్మద్రోణాదు లేమైన నన్నచో వారు పెద్దలును శూరులు
ననెడు గౌరవముచే సహించనైనను సహించవచ్చును గాని నిజమున
తాము శూరులుగాక శూరులమని గర్వించు కర్ణ-దుర్యోధనాదులచే
పలుకబడు దురుక్తులను సహించగలవా ?

36 శ్లో||-(55)

“దుఃఖతరం” అనుచోట-

తరిష్ ప్రత్యయము గుణములతోగూడిన వస్తువులను తెలుపు
శబ్దములతోనే చేర్చబడును. కాని జాత్యాదిశబ్దములతో చేర్చబడ
రాదు.

“ఘటతరః” అని వాడవచ్చునా? అన్నచో దుఃఖశబ్దము
ప్రాతికూల్యముతోగూడిన వస్తువును జెప్పెను. అప్పుడు

“ప్రబలతరం” అనుటయే దుఃఖతరమైనట్లంటే తాత్పర్యము.

అందులకే “తరష్” ప్రత్యయార్థమును స్పష్టముగా

“అధికతర”మని వ్యాఖ్యానించిరి.

36 శ్లో||-(55)

నీవు దేశదిమ్మరివికావు. లేక ప్రపంచమును మరచిన సమాధి
నిష్ఠుడవుకావు. అట్లగుచో దుఃఖమే యుండదు. నీవు మిక్కిలి
బాధపడుదువు. అట్టి శత్రువుల లేవిడీమాటలను విని సహించలేక
ఒక్కపెట్టినవారిపైబడి పెద్ద యుద్ధమును తప్పక చేయుదువు. నీ
స్వభావము నాకు తెలియును. అప్పుడు నీకేధర్మమును గోచరించదు.
ఆసమయమున నేను నిన్నాదుకొనను. కావున నీవు మొదటిలో
చెప్పిన పాపములన్నియును నిన్ను చుట్టుకొని బాధించును. నామాట
విని నీవిపుడు యుద్ధమునకు గడంగుదువేని నీభారము నంతను నేనే
సహింతునుగాన నీకు అపజయముగాని పాశస్పర్శగాని యుండనేరదు.

38 శ్లో॥-(57A)

అవతారికలో-

ఇంతవరకు అర్జునుని దుఃఖమున కారోపింపబడిన మూడు దోషములను సమర్థించి కూడనిచోట నుదయించిన కారుణ్యము, ధర్మమును దధర్మబుద్ధినిన్నీ పరిహరించెను.

ఇకముందు ముముక్షువు యుద్ధముచేయు పద్ధతిని చెప్ప చున్నాడు.

38 శ్లో॥. (57B)

ఈ శ్లోకమున “పాప” శబ్దమునకు సంసారమని యర్థమును చెప్పవలెను. ఏలననగా-

ఇచ్చట పాప మనగా యుద్ధమును చేయుటగాని, గురువుల జంపుట గాని కాదు. ఆయుద్ధముభయులకును ధర్మమేగదా! వెనుక చేసిన పాప మనరాదు. దాని నిదినర కెప్పుడో చేసినప్పుడే పొంది యున్నాడు. ముందుచేయబోవు పాపమనరాదు, అది యంటకుండుట కీయుద్ధము ప్రాయశ్చిత్తమా? పరిపక్వ ఉపాసనమా?

కావున నిచట పాపమనగా సంసారమే యని యర్థము.

ఈశ్లోకమున “సమేకృత్వా” యనుచోట “సమే” యను పదమును సుఖదుఃఖములతోను, లాభాలాభములతోను, జయజయములతోను లింగమును మార్చి యన్వయించవలెను. సుఖదుఃఖే సమేకృత్వా. లాభాలాభౌ సమాకృత్వా ఇత్యాది. ఈమూడు జంటలలోను మొదటిజంట మాత్రమే (సుఖదుఃఖే) సపుంసక లింగము. తక్కిన రెండు జంటలును పుంలింగమే.

“భూయసాం స్యాద్భలీయస్త్వమ్”

అను న్యాయమును బట్టి రెండు పుంలింగజంటలతో నన్వయించు కొనుటకై నపుంసకలింగ

‘సమ’ శబ్దమును రెండుసాక్షులు పుంలింగముగా మార్చుటక స్తు

“సమా” అని ప్రయోగించి సుఖదుఃఖములతో నన్వయించు టకు మాత్ర మొక్కసారి నపుంసక లింగముగా మార్చవచ్చు నే. అని లాఘవముక దా. ఇట్లేల నపుంసకలింగములో

“సమే” యని ప్రయోగించెననగా- దీని కొకపెద్ద లిట్లు సమా ధానము నొసంగిరి-

“సమే” యనునది ద్వితీయాద్వైచనముకాదు. పుంలింగ సప్తమీవిభక్తి ఏకవచనము-

మయా=లక్ష్యాన్య సహితః సమః = శ్రీయః పతిః- తస్మిన్ = సమే, అనగా- భగవంతునియందని యర్థము.

అపుడు సుఖదుఃఖములను, లాభాలాభములను, జయప జయములను భగవంతుని యధీన మొనరించి గానించిన యుద్ధము పాపావహము కాదని తాత్పర్యము.

36 శ్లో||-(56A)

అవతారికలో-

ఈ రెండును శ్రేయస్కరము లగుట నీకే కాదు నీచే చంప బడు భీష్మాదులకును శ్రేయస్కరములే. గాన నీకు పూజ్యులగు వారికి శ్రేయస్సును చేకూర్చుటకు ఆనందించవలెనుగదా! కావున నిస్సంశయముగ యుద్ధమును చేయుము- అనుచున్నాడు.

36 శ్లో||-(56B)

ఈ శ్లోకమున-

“స్వర్గ” మనగా ఇది యమృతత్వ ప్రకరణమగుటచే పరమని శ్రేయస్సమైన మోక్షమని యర్థము.

36 శ్లో||-(56C)

ఇచ్చట ‘కౌన్తేయ’ యను సంబోధన సాభిప్రాయము.

సింహపుష్పిల్ల లేడిపిల్ల చేష్టలు చేయునా? తగునా? శుద్ధ శ్మేత్రమున బుట్టిన నీవు మహత్తరమైన ధర్మమును చెడగొట్టుట తగదని తాత్పర్యము.

38 శ్లో||-(58)

అవతారికలో-

ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానము నుపదేశించి పిమ్మట దానినే ధ్యానించుట యను జ్ఞానయోగము నుపదేశించుట యుక్తము.

“జ్ఞానయోగో జితస్వానైః పరిశుద్ధాత్మని స్థితిః” అని. అట్లు చేయక మధ్య కర్మయోగము నుపదేశింపనేల యనగా-ఆ జ్ఞానముకర్మయోగముచే సిద్ధించున దగుటచే

“కారణం పూర్వం కార్య మనంతరం”

గాన కర్మయోగమును చెప్పి-

“ప్రజహతి యదాకామాన్”

ఇత్యాది గ్రంథముచే జ్ఞానయోగమును చెప్పెను.

40 శ్లో||-(59, 60)

వైదికధర్మములు”

యని సామాన్యముగా చెప్పి విడుచుటలో తాత్పర్య మేమనగా- నిత్యకర్మలు కాని వైమిత్తిక కర్మములుగాని విచ్ఛిన్నమైనచో (చివరవరకు చేయక విడిచినచో) ఫలము నీయజాలవు, అనర్థమును కూడ తెచ్చిపెట్టును, నిజముగ శక్తిలేక కొలదిలోపములు తటస్థించి నను దోషములేదు.

కామ్యకర్మలలో మాత్రము అంగములలో నేమాత్రము వైకల్యమున్నను నిర్ధకమే, ఫలము నీయజాలవు సరిగదా అనర్థము లను తెచ్చిపెట్టును, అనగా బ్రహ్మరక్షస్సులగుదురు.

40 శ్లో||-(61)

అవతారికలో-

ఇట్లు కర్మయోగ మాహాత్మ్యమును చెప్పెను వ్యాజముతో ఇతరకర్మలకన్న కర్మయోగముయొక్క ఆధిక్యము చెప్పబడినది.

“ఇక చెప్పదన”ని ప్రతిజ్ఞను గావించిన విషయమును చెప్పుచున్నాడు.

41 శ్లో||-(62)

కామ్యకర్మల ననుష్ఠించువానికి ఆత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయ ముండనవసరములేదు. ఆత్మ స్థిర (నిత్య) మనుజ్ఞాన మున్నచో నాతని కా కర్మల ననుష్ఠించుట కదిచాలును, ఆత్మయాథాత్మ్య నిశ్చయముతో నాతని కేమి ప్రయోజనము ?

పూర్వపక్షము:—

(1) అదిలేనిచో నాతనికి కర్మానుష్ఠానమే కుదురదందువా ?

(2) శాస్త్ర మాతని కాజ్ఞానముండవలెనని విధించుచున్నదందువా?

మొదటి పక్షమున- కర్మానుష్ఠానమే కుదురదనుటకు-

(1) స్వర్గాది ఫలచ్ఛయే యుండదా?

(2) స్వర్గసాధనానుష్ఠానమే కుదురదా?

(3) అది కుదిరినను వానికి స్వర్గానుభవమే కుదురదనియా?

స్వర్గము సుఖానుభవస్థానమని శాస్త్రము చెప్పుచుండగా ఆస్తికున కందు దుచి యెట్లు పుట్టకుండును?

ఇక రెండవవిషయము-

వాని కాస్వర్గానుభవము కావలెనని యాశ యున్నను దానికి సాధనమైన యాగమును చేయుటకు తగిన కర్మకళేబరము లున్నవి. ఆఫలము ననుభవించువరకు తానుండున(ఆత్మయుండున)ను నమ్మకమున్నది. లోకమున నొక రహితు వ్యవసాయమునుజేసి దానిఫలము ననుభవించుట చూచుచున్నాము కదా! ఇక నేల చేయకుండును.

ఇక మూడవయంతము-

శాస్త్రమున చెప్పబడిన కర్మను అంగాది వైకల్యములు లేక శ్రద్ధతో చేసిన ఫలము నిచ్చుటలో లోటేమి? ఆనుభానుభవాధ్యమే ఆ కర్మచేయబడుటచే దానిని యనుభవించునపుడు చక్రవర్తి భోగానుభవమువలె స్వర్గభోగానుభవమున ఆత్మయొక్క యాధాత్మ్యానుభవమున కేమి యవసరము? ఈవిషయమునంతను

“కామాధి కాదులకు”

అనుగ్రంథముతో నూచింపబడినది.

శాస్త్రము కంటికి గాన్నించు ఐహికఫలములకును కాన్పించని పుణ్యరూపమైన ఆముష్మికఫలములకును సాధనములను బోధించును.

దృష్టఫలములనుగూర్చి ప్రత్యేకించి ఆత్మయాభాత్మ్యనిశ్చయముతో పని లేదని చెప్పనవసరములేదు. ఇక అదృష్టఫలములకై ననుదాని యావశ్యకత లేదు.

కొన్ని యంగముల ననుష్ఠించనిచో యాగమే నిష్పన్నము కాదు. అటుల నీ ఆత్మయాభాత్మ్యనిశ్చయము యాగాది కరణశరీర నిష్పాదకముకాదు. కర్తయును నాత్మయొక్క సంస్కారమునకై యీ యాభాత్మ్యనిశ్చయ ముండవలసిన పనిలేదు. అట్టి ప్రోక్షణదులు కామ్యప్రకరణములలో విధింపబడినట్లు

“ఆత్మానం తత్వతోజానీయాత్”

అని విధి కాన్పించదు. వేదాంతశాస్త్రమున చెప్పబడిన జ్ఞానవిశేషము అతిశయితమైన మరియొక ఫలమునకే యగుటచే నది యొక కర్మకు అంగమగుట ఉచితము కానేరదు. ఆత్మతత్వము నెఱుంగునను స్వర్గాదుల ననుభవించుట కనుమతిని శాస్త్ర మొసంగుచునే యున్నది గదా!

“ప్రవాప్యేతే అదృథా యజ్ఞరూపాః ।

ఏతచ్ఛ్రేయో యేభిస్తన్తి మూఢాః॥”

యజ్ఞములనునవి చిల్లులపడవలనంటివి. ఇవియే శ్రేయోదాయకములని ఆత్మతత్వము నెఱుంగనివారు పనిని చేయుచుందురని యర్థము. గీతయందును

“యామిమాంపుష్పితాం వాచం ।

ప్రవదన్త్య విపశ్చిత॥”

అనియును ఇప్పుడే చెప్పబడును.

ఆత్మతత్వము నెఱుంగనివారు ధూమాది మార్గమున స్వర్గము నధిరోహింతురని ఉపనిషత్తులు చెప్పుచున్నవి. అందుచే శాస్త్రబలముచే వీరికి ఆత్మయాధాత్మ్యసిద్ధ్యయముతో పనిలేదు. ఈవిషయమునే “విరోధమున్న” లేదనియు సూచించెను.

మోక్షమును కోరువానికిమాత్ర మియాత్మయాధాత్మ్య సిద్ధ్యయ ముండితీరవలెను. ఏమనగా-

మోక్షమనగా యథావస్థిత స్వస్వరూప ప్రాప్తియేగాన ఆ యథావస్థిత స్వరూపజ్ఞాన మీతని కుండవలెను. తక్రితన్యాయమున కిదియేగదా అర్థము.

దానినెఱుంగనివాడు దాని నెఱుగోరుచు. కోరనిచో ముముక్షు వెట్లగును? అది పురుషార్థ మెట్లగును?

“అధ్యాత్మయోగాధిగమేనేతి”

తృతీయాశ్రుతిచే ఆత్మయాధాత్మ్యజ్ఞానము అంగముగా శాస్త్రము విధించుచుండగా నది లేనిచో సాధన మెట్లు పూర్తియగును? తా నెవ్వరో తత్వము నెఱుంగనివానికి స్వరూపావిర్భావరూపమైన ఫలానుభవ మెట్లు? కావున మోక్షార్థికి ఆత్మయాధాత్మ్యజ్ఞానము లేనిచో విరుద్ధమే యగును.

41 శ్లో||-(64)

వ్యవసాయాత్మికబుద్ధికి ఏకత్వమన అర్థమేమి? బుద్ధి వ్యక్తి ఒకటి యనియా? కాదు. ఆ బుద్ధి నంతాన మనువదించుటచే నేకత్వ మెట్లు పొనగును. అనగా- బుద్ధి క్షణికముగాన బుద్ధిధారలో అనేక బుద్ధు లుండుటచే ఏకత్వ మెట్లు. విషయ మొక్కటియే యగుటచే నొక్కటియందురా? కాదు. ప్రధానాంగములు ఉపాంగములను అవాన్తర భేదముచే నది యనేకవిధమే యగును.

అట్టి ప్రధానాంగ సముదాయాంగ సముదాయము నొక్కటిగా భావించిన దానినిగూర్చిన బుద్ధి యొక్కటి కావచ్చునే యనగా అటు లైనచో నిది కామ్యకర్మలకును సమానమే గాన మోక్షసాధనమైన యీ వ్యవసాయాత్మికబుద్ధికి గల భేద మేమికలదు అన్నచో

“వ్యవసాయాత్మకమైనబుద్ధి” యని చెప్పవచ్చును.

41 శ్లో॥ - (66)

- (1) నిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మలు వేరువేరైన ప్రధానఫల అవాంతరఫలములకు సాధనములుగా విధింపబడినవిగదా వాని కొకే ఫలమగుట ఎట్లు ఘటించును ?
- (2) కామ్యకర్మలను తద్విరుద్ధమైన నిష్కామకర్మలతో కలిపి చేయుట ఎట్లు తగును ?
- (3) ఆయా కామ్యకర్మలకు శాస్త్రమున విధింపబడిన ఫలములయందాశ లేకున్నను వానిని చేయవలెనన్నచో అధికారము లేకున్నను బ్రాహ్మణుడు క్షత్రియాది ధర్మములను చేయుటలో గోపమేమి ?
- (4) సమస్త కామ్యకర్మలను ఆచరించుట ఫలభేద ముండుటచే ఘటించుటెట్లు ? అది దుష్కరముకూడ నగునుగదా !
- (5) కొన్ని కామ్యకర్మలను మాత్రమే యనుష్ఠించిన చాలు నన్నచో ఆ కొన్ని ఫలానయని నిర్ణయించు విశేష శాస్త్రము లేకపోవుటచే అన్నిటిని ఆచరించవలసిరాదా ? అను సందేహములను బాపుటకై బుద్ధికి ఏకత్వము, బహుత్వమును చెప్పటకు ఫలమును

దీని ముఖ్యాభిప్రాయ మేమనగా”

అను ముందు గ్రంథము బయలుదేరుచున్నది.

నిత్యనై మిత్తి కకర్మలకు ముఖ్యఫలములును అవాంతరఫల
ములును ఏవియనగా-

ప్రాజాపత్యాది లోకప్రాప్తి;

ఇంతవరకు గంపాదించి పెట్టిన పాపవినాశము చేయకుండుటచే
లభించు అనర్థపరిహారము అనునవి.

నిత్యనై మిత్తి కములనగా- ప్రత్యేక ప్రత్యేక మేగాక, సమ్మిళిత
మైన నిత్యనై మిత్తి కములని యర్థము.

41 శ్లో||-(65)

ఆఫలముల నన్నిటిని విడుచుట యనగా నెట్లు కుదురును?
ముముక్షువునకును, పాపవినాశమువలన అంతఃకరణశుద్ధి కలుగును,
ఆరీతిగా నా కర్మల కుపయోగమున్నది గదా యన్నచో-

“మోక్ష మను నొకేఫలమునకే” యనిచెప్పబడినది.

ఇతరత్ర వీని వినియోగము వేరువేరుగా నుండుటచే ఫలము
వేరగుటయును, శాస్త్రము వేరగుటయును నున్నను, ముము
క్షువువిషయమున- అన్నియు నొకేఫలము నుద్దేశించి యొకేరమయ
మున నొక్కనిచేతనే చేయబడునవగుటచే ఫల మేకమగుట శాస్త్రా
ర్థమేకమగుటయు నొక్కటియే యగుటలో విరోధమేమియును లేదు.

41 శ్లో||-(67)

“శక్తి కాలది” అనగా-

శాస్త్ర మెప్పుడును శక్తి నిబట్టియే కర్మలను విధించును. అశక్య
మైన వానిని చెప్పదు-

మనువున్న

“అధికర్వన్ యథాశక్తి ।

ప్రాప్నోతి పరమాంగతిమ్॥

అని చెప్పచున్నాడు.

ఏతావతా ముముక్షువునకు నిత్యనైమిత్తి కములలోవలె కామ్య కర్మలలోను కొన్ని యంగములు లోపించినను ఫలము లేకుండుట గాని అసర్థముగాని కలుగ నేరదు.

విచ్చిన్నమైనను అసర్థము లేదనుట జ్యోతిష్టోమాది కర్మలలో నొక్కొక్కదానిని చేయకుండుటలో తాత్పర్యముకాదు. మరి యేమనిన-

మోక్షము లభించువరకును చేయవలసిన కర్మకలాపములో ప్రయాజాదులవలె సంగభూతములగు కర్మలలో నొక్కొక్కకర్మను చేయునపుడు దేశకాలవైపరీత్యములవలన దానిపై కర్మనుజేయ లేకున్నను అసర్థము లేదని మాత్రమే తాత్పర్యము.

42 శ్లో॥-(68)

42, 43, 44 శ్లోకములలోని కొన్ని పదములకు విశేషార్థములు వ్యుత్పత్త్యర్థములున్న-

అవిపశ్చితః— వివిధం పశ్యత్ చిత్ యేషాం తే విపశ్చితః—
అనగా బహుజ్ఞులు, తేన భవన్తి=అవిపశ్చితః.
అనగా ఉపనిషత్తులను చదివి ఎఱుంగవల
సిన స్థిరాస్థిరపదార్థవివేకము లేనివారు.

వేదవాదరతాః— “వేదేషు-వేదాన్తేషు చ గీయతే”
అన్నచోట వేదశబ్దమునకువలెనే యిచ్చట
కర్మభాగపరమని యర్థము. వేదేవాదాః=
వేదవాక్కులు, అనగా విధి- ఫల- అర్థవాద
వాక్కులు.

కామాత్మానః— కామేషు, ఆత్మా=మనః యేషాంతే.

స్వర్గపరా— స్వర్గః, పరః=పరాయణం=పరమప్రాప్యము.
యేషాంతే, మోక్షవిముఖులు.

జన్మకర్మఫలప్రదాం— జన్మ- కర్మకు ఫలమగునట్లు పైలోకమున
ననుభవించగా మిగిలిన కర్మకును ఫలమని
యెఱుంగవలెను. ఆ కర్మశేషము వలన
గొప్పదిగాని, నీచమైనదిగాని జన్మరావచ్చు
అని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

42 శ్లో||-(69)

అవతారికలో-

ఇట్లు కామ్యకర్మలనుగూర్చిన బుద్ధికన్న మోక్షసాధనమగు
కర్మలనుగూర్చిన బుద్ధియొక్క వైభవమును జెప్పి మోక్షసాధనముల
ననుష్ఠించవలెననెడు త్వరను బుట్టించుటకై కామ్యకర్మాధి.....

42 శ్లో||-(70)

జ్ఞానులు గావించు సకలకర్మలును జ్ఞానప్రచురములై యే
యుండును, ఆకర్మలు ఒకేఫలమగు మోక్షమునకే సాధనము లగు
టచే వానికి ఏకశాస్త్రార్థత్వము. వాచే మోక్షమున కుపయోగించని
కర్మ లెన్నడును చేయనేబడవు. కాబట్టి శ్రమ అధికమున్న పరిమిత
మైనఫలమును ఉండునది కామ్యకర్మలు చే గువారికిమాత్రమే.

42 శ్లో||-(71)

కామ్యకర్మలనుకూడ ఫలాశను విశించి చేయుట యంగీకరింప
బడుచున్నది. నిష్కామకర్మయోగమునకు ఫలము యదార్థాత్మ
స్వరూపప్రాప్తియే. ఆస్వరూపము మాత్రము మోక్షమునకు విరుద్ధము

కానేరదు. కాబట్టి మోక్షేచ్ఛ యుండగా బంధకమగు మరీయొక శోరిక యుండరాదు.

42 శ్లో||-(72)

ప్రీతికి తల్లియు హితమునకు తండ్రియును లోకమున ప్రసిద్ధి కలదు.

వేదములు ప్రియమును హితమును బోధించునవి యగుటచే తల్లియు తండ్రియును అవియే యగుచున్నవి.

42 శ్లో||-(73)

తాకిక తల్లిదండ్రులు జన్మలనుబట్టి మారుచుందురు. కాని వేద మను నీతల్లిదండ్రులు అన్నిజన్మలలోను మనలను విడువక అనుసరించు చునే యుండును గాన వేలకొలది యనబడెను.

42 శ్లో||-(74)

సమస్తాత్మలకును కావలసిన చతుర్వధ పురుషార్థసాధనములను, అపురుషార్థపరిహార సాధనములను బోధించుచు నొకప్పుడైనను విడువక యుండుటచే వాత్సల్యాతిశయ శబ్దము వాడబడినది.

42 శ్లో||-(75)

మోగుగించుటకా ? కాదు. హితమును బోధించున వగుటచే:

తల్లి రోగముతోనున్న బిడ్డ మందును తిననిచో వెన్నలో నామందును పొదిగి వెన్నను తినుమని చెప్పును. అదిరోగశాంతికి ఉపకరించునుగదా ! అటులనే మరీయొక హితమునకై పర్యవసించు నని యందురా ? కాదు, ఆయా కర్మలను బోధించు ప్రతిప్రకరణము నందును ఆయా కర్మల ఫలములలోనే యవి పర్యవసించుచున్న వగుటచే.

కావున పరమపురుషుని ఆజ్ఞాపములగు నీ వేదములు మొదటి నుండి చివరవరకును అపరిమిత దుఃఖములతో నేకకూడి మిగుగురు పురుగువలె యేయల్బుధల సాధనములతో బోధించునవి యగుటచే విషము కలసిన మధుపానము నుపదేశించినట్లు కూడవివేయగు చున్నవి. కావున వానిని విడిచిపెట్టుటయే మంచిది. వేదవిరుద్ధమైన దగుచో విడిచిపెట్టమని చెప్పవచ్చును గాని విధించినదానిని విడుచుట ఎట్లు? కర్మలను విధించు శాస్త్రమైనను అప్రామాణికము కావలెను. అవి ప్రమాణములే యైనచో వానిని చేయవద్దని చెప్పచున్న భగవదుక్తి అప్రామాణికము కావలెను అన్నచో చెప్పచున్నాడు.

42 శ్లో॥-(76)

ప్రథమమున

“సత్త్వరజస్తమః ప్రచురాః” అని క్రమమున్నను విడిచి

“మిక్కిలి తమోగుణులైనవారికిని”

అని తమోగుణముతో ప్రారంభించుట లోకమున నున్నవారి ప్రాచుర్యమునుబట్టియే. తమోగుణప్రచురులు లోకమున సధికముగదా! రజోగుణప్రచురు లంతకన్న తక్కువ. సత్త్వగుణప్రచురులు అంత కంటె తక్కువగా నుండురు. ఈవిషయమును సూచించుటకే యీ క్రమ మవలంబింపబడినది. దీనినిబట్టి క్రమముగా ఐహికాముష్మిక మోక్షాభిలాషులగు పురుషులు సూచింపబడుచున్నాడు.

42 శ్లో॥-(77)

సద్వైద్యుడు వాతపితృశ్లేష్మప్రకృతులగు పురుషులను పరీక్షించి వారి ప్రకృతికి తగిన మందులను, మందులకు తగిన అనుపానములను, వానికి తగిన పథ్యములను అపథ్యపరిహారములను విధించును. అట్లు చేయనిచో వారు దురుపదేశములచే అపథ్యములను సేవించి నశింతురు.

తాంబూలాదుల కలవాటుపడిన పిల్లలు తల్లిదండ్రులు డబ్బు నీయనిచో దొంగతనమున కలవడి చెడుదురు. అట్లే రజస్తమః ప్రచురులగు పురుషులకు తగిన సాధనములను శాస్త్రము చెప్పనిచో వారును తమ యభీష్టసిద్ధికై తప్పుడుదారులనుబట్టి చెడిపోవుదురు.

వేదమునందు సమ్యక్ములేనివా డొకడు తన శత్రువునుచంపు ఉపాయము నన్వేషించి వైదికునిచే అభిచారహోమములను (చేత బడియొ) ఉపదేశింపబడి వానిఫలమును గాంచి వేదమున నొకింత సమ్యక్ము కలుగగనే ధనాగమనమువృత్తై రాజసకర్మల యందును క్రిమముగా పరమపురుషార్థసాధనములయందును సమ్యక్ము కలవాడై తరించుట కవకాశము కలదు. దాహముతో పీడింపబడువానికి నీటి నీయవలెనా? రసాయనపానము నుపదేశించవలెనా?

మోక్షము నపేక్షించకుండుటకును, తనకు కావలసిన ఫలము నకు సాధనముల నెఱుంగకుండుటకును కారణము తమోగుణము యొక్క ఆధిక్యమే. ఫలములయం దాసక్తి కామసుఖానుభవాభిలాషయు రజోగుణాధిక్యమువలన, కామప్రవణులు దానియందలి అభినివేశమును మరల్పజాలక చెడుదురు.

42 శ్లో||-(78)

పాపకర్మల ప్రాచుర్యముచే చెట్టుగను, పుట్టగను కూడ బుట్టి అచేతనప్రాయులై పురుషార్థయోగ్యత యీషణ్మాత్రమైనను లేనివారగుదురు.

42 శ్లో||-(79)

“నీవిపుడు సత్వగుణ ప్రచురుడ వై యున్నావు” అనుట

“శిష్యస్తేఽహం” అని శరణాగతిచేయుటవలననే.

అర్జున ! శ్లోకమున యీసంబోధన ప్రకృతోపయుక్తముగా నాడబడినది.

సంబోధనవలన సీతకు సత్వగుణప్రచురుడని తెలియబడుచున్నది. అర్జున శబ్దమునకు తెలుపు అర్థము. సత్వగుణము తెలుపును చెప్పెడు శుక్ల శబ్దముచే చెప్పబడును.

అర్జునా ! నీవిప్పుడు సత్వగుణము నధికముగా కలిగియున్నావు. దానిని విడిచి చేయవలసిన కృత్యములను (యుద్ధమును) విడిచి, చేయరాని పనులను (భిక్షాటనాదులను) చేయకుము. దానిచే నీకు సత్వగుణ మడుగునపడి రజస్తమస్సులు తలయెత్తును.

42 శ్లో||-(80)

నిస్త్రైగుణ్యశబ్దము- మూడుగుణములను నిషేధించుచుండగా సత్వగుణమును వృద్ధిపరచుమని యర్థ మెల్లు సిద్ధించునన్నచో.

నిజమే మూడుగుణములును నిషేధింపబడుచున్నవి. కాని ఆ నిషేధము సాంకర్యవిషయము. అనగా సత్వగుణముతో రజస్తమస్సులను కలవనీయకుమని యర్థము. అట్లుగాక సత్వగుణమునుకూడా నిషేధించినచో ముందు

“నిత్యసత్వస్థః”

అనుట తగదుగాదా ! ఆ సాంకర్య మెట్లుపరిహరింపబడుననగా- రజస్తమస్సులను వృద్ధిపరచు ఆహారవిహారములను మార్చుటచే నది సిద్ధించును.

42 శ్లో||-(81)

రజస్తమః ప్రాచుర్యమును తగ్గించుకొనుమనియు సత్వప్రాచుర్యమును వృద్ధిపరచుకొనమనియు విధించుట తగదు. ఏమనగా-

వీనికి ఇది రజస్సు- ఇది తమస్సు. నేను దీనిని వృద్ధిని పొందించుచున్నానని తెలిసి ప్రవర్తించుచున్నాడా? తెలిసినగదా తాను దీనిని మాన్పుకొనగల్గును. వీడు సత్వగుణమునుగాని దాని ఉపాయములనుగాని యెఱుంగజే. ఎఱింగినగదా దానియందు ప్రవర్తించి వృద్ధిని పొందించుకొనగల్గును అని ప్రశ్న ఉదయించును.

దీనికి సమాధానము

గుణములను పట్టుకొని సాక్షాత్తుగా నీవు చేయవలసిన దేదియును లేదు.

“నిర్యోగ జ్ఞేయః ఆత్మవాన్”

అను రెండు సాధనముల నలవరచుకొనుము. అసాత్వికాహారములను సుతరాం దరిచేరనీయకుము. వీనివలననే రజస్తమస్సులు తగ్గుటయు సత్వగుణోన్మేషమును సిద్ధించును.

నిర్యోగ జ్ఞేయః

“ఆత్మవాన్” అనుపదముల కర్థమును అనువాదములో చూడుము.

46 శ్లో॥ (82)

అయాప్రయోజనముల నపేక్షించునందరికొఱకును కల్పింపబడినది. లేక స్నానము పానము మొదలగు వివిధ ఉపయోగముల కొఱకై త్రవ్వించబడినది.

46 శ్లో॥-(83)

వేదమున వర్ణము ఆశ్రమము ప్రవరాది భేదములనుబట్టి ధర్మములు వేరు వేరుగా విధింపబడును. అవి యెవరి కెట్లు విధింపబడునో వారిచే నటులనే చేయబడవలెను. వేదమున చెప్పబడినను ముముక్షువునకు మోక్షసాధనముకానిది చేయతగదు. ఇతరవర్ణములకుగాని ఇతర

ఆశ్రములకుగాని ఇతర ఫలాద్ధులకుగాని చెప్పబడిన ధర్మములను తదితరు లాచరింపరాదు.

46 శ్లో॥-(84)

ఈశ్లోకమునందలి బ్రాహ్మణపదమునకు శ్రీ భాష్యకారులు
“వైదికస్య ముముక్షోః”

అని యర్థమును సాయించిరి. కానిచో క్షత్రియున కుపదేశము అన
మంజున మగును గదా! ఆయర్థ మీశబ్దమున కెట్లు వచ్చినదనగా-
(బ్రహ్మ=వేదమును, అణతి=ధ్వనించుచున్నాడు) గాన

“బ్రాహ్మణః”

అని దానికి వ్యుత్పత్తి. (అణ-శబ్దే అను ధాతువునుబట్టి) వేదాధి
కారము బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు ముగ్ధురకును కలదు.

47 శ్లో॥-(85)

కర్మఫల హేతుః-

“కర్మణాం ఫలం తస్య హేతుః”

అని వస్తీతత్పురుషగా జెప్పినచో రెండవపాదముతో పానరుక్త్యము
ప్రసంగించును. కాబట్టి యిచ్చుట కర్మచ ఫలంచ=కర్మఫలేతయోః
హేతుః అని అని ద్వంద్వము చెప్పవలెను. అనగా- నీవు కర్మకును
ఫలమునకును కారణభూతుడవు కావని యర్థము- ఇది ఉదయపదార్థ
ప్రధానముఅగుటచే శ్రేష్ఠతరము.

అందులకే భగవానుడు ద్వంద్వసమాసమును ప్రశంసించుచు
“ద్వంద్వస్సామాసికస్యచ” అనెను.

ఇచ్చుట వాస్తవమైన కారణత్వము నిషేధింపబడుటలేదు.
అట్లనుసంధించవలదని చెప్పబడుచున్నది.

(1) నిత్యాదికర్మలకు ఫలము-

(1) ఇతరకర్మలు చేయుట కధికారము- స్నానము నిత్యకర్మ, అది సంధ్యావందనమునకు యోగ్యతను సంపాదించును.

సంధ్యావందనము నిత్యకర్మ. అది భగవదారాధనాది శాస్త్రీయకర్మలకు యోగ్యతను కలిగించును.

“సంధ్యాహీనోఽశు చిర్నిత్యం । అనర్హస్సర్వకర్మసు॥”

(2) ఇతవరకు సంపాదించి కూడబెట్టిన పాపమును పోగొట్టును.

(3) వానిని చేయనిచో అనర్థము కలుగునని శాస్త్రము చెప్పుచున్నదా? చేసినచో నా యనర్థము పరిహరింపబడును.

(4) వానికి ప్రాజాపత్యాది లోకసుఖానుభవము కలదు.

(5) పశు పుత్రాది ప్రాప్తియును కలదు.

(2) ఏనోయొక ఫలవిశేషముతో-

కర్మలను విధించు వాక్యములో కర్మల స్వరూపము మాత్రమే తెలుపబడును. ఆపైన కామాధికారమున స్వర్గాదులతో సంబంధము వినబడుటచే దానికి స్వర్గము ఫలమగుచున్నది. అటులనే మోక్షాధికారమునకూడ మోక్షమనెడు విలక్షణ ఫలముతో సంబంధము వినబడుటచే మోక్షమే దీనికి ఫలమగుచున్నది.

(3) ఫలమునకు నీవు యోగ్యుడవు కావనుటచే ఆకర్మతో సంగము (అనగా యీకర్మనాదియను మమకారమున్ను) నిషేధింపబడినది.

48 శ్లో||-(87)

ఈశ్లోకమున “సజ్జా త్యక్త్వా” అనుచోట సంగ శబ్దమునకు బంధకమగు సంగమని యర్థము.

రాజ్యమునందలి సంగము ఫలద్వారాబంధకము-

బంధువులు మొదలగువారియందలి సంగము యుద్ధమును చేయ నీయక బంధకమగును. ఆరెండును త్యాజ్యములే యగుటచే నిచ్చట విడువదగినవానిలో నారెండును గ్రహింపబడినవి.

అవతారిక-

ఆదవిధములైన తాత్పర్యలింగములలో

“అభ్యాస” యనెడు (మాటిమాటికిని చెప్పట) లింగమును చెప్పగోరి పొనరుక్త్య శంకను పరిహరించుచు ఈ సామ్యానుసంధాన రూపమగు చిత్తసమవధానమును పదే పదే చెప్పెటకు కారణమును జెప్పచున్నాడు.

49 శ్లో||-(88)

ఈశ్లోకమునందలి “శరణ” శబ్దమునకు

“ఉపాయే గృహరక్షిత్రోః శబ్దశ్శరణ మిత్యయం”

అను యనేకార్థములలో నిచ్చట గృహార్థమే గ్రహించదగినది. బుద్ధికి వాసుస్థానము గృహదులు ఆశ్రయ మెట్లనగా- కర్మయోగమున నిష్ఠను కలిగియుండుమని భావము.

49 శ్లో||-(89)

కృపణాః—

“కదర్శ్యే కృపణాయుద్ర కిం పచాన మితంపచాః”

అను నీ సూక్తులు కదర్శ్యని (కుత్సిత్తుని) బోధించును.

అనగా - ఇచ్చట ఫలమునుకోరి కర్మలనుచేయు పురుషులని యర్థము, వా రే యిచ్చట నిందింపబడుచున్నారు.

51 శ్లో||-(90)

బంధించుటలో బంగటగొలుసు లైన నేమి ? యినుపగొలుసు లైన నేమి ? అటులనే ఆత్మను శరీరమును కారాగారములో బంధించుటలో పుణ్యమున్న పాపమున్న సమానము లే. ముముక్షుస్థానములో నున్నవానికి స్వర్గసాధన మగునుకృతమును పాపముకో సమానమే. అతాకికమై యనిష్టసాధన మైనదనెడు పాపలక్షణము యీ పుణ్యమునకును కలదు. ముముక్షువునకు స్వర్గము నరకతుల్యమే.

“ఏ కే వై నిరయాస్తాత ।

స్థానస్య పరమాత్మనః॥

ఈ గీతాశ్లోకమున బంధక మైనపుణ్యపాపముల పరిత్యాగము చెప్పబడినది.

51 శ్లో||-(91)

అనామయం పదు = దీనికి ఒకానొకస్థాన మనిగాని, పరమప్రాప్యమైన పరమాత్మస్వరూప మనిగాని యర్థము. లేక నిష్కామ కర్మ యోగప్రకరణ మగుటచే దానికి ఫలము ఆత్మప్రాప్తి మాత్రమే గాన పరమాత్మాత్మక శుద్ధాత్మస్వరూప మనియును చెప్పవచ్చును.

“పద్యతే = గమ్యతే ఇతిపదం”

అని వ్యుత్పత్తి. ఈమాడును ముక్తునకు సాక్షాత్తుగాగాని పరంపరగాగాని ప్రాప్యములే యగుటచే

“పద” శబ్దముచే చెప్పబడును.

51 శ్లో||-(92)

అవతారిక-

ఈవిధమున జెప్పబడిన పరిత్యాజ్య = పరిగ్రాహ్య విభాగము, యుక్తి గాని శాస్త్రము గాని అవసరములేకయే నీకే స్పష్టముగ గోచరించునని చెప్పబడుచున్నది.

51 శ్లో||-(93)

పుణ్యము పాపము అనెడు సాంసారిక కర్మఫలననే మోహము జనించును, ఆ మోహము ఫలమును కోరక కర్మల నాచరించుటచే నశించును, కారణము లేనిచో కార్యమెట్లుండును ?

51 శ్లో||-(94)

నిర్వేదము (అనగా- వ్యర్థ మనుబుద్ధి) లేకపోవుటకు కారణము యీ మోహమే, మోహస్వరూపముకంటె వేరై దానిఫలన బుట్టునట్టి కాలుష్య మనునది వేరొండులేదు.

పనికిరానివానిని పట్టి ప్రాకులాడుట, చేయవలసిన వానియందు పెడముఖమును బెట్టుటను, తలంచుకొన్నచో నిర్వేదము (అనగా తనను తానే నిందించుకొనుట) జనించును-

“తత్త్వజ్ఞానాప దీర్ఘాదేః నిర్వేదస్సాన్తమాననం”

వస్తుతత్వము నెఱుంగుటవలనను, ఆపదలు కలిగినను, ఈర్ష్య (గుణములయందు దోషబుద్ధి) జనించినను, నిర్వేదము పుట్టును, అది తనను తానే నిందించుకొనుటలో పర్యవసించును.

51 శ్లో||-(95)

అవతారిక-

జ్ఞానయోగము (స్థితప్రజ్ఞ) అని చెప్పబడి ఉపాయమునకు మొదటిశ్లోకము ఆరంభింపబడుచున్నది.

53 శ్లో||-(96)

సర్వజ్ఞః జై నట్టియు, సర్వశక్తి కలిగియున్నట్టియు పరమకాద
ణికు జై నట్టియు, భ్రమప్రమాద విప్రలంభాది దోషముల లేకమైనను
లేనట్టి నిరుపాధికబంధు వైనభగవంతునినుండి అని తాత్పర్యము.

53 శ్లో||-(97)

ఇచ్చట (విప్రతిపన్నా అనుచోట) విశబ్దమునకు విరుద్ధమని
యర్థము కాదు, వైశిష్ట్యమని యర్థము. సాక్షాత్ సర్వేశ్వరునినుండి
వినుటచే దీనికి వైశిష్ట్యము కలిగినది.

53 శ్లో||-(98)

శ్లోకమునందలి నిశ్చలమనగా- కలిగినబుద్ధి మాసిపోకుండగ
స్థిరముగ నుండవలెను.

53 శ్లో||-(99)

శ్లోకమునందలి అచలమనగా- ఉండవలసిన అచలత్వము,
అనగా- ఒకేరూపముగా నుండుట. ఫలాంతర దుచితేదముచే నానా
రూపములను దాల్చరాదనియు, విషయాంతరములకు పోసియరా
దనియును భావము.

లేక

53 శ్లో||-(100)

“శ్రుతివిప్రతిపన్నా”

అనుటచే శ్రవణము విధింపబడుటచే మననముచే (యుక్తులతో
సమాలోచనను జరుపుట) స్థిరీకరణమున్ను, కుయుక్తులచే చలించక
నిలిచియుండు టయు సర్థము.

53 శ్లో||-(101)

సమాధీయ తే అస్మిన్ ఆత్మజ్ఞానమితి సమాధిః- మనస్సు, అనిగా నూనెధారవలె యఖండ మైనధ్యానమునకు కారణ మైయుండ వలెను.

53 శ్లో||-(102)

- (1) యోగమనగా ఉపాయమనిగదా యర్థము- దాని నిచ్చట ఫలముగా చెప్పచున్నారేల ?
- (2) ఆత్మజ్ఞానము నార్జించికదా కర్మయోగము నాచరించవలెను, అట్టి ఆత్మజ్ఞానమే దానికి ఫలమన్నచో ఆత్మేశ్రయ దోషము రాదా ?
- (3) శ్రవణ మననముల వలనను గదా స్థితప్రజ్ఞుడు అనుష్ఠానమును సాగించవలెను, అట్టితరి యాస్థితప్రజ్ఞ అనుష్ఠానముచే నెట్లు సాధింపబడును.
- (4) స్థితప్రజ్ఞునకు ఫలము యోగమందురు గదా ! నిశ్చల మైన ప్రజ్ఞాస్థితి గాక ఆయోగ మననేది- అను నీప్రశ్నలకు సమాధానముగా ముందుగ్రంథము బయలుదేరుచున్నది.
వెనుకటి ప్రశ్నల కుత్తరములు-

- (1) ఉపాయమైన యోగము సమత్వబుద్ధి, ఫలమైన యోగము ఆత్మసాక్షాత్కారము. కావున విరోధము లేదు.
- (2) ముందుండవలసిన ఆత్మజ్ఞానము శాస్త్రబలమైనపరోక్ష జ్ఞానము, ఫలమైన ఆత్మజ్ఞానము అపరోక్ష సాక్షాత్కారము.
- (3) ఆత్మజ్ఞాన మనగా- వినుటచేమాత్రము కలుగు నిశ్చయాత్మక మైనతత్వజ్ఞానము మాత్రమే జ్ఞాననిష్ఠయనగా- యోగము (ఉపాయమైనది), సాక్షాత్కారము ఫలమైన యోగము, అదిసాధ్యము.

నిశ్చలమైన ప్రజ్ఞాస్థితి యనగా ఆపలమునకు సాధనమైన స్మృతిసంతానము.

ఇట్లానోషములు పరిహరింపబడినవి.

సారాంశము:—

మొట్టమొదట శాస్త్రమువలన ఆత్మతత్వము నెఱుంగవలెను. ఆపైన అవిచ్ఛిన్నమైనధ్యానప్రవాహరూపమైనఉపాసనము. దాని వలన ఆత్మసాక్షాత్కారము.

53 శ్లో||-(103)

కా భాషా ? కిం ప్రభాషేతి ? అను నీరెండుపదములకు పర్యాయత లేదు.

కా భాషా అనగా- ఆతని స్వరూప మెట్లుండునని ప్రశ్న.

కిం ప్రభాషేత- ఆత డేమిప్రసంగించునని వాచికవ్యాపారమును గూర్చిన ప్రశ్న.

ఈశ్లోకమునవాడబడిన కిం శబ్దములు క్రియావిశేషమును ప్రశ్నించుటనే సూచించును.

సమాధిస్థస్య=సమాధి యనగా మనస్సు. దానిస్థితి యనగా దానిని వశమున నిడుకొనుట.

ఈశ్లోకముచే స్థితప్రజ్ఞని వాచిక- కాయిక- మానసిక అను స్థానములు అడుగబడినవి.

కిం ప్రభాషేత-వాచికప్రశ్న.

కిం వ్రజేత-కాయిక ప్రశ్న.

కిం ఆసీత-మానసప్రశ్న.

ఆసనము ధ్యానమునకే గదా !

53 శ్లో||-(104)

అపతారిక-

కరణత్రయవ్యాపారము నడిగిన ప్రశ్నకు ముందు 4 శ్లోకములచే సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. అందు ముందుగా-

53 శ్లో||-(105)

హైరణ్య గర్భై రుక్తం-

“దృష్టానుశ్రవిక విషయ విత్పక్షస్య వశీకార సంజ్ఞావైరాగ్యం”
ఇతి.

దీని కర్థము:- చూడబడినట్టియు కర్ణాకర్ణికగా వివరించబడినట్టియు ఐహిక ఆముష్మిక సమస్త ఫలములయందును విరక్తికలవానికి ఆస్థలములయందు సకలవాసనలును తిరిగి పుట్టనట్లు నశించగా నట్టి యవస్థకు

“వశీకారవస్థ” యని పేరు.

56 శ్లో||-(106)

అనుద్విగ్న అనుచో “విజ్ఞో” భాతువునకు భయమున్ను, చలించుటయును అర్థము.

“వీతరాగభయం”

అనుచోట భయము చెప్పబడుటచే నిచ్చట చలనమను నర్థమునే గ్రహించవలెను.

అనుద్విగ్న యనుటచే నిర్దుఃఖత్వమాత్రమే వివక్షితము. దుఃఖమున్నచో యోగమునుండి చలించునుగాదా!

తటస్థించుట యనగా దుఃఖపెట్టుట కారంభించినపుడని యర్థము.

56 శ్లో||-(107)

స్మృహో. రాగశబ్దములు సామాన్యవిశేషవిషయములు కాబట్టి- విశేషశబ్దము దగ్గరగా వివరించుచో సామాన్యశబ్దమునకు ఆ విశేషశబ్దము చెప్పెడు అర్థమును విడిచి మిగిలిన అర్థమునే చెప్పవలెను. ఉదా-“చూతః” అనగా మామిడిచెట్టు అర్థము-

చూతవృక్షః అన్నచో చూత శబ్దమునకు

“మామిడి” అనిమాత్రమే అర్థమును చెప్పవలెను అటులనే యిచ్చుటను- స్పృహశబ్దము నామాన్యార్థ బోధకముగాన రాగశబ్దము నకు భావివిషయములపట్ల రాగమని యర్థమును చెప్పవలెను. స్పృహ శబ్దమునకు దానికన్న వేరైన విషయముల పట్ల స్పృహగా నర్థమును చెప్పవలెను,

56 శ్లో॥-(108)

ప్రియమైన వస్తువు చేయిబాదినను అప్రియమైన వస్తువు తటస్థించినను రెండును దుఃఖరూపములే. ఆ రెండింటికిని కారణమైనట్టిదిగాని ఆ రెండింటిని సూచించు నిమిత్తముకాని హేతువనబడుచున్నది. దానియొక్క దర్శనముచే దానికి తోడైన సమస్త సహకారివర్గమున్ను సిద్ధపడియే యున్నట్లు మన మూహించుకొనవచ్చును, (ఇచ్చట దర్శనశబ్దమునకు జ్ఞానమే యర్థము,) దానిచే శరీరమంతయు కంపించుట ముచ్చమటలు పోయుట మొదలగువానిని బుట్టించు దుఃఖము జనించును. దానికే భయమని పెరు, అట్టిభయము స్థిత ప్రజ్ఞున కుండరాదు.

56 శ్లో॥-(109)

క్రోధలప్తిణము—

ప్రియవిశ్లేష అప్రియాగమన హేతుభూతః చేతనాంతరగత దుఃఖహేతుభూత స్వమనో వికారః క్రోధః.

ప్రియవిశ్లేషాదుల వర్తమానము మాత్రమేకాదు. అవి వెనుకటివైనను కావచ్చును రాబోవునవి యైనను గావచ్చును. వానివిషయమైయున్న క్రోధము జనించుట చూచుచున్నాము గదా! గాలి, యెండ, ముల్లు మొదలగు అచేతనపదార్థముల వలనను బాధలు కలుగుచున్నను వానిపై నెవడును కోపించుట చూడలేదు

గాన లక్షణమున అట్టి చేతనశబ్దము వాడబడినది. ఎవడైనను విచ్చి వాడు వానిపైఁచను కోపగించినచో వాని కవి చేతనములే యను భ్రాంతిచేతనే యని చెప్పవలెను. వేరొక చేతనునిపై యనుటచే తనకే దుఃఖమును బుట్టించు తన మనోవికారమును క్రోధ మనదు గాన వేరొకచేతనునిపై యని చెప్పబడెను (అన్తరశబ్దముచే). అట్లొకవేళ జనించినను దానిని నిర్వేదము పశ్చాత్తాపము మొదలగు పేరులతో వ్యవహరింతురు.

క్రోధవశ్యులై నూతబడుట మందుమ్రింగి చచ్చుట చేయువా రున్నను వా రట్లు చేయుట వారి శత్రువులను పాలకులలో మరియొకరో హింసించనలెననియే యట్లు చేయుదురు. ఈమనోవికారము రజో గుణ తమోగుణాధిక్యములచే బుట్టును.

అట్టి క్రోధము స్థితప్రజ్ఞన కుండదు.

56 శ్లో||-(110)

అభినందన మనగా-

అభితో నందనం- అనగా- తత్సంబంధులయందును కాలాం తరములయందును కూడ ఆప్రేమ అనువర్తించుట.

ఇట్లే ద్వేషమున్ను.

56 శ్లో||-(111)

సర్వశః- అనుటచే

చూచుట, వానితోగాని వానినిగూర్చిన ప్రసంగము, విలా సము, పరిహాసము మొదలగువానినికూడ చేయరాదని భావము.

ఈశ్లోకమున ఇంద్రియములను ప్రేరేపించు సంకల్పవిశేషము లను మాత్రమే నియమించుట చెప్పబడినది.

59 శ్లో||-(112)

ఈశ్లోకముచే ఆత్మదర్శనమువలనగాని విషయరాగము పోదని చెప్పబడినది.

59 శ్లో-(113)

ఇచ్చట నిరాహార మనగా శోజనమును విడిచి పెట్టుట కాదని తెలుపుచున్నాడు. ఈవిషయమే ముందు

“న చై కాన్త మనశ్శతః” అనియు,

“యక్తాహార విహారస్య” అనియును చెప్పబడును.

వేదముకూడా

“అత్యాశనా దతీపానాత్” అని చెప్పుచున్నది. మోక్ష ధర్మము నందును

“దక్షై తాసీద్వియోక్తాని ద్వారాణ్యహార సిద్ధయే”

అని చెప్పబడినది. ఇంద్రియవిషయము లన్నియును

“ఆహార” శబ్దముచే చెప్పబడును. మనము లోకమున వాడుకొను తిండినిమాత్రమే విడిచిసంతమాత్రమున సకలవిషయములును పోవు.

60 శ్లో-(114)

విపశ్చిత్తః-

ఇచ్చట విపశ్చిత్వ మనగా- శాస్త్రమును చదువుకొనుటచే కలిగిన పరిగ్రాహ్య పరిత్యాజ్య పదార్థజ్ఞానము, ప్రమాధీని- అనగా బలవంతులను కలచునవి.

శ్లో! ‘బలవా నిద్రియగ్రామో ।

విద్వాంస మపి కర్షతి ।

మాత్రా స్వప్రా దుహిత్రా చ ।

స వివిక్తాగనే వసేత్ ॥

అను మను వాక్యమును జ్ఞాపకపరచుచున్నది.

శాస్త్రజ్ఞానముచే స్వాధీనమైన మనస్సును కలవానినైనను ఇంద్రియములు పరవశము గావించు చున్నవి. ఇంద్రియములకు రాగాదులే బలము- అవి తొలగినగాని ఇంద్రియములు లొంగవు.

60 శ్లో||-(115)

ఇచ్చట శుభపదముచే హిరణ్యగర్భాదులు ముముక్షువునకు ధ్యేయములు కారని చెప్పబడెను. ఏమనగా-

విష్ణుపురాణములో భావనాత్రయనినిక్తుక్తస్వరూపమే ధ్యేయమని నిర్ణయింపబడెను. కర్మభావన, బ్రహ్మభావన, ఉభయభావనయని భావన మూడువిధములు. కర్మభావన కలవారు సామాన్య నూనవులు. బ్రహ్మభావన కలవారు సనకాదులు. ఉభయభావన కలవారు చతుర్ముఖాదులు. ఈ ముగ్గురును

“నైవధ్యానోపకారకాః”

అని నిషేధింపబడిరి.

ఆశ్రయశబ్దముచే పరిశుద్ధాత్మస్వరూపము భగవత్ప్రాప్తికాముకునకు ధ్యేయముకాదని తెలుపబడినది. అట్టివాని మనస్సు అచ్చట నిలచియుండదు.

61 శ్లో||-(116)

మనస్సు నిర్మల మనగా- రజస్తమస్సులణగి యుండుట, అది సత్వవృద్ధిచేతనే సాధ్యము. అది మనస్సు భగవంతునియందు నిలపిన దుశ్శక్యముకాదు.

రజస్తమస్సు లడగిన శబ్దాది విషయానురాగము నశించును

61 శ్లో||-(117)

ఈశ్లోకమున నింద్రియములకు విషయములతోగల సంబంధమును మాన్పమని మాత్రము చెప్పబడినదిగాని సుతరాం ఇంద్రియ జయావస్థకాదు. అందుచే సన్యోగ్యాశ్రయ రోషములేదు.

63 శ్లో||-(118)

తన యభీష్టసిద్ధి కడ్డుపడువారిపై మాత్రమేగాక మంచిచెడ్డ
తెలుంగజాలనిసిద్ధిలో నుండునుగాన యిరుగుపొరుగున నున్నవారిపై
కూడా ఆకోపము ప్రసరించును. శ్రీరామచంద్రుడు మనుష్యవిడంబ
నతో సీతాపహరణుట్టమున క్రోధము నభినయించుచు నెత్తుకొని
పోయిన వాడొక క్రూరరాక్షసుడే యైనను

“సదేవ గన్ధర్వ మనుష్యపన్నగం జగత్సజైలంపరివర్తయామ్యహం |

పురేవ మే చాదుదతీమనిన్దితాం దిశన్తి సీతాం యది నాద్యమైథిలీమ్ ||
అని యుగ్రుడయ్యెనుగదా !

“అభిజాయతే”

అన్నచో అభి=అభితః అను ఉపసర్గచే సిద్ధించిన యర్థము.

63 శ్లో||-(119)

సమ్మోహః:- సమ్=ఏకీకారము. కావున సమ్మోహమనగా
మంచిని చెడ్డను ఒక్కవిధముగనే తలంచుట.

దేహాత్మ భ్రాంతి యనియును చెప్పవచ్చును.

“కిం తేన న కృతం పాపం ?

“క్రుద్ధః పాపం న కుర్యాత్కః ? క్రుద్ధో హన్యాయ ద్దురూ నపి”

63 శ్లో||-(120)

ఈశ్లోకమున

“ప్రణశ్యతి”

యనుచో నిత్యమగు నాత్మకు నాశము లేదుగదా ! కావున నాశమనగా

“లేనిదాని నంటిచే”

యని యర్థము. ఆ లేకపోవుట యనగా దానివాస్తవస్వరూపము
గోచరింపక పోవుట

(“ణశ=అదర్శనే” యని ధాతువు) దానికి మూలము దేహాత్మ ప్రాంతి, ఆప్రాంతికి కారణము దేహసంబంధము, అదియే సంసారము.

64 శ్లో||-(121)

ఈశ్లోకమున “చరన్”

అనుపదమునకు తిరస్కరించి వర్తించుట యని యర్థము చెప్పబడినది అంతియగాని

“చరి-గతిభక్షణయోః”

అను ధాతుసిద్ధ భోగార్థము కాక, గత్యర్థమే గ్రహింపబడినది. గతి యనగా ఆక్రమణము. పోనిండు భక్షణమని చెప్పినను సంహార మును దాని కర్థముగాన నదియును సమంజసమే, ఎట్లైనను విషయ ములను తిరస్కరించుటలోనే పర్యవసానము. తిరస్కరించుటయనగా అనాదరించుట.

“అనాదరః పరిభవః పరీభావ స్తిరస్క్రియా”

అని కోశముగదా !

64 శ్లో||-(122)

మనః ప్రసాదము=నిర్మలచిత్తత. ఇది ఆత్మదర్శనమునకు కారణము. ఆత్మదర్శన మైనవానికి దుఃఖ మొక్కటియు నుండ నేరదు. కాబట్టి ఈశ్లోకమున

“ప్రసాదే...సర్వదుఃఖానాం హనిః”

చెప్పబడినది.

66 శ్లో||-(123)

ఈశ్లోకమున మోక్షసాధనములగు యోగావయవములగు ప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధు లనబడు నాలుగును కలవానికి ఫలమైన మోక్షమున్ను ముఖ్యవృత్తితోను తాత్పర్యవృత్తితోను వెనుకటిది లేనిదే ముందు అవస్థకలుగదని చెప్పబడినది.

67 శ్లో||-(124)

ఈశ్లోకమున

“హరి” శబ్దమునకు వినాశ మర్థముకాదు. దృష్టాంతబలముచే చేరవలసిన చోటునకు చేరక మరియొకచోటునకు చేర్చుట చెప్పబడుచున్నది. అనగా- ఆత్మ ప్రవణము కావలసిన దానిని విషయప్రవణమొనర్చునని చెప్పబడుచున్నది.

68 శ్లో||-(125)

అవతారిక-

“యదా సంహర తే చాయం”

అను శ్లోకమున ప్రారంభించిన ఇంద్రియ నిగ్రహోపదేశమును ఇచ్చట ముగించుచున్నాడు.

68 శ్లో||-(126)

వెనుక చెప్పిన ఫలమునే యిచ్చుట ప్రశంసించుటచే పునరుక్తి లేదు. 69, 70, 71 శ్లోకములచే వెనుక ప్రజహతీత్యాది 55వ శ్లోకము మొదలు నాలుగు శ్లోకములచే చెప్పబడిన నాలుగు అవస్థల యొక్క సిద్ధి ముగింపబడుచున్నది.

“విహాయ కామాన్.....“నిస్పృహః”

అనుపదములు

“యతమాన” “వ్యతిరేకావస్థ”

అకు ఉపలక్షణములని గ్రహించవలెను.

70 శ్లో||-(127)

అవతారిక-

శబ్దాదులు విషయములుగానే గోచరించని

“వశీకార”

దశవరకును గల ఆత్మసాక్షాత్కార దశయొక్కస్థితి చెప్పబడినది. ఈదశకు కొంచెము క్రిందదై సన్నహితమైన

“ఏ కేంద్రియావస్థ”

చెప్పబడుచున్నది. అది శబ్దాది విషయము లింద్రియ గోచర మైన పుటికిని వికారమును చెందకుండునట్టి దశ. అది యీశ్లోకమున చెప్పబడుచున్నది.

70 శ్లో॥-(128)

నిత్యము నిరవద్యము నిరతిశయమును సగుస్వాత్మానుభవ ఆనందమునందు మునిగియున్నవాడు సత్వరములు దుఃఖమిశ్రములు అల్పములును సగువిషయానుభవానందబిందువులలో సక్తుడు కాడని ముఖ్యతాత్పర్యము.

ఈశ్లోక మొకపాఠమును నేర్చుచున్నది

సముద్ర మెల్లపుడును నీటితో నిండియుండునటుల నీవెల్లప్పుడును ఆత్మానుభవముతో నుండియుండుము, సముద్రము నదీజలములు తనలోనికి రావలెనని కోరనటులనే నీవును విషయానుభవము నాశింపకుము, కోరకున్నను ఆ నీర వచ్చిచేరినను సముద్రము ఏవిధమైన మార్పును చెందనటుల నీవున ఆవిషయానుభవము వచ్చిపడినను ఏవిధముగను పొంగునుగాని కుంగునుగాని చెందకుము. ఇట్లుండుటచే సముద్రశాంతి కేకాంతయు లేకుండగ నుండునట్లే నీశాంతికిని భంగము లేకుండ గంభీరముగ నుండగలవు.

70 శ్లో॥-(129)

ఈశ్లోకముచే విషయాసక్తి కలవాని కిక నెన్నటికిని శాంతి దుర్లభమే యగునా యనెడు ఆశంక పరిహరింపబడుచున్నది. ఎట్లనగా-

వెనుక టిక్కోకములో చెప్పబడినటుల విషయములను విషయములుగా చూడకుండుటయు అట్లు చూచినను వానిమూలముగ మనస్సు వికరించకుండుటయును సాధించవలెను. అట్లుండవలెననిన దేహాత్మ భ్రాంతిని తొలగించుకొనవలెను. అది తొలగిన శరీరము సంపూర్ణగాని తత్సంబంధులయందుగాని మమకారము దొలగును. అది తొలగిన విషయసంపాదనేచ్చ తొలగును. అది తొలగిన విషయ సంగ్రహణము దూరమై శాంతిని బడయగల్గును.

దేహాత్మభ్రాంతిచే మమకారము, దానిచే విషయసంగ్రహణేచ్చ దానిచే విషయసంగ్రహణప్రయత్నములు అందుచే కలుగు సాఫల్యవైఫల్యములచే కలుగు మనఃక్షోభ దానిచే శాంతి భంగమును క్రమముగా కలుగును.

వీనికి వెనుక రెండుశ్లోకములును ఆత్మను సాక్షాత్కరించు ప్రయత్నములో నున్నపుడును యవస్థాభేదములను తెలుపును. ఈశ్లోకములచేతను విషయానుభవ నివృత్తిరూప మగుశాంతి చెప్పబడినదని సారాంశము.

70 శ్లో||-(180)

అవతారిక-

ఈశ్లోకమున పరమప్రయోజనముగా ప్రసక్త మైనసంసార నివృత్తి యనబడు శాంతి యుపసంహరింపబడుచున్నది.

70 శ్లో||-(181)

బాల్యావస్థనుండియు విషయాసక్తుడైనవానికిని ఉత్తరావస్థలో నైనను విరక్తినిచెంది గడచినదానికి వగచు పశ్చాత్తప్త, డైనచో వీని కధికారి కావచ్చును-

ఇక బ్రహ్మచర్యాద్యారంభమునుండియు సీకర్మ మోగస్థితిలో నున్నవానికి వేరుగ చెప్పవలెనా?

70 శ్లో॥-(132)

ద్వితీయాధ్యాయాత్థ సంక్రమాశ్లోకము-

శ్లో॥ నిత్యాత్మానసజగత్కేహః । నోచరాసాంఖ్యయోగధీః ।

ద్వితీయే స్థితధీలక్షా । ప్రోక్తా తన్మోహశాస్త్రయే॥

ముందుగా తాత్పర్యము-

ఆత్మ నిత్య మనువిషయ మైనసాంఖ్యబుద్ధితో స్థితప్రజ్ఞావస్థను సాధించు, ఫలసంగరహిత కర్మానుష్ఠానమును గుఱించిన యోగబుద్ధి యర్జునుని యజ్ఞానమును బోగొట్టుటకై ఈ ద్వితీయాధ్యాయమున జెప్పబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా-తృతీయోఽధ్యాయః.

కర్మయోగః.

~~~~~

అవతారిక.

*వేదాంతములం బ్రతిపాదితుడై, సమస్తములైన యవి ద్యాది గోపములను లేశముగూడ లేనట్లు నిరసించి, అనవధికాతి శయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగుణుడును పరబ్రహ్మము నై యొప్పు పురుషోత్తముని ప్రాపించుటకు తత్వదైకాంతికాత్యంతికభక్తి ఉపాయ మగును. ఆభక్తి వేదసము ఉపాసనము ధ్యానము మొదలైన శబ్దములచే జెప్పదగియున్నది: మఱియు నది ముముక్షువునకు ప్రాప్య మైనది. దానికి అంగము ఆత్మయాధాత్మ్యదర్శనము. కావున నిట్లు ముముక్షువునకుఁ బ్రాప్య మైనభక్తిని జెప్పటకుఁగాను ముందు దాని యంగము 'య ఆత్మాఽపహతపాప్కా' ఇత్యాదిప్రజాపతివాక్యము ములచే ప్రతిపాదిత మైనప్రాప్తయగు అనఁగా (భగవత్ప్రాప్తినిగోరు) ఆత్మయొక్క యాధాత్మ్యదర్శన మనియు, అది జ్ఞానయోగముచే

*ఈశాస్త్రము మోక్షప్రధానమైనది. ద్వితీయాధ్యాయమందు జెప్పబడిన యర్థము సాక్షాత్తుగా మోక్షోపాయముగాదు. కావున నట్టియర్థమును ఇట్టిశాస్త్రమునఁ జెప్పట యసంగతము, అని శంక రాఁగా, నిందు సంగతమే యని నిరూపించు చున్నారు. ఎట్లన, పరమపురుషప్రాప్తి యనెను మోక్షమునకు ఉపాయము భక్తి. భక్తికి అంగము ప్రత్యేకాత్మదర్శనము. దీనికి సాధనములైన కర్మయోగాదుల స్వరూపములే రెండవ అధ్యాయమునఁ జెప్పబడినవి గాన అసంగతి లేదని భావము.

ఏకాంతమనఁగా (ఏకత్రతంతః) ఒక్కదానియందే నిశ్చయము. అట్టిది ఏకాంతికము. అనఁగా దేవతాంతరఫలాంతరములను పరిత్యజించి ఈశ్వరునే ప్రాప్యముగాను ప్రాసక్తముగాను దలఁచి వానియందే నెలకొని యుండునట్టిది. ఆత్యంతిక మనఁగా ఆత్యంతమైనది. అంతము లేనిదనుట. ఫలదశయందును నివర్తింపకుండునదని భావము. ఉపాయదశ మొదలుకొని ఫలదశవఱకును నశింపక పైపై నిరతిశయముగా పెరుగుచుండున దనుట.

స్థితిమనదనియు, జ్ఞానయోగము ఆత్మనిత్యత్వజ్ఞానపూర్వక మైన అసంగకర్మానుష్ఠానమువలన (కర్మయోగమువలన) నిష్పన్న మగు ననియుఁ జెప్పఁబడినది. *ఆత్మదర్శనము పరవిద్యకు (అనఁగా భక్తికి)

“ఇది మొదలుగా భక్తికి ఆత్మదర్శనము అంగమనుటకుఁ బ్రమాణముల నుదాహరించుచున్నాడు. ‘య ఆత్మా ఆపహతపాష్మా విఙ్గో విమృత్యుర్విశోకో విజఘ్నోఽపిపాస స్మృత్యకామ స్మృత్యఃకులః సోఽన్వేష్టవ్యస్సవిజ్ఞానీతవ్యః స సర్వాంశ్చ యాకా నాభీంతి సర్వా శ్చ కామాన్ యస్తమాత్మాన మనువిద్య విజానాతి ఇతిహ ప్రజాపతిరువాచ’ (ఛాందోగ్య. ౮-౭-౧) ‘ఏజీవాత్మ పాపరహితుఁడును, ముసలితనము లేనివాఁడును, మృత్యువులేనివాఁడును, శోకరహితుఁడును, అకలిలేనివాఁడును, దప్పిలేనివాఁడును, సత్యకాముఁడును, సత్యసంకల్పుఁడును, నగునో నానిని కడకవలయును; నానిని చెలిసికొనవలయును. ఎవ్వఁ డాయాత్మను ఎఱింగి ధ్యానమునఁబ్రేరేపించునో వాఁడు సర్వలోకములను సర్వకామములను బొందును’ అని యర్థము. ఇది దహరవిద్యాప్రకరణము దహరవిద్యయనఁగా హృదయమున దహరా కాశమందున్న పరమాత్మను బొందువిద్య. ఇది ప్రజాపతికిని ఇంద్రునకును సంవాదమున్నది. ఈసంవాదమున ప్రజాపతి వరుసగా జాగ్రత్తు స్వప్నము సుషుప్తి యనెడియవస్థలతోఁ గూడినప్రత్యగాత్మను ఇంద్రుని కుపదేశింపఁగా నతఁడు ‘నామామత్ర భోగ్యం పశ్యామి’ ‘ఈ ప్రతిబింబాత్మయందు ఆమృతత్వాభియంత్యాదిక మైన భోగ్యము నాకుఁ గనుపట్టలేదు’ అని యందందు విముఖుడై మరలమరల నడిగెను. పిదప నతనియోగ్యతను గనుఁగొని ప్రజాపతి ‘ఆశరీరం నా వసన్తమ్ నప్రియాప్రేరే స్పృశతః’ ఛాం. ౮-౧౨-౧ ‘కర్మారబ్ధి మైనదేహమును వీడియున్న యాత్మను (శుద్ధాత్మస్వరూపమును) కర్మఫలభూతము లైనసుఖదుఃఖములు స్పృశింపవు’ అని పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును జెప్పి నని సందర్భము తెలియునది. ఈపరవిద్యాప్రకరణమున పరవిద్య యంగముగా ‘యస్తమాత్మాన మనువిద్య విజానాతి’ అని ఆత్మస్వరూప దర్శనమును జెప్పి, జాగరత స్వప్న సుషుప్తులకు అతీతమై ఆశరీరమై యుండునదిగా నానిని ప్రతిపాదించి ‘ఏవమే వైషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్మముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపే దాభినిష్పద్యతే’ ఛాం ౮-౧౨-౨. ‘ఇట్లే మిక్కిలి ప్రసన్నుడైన యాయాత్మ యాశరీరమునుండి లేచి పరంజ్యోతిని బొంది తనరూపముతో నిష్పన్నుఁ డగుచున్నాడు’ అని పరవిద్యకు ఫలమైన పరంజ్యోతిః ప్రాప్తిని (మోక్షమును) జెప్పి యుపసంహరింపఁబడినది. పరవిద్యకుఁగల ఫలమునే ఆత్మదర్శనమునకును ఇది ఫలముగా చెప్పబడెనే పరవిద్యకు ఆత్మదర్శనము అంగమగుట సిద్ధము. ఎట్లనఁగా, ఇవట ప్రజాపతివాక్యములు దహరవిద్యం గూర్చినవి. ప్రజాపతివాక్యములందు ప్రోక్తమైన ప్రత్యగాత్మదర్శనమునకు మోక్షమునకు వేఱు ఫలము చెప్పఁబడలేదు. ప్రత్యగాత్మదర్శనము తనంతటనే మోక్షమునకు సాధన

అంగ మెట్లనఁగా ప్రజాపతివాక్యమందు దహరవాక్యముచేఁ జెప్పంబడిన పరవిద్యకు, ప్రాప్త యగు ఆత్మయొక్క స్వరూపదర్శనము 'యస్తమాతాన మనువిద్య విజానాతి' అని యంగముగాఁ జెప్పి, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులకు అతీతుఁడైన ప్రత్యగాత్మస్వరూపమును అశరీరముగాఁ బ్రతిపాదించి, 'ఏవమేవైష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే' అని దహరవిద్యకుఁ (భక్తికి) గల ఫలమును దానికిఁ జెప్పి, యుపసంహారము నేయఁబడినది. కాబట్టి ఆత్మదర్శనము భక్తికి అంగమనుట సిద్ధించుచున్నది. ఇంతేకాక తత్త్వయొడలఁగూడ * 'అధ్యాత్మ

మును గానేరదు. అట్లగునే 'వాన్యః పద్ధా ఆయనాయ విద్యతే' ఇత్యాదిగా భక్తియే మోక్షసాధన మనెడిశ్రుతులకు విరుద్ధమగును. మఱియు నిచట జీవప్రాప్తియే ఫలమని చెప్పలేదు. 'పరం జ్యోతి' అని పరమాత్మప్రాప్తియే ఫలముగా విశేషితమైయున్నది. ఇట్లు పరవిద్యాప్రకరణమందు ఆత్మదర్శనము మోక్షమునకంటె వేఱు ఫలము లేనిదిగాను అనఁగా మోక్షమే ఫలముగాఁ గలదిగాను, అయినను మోక్షమునకు తనంతట సాధనము కానిదిగాను నుండుటం జూడఁగా, అది ప్రాకరణికమైన పరవిద్యద్వారా మోక్షమునకు సాధనమై తస్మాత్మమున మోక్షఫలము నొసఁగునని యేర్పడుచున్నది. కాన పరవిద్యకు అది అంగ మని తెలియుచున్నది. ఇట్లంగము కానిచో పరవిద్యయొక్క 'ఏవమేవైష' అను ఫలము దీనికిని జెప్పట పొసఁగదు. కాన యీశ్రుతిచేత పరవిద్యకు (అనఁగా భక్తికి) ఆత్మదర్శనము అంగ మగుట సిద్ధము.

* 'తం దుర్దర్శం గూఢ మనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్టం పురాణమ్ | అధ్యాత్మయోగాధిగమేన . జహాతి' కఠవల్గీ-౧౨-౨-౧౨ 'దర్శించుట కలవి గాని వాఁడును, గుణాత్రయములచేఁ గప్పబడుటచే గూఢుఁడైనవాఁడును; శరీరములం దను ప్రవిష్టఁడైనవాఁడును, అందులోను హృదియగుహయందు ఉన్నవాఁడును, దాని లోపలివస్తువునందు (అనఁగా జీవాత్మయందు) నెలకొన్నవాఁడును, అనాదియైనవాఁడును, (అధ్యాత్మయోగాధిగమేన-విషయములనుండి మరల్చి చిత్తమును ఆత్మయందు లయింపఁజేయుట అధ్యాత్మయోగ మనఁబడును.) అట్టి అధ్యాత్మయోగముచేత, (అధిగమేన-పొందఁబడిన దగు జీవాత్మజ్ఞానముచేత, (తందేవం) పూర్వోక్తలక్షణలక్షితుఁడైన యాపరమాత్మను, (మత్వా) మననముచేసి-జీవాత్మజ్ఞానము కలిగినచో జీవాత్మకు సమానరూపముగానే పరమాత్మ యుండుటవలన పరమాత్మజ్ఞానముకూడఁ

యోగాధిగమేన జేవం మత్వా ధీరోహర్ష శోకా జహాతి' ఇత్యాదులందు, 'జేవం మత్వా' అని విధింపఁబడుచున్న పరవిద్యకు 'అధ్యాత్మ యోగాధిగమేన' అని అంగముగా ప్రత్యగాత్మజ్ఞానమునుగూడ విధించి *సజాయతే మ్రియతేవా విపశ్చిత్' ఇత్యాదులచే ప్రత్యగాత్మస్వరూపమును విశోధించి, 'అహో రణీయాన్' అని యారంభించి యీవాక్యముచే పరస్వరూపమును 'మహాంతం విభు మాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి' అని తదుపాసనమును, *నాయమాత్మా

గలుగును గాన జీవాత్మజ్ఞానమును బొంది (అనఁగా ఆత్మదర్శనము లభించి) తన్మూలమున పరమాత్మజ్ఞానమును బడసి, (ధీరో...జహాతి) ధీరుఁడు విషయలాలాభముల నలనఁ గలుగు హృద్యోకములను బొందఁడని యర్థము. పరమాత్మజ్ఞానమే భక్తి. దీనికి 'అధ్యాత్మయోగాధిగమేన' అను ప్రత్యగాత్మజ్ఞానము (ఆత్మదర్శనము) అంగముగా విధింపఁబడుట తెలియునది.

*సజాయతే మ్రియతేవా విపశ్చిత్' కఠ-౧, ౨-౧౮ అని దీనిచే ప్రత్యగాత్మ స్వరూపము (అనఁగా దాని నిత్యత్వాదులు) విశోధింపఁబడినవి. ఇదియే ప్రథమ పట్టాంశము. ద్వితీయతృతీయ పట్టాంశములే 'అహోరణీయాన్' ఇత్యాదులచే జెప్పఁబడుచున్నవి. 'అహోరణీయాన్మహతో మహీ యా నాత్మాప్య జన్తోర్నిహిన్' గుహాయాం । తమక్రతుః పశ్యతి వీతశోకోధాతుః ప్రసాదా నృహిమాన మాత్మనః॥ ౨౦॥ అసీన్ మారం వ్రజతి శయానో యాతి సర్వతః । కస్తం మదామదం జేవం మదన్యో జ్ఞాతుమర్హతి॥ ౨౧॥ ఆశరీరం శరీరేషు అనవన్ద్యవస్థితమ్ । మహాంతం విభు మాత్మానం మత్వాధీరో న శోచతి॥ ౨౨॥' కఠ-౧-౨-౧౦- ఇందు ప్రత్యగాత్మయం దంతర్వామి యైయుండు పరమాత్ముని స్వరూపమును జెప్పచున్నాఁడు. (అహోః) సమస్తాచేతనములకంటెను నూత్నుమగు చేతనమునకన్న (అసీయాన్) మణితనూత్నుఁడైనవాఁడు, మణిత నూత్నుఁడగుటచే వానిలోపలఁ బ్రవేశింప) దగిననాఁడనుట, (మహతః) గొప్పవియైన ఆకాశాదుల కంటెను, (మహీయాన్) మణిత పెద్దవాఁడును-తనచే వ్యాప్యముకాని వస్తువు లేనివాఁడనుట, (అస్య జన్తోః 'సజాయతే' అని మంత్రద్వయముచే నిర్దేశింపఁబడిన యీప్రత్యగాత్మకు, (ఆత్మా) లోపలఁ బ్రవేశించి నియమించువాఁడు, (గుహాయాం నిహితః) హృదయకుం దున్న వాఁడును, (తం) అట్టిపరమాత్ముని, (అక్రతుః) కామ్యకర్మాదిరహితుఁడగుచు, (ధాతుః) ధారకుఁడైన పరమాత్మయొక్క, (ప్రసాదాత్) ప్రసాదమువలన, (ఆత్మనః) తనకు, (మహిమానం) మహత్త్వము సంపాదించువాఁడైన-తన సర్వజ్ఞత్వాది గుణములు ఆవిర్భవించుటకు హేతుభూతుఁడైన యాపరమాత్మును, (యదా వశ్యతి)

ప్రవచనేన లభ్యో నమేధయా నబహునా శ్రుతేన | యమేనైష
వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్' అని

ఎప్పుడు చూచునో, (తదావీతతోతోభవతి) ఆప్పుడు దుఃఖము వీడినవాడగును॥౨౦॥
'ధాతుః ప్రసాదాత్' అని ప్రసాదశబ్దముచే చెప్పబడిన భగవదనుగ్రహము లేనట్టి
వానికి పరమాత్మునితత్త్వము అత్యంతము లోకాతీతమైనదిగావున తెలియ నలవికా
దనుచున్నాడు. 'కూర్పుండియు దూరము పోవువాడును పరుండువాడై అంత
టను దిరుగువాడును హర్షాహర్ష విరుద్ధదర్శములు గలవాడు నయిన యాదేవుని
నాకంటె నన్యఃకేంద్రుడు తెలియగలడు' అని యర్థము. కూర్పుండియే దూరము
పోవుట మొదలైన దర్శములు తక్కినవారియొడల విరుద్ధములుగా దోచినను సర్వా
త్ముడు డగుటచే భగవంతునియందు తీవునిద్వారా పాపగియు నున్న వని భావము॥
౨౦॥ (అశరీరమ్) కర్మకృత మైనశరీరము లేనివాడును, (అనవశ్తేషు శరీరేషు)
అస్థిశరీరములందు, (స్థితమ్) నిత్యుడగుటచే నున్నవాడును, (మహాంతం విభం)
మహావైభవశాలియైనవాడును అగు, (ఆత్మానం) పరమాత్మను, (మత్స్యా) మననము
చేసి, (ధీరోనతోచతి) ధీరుడు మఃఖము నొందడు అని యర్థము. ఇందు మొదట
'ననాయతే' అని ఆత్మస్వరూపము చెప్పబడినది. ఇదియే మొదటి పట్కాంశము
'అణోరణీయాన్' అని పరమాత్మస్వరూపమును 'మహాంతం విభమాత్మానం' అని
తదుపాసనమును జెప్పబడినది. ఇదియే మధ్యమపట్కాంశము. 'నాయమాత్మా.
అని తదుపాసనము భక్తిరూప మగుట చెప్పబడినది. ఇదియే తృతీయపట్కాంశము
అని క్రమము తెలియునది.

*'నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యోన మేధయా న బహునాశ్రుతేన |
యమేనైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్'॥ కఠ-
౧-౨-౨౩ (అయం ఆత్మా) ఈపరమాత్మ, (ప్రవచనేన) ప్రవచనఫలమైన మననము
చేత, (న లభ్యః) లభ్యుండుగాడు. (బహునాశ్రుతేన) మిక్కిలి శ్రవణముచేత
(నలభ్యః) లభ్యుండు గాడు (ఏషః) ఈ పరమాత్మ, (యం) ఏజీవాత్మను, (వృణుతే)
వరించునో, (తేన) అజీవాత్మచే, (లభ్యః) పొందదగినవాడు, (ఏషః) ఈపరమాత్మ,
(తస్య) భగవత్ప్రియుడైన అజీవాత్మునికి (స్వాం) తనవైన, (తనూం) ఆప్రాకృత
దివ్యమంగళవిగ్రహమును, (వివృణుతే) ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు అని యర్థము.
ఇందు 'న ప్రవచనేన' 'న మేధయా' ఇత్యాదులంబట్టి కేవలములైన మనన నిధి
ధ్యాసనశ్రవణములను నిషేధించి తీవుని భగవంతుడు వరించుటకు హేతుభూతమైన
గుణవిశేషముగు భక్తిని విధించుట తెలియునది. అనగా మననాదులు భక్తిరూపమును
బొందిననే భగవత్ప్రితికరము లగు నని భావము.

యా యపాసనము భక్తిరూపమగుటయును బ్రీతిపాదించి *విజ్ఞాన సారథి ర్యస్తు మనఃప్రగ్రహవా న్నరః । సోఽధ్వనః పార మాహ్నీతి తద్విష్టోః పరమంపదమ్' అని పరవిద్యాఫలమును జెప్పి ఉపసంహారము చేయబడినది. ఇటమీఁద నాలుగధ్యాయములచేత ప్రాప్త యగు ప్రత్యేకాత్మయొక్క యీచెప్పబడిన దర్శనమే దానిసాధనములతో గూడ విస్తరించి చెప్పబడుచున్నది.

1

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ జ్యాయనీ చే త్కర్మణస్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన ।

తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ॥ 1

టీ. సేజనార్దన=ఓకృష్ణా, *బుద్ధిః=బుద్ధి-జ్ఞాననిష్ఠ, కర్మణః=కర్మమునకంటె, జ్యాయనీ=శ్రేష్ఠమయినదని, తే=నీయొక్క, మతా చేత = అభిప్రాయ మైనయెడల, కేశవ = కృష్ణా, తత్ = అప్పుడు, ఘోరే=భయంకరమగు-ఆత్మదర్శనవిరోధి యైన యనుట, కర్మణి=యుద్ధాదికర్మమునందు, మాం=నన్ను, కిం నియోజయసి = ఏల ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నావు ?

*విజ్ఞానసారథిః...పరమం పదమ్' కఠ-౧-౩-౯, ఎవఁడు విజ్ఞాన మనెడు సారథిఁగలిగి మనస్సుయొక్క నిగ్రహము గలవాఁడును) ఆనఁగా సమాహితచిత్తం డును) కుచియ విద్వాంసుఁడునగునో వాఁడు సంసార మార్గముయొక్క పారమైన విష్ణునియొక్కొద్దపడమును (ఆనఁగా వైకుంఠమును) బొందును. ఇట 'విజ్ఞానసారథిః' అని ప్రత్యేకాత్మజ్ఞానమునకు 'విష్టోః పరమం పదమ్' అను పరవిద్యాఫలమే చెప్పిం బడుటచేతను మఱివేఱుఫలము దానికి లేమిచేతను అది పరవిద్యకు అంగ మనుట సిద్ధమని స్థాపిత మైనది.

*ఇట బుద్ధియనఁగా జ్ఞాననిష్ఠ గ్రాహ్యము. పూర్వము కర్మమునకంటె జ్ఞానము శ్రేష్ఠ మని చెప్పలేదు. కాని, స్థితప్రజ్ఞతాప్రకరణమున, కర్మము జ్ఞాననిష్ఠకు సేతు వనియు జ్ఞాననిష్ఠయే ఆత్మదర్శనమునకు సేతువనియు చెప్పబడినది. ఇట్లాత్మదర్శనమునకు జ్ఞాననిష్ఠ అవ్యవహితమైన సాధన మగుటచే కర్మమునకంటె శ్రేష్ఠమని, చెప్పకపోయినను, సిద్ధించినది గాన నర్జునుఁ డిట్లడిగెను.

తా. జన్మదానా, కర్మముకంటెను జ్ఞానమే మేలనుట నీకు సమ్యత మయ్యెనేని హింసాత్మిక మగుటచే నతిక్రామ మైన యుద్ధాది కర్మమునందు నన్ను నియోగింప నేల ?

2

(“జ్ఞాననిష్ఠయే ఆత్మావలోకనమునకు సాధనము. కర్మనిష్ఠ యజ్ఞాననిష్ఠకు సాధన మైనది. ఆ జ్ఞాననిష్ఠ, సర్వేంద్రియముల యొక్కయు మనస్సుయొక్కయు శబ్దాదివిషయవ్యాపారములు ఉడు గుటచే కలుగుచున్నది” అని చెప్పితివి. సర్వేంద్రియవ్యాపారవిరతిచే సిద్ధించెడి ఆత్మదర్శనము సాధింపవలసిన దని కోరినచో, సకలకర్మ నివృత్తిపూర్వక మగుజ్ఞాననిష్ఠయందే పరివర్తించునట్లు నన్ను నియోగింపవలయును గాని, సర్వేంద్రియవ్యాపారరూపమై కాబట్టియే ఆత్మ దర్శనమునకు విరోధి యగుటచే ఘోర మైయుండు యుద్ధాది కర్మము

3

నందు న న్నేల నియోగించెద వని భావము.

శ్లో॥ వ్యామిశ్రేణైవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీన మే ।

4

5

అదేకం వదనిశ్చిత్త్య యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయామ్॥ 2

టీ. వ్యామిశ్రేణ ఏవ=మిశ్రిత మగుటచే పరస్పరము విరుద్ధమే యైయుండు, వాక్యేన = మాటచేత, మే = నాయొక్క, బుద్ధిం=మనస్సును, మోహయసీన = భ్రమింపఁ జేయుచున్నట్లున్నావు, తత్ = ఆ కారణమువలన, యేన=ఏవాక్యముచేత, అహం=నేను, నిశ్చిత్త్య= (అనుష్ఠింపవలసినదానిని) నిశ్చయించి, శ్రేయః=మేలును-పరమపురుషార్థమును, ఆప్నుయాం=పొందుదునో, ఏకం = మిశ్రముకాని ఒక్క మాటను, వద=చెప్పము.

తా. కర్మజ్ఞానమిశ్ర మగుటచే పరస్పరము విరుద్ధముగానుండు

6

వాక్యముచే నీవు నాబుద్ధిని భ్రమింపఁజేయునట్లు తోచుచున్నది.

ఎట్లను 'ఆత్మావలోకనమునకు సాధనభూత మైన సర్వేంద్రియవ్యాపార నివృత్తిరూపమైన జ్ఞాననిష్ఠకు, దానికి వ్యతిరేకమైన సర్వేంద్రియ వ్యాపారప్రవృత్తిరూపమైన కర్మనిష్ఠయే సాధనము, దానినే చేయుము' అనువాక్యము విరుద్ధమును మిశ్రమునే యగును. కావున మిశ్రముకాక ఒక్కవిధముగ నున్నయేవాక్యముచేత నే ననుష్ఠింప వలసినదిది యని నిర్ణయించుకొని శ్రేయముఁ బొందుదునో అట్టి మూటను జెప్పుము.

శ్రీభగవానువాచ :

శ్లో॥ లోకే⁷ఽస్మిన్ ద్వివిధా⁸ నిష్ఠా¹² పురా ప్రోక్తా⁷మయా⁸నఘ¹² ।

జ్ఞానయోగేన⁷ సాఙ్ఖ్యానాం⁸ కర్మయోగేన¹² యోగినామ్॥ 3

టీ. అనఘ = పాపరహితుఁడా, అస్మిన్ లోకే = యీలోక మందు, సాఙ్ఖ్యానాం = జ్ఞానులకు, జ్ఞానయోగేన = జ్ఞానయోగము చేతను, యోగినాం = కర్మయోగులకు, కర్మయోగేన = కర్మయోగము చేతను, నిష్ఠా = అనుష్ఠానక్రియము, ద్వివిధా = రెండువిధములుగా, పురా = ముందే, మయా = నాచేత, ప్రోక్తా = చెప్పబడినది.

12

తా. పాపరహితుఁడవగు అర్జునా, నేను ముందు చెప్పినదానిని నీవు చక్కగా అవధరింపలేదు. నానావిధములైన యధికారులచే నిండియున్న యీలోకమునందు సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగమును, కర్మయోగులకు కర్మయోగమును, అని రెండువిధములైన నిష్ఠలు ఆయా యధికారులకు తగినట్లు వేరువేరుగానే పూర్వము నేను చెప్పితిని

9

గాని మిశ్రముగాఁ జెప్పలేదు. లోకమునందలి పురుషులకు ఎల్లవారి కిని మోక్షాభిలాష కలిగినప్పుడే జ్ఞానయోగమునందు అధికారము

10

కలుగదు. అయినను, మొదట ఫలము నుద్దేశింపక పరమపురుషా రాధనరూపములుగా రకమ్మలను జేయుట యనడికర్మయోగానుష్ఠా

11

నముచే మనస్సులోని దోషములను నిర్మూలము గావించి బానివలన
నిందియములకు విషయవ్యాకులత్వము లేకుండునట్లు చేసి, పిదపనే
జ్ఞానయోగమునం దధికారము పొందవలయును. ఇదియే క్రమము.
'యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదంతతం || సర్వకర్మణా త
మభ్యర్థ్య సిద్ధివిద్వత్తమానవః ||' (చూడు అధ్యాయము, ౧౨ శ్లో. ౪౬)
అని కర్మములు పరమపురుషారాధనైకరూపము లని మీఁదఁ జెప్పఁ
బడినది. ఇట్ల కూడ విషయవ్యాకులము లగు నిందియములు గల
వారికి 'కర్మజ్యే వాధికారస్తే' అని ఫలోద్దేశములేని కర్మయోగమే
అనుష్ఠింపఁదగిన దని విధించి, ఆయోగముచేత విషయవ్యాకులత్వ
రూపమైన మోహమును దాటినబుద్ధి గలవారికి 'ప్రజహతి యదా
కామాన్' ఇత్యాదులచే జ్ఞానయోగము చెప్పబడినది. కాబట్టి
సాంఖ్యులకే జ్ఞానయోగముచేత స్థితి చెప్పబడినది. యోగులకన్ననో
కర్మయోగముచేత చెప్పబడినది. సంఖ్య అనఁగా బుద్ధి, దానితోఁ
గూడినవారు సాంఖ్యులు- అనఁగా ఆత్మైకవిషయ మగుబుద్ధితో
సంబంధించినవారు సాంఖ్యులు. దానికిఁ దగనివారు కర్మయోగము

13

నకు అధికారులగు యోగులు. ఇట్లు విషయవ్యాకులబుద్ధులకు కర్మ
యోగమునం దధికారమును అవ్యాకులబుద్ధులకు జ్ఞానయోగమునం
దధికారమును వేరువేరుగాఁ జెప్పబడినది కాన రెంటిని గలిపి
యొక్కఁడే చేయవలయునను విరుద్ధవిషయమును జెప్పలే దని
భావము.

14 15

అవ, లోకమునం గలపురుషుల కెవరికైనను మోక్షాపేక్ష
కలిగినచోడనే జ్ఞానయోగము నాచరించుట కష్ట మనుచున్నాడు.

16

శ్లో॥ సకర్మణా మనారమ్భా నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే ।
న చ సస్మ్యసనాదేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి॥

4

టీ. పురుషః = పురుషుడు, కర్మణాం = నిత్యనైమిత్తికాది శాస్త్రీయకర్మములయొక్క, అనారంభాత్ ఏవ = చేయుటకు మొదలు పెట్టకుండుటవలననే, నైష్కర్మ్యం = జ్ఞాననిష్ఠను, న అశ్నుతే = పొందడు. సన్న్యసనాదేవ - (ఆరంభించిన శాస్త్రీయకర్మలను) విడిచి నంతమాత్రముననే, సిద్ధిం = జ్ఞాననిషాదాప మైన సిద్ధిని, న సమధి గచ్ఛతి = పొందడు.

తా. పురుషుడు శాస్త్రీయ మైన కర్మము లారంభింపకుండిన మాత్రముననే జ్ఞాననిష్ఠను బొందడు. ఆరంభించిన శాస్త్రీయకర్మములను విడిచినంతమాత్రమునను జ్ఞాననిష్ఠను బొందు ననుటయు యుక్తముగాదు. ఏలనగా ఫలసంగములేక పరమపురుషారాధన రూపముగా నాచరింపబడునట్టి కర్మము చేతనే యాజ్ఞానయోగసిద్ధిని పొందవలయునుగాన యది లేక యాజ్ఞాననిష్ఠను బొందడు. ఫలము నుద్దేశింపని కర్మములచే నోవిందుని ఆరాధింపకయు, అందువలన అనాదికాలమునుండి వచ్చుచున్న యనంతపాపసమూహములు నశింప కయు, నుండువారికి అవ్యాకులము లైన యింద్రియములతో ననుష్ఠింపవలసిన జ్ఞాననిష్ఠ సంపాదించుట కష్టము. 17

అవ. దీనినే యుపపాదించుచున్నాడు. 23

18 20 22 21
స్లో! స హి కశ్చిత్ శ్రణమపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్మకృత్ ।
19

కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజై ర్గుణైః# 5

టీ. కశ్చిత్ = ఎవడుగాని, జాతు = ఒకవ్వడును శ్రణమపి = శ్రణకాలమైనను, అకర్మకృత్ = కర్మమును చేయనివాడై, నతిష్ఠతి = ఉండడు, హి = ఏకారణమువలన, సర్వః = ఒక్కొక్కఁడును, అవశః = అస్వతంత్రుడై, ప్రకృతిజైః = ప్రకృతिसంభవము లైన, గుణైః = సత్త్వరజస్తమోగుణములచేత, కర్మ (ప్రకృతి) = కర్మమును (గూర్చి) కార్యతేహి = ప్రవర్తింపజేయబడుచున్నాడు గదా.

తా. ఈలోకమున ఎర్తించువాఁ డొక్కఁడైనను ఎప్పుడేని
క్షణమూత్ర మేనియు కర్మము సేయక యుండుటలేదు. 'నే నేమి
యును జేయను' అని నిశ్చయించుకొన్నను ప్రకృతిజన్యము లై
ప్రాచీనకర్మవాసనానుగుణముగాఁ బెరిగియున్న సత్త్వరజస్తమో
గుణములు ఎల్లవారిని స్వవశము చేసికొని తమతమకుఁ దగినపనుల

24

యందు ప్రవర్తింపఁజేయుచుండును. (కావున కర్మయోగముచే

25

పూర్వపాపసంచయమును నశింపఁజేసి దానివలన సత్త్వాదిగుణములను

26

వశపఱుచుకొని నిర్మలాంతఃకరణముతో జ్ఞానయోగమును సంపా
దించవలయు నని భావము). 26

అవ. కర్మయోగము చేయక వేఱువిధమున జ్ఞానయోగమును
సంపాదింపఁ బూనువాఁడు మిథ్యాచారుఁడనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ ।

27

ఇంద్రియాథాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచార స్స ఉచ్యతే॥ 6

టీ. యః=ఎవఁడు, కర్మేంద్రియాణి=వాక్పాణిపాదపాయూపస్థ
లనెడికర్మేంద్రియములను, సంయమ్య = అడఁచి, ఇంద్రియాథాన్ =
శబ్దాదివిషయములను, మనసా=మనస్సుచేత, స్మరన్ = తలఁచుచు.
ఆస్తే = ఉన్నాఁడో, విమూఢాత్మా = మోహమును జెందిన మనస్సు
గల, సః=ఆపురుషుఁడు, మిథ్యాచారః = కపటాచారము గలవాఁ
డని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

తా. ఎవ్వఁడు, వాక్పాణిపాదపాయూపస్థ లనెడి కర్మేంద్రియ
ముల నిగ్రహించినను మనస్సుచే శబ్దాదివిషయములను చింతించు
చుండునో అట్టిమూఢాత్ముఁడు కపటాచారము గలవాఁడని చెప్పఁ
బడును. (కర్మయోగము చేయక పాపములు నశింపవు బాహ్యంతః

కరణములను జయింపబడవు, అట్టివాడు ఇంద్రియనిగ్రహము చేసి
 కొని ఆత్మజ్ఞానముకొనుట పూనినను మనోనిగ్రహము లేనివాడుగాన
 విషయాసక్తిగలిగి, ఆయాత్మయెడల తనమనస్సు విముఖము గావింపఁ
 బడుటచే, విషయములనే స్మరించుచుండును. వానియద్వేష్యము ఆత్మ
 జ్ఞానము; ఆచారము విషయస్మరణము. ఇట్లు ఉద్దేశ్య మొకటియు
 ఆచారము మఱియొకటియు నై యున్నది. కాబట్టి వాడు మిథ్యా
 చారుడనబడుచున్నాడు. అట్టివాఁ డాత్మజ్ఞానమునకై యుద్య
 మించి, దానికి విసరీతుఁడై మిక్కిలి నశించునని యర్థము.)

29

శ్లో॥ యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియ మ్యారభతేఽర్జున ।

కశ్చేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్త స్స విశిష్యతే॥

7

టీ॥ షో అర్జున=అర్జునా, యస్య=ఎవ్వఁడైతే, ఇంద్రియాణి=
 ఇంద్రియములను, మనసా=మనస్సుచేత, నియమ్య=అణచి, అసక్త
 స్సన్=ఫలసంగము లేనివాడై, కశ్చేంద్రియైః = తమంతటనే కర్మ
 మునం దాసక్తమైన కశ్చేంద్రియములచేత, కర్మయోగం=కర్మ
 యోగమును, ఆరభతే = ఆచరించుచున్నాడో, సః = వాడు, విశి
 ష్యతే=శ్లాసనిష్ఠునకంటె శ్రేష్ఠుడగుచున్నాడు.

30

తా. *పూర్వము చేసినచేసి యలవాటుపడియుండు కర్మముల

*ఆనఁగా మనకు ఇంతకుముందు చేసినచేసి యలవాటుపడియుండు విషయముల
 వంటివే శాస్త్రీయకర్మము లగునుగాని వేఱుకావు. మనయింద్రియములు స్వాభావి
 కముగా తమంతటనే కర్మములం దాసక్తములై యుండును. ఇట్టి యింద్రియములతో
 అట్టి కర్మములను అనుష్ఠించుట మిక్కిలి సుఖమగుటయేగాక యేప్రమాదమును కలుగ
 నీయదు. ఇట్లు అలవాటుపడియున్న కర్మములే కలదై కాబట్టి యేప్రమాదమును
 గలుగనీయనిదైన కర్మయోగమును బూనినవాఁడు, అలవాటుపడియున్నది కానిదై
 కాబట్టి ప్రమాదమును గలుగనిచ్చున దగుజ్ఞానయోగమును బూనినవానికంటె,
 సక్రితుడగుచున్నాడని భావము.

వంటినే యగు శాస్త్రీయకర్మముల నాచరించునపుడు (త్వ కృత్సు శ్లో)త) జి హ్వభూతిము లనెడి) జ్ఞానేంద్రియములను ఆత్మావ లోకసప్రవృత్త మైనమనస్సుచేత నిగ్రహించి, తమంతటనే కర్మా సక్తము లైన యాయుండియములచేత ఎవ్వఁడు ఫలాభిలాష తేని వాఁడై కర్మయోగము నాచరించునో అట్టివానికి ప్రమాదములు కలుగ నేరవు, కనుక నతఁడు జ్ఞాననిష్ఠుఁడై నపుడు మునికంటె శ్రేష్ఠుఁడు.

31

శ్లో॥ నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మజ్యాయో హ్యకర్మణః ।

శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః॥

8

టీ. త్వం=నీవు, నియతం=ఎడ తెగనిసంబంధము గల, కర్మ = నిత్యనై మిత్తి కాదికర్మములను, కురు=చేయుము, అకర్మణః = జ్ఞాన నిష్ఠకంటె, కర్మ=కర్మనిష్ఠ, జ్యాయో హి=శ్రేష్ఠము గదా, అకర్మణః= కర్మనిష్ఠ తేని-కర్మముల నాచరింపని, తే=నీకు, శరీరయాత్రాపిచ= శరీరధారణముగూడ, న ప్రసిద్ధ్యే=సిద్ధింపదు.

తా. అనాదివాసనవలన జనులకు ప్రకృతिसంసర్గము కలుగు చున్నది. ఆప్రకృతియొక్క గుణములు దానిదాని కనుగుణము లైన పనులను జనులచే చేయించుచునే యుండును గాని వారిని మార కుండనీయదు. కాబట్టి దానిసంసర్గమువలన జనులకు కర్మములు నియ తములై (గట్టిగా నేర్పబడినవై) వారి నెడతెగక సంబంధించి యుండును. ఇట్లు కర్మము, ఎడ తెగనిసంబంధమువలన అలవడినదై, కావున సుకరమై, ప్రమాదము కలుగనిదై, యుండుటచేత కర్మము లను జేయుము. జ్ఞాననిష్ఠయో ఇంతకుఁ బూర్వము అలవాటుపడినది కాదు; మఱి కర్మమువలె ఎడ తెగని సంబంధము గలదియు కాదు; కావున చుష్కరమును ప్రమాదయుక్తము నగును. కాబట్టి జ్ఞాన యోగాధికారికిఁగూడ జ్ఞాననిష్ఠకన్న కర్మనిష్ఠయే హెచ్చు, మఱియు కర్మముల నాచరింపునపుడు ఆత్మస్వరూపవిషయజ్ఞానముచేత ఆత్మకు

అకర్మత్వమును అనుసంధానముచేయుట వెంబడినే చెప్పబడెడిది. కావున జ్ఞానయోగమును సంబంధించిన ఆత్మజ్ఞానము కర్మయోగము నందును అంతగతిమైయున్నది. ఇట్లు నియతముగ అలవడియుండుట వలన సుకరమై అప్రమాదమై యుండుటయేగాక ఆత్మజ్ఞానముగూడ లోపలఁ గలదై యుండుటచేతను కర్మయోగమే మేలైనది. 'జ్ఞాన నిష్ఠకంటెను కర్మము మేలైనది' అనుమాట జ్ఞాననిష్ఠయం దధికార ముండునప్పుడే చెప్పట యొప్పును. అం దధికారము లేనపుడు అట్లు రొటినిఁ బోల్చి చెప్ప సక్కఁజలేదు. కావునను కర్మమే హెచ్చు. సర్వకర్మములను వదలి కేవలజ్ఞాననిష్ఠకు పూనితివేని అప్పుడు నీ వేమియు చేయక యూరకుండుటవలన నీజ్ఞాననిష్ఠకు ఉపకరించునట్టి

32

దేహయాత్రగూడ నీకు సిద్ధింపదు. సాధనమును ఆరంభించినంతనే ఫలము కలుగదు. అది పూర్తియైనది నే కలుగును. కావున సాధనము

33

సమాప్తియొందుపర్యంతము శరీరమును బోషింపవలయును. న్యాయ మార్గమున ద్రవ్య మార్జించి మహాయజ్ఞాదులను జేసి అందు దేవతా

34

దులకుఁ బెట్టి శేషించినయాహారముతోనే శరీరమునుబోషింపవలయు నని శ్రుతిస్మృతులు చెప్పుచున్నవి. * 'ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వ శుద్ధి సత్త్వశుద్ధౌ ధృవా స్మృతిః' అని శ్రుతియు నున్నది. 'తేత్వసుం

* 'మోక్షమునకు ఉపాసనము సాధనము. ఉపాసనము నిష్పన్నమగుటకు ఆతఃకరణమున దానియొత్పత్తికి ప్రతిబంధకములైన పాపము లెల్ల పోవలయును. ఆపాపములు తక్పోవుట రాజసతామసాహారలకుఁ గలుగదు; సాత్త్వికాహారలకే కలుగును' అని 'ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువాస్మృతిః' స్మృతిలమే హృదయగ్రంథీనాం విప్రమోక్షః (ఛాం-2-25-2-వా.) అనుశ్రుతి యుపదేశించెడిది. ఇచట సత్త్వవనఁగా ఆతఃకరణము. గ్రంథియనఁగా ముడివలె విడిచిపుచ్చరాక హృదయమున పెరఁగనియుండు అవిద్యారాగాదులు. ఆహారశుద్ధివలన ఆతఃకరణ శుద్ధియై దానివలన ధ్రువమైనస్మృతియు స్మృతిలంఘముచే హృదయగ్రంథులయొక్క మోక్షమును (అనఁగా వీడిపోవుటయు) గలుగు నని యర్థము.

భుజ్జితే పాపా యే పచన్త్యాత్మకారణాత్' అని యిందేమీఁడఁజెప్పి, బడెడిని. కాన జ్ఞాననిష్ఠునకుఁగూడ కర్మము చేయనిచో దేహయాత్రయు సిద్ధింపదు. కాబట్టి ఇట్లు జ్ఞాననిష్ఠునికిఁగూడ దేహము చాల్చి యుండఁగా సాధనసమాప్తి పర్యంతము శరీరమును బోషించుటకు *మహాయజ్ఞాదినిత్యమైనై మిత్తికకర్మము లవశ్యకర్తవ్యము లగుటచేతను, కర్మయోగమందును ఆత్మయొక్క అకర్తృత్వమును అనుసంధించుటం జేసి ఆత్మయాథాత్మ్యానుసంధానము అంతర్భూత మగుట చేతను, ప్రకృతితో నెడఁతెగనిసంబంధము గలవానికి కర్మయోగము సుకరమును అప్రమాదము నగును. ఈమూఁడు కారణములనుబట్టి జ్ఞాననిష్ఠాయోగునికిఁ గూడ జ్ఞానయోగముకంటె కర్మయోగమే

35

శ్రేష్ఠమగును. కాబట్టి నీవు కర్మము నే చేయు మని యభిప్రాయము. 36

అవ. కర్మము శ్రేష్ఠ మగుట సరిగాని యాద్రవ్యార్జనాది కర్మములు అహంకార మమకారాదులను గలిగించి పురుషునియొక్క యింద్రియములను కలతఁనొందినవానినిగాఁ జేయఁగా వాఁడు కర్మవాసనచేత బద్ధుఁడు కాఁడా యనఁగా దానికిఁ జెప్పచున్నాఁడు.

స్తో॥ యజ్ఞార్థా త్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబంధనః ।

తదగ్ధం కర్మ కౌన్తేయ ముక్తసంస్థ స్సమాచర ॥ 9

టీ. యజ్ఞార్థాత్ = యజ్ఞము ప్రయోజనముగాఁగల, కర్మణః = (ద్రవ్యార్జనాది) కర్మముకంటె, అన్యత్ర = ఇతరమగు, కర్మాచరణము

* పంచమహాయజ్ఞము లేవనఁగా:—(1) బ్రహ్మయజ్ఞము అనఁగా ఆధ్యాపనము వేదాదులను జదివించుట. (2) పితృయజ్ఞము అనఁగా తర్పణము-పిండోదకము లిచ్చుట. (3) దేవయజ్ఞము అనఁగా హోమము-నైర్యు మొదలగువాని నగ్నియందు వేల్చుట. (4) భూతయజ్ఞము అనఁగా బలి-భూతములకు ఆహారము పెట్టుట. (5) న్యయజ్ఞము అనఁగా ఆతిథిపూజనము- ఆతిథులను అన్నాదు లాపంగి పూజించుట.

నందు, అయం=ఈ, లోకః=సంసారీచేతనవర్గము, కర్మబంధనః=కర్మమే బంధనముగాఁగలది, భవతి=అగుచున్నది, హేకాన్తేయ = అర్జునా, తదర్థం=యజ్ఞార్థము, కర్మ=ద్రవ్యార్జనాదికర్మమును, ముక్తసంస్థాన్ = ముక్త=విడువఁబడిన, సంగఃసన్ =సంగముగలవాఁడవై, సమాచర= ఆచరింపుము

కా. అర్జునా, యజ్ఞాదిశాస్త్రీయకర్మములకొఱకై ద్రవ్యార్జనాదికర్మములను గావింపక, స్వప్రయోజనముకొఱకై యాకర్మములను గావించుచుందులేని, లోకులు ఆకర్మముచే బంధులగుదురు. (అనఁగా *అనాదికాలప్రవృత్త మైన కర్మవాసనచే పయి పయి సంసారబంధులగుచు నుండురు. యజ్ఞార్థమై కర్మమును గావించినచో ఆకర్మవాసన బంధహేతువుకాదు.) కాఁబట్టి నీవు యజ్ఞార్థము ద్రవ్యార్జనాదికర్మములను ఆచరింపుము. అందు స్వప్రయోజనమును సాధించుకొఱకై సంగము కలిగియుండువేని, యట్టిసంగమునుండి విడిపడి

* ద్రవ్యార్జనాదికర్మములు పాపములు గావు. కాన యవి తమంతట బంధం పవు. వానివాసనయే బంధించును. అనఁగా అనాదికాలముగా ఆకర్మములను ఆచరించుచు వచ్చుచుండుటవలన వానిని విడిచిపెట్టినను వాని వాసనమాత్రము విడువక మరల ఆకర్మములను జేయునట్లు ముముక్షువును పురికొలిపి పయిపయి సంసార బంధము కలిగించుచుండునని తెలియునది. కనుక నిట 'కర్మబంధన' అనఁగా 'కర్మ వాసనాబంధన' అని యర్థము సేయ బడియె. కావుననే దీని యవతారికయందును 'కర్మవాసనచే బంధుడు' అనియున్నది. కర్మములను స్వప్రయోజనమునకై గావించినచో వాని వాసన బంధించు ననియు, యజ్ఞార్థముగాఁ గావించినచో వానివాసన బంధంప వనియు వివేకించుకొనవలయును.

† ఇట కర్మమునందు 'సంగము' అనఁగా కేవలము స్వప్రయోజనమును సాధించుటకై దానియందు తగులు గలిగియుండుట. ఇదియే సంగస్వరూపము. ఈ సంగమును విడుచుటయే సంగత్యాగము. ఇది ఆకర్మత్వానుసంధానరూపమయిన కర్మత్వత్వాగమనకును అఫలహేతుత్వానుసంధానరూపమయిన ఫలత్వాగమనకును విలక్షణమయిన దని తెలియునది. అయినను మందుఁడుగూడ ఏప్రయోజనముగాని లేక యొక కార్యమునకుఁ బూనుఁడు. కనుక ఏప్రయోజనము నుద్దేశింపక కర్మములను జేయుట యెట్లు? అన్నచో, వానిని ప్రయోజనమునకు సాధనముగా నెన్నకపోయి

యాకర్మముల నాచరింపుము. (ఇట్లు ముక్తసంగుడై యజ్ఞాదుల కొఱకు కర్మములను జేయుచుండగా యజ్ఞాదికర్మలచే ఆరాధితుఁ డగు పరమపురుషుఁడు వీనికి అనాదికాలప్రవృత్తమైన వాసనను ఛేదించి యవ్యాకులమైన ఆత్మావలోకనము నొసంగునని యర్థము.)

అన. ఏపురుషార్థమును నాధిపఁ బూనియున్న వారికివి, యజ్ఞ శేషము చేతనే శరీరధారణము చేయదగుననియును, యజ్ఞశేషము కానట్టిదానిచే శరీరధారణము చేసినచో దోషము కలుగు ననియును, జెప్పచున్నాఁడు.

38

37

శ్లో॥ సహాయజ్ఞైః ప్రజా సృష్ట్యై పురోవాచ ప్రజాపతిః ।

అనేన ప్రసవివ్యర్థ మేవ వోఽస్త్విష్టకామధుక్ ॥ 10

టీ. పురా=సృష్టి కామందు, ప్రజాపతిః = సర్వేశ్వరుఁ డగు నారాయణుఁడు, *యజ్ఞైఃసహ = యజ్ఞములతోఁగూడ, ప్రజాః = ప్రజలను, సృష్ట్యై = సృజించి, అనేన = ఈయజ్ఞముచేత, ప్రసవివ్యర్థం=వృద్ధిబొందించుకొనుఁడు, ఏవః = ఇది, వః=మీకు, ఇష్ట కామ

నను, అవి. యొకన్నేహితునికి స్వప్రయోజన మేమియు నుద్దేశింపక తత్ప్రితిమాత్రము నకై చేయు నుపచారమువలె, భగవంతునికి తత్ప్రితిమాత్ర మునకై చేయునారాధనమే యగును గాన యిదియే వానికిఁ బ్రయోజనమని యెన్నినచో వాని నాచరించుట యొప్పు నని తెలియునది. భగవంతు డా యజ్ఞాదికర్మలచే ఆరాధితుఁ డగు ననఁగా వానియందు హవిస్సు గొని ప్రీతివొందునని యభిప్రాయము కర్మములను స్వప్రయో జనమునకై యాచరించినచో కర్మవాసన విడువదు. అది విడువమిచే ఇంద్రియముల వ్యాకులత యుడుగదు. కాన యింద్రియజయములక మయిన ఆత్మదర్శనము గలు గదు. కర్మములను యజ్ఞాదులకై యాచరించినచో వానిచే భగవంతుఁ డారాధి తుఁడై కర్మవాసనను త్రొందివైచును. దానిచే ఇంద్రియముల వ్యాకులత యుడిగి యింద్రియజయము కలుగును. దీనిచే ఆత్మదర్శనము సిద్ధించు నని గ్రాహ్యము.

* 'సహాయజ్ఞాః' అనుపాఠమునందు 'యజ్ఞముతోఁ గూడినవారినిగా.

ధుక్=కోరినకోర్కెలను పూర్తి చేయునది, అస్తు=అగుఁగాక, (ఇతి= అని,) ఉవాచ=పలికెను.

తా. ప్రజాపతి శబ్దము, హిరణ్యగర్భాదులకుఁగూడ చెల్లును. కాని 'పతిం విశ్వస్య' (తై.నార-అను-3-వా.) ఇత్యాది శ్రుతులంబట్టి యాశబ్దము నిరుపాధికముగా (అనఁగా ఇంత అంత అని అవచ్చేదము లేనిదిగా) నుండుటవలన, అండాద్యవచ్చియున్నైన హిరణ్యగర్భాదులం జెప్పక అనవచ్చియుండును సర్వేశ్వరుఁడును, విశ్వమును సృజించువాఁడును, విశ్వాత్కుఁడును, పరాయణుఁడును, నగు నారాయణుని చెప్పుచున్నది. సృష్ట్యాదికాలమునందు భగవంతుఁ డగు నాప్రజాపతి అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించుచున్న *ప్రకృతిసంగ

* సృష్టికిఁ బూర్వము ప్రజలు అనాదికాలప్రవృత్తమయిన ఆచిత్యసంగమముచే వివక్షలై ఆచేతనప్రాయులై సర్వేశ్వరునితోపల లీయలై యుండుటంబట్టి వారుండియు లేనట్లయి 'సదేవ సో మేద్ధ మగ్ర ఆసీత్' 'ఏకమే వాద్వితీయమ్' (ఛాం-౬-౨-౧) 'ఏకోహై నారాయణ ఆసీ న్న బ్రహ్మ సేశానః. (మహా-౧-౧) అన్నట్లు నారాయణుఁ డొక్కడే యుండునట్లు నోచుచుండెను. ఇట్లు ఒక్కడై తోచుచున్న సర్వేశ్వరుఁడు 'తై త్తతబహుస్యామ్ ప్రజాయేయ' అన్నట్లు తనయందు లీనులైన ప్రజలకు వేరుకేట నామరూపములు కల్పించి తన్ములమునఁ దాను పెక్కుండ్రగుటఁ దలంచినవాడై యట్లు చేయఁగా 'తత్రబ్రహ్మ చతుర్ముఖోఽజాయత' 'తస్య ధ్యానాన్తక్షిప్తస్య లలాటా ద్బుద్బుద్ధ మధనత్ - బుద్బుదాత్త్రక్ష శూలపాణిః పురుషోఽజాయత' (మహా.౧-౧) 'సోభితాఽయ శరీరాత్సాన్వి త్సిస్పృక్షుర్విచితాః ప్రజాః (మను-౧-౨) అన్నట్లు హిరణ్యగర్భుఁడు శివుఁడు మొదలుగాఁ గల ప్రజలను సృజించె నని యున్నది. ఇట్ల బ్రహ్మాదులుగూడ ప్రజలగుటంబట్టియు వారికి నారాయణుఁడు జనకుఁ డగుటంబట్టియు, 'ప్రజాః సృష్ట్యా' అని అవచ్చేదములేని ప్రజాశబ్దముచే బ్రహ్మఒకమయిన విశ్వమునకు సృష్టయైన నారాయణుఁడే యిటఁ జెప్పఁబడిన ప్రజాపతి యగును. మరియు 'తస్మాద్విజ్ఞా త్సర్వమతః । ఋచస్సామాని జజ్ఞిరే' (పురుషసూ) 'సర్వాణిరూపాణి విచిత్ర్య ధీరః । నామాని కృత్యాని వదన్య దాస్తే' (పురుషసూ) అని యజ్ఞములతోడ సర్వప్రజలను సృజించునట్లు నిర్దేశింపబడిన యధికారపురుషునిగూడ సృజించినవాఁడు పరమపురుషుడే గనుక 'సహాయజైః ప్రజాః సృష్ట్యా' అని నిర్దేశింపబడిన ప్రజాపతి నారాయణుఁడే యగునని తెలియునది. ఇందు ప్రజలు ఆచిత్యసంగమన వివక్ష లగుటకు వారి యనాదికాల ప్రవృత్తకర్మప్రవా

గ్రమువలన స్వాధీనతతప్పి, నామరూపవిభాగము ఉపసంహృతమై, తనయందులీనులై సకలపురుషార్థములకును దగనివారై యచేతన ప్రాయులై పడియున్న ప్రజలను జూచి, పరమకాదణికుడు గాన వారు ఉజ్జీవించునట్లు చేయగోరినవాడై తనకాధారములగు యజ్ఞములను నిర్వృత్తిచుకొనుటకు యజ్ఞములతోడం గూడ నాప్రజలను బుట్టించి వారిని జూచి “ఈయజ్ఞముచేతనే మీమీన్పొద్దిని జేసి

39 40

కొనుడు. ఈయజ్ఞము పరమపురుషార్థలక్షణమైన మోక్ష మనెడి కామమును దాని కనుగుణములుగా నుండెడు కామములనును బూరించునది యగునుగాక” యని చెప్పెను.

శ్లో॥ దేవా న్భావయతానేని తే దేవా భావయన్తు వః |

పరస్పరం భావయన్తః శ్రేయః పర మవాప్స్యధి॥ 11

టీ. అనేన=ఈయజ్ఞముచేత, దేవాన్=దేవతలను, భావయత=ఆరాధింపుడు, తే దేవాః=ఆదేవతలు, వః=మిమ్మును, భావయన్తు=పోషింతురుగాక. పరస్పరం భావయన్తః=ఒకరినొకరు వృద్ధి బొందించుకొనుచున్నవారై, పరం=ఉత్కృష్టమగు, శ్రేయః=మేలును, అవాప్స్యధి=పొందెగలరు.

తా. *యజ్ఞములు కామములను బూరించుటయెట్లు? అన్నచో

హము కారణ మగుటచే సర్వేశ్వరుని పక్షపాతమునఁ గాని దయారాహిత్యమునఁ గాని వారి కట్టిసంస్కరము కలుగలేదనియు, కావున భగవంతునికిఁ బక్షపాతాదులు లేవనియుఁ దెలియునది. మరియు ప్రజలు ఎల్లప్పుడును సుఖదుఃఖము లనుభవించుచుండుటవలన ఆయాసము నొంది ఆలసియుండుటచే విశ్రాంతి కలుగుటకొనును, ఎడతెగక ఆసన్మార్గమున వర్తించుచుండు వాసనను త్రెంచుటకొనును, ప్రళయము నందు వారి నామరూపములు ఉపసంహరింపఁబడుచున్న వని తెలియునది.

* యజ్ఞములచే తనకు వృద్ధియెట్లు? క్షణికక్రియారూపములైన యజ్ఞములు కాలాంతరమునఁగలుగుఫలములకు సాధనములగుట యెట్లు? ‘నాన్యః పథాః’ అని జ్ఞానమే మోక్షమునకు సాధన మనియొండఁగా కేవల స్వగ్రాదులకు సాధనములుగా

దేవతారాధనరూపమైన యాయజ్ఞముచేత నాకు శరీరభూతులయిన

41

నన్నే యాత్మగాఁ గలిగియుండు దేవతలను ఆరాధింపుఁడు. 'అహంహి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభుకేవచ' అని మీఁదఁజెప్పఁబడును. అట్లు యజ్ఞముచేత ఆరాధింపఁబడిన యాదేవతలు, తమ్ము నారా

42

ధించుటకు మీఁదఁ గావలసిన యన్నపానాదుల నిచ్చి మిమ్ము బోషింతురుగాక. ఇట్లు దేవతలను మీరును బరస్పరము వృద్ధిసొందించుకొనుచు మోక్షాఖ్యమగు పరమశ్రేయస్సు సొందెదరు.

43

శ్లో॥ ఇష్టాన్ శోగాన్ హి వోదేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః ।

తైర్దత్తా నప్రదాయైశ్శోయా భుక్తేస్తేన ఏవ సః॥ 12

టీ. యజ్ఞభావితాః=యజ్ఞములచే నారాధింపబడిన, దేవాః=దేవతలు, సః=మీకు, ఇష్టాన్=అభీష్టములగు, శోగాన్=శోగములను, దాస్యంతే హి=ఇతరుల గదా, తైః=వారిచేత, దత్తాన్=ఇయ్యఁబడిన వానిని, ఏభ్యః=ఏవీకొఱకు, అప్రదాయ=ఇయ్యక, యః=

నేర్పఱుపఁబడిన యజ్ఞములు మోక్షసాధనము లెట్లగును? 'ఈ కృతా బధ్యతేజస్తద్విద్యయాచవిముచ్యతే । తస్మాత్కర్మనకుర్వన్తియతయః పారదర్శినః' అని కర్మమును జ్ఞానులొనరింపరని యున్నదికాన 'యజ్ఞ మెట్లువృద్ధికరము' అన్నచో దీనికి పరిహారము—యజ్ఞములచే దేవతలు ఆరాధింపఁబడుదురు. ఆదేవతలు నాకు శరీరము. 'అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభుకేవచ' (గీత-౯-౨౪) అని మీఁదఁజెప్పఁబడునట్లు వారిని ఆంతరాత్మనైయుండి నేనే యాయజ్ఞముల సనుభవించుచున్నాను గాన యజ్ఞములకు నేనే ఫలము నిచ్చువాఁడ నయ్యెదను. కాన యవి మోక్షప్రదములే యగును. అవి క్షణికక్రియలయ్యును వానిచే దేవతలు సంతుష్టులై తస్మాత్సాధించుటకు వలయు నన్నపానాదు లొసంగుదురు గావున వానివలన కాలాంతరఫలములును దప్పక కలుగునని పరిహారము తెలియునది. దేవతలను భావించుట యనఁగా వారినిసంతోష పెట్టుట. దేవతలు మిమ్ము భావించుట యనఁగా వారిని సంతోష పెట్టుట. దేవతలు మిమ్ము భావించుట యనఁగా అపేక్షించినవెల్ల నిచ్చి మిమ్ము పోషించుట యని తెలియునది.

ఎవడు భుక్తే = అనుభవించుచున్నాడో, సః = వాడు, స్తేన ఏవ = చోడఁడే.

తా. పూర్వపూర్వయజ్ఞములచే నారాధింపఁబడిన మదాగ్నికు లగు దేవతలు మీకు ఉత్తరోత్తరారాధనములకుఁ గావలసినవియు ఉత్తమపురుషార్థలక్షణ మగు మోక్షమును సాధించువానికి నిష్ఠము లైనవియు నగునమస్తభోగముల నొసంగుదురు. ఆ దేవతలు తమ్ము నారాధించుకొఱకు నిచ్చినపదార్థములను యజ్ఞహుషమున మగుడ వారల కియ్యక యెవ్వఁడు తానే భుజించునో వాఁడు చోడఁడే యనఁబడును. పరునిదైవానిప్రయోజనముకొఱకై యేర్పడియుండు వస్తువును తనదిగా నెంచి, దానిచేఁ దన్నుఁ బోషించుకొనుట

44

చౌర్యము, అట్టి చౌర్యముగలవాఁడు పరమపురుషార్థమునకుఁ దగని వాఁడగుటే కాక నరకమునుగూడ పొందఁగలఁ డని యభిప్రాయము.

అప. * ఈవిషయమునే వివరించుచున్నాడు.

45

46

47

స్తో! యజ్ఞశిష్టాశిస సున్తో ముచ్యస్తే సర్వకిల్బిషైః ।

భుజ్జితే తే త్వఘం పాపా యే పచ న్నాస్మకారణాత్ । 13

టీ. యజ్ఞశిష్టాశిసః = యజ్ఞశేషమును భుజించునట్టి, సన్తః = సత్పురుషులు, సర్వకిల్బిషైః = సమస్తపాపములచే, ముచ్యస్తే = విడువఁ బడుచున్నార, యేతు = ఎవ్వరైతే, ఆస్మకారణాత్ = తమ నిమిత్తము, పచన్తి = వండుకొనుచున్నారో, పాపాః = పాపు లగు, తే = వారు, పాపమును, భుజ్జితే = అనుభవించుచున్నారు.

* పూర్వోక్తమైనదాని కిని వివరణమే కాన పునరుక్తి లేదని భావము. అనఁగా పూర్వము 'శ్రేయః పరమనాప్యథ' అన్నందులకు నిట పూర్వార్థమును 'తైర్దత్తాన ప్రదాయ' అన్నదానికి నిట ఉత్తరార్థమును వివరణములని తెలియినది.

తా. ఇంద్రాదిరూపుడైన యుండు పరమపురుషుని ఆరాధించుటకొక కనియే ద్రవ్యములను ఆజ్ఞించి పచనముచేసి దానిచే యథావస్థితుడైన పరమపురుషుని నారాధించి శేషించినదానిని భుజించుచు శరీరయాత్ర జరపు సత్పురుషులు అనాదికాలసంచితములై

48

49

ఆత్మయాథాత్మ్యదర్శనమునకు విరోధులగు సర్వపాపములనుండి విడిపడుదురు. అట్లుగాక భగవంతుండు ఇంద్రాదిరూపమున తన యారాధనముకొఱకు నిచ్చిన ద్రవ్యములను ఎవ్వరు తమ యుదరపూరణముకొక కనియే పాకముచేసి భుజింతురో యట్టిపాపాత్ములు పాపమునే (అనగా పాపముగానే పరిణమించు అన్నమును) భుజింతురు. అట్టి

50

వారు తమపాపము నివర్తింపనందున ఆత్మావలోకనవిముఖులై సరకమునఁ బడుదు రని భావము.

అవ. మఱియును లోకదృష్టినిబట్టియు శాస్త్రదృష్టినిబట్టియుఁ జూడఁగా సమస్తమునకును యజ్ఞమే మూలమై యుండునని తెలియఁజేయుచు, యజ్ఞమును అవశ్యముగా ననువర్తింపకున్న గోషము కలుగుననియుఁ జెప్పచున్నాఁడు.

53

సో॥ అన్నా ద్భవంతి భూతాని పర్జన్యా దన్నసమ్భవః ।

యజ్ఞా ద్భవంతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥

14

† ఇట ‘యథావస్థితుడైన పరమపురుషుఁ డనుటకు సారస్య మేమనఁగా కేవలము ఇంద్రాదులను ఆరాధించుటగూడ నిజమునకు పరమపురుషుని నారాధించుటయగుచున్నది. అట్లయినను వారిలోనుండు పరిమపురుషునిగూడ మనస్సున నుద్దేశించి ఇంద్రాదుల నారాధించిననే ఆరాధకునకు ఫలము కలుగును. కనుక నాయాదేవతలను ఆర్చించుట తదంతరాత్మయగు పరమపురుషునిపర్యంతము చెల్లుటకై ‘యథావస్థితుఁ’ డనఁ బడినది. అనగా ‘ఇంద్రాదిశరీరుడైన యున్న పరమపురుషుని’ నని యర్థము.

కర్మ బ్రహ్మాద్యవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్యవమ్ ।

తస్మా త్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ 15

ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయ తీహ యః ।

అఘాయు రిద్ధియా రామో మోఘం పార్థ స జీవతి ॥ 16

టీ. అన్నాత్=అన్నమువలన, భూతాని=ప్రాణులు (సజీవశరీరములు), భవంతి=కలుగుచున్నవి. పర్జన్యాత్=పర్జన్యనివలన-వర్షమువలన, అన్నసమ్భవః=అన్నము కలుగుచున్నది. యజ్ఞాత్=యజ్ఞమువలన, పర్జన్యః=పర్జన్యఁడు-వర్షము. భవతి=కలుగుచున్నది, యజ్ఞః=యజ్ఞము, కర్మసముద్యవః=కర్మమువలన కలుగుచున్నది

టీ. కర్మ=కర్మము, బ్రహ్మాద్యవః=ప్రకృతిపరిణామరూపమగు శరీరముచేత కలిగినదిగా, విద్ధి=ఎఱుగుము. బ్రహ్మ=శరీరము, అక్షరసముద్యవం=అక్షరము (నాశరహితము) అనఁబడు జీవాత్మచేత కలిగినదిగా, విద్ధి=ఎఱుఁగఁము, తస్మాత్=ఆహేతువువలన, సర్వగతం=సమస్తపురుషార్థసాధనాధిక్యతమ్ - సర్వాధికారులను పొందియున్న, బ్రహ్మ=శరీరము, నిత్యం=ఎల్లకాలము, యజ్ఞే=యజ్ఞమందు, ప్రతిష్ఠితమ్=నిశ్చించియున్నది. (అనఁగా యజ్ఞమూలమైనది.)

టీ. ఏవం=ఈప్రకారము, ప్రవర్తితం=ప్రవర్తింపఁజేయఁబడిన, చక్రం=చక్రమును, యః=ఎవఁడు, ఇహ=ఈలోకమునందు, నానువర్తయతి=ప్రవర్తింపఁజేయఁడు, హేపార్థ=అర్జునా, సః=వాఁడు, అఘాయుః=పాపారంభమునకే మైన యాయువు గలవాఁడును, ఇద్ధియా రామశ్చ-ఇద్ధియ=ఇంద్రియములే, ఆరామశ్చ=భోగస్థానములుగాఁ గలవాఁడైన, మోఘం=వ్యర్థముగా, జీవతి=బ్రదుకుచున్నాఁడు.

తా. అన్నమువలన సమస్తభూతములు కలుగుచున్నవి. వర్షమువలన న్నము పుట్టుచున్నది యనుటకు సర్వలోకులును సాక్షులు

గాన చెప్పవలసినది లేదు. యజ్ఞమువలన వర్షముగలుగుచున్న దనుటయు 'అగ్నిప్రాస్తాహుతి స్సమ్యగాదిత్య ముపశిష్టతే' 'ఆదిత్యాజ్ఞాయతేవృష్టిః' ఇత్యాదిశాస్త్రములవలనఁ దెలియుచున్నది. యజ్ఞమును, కర్తయొక్క వ్యాపారము లగు ద్రవ్యార్జనాదికర్మములవలనఁ గలుగు చున్నది. కర్మము బ్రహ్మమువలనఁ బుట్టుచున్నది. [ఇట

51

బ్రహ్మశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినది * ప్రకృతిపరిణామరూప మగు శరీరము. తస్మాదేత ద్భృహ్మ నామ రూప మన్నంచ జాయతే (ముఞ్డ-ము-౨-ఖం-౯-వా) అని బ్రహ్మశబ్దముచేత ప్రకృతి నిర్దేశింపఁ బడినదిగదా. ఇందుఁగూడ 'మమయోనిర్మహద్భృహ్మ (గీత-౮౮-౬)

* బ్రహ్మశబ్దము సాక్షాత్పరమపురుషునికివాచకము. కాని యిట 'కర్మ బ్రహ్మాదృష్టమ్' అనుచో కర్మము పరమపురుషునివలనఁ గలుగననుట మిక్కిలియు మందము. కర్మము శరీరవలనఁ గలుగనది. అత్యు శరీరము అను చెందంశములు చేరి శరీరయగును. అందు ఆత్మాంశము, మీద 'బ్రహ్మక్షరసమదృష్టమ్' అని అక్షరశబ్దముచే చెప్పబడుటవలన నిట శరీరాంశమే బ్రహ్మము గావలయును. కాన బ్రహ్మమనఁగా 'ప్రకృతిపరిణామరూప మగు శరీరము' అనఁబడినది.

† 'తస్మాత్ జాయతే' (ముఞ్డక. ౧-ము-ఖం-౯-వా) (తస్మాత్) సంకల్పముచేత సృష్టికి ఉన్మథుఁడైన బ్రహ్మమునుండి 'తస్మాత్' అన్నచుభిజాయతే' అని యిట అన్నశబ్దముచే నిర్దేశమైన, (తేతత్) ఈ, (బ్రహ్మ) అవ్యాకృత మనఁబడు బ్రహ్మము, (జాయతే) సాక్షాత్తుగ పుట్టుచున్నది. పరబ్రహ్మద్వారా, (నామరూపంచ జాయతే) నామరూపములు గలదై. (అన్నంచ) 'అద్యతే అత్తిచ భూతాని' అని అన్నశబ్దవిద్వదులకు భోగ్యభోక్తృరూపము గలదియైన పుట్టుచున్నదని యర్థము. అనగా ప్రధానము అనఁబడు బ్రహ్మము (ప్రకృతి) కార్యము లగునపుడు ఘటపటాది నామరూపములచే వేఱువేఱు విభక్తమై చేతనములగు భోగ్యమగుచున్నదని యర్థము. ఇట 'యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః తస్మాదేత...జాయతే' అని పూర్ణశ్రుతి. 'సర్వజ్ఞః సర్వవిత్' అని యిందు పరమపురుషుఁడు వేఱుగా చెప్పఁబడుటచే బ్రహ్మశబ్దము తత్పరము గానేరదు; తేవభోగ్యమగు ప్రకృతిపరమే కావలయునని తెలియనది. ఇట్లే 'మమయోనిర్మహద్భృహ్మ' అనుచో 'మమ' అని యాశ్వరుఁడు భేషు ప్రత్యేకముగా చెప్పకొనుటచే బ్రహ్మశబ్దము తదితరమైన ప్రకృతిపరమే కావలయునని గ్రాహ్యము.

అని మీఁద బ్రహ్మశబ్దముచే ప్రకృతి నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. బ్రహ్మ శబ్దనిర్దిష్టమైన ప్రకృతిచే ప్రకృతిపరిణామరూపమైనశరీరము ఇట గ్రాహ్యము. కాఁబట్టి, 'కర్మము బ్రహ్మమువలనఁ బుట్టుచున్నది' అనుటచే ప్రకృతిపరిణామరూప మైనశరీరముచే కర్మము పుట్టునని చెప్పఁబడినదయ్యె.] *బ్రహ్మమా (అనఁగా శరీరము) అక్షరము వలనఁ బుట్టినది. ఇట అక్షరశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినది జీవాత్మ. అన్నపానాదులచే తృప్తుడైన అక్షరుఁడు అధిష్ఠింపఁగా, శరీరము

* ఆత్మను శరీరము స్వబుద్ధిపూర్వకమైదదిగాదు. కనుక 'బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమ్' అనుచో బ్రహ్మయనఁబడు శరీరము అక్షరముచే (అనఁగా ఆత్మచే) గలుగు ననుట అయ్యుక్తము. మఱియు నిందు చక్కము చెప్పఁబడినది. అందు అన్నము మొదలుగా శరీరమువలనను ఒకటివలన నొకటిగాఁ బుట్టుచున్నవిగాని శరీరమునను హేతువైన యక్షరము అన్నాదులవలనఁ బుట్టుటలేదు. అట్లు అది పుట్టిననేకదా అన్నిటికిని కార్యకారిణభావము గలిగి చక్రముగా పరివర్తించుట సరిపడును. కాన యిది యెట్లు? అన్నచో, ఇట 'బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమ్' అనుచో శరీరమాత్రము అక్షరమువలనఁ బుట్టునదిగాఁ జెప్పలేదు. 'కర్మబ్రహ్మాద్భవమ్' అన్నట్లు కర్మము నకు సాధనభూత మైనశరీరమే అక్షరమువలనఁ బుట్టును. అనఁగా 'కేవలశరీరము' గాదు, శరీరము కర్మములను సాధించుటయే (అనఁగా శరీరమునకుఁ గల కర్మములను సాధించుకత్తియే) అక్షరమువలనఁ బుట్టుచున్న దని గ్రాహ్యము. శరీరము కర్మములను సాధించుటయే ఆత్మ దానిని అధిష్ఠించిననే కలుగును. ఆత్మ శరీరమును అధిష్ఠించుటయే, అన్నాదులచే తాను తృప్తి నొందిననే కలుగును. ఇట్లు కర్మసాధన మయిన శరీరము ప్రత్యేకాత్మాధిష్ఠానముచేతఁ గలుగుటవలన, బ్రహ్మము (శరీరము) అక్షరమువలనఁ గలుగుననుట యుక్తమే. అక్షరముఅన్నాదులచే తృప్తి నొందిననే అసాతయై కార్యములు చేయించును గాన అన్నాదులవలనఁ బుట్టు ననుటయే యుక్తమే. ఇట అన్నియును ఒకటివలన నొకటి ఉత్పత్తి నొందుటచేతనే చక్ర మేర్పడుచున్నదని తలంపరాదు. ఒకటి కొకటి ఏదో నొకవిధమున హేతు వగుట చేతను చక్రము సిద్ధించుచున్నదని తెలియును. లేక యుత్పత్తినిబట్టియే చక్ర మేర్పడ వలయునన్నచో, అప్పుడు 'కర్మబ్రహ్మాద్భవమ్' 'బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమ్' అను రెంటిని ఒకటిగా సముచ్చితము చేసికొనవలయును. అప్పుడు కర్మము అక్షరసముద్భవ బ్రహ్మాద్భవము- అని అన్వయ మగును అనఁగా అక్షరాధిష్ఠితబ్రహ్మమువలన (అనఁగా జీవాధిష్ఠితశరీరమువలన) పుట్టును. జీవాధిష్ఠితశరీరము అన్నమువలనఁ బుట్టును అని చక్రము పరస్పరోత్పత్తిచేతనే యేర్పడుచున్నది. ఇట 'అన్నాద్భవన్తి భూతాని' అనుచో భూత మనఁగా 'భ్రామయన్ సర్వభూతాని' ఇత్యాదులందుఁ బోలె సకలశరీరముగా నర్థము గ్రాహ్యము.

కర్మము సేయ శక్తి గలదగుచున్నది. కావున కర్మమునకు సాధనమైన

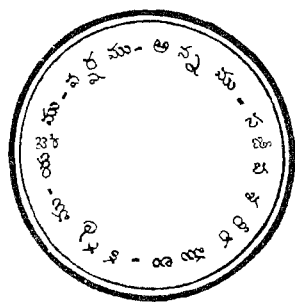
52

శరీరము అక్షరమువలనఁ బుట్టున దగును. కాబట్టి సర్వాధికారులను బొందియున్న శరీరము నిత్యము యజ్ఞమందు ప్రతిష్ఠిత మైనది-అనఁగా యజ్ఞమూల మైన దని యర్థము. ఈవిధముగా పరమపురుషునిచేత ప్రవర్తింపజేయఁబడిన యీచక్రిమును, సాధనము ననుష్ఠించుచుండు ఏకర్మయోగాధికారి గాని జ్ఞానయోగాధికారిగాని నడపఁడో, వాఁడు యజ్ఞశేషముచేత దేహధారణము చేయనందున పాపాయువు గలవాఁడగును. కావుననే వాఁడు ఆత్మారాముఁడు గాక యింద్రియారాముఁడగుచున్నాఁడు. అనఁగా నింద్రియములే వీనికి ఉద్యానము లగుచున్నవి-అనఁగా యజ్ఞ శేషముచేత దేహమును మనస్సును బోషింపమిచే సత్త్వవృద్ధితేక రజస్తమస్సులుమాత్రము ఉద్రేకింపఁగా, వాఁడు అగ్నిదర్శనవిముఖుడై విషయసోగములందే ఆసక్తుఁడగుచున్నాఁడని యర్థము. దీనివలన జ్ఞానయోగాదులయందు ప్రవర్తించినను పానియత్నములు విఫలము లగును. కాబట్టి పానిబ్రదుకు వ్యర్థమే యగుచున్నది.

53

భూతములు (అనఁగా జీవముతోఁ గూడిన శరీరములు) అన్నము

చేతను, అన్నము వర్షముచేతను, వర్షము యజ్ఞముచేతను, యజ్ఞము కర్తృవ్యాపారరూప మగు కర్మము చేతను, కర్మము సజీవశరీరముల చేతను, మరల సజీవశరీరములు అన్నముచేతను, ఇట్లు అన్యోన్య కార్యకారణభావముచేత చక్రమువలె తిరుగుటవలన చక్ర మనఁబడెను.

అవ. ఆత్మదర్శనము సాధ్యము. దానికి జ్ఞానయోగదులు సాధనములు. సాధనముల ననుష్ఠించుచుండువారికి మహాయజ్ఞాచివర్ణా శ్రమోచితకర్మములను జేయుట యావశ్యకము. కనుక సాధన ముక్కుటలేకయే ఆత్మదర్శనము చేయుముక్తునికిమాత్రమే యాకర్మ మావశ్యకము గా దని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ య స్వాత్మరతిరేవ స్యా దాత్మత్వప్రశ్న మానవః ।

54

ఆత్మన్యేవ చ సన్తుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే॥

17

టీ. యః=ఏ, మానవస్తు = మనుష్యుడై తే, ఆత్మరతిరేవ = ఆత్మయందే యాసక్తి గలవాడును, ఆత్మత్వప్రశ్న = ఆత్మచేతనే తృప్తిపొందినవాడును, ఆత్మన్యేవ=ఆత్మయందే, సన్తుష్టశ్చ=సంతోషించినవాడును, స్యాత్=అగునో, తస్య=వానికి. కార్యం = (ఆత్మ దర్శనముకొఱకు) చేయఁదగినది, న విద్యతే=లేదు.

తా. ఏ ప్రభువుడై తే కర్మయోగ జ్ఞానయోగము లనెడిసాధనముల నపేక్షింపక స్వయముగ ఆత్మాభిముఖుడై అన్నపానాదుల చేతగాక ఆత్మానుభవముచేతనే తృప్తుడై, ఉద్యానహారచందన గీతవాద్యనృత్తాదులయందుఁ గాక ఆత్మయందే సుతుష్టుడై యుండునో-అనఁగా ఎవనికి ఆత్మానుసంధానమే *(ధారణపోషణలోగ్నములు మొదలైన వెల్ల నగునో) అట్టివాడు ఏసాధనమును లేక తనంతనే సర్వదా ఆత్మర్వరూపదర్శనము గలిగియుండును గనుక వానికి ఆత్మదర్శనముకొఱకు చేయవలసినది ఎద్దియులేదు. 55

అవ. దీనికి హేతువును తెప్పుచున్నాడు.

* జ్ఞానయోగనిష్ఠుడైనను ఎవ్వనికి ధారణాదులు అన్నపానాదులచేతనే కలుగునో యట్టివానికి ఆత్మదర్శనముకొఱకు చేయవలసినది తప్పక యున్నది. ఎవ్వనికి ధారణాదులు ఆత్మానుసంధానముచేతనే కలుగునో (అనఁగా ఎవఁడు ముక్తుఁడో) వానికి అందులకై చేయవలసిన దేదియు లేదని భేద మూహించునది.

శ్లో॥ నైవ తస్య కృతే నాథో నాకృతే నేహ కశ్చన ।

న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి ద్ధవ్యపాత్రయః॥

18

టీ. తస్య=అట్టివానికి, ఇహ=ఇచ్చట, కృతేన=చేయబడిన దానిచేత, అర్థం=ప్రయోజనము, నైవ=కొంచెమైననులేదు, అకృతేన=కర్మముచేయకుండుటచేత, కశ్చన=(అనర్థము) ఏదిగాని, స=లేదు అస్య=వీనికి, సర్వభూతేషు = ఆకాశాదిసమస్తభూతిములందును, అర్థవ్యపాత్రయః=ప్రయోజననిమిత్త మాశ్రయింపఁడగినది, కశ్చిత్=, ఒకటియును, స=లేదు.

తా. కాబట్టియే అట్టివానికి సాధనాపేక్ష లేకయే ఆత్మదర్శనము సిద్ధమై యుండుటచేత, దానికొఱకు సాధనముల నాచరించుట వలన ప్రయోజనముగాని, దానికొఱకు సాధనములను ఆచరింపకుండుట వలన ప్రత్యవాయముగాని, ఏదియు లేదు. వాఁడు ఆత్మారాముఁడగుటచే ఆత్మతప్పతిక్కిన సకల అచిద్వస్తువులయందును విముఖుఁడై యుండును. అట్టివానికి ఆత్మేతరములై ప్రకృతియొక్క నికార భేదములై యుండు నాకాశాది సమస్తభూతిములయందును వాని కార్యములయందును ఒక్కటియైనను ఆత్మదర్శనముకొఱకు ప్రయోజనముగా స్వీకరింపఁడగినది కలుగదు. వానియన్నిటియెడల విరక్తి కలుగుటకే సాధనముల ననుష్ఠింపఁగా వానిని ప్రయోజనముగాఁ గైకొనుటెట్లు? అట్లు సాధన మక్కఱలేక యాత్మదర్శనము చేయు వానికే సాధనములందు ప్రవర్తించుట లేకుండును. కనుక అట్టివాఁడు ముక్తుఁడే యగును.

శ్లో॥ తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర ।

56

57

అసక్తో హ్యచరన్ కర్మ పర మాహ్నోతి పూరుషః॥

19

టీ. తస్మాత్=ఆకారణమువలన, అసక్తస్సన్ = సంగము లేని వాఁడ వగుచు, కార్యం (ఇతి) = అవశ్యము చేయవలసినదియె యని,

సతతం=ఆత్మప్రాప్తి పర్యంతమును, కర్మ=కర్మయోగమును, సమాచర
=ఆచరింపుము, అసక్తః=సంగములేనివాడై, కర్మ = కర్మమును,
ఆచరన్=ఆచరించుచున్న, పూరుషః = పురుషుడు, పరం=ఆత్మను,
అహ్నితిహి = పొందుచున్నాఁడు గదా.

తా. (సాధనాపేక్ష లేక ఆత్మదర్శనము గలవానికే సాధనము
లందు ప్రవృత్తి లేకుండుటంబట్టియు, సాధనమందు ప్రవర్తించినవాని
కిని, కర్మమే సుఖకరమై ప్రమాదము లేనిదై అంతర్గతమగు ఆత్మ
స్వరూపానుసంధానము గలదై యుండుటంబట్టియు, జ్ఞానయోగికిఁ
గూడ తగుమాత్రము కర్మానువృత్తి కావలసియుండుటంబట్టియు,
జ్ఞానయోగముకంటె కర్మయోగమే ఆత్మదర్శనము నొడఁగూర్చుటకు
మే లైనది.) కాబట్టి. ఫలాదిసంగరహితముగా, కర్మమును అవశ్య
ముచేయవలసిన దేయని తలచి ఆత్మప్రాప్తి పర్యంతము చేయుచుం
డుము. ఇట్లు సంగము మాని, (చెప్పబోవు అకర్తృత్వానుసంధాన
మును ము న్నిడుకొని) కర్మముల నాచరించుపురుషునికి కర్మయోగము
చేతనే ఆత్మప్రాప్తి సిద్ధించును, (జ్ఞానయోగముయొక్క సాహాయ్య
మక్కఱలేక కర్మయోగమే ఆత్మప్రాప్తిని కలిగించుచున్నదని
యర్థము.)

అవ. శిష్టులైనవారి యనుష్ఠానముచేతను కర్మయోగమే మే
లైనదని తెలుపుచున్నాఁడు.

59

60

58

శ్లో॥ కర్మజైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః ।

టీ. జనకాదయః=జనకుఁడు మొదలగువారు, కర్మజైవహి =
కర్మయోగముచేతనేకదా, సంసిద్ధిం = ఆత్మప్రాప్తిరూప మైనసిద్ధిని,
ఆస్థితాః=సాందినవారు.

తా. జ్ఞానయోగాధికారులకుఁ గూడ ఆత్మదర్శనమునకు కర్మ
యోగమే మేలై యుండుటచేత జ్ఞానులలో శ్రేష్ఠులైన జనకుఁడు

మొదలైన రాజులు కర్మయోగము నాచరించియే కదా జ్ఞాన యోగఫల మగు ఆత్మప్రాప్తిని బొందిరి.

అవ. ఇట్లు ముముక్షు వైనవాడు మొట్టమొదటనే జ్ఞాన యోగమున కష్టించు కానందున వాడు కర్మయోగాధికారి యగును. కాబట్టి వానికి కర్మయోగమే చేయఁదగినదని చెప్పి జ్ఞానయోగాధికారికిఁగూడ కర్మయోగమే మేలైనదని సహేతుకముగా నిరూపించినవాడయ్యె. ఇప్పుడు జనులలో విశిష్టుఁడుగాఁ జెప్పఁదగినవానికి సర్వవిధములఁ గర్మయోగమే చేయఁదగిన దని చెప్పుచున్నాఁడు.

62 63

స్లో॥ లోకసంక్లహ మే వాపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి॥ 20

య ద్య దాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్త దే వేతరో జనః ।

స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్త దనువర్తతే॥ 21

టీ. లోకసంక్లహం-లోక=లోకులయొక్క, సంక్లహం = ప్రవర్తనమును, సంపశ్యన్ న్నపి=ఆలోచించి యైనను, కర్తుం ఏవ = కర్మములఁ జేయుటకై, అర్హసి=తగుచున్నావు. (ఏలయనఁగా,) శ్రేష్ఠః = ప్రసిద్ధుఁడగు పురుషుఁడు, యద్యత్=ఏయేకర్మమును, ఆచరతి=ఆచరించుచున్నాఁడో, తత్త దేవ=దానినిదానినె, ఇతరో జనః = తక్కిన జనుఁడును, (ఆచరతి=ఆచరించుచున్నాఁడు), సః=అతడు, (కర్మ = అనుష్ఠింపఁబడుచున్న కర్మమును,) యత్ ప్రమాణం=ఏయంగముతోఁ గూడినదిగా, కురుతే=చేయుచున్నాఁడో, లోకః = సామరజనుఁడు, తత్=ఆయంగముతోఁ గూడినదానినిగానే, అనువర్తతే=అనుసరించుచున్నాఁడు.

తా. లోకసంక్లహార్థముగా నైనను నీవు కర్మమునే చేయ

64

వలయును. పూర్ణశాస్త్రజ్ఞానమునందును మంచి యనుష్ఠానమునందును ప్రసిద్ధుఁ డగువాడు ఏయేకర్మం నాచరించునో ఆయా కర్మ

ము నే పూర్ణజ్ఞానము లేని యితరజనములును ఆచరింతురు, అనుష్ఠించు

61

బడుచున్న కర్మమునుగూడ శ్రేష్ఠుఁడు ఏయంగముతోడ ఆచరించునో
స్వల్పజ్ఞానము గల తక్కినలోకులును దానిని అయంగముతోనే
యాచరింతురు. (కాబట్టి జనులలో శిష్టుఁడై ప్రసిద్ధి నొందిన శ్రేష్ఠుఁడు
తనకొఱకుఁ గాకపోయినను లోకరక్షకొఱకు నిజవర్ణాశ్రమోచిత
మగు సకలకర్మములను సర్వదా ఆత్మప్రాప్తిపర్యంతము నాచరింప
వలయును. అతఁ డాచరింపఁజేసి అతనిని జూచి లోకులుఁ గూడ
నాచరింపక నశింతురు. లోకనాశమువలనఁ గలుగుపాపము వానిని
జ్ఞానయోగమువలననుండియు భ్రష్టుఁ డగునట్లు చేయును.)

శ్లో! న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కిచ్చన ।

నా నవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి॥

22

టీ. పార్థ=అర్జునా, మే = నాకు, కర్తవ్యం = అనుష్ఠించదగిన
కర్మము, నాస్తి=లేదు, (ఏలనఁగా,) త్రిషులోకేషు = మూఁడులోక
ములయందును, ఆనవాప్తం = (ఇదిసఱకు) పొందఁబడనిదై, అవా
ప్తవ్యం=(ఇఁకమీఁద పొందఁదగినది కిచ్చన=ఒకటియు, న = లేదు,
(తథాపి) చ=అయినను, కర్మణి=కర్మమునందు, వర్త ఏవ=ప్రవర్తించు
చునే యున్నాను.

65

తా. అర్జునా! అవాప్తమస్త కాముఁడును సర్వజ్ఞుఁడును సత్య
సంకల్పుఁడును సర్వేశ్వరుఁడును నై మూఁడులోకములందును దేవ
మనుష్యాది చూపముల స్వేచ్ఛతో విర్తించుచున్నవాఁడ నగునాకు
కర్తవ్యంబైన దేమియు లేదు. పూర్వము నాకు లభింపక యిఁక

*జ్ఞానయోగముచేత ముక్తుఁడైనవానికి ఈలోకము సంస్కృత మైన శేమి?
కాకున్న శేమి? యనరాదు. అట్టివానినిగూడ లోకనాశజనితపాపము కర్మయోగము
నుండియే కాక జ్ఞానయోగమునుండియు భ్రష్టుఁ డగునట్లు చేయునని గ్రాహ్యము.

కర్మము చేసి ముందర లభింపవలసిన దేదియు లేదు. అట్లయినను లోకసంగ్రహార్థము కర్మమునందుఁ బ్రవర్తించుచునే యున్నవాఁడను, 66

67

॥ యది హ్యహం స వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతన్ద్రితః ।

మమ వర్తానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః ॥ 2కి

టీ. పార్థ=అర్జునా, అహం=నేను, జాతు=ఒకప్పుడును, అతన్ద్రితః=ప్రాలుమాలిక లేనివాడనై. కర్మణః=కర్మమునందు, సవర్తేయం యది=ప్రవర్తింపకపోదు నేని, మనుష్యాః=(కర్మాధికారు లగు) మనుష్యులు, సర్వశః=అన్నిప్రకారములుగా, మమ=నాయొక్క, వర్తన్తే=(వివృత్తి) మార్గమును, అనువర్తన్తేహి=అనుసరింతురు గదా.

తా. అర్జునా, సర్వేశ్వరుఁడును సత్యసంకల్పుఁడు సగునేను

68

సంకల్పమాత్రమున జగదుదయాదిలీలఁ జేయువాఁడును కర్మవశమునఁ గాక నాయుచ్చచేతనే జగదుపకారార్థము మనుష్యుఁడుగా నవతరించినవాఁడు నై నను, ఇట్టి నేనుకూడ మనుష్యులలో శిష్టజనాగ్రేసరఁ డగువను దేవునిగృహమునఁ బుట్టి *ఆపుట్టినకులమునకుఁ దగిన

* ఈశ్వరుఁడు కర్మవశ్యుఁడు గాఁడు. కాబట్టి కర్మనివృత్తికై కార్యమేనియుఁ జేయవలసినది లేదు. అయినను కేవలము తనయిచ్చచేతఁ గార్యములు చేయఁబూనినను అందులకును దగిన వర్ణాశ్రమములుగాని సామాన్యములగు ధర్మము లాచరించుటకు వలయు మనుష్యత్వాధికముగాని యుండవలయును. అతనికి వాస్తవముగా వర్ణాదులు లేనేలేవు. కనుక కేవలమిచ్చచేత కర్మములు చేయఁబూనుకొన్నను దేనినిబట్టి చేయు నన్నచో, ఈశ్వరునకు వాస్తవముగా వర్ణాశ్రమములు లేవు గాని యాయావర్ణాదులకు ఆయా కర్మము లుచితము లని చూపుటకై తన యప్రాకృత దివ్యవిగ్రహమునే ఆయాబాహ్యరూపముగా పరిణమింపఁ జేసి ఆయావర్ణాదులకుచితకార్యముల నాచరించుచున్నాఁడు. పురుషులు చూచి ఆతనిని ఆయాజాతి వానినిగా నెంచి యతఁ డనుష్ఠించినవానిని తామును అనువర్తించి యుజ్జీవింతురు. కావుననే 'ఆపుట్టినకులమునకుఁ దగినకర్మము' అనబడినది.

కర్మమునందు ఎప్పుడును ప్రాలుమాలిక లేక ప్రవర్తించువాడను గానైతి నేని, శిష్టజనాగ్రేసరుల డగువనుదేవునికి పుత్రుఁడైన నాయొక్క మాగ్గిమే అపూర్ణజ్ఞానులైన శిష్టజనులు సర్వవిధముల ధర్మమని తెలిచి దానిని అనుసరింతురు. ఇట్లు వాకును నన్నుఁ జూచి, తాము చేయవలసినదానిని జేయక, యట్లు చేయనందునఁ బ్రత్యవాయము నొంది ఆత్మప్రాప్తి నొందక సరకమును బొందువారగుదురు.

శ్లో॥ ఉత్సీదేయు రిమే లోకా స కుర్యాం కర్మచే దహమ్ !

71

సజ్కరస్యచకర్తా స్యాముపహన్యా మిమాః ప్రజాః॥ 24

టీ. అహం=నేను, కర్మ=కర్మమును, స కుర్యాంచేత్=చేయ నైతి నేని, ఇమే లోకాః=యీ శిష్టజనులు, ఉత్సీదేయుః=చెడుదురు, సజ్కరస్యచ=పర్ణసంకరమునకును, కర్తా=కర్తనుగా, స్యాం=అగుదును, ఇమాః ప్రజాః=ఈప్రజలను, ఉపహన్యామ్=చెటిచినవాడ నౌచును.

తా. నేను కులోచితకర్మము నేయనైతి నేని, శిష్టజనులెల్ల నన్నుఁ జూచి నాయాచారమునే పట్టి యదియే ధర్మమని నిశ్చయించుకొన్నవారై తామును చేయవలసిన కర్మము నాచరింపకయే నాశము నొందుదురు. శాస్త్రీయాచారములను పాలింపనందున శిష్టకులముల కన్నిటికిని సంకరము కలిగించుటకు నేనే కర్త నగుదును. దానివల ననే యీప్రజలను నేనే పిదపఁగూడ కర్మముల కనిర్హులగునట్లు చెఱుచువాడ నగుదును (ఇట్లే నీవుగూడ శిష్టజనాగ్రణి యగు

69

70

పాండురాజునకు పుత్రుడును ధర్మరాజునకుఁ దమ్ముఁడు నగునట్లునుండై విశిష్టుండనై జ్ఞాననిష్ఠును బూనితి నేని పూర్ణజ్ఞానములేని ముముక్షువులగు శిష్టజనులు నీయాచారము ననుసరించువారై తమకు అధికరింపఁ

దగిన దిది యని తెలియమిచే కర్మనిష్ఠ నాచరింపక నశింతుడు కావున విశిష్టఁ డగువిద్వాంసుఁడును లోకరక్షకొఱకు కర్మమే చేయ దగిన దని భావము.)

72

॥ *సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వన్తి భారత !

73

74

కుర్యాద్విద్వాంస్తథాఽరక్తశ్చిక్షీర్షణ్లోకసద్భ్రహమ్॥ 25

టీ. హేభారత=అర్జునా, అవిద్వాంసః = సంపూర్ణమైన ఆత్మజ్ఞానము లేనివారు గనుకనే, కర్మణి=కర్మమునందు, సక్తాః = విశువరాని సంబంధము గలవారు, యథా = ఏప్రకారముగా, కుర్వన్తి = కర్మముల నాచరింతురో, తథా=అట్లే, విద్వాన్ = ఆత్మజ్ఞానము గలవాఁడును, అసక్తాః = కర్మమునందు సంగము లేనివాఁడై, లోకసద్భ్రహం=లోకసంరక్షణమును (సం=ఒక్కటిగాఁ జేసి, గ్రహం=స్వీకరించుట), చిక్షీర్షః=చేయఁగోరుచున్నవాఁడై, కుర్యాత్ = కర్మయోగమునే చేయవలెను.

తా. అర్జునా, ఆత్మవిషయమైన సంపూర్ణజ్ఞానములేక కర్మమునందే విశువరానిసంబంధము కలిగియుండువారు (అనఁగా ఆత్మవిషయమై పూర్ణజ్ఞానము లేమిచే ఆత్మభ్యాసరూపమైన జ్ఞానయోగ

* 'అవిద్వాంసః' 'కర్మణిసక్తాః' అను రెండుపదములనుబట్టి 'తెలిసినవారు కానందున సాంసారికకర్మములం దాసక్తులైనవారు' అని సాంసారిక కర్మపరులను గ్రహింపరాదు. అట్లు గ్రహించినచో 'కుర్యాద్విద్వాంస్తథాసక్తాః' అనుటకు 'విద్వాంసుఁడైనవాఁడును వారివలె కర్మయోగమునుగూడ విడిచి సాంసారికకర్మములనే చేయవలయు నని యర్థ మగును. కనుక అవిద్వాంసుఁడనఁగా ఆత్మవిషయమును బూర్ణముగాఁ జెలియనివాఁడు, అనఁగా జ్ఞానయోగమందధికారి గానివాఁడు. 'కర్మణిసక్తాః' అనుట కర్మయోగమందధికారముగలవారు అని తెలియునది. ఇట్లే మీఁద 'అజ్ఞానాం కర్మసక్తీనామ్' అనుటకును 'ఆత్మవిషయమై పూర్ణజ్ఞానము లేని కర్మయోగాధికారులు' అని అర్థము తెలియునది.

మం దధికారము లేనివారై కర్మయోగమునందుమాత్ర మధికారము గలవారు) ఆత్మదర్శనముకొఱకు కర్మయోగమునే చేయునట్లుగా, విశిష్టఁ డని పేర్కొనఁబడినవాఁడు ఆత్మవిషయమును చక్కఁగా నెఱింగి యుండుటంబట్టి తానుకర్మమునం దాసక్తిలేక జ్ఞానయోగాధికారమునకు దగినవాఁడై యుండినను, లోకరక్షకొఱకు (అనఁగా తన యాచారమును జూచి శిష్టజనులు ధర్మమిది యని నిశ్చయించుకొనుట కొఱకు) కర్మయోగమునే చేయవలయును. (అవిద్వాంసుఁడు సంగము కలిగియు విద్వాంసుఁడు సంగము లేకయు కర్మమును జేయఁడగు నని భావము.)

శ్లో॥ న బుద్ధిభేదం జనయే ద్జ్ఞానాం కర్మసక్తీనాం ।

జోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వాన్ యుక్ సమాచరన్ ॥ 26

టీ. విద్వాన్=ఆత్మజ్ఞానము గలవాఁడు, అజ్ఞానాం=ఆత్మవిషయమై పూర్ణజ్ఞానములేని కర్మరక్తీనాం = కర్మయోగాధికారు లగు ముముక్షువులకు, బుద్ధిభేదం=కర్మమునం దాసక్తి గలబుద్ధికి మాటు పాలును, న జనయేత్=పుట్టింపఁగూడదు, యుక్తః=కర్మయోగమే ఆత్మదర్శనమునకు సాధనమగు ననుబుద్ధితో కూడినవాఁడై, సర్వకర్మాణి=సమస్త కర్మములను, సమాచరన్ = చక్కఁగా నాచరించుచున్నవాఁడై, జోషయేత్=ప్రీతిని గలిగింపవలయును.

తా. ఆత్మజ్ఞాన మంతగా లేమిచే జ్ఞానయోగము నవలంబింప శక్తిలేనివారు మోక్షమును పొందఁగోరి *అనాదికర్మవాసనవలన కర్మమే తమకు నియమితమై యుండుటచే కర్మయోగమునకే యధి

* కర్మవాసన యనఁగా ఉత్తరోత్తర పుణ్యపాపారంభకమైన పూర్వపూర్వ పుణ్యపాపాంశవిశేషము. లేక, పూర్వపూర్వశరీరప్రేరణానుభవవిశేషజనిత మై ఉత్తరోత్తరశరీర ప్రేరణసమర్థులగు స్మృతికి హేతువైయుండు సంస్కారవిశేషము. మన్దిల, పిల్లనగ్రోవి మొదలగు వాద్యములను వాయించు సంస్కారమువలెనే.

కాదు లైయుండుదు. ఆత్మజ్ఞానము గలవాఁడు జ్ఞానయోగము నవలంబించినేని వానిని జూచి అజ్ఞులగునట్టివారికి ఆత్మావలోకనమునకు కర్మయోగముకంటె మఱియొకసాధనము కలదనెడి బుద్ధిభేదము జనించును. కాబట్టి ఆశిష్టుఁడు జ్ఞానయోగాధికారీయైనను తనవలన వారి కట్టిబుద్ధిభేదము కలుగకుండుటకై జ్ఞానయోగాపేక్ష లేక కర్మయోగమే ఆత్మవర్మనమునకు సాధన మగుననెడిబుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై, కర్మమునే చేయుచు వారికిని ఆకర్మలందెల్ల ప్రీతిఁ బుట్టింపవలయును.

అన, కర్మయోగమును విద్వాంసుఁ డనుష్ఠించువిధమునకును అవిద్వాంసుఁ డనుష్ఠించువిధమునకును గల భేదమును తెలుపుచు కర్మయోగమునకుఁ గావలసినదైన ఆత్మయొక్క అకర్తృత్వానుసంధానప్రకారము నుపదేశించుచున్నాఁడు,

శ్లో॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః ।

74 అహంకార విమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే॥ 27

టీ. ప్రకృతేః = ప్రకృతియొక్క - ప్రకృతికి సంబంధించిన, గుణైః = సత్త్వరజస్తమోగుణములచేత, సర్వశః = అనేకవిధములుగా, క్రియమాణాని = చేయఁబడుచున్న, కర్మాణి (ప్రతి) = కర్మములను గూర్చి, అహంకారవిమూఢాత్మా = అహంకారముచేత తెలియని ఆత్మస్వరూపము గలవాఁడు, అహం = నేను, కర్తా = కర్తను, ఇతి = అని, మన్యతే = తలఁచుచున్నాఁడు - భ్రమించుచున్నాఁడు.

తా. దేహాత్మాభిమానముచేత ఆత్మస్వరూపము నెఱుంగనివాఁడు ప్రకృతిసంబంధము లగు సత్త్వరజస్తమోగుణములచే తమ తమ కనురూపముగా నయ్యేవిధముల నాచరింపఁబడు కర్మములకు తానే కర్తయని తలఁచును, (అహంకార మనఁగా అనహమర్థమైన

ప్రకృతియందు అహమభిమానము-తానుగానట్టి దేహమే తానని తప్పగా గ్రహించుట-అనగా దేహోత్పాదకమానము.)

శ్లో॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః ।

గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే॥

28

టీ. సేమహాబాహో = అర్జునా, గుణకర్మవిభాగయోః = సత్త్వాదిగుణముల విభాగమందును వానిచే జేయబడు కర్మముల విభాగమందును, తత్త్వవిత్ తు = తత్త్వము నెఱిగినవాడో, గుణాః = రత్వాదిగుణములు, గుణేషు = తమతమ కార్యములయందు, వర్తంతే = ప్రవర్తించుచున్నవి, ఇతి-అని, మత్వా = తలచి, న సజ్జతే = సంగము కలిగియుండకు-తాను కర్తయని తలంపకు.

తా. సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్కయు వానిచే జేయబడు కర్మములయొక్కయు విభాగములస్వరూపము నెఱిగినవాడు, సత్త్వాదిగుణములు తమతమ కార్యములయందు ప్రవర్తించుచున్నవి యని యెంచి గుణకర్మములందు కర్త తానని తలంపకు.

శ్లో॥ ప్రకృతే గుణసమ్మూఢా సజ్జంతే గుణకర్మసు ।

76

75

తా నకృత్సన్నివిగో మద్దాన్ కృత్సన్ని విన్నవిచాలయేత్॥ 29

టీ. ప్రకృతేః = ప్రకృతియొక్క, గుణసమ్మూఢాః = సత్త్వాది గుణములచే మోహముఁ జెందినవారు, గుణకర్మసు = గుణముల యొక్క కర్మములయందు-గుణములచే జేయబడు క్రియలందే, సజ్జంతే = ఆసక్తులగుచున్నారు, అకృత్సన్నివిదః = సంపూర్ణమైన ఆత్మజ్ఞానములేని, తాన్ = అట్టి మందాన్ = మందబుద్ధులను, కృత్సన్నివిగో పూర్ణజ్ఞానము గలవాఁడు, న విచాలయేత్ = చలంపజేయఁగూడదు.

తా. సంపూర్ణజ్ఞానము లేనివారు ఆత్మదర్శనమునకై పూనియు ప్రకృతి గుణములవలన ఆశ్మర్యరూపమును కలరీతిని నెఱుంగనివారై

కర్మములందే ఆశక్తు లగుచున్నాడు (కాని ప్రకృతికంటె విలక్షణమైయుండెడి ఆత్మస్వరూపమునందు ఆశక్తులు కాదు.) కావున వారు జ్ఞానయోగమునకు తగక కర్మయోగమునందే అధికారము గలవారై యుండురు. ఇట్టిమందబుద్ధు లయిన ఆ యసంపూర్ణజ్ఞానులను, సంపూర్ణజ్ఞానము గలవాఁడు తాను జ్ఞానయోగ మవలంబించుటచేత బుద్ధిచాంచల్యము నొందింపఁడగదు. వాడు మందులు గాన తమంతట తమయాచారమును నిర్ణయించుకొను పాటవము లేక శ్రేష్ఠజనుల యాచారములనే యనువర్తింతురు. కాన కర్మయోగమును విడిచిన తన్నుఁ జూచి కర్మయోగమునుండి బుద్ధిచలించినవారగుదురు. కావున శ్రేష్ఠుఁ డగువాఁడు జ్ఞానయోగాధికారి యయ్యును తాను గూడ కర్మయోగమునందే నిలిచి, ఆత్మస్వరూపజ్ఞానముచే అకర్మత్వమును అనుసంధించుచు, వేఱొక్కసాహాయ్య మపేక్షింపక కర్మయోగమే ఆత్మదర్శనమునకు సాధన మగు నని తెలుపుచు, దాని యందు వారికి ప్రీతిఁ బుట్టింపవలయునని యర్థము. (జ్ఞానయోగాధికారి కర్మయోగము నవలంబించుట నికృష్టాధికారమును పరిగ్రహించుట యని శంకింపరాదు.) జ్ఞానయోగాధికారికిఁగూడ జ్ఞానయోగమునకంటె ఈకర్మయోగమే మేలైన దని పూర్వమే చెప్పఁబడినది. కాబట్టి విశిష్టుఁడైనవాఁడు, లోకసంగ్రహముకొఱకు దీనినే చేయవలయును. ప్రకృతిబంధవిముక్తమైన శుద్ధాత్మయొక్క స్వభావమును ఇట్టి దని తెలిసికొని, దానంజేసి, గుణములే కార్యములను జేయు నని తెలియుటవలన వానియందే కర్మత్వము నారోపించి కర్మము ననుష్ఠింపవలసినప్రకారము చెప్పఁబడినది. గుణములందు కర్మత్వానురంభాన మనఁగా 'ఆత్మకు *ఈ కర్మత్వము స్వరూపప్రయుక్తము

* 'ఈ కర్మత్వము' అనఁగా పుణ్యపాపాదికర్మత్వ మని యర్థము పురుషునికి ముక్తావస్థయందును స్వాభావికమైన కర్మత్వము గలదు. కాని అది గుణసంపక్కుముడై కలిగిన కర్మత్వము గాదు. ఇదియో గుణసంపక్కుమాలమైన పుణ్యపాపా

గాదు; మఱి గుణసంపర్కమువలనఁ గలిగినది' అని యుక్తాయుక్త వివేకముచే గుణకృత మైనదిగా అనుసంధించుట.

అవ, ఆత్మలకి కర్తృత్వము గుణముచే నైనది గదా. అయినను ఆత్మలు భగవంతునికి శరీరమై యతనిచే నియమింపబడునవి యైయుండుట వానిస్వరూపము. కావున అవి గుణములకంటె భగవంతునికే ముఖ్యముగా పరతంత్రము లై యున్నవి వాని యిట్టి స్వరూపము నిరూపించుటవలన వానికి గుణములచే కలిగినకర్తృత్వము సైతము పురుషోత్తముఁడును సర్వాత్మభూతుఁడు నగు భగవంతుని యందే ఆరోపించి కర్మములు చేయఁదగిన వని తెలుపుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్య స్యాత్మాత్మచేతసా ।

నిరాశీ ర్నిర్మమో భూత్వా యుద్ధ్యస్వ విగతజ్వరః॥ 30

టీ. సర్వాణి=సమస్తము లగు, కర్మాణి=కర్మములను, మయి=నాయందు. ఆధ్యాత్మచేతసా = ఆత్మయందు నెలకొన్న మనస్సుచేత, సన్న్యస్య=సమర్పించి, నిరాశీ=వానిఫలములం గాక లేనివాఁడవును, కావుననే, నిర్మమః=మమకారము లేనివాఁడవును, భూత్వా = అయి,

దులవలనఁ గలిగినకర్తృత్వ మని తెలియునది. మీఁదిశ్లోకమున కర్తృత్వము భగవంతునియం దారోపించుటను జెప్పఁగా నిట గుణములం దారోపించుటను జెప్పఁగల యున్నచో, గుణములం దారోపించునంతమాత్రముచేతను దేహాత్మవివేకాదులు సిద్ధించుటకొక కని తెలియునది.

† భగవంతుఁ డనుటచే తననియంతృత్వము ఉపాస్యత్వము ఫలప్రదత్వము మొదలైనవాని కుపయుక్త మైన కల్యాణగుణగణము గలవాఁ డనియు, హేయప్రత్యగీశుఁ డనియును, పురుషోత్తముఁ డనుటచే చిదచిత్తులను నియమించుకొనుట వానిజానఁ బ్రవేశించుట మొదలైన వానివలన హేయస్వరూప్రసక్తియే తని విలక్షణుఁ డనియు, సర్వాత్మభూతుఁ డనుటచే త్రిగుణాత్మకమైన యచిద్భ్రవ్యమనకుఁ గూడ తానే నియంత యనియుఁ తెలియుచున్నది.

విగతజ్వరః = సంతాపము లేనివాడగుచు, యుద్ధస్య = యుద్ధము నేయుము.

తా. సర్వేశ్వరుడును సర్వభూతముల కంతరాత్మ యైన యైనవాడు నగునాయందు సర్వకర్మములను ఆధ్యాత్మచేతముతో సన్నయింపించి నిరాశియు నిర్మయుడును విగతజ్వరుడును నై యుద్ధాదులై నవిహితకర్మముల నన్నిటిని గావింపుము.

ఆధ్యాత్మచేత మనగా ఆత్మమందలిచేతను; అనగా ఆత్మ స్వరూపవిషయమై శ్రుతిశతములచే సిద్ధించినజ్ఞానము. ఆశ్రుత్యాదులెవ్వీ యన 'అన్తః ప్రవిష్ట శ్చాస్తా జనానాం సర్వాత్మా...అన్తః ప్రవిష్టం కర్తారమేతం యజ్ఞీ-ఆరణే-3-౧౧-౨౧-౨౩) 'య ఆత్మని తీష్ఠ న్నాత్మతోఽన్తరో యమాత్మాన వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మాన మన్తరో యమయతి సత ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృతః (బృ-గీ. 2-౨౩) ఇత్యాదిశ్రుతులు, ఈయాత్మ పరమపురుషునిచేతనే ప్రవృత్తి గలదై యతనికి శరీరమై యుండు ననియు పరమపురుషుడే దీనిని ప్రవర్తింపజేయువాడనియు చెప్పుచున్నవి. 'ప్రశాసి తారం సర్వేషామ్' (మను-౧౨-౨-౧౨౨) ఇత్యాది స్మృతులును జెప్పుచున్నవి. 'సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతి ర్జ్ఞాన మహాహవంచ' (గీత-౧౫-౧౫) 'ఈశ్వర సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽస్థున తిష్ఠతి బ్రామయ సర్వభూతాని యస్మద్రూఢాని మాయయా' (గీత-౧౮-౧౬) అని యిందును మీఁదఁ జెప్పబడుచున్నది. కాబట్టి ఆత్మలు నాకు శరీర మై నే నెట్లు ప్రవర్తింపజేయుదునో యట్లు ప్రవర్తించుట స్వరూపముగాఁ గలవి యని వాని యిట్టి *స్వరూపమును

* 'మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్నస్యస్య ఆధ్యాత్మచేతసా' అని ఆధ్యాత్మ చేతముతో, (అనగా ఆత్మవిషయమైన జ్ఞానముతో), భగవంతునియందు సర్వకర్మముల కర్తృత్వము సన్యసించుట చెప్పబడినదిగా. ఆత్మవిషయజ్ఞానముచేత ర్తృ

అనుసంధించుచు, దానం జేసి యిట్టిస్వరూపముగలవి తమంతట కర్మలు కాజాలవు గనుక కర్మము లన్నియు నాచేతనే చేయబడుచున్నవని తలచి, వానినెల్ల పరమపురుషుండ నగునాయందు సన్న్యసించి, అవి కేవలము న న్నారాధించుటలుగా నెంచి, వానిఫలములందు ఆశ పడలి, కావుననే కర్మములందు మమకారము విడిచినవాడవై, జ్వరమునూని, యుద్ధాదికమును జేయుము. అనగా *పరమపురుషుం

త్వము సన్న్యసించుట యెట్లు సిద్ధించు నన్నచో శరీరమునకు ఆత్మ శరీరమై తాను నడుపునట్లే శరీరము ప్రవర్తించుచుగాని, అది తనంతట సంతోషాత్రమును బ్రవర్తింపఁ జాలదు అట్లే, ఆత్మకు శరీర యగు భగవంతుండు తనశరీరమైన ఆత్మను నడపు నట్లు అది ప్రవర్తించునే కాని తనంతటఁ గొందెమేనియుఁ బ్రవర్తింపఁజాలదు. ఇట్లు భగవంతునికి శరీరమై కావున భగవంతునిచేతనే ప్రవృత్తి గలిగియుండుట ఆత్మకు స్వరూపమగును. ఆత్మకు గలయెట్టి స్వరూపమును తెలిసినయెడల దానికిఁ గల ప్రవృత్తియంతయు తనంతటఁ గలిగినదిగాదనియు తచ్చరీర మైనభగవంతునిచేతనే కలుగున దనియుఁ తెలియవచ్చును. అనగా నది చేయు కార్యములకెల్ల భగవంతుండే కర్తయని తేటపడును. కాన ఆత్మస్వరూపవిషయమైన జ్ఞానము, ఆత్మచేయు కర్మములన్నింటికీ కర్తృత్వమును భగవంతునియందే సన్న్యసించుటలు చేయునని గ్రాహ్యము. మఱియు యీశ్లోకమునఁగల 'సన్న్యస్త' 'నిరాశీ' 'నిర్మమః' అను మూఁడుపదములును కర్తృత్వత్యాగము, ఫలత్యాగము, స్వకీయతాసంగ త్యాగము, అను మూఁటిని నరుసగా గుఱించినవనియు, వానిలో పూర్వపూర్వమైనది ఉత్తరోత్తర మైనదానికి హేతువనియుఁ జెలియునది. స్వకీయతాసంగత్యాగమనగా ఒకపన్నువును తనదిగా తలచి యందు కలిగియుండుసంగమును త్యజించుట యని యర్థము

* ఈశ్వరునియందు జీవునికర్తృత్వము సన్న్యసంపఁబడినయెడల జీవుండగు నడుమనిఁజూచి 'యద్భస్వ' అని కర్తగా నిర్దేశించుటయెట్లు? వీఁడు 'నిరాశీ' అన్నట్లు ఆశలేనివాడైనచో, కర్మము పరమపురుషారాధన మైననుగూడ, అం దాశలేక ఎట్లు ప్రవర్తించును? మఱియు వీఁడు 'నిర్మమః' అన్నట్లు నాదికాదు, అని మమతలేనివాడగునేని, 'ఈకర్మము నాది' యని మమతతో కర్మమును జేయుట యెట్లు? తనవ్యాపారమునే తాను అనుసంధింపనియెడ త్యాగము సేయువ్యాపార మును వైతము తలంపఁడు? ఇట్లు త్యాగమేతలఁపకుండగా 'విగతజ్వరః' అని జ్వరమును త్యజించుటెట్లు? అని శంకరాగా 'పరమపురుషుండు...కర్మయోగమునే చేయునని యర్థము' అనుచాక్రముచే పరిహారిము చెప్పఁబడినది. అనగా పరమ

డగునశ్వేదండు సర్వస్వాదు గనుక తనకు శేషమైయుండుటచే తనది యగు ఆత్మను కర్తగాఁ గొని, తనయాత్మవి యగుటచే తనవియే యగువావిన్ను మొదలైన యుపకరణములచేత, తన్నారాధించు ప్రయోజనమునకే, తానే, తనకర్మములను చేయించుచున్నాఁడు. నా దేమియు లేదు' అని యనుసంధించి యిట్లు కర్మములందు మమత మానినవాఁడనై 'ప్రాచీనములై అనాదికాలప్రవృత్తము లైన యనంతపాపసంచయములచేత నే నెట్లుగుదునో' యనియెడి లోపలి పరితాపమును వీడి, పరమపురుషుఁడే కర్మములచేత నారాధితుఁడై బంధమునుండి విడిచిపుచ్చు నని నుఖముగా కర్మయోగమునే చేయు మని యర్థము, ఈశ్వరునియొక్క సర్వేశ్వరత్వమును సర్వశేషిత్వ

పురుషుఁడు నేయించుకర్తయై జీవునిని చేయకర్తగాఁగొనటవలన 'యధ్యస్య' అనుట యొప్పుచున్నది. 'నిరాకీ' అనగా కర్మముయొక్క ఫలమునందుమాత్రమే ఆశలేని వాఁడను గాని కర్మములయొక్క స్వరూపమునందుఁ గాదు. కర్మస్వరూపమునందుఁ గాని యాశ యుండనేల: యన్నచో, అదిభగవదారాధనరూపమే కావున, దానిచే భగవంతు నారాధించుప్రయోజనము సిద్ధించును. భగవదారాధనయందుఁగాని యాశ యేల? యన్నచో, భగవంతుఁడు శేషి, జీవుఁడు శేషభూతుఁడు. శేషభూతునికి, శేషికతీతయము గూర్చుటయే ప్రయోజనము. ఇదియే వేదార్థసంగ్రహమున 'పరగతా తిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయత్వేషేవ యస్య స్వరూపం సశేషః; పరశ్శేషీ, 'భగవంతుని కతిశయముఁ గూర్చు కోరికచేతనే ఉపాదేయమై యుండుట యెవని స్వరూపమో వాఁడు శేషభూతుఁడు. పరుఁడు శేషి' అని యున్నది. కాబట్టి శేష భూతుఁడగుజీవు నకు శేషి కారాధనరూపమైన కర్మముయొక్క స్వరూపమునందు ఆశ లేకుండినచో స్వస్వరూపమునకే భంగమగునుగాన వానికి కర్మస్వరూపముం దాశ యావశ్యకము. నిర్మమఁ డనగా 'ఈశ్వరుఁడు తనకర్మములను తానే చేయించు కొనుచున్నాఁడు' అని కర్మములందు 'నాది కాదు' అనునిర్మమతను అనుసంధించువాఁ డనియర్థము. ఇట, నిర్మమత యనగా 'కర్మము నాదిగాదు' అని యనుసంధించుటే కాని 'కర్మము నాది గాదు' అని చేయక యూరకుండుట గాదు. భగవంతుఁడు సర్వేశ్వరుఁడుగాన తానిష్టపడినదెల్ల తానే చేసికొనుటకు శక్తుఁడయ్యెను, తనకు శేషభూతు లైనజీవులకు శాస్త్రవశ్యత్వము తత్ఫలభోగము మొదలైనవి సిద్ధించు కొఱకు వారిని కర్తలుగాఁ గావించుచున్నాఁ డని భావము, ఇట్లు 'యధ్యస్య' యను టయు 'నిరాకీ' 'నిర్మమః' అనుటయు నొప్పు నని తెలియవచ్చును.

మును 'త మిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమంచ దైవతం' (శ్వే. ఉ-౬-౨-౨ వా). పతిం విశ్వస్య (తై. నా. ౧౧-౩-౨౦౮) 'పతిం పతీనామ్' (శ్వే. ఉ-౬-౩-౨-వా) ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధము గదా. ఈశ్వరత్వ మనఁగా నియంతృత్వము. శేషిత్వ మనఁగా పతిత్వము. 78

అవ. ఇదియే సాక్షాదుపనిషత్పారభూత మైనయర్థ మని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ *యే మే మత మిదం నిత్య మనుత్తిష్ఠన్తి మానవాః ।

శ్రద్ధావన్తోఽనసూయన్తో ముచ్చన్తే తేఽపి కర్మభిః॥ ౩1

* ఇట 'యే...నిత్యమనుత్తిష్ఠన్తి శ్రద్ధావన్తః' 'ఆనసూయన్తః' అనుమాండము ఏకవాక్యకతము లగుటచే మూఁటిచేతను ఒకతెగవారే చెప్పబడఁగూడదా యని శంక రాఁగా 'తేఽపి' అనుచోఁగల అపిశబ్దము 'నిత్యమనుత్తిష్ఠన్తి' అను నిత్యానుష్ఠాత లను వేఱుగను, శ్రద్ధావంతులు ఆనసూయపులు అనునిరుతెగలను వేఱుగను, జేయు చున్నది గాన నందఱు నొక తెగ గా రని భావము. ఎట్లనఁగా 'తేఽపి' 'వారుగూడ' అనుటచే అపిశబ్దమువలన సముచ్చయముగాని అపకర్షణముగాని తెలియుచున్నది. అనఁగా 'నిత్యానుష్ఠాతలేకాక యితరులైన యధికారులుగూడ' అని నిత్యానుష్ఠాత లఱ్ఱో ఇతరాధికారులను సముచ్చయము చేయవచ్చును. లేక, 'పూర్వోక్తులైన జ్ఞాన యోగులేకాక నిత్యానుష్ఠాతలుగూడ నని జ్ఞానయోగులకంటె నిత్యానుష్ఠాత లగుకర్మ యోగులను అపకర్షణము (తక్కునపాటును) నూచింపవచ్చును. మొదటిపక్షమునఁ జెప్పబడిన యితరాధికారులు, ఇది కర్మయోగ ప్రకరణము గాన, జ్ఞానయోగులు గారు. రెండవపక్షమున కర్మయోగులకుఁ దక్కున పాటుచెప్పట మిక్కిలి యనుచితము. మఱియు నిత్యానుష్ఠాతలు ఆశ్రద్ధాభివులుగను అసూయపులుగను నుండరు; శ్రద్ధావంతులుగను ఆనసూయపులుగను యుందురు. కాన వారికి 'శ్రద్ధావన్తః' 'ఆనసూయన్తః' అని విశేషణములు పెట్టట వ్యర్థము. కనుక నీవిశేషణములు వేఱు తెగ వారితే తప్పక యన్వయింపవలయును. కాన 'అపి' శబ్దము, సముచ్చయము చేయుప్రథమపక్షమున మాఁడు తెగలవారిని సముచ్చయము చేయవలయును; అపకర్షణ పరమైన రెండవపక్షమునందు మొదటితెగ వారికన్నను తక్కువవారిని నూచింపవలయును. కనుక నిత్యానుష్ఠాతలు వేఱు అనియు తక్కిన యిరుదెగలవారను వేఱనియు గ్రాహ్యము. అయినను అనుష్ఠాతల కను, అనుష్ఠానములేక కేవలము శ్రద్ధయే యనసూయముమాత్రముగలవారికిని సమావ

టీ. యేమానవాః = ఏమనుష్యులు, మే = నాయొక్క, ఇదం మతం = ఈ యభిప్రాయమును, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, అనుతిష్ఠన్తి = ఆచరించుచున్నారో, శ్రద్ధావన్తః = ఆస్తిక్యబుద్ధి కలవారై యుందురో, అనసూయన్తః = అసూయ లేక యుందురో, తే అపి = వారుగూడ, కర్మభిః = సంసార హేతువు లగుకర్మములనుండి, ముచ్యన్తే = విడువబడుచున్నారు.

తా. శాస్త్రాధికారులైన యేమానవులు నాచే చెప్పబడిన యీమతమునే శాస్త్రార్థమని నిశ్చయించి యట్లే ఆచరించుచున్నారో ఎవరు ఆచరింపకపోయినను ఈ శాస్త్రార్థమునందు శ్రద్ధాశువులై యుందురో ఎవరు శ్రద్ధలేకపోయినను 'శాస్త్రార్థ మిట్లుండనేరదు' అని మహాగుణమైన యీ శాస్త్రార్థమునందు అసూయచేత తప్పులు చెప్పకుండురో, వారందఱుగూడ బంధహేతువులై అనాదికాలప్రవృత్తము లగునమస్తకర్మములనుండి విముక్తులగుదురు. (తేఽపికర్మభిః' అని యిట అపి శబ్దముచే వీరిని వేరుచేయుటయైనది. ఈ శాస్త్రార్థమునందు శ్రద్ధగలిగియు అసూయలేకయు నుండువారు ఇప్పుడు దీని ననుష్ఠింపకపోయినను శ్రద్ధకలిమిచేతను అసూయలేమిచేతను పాపములు క్షీణించి త్వరలో నీ శాస్త్రార్థమునే యనుష్ఠించి బంధవిముక్తిఁ బొందును రనిభావము.)

అవ. భగవంతుని కభిమతమైన యీ యుపనిషద్ధర్మమును అనుష్ఠింపనివారికిని దీనియెడల శ్రద్ధ లేనివారికిని అసూయపడువారికిని కలుగుగోషమును జెప్పచున్నాడు.

ఫలము చెప్పినయెడల, అనుష్ఠానము విధించుశాస్త్రము వ్యర్థమగునే యని శంకరాఁగా, 'ఇప్పుడు దీనిని అనుష్ఠింపకపోయినను...' ఇత్యాదిపరిహారము చెప్పఁబడినది. శ్రద్ధయు అనసూయయు 'దర్మశ్శ్రుతిోవా దృష్టోవా స్మృతిోవా కథితోఽపివా, అనుమోదితోవా రాక్షేన్త్ర పునాతి పురుషం సదా' అని భారతమున పాపమును పోగొట్టునట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో॥ యే త్వేత దభ్యసూయన్తో నానుతిష్ఠన్తి మే మతమ్ ।

*సర్వజ్ఞానవిమూఢాంతాన్ విద్ధి నష్టా నచేతసః॥ 32

టీ. యేతు=ఎవ్వరైతే, మే=నాయొక్క ఏతత్ మతం = ఈ యభిప్రాయమును, అభ్యసూయన్తః = ద్వేషించువారలై, నానుతిష్ఠన్తి=ఆచరింపరో, తాన్=వారిని, సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ = అన్ని జ్ఞానములయందు ఓక్కిలి మూఢులనుగాను, నష్టాన్ = చెడినవారినిగాను, అచేతసః=చేతస్సు లేనివారినిగాను-(చేతస్సు=మనస్సు), విద్ధి=తెలిసికొనుము.

తా. ఎవరు 'ఈశమస్తాత్మలును నాశరీరమై నన్నే యాధారముగాఁ గలవై నాకు శేషమై నాచేతనే నడపఁబడునవై యున్నవి' అను నామతమును అనుసంధింపక సమస్తకర్మముల నాచరింతురో, ఎవరికి దానియందు శ్రద్ధలేదో, ఎవరు దానియెడల నసూయపడుచుందురో వారు వస్తుయాథాత్మ్యవిశ్చయములేక చెడి విపరీతజ్ఞానులై అన్నిట విశేషించి మూఢులైనవారని యెఱుంగుము.

అవ. ఇట్లు ప్రకృతిసంసర్గము గల జీవునకు కర్మత్వము గుఱో ద్రేకమువలనఁ గలుగుచున్నదనియు ఆకర్మత్వము పరమపురుషాధీనమైనదనియు అనుసంధానము చేయుచు, కర్మయోగమునకుఁ దగినవాఁడుగాని, జ్ఞానయోగమునకుఁ దగిన వాఁడుగాని, కర్మయోగము సుకరమై అప్రమాదమై ఆత్మజ్ఞానము లోపలఁగలదై నిరపేక్షసాధనమైయుండుటచేతను, జ్ఞానయోగము దుష్కరమై సప్రమాదమైయుండుటచేతను, శరీరధారణాదులకును కర్మమే యపేక్షితమగుటచేతను, కర్మయోగమునే చేయవలయుననియు, విశిష్టఁడైనవాడో

*'సర్వజ్ఞానవిమూఢాః' అనఁగా సమస్తములైన జ్ఞానములందును విశేషించి మూఢులైనవారనుట. ఆత్మస్వరూపముయొక్క కలరూపు దెలియనివారగుటచే 'నేను' 'వాడి' ఇత్యాదులైన యెఱుకలన్నిటియందును ఎఱుగఁదగిన యాయవస్తువులయొక్క స్వరూపములను (కలరూపులను) దెలియనివారనుట.

విశేషించి దానినే లోకసంగ్రహముకొఱకు చేయవలయు ననియు ఇంతవఱకుఁ జెప్పఁబడినది. ఇంక నీయధ్యాయము మిగతభాగమున జ్ఞానయోగము దుష్కర మగుటచే ప్రమాదముతోఁ గూడినదని చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ *సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతే ర్జ్ఞానవానసి ।

ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని నిగ్రహాః కిం కరిష్యతి॥ 33

టీ. జ్ఞానవానసి = జ్ఞానవంతుఁడైనను, స్వస్యాః = తనదగు, ప్రకృతేః = ప్రకృతికిఁ-ప్రాచీనవాసనకుఁ అనుట, సదృశం = అనుగుణముగా, చేష్టతే = వ్యాపారములు చేయుచున్నాఁడు, భూతాని = ప్రాణులు, ప్రకృతిం = అనాదికాలప్రవృత్త మగువాసనను, యాన్తి = అనుగరించుచున్నవి, నిగ్రహాః = శాస్త్రకృతనియమము, కిం కరిష్యతి = ఏమి చేయఁగలను ?

* 'సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతే ర్జ్ఞానవానసి' 'జ్ఞానవంతుఁడుగూడఁ దన ప్రకృతికిఁ దగునట్లుగా చేష్టలు చేయుచున్నాఁడు' అనుచో అపిశబ్దముచే ప్రకృతి కనుకూలమైన ప్రవృత్తి లేనిజ్ఞానవంతుఁడుగూడ ప్రకృతి ననుసరించి చేష్టలు చేయుచున్నాఁడని సిద్ధించుచున్నది. కనుక 'జ్ఞానవాన్' అనుచో జ్ఞానము, ప్రకృతికి అనుకూలమైన ప్రవృత్తికి విరోధి యైనజ్ఞానముగా నుండవలయును. లోకజ్ఞానము అట్టి ప్రవృత్తికి విరోధికాదు గావున నది యిచటి జ్ఞానము కానేరదు. ఆత్మసాక్షాత్కార పర్యంత మయినజ్ఞానమున ప్రకృతి ననుసరించు ప్రసక్తియే కలుగదు గావున నదియు నీజ్ఞానము గానేరదు. కాన నేజ్ఞానము నవలంబించి పురుషుఁడు జ్ఞానయోగమునఁ బ్రవర్తించుట కుత్సహించునో యట్టిజ్ఞానమే యిటు వివక్షితము. ఇది ఆత్మవ్యరూప విషయముగా శాస్త్రజన్య మయినజ్ఞానమే యగును. కాన 'జ్ఞానవానసి' అనుటకు నిట 'ప్రకృతి...ప్రతిపాదించునని జ్ఞానముగలవాఁడు గూడ' అని చెప్పఁబడిన దని గ్రాహ్యము. మఱియు చేతనులప్రవృత్తిరూప మైనచేష్టకు అసాధారణకారణము రాగ ద్వేషములు, ఇవియే అనంతరస్థోకమునఁ జెప్పబడుచున్నవి. ఈరాగ ద్వేషము లకు మూలము ప్రాచీనవాసనయే. కాన నిట ప్రకృతిశబ్దమునకు ప్రాచీనవాసన యనఁబడినది. ప్రాచీనవాసనచేతనే ప్రవృత్తిరూప మైనచేష్ట కలుగుచున్న దని భావము.

తా. ప్రకృతిబంధరహిత మైన యాత్మకృపాప మ్మిట్టిది. దానినే సర్వవిధముల ననుసంధింపవలయును' అని శాస్త్రములు ప్రతిపాదించుట నెఱిగినవాడు గూడ తన ప్రాచీనవాసన కనుగుణముగా ప్రాకృతవిషయములయందే ప్రవర్తించుచున్నాడు. ప్రకృతిసంబంధము గలసమస్తప్రాణులును అనాదికాలప్రవృత్త మగువాసననే యనువర్తించుచున్నవి. అట్టివాసనను వెంటనంటునట్టి ప్రాణులను శాస్త్రకృతనియమన మేమి సేయగలదు? (*అనగా అనాదివాసన బలీయ మైనది గనుక శాస్త్రజన్యజ్ఞానము వారిని అట్టిచూర్ణమునుండి నిరోధింపఁ జాలదు.)

అవ. భూతములు ప్రకృతిని అనువర్తించు ప్రకారమును జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియ స్యేంద్రియ స్యాథ్థే రాగ ద్వేషో వ్యవస్థితౌ ।

టీ. ఇన్ద్రియస్య = జ్ఞానేంద్రియములయొక్క, అథ్థే = విషయ మగు శబ్దాదులందును, ఇన్ద్రియస్య = కర్మేంద్రియములయొక్క, (అథ్థే=విషయమగు పచనాదులయందును.) రాగ ద్వేషో-రాగ = విషయముల ననుభవింపవలయు ననెడి కోరికయు, ద్వేషో=ఆయనుభవము నకు ప్రతిబంధకము కలిగినప్పుడు పుట్టు క్రోధమును, వ్యవస్థితౌ = వర్జింపరానట్లు ఏర్పడియున్నవి.

తా. శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియములకు తమవిషయము లగు శబ్దాదులందును, వాగాదికర్మేంద్రియములకు తమ విషయములగు పచనాదులందును, ప్రాచీనవాసనవలన రాగము త్రోసిపుచ్చరానట్లు నెలకొని యుండును. ఇట రాగము, విషయముల ననుభవింపవలయు నని యుద్విఘ్నాదులు దురూపమున నుండును. ఆయనుభవమునకు

* అనాదికాలప్రవృత్త మైన అచిత్తుతోడిసంస్కరమువలనఁ గలిగిన వై, అపకోక్షమై, దేహాత్మభ్రమజనితమై, ఆత్యంత ప్రవృద్ధమైన వాసనను, ఇప్పటివై, పరోక్షమై, శాస్త్రజన్యమైన జ్ఞానము తటాకున ఖండింపనేర దని భావము.

అట్లు కలిగినేని ద్వేషము త్రోసిపుచ్చరానిదై తప్పక కలిగియుండును. (ఇట్లీరాగ ద్వేషములు రెండును, జ్ఞానయోగమునకుఁ బూని యింద్రియముల నెల్ల నడచియున్నట్టివానిని బలాత్కారముగా తమవశము చేసికొని తోడనే తమకార్యములందు ప్రవేశింపఁజేయుచున్నవి. కావున వాఁడు ఆత్మస్వరూపానుభవమునకు విముఖుఁడై చెడిపోవుచున్నాఁడు. అని భావము.)

శ్లో॥ తయో ర్న వశ మాగచ్ఛేత్తై వ్యాస్య పరిపథినా॥ 34

టీ. తయోః=ఆరాగ ద్వేషములకు, వశం = అధీన మైయుండుటను, న ఆగచ్ఛేత్=వాందఁగూడదు, హి=ఏకారణమువలన, తౌ = ఆరెండును, అస్య=మీనికి, పరిపథినా = శత్రువులు-జ్ఞానాభ్యాసమును చెఱుపునవనుట.

తా. *జ్ఞానయోగ మారంభించునపుడు రాగ ద్వేషములకు వశమై చెడిపోవుకుండవలయును. ఈరెండును వానికి జయింపరాని శత్రువులు కావున వానిజ్ఞానాభ్యాసమును భంగపఱుచును.

అవ. యుద్ధాదిరూప మైనకర్మయోగముగూడ దుఃఖరూప మగుటచే యధావత్తుగా చేయుటకు అశక్యముకాదాయనగా చెప్పుచున్నాఁడు.

79 శ్లో॥ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్స్వనుష్ఠితాత్ ॥

స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహాః॥ 35

టీ సు అనుష్ఠితాత్=సాంగముగా అనుష్ఠింపఁబడిన దైన-పరధర్మాత్=జ్ఞానయోగముకంటెను. స్వధర్మః = తనధర్మముపంటి

*కర్మయోగారంభమునందై తే చిరకాలముగా నలవాటుపడియుండు విషయములపంటి విషయములయందే ప్రవృత్తిగలిగియుండును గాన రాగ ద్వేషములు బలాత్కారము చేయఁజాలవు; జ్ఞానయోగారంభమునందో అలవాటులేని విషయములందు ప్రవృత్తి గనుక నవి బలాత్కారము మాపు నని భావము.

దై నకర్మయోగము, విగుణః (అపి)=అంగవైకల్యము గలదైనను, శ్రేయాన్=మేలయినది, స్వధర్మే=తనధర్మమగు కర్మయోగము నందు (వర్తించువానికి), నిధనమపి = మరణమైనను, శ్రేయః = శ్రేష్ఠము, పరధర్మః=అన్యధర్మమగు జ్ఞానయోగము, భయావహః= భయమును గలుగఁ జేయునది.

తా. 'కార్యతే హ్యవశః కర్మ' అనునట్లు ప్రకృతి తన గుణ ములద్వారా పురుషునిచేత కర్మములను జేయించుచునే యుండును. అట్టిప్రకృతినంపర్గము గలవానికి కర్మయోగము సుకరమగుటచే వాని కది *స్వధర్మమే యగును. అది అంగవైకల్య మేదైనను కలిగి

* ఇట స్వధర్మ పరధర్మ శబ్దములు పర్యాయమాదులంబట్టి ప్రయుక్తములైనవి గావు. స్వపర్యాయధర్మములు పరపర్యాయధర్మములు నిషిద్ధములే యై యుండుటచే నిట కొంతగా నిషేధింప నక్కఱలేదు. మఱి యిట వానికి ప్రసక్తియు లేదు. ఇట ప్రసక్తాంశములు కర్మయోగ జ్ఞానయోగములు. కనుక స్వధర్మ పరధర్మ శబ్దములు స్వశక్యధర్మ పరశక్యధర్మములను (అనఁగా ప్రకృతములైన కర్మయోగ జ్ఞానయోగములను) గుఱించినవే కావలయును వానిలో కర్మయోగమునకు 'విగుణ' మనియు జ్ఞానయోగమునకు 'స్వసుష్ఠిత' మనియు విశేషణము లుంపఁబడినవి. విగుణ మనఁగా అంగవైకల్యముతోఁ గూడినది. విగుణమైన కర్మయోగమునకు ప్రతి యైనదిగాన జ్ఞానయోగమునకు స్వసుష్ఠిత (సు+అనుష్ఠిత) మను విశేషణమున 'సు' అనుటకు పరణ మైనదని యర్థము సేయఁబడియెను. 'అనుష్ఠిత' మనుటకు 'చక్కఁగా అనుష్ఠింపఁబడిన'దని యర్థము సేసినచో, అట్లునుష్ఠింపఁబడిన జ్ఞానయోగము నకు ఫలము తప్పక సిద్ధించునుగాన, ఫలయుక్తమైన జ్ఞానయోగమును కర్మయోగము కంటె తక్కువగాఁ జెప్ప నొప్పుదు. అయినను వానిని తక్కువగా నిట చెప్పి యుండుటచే 'అనుష్ఠిత' మనఁగా భూతార్థకక్రియనుబట్టి 'కొంతకాల మనుష్ఠింపఁబడి పిదప విచ్ఛేదమానొందిన'దని యర్థము సేయుట యొప్పును. కనుక 'స్వసుష్ఠిత'మైన- (అనఁగా పరణమై స్వరూపవిచ్ఛేదము గలిగిన) జ్ఞానయోగముకంటె విగుణమై స్వరూప విచ్ఛేదము లేనికర్మయోగమే మేలని యర్థము. స్వరూపమున విచ్ఛిన్న మగుదానికి ఫలమే కలుగదు గాన అది పరణమైనను ప్రయోజనము లేదు. విగుణమైన దయ్యెను స్వరూపమున విచ్ఛిన్నము కానిచై సాగుచుండినయెడల దానికి ఫలము తప్పదుగాన ప్రయోజనము గలదు. కాన నిట్టికర్మయోగమే శ్రేయ మని భావము అయినను కర్మయోగమునకు విచ్ఛేదము కలుగకుండుట యెట్లు ; జ్ఞానయోగమునకుఁ గలుగుట

గుణము లేనిదైనను ప్రమాదముఁ గలుగనియదు. జ్ఞానయోగము ప్రకృతినంశము గలవానికి అశక్యమగుటచే వానికి అది పరధర్మమే యగును. అది గుణము గలదైనను కష్టసాధ్యమగుటచేత కొంత కాలమే యనుష్ఠింపబడినదై ప్రమాదముతోఁ గూడినదయ్యు నుండును. కాబట్టి పరధర్మమువంటి దైన జ్ఞానయోగమునకంటె స్వధర్మమే యనఁదగు కర్మయోగము మేలైనది. మఱియు ప్రకృతి సంస్కర్షణ దైనవానికి, కర్మయోగము స్వయముగాఁ గయికొనుటకుఁ దగియుండుటచే స్వధర్మమగును గాన నట్టి కర్మయోగము వర్తించుచున్నపుడు వానికి ఒకజన్మచుండు ఫలము లభింపక మరణము గలిగినను మేలే యగును. ఏలనఁగా, కర్మము వానికి నియతమై స్వాభావికముగా నుండును గనుక నిప్పటి కది అంగవికలమై యుండినను,

యెట్లు? అన్నచో, కర్మయోగమున నిండియుండు తమ కలవాలుపడి యున్నవిషయములవంటి విషయములనే ప్రవర్తించుచున్నవి. కావున నది మిక్కిలి శక్యముగా నుండును కావుననే దానిని 'స్వయముగాఁ గయికొనుటకుఁ దగియుండుటచే స్వధర్మమగు' అనఁబడెను. ఇట్టిది గావున దాని కంతగా విచ్ఛేదము కలుగఁజాలదు. జ్ఞానయోగమున నిండియున్నాపారములనే యుడుపవలసి యుండుటచే నది యశక్యము గాన ప్రమాదగర్భమైనదను విచ్ఛిన్నమగును. కావుననే దానిని 'స్వయముగాఁ జైకొనుటకు అశక్యమగు' ననఁబడెను కర్మయోగము విచ్ఛేదము లేనిదైనను విగుణముగా (అనఁగా ఆంగవికలముగా) నుండినయెడల ఫల నెట్లు కలుగు నన్నచో, నది యాజన్మమున ఫలము గలిగింపకపోయినను సులభమై యుండుటవలన నిర్విఘ్నముగా సాగుటచే జన్మాంతరమందు అవికలమైనదిగా నేర్పడి తన్మూలమున ఆత్మోపలోకనఫలము కలిగించు నని యెఱుఁగునది. కావుననే 'ఏథంగము...సంభవింపవచ్చును' అనఁబడినది. ఈ కర్మయోగమున ఆత్మధర్మఫలముకొల కయినది గాన కామ్యకర్మములవలె ఫలాభిసంధి గలదయినను ఇది జన్మాంతరమందేని ఫలము నిచ్చును. విగుణమైనందులకు ఫలము విలంబముగాఁ గలుగు నింతేకాని, కామ్యకర్మమువలె ఫలమే లేనిది గాదు. ఇప్పుడు విగుణమైనను జన్మాంతరమున సగుణమగును. అయినను కెంబడిజన్మముననే ఫలము నిచ్చుననుట నిర్ణయింపరాదు. వెంటడి జన్మమునో దాని కవ్యభిజన్మమునో ఫలము కలుగవచ్చును. కావుననే 'అవికలముగా ననుష్ఠించుట సంభవించును' అని కేవలము అవికలత్వము (అనఁగా సగుణత్వము) సంభవించుటమాత్రమే చెప్పబడెను గాని, ఫలస్థితి చెప్పబడినది గాదు.

‘నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి’ అనునట్లు, అది వధంగము నొందక సాగుచుండునుగాన మతొకజన్మమందేని దానిని అవికలముగా ననుష్ఠించుట సంభవింపవచ్చును. ప్రకృతిసంస్కర్షముగలవానికి జ్ఞానయోగము స్వయముగాఁ గైకొనుటకు అశక్య మగును గాన నది వానికి పరధర్మమే యగును. అట్టిజ్ఞానయోగము ప్రమాదగర్భ మగుటవలన నడుమవిచ్ఛేదము నొందవచ్చును. స్వరూపమున విచ్ఛిన్నమైనదానికి జన్మాంతరమునను ఫలము కలుగ నేరదు గాన నిది భయంకరమైనది. (విచ్ఛిన్న మైనజ్ఞానయోగపు ఫలమునకంటె విగుణ మైనకర్మయోగపు ఫలము త్వరితమని భావము.)

అట్లైన ఉవాచ :

80

81

శ్లో॥ అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః ।

అనిచ్ఛన్నపి వాస్తేయ బలా దివ నియోజితః॥

36

టీ, వాస్తేయ = కృష్ణా, అథ = ఇతను, అయం పూరుషః =

జ్ఞానయోగమునందు ప్రవర్తించిన యీపురుషుఁడు, అనిచ్ఛన్నపి = విషయానుభవమును కోరనివాఁడైనను, కేన = ఏహేతువుచేత, ప్రయుక్తః = ప్రేరేపింపఁబడినవాఁడై, బలాత్ = బలాత్కారముగా, నియోజిత ఇవ=నియోగింపఁబడినవానివలె, పాపం = విషయానుభవరూప మగుపాపమును, చరతి=ఆచరించుచున్నాఁడు.

కృష్ణా, జ్ఞానయోగమున ప్రవర్తించినపురుషుఁడు విషయానుభవమునం దిచ్చ లేనివాఁ డైనను బలాత్కారముగా నియోగింపఁబడినవానివలె దేనిచేత బేరితుఁ డైవిషయానుభవరూప మైన

82

పాపము నాచరించుచున్నాఁడు? (అనఁగా విషయానుభవరూపమైన యనర్థమును బొందుచున్నాఁడు.)

శ్రీభగవానువాచ :

శ్లో॥ కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః ।

మహాశనో మహాపాపాస్థా విధ్వేన మిహవైరిణమ్॥ 37

టీ. ఏషః = నీవడిగినయీ హేతువు, రజోగుణసముద్భవః = రజోగుణమువలనఁ బుట్టిన, కామః=శబ్దాదివిషయములందలిరాగము, మహాశనః = అధికమైనయాహారము గలది, ఏషః = ఈకామమే, క్రోధః=క్రోధరూపముగాఁ బరిణమించినదై, మహాపాపాస్థా = మహాపాపములకుఁ గారణభూత మైనది (అగు), ఏనం = ఈకామమును, ఇహ=ఈజ్ఞానయోగమున, వైరిణం=శత్రువునుగా, విధ్వి=ఎఱుఁగుము.

తా. సత్త్వాదిగుణము లొకప్పుడు లేఁగుచు నొకప్పుడు అడఁగుచును నిట్లు వర్తించుచుండును. అట్టిగుణములమయమైనది ప్రకృతి, ఇట్టిప్రకృతియొక్క సంసర్గము గలవాఁడు సత్త్వగుణము పాడనూపి నప్పుడు జ్ఞానమునకుఁ బూనినను, ప్రాచీనవాసనవలనఁ బుట్టినదై శబ్దాదివిషయములందు వర్తించునదై రజోగుణాధిక్యమువలన పెంపు నొందిన దగు ఈకామము వానికి శత్రువై వానిని విషయములకు లాగుచున్నది. ఈ కామమే, తనకు భంగము కలిగె నేని అట్లు భంగము కలిగించినచేతనులయెడల క్రోధరూపముగా పరిణమించి మహాపాపకారకమై వానిని పరహింసాదులందు ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నది. రజోగుణమువలన జనించిన యీ కామమును జ్ఞానయోగమునకు సహజశత్రువుగా నెఱుఁగుము.

84 85

శ్లో॥ ధూమే నావ్రియతే వహ్ని ర్యథాఽఽదర్శో మలేనచ ।

యథోత్థే నాన్యతో గర్భస్తథాతే నేద మావృతమ్॥ 38

టీ. యథా=ఎట్లు, వహ్నిః=అగ్ని, ధూమేన=సాగచేత, ఆవ్రియతే = కప్పబడుచున్నదో, (యథా = ఎట్లు) ఆదర్శః = అద్దము, మలేన=ముఠికిచేత, (ఆవ్రియతే) చ=కప్పబడుచున్నదో, యదా=

ఎట్లు, గర్భః=గర్భము (శిశువు), ఉత్పేద=మూచిత, ఆవృతః = ఆవరింపబడియున్నదో, తథా=అట్లు, ఇదం=ఈప్రాణిసమూహము, తేన=ఆకామముచేత, ఆవృతమ్=ఆవరింపబడియున్నది.

తా. పొగచే నగ్నియు, మూలిన్యముచే నద్దమును, మూచితేఁ బిండమును నేవిధమున నావృతములై యుండునో ఆవిధమున నీ ప్రాణిసమూహము కామముచే నావరింపబడియున్నది.

86

అవ. అది ఆవరించియుండుప్రకారమును జెప్పచున్నాడు.

87A

87B

స్లో॥ ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవై రిణా ।

88

కామరూపేణ కౌన్తేయ దుష్పూరేణానలేన చ॥ 89

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, నిత్యవై రిణా=విషయాసక్తిని గలిగించుటచే అనాదిశత్రువైనదియు, కామరూపేణ = ఆశాస్వరూపమైనదియు, దుష్పూరేణ=పొంద నర్హముగాని విషయములు కలదియు, అనలేన=తృప్తి చెందనిదియు నగు, ఏతేన=ఈకామముచేత, జ్ఞానినః=జ్ఞానస్వభావముగల ప్రాణియొక్క, జ్ఞానం=ఆత్మవిషయ మైనజ్ఞానము, ఆవృతిం=ఆవరింపబడినది.

తా. స్వభావముచే జ్ఞానాకారుఁడైనయీప్రాణియొక్క ఆత్మ విషయమైన జ్ఞానము, పొంద నర్హముగాని విషయములం బ్రవర్తించుటచేఁ బూరింప నలవి గానిదియును, యోగ్యము లైనవి ప్రాప్తించినను తనివి లేనిదియు, విషయములందు వ్యామోహమును బుట్టించుటచే ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు అనాదిశత్రువుగాను నున్న యీ కామముచేత ఆవరింపబడియున్నది.

అవ. ఈకామము ఏయపకరణములచేత స్వతంత్రుఁడగు ఆత్మను ఆక్రమించి సతతంత్రునిగాఁ జేయుచున్నదో వానిని చెప్పచున్నాడు.

॥ ఇద్వియాణి మనో బుద్ధి ర స్యాధిమాన ముచ్యతే ।

ఏతై ర్విమోహయ త్యేష జ్ఞాన మావృత్య దేహినమ్ ॥ 40

టీ. అస్య = ఈ కామమునకు, ఇద్వియాణి = ఇంద్రియములు, మనః=మనస్సు, బుద్ధిః=బుద్ధియును, అధిష్ఠానం (ఇతి)=కామము వీని చేత ఆస్మిను అధిష్ఠించునది యని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది, ఏషః=ఈ కామము, ఏతైః=ఈయింద్రియమనోబుద్ధులచేత, జ్ఞానం = ఆత్మస్వరూపయాధాత్మ్యావిషయ మైనజ్ఞానమును, ఆవృత్య = కప్పి, దేహినం=ప్రకృతిసంసర్గము గల పురుషుని, విమోహయతి=వివిధములుగా మోహింపఁజేయుచున్నది.

తా. ఈ కామమునకు *ఇంద్రియమనోబుద్ధులు ఆత్మను అధిష్ఠించుటకు సాధనములు, కామము తనకు ఆత్మాధిష్ఠానసాధనములై విషయాసక్తము లై యుండు నింద్రియమనోబుద్ధులచేత ప్రకృతి సంసర్గము గలదేహియొక్క జ్ఞానమును గప్పి, వానిని అనేకవిధములుగా మోహింపఁజేయుచుండును. (అనఁగా కామము ఇంద్రియమనోబుద్ధులను అధిష్ఠించి తన్మూలమున పురుషుని స్వవశము చేసికొని వానిని ఆత్మజ్ఞానవిముఖునిగాను విషయానుభవమునం దాసక్తునిగాను జేయునని భావము.

॥ తస్మాత్త్వ మిద్వియాణ్యాదా నియమ్య భరతర్షభ ।

పాస్యానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ ॥ 41

టీ. భరతర్షభ=భరతవంశమువారిలో శ్రేష్ఠుడైనగు అర్జునా, తస్మాత్=ఆకారణమువలన, త్వం=నీవు, ఆదా=మోక్షోపాయారంభ సమయమునందే, ఇద్వియాణి=శ్రోత్రాదీంద్రియములను, నియమ్య=

* ఇచ్చట ఇంద్రియము అనఁగా బాహ్యేంద్రియములు. బుద్ధి యనఁగా పురుషార్థములు కానివానియందు పురుషార్థములే యనెడి విపరీతమైన యధ్యవసాయము. చన స్సనఁగా అంతఃకరణము.

కర్మయోగమునందు నియమించి, జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం-జ్ఞాన = ఆత్మ స్వరూపమును గుఱించిన జ్ఞానమును, విజ్ఞాన = ఆత్మస్వరూపవివేకమును గుఱించిన విజ్ఞానమును, నాశనం=నశింపజేయునట్టి. పాప్యనం=పాపస్వరూప మగు, వనం=ఈకామమును, ప్రపహి=విడుపుము.

తా. అర్జునా, (ఈ కామ మనెడి శత్రువు సర్వేంద్రియవ్యాపారోపరతిరూప మైన జ్ఞానయోగమునఁ బ్రవర్తించినవానికి విషయములం దాభిముఖ్యము గలిగించి వానిని ఆత్మయొడ విముఖునిఁగాఁ జేయుచున్నది,) కాఁబట్టి ప్రకృతినంసర్గమువలన ఇంద్రియవ్యాపారములయందే ఆసక్తుఁడ వైననీచి, మొదట మోక్షోపాయము నారంభించునపుడే *ఇంద్రియవ్యాపారానుగూప మగుకర్మయోగమునందు ఇంద్రియముల నియమించి, *ఆత్మస్వరూపవిషయ మైనజ్ఞానమును

* కామమునకు ఆత్మ నధిష్ఠించుట కైనట్టి యుపకరణములు ఇంద్రియమనోబుద్ధులుగదా. వానిలో 'ఇంద్రియాణి ఆజౌ నియత్య' అని యింద్రియములను మొదట నియమించుట యిట చెప్పఁబడినది. ఇచ్చట ఇంద్రియవిషయమన మనఁగా, జ్ఞానయోగమువలె ఇంద్రియవ్యాపారములనెల్ల పూర్ణముగా ఉడుపుటగాదు. ఏలన, మొట్టమొదట నల్లు చేయుట శక్యముగాదు. కర్మయోగమునందు 'యస్త్వింద్రియాణి మనసా' అని యుచువు చెప్పఁబడిన ఇంద్రియవిషయమనే యిచటఁగూడ గాఢిహ్యము. కావుననే 'ఇంద్రియవ్యాపారానుగూప మగుకర్మయోగమందు ఇంద్రియముల నియమించి' అనఁబడినది. అనగా జ్ఞానయోగమందువలె నింద్రియముల వ్యాపారముల నెల్ల నుడువ నక్కఱలేదు. వానిచే వ్యాపారములను జేయించుచునే యావ్యాపారములను కర్మయోగమందు మాత్రము నిలువవలయును. ఇదియే యిచటి ఇంద్రియవిషయమను. మఱియు ఇంద్రియములు వ్యాపారములుచేయనిచో కర్మయోగము జగదనేరదు. కనుక జ్ఞానయోగమువలె నింద్రియవ్యాపారము నష్టగింపక కర్మయోగము ఇంద్రియవ్యాపారములకు ఆనురూపముగానే యుండుటచే ఇందు వానిని నియమించుటయు సులభ మని గ్రాహ్యము.

*స్వరూపమును గుఱించినది జ్ఞానము; స్వరూపవివేకమునుగుఱించినది విజ్ఞానము. వివేక మనఁగా భేదము. దేహమునకంటె వేరైన యాత్మ యొకటి కలదు అని ఆత్మ స్వరూప మింతమాత్ర మెఱుంగుట జ్ఞానము దానికిఁ గల ఆనందమయత్వము అణుత్వము మొదలైన ధర్మములనుబట్టి విశేషించి దానిస్వరూపమునకును తక్కినవానికిని

తద్వివేకవిషయ మైనవిజ్ఞానమును నాశముకొందింపజాలిన పాపిష్ఠ మైన యీ కామరూపవైరిని నాశము చేయుము.

అవ. జ్ఞానవిరోధులలో ప్రధానమైనదానిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియాణి పరా జ్యాహు రిన్ద్రియేభ్యః పరం మనః ।

మనస స్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరత స్తునః॥ 42

టీ. ఇన్ద్రియాణి=ఇంద్రియములు, పరాణి=జ్ఞానమునకు విరోధము చేయుటయందు ప్రధానము లైనవానినిగా, ఆహుః = (శాస్త్రములు) చెప్పుచున్నవి, ఇన్ద్రియేభ్యః=ఇంద్రియములకంటె, మనః = మనస్సు, పరం = ప్రధాన మైనది, మనసః తు = మనస్సుకంటెను, బుద్ధిః=విపరీతమైన అధ్యవసాయము, పరా=ప్రధానము, బుద్ధేః తు=బుద్ధికంటెను, యః=ఏది, పరతః = ప్రధాన మైనదియో, నః = అది-కామము.

తా. (ఇంద్రియములు విషయవ్యాకులము లై యున్న యెడల ఆత్మవిషయమున జ్ఞానము ప్రవర్తింపదు గనుక) జ్ఞానమునకు విరోధము చేయుటయందు ఇంద్రియములు ప్రధాన మైనవి యని చెప్పుదురు. (ఇంద్రియములు విషయములనుండి నివర్తించినను మనస్సు

గల వివేకము (భేదము) నెఱుంగుట విజ్ఞానము. వివేకమునకు విచారము అనునర్థమున దేహమునకంటె శేతైనయాత్మ యొకటి కల దని యెఱుంగుట జ్ఞానము గాను దాని స్వరూపధర్మములను చక్కగా విచారించి యెఱుంగుట విజ్ఞానముగాను గ్రహింపవచ్చును.

† ఇవి జ్ఞానవిరోధులగువానిం జెప్పప్రకరణముగాని జ్ఞానిని జెప్పప్రకరణముగాదు. కాన నిట 'ఇంద్రియములు...నివర్తించినను' అనగా జ్ఞానయోగమందుంబోలె ఇంద్రియములను సర్వవిషయములనుండి పూర్ణముగా నివర్తించుట గాదు. విషయములు పన్నిహితములు కాకుండుట బలవంతముగా మరలుట మొదలైనవానిచేత బాహ్యేంద్రియములు విషయములనుండి నివర్తించుటయని గ్రహించునది. ఇట్లే 'మనస్సు ఇతరవ్యాపారములకు విముఖముగా నుండినను' అనగా దానికి వ్యాపారములన్నియు నిశ్చేషముగా నివర్తించుటకాదు, అది పూర్వవాక్యమున 'విషయాపక్త' మైనదిగా

విషయాసక్త మగు నేని ఆత్మజ్ఞానము కలుగదు గాన) ఇంద్రియముల కంటె మనస్సు ముఖ్యమైనవిరోధి. (మనస్సు ఇతరవ్యాపారములకు విముఖముగా నుండినను బుద్ధి విపరీతప్రవృత్తి కలిగియుండినయెడల జ్ఞానము ప్రవర్తింపదు గనుక) మనస్సుకంటె విపరీతాధ్యవసాయ హృదయమైన బుద్ధియే ముఖ్యవిరోధి. (ఇంద్రియ మనోబుద్ధులన్నియు శాంతినిొందినను రజోగుణమువలనఁ బుట్టినదై యిచ్ఛాహృష మగు కామము కలిగెనేని అదియే ఈ యింద్రియాదుల నన్నిటిని తన

జెప్పబడినది గాన ఆత్మ మనస్సునకు నిశ్శేషముగా వ్యాపారములు నివర్తంపపు మతియు మనస్సునకు నిశ్శేషవ్యాపారవివృత్తి గలిగెనేని విపరీతాధ్యవసాయము ప్రవర్తింపదు. మనస్సును ఒకానొక విషయమందు నిలిపి దానినిగఱియించి ‘చేయదును యెందు’ అని ఆధ్యవసించుటయే కదా అధ్యవసాయ మనబడును. కాన మనో వ్యాపారము లేనిచో అధ్యవసాయము గలుగదు. ఇంక విపరీతాధ్యవసాయముగాని యెట్లు ప్రవర్తించును? కాబట్టి మనస్సు ఇతరవ్యాపారములకు విముఖమైన దనఁగా అది విషయాంతరములనుండి, యొక్కొక్కప్పుడు నిద్ర ఆలస్యము మొదలైనట్టి కారణములచేత తనంతటనే నివర్తించుచున్నది. అప్పుడు దానిని నివర్తంపకుండునట్లు ఎంతటిబలవంతముగా సజ్జగించినను శక్యము గాదు. ఈనివృత్తియే యిట గ్రాహ్యము. ఇట్లు నిద్రాదులచే తనంతటనే నివృత్తిఁ జెందినను దురాగ్రహణిమాత్రమున విపరీతాధ్యవసాయము ప్రవర్తింపఁగా మనస్సుగూడ నివృత్తిని మాని యట్లే ప్రవృత్తి నొందును గాన మనస్సుకంటె నాయధ్యవసాయమే బలియమైనదిగాఁ జెప్పబడినది. ఇంతేకాక కామము వాసనచేఁగలిగినదై తన కనుహృదయమైన యధ్యవసాయములనే కలిగించుచుండును గాన ‘ఇచ్ఛాహృషము’ అనబడెను. అనఁగా నది విషయేచ్ఛ యగు నని భావము. అది ‘రజోగుణమువలనఁ బుట్టిన’ దనఁగా ప్రాచీనకర్మములచే రేగినరజస్సుచేత కలుషిత మగు మనోమాత్రముచేఁ బుట్టిన దని యర్థము. ఇంద్రియములు విషయాంతరములనుండి విముఖము లగుట సిద్ధించెనేని అవిషయేచ్ఛ యుండినను విరోధ మేమి? ఆత్మానుభవేచ్ఛయు నుండి, అధ్యవసాయమును మనస్సును ఆత్మయందే ప్రపణములు కాఁగూడగా? యన్నచో ఆత్మేచ్ఛయు నున్నది గాని అది యొకానొకప్పుడే కలుగుననై అల్పసత్త్వమే ఆధారముగాఁ గలిగియుండును. విషయేచ్ఛయో ప్రవృద్ధము లైన ప్రాచీనకర్మములచేఁ బుట్టినఁబడిన దై యెడతెగక యనువర్తించుచుండు రజస్సు ఆధారముగాఁగలది. కనుక ఆత్మేచ్ఛ ఆత్మదర్శనాధ్యవసాయములను గలిగింపకుండునంతవఱకును విషయేచ్ఛ ప్రబలమై విషయానుభవాధ్యవసాయములనే కలిగించుచుండును గాన ‘అనియే యింద్రియాదులను .. అడ్డగించు’

విషయమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేసి ఆత్మజ్ఞానమును అడ్డగించును. కావున 'యోబుద్ధేః పరతస్త్తు నః' అని యాకామమే చెప్పఁబడినది. అనఁగా జ్ఞానమునకు విరోధముచేయుటయందు బుద్ధికంటెనుగూడ ముఖ్యమైనది ఆకామమే యగునని యర్థము. ఆత్మజ్ఞానమునకు విరోధులగువానియం దెల్ల కామమే ప్రధాన మని భావము.

శ్లో॥ ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్యా సంస్త భ్యాత్మాన మ్మానా ।

జహి శత్రుం మహాబాహూ కామరూపం దురాసదమ్॥ 43

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సుబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగోనామ తృతీయోఽధ్యాయః.

టీ. మహాబాహూ=అర్జునా, ఏవం=ఇట్లు, (కామం = కామమును), బుద్ధేః = బుద్ధికంటెను, పరం = ప్రధానమైన, (వైరిణం) బుద్ధ్యా=(జ్ఞానవిరోధి యని) తెలిసికొని, ఆత్మనా=ఆధ్యపనాయరూపమైన బుద్ధిచేత ఆత్మానం=మనసును. సంస్తభ్య = (కర్మయోగమునందు) నిలిపి, దురాసదం = అడఁప శత్రుము కాని, కామరూపం = కామస్వరూప మయిన, శత్రుం = జ్ఞానయోగశత్రువును, జహి = నశింపఁజేయుము.

తా. అర్జునా, ఈవిధముగా కామమే జ్ఞానయోగమునకు బుద్ధికంటెను ప్రధానమైనవైరిగా నెఱిగి, బుద్ధిచేత మనసును *కర్మ

ననఁబడెను. ఇది దీనికిఁ బూర్వము లైనవానినెల్ల నడపునని చెప్పట, బుద్ధిమనస్సులుగూడ తమకుఁ బూర్వమైన వానిని నడపు ననుటకు ఉపలక్షణ మగును.

* ఇది 'సంస్తభ్య ఆత్మానం ఆత్మనా జహి శత్రుం కామరూపమ్' అని మనస్సును సంస్తంభించుకొని కామమును జయించునట్లు చెప్ప బడి యున్నది. ఇందు మనస్సును సంస్తంభించుట యనఁగా మనస్సును ఆత్మంతవశము నేసికొనుట గానే రదు. ఏలనఁగా, కామము ఇంకను జయింపఁబడలేదు. అది జయింపఁబడకుండు నంతవఱకు మనస్సును గలంచుచునే యుండును గాన మనస్సు వశము గాఁజాలదు కనుక కామమును జయింపకమునుపు మనస్సును సంస్తంభించుట యనఁగా మనస్సును

యోగమున చక్కగా నిలిపి, కామరూపమై చెనకరానిదై యున్న
యీశత్రువును నశింపజేయుము.

ఇది యునిషద్ధర్మప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు
శ్రీభగవద్గీతలలో కర్మయోగంబన్నది
తృతీయాధ్యాయము, 89 90

కర్మయోగమునందు స్థాపించుటయే యగును, గాని వశముచేసికొనుట గానేరదు.
కావుననే కర్మయోగమున నిలిపి యనఁబడినది.

1 శ్లో||-(1)

అపతారిక-

అర్జును డింతకు పూర్వమే యుద్ధవ్యాపారమునుండి విరమించు సంకల్పముతో నుండెను. ఇంతలో భగవంతుడు ప్రవృత్తి నివృత్తి రూపములగు కర్మయోగ జ్ఞానయోగముల నుపదేశించెను.

అందు తనవ్రకృతికి తగిన నివృత్త్యుపదేశరసికుడై ప్రశ్నించుచున్నాడు.

1 శ్లో||-(2)

(1) కర్మకంటె బుద్ధి గొప్పదని యెచ్చట చెప్పబడినది ?

“దూరేణ హ్యవరం కర్మ”

అనుశ్లోకమున కేవల కర్మకన్న బుద్ధితో నాచరింపబడు కర్మకు అతిశయముమాత్రమే చెప్పబడినది.

(2) గొప్పతన మెందు విషయము ?

(3) ఘోర మనగా-భయంకరము గదా ! కర్మయోగము భయంకరము కాదే.

(4) శ్లోకమున కిం శబ్దము ప్రశ్నపరమా ? అక్షేపపరమా అను ప్రశ్నలకు దీని ముఖ్యభావ మేమనగా అను గ్రంథముచే సమాధానము నొసంగుచున్నాడు.

సమాధానములు—

(1) “జ్ఞాననిష్ఠ మాత్రమే” అను గ్రంథము మొదటి ప్రశ్నకుత్తరము.

(2) ఆత్మావలోకమునకు కర్మనిష్ఠకంటె సన్నిహితమైనందున, కర్మనిష్ఠ జ్ఞాననిష్ఠను జ్ఞాననిష్ఠ ఆత్మావలోకనమును సాధించునని 2వ అధ్యాయ సిద్ధాంతము.

(3) కర్మయోగము సర్వేంద్రియవ్యాపారములచే సాధించదగిన దగుటచే సర్వేంద్రియవ్యాపారముల సరికట్టి సాధింపదగిన ఆత్మావలోకమునకు విఘ్న మగుటచే ఘోరమనబడినది.

(4) కిం శబ్దము ఆశ్లేషపరము.

1 శ్లో॥(3)

సీప్రయోజనమును యీ ద్వారా సాధించుకొనుటకా-కాదు. నీవు పరిపూర్ణుడవుగదా!

సాంసారిక ఫలమును దేనివై నను నాశిచ్ఛుటకొఱకా? కాదు. జనార్దన! జన్మను లేకుండచేయు జనార్దనుడవై నాకు జన్మకారణమైన సాంసారిక ఫలము నొసంగ సంకల్పింతువా?

నన్ను నిమిత్తముగా చేసుకొని భూమికి బరువైన దుర్యోధనాదులను దురుముట్టకై నన్ను మోసగించుటకా? కాదు. నీవు కేశవుడవు. బ్రహ్మకర్తృలకు తండిగివై యుండి యిట్టి మోసమునకు ఒడిగట్టుదువా?

త్వరగా ఫలము నిచ్చుననియా? కాదు. జ్ఞాననిష్ఠుడవైనది యిది ఫలప్రద మంటివికదా?

సౌకర్యముకొఱకా లేక చేయనిచో వచ్చిపడు అనర్థపరిహారమునకా? కాదు.

కర్మయోగ మనగా సకలేంద్రియములను పూర్తిగా వివియోగించి సాధించదగినది. వాని నన్నిటిని మానివైచి సంపాదించదగినది ఆత్మసాక్షాత్కారము. దీని కిది బొత్తుగ విరోధిగదా! ముముక్షువున కిది తగునా?

లోకమును కూడగట్టుకొనుటకా? కాదు వారికై నను ఉన్నదాని నున్నట్లు చెప్పవలెనేగాని మరియొకవిధము తగదుగదా!

ఈ కారణములచే నీకు ప్రాణసముడనగు నన్ను నీకిష్టముకాని పనిలో ప్రేరేపించుట తగదు.

2 శ్లో||-(4)

ఇచట ఏకశబ్దమునకు కర్మజ్ఞానములలో నేదో యొకదానినని యర్థముకాదు. రెండింటిలో నొకటి యగు కర్మయోగమునే కదా చెప్పుచున్నాడు. అది తనకు యిష్టములేదు, అది తగదని దానియందు భ్రమకలిగినది, ఆభ్రమను పోగొట్టవలెను. పరస్పర వైచమ్యముండ రాదు. కావున అమిశ్రమైనమాటను చెప్పమని యర్థము.

2 శ్లో||-(5)

“నిశ్చిత్తవద” యని యన్వయించరాదు. సర్వజ్ఞు డగుగుర్వే శ్వరునకు ఇష్టమిచ్చిత్రగా నాలోచించి నిశ్చయించవలసిన అవసరమే లేదుకదా! కావున

“అహం నిశ్చిత్త యేన అహం శ్రేయః ప్రిప్నూయాం తదేకం వద” అని యన్వయము.

2 శ్లో||-(6)

ఇచ్చట ఇవ శబ్ద స్వారస్యమును గ్రహించవలెను.

నీవు కాదుచేకుడవు గాన నిన్ను నమ్మిన నన్ను మోహపెట్టవు¹ ఇది సత్యము, కాని నేనే మందబుద్ధి కలవాడ నగుటచే భ్రమించుచున్నానని భావము.

3 శ్లో||-(7)

లోకమున వర్ణము, ఆశ్రమము, దేశము, కాలము కోరికలను బట్టి అధికారులు నేరువేరుగా నేర్పడియుందురు. అందుచే ధర్మ

ములు పరస్పర విరుద్ధములుగా గాన్పించినను వారివారి యధికారమునుబట్టి అవి వారికి తగియే యుండును. ఒకడే రెండు చేయవలసి వచ్చినచోగదా విరోధము గాన్పించునది.

అందువల్లనే “పోక్తం” అను శబ్దము ప్రయోగింపబడినది అనగా- అధికారమును మించకుండునటులనే చెప్పబడెనని తాత్పర్యము.

3 శ్లో|| (8)

“మయా” అనుటచేతనుకూడ-ఆయా అధికార భేదము నెఱింగి వాని హితమునే కోరుచు భ్రమప్రమాదవిప్రలంభ అశక్తి దోషములు లేని వాచే నని యర్థము.

3 శ్లో||-(9)

మోక్షాభిలాష కలిగినను అనేకవేల పూర్వజన్మలలో గావించిన పుణ్యకర్మలచే పాపముల నన్నిటిని బాపుకొనిన ఏకాందరికి మాత్రమో వెంటనే యీ జన్మముననే మోక్షేచ్ఛ కలిగినతోడనే జ్ఞాననిష్ఠయం దధికారముండును. కాబట్టి శక్తులు అశక్తులను తారతమ్యమునుబట్టి కర్మయోగ జ్ఞానయోగములు విభజింపబడినవి.

3 శ్లో||-(10)

సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తుడు, కరుణావరుణాలయు డగు భగవానుని అనుగ్రహ మనెను సుకృత విశేషముచే జ్ఞానయోగమున కర్హతను కలిగించుటకై పరమపురుషారాధనసూపత్వము చెప్పబడినది.

3 శ్లో||-(11)

వ్యాకులమైన ఇంద్రియములు జ్ఞాననిష్ఠకు విరోధులు. అవ్యాకులత్వము అంతఃకరణమందలి కామక్రోధాది మాలిన్యమూలము. ఆ

కామాదులున్న అనాదినుండి చేయుచున్న పుణ్యపాపరూపము లగు కర్మలకు మూలమైన రజోగుణ తమోగుణమూలములు. దానిని అణచుశక్తి సత్వగుణమునకే కలదు. ఆ సత్వవృద్ధి కీవిధమగు భగవద్గీత బుద్ధిలో శాస్త్రవిహిత కర్మానుష్ఠాన మత్యంతావశ్యకము. అందుల కీకర్మయోగమునే చెప్పిన చొప్పున ఆచరించవలెను.

“ధర్మేణ వాప మప నుదతి”

సర్వాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్

విష్ణు రారాధ్యతే పథాః నాన్యస్త్యోప కారకః॥

ఇత్యాద్యనుసంధేయమా.

3 శ్లో॥-(12)

ఈశ్లోకమున “అసఘ” శబ్దసారస్యమును గమనింపవలెను.

ఈలోకమున నీపు అసఘుడవు (పాపము లేనివాడవు) అగుట చే నీ వెట్లు మోక్షసాధనానుష్ఠానమునకు అధికారి వగుచున్నావో అట్లే కొందరు కామ్యకర్మలయందు అధికారు లగుచున్నాడు. కాబట్టి అసఘులకు కర్మయోగమునందుమాత్రమే యధికారము. అసఘులేదు లకు జ్ఞానయోగమునందే యధికారము అని యిట్లు సంసారతాపహర వైద్యశిఖామణి యగు సర్వజ్ఞకేశవునకు ఆయా యవస్థలకు తగినట్లు యీ యుపదేశము యుక్తమే.

3 శ్లో॥-(13)

జ్ఞానయోగమునకు తగియుండకుండుటకును కారణమును విశదపరచుచు విరోధిశంకను భావుచు అవ్యామిశ్రవాక్యమును ఉపసంహరించుచున్నాడు.

4 శ్లో॥-(14)

అవతారికలో-

మోక్షమునందుండు కోరికయే పురుషుని నిష్కామకర్మ యోగమునందు ప్రవర్తింపజేయును. కాబట్టి యాయుచ్చ యుండి నచో నిక వెనువెంటనే సన్నిహితమైన జ్ఞానయోగమున ప్రవర్తింప జేయదేల? యనగా

‘లోకమున ఇత్యాది’.

4 శ్లో||-(15)

లోకమున ననుటచే నీ సాంసారికలోకములో నున్నవాడనగుటచే శబ్దాదులయందే ఇంద్రియములు వ్యాపరించుచుండునుగాన వానిని జయించుట యనెఁజుజ్ఞానయోగము దుష్కరమని తాత్పర్యము.

4 శ్లో||-(16)

నిష్కర్మ=నిష్కాస్త కర్మయోగః-కర్మయోగమును పూర్తి చేసినవాడు అనగా జ్ఞాననిష్ఠుడని యర్థము-

తస్యభావః నైష్కర్మ్యం.

4 శ్లో||-(17)

ఫలమును కోరక కర్మలను పరమపురుషారాధనభావముతో నాచరింపకున్నచో మోక్షము నియవలె నను ప్రీతి పరమ పురుషునకు కలుగదు. ఆ ప్రీతిలేనిచో నాతని నిగ్రహాత్మకమైన పాపరాశి తొలగదు. ఆ పాపరాశిచే రజస్తమస్సులు పెరిగి మనోమలములన బడు కామకోధాదులు వృద్ధిని చెందును. దానిచే రాగద్వేషము లకు చిరకాలస్థాయిత్వ మేర్పడును. అవి యున్నంతవరకు ఇంద్రియముల కలవరము తప్పదు. ఇంద్రియము లిట్లు బాహ్యవిషయముల యందు మనస్సునుకూడ నీడ్చుకొనిపోయి సంచరించునంతవరకు ఆత్మ నిష్ఠ ఆసంభవము. ఇట్లు ఫలమును కోరని పరమపురుషారాధనకర్మ

లను చేయకయే జ్ఞాననిష్ఠ ననువర్తించగోరువాడు ఏడంతస్తుల మేడ
యందలి ఏడవఅంతస్తు నొక్కసారి యెక్కగోరువానివలె నవ్వుల
పాలగును.

4 శ్లో||-(18)

హి=పూర్వశ్లోకార్థమునందలి ఉపపాదనను సూచించుచున్నది.

4 శ్లో||-(19)

హి=ఈశ్లోకపూర్వార్థమును ఉపపాదించుచున్నది.

4 శ్లో||-(20)

అధికారి వై చిత్ర్యమును తెలుపుచున్నది.

4 శ్లో||-(21)

దివళము మొదలగు స్థూలకాలపరము.

4 శ్లో||-(22)

అల్పకాలపరము.

4 శ్లో||-(23)

అవతారికలో-

అనగా- పరమపురుషుని యారాధన రూపమగు కర్మయోగ
మును నిశిచిపెట్టినచో జ్ఞాననిష్ఠ దుర్లభము.

4 శ్లో||-(24)

చేతనుడు సత్త్వరసమోగుణములకు వశ్యు డగుటచే కర్మ
యోగము నాచరించక జ్ఞానయోగము దుశ్శీకముగాన- అనియర్థము.

4 శ్లో||-(25)

పాపములు నశించిన గుణములు స్వాధీనమగును. గుణములు
స్వాధీనమగుట యనగా మోక్షార్థప్రవృత్తికి అనుకూల్య మేర్పడినట్లే.

నిర్మలత్వమనగా- రజోగుణ, తమోగుణ ప్రాచుర్య మగుగంటుటగాని, వానివలన బుట్టు రాగద్వేషములు లేకుండుట గాని యర్థము.

4 శ్లో||-(26)

ఈశ్లోకమున

“నిద్రించువాడే కర్మను చేయుటలేదే”

యని ప్రశ్న యుదయించును. దానికి సమాధానము- ఆ నిద్రయే యొకకర్మ. కావుననే వానికి దేశనియమము కాలనియమము మొదలగు విధినిషేధములు పెక్కులు కలవు అట్టితరి యది కర్మ యెట్లు కాకుండును? ప్రకృతిలో నున్నంతవరకును చేతనుడు గుణపరతంత్రుడే గాన కర్మయోగమును చేయక జ్ఞాననిష్ఠను బడయజాలడు. పాపములు పోయిన గుణములు తన యధీనములో నుండును. అప్పుడతడు మోక్షమునకై ప్రవర్తించగలుగును. ఆ పాపములు పోవుట పరమపురుషారాధనబుద్ధితో కర్మలు చేసిననే.

కావున కర్మయోగము అనివార్యము.

4 శ్లో||-(27)

మిథ్యాత్వమనగా=అన్యథా భావః. అనగా తలచినట్లుగాక మరియొకరీతిగా నుండుట. చేయవలసిన జ్ఞానయోగమునకు పరిశుద్ధాత్మను ధ్యానించవలెను. అట్లు చేయక విషయమును ధ్యానించుచుండుటచే సంకల్పించిన జ్ఞానయోగమునకు విపరీతమైనదాని నాచరించుటచే వాని యాచారము మిథ్యయగుచున్నది.

అనగా- తలంచినట్లుండని వై నదని భావము.

4 శ్లో||-(28)

ఈ వినాశము 2వ అధ్యాయాంతమున

“బుద్ధి నాశాత్ ప్రణశ్యతి” యని చెప్పబడెను.

7 శ్లో||-(29)

అవతారికలో-

ఇట్లు మొట్టమొదటనే జ్ఞానయోగము నవలంబించి గోరువానిని నిందించి నిష్కామకర్మయోగిని ప్రశంసించుచున్నాడు.

7 శ్లో||-(30)

పూర్వాభ్యాసము ఉపకారకమని స్వీకరించినచో నిషిద్ధతచారములనుండి యింద్రియముల నరికట్టుట దుశ్శకమగునే, దానియందే గదా పూర్వాచారవాసన ప్రేళ్ళు పొందుదును, అని ప్రశ్నించగా-

“పూర్వము చేసి చేసి”

ఇత్యాది చెప్పబడెను. అనగా- నిషిద్ధమైన కర్మలు తమ కభిమతమైన ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు విరోధులని గట్టినమ్మక ముండుటచే వాసన యంత ప్రేళ్ళు నాటుకొనియున్నను బోగొట్టుకొనవచ్చును.

8 శ్లో||-(31)

అవతారికలో-

సుకరమగుటచేతను ప్రమాదము లేనిదగుటచేతను మానుటకు శక్యము కానిదగుటచేతను కర్మయోగమే జ్ఞానయోగముకన్న మిన్నయని చెప్పచు నద్దనుని మొదటిప్రశ్నకు సాక్షాత్తుగా సమాధానమును చెప్పచున్నాడు.

8 శ్లో||-(32)

సమస్తకర్మలను విడిచినవానికి శరీరపతనమైనచో జ్ఞానయోగావలంబియగు వీనికి సుకరముగనే మోక్షప్రతిబంధకమైన శరీరము పోయినపుడు ముక్తి, నిష్ప్రయత్నముగ చేజిక్కునే చింతయేలయన్నచో

“దేహయాత్ర కూడ”

అని చెప్పబడుచున్నది.

సాధనానుష్ఠానమున ప్రవేశించినంతమాత్రముననే ఫలము వచ్చి వడిలో పడునా? పడదు. సాధనానుష్ఠానము పూర్తియైననే యది సిద్ధించును, ఆ సాధనానుష్ఠానపూరిత నాటకమైదురోజులలోనే సిద్ధించునా? అట్లు సిద్ధించుచో శరీరమును మనము పేక్షించిపోయి నందుకు సంతోషించవచ్చును. అది చాలకాలము పట్టును, అంత వరకును శరీరమును కాపాడుకొనవలెనుగదా! ఆ యుపాయము సాంతముకాకముందే శరీరము ఇశించినచో అనర్థము కూడా వాటిల్లును, శరీరము నిలబెట్టుకొనవలయునే యనుము. అది మన యిష్టములో నుండునా? ఉదాసీనముగా నున్నంతమాత్రమున నది ఇశించునా? ఏపార్శ్వభ్రమ ననుభవించుట కాశరీర మేర్పడినదో దాని యనుభవముగవరికు నది యుండవలసినదేగదా! హానియు, తన యిష్టమువచ్చినట్లే శరీరము నిలబెట్టుకొనవచ్చు ననుము. దాని కేదో తాకికమైన కర్మ నాచరించి నిలబెట్టుకొనవచ్చునే- కర్మయోగమేల? అన్నచో-

8 శ్లో॥-(33)

న్యాయమైన మార్గమున అని చెప్పబడుచున్నది.

ఈ గ్రంథాభిప్రాయ మేమనగా-

కర్మలకు ఫలములు నియతము లనియును అనియతము లని యును రెండువిధములు. ప్రబలమగు శాసమువలనను దేవతలిచ్చిన వరములవలనను కలుగు ఫలములు నియతములు, తదితర ఫలముల నియతములు, అవి యనియతములగుటయును స్వాభావికము కాదు, దేశకాలములనుబట్టియే, అనగా కాలాంతర దేశాంతర ఫలప్రదములు, కానిచో కర్మలు నిష్ఫలమై శాస్త్ర మసత్య మగును, అనియతములు తన యధీనములు, అనగా- ప్రాయశ్చిత్తముల నాచరించియో మంత్ర బౌషధ సేతిశాస్త్రములమూలముగనో బాపుకొనవచ్చును, అవి యందులకే ఏర్పడినవి, అట్లు బాపుకొన శక్యము కానిచో రోగి

బౌషధాదులను సేవించక నే పోవును. జనుశీలుడు యుద్ధద్యూతాదుల నాచరించక నే పోవలసివచ్చును. తాను స్వేచ్ఛతో చేయదగిన ప్రతి క్రియ లే లేనిచో సహజమైన కర్మత్వమే మృగ్యమగును గాన శాస్త్రమే వ్యర్థమగును. కాబట్టి నీవు జ్ఞానయోగమునే యవలంబించువేని ప్రపంచమునకు కర్మవశ్యత్విమునే మాన్పినవాడవగుదువు.

8 శ్లో||-(34)

“అహారముతోనే” యనుచో నేవకారముచే నిదినియమనిధి యని తెలుపబడుచున్నది. అనగా న్యాయముగా సంపాదించిన ధనముతో యజ్ఞముల నాచరించి మిగిలిన ధనముతోనే శరీరపోషణమును గావించుకొనవలెనను నియమ మేర్పడినది. ఇట్టి శరీరయాత్ర జ్ఞానయోగమునకు ఫలమగు శక్తియోగదశయందును ఉండవలెనని

“అహార శుద్ధా” అనుశ్రుతి చెప్పచున్నది.

8 శ్లో||-(35)

నీవు జ్ఞానయోగమునకు తగియున్నను కర్మయోగమునే చేయుము. అట్లుగాక నీవిప్పుడు జ్ఞానయోగము నాచరించ తగదు. కర్మయోగమునే యాచరింపుమని తాత్పర్యము.

8 శ్లో||-(36)

అవతారికలో-

ఈశ్లోకము కర్మలను విధించునట్టియు, నిషేధించునట్టియు, వాక్యములకు ఒక వ్యవస్థను చేయుచున్నది.

10 శ్లో||-(37)

ఈశ్లోకమున

“ప్రజాపతి రువాచ”

యని పరోక్షముగా చెప్పబడినది. దానికి కారణము- సారధిత్వ-ప్రజా

పతిత్వ రూప ధర్మభేదములచేతనేగానివ్యక్తిభేదముచే కాదని తెలియ
వలెను.

10 శ్లో||-(38)

“సహాయజ్ఞః”

అని ఇతరభాష్యకాదల పాఠ మంతప్రసిద్ధమైనదికాదని శ్రీభాష్యకాద
లూపాఠమును విడిచి

“సహాయజ్ఞైః”

అనుపాఠమునే ఆదరించిరని శ్రీ దేశికులు సాయించిరి.

10 శ్లో||-(39)

గోవువంటివి యజ్ఞములు- పాలవంటివి కోరికలు, ఆయజ్ఞములు
ఫలప్రదాతనుండి ఫలములను గ్రహించి మీగొసంగును, అనగా
నేనే మీరుచేయు యజ్ఞములచే నారాధింపబడి మీగొఱకు కోరికలను
ప్రసాదించునని తాత్పర్యము.

10 శ్లో||-(40)

ఇచ్చట మోక్షమును ప్రధానఫలమునుగా జెప్పట-

“అపి తైర్లోక్య రాజ్యభ్యహేతోః కిన్న మహీకృతే”

అని స్వర్గమును తృణీకరించిన అర్జునున కుపదేశించుటచేతను,

“మాఫలేషు కదాచన” అని వెనుకను

“శ్రేయః పరం” అని ఇకముందును ఉపదేశించుటను బట్టియు
నిచ్చట మోక్షమే ప్రధాన పురుషార్థముగా జెప్పబడినది.

11 శ్లో||-(41)

పరమాత్మ ఆరాధనబుద్ధితో చేయబడిన కర్మ, మోక్షసాధన
మగు జ్ఞానమున కంగముగా నిలచి మోక్షమును సాధించి యిచ్చును.

11 శ్లో||-(42)

కర్మక్షణిక మైనను దేవప్రీతి యనదగు పుణ్యము ద్వారా
ఫలము సేయగలుగును. ప్రలయమున నింద్రాదులు నశించినను నారా
యణు డుండుటచే నాతని ప్రీతిమూలముననే ఫలము లభించుట
యుక్తమే.

12 శ్లో||-(43)

అపతారికలో-

దేవతల సారాధించినచో వారు మనలను పోషించు రీతిని,
దేవతలను ఆరాధించనిచో కలుగు అనర్థములను జెల్పారుచున్నాడు.

12 శ్లో||-(44)

ఇచ్చట చౌర్య మన నేమి?

వీరు దేవత లనుభవించు భోగములను రహస్యముగగాని బల
వంతముగగాని హరించుట లేదే.

వారు తనకిచ్చినవాని ననుభవించుట చౌర్యము కాదుగదా!
రాజు లిచ్చిన భోగముల ననుభవించు కింకరులు చోరులని దండింప
బడుచున్నారా? అట్లుగూచో యజ్ఞ ఫలముల ననుభవించువారందరును
దొంగలే కావలసివచ్చునే యనగా- చౌర్యమును వివరించుచున్నారు.

ఇతడు- వాని ప్రయోజనము నిమిత్తమై యనుటచే పరుడు
మరియొకరికైయే ఏర్పరచిన దానిని ఆ మరియొక డనుభవించుట
గాని, తనది తా ననుభవించుటగాని, ఇతడునడేయైనను వాని యను
మతిని బడసి తానుపయోగించుకొన్నను దొంగతనము కాదని చెప్పు
టకే ఆనిశేషణములు చేర్చబడినవి.

ఏతానతా పరకీయవస్తువునందు స్వకీయత్వబుద్ధి యుండుటయే
దొంగతన మనబడుచున్నది.

ప్రస్తుతమున చోరత్వ మెట్లనగా:—

దేవతలను మనము కర్మలచే నారాధించినను వారు హవిస్సును స్వీకరించియే ఫలము నిత్తురు. రాజులు తమ నారాధించువారికి భూములను గ్రామముల నిచ్చినను వారందు పండు పంటలో నారవ భాగమును తమకు సమర్పించుచో దండింతురు. అటులనే దేవతలను.

దీనిచే నాత్మ చౌర్యముకూడా సేదోషమున సూచింపబడుచున్నది. భగవదధీనమై భగవంతుడు తన కొకానొక అతిశయమును కోరియే ఏర్పరచి యుంచిన జీవాత్మను తన కతిశయమును కోరి తాను స్వతంత్రుడనని యభిమానించుటయే ఆత్మచౌర్యము. ఇదియే మహాదోషము.

13 శ్లో॥-(45)

యజ్ఞ శిష్టం (అమృతాఖ్యం) అశీతుం శీలం యేహంతే. అనగా రాగప్రాప్తమైన శరీరయాత్రకూడ యజ్ఞమున మిగిలినదానితోనే చేయవలెనని తాత్పర్యము.

13 శ్లో॥-(46)

“సన్తః యజ్ఞశిష్టాశిన ఏవ వర్తమానాః”

అని యస్వయించవలెను. లేక ఉత్తరార్థముననున్న

“పాపాః” అనుదానికి ప్రతికోటిగా సస్వయించుకొనవచ్చును.

13 శ్లో॥-(47)

సర్వశిష్టమై:- సర్వశబ్దము బహువచనములచే పౌయ్యి- కత్తి పీట-చీపురు- నీటిబిందె- రోలు మొదలగు వానిద్వారా లభించు పంచ సూనము లనబడు పాపములు మాత్రమే కాదు, అనాదికాల సృష్టిత అపారపాపరాశిని తెలుపును. పంచసూనాదోషములు పంచసూహ యజ్ఞములద్వారా పరిహరింపబడును.

13 శ్లో||-(48)

పాపములు ప్రాప్తివిరోధు లనియు, ఉపాయవిరోధు లనియును
రెండు విధములు. అందు ప్రాప్తివిరోధులు భక్తిచేమాత్రమే నశిం
చును. కాబట్టి వానిని మినహాయించి యిచ్చుట

“అత్మయాధాత్మ్యేత్యాది” చెప్పబడినది.

శ్లో|| జ్ఞాన ముత్పద్యతే పునాం క్షయాత్ పాపస్యకర్మణః ।

యథాఽదర్శితం ప్రభేద్యత్యత్యాన మాత్మని॥

13 శ్లో||-(49)

ఇచ్చుట పాపశబ్దముచే అబీష్టసిద్ధికి విరోధియగుటచే సాంసారిక
పుణ్యములును చెప్పబడుచున్నవి.

13 శ్లో||-(50)

తన పొట్టనింపుకొనుటకుమాత్రమే వండుకొని తినువాని
పూర్వార్జితపాపము పోదు గాన అత్మసాక్షాత్కారమును చేయవలె
నను తలంపే యుండదు. అంతమాత్రమేగాక ఇక ముందు ముందు
పాపగృధ్ధికికూడ చేయును గాన నరకమే సిద్ధించును, అందుచే వాని
కైహిక సుఖముగాని ఆముష్మికసుఖముగాని లేదు. ఋగ్వేదమున
సీవిషయమే

“కేవలాఘోభవతి కేవలాదీ” యనిచెప్పబడినది.

15 శ్లో||-(51)

కర్మ యనగా కర్త చేయు వ్యాపారము. అది బ్రహ్మనుండి
పుట్టుట ఎట్లు? అది జీవుడు ప్రేరకకర్తగా జీవునివల్లనైనను పుట్టును
లేక శరీరేంద్రియాదుల వల్లనైనను పుట్టును. కాకున్నను అన్ని కార్య
ములకు సాధారణముగ పరమాత్మ నిచ్చుట కర్మకు కారణమని ప్రత్యే
కించి చెప్పటలో విశేష మేమున్నది. అట్లే చెప్పినను బ్రహ్మ అక్ష

రమువలన ఎట్లు పుట్టును. బ్రహ్మ అనగా పరమాత్మ యనుడు జీవాత్మ యనుడు ఇద్దరును నిత్యులే కదా ! వారికి కారణమైన అక్షర మొకటి యెచ్చటనుండి వచ్చును ? ఇతర భావ్యకర్తలు బ్రహ్మయనగా వేద మనియు అక్షరమనగా పరమాత్మ యనియు అర్థమును చెప్పి పర మాత్మనుండి వేద మావిర్భవించినదని వ్యాఖ్యానించిరి అర్థము బాగు గనే యున్నది. కాని చక్రత్వసిద్ధి యెట్లు ? ఆపరమాత్మ కొక కారణ మేది ? అందుచే

“ఇచ్చట బ్రహ్మమను శబ్దముచే”

అను గ్రంథము చెప్పబడినది.

15 శ్లో||-(52)

కర్మయోగాధికారి శరీర మే యజ్ఞాపేక్ష కలదన్న మాట లేదు, జ్ఞానభక్త్యాది యోగాధికారుల శరీరమున్ను యజ్ఞ సాపేక్షమే.

15 శ్లో||-(53)

ఈశ్లోకమున భూతశబ్దమునకు

“భవ తీతి భూతం”

అని కార్యమాత్ర మర్థము కాదు. అయినచో మహదాదులును కార్యములే. అవి యన్నమువలన బుట్టుచున్నవా ?

పంచభూతములును కాదు. వాని పుట్టుకకును అన్నము కారణముకాదు.

భేతాళాది భూతగణమును కాదు. వానిని చెప్పటలో తాత్పర్యమే లేదు.

శరీరమాత్ర మనియు నర్థముకాదు. కేవల శరీర మే పుట్టునా? జీవునితో కలసిగదా అది పుట్టును. మరియును శరీర లక్షణ లక్షితము లన్నియును అన్నమువల్లనే బుట్టుటలేదు.

కేవల జీవు డర్థమును కాదు, అతడు నిత్యముగదా !

కాబట్టి యిచ్చుట భూతశబ్దమునకు జీవునితో కూడిన అచిత్పరిణామమగు శరీరమే యర్థమని తెలియవలెను.

17 శ్లో||-(54)

“తస్య కార్యం న విద్యతే”

అనునది యెట్లు సంగతము. ముక్తునకును

“దక్షన్ క్రిడన్ రమమాణః”

అని కర్తవ్యమును శ్రుతి బోధించుచున్నది గదా !

కార్య మనగా

“న తస్య కార్యం కరణంచ విద్యతే”

అనినట్లు శరీరమనియును చెప్పరాదు.

“శరీరము లేదని చెప్పట అప్రస్తుతము” కాబట్టి

“ఆత్మ దర్శనమునిమిత్తమై” అని చెప్పబడినది.

17 శ్లో||-(55)

ఈరెండు శ్లోకములును ఫలదశకు సంబంధించినవి. జ్ఞానయోగాధికారిని గూర్చినవి కావు.

19 శ్లో||-(56)

అసక్తః- అనుటచే జ్ఞానయోగము నవలంబించుచున్నను కర్మయోగమే ఆత్మప్రాప్తిని నాధించునని తెలుపబడుచున్నది.

19 శ్లో||-(57)

ఇచ్చట పొందతగినవాడుగా చెప్పబడిన పదుడు దేహముకన్న వేరైన ఆత్మను తెలుపు ప్రకరణముగుటచే ప్రకృతికంటె పదుడైన జీవుడే కాని పరమాత్మకాదు.

20 శ్లో||-(58)

“జనకాదయః” అనుపదమునకు శ్రీభాష్యకారులు

“రాజర్షయః జ్ఞానినా మగ్రేసరాః జనకాదయః”

అని వ్యాఖ్యానించిరి.

ఇందొక నిగూఢాభిసంధి కలదు.

రాజులు ప్రాయశఃకముగా విశాలమైనట్టియు లోతైనట్టియు మనస్సుకలవాడుగా నుందురు. అందులోను ఋషులనుటవలన మన యింద్రియములకు గోచరించని యర్థములనుకూడ చూడగలుగుదురు. అందును ఆత్మవేత్తలు అంతియగాక సహజముగనే స్వాధీనములో నున్న యింద్రియములు కలవారగుటచేతను ఉత్కట మైనసత్వగుణాభివృద్ధి కలవారగుటచేతను ఆత్మవేత్తలలో నగ్రగణ్యులనిభావము.

20 శ్లో||-(59)

“కర్మజైవహి” అనుచో

“ఏవ” కారము

“హి” శబ్దమువలన జ్ఞానయోగము నవలంబించుటకు సర్వాత్మనా సమర్థులైన వానికే కర్మయోగాచరణ మనివార్యమని సూచింపబడినది.

20 శ్లో||-(60)

సంసిద్ధి శబ్దమునకు శుద్ధాత్మప్రాప్తి చెప్పబడినది.

ఈశ్లోకము వెనుక 19వ శ్లోకమున

“పరం ఆప్నోతి”

అను శబ్దమునకు నిదర్శనమును చూపించుచున్నది. అచ్చట పరశబ్దమునకు శుద్ధాత్మపరముగ నర్థము చెప్పబడుటచే నిచ్చట అట్టి యాత్మప్రాప్తిచే

“సంసిద్ధి” శబ్దమున కర్థముగా చెప్పవలెను.

21 శ్లో||-(61)

చేయవలసిన ప్రధానకర్మను చెప్పినచో దాని నెట్లు చేయవలెనని ప్రశ్న యుదయించగా- అడిగి తెలిసికొనవలసియుండును, అప్పుడు

దానికి చేయవలసిన అంగకలాపములను చెప్పవలసియుండును. అందుచే

“యత్రమాణం” అనుశబ్దమునకు

“యదంగముక్తం” ఏయే యంగములతో చేయబడునో యని యవసరమైన అర్థము సిద్ధించును.

ఇచ్చట ప్రమాణశబ్దమునకు అవధియర్థము. చేయవలసినకర్మ యొక్క అవధి అంగమలే.

20 శ్లో॥-(63)

ఈశ్లోకముచోని ఉత్తరార్థమందలి

“ఏవ” పదము

“కర్తుం” అనుదానితో నన్వయించవలెను. అనగా

“కర్తుమేవ” అగును.

కర్తైవ కర్తుమేవ అర్హసి అని సిద్ధించును.

మొదటి ఏవకారము అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదము. మరియుకటి కాదని చెప్పను. ఆ నిషేధింపబడున దేదియనగా “జ్ఞానయోగము”.

రెండవ ఏవకారము (కర్తుం+ఏవ) అత్యంతయోగవ్యవచ్ఛేదకము. బొత్తుగా చేయరాదనుటను మాన్పును. చేయక ఎంత మాత్రమును నుండరాదు సుమా యని యర్థమిచ్చును.

20 శ్లో॥-(63)

ఇచ్చటి పూర్వార్థమునందలి

“అపి” శబ్దము (లోకసంగ్రహమేవాపి) లోకసంగ్రహశబ్దముతో దగ్గరగా స్వరసగా అన్వయించుచుండ శ్రీ భావ్యకారులు

“సంపశ్యత్” తో నన్వయించిరి.

లోకసంగ్రహమపి” అని అన్వయించినచో లోకసంగ్రహమున కప్రాధాన్య మేర్పడవచ్చును.

“పశ్యన్నపి” అని యన్వయించినచో కర్మలు చేయుటకు వెనుక చెప్పబడిన హేతువులకన్నను లోకసంగ్రహమునకు ఆధిక్యము లోచును అది ముఖ్యము.

20 శ్లో॥-(64)

ఇచ్చట ప్రాచూణికపురుషునకు పూర్ణశాస్త్రజ్ఞానము, మంచి యనుష్ఠానము, సుప్రసిద్ధత- అను మూడు విశేషణము లుంచబడినవి. వాని యభిప్రాయ మేమనగా-

పూర్తిగ నెఱుంగనివాడు చేసినను,

పూర్తిగ నెఱింగి చేయుకన్నను,

పూర్తిగ నెఱింగినను అప్రసిద్ధుడైనను- వానిని లోకులు ప్రచూణముగా దీసికొనరని భావము.

22 శ్లో॥ (65)

సశ్వేత్వే శక్త్యాది విశేషణములు-

కర్మవశ్యులై నజీవులకన్న విలక్షణ మైనపరమపురుషుడే యీ శ్లోకమున

“మే” అను పదముచే చెప్పబడుచున్నాడని తెలుపుటకే, ఈ విశేషణములు భగవంతునకు స్వాభావికములైన విలక్షణమగు విభూతిని, కల్యాణగుణములయొక్క పూర్తిని తెలుపుచున్నవి.

వీచివలన- శ్రుతిస్మృతులు నాయాజ్ఞార్థరూపములే, నాయాజ్ఞానితకు తెల్లరను పాటించవలసిగదియే- నన్ను నియమించువాడొకడు లేడు, అట్లున్నగదా ఆతనివలన నా కనగ్ధములు వాటిల్లునని భయపడి విధ్యుక్తులను చేయవలసియుండును.

“భీషాస్మాద్వాతఃపదతే, భీషోదేతి సూర్యః”

అనునటుల నాకు భయపడి వారు వారివారి పనులను చేయుదురు. నాకాభయము లేదు. ఇది

“సర్వేశ్వర” అను విశేషణమున కభిప్రాయము.

అవాప్త సమస్త కామ - నాకు నాసంకల్పముచే బడయజాలని దొక్కటియును లేదు. ఇంతవరకు సంకల్పించి బడయనిది లేదు. అట్లున్నచో దానిని బడయుటకు కర్మలు చేయవలసియుండెడివి.

సర్వజ్ఞస్య- సత్యసంకల్పస్య-

నేను కర్మవశ్యులగు దేవతీర్యజ్ఞుమ్యదులతో సజాతీయావతారములను ధరించినను, వారికివలెనే జ్ఞానసంకోచముగాని నాయుచ్చ కాటంకముగాని లేవు. ఉన్నచో నవి పోవుటకు కర్మలను చేయవలసియుండెడి దేమో !

22 శ్లో||-(66)

ఈశ్లోకముచే- భగవంతుడే తనకు ఏ ఫలాపేక్ష లేకున్నను తన యనుష్ఠానమును జూచి తమ వర్ణాశ్రమధర్మములను విడిచి లోకము చెడిపోవుటవలన తనకు దాపరించు అనర్థములు లేకున్నను పరమకారుణికుడు గాన లోకమును రక్షించుటకై కర్మయోగము ననుష్ఠించుచున్నానని చెప్పటచే ఫలాపేక్షగల శ్మత్రియుడై, తనను చూచి లోకులు చెడుటయను దోషమునకు గాఢ్యుడైయుండు అర్జునుడు కర్మయోగమునే యవలంబించవలెనని చెప్పవలెనా? ఇక సామాన్యసంసారుల మాట చెప్పనేల? అని పై మూడుశ్లోకములచే చెప్పబడెను.

23 శ్లో||-(67)

అవతారిక-

22వ శ్లోకమున “త్రిషులోకేషు”

అని యుండుటచే నది సకలావతారపరము.

ఈశ్వరమున “మమమ్యోః”

అని యుండుటచే నిది కృష్ణావతారమాత్రపరము. కాబట్టి యిందలి

“అహం” అను పదమునకు ఈశ్వర స్వభావముతోవాటు శ్రీకృష్ణావతారమునకు అనాధారణమైన ఆకారమునకు సంబంధించిన పని తెలియవలెను.

23 శ్లో॥-(68)

తన సంకల్పమాత్రముచేతనే అన్నిటిని చేయగలవాడే యైనను
క్షానము నొసంగి తద్వారా ప్రసర్తింపజేయుటకే జగదుపకృతి
మర్త్యుడుగా నవతరించినాడు.

న దేవా యష్టి మాదాయ రక్షన్తి పశుపావన్ ।

యం హి రక్షీతు మిచ్ఛన్తి బుద్ధ్యా సంయోజయన్తి తమ్॥

అనగా- దేవతలు రక్షించుట పశువులకాపరివలె కర్రను చేబూని
వెంటబడి రక్షించరు. రక్షించదలంచుకొన్నవానికి సత్కార్యముల
నాచరించుబుద్ధి నొసంగి దానిద్వారా సత్కర్మల నాచరింపజేసి తత్ఫలముగా
రక్షింతురు- అట్లుకానిచో గ్రహపీడితునివలె బలవంతముగా
ప్రసర్తింపజేయబడినచో శాస్త్రవశ్యత లేకపోవును. దానిచే నా
యనుష్ఠానమునకు తగిన ఫల ముండదు.

24 శ్లో॥-(69)

ధర్మరాజు పదస్థానే గీతాభాష్యమున

“యుధిష్ఠిర” శబ్దము వాడబడినది. దాని పుత్పత్తినిబట్టి
యుధిష్ఠిరః=యుధిష్ఠిరః అని క్షత్రియ ధర్మమునందు అచంచల దీక్ష
కలవాడని యర్థము సిద్ధించును. దీనిచే ఇదియును ఒక యజ్ఞమే. దీనికి

“రణయజ్ఞ” మని పేరు. ఇది తుత్రియునకు ముఖ్య ధర్మము. దీనికి వెనుకంజవేయుట ప్రాయశ్చిత్తీయ మని తాత్పర్యము వేదసంహార సంస్కృతనాటకమున—

“చత్వారో వయ మృత్విజః”

అను శ్లోకమున ధర్మరాజు యజమానిగాను, ద్రౌపది యధ్వరదీ ఋత పత్నిగాను, భీమాజ్ఞుననకులసహదేవులు నలుగురు ఋత్విక్కులుగాను, శ్రీశృష్ణుడు కర్మోపదేప్తయగు బ్రహ్మగాను, కౌరవులు పశువులుగాను ప్రియాపరిభవ శాంతిఫలముగాను రూపింపబడి రణయజ్ఞము వర్ణింపబడినది.

24 శ్లో||-(70)

తండ్రి- సోదరులప్రసక్తియేల? నీవే స్వయముగ శిష్టజనాగ్రే సరుడవని ఊర్వశీ విరాట తనయాది వృత్తాంతములచే జగత్ప్రసిద్ధమైనది.

24 శ్లో||-(71)

ఈశ్లోకమున- “ఉపహన్యాం” అనునపుడు ఉపహతి యనగా— ఇక నెప్పుడును కర్మల నాచరించుటకు తగకుండుట.

25 శ్లో||-(72)

అవతారిక-

లోకులకు కర్మయోగ జ్ఞానయోగములలో కొందరి కొకదాని యందును, మరికొందరికి మరియొక దానియందును అధికారము కలదు. ఆత్మజ్ఞానకన్న నో తన యధికారము నటుంచి సామాన్య ప్రజలలోగల ముఘాక్షువుల యోగ్యతకు తగినట్లుగా నాచరించవలెననియును, లోకసంగ్రహరీతినిన్ని చెప్పుచున్నారు.

ఈశ్లోకము మొదలు నాలుగుశ్లోకముల తాత్పర్యమును ఈ శ్లోక అవతారికలో చెప్పుచున్నారు.

ఈశ్లోకమున “అహఙ్కారశబ్దమున్నది. దానికి అనేకార్థములున్నవి.

(1) అహంభావము.

(2) ప్రకృతియొక్క రెండవ వికారము. ఇది యింద్రియములకును తన్మాత్రలకును పుట్టుటలో సహకరించును.

(3) గర్వము-(పెద్దల నవమానించుస్వభావము.)

(4) దేహాత్మ భ్రాంతి అనగా- శరీరమునే యాత్మ యనుకొనుట.

27 శ్లో1-(73)

25 శ్లోకమున-“యథా కుర్వంతి తథా కుర్యాత్”

అనునది కేవలము దృష్టాంత ద్వారాతికవిషయము కాదు. తన యనుష్ఠానమును జూచి యితరులుకూడా కర్మయోగమునే ఎట్లు యనుష్ఠింతురో ఆప్రకారముగ విద్వాంసుడు కర్మయోగము నాచరించవలెను. అట్లైననే

“చిక్ష్ేద్వల్లోకసంధ్రిహ” మృదునదియును సుగంధత మగును.

27 శ్లో1-(74)

లోకసంగ్రహ మనగా-

సం=ఏకీకృత్య- లోకమునందున్న అధికారిజనమును ఏకముఖముగ జేసి స్వీకరించవలెను.

తన యనుష్ఠానవిషయమై తనతో నేకీభవించి ఏకశోష్టిగా నొనరించుట.

29 శ్లో-(75)

ఈశ్లోకమునందు నిషిద్ధకర్మలయందలి సంగమును మాన్పరాదని చెప్పదలంచబడలేదు. అట్లగుచో అవిచాల్యత్వము కుదర

జాలను. కాబట్టి పురుషార్థసాధనములలో దేనియందైనగాని వారి కుండుకుంగము చెప్పబడవలెను. బ్రహ్మతీతప్రకరణములలో పురుషార్థము ఆత్మనాత్మాత్మారమే. దానిని బడయుటకై ఆత్మతత్త్వము నెఱుంగని వాడు తాను వినిన ఉపాయములలో తనకు తోచిన దాని నేదో యొకదానిని స్వీకరించి చేయుచుండును. అదియే యిచ్చుట చెప్పబలించబడినదని చెప్పచున్నాడు.

29 శ్లో||-(76)

ఇచ్చుట మందత్వమనగా- స్వతంత్రించి తన యనుష్ఠానమును నిర్ణయించుకొని జాలకుండుట.

లేక అల్పత్వమని చెప్పవచ్చును. అల్పత్వమనగా అధైర్యము. అధైర్య మేల? చులకనగా మరణించదగినవారగుటవలన దానికేమి కారణము? పూర్తిగ నెఱుంగనివారగుటవల్ల నే

“మూఢాల్పా పటుచిర్భాగ్య మన్దాః” అని శోశము.

30వ శ్లోకమున చెప్పినట్లు సర్వేశ్వరునియందే సర్వకర్మ సన్నాప్త్యసము చేయదగియుండగ మధ్య గుణములయందు కర్తృత్వము ననుసంధించమని యిచ్చుట చెప్పట దానివల్లనైనను దేహాత్మ వివేకము తొలుగునను అభిప్రాయముచేతనే.

29 శ్లో||-(77)

యుక్తాయక్త వివేక మనగా-

అస్వయవ్యతిరేకములు అనగా-

ఆత్మ శరీరముతో చేరియున్నప్పుడే సాంసారికకర్మలయందు ప్రవృత్తి కలుగుచున్నది, అది లేనిచో నా ప్రవృత్తి యుండదు. కాబట్టి సాంసారిక కర్మలయందలి ప్రవృత్తి ప్రాకృతశరీరసంబంధముచూలముగ వచ్చినదని యెఱుంగవలెను.

ఈశ్లోకము చే

“కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వత్”

అను సూత్రార్థము వివరింపబడినది.

అనగా- శాస్త్రము సార్థకము కావలెననిన జీవుడు కర్తయని విశ్వసించవలె నని సూత్రార్థము.

శాసనాత్ శాస్త్రం-

శాసనమనగా మంచిచెడ్డలను తెలిపి ప్రవర్తింపజేయుట అది జ్ఞానమున్నవారికే చెల్లును.

30 శ్లో||-(78)

ఈశ్లోకముచే

“పరాత్మ తచ్చృతేః”

అను సూత్రార్థము వివరింపబడుచున్నది. అనగా- వెనుకటిశ్లోకముచే జీవుడు కర్తయని సిద్ధింపగా ఆ కర్తృత్వ చూతనికి స్వాయత్తమా, పరమాత్మాయత్తమా యని వికల్పించి పరమాత్మాయత్తమే యని నిర్ణయింపబడినది.

సామాన్యముగా జీవునికర్తృత్వము పరమాత్మ సంకల్పకృతమే గాని విశేషకర్తృత్వము చేతనాధీనమే. కావుననే జీవుడు పుణ్య పాపములకు బాధ్యుడగుచున్నాడు.

35 శ్లో||-(79)

అవతారిక-

యుద్ధాదిరూపమైన కర్మయోగముకూడ దుఃఖరూపమగుటచే యథావత్తుగా చేయుట కశక్యముకాదా యనగా చెప్పుచున్నాడు.

36 శ్లో||-(80)

ఈశ్లోకమున అథ శబ్దము ప్రశ్నార్థకము.

36 శ్లో||-(81)

ఇచ్చట పురుషశబ్దమును ప్రయోగించుట చేతనుడు ఇష్టము లేకున్నను వాసనచేతనైనను ప్రవర్తింపజేయుటకడు. చేతనుడుగదా యని తాత్పర్యము.

36 శ్లో||-(82)

“సద్భవం చేష్టతే స్వస్యాః”

అనుష్టోకమున పూర్వవాసనానువర్తనము చెప్పబడినది. వాసన జీవులకు కోరికనుబట్టించి ప్రవర్తింపజేయును. అట్టితరి జ్ఞానయోగము నభిలషించువాడు దానికి విరోధియగు విషయానుభవమును కోరుకున్నను యీవాసన వాని నెట్లు విషయానుభవమున ముంచుచున్నది. ఒక ఆచేతన పదార్థము గాలిచేతనో నీటిచేతనో బలాత్కారముగ త్రోయబడినదై తలంపు లేకున్నను ఎట్లు కదలుచున్నదో అటులనే చేతనుడుకూడ చేయుచున్నాడే; ఇట్లు వీనిని యాగాలి నీరువలె ప్రేరేపించునదేది యని శంక.

37 శ్లో||-(83)

కామాదు లీమతమున ఆత్మధర్మములు, గుణము ప్రకృతి ధర్మము (గుణము) ఒకదానిధర్మము వేరొకచోట కార్యమును వుట్టించు పెట్టు అనగా-

“అట్టి గుణమయమైనది ప్రకృతి”

యనుగ్రంథము బయలుదేరినది. వేడికలది నిప్పు. దానిని తాకినచో చేతిలో బొబ్బ ఎక్కుచున్నది. అటులనే గుణముల కాశ్రయము ప్రకృతి. దానిసంపర్కముచే నాత్మయందు కామాదు లుదయించును.

అయినచో గుణాశ్రయము (సత్వైరజస్తమస్సులు) గల ప్రకృతితో నాత్మకు సంబంధము సమానమేగదా! అప్పుడు సత్వాదికార్యములగు జ్ఞానాదులు ఒక్కుమృడి నేల యుద్భవింపవన్నచో-

ఒక్కొక్కప్పుడు సుగ్రంధము బయలుదేరుచున్నది. అనగా సత్వరజస్తమస్సులు మాడును సృష్టిలో విషమావస్థగా నుండును. ఎన్నఁ జేగుణము విజృంభించుచో అస్య డాగుణముయొక్క కార్యముచే చూడగలముగాని తక్కిన గుణకార్యము లుండనేరవు.

రజోగుణప్రచురు వైనవానికి జ్ఞానయోగారంభము మాత్రమెట్లు ఘటించునన్నచో. ఈ గుణములు పెరుగుచు తరుగుచు నుండుటలో నొకానొక సమయమున ఏదో యొకింత సత్వగుణమును తలయెత్తవచ్చును. అప్పు డీతడే జ్ఞానయోగము నారంభించవచ్చును.

ఇచ్చట “ఏషః, ఏషః”

అని రెండువారులు వినిపించుచుండుటచే నిని రెండువాక్యములు ఈ రెండు వాక్యములచే తెలుపబడు

“ఏషః” శబ్దమున కొక్క కామమే యర్థము. కానిచో

“అథ కేన ప్రయక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః” అని

“పాపాచరణే ప్రయోజకః కః?” అని ప్రశ్నించినప్పుడు

“కామ ఏషః క్రోధశ్చ” అనిగదా చెప్పవలెను. పైనకూడా

“విద్ధ్యేతావిహ వైరిశా” అని ద్వివచనాంతముగా చెప్పవలెను.

అనైన అది స్లోకములలో

“తేన” “ఏతేన, కామరూపేణ”

అని యిట్లంతటను ఏకవచనముచేతనే నిర్దేశింపబడెను. కామ మాత్రమే నిర్దేశింపబడెనుగాని క్రోధశబ్దమే వాడబడలేదు. కామము కన్న క్రోధము వేరుగా నిర్దేశింపబడలేదు.

కావున కామమే ఒకయవస్థలో క్రోధశబ్దముచే చెప్పబడును. ఆయవస్థాభేదముచేతనే వాక్య భేదము ఉచితముగాని కామము క్రోధము రెండును వేరనికాదు.

ఈస్లోకమున కామమునకు

“మహాశనః” అను విశేషణమును, క్రోధమునకు

“మహాపాపా” అను విశేషణమును చేర్చి యన్వయించవలెను.

“మహాశనః అశనం=భోజనం=స్వగృహతం యశ్య సః”

అను వ్యుత్పత్తినిబట్టి యీ విశేషణము కామమున కెంతయో అను గుణము,

“న జాతు కామః కామానా ముపహోగేన శామ్యతి”

“హవిషా కృష్ణ వర్షైర్వ భూయ ఏవాభి వర్ధయే”

అనిగదా అభియుక్తి.

అటులనే క్రోధము-

“మహాపాపా” మహాన్ పాపా = కార్యతయా అన్యస్తీతి మహాపాపా. మహత్తర పాపములను చేయించునది.

“కృద్ధో హన్యాత్ గురూ నపి” అని ప్రసిద్ధి కలదుగదా!

37 శ్లో||-(85)

ఈశ్లోకమున నొ ముఖ్యవిషయమును గ్రహించవలెను.

విషయముల ననుభవించుటచే బుట్టిన వారన బీజమువంటిది, తజోగుణము నీడవంటిది, ఈనీటిచే తడుపబడిన యాచిడములు కామ క్రోధము లనబడు మొలకల నెత్తును.

ఈప్రకరణమున కామ మనగా నాత్మధర్మమైన జ్ఞానవిశేషమే, రజస్సు ప్రకృతిగుణము.

ఈశ్లోకమున జెప్పబడిన కామక్రోధములు వెనుక వాసనచే బుట్టింపబడిన రాగ ద్వేషములయొక్క అవస్థావిశేషములే.

38 శ్లో||-(86)

ఈశ్లోకమున కామమునకు పొగ, మాలిన్యము, మావి యను మూడు దృష్టాంతములు చూపబడినవి. ఇందు

పొగ, కామము సహజ మనుటకును; మాలిన్యము, వివేకము పశ్చాత్తాపము మొదలగువానిచే నీ కామమును పోగొట్టినను తిరిగి తిరిగి వచ్చుచునే యుండు ననుటకును; మావి తానంత వివేకియై బలాఢ్యుడై ప్రయత్నించినను శ్రోసిపుచ్చరాకుండుటకును ఉదాహరణముగ చెప్పబడినవి.

కామము వాసననే బుట్టును గాన సహజమైనది, సహజమైన రజోగుణ సంపర్కము పోవునది కాదు కావున నది యున్నంతవరకు వచ్చుచునేయుండును.

పాపకర్మకృతమగుటచే తొలగింప నలవిగాకుండును.

39 శ్లో॥-(87A)

ఇచ్చట జ్ఞానిశబ్దము నిష్పన్నజ్ఞాని పరముకాదు, అట్టివాని జ్ఞాన మెన్నడును కామముచే నావరింపబడజాలదు. కాబట్టి జ్ఞాన మింకను పూర్తిగా లేని సకలచేతనుల విషయమని గ్రహించవలెను.

39 శ్లో॥-(87B)

ఈశ్లోకమున కామము నిత్యవైరి యని చెప్పబడినది. దీనికి రెండువిధములుగా వ్యాఖ్యానకాదులు సమర్థించిరి.

1. ఇది యనాదియు ఆత్మసాక్షాత్కార పర్యంతము విడువక యుండునదియును గాన నిత్యవైరి యనబడినది.

2. నిత్యసంసాదులు కొందరుదురను మతము ననుసరించి అట్టి కొన్ని యాత్మల విషయమై నిత్య శత్రువుగనే యుండును.

39 శ్లో॥-(88)

కామమున కీశ్లోకమున

“అనలమ” ను పేరుంచబడినది. అనగా - కావలసిన వెన్నె
లభించినను

“అల = చాలును” అనుతృప్తి

“న = లేదు” కనుక

“అనల” మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ తృష్ణాఖని రగాధేయం । దుష్పూరా కేస పూర్యతే ।

యా మహద్భి రపి క్షీ పైః । పూరణై రేవ ఖస్యతే॥

కామ మనునది అంతులేని పెద్ద గొయ్యి. దీని నింపుట కెవ్వరికిని
శక్యముకాదు. చిత్ర మేమనగా దీనిని నింపుటకు ఉపయోగించిన
వాటిచేతనే ఇది మరింత లోతుగ త్రవ్వబడుచుండును.

లేక “అనల” మనగా నిప్పు అనల శబ్దము కామము
నందు గౌణముగా బ్రయోగింపబడినది. గౌణమనగా గుణములను
బట్టి వచ్చునది. అగ్నికి దీనిని తగులబెట్టవచ్చును, దీనిని తగులబెట్టరా
దను విషయ విభాగము గాని ఇట్టిదీని తగులబెట్టవలెనను అనధ
గాని లేనటు నే కామమునకు విషయ విభాగముగాని పరిమితిగాని
లేవు.

39 శ్లో॥ - (89)

తృ తీ యా ధ్యా య సా ర ము.

జ్ఞానయోగము కంటెను కర్మయోగమునకు గల

జై శిష్ట్యము.

1. సంసారమున పడియుండి సుఖదుఃఖముల సనుభవించుచు
పూర్వజన్మసుకృతవిశేషముచే గాని భగవన్నిష్ఠైతుకకృతచే గాని
ఆచార్య కటాక్షముచేగాని మోక్షార్హత గలవానికి మొదటి కర్మ

వ్యము కర్మయోగమే. ఇందుల కుదాహరణ ముద్దునుజే, ఈవిషయ మీ అధ్యాయమున ననేకోపపత్తులతో సమర్థింపబడినది.

2. జన్మాంతరనుకృతవిశేషముచేగాని భగవత్కృతచే గాని సాధనాంతరముల నాచరింపకయే యీజన్మ ప్రారంభమునుండియు ఆత్మప్రవణులైన శిష్టాశ్రేయదునకు లోకసంగ్రహముకొరకును దాని నుపేక్షించుటచే తటస్థించు తన అనర్థమును బాపుకొనుటకును కర్మయోగమునే చేయవలెను. ఇందుల కుదాహరణము జనకుజే.

3. భగవంతుడే మనుష్యుడుగా నవతరించినచో పై యనర్థము లేకున్నను తాను చేయదలంచిన శిష్టరక్షణకును ధర్మసంస్థాపనమునకును ప్రతికూలముగా వారు తనదారినిబట్టి తమ కన్యా మగు జ్ఞానయోగము నవలంబించి తుడముట్టింపజాలక చెడిపోకుండుటకై తానును కర్మయోగమునే చేయవలెను. ఇందుల కుదాహరణము శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే.

అను నీమూడు విషయములు ననేక ప్రమాణములతోను ఉదాహరణములతోను సమర్థింపబడినవి.

మరియు జీవుడు చేయు సాంసారికకృత్యములు ప్రకృతिसంబంధమువలన వచ్చినవే కాని అవి స్వాభావికములు కావనియు కాబట్టి వానిని చేయించునది ప్రకృతియే యనియు,

భగవంతునకు తాను దాసుడు గాన తనకు భగవంతు డాతని కైంకర్యమున కుపయోగించు దేహేంద్రియబుద్ధ్యాది పరికరముల నొసంగి తానే తన సేవను చేయించుకొనుచున్నాడని భావించి కర్మయోగమును ఫలసంగకర్తృత్వములను విడచి యాచరింపవలెనని యును, బోధించుచున్నది.

గీ తార్థ సంగ్రహము

తృతీయాధ్యాయ ప్రమేయము.

7 శ్లో॥ అసక్త్య లోకరక్షాయై । గుణేష్వరోఽప్య కర్తృతామ్ ।

సర్వేశ్వరే వా న్య స్యోక్తా । తృతీయే కర్మకార్యతామ్ ।

తా. జ్ఞానయోగ విశిష్టులైనవారు కర్మయోగము నాచరింప కుండినచో తమను జూచి లోకులును దాని నాచరింపరు. దానివలన లోకులు చెడిపోవుదురు. దానిచే నీతినికి పాపము దాపరించును. అది యీతనిని జ్ఞానయోగమునుండియు భ్రష్టుని కావించును, కావున లోకమును రక్షించుటకొరకై స్వర్గాది ఫలములయం దాశను వీడి తనను కర్తనుగా భావింపక దానిని గుణములయం దారోపించిగాని లేక గుణములకును, వాని కాశ్రయమైన ప్రకృతికిని దానితో కూడి గాని దానిని విడిచిగాని ఉండు జీవులకును నియంతయైన సర్వేశ్వరుని యందుంచిగాని కర్మయోగము నాచరింపవలెనని యీ తృతీయాధ్యాయమున చెప్పబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా-చతుర్థోఽధ్యాయః.

జ్ఞానయోగః.

~~~~~

అవతారిక.

త్పితీయాధ్యాయమునందు, ప్రకృతినబంధము గల యట్టి ముముక్షువు మొట్టమొదటనే జ్ఞానయోగారంభమునకుఁ దగనివాఁడగుటవలన కర్మయోగమే చేయవలసినదనియు, జ్ఞానయోగాధికారికిఁ గూడ అకర్మత్వానుసంధానపూర్వకముగాఁ జేయఁబడు కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమనియు హేతుయక్తముగాఁ జెప్పఁబడెను. *జనులలో శిష్టుఁడని ప్రసిద్ధి కొందినవాఁడన్ననో, లోకమునకు ధర్మనిశ్చయము చేయుటకొఱకు విశేషించి కర్మయోగమే చేయఁదగినదనియును జెప్పఁబడెను. నాల్గవయధ్యాయమునందు, ఈవైవర్వతమన్వంతరప్రారంభమునందే నిఖిలజగత్తు నుద్ధరించుటకొఱకు నీకర్మయోగముపదేశించఁబడిన దగుటచే నదియే కర్తవ్యమగుటను దృఢపఱచి, దీనియందు జ్ఞానమంతగ్గతమై యుండుటచేత నదియే జ్ఞానయోగరూపమై యుండుటను నిరూపించి, దీనిస్వరూపమును, దీని యందుఁగల భేదములను, దీనియందు జ్ఞానాంశమే ప్రధానముగా నుండుటయుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ప్రస్తావనముగ భగవదవతారరహస్యమును జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రీభగవానువాచ :

శ్లో॥ ఇమం వివస్వతే యోగం పోక్తవా నహ మవ్యయమ్ ।

వివస్వాన్ మనవే వాగ్మహ మను రిత్వాకవేఽబ్రవీత్ ॥ 1

* అప్రసిద్ధుఁడగువాఁడు, అశక్తుఁడైనను శక్తుఁడైనను తనకొఱకు కర్మయోగమే చేయఁదగినది. ప్రసిద్ధుఁడగువాఁడు, అశక్తుఁడైనను శక్తుఁడైనను, తనకొఱకును లోకరక్షకొఱకును అకర్మయోగమే చేయఁదగినది అని త్పితీయాధ్యాయమున అధికారిచింతనము తెలియనది.

5

శ్లో॥ ఏవం పరమ్పరాప్రాప్త మిమం రాజర్షయో విదుః ।

స కాలే నేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప॥ 2

శ్లో॥ స ఏవాయం మయా తేఽద్యయోగః ప్రాక్తః పురాతనః ।

6

7

భక్తోఽసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్॥ 3

టీ. అవ్యయం = శాశ్వతమైన, ఇమం యోగం = ఈకర్మయోగమును, అహం = నేను, వివస్వతే = సూర్యునికొఱకు, ప్రాక్తవాన్ = ఉపదేశించితిని, వివస్వాన్ = సూర్యుడు, మనవే = వైవస్వతమనువుకొఱకు, ప్రాహ = చెప్పెను, మనుః = వైవస్వతమనువు, ఇత్వాకనే = (తన పుత్రుఁడగు) ఇత్వాహుకొఱకు, అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

టీ. పరంతప = శత్రువులను తరింపఁజేయు అర్జునా, ఏవం = ఈప్రకారము, పరమ్పరాప్రాప్తం = సంప్రదాయపరంపరగా వచ్చిన, ఇమం = ఈకర్మయోగమును, రాజర్షయః = జనకాది రాజర్షులు, విదుః = ఎఱుఁగుదురు. సః యోగః = ఆయోగము, మహతాకాలేన = దీర్ఘకాలమగుటచేతి, ఇహ = ఈలోకమునందు, నష్టః = (ఇంచుమించుగా) నశించినట్టి దైవది

టీ. స ఏవ = అదే, పురాతనః = ప్రాచీనమైన, అయం యోగః = ఈకర్మయోగము, మే = నాకు, భక్తః = భక్తుఁడవును, సఖాచ = మిత్రుఁడవును, అసి (ఇతి) = అగుచున్నావని, అద్య = ఇప్పుడు, మయా = నాచేత, తే = (ప్ర)పన్నుఁడవగు నీకు, ప్రాక్తః = సవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినది, ఏతిత్ = ఇది, ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమైన, రహస్యం హి = రహస్యము గదా.

తా. అర్జునా. నీ కిప్పుడు చెప్పబడిన శాశ్వతమైన యీకర్మయోగమును కేవలము నిన్ను యధమునకు పురికొల్పుటకుఁగాను గొత్తగా నిశ్చయ కల్పించి చెప్పితినిని తలఁపవలదు. సకల జగముల

నుద్ధరించుకొనును, పరమపురుషార్థలక్షణ మగు మోక్షమునకు సాధనముగాను, ఈయోగమును పూర్వమే * (అనగా మన్వంతరారంభమునందే) నేనే సూక్ష్మమగు పదేశించితిని, సూక్ష్మము వైవస్వతమనువునకుఁ జెప్పెను. ఆ మనువు ఇత్యాదుల కెఱింగించెను. ఈవిధమున సంప్రదాయపరంపరగా ప్రాప్తించిన యీకర్మయోగమును పూర్వకు లగు జనకాదిరాజులు లెఱుంగుదురు. అట్టియోగము బహుకాలమగుటచేత ఈలోకమున (ఆయాశో)తల బుద్ధిమాండ్యము

8

వలన) నష్టమై మైనది. నీవు నాయెడ భక్తుఁడవును నాసఖుఁడవును నాయెడనే ప్రపన్నుఁడవును అగుటంజేసి పురాతన మైనయీ యోగమును ఇప్పుడు చెడియున్నదానిని గాక అప్పటివలె స్వరూపము చెడకయున్నదానినే సపరికరముగాను సవిస్తరముగాను నిప్పుడు నీకు నుపదేశించితిని, ఇది వేదాంతములయందుఁ జెప్పబడు ఉత్తమమయిన రహస్యము. (కావున దీనిని తెలిసికొనుటకును చెప్పబడునాకుతప్ప మఱియొకనికి శక్యము కాదని భావము.)

9

10

వ. ఈప్రసక్తియందు భగవంతునియవతారముల స్వరూప

11

మును కలరీతి నెఱుంగుట కర్హునుడు అడుగుచున్నాడు,

* ఇని మన్వంతరాదియందే చెప్పబడినది గాన నిఖిలజగము నుద్ధరించుకొనే యగును గాని నిన్నుయొద్దియనకుఁ బురికొలుపుట కిప్పుడే కల్పించి చెప్పబడినదిగాదని భావము. మఱియు నిట 'ఇమం వివస్వతే ప్రోక్తవానహమ్' 'సమయాతేఽద్య ప్రోక్తః' అను నీరెంటిచే పూర్వము చెప్పినవాడను నేనేయని యేర్పడుచున్నది. కాబట్టి 'నాకు తప్ప మఱియొకనికి శక్యముగాదు' అనుట సిద్ధించినది. అనగా ప్రళయముచేతఁగాని యుగాది స్వభావముచేతఁగాని సంప్రదాయము విచ్చిన్నము కాఁగా మరల నేనే యా సంప్రదాయమును బ్రవర్తింపఁజేయుదును. బ్రహ్మాదులకుఁ గూడ నాయుపదేశములేక దానిని తెలియుటకును చెప్పబడును శక్యము గాదని భావము.

అష్టన ఉవాచ :

శ్లో॥ *అవరం భవతో జన్మ పరిం జన్మ వివస్వతః ।

కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదా హాక్తవా నిశి॥ 4

టీ. వివస్వతః = సూర్యునియొక్క, జన్మ = జననము, పరం = మునుపటిది, భవతః = నీయొక్క, జన్మ = జననము, అవరం = తరువాతిది, ఆదా = పూర్వము, త్వం = నీవు, హాక్తవాన్ = (సూర్యునికి) చెప్పితివి, ఇత్యేతత్ = అసంభావ్యమైన యీ యంశమును, కథం = ఎట్లు, విజానీయాం = యథార్థముగా తెలిసికొనుదును.

తా. కాలసంఖ్యచే నీజన్మము నాజన్మముతో సమకాల మైనది గదా. నీవు ఇప్పుడు జనియించినవాడవు, సూర్యునిజన్మమో కాల సంఖ్యనుబట్టి పూర్వకాలమునందలిది. అనగా 28 చతుర్ద్యగములకు మునుపటిది. ఇట్టి నీవు పూర్వముననే సూర్యున కుపదేశించితి వను మాట అసంభావనీయమైనది. ఇట్టిమాటను నే నెట్లు యథార్థముగా తెలియుదును ?

“ఈజన్మమేకాక ఇంతకుమునుపును జన్మాంతరములు గలవు గాన జన్మాంతరముచేతనుంగూడఁ జెప్పట శక్యమగును. (అనగా, అప్పటి సూర్యునికి అప్పటిజన్మముచేతఁ జెప్పఁగూడును.) ఈశ్వరుఁ డగుకృష్ణునికే కాక మహాత్ము లైనవారికిని పూర్వజన్మములందుఁ

12

జేసినవానిని స్మరించుటయు నొప్పియున్నది. కాబట్టి ఇందు కాల సంఖ్యాదులనుబట్టి విరోధ మేదియుఁ గానరాదు. ఈ యర్థునుఁడును ‘వివస్వతునికి నేను చెప్పితిని’ అని తనకు చెప్పిన వసుదేవకుమారుని

13

14

కృష్ణుని సర్వేశ్వరుఁ డని యెఱుంగును. కావుననే 'పరం బ్రహ్మ పరంధామ పవిత్రం పరమం భవాన్ | పురుషం శాశ్వతం నివృత్తమాదిదేవ మజం విభుమ్ || ఆహు స్వా మృషయ స్సర్వే దేవస్త్విరన్నరద స్తథా | అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం వైచి బ్రహ్మీమే' (గీతా-౧౦ అధ్యాయ-౧౨-శ్లో) అని చెప్పెడిని యుద్ధిష్ఠిరరాజసూయాదులందు, భీష్మాదులు 'కృష్ణ ఏవహి లోకానా ముత్పత్తి రపిచాప్యయః | కృష్ణస్య హి కృతే భూత మిదం విశ్వం చరాచరమ్' (భారత, సభా, 3౮--౨౪-౨౬-శ్లో) ఇత్యాదులందు పలుమాఱును జెప్పఁగా వినియు నున్నాఁడు. 'కృష్ణస్యహి కృతే' అనఁగా కృష్ణునకు శేష భూతమైనది యీ సమస్తమైనజగత్తనియర్థము. కాఁబట్టి యర్జునుఁడు కృష్ణునిపరత్వమును దెలిసియు నిట్లుడుగుట కభిప్రాయమేమి?" యని యడిగినచో, వసుదేవసూనుఁ డగు నీకృష్ణుని అర్జునుఁడు భగవంతుఁ డని యెఱుంగునే. ఎఱిగియు ఎఱుఁగని వానివలె నడుగుట కభిప్రాయమిది. *నిఖిలహేయప్రత్యసేక కల్యాణైకతానుఁడును సర్వేశ్వరుఁ

* హేయము=త్యజింపఁదగినది...అనగా దోషము, 'నిఖిల...సేక' అనఁగా దోషములకన్నిటికిని ప్రతివిరోధియైనవాఁడు - దోషలేశముయలేనివాఁ డనుట. 'కల్యాణ+ఏకతాన' సుఖశములకే ఆశ్రయమైనవాఁడు - అఖండమంగళస్వరూపుఁ డనుట. వాని స్వరూపము దోషరూపమును అఖండమంగళాత్మకము నైనదని యర్థము.

భగవంతుని జన్మాదులు మిథ్యలా? సత్యమా? ఎట్టివి? అని సందేహములను బుట్టించు భగవంతుని విశేషములను జెప్పచున్నారు. (నిఖిలహేయప్రత్యసేక) సమస్తములైన హేయములకును విరోధియైనది. అనఁగా నెవఁడు ఇతరులయందలి జన్మము జర మొదలైన హేయములకు దొలగించునో యట్టివాఁడు తా నెట్లు వానినే కయింతు ననుట. (కల్యాణైకతానుఁడు) నిలువెల్ల కల్యాణమే యైనవాఁడు-స్వరూపానందముచే తృప్తుఁడైనవానికి జన్మముతోఁ బనియేమి యనుట, (సర్వేశ్వరుఁడు) సమస్తమునకు నియామకుఁడు-ఎవఁడేని యొక స్వతంత్రుఁడు ఇతనికి నియామకుఁడుగా నుండునోని యప్పటికి ఇతనికి జన్మాదులు ఘటించవచ్చును. అయిన, నట్టినియామకుఁడు లేడని భావము, (సర్వజ్ఞుఁడు) సమస్తము తెలిసినవాఁడు-ఇతఁడు తనకు

దును సర్వజ్ఞుఁడును సత్యసంకల్పుఁడును అవాప్తసమస్తకాముఁడు
నగుభగవంతుఁడు, దేవమనుష్యాదులు కర్మవశమున నేత్రుజన్మముల
వంటి జన్మము తాను ఎత్తుట యింద్రజాలములవలె మిథ్యయా లేక
సత్యమా? సత్యమైనయెడల *జన్మించుప్రకార మెట్లు? ఈజన్మిం
చిన దేహము దేనిమయము? జన్మించుటకు హేతు వేది? జన్మిం
చుట యెప్పుడు? ఎందుకొఱకు? అను నీవిషయములను తెలిసికొను
టకేకాని వేఱుకాదని వరుసగా శ్రీకృష్ణుని యత్తరముల క్రిమమును
బట్టి ప్రశ్నార్థములు తెలియుచున్నవి.

శ్రీభగవానువాచ :

శ్లో॥ బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చాజ్ఞన ।

తా న్యహం వేద సర్వాణి స త్వం వేద్య పరస్తప॥

5

హితమును అహితమును తెలిసికొనఁజాలనివాఁడని యప్పుడు బిడ్డలు మొదలైనవారు
తెలియక అగ్ని మెదలగువానిని నేర్చుచేతనే యంటునట్లు, తానును తెలియమివలన
నేర్చుచేతనే జన్మాదులు పరిగ్రహింపఁగలుగును. అయినను ఇతఁడెట్టివాఁడు గాఁడు
గనుక జన్మాదులు గయింతుట గలుగదని భావము. (సత్యసంకల్పుఁడు) పొల్లు
గానిసంకల్పము గలవాఁడు-అనఁగా తలచినది తప్పక సిద్ధించునట్టివాఁడు. హిత
హితజ్ఞాన ముండినను ఒకఁడు శుష్కములోఁ బడఁదలచి తొంపిలోఁబడుటగలదు.
అట్లు తలచినది తప్పట లేనివాఁడు గనుక తనతలంపు నతిక్రమించి జన్మాదుల నేర్చు
వాఁడు గాఁడనుట, (అవాప్తసమస్తకాముఁడు) సమస్తములైనకొరికిలను బడసిన
వాఁడు. ఎవని యొక ప్రయోజనమును సాధింపవలసి యున్నయెడ అందులకై
జన్మాదులైత్తఁగూడును. ప్రయోజనమే లేకుండఁగా అజన్మాదు లెందుబకు? అని
భావము.

* జన్మప్రకార మెట్లు అనఁగా, జన్మించుట తన పర మేశ్వరస్వభావమును
పరిత్యజించియా లేక మఱియొకవిధముననా? యని యర్థము. ఈదేహము దేని
మయము? అనఁగా త్రిగుణాత్మకమైన ప్రకృతిమయమా? లేక, అప్రాకృతమైనదా?
యనుట. జన్మ హేతు వేది? అనఁగా హేతువు సంకల్పమాత్రమా? లేక, ఇచ్చచే
కొన్న పుణ్యపాపములా? యనుట. జన్మము ఎప్పుడు? అనగా పుణ్యపాపములు
పరిపక్వమగుకాలమునందా? లేక, ధర్మగ్గాని కలుగుకాలమందా? యనుట. జన్మ
మెందులకు? అనఁగా నుఖదుఃఖము లనుభవించుటకా? లేక, సాధుపరిత్రాణము
నకా? యనుట.

అ. హేఅర్జునా, తవచ=సేకువలెనే, మే=నాకును, బహూని = అనేకములైన, జన్మాని = అవతారములు, వ్యతీతాని = కడచినవి, తాని సర్వాణి=వానినిన్నిటిని, అహం = నేను, వేద = ఎఱుంగుదును, పరస్తప=అర్జునా, త్వం=సీవు, న వేత్థ=ఎఱుగవు.

తా. అర్జునా, సేకువలెనే నాకును అనేక జన్మము లభిక్రిమించి నవి. మన యిద్దఱుజన్మము లన్నింటిని సర్వజ్ఞుడ నగునే నెఱుంగుదును. కర్మవశమున సంకుచిత మైనజ్ఞానము గల నీ వెఱుగవు.

ఈశ్లోకముచే 'బహూనిమే వ్యతీతాని జన్మాని' అని చెప్పట వలనను 'తవచ' అని దృష్టాంతముగాఁ గొనుటవలనను భగవంతుని *జన్మములు సత్యమై యుండుట చెప్పబడినది.

* అర్జునుడు 'పూర్వజన్మములు ఒక్కటియా? పెక్కా?' యని కాని 'అవి సేకువలెయునా' యనికాని యడుగలేదుగాన జన్మములు పెక్కు లనియు అవి తనకుఁ జెలియు ననియుఁ కృష్ణుఁడుత్తరము చెప్ప వేల? యన్నచో, ఆట్లు చెప్పట యవి సత్యములని తెలుపుటకే కాని మఱియొకటి కొఱకుఁ గాదనుటకే 'జన్మము సత్యమై యుండుట చెప్పబడినది' అని యున్నది. జన్మములు పెక్కు లనియుఁ గడచి పోయిన వనియు తనకుఁ జెలియు ననియునే శ్లోకమున ఆర్థమగుచున్నదిగాని 'సత్యము లగు' నని యర్థము కాలేదే? యని యడుగవచ్చును. దీనికి సమాధాన మెట్లనఁగా- 'అప్పటివివస్వతునికి ఇప్పటి నీవు ఎట్లు చెప్పితివి?' అని యర్జునుని ప్రశ్నము. అందులకు 'అప్పటిజన్మముచేతఁ జెప్పితిని; ఇప్పుడు దానినే యను సంధించి చెప్పుచున్నాను' అని సరిగా కృష్ణుఁడు చెప్పవలసిన యుత్తరము. అయినను అర్జునుడు కృష్ణునిపరత్వమును తెలిసియే తెలియనట్లు అడిగినాఁడనియు, కాన నతని ప్రశ్నమునకుఁ జెలిసికొనఁగోరిన విషయములు వేఱనియు, కావుననే కృష్ణుఁడును ఆ చెప్పవలసిన యుత్తరమును జెప్పఁ 'బహూని...' అని వేఱుత్తరమును జెప్పె ననియు వివరింపఁబడినదిగదా. ఈ యుత్తరమునకు ఆ తెలిసికొనఁగోరినవానిలా ఏది ప్రశ్న ముగా నుండగూడు నని యాలోచింపఁగా, 'జన్మము సత్యమా మిథ్యయా' యనుటయే ప్రశ్నముగా నుండఁదగియున్నది. ఎట్లన (బహూని) 'పెక్కులు, (వ్యతీతాని) 'కడచి నవి అనెడి యీవిశేషణములు సత్యము లయినజన్మములకే చెప్పఁజెల్లునుగాని మిథ్య లయినవానికిఁ జెప్పఁదగవు. మిథ్యయైన జన్మములను 'జన్మాని' జన్మములు అనుట చెల్లదు; 'జన్మప్రతిభాసా' జన్మమునలెనున్న తోచికలు అనుటయే చెల్లును; మఱియు 'వ్యతీతాని' కడచినవి యనుట యొప్పుదు; 'నస్త్విని', 'నశించునవి' అనుటయే

అవ. *అవతారప్రకారమును దేహస్వరూపమును జన్మహేతువును జెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో॥ అశోఽపి న స్వస్యయాత్మా భూతానా మ్మాశ్వరోఽపి నన్ ।

ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సమృద్ధా మ్యాత్మమాయయా॥ 6

టీ. అజః అపి నన్ = పుట్టుక లేనివాఁడ నగుచును, అవ్యయాత్మా (అపి నన్) = నాశరహితమైనస్వరూపము గలవాఁడ నగుచును, భూతానామ్ = సర్వప్రాణులకు, ఈశ్వరః అపి నన్ = నిరూపకుఁడ నగుచును, స్వాం = నాదైన, ప్రకృతిం = స్వభావమును (అపాకృత మంగళవిగ్రహమును), అధిష్ఠాయ = అధిష్ఠించి (అనగా విడువకయే), ఆత్మమాయయా = నాసంకల్పరూప మగుజ్ఞానముచేత, సమృద్ధావామి = జనించుచున్నాను.

తా. కర్మకృత మగుజననమరణములు లేనివాఁడ నగుచును. సర్వభూతనిరూపకుఁడ నగుచును, నాపరమేశ్వరస్వభావమును విడు

యొప్పును. ఇంతే కాక అర్జునుఁడు తనజన్మము నెట్టిది యని యడుగఁగోయినను దానిని 'తవచ' అని కృష్ణుఁడు దృష్టాంతముగాఁ గొనుటంజూడఁగా, అర్జునుని జన్మము వలెనే తన జన్మమును సత్యమని రూపించుటకే యట్లు గొనుట యొప్పును గాని మఱి యొక కారణ మందులకుఁ బొందఁగదు. కాన సత్యత్వమే యాశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదని గ్రాహ్యము. అనఁగా దృష్టాంతము సత్యమగుటచేతను, తన జన్మములకు 'బహూని' అనియు 'వ్యతీతాని' అనియు విశేషణము లుండుటచేతను, సర్వేశ్వరుని జన్మములు సత్యములేకాని మిథ్యలు కా వని నిరూపితమయ్యెనని యెఱుంగునని. అనఁగా, నియప్పటిజన్మ మెట్లు సత్యమో అట్లే నాయిప్పటి యవతారమును సత్యము. ఇట్లే మనపూర్వజన్మములును సత్యములు. అయినను నీవు చాని నెఱుంగవు నే నెఱుంగుదును. కాబట్టి నాపూర్వజన్మమునందుఁ జేసిన నూర్వోపదేశమును ఇప్పుడు స్మరించి చెప్పినవాఁడ వైతి ననిభావము.

* ఇచ్చట 'అశోఽపి...నన్' అని మొదటిసగముచేత ఆవతారప్రకారమును, ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ' అనుటచే దేహయాథాత్మ్యమును, 'సమృద్ధా మ్యాత్మమాయయా' అనుటచే జన్మహేతువును జెప్పబడినవి.

నకయే, నాదివ్యవిగ్రహముతోనే నాసంకల్పము చేత దేవాదిరూపము గలవాండ్రు నై జనించుచుండును.

అజస్యము, అవ్యయత్వము, సర్వేశ్వరత్వము మొదలైనవి నాపరమేశ్వరత్వముయొక్క విశేషణములు. ఈప్రకారముల నన్నిటిని విడువకయే నాదైవప్రకృతి నధిష్ఠించి నామాయచేత పుట్టుచున్నాను. † ఇచట ప్రకృతి యనగా స్వభావము. నాస్వభావమునే యధిష్ఠించి,

† ఇట ప్రకృతిశబ్దముచే త్రిగుణాత్మకమైన ప్రకృతిని గ్రహింపరాదు. పరస్వరూపముననే కాక అవతారములందుఁగూడ భగవంతుని విగ్రహము ‘నభూతస్త్వ సంస్థానోదేహోఽస్య పరమాత్మనః’ ‘ఈపరమాత్మునిదేహుఁడు భూతసమూహము లచే నైనదిగాదు’ (భారతము) ‘నతస్యప్రాకృతామూర్తిర్మాంసమేవోఽస్థిసమ్భవా’ ‘అతని ప్రాకృతదేహము-అనగా అవతారివిగ్రహము-మాంసము మొదలు ఎఱ్ఱములు వీనిచేతఁ గలిగినదిగాదు’ (నాయుపురాణ-పూర్వఖండ. 33-౪౦) అన్నట్లు త్రిగుణాత్మకమైన ప్రకృతిచేఁగలిగినదిగాదు. కనుక నిట ప్రకృతియనుటకు అవతారమునకు పయోక్తమైన వేటికప్రకృతియగును. కాబట్టియు ప్రకృతియనగా ‘ప్రకృతిః పశ్చాద్భూతేషు స్వభావే మూలకారణే’ అను నిఘంటువు దొప్పన స్వభావము అని యర్థము నేయఁబడినది. స్వభావ మనగా నివట స్వభావమువలె ఆసాధారణ విశేషణమైయుండు విగ్రహము గ్రాహ్యము. కావుననే ‘నారూపముచేతనే’ యని విగ్రహము చెప్పబడెను. (అధిస్తాయ) అని తానే యాప్రకృతిని అధిష్ఠించుటవలన స్వాతంత్ర్యము తెలియుచున్నది కావున ‘నా యిచ్ఛను’ అనఁబడెను, లేక ‘తన స్వభావమునే యధిష్ఠించి...బుట్టుచున్నాను’ అనుట నేకవాక్యముగాఁ గొన్నచో, శ్లోకమునకు నిది మొత్తముమీఁది యర్థమగును అందు పరస్వభావమును దెలుపు మొదటిపదమునకు ‘తన స్వభావమునే యధిష్ఠించి’ యనియు ‘ప్రకృతిం స్వాచుధి స్థాయ’ అనుటకు ‘నారూపముచేతనే’ యనియు ‘సమ్భవా మ్యోత్తమాయయా’ యనటకు ‘నాయిచ్ఛను’ అనియు వర్ణములుగా గ్రహించునది. ఈయోజనయందు ప్రకృతిశబ్దముచే అవతారమునకయిన దివ్యవిగ్రహమే గ్రాహ్యము. ఇందులకు ‘ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్’ (౮-పురుషసూక్త) ‘తమమునకు (అనగా ప్రకృతికి) అవ్వల సూర్యవర్ణము గలవాడు’ అని యర్థము దీనిచే ఆప్రాకృతుండనియు నిరతిశయదీప్తిమఁతుఁడనియు నిర్దించుచున్నది. ‘క్షయన్త మస్యరజసఃపరాకే’ (సాను వేదసం-ఉత్తర ప్రహ. ౧౨ అధ్య. ౨౪. ౪ అను. ౨ వా.) ‘రజస్సునకంటె- (అవఁగా రజోగుణక మైన మూలప్రకృతికంటె)-నవ్వల నివసించువాఁడు’ విగ్రహము లేక నివసించుట గలుగదు గనుక నిట నివసించువాఁడనుటవలన విగ్రహము గలవాఁ

(అనగా) నారూపముచేతనే, నాయుచ్చను, బుద్బుచున్నానని యర్థము. తనస్వరూపము 'ఆదిత్య వర్ణం తిమసః పరస్తాత్' 'క్షయ

దనియు సిద్ధించుచున్నది. ఇట్టిరెండుశ్రుతులచే ప్రశ్నోత్తకంపై నవ్వలయైన పరమ పదము నిలయునుగాఁ గలనిత్యవిగ్రహము కలిమి చప్పబడినది. ఈవిగ్రహమునకే ఆవతారదశను చెలుపుచున్నాడు. 'యవిహస్త రాది త్యేహిరణ్యయః పురుషోదృశ్యతే' (ఛాం-౧-౬-౬) 'నూర్యమండలములూపల వర్తించువాడు బంగారువర్ణము గల వాడు నగు ఈపురుషుడు కనబడుచున్నాడు. ఇవట 'హిరణ్యయః' దనఁగా రమణీయుఁడని యర్థము. ఆదిత్యవర్ణుఁడన్నను హిరణ్యయుఁడన్నను ఒకవర్ణమే. అయితే ప్రతికూలరకు ఆదిత్య వర్ణుఁడనియు అనుకూలరకు హిరణ్యయుఁడనియు ముఖభేదముచేత జెప్పబడుట తెలియునది. 'తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయః అమృతో హిరణ్యయః' - అందు (అనగా హృదయమునందు) శుద్ధమనస్సుచేత గ్రహింపందగినవాడును, మృశుఁపులేనివాడును, హిరణ్యయుఁడునునగు నీపురుషుడు' (తైత్తి-శ్వితా-౬-౧) పూర్వశ్రుతిచే నూర్యమండలవర్తిగాను ఈశ్రుతిచే హృదయాంత ర్వర్తిగాను జెప్పబడుటవలన నీరెంటిచే ఉపాసనస్థానవిశేషములందలిస్థితి తెలుపఁ బడెను. 'సర్వే నిమేష జ్ఞాతే విద్యుతః పురుషాదపి' (తైత్తి. నారా ౬-౧-౮) అనిమేషులగు దేవతలందఱును (లేక నిమేషులగుమనుష్యులందఱును) మెఱపువన్ని గలపురుషునినుండి పుట్టిరి. 'మనోమయః ప్రాణశరీరం' భారూప స్వత్యసంకల్ప ఆకాశాత్మా సర్వకర్మా సర్వకామ సర్వకర్మః సర్వరసః సర్వమిద మభ్యాత్మ' (ఛాం-౩-౧౪-౧) (భారూపః) భాస్వరరూపుఁడు-అప్రాకృత నిరతిశయకల్యాణ దివ్యరూపుఁడు, (సత్యసంకల్పః) కొట్టువదని సంకల్పము గలవాఁడు (ఆకాశాత్మా) ఆకాశమువలె నూత్నమును స్వచ్ఛము నైనస్వరూపము గలవాఁడు-లేక తక్కిన సమస్తమునకు కారణభూతమైన యాకాశమునకును అత్మిభూతుఁడైనవాఁడు (సర్వకర్మా) సర్వజగత్తు తనకర్మమైనవాడు లేక సర్వక్రియలును తనవియైనవాడు, (సర్వకామః) పరిశుద్ధములైన సర్వవిధభోగ్యభోగోపకరణాది కామితపదార్థములు గలవాఁడు. (సర్వకర్మః సర్వరసః) ప్రాకృతములైన గంధరసాదులు లేనివాఁడు-అప్రాకృతములును తనకే యసాధారణములును నిరవద్యములును నిరతిశయము లును కల్యాణములును తనకు భోగ్యములు నయినసర్వవిధగంధరసములు గలవాఁడు. (సర్వమిదమభ్యాత్మ) రూపము మొదలుగా రసమువఱకుఁ గలసర్వవిధకల్యాణగుణ సమూహమును స్వీకరించినవాఁడని యర్థము (హృహరజనంవాసః) అతనివస్త్రము కుసుంధరాగము గలది. (బృహ-౪-౩-౬) ఈశ్రుతులెల్ల, విలక్షణమైన పరమపద స్థానము కలిగియుండుట వర్ణవిశేషగు పురుషశబ్దవాచ్యత్వము మొదలైనవానిచేత 'ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్' అని మొదలుఁ జెప్పబడిన పురుషనూక్తవాక్యము నకు సమానార్థకములుగా నుండుట, తెలియునది.

స్తమస్య తమసఃపరాకే' 'యవీహస్తరాదిత్యే హిరణ్మయఃపురుషః
తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయః అమృతో హిరణ్మయః' 'సర్వే
నిమేషా జ్ఞానే విద్యుతః పురుషాదధి' 'భూపస్సత్యసజ్జ్వా ఆకా
శాత్మా సర్వకర్మా సర్వకామ స్సర్వగత స్సర్వగుః' 'మాహారజనం
వాసః' ఇత్యాది శ్రుతులవలన సిద్ధము. 'ఆత్మమాయయా' అనగా
ఆత్మీయమైన మాయచేత ఇచట, మాయాశబ్దము 'మాయా
వయునం జ్ఞానమ్' (వేదనిఘంటు-ధర్మవర్గ ౨౨) అని జ్ఞానార్థకము.
ఇట్లే అభియుక్తులను, మాయయాసతతించేత్తి ప్రాణినాంచ శుభా
శుభమ్' అని మాయాశబ్దమును జ్ఞాన మనునర్థమునఁ బ్రయోగించి
యున్నాడు. కాని తనజ్ఞానముచేత ననుట-తనసంకల్పముచేత నని
యర్థము. కాబట్టి అపహతిపాపృత్వము మొదలైన సమస్తకల్యాణ
గుణములమయమై యీశ్వరిసంబంధయగు సమస్తమైన స్వభావ
మును విజయక నారూపమునే ఆయాదేవమునువ్యాపితులగు సజా
తీయమైన యవయవాక్యతులు గలదిగాఁ గావించుకొనుచు సాసంక
ల్పముచేత దేవాది రూపములతోఁ బుట్టుచున్నా నని యర్థము.
దీనినే 'అజాయమానో బహుధావిజాయతే' అని శ్రుతి చెప్ప
చున్నది. అనగా ఇతిరపురుషులకు సాధారణముగా కర్మముచేతఁ
గలుగునట్టి జన్మము నొందక తనసంకల్పముచేత దేవాదిరూపములతోఁ
బూర్వోక్తప్రకారమునఁ బుట్టుచున్నాడని యీ శ్రుతి కర్థము.
* 'బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవచార్జున ! తా న్యహం వేద

* ఇట 'వేద' 'సృజామి' 'దివ్యమ్' అను శబ్దములచే భగవంతుని జన్మము బుద్ధి
పూర్వకమగుట, తన యిచ్చచేతఁ గైకొనుట, దివ్య మగుట మొదలైనవి తెలియ
చున్నది. మాయాదిశబ్దములకు అవిద్యావలుగా వర్ణమునేనివచో వీనికెల్ల విరోధము
గలుగును. ఎట్లనగా 'జన్మాని' అని జన్మ శబ్దము నిజమైన జన్మమును చెప్పనదేకాని
జన్మప్రతిభాసమును గాదు. వ్యతీతశబ్దము బాధమును జెప్పదు. 'ఆత్మమాయయా'
అనుటంబట్టి భగవంతుఁడు మాయాగృహీతుఁ డగునని 'అహం వేదసర్వాణి' అని
యతనికి సర్వవేదిత్వము కలుగఁజాలదు. 'ఆత్మానం సృజామ్యహమ్' అనుచో ఆత్మ
మిథ్య యగునని 'సృజామి' అని సృష్టిశబ్దము అందు ప్రయోగింపఁ జెల్లదు. అని

సర్వాణి 'తదాత్మానం సృజామ్యహం' 'జన్మకర్మచ మే దివ్య మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః' అని వెనుకను ముందును జెప్పబడిన హాని కీయద్ధమే యవిరుద్ధము గావున నిదియే గాగ్రహ్యము.

అవ. జన్మకాలము చెప్పబడుచున్నది.

15

శ్లో॥ యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత ।

16

17

అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽఽత్మానం సృజామ్యహమ్॥ 7

టీ. భారత=అర్జునా, యదాయదా=ఎప్పుడెప్పుడు. ధర్మస్య=వేదోక్తధర్మమునకు, గ్లానిః=హాని, భవతి=కలుగుచున్నదో, అధర్మస్య=అధర్మమునకు, అభ్యుత్థానం=అభివృద్ధి, (భవతి=కలుగుచున్నదో) తదా=అప్పుడు, అహం=నేను, ఆత్మానం=నన్ను, సృజామి = సృజించును.

18

తా. నాజన్మమునకు కాలనియమము లేదు. ఎప్పుడెప్పుడు వేదోక్తమై వర్ణాశ్రమవ్యవసారూపముగాను కర్తవ్యముగాను నుండు ధర్మమునకు హానియు అధర్మమునకు వృద్ధియుఁ గలుగునో, అప్పు డెల్ల సేనే నాసంకల్పముచేతనే అవతారంబు గావించుచుందును.

అవ. తాను జన్మమొత్తుటకు ప్రయోజనమును జెప్పుచున్నాడు.

త్రగుణమలచేఁ గలిగినదేని 'దివ్యమ్' అని దివ్యత్వము చెప్పబడదు. కాన మాయాదులు సంకల్పాద్యరకములే యగును.

† ఈశ్వరుడు 'ఆత్మానం సృజామి' అనుచో ఆత్మ యనగా తనస్వరూపము గాదు; అది నిత్యమైనది గాన దానిని సృజించుట చెల్లదు ఇది జీవప్రకరణము గాదు కావున జీవుడునుగాదు. అద్యవిగ్రహముతోఁ గూడిన తానును గాదు; ఆరూపము గూడ నిత్యమైనది గాన సృజించుట కర్హము గాదు. కనుక అవతారవిగ్రహముతోఁ గూడినట్లే 'ఆత్మానం' అని చెప్పినాఁడు గాన 'పూర్వోక్తప్రకారమున' నని యీవివరము తెలియుటకై కూర్పబడినది, అనగా పూర్వోక్తమున 'అపహత పాపత్వము...నారూపముననే' అని చెప్పబడినప్రకారముగా నని గాగ్రహ్యము.

19

స్థో పరిత్రాణాయ నాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్ ।

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సమృద్ధిమి యుగేయుగే॥ 8

టీ. సాధూనాం = సర్వానుస్థానశీలు రగు సత్పురుషులయొక్క, పరిత్రాణాయ = రక్షణముకొఱకును, దుష్కృతాం = పాపకర్మము చేయువారియొక్క, వినాశాయ = నాశముకొఱకును, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ = ధర్మమును చక్కగా స్థాపించుటకొఱకును, యుగేయుగే = అయ్యెయుగమునందు, సమృద్ధిమి = పుట్టుచున్నాను.

తా. *పూర్వోక్తలక్షణమైన ధర్మమే శీలముగాఁగలిగి వైష్ణవాగ్రేసరులును నన్నాశ్రయింపఁబూనినవారు నగునాధువులు నాయొక్క నానుకర్మస్వరూపములు తమవాఙ్మనసములకు అందనివిగా నుండుటవలన నాదర్శనముచేత తప్ప తక్కిన విధములచేతి తమయొక్క ధారణపోషణదులను బొందనివారై నన్ను చూడని క్షణమాత్రకాలమును కల్పసహస్రముగా నెన్నుచు దుఃఖవశమున మిక్కిలి శిథిలగాఁగొని లగుదు రని తలఁచి, అట్టివారికి నా స్వరూపచేష్టితావలోకనాలాపాదుల నొసంగి రక్షించుటకును, అట్టివారు కానట్టి దుష్టులను శిక్షించుటకును, నాయారాధనరూప మైన వైదిక ధర్మము క్షీణింపఁగా * ఆరాధింపఁదగిన నాస్వరూపమును జూపుచుచే మరల ఆధర్మమును

* 'పూర్వోక్తలక్షణమైన' అనఁగా పూర్వము 'వేదోక్తమై వర్ణాశ్రమవ్యవస్థారూపముగా నుండు' అని చెప్పఁబడిన ధర్మమని తెలియునది. స్వరూపాదు అనఁగా విగ్రహము, పనులు, చూచుట, సంభాషించుట మొదలైనవి. సాధువులచే నారాధింపఁబడుటకుఁ దగిన నావిగ్రహములు (ఆకారములు) చూపి మనోహరములైన నాచేష్టలచే వారిని చాత్కించి దయతోడి మాపులతో వీక్షించి యింపుగా సంభాషించి వారిని రక్షింతు ననుట.

* ధర్మమును అనుష్ఠానములమునఁగాని ఉపదేశములమునఁగాని వ్యాపాదుల ద్వారా ప్రవర్తింపఁజేయుట శక్యమైయుండఁగా ఆవతారము లెత్తుటకు ఆవశ్యకమేమి? అన్నచో ఆవతారములవలన ఆరాధ్యమగు భగవంతుని రూపము కన్నులార నేవింపఁగలుగుటచే భక్తి యుత్పన్న మగుటయే ప్రయోజనమనియు అది మతోకవిధ

చక్కగా స్థాపించుటకొఱకును దేవమనుష్యాదిరూపముతోనే ఏయుగ మందుఁగాని అవతరించుచుండును. కృతత్రేతాదియుగవిశేషముల నియమముగూడ లే దని యర్థము. 20A

అవ, ఈశ్వరజన్మకర్మములవిషయ మైనజ్ఞానమువలనఁ గల్గు ఫలమును చెప్పుచున్నాఁడు. 20B

శ్లో! జన్మ కర్మచ మే దివ్య మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః ।

త్యక్త్వా దేహం పున ర్జన్మ నై తి మా మేతి సోఽర్జున ॥ 9

టీ. హే అర్జున=ఓ అర్జునా, మే=నాయొక్క, దివ్యం = అప్రా కృతమైన, జన్మ=దేవమనుష్యాదిరూపముతో జనించుటను, కర్మచ= సాధురక్షణము మొదలగువ్యాపారమును, యః=ఎవఁడు. ఏవం=ఇట్లు, తత్త్వతః = కలరూపున-పరానుగ్రహముకొఱకని, వేత్తి = ఎఱుఁగు చున్నాఁడో, సః=వాఁడు, దేహం=ఈ దేహమును, త్యక్త్వా = త్యజించినపిమ్మట, పునః = మఱల, జన్మ = జన్మమును, నై తి = పొందఁడు, మాం=నన్నే, ఏతి=పొందును.

తా. అర్జునా, ప్రకృతి కర్మమూలమై హేయమై త్రిగుణాత్మక మైయుండును. ఇట్టి ప్రకృతితోడిసంసర్గమే జీవులకు జన్మమగును. నాజన్మమో యట్టిది కాదు. మఱియు నేను సర్వేశ్వరత్వము సర్వజ్ఞత్వము సత్యసంకల్పత్వము మొదలైన సమస్త కల్యాణగుణములతోఁ గూడినవాఁడను. ఇట్టి నేను గైకొను జన్మములకును నాచేష్టితము లకును, సాధులను రక్షించుటయు వారు న న్నాశ్రయించుటయునే ప్రయోజనములు. మఱియు నవి అప్రాకృతములును అసాధారణ

యన నంతసులభముగా లభింప దనియు నవతారప్రయోజనము తెలియనది. అక్కకు మిక్కిలమైన పరుషాత్ములవలకు జన్మత్రయ శత్రువైన శకుపాలుడున్న శ్రీకృష్ణుని దివ్యమంగళవిగ్రహసంపర్కనయన ప్రేమపరవశుడై ముక్తుడయ్యేనే ఇక భక్తులమాట చెప్పవలె?

ములు నైనవి. నాజన్మచేష్టితములను ఇట్టివిగా కలరూపున నెవఁ డెఱుంగునో వాఁడు వర్తించుచున్న దేహమును వదలి పునర్జన్మము నొందఁడు; నన్నే పొందును. అనఁగా మదియుములైన దివ్యజన్మ చేష్టితముల యాథాత్మ్యజ్ఞానముచేత నన్నాశ్రయించుటకు విరోధు లగు పాపముల నెల్లనీజన్మముననే పోగొట్టుకొని నేను పూర్వము చెప్పినప్రకారమున నన్నాశ్రయించి, నన్నే ప్రియునిగాఁ గలిగి, నాయందే మనస్సు నుంచి, పునర్జన్మము నొందక నన్నే పొందును.

* 'త్యక్త్వాదేహం పునర్జన్మ వైతి' అనుటకు వర్తించుచున్న దేహమును పరి త్యజించి మరల జన్మము నొందఁదని చెప్పబడినది. ఇది యెట్లు! ప్రారబ్ధ కర్మము ముగిసినఁగాదా మోక్షము సిద్ధించును. ప్రారబ్ధకర్మము ఇన్నిజన్మములకుఁ దీఱునని చెప్పటకు వీలులేదు. ఏలన, అది వ్యాసాదులందును ఇన్నిజన్మములకు తీతినదని యొకనియతి కనఁబడలేదు. మఱియు జన్మకర్మములనుగూర్చిన జ్ఞానమాత్రముచేత మోక్షము కలుగదు. అట్లు కలుగునేని దీర్ఘకాలముగా నెడతెగక యక్కఱతో సేవింపఁదగినదై మిక్కిలియు దుష్కరములైన కర్మజ్ఞానయోగములచే నొడఁగూర్చుం బడిన భక్తిరూపమైన యుపాసనముచేతనే మోక్షము సిద్ధించునను శాస్త్రము వ్యర్థ మగునుగాదా? యన్నచో 'మదియుములైన...నన్నేపొందును' అని పరిహారము చెప్పఁ బడినది. అనగా నాదివ్యజన్మచేష్టితములను గుఱించిన జ్ఞానముచేత ఉపాసనమునకు విరోధులగు సమస్తపాపములును తొలఁగఁగా, ఈజన్మమునందే, మఱియొకజన్మమును గలిగించునట్టి పాపాంశముల నన్నిటి నడంపఁజూలినట్లు, పుష్కలముగా ఉపాసనము కలుగునుగాన, దానివలన జన్మాంతరము సిద్ధింపఁదు. ఇదియే 'వివిష్ణుసమాధి స్తు ముక్తింతైత్రివజన్మని । ప్రాప్నోతియోగీయోగాగ్ని దగ్ధకర్మాచ యోఽచింతా' (విష్ణు. పురా. ౬-౨-౨౩) అని సమాధి నిష్పన్నమైననానికి ఆజన్మమందే ముక్తికలుగు నని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇటఁగూడ 'పూర్వము చెప్పినప్రకారమున నన్నాశ్రయించి' అనుటచే పుష్కలమైన యుపాసనావస్థ చెప్పబడినది. 'నన్నే ప్రియునిగాఁ గలిగి' అనుటచే, ప్రీతిరూపమైన భక్తిరూపాపత్తి చెప్పఁబడినది. 'నాయందే చిత్తముగలిగి' సమాధ్యవస్థ చెప్పఁబడినది. పిదప 'నన్నే పొందు' నని మోక్షము చెప్పఁబడినది. ఇట్లు జన్మకర్మజ్ఞానము పాపములను తొలఁగించి పుష్కలూపాసనము గలిగించి మోక్షము నిచ్చు ననటచే అది ఉపాసనద్వారానే మోక్షసాధన మగుట సిద్ధించుచున్నది గాన ఉపాసనశాస్త్రము వ్యర్థముగాదు. శావున వర్తమానదేహ మందే మోక్షము గలుగుటయు నొప్పుచున్నది.

అప. * అదియే చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మా ముపాశ్రితాః ।

బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావ మాగతాః॥ 10

టీ. వీతరాగభయక్రోధాః = హోగొట్టబడిన అనురాగము భయము కోపము గలవారును, మన్మయాః = నాయందే చిత్తము గలవారును, మాం = నన్ను ఉపాశ్రితాః = ఆశ్రయించినవారునగు, బహవః = పెక్కుఁడు, జ్ఞానతపసా = నాయన తారన హర్మ్యమయ మైన తత్త్వజ్ఞాన మనెడి తపస్సుచేత, పూతాః = పవిత్రులై - న న్నాశ్రయించుటకు విరోధులగుపాపములను బోగొట్టుకొనినవారై, మద్భావం = నా సాధర్మ్యమును, ఆగతాః = పొందిరి.

* 'అదియే' అనిగా 'చుదీయమైన నన్నే పొందును' అని పూర్వశ్లోక విషయమునే యనుట. దానినే యిటు వివరించుట యెట్లనఁగా 'జ్ఞానతపసా పూతాః' అనుటయే 'మదియదివ్యజన్మ... హోగొట్టుకొని' అని విస్తరింపఁబడినది. 'మా ముపాశ్రితాః' అనుటకు 'న న్నాశ్రయించి' అని చెప్పఁబడినది. 'వీతరాగభయక్రోధాః' అను దానియభిప్రాయమే 'నన్నే ప్రియునిగాఁ గలిగి' అని చెప్పఁబడినది. ఇది యెట్లన, విషయాంతరములందు ప్రీతియే రాగము. ఆరాగమున కడ్డుపడువారిని నిరసింపవలయు ననుకోరికయే క్రోధము. రానున్న యిష్టమునకు విరోధినిగాని అనిష్టము యొక్క రాకనుగాని యుత్పేక్షించుట భయము. ఇది యన్నియు వాసుదేవునిభక్తులకుఁ గలుగవు. వారికి వాసుదేవునియందే ప్రీతి గనుక విషయాంతరములందు రాగము గలుగదు. రాగము లేనిచో తన్ములమైన క్రోధమును గలుగదు. వాసుదేవుని లభించుటయే యిష్టమును, లభింపమియే యనిష్టము, వగునుగాని యీరెంటికంటె వేరయిన యిష్టానిష్టములు వారికిఁ గలుగమిచే భయమును గలుగదు. ఇట్లు వాసుదేవుని యందే ప్రీతిగలవారికి రాగభయక్రోధములు గలుగమివలన 'వీతరాగభయక్రోధాః' అనఁబడువారే 'నన్నే ప్రియునిగాఁ గలిగినవార' అని చెప్పబడిరి 'మన్మయాః' అనుటకు 'నాయందే చిత్తముగలిగి' అనఁబడినది. 'మద్భావ మాగతాః' అనుటకు 'నన్నే పొందిరి' అనఁబడినది. కాన పూర్వోక్తమైనవిషయమే యీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదని తెలియునది. మఱియు నిచట 'చున్మయాః' అనుటచే భగవంతుని హోదీయైక్యము చెప్పఁబడినదిగా గ్రహింపరాదు. 'మామేతి సార్థవ' 'మమ సాధర్మ్య మాగతాః' 'మద్భావ మాగతాః' అనువానింబట్టి భగవంతుని స్వభావమైన అపమాతసామృత్వాదులను బొందుట యని తెలియునది.

తా. నా జన్మకర్మముల విషయమైన తత్త్వజ్ఞాన మనేది తపస్సుచేతఁ బవిత్రమైన యనేకు లిట్లయిరి-(అనగా, విషయాంతరములయందు ప్రీతిని వదిలి, భయము మాని, ఆ ప్రీతికి విరోధము చేయువానియెడల క్రోధములేక నన్నాశ్రయించి, నాయందె చిత్తము నిలిపి, నా సాధర్మ్యమును బొందిరి). ఇట్లే 'తస్యధీరాః పరిజానన్తి యోగిన్' అని శ్రుతియు; [ధీరాః = ధీమంతులలో నగ్రేసరులైన వారే, తస్య=అతనియొక్క, యోగిన్=జన్మప్రకారమును, జానన్తి=ఎఱుఁగుచున్నారని యర్థము.]

21

శ్లో॥ *యే యథా మాంప్రపద్యన్తే తాం సర్వైవభజన్యహమ్ |

22

మమ ఏర్తానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ 11

టీ. పార్థ=అర్జునా, యే = ఎవరు-నన్నాశ్రయించుట కాసక్తులైన పురుషులు, యథా=ఏప్రకారము భావించుకొని, మాం = నన్ను, ప్రపద్యన్తే=ఆశ్రయింతురో, తాన్ = వారిని, తదైవ=ఆ భావించుకొన్నప్రకారముననే, అహం = నేను, భజామి = అనుగ్రహించుచున్నాను-వారికి నన్ను జూపుచున్నాను, కాబట్టి, మనుష్యాః = నన్నునువర్తింపఁగల మనుష్యులు, మమ=నాయొక్క, † వర్తన్తే=స్వభావమును, సర్వశః = తాము కోరినప్రకారములచేత, అనువర్తన్తే = అనుభవించి వర్తింతురు.

* ఈ శ్లోకము, జనులు కోరిన రూపములతో నెల్ల భగవంతు నుపాసించ వచ్చుననుటచే విగ్రహారాధనము ఒప్పు ననుటయు, యోగులకును గోచరింపని తాను జనులు కోరినవిధమున రూపమెత్తి వారు తన్నునుభవించునట్లు చేయు ననుటచే భగవంతుఁడు ఉపాసకులయెడఁ జూపు సౌలభ్యాతిశయమును చెలుపుచున్నది.

† ఇది 'వర్తన్తే' యనగా దానియనికాని ఆచారమనికాని యర్థమునేయుట అసంగతము. శాస్త్రమర్యాదను అనువర్తించుటయుఁ గాదు. ఏలన నిది సౌలభ్యము నుపదేశించు ప్రకరణము గావున భగవంతుని యసాధారణ విగ్రహచేష్టాసౌఖ్యదిస్వభావసముదాయపరముగా దానిని గ్రహింపవలయును గాన 'నాస్వభావమునఁతయు' అని యర్థమునేయఁబడియె.

తా, అర్జునా, నేను దేవమనుష్యాదిరూపములతో అవతరించియే నన్నాశ్రయింపఁగోరినవారిని రక్షింతు నను నియమము లేదు. మతేమనఁగా, వారు తమతమ యక్షేపలకుఁ దగినట్లు నన్ను పతి పితృ పుత్ర మిత్ర భృత్యాదిరూపముగాఁ గాని మఱి యేయర్చావతార రూపముగాఁ గాని యెట్లు నింకల్పించుకొని యాశ్రయింతురో యారూపుననే వారికి నాదర్శన మొనఁగుదును, వేయేల, నావిగ్రహ చేష్టాసౌశీల్యాది స్వభావమంతయు యోగులయొక్క వాఙ్మనస్సులకును గోచరింపనిదయ్యను, నన్ననువర్తించుటయే మనోరథముగాఁ గల మనుష్యు లందఱును నామాన్యము లగుతిమచక్షురాదీంద్రియములచేతనే తాముగోరినట్లెల్ల దానిని అనుభవించువారై *పర్తింతురు.

సింహవలోకనము.

* ఇంతవఱకును కలిగిన ప్రశ్నయులును వానికి పరిహారములును ఎవ్వ యనఁగా, హేయప్రత్యసికుఁడైన యీశ్వరుఁడు హేయములగు దేహదులను దా నెట్లు గయి కొనుచున్నాఁడు? అన్నందులకు, అతనియవతారాదులు కర్మవశమునఁ గలుగునవి కాకుండుట, త్రిగుణాత్మకమైన ప్రకృతియయను గాక అప్రాకృతము లగుట, స్వేచ్ఛ చేతనే కయి కొనబడినవైయుండుట, మొదలగువానిచే హేయములు కావని పరిహారము చెప్పఁబడెను. అతనికి పుణ్యపాపాదులు లేకుండుటచేతను నియామకుఁడును గలుగమిచేతను జన్మాదు లెట్లు కలుగును? అన్నశంక స్వేచ్ఛచేత జన్మాదు లెత్తుచున్నాఁడని పరిహరింపఁబడెను. అతనికి హితాహితములు తెలియమిచేతఁగాని తెలిసియు అశక్తిచేతఁగాని జన్మాదులు కలుగఁగూడదా? యన్నయాక్షేపము కర్మమునకు వశుఁడు గానందునను లీలార్థ మవతరించుటచేతను అతనికి అహితమే కలుగదనియు, కాన అహితము తెలియకపోవుటయుఁ గలుగదనియుఁ బరిహరింపఁబడెను. ఏప్రయోజనము లేక జన్మాదు లేల యెత్తుచున్నాఁడన్నందులకు సాధుపరిత్రాణము మొదలైన ప్రయోజనములు చెప్పఁబడెను సాధుపరిత్రాణాదులుగూడ సంకల్ప మాశ్రయచేతనే చేయఁగూడదా? అవతారాదు లేల? యన్నందులకు 'పరిత్రాణాయ సామూహమ్' అనుచో 'నా నామకర్మస్వరూపములు . నా స్వరూప చేష్టితావళాక నాలాపాదుల నొపంగి వారిని రక్షించుటకును' అనియు, 'చర్మసంస్థాపసార్థాయ' అనుచో 'ఆరాధ్యమగు నాస్వరూపమును ప్రదర్శించుటచేత' ననియు 'యే యథా మాం ప్రపద్యస్తే' అనుచో, ఎవ రెట్లు సంకల్పించుకొన్నను ఆరూపుననే పాదనూపు తనసౌలభ్యాతిశయమును దెలిపియు, పరిహారము చెప్పఁబడినది, అనఁగా, తనభక్తులు

అవ, ప్రాసంగిక మగుభగవదవతారవిషయమును ముగించి ప్రకృతివిషయ మగుకర్మయోగము జ్ఞానాకారమును బొందువిధమును చెప్పబడుటగాను ముందు అట్టిజ్ఞానరూపమైన కర్మయోగమున కధికారి యైనవాఁడు దొరకట † అరుదు అనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కాష్ఠస్త్రః కర్మణాం సిద్ధిం యజన్త ఇహ దేవతాః ।

క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధి ర్భవతి కర్మజాః ॥ 12

టీ. ఇహ = ఈలోకమునందు, కర్మణాం = కర్మములయొక్క, సిద్ధిం = ఫలసిద్ధిని, కాష్ఠస్త్రః = గోరుచున్న వా రయి, దేవతాః = ఇంద్రాది దేవతలనుమాత్రము, యజన్తే = ఆరాధించుచున్నారు, హి = ఏలనఁగా, మానుషేలోకే = మనుష్యలోకమునందు, కర్మజాః = కర్మమువలనఁ గలిగెడి, సిద్ధిః = పుత్రపశ్యన్నాదిఫలసిద్ధి, క్షిప్రం = శీఘ్రముగా, భవతి = అగుచున్నది.

తా. ఈమనుష్యలోకమునందును తక్కిన స్వర్గాదులందును, కర్మములకు ఫలము శీఘ్రముగా సిద్ధించును కావున ఈలోకమునఁ గల పురుషు లందఱును అనాదికాలముగా ప్రివర్తించుచుండు తమ

తన్న దర్శింపక శ్రుతిమాత్రము నిలుపోపక చాలనందువలనను భక్తులు గోరినరూపమునఁ బొడచావు సులభుఁ డగుటవలనను అవతారము లెత్తుచున్నాఁ డని తెలియునది. మఱియు భగవంతుని జన్మాదులు సత్యమా? మిథ్యలా? అన్నందులకు సత్యములే యని నిరూపింపఁబడినది. అవతారములందు భగవంతుఁడు దుఃఖశోకభయాదులు కొన్నియెడలఁ బడినట్లు చెప్పట యెట్లు? అన్నచో, నతఁడు ఆపహతేవాప్యత్వాదులు గలవాఁ డగుటంబట్టియు, 'తేన వచ్ఛాయితే లోకాన్ మాయాయోగేన కేశవః' యే త మేవ ప్రపద్యంతే తే నమహ్యంతి మానవాః' (భారత. ఉద్యోగ. ౬౭-౧౫) అని మాయాయోగమున బాంకులను వంచించుకొఱ కనుటంబట్టియు, అవియెల్ల అభినయ మాత్రములే కాని యథార్థములుకావని యెఱుంగునది.

† అరుదగుటకు అది జ్ఞానరూపమై యుండుటయే కారణ మని భావము. రాగల యాటుశ్లోకములలో నాలుగు అధికారినిగుఱింపిన వనియు, రెండు కర్మస్వరూపమును గుఱించిన వనియుఁ చెలియనగును.

యొక్క అనంతపాపసంచయము నశింపకుండుటచేత వివేకము చెడిన వారై శీఘ్రఫలముఁ గోరుచు పుత్రపశ్యన్నాదిఫలములకొఱకును స్వర్గాదిఫలములకొఱకును యాగదానహోమాదినమస్తకర్మములను ఇంద్రదాదిదేవతలకు మాత్రమే ఆరాధనములుగాఁ గావించుటగాని ఒక్కఁడైనను సంసారమునందు మనస్సున రోతి గలిగి మోక్షా సక్తితో పూర్వోక్తలక్షణమైన కర్మయోగముచే నన్నారాధింపఁడు. (అనఁగా ఫలరుంగము వదలి నమస్తకర్మములను తత్త్వదేవతలయందంతరాత్మయైన నన్నారాధించుటగా ననుష్ఠింపఁ డని యర్థము.)^{23A}

అవ. కర్మయోగారంభమునకు విరోధము నేయు పాపములు నశించుటకు హేతువును జెప్పచున్నాఁడు.

23B

శ్లో॥ చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగతః ।

తస్య కర్తార మపి మాం విద్ధ్య కర్తాగ మన్యయమ్॥ 13

టీ. గుణకర్మ విభాగతః = సత్త్వాదిగుణములయొక్కయు, కర్మ=శమదమాదివ్యాపారములయొక్కయు, విభాగతః = విభాగము చొప్పున, చాతుర్వర్ణ్యం = బ్రహ్మక్షత్రియాది వర్ణచతుష్టయము, మయా=నాచేత, సృష్టం=సృజింపఁబడినది, తస్య=ఆసృష్టి మొదలైన దానికి, కర్తారమపి=కర్తనైనను, మాం = నన్ను, అకర్తారం=కర్త కానివానినిగాను - ఫలమునుబట్టి కర్తృత్వము లేనివానినిగాను, అన్యయం=కర్మమునలనఁ గలుగు ఉత్పత్తి వినాశములు లేనివానిని గాను, విద్ధి=జెలిసికొనుము.

తా. * బ్రహ్మ క్షత్రియాదు లగు నాలుగువర్ణములు మొద

* 'తమ శూద్రదేవతః క్షత్రే బ్రాహ్మణే సత్త్వ ముత్తమమ్' అని ఆయావర్ణముల కాయగుణములను విభజించి పెట్టుట నెఱుంగఁ దగును. ఆయా వర్ణముల సత్త్వాదిగుణములకుఁ దగిన శమాదికర్మములవిభాగము, గీత-18 యధ్యాయమున 'బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం' అను 41వ శ్లోకము మొదలుకొని 'శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్' అను 44వ శ్లోకవఱకుఁ దెలుపఁబడిన వైయన్నది.

లుగా (అనగా బ్రహ్మమొదలుకొని స్తంబపర్యంత మైన) సమస్త జగత్తు, సత్వాదిగుణములయొక్కయు ఆయాగుణములకడగిన శమ దమాదివ్యాపారములయొక్కయు విభాగము చొప్పున, నాచే సృజింపఁ బడుచున్నది. సంహరింపఁబడుచున్నదియు, ఆవిచిత్రసృష్టి మొదలైన వానికిని నిత్యుడ నగునేనే కర్తనైనను, నన్ను కర్తగానివానిగా నెఱుఁగుము. 24

అవ, అది యెట్లనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి న మే కర్మఫలే స్పృహః ।

ఇతి మాం యోఽభిజానాతి కర్మ భిర్న్ న బద్ధ్యతే॥ 14

టీ. కర్మాణి = ఈవిచిత్రసృష్ట్యాదికర్మములు, మాం = నన్ను, నలిమ్పన్తి = అంటవు-సంబంధింపవు, కర్మఫలే = సృష్ట్యాదికర్మముల ఫలమునందును, పుణ్యపాపకర్మఫలమునందును, స్పృహః = ఇచ్ఛ. మే = నాకు, న = లేదు. ఇతి = ఇట్లు, మాం = నన్ను, యః = ఎవఁడు, అభిజానాతి = ఎఱుఁగుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, కర్మభిః = కర్మముల చేత, నబద్ధ్యతే = కట్టఁబడఁడు-విడివడు ననుట.

తా. సృష్ట్యాదికర్మములు నన్ను సంబంధింపవు. [అనగా దేవమనుష్యాదిరూప మగు సృష్టివైచిత్ర్యము వారివారి పుణ్యపాప రూపకర్మవిశేషములంబట్టి వచ్చినదే కాని నావలన వచ్చినది కాదు. కాబట్టి పాపాప్రాప్తిప్రవీణకము చేయఁగా, ఆ విచిత్రసృష్ట్యాదులకు నేను కర్తను గాను. మఱియును సృష్టికి పూర్వము జీవులు కరణకలే బరములు (దేహేంద్రియములు) లేమిచే దేనిని భోగించు (అనుభవించు) శక్తియు లేనివారై యుండఁగా సృష్టివలన కరణకలేబరము లును దానివలన (భోక్తృత్వమును) భోగించుశక్తియు, భోగ్య (భోగింపఁదగిన) వస్తువులును కలిగెను. ఇట్లు భోక్తృత్వవశేష లాభోగ్యవస్తువుల ననుభవించుదు. వారిట్లు వానిని అనుభవించుట,

ఫలసంగాదులకు హేతువులగు వారివారి కర్మములను అనుసరించియే కాని కేవలము నాసంకల్పమునే యనుసరించి కాదు.] కావున సృష్ట్యాదికర్మములయొక్క ఫలములందును పుణ్యపాపకర్మఫలములందుఁ గూడ వారికే రక్తిగాని నాకు రక్తిలేదు. [అనఁగా వాడువాడు తమ యిచ్చచొప్పున చేయు పుణ్యపాపకర్మములకుఁ దగిన ఫలముల నే నిచ్చువాఁడను మాత్రమే కాని నేను నా యిచ్చచొప్పున ఫలములను వారి కిచ్చుటలేదు. కాఁబట్టి, ఆఫలములందు నాకు రక్తిలే దనుట, సామాన్యముగా *సృష్టికర్త నయ్యను దేవాది విచిత్రసృష్ట్యాది కర్మములును వానిఫలములును నావలననే కలుగునవి కావు గనుక నేను కర్తను గా నని భావము.] ఇట్లే సూత్రకారులు † 'వైషమ్య

* హేతువు, సామాన్యమనియు విశేషమనియు రెండువిధములు. విచిత్రములైన (నానావిధములైన) మొలకలకు భూమి జలము మొదలైనవి సామాన్యహేతువులు. వాని వైచిత్ర్యమునకు నానిలీజవైచిత్ర్యము విశేషహేతువు. ఇట్లే సృష్ట్యాదులకు ఈశ్వరుఁడు సామాన్యహేతువు అందలి దేవమనుష్యాది వైచిత్ర్యమునకు వారివారిపుణ్యపాపకర్మమే విశేషహేతువు. సృష్ట్యాదులకు ఈశ్వరుఁడు సామాన్యహేతు వగుటచే కర్త యయ్యి, విశేషహేతువు కామిచే కర్త కాకియు నున్నాఁడు. కావుననే కర్తనయ్యి, కర్తను కా ననుట.

† ఈవిషయమునే వ్యాసులు 'వైషమ్యవైర్భుజ్యేన సాపేక్షత్వాత్' (కారీర- ౨-౧-౩౪) అను వేదాంతసూత్రమునఁ బ్రతిపాదించియున్నారు. అనఁగా-అందఱిని సమముగా సృజింపఁ దేవత లనియు మనుష్యు లనియు విషమముగా సృజించుటవలన ఈశ్వరునికి వైషమ్య (పక్షపాత) దోషమును, దానిచే వైర్భుజ్య (దయలేమి యను) దోషమును గలుగఁగా, ఈశ్వరుఁడు వారి వారి పుణ్యపాపకర్మము నపేక్షించి దాని సాహాయ్యము చేతనే విషమసృష్ట్యాదులను జేయునుగాని తనంతటఁ జేయఁడు గనుక నతనికాదోషములు కలుగవని నిరూపించియున్నారు. ఈశ్వరుఁడు సామాన్య హేతువుమాత్రమే యగుటను పరాశరలు విష్ణుపురాణమున 'నిమిత్తమాత్రమే వాయం సృష్ట్యానాం పథ కర్మణి' (1-4-51) అనుచో, 'దేవాది త్తేత్యర్జులనా సృజించు కార్యమునఁడు ఈశ్వరుఁడు నిమిత్తమాత్రమే యగును. ఏలన, దేవాదివిచిత్రసృష్టికి త్తేత్యర్జులప్రాచీనకర్మకథలే ముఖ్యకారణ మైయున్నవి. కావున నీత్యేత్రజ్ఞవస్తువు దేవాదిభావము నొందుటకు నిమిత్తమాత్రమును (అనఁగా సృష్టికర్త యగు పరిమ

నైర్ఘృత్యేన సావేక్షత్వాత్' అనియు, అట్లే భగవంతుఁ డగుపరాశరులును 'నిమిత్తమాత్రమేవాయం సృజ్యానాం సర్గకర్మణి! ప్రధానకారణీభూతాయతోవై సృజ్యశక్తయః! నిమిత్తమాత్రం ముక్త్యేదం నాన్యత్కిచ్చిదపేక్షతే! నీయతే తపతాం శ్రేష్ఠస్వశక్త్యా వస్తు వస్తుతామ్' అని చెప్పియున్నారు. అనఁగా, (సృజ్యానాం సర్గకర్మణి) సృజ్యలయిన దేవాదిక్షేత్రజ్జలములకు సృష్టికి, (నిమిత్త...వాయం) కారణమాత్రమే యీపరమపురుషుఁ డగును. దేవాదివైచిత్ర్యమునకో, (సృజ్యశక్తయః) సృజ్యభూతులైన క్షేత్రజ్జల (జీవుల) ప్రాచీనకర్మశక్తులే, (ప్రధానకారణీభూతాః) ప్రధానకారణమగును. కాబట్టి, (నిమిత్తమాత్రం ముక్త్యా) సృష్టికి కర్తయగు పరమపురుషుని విడిచి, (ఇదం వస్తు) ఈ దేవాది క్షేత్రజ్జవస్తువు, దేవాదివిచిత్రభావముకొఱకు, (న అన్యత్ కిచ్చి దపేక్షతే) మఱొకటిని-అనగా వేఱొక విశేషకారణమును-అపేక్షింపదు. (స్వశక్త్యా) స్వగతమైన ప్రాచీనకర్మశక్తిచేతనే, (వస్తుతామ్) దేవాదివస్తుభావమును-అయోరూపమును, (నీయతే) పొందింపబడుచున్నది, యని యర్థము.

ఇట్లు నేను సృష్ట్యాదులకు కర్తనయ్యను, కర్త కానివానినిగాను, సృష్ట్యాదికర్మములఫలములందు సంగము లేనివానినిగాను నన్ను ఎవఁ డెఱుఁగుచున్నాఁడో వాఁడు కర్మయోగారంభమునకు విరోధులును ఫలసంగాదులకు హేతువులు నగు ప్రాచీనకర్మముల నుండి విడివడును.

అవ. కర్మయోగమును విస్తరించిచెప్పటకై అది అవశ్యము చేయఁదగిన దని శిష్టానుష్ఠానప్రదర్శనముచేత దృఢపఱచుచున్నాఁడు.

పురుషుని వదిలి వేఱొకటి నపేక్షింపదు. ఎఱనఁగా, అవి తమయందుఁ గల ప్రాచీనకర్మ శక్తిచేతనే దేవాదివస్తుభావము పొందింపబడుచున్నవి అని నిరూపించియున్నారు.

శ్లో॥ ఏవం జ్ఞాత్వా కృతః కర్మ పూర్వై రపి ముముక్షుభిః ।

కురు కర్మైవతస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్॥ 15

టీ. ఏవం = ఈప్రకారము, జ్ఞాత్వా = నా యవతారరహస్యమును తెలిసికొని, పూర్వైః = పూర్వికులైన, ముముక్షుభిరపి = సూర్యుడు మనువు మొదలగు ముముక్షువులచేతను, కర్మ = కర్మయోగము, కృతం = ఆచరింపబడినది, తస్మాత్ = కాబట్టి, త్వం = నీవు, పూర్వైః = ప్రాచీనులచేత, కృతం = చేయబడినదిగనుకనే, పూర్వతరం = పురాతనమైనదియు-పూర్వమే వారికి చెప్పబడిన, కర్మైవ = కర్మమునే, కురు = ఆచరింపుము.

26

తా. నే నిట్టివాడ ననెడియెఱుక గలిగి యాయెఱుకచేత పాపములు వీడి పూర్వికులైన ముముక్షువులును పూర్వోక్తలక్షణమగుకర్మయోగం బాచరించిరి. కాబట్టి నీవును నన్ను గుఱించిన పూర్వోక్తజ్ఞానముచేత (అనగా నేను స్పష్టికిఁ గర్తవ్యుని గర్తగానివాడ ననెడియెఱుకచేత) పాపరహితుడవై పూర్వికులైన సూర్యుడు మనువు మొదలగువారిచే నాచరింపబడినదియు వారలకు పూర్వమే నాచే జెప్పబడిన దగుటచే పురాతనమైనదియు నిప్పుడు నేను జెప్పబోవు నాకారము గలదియు నయినయీకర్మయోగమునే చేయుము.

అవ. చెప్పబోవుకర్మయోగము నెఱుంగుట కష్టమనుచున్నాడు.

శ్లో॥ *కిం కర్మ కి మకర్తేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః ।

27

తత్తే కర్మప్రసక్త్యామి యద్జ్ఞాత్వామోక్ష్యసేఽశుభాత్॥ 16

* ఈశ్లోకమందు మొదటిసగమున 'కర్మము' 'అకర్మము' అను రెండును తెలియరానివి అని చెప్పి, రెండవసగమున, ప్రకృతములైన ఆ రెంటిని జెప్పనట్లు చెప్పక 'కర్మప్రసక్త్యామి' అని కర్మమును మాత్రము చెప్పెద ననుట యెట్లు?

టీ. కర్మ=ముముక్షువు అనుష్ఠింపఁదగిన కర్మము, కిం=ఎట్టిది, అకర్మ=అకర్మము, ఆత్మవిషయ మైనయథార్థజ్ఞానము, కిం=ఎట్టిది, ఇతి అత్ర=అను సీకర్మవిషయమునను తదంతర్గతజ్ఞానవిషయమునను, కవయః అపి=విద్వాంసులును, మోహితాః = మోహమును జెందిరి-కలరీతి నెఱుంగ రనుట; యత్ = దేనిచి; జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని (జ్ఞాన పూర్వకముగా ననుష్ఠించి), అశుభాత్ = సంసారబంధరూపమైన యనర్థమునుండి, మోక్ష్యసే=ముక్తుఁడవు కాంగలవో, తత్ = అట్టి, (కర్మ=జ్ఞానయత్నమై నాయూరాధనాత్మక మగు కర్మమును). తే=నీకు, ప్రసక్త్యామి=చెప్పెదను.

తా. ముముక్షు వనుష్ఠింపవలసినకర్మ మెట్టిది? కర్మమునం దంతర్గతమగు ఆత్మయాచాత్మ్యజ్ఞానము ఏరూప మైనది? అను సీ రెంటివిషయమునందు విద్వాంసులుగూడ భ్రమించుచున్నారని గాని కలరూపు నెఱుంగదు. ఇట్లు ఏ కర్మమునకు జ్ఞానము అంతర్గతముగా నుండునో యాకర్మమును నీకుఁ జెప్పెదను, నీవు దానిని అనుష్ఠించి యశుభంబగు సంసారబంధమునుండి ముక్తుఁడవు కాంగలవు. [కర్తవ్యమైన కర్మము నెఱుంగుటకు ఫలము దాని ననుష్ఠించుటయే కదా, కావున నెఱుంగుట యనగా అనుష్ఠించుటయే యగును.]

ఆన్నచో మీఁద ‘కర్మణ్యకర్మణ్యపశ్యేత్’ అని కర్మమునందే ఆకర్మము ఉన్నద నటంబట్టి కర్మాకర్మములు రెండును ఒకకర్మయోగము యొక్క అంశములే యగు చున్నవి. కర్మమునందు అంతర్గత మైయున్న ఆత్మస్వరూపజ్ఞానమే యగును. ఇట్లు కర్మము ప్రధానముగాను ఆకర్మము దానికి అంతర్భూతమైన విశేషణముగాను నుండుటచే కర్మశబ్దముచేతనే కర్మాకర్మములు రెండును గాఢ్రహ్యము లగుచున్నవి. కావుననే రెండవసగమున ‘కర్మ’ అని యొకటియే చెప్పినాడు. దానికి ‘తత్’ అను విశేషణమువలన ‘ఏది అకర్మమును (అనగా ఆత్మజ్ఞానమును) అంతర్గతముగాఁ గలదయో ఆకర్మము’ అని యర్థము చెప్పఁబడియెను. ఇట్లు కర్మశబ్దముచేత నేర్పిరిశేషణమైన ఆకర్మముగూడ గ్రాహ్య మగుటంబట్టి ‘కర్మప్రసక్త్యామి’ ‘శురుకర్మైవ’ ‘గహనాకర్మణోగతిః’ అని శేషఅకర్మశబ్దమే యుధయయినవలె చెప్పఁబడుచున్న దని గాఢ్రహ్యము.

అవ. ఈకర్మము నెఱుంగుట యేల కష్టముగా నున్న దనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కర్మణో హ్యపి బోధవ్యం బోధవ్యం చ వికర్మణః ।

అకర్మణశ్చ బోధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః॥ 17

టీ. హి=ఏకారణమువలన, కర్మణః అపి=కర్మముయొక్కయు, బోధవ్యం = తెలిసికొనవలసినది-(ఉన్నదో), వికర్మణః చ = వివిధములగుకర్మములయొక్కయు, బోధవ్యం=తెలిసికొనవలసినది (ఉన్నదో), అకర్మణశ్చ = ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముయొక్కయు, బోధవ్యం = తెలిసికొనవలసినది (ఉన్నదో), (అతిః=దానివలన,) కర్మణః=ముముక్షువులచే ననుష్ఠింపఁదగిన కర్మముయొక్క. గతిః = విధము, తెలిసికొనవలసినదానిప్రకారము, గహనా=తెలియ నశక్యమైనది.

తా. మోక్షసాధనభూతమగు కర్మముయొక్క స్వరూపము విషయమై తెలిసికొనవలసినది యున్నది. నిత్యనైమిత్తిక కామ్యరూపములచేతను తత్సాధనములైన ద్రివ్యార్జనాదిరూపములచేతను వివిధత్వము నొందినకర్మముల (వికర్మము) విషయమై తెలిసికొనవలసినదియు నున్నది. ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమువిషయమునందు తెలియఁదగిన యంశమును గలదు. కాబట్టి ముముక్షు వనుష్ఠింపవలసిన కర్మముయొక్క ప్రకారము నెఱుంగుట కష్టము. (వికర్మమునందు తెలియఁదగినది యే మనఁగా, నిత్యనైమిత్తిక కామ్యద్రివ్యార్జనాది కర్మములను ఫలభేదమునుబట్టి పెక్కువిధములుగా గ్రహింపక, అవి యెల్ల మోక్షమే ఫలముగాఁ గలిగియుండుటవలన ఏకశాస్త్రార్థమే యగు నని ఒక్కటే అనుసంధానము కలిగియుండుట. (ఇదియే 'వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి కేకా' అనుచోటనే చెప్పఁబడినది గాన యిటు ప్రపంచంపంబడదు.

అవ. వికర్మమునందును అకర్మమునందును తెలిసికొనవలసినదానిని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణి చ కర్మయః ।

స బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్ ॥ 18

టీ. యః = ఎవడు, కర్మణి = కర్మయోగమందు-కర్మమును చేయుచునే దానియందు, అకర్మ = ఆత్మజ్ఞానమును, పశ్యేత్ = చూచునో, యః = ఎవడు, అకర్మణి = జ్ఞానమందు-ఆత్మజ్ఞానము వర్తించుచుండగానే దానియందు నుట, కర్మచ = కర్మమును, పశ్యేత్ = చూచునో, సః = వాడు, మనుష్యేషు = మనుష్యులయందు, బుద్ధిమాన్ = సకల శాస్త్రార్థముల నెఱిగినవాడు, సః = వాడు, యుక్తః = మోక్షార్హుడు, కృత్స్నకర్మకృత్ = శాస్త్రార్థములను పూర్ణముగా నాచరించినవాడును,

తా. *కర్మమును జేయుచుండగానే దానియందు ఆత్మజ్ఞానమును, ఆత్మజ్ఞానము వర్తించుచుండగానే దానియందు కర్మము నెవడు చూచునో (అనగా కర్మమును జేయుచున్నపుడే, అందు ఆత్మ

* ఇంతవిషయము కర్మమునుగూర్చి యుపోద్ఘాతము చెందునొకమువచే జెప్పి యిప్పుడు ప్రకృతాంశము లగు కర్మమును అకర్మమును ఉపదేశించుచున్నాడని తెలియనది. ఇందు కర్మవిషయమున 'కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేత్' అనుటయు, అకర్మమగు జ్ఞానమునందు 'అకర్మణి చ కర్మయః' అనుటయు 'బోధవ్యము' నని తెలియనది.

* కర్మము కరచరబాదులచే అనుష్ఠింపఁబడునది. జ్ఞానము మనస్సుచే అనుసంధింపబడునది. ఇట్లు చెందును స్వరూపమున వేరువేరుగనుటచే ఒకటితో నొకటి అన్వయింపదు. కనుక కర్మమునందు జ్ఞానమును జూచుట యనగా అనుష్ఠింపఁబడని వట్టికర్మమును జ్ఞానముగా చూచుట యనియు, జ్ఞానమునందు కర్మమును జూచుట యనగా అనుసంధింపఁబడని వట్టిజ్ఞానమును కర్మముగా చూచుట యనియు గ్రహింపవలయు' నని శంకరాచార్యులు, దానిని 'కర్మమును ..ఎవడు చూచునో' యని పరిహరించిరి. అనగా అనుష్ఠింపఁబడుచున్న కర్మమునందే జ్ఞానమును, అనుసంధింపఁబడుచున్న జ్ఞానమునందే కర్మమును జూడఁబడునని భావము. ఇది యెట్లు? ఒకటి ననుష్ఠించునపుడు మఱొకటిని కనుగొనుట యపేక్షితము కాదు ఒకటి ననుష్ఠించుచుండగా దానికంటె వేరైనయొకటిని అనుసంధించుటయు దుష్కరము. మఱియు ఒకటిని అనుసంధించుచుండగా దానికంటె వేరైన యొకటి ననుష్ఠించుట

యాథాత్మ్యము ననుసంధించుటచేత దానిని జ్ఞానాకారముగాను, ఆజ్ఞానము కర్మయోగమం దంతర్గత మగుటవలన దానిని కర్మాకా

యశక్యము. కాన చేయబడుచున్న కర్మమునందు జ్ఞానమును, అనుసంధింపబడుచున్న జ్ఞానమునందు కర్మమును, కనుట యెట్లు? వేఱువేఱువిధములైన రెంటిని ఏకకాలమున ఒక్కటే జూచుట యశక్యము గాదా? అన్నచో, ఇట చేయబడుచున్న కర్మమునందు జ్ఞానమును జూచుట యనఁగా, ఆకర్మమును జేయుచుండునపుడే అందు, ఆత్మయాథాత్మ్యమును అనుసంధించుటచేత, దానిని జ్ఞానాకార మైనదిగా చూచుట యని తెలియునది. అనుసంధింపబడుచున్న జ్ఞానమునందు కర్మమును జూచుట యనఁగా ఆజ్ఞానము వర్తించుచుండునపుడు అది కర్మయోగమునం దంతర్గతమైయుండుటవలన దానిని కర్మాకారముగా చూచుటయని తెలియునది. కావుననే కర్మమును చేయుచున్నప్పుడే.. కర్మాకారముగా చూచునో యనఁబడినది. దీనివలన రెంటిని ఏకకాలమున జూచుట పొసగుచున్నది. అనఁగా కేవలకర్మము గాక ఆత్మజ్ఞానముతోఁ గూడిన కర్మమే ఉపాయముగా విధింపబడియుండుటవలన ఒకటికి మఱొకటి యపేక్షితమే యగును గాన ఒకటి ననుష్ఠించునపుడు మఱొకటి అపేక్షితము కాకపోదు. కనుక రెండును ఒకటితోనొకటి అన్వయించియే యుండును. ఒక్కండ్రే చూచుట పోవుట పలుకుట మొదలగువానిని ఏకకాలమున జేయుట గలదు. కావున ఒకటి ననుష్ఠించుచుండఁగా మఱొకటిని జూచుట దుష్కరముగాదు. పోవుటయును నిలుచుటయును ఏకకాలమున గలుగుట పరస్పరవిరుద్ధము లైనట్లు జ్ఞానమును కర్మమును పరస్పరవిరుద్ధములు గావు; కాన నొకటి ననుసంధించునపుడు మఱొకటిని జేయవచ్చునని తెలియునది. ఇట్లు రెంటిని జేయుటవలన నుపయోగమును కలుగకపోదు. పాముకాటువలనివిషమును నీయుమాంత్రుఁడు ధ్యానము నేయుచునే చేత దిగదుడుచుట మొదలగు చేష్టలను జపములును జేయుట గలదు గదా. దానిచే విషము నివర్తించి వానిధ్యానమును కర్మమును రెండునుపయోక్తము లగుచున్నవి. అట్లే కర్మమును జేయుచుండఁగా దాని కర్తయగు ఆత్మయొక్క స్వరూపమును అనుసంధించుటచే కర్మమును జ్ఞానమును రెండును సంపన్నము లగుచున్నవని తెలియునది; కావుననే 'కర్మమును జేయుచుండఁగా దానిని చేయుకర్త.. గలుగుచున్నది' యనఁబడెను. మఱియు 'కృతన్నీకర్మకృత్' అని కృతన్నీకాస్త్రిక్షకకర్మములను జేయువానికి కృతన్నీకాస్త్రిక్షకములు తెలిసియుండవలయును గాన 'బుద్ధిమాన్' అనుటకు సర్వశాస్త్రార్థవిదుఁ డనఁబడెను. 'బుద్ధిమాన్' అని జ్ఞానమును 'కృతన్నీకర్మకృత్' అని యచస్థానమును జెప్పియుండుటంబట్టి అట్టివానికి అందులకుఁ దగిన ఫలమునకు యోగ్యత యుండవలయును గాన 'యోక్తః, అనుటకు 'అర్హుఁడు' అనగా మోక్షార్హుఁడని యర్థము గ్రాహ్యమయ్యెను.

రముగాను, ఎవ్వఁడు చూచునో) వాఁడే మనుష్యులయందు సర్వ శాస్త్రార్థముల నెఱిగినవాఁడు; వాఁడే మోక్షార్హుఁడు; వాఁడే సకల శాస్త్రోక్తకర్మముల నాచరించువాఁడు. కర్మమును చేయుచుండఁగా దానిని చేయు కర్త ఆత్మయే కనుక అట్టి ఆత్మయొక్క స్వరూపము సనుసంధించుట చేత అందే రెండును (అనఁగా జ్ఞానవిశిష్టమైన కర్మమును కర్మవిశిష్టమైన జ్ఞానమును) లెస్సగా కలుగుచున్నవి. ఇట్లు లోపల ఆత్మస్వరూపానుసంధానము కలదానినిగా కర్మము నెవఁడు చూచునో వాఁడే యట్టివాఁడని భావము.

అవ. ఇంద్రియవ్యాపారములు కలది కర్మము అవి లేనిది జ్ఞానము. ఇంద్రియములతో *ప్రత్యక్షముగాఁ జేయఁబడుచున్న కర్మము ఇంద్రియవ్యాపారము లేని జ్ఞానాకారమును బొందుట యెట్లు పొసఁగు ననఁగా చెప్పుదున్నాఁడు.

శ్లో॥ యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః ।

28 29

జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణా త మాహుః పణ్డితంబుధాః॥ 19

టీ. యస్య=ఏముముత్సువుయొక్క, సర్వే = సమస్తములగు, సమారమ్భాః=కర్మములు, కామసంకల్ప వర్జితాః-(కామ)=ఫలసంగముచేతను, †(సంకల్ప) = దేహమే యాత్మయనెడు భ్రాంతిజ్ఞానము

* కర్మము చిరకాలమునకు మునుపే చేసి తీరినదై యిపుడు పురణమునకు మాత్రము వచ్చుచు, కావుననే జ్ఞానమాత్రముగా పరిశేషించెనేని దానిని జ్ఞానాకార మనవచ్చును గాని ప్రత్యక్షముగా చేయుచుండునట్టి కర్మమును జ్ఞానమని యెట్లు చెప్ప వచ్చునని భావము. లేక 'ప్రత్యక్షముగా' అనుటచే జ్ఞానమునకు ప్రత్యక్షవిషయమై, 'చేయఁబడుచున్న' యనుటచే జ్ఞానముయొక్క కార్య మై యుండుకర్మమును జ్ఞానమే యనుట యెట్లు? అనియు భావము గాగ్రహ్యము.

† 'సంకల్ప మనుచో' (ఏకీకృత్యకల్పన) 'సం' అనుట ఏకీకారమునకు 'కల్పన' మనుట భ్రాంతిజ్ఞానము ననువర్తించుచున్నది. ప్రకృతితో (అనఁగా ప్రకృతివికార

చేతను, వర్జితాః=విడువబడినవో, తం=అట్టి, పణ్డితం = విద్వాంసుని, జ్ఞానాన్నిదగ్ధకర్తాణం=కర్తాంతర్గత మగు ఆత్మయాధాత్మ్యజ్ఞాన మనునన్నిచేత దహింపబడిన ప్రాచీనకర్మములు గలవానినిగా, బుధాః = తత్త్వజ్ఞులు, ఆహుః=చెప్పదురు.

తా. ఏముముక్షువుయొక్క ద్రవ్యార్జనాది తౌకికవ్యాపారములతోఁగూడిన నిత్యనైమిత్తికకామ్యరూపకర్మములన్నియు ఫలసంగరహితములై యుండునో, మఱియు ఆత్మస్వరూపమును ప్రకృతికంటె వేఱుగా అనుసంధించుటవలన, ప్రకృతియే (అనఁగా దేహరూపమునఁ బరిణమించిన ప్రకృతియే) ఆత్మయని భ్రమించుటయు ప్రకృతిగుణములే ఆత్మగుణములని భ్రమించుటయు లేనివియు నై యుండునో, ఆపండితుఁడు కర్తాంతర్గతమైన ఆత్మజ్ఞాన మనడి యన్నిచేత మోక్షవిరోధులగు ప్రాచీనకర్మములను దహించినవాఁడని తత్త్వజ్ఞులు పలుకుదురు. (ఫలసంగమును దేహాత్మభ్రమమును లేక కర్మములు సేయువాఁడు జ్ఞానాన్ని గలవాఁడని చెప్పటవలన అట్టిఫలసంగాదిరహితకర్మమే ఆజ్ఞానాన్ని కలది యగుచున్నది.) కావున ప్రవృత్తిరూపమైన కర్మముకూడ అంతర్గతమైన ఆత్మయాధాత్మ్యముకలది యగుటచేతను అట్టికర్మము జ్ఞానాకారమును బొందుట పొసఁగుచున్నది.

*అన ఈవిషయమునే వివరించుచున్నాఁడు.

మైన దేహముతో) తన్ను నొక్కటిగాఁ జేసికొనియు-అనఁగా దేహమునే తన్నుగాఁ దలచియు, ప్రకృతిగుణములు హేతువుగాఁ గలకార్యములకు తన్నే హేతువుగాఁ దలచియు భ్రమించుట సంకల్పము. లేక, ప్రకృతిగుణము లగునత్యంతస్థిరజన్తమన్నలవలన గలుగుదేవత్వ మనుష్యత్వాదిరూపములును, బలుపు బుక్కున తెలుపు నలుపు మొదలయినవానిని, ఆత్మగుణములుగా అనుసంధించుటయు సంకల్పచనవచ్చును. ఇది ప్రకృతివియక్తమైన యాత్మస్వరూపము నుపదేశించుప్రకరణము గనుక సంకల్పశబ్దమున కీయర్థమే యుపపన్నము.

* పూర్వజ్ఞోకార్యమునే యిందును వివరించుట యెట్లనఁగా 'కామవర్జిత' అనుటకు 'త్యక్త్వా కర్మఫలాశక్తమ్' అనఁబడినది. 'సంకల్పవర్జిత' అనఁగా అస్థిర

30

శ్లో॥ త్యక్త్వా కర్మఫలాసక్తం నిత్యతృప్తా నిరాశ్రయః ।

కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కింఞ్చిత్కరోతి సః॥

20

టీ. కర్మఫలాసక్తం=కర్మఫలమునం దాసక్తిని, త్యక్త్వా=విడిచి, నిత్యతృప్తః=నిత్యం డగు తనమూర్త్యయందు తృప్తి జెందినవాఁడును, నిరాశ్రయః = అస్థిరముగు ప్రకృతియందు ఆశ్రయబుద్ధి లేనివాఁడును, (యః=ఎవఁడో), సః=వాఁడు. కర్మణి=కర్మముందు, అభిప్రవృత్తోఽపి = ఆభిముఖ్యముతో ప్రవర్తించినవాఁడైనను, కించిత్ కర్మ=ఒక్కకర్మము నైనను, స కరోత్యేవ=చేయకున్నవాఁడే.

తా. ఎవఁడు కర్మము ననుష్ఠించుచునే కర్మఫలమునం దాసక్తిని వదలి, నిత్యం డయినతనమూర్త్యయందే తృప్తి డగుచును, అస్థిరముగు ప్రకృతి తన కాశ్రయ మగు ననెడి యధ్యవసాయము లేనివాఁడయ్య నుండునో వాఁడు కర్మములయం దాభిముఖ్యముతో ప్రవర్తించినను ఒకకర్మము నైనను జేయనివాఁడే యగును. అనఁగా, కర్మానుష్ఠానవ్యాజముతో జ్ఞానాభ్యాసమునే చేయువాఁడని యర్థము, (కాబట్టి కర్మము జ్ఞానాకారమునుబొందుట పొసఁగుచున్నది.) 31

ప్రకృతితోడి యేకీకరణమును వదలుట యనుటకు 'నిత్యతృప్తః' స్థిరమైన యాత్మయందే తృప్తి డు' అనుటచే అస్థిరమైన ప్రకృతియందు తృప్తి లేనివాఁడనుట (అనఁగా అస్థిరమైన ప్రకృతితోడి యేకీకరణము లేనివాఁడనుట) సిద్ధము. ఇట్లు పూర్వ శ్లోకార్థమే యిందు వివరింపఁబడినది 'నిరాశ్రయః' అనుటకు ఆశ్రయభూతములైన దేశాదిమాశ్రియ లేనివాఁడని యర్థము చెల్లదు. ఏలనఁగా దేశాదులు ఆశ్రయములుగా లేఁయుండుట శక్యము గాదు. కనుక లౌకిక వస్తువులలో ఏది తన కాశ్రయ మని బుద్ధికొ డోచునో, దానియం చెల్లి ఆశ్రయమనెడి బుద్ధిమాత్రమే లేనివాఁడని యెఱుంగునది కావున 'ఆశ్రయ బుద్ధిలేనివా' డనఁబడెను. మఱియు కర్మములను జేయుచుండియు కర్మమేదియు చేయఁ దనట విచిత్రముగాన 'కర్మానుష్ఠాన వ్యాజమున...చేయుచున్నా' డని చెప్పబడెను, అనఁగా విపరీతవిషయములందు సంచరించి జ్ఞానాభ్యాసమునకు విరోధులైయుండు నింద్రియములు దానికి ఆనుకూలములైనవిషయములందు సంచరించుట మాత్రమే కదా కర్మయోగము. కనుక నిట్టి

32

*అవ, 'మరల కర్మము జ్ఞానాకారమే యగుట వివేచించి ప్రతిపాదించుచున్నాడు.

శ్లో॥ నిరాశీ ర్యతచిత్తాత్మా త్యక్త సర్వపరిగ్రహః ।

శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ ।

21

టీ. నిరాశీః=ఫలాద్యేషము లేనివాఁడును, యతచిత్తాత్మా = నిగ్రహింపబడిన చిత్తమును మనస్సును గలవాఁడును, త్యక్త సర్వ పరిగ్రహః=త్యక్త=విడువబడిన, సర్వ=సమస్త మైనవానినిగూర్చిన పరిగ్రహః = మమకారముగలవాఁడును, శారీరం = శరీర మాత్రముచేత సాధింపదగిన, కర్మ కేవలమ్ = కర్మమును మాత్రము, కుర్వన్ = చేయుచున్నవాఁడు, కిల్బిషం = సంసారబంధరూప మగుపాపమును, నాప్నోతి = పొందఁడు.

తా. ఫలాభిసంధి లేనివాఁడై, *చిత్తమును మనస్సును నిగ్రహించి (అనఁగా విషయాంతరములందు చింత లేని మనస్సుగలవాఁడై) ఆస్మయే తనకు ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలవాఁ డగుటవలన

కర్మయోగము ఆచరించుట జ్ఞానమును అభ్యాసము చేయుటయే యగుచున్న దని భావము.

* కర్మయ్యుక్త జ్ఞానత్వమును 'యవ్యవర్త్యే' అని ఉపపాదించి 'త్యక్తాకర్మ' అని దానినే వివరించి యింక నిది మొదలుగా మూఁడుస్థోకములచే విస్తరించి ప్రతిపాదించుచున్నారని తెలిసినది.

† బుద్ధి, ఆహంకారము, చిత్తము, అని మనస్సుయొక్కవృత్తులు మూఁడు. బుద్ధి యనఁగా అధ్యవసాయము (నిశ్చయము). ఆహంకార మనగాఁ అభిమానము (కోరుట). చిత్తమనఁగా చింత (వికారము). మనస్సు అనునది తలంపు అయిన యొడల, బుద్ధి ఆహంకారము చిత్తము ఈమూడును వరుసగా నిశ్చయించునట్టియు, కోరునట్టియు, చింతించునట్టియు తలంపు లగును. మనోవృత్తులైన యీ బుద్ధిహంకారములను తత్త్వములతోఁజేరిన బుద్ధితత్త్వముగాను ఆహంకారతత్త్వముగాను భ్రమింపరాదు.

*భోగ్యోగోపకరణము లగుతక్కినసమస్తప్రకృతిప్రాకృతవస్తువుల యందు మమత లేనివాఁడగుచు, జీవమున్నంతవఱకు శరీరసంబంధ మగు కర్మమూత్రము నాచరించువాఁడు జ్ఞాననిష్ఠ లేకపోయినను సంసారబంధరూప మగుపాపమును బొందఁడు. (అట్టివాఁడు నడుమ జ్ఞానయోగసాహాయ్య ముక్కఱలేక కేవల మిట్టికర్మయోగముచేతనే ఆత్మస్వరూపమును దస్కించుచున్నాఁడనుట.)

శ్లో॥ † యదృచ్ఛాలాభసన్తుష్టో ద్వద్వాత్మీతో విమత్సరః ।

సమ స్సిద్ధా వసిద్ధౌ చ కృత్వాఽపి న నిబద్ధ్యతే॥ 22

టీ. యదృచ్ఛాలాభసన్తుష్టః = యత్నము లేకయే తనంతట వ్రాప్తించిన వస్తువుల లాభముచే తృప్తిఁ బొందినవాఁడును, ద్వద్వాత్మీతః = శీతోష్ణాది ద్వంద్వములనుసహించువాఁడును, విమత్సరః = మాత్సర్యము లేనివాఁడును, సిద్ధా = ఫలప్రాప్తియందును, అసిద్ధౌ =

* ప్రకృతి వస్తువులు-భోగ్యము లగు శబ్దాదివిషయములు. ప్రాకృతవస్తువులు-భోగ్యోపకరణము లగు ఇంద్రియములు.

† ‘శారీరం కర్మకుర్వన్’ అని చెప్పియుండుటంబట్టి శరీరధారణము కొఱకు ప్రవ్యార్జనాదులందు అవశ్యము ప్రవర్తింపవలసియున్నది. దాని వలన శస్త్రపాతాదులు శీతోష్ణమృదుపరుషాదిస్పర్శములు త్రోసిపుచ్చరానివై కలుగును. అందున, పూనినదానికి విఘాతము నేయవనియెడల కోపము వుట్టును. పూనిక చెడఁగా సంతాపమును, చెడక లాభము కలుగఁగా సంకోచమును, వుట్టును. కాబట్టి యిట్లు కర్మయోగమే ఆత్మదర్శనమునకు విరోధులగు సమస్తవై రివర్గమును రేపెట్టుచున్నదే యని శంకరాఁగా, ఈశ్లోకమున దానిని బహురించుచున్నారని తెలియునది. ఇచట ‘యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః’ అనుటచే సమస్తవ్యాపారములనివృత్తి చెప్పఁబడిన దని తలంపరాదు. అట్లు తలంచినచో తనంతట వచ్చినవస్తువులను లోఁగొనుట మొదలైన వ్యాపారములుగూడ నివర్తింపవలసివచ్చును. కనుక చేయుచున్న వ్యాపారము లకే యభిసంధి మొదలైనవానియొక్క నివృత్తి చెప్పఁబడినది. ఇందువలన ఏదేని యొక శరీరధారణవస్తువు తనంతట లభించెనేని దానికిన్ని మఱిత మాధుర్యాదులు గలవస్తువులకై ప్రవృత్తి నేనురాదని యుపదిష్ట మగుచున్నది.

అప్రాప్తియందును, సమః=సమచిత్తుఁడు నైనపురుషుఁడు కృత్వా
అపి=కర్మములఁ జేసినను, ననిబద్ధ్యతే=సంసారబంధమును బొందఁడు.

తా. శరీరధారణమునకు సాధనముగా తనంతట లభించిన
వస్తువు లెంతకొంచెమైనను వానితో తృప్తి బొందినవాఁడై, సాధన
సమాప్తివఱకు త్రోసిపుచ్చఁగూడని శీతోష్ణాదిర్వంద్వములను సహిం
చుచు, తనకు అనిష్టములు కలుగుటకు తన కర్మమే హేతువని తలఁ
చుటవలన పడులయందు మాత్స్ర్యము లే , యుద్ధాదికర్మములందు
జయాదులు సిద్ధించినను సిద్ధిపక పోయినను సమచిత్తుఁడు గలిగి
యుండు పురుషుఁడు కేవలకర్మమునే యాచరించినను జ్ఞాననిష్ఠ
తేకున్నను సంసారబద్ధుఁడు గాఁడు.

శ్లో॥ *గతసంశయ ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతనః ।

యజ్ఞా యాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవీలియతే॥

23

టీ. జ్ఞానావస్థితచేతనః=దేహాతిరిక్తమైన ఆత్మనిషయజ్ఞానము
నందు నిలిచినమనస్సు గలవాఁడును, కాబట్టియే గతసంశయః=ఆత్మే

* ఇంతవఱకు బుద్ధిపూర్వకముగాఁ బ్రయత్నించి పొందిన సంగపరిత్యాగాదులు
చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు అట్టిప్రయత్నము లేక తనంతటనే కలుగు సంగపరిత్యాగా
దులు చెప్పఁబడుచున్నవి. అనఁగా ‘త్యక్త్వాకర్మఫలానందమ్’ ‘త్యక్త్వసర్వపరిగ్రహాః’
‘యతిధిత్యాత్మా’ ఇత్యాదులచే చెప్పఁబడిన బుద్ధిపూర్వక సంగత్యాగాదులచేత
‘జ్ఞానావస్థితచేతనః’ అని ఆత్మజ్ఞానమందు మనస్సు అవస్థితి మయి యున్నది. కాబట్టి
దానిని ఇప్పుడు నియమింపవలసినదేమి. ఇట్లు నిరతికయభోగ్యమైన యాత్మస్వరూప
మును ఆననంశించుటవలన దానికి అన్యనిషయములందుఁ గలసంగము సవాసన
ముగా తనంతటనే నివర్తించుచున్నది. ఇట్లు సంగము నివర్తించుగా సర్వపరిగ్రహము
లను తాను త్యజింపవలసినది లేదు. అవియే తన్ను విడిచి పోవుచున్నవి. ఇట్లు
జయింపవలసినవాని కల్ల జయించి యథావస్థితమైనయోపాయమునందు నిరంతరాయ
ముగా ప్రవర్తించువానికి ఆత్మసాక్షాత్కారిమునకును తత్రాప్తికిని విరోధులై పూర్వ
కృతములగు పుణ్యపాపములరూపమున నుండు సర్వకర్మములును నశించుచున్నవని
తెలియునది.

తరవిషయములందు) ఆసక్తి లేనివాఁడును, ముక్తస్య = (సర్వపరిగ్రహములచేత) విడువఁబడినవాఁడును, యజ్ఞాయ = యజ్ఞముకొఱకు, ఆచరతః=వర్తించువాఁడు నగుపురుషునియొక్క, కర్మ=బంధపేతుభూత మగుపుణ్యపాపహాప మైన ప్రాచీనకర్మము. సమగ్రం=నిశ్శేషముగా, స్రవిలీయతే=నశించుచున్నది.

తా. ఆత్మజ్ఞానమందు నెలకొనినమనస్సు గలవాఁడగుటచే ఆశ్మేతరవస్తువులయం దాసక్తి లేనివాఁడై, కావుననే యన్నిపరిగ్రహములనుండియు విడివడి, పూర్వోక్త లక్షణములైన యజ్ఞాది కర్మముల నెఱవేర్చుకొఱకు వర్తించుపురుషునికి బంధపేతుభూత మగు ప్రాచీనకర్మ మంతయు నిశ్శేషముగా క్షీణించును.

అన. ఇంతవఱకు ప్రకృతిబంధము లేనిశుద్ధాత్మస్వరూపమును అనుసంధానముచేయుటతోఁ గూడినదనుటవలన కర్మము జ్ఞానాకారమైనదని చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు స్రుక్స్వపహవిరాది పరికరములతోఁ గూడినసమస్త కర్మము పరబ్రహ్మత్మకమైనది అనెడి యనుసంధానముతోఁ గూడిన దగుటవలన ఆకర్మము జ్ఞానాకారమును బొందుచున్న దని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మహవి ర్బ్రహ్మక్నో బ్రహ్మణా హుతమ్ ।

బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా॥ 24

టీ. బ్రహ్మర్పణం-బ్రహ్మ=బ్రహ్మత్మకమైన, అర్పణం=అర్పింపఁబడు సుగ్రాదిహోమసాధనములు గలదియు, బ్రహ్మహవిః-బ్రహ్మ=తానును బ్రహ్మత్మకమైనదియునగు, హవిః = పురోడాశాదికమగు హోమద్రవ్యము, బ్రహ్మక్నో = బ్రహ్మత్మక మగు ఆహవనీయాది అగ్నియందు. బ్రహ్మణా=బ్రహ్మత్మకమైనకర్తచేత, హుతం = హోమముచేయఁబడుచున్నది, (ఇతి=అని) బ్రహ్మకర్మసమాధినా =

సమస్తకర్మమును బ్రహ్మమయ మని అనుసంధానముచేయువాఁడు, తేన=ఆకర్తచేత, బ్రహ్మైవ=బ్రహ్మమగు తనయాత్మస్వరూపమే, గన్తవ్యం=పొందదగినది.

తా. బ్రహ్మకార్య మగుటవలన బ్రహ్మమగు స్రుగాదిహోమ సాధనములు గలదై తనంతట బ్రహ్మమగు హవిస్సు బ్రహ్మమగు నగ్నియందు బ్రహ్మరూపియైన యజమానునిచేత వేల్వబడుచున్నది'. అని సమస్తకర్మములు బ్రహ్మత్వకమగుటవలన బ్రహ్మమయముగా ఎవఁడు తలంచునో, అట్టివాఁడు బ్రహ్మత్వక మగుటవలన బ్రహ్మ భూత మగు ఆత్మస్వరూపమునే తప్పక పొందును. అనఁగా, ముముక్షువు చేయుచుండు సమస్తకర్మములు పరబ్రహ్మకై మే యనెడి యనుసంధానముతోఁ గూడియుండుటవలన జ్ఞానాకారమై జ్ఞాననిష్ఠా న్యనధానము లేకయే 'నాక్షాదాత్మావలోకనమునకు సాధన మగు ననిభావము. (ఇచట అన్నియు బ్రహ్మకార్యము లగుటచే బ్రహ్మ ములుగాఁ జెప్పబడె నని యెఱుంగునది.)

అవ. ఇట్లు కర్మము జ్ఞానాకార మగుటను ప్రతిపాదించి కర్మ యోగ భేదములను దెలుపుచున్నాఁడు. 33

శ్లో॥ దైవ మే వాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే ।

బ్రహ్మగ్నా వపరే యజ్ఞం యజ్ఞేనై వోపజహ్వాని । 25

టీ. అపరేయోగినః = కొందఱు కర్మయోగులు, దైవం = ఇంద్రాది దేవతార్చనరూపమగు, యజ్ఞమేవ = యజ్ఞమునే, పర్యుపాసతే = సేవించుచున్నారు-అపరే = మఱికొందఱు కర్మయోగులు, బ్రహ్మగ్నా = బ్రహ్మరూపమైన అగ్నియందు, యజ్ఞేనైవ=స్రుగాది యజ్ఞోపకరణములచేతనే, యజ్ఞం = యజ్ఞ సాధనమగు హవిస్సును, ఉపజహ్వాని=హోమము చేయుచున్నారు.

తా. కొందఱు కర్మయోగులు *దేవతార్చనరూప మగు
యజ్ఞమునందే నిష్ఠగలిగియుందురు. మఱికొందఱు బ్రహ్మరూప
మైన అగ్నియందు స్రుక్ష్మవాదులచేతనే హవిస్సును హోమము

నైవసమనగా దేవతతోడిసంబంధముగలదియనియర్థము. నైవముతోడి సం
బంధము కర్మయోగుల కందఱికిని సామాన్యము. ఇట సామాన్యముగా కర్మయోగ
మున జెప్పక “అపరే” అని యొకకొండకాచరించుకర్మయోగ విశేషమును మాత్రము
చెప్పటచే ఇందఱి యీ నైవసంబంధము సామాన్యమైనదిగాక విశేషమైనదిగా నుండ
వలయును గాని ఆర్చనరూప మైనదిగా గ్రహింపఁబడినది. పూర్వోక్తము లైన
యాగాదులును దేవతార్చనములే కాని నిట ఆర్చనమువలన గలవిశేష మేమి?
యన్నచో, ఆర్చనశబ్దము ఆయాదేవతారూపాదులకుఁ గావించుపరిచర్యయందు
ప్రసిద్ధము గాని నిట విశేషించినదిగానే గ్రహింపవలయును. అయినను మన్వాదులు
‘దేవతార్చ్యర్చనం నైవ సమివాహన మేవచ’ అని దేవతార్చనమును నిత్యకర్మముగా
చెప్పియుండుటవలన కర్మయోగులకందఱకును అవశ్యమై యుండఁగా ఈ యొకతెగ
వారికి విశేషించి చెప్పట యెట్లు? అన్నచో ‘దేవతార్చన . నిష్ఠగలిగి యుందురు’
అనఁబడినది. అనఁగా అవి కర్మయోగుల కందఱికిని గలిగియున్నను ఈ తెగవారికి
మాత్రము అందు మిక్కిలి నిష్ఠ యుండునని గ్రాహ్యము. మఱియు నిట ‘బ్రహ్మగ్నో
అపరేయజ్ఞం యజ్ఞే నైవ ఉపజహ్వాతి’ అనుచో ‘యజ్ఞమ్’ అనుటకు కేవలయజ్ఞ మని
కాని తత్కారణమైన పరమాత్మాదులనికాని యర్థమునేసినచో నట్టియజ్ఞముగాని పర
మాత్మాదులనుగాని ‘ఉపజహ్వాతి’ అని యాహోమయుచేయుటకును హోమసాధనము
లుగా చేయుటకును పాపఁగదు కాన యజ్ఞ మనుటను యజ్ఞసాధనములుగా గ్రహించు
నది. అనఁగా ‘యజ్ఞమ్’ అనుటకు హవిస్సుగాను ‘యజ్ఞే’ యనుటను స్రుగాదిసాధన
ములుగాను గ్రహించునది. మఱియు పూర్వోక్తమున ‘బ్రహ్మగ్నో బ్రహ్మణా
హుతమ్’ అనఁబడినది. అనియే యిచటఁగూడ ‘బ్రహ్మగ్నో అపరే’ అని చెప్పఁబడినది.
కాన పునరుక్తి కలుగుచున్నది. మఱియు సర్వకర్మయోగులకును సాధారణమైనదిగా
పూర్వము చెప్పఁబడినదానిని ఇట నీతెగవారికి విశేషించి చెప్పట యెప్పుడు. కనుక
నిందలి ‘యజ్ఞే’ అనుటకు ఆర్థము వేఱుగా గ్రహింపవలయును. అనఁగా యజ్ఞశబ్ద
ముచేత యాగమును, ఉపజహ్వాతిశబ్దముచేత హోమమును జెప్పఁబడుచున్నదిగదా.
అవి కర్మయోగుల కందఱకు సామాన్యమే యైనను ఈకర్మయోగులకు అందు నిష్ఠ
యుండుటయే విశేషము అని భేదము తెలియునది. కావుననే ‘బ్రహ్మగ్నం బ్రహ్మ
హవిః’ అనువ్యాయమున యాగములందును హోమములందును నిష్ఠ గలిగియుందురు
అనఁబడినది. దీనివలన పునరుక్తి మొదలగువోషములు పరిహృతములు.

చేయుచున్నాడు, అనగా 'బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మహవిః' అనున్యాయమున వీరు యాగములందును హోమములయందును నిష్కలవారగుచున్నాడు.

శ్లో! శ్రోత్రాదీ నీద్వియా ణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జహ్వతి ।

శబ్దాదీ న్విషయా నన్యే ఇద్వియాగ్నిషు జహ్వతి । 26

టీ. అన్యే=మఱికొందఱు. శ్రోత్రాదీని = శ్రోత్రము మొదలగు, ఇద్వియాణి = ఇంద్రియములను, సంయమాగ్నిషు = నిగ్రహమనెడి యగ్నులయందు, జహ్వతి = హోమము చేయుచున్నాడు. అన్యే=ఇతరులు, శబ్దాదీన్ = శబ్దము మొదలయిన, విషయాన్ = విషయములను, ఇద్వియాగ్నిషు = ఇంద్రియములనెడు అగ్నులయందు, జహ్వతి=హోమము చేయుచున్నాడు.

తా. కొందఱు కర్మయోగులు శ్రోత్రాదీంద్రియములనెడు హవిస్సును *నియమనసంయమ మనునట్టి యగ్నియందు హోమము

* ఇచట సంయమమును అగ్నిగా రూపించుట ఇంద్రియములను భస్మమునేయుటకు (అనగా ఇంద్రియములను వ్యాపారములు లేనివానినిగా జేయుటకు) అని తెలియునది. ఒక్కొక్క ఇంద్రియమువకు ఒక్కొక్క సంయమము చొప్పున సంయమాగ్నుల అని బహువచనము. ఇట్లే మీద ఇంద్రియాదులను అగ్నులుగా రూపించుటకు భావము తెలియునది ఇంద్రియ నియమనము సర్వికర్మయోగులకును సాధారణమై యుండఁగా నిట విశేషించి చెప్పినేల యని శంకరాఁగా 'నిగ్రహమునందే ప్రయత్నింతురు' అనఁబడినది. అనగా అందఱికిని అది ఆవశ్యమేకాని వీరుమాత్రము అందు విశేషించి ప్రయత్నపడుదురని భేదము తెలియునది. ఇట్లే; 'ప్రయత్నింతురు' అనుటకుఁ దాత్పర్యము మీద నెల్లఁ జెలియునది 'శ్రోత్రాదీని...' 'ఇంద్రియములను సంయమాగ్నియందు హోమము నేయుట'చే ఇంద్రియ నియమనము చెప్పఁబడినది. 'శబ్దాదీన్' అనుచో ఇంద్రియాగ్నులందు శబ్దాదివిషయములను హోమమునేయుట యనఁజేమి? ఇంద్రియములందు శబ్దాదివిషయములను సమర్పించుటయా? కాదు. హోమముచేత హవిస్సునకు నాశము గలుగునుగదా. శబ్దాదులను ఇంద్రియాగ్నులయందు హోమము నేయుట యనఁగా వానికి ఇంద్రియములతోడి సంబంధమును నాశము నేయుట యని యర్థము. కాన 'ఇంద్రియములకు శబ్దాదులందలి యాసక్తిని నివా

సేయుదురు-అనఁగా శ్రోతాదీంద్రియనిగ్రహమునందే ప్రయత్నము చేయుదురు. మఱికొందఱు కర్మయోగులు శబ్దాదివిషయరూపమగు హవిస్సును నింద్రియవర్గ మనునట్టి యగ్నియందు వేల్చురు-అనఁగా ఇంద్రియములకు శబ్దాదివిషయములందుఁ గలయాసక్తిని నివారించు విషయమున ప్రయత్నము చేయుదురు. తమంతల ప్రాప్తము లగు విషయముల ననుభవించుచున్నను వానియం దాసక్తి లేనివా రగుచు ఆ విషయములను హవిస్సుగా భావించి వానిని అగ్నిగా భావింపఁబడు నింద్రియములయందుఁ బడ వేయుదురు.

శ్లో॥ సర్వాశీన్ద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే ।

*ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జహ్వతి జ్ఞానదీపితే॥

27

టీ. అపరే=మఱికొందఱు, సర్వాణి=సమస్తములైన, ఇన్ద్రియకర్మాణి-ఇంద్రియ = చక్షురాదీంద్రియములయొక్క, కర్మాణి =

రించుటకు ప్రయత్నించుచున్నా' రని తాత్పర్యము నేయబడెను. 'శ్రోత్రాదీని' అని యింద్రియముల నియమనము చెప్పఁబడెను. 'ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యథా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః' అని యింద్రియములకంటె విషయములు బలీయము లైనవిగావున విషయముల నియమనము 'శబ్దాదీన్' అని చెప్పఁబడెను. మీఁద, విషయములకంటె బలీయమైన మనస్సుయొక్క నియమనము చెప్పఁబడెను. విషయములను నియమించుట యనఁగా మారముగాఁజేయుట లేక వానిపన్నిధిని పరిహరించుటయే నగును. దీనివలననే యింద్రియములకు ఆవిషయమందలి ఆసక్తి నివర్తించుచున్నదని భావము. లేక, 'శ్రోత్రాదీని' అని విషయములపన్నిధిని పరిహరించుట చెప్పఁబడిన దనియు, 'శబ్దాదీన్' అని విషయములు పన్నిహితములైనను ఆవి యేమియు పనిసేయఁజాలనట్లుగా వింపఁబడుట చెప్పఁబడిన దనియు విభాగము గ్రహింపవచ్చును.

* 'అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః' అని అర్థములకంటె బలీయమైన మనస్సుయొక్క సంయమనము ఇట్ల 'ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ' అని చెప్పఁబడినది. ఇంద్రియ కర్మము లనఁగా దర్శనవర్మనాదులు. ప్రాణకర్మములు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాదులు: లేక, ఇంద్రియవ్యాపారములకు హేతువులయిన సూక్ష్మవ్యాపారవిశేషములు దీనివలన మీఁదఁ జెప్పబడిన ప్రాణాయామము జేతుగుచున్నది. మనస్సు, దేహమున కంటె వేఱైనదిగా శుద్ధాత్మస్వరూపమును ఆనుసంధించుటవలన జ్ఞానదీపిత మగుచున్నదని తెలియునది.

దర్శనము స్పర్శనము మొదలైన వ్యాపారములను, ప్రాణకర్మాణిచ-
ప్రాణ=పంచప్రాణములయొక్క, కర్మాణిచ=ఉచ్ఛ్వాసము నిశ్వా-
సము మొదలైన వ్యాపారములను, జ్ఞానదీపితే=జ్ఞానముచేతఁ బ్రకా-
శింపఁజేయఁబడుచున్న, ఆత్మసంయమయోగాగ్నో-ఆత్మ = మనస్సు
యొక్క, సంయమ = నిగ్రహరూపమైన, యోగ = అభ్యాసమనెడి,
అగ్నో=అగ్నియందు, జహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారు.

తా. మఱికొందఱు సమస్తేంద్రియవ్యాపారములను, ప్రాణాది
వాయువులయొక్క బహిర్గమనాదివ్యాపారములను, జ్ఞానప్రకాశిత
మగుమనోనిగ్రహభ్యాస మనెడి యగ్నియందు వేల్చుదు-అనఁగా
మనస్సునకు ఇంద్రియవ్యాపారములయందును ప్రాణవ్యాపారముల
యందును గలయాసక్తిని నివర్తింపఁజేయుటకు ప్రయత్నము చేయు
చున్నారు-అని భావము.

శ్లో॥ ద్రవ్యయజ్ఞాన్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞాన్తథాఽపరే ।

స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞా శ్చ యతయ స్సంశితవ్రతాః॥ 28

టీ. యతయః = యతనశీలురును, సంశితవ్రతాః = దృఢసంక-
ల్పము గలవాడనైన, అపరే = మఱికొందఱు, ద్రవ్యయజ్ఞాః=ద్రవ్యో-
పార్జనము చేసి దానిని దేవతార్చన దానాదులయందును యోగ-
హోమరూదులయందును వినియోగించుటయే యజ్ఞముగాఁగలవాడును,
(అపరే=ఇతరులు), తపోయజ్ఞాః = కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణోపవాసాది
తపస్సులె యజ్ఞముగాఁ గలవాడును, తథా అపరే=అట్లే మఱికొం-
దఱు, యోగయజ్ఞాః = పుణ్యతీర్థ పుణ్యక్షేత్ర స్థానప్రాప్తులే యజ్ఞ-
ముగాఁ గలవాడును, (అపరే = మఱికొందఱు,) స్వాధ్యాయ జ్ఞాన-
యజ్ఞాశ్చ-స్వాధ్యాయయజ్ఞాః జ్ఞానయజ్ఞాః = వేదాధ్యయనాభ్యాసము
(మఱికొందఱు) తదర్థజ్ఞానాభ్యాసమునే యజ్ఞముగాఁ గలవాడనై
యున్నారు.

తా. గట్టిపూనికయు దృఢసంకల్పమును గల కర్మయోగులు, తాము న్యాయమున ద్రివ్యమును సంపాదించి, కొందఱు దేవతార్చనమునను, గొందఱు దానముందును, గొందఱు యాగములందును; కొందఱు హోమములందును వినియోగించుటకు యత్నింతురు, *వీరందఱును ద్రివ్యయజ్ఞులు. కొందఱు కృచ్ఛ్రిచాంద్రాయణోపవాసాదులయందు నిష్ఠ గలవారై యుందురు; కొందఱు పుణ్యతీర్థ పుణ్యక్షేత్రాభిగమనమునందే ఆసక్తి గలవారై యుందురు; మఱి కొందఱు వేదాధ్యయనాభ్యాసపరులై యుందురు; తదర్థజ్ఞానాభ్యాసమునందు కొందఱుశక్తులై యుందురు.

శ్లో॥ అపానే జహ్వతి ప్రాణం ప్రాణైః పానం తథాఽపరే ।

ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణః॥ 29

శ్లో॥ అపరే నియతాహారాః పాణిణన్ ప్రాణేషు జహ్వతి ।

* దేవతార్చనయాగాదులు పూర్వ మే చెప్పబడియుండఁగా నిచట 'ద్రవ్య యజ్ఞాః' అని ఆయర్చనాదులను మరలఁ జెప్పట నిరర్థకముగదా యన్నచో, ద్రవ్య శబ్దము సామాన్యవాచకముగాన దానమునుగూడఁ జెప్పనది యగును. దానము పూర్వము చెప్పబడలేదు గావున నందులకై దానిని గ్రహించు ద్రవ్యశబ్ద మిచటఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లేని, 'ద్రవ్యయజ్ఞాః' అని సామాన్యముగా చెప్పటకంటె 'దానయజ్ఞాః' అని విశేషించి చెప్పరాదా? యన్నచో ఆర్చనదానయాగహోమయజ్ఞములు నాలుగును శిషోయజ్ఞాదులకంటె నితరములైన యనాంతరయజ్ఞముల నెల్ల సంగ్రహించుచున్నవని నూచించుటకును, న్యాయాబ్జిత ద్రవ్యముచేతనే సాధింపదగిన వని తెలుపుటకును, వానికెల్లను సామాన్యమైన ద్రవ్య శబ్దము ప్రయోగింపఁబడి నని తెలియనది. కావుననే 'వీరందఱును ద్రవ్యయజ్ఞా' లనఁబడిరి. ఇట తపస్సు అనఁగా శాస్త్రోక్తమైనభోగసంకోచము. మఱియు నిది కర్మనిష్ఠాప్రకరణము గనుక 'యోగ' మనగా యోగాభ్యాసము కానేరదు; కర్మ నిష్ఠాభేదప్రకరణము గనుక సామాన్యమైన కర్మయోగము గానేరదు. కనుక 'యోగ' మనఁగా 'సంయోగము' అనఁగా 'ప్రాప్తి' యని యర్థముననే 'కర్మయోగస్తపస్తీర్థ దానయజ్ఞాదిసేవనమ్' అని సంగ్రహశ్లోకముచే నూచింపఁబడినట్లు పుణ్యతీర్థాది ప్రాప్తిగా గ్రహింపఁబడినది.

టీ. ప్రాణాయామపరాయణః=ప్రాణాయామమునం దాసక్తులైన, అపరే=కొందఱు. నియతాహారాః=పరిమితమైన యాహారముగలవా రగుచు, ప్రాణం=ప్రాణవాయువును, అపానే=అపానవాయువునందు, జహ్వతి=హోమము సేయుచున్నారు, తథా=అట్లే, అపరే=మఱికొందఱు, అపానం=అపానవాయువును, ప్రాణే = ప్రాణవాయువునందు, జహ్వతి=హోమము సేయుచున్నారు. అపరే = మఱికొందఱు, ప్రాణాపానగతీ=ప్రాణవాయువుయొక్క ఊర్ధ్వగతిని అపానవాయువుయొక్క అధోగతిని, రుద్ధ్వా=బంధించి, ప్రాణాన్=ప్రాణవృత్తి భేదములను, ప్రాణేషు=ప్రాణములయందు, జహ్వతి=హోమము సేయుచున్నారు.

తా. కొందఱు కర్మయోగులు ఆచారనియమముతో పూరకరేచక కుంభకము లనెడు మూడువిధములైన ప్రాణాయామములందు నిష్ఠగలవా రగుదురు. అనగా, వారు ప్రాణాయామపథులై పూరక రేచక కుంభకము లనుమూడుభేదములనుబట్టి మూడువిధములవా రగుదురు. ఎట్లనగా కొందఱు ఊర్ధ్వగతి గల ప్రాణవాయువును అపానవాయువునందుఁ జేర్చి (క్రిందికిఁ బోనిచ్చి) పూరకమను నిష్ఠను సలుపుదురు. అట్లే కొందరు క్రింద నుండు అపానవాయువును ప్రాణవాయువునందుఁ జేర్చి (ఊర్ధ్వమునకుఁ బోనిచ్చి) రేచకమను నిష్ఠను సలుపుదురు. మఱికొందఱు ప్రాణవాయువుయొక్క ఊర్ధ్వగతి యగు ఉచ్ఛ్వాసమును అపానవాయువుయొక్క అధోగతి యగు నిశ్వాసమును నిలిపి కుంభక మను ప్రాణాయామము సేయుదురు. 'అపానే జహ్వతి ప్రాణం' అని పూరకము. 'ప్రాణే అపానం జహ్వతి' అని రేచకము. 'ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాన్ ప్రాణే షు జహ్వతి' అని కుంభకము. ఈ మూడుతెగల వారును నియతాహారు లగుదురు.

అవ. ఇప్పుడు చెప్పబడినవయి రెండువిధములైన యజ్ఞముల
యందు నిష్కలవారికి గలుగుఫలమును చెప్పచున్నారు.

సర్వేష్యేతే యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపితకల్మషాః॥

30

శ్లో॥ యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాన్తి బ్రహ్మసనాతనమ్॥

టీ. ఏతేసర్వేష్యేతే=ఏరందఱును. యజ్ఞవిదః=యజ్ఞాన్ విదన్తి
(లభన్తే)-మహాయజ్ఞములు మొదలుగాఁ గల యజ్ఞములందు నిష్క
గలవారు. యజ్ఞ = యజ్ఞముచేత, క్షపిత = నశింపఁజేయఁబడిన,
కల్మషాః=పాపము గలవారును, యజ్ఞశిష్టామృతభుజః=యజ్ఞమునందు
మిగిలిన అమృత మనబడు సన్నము భుజించువారు నై, సనాతనం=
శాశ్వతమైన, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును-ఆత్మస్వరూపమును, యాన్తి =
పొందుచున్నారు.

తా. *ద్రవ్యయజ్ఞము మొదలుకొని ప్రాణాయామపర్యంతము

* ఇట్లు కర్మయోగము నానాభేదములుగలిగియుండుటంబట్టి యాభేదము
లందు నిష్కలైనవారికి ఆవాంతరఫలములందు భేదములు గలుగునా? ప్రాణాయామ
నిష్కలైనవారికి యజ్ఞాదులు త్యాజ్యములగునా? యని శంకలు గలుగఁగా, ఈశ్లోకమున
వానిని పరిహరించుచున్నారని తెలియునది. ఇట కర్మయోగభేదము లన్నియు సమ
మునై ఫలభేదము లేకుండుటంబట్టి యేవఁ డేని కోరినను దానిని గయికొనవచ్చును
గాన 'ఆచుకు సమీహితము లైన' యనఁబడెను. మఱియు పూర్వము 'యజ్ఞశిష్టా
శిని స్సన్తో ముచ్యంతే సర్వకల్మషై' అని యజ్ఞశిష్టాశనుచేత శరీరయాత్ర నేయుచు
సాపములు వీడుదు రన్న విషయమే యిచట 'యజ్ఞశిష్టామృతభుజః' 'యజ్ఞ క్షపిత
కల్మషా' అని చెప్పఁబడినది గాన కర్మయోగులందఱికిని 'ఆచుత మనం బరఁగు...
చేయుచునే' యనఁబడినది. మఱి యజ్ఞశబ్దము సామాన్యము గాను బ్రయోగింపబడి
యుండుటచే, అది మహాయజ్ఞములు నిత్యనైమిత్తికర్మములునై, యగునుగాని నేఱు
గాదు. ఇట్లందఱిని యజ్ఞశిష్టామృతభుజు లనుటచేతను, ఆయజ్ఞములును పరిహరింప
రాని నిత్యాదులే యగుటచేతను, ప్రాణాయామనిష్కలముఁ గూడ నవి కర్మవ్యములే
కాని త్యాజ్యములు గావని తెలియునది. 'చేయుచునే' అని ఏవకారముచేత శరీర
దారిద్యార్థమైన యిట్టివ్యాపారము ఆత్మవలొకమునకు విరోధి గాదు; ఉపయక్త
మైనదే యని తెలియుచున్నది. అది లేనిచో వ్యాపారమే యశక్య మని భావము.
పూర్వము 'బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యమ్' అన్నదానికవలెనే యిట 'యాన్తి బ్రహ్మ
సనాతనమ్' అనుటకును ఆత్మస్వరూపప్రాప్తి ఆర్థముగా గ్రహించునది.

తమకు సమీహితము లయున (అనఁగా వాడువాడు కోరిన) కర్మ యోగ భేదములయందు ప్రవర్తించిన వీర లందఱును 'సహాయజ్ఞః ప్రజా స్పృహ' అని చెప్పబడినవియు మహాయజ్ఞ పూర్వకములైన వియునగు వివిధయజ్ఞములందు నిష్ఠ గలవారై, కావుననే యజ్ఞముల చేత పాపముల నాశమునొందించి, అమృత మనెబరగు యజ్ఞ శేషాన్నముచేత శరీరధారణము చేయుచునే కర్మయోగమును అనుష్ఠించుచు శాశ్వతమైన బ్రహ్మమును (అనఁగా ఆత్మస్వరూపమును) బొందుదురు.

గాయం లోకోఽస్త్వ యజ్ఞస్య కుతోఽన్యః కురుసత్తమ॥ 31

అ. పే-కురుసత్తమ=అర్జునా, అయజ్ఞస్య = మహాయజ్ఞములతోడ నిత్యనైమిత్తిక కర్మయజ్ఞములు చేయునివారికి, అయం = ఈప్రాకృతమైన, లోకః = ధర్మార్థకామము లనునట్టి పురుషార్థము, నాస్తి = లేదు, అన్యః = తక్కినమోక్ష మను పరమపురుషార్థము, కుతః=ఎక్కడిది.

తా. అర్జునా, *మహాయజ్ఞాదిపూర్వకనిత్యనైమిత్తిక కర్మములు సేయునివారికి ఇహలోకసంబంధ మగు ధర్మార్థకామములనఁ

* నిత్యనైమిత్తికములు సర్వకర్మయోగ భేదములకును సామాన్యముగా నావశ్యకములైనవని తెలిసెనుగదా. కొందఱు నాను ఒక కర్మయోగ భేదమును ఆచరించుచున్నా మనెడి యలిమానముచే ఆ నిత్యాదులను వదలిరేని సర్వపురుషార్థములును వానికి నశించునని యిందు చెప్పుచున్నారు. మఱియు మొదటినుండియు మోక్షమే పరమపురుషార్థముగా ప్రస్తుత మగువిషయమై యున్నది గాన 'అన్యః' అనుటచే ఇప్పటివారికి వేరై మొదటినుండియుఁ బ్రస్తుతమై యుండుమోక్షమే గ్రాహ్యము. ఆప్రాకృతమైన మోక్షమునకు విరుద్ధముగా తక్కిన మూఁడుపురుషార్థములును ప్రాకృతములై యుండు సామాన్యలక్షణము గలిగియుండుటంబట్టి యామూటికిని 'అయం' అని ఒకటిగా నిర్దేశము గలిగినదని తెలియునది కావుననే 'తదితరమైన...ప్రాకృతమైనది గదా' అనఁబడినది. అనఁగా నీమూఁడును ప్రాకృతము లగుటంబట్టి యొక్కటిగాను మోక్షమునకంటె వేఱుగాను గ్రహించబడిన వని భావము.

బడు పురుషార్థములు సిద్ధింప వనఁగా తదితర మగుమోక్ష మనఁబడు పరమపురుషార్థసిద్ధి యొక్కది? (పరమపురుషార్థమైనదిగా మోక్షము ప్రస్తుతింపఁబడుటవలన తదితర మైన పురుషార్థము 'అయం లోకః' అని నిర్దేశింపఁబడు చున్నది. అది ప్రాకృత మైనదిగదా.)

శ్లో॥ ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రహ్మణో ముఖే ।

కర్మజాన్ విద్ధి తా స్సర్వా నేవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే॥ 32

టీ. ఏవం=ఈప్రకారము, బహువిధాః = అనేకవిధము లగు, యజ్ఞాః = కర్మయోగములు, బ్రహ్మణః = ఆత్మస్వరూపముయొక్క, ముఖే = ప్రాప్త్యుపాయ మగుటయందు, వితతాః = విస్తరించినవై యున్నవి, తాన్ సర్వాన్ = వాని సన్నిటిని, కర్మజాన్ = ప్రతిదిన మచు స్థింపఁబడుచున్న నిత్యనైమిత్తికకర్మములవలనఁ బుట్టినవానినిగా, విద్ధి = తెలిసికొనుము, ఏవం = ఇట్లు, జ్ఞాత్వా = జ్ఞానపూర్వకముగా అను స్థించి, విమోక్ష్యసే = సంసారబంధమునుండి విడివడుదువు.

తా, ఈప్రకారము *అనేకవిధములగు కర్మయోగములు

* బహుప్రకారము లగు కర్మయోగముభేదముల నుపదేశించినపిదప 'ఏవం బహువిధాయజ్ఞాః' అని చెప్పటచే బహువిధయజ్ఞములు ప్రకృతవిషయములగు బహు ప్రకారకర్మయోగములే యగును గాన 'బహుప్రకారము లగుకర్మయోగములు' అని యర్థమునేయఁబడియెను. మఱియు నిట 'బ్రహ్మ' మనఁగా శుద్ధాత్మస్వరూపము. ముఖశబ్దమునకు 'ముఖంతు వదనే ముఖేతామే ద్వారా భ్యుపాయయోః' అని యుపాయము ఆర్థము కనుక 'బ్రహ్మణోముఖే' అనుటకు ఆత్మప్రాప్తికి ఉపాయ మనుట. అట్టియుపాయమైన కర్మయోగమున అవాంతరభేదములు విస్తరించియున్న వని భావము. మఱియు 'తాన్ సర్వాన్ కర్మజాన్ విద్ధి' అనుచో 'తాన్' అని ప్రాణాయామాదులను వేఱుగను 'కర్మజాన్' అని నిత్యనైమిత్తికకర్మములను వేఱు గను చెప్పటచే మొదటివి ప్రథానము అనియు రెండవతెగ తదర్థము అనియుఁ దెలియు నది. 'ప్రతిదినము...కర్మములు' అనుటవలన నిత్యాదులు ఫలసిద్ధివఱకు అనుష్ఠింపఁ దగు ననియు ప్రతిదినమును పాపమును బోగొట్టి పయిపయి సత్త్వమును విశిష్టఁ జేయునవి గాన మిక్కిలియుపయుక్తములైన వనియు నూచిత మగుచున్నది. [బ్రహ్మణః = వేదముయొక్క, ముఖే = అంతము (కరస్సు)లో-వేదాంతమునందు, వితతాః = విస్తారముగా ప్రతిపాదించఁబడినవి. — పరపరముని.]

యథావస్థితాత్మప్రాప్తికి సాధనములై యున్నవి. పూర్వోక్త లక్షణములును (అనగా అంతర్భూతజ్ఞానము లగుటచే జ్ఞానాకారములును) పూర్వోక్త భేదములు నగు ఆకర్మయోగము లన్నియు ప్రతిదిన మనుష్టింపఁబడుచున్న నిత్యవైమిత్తికకర్మములవలనఁ గలిగినవిగా తెలిసికొనుము. ఇట్లు తెలిసి అనుష్ఠించితివేని సంసారబంధమునుండి విడువదుదువు.

అవ, అంతర్గత మగు జ్ఞానము గలది యగుటచే కర్మము జ్ఞానాకార మని చెప్పఁబడెను. ఇట్లు అంతర్గతజ్ఞాన మగుకర్మము నందు జ్ఞానాంశమే ప్రధానమని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరస్తవ ।

సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే॥

33

టీ. పరస్తవ=శత్రువులను తరింపఁజేయునట్టి, పార్థ=అర్జునా, ద్రవ్యమయాత్ = ద్రవ్యత్యాగరూప మగు క్రియా ప్రచురమైన, యజ్ఞాత్ = యజ్ఞముకంటె, జ్ఞానయజ్ఞః = జ్ఞానరూపమయిన యజ్ఞము, శ్రేయాన్ = శ్రేష్ఠము, (వలనఁగా,) సర్వం = సమస్తవిధ మయినదియు, అఖిలం = వైకల్యము లేనిదియు, కర్మ = క్రియారూపమైన అంశము, జ్ఞానే = జ్ఞానమునందు, పరిసమాప్యతే = పరివర్తించుచున్నది.

తా. *కర్మజ్ఞాన క్రియా ఉభయరూప మగు కర్మయోగ

* ఇక్కడ సంశయ మొకటి కలుగుచున్నది. — శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః' అని ద్రవ్యయజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞము మేలైన దనుటచే, అత్మసాక్షాత్కారమునకు అంతరంగ సాధన మగుజ్ఞానయోగమే ప్రధానమని గ్రహించుట యుచితము. 'సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే' అనుటచే కర్మ ఫలమంతయు జ్ఞానమం దంతర్భూత మగుట తోచుచున్నది. మఱియు 'అపిచేదసి విర్యేభ్యః సావేభ్యః సాపకృత్తమః' 'జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాక్షురుతే' 'యోగసన్న్యస్త కర్మాణమ్' ఇత్యాదులగు మీఁదినిర్దేశములును కర్మయోగమునకు సహోధులుగానున్నవి. 'సహజ్ఞానేన సద్భవం పవిత్ర మిహవిద్యతే' అనుశ్లోకము

మందు ధనాదిసామగ్గిరూప మగు ద్రవ్యమయాంశముకంటె (లేక ద్రవ్యాద్యనాదిరూప మగు కర్మమయాంశముకంటె) జ్ఞానమయాంశము శ్రేష్ఠము (ప్రధానము). సర్వకర్మములను తదితరములైన సమ

కర్మయోగముకంటె జ్ఞానమే మిక్కిలి పావనమని చెప్పట తెలియుచున్నది. 'జ్ఞానం లభ్యా పరాంశాన్తి మచిరేణాధిగచ్ఛతి' అని యిందును జ్ఞానయోగము అంతరంగ సాధనము గావున శీఘ్రముగా ఫలము నిచ్చు ననియు తక్కినది యాలస్యమున నిచ్చు ననియు చెలియుచున్నది. 'యేన భూతాస్య శేషేణ ద్రక్ష్యస్యాత్మవ్యభోమయి' అని సమదర్శనరూపమైన జ్ఞానస్వరూపమును మీఁదఁ జెప్పటచే నిచ్చటఁ జెప్పఁబడు నదియు జ్ఞానయోగ మే యని దృఢీకృత మగుచున్నది. ఏలన, కర్మయోగాంతర్గతమైన ఆత్మజ్ఞానముచేతనే అంతయు నిట్లు సాక్షాత్కరింపడు. కాన నిట చెప్పఁబడినది జ్ఞానయోగ మే కావలయును. కాఁబట్టి యిది జ్ఞానయోగప్రశంసాప్రకరణమే కావలయును' అని యాక్షేపింపవచ్చును. ఇందులకు సమాధానము.—'శ్రేయాన్ ద్రవ్య మయా ద్యజ్ఞాత్' అని జ్ఞానమును ప్రధానముగా చెప్పినంతనే జ్ఞానయోగ మే చెప్పఁ బడినదనరాదు. ఏలన 'కర్మజ్ఞానో హ్యేకకర్మణః' ఇత్యాదులందు పూర్వము జ్ఞానముకంటె కర్మమే ప్రధానముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. మీఁదియధ్యాయమునను 'తయోస్తు కర్మసన్నాన్యసాత్కర్మయోగో విశిష్టతే' అని కర్మయోగ మే విశేషించి నదిగా చెప్పఁబడుచున్నది. ఇట్లు ముందును వెనుకను కర్మమును అధికమైనదిగాఁ జెప్పినను విరుద్ధముగా జ్ఞానయోగమే ప్రధాన మని చెప్పట యుచితముగాదు. కాఁబట్టి యిట జ్ఞానము కర్మయోగాంశమైన ఆత్మజ్ఞానమే కావలయును. మరియు నీ యధ్యాయమునందు ఉపసంహారార్థోక్తమగు 'తస్మా దజ్ఞానసమూతమ్' అనుదానిలో జ్ఞానాశితేత సంశయమును ఛేదించి 'యోగ మాత్మిన్త ఉత్తిష్ఠ' అని యుద్ధమునకు లేచు నట్లు నిర్దేశించబడినది. ఈజ్ఞానము సర్వవ్యాపారనివృత్తిరూపమైన జ్ఞానమగునేని దానిని చేదైనదిగాఁ జెప్పిన వెనుక 'ఉత్తిష్ఠ' అని వ్యాపారరూపమగు కర్మమును జెప్పట యొప్పువా? కనుక జ్ఞానమనఁగా కర్మయోగాంతర్గతమైనదే యుపసంహార మనఁ జెప్పఁబడిన దగును. కాన నిటఁగూడ నట్టిజ్ఞానమే చెప్పఁబడి యుండవలయును. 'సర్వంకర్మాఖిలం' అనుటయు కర్మములొని జ్ఞానాంశము ప్రధానమగుటకు హేతు వును జెప్పుచున్నదేకాని వేఱుకాదు. 'జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి' 'సహ జ్ఞానేన పద్యకమ్' ఇత్యాదులును జ్ఞానాంశము పాపనివర్తక మైన దని ప్రశంసించుచున్నవే కాని జ్ఞానయోగమును గుఱింపలేదు. 'యోగ సన్నాన్యస్తకర్మాణమ్' అనుచో కర్మము ఫలసంగాదులు లేనివై జ్ఞానాకారమును బొందుటమాత్రమే చెప్పఁబడినది. 'జ్ఞానం లభ్యా పరాం శాన్తిమ్' అనుచో కర్మయోగమునందలి జ్ఞానాంశమే సాక్షాత్కార రూపముగా పరిపాకమునొందుట చెప్పఁబడినది. దాని పరిపాకావస్థయే 'త త్వస్వయం

స్తోపాదేయములును జ్ఞానమందు పర్యవసించుచున్నవి. (అనగా సమస్త సాధనములచేతను బాహ్యభూతమైన యాజ్ఞానమే కర్మాంతర్గతముగా నభ్యసించబడుచున్నది. అనగా అట్లభ్యసించబడుచున్న యాజ్ఞానమే క్రమముగా ఆత్మసాక్షాత్కారమును బొందించు ప్రాప్యదశకు వచ్చుచున్నదని భావము.)

శ్లో॥ త ద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిపశ్నేన సేవయా ।

ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః॥

34

టీ. తత్ = ఆయాత్మవిషయజ్ఞానమును, ప్రణిపాతేన = సాష్టాంగ సమస్కారముచేతను, పరిపశ్నేన = అడుగుటచేతను, సేవయా = గురుశుశ్రూషచేతను, విద్ధి = తెలిసికొనుము, తత్త్వదర్శినః = ఆత్మస్వరూపసాక్షాత్కారముగల, జ్ఞానినః = జ్ఞానులు, తే = నీకు, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, ఉపదేక్ష్యన్తి = ఉపదేశముచేత ప్రత్యక్షమువలె విశదము చేయుదురు.

యోగసంసిద్ధః కాలే నాత్మని విస్తతి' 'శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానమ్' అని తోట్టోనే విశదీకరింపబడుచున్నదిగాన నదియే యిచటను గ్రాహ్యము. ఇట్లే తక్కినవానికి సమాధానము లెఱుంగునది. కాన జ్ఞానమునఁగా కర్మయోగాంతర్గతమగు జ్ఞానాంశమే యిచట గ్రాహ్యము. కర్మముకంటె నితరములైన యపాదేయము లెవ్వి యనఁగా, దానికి సాధనము లైనవే. కర్మమును తత్సాధనములును జ్ఞానమునందు సమాప్తినొందు వనబడెనుగదా. సాధనములు జ్ఞానమున సమాప్తినొందుట యనఁగా ఆసమస్త సాధనములచేతను జ్ఞానమే ప్రాప్య మగుట. ఇట్లుజ్ఞానమునకై సమస్త సాధనముల సమర్పించుచు వానిని కర్మయోగాంతర్గతముగా అభ్యసించుచు రావలయును. కర్మము జ్ఞానమునందు సమాప్తినొందుట యనఁగా అట్లు కర్మమునందు జ్ఞానము నభ్యసించుచురాఁగా నదియే పరిపాకము నొంది క్రమమున ఆత్మసాక్షాత్కార దశను పొందుట యని యర్థము. అనఁగా కర్మమే ఆత్మజ్ఞానాభ్యాసముచేత జ్ఞానాకారమై ఆత్మదర్శనమును గలిగించునని భావము. ఇట్లు కర్మమును తత్సాధనములును అనుష్ఠించుచునే ఆత్మజ్ఞానమును అభ్యసించుచు రాఁగా కర్మముతోడి యాజ్ఞానమే పరిపక్వమై జ్ఞానయోగసాహాయ్య ముక్కుటలేక తానే ఆత్మావలూకనమును గలిగించునని ఫలితార్థము.

తా. (ఆత్మవిషయ మైనజ్ఞానము 'అవినాశిత త ద్విధి' మొనఁబడినది, ఏమో తేజభిహితా సాక్ష్యో' అనునట్లు నాచే నుపదేశింపఁబడినది, అట్టి జ్ఞానముతోఁ గూడినకర్మమునందు ప్రవర్తించుచున్న నీవు) నే నుపదేశించిన యాజ్ఞానమును నీపరిపాకమునకుఁ దగినట్లు అక్షుడప్పుడు ఆత్మస్వరూపనాత్మాత్మారము గలజ్ఞానులకు *ప్రణిపాతపరిప్రశ్న సేవాదులను జేసి వారివలన విశదముగా తెలిసికొనుము ఆత్మస్వరూపము నాత్మాత్మరూపించినజ్ఞానులు ప్రణిపాతాదులచే నేవితులై, జ్ఞానమును తెలిసికొనుచోనికిచే కలయు నడుగుచున్న

* ఉపదేశింపఁబడిన జ్ఞానమునే ఆధ్యైపరిపాకదశలందు ప్రతిక్షణము విశదమగునట్లు చూటిచూటికి జ్ఞానలవలన వినదగు నని యందు చెప్పచున్నారు. భగవంతుఁడప్పుడునకు జ్ఞానమును విశదముగా నుపదేశింపఁదయ్యెనా? లేక యర్జునుఁడు విశదముగా తెలియఁదయ్యెనా? మరల మరల జ్ఞానలవలన దానిని వినవలసినదే? యిన్నిచో, భగవంతుఁడు విశదముగానే యుపదేశించెను; ఆర్జునుఁడును ఎచ్చరికతోనే గ్రహించెను. కాని అనాదికర్మాజ్ఞతయు అయిన యనంతపాపపూహము తత్త్వజ్ఞానమును ఆంతఃకరణముద్వారా ప్రసరింపరీత యష్టతెట్టుచున్నది గాన నుపదేశింపఁబడియు, జ్ఞానము మిక్కిలి విశదము గానేదు. కామిహోగికి శబ్దము తెల్పిదని యెంతయుఁపదేశించినను ఆరోగముతీటువలన అది పచ్చగగనే కనఁబడుచు గదా. కనుక పాపములు తీటువలన తత్త్వజ్ఞానము విశదము కానేరదు. కనుక కర్మయోగము నుపసేవించి పాపములను పోగొట్టుకొన్నచివర జ్ఞానము విశదము గావించుకొను యోగ్యత కుదురును. విదప నుపదేశములముగా పొందిన జ్ఞానమును సామాన్యముగా తానై పొందిన జ్ఞానమును పరియా యని తెలిసికొనుటకును, తెలియనిదానిని ఎఱుఁగుటకును, మఱచినదానిని తెలుపుకొనుటకును మరలమరల ప్రశ్న మావశ్యకము. అందుగా నప్పుడప్పుడు జ్ఞానము పరిపాకమగుకొలఁదని ప్రశ్నయు సేయుచు రావలయును. కావుననే 'పరిపాకమునకుఁ దగిలెట్లు' అనఁబడెను. ప్రణిపాతమనఁగా మిక్కిలియు క్రిందుగా చాఁగిలఁబడుట, దీనివలన ప్రశ్నమునకు పూర్వోంగము అయిన ప్రణామము వాదసంగ్రహము మొదలైనవి గ్రహింపఁబడినవి పరిప్రశ్నమనఁగా తాను మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁ డగుటను మాటుచేసికొని తెలియనివానివలె చక్కఁగ అడుగవలసినవానిని అడుగక దానిని సంబంధించినవానిని అడుగుచు తమ్ములమున అడుగవలసినవానిని అడుగుట; ప్రతివాదివలె నయముకైచే నాక్షేపించుట గాదని భావము. సేవ యనఁగా భక్తి; లేక, చిరకాలముగా ఆనువర్తించుట యని తెలియవలె.

సీయభిప్రాయమును గనుంగొని జ్ఞాన ముపదేశింపఁగలరు. నే నుపదేశించిన జ్ఞానమును మరలమరల జ్ఞానులవలన విశేషముగా తెలిసికొను మని భావము

అవ. సాక్షాత్కారరూపమైన ఆత్మయాధాత్మ్యవిషయజ్ఞానముయొక్క లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. (అనఁగా కర్మాంతరూఢితమై యప్పటప్పటిపరిపాకముకొలదికి తెలిసికొనవలసినదై యుండు ఆత్మజ్ఞానము ఆత్మసాక్షాత్కారావస్థనొందఁగా అప్పుడు దానిస్వరూపమెట్టిదిగా దెలియవచ్చునో చెప్పుచున్నాఁడని భావము.) 34

శ్లో॥ యద్ జ్ఞాత్వా న పున ర్మోహ మేవం యాస్యసి పాణ్డవ ।

యేన భూతా న్యశేషేణ ద్రక్ష్య స్యాన్మ న్యథో మయి॥ 35

టీ. హేపాణ్డవ = అర్జునా, యత్ = ఏజ్ఞానమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, పునః = మఱల, ఏవం = ఇటువంటి, మోహం = అజ్ఞానమును, న యాస్యసి = నొందవో, యేన = ఏజ్ఞానముచేత, భూతాని = దేవమనుష్యాదిరూపములతో నెంచఁబడుప్రాణులను, అశేషేణ = అన్నిటి ననుట, ఆత్మసి = నీవలెనే యవియన్నియు జ్ఞానైశాకారములై యుండు అనియు, అథో = అట్లుపైచి, మయి = అవియన్నియు నావలెనే యుండుననియును, ద్రక్ష్యసి = ప్రత్యక్షము చేసికొనగలవో.

తా. ఆత్మస్వరూపజ్ఞానము సాక్షాత్కరించినపిదప *అజ్ఞానము

* ఇచట భూతశబ్దముచే ఆచిత్సంస్కరము గల క్షేత్రజ్ఞవస్తువులను గ్రహించునది. 'నీయందు సమస్త భూతములను జూతువు' అనఁగా నీయందు సమస్త భూతములును ఉండఁగాఁ జూతు వని యర్థముకాదు. ఏలన, ఆత్మ సమస్త భూతములకును ఆధారము గాదు 'నీయందు' అనఁగా 'నీయంతరాత్మయైన భగవంతునియందు' అని అంతరాత్మపర్యంతముగా గ్రహించినచో అన్నిటికిని ఆధారము గాఁగూడదాయన్నచో, ఇట్ల ప్రకరణార్థము జీవసమాధి గాన నిదియుఁ జెల్లదు. ఇక గ్రహించుట యెట్లు? అన్నచో ఆత్మలన్నియు ప్రకృతిసంస్కరమువలన నానావిధరూపముల నొంది దేవుఁడనియు మనుష్యుఁడనియు నిట్లు విషమములుగా గ్రహింపబడుచున్నవే

వలన మరల నిట్లు ప్రకృతిబంధకృతములగు దేవమనుష్యాది శరీరములు మొదలగువానినే ఆత్మలుగా భ్రమించునట్టియు ఆభ్రమముచే ఈ దేహము నాది యను మమత మొదలగువానికి ఆస్పదమైనట్టియు అజ్ఞానమును నీవు పొందవు. మఱియును దానివలన దేవమనుష్యాద్యాకారములతో ననుసంధింపబడిన సర్వభూతములను నీయందే చూడఁగలవు. (అనఁగా ప్రకృతిసంబంధరహితుఁడ నై జ్ఞానైకస్వరూపుఁడ వగుచిన్న కనుగొన్నపిదప స్థాలీపులకన్యాయమున నీవలెనే తక్కినయాత్మలన్నియు జ్ఞానై కాకారము లైనను సమానములై యుండుటను కనుగొందువు. ఏ లనఁగా) ఆత్మ లన్నియు ప్రకృతిబంధనోషమువలన దేవత లని మనుష్యు లని నానాభేదములు కలిగియుండును గాని అవియన్నియు జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలవి కనుక ఆప్రకృతిబంధనోషము వీడినవెను అన్నియును జ్ఞానై కాకారములై వడ్లగిండలవలె ఒకటివలెనే మఱియొకటి యుండును. ప్రకృతి సంస్కరణోషము వీడిన యాత్మలయొక్క రూపము లన్నియును సమానములుగానే యుండునని మీఁద 'నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్భ్రహ్మణి తే స్థితాః' అని చెప్పబడెడిది. దేవమనుష్యాద్యాకారములతో ననుసంధింపబడు భూతముల నన్నిటిని నాయందే చూతువు.

కాని యిది ప్రకృతిబంధమును వీడి పరిశుద్ధము లైనచో, అన్నియు జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలవి గావున అన్నియు సమానాకారములుగానే యుండును; కనుక 'నీయందు సర్వభూతములను జూతువు' అనఁగా నీపరిశుద్ధాత్మ స్వరూపమును జూడఁగా తక్కిన భూతముల యాత్మ స్వరూపములను ఆట్లే యుండును గాన, అవికూడ స్థాలీపులకన్యాయమున చూడబడినట్లే యగునని భావము. 'నాయందు సమస్తభూతములను జూతువు' అనఁగా పరిశుద్ధాత్మలు నాస్వరూపమే కలవి గావున నన్నుఁ జూడఁగా వానిని జూచినట్లే యగునని భావము. ఇందులకే 'తదా విద్వాన్...మపైతి' (ముద్ద-3-౧-3) యని శ్రుతి యుదాహరింపబడెను. పుణ్యపాపములను వీడఁగా, (నిరంజనః) ఆ పుణ్యపాపమువలని ప్రకృతిసంస్కరణమును ఆసంస్కరణమువలని క్షేకాదులును లేనివాడై, పరమపురుషునితోడి సామ్యము నొందునని భావము. 'నామరూపములు వీడిన' అనుట 'తథావిద్వాన్నాచ రూపా ద్విముక్తః' (ముద్ద-3-౨-౮) అని యాయుపనిషత్తునందలి వాక్యాంతరమును తలఁపించుచున్న దని గ్రాహ్యము.

ఏ లనగా పరిశుద్ధము లగునాత్మవస్తువు లన్నియును నాస్వరూపము వంటిస్వరూపమునే కలిగియుండును. కనుక నన్ను చూడగా తక్కిన యాత్మస్వరూపములును నావలెనే యుండుట కనుగొందువు ఇదియే 'ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ నాధర్మ్యమాగతాః' అని గీతయందు మీఁదఁ జెప్పబడుచున్నది. ఇట్లే 'తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరజ్ఞానః పరమం సామ్య ముపైతి' ఇత్యాదులందు నామరూపములు వీడిన ఆత్మవస్తువునకు పరస్వరూపముతోడిసామ్య ముండుట తెలియుచున్నది. కాబట్టి ప్రకృతిబంధరహితము లైనపరిశుద్ధాత్మవస్తువులెల్ల పరస్పరము సమానముగాను సర్వేశ్వరునితో సమానముగాను నుండునని భావము.

అన, ఇట్టిజ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును జెప్పచున్నాఁడు.

35

శ్లో॥ అపి చే దసి పాపేభ్య స్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః ।

సర్వం జ్ఞానప్లవే నైవ వృజినం సస్మరిష్యసి॥

36

టీ. సర్వేభ్యః పాపేభ్యః=పాపము చేసినవా రందఱికింకెను. పాపకృత్తమః=ఋక్కిలి పాపములను జేసినవాఁడవు, అపిచేత్ అపి=అయితేవేనియు, సర్వం=సమస్తమైన, వృజినం=పాపమును, జ్ఞానప్లవేన ఏవ=జ్ఞానమనెడి తెప్పచేతనే, సస్మరిష్యసి = చక్కఁగా దాఁచు గలవు. 36

తా, మహాపాతకము లాచరించినవారికన్న నీ వధికపాపములు చేసినవాఁడవైనను అట్టిపాపరూపమగు సముద్రమును ఆత్మవిషయ జ్ఞానరూప మగు తెప్పచేతనే దాఁచెదవు.

శ్లో॥ యదైథాంసి సమిధోఽగ్ని ర్భస్మసాత్కురు తేఽర్జున ।

జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా॥

37

టీ. హేఅర్జున=ఓఅర్జునా, సమిధః=చక్కఁగాయంచున్న, అగ్నిః=అగ్ని, యథా=ఎట్లు, ఏథాంసి=కట్టెలను, భస్మసాత్కురుతే=

భస్మముగా చేయునో, తథా=అట్లు, జ్ఞానాగ్నిః = అగ్నివలె ప్రకాశించు ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానము, సర్వకర్మాణి=సమస్తకర్మములను, భస్మసాత్కురుతే=కార్యకరములు గానివానినిగాఁ జేయును.

తా. అజ్ఞానా, ప్రజ్వలించుచున్న యగ్ని కట్టెలను ఏవిధముగా భస్మము గావించునో, ఆప్రకారమే *ఆత్మజ్ఞానరూప మైనయగ్ని మోక్షప్రతిబంధకము లగు సమస్తప్రాచీనకర్మములను భస్మముగా (అనగా, కార్యకరములు గానివానినిగాఁ) జేయును.

37

శ్లో॥ † నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే ।

త త్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాత్మని విద్రతి॥ 38

* ‘ఒక్కజ్ఞానమే అనాదికాలప్రవృత్తము లైన అనంతపాపకర్మములను దొలగించుట యెట్లు? ‘నాభుక్తం క్షీయతే కర్మకల్మషోటికతైరపి । అపశ్య మనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మశుభాశుభమ్॥’ (బ్రహ్మవైవర్తే ప్రకృతిఖండే ౨౬-౨౦) ఇత్యాదివచనములంబట్టియు జ్ఞానము పాపమును దొలగించు ననుట యొప్పుదు. కాన విలంబముననే పాపము నివర్తించును’ అని శంక కలుగఁగా నిందు సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వశ్లోకమున సముద్రతరణదృష్టాంతమున, పాపసముద్రమును దాటియు మరల దానిని బ్రవేశించుటకు అయితి లేకపోవదు. ఇందు, కాష్ఠభస్మ సాత్కరణదృష్టాంతమున భస్మమైన కట్టెలవలెపాపములు ఎంతమాత్రమును కార్యకరములు కాఁజాలనట్లు పూర్ణముగా నశించుటచే మరల నవి కలుగుటకు అయితి లేదని ‘సర్వకర్మాణి’ అనుటచే విశోధులై యుండు సాంసారికపుణ్యకర్మవిశేషములనుగూడ నివర్తింపఁజేయు ననుట గ్రాహ్యము. శంక ‘నాభుక్తమ్’ ఇత్యాదులను అన్యపరములుగా గ్రహించుకది.

† ‘క్షేత్రజ్ఞ స్వేశ్వరజ్ఞానా ద్విశుద్ధిః పరమామతా’ ‘క్షేత్రజ్ఞానకు ఈశ్వరజ్ఞానమువలన మిక్కిలి యుత్కృష్టమైన శుద్ధస్వరూపము గలుగును’ (యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి-౩-అథ్యా) అనుటంబట్టి ఈశ్వరజ్ఞానము ఉత్కృష్టమైనపాపనము. దానికి తక్కువయగువానియందెల్ల పరిశుద్ధాత్మజ్ఞానమువలె పాపనమైనదిలేదని భావము. అయితే అటువంటిజ్ఞానమును ఆచరించుమని కోరినను అది కలుగదు. ఇట్లు అది పురుషవ్యాపారమునకు లోఁతువ కాకుండుటచే దానిని విధింపఁదగదే’ యన్నశంక ‘తత్స్వయం...విద్రతి’ అని పరిహరింపబడెను. అనగా ఆహారహము జ్ఞానాకార

టీ. జ్ఞానేన=ఆత్మజ్ఞానముతో, సదృశం = సమానమైనదియు, పవిత్రం = శుద్ధికరమయినదియు, ఇహ = ఈలోకమునందు, నవిద్య తేహి=లేదుగదా, తత్=అట్టిజ్ఞానమును, యోగసంసిద్ధః=కర్మయోగ సిద్ధిని బొందినవాడు, కాలేన = కాలక్రమమున, ఆత్మని=తన ఆత్మ యందు, స్వయం = తానేఉపదేశము అక్కఱలేకయే యనుట, విద్వతి=పొందుచున్నాడు.

తా. ఆత్మజ్ఞానముతో సమానముగా శుద్ధికర మైనవస్తువు నేతొకటి యీలోకమునందు లేదు. కాబట్టి అది సర్వపాపములను నాశముచేయును. ఎవడు, తా నుపదేశము నొందినప్రకారమున ప్రశీదిసము జ్ఞానాకారమైన కర్మయోగము ననుష్ఠించుచు, దానిచేత సంసిద్ధిని బొందునో (అనగా రాగ ద్వేషాదులను వీడి నిర్మలాంతః కరణము గలవాడగునో) వాడు పరిపక్వదశ నొందిన అట్టిజ్ఞానమును కాలక్రమమున తన యాత్మయందు తనంతటనే పొందుచున్నాడు. (అట్టి కర్మయోగికి తనంతటనే యాజ్ఞానము కాలక్రమమునఁ గలుగు చున్న దని భావము).

అన. *దీనినే విస్వప్రముగాఁ జెప్పుచున్నాడు.

ముగా కర్మయోగమును అనుష్ఠించుచు రాగా దానివలన సంసిద్ధి గలుగును-అనగా రాగ ద్వేషములు వీడి జ్ఞానమును పొందించు యోగ్యత సిద్ధించును. ఇట్లు కర్మము నందు అంతర్గతముగా జ్ఞానము నభ్యసించుచు వచ్చిన సంస్కారబలమువలనను, ఆ జ్ఞానము మును పెట్టు ఉపదేశింపఁబడెనో యదేవిధమయి యిప్పుడు ఉపదేశ మక్రమ లేక తనంతటనే లభించును. జ్ఞానస్వరూపము తన్నేగుఱించిన ప్రయత్నములకు లోభుప కానిదైనను తత్కాలమును పూర్వోక్తరూపము నగుకర్మయోగము ద్వారా సిద్ధించుచున్నది గాన నది విఫలంబు దగినదియే యగునని భావము.

* 'దీనినే విస్వప్రముగాఁ జెప్పుచున్నాడు' అనగా పూర్వశ్లోకముయొక్క రెండుపగములకు ఈశ్లోకముయొక్క రెండుపగములు వ్యుత్క్రమముగా (అనగా అందలి మొదటిపగమునకు ఇందలి రెండవపగమును అందలి రెండవదానికి ఇందలి మొదటిదియు) వివరణము లని భావము. మీఁదిశ్లోకమున 'అజ్ఞశ్చ ఆక్రద్ధానశ్చ' అని యుండగా దానికిఁ బ్రతియైన యిందు 'శ్రద్ధావాన్' అని యొకటియే యున్నను

శ్లో॥ శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పర స్సంయతేంద్రియః ।

జ్ఞానం లభ్యా పరాం శాన్తి మచిరేణాధిగచ్ఛతి॥ 33

టీ. శ్రద్ధావాన్ = విశ్వాసమును త్వరయును గలవాఁడును, తత్పరః = దానియందే ఆసక్తి గలవాఁడును-సంయతేంద్రియః = ఇంద్రియ నిగ్రహము గలవాఁడును అగుపురుషుడు. జ్ఞానం = ప్రత్యక్షమువలె విశద మైన ఆత్మవిషయజ్ఞానమును, లభతే = పొందుచున్నాఁడు, జ్ఞానం లభ్యా = అట్టిపరిపాకావస్థయైన జ్ఞానమును బొంది, అచిరేణ = శీఘ్రముననే, పరాం = ఉత్కృష్టమయిన, శాన్తి = మోక్షరూప మైన నిర్వాణమును, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఇట్లు గురూపదేశమువలన జ్ఞానమును బడసి, ఉపదిష్టమైన యాజ్ఞానమును వృద్ధిచేసికొనుటయందు త్వరగలవాఁడును, దానియందే మనసు విలిపినవాఁడును, తదితరవిషయములనుండి ఇంద్రియములను మరల్పుకొన్నవాఁడు నగు పురుషుఁడు పూర్వోక్తలక్షణముగలదై పరిపక్వదశ నొందినజ్ఞానమును త్వరలోనే పొందుచున్నాఁడు. అట్టిజ్ఞానమును బడసి శీఘ్రకాలముననే పరనిర్వాణమును బొందుచున్నాఁడు.

‘జ్ఞేశ్చ శ్రద్ధావాన్’ అని చెందును ఉండఁదగునని యెంచి ‘జ్ఞేశ్చ’ అనుటకు పర్యాయముగా ‘ఇట్లు ఉపదేశమువలన జ్ఞానమును బడసినవాఁడై’ అని కూర్చబడినది. మఱియు నిచట ఉపాయము పూర్ణముగా నిష్పన్నమయి ఫలదశ ప్రస్తావింపఁదగి యుండుటంబట్టి ‘శాన్తి’ అనుటకు శమముగా గ్రహింపరాదు ‘సశాన్తి మాప్నోతి న కామకామీ’ ‘సశాన్తి మధిగచ్ఛతి’ ‘బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి’ అని ద్వితీయాధ్యాయపు కడపటి మూఁడుశ్లోకములందును ఫలదశయందు శాంతినిర్వాణశబ్దములు సమాన్వకములుగా చెప్పఁబడినవిగాన శాంతి అనఁగా నిర్వాణమగును. వానిలో నడిమిశ్లోకమందలి ‘శాన్తి మధిగచ్ఛతి’ అనుటయే యిటు గయికొనఁబడినది. దానికి మునుపటి శ్లోకమందలి ‘ఆప్నోతి’ అనుపదమును వెనుకటిశ్లోకమందలి ‘నిర్వాణ’ పదమును గొని ‘నిర్వాణ మాప్నోతి’ ‘నిర్వాణమును బొందును’ అని యాచెంటిని దలఁపించుటకై వ్యాఖ్య నేయంబుడుట గాగ్రహ్యము. నిర్వాణమును ఆచితకాలమునఁ బొందుటయనఁగా జ్ఞానయోగముచేత కాని దేహాంతరాదులచేత గాని విలంబము నొందక ఈయాత్మజ్ఞానముచేతనే పొందుట యని తెలియఁనది.

అవ, ఇట్లు జ్ఞానాధికారిని జెప్పి తద్విపరీతమైన యధికారిని జెప్పించున్నాడు.

శ్లో॥ అజ్ఞ శ్చాశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్తా వినశ్యతి ।

నాయం లోకోఽస్మిన్ పరో న సుఖం సంశయాత్మనః॥ 40

టీ. అజ్ఞః=ఉపదేశమువలన లభించుజ్ఞానము లేనివాఁడును, అశ్రద్ధధానశ్చ=జ్ఞానమును వృద్ధిచేసికొను నుపాయమునందు త్వర లేనివాఁడును, సంశయాత్తాచ = జ్ఞానమునందు సంశయముతోఁ గూడినమనస్సు గలవాఁడును, వినశ్యతి=నశించుచున్నాఁడు. సంశయాత్మనః=సంశయముతోఁగూడినమనస్సు గలవానికి, అయం=ఈ, లోకః=ధర్మార్థకామము లనెడు పురుషార్థము, నాస్తి=లేదు, పరః=మోక్షము, న=లేదు, సుఖం=సుఖమును. న=లేదు.

తా. ఉపదేశమువలన జ్ఞానము లభింపనివాఁడును, ఉపదేశింపఁబడినజ్ఞానమును వృద్ధిచేసికొనుటకు త్వరపడనివాఁడును, ఉపదేశింపఁబడిన యాజ్ఞానమునందును మనఃసంశయము గలవాఁడును నశింతుడు. ఇట్లు ఉపదేశింపఁబడిన ఆత్మస్వరూపవిషయ జ్ఞానమునందు సంశయముగలవానికి *ఇహలోకమునందలి ధర్మార్థకామము లను

* మోక్షమున కుపాయభూతమైన శాస్త్రార్థమందు సంశయము కలుగఁగా మోక్షపురుషార్థము లేకపోవలయునే గాని యితరపురుషార్థములుగూడ లేకపోవుట యెట్లు? అని యడుగఁగా శాస్త్రీయకర్మములవలననే సమస్తపురుషార్థములును సిద్ధించును గాన శాస్త్రమునందును సంశయము గూడదని తెలియునది. కావుననే 'సమస్త...సిద్ధలే యగును' అనఁబడినది. అయిన, ఆయాశాస్త్రములచేత ఆయా పురుషార్థములు సిద్ధించుఁగాక, మోక్షశాస్త్రమందలిదేహముచేత తక్కినవి సిద్ధింపకపోవుటెట్లు? అన్నచో, అయ్యుద్వేదాదులు కేవల మిదేహమాత్రముతోఁ జేసినఫలములను సాధించు కర్మములను బ్రతిపాదించునట్లు ఆయాశాస్త్రములును బ్రతిపాదించునేని యప్పుడు దేహమునకంటె ఆత్మ వేటొకటి కల దనునిశ్చయము ఆక్కఱలేకపోవచ్చును. శాస్త్రము లట్టివి గావు. అవి, యజ్ఞాదులచే సాధింపఁదగినవియు దేహంతరమునందుఁ గలుగునవియు నగు స్వర్గాదిఫలములను మిక్కిలియు

నట్టిపురుషార్థములే సిద్ధింపవు. ఇంక మోక్ష మెక్కడిది? (గమస్త, పురుషార్థములును శాస్త్రీయకర్మములయొక్క సిద్ధులే యగును, దేహమునకంటె ఆత్మ వేత్తైన దనునిశ్చయము గలవాడే అట్టిశాస్త్రీయకర్మములను జేసి సిద్ధిపొందును, ఆత్మయెడల అట్టి నిశ్చయము లేక సంశయము గలవానికి అట్టికర్మములను జేయుటగాని వానివలన పురుషార్థసిద్ధులుగాని కలుగవు గనుక) సుఖము లొంచెమైనను కలుగ నేరదు.

* శ్లో॥ యోగసన్న్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఘ్నిన్న సంశయమ్ |

ఆత్మవస్తం న కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనశ్ఞయమ్ ||

41

టీ. ధనశ్ఞయం=అష్టనా, యోగసన్న్యస్తకర్మాణం-యోగ= అట్టి బుద్ధియోగముచేత, సన్న్యస్తకర్మాణం=విడువబడిన కర్మములు గలవాఁడును, జ్ఞానసంఘ్నిన్నసంశయం = ఆత్మజ్ఞానముచేత పోగొట్టె

ప్రతిపాదించుచున్నది. కావున వానివిషయమున దేహమునకంటె ఆత్మ వేటొకటి యున్నదను నిశ్చయము మిక్కిలి యావశ్యకముగా నున్నది. ఆ నిశ్చయములేక యేకాస్త్రకర్మములును సిద్ధింపవు. ఇట్లు దేహాతిక్రాత్మవిషయమున సంశయముగల వానికి ఏకాస్త్రకర్మమును సిద్ధింపమిచే వానివలన గలుగు మోక్షమే కాక చుట్టి తక్కిన యేపురుషార్థమును గలుగదని చెప్పబడినది.

* ఇందు అధ్యాయమొక్క ప్రధానార్థము శ్రిశుపసంహృతింపఁబఱచుచున్నది. ఇట్ల యోగమునఁగా 'కర్మ త్యాగకర్మ యః పశ్యేత్' ఇత్యాదులచే నుపనిష్ఠమైనబుద్ధి యోగమునకుగాని ఆత్మదర్శనరూపమైన యోగముకాదు. 'సన్న్యస్తకర్మాణమ్' అనుట కర్మసన్ధానమును త్యజించుట యని భ్రమింపరాదు. కర్మము, కర్మత్వాది త్యాగమువలన తన కర్మాకారము తిరస్కృతము కాఁగా జ్ఞానాకారమును బొందు చున్నది గదా. ఈకర్మాకారతిరస్కృతియే 'సన్న్యస్త' శబ్దముచే ఉపచిత మైనదని తెలియునది. కర్మాకారమును తిరస్కరించి జ్ఞానాకారమును బొందిన కర్మము గలవానిని అని భావము. దేహమునకంటె ఆత్మ వేటు అనువిషయమున పూర్వము సంశయము గలిగినదిగా చెప్పఁబడుటవలన ఇట్ల 'జ్ఞానసంఘ్నిన్నసంశయః' అనఁగా దేహమునకంటె ఆత్మ వేటు అనుజ్ఞానము సంశయముచేత ఛిన్నమైనదని గ్రహింపవలయు నేకాని జ్ఞానయోగముచేత ఛిన్నముగా గ్రహించుట తగదని తెలియునది.

బడిన సందేహములు గలవాఁడును, ఆత్మవస్తం = ప్రశాంతమైన మనస్సు గలవాడు నగుపురుషుని, కర్మాణి = ప్రాచీనకర్మములు, న నిబద్ధన్తి = బంధింపవు.

తా. అర్జునా, ఈయపదేశింపబడిన బుద్ధియోగముచేత జ్ఞానాకారమును బొందినకర్మము గలవాఁడును. అట్లు ఉపదేశమువలన లభించిన విశదమైన ఆత్మజ్ఞానముచేత ఆత్మావలోక విషయమైన సందేహములు పోగొట్టుకొన్నవాఁడును నై, ఉపదిష్టార్థమందు దృఢమైన మనస్సు గలవానిని బంధహేతువు లగుప్రాచీనకర్మములు బంధింపజాలవు.

38

శ్లో॥ తస్మాదజ్ఞానసమూతం హృత్ స్థం జ్ఞానాసినాఽత్మనః ।

ఛిత్త్వేనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోఽస్తి భారత॥ 42

టీ. తస్మాత్ = ఆ హేతువు వలన, భారత = అర్జునా, అజ్ఞానసంభూతం = అజ్ఞానమువలన కలిగినదియు, హృత్ స్థం = హృదయమున నాటియున్నదియు నగు, ఆత్మనః = ఆత్మవిషయమైన ఏవం = ఈ, సంశయం = సందేహమును, జ్ఞానాసినా = ఆత్మజ్ఞాన మనెడి కత్తిచేత, ఛిత్త్వా = (ఖండించి) ఛేదించి, యోగం = నే నుపదేశించిన కర్మయోగమును, ఆతిష్ఠః = ఆచరింపుము, ఉత్తిష్ఠః = దానికొఱకు లేమ్ము.

తా. కాబట్టి, అర్జునా, అనాదిప్రవృత్తమగు నజ్ఞానమువలనఁ బుట్టి హృదయమునందు శల్యమువలె నాటియున్న యీ యాత్మవిషయమైన సందేహమును నే నుపదేశించిన యాత్మజ్ఞాన మనెడి కత్తిచేత ఖండించి నే నుపదేశించినట్టి కర్మయోగము నాచరింపుము. అందుకొఱకు లేమ్ము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ

శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానయోగోనామ

చతుర్థోఽధ్యాయః,

~~~~~

నాల్గవ అధ్యాయము-విశేషాంశములు

1 శ్లో||-(1)

నిత్యరక్షజ్ఞుడైన భగవంతునియందుండుటచే నిదియును నిత్యమైనదియే, లేక నిత్యమైన ఫలము నొసంగునదియు నను నర్థమును చెప్పవచ్చును.

1 శ్లో||-(2)

మన్వంతరమునగాని మహాకల్పారంభమునగాని భారతయుద్ధారంభమునగాని నాకన్న వేరొకని నెఱింగినవాడును చెప్పగలవాడును లేడని తాత్పర్యము.

1 శ్లో||-(3)

ఇది బుద్ధాగమమువలె అనుదలకు నేను చెప్పినది కాదు; కాని సకల వేదమయుడగు సూర్యునికి చెప్పితిని.

1 శ్లో||-(4)

(‘యద్వైకించిన మనురవద్యో తద్భేషజమ్’) అని మనువు చెప్పినదెల్ల మందేయని వేదముచే కొనియాడబడినట్టియు మానవ ధర్మనిష్ఠతగా నాచే నాదేశింపబడినట్టియు మనువు మొదలగు అధికారి కోటిలో జేరినవారి యుపదేశపరంపరగా నిదిలోకమున నొకప్పుడు వ్యాపించినదియే.

1 శ్లో||-(5)

రాజులు విశాలగంభీరహృదయులు.. అందును త్రికాలవస్తువులను సాక్షాత్కరించు ఋషులునునగు అశ్వపతి, జనక, అంబరీషాది అనేకమంది కలరు, వీరందరును కర్మయోగము ననుష్ఠించి తరించినవారే.

1 శ్లో||-(6)

భక్తోఽసి=శాస్త్రమూలముగ నా మహత్తు నెఱింగినవాడగుటచే నాయందు మిక్కిలి ప్రీతిగలవాడవు.

1 శ్లో॥(7)

నా కృష్ణావతారమున గావించిన సౌలభ్యాతిశయముచే ప్రణయము (స్నేహము) విస్రంభమును (సమ్మోకము) కలవాడవు.

1 శ్లో॥-(8)

“సప్తః” అను శబ్దమునకు వ్యాస భీష్మ అర్జునాది మహాత్ములిప్పటికిని ఉండుటచే పూర్తిగ నశించిన దనరాదు. అందుచే సప్తప్రాయమైనదని చెప్పబడినది.

1 శ్లో॥(9)

అర్జునుని కర్తవ్యము నుపదేశించు నీ ప్రసంగమున.

1 శ్లో॥(10)

కర్మవశ్యుడు కాకుండుట మొదలగుదానిని.

1 శ్లో॥-(11)

భ్రాంతిసిద్ధము లనుటను ఖండించు ప్రమాణములు, యుక్తులు మొదలగువానితో (ఉన్నదున్నటుల)

4 శ్లో॥-(12)

అనుభవమువలన నింతకుపూర్వమే సంస్కారము పుట్టియుండి అది యదృష్టవిశేషముచే నుద్బుద్ధమై (మేల్కొని) పూర్వ మనుభవించినదానిని స్మరించుటలో నేమి యనాచిత్యము? అప్పుడు పుట్టిన ఆవుదాడ జన్మాంతరమున స్తన్యము ఆకలిని పోగొట్టిన అనుభవముచే బుట్టిన సంస్కారము ఇప్పుడు బ్రతుకరోజు లుండుటచే నుద్బుద్ధమై జ్ఞాపకమునకువచ్చి ఎవ్వరి యుపదేశము అవసరములేకనే తల్లిపొదుగులో మూతినిబెట్టి స్తన్యమును పానముచేయుచున్నదిగాదా!

మహాత్ములగు నితరులకు స్మృతిగాని భగవంతునకు ప్రాచీనమృతాంతసాక్షాత్కారమేగాని స్మృతికాదు. స్మృతియనుట బోపచారికము.

4 శ్లో!-(13)

గోవర్ధనపర్వతము నెత్తుట మొదలగు అద్భుత కృత్యములను బాల్యమునందే చూపియు, పుట్టినప్పడే చతుర్భుజాదులను చూపియు తన సర్వేశ్వరత్వమును తెలియజేసియే యుండెను.

4 శ్లో!-(14)

శ్రీకృష్ణుడు పరాత్పరుడను జ్ఞాన మర్జునునకు కలదని-కార్యము ద్వారా-ప్రవహారము ద్వారా-కారణము ద్వారా-ఉపదేశము ద్వారా సిరపరచుచున్నాడు.

భావ్యకారు లిచ్చుట వసుదేవసూనుః పార్థః అని రెండుపదములను వాడిరి. దానివలన ఆజ్ఞను డాతనికి మేనమామబిడ్డ యనియు, పినతల్లి కుమారు డనియును తెలుపబడినది. ఇది యితరులకువలె ఈశ్వరుని తెలుసుకొనుట కాటంకములైన ప్రాకృత సంబంధములు కాని యర్జునుని పుణ్యవిశేషమువలనను సర్వజ్ఞశిఖామణియైన, శ్రీకృష్ణుని యుపదేశబలముచేతను తెలియగల్గెను.

ఇది పెద్దలను ప్రశ్నించుపద్ధతి. ఇదియే వినయముతోకూడిన పరిప్రశ్న యనబడును.

7 శ్లో!-(15)

ధర్మము కొంచెము వాడినను సహించని నేను ధర్మవినాశము నెట్లు సహింతును.

7 శ్లో!-(16)

అధర్మ మొకింత తలయెత్తిననే సహించని నేను అది శాఖోపశాఖలుగా వ్యాపించిన నే నెట్లు సహింతును.

7 శ్లో!-(17)

“ఆత్మానం” అనగా “జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మత” మృనుటచే జ్ఞానిని సృష్టింతునను నర్థమును సృష్టింపవచ్చును.

7 శ్లో||-(18)

జీవునకువలె పుణ్యపాపవిపాకముచే గలుగు కాలనియమము గాని నిర్ణీతమైన భగవంతుని సంకల్పముచే నేర్పడు కాలనియమము గాని మన్వంతర మహాకల్పరూపమగు కాలనియమముగాని లేవని అర్థము.

8 శ్లో||-(19)

ఇచ్చట త్రాణ మనగా అనిష్టములను పోగొట్టి ఇష్టముల నొసంగుట, ఇట్టి వైష్ణవాగ్రేసరుల కనిష్టము భగవంతుడు లభించ కుండుటయే. భగవంతు నాశ్రయించి యాతనిని లభించుటచేతనే యా యనిష్టము తొలంగును.

8 శ్లో||-(20A)

ఈశ్లోకమున త్రాణమునకు “పరి” యనియు నాశనమునకు “సం” అనియు ఉపసర్గల యర్థవిశేషములు పరికించలేకపోయితిమి.

పరిత్రాణ మనుటచే కేవలము శరీర సంబంధమును పోగొట్టి మోక్షము నిచ్చుటయే కాక తన దివ్యమంగళ విగ్రహమును హృద యాకర్షక ఆధ్యాత్మికచేష్టలను చూపియు, కరుణారస ముట్టిపడు నటుల కటాక్షించియు మృదుమధురభాషణములను వినిపించియు సంతోషపెట్టుట.

వివాశమనగా-శ్వరూపనాశము నొనరించుటగాక విలక్షణమైన నాశనము, అది యెట్లనగా వైపరీత్యమునకు కారణమైన రాక్షస ప్రకృతి శరీరగ్రంథిని పోగొట్టుట మాత్రమే, అది పోయినచో వారి కిది ధార్మికత్వ ముదయింపవచ్చును.

సంస్థాపన మనగా- సమ్యక్ స్థాపనమ్- అనగా వారేమి చేసి నను యేమి పలికినను యేమి తలంచినను తనయందే పర్యవసించు నటుల చేయుట.

9 శ్లో||-(20B)

అవతారిక-ప్రసంగవశమున చెప్పవలసినవిన్ని అవతారరహస్య, వాస్తవజ్ఞానము పరమపురుషార్థమును మోక్షమున కుపాయమని చెప్పుచున్నాను-

10 శ్లో||-(21)

అవతారిక-సజ్జనులను రక్షించుటకై దేవమనుష్యాది సజాతీయములగు నవతారములను తన సంకల్పము మాత్రముచేతనే పరిగ్రహింతునని చెప్పుటచే తన నుపాసించుటకు ముఖ్యముగ నుండవలసిన తన సౌలభ్యము చెప్పబడినది. ఇప్పు డీశ్లోకమున ఆ సౌలభ్యమునకు చివర హద్దు చెప్పబడుచున్నది. ఇచట కృష్ణావతార వృత్తాంతముతోపాటుగ నర్చావతార వృత్తాంతముగూడ నుడువబడినది గ్రహించవలెను.

11 శ్లో||-(22)

సర్వశః అనుటచే ప్రియతమ పితృ పుత్ర సుహృత్ భ్రాతృ భృత్య సారథిత్యాది రూపములును అర్చావతారరూపములును చెప్పబడినవి.

సర్వశః అనగా అన్నివిధములుగా అనగా అలంకరించుట, ఊరేగించుట, ఉత్సవమును చేయుట మొదలగునవి.

12 శ్లో||-(23A)

ఈశ్లోకమున “వరమద్యకాకః శ్వామయూరాత్” రేపటి నెమలి కన్న నేటి కాకియే నయమను న్యాయము, సూచింపబడుచున్నది.

13 శ్లో||-(23B)

తరగని పాపరాశి యందరకును సమానమే. దానిచే నవివేకమును తప్పదు. దానిచే నల్పఫలముల శీఘ్రముగా బడయవలెనను

నాశయు నందరకు నుండును. ఇక మోక్షేచ్ఛ యెవని కుదయించును? అట్టితరి మోక్షోపాయశాస్త్ర మెవరికని శంకరాగా రెండుశ్లోకములతో సమాధానమును చెప్పచున్నారు.

13 శ్లో||-(24)

సారాంశ మేమనగా సృష్టిరహస్యము నెఱింగినచో విరోధులైన పాపములు పోయి నిష్కామకర్మయోగము ఘటించును.

14 శ్లో||-(25)

ప్రాప్తప్రాప్త వివేకమనగా పుణ్యపాప తారతమ్యమునుబట్టి సుఖదుఃఖాది విషమసృష్టిని చూచుచున్నాము గాన దానినిబట్టి విమర్శింపగా యని యర్థము.

15 శ్లో||-(26)

ఎఱుక కలిగి పాపములు వీడి యనుటచే జ్ఞానము కర్మయోగమునకు విరోధులగు పాపములను పోగొట్టి కర్మయోగమునకు కారణమగుచున్నది.

16 శ్లో||-(27)

ఇచ్చట 'జ్ఞాత్వా' అనుపదము అజహల్లక్షణతో కర్మజ్ఞానానుష్ఠానములను బోధించును.

19 శ్లో||-(28)

పండా యనగా- ఊహాపోహలకు తగినబుద్ధి.

పండితు డనగా- దేహము విడువదగిన దనియును, ఆత్మ ఆదరింపదగిన దనియును నెఱుంగువాఁడు.

19 శ్లో||-(29)

బుధులనగా-ప్రాప్త్యమును, ప్రాప్తయునగు నాత్మను ప్రాపకమగు కర్మయోగమును సంశయ విపర్యయములు లేకుండగ చక్కగ నెఱింగినవాడు.

20 శ్లో!-(30)

నిత్య తృప్తపదమునకు 'నిత్యం'-తృప్తః' అని యర్థమును చెప్పరాదు. అట్టి తృప్తికి కారణమును జెప్పలేదుగదా! ఇక 'కర్మఫలానందం తృక్వా' అనుటచే వెనుకటి శ్లోకమునందలి కామవర్జితత్వము వివరింపబడినది.

ఇక 'సజ్జవర్జితత్వము' వివరింపబడవలెను,

కామవర్జితపదముచే ననిత్యత్యాగము చెప్పబడినదిగాన దీనిచే నిత్యస్వీకారమును జెప్పట ఉచితము.

కావున- 'నిత్యే స్వాత్మస్వేనతృప్తః' అని భాష్యకారులు వివరించిరి.

20 శ్లో!-(31)

ఈతె డాచరించు కర్మయోగమునగా- విపరీతవిషయములలో సంచరించుటచే జ్ఞానాభ్యాసమును చెడగొట్టు నింద్రియములను అనుకూల విషయమున సంచరింపజేయుటయే.

21 శ్లో!-(32)

ఈ చెప్పబడిన అర్థము తెలియశక్యము కానిదగుటచే స్పష్టముగా తెలియుటకును, ఇంతవరకు వేరువేరు స్థలములలో వ్యాకృలముగా జెప్పబడిన దానినిన్ని యొకటచేర్చి చెప్పటకును,

ఈయర్థము తనకు మిక్కిలి యాదరించదగినదని తెలుపుటకును తిరిగిచెప్పుచున్నాడు.

25 శ్లో!-(33)

అనతారిక- ఇంతవరకు కర్మజ్ఞానాకారమగుటను వివరించి యిప్పుడు కర్మయోగభేదములను జెప్పుచున్నాడు,

ఈశ్లోకమునందలి 'యజ్ఞ' మనగా=హవిస్సు.

'యజ్ఞేన' అనగా సృగాది సాధనములచేత నని యర్థము.

35 శ్లో|| (34)

అవతారిక - ఈశ్లోకమున కర్మయోగములో సంతర్భూతమై యప్పటప్పటి పరిపాకదళకు తగినటుల తెలిసికొనవలసివచ్చె యుండు ఆత్మజ్ఞానము ఆత్మసాక్షాత్కారమువరకు వచ్చును. అప్పుడు దాని జ్ఞానస్వరూప మెట్టిదిగా తెలియవచ్చునో చెప్పచున్నాడని భావము.

36 శ్లో|| (35)

అవతారిక -

ఇంతవరకు కర్మయోగమున కర్మాంతకన్నను జ్ఞానాంత ప్రధానమనియును, జ్ఞానముయొక్క పరిపాకమునుబట్టి దానికి తగినట్లుగా అప్పుడప్పుడు తెలుసుకొనుచుండవలె ననియును, అట్లు పరిపక్వదశకు వచ్చిన జ్ఞానముయొక్క లక్షణమున్ను తెలుపబడినవి.

ఇక ముందు ఆ జ్ఞానమానకు విరోధులను పరిహరించు మూహాత్మ్యము తెలుపబడుచున్నది,

36 శ్లో|| (36)

ఈశ్లోకమున జ్ఞానమొక తెప్పగా రూపింపబడినది. పాపమునకు “సర్వం=సమస్తమైన” అని విశేషణ మొకటి చేర్చబడినది.

“సంతరిష్యసి” అని దానిచే దాటుట చెప్పబడినది. దీనిని బట్టి పాప మొక అపారమైన సముద్రముగాను, ఆత్మజ్ఞానము దానిని దాటించు గొప్ప తెప్పగాను చెప్పబడుట తగియున్నది.

38 శ్లో|| (37)

అవతారిక - అగ్నికి ఇతరపదార్థములు వేసికిని లేని దాహ కత్వశక్తి యున్నటులనే యీ జ్ఞానమునకును పవిత్రతను స్వభావము కలిగియుండుటను తెలుపుచున్నాడు.

42 శ్లో|| (38)

అవతారిక - ఇట్లు విస్తారముగ నుపదేశించి ముగించిన యర్థమును యర్జునుని యనుష్ఠింపమని యుపదేశించి ముగించుచున్నాడు.

42 శ్లో||-(39)

గీతార్థసద్బ్రహ్మము-

చతుర్థాధ్యాయసారము-

క శ్లో|| ప్రసజ్ఞాత్స్వస్వభావోక్తిః ।

కర్మణోఽకర్మతాస్యచ ।

భేదాజ్ఞానస్య మాహాత్మ్యం ।

చతుర్థాధ్యాయ ఉచ్యతే ।

తాత్పర్యము-

ప్రసంగవశమున అవతరించిన భగవంతుడు తన యసాధారణ భావమును చెప్పటయు, కర్మము జ్ఞానాకార మగుటయు, కర్మ యోగముయొక్క భేదములును, జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును చతుర్థాధ్యాయమున చెప్పబడినవి.

శ్రీ భగవద్గీతాపఞ్చమోఽధ్యాయః.

కర్మసన్న్యాసయోగః

~~~~~

అవతారిక.

చతుర్థాధ్యాయమునందు కర్మయోగము జ్ఞానాకారమైనదనియు, దాని స్వరూపభేదములును, అందు జ్ఞానాంతమే ప్రధానమైనదనియుఁ జెప్పఁబడెను. మూడవయధ్యాయమునందు కర్మయోగము ఆత్మజ్ఞానము లోపలఁ గలదియు ప్రమాదము లేనిదియు సుకరమైనదియు నిరపేక్షమైనదియు నగుటవలన జ్ఞానయోగాధికారికిఁగూడ అదియే శ్రేష్ఠమైనదని చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు ఆత్మప్రాప్తికి కర్మయోగము జ్ఞానయోగమునకంటె శీఘ్రసాధనమగుటయు కర్మయోగమునందంతర్గతమైన అకర్మత్వానుసంధానముచు చేయవలసినప్రకారమును ప్రతిపాదించి, ఆయునుసంధానము మూలమై పరిపాకదశను బొందియుండుజ్ఞానమును వివరించుచున్నాఁడు, 1

అట్లైన ఉవాచ :

2

శ్లో॥ సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పున ర్యోగం చ శంససి ।

యచ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం తస్మై బ్రూహి సునిశ్చితమ్॥ 1

టీ. హేకృష్ణ = ఓకృష్ణా, కర్మణాం = కర్మములయొక్క, సన్న్యాసం = పరిత్యాగమును (జ్ఞానయోగమును,) పునః=మఱల, (కర్మణాం) యోగంచ=కర్మయోగమునును, శంససి=చెప్పుచున్నావు, ఏతయోః=ఈరెంటిలో, యత్=ఏది, శ్రేయః = శ్రేష్ఠమయిన దని, సునిశ్చితం=చక్కఁగా నిశ్చయింపఁబడినదో, తత్=అట్టి, ఏకం = ఒకదానిని, మే=నాకు, బ్రూహి=చెప్పుము.

తా. కృష్ణా, కర్మసన్న్యాసమును (అనగా జ్ఞానయోగమును) చేయు మనియును, మరల కర్మయోగము నాచరింపుమని

యును వచించెదవు. ఈ రెంటిలో నేది సులభముగా నాచరింపఁ దగిన దగుటవలన శ్రేష్ఠ మని నిశ్చయింపఁబడినదో దానిని నా కెఱిగింపుము.

(ద్వితీయాధ్యాయమందు ముముక్షు వై నవానికి మొదట కర్మ యోగమే చేయఁదగిన దనియు, ఆ కర్మయోగముచే అంతఃకరణము నందలి దోషము లన్నియు తొలఁగి అది పరిశుద్ధ మైనవెనుక జ్ఞాన యోగమును బొంది దానిచేత ఆత్మదర్శనము చేయవలసిన దనియు, ప్రతిపాదించితివి. ఇట్లు కర్మయోగముచేత జ్ఞానయోగమును జ్ఞాన యోగముచేత ఆత్మప్రాప్తియు కలుగు నని చెప్పి మరల తృతీయ చతుర్థాధ్యాయములందు జ్ఞానయోగాధికాగ్రదశను బొందినవానికిఁ గూడ కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమైనదనియు అది జ్ఞానయోగమును అపేక్షింపక తానే ఆత్మప్రాప్తికి సాధన మగు ననియుఁ జెప్పుచున్నావు. ఈ జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు *రెంటిలో ఆత్మప్రాప్తికి సాధన ముగా సులభముగా నాచరింపఁదగియుండుటయందును ఆత్మప్రాప్తిని శీఘ్రముగా కలిగించుటయందును నెద్ది శ్రేష్ఠ మని రూఢిగా నిశ్చయింపఁబడియున్నదో దానిని నాకుఁ జెప్పు మని భావము.) 3

శ్రీభగవానువాచ :

4

శ్లో॥ సన్నాత్యః కర్మయోగ శ్చ నిశ్చేయగుకరా వృథా ।

తయోస్తు కర్మసన్నాతసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే॥ 2

టీ. సన్నాత్యః = కర్మసన్నాత్యమును- (జ్ఞానయోగమును,) కర్మయోగశ్చ = కర్మయోగమును, ఉభౌ = ఈ రెండును, నిశ్చేయ

* జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు రెండును ఒకటే ఫలమునకు సాధనము లగుటచే సమానము లగును గాన ఫలమును బట్టి ఆరెంటిలో (శ్రేయః) మేలైనది యిదియని చెప్పనలవిగాదు. ఫలమును మకరముగాను శీఘ్రముగాను ఒడఁగూర్చు విషయమునకే ఆరెంటిలో ఏదైన నొకటి మేలైనది గావచ్చును. కావుననే 'రెంటిలో.. శ్రేష్ఠము' అనఁబడినది.

సకరా==మోక్షమును కలుగజేయునవి, తయోః=ఆ రెంటిలో, కర్మ సన్న్యాసాత్=జ్ఞానయోగముకంటె, కర్మయోగః=కర్మానుష్ఠానము, విశిష్టతే=ప్రత్యేక మగుచున్నది.

తా. జ్ఞానయోగకర్మయోగములు రెండును జ్ఞానయోగము నాచరింప శక్తి గలవానికిఁగూడ మోక్షమునకు *నిరపేక్షము లైన సాధనము లగుచున్నవి. అయినను ఈరెంటిలో జ్ఞానయోగముకంటె కర్మయోగమే విశేషించినది.

అవ. ఏల యనఁగా.

శ్లో॥ జ్ఞేయ స్స నిత్యసన్న్యాసీ యోన ద్వేష్టి న కాఙ్క్షతి ।

నిర్వద్వద్వోహి మహాబాహో సుఖం బద్ధాత్మీముచ్యతే॥ 3

టీ. హేమహాబాహో=ఓబ్రహ్మనా, యః=ఏకగ్రుయోగి, న కాఙ్క్షతి=ఆత్మతప్ప తక్కిన దేనిని కోరఁజో, న ద్వేష్టి=(కావుననే) దేనిని ద్వేషింపఁజో, నిర్వద్వద్వః=(కావుననే శీతోష్ణాది) ద్వంద్వములను ఓర్చు కొనువాఁడగునో, సః=వాఁడు, నిత్యసన్న్యాసీ=నిత్యజ్ఞాననిష్ఠుఁడని, జ్ఞేయః=తెలియఁదగినవాఁడు, సుఖం=(వాఁడు) సుఖముగా, బద్ధాత్=సంసారబంధమునుండి, ప్రముచ్యతే హి=విడిచిపెట్టుచున్నాఁడు గదా.

తా. బ్రహ్మనా, ఏకగ్రుయోగి కర్మయోగాంతర్గతమగు ఆత్మానుభవముచేత తృప్తుఁడై, ఆత్మతప్ప తక్కిన దేనియందును కోరిక (రాగము) లేకయు, కావుననే దేనియందును ద్వేషమును లేకయు, ఇట్లు రాగ ద్వేషములు లేమివలన శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు సహించువాఁ

* నిరపేక్షము-అనగా మఱియొక్కదాని సాహాయ్యమును ఆపేక్షింపనిది. నిరపేక్షసాధనమనగా, వేరొక్కసాధనమును ఆపేక్షింపక తానే సాధనమై యుండునది. సాపేక్షమనగా వేరొక్కసాధనము సాహాయ్యము నపేక్షించునది. జ్ఞానయోగమునకు ఆశక్తుఁడైనవానికి కర్మయోగము సాపేక్షమేకాని నిరపేక్షము కానేరదు. జ్ఞానయోగమునకు శక్తుఁడైనవానికి అది నిరపేక్షమగునపుడు యొప్పును గనుక 'జ్ఞానయోగము నాచరింపశక్తి గలవానికిఁ గూడ' అనఁబడినది.

డయ్య నుండునో వాఁడు నిత్యజ్ఞాన నిష్ఠుఁ డని యెఱుఁగుము. వాఁడు సుకరమైన కర్మయోగమునందు నిష్ఠగలవాఁ డగుటవలన సుఖముగా సంసారబంధమునుండి విడువడును. (ఇచట సాధనము కర్మయోగము, ఫలము సంసారబంధవిముక్తి సాధనము సుకర మగుటచే ఫలము సుఖముగా కలుగునని భావము.)

అవ. ఆత్మప్రాప్తికి జ్ఞానయోగకర్మయోగములలో ఒక్కొక్క
టియు తనంతటనే సాధనమగునుగాని ఒకటి మఱియొక దానిసహాయ్య
మపేక్షింప దనుచున్నాడు. రెండును నిరపేక్షాసాధనములని భావము.

6 7 8
 శ్లో॥ *స్వాజ్యయోశా పృథ గ్బలాః ప్రసదన్తి పక్షితాః ।

చకమ ప్యాసిత స్సమ్య గుభయో ర్విదితే ఫలమ్॥

4

టీ. సాఙ్గ్యయోగో = జ్ఞానయోగకర్మయోగములు, పృథక్ = (ఫలభేదముచేత) వేరువేరు నవిగా, (యే) ప్రవచన్తి = (ఎవరు) చెప్పుచున్నారో, (తే) బాలాః = (పాదు) అపక్వమైన జ్ఞానముగలవారు, న సజ్జితాః = పూర్ణముగా తెలిసినవారుకారు, ఉభయోః = రెంటిలోపల, ఏక మపి = ఏ ఒకదానినైనను, గమ్యక్ = లేన్చుగా, ఆస్థితః = అనుష్ఠించినవాఁడు, ఫలం = (ఆత్మావలోకనరూపమైన) అఫలమునే, లభతే = పొందుచున్నాఁడు.

తా. (జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు రెంటికీని ఆత్మదర్శన మొకటియే ఫలము, కావున ఆరెండును స్వరూపమునందు వేరు

* ఇచ్చట సాంఖ్యశబ్దము కపిలదర్శనమును యోగశబ్దము హిరణ్యగర్భదర్శనమును గుఱించినవికావు. ఏలన కపిలాదిదర్శనములు ఇచ్చట ప్రస్తుతములుగావు. 'తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్టః' 'సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తు మయోగతః' అని ముందును వెనుకను కర్మసన్న్యాస కర్మయోగములే చెప్పబడుచుండగా నడుమ మన్న సాంఖ్యయోగములును వానినిగుఱించినవే కావలయునుగాని మఱికోటి యగుట విరుద్ధము.

వేత్తైనను ఫలమునందు ఒకటియే యగును. అయినను కొందఱు 'కర్మయోగము జ్ఞానయోగమునుమాత్రమే సాధించుచున్నది. జ్ఞానయోగ మొకటియే ఆత్మదర్శనమును సాధించుచున్నది' అని కర్మయోగమునకు జ్ఞానయోగమే ఫలముగాను జ్ఞానయోగ మొక్కటికే ఆత్మదర్శనము ఫలముగాను ఇట్లు రెంటికిని వేఱువేఱు ఫలములను జెప్పుచున్నారు. ఇట్లు) జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు రెండును ఫలభేదముచేత వేఱువేత్తైన వని చెప్పువారు బాబురవలె పరిపక్వము కాని జ్ఞానముగలవారే యగుదురు గాని చక్కఁగాఁ దెలిసినపండితులుకాదు, రెంటికిని ఆత్మావలోకన మొక్కటియే ఫలము గాన నా రెంటిలో దేనినిగాని ఆశ్రయించినవాఁడు ఆత్మావలోకన మనెడి యాఫలమునే పొందుచున్నాఁడు.

అవ. ఈవిషయమునే వివరించుచున్నాఁడు. 9

10

శ్లో॥ య స్సాఙ్ఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తి ద్యోగై రపి గమ్యతే ।

ఏకం సాఙ్ఖ్యంచ యోగంచ యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ 5

టీ. సాఙ్ఖ్యైః=జ్ఞాననిష్ఠులచేత, యత్=ఏ, స్థానం = స్థానము- (ఆత్మావలోకరూప మయినఫలము) ప్రాప్యతే=పొందఁబడుచున్నదో, తత్=ఆస్థానము, యోగై రపి=కర్మయోగనిష్ఠులచేతను, గమ్యతే = పొందఁబడుచున్నది. యః=ఎవ్వఁడు సాఙ్ఖ్యంచ = జ్ఞానయోగమును, యోగంచ=కర్మయోగమును, ఏకం = (ఒకఫలము గలవి యగుటచే) ఒక్కటే యగువానినిగా, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడో-ఎఱుగుచున్నాఁడో, సః = వాఁడే, పశ్యతి=చక్కఁగా తెలిసినవాఁడు.

తా. జ్ఞాననిష్ఠులచేఁ బొందఁబడెడి యాత్మావలోకరూపమైన ఫలమునే కర్మయోగనిష్ఠులును బడయుదురు. ఇట్లు జ్ఞానయోగకర్మయోగములు ఏకఫలప్రదములగుటవలన రెండును ఒక్కటే యగునని

(అనగా రెంటిలో నేదియైన నొకటి ఆత్మ దర్శనరూప మైనఫలము నిచ్చునని) యెవఁడు తెలిసికొనునో వాఁడే చక్కఁగా తెలిసిన పండితుఁడు.

11

అవ. కర్మయోగజ్ఞానయోగములు రెండును సమానము లైన యెడల 'కర్మయోగో విశిష్యతే' అని కర్మయోగమును విశేషించినదిగా చెప్పినది? యనఁగా కర్మయోగమునకు విశేష మింతమాత్రము కలదని చెప్పుచున్నాఁడు. 12

శ్లో॥ సన్నాస్యసస్తు మహాబాహో దుఃఖ మాప్తు మయోగతః ।

యోగయుక్తో ముని గృహ్య న చిరే నాధిగచ్ఛతి॥ 6

టీ. హేమహాబాహో = భుజబలము గలయర్జునా, సన్నాస్య సస్తు = జ్ఞానయోగమైతే, అయోగతః = కర్మయోగము లేకయే, ఆప్తుః = పొందుటకు-సాధించుటకు, దుఃఖం = అశక్యము, యోగయుక్తః = కర్మయోగము నాచరించునట్టి, మునిః = ఆర్మనుననశీలుఁడు, స చిరేణ = స్వల్పకాలములోనే, బ్రహ్మ = ఆత్మను, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. *అర్జునా, కర్మయోగము లేకయే జ్ఞానయోగము పొందుట అశక్యము. కర్మయోగముతోఁగూడినవాఁడు అంతర్గతజ్ఞానముచేత స్వయముగా ఆత్మమననశీలుఁడై సుఖముగా కర్మయోగమును సాధించి స్వల్పకాలములోనే ఆత్మస్వరూపమును బొందును. జ్ఞానయోగముతోఁ గూడినవాఁడు బహుకష్టముతో జ్ఞానయోగమును సాధించును. కాబట్టి బహుకాలమునకు దానివలన ఆత్మప్రాప్తిని బొందునని భావము.

* ఇచట కర్మయోగజ్ఞానయోగములు రెంటికిని ఆత్మదర్శన మొకటే ఫలము గనుక రెండును సమానములే యగును. అయినను కర్మయోగము అచరించుటకు ముఖ్యముగా ఫలము కీమృదుగా నిచ్చునదిగాను నన్నది. జ్ఞానయోగము అచరించుటకు బహుకష్టముగాను కావుననే బహుకాలమునకు పిదప ఫలము నిచ్చునదిగాను నన్నది. ఈరెంటికిని గలభేద మింతమాత్రమే యని యెఱుఁగునది.

13

శ్లో॥ యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేంద్రియః ।

14

సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే॥

7

టీ. యోగయుక్తః=కర్మయోగముతోఁగూడినవాఁడును, విశుద్ధాత్మా=పరిశుద్ధమైనమనస్సు గలవాఁడును, విజితాత్మా = స్వాధీనమయినమనస్సుగలవాఁడును, జితేంద్రియః=ఇంద్రియ నిగ్రహము గలవాఁడును, † సర్వభూతాత్మభూతాత్మా-సర్వభూత=దేవాది సమస్త భూతములయొక్క, ఆత్మభూత = ఆత్మ అయిన, ఆత్మా=తనయాత్మ గలవాఁడు, కుర్వన్నపి=కర్మములఁ జేయుచున్నను, న లిప్యతే=పూయబడినవాఁడు కాఁడు.

† ఆత్మలన్నియు ఒకటాకటికి వేరువేరు యున్నవనికదా సిద్ధాంతము. ఇట్లుండ ‘సర్వభూతాత్మభూతాత్మా’ ‘దేవాదిసమస్తభూతములందలి ఆత్మయైన తనయాత్మ గలవాఁడు’ అనఁబడినది. దీనిచే సమస్తభూతముల ఆత్మయు తనయాత్మయు ఏకమే యైనవాఁడు అని యర్థమగుటచే ఆత్మలకెల్ల వికలము చెప్పినట్లగుచున్నది. ఇదియెట్లు? అన్నచో ఇవట ‘అన్నిభూతముల ఆత్మయైన తనయాత్మ’ అని అన్నిభూతములందు తనయాత్మయే యున్న దనుట ఆత్మలకుఁ గల ఆకారసామ్యమునుబట్టియేకాని స్వరూపైక్యమునుబట్టి కాదు. ఎట్లన ‘సమస్తగృహములం దున్న వీహి(వడ్లగింజ) యిదియే’ అన్నప్పుడు ఒకవడ్లగింజయే అన్నిగృహములం దున్నదనుట కాక, ఈవడ్లగింజవంటి వడ్లగింజలే అన్నిగృహములం దున్నవనియే ఆకారసామ్యమునుబట్టి గ్రహింపఁదగినట్లు ‘సమస్తదేహములందు నున్న ఆత్మ యిదియే’ అన్నప్పుడు ఈ ఒక యాత్మయే అన్ని దేహములం దున్నది యనుటకాక, ఈ యాత్మవంటి యాత్మలే యున్నవని జ్ఞానైకాకారసామ్యమునుబట్టి గ్రహింపఁపలసియున్నది. కాన వాస్తవమునకు ఆత్మలు వేరు వేరినియే తెలియునది. కావున ‘ఆత్మయాధాత్మ్యమును అనుసంధించువానికి ... ఏకాకారిమే యగునుగాదా’ యనఁబడినది. అయినను ఆత్మలు సమానము లగుట ప్రత్యక్షాదులకు విరుద్ధముగా నున్నదే. దేవతీర్యజ్మనుచాగ్ది నానాభేదభిన్నము లై కదా ఆత్మలున్నవి. అవి సమానము లేట్లగును? అన్నందులకు ‘దేవానిభేదములు చెప్పఁబడెడిని’ అనఁబడినది. అనగా ఆత్మలకు గల దేవాదిరూపభేదములు సత్యములే. అయినను ఆభేదములు స్వరూపసిద్ధములు గావు. కర్మోపాధిచే ఆత్మకు దేహాదిరూపముగాఁ గలిగినప్రకృతియొక్క పరిణామభేదములచే నయినవి. ఆత్మలు తమకుద్ధాకారమునందు సమానములే. ఆకుర్థస్వరూపమునందే వానికి సామ్య మిట చెప్పబడినది యని భావము.

తా. కర్మయోగయుక్తుఁ డన్ననో శాస్త్రీయమై పరమ పురుషారాధనరూప మైన పరిశుద్ధకర్మమునందు వర్తించుచు అట్టి కర్మయోగమువలన పరిశుద్ధమైన మనస్సు గలవాఁడై, ఆ కర్మము తన కలవాడుపడియున్న దే కనుక అట్టిదానియందు మనస్సు ప్రవర్తించుట వలన దానిని నుభముగా జయించి, దానివలననే యింద్రియములను

15

జయించినవాఁడునై, కర్తయైన ఆత్మయొక్క యాధాత్మ్యము ననుసంధించు చుండుటయందే నిష్ఠుఁ డగుటవలన సమస్తములైన దేవాది భూతములయందలి యాత్మలవంటిదిగా తనయాత్మను అనుసంధించుచుండును, ఏలనఁగా ఆత్మయాధాత్మ్యమును అనుసంధించుచుండువానికి దేవాదులయాత్మలును తనయాత్మయు నేకాకారమైయుండును గదా. దేవాదిభేదములు ప్రకృతియొక్క పరిణామవిశేషరూపములే కాని ఆత్మయొక్క ఆకారములు కానేరవు. అట్టి ప్రకృతి పరిణామబంధము వీడినయాత్మ లన్నియు దేవాది సమస్తదేహములందును జ్ఞానైకాకారము లగుటవలన సమానాకారము లే యగు నని 'నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ' అనుచో వెంటనే చెప్పబడెడిది. (కాన దేవాదులయొక్క ఆత్మలును తనయొక్క ఆత్మయు జ్ఞానైకస్వరూపము లగుటవలన అన్నియు నేకాకారము లని యనుసంధించునట్టి) పురుషుఁడు కర్మములు చేయుచున్నవాఁడైనను ఆత్మకానివానియందు ఆత్మయనెడి యభిమానములేనివాఁ డగుచున్నాఁడు. దానివలన స్వల్పకాలములోనే వానికి ఆత్మప్రాప్తి కలుగుచున్నదని యర్థము.

16

అవ. సుకరమైనదియు శీఘ్రమైనదియు లగుటవలన కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమైనది గనుక దానికి కావలసిన దేదో చెప్పెద విను మనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నైవ కింఞ్చ త్కరో మితి యక్తో మన్యేత తత్త్వవితే ।

పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిహ్రన్ నృశ్నగ్నచ్ఛన్ స్వపన్ శ్వసన్ ॥

ప్రలపన్ విస్మజన్ గృహ్ణాన్మన్మిషన్మిషమన్నపి ।

ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియాథేషు వర్తంత ఇతి ధారయన్ ॥ 9

టీ. తత్త్వవిత్ = ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముగల, యుక్తః = కర్మయోగి, పశ్యన్ = చూచుచున్నను, శృణ్వన్ = వినుచున్నను, స్పృశన్ = తాకుచున్నను, జిఘ్రన్ = ఆఘ్రాణించుచున్నను, అశ్వసన్ = భుజించుచున్నను, గచ్ఛన్ = నడచుచున్నను, స్వపన్ = నిద్రించుచున్నను, శ్వసన్ = ఊపిరి విడుచుచున్నను, ప్రలపన్ = మాటలాడుచున్నను, విస్మజన్ = (మలమూత్రములను) విడుచుచున్నను, గృహ్ణాన్ = గ్రహించుచున్నను, ఉన్మిషన్ = కన్నులు తెరిచుచున్నను, నిమిషన్నపి = కన్నులు మూయుచున్నను, ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములు. ఇన్ద్రియాథేషు = శబ్దాదివిషయములయందు. వర్తంతే ఇతి = ప్రవర్తించుచున్నవి యని, ధారయన్ = బుద్ధిచే నిశ్చయించినవారి డగుచు, కించిత్ = ఒక దానినైనను, న కరోమి ఏవ ఇతి = నేను చేయకయె యున్నాను అని, మన్యేత = తలంపవలయును,

తా. * ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము గలకర్మయోగి, సేత్రేంద్రియముచే

* 'పశ్యన్' 'శృణ్వన్' 'స్పృశన్' 'జిఘ్రన్' అను నివి చక్షురాదు లయిన జ్ఞానేంద్రియముల వ్యాపారములు. 'గచ్ఛన్' 'ప్రలపన్' 'విస్మజన్' 'గృహ్ణాన్' అను నివి పాదాదులైన కర్మేంద్రియముల వ్యాపారములు. ఇందు 'విస్మజన్' అను నది 'పాయాపస్తే విసగ్ధార్థ మిన్ద్రియే తుల్యకర్మణి' అనునట్లు పాయాపస్తల రెంటి యొక్క వ్యాపారమును సూచించుచున్నది. 'స్వపన్' 'శ్వసన్' 'ఉన్మిషన్' 'నిమిషన్' అను నివి ప్రాణవ్యాపారములు. ఇందు 'ఉన్మిషన్' నిమిషన్' అనునవి వ్యాస మనెడి ప్రాణమయొక్క వ్యాపారములు. 'శ్వసన్' అనునది ప్రాణము ఆనెడి ప్రాణవిశేషము యొక్క వ్యాపారము 'గృహ్ణాన్' అనునది పాణివ్యాపారమైనను దానిచే 'తదపానేనా జిఘ్రత్తత్ర దావయత్సయ ఏహోఽన్నస్య గ్రహోయద్వాయుః' అన్నట్లు అపానము యొక్క వ్యాపారము గృహీత మగుచున్నది. ఈవిభాగమును దలుపుటకై 'శ్రోత్రాదు లగు...ప్రవర్తించుచున్నవి' అనఁబడినది. ఇట్లు ఆయా వ్యాపారములకు కర్తలు ఇంద్రియాదు లనికదా అనుసంధింపవలయును. అయినను 'కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్' (శారీరక ౧-3-33) ఇత్యాదులచే ఆత్మకే కర్తృత్వము స్థాపితమై యుండఁగా కర్త

చూచుచున్నను, శ్రవణేంద్రియముచే వినుచున్నను, త్వగింద్రియముచే స్పృశించుచున్నను, నాసికచే నాఘ్రాణించుచున్నను, జిహ్వచే రసాస్వాదనము చేయుచున్నను, పాదములచే నడచుచున్నను, నిదురించుచున్నను, ప్రాణవాయువుచే ఊపిరిపుచ్చుచున్నను, నోటిచే మాటలాడుచున్నను, పాయుగుహ్యములచే మలమూత్రములను విడుచుచున్నను, హస్తములచే గ్రహించుచున్నను, కూర్మమును వాయుభేదముచే కన్నులఁ దెఱచుచు మూయుచున్నను, ఈశ్రోత్రాదు లగు జ్ఞానేంద్రియములును, వాగాదు లగు క్షేంద్రియములును ప్రాణములును తమతమవిషయములయందుఁ బ్రేరించుచున్నవి యని యనుసంధించుచున్నవాడై నే నేకర్థమునైనను జేయువాఁడనుగా నని తలఁపవలయును. అనగాఁ జ్ఞానమే స్వభావముగాఁ గలనాకు ఇట్టి పుణ్యపాపరూపమైన కర్మత్వము ప్రాచీనకర్మమూలముగా వచ్చిన యింద్రియప్రాణములతోడి సంబంధమునలనఁ గలిగినదిగాని స్వరూప సిద్ధము కా దని తలఁపవలయు నని యర్థము.

అవ. అకర్మత్వానుసంధానమునకు ఫలము చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సజ్జం త్యక్త్వా కరోతి యః ।

లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమి వామ్భసా॥

10

టీ. యః=ఎవఁడు, కర్మాణి=శ్రోత్రాదీంద్రియవ్యాపారములను, బ్రహ్మణి=ప్రకృతిపరిణామవిశేషరూప మగు ఇంద్రియసమూహమందు,

యగు ఆత్మను అకర్మగాను అకర్మలగు ఇంద్రియములను కర్మలుగాను అనుసంధించుట భ్రాంతియేకదా అన్నందులకు 'జ్ఞానమే...తలఁపవలయును' అనఁబడినది. అనగా ఆత్మకు కర్మత్వమున్నదికాని యది యిటు స్వరూపసిద్ధమైనది కాదు; కర్మాపాధి కృత మైనయంద్రియాదులతోడి సంబంధమువలనఁ గలిగినది. కాన యింద్రియాదులే యావ్యాపారములకు కర్మలు గాఁదగునని భావము. మఱియు జ్ఞానమే స్వభావముగాఁ గలముక్తునికి ఇంద్రియాదిసంబంధము స్వేచ్ఛచేతఁ గలుగుచున్నది. బద్ధులకు అట్లు స్వేచ్ఛచేతఁ గాక కర్మమూలముననే అసంబంధము కలుగు నని తెలుపుటకై 'ప్రాచీన కర్మమూలముగా' ననఁబడినది.

ఆధాయ=ఉంచి, సజ్జం=ఫలసంగమును, త్యక్త్వా=విడిచి, కరోతి = కర్మములను జేయుచున్నాడో, సః = వాడు. అమృతా = నీటిచేత. పద్మపత్రివిప=తామరపాకువలె, పాపేన=దేహాత్మభ్రమరూప మైన పాపముచేత, న లిప్యతే=అంటబడదు.

॥. * బ్రహ్మశబ్దముచే ఇచట ప్రకృతి చెప్పబడుచున్నది.

* ‘ఫలము నుద్దేశించియే కర్మము చేయుచున్న ను ‘నైవకీర్షిత్కరోమి’ అని భావన యున్నచో దోషము కలుగదు. కాన నిట్టిభావనతో ఫలాదేశకర్తృత్వముగా కర్మము చేయవచ్చునుగదా. మఱియు వాస్తవమునకు తనకే కర్మత్వము గలదేని అది ఉపాధివలనఁ గలిగినదిగా ఆనుసంధించుటవలనఁ బ్రయోజన మేమి? అట్లు ఆనుసంధించినను ప్రకృతిసంస్కరమే దేహాత్మభ్రమచుండు ముంచివేయదా” యని శంకరుని దానిగా ఈశ్వోకమున పరిహారములు చెప్పబడుచున్నవి. ‘నైవ కీర్షిత్కరోమి’ అని భావన యున్నను ‘సజ్జం త్యక్త్వా’ అని ఫలసంగముకూడ త్యజింపవలయు ననియు వాస్తవమునకు కర్మత్వము ఉపాధికృత మైనదిగానఁ బ్రహ్మజ్ఞానాధాయ కర్మాణి’ అని దానిని ప్రకృతియందే సన్న్యసింపవలయు ననియు, ఇట్లు చేయఁగా ‘లిప్యతే న సపాపేన’ అని దేహాత్మభ్రమ మనెడిపాపమున మునుగుట కలుగ దనియు పరిహారములు తెలియనవి. బ్రహ్మశబ్దమునకు ‘తస్మా దేతద్భ్రహ్మనామ రూప మన్నంచ జాయతే’ (ముణ్డక-౧-౧-౧౦.) ఇత్యాదులందు ప్రకృతి అని యర్థమగు చున్నది. ఇందులకు ‘మమయో నిర్మహద్బ్రహ్మ’ అని గీతయందే యుదాహరణము చూపబడెను. బ్రహ్మ మనఁగా ప్రకృతి యగుఁగాక. ఇచట ఈయర్థమునకుఁ బ్రసక్తి యేమి? అని శంకరాఁగా ‘ఇంద్రియములు...కాన’ అనఁబడినది. అనఁగా పూర్వశ్లోకమున కర్మములకు ఇంద్రియాదులే కర్తలుగా ననుసంధించుట చెప్పబడెను ఇందు ‘బ్రహ్మజ్ఞానాధాయకర్మాణి’ అని బ్రహ్మమే కర్తగా చెప్పబడినది. ఈ రెంటికీ సామరస్యము కావలయునుగదా. కాబట్టి ఇంద్రియములకు కారణ మైన ప్రకృతియే బ్రహ్మశబ్దమున కర్థముగా గ్రహింపవలసినదయ్యెను. మఱియు ‘బృహ తీతిబ్రహ్మ’ అని బృహత్సంగుణమువలనను ప్రయోగబలమువలనను బ్రహ్మశబ్దము మూలప్రకృతి గావచ్చును. ప్రకృతి, మూలప్రకృతిరూపముననున్నపు డది పూర్వో క్తములైన ‘పశ్యన్’ ‘శృణ్వన్’ అను దర్శనశ్రవణాదులకు హేతువు గానేరదు. కాన ప్రకృతిని ఆరూపమందు ఆవ్యాపారములకర్మత్వము గలదిగా ఆనుసంధించుట అశక్యము. అది ఇంద్రియరూపముననుండిననే ఆవ్యాపారముల కర్మత్వమును దానియందు ఆనుసంధింపఁగూఁడును. కావున ‘ఇంద్రియరూపముగా నెఱుంగియున్న ప్రకృతియందు’ అనఁబడినది. ఇటు పాప మనఁగా నేమి? ‘యోగ్యాథా సన్త

‘మమయోని ర్మహద్భూహ్నా’ (౧౮-అధ్యాయ. ౩ శ్లో) అని ప్రకృత్యర్థమున బ్రహ్మశబ్దమిందే చెప్పబడెడిదిగదా. ఇంద్రియములు ప్రకృతి పరిణామవిశేషరూపములే కావున నింద్రియాకారముగా నెలకొని యున్న ప్రకృతియందు ‘పశ్యన్ శృణ్వన్’ ఇత్యాదుక్తప్రకారమున కర్మముల నుంచి (అనగా చూచుట వినుట మొదలైన కర్మముల కర్తృత్వమును దానిదాని యింద్రియములయం దారోపించి) ఫల సంగమును విడిచి, ‘నైవకించిత్కరోమి’ (నే నేమియు చేయుట లేదు) అని అకర్తృత్వమును అనుసంధించుచు, ఎవ్వఁడు కర్మము లాచరించునో వాఁడు ఇంద్రియాద్యాకారముగాఁ బరిణమించిన ప్రకృతితోడి సంస్పర్గము గలిగి వర్తించుచున్నవాఁడైనను, *తామరాకు జలముతోడిసంస్పర్గము గలిగి వర్తించుచున్నను అది జలముచే నెట్లు తడుపఁబడదో అట్లు, తానును ఆ ప్రకృతి నే ఆత్మగాఁ దలంచుట యనెడి బంధహేతు వై నపాపముచే నంటఁబడఁడు.

మాత్మాన మన్యథా ప్రతిపద్యతే । కింతేన నకృతం పాపం చోరేణాత్మాపహరిణా’ (భారత-అది-౨౮-౨౮) (యః) ఎవఁడు (అన్యథా సంతం) దేహేంద్రియాదులకు విలక్షణుడై జ్ఞానానందాది స్వరూపుఁడైయున్న, (ఆత్మానం) జీవాత్మని, (అన్యథా) వేఱువిధముగా-‘దేవోహమ్’ ‘మనుష్యోహమ్’ ఇత్యాదిప్రకారముగా ననుట, (ప్రతిపద్యతే) అనుసంధించునో, (తేన) మూఁఁడుడైనయా. (ఆత్మాపహరిణా) త న్నపహరించునట్టి, (చోరేణ) దొంగచేత, (కిం పాపం నకృతం) ఏపాపము చేయఁబడలేదు. మహాపాతకాదులన్నియు వానిచేతనే చేయఁబడిన వగునని యర్థము. దీనిం బట్టి ఆత్మను అన్యథా గ్రహించుటయే పాపముగా ప్రసిద్ధమై యున్నది. ఆత్మ యొక్క అకర్తృత్వమును అనుసంధించెడి యాశురణమున అట్టి యనుసంధానమునకు విరోధియైన దేహోత్పత్త్యను మనెడి పాపముయొక్క నివృత్తిఁ జెప్పటయే యుచితముగాన నిట పాప మనగా ‘ప్రకృతి నే ఆత్మగాఁ దలంచుట’ యనఁబడినది.

* ఇటు పద్మపత్ర జలదృష్టాంతము సంస్పర్గము లేకుండు మాత్రమును చెలుపుటకుఁ గాదు. పద్మపత్రమునకు నీటియందే జన్మము స్థితి మొదలైనవి కలిగినను అనీటిచే నగు తడియుట మొదలైనవి దాని కెట్లు కలుగవో అట్లే ఆత్మకు ప్రకృతిచలననే భోగము స్థితి మొదలైనవి కలిగినను ఆప్రకృతిచే నగుదేహోత్పత్త్యమాదులు దానికి కలుగ నని తెలుపుటకుఁ గూడ నని గ్రహించునది.

20
శ్లో॥ కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలై రిన్ద్రియై రపి ॥

18 19
యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సజ్ఞం త్యక్త్వాఽఽత్మశుద్ధయే ॥ 11

టీ. యోగినః = కర్మయోగులు, ఆత్మశుద్ధయే = ఆత్మయొక్క ప్రాచీనకర్మబంధము నివర్తించుకొనుటకు, సజ్ఞం = ఫలసంగమును, త్యక్త్వా=విడిచి, కాయేన=శరీరముచేతను, మనసా=మనస్సుచేతను, బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేతను-అధ్యవసాయము చేతననుట, *కేవలైః=అభినివేశములేని, ఇన్ద్రియైరపి=ఇంద్రియములచేతను, కర్మ = కర్మమును, కుర్వన్తి=చేయుచున్నారట.

తా. ఆత్మకుఁ గలిగిన ప్రాచీనకర్మబంధములు నశించి అది పరిశుద్ధ మగుటకొనుటకు కర్మయోగనిష్ఠులు స్వర్గాదిఫలసంగమును వదిలి, శరీరముచేతను, మనస్సుచేతను, బుద్ధి (అధ్యవసాయము) చేతను, ఇంద్రియములచేతను, సాధ్యము లగుకర్మములను ఆచరింతురు.

21
శ్లో॥ *యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాన్తి మాప్నోతి నైషిక్వీమ్ ॥

22
అయుక్తః కామకారేణ ఫలే నక్రో నిబధ్యతే ॥ 12

* 'కేవలైః' అనుచో 'కేవలశబ్దము కాయము మనస్సు బుద్ధి అనునీ మూఁటితో విపరిణామముచే వేరువేరుగ నన్వయించినచో వట్టియింద్రియాదులు వానివానిపనులు చేయుచున్నవే కాని తా మేమియు చేయుటలే దని కర్తృత్వాభిమానము లేమిగాని, లేక, వానిపనులు తమవిగా గ్రహింపమిచే వానియెడల మమత్వబుద్ధి లేమిగాని తెలియుచున్నది. లేక, అది 'ఇంద్రియైః' అనుదానితో నన్వయించెనేని, కాయ శబ్దముచే కర్మేంద్రియవర్గమును 'కేవలై రిన్ద్రియైః' అని జ్ఞానేంద్రియములను గ్రహించు కొనునది. జ్ఞానేంద్రియములు కేవలము వై నవియనఁగా మాటాడుట పుచ్చుకొనుట మొదలైన యితరకర్మములు లేనివై తమతమ కర్మములుమాత్రమే కలవి అనిభావము. దీనిచే 'ధర్మ శ్చుతోవా దృష్టోవా కథితోవా కృతోఽపి వా' అనుమోదితోవా రాజేన్ద్ర పునాతి పురుషం సదా' (భారత. అశ్వమేధికపర్వ, ౯౮-౨౯) ఇత్యాదులు సూచితము లగుచున్నవి.

* ఇందు కర్మ మొకటియే ఫలసంగముచే బంధపేతువును ఫలసంగము లేమిచే మోక్షపేతువును అగు నని చెప్పబడుటను తెలియనది.

టీ. యుక్తః = ఆత్మవ్యతిరిక్తములైన ఫలములందు చిత్త చాపల్యము లేక ఆత్మయందు ప్రావణ్యము కలవాఁడు, కర్మఫలం = కర్మమందు ఫలాపేక్షను, త్యక్త్వా = విడిచి, నైష్ఠికీం = స్థిర మైన, శాన్తిం = ఆత్మానుభవరూప మైన యూజుటను, ఆప్నోతి = పొందుచున్నాఁడు. అయుక్తః = ఆత్మావలోకనము దానకై లేనివాఁడు, కామకారేణ = కామప్రేరణచేత, ఫలే = కర్మఫలమందు, సక్తః = ఆసక్తుడై, నిబధ్యతే = బద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు- నిత్యసంసారి యగుచున్నాఁడు.

తా. ఆత్మతప్ప తక్కినఫలములందు చపలుఁడు కానందున ఆత్మయందే ప్రావణ్యము గలవాఁడు కర్మముయొక్క ఫలమును వదిలి, కేవలము ఆత్మపరిశుద్ధికొఱకు కర్మస్వరూపమును మాత్రము విడువక అనుష్ఠించి, స్థిర మై ఆత్మానుభవరూప మైననెఱుంగిని పొందుచున్నాఁడు. ఆత్మేతిరము లగుఫలములందు చపలుఁ డగువాఁడు ఆత్మకర్మనవిముఖుఁ డై కామప్రేరణమున ఫలమునందు సంగము కలిగి కర్మములను జేయుచు నిత్యమును కర్మబద్ధుఁ డై నిత్యసంసారి యగుచున్నాఁడు. (కావున ఫలసంగమును వదిలినవాఁడై ఇంద్రియాకారముగా పరిణమించినప్రకృతియందు కర్మములను సన్న్యసించి ఆత్మయొక్కబంధము వదలుకొఱకై కర్మములను జేయవలయును గాని స్వర్గాదిఫలములకొఱకుఁ గాదని భావము.)

అవ. ఇక దేహాకారముగా పరిణమించిన ప్రకృతియందు కర్తృత్వమును సన్న్యసించుటను జెప్పుచున్నాఁడు. (ఇంతవఱకు ఇంద్రియములందును ప్రాణములయందును కర్తృత్వ సన్న్యాసమును జెప్పి యిప్పు డారెంటికి నాశ్రయ మైనశరీరమునందే కర్తృత్వమును సన్న్యసించుటను జెప్పుచున్నాఁడనుట.)

శ్లో॥ సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ ।

నవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్ ।

టీ. దేహీ = దేహధారి యైనవాడు, మనసా = మనస్సుచేత, సర్వకర్మాణి = తనసమస్త కర్మములును, నవద్వారే = తొమ్మిదిద్వారములు గల, పురే = పట్టణమందు-నవరంధ్రములు గలదేహమునందనుట, సన్న్యాస్య = సన్న్యాసించి-వదలి, పశీ = స్వతంత్రుడై, నకుర్వన్ = ఏప్రయత్నమును చేయకున్నవాడును, నకారయన్ ఏవ = ఆదేహముచేత దేనిని చేయింపకున్నవాడును నై, సుఖం = సుఖముగా, అన్తే = కూర్చుండును,

తా. దేహియైనవాడు కర్మములనిషయమున తనకుగల యీకర్తృత్వము ప్రాచీనకర్మమూలమున వచ్చినదేహసంబంధముచే గలిగినదేకాని స్వరూపముచే గలిగినది కాదు అనెడి వివేకముతోఁ గూడిన మనస్సుతో తాను చేయునట్టి సమస్త కర్మములను తొమ్మిది ద్వారములపట్టణ మగు శరీరమునందు సన్న్యాసించి, (అభిమానాదులకు వశము గాక తన పరిశుద్ధస్వరూపముచేత) స్వతంత్రుడై తాను * దేహమును అధిష్ఠించుటవలన చేయఁగలుగునట్టి ప్రయత్నమును చేయకయు, ఆదేహముచేత దేనిని చేయింపకయు నున్నవాడై (స్వకర్తృత్వాభిమానమువలనఁ గలుగునట్టి క్లేశాలు లేక) సుఖముగా నుండును.

* అత్మదేహప్రయత్నమునకు ఆశ్రయమగుటయు దేహస్పందనాదులకు హేతువగుటయు స్వరూపసిద్ధములు కాక ఉపాధికృతములే యగును. ఇట్లు స్వరూపసిద్ధముగా ప్రయత్నాశ్రయము కామిచే 'నకుర్వన్' అనియు, అన్తే స్పందనాది హేతువు కామిచే 'నై నకారయన్' అనియు చెప్పఁబడినది.

దేహమును దేహ మని చెప్పక 'నవద్వారపుర' మనుట యిది ఆత్మవలె నిరవయవమును నిశ్చిద్రమును అణువును నియంతయు మొదలగునవి కాక, సావయవమును సచ్ఛిద్రమును పృథువును నియంతివ్యమును మొదలగునవి యగునని దేహాత్మల వివేకమును చెలుపుకొఱకని తెలియునది. పురమువలె శరీరమును, పురబసలవలె ఇంద్రియములను, సార్వభౌమనివలె పరమాత్మను, భృత్యునివలె స్వాత్మను చూచువానికిఁగదా స్పష్టతగలుగును. దేహమునే ఆత్మగా భ్రమించినచో తాను దేహమందుండుటను తెలియక పురము మొదలైనవానియందుండునట్లు తలఁచుచున్నాడు. ఆభ్రమము నివర్తించెనేని దేహమునే పురముగా తలఁచునని భావము

అవ, ఇంద్రియాద్యుపాధులవలన ఆత్మకుఁ గలుగురూపమును ఆయుపాధులందే నన్నిసించుట దెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు శుద్ధాత్మ యొక్క స్వాభావికమైనరూపమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః ।

న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే॥

14

టీ, ప్రభుః = స్వాభావిక మైన స్వరూపముతో నుండెడి ఆత్మ, లోకస్య=ప్రకృతితోఁ జేరియున్న ఈలోకమునకు, కర్తృత్వం=దేవాదులకుఁ గల ఆయా కర్తృత్వమునుగాని, కర్మాణి=దేవాదులకుఁ గల ఆయా కర్మములనుగాని, కర్మఫలసంయోగం=ఆయా కర్మములవలనఁ గలిగెడి దేవాదిఫలానుభవమునుగాని, న సృజతి = కలుగఁజేయుఁడు, స్వభావస్తు=ప్రకృతివాసనయే, ప్రవర్తతే=ప్రవృత్తిని గలుగఁజేయుచున్నది.

తా. కర్మపరతంత్రుడు గాక స్వాభావిక మగుస్వరూపముతో నుండెడి ఆత్మ, దేవతిర్యజ్ఞనుష్యస్థావరాదిరూపముగా ప్రకృతినంసర్గము గలిగి వర్తించెడి యీలోకమునకు, ఇందలి దేవమనుష్యాదులకుఁ గల ఆయా కర్తృత్వమునుగాని, ఆ దేవాదులకుఁ గల ఆయా కర్మములనుగాని, ఆయాకర్మములవలనఁ గలిగెడి దేవాదిఫలసంబంధములనుగాని కలుగఁజేయుట లేదు. అయిన నెవఁడు కలుగఁజేయును? అన్నచో, ప్రకృతివాసనయే ఈ కర్తృత్వాదికమునంతయు కలిగించుచున్నది. * అనాదికాలప్రవృత్త మగునట్టి పూర్వ

* చేతనఁ దగు ఆత్మకు కర్తృత్వాదులు లేనియెడల ఆచేతనమై చేతనము యొక్క గుణమాత్ర మగువాసనకు కర్తృత్వాదులు గలుగు నని తెలియు టెట్లు? స్వతఃకుద్ధఁ దైనయాత్మకు కర్తృత్వము లేదేని (అనగా కర్మమునకు తాను కర్తగాఁడని) అట్టివానికి వాసనయు ఎక్కడనుండి వచ్చినది? ఎక్కడనుండియు రానియెడల నప్పుడు వాసనయే వానికి స్వభావసిద్ధమైన దగునుగాన ఆవాసనచేఁ గలుగు కర్తృత్వాదులుకూడ స్వభావసిద్ధము లగును. అది యొకానొక హేతువువలనఁ గలిగినదేని, అప్పు డాహేతువుకూడ స్వభావసిద్ధ మగునని దానివలనఁ గలుగువాస

పూర్వకర్మమువలన ఆత్మకు దేవాద్యాకార మైన ప్రకృతితోడి సంసర్గము కలుగుచున్నది. (అగ్నిసంసర్గమువలన కాలినయినుపగుండు అగ్నిగాఁ దలఁపఁబడునట్లు) ప్రకృతిసంసర్గమువలన ఆత్మయు ప్రకృతిగానే గ్రహింపఁబడుచున్నది. అనఁగా ప్రకృతిపరిణామము లగు దేవాదిదేహములే ఆత్మయనెడి భ్రమము కలుగుచున్నది. ఇట్లు దేహాకార మైనప్రకృతియే ఆత్మ యనెడి అభిమానమును కలుగుచు నుండఁగా దానివలనఁ బుట్టు *వాసనచేత ప్రకృతికార్యము లయిన

నాదులును స్వభావసిద్ధములే యగునని మనుపటిదోషము కలుగుచున్నది. ఆ హేతువు ఉపాధిచే గలిగినదేని, కర్మత్వములేని (అనఁగా కర్తగాని) ఆత్మకు అది వచ్చుట యొక్కదనుండి? వాసనచేతనే ఆవాసన వచ్చుచున్న దన్నయెడల అన్యోన్య్యాశ్రయము కలుగును. ఏదో వేటొక దానివలనఁ గలుగునన్నయెడల ఆవేటొకటి యెట్లు వచ్చెనని అనవస్త కలుగును కనుక ఇన్నిటికిని పరిహారముగా 'ఆనాది కాల ప్రవృత్తము కావని భావము' అనఁబడినది. అనఁగా కర్మమునకు మొదలెడి యని చెప్పనలవిగాదు. అది ఆనాదికాలమునుండి వచ్చుచున్నది. ముందుముందు చేయఁబడిన కర్మములవలన వెనుకవెనుక విడువక దేవాద్యాకారముతో ప్రకృతి సంబంధించుచు వచ్చుచున్నది. ఆ సంబంధమువలన అదేవాద్యాకారములే ఆత్మ యను భ్రమము కలుగుచు వచ్చుచున్నది. ఆ భ్రమమువలన వాసనయు ఆవాసనవలన ఈ కర్మత్వాదులును గలుగుచున్నవి. ఈ కర్మత్వాదులవలన కర్మములును వానివలన దేవాద్యాకారప్రకృతిసంస్కారదులును మరలఁ గలుగుచున్నవి. ఇట్లు బీజాంకురన్యాయమున (అనఁగా విత్తునుండి మొలకయు మరల మొలకనుండి యావిత్తును వరుసగాఁ గలుగుచు వచ్చుచున్నట్లుగా) ఇవి వచ్చుచుండుటచే అన్యోన్య్యాశ్రయాదిదోషములు గలుగవు. ఇందు వాసన స్వభావసిద్ధముగాక ప్రకృతిసంస్కరము దానివలనఁ గలిగిన దేహాత్మాభిమానము అనెడి హేతువులచేతఁ గలిగినదనియు, ఆహేతువులును స్వభావసిద్ధములు గాక కర్మోపాధిచేఁ గలిగినవనియు, ఈ యుపాయము ఆనాదికాలమునుండియు ప్రవర్తించుచుండుటచే కర్మత్వములేని యాత్మకు ఎట్లు గలిగినదో చెప్ప నలవి గాదనియు ఆశయము లూహించునది.

* వాసన యనఁగా సంస్కారము-అనుభూతార్థస్మరణము-అనఁగా ఇంతకు పూర్వమందో లేక పూర్వజన్మమందో చేయుచుఁగాని అనుభవించుచుఁగాని వచ్చినట్టి విషయమునుగుఱించి యిప్పుడు మనకు తెలియకయే తనంతనే కలుగునట్టిస్మృతిగాని, అట్టి స్మృతిమూలమున వానియందు మనకు తెలియక తనంతనే కలుగు అనురక్తి, అభిలాష, శక్తి, వానినిసంబంధించినవాడుక మొదలైనవిగాని వాసన యనఁబడును.

యిట్టి కర్తృత్వాదులు అన్నియును ఆత్మవిగా తోచుచున్నవి గాని ఆకర్తృత్వాదులు ఆత్మకు స్వరూపసిద్ధముగా కావని భావము.

24

శ్లో॥ † నాదత్తే కస్యచి త్వాపం న చైవ సుకృతం విభుః ।

అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జన్తవః॥ 15

టీ. విభుః = ఆయాసమస్తదేహములయందు ప్రివేశించుటకు యోగ్యతగల ఆత్మ, కస్యచిత్ = ఎవ్వని దైనను, త్వాపం = పాపమును, నాదత్తే = పోగొట్టెడు, సుకృతం చ = పుణ్యమునుగూడ, నాదత్తే ఏవ = పోగొట్టెడు, అజ్ఞానేన = జ్ఞానవిరోధి యగు పూర్వపూర్వకర్మము చేత, జ్ఞానమ్ = జ్ఞానము, ఆవృతం = కప్పబడినది, తేన = దానిచేత, జన్తవః = ప్రిణులు, ముహ్యంతి = మోహముఁ జెందుచున్నారు.

తా, ఆత్మ తనకు సంబంధించినవాడగు నెవనియొక్క దుఃఖమునుగాని పోగొట్టెడు; తనకు ప్రతికూలుండగు నెవనియొక్క సుఖమునుగాని పోగొట్టెడు. వాడు ఒక్కచోటనే ఉండువాడుగాఁడు.

† ఇందు మొదటి సగము ఆత్మయొక్క ఆకర్తృత్వాదికమునకును, రెండవ సగము వాసనయొక్క కర్తృత్వాదికమునకును వివరణములని తెలియునది. ఒకరి పాపమును సుకృతమును పుచ్చుకొనుప్రసక్తియే లేదుగాన పాపమనఁగా తత్కార్యమయిన దుఃఖముగాను సుకృతమనఁగా తత్కార్యమయిన సుఖముగాను అర్థములు సేయబడెను. అందును పరలనుఖదుఃఖములుగూడ 'ఆదత్తే' అని పుచ్చుకొనుట యశక్యముగాన 'ఆదత్తే' యనుటకు పోగొట్టుకొనుటయని యర్థము చెప్పబడినది. మఱియు ఆత్మ అణువుగా శ్రుత్యాని సిద్ధమగుటచే 'విభుః' అనుటకు సర్వవ్యాప్తృడని యర్థము తగదు. ఆయా కర్మముల కనుగుణముగా సమస్తదేహములను జొచ్చుటకు యోగ్యుడనిమాత్రమే యర్థము గాఁగిహ్యము. ఏ ప్రదేశమును ఆనఁగా ఏదేహముగాని వానికి నియతము గాదని భావము. కావుననే నడుమఁగలుగు మిత్రులందును అమిత్రులందును జూపెడిసంబంధిత్యమును ప్రతికూలత్యమును నడుమఁ గలుగు దేహములతోఁ జేరినవే కాని ఆత్మతోఁగాదని సిద్ధించుచున్నది. దీనివలన మిత్రులదుఃఖము పోగొట్టుటయు, శత్రుల సుఖము చెఱుపుటయు ఆత్మకు ఉపాధికృత్యములేకాని స్వరూపసిద్ధములు గా వనియుఁ దెలియుచున్నది.

దేవాదిదేహములు వానిదేయగుచోటు గాదు. ఆయాకర్మములకుఁ దగినట్లు సమస్త దేహములందును ప్రివేశించునట్టియోగ్యత గలవాఁ డగుటవలన సర్వవ్యాపకుఁ డైయుండును. కావుననే వాఁడు ఒక్క రికిని అనుకూలుఁడుకాఁడు; ప్రతికూలుఁడు గాఁడు. ఈసంబంధిత్వ ప్రితికూలత్వాదు లన్నియును వాసనచే కల్పింపఁబడినవిగాని ఆత్మకు

23

లేవు. ఇట్టి స్వభావము గల ఆత్మకు ఈవిపరీతవాసన కలుగుటకు కారణ మేమనఁగా-జ్ఞానవిరోధి యగు పూర్వపూర్వకర్మములు, ఆత్మను తమఫలములను అనుభవించుటకుఁ దగినవానినిగాఁ జేయుట కొఱకు వీనియొక్క జ్ఞానమును * సంకోచింపజేయుచున్నవి. జ్ఞానా వరణరూప మైన ఆకర్మముచేత ఆత్మలు దేవాదిదేహములతోఁ గూడి జంతువు లగుటయే కాక ఆయాదేహాదులయందు † ఆత్మాభి మానరూపమైన మోహమునుగూడఁ జెందుచున్నవి. దానివలన అటువంటి ఆత్మాభిమానవాసనయు దానికిఁ దగిన కర్మవాసనయు గలుగుచున్నవి. ఈద్వివిధమైన వాసనవలన విపరీతిమగు ఆత్మాభి మానమును కర్మముల నారంభించుటయు పొసగుచున్నవి.

అవ. 'సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సన్తరిష్యసి' 'జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా' 'సహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే, అని పూర్వము చెప్పినజ్ఞానమును తిరిగి చెప్పటకుఁ గి దగినసందర్భము రాఁగా ప్రస్తావమునకుఁ దెచ్చుచున్నాఁడు.

* జ్ఞానము వికాసము నొందియున్నప్పుడు కర్మఫలము లైనమఖమఃఖములే తోపవు గనుక వానిని అనుభవించుటకు వలనపడదు. కావుననే యజ్ఞానమును కర్మములు సంకోచింపఁజేయుచున్నవని యెఱుంగునది.

† ఆభిమానము అనఁగా అజ్ఞానము-తప్పు అయినట్టి జ్ఞానము-తప్పుగాఁ దలంచుట. ఆత్మాభిమాన మనఁగా ఆత్మ కానిదానిని ఆత్మ యని తప్పుగా భావించుట.

గి ఇంతవఱకును శృతీయాధ్యాయప్రోక్తమైన ఆకర్మత్వానందానందముయొక్క ప్రకారవిశేషములు చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు చతుర్థాధ్యాయప్రోక్తమైన జ్ఞానస్వరూ పమును జెప్పటకు సమయ మని తెలియఁదగును.

శ్లో॥ జ్ఞానేనతు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనామ్ ।

తేషా మాదిత్యవద్ జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్ ॥ 16

టీ. యేషాం ఆత్మనాం = ఏయాత్మలయొక్క, జ్ఞానేన = ఆత్మ, యాథాత్మ్యవిషయ మైన జ్ఞానముచేత, తత్ అజ్ఞానం = జ్ఞానమును ఆవరించునట్టి యా అజ్ఞానము, నాశితం = నశింపఁజేయుఁబడినదో, తేషాం = ఆయాత్మలయొక్క, పరం = ఉత్కృష్టమైన-అనంకుచితమైన, తత్ = ఆ-స్వాభావికమగు, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, ఆదిత్యవత్ = సూర్యుని వలె-సూర్యప్రభవలె ననుట, (సర్వం = సమస్తమును), ప్రకాశయతి = ప్రత్యక్ష మగునట్లు చేయును.

తా. ఇట్లు ఆత్మలన్నియును వర్తింపఁగా, వానిలో ఏయాత్మలకు పూర్వోక్తలక్షణ మైనదియు ఆత్మస్వరూపాపదేశమువలన జనించి నదియు ప్రతిదిన మభ్యాసముచేయుటయొక్క అతిశయమున మిక్కిలి పవిత్రమైనదియు నైన ఆత్మవిషయ మగు జ్ఞానముచేత, జ్ఞానావరణ మైనదియు అనాదికాలప్రవృత్తమగు అనంతకర్మసంచయరూప మైనదియు నగు అజ్ఞానము నాశము చేయుఁబడిన దగునో, అట్టి యాత్మల యొక్క స్వాభావిక మై అపరిమిత మై సంకోచము లేనట్టి దైన జ్ఞానము వారికి సూర్యుని (ప్రభ) వలె సమస్తమును యథావస్థితముగా (ఉన్నది ఉన్నట్లు) ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది. * ఇచట 'తేషామ్'

* మొట్టమొదట ద్వితీయాధ్యాయమున 'నత్వేవాహం' అనుశ్లోకమునందు ఆత్మలకు బహుత్వము చెప్పఁబడినది. అది తత్త్వోపదేశసమయ మగుటచే నప్పడు యథార్థమునే చెప్పవలయును గాన నాసందర్భమున వేఱువేఱుగ చెప్పిన 'అహం' (నేను) 'త్వం' (నీవు) 'ఇమే' (వీరు) 'నయం' (మనము) అనువార్తల్ల వేఱువేఱు అగుట సత్యమై ఆత్మలు పెక్కులగుటను నిరూపించుచున్నది. అందుఁ జెప్పఁబడిన బహుత్వమే చతుర్థాధ్యాయమున 'బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావ మాగతాః' అనుశ్లోకమునందును ప్రతిపాదించఁబడినది. బ్రహ్మసారూప్యమును పొందిన ఆత్మ లకు ఉపాధివలనఁ గాని బహుత్వము కలుగదుగదా. కాఁబట్టి 'బహవః' అనుట వలన వాని బహుత్వము సత్యమేయగును. ఈబహుత్వమునే యీశ్లోకముకూడ

అని బహువచనముచేత అజ్ఞానము నశించిన ఆత్మలు పెక్కు లని చెప్పఁబడినది. దీనివలన 'స త్వేవాహం జాతునానమ్' అని ఆరంభమున ఆత్మస్వరూపములు పెక్కులని తెలిసియున్న విషయమే యిచట మఱింత స్పష్టముగా చెప్పఁబడినదయ్యెను. (కనుక అజ్ఞానముచే బహుత్వ మని చెప్పరాదు.) అజ్ఞానము నశించిన ఆత్మలకు ఉపాధి లేకముకూడఁ గలుగదు. కావున నిచట ఆత్మలకు చెప్పఁబడిన బహుత్వము ఉపాధిచేతఁ గలిగినది గానేరదు (కాన ఉపాధిచేతను బహుత్వము చెప్పబడు లేదు.) 'తేషా మూచిత్యవద్ జ్ఞానమ్' అనుచో 'తేషామ్' అను జ్ఞాతలకు 'జ్ఞానమ్' అని జ్ఞానము వ్యతిరేకముగా నిర్దేశింపఁ బడుటవలన అది ఆత్మలకు స్వరూపానుబంధి యగు ధర్మముగా

25

నుండుట చెప్పఁబడిన దయ్యెను. ఆదిత్యదృష్టాంతమువలన ప్రభకును ప్రభ గలదానికిని ఎట్లో అట్లే జ్ఞాతకును (అనఁగా ఆత్మకును) జ్ఞానము నకును సంబంధ మని గ్రహింపవలయును. * కావుననే జ్ఞానమునకు సంసారదశయందు కర్మముచేత సంకోచమును మోక్షదశయందు వికాసమును దెలియుచున్నది.

మఱికోస్పష్టముగాఁ దెలుపుచున్నది. ఎట్లన, అజ్ఞానము నశించిన ఆత్మలకు 'తేషాం' అని బహుత్వము చెప్పబడినది. అజ్ఞానము నశించిన ఆత్మలకు ఉపాధివలన వానికి బహుత్వము కలుగదు. కావున బహుత్వము స్వరూపసిద్ధిమే యని తెలుపఁబడిన దయ్యెనని భావము. 'తేషాం' జ్ఞానమ్ అనుచో 'తేషాం' సంబంధవృత్తిగాను 'జ్ఞానమ్' ప్రథమగాను ఉన్నది. ఇట్లు జ్ఞానము 'తేషాం' అనుదానికి వ్యతిరేకముగా (వాని కంటె వేరుగా) నిర్దేశింపబడినదిగాన జ్ఞానము 'తేషాం' అని నిర్దేశింపఁబడిన ఆత్మ స్వరూపములు గాక వానికి వేరై వానిని సంబంధించిన ధర్మముమాత్ర మగుట సంబంధ వృత్తిచే తెలియుచున్నది.

* 'కావుననే' యనఁగా 'ప్రభవంటిది కావుననే' యని యర్థము. అనఁగా ప్రభకు ఏదైన నొకటి కప్పినచో సంకోచమును అది నివర్తించినచో వికాసమును కలుగును. జ్ఞానము ప్రభవంటిది గావుననే అట్టి సంకోచవికాసముల నందుచున్న దని భావము.

అన, శుద్ధాత్మస్వరూపము నుపాసించువారికిఁ గలుగుఫలమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠాస్తత్పరాయణాః ।

గచ్ఛన్త్య పునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ఘాతకల్మషాః॥ 17

టీ. తద్బుద్ధయః=అట్టి ఆత్మదర్శనమునందే అధ్యవసాయము గలవాఁడును, తదాత్మానః = ఆయాత్మవిషయమైన మనస్సు గలవాఁడును, తన్నిష్ఠాః=ఆయాత్మజ్ఞానమును అభ్యసించుటయందే నిరతులైనవాఁడును, తత్పరాయణాః=ఆయాత్మయే పరమప్రయోజనమని తలంచువాఁడును, జ్ఞాననిర్ఘాతకల్మషాః=జ్ఞానాభ్యాసముచేత పోఁగొట్టఁబడిన పాపములు గలవాఁడును, అపునరావృత్తిం=పునర్జన్మరహితమైన యవస్థను బొంది స్వస్వరూపముతో నుండు ఆత్మను, గచ్ఛన్తి = పొందుచున్నారు.

తా. అటువంటి శుద్ధాత్మదర్శనరూప మైనజ్ఞానమునందే అధ్యవసాయము గలవాఁడును, ఆత్మవిషయమునందే మనస్సుగలవాఁడును, ఆత్మజ్ఞానాభ్యాసమునం దాసక్తి గలవాఁడును, ఆత్మనే పరమప్రయోజనముగాఁ దలంచువాఁడును, ఇట్లభ్యసించఁబడినజ్ఞానముచేత సమస్త ప్రాచీనపాపములను నశింపఁజేసి, పునర్జన్మము లేవిదై స్వస్వరూపముతో నుండు ఆత్మను (ఆత్మసాక్షాత్కారమును) బొందుదురు. *ఏయవస్థ గల యాత్మకు పునరావృత్తి గలుగనో ఆయాత్మ అపునరావృత్తి మైనది. కనుక 'గచ్ఛన్తి అపునరావృత్తిమ్' అనఁగా 'స్వరూపముతో అవస్థితమైన ఆత్మను బొందుదు' రని యర్థము.

* ఇందు ఆత్మస్వరూపము అనెడి మేడకు ఎక్కువోపాన మగు జ్ఞానముయొక్క మెట్టును జెప్పచున్నాఁడు. ప్రాప్య మైనది ఆత్మస్వరూపము కడపటిమెట్టు. దానికి మనుషుండటిమెట్టు దానిప్రాప్తికి విరోధు లగుననుష్ఠ పూర్వపాపములు నశించుట యనుమెట్టు లభింపఁగా పిదప ఆత్మప్రాప్తియే పొందదగినమెట్టు గాన 'అపునరావృత్తి' యనుటకు 'శుద్ధాత్మస్వరూపప్రాప్తి'గా అర్థము నేయఁబడియెను.

అవ. ఈయాత్మసాక్షాత్కార మెట్టి దనఁగా,

27

శ్లో! విద్యావినయసమ్పన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ।

శునిచైవ శ్వపాకేచ పణ్డితా సమదర్శినః ।

18

టీ. పణ్డితాః=ఆత్మజ్ఞానము గలవారు, విద్యావినయసమ్పన్నే=విద్యావినయములు గలవానియందును, బ్రాహ్మణే=కేవల బ్రాహ్మణునియందును, గవి=గోవునందును, హస్తిని=ఏనుఁగునందును, శునిచ=శుక్కయందును, శ్వపాకే చైవ=శుక్కను వండి తినుచుండాలనియందును, సమదర్శినః=సమముగా దర్శించువారు (అగుదురు.)

తా. ఆత్మస్వరూపయాధాత్మ్యము నెఱిగినవారు, విద్యావినయములు గలవానియందును, కేవలబ్రాహ్మణునియందును, గోవునందును, ఏనుఁగునందును, శునకమునందును, శునకమాంసమును భక్షించుచుండాలనియందును ఇట్లు ప్రకృప్త నికృప్తము లగుసమస్త శరీరములయందు నుండు ఆత్మలన్నియు జ్ఞానైకస్వరూపము లగుటనుబట్టి అంత

26

టను వానిని సమానముగా (అనఁగా ఏకాకారము లైనవానినిగా) జూతురు. దృశ్యములగు బ్రాహ్మణ గో గజాది * విషమాకారములు ప్రకృతివియే కాని ఆత్మవికాపు, ఆత్మయే సర్వత్ర) జ్ఞానైకాకారమున సముద్రని కనుఁగొందు రని యర్థము.

* ఇట్టియాత్మసాక్షాత్కార మే చతుర్థాధ్యాయమున 'యేన భూతా న్య కేషేణ ద్రక్ష్య స్వాత్మన్యథో మయి' అని చెప్పఁబడినది. ఇట 'సమదర్శినః' అనుచో సమత్వమును ఆనుసంధించువారిని చెప్పఁబడినదికదా. ఈసమత్వమువలన ఆత్మలకు శరీరగత మైన విషమత్వముగాని, శరీరవిశిష్టములై యుండుటచే గలుగు జ్ఞానసంకోచాదులందలి విషమత్వముగాని, లేదని నిషేధింపఁబడలేదు. ఆత్మలకు శరీరగతమైన విషమత్వము కలదనియే ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. జ్ఞానసంకోచాది విషమత్వము ఉపాధిమూలమునఁ గలదనియే చెప్పబడుచున్నది. కాన సమత్వ మనఁగా ఇచట ఆత్మలయొక్క స్వాభావిక స్వరూపమందలి సామ్య మనియే గ్రహింపవలయును. కావుననే 'విషమాకారములు....రని యర్థము' అనఁబడినది.

అవ, సామ్యదర్శనముయొక్క మా హాత్మ్యమును జెప్ప
చున్నాడు.

శ్లో! † ఇహైవ తైర్జిత స్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః ।

29

నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః ॥ 19

టీ. యేషాం=ఎవరియొక్క, మనః=చునస్సు, సామ్యే=(ఆత్మ
లన్నియును జ్ఞానైకస్వరూపములనెడు సమత్వమందు), స్థితం = స్థిర
ముగా నున్నదో, తైః = వారిచేత, ఇహైవ = ఈ సాధనానుష్ఠాన
దశయందే, సర్గః=సంసారము, జితః=జయింపబడినది, నిర్దోషం-
ప్రకృతिसంస్కరమనెడి దోషము లేకుండునది (కాబట్టి), సమంహి =
సమముగా నుండెడి యాత్మవస్తువేకదా, బ్రహ్మ=బ్రహ్మము, తస్మాత్ =

† ఇప్పటిసమదర్శిత్యము కాలాంతరిమునందుఁ గలుగుఫలమునకు సాధన
మగుటయేకాక యిప్పటికే ముక్తితో సాటియైన దుఃఖనివృత్తి కలిగించుచున్న దని
యీశ్లోకమున సమదర్శిత్యమును ప్రశంసించుటకు తెలియునది.) మఱియు ఆత్మ
సామ్యమునందలి స్థితి సంసారజయమును గలిగించు నని కదా యున్నది. సంసార
జయమునకు ఆత్మయందలి స్థితియే హేతువగునుగాని ఆత్మసామ్యమందలిస్థితి హేతు
వగునా? యని శంకరాఁగా ‘నిర్దోషం...స్థితాః’ అనబడినది. అనఁగా ప్రకృతి
సంస్కరము వీడి సమమైయుండు ఆత్మవస్తువే బ్రహ్మము; కనుక ఆత్మసామ్యమందలిస్థితి
బ్రహ్మమందలిస్థితియే యగును. బ్రహ్మమందలిస్థితియే సంసారజయము. కనుక ఆత్మ
సామ్యమందలిస్థితి-సంసారజయమునకు హేతువగు నని యర్థము. ఇటు భావ మేమ
నఁగా మొదట బ్రహ్మశబ్దము పరబ్రహ్మసామ్యమునుబట్టి శుద్ధాత్మపర మని తెలియు
నది. ప్రకృతిసంబంధము గలిగియున్నపుడే ఆత్మలు విషమములుగా కనబడును గాని
ప్రకృతిబంధము వీడగా అవియన్నియు సమము లైయుండును. కనుక సమమైనయాత్మ
యనఁగా ప్రకృతిబంధము వీడిన శుద్ధాత్మయేయగును. శుద్ధాత్మయే బ్రహ్మముతోడి
సామ్యమునుబట్టి బ్రహ్మమనబడుచున్నది. ఆత్మయొక్క సమత్వమందు ఉండుట
యనఁగా సమ మైనయాత్మయందు (అనఁగా శుద్ధాత్మయందు-అనగా బ్రహ్మమందు)
ఉండుటలో యగును. శుద్ధాత్మయందు నెలకొనుటయే సంసారమును జయించుట.
ఇదియే ముక్తి. కనుక ఆత్మసామ్యమందు ఉండుట ముక్తిని బొందుటతో సాటియే
యగు నని భావము.

దానివలన, తే=ఆత్మసామ్యమునందు మనసు గలవారు, బ్రహ్మణి = శుద్ధాత్మస్వరూపమునందు, స్థితాః=ఉన్నవారే.

28

తా. ఎవరికి, జ్ఞానైకస్వరూపములగుట చేత ఆత్మలన్నియు సమ మనుభావమునందు మనస్సు స్థిరముగా నుండునో, వారు, ఈసాధనానుష్ఠానదశయందె సంసారమును జయించినవారగుదురు, ప్రకృతिसంబంధ మనునట్టిదోషము లేకపోవుటచే సమముగా నుండెడి ఆత్మవస్తువే కదా బ్రహ్మము. కాబట్టి యుక్తరీతిని ఆత్మసామ్యమునం దుండు వారు బ్రహ్మమునందు (అనఁగా ఆత్మస్వరూపమునందు) ఉన్నవారే. అనఁగా, శుద్ధాత్మస్వరూపమునం దుండుటయే సంసారమును జయించుట యగును గదా, ఆత్మలయందు జ్ఞానైకాకారత్వమునుబట్టి సామ్యమునే యనుసంధించుచుండువారు ముక్తులే యగుదు రని యర్థము.

అవ. కర్మయోగి యేప్రకారమున నుండినయెడల సమదర్శన రూపమైన యీజ్ఞానపరిపాకము కలుగునో ఆప్రకారమును ఆఱుగ్లోకములచే ఉపదేశించుచున్నాడు.

శ్లో॥ న ప్రహృష్యే త్ప్రియం ప్రాప్య ।

నో ద్విజే త్ప్రీత్య చాస్మియమ్ ।

స్థిరబుద్ధి రసమూఢో బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మణి స్థితః॥

20

టీ. బ్రహ్మవిత్ సన్=తత్త్వజ్ఞుల యుపదేశముచే ఆత్మస్వరూపమును ఎఱిగినవార డగుచు, బ్రహ్మణి స్థితః=ఆత్మస్వరూప అభ్యాసముతోఁ గూడినవాడై, స్థిరబుద్ధిః = స్థిరరూపమైన ఆత్మయొక్క దర్శనమును అనుభవించుటయందు నెలకొన్నవాడై, అసమూఢః=దేహాత్మాభిమానము లేనివాడై, ప్రియం=తనకు ఇష్టమైనదానిని, ప్రాప్య=పొంది, న ప్రహృష్యేత్=సంతోషింపఁగూడదు, అస్మియం=

తనకు అనిష్టమయినదానిని, ప్రాప్య=పొంది, న ఉద్విశేత్ చ = దుఃఖంపనుంగూడదు.*

తా. తత్త్వజ్ఞుల యుపదేశముచేత ఆత్మయాథాత్మ్యమును దెలిసికొన్నవాఁడై ఆయాత్మకొఱకె ప్రయత్నము చేయుచు, దాని వలన దేహమే ఆత్మ యనుభ్రమమును వదిలి, స్థిరరూపమయిన యాత్మయొక్క దర్శనమే తనకు అత్యంత ప్రియము అగుటవలన అట్టి ప్రియమును అనుభవించువాఁడగుటచేత అస్థిరము లై ప్రాకృతము లై యున్న తక్కిన ప్రియాప్రియములకు హర్షముగాని దుఃఖముగాని పొందక యుండవలయును.

31

శ్లో॥ * బాహ్యస్పర్శే వ్యసక్తాత్మా విద్వత్త్యాత్మని య స్సఖమ్ ।

30

స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖ మక్షయ మశ్నుతే॥ 21

టీ. యః=ఎవ్వడు, బాహ్యస్పర్శేషు=ఆత్మవ్యతిరిక్త విషయానుభవములయందు, అ స క్తా త్మా = తగులులేనిమనస్సు గలవాడై,

* ఒకరికి ప్రియమైనదియు అప్రియమైనదియు మఱొకటి ప్రియమును అప్రియమును గానేరదు. కనుఁ బకఁకి ఒకదానివలన గలుగుహర్షముగాని ఉద్వేగముగాని మఱొకనికి అద్దానివలన గలుగదు. కాబట్టి అందఱికిని సామాన్యముగా ప్రియమైనదియు నరుదు, ప్రియమును అప్రియమును వానివలనిహర్షమును ఉద్వేగమును, వానివారి దేహములు దేహవస్తులు మొదలైన యుపాధుల ననుసరించి ఏర్పడునవేకాని వేరుకాదు. కావుననే 'ఎట్టిదేహము...గయికొనఁడు' అనఁబడినది. ఇందు సమదర్శనము గోరు కర్మయోగికి హర్షోద్వేగనివృత్తి చెప్పఁబడినది.

* ఇందు 'విద్వత్త్యాత్మని య స్సఖమ్' అనుచోఁ గలసుఖము ఉపదేశములచే జనించిన జ్ఞానమువలన గలుగు సుఖమనియు, 'సుఖ మక్షయ మశ్నుతే' అనుచోటఁ గలసుఖము ఆత్మసాక్షాత్కారమయినవిదపఁ గలుగు నిత్యసుఖమనియు, విశేషము తెలియనది. ప్రకృత్యభ్యాసమనఁగా మరలమరల ప్రాకృతములగు శబ్దార్థభోగ్యములనుఁజీంచినచింత, ఇందు బాహ్యవిషయములందు సుగములేమి చెప్పఁబడినవి. బ్రహ్మయోగ మనగా శుద్ధాత్మసమత్వానుసంధానము.

ఆత్మని = అంతరాత్మయందే, సుఖం = సుఖమును, విస్తతి=పొందుచున్నాడో, సః=వాడు, బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా = ఆత్మాభ్యాసముతోఁ గూడినమనస్సు గలవాడై, అక్షయం = మోక్షరూపమైన, సుఖం=సుఖమును, అశ్నుతే=పొందుచున్నాడు.

తా. ఎవఁడు, పూర్వోక్తప్రకారమున ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయానుభవములం దాసక్తిలేనిమనసు గలవాఁడై, తనఅంతరాత్మయందే

32

సుఖముఁ బొందుచున్నాడో, వాఁడు ప్రకృతివిషయాభ్యాసము మాని బ్రహ్మభ్యాసముతోఁ గూడినమనస్సు గలవాఁడై బ్రహ్మనుభవరూపమగు శాశ్వత మైనమోక్షసుఖమును బొందును.

అవ, ప్రకృతినబంధము లగు స్తోగములు మిక్కిలి త్యజించఁదగిన పని చెప్పచున్నాడు.

స్తో! *యే హి సంస్పర్శజా స్తోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే |

ఆద్యంతవన్తః కాన్తేయ స తేషు రమతే బుధః || 22

* అనాదికాలమునుండియు బాహ్యస్పర్శములను చవిగొనుచున్నవానికి దానిని త్యజించుట యెట్లు ? అని యడుఁగగా, వానియందు ఆర్జనాదిదోషములఁ గనుగొనుట వలన వానినుండి ఉపరమించుట శక్యమగునని యిందు చెప్పచున్నాడు. దోషములు ఐదు :- రాజసేవాదులందు శరీరము నశించుపర్యంతము అజ్ఞింపవలసిన అర్థనదోషము; వేయిప్రాకారములు గలగర్భగృహము దున్నను రాజ, నిష్క, ఎలుక జులగువానినుండి రక్ష్యవస్తువును రక్షింపవలసిన క్షూణదోషము; ‘స్వచ్ఛేష పాతేభీతస్య క్షయిష్టో రాన్తి నిర్వృతిః’ (వి-ఖ-౬-౫-౫౦) స్వర్గమునందును భ్రంశము గలుగు ననుభయమున క్షీణించుచుండును గనుక వానికి ‘శెమ్మది గలుగదు.’ అన్నట్లు క్షయదోషము; నజాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి; హవిషా కృష్ణన ర్త్రేవ భూయ ఏవాభివృతే’ కామము లనుభవించుటవలన కామ మడఁగదు. అజ్ఞముచే అగ్నిహోత్రముపఱ అని మరల పెరుఁగ నే పెరుఁగు చున్నది. అన్నట్లు భోగదోషము; ఇని యన్నియు తఱచుగా పరహింసాగర్భము లగుటచే హింసాదోషము; అని యైదు. ఈయైదును ప్రత్యక్షసిద్ధములే కాన వీని నుపదేశింప నక్కఱలేదనుటకై ‘కనఁబడుచున్నవి’ అనఁబడినది. ఈదోషములకు కనుఁగొనుటచే బాహ్య

టీ. హేకాంతేయః=అర్జునా, సంస్పర్శజాః=విషయేంద్రియసంబంధమువలనఁ గలుగునట్టి, భోగాః యే=సుఖములు ఏవియో, తే=ఆవిషయభోగములు, దుఃఖయోనయ ఏవ హి = దుఃఖహేతువులేకదా, ఆద్యంతవన్తః=అల్పకాలమే వర్తించునవి, బుధః=విషయస్వరూపము నెఱింగినవాఁడు, తేషు=ఆవిషయసుఖములందు, న రమతే = రమింపఁడు-నంతోషింపఁడు.

తా. అర్జునా, విషయేంద్రియసంబంధమువలనఁ గలుగు సుఖములు దుఃఖహేతువులే యగును. మఱియు నవి యల్పకాలమే యుండునవిగాను గనఁబడుచున్నవి. వానియాధాత్మ్యము నెఱింగినవాఁడు వానియందు ప్రీతి నుంపఁడు.

శ్లో॥ *శక్నోతీహైవ య స్సోఘం ప్రాకృరీరవిమోక్షణాత్ ।

కామక్రోధోద్భవం వేగం స యుక్త స్స సుఖీ నరః॥ 23

టీ. యః=ఎవఁడు, శరీరవిమోక్షణాత్పాక్=శరీరమును విడుచుటకముందు-శరీరపాతవగ్యంతము, ఇహైవ = ఈ సాధనానుష్ఠానదశ

స్పర్శములను గెలువ శక్యమగునని భావము. ఇందు బాహ్యవిషయములందు సంగము లేకుండుటకై వానిని దోషములుగా కనుఁగొనుట చెప్పఁబడినది

* ఇట్లు బాహ్యస్పర్శములందు మనస్సు తగులులేక సుఖము నొందుచు ప్రాకృతభోగములను దోషములుగాఁ గనుఁగొనువాఁడు, ఆత్మసాక్షాత్కారమునకును దానివలని సుఖమునకును యోగ్యుఁడగుట చెప్పబడుచున్నది. సాక్షాత్కారదశయందు కామక్రోధములప్రసక్తియే కలుగదు గాన నవి నివర్తించుట చెప్పఁదగదు. అవి కలుగునట్టిదశయందే అవి నివర్తించుట చెప్పఁదగును. కాన కలుగునట్టిదశ యగు సాధననానుష్ఠానసమయ మిట చెప్పఁబడినది. ఇట వేగ మనఁగా మనోవాక్కాయాదులయ్యరవడి, అనుచితవిషయములను చింతించుట, నీచోక్తులు, రాజాంతఃపురప్రవేశము, మొదలైనవి కామజములైనవేగములు. పరహింసాదుల కుపాయములు చింతించుట, పరుషము లాడుట, ప్రహరించుట మొదలైనవి క్రోధజములైన వేగములు. 'ఏదై త్యాత్మని య సుఖమ్' అనుటచే 'ఆత్మానుభవమందలిప్రీతిచే' నని తలపించివారు. 'సుఖ మక్షయ మశ్నుతే' అన్నచో ఫలముగాఁ జెప్పఁబడిన భవిష్యత్సుఖయోగము 'స సుఖీ' అని యిట చెప్పఁబడినది తెలియునది. ఇందు కామక్రోధజ మైనవేగము నివారించుట చెప్పఁబడినది.

యందే, కామక్రోధోద్భవం = కామక్రోధములవలనఁ గలిగినట్టి, వేగం=ఉరవడిని, సోధుం = సహించుటకు-అణఁచుటకు, శక్నోతి= సమర్థుడై యుత్సహించుచున్నాఁడో, సః సరః = ఆపురుషుఁడు. యుక్తః=ఆత్మానుభవమునకు తగినవాఁడు, సః=వాడే, సుఖీ = ఆత్మానుభవసుఖము గలవాఁడును.

తా. శరీరవియోగమునకు మునుపు, ఈ సాధనానుష్ఠానదశ యందే యాత్మానుభవమందలి ప్రీతిచే కామక్రోధమువలన మనో వాక్కాయములకుఁ గలుగునురవడిని నిరోధించుట కెవఁడు శక్తుఁడై యుత్సహించునో, వాఁడే ఆత్మానుభవమునకు తగినవాఁడు. వానికే శరీరవియోగజానంతరము ఆత్మానుభవరూప మగుసుఖము గలుగును.

33 34 37
స్లో॥ * యోఽన్తస్సుఖోఽన్తరారామస్తథాన్తర్జ్యోతిరేవయః ।
35 36

స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి॥ 24

టీ. యః=ఎవఁడు, అన్తస్సుఖః=ఆత్మానుభవమే సుఖముగాఁ గలవాఁడో, అన్తరారామః=ఆత్మయే క్రీడాస్థానముగాఁ గలవాఁడో, తథా=అట్లే, యః=ఎవఁడు, అన్తర్జ్యోతిరేవ = ఆత్మయే జ్ఞానముగాఁ గలవాఁడో, సః=అట్టి, యోగీ=యోగి, బ్రహ్మభూతః = అసంకుచిత జ్ఞానాదిస్వరూపముతోనుండి, బ్రహ్మనిర్వాణం=శుద్ధాత్మయందు సుఖమును, అధిగచ్ఛతి=సాందుచున్నాఁడు.

తా. ఎవఁడు సమస్త బాహ్యవిషయానుభవములను త్యజించి ఆత్మానుభవమే సుఖముగాఁ గలిగి, ఆత్మయే తనకు సుఖమును వృద్ధి బొందించునదిగాను, ఆత్మయే తనజ్ఞానమునకు విషయముగాను గలిగి

* ఇచట 'అన్తస్సుఖః' 'అన్తరారామః' 'అన్తర్జ్యోతిః' అనుపదములచే ఆత్మయే వరుసగా భోగ్య, భోగస్థాన, భోగోపకరణములుగాఁ గలవాడని తెలియ నగు. ఇందు ఆత్మస్వరూపమునే అన్నివిధములైన భోగ్యములనుగాఁ జేసికొనుట తెలియవడి.

వర్తించునో, అసంకుచితజ్ఞానాదియుక్తుఁడై బ్రహ్మస్వరూపుఁడగు యోగి ఆత్మానుభవసుఖమును బొందుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ * లభంతే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయః క్షీణకల్మషాః ।

38

ఛిన్నద్వైధా యతాత్మాన స్సర్వభూతహితే రతాః॥ 25

టీ. ఛిన్నద్వైధాః = శీతోష్ణాదిద్వంద్వములచే విడువఁబడిన వాడును, యతాత్మానః = ఆత్మయందే నియమింపఁబడిన మనసు గల వాడును, సర్వభూతహితే రతాః = సమస్త ప్రాణులయొక్క మేలును నోరిన వాడునగు, ఋషయః = అతీంద్రియవిషయములను జూడఁ జాలిన వారు, క్షీణకల్మషాః = నశించిన పాపములు గలవారై, బ్రహ్మ నిర్వాణం = ఆత్మానుభవసుఖమును, లభంతే = పొందుచున్నారు

తా. శీతోష్ణాదిద్వంద్వములను విడిచి, ఆత్మయందే మనసును నిలిపి, తమకువలెనే సమస్త ప్రాణిగోట్లకును మేలుకలుగఁజేయుట యందే ఆసక్తు లగు ఋషులు (అనఁగా ఆత్మావలోకనపరులు) ఆత్మ

* సమదర్శిత్య మనకు జ్ఞానము పరిపాకము నొందుటకై దానిని సాధించు ననుష్ఠానప్రకారము 'న ప్రహృష్యేత్' అనుశ్లోకము మొదలుకొని చెప్పబడుచున్నది హస్తోద్వేగములనివృత్తి' బాహ్యవిషయములందు నిస్సంగత్వము, అందులకై బాహ్య పుష్కరులను దోషములుగా దర్శించుట, కామక్రోధముల వేగము నివారించుట, ఆత్మనే సర్వవిధభోగ్యములుగా కల్పించుకొనుట, అను నీయైదు పరుసగా నయిదు శ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడినవి. ఇంక పూర్వోక్తములైన ద్వంద్వసమత్వాదులను దలపించుచు సమదర్శిత్యమునకు మిక్కిలియు సంతరంగ సాధనమైన సర్వభూతహితాత్మ త్వము నిండు పదేశించుచున్నాఁడు. సర్వభూతహితాత్మత్యయనఁగా 'శ్రూయతాం దర్శసర్వస్యం శ్రుత్వా చాప్యపధార్యతామ్' ఆత్మనః ప్రతికూలని పరేషాం నన సమాచరేత్' (భారతే) అన్నట్లు తనకువలెనే తెక్కిన భూతములకును హిత మాచరించుట. ఇటు, 'ఋషయః' అనగా ద్రష్టలు-అనఁగా పరిశుద్ధములై పరస్పరసదృశములై యుండు ఆత్మస్వరూపముల సాక్షాత్కరించువాడు. ఇట్టిసాక్షాత్కారసిద్ధి యందు, 'సహిజ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే' అన్నట్లు ఆత్మంత పాపం మైన ఆత్మజ్ఞానముచేత 'క్షీణకల్మషాః' అని అనిష్టవివృత్తి యుఁబ్రహ్మనిర్వాణ. లభంతే' అని యిష్టప్రాప్తియొక చెప్పఁబడినది.

ప్రాప్తికి విరోధులగునమస్తపాపములను బోగొట్టుకొనినవారై ఆత్మనుభవసుఖమును బొందుచున్నాడు.

అవ, ఈ చెప్పబడినగుణములు గలవారికి బ్రహ్మమును (అనగా ఆత్మస్వరూపమును) బొందుట మిక్కిలి సులభమనుచున్నాడు.

శ్లో॥ *కామక్రోధవియక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్ |

అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విజితాత్మనామ్॥ 26

టీ. కామక్రోధవియక్తానాం = కామక్రోధములచే విడువబడినవారను, యతచేతసాం = ఆత్మయందే నియమింపబడిన మనసు గలవారను, విజితాత్మనాం = జయింపబడిన మనస్సు కలవారను నగు, యతీనాం = ప్రయత్నింపబడకు, బ్రహ్మనిర్వాణం = ఆత్మానుభవసుఖము, అభితః = అంతటను, వర్తతే = ఉన్నది.

తా. కామక్రోధములను త్యజించి, మనసును జయించి, దానిని ఆత్మయందే నియమించి, సమదృశ్యత్వమునకుఁగాను ప్రయ

39

త్నముఁ జేయువారికి ఆత్మానుభవసుఖము అంతటి దైయుండును.

* పూర్వోక్తములైన ఆయుష్లోకములందు సమదృశ్యత్వమునకు సాధకములుగాఁ జెప్పబడిన ఆనుష్ఠానప్రకారములే ఈ శ్లోకమునందు సంగ్రహముగాఁ గూర్చి చెప్పబడినవి. ఎట్లన, 'కామక్రోధవియక్తానాం' అనుట 'శర్మ' అనుశ్లోకము యొక్కయు, 'యతీనాం' (యతసతీనాం) అనుట 'సప్రహృష్యేత్' 'బాహ్యస్పర్శేషు' అను శంకుశ్లోకములయొక్కయు 'యతచేతసాం' అనుట 'యోస్త స్సుఖి' అను శ్లోకముయొక్కయు, 'విజితాత్మనామ్' అనుట 'యేహి సంస్పర్శజాః' అని విషయభోగములందలిదోషములను కనలుచుటచే మనసు వానియెడల ప్రవర్తింపని; ఆత్మవిషయముగా జయింపబడుటం జెప్ప శ్లోకముయొక్కయు అర్థములే యగుచున్నవి. ఈ యనుష్ఠానమందు ఆతిశీఘ్రముగా ప్రవర్తింతురుగాక యని దీనికి బ్రహ్మ నిర్వాణ మనుఫలము అవిశంబముగా నుండుటను జెప్పిరని తెలియునది.

అపి, ఇంతవఱకుఁ జెప్పఁబడినదియు యోగమనెడి ఆత్మజ
లోకనమే ఉద్దేశ్యముగాఁ గలదియు నగుకర్మయోగమును ఉపసంహ
రించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్పర్శాన్ కృత్వా బహి ర్భాహ్యం ।

శ్చక్షు శ్చైవ వాస్తవే భ్రువోః ।

ప్రాణావానౌ సమా కృత్వానాసాభ్యంతరచారిణౌ॥ 27

శ్లో॥ యతేంద్రియమనోబుద్ధి ర్మృని ర్మోక్షపరాయణః ।

విగతేచ్ఛా భయక్రోధో య స్సదా ముక్త ఏవ సః॥ 28

టీ. యః=ఎవఁడు-ఏకర్మయోగి, బాహ్యన్ = ఆత్మవ్యతిరిక్త
ములగు, స్పర్శాన్=శబ్దాదివిషయములను, బహిఃకృత్వా=బహిష్క
రించి-బాహ్యేంద్రియవ్యాపారమును వదలి, చక్షుః = చూపును,
భ్రువోః=కనుబొమలయొక్క, అస్తరే ఏవ=నడుమునే-నాసాగ్రిమం
దనుట, (కృత్వా=ఉంచి,) నాసాభ్యంతరచారిణౌ=ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాస
రూపమున ముక్కులోనల సంచరించునట్టి, ప్రాణావానౌ = ప్రాణా
పానవాయువులను, సమాకృత్వా = సమగతి గలవానినిగాఁ జేసి,
యతేంద్రియ మనోబుద్ధిః- *యత = ఇతరములయందు పవర్తిం
చుటకన్వయములైనవిగాఁ జేయబడిన, ఇంద్రియమనోబుద్ధిః=బాహ్యేం
ద్రియములు మనస్సు బుద్ధియుఁ గలవాఁడును, విగతేచ్ఛాభయ
క్రోధః=రాగము భయము ద్వేషము లేనివాఁడును, మోక్షపరా
యణః=మోక్ష మొక్కటియే ప్రయోజనముగాఁ గలవాఁడును అగు,
మునిః=ఆత్మజలోకనపరుడో, సః=ఆ పురుషుఁడు, సదా = ఎల్లప్పు
డును, ముక్త ఏవ=ముక్తుఁడేను-సంసారమును నివర్తించినవాఁడే.

* ఇట ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు ఆవ్యవహితమైన పూర్వావస్థను గుఱించుటచే
‘యత’ అనుటకు ‘ఆత్మ...కన్వయములైన’ యని యర్థము నేయబడియె. ‘స్పర్శాన్
కృత్వా బహి ర్భాహ్యం’ అనుచో బాహ్యేంద్రియాదుల ప్రవృత్తిని వారించు
టయు ‘యతేంద్రియః’ అనుచో అట్లు నివారించుటకు ఫలముగా ఆత్మదర్శనేతరము
లందు ప్రవృత్తి కన్వయము లై యుండుటయుఁ జెప్పఁబడి నని తెలియనది.

తా. సమస్త బ్రాహ్మేంద్రియవ్యాపారములను చాలించికొని, యోగమునకుఁ దగిన యాసనమునందు దేహము సరిగా పెట్టుకొని కూర్చుండి, నాసాగ్రమునందు దృష్టి నిలిపి, నాసికములలోపల నంచ రించు ప్రాణాపానవాయువు లగు ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములను సమ గతిగలవానినిగాఁ జేసి, ఇంద్రియములను మనస్సును బుద్ధిని ఆత్మ దృశ్యమునందే నియమించుటచేత విషమాంతరములందు ప్రవర్తించుటకు అవర్తము లైనవానినిగాఁ జేసి, దానిచేతనే యిచ్ఛాభయ కోధరహితుఁడై, మోక్ష మొక్కటియే ప్రయోజనముగాఁ దలంచి, ఆత్మదర్శనశీలుఁడై యుండువాఁడెవఁడో, వాఁడెల్లపుడు (అనఁగా సాధ్యదశయందువలె సాధనదశయందును) ముక్తుజేయనఁదగును. (అనఁగా ముక్తప్రాయుఁడనుట.)

41

అవ *నిత్యనైమిత్తికకర్మములను ఇతికర్తవ్యతయుఁ గలదై యోగమును ఉద్దేశ్యముగాఁ గలిగియుండు కర్మయోగమును ఆచరించుటకు సుకర మైనమార్గమును జెప్పుచున్నాడు.

* ఈ యధ్యాయము మొదట 'సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ' ఇత్యాదులచే అర్జునుఁడు జ్ఞానకర్మయోగములభేదము నడుగఁగా కృష్ణుఁడు జ్ఞానయోగముయొక్క దుష్కరత్వాదులును కర్మయోగముల భేదము నడుగఁగా కృష్ణుఁడు జ్ఞానయోగముయొక్క దుష్కరత్వాదులును కర్మయోగముయొక్క సౌకర్యాదులును జెప్పెను. పిదప కర్మయోగముయొక్క యితీకర్తవ్యత దానిశరస్సగు యోగమును విశదీకరించెను. ఇచట ఉపసంహారమునందును ముచువు ప్రశ్నోత్తరములుగా ఉపక్రమించిన సౌకర్యాదులనే ప్రకారాంతరమున దృఢీకరించుచున్నాడు. కాన 'నిత్యనైమిత్తి...చెప్పుచున్నాడు' అనఁబడినది 'కాఁబట్టియే 'శాన్తి' శబ్దమునకు భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన మోక్ష మని కాని కర్మయోగసాధ్యమగు ఫలమనికాని చెప్పక 'సుఖం బిద్ధాత్మముచ్యతే' (గీత-౫-3) ఇత్యాదులందు చెప్పఁబడిన మనఃక్షేపశాంతి మొదలగు రూపమైన సుఖముగా తెలియునది. కనుక 'కర్మయోగమున సుఖముగా వర్తింతువు' అనఁబడినది.

శ్లో॥ భోక్తారం యజ్ఞ తపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్ ।

43

సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వామాంశా నిమృచ్ఛతి॥ 29

టీ. మాం = నన్ను, యజ్ఞతపసాం = యజ్ఞములగును తపస్సులగును, భోక్తారం = భోక్తగాను-అనుభవించువానిని గాను, * సర్వలోకమహేశ్వరం = సమస్తలోకేశ్వరులగును సీశ్వరునిగాను, సర్వభూతానాం = సమస్తప్రాణులకును, సుహృదం = సరమిత్రునిగాను, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, శాంతిం = సుఖమును, ఋచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు (కర్మయోగమునందు సుఖముగా ప్రవర్తించుచున్నాడనుట.)

తా. మహాయజ్ఞాదులకును కృచ్ఛ్రచాలద్రావిడతపస్సులకును ఆరాధ్యునిగాను లోకేశ్వరులకందతికిని ఈశ్వరుఁడైనవానిని గాను సర్వభూతములకును హిత్రునిగాను నన్ను తెలిసికొంటివేని పిదప కర్మయోగము నా యారాధనరూప మనెడి బుద్ధిలో దానియందు నీవు సుఖముగా ప్రవర్తించువు. [సర్వలోకమహేశ్వరుఁడనగా సమస్తలోకేశ్వరులకుఁగూడ ఈశ్వరుఁడైనవాఁడు. 'త మిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్' అనికదా శ్రుతి. సుహృదులను ఆరాధించుటకు ఎల్లవారును ప్రయత్నింతురేకదా.] 40

* మహేశ్వరశబ్దమును రూఢ్యర్థమున రుద్రపరముగా గ్రహింపకుండుటకై 'సర్వలోకేశ్వరులకుఁగూడ నీశ్వరుఁడైనవాఁడు' అని సమాసార్థము చెప్పబడెను. ఇందులకు ప్రమాణముగా 'త మిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్' తం దైవతావాం పరమంచ దైవతమ్! పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్! విదామదేవం భవనేక మిద్యమ్' అని శ్రుతి యుదాహరింపబడియె. ఈ దారుఁడును హితుడునైనవానిని ఆరాధించుట అందతికిని నియమేకదా, నన్నును అట్టివానినిగానే యెఱుగును. అప్పుడు నన్ను ఆరాధించుటయే యగుకర్మయోగము నీవు సుఖముగా నుండు నని భావము. యజ్ఞాదులకు తానే భోక్తయనుటవలన యజ్ఞరూప మగుకర్మయోగము తనయారాధనమే యగుట తెలియుచున్నది. 'సర్వలోకమహేశ్వరమ్' అనుటచే ప్రభుత్వమును 'సర్వభూతనుహృదమ్' అనుటచే పరమహితత్వమును స్ఫురించుచున్నవి.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ
శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మసన్న్యాసయోగోనామ
పంచమోధ్యాయః.

ఇది యుపనిషద్ధర్మప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు
శ్రీ భగవద్గీతలలో కర్మసన్న్యాసయోగం బన్నది
పంచమాధ్యాయము.

ఐదవ అధ్యాయము-విశేషాంశములు

1 శ్లో॥-(1)

ఈ ఐదవ అధ్యాయమునకు కొంత మూడు నాలుగు అధ్యాయములతో సంబంధము కలదు. దానిని తెలుపుటకై వానియందు జెప్పబడిన విషయము లేవియో చెప్పబడని వేవియో విమర్శించుచు వానియందు చెప్పక విడచిన యంశములే యీ అధ్యాయమునకు ముఖ్యతాత్పర్యములని యీ వైయవతారికలో జెప్పబడినది.

కర్మయోగము దానికి ఫలమగు ఆత్మనాక్షాత్తారమును సాధింపుటలో సుకరము శీఘ్రమును అనునవియే యిందలి ముఖ్యాంశములు,

1 శ్లో॥-(2)

అవతారిక-

‘తద్విద్ధిప్రణిపాతేన’ యన శ్రీకృష్ణుడుపదేశించిన మాటను తలంచుకొని యా చెప్పనిదియు తెలుసుకొనవలసినదియు నేదియో నెఱుంగగోరి చెప్పిన దానినే తిరిగి యడుగుచు యర్జును డిట్లు పలుకుచున్నాడు.

1 శ్లో॥-(3)

(తాత్పర్యమునకు చివర చేర్చవలెను.)

కషాయము తొలగుటకై కర్మయోగము నాచరించవలెను. అది తొలంగినచో కర్మయోగమును విడిచి జ్ఞానయోగము నవలంబించవలెను. కావున జ్ఞానయోగమే అత్యుద్యమమునకు సాక్షాత్సాధన మని రెండవ అధ్యాయమును జెప్పబడెనని యర్థమును భ్రమించెను.

2 శ్లో॥-(4)

అవతారిక-

కర్మయోగము జ్ఞానయోగమును బుట్టించి అత్యుద్యమమునకు ననువిషయము అధికారిభేదమునుబట్టి చెప్పబడినది. నిజమునకు కర్మయోగజ్ఞానములు రెండును మధ్య వేరొకదాని యపేక్షలేకయే అత్యసాక్షాత్కారమును కలుగజేయునని తెలుపుచు కషాయరహితుడైనను సుకరముగను శీఘ్రముగను అత్యసాక్షాత్కారమును బడయగోరునేని కర్మయోగమునే తప్పక చేయవలెనని భగవంతుడానతిచ్చుచున్నాడు.

ఇచ్చట నొకవిషయమును గమనించవలెను. ఒక గ్రామమునకు దగ్గరదారియును, చుట్టుదారియును గలవు. దగ్గరదారి అరణ్యమార్గము, నలగనిది. చుట్టుదారి రాజమార్గము. నిరంతరసంచారముగలది అరణ్యమార్గ మపాయబహుళము, ఆదారిని పోవువానికంటెను సలిగిన నిరపాయమైన చుట్టుదారిని పోవువాడే తన గంతవ్యమును త్వరగా చేరగలుగునుగదా. అదే న్యాయ మిచటను గమనించవలెను.

3 శ్లో॥-(5)

రాగ ద్వేషములు కలవాఁడు ద్వంద్వములను సహింపజాలడు.

4 శ్లో||-(6)

శారీరకసూత్రములలో ‘రచనానుపసత్తే శ్చ నానుమానం
ప్రవృత్తే శ్చ’ ‘ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః’ మొదలగు సూత్రము
లచే ఆ రెండు సిద్ధాంతములను సూత్రకారుడే ఖండించిరి.

ఇంకను-

బహవః పురుషా రాజన్ సాంఖ్యయోగ విచారిణః| నైత
దిచ్ఛన్తి పురుషం ఏకం కురుకులోద్భవః|| అనియు, ‘సమాసేన తు
తద్వాక్యః పురుషైకాత్మ్య ముక్తవాన్’ అని మోక్షధర్మమున ఆ
రెండింటికిని గల విరుద్ధాంశములను వక్కాణించెను.

కావున-సంఖ్యా=బుద్ధిః, తయా అవధారణీయం ఆత్మ తత్త్వం
సాంఖ్యం-తదవధారణరూపం సాంఖ్యం, అని ఆత్మతత్త్వనిర్ణయోత్పాదక
మైన జ్ఞానయోగమనియు, యోగమనుగా తదతిరిక్తమును తత్సహ
చరితమును నగు కర్మయోగ మనియును అర్థము.

4 శ్లో||-(7)

ఈ శ్లోకమున “ప్రథక్ బాలాః ప్రవదన్తి” యనుచో కర్మ
జ్ఞానయోగముల స్వరూపభేదము ప్రామాణిక మగుటచే నది నిష్ఠే
ధింపబడుటలేదు. ఆరెండిటి సంచయమును ఇచ్చట విధింపబడుట
లేదు. ఏలనన ముందున్న పెళ్ళిశ్లోకములకే వేరువేరుగా నా రెం
డింటి యనుష్ఠానమును విధింపబడుచున్నది. కావున ఫలైక్యము
మాత్రమే ఇచట విధింపబడుచున్నదని గ్రహించవలెను.

4 శ్లో||-(8)

“న పణ్డితాః” అనుటచే శాస్త్రీయానుష్ఠానము నెఱుంగని
పామరులను నర్థమును చెప్పరాదు. రెండింటికిని ఫల మొక్కటియే
యని యెఱుంగరని మాత్రమే అర్థము. ఇచ్చట పాండిత్యమనగా-

నదాచార్యుల యనుగ్రహము మాత్రముచేమాత్రమే లభింపదగిన జ్ఞానమని యర్థము. అది లేనివాడు పండితులు కారని యభిప్రాయము,

5 శ్లో॥-(9)

అవతారికతో చేర్చవలెను.

అనగా- కర్మయోగ జ్ఞానయోగములకు ఫలములు వేరగుటచే నవి వేరనువారిని నిందించెను, ఇప్పుడు రెండింటికిని యొకటే ఫల మగుటచే రెండు నొక్కటియే యను వారిని ప్రశంసించుచున్నాడు.

5 శ్లో॥-(10)

ఇచ్చట 'స్థాన' శబ్దమునకు దేశవిశేష మని యర్థమును చెప్ప రాదు. ఏమనగా- జ్ఞానయోగాదులచే మాత్రము లభించు దేశ మొక్కటి యెచ్చటను చెప్పబడలేదు. మరి ఫలమే ఆస్థాన శబ్దమున కర్థము. ఆ ఫల మేమనగా-వెనుకను ముందును నున్న ప్రబంధముచే పది అత్యవలోకనమే యని యెఱుంగవలెను.

6 శ్లో॥-(11)

అవతారికకు ముందు అవతారికగనే చేర్చవలెను. (అవతారికకు అవతారిక)

“కర్మయోగో విశిష్టతే” అనుటచే జ్ఞానయోగమున కన్న కర్మయోగము గొప్పదనిగదా చెప్పబడినది. అట్టితరి యీ రెండింటి కిని వికల్ప మెట్లు ఘటించును. అత్యంతతౌల్య మున్ననే గదా వికల్పము. అని శంకించగా- సాకర్మశ్రేణువులచే కర్మయోగము గొప్పదని చెప్పబడెను. రెండింటికిని ఫలములో భేదము లేకుండుటచే వికల్పము చెప్పబడినది. సుకరముగను శీఘ్రముగను ఫలము నిచ్చు ఉపాయము లుండగా నిది వ్యర్థముకాదా యనరాదు. అయ్యది యధికారి భేదములనుబట్టి యేర్పడినది. ఈవిషయమును “వికల్పైః విశిష్ట ఫలత్వాత్” అనెడు బ్రహ్మసూత్రముచే తెలుపబడుచున్నది.

7 శ్లో||-(12)

..వతారిక-

కర్మయోగము సుకరమగుటచోను, శీఘ్రఫలప్రిద మగుట
లోను కారణమును జెప్పచున్నాడు.

7 శ్లో||-(13)

ఇచ్చట 'నిశుద్ధి' యనగా రజస్తమో నివృత్తియును, దాని
వలన కలుగు రాగద్వేషాది కషాయ నివృత్తియును.

7 శ్లో||-(14)

ఇచ్చట "నల్యతే" యనుటచే కూడనిపనిని చేయుచున్నను
దుష్టుడు కాడని యర్థమును గ్రహించినచో ననేక శాస్త్రములు నిష్ఫల
మగును. లేక కర్మయోగము నాచరించుచున్నను దానిచే లిప్తుడు
కాడనియును నర్థమును చెప్పరాదు. అట్టైనచో నిష్ఫల మగు
ప్రియాస యగుటచే 'స కుర్యాన్నిష్ఫలం కర్మ' యనుటచే దానిని
విడువవలసివచ్చును. జ్ఞానయోగివలెనే కర్మయోగియును ఆత్మసాక్షా
త్కారఫలమునకు విరోధులగు వేటిచేతనుగాని లిప్తుడు కాడని
మాత్రమే దీని భావము.

7 శ్లో||-(15)

భిన్నముల నాశ్మలగు కైక్య మెట్లనిన-

"ఆత్మయాథాత్మ్యము సనుసంధించువానికి" అని చెప్పబడి
నది. దానిపై భిన్నములను ఆశ్మల కైక్యము నిరుద్ధముకాదా యని
ప్రశ్న యుదయించుచున్నది. దానికి సమాధానము నిజమే- ఇచ్చట
విధించబడునది స్వరూపైక్యముకాదు. అది ప్రత్యక్షానుమానాగమ
పూర్వార్థపరగ్రంథ విరుద్ధము. ఇక నేమనగా- ఏకాకారత్వమే ఇచ్చట
విధింపబగుచున్నది. ఎట్లనగా- 'మాగా'మములోని యన్నియిండ్లలో
నున్న ధాన్యమంతయు నిదియే' యన్నచో అ ధాన్యమంతయు నేక

జాతీయ మని యర్థమును చెప్పిపట్టు అన్ని శరీరములలో నుండు ఆత్మ యిదియే యన్నను ఇతర దేహములలో నుండునట్టియు యీ దేహములో నుండునట్టియు నాత్మలు సమానాకారములే యని యర్థమే గాని స్వరూపై క్య మెంతమాత్రమునుగాదు.

ఈ సమానత్వముమాత్రము ప్రత్యక్షాది విరుద్ధము కాదా? దేవతర్యగ్భాగ క్షత్రియ బ్రహ్మచారి గృహస్థ పండిత పామర సబల దుర్బల ధనిక దీనికీ వృద్ధ యువక మొదలగు పెక్కు వైషమ్యములతో నాత్మలు గోచరించుచుండ నవి యొకే ఆకారము కలవని చెప్పట యెట్లు? అట్లు కానిచో 'బ్రాహ్మణో యజేత' యని ఆత్మపర్యంతమగు శాస్త్రీయ ప్రయోగము వ్యర్థముకాదా-యన్నచో "దేవాది భేదములు" అనుగ్రంథము ఆరంభమగుచున్నది.

ఈ గ్రంథాభిప్రాయ మేమనగా-

నిజమే, నీవు చెప్పిన దేవాదిభేదము ప్రమాణసిద్ధ మైనదే, కాదనజాలము. కాని యది ఆత్మల స్వరూపములకు చెందినదికాదు, అది కర్మమూలమున ప్రకృతి పరిణమించగా వచ్చిన భేద ప్రయుక్తముగాన జౌహికము-వాస్తవముకాదు.

ఇచ్చట చెప్పిన సామ్యమీ శుద్ధావస్థకు సంబంధించినది. అసగా ఉపాధి రహితములగు ఆత్మలన్నియు జ్ఞానాకారముతో సామ్యమును పొందియే యుండును.

8 శ్లో||-(16)

అవతారిక-

ఇట్లడుగుచున్న నర్జునునకు సాక్షాత్తుగా నడిగిన ప్రశ్నకు భగవంతు డుత్తరము నొసంగెను.

ఇక పైన నాతని హృదయము నెఱింగిన శ్రీకృష్ణుడు చెప్పబోవు వాక్యమునకు ముందు గ్రంథముతో గల సందర్భమును జూపుచున్నాడు.

11 శ్లో||-(17)

ఇచ్చట శుద్ధి యనునది యేదైనను దోషముచే దూషితమైన దానికే యవసరము కదా! ఆత్మ కాదోష మేదియనగా-

ఆత్మశ్చతః శుద్ధమైనదైనను అనాదికాలమునుండియు నాత్మ తత్వము నెఱుంగకుండ జేయు కర్మమే ఆదోషముగా గ్రహించ వలెను.

11 శ్లో||-(18)

బుద్ధ్యా యనగా- కృత్యధ్యవసాయముచే అనగా- చేయవలె ననెడు గట్టి పట్టుదలచే.

11 శ్లో||-(19)

కర్తృత్వాభిమానము లేకయే, లేక మమ తాబుద్ధికి లోనుగాని అని యర్థము.

11 శ్లో||-(20)

అవతారిక-

చెప్పిన యర్థమును బలపరచుటకై యిది శిష్టాచారమని చెప్పుచున్నాడు. ఇదియే గదా ప్రమాణ మూర్ధన్యము.

12 శ్లో||-(21)

ఇచట “యక్తః” అనగా సమాహితచిత్తు డని యర్థము.

అనగా- ఫలాంతరములయందు విరక్తియు ఆత్మయందు రక్తి యును కలవాడని తాత్పర్యము.

12 శ్లో||-(22)

ఇచ్చట “కామశార”, మనగా- స్వేచ్ఛాచారము కాదు. అది యెప్పుడో చాల దూరముగ తరిమివేయబడినది. కాబట్టి కామము చేయు ప్రేరణ యని యర్థమును గ్రహించవలెను.

దీనిచే ఫలమునందు సంగముమాత్రము చెప్పబడుచున్నది,

15 శ్లో||-(23)

ఇట్టి స్వరూపస్వభావమున ఆత్మకు.....అనుచోట-

ఈప్రశ్నకు సమాధానము-

“అజ్ఞానే నావృత్తం జ్ఞానం.....”

శ్రీ. వి. పు. అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తి రిష్యతే ।

యయా క్షేత్రజ్ఞ శక్తిస్సావేష్టితా నృప ! సర్వదా ।

సంసారతాపానఖిలా నవాప్నోత్యతిరస్త తాన్ ।

తయాతిరోహిత త్వా చ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా ।

సర్వభూతేషు భూపాల ! తారతమ్యేన వర్తతే॥

విష్టుశక్తి, క్షేత్రజ్ఞశక్తి కర్మశక్తి యని శక్తులు మూడువిధములు-
అందు కర్మశక్తికి అవిద్య యనియును పేరు. ఇది మూడవది ఈకర్మ
శక్తిచే (కర్మచే) క్షేత్రజ్ఞశక్తి (జీవగుణదాయము) అంతటను ఆవ
రింపబడినది, దానిమూలమున నవిచ్ఛిన్న మగు సంసారతాపములనే
చేతను లనుభవించుచున్నాడు. ఈ శక్తియొక్క ఆవరణ సకలప్రాణు
లకును అనగా- దేవతీర్యజ్ఞనుష్యప్థావరాదులకు సహజమే. కాని
హెచ్చుతగ్గులుగా మాత్ర ముండును అని పరాశరదుడు తెలివిచ్చెను.

15 శ్లో||-(24)

అణువగు ఆత్మను విభవని తెలుపుటలోగల రహస్యమును
గుర్తించవలెను. అది ఏమనగా-

పూర్వోక్తవివరణను బట్టి కర్మానుగుణముగా సకలదేహము
లలో ప్రవేశించదగిన యోగ్యత ఆత్మకు కలదని తెలుసుకొంటిమి
గదా! దీనినిబట్టి జీవునకు నిర్దిష్టమైన నొక ప్రదేశము లేదని సుస్ప
ష్టము.

ఇందువలన గ్రహించదగిన దేమనగా- జీవునకు దేహము నొక అద్దెకొంప యని భావించవలెనని తెలియుచున్నది. ఎవ్వడైనను అద్దె కొంపయందు మమకారమును బెట్టుకొని దానిని చక్కఁ బరచ జూచునా? శిథిలమైనచో దానిని విడచి మరియొక యింటి కేగుచు గాని దానిని మరమ్మిత్తు భారమును తనపై నిడుకొనడు. దానియందు దాతిడు ఉపేక్షాభావమునే నహించి యుండవలెను గాని దాని సంరక్షణయందే తన జీవితమును గడవరాదు. ఇటులనే దేహము విషయ మయ్యును అను నీతత్వ మీ సద్దేశమువలన ధృవించుచున్నది.

16 శ్లో॥-(25)

ఇచ్చట ఆదిత్యశబ్దమునకు సూర్యకాంతి యర్థము. కాంతివలననే సూర్యునకు ప్రకాశకత్వము ప్రసిద్ధము. జీవునియందుంట్లా జ్ఞానమున కీప్రభయే దృష్టాంతము కాదగినది.

యథాన క్రియతే జ్యోత్స్నానుల ప్రక్షాళనాన్మణేః ।

దోష ప్రహణా న్నజ్ఞానం, ఆత్మనః క్రియతే తథా॥

బురదలోపడి కాంతివిహీనమైన మాణిక్యమునకు ఆ బురద కడిగి వైచిన కాంతికై వేరొక ప్రయత్న మవసరము లేకయే అది ప్రకాశించును. అటులనే ఆత్మకుగల జ్ఞానమున్న కర్మచే సంకుచితమై ఆ కర్మను పోగొట్టుకొనిన స్వయముగనే ఆ జ్ఞానము ప్రకాశించును గాని దానికై చేయవలసిన దేదియును లేదు- అని సామ్యమును గాంచనగును. ప్రథమనగా పెద్దదీపము సూర్యుడు మొదలగువాని యందుండు విడదీయ వీలులేని తేజోద్రవ్యము. అటులనే జ్ఞానమున్న ఆత్మయం దట్లే అపృథక్సిద్ధసంబంధముచే నుండు ద్రవ్యవిశేష మేయని గ్రహించవలెను. దీనికి సంకోచవికాసములు కలవను విషయము శ్రీభాష్యములో విస్తారముగా చెప్పబడినది.

18 శ్లో||-(26)

ఆత్మలకు సామ్యమే సిద్ధాంతమైనచో బ్రాహ్మణ చండా
లాదులకు స్పృశ్యత్వాదిసామ్యముకూడా నుండవలదా ? యన్నచో
వెనుక చెప్పినరీతిగా నని శ్రీ భాష్యకారులు నెలవిచ్చిరి,

అనగా- ఉపాధి లేని ఆత్మస్వరూపము జ్ఞానాకారముతో సమా
నమైనదని సమ్యక్ము కల మనస్సు కలిగియున్న వారనియే తాత్ప
ర్యము. ఇదియే ఆత్మసామ్యమునం దుండుట.

18 శ్లో||-(27)

ఈ శ్లోకమున “విద్యావినయ సంపన్నే” అను పదమును
“బ్రాహ్మణే” అను పదమునకు విశేషణమని భ్రమించరాదు.
ముందున్న పదములకు విశేషణములు లేకుండుటచేనిచ్చట విశేషణ
ముగా నన్వయించిన క్రమభంగమగును- ఇచ్చట సాత్విక- రాజస-
తామస శరీరములలో నున్నను ఆత్మలకు జ్ఞానమేయాకార మగుటచే
వైషమ్యములేదని తెలుపుటయే ముఖ్యోద్దేశ్యము.

అధికరణార్థముగల సప్తమీవిభక్తి ప్రయోగింపబడుటచే
నందున్న ఆత్మలకు భేదము లేదనియే తాత్పర్యముగాని బ్రాహ్మణుని
చండాలుని సమముగ జూచువాడు పండితుడని యర్థమును జెప్పట
యవివేకమే,

19 శ్లో||-(28)

ఇచ్చట “జ్ఞానైకాకారతయా” అను వివరణను చేయనిచో
బ్రాహ్మణ చండాలాదులకు తాక తగుట మొదలగు సామ్యము
సిద్ధించెడిది. దానిని పరిహరించుటకై యీ వివరణ చేయబడినది.

19 శ్లో||-(29)

శుద్ధాత్మ బ్రహ్మతో సమానమైన దగుటచే బ్రహ్మశబ్దముచే
శుద్ధాత్మయే చెప్పబడుచున్నది.

21 శ్లో||-(30)

బ్రహ్మయోగ యతాత్మా=శుద్ధాత్మసమ త్వానుసంధానముతో.

21 శ్లో||-(31)

అవతారిక-

ఇట్లు పాంగుక్రంగులు లేనివానికి ఆత్మలన్నియును, జ్ఞానాకారమైనవి యనెడు సమదర్శిత్వము కలిగి దానిమూలమున నిరతిశయ సుఖము స్వయముగనే సిద్ధించునని చెప్పుచున్నాడు.

21 శ్లో||-(32)

మాటిమాటికిని ప్రాకృతములైన శబ్దాది భోగ్యపదార్థాభ్యాసము.

24 శ్లో||-(33)

అవతారిక-

ప్రాకృత భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానములను సహసనగా విడచి, వాని నన్నిటిని ఆత్మయందే (రసానుభవసిద్ధికై) కల్పించుకొని “విద్యత్యాత్మని యస్సుఖం” అని చెప్పబడిన ఉపాయదశలోని యానందాతిశయమును విశదీకరించుచున్నాడు.

24 శ్లో||-(34)

ఆరామము-

“ఆరామం స్యాదుపవసం

కృత్రిమం వసమేవ తత్”

ఇంటిచుట్టును సమీపమునందును విశ్రాంతికై నిర్మించుకొనిన చిన్న తోట.

ఇది భోగస్థానము. ఇది తన నీడ, చిగురు, పువ్వులు, పండ్లు మొదలగు తన గుణములతో సుఖమును వృద్ధిచేయును,

అటులనే ఆ త్యానుభవమున్ను సంబంధముగ నన్వేషించుటలైన
“అపహతిపాపృత్వే జ్ఞానానందాది గుణముల వలెను, అనుభూయిన
చర్చలవలనను, గ్రంథరచనలవలనను క్రీడలతో నుపేక్షనీ అస్మిన్ నుఖ
వర్ధకమగును. ఈ సౌసాద్యత్యమున బట్టి అట్లు ఆరాముమని నిరూ
పింపబడినది.

ఇతర సోగ్యవస్తువులకన్న భావని నులంప చేయుచున్న ఉపకర
ణముల స్వరూపము చేసుకొనుచును. అట్టి అర్థ నిర్ణయములను
జ్ఞానముకూడా సుండవలెను. కాబట్టి యచ్చటి తదేవజ్ఞానము
మృగ్యము. ఇచ్చట అన్ని యనాశ్చర్యము గదా!

24 శ్లో||-(35)

బ్రహ్మనిర్వాణం- బ్రహ్మయే నిర్వాణ మనిగాని బ్రహ్మయందు
నిర్వాణ మనిగాని అర్థమును చెప్పవలెను. నిర్వాణ మనిగా నుఖము.

24 శ్లో||-(36)

ఇదివరకు దేహమే యాత్మయను భ్రాంతి కలవాడగుటచే
దేవభూతుడును మనుష్యభూతుడును నైన చేతను డిష్ట డాయభి
మానము లేకుండుటచే వాస్తవమగు సంకోచరహితమైన జ్ఞానాది
స్వరూపముతో వెలుగొందుచుండుటచే బ్రహ్మభూతు డని చెప్పు
బడుచున్నాడు.

24 శ్లో||-(37)

జ్యోతిరేవ అనుచోటనున్న “ఏవ” కారమును శ్లోకమునం
దున్న పదము లన్నిటితోను చేర్చవలెను. కావుననే భాష్యకారులు
తమ గీతాభాష్యమున “ఏక” శబ్దమును ప్రయోగించిరి.

25 శ్లో||-(38)

యతాత్మనః=నియమితమనస్సును కలవారై.

ఇచ్చట నియమన మనగా- దానిని తగినస్థానమున నెల
కొల్పుట. ఆస్థానము శుద్ధాత్మయే.

26 శ్లో||-(39)

అంతియకాని చేతితో నెత్తిన కట్టితో నండుకొనవలసిన కొన
పండువంటిది కాదు.

29 శ్లో||-(41)

ఈశ్లోక మొక చక్కని యర్థమును బోధించుచున్నది.

భగవదారాధన బుద్ధితో నిష్కామకర్మ యోగము నాచరిం
చుటకు ముఖ్యమైన మూడు విషయము లిందు బోధింపబడుచున్నవి.

దీని తొకతొకక దృష్టాంతమును తీసికొందము. లోకమున
లక్షలాదిగ సంపాదించువాడు ఔరసు డగు భోక్త యొకడు లేనిచో
విరక్తిని చెంది తన సంపాదనను నేనో యొక యితర కార్యములకై
వినియోగించుటకు సమకట్టును. అట్టిసమయమున నొక బిడ్డడు కడు
పున బుట్టిన ఇతఁ డాని తాపత్రయమును చూడుడు.

మన మెంత పెట్టినను ఎంత చేసినను వాడు శిక్తుడైనచో
వానివలన మన మేయుపకారమును నెన్నడును గాననిచో నా సేవ
యందు విరక్తి జనించి చేసినదానికి పశ్చాత్తాపము గలుగును.
ఉన్నవాడైనచోచేయగా చేయగా నెన్నటికైన నేనోఒరగదోయడా
యను యాశచే నాసేవ పెరుగుచుండును. ఉన్నవాడైనను పరుల
పచ్చ గిట్టనివాడైనచో చేసిన దంతయు బూడిదబోసిన పన్నీరగును.

కావున నా మూడు దోషములును నాకు లేవని భగవాను
డీశ్లోకమున నుపదేశించుచున్నాడు.

నేను నీవు సంపాదించిన కర్మల కన్నిటికిని భోక్తను. నీ
కిచ్చుటకై నాకు లెఖ్యలేనన్ని లోకము లున్నవి. నేను నీ శ్రేయ
స్సునే కోరువాడను.

ఇక నాసేవచేయుటలో నీ కుపేక్ష యేల? కావున నా కైంకర్యభావనతో కర్మయోగము నాచరించుము.

29 శ్లో||-(41)

నిత్యనైమిత్తికేత్యాది వాక్యములే- కర్మయోగ భేదములలో నేయొకదాని నవలంబించినను, జ్ఞానకర్మయోగముల నవలంబించి నిత్యనైమిత్తికాద్యంగకర్తవ్యమందరకును సాధారణమే యని తెలుపుచున్నది.

29 శ్లో||-(42)

ఇచ్చట సర్వశబ్దమును ప్రయోగించుటచే కేవలము శాస్త్రము నెఱింగిన వారేగాక పామరులును పశుపక్ష్యాదులును సనియర్థము, కొందరింగితాకారములచే నొక పురుషుని తన వారియందు ప్రేమ కలవాడని యెఱింగి యంతమాత్రముచే సంతోషించి తృప్తలై యట్టి వారి ననువర్తించుట కెన్నివిధములుగనో ప్రయత్నింతురు.

సుహృత్తు గనుకనే యితరుల కైశ్వర్యమదగర్వముచే నుద్భవించు దాద్యభ్యము లేనివాడని తెలియదగును.

29 శ్లో||-(43)

సీ తార్థసంగ్రహము

విదవయధ్యాయసారార్థము.

శ్లో|| కర్మయోగస్య సాకర్యం ।

తైస్రుయం కాశ్చసం ద్విధాః ।

బ్రహ్మజ్ఞానప్రకారశ్చ ।

పశ్చమాధ్యాయ ఉచ్యతే||

తాత్పర్యము :

కర్మయోగము జ్ఞానయోగముకన్న సుకరమును శీఘ్రముగ నాత్మసాక్షాత్కారమును కలిగించునదియు ననిచెప్పి- తొన్ని దానివిధములను, కర్మయోగి ఏప్రకారముగ నెలకొనియున్న శుద్ధాత్మవిషయమైన సమదర్శనరూపమగు జ్ఞానపరిపాకము స్థిరముగ గలుగునో ఆప్రకారము యీ పంచమాధ్యాయమున చెప్పబడుచున్నది.

శ్రీ బ గ వద్గీతా - షష్ఠోఽధ్యాయః.

ఆత్మసంయమయోగః

అవతారిక.

ఇంతవఱకు కర్మయోగము దానిసాధనములతోఁగూడ చెప్పబడెను. ఈయధ్యాయమునందు, జ్ఞానయోగ కర్మయోగములచే సాధింపదగినదై ఆత్మదర్శనరూపమై యుండుయోగము నభ్యసించు విధి చెప్పబడుచున్నది. అందును, కర్మయోగము జ్ఞానాకార మగుట వలన అది ఆత్మదర్శనమునకు నిరపేక్షసాధన మని ముందే చెప్పబడినను దానినే మఱింత దృఢపఱచుటకుఁగాను మఱల నది జ్ఞానాకారమైనదనియు, యోగమును (ఆత్మదర్శనమును) ఉద్దేశ్యముగాఁ గలదనియు, మొదటి తొమ్మిదిశ్లోకములచేఁ చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః ।

స సన్నాశ్రితీచ యోగీచ స నిరగ్ని ర్న చాక్రియః॥ 1

టీ. కర్మఫలం=కర్మములయొక్క స్వరూపిఫలమును, అనాశ్రితస్సన్=అపేక్షింపనివాఁడగుచు. కార్యం (ఇతి)=స్వతః ప్రయోజనము (అని), యః=ఎవడు, కర్మ=యజ్ఞాదికర్మమును, కరోతి = చేయుచున్నాఁడో, సః = వాఁడే, సన్నాశ్రితీచ = జ్ఞానయోగనిష్ఠుఁడును, యోగీచ=కర్మయోగనిష్ఠుఁడును (అగును), నిరగ్నిః = యజ్ఞదులు లేనివాఁడు, స=సన్నాశ్రితీనియు కాఁడు, అక్రియశ్చ=కేవల జ్ఞాననిష్ఠుఁడును, స=కాఁడు.

తా. *ఎవ్వఁడు పరమపురుషారాధనరూపమగు కర్మమే తనకు

* అనాశ్రితః' అనుష్టోకమున పూర్వార్థముచే కర్మయోగము ఫలరహితముగాను నుహ్మద్భూతపరమపురుషారాధనరూపముగాను నాచరించుటచే జ్ఞానాకార మగుట అనువదింపఁబడినది. ఉత్తరార్థముచే ఆకర్మమునకు 'స సన్నాశ్రితీచ యోగీచ' అని

ప్రయోజనముగనుగాని దానివలన సాధింపఁదగుస్వర్గాదిఫలము లొక్కటియు ప్రయోజనము గాదని తలఁచుటచే ఆ స్వర్గాదిఫలముల నపేక్షింపక కర్మము ననుష్ఠించుచున్నాఁడో, వాఁడే జ్ఞాన యోగనిష్ఠుఁడును కర్మయోగనిష్ఠుఁడును అగును. అనఁగా ఆత్మ దర్శనరూపమైన యోగమునకు సాధనములగు జ్ఞానయోగకర్మ యోగములు రెంటియందును నిష్ఠగలవాఁడగునని యర్థము. శాస్త్రోక్తము లైనయజ్ఞాదికర్మములందు ప్రవర్తింపనివాఁడును కేవలజ్ఞాన నిష్ఠుఁడును అట్లు రెండుయోగములందును నిష్ఠగలవాఁడు కాఁడు.

జ్ఞానకర్మయోగసాధ్యమగు ఆత్మదర్శనమునందలినిష్ఠ ఫలముగా చెప్పుటచే అది నిరవేక్షసాధన మని (అనఁగా జ్ఞానయోగవ్యవధానములేక తానే యోగమనెడి ఆత్మ దర్శనమును సాధించునదని) దృఢీకరింపఁబడినది. 'స సన్న్యాసీ చ యోగీ చ' అనుటచే జ్ఞానయోగనిష్ఠుఁడును కర్మయోగనిష్ఠుఁడును అని యర్థముననేగాని ఆత్మ దర్శననిష్ఠుఁడని యర్థ మెట్లులభించెనన్నచో 'కర్మకరోతి' అని కర్మయోగనిష్ఠుని అనువదించినానినే 'సన్న్యాసీ' అని జ్ఞానయోగనిష్ఠునిగాఁ జెప్పుట విరుద్ధము. 'యోగీ చ' అని కర్మయోగిగాఁ జెప్పుట నిర్భక్తమును పునరుక్తము నగును. కాన 'సన్న్యాసీ' 'యోగీ' అనుటకు జ్ఞానయోగ కర్మయోగములచే సాధ్యమగు ఆత్మ దర్శనమునందు నిష్ఠుఁడనుటయే యుక్తము. ఫలమగు ఆత్మదర్శనమందలి నిష్ఠయే దానికి సాధనము లగు జ్ఞానకర్మయోగములందలినిష్ఠగా ఉపచరిత మైనదని చెప్పియునది. మఱియు 'నిరగ్నిః' అనుటచేగోనే కర్మనివృత్తి చెప్పఁబడినదగుటచే 'ఆక్రియః' అనుటకు క్రియానివృత్తిమూలముగా క్రియావ్యతిరిక్త మైనదనియందు-అనఁగా దాని కాసన్నుచుగ జ్ఞానయోగమునందు-నిష్ఠుఁడని యర్థము సిద్ధించుచున్నది. కావుననే 'ఆక్రియః' అనుటకు కేవలజ్ఞాననిష్ఠుఁడనఁబడియే. లేక 'స నిరగ్ని ర్నచాక్రియః' అను రెంటిచే శ్రాతస్మార్తక్రియావిశేషములు నిషేధింపఁబడుటచే 'శాస్త్రోక్తము లైన యజ్ఞాదికర్మములందు ప్రవర్తింపనివాఁడు' అని ఫలితార్థముగాను, దీనికి 'కేవల జ్ఞాననిష్ఠుఁడు' అనుట యాశయముగాను గ్రహించునది. సామాన్యమగు సన్న్యాస సాశ్రమమునకు 'అనగ్ని రనికేతస్సాస్యత్' (మనుస్మృతి-౬-౨౫) అనియు 'త్యక్త్వా ద్రవ్యాగ్ని సాధ్యాని కర్మాణి' అనియు వ్యవచ్ఛేదములు చెప్పఁబడియున్నవి. ఇవియే యిచ్చుట 'నిరగ్నిః' 'ఆక్రియః' అనఁబడినవి. కనుక ఈవ్యవచ్ఛేదములు గలవాఁడును సన్న్యాసీకాదా యని శంకరాఁగా ఇట్టివ్యవచ్ఛేదము లివట అసంగతములు గనుక ఇవి గలవాఁడు ఇట చెప్పఁబడిన సన్న్యాసీయు యోగియుఁ గాఁడు గాని 'అనా శ్రితః...కర్మకరోతి' అనునట్లు చేయువాఁడే అట్టివాఁడగునని భావము.

కేవలజ్ఞాననిష్ఠునికి జ్ఞాననిష్ఠ యొకటి మాత్రమే. కర్మయోగనిష్ఠునికి రెండునిష్ఠలును గలవని యభిప్రాయము. (ఇచట అగ్నిశబ్దమువలన అగ్నిహోత్రసంబంధము గల యజ్ఞాదులను గ్రహింపవలెను).

అవ. పూర్వోక్తలక్షణ మగు కర్మయోగమందు జ్ఞానము కూడఁ గల దని చెప్పుచున్నాడు,

శ్లో॥ యం సన్న్యాస మితి ప్రాజ్ఞు ర్యోగం తం విద్ధి పాణ్డవ ।

స హ్యసన్న్యస్తసజ్కులోపి యోగీ భవతి కశ్చన॥ 2

టీ. పాణ్డవ=అర్జునా, యం=దేవిని, సన్న్యాసమ్ ఇతి = ఆత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞాన మని, ప్రాజ్ఞుః = చెప్పుదురో, తం = దానిని, యోగం=కర్మయోగ మె యని, విద్ధి=ఎఱుఁగుము, హి = వలననగా, అసన్న్యస్తసజ్కులః=దేహమె ఆత్మయని తలంచుటను విడువనివాఁడు. కశ్చన=ఒకానొకడును, యోగీ=కర్మయోగి, న భవతి హి = కాఁడు గదా.

తా. అర్జునా, ఏది జ్ఞానయోగమని (అనఁగా ఆత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానమని) వచియింతురో అది కర్మయోగమే యని తెలిసికొనుము. ఏలన, నేను దెప్పియున్న కర్మయోగులలో (ఆత్మయాథాత్మ్యము ననుసంధించుటచేత దేహము ఆత్మ యనెడి భ్రమమును బోఁగొట్టు కొనని కర్మయోగి యెవ్వఁడును గలుగఁడు గదా.) [ఇచట కర్మ యోగివిషయమున 'యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసజ్జల్పవర్జితాః' (గీత-౪-౧౯) అని సంకల్పవర్జనము పూర్వము చెప్పఁబడి యున్నది కదా.]

అవ. కర్మయోగమే ప్రమాదములేక ఆత్మవలోకనమును సాధించుచున్న దనుచున్నాడు.

శ్లో॥ అరుదుక్షో ద్యునే ర్యోగం కర్మకారణ ముచ్యతే ।

యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే॥

టీ. యోగం = ఆత్మావలోకనమును, ఆరుదక్షిణః = పొంద నిచ్చ గించు, మునేః = ముముక్షువునకు, కర్మ = కర్మయోగము, కారణం = సాధనముగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది. యోగారూఢస్య = యోగమును ఎక్కిన-ఆత్మావలోకమున నెలకొన్నట్టి, తస్యైవ = వానికే, శమః = కర్మనివృత్తి, కారణం = సాధనముగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా, * ఆత్మావలోకనరూపముగు యోగమును పొంద నిచ్చ గించు ముముక్షువునకు కర్మయోగమే సాధనము, అట్టియోగమున గట్టిగా నెలకొన్నవానికే కర్మనివృత్తి మోక్షసాధనమని చెప్పబడును. అనగా ఆత్మావలోకనరూప మైనమోక్షము కలుగునట్లు కర్మము చేయఁ దగిన దని భావము.

అవ. ఆత్మావలోకనమునందు స్థిరముగా నెలకొన్నవాఁ డగుట ఎప్పు డనగా చెప్పచున్నాఁడు.

2   3

శ్లో॥ యదా హి చేంద్రియాఞ్ఘోష స కర్మ స్వనుషజ్జతే ।

సర్వసంకల్పగున్నాన్యసీ యోగారూఢ స్తదోచ్యతే॥ 4

* కర్మయోగమాశ్రమచే సాధ్య మగుయోగము ఆత్మావలోకనమే యగును గాని పరిమాత్మావలోకనముగాదనుటకై 'ఆత్మా ... గోరు ముముక్షువు' అనబడెను. 'మోక్షపర్యంతము ఏదైన కర్మము చేయవలయు ననుభావముతో 'ముముక్షువునకు కర్మయోగమే' అనబడెను. ఆత్మావలోకనము మోక్షప్రాయ మగుటచే మోక్ష శబ్దము దానియందు ఉపచరించుచున్న దని తెలియునది.

† 'కర్మ' అనుచో చోదితకర్మమాశ్రమ గాదు; ఏలన, వానిని నిషేధంప నలవిగాదు. వైదికకర్మములును గావు; ఏలన వానియందు నిస్సంగత్వము దగదు. కనుక ఇంద్రియార్థములందు సంగముగలవారికి తదుపాయభూతము లైనకర్మములే యిట గాఢ్యాములు గాన వానియందు సంగము లేమి చెప్పబడెను. మఱియు 'సజ్జం త్యజతి' ఇత్యాదిప్రయోగములందు సంగము కలుగఁగా దానిని బలవంతముగా నివారించుట తోచుచున్నది. ఇచట 'నానుషజ్జతే' అనుటచే సంగము స్వయముగానే కలుగకుండుట తెలియుచున్నది గాన 'సంగమున కర్వండు గా' దని యర్థము ఫలించు చున్నది.

టీ. యదా=ఎప్పుడు, ఇద్వి)యాథేషు=ఆత్మవ్యతిరిక్తములైన ప్రాకృతవిషయములయందును, కర్మసుచ=వానిని సంబంధించిన కర్మములయందును, న అనుషజ్జతే=సంగమున కర్హుఁడుగాఁడో, తదాహి=అప్పుడు గదా, సర్వసంకల్పసన్నాన్యసీ = సమస్తమనోరథములను విడిచినవాఁడై, యోగారూఢః = ఆత్మదర్శనమందు నెలకొన్నవాఁడని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాఁడు.

తా. ఎప్పుడు, (ఆ జ్యోతిలోకనవర్యంతము కర్మయోగము నందే వర్తించుచుండెడి) ఈయోగి ఆత్మనే యనుభవించుట స్వభావముగాఁ గలవాఁడు గనుక ఆత్మతప్ప తక్కిన ప్రాకృతవిషయములందును వానిని సంబంధించిన కర్మములందును సంగము నొందుటకు తగనివాఁడగునో, యప్పుడే, సమస్తసంకల్పములను విడిచినట్టితాను ఆత్మదర్శనరూప మగు యోగమునందు నెలకొన్నవాడని చెప్పబడుచున్నాఁడు. ఇట్లు యోగమునందు నెలకొనక దానిని పొందఁగోరుచు మాత్ర ముండువాఁడన్నచో ఆత్మానుభవమునకు తగక విషయానుభవమునకే తగినవాఁడగును, గాన అట్టివానికి విషయములందు సంగము లేమిని అభ్యసించుటయే స్వరూపముగాఁ గలది యగు కర్మయోగ మే ఆత్మదర్శనమును కలిగించుటకు సాధనమగునుగాని యోగారూఢునికేవల కర్మనివృత్తి సాధనము కాదు. కాబట్టి ఆత్మదర్శనమును బడయఁ గోరువాఁడు కర్మనివృత్తిని మాని, విషయసంగము లేమిని అభ్యసించునట్టిది యగు కర్మయోగమునే చేయవలయు నని భావము.

అవ. ఆవిషయమునే చెప్పుచున్నాఁడు.

2
శ్లో॥ ఉద్ధరే దాత్మనాత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్ ।

ఆత్మైవ హ్యత్మనో బద్ధ రాత్మైవ రిపు రాత్మనః । 5

టీ. ఆత్మనా=విషయాసక్తము కానిమనస్సుచేత, ఆత్మానం=ఆత్మను, ఉద్ధరేత్=పైకెత్తవలయును, ఆత్మానం = ఆత్మను, న అవ

సాదయేత్ = క్షేత్రము నొందింపఁగూడదు, హి = ఏలనగా ఆత్మనః = తనకు, ఆత్మైవ = మనసే, బద్ధః = బంధువు, ఆత్మనః = తనకు, ఆత్మైవ = మనసే, రిపుః = శత్రువు.

తా. విషయములందు తగులనిమనస్సుచేత (సంసారసముద్రమునుండి) ఆత్మ సుద్ధరింపవలయునుగాని, విషయాసక్తమగు మనస్సుచేత దాని నధోగతిఁ బొందింపఁగూడదు. ఏ లనఁగా నిషయాసక్తము కానిమనస్సే తనకు బంధువు, విషయాసక్తమైనదే శత్రువు.

5
శ్లో॥ బద్ధరాత్మాఽత్యనస్తస్యయే నాత్మైవాత్మనా జితః ।
అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వత్తాత్మైవ శత్రువత్ ॥ 6

టీ. యేన = ఏపుడమనిచేత, ఆత్మనైవ = తనచేతనే, ఆత్మా = మనసు, జితః = విషయములవలననుండి జయింపఁబడినదో, స్తస్య = వానియొక్క, ఆత్మనః = ఆత్మకు, ఆత్మా = మనసు, బద్ధః = బంధువు, అనాత్మనస్తు = మనస్సులేనివానికైనచో - మనస్సును జయింపనివానికైనచో, ఆత్మైవ = తనమనసే, శత్రువత్ = శత్రువువలె, శత్రుత్వే = శత్రుభావ మగునపకారమునందు, వత్తేత = ప్రవర్తించును.

తా. ఏపుడును తనమనస్సు విషయములనుండి మరల్చుట వలన దానిని జయించినవాఁ డగునో అట్టివానికి వాని మనసే బంధువు. మనసును జయింపనివానికి వానిమనసే శత్రువువలె వానియెడల పగ చూపుటయందుఁ బ్రవర్తించును; అనఁగా, వానిమోక్షమునకు విరోధి యగుమార్గమునందుఁ బ్రవర్తించు నని భావము. మనస్సును విషయములనుండి మరల్చుటయే దానిని జయించుట యని తెలియనగును. ఈవిషయమునే భగవంతుఁ డగుపరాశరహరిఁడును విష్ణుపురాణమున 'మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బద్ధమోక్షయోః । బద్ధాయ విషయాసంగి ముక్త్యై నిర్విషయం మనః ॥ (విష్ణు. పు. ౬. ౭. ౨౮) అని చెప్పియున్నాఁడు.

అవ. యోగమునందు గట్టిగా నెలకొన్నవాని యవస్థయు యోగమును పొందుట కుపాయమును చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు యోగము నారంభించుటకు యుక్త మైన యవస్థ యేదియో దానిని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరమాత్మా సమాహితః ।

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః॥

7

టీ. శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు = శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వముల యందును, జితాత్మనః=వికారము నొందని మనస్సు గలవాఁడును, ప్రశాంతస్య = బాహ్యేంద్రియవ్యాపారనివృత్తి గలవాఁడును నగు * పురుషునికి, (మనసి=మనస్సునందు,) పరమాత్మా=ఉత్కృష్ట మైన ఆత్మ, సమాహితః=స్వప్తముగా అనుసంధింపఁదగినవాఁ డగుననుట. ఆత్మా=ప్రత్యగాత్మా, పరం=మిక్కిలి, సమాహితః=విశదముగా అను సంధింపఁదగినవాఁడు.

తా. శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు, మానావమానములు మొదలగు ద్వంద్వములయందు వికారము నొందక సమచిత్తుఁడును

* ఇట్టిపురుషునికి పరిశుద్ధాత్మస్వరూపముయొక్క విశదానుసంధానము కలిగి పిదప తద్దర్శనరూప మగుయోగము సిద్ధించు నని భావము. మొదట విశదానుసంధానము పిదప దర్శనము అని తెలియవచ్చి. ఇట్లు ద్వంద్వములందు మనోవికారము లేక బాహ్యేంద్రియవ్యాపారము మానియుండునట్టి యవస్థయే యోగారంభమునకుఁ దగిన యవస్థయని గ్రాహ్యము. పరమాత్మ శబ్దము ఈశ్వరపరముగా ప్రయోగింపఁబడుట ప్రసిద్ధ మైనను ఇది జీవాత్మ ప్రకరణము కనుక నిజస్వరూపముతోఁ గూడియున్న జీవాత్మ యిచట పరమాత్మయని చెప్పఁబడినదని గ్రహింపవలయును. ఇట్టిజీవాత్మకు పరమాత్మశబ్ద మెట్లు చెల్లు ననఁగా ఆత్మకు ఇంతకుఁ బూర్వము కలిగియుండిన అవస్థల కంటె నిజరూపముతోఁ గూడియున్నయవస్థ పరమము (ఉత్కృష్టము) అయినది గనుక నిట్టిస్వరూపావస్థిత మైనయాత్మ పరమైనయాత్మగా (పరమాత్మగాఁ) జెప్పఁబడిన దని తెలియవలయును. లేక మీఁదఁ జూపఁబడిన మఱియొక యవస్థయనుచేతను ఆర్థము నేయవచ్చును.

బాహ్యేంద్రియవ్యాపారనివృత్తిగలవాఁడును నగు పురుషునియొక్క మనస్సునందు ప్రత్యగాత్మ నిజస్వరూపముతో స్పష్టముగా ననుసంధింపఁబడుచుండును. అనఁగా ధ్యానవిషయ మగును.

శ్లో॥ జ్ఞాన విజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేంద్రియః ।

యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్ఠాశ్శ్మకాఞ్ఞనః॥ 8

టీ. (యః) యోగీ = (ఏ) కర్మయోగి, జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా-జ్ఞాన=ఆత్మస్వరూపమునుగుఱించిన జ్ఞానముచేతను, విజ్ఞాన=ఆత్మస్వరూపమునుగుఱించిన విశేషజ్ఞానముచేతను, తృప్తాత్మా=తృప్తిబొందిన మనసు గలవాఁడును, *కూటస్థః=దేవమనుష్యాది జ్ఞానమే శుద్ధాత్మ స్వరూపము ననుసంధానముచేయువాఁడు నచుట, విజితేంద్రియః = (కావుననే) ఇంద్రియములను జయించినవాఁడును, సమలోష్ఠాశ్శ్మకాఞ్ఞనః=మట్టిపెల్ల యందును రాతియందును బంగారమునందును సమప్రయోజనముగలవాఁడును నగునో, (సః) యుక్తః = (వాఁడు) ఆత్మావలోకనరూప మగు యోగాభ్యుపమునకు తగినవాఁడు, ఇతి = అని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

తా. ఏకర్మయోగి ఆత్మస్వరూపవిషయమైన జ్ఞానముచేతను * ఆత్మస్వరూపమునకు ప్రకృతికంటె విలక్షణముగాఁగల యోగకార

* కూటము అనఁగా సమ్మేట. కూటమునకు ఇనుము మొదలైనవానితోడి సంయోగవియోగములు కలిగినను ఆ యినుము మొదలైనవియే చెడుచు మాటుచు నుండును గాని తాను జెడకయు ఏవికారమును జెడకయు ఎట్లుండునో అట్లే ఆత్మకు దేవాదిశరీరములతోడి సంయోగవియోగములు కలుగుచుండినను ఆశరీరములే చెడుచు మాటుచు నుండునుగాని తాను, తన జ్ఞానైక స్వరూపముచెడక యనువర్తించుచుండుటచే, ఏవికారమును బొందకయుండును. కావున ఆత్మకూటముగా చెప్పఁబడినది. కూటస్థఁడనఁగా ఆత్మయందు నెలకొన్నవాఁడు. నిర్వికారమై జ్ఞానైకాకారమగు ఆత్మస్వరూపమును అనుసంధించువాఁడనుట.

* ఇచట దేహమునకంటె వేరైన ఆత్మయొకటి కలదనుబుద్ధియే జ్ఞానము. ఇది పరలోక సుఖాదులకుఁగాను కర్మములు చేయువారికెల్ల నావశ్యకము. దేహము

మునుగురించిన విశేషజ్ఞానము చేతను తృప్తిబొందిన మనసుగలవాడై, దేవత్వమనుష్యత్వాది సర్వావస్థలందును అనువర్తించుచున్నదియు జ్ఞానమే సర్వసాధారణమైన యాకారముగాఁ గలదియు సగుఱత్మను అనుగ్రంథించుచు, దానివలన నింద్రియములను జయించి, (ప్రకృతి బంధరహితమైన ఆత్మస్వరూపమునందే నిష్ఠగలవాడగుటవలన ప్రాకృతవస్తు విశేషములందు శోగ్యతాబుద్ధి తనకు లేమిచే) మట్టి పెల్లయందును తాఱియందును ఎంతప్రయోజనమో అంతప్రయోజనమే బంగారునందును గలవాడై యుండునో అట్టివాడు ఆత్మదర్శనరూపమైనయోగమును అధ్యసించుటకుఁ దగినవాడని చెప్పబడుచున్నాడు.

అవ. అచేతనములగు లోష్టాశ్శకాంచనాదులందుఁ గల సమ ప్రయోజనమే చేతనులగు సుహృదాదులందును అట్టియోగికి కలిగి యుండు ననుచున్నాడు.

శ్లో॥ సుహృన్నితా రుదాసీన మధ్యస్థ ద్వేష్య బన్ధుః ।

6

సాధుష్వపి చ పాపేషు * సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే॥

9

నకు వేరైనఆత్మ లేదని తలచినచో అది పరలోకమునకుఁ బోవు ననుతలంపుగాని, దానికి వలయు కర్మములు సేయుటగాని వారికిఁ గలుగదు. ప్రకృతికంటె విచిత్రీయమైన ఆత్మయొక్క ఆకారమునుగుఱించినజ్ఞానము విజ్ఞానము. అనగా ఆత్మకు నిత్యత్వ నిరతిశయానందత్వాది విశేషలక్షణములుగలవు. ఇవి ప్రకృతికిలేవు. ఆత్మ ప్రకృతి కంటె విలక్షణమైనది యని తెలుపునట్టి ఆత్మయొక్క నిత్యత్వాదిలక్షణములను తెలిసి కొనుటయే విజ్ఞానము. ఇది మోక్షాధికారులకు విశేషించి యవశ్యకమైనది.

* సుహృదాదులయెడల సమబుద్ధి కలిగియుండుట యుక్తమే. కాని, సాధువులందును పాపులయందును యోగులకు సమముగా ప్రయోజనముండునా? సత్సంగత్యమును ఆనత్పరిత్యాగమును జ్ఞానవృద్ధికి హేతువులు గాన అవి యోగులకు అవశ్యాపేక్షితములుగదా. కాన సాధువులందును పాపులందును సమబుద్ధి యోగుల కెట్లు దగును? అన్నచో, ఇప్పుడు నిర్దేశింపఁబడుచున్న యోగి యొకరచే ఉపశమింపవలసిన దశలోనివాఁడు గాఁడు. అతఁడు సమస్తశ్రోతవ్యములను విని సమస్తకర్తవ్యములను చేసి సాక్షాత్కారమున కత్యంతయోగ్యమైనదశను బొందియున్నవాఁడు. అట్టివానికి

టీ. సుహృత్ = తనహితమును గోరువారియందును, మిత్ర = సమవయస్కుగలవారై) హితముగోరువారియందును, అరి = అనర్థము గోరువారియందును, ఉదాసీన = హితముగాని అనర్థముగాని గోరుట నిమిత్తములేనివారియందును, మధ్యస్థ = జన్మముచేతనే హితాహితములను గోరనివారియందును, ద్వేష్య = పుట్టుకవలననే అనిష్టమును గోరువారియందును, బన్ధుః = జన్మముచేతనే హితమును గోరునట్టి బంధువులయందును, సాధుష్వపి = సత్పురుషులయందును, పాపేషుః = పాపాత్ములయందును, సమబుద్ధిః = సమమైనబుద్ధిగలవాఁడు, విశిష్ట్యతే = అధికఁ డగుచున్నాఁడు.

తా. వయస్సు పాటింపక తన హితమును గోరునట్టి సుహృదులయందును, సమానవయస్కులై తనహితముఁ గోరునట్టి మిత్రులయందును, ఏదే నొకకారణమునుబట్టి అనర్థమును కలిగింపఁగోరు శత్రువులందును, హితమునుగాని అనర్థమునుగాని కలిగించుట హేతువు లేమిచే నా రెంటిని జేయనివారగు ఉదాసీనులయందును, జన్మసిద్ధముగా ఆరెంటిని జేయని వారగుమధ్యస్థులయందును, జన్మసిద్ధముగా అనర్థమును జేయఁగోరు ద్వేష్యులయందును, జన్మసిద్ధముగా హితము గోరువారైన బంధువులయందును, ధర్మశీలురయందును, పాపశీలురయందును సమానబుద్ధి గలవాఁడు యోగాభ్యాసమున కర్హుఁడగుటచే అధికఁ డగుచున్నాఁడు. (ఆత్మయొక్కటియే ప్రయోజనముగాఁగలవాఁ డగుటచే తక్కిన సుహృద్మిత్రాదులచే ఏప్రయోజనముగాని విరోధముగాని తనకు లేనందున వారియందెల్ల

సాధువులతోఁగాని పాపులతోఁగాని ప్రయోజనము సమానమే. వానికి కేవలము యోగమున కుపయుక్తమైన రహస్యస్థానాదులు మాత్రమే ఉపాదేయములుకాన సాధువులందును పాపులందును సమబుద్ధి నుంచుట తప్పిదముగాదు. యోగాభ్యాసము కుఁ దగినదశ పూర్వముగూడ చెప్పఁబడినది. ఇదియే దానికాస్థాదశ గావున ఇంకిష్యతే' యనఁబడె నని తెలియనది.

సమబుద్ధి గలవాఁడు యోగము నభ్యసించుటకుఁ దగుటయందు విశేషించినవాఁడగును.)

అవ. ఈ యధ్యాయముయొక్క ప్రధానార్థమగు సాంగయోగము నభ్యసించువిధిని జెప్పుచున్నాఁడు.

7

శ్లో॥ యోగీ యుష్జీత సతత మాత్మానం *రహసి స్థితః ।

ఏకాకీ యతఃచిత్తాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః॥ 10

టీ. యోగీ=కర్మయోగనిష్ఠుఁడు, సతతం=ఎల్లప్పుడు, ఏకాకీ = ఒంటరివాఁడును, యతఃచిత్తాత్మా = నియమింపఁబడిన మనోబుద్ధులు గలవాఁడును, మహన్ముయొక్క చింతావ్యాపారమును అడఁచిన వాఁడును, నిరాశీః=ఆ శ్మేతరవస్తువులయం దాశ లేనివాఁడు, అపరిగ్రహః=ఆ శ్మేతరవస్తువులందు మమత లేనివాఁడును, రహసి=జనులు లేని నిశ్శబ్దమైన ప్రదేశమునందు, స్థితః=ఉన్నవాఁడు నగుచు, ఆత్మానః=తన ఆత్మను, యుష్జీత=జేయవలయును-యోగమునందు ఉంపవలయును.

తా. పూర్వోక్తప్రకార మగుకర్మయోగమునందు నిష్ఠగల వాఁడు ప్రతిదినమును యోగాభ్యాసమునకుఁ దగినకాలమునందెల్ల, జనులులేక నిశ్శబ్దముగానుండు ప్రదేశమందు వివృతను తనతోఁ గూడలేక, యెంటరియై యుండి చింతలేనిమనస్సుతో ఆశ్మేతర వస్తువులం దపేక్షగాని, ఆత్మవ్యతిరిక్తమైనవస్తువును దేనినైనను నాది

* రహసి అనగా జనులు లేనిచోటని యర్థము. జను లాచోట లేకున్నను దానికి బయట నుండు వారిశబ్దము లవటికి వచ్చునేని మనస్సునకు సమాధానము కలుగ నేరదుగనుక 'నిశ్శబ్దము' అనఁబడినది. 'రహసి' అనుటచేతనే జనులులేనిచోటు ఏర్పడగా మరల 'ఏకాకీ' అనుపదము పెట్టుట, రహస్యమున కర్హులై యుండు తోడికిప్పులు సబ్రహ్మచారులు మొదలైన వారినిగూడఁ బరిత్యజించుటకొఱకుఁ గాన 'సహాయము లేనివాఁడు' అనఁబడినది.

యనుమమతతో స్వీకరించుట గాని లేనివాడై. ఆత్మను యోగమునందు ఉంచవలయును. అనఁగా ఆత్మదర్శనమందు నిష్ఠ గలవాఁడు కావలయును:

అవ. యోగాభ్యాసమునకుఁ గావలసిన బాహ్యోపకరణముల యొక్క నియమమును జెప్పచున్నాఁడు.

8

శ్లో॥ శుచో దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మాసన మాత్మన, ।

9

నాత్యుచ్చితం నాతిసీచం చేలాజనకుశోత్తరమ్॥ 11

తత్రైకాగ్రం మనఃకృత్వా యతచిత్తేంద్రియ క్రియః ।

ఉపవిశ్యాఽసనే యశ్చాప్య ద్యోగ మాత్మవిశుద్ధయే॥ 12

టీ. శుచో=పరిశుద్ధమగు, దేశే = ప్రదేశమునందు, స్థిరం = చలింపనిదియు, న అతి ఉచ్చితం=మిక్కిలిపొడవు కానిదియు, న అతిసీచం=మిక్కిలి తగ్గు కానిదియు, చేలాజనకుశోత్తరం = వస్త్రము కృష్ణాజనము ధర్మలు వైవై ని గలదియునగు, ఆత్మనః=తనయొక్క, ఆసనం=ఆసనమును, ప్రతిష్ఠాప్య = దృఢముగా వైచికొని, తత్ర ఆసనే=ఆ స్థిరాసనమునందు, ఉపవిశ్య = కూర్చుండి, మనః = మనస్సును, ఏకాగ్రం=యోగమునందే ఆనకమైనదిగా, కృత్వా = చేసి, యతచిత్తేంద్రియక్రియః=అడఁపఁబడిన చిత్తేంద్రియ వ్యాపారములు గలవాడై, ఆత్మవిశుద్ధయే=బంధవివృత్తికొఱకు, యోగం యుష్ణ్యాత్ = ఆత్మదర్శనము చేయవలయుననుట.

తా. (* అశుచులైనపురుషులు అధిష్టింపనిదియు పరిగ్రహింప

* అశుచులైనపురుషులు పాపండులు పతితులు మొదలగువారు. అనుష్ఠించుట అనఁగా పరకీయవస్తువులతో తాను నిర్వాహకుఁడు మొదలైన వాఁడుగా సంబంధపడియుండుట. పరిగ్రహమనఁగా పరకీయవస్తువులు స్వకీయములుగా తలఁచుట. శుచియైన ప్రదేశ మనఁగా అశుచులైనవారు అధిష్టింపనిదియు (అనఁగా వారి

నిదియును అపరిశుద్ధవస్తువులస్పర్శము లేనిదియు నగుటచే) పవిత్రముగా నుండునట్టి ప్రదేశమునందు దారువు మొదలైనవానిచే గట్టిగా నిర్మింపఁబడిన దై మిక్కిలి యెత్తును మిక్కిలితన్దును గానియాసనమును వైచి దానిపై దర్భలు పఱచి వానిమీఁద కృష్ణాజినమును దానిపై మడుగువస్త్రమును పఱువవలయును. ఇట్లు మనఃప్రసాదమును కలిగించునట్టి యాయాసనమునందు (శరీరము నిలుకడగా నిలుచునట్లు ఒఱగు వైచుకొని) కూర్చుండి యోగమునందే మనస్సును ముఖ్యముగా వర్తించునట్లు గావించి సర్వవిధముల చిత్రేంద్రియ వ్యాపారముల నడంచి బంధనివృత్తికొఱకు యోగమును (ఆత్మదర్శనమును) జేయవలయును.

9

అవ. కాశమునకును మనస్సునకును జేయవలసిన నియమములను జెప్పచున్నాఁడు.

నిర్వాహకత్వాదులు లేనిదియు) వారు పరిహింపనిదియు (అనగా వారు తమదిగా తలఁపనిదియు) నగు ప్రదేశ మని యర్థము. ఆసనము స్థిరముగా నుండుటకు దార్వాదులతో నిర్మించుట హేతువు. అది దార్వాదిమయ నుగుటంబట్టి కఠినముగా నుండును గాన మృదువుగా నుండుటకై పయిని చేలమును; అందును మిట్టపల్లములు లేక యుండుటకును శుద్ధికొఱకును దానిపయిని కృష్ణాజినమును; ఆయన్నిటిపయిని శుద్ధికొఱకును సత్త్వము ఉష్ణేషించుకొఱకును కుశలును; పఱవబడునని తెలియునది. 'కుశాజిన చేలోత్తరమ్' అని భాష్యపాఠ మొకట జూపట్టుచున్నది. ఆపప్పుడు పయిపయిని మృదువుగానుండుటకు మొదట కుశలును వానిపై కృష్ణాజినమును దానిపైని చేలమును పఱవఁబడినదని యర్థము. ఈ చెప్పబడిన శుచిదేశాదులవలని యుపయోగము మనస్సునకు ప్రసన్నత కలిగించుటయే కాన 'మనఃప్రసాదము కలిగించు' అనఁబడినది. నిలుచుకొన్నచో ఆయాసముచ పరుండినచో నిదురయు ప్రసక్తించును గాన 'కూర్చుండి' యనఁబడినది. కూర్చున్నను వెనుక కొఱకుండువట్లు తనదేహమును నిలఁబెట్టుకొనఁ బ్రయత్నము నేయవలసియుండును. ఆ ప్రయత్నము సమాధికి విరోధముగాన దానిని లేకుండఁ జేయుటకై 'ఒఱగు వైచుకొని' అనఁబడినది. చిత్తమనగా ఇట చింతావృత్తి. 'ఏకాగ్రం మనః కృత్యా' అని అంతరేంద్రియ మగు మనస్సుయొక్క వ్యాపారమును జెప్పటచే అది యడంపఁబడినది కాదు. ఇట అడంపఁబడు 'ఇంద్రియ'ములు బాహేంద్రియములే యగు నని తెలియునది.

శ్లో॥ *సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలం స్థిరమ్ ।

సమేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశ శ్చానవలోకయన్ ॥ 13

ప్రశాంతాత్మా విగతభీ ర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః ।

మన స్సంయమ్య మచ్ఛిత్రో యుక్త ఆసీత మత్స్వరః ॥ 14

* ఇదివఱకు శుచిదేశమందుఁ గూర్చుండుట మొదలుగా బాహ్యములగు యోగోప కరణములును మనస్సుయొక్క ఏకాగ్రత్వమును చెప్పబడెను. ఇక ఈ చెండుల్లోక ములయందు అంతరాంతము లగు కాయమనస్సులు గావింపవలసిన నియమవిశేషములు క్రమముగా చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట కాయ మనఁగా 'సేద్యము' అనఁబడు శరీరము యొక్క పద్యప్రదేశము. 'పమమ్' 'అచలమ్' 'స్థిరమ్' అను మూఁడును ధారణ క్రియావిశేషములు. సమ మనఁగా ఋజుత్వము. పరినిలుపుగానుండుట. అచల మనఁగా కదలుటలేమి. స్థిర మనఁగా వెనుక కొఱగకుండునట్లు నిలఁబెట్టుకొను ప్రయాసముచే అంగములు కదలును గనుక అనిక వైచుకొని ఆ ప్రయాసమును కలుగ నీయమిచే అంగముల కదలుటను మాన్పుట. ఈ యానికవలని 'స్థిరత్వ'ముచే 'అచల'ముగా నుండుట చిరకాలము కొనసాగఁదగిన దగుచున్నది. కావుననే 'అనికచే స్థిరముగా' ననఁబడినది. నాసికాగ్రమును జూచుట బాహ్యవస్తువులను జూడకుండుట కని తెలియునది. కన్నులు మూసికొన్నను బాహ్యవస్తువులను జూడ కుండుట నిద్రింపఁగా అందులకై నాసికాగ్రమును జూచుటను విధింపనేల? అన్నచో, నాసికాగ్రమును జూచుట నిద్రాదులను నివర్తించుటకుఁగూడ నని తెలియునది. అయినను యోగమున మనస్సు అంతర్ముఖమై యుండుటచే నాసికాగ్రమును సంభవింపదు గాన 'సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రమ్' అనుటచే నేత్రములదృష్టి పన్నిసాతము మాత్రము (అనఁగా నేత్రసంబంధి యగు తేజస్సు తనంతటనే నాసాగ్రమున నిసాత మగుట మాత్రము) చెప్పఁబడె నని తెలియునది. బ్రహ్మచారివ్రత మనఁగా ఇట బ్రహ్మచర్యా శ్రమము గాదు; 'బ్రహ్మచర్యంచ యోషిత్సు భోగ్యతాబుద్ధివర్జనమ్' అన్నట్లు స్త్రీల యొడ భోగ్యతాబుద్ధిలేమి. 'స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణమ్ । సద్గులాపఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృతిరేవచ । ఏతన్నైఘన మష్టాంజెం ప్రవదన్తి మనీషిణః । విపరీతం బ్రహ్మచర్య మేతదేవాప్తలక్షణమ్' (ఆగ్నేయపురాణమ్. 32.౨-౨. ౧౦-౧౧. శ్లో. బృహస్పతిస్మృతౌచ) మైఘనముయొక్క అష్టాంగము లగు స్మరణాదులు లేకుండుటయే బ్రహ్మచర్యము; అవఁగా స్త్రీలచేస భోగ్యతాబుద్ధి పూర్వకమగు స్మరణాలోకనాలాపాదులు లేకుండుట యని తెలియునది.

టీ. కాయశిరోగ్రీవం = శరీరమును శిరస్సును కంఠమును, సమం = సమముగాను, అచలం = కదలకుండునట్లును, స్థిరం = ఆనికచేత స్థిరముగాను, ధారయన్ = నిలుపుకొనుచు, దిశః = దిక్కులను, అనలోకయన్ చ = చూడకయు, స్వం = తనది యగు, నాసికాగ్రం = కనుబొమల మధ్యస్థానమును, సప్తేక్ష్య = చూచుచు, ప్రశాంతాత్మా = మిక్కిలి నిమ్మశేపాటు నొందినమనస్సు గలవాఁడును, విగతభీః = నిర్భయఁడును, బ్రహ్మచారివ్రతే = బ్రహ్మచర్యవ్రతమునందు, స్థితః = ఉన్నవాఁడు నై, మనః = మనస్సును, సంయమ్య = అడంచి విషయములను. డి మరిల్చి, మచ్ఛిత్తః = నాయందే మనస్సు గలవాఁడును, యుక్తః = అవధానము గలవాఁడును, మత్పరః = నేనే పరమప్రాప్యఁడుగా గలవాఁడును నై - అనఁగా, నన్నే చింతించుచున్నవాఁడును నై, ఆసీత = కూర్చుండవలయును.

తా. శరీరమును శిరస్సును మెడను వంపు లేక సమముగావించి, యిటునటు కదల్చక ఆనికచేత స్థిరముగా నుంచుకొని దిక్కులం బూడక తన నాసాగ్రము నవలోకించుచు, మిక్కిలి యూరట నొందినట్టి మనస్సు గలవాఁడై, భయరహితుఁడై, బ్రహ్మచర్య యుక్తుఁడై, మనస్సు అడంచి, నాయందు చిత్తముఁ జేర్చి, సావధానుఁడై, నన్నే చింతించుచు కూర్చుండవలయును.

అవ. యోగాభ్యాసఫలమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యజ్ఞ స్నేహం సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః ।

శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి॥ 15

టీ. యోగీ = యోగాభ్యాసము చేయువాఁడు, ఏవం = ఇట్లు సదా = ఎల్లప్పుడు, ఆత్మానం = మనస్సును, (మయి = నాయందు), యజ్ఞన్ = చేడ్చుచు, నియతమానసః = నిశ్చలమైనమనస్సు గలవాఁడై, నిర్వాణపరమాం = మోక్షము యొక్క శాస్తారూప మయి

నదియు, మత్స్యంస్థాం = నాయందు నున్నట్టిదియునగు, శాన్తిం = నివృత్తిరూప మైనముక్తిని, అధిగచ్ఛతి=బొందుచున్నాడు.

తా. యోగాభ్యాసపరుఁ డైనవాఁ *డిట్లు పరబ్రహ్మమును పునఃసంపాదించుచున్నాడును మనస్సునకు శుభాశ్రయభూతుఁడునునగు నాయందు నెల్లప్పుడు మనస్సును జేర్చి, అట్లు నన్ను స్పృశించుటచే పవిత్రము గావింపఁబడిన దగుటవలన నిశ్చలమైన దగు మనస్సుగల వాఁడై, నుభయయొక్క ఉత్కృష్టదశ యైనదియు నాయందుఁ గలిగి యున్నట్టిదియు నగు ముక్తిని బొందుచున్నాఁడు. (అనగాఁ మనస్సునకు శుభాశ్రయఁ డైనట్టి నాయందే మనస్సును నెలకొల్పి నన్నే చింతించుచుండుటవలన మిక్కిలి యుత్కృష్ట మైననిర్వాణనుభవమును నాయందుఁ బొందుచున్నాఁ డని భావము.)

అవ, ఇట్లు ఆత్మయోగమును ఆరంభించుచున్న వానికి మనస్సు నిర్మల మగుటకుఁగాను దానిని శుభాశ్రయభూతుఁ డగు

* జీవాత్మ యోగప్రకరణమున ‘మచ్చిత్తః’ ‘మత్స్యరః’ అని పరమాత్మ చింతనము చెప్పినేల? యనగా అందులకు కారణము ఈశ్లోకమునఁ జెప్ప చున్నాడు. ‘మచ్చిత్తః’ ‘మత్స్యరః’ అని మచ్చుబియ్యచే పరత్వాదులు వ్యంజితము లగుచున్నవిగాన ‘పరబ్రహ్మ...నాయందు’ అనఁబడినది. సర్వకారణఁ డగుటచే సర్వాత్మఁడు మొదలగువాఁ డగుట ‘పరబ్రహ్మ’ శబ్దముచే చెప్పఁబడినది. సర్వాత్మఁ డయ్యును సర్వమునకు విలక్షణుఁడు గాన ఆ సర్వమునందలి దోషముల యొక్క సంస్పర్శములేని దేవతావిశేష మని ‘పురుషోత్తమ’ శబ్దావిప్రాయము; ఇట్టివాఁ డగుటవలన ‘మనస్సునకు శుభాశ్రయ భూతుఁ’ డని తెలియునది. ఇట్టి వానియందు ‘ఆత్మానం యజ్ఞే’ అని మనస్సు నిలుపుటచే అది అద్వైతపుని స్పర్శ ముచే పవిత్రీకృతమై ‘నియతమానసః’ అన్నట్లు నిశ్చలమగు చున్నది. యోగమునకు ఈ మనోనిశ్చలత్వము ఆవశ్యకము గాన నిందులకై పరమాత్మచింతనము సాధనముగా చెప్పఁబడి నని తెలియునది. ‘నిర్వాణపరమాం మత్స్యంస్థాం శాన్తిమ్’ అనుచో పరమాత్మయందు సంస్థితమైనశాంతి ఆకలి మొదలయిన ఊహ్యులు అటును లేకుండురూపమైనది. ఇదియే నిర్వాణముయొక్క కాస్తాదశ. లేక, మీఁది యవ తారకిలాఁ జెప్పఁబడినట్లు ‘శుభాశ్రయభూతుఁడగు భగవంతునియందు మనస్సు నిలుపుట’ యైనను ఈశాంతి గావచ్చు నని తెలియునది.

భగవంతునియందు నిలుపుటను జెప్పి, యిట్లు 'శుచౌ దేశే' అని ఉచితప్రదేశము మొదలుగా 'అనీతమత్పరః' అని పరమాత్మచింతన మువలకుఁ గల యోగోపకరణములను జెప్పి, మఱియు నితరమైన యోగోపకరణములను జెప్పుచున్నాఁడు. (యోగోపకరణ మనఁగా యోగమునకు ఉపకారిక మైనది-దానికి సహాయపడునది అని తెలియ నగును.)

శ్లో॥ నాత్యశ్చతస్తు యోగోఽస్తి స చై కాస్త మనశ్చతః ।

స చాతిస్త్వస్థ శీలస్య జాగ్రతో వై స చార్జున ॥ 16

10

శ్లో॥ యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు ।

యుక్తస్త్వస్థావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా ॥ 17

టీ. హే అర్జున, అత్యశ్చతః తు = అపరిమితముగా భుజించు వానికిని, యోగః = యోగము, నాస్తి = కలుగదు, ఏ కాస్తం = బాత్రిగా, అనశ్చత శ్చ = భుజింపనివానికిని, స = కలుగదు, అతిస్త్వస్థ శీలస్య = మిక్కిలి నిద్రించుస్వభావము గలవానికి, స = లేదు, (అతి) జాగ్రతశ్చ = నిద్రయే లేక మేలుకొనియుండువానికిని, సవస = లేదు, యుక్తాహారవిహారస్య = మితమైన ఆహారమును సంచారమును గలవానికిని, కర్మసు = చేయఁదగినపనులయందు, యుక్తచేష్టస్య = మితమైన వ్యాపారము గలవానికిని, యుక్తస్త్వస్థావబోధస్య = మితమైననిద్రయు మెలకువయుఁ గలవానికిని, దుఃఖహా = బంధనాశక మగు, యోగః = యోగము, భవతి = సిద్ధించుచున్నది.

తా. అర్జునా, అపరిమితముగా భుజించువానికిని, ఎప్పుడును భుజింపక యే యుండువానికిని, అతినిద్రాశక్తునికిని, నిద్ర లేకయే మేలుకొని యుండువానికిని, ఆత్మావలోకనాభ్యాస రూపమైన యీ యోగము సిద్ధింపఁజాలదు అయిన నెట్టివానికి సిద్ధించు ననఁగా,

మితమైన భోజనము మితమైన సంచారమును గలిగి, కర్మములయందు మితమైన పరిశ్రమము గలిగి, మితమగు నిద్రయు మెలకువయును గలిగి యుండునతనికి సంసారబంధనాశక మగు సీయోగము సిద్ధించును, 11

[* అత్యాహారమును నిరాహారత్వమును అతివిహారమును అవిహారమును, అల్లె అతిమాత్రనిద్రయు అతిమాత్రజాగరమును, అల్లె అత్యాయాసమును అనాయాసమును, యోగమునకు విరోధులు. మితాహారవిహారములును, మితాయాసమును, మితస్వప్న జాగరమును గలవానికి సమస్త బంధనాశక మగు యోగము సంపన్న మగుచున్నది.]

అవ. ఇట్లు యోగోపకరణములను జెప్పినపిదప ఆయోగ దశను ప్రదర్శింపఁదలంచినచో దై పూర్వము 'జితాత్మనః ప్రశాంతస్య' ఇత్యాదులచేఁ జెప్పఁబడిన యోగయోగ్యమైన దశను మఱల పరామర్శించుచున్నాఁడు.

12

శ్లో॥ యదా వినియతం చిత్త మాత్మనే వాపతిష్ఠతే ।

నిస్సవృహ స్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా॥ 18

టీ. యదా=అప్పుడు, చిత్తం=చిత్తము, ఆత్మనేవ=ఆత్మ యందే, వినియతం=విశేషించి నియమింపఁబడినదై, అపతిష్ఠతే= నిలుచుచున్నదో, తదా=అప్పుడు, సర్వకామేభ్యః=అన్నికోరికల యెడల, నిస్సవృహస్సన్=ఆశ లేనివాఁడగుచు, యుక్త ఇతి= యోగార్హుఁడని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

* 'యక్తాహార' అను శ్లోకమున విహారాయాసములు కూడ చెప్పఁబడి యుండుటవలన అవి 'నాత్యశ్నతే' అను శ్లోకమునకు గవ్యము అగు నవి తెలుపుటకై 'అతివిహారమును అవిహారమును అత్యాయాసమును అనాయాసమును అనఁబడెను'.

తా. ఏదేని ప్రయోజనమును గుఱించుచుండు చిత్తము ఎప్పుడైతే ఆత్మనే నిరతిశయప్రయోజనముగాఁ గొనుటచే అందే విశేషించి నియమింపఁబడి నిశ్చల మై నెలకొని యుండునో, అప్పుడు ఎల్లకోరికలయెడల నిస్సవ్యహుఁడగుచు యోగార్హుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

అన. ముందు యోగదశ చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యథా దీపో నివాతస్థో నేజ్యతే సోపమా స్మృతా ।

యోగినో యతచిత్తస్య యుష్జ్యతో యోగమాత్మనః॥ 19

టీ. నివాతస్థః=గాలిలేనిచోట నున్న, దీపః=దీపము, యథా=ఏప్రకారముగా, స ఇజ్యతే=అచల మై ప్రభతోఁ గూడియుండునో, యతచిత్తస్య=నివర్తింపఁబడిన యితర మనోవ్యాపారములు గలవాఁడును, యోగం యుష్జ్యతః=ఆత్మస్వరూపమును సాక్షాత్కరించుచున్న వాఁడగు, యోగినః=యోగియొక్క, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపమునకు, సా=అది అనగా ఆదీపము కడలకుండుట, ఉపమా = సామ్యముగా, స్మృతా=యోగులచే ఉదాహరింపఁబడినది.

తా. గాలి లేనిచోట దీపము *నిశ్చలమై ప్రభతోఁ గూడి యుండు ప్రకారము, మనస్సునకు ఆత్మయందలి వ్యాపారములేప్ప

* స+ఇజ్యతే=చలింపదు-నిశ్చల మైన దనుట. నిశ్చలత్వమునకు పర్యతమ మొదలైనవిదర్శనము లుండినను దీపమునే దృష్టాంతీకరించుటచే దీపమువలె 'నిశ్చలమై ప్రభతోఁ గూడియుండు' నని తెలుపుట కని తెలియవది. దీపముయొక్క నిశ్చలత్వము ఇట శరీరముయొక్క కంపము లేమికిఁ గాను ఉదాహరింపఁబడినది గాదు. శరీరకంపము లేకుండుట 'సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలంస్థిరమ్' అని భావన దశకు సాధారణమై యుండుటచే ఇట విశేషించి చెప్పనక్కఱలేదు. ఇంద్రియముల యొక్క కంపము లేమికిగానును అది ఉదాహరింపఁబడినది గాదు. అట్టింద్రియ కంపము లేమికి యుదాహృత మైచో 'యోగినః సోపమా' అని యన్వయము గలుగదు; ఆత్మస్వరూపముయొక్క నిశ్చలత్వముకొఱకును అది యుదాహృతము గాదు. ఆత్మ తిక్తిసయవస్థయందును నిశ్చలమే యగును. కనుక స్వయంప్రకాశ

తక్కిన చింత మొదలైన వ్యాపారము లెల్ల నివర్తించుటచేత ఆత్మ సాక్షాత్కారము చేయుచున్న యోగియొక్క ఆత్మస్వరూపమునకు, ఉపమగానుండునని (సమాధిదశను సందర్శించునట్టి యోగులు) చెప్పుదురు. గాలి లేనిచోట నుండుటచే దీపము నిశ్చలమై ప్రభతోఁ గూడియుండునట్లే మనస్సుయొక్క యితర వ్యాపారము లెల్ల నివర్తించుటచేత ఆత్మయు నిశ్చలమై జ్ఞానప్రభతోఁ గూడియుండు నని యర్థము.

మై న్నజ్ఞానముయొక్క ప్రభచే ఇతిరములైన సమస్తవృత్తులను నివర్తించి పరిశుద్ధ మైయుండు ఆత్మస్వరూపమును ప్రదర్శించుటకే యాదీపవృష్టాంత మని తెలియునది. ఈవిషయమును సూచించుటకే 'యోగినః' అని ఆత్మసాక్షాత్కారము చేయువానినే చెప్పినను మరల 'ఆత్మనః' అని ఆత్మభిరుక్తుడ చెప్పబడినది గాన 'యోగికి ఉపమ' అనక ఆత్మస్వరూపమునకు 'ఉపమ' అనబడినది. 'యోగినః ఆత్మనః' అనుటకు యోగియొక్క ఆత్మకు అని యర్థము. ఇది పరికాని, కృష్ణాంతమందు 'యథా శబ్దతే' అని యుండుటకు సూటిగా దార్ఢాంతికమున 'తథా శబ్దతే' అని యుండవలయును. దీనికి బదులుగానే 'సోపమా' అని యున్నది గాన 'సోపమా' అనుటకు, అట్లు చలంపకుండును' అనఁగా 'నిశ్చలమైయుండును' అని మాత్రమే యర్థ మగును గాని 'ప్రభతోఁ గూడియుండును' అనికూడ దానికి దార్ఢాంతికమున నర్థ మెట్లు సరిపడివచ్చును? మఱి యోగులు గానివారి ఆత్మస్వరూపమునకుఁగూడ చలత్వము కానిపింపదు. కనుక యోగి యాత్మస్వరూపమునకు నిశ్చలత్వము చెప్ప నేల? అని శంక గలుగఁగా 'గాలిలేని...యర్థము' అని చెప్పబడినది. అనగా 'ఉపమా' అనుటచే దీపముతోడి సాధర్మ్యము ఆత్మస్వరూపమునకు నిర్దేశింపబడి నది. కనుక 'యథా' అనుటతో 'సోపమా' అనుటకు అన్వయము పొసఁగుచున్నది. దీపమందు ధర్మము ప్రభ. దీనికి ప్రతిధర్మము ఆత్మయందు జ్ఞానప్రభ. రంటికిఁ గల సాధర్మ్యమునుబట్టి దార్ఢాంతికమునందు 'ప్రభతోఁ గూడియుండును' అనుట పొసఁగుచున్నది. ఆత్మస్వరూపము నిశ్చల మైన దనఁగా తనంతట నిశ్చలమైనది కాదు. అది యెప్పుడును నిశ్చలమే. దాని ప్రభయైన జ్ఞానము నానావిధముల ప్రసరింపక నిశ్చలమైయుండుట యని భావము కాన దోషము లేదు. సంసారదశ యందును జ్ఞానము ఇంద్రియములద్వారముననే ప్రసరించును. సమాధిదశయందు బాహ్యవిషయములందు మనోవృత్తియే శేకుండుటవలన తన్మూలమున జ్ఞానమును ప్రసరింపకుండునని తెలియునది. 'యతచిత్తస్య' అనుచో, చిత్తము మనస్సుయొక్క చింతావ్యాపారముమాత్రమేయైనను దాని తక్కిన వ్యాపారములను గూడ నిట గ్రహింపవలయును.

శ్లో॥ *యత్రోపరమతే చిత్తం నిబద్ధం యోగ సేవయా ।

యత్రచైవాత్మనాఽఽత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి॥ 20

సుఖ మాత్మన్తికం యత్ర ద్బుద్ధి గ్రాహ్య మతీన్ద్రియమ్ ।

వేత్తి యత్ర న చై వాయం స్థిత శ్చలతి తత్త్వతః॥ 21

యం లభ్యా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః ।

యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాఽపి విచాల్యతే॥ 22

తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞతమ్ ।

స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగోఽనిర్విణ్ణచేతసా॥ 23

టీ. యోగ సేవయా = యోగానుష్ఠానముచేత, నిబద్ధం=విషయాంతరములనుండి నివర్తింపఁజేయఁబడిన, చిత్తం = మనస్సు, యత్ర=ఏయోగముందు, ఉపరమతే=సుఖించుచున్ననో, యత్రచ=ఏ

* యోగమునీ మరల ఆదర్శతయముచే నిరతిశయపురుషార్థముగా చెప్పచున్నాడు. సుఖము 'ఆతీంద్రియ' మని ఇంద్రియములకు మీతీనదిగాఁ జెప్పటచే 'బుద్ధిగ్రాహ్యమ్' అనునో, బుద్ధిశబ్దమును ఇంద్రియవర్గమునోడి కేవలబుద్ధిగా గ్రహింపక 'ఆత్మబుద్ధి'గా గ్రహింపవలసినదయ్యెనని తెలియనది. ఆత్మంతికమనఁగా మరల దుఃఖమునో గలియునది. 'ఆత్మని తుష్యతి' అన్న ఆత్మయందలి తోషము ఇతరసుఖములందు నిరపేక్షత్వము గలిగియుండుటపరముగాను 'సుఖ మాత్మన్తికమ్' ఇత్యాదుల సుఖము స్వరూపమఖానుభవపరముగాను భేదము గ్రహించుటచే రెంటికి పునరుక్తి గలుగదు. ఇట 'వేత్తి' యనఁగా భోగరూప మైనవేదనము గ్రాహ్యముగాన అనుభవించుచున్నాడని యర్థము సిద్ధము. ఇతరవిషయములను నిరోధించుటయు వానియందు నిరపేక్షయు 'యత్ర' అనుశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినవి. ఆ రెంటిచే ఆత్మస్వరూపమఖానుభవమును, అది తనంతట నిగుడుచుండుటవలన విచ్ఛేదము నొందింపరానిదై యుండుటయు 'సుఖమ్' అనుశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినవి. పిదప 'యం లభ్యా' అను శ్లోకముచే యోగమును విరమించియుండు కాలములందుఁగూడ ఆత్మయే అభిలాషాస్పదమై యుండుటవలన బాహ్యములయిన సుఖములం దభిలాష చేతను దుఃఖముచేతను ఆత్మాభిలాష పరహితము గానుండుట చెప్పబడుచున్నదని విషయవిభాగము తెలియనది. కావుననే దానిని (యోగము) 'విరమించినప్పుడు' అని విభాగము తెలుపఁబడినది. యోగదశయందు ఆత్మతత్త్వ తక్కిన లాభమును అనుసంధించుటయే లుగదు. అట్లే వ్యుత్థానమందును ఉండవలయు నని భావము.

యోగమందైతే, ఆత్మనా = మనస్సుచేత, ఆత్మానం = ఆత్మను, పశ్యన్ = చూచుచున్నవాడై, ఆత్మస్వేపః = ఆత్మయందే, తుష్యతి = సంతోషించుచున్నాడో, యత్ = ఏది, అతీంద్రియం = ఇంద్రియములకు గోచరము కానిదియు, బుద్ధిగ్రాహ్యం = ఆత్మవిషయమైన బుద్ధిచేతనే గ్రహింపబడదగినదియు, ఆత్మన్తీకం = మరల దుఃఖముతోఁ గలియుని దగు, సుఖం = సుఖమో, తత్ = ఆసుఖమును, యత్ర = ఏయోగమందు, వేత్తి = అనుభవించుచున్నాడో, యత్రస్థితః = ఏయోగమునందున్న వాడై, అయం = ఈయోగి, తత్త్వతః = అట్టి సుఖాతిశయస్థితినుండి యనుట, నచలతి ఏవ = బొత్తిగా చలింపడో, యం = దేనిని (ఏయోగమును), లభ్యా = పొంది, తతః = దానికంటె, అపరం = ఇతరమైన, లాభం = లాభమును, అధికమైనదానినిగా, న మన్యతే = తలంపడో, దుస్మిన్ = ఏయోగమందు, స్థితః = నిష్ఠగలవాడై, గురుణా = అధికమైన, దుఃఖేనాపి = దుఃఖముచేత నైనను, న విచాల్యతే = చలింపబడడో. అనగా యోగమునకు ప్రతికూలమైన కీడ్పులు నొందడో, దుఃఖసంయోగవియోగం = దుఃఖసంబంధమునకు విరుద్ధమైన స్వరూపముగల, తం = దానిని, యోగసంజ్ఞితం = యోగమనుపేరు గలదానినిగా, విద్యాత్ = తెలిసికొనవలయును, సయోగః = అట్టియోగము, నిశ్చయేన = ఇటువంటిది అనునిశ్చయముతో, అనిర్విణ్ణచేతనా = సంతోషముతోఁగూడిన మనస్సు గలవానిచేత, యోక్తవ్యః = ఆచరింపబడవలసినది.

తా, యోగానుష్ఠానమునంజేసి సమస్తవిషయములనుండి నివర్తింపబడినమనస్సు దేనియందు 'ఇది నిరతిశయమగు సుఖము' అని తలచిరమించునో, దేనియందు తనమనస్సుచేత నాత్మను గనుఁగొన్నవాడై తక్కినవానిని గోరక ఆయాత్మయందే సంతోషించుచుండునో, దేనియందు ఇంద్రియములకు గోచరముగానిదై ఆత్మవిషయమగు బుద్ధిచేతనే గ్రహింపబడగిన దగు నిరతిశయసుఖము

సనుభవించుచున్నానో, దేనియందుండువాడు అందలిసుఖాతిశయము చేత అస్థిభినుండి చలింపఁజో, దేనిని పొందినవిమ్మట దానిని విరమించినపుడు దానినే కోరుచు మరియొకలాభము తలంపకుండునో, దేనియందున్నవాడు దానిని విరమించియున్నప్పటికిని గుణవంతులగుప్రతాదుల నెడఁబాయుట మొదలైనట్టి భరింపరాని దుఃఖముల కేసియు చలింపకలయుండునో, అట్టిదుఃఖసంబంధవిరుద్ధాకార మైనదియే యోగమనఁబడుచున్న దని యెఱుంగవలయును. ఆయోగము ఇటువంటిది (అనఁగా నిరతిశయపురుషార్థ మైనది) అని ఆరంభించునపుడు నిశ్చయము కలిగియుండుటచే ఫలసిద్ధియందు కొంచెము విశంబ మైనను దుఃఖము లేని (అనఁగా సంతృప్తినొందిన) మనస్సుతో దాని నభ్యసించవలయును.

శ్లో॥ *సంకల్పప్రభవాన్ కామాన్త్యక్త్వా సర్వానశేషతః ।

మనఃై వేన్ద్రియగ్రామం వినియమ్య సమస్తతః॥ 24

* పూర్వము అందు చెప్పబడిన మమకారపరిత్యాగాదుల నెల్ల సుఖగ్రహణమునకై యుక్కిటిగాఁ గూర్చి వానిని యోగదశవరకును అనుష్ఠింపవలయునని యిటు తలఁపించుచున్నారు. 'త్యక్త్వా సర్వాన్' అనుటచే సమస్తమును త్యజించుట సిద్ధింపఁగా 'అశేషతః' యనియు చెప్పటవలన నిశ్శేషముగా త్యజింప నర్హములు గానివివశముల నది సూచించుచున్నది. అట్టివానిని గూడ త్యజింపవలయు ననితెలుపుటకై 'అశేషతః' అని ప్రయోక్త మగుటచే 'అశేషతశ్చ' అని చకారము దానికే గూర్పవలయును. లేకున్న దానిని ప్రయోగించుట వ్యర్థమగును, మఱి ఉత్తరవాక్యమునందు గ్రామశబ్దమే దానియర్థమును నియ్యజాలియున్నది గాన నందు దాని శబ్దమును గలుగదు. కామములను మనస్సుచే త్యజించుట యనఁగా వానితో సంబంధములేమిని అనుసంధించుట. అనఁగా 'కర్మముచేఁ గలిగిన శరీరముతో' సంబంధించినవారుగాదా పుత్రాదులు; ఆత్మస్వరూపమును పంబంధించినవారు గారుగాదా యని యనుసంధించుట యని తెలియుచున్నది. మఱియు కామములను 'సంకల్పప్రభవాన్' అని సంకల్పప్రభవమైనవిగా విశేషించుటచే ఆసంకల్పప్రభవము లైనకామములు సూచితము లగుచున్నవి గాన కామములను సంకల్పములని అసంకల్పజములని (అనఁగా స్వస్థియులని) విభజించి స్వర్కజములందు 'నప్రహృషేత్' ఇత్యాదులచే పూర్వము చెప్పినట్లు హర్షోద్వేగములు లేకుండుటను దలపించినవారైరి.

శనైశ్శనై రుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా ।

ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కిఞ్చిదపి చింతయేత్ ॥ 25

టీ. సంకల్పప్రభవాన్ = సంకల్పమువలనఁ గలుగు, కామాన్ = విషయాశలను, సర్వాన్ = సమస్తమును, అశేషతత్త్వ = నిశ్శేషముగానును, మనసైవ = మనస్సుచేతనే, త్యక్త్వా = విడిచి, ఇంద్రియ గ్రామం = సమస్తేంద్రియములను, సమస్తతః = సమస్తవిషయములనుండి, వినియమ్య = నిగ్రహించి, ధృతిగృహీతయా = వివేకముతోఁ గూడిన, బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేత, శనైశ్శనైః = మెల్లమెల్లగా, ఉపరమేత్ = ఆత్మవ్యతిరీక్తములైనవానినుండి విరమింపవలెను, మనః = మనస్సును, ఆత్మసంస్థం = ఆత్మయం దున్నవానినిగా, కృత్వా = చేసి, కిఞ్చిదపి = ఆత్మవ్యతిరీక్త మగు నేవస్తువునుగాని, న చింతయేత్ = తలఁపఁగూడదు.

తా. కామములు స్పర్శజములనియు సంకల్పజము లనియు రెండువిధములు. అందు శీతోష్ణాదులు స్పర్శజములు-అనఁగా స్పర్శమువలనఁ గలుగునవి. పశుపుత్రాదులు సంకల్పజములు-అనఁగా సంకల్పమువలనఁ గలుగునవి. అందు సంకల్పజములు స్వరూపముతో (అనఁగా సంపూర్ణముగా)నే విడువఁగూడినవి. అట్టి సంకల్పజముల నన్నిటిని మనస్సుచేతనే (అనఁగా నవి తన్ను సంబంధింపనివిగా నను సంధించుటచేత) విడిచి, స్పర్శజములు త్రోసిపుచ్చరానివి గనుక అవి కలిగినపుడు వానివలనఁ గలుగు సంతోషమును దుఃఖమును మాని, ఇంద్రియసమూహము నన్నిటిని సమస్తవిషయములనుండి నిరోధించి, వివేకవిషయిక మగు బుద్ధిచేత మెల్లమెల్లగా ఆత్మవ్యతిరీక్తములగు నెల్లవిషయములనుండి విరమించి, మనస్సును ఆత్మయం దుంచి, యింకయును వేఱొక్కటి చింతింపఁగూడదు.

అవ. రజోగుణవశమువలన మనస్సు చలించెనేని చేయవలసిన దానిని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యతోయతో నిశ్చరతి మనః శ్చచ్ఛల మస్థిరమ్ ।

తత స్తతో నియమ్యైత దాత్మస్వేవ వశం నయేత్ ॥ 26

టీ. చచ్ఛలం = చలనస్వభావము గలది గనుకనే, అస్థిరం = (ఆత్మయందు) నిలకడగా నుండనిది యగు, మనః=మనస్సు, యతః=ఏవిషయము దిక్కుగా, నిశ్చరతి = బయలు వెడలుచున్నదో, తత స్తతః=ఆయాదానివలననుండి, ఏతేత్ = ఈమనస్సును, నియమ్య=మరల్చి, ఆత్మస్వేవ=ఆత్మయందే, వశం నయేత్ వశమును బొందింప వలయును.

తా. మనస్సు చలనస్వభావము గలది. కనుకనే అది ఆత్మయందు నిలకడగా నిలువని దై విషయాసక్తికి హేతు వగు నేయే దానికొఱకు (లేక, విషయసంబంధార్థము ఏయే యింద్రియము ద్వారా) బయలు వెడలునో ఆయాదానినుండి, యత్నముచే ఆమనస్సును మరలించి, ఆత్మయే నిరతిశయసుఖమైనదని భావించుటవలన అట్టియాత్మయందే అది వశమై నిలుచునట్లు చేయవలయును.

శ్లో॥ ప్రశాంతమనసం హ్యేనం యోగినం సుఖ ముత్తమమ్ ।

ఉవైతి శాంతరజసం బ్రహ్మభూత మకల్మషమ్ ॥ 27

టీ. ప్రశాంతమనసం=ఆత్మయందు నిశ్చల మగు మనస్సు గల వాఁడును-(కావుననే), అకల్మషం = పాపము లేనివాఁడును, (కావుననే) శాంతరజసం=నశించినరజోగుణము గలవాఁడును, (కావుననే) బ్రహ్మభూతం=స్వ (సద్భాత్మ) స్వరూపముతో నున్నవాఁడునునగు, ఏనం = ఈ, యోగినం = యోగిని, ఉత్తమం = నిరతిశయ మగు,

* ‘చచ్ఛలమ్’ ‘అస్థిరమ్’ అని చెంటిచే వునదుక్తి గలుగును గాన ‘చంచల స్వభావము గలది గనుకనే ఆత్మయందు అస్థిరముగానుండునది’ యని యర్థము నేయఁ బడెను. ఇందు మనస్సును ఆత్మయందు వశీకరించు సుపాయము చెప్పబడియె.

† సుఖం = ఆత్మానుభవరూప మైన సుఖము, ఉత్పైతి హి = పొందుచున్నదిగాదా.

తా. మనస్సును ఆత్మయందు నిశ్చలముగా నుంచుటచే, సకలకల్మషములును దగ్ధములు కాఁగా, రజోగుణము నశించి, దాని వలననే శుద్ధాత్మస్వరూపముతో నుండు నీయోగనిష్ఠుని ఆత్మానుభవరూప మగు సుత్తమసుఖము పొందును.

॥ * ఏవం యుక్ష్మాన్ సదాఽఽత్మానం యోగీవిగతకల్మషః ।

సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శ మత్యంతం సుఖ మశ్నుతే॥ 28

టీ. ఏవం = పైని జెప్పబడిన ప్రకారమున, ఆత్మానం = ఆత్మను, యుక్ష్మాన్ = యోగముచే చూచుచున్నవాడై, విగతకల్మషః = పోగొట్టబడిన సమస్త పాపములు గల, యోగీ = యోగి, బ్రహ్మసంస్పర్శం = బ్రహ్మానుభవరూపమై, అత్యంతం = అపరిమితమగు, సుఖం = సుఖమును, సుఖేన = అనాయాసముగా, సదా = ఎల్లప్పుడు, అశ్నుతే = అనుభవించుచున్నాఁడు.

తా. ఈ జెప్పబడినవిధముగా యోగి యగువాఁడు ఆత్మ యోగము నభ్యసించుచు దానిచేతనే సమస్తప్రాచీన పాపములను

† సుఖము విషయసుఖము గాదనుటకై ‘ఉత్తమ’ విశేషణము గూర్చబడెను గాన ‘ఆత్మానుభవరూపమైన యుత్తమసుఖము’ అనఁబడెను. ఆ సుఖము నిరతిశయమై దుఃఖసంభేదరహిత మై యుండుటచే ఉత్తమ మనఁబడినది. ఇచట ‘హిని శబ్దము పూర్వస్థోక్తమందలి మనోవశీకరణమునకుఁ గాని ఈస్థోక్తమందలి మనోవశీకరణమునకు గాని హేతువును జెప్పచున్న దని గ్రాహ్యము.

* ఇట్లు యోగప్రభావముచే నావిర్భవించుసుఖము ‘బ్రహ్మసంస్పర్శమ్’ అ’ బ్రహ్మానుభవరూప మైనదిగాను, సాక్షాత్కారమునకు పిదప ‘అత్యంతమ్’ అని నిరతిశయ మైనదిగాను, ‘సదా’ అనుటచే నివర్తింపరానిదిగాను, ‘సుఖేన’ అనుటచే అనాయాస సాధ్యమైనదిగాను జెప్పబడుచున్నది, ‘ఏవం’ పూర్వోక్త ప్రకారమున అనఁగా ‘యోగీ యుక్ష్మాన్’ (గీ. ౭-౯) అని యారంభమున జెప్పబడిన ప్రకారమున నని యర్థము.

బోగొట్టుకొని బ్రహ్మనుభవరూపమై అపరిమిత మగుసుఖమును ఆనాయాసముగా నెల్లపుడు అనుభవించుచుండును.

13 అవ. (ఇట్లు యోగమును ఆభ్యసించువిధిని వివరించి) యింక యోగపరిపాకమునకుఁ గల నాలుగువిధములైన దశలను (జెప్పఁ బూని యందు ప్రథమదశను) జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని ।

ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః॥ 29

టీ. యోగయుక్తాత్మా = యోగముచేత పొందఁబడిన ఆత్మ స్వరూపము గలపురుషుఁడు, సర్వత్ర = ఆత్మలయం దంతటను, సమ దర్శనః సన్ = సమదృష్టి గలవాఁ డగుచు, ఆత్మానం = తనయాత్మను, సర్వభూతస్థం = దేవాది సమస్తభూతములతో సమానమైన యాకారము గలదానినిగాను, సర్వభూతాని = సర్వభూతములయొక్క ఆత్మస్వరూపములను, ఆత్మని స్థితానిచ = తన యాత్మతో సమానమైన యాకారము గలవానినిగాను, ఈక్షతే = చూచుచున్నాఁడు. (దీనిచే సమస్తాత్మలయందును సామ్యదర్శనానన్త చెప్పఁబడినది.)

తా. *ప్రకృతిబంధము వీడినయాత్మస్వరూపము లన్నియు

* 'ఆత్మ' శబ్దము పరమాత్మపరముగా గ్రహించినయెడల సర్వభూతములందు పరమాత్మయు పరమాత్మయందు సర్వభూతములు నుండుననుట పొసఁగునే! ఇట్లు ఆధారాధేయభావముచే అర్థము నుఖముగా నుండఁగా సామ్యదిర్శన విరముగా అర్థజ్ఞేక మేల? యన్నచో, ఇది పరమాత్మయోగ ప్రకరణముగాదు గనుక నిది చెల్లదు. లేక, జీవాత్మయోగమున కుపయుక్తమైన పరమాత్మధ్యానముగా నిది చెప్పరాదో? యన్నచో ఈసమాధి కంతటి పరిపాకదశ యింకను ప్రసక్తము కాలేదు. లేక 'భూత'శబ్దవాచ్యము లగుజీవులకు 'ఆత్మ'శబ్దవాచ్యుడగు పరమాత్మకును నిచ్చట సామ్యము చెప్పఁబడినదని గ్రహింపఁగూడదా? యన్నచో, ఆజీవపరసామ్యము 'యోమామ్' అని చెంబడిన చెప్పఁబడుటచే నిట గ్రహించుట పునరుక్తి యగును. కనుక 'సర్వత్ర సమదర్శనః', 'యోయం యోగస్త్వయాప్రోక్తః సామ్యేన' 'నిర్దోషంహి సమం బ్రహ్మ' ఇత్యాదులచే ప్రతిపాదిత మైనజీవులపరస్పర సామ్యమే యిచ్చట వివక్షిత మని యెఱుఁగునది.

జ్ఞానమే ఆకారముగా గలవి. కాబట్టి అట్టి తనయాత్మకును నితర భూతముల యాత్మలకును జ్ఞానైకాకార మగుస్వరూపమునందు సామ్యమే. పైకి గనబడు దేవాదిదేహవైషమ్యము ప్రకృతినలననే కలుగునది. ఇట్లుగుటంబట్టి యోగముచేత ఆత్మస్వరూపమును బొందినవాడు ప్రకృతివిముక్తము లైనయాత్మలన్నియు జ్ఞానైకాకారము లగుటచే వానినెల్ల సమానములైన వానిగా చూచుచున్నాడు.

14

అట్టిసమదర్శనముగలవాడు తన యాత్మను సర్వభూతములందును సర్వభూతములను తనయాత్మయందును జూచుచున్నాడు. అనగా (ఆత్మ అణుస్వరూపము గనుక ఒకయాత్మ సర్వభూతములందును సర్వభూతములు ఒక యాత్మయందును ఉండుట పొసంగదు, 'విద్యావినయ...పణ్డితాః సమదర్శినః' 'సర్వత్రసమదర్శినః' అనుటచేతను, 'యోయంయోగ స్త్వయాప్రోక్తః సామ్యేన' అని యనువదించుట చేతను 'నిర్దోషంహి సమంబ్రహ్మ' అనియు వదించుటచేతను (జ్ఞానైక స్వరూపము లగుటవలన ఆత్మలకు పరస్పరసామ్యము చెప్పబడియున్నది, కావున దీని ననుసరించి) తనయాత్మను సర్వభూతము

15

లతో సమానమైన యాకారము గలదానినిగాను సర్వభూతములను తనయాత్మతో సమానమైన యాకారము గలదానినిగాను చూచుచున్నాడని యర్థము గ్రహింపవలయును. (ఆత్మలన్నియు సమానములే యైనను యోగమునందు తనయాత్మనుమాత్రమే అనుగుంధించుచుండువాడు దానితో సమానములైనవానినిగా తక్కిన యాత్మలను జూచుట యెట్లు? అనినచో, స్థావరేభ్రులూకన్యాయమున ఏకజాతీయము లగువస్తువులలో ఒక్కటిని చూచినయెడల తక్కిన వానిని జూడకపోయినను జూచినట్లే యగునుగాన 'యోగమునందు ఆత్మల నెల్ల సమానము లైనవానినిగా దర్శించును' అనుటచే) తన ఒక్క ఆత్మను దర్శించినయెడల తక్కినయాత్మలన్నియు దానికి

సమానములే యగును గనుక వానిని జూడకపోయినను వానినేల్లఁ జూచినట్లే యగు నని యర్థము.

అప, దానికంటె నధిక మగుదశను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి ।

త స్యాహం స ప్రణశ్యామి సచ మే స ప్రణశ్యతి॥ 30

టీ. యః = ఎవఁడు, సర్వత్ర = సమస్తాత్మవస్తువులయందు, మాం = నాస్వరూపమును, పశ్యతి = సమస్తాత్మస్వరూపములతో సమాన మైనవానినిగా నన్నుఁ జూచుచున్నాఁడో, సర్వంచ = సమస్తాత్మవస్తువులను, మయి = నాయందు, పశ్యతి = సమస్తాత్మవస్తువులను నాతో సమానమైనవానినిగా చూచుచున్నాఁడో, తస్య = వానికి, అహం = నేను, స ప్రణశ్యామి = కనబడకపోను, మేచ = నన్నుఁ జూచుకొను నట్టివాకును, సః = వాఁడు, సప్రణశ్యతి = కనబడకపోఁడు.

తా. ఎవఁడు మఱింత యోగపరిపాకదశను బొందినవాడై, నాతోడిసాధర్మ్యమును *ఇంచుమించుగాఁ బొంది (అనగా తాను

* ఇట్లు బీవాత్మలను రూపవైషమ్యము దేవమనుష్యుని ప్రకృతివికారములచేఁ గలిగిననే కాని స్వతస్సిద్ధము కాదని యావైషమ్యమును నిరసించి, జ్ఞానాకారమున వానికిఁ గల పరిస్పృహ సామ్యమును అనుసంధించుట చెప్పబడినది. ఇట ఆయాత్మలకే దేవాదిరూపభేదములకు హేతువగు పుణ్యవాపములవలని తారితమ్యము ధ్వంసము నొందఁగా పరమాత్మతోడిపరమసామ్యమును అనుసంధించుట చెప్పబడుచున్నది.

*ఇంచుమించుగాఁ బొందినవాఁడు (ఉపాగతుఁడు) అనఁగా బుద్ధిచే బొంది నవాఁడని యర్థము. ఏలన, వీఁ డింతకును ముక్తుఁడు గాదు కాని సామ్యమును బుద్ధిచేమాత్రము బొందినవాఁడని గ్రాహ్యము. పూర్వము శ్రుతిసిద్ధమయినదానిని మరిల విపరీతార్థముగా చెప్పట అనువాదమగును. ఇట పుణ్యవాపవిధ్వంసముచే పరమసామ్యము 'తదా విద్వాన్ పుణ్యవాపే విధూయ నిరంజనః పరమసామ్య ముపైతి' అనుశ్రుతిచే సిద్ధము. ఇందులకు 'యో మాం పశ్యతి' అని అనువాదము; ఈ యనువాదము (అనఁగా ఆశ్రుతి ప్రతిపాదితమయిన పరమసామ్యము) పూర్వమే సిద్ధించియుండినగదా కలుగును. అది యింతకునునుకొనక సిద్ధించియున్నది ?

నాయుట్టివాడగుట బుద్ధిచే నెఱింగింపవాడై) 'నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి' అన్నట్లు పుణ్యపాపము లెల్ల నశించి నిజస్వరూప

యని శంకరాచార్యులు ఆ పరమసామ్యము ఈ 'నిరంజన' శ్రుత్యములచే సిద్ధమయి యున్నది; దాని యనుసంధానమును విహితమయి యున్నది. కాన దానియనువాదము ఇట్ల ఉపపన్నమే యని తెలుపుటకై, 'నిరంజనః...' అని శ్రుతి నుదాహరించి 'సాసామ్యమును జూచుచు ఎవఁడు సమస్తములైన యాత్మవస్తువులందు నన్ను జూచుచున్నాఁడో' అని అనువాదమును చెప్పిరి. ఐకమత్యమునపరమాత్మ సర్వవ్యాపిగాను పరమమును పరమాత్మనిష్ఠముగాను అర్థము తనంతట పైకి నోచుచున్నదిగాని, యది యిచట ప్రకరణాదులకుఁ దగియుండలేదు. కాబట్టిశీలపరమాత్మలకు ఆధారార్థేయభావము గాక సామ్యదర్శనమే వివక్షితమయినదిని చెప్పవలయును. అయినను, తన యాత్మను అనుసంధానముచేయు నీయోగి విహితమున పరమాత్మగాని తక్కినవిగాని స్ఫురింపవు గనుక జీవపరసామ్యముకూడ ఎట్లు గలుగునని శంకరాచార్యులు 'అందఱును పరస్పర...యనుసంధించుచున్నాఁడో' యనఁబడినది. (అనగా తన ఒక ఆత్మస్వరూపమునే చూచునట్టి యోగమునందు తక్కిన వాని నెల్ల దానితో సమానములుగా చూచుట పాపగఁడు, కాన తక్కిన వాని నెల్ల దానితో సమానములుగా చూచుటనఁగా తక్కినవియెల్ల దానివంటివే యని యనుసంధించుట మాత్రమే కాని చూచుట గాదు. పరమాత్మ-ఆత్మవర్గము. అను రెంటిలో ఒకటిని జూచుటచే మఱియొకటికూడ నెఱువంటిదేయని యనుసంధించుచున్నాఁడని భావము. అనఁగా ఆయోగి తన యాత్మస్వరూపమును అనుసంధించుట, దానివంటిదైన నా స్వరూపమును అనుసంధించునట్టిదే యగును గాన నన్ను జూచినట్టే యనఁదగును. అట్టి వానికి నేను కనఁబడకున్నను కనఁబడునట్టివాడనే యగుదును. నేను నా స్వరూపమును అనుసంధించుట, దానివంటిదైన వాని యాత్మస్వరూపమును అనుసంధించునట్టే యగును గాన వాని నెప్పుడు జూచునట్టే యగును. అట్టివాఁడు నా కెప్పుడును నావంటివాడుగాఁ గనఁబడుచుండును. ఇట్లు మే మొకరి నొకరు చూడకున్నను మామాస్వరూపానుసంధానములవలన ఒకరి నొకరు చూచుచున్నవారమే యనఁదగుదుమని భావము. ఎప్పుడును అన్నిటిని జూచుచుండు నీశ్వరునికి ఆయోగి కనఁబడుననుట యొకవిశేషము కాదు. కావున చూచుట యనఁగా స్వరూపము ననుసంధించుట యనియే గ్రహ్యము. ఈశ్వరుడు తన స్వరూపమును అనుసంధించుచో సామ్యమువలన ఆయోగియొక్క ఆత్మస్వరూపమును వైతము అనుసంధించునట్టివాడే యగును గాన అతనికి అట్టియోగి తనతో సమానుఁడుగా కనఁబడుచున్నాఁడనుట. అట్టియోగి యీశ్వరునికి తక్కినవారివలె సామాన్యుఁడుగాఁ గనఁబడక యొప్పుడును తనకుసమానుఁడుగా కనఁబడునని యాశయమే కాని ఊరిక కనఁబడుచున్నాఁడని యర్థము కాదు.

ముతో నున్న యాత్మనస్తువు లెల్ల నాతో సమానము లైనవిగాఁ జూచుచున్నవాడై యాసామ్యముచేత ఆత్మవస్తువులందెల్ల నన్నను, నాయఁగు ఆత్మవస్తువులెల్లను జూచుచున్నాఁడో (అనఁగా అందఱును స్వరూపమున పరస్పరసమానుల మగుటంజేసి పరమాత్మ, ఆత్మవర్గము, అను సీరెంటిగో ఒకటిని జూచుటచే మఱియొకటికూడ నిట్టిదే యని యనుసంధించుచున్నాఁడో) ఆయోగికి, తనయాత్మ స్వరూపమును జూచునపుడు వానివలెనే యుండుటవలన, నేను కనఁ బడకపోవను. నన్నుఁ జూచుకొనుచుండునాకును, వాడు, నావలెనే యుండుటవలన తనయాత్మను నాతో సమమైనదిగాఁ గనుఁగొనుచు, ఎప్పుడును కనఁబడుచుండును. (దీనిచే ఆత్మ పరమాత్మలకు సామ్య దర్శనానన్త చెప్పబడినది.)

అవ. ఇట మఱితయెక్కువపరిపాకము గలదశను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ సర్వభూతస్థితం యో మాం భజ త్యేకశ్చ మాస్థితః ।

సర్వథా వర్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్తతే॥ 31

టీ. యః=ఎవఁడు, ఏకత్వం=నాతోడి యేకత్వమును, ఆస్థితః= అంగీకరించినవాఁడగుచు, సర్వభూతస్థితః=సమస్త భూతములం దుత్తర్యామి యై యున్నట్టి, మాం=నన్ను, భజతే=సేవింపుచున్నాఁడో, సః యోగీ=ఆయోగి, సర్వథా=అన్నివిధముల, వర్తమానోఽపి=యోగమును విడిచి లేచినవాడైనను, మయి=వర్తతే=నాయ దువర్తించుచున్నాడు.

తా. (జ్ఞానము యోగదశయందు సుకొంచము లేక వికలించి యుండును. కావున) యోగదశయందుఎవఁడు, *అంగీకరించుచున్నాఁడో.

* పూర్వశ్లోకమున ‘పుణ్యపాపే విహయ’ అను శ్రుతివ్యాఖ్యన (పుణ్యం పాపం) కర్మములకు పశ్యంతి గావండుటంబట్టి యాత్మలకు ఈశ్వరునితోడఁగల సామ్య

యాకారముగాఁ గలిగియున్నవాఁ డగుటవలనఁ దాను సర్వభూత స్థితుఁడగునాతో సమానుఁడై యుండుటను గట్టిగా అనుసంధించువాఁడై, ప్రాకృతభేదమునువదిలి (అనఁగా నాజ్ఞాన మెప్పుడును

మును దిక్పించుట చెప్పఁబడినది. ఈశ్వోకమున కర్మరూప మయిన యవిద్య ఆవరించుట లేమిచే అసంకుచిత మయి స్ఫురించెడిజ్ఞానమే యాకారముగాఁ గలిగియుండుటంబట్టి ఆత్మలకు ఈశ్వరునితో సామ్యము ననుసంధించుటయు, ఇట్లునుసంధానము నేయు సంస్కారపు బలిమివలన వ్యుత్థాన (యోగమునుండి లేచిన) కాలమందును, తనంతటనే అట్టి యనుసంధానము అనుభవించుదుండుటయుఁ జెప్పబడుచున్నది. 'సర్వభూ వర్తమానః' అని సర్వభూ వర్తించుట సమాధదశయందుఁ గలుగదు. కనుక నది వ్యుత్థానకాలమందని కాలభేదము గ్రహింపఁబడినది. ఇందు యోగి, సర్వభూతస్థితుఁడగు పరమాత్మునితో తాను ఏకత్వమును (సామ్యమును) అనుసంధించుట యనఁగా తానును పరమాత్మతోపాటు సర్వభూతస్థితుఁడై యుండుట ననుసంధించుట యగుచున్నది. అయినను ఆత్మ అణుస్వరూపుడు గనుక నట్టి స్వరూపముచేత వానికి సర్వభూతవ్యాప్తి కలుగదు. దీపము స్వరూపముచేత అంతటను వ్యాపింపక తనధర్మ మగుప్రకాశముచేతనే సర్వత్ర వ్యాపించునట్లు అణువగు వాత్మయు స్వరూపముచేతఁ గాక స్వధర్మ మగుజ్ఞానముచేత నంతటను వ్యాపించుచున్నది. ఈశ్వరునికి స్వరూపముచేతను జ్ఞానముచేతను వ్యాప్తి కలదని తెలియునది. ఇట్లు ఆత్మఅసంకుచితజ్ఞానముచే సర్వవ్యాప్తి గలదగుటచేత అట్టివ్యాప్తిగల యీశ్వరునితో సామ్యమును బొందుచున్నది. కాబట్టి 'ఏకత్వ మాస్థితః' అనఁగా స్వరూపమున ఈశ్వరునితో ఐక్యమనిచెప్పక అసంకుచితజ్ఞానైకాకారమున ఈశ్వరునితో సామ్యమని చెప్పఁబడినది. మఱియు ఆత్మలకు కర్మముచే ప్రకృతిసంబంధము గలుగఁగా దానివలన పూర్వము అసంకుచిత మయి యుండినవానిజ్ఞానమునకు సంకోచము గలుగుచున్నది. ఈశ్వరునిజ్ఞానమునతో అట్లు సంకోచ మెప్పుడును గలుగదు. జ్ఞానమందలి యీ యొక్కవత్కులవలన ఈశ్వరునికిని ఆత్మలకును సామ్యము లేక భేదము గలుగుచున్నది. ఇదియే ప్రాకృతభేద మనఁబడును. ఈప్రాకృతభేదమును (అనఁగా ప్రకృతిసంబంధముచే గలిగిన జ్ఞానతారతమ్యమును-అనఁగా జ్ఞానతారతమ్యమునకు హేతుభూతమయినట్టి ప్రకృతిసంబంధమును) పరిత్యజింపఁగా ఆత్మలకు జ్ఞానము ఈశ్వరునిజ్ఞానమువలె అసంకుచిత మగుచున్నది గావున ఈయసంకుచితజ్ఞానైకాకారమునందు వారి కుభయాలకు సామ్యము గలుగుచున్నది. కావుననే 'ప్రకృతి సంపర్గమ ..వదలి' అనఁబడినది. 'ఆస్థిత' శబ్దముయొక్క బలముచే 'మిక్కిలి దృఢముగా' అని లభించినది. ఇట్టి దృఢానుసంధానముచేత బుట్టిన సంస్కారప్రాబల్యమువలననే వ్యుత్థానమందును ఆయనుసంధాన మనువర్తించు నని తెలియునది.

సంకోచింపక వికసించియున్నట్టిదియు, తన జ్ఞానము కర్మమూలక మగు ప్రకృతిసంసర్గమువలన సంకోచించి యున్నట్టిదియు, గనుక జ్ఞానమండలి యిట్టి తారతమ్యమువలన నాకును తనకును గలిగినభేద మును తనజ్ఞానము వికసించినపిదప వదలి, అట్టివికాసముచేత నాతో సమానుడై ఏకత్వరూపమును మిక్కిలి దృఢముగా దర్శించుచు న్నాడో, ఆయోగి యోగమును విడిచి లేచి తాకికవిషయములందు యథాయుక్తముగా ప్రవర్తించుచున్నపుడును తన్నును సర్వభూతములను చూచుచున్నవాడైనను నన్నే చూచుచున్నవాఁ డగును. అనఁగా తనయందు సర్వభూతములందునుసర్వదా నాతోడిసామ్యమే చూచుచున్నాఁ డని యర్థము.

అవ. యోగముయొక్క కాన్తాదశను జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆత్మోపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోజ్జ్వల |

సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః || 32

టీ, అర్జున, సర్వత్ర=అంతటనుగల, ఆత్మోపమ్యేన-ఆత్మ = ఆత్మలయొక్క, ఔపమ్యేన=సామ్యముచేత, సర్వత్ర=తనయందును అన్యులయందును అంతటను గల, సుఖంవా=సుఖమునుగాని, దుఃఖం

‘మాం భవతి’ ‘నన్ను భజించుచున్నాఁ’ డనగా ‘నాతో సమమైనయాత్మ... దర్శించుచున్నాఁ’ డని యభిప్రాయము. ‘మయి వర్తతే’ ‘నాయందు వర్తించుచున్నాఁడు’ అని యర్థము. పరమాత్మయందు యోగివలెనే ఆయోగియు వర్తించుచున్నాఁడు గనుక ఈయర్థమున విశేష మేమియుఁ గలుగదు. కాన నిట వర్తించుట యనఁగా బుద్ధిచేత వర్తించుట (అనగా చూచుట యగును) గాన ‘నన్నే చూచుచున్నవాఁ’ డని యర్థము చెప్పబడినది. తనయాత్మను చూచినంతమాత్రముననే ‘మాం’ అనఁబడు పరమాత్మను జూచుట యెట్లు గలుగు నని శంక రాఁగా ‘తన యందును...నాతోడిసామ్యమునే చూచుచున్నాఁడు’ అని దానికి భావము చెప్పఁబడినది. వ్యుత్థానకాలమందు తన యాత్మను సాక్షాత్కరింపకపోయినను పరోక్షమున దానిని అనుసంధించుట మిక్కిలి విశదముగా నుండుటచే, అదియును తక్కిన యాత్మలను ప్రత్యక్షమున జూచినట్లే యుండు నని తెలియునది.

యదివా=దుఃఖము నైనను గాని, సమం=తననుఖదుఃఖములను పరుల
నుఖదుఃఖములతో సమముగా, యః = ఎవడు, పశ్యతి = చూచు
చున్నాడో, సః యోగీ=ఆయోగి, పరమః=యోగ కావ్యము బొందిన
వాడుగా, మతః=తలపఁబడినవాడు.

తా. *ప్రకృతిసంబంధము వీడినయాత్మలన్నియును అసంకుచిత
మైనజ్ఞానమే ఆకారముగాఁ గలపగుటవలన సమానములగును. ఈ
కారణముంబట్టి పుత్రజన్మాదిరూపనుఖముగాని పుత్రమరణాదిరూప
దుఃఖముగాని తనకుఁ గలిగినదైనను మఱియెవరికిఁ గలిగిన దైనను
అన్నియు తనకు సమానముగా సంబంధింపనివై యుండుటచే ఆ సుఖ
దుఃఖము లన్నిటిని సమానముగానే యెవడు చూచునో (అనఁగా
పరపుత్రజన్మమరణాదు లెట్లు తన్ను సంబంధింపవో యట్లే తనపుత్ర
జన్మమరణాదులును తన్ను సంబంధింపనివిగా నెవడు చూచునో)
అట్టి యోగియే యోగముయొక్క యుత్కృష్టపరిపాకదిశను బొందిన
వాడని తలపఁబడుచున్నాడు.

అవ, చెప్పఁబడినయోగము మనోనిగ్రహమువలన సాధింపఁ
దగినది యగుటచేత ఆనిగ్రహోపాయమును దెలియఁగోరి అర్జునుఁ
డడుగుచున్నాడు.

* ఇది యోగ పరిపాకమునకు మిక్కిలి యుత్కృష్ట మైన నాలుగవదశ.
ఈదశ ప్రబలదుఃఖహేతువులు సంభవించినను నిర్వికారత్వము కలిగించును.
మఱియు నద్వైతికీర్మ్యములయొ జ్ఞానములయొ ఎక్కవతక్కువలచే నద్వైతనుఖములును
దుఃఖములును ఎక్కువతక్కువలుగాఁ దోచుచున్నను అట్లవిత్తోచుటను తొలఁగిం
చుట యనుసంధింపఁబడును. తక్కినవారి సుఖదుఃఖములవలెనే తన సుఖదుఃఖము
లును తన్ను సంబంధింపకుండుటకు, తక్కినవారును తానును స్వరూపమున సమాను
లగుటయే (ఆత్మోపమ్యే) హేతువు. అనఁగా పరపుత్రజన్మాదులకు తనయందును
తనపుత్రజన్మాదులకు పరులయందును ఎట్లు సంబంధము లేదో యట్లే వానికెల్ల తన
యందును సంబంధము లేదని భావము. కావుననే అన్నియొడలఁ గలుగు సుఖదుఃఖ
ములును తనకు సంబంధశూన్యము లగుటచే సమానములే యగుచున్నవని భావము.
సర్వత్రకల్పము 'ఆత్మోపమ్యే' 'సమం పశ్యతి' అను నీరెంటితోను ఆన్వయించు
చున్న దని గ్రాహ్యము.

అర్జున ఉవాచ :

16

శ్లో॥ యోఽయంయోగస్త్యయాప్రాక్తస్సామ్యేనమధుసూదన ।

ఏతస్యాహం నపశ్యామి చశ్చలత్వాత్ స్థితిం స్థిరామ్ ॥ 33

చశ్చలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాధి బలవద్వృథమ్ ।

తస్యాహం నిగ్రహం మనేః వాయోరివ సుదుష్కరమ్ ॥ 34

టీ. హేమధుసూదన=ఓకృష్ణా, సామ్యేన = సామ్యముచేత,
యః=ఏ, అయం = ఈ, యోగః = సమదర్శనరూపమైనయోగము,
త్వయా=నీచేత, ప్రాక్తః = చెప్పబడినదో, ఏతస్య = ఈయోగము
యొక్క, స్థిరాం స్థితిం = నిలుకడ యైన ఉనికిని, చశ్చలత్వాత్ =
(మనస్సుయొక్క) చపల స్వభావమువలన, అహం=నేను, నపశ్యామి=
కనుగొనకున్నాను, హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా, మనః=మనస్సు, చశ్చలం=
చపలస్వభావము గలదియు, బలవత్ = బలవంత మైనది గనుక,
ప్రమాధి = క్షోభపెట్టునదియు, దృఢంహి = విపరీతవిషయప్రవర్తన
మందు దృఢ మైనదియును గదా, తస్య = అట్టి మనస్సుయొక్క,
నిగ్రహం=నిరోధమును, వాయోః నిగ్రహమివ=ప్రతికూలముగా వీచు
మహావాతమును నిగ్రహించుటవలె, సుదుష్కరం=మిక్కిలి యసాధ్య
మైనదానినిగా, అహం=నేను, మనేః=తలంచుచున్నాను.

తా. *కృష్ణా, ఆత్మలెల్ల ఒకటికొకటి సమములుగాక దేవ

* ఇట్లు జ్ఞానైకాకారత్వమునను, నిర్దోషత్వమునను, బ్రహ్మతద్వైతసంబంధము
నను, ఇతరాసంబంధమునను సామ్యము వరుసగా నాలుగుశ్లోకములచే జెప్పబడినది.
యోగాభ్యాసవిధియు నాలుగువిధము లగు యోగులును జెప్పబడిరి. ఇంక పూర్వము
చెప్పబడిన యోగసాధనమునే విశదముగాఁ జెలియుటకు మరల సర్వముఁ దడుగుచు
న్నాఁడు. జీవాత్మపరస్పరము జీవమును మృదియౌపభేదములచే వైషమ్యము; జ్ఞానైకాకా
రత్వముచే సామ్యము. పరమాత్మ మొదలుగాఁగల యాత్మ లన్నియు 'మిక్కిలియు
భిన్నము' లైనవనఁగా వానికి భేదమును గలిగించు ధర్మములుమాత్రమే కాదు, విరుద్ధ
స్వభావ ములే చూపట్టుచున్నవని భావము. 'త్యయాప్రాక్తః' నీయంతటనే సర్వజ్ఞఁ
డవై యున్న నీకే దీనిని అనుసంధించుటకును ప్రవచించుటకును శక్యమగునని భావము.

తలు మనుష్యులు మొదలైన భేదములవలనను, జీవుడు ఈశ్వరుఁడు అనుభేదములవలనను, మిక్కిలియు భిన్నములైనవిగా నింతకాలము అనుసంధింపఁబడుచుండినవి. ఇప్పుడు ఆత్మలన్నియు జ్ఞానైకాకారము లగుటవలన ఒకటితో నొకటి సామ్యము గలిగియుండుటచేతను, పుణ్యపాపరూపకర్మమునకు వశము గాకుండుటవలన ఈశ్వరునితో సామ్యము గలిగియుండుటచేతను, వాని నన్నిటిని సమానము లైన విగా దర్శించునట్టి (సర్వత్ర సమదర్శనరూపమైన) యోగమును నీవు నాకుఁ జెప్పితివి. 34 (ఈయోగమువలన ఆత్మలయొక్క సామ్యమును తెలిసినవాఁడ నయ్యు అనాదిగా వానిభేదమునే అనుసంధించు వాఁడనై చిత్తశుద్ధి లేకున్నట్టివాకు) మనస్సుయొక్క చంచలత్వము వలన ఆయోగము స్థిరముగా నిలుచుట గానకున్నాను. కృష్ణా, అట్లే కద! ఎడతెగక అలవాటుపడి యుండు విషయములందు నైతము నిలుకడలేక తనంతనే చంచలమైనదై పురుషునిచేత నొక్కచోట నిలుపుటకు శక్యము గాకుండు మనస్సు, వానియొక్క శరీరేంద్రియములను బలవంతముగా వ్యాకులము గావించి (వాఁడు నిలిపినచోట నుండక) మఱియొక చోట దృఢముగా చరించుచున్నది. ఇట్లు తనకు అలవడినవిషయములందుఁగూడ చలించునట్టిస్వభావము గలమన నును, దాని కలవాటుపడనిదై కావున దానికి విపరీతాకారమై యుండునాత్మ స్వరూపమునందు నిలుపుకొనుట నిరోధించుట, ప్రతి

17

కూలముగా వీచు మహావాతమును విసనకట్ట మొదలైనవానిచే నిరోధించుటవలెనే, మిక్కిలి దుష్కరమని నేను తలఁచుచున్నాను. మనస్సును నిగ్రహించుటకు నుపాయమును జెప్ప మని యభిప్రాయము.

‘ఆహం నపశ్యామి’ అనాదికాలమునుండి భేదమునే యనుసంధించుచు చిత్తమును గలువకున్న వాకుని నిగ్రహగొన శక్యము గాదని భావము.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్ ।

18

అభ్యాసేన తు కౌంతేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే॥ 35

శ్లో॥ అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రప ఇతి మే మతిః ।

వశ్యాత్మనా తు యతతా శశ్యోవాత్త ముపాయతః॥ 36

టీ. మహాబాహో = భుజబలము గల, కౌంతేయ = అర్జునా, మనః=మనస్సు, చలం=చంచలస్వభావము గలది కనుక నే, దుర్నిగ్రహం=నిగ్రహింపశక్యము కానిది (అనుటయందు), అసంశయం=సందేహములేదు, తు=అయినప్పటికని, అభ్యాసేన = ఆత్మయొక్క అనుసంధానము చేయుటచేతను, వైరాగ్యేణ = ఆత్మవ్యతిరిక్తములైన వానియొడలఁ గలుగునట్టి విరక్తిచేతను, గృహ్యతే=వశమగుచున్నది. (36) అసంయతాత్మనా = జయింపబడని మనస్సుగల వానిచేత, యోగః=సమదర్శనరూపమగు యోగము, దుష్ప్రపః=పొంద శక్యము కానిది, ఇతి = అని, మే=నాయొక్క, మతిః = నిశ్చయము, ఉపాయతస్తु=కర్మయోగము అనెడి యుపాయముచేతనైతే, వశ్యాత్మనా=జయింపబడిన మనస్సుగలవాడై, యతతా=యోగము సభ్యసించువానిచేత, అవాత్తం=పొందుటకు, శశ్యః=సాధ్యమైనది.

తా. భుజపరాక్రమము గలయర్జునా, *మనస్సు చపలస్వభా

* ఇట శ్రీకృష్ణుడు, అర్జునుడు కింకోక్తముగాఁ జెప్పినదానినే యనున దించుచు నతఁడు తెలియఁగోరిన యుపాయమును చెందుల్లోకములం జెప్పుచున్నాఁడు. అర్జునుడు మనస్సునుగూర్చి ‘చచ్చలం’ ‘ప్రమాథిలవద్దృఢమ్’ అని చెప్పినదానినే ‘మనోదుర్నిగ్రహమ్ చలమ్’ అని యంగీఃరించి ‘ఏతస్యాహం నపశ్యామి స్థితింస్థిరామ్’ అన్నట్లు దానిస్థిరమైనస్థితి తెలియకుండుటకు ‘అసంయతాత్మనా’ అసంయతాత్మత్వమే కారణమని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇందు ‘అసంశయమ్’ అనుట ‘సత్యమ్’ ‘బ్రాహ్మణ్యం’ అన్నట్లు అర్థాంగీకారమును దెలుపుచున్నది. ఆత్మ నిత్యత్వము జ్ఞానత్వము అనందిత్వము ఆకర్మవశ్యత్వము అమలత్వము మొదలైనగుణములు గలది గాన నిట్లది గుణాకారమైయుండుటకు అలవాటుచేసికొనుటచే దానియందుఁ గలుగు ఆపక్తిచేతను,

వము కలది గనుక నిగ్రహింప శక్యముకానిదియే యను నీవిషయము నందు సంజేహము లేదు. అయినను, ఆత్మను గుణాకార మైనదిగా అభ్యాసము చేయుటచే దానియెడలఁ బుట్టిన ఆభియుభ్యముచేతను, ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయము లయినవానిని దోషాకారములుగా కను గొనుటవలన దానియెడలఁ బుట్టిన వైరాగ్యముచేతను, ఒకానొక విధమున మనస్సు నిగ్రహింపఁ బడుచున్నది. (36) మనస్సును జయింపనివాఁడు ఎంతటిబలిమి చేతిఁగాని యోగమును బొందజాలడే యని నాయుభిప్రాయము. నేను నీకు పూర్వము అంతిగత మగు జ్ఞానము గల దై మదారాధనరూప మై యుండు కర్మయోగ మానెడి యుపాయమును జెప్పియున్నాను. ఆయుపాయముచేత మనస్సును జయించినవాఁడై యోగము నభ్యసించువాని కై నచో గమదర్శన రూప మగునీయోగమే పొందుటకు సాధ్యమగును.

అవ. ఇఁక అర్జునుడు *‘నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి’ ఇత్యాదు

ఆత్మతప్ప తెక్కినవానిని దోషాకారములుగా కనుగొనుటచే వానియందుఁ గలుగు విరక్తిచేతను, దానిని వశమచేసికొనవచ్చును. ఆత్మవ్యతిరిక్తము లైనవానియందలి విరక్తివలన వానియందే మనస్సును మరల్చి, ఆత్మ గుణాకారమగుటను అలవాటు చేయుటచే మనస్సునకు దానియందే ఆసక్తి కలిగించి, యిట్లు దానిని వశమచేసికొన వచ్చునని భావము. ఏదియైనను అనుకూలమైనదిగా అలవాటు చేయుటవలన దాని యందు ఆసక్తియు, ప్రతికూలమైనదిగా కనుగొనుటవలన దానియందు విరక్తియు కలుగుట ప్రసిద్ధము. ఇది మనోనిగ్రహప్రకరణము గనుక ‘అసంయతాత్మనా’ ‘వశ్యాత్మనా’ అనుచోఁ గల ఆత్మక శబ్దమునకు మనస్సు అని యర్థము గ్రాహ్యము. ‘మహాబాహో’ అని సంబోధించుటచే నూచియైన బలిమియే ‘మిక్కిలి బలముచేతను’ అని ఫలించినది. ‘మే మతిః’ అని తననిన్నందేహత్వమును జెలుపుటచే. ‘పాండఁ జాలడే’ యనబడినది. మనోనిగ్రహమునకు పూర్వోక్తలక్షణమైన కర్మముమాత్రమే యుపాయము. ఇప్పుడు చెప్పఁబడిన అభ్యాసవైరాగ్యము అన్ననో దానికి అంగములు మాత్రమే యగునుగాన ‘వశ్యాత్మనా’ అనుటకు ‘కర్మము...చేత మనసును జయించి’ అనఁబడెను.

* ఇట్లు పూర్వము చెప్పఁబడిన యోగసాధనమే చక్కఁగా వినవలెయ్యును. ఇఁక పూర్వము చెప్పఁబడినయోగమాహాత్మ్యమే వినఁదగినది గాన దాని యన్ని

లందు తాను వినిన యోగమాహాత్మ్యమునే కలరూపున దెలియు నట్లు వినఁగోరి మరల నడుగుచున్నాడు. జ్ఞానము అంతర్గతముగాఁ గలిగియుండుటచేతను యోగమును ఉద్దేశ్యముగాఁ బొందియుండుట చేతనుగా దా కర్మయోగమునకు మాహాత్మ్యమని యందుఁ జెప్పఁ బడినది. ఆకర్మమాహాత్మ్యము యోగమాహాత్మ్యమే.

అర్జున ఉవాచ :

స్థో! అయతి శృద్ధయోపేతో యోగా చ్చలితమానసః ।

అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి॥ 37

కచ్చి న్నోభయవిభ్రష్ట శ్చిన్నాభ్రమివ సశ్యతి ।

అప్రతిస్థో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి॥ 38

ఏతం మే సంశయం కృష్ణ! ఛేత్తు మర్హ స్యశేషతః ।

త్వ దస్య స్సంశయ స్యాస్య ఛేత్తాన హ్యుపపద్యతే॥ 39

37. టీ. కృష్ణ=కృష్ణా, శ్రద్ధయా=శ్రద్ధతో-ఆస్తికబుద్ధితో, ఉపేతః=కూడినవాడును-శ్రద్ధతో యోగమునందు ప్రవర్తించినవాఁడును, అయః = యత్నము లేనివాడు నై, యోగసంసిద్ధిం =

ప్రకారములను సవిస్తరముగా వినుటకై యర్జునఁ డడుగుచున్నాడు. యోగ మాహాత్మ్య మనఁగా-యోగము శిథిలమైనను చిరకాలము ఆనేకపుణ్యలోకప్రాప్తి, మరల యోగయోగ్యులకులమునను యోగులకులమునను బుట్టుట. తన్మూలమున మరల యోగము పుష్కలముగాఁ గలుగుట, దానివలన అపవర్గసిద్ధి, యనునదియే. 'శేషాభిక్రమ' ఇత్యాదులు కర్మయోగమాహాత్మ్యమును జెప్పిననే కాని కర్మయోగ మునకు ఫలమువంటి దగు ఆత్మావలోక మనెడి యోగమయొక్క మాహాత్మ్యమును జెప్పినది గావు. కాన యోగమాహాత్మ్యమే వినఁబడినదై యుండగా యోగమాహా త్మ్యము వినఁబడినదనుట యెట్లు? అనఁగా, ఆకర్మయోగము యోగమునకు అంకుర మైన ఆత్మజ్ఞానము అంతర్గతముగాఁ గలిగియు యోగమును ఉద్దేశ్యముగాఁ గలిగియునే యగును. కాబట్టి యిట్లు యోగమే నిమిత్తముగాఁ గలదై యోగమున కంగ భూతమై యున్న కర్మయోగమయొక్క మాహాత్మ్యమును జెప్పయుండుట దానికి అంగి యైనయోగము మాహాత్మ్యమును జెప్పయుండుటయే యగును. అంగముయొక్క మాహాత్మ్యమును జెప్పట అంగియొక్క మాహాత్మ్యమును జెప్పటే యని భావము.

యోగసిద్ధిని, అప్రాప్య=పొందక, యోగాత్ = ఆయోగమునుండి, చలితమానసః = చలించినమనస్సు గలవాఁడు, కాం=వ, గతిం = కామము భోగము మోక్షము సరికము అనువానిలో నేగతిని, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

88. టీ. హేమహాబాహో = గొప్పబాహువులు గల హే కృష్ణా, అప్రతిష్ఠః=కర్మయోగమును స్వర్గాదిఫలసాధనముగా అనుష్ఠింపనివాఁడును, బ్రహ్మణః పథి = ఆత్మప్రాప్త్యపాయభూత మగు యోగమునందు, విమూఢః=మోహమువలన దాసినుండి భ్రష్టుడైన వాఁడును, (ఇట్లు) ఉభయవిభ్రష్టః = రెంటికీని జెడిసినవాడై, (ఉభయవిభ్రష్టం) చిన్నాభ్రమివ = తునిగిన మేఘమువలె, న నశ్యతి కచ్చిత్ = నశింపఁగదా.

89. టీ. హేకృష్ణ = ఓకృష్ణా, మే=నాయొక్క, ఏతం సంశయం = ఈసందేహమును, అశేషతః = నిశ్శేషముగా, ఛేత్తం = పోగొట్టుటకు, అర్హసి=తగుదువు, అస్య సంశయస్య=ఈసందేహము యొక్క, ఛేత్తా=నాశకుఁడు-త్వదస్యః = నీకంటె నితరుఁడు, న ఉపపద్యతేహి=పొసఁగఁడుగదా-తగినవాఁడు కాఁడనుట.

తా. కృష్ణా, శ్రద్ధతో *యోగమునఁ బ్రవర్తించియు, దానిని

* 'శ్రద్ధయోపేతః' అని యోగమునందు శ్రద్ధమాత్రము గలిగి యందు ప్రవర్తింపఁయున్నచో 'యోగాచ్ఛలితమానసః' అని దానినుండి చలించెననుట పాపం గదు. ఒకదానియందు ప్రవృత్తియే లేనపుడు దానినుండి చలించుట యొక్కది? కనుక యోగమునందు శ్రద్ధయు దానియందు ప్రవృత్తియుఁగూడ నుండినచే దాని నుండి చలించెననుట యొప్పునగాన 'యోగమునందు ప్రవర్తించియు' అని కూర్పఁబడెను. 'యోగాచ్ఛలిత మానసః' అనఁగా పుష్కలమైన యోగమును ఆచరించుటకు తగినది గానట్టిచిత్తము గలవాఁడనుట. గతుణ-కామము భోగము మోక్షము సరికము అని తెలియునది. ఇవట 'ఉభయవిభ్రష్టః' అని ఉభయమునుండి భ్రంశము చెప్పఁబడినది. ఆ ఉభయములో ఒకటి 'అప్రతిష్ఠః' అనియు మఱొకటి 'విమూఢః బ్రహ్మణఃపథి' అనియు జెప్పఁబడినవి. 'బ్రహ్మణఃపథి' అనఁగా 'బ్రహ్మప్రాప్తి

మఱిత దృఢముగా నభ్యసించుప్రయత్నము లేకుండుటవలన, యోగ సిద్ధిని బడయక యోగమునుండి చిత్తము చలించినవాడు (కామ ఘోగ మోక్ష నరకము లనెడిగతులలో) ఏగతిని బొందును? కృష్ణా! (సమదర్శనరూప మైన యోగమునుండి చలించి సమదర్శనరూప మైనయోగమునకుఁ బూనినపుడు దానిసాధన మైనకర్మయోగమును ఫలాపేక్ష విడిచి యథావిధిగా నాచరించుచున్నాడు.) కర్మయోగము యథావస్థిత మై (అనగా అనుష్ఠింపవలసిన ప్రకారముగా అనుష్ఠింపఁబడిన దై) స్వర్గాదులకు సాధనభూత మగును గాని దానిని

కుపాయభూతమైనయోగము' అని యర్థము. ఇట్లు రెండవది ఆత్మప్రాప్తిసాధన మైనయోగము అగుటచే దానికి ప్రతియోగి యైన మొఱటిది సాంసారిక ఫలసాధనమైన కర్మమే కావలయును. కనుక 'అప్రతిష్ఠః' అనగా, అట్టికర్మము తనకు ప్రతిష్ఠ (అనగా పట్టు) గానివాఁడు-అనగా కర్మమునందు నెలకొనినవాఁడు అని యర్థము గ్రాహ్యమగుచున్నది. అయినను ఈయోగి కర్మస్వరూపమును అనుష్ఠించుటయందుఁ గాని దానికి వలయు ప్రయాసములందుఁ గాని కొంచెమైనను కొఱతపడలేదే. కనుక కర్మచందు నెలకొననివాఁడనుట యెట్లు? అన్నచో, కర్మమును యథావిధిగా అనుష్ఠించినను దానియందు ఫలసంగము లేనివాఁడు గాన నది నిష్ఫలమే యైనది. కనుక వానికి కర్మము ప్రతిష్ఠ గాదయ్యె ననగా అది అనుష్ఠించినంతమాత్రీ ప్రతిష్ఠయయ్యెనే కాని ఫలము నిచ్చినంతప్రతిష్ఠ గాలేదని భావము. కాన యథా.....ప్రతిష్ఠ గానేరదని అనఁబడెను. ఇట్లు కర్మము అనుష్ఠించియు అందు ఫలనిర్దిలేకపోవుటచే దానినుండి భ్రంశము చెప్పఁబడెను. యోగమునుండి భ్రంశము 'విమూఢో బ్రహ్మ ణఃపథి' అనఁబడెను. ఇచట 'విమూఢః' అనగా తెలియనివాఁడని యర్థముగాదు. తెలిసికొని యుపక్రమించి పిదప చలించినవానిని గుఱించియేకదా యిపుడు ప్రశ్నము. కాన 'విమూఢః' అనగా విమోహమువలన యోగమునుండి నివర్తించుటయే గ్రాహ్యము. :ఆర్హసి' అనగా సర్వజ్ఞ త్వకారణికత్వప్రియసఖిత్వాదులు గలిగి యున్ననీవే నాసంశయమును చెదించుటకు యోగ్యుడవని యర్థము 'శృష్ట' శబ్దము చేతను 'త్వ' చ్చబ్దముచేతను నూచితమైనయర్థమే 'స్వయమగానే ....ఆర్హుడు గాఁడు అనఁబడెను. అనగా ఇతరులజ్ఞానము ఇంద్రియాధీనమై అవిశదములైన యనుమానాదులసాయమై, క్రమక్రమముగాఁ గలుగునదై యుండును. నీజ్ఞానమో 'యోజేత్తి యుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణ సదా స్వతః! తం ప్రణయ్య హరిం కాస్త్రం న్యాయతత్త్వం ప్రచక్షుషే' అను భగవన్నాథమునులవచనముచొప్పున నుండు నని తెలియునని.

ఫలాభినంది లేక యాచరించునట్టి యీపురుషునికి, అది ప్రతిష్ఠ (అనగా స్వర్గాదిఫలములను సాధించి యిచ్చుపట్టు) కానేరదు; (కాబట్టి సాంసారికఫలసాధన మగుకర్మయోగమునుండి భ్రష్టుఁ డగుచున్నాఁడు.) మఱి వాఁడు ఆత్మప్రాప్తికి మార్గమగు యోగ మును ప్రారంభించినవాఁడైనను విమోహమువలన దానినుండి చ్యుతుఁ డగుచున్నాఁడు; (కాన ఆత్మ ప్రాప్తి సాధన మగుయోగము నుండియు భ్రష్టుఁ డగుచున్నాఁడు.) కాబట్టి ఇట్లు కర్మయోగము వలన స్వర్గాదిఫలప్రాప్తిగాని యోగమువలన ఆత్మప్రాప్తిగాని లేని వాఁడై, యుభయ భ్రష్టుఁడగువీడు, ముందున్న పెద్దమేఘమునుండి చీలి, వెనుక నున్నట్టి వేటొక పెద్దమేఘముతోను గూడికొనక, నడుమ నశించుమేఘఖండమువలె రెంటికిం జెడి నశించిపోవఁడుగదా. శృష్టా, ఉభయభ్రష్టతవలన వీఁడు నశించియేతీయినో, లేక, నశింప కుండునో (భోగమోక్షములలో నొక ఫలము నైనను బొందునో) యీసంశయమును నిశ్చేషముగాఁ దొలగించుటకు నీవ యర్హుఁడవు. స్వయముగా సమస్తము నెప్పుడును ఏకకాలమున ప్రత్యక్షముగా కనుఁగొనునట్టిసింఘ తక్క వేటొక్కఁడు ఈసంశయమును బోఁ గొట్టుట కర్హుఁడు కాఁడు గదా.

శ్రీ భగవానువాచ:

శ్లో॥ పార్థ నై వేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్యవిద్యతే ।

న హి కల్యాణ కృత్కశ్చి ద్వర్గతిం తాత గచ్ఛతి॥ 40

టీ. హేపార్థ=ఓయర్జునా, తస్య = యోగము నుపక్రమించి దానినుండి భ్రష్టుఁడైనవానికి, ఇహ = ప్రాకృతస్వర్గాదిభోగానుభవ మందు, వినాశః=(కోరినది లభింపకపోవుట) నాశము, న విద్యతే ఏవ= కలుగనేరదు, అముత్ర చ = అనగా బ్రహ్మనుభవమునందును, న (విద్యతే) = (అట్టి నాశము) కలుగనేరదు, తాత = తండ్రి, కల్యాణ

కృత్ కశ్చిత్ = శుభరూప మగుయోగముచేయువాఁ డెవ్వఁడుగాని, దుర్గతిం=చేయఁగతిని, న గచ్ఛసి సి=పొందఁడు గదా.

తా. అట్లునా, *శ్రద్ధతో యోగము నారంభించి విదప దాని నుండి భ్రంశము నొందినవానికి ప్రాకృతస్వర్గాది భోగానుభవమందుఁ గాని బ్రహ్మనుభవమందుఁగాని తాను నోరినది లభింపక పోవుటయు ప్రత్యవాయ మనెడియనిష్టము కలుగుటయును లేదు. నాయనా! నిరతిశయకల్యాణరూప మగు యోగము చేయువాఁ డెవ్వఁడును కాల త్రయమునందును నష్టమిది జెందఁడు గదా.

అవ. వాఁడు మఱి యెట్లగు ననగా జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రాప్య పున్యాకృతాం భోగానుపిత్వా శాశ్వతీ స్సయాః ।

శుచీనా శ్రీమ తాం గేహే యోగభ్రష్టోభిజాయతే॥ 41

* ఇట కర్మఫలము యోగసిద్ధి అను రెండుపురుషార్థములతోను ఆన్వయమును జెప్పి యా చటమింటి భ్రంశము నొందుటను బరిహరించుచున్నాడు. ఇందు ‘ఇహ’ ‘అముత్ర’ అనుట భూలోక స్వర్గలోకాది పరిమలు గా నని పరిహరించి ‘ప్రాకృత స్వర్గాదిభోగానుభవము’ అనియు ‘బ్రహ్మనుభవము’ అనియు నిర్ణయమేసిరి. మును త్తువునకు పుణ్యముగూడ పాపమువంటిదేకాన పానికి పుణ్యఫలము లైనస్వర్గాదులు గూడ భూలోకాదులవలెనే ‘ఇహ’ శబ్దముచే నిర్దేశింపదగియున్నది గాన ‘ఇహ’ అనుటకు ‘ప్రాకృతస్వర్గాదిభోగానుభవ’ మనఁబడెను. ఇట ‘వి నాశ’ శబ్దము ‘ప్రత్యవాయనవిద్యతే’ అని పూర్వోక్తమైన ప్రత్యవాయమునుగూడ సంగ్రహించుచున్నది గాన ‘ప్రత్యవాయ మనెడియనిష్ట...’ అనఁబడెను. కల్యాణమనగా సామాన్యమైన కల్యాణము గాక నిరతిశయకల్యాణ మైనప్రస్తుతయోగమునఁ బ్రసవించుచును దలుపుటలై ‘నిరతిశయ... యోగము’ అనఁబడెను. ‘గచ్ఛతి’ అని అనవచ్చినమైన వర్తమాననిర్దేశమువలన ‘కాలత్రయమునందును’ అని ఫలితము. అనఁగా యోగము అచే కాలమునుండి పెరుగుచున్న యనంతపుణ్యముచే సిద్ధించునది గాన నింతకముచుపుగూడ దుష్కృతము లేదయ్యెను. ఇప్పుడును అని నిరతిశయ కల్యాణమై వర్తించుచున్నది. ఇవిమీఁదను దానివలన పుణ్యలోకప్రాప్తి యోగసిద్ధి అపవర్గము మొదలైనవి కలుగనున్నవి. కావున కాలత్రయమునందును దుర్గతిలేదని భావము. లేక దుర్గతి యనగా నరకమని గాని యనిష్టమాత్రముగాఁ గాని గ్రహించినచో యోగము సుపక్రమించినవాని కట్టిదుర్గతి గలుగ దని భావము

టీ. యోగభ్రష్టః = యోగభ్రష్టుఁడు, పుణ్యస్థానం = అతి పుణ్యము చేసినవారియొక్క, లోకానాం = స్వర్గాది లోకములను, ప్రాప్య=హంది, శాశ్వతీః=అనేకము లగు, సమాః=సంవత్సరములు, ఉషిత్యా=అచట వసించి, శుచీనాం=పశుశుద్ధు లగు-గుదాచారశీలము గల, శ్రీమతాం = శ్రీమంతులయొక్క, గోపే = గృహమందు అభి జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడు.

తా. *యోగమును ఉపక్రమించి భ్రష్టుడైనవాఁడు, అతి

* ఉభయపురుషార్థములతోడి యన్వయమును 'ప్రాప్య' అనుట మొదలుకొని 'పరాగ్గతిమ్' (41-45) అనువఱకును విస్తరించి నప్పచున్నారు. ఇందు యోగము నుండి భ్రంశము నొందుటకు హేతువును, పుణ్యస్థానప్రాప్తివలన నతిశయించిన ప్రాకృతపురుషార్థముల ననుభవించుటకు కర్మమనడిసాధనము లేకపోయినను యోగ మాహాత్మ్యమే సాధన మగుటయు, భోగములనుండి విగమింపజేయు విరక్తిని బుట్టించి యోగారంభయోగ్యులగువారిగులమునఁ బుట్టించుటకు మరల యోగ మాహాత్మ్యమే హేతు వగుటయుఁ బ్రదర్శించుచున్నారు. చుట్టింత . కల్యాణము లైన' అనఁగా పూర్వము తాను గోరినభోగములజాతిలోఁ జేరినవే యైనను దానికంటె నతిశయించినసుఖము గలవి యనుట. పూర్వపుణ్యములచేతి పుణ్యోగోక్తప్రాప్తి, పాపములచేత పాపోగోక్తప్రాప్తి యగునుగాని యోగమాహాత్మ్యమువలన నేమియు లేదనుపక్షమును నిరసించుటకై 'యోగమహిమచేతనే' యనఁబడినది. అనఁగా ధర్మార్థము సంపాదించిన ద్రవ్యమును భోగార్థముగా వినియోగించునట్లు ఆత్మప్రాప్తికిఁ గాను అనుష్ఠించినయోగమును భోగప్రాప్తికిని నుపయోగించుకొనవచ్చును గాన యోగమహత్త్వముననే యట్టియతికల్యాణభోగములు గలుగుచున్నవియని భావము. మఱియు పుణ్యము క్షీణించునట్లు యోగమహత్త్వము క్షీణింపదు గాని దానివలని భోగములును క్షీణింపకుండుటచే ఆభోగములం దంతకాలమువఱకుఁ దృప్త' యుండునో యంతకాలమును వానిని భోగించుచుండవచ్చునని 'భోగతృప్త ..వఱకు' అనఁబడెను. మఱియు 'శుచీనాం శ్రీమతాంగోపే' అని యోగి, శుచులును శ్రీమంతులునగువారి గృహమునఁ బుట్టుననుటచే వారిశుచిత్వమును శ్రీమత్త్వమును వానియోగమునకు ఉపకారికములగునుగాన వారిని యోగ ముపక్రమించుటకు యోగ్యులయినవారినిగాఁ జెప్పెను. విదిగ్దేశమున 'యోగినామేవతలే' యోగులేయైనవారియగుటఁ బుట్టు నన్నాఁడు. యోగయోగ్యులయింట్లఁ బుట్టు యోగికంటె యోగులయింట్లఁబుట్టు యోగి యొక్కవయైనవాఁడుగా గ్రహింపవలయును. కాన మొదటియోగి యోగారంభమందు భ్రష్టుడైనవాఁడుగాను రెండవయోగి యోగపరివాకమందు భ్రష్టుడైన వాఁడుగాను ఇరువురకు తారతమ్యము గ్రహింపవలయు నని తెలియినది.

పుణ్యాత్ములు పొందఁదగినట్టి స్వర్గాదిలోకములను బొంది, ముందు తా నేజాతి ధోగముల ననుభవింపఁ గోరి యోగమునుండి చలించినవాఁడయ్యెనో యాజాతిభోగములను మఱింత మిక్కిలికల్యాణము లైన వానిని యోగమహిమచేతనే యనుభవించుచు, ఆ ధోగతృప్తి ముగియు నంతవఱకును బెక్కిండ్లు లక్కడ వసించియుండి, పిదప నా ధోగము నందు తృప్తి మానినవాఁడై, సదాచారశీలము గలవారను విశ్వరస్య సంపన్నులు నై యుండుటవలన తనయోగారంభమునకు అనుకూలురై యుండువారికులమునంగు యోగమహత్త్వముచేతనే పుట్టుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతామ్ ।

ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశమ్॥ 42

టీ. అధివా=అట్లు కాదేని, ధీమతాం=తామే యోగము నుప దేశింపఁజాలినవారగు, యోగినాం=యోగము నాచరించుచున్నవారి యొక్క, కులే ఏవ=గృహమందే, భవతి =పుట్టుచున్నాఁడు, లోకే=ప్రాకృతు లైనవారికి, ఈదృశం=ఇట్టి, జన్మ=జన్మము, యత్=ఏది కలనో, ఏతత్=ఇది, దుర్లభతరం హి=మిక్కిలి దుర్లభ మైనది గదా.

తా. *యోగము పరిపక్వ మగునపుడు దానినుండి చలించిన

* ఇతి 'యోగినాంకులే' అనుటచే ఒకానొకయోగియొక్క వంశమునందుఁ బుట్టుటగా గ్రహింపఁగాదు. ఏలన అంతమాత్రమచే, అట్లు పుట్టినవాని యోగము నకు సాహాయ్య మేమియుఁ గలుగదు. యోగియైనవానికే పుత్రాదులుగా పుట్టిననే యరెనివలన నుపదేశములకు అట్లు పుట్టినవాఁడు పాశ్రుఁడగును. కాన 'యోగినామ్' అనుటకు 'యోగము నాచరించుచున్నవారు' అని యర్థము చెప్పఁబడెను. మఱియు పూర్వశ్లోకమున 'భుచ్చీవామ్ శ్రీమతామ్' అనబడ్డవారు, ఆపుట్టినవాడు మఱొక యుపదేశ్యవలన యోగోపదేశము నొందుటకు అనుకూలురై మాత్ర ముండువారే కాని తామే యోగము నుపదేశింపఁజాలువారు కారని చెప్పఁబడెను. ఇందు 'ధీమతామ్' అనబడ్డవారు, తామే యోగోపదేశము నేయఁజాలువారని చెప్పఁదగును గాన

వాడు, తమంతటనే యోగము నాచరించుచున్నట్టివాడును కావుననే యోగము నుపదేశించబడిన బుద్ధిమంతులును అగువారియింటఁ బుట్టుచున్నాడు. ఇట్లు యోగయోగుల గృహమునందుఁ బుట్టుట యోగులగృహమునందుఁ బుట్టుట అను రెండువిధము లైనపుట్టుకలు. లోకమున ప్రాకృతము లైనవారికి మిక్కిలి దుర్బలము ఇది యోగ మహత్త్వమువలననే కలుగునది.

శ్లో! తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పూర్వజైహికమ్ ।

యత తే చ తతో భూయ స్సంసిద్ధౌ కరునన్దనః ।

43:

పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః ।

టీ. హే కరునన్దనః=అర్జునా, తత్ర=ఆజన్మమునందు, పూర్వజైహికమ్=పూర్వజేహమునందుఁ గలిగిన, తం = ఆయోగవిషయమైన బుద్ధితోడి సంబంధమును, లభతే=సాంచుచున్నాడు. తతః=ఆబుద్ధి సంయోగమువలన, సంసిద్ధౌ = యోగము సిద్ధించువిషయమునందు, భూయః=మరల, యత తే=ప్రయత్నము నేయుచున్నాడు, సః = ఆ యోగభ్రష్టుడు, అవశోపి=స్వాధీనత (ఇచ్ఛ) లేనివాఁడైనను, తేన= ఆయోగవిషయమైన, పూర్వాభ్యాసేనైవ = పూర్వజన్మాభ్యాసము చేతనే, హ్రియతే=యోగమునందే ఆకర్షింపబడుచున్నాడు, హి = ప్రసిద్ధము గదా.

తా. అర్జునా, యోగభ్రష్టుడు, ఆజన్మమునందును, పూర్వజన్మమునం దనుష్ఠించిన యోగమును గుఱించిన బుద్ధితోడ మరలఁ

‘తమంతటనే యోగము...వారు’ అనబడెనని తెలియునది. ‘తద్యుక్తమ్’ ఇటువంటిది. అనగా యోగమహత్త్వముచేతనే కలుగునది కావుననే దుర్బలమైనదని భావము.

గూడుచున్నాడు. ఆ బుద్ధికూడికపలన *నిద్రనుండి మేలుకొన్న వానివలె మరల ఏవిఘ్నముచేతను గొట్టవడనట్లు యోగము లెస్సగా సిద్ధించుకొనుటకు ప్రయత్నముచేయుచున్నాడు. పూర్వము యోగ మభ్యసించుచుండినందున ఆయోగవిషయమైన పూర్వాభ్యాసముచే ఆయోగభ్రష్టుఁడు వివశుఁడయ్యెను మరల ఆయోగమునందే ఆకర్షింపఁబడుచున్నాడు. ఈ యోగమహత్త్వము ప్రసిద్ధమి కదా యని యర్థము.

శ్లో॥ జిజ్ఞాసు రపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మతీవర్తతే॥

44

* పూర్వజీవానుం దారంభించినయోగము శిథిల మగుటవలనను, యోగికులమున జన్మించినంతమాత్రమున మోక్షము కలుగనందువలనను, మోక్షము సిద్ధించుటయెట్లు? అని యడుగఁగా నిందు ఉత్తరము చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వజీవానున సంసార హేతు వయిన బుద్ధియొక గలదు కాబట్టి 'బుద్ధిసంయోగమ్' అనఁబడినబుద్ధి యట్టి బుద్ధి గాదని తెలుపుటకై 'యోగమునుగుఱించినబుద్ధి' యనఁబడినది. అయినను సంసారము లన్నియు మఱియొకజన్మము రాఁగా మఱిగి మాసిపోవును గాని పూర్వ జీవానుందలి యోగబుద్ధి యవలిజీవానునందు మాయక యనునర్థించుట యెట్లు? అన్నందులకు నుత్తరబుద్ధిని (అనఁగా నిదురపోయి లేచినవాని) దృష్టాంత మియ్యఁ బడినది. అనఁగా పూర్వజన్మమునందు చేసినవెల్ల మఱుపటిజన్మమందు మఱవఁ బడునుగాని పుణ్యాత్ముల కట్టిమఱపు కలుగదు. కావున నిద్రి పోయిలేచినవాఁడు నిదురించుటకు మానుపు చేయుచుండినకార్యమును మేలుకొన్నవీధిప మఱవక యెట్లు చేయునో యట్లే పుణ్యాత్ములు పూర్వజన్మముం దారంభించినయోగమును మఱుపటిజన్మ మందు మఱవక గట్టిగా అనుష్ఠింపఁజొత్తురని భావము. 'పంశిద్ధా' అనుచో 'పమ్' అను ఉపసర్గమువలన 'ఏవిఘ్నముచేతను గొట్టవడకుండునట్లు' అని సిద్ధించినది. పూర్వాభ్యాసమునకు 'తేన' అను విశేషణము మంచుటచేత 'యోగవిషయమైన యభ్యాస' మనబడినది. ఏవకారముచేత 'యోగమునందే' యనుటయు సలిపినది. ఇట 'హి' అని ప్రసిద్ధిని జూపుటచే పుణ్యాత్ములు పూర్వజన్మస్మృతి కివ్వక పూర్వానుష్ఠానములను జేయుచుండుట యోగమహత్త్వ మనియు, ఈమహత్త్వము అదిభరత విదురవీష్ణుదులవృత్తాంతమువలన ప్రసిద్ధమే యగుననియు నాశయము. అర్జునుని 'పార్థ' అని మాత్స్యకులశుద్ధియు 'కురువంశ' అని సిత్తకులశుద్ధియు నాచించు శబ్దములచే సంబోధించుటవలన నతనికిని 'కుచీనాం శ్రీమతామ్' అనునవి యన్వయించుట నూచితము.

టీ. యోగస్య = యోగముయొక్క (స్వరూపమును), జిజ్ఞాసు రపి = తెలియ నిచ్చుగించినవాఁడును, శబ్దబ్రహ్మ = దేవమనుష్యాది శబ్దములచేఁ బేర్కొనఁదగినది యగుప్రకృతిని, అతివర్తతే = ప్రకృతి బంధమునుండి విడివడుచున్నాఁడు.

తా. *యోగమునందు ప్రవర్తింపక దానిని తెలిసికొనఁ గోరికమాత్రము గలవాఁడునైతము దానినుండి మనసు చలించినవాఁ డగునేని మరల దానిని తెలిసికొనవలె ననెడిమునుపటికోరికనే పొందినవాఁడై, కర్మయోగాదులను ఆత్మసాక్షాత్కారరూపమైన యోగమును అనుష్ఠించి దేవమనుష్యాదిశబ్దవాచ్యమైన ప్రకృతి యొక్క బంధమునుండి విముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. శబ్దబ్రహ్మమనఁగా- దేవుఁడు, మనుష్యుఁడు, భూమి, ఆకాశము, స్వర్గము అనుమొదలయినశబ్దములచేఁ జెప్పఁబడఁదగిన ప్రకృతి. శబ్దబ్రహ్మమును అతివర్తించుచున్నాఁడనగా దేవమనుష్యాది శబ్దవాచ్య మగుప్రకృతి యొక్క బంధమునుండి విడివడి దేవమనుష్యాదిశబ్దములచేఁ జెప్పఁబడినది జ్ఞానానందైకస్వరూప మై యుండునట్టి ఆత్మను బొందుచున్నాఁడని యర్థము.

శ్లో॥ ప్రయత్నా ద్యతమాన స్తు యోగీ సంశుద్ధకల్పిషః ।

అనేక జన్మసంసిద్ధ స్తతో యాతి పరాం గతిమ్॥

45

* ఇందు ఒకవిషయమును గుఱించినవాసనయైనది ఆవిషయము నడుమ విచ్చిన్నమయినను మరల ఘటింపఁజేయునని ప్రసంగవశమునఁ దెలుపఁబడుచున్నది. శబ్దబ్రహ్మమనఁగా పరిబ్రహ్మముగాదు. ఏలన, నది యతివర్తింపఁదగవిది ఈకారణమునుబట్టియే జీవాదులును గానేరరు. శబ్దజన్యమగు జ్ఞానమునుగాదు. యోగవిషయమై జిజ్ఞాసగలవాఁడు జ్ఞానము నతివర్తించుట విరుద్ధముగాదు. కనుక భోగ్య భోగోపకరణ భోగస్థానముల నెడి నానావస్తువులుగఁ బరిణమించి దేవమనుష్యాది నానాశబ్దములచేఁ పేర్కొనఁదగినదియ అతివర్తించుటకుఁ దగినదియు నగు ప్రకృతియే శబ్దబ్రహ్మమనుట యుక్తము.

టీ. తతః=యోగమహాత్వమిట్టిదగుటవలన, సంశుద్ధికిల్పిషః = బోల్తిగా పోయిన పాపములు గలవాడుగా, అనేక జన్మసంసిద్ధః = అనేకజన్మములచే యోగ్యుడైనవాడును, యత్నాత్ = అధికమైన పూనికవలన, యతమానః=యోగమునందు ప్రయత్నముచేయుచున్నవాడును అగు, యోగీతు=యోగి యన్ననో, (చలించినవాడైనను), పరాంగతి=ఉత్కృష్టమైన ఆత్మప్రాప్తిని, యాతి=పొందుచున్నాడు.

తా. *ఈయోగముయొక్క మాహాత్మ్య మిట్టిదగుటవలన, అనేకజన్మములం దార్జించిన పుణ్యసమూహములచే పాపము లెల్ల పోగొట్టుకొనినవాడై దానివలన లెస్సగా యోగమున కర్హుడై యెక్కువపూనికతో దానిని అనుష్ఠించుచుండు యోగియన్ననో, దాని నుండి చలించినను మరల నాయోగమును (లేక, దాని ఫలమగు ఆత్మప్రాప్తిని) తప్పక పొందును.

అవ. యోగము అన్నిటిని అతిశయించినపురుషార్థమగుటవలన దానియందు నిష్ఠగలయోగి యందటకంటె నధికుఁ డనుచున్నాడు.

శ్లో॥ †తపస్వీభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః ।

కర్మిభ్య శ్చాధికో యోగీ తస్మా న్యోగీ భవాన్జనః ॥ 46

టీ. పేం అర్జున = ఓయర్జునా, యోగీ = యోగాభ్యాసము చేయువాడు, తపస్వీభ్యః=కేవల కృచ్ఛ్రచాంద్రాయాదితపోనిష్ఠుల కంటెను, అధికః=) శ్రేష్ఠుడు, జ్ఞానిభ్యోపి = శాస్త్రజన్యజ్ఞానము గల

* ఇంతవఱకును యోగభ్రష్టఁడయినవానికి మరల దానిసంసిద్ధికై యత్నము చేయునంతవఱకు చెప్పఁబడినది. ఇక నాయత్నమువలననే వాడు ఆత్మప్రాప్తి లక్షణమయిన పరమపురుషార్థయోగము నొందుట చెప్పఁబడుచున్నదని తెలియునది.

† యోగమునకుఁ గలయిటువంటిమాహాత్మ్యము తపస్సు పెంపలైనవనియం దొకప్పుడును గలుగదు. కాఁబట్టి తపస్వీప్రభృతులకంటెను యోగియే యధికుఁడని యోగమును యోగిని ప్రశంసించుచు జీవాత్మ యోగోపదేశమును ఉపసంహరించుచున్నాఁడని తెలియునది.

వారికంటెను, అధికః = అధికుఁడుగా, మతః = తలఁపఁబడినవాఁడు, యోగీ = యోగియగువాఁడు, కర్మభ్యశ్చ = కేవలము అశ్వమేధాది కర్మములఁ జేయువారికంటెను, అధికః = అధికుఁడు, తస్మాత్ = అహేతువునలన, యోగీ = యోగివి, భవ = అగుము.

తా. *కేవల కృచ్ఛ)చాంద్రాయణాదితపములచే నేపురుషార్థము సాధింపఁబడునో, ఆత్మజ్ఞానముతప్పఁ దక్కినజ్ఞానములచే ఏది సాధింపఁబడునో, కేవలములైన యశ్వమేధాదికర్మములచే సాధింపఁ బడున దేదియో, యాయన్నిటికంటెను అధికమైనట్టి పురుషార్థమును యోగము సాధించునదిగావున ఆతపస్సులకంటెను జ్ఞానులకంటెను కర్మలకంటెను యోగి యధికుఁడై యుండును. అర్జునా, అట్లగుట చేత యోగివిగమ్ము.

అవ ఇంతవఱకు పరవిద్య యగుభక్తికి లంగమై ప్రజాపతి వాక్యమునఁ జెప్పఁబడిన ప్రత్యగాత్మదర్శనము చెప్పఁబడినది. ఇతఁ పరవిద్య యైనభక్తిని ప్రస్తావించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాన్తరాత్మనా ।

* యోగికిఁగూడ తపోజ్ఞానకర్మములు గలవు. అయినను వాని తపోజ్ఞాన కర్మములకంటె తక్కినవారి తపోజ్ఞానకర్మములు వేరైనవి. కాబట్టి యిచట తక్కినవానికిఁ గలతపస్సు కేవలతపస్సనియు, వానిజ్ఞానము యోగులజ్ఞానమువలె ఆత్మమగుఱించినది కాక తక్కినవిషయములనుగుఱించినజ్ఞాన మనియు, వారికర్మము యోగులకర్మయోగముగాక కేవలమైన అశ్వమేధాది కర్మము లనియును గ్రహింపఁ దగును. ఇట్టి కేవలతపోజ్ఞానాదులచే గలుగు పురుషార్థములకంటె యోగము అధికమైన పురుషార్థ మగుటవలన యోగియైనవాఁడు అట్టికేవలతపోజ్ఞానాదులు గలతపస్సులు జ్ఞానము మొదలైనవారికంటె నధికుఁ డగును. కావున, అర్జునా, అట్టి యోగివి కమ్ము అని భావము.

* ఇట్లు జీవాత్మయోగము సమస్తమునకంటెను నధికమైనదిగా ప్రతిపాదించిన పిదప అంతకంటెను పరమపురుషార్థము లేదని వినువారికి బుద్ధివిశ్వయము కలుగునో యని శంకించి ఆయోగమునకంటె అతిశయించినపురుషార్థమును స్వయముగానే సాధించునదియు, దానికి అంగియైనదియు, స్వవిషయమైనదియునగు భక్తియోగమును

శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమోమతః॥ 47

టీ. మద్భజతేన = నాయుండే ఆసక్తమైనట్టి, అన్తరాత్మనా = మనస్సుతో, శ్రద్ధావాన్ = నన్ను పొందుటకు త్వరపడువాడై, యః = ఎవడు, మాం = నన్ను, భజతే = ఉపాసించునో, సః = అట్టివా భక్తుఁడు, మే = నాకు, యోగివాం = యోగులకంటెను, సర్వేషామపి = తపస్విప్రభృతు లందఱకంటెను, యుక్తతమః = మిక్కిలిశ్రేష్ఠు! డని, మతః = తలఁపఁబడినవాఁడు.

తా. 'యోగినామ్' అని పంచమ్యర్థమందు పృష్టి 'సర్వభూతస్థ

మధ్యమట్టుమునఁ బ్రతిపాదించుటకై తానే యిచటఁ బ్రస్తావించుచున్నాడని తెలియనది.

† ఇచట 'యోగినామ్' అనుటకు 'యోగులలోపల' అని నిర్ధారణపృష్టి చెప్పఁ బడఁ 'యోగులకంటె' అని పంచమ్యర్థపృష్టి చెప్పఁబడినదిగదా. పూర్వము చెప్పఁ బడిన నాలుగుయోగులలో 'సర్వభూతస్థితం యో మాం భజతి' అని చెప్పఁబడిన యోగియే 'శ్రద్ధావాన్ భజతేయోమామ్' అని యిటు సూచితుడైనాఁడు; నాఁడు అనుగురిలోపల 'యుక్తతమః' అని నిర్ధారణముచే ప్రశంసించఁబడినాఁడు; 'యుక్త తమః' అనుచో తమప్రత్యయము నిర్ధారణార్థక మగును. కనుక నిర్ధారణపృష్టి చెప్పఁ దగియుండఁగా పంచమ్యర్థపృష్టి యేల? యనఁగా, ఈశ్లోకమున ప్రస్తావించఁబడు యోగి మధ్యమట్టుమునఁ జెప్పఁబడఁజోవు పరమాత్మోపాసకుఁడగు యోగియే కాని యితరు మనువు చెప్పఁబడిన జీవాత్మోపాసకుఁడగు యోగికాఁడు. 'సర్వభూత స్థితం యోమాం భజతి' ఇత్యాదులు సామ్యదర్శనము ననుసాధించినయోగులనుగుఱిం చిన పని పూర్వమే ప్రతిపాదించఁబడియున్నది. మఱియు 'ఆత్మోపమ్యేన' అను శ్లోకమున 'సర్వభూతస్థితమ్' ఇత్యాదులచే చెప్పఁబడినయోగికంటెను వెక్కుకైన యోగియు పూర్వము చెప్పఁబడియుండుటచే ఈయోగియు సర్వాధికుఁడు గాఁడు గాన నితనిని ఇటు సర్వాధికుఁడుగా చెప్పట పూర్వమునో విరోధించును. కాన నిటు చెప్పఁబడినయోగి పూర్వోక్తులైన యోగులలోపలివాఁడు గాక వారికంటె నితరుఁడు గాన నిటు పంచమ్యర్థమే యుక్తము. మఱియు 'యోగినామ్' 'అపిసర్వేషామ్' అనుచో 'యోగినామ్' అనబడినవారికే 'సర్వేషామ్' అనునది విశేషణముగా గ్రహించి నచో అపిశబ్దమువలన నంతగా ప్రయోజనముగలుగదు ఎట్లన, అపిశబ్దము ప్రసిద్ధిని గాని సముచ్చయమునుగాని తెలుపునది. 'యోగినామపి' 'యోగులకంటెనుగూడ' అని అపిశబ్దము యోగులను బ్రశంసించుట (అనఁగా ప్రసిద్ధిని) ఇటు సూచించిన దగును. యోగులప్రశంస పూర్వమే తెలిసియున్నదిగాన నిటు ననవసరము. మఱియు

మాతాసమ్' (గీత. ౬-౨౮) ఇత్యాదులచే చతుర్విధులగు యోగులు ప్రతిపాదించబడిరి. వారిలో నంతర్భూతుఁడు కాదుచే చెప్పబడఁ బోవుయోగికి నిర్ధారణమున వస్తి గంధవింపదు. 'అపి స స్వేషామ్' అని సర్వశబ్దముచే తపస్విప్రభృతులు నిర్దేశింపఁబడిరి. అందును ఉక్తన్యాయమున పంచమ్యుక్తము గ్రహింపవలయును. యోగులందఱు కంటెను చెప్పబడఁబోవు యోగి శ్రేష్ఠతముఁడు. అతనితోఁ బోల్చుగా తపస్విప్రభృతులును యోగులును అతనికి తక్కువై యుండుటయందు సమానులేకాని ఒకరికన్న నొకరు విశేషించినవా రెంతమాత్రమును గారిని యర్థము. * మేరువును బట్టిచూడఁగా ఆవగింజలవలె, ఆవగింజ

'సముద్రాదపీ ఆయం విపులః' అని సముద్రమునకంటె విపులము గానిదానిని ప్రశంసా పరముగా సముద్రమునకంటె విపులమైనదిగా చెప్పినట్లు యోగులకంటె అధికుఁడు గానివానిని ప్రశంసాపరముగా నధికుడన్నట్లు విపరీతప్రతీతియుఁ దోఁపవచ్చును. 'అపి' యొక్క ప్రశంసార్థకమున వదలి సముచ్చయార్థకము నాశ్రయింతము. అప్పుడు 'యోగినామపి' అని యింతమాత్రమే సముచ్చయమునకుఁ బాలును గాన 'సర్వేషామ్' అనుట యక్కఱలేదు. కాబట్టి పర్వశబ్దము యోగులకు విశేషముగా గ్రహించుట యొప్పుకున్నది. కాన 'యోగినామ్' అని యొకరిని 'సర్వేషామ్' అని వేరొకరిని గ్రహించి యిరుఁదెగలకు 'అపి' చే సముచ్చయము చేయుట యుక్తము. అందు 'యోగినామ్' అని చతుర్విధు లైనయోగు లేర్పడిరి. 'సర్వేషామ్' అనుటచే మఱొకరి నేర్పఱుచుట యుక్తము. కాన పర్వశబ్దముచే ఆయోగులకంటె నితరులై యింత వఱకే ప్రసక్తులునై యున్నతపస్విప్రభృతులను గ్రహించుటే యొప్పుయొన్నది. కాన 'అపి సర్వేషామ్...నిర్దేశింపఁబడిరి' అనఁబడినది. యోగులకంటె తక్కువగా నుండు తపస్విప్రభృతులను గ్రహించుట యేల? అనఁగా ఉభయములు ఇట చెప్పబడు యోగికి తక్కువై యుండుటయందు సమానులేకాన తక్కువపాటునందు యోగు లతోఁగూడ తపస్విప్రభృతులను సమముగా గ్రహించుట దోషముకాదని తెలియునది.

* 'యోగితోఁ బోల్చుగా తపస్విప్రభృతులును యోగులును అతనికి తక్కువై యుండుటయందు సమానులేకాని యుభయములకు భేదము లేదు' అనుటచే తపస్వి ప్రభృతులును యోగులును సమాను లని ప్రసక్తి కలుగును. కావున మేరువన్న ప దృష్టాంత మియ్యఁబడినది. అనఁగా ఆవగింజలు మేరువునకు తక్కువై యుండుట యందు అన్నియు సమానులే యైనను ఒకటి కొకటిమాత్రము ఎక్కువతక్కువలు గానే యుండునట్లు, యోగులును తపస్వులును ఈయోగికి తక్కువై యుండుటయందు

లలో ఒండొంటికి ఎక్కువతక్కువ టుండినను మేరువునుబట్టి చూడఁగా దానికి తక్కువై యుండుటయందు అవన్నియు సమానములే యని నిర్దేశింపవచ్చును. ఎవఁడు నన్ను అత్యంతప్రియునిగాఁ గొని నా యందలి పీఠ్యతిశయమువలన నేను దప్ప మఱొకటి ధారకముగా లేనిస్వభావము గలవాఁడై యుండుటచే నాకుండు మనస్సు నుంచి యిట్టియత్యంతప్రియుఁడనగు నన్నెడఁబాసి శ్మణమాత్రము నోర్వఁ జాలకుండుటచే ముక్త్యాప్తివిషయమున త్వరగలవాఁడై నన్ను † అనఁగా విచిత్రావంతగోగ్యగోక్తవర్గగోగోపకరణ గోగ్ధానపరి

సమానులే యైనను ఒక శోకరు మాత్రము ఎక్కువతక్కువలుగానే యుండురని భావము.

† ఇది మొదలుగా పరిచయము విశేషములచేత శ్రుతిస్మృత్యాది సిద్ధములై ఉపాసనోపయుక్తములయిన యాకారములను భజనీయుఁడగు తనకు చెప్పికొను చున్నాఁడు. అందు ‘విచిత్రావంతి’ అనుట మొదలుకొని ‘వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్య స్వరూపస్వభావుఁడును’ అనువఱకును పరత్వమున కుపయుక్తము లయిన విశేషణము లనియు, తక్కినవి సౌలభ్యమున కుపయుక్తములయిన విశేషణములనియుఁ జెలియునది. మఱియు ‘విచిత్రా . లీలాదును’ అనుటచే జగత్కారణత్వమును తిన్మూలమున లీలా విభూతియోగమును ప్రతిపాదించినాఁడు. పిదప ఆకారణత్వమువలన గుణమయము లగు ప్రకృత్యాదులతోడిసంబంధముచే తనకును దోషవత్త్వమును గుణవైకల్యమును కలుగునో యని శంకగాఁగా ‘అస్పృష్ట...నిధియు’ అని దోషతేజరాహిత్యము కల్యాణగుణైకస్వరూపత్వము అను ఉభయలింగములను బ్రతిపాదించినాఁడు. పిదప ‘స్వాభిమతి...రూపుఁడును’ అని శుభాశ్రయమైన యప్రాకృత విగ్రహమును చెలు వును తన్మూలమున దివ్యాభరణాయుధ మహిషీపరిజనాదులను బ్రదికించుచు నిత్య విభూతియోగము సూచించిననాఁ డయ్యె. ఇట్లు ఉభయవిభూతియోగమును ఉభయ లింగత్వమును జెప్పి తన్మూలమున కేవలపరత్వమునందు ఉపాసనమున కిందరొనినాఁ డగుట ‘వాఙ్మ...స్వభావుఁడును’ అని చెప్పినాఁడు. పిదప అవతారసౌలభ్యమునకు హేతువు లయినవానిని ‘అపార...దధియు’ అని చెప్పినాఁడు. ఇట విశేషము లనఁగా జాతి, గుణము, వృత్తము, విద్య మొదలయిన వని తెలియునది. ఇట్లు శరణ్యుఁ డగుటకు వలయు కారుణ్యాదులు చెప్పి శరణ్యత్వమువలన ఫలించిన ఆశ్రితవిరోధనిరసనత్వమును ‘ప్రణతార్థిహరుండును’ అన్నాఁడు. ఇతరగుణములతో పాటుగా వాత్సల్యగుణమును జెప్పియున్నను దానితో తనకుఁగలవిశేషసంబంధమును,

పూర్ణ నిఖిలజగదుదయ విభవలయలీలుడును, అస్పృష్టాశేషబోషాన వధికాతిశయజ్ఞాన బలైశ్వర్య వీర్య శక్తితేజఃప్రభృత్యసంభ్యేయ కల్యాణగుణగణనిధియు, స్వాభిమతానుకూపైకరూపాదిన్య దివ్యా ద్భుతనిత్య నిరవద్య నిరతిశయాజ్జ్వల్య సౌందర్యసౌగంధ్య సౌకుమార్య లావణ్య యావనా ద్యసంతగుణనిధిదివ్యరూపుడును, వాఙ్మనసాపరి చేద్యస్వరూపస్వభావుడును, అపారకారుణ్య సౌఖ్యవాత్సల్యా దార్యమహోదధియు, అనాలోచిత విశేషలోకశరణ్యుడును, ప్రాణ తార్తిహారుడును, ఆశ్రితవాత్సలైకజలధియు, అఖిలమనుజనయన విషయత్వము నొందినవాడును, అజహత్స్వభావుడును, వసుదేవ గృహమునం దవతరించినవాడును, అనవధికాతిశయం బగుతేజముచే జగమంతయు వెలిగించుచున్నవాడును, నిజకాంతిచే సమస్తమును ఆప్యాయితముఁ జేయుచున్నవాడు సగునన్న-భజించుచున్నాఁడో (అనగా సేవించుచున్నాఁడో-ఉపాసించుచున్నాఁడో) యతః(డేముందు చెప్పబడిన చతుర్విధయోగులు తపస్వులు మొదలైనవా రందఱకం తెను శ్రేష్ఠుఁ డని, సర్వమును సర్వదా యథావస్థితముగా, నాయం తటనే, సాక్షాత్కరించుచుండునట్టి నేను దలచుచున్నాను. 19

విశేషించి యది యవతారములందు తనకు కార్యకారియగుటయు, సాపరాధులైన వారును తన్నుజూచి భయపడకుండుటకును, జ్ఞానాదిహాన్యత కలిగియున్నపుడును తానే రక్షకుఁడై యుండుటం దెలుపుటకును, తనయొడల వైముఖ్యము నివర్తించుట కును, మరల 'ఆశ్రిత వాత్సల్యైకజలధి' అనుదానినే చెప్పినాడు. ఈ చెప్పబడిన కారుణ్యాదిగుణములచే ప్రకృతావతారమునకు, తక్కినయవతారములకంటె, గలిగిన వైలక్షణ్యమును 'ఆఖిల...నొందినవాడును' అనబడినది. అవతారదశ యందే పరత్వసౌలభ్యములను నూచించునట్టి 'తేజస్సు' 'కాంతి' యను నవతార విగ్రహ గుణవిశేషములను 'అనవధికా...ఆప్యాయితముఁ జేయుచున్నవాడును' అన్నాడు. ఇచట తేజ మనగా భాస్వరత్వము-నిగనిగ మెఱయుట, కాంతి యనగా రామణీయకము - ఇంపుగా నుండుట; లేక లావణ్య మనెడి వెన్నెలవంటి ప్రభ యనికాని తెలియునది. దీనివలన 'అనాపమ్యేన వపురే హ్యయాగ్తో మూర్తతాంగతః | విశ్వమాప్యాయయన్ కాన్త్యా పూర్ణేద్వయైరతుల్యయా || (సాత్వతసంహిత-౨-౭౦) అనుట స్మరించునది.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ
శాస్త్రీ శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదే ఆత్మసంయమ
యోగోనామ షష్ఠోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు
శ్రీ భగవద్గీతలయందు ఆత్మసంయమయోగం
బన్నది షష్ఠాధ్యాయము.
ప్రథమపట్కము సంపూర్ణము.

అరవతిధ్యాయము - విశేషాంశములు

2 శ్లో||-(1)

ఇచ్చట సంకల్ప శబ్దమునకు 'చేయుదును' అను తలంపును
గూర్చిన యర్థమును చెప్పరాదు.

దానిని విడిచిన నిక కర్మ నాచరించుటయే దుర్బలము.

'ఫలవాంఛ' యనియు నర్థమును చెప్పరాదు. అట్లు చెప్పి
నచో కర్మయోగమునందు జ్ఞానయోగ మంతర్భూతమై యుండునని
సమర్థించుట కేమి చెప్పినట్లగును. కావున ఆ యర్థము నిరర్థకమే.

సంకల్పము కామమునకున్న కర్మలకున్న కారణము. అట్టి
సంకల్పమున్న యిచ్చట చెప్పబడదు. అందులకు కారణము చెప్ప
దలంచిన కర్మయోగమున జ్ఞానయోగ మంతర్భూత మనుటలో
ఉపపాదకము కాకుండుటయే.

కావున- సం అనగా ఏకీభావము, అనగా దేహాత్మభ్రాంతి
యని యర్థము, తత్వజ్ఞానముచే దానిని విడువవలెను.

5 శ్లో||-(2)

యోగారూఢావస్థను సంపాదించి ఆత్మను సంసారసాగరము నుండి పైకి లేపతీయవలెను గాని దానియందు ముంచరాదు. రెండింటికీని మనస్సొక్కటియే కారణము.

5 శ్లో||-(3)

ఇతర బాహ్యబంధువులు మోక్షవిరోధులగుటచే నబంధువులు.

5 శ్లో||-(4)

ఇతరశత్రువులు ఆత్మప్రవృత్తికే కారణభూతులగుదురు. కావున శత్రువులు కానేరరు.

6 శ్లో||-(5)

ఈశ్లోకమున నాత్మశబ్దమునకు మన స్పని యర్థ మెట్లు? ఇతర వ్యాఖ్యానకర్తలు 'కార్యకరణసంఘాత' మని యర్థమును గ్రహించిరే? ఇచ్చట నున్న సమస్తాత్మ శబ్దములకును స్వాత్మపరముగా సర్థము నేల చెప్పరాదు?

విషయములనుండి మనస్సును మరలించుట యనెడు మనోజయ మని యర్థ మెట్లు? అన్నచో- దీనిని కర్మగాను కర్తనుగాను అన్వయించవలసియుండుటచే వానికి భేద ముచితమే గాన నీయర్థమే సమంజసము.

మరియు పూర్వోత్తర గ్రంథ సందర్భమున్న దీనినే బలపరచుచున్నది. దీని కనుకూలమైన నభియుక్తోక్తియు గలదని ప్రమాణ శ్లోకము నుదహరించిరి.

9 శ్లో||-(6)

సమబుద్ధిః-

ఇచ్చట కొందరు వ్యాఖ్యానకర్తలు 'మయా సహవర్తత ఇతి శమః' శ్రీమన్నారాయణః- తద్బుద్ధిః సుహృదాదిషు- అనగా సుహృ

నిమ్రతాదులయందు ప్రహ్లాదునివలె భగవద్బుద్ధి కలవాఁడు 'విశిష్యతే' గొప్పవాడని తాత్పర్యమును వర్ణించిరి.

'విష్ణు శ్చస్త్రీషుయుషాసు మయి చాసౌ యథాస్థితః' అనియు విష్ణు, పురా, ప్రహ్లాదవచనము.

చింతయ సర్వం చిదచిద్రూపం ।

తను రితి తస్య హరే రనురూపమ్ ।

తస్మాత్కస్మిన్ కలయసికోపం ।

పశ్చాద్భజసి దురాపం తాపమ్॥

అను భజయతిరాజశ్లోకమును యీ యర్థమును సమర్థించుచున్నవి.

10 శ్లో॥-(7)

ఇచ్చట సతతం అనగా- సర్వకాలములయందును సర్థము కాదు. అది అశక్యమును, అశాస్త్రీయమును కావున యోగాభ్యాసమునకై అనుకూలముగా శాస్త్రమున నిర్ణయింపబడిన సత్సగుణమును వృద్ధిపరచునట్టి సమస్తకాలములయందు నని అర్థము.

11 శ్లో॥-(8)

శుచౌ-

శుచిశబ్దమును సంకోచించుటకు ప్రమాణము లేదు గాన ఒకదాని సంబంధముచే వచ్చిన అశుచిత్వముగాని స్వతస్సిద్ధమైన అశుచిత్వముగానిలేని ప్రదేశమని యర్థము చేయబడినది. ఇయ్యది శాస్త్రాంతరములలో చెప్పబడిన శోధకత్వమునుకూడా లక్షణయా చెప్పును.

శుచీభూత అని చ్విప్రత్యయము లేకుండుటచే సహజమైన శుద్ధికల ప్రదేశమని యర్థము. నదీతీరము, దేవాలయము, పర్వతగుహ మొదలైన ప్రదేశము.

11 శ్లో||-(9)

నాత్యుచ్చ్రీతం నాతి నీచం- ఇది ప్రత్యక్ష సౌకర్యమును తెలుపు పదములు.

17 శ్లో||-(10)

యుక్తశబ్దమున కర్థము-

ఉదరస్యార్థ మన్నస్య తృతీయముదకస్యతు ।

వాయోస్య ఇచ్చరణార్థం తు చతుర్థ మవశేషయేత్ ॥

తనపొట్టలో సగముభాగము అన్నమునకును, మూడవభాగము నీళ్ళకున్ను, నాల్గవభాగము ఊపిరి యాడుటకును ఉంచవలెను.

హేచ్ఛుతిగ్గు లుండకుండుటకై యుక్తశబ్దము వాడబడినది,

ద్వంద్వసమాసమునందలి పూర్వశబ్దము సన్నిహితశబ్దముతో వలె అందున్న వ్యవహిత శబ్దముతోను అన్వయించును, అందుచే 'యుక్తాహారము, యుక్తవిహారము' అని యన్వయించవలెను.

విహారమనగా సంచారము లేక బద్ధకము కునికిపాట్లు పోగొట్టు వినోదమనియును చెప్పవచ్చును.

చేష్ట యనగా- శ్రమవలనబుట్టు ఆయాసము.

17 శ్లో||-(11)

ఆత్మసంయమయోగ మనబడు నీ యుధ్యాయమున ఆహారము నకు ప్రాథాన్య మొసంగబడినది, అందులకు కారణము 'అన్న మయం హి సోమ్యమనః' అను సద్విద్యావాక్యమే. మన స్సన్నమయ మగుట నచ్చటనే ప్రత్యక్షముగా ఋజువుచేయబడినది. పదునైదు దినము లన్నమును తినకుండుటచే చదివినదంతయు జ్ఞాపకము లేక పోవుట తిరిగి యన్నమును తినుటచే నది జ్ఞాపకమునకు వచ్చుటయు నందు చెప్పబడి మన స్సన్నపరిణామమని చక్కగ నిరూపింపబడెను. అనగా- తినబడిన అన్నములోని మిక్కిలి సూక్ష్మాంశమువలన మన స్సాప్యాయితమై శక్తిమంత మగును.

18 శ్లో||-(12)

అవతారిక-

ఇట్టి యోగాభ్యాసపరికరములను చెప్పి వెంటనే యోగదశను తెలుపవలసియున్నది. కాని దానికి ముందుగా వెనుకనే చెప్పబడిన యోగయోగ్యదశ జ్ఞాపకము చేయబడుచున్నది.

29 శ్లో||-(13)

అవతారిక-

ఇంతివరకును యోగాభ్యాసవిధి విశదీకరింపబడినది,

‘ఆత్మలాభ సుఖంయావత్ । తావద్ధ్యానం విధీయతే॥’

అనునట్లు ఆధ్యాసమును ఆత్మలాభము కలుగువరకును చేయవలయుననియు చెప్పబడెను.

29 శ్లో||-(14)

ఆత్మలకు పరస్పరమును ఆధారాధేయభావ మెట్లు ఘటించును?

అణువణు నాత్మ సర్వభూతములయం దెట్లుండును? విభిన్న స్థానములయందున్న ఆత్మలకు ఒకేచోటనున్న తనయాత్మయందు నెలకొనియుండుట ఎట్లు ఘటించును? కావున నిచ్చట ఆత్మశబ్దమునకు పరమాత్మ యర్థమని చెప్పిన చక్కగ సమన్వయము కావచ్చునే యున్నచో చెప్పుచున్నారు,

29 శ్లో||-(15)

ఇతడు తన యాత్మను మాత్రము అనుసంధించుట యనెడు యోగము నారంభించి యిప్పుడు ఆత్మల నన్నిటిని తనతో సమానాకారము కలవానినిగాను తన ఆత్మ వానితో సమానాకారము కలదిగను- ఆయాత్మల నన్నిటిని చూచుట పొసగు పెట్టనిన-

సన్నికర్ష తాకిక సన్నికర్ష-అతాకిక సన్నికర్షయని రెండు విధములు, అతాకికసన్నికర్ష జ్ఞానలక్షణా, సామాన్యలక్షణా, యోగజ

లక్షణా యని మూడువిధములు, అందు సామాన్యలక్షణానన్ని కర్త చే నిది పొగుగునని చెప్పుచున్నారు. అసగా ఒకేజాతికి చెందిన పదార్థము లలో నొక్కదానిని జూచిన స్థలీపులా కన్యాయముగ ఆ జాతికి చెందిన వన్నియు నిట్లే యుండునని తెలియదగియున్నవి.

33 శ్లో||-(16)

‘మధుసూదన’ యను సంబోధనకు-

కృష్ణా! నీవు రజస్తమోమయములగు ప్రబలమైన విరోధులను స్వభావము కలవాడవు. కావున నీవే మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొను ఉపాయమును నెలవిమ్మని భావము.

34 శ్లో||-(17)

మనస్సును వశపరచుకొనుటకు సాధన మేదైనను దుర్బలమైనదియే యని తెలుపుటకును, ప్రబలమగు గాలిని దుర్బలమైన విసనికర్ర మొదలగునవి నివారింపజాలవనియును తెలుపుచున్నాడు.

అర్జును డిట్లు ప్రశ్నించుట దుష్కరమని విడుచుటకు కాదు. మరి ఉపాయము నెఱింగి సాధించుటకే.

35 శ్లో||-(18)

మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొనుటకు కర్మయోగమే ముఖ్య సాధనము.

అభ్యాసవైరాగ్యములు దాని కంగములుగా జెప్పబడినవి.

47 శ్లో||-(19)

46వ శ్లోకమున యోగానుష్ఠానపరు డందఱికన్నను మిన్నగావున నీవా యోగానుష్ఠానపరుడవు కమ్మని యర్జునున కాదేశింపగా నాత డంతకు మించిన పురుషార్థము లేదని నమ్మి దానియందే నిలచి పోయి పరమపురుషార్థమునకు దూరు డగునని భయపడి పరమాత్మ స్వయముగనే మధ్యమచక్రమునందు విస్తారముగా దెలువబోవు భక్తియోగమునకు బిజన్యాసమును జేయుచున్నాడు.

ఇంతవరకు వినిన యర్జునున కికముందు ఆరధ్యాయములతో భక్తియోగమును గూర్చి చెప్పెదను వినుమని జెప్పిన వినుకునుచెంది వినడను భయముతో తనంతనే ప్రశ్నించి తెలుసుకొనవలెనను జిజ్ఞాసు కలుగునటుల సంగ్రహముగ

‘సమే యుక్త తమో మతః’ అని విడిచెను.

ఈ యుపదేశ నైపుణ్యమున కొక ఉదాహరణము కలదు.

ఒక మహాపండితుడు కరువుచే కుటుంబమును బోషించుకొన జాలక భారత-రామాయణకోశముల నొకబండి కెక్కించి యొక రాజసదనమున కేగి తానొక పండితుడననియును భారత రామాయణములను బాగుగ చెప్పగల ననియును ఆ రాజును వినుమని ప్రార్థించెను. రాజాగ్రంథముల పరిమాణమును కాలక్షేపపరిమితిని యెఱింగి ప్రబంధకౌరవమునకు భయపడి తనకు వానిని వినుటకు తీరిక లేదని విరమించెను. అంత నాబుద్ధికుశలుడగు నా పండితుడు ఒక్క శ్లోకము నై నను వినుమని-

శ్లో॥ ద్వావిమా పురుషౌ మూర్ఖౌ ।

సుయోధన దశాననౌ ।

గోగ్రహణం వనభజంచ ।

దృష్ట్వా యుద్ధం ముహుర్ముహుః॥

అను నొకశ్లోకమును జదివి యర్థమును వివరించెను. అంత నారాజు నకు ఆ గోగ్రహణమేదియో, ఆ వనభంగమేదియో వాని నెవ్వ రెప్పు డెందుల కెట్లుచేసిరో వానిని జూచియును యుద్ధమునకు సిద్ధపడిన నా మూర్ఖు లెవ్వరో ఆ కథనంతను సవిస్తరముగ చెప్పమని ప్రార్థించి ఆ పండితు నాదరించి కార్యాంతరవిముఖుడై కొన్ని సంవత్సరములు విసుగు విరామము లేకుండగ నా రెండు ఇతిహాసములను వినెనట.

అటులనే మిగిలిన 12 అధ్యాయములును భగవాను డర్జునున కుపదేశించెను. దానినా యర్జును డెంతయో శ్రద్ధాభక్తులతో వినెను.

464

శ్రీ భగవద్గీతా-పఠ్యోఽధ్యాయః

గీతా ర్థ సంగ్రహము

ఆరవ అధ్యాయ సారము

10 శ్లో॥ యోగాభ్యాస విధిర్వ్యోగీ ।

చతుర్థా యోగ సాధనమ్ ।

యోగసిద్ధి స్వయోగస్య ।

పారమ్యం వత్సఉచ్యతే ।

తాత్పర్యము-

ఆత్మావలోకన మనెడు యోగము నభ్యసించు పద్ధతియును, యోగి నాలుగువిధములగుటయును, యోగసాధనములైన అభ్యాస వైరాగ్యములును, మధ్యవిడిచినను యోగ మనర్థముల' నాపాదించదనియును, చేసినంతకే పుణ్యలోకములు లభించు ననియు, అట్లు మధ్యే విచ్చిన్నమైనయోగము తుడముట్టుటకు తగిన శ్రేష్ఠుల వంశమున బుట్టుననియు, అట్లారంభించి విడుచుటచే ప్రత్యవాయము లేదనియు, భక్తిరూపభగవదుపాసనము భగవద్ధ్యానమే యగుటచే మిక్కిలి గొప్పదనియు, నారవ అధ్యాయమున జెప్పబడెను.

Accn. No. 5576

THE ACADEMY OF SANSKRIT RESEARCH
MELHOTE-571431.
(KARNATAKA STATE)

TIF N
1159

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ మ ద్భ గ వ ద్గీ త

ద్వీ తీ య ష ట్క ము

ప్రతిపదార్థ - తాత్పర్య - రామానుజభాష్య
ఆంధ్రానువాద సహితము

ర చ యి త లు

శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీమన్నారాయణరామానుజజీయరుస్వామివారు

తాత్పర్య చంద్రికావివరణ

విశేషార్థములు

న్యాయవేదాంత విద్వాన్

తె. కం. గోపాలాచార్యస్వామివారు

ప్ర కా శ స ము

శ్రీ మదుభయ వేదాంతాచార్యపీఠము

వెల 15-00

శ్రీ భగవద్గీతా - సప్తమోఽధ్యాయః

విజ్ఞానయోగః

—//—

అ ప తా రి క

1

*పరమప్రాప్యభూతుఁడును పరబ్రహ్మమును నిరవద్యుఁడును నిఖిలజగదేకకారణుఁడును సర్వజ్ఞుఁడును సర్వభూతుఁడును సత్యసంకల్పుఁడును మహావిభూతియు నగు శ్రీమన్నారాయణుని ప్రాపించుటకు వానియొనగిన మే డిపాయము. అట్టియొనగినమును జెప్పఁబూని ముందు దానికి అంగమైనదియు ఆత్మజ్ఞాన పూర్వకకర్మానుష్ఠానముచే సాధింపఁదగినదియు నైన ప్రత్యగాత్మస్వరూపదర్శనము ప్రథమషట్కమున (మొదటి యాజ్ఞాధ్యాయములందు) చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు మధ్యమషట్కమున (నడిమియాజ్ఞాధ్యాయములందు) పరబ్రహ్మభూతుడైన పరమపురుషుని స్వరూపమును, భక్తిశబ్దవాచ్య

*శుద్ధజీవుఁడు ప్రాప్నుఁడు. వానికంటె నెక్కుడుగా ప్రాప్నుఁడగుటచే నీశ్వరుఁడు పరమప్రాప్నుఁడు. పరమప్రాప్నుఁడగుటకు హేతువు పరబ్రహ్మత్వాది లక్షణములు కలిగియుండుటయే. ఇటు చెప్పఁబడిన పరమప్రాప్యత్వాదులు మధ్యమషట్కమునం దయ్యైయొడలఁ బ్రతిపాదించఁబడియున్నవని తెలియునది. ఎట్లన, 'మా ముపేత్య పునర్జన్మ' ఇత్యాదులందు పరమప్రాప్యత్వమును, 'పరంబ్రహ్మ పరంధామ' ఇత్యాదులచే పరబ్రహ్మత్వమును, పురుషోత్తమత్వప్రకరణాదులందు నిరవద్యత్వమును (అనఁగా చిత్తు, అచిత్తు, వీనిసంబంధమువలనఁ గలుగు వికారక్షేపాదు లనెడు దోషములు లేకుండుట), 'అహం సర్వస్య ప్రథమః' ఇత్యాదులందు నిఖిలజగదేకకారణత్వమును, 'మత్తఃపరతరం ఇత్యాదులచే సర్వజ్ఞత్వాదులును, 'సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః' ఇత్యాదులచే సర్వభూతత్వమును (సర్వమునందు అంతరాన్ని మొయుండుటచే సర్వమును శరీరముగాఁ గలిగియుండుట), 'భూమిరాపోనలోవాయః' ఇత్యాదులందును విభూత్యధ్యాయాదులందును మహావిభూతిత్వమును ప్రతిపాదించఁబడియున్నవి.

మగు నతని యుపాసనమును జెప్పబడుచున్నది. ఇది *(అనంగా
కర్మానుష్ఠానముచే ఆత్మదర్శనమును సాధించి దానిచే భక్తిని లభిం

చుట) మీఁద ² 'యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన నగ్వమిదం తతమ్!
స్వకర్మాణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధింవిందతి మానవః' (గీ-౧౮-౨౬) అనుట

³ మొదలుకొని, 'విముచ్య నిర్మమ శాస్త్రో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే!
బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా నశోచతి నకాఙ్క్షతి సమస్య ర్వేషు భూతేషు
మద్భక్తిం లభతే పరామ్' (గీ-౧౮-౫౩, ౫౪) అనువచకు సంక్షే
పించి చెప్పబడుచున్నది *ఉపాసనమో భక్తిరూపమును బొందియే
సరప్రాప్తికి నుపాయభూతి మగుచున్నదని వేదాంతవాక్యములచేతనే
సిద్ధము. 'తమేవ నిదిర్వాఙ్మతిమృత్యుమేతి' 'వాసి నే యెఱింగి
మృత్యువు నతిక్రమించుచున్నాడు. (శ్వేతా. ౩-౮) 'తమేవం విద్వా

*జీవుడు (అనంగా ప్రకృతిగర్భి) ప్రాప్త (అనంగా భగవత్ప్రాప్తిని బొందు
వాడు). భగవంతుడు ప్రాప్తుడు (జీవునికి పొందవలయువాడు) భగవత్ప్రాప్తి
ప్రీతి ఉపాయము భగవదుపాసనము. దీనికి అంగము ప్రాప్తయగు ప్రకృతిగర్భి
(యాథాత్మ్య) దర్శనము. ఈ యాత్మదర్శనము ఆత్మజ్ఞానముతో సంబంధించిన కర్మాను
ష్ఠానమునే సాధ్యము. అనంగా ఆత్మజ్ఞానపూర్వక కర్మానుష్ఠానసాధ్యమును ఆత్మదర్శ
నము అంగము. పరమాత్మోపాసనము అంగి. అంగమును ప్రాప్తయొక్క స్వరూ
పమును ప్రథమపట్నమున జెప్పబడినది. అంగమును ప్రాప్తయొక్క స్వరూప
మును కిమధ్యమపట్నమున జెప్పబడుచున్నవని తెలియుచున్నది. ఇట్లు రెండుపట్నము
లందును, ఆత్మజ్ఞానపూర్వకమును కర్మయోగముచేతి ఆత్మదర్శనమును దానిచేత
భక్తియు లభించుననుబిడముచే చెప్పబడిన దనుటకు నుచులముగా నింద యష్టాదశా
ధ్యాయమున అవిషయమే 'యతః ప్రవృత్తిః' అని సంక్షేపముగా చెప్పబడుచున్న
దని చూడబడియె. 'యతః ప్రవృత్తిః ఇన్ద్రో లచే కర్మానుష్ఠానమును, 'విముచ్య
నిర్మమ' ఇద్యాదులచే ఆత్మజ్ఞానమును, 'మద్భక్తిం లభతే' అనుటచే ఆత్మదర్శనము
పరమా గలుగు భక్తియే జెప్పబడుచున్నవని తెలియుచున్నది.

*పూర్వపట్నముయొక్క కవచట 'శ్రద్ధావాసో భజనే యో మామ్' అని
మధ్యమపట్నముయొక్క మగు భగవదుపాసనము చెప్పబడినది గదా. ఈ యుపాసనమే
భగవత్ప్రాప్తికి (అనంగా ముక్తికి) ఉపాయమనియు జెప్పబడినది. ఈ యుపాస
నము కేవలమైనది కాక భక్తిరూపమును బొందియే ముక్తిని పొందు మగుననియు కావ్యన

నమృత ఇహభవతి' 'వానిని ఇట్లు ఎఱిగినవాడు ఇందు మృతిలేని వాడగును' (పురుషసూక్తమ్) ఇత్యాదులచే 'నిదిత్వా' 'విద్వాన్' అని చెప్పబడిన వేదనము 'ఆత్మా వా అరే ద్రవ్యవ్యతి...నిదిధ్యాసి తవ్యః' 'ఓయీ ఆత్మయే దర్శింపఁదగినది ధ్యానింపఁదగినది (బృహ. ౬-౫-౬) అనువాక్యమునఁ గల దర్శనధ్యానములతోను, 'ఆత్మాన

ఏకార్థములే యగునని తెలుపుటకై ఆరెంటిని వేటువేట ముత్తప్రపాయములుగా ప్రతిపాదించు భిన్నవాక్యముల నుదాహరించిరి. అనఁగా 'ద్రవ్య...విప్రమోక్షః' అనుచో ద్రవ్యస్మృతి (అనఁగా ధ్యానము) మాత్రమును 'భిద్యతే...పరావరే' అనుచో దర్శనము మాత్రమును గ్రంథుల విడిచిపుచ్చునవిగాఁ జెప్పబడినవి. ఇట్లు భిన్నవాక్యములచేతను ఆరెంటును గ్రంథిమోక్ష హేతువులుగానే చెప్పబడుటచే రెండును ఏకార్థములే కావలయును. ధ్యానమును 'ద్రువాస్మృతిః' అనుటచే ద్రువమైన (అనఁగా తైల ధారవలె అవిచ్ఛిన్నమైన) స్మృతిసంతాన మని తెలియునని. అయినను ఒక్కఫలము నకు రెండు వేటువేటు ఉపాయము లుండునట్లు గ్రంథిమోక్షమునకు ద్రువస్మృతియు దర్శనమును వేటువేటు ఉపాయములు కావచ్చును గాన రెండును ఏకార్థములు గా వున్నచో, అప్పుడు ఆరెంటుపాయములును ఒకటి గురువైనదిగాను మఱొకటి లఘువైనదిగాను, తారతమ్యము గలిగియుండవచ్చును. రెంటికి ఫల మొకటియే కాన, లఘువైనది యుండఁగా గురువైనదానితోఁ బనిలేదు గనుక నది యుపాయము కానిదగుట ప్రస్తావించును. కాని నిది యుక్తముకాదు. మఱియు స్మృతితల్లియు దర్శనమునందు ఉపదించుచున్నదనుటచేతను గుణమేమియు లేదు. కాన ద్రువస్మృతి దర్శనముగా విశేషింపవలెనని. స్మృతి, దర్శన మగునా యనఁగా ఆస్మృతి మిక్కిలియు విశదమగుటచే దర్శనసమానాకార మగుననుటయే. భయశీలురు కాముకులు మొదలగువారిమందు స్మృతి, భావనాపక్వత్వమువలన (అనగా మనస్సునందు మిక్కిలముగా భావించుట వలన) దర్శనసమానమగుట, మరీచుండు రావభయమున 'వృక్షేవృక్షేచపశ్యాద్వి చీర కృష్ణాజీనాఘ్నరమ్! గృహీత ధనుషం రామం పాశహస్త మివాన్తకమ్' అని ప్రతివృక్షమునందు రామునిఁ జూచుట మొదలగువానివలనఁ దెలియునని. ఇట్లు భిన్నవాక్యగతి ములగు స్మృతియు దర్శనమును ఏకార్థములేయని సిద్ధింపఁగా ఏకవాక్యగతములయిన 'ద్రవ్యవ్యతి నిదిధ్యాసితవ్యములును' అనఁగా 'దర్శనధ్యానములును' సామాన్యవిశేష రూపమున ఏకార్థములే యగునని తెలియునని. ఇట్లు వేదనమే, స్మృతియు దర్శనమును ధ్యానమును ఉపాయమును అగునని యేర్పడుచున్నది. అనఁగా వేదనము దర్శనమును 'స్మృతిసంతానరూపమై దర్శనసమానాకారమై ధ్యానము ఉపాయమే అని చెప్పబడినది' అనుటచేతనే తెలియుచున్నది. ఇటు వేదనము కేవలమైనదిగాక ఉపాయరూపమై ముగ్ధ

మేవ లోక ముపాసీత' 'అత్మనే లోక ముపాసించునది' (బృహ. ౧-౪-౧౫) అనఁబడిన యుపాసనముతోను 'సత్త్వశుద్ధాద్రువా స్మృతిః స్మృతిలక్ష్మి సర్వగ్రాస్థినాం విప్రమోక్షః' మనశ్శుద్ధి గలిగినయెడల స్మృతి నిలకడయైనదికాగా గ్రంథులన్నియును వీచుచున్నవి' (ఛా. ౭-౨౬-౨) అను స్మృతినంతానముతోను 'భిద్యతే హృదయగ్రన్థి

పాయమగు నసుప్రతిష్ఠ సిద్ధాంతమైనది. ఇట్టియుపాసనము భక్తి రూపమై ముక్త్యపాయ మగు నను రెండవ ప్రతిష్ఠను 'నాయ మాత్మా' అని సిద్ధాంతీకరించుచున్నారు. (అయం) పూర్వకవాక్యముచే నిర్దేశించఁబడిన, ఆత్మా పరమాత్మ (ప్రపంచనేన) ప్రపంచన ఫలమగు మననముచేత, (నలభ్యః) లభ్యుండుగాఁడు. (బహునాశు తేన) మిక్కిలి శ్రవణము చేతను, (న లభ్యః) లభ్యుండుగాఁడు (న మేధయా) కేవల భక్తిచేతను, (న లభ్యః) లభ్యుండు గాఁడు. (ఏషః) ఈపరమాత్మ, (యం) ఏజీవాత్ముని, (వృణుతే) వరించుచున్నాఁడో (తేన) ఆజీవాత్మచే, (లభ్యః) లభ్యుండు. (ఏషః) ఈపరమాత్మ, (తస్య) భగవత్ప్రియుఁడైన యాజీవాత్మకు, (స్వాం) తనదైన, (తినామ్) అప్రాకృత దివ్య మంగళ విగ్రహమును, (వివృణుతే) ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నాఁడు అని యర్థము. ఇంచు 'యమే వైషవృణుతే' అని పరమాత్మ జీవునివీంచుచున్నాఁడని యున్నదిగదా. ఇట్లు పరమాత్మచే జీవుండు వరణీయుండు అనగా వరింపదగినవాఁడు) అగుటకు హేతు వేమి? జీవునియందలి గుణవిశేష మేర్పడెనను అందులకు హేతువు గావలయునుగదా. లేక ఈశ్వరుండు కేవలము స్వచ్ఛందముగా నట్లు వరించుచున్నాఁడుగాని జీవునిగుణ విశేషమునుబట్టి కాదు. అన్నచో, అప్పు డీశ్వరునికి వైషమ్యము (అనగా పక్షపాతము) మొదలగు దోషములు గలుగును. ఈశ్వరునికి వరణీయుఁ డగుటకై జీవునికి శాస్త్రములు చెప్పు విధులన్నియు వ్యర్థము లగును. కనుక నీశ్వరుండు స్వచ్ఛందముగా వరించుననుట చెల్లదు. జీవునియందు స్వతస్సిద్ధమైయున్న గుణవిశేషమునుబట్టి యీశ్వరుండు వరించుచున్నాఁ డన్నచో, జీవుండు స్వతస్సిద్ధగుణముచేతనే వరణీయుఁడగునేని, శాస్త్రములు విధించు కర్మజ్ఞానాసాధనములు వాని కక్కఱలేకపోవును గాన శాస్త్రము లనర్థకము లగుచున్నవి. కనుక జీవునియొక్క సిద్ధమైన గుణమును వరణీయత్వమునకు హేతువు గాదు. వానియొక్క సాధ్యమైన గుణవిశేషమే యందులకు హేతువు గావలయు. ఇది యట్లుండ పరమాత్మునికి ప్రియతముఁడైనవాఁడేకదా అతనికి వరణీయుఁ డగును. అతనికి ప్రియతముఁ డెవడు? 'ప్రియోహిజ్ఞానినోఽర్థగ్ధ మహంసచ మనుప్రియః' అను భగవంతునివచనమువలన, అతనిని మిక్కిలి ప్రియునిగాఁ గొనువాఁడే (అనఁగా అతనియందు మిక్కిలియు ప్రీత్యతిశయము గలవాఁడే) యతనికిఁ బ్రియతముండు. కనుక జీవుండు వరణీయుఁడగుటకు హేతువైన సాధ్యగుణవిశేషము భగవంతునియందలి ప్రీత్యతిశయమే యని తెలియుచున్నది. పూర్వము ముక్త్యపాయ

శ్చేద్యస్తే సర్వసంశయాః । క్షీయస్తే చాస్యకర్మాణి తస్మిన్ప్రప్తే పరా
వశే 'అపరావరుణు దర్శింపబడగానే (అనగా దర్శనసమానాకార
మగు వేదనమునకు విషయభూతుడు కాఁగానే) మనస్సుయొక్క
రాగాదిరూపమైన గ్రంథియు-(లేక హృదయస్థుండగు జీవునియొక్క
ప్రకృతిబంధరూపమైన గ్రంథియు-లేక శరీరమను గ్రంథియు) భేదింపఁ
బడుచున్నది. సమస్తసంశయవిపర్యయములును భేదింపబడుచున్నవి.
పుణ్యాపాపరూపములైన వీని కర్మములు క్షీణించుచున్నవి' (ముణ్డక-
౨-౨౨) అను. దర్శనముతోను ఇత్యాదులతో సమానార్థక మగుచు
న్నది. కాఁబట్టి ఆ వేదనము కేవలమైనదిగాక స్మృతिसంతానరూప
మును దర్శనసమానాకారమునై ధ్యానము ఉపాసనము అనుశబ్ద
ములచే చెప్పబడు వాచ్యమగు నని తెలియుచున్నది. మఱియును
'నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా నబహునా శ్రుతేన'
యమేవైష వ్యుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా విప్రుణుతే తనూం
స్వామ్' 'ఈయాత్మ ప్రవచనముచేత లభించునది కాదు. మేధచేతను

ముగా శ్రుతి ప్రసాదించిన వేదనము కేవలమైనది గాక స్మృతिसంతానరూపమై యుపా
సనశబ్దవాచ్య మగు నని తెలిసియున్నది గదా. అదియే 'నాయమాత్మా' అనుశ్రుతిచే
మఱియు విశేషిత మగుటవలన భగవంతుని యందలి ప్రీత్యతిశయముతోఁ గూడినదై
కావుననే తామను మిక్కిలి ప్రియమైయుండు స్మృతिसంతానమే కావలయుఁ గాని
కేవలమై స్మృతिसంతతి గాదనియు, ఇట్టి స్మృతिसంతతియే ఉపాసనమని చెప్పఁదగు
ననియు జెప్పెనుగనుచున్నది. ఇట్టి ప్రీతిపూర్వకమైన స్మృతिसంతానమే (అనగా ధ్యానమే)
'షేష...త్యభిధీయతే' ఇత్యాదివచనమువలన భక్తియని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు
ముక్త్యుపాయ మగు వేదనము కేవలమైనది కాక ఉపాసనరూపము గావలయుననియు
ఆయుపాసనమును కేవలమైనది గాక భక్తిరూపమును బొందియే ముక్త్యుపాయ మగు
వనియు, కావున భక్తియే ముక్తిసాధనమనియు వేదాంతవాక్యములచేతనే సిద్ధము.
ఇట్లు ముక్త్యుపాయమగు వేదనము భక్తిరూప మగుటవలననే 'తమేవం...విద్యతే'
అని వేదనమును ముక్త్యుపాయముగాఁ జెప్పఁశ్రుతికిని 'నాహం...చరన్తప' అని భక్తిని
ముక్త్యుపాయముగాఁ జెప్పఁస్మృతికిని ఏకార్థత్వము సిద్ధించుచున్నది గాని లేనియొడల
విరోధము గలుగును. కావున వేదనము ఉపాసనమై భక్తిరూపమై భక్తిశబ్దవాచ్య
మును భగవత్ప్రసాదము నగుచున్నది సిద్ధాంతము.

గాదు, మిక్కిలి వినికిచేతనుగాదు, వీడు ఎవనిని వరించుచున్నాడో వానిచేతనే (వానికే) లభ్యుడు. వానికే ఈయాత్మ తనదేహమును (అనగా స్వరూపమును) తెలుపుచున్నాడు. (కఠ.౧-౨-౨౩) అని వేదనమును విశేషించుటవలన పరమాత్మునిచే వరింపఁదగియుండుటకు హేతుభూతమై, స్మరింపఁబడుచున్న విషయ మగు నాపరమాత్ముడు అత్యంత ప్రియఁ డగుటచేత (అతనిని గుఱించినట్టిది యగు) తానును అత్యంత ప్రియరూపమై యున్న (వేదనరూప) స్మృతినంతానమే యుపాసనశబ్దముచే వాచ్య మగు నని నిశ్చయింపఁబడుచున్నదిగాదా. అట్లు ప్రియరూపమైయుండు నుపాసనమేకదా 'న్నీహపూర్వ మను భ్యానం భక్తి రిత్యభిధీయతే' (లైజ్జోర) ఇత్యాదివచనములవలన భక్తి యని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు ముక్త్యపాయ మగు వేదనము కేవలమైనది కాక భక్తిరూప మగుటవలన 'తమేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి నాన్యఃపథా అయనాయ విద్యతే' అని భగవంతుని గుఱించిన వేదనము తప్ప వేతాక ముక్త్యపాయము లేదని నిశ్చయించు నీ పురుషసూక్తశ్రుతికిని, 'నాహం వేదై ర్న తపసా నదానేన నచేజ్జియా శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా భక్త్యా త్వనన్యయాశక్య అహమేవం విధోర్జ్జున | జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచ తత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ పరస్తప' (గీ.౧౧-౫౩-౫౪) అని భగవంతుని గుఱించిన భక్తి తప్ప వేతాక ముక్త్యపాయము లేదని నిశ్చయించు నీస్మృతికిని సమానార్థత్వము సిద్ధించిన దగుచున్నది. అందును సప్తమాఖ్యాయమున 'భజతే యో మామ్' అని పూర్వపట్కముకడపట చెప్పఁబడిన యుపాన్యభూతుఁడగు పరమపురుషుని స్వరూపముయొక్క యాథాత్మ్యమును ప్రకృతిచేత నది మఱుఁగుపడుటయు, అట్లు మఱుఁగగుటను నివర్తించుకొలుకు భగవంతునియందుఁ జేయఁదగిన ప్రపత్తియు, ఉపాసకులలో నుండునయ్యైవిధములకుఁ గల భేదమును, జ్ఞాని శ్రేష్ఠుఁ డగుటయును, జెప్పఁబడుచున్నవి.

*శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ మయ్యాసక్తమనాః పార్థ : యోగం యజ్ఞాన్మదాశ్రయః

అసంశయం సమగ్రం మాం యథా జ్ఞాన్యసి తచ్ఛృణు॥ 1

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, మయి=నాయందు, ఆసక్తమనాః=దృఢముగా తగిలిన మనస్సుగలవాడవును, మదాశ్రయః=నన్నే ఆధారముగాఁగలవాడవును, యోగంయజ్ఞః=యోగమును ఆచరించుటకుఁ బ్రవర్తించినవాడవునై, మాం=నన్ను, అసంశయం=సంశయములు లేనట్లును, సమగ్రం=సంపూర్ణముగాను, యథా=ఏప్రకారమున-అనఁగా ఏజ్ఞానముచేత, జ్ఞాన్యసి=తెలిసికొనగలవో, తత్=దానిని (ఆజ్ఞానమును), శృణు=సావధానముగా వినుము.

తా. అర్జునా, నాయందు ఆభిముఖ్యముచేత తగులువడిన మనస్సు గలిగి-అనఁగా నాయందలి ప్రీత్యతిశయముచేత నాస్వరూప

*భగవంతుఁడు 'మామ్' అని భజనియునిగాఁ జెప్పిన నన్ను భజించుటకై యిప్పుడు నాయథావస్థితి నుపదేశించెదనని యిందు చెప్పవచ్చునాఁడు. 'ఆసక్త' అనుచో 'అ' అను నుపసర్గముచే ఉపాసనార్థమైన ఆభిముఖ్యము వివక్షితము. ఈ యాభిముఖ్యమునే 'నాయందలిప్రీత్యతిశయభావముగలదిగాన' అని సహేతుకముగా ప్రవచించినారని తెలియునది. మఱియు విభూతి అవినాభూతమై యుండునని గావున దానిని ఎప్పుడుగాని యెడఁబాయుట పాపంబగుదు. కాన 'విభూతి' యనఁగా నిటు విభూతినూత్రము గాదు; భగవంతుని కసాధారణములై యుండు పరిజనపరిబర్హ భూషణాదులను గ్రహింపవలయును. లేక విభూతిని విభూతిగా ననుభవించుటకుండుటయే దానిని బాయుట కావచ్చును. ఇట్లే స్వభావాదులను బాయుట యనగా దానిని తా నభిలషించినట్లు అనుభవించుటకుండుటయే యగును. మనస్సు విశిష్టమగుట యనఁగా కార్యములకు యుక్తముగానట్లు శిథిలమగుట. 'మదాశ్రయః' అనుటకు నన్నే యాధారముగాఁ గలవాఁడు (అనఁగా నన్నునుభవించుటయే ధారకముగాఁగలవాఁడు) అని యర్థము. ఇట యోగముయొక్క యనుష్ఠానముగాదు; యోగమున కుపయుక్తమైన భజనియవిషయజ్ఞానమే చెప్పఁబడుననిగాన 'యుజ్ఞాన్' అనుటకు 'యోగము' సేయఁ బ్రవృత్తుఁడైనవాఁడు' అనఁబడెను. 'తత్ శృణు' అనుచో గల 'త'చ్ఛృణు మనకు ప్రతి 'యత్' అని నిర్దేశింపవలసియుండుటవలనను ఉత్తరశ్లోకమున శ్రోతవ్యముగా 'జ్ఞానమ్' అని చెప్పటంబట్టియు 'యథా' యనుటకు 'ఏజ్ఞానముచేత' నని యర్థము

ను గూఢమును చేష్టితములను నావిభూతిని ఎడఁబాసినయెడల తత్త్వమే విశీర్ణమగుచుండు స్వభావము గలదిగాన మనస్సును నాయుండే క్షిప్రి దృఢముగా నిలిపి, నన్ను వదలినచో సిద్ధును నీయుంతట విశీర్ణమౌడ వగుటచే నన్నే యాధారముగాఁ గొని, నాయోగము చరించుటకుఁ బ్రవర్తించినవాడవై, యోగమునకు విషయభూతుఁడన నన్ను మీఁదివాక్యములచేఁ జెప్పబడెడి యేజ్ఞానముచేత స్పంశయముగాను పూర్ణముగాను దెలిసికొనఁగలవో యాజ్ఞానమును చ్చరికగల మనస్సుతో వినుము.

4 జ్ఞానం తేహం సవిజ్ఞాన మిదం వజ్ఞ్య మ్యశేషతః ।

యద్ జ్ఞాత్వా నేహ భూయోన్యత్ జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే॥ 2

టీ. యత్ = ఏజ్ఞానమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొనిన పిమ్మట, యః = మరల, ఇహ-ఈనావిషయమున, జ్ఞాతవ్యం = తెలియవలసివి, అన్యత్ = మఱియొకటి, న అవశిష్యతే = మిగిలియుండదో (అట్టి), జ్ఞానం = వివిక్తాకారమునుగుఱించినజ్ఞానముతోఁ గూడిన, ఇదం = చెప్పబోవునట్టి, జ్ఞానం = నాస్వరూపవిషయమైన జ్ఞానమును, అశేతః = సంపూర్ణముగ, అహం = నేను, తే = నీకొఱకు, వజ్ఞ్యమి = పెద్దదను.

తా. *నేను నిఖిలహేయప్రత్య సీకుఁ డగుటచేతను, నానాములై అనవధికాతిశయములై అసంఖ్యేయములై యొప్పు కల్యాణాశ్రియయ్యె. వివశోవు విషయము అపూర్వమైనదిగాన విషవానికి 'శిష్యరిక' గలిచుటయే యీ ప్రథమశ్లోకపు ప్రయోజనముగాన 'ఎచ్చరికగల మనస్సుతో' ననఁజేసెను.

*పూర్వశ్లోకమున 'అసంశయం సమగ్రం' అన్నవిషయమునే యిట తొంచెము దీకరించుచున్నాడు. ఇందు 'జ్ఞానము' స్వరూప నిరూపక ధర్మవిషయమైనదిగాను, 'జ్ఞానము' నిరూపితస్వరూపధర్మవిషయమైనదిగాను భేదము గ్రహించునది,

గుణగణములును అనంతమగు మహావిభూతియుఁ గలవాఁడ నగుట చేతను మద్యుతిరిక్తములైన సమస్తచిదచిద్వస్తు సమూహమున కంటె వివిక్తఁడనై (వేతైనవాఁడనై) యుండును. ఇట్టి నావివిక్తతను (చిదచిద్వస్తువులకంటె వేతైయుండుటను) గుఱించినజ్ఞానముతోఁ గూడ, నాస్వరూపమునుగుఱించిన జ్ఞానమును నీకుఁ జెప్పెదను, పేయోల ? ఆజ్ఞానము నెఱిగిన పిమ్మట నావిషయమై తిరుగ వేతొకటి దెలియవలసినది మిగిలియుండదు.

అవ. ఈచెప్పబడు జ్ఞానమును పొందుట మిగుల కష్ట మనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చి ద్యతతి సిద్ధయే ।

యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్నాం వేత్తి తత్త్వతః॥ 3

టీ. మనుష్యాణాం = శాస్త్రాధికారయోగ్యులగు దేవమనుష్యాదులయొక్క, సహస్రేషు = వేలమందిలో, కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడు, సిద్ధయే = సన్న సాత్కాత్కరించుటకొఱకు, యతతి = ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు, యతతాం = అట్లు సిద్ధిపర్యంతము ప్రయత్నము చేయువారలలోను, కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడు, హం = నన్ను, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాఁడు, సిద్ధానామపి = నావిషయమైన జ్ఞాన సిద్ధి గలవారలలోను, కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడు, తత్త్వతః = కలరూపున, (వేత్తి = ఎఱుఁగుచున్నాఁడు.)

తా. *శాస్త్రాధికారయోగ్యులగు వేలకొలది దేవమనుష్యాదులలో నొకానొకఁడే ఆత్మజ్ఞాన (మను సాత్కాత్కరరూప) సిద్ధి పర్యంతము యత్నముసేయును. అట్లు సిద్ధిపర్యంతము ప్రయత్నము

*ఇటు మనుష్యశబ్దము జాతివిశేషమునుగుఱించినది గాదు. దేవాదులుగూడ వీస్తుతజ్ఞానమునకు అధికారు లగుదురు కాన మనుష్యు లనఁగా సిద్ధికొఱకు యత్నము సేయుటకు యోగ్యులైనవా రని హత్రిమే యభిప్రాయపడుటచే 'శాస్త్రాధికార

చేయువారు వేపురలో నొకానొకడే నన్నుఁ దెలిసికొని నావలన సిద్ధిఁ బడయుటకై యత్నముచేయును. అట్లు నన్ను తెలుసుకొను వారలలో ఒకానొకడే నన్ను కలరూపున నెఱుంగును. (ఒకానొకడే యనఁగా) ఒక్కఁడును లేడని యభిప్రాయము. 'మాంతు వేద న కశ్చన (గీ. 2-౧౯)' 'సమహత్యా సుమర్లభః' (గీ. ౪-౧౨) అని కదా (అట్టివాఁడు మర్లభుడగుట) మీఁదఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

(అవ. 'భూమిరాపోఽనలః' అనుట మొదలుకొని 'న త్వహం తేషు తే మయి' అనువఱకును తనస్వరూపయాథాత్మ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు).

శ్లో॥ భూమి రాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో యద్ధి రేవచ ।

అహఙ్కార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టరా॥

4

టీ. భూమిః=గంధగుణము గల పృథివియు, ఆహః=రసగుణము గల ఉదకములును, అనలః=రూపగుణముగల అగ్నియు, వాయుః=స్పర్శగుణముగల వాయువును, ఖం=శబ్దగుణముగల ఆకాశమును, మనః=మనస్సు మొదలైన యింద్రియ సమూహమును, బుద్ధిః=మహత్తత్త్వమును, అహంకారశ్చ=మూఁడువిధములు గల అహం-

యోగ్యులు' అనఁబడెను. 'యతః సిద్ధయే' అని సిద్ధి కౌఁటకు యత్నముసేయుట తఱుచుగా నందఱికిని సాధారణమే కనుక 'కశ్చిత్' అని యొకానొకనికనిశ్చితము విశేషించి చెప్పట యొప్పుదు. కాఁబట్టి 'సిద్ధయే' అనుటకు 'సిద్ధిపర్యంతము' అనఁబడెను. సిద్ధి పర్యంతము ఒకానొకడే యత్నముసేయు నని భావము. మఱియు మనుష్యసహస్రములలో 'కశ్చిత్ యతః సిద్ధయే' అని ఒకానొకఁడు సిద్ధిపర్యంతము యత్నము సేయుచున్నాఁడు అనఁబడెను. ఇట్లే మనుష్యసహస్రములలో 'కశ్చిత్ మాం వేత్తి' ఒకానొకఁడు నన్ను తెలియుచున్నాఁడనవచ్చునుగదా. అట్లనక 'యతతామపి సిద్ధానామ్' అని సిద్ధిపర్యంతము యత్నించువారి నే మరలఁజెప్పి వారిలో నొకానొకడే 'మాం వేత్తి' నన్ను తెలియననుట కభిప్రాయ మేమన, అట్లు సిద్ధిపర్యంతము యత్నించువారిలోనే అసిద్ధిని నావలనఁ బొందుటకై 'మాం వేత్తి' అని నన్నెఱుంగువాఁడు ఉండఁ గూడును. ఒకసిద్ధిని గోరువాఁడు నన్నెఱుంగుట యెల్ల నావలన అసిద్ధిని బొందుటకై

కారతత్త్వమును, ఇతి=అని. అష్టధా=ఎనిమిదివిధములుగా, భిన్నా= విభజింపబడిన, ఇయం=ఈ, ప్రకృతిః=జగత్తునకు మూలప్రకృతి, మే ఏవ=నాయదియే.

తా. *విచిత్రములై అనంతములై యొప్పు భోగ్యభోగోప కరణభోగస్థానములరూపమున నున్న యీజగత్తునకు మూలమై, గంధరసరూపస్పర్శశబ్దగుణసహితములగు పృథివ్యప్తేఙోవాయాకా శాదుల రూపమునను, మనస్సు మొదలగు నింద్రియములరూపము నను, మహదహంకారముల రూపమునను, ఎనిమిదివిధముల భిన్నమై యున్న యీప్రకృతి నాయది యనియే యెఱుంగుము.

శ్లో॥ అపరేయ మిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్ ।

జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్ ॥ 5

యగునుగదా. కనుకనే 'నన్ను తెలిసి...యత్నమునేయును' అనబడినది. 'వేత్తి తత్త్వతః' అని కలరూపున ఎఱుంగుట చెప్పబడినది. కలరూపున ఎఱుంగుట యనగా ప్రాప్త్యుండ నగు నేనే ప్రాపకుండు మొదలైనవాడని ఎఱుగుట. సామాన్యముగా ఎఱిగిన పిదపనే కలరూపున ఎఱుంగుట కలుగును. అనగా సామాన్యముగా ఎఱిగినవా రేర్పడిననే వారిలో కలరూపున నెఱుగువాఁ డేర్పడఁ గూడును. కాఁబటి 'యతతా మపి...తత్త్వతః' అనువాక్యమును 'యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి' 'మద్వేషం కశ్చిన్మాం తత్త్వతః వేత్తి' అని వాక్యద్వయము వివక్షితమని తలచి 'సిద్ధిపర్యంతము... కలరూపున నెఱుంగును' అనబడినది, మఱియు 'కశ్చిన్మాం వేత్తి అచో 'కశ్చిదేవ వేత్తి' 'ఒకఁడే యెఱుంగుచున్నాఁడు అని యర్థమగునేని యిద్దఱు ఎఱుంగరని సిద్ధించు చున్నది గాన నిది వాగ్ధృవ భీష్మాదు లనేకు లెఱిగియుండుటకు విరుద్ధ మగును. 'కశ్చిత్ వేత్తి ఏవ' 'ఒకానొకఁడు ఎఱుంగనే ఎఱుంగును' అని యర్థమగు నేని మహాత్మాను దుర్బలః' 'మాంతు వేద న కశ్చున' అను దుర్బలత్వమునకు విరుద్ధ మగును. కాన 'ఒక్కఁడును లేడని యభిప్రాయము' అనబడినది.

*ఇచ్చట తన్నుగుఱించి యుపదేశము నేయఁబూని ప్రకృతి యెనిమిది విధములని చెప్పట అసంగతము. అది స్వకీయమైనదిగాన దాని భేదములు చెప్పట సంగతమే యున్నచో అది స్వకీయమైనదిగా ఇంతకు మునుపై ఉపదేశించలేదు. కాన ఆ ప్రకృతి గాక ప్రత్యక్షాప్రమాణసిద్ధమై పృథివ్యాద్యాకారముగ పరిణమించి యున్న ప్రకృతి

టీ. మహాబాహా=అష్టనా, ఇయం=ఈప్రకృతి, అపరా=నికృష్టమయినది, ఇతన్తు=ఈప్రకృతికంటెను, అన్యాయం = వేరైనదియు, జీవభూతాం = జీవస్వరూపమయినదియునగు, ప్రకృతిం = చేతనప్రకృతిని, మే = నాయొక్క, పరాం = ఉత్కృష్టమైనదానినిగా, విద్ధి = తెలిసికొనుము, యయా=(జీవరూపమైన) ఏప్రకృతిచేత, ఇదం జగత్ = స్థావరజంగమాత్మకమైన యీజగత్తు, ధార్యతే = ధరింపబడుచున్నదో, (తాం అన్యాయం జీవభూతాం ప్రకృతిం పరాం విద్ధి అని యన్వయము.)

తా. *ఇట్లు ఎనిమిది విధముల భిన్నమై యుండు నీప్రకృతి అచేతనమై చేతనమునకు భోగ్యభూతమైన దగుటచేత నికృష్టమైనది. ఈప్రకృతికంటె వేరై (అనగా విసజాతీయాకారమై), దానికి భోక్తయగుటచే ప్రధానభూతమై చేతనరూపముగా నుండు నాప్రకృతి (మహాకటి కలదని) యెఱుంగుము. జీవరూపమైన యీ చేతనప్రకృతిచే అచేతనమైన యీజగమంతయు ధరింపబడుచున్నది.

యిట చెప్పబడినది. తాను దానికన్న విలక్షణుడై దానికి శేషియై నియామకుడై యుండుట మొదలగునవి సిద్ధించుటకై 'మే' 'నాది' అని దానిని స్వకీయమైనదిగా విధించినాడు. ఇట భూతశబ్దముచే దానికి దవ్యగాని తన్మాత్రములు నుపలక్షితములగుచున్నవి గాన గంధాదిగుణకము లనబడినవి. ఈతన్మాత్రములను జెప్పటచే, ఇవి గలిగియున్న పృథివ్యాదులు పరస్పరము వేరువేరుగటయు అని వీనిని కార్యములుగా గలిగియుండుటయును బ్రదర్శితము లగుచున్నవని తెలియవచ్చును.

*ఇట్లు అచిత్తునకు విలక్షణుడగుట ప్రతిపాదితమైనది. అచిత్తువంటివాడు కాని జీవునికంటెనుగూడ విలక్షణుడగుట యిందు ప్రతిపాదింపబడుచున్నది. 'అపరా' అనగా అనుత్కృష్టమైనది. అనగా అప్రధానభూతమని యర్థము. 'భోక్తాభోగ్యమ్' (శ్వేతా. ౧-౧౨) అనుట్లు ఒకటి భోక్తయగుటచే పరమైనదిగాను మఱొకటి భోగ్యమగుటచే అపరమైనదిగాను తెలుపబడినది. 'ఇతఃపరామ్' అనుసంశ్మాత్రనే అచిత్తుప్రకృతికంటె స్వరూపమున జీవప్రకృతి వేరైనదని సులభముగా చెప్పగూడియు, 'అన్యాయమ్' అని యన్యతలముగూడఁ జేర్చుట దానికిని దీనికిని గల జాతిభేదమున దృఢీకరించుటకుఁ గాబట్టి యందుల కనుగుణముగా 'అచేతనమై చేతనరూపముగా ఘండు నా ప్రకృతి' అని వై జాత్యము పర్ణితమైనది.

శ్లో॥ ఏతద్వ్యోసీని భూతాని సర్వాణి త్యుపధారయ ।

అహం కృత్స్న స్య జగతః ప్రభవః ప్రళయ స్తథా॥

6

టీ. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=చిదచిన్నిశ్రములై బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంత మయినవి యెల్లను, ఏతద్వ్యోసీని ఇతి = ఈ చేతనాచేతన ప్రకృతిద్వయమే ఉపాదానకారణముగాఁ గలవి యని, ఉపధారయ = తెలియుము. తథా=అట్లు, అహం=నేను, కృత్స్న స్య = సమస్తమయిన, జగతః - ప్రపంచమునకు, ప్రభవః = ఉత్పత్తి స్థానమైనవాఁడును, ప్రళయః = నాశస్థానమైనవాఁడును, (అనియు తెలియుము.)

తా. *బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము ఎక్కువతక్కువలుగానున్న వియు, చిత్తు అచిత్తు అను నీరెంటియొక్క మిశ్రమములైనవియు, మదీయములైనవియు నగు సమస్తభూతములును చేతనాచేతనసమష్టి

*ఇట్లు ప్రకృతిపురుషరూపముగ నుండు సమష్టిదశ చెప్పబడినది. ఇక నిందు మొదటిసగముచే వ్యష్టిదశ చెప్పి తక్కిన సగముచే రెండును గలసి తనకు కార్యములగుటను జెప్పుచున్నాఁడు. ఇట్ల చేతమని ప్రకృతిగా నిర్దేశించినాఁడు. ఆత్మ, స్వరూపముచే నిర్వికారుఁడే. కనుక సవికారమైన అచిత్తువలె దీనినిగూడ తనకు ప్రకృతి యనుట యెట్లు? అన్నచో, చేతనుఁడు స్వరూపమున నిర్వికారుఁడయినను కర్మవశమున దేవాదిశరీరేంద్రియములచేతను వానికి లోనయిన జ్ఞానము క్రియ భోగము మొదలయిన వానిచేతను విశిష్టఁ డగుచున్నాఁడు. ఈవిశిష్టకారమునుబట్టిచూడఁగా నింతకుమునుపు అచిత్తాత్మాయుండై యుండెను గాన అట్టియవస్థనుబట్టి అచిత్తువలె ప్రకృతిగా చెప్పబడుట దెలియునని. మఱి మూలమునందు భూతములను తనవిగాఁ జెప్పుకొనకుండఁగా వానిని 'నాయవి' యని యతనివిగా భగవంతుఁడు చెప్పుట యెట్లు? అని శంకరాఁగా, అవి తనప్రకృతిద్వయమువలనఁ గలిగినవిగాన తనవిగాఁ జెప్పకొన్నాఁడనిరి. 'అజామేకామ్ టోహితకర్తృకృష్ణామ్ బహీష్వాః ప్రజాః సృజమానాం సరూపాః । అజో హ్యేక్షోజుషమా టోఽనుశేతే జహోత్యేనాం భుక్తభోగా మజోఽన్యః' (శ్వేతా.౪-౫) తేజస్సు అహ్మ, అన్నము అను వికారములచే నొందిన ఎఱుపు తెలుపు నలుపు రూపములతోఁ గూడి నదియు, తనకు సమానరూపము లగు వివిధభూతభౌతికవదార్థములను సృజించునదియు, ఉత్పత్తి లేనిదియు నగుదానిని (అనఁగా ప్రకృతిని) ఒకానొక విధ్యాంసుఁడు (అనఁగా పరమాత్మ) ఉత్పత్తి లేమనేత దానికి సమానుఁడే యగుచు అందు బుద్ధిచే సేవించుచు దాని

రూపములైనట్టి యీనారెండు ప్రకృతులవలన బుట్టినవిగా నెఱుంగుము. నారెండు ప్రకృతులవలనఁ బుట్టినవిగాన నవి నాయవియే యగును. అట్లు కాఁగా, సమస్తమైన జగత్తు నారెండు ప్రకృతులవలనఁ బుట్టుటచేతను, ఆరెండు ప్రకృతులును నావలనఁ బుట్టినవిగాన నాయవి యగుటచేతను, సమస్తమైన జగత్తునకును నేనే ఉత్పత్తికారణమును (ప్రభువోటును) లయకారణమును (నశించు

ననుసరించి యున్నాఁడు. ఇంకొకవిద్వాంసుఁడు (అనగాఁ ప్రత్యగాత్మ) కొంతకాలము దాని ననుభవించి యంత వైరాగ్యము పుట్టి విడుచుచున్నాఁడు. 'నిత్యో నిత్యానాం. చేతనశ్చేతనానామ్' (శ్వేతా. ౬-౨౬). 'ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధృషాదీశభావసి' (గీ. ౧౩-౧౪) ఇత్యాదులందు చిత్తును అచిత్తును పుట్టుకలేనివిగానుండఁగ పరమాత్ముని వలన నవి పుట్టుటయెట్లు? అన్నచో నందులకు 'మహా...భవతీ' అని అవి రెండును పరమాత్మునియందు లయమునొందుటం బ్రతిపాదించుచున్నది నుదాహరించిరి. పరమాత్ముని యందు ప్రలయమును జెప్పుబలిమివలన ఉత్పత్తికూడ శ్రుతిసిద్ధమే యగునని భావము. ఇటు ప్రకృతియు పురుషుఁడును పరమాత్మునియందు లయించుట యనఁగా క్షీరమందు నీరమువలె, వేలుపలుపరానట్లు ఒకవిధమునఁ గలిసియుండుట. దీనిచే ఆరంటియొక్క న్రవ్యస్వరూపములును నాశములేక నిత్యములుగానే యుండుటవలన 'అజామేకామ్' ఇత్యాదులగు నిత్యత్వమును జెప్పు శ్రుతులతో విరోధములేదు. ఈవిషయమునకే 'విష్ణో స్స్వరూపాత్' అని స్మృతి నుదాహరించిరి. 'మహాన్...ఏకీభవతీ' (మహాన్) మహత్త్వత్వము. (ఆవ్యక్తే) అవ్యక్తమందు గుణములు మూఁడును సమములై యుండి పిదప విషమములై మహత్త్వ మొదలగువికారములఁ గలిగించుచున్నవి, కనుక 'మహత్త్వ అవ్యక్తమందు లీనమగును' అనఁగా మహత్త్వము బుట్టించు విషమావస్థ దానికి మునుముందటి సామ్యావస్థయందు లీనమగు నని యర్థము. ఈసామ్యావస్థయే యవ్యక్త మనబడుచున్నది. 'అవ్యక్త మక్షరే లీయతే' 'అవ్యక్తము అక్షరమందు లీనమగుచున్నది' అక్షరమనఁగా సామాన్యముగా చిత్తు (అనఁగా చేతనము) అని యర్థము. విసన చేతన మాత్రము 'అవ్యక్త మక్షరే లీయతే' అన్నట్లు అవ్యక్తమునకు ప్రకృతియు, 'అక్షరం తిమసి లీయతే' అన్నట్లు తమసున్నకు వికృతియుఁ గావేరదు. కాన నిటు అక్షరమనఁగా చేతనమాత్రము గాక చేతనసమష్టిగర్భమయి అవ్యక్త మనబడు గుణసామ్యముకూడ స్పష్టముగాకుండునట్టి అచిత్తుయొక్క యవస్థయని తెలియునని. ఇటు చిద్గర్భమగు వస్తువునందు అక్షరశబ్దము ఉపచరించుచున్నది. దీనివలనను 'ప్రధానానివిశేషాంతం చేతనాచేతనాత్మకమ్' ఇది పరాశరభవనమువలనను, ప్రధానము మొదలుగా సమస్తతత్త్వ

నోటును) శేషియు (స్వామియు) నై యున్నా నని తెలియుము. అచిత్తమష్టిరూపమైన ప్రకృతికిని చిత్తమష్టిరూపమైన పురుషునికిని ఇరువురకును పరమపురుషుడే కారణమగుట శ్రుతి స్మృతిసిద్ధము.

⁶ 'మహానవ్యక్తే లీయతే! అవ్యక్త మక్షరే లీయతే! అక్షరం తమసి లీయతే! తమః పరేదేవ ఏకీభవతి' (సుబాల. ౨-౪౦.) ఇత్యాదులు

⁷ శ్రుతులు. 'విష్ణోస్సర్వరూపాత్పరలోదితే ద్వే రూపే ప్రధానం పురు

⁸ షశ్చ విప్ర' (వి-పు-౧-౨-౨౮.) 'ప్రకృతిర్యామయాఖ్యాతా వ్యక్తా

బాలమును చిదచిదాత్మకము అని తెలియునది. కావున గుణసామ్యవస్థయగు నవ్యక్తము సామ్యవస్థ స్ఫుటము గానిదై అచేతనసమష్టిగర్భమై యుండు నక్షరమందు లీనమగు చున్నదని యర్థము. 'అక్షరం తమసి లీయతే' అక్షరము తమస్సునందు లీనమగుచున్నది. చిద్గర్భమై యుండుటయేకాక అచిత్తు అగుటయుఁగూడ వేఱువేఱి తెలిసికొన శక్యము గానట్టి యవస్థ గలది అతినూత్నమై యుండు ప్రధానము తమస్సు అనఁబడును. ఇదియే అక్షరము మొదలయిన యవస్థలను బొందుటకు ఉన్ముఖమై యుండునపుడు విభక్త తమస్సనియు, అట్లు ఉన్ముఖము గాకుండునపుడు అవిభక్త తమస్సనియుఁ జెప్పఁ బడును. అది పరమాత్ముని శరీరముగాఁగూడ చింతించుట కవశ్యమయి నీటియందలి యుష్ణవరై తెలియరాక సర్వజూడగు పరమాత్మునికే వేద్యమయి యుండును. అక్షరా వస్థయైనది యిట్టి తమస్సనెకే యవస్థయందు లీనమగుచున్నదని యర్థము. 'తమః పరే దేవ ఏకీభవతి' 'తమస్సు పరుడగు దేవునియందు ఏకీభవించుచున్నది.' మహాత్ము మొదలగు నవస్థల వీడి అవ్యక్తము మొదలగునవస్థ లగుటచే ఒకటి మఱొకటియందు లీనమగుట చెప్పఁబడినది. తమస్సు అను అవస్థ వీడి మఱొకయవస్థ యగుట లేనందున నిట లీనమగుట చెప్పఁబడక 'ఏకీభవించుట' చెప్పఁబడినది. మఱియు తమస్సత్త్వము 'యస్య మృత్యు శ్శరీరమ్' అని మీఁద పరమాత్మునికి శరీరముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది గాన తమస్సు పరదేవునియందు దేకీభవించుచున్నది' అనఁగా అక్షరాదికారోవ్యవయోగార్థము విభక్తమయిన తమస్సు, అట్లు కార్యమునకు సుపయక్తముగాక అవిభక్తమయి పరమాత్ముకు శరీరభూతమయియుండు తమస్సునందు ఏకీభవించుచున్న దని యర్థము. ఇట్లు మహాదాశబ్దవ్యంజిత మగుప్రకృతియు అక్షరశబ్దవ్యంజితమగు పురుషుండును పరమాత్మయందు లయమునొందుట చెప్పటవలననే అతిననుండియే యవి యుత్పత్తి నొందుట సిద్ధించుచున్న దని తెలియునది. ఈశ్రుతి కుపబలముగా 'విష్ణో...విప్ర' అని స్మృతి యుదాహరింపఁబడినది. (విష్ణో స్సర్వరూపాత్ పరతః) విష్ణుని రూపమునుగి

వ్యక్తస్వరూపిణీ పురుషశ్చ పుణ్యభావేతో లీయేతే పరమాత్మని ।
పరమాత్మాచ సర్వేషా మాధారః పరమేశ్వరః । విష్ణునామా స
వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే' (వి. పు. ౬-౪-౩౧-౪౦) ఇత్యాదులు
స్మృతములు.

శ్లో॥ పుత్రః పరచరం నాన్య చ్చి-చ్ఛేదన్తి ధనజ్ఞయః ।

టీ. ధనంజయ = అర్జునా, మత్తః = నాకంటె, పరతరం =
అధిక శ్రేష్ఠమగు, ఆన్యత్ = మఱియొకటి, కిచ్ఛిత్ = ఏదియును,
నాన్తి = లేదు.

తా. అర్జునా, ప్రకృతిద్వయము సర్వమునకుఁ గారణమైన
దైనను అట్టిదానికిని నేనే కారణమై యున్నాను. చేతనము సమస్త
ములైన యచేతనములకు స్వామిగా నున్నను, అట్టిదానికిని నేనే

యవల, (ప్రధానం పురుషశ్చ) ప్రధానము పురుషుఁడు అను, (ద్వేరూపే ఉదితే).
రెండురూపములు ఉదయించినవి. 'పరతః ఉదితే' అనుచో సంధి ఆర్థము లేక 'పరతః
నిలే' అను పాశము గ్రహించినచో, 'చో అవఖండనే' అనుధాత్వార్థమువలన ఆవిష్టు
రూపమునుండి యుపి రెండును పృథగ్భూతములైనవి. అనఁగా నిటఁ ప్రలయదశను
గ్రహించినచో ప్రధానపురుషేశ్వరులను మూఁడుతత్త్వములును ప్రలయదశయందును
చరస్సరము స్వరూపభేదము గలిగియుండు నని యర్థము. 'పరతః ఉదితే' అని పాశము
గ్రహించినచో ఒండొంటికి అపృథగ్భూతములై (అనఁగా ఒకటినుండి యొకటిని విభ
జింపరానట్లు సంశ్లేషమునొంగి) యుండునని యర్థము. ఈస్మృతివలనను ప్రకృతిపురు
షులు పరమపురుష యోగులగుట తెలిసినది. ఈవిషయమునే స్ఫుటముగాఁ జెలియటకై
'ప్రకృతి...గీయతే' అని యుదాహరింపఁబడినది. 'వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపములు గలదిగా
నేను జెప్పిన ప్రకృతియు పురుషుఁడు నను నీయిద్దఱును పరమాత్మునియందు లయిం
తురు. ఆపరమాత్ముఁడును సమస్తమున కాధారభూతుఁడు పరమేశ్వరుఁడు. విష్ణు
నాముఁడగు నతడు వేదములందును వేదాంతములందును (హిరణ్యగర్భ, ధాతృ, ప్రజా
పతి, రుద్ర, ఇంద్ర, సత్య, బ్రహ్మ, ఆత్మావతర్తములచే) చెప్పబడుచున్నాఁడు' అని
యర్థము. ఈశ్లోకము బ్రహ్మాండపురాణమునందును, ౧౨౩-అధ్యాయ, ౩౭-శ్లో) పఠింపఁ
బడుచున్నది.

స్వామిని. ఇట్లు *సర్వకారణుడును సర్వశేషియు నై యుండుటచేత నే నన్నిటి కధికుడ నెట్లొ యట్లే జ్ఞానశక్తి బలాదిగుణయోగము చేతను నేనే అన్నిటికంటె నధికుడను. జ్ఞానబలాదిగుణాంతరములు గలిగి అన్నిటికంటె నధికమైనది నేను తప్ప వే తొక్కటియు లేదు.

9

మయి సర్వ మిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగదా ఇవ॥ 7

టీ. ఇదం = ఈ, సర్వం = సమస్తమైన చిదచిద్వస్తుసమూహము, సూత్రే = దారమునందు, మణిగదాః ఇవ = రత్నముల సమూహమువలె, మయి = అంతర్యామి నై యుండు నాయందు, ప్రోతం = కూర్పబడినది.

తా. *సమస్తమైన యీచిదచిద్వస్తుసమూహము కార్యావస్థయందుండునపుడును కారణావస్థయందుండునపుడును నాకు శరీరమై, సూత్రమునందు మణిసమూహము గ్రువ్వబడియుండునట్లు ఆత్మయై నెలకొనియుండు నాయందు గ్రువ్వబడియున్నవి; అనగా నన్నాశ్రయించి యున్నవి. (చిదచిదాత్మకమైన) జగత్తును బ్రహ్మమును (ఒకటికొకటి) శరీరముగాను ఆత్మగాను నుండుట 'యస్య పృథివీ శరీరమ్' (బృహ. ౫-౭-౩) 'యస్యాత్మా శరీరమ్' (శతపథ బ్రా. ౧౪, కాం) 'ఏష సర్వభూతాంతరాత్మాఽపసాతపాప్నో దివ్యో

*ఇట 'నేను చలదుడను' అని విధిలేనిచో 'నాకంటె వేఱు వలతుడమైనట్లు' అని నిషేధము చెప్పటం అంతగా నుచితముగాదు. ఇట ఈనిషేధము చెప్పబడుట చేతనే ఆవిధియు సంభవింపకమానను. కాన 'సర్వకారణాధికుడను' అని కూర్పబడినది. 'జ్ఞానబలాదిగుణాంతరములుగల్గి.. నధికమైనది' యనుటచే బ్రహ్మరుద్రాదులగు నధికారులును పరిపూర్ణాత్ములును త్రోజీకృతులయిరి. వీరును నాకంటె తక్కువయే యని భావము.

*పూర్వము భగవంతుండు సర్వము శరీరముగాఁగలవాఁడనుటచే సర్వము యొక్క రూపములవికారము నొందుచున్నాడని ప్రసక్తి కలుగుచున్నది. ఈ సవికారత్వమును పరిహరించి సర్వమున కాధారుఁడగుమూలమున సర్వశరీరుఁడగుచున్నాడని యుట చెప్పబడుచున్నది. 'సర్వమిదమ్' అనుటచే సర్వావస్థలందును గల సమస్తవిద

చేవ ఏకో నారాయణః' (నుబా. ౭-ఖం.) అని అంతర్యామి బ్రాహ్మణానుబంధు సిద్ధము.

చిద్వస్తువులు గ్రహింపబడుచున్నవి గావున 'తదేదచిద్వస్తువు... ఉన్నపుడును' అనఁబడినది. 'ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ' అని సూత్రముచే లోపల ప్రవేశింపబడి యిది ఆశ్రయముగాను తాను ఆశ్రయిగాను నుండు మణిగణము చెప్పబడినది. దీనిం బట్టి ఆత్మచే లోపల ప్రవేశింపబడి యిది ఆశ్రయముగాను తా నాశ్రయిగాను నుండు శరీరము ప్రతీతమగుచున్నది. ఇట్లు 'ప్రోతం' అని అనుప్రవేశమువలనను 'సూత్రమణి గణా'ముల ఆశ్రయాశ్రయభావమువలనను శరీరలక్షణము సూచితమగుటచే భగవంతునిచే అనుప్రవేశము నొంది భగవంతుఁడును దానును పరస్పరము ఆశ్రయాశ్రయ భావము గలిగియుండు సమస్త చిదచిద్వస్తుజాతము శరీరభూత మగుచున్నది గాన 'నాకు శరీరమే' అనఁబడినది. సూత్రదృష్టాంతమున సూత్ర మెట్లు తా నొక్కటియే అన్ని మణులకు నాధారమై వానియందు ప్రవేశించి గూఢమయి తనస్థితి వానివలనఁ గలుగక వానిస్థితియే తనవలనఁ గలిగినదై యుండునో అట్లే పరమాత్ముఁడు తా నొక్కఁడే సమస్త చిదచిత్తులకెల్ల నాధారభూతుఁడై వానియందుఁ బ్రవేశించి, గూఢుఁడై దేవాది రూప మగుప్రకృత్యాదులస్థితి తనవలనఁ గలుగుటయేకాని తనస్థితి ప్రకృత్యాదులవలనఁ గలుగనివాఁడై యుండునని సిద్ధించుచున్నది. 'ప్రోత' శబ్దముచే సూత్రమునకు మణి గణములందుంబోలె లోపలనేకాని వెలుపల వ్యాప్తి లేదను ప్రతీతి గలుగుచున్నదిగాన దానిని నిరసించుటకై 'అనఁగా నన్నాశ్రయించి యున్నవి' అని యర్థాంతరము చెప్పఁబడినది. దీనిచే భగవంతునకు సమస్త మునందును అంతర్యావృత్తియు బహిర్వావృత్తియుఁ గలవని యెఱుంగునది. ఇటు అంతర్యామి బ్రాహ్మణమునందుఁ జెప్పబడిన యంతర్యామి నారాయణుఁడే యని తెలుపుటకును అందుఁ జెప్పబడిన తత్త్వాంతరములను గూడ 'సర్వభూత' అని సంగ్రహించి యన్నిటను అంతర్యామి యగునని నిరూపించుటకును 'ఏషసర్వ...నారాయణః' అను సుబాలోపనిషద్వాక్య ము దాహరింపబడినది. (ఏషః) ఈ, (సర్వభూతానరాత్మా) ఇటు భూతకర్తయు సత్తేగల వస్తువును జెప్పనది గాన నుభయవిభూతులం దంతర్గతమైయున్న చిదచిద్వస్తుజాతమును నిర్దేశించుచున్నది గావున సమస్త చిదచిద్వస్తుజాతమునకు అంతరాత్మ యగువాఁడని యర్థము. (అవహత పాపాత్మ) పూర్వము పృథివి మొదలుకొని తమస్సువరకుండు జెప్పబడిన వస్తువులయందు అంతర్యామియై వర్తించుచున్నను వానియందలి దోషములచే స్పృశింపబడనివాఁడని యర్థము. (దివ్యః) దివిసీ తేఽపరమపదనిలయుఁ డని యర్థము. (దేవః) దోర్నితనాది గుణవిశిష్టుఁడు, (ఏకః) అద్వితీయుఁడు సమాభ్యధికరహితుఁ డనుట. ఇట్టివాఁ జెప్పఁడనఁగా, (నారాయణ) నారాయణుఁడని యర్థము.

అవ. *కాబట్టి, సర్వమును పరమపురుషునకు శరీర మగుటచే మౌనికై ఆత్మయును నాపరమపురుషునికి అవి ప్రకారములు (విశేషణములు) అగును. ఇట్లు సర్వమును పరమపురుషుని ప్రకారము లగుట వలన సర్వప్రకారుఁ డగు పరమపురుషుఁడే యున్నాఁడు గావున నా సర్వమునకుఁ గలశబ్దము లతనినే ముఖ్యవృత్తి చే చెప్పచున్న పని వానికి పరమపురుషునితోడి సామానాధికరణ్యముచే జెప్పచున్నాఁడు.

* ఒకవస్తువునకుఁ గల జాతిగుణములు శరీరము మొదలయినవి దాని విశేషణములు (లేక-ప్రకారములు) అనబడును. ఆవస్తువు వానికి విశేష్యము, లేక-ప్రకారి యనబడును. సర్వమును పరమపురుషునికి శరీరమగుటచే నతనికి అవి ప్రకారము లగును. పరమపురుషుఁడు సర్వమును ప్రకారి యగును. ప్రకారి లేక వట్టిప్రకారము లుండజాలవు. ప్రకారములున్నవి యనఁగా అవి గలిగి యున్నప్రకారి యున్నాఁడనయే పర్యవసాన మేర్పడుచున్నది. కనుక సర్వము ఉన్నవి యనఁగా సర్వమును ప్రకారములుగాఁ గలిగినప్రకారి యగు పరమపురుషుఁడే యున్నాఁడనుట పర్యవసానము మగుచున్నది. ఇటు ప్రకారములు ప్రకారికి అపృథక్స్థితిములై - (అనఁగా ప్రకారి లేకయే తమంతటనే కేలుగా స్థితిచునవి కానినై) యుండవలయును. దేహము నెడి ప్రకారము ప్రకారియగుదేహికి (అనఁగా ఆత్మకు) అపృథక్స్థితియైన (అనఁగా ఆత్మ లేక యది తనంతటనే కలుగఁజాలనిది). ఇట్లు దేహము అపృథక్స్థితిప్రకారము దేహికి నుండుటచే దేహమునకు వాచకములగు రంగండు రాముఁడు మొదలయినట్టి ములు, దేహిపర్యంతము కేలుగా చెల్లుచున్నవి; అనఁగా దేహికిఁగూడ కేలుగా పర్యవసించుట గలదు. దీనిచే అపృథక్స్థితిములైన ప్రకారములకు వాచకము లయినశబ్దములు వానిప్రకారికిని వాచకము లగుటయందు పర్యవసించుచున్నవి. అట్టిప్రకారము లకు శేష్యునిశబ్దములచే తుదకు తత్ప్రకారియే చెప్పబడువాఁడగునని తెలియుచున్నది. సర్వమును ఆత్మభూతుఁ డగుపరమపురుషునికి శరీరభూతము లగుటచే అవి కేవలమైనప్రకారములు గాక అపృథక్స్థితిములైనప్రకారము లగుచున్నవి గావున ఆప్రకారములకు వాచకములగు శబ్దములచేనెల్ల తత్ప్రకారియగు పరమపురుషుఁడే చెప్పబడుచున్నాడని కేలుచున్నది. ఇది యిట్లుండ, శబ్దము ఒకయర్థమునందు వర్తించును గదా. ఒకశబ్దము దానికి సంకేతితమయి యుండు నర్థమున వర్తించుట గలదు. జ్వలించుచు దహించునదే యున్నయొకవస్తువును జూచి 'అగ్ని' యన్నచో అగ్ని శబ్దము తనకు సంకేతిత మయి యున్నయర్థమునందే వర్తించునుగాన నిట్లు వర్తించుట తద్భిధావృత్తి లేక ముఖ్యవృత్తి శక్తి యనబడును. బ్రాహ్మణిని జూచి 'అగ్ని' యన్నచో అగ్నిశబ్దము తనకు సంకేతిత మయిన యర్థమున వర్తింపక తనదభిధావృత్తి

శ్లో॥ రసోఽహ మప్పు కాంతేయ ప్రభాఽస్మిశశీసూర్యయోః ।

ప్రణవ స్సర్వేవేదేషు శబ్దః ఖేపౌరుషం నృషు ॥ 8

పుష్యో గద్ధః పృథివ్యాం చ తేజ శ్చాస్మి విభావసౌ ।

జీవనం సర్వభూతేషు తప శ్చాస్మి తపస్విషు ॥ 9

బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనమ్ ।

బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్ ॥ 10

బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితమ్ ।

ధర్మా విరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి ధరతర్జభ ॥ 11

టీ. (8) కాంతేయ = అర్జునా, అహం = నేను, అప్పు = ఉదకములందు, రసః = రసమును, శశీసూర్యయోః = చంద్రసూర్యులయందు, ప్రభా = కాంతియును, సర్వవేదేషు = సమస్తవేదములయందు, ప్రణవః = ఓంకారమును, ఖే = ఆకాశమునందు, శబ్దః = శబ్దమును, నృషు = జీవులయందు; పౌరుషం = కర్తృత్వశక్తియు (లేక-నృషు = పురుషులయందు, పౌరుషం = పుంస్త్వమును), అస్మి = అగుచున్నాను. (9) పృథివ్యాం = భూమియందు, పుష్యః = తులసి మొదలై సవానియొక్క పవిత్రమైన, గంధశ్చ = గంధమును, విభావసౌ = అగ్నియందు, తేజశ్చ = దహించుశక్తియును, అస్మి = నేనై యున్నాను, సర్వభూతేషు = బ్రహ్మాది సమస్తశరీరులయందు, జీవనం = ప్రాణముయొక్క స్థితికి హేతువును, తపస్విషు = తపస్సుగలవారియందు,

పవిత్రత్వాదులు గల పవిత్రముక యున్నందు వర్తించుచున్నవి. ఇటు అగ్నియనగా అగ్నివలె శుచితత్వాదులు గలవాఁడవుట. కనుక నిట్లర్థాంతరమునందు వర్తించుట లక్షణావృత్తి యనఁబడును. ప్రకారములకు వాచకములగు శబ్దములు ప్రకారియగు భగవంతునియందు వర్తించునని చెప్పఁబడెనుగదా. ఆశబ్దము లతనియందు వర్తించుట అభిధావృత్తిచేతనా? లక్షణావృత్తిచేతనా? యని యడుగవలసియున్నది. ప్రకారములు అపృథగ్స్థము లయినవి కాన సాక్షాత్ప్రకారియే యగుచున్నవి. కాబట్టి ప్రకారవాచిశబ్దములు అభిధావృత్తిచేతనే ప్రకారియందు వర్తించుచున్నవి. కావుననే 'ముఖ్యవృత్తిచే చెప్పఁచున్నవి' అనఁబడినది.

తపశ్చ = తపస్సును, అస్మి = నేనై యున్నాను. (10) పార్థ = అర్జునా, మాం = నన్ను, సర్వభూతానాం = సమస్త భూతములకు, సనాతనం = నిత్యమైన, బీజం = మూలము - అనగా మూలమైన ఉపాదానద్రవ్యము అని, విధి = తెలిసికొనుము, అహం = నేను, బుద్ధిమతాం = ప్రజ్ఞ గల వారియొక్క, బుద్ధిః = నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధియు, తేదస్వినాం = ప్రతాపశీలురయొక్క, తేజః = సరుల నతిశయించు శక్తియు, అస్మి = అగుచున్నాను. (11) భరత్వ భ = అర్జునా, అహం = నేను, బలవతాం = బలముగల వారలయొక్క, కామరాగవివర్జితం = కామ్య వస్తువులందు రాగము లేనట్టి, బలం = ధారణాది శక్తియును (స్వధర్మానుష్ఠానసామర్థ్యమును) భూతేషు = ప్రాణులయందు, ధర్మావిరుద్ధః = ధర్మశాస్త్రమునకు విరుద్ధముకాని, కామశ్చ = స్వభార్యయందలి ప్రేమ మొదలైనవియు, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. *అర్జునా, ఉదకములయందు రుచిగుణమును, సూర్య చంద్రులయందు జగదుపకార హేతువగు కాంతియును, సకల వేద

* 'ఓసోఽహమ్' 'ఓసము నేను' అనుదో 'అహమ్' అనగా భగవంతుఁ డగుచున్నాఁడు. కనుక 'ఓస' శబ్దమునకు 'అహమ్' శబ్దమునకు సమానముగా భగవంతుఁడే అధికరణము (అనగా ఆశ్రయము) అగుచున్నాఁడు. ఇట్లు రెండు శబ్దములును సమానమైనయధికరణము గలవిగాన సమానాధికరణము లగును. సమానాధికరణములై యుండు భావము సామానాధికరణ్యము. రెండైయు భగవంతునితో సామానాధికరణ్యము గలిగియున్న దనగా భగవంతునికే వాచక మగుచున్నదని యర్థము. అనగా రసమే భగవంతుఁ డనుచున్నదని భావము. రసశబ్దమునకు భగవంతునితో సామానాధికరణ్యమెట్లు? అప్పు మొదలగు ద్రవ్యములయొక్క రసాదులు భగవంతుఁ డగుట యెట్లు? అని యడిగినదో, ప్రకారియగు నొకవస్తువున, దానికి అప్యధక్తిర్భయము లయిన జాతి గుణశరీరాదిప్రకారములును, ఉన్నప్పుడు ప్రకారములకు వాచకములయిన శబ్దములు ఆప్రకారికిని వాచకములుగా పర్యవసించునని చెప్పుచుండెనుగా. ఇట్లాప్రకారములకు వాచకము లగు శబ్దములకు సమానమైనయధికరణ్యముగా ప్రకారి యుండుటచే ప్రకారితో సామానాధికరణ్యము నొందుచున్నది. అప్పు మొదలగు ద్రవ్యములు పరమాత్మునికి శరీరము, శరీరభూతమైన అప్పు మొదలగువానిప్రకారము లగు రసాదులు

ములయందు సార మగు ప్రణవమును, ఆకాశమునందు శబ్దగుణమును, జీవులయందు కర్తృత్వశక్తియును (లేక పురుషులయందు పుంస్త్వమును), భూమియందు, సుగంధమును, అగ్నియందు తేజస్సును (దాహకర్తృశక్తియును), బ్రహ్మాది సకలశరీరులయందు ప్రాణాస్థిహేతువును, తాపనులయందు కాయక్లేశాదిరూపమైన తపస్సును, నీ నేయగుదును.

శరీరియగు పరమాత్మునికిని ప్రకారములే యగుచున్నవి. పరమాత్ముడు ఆరసాదులకు ప్రకారి యగుచున్నాడు. కావున ప్రకారము లగు రసాదులకు వాచకములయిన రసాదిశబ్దములును ప్రకారియగు పరమాత్మునికిని వాచకములై పరమాత్మునితో సామానాధికరణ్యము నొందుచున్నవని తెలియునది. జన్తువులకు పరస్పరము ప్రకారప్రకారి భావము కలుగఁగా లేదాచకము లయినశబ్దములకు పరస్పరము సామానాధికరణ్యము గలుగుచున్నది. ఆప్రకారములు జాతిగాఁగాని గుణముగాఁగాని శరీరముగాఁగాని యుండినను ప్రకారితో సామానాధికరణ్యము గలిగియుండుటకు హేతువు అవి యపృథక్సిద్ధము లగుటయే యని తెలియునది. కేవలము రసాదులగు చెప్పట చాలియుండఁగా వాని కాశ్రయములయిన అప్పు మొదలగు ప్రవృత్తులనుగూడ నేల చెప్పవలయు? నన్నచో, ఆయాద్రవ్యమునందు ప్రధానములగు రసగంధాదిప్రకారము లకు తాను ప్రకారియగుటను జెప్పుకొని కని తెలియునది. ద్రవ్యప్రకారములు ఆ పరమాత్మునిప్రకారములగుట 'కాతన్యవా న్యోవిభిర్ని జగతీతి దత్తేతి' శబ్దాంత్రయోవ్యాపీ తస్మై భూమ్యాత్మనే నమః' వి. పు. ౧౧౪.౨౮ అని భగవంతుడు భూమ్యాత్ముఁ డై భూమిప్రకారములగు కాతన్యాయములు 'కాతన్యవాన్' కాతన్యవంతుడు ఇత్యాదులచే తనప్రకారములుగాఁ జెప్పుకొనుటవలనఁ దెలియునది. అందు అపృథులందు రసము ప్రధానము. రసము పృథివియందు నున్నది. అప్పులకు రూపాది గుణములు నున్నవి. కనుక అప్పులకు రసమే ప్రధానముగా విశేషించి చెప్పట యెట్లు? అన్నచో, తేజస్తత్త్వమునుండి పరిణమించిన యపస్సకు పూర్వతత్త్వములగు తేజో వాయ్వాకాశములం దుత్పన్నము కానట్టిరసము గలుగుటచే, అది దానికి ప్రధాన మని తెలియునది. ఇట్లే మిఁసెల్ల దానిదానికి విశేషించి యొక్కొకటి ప్రధానముగాఁ జెప్పటం దెలియునది. ప్రభయనఁగా తనయాశ్రయమైనదానిని మీటి ప్రసరించు తేజోద్రవివృత్తికేవలము. చంద్రినూరులు పృథుచేతనే జగదుపకారము నేయుటచే నని వారికిఁ బ్రధాన మెనఁగిగాఁ జెప్పుటయెను. సర్వవేదములకు పృథువమే వీజమగుటచే నని వానియందు పృథానభూతిమైనది. పౌరుష మనఁగా పురుషుని భావము. ఇది సంతానపరంపరకు హేతువగు వీర్యమని కొందఱు, కర్తృత్వశక్తి యర్థమైనచో 'నృషు' అనుటకు జీవులని యర్థము గ్రహ్యము. మగతన మని యర్థము నేసినచో 'నృషు'

అర్జునా, సమస్తచరాచరభూతములకు అనాదిగా మూలమై యుండు ప్రకృతితత్త్వముగాను (లేక-వానిపరిణామశక్తిగాఁ గాని ఉపాదాన ద్రవ్యముగాఁగాని) నన్నెఱుంగుము. బుద్ధిమంతులయొక్క వివేక శక్తియును, స్రతాపశీలురయొక్క మనోధైర్యమును నేను గుఱు యున్నాను. అర్జునా, బలవంతులయొందు *కామరాగదోషాత మగ

అనుటకు పురుషులని యర్థము. 'పుణ్యోగధః' అనుటచే తులసి మొదలగువాని గంధ ముకాని సురభిగంధ ముకాని గ్రాహ్యము. ఇట్టి గంధమువలననే పృథివి సత్త్వో స్థేషమునుగాని సుఖమునుగాని కలిగించును. 'విభావసుః' అన్న యస్మిక్తి 'తేజస్సు' అనఁగా దహించుకత్తి. 'జీవనం సర్వభూతేషు' అనుచో సర్వభూతము లనఁగా బ్రహ్మ రుద్రాదిసమస్త శరీరులని యర్థము. జీవన మనఁగా ప్రాణములేక ప్రాణిజీతి హేళు వని యర్థము. పర్వభూతములకు సనాతనమగు బీజము ప్రకృతితత్త్వము. లేక-ప్రకృత సభర్తమును నిర్దేశించు ప్రకరణముగాన బీజమనఁగా పరిణామద్రవ్యములు ఆయాకార్య ములుగా పరిణమించు సామర్థ్యమనియు గ్రాహ్యము లేక బీజ మనఁగా జంగమస్థావర ములు మొలచుటకుఁ గారణమైన యద్యైయఃపాదానద్రవ్యము. బుద్ధియనఁగా అధ్య వసాయములేక జ్ఞానమాత్రిము తేజస్వ్యు లనఁగా ప్రతాపశీలురు. వారియందు తేజ మనఁగా ఒకరిచే కింగొందుఁజూప శక్తియు గాకుండుట లేక ఒకరిని కింగొందుపఱుచు సామ ర్థ్యము. బల మనఁగా ధారణాశక్తి, కామరాగవశమవలన స్వకార్యమునకుఁ బూనిన వాఁడు తనబలముచే పరపీడాదులు గావించును. అట్టిబలముగాక ధర్మోపయుక్తముగా, శరీరాది ధారణాదులను జేయుటయును నిర్దేశించుటకై 'కామరాగవివర్జిత' మైనబలము చెప్పఁబడినది. కామమనఁగా ఇచ్చయొక్క కాస్తాదృశ రాగమనఁగా ఇచ్చ లేక- కామమనఁగా కామ్యపదార్థములుగా గ్రహించినచో వానియందే రాగ మనియు నర్థము నేయవచ్చును. ధర్మాదురుద్ధమైన కామమే స్వదాప్రేత్యాద్రుములు. 'ఇతి సమ స్తమును' అనుటచే బ్రహ్మరుద్రాదులు చేయుమన్నవానినిగూడ తిచ్చోపద్రుత పర మాత్మయే చేయువాఁడని 'అహం కృష్ణస్య ప్రభవః' అన్న పూర్వోక్తమును స్మరింపజేయుచున్నది 'విలక్షణములు' అనఁగా విండఁ జెప్పవలయుంజనతాముల ములకంటె విలక్షణములని భావము. 'నావలననే నాయుండే యున్నవి' అనుటచే అని తనకప్పధక్కిర్దము లగుటయు, దానింబట్టియే వానికి రుతతోప సామాన్యకరణ్యము సిద్ధింపుటయు సూచించుట కని తెలియునది.

* కామ మనఁగా లభింపనివిషయములందు అభిలాష. రాగ మనఁగా కోరిన విషయము లభించినను మరల అధికవిషయములయందు ఆశ.

స్వధర్మానుష్ఠానసామర్థ్యమును, ప్రాణులందు ధర్మవిరుద్ధము కానిదై
స్వభార్యాప్రేమాదిరూపమైయుండు కామమును నేనె యు యు
న్నాను. అనఁగా సమస్తమును పరమపురుషునికి ప్రకారము లగు
టచే, ప్రకారములకుఁ గలయన్నిశబ్దములచేతను వానిప్రకారి యగు
పరమపురుషుడే చెప్పఁబడుచున్నాఁ డనుట.

రాజసతామసములు గాక విలక్షణములై యున్న యీవస్తువు
లన్నియు నావలననే పుట్టి, నాకు శేషములై, నాశరీర మగుటచే
నాయందే నెలకొనియుండునవి. కనుక (అవి యున్నవి అనఁగా) అవి
యెల్లప్రకారములుగాఁ గలనే నే యున్నవాఁడను. (అవియెల్లను నేనే
యగుదు నని భావము.)

శ్లో యేదై వ సాత్త్వికా భావా రాజసా స్తామసాశ్చ యే ।

మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి॥ 12

టీ. సాత్త్వికాః = సాత్త్వికగుణములు గలవియైన, భావాః =
పదార్థములు, యే ఏవ - ఏవియో, రాజసాశ్చ రజోగుణములు గల
వియు, తామసాశ్చ = తమోగుణములు గలవియునైన, (భావాః =
పదార్థములు,) యే = ఏవియో, తా = వానిని, మత్త ఏవ ఇతి =
నావలనఁ గలిగినవియేయని, విద్ధి = తెలియుము. తేషు - ఆభావముల
యందు, అహం = నేను, న = తేను, తే అవి, మయి = నాయందు-
నా శరీరమగుటచే, (సన్తి = ఉన్నవి.)

తా. విశేషించి చెప్పనేల? జగమునందు *దేహములుగాను,
ఇంద్రియములుగాను భోగ్యవస్తువులుగాను, మఱియు నాయాదానికి

* ఈశ్వోక్తమున పూర్వోక్తములగు రసాదిశబ్దములకేకాక సమస్తవాచకశబ్దముల
కును తనతోడి సామానాధికరణ్యము గలదని చెప్పి స్వహాచార్యము నుపసంహరించు
చున్నాఁడు. భావములు దేహేంద్రియభోగ్యములుగా నుండుట వ్యప్తిదశ యనియు
'ఆయా దానికి హేతువులుగా' నుండుట సమప్తిదశ యనియుఁ తెలియును. 'ప్రహరః

హేతువులుగాను నెలకొనిసాత్త్వికములును రాజసములును తామసములును నగు నేయే పదార్థము లున్నచో యవియున్నియు నావలననే పుట్టినవిగా నెఱుంగుము. అవి నాశరీరము అగుటచే నాయందు నెలకొనియున్నవనియు నెఱుంగుము. నేనో వానియందు లేను. అనగా నాస్థితి యొకానొకప్పుడును వానివలనఁ గలుగునది కాదు. తక్కినయెడల శరీరమునకు స్థితి ఆత్మవలననే కలుగుచున్నదైనను, ఆత్మయొక్క స్థితికిని శరీరముతోఁజ్ఞుపటయుఁ గలదు. నానో, ఆరెండును శరీరముగానుండియు నావలన వానికి స్థితియొకాని వానిచే నాస్థితికి అటువంటి తోడ్పాటు ఏదియు లేదు. (ఇట్లారెంటివలన సత్తి యుపకారము లేనప్పుడు వానిని శరీరముగాఁ దాల్చుటవలన ప్రయోజన మేమి యనఁగా) కేవల లీలయే ప్రయోజనమని యర్థము. శ్లో॥ త్రిభి ర్గుణవయై ర్భావై రేభి స్సర్వ మిదం జగత్ ।

మోహితం నాభిజానాతి మా మేభ్యః పర మవ్యయమ్॥ 13

టీ. సర్వం = సమస్తమయిన, ఇదం = ఈ, జగత్ = ప్రపంచము, త్రిభిః = మూడువిధములైన, గుణమయైః = సత్త్వరజస్తమో

ప్రీతిరానందః సుఖం సంశాన చిత్తతా' ఇత్యాదులు సాత్త్వికభావములు. 'అశుష్టిః పరితాపశ్చ క్రోధోమోహస్తభావః' ఇత్యాదులు రాజసభావములు. 'అవిచిత్తః స్తభామోహః ప్రమాదః స్వప్నతద్వితా' ఇత్యాదులు తామసభావములు. 'న త్వం తేషు' 'నేను, వానియందు లేను' అనుటకు 'నేను వానియందు వ్యాపించియుండు లేను' అని యర్థముగా భ్రమింపకుండుటకై 'నాస్థితి .. కాదు' అని యర్థము చెప్పబడినది. 'తే మయి' అనుచో 'మయి' అనుసత్తమి నాకధిపమై (అనగా శరీర మగుటచే నానియమనమునకు లోనై) యుండునని తెలుపుటచే 'నాశరీరము... యున్నవి' అనబడినది. 'నీ స్థితి వానికి లోనయినదని యెవరును జెప్పలేదే! కాబట్టి లోనుగాదని వ్యర్థముగా నిషేధింపనేల? యనఁగా 'తక్కినయెడల.....' అన్నది. అనగా శరీరముయొక్క స్థితికి ఆత్మయు ఆత్మయొక్క స్థితికి శరీరమును ఉపకరించుట గలదు. సమస్త భావములు నాశరీరముగాను నేను వానియాత్మగాను నుండుటవలన సమస్త మయొక్క స్థితికి ఆత్మభూతుడను నేనుపకరించునటే నాస్థితికిని శరీరభూతమైన యానమస్తమమును ఉపకరింపవలయునని తోచవచ్చును. కావున వాని స్థితికి నేనుపకరించుటయే కాని నాస్థితికి వానివలననే యుపకారము లేదని తెలుపుటకై సిద్ధము చెప్పబడినదని గ్రాహ్యము,

గుణమాయములగు, ఏభిః భావైః = ఈపదార్థములచేత, మోహితం = మోహముఁ జెందింపఁబడినదై, మాం = నన్ను, ఏభ్యః = ఈపదార్థములకంటె, పరం = ఉత్కృష్టమైనదిగాను, అవ్యయం = ఎట్లప్పుడు నొక్కనిభముగ నున్నవానిగను, న అభిజానాతి = గుర్తెఱుంగకున్నది.

తా. *కాబట్టి యిట్లు చేతనాచేతనాత్మకమైన నా యీజగత్తంతయును ఆయాకాలములందు నావలననే పుట్టుచు నాయుండే

* ఇట్టింపఁబడు భగవంతుఁడు తనయాభాత్మ్యమును జెప్పినాఁడు. ఇక 'త్రిభిః' ఇత్యాదులచే అది ప్రకృతీచేత వఱుంగువడుటను జెప్పచున్నాఁడు. గుణమయములైన భావములకంటె తాను పరుఁడు (అనఁగా ఉత్కృష్టుఁడు) అగుటను జెలుపుటకై 'మామి రాపోఽనలః' అనుట మొదలుగా జెప్పఁబడిన తనస్వరూపయాభాత్మ్యమును 'మామ్' అని యనువదించుచున్నాఁడని తెలుపుటకై 'ఇట్లు చేతనా.....' అనఁబడినది. ఇటు చేతనా చేతనములకు 'ఉత్పత్తి' యనఁగా క్రొత్తగా పుట్టుటయు 'ప్రళయ' మనఁగా స్వరూపముతో వర్తించుటయుగాదు. భగవంతుని యందు లీనములైనవి సూలకారమున వేలువేళి నామరూపములతో పాడనూపుటయే ఉత్పత్తి. భగవంతునియందు నామరూపములు తెలియరానట్లు అతినూత్నమైన లీనమగుటయే ప్రళయము. ప్రళయము నొందెనవానికి మరల్చునట్వెత్తి గలుగనేరదని గ్రహించరాదు. కాన చేతనాచేతనములు పెక్కులు ఉత్పత్తిప్రళయములను బొందఁ గూడుటచే, 'ఆయాకాలములందు' అనఁబడినది. అనఁగా అప్పుడప్పుడు పొందు నుత్పత్తులు తనవలననండియే యనియు ప్రళయములు తనయందే యనియును భావము. దీనింబట్టి సమస్త కల్పములందును భగవంతుఁడొకఁడే చేతనాచేతనములకు కారణమగునని తెలియచున్నది. శరీర లేకున్న శరీరము నిలువనేరదు. కనుక ఒకశరీరిని చెప్పినపుడు వానిశరీరము వేలుగా గ్రహింపఁబడక వానితోగూడనే పరిగణింపఁబడుచున్నది. ఇట్లే ఈశ్వరుఁడన్నచో వానిశరీరమగు జగత్తంతయు వేలుగా గ్రహింపఁబడక వానితోగూడనే గణింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు ఈశ్వరుఁడనుటవలన ఈశ్వరుఁడును ఈశ్వరశరీరమగు జగత్తును, రెండును గ్రహింపఁబడుటవలన ఉభయావస్థలయందుఁగల జగత్తంతయు ఉభయావస్థలందును ఈశ్వరుఁడే యనఁదగుచున్నదని భావము. 'త్రిభిః గుణమయైః ఏభిః' అను పదములు మూఁటిచే గుణమయభావములకు దుఃఖ మిశ్రత్యము, సత్వరత్యము, సాత్వికయత్యము మొదలగునవి వివక్షితములు. సత్యము, సుఖాత్మకము. రజస్సు దుఃఖాత్మకము. తమస్సు మోహాత్మకము. భావములు రజస్సుమస్సులతో మిశ్రములై యుండుటవలన దుఃఖమిశ్రమ లనియు కార్యము లగుటవలన అనిత్యము లనియు భావము. 'మామ్ ఏభ్యః పరమ్ అవ్యయమ్' అనెడి

మఱుగుచు నాయుండే నెలకొనియు నాకు శరీర మయ్యు నన్ను అత్మగాఁగలిగియు నున్నది. కాన కార్యావస్థయందును కారణావస్థయందును సర్వమును నాశరీరమే యైయున్నది. ఇట్లు సర్వశరీరుడ

యీపదములచేత నిశ్చలదుఃఖప్రత్యక్షస్వరూపత్వము నిరతిశయానందత్వము నిత్యత్వము మొదలగునవి సూచితములని 'ఇటువంటివాడ నగు నేను' అన్నారు. ఇందు 'కారణత్వ'ముచేత పిత యగుటవలన పితము గోరుననియు, 'కేషిత్వము'చేత శేషభూతుల యుజ్జీవనముగూడ తనకు లాభముగాఁ దలంచుననియు, 'జానా . . . . ' అని సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వములవలన 'వేదా'కనితోడ నవేక్షింపక తానే యనిషములను దొలగించి యిష్టముల నొడఁగూర్చుననియు 'ఇటువంటివాడ' డనుటకు భావము. 'ప్రాక్తి'ములైన భాగములు శబ్దస్పర్శరూపమున భోగ్యము లగును. పరమాత్మకడన్నతో వ్యవసాయముతో సమవేతిములైన జ్ఞానశక్త్యాదికల్యాణ గుణములచేతన, ప్రాకృతశబ్దాదు అభివ్యంజనములయిన యానుకూల్యప్రకారములు గలిగియున్న యప్రాకృతశబ్దాదులచేతన, తనయందు పర్యవసించునవిగాఁ తెలియుటవలన అప్రాకృతములవంటివగు ప్రాకృతశబ్దాదులచేతన ఒక్కొక్కటను నిరవధికముగాను నిరతిశయముగాను భోగ్యుడై యుండునుగాన 'భోగ్యుడనై యుండు నయ్యెప్రకారములచేతను'గూడ ఉత్కృష్టతమం డగుచున్నాడని తెలియునది. ఇట్టిభోగ్యతమస్వరూపము అవికారి యగుటచే 'ఎవ్వడు నేకరూపముగానే యుండు' నని 'అవ్యయ' శబ్దము తెలుపుచున్నది గుణములు మూడును ఒకటికొకటి ఎక్కువతక్కువలు లేకున్నను ఒకటికొకటి విడిచియుండవు గాన గుణత్రయముచే నగుభావములు దుఃఖమిశ్రమలై యుండకతీరినవి. అవి నిరీన తరములనఁగా కర్మానురూపముగా గుణత్రయములచేనై కర్మానురూపముగా క్షుద్రము లగునని భావము. 'క్షణభంగురములు' అనఁగా క్షణములో తీటునవి. కర్మము ముగియఁ గానే క్షణమునేపుగూడ నిలువనేరనివనుట. సత్త్వము సుఖప్రకాశములను గలిగించు నది కాన తక్కినగుణములచేతంబోలె దానిచేతను మోహ మెట్లు గలుగును ? అన్నచో వేషమిశ్రమైన యన్నము మధునేకముతోఁ దడిసెనేని మండనకు దానిని నె సఫలంకలుగుచుగదా. అట్లే అయ్యెవేషములు ఆయాకర్మముల కనుగుణముగా అనర్థము లందు పర్యవసించునట్టివైనను, అందు సత్త్వము సుఖలవమును గలిగించి యాలవముచే పాని ననుభవించునట్లు వానిమోహము బుటించుచున్నదిగాన అని మోహహేతుదగుట యుక్తమే. 'ఇదం జగత్' అనఁగా అయ్యుతో మిశ్రమైన చేతనవర్ణము- అనఁగా దేహత్యజ్జనుష్యస్థావరములు. ఇట్ల గుణమయములయిన భావములనఁగా దేహములు గాను ఇంద్రియములుగాను తక్కిన భోగ్యపదార్థములుగాను నున్నవస్తువులు. ఇవి దేహాదులను మోహపెట్టి యీశ్వరుని స్వరూపయాభాత్యయమును మఱుగుపఱుచుచున్నవి భావము.

నగుటచే సర్వప్రకారుండ నగునేనే యున్నవాడ నగుచున్నాను. ఇట్లు సర్వకారణుండ నగుటచేతను శేషి నగుటచేతను జ్ఞానాద్యసంభేద్యుః కల్యాణగుణగుణములు గలవాడ నగుటచేతను సర్వవిధములనేనే అన్నిటికింటెను శ్రేష్ఠుడను. ఏకకల్యాణగుణములచేత నైనను నాకంటె నెక్కువయైన దొక్కటియునులేదు. ఇట్టివాడ నగునేను నా కసాధారణములై యున్న కల్యాణగుణములచేతను, భోగ్యుడనై యుండు నద్యై ప్రకారములచేతను, సాన్నిధ్యిక రాజస తామసగుణాత్మకము లగు మూడు పదార్థములకంటె మిక్కిలియు నుత్కృష్టుడను. (వానివలె నశింపక) ఎల్లప్పుడు నేకరూపుడనై యుండువాడను. ఇట్టివాడనయినను (నావలెఁగాక) గుణమయములై నాకంటె నిహితతరములై క్షణభంగురములై యుండు నామూడుపదార్థములే దేవతీర్యజ్ఞనుష్యస్థావరాత్మకముగా నున్న యీదగమునకు దానిదాని పూర్వకర్తానుగుణముగ దేహములుగాను ఇంద్రియములుగాను భోగ్యవస్తువులుగాను నేర్పడి తన్మూలమున జగత్తును మోహింపఁజేయుఁగా నా మోహము (అజ్ఞానము) వలన, అది నన్ను ఇట్టివానినిగా (అనఁగా ఆపదార్థములకంటె మిక్కిలియుత్కృష్టునిగాను, వానివలె నశింపక యెల్లప్పుడు నేకరూపుడనై యుండువానినిగాను) గుఱు తెఱుంగ లేకున్నది.

అవ. స్వతస్సిద్ధముగా నే నిరవధికాతిశయానందస్వరూపుడనై, నిత్యుడనై, యెల్లప్పుడు నేకరూపుడనై, తొకకవస్తువులు భోగ్యములై యుండు ప్రకారములచేతను (జూడఁగా దానికన్న నిరతిశయభోగ్యప్రకారుండ నగుటం బట్టి) మిక్కిలి యుత్కృష్టుడనై యెప్పుడట్టిని వుండినను, భోక్తృవస్థములెల్ల, అత్యంతనిహితములును గుణమయములును అస్థిరములును అగుపదార్థములను భోగ్యములుగాఁ దలంచుట యెట్లు? అని యడుగఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమమాయా దురత్యయా ॥ 14

టీ. దైవీ = దేవుడ నగునాచే లీలాస్థము నిర్మింపబడినదియు, గుణమయీ = సత్త్వరజస్తమోగుణమయ మయినదియునగు, ఏషా = ఈచెప్పబడిన, మమ = నాయొక్క, మాయా = ప్రకృతి, దురత్యయా = అతిక్రమింప శక్యముకానిది.

తా సత్త్వరజస్తమోగుణమయ మైన యీనామాయ క్రీడా ప్రవృత్తుడ నైన నాచేతనే నిర్మింపబడినది గాబట్టి యెల్లవారికిని దీని సతిక్రమింప నలవి గాదు. (మాయ యనగా మిథ్యయని కొందఱ మతము. అది సరికాదు.) అసురరాక్షసాస్త్రములు మొదలయినవి మిథ్యలు కాక సత్యములే యైయుండగా అవి మాయాశబ్దముచే చెప్పబడుట మిథ్య లగుటచే కానేరదు; విచిత్రకార్యములం జేయుట చేతనే యగును. అట్లే ప్రకృతి మిథ్యయగుటచేతగాక విచిత్రకార్య కరమగుటచేతనే మాయ యనబడుచున్నది. మఱియు 'తతో భగవతా తస్య రక్షార్థం చక్రముత్తమమ్' అజగామ సమాజ్ఞప్తం జ్వాలామాలి సుదర్శనమ్' తేన మాయాసహస్రం త చ్చమ్బర స్యాశు గామినా | బాలస్య రక్షతా దేహ మేకైక శ్యేన సూదితమ్' (వి. పు. ౧-౧౯-౧౯, ౨౦.) *ఇత్యాదులందును నిట్లే తెలియునది. (ఇచట శంబరునిమాయాసహస్రము మిథ్యలైనయెడల నవి చక్రముచే హతముసేయబడుట సంభవింపదు) ఇట్లు సత్యమైనదానినే గుఱ్ఱించుటచే మాయాశబ్దము మిథ్యార్థములను జెప్పనది గాదు. (అయినను లేని మిథ్యలను ఉన్నట్లు కల్పించి చూపునట్టి యైంద్రజాలికులు మొదల

* దండనీతియందు సామదానభేదదండము లనెడి యుపాయములే కాక మాయ, ఉపేక్ష, ఇంద్రజాలము అను మూడుఉపాయములుకూడ జెప్పబడినవి. మాయ యనగా ఒకవస్తువును మఱియొకవస్తువుగా జేయు శక్తి. ఇంద్రజాలమనగా ఒక వస్తువును మఱియొకవస్తువుగా లోచింపఁజేయు శక్తి. కాబట్టి మాయ సత్యమైన వస్తువునే గుఱించినదికాని మిథ్యను గుఱించికాదని తెలియుచున్నది.

యినవారు ఆ మిథ్యాసంబంధమువలన మాయాపు లనబడుచున్నారు గాన మాయ యనఁగా మిథ్య కాఁగూడదా యని యకుగవచ్చును) వారు ఏవోమంత్రోషధాదులచే మిథ్యాస్థవిషయమైన బుద్ధిని పుట్టించుచున్నారు. ఆబుద్ధికిఁ దోచునట్లు చేయఁబడినవిషయములు మిథ్యలు గాని అది తనంతట పారమార్థిక మే (అనఁగా సత్య మే) యైనది. ఇట్లు వారు పారమార్థిక మైనబుద్ధిని పుట్టించుటచేతనే మాయాపు లనబడుచున్నారు గాని మిథ్యలగు దానివిషయములను బుద్ధించుటచేతఁ గాదు. కావున మాయాశబ్దము మిథ్యాస్థకము గానేరదు. (సత్యమైనబుద్ధినే పుట్టించినను తుదకు మిథ్యాస్థములను దోషించుటచే, ఆమిథ్యాస్థ సంబంధమే మాయావి యని ప్రయోగించుటకు నిమిత్తము కాఁగూడదా యన్నచో) ఆయింద్రజాలాదులందు మంత్రోషధాదులే విచిత్రకార్యకరము లగుటచే మాయ యగును గాని మిథ్యాస్థములు గాదు. కాన మంత్రోషధాదులసంబంధముచేతనే మాయావి యనఁబడునుగాని మిథ్యాస్థసంబంధము చేతఁ గాదు. (అయినను మంత్రోషధాదులను మిథ్యాస్థములును మాయావిశబ్దప్రయోగమునకున మానముగా నిమిత్తము లగునట్లు సన్నిహితములై యుండఁగా అందు మంత్రోషధాదులే నిమిత్తమని విశేషించి గ్రహించుట యెట్లు? అన్నచో) *ఒకశబ్దమునకు సర్వప్రయోగములందును అనుసరించి

* ఒకశబ్దమునకు ఒకయర్థము, సంబంధమువలనఁ గాని గుణయోగమువలనఁగాని నిర్వహించరానివిగా నుండెనేని యథాంతరము కల్పించుకొను కష్టము యుక్తము. ఇదియకు దానికార్యమగు బుద్ధితో పరిపరగా సంబంధముగలదు; గాన బుద్ధి యందు దానిప్రయోగము చెల్లును. మిథ్యాస్థమునందు ప్రయోగించినచో అపుడు అస్మాదులందు మిథ్యాస్థసంబంధము కొంచెమైనచేను గనుక ఈయర్థము చెల్లదు. మఱి మిథ్యాస్థములకు గుణమే కలుగదు గనుక గుణయోగముచేతను అది అస్మాదులందు ప్రవర్తించుటకు లేదు. ఇట్లు సంబంధము లేనందునను గుణయోగము లేనందునను మాయాశబ్దమునకు మిథ్యాస్థము పానంగనందున బుద్ధియందే ప్రయోగము యుక్తము. కాన మాయాశబ్దము, ఇంద్రజాలాదులలో మిథ్యలయందు ఔపచారికముగా ప్రయోగింపఁబడినదై తత్సంబంధి యైనబుద్ధియందే ముఖ్యముగా ప్రవర్తించుచున్నదని భావము.

వచ్చెడి యొక యర్థమే దానియర్థ మగునుగాని తక్కినవి గావు. (కనుక మాయకు మొదటఁ జెప్పఁబడిన సత్యవిషయమైన యర్థమే యిచటఁ గూడఁ బోసఁగియుండఁగా మిథ్యావిషయమైన యర్థమును గల్పించు కొనుట యుక్తముగాదు. కాన సత్యములైన మంత్రతౌషధాదులే మాయ యని విశేషించి గ్రహింపఁబడినను.) అయినను, ఆ యింద్ర జాలాదులందు మిథ్యాభూతములైన విషయములందే 'ఇది హాయ' యని మాయాశబ్దప్రయోగ మున్నది. (అట్టిచో మిథ్యలకు విచిత్ర కార్యకరత్వము లేనందున, మాయాశబ్ద మాయర్థమునఁగాఁ మిథ్యార్థమువనే ప్రయోగింపఁబడినది కాఁగూడదా యని యశుగవచ్చును.) 'మంచాః శ్రోశన్తి' 'మంచలు అఱచుచున్నవి.' (అనుచో మంచె లనఁగా మంచలుగాక, దానిని సంబంధించియున్న మనుష్యులకు అర్థ) మగునట్లు, మిథ్యార్థములందు మాయాశబ్దము ప్రయోగింసుట మిథ్య అగు గుఱించినది గాక ఆమిథ్యలను సంబంధించినదై మాయవలనఁ జుట్టు బుద్ధిని గుఱించినదగుటచే బోపచారికమగును. గుణమయమును సారమార్థకము నైన యీ భగవద్వాయయే 'మాయాంతం ప్రకృతిం విద్ధి మాయినంతు మహేశ్వరమ్' ఇత్యాదులందుఁ జెప్పఁబడు చున్నది. ఈమాయయొక్క కార్యము భగవత్స్వరూపమును మఱుగు పఱుచుటయు స్వస్వరూపమే భోగ్యమైనదను బుద్ధి గలిగించుటయు నగును. కాబట్టి యిట్టిభగవద్వాయచే మోహితమైన జగమంతయు భగవంతుని నిరవధికాతిశయానందస్వరూపునిగాఁ తెలియకున్నది.

అవ. మాయావిమోచనమునకు నుపాయము నుడువుచున్నాడు.

శ్లో॥ మా మేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరన్తితే॥ 15

టీ. మాం ఏవ=నన్నే, యే=ఎవరు, ప్రపద్యంతే=శరణు చొచ్చుచున్నారో, తే=వారు, ఏతాం=ఈగుణమయమును నాదియు నైన మాయాం=మాయను, తరన్తి=దాటుచున్నారు.

తా. *సత్యసంకల్పుడును, పరమకారుణికుడును, అనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యుడును నగు నన్నే ఎవరు శరణు చొచ్చుచున్నారో (అనగా నాయెడల ఎవరు ప్రపత్తి చేయుచున్నారో) వారు గుణమయ మైన యీ నామాయను గడతురు. వారు నామాయను విడిచి నన్నే ఉపాసించు రని యర్థము.

అవ. ఇట్లు భగవదుపాసనమును కలిగించునట్టి భగవత్ప్రపత్తిని అందఱును ఏల చేయ రనగా చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః ।

మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావ మాశ్రితాః॥ 16

టీ. మూఢాః=విపరీతజ్ఞానము గలవారును, నరాధమాః=మనుష్యాధములును, మాయయా అపహృతజ్ఞానాః=మాయచే నపహరింపబడినజ్ఞానము కలవారును, ఆసురంభావ మాశ్రితాః=అసుర

* ఇందు మాయావిమోచనమునకు ఉపాయము భగవచ్ఛరణాగతియని చెప్పుచున్నారు. ఎవ్వనియజ్ఞవలన బంధము అలంఘనీయముగా నున్నచో వానివలననే యది నివర్తింపవలయునుగాని మఱొక్కచేతఁ గాదని తెలుపుటకై 'మామేవ' అని యవధారణ ముంపబడెను. అనగా భగవంతుని యాజ్ఞచే నతిక్రమింపరాకున్న మాయాబంధము భగవంతునిచేతనే విముక్తి నొందఁగూడునని భావము. 'మామేవ' అని యున్న యీ యవధారణముయొక్క యభిప్రాయమే 'సత్య...శరణ్యుడును' అనబడెను. సత్యసంకల్పుడనగా సత్యమైనసంకల్పము గలవాఁడు. సంకల్పించిన కార్యము తప్పక సిద్ధించునట్టివాఁ డనుట. బంధవిషయమందే కాక మోక్షవిషయమందును అతనిసంకల్పము సత్యమైనది (అనగా తప్పక సిద్ధింపఁజేయుశక్తి గలది) గావున నతనిని గుఱించియే ప్రపత్తి నేయఁదగు ననుటకై 'సత్యసంకల్పుఁ' డనబడెను. శక్తిగలవాఁ డయ్యును దయలేనిచో ప్రపత్తి వలన ప్రయోజన మేమియు లేదని శంకరాఁగా 'పరమకారుణికుఁ' డనబడెను. కారుణికుఁడయ్యును, తక్కినలోకులవలె 'కొందఱిను పరిగ్రాహ్యులుగాను కొందఱిను అపరిగ్రాహ్యులుగాను భేదము గలవాఁడేని అసహ్యపరాధములు చేసిన జనులకు ప్రపత్తి నేయుటవలనఁ బ్రయోజన మేమియున్నచో 'అనాలో...శరణ్యుడు' అనబడెను. సమస్త లోకులకును వారివారి జాతి గుణము వృత్తి మొదలగు విశేషముల నెంఁదక శరణార్థులగు వాఁడనట్టి, ఈలిక్ష్య

సంబంధమును స్వభావమును ఆశ్రయించినవారును, అని, (చతుర్విధాః=నాలుగువిధములైన), దుష్కృతినః=పాపకర్మలు, మాం=నన్ను, న ప్రపద్యస్తే=భజింపరు.

తా. *పాపకర్మలు నన్ను భజింపరు. వారు మూఁగులు నరాధములు మాయాపహృతజ్ఞానులు ఆసురభావాశ్రితులు అని పాపతారతమ్యముచేత నాలుగువిధములై యుందురు. అందు మూఁగులనఁగా విపరీతజ్ఞానులు- అనఁగా పూర్వోక్తప్రకారమున భగవంతునకు శేషమైయుండుటయందే యాసక్తిగల తమ యాత్మయును తక్కినభోగ్యవదార్థములును తమకే శేషమని తలంచువారు. నరాధములనఁగా- నాస్వరూపమును సామాన్యముగాఁ తెలిసినవారయ్యు నాయాభిముఖ్యమునకు అనర్హులైనవారు. మాయాపహృతజ్ఞానులనఁగా- నన్ను గుఱించియు నాద్వైత్యర్థముచుగుఱించియు ప్రస్తుతమై

యు- కాకి యగు కాకాసురుఁడు, కోతి యగు సుగ్రీవుఁడు, రాక్షసుఁడగు విశిషణుఁడు, స్త్రీయగు ద్రౌపది, యదివా రావణ స్వయమ్ 'రావణుఁడు వచ్చినను తోడ్కొనిరమ్మ' అన్నట్లు 'భార్య నవహరించిన పరుషాపిష్ఠుఁ డగురావణుఁడు' మొదలగువారిపట్ల స్వషముగా గనుపట్టుచున్నది. ఇది ఉపాసనప్రకరణము. ఉపాసనమునకు ప్రపత్తి అంగము. మీఁదఁ జెప్పఁబడు ఆస్తులు కెలనలగు నునుగరికిని సాధారణ మైనదగుటంబట్టియు ఉపాసనాంగ మగుటంబట్టియు 'ప్రపద్యస్తే' అని ప్రపత్తి యిట్ల చెప్పఁబడినది. అయినను దీనిచే అంగి యగు ఉపాసనము గ్రాహ్యముగాన 'మాయను విడిచి...ఉపాసించురని యర్థము' అనఁబడెను.

* ఈశ్లోకమునందు దుష్కృతులను జెప్పచున్నాఁడు. ఇందును నాలుగు విధములయినపుడును బుండుటచే మీఁదిశ్లోకమందలి 'చతుర్విధాః' అను పదము ఇందును ఆక్షిప్తమగుచుండగును. మూఁగులనఁగా విపరీతజ్ఞానము గలవారు. భగవంతునికి శేషమయినవానినెల్ల తనకు శేషముగాఁ దలంచుటయే విపరీతజ్ఞానము. మూఁగులవలఁగాక నరాధములు భగవత్స్వరూపమును గుఱించి జ్ఞానమును గలిగియుందురు. కాని యాజ్ఞానము సర్వలోకప్రసిద్ధములగు నితిహాసపురాణాదులచే గలిగిన సామాన్యజ్ఞానమే కాని ఉపనిషద్గ్రంథములచే భగవంతుని సౌభ్యదులనుగుఱించిన విశేషజ్ఞానము కానేరదు. మేరుపర్వతము మిక్కిలి యుత్కృష్టమయినదని తెలిసినను అది సులభము

యున్న జ్ఞానము గలవారై నను అది యట్టిది కాదు అని మాయాకృతము లగు కూటయుక్తులచేత ఆజ్ఞానమును బోగొట్టుకొనినవారు. ఆసుర భావాశ్రితులనగా- నన్ను నా యైశ్వర్యమును గుఱించిన జ్ఞానము మిక్కిలి దృఢముగా నమరియుండియు దానివలన నాయెడ ద్వేషమే చూపునట్టివారు అని తెలియునది. వీరుసగాఁ జెప్పబడిన యీ సలుగురిలో ముందటివానికంటె వెనుకటివాఁడు మఱింత పాపిష్ఠుఁ డని తెలియువది.

శ్లో॥ చతుర్విధా భజన్తే మాం జనా స్సుర్వతినోఽర్జున ।

ఆర్తో జిజ్ఞాసు ర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥

17

టీ. హేభరతర్షభ=అర్జునా, ఆర్తః=నశించిన యైశ్వర్యమును మఱల నొందుటకు ఆరటపడువాఁడును, అర్థార్థీ = దానిని క్రొత్తగాఁ గోరువాఁడును, జిజ్ఞాసుః = శుద్ధాత్మానుభవరూపమగు కైవల్యమును బొందఁగోరువాఁడును, జ్ఞానీచ=భగవంతునిఁ బొందఁ

కానిదని దానియెడల నాసక్తి లేకుండునట్లు, భగవంతుఁడు పరుఁడైనట్లు సులభుఁడు గూడ నగు నని తెలియనందున వానియెడ ఉన్ముఖు లగుటకు నర్హులు గాకపోవుచున్నారని తెలియునది. మాయాపహృతజ్ఞానులకు భగవత్స్వరూపైశ్వర్యాదులను గుఱించి యంతపటికుఁ జెప్పబడినజ్ఞానము ఉత్పన్నమయినను మాయచే అపహృతమయి పోవుచున్నది. మాయ యనగా విచిత్రకార్యమును జేయునదిగదా. ఇట విచిత్రమగు మోహకార్యమును జేయునట్టి కుదర్శనములు పాపంఁడదర్శనములు కూటయుక్తులు మొదలగునవియే మాయ యనఁబడునవిగా గ్రాహ్యము. ఆసురభావాశ్రితులకు అట్టి జ్ఞానము ప్రమాణతర్కములచే బాధ్యముగాక దృఢముగా నిశ్చితమయియుండును గాన అపహృతము గాకపోయినను అది వారికి భగవంతునియెడల ద్వేషమే కలిగించుచున్నది భగవంతుఁడు నిరతిశయశక్తుఁడని తెలిసియు నతని ద్వేషించువారే 'విష్ణుభక్తిచరో దేవో విపరీతస్తథాఽఽసురః' (విష్ణుభక్తి, ౧౦౮-౭౪.) అనునట్లు అసురులు. ఆసురభావ మనగా భగవంతునియెడల ద్వేషమే యగును గాన 'ద్వేషమే కలిగించునదగును' అనఁబడెను. ఇట్లు ఈసలుగురును ఒకరికిమీఁద నొకరుగా జ్ఞానాధిక్యమును బట్టి చెప్పబడిరా? యని శంకరాఁగా పాపాధిక్యమునుబట్టియే యని తెలుపుట కై

గోరువాడును (అనెడియీ), చతుర్విధాః = నాలుగువిధములైన, సుకృతిః = పుణ్యకర్మలగు, జనాః = జనులు, మాం = నన్ను, భజన్తే = ఉపాసించుచున్నారు.

తా. *అర్జునా, పుణ్యకర్మలు నన్ను శరణుజొచ్చి నన్నే భజింతురు. వీరును పుణ్యతారతమ్యముచే నాలుగువిధము లగుదురు. పుణ్యముయొక్క యాధిక్యముచేత గలిగిన ప్రతిపత్తివైశేష్యమును బట్టి మునుపటివారికంటె వెనుకటివారు అధికతము లగుదురు. వారెవరన, ఆర్తుడు-మునుపటిస్థితి లేనివాడు- మునుపటి యైశ్వర్యము

‘మిక్కిలి పాపిష్ఠులు’ అనబడెను. అనగా తెలిసినవాడు తప్పచేయునేని మిక్కిలియు దండనకు పాత్రుగను. అట్లే ఈనలుగురు ఒకరికన్న నొకరు జ్ఞానమునం దెక్కువగా నుండి భగవంతునియెడల విముఖు లగుటంజేసియే ఒకరికన్న నొకరు మఱింతపాపిష్ఠు లగుచున్నారని భావము. జ్ఞానాతీతము మండియు భగవంతునివలన వైముఖ్యము కలుగుటకు ప్రాచీనపాపాతితయమే కారణ మని ‘పాపిష్ఠతమ’ శబ్దము నూచించుచున్నది.

* ఇందు సుకృతులను జెప్పచున్నాడు. ‘చతుర్విధా భజన్తే’ అని యిట భజనము (అనగా ఉపాసనము) చెప్పబడినది. ఈ యుపాసనమునకు అంగమైన ప్రపత్తి పూర్వోక్తమున దుష్కృతులకు లేదని చెప్పటవలన నిట వారికి విలక్షణమగు సుకృతులకు కల దని చెప్పవలసి యున్నది. గాన ‘శరణుజొచ్చి’ అని ప్రపత్తిని జెప్పి పిదప ‘భజించుచున్నారు’ అనిరి. ప్రపత్తియందు వలయు విశ్వాసము మొదలయినవి యీనలుగురికి సాధారణమే. అందు వారిచ్చించుఫలమునుబట్టియే వారికి తారతమ్యముగలుగుచున్నది. సుకృతముయొక్క యెక్కువకొలదిని ఫలప్రతిఫల్యము విశేషించిన దగుటవలన నొకరికొకరు ఎక్కువ యగుచున్నారు గాన ‘సుకృత... అగుదురు’ అనబడెను. అందు ఆర్తు డనగా, పోగొట్టుకొన్నయైశ్వర్యము మరల రావలయునని ఆర్తి గలవాడు. అర్థార్థి యనగా, అగ్రమును (అనగా అర్థింపఁ దగిన యైశ్వర్యమును) ఇంతవఱకు బొందనిదానిని అర్థించువాడు. ఫలభేదమును బట్టియే అధికారభేదము గలుగును గాన వీరిరువురకు ఫలము విశ్వర్య మొకటియే కావున అధికారము నొకటే. పోయిన యైశ్వర్యమును గోరుట పొందనియైశ్వర్యమును గోరుట అనియెడి యీయవాంతరభేదముచే ఊరక వేటువేటుగా చెప్పబడుచున్నారితేకాని, పాత్రక్రమముకంటె అర్థక్రమము బలియము కావున ‘జిజ్ఞాసు

పోయి మఱల దానిని బొందఁగోరువాఁడు. అర్థార్థి- ఇంతవఱకు నైశ్వర్యము ప్రాప్తింపకుండుటవలన దానిని గోరువాఁడు. ఈయిద్దఱికి ముఖభేదముమాత్రమే; నిశ్వర్యవిషయమునం గల యైక్యముంబట్టి అధికార మొక్కటియే. జిజ్ఞాసువు-ప్రకృతివియుక్త మైనయాత్మ స్వరూపము పొందఁగోరువాఁడు (శుద్ధాత్మానుభవరూపమును) జ్ఞానమే వీనికి స్వరూపము గాన జిజ్ఞాసు వనఁబడెను. జ్ఞాని- 'ఇత స్త్వన్యాయం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్' ఇత్యాదులచే చెప్పఁబడిన భగవచ్ఛేషత్వ

రక్షాగో? అని అర్థార్థి, జిజ్ఞాసువునకు పిదప చెప్పఁబడినను ముందుగానే గ్రహింపఁబడినాఁడు. జిజ్ఞాసు వనఁగా కేవలజ్ఞానార్థిగా గ్రహింపఁ దగదా? వాఁడును భగవజ్ఞానార్థియే కాఁగూడదా? ఆత్మార్థిగా నర్థ మెట్లు? అన్నచో, భగవజ్ఞానమే కోరువాఁడని భగవంతుఁడే వానికిఁ బ్రాప్త్య మగునుగాన నిట ఫల (పురుషార్థ) భేద ముండదు. అయిన నిట ఫలభేదము చెప్పఁబడియున్నది గాన అధికార భేదమును నుండవలయును. అర్హుఁడు అర్థార్థి యని బాహ్యపురుషార్థములు గోరువారు చెప్పఁబడిరి. జ్ఞాని యని భగవంతునిఁ గోరువాఁడు చెప్పఁబడిను. ఇక జిజ్ఞాసు వనఁగానే పురుషార్థము గోరువాఁడు, అధికానందస్వరూపమును జీవాత్మస్వరూపమును ప్రాప్త్య ముగా (పురుషార్థముగా) నుండుట ప్రసిద్ధము. కాన జిజ్ఞాసు వనుటకు ప్రకృతిబంధ రహితమైన కేవలాత్మస్వరూపమును బొందఁగోరువాఁ డనఁబడియే. అయిన జిజ్ఞాసు శబ్దము జ్ఞానార్థికి వాచకముగాన ఆత్మార్థి యని దాని కర్థ మెట్లు? అన్నచో జిజ్ఞాసు వనఁగా జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడని యర్థమే. అయినను ఇట జ్ఞానవనఁగా శుద్ధాత్మానుభవరూపమైన జ్ఞానముగా గ్రహింపవలయును. దీనిచే శుద్ధాత్మ ప్రాప్తిని గోరువాఁడని యర్థము సిద్ధము. శుద్ధాత్మయే కేవలాత్మ యనఁబడును. కేవలాత్మ స్వరూపానుభవమే కైవల్య మనఁబడును. జిజ్ఞాసువనఁగా కైవల్యార్థి యని తెలియునది. జ్ఞాని శుద్ధాత్మానుభవమున నిలువకి భగవంతునే పొందఁగోరును. పట్టణమును ప్రవేశింపఁగోరిన బాటసారి నడుమ నున్న యొక చల్లని చెట్టునీడ నిద్రించి నటు, భగవంతునిఁ గోరువాఁడు నడుమ ఆత్మానుభవమందు నిలుచుట యని తెలియునది. జాని భగవంతునే పరమప్రాప్తునిగాఁ దలఁచుటచే భగవంతునే పొందఁగోరునుగాని ఆత్మానుభవమున నిలువఁడని తెలియునది. భగవత్ప్రాప్తియే మోక్షముగాన జ్ఞాని మోక్షార్థి యగును. ఇట్లు ఇందలి నలుపురిలో మొదటియిద్దఱు విశ్వరూపి లనియు మూఁడవవాఁడు కైవల్యార్థి యనియు నాలవవాఁడు మోక్షార్థి యనియు అధికారులుమాత్రమ ముగ్గురే చెప్పఁబడుట తెలియునది.

మందే అనక్తమై యుండునదిగా ఆత్మస్వరూపము నెఱింగినవాఁడు. (ఆత్మస్వరూపము భగవంతునికి శేషభూతమనుజ్ఞానము కలవాడగుటంబట్టి) ప్రకృతివియక్తమైన కేవలాత్మ (ననుభవించుట)తో నిలువక, భగవంతుని బొందఁగోరి భగవంతునే పరమప్రాప్యనిగాఁ దలచుచుండువాఁడు.

10

శ్లో॥ తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏక భక్తి ర్విశిష్యతే ।

ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం సచ మమ ప్రియః॥ 18

టీ. తేషాం=ఆనలుగురిలో, నిత్యయుక్తః=నాతో నిత్యసంబంధముగలవాఁడును, ఏకభక్తిః = నాయొక్కనియందే భక్తిగలవాఁడును అగు, జ్ఞానీ = జ్ఞాని, విశిష్యతే = అతిశయించి యున్నాఁడు. అహం=నేను, జ్ఞానినః = జ్ఞానికి, అత్యర్థం = చెప్పనలవిగానట్లు, ప్రియః హి = ఇష్టుఁడనుగదా, సచ = ఆజ్ఞానియు, మమ = నాకు, ప్రియః=(అల్ల) యిష్టుఁడు.

తా. *ఆనలుగురిలో జ్ఞానియే శ్రేష్ఠుఁడు. ఎట్లన, జ్ఞానికి నేనొక్కఁడనే ప్రాప్యము గనుక నాతోడిసంబంధము నిత్యమైయుం

* ఇందు జ్ఞానియొక్క శ్రేష్ఠత్వము చెప్పబడుచున్నది. వానిశ్రేష్ఠత్వమునకు 'నిత్యయుక్తః' 'ఏకభక్తిః' 'ప్రియోహి...ప్రియః' అని కారణములు మూఁడు. 'నిత్యయుక్తః' డనగా ఇతరు లిద్దఱును తమ కోరినఫలము సాధించువరకే సంబంధము భగవంతునితో పెట్టుకొనునట్లు గాక తాను సాధనదశయందు భగవంతునే సాధనముగాను ఫలదశయందు భగవంతునే ఫలముగాను గలిగియుండుటచే అతనితో నిత్యసంబంధము గలిగియుండును గాన శ్రేష్ఠుఁడగునని భావము. ఇట్ల అర్చని అర్థార్థిని ఒక్క అధికారిగాను జీజ్ఞాసువును మఱియొక యధికారినిగాను గ్రహించుటచే, ఈముగ్గురిని 'తక్కిన యిద్దఱు' అని యిద్దఱినిగానే గ్రహించుట తెలియునని. దీనింబట్టి ఆత్మార్థికి ఫలదశయందు పరమాత్ముని భోగ్యత్వము ననుసంధించుట లేదని తేలుచున్నది. 'ఏకభక్తిః' అనగా ఒక్కనియందే (అనఁగా భగవంతునియందే) భక్తిగలవాఁడనట. తక్కిన యిద్దఱధికారులకు తమకోరినఫలము నందును దానికి సాధకుఁ డగుటంబట్టి భగవం

డును; తక్కిన యిరువురలో తాము కోరినది కలుగునంతవఱకే

11

నాతోడిసంబంధము. అట్లే జ్ఞానికి నాయొక్కనియందే భక్తి; తక్కిన

తురియందును ఇట్లు చెంటియందు భక్తి. జ్ఞానికో భగవంతుఁ డొక్కనియందే భక్తిగాన శ్రేష్ఠుఁడగుచున్నాఁడని భావము. 'ప్రియోహి...మహమ్'—'అత్యర్థమ్' అనుచో, అర్థ మనఁగా అభిధేయము. అత్యర్థ మనఁగా అభిధేయమును, అతిక్రమించినది. అభిధేయమును అతిక్రమించుట యనఁగా తక్కిన యభిధేయములవలెఁగాక దానికి విలక్షణమై యుండుట. అనఁగా తక్కిన యభిధేయములు చెప్పను శక్యములై యుండునట్లుగాక తాను జెప్ప నశక్యమై యుండుట. కాబట్టి జ్ఞానికి తాను ప్రియుఁడై యుండుట యంతంతని చెప్ప నలవిగాదనుట. ఈమాటం జెప్పువాఁడు భగవంతుఁడే కనుక 'సర్వజ్ఞుఁడును సర్వశక్తియు నగు నాకును' అని కూర్పబడినది. జ్ఞాని లేనయం దింతప్రీతితీతశయము గలవాఁడు గావుననే భగవంతునకు శ్రేష్ఠుఁడగుచున్నాఁడు. అయినను సర్వజ్ఞునకు ఏమి తెలియదో అది లేనిదేయగును. అతని కెందు శక్తి లేదో దాని కతఁడు ఈశ్వరుఁడు గానేరఁడు. కాన నతనికి కొలఁది తెలియని జ్ఞానిప్రీతితీతశయము లేనిదే కావలయును. దానిని జెప్పను శక్తిలేనపుడు ఈశ్వరుఁడే కాఁడు అని శంక గలుగఁగా 'నాయందుఁ గలప్రీతికి కొలఁది లేదు' అనఁబడెను. ఉన్న దానిని తెలియకుండుటయే అజ్ఞానమును దోషము నగును గాని గగనకుసుముపరె లేనట్టిదానిని తెలియకుండుట అజ్ఞానము గాదు దోషమునుగాదు. అట్లు తెలిసినచో నని వట్టిభ్రాంతియే యగును గాని జ్ఞానము గాదు. జ్ఞాని ప్రీతితీతశయమునకు ఇంత యని కొలఁదిలేదు గాన లేనికొలఁదిని తెలియకుండుట సర్వజ్ఞునియం దొకయజ్ఞానము గాదు. ఇంతయని కొలఁది లేమిచే దానిని చెప్పటకు శక్తియును గలుగదు గావున చెప్పను శక్తిలేకుండుటయు సర్వశక్తికి నొకయశక్తిగాదు. కాన దోషములేదని తెలియనది. ప్రహ్లాదుఁడు జ్ఞానులలో నగ్రేసరుఁడనుటవలన జన్మనీర్ధమగు నిరతిశయ జ్ఞానము గలవాఁడగుటయు తండ్రి పెట్టు పెక్కుచాధలకును చలంపకుండుటయు వివక్షితములు. 'దశ్యమానో మహోరగై' అని మహోర్ముములు కలచుట మొదలైన తీవ్రదుఃఖములు కలుగుచున్నను, ఆదుఃఖములు అనుభవంపకుండుట భగవంతునియందని నిరతిశయప్రీతిపలననే యని తెలియనది. 'సచ మమ ప్రియః' 'అట్లే వాఁడును నాకు ప్రియుఁడు' అట్లెయనఁగా వానికి నాయందరిప్రీతి యంతంత యని చెప్ప నలవి గానియట్లే నాకు వానియందరి ప్రీతియు నున్న దనుట. 'సచ మమ ప్రియః' అనుచో మహోదారుం డగునీశ్వరుఁడు జ్ఞానియెడల నిరతిశయప్రీతిం జూపుచున్నను వానిప్రీతిం బట్టి తాను ప్రీతిఁజూపుటవలన అతృప్తి గలిగియుండుట నూచిత మని ఆచార్యులగు శౌందరి మతము.

యిరువురలో తాము కోరినదానియందును దానికి సాధనభూతుఁడగుటచే నాయందును భక్తి. ఈకారణములంబట్టి ఆయిష్టఙ్గము జ్ఞానియే శ్రేష్ఠుఁడు. మఱియును (మోక్షకారణము.) నేను జ్ఞానికి అత్యర్థము ప్రియుఁడను గదా. అనఁగా జ్ఞానికి నే నెట్టి ప్రియుఁడ నగుదునో సర్వజ్ఞుఁడను సర్వశక్తియునగు నాకును జెప్పనలవి కాదని యర్థము. ఏలనఁగా, వానికి నాయందుఁ గల ప్రీతికి కొలఁది లేదు.

12

జ్ఞానులలో నశ్రేయముఁ డగు ప్రహ్లాదునికి 'స త్వాసక్తమతిః కృష్ణే దశ్యమానో మహోరథైః! స వివేచాత్మనో గాత్రం తత్ స్మృత్యా హ్లాదసంస్థితః॥' (విష్ణుపురాణం) అని యెట్లు అట్లే వానికిని నాయందలి ప్రియత్వము. ఆజెప్పనలవిగానియట్లే వాఁడును నాకు ప్రియుఁడు.

శ్లో॥ ఉదారా స్సర్వ ఏ వై తే జ్ఞానీ త్వాత్త్వివ మే మతమ్ ।

అస్థిత స్సహి యుక్తాత్మా మా మే వానుత్తమాం గతిమ్॥ 19

టీ. ఏతే సర్వే=ఏరందఱును, మే=నాకు, ఉదారా ఏవ = దాతలే, జ్ఞానీతు=జ్ఞానియో, ఆత్మైవ=నా ఆత్మయే (నాయునికికి వాఁడే యాధారమని)- (ఇతి=అని) మే=నాయొక్క, మతం=నిశ్చయము, హి=ఏలనఁగా, సః=వాఁడు, యుక్తాత్మా=నాతోడి యోగమును ఎదురుచూచుచున్నట్టియాత్మ గలవాఁడై, మా మేవ=నన్నే, అనుత్తమాం సర్వోత్తమమయిన, గతిం = ప్రాప్యస్థానముగా, ఆస్థితః=నిశ్చయించినవాఁ డగును.

తా. *ఏరందఱును నన్నే యుపాసించువా రగుటవలన నాకు దాత లగుదురు. ఎట్లన, ఎవరు ఏదైనను కొంచెము నావలనఁ బుచ్చు

* పూర్వార్థోక్తార్థమే యీర్ష్యోకముచేతను దృక్పీకరింపఁబడుచున్నది. జ్ఞానులు అత్యర్థప్రియు లనుటచే తక్కినవారు కించిత్ప్రియు లగుట ఫలితము. ఇదియే 'ఉదారాస్సర్వే' అని విశదీకరింపఁబడెను, అందఱును భగవంతుఁడొకఁడే యుపాయ

కొందురో వారు నాకు సర్వస్వము నిచ్చునట్టివారగుదురు. (కాబట్టి యైశ్వర్యాదులను నావలనఁబుచ్చుకొనుటచే నాకు జౌదార్య మనెడి

13

సర్వస్వము నిచ్చునట్టి దాతలే యగుదురు. జ్ఞానియన్నచో నాకు ఆత్మయే (అనఁగా శరీరముయొక్క ధారణము ఆత్మకు లోనై యుండు నట్లు నాధారణము వాని యధీనమైనది) యని నాయభిప్రాయము. ఎందుచే నిట్లు? వాడు నన్ను వదలినచో తాను ఆత్మధారణము కలుగ నేరనివాడై (అనఁగా నిలువఁజాలనివాడై) నన్నే మిక్కిలి యుత్కృష్టమైనగతిగా (పరమప్రాప్యముగా) ఆశ్రయించియుండును. కనుక నట్టివానిని విడిచి నాకును ఆత్మధారణము కలుగదు (అనఁగా నేనును నిలువఁజాలను.) కాబట్టి నాకు వాడు (ఆత్మవలె ధారక మైనవాడు) సుమీ.

శ్లో॥ బిహూనాం జన్మనా మస్తే జ్ఞానవా న్తాం ప్రపద్యతే।

వాసుదేవ స్సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః॥

20

మనుట సాధారణమని తెలుపుటకై 'నన్నే యుపాసించువారు' అనఁబడెను. ఫల మందే వారికి శ్రేయము. 'తెన్నుపాసించి తనవలన నడిగిపుచ్చుకొనువారు తనకిచ్చు దాత లెట్లగుదు' రన్నచో, సకలఫలప్రదమగు పరమాదార్యమే భగవంతునికి సర్వ స్వము. ఆయిచ్చు సాదార్యము పుచ్చుకొనువాఁ డుండిననే నెఱవఁగూడునుగాని లేనిచో నెఱవఁ దరముగాదు. ఇట్లు పుచ్చుకొనువారివలననే తనకు సర్వస్వ మగు సాదార్యము సిద్ధించుచున్నదిగాన వారు తనకు సర్వస్వదాత లగుదురని భావము. 'ఆత్మైవ' అనుటచే శరీరమునకు ఆత్మ యెట్లు ధారకమో, అట్లు జ్ఞాని తనకు ధారక మని 'సాధారణము వానియధీనమైనది' అనఁబడెను. ఇందులకు 'ఆస్థితః.. గతిష్ఠి' అనుటయే హేతువు. 'యుక్తాత్మా' అనఁగా నాతోడియోగమునే ఆశంసించుచుండు వాఁడు గాన నేనులేక యాత్మధారణము కలుగనివాఁడు. అనఁగా నన్ను అనుసంధిం పనియెడల మఱియొకటి ననుసంధింపఁ బూనుట కసమర్థుడై యుండుస్వభావము గలవాడనుట. 'మామేవ' అనుటచే ఉపాయభూతుడ నగునన్నేకాని మఱియొక ఫలలేశమును గాదనుట. ఇట 'విశ్వరూపికాములందఱును నాస్వరూపమునకు అతి శయము గలిగించువారే. జ్ఞానిమాత్రము నాస్వరూపమునకు సత్తనే కలిగించువాఁడు' అని సృష్టత్వని భగవంతుఁ డీశోకమున నుతించుట తెలియవచ్చు.

టీ. (ఏవంశు), బహునాం = అనేకము లయిన, జన్మసాం = పుణ్యజన్మములయొక్క, అన్తే = తుదను, జ్ఞానవాక్ (భూత్వా) = జ్ఞానముకలవాడై, వాసుదేవ (ఏవ) = సర్వాత్మకుం దై సభగవంతుడై, సర్వం = ప్రాప్యము ప్రాపకము తక్కిన యభీష్టములు అన్నియును, ఇతి = అని, మాం = నన్ను, ప్రపద్యతే = ఉపాసించుచుచున్నాడో, సః = అట్టి; మహాత్మా = పుణ్యుడు, సుదుర్లభః = మిక్కిలి దుర్లభుడు.

తా. *నాకు శేషభూతమై యుండుటయే పరమాత్మయొక్క స్వరూపము తని ఆత్మయొక్క యాభాత్యయము నెఱింగి నాయెడల

* ఈచెప్పబడిన జ్ఞానము అనేకజన్మములచే సాధ్యమగు పుణ్యముయొక్క ఫల మగుటంజేసి అభీజానము గలవాడు శ్రేష్ఠుడగునని మరల నిండు దేలువుచున్నాడు. ఇట 'బహునాం జన్మవామ్' అనుటచే వట్టిజన్మములు పెక్కింటిని జెప్పలేదు. ఎన్ని జన్మము లెత్తినను అవి కేవలము లై నయెడల నుపయోగములేదు. మఱియు ఏవో జన్మములు పెక్కు లెత్తినమాత్రమున 'జ్ఞానవాన్' అని జ్ఞానము కలుగ నేరదు. అట్లు కలుగనేని, అప్పు డందఱుకును ఏజన్మములనయినను పెక్కింటి నెత్తినమాత్రముననే ప్రపత్త్యములేకయే జ్ఞానము కలుగవలసివచ్చును. కాన నివల జన్మము లనగా కేవలములైనవిగాక పుణ్యములైన జన్మములని చెప్పబడినది. మఱియు 'బహునాం జన్మవామ్' జ్ఞానవాక్తాం ప్రపద్యతే' అనగా 'జ్ఞానవంశుడు బహుజన్మముల కడవల జన్మ నుపాసించుచున్నాడు' అని యర్థ మగును. జ్ఞానము కలిగినపిదప గూడ బహుజన్మము లెత్తి భగవంతు నుపాసించునని భావము తోచుచున్నది గాన నిది యుక్తము గాదు. కనుక 'జ్ఞానవాన్ భూత్వా' అని యగ్రాహిం ముకొన్నయెడల బహుపుణ్యము లెత్తిన పిదప జ్ఞానవంశుడై నన్నుపాసించుచున్నాడని యుక్తమైన యర్థము సిద్ధించుచున్నది. 'మఱియు 'జ్ఞానవాన్' జ్ఞానముగలవాడు 'వాసుదేవ స్సర్వేష్' అని భగవంతునిగూతించి 'ప్రపద్యతే' అని ప్రపత్తి చేయుట చెప్పబడినది గదా. 'జ్ఞానవాన్' అనగా ఏమిజ్ఞానము గలవాడు? అన్నచో 'భూమి రాజ' ఇత్యాదులచే తాను భగవంతునికి శేషభూతుడై యుండువాడనియు, 'అహం కృత్స్నిస్య' ఇత్యాదులచే తనస్వరూపాదులు భగవదధీనములనియును భగవంతుడు సర్వోత్కృష్టుడనియును జ్ఞానముగలవాడై యింతవలెకు జెప్పబడియుండుటచే 'వాసుదేవ...అనుజ్ఞానము గలవాడై' యని యర్థము చెప్పబడినది. 'వాసుదేవస్సర్వో'

ప్రపత్తి చేయుట యల్పసంఖ్య గల పుణ్యజన్మములయొక్క ఫలము గాదు. అనేక పుణ్యజన్మములవలన గలుగుఫలము. కావున అనేక పుణ్యజన్మములకు గడవట “వాసుదేవునకు శేషమై యుండుటయే నాస్వరూపము. నాస్వరూపస్థితిప్రవృత్తులు అతనియధీనములు. అతడు అసంఖ్యేయము. లగుకల్యాణగుణములచేత అన్నిటికంటె సుత్యక్ష్మం

14

డైనవాడు” అను జ్ఞానము గలవాడై ‘వాసుదేవుడే నాకు పరమ

15

ప్రాప్యము, ప్రాపకము, నామనోరథమం దేదిగలదో యా సర్వమును ఆతడే’ అని తలచినవాడై నన్ను ఉపాసించునట్టి మహాత్ముడు (గొప్పఘనస్సు గలవాడు) లోకమునందు మిక్కిలియు దుర్లభుడు. ‘ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహమ్’ ‘ఆస్థితస్సహియుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్’ అని (భగవంతునే పరమప్రాప్యముగాను ప్రాపకముగాను చెప్ప) ప్రక్రమముంబట్టి ‘వాసుదేవస్సర్వమ్’ అనుటకు నిదియే యర్థము. ఈజ్ఞానవంతుడును ఇట చెప్పబడిన (వాసుదేవశేషమైతే రహిత్యాది) లక్షణములు గలవాడే. ఏలన నితడే పూర్వము చెప్ప

మనగా నేమి యన్ననో, ఇందు మొదట ప్రాప్యముల భేదమునుబట్టియే యధికారుల భేదము ఏర్పడుచుబడెను. జ్ఞానాధికారికి ‘ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహమ్’ అని భగవంతుడే యత్యంతప్రియుడుగాను, కాన ‘ఆస్థితస్సహి...మామే వానుత్తమాం గతిమ్’ అని భగవంతుడే పరమప్రాప్యముగాను జెప్పబడుటచే ‘వాసుదేవుడే నాకు పరమప్రాప్యము...అవి యన్నియు’ నని యర్థము చెప్పబడినది. ఇట ప్రపత్తి యుపాసనమునకు అంగమే యగుటచే ‘ప్రపద్యతే’ అనుటకు ఉపాసించుచున్నాడని యర్థము సేయబడెను. ఇట జ్ఞానిని ‘మహాత్మా’ అనుటకు స్వరూపమున మహత్త్వము గలవాడని గ్రహించుట ప్రమాణవిరుద్ధము. పంక్తిపావనత్వాదిక మగు మహత్త్వము గ్రహించుటయు ప్రకృతమున కావశ్యకముగాను. కాన ‘జ్ఞానవాన్’ అను జ్ఞానవిశేషముఫలన గలిగిన మహత్త్వము గలవాడని తెలుపుటకై ‘మహామనస్సుగల వాడు’ అనబడెను. ఫలాంతరములను గోరు ఆర్తుడు మొదలగు భగవదుపాసకులు గూడ దుర్లభులే కాన, వారు గాదని తెలుపుటకై జ్ఞాని ‘సుదుర్లభః’ అనబడినాడని తెలియునది.

బడినట్లుగాని, ఎట్లన 'భూమిరాపః' అని యారంభించి 'అహంజ్ఞాగర
ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టథా | ఆసలేయమిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం
విద్ధిమేపరామ్ | జీవభూతామ్' అని చేతనాచేతనములగు ప్రకృతులు
రెండును పరమపురుషునికి శేషమైయుండుటయే స్వరూపముగాగల
విగా చెప్పబడినవిగదా. 'అహంకృత్స్విస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయ
స్తథా | మత్తః పరతరం నాన్య త్కించ దస్తి ధనజ్ఞయ' అని యారం
భించి 'యేచైవసాత్త్వికాభావారాజసా స్తామసాశ్చ యో! మత్త ఏ
వేతి తా నిద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి' అని కార్యకారణము
లనెడి యుభయావస్థలందున్న ప్రకృతిద్వయముయొక్క స్వరూపస్థితి
ప్రవృత్తులు పరమపురుషునికి లోనయియుండుటయు పరమపురుషుడు
సమస్తములయిన ప్రకారములచేతను సర్వమునకు మిక్కిలి యుత్తమ
మైనదై యుండుటయు చెప్పబడినది. కాబట్టి (వాసుదేవునికి శేష
భూతుడగుటయందే యానక్తి మొదలగు లక్షణములు గల) వాడే
ఇచట జ్ఞాని యని చెప్పబడుచున్నాడు.

అవ. అట్టిజ్ఞాని దుర్లభుడగుటనే యుపపాదించుచున్నాడు.

శ్లో॥ కామై సై సై ర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతే స్యదేవతాః |

తంతం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యానియతా స్వయా॥ 21

టీ. స్వయా = తమదైన, ప్రకృత్యా = సాపవాససతో,
నియతాః = నిత్యసంబంధము గలవారును, సైః = తమతమ ప్రాచీన
వాసనకు అనురూపములగు నాయా, కామైః = కోరినట్టిపదార్థముల
చేత, హృతజ్ఞానా స్సన్తః = అపహరింపబడిన భగవత్స్వరూపవిషయ
జ్ఞానము గలవారునై, తంతం నియమం = (ఆయాదేవతలను
మాత్రమే సంతోషపరచునట్టి) ఆయానియమమును, ఆస్థాయ =
పొంది, అన్యదేవతాః = భగవంతునికంటె నితరులైన యింద్రాది
దేవతలను, ప్రపద్యంతే = ఆశ్రయించి ఆర్పించుచున్నాడు.

తా. లోకమునం గల పురుషులందఱును *స్వకీయ మగు పాపవాసనతో నెప్పుడును గూడి యుందురు. అది గుణమయమగు పదార్థములయందే ప్రవర్తించునట్టిది. కావున వారు అట్టి తమతమ వాసనలకుఁ దగినట్టు గుణమయములే యైన యాయాపదార్థములనే కోరుదురు. అవి గుణమయము లగుటచేత వారికిఁ గల మత్స్వరూప విషయజ్ఞానమును బోఁగొట్టఁగా వారు (నన్ను భజింపక) ఆయాపదార్థములనే కోరి యవి సిద్ధించుటకొఱకు నాకంటె వేతై కేవలరైన యింద్రాది దేవతలను ఆశ్రయించి ఆయాదేవతావిశేషమాత్రములను సంతోషపఱచుటకై యే యేర్పడిన యాయాసంకల్పాది నియమములను గైకొని వానినే యర్పించుచున్నారు. 16

17A

శ్లో॥ యోయో యాయాం తస్మిన్ భక్తః శ్రద్ధయా ర్పితు మిచ్ఛతి ।
తస్య తస్యా చలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదదా మ్యహమ్ ॥ 22

* ఇందు 'కామైస్త్వైస్త్వై' అని యాయా యిచ్ఛానిషయములను జెప్పటచే ఆయిచ్ఛలకు హేతుభూతమైన సహజవాసనయే యిట స్వభావాధికమగు ప్రకృతి శబ్దముచే గ్రహింపవలసియున్నది. కాన ప్రకృతియనఁగా వాసన యనబడెను. అది 'స్వయా' అని స్వకీయమనుట ప్రాచీనమైన స్వకీయానుభవముచే బుట్టినదని భావము. దీనిచేతనే గుణమయములైన యాయాపదార్థములం దిచ్ఛగలుగుననియు ఆయిచ్ఛచేత భగవత్స్వరూపజ్ఞానము అపహృత మగునుగాన అన్యదేవతా భజనము కలుగుచున్న దనియు తెలియునది. కామమనఁగా కోరికగాదు, కోరబడినపదార్థము. ఈయర్థముననే 'లభలేవ తతఃకామాన్' అని మీఁద చెప్పబడు కామశబ్దము ప్రయోగింపబడియుండటవలన అదే యిచటఁగూడ గ్రహింపబడిన దని తెలియునది. దేవతలను బూజించుట వారిని శరీరముగాఁగలభగవంతునిఁ బూజించుటయే యగును. అయినను అపూజ భగవత్పూజయే యగుననెడి యనుసంధానము వారికి లేనందున వారు దేవతలనుమాత్రమే పూజించువారగుదురని చెప్పబడెను. ఇచటఁగూడ 'ప్రపద్యస్తే' అనుటచే, ప్రపత్తి మీది శ్లోకమునం గల 'శ్రద్ధయా ర్పితు మిచ్ఛతి' అనుట కనుగణముగా అర్చనను అంగమగునని తెలుపుటకై, 'వానినే యాశ్రయించి యర్పించుచున్నారు' అనబడెను. ఇట్ల దేవతాంతర ఫలాంతర సంగాదులు జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకము అని భావము.

టీ. యః యః=ఎవఁడెవఁడు, యాంయాం తనుం=ఏయే దేవతా
రూపములైన నాదేహమును, భక్తస్సన్=భక్తిగలవాఁడగుచు, శ్రద్ధ
యా=శ్రద్ధతో, అర్చితం=ఆరాధించుటకు, ఇచ్ఛతి=కోరుచు
న్నాఁడో, తస్యతస్య=ఆయాపురుషునికి, తాం శ్రద్ధామేవ=నాదేహా
విషయమైన యాశ్రద్ధనే, అచలాం=నిర్విఘ్న మైనదానినిగా, విద
ధామి=చేయుచున్నాను.

తా. *ఆ దేవతలుకూడ నాదేహములుగా 'య ఆదిత్యే
తిష్ఠన్ యమాదితో నవేద యస్యాదిత్యశ్శరీరమ్' ఇత్యాదిశ్రుతు

*దేవతాంతర్యలాంతర్యక్తు లైనవారుకూడ ఆయాదేవతారాధనములను
వానివలన ఫలములును శిక్షలమైనయెడల అనర్థ హేతువులైన నిష్ఫిడ్తోపాయములందుఁ
బడుదురని భయపడి పరమకారుణికుఁ డగునేనే వారియద్వైతదేవతారాధనమునకు
వలయు శ్రద్ధకుఁ గలవిఘ్నములను బోఁగొట్టి వానిఫలముల నిచ్చుచున్నానని యీ
రెండుశ్లోకములచే జెప్పచున్నాఁడు. 'య ఆదిత్యే తిష్ఠన్ య మాదితో నవేద
యస్యాదిత్యశ్శరీరమ్' ఇత్యాదులందు ఆదిత్యాదిదేవతలు భగవంతునికి శరీరము అగుట
చెప్పఁబడియున్నది. దేవతలు భగవంతుని శరీరములు అనుటచే దేవతలు వట్టిశరీర
మాత్రములే యనియు వానియందుఁగల అశ్రుతినియు రామకృష్ణాదిమూర్తులందుఁబోలె
పరమాత్మయును భగవంతుఁ డొక్కడే యనియు గ్రహింపరాదు. ఎట్లనఁ పూర్వశ్లోక
మున 'ప్రపద్యస్తేఽన్యదేవతాః' అనుచో 'అన్యదేవతాః' అనఁబడినవారు భగవంతుని
యసాధారణ విగ్రహవిశేషము గానేరరు. అట్టి విగ్రహముగల భగవంతుఁడుగాని
కానేరరు. భగవంతునికంటె వేఱయినచేతనులే కావలయును. మఱియు 'దేవా
స్తేవయజో యాన్తి మద్భుతాయాన్తి మామపి' అని దేవతలను వేఱుగాను తన్ను వేఱు
జాను జెప్పటచే దేవతలును దానును వేఱువేఱుచేతను లని యేర్పడుచున్నది.
కాబట్టి యిటు దేవత లనఁగా దేవతల శరీరములును వానిలోపలి యాత్మలను రెంటిని
గ్రహింపవలయును. ఒక్కొక్కదేవతయొక్క శరీరమును వానియాత్మయు రెండును
చేరియే భగవంతునిశరీర మగుచున్నదికాని వట్టిశరీరమేకాదు. దేవతాంతరపరులు
'శతు మామభిజాన్తి తత్త్వేన' అనిమోదఁ చెప్పఁబడునట్లు భగవత్స్వరూపము దెలి
యదుగాన ఆయాదేవతలను భగవంతుఁడు తనవుగా నర్పించుట గలుగదు; తనువుగా
వర్పించిరేని పరమాత్మ నిర్పించిన వారే యగుదురుగదా. ఇట్లుండ 'యోయో...
మిచ్ఛతి' అనుచో, 'యాం యాంతనుం' అని ఆదేవతలను లనతనువుగా భజింతురని
భగవంతుఁడు చెప్పట యెట్లు? 'యాంయాం దేవతాం' అనికదా చెప్పవలయును

లచే ప్రతిపాదించబడినవి. దేవతలు నాదేహము లని తెలియక పోయినను ఎవఁడెవఁడు ఆదిత్యాదిదేవతారూపమైన యేయే నాదేహమును (అనగా నాదేహమైన యేయేదేవతను) భక్తియుక్తుడై శ్రద్ధతో నర్చింపఁగోరుచున్నాఁడో, ఆయావానికి ఆయాదేవత నాదేహమని తెలియకపోయినను, వానియందుఁ జూపెడి యీశ్రద్ధ నాదేహమును గుఱించినదియేకదా యని నేను తలచి యీశ్రద్ధనే
178
నిర్విఘ్నమైనదిగా చేయుచున్నాను.

శ్లో॥ స తయా శ్రద్ధయా యక్తస్త్వస్యారాధన మిహతే ।

18

లభతేచ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్॥ 23

టీ. సః = భక్తుఁడు, తయా = అనిశ్చలమైన, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధతో, యక్తస్త్వన్ = కూడినవాడై, తస్య = వానియొక్క-అయిం ద్రాదులయొక్క, ఆరాధనం (ప్రతి) = ఆరాధనమును (గూర్చి), ఈహతే = (చేయఁ) గోరుచున్నాఁడు, తతః = దానివలన-నాకు దేహ భూతులైన యింద్రాదిదేవతల నారాధించుటవలన, తాన్ కామాన్ = తాను కోరినయాపదార్థములనే, మయైవ = నాచేతనే, విహితాన్ = కల్పించబడినవానిని, లభతేహి = పొందుచున్నాఁడుగదా.

తా. అభక్తుఁడు నిర్విఘ్నమైన యీశ్రద్ధతోఁ గూడినవాడై ఆయింద్రాదిదేవతలఁ గూర్చి యారాధనము చేయఁగోరుచున్నాఁడు.

శబ్దవో, వారు ఆదేవతలను తనతనవుగాఁ దలచి భజింపకపోయినను వారు తన తనవునే భజించినారని తాను తలంచుకొనుటచే తనయభిప్రాయమహాపాపము 'యాం మాం తనుమ్' అన్నాడని తెలియునది. మఱియు రాజుయొక్క ఆత్మస్వరూపము తెలియనివాడయినను ఆరాజుయొక్క శరీరమును నలుగు మొదలగువానిచే జక్కఁ జేయువాఁడు రాజుయొక్క ఆత్మచేతనే ఫలమును బొందునట్లు భగవచ్చరీరులను దేవతలను భజించువాఁడు తదాత్మ యగు భగవంతునిచేతనే ఫలముఁ బడయునని

దానివలన (అనగా నాకు దేహభూతు లయిన యింద్రాదిదేవతల నారాధించుటవలన) తా నభిలషించిన యాకామములనే నేనే విధింపఁగా లభించుచున్నాఁడు. (నిన్ను గుఱించినజ్ఞానము లేనివానికి నీవలన ఫలము గలుగుట యెట్లన్నచో) ఆరాధనకాలమందు ఆరాధ్యులయిన యింద్రాదులు నాదేహమును లనియు కావుననే వారి నర్పించుట నన్నారాధించుటయే యగుననియు వానికి తెలియక పోయినను వాగు వమున కది తదంతర్యామి యగు నన్నారాధించుట యగుటంబట్టి ఆరాధకుఁ డభిలషించినదానిని నేనే విధించుచున్నాను.

శ్లో॥ అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవ త్యల్ప మేధసామ్ ।

20

దేవాన్ దేవయజో యన్తి మద్భుక్తా యన్తి మామపి॥ 24

టీ. తేషాం = ఇంద్రాది దేవతామాత్రములను బూజించునట్టి, అల్పమేధసాం = స్వల్పబుద్ధి గలవారికి, తత్ ఫలంతు = ఆదేవతా రాధనమువలనఁ గలుగుఫలమో, అన్తవత్ = నాశము కలది, (భవతి = అగుచున్నది.) (ఏలనఁగా), దేవయజః = అన్యదేవతలను బూజించు వారు, దేవాన్ = ఆదేవతలను - ఆదేవతలతోడి సాయుజ్యమును, యన్తి = పొందుచున్నారు, మద్భుక్తాః అపి = నాభక్తులును, మాం = నన్ను, యన్తి = పొందుచున్నారు - నాతోడి సాధర్మ్యమును బొందు చున్నారనుట.

తా. కేవలరైన యింద్రాదులనుమాత్రము యజించునట్టి యాయల్పబుద్ధులకు వారి నారాధించుటవలనఁ గలుగు ఫలము అల్పమును అంతము గలదియు నగును. ఏలనఁగా, ఇంద్రాది దేవతల నారాధించువారు ఆదేవతలనే పొందుదురు. ఇంద్రాదులుగూడ పరిచ్ఛిన్నములగు భోగములు గలిగి పరిమితమైన కాలమువలనకే వర్తించు

చుండువారుగదా; కాబట్టి వారిలోడి సాయుజ్యమును బొందినవారు (ఆ దేవతలు పరిమితముగు తమకాలమును తమభోగములును ముగియఁగా క్రిందికి వచ్చునప్పుడు తత్సమానభోగులగుటచే వీరును తమభోగాదులు తీఱి) వారిలోఁగూడ క్రిందికి వచ్చుచున్నారు. నాభక్షలు కూడ (ఆ దేవతలనే యారాధించుచున్నను) * ఆ యారాధనకర్తృములు మదారాధనములే యని యెఱింగినవారై ఆ దేవతలవలనఁ గలుగు పరిమితఫలమునందు సంగము వదలి నన్ను సంతోషపెట్టుటయే పరమప్రయోజనముగాఁ గలవారై యుండుటవలన నన్నుఁ బొందుచున్నారు. మఱియు రారు (పునరావృత్తి నొందరనుట), 'మా ముపేత్య తు కాన్తేయ! పునర్జన్మ నవిద్యతే' అనికదా మీఁదఁ జెప్పఁబడెడిని.

అవ. † ఇతరు లన్ననో, ఎల్లవారికిని సులభముగా నాశ్రయింపఁ దగిన వాఁడనగుటకై నేను మనుష్యాదులం దెత్తెడి యవతారమును గూడ కొంచెమైనను పసలేనిదిగాఁ జేయుచున్నా రనుచున్నాఁడు.

* ఇంద్రాదులతోడి సాయుజ్యము పరిమితమైనది గనుక వారి సుపాసించునట్టి వారిభోగాదులును పరిమితమై ముగియఁగా వారు మరల క్రిందిలోకమునకు వత్తురనియు, ఈశ్వరునితోడిసాధర్మ్యము నిత్యమైనది గనుక వాని సుపాసించువారిభోగాదులును నిత్యమగుటంజేసి వారు మరల క్రిందికి రారనియు భావము. ఈశ్వరుండు తన్నుఁగాని దేవతలనుగాని యుపాసించువారికి ఫలములను తానే యిచ్చుచున్నవాఁడుగాన దేవతలకుఁగాను తానిచ్చినఫలముగూడ నిత్యముగా నుండఁదగదా యన్నచో అందు తన్నునుపాసించువారికే తనతోడిసాధర్మ్యము నిచ్చును. దేవతల సుపాసించువారికి దేవతలతోడి సాయుజ్యాదులనుమాత్రమే యిచ్చుననియు గ్రహించునది.

† కొందఱు నన్ను విడిచి యితరదేవతల సుపాసించుచున్నారు. నేను కన్నులకుఁ దెలియనివాఁడనై యుండుటవలన వారు నన్నెఱుంగనేరక యితరదేవతల సుపాసించుట యుక్తమే యనవచ్చునగాని, ఇట్లు అందఱును సులభముగా నాశ్రయించుటకొరకు కన్నులకుఁ దెలియువాఁడనై నేను మనుష్యాదులం దవతరించినప్పు డైనను నన్నుపాసించవలెనుగదా. అప్పుడుఁగూడ నన్నుపాసింపక నాయవతారమువలన ప్రయోజనము పొందకయుండువారును మఱికొందఱు చతుర్విధసుకృతులకంటె నమృతగుణాభ్యుకలరని భావము.

శ్లో॥ అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యస్తే మా మబుద్ధయః ।

పరం భావ మజ్ఞానస్తో మ ఘావ్యయ మనుత్తమమ్ ॥ 24

టీ. అబుద్ధయః = నావిషయ మైనబుద్ధి లేనివారు, మమ = నాయొక్క, అవ్యయం = ఎల్లప్పుడు ఏకరూపమైనదియు, అనుత్తమమ్ = సర్వోత్కృష్టమైనదియునగు, పరంభావం = నిరతిశయపరత్వ సౌలభ్యరూపమైన, నాస్వభావమును, అజ్ఞానస్తః = ఎఱుగకున్నవారై, మాం = నన్ను, అవ్యక్తమ్ = (ఇంతకు పూర్వము) తెలియబడనివాడనై, వ్యక్తిం = ఇప్పుడు అందఱికిని తెలియుటను, ఆపన్నం = పొందినవానినిగా, మన్యస్తే = తలచుచున్నారు.

తా. *సర్వకర్మములచేత నారాధింపఁ దగినవాఁడును, సర్వేశ్వరుఁడును, వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను ఇట్టిదట్టిదని చెప్పుటకును దలంచుటకును సాధ్యములుకానట్టి స్వరూపస్వభావములు గలవాఁడును అగు నేను, మిక్కిలి కారుణ్యమువలనను ఆశ్రితవాత్సల్యము

*తాను పూర్వము అవ్యక్తఁడైయుండి యిప్పుడవతారమువలన వ్యక్తఁడగుట నిజమేకదా. దీని నాక్షేపింపవచ్చునా? యిష్టువో? తాను అభితారమువలన వ్యక్తఁడయినట్లు తలంచుట నాక్షేపింపలేదు. ఒకరాజకుమారునివలె కర్మవశమున నొకజన్మమెత్తి వ్యక్తఁడయినట్లు తలంచుటనే యాక్షేపించినాఁడని తెలియునది. ఇది ఆశ్రయించు రచనగా ప్రపత్తి పూర్వకముగా భజింతురని యర్థమగును. అట్లు నేయమిచే దాని కంగముగా వర్ణాశ్రమాదిధర్మము లయిన స్తుతి ననుస్కారములను గూడఁ జేయరని 'కర్మములచేతను నారాధింపయ' అన్నాఁడు. 'సర్వకర్మములచేత...అవతరించితిని' అనుటచే నిరతిశయపరత్వసౌలభ్యరూప మగు స్వభావము చెప్పఁబడినది. ఈవ్యయం, కర్మవశమున గాక కారుణ్యవశమున మమస్యొండై పుట్టుకచేయు, అట్లు పుట్టినను వాని యీశ్వరరూపము చెడకుండుటయు, పరత్వసౌలభ్యములే యగును. ఇట్లు పుట్టుటవలన వాని పరత్వమే గ్రహించఁ దగినందుండఁగా వాని మనస్సుత్వమునకే గ్రహించుట బుద్ధిమీనుల లక్షణమని యెఱుంగునది. మఱియు, నితః 'అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నమ్' అనుటచే, అభితారమును, 'మాప్నో' అనుటచే ప్రకృత్యుక్తమవతారమును గూర్చి భుగుటచే 'వసుదేవుని కొడుకుగా' అని కూర్పుటైనది.

వలనను అందఱిని సులభముగా నాశ్రయింపఁదగినపాఠము కాఁగోరి, నాదివ్యస్వభావమును విశువకయే వనుదేవునికి గొడుగుగా నవతరించితిని. ఇట్లగుట నాపరస్వభావము. ఇది నిత్యమై నిరంతరము యొప్పును. అయినను బుద్ధిహీనులు (నేనిట్లు మనుష్యుఁడనై పుట్టుట నాపరస్వభావమని యెఱుంగనివారై) సామాన్యుఁడగు నొక రాజకుమారునివలె పూర్వము తెలియబడనివాడై యుండి యిప్పుడు కర్మవశమున నొక జన్మ మెత్తి తెలియఁబడుచున్నవానినిగా నన్నుఁ జలంచుచున్నారు. కావున వారు నన్నాశ్రయింపరు; కర్మములచేత, నన్నారాధింపకయు నుందురు.

అవ. తన పరస్వభావము ఏల యిట్లు ప్రకాశముగాఁ తెలియకున్నదో చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ సాహం ప్రకాశ స్సర్వస్య యోగమాయా సమావృతః ।

మూ॥ ధో॥ ౨ యం నాభిజానాతి లోకో మామజ మవ్యయమ్॥ 25

టీ. యోగమాయాసమావృతః = మనుష్యత్వాది శరీర సంబంధ మనెడి మాయచేత నావరింపఁబడిన, సాహం = నేను, సర్వస్య = అందఱకును, ప్రకాశః = (పరస్వభావమునందు) తెలియఁబడినపాఠము, న = కాను, మూ॥ ధో॥ = మోహముఁ జెందిన, అయం = ఈ, త్వాకః = లోకమందలి జనము, మాం = నన్ను, అజం = జన్మములేని వానినిగాను, అవ్యయం = నాశరహితునిగాను, నాభిజానాతి = ఎఱుంగదు.

తా. *క్షేత్రజ్ఞులకు అసాధారణమై యుండుమనుష్యత్వము మొదలగు సంస్థానములతోడియోగ మనెడి (అనగా మనుష్యత్వాది

*"నీ సకలమున కెదురులేదు కనుక, నీ వందఱిని సమాశ్రయణీయుఁడవగుటకు యవతరించితివేని నీసకలము చొప్పున నందఱు నిన్ను నాశ్రయింపరు" అని యడిగినచో సమాధానముగా దీనిని భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఇచట

శరీరయోగ మనెడి) మాయచేతఁ గప్పబడినవాడనై యుండుటచే

‘యోగమాయాసమావృతః’ అనుచో, మాయ యనఁగా నేమిగా నుండదగు నని విచారించెను. ఇచట యవతారావృత్తి చెప్పబడుచున్నది. మాయ యని త్రిగుణాత్మిక యైన మాయచే నావరింపబడుటను తెప్పినచో నిది పరావృత్తమును అవతారావృత్తమును సాధారణముగానఁ జెప్పదని కీపుడు చెప్పటచే విశేష మేమియు కలుగదు. సంకల్పాదిరూపమును మాయయు చెందవలయును సాధారణమే కనుక అవతారావృత్తము అసాధారణమైన మనుష్యాదిసంస్థానవేషభాషాదియోగము (అనఁగా సంబంధమే) ఇట మాయయనఁ జెల్లును. మాయ యనగా విచిత్రస్వప్నీకరమని పూర్వము వివరింపబడినది. పరుడైనవాఁడు కేవలమనుష్యత్వాదిసంస్థానమునొందు విచిత్రకార్యమును జేయుటచే నిది మాయ యనఁదగును. ‘నీవు మనుష్యత్వానివేషము దాల్చి నీవరత్వభావమును మఱుంగుచున్నట్లచే అందఱు నిన్ను బరుడని తెలియకున్నారు. కాన నిది నీవేషమే; యనఁగా ‘మాధోఽయం...మవ్యయమ్’ అన్నాఁడు. అనఁగా అందఱు నన్నాశ్రయింపవలయునని నేను మనుష్యత్వాదలను బొందఁగా అది దుర్మతులగువారు నన్ను విడుచుటకే కారణమైనది. నేను నాపరస్వభావము నంతటిని మఱుంగువఱుచుకొనలేదు. మనుష్యత్వాదులు దాల్చియుండియు లోకోత్తరమయిన కర్మములు తేజము మొదలగునవి నెఱుఁపుచుండుటచే నాపరస్వభావమును తెలుపుమనే యున్నాను. అయినను మందులయిన లోకులు మబ్బులుక్రముటచే మినుక్కురని కనబడుచున్న సూర్యునిఁబూచి యేదో యొకించుక సాధర్మ్యమునబట్టి మిడుంగులు బూచిగా గ్రహించినట్లు, నా మనుష్యత్వాదివేషమాత్రమును బూచి బోజకర్మాదులను జూడక నన్ను కేవలమనుష్యాదులుగానే తలంచుచున్నారని భావము. నిరతిశయమైన దీప్తి (అనఁగాఁ జేజున్న) బగత్కారణం డగు పరమపురుషునియొక్క యసాధారణధర్మముగా వేదాంతములందు నిర్ణయింపబడి యున్నది. వాల్మీకిత్రయము నతిశయించిన కర్మము సర్వనియంత యగుటకు చిహ్నము. కావున నట్టి తేజః కర్మములుఁ దనపరస్వభావమునకు చిహ్నములయ్యెను వానినబట్టి యాస్వభావమును లోకులు తెలిసికొనకున్నారని తెలియునది. ఇట ‘అజమ్’ అనుటచే ఘటము ‘నిధి’ల జగదేకకారణం డనుట. ‘అవ్యయమ్’ అనుటచే అబ్రము ‘సర్వేశ్వరుం డనుట. నన్ను అజునిగాను అవ్యయునిగాను చెలియరు. తక్కిన పురుషులవలె కర్మముచేతఁ బుట్టుకనొందినవానినిగాను జ్ఞానసంకోచాదులు గలవానిని గాను నెఱుంగుదురని భావము. ఇచట ‘నాభిజానాతి’ అని చెప్పబడిన యజ్ఞానము ఈశ్వరుని పరావృత్తము తెలియమికాదు. అది యందజీవిని తెలియనిదే. కాన ‘పరంభావ మబాసన్త’ మహావ్యయ మనుట ‘మమ్’ అన్నట్లు మనుష్యత్వము గలిగియున్నను పరుడే యని తెలియమియే యిచట ననభిజ్ఞానమని తెలియునది.

నేనందఱకును బ్రకాశుడగుగాను (అనగా నా పరస్వభావ మందఱకును ప్రకాశముగాఁ దెలియకున్నది). అయినను నేనట్టి మాయచే నాపరస్వభావమంతయు మఱుగుపఱుచుకొనలేదు. ఏలన, నేను పైకి మనుష్యాదులుగా కనబడినను నా పరత్వమును సూచించునట్టి లోకోత్తరకర్మములను దేజస్సును ప్రకాశింపజేయుచు నే యుందును. నాయందు మనుష్యత్వాద్యాకారములను జూచినమాత్రముననే యీలోకము మోహము నొంది నన్ను మనుష్యాదులుగానే భ్రమించుచున్నది గాని వాయ్వింద్రాదుల నతిశయించిన నాకర్మములు, సూర్యాగ్నులను మించిన నా తేజస్సు అగపడుచున్న వైనను, ఉత్పత్తివినాశములు లేనివాఁడును అన్యయుఁడును నిఖిల జగదేకకారణుఁడును సర్వేశ్వరుఁడు నగు నేను -ందఱకును సమాశ్రయఃకీయుఁడగుటకొఱకు మనుష్యాకారమును బొందియున్నవాఁడని గుఱు తెఱుగకున్నది.

శ్లో॥ వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున ।

భవిష్యాణి చ భూతాని మాంతు వేద సకశ్చన॥ 26

టీ. శ్రీ అర్జున, అహం = నేను, సమతీతాని = జరిగినవియును, వర్తమానాని = జరుగుచున్నవియును, భవిష్యాణి = జరుగఁబోవునట్టివియునగు, భూతాని = సమస్త భూతములను, వేద = ఎఱుఁగుదును, మాంతు = నన్నొ, కశ్చన = ఒక్కటియు, నవేద = ఎఱుంగదు.

తా. *అర్జునా, భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలత్రయమునంగల సమస్తప్రాణులను నే నెఱుంగుదును. కాని, నాచే అనుసంధింపబడు

* ఇంట 'నాభిజానాతి' అని పూర్వశ్లోకమున చెప్పినచోప్పున వర్తమానకాలమందే కాక కాలత్రయమునందు లోకు లెవ్వరును తెలియరని చెప్పబడుచున్నది. 'వేదాహమ్' అని తన్ను సర్వజ్ఞునిగాఁ జెప్పకొననేల యన్నచో, తన్ను సర్వజ్ఞుఁడుగాఁ దెలియుటవలనఁ గదా తన్నే యాశ్రయించుట ఫలించును. కావుననే 'నన్నిట్లు సర్వజ్ఞునిగాను...దెలిసికొని నన్నే యాశ్రయించువాఁడు' అనబడెను.

చున్నవియు కాలత్రయమునందు వర్తించుచుండునవియు నగునట్టి ప్రాణులలో నన్నిటివానినిగాను (సర్వజ్ఞునిగాను), వాసుదేవునిగాను, అందఱును ఆశ్రయించుటకై యవతరించినవానినిగానును ఎఱింగి నన్నే యాశ్రయించునట్టివాఁ డొక్కఁడును గానఁబడఁడని యర్థము. శాశ్వత అట్టిజ్ఞుని మిక్కిలి దుర్లభుఁడే యగును.

*అవ. అట్లేకదా. 22

శ్లో॥ ఇచ్ఛా ద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన భారత ।

సర్వభూతాని సమ్మోహం సర్గే యాన్తి పరస్తమ్ ॥ 27

టీ. పరంతప = శత్రువులఁదపింపఁజేయునట్టి, హేభారత = అర్జునా, సర్వభూతాని = సమస్త భూతములు, సర్గే = జన్మకాలమందే, ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన = రాగ (అభిలాష) ద్వేషములవలనఁ గలిగిన, ద్వంద్వమోహేన = శీతోష్ణాది (అనఁగాసుఖదుఃఖాది) ద్వంద్వరూప మైన మోహహేతువుచేత, సమ్మోహం = ఒక్కటిగాఁ దలచిఁ భ్రమించుటను, యాన్తి = పొందుచున్నవి.

తా. అర్జునా, ఇచ్ఛాద్వేషములచేతఁ బుట్టిన శీతోష్ణాది ద్వంద్వమనెడు మోహము (గలిగించుదాని) చేత సర్వభూతములును

* 'అట్లేకదా' యనుటచే జ్ఞుని చెప్పఁబడినట్లే దుర్లభుఁడగునని యాశ్లోకము చేతను నిరూపించుచున్నాడు. ఇందు కాలత్రయమునంగల సమస్త భూతములూ భగవంతునిగఱియించి యజ్ఞసము గలిగియుండుటకుఁ గారణమును జెప్పి, యిట్టిందఱును అజ్ఞానమే సాధారణమై యుండుటచే జ్ఞానము గలవాఁడు దుర్లభుఁడని నిరూపిత మగుచున్నది.

† ఇందు, జన్మకాలమందే ఇచ్ఛాద్వేషములు సంభవించుననియు ఆ యిచ్ఛాద్వేషములచేత శీతోష్ణాద్వంద్వమనెడి మోహము ఉత్థిత మగుచున్నదనియు ఆమోహముచేత సమ్మోహము గలుగుననియుఁ గదా చెప్పఁబడినది. జన్మకాలమందే యిచ్ఛాద్వేషములు కలుగుటకు నియతి లేదుగాన నవి కలుగఁజాలవు: కలిగినను అవి ద్వంద్వమునుగూర్చియే కలుగవలయునా? భగవంతునిగూర్చి యేల కలుగరాదు? ఇచ్ఛా

జన్మించు కాలమందే సమ్మోహమును బొందుచున్నవి. అనఁగా సత్త్వాది గుణమయములైన సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములు పెక్కింటితో పూర్వపూర్వజన్మములందు ఏవిషయమును గుఱించి యిచ్చాద్వేష

ద్వేషమాశ్రయించేత శీతోష్ణదులు ఉత్థిత మగుట యెట్లు ? అవి హేతుంతగ్రీష్మాదు లయిన స్వకారణములవలననేక దా కలుగునవి ? ద్వంద్వమునకు మోహశబ్దం మెట్లు ? మోహముచేత మోహమును బొందుదు రనుటచే అతౌత్రియానిదోషము. ప్రశ్నం చునే ! యని శంకలరారఁగా ఇట 'గుణమయములైన - యే యుఁ బుట్టినకాదు' అని సమాధానములు చెప్పబడినవి. అనఁగా జన్మాంతగూఢాస యనుకారణ మొకటి గలదు. ఒకజన్మమునందు ఒకానొక విషయమునుబట్టి యిచ్చాద్వేషము లలవాటు పడుటవలన పిదప నవి నెఱవఁబడకన్నను ఆవిషయమందే తిరుంతటనే వర్తించుచుండు ధును. ఇదియే ఆవిషయపు వాసన యనఁబడును. ఇది వయసుని పిమ్మటజన్మము లందును విడువక యనువర్తించుర్వభావము గలది. కనుక ఒకజన్మందు ఒకద్వంద్వమును గుఱించి యిచ్చాద్వేషము లలవాటుచేయుటచే బుట్టినవాసన నులుసటిజన్మ మందును అనువర్తించుటనే ఆజన్మమెత్తినపుడే ఆవాసనవలన ఆ ద్వంద్వమును గుఱించియే యిచ్చాద్వేషములు కలుగుచున్నవి. కనుక జన్మకాలమందే యిచ్చాద్వేషములు కలుగుటకు వీలు లే దనరాదు. ఆయిచ్చాద్వేషములు కలిగినను వాసనాను గుణముగా ద్వంద్వములను గుఱించిన వగునేకాని భగవంతునిగుఱించినవి కానేరవు. మఱియు ద్వంద్వము ఇచ్చాద్వేషములవలన ఉత్థిత మగుననఁగా ఇచ్చాద్వేషములకు విషయముగా స్ఫురించునదియేకాని దానివలనఁ బుట్టునని భావముకాదు. కాన దోషములేదు. ఇట మోహమనఁగా కరణపుత్యత్వత్వే మోహింపఁజేయునదనియర్థము. ద్వంద్వమోహము-(అనగా ద్వంద్వమనేడి మోహకారణమైనది) సమ్మోహమును బుట్టిరి చుట. ద్వంద్వము మోహకారణ మైనది గావున సమ్మోహమును బుట్టించుచున్నదని భావము. కాన నిందును దోషములేదు. సమ్మోహ మనఁగా ఒక్కటిగాఁజేసి ప్రమించుట. అభోగ్యమును భోగ్యముగాను, అద్వేష్యమును ద్వేష్యముగాను, దలంచి ప్రమించుట. అట్టి సమ్మోహమువలననే సమ స్తప్రాణులు అభోగ్యములును ద్వేష్యములునగు ద్వంద్వముల లాభాలాభములయందే యిచ్చాద్వేషములు కలిగియున్నారు గాని భోగ్యతను అద్వేష్యతను భగవంతుని సంక్షేపవియోగములందు ఇచ్చాద్వేషములు లేకున్నారని. తెలియునది. ఇట్లు సమ స్తప్రాణులకును జన్మకాలమందే పూర్వవాసనవలన నిచ్చాద్వేషములు ద్వంద్వములనుగూర్చియే కలుగునుగాని భగవంతునిగుఱించి కలుగవగన భగవంతుని (సంక్షేపవియోగములను) గుఱించియే యిచ్చాద్వేషములు పడుచుండునట్టిజ్ఞాని మిక్కిలియు దుర్లభుఁడని సిద్ధించుచున్నది.

ములు అలవాటుపడెనో, అద్దాని వాసనవలన మరల జన్మించునపుడే ద్వంద్వమనబడు నయ్యదియే యిచ్చాద్వేషములకు విషయమై పుట్టి ప్రాణుల నెల్ల మోహింపఁజేయునది యగుచున్నది. ఇట్లు మోహింపఁ జేయునట్టి యద్దానిచేత సమస్త ప్రాణులును సమ్మోహమును బొందుచున్నవి- అనఁగా, ఆ ద్వంద్వమును గుఱించి యిచ్చాద్వేషములు పడుస్వభావముగ లవియగును. కాని నాతోడి సంక్షేపవియోగములవలన సుఖదుఃఖములుపడుస్వభావము గలవి

కానేరవు. ²³ జ్ఞానియో నాతోడి సంక్షేపవియోగములను బట్టియే సుఖదుఃఖములు పడుస్వభావము గలిగియుండును గాని తక్కిన వానినిబట్టి సుఖదుఃఖములను పడఁడు. ఇట్టిస్వభావము గల ప్రాణి యేదియుఁ బుట్టినదికాదు- అని చెప్పఁబడిన దగుచున్నది.

అవ. సర్వభూతములును సమ్మోహమును బొందునేని నిన్ను పాపించువాఁ డొక్కఁడును ఒకప్పుడును కలుగఁడుగదా. ఇట్లుండఁగా 'చతుర్విధా భజన్తే మామ్' అని నిన్ను పాపించువారు నాలుగు తెగలవా రున్నారని చెప్పితివే, ఇదియెట్లు? అని యడుగఁగా, దానికిఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యేషాం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్ ।

తే ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాం దృఢవ్రతాః॥ 28

టీ. పుణ్యకర్మణాం=సుకృతకర్మములు గల; యేషాం జనానాం=ఏజనులయొక్క, పాపంతు=పాపమయి తే, త్వన్తగతం=తీతమగు బొందినదో, తే=వారు- నిశ్చర్య కైవల్య మోక్షార్థము అనుట, ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తాః = సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వరూపమగు అజ్ఞానము నుండి విడిపడినవారను, దృఢవ్రతాః = దృఢసంకల్పముగలవారనై, మాం=నన్ను-నన్నే, భజన్తే=సేవించుచున్నారు.

తా. ఎవరికి, *గుణమయము లైన ద్వంద్వములను గుఱించిన యిచ్చాద్వేషములకు హేతువైనదియు, నాయెడల నాసక్తికలుగుటకు విరోధియైనదియు, అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించుచున్నట్టిదియు నగు పాపము, అనేకజన్మములయందు దార్జించిన యుత్కృష్ట పుణ్యసంచయముచేత క్షీణించినదగునో, వారు (విశ్వరూఢులు కైవల్యాదులు మోక్షాదులు) వెనుక చెప్పబడినట్లు పుణ్యతారతమ్యము చేత నన్ను శరణుజొచ్చి గుణమయము లగుద్వంద్వము లనెడి మోహమునుండి విడివడినవారై, జరామరణవిముక్తిరూపమైన కైవల్యముకొఱకును, మహైశ్వర్యము కొఱకును, మత్రాప్తిరూపమైన మోక్షము కొఱకును దృఢసంకల్పము గలవారై (యితర దేవతా భజనాదులు లేక) నన్నే భజింతురు.

అవ. భగవంతుని భజించునట్టి మైశ్వర్యాదులు మొదలైన మువ్వగకును జ్ఞాతవ్యము లైనవానిని (అనగా తెలిసికొనవలసిన విశే

* గుణమయములైన ద్వంద్వములు అనుటచే భగవత్సంక్షేపవియోగము లనెడి సుఖదుఃఖరూపగుద్వంద్వము గాదని తెలియునది 'ద్వస్తవమోహవినిర్ముక్తాః' 'మాంభజస్తే' అని ద్వంద్వమోహము వీడుటయు తన్ను భజించుటయునని ఫలములు రెండుగాఁ జెప్పబడినవానికి ప్రతిబంధకమైన పాపమును 'ద్వంద్వములనుగుఱించిన యిచ్చాద్వేషములకు హేతువైనదియు' 'నావలని యాసక్తికి విరోధి యైనదియు' నని రెండుగా చెప్పబడినది. ఇట 'పుణ్యకర్మణామ్' అనుటయే పాపనివృత్తికి హేతువు. పాపము అనాదికాలప్రవృత్త మగుటచే అట్టిదానిని క్షీణింపఁజేయునట్టి పుణ్యము అనేకజన్మాత్తితమైనదిగాను ఉత్కృష్టమైనదిగాను జెప్పబడినది. అనగా భగవద్జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకమైనట్టి పాపమును నివర్తింపఁజేయునట్టి పుణ్యము ఉత్కృష్ట మగుననియు, అనేకజన్మాత్తితపుణ్యసంచయముచేతనే నాశమునొందగూడునట్టి పాపము అనాదికాలప్రవృత్త మగుననియు ఫలితము. 'భజస్తే' అను వర్తమాన వ్యవధేశముచే భగవదుపాసనము నారంభించుచున్నారని తెలియుచున్నదిగాన ఆ యారంభమునందే పాపముగాని ద్వంద్వమోహముగాని నిశ్చేషముగా నశింపనేరదు. కొంత యైనను మిగిలియే యుండును. కాబట్టి 'అంత' శబ్దమునకు నాశము అని చెప్పక క్షీణత్యము చెప్పబడినదని యూహ్యము.

వములను), వారికి ఉపాదేయము లైనవానిని, ఇటు రెండుశ్లోకములచే ప్రస్తావించుచున్నాడు.

శ్లో॥ జరామరణమోక్షాయ మా మూర్తిత్య యతన్తియే ।

తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్న మధ్యాత్మం కర్తృచాఖిలమ్ ॥ 29

టీ. జరామరణమోక్షాయ = ప్రకృతినబంధము నవాసన ముగా నివర్తించిన శుద్ధాత్మస్వరూపదర్శనముకొఱకు, మాం = నన్ను, ఆత్మిత్య=ఆశ్రయించి, యే = ఎవరు, యతన్తి = ఆరాధన రూపమగుయత్నము చేయుదురో, తే = వారు, తత్ బ్రహ్మ = తద్రూపమును, కృత్స్నం = సంపూర్ణమయిన, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మమును, అఖిలం=సమస్తమయిన, కర్మచ = కర్మమును, విదుః=ఎఱుగుదురు- ఎఱుంగవలయుననుట.

తా. *ఎవ్వరు న న్నాశ్రయించి ప్రకృతివియక్తమైన శుద్ధాత్మస్వరూపదర్శనమునకై (అనఁగా కై వల్యమునకై) ప్రయత్నము సేయుదురో, అట్టివారలు తద్రూపమును సంపూర్ణమైన అధ్యాత్మమును సకలకర్మములను నెఱుగవలయును. అనఁగా నీమూఁడును కేవలాత్మానుభవకాములకు అవశ్యము నెఱుంగఁదగినదని భావము.

అవ. ఇట్లు ఆత్మప్రాప్తికామునియొక్క జ్ఞాతవ్యాంశమును తెప్పి ఇత ఐశ్వర్యాస్థి తెలిసికొనవలసిన విశేషములను ముగ్గురికిని ఉపాదేయమైనదానిని చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ సాధిభూతాధిరైవం మాం సాధియజ్జంచ యే విదుః ।

ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదు ర్యుక్తచేతసః ॥ 30

* పిదు కై వల్యాధిలని తెలియునని. 'విదుః' అనువర్తమానము విధియందు ప్రయుక్తమైనదిగాన 'ఎఱుంగవలయును' అని యర్థము గ్రహించునని.

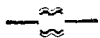
టీ. యే = ఎవరు-విశ్వరూపములు, మాం = నన్ను, సాధిభూతా
 ధిదైవం = అధిభూతముతోను అధిదైవముతోను గూడినవానినిగాను,
 సాధియజ్ఞంచ = అధియజ్ఞునితోఁ గూడినవానినిగాను, విదుః =
 తెలియుదురో, తేచ = విశ్వరూపములు, ప్రయాణకాలే అపి =
 మరణకాలమందుఁ గూడ, యుక్తచేతనః = నాయం దానకత్తమైన
 మనస్సుగలవారై - మాం = నన్ను, విదుః = ఎఱుంగవలయును.

తా. ఇట్ల 'యే' అని మరల నిర్దేశించుటవలన పూర్వము
 నిర్దేశింపఁబడినవారికంటె (అనగా కైవల్యాధిపతికంటె) ఇతరులైన
 యధికారులు (అనగా విశ్వరూపములు) నిర్దేశింపఁబడిరని తెలియు
 చున్నది. నన్ను సాధిభూతముగాను సాధిదైవముగాను ఎవరెఱుంగు
 దురో-నునిది యనువాదమువలె నున్నను అర్థము అప్రాప్తమగుటచే
 విధాయక మే (విధియై) యగును.-అట్లే సాధియజ్ఞునిగాను ఎవ రెఱుంగు
 దురో-అనుట (సర్వాధికారులకు సాధారణమైనదిగా ప్రమాణసిద్ధమై
 యుండు యజ్ఞమనెడు) పదార్థముయొక్క సాధిభూత్యమువలన ముగ్గు

† ఈశ్వరము పూర్వోక్తులైన కైవల్యాధిపతి గుఱించినదేని 'సాధియజ్ఞంచ తే
 విదుః' అని కదా యుండవలయును. 'యేవిదుః' అనుటంబట్టి యది వేఱుఅధికారు
 లను. (అనగా అధిభూతాదులంబట్టి యైశ్వర్యాధిపతి) గుఱించినవిగాఁ జెప్పబడినది.
 మఱియు 'జరామరణ మోక్షాయ యతస్మియే' అన్నట్లు 'సాధిభూతాధిదైవం మాం
 యేవిదుః' అని యందును యచ్చబ్ది మునుబట్టి అనువాదమని తోచినను అర్థము పొసంగ
 నందున విధియే కావలయును. ఇది విధియగుట ప్రశ్నాదులంబట్టి ఫలించెడిది. తెలిసిన
 విషయమందు ప్రశ్నాదులకు పిలువదుగదా. ఇది తెలియనివిషయ మగుటంజేసియే
 ప్రశ్నాదులకు పాత్రయై విధి యని యేర్పడుచున్నది, కాన తెలిసినవిషయమందు
 వర్తింపు అనువాదము కాదయ్యెనని తెలియునది. మఱియు సాధియజ్ఞమనుట విశ్వ
 రూపి యొకనికే చెప్పబడినను యజ్ఞపదార్థము మువ్వరకును సాధారణ మగుటచే
 ముగ్గు రధికారులకు విసేతముగా గ్రహింపఁబడెను. 'తేచ' అని చకారమువలన
 పూర్వోక్తులైన కైవల్యాధిపతి, అధియజ్ఞ శబ్దముచేతను 'యుక్తచేతనః' అనుటచే
 నిర్దిష్టమైన అంత్యప్రత్యయముచేతను జ్ఞానులును, ప్రయాణకాలమందు స్వప్రాప్తియ
 గుణముగా భగవంతునిఁ బొందుదురనుట ఫలించినది.

రథికారులకును సమముగా విధింపఁబడుచున్నది. ఏలన, మువ్వరికిని నిత్యనైమిత్తికరూపము లయిన మహాయజ్ఞాదుల ననుష్ఠించుట అవర్జనీయముగదా- వారును (ఆయైశ్వర్యార్థులును) ప్రయాణకాలమందును తమ ప్రాప్యముల కనుగుణముగా (అనగా తమ తమ ప్రాప్యములకు ననుగుణమైన అంతిమప్రత్యయపు నాకారముతో నున్న) నన్ను నెఱుఁగుదురు. 'తేచ' వారును అని చకారమువలన పూర్వోక్తులగు జరామరణమోక్షమునకై యత్నించువారును (అనగా కైవల్యార్థులును) ప్రయాణకాలమందు నన్నెఱుఁగుదురని చెప్పఁబడినవారగుచున్నారు. దీనిచే, జ్ఞానులుగూడ (వారలప్రసక్తి యిట లేకున్నను, యజ్ఞము అంతిమప్రత్యయము అనెడి రెండుపదార్థములును ముగ్గురథికారులకును సాధారణమగుటంబట్టి యా) పదార్థస్వాభావ్యమువలన ప్రయాణకాలమందును తమ ప్రాప్యమున కనుగుణముగా నన్నెఱుఁగుదు రని చెప్పఁబడిన దగుచున్నది.

- 25 ఇతి భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విజ్ఞానయోగోనామ సప్తమోఽధ్యాయః.

న ప్ర మోద్యా యః

విజ్ఞానయోగము - అవతారిక

(1) ఈ గ్రంథముచే-

శ్లో॥ పరత్వా నిరవద్యత్వాత్ ।
 పితృత్వా ద్ధితవేదనాత్ ।
 అన్తరాత్మ తయా దోష-
 ప్రతిక్షేప క్షమత్వతః ।
 భోగలీలార్థ నిస్సీమ-
 విభూతి ద్వయ యోగతః ।
 శ్రీమత్వా దపుష్పాస్యోయం ।
 ప్రాప్తో నారాయణః పరః॥

అను శ్లోకమున చెప్పబడిన నారాయణునకు పరత్వ-ఉపా
 స్యత్వ-ప్రాప్త్యత్వములకు కారణము లొక్కొక్క హేతుగర్భవిశేష
 ణములచే సూచింపబడుటను గమనించవలెను.

(2) ఏ సర్వేశ్వరునివలన ప్రాణు లన్నియును ప్రవర్తించుచున్నవో,
 ఎవనిచే నీ జగత్సంతయును వ్యాపింపబడియున్నదో అట్టి యంతర్యామి
 స్వరూపుని మానవుడు తన వర్ణాశ్రమవిహితకర్మలతో నారాధించిన
 భగవంతుని బడయగలుగుచున్నాడు.

(3) అహంకారాదులను పూర్తిగ విడిచి మమకారరహితుడై
 ఆత్మానుభవముచే నానందించు పురుషుడు పరిశుద్ధాత్మానుభవము
 నకు తగినవా డగును.

పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును పొందినవాడు కర్మనిర్మలస్వరూ
 పుడై దేనినిగుఱించియును దుఃఖించడు. దేనిని కోరడు. సమస్తప్రాణు
 లయందును సమభావము కలవాడై నాయందు పరభక్తికలవా డగు
 చున్నాడు.

2వ శ్లోకము

ఇచ్ఛతే-

జ్ఞాన మనగా - సామాన్యముగా భగవంతు నెఱుంగుట.

విజ్ఞాన మనగా - భగవంతుడు చేతనాచేతనములకన్న విలక్షణమైనవాడని సప్రమాణముగా నెఱుంగుట.

6వ శ్లోకము

మహత్తత్వ మవ్యక్త మునందును, అవ్యక్త మక్షరమందును, అక్షరము తమస్సునందును లీనమగుచున్నది (తమస్సు అనగా మూలప్రకృతి.) అది పరదేవతయం దైక్యమును పొందుచున్నది. అనగా- నీటిలో నీరువలె విడదీసి తెలుసుకొనుటకు శక్యముగానట్లు కలసిపోవును.

మహత్తత్వ మనగా - త్రిగుణములును విషమావస్థను చెందిన ప్రకృతియొక్క మొదటివికారము.

అవ్యక్త మనగా - త్రిగుణములును సామ్యావస్థను పొందిన మొదటి మూలప్రకృతి స్వరూపము.

అక్షరమనగా - చేతన సమష్టిగర్భమై గుణసామ్యావస్థను పొందిన రెండవ మూలప్రకృతి స్వరూపము.

తమస్సు అనగా - చిద్గర్భమై అచిత్స్వరూపమై యుండుట కూడ వివక్తముగా తెలుసుకొన శక్యముగాని మూలప్రకృతియొక్క చిహ్నస్వరూపము-

విష్ణువుయొక్క స్వరూపమునుండి పిమ్మట పుట్టిన ప్రకృతి యును, జీవుడును అను రెండు రూపములు.

వ్యక్తస్వరూపమును కలిగియున్నట్టియు, అవ్యక్తస్వరూపమును కలిగియున్నట్టియు, ప్రకృతియును పురుషుడును అను నీ రెండును పరమాత్మయందు లీనమగుచున్నవి. సర్వనియంతయుగా నా

సర్వేశ్వరుడే అన్నిటికిని ఆధారభూతుడు. ఆయన పేరు మహావిష్ణువు. వేదముల యందును, వేదాంతములయందును ఈ విషయము తెలుస బడుచున్నది.

7వ శ్లోకము

ఈశ్లోకమున మాణిక్యహారమును దృష్టాంతముగా జూపుటచే మన మొక విలక్షణమైన పాఠమును నేర్చుకొనవచ్చును.

మాణిక్యహార మనగా - తెల్లనివజ్రములు, నల్లని యింద్రనీల మణులు; యెఱ్ఱని కెంపులతో గ్రుచ్చబడిన హారమని గ్రహించ వలెను.

దీనిచే సత్త్వరజస్తమోమయమగు ప్రకృతి సూచింపబడు చున్నది.

దారము మణులకు లోఫల నే పైకి కన్పించకుండగ నే వ్యాపించి యుండును. దీనిచే నారాయణుడు “యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్...యం పృథివీ నవేద” యని చెప్పిపట్లు అన్నిటికిని లోపలనే ఎవ్వరికిని గోచరింపకయే వ్యాపించి యుండును.

ఆధారములేని మాణియొక్కటియు నా హారమున లేనటులనే ఆ నారాయణుం డంతర్యామిగా నుండని పదార్థమొక్కటియును సంసారమున లేదు.

“న తదస్తి వినా యత్యస్యైవ మయాభూతం చరాచరమ్”

ఆ దార మన్నిమణులకు నొక్కటియే యైనటులనే ఆ నారాయణు డొక్కడే సమస్త పదార్థములకును ఆధారమై యున్నాడు.

“మత్తః పరతరం నాస్యత్ కిచ్చిదస్తి పరాయణమ్”

ఆ మణుల కాధార మా దారమేగాని ఆచారమున కా మణుల - లాధారము కానటులే - సమస్త పదార్థములకును నారాయణు డొక్కడే ఆధారభూతుడుగాని ఆయన కాపదార్థము లాధారము కానేరవు.

“మత్స్థాని సర్వభూతాని న చహం తేష్వవస్థితః”

ఆదార మాధారముగా లేనిచో ఆ మఱు లొక క్రమబద్ధముగా నిలవలేనటులనే ఆ నారాయణు డంతరాత్మగా నాధారభూతుడై యుండనిచో ప్రపంచ మంతయు నొక క్రమబద్ధముగా నడవజాలదు.

(భీష్మాస్మాద్వాతః పవతే, భీష్మో దేతి సూర్యః..)

(మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే న చరాచరం॥)

దారము లేనిచో హారమే లేనట్లు నారాయణుడు లేనిచో ప్రపంచమే యుండదు.

“అసన్నేవ న భవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచేత్”

ఇత్యాదు లెన్నియో నీ యుదాహరణముచే నూహించుకొనవచ్చును.

17వ శ్లోకము

ఇట్లు భక్తులతో తారతమ్యము చేప్పబడినది.

భక్తుని యతిశయము నిక చేప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ చతుర్విధా మమ జనాః, భక్తా ఏవ హితే శ్రుతాః ।

తేషా మేకాన్తి శ్రేష్ఠాః, తే హైవా నన్యదేవతాః ।

అహ మేవ గతి స్తేషాం, నిరాశీః కర్మకారిణామ్ ।

యే తు శిష్టాస్త్రయో భక్తాః, ఫలకామాహితే మతాః ।

సర్వే చ్యవన ధర్మాణః, ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాక్ ॥

నాభక్తులు నాలుగువిధములుగ నుందురు. వారిలో దేవతాస్తరములను విడిచి నన్నే భజించువారు గొప్పవారు. వారికి నేనే ప్రాప్త్యుడను. వారి కితరకోర్కె లుండవు. మిగిలిన ముగ్గురు భక్తులును నానుండి ఐహిక ఆముష్మిక ఫలములను మాత్రమే కోరుదురు. వారి కాఫలములు వారు గావించు కర్మలవలెనే నశ్వరములు. కాని నాల్గవవాడు మోక్షము నొక్కదానినే ఫలముగ నాశించు బుద్ధిశాలి. ఆతనినే ప్రతిబుద్ధు డందురు.

(11) ఆతని కుపాయముగు భగవంతుడే ఫలము గాన యోగము ఫలదశలోకూడ ననువర్తించును.

(12) ప్రహ్లాదుడు మహావిషసర్పములచే కరవబడుచున్నను ఆతని మనస్సు పరమాత్మయందే లగ్నమైయుండుటచే నాతనిని తలంచుచుండుటచే కలిగిన మహదానందమున మునిగియుండి తన శరీరస్మృతియే లేక యుండెను.

ఇచ్చట కృష్ణశబ్దమునకు వాసుదేవుడని యర్థము కాదు.

“కృషి రూపాచక శృభ్దో జశ్చనిర్వృతివాచకః”

అను వ్యుత్పత్తిచే నిరతిశయ సుఖరూపమైన మోక్షైక కారణభూతుడగు నారాయణుడని యర్థము. లేక కల్పభేదముచే కృష్ణావతారములకును భేదముండుటచే ప్రవాహరూపేణ యనాదియగు కృష్ణావతారమున గావించిన కాళియమర్దన మిచట సూచింపబడినది.

లేక - కర్షణాత్ కృష్ణః - భక్తుల దుఃఖములను పోగొట్టు శ్రీహరియే యిచ్చట కృష్ణుడనబడును. తీవ్రమగు దుఃఖానుభవమునకు కారణమైన ఘోర సర్పదంశనమున్నను దుఃఖమే వేదనగా భగవంతునియం దాతనికి గల నిరతిశయప్రీతిచే జనించిన మైమరపే కావలెను. అప్పు డాతనికి ఆత్మజ్ఞానమే లేదే యిక గృహదులవంటి శరీరజ్ఞానమా యుండునది ?

18 వ శ్లోకము

(13) శ్రుతి స్మృతులలో నారాయణుడు సమస్త చేతనాచేతనములకును సర్వదా ఆత్మభూతు డనియే వినుచున్నాము గాని యాతని కొక యాత్మ యున్న టైచ్చటను వినలేదే యనగా -

“అయ మర్థ స్త్రయ్యన్త సిద్ధాంతో భవతువా

మావా కృష్ణసిద్ధాన్త స్త్వయ మితి భావః”

ఈ యర్థ ముపనిషత్తులలో నుండుగాక లేకుండుగాక. ఇది శ్రీకృష్ణ సిద్ధాంతమని యెఱుంగుమని భగవదభిప్రాయమని ‘మే మతం’ అనుటచే సూచింపబడుచున్నది. ఆహా! ఏమి యీ స్వాతంత్ర్య పరాకాష్ఠ.

ఇట్లు జ్ఞానిని తన కాత్మగా పేర్చునుటచే 'యదా యదాహి' యను శ్లోకమున 'తదాత్మానం సృజామ్యహా' మ్మనుటచే జ్ఞానిని సృష్టింతు నని యొక నిర్వాహము కలదు. అట్లు సృజింపబడినవారే సూరులు (ఆశ్వరాదులు).

19 వ శ్లోకము

(14) ఈ వాక్యమును ఆశ్వరులు

ఉగ్ఘం శోఽఘం పరుకు నీరుం

తిగ్ఘం వెత్తిలై యుం ఎల్లాం కల్లన్ ||

అనగా- నాకు భారక పోషక భోగ్యములగు అన్నము, నీరు, తాంబూలాదులు సర్వమును శ్రీమన్నారాయణుడే, యను పాశురముచేనుపబ్బంహాణ మొనరించిరి. ఏకవచన ప్రయోగముచే నట్టివా డొక్కడైనను లభించరాదా? లభించనే లభించడే యని భగవానుడు తన యార్తిని వెలిబుచ్చుచున్నాడు.

(15) “నామనోరథమునం దేది కలదో” యన్నచోట

“త్వమేవ మాతాచ పితా త్వమేవ”,

“పితాత్వం మాతాత్వం”,

మాతా పితా భ్రాతా నివాస శ్మరణం సుహృత్! గతి ర్నారాయణః” అను శ్లోకములను అనుసంధించవలెను.

20 వ శ్లోకము

(16) ఆయాఫలములకొఱకైనను ప్రాజ్ఞులు శ్రీయఃపతికే శరణా గతు లగుచున్నారు. ప్రాజ్ఞులనగా- ‘ఫల మత ఉపపత్తేః’ అను సూత్రార్థము నెఱింగినవారు. అనగా- ఆయా ఫలముల నొసంగువా డాశ్రయః పతియే గాని యచేతనమగు కర్మగాని కర్మవశ్యులై సృష్ట్యాది వ్యాపారములను చేయుచున్న బ్రహ్మదుద్రేంద్రాదులు గాని కానేరరు. శ్రీయఃపతి యన్ననో సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తి, మహోదా రుడు కావున మన మాచరించు తన యాజ్ఞాస్వరూపములైన శ్రుతి స్మృతులతో జెప్పబడు యాగ ధాన హోమములచేతను ఉపాసన

చేతను ఆరాధింపబడి ఐహికాముష్మిక భోగజాతమును స్వస్వరూప ప్రాప్తియను నపవర్గమును, ప్రసాదించు ననుజ్ఞానము కలవారు. అట్లుగాక సచేతనములగు కర్మలను అవరులగు బ్రహ్మాదులను గొలుచువారు గంగయొడ్డున నూతిని త్రవ్వ మూఁఫలకన్నలో తమ్ము లో అగుదురు.

ఇచ్చట నర్చన యనగా తప్పక ఫలము నివ్వగలరను మహా విశ్వాసముతో తనకు కావలసిన ఫలము నిమ్మని ప్రార్థించుచు ఆ దేవ తల కిట్టమైన కర్మలను గావించుచు వారిని ప్రసన్నులుగా చేసికొనుట.

21 వ శ్లోకము

(17) (A) ఇచ్చట “తను” శబ్దము ప్రయోగింపబడుటలోని రహస్యమును గుర్తించవలెను.

ఇది దేవతాంతరములను తెలుపు పదము.

దీనిచే ఇతర దేవత లందరును పరమాత్మ శరీరభూతులే యని తాత్పర్యము.

శరీర మనగా- ఆధేయము, విధేయము, శేషభూతమని గదా యర్థము.

దీనిచే పరమాత్మ సర్వశరీరి యని నిర్ధారణ మగుచున్నది.

(17) (B) నిర్విఘ్నమనగా-

పుట్టిన శ్రద్ధ చలింపకుండుట అనగా- ఆటంకములు తేకుండుటచే ఫలము సిద్ధించువరకును విడువకుండ సాగించుట.

22 వ శ్లోకము

(18) ఈశ్లోకమున ‘హి’ అనునది యవ్యయము. దానిని ‘హితాన్’ అని యన్వయించరాదు. ఆ కామ్యఫలములు ముముక్షువునకు హితములు కావు, ‘అనంత్రు ఫలం తేషాం తద్భవ త్యల్ప మేధసా’ మ్మని నిందింపబడినవి. ‘తయా’ యని శ్రద్ధకు తచ్చబ్దము విశేషణముగా నున్నది. ‘తస్యారాధన’ మని యా దేవతలకు తచ్చబ్ద విశేషణము కలదు. తిరిగి ‘తతః’ యని యాదేవతలకే తచ్చబ్దోత్తర

‘తసి’ ప్రత్యయాంత విశేషణము కలదు. కాబట్టి “కామాన్” అను పదమునకును తచ్ఛబ్దము విశేషణముగా నుండుట సరసము. మరియు ‘తాన్ కామాన్’ అనుటచే ‘సకలఫలప్రదోహి విష్ణుః’ ‘చతుర్జ్ఞాం పురుషార్థానాం దాతా దేవ శ్చతుర్భుజః’ అను సర్వేశ్వరుని సకలఫలముల నొసంగు సామర్థ్యమున్ను సూచింపబడును.

23 వ శ్లోకము

(19) అల్పమేధసాం- అనగా

అల్పేషు (ఇంద్రాదిషు) మేధా = బుద్ధిః యేషాం తే- అనగా పరమాత్మకంటె తక్కువ అధికారము గల నింద్రాదులయందు ఫల దాత లనెడు అధ్యవసాయము కలవారు.

లేక- అల్పేషు = (ఇంద్రాదు లిచ్చు) సత్వర ఫలములయందే- మేధా = బుద్ధిః, యేషాం తే. ఇంద్రాదు లిచ్చు అల్పాస్థిరఫలముల యందే ఇంతకు మించినవి లేవని నమ్మకము కలవారు.

లేక- అల్పా మేధా యేషాం తే.

అల్పులగు దేవతలయందును, అల్పములగువా రిచ్చు ఫలముల యందును మాత్రమే బుద్ధికలవారు అల్పబుద్ధులే గాన ఫలము నకును అల్పత్వమే సిద్ధించును:

(20) దేవతలను పొందుట యనగా- వారి సాయుజ్యమును, ఖ్వాంతో సమానములగు భోగముల ననుభవించుట యని యర్థము.

24 వ శ్లోకము

(21) అబుద్ధయః- అనగా-

పరమాత్మయొక్కయు ఆతని యవతారముల యొక్కయు శ్రవణముగాని మననముగాని నిదిధ్యాసనముగాని లేకపోవుటచేతను, ఆతని వైలక్షణ్యమును తెలియజేయు చిహ్నాలు గాన్పించుచున్నను వానిని బట్టి యాతని వైలక్షణ్యమును నూహించు శక్తి లేకపోవుట చేతను వారిని అబుద్ధు లనెను,

27వ శ్లోకము

(22) అవతారికలో-

“బహునాం జన్మనామస్తే” యను శ్లోకమున జ్ఞాని దుర్లభుడని చెప్పెను. మూడుకాలములయందుండు సమస్త భూతములకును ఆ జ్ఞానము లేకుండుటకు సాధారణమైన కారణ మొక్కటియే యని దాని సీల్లోకమున జెప్పుచున్నాడు.

(23) ఇచ్చట జ్ఞాని యనగా-

జ్ఞానీతు పరమైకాంతి, తదాయతాత్మ జీవనః!

తత్సంశ్లేష వియోగైక సుఖదుఃఖ స్తదేక ధీః॥

పరమాత్మ కథినమైన జీవనము కలవాడై ఆతనిలో కలసి యున్న ఆనందమును, ఆతని నెడబాసిన దుఃఖమును అనుభవించుచు, నిరంతర మా భగవంతుని తప్ప మరియొక దానిని చింతింపక యుండు జ్ఞాని పరమైకాంతి యనబడును.

ఇచ్చట భగవంతునితో సంశ్లేష విశ్లేషలు మానసికములని యెఱుంగవలెను.

ఈ యనుభవము తిరువాయ్మొళిలోని ఆళ్వారుల యను భవములో గాననగును.

28వ శ్లోకము

(24) “మాం భజస్తే”- యనుచో శ్రీ భాష్యకారులు ఏవకారమును చేర్చి “మామేవ భజస్తే” అని వ్యాఖ్యానించిరి. దీనిచే అన్య యోగము నిరసించబడును.

దీనిచే సీల్లోకమున దేవతాంతర భజనము పాపఫలమనియు అది నిశ్శేషముగా పోయినవారు నన్నే భజింతురుగాని ఇతర దేవతల దరి జేరరనియు ప్రమాణానుసారముగ తెలుపబడెను.

7వ అధ్యాయం-చివర.

(25) 7వ అధ్యాయమున “చతుర్విధా భజస్తే” అను శ్లోకముచే. అధికారులు- ఐశ్వర్యార్థులు- కైవల్యార్థులు- మోక్షార్థులని ముఖ్యముగా మూడువిధములుగా చెప్పబడిరి. ఆర్తులు- అర్థార్థులు.

ఒకరు పోయిన ఐశ్వర్యమును తిరిగి బడయగోరి పరమాత్మను పాపించువారు. అర్థార్థులు నూతనైశ్వర్యమును గోరి పరమాత్మను పాపించువా రగుటచే వీరిద్దరును ఐశ్వర్యమునే పురుషార్థముగా నపేక్షించువా రగుటచే పేరిని ఒక కోటిలో చేర్చుటచే అధికారులు మూడువిధములైరి.

కైవల్యార్థులు — శుద్ధాత్మానుభవకాము లనియును,
మోక్షార్థులు—భగవదనుభవకాము లనియును భేదము నెఱుంగవలెను.

వీరిలో ఐశ్వర్యార్థులు అధిభూతమును అధిదైవమును నెఱుంగవలెననియును,

కైవల్యార్థులు—తద్రూపా—అధ్యాత్మం—కర్మ—అను మూడింటి నెఱుంగవలె ననియు,

ముగ్గురును అధియజ్ఞము నెఱింగి— అంతిమ స్మృతిని కలిగి యుండవలెననియు నిర్ణయింపబడినది.

7వ అధ్యాయం—చివర.

(26) గీతార్థ సంగ్రహము.

శ్లో॥ స్వయాధాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్య ।

తిరోధి శ్చరణాగతిః ।

భక్తి భేదః ప్రబుద్ధస్య ।

శ్రేష్ఠ్యం సప్తమ ఉచ్యతే॥

తా త్ప ర్య ము.

ఉపాస్యభూతుడైన పరమపురుషునియొక్క సర్వశేషిత్వాది రూపమైన స్వయాధాత్మ్యమును దేహేంద్రియాదిరూపమైన ప్రకృతిచే నది మఱుగుపడియుండుటయు, తన్నివృత్తికొఱకు భగవత్ప్రపత్తి సేయుటయు, ఐశ్వర్యార్థులు మొదలైన యుపాసకుల భేదమును అందరిలో జ్ఞాని మిక్కిలి యిష్టుడగుటచే శ్రేష్ఠుడనియు నీ సప్తమాధ్యాయమున చెప్పబడినవి.

శ్రీ భగవద్గీత - అష్టమోఽధ్యాయః

అక్షరపరబ్రహ్మయోగః

—//—

అవతారిక.

సప్తమాధ్యాయమునందు పరబ్రహ్మమైన వాసుదేవుడు ఉపాస్య
డగుననియు సమస్తచేతనాచేతనవస్తువులకు * కేషియు కారణమును
ఆధారమును అగుననియు, సర్వమును శరీరముగాఁ గలవాఁడు గాన
సర్వమును ప్రకారముగాఁ గలవాఁడగుటంబట్టి ప్రకారము లగు నట్టి
సర్వముయొక్క శబ్దములచే ప్రకారియగునతఁడే చెప్పఁదగినవాఁ
డనియు, సర్వమునకు నియామకుఁడనియు, సమస్తకల్యాణగుణగణము
లచే నతఁడే మిక్కిలి యుత్కృష్టుఁడనియు, దేహేంద్రియములుగాను
భోగ్యవస్తువులుగాను బరిణమించినదై యనాదికాలప్రవృత్తి మైన
పాపప్రవాహము మూలమై యొప్పు సత్త్వరజస్తమోమయపదార్థ
ములచేత నతనిస్వరూపము మఱుగుపడుననియు, మిక్కిలి యుత్కృష్ట

* సప్తమాధ్యాయమున, 'మయాసక్తమనా' ఇత్యాదులచే పరబ్రహ్మభూతుఁ
డగు వాసుదేవుని యుపాసనము ప్రస్తావించఁబడినది. అతని యుపాసనమునకు (అనఁగా
అతఁడే ఉపాస్యుడనుటకు) కేషముగాఁగ్రహింపఁబడినదంతయు నాయధ్యాయమునఁ జెప్పఁ
బడినది. అనఁగా ఆయుపాసనమే 'అహం సర్వప్రభవః' 'వాసుదేవస్సర్వమ్'
'చతుర్విధా భజన్తేమామ్' ఇత్యాదులచే ప్రపంచించఁబడిన దనుట. 'భూమిరాహి'
ఇత్యాది శ్లోకద్వయముచే సమస్త...కేషిత్యమును, 'ఏతన్లోకీనీ' అనుటచే కారణత్వ
మును, 'మయి సర్వ మిదంప్రాతమ్' ఇత్యాదులచే ఆధారత్వమును, 'చిసోహమ్'
ఇత్యాదులచే సర్వశబ్దచాచ్యత్వమును సర్వశరీరకత్వమును 'మత్తేవకేతి తాన్నిధి'
ఇత్యాదులచే సర్వనియంతృత్వమును, 'మత్తేఽపరతరం నాన్యత్కించైదస్మి' 'మామేభ్యః
పరమ్' ఇత్యాదులచే 'అతఁడే మిక్కిలి యుత్కృష్టుఁ' డనుటయు 'త్రిభిర్గుణమథైః'
అను సగము శ్లోకముచే 'దేహేంద్రియములుగాను...మఱుగుపడు' ననుటయు, 'జనా
స్సృజంతి నోఽర్జున' అనుటచే మిక్కిలి యుత్కృష్టమైన...నివర్తించు' ననుటయు,

మైన సుకృతమువలనఁ గలుగు భగవత్ప్రపత్తిచే నది నివర్తించు ననియు, పుణ్యతారతమ్యమువలనను ప్రతిపత్తివిశేషమువలనను ఉపాసకులు, ఐశ్వర్యము అక్షరయాథాత్మ్యము (అనఁగా కైవల్యము) భగవత్ప్రాప్తి, అని మూటి నపేక్షించుటచే ఐశ్వర్యాభ్యుదయము కైవల్యాభ్యుదయము మోక్షాభ్యుదయము మాండుభేదములు కలిగియుండు రనియు భగవంతునిమాత్రమే ప్రాపింపఁగోరు జ్ఞాని నిత్యయుక్తఁగును తదేక భక్తుఁగును నై యుండుటచే పరమపురుషుని అత్యర్థప్రియునిగాఁ గొనియుండుటవలన మిక్కిలి శ్రేష్ఠుడగుననియు, అట్టివాఁడు మిగుల దుర్లభుడనియుఁ బ్రతిపాదించి ఐశ్వర్యాభ్యుదయము మొదలైన యీ మువ్వరధికారులకును గల జ్ఞాతవ్యములయొక్కయు ఉపాదేయములయొక్కయు భేదములను గడపటి రెండుశ్లోకములందు బ్రస్తావించిరి. ఇట్లు ప్రస్తావించినట్టి జ్ఞాతవ్యోపాదేయముల భేదములను ఇప్పు డీ యష్టమాధ్యాయమునందు వివేచించుచున్నారు.

శ్లో॥ కిం తద్రుహ్యో కి మధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ ।

అధిభూతంచ కిం ప్రోక్త మధిదైవం కి ముచ్యతే॥ 1

అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేన్ద్రీయేషు సూదన ।

ప్రయాణకాలేచ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః॥ 2

టీ. హేపురుషోత్తమ = కృష్ణా, తద్రుహ్య = తద్రుహ్యము, కిం = ఏది, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మము, కిం = ఎట్టిది, కర్మ = కర్మము,

‘చతుర్విధాః’ అనుటచే ‘పుణ్య .. మాండుభేదములు కలిగియుండు’ రనుటయు ‘తేహం జ్ఞానీ’ ‘బహునాంజన్మనామ్’ ఇత్యాదిలచే ‘భగవంతునిమాత్రమే .. శ్రేష్ఠుఁడగు’ ననుటయు ప్రతిపాదించబడినవి. ‘యేహంత్యన్తగతం’ ఇత్యాదియగు నధ్యాత్మశేషము చేత ముగ్ధు రధికారులకును జ్ఞాతవ్యములును ఉపాదేయములును జెప్పబడుచున్నవి. జ్ఞాతవ్యము లిచట సిద్ధరూపములైన జీవన్ముఖులకును ఉపాదేయము లనఁగా అనుష్ఠేయములగు ఉపాసకులకును అని తెలియునది,

కిం=ఎట్టిది, అధిభూతంచ=అధిభూతంబును, కిం=ఎట్టిది, ప్రోక్తం=చెప్పబడినది, అధిదైవం=అధిదైవము, కిం=ఎట్టిగా, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది, మధుసూదన=శ్రీకృష్ణ, అత్ర=ఇత్రమునందు, అస్మిన్ దేహీ=ఇంద్రాదిరూపమున నగపడుచున్న ఈదేహమునందు, అధియజ్ఞః=అధియజ్ఞుడు, కః=ఎవఁడు, కథం=(వానికి అధియజ్ఞ భావము) ఏప్రకారము? నియతాత్మభిః=ముగ్ధురధికారులచేతను, కథం=ఏప్రకారముగా, జ్ఞేయః=తెలియఁదగినవాఁడవు, అసి=అగుచున్నావు.

తా. పురుషోత్తమా! జరామరణములనుండి విముక్తి నొందుటకొఱకు భగవంతు నాశ్రయించి యత్నముసేయునట్టి *కైసల్యాథులకు జ్ఞాతవ్యములుగాఁ జెప్పబడిన తద్రూపమును అధ్యాత్మమును కర్మమును నేమని చెప్పవలయును? ఐశ్వర్యాథులకు జ్ఞాతవ్యములైన అధిభూతమును అధిదైవమును నేమి? మధుసూదనా! ఇంద్రాదిదేవతారూపమైన యీ సీదేహమునందు (అనఁగా సీదేహభూతులైన యీ యింద్రాదిదేవతలందు) ముగ్ధురధికారులకును జ్ఞాతవ్యుఁడును అధియజ్ఞ శబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినవాఁడును నెవఁడు? వాని కధియజ్ఞ భావ మెట్లు కలిగె? నియతచిత్తులగు సముప్సరధికారులచేతను సీ వేదికమున మరణకాలమున నెఱుగఁదగినవాఁడవై యుండువు?

శ్లో॥ అక్షరం బ్రహ్మపరమం స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతే ।

భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః॥

3

* 'అత్తోజ్ఞానురథాశీ' అని యధికారులు ముగ్ధులనుట యర్థమునకు మునుపే తెలియును. 'జరామరణమోక్షాయ' ఇత్యాదులందు ఆ యధికారులకుఁ గలభేదమును వారివారి కిదియిది జ్ఞాతవ్యములును ఉపాదేయములు నగుననియు నతఁ డెఱింగి యున్నాఁడు. కావుననే 'కింతద్రూప్మా...పురుషోత్తమ' అనుచు కైసల్యాథివిషయముగాను 'అధియజ్ఞ' అనుశ్లోకము ముగ్ధురధికారులవిషయముగాను నర్థమిచ్చునని వారి వారి జ్ఞాతవ్యాదులను దెలిసియే చెప్పినట్లు అర్థము సేయఁబడెను. తెలిసియు నిట్లు ప్రశ్నములుసేయుట యందలి విషయములను తెలిసికొనుటకే యని తెలియునది,

టీ. బ్రహ్మ = తద్రూపా మనునది, పరమం = ప్రకృతీసంబంధమును విడిచినట్టి, అక్షరం = ప్రత్యగాత్మస్వరూపము, స్వభావః = ప్రకృతి, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది. భూతభావోద్భవకరః - భూతభావ = మనుష్యత్వానులతోఁ గూడిన శరీరసంబంధముయొక్క, ఉద్భవ = పుట్టుకను, కరః = చేయునట్టి, వినర్గః = రేతస్సును విడుచుట, కర్మసంజ్ఞితః = కర్మమను పేరుగలది.

తా. *తద్రూపమని నిర్దేశింపబడినది పరమమైన యక్షరము. క్షరింపనిది అక్షరము. (అను పుష్పత్తిచే) అక్షర మనఁగా క్షేత్రజ్ఞ

* ఇట బ్రహ్మశబ్దము పరమాత్మతోడిసాధర్మ్యమునుబట్టి బేవాత్మయం దుపచరించుచున్నది. 'అక్షరం' అనఁగా 'న క్షరతీ త్యక్షరం' అనువిర్వచనముచే 'క్షరింపనిది' యనుట. ఇదియే క్షేత్రజ్ఞసముదాయము. దేహరూపమైన ప్రకృతితో సంస్పర్గము గలిగియుండు ఆత్మయే క్షేత్రజ్ఞఁడనబడును. అక్షరశబ్దము క్షేత్రజ్ఞఁడనెడి యర్థమున వర్తించుననుటకు 'అవ్యక్తిమక్షరే లీయతే...' అని శ్రుతిప్రమాణముగా నుదాహరింపబడెను. ఈశుక్తియందు అక్షరమనఁగా ఆత్మంశము మగ్నిమైనప్రకృతియొక్క యవస్థావిశేషమునకే యర్థమైనను ఆయాత్మాంశమునుబట్టియే దాని కట్లు పేరు గలిగినదిగాన అక్షర మనఁగా అచిత్తున మగ్నిమైన చిత్తునకు (అనగా క్షేత్రజ్ఞునకు) నర్థము. అక్షరమనఁగా అచిత్తుసంస్పర్గము గలయాత్మ. 'పరమం అక్షరమ్' అనఁగా అచిత్తుసంస్పర్గము. తేనీ (అనఁగా ప్రకృతిబంధమువిడిచిన) శుద్ధాత్మస్వరూపమని తెలియునది. 'అధ్యాత్మమ్' అనఁగా ఆత్మయందుండునది—ఆత్మను సంబంధించినదనుట. ఆత్మకానిదై ఆత్మను సంబంధించియుండునట్టి ప్రకృతియని యర్థము. ఇట ప్రకృతియనఁగా భూతనూత్మములు వానితోడిసంస్పర్గమువలనఁ గలుగు అజ్ఞానకర్మవాసనాదులును గ్రాహ్యములు. ఈశుక్తనూత్మములు జ్ఞాతవ్యము లనుటకు శ్రుతిప్రమాణమును 'పంచాగ్ని విద్యయందు' అని తెలిపిరి. 'వేత్తియథా వచ్చిన్యామాహుతావాహః పురుషవచసో భవన్తి' (ఛాం-౫-౩-౩) అని యుపక్రమించి 'ఇతిశుభచ్చిన్యామాహుతావాహః పురుషవచసోభవన్తి' (ఛాం-౫-౪-౧) అని చెప్పి 'తద్యద్యత్థంవిద్య' (ఛాం-౫-౧౧-౧). అనబడినది. ఇట 'అవ్యక్తముచే భూతనూత్మములు గ్రాహ్యములు. 'విదుః' అని యవి జాతవ్యములుగా ప్రతిపాదించబడినవని తెలియునది. అయినను ఉపాయానుష్ఠానమునకుఁ గర్తయగు నిష్పటియాత్మస్వరూపమే ముముక్షువున కావశ్యకమై యుండఁగా దానిని విడిచి పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును జెప్పట ముముక్షువున కెట్లువయ్యును? భూతనూత్మములు నతని శుభయొక్కముగాఁ జెప్పనేల? అని శంకరాఁగా 'ఆరె౧

సముదాయరూపము. ఇట్లుని (అనఁగా అక్షర మనఁగా క్షేత్రజ్ఞసముదాయమని) 'అవ్యక్త మక్షరే లీయతే అక్షరం తమసిలీయతే' (సుబా. ౨-౧) ఇత్యాదిశ్రుతులు ప్రతిపాదించెడిని. పరమమైన యక్షర మనఁగా ప్రకృతివినిర్ముక్తమైన యాత్మస్వరూపము. స్వభావము అధ్యాత్మ మనబడుచున్నది. స్వభావ మనఁగా ప్రకృతి- అనఁగా ఆత్మ కానిదై ఆత్మయందు సంబంధించుచున్న భూతసూక్ష్మములును వాని

2

వాసన మొదలై నవియు. ఇవి పంచాగ్ని విద్యయందు జ్ఞాతవ్యములుగా చెప్పబడియున్నవి. ఆరెండును (అనఁగా ప్రకృతి వియ్యుక్తాత్మస్వరూ

దును...తెలియదగినవి) అన్నారు. శుద్ధాత్మస్వరూపమును ప్రాప్యముగాను భూత సూక్ష్మములు త్యాజ్యములుగాను జ్ఞాతవ్యము లనుటచే దోషము కలుగదని తెలియు నది. ఇట పంచమాహుతి వివక్షితిము, 'పంచమ్యా మాహుతా వాపః పురుషవచసో భవంతి' జలములు (పంచభూతిములు) విదవయాహుతియందు (స్త్రియందునుట) పురు షుఁడు (దేహధారి) అనుపేరు కలదగుచున్నవి. అనఁగా మనుష్యత్వాదులతోఁ గూడిన దేహములు స్త్రీగర్భమునందు కలుగుచున్నవి. అని చెప్పబడి యున్నది. ఆశ్రుతి ప్రకారముగా స్త్రీసంయోగమునందు మనుష్యాది భావములను కలిగించు రేలోవిస ర్గమే యిట విసర్గశబ్దముచే గ్రాహ్యము. అందు పంచమాహుతులు చెప్పబడియున్నవి. ఆత్మ నాలుగాహుతు లైనవెనుక పంచమాహుతియగు స్త్రియందు వచ్చి శరీరయై పుట్టుచున్నాఁడనియు, జలములు తక్కిన భూతములతోఁ గూడి వానికి ఆశరీర మగు చున్నదనియు తెలియునది. కనుక భూతిభావ మనఁగా యోనిజములగు భూతముల (అనఁగా మనుష్యాదుల) భావము. అనగా మనుష్యత్వాదులతోఁ గూడినశరీరము తోడికూడిక యని భావము. ఇట్లు స్త్రీసంబంధజనితమగు కర్మమును ముముక్షువునకు జ్ఞాతవ్యముగాఁ జెప్పటచే ప్రయోజనమేమి? యన్నచో 'అది సమస్తమును...పరిహరణీయము లైనవిగాను ముముక్షువులచే జ్ఞాతవ్యము' అనబడినది. 'సమస్త'మనఁగా మను ష్యత్వము మృగత్వము మొదలగు ననేకజాతులకు హేతువగుటచే అనేకప్రకార మైన దనుట. అందులకు హేతువులగు కర్మములును దానికి ఫలములగు గర్భవాసాదులును దానియనుబంధములుగాఁ దెలియునది. పంచాగ్నివిద్యయందు అచిత్తు సర్వావస్థ లందును వెంట నంటినదై త్యజింపనలవిగానిదై గర్భజన్మాదులను గలిగించునదని చెప్పఁ బడుటచే నది యేవగింపఁదగినదనియు భయము పుట్టించునదియు నగును గాన 'ఉద్వేజ నీయ' మగుట యుక్తము. 'పరిహరణీయ' మని యొక్కడఁ జెప్పబడిన దని యడు గఁగా 'యదిచ్ఛన్తో...చెప్పబడెడిని' యని చెప్పబడినది.

పమగు పరమమైన యక్షరమును భూతసూక్ష్మతద్వాసనాదులగు
స్వభావమును అనఁబడు సీరెండును) వరుసగా ముముక్షువునకు ప్రాప్య
ముగాను త్యాజ్యముగాను తెలియఁదగినవి. మనుష్యత్వాదిభావము
లను బుట్టించునదియై 'పశ్చిమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో
భవన్తి' అని శ్రుతిసిద్ధమై శ్రీసంబంధజనితమగు రేతోవిసర్గము, కర్మ
మను సంజ్ఞగలది. అది సమస్తమును దాని యనుబంధములును ఉద్వే
జసియములై నవిగాను పరిహరణీయములై నవిగాను ముముక్షువులచే
జ్ఞాతవ్యమైనది. పరిహరణీయముగా జ్ఞాతవ్య మగుటయు 'యది
చ్ఛన్తోబ్రహ్మచర్యం చరన్తి' అని వెంటనే చెప్పబడెడిది.

శ్లో॥ అధిభూతం శ్రోభావః పురుష శ్చాధిదై వతమ్ ।

అధియజ్ఞోఽహ మేవాత్ర దేహే దేహభృతాం పరః ॥

టీ. దేహభృతాం వర = దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడైన ఓ
యజ్ఞునా, అధిభూతం = అధిభూత మనఁబడునది, శ్రురః = సశ్వర
మైన, భావః = స్వభావముగలపదార్థము. పురుషః = పురుషుడు,
భోక్తా = భోక్తృత్వావస్థనుజెందిన జీవుడు, అధిదైవతం = ఇంద్రాది
దేవతలకుమీఁదుగా వర్తించువాడు. అత్రదేహీ = నాకు దేహ
భూతులైన యీ యింద్రాదులందు (ఉన్నట్టి), అహమేవ = నేనే,
అధియజ్ఞః = యజ్ఞములచే నారాధింపఁదగినవాడను.

తా. * ఐశ్వర్యార్థులకు జ్ఞాతవ్యముగా (అనఁగా తెలియవల
సినదిగా నిర్దేశింపఁబడిన అధిభూతము-(అనఁగా ఆకాశాదిభూతము

* ఇట అధిభూతమనఁగా భూతములందు (అనఁగా ఆకాశాదిభూతములందు)
వర్తించుచున్నవాని పరిణామవిశేషము. 'శ్రోభావః' అనఁగా శ్రురమునొందు
స్వభావము గలది. ఆకాశాదిభూతములందు శ్రురస్వభావములై (అనఁగా సశ్వర

లందు వర్తించు ఆయాపరిణామవిశేషములు) క్షరణస్వభావములును విలక్షణములై నవియును తమ కాశ్రయములగు నింద్రియములతోఁ గూడినవియును అగు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు, విలక్షణములై

ములై) వర్తించువాని పరిణామవిశేషములు శబ్దస్పర్శములును వాని కాశ్రయములయిన యింద్రియములు నని తెలియునది. ఇవి యెల్లను ఐశ్వర్యాన్తల యసాధారణ భక్తియోగమునకుఁ బ్రసన్నుఁడైనవరమాత్ముని సంకల్పముచేఁ బుట్టునట్టి భోగరూపములు గావున 'విలక్షణము' లనబడినవి. అనగాఁ ఇంద్రప్రజాపతిప్రముఖులనుభవించువానికంటెను క్రేష్టములైనవని భావము. ఇట 'క్షరోభావః' జాత్యైకవచనముగాన బహువచనార్థముగా నెఱుంగునది. ఇవి యైశ్వర్యాన్తలకు ప్రాప్త్యములుగాన జ్ఞాతవ్యములని తెలియునది. అధినైవత మనఁగా దేవతకు మీఁదుగా వర్తించువాఁడు. దేవత యనఁగా భగవంతుడు గాఁడనుటకై 'ఇంద్రప్రజాపతిప్రభృతులగు సమస్త దేవతలకు మీఁదుగా వర్తించువాఁడనబడెను. అందును 'మీఁదుగా' అనుట వారికి పైని కేవలము ప్రదేశమునబట్టి యెక్కువను సూచించునది కాదని తెలుపుటకై 'ఇంద్రప్రజాపతి ప్రభృతుల భోగ్యజాతమునకంటె విలక్షణములయిన శబ్దాదులకు భోక్తయగు పురుషుఁడు' అని భోగప్రకర్షమునుబట్టియు వారికంటె నితని కతిశయమే చెప్పఁబడినది. ఇటు భోక్తయగు పురుషుఁడుగదా జ్ఞాతప్ర్యుఁడుగా చెప్పఁబడినది. ఇటు జేఱక పురుషుఁడు వివక్షితుఁడుగాఁడు గనుక స్వాత్మస్వరూపుఁడగు పురుషుఁడే కావలయును. ఈ పురుషుఁ డితిరాధికారులకుఁగూడ జ్ఞాతప్ర్యుఁడే కావున నీయధికారికి మాత్రము చెప్పటవలన విశేష మేమి? యన్నచో ఇట 'భోక్తయగు పురుషుఁ' డనుటచే కేవలపురుషుఁడు గాఁడు. అట్టిపురుషునియొక్క యాభోక్తృత్వదశయే ఐశ్వర్యాధికి ప్రాప్త్యముగాన జ్ఞాతవ్య మని తెలియునది. 'అధియజ్ఞః' డనగా 'యజ్ఞమునందు సంబంధించినవాఁ' డని నిర్వచనము. యజ్ఞమునందు భగవంతునికి ఆరాధ్యుఁడుగా సంబంధముగాన 'యజ్ఞములచే నారాధ్యుఁడుగా వర్తించువాఁడు' అనబడెను. యజ్ఞాదులందు ఆరాధ్యులు ఇంద్రదామలయియుండఁగా లా నారాధ్యుఁడనుట యెట్లనఁగా 'నాకు దేవధాతులయిన... నేనే యారాధింపఁదగినవాఁడను' అనఁబడినది. ఇట్లు విలక్షణము లగుపూర్వోక్త శబ్దస్పర్శాదులును, ఇంద్రదామలకంటె నతిశయించిన భోక్తృత్వదశయును, ఐశ్వర్యాన్తలు లేవకు ప్రాప్త్యములుగా నెఱింగి వానిని అనుసంధింపవలయును. ఈశ్వరుఁడే అధియజ్ఞఁ డనుట అధికారులుమాగురును ఎఱింగి నిత్య నైమిత్తికాదు లనుష్ఠించునపుడు దానిని అనుసంధింపవలయును. ఇవియే వారీచారికి జ్ఞాతవ్యము అని తెలియునది.

తమతమయాశ్రయములతోఁ గూడిన శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు
 ఐశ్వర్యార్థులకు ప్రాప్యములు గావున వారికి అనుసంధేయములు. అధి
 దైవతశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినవాఁడు పురుషుడు - అధిదైవతము
 అనఁగా దేవతలకుమీఁదుగా వర్తించువాఁడు- ఇంద్రుడు ప్రజాపతి
 మొదలగు సమస్తదేవతలకు పయిని వర్తించువాఁడు. ఇంద్రప్రజాపతి
 ప్రభృతు లనుభవించునట్టి భోగ్యవస్తుజాతముకంటె నిలక్షణములై
 అతిశయించియుండు శబ్దాదిభోగ్యవస్తువుల ననుభవించు(టవలన వారి
 కంటె నతిశయించిన భోక్తృత్వము గల) పురుషుడు. ఆ భోక్తృత్వా
 వస్థ ఐశ్వర్యార్థులకు ప్రాప్య మగుటచే వారు దానిని అనుసంధింప
 వలయును. అధియజ్ఞశబ్దముచే నిర్దిష్టఁడగువాడు నేనే. అధియజ్ఞఁ
 డనఁగా యజ్ఞములచే నారాధ్యుడుగా వర్తించువాఁడు. నాకు దేహా
 భూతు లైనయింద్రాదులందు ఆత్మగా నెలకొనియున్నట్టి నేనే అధి
 యజ్ఞఁడను (అనఁగా) యజ్ఞములచే నారాధింపఁదగినవాఁడను అని
 దీనిని మహాయజ్ఞాది నిత్యనైమిత్తికముల ననుష్ఠించు వేళలయందు
 మువ్వరు అధికారులును అనుసంధింపవలయును.

శ్లో॥ అస్తకాలేచ మామేవ స్మరన్ముక్త్యా కళేబరమ్ ।

8

యఃప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః॥ 5

టీ. యః=ఎవఁడు, అస్తకాలేచ = మరణకాలమునందును,
 మామేవ=నన్నే, స్మరన్=స్మరించుచు, కళేబరం = దేహమును,
 ముక్త్యా = విడిచి, ప్రయాతి = వెడలుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు,
 మద్భావం=నన్ను స్మరించినయాకారమును, యాతి = పొందుచు
 న్నాడు, అత్ర = ఈవిషయమునందు, సంశయః = సందేహము,
 నాస్తి = లేదు.

తా. *ఇదిగూడ మువ్వరికిని సాధారణము - అంత్యకాలము నందును నన్నే స్మరించుచు కళేబరమును విడిచి యెవడు పోవునో, వాడు నాయొక్క స్వభావమును బొందును. అనగా అప్పుడు నన్ను ఏయాకారముగలవానినిగా అనుసంధించునో అటువంటియాకారము గలవాఁడగు నని యర్థము. అదిభరతాదులు దేహవియోగకాలమున తాము స్మరించుచుండిన మృగములకు సజాతీయములగు నాకారములు గలవా రయినట్లని తెలియునది.

అవ. పురుషుఁడు తా నేవిషయమును స్మరించునో దాని జాతి యాకారమును బొందించుట అంతిమప్రత్యయముయొక్క స్వభావ మని మిక్కిలి స్పష్టముగాఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యంయం వాపి స్మరన్ భావం త్యజ త్యస్తే కళేబరమ్ ।

రం త మేవై తి కౌస్తేయ సదా తద్భావ భావితః॥

8

టీ. కౌస్తేయ = అర్జునా, అస్తే = మరణకాలమందు, యంయం అపివాభావం = (దేవతిర్యజ్ఞనుష్యసావరములలో) ఏయేభావమునై

* ఇది ప్రయాణకాలేచ కథం క్షేయోఽసి నియతాత్మభిః అను ప్రశ్నమున కుత్తరము గాన నియతాత్మ లనుటంబట్టియు అధియజ్ఞ పదార్థస్వాభావ్యముంబట్టియు ముగ్ధురధికారులను గుఠించినదేకాని జ్ఞానియాత్రమును గుఠించినది గాదని తెలియునది. ఇట మద్భావ మనఁగా నాయొక్క స్వభావమని యర్థము. ఈశ్వరునిస్వభావమును ప్రాప్తించినవాఁడు మఱియొక్కయీశ్వరుఁడగునుగాన 'మద్భావ' మనుటకు 'అప్పుడు ... గలవాఁడగును' అనఁబడినది. 'నాస్త్విత్రసంశయః' అని సంశయము లేమిని దృఢీకరించుటకు అదిభరతాదివృత్తాంతము నుదాహరించుట తెలియునది. అదిభరతుఁడు దేహవియోగకాలమున అనుసంధించిన మృగమే తాను కాలేదు. ఆమృగముయొక్క యాకారమువంటి మృగశరీరమునుమాత్రము గయిక్వాన్నాడుగాన అధికారి 'మద్భావ' మనుటచే నేనుకాఁడు. నన్నెట్లనుసంధించునో యట్టి యాకారమునుమాత్రము పొందు చున్నాఁడని భావము. జడభరతుఁడు మరణకాలమునందు జింకను స్మరించుచు ప్రాణము విడిచినందున ఆరూపముననే ఘరళి ఇనించె ననునది పురాణప్రసిద్ధము.

నను, స్మరన్=స్మరించుచు, కళేబరం = శరీరమును, త్యజతి = విడుచుచు
 న్నాఁడో, తం త మేవ=ఆయాస్వభావము నే, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు.
 (ఏలననగా,) సదా = ఎల్లప్పుడు-జీవితకాలమునందు ఎల్లప్పుడును,
 తద్భావభావితః-తద్భావ = అంతకాలమునందు స్మరింపఁబడు పదార్థ
 ముయొక్క అనుచింతనముచేత, భావితః = దానిని భావించుచునే
 యుండువాననతో కూడినవాడై (యుండుటవలన).

తా. *అష్టనా, అంత్యకాలమునందు ఏయేరూపమును (అది
 నీచమైనను ఉత్తమమైనను) గాని చింతించుచు శరీరము పరిత్యజిం
 చునో, మరణానంతరమున ఆయారూపమునే పొందును. పూర్వ
 మెల్లప్పుడు భావించుచుండినవిషయమే ఆ యభ్యాసవశమున అంతిమ
 ప్రత్యయమునందును గలుగునుగాని వేఱొకటి కలుగ నేరదు.

శ్లో॥ తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు చా మనుస్త్వర యుధ్యత్ |

మ య్యర్చిత మనోబుద్ధి ర్తామే వైష్య స్యసంశయః॥

7

* ఇందు ఈశ్వరుని గుఱించిన యంతిమప్రత్యయమునకే యిట్టిస్వభావమని తలచ
 రాదు. మఱి యేవిషయమును గుఱించిన యంతిమప్రత్యయమునకును నిదియే స్వభావ
 మనియు, కావుననే భగవంతునిగుఱించిన దానికిని నిట్టిస్వభావము సాధారణ మయ్యె
 ననియుఁ తెలియునది. 'తంతమేవ' అను పేర్పచే ఏయేభావము అనుసంధింపబడునో
 ఆయాభావమే కలుగును గాని మఱొకటి తాఱుమాఱుగాఁ గలుగదని గ్రాహ్యము.
 'ఏవ' అనునవధారణముచే ప్రబలపుణ్యాంతరము గలుగుటను వారించ నలవి గాదని వివ
 ఙ్గీతము. పిమ్మట జన్మములలో నేదో యొక దానియందు పూర్వ మనుసంధింపఁబడిన
 దానియొక్క జాతిమాత్రము సర్వసాధారణముగాఁ గలుగునని భావింపకుండుటకై
 'మరణానంతరము' అనఁబడినది. ఆదిభరతుఁడు మృగశ్శ్రమ మఱుపటిజన్మముననే
 పొందెనుగదా. 'సదా తద్భావ భావితః' అనుటచే అంతిమప్రత్యయమే యిందులకు
 హేతు మని వివక్షితముగాని 'పూర్వ మెల్లప్పుడు...కలుగ నేరదు' అనఁబడినది. కావున
 అంత్యకాలమున ఈశ్వరుని క్రొత్తగా స్మరింపవలయునన్నచో, అట్లు కలుగదు. కనుక
 మొదటినుండియు భగవద్విషయమైన స్మరణము నభ్యసించుచు రావలయును. అంతిమ
 ప్రత్యయ మనగా ఘరణకాలమునందుఁ గలుగునట్టి స్మరణము,

టీ. తస్మాత్ = పూర్వకాలాభ్యస్త విషయమునందె అంతిమ స్మృతి కలుగుచున్నది గనుక, సర్వేషు కాలేషు = అన్ని కాలములందును, మాం = నన్ను, అనుస్మర = స్మరించుచుండుము. యుద్ధృచ = యుద్ధమునుగూడ చేయుము (నిత్యనైమిత్తికకర్మలనుగూడ చేయుము. (ఇట్లుందు వేసి), మయి = నాయందు, అర్పితమనోబుద్ధిస్సన్ = ఉంపఁ బడినమనస్సును బుద్ధియును గలవాఁడవై, మామేవ = నన్నే, ఏష్యసి = పొందగలవు, అసంశయం = సందియములేదు.

తా. *పూర్వకాలమందు అభ్యసించినవిషయమునుగుఱించియే అంత్యప్రత్యయము గలుగుచున్నది. కాఁబట్టి సమస్త కాలములందును మరణమువఱకు దినదినము నన్నే స్మరించుచుండుము. దినదినమును నన్ను స్మరింపజేయునవియు, వర్ణాశ్రమానుబంధులయినవియు శ్రుతి స్మృతిచోదితములయినవియు నగు యుద్ధము మొదలైన నిత్యనైమిత్తికకర్మలను జేయుచును ఉండుము. ఇట్లేయుపాయమువలన నాయందే నీమనస్సును బుద్ధియు నర్పించి అంతకాలమునందును నన్నే స్మరించుచు, అభిలషించినప్రకార మెట్లో యట్లు నన్నే పొందుదువు.

10

ఈవిషయమునందు సందేహములేదు.

అవ. ఇట్లు ఒక్కొక్కడును తా నుద్దేశించిన ప్రాప్త్యమును తనయంత్యప్రత్యయమూలముననే పొందు నని సామాన్యముగాఁ

* ఇట్లు ఫలము అంతిమప్రత్యయమునకు లోనగుటచేతను అంతిమప్రత్యయము అనవరతమైన భావనకు లోనగుటచేతను నీవును అట్టి భావనను దాని ప్రకారకమైన కర్మమును చేయవలయు నని యిందుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. 'సర్వేషు కాలేషు' అనుటచే 'సఖ్యేవంపర్వయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే' (ఛా- ౮-౧౫-౧) 'వాఁడు ఆయువున్నంతవఱకు నిట్లు వర్తించుచు బ్రహ్మలోకమును బొందును' ఇత్యాది శ్రుతులంబట్టి 'మరణమువఱకును' అనఁబడెను. అయినను ప్రతిహాసమును ప్రతిపక్షమును అనుస్మరణము చేయుటనుం గూడ 'మరణమువఱకు' చేయుటగాఁ జెప్పుగూడును గాన నట్లు గాదనుటకై 'ప్రతిదినమును' అనఁబడెను. ఏకాగ్రతకుఁ దగిన సాత్త్విక

జెప్పి యింక అధికారులు ముగ్గురును తమతమప్రాప్యములను బొందుటకై చేయునట్టి యుపాసనప్రకారములకుఁ గలభేదమును జెప్ప నారంభించుచున్నాఁడు. అందు ఐశ్వర్యార్థుల యుపాసనప్రకారమును, ఆయుపాసనమునకుఁ దగినట్లు వారికి కలుగు అంత్యప్రత్యయప్రకారమును, రాఁగలమూడుస్లోకములందుఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా వాన్యగామినా ।

పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచిన్తయన్ ॥

8

టీ. పీఠార్థ = అర్జునా, అభ్యాసయోగయుక్తేన = అభ్యాసముతోను ధ్యానముతోను గూడినదిగనుక నే, న అన్యగామినా = విషయాంతరములయందుఁ బ్రవర్తింపనిది యగు, చేతసా = మనస్సు చేత, దివ్యం = అప్రాకృతుఁడును, పరమం పురుషం = పురుషోత్తముఁడు నగునన్ను, అనుచిన్తయన్ = అంత్యకాలమునందును స్మరించువాడై, (మామేవ = నన్నే), యాతి = పొందుచున్నాఁడు. (నాతో సమానుఁ డగుచున్నాఁడు.)

తా. *అర్జునా, దినదినమును అభ్యాసధ్యానములతోఁ గూడిన దగుటచే విషయాంతరములయందుఁ బ్రవర్తింపనిదియగు మనస్సుతో

కాలములందనుట. 'యుక్త' అని యుద్ధమును అనుష్ఠరణమునకు అంగముగాఁ జెప్పబడినది. ఇట యుద్ధము ప్రస్తుతమగుటజేసి చెప్పబడినది; కాని యీ తక్కిన వానికిని ఉపలక్షణము కనుక 'యుద్ధాదికము' అనబడినది. 'వర్ణాశ్రమాదుబంధు' లనుటచే ఉపలక్షితము లయినకర్మము కట్టివని తెలుపఁబడెను. నిత్యవైమిత్తికము లనుటచే భలాభిసంధిపూర్వకర్మములు గావని తెలుపఁబడెను. ఇట 'ఉపాయమువలన' ననగా 'కర్మానుగృహీతిమైన యనుష్ఠరణముచేత' ననుట. ఇట అనుష్ఠరణమే మనస్సునర్పించుట యగును. బుద్ధి నర్పించుట యనగా 'ఫలప్రదుఁ డని యభ్యవసాయము గలిగియుండుట' యని తెలియునది.

* అంతిమప్రత్యయము ప్రసక్తింపఁగా దానికి హేతువుగా 'అనుష్ఠర' అని యుపాసనము ప్రస్తావించబడినది. ఇప్పు డా యుపాసనపు భేదములు నిందుఁ జెప్పఁ

అంత్యకాలమునందు పరమపురుషుడును దివ్యుడును మీఁద చెప్పఁ బడుప్రకారము గలవాడును అగు నన్ను స్మరించువాడు నన్ను బొందుచున్నాఁడు- అనఁగా నాతో నమానమైన ఆకారము గలవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఆదిభరతుఁడు మృగము ననుసంధించి మృగత్వ మును బొందినట్లు నన్ననుసంధించువాఁడు, నేను విశ్వర్యవిశిష్టుఁడ నగుటచే నా యైశ్వర్యమునకు సాటియైనయైశ్వర్యము గలవాఁ డగు చున్నాఁడు. అభ్యాసమనఁగా నిత్యనైమిత్తికములకు విరుద్ధములు కాని కాలములందెల్ల మనస్సును ఉపాస్య మైనదానియందు నిలుపు టను అలవాటుచేయుట. యోగము అనఁగా ప్రతిదినమును యోగ కాలమునందు అనుష్ఠింపఁబడునదియు యథోక్తలక్షణమును (అనఁగా అత్యంతప్రియమై అతివిశదమగుటచే దర్శననమానాకారమై యొప్పు నదియు) నగు ఉపాసనము.

అవ. విశ్వర్యాదులకు ఉపాస్యఁ డగు పరబ్రహ్మస్వరూప మును వారి అంతిమస్మృతిప్రకారమును చెప్పుచున్నాఁడు.

11

శ్లో॥ కవిం పురాణ మనుశాసితారమ్

12

అహో రణీయాంస మనుస్మరే ద్యః ।

బడుచున్నవి. 'అభ్యాసయోగ' శబ్దముచే ప్రాచీనమైన చింతనమును జెప్పటచే 'అను చిన్తనమ్' అనుటకు అంతిమచింతనమే కావలయునని 'అంతకాలమున' అని కూర్పబడినది. 'పరమం పురుషమ్' అన్నవాఁడు తానే కాన 'నన్ను' అని కూర్పఁ బడెను. 'మీఁదఁ జెప్పఁబడు ప్రకారము' అనఁగా వెంటడి రెండుశ్లోకములం జెప్పఁ బడువిధము అని యర్థము. విశ్వర్యాద్ధి పరమపురుషప్రాప్తిని గోరకుండఁగా 'పరమం పురుషం దివ్యం యాతి' అని దాని నతినికి ఫలముగాఁ జెప్పట యెట్లు? అన్నచో, అత డంత్యకాలమందు స్మరించునట్టిభోగముల నొసంగుటకు నెట్టియాకార ముప యుక్తమో యట్టి యాకారముతోఁ గూడియున్న పరమపురుషునికిఁ గలయైశ్వర్యము వంటి యైశ్వర్యమును బొందుచున్నాఁ డనియే యిందుల కర్థము గ్రహింపవలయును గాని పరమపురుషుని బొందునని కాదు.

సర్వస్య ధాతారే మచిన్త్యరూపమ్

13

ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ॥

9

ప్రయాణకాలే మనసాఽచలేన

భక్త్యా యుక్తో యోగబలేనచైవ ।

భ్రువో ర్మధ్యే ప్రాణ మావేశ్య సమ్యక్

స తం పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్ ॥

10

టీ. కవిం = సర్వదర్శియును, పురాణం = అనాదిపురుషుఁడును, అనుశాసితారం = సర్వమునకు ఆజ్ఞాపకుఁడును, అణోః = సూక్ష్మమైన జీవాత్మకంఠః; అణీయాంసం = సూక్ష్మతరుణై నవాఁడును, సర్వస్య = సమస్త జగమునకు, ధాతారం = సృష్టికర్తయును, అచిన్త్యరూపం = చింతింపనశక్యమైన స్వరూపము గలవాఁడును, తమసః = ప్రకృతి కంఠః, పరస్తాత్ = అపతల (అనఁగా అప్రాకృతమగు), ఆదిత్యవర్ణం = సూర్యునివంటివర్ణముగలవాఁడును, దివ్యం = దివ్యుఁడై నవాఁడును అగు, పరంపురుషం = పరమపురుషుని, యః = ఎవఁడు, భక్త్యా = నిరతిశయ ప్రేమరూపమైనభక్తితోను, యోగబలేన = యోగబలముతోను, యుక్తోఽప్రవక్షః = కూడుకొనినవాడై యగుచు (దానివలన), అచలేన = నిశ్చలమైన, మనసా = మనస్సుచేత, ప్రయాణకాలే = మరణకాల మందు, భ్రువోః = కనుబొమలయొక్క, మధ్యే = నడుమ, ప్రాణం = ప్రాణవాయువును, సమ్యక్ = తెస్సగా, ఆవేశ్య = ప్రవేశింపఁజేసి న్నాశించి, (తత్ర = ఆభూ మధ్యమునందు) అనుస్మరేత్ = స్మరించు చుండునో, సః = వాఁడు, తం = అతనిభావమును, ఉపైతి = పొందును- అతనియైశ్వర్యముతో సమానమగు వైశ్వర్యము గలవాఁ డగును,

అక్షరపరబ్రహ్మయోగః

తా. సర్వజ్ఞుడును, పురాతనుడును *విశ్వమున కాజ్ఞానేయు
వాడును, అణువగు జీవాత్మకంటె నతిసూక్ష్ముండును, సమస్తమునకు
సృష్టికర్తయును, చింతింప నశక్యమై సకలతర విసజాతీయమై యొప్పు
స్వరూపముగలవాడును, అప్రాకృతమై సూర్యుని తేజస్సువంటి తేజ
స్సుగలిగిన యసాధారణదివ్యమంగళవిగ్రహము గలవాడును అగు
నిటువంటి యా పరమపురుషుని ఎవడు ప్రతిదినమును అభ్యాసము
చేయుటచున్న భక్తితోఁ గూడినట్టి యోగముయొక్క (అనగా
భక్తియోగముయొక్క) బలిమిచే మిక్కిలి సంస్కారమును బొంది
యుండుటవలన చలింపనిదై యొప్పునట్టి మనస్సు గలవాడై ప్రాణ
ప్రయాణకాలమునందు భూమిధ్యమన ప్రాణవాయువును సంస్థా
పించి ఆ భూమిధ్యమందు సదా స్మరించునో వాడు ఆ దివ్యపురుషుని

* ఇచట 'అనుశాసితార్థమ్' అనుచో ఎవరిని అనుశాసించునది? యని యాకాంక్ష
రాగా 'సర్వస్వధాతార్థమ్' అనుచోఁ గల 'సర్వ'మునే అనుశాసించునాఁ డని సర్వపద
మును ఆక్షిప్తించుకొనవలయును. లేక, ఫలానివారి నని విశేషించి చెప్పక సామాన్య
ముగా చెప్పటంజేసియు అనుశాసించుట 'సర్వ'మును అని లేదున్నది. ఈ యను
శాసనమునకు 'విశ్వస్యైవ అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్హి ద్యావా పృథివ్యా విభృతేతిష్ఠతః'
(బృహదారణ్యకే ౫-౮-౯) 'గార్హి, ఈయక్షరునియొక్క యాజ్ఞాచక్రమందే దివియును
భూవియును ధరింపబడినవై యున్నవి' ఇత్యాదులు భావ్యములు. 'అన్తఃప్రవిష్ట శ్శాస్తా
జనానామ్' (యజుషి. ఆరణ్యకే. 3 ప్రశ్నె. 3 అను) ఇత్యాదులందు పరమాత్మ
సమస్తమును ప్రశాసించుటతోఁగూడ అంతఃప్రవేశమును జేయుదున్నాఁడని చెప్పఁ
బడియున్నది. అట్టి అంతఃప్రవేశమునకు ఉపయుక్త మగు నూత్నతీర్థమును
'అణోరణీయాంసమ్' అని చెప్పబడినది. 'ధాతా పురస్తాద్యము దాజహర' ('పురుష
సూక్తే') 'నూర్వా చన్ద్రో మసాధాతా యధా పూర్వ మకల్మయత్' (తై. నారా. ౧. 3౮)
ఇత్యాదులందు ధాతయనగా స్రష్టయని యర్థము గనుక 'సర్వస్వధాతార్థమ్' అనుటకు
సర్వమునకు 'సృష్టికర్త' యని యర్థము చెప్పబడెను 'ఆదిత్యవర్ణం తమసం పరస్తాత్'
(శ్వే. 3-౮) అను శ్రుతిభండ మిచట న్నెట్టబడినది. వర్ణ సంబంధము స్వరూప
ముచే ఘటిల్లుదు. విగ్రహముచేతనే ఘటిల్లునుగాన 'ఆదిత్యవర్ణమ్' అనుటకు అసాధా
రణదివ్యరూపముగలవాఁ డనబడెను. ఇట 'తమస్సు' అనగా సమస్తమునకు కారణ
భూత మైన తమోద్రవ్యము వివక్షితము. కనుక 'తమసః పరస్తాత్' 'తమస్సున

భావమును బొందును. అనగా, నతని దైశ్వర్యముతో సమానమగు నైశ్వర్యము గలవాడగునని యర్థము.

14

అవ. *ఇట్లు ఐశ్వర్యాధుల స్మరణప్రకారము చెప్పి, ఇంక కైవల్యాధుల స్మరణప్రకారము చెప్పచున్నాడు.

కవల' అనగా అప్రాకృతమైన దని యర్థము. అప్రాకృత మనుటచే అకర్మాధీనత్వము నిత్యత్వము (అనగా నిర్దోషత్వము) మొదలగునవి సూచితములు. ఈశోకమునకు ఛాయగా 'ప్రకాశితారం సర్వేషామణీయాంస మణీయసామ్' రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యం విద్యాత్తు పురుషం పరమ్' అను మన్మథులి. ౧౨ ౧౨౨ శ్లోకమున్నది. అనుకూలులకు హితరమణీయుఁ డగుటవలన హితణ్యవర్ణుఁడు రుక్మాభుఁడు మొదలగు పదములును, ప్రతిమాలులకుఁ దేహిమాడరాని ప్రకాశముచే మిటుమిట్లు గొలుపుటవలన ఆదిత్య వర్ణుఁడు మొదలగు వ్యవదేశములును జెప్పఁబడినవి. 'భక్త్యా యోగోయోగబలేన' అనుచో 'భక్తి' వేటు, 'యోగబలము' వేటు' అని గ్రహింపరాదు. రెండునుజేరి భక్తి యోగమని యర్థము. భక్తియోగబలమే మనస్సు అచలముగా నుండుటకు 'హేతువు. ఆ భక్తియోగముయొక్క అవాంతరవ్యాపారము సంస్కారవృద్ధి. ఇదియే యోగ పర్యాయమైన 'యుక్త' శబ్దముచే సూచితమైనదిగాన 'మిక్కిలిసంస్కారము...వలన' అనఁబడినది. యోగద్రవ్యములందు నిశ్చలమైన యవస్థానము చెప్పఁబడుటచే 'ఆవేశ్య' అనుటకు 'సంస్థాపించి' యనఁబడినది. ఇచట పురుషధ్యానమునకుఁగూడ ప్రదేశము భ్రూమధ్యమే; మఱియొకప్రదేశము చెప్పఁబడలేదు. కాన 'అభ్రూమధ్యమందు ఆదివ్య పురుషుని' అనఁబడినది. 'సతఃపురుష ముపైతి' అనుచో పురుషునిఁ బొందుననగా పురుషునిభావమునొందును. ఇటు భావ మనగా పరమసామ్యము గాదు. సమా నైశ్వర్యమని తెలియునది. 'కవిమ్' ఇత్యాదులచే చెప్పఁబడిన యాశ్వర్యని సర్వజ్ఞత్వాదిగుణములు, ఈశ్వరుఁ డైశ్వర్యప్రదుడగుటకు అనుసంధింపవలసినవిగాఁ జెప్పఁ బడినవిగాని ఈశ్వరునిఁ బ్రాపించుటకుఁగాదని ఫలితము. ఇట్లు అంతిమకాలమందు స్మరింపఁదగినవిగా నిర్దేశింపఁబడిన యాశ్వర్యని సర్వజ్ఞత్వాది విశిష్టాకారమే యంతకు మునుపుగూడ ధ్యానింపవలసినదని తెలియునది. ఇట్లే మీఁదఁజెల్లన నెఱుంగ వలయును.

* ఇటు స్మరణశబ్దము, ఉపాసనమును అంతిమప్రత్యయమును రెంటిని సంక్ర హించుచున్నది. ఏలన, అరెండును స్మృతివిశేషములే యగును.

శ్లో॥ య దక్షరం వేదవిదో వదన్తి
విశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః ।
య దిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి
తత్రేవదం సజ్గ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥

11

టీ. వేదవిదః = వేదార్థము నెఱిగినవారు, యత్ = దేనిని, అక్షరం = అక్షరమని-వికారాదిరహితమైన దానినిగా, వదన్తి = చెప్పచున్నారో, యత్ = ఏ అక్షరమును, వీతరాగాః = కోరికలనువిడిచినట్టి, యతయః = తేంద్రియులు, విశన్తి = ప్రవేశించుచున్నారో, యత్ = ఏయక్షరమును, ఇచ్ఛన్తః = వాందగోరుచున్నవారు, బ్రహ్మచర్యం = ఊర్ధ్వరేతస్థులై యుండువ్రతమును, చరన్తి = ఆచరింతురో, తత్ = ఆ, వదం = ఉపాస్యమైన నాస్వరూపముగు నక్షరముననుట, తే = నీకు, సంగ్రహేణ = సంక్షేపముగా, ప్రవక్ష్యే = చెప్పెదను.

తా. *వేదవేత్తలు ఏ యక్షరమును అస్థూలత్వాదిగుణములు

* 'నావేదవిన్మనులే లిం బృహన్తమ్' 'వేదవిదుండు కానివాడు గొప్పవాడగు అతనిని తెలియలేడు' (యజుషి-కాశకే. 5 ప్ర-4-1-2) అన్నట్లు వేదములేవైన ప్రమాణాంతరములకు అగోచరుడగుటంజేసి, 'వేదవిదో వదన్తి' అని వేదవిదులు చెప్పిన ప్రకారమున 'అస్థూలత్వాదిగుణములు గలవానినిగా' అన్నారు. ఇందు 'అస్థూలమనన్యూహస్యమ్' (బృహ-4-1-2) ఇత్యాది శ్రుతులు వివక్షితములు. ఇట బ్రహ్మచర్యమనగా ఊర్ధ్వరేతస్థ్యము మొదలయినవి. లేక 'అథ యద్యజ్ఞ ఇత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్య మేవతత్...అథ యస్మానమిత్యాచక్షతే...అథ యత్ప్రత్రాయణమిత్యాచక్షతే...బ్రహ్మచర్యమేవతత్' (ఛాం. ౮-౪-౧) అను శ్రుతి చొప్పున బ్రహ్మప్రాప్తికొలుకయిన యేచర్యగాని బ్రహ్మ-చర్యమగుచున్నది. 'యత్-తత్' అనుటచే నభిప్రాయపడిన ప్రసిద్ధిని 'నిఖిలవేదాంతవేదమై' యని చెప్పబడినది. అక్షరమనగా నిట జీవాత్మగాదు. వికారాది దోషరహితమైన పరమాత్మ గాన 'నాస్వరూపమును' అనగా నాయనాధారణరూపమును అనబడినది. ఇచట అక్షరరూపుడైన పరమాత్ముని యుపాసనమునకు ప్రసక్తి లేకున్నను అని అక్షరస్వరూపమైన జీవాత్మయొక్క ప్రాప్తికొలుకు చెప్పబడిన దని తెలియునది.

గలదానినిగా వచియింతురో, ఏమయాంతరవిరక్తు లగు యతు లేరు తరమునుపొందుదురో, ఏయతరముం జెంద నిచ్చించిన యాయతులు బ్రహ్మచర్యము నాచరింతురో, నిఖిల వేదాంతప్రసిద్ధ మైన యట్టి నాస్వరూప మగు నతరమును, ఉపాసించుటకుఁ దగినట్లు, నీకు సంగ్రహముగాఁ జెప్పెదను.

శ్లో॥ సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుద్ధ్యచ ।

మూర్ధ్ని యాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్॥ 12

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్తా మనుస్మరన్ ।

యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం సయాతి పరమాం గతిమ్॥ 13

టీ. సర్వద్వారాణి = జ్ఞానప్రసరమునకు ద్వారభూతములగు సమస్తేంద్రియములను, సంయమ్య = వానివానివ్యాపారములనుండి మఱలించి, మనః = మనస్సును, హృదయకమలమునందున్నట్టి నాయందు, నిరుద్ధ్యచ = నిలిపియు, యోగధారణాం = యోగమనఁబడు నాయందే నిశ్చలమయినస్థితిని, ఆస్థితః = పొందినవాడై, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మవాచకమగు, ఓం ఇతి ఏకాక్షరం = ఓం అనెడు ఒకయక్షరమును, వ్యాహరన్ = ఉచ్చరించుచు, మాం = ఓంకారవాచ్యుడైన నన్ను, అనుస్మరన్ = ధ్యానించుచున్నవాడై, ఆత్మనః = తనయొక్క, ప్రాణం = ప్రాణవాయువును, మూర్ధ్ని = శిరస్సునం దుండు నాడియందు, ఆధాయ = ఉంచి, దేహం = శరీరమును, త్యజన్ = విడిచి, యః = ఎవడు, ప్రయాతి = బయలుపెడలునో, సః = వాడు, పరమాం గతిమ్ = భగవత్సమానాకారము గల పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును, యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా. *జ్ఞానమునకు ద్వారభూతము లగు శ్రోత్రాదిగుప్తేంద్రియములను వాని వ్యాపారములనుండి మరలించి, హృదయ కమలనివిష్టుఁడై అక్షరుఁడైననాయందు మనస్సు నిలిపి యోగమనెడి ధారణనొంది (అనఁగా నాయందు నిశ్చలమైన స్థితిగలవాడై)

14

పరబ్రహ్మవాచక (అనఁగా మద్వాచకమగు ఓం అనెడి యొకయక్షరము నుచ్చరించుచు, ఓంకారవాచ్యుఁడైన నన్ను ధ్యానించుచున్నవాడై, తన ప్రాణవాయువును శిరస్సునం దుండు సుషుమ్ననాడి ద్వారమున ప్రవేశింపజేసి, శరీరమునువిడిచి యెవఁడు అర్చిరాదీ మార్గమున పోవునో, వాడు ప్రకృతిబంధరహితమై మత్సమానాకారమై పునరావృత్తి లేనిదై యుండు తన యాత్మస్వరూపమును (కైవల్యమును) బొందును. 'పరమాం గతిమ్' అనునది శుద్ధాత్మ స్వరూపప్రాప్తియే యగుటను, 'యస్యసర్వేషుభూతేషు సశ్యత్స శ విసశ్యతి| అవ్యక్తోక్షర ఇత్యుక్త స్తమాహుః పరమాం గతిమ్' అనయనంతరమే చెప్పఁబడెడిది.

అవ. ఇట్లు ఐశ్వర్యార్థులును కైవల్యార్థులును వారివారి ప్రాప్త్యముల కనుగుణముగా భగవంతు నుపాసించుప్రకారము చెప్పఁబడినది. ఇక జ్ఞాని యగువాడు భగవంతు నుపాసించు ప్రకారమును భగవంతునిఁ బొందుప్రకారమును జెప్పచున్నాఁడు.

* 'సర్వద్వారాణి సంయమ్య' అనుచో నవద్వారములని తోచకుండుటకై శ్రోత్రాదులగు నింద్రియములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. అయినను ద్వారానబంధములేని సర్వనాదులను ద్వారములనుట యెట్లు? అన్నచో, ఇచట ద్వారమనఁగా ప్రాపకమగు మార్గము-మూలము-అని యర్థముగాన 'జ్ఞానమునకు ద్వారభూతము' అనఁబడినవి. 'మనోహృదినిరుధ్యత' అనుచో హృన్నాత్రమునందు మనస్సు నిరోధించుట-అనఁగా హృదయమునుమాత్రమే ధ్యానింపఁజెప్పుట యొప్పుదు. కాన 'హృదయకమలనివిష్టుఁడగు నక్షుతుఁడయిన నాయందు' అనఁబడినది. ఇట్లు గ్రహింపనిచో పిదప 'మామనుస్సురథ'

శ్లో॥ అనన్యచేతా స్తుతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః ।

త స్యాహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః॥ 14

టీ. హేపార్థ = అర్జునా, యః = ఎవ్వఁడు, నిత్యశః = జ్ఞానమార్గ మవలంబించినది మొదలు, సతతం = సర్వకాలమునందు, అనన్య చేతాః = ఇతర విషయములందుఁ బ్రవర్తింపని మనస్సు గలవాఁ డగును, మాం = నన్నే, స్మరతి = చింతించుచున్నాడో, నిత్య యుక్తస్య = నాతోడి నిత్యయోగముగల-నాతోడి నిత్యయోగమును గోరునట్టి యనుట, తస్య = అట్టి, యోగినః = జ్ఞానికీ, అహం = నేను, సులభః = సుఖముగాఁ బొందఁదగినవాఁడ నగుదును.

అనుట ఘటించదు. ప్రణవము బ్రహ్మప్రతిపాదక మగుటచేసి 'బ్రహ్మ' మనఁబడెను గాన 'మద్వాచకమైన' అని చెప్పబడెను. ప్రణవము భగద్వాచకమగుట శ్రుతిస్మృ త్యాదిసిద్ధము. 'సర్వేషామయత్నదమా మనన్తి' తపాంసినర్యాజీచ యద్యదన్తి యది శ్చన్తో బ్రహ్మచర్యంచరన్తి తత్తేపదంసర్లజ్ఞిహేణ బ్రహ్మ్యామ్' (కఠోప - ౧౨-౧౯) ఇటు పద మనఁగా 'పద్యతేగమ్యతే' అను పునర్వృత్తిచే ప్రాప్యస్వరూపము (అనఁగా బ్రహ్మస్వరూపము) చెప్పబడుచున్నది. సమస్తవేదములు దేనిని ప్రతిపాదించునో తపః ప్రధానములయిన ఉపరి తనభాగములు దేనిని జెప్పనో దేనిని గోరువారు బ్రహ్మ చర్యము ననుష్ఠించురో అట్టి బ్రహ్మస్వరూపమును సంగ్రహముగా (అనఁగా సంగ్ర హించి చెప్పనట్టి శబ్దముచే) చెప్పెదను. ఆ శబ్దమే 'ఓమ్' అని యర్థము. ఇటు నామ ముచే నామి చెప్పబడెను. అట్లే 'ప్రణవో ధనుశ్శరోహ్యత్వా బ్రహ్మతల్లక్ష్యము శ్చ్యతే' అప్రమత్తేన వేదవ్యం శరవత్తన్మయోభవేత్' (ముండకోపనిషత్ - ౨-౨-౪) అనియు, 'ఆత్మాన మరణింకృత్వా ప్రణవంచో త్తరారణిమ్' ధ్యాననిర్మళనాభ్యాసాత్మ శ్యేద్బ్రహ్మస్మిగూఢవత్' (ధ్యానబిందూపనిషత్) అనియు 'ఓమిత్యేవం ధ్యాయ ధాత్యానమ్' (ముండక-౨-౨-౬) అనియు ప్రణవము బ్రహ్మవాచకముగాఁ జెప్పబడుట తెలియునది. ప్రణవముచేతనే భగవదర్చనముగూడ 'ఆహానాదికం కర్మయన్ననూక్తం మయాత్రిహ! తత్సర్వం ప్రణవేనైవ కర్తవ్యం చక్రపాణియే' అన్నట్లు కావించవలసి నదిగానున్నది. కైవల్యార్థులకు అనఁగా ఆత్మార్థులకు ఆత్మయేకదా ప్రాప్యము. అందు పునరావృత్తిలేకుండు మాత్రమునబట్టి అది 'పరమాంగతిమ్' అని పరమగతిగాఁ జెప్పఁ బడినదని 'ప్రకృతిబంధరహితమై...బాంధవు' అనఁబడెను. ఇట్టి యాత్మకు పరమగతి యని హేర్కొనుట కేవలము ప్రకరణముంబట్టికాదు. మఱి యీ యధ్యాయమందే దానిని గుఱించియే పరమగతియని ప్రయోగము గలదనుటకై 'యస్ససర్వే' అను శ్లోక ముదా హరింపఁబడినది.

తా. అర్జునా, ఎవఁడు * ఆరంభమునుండి సర్వకాలమును

* ఇట 'నిత్యకః' అనియు 'సతతమ్' అనియు రెండును సమానార్థకములగుటచే పునరుక్తి కలుగుచున్నది. కాన 'నిత్యకః' అనుటకు 'ఆరంభమునుండి' యని యర్థము చేయుట యెడల-అనఁగా నాయందు భక్తిసేయ నారంభించినది మొదలుగా నా ప్రాప్తిసే కోరుచుండునుగాని ఆత్మానుభవాని ఫలములను నడుమఁ గోరుటలేదని భావము. మొదటినుండియు భగవత్ప్రాప్తియే యుద్దేశించినఫలమై యదియే సిద్ధించునుగాని అందులకై నడుమ ఆత్మానుభవాదులచే వ్యవధాన మక్కఱలేదని భావము. 'అనన్య చేతాఃస్మరతి' యనుచో 'అనన్యచేతాః' అనుటచే అవిచ్ఛిన్నత్వ మేర్పడుచున్నది. కాన నవిచ్ఛిన్నమైరస్మృతి యగుచున్నది. ఇట్టిస్మృతియే భక్తిరూప మగుటచే "నేనే అత్యంతము ప్రియుఁడనగుటచేత...మద్విషయస్మృతి చేయునో" యని భక్తిరూపింపఁ బడినది. 'నిత్యయుక్తస్యయోగినః' అని యనువాదము భగవత్ప్రాప్తి యనెడి ఫలము నకు మఱి దేనిచేతను వ్యవధానము లేదని తెలుపుకొనింపఁగా తెలియునది. భగవత్ప్రాప్తి యితరఫలములకంటె నతీతయింపినదిగాన దానిని బొందుటకు ప్రయాసము మిక్కిలి గలుగునో యనఁగా 'కష్టములేకయే ప్రాప్తుఁడను నగుదును' అనఁబడినది. ఆశ్రితవత్సలుఁడగు నీశ్వరునికి ఈ సౌలభ్యము నిర్బంధముచేఁ గలిగినదనిగాక రాగ ప్రాప్తము (అనఁగా ప్రీతిచేఁగలిగినది) యని తెలుపుటకై 'వానినెడఁబాసి...వరించు చున్నాను' అనఁబడినది. ఇట్లునుట అతివాదమేమోయని శంక గలుగును గాన నట్లు కాదనుటకై 'యమేవైష...లభ్యః' అనుశ్రుతి యుదాహరింపఁబడినది. ఇందు 'వృణుతే' అని భగవంతుఁడు వరించుట చెప్పఁబడినదిగాక. ఈ వరించుట యేమి? తనకు శేషముగానో శరీరముగానో మఱి యిట్టి యే యాకారములచేతనో స్వీకరించుటయా? ఇట్టిస్వీకారము నిత్యనీడ్డముగానునిట చెప్పనక్కఱలేదు. ఇందులకు వివరీత మైనది వరించుట యగునా? యన్నచో అది కేవలవిరుద్ధమగుచే నంగీకరింపఁదగదు. లేక, తన ప్రాప్తినిొసంగుట వరించుట యగునా? యన్నచో 'తేనలభ్యః' అని యీ శబ్దములచే స్వప్రాప్తి చెప్పఁబడియున్నదిగాన మరల 'వృణుతే' అనుటకును స్వప్రాప్తిని శిష్యుల పునరుక్తి యగును. మఱి వేఱొక ప్రకారమును అసంభవ మగుటం బట్టి యిటు వరించుటగాక శిష్యురారు. కాన 'నాప్రాప్తికి అనుగుణ...ఇచ్ఛుచున్నాను' అని వరించుట కర్థము సేయఁబడినది. ఇట ఉపాసనముయొక్క విపాకమనఁగా అది ద్రువమైన స్మృతిరూపము దర్శనసమానాకారము మొదలగు రూపముల నుండుట యని తెలియునది. ఉపాసన విపాకమునకు విరోధులు దుష్కృతము, రజసుస్థి, తమసుస్థి, రాగద్వేష మోహములు మొదలయినవి. 'నిరతిశయభక్తియు మొదలగునవి' అనుచో మొదలగునవి అనుటచే పరమపదమందు భగవంతునిపర్యంకమును జేరువఱకు నడుమ నెయ్యది యపేక్షింపఁబడునో యదియంతయు నని తెలియునది. 'నేనే' అని యభ

తేజవిధములందు మనస్సు నుంపనివాడై నన్ను స్మరించునో, (అనగా నేనే వానికి అత్యంత ప్రിയుడనగుటచే నన్ను స్మరించుట చేతనేకాని తేజవిధమున ఆత్మధారణము లభింపలేనివాడై నిరతి శయప్రియుడ నగునన్ను గుఱించినదగుటచే తానును నిరతిశయ ప్రాయమైయుండు మద్విషయస్మృతిని చేయునో) నాతోడి నిత్యయోగ ముచు గోరునట్టి యాయోగికి నేనే ప్రాప్యడను; కాని యైశ్వర్యా ఘ్నము మొదలగువారికింబోలె మధ్యావములగు విశ్వరూపికములు ప్రాప్యములుకావు. వట్టిప్రాప్యడనేకాదు, కష్టము లేకయే ప్రాప్య డను నగుదును. వాని నెడఁబాసి యుండనేరక నేనే వానిని వరించు చున్నాను. అనగా, నాప్రాప్తికి అనుగుణమైన యుపాసనపరిపాక మును, దానికి విరోధు లగువాని నిరసించుటయు, ఆత్మర్థము నేను ప్రీయుఁడై యుండుటయు (అనగా నాయందలి నిరతిశయ భక్తియు) మొదలగువని నేనే యిచ్చుచున్నానని యర్థము. 'యమేవైషవృణుతే తేన లభ్యః' అనికదా శ్రుతి. ఈ వరణ మిట్టిదే యగునని 'తేషాం సతతయత్నానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్! దదామి బుద్ధియోగం తే' యేన మా ముపయాన్తితే! తేషామేవానుకంపార్థ మహా మజ్ఞా నజ్ఞ రమః! నాశయా మ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా' అని విశ్వాదత్తుం జెప్పఁగలడు.

భావముచే వరమకారుణికుడ నగు నాదియే యీ భారమని యభిప్రాయము. 'యమే వైష' అనుశ్రుతిని ఉపబంహముచే స్థిరీకరించుటకై 'తేషాం...' అని యదా హరింపబడినది.

సింహావలోకనము.

* ఈ యధ్యాయము మొదటం గల 'కింకర్షహ్య' ఇత్యాది ప్రశ్ననుందున అత్యంతం బ్రహ్మపరమమ్ ఇత్యాదియగు సత్తరమందును పూర్వాధ్యాయము కడపట వీనిని బ్రస్తావించు 'జరామరణమోక్షాయ' 'సాధిభూతాద్ధివతమ్' అనువానియందును, 'విశ్వరూపిణీ కైవల్యాదులు మోక్షాదులు (అనగా జ్ఞానము) అని యీ క్రమము నివేషించుచోలేదు, వానియందు ముగ్ధురధికారులకును అధియజ్ఞులకును అంతిమ వ్రత్య

యమును సాధారణమని ప్రతిపాదించుటయే ముఖ్యమై యుండెను గాన నధికారుల యొక్కవత్సక్కువలను నిరూపించెడి యీ క్రమము చెప్పబడదయ్యె. ఇచ్చటనో అయ్యెయధికారులను నియతములైన యర్థములను వేరువేరు యుపదేశించు ప్రకరణము గాన వారీయం దొకరికంటె నొకరు పయిపయి నుత్కృష్టు లని తెలుపుటకై ఐశ్వర్యా ర్థము కై వల్యాధ్యులు భగవచ్చరణార్థము (జ్ఞానము) అని క్రమమునఁ జెప్పబడిరిని తెలియునది. ఇది యట్లుండ నిచటఁ గొందఁ తొకశంక చేయుచున్నారు. ఎట్లనః—

‘తేబ్రహ్మ తద్విదుః’ (గీ-౨ ౨౯) ‘కింతద్భృహ్మ’ (గీ ౨-౧) ‘అక్షరంబ్రహ్మపరమమ్’ (గీ-౨-౩) అని చెప్పబడిన బ్రహ్మశబ్దము సాక్షాద్రూపా విషయ మగుటకు బాధ యేమి? బ్రహ్మమే సర్వాత్మమగుటంబట్టి ‘అధ్యాత్మ్య’ మనఁగా బ్రహ్మమందుఁ గల సర్వమని గ్రహింపవచ్చును. ‘భూతభావోద్భవకరో విసర్గః’ (గీ ౨-౩) అనుటకు జగ త్సృష్టిని గ్రహింపవచ్చును. లేక, దేవతల నుద్దేశించి ద్రవ్యత్వాగమ సేయుట (అనఁగా నివృత్తిలక్షణమైన యజ్ఞము) అని గ్రహింపవచ్చును. ‘అధిభూతం క్షరో భావః’ అనుటకు ‘అధిభవతీతి అధిభూతమ్’ అను పుస్త్యత్తిచే ప్రాణిజాతముగాను ‘పురుషకృద్ధివైవతిమ్’ అనుటకు పరబ్రహ్మముయొక్క అవస్థావిశేషముగాఁగాని లేక సమస్తపురుషునిగాఁగాని యర్థము సేయవచ్చును. ‘అధియజ్ఞః’ అడనుటకు ‘యజ్ఞోఽనై విష్ణుః’ అను శ్రుతి చొప్పున సకల యజ్ఞాభిమానియగు విష్ణు ననుదేవతగా గ్రహింప వచ్చును. ‘అస్త కాలేచ’ (గీ-౨-౫) ఇత్యాదులగు మూఁడుశ్లోకములును మోక్షార్థి యొక్క యంతిమ ప్రత్యయమును గుఱించియే చెప్పబడినవి. ఈ యధ్యాయము మొదటంగల ప్రశ్నశ్లోకములు పూర్వాధ్యాయమున ప్రస్తావింపబడిన మువ్వరధి కారుల జ్ఞాతవ్యోపాదేయములను గుఱించినవయినను, వానికి మీఁదిశ్లోకములు జ్ఞాని మిక్కిలియు దుర్లభుఁ డని యతనిని ముఖ్యముగ నిర్దేశించునవియే కావలయును. అట్లుకాక యితరులనుగూడ నిర్దేశించునవి యగునన్నయెడల ‘మా మేవ స్మరన్,’ (గీ-౨-౫) ‘మామే నైష్యసి’ (గీ-౨-౭) ఇత్యాదులు జ్ఞానులకే చెప్పఁదగిన భగవదేక స్మరణాదులు ఇతరులకుఁగూడఁ జెల్లిన ట్లుగును గాన బాధ కలుగుచున్నది. కనుక పీనిం బట్టి యవి జ్ఞానినే గుఱించినవి గావలయును. కావుననే ‘ప్రయాణకాలేన కథన్’ (గీ-౨-౨) ‘అస్త కాలేన మామ్’ (గీ-౨-౫) అను రెండుశ్లోకములు ముగ్ధురధికారులను గుఱించినవయ్యును, వానివిపరణమగు నిచ్చట వానియందుఁబోలే మగ్ధు రధికారులను గ్రహింపవలయు ననుట ఖండితమగుచున్నది. ఏలన, నిచ్చటను ముగ్ధురధికారులను గుఱించినట్లు గ్రహించినచో ‘మామేవ స్మరన్’ (గీ-౨-౫) ఇత్యాదులతో విరోధము కలుగుచున్నది. అచ్చటను— (అనఁగా ఆ రెండుశ్లోకములును) ముగ్ధురధికారులను గుఱించినట్లు తోడలేదు. ఐశ్వర్యాధికి పరమపురుషుని గుఱించిన యంతిమ ప్రత్యయము అపేక్షిత మని ప్రమాణము గావరారు. ఇట్లే మీఁదిశ్లోకములందును అధికారి

యొక్కడే. వానికి జ్ఞాతవ్యమగునదియే మాటిమాటికి అనువదించి విశేషకారముగా విశదీకరింపబడుచున్నది గాన నిందు పునరుక్తివోషము లేదు. మఱియు 'సంసిద్ధిం పరమాం గతాః' (గీ-౮-౧౧) 'సయాతి పరమాం గతిమ్' (గీ-౮-౧౩) 'తమాహుః పరమాం గతిమ్' (గీ-౮-౨౧) అనునవి సమానార్థకములే యగునని తప్పక తోచుచున్నది. కాన దీనికి కైవల్యపరముగాను మోక్షపరముగాను ఒకటికొకటి భిన్నార్థములు చెప్పుట యొప్పుదు. పరమ సంసిద్ధియైనది పరమగంతవ్యమునకు (అనగా పరమగతికి) వేరుకా నేరదు. మఱియు 'పరమం పురుషం దివ్యమ్' (గీ-౮-౮) 'సతగపరం పురుష ముపై తి దివ్యమ్' (గీ-౮-౧౦) 'పురుషస్సపరః పార్థ భక్తాలభ్యస్త్యవస్యయా' (గీ-౮-౨౨) అను పీనికి భిన్నార్థములు కల్పించుటయు యుక్తిముగాదు. పరులగుడ 'నెల్లవారు వీనికి నైకకృత్యకంఠ్యముతో వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు" అనెదరు. ఇందులకు క్రమముగా పరిహారమెట్లనగా—భగవంతుడు అధియజ్ఞాని 'అధియజ్ఞోఽహమేవ' అని తన్నుంగాఁ జెప్పుకొన్నాడుగదా—అట్లే యిట బ్రహ్మమనబడునదియు తానే యైనయెడల 'అహ మేవ బ్రహ్మ' అని చెప్పుకొనియుండునుగదా. అట్లు చెప్పుకొనలేదు గాన నిచట అధ్యాత్మాదులవలెనే బ్రహ్మమనబడునదియు భగవంతునికంటె వేటియినది గానే తోచెడిని. మఱి 'అక్షరం బ్రహ్మపరమమ్' అనుచో బ్రహ్మశబ్దము అక్షరశబ్దముచే విశేషితమైనదిగాన పరమపురుషుని గుఱించినదగు నన్నచో బ్రహ్మశబ్దమునకంటె అక్షరశబ్దము పరమపురుషుని కెక్కువగా వాచకముగాదు. అట్లది యెక్కువగా వాచకమయినంగదా దానింబట్టి బ్రహ్మశబ్దమునకు పరమపురుషుని పరముగా వ్యాఖ్యానము నేయవచ్చును. మఱియు 'ఏవం సతతయుక్తాయే భక్తాస్త్యాం పర్యుపాసతే' యేచా ప్యక్షరమవ్యక్తమ్ (గీ-౧౨-౧) ఇత్యాదులందు పరమాత్మకంటె వేటియిన యేపాస్య వస్తువే అక్షరశబ్దముచే ప్రతీతమగుచున్నది. 'ద్వేరూపే బ్రహ్మణస్తస్య మూర్తం చామూర్తమేవచ' త్వరరాత్వరస్వరూపే తే సర్వభూతేషుచస్థితే అక్షరంతత్సరం బ్రహ్మ త్వరం సర్వమిదంజగత్' (విష్ణుపు-౧-౨౨-౧౫-౧౬) ఇత్యాదులందు అక్షరపరబ్రహ్మ శబ్దములు పరిశుద్ధాత్మ విషయములుగానుండుట శారీరకభాష్యమున సమర్థింపబడి యున్నది. కాబట్టి యిచట 'క్రింతద్రృహ్య' అనుప్రశ్నమునకు 'అహమేవబ్రహ్మ' అని భగవంతుడు వ్యాఖ్యానము నేయమింజేసి, బ్రహ్మశబ్దము భగవంతునికంటె వేటియిన వస్తువునే గుఱించుచున్నది. అక్షరము కేవలమైనదిగాక పరమమైనదిగా విశేషిత మగుటచే నది ప్రకృతికంటెను వేటియినదానిని గుఱించునదగును; కనుక 'అక్షరం బ్రహ్మ పరమమ్' అను మూఁడుశబ్దములు భగవంతునికంటెను ప్రకృతికంటెను వేటియిన దనియందు (అనగా పరిశుద్ధాత్మయందు) నుపచారమున వర్తించుచున్నది. ఏదవ నీ పరిశుద్ధాత్మయే 'అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తః' (గీ-౮-౨౧) అని చెప్పబడెడిని. ఈ స్తోకము పరమాత్మపర మని శంకింపరాదు, 'యేచాప్యక్షర మవ్యక్తమ్' (గీ-౧౨-౧)

‘యేత్వత్తుర మనిర్దేశ్యమ్’ (గీ-౧౨-౩) ‘తురశ్చాతురపంచ’ (గీ-౧౫-౧౬) ఇత్యాదులం దుబోలే నిచ్చటను అక్షరశబ్దము భగవంతునికంటె వేరయినదానినే గుఱించుట తెలియుచున్నది. సంసిద్ధిశబ్దము పరమగతిశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడిన ప్రాప్త్యమునకంటె విలక్షణమై సమీచినమైనదిని తనంతటనే ‘సం’ అను ఉపసర్గపుక క్తిచే నూచించెడిది. కాన భిన్నార్థకమే యగును. ఇట్లు పూర్వోత్తరములను బ్రామర్శించుటచే ఈ యధ్యా యము మొదటం గల ప్రశ్న ప్రతి వచనవాక్యములు మువ్వరధికారులను గుఱించు నవిగా సిద్ధించుటచే వాని కవ్యలింగంధములును, ఆ ముగ్ధరధికారులను గుఱించినవ గుట యుక్తము. మఱియు మొదట ముగ్ధరధికారులను గుఱించి యుపక్రమించి పిదప కైవల్యభగత్ప్రాప్తికాములను గుఱించి స్పష్టముగాఁ జెప్పటంబట్టి నడు మనున్న ‘అభ్యాస’ ఇత్యాదులు పరిశేషమువలన విశ్వరూపియగు గుఱించినవిగానే చెప్పవొప్పను. భాగవతమున ద్రువచరితమునందు ‘భక్తిం హరార్థగతీ ప్రవహన్’ ఇత్యాదులచే విశ్వరూపియగు పరమపురుషవిషయ మయిన అంతిమ ప్రత్యయము గలదు. ‘బ్రహ్మ’ ‘పరంపురుషమ్’ ‘పరమాంగతిమ్’ ఇత్యాదిశబ్దములచే నిందు సర్వత్ర పరమాత్మభజనము పరమాత్మప్రాప్తి మొదలగునవియే ప్రతీతియు లగుచున్నవి. కాని యంతమాత్రముచే నివి యొక్కయధికారినే గుఱించినవని చెప్పనొప్పదు. ముందు ప్రయాణకాలమున భ్రూమధ్యమందు ప్రాణము లాశేరించుటయు అంటే పరమాత్మ ధ్యానము నేయుటయు విధించి పిదప హృదయమునందు ధ్యానమును మార్దమందు ప్రాణమును ఆకాలమంటే విధించియున్నాఁడు. ఈరెండు నిలు పరస్పర విరుద్ధములగుట కాలభేదమువలననా? అధికారభేదమువలననా? యన్నచో కాలభేదము శ్రుతిముగాదు. కనుక అధికారభేదమేయని సిద్ధమగుచున్నది. ఇంతేకాక ‘శతంచైకాచ’ (ఛాం-౮-౬-౬) ఇత్యాదులచేత మార్దవ్యనాడిచే ఆత్మనిష్క్రమణము హేతుహేతు వనియు, తక్కిన నాడులచే నిష్క్రమణము తక్కిన ఫలములకు హేతువనియుఁ దెలియుచుండుటంబట్టి ప్రయాణకాలమందు భ్రూమధ్యమందు మార్దమందును ప్రాణాశేకము ఉత్క్రమ ణమునకే కాన అందందుఁగల నాడులచే ఉత్క్రమణముని యేర్పడుచున్నది. ఇట్లు ఉత్క్రమణనాడుల భేదమునుబట్టి అధికారభేదమును సిద్ధించుచున్నది. మఱియు పూర్వాధ్యాయమందు ‘ఇతుర్విధాభజస్తేమామ్’ అని యధికారభేదము ప్రస్తావించఁబడి నది. ఆయధ్యాయముకడపటను ‘జరామరణమోక్షాయ’ ‘సాధిభూతాధిపతయమ్’ అను స్లోకముల అధికారభేదము ప్రతిపాదించఁబడినది. కాన నిచ్చటను అధికారభేదము ముట్టముగానున్నది. కాన ఏకాధికారిని (అనఁగా జ్ఞానినిమాత్రము) గుఱించిన దగుట యుక్తముగాదు.

అవ. ఇక మిగత అధ్యాయమునందు జ్ఞానులకును కైవల్యా
ర్థులకును బునరావృత్తి లేమియు, ఐశ్వర్యాధులకుఁ బునరావృత్తికలి
మియుఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మా ముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్¹

నాపునన్తి మహాత్మాన స్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥ 15

టీ. మహాత్మానః = యథావస్థితముగా నా స్వరూపము నెఱిఁ
గినవారై, పరమాం = ఉత్కృష్టమయిన, సంసిద్ధిం = ఉత్కృష్ట పురు
షార్థరూపుఁడ నైన నన్ను, గతాః = పొందినవారు, మాం = నన్ను,
ఉపేత్య = పొంది, పునః = మరల, దుఃఖాలయం = దుఃఖములకు ఆస్పద
మైనదియు, అశాశ్వతం = అస్థిర మయినదియు నగు, జన్మ = జన్మ
మును - ప్రాకృతదేహసంబంధమును, నాపునన్తి = పొందరు.

తా. *గొప్పమనస్సుగలవా రగుటవలన నా స్వరూపమును
కలరూపున నెఱింగి, తమకు మిక్కిలియుం బ్రియుండ నగుటంచేసి
నన్ను విడిచి ఆత్మధారణమును బడయలేక నాయంచే మనస్సుతగిలి
నన్నే యాశ్రయించి యుపాసించి పరమసంసిద్ధి రూపుఁడనైన నన్నుఁ
బొందినవారు, నన్నుఁబొందినపిదప సకల దుఃఖములకు నాస్పదమై
యస్థిరమై యుండు జన్మమును బొందరు - పునరావృత్తి నొంద
రనుట.

అవ. ఐశ్వర్యగతిని బ్రాపించినవారికిఁ బునరావృత్తి కలుగుట
కును భగవంతునిఁ బ్రాపించినవారికిఁ బునరావృత్తి లేకుండుటకును
హేతువును వెంబడిఁ జెప్పచున్నాఁడు.

* ఇంతవఱకు మువ్వరధికారులకును వలయు జ్ఞాతవ్యోపాదేయ భేదములను
గొప్పిఁగిని ప్రతిపాదించి యిదిమొదలుగా ఆయ్యాయధికారమున కుపయోగించుటకై
జ్ఞాతవ్యములుగానున్న ఫలములు స్థిరమనియు అస్థిరమనియు భేదముగలిగియుండుటను
జెప్పచున్నారు. ఇట జన్మము అశాశ్వతమనగా అస్థిరమని యర్థము. జన్మమనాదిగా

శ్లో! ఆ బ్రహ్మభవనా త్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున!

మా ముపేత్యతు కాన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే॥ 16

టీ. అర్జునా, ఆ బ్రహ్మభవనాత్ = బ్రహ్మలోకపర్యంతము (నుండెడి), లోకాః = సమస్తలోకములు, పునరావర్తినః = తిరిగివచ్చెడివి-నశించునట్టి వనుట, కాన్తేయ = అర్జునా, మాం = నన్ను, ఉపేత్యతు = పొందిననో, పునర్జన్మ = పునర్జన్మము, న విద్యతే = కలుగ నేరదు- పునరావృత్తి లేదనుట.

తా. అర్జునా, *బ్రహ్మాండముయొక్క గర్భమున భోగైశ్వర్యస్థానములై వర్తించు బ్రహ్మలోకము మొదలైన లోకములెల్ల పునరావృత్తిగలవి (అనగా నశించునవి) కాబట్టి ఐశ్వర్యగతిఁ బొందిన వారికి ప్రాప్యస్థానములైన యాలోకములు నశించుటవలన వారికిని నశించుట లేప్పదు. సర్వజ్ఞుఁడును, సత్యసంకల్పుఁడును, నిఖిలజగదుదయస్థితిలయ లీలుఁడును-పరమ కారుణికుఁడును అగునేను సదైకరూపుఁడ నగుటచే నన్ను బొందినవారికి నాశప్రసక్తియే లేదు. కనుక వారికి పునర్జన్మమును గలుగదు.

గలుగుచుండఁగా అశ్విమెట్లన్నచో ఇటు జన్మమనుట, దాని నెడతెగక సంబంధించి యుండు దేహభోగాదులనికాని దేహమనికాని గ్రహించువది. ఇటు 'మహాత్మానః' అనుట స్తుతిమాత్రముగాఁ గొనుటకంటె పరమసంసిద్ధికి పేతువైన మహామనస్సు గలిగియుండుటగా గ్రహించుట యుక్తముగాన గొప్పమనస్సు గలవా రనఁబడెను. జ్ఞానుల మహామనస్స్వము పూర్వము ప్రపంచంపఁబడినదే యిచట 'నా-స్వరూపము... ఉపాసించి' యని అనువదించఁబడినది. సంసిద్ధియనఁగా సమీచినమయినసిద్ధి. అభిలషిత మైనఫలమునే సిద్ధియని పేర్కొనవచ్చును గావునను ఆ సిద్ధి పరమమైనదిగా చెప్పుటం బట్టియు 'పరమసంసిద్ధిరూపుఁడ నగునన్ను' అనఁబడెను. పరమసంసిద్ధిరూపమనగా పరమపురుషార్థరూప మని యర్థము.

* 'ప్రకృతియనెడు భగవన్నాయామహాసముద్రమందు బ్రహ్మాండమలే బుద్బుద ప్రాయములై యుండఁగా వానిలోపల వర్తించులోకముల విషయము చెప్ప నేలక?'

అవ, బ్రహ్మలోక పర్యంతము గల లోకములకును అందు

15

గలవానికిని బరమపురుషుడు సంకల్పించిన యుత్పత్తి వినాశకాల వ్యవస్థను జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ సహస్రయుగపర్యంత మహర్ష ద్భృహ్మణో విదుః|

రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేహోరాత్రవిదోజనాః॥

అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవ స్త్యహరాగమే|

రాత్ర్యాగమే ప్రళీయంతే తత్రై వావ్యక్తసంక్షేపే॥ 18

భూత గ్రామ స్స ఏ వాయం భూత్వాభూత్వా ప్రళీయంతే|

రాత్ర్యాగమేహవశః షార్థ ప్రభవ త్యహరాగమే॥ 19

టీ. (యే) జనాః=(ఏ) జనులు, అహోరాత్రవిదః=అహో

రాత్రరూపమైన కాలవ్యవస్థ నెఱుంగుదురో, తే=అట్టివారు, బ్రహ్మణః=చతుర్ముఖ బ్రహ్మకు, యత్=ఏది, అహః=పగలో, (తత్=దానిని), సహస్రయుగపర్యంతం=వేయిచతుర్యుగముల పరిమితి గల దానినిగాను, రాత్రిం=రాత్రిని, యుగసహస్రాంతాం=వేయిచతుర్యు

యనుటకై 'బ్రహ్మాండముగర్భమున...లోకము' అనఁబడెను. బ్రహ్మాండముయొక్క గర్భమునుటచే పరమాకాశమునకు (అనఁగా పరమపదమునకు) పునరావృత్తిలేదనుట సిద్ధిం చెడినది. విశ్వర్యములు అనిత్యములని ప్రతిపాదించుటకై యాలోకములు 'భో శ్చవ్యర్థ'ము లనఁబడినవి. ఆ లోకములే అనిత్యములైయుండఁగా అందలియైశ్వర్యములు ఎట్టివేకావలయునని భావము. 'ఆ బ్రహ్మభవనా ల్లోకాః' అని భవనశబ్దముతోపాటు లోకశబ్దము చెప్పఁబడుటచే లోకమనఁగా జనము కానేరదు. మఱి లోకమునకు గమనములేదు గాన పునరావృత్తియుఁ జెల్లదు. కనుక 'పునరావ ర్తినః' అనుటకు 'వినా శమునొందునవి' అనఁబడెను. 'మా ముపేత్యతు' అనుచో భుశబ్దము పూర్వోక్త మైనవానికంటె వెలయుననియు చెలుపుచున్నది. కనుక పూర్వోక్తములవలె పునరా వృత్తి లేనివాఁడు అనఁగా అపునరావృత్తి గలవాఁడని యేర్పడుటచే ఈశ్వరునకు అపునరావృత్తి హేతువులగు సర్వజ్ఞుని విశేషణములు చెప్పఁబడెనని తెలియునది,

గములపరిమితి గలదానివిగాను, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు. అహారాగమే = బ్రహ్మకు పగటికాల మయిన యప్పుడు, అవ్యక్తాత్ = చతుర్ముఖదేహవస్థను బొందిన ప్రకృతినుండి, సర్వాః = సమస్తములయిన, వ్యక్తయః = తైలోక్యమునం దగవడెడి వస్తువులన్నియు, ప్రభవంతి = పుట్టుచున్నవి. రాత్ర్యాగమే = బ్రహ్మకు రాత్రి అయిన యప్పుడు, అవ్యక్తసంజ్ఞికే = అవ్యక్తావస్థయనబడు, తత్ర ఏవ = ఆ బ్రహ్మ శరీరమునందె, ప్రలీయంతే = లీనమగుచున్నది. షార్థ = అర్జునా, సః = అట్టి, అయం = ఈ భూతగ్రామః ఏవ = దేవమనుష్యాదిభూత సమాహామే, అపశః = కర్మపరవశమై, భూత్వాభూత్వా = పుట్టిపుట్టి రాత్ర్యాగమే = రాత్రికాల మయినప్పుడు, ప్రలీయతే = లయము పొందుచున్నది, అహారాగమే = పగటికాల మయినప్పుడు, ప్రభవతి = పుట్టుచున్నది.

తా. మనుష్యులు మొదలుగా బ్రహ్మపర్యంతము గల యుద్యై ప్రాణులకు నా సంకల్పముచే గావింపబడిన యహోరాత్ర వ్యవస్థల నెఱింగినట్టివారు చతుర్ముఖబ్రహ్మకు పగలు *వేయి

* కృతయుగమునకు	1440000	సంవత్సరములు
సంధికి	2880000	1728000
త్రేతాయుగమునకు	1080000	
సంధికి	216000	1296000
ద్వాపరయుగమునకు	720000	
సంధికి	144000	864000
కలియుగమునకు	360000	
సంధికి	72000	432000
చతుర్వ్యుగము (లేక) ఒక మహాయుగమునకు ...		4320000
1000 మహాయుగములు బ్రహ్మకు నొకపగలు	} = ఒక కల్పము.	
1000 మహాయుగములు బ్రహ్మకు నొకరాత్రి		

చతుర్ద్యగముల పరిమితి గలదిగాను రాత్రియును అట్టి పరిమితిగలది గాను (అనగా అట్లే వేయిచతుర్ద్యగముల కొలది గలదిగాను) ఎఱుంగుదురు. 18. అందు బ్రహ్మకు పగలు వచ్చినపుడు, ముల్లో

360 కల్పములు బ్రహ్మకు నొకసంవత్సరము.

అట్టి 100 సంవత్సరములు ఒక మహాకల్పమనబడు. ఇదియే బ్రహ్మాయుస్సు. ఇట్లు నూలుసంవత్సరములు గడిచినపిదప బ్రహ్మలోకపర్యంతముగల లోకము లన్నియు బ్రహ్మాయును పరమపురుషుడగు నారాయణునియందు లయమునొందుదురు. ఇచట యుగశబ్దమును ప్రమాణాంతరములనుబట్టి చతుర్ద్యగపరముగా గ్రహించునది. 'సహస్ర యుగపర్యంతమ్' అని చతుర్ద్యఘని యహస్సుయొక్కయు రాత్రియొక్కయు వ్యవస్థ నిట చెప్ప నేలయునుటకు 'అవ్యక్తాద్యవ్యక్తయః' అని యుత్తరము. అనగా బ్రహ్మకు అహస్సును రాత్రియును వచ్చునపుడు పరుసగా వ్యక్తులకు ప్రభవమును ప్రలయమును గలుగునని తెలుపుటకై యాయహోరాత్రములవ్యవస్థ చెప్పబడెనని గ్రాహ్యము. బ్రహ్మయొక్క అహస్సుననెబుట్టు వ్యక్తులు బ్రహ్మచే సృజింపబడినవియే కావలయును. కాన వ్యక్తులనగా బ్రహ్మకు ముందుఁబట్టిన మహదాదులు గానేరవు. మఱియును ప్రతి కల్పమందును సత్యలోకాదులకు ప్రలయములేదు గాన నవియును గావు. కనుక వ్యక్తులనగా త్రైలోక్యములోపల నున్న దేహేంద్రియాదివస్తువులు మాత్రమే కావలయును గాన నవియే యిట చెప్పబడెను. ఇవి చతుర్ద్యఘని శరీరమునుండియే పుట్టును గాన అవ్యక్తమనగా మూలావ్యక్తము గాదు. అది యుపాదానముగాఁగల బ్రహ్మశరీరమే యిట గ్రాహ్యము. ఇట్లు బ్రహ్మయొక్క అహస్సులును రాత్రులును గారణములై బడిబడివచ్చుచుండఁగా ప్రభవములును ప్రలయములును కార్యములై బడిబడివచ్చుచుండుననియు, ఇది సమస్త కల్పములందును వ్యాప్తమైయుండుననియు 'భూతగ్రామ' అను శ్లోకమునఁ జెప్పబడెడిది. ఇట భూతమనగా అచిత్తుతోఁగూడిన తేత్రజ్ఞుఁడు. ఇట్లు సృష్టిసంహారములకు లోనగుటకు హేతువు 'అవశః' అనబడెను. అనగా కర్మ వశ్యుడగుట. ఈ నైమిత్తిక ప్రలయమును జెప్పట శ్రుత్వాదినిష్ఠమైన ప్రాకృత ప్రలయమునకు నుపలక్షణము. 'ఆ బ్రహ్మభవనాత్' అనియు ముందు చెప్పబడి యున్నది. కాన సత్యలోక వివాశమును నిద్రించుటచే 'బ్రహ్మలోకమువఱకుఁ గల' యనబడెను. ఇందులకు 'పృథివ్యపు లీయతే...అవ్యక్త మక్షరేలీయతే-అక్షరం తమ పీలీయతే-తమఃపరేదేవ ఏకీభవతి' అని శ్రుతిప్రమాణము. పృథివాదితత్త్వములే అయ్యు నొండఁగా వానిచేఁ గల్పితములై న బ్రహ్మలోక బ్రహ్మశరీర బ్రహ్మాండాదులు

కములలోపల దేహేంద్రియ భోగ్యభోగస్థాన రూపములుగా వర్తించుచుండు సమస్తములయిన వ్యక్తులు (కార్యపదార్థములు) ను చతుర్ముఖుని దేహరూపముగా నవస్థనొంది యున్న యవ్యక్తము (ప్రకృతి నుండి పుట్టుచున్నవి. అవ్యక్తముయొక్క అవస్థా విశేషమయిన యాచతుర్ముఖుని దేహమండే అవి రాత్రి వచ్చినపుడు లేనములగుచున్నవి. 19. అట్టి యీ భూతసమూహమే కర్మవశ్యములై చతుర్ముఖునికి పగలువచ్చినపుడు పుట్టిపుట్టి రాత్రి వచ్చినపుడు అడగిపోవుచున్నవి. మరల పగలు రాగా పుట్టుచున్నవి. అట్లు బ్రహ్మకు సహస్రయుగముల కొలదికి నూతేండ్లు ముగియఁగా, ఆ తుదను బ్రహ్మలోకమువఱకుఁ గల లోకములును బ్రహ్మయును, 'పృథివ్యపులీయతే. ఆపస్తేజసి లీయంతే' (సుబాల-౨ ఖం) ఇత్యాదిక్రమమున అవ్యక్తాక్షరతమః పర్యంతము నాయుండే లయము నొందుచున్నవి. ఇట్లు నేనుతప్ప తక్కిన సమస్తమునకు కాలవ్యవస్థచే నావలన నుగ్మత్తియు నాయందు లయమును గలుగుటవలన వానికి ఉత్పత్తి వినాశయోగము త్రోసిపుచ్చనలవిగాదు. కనుక ఐశ్వర్యగతిని బొందిన వారికి పునరావృత్తి పరిహరింపనలవి కాదు. నన్ను పొందిన వారికన్ననో పునరావృత్తి ప్రసక్తియే లేదు.

లయించుటను జెప్పనేల ? యని భావము. అచిత్తునకు 'అక్షరము' 'అవ్యక్తము' 'తమస్సు' అనునవి అవస్థావిశేషములు. 'తమః పరేదేవ ఏకీభవతి' అని అన్నియు తమస్సువఱకును పరదేవునియందే ఏకీభవించునట్లు శ్రుతియుండుటచే 'నా యందే లయము నొందుచున్నవి' అనఁబడెను. శ్రుతులును 'ఏకోహవై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మ సేకానః' (మహాప-౧-౧) అని మొదట నారాయణుడొక్కడే యుండుటయు 'యోబ్రహ్మణం విదధాతిపూర్వమ్' (శ్వే-౬-౧౮) క్రమముగా మరల బ్రహ్మదులను సృజించుటయు నట్లే మరల బ్రహ్మదులు లయించుటయును బ్రతిపాదించుచున్నవి. ఇట్టి సృష్టిప్రళయములను నిపుడు ప్రతిపాదించవలసినయక్కఱి యేమి? యన్నచో 'ఇట్లు.....త్రోసిపుచ్చ నలవిగాదు' అనఁబడెను. ఈ మాఁడు శ్లోకముల పిండి తార్థమే యవతారికయందు చెప్పఁబడినదని తెలియునది.

అవ. *కైవల్యమును బొందినవారికిఁగూడ పునరావృత్తిలేదని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ పర స్త స్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తా త్పునాతనః!

య స్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి॥ 20

అవ్యక్తోఽక్షరః, ఇత్యుక్త స్త మాహుః పరమాం గతిమ్!

యం ప్రాప్య న నివర్తన్తే త ద్ధామ పరమం మమ॥ 21

టీ. తస్మాత్ అట్టి, అవ్యక్తాత్ = అచేతనరూపమగు ప్రకృతి కంటె, పరః = ఉన్నప్పుడు నదియు, అన్యః = విలక్షణమయినదియు, అవ్యక్తః = ఇంద్రియగోచరము కానిదియు, సనాతనః = నిత్యమయినదియునగు, యః = ఏ, భావః = పదార్థము (జీవాత్మ), సర్వేషుభూతేషు = ఆకాశాది సమస్తమహాభూతములు నశ్యత్సు = నశించుచున్నను, నవినశ్యతి = నాశమునొందదో, నః = అది, అవ్యక్తః = ఏ ప్రమాణముచేతను తెలియఁదగని, అక్షరః ఇతి = పశుధాత్మ స్వరూప మని, ఉక్తః = చెప్పఁబడినది. తం = దానిని, పరమాం = ముఖ్యమయిన, గతిం = గతినగా, ఆహుః = చెప్పుదురు. యం = ఏ పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపమును, ప్రాప్య = పొంది, ననివర్తన్తే = మరల జన్మమునొందరో, తత్ = అది, మమ = నాయొక్క; పరమం = ముఖ్యమయిన, ధామ = నియమనస్థానము, (లేక) పరమం ధామ = ఉత్కృష్టమైన ప్రకాశము—మమ = నాది—నాకు శేషభూతమైనదిగా గ్రహింపవచ్చును.

*భగవంతుని బ్రాపించినవారికి, అపునరావృత్తి ముందే చెప్పబడెను. కైవల్యాధిక్షేపి అవరోహణము లేదు గనుక అపునరావృత్తి చెప్పవలసియున్నది. ఇచట 'అవ్యక్తాత్ అన్యః అక్షరః' అని అవ్యక్తముకంటె వేరియినదిగా నిర్దేశింపఁబడిన యక్షరము 'అపరేయమితస్త్వస్యామ్' ఇత్యాదులంబట్టి జీవుఁడే కావలయును. కనుక ఈ శ్లోకములు కైవల్యప్రాప్తులకును అపునరావృత్తి చెప్పనదే యగునని భావము.

తా. *ప్రచేతన ప్రకృతిరూపమైన యా అవ్యక్తమునకంటె

*ఇందు, 'అవ్యక్త' శబ్దమునకు విశేషణములగు 'హా' 'అన్యః' అను రెండును సమానార్థకములు గావున పురుక్షీ గలుగుచున్నది. కాన 'హా' అనుటకు 'ఉత్క్రష్టః' అనబడెను. దేనియందు ఉత్క్రష్టః డన్మవో పురుషార్థ మగుటయందు ఉత్క్రష్టః — అనగా ఉత్క్రష్టమయిన పురుషార్థమగువాడు అనబడెను. ఈ ఉత్క్రష్టచేతనే ఆత్మి, అవ్యక్తమునకంటె స్వరూపమున వేరియినవాఁ డని నిర్దించుచున్నది గాన 'అన్యః' అనుటకు స్వరూపమున వేరుపాటు చెప్పక ప్రకారమున వేరుపాటు చెప్పబడినది. అనగా చేతనాచేతనత్వము లనెడి ప్రకారములచే వేరు పాటు గ్రహింపబడెను గాన 'అచేతన...అవ్యక్తమునకంటెను' అని అచేతన విశేషణముచే ప్రకృతిని 'జ్ఞానైకాకారుఁ డను విశేషణముచే ఆత్మికును వేరువేరు ప్రకారములు చెప్పబడినవి. ఇచట భావమనగా పదార్థము. జీవుఁడు వ్యక్తుఁడు (అనగా (గ్రాహ్యుఁడు) గాఁడు గనుక వ్యక్తః' అని పదచ్ఛేదముతిగదు. 'అవ్యక్తోఽక్షరః' అని యిచటనే చెప్పబడియున్నట్లు అవ్యక్తః అనియే ఛేదము తగును. అవ్యక్తుడనగా ఏ ప్రమాణముచేతను వ్యక్తుడు కానివాఁడు. అయినను జీవుఁడు ప్రత్యక్షమనూనముల చేతను ఆగమముచేతను వ్యక్తుఁడై యుండగా అవ్యక్తుఁడెటుగనుక? ఆప్రమాణములకు వ్యక్తుఁడుకానిచో ఆకాశ పుష్పమువలె పేరికిమాత్ర మున్నవాఁడేకాని నిజమునకు లేనివాఁ డగునే? యని శంకరాఁగా తనకే...అసాధారణాకారము గలవాఁడు' అనబడెను. అనగా ఆ యితర ప్రమాణములు జీవుని సాధారణ లక్షణములను ప్రతిపాదించునవే యగును. వాని యసాధారణాకారము వానికే యెఱుంగ శక్యమగునని భావము. సనాతనుఁ డనగా నిత్యుఁడు. ఇందులకు హేతువు ద్వితీయాధ్యాయమునఁ జెప్పబడినట్లు 'ఉత్పత్తి...అర్హఁడుగానిచే' అనబడెను. భూతిమనగా విచట మహాభూతిము లయిన ఆకాశాదులు. వానికే 'సర్వేషా' అను విశేషణముంబట్టి 'వాని కారణములును కార్యములును' అని కూర్పుట నిర్దించినది. సర్వభూతిములును నశించుచున్నను ఆత్మ నశింపదనికదా చెప్పబడెను. ఆ భూతిములు నశించుచున్నప్పుడు ఆత్మకుఁగూడ నాశముకలుగుననుటకు ప్రసక్తిలేదు ఇటు నాశముకలుగుటకే ప్రసక్తిలేనపుడు 'నవిన శ్యతి' అని నాశములేదని నిషేధమేల? అని శంకరాఁగా 'అందందు ఉన్నను' అని కూర్పబడెను. అనగా ఆ భూతిములందెల్ల ఆత్మ యుండుటచే తిలలను దహించు నపుడు అందలి తైలముకూడ దహింపబడునట్లు, ఆ భూతిములు నశించునపుడు అందలి ఆత్మకును నాశము ప్రసక్తించుననియు అయినను అది నశింపదనియు భావము. 'అవ్యక్తోఽక్షరః' అని చెప్పబడుట యొక్కడననగా 'యేత్స్య...ఇత్యైదులందు' అనబడెను. ఆ ప్రకరణములందు అచిత్తును ఈశ్వరునిని 'క్షరశ్చ' 'ఉల్లిమః పురుష

పురుషార్థభావమునందు ఉత్కృష్టమైన వస్తువును (అనగా ప్రకృతి కంటె ఉత్కృష్టమైన పురుషార్థమగువాఁడును), జ్ఞానైకాకారుఁడుగా నుండుటచే నట్టి ప్రకృతికంటె విసజాతీయుఁడును, ఏ ప్రమాణము చేతను తెలిసికొనఁగూడనివాఁడును (అనగా తనకే తెలియఁదగిన తన యసాధారణాకారము గలవాఁడును-స్వయంప్రకాశుఁడును), ఉత్పత్తి వినాశముల కర్తుఁడుగామిచే నిత్యుఁడు నగునెవ్వఁడు, ఆకాశాది సమస్తభూతములును వాని కారణములును కార్యములును నశించుచుండగా, అందందు (నువ్వులలో తైలమువలె) తానుండినను వానితోఁ గూడ తాను నశింపకుండునో వాఁడే అవ్యక్తుఁడు అక్షరుఁడు అని

స్తవ్యః' అని జేటుగా నిర్దేశించుటచే అక్షరశబ్దము జీవపరమే యగుచున్నది. కాన నీ యధ్యాయమందు 'అక్షరం బ్రహ్మపరమమ్' 'అవ్యక్తోఽక్షరః' అను అక్షరశబ్దమును పరిశుద్ధజీవపరమే కావలయును. మఱి యేత్వక్షర...' అను అవ్యక్తాక్షర శబ్దములు రెండును ప్రయుక్తము లయినట్లే యందును 'అవ్యక్తోఽక్షరః' అను రెండు శబ్దములును బ్రయుక్తములై యుండుటయు, ఇవి యందుంబోలె నిందును జీవపరమేయని గుర్తించుచున్నది. మీఁదిప్రకరణములం జెప్పబడఁబోవునది యిచట 'ఉక్తః' అని చెప్పబడినట్లుగా చెప్పట యెటు పొసఁగుచున్నవో, మీఁది ప్రకరణములకు మాటుగా ఆ ప్రకరణములచే ఉపబృంహితమగు శ్రుతిని గ్రహింపవలయును. శ్రుతులు పూర్వసిద్ధములు కాన వానినిబట్టి యిట 'ఉక్తః' అనబడెను. 'ఆహుః' అనుటకు 'యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి' అనువోగల 'వేదవిదులు' అను కర్తృ నాకర్షించుకొని 'వేదవిదులు పరమగతినిగా చెప్పదురు' అనబడెను. అక్షరపరమగతిశబ్దములు ఆత్మ యందుఁ బ్రయోగించుటకు వలయు యోగ్యతయే 'ప్రకృతినంస్థ... వెలకొనియున్న యాత్మ' యనబడెను. ప్రకృతిబంధమును బాసి పరిశుద్ధమే యుండుటంబట్టియే అక్షరమనియుఁ పరమగతియనియు జెప్పబడుచున్నదని భావము. ఇట్టిది గావునదీనినుండి నివృత్తి గలుగదనుటకే 'నిజస్వరూపముతో... నివర్తంపరు' అనబడినది. ధామమనఁగాస్థానము. ఆత్మ, స్థాన మయినపుడు స్థాని యీశ్వరుఁ డగుచున్నాఁడు. వీరిరువురకుఁ గలస్థాని స్థానభావము కేవలసంబంధము జెప్పనది గారు. ఏలన, అది పూర్వమే సిద్ధమైయున్నది. కనుక 'యత్రాత్మనిత్యమ్' ఇత్యాదులంబట్టి అధిష్ఠించి నియమించు సంబంధము గ్రాహ్యము; కాన నియమనస్థాన మనబడెను. అది 'పరమంధామ' అని పరమమైన ధామముగాఁ జెప్పటచే పరమము గానిది యేది యన్నవో 'అచేతన ప్రకృతి...'.

‘యే త్వక్షరమనిర్దేశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే’ (గీ-౧౨-౩) ‘కూట స్తో-క్షర ఉచ్యతే’ (గీ-౧౫-౧౬) ఇత్యాదులందు చెప్పబడు చున్నాడు. వానిని వేదవిదులు పరమగతిగా (అనగా ప్రకృతిబంధ విముక్తమైన పరిశుద్ధస్వరూపముతో నున్న ఆత్మగా) చెప్పదురు. వీడే ‘యఃప్రయాతి త్యజన్ దేహం సయాతి పరమాం గతిమ్’ అని యిచట పరమగతిశబ్దముచే నిర్దేశింపబడిన యక్షరుడు. అనగా ప్రకృతినంసర్గము వీడి స్వస్వరూపముతో నెలకొనియున్న ఆత్మయని యర్థము. నిజస్వరూపముతోనున్న యిట్టియాత్మను బొందినవారు మరల జన్మింపదు. అట్టి ముక్తాత్మస్వరూపము నాకు పరమమైన ధామము-అనగా ఉత్కృష్టమైన నియమనస్థానము. అచేతన ప్రకృతి ఒకనియమనస్థానము. ఆయచేతన ప్రకృతితోడినంసర్గముగల జీవప్రకృతి రెండవ నియమనస్థానము. అచిత్తంసర్గమువీడి నిజస్వరూపముతోనున్న ముక్తస్వరూపము పరమమైన నియమన స్థానము అని యర్థము. అది అపు నరావృత్తిరూపమైనది. (లేక) ధామశబ్దము ప్రకాశవాచకము. ప్రకాశ

అనబడిను. ముక్తుడుగూడ పరమాత్మకు పరితంత్రుడగునని స్వతంత్రుడగు నా పర మాత్మ మరల వానిని సంసారకూపమునఁ ద్రోయవచ్చునే యనగా ‘అది అపునరా వృత్తిరూపమైనది’ అనబడిను. అనగా సంసారమునకు కారణము అవిద్యాదులేకాని పారతంత్ర్యము గాదు. కనుక కారణమగు నవిద్యాదులు క్షీణించుటంబట్టియు ఈశ్వ రుని కారుణ్యాదులు స్వాభావికము లగుటంబట్టియు ముక్తునిఁగి మరల సంసారగంధము గలుగదని భావము. లేక, భగవ్రాప్తియే కాక పరిశుద్ధ జీవప్రాప్తిగూడ పునరావృత్తి లేనిదనిభావము. లేక, ధామశబ్దమునకు లేజన్మ-అనగా ప్రకాశమనియు నర్థము. ప్రకాశ మిచట జ్ఞానమగును. ‘పరమం’ అను విశేషణమునుబట్టి ‘ప్రకృతినంసర్గ...పర మమైనధామము’ అని చెప్పబడినది. ప్రకాశపక్షమున ‘తత్ = ఆ, పరమంధామ = పరమమగు ధామము, మమ = నాకు-శేషభూత మని వాక్యార్థము. ‘అపరేయమ్’ ఇత్యాదులచే మునుపే తనకు శేషమగుటను జెప్పియున్నను, అచట సమస్తీ చేతనాదు అను మాత్రము గుఱించి శేషమగుటను జెప్పెననియు నిచట ముక్తుడుగూడ తనకు శేషమగుటం జెప్పె ననియుఁ దెలియినది. దీనిచే పునరుక్తి గలుగదు.

మనగా నిచట జ్ఞానమని యభిప్రాయము. ప్రకృతినంశముతో గూడి పరిచ్ఛిన్న జ్ఞానభూషణముగా నాత్మకరమై అపరిచ్ఛిన్న జ్ఞాన రూపముగల దగుటచే ముక్తస్వరూపము పరమమైన భావము.

అవ. * జ్ఞానులకు ప్రాప్యమైనయది ముందు చెప్పబడిన కైవల్యార్థియొక్క ప్రాప్యముకంటె విక్కిలివేతైనదని చెప్పచున్నాడు. శ్లో॥ పురుష స్స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్తస్సన్తయ్య! |

య స్సాన్తస్థాని భూతాని యేన సర్వ మ్మిదం తతమ్ | 22

టీ. హే పార్థ = అర్జునా, భూతాని = సమస్తప్రాణులు. యస్య = కారణభూతుడగు ఏ పరమపురుషునియొక్క, అన్తస్థాని = లోపలనున్నవి, యేన = ఎవనిచేత, ఇదం = సర్వం = ఈ చరాచర ప్రపంచమంతయు, తత్తం = వ్యాపింపబడియున్నదో, సః = అట్టి, పరః పురుషః = పరమపురుషుడు, అనన్యయా = అన్యవిషయములేని భక్త్యా = భక్తిచేత, లభ్యః = పొందబడినవాడు.

తా. *మత్తఃపరతరం నాన్యత్క్రిందిభిద స్తి-ధనశ్చయ | మయి సర్వ మ్మిదం ప్రోతం నూత్రే మణిగణాదపి మోక్షభక్త్యః పరమవ్యయమ్' ఇద్వాదులచే నిర్దేశింపబడినట్టి యేవ్వనిలోపల సర్వభూతము

16

లును అంతర్గములైయున్నవో, పరుడైన యే పురుషునిచే నీచమస్తమును వ్యాప్తమైనదో, ఆ పరమపురుషుడు అనన్యచేతా స్సతతమో

*ఈ శ్లోకమున 'తే' శబ్దముచేత అర్థాంతరము దోచుటంబట్టియు, 'భక్త్యా' అన్యస్యయో, అనిన అనన్యభక్తియొక్క సామర్థ్యమంబట్టియు, పురుషశబ్దము సహస్రశీర్షాపురుషః (పురుషనూక్త) ఇత్యోదులగు పెక్కుప్రయోగములందు పరమాత్మయందును వర్తింపబట్టియు, అది 'పరః' అని పరశబ్దముచే విశేషిత మగుటంబట్టియు, పూర్వోక్తఫలమునకంటె సధికఫల మిందు నుపదేశింపబడుచున్నదని జ్ఞానులకు ప్రాప్యమైనది...వేదీయినది అన్నార.

*అకాశాదులందు భూతములు అంతఃస్థితులైయున్నను అకాశాదులతో పర

అన్నట్లు: అనన్యభక్తిచేత మాత్రము లభింపఁదగినవాఁడు (అనఁగా అనన్యభక్తులగు జ్ఞానులకు మాత్రము ప్రాప్త్యుఁడైనవాఁడనుట).

అవ. *ఇతః ఆత్మయాథాత్మ్యవిదునకును పరమపురుషనిష్ఠునకును సాధారణమగు సర్వరాదిగతిని జెప్పఁచున్నాఁడు. ఇరువురకును అర్చిరాదిక మగుగతి శ్రుతియందు శ్రుతమైయున్నది. ఆగతి అపున

17

రావృత్తిలక్షణమైనది. ఎట్లనఁపఁచాగ్ని విద్యయందు 'తద్యథ్యం విదుర్యేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతపశ్చయోసానతే-తేఽర్చిపమభిసంభవ-స్త్వర్చిపోఽహః..' (ఛాం-గి-౧౦-౧) ఇత్యాదులందు అర్చిరాదిగతిచే

18

పోయిభవానికి, 'సు ఏనాన్ బ్రహ్మగమయతి. స తేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం ధూనవ మావర్తం నావర్తన్తే' (ఛాం-ర-౧౧-౬) అని పరబ్రహ్మ ప్రాప్తియు అపునరావృత్తియు శ్రుతి ప్రతిపాదించుచున్నది. మరియు 'తద్యథ్యం విదుః' అనెడి యీగతిశ్రుతి ప్రజాపతి వాక్యాదులందు శ్రుతమైన పరవిద్యకు సంగభూతమగు ఆత్మప్రాప్తిని గుఱించినదిగాదు. (ఇది యంగ మగునాత్మప్రాప్తిని గుఱించినదేని యంగిని

త్వము లేదు. కనుక భూతములయంతఃస్థితిమాత్రముచే పరత్వము నీడ్చింపదు. అది నీడ్చించుటకై 'యస్య' 'యేన' అని ప్రసిద్ధిపఱచునగు యచ్ఛబ్దముచే. పూర్వోక్తమగు పరత్వము తెలియుచున్నదని 'మత్తఃపరతరం..'. ఇత్యాదిపూర్వోక్తము చెప్పబడినది. ఇట్లు భక్తిజ్ఞానమైనదనఁగా 'అనన్యచేతాస్సతత్వం' అన్నట్లు ఇతరమును గుఱింపక యొప్పుదున్న తన్నే గుఱించిన మనస్సుగలది యని యర్థము.

* 'యత్రాత్మేభ్యః' అనుట యిందులుగా 'యోగయోగోభవార్జున' అనువచికును గల తాత్పర్యమే. ఇక.. గతిని జెప్పఁచున్నాఁడు' అని చెప్పబడినది. ఇందు భూమాది గుఱిని జెప్పటంబునయెడ 'హేయత' అనుగుటకును అర్చిరాదిపూర్వము నుపదేశించుట దాని ననుసరించుటకును నని యిందలి తాత్పర్యమని భావము. పరమపురుషనిష్ఠునికే అర్చిరాది

గూడ గుఱించినట్టే కాన) 'యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే' అని యంగి యగుపరవిద్యను గుఱించి ప్రత్యేకముగ శ్రుతి వ్యర్థమగు గాని ఆత్మయాథాత్మ్యవిదునకును (అనఁగా ఆత్మనిష్ఠునకును) అదియెట్లు? అని యడుగఁగా ఇద్దటికిని అది కలిగియుండుట శ్రుతియందుఁ జూపట్టుచున్న దనిరి. మఱి యాత్మనిష్ఠునకు అపునరావృత్తి పూర్వము చెప్పఁబడియున్నది. ఇట అర్చిరాదిగతి 'అపునరావృత్తిలక్షణమైనది' అనుటచే అపునరావృత్తి మున్ను చెప్పఁబడిన ఆత్మనిష్ఠునికి అపునరావృత్తిలక్షణమైన అర్చిరాదియే గతి యగునని చెప్పివచ్చెరి. అర్చిరాదిగతి ఉభయనిష్ఠలకును సాధారణమె యనుటకును అది అపునరావృత్తిలక్షణ మనుటకును శ్రుతిని బ్రమాణీకరించుచున్నారు. — 'తద్యదభ్యసేదః-యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే-తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి - అర్చిషోఽహః' అని; 'తద్యదభ్యసేదః' అనుటచే ఆత్మయాథాత్మ్యవిదులును 'యేచే...ఉపాసతే' అనుటచే పరపురుషనిష్ఠులును, 'తేఽర్చిష మభిసంభవన్తి' 'అర్చిషోఽహః' అనుటచే అర్చిరాది గతి ఆయుభయులకు సాధారణమగుటయుఁ జెప్పఁబడినది. అర్థ మెట్లునఁగా-(తత్) మున్ను ప్రస్తావించఁబడిన సంసారిజీవుని స్వరూపమును, (యే) ఎవరు, (ఇత్థం) ఇట్లు పూర్వోక్తప్రకారమున-అనఁగా ద్యుపర్జన్యపృథివీ పురుషస్త్రిలందు శ్రద్ధాసోమవృక్ష్యన్ను రేత శ్వరరీక మైనదిగాను దేహమునకు విలక్షణమైనదిగాను ప్రకృతికి వేటియినదిగాను ననుట, (విదుః) ఎఱుంగుదురో, (అరణ్యే) అరణ్యమందుండి, (యేచ ఇమే) ఎవరు, (శ్రద్ధా) శ్రద్ధతో-అనఁగా లక్ష్మీతోఁగూడిన, (తపఃఇతి) తపస్సనెడి బ్రహ్మయును, (ఉపాసతే) ఉపాసించురో, (తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి) వారుభయులును అర్చిస్తును-అనఁగా అర్చిరభిమాని దేవతను-బొందుదురు. (అర్చిషః) అర్చిస్తు (దేవత) నుండి, (అహః) అహన్ను (దేవతను...) ఇట అహన్ను (దేవత) నుండి 'అష్ట ఆపూర్వమాణపక్ష మాపూర్వమాణ పక్షాత్ యాన్ వడుదజ్జే తిమాంసాంస్తాన్' । మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్య మాదిత్యాత్ చంద్రానుసం చంద్రానుసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః సపతాన్ బ్రహ్మగమయతి' అన్నట్లు పక్షమాస సంవత్సర ఆదిత్య చంద్రవిద్యుత్తులవలకుఁబోఁగా వై ద్యుత పురుషుఁడు బ్రహ్మముం జేర్చును. ఇట్లు ఉభయవిధనిష్ఠలకును అర్చిరాదిగతినిజెప్పి ఆగతి బ్రహ్మప్రాప్తినిగలిగించునదనియు పునరావృత్తి లేనిదనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. 'సపనాన్ బ్రహ్మగమయతి' వాఁడు-అనఁగా ఆవైద్యుత పురుషుఁడు బ్రహ్మమును బొందించుచున్నాఁడు. 'ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తన్తే'

చున్నది. ఇట అంగి చెప్పబడుటచే అంగ మక్కటలేదు గాన 'తద్యఇత్థంవిదుః' అనుశ్రుతి యంగమగు నాత్మప్రాప్తిని గుఱించునది

'దీనిచేత-అనగా ఈగతిచేత - పాండబడినవారు మనుష్యసంబంధియైన యీనుడికి (అనగా సంసారప్రమణమునకు) మరలిరారు. అనగా పునరావృత్తి నొందరు' అని యర్థము. ఇక్కడ "యేచేమేఽరణ్యేత్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే" అను శ్రుతిచే బ్రహ్మోపాసనము (అనగా పరవిద్య యగు భక్తి) చెప్పబడిన గాన 'తద్యఇత్థం విదుః' అనుశ్రుతి దాని కంగ మగు ఆత్మప్రాప్తిని జెప్పనది కావచ్చును. ఏలన, అంగి యగు పరవిద్యయొక్క ఫలములగు ఆర్చిరాదిగతియు బ్రహ్మప్రాప్తియు అంగమునకును నిర్దేశించుటకు యుక్తమేకదా? యని శంకింపవచ్చును. కాని 'తద్య ఇత్థం విదుః' అనుశ్రుతి పూర్వషట్కమునఁ జెప్పబడిన పరవిద్యాంగమగు ఆత్మదర్శనమును జెప్ప నదిగాదు. అది ఆయంగమును గుఱించినదేని అంగిఫలమును అంగమునకును జెప్పట యుక్తమే; అయినను అంగిని అంగమునకును ఫల మొక్కటియే కాన అంగిని జెప్పి యుండఁగా అంగమును జెప్పినట్లే యగును; కనుక అంగమును వేటి చెప్పనక్కఱి లేదు. అట్లుగాక అంగిని జెప్పి, దానితో సమానముగా నంగమునుగూడ వేటి చెప్పిన యెడల అట్లు వేఱువేటి చెప్పినందులకు ఆరెంటినిని ఫలమును వేఱువేటైయుండవల యును; కాని యొకదాని ఫలమే మఱొక్కటికిఁ జెప్పనొప్పదు. లేక ఫలమొక్కటినే చెప్పినపుడు ఆరెండును ఒకటికి నొకటి అంగమును అంగియునుగాక వేటైకాని యుండ వలయును. ఇట ఫల మొక్కటియే కాన నారెండిటినిని అంగాంగిభావముకలంగదు. కనుక 'తద్యఇత్థం విదుః' అనుట పరవిద్యాంగమును గుఱించినదిగాదు. అట్లు గుఱించు నేని 'యేచే...త్యుపాసతే' అని పరవిద్యను గుఱించి వేటి శ్రుతిని జెప్పట వ్యర్థమే యగును. దీనింబట్టి పూర్వషట్కమునఁ జెప్పబడిన యాత్మదర్శనమును ఈషట్కముం దలి ఆత్మయాథాత్మ్యనుసంధానమును వేఱువేటైన పని తెలుయుచున్నది. 'తద్య ఇత్థం విదుః' అను శ్రుతి ఆత్మయాథాత్మ్యవిదులను గుఱించినదెట్లు? అనగా 'పంచాగ్ని విద్యాయందు...మరలిరారు. (అనగా పునర్జన్మమునొందురు) అని చెప్పబడినదని తెలి యుచున్నది' అనబడినను, 'ఇతితు పఞ్చమ్యా మాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి' 'రమణీయచరణా రమణీయాంయోనిమ్...కపూయచరణాః కపూయాం యోనిమ్' ఇట్లు విదవ యాహుతియందు (అనగా స్త్రీయం దనుట తక్కిన భూతములతోఁగూడిన) జలములు పురుషుండు (దేహధారి) అను పేరుగలదగుచున్నది. 'ఘంచీకృత్యములచేయు

గాతేనదుష్టః ప్రతియోగః తద్యథాత్మం విదుః అనుశ్రుతి ప్రత్యక్షాత్మనిష్ఠు
లనుగుణతీయనిద్రాః యెట్లన్నచో, వంచాగ్నివిద్యయందుః ఇతి తే వం

నాథ మందిరమును బొందుదురు. సీచక్రత్యేయలవారు సీచనమయ నొందుదురు
(భా. ౧౦-౨౦) అని యాధ్యము. ఈశ్రుతిచే జలములే త్రివృత్తరణమునబట్టి తక్కిన
భూతములతోఁ గూడినవై ఆయా భూతపాపములకుఁ దగినట్లు ఆయా మనహృదిభావ
ములను బొందుచున్నవేకాని ఆత్మ కట్టివికారములు లేవనియు వానితోఁడి మట్టిసంబం
ధమువ్రాతేమే కలకవియుఁ జెప్పి యిట్లు చిత్తునకును అచిత్తునకును భేదమును ప్రతి
పాదించి పదవ్య శిష్టం విదుః ఇట్లు వివిక్తమైన చిత్తును ప్రాప్త్యయగాను వివిక్త
మైనచిత్తును త్యాజ్యముగాను ఎవరెఱుంగుదురా? యని ఆత్మయాధ్యాత్మ్యమును ఎఱుం
గుటను జెప్పటచేత ఈశ్రుతి ఆత్మయాధ్యాత్మ్యవిదుఃనే గుఱించుచున్నది. తెలియునది.
శార్వకాదిభటి సమీక్షా బ్రహ్మగమయతి అని బ్రహ్మప్రాప్తిని గూర్చునదిగావ అది
సరమపురుషనిష్ఠునికే కలుగఁదగునుగాని కేలాత్మనిష్ఠును. కెట్లు కలుగునన్నచో. అచిత్తు
జ్ఞేయ యాత్మభక్తువు తత్త్వైకత్యాధ్యయమునబట్టియు నేనబడెను. అనఁగా కంచాగ్ని
ని దాగివిష్టయయిన. ఇందరి యాత్మనిష్ఠుఁడు ఆత్మను కేవలమైనదిగా ఉపాసించక
దానిని జ్ఞానాత్మకమైనదిగా మహాసంఘటవలన బ్రహ్మప్రాప్తిని దానిని గుఱించు
నర్పిరాదిగతిని పరమపురుషనిష్ఠునివలెఁ జూడదున్నాడని తెలియునది. ఆత్మను
జేవలమైనవారి మహాసంఘటానికే బ్రహ్మప్రాప్తియు నర్పిరాదిగతియు కలుగవని తెలి
యునది. అనిబట్టి మొదటిసట్కమందలిభక్తి కంగమైన యాత్మదత్తమునకును
శక్తిసట్కమందలి యాత్మనిష్ఠుకును భేదము తెలియునది. అది కేవలముగా నాత్మనను
గుఱించునది ఇది బ్రహ్మత్వకముగా ఆత్మను జనుసూధించునది. ఇచ్చట ఆత్మయాధా
త్మ్యజేవలమయాధ్యాత్మ్యమునియు సూక్తమందలి భిక్షాసుకే యాత్మనిష్ఠుఁడ
నియు తెలియునది. తత్త్వైకత్యాధ్యయ మనగా ఎట్టిప్రయత్నమున కట్టిభలము గలుగు
ననుజేవాంధ్రాధ్యయము బ్రహ్మప్రాప్తిఫలమైనయెడల బ్రహ్మత్వకత్యాజ్యమునాధానమే
ప్రయత్నముగా ననుజేవలయమునావున నిందలి యాత్మనిష్ఠునకు పరమపురుషనితో
మహాసంఘటానికే బ్రహ్మప్రాప్తియనుఫలము కలుగునపుడు బ్రహ్మత్వకమైన యాత్మజేయను
గుఱించునాధ్యాత్మ్యముండక తీరదు. మఱి యచిత్తును వీడినయాత్మగ్నతాపము బ్రహ్మము
మహాసరము బ్రహ్మము దానికాత్మ శరీరము ఆత్మకు కేవలమగుటంజేసి శరీరమైనయాత్మ
తనకాత్మయను బ్రహ్మమును జేవ మగుచున్నది కనుక ఆత్మస్వరూపము బ్రహ్మత్వ

చమత్కారము పాతాళవాసక పురుషవచనో భవ స్తైః అనియతః శరమణీయ
చరణాః. ౧. కపూయచరణాః అనియతః. పుణ్యపాదములచేత గలుగు
మనుష్యునిభావము. బ్రహ్మభూతములతో సంసర్గమునొందిన శుభ్ర
లక్ష్మణతనూనో వానితోడి సరబంధము. మాత్రమే యని విచిత్త
నకును అచిత్తునకును వేరుపాటుచెప్పిన తద్యత్థంవిదుః. తేజస్వ
మభిగతియై 'ఇమం మూసవ మావర్తత నావర్తతే' అని విచిత్తము
లయిన చిదచిద్వస్తువులను ఒకటి త్యాజ్యముగాను ఒకటి ప్రాప్యము
గాను (యత్థంవిదుః) ఇట్లువర్తెలుంగుదురో వారు అద్వైతానిచే బోత్ర
దురు. మఱిరాదు" అని చెప్పబడిన డని తెలియుచున్నది. (కనుక
'తద్యత్థం విదుః' అనుట ఆత్మయాథాత్మ్యవిదుని గుఱించినదే

కముగా (అనఁగా) బ్రహ్మమును-అత్యుగాఁగఁబడిగా) "అనుసంధించుట, : బ్రహ్మకు శేషమైనదిగా ననుసంధించుటయే యగును. బ్రహ్మకు శేషమైయుండుటయే అత్యుకు స్వరూపముగాన అత్యయొక్క స్వరూపము ననుసంధించుట యనఁగా అత్యుకు శేషమైయుండుటను అనుసంధించుటయే" యగుచున్నది. ఈ శేషత్వము శరీరాత్మభావముచేతఁ గఁపెనుటం జేసి "అనుసంధింపిత్వం" యనగా "అనుసంధింపి" ఇత్యాదులును శరీరాత్మభావ ప్రతిపాదకములగు శుక్తులును శేషత్వ ప్రతిపాదకములుగా నిట నుచాహరణబద్ధినివి. ఇట్టి యాత్మనిష్ఠానిశితచరువురుషనిష్ఠునిశిత బ్రహ్మ శేషతైకరత్వాననుభూనమును బ్రహ్మ ప్రాప్తియును సమానము అనెయిడల వీరుపురుషుభేద మేమి యని యడిగినతో మొదటివాఁడు బ్రహ్మమున్నకు శరీరమైన తనయాత్మస్వరూపమును, రెండవవాఁడు తనయాత్మస్వరూపమును శరీరముగాఁ గల బ్రహ్మమును ఉపాసించుచున్నారు. అనఁగా ఉభయులును ఉభయమును ఉపాసించుచున్నారు గాని అందు మొదటివాఁడు అత్యస్వరూపమునే ముఖ్యముగాను రెండవవాఁడు బ్రహ్మమునే ముఖ్యముగాను ఉపాసించుచున్నది ముఖ్యభేదము గ్రహించునది. చరుపురుషనిష్ఠుఁడు తన స్వరూపముతోఁగూడఁ బ్రహ్మమును అనుభవించును. అత్యనిష్ఠుఁడు ముందు తనస్వరూపమునే యేనుభవించు" దత్వక్రమమున కడపకు బ్రహ్మము ననుభవించునని తెలియవచ్చును. ఈ పర్యక్రమము ప్రాప్తిని నాపేక్షాభేదముచేఁగఁగలగునది. అభేదము ప్రాప్తిన కర్మముచేఁగలగునుగాని సుచుర్విధాభజనే యామి" అని నాలుగుభేదములు చెప్పబడినవి.

యగును.) ఆత్మయాథాత్మ్యవిదునకును పరమపురుష నిష్ఠునకును 'సవనాన్ బ్రహ్మగమయతి' అని బ్రహ్మప్రాప్తిని జెప్పటంబట్టి, అచిత్తును వీడిన యాత్మవస్తువు బ్రహ్మాత్మకమగుటచే బ్రహ్మశేషతైకరసమని యనుసంధింపఁదగును. తత్కృతున్యాయమునుబట్టియు నట్లనుసంధింపఁదగును. అది పరశేషతైకరసమగుటయు 'య ఆత్మని తిష్ఠన్ ... యస్యాత్మాశరీరమ్' (శతపథ-మాధ్య-౧౪-౬-౩౦) ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధము.

శ్లో! యత్ర కాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చై వ యోగినః।

ప్రయాతా యన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ! 23

అగ్నిర్జ్యోతిరహ శుక్ల షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ ।

తత్ర ప్రియాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః॥ 24

టీ. హేభరతర్షభ = అర్జునా, యత్రకాలే = ఏకాలమునందు - (కాలాభిమాని దేవతలుండు మార్గమునందు,) ప్రయాతాః = శరీరము విడిచిపోయిన, యోగినః = జ్ఞానులు, అనావృత్తిం = పునర్జన్మరాహిత్యమును, (పుణ్యకర్మాణస్తు = పుణ్యకర్మముగలవారు,) ఆవృత్తించైవ = పునర్జన్మమును, యన్తి = పొందుచున్నారో, తం కాలం = ఆ మార్గమును అనుట, వక్ష్యామి = చెప్పెదను, అగ్నిర్జ్యోతిః = అగ్నిరూపమయిన తేజస్సును, అహః = పగలును, శుక్లః = శుక్ల పక్షమును, షణ్మాసాః = ఆఠమాసములుగల, ఉత్తరాయణం = ఉత్తరాయణమును - (అనగా ఈచెప్పఁబడిన వానికెల్లను అభిమానిదేవతలు,) (యత్రసన్తి = ఏమార్గమునందున్నారో,) తత్ర = ఆ మార్గముగా, ప్రయాతాః = ప్రయాణము చేసిన, బ్రహ్మవిదః = బ్రహ్మోపాసకులగు, జనాః = జనులు, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, గచ్ఛన్తి = పొందుచున్నారు.

తా * (ఇచట మార్గమునందు, అహస్సు మొదలుగా సంవత్స

*యోగిశబ్దమునకు అనావృత్తి కనుగుణముగా జ్ఞానులనియు, ఆ వృత్తికనుగుణ

రమువఱకుఁగల యాయాకాలముల యొక్క యభిమాని దేవతలు పెక్కుండ్రు ఉండి వా రాయామార్గమును పొందించువా రగుటవలన కాలశబ్దముచేత కాలాభిమాని దేవతాపూర్ణమగు నామార్గము చెప్పఁ బడుచున్నది.) అర్జునా ! దేహము విడిచి యేమార్గమునందుఁ బోయిన యోగులు అనావృత్తిని (అనఁగా పునర్జన్మము లేకుండుటను) పుణ్య కర్మములు ఆవృత్తిని (అనఁగా పునర్జన్మమును) బొందుదురో, ఆ మార్గమును జెప్పెదను. అగ్నిరూపమయిన తేజోభిమాని దేవతయు దివాభిమాని దేవతయు శుక్లపక్షాభిమాని దేవతయు, షణ్మాసపరిమితి గల యుత్తరాయణమున కభిమాని దేవతయు, మొదలగువా రుండునట్టి యే మార్గవిశేషముగలదో యట్టి మార్గమునఁబోయిన బ్రహ్మోపాసకు లగువారు బ్రహ్మమును బొందుదురు. (జ్ఞానులు పరబ్రహ్మమును బొందుదురనియు, జిజ్ఞాసువులు - అనఁగా ఆత్మయాథాత్మ్యవిదులు ప్రకృతివియక్తమైన ఆత్మస్వరూపమనెడి బ్రహ్మమును బొందుదురని గ్రహింపవలెను). * 'అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లష్ణణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్'

19

అనుట సంవత్సరాదులకును ప్రదర్శనము.

శ్లో॥ ధూమో రాత్రి స్తథా కృష్ణష్ణణ్మాసా దక్షిణాయనమ్ |

తత్ర చాన్ద్రమనం జ్యోతి ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే ||

టీ. ధూమః=ధూమాభిమాని దేవతయు, రాత్రిః=రాత్ర్యభిమాని దేవతయు, తథా=అట్లే, కృష్ణః=కృష్ణపక్షాభిమాని దేవతయు,

ముగా పుణ్యకర్మయోగము (సంబంధము) గలవారనియు నర్థములు గ్రహింపఁదగును. లేనియెడల పుణ్యకర్మము అనుకర్తవ్య అధ్యాహరించు కొనవచ్చును. ఇది అర్చిరాది మార్గము. దీనినే దేవయానమందురు.

* ఈ అగ్నిర్జ్యోతిరాదులు 'తేర్చిష మభిసమ్భవ స్తస్మిహోఽహరహ్నా ఆపూర్వ

షణ్మాసాః = ఆఠమాసముల పరిమితి గల, దక్షిణాయనం = దక్షిణాయనమున కభిమాని దేవతయు, (యత్ర సన్తి = ఏమార్గమునందున్నారో), తత్ర = ఆ మార్గమునందు, చాన్ద్రమనం = చంద్ర సంబంధి యగు, జ్యోతిః = తేజస్సును, ప్రాప్య = పొంది, యోగీ = పుణ్యకర్మసంబంధము గలవాఁడు, నివర్తతే = మరల వచ్చుచున్నాఁడు.

20

తా. (ఇదియు ధూమాదిమార్గమందున్న పితృలోకాదులకు

21

ప్రదర్శనము. *ఇచట యోగిశబ్దము పుణ్యకర్మసంబంధులను గుఱించినది.) ధూమాభిమాని దేవతయు, రాత్ర్యభిమాని దేవతయు, కృష్ణ పక్షాభిమాని దేవతయు, ఆఠమాసముల పరిమితిగల దక్షిణాయనమున కభిమాని దేవతయు, ఏమార్గమునందున్నారో అట్టి చంద్రమండల మార్గమున, పుణ్యకర్మలఁ జేసినవాఁడు పోయి స్వర్గాదిభోగము లను భవించి మరల వచ్చి యిచట జనియించును.

శ్లో॥ శుక్లకృష్ణే గతి హ్యేతే జగత శ్శాశ్వతే మతే।

ఏకయా యాత్యనావృత్తి మన్యయాఽవర్తతే పునః॥

టీ. శుక్లకృష్ణే = శుక్ల పక్షసంబంధముగల అర్చిరాదియు కృష్ణ పక్షసంబంధముగల ధూమాదియు ననెడి, ఏతే గతిః = ఈ రెండుమార్గ

మాణపక్ష మాపూర్వమాణపక్షాత్ యాన్ పడుదజ్జేతిమాసాం స్తాన్మాసేభ్య స్సంవత్సరమ్...' ఇత్యాదిప్రత్యసారముగా సంవత్సరాలనుగూడ గ్రహించుచున్నవని యెఱుంగునది. ఈయర్చిరాదిగతిలోనివియే 'అర్చిరహస్నితపక్షా నుదగయనాబ్దమరు దక్కిందూన్ ! అపివై ద్యుత పరుణేంద్ర ప్రజాపతి నాతినాహికానాహుః' అని విశదముగాఁ జెప్పబడియున్నవి.

*యోగులకు ధూమాదిగతియుఁ పునరావృత్తియుఁ జెప్పసొప్పదు. కనుక ఇచట యోగ మనఁగా, ఉపాయము, లేక సంబంధము అని యర్థము గ్రహించి యోగులనుటకు

ములు, జగతః=లోకమునకు, శాశ్వతే=ప్రవాహరూపమున నిత్యమైనవిగా, మతేహి=(శ్రుతియందు) తలంపబడినవిగా. ఏకయా=మొదటిదగు అర్చిరాదిమార్గముచేత, అనావృత్తిం=పునర్జన్మరాహిత్యమును, యాతి=పొందుచున్నాడు, అన్యయా=వేతాకటియగు ధూమాదిమార్గముచేత, పునః=మరల, ఆవర్తతే=వచ్చుచున్నాడు-జన్మించుచున్నాడు.

తా. శుక్లగతి అర్చిరాదిక-శుక్లపక్షముతోఁ గూడినది అర్చిరాదిమార్గము. కృష్ణగతి ధూమాదిక-కృష్ణపక్షముతోఁ గూడినది ధూమాదిమార్గము. శుక్లగతిచే అనావృత్తిని (అనఁగా మరలిరామిని-పునర్జన్మరాహిత్యము ననుట) పొందుచున్నాడు. కృష్ణగతిచేత మరలి వచ్చుచున్నాడు (అనఁగా పునర్జన్మము నొందుచున్నాడు.) ఈశుక్లకృష్ణగతులు రెండును* జ్ఞానులకును, నానావిధ పుణ్యకర్మలకును [తద్య ఇథం విదుర్యేచే మేఽరణ్యే శ్రద్ధారపః ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభినంభవన్తి' (ఛా-గీ-౧౦-౧) 'అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తేధూమభినంభవన్తి' (ఛా-గీ-౧౦-౩) అని.] శ్రుతియందు శాశ్వతము లైనవిగా నెన్నఁబడియున్నవి.

శ్లో॥ నై తే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన|

తస్మా త్స ర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున||

27

పుణ్యకర్మసంబంధు అని యర్థము చేసికొనఁదగును. ఇందు ధూమాదులు ధూమాది మార్గమున నున్న పితృలోకాదులనుగూడ గ్రహించుచున్న వని తెలియునది. ఇది ధూమాదిమార్గము. దీనినే పితృయాన మందురు.

*ఇచట 'శుక్లకృష్ణే' అని రెండుగతులును జెప్పఁబడుటచే జగచ్ఛబ్దముచే ఆరెంటియధికారు లిరువురును జెప్పఁబడఁదగును గాన 'జ్ఞానులకును...కర్మలకును'

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, ఏతే=ఈ, సృతీ = రెండుమార్గములను, జానక=ఎఱుఁగుచున్న, కశ్చన యోగీ=ఏయోగియును - ఏయుపాసకుఁడును, సముహృతి=మోహముఁజెందఁడు, తస్మాత్=కావున, అజ్ఞన=అర్జునా, సర్వేషు=సమస్తములయిన, కాలేషు=కాలములయందును, యోగయుక్తః=(అర్చిరాదిగతిని చిఁఱించుటయనెడి) యోగముతోఁ గూడినవాఁడవు, భవ=అగుము.

తా. అర్జునా, ఈ రెండుమార్గముల నెఱిగిన (అనగా ఈ రెంటిలో నొకటి ఉపాదేయముగాను మఱియొకటి హేయముగాను నెల్లప్పుడు అనుసంధానము చేయుచున్న) యోగి యెవ్వఁడును ప్రాణ ప్రయాణకాలమునందు భ్రమమునొందఁడు. తాను బొందగిన అర్చి రాదిమార్గవిషయమునందు వ్యాకులచిత్తుఁడు కాఁడు. మఱి తనదైన

అనఁబడెను. 'తద్య ఇథ్థంవిదుః-యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే తేర్షిషమభిసంభవన్తి-అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తేదత్త మిత్యుపాసతే తే ధూమభిసంభవన్తి' అని శ్రుతి రెండమార్గములను జెప్పచున్నది. 'తద్య ఇథ్థం విదుః' అని యాత్మనిష్ఠులకును 'యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే' అని పరమపురుషనిష్ఠులకును (జ్ఞానులకును) 'తేర్షిషమభిసంభవన్తి' అని అర్చిరాదిమార్గమును జెప్పచున్నది. 'అథయ ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తేదత్త మిత్యుపాసతే' అని యిష్టాపూర్తాది వివిధపుణ్య కర్మనిష్ఠులకు 'తేధూమభిసంభవన్తి' అని ధూమాదిమార్గమును చెప్పచున్నది అని తెలియనగును. 'అథ... ధూమభిసంభవన్తి' ధూమాత్ రాత్రింత్రే రపరపక్ష మవపక్షా ద్యాన్ షడ్ దక్షిణేతి మాసాంతాన్తై తే సంవత్సర మభిప్రాప్నువన్తి' అని శ్రుతి. అర్థము-(యేఇమే) ఏపురుషులు, (గ్రామే) గ్రామమండేయుండి, (ఇష్ట) యాగాదులను, (పూర్త) తటాకాదులను, (దత్తం) దానములు, (ఇతి) వీనికి సజాతీయములయిన యువవాసాదులగు నితర కర్మములను, (ఉపాసతే) ఉపాసించురో-యోగదానహోమాది కర్మముల నెవరనుష్ఠించురో యనుట, (తే) వారు, (ధూమం) ధూమమును-ఇట ధూమాది శబ్దములచే వాని వాని యభిమానిదేవతలను గ్రహించునది. ధూమమునుండి రాత్రి, దానినుండి కృష్ణ పక్షము, దానినుండి (షడ్ దక్షిణామాసాన్) దక్షిణాయనమాసములను (బొందుదురు)

దేవయాన మార్గముచేతనే పోవును. కాబట్టి సీవు ఎల్లకాలము

22

అర్చిరాదిగతి చింతనమనెడి యోగముతో (అనఁగా * ధ్యానముతోఁ) గూడియుండును.

శ్లో॥ వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ

దానేషు య త్పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్ |

అత్యేతి తత్సర్వ మిదం విదిత్వా

యోగీ పరంస్థాన ముపైతి చాద్యమ్ ||

28

టీ. ఇదం = ఈ (రెండు అధ్యాయములయందలి) భగవద్వాక్య తత్వమును, విదిత్వా = తెలిసికొని, వేదేషు = వేదాభ్యాసములందును, యజ్ఞేషు = యజ్ఞములందును, తపస్సు = తపములందును, దానేషు చైవ = దానములందును, యత్ = ఏ, పుణ్యఫలం = పుణ్య ఫలము, ప్రదిష్టం = చెప్పబడినదో, తత్సర్వం = దానినన్నిటిని, అత్యేతి = అతిక్రమించుచున్నాడు. యోగీచ (భూత్వా) = జ్ఞానియైన; పరం = ఉత్కృష్టమయినదియు, ఆద్యం = అనాదియునగు, స్థానం = స్థానమును (పదవిని) ఉపైతి = పొందుచున్నాడు.

తా. *ఎవడుగాని యీ రెండధ్యాయములయందు చెప్పబడిన యీ భగవద్వాక్యతత్వమును దెలిసి (కొనునేని) ఋక్కు

(తే) ఈ యిష్టాపూర్తాది పుణ్యకర్మలు (నసంవత్సర మభిప్రాప్నవంతి) దక్షిణాయన మాసములను బొందియు విద్వాంసులవలె సంవత్సరమును బొంద రని యర్థము.

* 'నైతే...కశ్చన' అని గతిజ్ఞానమునకు గతిశ్రమము కలుగదని ఫలమును తెప్పి యీ హేతువునుబట్టి 'యోగయుక్తోభవ' అన్నాడు. ఇం దా హేతువునుబట్టి యోగ శబ్దమునకు సాక్షాద్యోగము చెప్పబ ధాపఁగదు గాన ప్రస్తుతగతి చింతనయాపమైన యోగమును (అనఁగా ధ్యానమును) గలవాఁడ వగుమని యర్థము గ్రాహ్యమయ్యెను.

* ఇట 'వేదేషు...యత్పుణ్యఫలంప్రదిష్టమ్' అనుబోట 'చేదముందు ఏపూణ్య

యజుస్సు సామము అధర్వము ననెడి వేదముల నభ్యసించుట

ఫలము ప్రతిపాదింపబడినదో' యని వేదములు ఫలమును ప్రతిపాదించునవిగా గ్రహింపబడినట్లు అర్థమగుచున్నది. 'యజ్ఞేషు' అని యజ్ఞాదిఫలము లిచట వేటుగా చెప్పబడి యుండుటవలన వేదము లిచట యజ్ఞాదిఫలములకు వేటియినఫలములను ప్రతిపాదించునవిగా గ్రహించుకొనవలసి వచ్చుచున్నది. యజ్ఞాదిఫలములనుగూడ నవి ప్రతిపాదించునవిగా నుండియు ఆఫలములనుగాక వేటుఫలములను ప్రతిపాదించునట్లు వాని కిచట సంకోచము కలుగుచున్నది. లేక, యజ్ఞాదిఫలములనుగూడ ప్రతిపాదించునట్లు గ్రహింపము. ఈయధ్యాయముల యర్థముగూడ వేదప్రతిపాదితమైన యర్థమే కనుక 'వేదేషు యత్పుణ్యఫలమ్ ప్రదిప్యత్ తత్ ఇదమత్యేతి' అనుచో 'వేదములు ప్రతిపాదించుఫలమును (వేదప్రతిపాదితార్థమైన) యిది అతిశయించుచున్నది' అని ఒకటికంటె మఱొకటి యతిశయించునదిగా అర్థముకాఁగా 'వేదేషు' అన్నివేదములు ప్రతిపాదించు విషయము వేటినియు 'ఇదం' అన్న వేదప్రతిపాదితమైన విషయము వేటినియుఁ దేలుచున్నది. ఇట్లు 'వేదేషు' అన్న వేదములే 'ఇదం' అన్న వేదార్థమునుగూడ ప్రతిపాదించునవిగా నుండియు 'ఇదం' అన్న విషయమును గాక వేటువిషయమును ప్రతిపాదించునట్లుమరలసంకోచము నొందుచున్నది. కాబట్టియిట 'వేదేషు యత్పుణ్యఫలమ్ ప్రదిప్యత్' అనుటకు వేదములు ఫలమును ప్రతిపాదించునవిగా గ్రహింపరాదు. యజ్ఞాదులవలె ఫలమును ఇచ్చునవిగా అర్థము సేసికొనవలయును. మఱియు వేదార్థాన్నియు పాపక్షయాది ఫలముల నిచ్చుట శ్రుత్యాదిసిద్ధము గనుక 'వేదముల నభ్యసించుట' అనబడినది. పుణ్యఫలమ్' అనుచో ఫలమునకు విశేషణ మయిన పుణ్యము యజ్ఞాదులతోడి విశేష్యముగాఁ జేయుట, అట్టివానివలన కలుగు ఫలము శ్లాఘ్యమయినదిగాఁ దెలుపుకొఱుకని తెలియునది. సప్తమాధ్యాయముయొక్క ఆరంభమందే భగవన్నాహాత్య్రము ఉపక్రమింపబడెను గదా. తక్కిన వెల్లను ఈ యధ్యాయముకడవఱకును దాని యనుబంధమే కాని 'అధ్యాయములు రెంటిచేఁ జెప్పబడిన భగవన్నాహాత్య్రము' అనబడినది. 'తత్సర్వమత్యేతి' దానిసంతయు నతిక్రమించుచున్నాఁడని యర్థము. అనఁగా రెంటిఫలములను వివేచించినపుడు ఒకటి నిరతిశయఫల మని తెలియుటచే దానియందు మిక్కిలి ప్రీతియు తక్కిన ఫలములందు విరక్తియు అనాదరమును గలుగునుగదా. కావుననే 'ఈ మాహాత్య్రమును...తలంచుచున్నాఁడు' అనబడెను. భగవన్నాహాత్య్రజ్ఞానము పూర్వోక్తమైన జ్ఞానవిశేషముద్వారా పరస్థానప్రాప్తి కలిగించు ననెడి యభిప్రాయముతో 'యోగీ' అనుటకు 'జ్ఞానీచ భూత్వా = జ్ఞానియ్యనై' అని ఆ జ్ఞానవిశేషమును రూపించుట తెలియునది. స్థానము 'పర' మనఁగా 'ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్' 'తదక్షరే పరమేవోన్మనసి' దివ్యం స్థానమక్షరం చాప్రమేయమ్' అని దేశకాలయోగాదులచే అన్నిటికంటె ఎక్కుడయినది,

యందును, యజ్ఞములు తపస్సులు దానములు మొదలయివ పుణ్య
కర్మములయందును ఏఫలము నిర్దేశింపబడియున్నదో దానినంత
యును అతిక్రమించుచున్నాడు — అనఁగా ఈ మాహాత్మ్యమును
తెలిసికొనుటవలనఁ గలుగు సుఖాతిశయముచేత ఆవానిఫలమునంతయు
తృణమువలె తలఁచుచున్నాడు. మఱి యోగి (జ్ఞాని)యునై జ్ఞానికి
పొందఁదగినదియు, సర్వోత్కృష్టమును, అనాదియు నగుస్థానమును
బొందుచున్నాడు.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ
శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అక్షరపరబ్రహ్మయోగోనామ
అష్టమోఽధ్యాయః

అష్టమోఽధ్యాయః

అక్షరపరబ్రహ్మయోగము - అవతారిక

1వ శ్లోకము

(1) 2వ శ్లోకమునందున్న “అస్మిన్ దేహే” యను చోట ‘అస్మిన్’ అను శబ్దము ‘ఇదం’ శబ్దముయొక్క సప్తమీ ఏకవచనము. ఇదం శబ్దమునకు తన యెదుట ప్రత్యక్షముగా గాన్పించుచున్నవారి విషయముననే ప్రయోగింపబడవలెను. ఇచ్చట భగవంతునకు శరీర భూతులగు నింద్రాదుల విషయమై యీ శబ్దము వాడబడినది. వారు ప్రత్యక్షభూతులా? యన్నచో నింద్రాదు లర్జునకు ప్రత్యక్షముగా గాన్పింతురనుటలో సందేహము లేదు.

2వ శ్లోకము

(2) అరుణ పుత్రుడగు శ్వేతకేతుని ప్రవాహణుడను పాంచాలరాజు కామ్యకర్మ లొనరించువాడు ఐందు దేశమునుగూర్చియు కర్మఫలానుభవ ముచ్చట ముగియగనే వారు తిరిగి భూమికి వచ్చు రీతిని అర్చిరాది భూమాది మార్గముల తారతమ్యమును, పైలోక గంధమే యెఱుంగని జీవులను గుఱించియు ప్రశ్నించి చివరకు భూత సూక్ష్మములు ఏదవ ఆహుతికి వచ్చునరికి మనుష్యశరీరమును దాల్చు విధానమును, ఎఱుంగుదువా? యని ప్రశ్నించెను. ఆతడు దాని నెఱుంగక పోవుటచే తానే దానిని చెప్పెను.

పుణ్యకర్మలను గావించి మృత్యుచెందిన జీవు డాశరీరమును విడిచి పోవునపుడు భూతసూక్ష్మములతోను జ్ఞానేంద్రియములతోను ఏర్పడిన సూక్ష్మశరీరముతో ద్యులోకమున కేగును. శ్రుతి యా ద్యులోకము నొక యగ్నిగాపోల్చి దానియందు యింద్రియములు భూతసూక్ష్మములను జీవునితోపాటు వ్రేల్చును. దాన నీ భూతసూక్ష్మములు

చంద్రునివలె సుందరమైన సోమరాజ శరీరముగా పరిణమించును. జీవుడు ఇంద్రియములును ఆ శరీరమున ప్రవేశింతుడు. వెంటనే తిరిగి యా యింద్రియము లీ సోమరాజ రూపముతోనున్న భూత సూక్ష్మములను రెండవ యగ్నిగా రూపింపబడు పర్జన్యనియందు వ్రేల్చును. దానిచే నవి వర్షరూపముగా పరిణమించును. వెంటనే తిరిగి యా యింద్రియము లా వర్షాకారముతోనున్న భూతసూక్ష్మములను భూమియనబడు మూడవ యగ్నిహోత్రమున వ్రేల్చును. దాన నవి యన్నరూపమును చాల్చును. తిరిగి యింద్రియము లాయన్నరూప ముతోనున్న భూతసూక్ష్మములను పురుషుడను నాల్గవ యగ్నిలో హోమముచేయును. దాన నవి రేతోరూపమును చాల్చును. తిరిగి యింద్రియము లారేతోరూపముతోనున్న భూతసూక్ష్మములను స్త్రీ యనబడు ఐదవయగ్నిలో వ్రేల్చగా నా స్త్రీగర్భమునుదాల్చి పురు షుని గనును. ఇదియే పంచాగ్నివిద్య. సంసారమున వైరాగ్య ముద యించుటకై ఉపనిషత్తులలో నీ విద్య చెప్పబడినది. శ్రీ భాష్య తృతీ యాధ్యాయ ప్రథమ పాదమున దీని వివరమును గాంచవచ్చును.

రెవ శ్లోకము

(3) అనుబంధములనగా - కారణభూతములైన కర్మలున్న, వాని కార్యభూతములైన గర్భవాసాదులును.

(4) పంచాగ్ని విద్యలో నచిత్తు సర్వావస్థలయందును విడువక వెంటబడించుచుండుననియు విడిపించుకొన శక్యముకాదనియు, గర్భ జన్మాది దుఃఖముల కాకరమనియును, కాబట్టి యసహ్యించుకొనదగిన దనియు భయావహమైనదనియు చెప్పబడెను. ఉద్వేజనీయత్వమనగా. నిట్లు జగుప్సనీయత్వమున్న భయావహత్వమున్న అగుట మాత్రమే.

4వ శ్లోకము

(5) ఈ సంబోధన అర్జునునికి అధ్యాత్మవిచారమున కుండవలసిన సత్వగుణాధిక దేహేంద్రియాదులు కలవనియు, భగవంతున కలాకి కేంద్రాది దేహము కలిగియుండుటలో నుదాహరణమున్ను సూచింపబడినవి.

(6) ఈ శ్లోకమున భావశబ్దము జాత్యేకవచనము. గాన బహువచనార్థము నే గ్రహించవలెను.

(7) అధిదైవతం = ఇంద్రాది దేవతలకన్న గొప్పస్థితిలో నుండువాడు.

5వ శ్లోకము

(8) మద్భావంయాతి యనగా - భ్రమర కీటమువలె ఈశ్వరత్వమును బడయునని యర్థమును జెప్పిన యనేకేశ్వరత్వ ప్రసంగము వచ్చును. లేక ముగ్గురు అధికారులకును అపహత పాశ్చత్వాది గుణాష్టక రూపమైన ఈశ్వర స్వభావము లభించునన్నచో ఏక యధికారిభేద మేముండును? ఇక దీనికి పరిహార మెట్లనగా —

ఆ వస్తువు కన్న వేరై దానియందున్న ధర్మములు కలవగునని మాత్రమే యర్థము. దీనిచే వెనుకటి దోషములుండవు.

(9) జడభరత దృష్టాంతమువలన ఏక్యమగునను భ్రమకు అవకాశమేలేదు. భరతుడు తాను తలంచిన మృగమే కాలేదుగదా! ఇక నా మృగముతో సమానమగు మృగశరీరమును పరిగ్రహించెనంతయే. అటులనే యీ చేతనుడును అని గ్రహించవలెను.

7వ శ్లోకము

నిస్సంశయోఽఘ సర్వేఘ, నిత్యం వసతి వైహరిః ।

ససంశయాన్ హేతుబలాన్ నాధ్యావసతి మాధవః॥

(10) అనగా - సంశయ విపర్యయ రహితముగ సభ్యాత్మ విషయములను చక్కగ నెఱింగిన వారియందు శ్రియఃపతి విడువక యుండును. కుతర్కములపై నాధారపడి సంశయగ్రస్త మనస్కుల వైపువ కొక్కయడుగునైనను పెట్టడు - అను శ్లోకము నిట యను సంధించవలెను.

9వ శ్లోకము

(11) కవియనగా-జరిగిన దాని నెఱుంగువాడు. ఇచ్చట నిది పరమాత్మను గూర్చిన శబ్దమగుటచే-సర్వదర్శి యని యర్థమును జెప్పవలెను.

(12) అణోరణీయాంసం-ఈశబ్దము ప్రశాసనార్థక పదముతో కలిపి వాడబడుటచే ప్రశాసనమనునది లోపల ప్రవేశించియే చేయబడు వ్యాపారమని “అస్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా” మ్మను శ్రుతి తెలుపుచున్నదిగాన అట్లంతః ప్రవేశమున కుపయోగపడు నూత్న తమత్వ మీ విశేషము తెలుపుచున్నది. అందువల్లనే శ్రీ భాష్య కారులు ‘జీవాదపి నూత్నతర’మ్మని చెప్పిరి.

(13) ఈరెండు శ్లోకములయందును జెప్పబడిన సర్వజ్ఞత్వాది గుణములన్నియు నైశ్వర్యము నొసంగుట కుపకరించు పరమాత్మ గుణములగుటచే నైశ్వర్యార్థ లీ గుణవిశిష్టునిగా పరమాత్మ నుపాసించుట కిప్పటినుండియు సలవరచుకొని యా యభ్యాసపాటవముచే శరీరవియోగ సమయమునను దానినే స్మరించి భావిజన్మలో నట్టి యపేక్షిత ఐశ్వర్యవంతు లగుదురు.

13వ శ్లోకము

(14) ప్రణవము (ఓమ్) భగవంతునే బోధించు పదమని యనేక ప్రమాణములును యుక్తులును (ఉపపత్తులును) కలవు.

మహాభారతమున మహేశ్వరుడే -

శ్లో॥ ఓమి త్యేవం సదా విప్రాః । పఠద్వం ధ్యాత కేశవమ్॥

అనెను - అనగా - ఓ బ్రాహ్మణోత్తములారా ! నిరంతరము “ఓమ్” అని యుచ్చరింపుడు. దాని కర్థమైన నారాయణునే ధ్యానింపుడు అనెను. ఇంతయేల? ఈగీతాశ్లోకము (13) నందే

‘ఓమి త్యేకాక్షరం బ్రహ్మవ్యాహరన్ మా మనుస్మరన్’ అని గదా భగవాను డానతిచ్చెను.

ఇచ్చట శబ్దమునకు వ్యుత్పత్త్యర్థము-మని ప్రత్యయాంతమగు ‘బృహి-వృద్ధా’ అను ధాతువునకు సంకోచ నిమిత్తము లేకపోవుటచే స్వరూపమునుబట్టియు, గుణములనుబట్టియు బృహత్త్యముకల వస్తువని గదా ! అట్టివాడు వాసుదేవు డొక్కడే యని శ్రుతు లుట్టోపించుచున్నవి.

‘అథాఽతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా’ అను సూత్ర ముట్టివానినేగదా ఉపాసించమని విధించుచున్నది. మరియును ధ్యేయవస్తువునకు వాచకమైన మంత్రమునేగదా ఉచ్చరించవలెను. మంత్రమొకనికి వాచకమై ధ్యేయవస్తువు మరియొకటి యైనచో నవి సరియగు ధ్యానమగునా? ‘ఓమ్’ అని ఉచ్చరించుచు ‘మా మనుస్మరన్’ దానికి వాచ్యుడనగు నన్ను ధ్యానించుచు అని స్వయముగ భగవానుడే విధించుచున్నాడు గదా ! ఇక సంశయమేల?

‘ఓమ్’ కారమనకు నారాయణుడే యర్థమగుటకు ప్రమాణములు.

(1) మహాభారతమండలి రుద్రవాక్యము జూపబడెను.

(2) యాజ్ఞవల్క్య వాక్యము :—

దేవతాయాః పరాయాశ్చ స్యోలమ్బః ప్రణవస్సమృతః
కశ్చిదారాధనాకామో విష్ణోర్భక్త్యా కరోతివై.

తదారాధన సాన్నిధ్యే ప్రతిమాం వ్యజ్ఞేకాం. యథా!
ధాతుద్రవ్యాదిపాషాణైః | కృత్వాభావం వివేకయేత్ |
శ్రద్ధాభక్త్యాదరాద్యైశ్చ | తస్య దేవః ప్రసీదతి |

ఓజ్జ్వలేణ తథాచాత్మా | హ్యుపాస్తే సప్రసీదతి |
తస్యోజ్జ్వలః స్మృతః నామ | తేనాహూతః ప్రసీదతి |
తస్మాదోమితి పూర్వంతు కృత్యా ముష్ణేత తత్పరః ||

అనగా- ప్రణవము పరదేవతోపాసనకాలంబన మంత్రము. భగవదారాధనను భక్తితో చేయగోరువాడు తన కభీష్టమైన నారాయణుని విగ్రహముకదానిని సువర్ణరజిత తామ్రాది ధాతువులతోనో, రాతితోనో చేయించి మంత్రపూర్వకముగా ప్రతిష్ఠించి తన మనోభావన నా విగ్రహమునందుంచి ఆస్తికవ్యబుద్ధితోను, విశ్చలభక్తితోను అత్యంతాదరముతోను ధ్యానించి యర్పించిన శ్రియఃపతి ప్రసన్నుడగును. ఆ యుపాసనకు ప్రణవమును ఆలంబనమంత్రముగా నవలబించవలెను. అట్లు గావించిన ఉపాసనచే నాతడు ప్రసన్నుడగును.

ఆయనకు ఓజ్జ్వలమభీష్ట నామధేయము- దానితో పిలచిన నాతడు వెంటనే ప్రసన్నుడగును. కాబట్టి మునుముం దోమని యుచ్చరించి యటుపైన ధ్యానార్చనాదులకు గడంగవలెను.

ఈ సందర్భమునం దీ శ్లోకములమధ్య యిచ్చటి సర్వద్వా రాణిసంయమ్య మొదలు పరమాంగతిమ్ అనువరకు నిదే యాను పూర్వితో నీరెండు శ్లోకములు నుదాహరింపబడినవి.

హైరణ్యగర్భాది సిద్ధాంతములలో ప్రణవార్థమును వివరించుచు-

శ్లో|| త్రిరాత్మా త్రిస్వభావశ్చ తథా త్రివ్రాహ ఏవచ
పాశ్వరాత్రే తథాహ్యేష భగవద్వాచక స్మృతః
.....ఓజ్జ్వలరో విష్ణురవ్యయః |
భగవద్వాచకః ప్రోక్తః.....||

ప్రణవము త్రాత్కత్కము - అనగా - బలము, వీర్యము, తేజస్సులు మూడును త్రిరాత్క యనబడును.

ఈ ప్రణవము - త్రిస్వభావము - అనగా - జ్ఞానము, ఐశ్వర్యము, శక్తులు త్రిస్వభావములు.

ఈ ప్రణవము - త్రివ్యూహము - సంకర్షణ ప్రద్యుమ్న అని దుద్ధులు త్రివ్యూహములు.

ఈషద్గుణములును భగవంతుని యనంతగుణములలో ప్రధానములు. ఈ త్రివ్యూహములును పచ్చిభా వేంచేసియుండు నారాయణుని వ్యూహమూర్తులు.

కాబట్టి భావవికారశూన్యుడగు నారాయణునకే ఈప్రణవము వాచకము -

ఈ ప్రకరణోపసంహారములో ప్రణవము విష్ణువును జెప్పనదగుటచే దీనిని మరణసమయములో స్మరింపుడని చెప్పబడినది. పూర్వార్థములో ప్రణవమును ప్రశంసించి ఉత్తరార్థములో -

తద్విజ్ఞానో పదమపి పద్మజ! ప్రసూతే

దేహోన్తే మమ మనసి స్థితం కరోతు॥

హేప్రజాపతే! ఇట్టి గుఱోపేతమగు నీప్రణవము పరమపదమునుగూడ ప్రసాదించును; కావున నా శరీరమును విడుచువేళ ఆ ప్రణవము నా మనస్సున చలింపక యుండునట్లునుగ్రహింపుము - అని ప్రార్థించినట్లు కలదు.

మహావిష్ణువుయొక్క ఆరాధనముకూడ నీప్రణవముతోనే చేయవలెననియు శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

తల్లిజైరచ్చయేన్మన్తైః...అని పూజావిధానము నుపదేశించి

ఆయా యుపచారముల కాయామంత్రములను జెప్పి చివరకు.

అవాహనాదికం కర్మయన్ననూక్తం మయాత్విహా!
తత్సర్వం ప్రణవేనైవ కర్తవ్యం చక్రపాణయే
అర్చితం స్వాజ్ఞగదిదం తేన సర్వం చరాచరమ్.

ఇట్లు శ్రీ మహావిష్ణువు నర్పించిన చరాచరాత్మక ప్రపంచ
మంత నర్పించినఫలము లభించును. పరమపురుషుని సాక్షాత్కార
మును బడయదగిన ప్రణవోపాసనపద్ధతిని జెప్పచు.

ఘట్టాశబ్దవ దోజ్ఞార్ ముపాసీత సమాహితః!

పురుషం నిర్మలం శుభ్రం పశ్యేద్వైనాత్ర సంశయః॥

స్వస్థచిత్తుడై ఘంటధ్వని వలె ఓజ్ఞార్మునుపాసించవలెను.
అట్లుచేసినచో పరమపురుషుని దర్శనమగును. ఇం దేమాత్రమును
సంశయములేదు. యోగాను శాసనసూత్రమున -

క్లేశకర్మవిపాకాశయై రపరామృప్తః పురుషః ఈశ్వరః
తస్య వాచకః ప్రణవః- ఇతి.

క్లేశాదిపేయగుణరహితుడగు పురుషు డీశ్వరుడు. ప్రణవ
మాతనిని తెలుపును - అని.

ఈ ప్రమాణములవలన ప్రణవము భగవంతుని (నారాయణుని)
తెలుపుననియు, సమాధిదశలోను ఉత్క్రమణదశలోను ప్రణవము
తోనే భగవంతుని ధ్యానించవలెనని సిద్ధమగుచున్నది.

17వ శ్లోకము

(15) సత్యలోకాదులు చతుర్ముఖ బ్రహ్మయొక్క స్వతంత్ర
సంకల్పముచే సృష్టించబడినవిగాన నవి స్థిరముగా నుండునో యని
శంకింపగా- వానియొక్క కాలనియతియును పరమపురుషుని సంకల్ప
ముచేతనే ఏర్పరుపబడినదని చెప్పబడినది. పరమాత్మ యొక్క
స్వాతంత్ర్యమే హెచ్చుతగ్గులులేని రాత్రింబవళ్లయొక్క విచిత్ర

వ్యవస్థకు కారణము. ఈవిషయము భారతమున ఉద్యోగపర్వమునందు 37-13 శ్లో॥ చెప్పబడినది.

కాలస్య హి చ మృత్యోశ్చ జగదుస్థావరస్యచ ।

ఈశ తే భగవానేకః సత్యమేవ బ్రవీమతే॥

కాలమును మృత్యువును స్థావరజంగమాత్మక సమస్త జగత్తును శ్రీయఃపతి యొక్కడే యేలుచున్నాడు. ఇది సత్యము. నేను నీకు చెప్పుచున్నాను వినుము.

భార - ఉద్యోగ - 67 అ. 12 శ్లో॥

కాలచక్రం జగచ్ఛక్రం యుగచక్రంచ కేశవః ।

ఆత్మయోగేన భగవాన్, పరివర్తయతే ౭నిశమ్॥

శ్రీయఃపతి కాలమును, జగత్తును, యుగములను తనసంకల్పము చేతనే సదా నడపించుచున్నాడు.

మరియొక చోట నిట్లే -

తతో యుగసహస్రాస్తే । సంహరిష్యే జగత్పునః ।

కృత్వా మత్స్యాని భూతాని చరాణి స్థావరాణి చ॥

వేయి యుగములు గడచినపిదప నీ స్థావరజంగమాత్మకజగత్తునంతను సంహరించి నాశరీరమునందు సూక్ష్మరూపముతో ధరించి యుండును.

భార - మోక్షధర్మే -

నిత్యం హి నా స్తిజగతి భూతం స్థావరజగదుమ్ ।

ఋతే తమేకం పురుషం వాసుదేవం సనాతనమ్॥

వాసుదేవు ఊక్కడుదక్క మరి యే స్థిరచరపదార్థజాతమున్న స్థిరముగ నుండజాలదు.

పుణివ్యాదితత్వములే నశించుతరి వానిచేత సృష్టింపబడిన బ్రహ్మలోకము బ్రహ్మశరీరము బ్రహ్మాండములమాట వేరుగా చెప్పవలెనా ?

22వ శ్లోకము

(16) ఈ శ్లోకమున పురుషశబ్దము ప్రయోగింపబడినది. ఆ పురుషుడే ప్రాప్యకుగా చెప్పబడుచున్నాడు. ఆ శబ్దమునందే యాతని యుత్కర్షణ గాన్పించును గాన పురుషశబ్ద వ్యుత్పత్తిని యెఱుంగదగినది.

1. పురి - శేతే - ఇతి పురుషః = నవద్వారపుర మనబడు శరీరము నందుండువాడు.
2. పూర్ణః పురుష ఉచ్యతే = అను నిరుక్తసూక్తినిబట్టి సర్వథా సర్వదా పరిపూర్ణుడు.
3. పురాపి - అస్తీతి పురుషః = అనాదిస్థితి కలవాడు.
4. పురు - సనోతీతి పురుషః = అధికముగా నిచ్చువాడు.

ఇట్టి మహత్తరమగునట్టియు ఉపాసన కుపయుక్తమైనట్టియు గుణములుకలవాడు ప్రాప్యడనిచెప్పిన నిక నేమి కావలయును. ఇంతకు మించిన ఫలమిక నేముండును.

సహస్రశీర్షాపురుషః - ఇత్యాది సూక్తమున నీతని యసాధారణ వైభవ మెంతగనో చెప్పబడెను. ఈ శ్లోకమున పురుషశబ్దము కేవల జీవవాచి కాకుండుటకై 'పరః' అనియు విశేషణము చేర్చబడెను.

23వ శ్లోకము

అవతారికలో -

(17) పంచాగ్ని విద్యలో ఛాం. 5-10-1.

తద్య ఇత్థం విదు ర్యేచేమేక్షైరజ్యే
శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే తే ఽర్చిష మభిసంభవన్తి
అర్చిషోఽహః.....

ఈ బద్ధజీవుని యే యాత్మ యాథాత్మ్యకోవిదులు పంచాగ్ని విద్యోక్తప్రకారముగా తెలుసుకొని ఉపాసించుచున్నారో ఎవరైతే

అరణ్యమునందుండి లక్ష్మీవిశిష్టతపోహాప బ్రహ్మము నుపాసించుటో
వా రుభయులును అగ్నివిభిమాని దేవతను పొందుదురు. అచ్చటి
నుండి అహరభిమాని దేవతను పొందుదురు— .....

(18) అమానవ పురుషుడు (పైద్యుతపురుషుడు) అర్చిరాది
మార్గమున నిత్యవిభూతికి చేరిన ముక్తపురుషులను బ్రహ్మను పొందిం
చును. ఈ విధముగ బ్రహ్మను పొందినవారు పునరావృత్తికలిగిన
ఈ మానవలోకమునకు తిరిగిరాదు.

24వ శ్లోకము

(19) అగ్నిరూపమైన తేజోఽభిమానిదేవతయు, దీనాభి
మానిదేవతయు, సుక్ష్మపక్షాభిమానిదేవతయు, మగ్నానపరిమితిగల ఉత్త
రాదుఃసమున కభిమానిదేవతయు మొదలగు వా రుండునట్టిమార్గమున
బోయిన పరమాత్మోపాసకులు నారాదులుని పొందుదురు. అసగా-
జ్ఞానులు (భక్తులు-ఉపాసకులు) పరబ్రహ్మను పొందుదురనియు
కేవలులు శుద్ధాత్మస్వరూపమును బొందుదురనియు గ్రహించవలెను.

‘తత్పురుషోఽమానవస్సన్ ఏనాన్ బ్రహ్మగమయతి’

అనుటచే నర్చిరాదిమార్గమున పోయినవానికి బ్రహ్మప్రాప్తి
తెలుపబడుచున్నదిగదా! అట్టితరి కేవలాత్మోపాసకునకు బ్రహ్మను
పొందించునర్చిరాదిమార్గగతి యెట్లుకుదురునని శంకింపగా—

ఈ పంచాగ్నివిద్యానిష్ఠుడు అబ్రహ్మాత్మక ఆత్మోపాసకుడు
కాదు. మరి పరమాత్మ ఆత్మగాగల స్వాత్మోపాసకుడు. అట్లు
కానిచో తత్త్వత్వన్యాయము విరోధించును. ఎట్లనగా- ఉపాసనాను
గుణఫలప్రాప్తినిగదా ఆ న్యాయము బోధించును. ఇప్పుడు ఫలము విప
రీత మైనదిగదా, ఆత్మోపాసకునకు ఆత్మప్రాప్తియే ఫలముకావలెను
గాని పరమాత్మప్రాప్తి ఫల మెట్లగును?

26వ శ్లోకము

(20) ఆదిశబ్దముచే ఆకాశమును చంద్రునిగూడ గ్రహించవలెను.

(21) ఇచ్చట యోగశబ్దమునకు -

“యోగ స్సన్నహనోపాయ ధ్యాన స్థితి యుక్తిః.”

అను కోశానుసారముగ ఉపాయ మనిగాని సంబంధ మనిగాని యర్థమును గ్రహించవలెను. ఉపాయార్థమైనప్పుడు - ఆ యాఫల ప్రాప్తికై ఆ యాయుపాసనలను గావించినవాడనియూ, సంబంధమర్థమైనప్పుడు ధూమాదిఫలము లుండుటచే పుణ్యకర్మస్వరూప సంబంధమే సిద్ధించును. అనగా పుణ్యకర్మలు చేయువాడని యర్థము.

ఈవిషయమును - అథయ ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే డత్త విత్త్యుపాశతే, తే ధూమ మభిసంభృతన్తి- యను శ్రుతి సమర్థించుచున్నది.

(ఇష్టమనగా- యాగాదులు- పూర్తమనగా చెరువులు నూతులు మొదలగువానిని త్రవ్వించుటవంటి పుణ్యకర్మలని యర్థము.)

అనగా- ఏ పురుషులు గ్రామమునందే యుండి యాగాదులను తటాక నిర్మాణాది పుణ్యకర్మలను దానములను మరియు నిట్టివేయగు నుపవాసాదికర్మలను చేయుచున్నారో వారు ధూమాద్యభిమాని దేవత లుండుమార్గమున సుకృతఫలానుభవమునకై యేగుచున్నారు.

దీనికే పితృయానమనియును పేరు.

27వ శ్లోకము

(22) మూర్ధచింతనమొకరూడ నుపాసనవలె పరమపురుషప్రాప్తికి సాధనమే యైనను, లోకమున దాని నెఱింగినవాడు, తొట్రుపడక పరమ నిందునట్లు ఇచ్చట సీమార్థము నెఱింగినవానికిని యట్టి యుపకార ముండును గాన నిట్లు చెప్పబడినది.

‘తత్ప్రకాశిత ద్వారః’ అని బ్రహ్మసూత్రమున జెప్పబడినట్లు భగవంతుని యనుగ్రహమువలన స్పష్టముగ జూపబడిన దారి కలవాడగును.

రెండుమార్గముల నెఱుంగుట విడువవలసిన మార్గమును విడుచుటకని యెఱుంగవలెను.

“యోగీ భవద్భువ !” అనుచో సాక్షాత్తుగా యోగమును విధించుచున్నాడనుట పొసగదుగాన ధ్యానమాత్రవిధిగనే గ్రహించవలెను. యోగవిధి యేలకాకూడ దనగా- ఈ రెండుమార్గముల నెఱింగినందులకు ఫలమునుచెప్పి “తస్మాత్ = కాబట్టి” యని యాజ్ఞానమునకే హేతువుగా పరామర్శించుటచే నిచ్చుట యోగమును విధించుట యసంగతము.

సరియే- ధ్యానమునే విధించనిండు. ఆ ధ్యానము చేనినిగూర్చి యనగా దగ్గరనున్న గతినిగూర్చియే యనుట ఉచితముగాన ఆ ధ్యానము గతిచింతన హువమైనదనియే గ్రహించవలెను.

బ్రహ్మసూత్రములలో నుపాసనకు ఫలమును జెప్పుచు -

తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశిత ద్వారో విద్యా
మాహాత్యై తచ్చేష గతః సుస్థుతి యోగాచ్చ,
హర్దానుగృహిత శ్శతాధికయా. (504 సూత్రం).

కథ- శతంచైకా చ హృదయస్య సాద్యస్తానాం మూర్ధాన మభి
నిస్సృతై కా, । తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి । అనగా- హృదయ
దేశమున నూటయొక్క నాడులు గలవు. అందొకనాడి బ్రహ్మకపా
లమువరకును వ్యాపించియుండును. దానిగుండ బయటపడిన జీవుడు
అర్చిరాదిమార్గమున పరమపదమున కేగును- అని తెలుపబడినది.

ఆ నాడీమార్గ మతి సూక్ష్మముగానుండునే యది యెట్లా జీవు
నకు గోచరించు ననగా- ఉత్క్రాంతిగమయమున హృదయమున

వీరాజిల్లుచున్న శ్రియఃపతిచే నా నాడీద్వారము వెలుగొందింప బడును. దానిచే నామార్గము నపలంబించి బయటపడును.

శ్రియఃపతి యల్లెవ్వరి కా వెలుగును ప్రసాదించుననగా — ‘విద్యా మాహాత్మ్యాత్ తచ్చేష గత్యనస్మృతియోగచ్చ’ యను సూత్రఖండము తెలుపుచున్నది. అనగా- చేతనుడు గావించిన ఉపాసనచేతను, ఈతడు గావించిన నిరంతర అర్చిరాది మార్గచింతన చేతను ప్రసన్నుడై యట్లామార్గమును వెలుగొందించునని చెప్పబడెను.

చూచితిరా అర్చిరాదిమార్గ నిరంతరచింతన కెంత మాహాత్మ్యమున్నదో. అందులకే 508 వ బ్రహ్మసూత్రమున యోగినః ప్రతిస్మర్యే తే స్మారేచైతే” యని- యోగినః ప్రతి=యోగనిష్ఠులను గూర్చి, స్మారే=ధూమార్చిరాదిమార్గములు రెండున్న స్మరించదగినవని (విధింపబడుచున్నవి.)

అనగా- తాము గావించు ఉపాసనకంగముగా ప్రతినిత్యమును స్మరించదగినవి - అని (శ్రీ) భాష్యకారు నీ సూత్రమును వివరించి “నై తే సృతీ” యనెడు ప్రకృతశ్లోకముచే యుదహరించిరి. “ఏ తే సృతీ” యనగా నేవియని శంకింతురని వారే యచ్చటనే “అగ్నిర్జ్వాలిః” ‘ధూమారాత్రిః’ అని దేవయాన పితృయానములను జూపిరి. ఈ యర్చిరాదిమార్గచింతననే భగవానుడు “తస్మాత్ యోగీ భవాత్తన=” తస్మాత్ అహరహరర్చిరాది గతిచింతనాఖ్య యోగయుక్తో భవ”

అనగా- కావున నీవు ప్రతిదినమును అర్చిరాదిమార్గమును ధ్యానించుచుండుట యనెడు యోగయుక్తడవు కమ్మని యాదేశించెను.

ఈచింతనకిట్టి పరమపురుషార్థప్రదత్వ మనెడు మాహాత్మ్యముండుటచేతనే దయాళులగు (శ్రీ) పరదాద్యులీ బ్రహ్మసూత్ర-భాష్య విమర్శ సంతను సుశముగా రెండుశ్లోకములతో మనకు ప్రసాదించిరి.

చాసిది మనము ప్రతిధిసము వేకువను లేవగ నే యర్థమును భావించుచు ననుసంధించవలెను.

పాదకుల సౌకర్యార్థమై ఆశ్లోకములనిచ్చట తాత్పర్యముతో మదహరించుచున్నాను. -

1. శ్లోః సత్సక్తౌ దృవనిస్సృహో గురుముఖా చ్ఛ్రీశం ప్రపద్యాత్మహన్
ప్రారబ్ధం పరిభుజ్య కర్మశకలం ప్రక్షీణకర్మావరః
న్యాసా దేవ నిరఙ్కు శేష్వర దయానిర్దానమాయాన్వయో
హోర్దానుగ్రహలభ్యుద్యభమనిద్వారా దృహి ర్నిర్గతః॥

2. శ్లోః ముర్తోఽర్చి ర్ది సపూర్వపక్షషడుదత్తాసాబ్జవాతాంశుమత్
గ్లావ్యమ్యద్యదుశేన్ద్రః భాత్యమహిత స్సీమాన్తసిన్ధ్యాపుతః
శ్రీచైకుంఠ ముపేత్య నిత్యమజడం తస్మిన్ పరబ్రహ్మణః
షాయజ్యం సమవాప్య సద్దతి నయం తేనైవ భన్యః పుమాన్॥

తాత్పర్యము :

సాత్వికుడగు విష్ణుభక్తునితోడ చెలిమిచే సంసారమునండు విరక్తి జనియించును. తోడనే శుభాచార్యశ్రమశ్రయణ మొనరించి యాలనిమూలముగ శ్రీయఃపతిని శరణజొచ్చి లబ్ధసత్తాకు డగును. ఆపై సంచితాగామికర్మల బారినండి సంపూర్ణముగ విముక్తుడై శేషినిబియున్న ప్రారబ్ధ మనుభవించుచునుండి యా యనుభవము పూర్తియగుతోడనే తాను గావించు నుపాసక ఆర్చిరాతిమార్గచింత నలచే ప్రసన్నుడైన తన హృదయపీఠము నలంకరించియున్న నా దయామయుని దయచేజూపబడిన షణ్ణిదైవ సుమూహునాడీహార్గము గలదా బయటబడి అర్చి- పగణ- శుక్లవక్త్రము- ఉత్తరారణ్యము భంభత్సరమును, కాలాభిమాని దేవత లాతివాహికులు (అనగా మార్గదర్శి కల) గా ముందు మార్గమున నేగి భాయాపురుషాటి నూత్యమండలి ముఖ శేషిదానిదిభిన్నముగావిధుకొని చంద్రవిద్యుల్లోక- మహాలోక -

ఇంద్రలోకప్రజాపతు లాతివాహకులుగానుండు లోకములలో వారు చేయు సన్మానములను బడయుచు బ్రహ్మాండావరణమును దాటి లీలావిభూతిని విడిచి నిత్యవిభూతిలో ప్రవేశించి యందున్న నిత్యమును స్వయంప్రకాశమునునైన శ్రీ వైకుంఠసగరమునుజేరి యచ్చట శ్రియఃపతి భోగసజాతీయభోగానుభవ మనెడు తత్సాయుజ్యమును బడసి యానందస్వజ్ఞుడగు సర్వేశ్వరునితోపాటాతనికల్యాణ గుణముల సనుభవించుచు అనుభవజనితప్రీతికారితత్వకైంకర్యమున నిమగ్నుడై శాశ్వతముగ తిరిగి రాకయుండును. అహా ! ఆ పురుషు డెంత ధన్యుడోగదా.

(23) విశ్వరూక్షర యాథాత్మ్య

భగవ చ్చరణార్థినామ్

వేద్యోపాదేయ భావానా

మప్తమే భేద ఉచ్యతే

తా త్పర్యముః

బ్రహ్మ రుద్రేంద్రాది భోగములకన్న గొప్పదగు విశ్వర్యమును, శుద్ధాత్మస్వరూపమును, భగవచ్ఛరణార్థిని గోరువారికి ప్రత్యేకించి తెలుసుకోనదగిన శుద్ధాత్మస్వరూపాదుల యొక్కయు ఉపాదేయములైన వారి వారి యిష్టఫలముల కనురూపమైన పరమ పురుషధ్యానమును అంతిమస్మృతిని అర్పిరాదిమార్గచింతనమును యీ యెనిమిదవ యధ్యాయమున చెప్పబడినది.

శ్రీభగవద్గీతా - నమోఽధ్యాయః

రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగః.

—: ౦ :—

అవతారిక

ఇదివఱకు ఆ యాయుపాసకులకు వేటువేటుగా నేర్పడియుండు *జ్ఞాతవ్యోపాదేయ విశేషములు ప్రతిపాదించఁబడినవి. ఇప్పుడు ఉపాస్మ్యుడగు పరమపురుషుని మాహాత్మ్యమును, జ్ఞానులకుఁగల విశేషమును విశోధించి, భక్తిరూపమైన యుపాసనముయొక్క స్వరూపమును జెప్పచున్నారు.

శ్రీభగవానువాచ.

శ్లో॥ ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే!¹²
జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽకుభాత్॥

టీ. గుహ్యతమం = మిక్కిలి రహస్యమయినదియు, విజ్ఞానసహితం = ఉపాసనమును గుఱించిన విశేషజ్ఞానముతోఁ గూడినదియు నగు, ఇదం జ్ఞానంతు = భక్తిరూపమయిన ఉపాసనమనెడి ఈ జ్ఞానమును, అనసూయవే = భగవద్మాహాత్మ్యమునందు నమ్మకముగల, తే = నీకు, ప్రవక్ష్యామి = చక్కగా తేటపఱచునట్లు చెప్పెదను.

* పరమపురుషమాహాత్మ్యమును జ్ఞానుల విశేషమును పూర్వమే ప్రస్తుతమై యున్నది. ఇచట ఉపాసనమును తత్ఫలమునుబట్టి వారిప్రభావము విశోధింపఁబడుటచే 'ఉపాస్మ్యుడగు... విశోధించి' యనఁబడెను. ఉపాసనముయొక్క స్వరూపము ఇట్టిదని నిర్దుష్టించుటయే యీయధ్యాయముయొక్క ముఖ్యార్థమనియు, భజనోపాసన శబ్దము రీయధ్యాయమందును ఇతర ప్రకరణములందును ఒక్కవిషయమును గుఱించి ప్రయోగింపఁబడుటవలన శ్రుతినిర్దధమైన యుపాసనమే భక్తియగుననియు నభిప్రాయమున 'భక్తిరూపమయిన... స్వరూపమును జెప్పచున్నారు' అనఁబడెను.

యత్ = ఏజ్ఞానమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, అశుభాత్ = భగవత్ప్రాప్తికి విరోధములగు సమస్తపాపములనుండి, మోక్ష్యసే = విడువడఁగలవో.

3

తా. *మిక్కిలియు గోప్యమును భక్తిరూపమునైన యీ ఉపాసన మనెడు జ్ఞానమును ఉపాసనముయొక్క విశేషజ్ఞానముతోడ, అనూయలేకున్నట్టి (అనఁగా తక్కినవానికెల్ల విసజాతీయమై అపరిమిత ప్రకారమైయున్న నామాహాత్యమును విని అట్లై యగు నని తలంచునట్టి) నీకు చెప్పెదను. ఆ జ్ఞానమును అనుష్ఠానపర్యంతము తెలిసికొని నాప్రాప్తికి విరోధులగు సమస్తమైన యశుభములనుండి విడివడుదువు.

* 'ఇదంత' అనుచోఁగల తుశబ్దముచే భక్తియోగము, కర్మయోగజ్ఞానముల కంటె నధికమయినదని వివక్షితము. అనఁగా కర్మయోగము గుహ్యము, జ్ఞానయోగము గుహ్యతరము, ఇదియో (ఇదంత) 'గుహ్యతమం' అని భావము. ఇచట జ్ఞాన మనఁగా భక్తిరూపమైన యుపాసనము, విజ్ఞానమనఁగా విశేషజ్ఞానము. ఇది పూర్వోక్తమయిన జ్ఞానము గాదు. అది ఉపాస్యాదులను గుఱించిన విశేషజ్ఞాన మగును. ఇది ఉపాసనమునకు సంబంధించిన విశేషజ్ఞాన మగును. ఉపాసనమునకు సంబంధించిన విశేష మనఁగా ఉపాసనప్రకారము. దీనిని విశేషయధికారి అనూయలేనివాఁడు గావలయును. అనూయ అనఁగా గుణములందు దోషములను కనిపెట్టు చిత్తవృత్తి. గుణములను గుణములనుగా నిశ్చయించుటయే అనూయలేమి యగును. కానయిచట అనూయలేనివాఁడనఁగా సకలే తరవిలక్షణమై యపరిమితప్రకారమైయుండు నీశ్వరుని మాహాత్యమును విని అది అట్టిదే యగునని నమ్మునట్టివాఁడని తెలియునది. అనుష్ఠింపవలసినదానిని తెలిసికొన్నంత మాత్రముచే ఫలము గలుగదు. అనుష్ఠించిననే ఫలము, కనుక 'అనుష్ఠాన పర్యంతము' అనఁబడెను. ఉపాసనస్వరూపము నెఱుంగుటయొకాక దానిని అనుష్ఠించిననే మోక్షమని భావము. కర్మాదులచే భక్తియుత్పత్తికి విరోధులయినపాపములు నిరసంపఁబడును. భక్తిచేతనో భగవత్ప్రాప్తికి విరోధులయిన సమస్తపాపములు నిరసంపఁబడునని తెలుపుటకై 'నాప్రాప్తికి...విడివడుదు' వనఁబడెను.

శ్లో॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద ముత్తమమ్ ।

ప్రత్యక్షైవగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తు మవ్యయమ్॥ 2

టీ. ఇదం = ఇది - భక్తిరూపాపన్నమైనజ్ఞానము, రాజవిద్యా = విద్యలకు రాజైనది - రాజులయొక్క విద్య - అనగా రాజులవంటి గోప్యమనస్సు గల వారియొక్క విద్యయనుట, రాజగుహ్యం = రహస్యములలో శ్రేష్ఠమైనది, ఉత్తమం = ఉత్కృష్టమైనట్టి పవిత్రం = మత్స్యాప్తికి విరోధములగు సమస్త పాపములను బోగొట్టునదనుట, ప్రత్యక్షైవగమః = ఉపాసంపఁబడు నన్ను ప్రత్యక్షమైనవానినిగా గనుఁగొనునట్టిది ధర్మ్యం = ధర్మ నిరతిశయ నిశ్చేయసర్వాపము, కర్తుం = అనుష్ఠించుటకు, సుసుఖం = మిక్కిలి ప్రియమైనదిగా అనుష్ఠింపఁదగినది, అవ్యయం = నాశరహితమైనదియు.

4

తా. ఇది రాజవిద్య-విద్యలకు రాజు; రాజగుహ్యము గోప్యములకు రాజు. లేక, రాజులయొక్కవిద్య గాన రాజవిద్య. రాజులు విరివియై లోతయినమనస్సు గలవారుగదా; అట్టి మహామనస్కులవిద్య, మహామనస్కులే దాఁపవలసిన దానిని దాఁచుటకు నిపుణులు గాన వారలకే యిది గుహ్యమైనది. *పరమపవిత్రమైనది - అనగా మత్స్యాప్తికి విరోధులగు అశేషకల్మషములను అపహరించునది. ప్రత్యక్షభూతమయిన విషయము (విషయభూతుఁడగు నేను) గలది - అనగా భక్తిరూపమగు ఉపాసనముచే న న్నుపాసంపఁగా నే నప్పుడే ఉపాసకునకు ప్రత్యక్షమగుచున్నాననుట. అయినను ధర్మమునుండి వీడనిది.

* ఇంద్రియము లయినయౌపాయములకంటె ఈ యౌపాయమునకుఁగల యతిశయమును దెలుపుచున్నాఁడు. పవిత్రతభ్రమనకు 'ఉత్తమ' మను విశేషణమునుబట్టి 'మత్స్యాప్తికి విరోధులగు...అపహరించునది' అనఁబడెను. 'ప్రత్యక్షైవగమమ్' అనుటకు ప్రత్యక్షమయినవిషయము గలది అనఁగా విషయభూతుఁడగు భగవంతుఁడు 'ప్రత్యక్షముగాఁ

(ధర్మమగుటయనఁగా నిశ్చేయసమునకు సాధన మగుట) అది స్వరూపముచేతనే మిక్కిలిప్రియ మగుటచేతను, అప్పుడే నాదర్శనమును కలిగించునదగుటచేతను, తనంతట తానే నిశ్చేయసరూపమైయున్నను, నిరతిశయనిశ్చేయసరూపమును ఆత్మంతికము నగు మత్రాప్తికి సాధనమైనదియునగుట. కాబట్టియే మిక్కిలి ప్రియమైనదిగా అనుష్ఠింపఁదగినది. నాప్రాప్తిని సాధించినను తాను క్షయింపనిది. ఇటువంటి ఉపాసనమును చేయువానికి నన్నే యిచ్చుకొన్నను నేను వాని కేమియు చేయలేదనియె నాకుఁ దోచుచున్న దనుట.

శ్లో! అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరస్తవ ।

5

అప్రాప్య మాం నివర్తంతే మృత్యుసంసారవర్తని ।

3

టీ. పరస్తవ = అర్జునా, అస్య ధర్మస్య = ఈయూపాసనమనెడి ధర్మమునకు, అశ్రద్ధధానాః = దానియందు విశ్వాసపూర్వక మగు త్వర లేనివారైన, పురుషాః = పురుషులు, మాం = నన్ను, అప్రాప్య =

గలది యని యర్థము. ఉపాసనము స్మృతిసంతతిరూప మయినది కాన తనవిషయమును బ్రత్యక్షముగాఁ జూపనేరదు. ఉపామ్యుఁడు అప్రత్యక్షుఁడని శ్రుతి. మఱి ప్రత్యక్షముగా నుండు నితరవిషయమునకును ఉపాసనమునకును సంబంధము గలుగదు. కనుక ఉపాసన మందు విషయభూతుఁ డగుభగవంతుఁ డెట్లు 'ప్రత్యక్ష' మని శంకరాఁగా 'భక్తిరూప మగు... అగుచున్నా ననుట' అనఁబడెను. అనఁగా భక్తి తన విషయభూతుఁడగు భగవంతుని ప్రత్యక్షముగాఁ జూపదు. భగవంతుఁడు భక్తికి మెచ్చి తానే ప్రత్యక్షమగు చున్నాఁడని భావము. ధర్మమగుట యనఁగా నిశ్చేయసమునకు సాధన మగుట. 'ధర్మమ' అనుటచే భక్తి యట్టిధర్మమగునని యర్థము. అనఁగా తనంతట ఫలభూతము లయినవి మఱియొకఫలమునకు ధర్మమగుట (అనఁగా సాధనమగుట) దుర్లభము. భక్తియో యట్టిదిగాదు. 'స్వరూపముచేతనే ... గలిగించునదగుటచేతను' తనంతట నిశ్చేయసరూపమగు ఫలమైనను నిరతిశయ నిశ్చేయసరూప మగు భగవత్రాప్తి యనెడు ఫలాంతరమునకుఁ గూడ సాధనమగుట (అనఁగా ధర్మమగుట) గలదియని భావము. ఇది నిశ్చేయసము; భగవత్రాప్తి 'నిరతిశయనిశ్చేయసము; అని చెంటికి భేదము తెలియునది. 'సుసుఖంకర్తుమ్' అనఁగా 'చేయుటకు నునుఖమైనది' అని

పొందక, మృత్యుసంసారవర్తని = మృత్యురూపమగు సంసారమార్గము నందు, నివర్తనై (నితరాం వర్తనై) = మిక్కిలి వర్తించుచున్నాడు.

తా. అట్లునా (నిరతిశయప్రియుడ నగు నన్ను గుఱించిన దగుటచే తానును *నిరతిశయప్రియరూపమైనదై పరమనిశ్చేయసరూపమగు మత్ప్రాప్తికి సాధనమై అవ్యయమై యుపాసనమని చెప్పబడునట్టి) యీశ్వరమను అనుష్ఠింపఁదగినస్థితికి వచ్చినవారయ్యును దీనియందు నమ్మికతోడిత్వర లేకయుండువా రైనట్టిపురుషులు నన్ను జెండక బాధకస్వరూప మగు సంసారమునందే మిక్కిలియుఁ బ్రబర్తించుచుందురు. ఔరా! యిది గొప్పయాశ్చర్య మని యర్థము.

యగ్గము కాదు. చేయుటయందు సుసుఖమయినది, అనఁగా స్వరూపమందును తన విషయమందును మిక్కిలి యశుకూలమయినది గాన సుఖముగా ననుష్ఠింపఁగూడినదని భావము. 'సుసుఖమ్' అనుచోఁగల 'సు' అనెడి యుపసర్గముచే 'మిక్కిలి ప్రియమైనదిగా' ననబడెను. అవ్యయమనఁగా తుల్యంబనిది. తక్కినకర్మములు ఫలముకలిగినంతనే వాతమునొందును. ఇదియో సుకరమయ్యును భగవత్ప్రాప్తియనెడి ఫలము కలిగినను వాతము నొందదు. అనఁగా భగవత్ప్రాప్తియనెడు ఫలముకూడ దీనికి జాలదని యతిశయోక్తి రెలియునది. భగవత్ప్రాప్తికన్న నధికఫలమేమి యిది సాధింపవలయునో యని శంకను వారింపుటకై 'ఇటువంటి ఉపాసనమును...నాకుఁ దోచుచున్నది' అని చెప్పబడెను.

*ఇట్టి యుపాసన రూపమయిన జ్ఞానము (అనఁగా జ్ఞానమనబడిన యుపాసనము) లేనిచో తన్నుఁబొందుట (అనఁగా మోక్షము) సిద్ధింపదని తెలుపుచు స్వరూపమంగును ఫలమందుననిరతిశయసుఖరూప మయినదీని నందఱు నేలయనుష్ఠింప రినుటకు హేతువు నిందుఁజెప్పచున్నాడు. 'అస్య' అని భక్తికి పూర్వోక్తమైన సమస్తాకారమునుబరామర్శించుటవలన 'నిరతిశయ.. అవ్యయమై' అనబడెను. 'అస్య' అనుసంబంధసామాన్యపక్షి వలన 'అనుష్ఠింపఁదగినస్థితికి వచ్చిన' అని ఫలించినది. శ్రద్ధకు ప్రసక్తియుండియు చూపకున్న సే దోషమగును గాని లేనియెడల దోషముకాదు. కనుకనే శ్రద్ధతోఁ గలుకొనఁదగినవారై యుండియు నని కూర్చుబడెను. పురుషార్థ తారతమ్యవిదులగు పురుషులు, ఉపాసనము స్వరూపమునను ఫలమునను నిరతిశయపురుషార్థమయిన దనియు సుకరమనియు నెఱింగియు, ఎంతమాత్రమైనను పురుషార్థమే కానట్టి యీసంసారమునే యాదర్శమున నేమించుచున్నారే! యని భగవంతుని విప్రయమునుబట్టి 'ఇది...ఆశ్చర్యము' అని చెప్పబడెను.

అవ. *ప్రాప్యభూతుడగు నాయొక్క అదింత్యమహిమను ముందు వినుమని చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా!

మత్స్థాని సర్వభూతాని న చాహం తే వ్యవస్థితః॥ 4

న చ మత్స్థాని భూతాని పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్!

భూతభృన్న చ భూతస్థో మ మాత్మా భూతాభావనః॥ 5

టీ. అవ్యక్తమూర్తినా = ఇంద్రియములకు శోచరముకాని స్వరూపము గల, మయా = (అంతర్యామియగు) నాచేత, ఇదం సర్వం జగత్ = చేతనాచేతనాత్మకమగు ఈ సమస్త ప్రపంచము, తతం = వ్యాప్తమైయున్నది, సర్వభూతాని = సమస్తభూతములు; మత్స్థాని = నన్ను ఆధారముగాఁ గొని నిలిచియున్నవి. అహం చ = నేనైతే, తేషు = వానియందు, న అవస్థితః - నెలకొనియున్నవాడనుగాను - నాస్థితికి అవి యేమియు నుపకరించునవి గావు, భూతాని = భూతములు, మత్స్థానిచ న = నాయందున్నట్టివికావు, మే = నాయొక్క, ఐశ్వరం = ఈశ్వరసంబంధమైన - అఘటితఘటనా చాతుర్యమును, పశ్య = చూడుము. (ఆయోగ మెద్ది యనగా), భూతభృత్ = (నేను) సమస్తభూతములను భరించువాఁడను, భూతస్థః నచ = వానివలన నాస్థితికి ఏతోడ్పాటును లేదు, మమ = నాయొక్క, ఆత్మా = మనస్సు - అనగా సంకల్పము, భూతాభావనః = భూతములను కలిగించునది - ధరించునదియు నియమించునదియును అనియు గ్రహించునది.

తా. నేను చేతనాచేతనాత్మకమగు ఈజగత్తునం దంతయు

*ఇంతవఱకు ప్రాపకముయొక్క మహత్త్వము చెప్పబడెను. ఇప్పుడు ప్రాప్య మయొక్క మహత్త్వము చెప్పబడుచున్నదని తెలియునది. ప్రాప్యముయొక్క మహిమ చెప్పుటయెల్ల 'అట్టి మహిమగలదనియొక్క ప్రాపకమనందు మఱింతగట్టిపూనిక గలిగియుండు' యగును. ప్రాపక మనగా ఉపాయము. ప్రాప్య మనగా ఫలము.

నాస్వరూపమును బయలుపలుపకయే * అంతర్యామి నై (అనగా దీని ధారణనియమనములకొఱకు శేషి నై) వ్యాపించి యున్నాను. [అంతర్యామి బ్రాహ్మణమందు 'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్-యంపుథివీ న వేద-య ఆత్మని తిష్ఠన్-య మాత్మాన వేద' అని చేతనాచేతన వస్తుజాలమునకఁ గనఁబడకయే యంతర్యామియై (అనగా లోపల జూచ్చి నియమించువాఁడై) యందందు వ్యాపించియుండుట చెప్పఁబడినది. కావున] అంతర్యామి నగునాయందు ఈ సమస్తభూతములును నిలిచియున్నవి. [ఆ బ్రాహ్మణమందే 'యస్య పృథివీ శరీరమ్...యః పృథివీ మస్తరో యమయతి (బృ-గీ-2-3), యస్మాత్పృథివీ శరీరమ్...య ఆత్మాన మస్తరో యమయతి' (శతపథే-మాధ్యందిన, ౧౮-౬-౧౬-౧-౩౦) అని నిగత్తు శరీరమైయుండుటచేత నియమనమునకు లోనై నదని ప్రతిపాదించుటఁబట్టి దాసస్థితి (ధారణ) నియమనములు అతని యధీనము లయినవనియు అతని శేషిత్వము ప్రతిపాదించబడినది.] నేను వానియందు నెలకొనియుండ లేదు- అనగా నాస్థితి వానికి లోన

* ఆకాశముకూడ అన్నిటను ఊరక వ్యాపించి యున్నది కాని అంతర్యామిగాఁ గాదు. అట్టివ్యాప్తి కాదనుటకై 'అంతర్యామి నై' యనికూర్పఁబడెను. అంతర్యామి యై వ్యాపించుటకు ప్రయోజనము ధారణ నియమనములుగాన 'ధార...కొఱకు' అనఁబడెను. స్వరూపము బయలుపడక నియామకుఁడై అంతట వ్యాపించుటను చెలుపుటకు, 'యః పృథివ్యామ్...అను శ్రుతి యుదాహృతము. ఇందలిపృథివిచేత ప్రాకరణికము అగు చేత నాచేతనములనన్నిటిని గ్రహించునది. అతనివ్యాప్తి కేవలమైనది గాక ధారణ నియమన ములతోఁ గూడిన దనుటకు 'యస్య పృథివీ శరీరమ్' ఇత్యాదులు. ఇందు శరీరమనఁగా శరీరమువలె నియమనమునకు లోనయినదనుట. నియమనమునుబట్టి ధారణమును శేషిత్వ మును అర్థసిద్ధము అగుచున్నవి. 'మయాతత మిదంసర్వమ్' 'నేను దీనియందెల్ల వ్యాపించియున్నాను' అని చెప్పి 'నచాహం తేష్యవస్థితః' 'నేను వానియందు లేదు' అనుట విరుద్ధము. కాన నేను వానియందు లేదనఁగా వానియందున్నను వానికి లోనయిన స్థితి

యినదికాదు—నాస్థితికి అవి యుపకరించుటయేమియు లేదనట. భూతములును నాయందున్నవికావు—అనఁగా *కుండ మొదలగునవి జలదులను ధరించియుండునట్లు నేను వానిని ధరించియున్నవాఁడనుగాను. మఱి ధరించియుండుట యెట్లు? అన్నచో ఆత్మ శరీరమును సంకల్పముచేత ధరించునట్లు నేను వానిని నా సంకల్పముచేత ధరించుచున్నాను. * ఐశ్వర్యమైన నాయోగమును—అనఁగా మఱి వేతెచ్చటఁ గలుగరానిదై నాకుమాత్రమే కలిగియున్నదై యాశ్చర్య మైయున్న నాయోగమును—చూడుము. ఈయోగ మేమి యందువా? సమస్తములైనభూతముల నేను ధరించుచున్నానుగాని వానిచేత నా కుపకార మేదియు గలుగదు, నా యాత్మయై—(అనఁగా మనోమయ మగు

గలిగి యుండలేదు—అనఁగా నాస్థితికి వానివలన నేయుపకారమును గలుగదు అని యర్థము సేయఁబడెను.

* ‘మత్ స్థాని సర్వభూతాని’ అనియు ‘నచ మత్ స్థాని భూతాని’ అనియుఁ జెప్పటవలన భూతములు మొదట తనయందున్నట్టును పిదప లేనట్టును ప్రతిపాదించుట అసంగతమని శంకింపరాదు. మొదట ఉన్నవనుట అంతర్యామియగు తనయందున్నవనియు పిదప లేవనుట కుండయందు జలమువలె తనయందు లేవనియుఁ జెప్పటగాఁ దెలియవలయును. కుండయందు జలమున్నట్లుగాక అంతర్యామియగు ఆత్మను గొని శరీరము నిలచియున్నట్లు భూతములెల్ల భగవంతునియందున్నవని యారెంటివలన నేర్పడుచున్నది. మఱియు కుండ స్వేచ్ఛచేత జలమును ధరించునదికాదు కాన దానిని నియమింపను నేరదు. ఆత్మయో స్వేచ్ఛచేత (అనఁగా స్వసంకల్పముచేత) శరీరమును ధరించుచున్నది. నియమించుచున్నది. అట్లే యీశ్వరుఁడును స్వసంకల్పముచేతనే భూతముల ధరించుచు నియమించుచు నున్నాఁడని తెలియనది.

* ‘యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసద్గతియక్తిఘ’ అనునిఘంటువువలన యోగమనఁగా ధ్యానమని యగ్రము గనుక నిచట నాధ్యానమును సంకల్పరూపముగాఁగ్రహింపనగును. కావుననే యోగమనఁగా సంకల్పచునియర్థము సిద్ధించినది. యోగము ‘ఐశ్వర్యమ్’ అనుటచే అనన్యసాధారణమైనదిగాను, ‘పశ్య’ అనుటచే ఆశ్చర్యకర మైనదిగాను జెప్పఁ

నాసంకల్పమే) భూతములను గలిగించునదియు ధరించునదియు నియమించునదియు నగును. (ఇదియ నా యసాధారణయోగము). 7

అవ. తన సంకల్పమువలననే సర్వమునకును స్థితిప్రవృత్తులు కలుగుచున్న వనుటకు నిదర్శనము చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ *యథాఽఽ కాశస్థితో నిత్యం వాయు స్సర్వత్రగో మహాన్!

తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్థానీ త్యవధారయ॥

6

టీ. నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, ఆకాశస్థితః = ఆకాశమునందును నదియు, సర్వత్రగః = అంతట సంచరించుచున్నదియునగు, మహాన్ వాయుః = గొప్పవాయువు, యథా = ఎట్లా - (మత్స్థః = నాయందున్నదో), తథా = అట్లు, సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, మత్స్థాని ఇతి = నాయందున్నవి అని, ఉపధారయ = నిశ్చయించుకొనుము.

బడెనని తెలియునది. ఆత్మ యనఁగా మనస్సు అనియు అర్థము. ఇచట మనస్సునకు బదులు మనోమయమగు సంకల్పమును గ్రహించుటచే ఆత్మకు సంకల్పమని యర్థము వీర్పడినది.

* 'యథాకాశస్థితః వాయుః తథాభూతాని మత్స్థాని అనుటకు 'ఆకాశమందు వాయువున్నట్లు భూతములు నాయందున్నవి' అని యర్థమగుచున్నది. కాని ఆకాశము వాయువుమగలిగియున్నను దానిని ధారణనియమములు చేయదుగాన ఆకాశమందలి వాయువుయొక్క నియమనాదులు లేనిస్థితి భగవంతునియంశలి భూతములయొక్క నియమనాదియుక్తమైనస్థితికి నిదర్శనము కానేరదు. కనుక 'ఆ వాయువునకు... తెలియుచున్నది' అని కూర్పఁబడెను. అనఁగా ఆకాశమందు వాయువుండియు దాని నియమనాదులకు కనఁబడకయే నే నుండినట్లే తక్కినవాని నియమనాదులకును కనఁబడకయే నేనున్నానని భావము. అనఁగా ఆకాశమునఁ బ్రవచుచున్న యొకపక్షి దేహమునకు పట్టులేని యాకాశమువలన స్థితిగాని చలనముగాని కలుగనేరవు. కాని కంటికిఁ గనఁబడనిరై యాదేహములో వర్తించుచున్నచేతనవిశేషముచేతనే దాని కాస్థిచలనములు కలుగుచున్నవి. ఇట్లే వాయువునకు ఆకాశమువలనఁగాక దానియందుఁ గనఁబడకయే వర్తించుచుండు పరమపురుషునివలననే స్థితిచలనములు కలుగునని యూహ్యము. ఇట్లు పరమపురుషుండు కనబడకున్నను వాయువు మొదలైన వానికి స్థితి ప్రవృత్తులు వాని

తా. మహావాయువు పట్టులేని ఆకాశమందు నెలకొని అంతటను తిరుగుచున్నది. ఆవాయువునకు అందు పట్టేమియులేదు గనుక దానికి (నేను తెలియుబడకున్నను) దానిస్థితి నావలననే కలుగవలయునని తప్పక ఒప్పుకొనవలసి వచ్చుచున్నది. కాన అవి నాచేతనే ధరింపఁబడియున్న వని తెలియుచున్నది; అట్లే నమ స్తథాతములను (వానికి తెలియుబడకున్న) నామందు నెలకొనియున్నవి గాన అవి నాచేతనే ధరింపఁబడి యున్నవని నిశ్చయింపుము. ఇట్లని వేదవిదులును.

8

‘మేఘోదయస్సాగరసన్నివృత్తి రిన్దోర్విభాగః స్ఫురితాని వాయోః | విమృద్విభజ్ఞో గతిదుష్టరశ్మే | ర్విష్ణో ర్విచిత్రాః ప్రభవన్తిమాయాః’ అని చెప్పెదరు. (విష్ణోః విచిత్రాః మాయాః అనఁగా విష్ణువుయొక్క

అనన్యసాధారణములైన మహాశ్చర్యము లని యర్థము) ‘ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచన్ద్రీమసౌ విధృతో తిష్ఠతః’

10

(బృ-గీ-౮-౯) ‘భీషాస్మాద్వాతః పవతే! భీషోదేతి సూర్యః | భీషాస్మాదగ్ని శ్చేన్ద్రీశ్చ’ (తై-ఆన-౮-అను) ఇత్యాదిక మగుశ్రుతియు నిట్లే చెప్పుచున్నది.

సంకల్పమువలననే కలుగుచున్న వసుటకు ప్రత్యక్షప్రమాణము లేకున్నను అనుమానములు గలవనుటకై వేదవిదుల వాక్యమును ‘మేఘోదయః’ అని చెప్పుచున్నారు. ఈవిషయమే శ్రుతులుకూడ ‘ఏతస్యవా [ఈ నాశరహితునియొక్క యజ్ఞ (అనఁగా సంకల్పము) వలననే సూర్యచంద్రులు (తమ తమ స్థానములందు) ధరింపఁబడినవారై నిలుచుచున్నారు. వీనివలనిభయముచేతనే గాలి వీచుచున్నది. వీని భయమువలననే సూర్యుఁ డుదయించుచున్నాఁడు. వీనివలనిభయమువలననే అగ్నియు ఇంద్రుఁడును] ఇత్యాదులు చెప్పుచున్నవి. ఇచట వాయునిదర్శనమునుబట్టి అనుమానప్రమాణముచేతను వేదవిద్వచనశ్రుతులనుబట్టి శాబ్దప్రమాణముచేతను ‘సర్వముయొక్క స్థితిప్రవృత్తులు పరమపురుషసంకల్పాయత్తములు’ అని తెలియుట గ్రాహ్యము,

అవ. దేనియొక్క సాహాయ్యమును అపేక్షింప నక్కఱలేనట్టి వాఁడగు భగవంతునియొక్క సంకల్పమువలననే సమస్తమునకును స్థితిప్రవృత్తులు కలుగు నని చెప్పబడినది. అట్లే వానిసంకల్పము వలననే సమస్తమునకును ఉత్పత్తిప్రళయములుగూడ కలుగుచున్న వని చెప్పచున్నారు.

11

12

శ్లో॥ సర్వభూతాని కౌన్తేయ ప్రకృతిం యన్తి మామికామ్ |

13

14

కల్పక్షయే పున స్తాని కల్పాదౌ విస్మతౌ వ్యహమ్ |

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, సర్వభూతాని=స్థావరజంగమాత్మకములగు సమస్తభూతములు, కల్పక్షయే=బ్రహ్మయొక్క అవసాన సమయమునందు, మామికాం = నాశరీరభూతమైన, ప్రకృతిం = తమస్సు అనఁబడు ప్రకృతిని, యన్తి=(నా సంకల్పముచే) పొందుచున్నవి, కల్పాదౌ=కల్పారంభమునందు, పునః=మఱల, తాని=ఆ భూతములవంటివానినే, అహం=నేను, విస్మజామి=ప్రకృతినుండి విభజించి సృజించుచున్నాను.

తా. అర్జునా, కల్పక్షయమందు- (అనఁగా చతుర్ముఖబ్రహ్మ యవసానకాలమందు) నా సంకల్పముచేత చరాచరాత్మకములగు భూతము లన్నియును నాకు శరీరమైనదియు, నామరూపములచే వేఱు వేఱు విభజింపరానిదియు, తమస్సు అనఁబడునదియును అగు ప్రకృతిని పొందుచుండును. ఆ భూతములనే కల్పారంభమున క్రమ్మఱ నేను సృజియించుచుండును. 'ఆసీదిదం తమోభూతం - సోఽభిధ్యాయశరీరాత్ స్వాత్' (౧-౫) అని మనువుకూడ (ప్ర)కృతి యీశ్వరునకు శరీరభూతమై తమశ్శబ్దవాచ్యమైయుండుటను చెప్పచున్నాఁడు. 'యస్యా వ్యక్తం శరీరమ్' (సుబాల-౭-౪౦) 'అవ్యక్త మక్షరే లీయతే అక్షరం తమసి లీయతే' (సుబాల-౭-౪౦) 'తమ ఆసీత్ తమసా గూఢమగ్రే

ప్రకేతమ్' (అష్ట-౮-ప్ర-౯-అను) [మొట్టమొదట తమస్సు ఉండెను- ఆ తమస్సుచేత అన్నియు మఱుగుపడి తెలిసికొనరాని వయ్యెను] ఇత్యాదిశ్రుతులును ఇట్లే చెప్పచున్నవి.

[అవ. సమష్టివ్యప్తిరూప మగుసృష్టియొక్క ప్రకారమును తెలుపుచున్నాడు.]

శ్లో॥ ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య విస్మజామి పునః పునః!

15

16

భూతగ్రామ మిమం కృత్స్న మవశం ప్రకృతే ర్వశాత్! 8

టీ. స్వాం=నాదియైన, ప్రకృతిం=ప్రకృతిని, అవష్టభ్య= ఎనిమిదివిధములుగా పరిణమింపజేసి, ప్రకృతే=ప్రకృతియొక్క, వశాత్ = అధీనతవలన, అవశం = స్వాతంత్ర్యములేనిదైయుండు, కృత్స్నం= దేవతిర్యజ్ఞనువ్యస్థావరములు అని నాలుగువిధములైన, ఇమం=ఈ, భూతగ్రామం=దేవసమూహమును, పునఃపునః=మరల మరల-ఆయా (తగిన) కాలమునందనుట, విస్మజామి=వివిధముగాను విచిత్రముగాను సృజించుచున్నాను.

తా. *నాప్రకృతి విచిత్రముగా పరిణమింపజాలినది. అట్టి ప్రకృతిని అధిష్టించి అష్టవిధములుగా పరిణమింపజేయుదును. పిదప, గుణాత్మకమైన దగుటచే మోహమును కలిగించునట్టిదైన నాప్రకృతికిఁ జిక్కి పరవశమై దేవతిర్యజ్ఞనువ్యస్థావరము లని నాలుగువిధము లై

* 'ప్రకృతిం స్వాం అవష్టభ్య' అని 'తనప్రకృతిని అవష్టంభించుట' యనగా దానిని అధిష్టించుట-అష్టవిధములుగా పరిణమింపజేయుట. ఈ అష్టవిధములే 'భూమి రాహోఽనలో వాయుః' అని చెప్పబడినది - ఈ అష్టవిధపరిణామమే సమష్టిసృష్టి. దానికి 'ఇమమ్ కృత్స్నమ్' అను విశేషణములవలన దేవతలు మొదలుగాఁగల నాలుగు విధములును అందరి అవాంతరభేదములును గ్రహింపబడుచున్నవి- ఇదియే వ్యష్టిసృష్టి. ఈరెండు సృష్ట్యులప్రకారమే యిందు 'విస్మజామి' అని చెప్పబడినది. తీవ్రకౌటి ప్రకృ

యున్న యీ భూతసమూహమునంతయు, ఆయాకాలములయందు (విచిత్రనామరూప దేశకాలభోగాదులతోఁ గూడినవానినిగా) సృజించుచుండును. 17

అవ, ఇట్లు చేసినయెడల విషయము తెన యీ సృష్టిస్థితిసంహారాది కర్మములు భగవంతునికి నైర్ఘృణ్యము (నిష్కార్యుణ్యము) మొదలయిన దోషములను గలిగించి యతనిని బంధించునే యుగా చెప్పుచున్నాడు.

18

శ్లో॥ న చ మాం తాని కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనజ్ఞయః।

- ఉదాసీనవ దాసీన మసక్తం తేషు కర్మసు।

9

టీ. హేధనజ్ఞయః=అర్జునా, తాని కర్మాణి = ఆవిషమసృష్టి మొదలగు వ్యాపారములు, తేషుకర్మసు = * ఆ కర్మములయొక్క వైషమ్యమునందు, అసక్తం = సంబంధములేనివాడనై, ఉదాసీనవత్ = తటస్థునివలె, ఆసీనం=ఉన్నట్టి, మాం=నన్ను, ననిబధ్నన్తి = వైషమ్య నైర్ఘృణ్యదోషములను గలిగింపవనుట.

తికి వశమగుటకు హేతువు 'ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః' అని అది మోహిని యగుటయే. అది మోహిని యగుటకు హేతువు 'త్రిభిర్గుణమయైః' అని అది గుణము యగుటయే. కావుననే 'గుణాత్మక...జిక్ష్వి' అనఁబడెను.

* సృష్ట్యాదికర్మములకు ఈశ్వరుడే కర్త గనుక ఆ కర్మములతో వానికి సంబంధము కలదు గాని వానివైషమ్యముతో వానికి సంబంధములేదు. కావుననే 'కర్మసు' అనఁగా 'కేవలకర్మములందు' అనక 'కర్మముల వైషమ్యమునందు' అని యర్థము నేయఁబడియెను. జీవులు, దేవతలని మనుష్యులని నానారూపముల సృజింపఁబడుచున్నారు; ధనికులని బీదలని నానాస్థితులు గలిగియున్నారు. కావున సృష్టిష్ఠిత్యాదికర్మములు అందఱయందును సమముగాఁ జేయఁబడక విషయములుగా నున్నవి. ఇదియే సృష్ట్యాదుల వైషమ్యము. 'నిబధ్నన్తి' నిబంధించుట యనఁగా సంసారబంధముగాదు వీలన, జగత్సృష్టి మొదలయినవి సంసారహేతువు లగుట గలుగదు. అది దుష్వత్సవైనను ఈశ్వరునికి నియామకుఁడు లేడు. కాన నైర్ఘృణ్యాదిదోషములు కలిగించుకే యగును.

19

తా. అర్జునా, విషమశృష్టి మొదలైన యావ్యాపారములు

20

నన్ను నిబంధింపవు- అనగా నాయందు నిర్ఘృణత్వము మొదలయిన

21

దోషములను కలిగింపవు. ఏ లనగా, క్షేత్రజ్ఞులయొక్క పూర్వకృతము లయిన కర్మములే దేవమనుష్యాది విషమభావమునకు (భేదమునకు) హేతువులు. నాకో, ఆ వైషమ్యముతో సంబంధములేదు. అందు నేను ఉదాసీనునివలె ఉన్నాను. ఇట్లని సూత్రకారులును. *వైషమ్య వైర్ఘ్యే న సాపేక్షత్వాత్ - 'న కర్మా విభాగా దితిచే న్నానాది త్వాత్' (శారీర-౨.౧-౩౪, ౩౫) అని చెప్పిరి.

శ్లో॥ మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతిః సూయతే సచరాచరమ్ |

హేతునాఽనేన కౌంతేయ జగద్ధి పరివర్తతే ||

10

టీ. హేకాంతేయ=అర్జునా, అధ్యక్షేణ=ప్రత్యక్షముగా చూచు చున్న, మయా=సత్యశకంల్పుండనగునాచేత, ప్రకృతిః=ప్రకృతి, సచరాచరం (జగత్) = జంగమస్థావరములతోఁ గూడిన ప్రపంచమును, సూయతే=పుట్టించుచున్నది. అనేనహేతునా = క్షేత్రజ్ఞకర్మానుగుణ మైన నావీక్షణముచేత, జగత్ = జగత్తు, పరివర్తతేహి = చక్రమువలె తిరుగుచున్నదిగా.

* సృష్టాదుల వైషమ్యమునకు జీవులకర్మమే హేతువు గాని యీశ్వరుఁడు గాఁడని 'వైషమ్య వైర్ఘ్యే న సాపేక్షత్వాత్' అను బ్రహ్మసూత్రమును, జీవులను కర్మప్రవాహములును అనాదులగుటచే ప్రళయకాలమందును అవి నశింపకుండునని 'న కర్మవిభాగాదితిచే న్నాన్వాత్వాత్' [(ప్రళయమునందు ఆత్మలకు) విభాగము లేనందున కర్మము లేదనినయెడల (ఆత్మలు) అనాదై యుండుటవలన (అట్లు) కాదు] అను బ్రహ్మసూత్రమును ప్రతిపాదించుచున్నవి.

♦ కర్మమునకు అనుగుణముగానే విషమశృష్టి కలుగుచున్నదేని అప్పుడు పరిణామశీలమైన ప్రకృతియే దాని కనుగుణముగా పరిణమించుఁ గాత. నీతో పనేమి? అనగా నిందు చెప్పుచున్నారు.

తా. అష్టనా, (ఇట్లు సృష్ట్యాదుల వైషమ్యమునకు నాయంతట నేను హేతువుకాను.) కాబట్టి నేను *ప్రకృతి కధికారిని సత్యసంకల్పముతో దానిని ఆయా క్షేత్రజ్ఞుల కర్మమాల కనుగుణముగా వీక్షించుచున్నాను. అప్పు డది జగత్తునఁగల సమస్త చరాచరములను (తత్తత్కర్మానుగుణముగా నా సంకల్పమువలన) కనుచున్నది. క్షేత్రజ్ఞకర్మానుగుణముగా నేను వీక్షించు హేతువుచేతనే జగత్తు పరివర్తించుచున్నది. అని నా స్వామితత్వము సత్యసంకల్పత్వము నైర్గుణ్యాది దోషరహితత్వము ననునివి మొదలైన రూపముగా నున్న నాయొక్క

22

యైశ్వరయోగమును చూడుము. ఇట్లే శ్రుతియు * 'అస్మాన్మాయా సృజతే విశ్వమేతత్తస్మిం శ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః'

23

(శ్వేతా. ౪-౯-) 'మాయాన్త ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినన్తు మహేశ్వరమ్' అని చెప్పెడిది.

* ప్రకృతి నాయధికారములేక - అనఁగా నా సంకల్పములేక, తత్తత్కర్మానుగుణముగా పరిణమించి యీ విషమసృష్టిని గలిగించఁజాలదని భావము. ఇది 'కర్మాద్యక్ష స్సర్వభూతాధిపాతః' ఇత్యాది శ్రుతిర్థము ప్రతిపాదితము. ప్రకృతియొక్క పరిణామము ఈశ్వరసంకల్పాధీన మగుటయు, జీవులు కర్మానుగుణముగా నాప్రకృతికి వశమగుటయు 'అస్మాన్మహేశ్వరమ్' ఇత్యాదిశ్రుతులును ప్రతిపాదించుచున్నవి.

† కర్మవశమన జీవకోటికి శేషమైయున్న యీ ప్రపంచమునకు నీవు స్వామివగుట యెట్లు? కారుణికుఁడవై యుండియు కర్మమునకు లోతుపదై దుఃఖమును గలిగించు నీకు సత్యసంకల్పత్వ మెట్లు? అని అడఁగఁగా, 'నా స్వామితత్వము...' అనఁబడెను. 'పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్' అని యుపక్రమించిన దాని కిది నిర్వహించుటగాన 'వసుదేవ...చూడుము' అనఁబడెను.

* అస్మాత్ = తనకు శరీరభూతమైన - తనతో అవిభక్తమైన మాత్మ్యావస్థయందున్న, ప్రకృతే = ప్రకృతివలననుండి, మాయా = సర్వేశ్వరుఁడు, ఏతత్ విశ్వం సృజతే = ఈ జగత్తునంతయు సృజించుచున్నాఁడు. తస్మిన్ = ఆ ప్రకృతియందు, తన్యః = బద్ధుఁడవు, మాయయా = ప్రకృతిచేత - అవిద్యచేత, సన్నిరుద్ధః = బంధుఁడని యర్థము. 'అనాది మాయయా నుత్తః' అని శ్రుతినిబట్టి, మాయామాయేశబ్దముల కర్థమును 'మాయాంతు' అని చెప్పటం తెలియునది.

24

శ్లో॥ † అవజానన్తి మాం మూఢా మానుషీం తను మాశ్రితమ్ |

వరంభావ మజానన్తో మమ భూతమహేశ్వరమ్ | 11

టీ. మమ = నాయొక్క, వరంభావం = అప్రాకృతమనుష్య భావమును, అజాన స్తః = ఎఱుగకున్నవారై, మూఢాః = అవివేకులు, భూతమహేశ్వరం = సమస్తభూతములయొక్క యీశ్వరులకు ఈశ్వరుఁ డనై, మానుషీంతనుం = మనుష్య స బంధమైన దేహమును, ఆశ్రితం = ఆశ్రయించిన, మాం = నన్ను, అవజానన్తి - ప్రాకృత మనుష్యులతో సమముగాఁ దలంచుచున్నారు.]

తా. ఇట్లు సర్వభూతములకు మహేశ్వరుఁ డగుటవలన *సర్వ జ్ఞానును సర్వసంకల్పకును నిఖిలజగ దేకకారణుడును ఆగు నేను, అపారమైన కారుణ్యముచేత, అందఱు నన్ను సులభముగా నాశ్ర యించుటకొఱకు మనుష్యదేహమును బొందుతిని. స్వకృతము లగు పాపకర్మములచే అజ్ఞాను లైనట్టివారు నే నిట్లగుట నాపరత్వమని తెలియక నామనుష్యత్వ మాత్రమును జూచి తక్కిన మనుష్యులతో నన్ను సాటిగాఁ జూచుచున్నారు - అనగా, సర్వభూతమహేశ్వరుఁడ నగునేనె (కర్మవశమున స్వరూపస్వభావములు వదలి మనుష్యుఁడగుట లేక) నా యపారకారుణ్యము ఔదార్యము సౌఖ్యము వాత్సల్యము నుం బట్టి మనుష్యత్వమును బొందుట నాపరత్వమునకు లక్షణమగునూ ఇది పరత్వమని తెలియక మనుష్యత్వమును ఆశ్రయించినంత మాత్ర

25

ముచే నన్ను నితరసజాతీయునిగాఁ దలచి తిరస్కరించుచున్నా రని యర్థము.

† మహాత్ముల విశేషమును చెప్పటకై మాధుల స్వభావమును ఈ శ్లోకము చేతను మీఁదిశ్లోకముచేతను చెప్పుచున్నారు.

* భూతమహేశ్వరాదిశబ్దముల యధిపాయమే 'సర్వజ్ఞాదు...' ఇత్యాదులు. సర్వస్వభావము నెవ్వడును వదలకుండునావికి మనుష్యత్వము నాశ్రయించుట సయితము పరత్వముతో సంబంధించినదే యగు నని భావము.

26

27

శో! మోఘశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతనః!

28

29

30

31

రాక్షసీ మానురీం చైవ ప్రకృతో మోహినిః శ్రితాః॥ 12

టీ. రాక్షసీం = రాక్షససంబంధముగ రాజునస్వభావముగలదియు
ఆసురీం = అసురసంబంధముగ తామసస్వభావము గలదియు, మోహి-
నిం = మోహింపఁజేయునదియును, ప్రకృతిమేవ = ప్రకృతినే, శ్రితాః =
ఆశ్రయించినట్టివారు, విచేతనః = యథార్థజ్ఞానము లేనివారు, (కావుననే
వారు) మోఘజ్ఞానాః = * (విపరీత జ్ఞానమువలన) నిష్ఫలమైనజ్ఞానము
గలవారును, (కావుననే) మోఘశాః = నిష్ఫలములై నకోరికలు గల
వారును, మోఘకర్మాణః = నిష్ఫలములై న కర్మములు గలవారును
అగుదురు.

తా. నా మనుష్యత్వమునందును పరమకారుణ్యము మొద-
లగువాని రూపముగా పరత్వమున్నది. అట్టి పరత్వమును మఱుగు
పఱుచునదియు † రాక్షసియు (రాజసియు) ఆసురియు (తామసియు)
నగు ప్రకృతి నాశ్రయించినవారియొక్క వాంఛితములెల్ల నిష్ఫలము
లగును. వారి యారంభములన్నియు వ్యర్థములగును. మదియములగు

32

నమస్త చరాచరవస్తువులందు విపరీతజ్ఞానముగలిగియుండుటచేత వారి
జ్ఞానములును నిష్ఫలములగును. అట్లే అన్నిట వారికి యాథాత్మ్య

* విపరీతజ్ఞాన మనగా - అన్యతంత్రము స్వతంత్రమనియు, ఒకరిది తన
దనియు, నిత్యమును అనిత్యమనియు, అజడమును జడమనియు ఇత్యాదులుగా
నెఱుంగుట.

† ప్రకృతిరాక్షసీ అనగా రాజసమైనది, అసురియనగా తామసమైనది. అనగా
క్రోధలోభమయమైనదనుట. మోహిని యనగా పూర్వోక్తమైనభగవంతునిపరత్వమును-
అనగా మనుష్యత్వమందును గల అపారకారుణ్యదులను మఱుగుపఱుచున దనుట.
'మోఘజ్ఞానాః' అని ఒకజ్ఞాన విశేషమును (విపరీతజ్ఞానమును) విధించుటచే దానిః

33

జ్ఞానమును లేకుండును. అనగా సర్వేశ్వరుండ నగునన్న ఇతరులతో పాటిగా కలంచి నాయెడ ఏమి చేయఁగోరుదురో, ఏమి యుద్దేశించి యారంభములు సేయుదురో, అవి యంతయును వ్యర్థమే యగు నని యర్థము.

34 35 36

శ్లో॥ *మహాత్మాన స్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః!

37 38

భజన్త్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్॥ 13

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, (యే) తు=(ఎవరు) అయితే, దైవీం ప్రకృతిం=దేవసంబంధియగు సాత్త్విక ప్రకృతిని, ఆశ్రితాః=ఆశ్రయించినట్టివారైన, మహాత్మానః = మహాత్ములూ, (తే=వాడు), భూతాదిం=భూతములకు కారణమైనవాఁడును, అవ్యయం = నాశరహితుఁడు (అగు), మాం=నన్ను-సౌలభ్యముచేమనుష్యుఁడనై యవతరించిననన్ను, జ్ఞాత్వా=ఎఱిగి, అనన్యమనసః=ఇతరమును గుఱింపని మనస్సు గలవారై, భజన్తి=భక్తిరూపమైన ఉపాసనము చేయుదురు.

తా. అర్జునా, ఎవరు తాము చేసిన పుణ్యసంచయములచేత నన్ను శరణు జొచ్చి, పాపబంధముల నెల్ల పోగొట్టుకొని దేవసంబంధియగు (సాత్త్విక) ప్రకృతిని అవలంబించినవారైయుందురో, యామహాత్ములన్ననో, భూతములకెల్ల నాదికారణ మగుటచే *అవా

కారణమగు చేతఁను (మనస్సును) నిషేధించుట తగదు. కాన 'విచేతనో' అనగా మనస్సు లేదనిచెప్పక మనఃకార్యమగు యాథాత్మ్యజ్ఞానము లేదని చెప్పబడెను.

* ఇట్లు మాధులవృత్తినిజెప్పి యిప్పుడు తనయవతారమును సఫలముఁడేయఁ మహాత్ములవృత్తిని జెప్పచు తన్మూలమున వారివృత్తి యగు భక్తిని ప్రస్తావించుచున్నారు.

* 'భూతాదిమ్' అని ఉపాసించుటకు అశక్త్యమైన పరత్వమును చెప్పుటచే

జ్ఞానసగోచరములైన నామకర్మ స్వరూపములుగల పరునిగాను, పరమకారుణ్యముచే సాధురక్షణము కొఱకు (నాదివ్యస్వభావమును విడువకయే) మనుష్యుడనై యవతరించి యున్నవానినిగాను నన్నె టింగి మఱియొక్కటను మనస్సు లేక నన్నే భజింతురు. అనగా, నాయుండలి ప్రీత్యతీతయమువలన, నన్ను భజించుటచేతనేకాని తక్కిన విధముల మనస్సును తమ్మను తక్కిన బాహ్యోద్రయములను దాల్చి నోపనివారై మద్భజనమే ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలిగి నన్ను భజింతురు.

40

39

శ్లో॥ సతతం కీర్తయంతో మాం యతస్తత్త్వ దృఢవ్రతాః।

నమస్యస్తత్త్వ మాం భక్త్యా విత్యయుక్తా ఉపాసతే॥ 14

టీ. మాం=నన్ను, సతతం=ఎల్లప్పుడు, భక్త్యా=భక్తితో, కీర్తయంతః=కీర్తించుచున్నవారును, దృఢవ్రతాః = స్థిరమైనసంకల్పము కలవారై, యతస్తత్త్వ = దేవాలయనిర్మాణము మొదలగు ప్రయత్నము చేయువారును, నమస్యస్తత్త్వ=సాష్టాంగనమస్కారము చేయువారును, విత్యయుక్తాః=నాతో నిత్యసంబంధమును గోరువారునునై, మాం=నన్ను, ఉపాసతే=ఉపాసించుచున్నారు.

తా. * నాయెడలఁగల అత్యంతప్రీతిచేత, నన్ను కీర్తించుట సాకార్యములందు యత్నించుట నాకు నమస్కరించుట యనునివి

‘అవాద్య...పరుడ’ డనియు ‘మామ్’ అని అవతారపర్యవసీత మగు సౌలభ్యమును చెప్పటచే ‘పరమ్...అవతరించిన’వాడనియు చెప్పఁబడినది. అవతారమునకు కర్మము గాక దయాదలే మూలము గాన నవతారమప్పుడును జ్ఞానసంకోచాదులు లేమని ‘అవ్యయ’ శబ్దము తెలిపెడిని. ‘అనస్యమనసః’ అనుదానికి వివరమే ‘నాయుండలి...’ ఇత్యాదులు.

* పూర్వశ్లోకమున ‘భజన్తి’ అని ఉపాసనము (భక్తి) ప్రస్తావించఁబడినది. అదియే అత్యంతప్రియరూపమై కీర్తనాదులను గలిగించునని చెప్పచున్నారు. ‘భక్త్యా’

లేనిచో, క్షణమునం దణుమాత్రముసేపై నను తాము నిల్వనోపరు
గాన, మద్గుణవిశేషవాచకము లగు (నారాయణ కృష్ణవాసుదేవాది)
మన్నామములను తలచి, సర్వాంగములు పులకింప హర్షముచే

41

42

డగ్గుత్తిక వాడమ, నారాయణ కృష్ణవాసుదేవేత్యాదులను నెప్పుడును
కీర్తించువారును, అట్లే అర్చించుట మొదలై నట్టివియు నగు వాని కువ
కరించు దేవాలయ సందనవసనిర్మాణములు మొదలైనట్టివియునగు నా
కర్మములయందు దృఢసంకల్పముతో నెల్లప్పుడును ప్రయత్నము
చేయువారును, భక్త్యతిశయముచే వినప్రములైన మనస్సు బుద్ధి అభి
మానము పదద్వయము కరద్వయము శిరస్సు అనెడి అష్టాంగము
లతో దుష్కర్మము బురద యనియు గులకఱాలనియు మఱి యేడి
యనియు తలంపక భూతలమున కొయ్యవలె పడి యెప్పుడును
మ్రొక్కువాడును, నాతోడికూడికను ఎప్పుడును గోరువారునై, ఆత్మ

43

యందువలకు మద్దాస్యమునందే వ్యవసితములై నన్ను ఉపాసించురు.

శ్లో॥ *జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజంతి మా ముపాసతే।

ఏకత్వేన పృథ క్తేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్॥

15

టీ. అన్యే అపి = మఱికొందఱు మహాత్ములు, జ్ఞానయజ్ఞేనచ =
జ్ఞానమనెడి యజ్ఞముచేతను - (చకారమువలన పూర్వోక్తములైన
కీర్తనాదులచేతను), యజంతః = సంతోషపఱచుచున్నవారై, బహుధా
= బహుప్రకారములుగా, పృథ క్తేన = దేవతీర్యజ్ఞమవ్యభావరాత్మక
మగు జగత్తురూపమున, విశ్వతోముఖం = అన్నిటిని ప్రకారములుగా

అనుటకు నాయెడల...నోపరు గాన' నని భావము. సతతశబ్దము కీర్తన యతన నను
స్కార నిత్యము క్ష త్వోపాసనము లై దింటితోను అన్వయింపవలయును. 'మనోబుద్ధ్య
భిమా సేన సహ న్యసృభరాశిలే'హర్మవచ్ఛతురః పాదాన్ శిరస్సత్రైవ పఞ్చమమ్'

గలిగియున్నట్టి, మాం = నన్ను, ఏకత్వేన = *ఒక్కడై యుండు భావముతో, ఉపాసతే = ఉపాసించుదు.

తా. మఱి కొందఱు మహాత్ములు పూర్వోక్తములైన కీర్తనాదులచేతను జ్ఞాన మనెడి యజ్ఞముచేతను నన్ను సంతోషపఱుచుచు, నన్ను పాసించుచున్నారు. ఎట్లు? బహుప్రకారములచేతను వేఱు వేఱుగా (అనగా జగదాకారముచేత నానా ప్రకారముల) నున్నట్టి

44

45

నన్ను ఒక్కనిగానే కొని ఉపాసించుదు. ఇందలిభావ మిది - భగవం

46

తుండు వాసుదేవుడే నామరూపములచే వేఱు వేఱుపడరానివై అతి నూత్నములై యుండిన చిద చిద్వస్తువులను శరీరముగాఁ గలవాడై

అనునట్లు మనోబుద్ధ్యభిమానముల మూడను కరచరణములు నాలుగును శరీరము ఒకటియుఁ జేరి అష్టాంగము అని యెఱుంగునది.

* మొదట 'భజన్త్యనన్యమనసః' అని ఉపాసనము అనన్యమనస్యము గలదిగా చెప్పబడెను. పిదప 'సతతం కీర్తయంతః' అని ఉపాసనమునకు అంతరంగములైన కీర్తనము మొదలగునవి చెప్పబడెను. ఇప్పుడు ఉపాసనమువలన తెలియఁదగు వస్తువు యొక్క ఆకారవిశేషమును - అనగా దానికి విషయమగు భగవంతుని ఎట్టియాకారము గల వానిగాఁ దెలియవలయునో దానిని - జెప్పుచున్నారు.

* చిగచిత్తులు సర్వావస్థలయందును ఈశ్వరునికి శరీరమై యుండును. చిదచిద్వస్తువులు మొదట నామముచేగాని రూపముచేగాని వేఱు పఱుపఁగూడనంత అతి నూత్నములై యుండెను. పిదప ఈశ్వరుని సంకల్పమువలన నామరూపములచే వివిధములై వేఱుపఱుపఁగూడినట్లు స్థూలములై దేవతీర్వజ్యనుష్యస్థావరములుగా పరిణమించెను. కావున నామరూపములు గల చిదచిద్వస్తువులే దేవతీర్వజ్యనుష్యదులు. దేవతీర్వజ్యనుష్యదులు మొత్తమునకు 'జగత్తు' అని పిలువబడును. ఇది యిట్లుండ, భగవంతుండగు వాసుదేవుడు నామరూపములచే వేఱుపఱుపరాని నూత్నచిదచిద్వస్తువులను శరీరముగాఁ గలిగియుండి పిదప 'బహుస్యామ్' (అనేకము అగుదును) అను తన సంకల్పమువలన వాడే నామరూపములచే నానావిధములై వేఱుపడిన స్థూలచిదచిద్వస్తువులను (అనగా దేవతీర్వజ్యనుష్యస్థావరములు - అనగా జగత్తును) శరీరముగాఁ గలిగినవాఁ డయ్యెను. ఇట్లు దేవతలనియు మనుష్యులనియు నానావిధముల వేఱువేఱై

యుండెను. పిదప, సత్యసంకల్పుడు (గాన) నామరూపములచే వేఱు వేఱ విభక్తములై న స్థూల చిదచిద్వస్తువులు శరీరముగాఁ గలవాఁడ నయ్యెదనని సంకల్పించి అతఁడొక్కఁడే దేవతీర్యజ్ఞునుష్యస్థావరము లనెడి విచిత్రజగత్తు శరీరముగాఁ గలిగి ఉన్నాడని అనుసంధించుచు నన్ను ఉపాసించుదు.

అవ. అన్నియును నాకు శరీరముగాన అన్నియును *శరీరియగు నేనొక్కఁడనే యగుచున్నాను. కనుక ప్రపంచమునం దంతటను నేనే యున్నవాడను అని చెప్పచున్నారు.

యుండు జగత్తంతయు శరీరియగు నీశ్వరుఁ డొక్కఁడే యగునను అనుసంధానముతో ఉపాసించవలయును. ఇట్టి యనుసంధానమే యిచట జ్ఞానయజ్ఞ మనబడెను. ఈశ్వరునికి జగత్తు అనెడి శరీరమునందు దేవతీర్యగాదిరూపపృథక్త్వమును, శరీరియగు తన యందు ఏకత్వమును గ్రాహ్యము. పృథగ్భూతములైన కరచరణాద్యవయవములన్నియుఁ జేరి అవయవి యొక్కఁడే యగునట్లు పృథగ్భూతములగు దేవతీర్యగాదులన్నియు (జగత్తంతయు) చేరి తచ్చరీరియగు ఈశ్వరుఁ డొక్కఁడే యగుచున్నాడని గ్రహించు నది. (ఈశ్వరుండు దేవతీర్యజ్ఞునుష్య స్థావరరూపముల వేఱువేఱుగా నుండియు సర్వ శరీరకత్వరూపమున ఒక్కఁడే యగు నని భావము. జ్ఞానయజ్ఞమును తెప్పెడి యీశ్వోక్ మువలన శరీరవ్యాపార మవశ్యము లేక శుద్ధమానసిక మగు ఉపాసనమును తెలియ నగును.)

* శరీరి విశేష్యము, శరీరము విశేషణము, శరీరలేక శరీరముమాత్రము. ప్రత్యేక ముగా కలుగనేరదు. కనుక శరీరము శరీరికి వట్టివిశేషణముకాక అపృథక్సిద్ధమైన విశేషణమును అగును. అపృథక్సిద్ధము అనగా ప్రత్యేకముగా సిద్ధింపనిది. అపృథక్సిద్ధి యనగా ప్రత్యేకముగా సిద్ధింపమి. కరచరణాద్యవయవము లచే నైనశరీరము, శరీరికి అపృథక్సిద్ధమై యుండుటవలన అన్నియునుజేరి శరీరి యొక్కఁడుగా గ్రహింపఁబడుచున్నది. కాన 'రాముండు ఉన్నాఁడు' అనుచో, కాలు ఉన్నది చెవులు ఉన్నది అను అవయవగ్రహణము లేక రాముండు అని అవయవియే గ్రహింపఁబడును. శరీరశరీరిభావమూలమైన అపృథక్సిద్ధి గలచోట్లనె నిట్లుగ్రాహ్యము. కనుక స్థావరజంగమాత్మకమైన జగత్తు శరీరశరీరిభావముచే ఈశ్వరునికి అపృథక్సిద్ధమై యుండుటవలన అన్నియును జేరి యీశ్వరుఁ డొక్కఁడుగా గ్రహింపఁదగును. కావున ఆస్థావర మున్నది ఈజంగమ మున్నది అనక ఈశ్వరుఁ డొక్కఁడే యున్నాడనఁ దగునని తెలియునది

శ్లో! అహం క్రతురహం యజ్ఞః స్వధాహ మహ మౌషధమ్ ।

మన్తోహ మహమేవాజ్య మహ మగ్ని రహం హుతమ్ ॥ 16

టీ. అహమేవ = నేనే, క్రతుః = జ్యోతిష్టోమాదిక మైనక్రతు
పును, అహమేవ = నేనే, యజ్ఞః = బ్రహ్మయజ్ఞాది పంచకమును,
అహమేవ = నేనే, స్వధా = పితృదేవతలకు పోషకమైనస్వధ, అహ
మేవ = నేనే, ఔషధం = ఓషధవికారమైన హవిస్సు, అహమేవ = నేనే,
మంత్రః = మంత్రము, అహమేవ = నేనే, అజ్యం = నేయి-ఘృతసోమా
దికమైన హవిస్సు అనుట, అహమేవ = నేనే, అగ్నిః = ఆహవనీ
యాదికమైన అగ్ని, అహమేవ = నేనే, హుతం = హోమము.

తా. నేనే జ్యోతిష్టోమాది క్రతువులును, నేనే నిత్యమైన పంచ
మహాయజ్ఞములును, నేనే పితృగణపుష్టికరమగు స్వధయును, నేనే
ఓషధివికారమయిన హవిస్సును. నేనే మంత్రమును, నేనే హోమార్థ
మయిన ఘృతసోమాదికమగు హవిస్సును, నేనే ఆహవనీయాదికమగు
సగ్నియు. హోమమును నేనే యగుదును.

శ్లో! పితాహ మస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః ।

వేద్యం పవిత్ర మోక్తార్కః ఋక్సామయజు రేవచ ॥ 17

టీ. అస్య = ఈ, జగతః = చరాచరాత్మకమైన జగత్తునకు,
పితా = తండ్రియు, మాతా = తల్లియు, పితామహః = తాతయు,
ధాతా = ధాతయు, వేద్యం = వేదములచేత తెలిసిగొనఁదగిన, పవిత్రం =
పావనమయినదియు, ఓంకారః = ప్రణవమును, ఋక్సామయజుశ్చ =
ఋక్సామయజు ర్వేదములును, అహమేవ = నేనే.

తా. జగత్తునఁగల స్థావరజంగమములకు అచ్చటచ్చట తండ్రి
గాను తల్లిగాను ధాతగాను పితామహుఁడుగాను ఉండువాఁడను * నేనే;

* ఇచట పితా మాతా అని యేకవచనమువలన స్థావరజంగమములకెల్ల ఈశ్వరుఁ
డొక్కఁడే పితయు ఒక్కఁడే మాతయు నగునని గ్రహింపరాదు. దానిదానికి మాత్రం

‘(ఇట ధాతృశబ్దము తల్లిదండ్రులు కాక ఉత్పత్తిప్రయోజకఁడైన
చేతన విశేషమున వర్తించెడిని). వేదములచే దెలియఁదగిన పాపన
వస్తువు లన్నియును నేనే; వానిని తెలుపున దైవేమునకు బీజభూత
మై యొప్పప్రణవంబును నేనే; ఋక్సామయజుర్వేదములును నేన
యగుదును.

47 48

49.

శ్లో॥ గతి ర్మర్తా ప్రభు స్సాక్షీ నివాస శరణం సుహృత్ ।

ప్రభవ ప్రలయస్థానం నిధానం బీజ మవ్యయమ్॥ 18

టీ. గతిః=పొందవలసిన స్థానమును, భర్తా = పోషకుఁడును,
ప్రభుః=శాసించువాఁడును, సాక్షీ = ప్రత్యక్షముగాఁజూచువాఁడును,
నివాసః=వసించుస్థానమును, శరణం=రక్షకుఁడును, సుహృత్=మంచి
హృదయము గలవాఁడును (మేలుగోరువాఁడును), ప్రభవప్రలయస్థానం
=అంతటను అన్నిటికిని పుట్టుచోటును లయించుచోటును, నిధానం=
ఉత్పత్తిప్రళయముల నొందునవియును, అవ్యయం=(అందండు) నాశ
రహితమైన, బీజం=కారణమును, (అహమేవ=నేనే).

తా. *గతియు-అనఁగా అచ్చటచ్చటఁ గల ప్రాప్త్యస్థానమును,
భారకుఁడును, నియామకుఁడును, సాక్షియు (ప్రత్యక్షముగాఁ జూచు
చుండువాఁడును), గృహము మొదలయిన వాసస్థానమును, (ఇష్టము
లను పొందించున దగుటచేతను అనిష్టములను తొలగించున దగుట

పితృదులు వేఱువేఱుగ కలరు గనుక అట్లు గ్రహించుట ప్రత్యక్షవిరుద్ధము. కాబట్టి
అందండు ఆయావానికిఁగల ఆయా తల్లిలు తండ్రులు మొదలైనవారెల్ల ఈశ్వరుఁడే
యని భావము. అయినను ఈశ్వరుఁడు స్వరూపముచేత ఆయా పితృదులుగా ఉన్నాఁ
డని తలఁచరాదు. ఆయాపితృదులందు అంతర్భూతియై యుండి ఆయాపితృద కార్య
ములు చేయించుచున్నాఁ డనియే గ్రాహ్యము.

* ‘గతి’ యనఁగా స్వర్గము పృథివి మొదలైన గమ్యదేశము లనియు ‘నివాస’
మనఁగా గృహము మొదలైనవాసస్థానము లనియు ‘శరణ’ మనఁగా మొదటిరెంటివత్స

చేతను సమాశ్రయింపఁదగినదై యుండుచేతనమే శరణము - రక్షకము, అట్టి శరణమును, నేనే యగుదును, మేలు గోరువాఁడును, (బ్ర)హ్మ దులకే కాకమఱి) దేనికిని ఉత్పత్తిప్రళయములకు ఎద్ది స్థానమో అదియు నేనే. నిఘానమును - (అనఁగా అందు) ఉప్పతిల్లునవియు లయించునవియునగు కార్యజాతము నేనే. మఱి యుండందు (ఆయా వానికి ఎన్నఁడును) నాశములేని కారణము ఎద్దియో అదియు నేనే.

శ్లో॥ *తపా మ్యహ మహం వర్షం నిగృహ్ణా మ్యుత్సృజామి చ ।

అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ స దస చ్ఛాహ మర్జున॥ 19

టీ. అర్జున, అహం = నేను, తపామి = అగ్నిసూర్యాదిరూపముగ తపింపఁ జేయుచున్నాను, అహం = నేను, వర్షం = జలమును, నిగృహ్ణామి = స్వీకరించుచున్నాను, ఉత్సృజామి చ = విడుచుచునున్నాను, అమృతం = లోకము జీవించుటకు కారణమును, మృత్యుశ్చ = నశించుటకు కారణమును, సత్ = ఇప్పుడు వర్తించునదియు, అసత్ చ = ఇప్పుడు వర్తించనిదియు - (అనఁగా జరిగిపోయినదియు జరుగనున్నదియును,) అహమేవ = నేనే.

తా. అర్జునా, గ్రీష్మకాలమునందు అగ్నిసూర్యాదిరూపమున నేనే జగత్తును దపింపఁజేయుదును; పర్జన్యరూపమున నేనే జలమును స్వీకరింతును. అట్లే వర్షాకాలములందు నేనే (పర్జన్యరూపమున) వర్షము గురియింతును. దేనివలన లోకము బ్రదుకునో దేనివలన జచ్చునో యాఁఁడును నేనే యగుదును. వేయేల, ఇప్పుడు ఉన్న

ఆచేతనము గాక యిష్టములను గలిగించి అనిష్టములను తొలఁగించి రక్షించునట్టిచేతన మైనదనియు మాఁటికిని భేదము.

* ఇంతవఱకు లోకమున బ్రసిద్ధములగు నాయా మేలిపదార్థములయొక్క సత్తే తనయధీన మగుటను దెలిపి యిపుడు వానిప్రవృత్తులును తనయధీన మగుటను చెప్పుచున్నాఁడు.

వియు ఇంతకు మునుపు ఉండినవియు ఇక రాజోపునవియు నగు వస్తువులన్నియును నేనే. సకలావస్థలయందును గల సమస్త చిదచిద్వస్తువులు నాకు శరీరము లగుటవలన అవియున్నియు శరీరియగు నేనొక్కడనే యగుదునుగాన నేనొక్కడనే యున్నట్టివాడ నని యర్థము. ఇట్లు (దేవతలని మనుష్యు లని తిర్యగాదులని) వేఱువేఱు నామముల చేతను రూపములచేతను నానావిధముల వేఱువేఱై యున్నవాడ నై నను, (ఆ దేవమనుష్యాద్యాత్మకమైన) జగత్తంతయు నాకు శరీరమగుటచే నేను దానికి శరీరియై యుండుటవలన అంతయుఁ జేరి నేనొక్కడనే యున్నట్టివాడను అని *ఏకత్వజ్ఞానముతో అనుసంధించుచు నన్ను (మహాత్ములు) ఉపాసించుచున్నారు.

అవ. ఇట్లు భగవదనుభవమే ముఖ్యభోగముగాఁగల మహాత్ములైన జ్ఞానులయొక్క భజనకీర్తనాది వృత్తమును జెప్పి యిపుడు వారికిఁ గలవిశేషమును తెలుపఁ గోరియే కామ్యకాములగు అజ్ఞానులయొక్క వృత్తమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో! త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపాః

యజ్ఞై రిష్టా స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే ।

*ఇవట అనుసంధింపవలసిన ఏకత్వము శుద్ధమైన యేకత్వముకాదు - అనఁగా అచ్చముగా ఒకటియే యగుననికాదు. అది విశిష్టమైన ఏకత్వము - అనఁగా అనేకముతోఁగూడి మొత్తమునకు ఒక్కటియే యైయుండుట. కావుననే బహుధాపుధక్త్యము గలదానిని ఏకత్వముతో అనుసంధింపవలయు ననఁబడెను. దేవాదినానామరూపములచే భిన్నమై యుండినను సర్వశరీరకత్వరూపమువలన ఏకమైయుండునట్లు అనుసంధింపవలయునని భావము. కావున ఇది శుద్ధైకత్వముగాక విశిష్టైకత్వముయొక్క అనుసంధానమని తెలియవచ్చును.

† అజ్ఞానుల వృత్తమును జెప్పుటమూలమున మహాత్ముల విశేషము తెలియునుగాన వారివిశేషము తెలుపుటకొఱకే అజ్ఞానులవృత్త మిపుడు చెప్పఁబడుచున్నదనుట.

తే పుణ్య మాసాఽన్య సురేంద్రలోకమ్

అశ్నన్తి దివ్యాన్ దివి దేవభోగాన్॥

20

శ్లో॥ తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలమ్

క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి!

ఏవం త్రయీధర్మ మనువ్రపన్నాః

గతాగతం కామకామా లభన్తే!

21

టీ. త్రైవిద్యాః = ఋగ్యజుస్సామము లనెడి మూడు వేద ములయందుమాత్రము నిష్ఠగలవారు, యజ్ఞైః = ఇంద్రాదుల నుద్దేశించిన

చిన యాగములచేత, *మాం = దేవతలకు అంతర్యామియై ఉన్న నన్ను, ఇష్టాః = యజించి, సోమపాః = సోమరసమును, పానముఁజేసిన వారై, పూతపాపాః = స్వర్గప్రాప్తికి విరోధములగు పాపములను బోగొట్టుకొనినవారై, స్వర్గతిం = స్వర్గలోకప్రాప్తిని, ప్రార్థయన్తే = ప్రార్థించుచున్నారు. తే = వారు, పుణ్యం = దుఃఖసంబంధములేని-సుఖ హావమైన, సురేంద్రలోకం = దేవేంద్రలోకమును, ఆసాద్య = పొంది, దివి = స్వర్గమునందు, దివ్యాన్ = దివ్యములగు - అమానుషములగు, దేవభోగాన్ = దేవతాభోగములను, అశ్నన్తి = అనుభవించుచున్నారు, తే = వారు, విశాలం = విస్తీర్ణమైన, తం = ఆ, స్వర్గలోకం = స్వర్గలోక సుఖమును, భుక్త్వా = అనుభవించి, పుణ్యే = పుణ్యము, క్షీణే = క్షయించిన

* 'యజ్ఞైః మాం ఇష్టాః = యజ్ఞములచే నన్ను ఆరాధించి' అనుట భగవంతుఁడు తనకు తానే చెప్పకొనుమాటయేకాని త్రైవిద్యలు అట్లు అనుసంధించువారని తాను చెప్పమాట కానేరదు. వారికి భగవంతుఁడు తత్తద్దేవతా రూపుఁడనియు కావున తత్తద్దేవతాపూజనము భగవత్పూజనమే యగుననియు జ్ఞానములేనందున, వారు భగవంతుని తాము పూజించునట్లు అనుసంధించుటయే కలుగదు. కాబట్టి అది భగవంతుఁడు తానే యనుకొన్నమాటగాని వారు అట్లు చేయుచున్నారని చెప్పమాట కాదు.

చినదగుచుండగా, మర్త్యలోకం = మనుష్యలోకమును, విశన్తి = ప్రవేశించుచున్నారు. ఏవం = ఇట్లు, కామకామాః = కామ్యము లగు స్వర్గాదులఁ గోరువాడు, త్రయీధర్మం = త్రివేదోక్తమైన సామాన్య ధర్మమును, అనుప్రపన్నాః = ఆశ్రయించినవా రగుచు, గతాగతం = స్వర్గాదులకు పోవుటయు మరల విడిచివచ్చుటయు, లభస్తే = పొందుచున్నారు.

తా. * ఋక్కు యజుస్స సామము అను త్రి (మూడు) విద్యలును త్రివిద్యము అనఁబడును. త్రివిద్యమందుమాత్రము నిష్ఠులగువారు-అనఁగా త్రివిద్యమందు ప్రతిపాదింపఁబడిన కేవల కర్మము

* త్రయీ - అనఁగా ఋక్కు యజుస్స సామము అను మూడువేదములు. త్రయ్యంతము-అనఁగా వేదాంతము-ఉపనిషత్తులనుట. కావున త్రయ్యంతనిష్ఠులనఁగా వేదాంతనిష్ఠులగుజ్ఞులు. ఋగ్యజుస్సామముల నెడి త్రివిద్యలును ద్విగుసమానముచే త్రివిద్యము అగును. త్రివిద్యమందు నిష్ఠగలవారు త్రైవిద్యలు-కర్మకాండనిష్ఠులనుట. త్రైవిద్యులవలెఁగాక త్రయ్యంతనిష్ఠులగు మహాత్ములు పూర్వోక్తప్రకారమున నిఖిల వేదములచే నెఱుంగఁదగినవాఁడు భగవంతుఁడే యని యెఱింగి వానియందలి అతి మాత్రమైన భక్తిచే గలుగుకీ ర్తనయశవాదులచే వానినే ప్రాప్త్యముగాఁ గలిగి వానినే యుపాసించుతురని తెలియునది. త్రయ్యంతనిష్ఠులకును విద్యాంగమైన కర్మమును సంబంధించిన సోమపానము కలదు. అట్టిసోమపానము త్రైవిద్యులకు లేదు గావున వీరికి కేవలము ఇంద్రాదియాగశేషమైన సోమపానము చెప్పఁబడెను. యజ్ఞ శేషము కాని సోమపానము అధర్మము. అధర్మపరులకు స్వర్గాదిప్రాప్తి కలుగదు. కనుక స్వర్గాదులను ప్రాపించుధార్మికులగు త్రైవిద్యులయొక్క సోమపానము యజ్ఞశేష మైనదిగాఁ జెప్పఁబడెను. స్వర్గాదులకు గమనాగమనములు చేయునంతమాత్రమున దోషములేదు. అవి అస్థిరములును అల్పములును అగుటవలన అట్టివానిని పొందుచువిడుచుచునుండుటయే దోషము. కావుననే అల్పాస్థిరము అనువిశేషణము లుంపఁబడినవి. దేవతలు తమయొక్క భోగ్యవస్తువులను తమ్ము యజించునట్టివారికిఁ గూడ పంచియిత్తురు. కావున వారిని యజించు త్రైవిద్యులకు దేవభోగములు చెప్పఁబడినవి. అయినను, ఆ దేవతలు తాము దేవలోకమున అనుభవించు భోగ్యములనే యిత్తురు గాని, భూలోకమునఁ బొందునట్టి పశు పురోహితాదుల నియ్యరు. కాఁబట్టి దేవభోగ్యములకు 'దివ్యాన్' అనువిశేషణముచేర్పఁబడెను. అనఁగా దేవతలయొక్క దివ్యములైన భోగ్యములేకాని భూలోక భోగ్య

నందు నిష్ఠగలవారు తైత్రివిద్యలు. వారు త్రయ్యంతనిష్ఠలు కాదు. త్రయ్యంతనిష్ఠులగు మహాత్ములు పూర్వోక్త ప్రకారమున నిశిల వేదవేద్యుడు నేనే యని యెఱిగి నాయుండలి యతిమాత్ర భక్తివలన జనించు కీర్తనాదులచేతను జ్ఞానయజ్ఞముచేతను నన్నే ప్రాప్యముగాఁ గలిగి నన్నే యుపాసించుదు. తైత్రివిద్యులన్ననో వేదప్రతిపాద్యములైన యింద్రాదియాగములకు మాత్రము కేవలముగ సోమరసములను పానముచేయుచు దానివలన స్వర్గాదిప్రాప్తికి విరోధులగు పాపములను వీడి ఆ యజ్ఞములను, కేవల మింద్రాదులే వానికి దేవతలుగా అను సంధించి, యజించినను వాస్తవమునకు ఆ ఇంద్రాది రూపుఁడైన నన్నే యజించి (నవారగుదురేకాని) యట్లు (ఇంద్రాదిరూపమున) ఉన్నవాఁడ పని నన్నుఁ దెలియరు గాన (మోక్షము నడుగక) స్వర్గ గతిని ప్రార్థింతురు. వారు దుఃఖముతోఁ గలియుకున్న యీ దేవేంద్ర లోకమును బొంది అచట దేవత లనుభవించు దివ్యభోగములను అనుభవింతురు. ఇట్లు వారు మనుష్యలోకమునకంటె విశాలమైన

50

స్వర్గలోకమును అనుభవించి ఆ స్వర్గానుభవమునకు హేతువైన

51

52

పుణ్యము క్షీణింపఁగా మరల మనుష్యలోకమును ప్రవేశించుచున్నారు. ఈ విధమున త్రయ్యంతసిద్ధమగు జ్ఞానమునందు ఆసక్తి లేమిచే

53

కామ్యములగు స్వర్గాదులను గోరి కేవలము త్రయీధర్మమును అను

54

వర్తించునట్టివారు, అల్పములును అస్థిరములునైన స్వర్గాదులను మరల మరల అనుభవించుచును విడిచివచ్చుచు నుందురు.

ములు తైత్రివిద్యలకు కలుగవని భావము. 'క్షీణే పుణ్యే' అనునో స్వర్గప్రాప్తిని గలిగించు పుణ్యముమాత్రమే స్వర్గానుభవముచే క్షీణించును గాని తక్కిన పుణ్యములు క్షీణింపవని తెలియునది. పుణ్యములుగూడ బంధకమే గనుక ఆ తక్కిన పుణ్యముల వలన మనుష్యలోకమునందు గొప్పకులమునఁ బుట్టుట మొదలైనవి కలుగచున్న పని గ్రహ్యము.

అవ. మహాత్ములన్ననో నిరతిశయ ప్రియరూపమైన మచ్చిం
తనము చేయుచు నిరతిశయానందుడ సగు నన్ను ప్రాపించి మరల
రారు అని వారికిఁ గలవిశేషమును తెలుపుచున్నారు.

55

శ్లో॥ అనన్యః శ్చిన్తయన్తో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే |

56 57 58 59

తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్ |

టీ. యేజనాః = ఏమహాత్ములగువారు, అనన్యాః = ప్రయోజ
నాంతరము లేనివారై, మాం = నన్నే, చిన్తయన్తః = చింతించుచు,
పర్యుపాసతే = అఖండిత స్వరూపగుణ విభూతులతో ఉపాసించుతో,
తేషాం = అట్టి, నిత్యాభియుక్తానాం = నాతో నిత్యసంబంధమును గోరు
నట్టివారియొక్క, యోగక్షేమం = ముందుకలుగని మత్ప్రాప్తిని పొం
దుట అనెడి యోగమును లభించుదానిని రక్షించుట - పునరావృత్తి
లేమి అనెడి క్షేమమును, అహం = నేను, వహామి = ఇచ్చుచున్నా
ననుట.

60

తా. మఱియొక ప్రయోజనమును లేనివారై (అనగా నన్నుఁ
జింతించుటచేతఁడప్ప డక్కిన విధముల నాత్మధారణము లభింపమి
వలన నన్నుఁ జింతించుటయే ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలవారై)
నన్నుఁ జింతించుచు మహాత్ములగు జను లెవ్వరు నన్ను (పర్యుపాసిం
తుతో - అనగా) సర్వకల్యాణ గుణాద్వితునిగాను సర్వవిభూతియుక్తు
నిగాను అన్యూనముగా (అఖండిత గుణవిభూతియుక్తినిగా) ఉపాసిం
తురో, వారు నాతో నిత్యయోగమును గోరుచుండువా రగుటచే నట్టి

61

వారికి నేను నాప్రాప్తి యనెడు యోగమును అపునరావృత్తియనెడు
క్షేమము నిచ్చుచున్నాను. 62

శ్లో॥ *యే త్వన్యదేవతాభక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః ।

తేఽపి మా మేవ కౌన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్ । 23

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, యేతు=ఎవ్వరైతే, అన్యదేవతాభక్తాః=అన్యదేవతలైన ఇంద్రాదులయందు భక్తిగలవారై, శ్రద్ధయా=విశ్వాసముతో, అన్వితాః=కూడినవారగుచు, యజన్తే=(ఇంద్రాదిదేవతలను) ఆరాధింతురో, తేఽపి=వారును, అవిధిపూర్వకం=వేదాంతవాక్యములు విధించునట్లు అనుసంధింపక, మామేవ=నన్నే, యజన్తి=పూజించుచున్నారు.

తా. ఎవరు కేవలము త్రయీనిష్ఠులయి ఇంద్రాదిదేవతలయందు భక్తిగలవారగుచు శ్రద్ధతో ఇంద్రాది దేవతలను ఆరాధింతురో, వారు సైతము పూర్వోక్తమగు న్యాయముచేత సమస్తమును నాకు శరీరమై నన్ను ఆత్మగాఁ గలిగియుండుటవలనను, ఇంద్రాది సమస్త శబ్దములు నాకు వాచకము లగుటవలనను, వాస్తవమునకు నన్నే ఆరాధించుచున్నారు; కాని విధిపూర్వకముగా యజించువారు గారు. 'చతుర్హోతారో యత్రసంపదం గచ్ఛన్తి దేవైః' ఇత్యాది

* సమస్తదేవతలను భగవంతునికి శరీరుగుటం బట్టి 'త్రైవిద్యామామి' అన్న చొప్పున వారి నారాధించుట నిజమునకు నిన్నారాధించుటయని తెలిసి, నీచల కేవల కర్మలకుఁగూడ మోక్షమనెడి యొగక్షేమమును ఒసంగవు? అనఁగా నీ శ్లోకమునను మీది శ్లోకమునను బదులు చెప్పుచున్నారు.

† 'పూర్వోక్త న్యాయముచేత' ననఁగా 'మయి సర్వమ్' ఇత్యాదులను బట్టియు ఈ యధ్యాయమందే 'మయా తత మిదం సర్వమ్' ఇత్యాదులనుబట్టియు నని యర్థము.

‡ వేదములందు కర్మభాగము, దేవతలను కర్మములచే నారాధించుటను మాత్రము చెప్పుచున్నదిగాని వారి స్వరూపమును జెప్పదు. వేదాంతములో వారి యథావస్థిత స్వరూపమును దెలిపి అట్టి స్వరూపముయొక్క అనుసంధానముతో వారి నారాధింపవలయునని విధించుచున్నది. ఎట్లన- 'చతుర్హోతారో...' అనెడి యీ వేదాంతవాక్యము, దేవతలు పరమపురుషునికి శరీరభూతు లగుటచేతనే కర్మములు వారికి ఆరాధనములగును

వేదాంత వాక్యములయందు ఇంద్రాదులగు దేవతలు కర్మములయందు
దెట్లు ఆరాధ్యులుగా సంబంధపడియున్నారని (అనగా కర్మములచే
ఏ విధమున ఆరాధ్యులగుదురని) విధింపబడియున్నదో యావిధిని

63

మున్నిడుకొని త్రైవిద్యలు యజింపడు. వేదాంతవాక్యసమాహము,
పరమపురుషునికి శరీరముగా నున్నట్టి ఇంద్రాదులు ఆరాధ్యు లని

64

విధించుచు ఆత్మభూతుఁ డగు పరమపురుషుఁడే ముఖ్యముగా ఆరాధ్యుఁ
డని విధించుచున్నది. చతుర్వోతారః=అగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాసా
దులగు కర్మములు, యత్ర=ఎందు- ఏవరమాత్మ ఆత్మభూతుఁడై
నెలకొనియె యుండగా, దేవైః=వానికి శరీరభూతు లైనట్టి ఇం
ద్రాది దేవతలచేత, సంపదం=ఇంద్రాది దేవతలకు ఇవి ఆరాధనము
లగును అనెడి సంపదను (అతిశయమును), గచ్ఛంతి=పొందుచున్నవో
యని యర్థము.

అవ. త్రైవిద్యలు వేదాంతవిధిని తెలియదు కాబట్టి 'ఇంద్రా
దులను శరీరముగాఁగల పరమపురుషునికి ఆ కర్మములు ఆరాధనము
లగును వాఁడే ఆరాధ్యుఁడు' అని తెలియ(క, దేవతలే యారాధ్యు లని

అని విధించుచు, తన్ములమున ఆ దేవతలకు శరీరియగు పరమపురుషునికే అవి ముఖ్య
ముగా ఆరాధనము లగును అని విధించిన దగుచున్నది. శరీరమును గుఱించిన యారాధన
ములు శరీరకే చెల్లునుగదా. పరమపురుషునికి శరీరభూతులైయుండుట దేవతాదుల స్వరూ
పము. ఈస్వరూపమున అనుసంధించియే వారిని ఆరాధింపవలయును. ఆదేవతలవలన ఆ
కర్మములు పొందుసంపద యేదనగా అవి వారికి ఆరాధనము లగుటయే. త్రైవిద్యలు,
వేదాంతములు విధించునట్లు శరీరభూతులగు దేవతల నారాధించుటచే శరీరియగుపరమ
పురుషుఁడే ఆరాధింపబడుచున్నాఁడు' అనుట తెలియక కర్మభాగమునబట్టి అవి కేవ
లము దేవతలకే యారాధనములని తలచి వానిని ఆదేవతల నుద్దేశించియే చేయుచున్నార
కాని వేదాంతవిధిపూర్వకముగ భగవంతు నుద్దేశించి చేయుటలేదు. అయినను అవి
తుదకు భగవంతునికే యారాధనము లగుచున్నవి గాన వారుకూడ భగవంతు నారాధిం
పువారే యగుచున్నారని భావ్యము.

తలచి వారినే ఆ కర్మములచే నారాధింతురు. (ఆ దేవతలు దేశ
కాలపరిమితములైన భోగములుగల వారగుటచేత వారిని ఆరాధించు)

65

త్రైవిద్యులును పరిమితములైన ఫలములనే బొందినవారై (అవి తీఱు
గానే ఆ దేవతలతోకూడ) చ్యుతి నొందునట్టి స్వభావము గలవా
రగుదు రని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభు రేవచ॥

న తు మా మభిజానంతి తత్త్వేనాత శ్చ్యవంతి తే॥

24

టీ. సర్వయజ్ఞానాం = ఇంద్రాదులనుద్దేశించి చేయబడునమస్త
యజ్ఞములకు, భోక్తాచ = ఆ యజ్ఞములచే నారాధింపబడువాడును,
ప్రభుశ్చ = ఫలప్రదాతయు, అహమేవహి = నేనేకదా, మాంఘ =
షన్నో, తత్త్వేన = యథార్థముగా, తే = వారు, న అభిజానంతి = ఎఱుఁ
గరు, అతః = అందువలన, చ్యవంతి = ఆ దేవతలవలనఁ కలుగు భోగ
ములనుండి బాటుచున్నారు.

తా. ఇంద్రాదిదేవతల నుద్దేశించి చేయునట్టి సమస్తయజ్ఞ
ములచేత నారాధింపబడువాడును, అందు వారివారికి ఆ యాఫల

66

ముల నిచ్చువాడును నేనే యగుదునుగదా. ఐనను త్రైవిద్యులు న
న్నిట్టివానినిగా నెఱుఁగకుగాన, తాము కేవలము దేవతలనే ఆరాధించు
నట్లు తలచి అందువలన పరిమితము లగుఫలములను బొంది అవి
తీఱుగానే వానినుండి చ్యుతి నొందువా రగుదురు.

అవ. వారువారు తాము చేయుకర్మము ఒక్కటియే యైనను,
(ఆ కర్మమునే వారిలో కొందఱు దేవతలను గుఱించియు, మఱి
కొందఱు ఈశ్వరునిగుఱించియు సంకల్పించి చేయుచున్నారు. ఇట్లు
కర్మము ఒక్కటియేయైనను దానినిగుఱించిన) సంకల్పముమాత్రము
నందుఁగల భేదముచేత కొందఱు అత్యల్పఫలములను బొంది (పునరా

వృత్తిరూపమైన) చ్యుతి నొందు స్వభావముగలవా రగుచున్నారు. కొందఱు అనవధికాతిశయానంద పరమపురుషప్రాప్తిరూప మైనమహా ఫలమును బొంది పునరావృత్తి రహితు లగుచున్నారు. ఔరా! ఇది గొప్పవైచిత్ర్యము అని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ యాన్తి దేవవ్రతా దేవాన్ పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతాః ।

భూతానియాన్తిభూతేజ్యా యాన్తిమద్యాజినోఽపిమామ్॥

టీ. దేవవ్రతాః=ఇంద్రాదిదేవతల నారాధించు సంకల్పము గలవారు దేవాన్=ఇంద్రాదిదేవతలను, యాన్తి=పొందుచున్నారు, పితృవ్రతాః=పితృదేవతల నారాధించు సంకల్పము గలవారు, పితౄన్ =పితృదేవతలను, యాన్తి=పొందుచున్నారు. భూతేజ్యాః=యక్ష రాక్షసశిశాచాది భూతములను ఆరాధించు (సంకల్పము గల)వారు, భూతాని=ఆయా భూతములను, యాన్తి=పొందుచున్నారు, మద్యాజినః=న న్నారాధించువారు, మాం అపి=నన్నే, యాన్తి=పొందు చున్నారు.

తా. *(వ్రతశబ్దము సంకల్పవాచకము,) ఎవరు దేవవ్రతులో అనఁగా దర్శపూర్ణమాసాదు లగుకర్మములచేత 'ఇంద్రాదులను యజంతము' అని ఇంద్రాదులను యజించు సంకల్పము గలవారెవరో వారు ఇంద్రాదిదేవతలను బొందుదురు. ఎవరు పితృయజ్ఞాదులచే

* ఇట్లే కర్మము సమానమేయైనను సంకల్పమాత్ర భేదముచేత ఫలవైచిత్ర్యము కలుగుచున్నది. ఇచట సంకల్ప విశేషమువలననే పరిభేదము కాబట్టి వ్రతమునకు సంకల్పమే యర్థమగును. దేవవ్రతాః పితృవ్రతాః అనువానినడుమ యజనశబ్దమును, భూతేజ్యాః అనుదాని తుదను వ్రతశబ్దమును మేళవించుకొనవలయును. ఆయాసంకల్పము గలవారికి దేవతలు మొదలయిన నేఱునేఱు ప్రాప్త్యములను తెచ్చుట, ఆయా ప్రాప్త్యములతో సమానమగు కాలదేశములను సమానమగు భోగములను బొందుచున్నారని తెలుపుట కని ఎఱుంగునది.

‘పితరులను యజంతము’ అని పితరులను యజించు సంకల్పము గల వారో వారు పితరులను బొందుదురు. ఎవరు ‘యక్షరక్షః సిశాచాదు లగుభూతములను యజంతము’ అని భూతములను యజించు సంకల్పము గలవారో వారు భూతములను బొందుదురు. ఎవరైతే ఆ యజ్ఞము లచేతనే ‘దేవపితృ భూతశరీరకుండును పరమాత్మయు భగవంతుడును నగు వానుడేవుని యజంతము, అను సంకల్పముతో నన్ను యజించు చున్నారో, అట్టివారు నన్నే బొందుచున్నారు. ఇట్లు దేవాదివ్రతులు దేవాదులను బొంది వారితోఁగూడ పరిమితమైన భోగమును అనుభవించి వారికి వినాశకాలము కలిగినపుడు వారితోఁగూడ తామును వినాశమును బొందుచున్నారు. నన్ను యజించువా రన్ననో *అద్యంతరహితుండును, సర్వజ్ఞుండును, సత్యసంకల్పుండును, అనవధికాతిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణ గుణగణ మహోదధియు, అనవధికాతిశయానంగుండును, అగు నన్నుబొంది పునరావృత్తి లేకుండు రని యర్థము.

* ప్రాప్య మెట్లో అట్లే దానిని ప్రాపించువారును అగుదురు. ఇచట ప్రాప్త్యుండును ఈశ్వరుండు అద్యంతరహితుండునగుటచే నిత్యుండునగు గాన వానిని ప్రాపించు వానికి పునరావృత్తి కలుగదు. ప్రాప్త్యును అనిత్యమైననేకదా ప్రాపించువానికి పునరావృత్తి కలుగును. మఱియు నీశ్వరుండు సర్వజ్ఞుండునగుటచే ప్రాపించువానికి విరోధియైన అజ్ఞానమయొక్క నాశము కలుగుచున్నది. అయినను ఈశ్వరుండు స్వతంత్రుండునగుటచే తన్ను ప్రాపించినవారిని తలచినప్పుడు తఱిమి వేయఁగూడదా అని శంక కలుగఁగా, వాఁడు సత్యసంకల్పుండు గనుక (అనఁగా ‘భక్తులను మఱిల పంపివేయను’ అని వాఁడు చేసికొన్నసంకల్పము నిత్యమైనది గనుక) భక్తులకు పునరావృత్తి కలుగదు. వాని కల్యాణగుణములును ఆనందమును అనవధికములు (అనఁగా మేరలేవివి) గనుక వానిని బొందువారి భోగములును అనవధికములయియుండునేకాని పరిమితములు కానేరవు. ఇట్లు భగవంతునికి ఆద్యంతరహితత్వము మొదలైన విశేషణము లుండుట. ఇతర దేవతాభక్తులకుఁ గలుగు పునరావృత్తి మొదలైనవి భగవద్భక్తులకు కలుగవని నిరూపించుట కొఱకుఁగా తెలియనది. తద్భక్తులకు కర్మవశమునఁ గాకపోయినను స్వేచ్ఛచేత పునరావృత్తి గలుగఁగూడదా యనఁగా భగవంతునియొక్క యేతాదృశగుణ విభూతుల ననుభవించునట్టివారికి తక్కిన విషయములందు వెగటు కలుగును గాన వారు స్వేచ్ఛచేతనుగూడ పునరావృత్తి నొందరు. అనఁగా ఇతర విషయానుభవమునకు నుపలిరారు.

అవ. నన్ను యజించువారికి ఇంతవఱకుఁ జెప్పినవిశేషముకాక, యీ మఱియొక *విశేషముకూడఁ గలదనిచెప్పచున్నాను.

శ్లో॥ పత్రంపుష్పంఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి |

త దహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రయతాత్మనః॥

టీ. యః = ఎవ్వఁడు, మే = నాకు, భక్త్యా = అత్యంతప్రీతితో, పత్రం = తులసి మొదలగు పత్రమునుగాని, పుష్పం = పువ్వుగాని, ఫలం = పండునుగాని, తోయం = నీరునుగాని, ప్రయచ్ఛతి = సమర్పించుచున్నాఁడో, తస్యప్రయతా త్మనః = అట్టి శుద్ధితోఁగూడిన మనస్సు గలవానియొక్క, భక్తి ఉపహృతం = అటువంటి భక్తితో సమర్పింపఁబడిన, తత్ = ఆ పత్రపుష్పాదికమును, అహం = నేను, అశ్నామి = భుజించుచున్నాను.

67

తా. అందఱికిని సులభముగా దొరకు ఒక * పత్రముగాని

68

లేక పుష్పముగాని, లేక ఫలముగాని, (ఏది దొరకకపోయినను అతి సులభముగా తప్పక దొరకునట్టి) జలముగాని, ఎవఁడు నాయెడలం గల అత్యంత ప్రీత్యతిశయముచేత (నా కవి యిచ్చిననేకాని లేనియెడల తనంత నిలువనోపక వానిని నాకర్పించుటయే ముఖ్యప్రయోజముగాఁ గలవాడై) నా కొసంగునో వాఁడు ఆ పత్రాదులను నా కిచ్చుటయే

* ఇంతకుముందు, ఉపాయమగు కర్మము సమానమైనను ప్రాప్త్యమలయిన భోగ మోక్షములు విషయములుగానుండుటవలన త్రైవిద్యులకుఁ బెజ్జానులకుఁగలుగువిశేషము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ఉపాయమే విషయముగా నుండుటవలన (అనఁగా త్రైవిద్యులకు దుష్కరముగాను జ్ఞానులకు అత్యంతసుకరముగాను ఉండుటవలన) జ్ఞానులకుఁ గలుగు విశేషమును జెప్పచున్నారని తెలియునది.

* 'పత్రేషు పుష్పేషు ఫలేషు తోయేష్యక్రీతలభ్యేషు స దైవ సత్సృధ క్షేత్రకలభ్యే పురుషే పురాణే ముక్త్యేకిమర్థం క్రియతేనయత్నః' అనుటయు నిచట నూహ్యము.

ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలిగియుండుటవలన *పరిశుద్ధమైన మనస్సు కలవాఁడై యుండును. అట్టి పరిశుద్ధాత్ముఁడు †అటువంటి భక్తితో నాకర్పించు పత్రాదులు ఎంతస్వల్పము లై నను వానిని నేను ‡సర్వేశ్వరుఁడ నయ్య, నిశిలజగదుడయవిభవలయలీలుఁడ నయ్య, అవాప్త నమస్తకాముఁడ నయ్య, సత్యసంకల్పుఁడ నయ్య అనవధికాశిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణుఁడ నయ్య, స్వాభావికానవధికాశిశయా

* ప్రయోజనాంతరములందు రక్షి కలిగియుండుటగాని పుణ్యకార్యమునందైనను ఫలాభిసంధికలిగియుండుటగాని మనస్సుయొక్క అశుద్ధియగును. అట్టి యశుద్ధితేమియే ప్రయతత్వము. కావున ప్రయోజనాంతరములను గాని ఫలములనుగాని కోరక పత్రాదులను భగవంతున కర్పించుటయే ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలిగియుండుటయనెడి శుద్ధితోఁగూడిన మనస్సే యిచట ప్రయతాత్మికబలముచే గ్రాహ్యము.

† ఫలాభిలాషులకుఁగూడ ఒకానొకవిధమైన భక్తిగలదు. ఇది అట్టి భక్తికార నుటకై 'అటువంటి' అను విశేషణముంచి పూర్వోక్తలక్షణమైన మహాత్ములభక్తి పరామర్శింపఁబడినది. మఱియును 'భక్త్యా' అని మొదటఁ జెప్పి మరల 'భక్త్యుపహృతిమ్' చెందవలయు నాభక్తి నే కీర్తించుటయేలనఁగా, అత్యల్పములగు పత్రాదులను భగవంతుఁ డత్యాదరముతో చేకొనుటకు హేతువు ఆభక్తియేకాని మఱొకటి కానేరనని తెలుపుటకు. ఈ విషయమునే భగవంతుఁడు 'అణ్వ పువ్రపహృతం భక్తై ర్యమ భోగాయజాయతే భూర్వ్యభక్తోపహృతం నమే భోగాయ జాయతే.' (భక్తుణ నాకర్పించునది అణువంతైనను అది నాకు భోగార్హమగుచున్నది. భక్తిలేనివా రర్పించు నది మిక్కిలి యైనను అది నాకు భోగార్హముగాదు) అని తానే చెప్పియున్నాఁడు.

‡ సర్వేశ్వరుఁ డనుటచే, ఇంద్రాదులు తమశక్తివృద్ధినొందుటకాటకు హవిస్సు మొదలైన నవానిని గ్రహించునట్లు నేను నాశక్తివృద్ధికాటకు పత్రాదులను గ్రహించు నాఁడను గాను. ఏలన, అంతటను ఎప్పుడును గల నియమనశక్తి నాకుఁ గలదు. అట్టి నా పరిపూర్ణశక్తిని నేను పెంపనక్కఱలేదు; కావున దానివృద్ధికై పత్రాదులను గ్రహించు నను అని భావము. భక్తినిబట్టి గ్రహింతును అని భావము. నిశిల ... లీలుఁడనుటచే, నాలీలకు ఉపకరణమైన జగత్తులోనిదే యీ పత్రాదులు గాని దానికి వెలియైనవి కావు. అనఁగా నాదనువులే నాకర్పింపఁబడు చున్నవని భావము. అవాప్తనమస్తకాముడనుటచే, నే నింతవఱకు పొందని దొకటియు లేదు. కాబట్టి క్రొత్తగా నొకటి పొందవలసినదియు లేదు. కావున పత్రాదులు భక్తి పూర్వకముగా అర్పింపఁబడినవని కైకొనుచున్నానేకాని అవి నాకు అపూర్వములైన వని కాదగుట. సత్యసంకల్పుఁ డనుటచే, నే నెట్టివస్తువునుగాని తలఁచినంతనే అది

నందమయ మగు నా స్వరూపము ననుభవించుచు నున్నవాఁడ నయ్యు, కోరికల కందరాని యొక *అపూర్వ ప్రియవస్తువు దొరకిన యెడ నెట్లో అట్లే అనుభవింతును. ఇట్లే మోక్షధర్మమందును

69

‘యాః క్రియా స్సంప్రయుక్తాస్యైశ్చాన్తగతబుద్ధిభిః । తా స్సర్వా శ్శిరసా దేవః ప్రతిగృహ్లాతి వై స్వయమ్ ’ అని చెప్పబడి యున్నది. 70.

అవ. మహాత్ములగు జ్ఞానులకు అవాఙ్మానసగోచరమైన యిట్టి విశేషమున్నది. కనుక నీవును అట్టి జ్ఞానివై పూర్వోక్త లక్షణమైన భక్త్యతిశయముచే వినమితములైన ఆత్మాత్మీయములు గలవాఁడవై కీర్తన యత నార్చన ప్రణామాదుల నిరంతర మాచరించుచు శౌకికము లును వైదికములును అగు నిత్యనైమిత్తిక కర్మములను ఈ విధమున ఆచరింపు మని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్ఞహోషి దదాసి యత్ ।

య త్తపస్యసి కౌన్తేయ త త్కురుష్వ మదర్పణమ్॥ 27

తప్పక నాకుఁగలుగును. కనుక ఒకనివలన ఒకవస్తువును నేను పుచ్చుకొనుటకు హేతువు అది నాకు అశక్యమైన దని కాదు; అని అభిప్రాయము. అనవధిక... ఇత్యాదులచే గుణ మునందున్న స్వరూపమునందును ‘నిరతిశయానందమయఁడనై తృప్తి నొందియున్న నాకు ఈ పత్రాదు లెంతమాత్రము అని భావము. ఆయా విశేషణములు చెప్పటకుఁ గల అభిప్రాయములను తెలియునది.

* అత్యల్పమగు పత్రాదులను భక్తినిబట్టి అత్యపూర్వములైన ప్రియవస్తువులవలె భగవంతుఁడు చేకొనుచున్నాఁడనుట ‘పరిపూర్ణోఽసి భగవాన్ భక్తైర్యత్కించ్యదీరి తమ్! సాపేక్షవ త్ర దాదత్తే తేనప్రీతోదతాత్మలమ్!’ అనుచోఁగూడ చెప్పఁబడినది. మరియు మోక్షధర్మమున ఫలాంతరాధులగు జనులు సమర్పించునవి ‘తత్సర్వం దేవదేవస్య పరణాపుపతిన్యతే’ అని భగవంతునిపాదములందుండునట్లును పరమై కాంతిజనులగు భక్తులు సమర్పించువానిని ‘యాః క్రియాః’ అని భగవంతుఁడు శిరసున వహించునట్లును శైష్వం

టీ. కాస్తేయ = అర్జునా, యత్ = ఏ తాకికవ్యాపారమును, కరోషి = చేయుచున్నావో, యత్ అశ్నాసి = దేనిని భుజించుచున్నావో, యత్ జహోషి = ఏ హోమమును వేల్చుచున్నావో, యత్ దదాసి = దానమును చేయుచున్నావో, యత్ తపస్యసి = ఏ తపము నాచరించుచున్నావో, తత్ = ఆ సమస్తమయినదియు, మదర్పణం = నాయుండు. సమర్పింపబడిన దగునట్లు, కురుష్వ = చేయుము.

తా. అర్జునా, దేహయాత్రకు వలయునట్టి యే తాకిక కర్మమును జేయుదువో, దేహధారణముకొఱకు దేనిని భుజింతువో, హోమ దానతపః ప్రభృతులైన యే వైదికకర్మములను నిత్యమై త్తకములను జేయుదువో, వానినంతయు నా కర్పణముగా చేయుము. అనగా నా కర్పితమగునట్లు చేయుము. సమస్తములగు తాకిక వైదికకర్మముల కర్తృత్వమును భోక్తృత్వమును ఆరాధ్యత్వమును నాయుండు సమర్పితమగునట్లు గావింపుమనుట. (కర్మములు *క్షణికము లగుటచే వానిని నాయుండు సమర్పించుట యెట్లు అందువేని, కర్మములను సమ

బడియున్నది. మఱియు భగవంతుండు పత్రపుష్పద్యువస్తుప్రదానము చేతనే భక్తుల కితిసులభుఁ డగుచున్నాఁడు. త్రైవిద్యుల కట్లు కాఁడు. కాన వీరికంటె భక్తులకు భగవత్ప్రాప్తిపాయము అతిసుకరముగా నుండుటయే విశేషము అని తెలియునది.

* వస్తువు స్థాయి అనియు క్షణిక మనియు ద్వివిధము. స్థాయివస్తువులనగా నిలుకడగా ఏర్పడియుండునవి ఇవియే వండు పువ్వులు మొదలైనవి. క్షణికములనగా క్షణమాత్ర మేర్పడియుండునవి. చేయఁబడుచున్న యాయాక్షణమువరకే ఏర్పడియుండున వనుట. ఇవియే కర్మములు. సమర్పించుట అనగా ఒకచోటనున్న స్థాయి వస్తువును మఱొకచోటఁ గూర్చుట; కాన స్థాయివస్తువులగు పుష్పఫలదులను ఒక చోటనుండి మఱియొకచోటఁ జేర్చఁగూడును (అనగా సమర్పింపఁగూడును) గాని క్షణికములగు కర్మములను అట్లు సమర్పింపఁ దరముకాదు. కనుక తాకిక వైదికము లగు కర్మములను భగవంతునియందు సమర్పించుట యెట్లు? అని భావము.

ర్పించుట యనగా కర్మములనే సమర్పించుటకాదు. †కర్మముల కర్తృత్వమును భోక్తృత్వమును ఆరాధ్యత్వమును మాత్రము నాయందు సమర్పించుట యని తెలియుము.) *శ్రుతి సూత్రాదులవలన జీవునికే కర్తృత్వ భోక్తృత్వములును దేవతలకు ఆరాధ్యత్వమును తెలియుచుండగా అవి యీశ్వరుడనగునా కెట్లు చెల్లునందువేని, యాగదానాది కర్మములందు ఆరాధ్యులుగా తెలియుచున్న దేవాదులును, ఆ కర్మములకు కర్తృయు కర్మఫలములకు భోక్తయు నగు †నీవును మదీయులై మత్సంకల్పమునకులోనైన స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తులు గల వారునైయున్నారు. కనుక (మీకు గల కర్మత్వాదులు నా సంకల్పమువలననే జరుగుచున్నవి) ఇట్లు నేను మీకందఱికిని †పరమశేషియు పరమకర్తయునై యుండుటవలన ఇట్టి నాయందే, కర్తయు భోక్తయు ఆరాధకుఁడును అగు నిన్నును, ఆరాధ్యులగు దేవతాసమూహమును, ఆరాధనములగు కర్మసమూహమును సర్వమును సమర్పించుచు

† కర్తృత్వము కర్మములు చేయువారికనియు, భోక్తృత్వము కర్మఫలముల ననుభవించువారికనియు, ఆరాధ్యత్వము కర్మములే నారాధించబడు. దేవతల కనియుండెలియునది. ఈ కర్తృత్వాదులు ఈశ్వరునియందు సమర్పించుటయనగా సర్వమునకు సీశ్వరుడే కర్తయు భోక్తయు ఆరాధ్యుఁడును అగునని అనుసంధించుట.

* కర్తాశాస్త్రాగ్రవత్త్వాత్ అను బ్రహ్మమాత్రము జీవునకే కర్తృత్వ భోక్తృత్వములును, శ్రుతిదేవతల కారాధ్యత్వమును జెప్పుచున్నది. కనుక ఆ కర్తృత్వాదులు ఈశ్వరునికే కల వనుట యెట్లు అని భావము.

† ఇచట అర్జునుని 'నీవును' అనుటవలన నీవలెనే కర్తృత్వ భోక్తృత్వములు గల ఒక్కొక్క మనుజుఁడును అని భావము.

† మనుష్యులకు శేఫులకు దేవతలకు పైతము శేషియగుటచే పరమశేషియనియు, ఆయాకర్తల సర్వప్రవృత్తులకును సంకల్పవేషమున కర్త యగుటవలన కర్తలకు కర్తయగుచున్నాఁడు గాన పరమకర్త యనియుండెప్పలచినది. కావుననే పరమకర్తయందు సామాన్యకర్త యొక్క కర్తృత్వాదులును, పరమశేషియందు సామాన్యశేఫులకు దేవతల కారాధ్యత్వాదులును సమర్పించఁదగు నని భావము. ఇది భక్తిప్రకరణము గాన 'అత్యంతస్థితితో' ననఁబడెను.

పుము. (ఇట్లు నిన్నే సర్వమునకు కర్తగాను భోక్తగాను ఆరాధ్యునిగాను అనుసంధించినయెడల ప్రత్యక్షమున కర్తగానుండు నన్నును ఆరాధ్యులుగాఁ జెప్పఁబడు దేవతలను అనుసంధించుట యెట్లు అందు వేని,) నీవు నానియమనమునకు లోనై యుండుటవలన నిన్ను నాకు శేషభూతుఁడై యుండుటే ముఖ్యస్వరూపముగాఁ గలిగియుండువానిని గాను. ఆరాధ్యులగు దేవతలు మొదలగువారిని పైతము ఇట్టి స్వభావమే లోవలఁ గలవారినిగాను, అత్యంతప్రీతితో అనుసంధింపుము అని భావము.

71

శ్లో! శుభాశుభఫలై రేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః ।

సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మా ముపైష్యసి॥ 28

టీ. ఏవం=ఇట్లు, సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా = సర్వమును భగవంతునియందు సమర్పించుట అనెడి అనుగంధానముతోఁగూడిన మనస్సు గలవాడవై, శుభాశుభఫలైః = అనుకూలప్రతికూలఫలములు గల, కర్మబంధనైః = కర్మప్రాచీనకర్మముల నెడి, బంధనైః = మత్ప్రాప్తికి విరోధులైనవానిచేత, మోక్ష్యసే=విడువఁబడఁగలవు, విముక్తస్సన్ = (ఇట్లు) విడువఁబడివాడవై, మాం=నన్ను, ఉపైష్యసి=పొందఁగలవు.

తా. *ఇట్లు సన్న్యాస మనెడి యోగముతోఁగూడిన మనస్సు గలవాడవై - అనగా ఆత్మను, నాకు శేషభూతుఁడును నియామ్యుఁడునై యుండుటే ముఖ్యస్వరూపముగాఁ గలవానిని గాను సర్వకర్మములను మదారాధనములను గాను అనుసంధించుచున్నవాడవై, లోకకర్మములను వైదికకర్మములను జేయుచుంటివేని శుభాశుభఫలములు గలిగిపట్టియు మత్ప్రాప్తికి విరోధులైనట్టియు ప్రాచీనకర్మము

* ఇచట సన్న్యాసయోగశబ్దములచే జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు గ్రహింపబాధు. సన్న్యాస మనగా పూర్వజ్ఞోకోక్తమైన సమర్పణము - ఆత్మ తన కర్మత్వాద

న్నిటినుండి విడివడుదువు. ఇట్లు వానినుండి నిడివడినవాడ వై
న్నీ పొందుదువు. (నన్నుఁ బొందుటకు ప్రతిబంధకములగు పూర్వ
స్కములనుండి విడివడినయెడల నన్ను పొందుటకు సందేహము
దని భావము.)

అవ. లోకమున ఎవరికిని లేనట్టిదియు ఉత్కృష్టమైనదియునైన
నా స్వభావమును వినుము అనుచున్నారు.

* సమోహం సర్వభూతేషు నమే ద్వేష్యోఽస్తి నప్రియః |

యే భజన్తి మాం భక్త్యా మయితే తేషుచాప్యహమ్ ||

టీ. అహం = నేను, సర్వభూతేషు = సర్వభూతములయెడల,
సమః = (అన్నిటికిని ఆశ్రయింపఁదగినవాడ వై యుండుటయందు)
సముఁడను, మే = నాకు, ద్వేష్యః = ద్వేషింపఁదగినవాడు, నాస్తి =
(ఒక్కఁడును) లేడు, ప్రియః = ప్రియుఁ డైనవాడు, న = లేడు,
తు = అయినను, యే = ఎవరు, భక్త్యా = భక్తిచేత (నన్ను భజిం
చుటే ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలిగి) మాం = నన్ను, భజన్తి =
భజించుచున్నారో, తే = వారు, మయి = నాయందు, (వర్తన్తే = వర్తిం
చుచున్నారు), అహం = నేనును, తేషు = వారియెడ ననుట, (వర్తే =

లీశ్వరనియందు సమర్పించుట. యోగ మనఁగా అనుసంధానము. అట్లు కర్మత్వాదులు
సమర్పించి, తన్ను ఈశ్వరనిః కేషభూతునిఁగాను నియామకునిఁగాను కర్మములను
తదారాధనములనుగాను అనుసంధించుట. ఇట్టి యనుసంధానముతో తాకిక వైదికకర్మ
ములను జేయుటె యిచట గ్రాహ్యము. సమర్పణబుద్ధితోఁ జేయఁబడుచున్న కర్మములు
బంధకములు కావు కాన 'ప్రాచీనకర్మ'ము అనియు బంధనము లభిమత ప్రాప్తివిరో
ధులు గాన 'మత్ప్రాప్తిః విరోధులైనట్టియు' ననియుఁ జెప్పబడెను.

* పత్రం పుష్పమ్ అను శ్లోకమున భక్తితో నేది సమర్పించినను అది దుర్లభమైనదని
కాని సులభమైనదనికాని తక్కువైన దనికాని ఎక్కువైనదనికాని తారతమ్యమును పాటిం
పక స్వీకరించుటవలన ఈశ్వరనిఃసౌలభ్యము చెప్పబడినది. 'యత్కురోషి' అను శ్లోక

వర్తించుచున్నాను) - అనఁగా నేను నాకు ఉత్కృష్టులైన వారియెడల నెట్లో అట్లే వారియెడల ప్రవర్తించుచున్నా ననుట.

తా. సమస్తము లైనభూతములును దేవత లనియు మనుష్యు

72

లనియు తిర్యక్కులనియు స్థావరము లనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవై

73

74

75

జాతినిబట్టియు ఆకారమునుబట్టియు స్వభావముఁబట్టియు జ్ఞానమును బట్టియు ఒకటి కొకటి మిక్కిలి యెక్కువ తక్కువలుగా వర్తించుచుండును. అయినను నేను వాని యెక్కువతక్కువలను పాటింపక అన్నిటికిని సమముగా *ఆశ్రయింపఁదగినవాఁడనై యుండును. 'వీడు జాత్యాకారస్వభావ జ్ఞానాదులచేత నికృష్టుఁడు' అని ఆశ్రయించు విషయమున నాకు ద్వేషింపఁదగినవాఁడు లేడు - అనఁగా రోయందగ్గి యుండుటంబట్టి నాకు త్యజింపఁదగినవాఁడు గాఁడు. అట్లే (జాత్యాదులందుఁ ఉత్కృష్టఁడైనయొకఁడు న న్నాశ్రయింపవచ్చునేని వానిని) నాకు సమాశ్రితుఁ డగుటనుబట్టియే తప్ప 'వీడు జాత్యాదులచేత మిక్కిలి యుత్కృష్టఁడై యున్నాడని తలఁచి ఆజాత్యాదులతోఁ గూడియుండుటనుబట్టి న న్నాశ్రయించు విషయమున నాకు ప్రియుఁడైనవాఁ డొక్కఁడును లేడు - అనఁగా నాకు సంగ్రహింపఁదగినవాఁడు

మున ఏ కర్మమునుగాని తనకు అర్పణము అను బుద్ధితో మాత్రము చేసినంతనే అది తనకు ఆరాధనముగాఁ జేసికొనుటవలన ఆ సౌలభ్యముయొక్క దార్శన్యము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున జాత్యాకారాది తారతమ్యమును పాటింపక భక్తుల కత్యంతపరతంత్రుఁడై యుండుటవలన వాని సౌఖ్యము చెప్పబడెనని తెలియునది.

* జ్ఞానహాస్యములగు తిర్యక్కులకును స్థావరములకును భగవత్సమాశ్రయణ మెట్లు ? అని శంకగులుగవచ్చును. పుణ్యాధిక్యమువలన జ్ఞానవిశేషముగలిగిన గజేంద్ర బాసరేంద్రాదులు భగవత్సమాశ్రయణము చేయుట నూహించునది. శాపాదులవలన స్థావరములైనవానికిని కొంతజ్ఞానముండునని మహర్షులు చెప్పటంజేసి వానికిని భగవ

73

గాఁడు. అయినను, నాయందలి ప్రీత్యతిశయముచేత నన్ను భజింప కున్నచో తమంత నిలువనోపక నన్ను భజించుట ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలిగి యెవరు నన్ను భజింతురో అట్టివారు జాత్యాదులచేత ఉత్కృష్టులై ననుగాని నికృష్టులైననుగాని నాకు సమానగుణులైన వారివలె సుఖముగా నాయెడలనే ప్రవర్తింతురు. ఏలన, నేను అట్టి వారియెడల నాకంటె నుత్కృష్టులైనవారియెడల నెట్లో అట్లు ప్రవర్తింతును.

అవ. అందును.

శ్లో॥ *అపి చే త్సుదురాచారో భజతే మా మనస్యభాక్॥

సాధు రేవ స మస్తవ్య స్సమ్యక్ స్వప్నవనితో హి సః॥ 30

టీ. సుదురాచారోఽపి = తనజాతికి ఉపాదేయమైన ఆచారమును చేయుమియు, పరిహరింపఁదగిన ఆచారమును సమానులయు గలవాఁడైనను, అనస్యభాక్ = ఇతర ప్రయోజనము లేనివాఁడై, మాం = నన్ను, భజతేచేత్ = భజించునేని, సః = వాఁడు, సాధురేవేతి = సజ్జనుఁడే

దాశ్రయణము కలుగకపోదు. ఐన నది మనోవ్యాపారరూపముగా మాత్ర ముండు నని యూహ్యము.

♦ వారు, పరమేశ్వరుఁడ ననుభయము తక్కి అట్లు సమానులవలె సుఖముగా నాయెడల ప్రవర్తించుచు నన్నే సేవించుచుండురు. పిత౯దుల యందు భారముమోసి పుత్రులెట్లుండురో అట్లేవారును నేనును పరస్పరము ఉండుముగాని అధిపతియు సేవకులును పరస్పరము ఉండునట్లు ఉండము అని భావము.

* భగవంతుఁడు వారివారి సమాశ్రయణములను స్వీకరించు విషయమున వారి వారి జాత్యాదుల యపకర్షము ఏమియుఁ జేయనేర దని పూర్వశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. ఆ విషయమున వారివారి యాచారముల యపకర్షము నైతము ఏమియుఁ జేయనేర దని యిప్పుడు చెప్పఁబడుచున్నది.

♦ ఆయాజాతులవారికి ఆయాయాచారములు నియతములై యుండును. కాన, ఒకభాతివాఁడు తనకు నియతమైన యాచారమును జేయకుండుటయు తనకు నియతము

(వైష్ణవాగ్రేసరుడే) యని, మస్తవ్యః = కారవింపదగినవాడు, హి = ఏలనగా, సః = వాడు, సమ్యక్ = తెస్సగా, వ్యవసితః = నిశ్చయము గలవాడు - (నేను పరత్వ సౌలభ్యములు గలవాడ నని దృఢనిశ్చయము గలవాడు).

తా. ఆయాజాతి విశేషములందుఁ బుట్టినవారికి ఆయా యాచారములు కొన్ని ఉపాదేయములుగాను గొన్ని పరిహరణీయములుగాను ఉండును. అట్టి ఆచారమును మిక్కిలి అతిక్రమించి వర్తించువాడై యున్నను, పూర్వోక్త ప్రకారమున - అనగా నిరంతరకీర్తనాదులచే నన్ను భజించుట ముఖ్యప్రయోజనముగాఁ గలవాడై - నన్ను భజించునేని, వాడు వైష్ణవాగ్రేసరుడే యని కారవింపదగినవాడగును - అనగా పూర్వము చెప్పబడిన మహాత్ములతో సమానుడగు నని యర్థము. ఇది యెట్లన, వానికి వ్యవసాయము సమీచీనమై యున్నది గదా; * 'భగవంతుడు నిఖిల జగదేక కారణభూతుడు పరబ్రహ్మము నారాయణుడు చరాచరపతి నాయొక్కస్వామి నాకు గురువు నాకు సుహృదుడు నాకు పరమభోగ్యము' అని యెల్ల వారికిని

కాని మఱియొకజాతి యాచారమున జేయుటయు చెందు. దురాచారమే యని తెలియునది.

* భగవంతుడనుట మొదలుకొని చరాచరపతి యనువఱకు పరత్వమును గుఱించిన వ్యవసాయము; తక్కినవెల్ల సౌలభ్యమును గుఱించిన వ్యవసాయము అని తెలియునది. 'నాయొక్క స్వామి' అనుటకు నేను వాని విభూతికి వేలికాక వానిసామ్యమై యున్నాను. ఇట్లు తనకు శేషమేయైన నన్ను తానే పొందబూనినాడని భావము. ఈ విశేషణమువలన తనకును ఈశ్వరునకును స్వాభావికముగాఁ గలశేషశేషి భావసంబంధము తెలియుచున్నది. 'నాకు గురువు' అనుటకు మార్బుడనైన నాకు మంచి జ్ఞానప్రదాతయగు మహాపకారకుడని భావము. 'నాకు సుహృదుడు' అనుటకు నే మహాపరాధి నయ్య నాయెడం శోభనహృదయుండై యుండువాడని భావము. 'నాకు పరమభోగ్యము' అనుటకు అతిశుద్రమును దుఃఖినిశ్రమమున నశ్వరము నైన సుఖిలవమతోఁ గూడియున్ననాకు నిరతిశయమై నిర్దోషమై నిత్యమై యెప్పుడు సుముద్రముపంటి తన స్వరూపమును ప్రకాశింపజేసినవాడని భావము.

76

బ్రాహ్మింపని యీవ్యవసాయము వానికి కలిగియుండును. *ఈవ్యవసాయమాత్రముచేతనే వాడు పూర్వము చెప్పబడిన భజనతత్పరులగు మహాత్ములతో సమానుఁడు కాఁడు. 'భజతే మా మనన్యభాక్' అనునట్లు ఆ వ్యవసాయమునకు కార్యమై అనన్యప్రయోజన మగునిరంతర భజనముగూడ వానికి కలుగుచున్నది గాన వాడు సాధువనియె (అనఁగా అట్టి భజనపరులగు మహాత్ములతో సమానుఁడుగానే) గౌరవింపఁదగి యున్నాఁడు. అయినను అనుష్ఠానమందు వైకల్యము లేని వారివలె వైకల్యము గలవీనిని ఎట్లు గొప్పగా నెన్నఁగూడునన్నచో, ఈ వ్యవసాయమును దీనిచే జనించు ఉక్తప్రకార భజనమును వానికి కలిగియుండఁగా వాని యాచారవ్యతిక్రమము నన్నివైకల్యమే యగునని తలఁపవలయును గాని అంతమాత్రమునకు వాని ఆదర్శింప కుండరాదు; గొప్పగానే తలంపవలయు నని యర్థము.

80

అవ. * 'నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో నాసమాహితః ।
నాశాన్తమానసోవాపి ప్రజ్ఞానేనైవ మాపుయాత్' (కఠోప-౧-౨౨)

* ఇట్టి వ్యవసాయము 'బహూనాం జన్మనామస్తే జ్ఞానవాన్' అనునట్లు అనేక జన్మసిద్ధ మైనది గనుక అందఱికిని సులభముగాఁ గలుగునది కాదు. దీనినే శ్రీశుకుఁడు జనకునకు 'జ్ఞానం చ వ్యవసాయశ్చ ద్వౌ పరప్రతిపాదకాః' వ్యవసాయాదృశే బ్రహ్మన్నాసాదయతి తత్పరమ్॥' అని చెప్పియున్నాఁడు.

*దుశ్చరితమువలన విరమింపనివాఁడును, కామక్రోధాదులు నివర్తింపనివాఁడును, నిలుకడయైననున్న లేనివాఁడును, నిమృశమైన మనసు లేనివాఁడును, బ్రహ్మమును గుఱించిన ప్రజ్ఞానముచేతనైనను వీనిని (బ్రహ్మమును) పొందఁడు అని యర్థము. ఇందు ప్రజ్ఞానమును భజనరూపముగా గ్రహించునని. దుశ్చరితాదులు గలవాఁడు భజనము గలవాఁడైనను బ్రహ్మప్రాప్తి పొందఁడనుట. దుశ్చరితాదులు వారియొక్క ఉత్తరోత్తర భజనోత్పత్తి ప్రవాహమును అడ్డగించుటవలన వానికి బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగనేరదని భావము. ఈ శ్లోకమువలన దురాచారునికి బ్రహ్మప్రాప్తియే కాక దానికి సాధనమైన

౨౪) ఇత్యాది శ్రుతివలన దురాచారము, పయిపయిని భజన మెడ తెగక పుట్టుచుండుటను అడ్డగించు నని తెలియుచున్నదే; కావున ఆచారదూరుడు భజనతత్పరుఁ డెట్లగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

77

78

శ్లో॥ క్షీప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వ చ్ఛాన్తిం నిగచ్ఛతి॥

79

కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి॥

31

టీ. (నః=వాడు), క్షీప్రం=శీఘ్రముగ నే * ధర్మాత్మా= నా భజనమునందు మనస్సు గలవాడు, భవతి = అగుచున్నాడు, శశ్వత్ = శాశ్వతమైన, శాన్తిం = మత్ప్రాప్తికి విరోధు లగు ఆచార ములయొక్క నివృత్తిని, నిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు, కౌన్తేయ = అర్జునా, మే = నాయొక్క, భక్తః = భక్తుఁడు - భక్తిని ఉపక్రమించిన వాడనుట, న ప్రణశ్యతి = నాశమునొందఁడు, (ఇతి = అని), ప్రతిజా నీహి = నీవే ప్రతిజ్ఞ నేయుము.

తా. † ఇట్లాదురాచారఁడు (అట్టి వ్యవసాయమువలనను) నా యందలి శ్రీత్యతిశయమువలనను గలిగిన అనన్యప్రయోజన మగు ఘడ్భజనముచేత పాపముల నెల్లఁ బోఁగొట్టుకొనుచున్నాడు. పాప

యత్తరోత్తర భజనప్రవృత్తియు కలుగ నేరదని తెలియుచున్నది. అట్లు దురాచారాది రూపమైన పాపమువలన భజనము అనఁగా (ప్రజ్ఞానము) కొనసాగకపోవుట 'పాపం ప్రజ్ఞాం నాశయతి క్రియమాణం పునఃపునః | నష్టప్రజ్ఞః పాపమేన పున రారభతే ద్విజః' అను శ్లోకమువలనను చెలియనగును.

* ఇచట ధర్మమనఁగా భజనము. ఇట్టి అనన్య ప్రయోజనమైన భజనమే 'ధర్మ ప్రియస్యపరస్తవ' అని ఈ యధ్యాయము దొలుత ధర్మశబ్దముచే నిర్దిష్టమైనది. కావున అట్లే యిచటను ధర్మశబ్దమున కర్థము గ్రాహ్యము.

† ఆచారమువలన పాపములు తొలఁగఁగా, దానివలన భక్తికి ప్రతిబంధకము లగు రజస్తమోగుణములు నశించి త్వరలో పరిపూర్ణభక్తి కలుగుచున్నది. కావున

ములు నశింపఁగా మద్భజనమునకు ప్రతిబంధకములగు రజఃసమోగుణములు సమూలముగా నశించుచున్నవి. ఇట్లు ప్రతిబంధకములు నశింపఁగా త్వరలోనే విరోధిరహితమై పరికరసహితమై యొప్పు మద్భజనమునందు మనస్సు గలవాఁడగుచున్నాఁడు. మత్ప్రాప్తికి విరోధులగు దురాచారములు శాశ్వతముగా వానికి నివర్తించుచున్నవి. అర్జునా, ఈ విషయమందు అనఁగా 'నాయెడల భక్తిని ఉపక్రమించినవాఁడు విరోధి యగు దురాచారముతోఁ గూడియున్నవాఁడైనను *నశింపఁడు; అయినను నా భక్తిమహత్త్వముచేత సమస్త మగు విరోధి సమూహమును నశింపఁజేసి శాశ్వతం బగు విరోధినివృత్తిని బొంది త్వరితముగా పరిపూర్ణభక్తి గలవాఁడగుచు' అని నీవే ప్రతిజ్ఞసేయుము. శ్లో॥ మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపిస్యః పాపయోనయః।

త్రియోవై శ్యా స్తథాశూద్రా స్తేఽపియాన్తి పరాంగతిమ్॥

టీ. పార్థ = అర్జునా, యే = ఎవరు, పాపయోనయః అపి - పాపజన్మముగలవారును, స్యః = అగుదురో, తే = ఆ, స్త్రీయః = స్త్రీలు, వై శ్యాః = వైశ్యులు, తథా = అట్లే, శూద్రాః అపి = శూద్రులుకూడ,

మొదట ఆచారము భక్తి కావశ్యక మై యుండఁగా ఆచారములేవనికీ భక్తి ఎట్లు కలుగునని శంక పొడమచున్నది. ఆచారము లేకపోయినను ఆరంభింపఁబడిన భక్తివలన పాపాది ప్రతిబంధకములు నశించి పూర్ణ భక్తి కలుగుచున్నది. ఇట్లు ఆచారమువంటిదే ఆరంభింపఁబడినభక్తి యగుచున్నదిగాన ఆచారము తప్పినవాఁడైనను అనన్యప్రయోజనమైన భక్తి నారంభించినవాఁడు త్వరలో పరిపూర్ణభక్తియుక్తుఁడగునని శంకాపరిహారము.

* ఇచట భక్తుఁడు నశింపఁడనఁగా వానిభక్తికిఁ గలవిరోధులు సమస్తమును నశింపఁగా వాఁడుపరిపూర్ణభక్తుఁడగునట. వాఁడు భక్తిని ఆరంభింపఁగా దాని మహత్త్వమువలన సర్వవిరోధిసమూహమును నశించినవై అని మరల కలుగనట్లు శాశ్వతముగా నివర్తించుటవలన త్వరలోనే వానికి పరిపూర్ణ భక్తి గలుగుచున్నదని భావము. ఆరంభింపఁబడినభక్తి పరిపూర్ణ భక్తికి హేతువని తెలియునది.

మాం = నన్ను, వ్యచాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, పరాంగతిం = ఉత్తమమయిన మోక్షపదవిని, యాన్తిహి = పొందుచున్నారగుదా.

శ్లో॥ కింపున బ్రాహ్మణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయస్తథా।

అనిత్య మనుఖం లోక మిమం ప్రాప్య భజన్వ మామ్॥ 33

టీ. పుణ్యాః = పుణ్యయోనులును, భక్తాః = భక్తిగలవారును నగు, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులును, రాజర్షయః = ఋషీశుల్యులగు క్షత్రియులును, తథా - అట్లుత్తమగతిం బొందుదు రని, కింపునః = మఱిచెప్పవలయునా, అనిత్యం = అస్థిరమయినదియును, అనుఖం = సుఖలేశము లేనిదియునగు, ఇమం = ఈ, లోకం = లోకమును, ప్రాప్య = పొంది (వర్తించుచుండునీవు), మాం = నన్ను, భజన్వ = భజింపుము.

తా. (32-33) అర్జునా, (కర్మాధికారిణులుగాని) స్త్రీలు, (యాగాదులఁ జేయు నర్హులుగాని) వైశ్యులు, (అధ్యయనమునకు అర్హులుగాని) శూద్రులు, నికృష్టజన్మము గలవారైనను నన్నాశ్రయించి (అనగా నాయెడల భక్తిగావించి) రేని ఉత్తమ మగుమోక్షపదవిం బొందుదు రనగా, పుణ్యజన్మము గలిగి నాయందు భక్తిగల బ్రాహ్మణులకును రాజర్షులకును మోక్షము కలుగుట చెప్పనేల? కావున రాజర్షి వగు నీవు అస్థిరమై తాపత్రయముతోఁ గూడిన దగుటచే సుఖరహితమై యున్న యీలోకమునుబొంది వర్తించుచునన్ను *భజింపుము.

అవ. భక్తిస్వరూపము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్భాజీ మాం నమస్కరు!

మామే వైష్యసి యుక్త్వైవ మాత్మానం మత్పరాయణః॥

టీ. మన్మనాః = నన్ను ధ్యానించువాడవు, భవ = కమ్ము, మద్భక్తః = నాయం దత్వంత ప్రీతిగలవాడవై, మద్భాజీ = నాకు పరి

* ఇట్టి యీ ఊద్రలోకమును జూచినయెడల లోకం గలిగి మద్భజనమునందుఁ గలవై సుఖము నివర్తించునని భావము.

పూర్ణకైంకర్యము చేయువాడవు - కమ్ము, మఱియును, మాం = నన్ను (గూర్చి), *సమస్తరు = అత్యంతప్రీతితోను, అత్యంత వినమ్రభావముతోను నన్ను ధ్యానింపుము, ఏవం = ఇట్లు - నన్ననుభవించుటకు సమర్థమైనట్టి, ఆత్మానం = మనస్సును, యుక్త్యా = పొంది, †మత్పరాయణః = నన్నే ఆశ్రయముగాఁ గలవాడ వై, మామేవ = నన్నే, ఏష్యసి = పొందఁగలవు.

తా. (మన్మనాథవ) సర్వేశ్వరేశ్వరుండును, నిఖిలహేయ ప్రత్యసేక కల్యాణైకతానుండును, సర్వజ్ఞుండును, సత్యసంకల్పుండును, నిఖిలజగదేక కారణుండును, పరబ్రహ్మంబును, పురుషోత్తముండును, పుండరీకదళామలాయతాక్షుండును, స్వచ్ఛసీల జీమూత సంకాశుండును, యుగపదుదిత దినకర సహస్రతేజుండును, లావణ్యామృత మహోదధియు, ఉదారపీఠచతుర్పాహుండును, అత్యుజ్వల పీఠాంబరుండును, అమలకిరీట మకరకుండలహార కేయూర కటక భూషితుండును, అపార కారుణ్య సౌఖీల్య సౌందర్య మాధుర్య గాంభీర్యోదార్య వాత్సల్యజలధియు, అనాలోచిత విశేషాశేషలోక శరణ్యుండును, సర్వస్వామియు నగు నాయందు తైలధారవలె అవిచ్ఛిన్నముగా మనస్సు నుంచినవాడ వగుము. (మద్భక్తః) నా యందలి అత్యంత ప్రీతితోఁగూడిన మనస్సు నుంపుము. (మద్యాజీ) అనవధి కాతిశయప్రియుమైన నాయనుభవముచే (నన్ననుభవించుటచే) కలుగు నాయజనమం దానక్తుడవు గమ్ము, *యజన మనఁగా పరి

*“ఐము ప్రహ్వత్యే” అని ధాతువు.

† భగవంతునే ఆధారముగాఁగలిగియుండు, భక్తియొక్క కాష్ఠాదశకు మిక్కిలి దగ్గఱిదశ యని తెలియునది. ఇదియే ‘మత్పరాయణత్వము.’

* ఇచట భక్తిరూపమును సంబంధించినదగుటచే యజనమనఁగా భగవచ్ఛ్రుతి

పూర్ణమైన శేషవృత్తి - జౌహచారికము - సాంస్కర్మికము - ఆభ్యవహారికము మొదలైన సకలభోగముల నిచ్చునట్టిదియేకదా యాగము, నా యనుభవముచేత జనించిన నిరవధికాతిశయప్రీతి కావించునట్టి నా యజనమునం దాసక్తుడ వగునట్లుగా నాయందు మనస్సు నుంపు మని యర్థము. మరల దానినే విశేషించుచున్నారు. (మాం నమస్కురు) అనవధి కాతిశయప్రియం బగు మదనుభవముచే జనించు సత్యంత ప్రియం బగు అశేష శేషవృత్తితో నిలువక అంత రాత్మయగు నాయం దతిమాత్రము వివ్రతుతతోడి వ్యవసాయమును గావింపుము. (మత్పరాయణః) నేనే పరమం బైన అయనముగాఁ గలవాడవు - అనఁగా నాచేతఁడప్ప తక్కినవిధముల ఆత్మధారణము కలుగమిచే నన్నే యాశ్రయించినవాడ వగుము. ఇట్లు ఆత్మను (మనస్సును) గూర్చి మత్పరాయణుండవగునీ వీ ప్రకారము అనవధికాతిశయంబగు ప్రీతిచేత న నన్ను భవించుటయందు సమర్థంబగు మనస్సును బొంది నన్నే పొందుదువు. ఇట ఆత్మశబ్దము మనస్సుచుగూర్చినది. ఇట్టి దగు నట్టి మనస్సుచే నన్ను ధ్యానించి, *అనుభవించి, పూజించి, నమస్కరించి, నన్నే ఆధారముగాఁ గలవాడవై, నన్నే పొందుదువు అని భావము. *నాకు శేషభూతుడై యుండుటే ముఖ్యస్వరూపముగాఁ

ప్రతిపాదితమైన పూజావిశేషము - అనఁగా పరిపూర్ణ శేషవృత్తి - పూర్ణకైంకర్య మునుట. ఇది జౌహచారికము, సాంస్కర్మికము, ఆభ్యవహారికము, సాంధ్యష్టికము మొదలైన భేదములుకలిగియున్నది. జౌహచారిక మనఁగా తాఁకక కొంత ఎడగులకశేషముబడు కర్పూరసిరాజనము వీసనలు విసరుట మొదలైనవి. సాంస్కర్మిక మనఁగా తాఁకిచేయఁ బడు పూలుసమర్పించుట చందనమలఁదుట. మొదలైనవి. ఆభ్యవహారికమనఁగా అన్న ఫలక్షీ రాదు అర్పించుట మొదలైనవి. సాంధ్యష్టిక మనఁగా దీపాదు లుంచుట.

* భక్తి భోగరూపమైనది, ధ్యానము భక్తియుక్త మైనయెడల భోగరూప మగుచున్నది. కనుక 'అనుభవించి' అని చెప్పబడెను.

† ఈవాక్యమే నవమాధ్యాయార్థసంగ్రహము.

గలవాడవై, నా ప్రీతికొఱకు, శరీరధారణార్థమైన లౌకిక కర్మములను నిత్యనైమిత్తికములగు వైదిక కర్మములను నేనే చేయించుచున్నవాడ నని చేయుచును, సంతతము మత్కీర్తన యతన నమస్కారములకు ప్రీతితోఁ గావించుచును, జగత్తంతయు నానియమనమునకు లోనై యుండుటవలన నాకు శేషమేయైనదని అనుసంధించుచును, అత్యంత ప్రియము లగు నా సౌలభ్య సౌశీల్యాది గుణగణముల ననుసంధించియు, ప్రతిదినమును *ఉత్తలక్షణమైన యీ యుపాసనమును గైకొన్నవాడవై నన్నే పొందుదువు. 80

ఇది యుపనిషద్ధర్మ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు
యోగ శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు శ్రీభగద్గీతలయందు రాజ
విద్యారాజగుహ్యయోగం బన్నది
సవమాధ్యాయము.

81.

* అనన్యప్రయోజనమై, యజననమస్కారాది ప్రేరకమై, భగవదేక ధారకత్వ దశావర్యంతమై నిరతికయ ప్రీతిరూపమై యుండులక్షణమే ఉత్తలక్షణము.

† కీర్తన యతనాద్యంగములతోఁగూడి భగవత్ప్రార్థన యే ఫలముగాఁగలిగి యొప్పు భక్తిస్వరూపమే యిచట సంగ్రహముగా నిష్కర్షించి చెప్పబడినది.

న వ మో ౭ ధ్యా యః

రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగము - అవతారిక

1వ శ్లోకము

(1) ఇచ్చట ప్రయను ఉపసర్గవలన - చెప్పవలసినదానిని సమగ్రముగను, చులకనగను సుస్పష్టముగను చెప్పెదనను భావము స్ఫురించుచున్నది.

(2) ఇచ్చట - “అనూయకాయ మాం మాదాః” అను శ్రుతి వాక్యమును -

అనూయాపదులకు వేదమునుగాని వేదార్థమునుగాని చెప్ప రాదని విధి -

“న చ మాం యోభ్య సూయతి” యను గీతోక్తిని స్మరించవలెను.

1వ శ్లోకము

(3) ఈ యధ్యాయమునకు భక్తిస్వరూపనిష్కర్షయే ముఖ్య తాత్పర్యమని గ్రహించవలెను.

తాత్పర్యమనగా - ఆ విషయము తెలియబడవలెనని ఉద్దేశముతో చెప్పబడుట.

ఇది దీని తాత్పర్యమని గ్రహించుటకై శాస్త్రజ్ఞు లారు గుర్తులను ప్రసాదించిరి. అవి -

(1) ప్రారంభ పర్యవసానములు (2) మాటిమాటికి ఆవృత్తి చేయుట (3) మృ యే ప్రమాణములచేతను తెలుపబడనిదై దీనిచేతనే నెఱుంగ తగియుండుట (4) దీనికి ప్రధానపురుషార్థమును ఫలముగా చూపుట (5) తెలుపదలచిన విషయమును ప్రశంసించుట (6) దీనిచే నా పురుషార్థము లభించుటలో యుక్తినిజూపుట యనునవి.

ఈ యారు లింగములును యీ యధ్యాయమున భక్తియోగముతో సమన్వయించుచున్న విధమును సంగ్రహముగా తెలుపబడుచున్నది.

(1) ఈ యధ్యాయము 'ఇదంత తే గుహ్యతమం' 'జ్ఞానం విజ్ఞాన సహితం' అని ఉపాసనాత్మకజ్ఞానము (భక్తి) తో ప్రారంభమై 'మన్మనాభవ మద్భక్తో' యని భక్తియోగముతోనే ముగించుచున్నది గాన యీ యధ్యాయమునకు ముఖ్యతాత్పర్య విషయము భక్తియోగమే.

(2) ఈ యధ్యాయ మధ్యమున -

(2) 'రాజవిద్యా రాజగుహ్యం' 'మహత్కాంక్ష... భజన్తి' (14) 'సమన్వృత్తశ్చ మాంభక్త్యా' (15) 'మాముపాసతే' (22) 'అనన్యాః పర్యుపాసతే' (26) యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి' - భక్త్యవహృతం' (29) యే భజన్తి తు మాం భక్త్యా - (30) 'భజతే మాం' (31) మే భక్తః (33) భజన్వ మాం' అను శ్లోకములలో నీ భక్తికి ఆవృత్తి గాంచనగును.

(3) ఇతరత్ర చెప్పబడని భక్తియొక్క ప్రత్యక్షరూపత్వము, నిరతిశయ ప్రియత్వము కీర్తన యతన సమస్కార రూపత్వము లీ యధ్యాయమున చెప్పబడుటచే అపూర్వత్వము సిద్ధించుచున్నది.

(4) ఈ భక్తిస్వరూపమే యానందావహమగుటయు దీనిచే మహానంద స్వరూపమగు ముక్తి సాధింపబడుననియు చెప్పబడుటచేతను ఫలము చెప్పబడినది.

(5) రాజవిద్యా రాజగుహ్యం. అను రెండవ శ్లోకములో నీ భక్తియోగము ఎనిమిది విశేషములచే ప్రశంసింపబడుటచే అర్థవాద గానించుచున్నది.

(6) యత్ జ్ఞాత్వా మోక్ష్యనే శుభాత్ - ఈభక్తిస్వరూపము నెఱింగి యనుష్ఠించితివో సంసారబంధమునుండి విముక్తుడ వగుదువు అనియు, 22వ శ్లోకములో - “యోగక్షేమం వహమ్యహా” మృని వారికి లేని పరమానందరూపముగు మోక్షము నిచ్చి, దానినుండి తిరిగి జార కుండగ నేనే రక్షింతుననియు, 25వ శ్లోకమున - ‘యాన్తి మద్యాజి నోఽపిమాం’ - నన్ను పొంది పునరావృత్తి లేకుండురనియు, మన్మథాభవ మద్యకో - మామేవైష్యసి’ నన్ను ప్రీతితో ధ్యానించుము. నన్నే పొందుదువని ముఖ్యఫలము తనవలననే యనిజెప్పి - దానికి ఉపపత్తి తన మాహాత్మ్యమే యని ఆ మాహాత్మ్యమును 4వ శ్లోకము నుండి 19వ శ్లోకమువరకు విస్తారముగా జెప్పటచే యుపపత్తి జూప బడినది.

ఇట్లారు తాత్పర్యశింగములను భక్తితో నమన్వయించుటచే నీ యధ్యాయమున భక్తియోగమే ముఖ్యాంశమని తెలియుచున్నది.

మరియును మొదటి శ్లోకమున ‘అనసూయవే’ యని యర్జునున కొక విశేషణమును గాంచుచున్నాము. ఆ విశేషణమే యాతని కీ గుహ్యతమ విషయశ్రవణయోగ్యతను తెలుపుచున్నది. అనూయ యనగా - కోశకారుడు ‘అనూయా తు దోషారోహో గుణేష్వపి’ యని సత్పురుషుని సద్గుణములను దుర్గుణములుగా నారోపించుట దుర్గుణమని చెప్పబడెను. ఇప్పు డర్జునున కాదోషము లేదని చెప్పనేల? యన్నచో ముందు తాను తన కసాధారణమైన అద్భుతమగు కల్యాణగుణములను చెప్పబోవుచున్నాడు. దానియందు దోషారోపణ చేయనివాడని దీనిచే సూచింపబడుచున్నది. ఆ గుణమును చెప్పనేల యన్నచో నుపాసనకొరకేయని గ్రహించవలెను. పరంబ్రహ్మమ కల్యాణగుణము లతో ధ్యానించవలెనని ‘తస్మిన్ యదస్తస్తదుపానితవ్యం’ అని ఛాం దోగ్యశ్రుతి తెలుపుచున్నది. ‘ఆదరాదలోపః’ అను బ్రహ్మసూత్ర

మున్ను శ్రుతి అత్యంతాదరముతో మనమెఱుంగలేని భగవంతుని కల్యాణగుణములను చెప్పినది. వాటిని మనము లోపించి యుపాసన చేయరాదని తెలుపుచున్నది. మఱుచుని యనుభవమును వర్ణించు తైత్తిరీయ ఆనందవల్లి 'సోఽశ్ను శే సర్వాన్ కామాన్ సహబ్రహ్మణా విపశ్చితా' యనగా ముక్తుమి పరమార్థము ఆతని కల్యాణగుణము లను పరమపదమున అనుభవించునని చెప్పుచున్నది. (ఇచ్చట కామ మనగా ముముక్షువున కితర కామములేమియు నుండవుగాన కామ్యు న్నే ముముక్షుభిరతి. వ్యుత్పత్తిచే కల్యాణగుణములని యర్థమును చెప్పిరి) అట్టి యనుభవము తత్కృతు న్యాయముచే నట్టియుపాసన చేసినవానికే సిద్ధించునుగాన నీ యధ్యాయమున ఉపాసనాత్మక భక్తి యోగమే చెప్పబడుచున్నదనుట నిర్వివాదము.

మరియును - ఈ యధ్యాయమున భక్తియోగము -

(1) స్వరూపతః, (2) ఫలతుః - ఇదిలేనివారినిందా ద్వారా (3) దీనిచే పొందబడు తన మహిమను ప్రశంసించుటద్వారా (4) తన యారాధనా సౌకర్యమును చెప్పటద్వారా (5) బాతికుల ధనాది ఉచ్చనీచభావము నారయకుండుటద్వారా (6) యెట్టిసీచునైనను పవి త్రతముని గావించుటద్వారా -

ఇంకను ఈశ్లోకమున 'ఇదంతు' అని 'తు' శబ్దమొకటి ప్రయోగింపబడెను. ఆమరకోశకారుడు 'త్వంతాథాది నపూర్వభాక్' అని యొకసంకేతి మేర్పరిచెను. అనగా ఏపదమునకు చివర తుకార ముండునో దేనియొక్క ఆదియందు 'అథ' యుండునో నవి వెనుకటి గ్రంథముతో సంబంధించవని తెలిపెను.

కాబట్టి యిచ్చటనున్న 'తు' శబ్ద మీ భక్తియోగమును వెనుక చెప్పబడిన కర్మజ్ఞానయోగములనుండి వేరుపరచుచున్నది.

ఆ రెండును వరుసగా గుహ్యమును, గుహ్యతరమును. ఇదియో గుహ్యతమము.

ముక్తికి ముఖ్యకారణము భక్తియోగము - ప్రధానపురుషార్థ సాన్నిధ్యమునుబట్టి ఉపాయముల తారతమ్యముండును. భక్తియోగ మత్యంత సన్నిహితమగుటచే గుహ్యతమ మనబడినది. అనగా నది మోక్షమునకు ప్రతిబంధకములైన పాపముల నన్నిటిని బాపును. జ్ఞానయోగము దానిక్రిందది. కాన నది గుహ్యతరము. అది భక్తియోగప్రతిబంధక పాపములను పరిహరించును. కర్మయోగము దాని క్రిందిది. అందుచే నది గుహ్యమే. అది జ్ఞానయోగమున కాటంకములైన పాపములను బోగొట్టెను.

ఈ భక్తియోగమున కీ ప్రశంస - వినుటలో నాసక్తిని పెం పొందించుటకును, దీనిని మిక్కిలి భద్రముగా అనధికారుల పాల్పడ కుండ కాపాడుటకును చేయబడినది.

(8) నేను నా భక్తునెన్నడును చెడనీయనని ప్రతిజ్ఞ గావింపిం చుటద్వారా - పలువిధములుగా ప్రశంసింపబడినది.

మరియు నీయధ్యాయమున మరియొక ముఖ్యాంశము నారయ వలెను. భక్తి పుట్టుటకును, వృద్ధిపొందుటకును జీవ-పర-సంబంధ జ్ఞానమత్యావశ్యకమని శాస్త్రము యుక్తులును తెలుపుచున్నవి. పితా పుత్రులు పరస్పర సంబంధజ్ఞానములేక కలహించి ఒకరినొకరు చంపు కొన నుద్యుక్తులై యుండ ఉభయుల నెఱింగిన నొక మధ్యస్థుడగు ఆత్మను వారికిగల పరస్పర పితాపుత్రసంబంధము నెఱింగింపగా వా రొకలహమును వీడి పరస్పర మాలింగన మొనర్చుకొని యెంతయో వశ్చాత్రాపపడి యేకీభవించిరి - అట్టి సంబంధములు మనకు పరమాత్మతో తొమ్మిది విధములుగ నున్నవని అష్టాక్షరీ మహామంత్రమే బోధించుచున్నది.

శ్లో॥ పితా చ రక్షక శ్చేషీ । భర్తా జ్ఞేయో రమాపతిః ।

స్వామ్యాధారో మమాత్మాచ । భోక్తాచాద్య మనూదితః॥

(1) పితాపుత్ర సంబంధము (2) రక్ష్యరక్షక సంబంధము (3) శేష శేషిసంబంధము (4) భర్తృభోగ్యసంబంధము (5) జ్ఞాతృ - జ్ఞేయ సంబంధము (6) స్వస్వామిసంబంధము (7) ఆధారాధేయసంబంధము (8) శరీరాత్మసంబంధము (9) భోక్తృ - భోగ్యసంబంధము అని యీ తొమ్మిది విధములు. ఇవి భక్తియోగమునకే ముఖ్యమైనవి. అవి మాత్రము నీ యథ్యాయమున 'పితాహమస్యజగతో' యనెడు శ్లోక మందును 18వ శ్లోకమునందును చెప్పబడుట గాంచనగును; కాబట్టి యీ యథ్యాయము భక్తియోగపరమనుట నిస్సంశయము.

2వ శ్లోకము

(4) రాజవిద్యా యను పదమునకు రాజులయొక్క విద్యయని షష్ఠీతత్పురుషగా చెప్పినచో నీ భక్తియోగము నియతాధికారమై క్షత్రియేతరులకు అవకాశము లేకపోవును. 'విద్యానాం రాజా' యని విద్యలలో రాజు - ఉత్తమము - అని శ్రీ భాష్యకారులు వివరించిరి. అనగా రాజైనవిద్య యని యర్థము.

(5) 'నివర్తంతే' అను పదమునకు భాష్యకారులు "నితరాం వర్తంతే" మిక్కిలి పడియుందురని యర్థమును సాయించిరి. తదుచుగ నీ పదమునకు 'మరలుచున్నా'రని యర్థమును చెప్పవలెను. అది యిచ్చుట కుదురదు - మరలుచున్నా రనగానే దేనినుండి యని ప్రశ్న ముదయించును. దానికి యవధివాచకమగు పంచమ్యంతపద మీశ్లోక మున లేదు. 'మత్తః' యని పరమపురుషునే యవధిగా చెప్పెద మన్నచో 'మాం అప్రాప్య' యని వేరుగా చెప్పబడుటచేత తనను పొందనేలేదే తననుండి మరలుట యెట్లు? మరియు 'సంసారవర్తన్ని'

యను - సప్తమీవిభక్తి అధికరణవాచక విభక్తిగాన ఆధేయము నాకాంక్షించును. అందుచే ఆధేయార్థమునే చెప్పట స్వరసము. ఉప సర్గః కనేకార్థము లుండుటచే నిచ్చట 'నితరాం వర్తన్తే' యని యర్థము చెప్పబడినది. ఇని మరియొచ్చటను ప్రసిద్ధముకాదు.

(6) భగవంతుడు పైకికాన్పించక లోనవ్యాపించి యుండుటకు పూర్వాచార్యులొక చక్కని దృష్టాంతమును జూపిరి.

కుమారుడు పిచ్చివాడై వాడియగు ఖడ్గమునుచేబూని యింటి నుండి కలహించి బయలుదేరగాజూచి తల్లి ఎదురుగ వెల్లిన తనను చంపుననియు విడచి యూరకొనిన వానినే చంపుకొనుననియు ఏమి చేయుటకును తోచక వానికి కాన్పించకుండ వెన్నంటును. ఎప్పటి కైనను చేయినొచ్చియో మరియొక వివత్తిచేతనో ఆర్తితో 'అమ్మా' యనినతోడనే యెదుటపడి వానిని రక్షించి యింటికి గొనిపోవును. అటులనే భగవంతుడును మనకు కాన్పించినచో హిరణ్యాదులవలె తలబడ సిద్ధపడుదుము. విడిచి యూరకున్నచో మనస్థితియే సున్న యగునని తా సంతర్యామిగానుండి ద్రౌపది - గజేంద్రుడు - ప్రహ్లాదాదులవలె నార్తితో స్వామీ ! యనగనే వచ్చి రక్షించును. 'అస్తః ప్రవిశ్య శాస్తాజనానాం' అనుటచే శ్రుతులలో సంతః ప్రవేశమును చెప్పినచో నియమమును, నియమమును చెప్పినచో సంతః ప్రవేశమును ఆనుసంధించుకొనవలెను. దీనిచే 'పృపనభో' వ్యావృత్తిని తెలుపుచున్నది. రాజు శాసించును గాని లోపల ప్రవేశించి శాసింపడు, అకసము లోపల ప్రవేశించును గాని శాసింపనేరదు గదా.

4, 5 శ్లోకములు

(7) ఈరెండు శ్లోకములలోనున్న తాత్పర్యాంశమును ఏడవ యధ్యాయములోని ఏడవ శ్లోకముయొక్క ఉత్తరార్థములో నొక నానారత్నమయ హారమును ఉదాహరించి సమన్వయించెను.

అచ్చట కెంపు (ఎరుపు) వజ్రము (తెలుపు) నీలము (నలుపు). అను మూడు విధములగు రంగులుగల మాణిక్యముల నొకే దారముతో గ్రుచ్చిన హారమును జూపెను. ఈ హారములో దారము బయటకు గాన్పించదు. కాని రత్నముల యొక్క చక్కని సక్రమకూర్పునుజూచి దారము లోపల లేదనరాదు. అట్లే ప్రపంచమున్ను నలుపు (తమోఽణము) తెలుపు (సత్వగుణము) ఎరుపు (రజోగుణము) రంగులు గలిగియే కూర్చబడినది. ఈ ప్రపంచమున్ను క్రమబద్ధమై వర్తించుచున్నది. దీనికిని లోపలదారమువలె సీక్రమమును కాపాడుచు పరమాత్మ అంతరాత్మగానున్నాడు. కాన్పించ కున్నను నియమబద్ధమగు లోకక్రమమును జూచి హారమునకు లోపలదారము వలె పరమాత్మ యున్నాడనియే యూహించవలసియున్నది. ఉపాధ్యాయు డున్న తరగతివలె నీ ప్రపంచ మంతర్యామిగా నున్న భగవంతునివలననే క్రమము తప్పట లేదు.

భీమాస్మద్వాసః పవతే । భీషోదేతి సూర్యః - భీమాస్మాదగ్ని శ్చేంద్రశ్చ - మృత్యుర్ధావతి పశ్చిమయితి" యనెడి శ్రుతి యీ యర్థమునే సమర్థించుచున్నది.

ఈ హారములో దారము లోనలేని మాణిక్యమొక్కటియును లేనటులనే ప్రపంచమున భగవంతు డంతర్యామిగా లేని పదార్థమొక్కటియును లేదు.

అన్ని మాణిక్యములలోనున్న దారమొక్కటియైనట్లే యన్నిట నుండు పరమాత్మ యొక్కడే.

మాణిక్యములయొక్క క్రమబద్ధమైనస్థితికి దారమే కారణము. కాని దారముయొక్క స్థితికి మాణిక్యములు కారణము కానేరవు. అటులానే ప్రపంచముయొక్క క్రమబద్ధమైనస్థితికి భగవంతుడే కారణముగాని భగవంతుని స్థితికి ప్రపంచము కారణము కానేరదు.

(8) మేఘోదయః :—

అస్మదాద్యగోచరోపాదానోపకరణ సమ్ప్రదానాదికానాం
తత్క్షణాదేవ సకలదిబ్బుఖవ్యాపినాం ధారాధరాణా ముత్పత్తిః.

సాగరసన్నివుత్తిః :—

సకల భువనాస్లావస లమ్పుట సైవ జలనిధే రమ్పరాలమ్బినాం
తరజ్జాణాం వేలాతలే నివుత్తిః.

ఇంద్రోర్విభజ్జాః :—

ప్రతినీయతకలావృద్ధిక్షయ శృణోన్నమనాది రూపః చద్ర
మసో విభాగః.

స్ఫురితానివాయోః :—

అశక్జీతాగమానా మనియతదిగ్విశేషాణాం తృణగిరితరు
షణ్డలుణ్డాకానాం చణ్డమారుతాదీనాం విఘ్నార్తయః.

విద్యుద్విభజ్జాః :—

ప్రశాన్తదహన మిహిర హినుకరాదిమహసి ప్రావృషి నిశీ
ఠేప్రవిదిత పూర్వోత్తరక్షణానాం క్షూరుచీనాం విభజ్జాః.

గతిదుష్టరశ్మేః :—

నిరాలబ్ధనే విహాయసి మహీయసో మిహిరమణ్డలస్య ప్రతినీ
యత దిన రజని మాసాయన సంవత్సరాది దేశిక స్సంఘారః.

ఏవం విధాన్యన్యాని చ పరివేషో పరాగేంద్రియాపకరణా
స్తనితాశని భూకమ్ప ప్రభజ్జన భ్రమణాదయోఽత్యధృ
త ప్రకారా స్సర్వే సర్వవ్యాపిణః సర్వశక్తే ర్విష్టారేప
విచిత్ర సృష్టిశక్తిమూలా భవితు మ్హర్తాన్తీర్ణోకార్థః.

దీనికర్థము

ఏ యే పదార్థములతో నిర్మింపబడుచున్నవో, ఏ యే సామ
గ్రితో నిర్మింపబడుచున్నవో ఎచ్చట వర్షించుటకై పుట్టినవో మన

కొకింతయును తెలియకయే, యొక్కక్షణమాత్రకాలమునోనే సకల దిగంతరములకును వ్యాపించు మేఘసంక్తుల పుట్టుకయును, లోకము నంత నొక్కసారి పొట్టనుజెట్టుకొనునోయినిపించు గంభీర సముద్రము యొక్క ఆకసమునంటువచ్చు తరంగములు తీరా ఒడ్డునకువచ్చి చచ్చగ మరలుటయును, నియమము తప్పక సదాయోకేరీతిగ కళలు హెచ్చుచు తగ్గుచుచుండుటయు, నొక కొమ్ముపైకి లేచుట మరియొక కొమ్ము క్రిందకువంగుట మొదలగు చంద్రుని వికృతులును, ఎప్పుడు వచ్చునో యెటునుండిచ్చునో తెలియబడకనే అల్పమైన తృణములను అధికమైన పర్వతములను చెట్లగుంపులను కూకటివేళ్లతో కూలద్రోయునో యుచుంట్లు ప్రచండముగ వీచునట్టి చండభయంకర గాలులయొక్క విజృంభణమున్ను, దీపములుగాని సూర్యచంద్రాదులుగాని తేనెట్టి వర్షకాలపు యర్ధరాత్రి సమయమున, నెప్పుడు పుట్టునో యెప్పుడుగిట్టునో యెఱుగరాని మెరుపుల ప్రకాశమున్నూ, పట్టులేని యాకాశమున పరిమిత పరిణామముగల సూర్యభగవానుని యొక్క నియమముతప్పని పగలు రాత్రులు నెలలు ఆయనములు, సంవత్సరములను కల్పించు నడకయును, ఇంకను నిట్టి ఆకసమున చంద్రసూర్యులకు చుట్టును పెద్ద పెద్ద గూళ్లుకట్టుట, గ్రహణమేర్పడుట, విచిత్రములైన ఇంద్రధనుస్సు లాకసము నాక్రమించుట, వడగండ్లుపడుట, ఊఱుములురుముట, పిశుగులు బడుట, భూమియంతయు పర్వతాదులతోకూడ నొక్కపెట్టుగ కంపించుట, హఠాతుగా సుడి గాలులువేయుట మొదలగు నియమితరీతులన్నియును సర్వవ్యాపియను, సర్వశక్తులునుగల శ్రీ మహావిష్ణువుయొక్క విచిత్రశుష్టిశక్తి మూలమైనవియే యని యిశ్లోకార్థము.

(9) ఓ గార్గి! నాశరహితుడగు ఈపరంబ్రహ్మ యొక్కయే ప్రచండమగు శాసనముననే సూర్యచంద్రులు పూర్తిగ ధరింపబడినవారై యున్నారు.

(10) పరమాత్మవలన కలిగిన భయమువలననే వాయువు పీచుచున్నాడు. అట్టి భయముచేతనే సూర్యుడు దుడయించుచున్నాడు. ఈ భయముచేతనే అగ్నియు ఇంద్రుడును తమ విద్యుత్తధర్మములను నిర్వహించగలుగుచున్నారు.

7వ శ్లోకము

(11) కాస్తేయ ! -

నీవు కుంతీదేవి కడుపునుండి బుట్టితివని నీ యంతట నీవెఱుంగకున్నను ఆత్మలమాటలవలన నేగదా నీకావిషయము మనమున లెస్సగ నెలకొన్నది? అటులనే నా శరీరమునుండి ప్రపంచమంతయును బుట్టినదని ఆప్తతముడనగు నామాటలవలననే యెఱుంగుము ! అని సూచించుటకే 'కాస్తేయ' యని సంబోధించెను.

(12) దీనిచే ప్రకృతికి భగవచ్ఛేషత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఆ శేషత్వమాన్ను ప్రకృతి యాతనికి శరీరమగుటచేతనని తెలియవలెను. ఇందులకు 'యస్య తమశ్శరీరం' అను శ్రుతివాక్యమే ప్రమాణము. తమ స్వనగా సూక్ష్మరూపమును పొందిన ప్రకృతియే,

(13) అంతిమబ్రహ్మయొక్క చివర సమయమనిగాని, కల్పములయొక్క ఊయమనిగాని బ్రహ్మయొక్క ఆయురవసానమనిగాని యర్థము.

'సంహతాచ' స్వయంప్రభుః 'మనసైవ. జగత్సృష్టిం సంహరంచ కరోతియః' అనిగదా చెప్పబడినది. ఇచ్చటను 'పునస్తాని విసృజామి' యని చెప్పబడినది.

(14) తాని - నశించినవానినే తిరిగి సృజింతునని యర్థము కాదు. ఆపని యాతనిశక్తికి దూరమైనదియే. కింతు - ఆ జాతీయ పదార్థములననియే యర్థము.

ఇందులకు - యథార్థప్రవృత్తుశోక్లాని నానారూపాణి వర్యయే
దృశ్యస్తే తానితాన్యేవ...అనునట్లు ఆయా ఋతువులలో బుట్టి నానా
విధములగు పువ్వులు కాయలు మొదలగునవి ఋతువులనుబట్టి పుట్టి
నవియే = (అనగా - ఆ జాతీయులులే) మారిమారు బుట్టుచుండునను
నిదర్శనము జూపబడినది.

రివ శ్లోకము

(15) దేవాది చతుర్విధ జాతులతోగూడిన వృష్టిజీవనము
దాయము. అంతియకాని అచేతనపరముగ నర్థమును జెప్పరాదు.
అట్లగుచో “ప్రకృతేర్వశాదవశం” అను పదములతో నన్వయించదు.
అది చేతనమునకేకదా తగునది.

(16) “కృతస్నం” అనుటచే చతుర్విధ భూతజాతము మాత్రమే
గాక వాని యవాంతరభేదములుగూడ గ్రహింపబడుచున్నది.

(17) ఈ శ్లోకము -

వికారజనసి మజ్జాం అష్టరూపామజాం ధృవామ్
ధ్యాయతేఽ ధ్యానితాతేన తస్య తేప్రేర్యతే పునః ।
సూయతే పురుషార్థం చ । తేనైవాధిస్థితా జగత్ ।
గౌరవాద్యస్తవతీసా । జనిత్రీ భూతభావినీ ।
అను శ్రుత్యర్థమునే విశదీకరించుచున్నది.

ఇది ప్రకృతి అనగా - నానావిధ వికారములకు మూలభూత
వస్తువు. ఇది జడమగుటచే జ్ఞానశూన్యమైనది. ఇది యనాదియగుటచే
బుట్టునదికాదు. అటులనే గిట్టునదియుకాదు. రూపములు మారు
చున్నను మూలము నశించదు. మట్టితోచేయబడిన కుండ మొదలగు
వస్తువుల రూపములు మారినను అవి నశించినను మన్ను మన్నుగనే
యుండును. ఇది పంచభూతములు, అహంకారము - మహత్తత్త్వము,
అవ్యక్తమని యెనిమిది విధములు. వద్రంగి ఉలి బాడితి మొదలగు

పరికరములచే కర్త సద్ధిష్ఠించిన నది నాన రూపములను దాల్చునట్లే నిదియును పామాత్మచే సద్ధిష్ఠింపబడి స్మృత్యుస్మృఖ మగుచున్నది. (అనగా స్థూలావస్థను పొందింపబడుచున్నది - సమష్టి భూతరూపముగా చేయబడుచున్నది) ఆపై సవ్యప్తిసృష్టికై ప్రేరేపింపబడుచున్నది. అటు పిమ్మట చేతనున కనుభవయోగ్యమైన భోగ్యభోగోపకరణ భోగ స్థానరూపమగు జగద్రూపమును బుట్టించుచున్నది. దీని కాద్యంతములులేవు. ఇదియే యిట్లు సమష్టివ్యప్తి స్మృత్యులను గావించుచున్నది. అద్ధిష్ఠించుట యనగా - ఉపాదానమగు మూలద్రవ్యమును కర్త కార్యాత్మనా పరిణమింపజేయుటకు గ్రహించుటయే. అనగా - తన కిష్టమైన కార్యరూపవిశేషమునకు తగునటుల ప్రకృతి ద్రవ్యమును మధ్యమావస్థను పొందించుటయే.

9వ శ్లోకము

(18) ఈకర్మలు పుణ్యపాపములుకావు. తచ్ఛబ్దము పూర్వపరా మర్శిగాన నట్టి పుణ్యపాపకర్మలు పూర్వము ప్రసక్తము కాలేదుగదా, ఇక నేమన పూర్వముసృష్ట్యాది వ్యాపారములు ప్రసక్తమగుటచేవానినే యీ తచ్ఛబ్దము పరామర్శించును. ఆ వ్యాపారము సృజింపబడు భూతములలో వైషమ్యముండుటచే దోషావహమని నూచింపబడినది గాన ఆ దోష మీశ్వరునకు లేదని యీ శ్లోకముచే సమర్థింపబడుచున్నది.

(19) ఇచ్చట 'మొదలైన' యనుటచే రక్షణ, సంహారము, కోపించుట అనుగ్రహించుటయున్న గ్రహింపబడును.

(20) ఇచ్చట 'మొదలైన' యనుటచే పక్షపాతము అవ్యవస్థ (తోచినవ్వడు తోచినట్లు చేయుటయే) తప్ప ఒక క్రమము లేకుండుట) గ్రాహ్యములు.

(21) 'ఏలననగా' యని భగవంతున కాదోషములు లేవని జీవుని కర్మలే ఆ తారతమ్యమునకు హేతువులని యీక్రింద ప్రమాణములు తెలుపుచున్నవి. వి. పు. 1-4-52.

'నిమిత్తమాత్రమేవాయం । సృజ్యవాం సర్గకర్మణి ।

ప్రధానకారణీ భూతా యతో వై సృజ్యశక్తయః॥

విషమసృష్టికి ముఖ్యకారణము సృజింపబడు చేతనులయొక్క కర్మలే గాన, వాని సృష్టిలో పరమాత్మ నిమిత్తకారణము మాత్రమే.

'నీయతే తపతాం శ్రేష్ఠ । స్వశక్త్యా వస్తువస్తుతామ్'

దేవాదులు తమ కర్మలచేతనే దేవత్వాదులు పొందింపబడుచున్నారు.

'ఆ బ్రహ్మస్తంబ పర్యస్త జగదస్తర్వ్యవస్థితాః ।

ప్రాణినః కర్మజనిత సంసార వశవర్తినః' ॥

బ్రహ్మ మొదలు కీటకమువరకుగల జగత్తునందున్న ప్రాణులన్నియును కర్మచే సిద్ధించు సంసారమునకు వశవర్తులై సంచరింతురు.

ఈ శ్లోకమును శ్రీ భాష్యకారుల వివరణను విచిత్రముగా నొక న్యాయాలయ విచారణరూపముగా ననుభవించుటతో నొక విధమగు రసానుభవము గలదు. దాని నొకింత యనుభవితము -

ఒకడొక నేరమును చేయును, దానిచే బాధింపబడినవాడొకడు న్యాయాధికారియొద్ద నివేదించుకొనును. ఆ న్యాయాధికారి యీనేరస్థుని పిలిచి నీ వేమందువని యడుగును. దాని కాలడు తాను దోషిని కానని సమర్థించుచు నొక స్టేటుమెంటును దాఖలుచేసుకొనును. దానిపై యధికారి విచారణను సలిపి సాక్షులను విచారించి శాస్త్రబలముపై నాధారపడి తీర్పును జెప్పును. దానిచే దోషి నిర్దోషి యైనచో విడువబడును. దోషియగుచో బంధింపబడును. ఇట్లే భగవంతు డింతకముందు శ్లోకములో 'ఇమం భూతగ్రామం

అహం విస్మజామి' యనుటచే తానే యీసృష్టిసంతను చేయుచున్నానని సెలవిచ్చెను. దానిపై యర్జునుడు లేకచేతను దాతనిపై వైషమ్యనైర్వృణ్య (పక్షపాత నిర్దయత్వ) దోషముల నారోపించి భాగవతాగ్రేసరుల యెదుట (పరాంకుశలువంటివారి యొద్ద) నివేదించును. ఆ యధికారులు భగవంతునిపిలిచి నీవేమి చెప్పుదువని యడుగగా 'చాతుర్వర్ణ్యం మయాసృష్టం, తస్య కర్తారమపి మాం విధ్యకర్తారమవ్యయం' 'సచ మాం తానికర్మాణి నిబధ్న నిధనజ్ఞయ' అనగా నాలుగు వర్ణములను నాలుగు విధములగల (దేవ - తిర్యక్ - మనుష్య - స్థావరములను) నేనే సృజించుచున్నాను. దానిని చేయువాడను నేనేగాని నేను కర్తను మాత్రము కాను. అందుచే నాదోషములు నన్నుగిట్టు - ఎందువల్లననగా 'స మాం కర్మాణి లిమ్నున్తి సమే కర్మఫలే స్పృహ' 'సచమాం తాని కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనజ్ఞయ' 'ఉదాసీన వదాసీనం, అసక్తంతేషు కర్మసు' అనగా - నాకా (సృష్ట్యాది) కర్మలయొక్క ఫలములయందు ఆశలేదు. నేనాదోషము సృష్టి కారణముగు కర్మలవిషయమై ఉదాసీనునిగా (తటస్థముగా) నుండుటచే నని నాకేవిధమైన దోషమునుగాని యూపాదించవు' అనును.

అప్పు డీ సిద్ధాంతమును గమనించు ఘరానా సాక్షులు పిలిపించబడుదురు. వారే వసిష్ఠ మనుముడు శక్తిపుత్రుడు వ్యాసునితండ్రి యగు పురాణరత్నమగు విష్ణుపురాణకర్తయునగు పరాశరమహర్షియును, ఆతనికి పుత్రుడును శ్రీశుకబ్రహ్మినికి తండ్రియును వేదవిభజనకర్తయును అష్టాదశపురాణ కర్తయును నగు వ్యాసమహర్షియును.

అందు మొదటిసాక్షి చెప్పిన సాక్ష్యము పురాణరత్నమున ధికార్థ చేయబడినది. అది - నిమిత్తమాత్రమేవాయం, సృజ్యానం

సర్గకర్మణి 'ప్రధానకారణీ భూతా యతో వైశృజ్యశక్తయః' అని - భగవంతుడీ సృష్టివ్యాపారములో నిమిత్తమాత్రమేగాని ముఖ్యకారణము కాదు. ఆ కారణము సృజింపబడు ప్రాణులయొక్క కర్మలే యగునని సెలవిచ్చెను.

ఇక - వ్యాసమహర్షి సాక్ష్యము బ్రహ్మసూత్రములలో రికాడ్లు చేయబడెను. అది

“వైషమ్యైవై ధృణ్యేన సాపేక్షత్వాత్” (2-1-34 సూ.)

పరమాత్మకు విషమసృష్టి ప్రయుక్తమైన పక్షపాతముగాని నిర్దయత్వముగాని యుండునేరవు. ఏమనిన - ఆయన సృష్టిని తన యిష్టము వచ్చినట్లు చేయక చేతనులుచేసుకొనిన పూర్వకర్మను అవలంబించియే చేయును. ఆతడు దయామయుడు, మనుష్యశరీర మిచ్చి జ్ఞానమిచ్చి కర్మత్వశక్తిని సమానముగానిచ్చి తాను తలంచినట్లు చేయుటకు తగిన యింద్రియములనిచ్చి వానిని వినియోగించు శాస్త్రమును అనుష్ఠాతలగు శాస్త్రజ్ఞులను సృష్టించి మన నుద్ధరించుట కెన్నియో ప్రయత్నములను చేసెను. వానిని లక్ష్యపెట్టక స్వేచ్ఛాసంచారమును గావించి దుర్మడతల నడచిన తన శాస్త్రము జీవించుటకై దండన యొసంగును. దానికితగిన నానాజన్మలలో సృష్టించును. ఇందాతని దోష మేమున్నది?

వాచితైః పక్షిమృగతాం । మానసై రస్త్వజాతితామ్

శరీరజైః కర్మదోషై । ర్యాతిస్థావరతాం నరః॥ మను 12-9.

వాక్కుతోచేసిన పాపమువలన వాగింద్రియోపయోగములేని పక్షులు పశువులుగాను, మనస్సుతోచేసిన పాపములచే నీచజాతివారుగాను, శరీరముతో చేసిన పాపములచే చెట్టు పుట్ట గట్టుగను బుట్టుదురు.

శ్లో॥ అవిద్యా కర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తివ్యతేయయాత్రేత్రజ్ఞ
శక్తిస్సావేష్టితా నృప ! సర్వగా ! ... త యా తిరోహితత్వాచ్చ
శక్తిః త్రేత్రజ్ఞ సంజ్ఞ తా సర్వభూతేషుభూపాల ! తారతమ్యేన
వర్తతే॥ విపు 6, 7, 61, 62.

(తరతమ భావముగా) విష్ణుశక్తి, జీవశక్తి, కర్మశక్తియను
మూడు శక్తులలో మూడవదియగు కర్మచే జీవజాతమంతయు తరతమ
భావముగా నావరింపబడి యుండుటచే విషమసృష్టిని బడయుచున్నారు.

అని యిట్లు విషమసృష్టి కర్మాధీనమైనదని శాస్త్రము విధించు
చుండుటచే దానికి బాధ్యుడు సృజింపబడు జీవుడే యగుటచే పర
మాత్మకు పక్షపాత నిర్దయత్వాదు లుండజాలవు.

జీవులును వారి కర్మప్రవాములును అనాదియగుటచే ప్రళయ
ములోకూడ నవి యుండునని ప్రమాణములు జూపబడినవి.

10వ శ్లోకము

(22) వారివారి కర్మాచుగుణముగ స్వశరీరభూతమగు
ప్రకృతిద్వారా ఈ చరాచరాత్మకమగు ప్రపంచమును యాయధిపతి
యగు సర్వేశ్వరుడు సృజించుచున్నాడు. అందు తదధీన్నుడైన జీవుడు
నిబద్ధుడైయున్నాడు.

(23) మాయయనగా ప్రకృతియని యెఱుంగవలెను. ఇట్టి
మాయాశబ్దవాచ్యమైన ప్రకృతికి అధిపతియైనవాడు మహాచైతన్య
సంపన్నుడైన నారాయణుడని తెలుసుకొనవలెను.

11వ శ్లోకము

(24) మనుష్యజాతికి తగిన అవయవసముదాయము గల
బంగారుతోను మన్నుతోను చేయబడిన కుండలకు ఉపాదాన పదా
ర్థములు వేరు వేరైనను అవయవసన్నివేశ మొక్కటియగు నేయున్నట్లు,

అప్రాకృత భగవచ్ఛరీరమున్న ప్రాకృత మానవశరీరమున్నూ ఆకారములో నొకేవిధముగ నుండును.

ఈ చెప్పట మత్స్యది శరీరములను ధరించుటకును ఉపలక్షణము.

(25) ఇచ్చట తిరస్కారమనగా -

“మానుషీం తను మాశ్రితం”

అని సాదృశ్యముండుట, ‘పరంభావ మజానంతః’ భేదజ్ఞానమున్నచో భ్రమయుండదు అది లేకుండుట, ఈ రెండింటిచేతను ప్రాకృతమనుష్యులతో సజాతీయుడే యని భ్రమపుట్టును. గుణచేష్టాది హేతువులచే నుత్కర్ష గోచరించుచున్నను దానిని కప్పివేసి నీచత్వము నాపాదించుట.

12వ శ్లోకము

(26) వారి ప్రయత్నములన్నియు నారంభము నుండియును నిష్ఫలములే.

(27) అయథార్థమైనది, అనగా - అజ్ఞానముచే బుట్టింపబడిన ప్రవృత్తికి అభీష్టమైన ఫలము సిద్ధించకపోవుట.

(28) రక్షస్సులకు సంబంధించిన - అనగా తామసమని యర్థము.

(29) అసురులకు సంబంధించిన - అనగా - క్రోధోభాది మయమైన రాజసమని యర్థము.

(30) స్వభావమును - ఇచ్చట -

మన్వేత్వాం రాక్షసం కూరం ।

అథవాతామసాత్మకమ్.

యస్మాత్ క్షిపసి గోవిందం ।

పాణ్డవరచ ధనంజయమ్॥

అనెడు భారత భీష్మపర్వములోని (66-31) దుర్యోధనునితో భీష్ముడనిన మాటను అనుసంధించవలెను.

ఓకీ ! నీవు పరాత్పరుడగు శ్రీకృష్ణుని యాతని ప్రియభక్తుడగు సర్జనుని దూషించుచున్నావు. కాన నిన్ను క్రూరమైన రాజసస్వభావముగల రాక్షసుడవనియో లేక తామస స్వభావముగల అసురుడవనియో తలంచుచున్నా ననెను.

(31) భగవంతుని పరత్వమును మరుగుపరచునది.

(32) వై పరీత్య మనగా -

అస్వతంత్రులను స్వతంత్రులనుకొనుట, ఇతరుల వస్తువును తనదనుకొనుట, దేహమును ఆత్మయని భ్రమించుట, నిత్యమును - అనిత్యమనుట, అస్థిరమైన దానిని స్థిరమనుకొనుట మొదలగునవి.

(33) వారు మోక్షాశులు మొదలగు వారెట్లగుదురు - వారు గావించు యజ్ఞాదులకు స్వర్గము పశువు మొదలగువారి యభీష్టములు సిద్ధించుచునే యున్నవే, ఆ ఫలములకు సాధనములగు యజ్ఞాదుల యందు వారికి యథార్థ జ్ఞానమున్నదే - యనగా -

'నన్ను' ఇత్యాది గ్రంథము దానికి సమాధానముగానున్నది - అనగా - పరమ పురుషార్థమగు భగవద్ప్రాప్తికి చేయునవన్నియు నిష్ఫలమని భావము - ఇచ్చట యథార్థజ్ఞానము లేకుండుటచే మోక్ష జ్ఞానము, దానిచే మోక్షాశయు దానిచే మోక్షారంభము అని కార్య కారణ భావము.

13వ శ్లోకము

(34) సాలభ్యము -

(35) దైవీవ్రకృతికి చెందినవాడవని మూచించును.

(36) సాత్త్వికమైన.

(37) పరత్వము -

యీ సౌలభ్య పరత్వగుణములచే నారాయణునకు ఉపాస్యత్వము - ప్రాప్యత్వమున్ను సిద్ధించును.

(38) నాశరహితుడు - కర్మవశమున కలుగు జన్మమును జ్ఞాన సంకోచాదులను లేనివాడు - కారుణ్య వశముననే యవతరించి నిజదివ్య స్వభావలక్షణములగు జ్ఞానవికాసాదులను విడువకుండువాడు.

ఈ శ్లోకారంభమున “తు” శబ్దమును ప్రయోగించుటచే వీరికి వెనుకటి పాపాత్ములవలెగాక భగవంతుని భజించుట కుపయోగించు అతిశయము చెప్పబడినది.

14వ శ్లోకము

(39) ఇచ్చట ప్రతమనగా సంకల్పము. దృఢమనగా దార్ఢ్యము - సంకల్పమునకు దార్ఢ్యమేమనగా గొప్పదైన అపదలో గాని అకిస్త్రికముగా వచ్చిపడిసిన ఐశ్వర్యములోగాని మతిచలించి మరియొక దారిని త్రొక్కుకుండుట.

(40) ‘సతతం’ అను పదము ‘కీర్తయంతః’ అను పదముతో చేర్చి ప్రయోగింపబడుటచే నొక అపూర్వమగు స్థమునిచ్చుచున్నది. అమరకోశమున -

‘తతం వీణాదికం వాద్యం’ అని తతమనగా తీగెలుమీటుచు వాయించు వీణ, ఫిడేలు మొదలగు వాద్య విశేషములని చెప్పబడెను.

‘తతేన సహితం సతతం’

అనగా వీణాదులతో కూడిన వాద్యవిశేషములతో కూడినట్లుగా కీర్తయంతః = పాడుచున్నవారు - అని యర్థము సిద్ధించుచున్నది.

(41) నారాయణ శబ్దమున్ను హ్రస్వదేవ శబ్దమున్ను భగవంతుని సర్వతోవ్యాప్తిని తెలుపు రెండు ప్రసిద్ధపదములు. వానికి మధ్య అవ్యాపకమగు కృష్ణశబ్దము నేల చెప్పిరనగా -

ఇదియును కృషిర్భూవాచక శ్శబ్దః । ణశ్చనిర్వృత్తి వాచకః । అను వ్యుత్పత్తినిబట్టి పురుషార్థ హేతుత్విమును చెప్పవలెను. ఇది నిది పరస్పరహాని సకలావస్థలకును సాధారణమైనదని తెలుపుటకే యని యెఱుంగవలెను.

ఈ కృష్ణశబ్దము వసుదేవసూనునందేగాక ఇతర యవతారముల యందును ప్రయోగింపబడును.

“ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహునా”

(తై. నారా - 1 అను) ఓ భూదేవీ ! నీవు పాతాళమునకు గొనిపోబడగా వరాహావతారమును ధరించినట్టియు నూరు భుజములు కలిగియున్నట్టియు భగవంతునిచే మహత్తర ప్రయత్నముచే నెత్త బడితివి అని యర్థము -

విష్ణు పురాణమున ప్రహ్లాద చరిత్రలోను; “సత్త్వాసక్తమతిః” అని ప్రయోగింపబడినది.

(42) ఎప్పుడును అనుటచే రహస్యమునందుగాని జన సమక్షమునగాని సిగ్గుపడరాదని తెలుపబడుచున్నది.

(43) ‘మద్దాస్యమునందే’ యనుచోట -

దాసభూతా స్వతస్సర్వే । హ్యత్మానః పరమాత్మనః ।
నాన్యథా లక్షణం తేషాం । బద్ధేమోక్షే తథైవచ॥

అను శ్లోకానుసారము ఆత్మలకు సర్వదా దాస్యమే ముఖ్య లక్షణమను సర్థము సూచింపబడినది. ‘దాసభూతాః’ అనుచో “దాసా శ్చ తే భూతాశ్చ” అనగా - ‘యతోదాసాః తతోభూతాః’ అనుటచే దాసులు గనుకనే భూతులు = అనగా సత్తావంతులు అని యర్థము. (భూ - సత్తాయాం -) దాసులు కానివారు సత్తాహీనులే యని భావము.

15వ శ్లోకము

(44) ఇచ్చట కొన్ని ప్రశ్నలు దయించుటచే వానికి సమాధానముగా 'ఇందలి భావమిది' యను గ్రంథము బయలుదేరుచున్నది.

ఆ ప్రశ్న లేవియనగా —

- (1) ఏక త్వేన పృథక్త్వేన చ ఉపాసతే యని యన్వయిరచరాదా?
- (2) ఒక్కడుగా నున్నవాడు బహుభంగులుగా నుండుటెట్లు? అట్లున్నచో వికారవంతుడును, సంసారియును కావలసిరాదా?
- (3) బహుభంగులుగా నున్నవానిని యేకవిధముగ నుపాసించుట భ్రాంతికాదా? యని.

ఈ ప్రశ్నల కీముందు గ్రంథము సమాధానము నొసంగుచున్నది.

(45) భగవచ్ఛబ్దమునకు జ్ఞాన-శక్తి-బలైశ్వర్య వీర్యతేజస్సులనెడు ఆరు ప్రధాన గుణములను కలవాడనియు, దుర్గుణ దూరుడనియును అర్థము. దీనిచే సృష్ట్యాదుల కుపయోగించు గుణవిస్తారము చెప్పబడినది.

(46) వాసు + దేవ. యని దీనిలో రెండంశములు కలవు. మొదటియంశచే సర్వతోవ్యాప్తి చెప్పబడుచున్నది. దానిచే సర్వ శరీరకర్తవ్యము తెలియుచున్నది. దానిచే వస్తుపరిచ్ఛేద రాహిత్యము. అనగా - సర్వము తానై సర్వశబ్దములచేతను తానే చెప్పబడుట తెలియుచున్నది.

రెండవ యంశముచేత - అవాప్త సమస్త కామునకీ సృష్ట్యాది వ్యాపారములేల యనగా 'దివ్ - క్రీడాయాం' అను లీలార్థమైన దేవ

శబ్దముచే నివి యాతనికి లీలలని 'లోకవత్తు లీలాకైవల్యం' అను సూత్రార్థము సూచింపబడుచున్నది. భగవాన్ + వాసుదేవః - అని రెండు పదములను చేర్చుటచే అవన్యోపాసకుఁగు ఏకాంతభక్తులు అనారత మనుసంధించు 'వాసుదేవ ద్వాదశాక్షరీ' మంత్రము సూచింప బడుచున్నది.

ఇచ్చట పృథివ్యాది బహుత్వముకాదు మన మెఱుంగదగినది. అది ప్రత్యక్ష సిద్ధమే.

ఒక్కని కెల్లనేకత్వమని శాస్త్రముచే నెఱుంగవలెను. అది ఒకడు సర్వశరీరుడని యెఱుంగుటచేతనే నిర్వహింపబడును.

18వ శ్లోకము

(47) గతిః - గమ్యతే = పొందబడినది.

అది స్వనాదికము గాని యందుఁబ ఖోగ్యచాతము గాని యర్థము.

(48) సుహృత్ - సు = శోభవం, హృత్ = హృదయం, యన్యః సుహృత్ -

హృదయమునకు శోభనత్వమేమి యనగా పరుల హితము నాకాంక్షించుటయే, (శోరుటయే).

(49) భర్తా = భారకుడు

దీనికి 'పతి' యని యర్థమును జెప్పక 'భారకుడ' ని యర్థమును చెప్పనేల యనగా -

ఈ ప్రకరణమున సర్వజన సాధారణమైన యర్థములు చెప్ప బడుచుండగా మధ్య యొక్కస్థికి మాత్రమే సంబంధించిన 'పతి' యను సర్థమును చెప్పట అస్వారస్యము. 'భృక్షో - భరణే' యను ధాతువునుండి నిష్పన్నమగు భర్తృశబ్దమునకు యీ యర్థము ప్రసిద్ధమే గదా!

విశేషార్థము — ఈరెండు శ్లోకములచేతను భక్తి (ప్రేమ) వృద్ధి పొందుటకు ముఖ్యతమముగు నవవిధ సంబంధజ్ఞానము నూదించబడినది. జీవునకు పరమాత్మతో 9 విధములగు సంబంధములు గలవు. వీని నెఱింగినచో పరస్పరప్రేమ వృద్ధి చెందును.

శ్లో॥ పితౄచ రక్షకశ్చేషీ ! భర్తాజ్ఞేయో రమావతిః

స్వామ్యాధారో మమాత్మచ ! భోక్తాచాద్య మనూదితః॥

(1) పితృప్రసంబంధము - 17వ శ్లోకమున 'పితౄహమస్య జగతః' అనుటచేతను -

(2) రక్ష్య రక్షకసంబంధము - 18వ శ్లోకమున 'శరణం' - ("శరణం గృహరక్షిత్రోః" అను కోశానుసారము) అను పదము చేతను -

(3) శేష శేషి భావసంబంధము - ధాతా ('మూలపురుషుడు వంశమునకు శేషిగాన') అను పదముచేతను -

(4) భార్యా భర్తృసంబంధము - 18వ శ్లో. "భర్తా" యను పదముచేతను -

(5) జ్ఞాతృ - జ్ఞేయసంబంధము - 17వ శ్లోకమున "వేద్యం" అను పదముచేతను -

(6) స్వ - స్వామిభావసంబంధము 18వ శ్లోకమున "ప్రభుః" అను పదముచేతను -

(7) ఆధారాధేయ భావసంబంధము - 18వ శ్లోకమున 'నివాసః' అను పదముచేతను -

(8) శరీరాత్మ భావసంబంధము - 'వేద్యం పవిత్రం అహమేవ' వేదముచే తెలియదగిన సావనవస్తువులన్నియును నేనే యను సామానాధికరణ్యముచేతను -

(9) భోక్తృ - భోగ్యసంబంధము - 'ప్రభుః' అను పదము చేతను సూచింపబడుచున్నది.

21వ శ్లోకము

(50) స్వర్గానుభవముచే బంధకములగు నితర పుణ్యకర్మలు నశింపవు ఆ పుణ్యమునకు తగిన ఆ సుఖము ననుభవించి మిగిలిన పుణ్య ఫలము ననుభవించుటకై విలక్షణజాతిలో జన్మించునని 'రమణీయ చరణాః రమణీయాం యోనిమాపద్యంతే' బ్రాహ్మాయోనిం క్షత్రియ యోనిం వైశ్య యోనిం వా' అని శ్రుతి తెలుపుచున్నది. కాబట్టి శ్రీ భాష్యకారులు 'ఆ స్వర్గానుభవమునకు హేతువైన' యని సెలవిచ్చిరి.

(51) 'స్వర్గేఽపి సాతతీతస్య క్షయిష్టోఽనా స్తి నిర్వృతిః' అందువల న నేస్వర్గమున పుణ్యఫలమైన సుఖము ననుభవించుచున్నను ఆపుణ్యము క్షీణించుననియు తాను తిరిగి భూమిపై జన్మించవలెననియు తలంచు కొనుచుండుటచే ఆ యనుభవించుచున్న సుఖము స్వీరై దుఃఖమునే యనుభవించుచుగాన స్వర్గము నపేక్షించి కర్మలను చేయుక మోక్ష సాధనమైన భగవద్భక్తికి గడంగుడని సూచింపబడుచున్నది.

(52) మనుష్యలోకమునకు 'మర్త్యలోకం' అని మూలమున గలదు. దీనికర్థము మారణాధర్మముగల (నశించు) లోకము అనియే, 'అందుచే నిది స్థిరమైనదికాదు కావున స్థిరమైన శాశ్వత పరమపదము నకు ప్రయత్నించుమని సూచింపబడుచున్నది.

(53) కేవలమనుటచే - ఈ కర్మలను అంగముగాగల ఉప నివృద్ధమైన పరమధర్మమగుభక్తియోగ మెవరికిని లేదనితాత్పర్యము.

(54) మూలమున 'గతాగతం' అనియున్నది -

గతంచ అగతంచ గతాగతం = రాకపోకలు - ఇంతమాత్ర మొక దోషముకాదుకాని అల్పస్థిరత్వములే దోషములు.

ఈ భోగము లనుభవదశయందును దుఃఖాత్మకములే. ఏల నన - “యథా పశురేవం స దేవానాం” మన మిచ్చట పశువుల నెట్లు చూతుమో దేవత లా లోకములలో మననెట్లు చూతురు గాన. ఆయా లోకములలో నాయా సుఖముల ననుభవించుచున్నను — అయ్యో ‘ఈ భోగములు ఊణికములే’ నేహో రేఫో పామ్మందురే యని తలంచుచుండుటచే దుఃఖతరములు - ఆ పుణ్యము తరిగిపోగనే వీరు క్రిందికి రావలసివచ్చిననాడు దుఃఖతమములు - ఇంక నాపై ని యేతాముగూనవలె తిరిగి పుట్టుటకు లోబడిన గర్భన్యాసము వ్యాధులు ఆధులు నరకయాతనలు సంభవించుచో నా దుఃఖమిక చెప్పనేల? ఇట్లు తెంపులేక సాగుచునే యుండును - అని యీ ఫలములయందును వానికి కారణములైన కర్మలయందును రోతబుట్టి భక్తులు కావలెనని యిట్లు వర్ణింపబడినది.

22వ శ్లోకము

(55) జనాః — అనుటచే సార్థకమగు జన్మకలవారని తాత్పర్యము.

(56) అలబ్ధలాభము = భగవత్ప్రాప్తి రూపమోక్షము.

(57) లబ్ధరక్షణము = తిరిగి జన్మించకుండ చేయుట.

(58) ఇచ్ఛుచున్నాను -

ఇచ్ఛట - కరోమి, దదామి, తనోమి ఇత్యాది క్రియా పదములను ప్రయోగించక “మోయుట” అను నర్థముగల ‘పహామి’ పదమును ప్రయోగించుటలో భగవంతునకు భక్తులయందుగల ఆదరాతిశయము నూచింపబడుచున్నది. వారికి భగవంతుడు చేతికిచ్చినచో మోసుకొనిపోవలసిన భారము వారికుండును గాన ఆ కష్టమును కూడ వారికి కలిగించజాలక తానే మోసితెచ్చి యిచ్ఛునను అర్థ

విశేషము సూచింపబడినది — ఇందులకు కుచేయనకిచ్చిన విశ్వరూపమునకు ఉదాహరణము.

(59) అహం = ఈపదముచే - బౌదార్య - సాశీల్యాది గుణ విశేషములు వివక్షితములు.

(60) చింతనము వేరొక ఫలమునకు కాకుండుటచే నిరతిశయ ప్రీతిరూపమగునని తెలుపుటకే యీ విశేషణము చేర్చబడినది.

(61) మోక్షము నపేక్షించు నిరతిశయ భక్తవర్గమునకు భగవంతుడు ఆనువంగిక ఫలాలతరములను ప్రసాదించినను (క్రైంతర్యము నకై ఆశ్రయించిన విభీషణునకు రాజ్యమునిచ్చినట్లు) మోక్షమునకు పయోగించక శరీరయాత్రకు మాత్రము పకరించు యోగక్షేయములను ప్రసాదించడగదు గాన నిచ్చట యోగక్షేయములను మోక్షానుగుణముగ శ్రీ భావ్యకారులు వివరించిరి.

(62) ఈ శ్లోకమునందు -

ఈ యుపాయమా మిక్కిలి సుఖరూపమైనది. ఫలమానిత్యము, నిర్దుష్టము, నిరతిశయానంద రూపమునగుటచే మహాత్ముల (భక్తాక్రేసరుల) అతిశయము చెప్పబడినది.

23వ శ్లోకము

(63) ఇంద్రులను మాత్రమే యారాధించుట కర్మభాగమున చెప్పబడెను. వారియొక్క నిజస్వరూపము (పరమాత్మను ఆత్మగా కలిగియుండుట) వేదాంతములయందు మాత్రమే తెలుపబడెను.

(64) ముఖ్యముగా -

నిజముగ హవిస్సున ఉద్దేశ్యము నారాయణుడే. ఆ నారాయణునకు శరీరభూతు లింద్రులు -

ఈ పరంపరగా నిండ్రాదుల ఉద్దేశ్యులగుచున్నారు. ఈ విషయమే ఉపనిషత్తులలో ప్రార్థన విద్యలో ప్రతిపాదించబడినది.

24వ శ్లోకము

(65) పరిమిత ఫలముగట - దేశమును బట్టియు కాలమును బట్టియు ఫలమును బట్టియును,

(66) 'ఫలమత ఉపపత్తేః' కర్మలే ఫలమునిచ్చునను మీమాంసమతమును నిరసించుచు వ్యాసమహర్షి యీ 31-2-37వ సూత్రమున పరమపురుషుడే సకల వేదోక్తకర్మలకును ఫలము నొసంగువాడు - ఏలననగా - ఆతడు సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తులు కలవాడు, మహోదారుడు కావున యాగ దాన హోమాదులచేతను ఉపాసనచేతను ఆరాధింపబడి విహికాముష్మిక సమస్తభోగములను యివ్వగల సమర్థుడు - అని సమర్థించెను.

దీనివలన ఇంద్రాదుల నుద్దేశించి యారాధించినను ఫలము నిచ్చువాడను నేనే యగునట్లు సన్నద్ధుడైన వారికి వేరొకడు ఫలము నిచ్చువాడు లేడనుచున్నాడు.

26వ శ్లోకము

(67) పత్రపుష్ప ఫలతోయములకు సాధారణముగా నున్న కార్యకారణ భావమునుబట్టి క్రమము కూర్చబడెను. అనగా ముందు చిగురు తోడుగును, దానివలన పూచును, దానివలన ఫలించును, అది బాగుగ పక్వమైనచో రసభరితమగును కదా !

(68) ఈ చెప్పటలలో సమానముగ చెప్పక "లేక, లేక" యని విడివిడిగా (వికల్పముగా) చెప్పట కేమి ప్రయోజనమునగా - సమానమును గావించినచో నన్నిటిని ఒక్కసారిగా సమర్పించవలెనే ఎట్లులభించునని భ్రమించి నిరాశులగుదు రేమోయని వికల్పించి భాష్యకారులు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇదియే వ్యస్త నిర్దేశమునకు ప్రయోజనము.

ఆయా కాలానుగుణముగా వీలు వెంటబడిని లభించినచో యొక్కటి మైనను చాలునని భావము. ఒక్కొక్కదానితోనే పరమాత్మ ప్రసన్నుడగును.

(69) పరమైశ్వర మనస్కులగు భక్తులచే సమర్పింపబడునట్టి వాని నన్నిటిని భగవంతుడు స్వయముగ శిరస్సుతో స్వీకరించుచున్నాడు.

ఈ శ్లోకమునకు పెక్కురు తమ బుద్ధికుశలత కొలదిని పెక్కు అర్థములను జెప్పదురు.

ఇట్లర్పించి యాదరింపబడిన వారెవరనగా :—

వత్రం - దీని నర్పించినది - ద్రావణి. దూర్వాన ఆతిథ్యము నకు భయపడి శ్రీకృష్ణుని తలంచగా నాయన వేంచేసి ఆకలి యని అక్షయపాత్రలోని తోటకూరకు నొకదానిని ఆమె తీర్థములో నమర్పించగా నారగించి వారి యాపదను (దూర్వాసుని వలన) బాపెను.

పుష్పం- గజేంద్రుడు భక్తితో సమర్పించిన పుష్పమును స్వీకరించి ప్రసన్నుడై యాతని గాపాడెను.

‘నాహం శశేబరస్యాస్య త్రాణార్థం మధుసూదన !

కరస్థ కమలా న్యేవ పాదయోరర్పితం తవ॥

అనిగదా గజేంద్రుని యభినంది. అనగా ఓ భక్తశత్రుహంతా ! శ్రీహరి! నేనీ హేయమైన శరీర సంరక్షణార్థమై నిన్నుగూర్చి మొరబెట్టలేదు - నా తొండమునందలి తామర పుష్పములను వాడకుండగ నీ చరణారవిందముల యందర్పించవలెనని సుమా యని తన యభీష్టము లభించెను.

ఫలం - శబరి పదుమూడు సంవత్సరములు వాడకుండగను కుళ్ళకుండగను దాచియుంచిన పండ్ల నతిప్రీతితో నర్పించి పరమ పురుషార్థమును బడసెను.

తోయం - రంతిదేవుడు దీర్ఘోపవాసానంతరము పారణచేయ బోగా భగవంతుడు వృద్ధబ్రాహ్మణ రూపముతో వచ్చి యాతని యాహారము నర్థించి తినివేయుటయేగాక త్రాగుట కుంచుకొనిన తీర్థపాత్రనుకూడా రిత్తపుచ్చి యాతని యధ్యవసాయమున కచ్చేరు వొంది యనుగ్రహించెను. ఇత్యాది కథలన్నిటినిో ఉదహరించి చమత్కరింతురు. కాని నేనిచ్చట నొక ఆధ్యాత్మిక సమన్వయమును పాఠకుల హృదయానందకరముగ నుదహరింతును... వినుడు. భగవ ద్గీతలోని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ వాడిన కొన్ని పదముల పరిభాషయే విలక్షణము. ఇది యేమన్న 'మేమతం' 'అయం ఔపనిషద్ధో భవతు వా మావా శ్రీకృష్ణ సిద్ధాంత ఇతి ఘృష్టతా"మనును... ఇది యుప నిషత్సిద్ధమైన అర్థమగునో కాదో నాకేల? ఇయ్యది శ్రీకృష్ణ సిద్ధాం తమని చాటుము" అనును అట్లే యీ శ్లోకమునందును -

పత్రం - అనగా "ఛందాసియస్య పద్మాని" యనుటచే వేదము లని యర్థము. దాన సంపూర్ణ సంస్కృత వేదమునుగాని తత్సమా నార్థకమైన దివ్యప్రబంధమునుగాని తత్సార బోధకములగు నితర దివ్యప్రబంధములనుగాని నిష్కామబుద్ధితో యనుసంధించి 'సర్వం కృష్ణార్పణమస్తు' అన్నచో నాతనికెంతో భోగ్యముగా వానిని గ్రహించి ప్రసన్నుడగును.

పుష్పం - అహింసా ప్రథమం పుష్పం, పుష్పమిద్రియనిగ్రహః- సర్వభూత దయాపుష్పం, క్షమాపుష్పం విశేషతః - శాన్తిపుష్పం తపః పుష్పం ధ్యానపుష్పం తద్దైచ సత్యమష్టవిధం పుష్పం విష్ణోః స్త్రీతికరం భవేత్. అనినట్లే యెనిమిది పుష్పములచే నాతడెంతో ప్రసన్నుడగును.

ఫలం - 'సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్' నిశ్చలచిత్తుడనై నీ వాచరించు తొకిక వైదిక సమస్త కర్మలయొక్క

ఫలమును విడిచి యాచరించుము - ఎచ్చట నా ఫలమునర్పించ వలెననిన -

‘యత్కరోషి...తత్కురుష్య మదర్పణమ్’

అని తన కర్పించమని యానతిచ్చెను.

తోయం - అనగా “అహ్లాదశీతనేత్రామ్బుః! పులకీకృత గాత్ర వాన్ । సదావరగుణావిప్లవః ద్రష్టవ్య స్సర్వదేహిభిః॥”

నిరంతరము సర్వేశ్వరుని దివ్యమంగళ విగ్రహాను సంధానము చేతను ఆతని కల్యాణగుణానుసంధానముచేతనుకలిగిన ఆనందపారవశ్య మున కన్నులనుండి చల్లనినీటిధారను కాదుచు ఆపాదమస్తకము పులకాంకురములచే వ్యాప్తమైయుండు భగవద్భక్తుడు దర్శనీయుడు అనియు ముకుందమాలయందు -

బద్ధేనాజ్ఞలినాఽఽనతేన శిరసా గాత్రై స్సరోమోదగ్మైః ।

కణ్ఠేన స్వరగద్గదేన నయనేనోద్గీర్ణ బాష్పామ్బునా

నిత్యం త్వచ్ఛరణారవిందయుగళ భ్యానామృతాస్వాదినా ।

మస్మాకం సరసీరుహాక్ష! సతతం సమృద్ధతాం జీవితమ్॥

అనగా -ఓ పుండరీకదళామలాయాతేజశా ! శ్రీహరి - రెండు చేతులను జోడించి తలను భక్తిభారముతో వంచి శరీరము రోమాంచముతోసిండి దగ్గస్త్రీకపడి నేత్రములనుండి యానందబాష్పములు ధారధారలుగా కాదుచుండ నిరంతరము నీపాదారవింద ద్వంద్వధ్యాన మనెడు అమృతపానముతోనే మాజీవితము గడుచునట్లనుగ్రహింపుము - ఆనునట్లు యిట్టివియే భగవంతున కత్యంతానందకరమని గ్రహించవలెను.

ఈవిషయము భారతమున ఆదిపర్వమందు—1-301 లో

శ్లో॥ తపోనకల్లోఽద్యయనం నకల్కః స్వాభావికో వేదవిధిర్నకల్కః ।

ప్రసవ్యా విత్తాపహరణం నకల్కః తాన్యేవ భావోపహతానికల్కః॥

అనగా - కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులు పాపహరములు కావు. వేదాధ్యయమును పాపహరణముకాదు. ఆ యా వర్ణాశ్రమమునకు విధింపబడిన వేదోక్తసంధ్యా వందనాదులు పాపహరణములు కావు. ఆకలిదప్పి మొదలగు దుఃఖాదులను సహించిచేసిన ధనార్జన పాపహరణముకాదు - కాని యీ తపఃప్రభృతులే ఫలము సపేక్షించి యాచరించినచో తప్పక పాపహేతువు లగును - కాబట్టి భగవంతు నుద్దేశించియే సత్కర్మనాచరించినను ఫలాంతరమును కోరరాదని భావము -

‘భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి - భక్త్యవహృతం’ అని రెండుసాదులు భక్తిశబ్దప్రయోగమువలన మనమర్పించువానిని భగవంతు డాదరించ వలెననిన దానికి భక్తియొక్కటియే కారణము. వేరొండు కాదని సూచింపబడెను.

‘అహం’ అని చెప్పటచే పత్రపుష్పాది తుండ్రఫలములను పరిగ్రహించుటకు తగని భగవదతిశయమును సూచించు విశేషణములచే శ్రీ భాష్యకారులు దానిని వివరించిరి.

భారతమున ఉద్యోగపర్వములోని విదురోక్తి -

శ్లో॥ అన్యత్సూక్ష్మా దపాంకుర్వా దన్యత్ పాదావసేజనాత్ ।

అన్యత్సుశల సమృద్ధిశ్చాన్న చేచ్ఛతి జనార్దనః॥

అనగా సంధికైవేంచేసిన శ్రీకృష్ణుని వశపరచుకొను ఉపాయ మేమని దుర్యోధనాది దుష్టచతుష్టయ మాలోచించుచుండ విదురుడు వారితో - శ్రీకృష్ణునకివి యేమియు నవసరములేదు. ఆయన వేంచేయగా గుమ్మమున నొక జలపూర్ణ కలశనుంచుట, పాద్యము నొసంగుట, కుశలప్రశ్నను గావించుటకంటె వేరొక దానినిగాని యాతడపేక్షించడనెను.

కాబట్టి వ్రతపుష్ప ఫలాదులు దుర్లభమైనను నీటికి కరువుండదు గదా యని చివరకు నీరు చెప్పబడెను - దీనికి భసవ్యయముగాని ప్రయాసగాని పనిలేదు - దరిద్రునైనను నిది దుర్లభముకాదు గాన సర్వసులభమని భాషించిరి.

ఈ శ్లోకమున - “యోమే” యని యచ్ఛబ్దమును వాడుటచే వీరు సావరాధులారా? నిరపధాధులారా? బుద్ధిహీనులారా? బుద్ధిమంతులారా? యని సమర్పించువారి యోగ్యత నారయడని భావము - ‘యేషి స్స్యః పావయోనయః’ అని తానే సెలవిచ్చును గదా !

“భక్త్యా” యనుటచే దృష్టాదృష్ట అనర్థపరిహారమునకు గాని ఫలాంతరములకు గాని యాసమర్పణ కాకూడదని సూచింపబడెను.

‘పుణ్యకర్మలైసను ఫలాశతో చేసినవైనచో నా యాశయే మనస్సునకు మాలిన్యముగా భావింపబడును.

27వ శ్లోకము

(71) (చివర)

వేదాంతాచార్య మహాశయులీ శ్లోకమును - స్వభావార్థ శాస్త్రప్రాప్త సర్వకర్మ సమర్పణవిషయమన్త్రవిశేషోఽపి స్మారితః! ఇమమేవ శ్లోకం పురుషవ్యత్యయేన మన్త్రతయైవ క్వచిదను సద్భదతే అనగా, శాస్త్రముచే వారివారికి వర్ణాశ్రమ ధర్మములుగా విధింపబడిన సమస్త కర్మలను శ్రియఃపతికి సమర్పించు మంత్ర విశేషమని సాయిం చిరి. దీనిని పురుషమార్చి ప్రతి కర్మారంభమునను సాత్విక త్యాగ మంత్రముగా వాడుదురు - ఎట్లనగా -

“యత్కరోమి యదశ్నామి యజ్ఞహోమి దదామియత్
యత్తపస్యామి భగవన్ తత్కరోమి త్వదర్పణమ్”

29వ శ్లోకము

(72) తిర్యక్కులలో - గతేంద్రుడు, సుగ్రీవుడు మొదలగు పుణ్యాధిక్యముచే జ్ఞానాధిక్యముకలవారు భగవంతు నాశ్రయించి యభీష్టములను బడసిరి. కావున తిర్యక్కులకు శాస్త్రవశ్యతలేదే. శాస్త్రము వారికి ప్రవృత్తి నివృత్తులను కలిగించవే యను ప్రశ్న కవ కాశము లేదు. ఇది యుక్తమట పుణ్యశాలుల విషయము.

స్థావరములలో (చెట్లు మొదలగునవి) శాపాదులవలన చెట్టు పుట్టగా బుట్టినవారగుటచే నొక్కొక్కచోట జ్ఞానప్రసారమున్నదని మహాన్దులు పెలివిత్తురు. కాబట్టి కాయిక సమాశ్రయణము లేకున్నను మనోవృత్తి రూపమైన సమాశ్రయణము వానికి నుండవచ్చును.

సామాన్యముగా లోకమున ద్వేష్యులను విడచుట ప్రియులను సంగ్రహించుటయును చూచుచున్నాము. ఆ నైషఛ్యము సర్వేశ్వరు నకు తన నాశ్రయించిన వారివిషయమున లేదని చెప్పబడినది -

(73) జాతి యవగా - దేవత్వ - మనుష్యత్వ - బ్రాహ్మణత్వ క్షత్రియత్యాదులు.

(74) ఆకారమవగా - అందమైన స్త్రీయనిగాని అందమైన పురుషుడనిగాని, అవయవభాషాదులు లేనివాడనిగాని నా యాదరము నకు పాత్రులుకాదు. కావున 'యేఽపిన్యః పాపయోనయః' 'స్త్రీయో వై శ్యాస్తథా శూద్రాః' అనెను.

(75) స్వభావమవగా - రాజన తామసాదులు, దేవతలు భగవంతు నాశ్రయించి యభీష్టముల బడయుట కెన్నియో ఉదాహరణములు కలవు. శాస్త్రమునకూడా 'అర్థిత్వ సామర్థ్యములు' అనగా తీరవలసిన కోరికలు, బలిష్ఠమైన అవయవములును ఉండుటచే దేవత లకును భగవదుపాసనలో నధికారమున్నదని 'తదుపర్యపి భాదరాయణ స్సంభవాత్' అను సూత్రమున చెప్పబడెను.

30వ శ్లోకము

(76) బహుశాచార వంతులైనను యిట్టి యధ్యవసాయము మృగ్యమే - బంగరు గనిలోని రాతిముక్క నాదరముతో నెత్తుదురా? మురికి ఒంటలోని ముత్యమును విడుతురా ?

31వ శ్లోకము

(77) వీడు ఆచార వికలుకుగదా ధర్మాత్ముడగుటకు బహు కాలము పట్టునని సం దేహింప నవసరములేదని తెలుపుచున్నది.

(78) ఈ శ్లోకమున ధర్మశబ్దమునకు వర్ణాశ్రమ ధర్మమని యర్థమును జెప్పరాదు. సామాన్య శబ్దమునకు విశేషవిషయముగా నర్థమును జెప్పవచ్చును. ప్రకృతియు భక్తిప్రసంగము ప్రారంభమున కూడ 2వ శ్లోకమున భక్తిని 'ధర్మ్యం' అని ధర్మశబ్దముతోనే వ్యవహరించెను.

(79) కాస్తేయ ! ప్రతిజ్ఞానీహి -

తనభక్తుడు చెడడని తాను ప్రతిజ్ఞ చేయవలెనుగదా ! అర్జునుని శపథము చేయుననేల ?

రామావతారమున 'ఏతద్వ్రతం మమ' యని తానే ప్రతిజ్ఞను చేయలేదా? ఇచ్చట నల్లెల చేయరాదు? అన్నచో - రామావతారమునకును కృష్ణావతారమునకును మహత్తర తారతమ్యమున్నది. తన భక్తుల ప్రతిజ్ఞను చాలించుటకై తన ప్రతిజ్ఞనైనను విడుచుటకు శ్రీకృష్ణుడు వెనుదీయడు. ఆ విషయము భీష్మశ్రీ సూక్తివలననే గ్రహించవచ్చును. ఆయుధమును పట్టించెదనను భీష్మపితామహుని ప్రతిజ్ఞను కాపాడుటకై ఆయుధమును పట్టననెడు తన ప్రతిజ్ఞను విడవలేదా ?

“స్వనియమ మపహాయ మత్రప్రతిజ్ఞాం ।

ఋతమధికర్తు మవస్తుతో రథస్థః॥”

“చక్రంబుచేబట్టి చనుదెంచు రయమున - వై నున్న పచ్చని పటముజార” యని పోతన వర్ణించెను. భక్తనత్సలా ! కృష్ణా ! నా ప్రతిజ్ఞను సత్యమును గావించుటకై నీ ప్రతిజ్ఞను వమ్ముచేసి చక్రంబుచేబూని చనుదెంచుచున్నావా ?

ఏహ్యేహి పుల్లామ్బుజపత్ర సేత్ర !

ప్రసహ్యమాం పాతయ.....

రమ్ము రమ్ము. నాస్ఫుట వికసిత వద్మదళాయ తేక్షణ ! కృష్ణా ! నే నిచే ఆయుధ సన్నాతము నొనరించుచున్నాను. వెంటనే బలాత్కారముగా నీ చక్రముతో నాశిరమును దునిమి నీ భక్తుని కాపాడు కొను మనెను.

గృహింహవతార ప్రసంగమున -

శ్లో! సత్యం విఘాతుం నిజభృత్య భాషితం !

తన భక్తుడగు ప్రహ్లాదుని “ఎందెందు వెదకిచూచిన యందందే గలడు చక్రి” యను ప్రతిజ్ఞను యధార్థమును గావించుటకుగాను స్తంభమునుండి నరసింహాకారముతో నవతరించెను.

రామావతారమందై నను సముద్రతీరమున విభీషణునకు లంకా రాజ్య పట్టాభిషేకమును లక్ష్మణస్వామిచే చేయించెను.

అటులనే తన భక్తులను కాపాడుటలోనున్న అభినివేశముచే తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞయే మైనచో జారునో యను భయముచే తన భక్తుడైన యజ్ఞనునిచే గావింప జేయుచున్నాడు.

34వ శ్లోకము

(30) ఈ శ్లోకమున ‘మన్మథా భవే’ త్యాదినా అస్మచ్ఛబ్దము వాడబడుటలో తాత్పర్యము -

సామాన్యముగా భగవదుపాసనలు (32) అన్నిటియందును ఉపాసించబడినట్టివిగాను వాని కుపయోగపడునట్టివిగాను అనేక

ప్రమాణములచే తెలుపబడి భగవంతుని దివ్యాత్మ స్వరూపము, తద్గుణములు, దివ్యమంగళ విగ్రహము, దాని గుణములున్న యీ యుత్తమచ్ఛబ్దముచే వివక్షితములగుచున్నవి.

ఇచ్చట సర్వేశ్వర శబ్దము ప్రయోగించుటలో ముఖ్యాభిప్రాయ మేమనగా -

అసమర్థుని యెంత నేవించినను ఫలము సున్న. బ్రహ్మాండము లనంతములు. బ్రహ్మేశానాదులు తామున్న బ్రహ్మాండములకే ప్రభువులుగాని యితర బ్రహ్మాండములకు కాదు. మోక్షమునసలే ప్రసాదించలేరు.

(1) నిలఁపేయ ప్రత్యక్ష కల్యాణ గుణైకతానే = పరమాత్మకు ఉభయలింగములసాధారణములు - ఉభయలింగము లనగా దుర్గుణదూరుడగుట - కల్యాణగుణముల కాకరుడగుటయును. ఆ రెండును యీ విశేషముచే చెప్పబడుచున్నవి. హేయగుణములు కలవాడును పుణహీనుడును మన కుపాస్యులు కాదు, అందుచే నీతడు సకలేతర విలక్షణుడు. సగుణ నిర్గుణ శ్రుతులకుగల పరస్పర విరోధమును ఘటక శ్రుతి యిటులనే పరిహరించుచున్నది. 'నిత్యం హేయ గుణావధూనన పరాః వైర్గుణ్యావాణా శ్శ్రుతోః' సత్కార్యస్సగుణోక్తయశ్శుభగుణ ప్రఖ్యాపనాద్భ్రహ్మణః' అనియే యిఁగుటక శ్రుతిబోధించు అర్థము. సగుణుడనుటలో కల్యాణగుణము లన్నియును నిస్సంకోచముగా కలవాడనియు, నిర్గుణు డనుటలో దుర్గుణమొక్కటియు దరిజేరని వాడనియు సర్థము. తాను నిర్దోషుడగుటయేగాక 'తేత్రజ్ఞస్య శ్వరధ్యానాత్, విశుద్ధిః పరమామతా' అనునట్లు తనను ధ్యానించుచేతనునకు పరమ పవిత్రతను ప్రసాదించును. ఇట్లు సకలానిష్ఠ నివారకుడను మిక్కిలి భోగ్యుడును నగుటచే శ్రియఃపతి యొక్కడే మనకుపాస్యుడు.

(2) శుద్ధిజ్ఞేపత్యసంక్రమే = ఇవి రెండును సమస్త గుణములకును ఉపలక్షణములును, ధ్యేయత్వ వ్యాపకమైన కారణత్వ మోక్షప్రదత్వమునకు ఉపయోగించుపవియును. మోక్షప్రదత్వము జగత్కారణమైనవాడును మాత్రమే ధ్యానింపదగినవాడని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది. ఆ రెండింటిని ప్రధానమైన నీ రెండు గుణములున్న అనిష్టములను పోగొట్టుటలో నీతనికి తెలియనివిగాని సహకరించదగినది వేరొకటిగాని లేదని యీ విశేషణములు రెండూ తెలుపుచున్నవి.

(3) నిఖిల జగదేకకారణే = “కారణం తే ధ్యేయః” అను ప్రమాణమునుబట్టి యితడే ధ్యేయుడని యీ విశేషణము తెలుపును. ‘నిఖిల’ యనుటచే అవ్యక్తాదులకును బ్రహ్మరుద్రాదులకునుగూడ కారణమైనవాడని తెలుపబడుచున్నది.

పరస్మిన్ బ్రహ్మణి పురుషోత్తమే = ఈ విశేషణములచే శ్రియః పతికి సర్వాత్మకత్వమును సకల వైలక్ష్యణ్యమున్ను తెలుపబడినవి. ఇంతవరకు భగవంతుని కల్యాణగుణ విశిష్టస్వరూపము తెలుపబడినది.

ఇట్లుపైన సకల శాఖలలోను ఉమ్మడిగా పరిపబడిన పురుష సూక్తముచే సిద్ధించునట్టియు, శ్రీ పురాణరత్నములో మనస్సునకు శుభాశ్రయమును తెలుపు ప్రకరణములో విశ్లేషింపబడినట్టియు దివ్య మంగళవిగ్రహమును దాని గుణములున్ను చెప్పబడుచున్నవి.

పుణ్డరీక దళామలాయతేక్షణే =

“తస్యయథా పుణ్డరీక మేవ మక్షిణి” యని ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో చెప్పబడిన గంభీరాంభ స్సముద్భూత సుమృష్ట నాళరవికర నికర వికసిత పుణ్డరీకదళామలామతేక్షణత్వము చెప్పబడుచున్నది.

స్వచ్ఛసేలజీమాత సన్నిధేః = అరుచో స్వచ్ఛత్వమనగా మాణిక్యము అద్భుతము సీరుగఁ జ మొడలగు వానివలె రెండవ ప్రక్కనున్న

వస్తువులను చూపుట ప్రతిబింబమును గ్రహించుట మొదలగు నైర్మల్యము సూచింపబడుచున్నది.

ఉదారపీఠర చతుర్భాజా = అనటచే భుజముల బౌదార్యమున్ను, బలిష్ఠతయు ఆశ్రిత సకలాభీష్ట ప్రదత్వమున్ను తెలుపబడుచున్నవి.

శ్రీకృష్ణునకు చతుర్భుజత్వము పరత్వమున స్వాభావికములే. ద్విభుజత్వము సహస్రభుజత్వము మొదలగునవి కోరినపుడు సిద్ధించునవి.

అమల కిరీటేత్యాది - ఇది శిరస్సు మొదలుకొని పాదముల వరకునుగల సమస్తావయవములందును విరాజిల్లుచున్న సకలాభరణ సముదాయములకును ఉపలక్షణము.

యుగపదుదితేత్యాది - ఇది ప్రతికూలురు కన్నెత్తిచూడ నైనను జాలరని తెలుపుచున్నది.

లావణ్యామృతేత్యాది - ఇది అనుకూలులకు భోగ్యముగను ఆకర్షకముగను నుండుటను చెప్పుచున్నది. లావణ్యమనగా - కంటి కానందము నొనగూర్చు విలక్షణకాంతి.

ఈ లావణ్యమునే శ్రీరామ - శ్రీకృష్ణుల దివ్యమంగళ విగ్రహ విషయమై వ్యాస వాల్మీకు లీ క్రిందివిధముగా వర్ణించిరి.

శ్లో॥ లోచనై రను జగ్ముస్తే । తమాదృష్టి పథాత్పునః ।

మనోభి రను జగ్ముశ్చ । కృష్ణం ప్రీతినమన్వితాః ।

అతృప్తమనసా మేవం । తేషాం కేశవదర్శనే ।

క్షీప్రమస్తర్దధే శౌరిః । చక్షుషాం ప్రియదర్శనః ॥

అమృత స్వేదనాఽతృప్యన్ । ప్రేక్షమాణా జనార్దనమ్.

గోపికలు మధుర కేగుచున్న శ్రీకృష్ణుని కనిపించునంతదూరము నేత్రములతో సాగనంపిరి. వారి కా ప్రీతి యపారముగ నుండుటచే కనుచూపు దాటిపోగా మనస్సుతో సాగనంపిరి. ఎంతచూచినను

వారికి తనివితీరుటలేదు. ఆ నేత్రపర్య స్వరూపుడు హఠాత్తుగా సంతర్థానమయ్యెను. అమృత మెంతత్రాగినను ఇంకను త్రాగవలె ననియే యుండును గాని యిక చాలుననిపించునా ?

శ్లో॥ మణి విడమ్మిని తస్య మనోహరే ।
వపుషి సక్తమనా మునిమణ్డలీ ।
వ్రతముముఞ్చత హోమముముఞ్చత ।
జపముముఞ్చత వేదముముఞ్చత॥

అడవులలో నాశ్రమ పరిసరములనుండి వేణువు నూదుచు గోవులవెంట నేగుచున్న శ్రీకృష్ణుని మనోహరమగు నా దివ్యమంగళ విగ్రహ మాణిక్యకాంతిని గాంచి మన స్పృచ్ఛటనే నెలకొనిపోయి యితరేంద్రియములకు సహకరింపక పోవుటచే వ్రతము ననుష్ఠించు చున్నవా రా వ్రతమును, హోమ మొనరించుచున్న వా రా హోమ మును, జపముచేయుచున్న వా రా జపమును - వేదాధ్యయనమును చేయుచున్న వా రా వేదాధ్యయనమును, ఇట్లు తామాచరించుచున్న అనుష్ఠానము లన్నింటిని మానుకొని నివ్వెరబోయి యాతని సౌందర్యానకులైరి.

అటులనే శ్రీ రామాయణమున అయోధ్యా కాండలో పట్టాభి షేక వేషముతో పురవీధుల సంచరించుచున్న శ్రీరామచంద్రుని సౌందర్యమును వర్ణించుచు వాల్మీకి మహర్షి -

నహితస్మాన్మనః కశ్చిత్ । చక్షుషీ వా సరోత్తమాత్
సర శ్శక్నోత్య పాత్రప్రమతిక్రామతి రాఘవే॥

ఆతనియందు లగ్నమై వెన్నంటి పోవుచున్న తమ కన్నులను గాని మనస్సునుగాని ఆతడు కాన్పించకుండగ వెడలిపోయినను మర లింప జాలరైరి :

అపార కారుణ్య సాశీత్యాది విశేషణములచే - సాలభ్యమున కుపయోగ పడునట్టియు, ఆశ్రయించుట కత్యంతావశ్యకము. అగు నట్టియు అపరమిత సౌందర్యా ద్యుపేతములగు దివ్యాత్మ దివ్య మంగళ విగ్రహగుణములు తెలుపబడుచున్నవి.

అనాలోచిత విశేషేత్యాది - శ్రీ విభీషణులు శ్రీరామ చంద్రునకు 'సర్వలోక శరణ్యాయ' - ఇత్యాది శ్లోకముచే సర్వలోక శరణ్యుడని సార్థకమైన యుపాధి నొసంగెను. శ్రీరామచంద్రులును విభీషణ స్వీకార విషయమై 'సుదుష్టో వాప్యదుష్టోవా' అని శరణాగతుని గుణదోషముల నారయరాదనయు "విభీషణో వా సుగ్రీవ! యది హా రాహుస్వయం" అని మొదట విభీషణుని పరిగ్రహించుటకు ప్రతి రోధమును కల్పించిన సుగ్రీవునే 'శుద్ధరవేత్త విభీషణ' మృదువించి యాతనిని తోడితెచ్చుటకై పంపించుచు ఆతడు విభీషణుడనుకొనుట భ్రాంతి నుమండి. రాహుడే వచ్చినాడని వ్యర్థముగా భయముతో తిరిగి వచ్చునో యని శంకించి సుగ్రీవా! మన మనుకొని నట్లాతడు విభీషణుడననుసరియే, లేక నిజముగ రాహుడైనను సరియే నుమా. నే. నాతని కభయమునంగితినిగాన తిరిగిపోను. తోడి తెచ్చుని పంపిన వృత్తాంతమును మనమున నిడుకొని శ్రీ భాష్యకారు తీ. వెణకే పణమును చేర్చిరి.

సర్వస్వామిని —

ఆశ్రితులను రక్షించుట తనకే లాభమని ప్రవర్తించువాడు. సాత్తును కాపాడుకొనుట స్వామి ప్రయోజనమునకే గదా!

మద్యోజీ - ఇచ్చట భక్తి స్వరూపము నెక్కుర్లించబడుచున్నది గాన వానికొక్కయే యేర్పడిన ఆగమ శాస్త్రవిశేషములచే తెలుప బడిన పూజావిశేషముల నీ యాగశబ్దము నూచియుచున్నది.

మూ. సమస్కంధ - ఇచ్చట సమస్కారమనగా - శాస్త్ర పరిభాషలో 'స్వావధికోతక్రొత్తవ ప్రకార జ్ఞానబలక శివోనమన

హస్తసంపుటికరణాత్మకః వ్యాపారవిశేషః అనగా, నీవు నాకన్న గొప్పవాడవను జ్ఞానము నమస్కరింపబడువానికో కలుగజేయుటకు తక్కువవాడు చేయునట్టి తలవంచి చేతులు జోడించుటయను పని - దీనిని చేయునపుడు నిరతిశయ భక్తితో రెండుకాళ్లు, రెండుచేతులు, మనస్సు, బుద్ధి అభిమానము తలయను యెనిమిది యంగములును వంగి నేల నంటవలెను. దీనినే శ్రీ భాష్యకారులు - “భక్తిభారావసమిత మనోబుద్ధ్యభిమాన పదవ్యయ కరద్వయ శిరోభి రష్టాక్షై రచిన్విత పాంశుశర్దమ శర్కరాది కేధరాతలేఽడ్డుపత్ప్రగిః పతేన్తః” అని సాయించిరి. ఆ వంగుటలో నేలంటవలెను. ఆ గుంటుటలో దుమ్ము ధూళి, రాయిరప్ప, మరదలను చూడక చేతికర జారిపడినటుల యెదుట పడవలెను అని సాయించిరి.

దీనినే అపిర్బుగ్గు సంహితలో -

ప్రేక్షావతః ప్రవృత్తిర్యాః ప్రహ్వీభావాత్కింకా వరా |

ఉత్కృష్టం పరముద్దిశ్య తన్నమః పరినీతుతే |

అనగా - గొప్పవాని నుద్దేశించి బుద్ధిమంతుడైన చిన్నవాడు అణకువతో నితరాం వంగుటయను వ్యాపారము నమస్కార మనబడును” అని కలదు.

మత్స్యరాయణః - “మయాః విశా అశ్వధారణే మిత్యాది. ఇదియే భక్తియొక్క చిహ్నం అవస్థ. ఇదియే పరమ పురుషార్థప్రాప్తికి అత్యంత సన్నిహిత పూర్వావస్థ. ఈ శబ్దముల్లి ఫలాభిలాషను తెలుపుచున్నది.

తదేవం.....

ఈ యధ్యాయమునకు ముఖ్యమైనట్టియు, సాంగోపాంగమగు నట్టియు ఫలము నవశ్యమిచ్చునట్టి భక్తిస్వరూపమును సంగ్రహముగ నిర్ధారణచేసి చెప్పి ముగించెను.

‘తదేవం’ అనుచో తచ్ఛబ్దమునకు ఆ కారణమువలన యని యర్థము. ఆ కారణమేది యనగా - “అర్జునా! నీవు దుఃఖబహుళ మగు సంసార సాగరమున పడియున్నావు గనుకను పరత్వ సౌలభ్య ములుగల నేను సకల దుఃఖసాగరములనుండియు నుద్ధరించగల నౌకా స్వామి నగుటవలనను ఉపాయ మత్యంత సుకరత్వాది గుణయుక్త మగుట వలనను” అనెను నీ గంభీరార్థమును పరామర్శించుచున్నది.

ఉక్తలక్షణం —

గొప్పలాభమును ప్రసాదించు నమస్కారాదులలో ప్రవర్తింప జేయునేనే యన్నివిధముల ధారక పోషక భోగ్యమైనవాడ నను యవస్థవరకును తెచ్చు నిరతిశయ ప్రీతిహావమైన దీ భగవదుపాసనము.

(81) చివర —

గీతాసంగ్రహము —

శ్లో! స్వమాహాత్మ్యం మనుష్యత్వే ।

పరత్వంచ మహాత్మనామ్ ।

విశేషో నవమే యోగో ।

భక్తిరూపః ప్రకీర్తితః ॥

తాత్పర్యము —

ఈ తొమ్మిదవ అధ్యాయమున భగవానుడు తన మాహాత్మ్య మును తాను మనుష్యశరీరముతో నవతరించినను తన పరత్వమున కేమాత్రమును, భంగమాలేకుండుటయును, తన భక్తులగు పురుష శ్రేష్ఠులయొక్క వై భవ విశేషమును, భక్తియోగస్వరూప నిష్కర్మ యును చెప్పబడినవి.

శ్రీ భగవద్గీతా - దశమోధ్యాయః

విభూతియోగః — అవతారిక.

పూర్వాభ్యాసములందు భక్తియోగమును దాని పరికరములును చెప్పబడెను. ఇప్పుడా భక్తి పుట్టుటకొరకును పుట్టిన భక్తి వృద్ధి నొందుటకొరకును, భగవంతునియొక్క నింకొకైశ్వర్యాది కల్యాణగుణములు అనంతములైనవనియు, జగత్తంతయు నతనికి శరీరమై యతః కాత్మగా గలిగియుండుటవలన అది శరీర యగు నా భగవంతునియొక్క నిరుపమునకుల్లొనై యతనివలననే నడపబడుచున్నదనియును, * సవిస్తరముగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్రీ భగవా నువాచ.

శ్లో॥ ¹భూయఏవ ²మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః॥

యత్తేహం ప్రేయమాణాయవజ్ఞ్యమి హితకామ్యయా॥³

టీ. మహాబాహు = గొప్పభుజములుగల యర్జునా, అహం = నేను, ప్రీయమాణాయ = (నా మాహాత్మ్యమును విని) సంతసించుచున్న, తే = నీకొఱకు, హితకామ్యయా = (నాయుండు భక్తిపుట్టి అభివృద్ధి పొందుట యనెడి) హితముజేయు నిచ్చుచేత, భూయవ = సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడిన మంత్రాహాత్మ్యమును మరల ప్రపంచించి పరమం- ఉత్కృష్టమయిన, యత్ = ఏ, వచః = వాక్యమును,

* పూర్వము సవరికరమైన భక్తియోగముయొక్క స్వరూపమును ప్రపంచించుట కొరకు భగవంతుని కల్యాణగుణాదులు సంగ్రహముగా చెప్పబడినవి. ఇప్పుడా గుణాదులే విస్తరించి చెప్పబడుచున్నవని భావము. ఇట్లు భగవంతుని కల్యాణగుణములు అనంతములనియు అతని కన్నియు లోనైనవనియు విస్తరించి చెప్పబడెల్ల అతని యందు భక్తి కలిగి వరిల్లుటకొరకుని తెలియునది.

వక్ష్యామి = చెప్పగలనో, మే = నాయొక్క, (తత్ వచః = ఆవాక్యమును), శ్రుణు = ఎచ్చరికతో వినుము.

తా. అర్జునా, ఇంతవఱకుఁ జెప్పఁబడిన నా మహాత్మ్యమును విని అనూయ నొండక *సంతోషపడుచున్నవాఁడవు గనుక ఇట్టిసిగ్గు నాయందు భక్తి కలిగి అది వృద్ధి నొందుట యనెడి యొక హితమును జేయఁగోరినవాఁడ నై పూర్వోక్తమైన మహాహాత్మ్యమునే మఱల

ప్రశంసించి చెప్పనట్టి యొకమాటను జెప్పెదను. (ఇట్లు అది యుత్కృష్టమైనదగుటచే) దానిని హెచ్చరికతో వినుము.

5

6

శ్లో! న మే విదు స్సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః!

అహ మాద్ర్షి దేవానాం మహర్షీణాంచ వర్షశః

టీ. మే = నాయొక్క, ప్రభవం = మాహాత్మ్యమును, సుర గణాః = బ్రహ్మాది దేవసమూహములు, న విదుః = ఎఱుంగరు, మహర్షయః = మహర్షులు, న (విదుః) = ఎఱుంగరు, అహం = నేను, దేవానాం = దేవతలకును, మహర్షీణాంచ = మహర్షులకును, వర్షశః = అన్నివిధములను, అదిః హి = మూలభూతుఁడనుగదా (వారి పుణ్యము నకు తగినంత జ్ఞానాదులు యిచ్చువాఁడను).

తా. దేవతా సమూహములును మహర్షులును అతీంద్రియములైన విషయములం గూడ కనుఁగొనఁజాలినట్టి అధికతర జ్ఞానసంపద

* అర్జునుడు శ్రీయమాలుఁ డగుటవలననే చెప్పఁజోవు విషయమును వినుటకు మోహవృద్ధియైనందున, మహర్షు (మాట) మాహాత్మ్యప్రపంచమును గూతించిన దానిని చెప్పనే పడుచున్నదనియు, వినుచున్నవారి నే మఱల వినుమనుట వ్యర్థముగాన యుట 'శ్రుణు' 'వినుము' అనఁగా హెచ్చరికతో వినుము అనియు తెలియునది.

6

గలవారయినను అట్టివారుకూడ నా*ప్రభావమును (అనగా నా యొక్క నామకర్మ స్వరూపస్వభావాదులను) ఎఱుంగరు. ఏలనగా, ఆ దేవతలకును మహద్వలకును నేను సర్వవిధములచేత (అనగా వారి యొక్క స్వరూపమునకును జ్ఞానశక్త్యాదులకును) అది (మూల) భూతుడను. అనగా వారియొక్క దేవత్వము దేవర్షిత్వము మొదలైనవి కలుగుటకు హేతువగు పుణ్యమున కనుగుణముగా నేను వారి కిచ్చిన జ్ఞానము పరిమితమైనది గనుక వారు (అపరిమేయములైన) నాయొక్క స్వరూపాదులను యథావస్థితముగా నెఱుంగజాలరు.

అవ, కాబట్టి దేవాదులకును అచింత్యమైనట్టి తనయాధాత్యమును గుఱించిన జ్ఞానము, భక్తియొక్క యుత్పత్తికి ప్రతికూలములైన పాపములను తొలగించుట కుపాయ మగుననుచున్నారు.

9

శ్లో॥ యోమా మజ మనాదించ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్ ।

అసమ్మాధ స్స మర్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ 3

7

టీ. మర్త్యేషు = మనుష్యులలోపల, అసమ్మాధః = సన్న ఇతరులతో నొక్కనిగాఁజేసి మోహపరానివాడైన, యః = ఎవడు,

* చెప్పబడు (తన ప్రభావమును గుఱించిన) జ్ఞానమునందు మఱిత యాదరము గలుగుటకై అది అతిదుర్లభమని చెప్పుచున్నారు. ఇటు ప్రభవమనగా అవతార రూపమును గుఱించినది గాదు. అది పూర్వమే ప్రపంచించబడినది; కనుక ప్రభావమే యగును. ప్రభావమేనామకర్మస్వరూపాదులని కేలుకేటి విచ్చి చెప్పబడినది. 'సర్వశః' అనుదానిభావమే 'వారి స్వరూప...శక్త్యాదులకును' అనబడినది. తాను వారి స్వరూపాదులకు అది యైనందున తన ప్రభావము వారికిఁజెలియ నేరకుండుట యెట్లనగా 'నా యొక్క దేవత్వ.. ఎఱుంగజాలరు' అనబడినది.

* అజం = పుట్టుక లేనివాడును, అనాదించ = ఆదిలేనివాడును,
 *మాం=సన్నులోకమహేశ్వరమ్=లోకేశ్వరులకును ఈశ్వరుడైన
 వానినిగా, సః=వాడు, సర్వపాపైః=మధ్యక్తికి విరోధులగు సమస్త
 పాపములచేతను, ప్రముచ్యతే=మిక్కిలి విడువబడుచున్నాడు.

తా. లోకమునందు మనుష్యులకు రాజైనవాడు ఏదో యొక
 పుణ్యకర్మమువలన వారికి అధిపతి యైనను తుదకు ఆ మనుష్యులకు
 సజాతీయుడే యగునుగాని వేఱుకాదు. దేవతల కధిపతియు వట్లే

* 'అనాదిమ్' అనెడి యీ పదముచేత ఆది గల అజాదగు ముక్తాత్మునికంటెను
 విసజాతీయుడగుట చెప్పబడినది. ముక్తాత్మునియొక్క అజత్వము ఆది గలగనియు
 పరమాత్ముని అజత్వమునకు ఆది తేదనియు భావము. కనుక 'అనాదిమ్' అనగా స్వరూ
 ప్తమనందు అనాదయైనవాడని కాదు. ఈశ్వరుడును ముక్తుడును స్వరూపమునండు
 అనాదులైనవారే కనుక వారికి తారతమ్యము కలుగదు. కాబట్టి అజత్వమునందు
 అనాదియైయుండుటె యిచట గ్రాహ్యము-ఇట్లుండువాడు ఈశ్వరుడేకాని ముక్తుడు
 కాడు గనుక ముక్తునికంటె ఈశ్వరుడు విసజాతీయుడని యూహ్యము.

* 'హేయసంబంధమును వీడిన ముక్తుడు ధాని కర్తుడెట్లగునన్నో', దానిని
 వీడినంత మాత్రమున దాని కర్తుడు కాకపోడు - అది వీడకున్నప్పుడు దానికి లోను
 గాకుండిననే దానికర్తుడే డనుదగునుగాని అది వీడిన వెనుక దానికి లోనుగాకుండినంతనే
 దాని కనర్తుడనరాదు. కాబట్టి దాని కర్తుడే యవదగును. ఈశ్వరుడో దాని
 కెన్నుడును అర్తుడు కాడు- ఏలన, వాని కది కలిగియుండెనేని దానికి తాను లోనై
 అజత్వమలేకుండి పిదప ముక్తునివలె అజత్వము పొందువాడగును. అనగా వాని
 అజత్వమునకు ఆది కలుగును. వాడు 'అనాదిమ్' అనుటచే అట్లు కాడు గనుక
 'హేయసంబంధ ప్రత్యక్షిక స్వరూపుడై, కావుననే హేయసంబంధమునకు అనర్తుడై
 యున్నాడు. ఈ హేయరాహిత్యమును 'నిరవద్యమ్' (శ్వే-ఉప ౬ ౧౫) ఇత్యాది
 శ్రుతులుకూడ ప్రతిపాదించుచున్నవి.

నేను అనాదిగా జన్మవికారరహితుడనై, కావుననే హేయసంబంధ
 ప్రత్యక్షికస్వరూపుడనై యున్నవాడను. కాబట్టి వికారిద్రవ్యమగు అచేతనము

యగును. అట్లే * భావనాశ్రయములోనివాఁ డగుటవలనను, 'యో బ్రహ్మణం విదధాత' (శ్వే. ఉప. ౬-౧౮) అను శ్రుతివలనను, అండాధి పతి యగుబ్రహ్మయు నితరసంసారులకు సజాతీయుడే యగును. అణి మోదైవ్యశ్వర్యమును బొందిన సనకసనత్కుమారాదులు మఱి కొందఱు

కంటెను, తత్సంసర్గమువలన సంసారి యై జన్మము లేర్పడు బద్ధునికంటెను, పూర్వము పోయిసంబంధము కలిగియుండినందున దాని కర్మజడనఁదగిన ముక్తునికంటెను విస జాతీయుడ నగుదును. మనుష్యులలోపల ఎవఁడు వన్ను ఇతరులకు సజాతీయునిగాఁ దలంచి భ్రమింపఁడో అట్టివాఁడు వన్ను లోకేశ్వరులైన బ్రహ్మదులకుఁగూడ ఈశ్వ రునిగాను, కావున వారివలె నేనును ఇతరులకు సజాతీయుడను గానివానిగాను ఎఱిగినవాఁడై, నాయెడల భక్తి కలుగుటకు ప్రతిహేతులు అయిన సకలపాపముల నుండి వీడినవాఁ డగుచున్నాఁ డని పిండితార్థము.

* కర్మభావన, బ్రహ్మభావన, ఉభయభావన అని భావనలు మూఁడు విధ ములు. కర్మానుష్ఠానవిధులయిన జనకాదులు మొదటిభావనకును, బ్రహ్మోపాసన విధులయిన సనకాదులు రెండవదానికీ, ఉభయవిధులయిన బ్రహ్మదులు మూడవ దానికీ లోనైనవారు. ఇట్లు బ్రహ్మదులెల్ల భావనాశ్రయాంతర్గతులై యుందురు. భావనాశ్రయమనఁగా—'త్రివిధా భావనా భూప విశ్వమేత న్నిబోధతామ్ 1 బ్రహ్మ భావ కర్మసంజ్ఞా తథానైవోభయాత్మికా॥౪౮॥ కర్మభావాత్మికాహేత్వికా బ్రహ్మ భావాత్మికాపరా॥ ఉభయాత్మికా తథైవాన్య త్రివిధా భావభావనా॥౪౯॥ సనస్తనా దయోయేతు బ్రహ్మభావనయాయుతాః 1 కర్మభావనయాచాన్యే దేవాద్యాః స్థావరాః పరా॥౫౦॥ హిరణ్యగర్భామప బ్రహ్మకర్మాత్మికా ద్విధా॥ (విష్ణు. పు. ౬-౭) - 'యథా హిరణ్యగర్భాద్'...అతుద్ధాన్తే సమస్తా స్తు దేవాద్యాః కర్మయోగయః' 'అబ్రహ్మ స్తంబపర్యన్తా జగద్దర్శ్యవన్ధితాః॥ ప్రాణినః కర్మజనిత సంసార పశవ ర్షినః॥ యత స్తతో నతేధాన్తే ధ్యానినాముపకారకాః' అని బ్రహ్మదులు భావనాశ్రయాంతర్గతులనియు, పంచమ జీవమయిన భారతమున 'బ్రహ్మణాంతికంతంప యశ్చాన్య దేవతాఃస్మృతాః' ప్రతిబుద్ధా నసేవస్తేయస్మాత్కర్మమితంఘలమ్' అని ప్రతిబుద్ధు లయినవారు బ్రహ్మదు లను పరిమితఫలప్రదు లగుటంజేసి ఉపాసించ రనియు, 'ఏతాద్వా విబుధశ్రేష్ఠ ప్రసా దక్రోధశ్చాస్మృతాః తదాదర్శితపథానా స్పృశ్యసంహరకారకా' అని బ్రహ్మదులు భగవద ధీనులై యుండుటయుఁ జెప్పఁబడియున్నది. కావున వీరిద్వైతశ్వర్యమెల్ల కాలభోగపరి మిత మైనవి. ఈశ్వరుని ద్వైతశ్వర్యమే అట్టిపరిమితి లేనిది. విశ్వర్య మనఁగా సమస్త మును నియమించుక శక్తి.

నట్టివారే. ఇతఁ డన్ననో *లోకమహేశ్వరుఁడు - అనఁగా నిఖిల హేయ ప్రత్యసీ కానవధి కాతిశ యాసంఖ్యేయ కల్పాచైక తానుఁ డును, నియచునైక స్వభావుఁడను అగుటవలన తనకు నియామ్య ములై యుండు కార్యకారణావస్థములైన సకలాచేతనములకంటెను బద్ధులును ముక్తులు ననెడి సకలచేతనులకంటెను విసజాతీయుఁ డగును. ఇట్లని సమ్మోహము లేని మనుజుఁ డెవఁ డెఱుంగునో వాఁడు సర్వపాపములను వీడుచున్నాఁడు.

అవ. ఇట్లు తన స్వభావమును అనుసంధించుటచేత భక్తి యొక్క యుత్పత్తికి విరోధులగు పాపములెల్ల నిరసింపఁబడుననియు, అట్టి పాపముని నిరసించుటవలననే అర్థసిద్ధముగా భక్తి యుత్పన్న మగుననియు ప్రతిపాదించి యిప్పుడు తన యైశ్వర్యముయొక్కయు తన కల్యాణగుణగుణములయొక్కయు ప్రపంచమును (విస్తారమును) అనుసంధించుటచే భక్తి వర్ధిల్లు ప్రకారమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ బుద్ధి ర్జ్ఞాన మసమ్మోహః క్షమా సత్యం దమ శ్శమః ।

నుఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయమేవచ ।

అహింసా సమతా తుష్టిస్తపో దానం యశోఽయశః ।

భవంతి భావా భూతానాం మత్ప్రేవ పృథగ్విధాః ।

* లోక మహత్ ఈశ్వరుఁడు లోకశబ్దము లోకమునంగల సకలమును గ్రహించుచున్నదిగాన దానికి 'కార్యకార...చేతనులు' అని యభిప్రాయము. 'మహత్' శబ్దమునకు 'నిఖిల...తానుఁడు' అనుట అభిప్రాయము. ఈశ్వర శబ్దమునకు 'నియమనైక స్వభావుఁడు' అని యభిప్రాయము నెఱుంగునది.

టీ. బుద్ధిః = మనస్సుయొక్క నిరూపణశక్తియు, జ్ఞానం = చిద
చిద్వస్తు విశేషములను గుఱించిన నిశ్చయమును, అసమ్మోహః =
విజాతీయములగు వస్తువులందు సజాతీయము లనెడిబుద్ధి నివర్తించు
టయు, క్షమా = ఓర్పు, సత్యం = చూచినది చూచినట్టుగాను ప్రాణు
లకు హితరూపముగాను పలుకుట, దమః = బాహ్యేంద్రియములను
అనర్థవిషయములనుండి నివారించుటయును, శమః = అంతఃకరణముగు
మనస్సును అట్లే నివారించుటయును, సుఖం = తనకనుకూలముగు అను
భవమును, దుఃఖం = తనకు ప్రతికూలముగు అనుభవమును, భవః =
అనుకూలానుభవమువలనఁ గలిగెడి మానసోల్లాసమును, అభావః =
ప్రతికూలానుభవమువలనఁ గలిగెడి మనస్సంకోచమును, భయంచ =
రాజోపుదుఃఖమునకు హేతువులైనవానిని చూడఁగా ముందుకలుగు
నట్టి దుఃఖమును, అభయం = అట్టిదుఃఖముయొక్క నివృత్తియు,
అహింసా = పదలదుఃఖమునకు కారణము కాకుండుటయు, సమతా =
సమబుద్ధి కలిగియుండుటయు, తుష్టిః = సర్వాత్సలందును సంతోషించు
స్వభావము గలిగియుండుటయు, తపః = శాస్త్రానుసారముగా భోగము
లను తగ్గించుటవలనఁ గలుగు కాయక్లేశమును, దానం = తనకు
భోగ్యములైన వస్తువులను అన్యుల కిచ్చుట, యశః = గుణవంతుఁ
డను ఖ్యాతియు, అయశః = గుణహీనుఁ డను ప్రసిద్ధియు (మొదలైనవి),
భూతానాం = దేవమనుష్యాది ప్రాణులయొక్క, పృథగ్విధాః = నానా
విధములైన, భావాః = ప్రవృత్తి నివృత్తులకు హేతువులైనట్టి మనో
వ్యాపారములు, మత్తవీవ = నా సంకల్పమువలననే, భవన్తి =
కలుగుచున్నవి.

తా. *బుద్ధియు, జ్ఞానమును, సమ్మోహము లేకుండుటయు,
ఓర్పును, భూతహితముగా యథార్థమాడవలయును మనస్సును,

* మనస్సుయొక్క నిరూపణశక్తిరూపమైనబుద్ధివలన చిదచిద్వస్తువిశేషనిశ్చయ

బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహమును, మనోనిగ్రహమును, అనుకూలానుభవమును, ప్రతికూలానుభవమును, సుఖానుభవమువలన మనస్సుకుఁగలుగు ఉల్లాసమును, దుఃఖానుభవమువలన మనస్సుకుఁగలుగు దీనత్వమును, భయమును, భయరాహిత్యమును, అహింసయు, శత్రుమిత్రాదులయందు సమత్వంబును, అందఱయెడ సంతోషస్వభావమును, శాస్త్రప్రకారమున భోగములను తగ్గించుటవలన కాయక్లేశము నొందుటయు, తనకు భోగ్యములైన వానిని అన్యులకిచ్చుట గుణవంతుఁడను పేరొందుట గుణహీనుఁడను పేరొందుట యనెడు వీనికిఁ దగిన మనోవ్యాపారములును, ఇది మొదలగు నానావిధములైన ప్రవృత్తి నివృత్తులకు హేతువులగు మనోవ్యాపారములు మత్సంకల్ప ముత్తములై ప్రాణులకుఁ గలుగుచుండును.

అవ. సమస్త భూతములయొక్క సృష్టిస్థితులను ప్రవర్తింపఁజేయువా రని ప్రసిద్ధి గలవారుగూడ తన సంకల్పమునకులొనై ప్రవర్తించునట్టివా రని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ మహర్షయస్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవ స్తథా॥

మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాఃప్రజాః॥

రూపమైన జ్ఞానము కలుగుననియు, ఇట్టి జ్ఞానమువలన విజాతీయములందు సజాతీయ ఋద్ధిరూపమైన సమ్యాహము నివర్తించు ననియు తెలియునది. మఱియును చూచినది చూచునట్లుగానే చెప్పినది అది భూతహితము కాకపోవచ్చును గనుక భూతహితముగాఁగూడ చెప్పవట్టిదే సత్యమనఁబడెను. సుఖదుఃఖము లనఁగా అనుకూలత్వ ప్రతికూలత్వ మాత్రములేయైనవి ఇది మనోవృత్తి ప్రకరణము గనుక, వానికి అనుభవ శబ్దముకూడఁ జేర్పఁబడెను. శత్రుచికిత్సదులు హితరూపమైన దుఃఖములే యగును గాన హింసకానేరవు, కావుననే అహింసయనఁగా హితరూపమైన దుఃఖమును గలిగింపమికాదు. అహితరూపమైన దుఃఖమును కలిగింపకుండుటయే యని చెప్పఁబడెను. సమత్వము ఇందు చెప్పఁబడినట్లే పరాశరలచేతను 'సమమతి రాత్మ సుహృద్విపక్షపక్షా' అని చెప్పఁబడియున్నది. వ్యాధులు మొదలైనవి కలిగినపుడు శాస్త్రీయమైన భోగసంకోచము తనంతటనే కలుగుచున్నది కాన అది క్లేశము కలిగింపదు. ఇట్టి భోగసంకో

టీ. పూర్వే = కడచిన మన్వంతరమందు, యేషాం = ఏమహా
 ఋషయోక్త, లోకే = సంతాపమయమైన లోకమునందు, ఇమాః
 ప్రజాః = ఈ (సమస్త) ప్రజలును, జాతాః = పుట్టినవారో, మానసాః =
 బ్రహ్మయోక్త మనస్సునబుట్టినవారైన, (తే = ఆ,) సప్తమహర్షయః
 = భృగువు మొదలైన మహర్షు లేడగురును, తథా = అట్లే, మానసాః
 = మనస్సువలనబుట్టింపఁ బడినవారైన, చత్వారః మహావః = సావర్ణికు
 లను పేరుగల నలుగురుమనువులును, మద్భావాః = నా సంకల్పమును
 అనువర్తించువారు.

తా. కడచిన మన్వంతరమున నిత్యస్థితి ప్రవర్తనకొఱకు
 భృగువు మొదలైన సప్తర్షులు బ్రహ్మ మనస్సువలననుండి పుట్టిన
 వారైరి. అట్లే ఆ మన్వంతరమునందు నిత్యస్థితి ప్రవర్తనముకొఱకు
 సావర్ణికులు (బ్రహ్మసావర్ణికుఁడు దుద్రసావర్ణికుఁడు ధర్మసావర్ణికుఁడు
 దక్షసావర్ణికుఁడు) అను *నలుగురు మనువులు (దక్షునికూతులైన

చము తపముకాదని తెలుపుటకై కాయక్లేశమును గలిగించు భోగసంకోచము చెప్పఁ
 బడినది. సమస్త కరణములయొక్క ప్రవృత్తియు తనకు స్వాధీనమైయుండఁగా మనో
 వృత్తులు తనకు స్వాధీనమని చెప్ప నేల యనఁగా, ఈ ప్రకరణమునందలి భక్తిరూపమైన
 మనోవృత్తికూడ తన సంకల్పమాలముననే కలుగునని తెలుపుటకొఱకని తెలియునది.
 ప్రవృత్తులకు హేతువులగు మనోవృత్తులే తనకు లోనై యుండఁగా ఇక ప్రవృత్తి
 నివృత్తులు తనకు లోనై యుండుట చెప్పనేల యని భావము.

* ఒక్కొక్క మన్వంతరమందు ఒక్కొక్కమహావే యుండునుగాన కడచిన మన్వంతర
 మొక్కదానియందు నలుగురు మనువులేట్లు? అన్నచో, ఆ మన్వంతరమున ప్రియ
 యను దానియందు బ్రహ్మసావర్ణుడు మొదలైన నలువురిచేత మనసా పుట్టింపఁబడిన
 బ్రహ్మసావర్ణికుఁడు మొదలైన నలువురు మనువులనే కాని, వేఱువేఱు మన్వంతరము
 లందుండు వేఱువేఱు మనువులు నలువురిని పూర్వమన్వంతరమునందుండినట్లు చెప్ప
 లేదని గ్రాహ్యము. ఆ మహర్షులును మనువులును స్వసంకల్పముచేత సృష్టిస్థితులను

ప్రియయందు బ్రహ్మసావధ్దాదులు నలుగురిచే మనస్సువలనఁ బుట్టింపఁబడినివ్వారైయుండిరి. ప్రజలందఱు వీరల సంతానమయ్యమైన లోకమందు - (వీరిపుత్రపౌత్రాదులనుండి) పుట్టినవారు. ఇట్లు ప్రళయము కలుగువఱకు ప్రతిక్షణమును సంతానమును కలిగించుచు పోషించుచు నుండు భృగ్వాది మహర్షులును మనవులును నాకుఁ గల భావమే కలవారు - నా మతముం దున్నవారు - అఁగా నా సంకల్పమునకు లోనైన ప్రవర్తించువా రని యర్థము.

శ్లోః ఏతాం విభూతిం యోగంచ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః।

సోఽవికంప్యేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః॥ 7

టీ. యః=ఎవ్వఁడు, మమ=నాయొక్క, ఏతాం=ఈ, విభూతిం=విశ్వరూపుని - అనఁగా నా సర్వనియమన శక్తిని, యోగంచ=కల్యాణగుణహావ మయిన యోగమును, తత్త్వతః=యథార్థముగా, వేత్తి=ఎఱుంగుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, అవికంప్యేన = నిశ్చలమయిన, యోగేన=భక్తియోగముతో, యుజ్యతే=కూడినవాఁడగుచున్నాఁడు, అత్ర=ఈ విషయమునందు, సంశయః = సందేహము, న=లేదు.

తా. సర్వమును మదాయత్తము లైనయత్పత్తి స్థితిప్రవృత్తులు కలిగియుండును. ఇదియే నా యైశ్వర్యము. నేను హేయప్రత్యసీకమైన కల్యాణగుణముతోఁ గూడియుండును. ఇదియ నాయోగము. ఇట్టి నా యైశ్వర్యమును యోగమును ఎవ్వఁడు *కలరూపున నెఱుంగునో వాఁడు నిశ్చలమైనభక్తియోగముతోఁ గూడినవాఁడగును.

జేయు మహాత్ములై యుండుటచే వారు స్వతంత్రులేయని తలంపరాదు. వారును నా సంకల్పమునకు లోనైన సృష్టిస్థితులను జేయువారేకాని వేఱుగాదు. కనుక వారి సంకల్పమువలనఁబుట్టినవారుకూడ నా సంకల్పమువలననే పుట్టినవారని భావము.

* ఈశ్వరుని విభూతియోగముల (తత్త్వతః* కలరూపున) ఎఱుంగుట యనఁగా ఈశ్వరునియందు అనీశ్వరస్వభావము లైన పారతంత్ర్యము దుఃఖము అజ్ఞానము

ఇందులకు సందేహములేదు. అనఁగా, నా విభూతిని గుఱించినట్టియు కల్యాణగుణ (యోగ) మును గుఱించినట్టియు జ్ఞానము, భక్తియోగ మును (చలించిన) పయిపయి వర్ధిల్లజేయును; అని (నేను చెప్పనక్కఱి లేదు. వాడు) తానే కనుఁగొనఁగలఁ డని యభిప్రాయము.

అవ. విభూతిగుణములయొక్క జ్ఞానపరిపాకమే భక్తియుగును. అట్టి *భక్తియొక్క వృద్ధిని తెలుపుచున్నారు.

శ్లో॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్త సర్వం ప్రవర్తతే ।

ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః॥ ౧

టీ. అహం = నేను, సర్వస్య = సర్వచేతనా చేతనప్రపంచము నకు, ప్రభవః = ఉత్పత్తికారణ మయినవాడను, మత్తః = నావలన, సర్వం = సమస్తమును, ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నది, ఇతి = ఇట్లని, మత్వా = తలచి, బుధాః = జ్ఞానులు, భావసమన్వితాః = నాయందు స్పృహ యను మనోభావముతోఁ గూడినవారై, మాం = (సర్వ కల్యాణగుణములతోఁగూడిన) నన్ను, భజన్తే = భజించుచున్నారు.

మొదలైనవానిని ఆశోపించుటనుగాని, అనీశ్వరునియందు ఈశ్వరునికిఁ గల స్వాతంత్ర్యము స్వతస్సిద్ధత్వము మొదలైనవానిని ఆశోపించుటనుగాని పరిత్యజించి యెఱుఁగుట యని తెలియునది.

* విభూతిజ్ఞానము పరిపక్వమగుకొలఁదిని భక్తి వృద్ధినించుచున్నది. కనుక విభూతిజ్ఞానముయొక్క పరిపాకమే భక్తియొక్క వృద్ధియగును. అనఁగా ఆ జ్ఞానమే భక్తిరూపముగా పరిణమించి పెరుఁగుచున్నది.

† 'అహం...ప్రవర్తతే' అనుటయే విభూతి - అనఁగా విశ్వర్యము. 'మత్వా బుధాః' అనుటవలన అట్టి విభూతిని గుఱించిన జ్ఞానపరిపాకము చెప్పబడినది. 'భావ సమన్వితాః భజన్తే' అనుటవలన భక్తియొక్క వృద్ధిచెప్పబడినది. కనుక విభూతి జ్ఞానపరిపాకమే భక్తి వర్ధకముగా పరిణమించునని యూహ్యము.

తా. నేను సకలమైన (విచిత్రచిదచిన్మయమైన) ప్రపంచము నకు నుత్పత్తికారణము; నావలననే సమస్తమును బ్రవర్తించుచున్న యది, అని నాయొక్క స్వాభావికమైన యీ నిరంకుశైశ్వర్యమును సౌశీల్య సౌందర్య వాత్సల్యాది కల్యాణ గుణగణయోగమును తెలిసి కొని జ్ఞానులగువారు నాయందు భావము గలవారై నన్ను సర్వ కల్యాణ గుణాన్వితునిగా భజియింతురు. *భావమనగా మనోవృత్తి విశేషము - నాయందు స్పృహ గలిగి నన్ను భజింతు రని యర్థము.

అవ. (భావసమన్వితులై భజించుప్రకార) మెట్లు? (అని యడుగఁగాఁ జెప్పచున్నారు).

శ్లో॥ మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయంతః పరస్పరమ్।

కథయంత శ్చ మాం నిత్యం తుష్యంతి చ రమంతి చ॥ 9

టీ. మచ్చిత్తాః = నాయందుంపఁబడిన మనస్సు గలవారును, మద్గతప్రాణాః = నన్ను విడిచి నిలువనోపనివారు, *మాం = నన్ను,

* భావ మనగా మనోవృత్తి విశేషము. అది యిచట స్పృహ యని తెలియు వది. ఈ స్పృహతో భజించుచే భక్తిపృథ్విసూచకమని గ్రాహ్యము. మఱియు నీ విభూతి జ్ఞానము భక్తిని గలిగించున దగుటచే భజనదశయందు కల్యాణగుణ విశిష్టమయిన స్వరూపమే అనుసంధింపఁగినది. కనుక 'మాం' అనుటకు 'నన్ను సర్వకల్యాణ గుణాన్వితుని' అని యర్థము ఫలించినది. బ్రహ్మాదులయైశ్వర్యము స్వతస్సిద్ధమైనదికాదు. దానికి అవధియుఁగలదు. భగవంతునియైశ్వర్యము స్వతస్సిద్ధమయి నిరవధికమై యొప్పును గనుక స్వాభావికమైనదియు నిరంకుశ మయినదియు నని చెప్పఁబడెను. మఱియు సౌశీల్యవాత్సల్యాదులు భగవంతుని దివ్యాత్మస్వరూపముయొక్క గుణవర్ణమునకును, సౌందర్యాదులు దివ్యమంగళవిగ్రహముయొక్క గుణవర్ణమునకును ప్రదర్శకము అని గ్రాహ్యము.

* 'మాం బోధయంతః కథయంతశ్చ' అని ఒక్కరినే బోధించుటయు చెప్పటయు భువనక్రియగునుగాన గుణములను బోధించుటయు కర్మములను చెప్పటయునని విను

పరస్పరం = ఒకరి కొకరు, బోధయంతః = తెలుపుచున్నవారును, కథయంతశ్చ = ఒకరికొకరు వర్ణించి చెప్పుచున్నవారును (అయి), నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, తుష్యంతిచ = సంతోషించుచున్నారు, రమంతిచ = ఆనందించుచున్నారు.

తా. నాభక్తులు నాయందే మనస్సులయించినవారును, నన్ను విడిచి నిలువజాలనివారునునై, తమతమచే ననుభవించబడిన నా గుణములను ఒండొరులకు బోధించుకొనుచు, దివ్యములను రమణీయములు నగు నాకర్మములను గీర్తించుచు, సంతోషించుచును రమించుచునుందురు. చెప్పవారు అనన్య ప్రయోజనమగుదానిని చెప్పట చేతనే సంతోషింతురు - వినువారును అనవధికాతిశయ ప్రియంబగుదాని వినికీచేత రమించుచుందురు.

16

శ్లో॥ *తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్!

దదామి ఋద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తితే!

యములు వేఱువేఱుగా చెప్పబడినవి. బోధనమనగా తెలియనిదానిని తెలుపుటగాను, కథన మనగా తెలిసినదానిని వర్ణించుటగాను గ్రహించి, తమతమవఱకు అనుభవించిన భగవద్గుణములను, అవి తెలియని అన్యులకు తెలుపుట, తెలిసినట్టి భగవదివృత్తమును వర్ణించుట అని బోధన కథనశబ్దములకు భావము తెలియనది.

† ఇచట 'తుష్యంతిచ' 'రమంతిచ' అను పదములయొక్క అర్థములకు భేద మంతగాలేదు గనుక రెంటిని ఒక్కరికే చెప్పటవలన వసలేదు. కనుక మొదటిదానికి 'చెప్పవారు' కర్తలుగాను రెండదానికి 'వినువారు' కర్తలుగాను వేఱువేఱు చెప్పబడినది. ఇట్లు కర్తలు రెండు తెగలైనయెడల రెంటిని 'మచ్చిల్లై' ఇత్యాదివిశేషణముల నాలుగును చెల్లనా యనగా, చెప్పటయు వినుటయు ఏకకాలమందే సంభవించును గాన చెప్పవారికిని వినువారికిని ఇరువురకును చెల్లనని తెలియనది.

*అవ. ఇంతవఱకు భగవద్గుణ విభూతిజ్ఞానము భక్తియొక్క యుత్పత్తికిని విప్రు డ్దీకిని హేతువైనదని చెప్పబడెను. ఇప్పు డావివృద్ధమైన భక్తియే భగవత్ప్రీతికి

టీ. సతతయక్తానాం = నాతో నెప్పుడును గూడియుండఁ గోరుచున్నవారును, భజతాం = నన్ను భజించుచున్నవారును (అగు) తేషాం = పూర్వోక్తజ్ఞానులకు, తం = ఆ - వారికోరికలొనిదేయైనట్టి, బుద్ధియోగం = *దర్శన సమానాకారమైన యుపాసన విశేషమును, ప్రీతిపూర్వకం = ప్రేమతో, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను, యేన = ఆ బుద్ధియోగముచేత, తే = వారు, మాం = నన్ను, ఉపయాన్తి = ప్రాప్తించుచున్నారు.

తా. నాతోడి నిత్యయోగమును * గోరుచున్నవారై నన్ను భజించువారికి (జ్ఞానులకు), (వారు కోరిన) ఆ బుద్ధియోగమునే పరిపాకదశ నొందినదానిని నేను ప్రీతిపూర్వకముగా నిచ్చుచున్నాను. దానిచేత వారికి మత్ప్రాప్తి కలుగును.

అవ. మఱియును.

17

18

19

శ్లో॥ తేషా మే వానుకమ్పార్థ మహా మజ్ఞానజం తమః॥

నాశయా మ్యాత్మనావప్తో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా॥

11

తేషాం = వారలకు, అనుకమ్పార్థమ్ ఏవ = అనుగ్రహముచేయుట కొఱకు, అహం = నేను, ఆత్మభావస్థః = వారి మనోవృత్తికి విషయ భూతుడనుచు, భాస్వతా = ప్రకాశించుచున్న (నన్ను విశదముగా పూర్వము కలగఁబోవునట్టి విశదతమభగవత్సత్త్వార్కరూపమైన అవస్థా విశేషము నకు) హేతు వగుచున్నదని చెప్పుచున్నారు.

* ౮ అధ్యాయ-౧౪ శ్లోకమునడుగునఁ జూచునది.

♦ సతతయోగము ఇంకను కలుగలేదు గాన సతతయోగమును గోరుచుండుటయే యుచట గ్రాహ్యము. ఇచట బుద్ధియనఁగా ఎఱుంగుట. బుద్ధియోగ మనఁగా భగవంతుని తేలియనట్టి యుపాసనము. అది పరిపక్వమైనదనఁగా విశదతమమై దర్శనార్హము.

అనుభవింపఁజేయునట్టి), జ్ఞానదీపేన = మద్విషయజ్ఞానమనెడి దీపము చేత, అజ్ఞానజం = ప్రాచీనకర్మమనెడి యజ్ఞానమువలనఁగలిగిన, తమః = (మద్వ్యతిరిక్తవిషయాసక్తి యనెడి) చీకటిని, నాశయామి = వశం పఁజేయుచున్నాను.

తా. వారిని అనుగ్రహించుటకొఱకే నేను, వారి మనోవృత్తికి విషయభూతుఁడనై యుండువాఁడను గనుక, వారికి నా కల్యాణ గుణ గణములను వెలిపుచ్చుచు మద్విషయమైన *జ్ఞానమనెడి ప్రకాశించు చున్న దీపముచేత, జ్ఞానవిరోధియు ప్రాచీనకర్మరూపమైన అజ్ఞానము వలనఁ బుట్టినదియు నాకు వ్యతిరిక్తములై పూర్వమునుండి అలవడి యున్న విషయమందలి *ప్రావణ్య మైనదియు నగుచీకటిని నాశము సేయుచున్నాను.

వాకారముగా పరిణమించినదనుట. విశదతమ సాక్షాత్కారరూపమైన యాయోపాసన పరిపాకము భగవత్ప్రీతికి పూర్వము కలుగునట్టిది. ఇది కలిగినపిదప భగవత్ప్రీతి సిద్ధించునని తెలియునది.

*ఇట్టి జ్ఞానప్రకాశమువలన వారికి విశదతమమైన మత్సాక్షాత్కారము కలుగఁగా దానిచేత నేను, దీపముచేత చీకటిని నశింపఁజేయునట్లు, జ్ఞానవిరోధియగు వార పూర్వ కర్మములను, అ కర్మమువలన వారికి మద్వ్యతిరిక్తములైన శబ్దాదివిషయములందు పూర్వమునుండి అలవడియున్న ప్రావణ్యమును, నశింపజేయుచున్నాను. జ్ఞానప్రకాశ మువలన విశదతమముగా భగవత్సాక్షాత్కార మనుభవించుటయు, దానివలన పూర్వ కర్మ జనితవిషయప్రావణ్యము నివర్తించుటయు తెలియునది. జ్ఞానదీపమునకు 'భాస్వ తా' అను విశేషణమువలన అది దర్శనసమానాకారమైన భగవదనుభవమును తెలుపు చున్నది. మఱియు స్వకల్యాణములను వెలిపుచ్చుటవలన శబ్దాది ప్రాకృత గుణవిష్మృత్తి కలుగుచున్నది. జ్ఞానమునకు విరోధియైనది అజ్ఞానము. పూర్వదుష్కర్మములు జ్ఞాన విరోధులగుటచే, అజ్ఞానమనఁగా జ్ఞానవిరోధులగు పూర్వకర్మములే యని యుచట గ్రాహ్యము.

* భగవత్సాక్షాత్కారమును తెలియనీయక కప్పిపుచ్చునదగుటచే శబ్దాదివిషయ ప్రావణ్యము చీకటిగాను, దానిని పోగొట్టి భగవత్సాక్షాత్కారమును ప్రకాశింపఁ

20. అవ. ఇట్లు తక్కిన సమ స్థములైన వానికిని విసజాతీయమైన వియు, భగవంతునికి మాత్రమే కలిగియుండునవియు. వినువానికి నిరతి శయానంద ప్రదమైనవియు నగు కల్యాణగుణయోగమును విశ్వర్య వితతియును విని దాని విస్తారమును వినఁగోరినవాఁడై అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ పరం బ్రహ్మ పరంధామ పవిత్రం పరమం భవాన్ ।

పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజం విభుమ్ ॥ 12

అహం స్త్వా మృషయ స్స ర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా ।

అసిత్ దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రహ్మ మే ॥ 13

టీ. పరంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమనియు, పరంధామ = సమస్త జ్యోతులను ప్రకాశింప జేయువాడనియు, పరమం = ఉత్కృష్టతమ మైన, పవిత్రం = స్మరించువారి సమస్త పాపములను నశింపజేయు వాడనియు, (యం శ్రుతయః వదంతిః, హి = ఏవరిని శ్రుతులు చెప్పు చున్నవో వాఁడుగదా), భవాన్ = నీవు, సర్వేఋషయః = సమస్త ఋషులును, దేవర్షిః = దేవర్షి యగు, నారదః = నారదుఁడును, అసితః = దేవలః = అసితుడనెడి దేవలమహర్షి యును, వ్యాసః = వ్యాసుఁడును, త్వం = నిన్ను, శాశ్వతం = నిత్యుడనియు, దివ్యం = పరమాకాశ నిలయుడనియు, పురుషం = పరాత్పరుడనియును, ఆదిదేవం = జగ

జేయునదగుటచే జ్ఞానము దీరముగాను, యాపింపఁబడినవి. విషయప్రావణ్యనివృత్తి వలన భజనము కలుగును గాన అట్లు కలిగిన భజనమువలన మరల విషయప్రావణ్య నివృత్తియెట్లు? అని అన్వేష్యాశ్రయదోషము కలుగుచున్నది. అయినను భజనమునకు పూర్వము విషయప్రావణ్యము నివర్తించినను సంస్కారశేషమువలన అది నూత్నముగా అనువర్తించుచుండును గనుక అట్టి నూత్నప్రావణ్యమే యిపుడు భజనమువలన నివర్తించునదిగాఁ జెప్పఁబడెను గాన దోషము లేదని తెలియునది.

త్కారణభూతుః డనియు దేవుఁ డనియు, అజం=కర్మమువలన నైన జన్మము లేనివాఁ డనియును, విభుం=సర్వవ్యాపియనియు సర్వనియంతయునియు, ఆహుః=చెప్పుచును, స్వయమేవచ=మఱియును నీవే, మే=నాకు, బ్రవీషి=చెప్పుచున్నావు.

తా. పరంబగు బ్రహ్మమనియు పరంబగు ధామ మనియు పరంబగు పవిత్ర మనియు ఎవనిని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవో వాడు

21

గదా నీవు [* 'యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే యేన హతాని జీవంతి యత్ప్రియస్యభిసంవిశంతి తద్విజ్ఞానస్వ తద్బ్రహ్మేతి' (తై-

22

23A

భృగు-౧) 'బ్రహ్మవి దాప్నోతిపరమ్' (తై-ఆన-౧) 'సయోహవై తత్పరమ్ బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవభవతి' (ముండక-3-౨-౯)] అని పరబ్రహ్మముగాను అట్లే పరంధామముగాను, [ధామ మనఁగా నిట

23B

బోధితిని జెప్పెడిది. పరంబోధిః (అనుటకు) * 'అథ యదతః పరో

* యతోవా ఇమాని... (దేనివలననుండియే యీ భూతములన్నియును బుట్టుచున్నవో, దేనిచేతి ఆ పుట్టినవి బ్రతుకుచున్నవో, దేనిని అవి చొచ్చి లీన మగుచున్నవో దానిని తెలియఁగోరుము. అది బ్రహ్మము.) 'బ్రహ్మవి దాప్నోతిపరమ్' (బ్రహ్మము నెఱిగినవాఁడు పరమును - అనఁగా బ్రహ్మమును - బ్రహ్మసాయుజ్యము ననుట-పొందును. 'స యోహవై...' (ఎవఁడు ఆ పరబ్రహ్మము నెఱిగెనుచున్నాఁడో వాఁడు బ్రహ్మమే యగుచున్నాఁడు) గదా - బ్రహ్మసాయుజ్యమును పొందుచున్నాఁడు) గదా యనుట. 'పరమంసామ్యమువైతి' మమసాధర్మ్యమగతాః' ఇత్యాదిశ్రుతిశ్రుతులవలన బ్రహ్మమేయగుచున్నాఁడనఁగా తత్సాధర్మ్యమును నొందుచున్నాఁడని యర్థము) ఈ మూఁడు శ్రుతులును పరబ్రహ్మమని చెప్పుచున్నవి. ఇందు మొదటిశ్రుతి ఉపాస్యమైన బ్రహ్మమునకు లక్షణవాక్యము - అనఁగా ఆ బ్రహ్మము ఇట్టిదని నిర్వచించువాక్యము. ఈ శ్రుతివలన బ్రహ్మశబ్దమును, రెండవశ్రుతివలన 'పర' శబ్దవిశేషమును, మూడవ శ్రుతివలన రెండు శబ్దములును సిద్ధించిన వని తెలియునది.

* ధామమనఁగా ఇచట బోధితి యని యర్థము. 'పరంధామ' యనఁగా పరంబోధితి- 1. 'అథ యదతః పరో దివో బోధితి ద్వీప్యతే' (ఇప్పుడు- ఎందుఁదీనికంతయును

24
 దివో జ్యోతిర్దీప్యతే' (ఛాం. 3-౧౩-౨) 'పరంజ్యోతి రుపసంపద్య
 25

స్వనరూపేణాభినిష్పద్యతే' (ఛాం. ౮-౧౨-౨) 'తం దేవా జ్యోతిషాం
 జ్యోతిః] అట్లే పరంబగు పవిత్రముగాను - పరమంబగు పావనము
 గాను - అనగా స్మరించినవారికి సమస్త కల్మషములతోడి స్లేష
 మును (సంబంధమును) లేకుండఁజేయునదియు నాశముసేయునదియును

26
 గాను ['యథాపుష్కరపలాశ ఆపోనశ్లిష్యంత ఏవ మేవం విది
 27

పాపం కర్మ నశ్లిష్యతే' (ఛాం. ఉప-౪-౧౪-౩) 'తద్యథేషీకతుల
 మగ్నాప్రోతం ప్రదూయే తైవం హస్య సర్వేపాపైః ప్రదూ
 28

యంతే' (ఛా. ఉప-౪-౨౪-౩) * 'నారాయణపరంబ్రహ్మతత్త్వం నారా
 యణః పరః | నారాయణ పరోజ్యోతి రాత్మానారాయణఃపరః' (తై-
 నారా-౧౧ ౩)] శ్రుతులు చెప్పుచున్నవిగదా, పరావరయాథాత్మ్య

మీఁదుగా పరమైన దివ్యజ్యోతి వెలుగుచున్నదో 2. 'పరంజ్యోతి రుపసంపద్య
 స్వనరూపేణాభినిష్పద్యతే' (పరంజ్యోతివిహంది తన స్వరూపముతో నిష్పన్నుడగు
 చున్నాఁడు.) 3. 'తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిః' (జ్యోతులకు జ్యోతియైనవానిని
 దేవతలు) ఈ మూఁడు శ్రుతులును పరంజ్యోతి యని చెప్పుచున్నవి.

* పావనమనగా పరిశుద్ధమచేయునట్టిది - పాపసంబంధమును హోఁగొట్టునదనట.
 పరమమైన పావనమనగా సమస్తములైన పాపముల సంబంధమును హోఁగొట్టున దని
 యర్థము. 1. 'యథాపుష్కర... (ఎట్లు జలములు తామరాకును తడువవో అట్లే పాప
 కర్మము ఇట్లు ఎఱిగినవానిని సంబంధింపదు.) 2. 'తద్యథేషీక...స్తే' (అగ్నియందు
 జేయబడిన ముండ్లదబ్బు దూది యెట్లు దహింపబడునో అట్లే పినిపాపములెల్ల నశిం
 చుచున్నవి.) ఈరెండుశ్రుతులును సమస్త కల్మషాశ్లేషనాశకరమని- అనగా పరమ
 పావనమని చెప్పుచున్నవి.

* 'నారాయణ పరంబ్రహ్మ...నారాయణః పరః' అను శ్రుతియు పర బ్రహ్మచు
 బంగాఁ జెప్పుచున్నది.

విదులు (ఋషులు) అందఱును నిన్నే శాశ్వతునిగాను దివ్యునిగాను పురుషునిగాను ఆదిదేవునిగాను అజునిగాను విభునిగాను జెప్పదురు. అట్లే దేవర్షియగు నారదుడును అసితుడగు దేవలుడును వ్యాసుఁ

29

డును చెప్పెదరు. ఎట్లన - 'యేచ వేదవిదో విప్రా యేచాధ్యాత్మ విదో జనాః । తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమ్ । పవిత్రాణాం హి గోవిందః పవిత్రం పర ముచ్యతే । పుణ్యానామపి పుణ్యోఽసౌ మజ్జశానాంచ మజ్జశమ్ । త్రైలోక్యం పుణ్డరీకాక్షో దేవ దేవ సనాతనః । ఆస్తే హరి రచిన్త్యాత్మా తత్తైవ మధుసూదనః॥

30

(మహాభారతము - ఆరణ్య-౨౬-౨౬-౨౭-౨౮) 'ఏష నారాయణ శ్రీ' మాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః । నాగపర్యజ్ఞ ముత్సృజ్యహ్యగతో మధురాం పురీమ్ పుణ్యాద్వారవతీ తత్ర యత్రాస్తే మధుసూదనః । సాక్షాద్దేవః పురాణోఽసౌ సహిధర్మ సనాతనః' (భారత-ఆరణ్య-

31

౨౬, ౨౭-౨౯) అనియు అట్లే - యత్ర నారాయణోదేవః పర మాత్మా సనాతనః । తత్ర కృతస్నం జగత్పార్థ తీర్థా న్యాయతనా నిచ । తత్పుణ్యం తత్పరం బ్రహ్మ తత్తీర్థం తత్తపోవనమ్ । తత్ర దేవర్షయ స్పిథా స్పర్శ్వచైవ తపోధనాః । ఆదిదేవో మహాయోగీ యత్రాస్తే మధుసూదనః । పుణ్యానామపి తత్పుణ్యం మాభూత్తే సం శయోఽత్రవై । కృష్ణయేవ హి లోకానా ముత్పత్తి రపి చావ్యయః । కృష్ణస్య హి కృతే భూత మిదం విశ్వంచరాచరమ్) భార-సభా-౪౯-౨౩) అనియుఁ జెప్పెదరు. 'భూమి రాపోఽనలో వాయుః ఖంమనో బుద్ధిరేవచ । అహజ్కార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టథా' (గీత - ౭ - ౪) అనుట మొదలుకొని 'అహం సర్వస్య ప్రభవో

మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' అనువచకు కృష్ణుడు తానే యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాడు. *

శ్లో॥ సర్వ మేత దృఢం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ।

32

నహి తే భగవన్ వ్యక్తిం విదు ర్దేవా న దానవాః॥

14

టీ. హే కేశవ = బ్రహ్మరుద్రులకును కారణభూతుడైనవాడైనవాడైనా, మాం = శరణాగతుడైన నన్నుగూర్చి, యత్ = ఏ నీ మహిమను, నదసి = చెప్పుచున్నావో, ఏతత్ సర్వం = దీనినంతయును, ఋతం = సత్యముగా, మన్యే = తలంచుచున్నాను, హే భగవన్ = జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సులకు నిధియైనవాడా, తే = నీయొక్క, వ్యక్తిం = నిన్ను తెలుపునట్టి విధమును, దేవాః = సాత్త్విక ప్రకృతిగల బ్రహ్మాదిదేవతలును, దానవాః = తామస ప్రకృతిగల దానవులును, నవిదుః హి = ఎఱుగరుగదా.

తా. కేశవా, నీవు నాకు * అనన్య సాధారణమై అపవధికాతిశయమై స్వాభావికమై యొప్పు నీ యైశ్వర్యమును, నీయనంత కల్యాణగుణయోగమును జెప్పెదవు. ఇట్లు నీవు చెప్పు దీనినెల్ల ఈ కారణమునుబట్టి (అనగా శ్రుత్యాదులచేతను జెప్పబడుటంబట్టి) ఉన్నది

* నీవు పరబ్రహ్మవనియు, పరంజ్యోతిసునియు, పరమపావనుడనియు శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. పరావరతత్వజేతలగు సమస్తములును, దేవక్షియగు నారణ్యుడును, అస్తిత్వ్యుడనైది. దేవలమహ్నియును, వ్యానుఁడును, కృష్ణుడై యవతరించిన నీవే నిత్యుండనియు, అప్రాకృతుడనియు జగత్కారణభూతుడనియు, జగద్వ్యాపారరూపకీడ గలవాడనియు, కర్మమువలన గలుగుజన్మము లేనివాడనియు - అనగా నిర్వికారుడనియు సర్వవ్యాపి యనియు, సర్వవియంత యనియు, పరాత్పరుడనియును చెప్పుదురు. నీవును నాతో నట్లే పలుకుచున్నావు అని సింధిత్వాదు.

* అనన్య సాధారణమనటచే సమానమలేదనియు, అపవధికాతిశయమనటచే

న్నట్టుగా సత్యమును జెప్పటగానే తలంచుచున్నాను గాని నిన్ను
పు పొగడుకొనుట మొదలైన యభిప్రాయము గలదిగాదు. కనుక,
నిరతేశయజ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య వీర్యతేజోనిధి, ఇటువంటి నిన్ను
కలియజేయునట్టి విధమును దేవదానవులు సైతము పరిమితజ్ఞాను
గుటంజేసి యెఱుంగరు.

33

34

35

శ్లో॥ స్వయమే వాత్మానాఽత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ ।

36

37

38

39

* భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే॥ 15

టీ. హేపురుషోత్తమ = పురుషశ్రేష్ఠుడా, హేభూతభావన =
సకలభూతములను కలుగజేయువాడా, హేభూతేశ = సమస్త భూత
ములకు నియామకుడా, దేవదేవ = దైవతములకును పరమ
దైవత మగువాడా, జగత్పతే = జగత్తులకు స్వామియైనవాడా, త్వం
= నీవు, 'స్వయమేవ = తనంతనే, ఆత్మానం = నిన్ను, ఆత్మనా = స్వా
భావికమైన జ్ఞానముచేతనే, వేత్థ = తెలిసికొనుచున్నావు.

తా. పురుషోత్తమా, సమస్తభూతములను సృజించువాడా, సమస్త
భూతములకు నియామకుడా, దైవతములకును పరమదైవత మగు

అతిశయించినది లేదనియు, స్వాభావికమనుటచే ఒకరివలనఁ గలిగినది కానిదనియు
తెలియునది.

♦ 'జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాం స్యతేషతః । భగవచ్చబ్జి వాచ్యాని విశా
'హేయై ర్దణాఢిభిః' అను పరాశరవచనమునేబట్టి భగవచ్చబ్జిమన కీయర్థము చెప్పఁ
బడినది.

* భూతభావన, భూతేశ, దేవదేవ, జగత్పతి యను నాటంగింటి యర్థములను
క్రమముగా 'సకారణం కరణాధిపాధిపః' - 'తమిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్' ..

వాడా, (అనగా ఎట్లు మనుష్య మృగపక్షి సరీసృపాదులను సౌందర్య సౌశీల్యాది కల్యాగుణగుణములచేత దేవతలతిశయించి వర్తింతురో అట్లే యా దేవతల సందఱను ఆయా గుణములచేత అతిశయించి వర్తించు వాడా యనుట), జగత్స్వామీ, నీ స్వరూపమును నీజ్ఞానము చేత నీయంతట నీవ యెఱుంగుదువు. [నీవు సర్వజ్ఞుడవగుటచే నీవైభవమును జెప్పటకు నీవ సమర్థుడవు అని భావము.]

40

41

42

శ్లో॥ వక్తు మర్హ స్య శేషేణ దివ్యా హ్యోత్మవిభూతయః ।

యాభి ర్విభూతిభి ర్లోకా నిమాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి॥

టీ. హి = ఏకారణమువలన, ఆత్మవిభూతయః = ఆత్మ = నీయొక్క, విభూతయః = విశ్వరూపములు - నియమన విశేషములు, దివ్యాః = అద్భుతము లైనవియో, యాభిః = ఏ విభూతులతో, (యుక్తః = కూడినవాడవై), ఇమాన్ లోకాన్ = ఈ లోకములను, వ్యాప్య = లోపల ప్రవేశించి, తిష్ఠసి = వర్తించుచున్నావో, (తాః = వానిని), అశేషేణ = నిశ్శేషముగా, వక్తుం = చెప్పటకు, అర్హసి = (నీవే) తగుదువు.

తా. అనంతములైన *నియమన విశేషములతోఁ గూడిన వాడవై నీ వీలోకములందెల్ల నియంతవై వ్యాపించియున్నాడవు. ఇట్టి యసాధారణములైన నీయొక్క నియమన విశేషములు దివ్యము

‘తం దైవతానాం పరమంచ దైవతమ్’ - ‘పతిం పతీనాం పరమం పరస్తా ద్విదామ దేవం భువనేశ మిడ్యమ్’ అను నాలుగుశ్లోకులు ప్రతిపాదించుచున్నవి.

* ఇచట విభూతి యనగా నియమనము. నియంతవై వ్యాపించియున్నాడవనుటచే ఆకాశదులవలె సూరక వ్యాపింపక అంతర్యామియై వ్యాపించియున్నాడవగుట తెలియగనది,

లైన (విగనుక సవశ్యము తెలియఁదగినవి. అయినను అట్టి) వానిని జెప్పటకు నీవే యర్హుఁడవు. నీవే తెలియఁబడుపు మని యర్థము.

43

శ్లో॥ కథం విద్యా మహం యోగీ త్వాం సదా పరిచి స్తయన్॥

కేషు కేషుచ భావేషు చిన్తోఽసి భగవ న్మయా॥

17

టీ. అహం = నేను, యోగీ = భక్తియోగనిష్ఠుఁడనై, త్వాం = నిన్ను, సదా = ఎల్లప్పుడు, పరిచి స్తయన్ = చింతించుటకు ప్రవర్తించినవాఁడనై యనుట, కథం = ఎట్లు, విద్యాం = తెలిసికొందును, హే భగవన్ = భగవంతుడా, కేషు కేషుభావేషుచ = మఱి యేయే భావములయందును, మయా = నాచేత, చిన్త్యః = చింతింపఁదగిన వాఁడవు, అసి = అగుచున్నావు.

తా. నేను భక్తియోగనిష్ఠుఁడనై భక్తితో నిన్ను సదా చింతింపఁబూనితిని గాని, పరిపూర్ణైశ్వర్యాది కల్యాణగుణములతోఁ గూడిన వాఁడవై చింతనీయుఁడ వగునిన్ను నే నెట్లు తెలియుదును? నీవిత వఱకు నాకుఁ జెప్పియున్న బుద్ధిజ్ఞానాది భావములందే కాక నీవు చెప్పని మఱియు నేయే భావములందు నిన్ను నియంతగా నేను చింతింప వచ్చును?

44

శ్లో॥ విస్తరే గాత్ర్యనో యోగం విభూతించ జనార్దన॥

45

భూయఃకథయ తృప్తిర్ని క్రుణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్॥

*వేదసమునకు పూర్వము చింతనము కలుగనేరదు - అనఁగా గెలిసికొనక మునుపు చింతించుట యశక్యము. కావున 'చిన్తయన్' అనుటకు 'చింతింపఁబూని' అని యర్థము గ్రహ్యము.

టీ. హేజనార్దన = ఆశ్రితజనుల యభీష్టముల నిచ్చువాడా - ఓశృణ్ణా, ఆత్మనః = నీయొక్క, యోగం = జగత్సృష్టి మొదలగు గుణయోగమును, విభూతించ = జగత్తును ప్రవర్తించుటను, భూయః = మఱుపు, విస్తరేణ = సవిస్తరముగ, కథయ చెప్పము, అమృతం = నీ మాహాత్మ్యము అనెడి అమృతమును, శ్రుణ్వతః = వినుచున్న, మే = నాకు, తృప్తిః = తృప్తి, నాస్తిహి = లేదుగదా.

తా. జనార్దనా, * 'అహం సర్వస్య ప్రథమో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' అని నీస్రష్టృత్వాది గుణయోగమును నీ విభూతిని (నియమమును) ముందు సంగ్రహముగా జెప్పితివి. వానిని - మరల విస్తరించి చెప్పము. నీవు చెప్పచున్న నీ మాహాత్మ్యమనెడు అమృతమును వినుచున్నను నా కింకను తృప్తి కలుగలేదుగదే - నాకు తృప్తి కలుగలేదనుట నీకే తెలియునని యభీప్రాయము.

శ్రీభగవానువాచ

46 అవతారిక.

47

48

శ్లో॥ హస్తతే కథయిష్యామి విభూతీ రాత్మన శ్చభాః!

ప్రాధాన్యతః కరుశ్రేష్ఠ నా స్త్వన్తో విస్తరస్య మే॥

19

* 'అహంసర్వస్య ప్రథమః' అనుటచే స్రష్టృత్వాది గుణయోగమును 'మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' అనుటచే విభూతీయను అనగా నియమమును ముందే సంగ్రహముగా చెప్పబడినది. యోగశబ్దమునకు, మునుపు సౌశీల్య సౌందర్యాది గుణయోగమని చెప్పి యిప్పుడు స్రష్టృత్వాది (సృజించుట మొదలైనవాని) యోగమును జెప్పట యెట్లు? అన్నచో మొదట జెప్పబడిన యర్థమునందలి ఆశిశబ్దములో స్రష్టృత్వాదులును, రెండవదాని ఆది శబ్దములో సౌశీల్యాదులును అంతర్భూతములైయున్నవి గాన దాని సౌశీల్యాదులు స్రష్టృత్వాదులు రెండును అర్థమగుచున్నవి. భగవన్మాహాత్మ్యము వినుట కత్ముతమువలె భోగ్యమైనది. అందును భగవంతుడే దానిని చెప్పగా వినుట అత్యంతభోగ్యమైనదని తెలియునది.

టీ. *హస్త = అబ్బో, కురుశ్రేష్ఠ = అద్భుతా, ఆస్త్మః = నాయొక్క, శుభాః = కల్యాణములు, విభూతిః = నా నియమమునకు లోనై యుండువానిని, ప్రాధాన్యతః = ముఖ్యములైనవానిని (అనగా ఉత్కృష్టములైనవానిని), తే = నీకొరకు, కథయిష్వామి = (కొన్ని) చెప్పెదను, మే = నాయొక్క, విస్తరస్య = విభూతి విస్తారమునకు, అస్త్రః = అంతము, న = లేదు.

తా. కురుశ్రేష్ఠా, కల్యాణములైన * నావిభూతులలో ప్రధానమైనవానిని నీకు చచియించెదను. 'పురోధసాం చ ముఖ్యం మామ్' అనికదా చెప్పెడిని. జగత్తునందు ఉత్కృష్టములైన కొన్ని భూతులను జెప్పెదను (అని యర్థము). అవి అనంతము లగుటచే వానిని విస్తరించి చెప్పటకును వినుటకును శక్యముకాదు.

సమస్తములైన భూతములకు బుద్ధి మొదలుగా వేటా వేటా విధములైన భావములు నావలననే కలుగుచున్నవి. అట్లేచెప్పి 'ఏతాః'

* నావిభూతులను సంక్షేపముగా వినుటచేత తృప్తి నొందక మఱి దానిని విస్తరముగా వినగోరువాఁడీ లోకమునందు అతిదుర్లభుఁడు. అట్టి వాఁడిప్పుడు లభించినాఁడు. అని భగవంతుఁడు తనసంతోషాతిశయమును వెల్లెఱచుచు 'హాకో' అనుచున్నాఁడు.

† ఇచట విభూతి యనగా నియంతవ్యమైనది అనియర్థము. సమృద్ధిమొదలైనవి యర్థములు కావు. ఎట్లన- సమస్తభూతములూ పృథగ్విధములైన బుద్ధాదులు 'మత్త ఏవ భవన్తి' అని చెప్పి 'ఏతాం విభూతీం యోగంప మమ యో' క్తేతి తత్త్వతః 'అని ప్రతిపాదించివారు. 'ఏతాం' (అనగా 'ఈ') అనునది పూర్వోక్తమైన 'మత్తఏవ భవన్తి' అనుదానిని పరామర్శించుచున్నది గాన ఈ విభూతి అనగా 'మత్తఏవభవన్తి' (నావలననే కలుగుచున్నవి) అనెడి యావిభూతి యనుట - అనగా నాకథనములై యుండుట అనెడి విభూతి యని భావము. దీనివలన విభూతికల్పమునకు నియమము నియంతవ్యము అని అర్థములు సిద్ధించుచున్నవి. పూర్వప్రయోగములందు నియమము అనియు ఈ ప్రయోగమునందు నియంతవ్యమనియు నర్థము గ్రహింపనేల యన-ఇచట పురోధసాంచముఖ్యం మాం' అని యీశ్వరుఁడు సామాన్యాధికరణ్యమువలన 'తానే పురోధసాధ్యుఁడగు' చెప్పకొనుచున్నాఁడు. ఆ పురోధసాదులే యిచట విభూతులు

విభూతిం యోగంచ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః' (గీ. ౧౦-౭) అని ప్రతిపాదించుటంబట్టి విభూతిత్వ మనగా నియామ్యత్వము. అట్లే, అందు యోగశబ్దముచే నిర్దేశింపబడినది ప్రప్యత్వాదు అనియు, విభూతిశబ్దముచే నిర్దేశింపబడినది దానిచే ప్రవర్త్యత్వము (నియామ్యత్వము) అనియుఁగా చెప్పబడినది. మరల 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః (గీ. ౧౦-౮) అనియుఁ జెప్పబడినది.

అవ * విభూతియోగములు రెంటిలో, సర్వభూతములను బ్రవర్తింపజేయుట యనెడి విభూతిని (నియమనమును) జరుపుట వాని యం దాత్మయై నెలకొనియుండియే యనియు, యోగశబ్దమునకు (పూర్వము చెప్పబడినట్లు) సర్వమును సృజించుటయేకాక పాలించుటయు సంహరించుటయుఁగూడ అర్థమగుననియు మిక్కిలి స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నారు. 49

కాన విభూతిః నియమనకర్మమును జెప్పక నియమనమునకు లోనైయుండు వస్తువును అనగా నియంతృత్వమును జెప్పవలసియున్నది. పూర్వప్రయోగములం దిట్టి సామాన్య రణ్యము మొదలైనవి లేనందున నియమనము అని మాత్రమే అర్థము నేయబడెను. మరియు, విభూతి నియంతృత్వము అని యర్థముకలుగుట మఱియొక విధమునను తెలియవచ్చును. ఎట్లన 'ఏతాం విభూతిం యోగంచ' అని చెప్పి మరల పోదనే 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః' అని చెప్పబడియున్నది. మొదటి శ్లోకమునందలి విభూతియోగములే రెండవ దానియందు ప్రతిపాదించబడుటవలన, యోగము 'అహం సర్వస్య ప్రభవో' అని చెప్పుటంబట్టి ప్రప్యత్వాదియోగ మనియు, విభూతి 'మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' అని చెప్పుటంబట్టి తనచే ప్రవర్త్య మైనదనియు (అనగా తనకు నియంతృత్వ మైనదనియు) తెలియగలను.

* అర్జునుఁడు 'విస్తరే జాత్మనో యోగం విభూతించ' అని విభూతి యోగములను విస్తరించి చెప్పుము అన్నందుల కీది యుత్తరము - ఎట్లన విభూతి యనగా పూర్వము నియమనము అని మాత్రము సంగ్రహముగా చెప్పబడెను. ఇప్పుడు అన్నిటికీ అర్థభూతుఁడై చేయునియమనము అని అదియే విస్తరించి చెప్పబడినది. ఇట్లే

51

52

శ్లో॥ అహ మాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః॥

అహ మాదిశ్చ మధ్యంచ భూతానా మన్త ఏవచ॥ 20

టీ. హేగుడాకేశ = అర్జునా, అహం = నేను, ఆత్మాసన్ = ఆత్మయై, సర్వభూతాశయస్థితః = సర్వభూతం = నను స్తప్రాణులయొక్క, ఆశయ = హృదయమునందు, స్థితః = ఉండువాడను. (ఇది విభూతి ప్రశ్నమునకు సంగ్రహమైన యుత్తరము,) భూతానాం = భూతములకు, ఆదిశ్చ = సృష్టికర్తయును, మధ్యంచ = ఉత్పత్తిప్రశయములకు మధ్యస్థితి హేతువును - రక్షకుడును, అన్తశ్చ = లయకారణుడును, అహమేవ = నేనే. (ఇది యోగప్రశ్నమునకు సంగ్రహమైన యుత్తరము.)

తా. అర్జునా, నాకు శరీరభూతములైన * సకల ప్రాణుల హృదయమునందు నేను ఆత్మగా నెలకొనియున్నాను- ఆత్మయనగా శరీరమునకు సర్వవిధములచేత ఆధారమును నియంతయు శేషియు నై నది. అట్లే మీఁద సర్వస్వ చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనంచ (గీత ౧౫-౧౫) 'ఈశ్వర సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి । భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రాిరూఢాని మాయయా' (గీత ౧౮-౬౧) అని చెప్పబడుచున్నది. శ్రుతియు

యోగము అనగా పూర్వము సంగ్రహముగా చెప్పబడిన బ్రహ్మత్వమేకాక పాలించుటయు సంహరించుటయునగు నని దానినిగూడ విస్తరించి చెప్పబయు తెలియునది.

* ఈగీతయందు 'సర్వస్వ చాహం హృది సన్నివిష్టః... ఈశ్వర సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి భ్రామయన్ సర్వభూతాని...' అని ఈశ్వరుండు సర్వప్రాణుల హృదయమునందు నెలకొనియున్నాడనుటవలన 'సర్వభూతాశయ' అనుచో 'సర్వభూత' అనగా ప్రాణులనియు 'ఆశయ' అనగా హృదయమనియు నర్థము సిద్ధించినది. 'హృద్దేశేఽర్జునతి' అనుటవలన ఆధారత్వమును 'భ్రామయన్' అనుటచే నియంతృత్వమును తెలియునది. మరియు నీవిషయమునే శ్రుతులును 'యచ్చక్రేషు భూతేషు...' అనియు, 'య ఆత్మని తిష్ఠన్...' అనియును జెప్పుచున్నవి.

50

యస్స ర్వేషు భూతేషు క్షిప్తస్స ర్వేభ్యో భూతేభ్యోఽస్తరో యం
సర్వాణి భూతాని నవిదుః యస్య సర్వాణి భూతాని శరీరం యస్స
ర్వాణి భూతాన్యస్తరో యమయతి ఏష త ఆత్మాస్తర్యామ్యమృతః*
(బృ-గీ-2-౧౫) అనియు, 'య ఆత్మని క్షిప్త స్నాత్మనోఽస్తరో య
మాత్మా నవేద యస్మాత్మా శరీరం య ఆత్మాన మస్తరో యమ
యతి స త ఆత్మాస్తర్యా మ్యమృతః' అనియుఁ జెప్పించున్నది. ఇట్లు
సమస్తభూతములకు ఆత్మయై నెలకొని యున్నవాడనుగాన నేను
వానికి ఆదియు మధ్యమును అంతయు నగుదును - అనగా వారి
యొక్క యత్పత్తి స్థితిప్రళయములకు హేతువగుచున్నా నని
యర్థము.

అవ. ఇట్లు భగవంతుడు తనకు విభూతు లైనట్టి సకలమైన
వానియందును ఆత్మయై నెలకొనియుండుటయే, తన్ను ఆ సకలమైన
వానిశబ్దములవలన సామానాధికరణ్యముచే నిర్దేశించుటకు హేతువు
అని ప్రతిపాదించి. తన విభూతివిశేషములను (అనగా ప్రధానవిభూ
తులను)*సామానాధికరణ్యముచేత (తన్నుగా) చెప్పకొనుచున్నారు.
భగవంతుఁ డాత్మయై నెలకొనియుండుటచేతనే కదా సమస్తములైన
శబ్దములు అతనియందే పర్యవసించుచున్నవి. ఎట్లన - 'దేవుడు, మను
ష్యుడు, పక్షి, పృక్షము' ఇత్యాదులగు శబ్దములు ఆయా శరీరములను
ప్రతిపాదించుచునే వానివాని యాత్మలందు పర్యవసించుచున్నవి.

* అపృథక్సిద్ధ విశేషణములకు వాచకములైన శబ్దములు ఆయా విశేషణముల
ద్వారా వానివాని విశేష్యులందు పర్యవసించుచున్నవి. అపృథక్సిద్ధ గలచోట్ల నిట్టి
పర్యవసానము కలుగును. శరీరము ఆత్మకు అపృథక్సిద్ధి మైనదిగనుక శరీరవాచకములైన
శబ్దములు ఆత్మయందు పర్యవసించును. అట్లయిన శరీరము దేహము కాయము మొద
లైన శరీరవాచకశబ్దములవలన ఆత్మ గ్రహింపబడునా? యనిన నట్లుకాదు. కేవల
శరీరవాచకములైన శబ్దములు కాక శరీరవిశిష్టమైన యాత్మలకు వాచకములైన దేవ

విభూతి యుపసంహారమునందు 'న తదస్మి వినా యత్సాన్మయా
55

భూతం చరాచరమ్' అని సమస్తమునకును దనతోడి అవినాభావమును
చెప్పటబట్టి భగవంతుడు వానికి ఆత్మయై నెలకొనియుండుటయే,
ఆయా శబ్దముల సామానాధికరణ్యమునకు హేతువు అని మీద
56

చెప్పుచున్నాడు. అవినాభావము నియామృత్యముచేత నని యుప
క్రమముందు 'మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' అనుచో చెప్పబడినది.

కరి అవతారిక లో

54

శ్లో॥ ఆదిత్యానా మహం విష్ణు ర్జ్యోతిషాం రవి రంశుమాః॥

57

మరీచి ర్మరుతా మస్మి నక్షత్రాణా మహం శశీ॥

21

టీ. అహం = నేను, ఆదిత్యానాం = ద్వాదశసంఖ్యగల సూర్యు
లలో, విష్ణుః - విష్ణువనెడి యాదిత్యుడు, జ్యోతిషాం = జగత్తునందలి

మనుష్యపక్షి వృక్షాది శబ్దములు ఆయా శరీరములను ప్రతిపాదించుచు ఆయా ఆత్మ
లందు పర్యవసించుచున్నవి. అనగా అట్టిశబ్దములు శరీరములవలెకాక అందరి
యాత్మలవలెను చెల్లుచున్నవి. ఇట్లే భగవంతుడు సర్వమునం దాత్మయై నెలకొని
యుండుటవలన శరీరభూతమైన సర్వముయొక్క శబ్దములను భగవంతునియందే పర్య
వసించుచున్నవి. ఆయావానికేగల శబ్దములచే సామానాధికరణ్యమున భగవంతుని
నిర్దేశించుటకు హేతువు ఆయావానియందాత్మయైయుండుటేకాని అధ్యాసాదులుకావు.
అధ్యాసాదులవలన హేతుములెల్ల భగవంతుడేయగుట సిద్ధించుచుగాన అదిసరికాదు.
సామానాధికరణ్య నిర్దేశము అన్నిట ఆత్మభూతుడై నెలకొనియుండుటవలననే కలుగు
చున్నదని యీ విభూతియొక్క యుపసంహారమునకే జెప్పబడుచున్నది. అందు - 'నత
దస్మి వినాయత్సాన్మయాభూతం చరాచరమ్' (నన్నువినా కలుగుభూతము ఏదియు
లేదు) అనగా భగవంతునివిడిచి ఏదియు నుండదు అనుటవలన సర్వమును భగవంతుని
తోడ అవినాభావము కలిగియుండుట చెప్పబడినది. అవినాభావ మనగా విడిచి
యుండమి. ఆత్మను విడిచి శరీరమగునట్టిది గలుగనట్లు ఈశ్వరునివిడిచి సర్వభూత

ప్రకాశములగు పదార్థములలో, అంశుమాన్ = కిరణములుగల, రవిః = రవి - అనగా ఆదిత్యగణము, మరుతాం - దితిపుత్రులగు నలువది తొమ్మిదివాయువులలో, మరీచి = మరీచి యను నామాంతరముగల పరివహా వాయువు, అస్మి = అయియున్నాను, అహం = నేను, సక్షత్రాణాం = అశ్విన్యాది సక్షత్రములకు (పతియగు) శక్తీ = చంద్రుడు.

తా. * ద్వాదశాదిత్యులలో నుత్కృష్టుడగు విష్ణువనెడి పంజ్రెండవ యాదిత్యుఁ డెవఁడో వాఁడు నేను. జగత్తునందలి ప్రకాశకములలో ప్రశస్తకీరణములుగల ఆదిత్యగణమెవరో వాఁడు నేను. నలువదితొమ్మిది వాయువులలో నుత్కృష్టుడగు మరీచి యెవఁడో వాఁడు నేను. సక్షత్రములకు పతియగు చంద్రుఁ డెవఁడో వాఁడు నేను.

ములు ఉండమి. ఈ యవిసాభావమే సామాన్యాధికరణ్య నిర్దేశమునకు హేతువు. అయినను 'రంగనివినా ఎవరును లేరు' అనుచో రంగుడుతప్ప ఎవరునులేరు అని గ్రహించునట్లు 'భగవంతుని వినా ఏదియును ఉండదు' అనగా భగవంతుడుతప్ప వేరెన్నియొకటి లేదు అని అవిసాభావమును గ్రహించరాదా యనిన ఇవట అవిసాభావమును ఇట్లు గ్రహించరాదు. భగవంతునివినా ఏదియును ఉండదు అనగా భగవంతుని నియమనమువినా దేనికని స్థితిఁలుగదనుట. వానికి నియామ్యమైయుండినదే దేనికని స్థితి కలుగుననిభావము. ఇట్లు భగవంతునితోడి అవిసాభావము భగవంతునికి నియామ్యమైయుండుటవలననే కాని భగవంతుడు తప్ప మఱొకయు లేకుండుటవలనఁ గాదని తెలియవది.

* 'ప్రాధాన్యత' అని చెప్పియుండుటవలన ఆయావానిలో ఉత్కృష్టములైనవియే గ్రాహ్యము. కనుక అందందు ఉత్కృష్టశబ్దము చేప్పబడుచున్నది. 'పురోధసాంచ మఖ్యమ్' అనుచో ఉత్కృష్టపర్యాయమైన మఖ్యశబ్దము కంఠోక్తముగా చెప్పబడినది. తక్కినవోట్లు దానినే గమ్యముగా గ్రహించునది. ఇందు ప్రయోగింపబడిన పక్షి 'లోపల' అనెడినిర్ధారణపక్షి. అయినను సక్షత్రాణా మహంశక్తీ' అనుచో శక్తి సక్షత్రములలోపల చేరినవాఁడుకాఁడు గనుక 'లోపల' పక్షి నిచట గ్రహించరాదు. 'యొక్క' అనెడి సంబంధపక్షిని గ్రహించునది. అట్లే 'భూతానామస్మి ఛేతనా' ఇత్యాదులయందుకూడ సంబంధపక్షియే ప్రయోక్తమై యున్నదిగాన అంతటను నిర్ధారణ పక్షియే యని గ్రహించరాదు. 'ప్రాధాన్యత' అనుటంచేసి సక్షత్రములకు పతి యని

58
 59
 ల్లో! వేదానాం సామవేదోఽస్మి దేవానా మస్మి వాసవః ।

60
 61
 ఇన్ద్రియాణాం మన శ్చాస్మి భూతానా మస్మి చేతనా ।

టీ. వేదానాం = చతుర్వేదములలో, సామవేదః - సామవేదము, అస్మి = అగుచున్నాను. దేవానాం = దేవతలలో, వాసవః = ఇంద్రుడు, అస్మి = అగుచున్నాను, ఇన్ద్రియాణాం = పంచసౌఖ్యాంధింద్రియములలో, మనశ్చ = మనస్సు, అస్మి = అగుచున్నాను, భూతానాం = చేతనములు గలవానికి, చేతనా = చేతనస్యము - తెలివి, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. ఋక్, యజుస్సు సామము అధ్వయనెడి చతుర్వేదములలో (సహస్రశాఖలుగలవి గానప్రధానమగుటచే నుత్కృష్టమయిన) *సామవేదము నేను. స్వర్గమునందు వసించు దేవతలలో (త్రైలోక్యాధిపత్యహవ పరమైశ్వర్య సంపన్నుడగుటచే నుత్కృష్టమై యైన) ఇంద్రుడు నేను. ఏకాదశేంద్రియములలో (బంధమోక్షములకు కారణ మగుటచే) నుత్కృష్టమయిన మనస్సనెడి యింద్రియము నేను. చేతనావంతములైన ప్రాణులకుఁ గల చేతనము (బుద్ధి) ఏదియో అది నేను.

పతిశబ్దము గ్రహింపఁబడినది. 'జ్యోతిషమ్' అనుటకు ప్రకాశకమునైనవానిలో అని మాత్రము అర్థము చెప్పినయెడల ప్రకాశకమగు పరంజ్యోతియు వానిలో చేరుచున్నది. పరంజ్యోతినిబట్టి చూడఁగా రవి మిడుగునుఁ బుర్యవంటివాఁడేయగుచుగాని ఉత్కృష్టుఁడు కానేరఁడు. కనుకనే 'జగత్తునందలి' అను విశేషణము చేర్చఁబడినది. జగత్తునందలి ప్రకాశకములలో రవి ఉత్కృష్టుఁడని భావము. రవిశబ్దము ద్వాదశాదిత్యులకు సామాన్యమగుటచే దానివలన ఆదిత్యునియు గ్రహింపఁబడినది.

* ఇవట సామవేదము ప్రామాణ్యమునబట్టి కాక, గీతప్రధానత్వమున నహ సహాఖాత్వమునబట్టి వేదములలో ఉత్కృష్ట మైనదిగా చెప్పబడినది.

శ్లో॥ దుద్రాణాం శంకర శ్చాస్మి⁶² విత్తేశో⁶³ యత్తరత్నసామ్⁶⁴!

వసూనాం పావక శ్చాస్మి మేరు శ్శిఖరీణా మహమ్॥ 23

టీ. దుద్రాణాం = ఏకాదశరుద్రులలో, శంకరశ్చ = (లోకము నకు సుఖకరుం డగుటచే) శంకరుఁ డను పేరుగల దుద్రాణుడును, అస్మి = అగుచున్నాను, యత్తరత్నసామ్ = యత్సులకును రాత్సులకును పతియగు విత్తేశశ్చ - కుబేరుఁడును, వసూనాం = అష్టపసపులలో, పావకశ్చ = పావకుఁడును, శిఖరీణాం = రత్నకాంచనమయమగు శిఖరములు గల పర్వతములలో, మేరుః = మేరువును, అహం = నేను, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. ఏకాదశరుద్రులలో శంకరుఁడు నేను. యక్షరాక్షసులకు పతియగు కుబేరుఁడు నేను. అష్టపసపులలో పావకుఁడును పేరుగల వసువు నేను. శిఖరశోభితములగు పర్వతములలో మేరుపర్వత మేదియో అదియు నేను.

65

శ్లో॥ పురోధసాంచ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమ్!

66 67

సేనానీనా మహం సగ్రస్తః సరసా మస్మి సాగరః॥ 24

టీ. పార్థ = అర్జునా, మాం = నన్ను, పురోధసాం = పురోహితులలో, ముఖ్యం = ప్రధానుఁ డగు, బృహస్పతిం = బృహస్పతినిగా,

* కుబేరుని రాక్షసుత్వము లేదుగాన రాక్షసులలోఁ జేర్చుటతగదు. కాన 'నక్షత్రాణామహంశశ్చ' అన్నట్లు రాక్షసులకుపతిగామాత్రము గ్రహింపఁదగును. లేక యక్షరాక్షసుజాతులకు అంతగా తారతమ్యము లేమివలన రాక్షసులలోపల యక్షాధిపతియగు కుబేరుఁడు చేపట్టబడెననియు గ్రాహ్యము. ఇతయు 'స్థావరాణాం హిమాలయః' అని పర్వతసామన్యములో హిమాలయము ఉత్కృష్టముగాఁ జెప్పియుండుటవలన ఇచట 'శిఖరీణాం' అనుటకు శిఖరములుగల పర్వతములు అని పర్వతవిశేషము గ్రహింపఁబడి

విద్ధి = తెలిసికొనుము, అహం = నేను, *సేనాసీనాం = సేనాపతులలో,
సమస్తం = కుమారస్వామియు, సరసాం = జలాశయములలో, సాగరశ్చ
= సముద్రుడును, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. పురోహితులయందు ముఖ్యుడైన బృహస్పతి ఎవడో
వాడు నేను. సేనాపతులలో కుమారస్వామి నేను. జలాశయములలో
సముద్రుడు నేను.

68

69

శ్లో! *మహర్షీణాం భృగు రహం గిరా మ స్మైక మక్షరమ్।

70

71

యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః।

టీ. మహర్షీణాం = మరీచి మొదలగు మహర్షులలో, భృగుః =
భృగుమహాముని, అహం = నేను, గిరాం = అర్థవంతములైన నశబ్దము
లలో, ఏక మక్షరం = ఏమీ అను ఒక యక్షరమగు ప్రణవము, అస్మి
= అగుచున్నాను, యజ్ఞానాం = పశుహింసాదులులేని యజ్ఞములలో,
జపయజ్ఞః = జపరూపమైన యజ్ఞము, అస్మి = అగుచున్నాను, స్థావ
రాణాం = పర్వతములలో, హిమాలయః = హిమవత్పర్వము, అస్మి =
అగుచున్నాను.

తా. మరీచి మొదలగు మహర్షులలో భృగువు నేను. అర్థము

నది. అట్టి నర్వతములలో శ్రవ్యతత్త్వకాంచనాదిమయశిఖరములు గలది గాన మేరునే
శ్రేష్ఠమైనదని భావము.

* ఇచట సేనాని శబ్దమువలన విష్యక్తేనాదులయిన అకర్మవశ్యులగు సేనాపతు
లను గ్రహింపరాదు. అట్లు గ్రహించిన కుమారస్వామి వారిలో నికృష్టుండగును.
కాబట్టి కర్మవశ్యులైన సేనాపతులను గ్రహించునది. అట్టివారలలో దేవసేనాపతి
యగుటచే స్కంధుడు ఉత్కృష్టుడు. 'సరసాం' అనుటచే ప్రవహింపక నిబుకడగా
నుండు జలాశయములను గ్రహించునది. వీనిలో సముద్రుడు శ్రేష్ఠుడు. 'సోతసాం'
అని ప్రవహించువానిలో గంగ ఉత్కృష్ట యైనదిగా మీద చెప్పబడినది.

* 'మహర్షీణాం' అనుచో మహచ్ఛబ్దవిశేషణ ముండుటవలన ఋషులనందఱిని

గల శబ్దములలో నేకాక్షరమగు ప్రణవము నేను. యజ్ఞములలో నుత్కృష్టమగు *జపయజ్ఞము నేను. పరవ్రతమాత్రములలో హిమ వంతము నేను.

72

శ్లో! *అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదః!

73

74

గంధర్వాణాం చిత్రరథః సిద్ధానాం కపిలో మునిః!

26

టీ. సర్వవృక్షాణాం = సమస్త వృక్షములలో, అశ్వత్థః = పూజింపఁదగినదని ప్రసిద్ధినొందిన రావిచెట్టును, దేవర్షీణాం = దేవర్షులలో

గ్రహింపక మరీచ్యాదులను విశేషములను మాత్రమే గ్రహించునది. తక్కినఋషులు 'దేవర్షీణాం' ఇత్యాదులందు చెప్పఁబడుచున్నారు. సమద్రఘోషము మొదలయిన అర్ధరహితశబ్దములును గలపుగాన అట్టివానిలో మిక్కిలి అర్థవంతమైన ప్రణవమును ఉత్కృష్టమైనదిగా చెప్పబడవలసిన దాని కేయత్తిశయమును కలుగదు. కనుకనే సిరాప్ అనుటకు అర్థవంతమైన యక్షరము లనఁబడెను - అర్థవంతములగు శబ్దములలో అది యుత్కృష్టమైనదనుట. వట్టియక్షరమాత్రములు 'అక్షరాణామకారోస్మి' యని చెప్పఁ బడెడిని. 'ఓ మి త్రేకాక్షరిం బ్రహ్మ' అని ప్రణవమునకు ఏకాక్షరశబ్దయోగము కలదు. ఇచట యజ్ఞములనఁగా హింసాత్మకములుకాని యజ్ఞములనుట. వీనియందు జపయజ్ఞము ఉత్కృష్టమయినది. 'హింసాత్మకములుకాని యజ్ఞములు హింసాత్మకము లయినవానికంటె అతిశయించినవని 'కుర్యాద్భుతపశుం సత్త్వే కుర్యాత్పిష్టపశుంతిధా! నత్తేవతుపుఖాహస్తం పశుమిచ్ఛేత్కథంచన 'పశుయజ్ఞైః కథంహింసైః మాద్యుశోయష్టు మర్హతి! హింసాత్మకైస్తు కిం తస్య యజ్ఞైః కార్యం మహాత్మనః! ప్రస్యాపేవ ప్రబోధేవ పూజితో యేన కేశవః॥' ఇత్యాదులవలనఁ దెలియునది. ఇతర యజ్ఞములయందు పశు హింసాదిక్షేప ముండుటచేతను జపయజ్ఞమానందట్టి క్షేపము లేకుండుటచేతను అది సర్వాశ్రమసాధారణ మగుటచేతను జపయజ్ఞము ఉత్కృష్టమని యభిప్రాయము.

* వృక్షములలో పారిజాతాదులు శ్రేష్ఠములైనను పూజ్యములుగావు. రావిచెట్టు శ్రేష్ఠముకాకపోయినను పూజ్యమగును. పూజ్యతనుబట్టియే రావిచెట్టు చెట్లలో ఉత్కృష్టమైనది. సిద్ధులనఁగా పూర్వజన్మ సంపత్తుకుకృత విశేషమువలన జన్మించినపుడే అతి మాదైశ్వర్యసాధి గలవారు. వారిలో కపిలుండు శ్రేష్ఠుండు. పరశురామాదులును ఇట్టి సిద్ధులని తెలియునది.

నారదశ్చ = బ్రహ్మపుత్రుడని ప్రసిద్ధిగల నారదుడును, గంధర్వాణాం
= గంధర్వులలో, చిత్రరథః = గంధర్వరాజైన చిత్రరథుడును,
సిద్ధానాం = సిద్ధిపొందిన జ్ఞానులలో, కపిలః మునిః = కపిలు డనేడి
మునియును, (అహం = నేనే.)

తా. సమస్త వృక్షములలో పూజ్యమగు నశ్వత్థము నేను,
దేవర్షులలో నారదుడు నేను. గంధర్వులలో చిత్రరథుడ నేను.
సిద్ధులలో కపిలమహాముని నేను.

75

శ్లో! ఉచ్చైశ్శ్రవస మశ్వానాం విద్ధి మా మమృతోద్భవమ్।

76

ఐరావతం గజేంద్రాణాం సరాణాం చ సరాధిపమ్!

27

టీ. అశ్వానాం = అశ్వములలో, అమృతోద్భవం = సముద్రజలము
సందుఁ బుట్టిన, ఉచ్చైశ్శ్రవసం = ఉచ్చైశ్శ్రవముగను, గజేంద్రా
ణాం = గజశ్రేష్ఠములైన దిగ్గజములలో, (అమృతోద్భవం = అమృతము
సందుఁ బుట్టిన), ఐరావతం = ఇంద్రుని వాహనమైన ఐరావతముగను,
సరాణాం = మనుష్యులలో, సరాధిపం = సర్వనిర్వాహకుడగు రాజు
గను, మాం = నన్ను, విద్ధి = తెలిసికొనుము.

తా. అశ్వములలో సముద్రమథనమునఁ బుట్టిన యుచ్చై
శ్రవము నేను. దిగ్గజములలో ఐరావతము నేను. మనుష్యుల
యందు రాజు నేను.

77

78

శ్లో! *అయుధానా మహం వజ్రిం ధేనూనా మస్మి కామధుక్।

79

80

ప్రజన శ్చాస్మి కన్దర్పః సర్పాణా మస్మి వాసుకిః!

28

టీ. అహం = నేను, ఆయుధానాం = ఆయుధములలో, వజ్రం = వజ్రాయుధమును, భేనూనాం = పిడికెడి యావులలో, కామధుక్ = కోరికల నిచ్చెడి కామభేనువును, అస్మి = అగుచున్నాను. ప్రజనః = ప్రజలయుత్పత్తికిఁగారణమగు, కస్తర్పః = మన్మథుఁడు, అస్మి = అగుచున్నాను (వాని యతిశయము నా యధీనమైనదని యర్థము). సర్పాణాం = ఏకశిరస్సుగల సర్పములలో, వాసుకిశ్చ = సముద్ర మథనమునందు త్రాడుగా నుండి ప్రసిద్ధుడైన వాసుకియు, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. *ఆయుధములలో వజ్రాయుధము నేను. భేనువులలో దివ్యసురభి (కామభేనువు) నేను. (ప్రజలకు) జననహేతువైన మన్మథుఁడు నేను, ఏకశిరస్సుగల సర్పములలో వాసుకి నేను.

81

శ్లో॥ అనన్త శ్చాస్మి నాగానాం వరుణో యాదసా మహమ్!

82

పితౄణా మర్యమా చాస్మి యమ స్సంయమతా మహమ్॥

టీ. అహం = నేను, నాగానాం = బహుశిరస్సులు గలపాములలో, అనన్తః = అనంతుఁడును, యాదసాం = జలమునందు వసించెడి వారలకు, వరుణ శ్చ = (వర్తయైన) వరుణుఁడు, అస్మి = అగుచున్నాను. అహం = నేను, పితౄణాం = అగ్నిష్వాత్తాది పితృదేవతలలో, అర్యమా = పితౄరాజయిన అర్యముఁడును, సంయమతాం = దండించువారలో, యమః = యముఁడును, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. *బహుశిరస్సులు గల పాములలో ఆదిశేషుఁడు నేను.

* ఇచట ఆయుధము అనఁగా నుదర్శనాద్యాయుధములను గ్రహింపరాదు. జానికంటె వజ్రము నికృష్టమైనది గనుక అర్వాచీనాయుధములను గ్రహించునది.

* ఈయెందు శ్లోకములందుఁగల సర్పవాగశబ్దములకు పునరుక్తి లేకుండునట్లు

జలవాసులలో వరుణుడు నేను. పితృదేవతలో నర్యముడు నేను.
దండించువారలలో యముడు నేను.

83

84

శ్లో॥ ప్రహ్లాద శ్చాస్మి దైత్యానాం *కాలః కలయతామహమ్!

85

మృగాణాం చ మృ గేంద్రోహం వై నతేయ శ్చ పక్షిణామ్!

టీ. అహం=నేను, దైత్యానాం=దితివంశజులలో, ప్రహ్లాదశ్చ
=ప్రహ్లాదుడును, కలయతాం=అనర్థము కలిగింపఁగోరి గణించు
సమయము ప్రతీక్షించువారిలో, కాలః=కాలపురుషుఁ డగు మృత్యు
వును, అస్మి=అగుచున్నాను, అహం=నేను, మృగాణాం=మృగము
లలో, మృగేంద్రశ్చ=సింహమును, పక్షిణాం=పక్షులలో, వై నతేయశ్చ
=గరుత్మంతుడును, (అస్మి=అగుచున్నాను.)

తా. దితివంశజులలో ప్రహ్లాదుడు నేను. అనర్థము కలిగింపఁ
గోరి సమయము లెక్కించువారలలో మృత్యువు నేను. మృగములలో
సింహము నేను. పక్షులయందు గరుత్మంతుడు నేను.

86

శ్లో॥ పవనః పవతా మస్మి *రామ శ్చస్త్రభృతా మహమ్!

87

ఝషాణాం మకర శ్చాస్మి స్తోతసా మస్మి జాహ్నవీ! 31

సర్పములనఁగా ఏకశిరస్సుములైనవిగాను నాగములనఁగా బహుశిరస్సుములైనవిగాను
గ్రహింపబడినను. వరుణుడు జలజంతువుల జాతిలో చేరినవాఁడుకాఁడు గనుక వాని
ఆ జంతువులకు పతిగా సంబంధము చెప్పబడినది.

* కాలశబ్దమునకు యముఁడనియు కాలమనియు రెంధర్థములు కూడ కలవు.
విశేషము యముఁడు 'యమస్సంయమతామ్' అని పూర్వమే చెప్పబడుటవలనను 'అహ
మే వాక్షయః కాలః' అని కాలతత్త్వము విద్రువఁ జెప్పబడుటవలనను ఇచ్చట కాల
శబ్దమునకు మృత్యువు అర్థము. పక్షులయందు గరుడుడు నేగవంతుఁడును నేదమ
యుఁడు నగుటంబట్టి యుక్తిస్థుఁడని తెలియునది.

† శస్త్రధారులలో రాముఁడు నేను. అనుచో రాముఁడు తానేయగుటవలన

టీ. పవతాం = గమనస్వభావము గలవారలలో, పవనః = వాయువు, అస్మి = అగుచున్నాను. శత్రుభృతాం = ఆయుధములు ధరించినవారలలో, రామః = శ్రీరామమూర్తిని, అహం = నేను, ఝషాణాం = మత్స్యములలో, మకరశ్చ = మొసలియును, అస్మి = అగుచున్నాను. సోతసాం = ప్రవాహములలో, జాహ్నువీ = గంగ, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. ఎడతెగని గమనస్వభావముగలవారిలో వాయువు నేను. శత్రుధరులలో అమోఘశత్రుములు ధరించిన రాముడను నేను, (రాముని యమోఘశత్రుధరత్వమును నాయొక్క విభూతి యగు ననుట). ఆదిత్యుడు మొదలైన తేత్రజ్ఞులు, ఆత్మయై నెలకొనియున్న భగవంతునకు శరీరమగుటచే, ధర్మభూతులుగాన, శత్రుభృత్వస్థానీయు లగుదురు. మత్స్యములలో మత్స్యరాజైన మకరము నేను. ప్రవాహములలో గంగ నేను.

88

89

శ్లో! సర్గాణా మాది రస్త శ్చ మధ్యం చై వాహ మర్జున!

90

91

అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదఃప్రవదతా మహమ్! 92

టీ. అర్జున = అర్జునా, సర్గాణాం = గృహంపఞ్చమవానికి ఆదిః = ఉత్పత్తికారణమును, మధ్యం = రక్షకుడును, అస్తశ్చ = నాశకుడును, అహ మేవ = నేనే, విద్యానాం = విద్యలలో, అధ్యాత్మవిద్యా = బ్రహ్మవిద్యయును, ప్రవదతాం = జల్పవిశండావాదములను జేయు

తన్నే తనకు విభూతిగా (అనగా నియంతృత్వనిగా) చెప్పికొనుట అసంభావ్యము. శత్రుధారియైన రాముడు ఉత్కృష్టుడైనవాడు చేతనా చేతనములందు మతావ్యుఘనశీలుడు, కనుక రాముడు విభూతికాశీరేడు రామునియొక్క శత్రుభృత్వమే

వారియొక్క, వాదః = తత్త్వనిర్ణయము కొరకు ప్రవృత్తమయిన వాదము, అహం = నేను.

తా. సర్వములనఁగా సృజింపఁబడునవి. వానికి ఆది(కారణము) అనఁగా సర్వదా సృజింపఁబడు సమస్త ప్రాణులకు అందందుఁ గల సృజించువాడు నేనే. అట్లే, అంతము-అనఁగా సర్వదా సంహరింపఁ బడువారికి అందందుఁగల సంహారకులును నేనే. అట్లే, మధ్యమును (పాలనమును) - అనఁగా సర్వదా పాలింపఁబడువారికి పాలకులును నేనే. విద్యలయందు బ్రహ్మవిద్య నేను. వాదము చేయువారియొక్క *జల్పవిలండా వాదములలో తత్త్వనిర్ణయార్థము ప్రవర్తించు వాదము నేనే.

92

93

శ్లో! అక్షరాణా మకారోఽస్మి ద్వన్ద్వస్సామాసికస్యచ!

94

94

అహమే వాక్షయఃకారో ధాతాహం విశ్వతోముఖః॥ 33

టీ. అక్షరాణాం = అక్షరములలో, అకారః = అకారమును,

విభూతి యని తెలియునది. ఆదిత్యులు మొదలైన యితర వస్తువులను తనకు విభూతులుగా చెప్పుచువచ్చి నడుచు. తన ధర్మమైన శస్త్రభృత్త్వమును తనకు విభూతిగాచెప్పట రీతిని తప్పటగాదా యన్నచో, తేత్రజ్ఞులైన యాదిత్యాదులు ఈశ్వరనకు శరీరమగుటచే అతనికి ధర్మభూతులే యగుచున్నారు. ధర్మియగు నీశ్వరుని! శస్త్రభృత్త్వ మెట్లు ధర్మమో అట్లే ఆదిత్యాదులు ధర్మమగుచున్నారు. తనకు ధర్మములనడుచు ధర్మమును జెప్పటే యగుచున్నదిగాన రీతిభంగమేమియులేదని తెలియునది. విష్ణుపాదమునఁ బుట్టుటవలనను శివుఁడు తనకలయందు ధరించుటవలనను త్రిలోకములందు వర్తించుట వలనను గంగ ఉత్కృష్టగాఁ జెప్పఁబడెనని గ్రాహ్యము.

* జల్ప మనఁగా ఎదుటిపక్షమును ఖండించుచు తనపక్షమును స్థాపించుట. విరంధ మనఁగా తనపక్షమును స్థాపించుకొనక యెదుటిపక్షమును దూషించుట.

సామాసికస్య = సమాస సమాహమలలో, ద్వంద్వశ్చ = ద్వంద్వ సమాసమును, అస్మి = అగుచున్నాను. అక్షయః = నాశములేని - ఆద్యంతరహితమగు, కాలః = కలాముహూర్తాదిమయమగు కాలము, అహమేవ = నేనే. విశ్వతోమఃఖః = నాలుగు ప్రక్కల ముఖములుగల, ధాతా = బ్రహ్మయును, అహం = నేను.

తా. అక్షరములలో ('అకారోవై సర్వావాక్' అని శ్రుతి సిద్ధమై సర్వవర్ణములకు ప్రకృతియగు) అకారము నేను. సమాస సమాహమలలో ద్వంద్వసమాసము నేను. అది ఉభయయార్థ ప్రధాన మగుటచే ఉత్కృష్టమగుటచే ఉత్కృష్టముగదా. కలా ముహూర్తాదిమయమై ఆద్యంతములు లేనికాలము నేను. సర్వమునకు సృష్టికర్తయగు హిరణ్య గర్భుడు చతుర్ముఖుడు నేను.

95

శ్లో॥ మృత్యుస్సర్వహర శ్చాహ ముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్।

96

కీర్తిశ్చైర్వాక్చ నారీణాం స్మృతిర్మేధా ధృతిః క్షమా॥

టీ. సర్వహరః = సమస్త ప్రాణులయొక్క ప్రాణములను హరించినట్టి, మృత్యుశ్చ = మృత్యువును, భవిష్యతాం = పుట్టంగలవారి యొక్క, *ఉద్భవశ్చ = ఉద్భవము (పుట్టుక) అనెడి కర్మమును, అహ మస్మి = నేనైయున్నాను. నారీణాం = స్త్రీలలో, శ్రీః = లోకమారయగు

* ఉద్భవముయొక్క స్థానము మొదలైనవి ముందె చెప్పబడియుండుటవలన ఇచట ఉద్భవ మనగా, ఉద్భవక్రియమాత్రముగా గ్రహింపబడినది. శ్రీ కీర్త్యాదులను ఇచట గుణవిశేషములుగా గ్రహించినయెడల అవి పురుషులకుండు కలుగును గాన 'నారీణాం' అని చెప్పుట పొసంగదు. కావున అవి యిచట భగవంతుని యొక్క ఆపాధారణశక్తిలే యగును. వానిలోనెల్ల శ్రీ యుక్త్యుద్ధరాలు గనుక మొదటఁ జెప్పబడినది.

లక్ష్మీయును, కీర్తిః = కీర్తియును, వాక్చ = సరస్వతియును, స్మృతిః = జ్ఞాపకశక్తియును, మేధా = బుద్ధియును, ధృతిః = ధీరతయును, క్షమా = క్షమ (ఓరిమి)యును, (అహంస్మి = నేనే యైనాను.)

తా. సర్వజాతువుల ప్రాణములను హరించునట్టి మృత్యువు (యమకింకరుడు) నేను. పుట్టఁగలవానియొక్క పుట్టుకయనెడికర్మము నేను. స్త్రీలలో లక్ష్మీ నేను. కీర్తి నేనె. వాక్కు నేను. స్మృతి నేను. మేధయు నేను. ధృతియు నేను. క్షమయు నేను.

97

98

శ్లో॥ బృహత్సమ తథా సామ్నాం గాయత్రీ ఛన్దసా మహమ్॥

99

100

మాసానాం *మార్గశీర్షోఽహ ఋతునాం కుసుమాకరః॥

టీ. సామ్నాం = సామగానములలో, బృహత్సమ = బృహత్ అనెడి ఉత్కృష్టమైన గానము, ఛన్దసాం = ఛందస్సుతోఁగూడిన మంత్రములలో, గాయత్రీ = గాయత్రియును ఛందస్సుతోఁగూడిన మంత్రమును, అహం (అస్మి) = నేనైయున్నాను, తథా = అలాగుననే, మాసానాం = ద్వాదశ మాసములలో, మార్గశీర్షః = మార్గశీర్షమును, ఋతునాం = ఆరు ఋతువులలో, కుసుమాకరః = ప్రళయమైన వసంత ఋతువును, అహం (అస్మి) = నేనైయున్నాను.

తా. సామములలో బృహత్సమము నేను. ఛందస్సులలో గాయత్రీ నేను. మాసములలో మార్గశీర్ష మాసము నేను. ఋతువులలో వసంతఋతువు నేను.

* మార్గశీర్షము వర్షగర్భాధానకాల మగుటచేతను శేషవాదులు పన్నిద్దటిలో మొదటివాఁడగు శేషపునిమాన మగుటచేతను ప్రతారంభకాల మగుటచేతను ఉత్కృష్టమైనది.

101

శ్లో॥ *ద్యూతం ఛలయతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్!

జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతామహమ్॥

టీ. అహం = నేను, ఛలయతాం = వంచనచేయువానిలో, ద్యూతం = జూదమును, తేజస్వినాం = తేజోవంతులయొక్క, తేజః = తేజస్సును, అస్మి = అగుచున్నాను. (తేత్యణాం = జయశీలురయొక్క) జయః = జయము, అస్మి = అగుచున్నాను. (వ్యవసాయినాం = ఉద్యోగము గలవారియొక్క), వ్యవసాయః = ప్రయత్నము, అస్మి = అగుచున్నాను. సత్త్వవతాం = సాత్త్వికులయొక్క, సత్త్వం = సత్త్వగుణము - గొప్పమనస్సు, అహం = నేను.

తా. వంచనాస్పదములగు వ్యాపారములలో అక్షములు (పాచికలు) మొదలగు రూపముగా నుండు జూదము నేను. తేజోవంతులయొక్క తేజము నేను. జయశీలురయొక్క విజయము నేను. ఉద్యోగముగలవారియొక్క ఉద్యోగము నేను. సాత్త్వికులయందు సత్త్వగుణము (గొప్ప మనస్సు కలిమి) నేను.

102

శ్లో॥ వృష్టినాం వాసుదేవోఽస్మి పాణ్డవానాం ధనజ్ఞయః ।

103

104

ముసినా మ ప్యహం వ్యాసః కవీనా ముశనా కవిః॥

37

టీ. వృష్టినాం = యాదవులలో, వాసుదేవః = వసుదేవ పుత్రుడు, అస్మి = అగుచున్నాను, పాణ్డవానాం = పంచపాండవులలో, ధనజ్ఞయః = అర్జునుడు, (అస్మి = అగుచున్నాను). అపి = మరియును, ముసినాం = మననముచేత పరావరతత్త్వముల నెఱిగెడి వారలలో, వ్యాసః =

* జూదము అనాయాసముగానే ధర్మవిరోధము లేకయే పరులయొక్క సమస్త ద్రవ్యమును హరించు సాధనమగుటచే ఉత్కృష్టమైనదిగాఁ జెప్పబడినది.

వ్యాసుడు, అహం=నేను. కవీనాం=విద్వాంసులలో, ఉశనాకపిః = శుక్రః డనెడి విద్వాంసుడు, (అహం=నేను).

తా. వృష్టివంశసంభవులగు యాదవులలో *వసుదేవుడు నేను. (ఇట అర్థాంతరము లేమింజేసియే వసుదేవనూనుత్వము విభూతి యగును.) పాండవులయందు అర్జునుడు నేను, మనసముచేత అర్థ యాథాత్మ్యము కనుగొనువారగు మునులలో వ్యాసమునింద్రుడు నేను. విద్వాంసులలో నీతి నిపుణత్వములచేత ప్రసిద్ధుడగు శుక్రా చార్యుడు నేను.

105

శ్లో॥ దణ్డో దమయతా మస్మి నీతి రస్మి జిగీషతామ్।

106

మౌనం చై వాస్మి గుహ్యేనాం జ్ఞానం జ్ఞానవతా మహమ్॥ 38

టీ. దమయతాం=శిక్షించువారియొక్క, దణ్డః=శిక్ష, అస్మి= అగుచున్నాను. జిగీషతాం=జయింపఁగోరువారియొక్క, నీతిః=రాజ నీతి, అస్మి=అగుచున్నాను. గుహ్యేనాం=గోప్యమయినవారియొక్క, గోపనములలో, మౌనం=మానము, అస్మి=అగుచున్నాను. జ్ఞాన వతాం=జ్ఞానముగల వారియొక్క, జ్ఞానం=తత్త్వజ్ఞానము, అహం (అస్మి)=నేనగుచున్నాను.

తా. నియమము నతిక్రమించినచో దండించునట్టివారియొక్క

* వసుదేవపుత్రుడు తానే యగుటచేత తానే తనకు విభూతి (అనగా నియం తవ్యము) కానేరఁడు. కనుక ఇచట వసుదేవపుత్రత్వమే విభూతి యగును. *మలము వసుదేవునికొడు కగుటమాత్రముచేతగాని అట్లు అవతరించుట మాత్రముచేతగాని ఉత్కృష్టత్వము కలుగదు. వసుదేవునింట చతుర్ముఖుడై పుట్టి అగోపాలముగా ప్రసిద్ధ మైయున్న అతిమానుషగుణరూప షరాక్రమములను జూపుటంబట్టియే యిచట అతిశయ

దండము నేను, జయింప నిచ్చగలవారియందు జయోపాయభూత మగు రాజనీతి నేను, గోవ్యములగువానిని దాచునట్టి యుపాయము లలో మానము నేను, తత్త్వజ్ఞానవంతులయొక్క జ్ఞానము నేను.

107

శ్లో॥ య చ్ఛాపి సర్వభూతానాం బీజం త దహ మర్జున!

108

న తదస్తి వినా యత్యస్య స్మయభూతం చరాచరమ్॥ 39

టీ. హే అర్జున = ఓ యర్జునా, యత్ = ఏది, సర్వభూతానాం = సమస్తభూతములకు, బీజం = ఆదికారణమో, తదపిచ = అదియును, అహం = నేను, యత్ = ఏది, మయావినా = (ఆత్మభూతుడైన) నన్ను విడిచి, స్యాత్ = ఉండునో, తత్ = అట్టి, చరాచరం = జంగమస్థావర రూపమయిన, భూతం = భూతసమూహము, నాస్తి = లేదు.

తా. అర్జునా, సర్వావస్థలయందున్న సమస్తభూతములకును ఆయువస్థకు తెలియునట్టియు తెలియనట్టియుకారణము ఏదియో అది నేనై యున్నాను. జంగమస్థావరరూపమైన సమస్త వస్తుసమూహమున ఆత్మయై నెలకొనియున్న నన్ను విడిచియుండున దొక్కటియును లేదు. 'అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః' అని ప్రకృమ ముంబట్టి 'న తదస్తి వినాయత్యస్య స్మయభూతం చరాచరమ్' అను

ముగా గ్రహింపఁబడినది. ఇది యర్జునునకుఁ దెలిసియుండియు నిచటఁ జెప్పట దృష్టాంతముకొలుకని తెలియునది.

* 'భూతానాం భవీ చేతనా' అని పూర్వము చైతన్యమాత్రము చెప్పఁబడి యుండుటవలన ఇవట జ్ఞానమునఁగా పురుషార్థోపయుక్తమైన జ్ఞానవిశేషముని గ్రహిం చునది. 'తత్త్వజ్ఞానమజ్ఞాన మతోఽన్య దుక్తమ్' ఇతివత్.

• 'అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః' అని భగవంతుఁడు సర్వభూత మల హృదయమునందు ఆత్మయై నెలకొనియుండునట్లు ప్రకృమమునఁ జెప్పఁబడి యుం

నిచ్చటఁగూడ ఆత్మగా నెలకొనియుండుటయే వివక్షితము. సర్వావస్థలయందుండు సమస్త వస్తుసమూహము ఆత్మభూతుఁడనగు నాతోఁగూడియుండునని యర్థము. దీనిచేత సమస్తమైన యీ సామూహాధి కరణ్య నిర్దేశమునకు ఆత్మగా నెలకొనియుండుటే హేతుపని ప్రకటించుచున్నారు.

109

శ్లో॥ నాన్తోఽస్మి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరవ్రప॥

110

ఏవ భూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతే ర్విస్తరో మయా॥ 40

టీ. హేపరంతప=శత్రువులఁ దపింపఁజేయు నర్జునా, దివ్యానాం=కల్యాణములగు, మమ=నాయొక్క, విభూతీనాం - నియామ్యవస్తువులకు, అన్తః=అంతము, నాస్తి = లేదు. విభూతేః = విభూతియొక్క, ఏవః=ఈ, విస్తర స్తు=విరివియో, ఉద్దేశతః = సంక్షేపముగా, మయా=నాచేత, ప్రోక్తః=చెప్పబడినది.

తా. అర్జునా, కల్యాణములగు నా విభూతులకు పరినితిలేదు. ఇప్పుడు నా విభూతి విస్తారమును కొన్ని యుపాధులచే సంక్షేపముగ నీకుఁ జెప్పితిని.

III అపతారిక

శ్లో॥ యద్యద్విభూతిమత్పత్త్వం శ్రీమదూర్జిత మేవవా॥

112

తత్త దే వావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసమ్భవమ్॥ 41

దుటచే ఈ యుపసంహారమునందును 'మయా వినా' అనుటకు కేవలము 'నన్ను విడిచి' అని యర్థమునేయక 'ఆత్మభూతుఁడగు నన్ను విడిచి' యనియే యర్థము గ్రాహ్యము. తా నన్నిటికీ ఆత్మయగుట వలననే తన్ను విడిచి యొక్కటియు నుండువాఁడనగుట. సర్వవస్తువులను సర్వావస్థలయందును ఆత్మయగు తనతోఁగూడియే యుండునని

టీ. విభూతిమత్ = నియామ్యవస్తువులు గలిగినదియు, శ్రీమత్
= కాంతియు క్తమైనదియు - (ధనధాన్యసమృద్ధిగలదియు), ఊర్జితమేవవా
= శుభకార్యారంభములందు ఉద్యుక్తమైనదియు నగు, సత్త్వం =
భూతసమూహము, యద్యదస్తి = ఏదేది కలదో, తత్తత్ = ఆయా
ప్రాణిసమూహ మంతయు, మమ = నాయొక్క, తేజోంశసమృపమేవ
= నియమనశక్తియొక్క స్వల్పభాగములవలనఁ గలిగినదిగానే, త్వం
= నీవు, అవగచ్ఛ = తెలిసికొనుము.

తా. నాకు నియంతవ్యమైయుండు సంపత్తిగలిగి కాంతిచేనొప్పి
(లేక ధనధాన్యసమృద్ధమై) కల్యాణకార్యములందుఁ బూనియున్న
వస్తు వొక్కొక్కటియు అచింత్యశక్తియుక్తుడ నైన నాయొక్క
113

నియమనశక్తిలో కొంతభాగమువలనఁ గలిగినదిగా నెఱుంగుము.
తేజస్సు - అనగా పరులను తనకు క్రిందుపఱచు సామర్థ్యము

114 అవతారిక

శ్లో! అథవా బహునై తేన కిం జ్ఞానేన త వార్జున!

విష్టత్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్ ॥ 42

టీ. అర్జున = అర్జునా, అథవా = లేక, బహునా = విస్తారమయిన,
ఏతేన = ఈ (చెప్పబడుచున్న), జ్ఞానేన = జ్ఞానముచేత, తవ = నీకు, కిం =
ఏమిప్రయోజనము. అహం = నేను, కృత్స్నం = సమస్తమైన, ఇదం
జగత్ = ఈ జగత్తును, ఏకాంశేన = (నా మహిమలో) స్వల్పభాగము
చేత, విష్టభ్య = నిలువఁబెట్టి, స్థితః = ఉన్నాను.

తా. అర్జునా, నీకు నేను చెప్పచున్న యీ జ్ఞానమును విస్తార

భావము. ఇట్లు అన్నిట అత్యధుఃకుడై యుండుటయే అన్నింటితోడ సామానాధి
కరణ్య నిర్దేశమునకు హేతుపదను గాని మఱొకటి హేతువుకానేరదని తెలియు
చున్నది.

115

ముగాఁ జెప్పచుండుటచే ప్రయోజన మేమి ? (సంగ్రహముగాఁ జెప్పెదను.) కార్యావస్థయందుఁగాని కారణావస్థయందుఁగాని సూక్ష్మముగాఁగాని స్థూలముగాఁగాని యుండు చిదచిదాత్మకమైన యీ జగము

116

నంతయ, స్వరూపమునందును స్థితియందును ప్రవృత్తి విశేషములం

117

దును నా సంకల్పము నతిక్రమింపకుండునట్లు నా *మహిమయుండలి

118

119

పెక్కువేల భాగములలో నొక్కభాగమవలన నిలువఁబెట్టుకొని నేనున్నాను. ఇట్లే పరాశరులు 'యస్యాయుతా యతః శాంశే పిశ్వ

120

శక్తి రియం స్థితా' అని చెప్పియున్నారు.

ఇతి శ్రీ భగద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగ శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విభూతి

యోగోనామ దశమోఽధ్యాయః

121. గీతార్థ సంగ్రహము.

* ఇచట మహిమ అనఁగా పూర్వోక్తనియమనశక్తి. 'ఏకాంశ' అనుచో 'ఏక'

అనుటకు అత్యంతస్వల్పమని యర్థము గ్రహించుటవలన పెక్కువేల భాగములలో నొక్కటి యని నీర్థించినది.

- (2) అజం = కర్మకృతజన్మలులేనట్టి వానినిగాను,
 (3) అనాదించ = ఆదిలేని వానినిగాను.
 (4) లోకమహేశ్వరం = లోకేశ్వరుల కీశ్వరునిగాను, వేత్తి = తెలుసు
 కొనుచున్నా, సం = వాడు.
 (5) సర్వపాపైః = సమస్త పాపములనుండియు, ప్రముచ్యతే =
 పూర్తిగా విడువబడుచున్నాడు.

(1) ఇతరులతో నన్ను సజాతీయునిగా దలంచి భ్రమింపని
 వాడు -

(2) అచేతనమైన ప్రకృతి యనేక వికారములను చెందును. చేతనుడైన జీవుడు నిత్యుడైనను కర్మకృతమైన అచిత్సంబంధము వలన పుట్టుచున్నాడు. కాబట్టి సంసారిచేతనునకు కర్మకృతమైన అచిత్సంబంధము జన్మము, పుట్టనివాడు గదా అజుడు. దీనిచేత అజుడనగా వికరించుటయే స్వభావముగాగల అచిత్తుకన్నను, దానితో సంబంధముగల బద్ధునికన్నను భగవంతుడు విజాతీయుడని చెప్పబడినది.

(3) ఆదిలేని అజత్వముకలవాడు. అనగా ముక్తునికన్న విలక్షణుడు. ముక్తుని అజత్వమునకు ఆది=మొదలుకలదు. ఏలనన - వాడు పూర్వము అచిత్సంసర్గమువలన జన్మలెత్తియెత్తి చివరకు దానిని విడచి ముక్తుడైన నాటినుండియే పుట్టుక లేకుండుటను పొందును. ఈశ్వరుని యజత్వమునకు ఆదిలేదు గాన నాతడు అనాదియైన అజుడు. ముక్తునకు పూర్వము హేతుసంబంధ ముండుటచే దాని కర్హుడే యగును. ఈశ్వరుడన్ననో దాని కనర్హుడు. “ఇట్లు నిరవద్యం” మొదలగు శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి.

(4) రాజులు మొదలైనవారు ఏదోయేక పుణ్యవిశేషమువలన లోకుల కధిపతులైనను నిజమునకు వారు లోకులకు సజాతీయులే

యగుచున్నారు - నేనట్లుగాక వారిని యేలుకొను స్వభావమును కలిపాడను. కావున నేను వారికంటె విలక్షణమైనవాడను - ఇట్లు అుండువాడు.

(5) మోక్షమునకు విరోధులగు సమస్త పాపములచేతను -

*జీవునకు ముక్తదశలో నచిత్సంబంధములేదు. కాబట్టి సంసారదశలోనున్న జీవునిబట్టి పరమాత్మకు వైలక్షణ్యముండిన మండుగాక - అంతియగాని ముక్తుని కన్నను విలక్షణుడెట్లుగును. అను శంకను “దాని కద్దుడే”యనుట పరిహరించుచున్నది.

దాని భావమేమనగా -

జీవునకు ముక్తదశలో నచిత్సంబంధము లేకున్నను ఆతనికి హేయ సంబంధ యోగ్యత మాత్రము లేకపోదు. యోగ్యతయనగా - సహకారులున్నప్పుడు కార్యముండుటయును అవి లేనప్పుడు కార్యము లేకుండుటయును - చేతనమునకు సహకారులు ప్రకృతి - కర్మయున్నవి అవి యున్నప్పుడు బద్ధత్వమున్ను అవి లేనప్పుడు ముక్తత్వమున్ను గదా నుండునవి. అందుచేనాతనికి హేయసంబంధార్హత్వమున్నట్లే. కాల విశేషముతో సంబంధములేని నిరవద్యత్వముండునది నారాయణున కొక్కనికే - ఈ విషయమునే ‘నిరవద్యం’ అను శ్రుతి తెలుపుచున్నది.

ఈ శ్లోకమున - మర్త్యేషు అనుచోట సప్తమీ విభక్తి నిర్ధారణార్థమున వాడబడినది. దేవతలచేగాని మనుష్యులచేగాని లభింప శక్యముకాని జ్ఞానము మందమతులగు మనుష్యులకున్నదనిన నది యెవనికో యొకనికి భాగ్యవిశేషమువలననే కలిగినదనవలెను గదా!

(6) శ్లోకమున - అసమ్మాధక - అనుచో -

సమ్మోహప్రసంగ మున్ననుగదా దానిని నిషేధించుట ‘ప్రశక్తస్యహి ప్రతిషేధః’ అనిగదా న్యాయము? - సంమోహమే భగ

వంతునకు లేనప్పుడు ఇక నిషేధమేల? సమ్యాహముండుట కాలోక మహేశ్వరుడు కానించిన గదా! కానించకున్న నిక సమ్యాహ మెట్లు? అది లేనిచో నిషేధమెట్లు?

మరియు - బ్రహ్మరుద్రాదులుండగ పరమపురుషుడే లోక మహేశ్వరు డెట్లగును, మరియును బద్ధులకన్నను నిత్యులకన్నను - విలక్షణుడైన కావచ్చును గాని నిత్యులకన్న విలక్షణు డెట్లగును. అను నా శంకలకు పరిహారముగా 'అనగా' అను గ్రంథము ఆరంభ మగుచున్నది.

ఈ గ్రంథముయొక్క అభిప్రాయమేనగా - పైశంకలనన్నిటిని 'పరిహరించుటయే, అది యెట్లన - మనుష్యులకు ప్రభువులును దేవత లకు ప్రభువులును ఎట్లు తాము గావించిన పుణ్యవిశేషముచే పరిమిత దేశమున పరిమితకాలములో పరిమిత భోగములను అనుభవించుట గాక యని భగవంతుడు సంకల్పించుటచే వారట్లు ప్రభువులై ఆయా పదవులను నిర్వహించుకొనుచు ఆయా భోగముల ననుభవించు చున్నారో అట్లే అండాధిపతులును అనుభవించుచున్నారు. కాని 'యవధిలేని యైశ్వర్యానుభవము క్రియఃపతియగు నారాయణున కొక్కనికే.

(9) లోకమహేశ్వరం -

ఇట్లనుటచే సంకోచములేకయే సమస్త విషయనియమన రూప మైన ఐశ్వర్యము అభిప్రేతముగాన నిత్యులుకూడ నియామ్యకోటిలో చేరుటచే పారికన్నను విలక్షణమైనవాడని తెలియబడుచున్నది.

రుద్రుని యైశ్వర్యము సహజమైనదని కొన్ని ప్రకరణములలో వినుపించుచున్నది. దానికాతని జన్మ మొదలుకొని యున్నదని యర్థ మును జెప్పవలెను. కాని యనాది సిద్ధమైనది కాదు, అట్లన్నచో ప్రమాణ విరోధ మేర్పడును.

భారతమున - శాంతి పర్వమునందు -

మహా దేవ స్సర్వమేధే మహాత్మా

హుత్యాత్మానం దేవదేవో బభూవ॥

మహానుభావుడైన శివుడు సర్వమేధమును మహాయజ్ఞమును చేసి యందు తననే యాహుతి చేసుకొని భగవదనుగ్రహపాత్రుడై దేవదేవుడయ్యెనని యుండుటచే నది యనాదిసిద్ధముకాదు.

4, 5 శ్లోకములు

(9) ఓమ = ఓర్పు మానస్సునకు వికారమును కలిగించు కారణమున్నను అది వికారమును పొందకుండుట, కోపహేతువుండి నను పరులకు దుఃఖమునకు (అహితమునకు) తాను హేతువు కాకుండుట,

ఈ ఓమానివారణలో నొక ప్రశ్న ఉదయించుచున్నది. కారణముండగ కార్యమెట్లు పుట్టకుండును? అట్లు పుట్టకున్నచో నది కారణ మెట్లగును? అన్నచో, కారణమున్నంత మాత్రమున కార్యము పుట్టవలెనన్న నియమము లేదు...మణిమంత్రోపధులచే నగ్నియొక్క దహనశక్తి యరికట్టబడుటలేదా? ప్రతిబంధకములు లేకుండవలెను గదా? కాబట్టి ప్రతిబంధకములు లేక కారణమున్నప్పుడు కార్యము పుట్టకుండుట దోషము. లేనిచో కారణముల కాటంకము లున్నను కార్యములు పుట్టుచునే యున్నచో కార్య మెల్లప్పుడును అంతటను పుట్టుచునే యుండవలసియుండును. అట్టితరి ఓమకు ప్రతిబంధకము కోపము, అది యుండగా ఓమపుట్టదు. కాని మణి మంత్రాద్యవస్తంభనచే నిప్పును తాకినను బొబ్బపుట్టనట్లు ప్రబలమైన వివేకమనెడు ఆటంకమున్నచో నరికట్ట శక్యముకాని, కోపకారణమున్నను స్తంభింప చేయబడును.

(10) సత్యపద వివరణలో -

చూచినది చూచినట్లుగాను ప్రాణులకు హితముగాను పలుకుటకు అనుగుణమైన మనోవ్యాపారము,

ఈ సత్యపద వివరణలో 'చూచినది చూచినట్లు' అని చెప్పబడెను. వస్తువుయొక్క నిజస్వరూపము నెఱుంగుటకై యథార్థదర్శనమనివార్యముకాని తాను చూచినదానిని చూచినట్లు చెప్పటలో వక్తకు దోషమేమి? భ్రమ వైవాగతము గదా! పరమార్థమైనను పరాస్థహేతువైన దానిని సత్యమని వ్యవహరించరాదు.

'సత్యంభూతహితం ప్రోక్తం' అని గదా దాని లక్షణము.

ఇచ్చట నొక ముఖ్యవిషయమును జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను.

సత్యం బ్రూయాత్ప్రియం బ్రూయాత్ |

సబ్రూయాత్సత్య మప్రియమ్

ప్రియంచ నాస్మతం బ్రూయాత్ |

ఏవథగ్మ స్సనాతనః ||

సత్యమునే పలుకువలెను. అది వినువారికి ప్రియమైననే చెప్పవలెను. అప్రియమగుచో నడగక నిజమైనను నుడువరాదు. ప్రియమును చెప్పవలెనుగదా యని అసత్యమును కల్పించి చెప్పరాదు. ఇది సనాతన ధర్మము.

(11) భయము - రాబోవు దుఃఖమునకు హేతువులైన వానిని చూడగా, ముందే కలుగునట్టి దుఃఖము - రాబోవు అనర్థమును తలంచుకొనుటయే భయమని భయమునకు లక్షణమును చెప్పినను ఆ తలంపే (జ్ఞానమే) మనకు ప్రతికూలమైనదగుటచే నదియే దుఃఖమనబడును. అంతియకాని మన సిద్ధాంతమున దుఃఖమను నొక గుణము నంగీకరించలేదు. అనుకూలజ్ఞానమే సుఖము. ప్రతికూలజ్ఞానమే దుఃఖము.

(12) అహింస = పరులదుఃఖమునకు కారణము కాకూడదుట. అహింసను వివరించుటలో 'పరుల దుఃఖమునకు కారణముకాకుండుట'

అని భావించిరి. ఇచ్చట దుఃఖశబ్దమునకు అహితముని యర్థమును గ్రహించవలెను. నైద్యుడు మన హితముకొఱకై కొంతభాషను కలిగించినను దానిని హింసయనముకదా !

(13) తుష్టిః - సకల ఆత్మలవిషయమై సంతోషించు స్వభావమును కలిగియుండుట, ఆత్మకంతటను సంతోషమే స్వాభావికముగా ప్రాప్తించునది, కాని కొన్ని పదార్థములయందు కర్మయ నెఱుఁపాధిపలన ప్రతికూలబుద్ధి పుట్టును. దానివలన నైరాదులు జనించు నంతియే.

(14) దానము = తనకు భోగ్యములైన వస్తువులను అన్యులకిచ్చుటకు అనుణమైన మనోవ్యాపారము. దీనినే భావ్యకాయలు - ప్రతిపాదనమనిరి. ప్రతిపాదనమనగా-ఆ వస్తువునందు తన స్వత్వమును వీడి ఇతరుల స్వత్వము నాపాదించుట.

ఈ శ్లోకమున “బుద్ధిః జ్ఞానం” అని రెండును పర్యాయపదములవలె భావించి పునరుక్త దోషమును స్ఫురింపజేయును. అది నరకాదు.

“బుద్ధిమత్త్వా జ్ఞానాతి” అను ప్రయోగము కలదు. దీనినిబట్టి జ్ఞానమునకు బుద్ధి హేతువు గాన రెండింటికిని కార్యకారణభాజము తెలియుచున్నది. బుద్ధ్యతే అనయా ఇతి బుద్ధిః అని వ్యుత్పత్తిని చెప్పి బుద్ధికి కారణత్వమునకు జ్ఞానమునకు కార్యత్వమును నెఱుంగవలెను.

మరియు జ్ఞానము భ్రమ ప్రమ సాధారణము. బుద్ధి నిశ్చయాత్మకము అనియు భేదముకలదు. “మయిబుద్ధిః నిశేషయ” అనుచో బుద్ధి అధ్యవసాయవరముగా వ్యాఖ్యానింపబడెను.

7వ శ్లోకము

(15) విభూతి యనగా = విశ్వగుణము - అనగా - సర్వమును తన యధీనమైన ఉత్పత్తిస్థితి ప్రవృత్తులను కలిగియుండుట. (సర్వనియుమనశక్తి) అట్లే వస్తువులును. యోగమనగా -

యుజ్యత ఇతియోగః - కల్యాణగుణ సంపత్తి. దుష్టగుణ దూరుడును కల్యాణగుణాకరుడు నగుట.

10వ శ్లోకము

(16) ఈ శ్లోకమున 'ప్రీతిపూర్వకం' అను పదమును 'భజతాం' అను పదముతో చేర్చక 'దదామి' యను పదముతో చేర్చి యన్వయించవలెను.

భజనమనగా - 'ప్రీతిపూర్వ మనుభ్యాసం'. కాబట్టి దాని యందే ప్రీతికలదుగాన దానితో నన్వయించుట పునరుక్తమగును. కావున 'దదామితో' నన్వయించినచో భజనఫలమును తెలుపును. దానిచే భగవంతుని ఔదార్యము ప్రకాశించును. అందుమూలమున నీ పదమునకు మహత్తరమైన ప్రయోజనము సిద్ధించును.

11వ శ్లోకము

(17) అనుకంపనమనగా - వారి యనిష్టములను బోగొట్టి యిష్టములను ప్రసాదించుటకు కారణమైన భగవదనుగ్రహము. దీనినే ముందు 11వ అధ్యాయమున ఆరంభమునందే "మదనుగ్రహాయ" అని చెప్పెను.

(18) ఈపదముచే ననుగ్రహించుటకు కారణభూతములైన జ్ఞానశక్తి కాదుణ్యాదులతోను దివ్యమంగళవిగ్రహాదులతోను కూడి యుండుట సూచించబడుచున్నది.

(19) తమస్సనగా - విషయాస్తర ప్రావణ్యము. కర్మవలన బుట్టి భగవత్పాక్షాత్కారమనెడు వెలుగు నరికట్టు తమస్సనగా విషయ ప్రావణ్యమే యగును. నిరతిశయ భోగ్యమైన భగవద్జ్ఞానము ఇతర భోగ్యవస్తువుల యందలి యాసక్తిని మాన్పుట మంచిదే.

స్థితేఽరవిందే మకరంద నిర్భరే ।

మధువ్రతో నేక్షురకంహి వీక్షతే ।

12, 13 శ్లోకములు

(20) ఈరెండు శ్లోకములచే నర్జునుడు భగద్విభూతి విస్తారముగా - వినకుతూహలము కలవాడైనను సంగ్రహముగా నింతవరకు భగవాను డానతిచ్చిన విషయములు తెలిసినవనియు నవియన్నియు నిజమని నమ్మితి ననియును చెప్పచు తన యననూయతను సూచించుచున్నాడు.

(21) ఎవనినుండి యీ చరాచరములన్నియు జన్మించుచున్నవో జన్మించిన వన్నియును ఎవనివలన జీవించుచున్నవో ఎవనియందు నిమగ్నమై విలీనమగుచున్నవో. దానినే పరబ్రహ్మమని తెలిసికొనుము.

(22) బ్రహ్మ నుపాసించువాడు బ్రహ్మ సాయుజ్యమును బడయుచున్నాడు.

23. (ఎ) ఎవడా పరంబ్రహ్మ నుపాసించునో వా డాపరంబ్రహ్మ సాయుజ్యమునే బడయును.

23. (బి) దీని కూర్ధ్వముగా నుత్కృష్టమైన నే దివ్యజ్యోతి వెలుంగుచున్నదో.

(24) పరంజ్యోతిస్స్వరూపుడగు పరమాత్మను పొంది తన యసాధారణములగు అష్టగుణములతో ప్రకాశించుచున్నాడో.

(25) ప్రకాశమానమైన సూర్యచంద్ర అగ్ని తారకలను కూడ ప్రకాశింపజేయు పరంజ్యోతి స్వరూపుడు.

(26) తామరాకునందు నీరంటనటుల భగవదుపాసకులకు కర్మలు బంధకములు కావు.

(27) నిష్పనబడిన దూదివలె భగవదుపాసకుని పాపములన్నియును నశించిపోవుచున్నవి.

(28) నారాయణుడే పరంబ్రహ్మ యనబడువాడు, పరతత్వము నాతడే, పరంజ్యోతి స్వరూపుడు నాతడే, పరమాత్మ ఆ నారాయణుడే,

(29) వేదవేత్తలగు బ్రాహ్మణోత్తములును, అధ్యాత్మజ్ఞులగు సంపన్నులును శ్రీకృష్ణుని మహాత్ముడనియు సనాతన ధర్మస్వరూపుడనియు చెప్పుచున్నారు. ఈ గోవిందుడు పవిత్రమైన వస్తువుల కన్నిటికిని పవిత్రత నాపాదించువాడు. పుణ్యమును వస్తువులకు పుణ్యము నిచ్చువాడు. మంగళవస్తువులకు మంగళావహుడు. పుండరీక నయనుడును దేవతలకు దేవుడును. అనాది పురుషుడును - ఇతర ప్రమాణములచే తెలియజేయకయుగాని స్వభావము కలవాడును నగు నారాయణుడు యాదులోకములకు సంతరాత్మగానుండి వానిని తనకు శరీరములుగా కలిగియున్నాడు.

(30) ఈ శ్రీకృష్ణుడు పాలనముద్రమునందు శేషశయ్యపై పవళించియున్న అవతారకందముగు శ్రీమన్నారాయణుడే. సాధుపరిత్రాణ ప్రధానోద్దేశముతో శేషతల్పమును విడిచి మధురాపట్టణమునకు విజయం చేసెను.

మధుసూదనుడు వేంచేసియుండు ద్వారకానగరము పుణ్యక్షేత్రము. ఈతడు సాక్షాత్తుగా దేవుడు, పురాణపురుషుడే, మరియు శరీరశుభ్రు ధరించిన సనాతన ధర్మస్వరూపుడే.

(31) దేవుడును, పరమాత్మయు సనాతనుడును నగు నారాయణు డెచ్చటనుండునో అచ్చట సమస్త జగత్తులును, పుణ్యతీర్థములును, దేవాలయములును ఉండును. ఆయనే పుణ్యము. ఆతడే పరంబ్రహ్మ - అతడే తీర్థము. ఆయనయే తపోవనము. అచ్చటనే దేవర్షులు, సిద్ధులు, సకల తపోధనులుండుదు. అది దేవుడును మహాయోగియునైన మధుసూదను డెచ్చటనుండునో అది పుణ్యములకు పుణ్యము నిచ్చునది. ఇందుసం దేహములేదు, శ్రీ కృష్ణుడే లోకములన్నిటిని గృహింపువాడు. చరాచరాత్మమైన ప్రపంచమంతయు నాతనికి శేషభూతమైనది.

“బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవభతి” యనుచోట -

రెండుపదార్థముల ప్రకార మేకరీతిగనున్న చో రెండింటిని యభేదముగాజెప్పట ముఖ్యమే - ఉదా : ‘సోఽయం కాః’ అనునట్లు - అనగా - ఈ యెద్దున్ను ఆ యెద్దున్ను ఒకేవిధముగా నున్నవనియే దానియర్థము. అటులనే సకలసంబంధ వినుక్కుక్తుడగు జీవుడు బ్రహ్మతోను సదృశుడగునని శ్రుతులు బోధించుటచే జీవుని బ్రహ్మయే యనుట ముఖ్యమేగాని లాక్షణికముకాదు.

‘సోఽయం కాః’ అను దృష్టాంతమున్ను సాధర్మ్యమును నిమిత్తముగాజేసుకొని చెప్పబడినది మాత్రమే. కొందరు ‘బ్రహ్మైవభవతి’ యనుచోట ఏవకారమునకు “ఇవ తద్వైవమేవ” యని కోశముండుటచే - ఇవశబ్దమునకు పర్యాయపదమగుటచే నా యర్థమునే జెప్పినందురు - ఇందులకు - “వైష్ణవ మాలభేతస్సర్థమానో విష్ణురేవ భూత్వా ఇమాన్ లోకానభిజయతి” అని శ్రుతిప్రయోగమును జూపుచున్నారు.

ఈ శ్రుతిలోని ఏవకారమునకు ఇవార్థమును జెప్పినగాని ప్రకరణవిరోధము వచ్చును ఏలనన -

ఏవకారమున కభేదమే యర్థమును జెప్పినచో ఒకసంసారి వశుయాగమొనరించినంతనే విష్ణువే యగునా? మరియు స్పృహించువానికి మోక్షాధికార ముండునా? ఇచ్చట విష్ణువే అయిపోవునని యంతమాత్రమే ఫలముజెప్పబడినదా? లేదే. ‘ఇమాన్ లోకాన్ అభిజయతి’ యని సాంసారిక ఫలము జెప్పబడినదే.

కాబట్టి పరాక్రమాది గుణసంపన్నుడై విష్ణువగతవాడై ఈ లోకముల నన్నిటిని తన స్వాధీనములో నుంచుకొనును అనిమాత్రమే ఆ మంత్రమున కర్థము.

అందుచే 'బ్రహ్మైవభవతి' యను నీ సామానాధికరణ్యము సాధర్మ్యమును పురస్కరించుకొని వచ్చినది మాత్రమే. 'పరమం సామ్యముకైతి' యని శ్రుతియును 'మమసాధర్మ్యమాగతాః' అని స్మృతియును చెప్పుచున్నవి గదా!

ఈ శ్లోకమున 'పరంధామ' యని కలదు -

ఈ ధామశబ్దమునకు తేజస్సనియు, స్థానమనియును అనేకార్థములున్నవి. కాని ఇచ్చట తేజస్సనియు యర్థమును జెప్పవలెను. స్థానమని చెప్పరాదు.

(1) ఏలనన - ఈశబ్దమునకు పరంధామ భవాన్ అని పరమాత్మను బోధించు భవచ్ఛబ్దముతో సామానాధికరణ్యము గాన్పించుచున్నది.

(2) ఇతరవిస్తువులతోటి సామానాధికరణ్యము గల పదములతో సహపాతము లేక భగవంతునితో సామానాధికరణ్యముగ నన్వయించు పదములతోటి మాత్రమే దీనికి సహపాతము గాన్పించుచున్నది.

(3) భగవంతునకు - భాష్యకారులు ప్రమాణీకరించిన శ్రుతులచే చెప్పబడిన పరత్వమును ప్రకాశింపజేయు తాత్పర్యముతో ప్రయోగింపబడినది. కాబట్టి యీ శబ్దము స్థానాద్యర్థ పరముగాక తేజః పరమనియే సిద్ధాంతము.

నారాయణ పరం బ్రహ్మైవత్త్వం నారాయణః పరః ! నారాయణ పరోజ్యోత్తి రాత్మా నారాయణః పరః ! అను రెండు వాక్యముల ప్రారంభమున నున్న - "నారాయణపరం - నారాయణపరః" అను పదములను సంప్రదాయా నభిజ్ఞులందరు వంచమీ తత్పురుషగా భావించి నారాయణునికంటె వేరొక తత్వమున్నది దానినిగురించి యీశ్రుతియని వదరుదురు. అది యెంతయో యసంగతము - ఆ శబ్ద

ములు లుప్తవిభక్తికములు- ప్రథమావిభక్తి లోపించినది. 'నారాయణః పరంబ్రహ్మ' నారాయణః పరోజ్యోతిః' అనియే వ్యస్తముగా అన్వయించుకొనవలెను. ఆ వాక్యములలో సమస్తపదములు లేవు. అన్నియును వ్యస్తములే. వాటితో సహపతితములగుటచే నివియును ప్రథమాంతములుగను వ్యస్తములుగను నుండవలెను. ఇతర శ్రుతులలో గూడ (మహోపనిషత్తు) 'నారాయణః పరంబ్రహ్మ' యని ప్రథమాంతముగను వ్యస్తముగనే ప్రయోగింపబడినది. కాబట్టి సమస్త పదముగ జెప్పిన సకలశ్రుతి స్మృతినూత్రములతో విరోధము తప్పదు-

ఆపైన ఉత్తరార్థముచే - ఇట్లు శ్రుతిసిద్ధమైన అర్థమే స్మృతీతిహాసపురాణ రూపములైన మహర్షుల సూక్తులచేతను, శ్రుతివలెనే స్వతః ప్రమాణ మనదగిన సర్వజ్ఞుడగు సర్వేశ్వరుని సూక్తిచేతను సిద్ధమగుచున్నదని చెప్పబడుచున్నది.

ఈశ్లోకము ఉత్తరార్థమున - 'పురుషం శాశ్వతం దివ్యం' అని పాతక్రమమును విడిచి శ్రీ భాష్యకారులు 'శాశ్వతం దివ్యం పురుషం' అని క్రమమునేల మార్చినగా -

'పాతక్రమాదర్థక్రమో బలీయాన్' అను న్యాయానుసారముగా యీ మార్పువలన నొక విశేషార్థములభించుననియే - అది ఏదనగా-

పరమపదమునందున్న పురుషునకు "పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి" అని పురుషసూక్తమున జెప్పబడిన అమృత త్రిపాద్విభూతి విశిష్టవేషముతో శాశ్వతత్వము బోధించబడవలెననియే పదములు ప్రయోగింపబడినవని సూచించుటకే -

ఆదిదేవం=అను పదము -

ఆదిశ్వాసే దేవశ్చ యని కర్మధారయసమాసము ఆది=అనగా జగత్కారణభూతుడు.

దేవః=జగద్వ్యాపారమును ఆటగా కలవాడు అని యర్థము -

కావుననే .. విష్ణుపురాణమున - 1-2-18 శ్లోకములో
వ్యక్తం విష్ణుస్తథావ్యక్తం పురుషః కాలవచచ ||

క్రీడతో బాలకస్యేవ చేష్టాంతస్య నిశామయః ||

శృష్టిలోని పదార్థములు, సృష్టికిపూర్వమందున్న పదార్థములు, చేత
నులు, కాలము సమస్తమున్న విష్ణ్వత్కములే. ఆటలాడు పిల్లవాని!
వలెనే యీ సృష్ట్యాది వ్యాపారములు పరమాత్మకని యెఱుంగుము
అనియు భారతమునందును -

మోదతే భగవాన్ భూతైః

బాలః క్రీడనక్తై రివ ||

పిల్లవాడు ఆటబామ్మలతోవలెనే శ్రీమహావిష్ణువు పంచభూత
ములతో నాడి ప్రసన్నుడగుచున్నాడు అనియు -

బ్రహ్మసూత్రములో (2-1-33)

‘లోకవత్త లీలా కైవల్యమ్’

అవాప్త సమస్తకాముడును పరిపూర్ణుడగు నారాయణునకు
తన సంకల్పము మాత్రముచేతనే భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానముగ
నుండు వివిధ విచిత్ర చిదచిన్నిశ్రిజగత్తుయొక్క సృష్టితో లీలయే
ప్రయోజనము ఎట్లనగా - లోకవత్ - సవేదనంపత్సంపన్నుడగు
సార్వభౌముడు బంతియాటలు మొదలగునవి కేవల క్రీడార్థమేగదా!
అట్లే పరమపురుషునకును జగజ్జన్మస్థితిధ్వంసాదులు -

కావుననే భాష్యకారులు - ‘అఖిల భువన జన్మస్థేమ భక్తా
దివతే’ యని సాయించిరి -

ఇట్లు చెప్పటచే దేవబానికి చెందిన బ్రహ్మాదులున్న భగవం
తునికి లీలాపరికరభూతులనియును, పుట్టుక గలవారనియును చెప్ప
బడినది.

నారాయణా ద్బ్రహ్మజాయతే-నారాయణాద్రు ద్రోజాయతే-
ఏకోహవై నారాయణ ఆసీత్ 'నారాయణోపనిషత్' 'సబ్రహ్మనే
శాసః' అనియు -

అనగా - నారాయణుని నుండియే బ్రహ్మ - రుద్రుడును
బుట్టుచున్నారనియు - సృష్టికి పూర్వము ఒక్క నారాయణుడే గాని
బ్రహ్మ - రుద్రులు లేరనియును -

'తస్మాచ్చ దేవా బహుథా సమ్ప్రసూతాః' ముట్టినోపనిషత్.
ఆ నారాయణుని నుండియే దేవయోని విశేషములన్నియును -
జన్మించినవనియును, వేయేల . హరివంశమునందును శ్రీకృష్ణ కైలాస
యాత్రా ఘట్టమున రుద్రుడు శ్రీకృష్ణునిగూర్చి చేసిన స్తోత్రమున -
(132-48).

'క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశో హం సర్వ దేహినాం ।
ఆవాంతవాక్లే సమ్భూతో తస్మా త్కేశవనామవాన్'
అని కేశవశబ్దమును నిర్వచించుచు -

కశ్చ ఈశశ్చ = కేశౌ = తే అన్యస్తః ఇతి కేశవః - అనగా
కశబ్దమునకు బ్రహ్మ అర్థము. నేను ఈశుడను. మే మిరువురము నీ శరీ
రమునుండి పుట్టితిమి. కావున నీవు కేశవుడవైతివని స్వయముగ
రుద్రుడే జెప్పెను.

ఇది శృతులలోని కారణవాక్యార్థము.
ఇది శోధకవాక్యార్థమున కుపలక్షణము.

'అజం = విభుమ్' ఇది శోధకవాక్యసమానార్థకము. శోధక వాక్య
మునగా - పరమాత్మకు కారణత్వము చెప్పబడినతోడనే జగత్తున
కారణ పదార్థములకున్న దోషములు పరమాత్మ కుండునేమో అని
ఆశంక జనించును. దానిని పరిహరించు వాక్యము.

ఈ పదము లాపనినెట్లు చేయుచున్నవో చూడుడు. అజమ్ = కర్మఫలన వచ్చునట్టి జన్మలు లేనివాడు. లేక నిర్వికారస్వరూపుడు. విభుమ్ = ఆకాశమువలె సర్వత్రనుండువాడు.

నిత్యమైనవాడున్ను -
లేక సర్వవియాయకుడు.

దీనిచే అంతర్యామి బ్రాహ్మణాదులలో జెప్పబడిన కారణత్వాదుల కుండవలసివ వ్యాప్తి నియమనాదులు సూచింపబడినవి.

బ్రహ్మర్షిః నారదః = ఋషయః సర్వే అనినంతనే సద్గుణలో నారదుడు చేరినను ఆపత్తముడని తెలుపుటకై నారదులు వేరుగ జెప్పబడిరి. నారదునకు దేవర్షి యని విశేషణముంచుటచే జాతిచేతను యీతడు సర్వోత్తముడని తెలియుచున్నది. దేవర్షులలోను కూడ 'దేవర్షి ణాంచ నారదః' యని ప్రత్యేక భగవద్విభూతిగా పేర్కొనబడుటచే నింకను ప్రకర్షకలను.

అసితః = దేవలుడు అసితుని తండ్రి.

యేచ వేదవిదో విప్రాః । యేచాధ్యాత్మ విదోజనాః॥

తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం శనాతనమ్॥

అను శ్లోక విశేషార్థము.

వేదవిదః - కర్మభాగముయొక్క తత్త్వము నెఱింగినవారు.

అధ్యాత్మవిదః వేదాంతార్థ తత్త్వము నెఱింగినవాడు.

మహాత్మానం = సర్వాతిశయమైన పరమైశ్వర్యము మొదలగు నవి కలవాడు.

లేక - మహాంశ్చాసావాత్మేతి మహాత్మా = పరమాత్మ యని యర్థము.

పరమాత్మ యనగా తాను స్వేతర సమస్త చేతనాచేతనాత్మక ప్రపంచమునకును ఆత్మగానుండువాడేగాని తనకు వేరొక ఆత్మకల వాడు కాడు.

సనాతనం ధర్మం = అని ధర్మమునకు సనాతనం అని విశేషణము చేర్చబడినది.

ధర్మమనగా - యాగదానహోమాదులు, అవి దేశముచేతను, కాలముచేతను పరిమితమగు ఫలములనే యిచ్చునవి. అవి యును అనిత్యములే. శ్రీకృష్ణ ధర్మమన్ననో నిత్యమున్ను నిరతిశయమును నగు ఫలము నిచ్చువాడు, తానును నిత్యముగా నుండువాడు.

పవిత్రాణాం హి గోవిందః పవిత్రం పరముచ్యతే!

పుణ్యానామపి పుణ్యోఽసౌ! మజ్జానాంచ మజ్జమ్!

త్రైలోక్యం పుణ్డరీకాక్షో దేవదేవ స్సనాతనః!

ఆస్తే హరిరచిన్త్యాత్మా తత్త్రైవ మధుసూదనః!

ఈ శ్లోకములోని పవిత్ర శబ్దమునకు -

ఇచ్చట పవిత్రశబ్దము పాపవినాశకరమను మర్థములో వాడబడినది.

పుణ్యశబ్దమునకు ఇష్టమగు ఫలమునకు సాధనమని యర్థము.

మజ్జ శబ్దమునకు - తన సాన్నిధ్యముచేతనే గొప్పనమ్మడ్చిన చేకూర్చు శుభకరమైన వస్తువని యర్థము.

త్రైలోక్యం పుణ్డరీకాక్షః = అను నీయభేదనిర్దేశమునకు నారాయణుడు మూడులోకములకు కారణభూతుడనిగాని మూడులోకముములను శరీరముగా కలవాడని గాని యర్థము.

త్రయోలోకాః త్రైలోక్యం = బద్ధులు, ముక్తులు నిత్యులు లేక భూమి మొదలగు ఊర్ధ్వలోకములకు ఉపలక్షణము.

పుణ్డరీకాక్షః - అనుటచే ఆస్తరాదిత్య విద్యలో జెప్పబడిన దివ్యమజ్జ విగ్రహము సూచింపబడినది.

'తస్య యథాకప్యాసం పుణ్డరీక మేవమక్షిణీ' అను శ్లోతి

వాక్యమునకు దృమిడభాష్యకారులు సెలవిచ్చిన ఆరు అర్థములలో శ్రీ భాష్యకారులు సిద్ధాంతముగా స్వీకరించిన మూడర్థములకు సారమైన గంభీరాంభ స్సముద్భూత సుమృష్టనాళరవికరనికరవికసిత పుణ్డరీకదళామలాయ తేక్షణుడు అని యర్థము.

నారాయణ - పదముచే కేవలపరతత్వ నిర్ణయమునకే ఏర్పడిన నారాయణనువాకము నూచింపబడుచున్నది.

14వ శ్లోకము

(32) శ్రీ విష్ణుపురాణమున పరాశర మహర్షి భగవచ్ఛబ్దార్థము నీ క్రిందివిధముగా సెలవిచ్చెను.

శ్లో! జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య ! వీర్యతేజాం స్య శేషతః !

భగవచ్ఛబ్ద వాచ్యాని వినాహేయైర్దగ్ధాదిభిః !

భకారమునకు - జ్ఞానశక్తులు -

గకారమునకు - బలైశ్వర్యములు.

వకారమునకు - వీర్యతేజస్సులు, అని యిట్లే మూడక్షరములు భగవద్గుణములలో ప్రధానమైన యారు గుణములను తెలుపుచున్నవి.

ఇక వ'కారముమీద అకారమున్న చివరనున్న 'న'కారమున్న తల్లక్రిందులుగా చదివిన 'స' యను నక్షరమగును. దానికి లేవని యర్థము. ఆ లేని వేవి యనగా - అపహత పాస్మావిరజో విమృత్యుర్విశోకోఽపిసాను రవిజిఘత్సుః - అను నీ ఘటకశ్రుతి వాక్యముచే తెలుపబడిన దుర్గుణములు, అవి లేవని యర్థము - (పుణ్యపావములు, రజస్సు, చాపు - దుఃఖము - దప్పి - ఆకలి.)

'తవానస్త్య గుణస్యాపి షడేతే ప్రథమే గుణాః' అని భగవంతుడనేక కల్యాణ గుణాకర్తుడైనను యారు గుణము లాతనికి ప్రధాన గుణములు మిగిలిన గుణములన్నియు నిందిమిడి యుండును.

ఈ శ్లోకమున - 'సర్వమే తద్భుతం మన్యే'

యనుటచే ఆ పుతములగు మహర్షి ప్రభృతులచేతను, వేదముల చేతను చెప్పబడుటచే నిది యంతయును యధార్థమని నమ్ముచున్నాను.

దీనిచే నజ్ఞుని అసూయారాహిత్యమున్ను, దానివలన నాతని రహస్యార్థశ్రవణ యోగ్యతయు సూచింపబడినవి.

16వ శ్లోకము

(33) ఆత్మనా - ఇతరుల యనుగ్రహముచే గాకయే - ఇతరులవైనచో 'మత్తస్సన్మతిర్జ్ఞానం' అనునట్లు నీవు ప్రసాదించిన జ్ఞానముచే నెఱుంగుదురు. లేక - ఆత్మనా = జ్ఞానముచేతననిగాని యర్థము.

'ఆత్మాజీవే ధృతౌ దేహీ ఇత్యారభ్య - యత్నే

ఽర్కేఽగ్నౌ మతౌ - వాయూ వితికోశః'

(34) ఆత్మానం - అను పదమునకు 'త్వాం' అని వ్యాఖ్యానించిరి. ఇది 'త్వమేవ త్వాం వేత్థయోఽసిసోఽసి' అను శ్రుతిని జ్ఞాపకముచేయుటకే

(35) పురుషోత్తమ ! = ఇది కేవలము పేరుమాత్రమే. ఉత్తరార్థమంతయు నాపేరునకు తగిన గుణములను తెలుపు పదములు.

(36) భూతములను పుట్టించువాడా -

'సకారణం కరణాధిపాధిపః' అను శ్రుతిసిద్ధము.

(37) భూతేశ - తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం' అను శ్రుతిసిద్ధము.

(38) 'దేవేశ - తర్దైవతానాం పరమంచ దైవతం' అను శ్రుతిసిద్ధము.

తుద్రమైన పురుగులు దేవతలకెల్లో దేవతలు పరమాత్మ కటు
లనే. 'కీటా స్సమస్తాస్సురాః దృష్టియత్ర - (ముగ్ధంధ)

(39) 'జగత్పతే - విదామ దేవం భవనేశమీడ్యం'
అను శ్రుతిసిద్ధము.

16వ శ్లోకము

(40) అర్హసి - నీ విభూతులు దివ్యమైనవి గనుక తప్పక
వినదగినవి. కాబట్టి చెప్పబడవలెను. అవి నీ విభూతులుగాన వానిని
చెప్పటకు నీవే తగినవాడవుగాన నీవే చెప్పము - అని ప్రార్థన
నూచింపబడుచున్నది.

(41) భావప్రత్యయాంతమైన విపూర్వక 'భవతి'కి నియమనమే
యర్థము. ఆ నియమనవిషయ మత్యధికమగుటచే వినవలెనను కుతూ
హల మపారముగనున్నది. దానిని తెలియజేయుటకే అశేషశబ్దము
ప్రయోగింపబడినది.

(42) 'విభూతి' శబ్దమునకు నియమనమను వ్యాపారమనియును
నియంతవ్యమనియును అర్థములు కలవు. నియంతవ్యము చేతనాచేత
నాత్మకమగు ప్రపంచమంతయును. ఈ విభూతిశబ్దమున కా నియం
తవ్యముతో సామానాధికరణ్య మున్నపుడు విభూతిశబ్దమునకు నియం
తవ్యపరముగాను, అది లేనప్పుడు నియమనపరముగాను అర్థమును
జెప్పవలెను.

18వ శ్లోకమున విభూతిశబ్దమునకు నదే యర్థమును జెప్పవలెను.
కాని 19వ శ్లోకమున దానికి నియంతవ్యమే యర్థము. ఈ వివరణ
మును 19వ శ్లోక టిప్పణిలో చూడుము.

17వ శ్లోకము

(43) ఇచ్చట 'యోగీ' యను శబ్దమునకు భక్తియోగి యను
సర్గ మెట్లనగా -

ప్రకరణమును బట్టియును, 'తాం సదా పరిచిన్తయన్' అనుటచేతను -

ఈ యోగి సామన్య యోగిగాక భక్తియోగియని చెప్పటయే ఉచితము.

మరియు - 'ఆవృత్తి రసకృత్ ఉపదేశాత్' అను బ్రహ్మ సూత్రము నిరంతర భ్యాసమును మోక్షసాధనముగా విధించుచున్నది. దానినిబట్టి 'ధృవాస్మృతియు' దీనికి సమానార్థకమగుచున్నది.

'త్వాం సదాపరిచిన్తయన్'.

కాబట్టి భక్తియోగమని చెప్పటయే ఉచితము.

18వ శ్లోకము

(44) జనార్దన -

'జనాన్ అర్థయతీతి - జ్ఞనైరర్థ్యత ఇతివా'

అనగా - భగవద్విషయమును నరకాదుల కనిపి పీడించు వాడును.

అనుకూలులైన భక్తులచే తమకు కావలసిన ఫలములను యాచింపబడువాడనియు నర్థము.

(45) అమృత శబ్దమిచ్చుట అతృప్తితో సహపతితమగుటచే భగవన్నాహిత్యమున భోగ్యత్యము వివక్షితము.

దానిని భగవంతుడే వినుపించిన భోగ్యతమమగును. అమృతము చంద్రునినుండి స్రవించును. ఈ యమృతము భగవానుని ముఖ చంద్రునినుండి స్రవించును -

(46) అవతారిక -

ఇట్లు వినినదానితో విసుగుచెంది తృప్తిని చెండక నింకను విన కుతూహలముచే ప్రశ్నించు నర్జునుని విషయమై మిక్కిలి ప్రశస్తు

దైన భగవంతుడు అర్జునుని యత్నమ వంశాదులను బాగడుచు నాతని యోగ్యతకు మెచ్చి తన విభూతిని విస్తరించి ప్రత్యేకముగా జెప్పుటకును వినుటకును సశక్యమగుటచే ఆయా జాతీయములనెత్తి జాతికొక్కటిచొప్పున తన విభూతులను సంగ్రహించి చెప్పెదననుచున్నాడు.

(47) తే = అనూయ లేకుండుట, భగవన్నాహాత్మ్యమును విని సంతసించుట, దాని నెంతవిన్నను తృప్తిని చెందకుండుట మొదలగు మంచిగుణములుకల సీకు అని యర్థము.

(48) విభూతి శబ్దమున కిచ్చట నియమింపబడు పదార్థములని యర్థము చెప్పబడినది.

(శ్రీ) విష్ణుపురాణమున -

‘బ్రహ్మ దక్షాదయః కాలః’ ‘విష్ణుర్మన్వాదయః కాలః’ అని యిట్లు చెప్పిచెప్పి చివరకు ‘జనార్దన విభూతయః’ అనెను.

కాబట్టి నియామ్యములయందే విభూతి శబ్దము ప్రయోగింపబడెను.

20వ శ్లోకము

(49) అవతారికలో —

ఇట్లునుటచే వెరుక చెప్పబడినట్టియు, ముందు చెప్పబోవు ఫట్టియు సామానాధికరణ్య నిర్దేశములన్నిటికిని నిమిత్త మీరెండింటిలో నేదో యొకటి యని తెలుసుకొనవలెను.

(50) ఏ పరమాత్మ సమస్త ప్రాణులకును అంతరాత్మగా నున్నవాడో, ఆ ప్రాణులన్నిటికంటెను విలక్షణమై యున్నాడో; అట్లున్నను యే పరమాత్మ నా ప్రాణు తెలుంగజాలవో ఆ ప్రాణు లన్నియు నెవ్వనికీ శరీరభూతములో ఏ పరమాత్మ సమస్త భూత

ములతో సంతరాత్మగానుండి వానిని నియమించుచున్నాడో అట్టి యశ్చుత రూపుడైన పరమాత్మ నీకును అంతరాత్మయై యున్నాడూ

(51) ఈ స్తోత్రమున ఆశయమునగా = హృదయము.

(52) సర్వభూతశబ్దమునకు భాష్యమున

‘నాకు శరీరభూతములైన’ యని యర్థము చెప్పబడినది. ఇది యెట్లనగా -

అహం ఆత్మా = నే నాత్మగానున్నానని యర్థము. ఆత్మశబ్దమున కనేకార్థములున్నను శరీరముతో సంబంధించియున్న జీవుని విషయమై ప్రసిద్ధికలదు. శరీరియగు జీవుడని ఆత్మశబ్దమున కర్థమును చెప్పగానే దానికి ప్రతిసంబంధియగు శరీరాపేక్ష కలుగుచున్నది. కాబట్టి నాకు శరీరభూతులైన యని యర్థము చెప్పవలసి వచ్చినది.

భూతములు జీవునకు శరీరములు. ఆ భూతములకును జీవులకును కూడ ఈశ్వరున కాత్మత్వ మెట్లు సిద్ధించును? అని శంకించగా - ఆత్మలక్షణమును భాష్యకారులు ‘ఆత్మ యనగా’ యను గ్రంథముచే తెలుపుచున్నారు.

శరీరమున కన్నివిధములుగను ఆధారమై నియంతయై శేషియైనవాడు ఆత్మ.

కొందరి మూఁడునుకలసి యొక్క లక్షణమందురు. మరికొందరి మూఁడును మూడు వేరువేరు లక్షణములందురు. యతోవేత్త్యాది శ్రుతిచే బోధింపబడుటచే నృప్తిస్థితి లయకర్తృత్వత్రయము బ్రహ్మ లక్షణమైనట్లు యిచ్చుటను శంకించిన యా శంకను పరిహరించుచు మూఁడును సార్థకము లగుచున్నవి.

ఆధారమేయనిన నియంత వేరుగానున్నాడా? భూమి యాధారముకాదా? ఇత్యాది శంకలను పరిహరించుటకై మూఁడును సార్థకములే యగుచున్నవి.

శరీరలక్షణములను నాలుగువిధములుగ నాశంకించి ఖండించి దీనినే భాష్యకారులు శ్రీ భాష్యములో సిద్ధాంతీకరించిరి.

చైతన్యముకలవానితో నెన్నడును విడచియుండని సంబంధముతో విశేషమైయుండు ద్రివ్యమే శరీరమని నిష్కృష్ట శరీరలక్షణము -

కాబట్టి యిచ్చట భూతశబ్దము కేవలశరీరమే కాదనియు ఆశయమనగా హృదయమనియు ఆధారత్వ నియంతృత్వాదులు ఆత్మలక్షణమనియు, సిద్ధించుటకును 'తథేతి=ఇట్లు',

యను గ్రంథముచే శ్రీ భాష్యకారులు గీతాప్రమాణములను చూపిరి.

ఆ ప్రమాణములేవి, చానివలన నీ యర్థ మెట్లు సిద్ధించుచున్నదనగా —

‘సర్వస్యచాహం.....జ్ఞానమపోహనం

ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశే ల్లజ్జన తిష్ఠతి|

భామియన్ సర్వభూతాని | యన్త్రాహాని మాయయా’

అనియు —

‘యస్ససర్వేషు భూతేషు.....ఏష అస్త్ర్యామ్యమృతః’

అనియు —

‘య ఆత్మని తిష్ఠన్.....అస్త్ర్యామ్యమృతః’

అనియును —

‘సర్వస్యచాహం’ అను శ్లోకమునకు పిమ్మట ‘ద్వావిమా’ అని ప్రారంభించి ‘క్షర స్సర్వాణిభూతాని’ యని చెప్పబడుటచే సర్వభూతశబ్దము అచిద్విశిష్టజీవవాచక మని నిశ్చయింపబడుచున్నది గదా! అట్లే యిచ్చటను భూతశబ్దమునకు కేవల శరీరముగాక శరీరముతోనున్న జీవులని తెలుపును.

మరియు నీ ప్రకరణమునందే -

‘ఉత్తమః పురుష స్తవ్యః పరమాత్మేత్యుగాహృతః’ అని చెప్పి ‘యోలోకత్రయ మావిశ్వ భిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః’ అని చెప్పబడినది. ఇచ్చట ‘భిభర్తి’ - ‘ఈశ్వరః’ అను శబ్దములలో మొదటిపదముచే ఆధారత్వమున్ను రెండవదియగు ఈశ్వరశబ్దముచే నియంతృత్వమున్ను స్పష్టముగా తెలియబడుచున్నది.

ఈశ్వరశబ్దమునకు రూఢిశక్తిచే స్వామిత్వ మర్థము సిద్ధించుచున్నది.

అంతియకాని యకాగికార్థమునే గొని నియమించువారి నందరిని ఈశ్వరు డను వాడుకలేదు. పాములను నియమించు గరుడుని పాముల కీశ్వరుడందురా ?

ఒక శ్లోకమున ‘అహంహృది సన్నివిష్టః’ అని కలదు. వేరొకచోట ‘ఈశ్వరః హృద్దేశే తిష్ఠతి’ అనియుకలదు. కాబట్టి ‘అహం’ అన్నను ‘ఈశ్వరః’ అన్నను అర్థముకూటియే.

రెండవ శ్లోకమున సర్వభూతశబ్దము జీవపరమే. ఏలననగా - ‘యన్త్రాిరూఢాని మాయయా’ యనిగదా నిర్దేశింపబడినది ! యంత్రమనగా శరీరము. ఆరూఢాని యనగా వానియందున్న జీవులు, వారే సర్వభూతాని యని చెప్పబడుచున్నారు -

‘భ్రామయన్’ అనుటచే నియంతృత్వము సిద్ధించుచున్నది. హృద్దేశమునందుండటచేత ‘మయసర్వమిదం ప్రోతం’ అని చెప్పబడినట్లు ధారకత్వము సూచింపబడుచున్నది -

ఇట్లు చేతనాచేతనాత్మకమైన సమస్త వస్తువులును శరీరముగా గలవాడని తేలినది.

దీనినే స్పష్టముగా తెలుపు శ్రుతులను ఆ పిమ్మట ప్రమాణిక తిండిరి. ఇట్టిమూలశ్లోక పూర్వార్థమును జెప్పి ఆత్మగా నుండుటచే

సీశ్వరునకు ఉపాదానత్వమున్ను నిమిత్తత్వమున్ను సిద్ధించుటచే దాని నపలంబించి ఉత్తరార్థము నవ్వయించుచు 'ఏవం' 'ఇట్లు' అని సాయించిరి.

అనగా 'నే నిట్లాత్మగా నుండుటచే హనికన్నిటికిని ఉత్పత్తి స్థితి లయకారణభూతుడ నగుచున్నాడ'నని చెప్పెను. 'ఆత్మయై నెల కొనియున్నవాడ'ననుటచే నిర్వికారుడగు తానే ఉపాదానమని నిర్ణయింపబడుచున్నది.

21వ శ్లోకము

(53) అవతారిక —

ఇకముందు చెప్పబడు పదార్థములలో కొన్నిటియొక్క ప్రాధాన్యము ప్రత్యక్షసిద్ధము. కొన్నిటియొక్క ప్రాధాన్యము శాస్త్ర సిద్ధము. అటులనే కొన్నిటితో సామానాధికరణ్యము సాక్షాత్తుగాను మరికొన్నిటితో జీవునిద్వారాను అని గ్రహించవలెను.

(54) ఇచ్చట మతుప్ ప్రత్యయముచే రవికి నిర్ధారణ కుపకరించు నతీశయ తేజస్సంబధము వివక్షితమని గ్రహించవలెను - అందుచే పానరుక్త్యము పరిహరింపబడినది.

(55) అవినాభావమును చెప్పటనుబట్టి —

ఆత్మలేనిది శరీర మేకాదని భావము, 'నిష్పలేక పాగలేదు' 'ధర్మలేక ధర్మములేదు' అనినచో నగ్నాదులే పరమార్థములనియును భూమాదులు మిథ్యయనియునుగాని ఆగ్న్యైత్రిక మనిగాని జ్ఞానము కలుగదుగాదా ! అటులనే యిచ్చటను గ్రహించవలెను.

(56) పూర్వపక్షము —

'యజ్ఞదత్తుడతప్ప యింట నెవ్వరును లేదు' 'తాడేగాని పాము యే' అనినచో నొకదానికే సత్త్వమును మిగిలినవాటి కసత్త్వమును

సిద్ధించుటలేదా అటులనే యిచ్చటను నేనే యున్నాను మరియేది యును లేదని యిచ్చట అర్థమును చెప్పరాదా? యన్నచో -

ఇచ్చట అవివాభావము నియామ్యత్వముచేత వచ్చినది. ఉపక్రమమునందు - 'మత్తస్సర్వం' ఇత్యాదినా తెలుపబడిన దనబడెను.

ఇయ్యది ఉపక్రమాధికరణ సిద్ధమైనది.

దీనికే అగ్ర్యప్రాయ న్యాయమందురు. అనగా -

'అసంజాతవిరోధి కాల సముదితో పక్రమ విరుద్ధతయా ఉపసంహరణ్య నోదయః' అనగా -

ఒక విషయమును ఉపసాదించ ప్రారంభించునపుడు దానికి విరుద్ధార్థ ప్రతిపత్తి యొకను ఉదయించదు గాన నవి యసంజాత విరోధులగును. తరువాత దానికి విరుద్ధమైన యర్థమేదైన నుదయించినది సంజాతవిరోధియే యగును. సంజాతవిరోధికంటె నసంజాత విరోధి ప్రబలముగాన ఉపక్రమమును బట్టియే యుపసంహరణమును నవరించుకొనవలెను. ఇట్లు చెప్పటచే సర్వశరీరముల యందున్న జీవులకు బ్రహ్మైక్యము చెప్పబడుచున్నదను వాదము నిరస్తమైనది.

(87) సత్తత్వాణా మహంశశీ అనుచోట -

ఇచ్చట నిర్ధారణ వృత్తికాదనియు సంబంధవృత్తియనియు వెనుకటిప్పటిలో తెలుపబడినది.

ఇప్పుడు దానిపై పూర్వపక్ష సిద్ధాంతమును గమనింపుడు -

ఇంతకుముందును యీ పై నను అంతటను నిర్ధారణార్థములను జెప్పి మధ్యనొక్కదానికి సంబంధార్థమును జెప్పట ప్రక్రమభంగము. కాబట్టి సత్తత్వశబ్దమునకు రాత్రిప్రకాశ మాత్రమే యర్థము చెప్పవలెను.

'సత్తత్వములనగా పుణ్యాత్ముల ప్రకాశమే' యని, శ్రుతి చెప్పుచున్నది. లేక చంద్రమండలము స్వర్ణస్థులకు భోగస్థానమగుటచే

జానిని ప్రకాశమను అర్థమునుబట్టి సత్వ్ర మనవచ్చును. 'జేవగృహం వై పక్షత్రాణి' యని జేవశలు నివసించు స్థానములకు సత్వ్రములని పేరున్నదని శ్రుతి తెలుపుచున్నది. కాబట్టి యీ యర్థముతో నిర్ధారణ షష్ఠీయన్నను వోపములేదు. ఇది ప్రకరణానుకూలమైన యర్థమని పూర్వపక్షము - సిద్ధాంతము - ఇది లక్ష్యార్థము. ముఖ్యార్థమే పాసగునప్పుడు లక్ష్యార్థమును చెప్పరాదు. మరియు పూర్వపరము బలవంతము నిర్ధారణార్థము లేనేలేదు -

'భూతానామస్మిచేతనా' యనుచోటను,
'సర్వాణామూచి రస్తశ్చమథ్యం జైవాహ మర్జున'
'వాదః ప్రపదతా మహమ్'
'అహమేవాక్షయః కాలః'
'ఉద్భవశ్చ భవిష్యతామ్'
'ద్యూతం ఫలయతా మస్మి'
'తేజస్తే జస్వినా మహమ్'
'జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి'
ఇత్యాదులలో నంతటను నిర్ధారణ కుదురదుగదా -

కాబట్టి యిచ్చట చంద్రుడు సత్వ్రబాలిలో చేరడుగాన షష్ఠీ విభక్తికి నిర్ధారణార్థము ఘటించకపోవుటచే సంబంధ సామాన్యమందు షష్ఠీ విభక్తికి ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యముండుటచే ఆ సంబంధమేది ప్రమాణ సిద్ధమో దాని జెప్పటయే న్యాయము.

22వ శ్లోకము

(58) ఇచ్చట సామవేదమునకు గానము ప్రధానమగుటచేతను, సహస్రశ్లోక లంకలుటచేతను, ప్రాధాన్యమును గ్రహించవలెను. తక్షిణ వేదముల కీ రెండును లేకుండుటచే దాని కవకర్ష - అంత మాత్రమేగాని వేదములలో ప్రామాణ్య తారతమ్యములేదు. గీతి

రూపమైన సామము ప్రధానమని శ్రుతి తెలుపుటచే సామవేదము గీత్యాత్మకముగాన దానికి ప్రాధాన్యము భగవంతుడందులకే సామగావ లోలుడు ...

మఱియు -

‘ఋగ్వేదాంతం వైశ్వం వర్ణ’ మాహుః;

‘యజుర్వేదం క్షత్రియస్యాహం రోన్వనిమ్’

‘సామవేదో బ్రాహ్మణానాం ప్రసూతిః’

అనగా - వైశ్వలు ఋగ్వేదమునుండియు, క్షత్రియులు యజుర్వేదమునుండియు, బ్రాహ్మణులు సామవేదము నుండియు పుట్టిరని చెప్పటచేతను ఉత్తమ వర్ణమున కుత్పత్తి స్థానమగుటచే సామవేదమునకు ప్రాధాన్యము

మఱియు - ఉపాసనలో గుణములకును దివ్యమంగళ విగ్రహమునకును ప్రాధాన్యమునిచ్చు దహరవిద్యను, అంతరాదిత్య విద్యను తెలుపు ఛాందోగ్యోపనిషత్తును శిరస్సుగా కలదగుటచేతను గావ లోలుడగు శ్రీకృష్ణుడు దీనిని ప్రధానముగా కొనియాడెను.

(59) దేవానా మస్మి వాసవః -

దేవులనగా స్వర్గవాసులని యర్థము. లేనిచో బ్రహ్మకు లక్షగ్రహించవలెను. అప్పుడు దేవేంద్రుని కుత్కర్ష యుండదు. మూలమున నున్న వాసవశబ్దమునకు ఇందుండని భావ్యకారణం వ్యాఖ్యానించిరి. ఇది యాతని యతికయమును తెలుపుటకే. ‘ఇది - పరమైశ్వర్యే’ అను ధాతువునుండి గదా యీ శబ్దము పుట్టినది.

దేవ వాసవ యుద్ధమైన తమవార యీ విజయమంతయు తమదే యని యహంకరించు దేవతలను చక్కబరచుటకై యక్షరూపముతో విచ్చేసిన భగవంతుడు అగ్ని వాయువుల పవహాన పరచి పంపి, యందు పవమాన పరచక ఆతనికి తత్వము నుపదేశించె.

మటచే కేనోపనిషత్తులో నిందునకు ప్రాధాన్య మీయబడినది -
 'తస్మాద్వా ఇన్ద్రోఽ తితరామివాన్యాన్ దేవాన్ సహ్యేన న్నేదిష్ఠం
 పన్నర్హ! సహ్యేన త్రుభిమం విదాంచకార బ్రహ్మేతి' అనునట్లు దేవ
 తలలో నింద్రుడే గొప్పవాడనగా - నాతడు యక్షాకారముతో
 విచ్చేసిన పరమాత్మను దగ్గరలో ననుభవించి యందరికన్న ముందా
 తడు పరం బ్రహ్మయని యెఱింగెను గాన - అని చెప్పుచున్నది -
 "నమే భక్తః ప్రణశ్యతి" యని భగవంతుని శపథముగాన "అసా
 మయాహతశ్చత్రుః" ఇత్యాది ఆనురభావమును మాన్పి తత్వమునే
 తనకెఱింగించుటచే ప్రియభక్తు డీ యిందుగని గ్రహించవలెను.

"ఇన్ద్రియాణాం మనశ్చాస్మి" అనుచో -

నిర్ధారణ వృత్తి యనుటకు మనస్సు యింద్రియములలో చేరక
 వేరుగా శ్రుతిస్మృతులలో చెప్పబడినదిగదా - ఎట్లు ఘటించునని
 పూర్వవక్తము -

ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యథా అర్థేభ్యశ్చ పరంమనః (కఠో)
 ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణిచ (ముం)

ఈ వాక్యములవలన మనస్సు యింద్రియములకంటె వేరుగా
 చెప్పబడినది గదా! అనగా - భాష్యకారులు -

'ఏకాదశే న్ద్రియాణాం యదుత్కృష్టం తన్మనః'

అని సాయించిరి. దీని యభిప్రాయ మేమనగా -

ఇన్ద్రియాణి దక్షైకంచ - "ఏకాదశం మనశ్చాత్ర"

ఇత్యాది శ్రుతులలో మనస్సుకూడా ఇంద్రియముగానే చెప్ప
 బడుటచే నెచ్చటనో నొక మూల నదివేరనిచెప్పబడినను దానిని
 గోబలివర్దన్యాయముగా సమన్వయ పరచుకొనవలెను. కాబట్టి నిర్ధా
 రణకు భంగములేదు. గోబలివర్దన్యాయమనగా - సామాన్య శబ్ద
 మును విశేషమునందు పర్యవసించజేయుట - గో వనగా ఎట్లు ఆవు

రెండును అర్థమైనప్పుడు ఎద్దునే తీసుకొనిరమ్మని చెప్పట' యీ న్యాయ ప్రయోజనము. అట్లే బాహ్యేంద్రియముల నుండివ్యాప్తి మనస్సునకు చెప్పటకై పృథక్కుగా జెప్పబడినది.

ఇక ఇతరేంద్రియముల కంటె మనస్సునకు ప్రాధాన్యమేమి యనగా - ఇది ఆప్తబంధువువలె నాత్మ నుద్ధరించుటకును ప్రాణ శత్రువువలె నాత్మ నధోగతిపాలు చేయుటకును ప్రధాన సాధన మగుటచే నిందియములలో మనస్సు విభూతిగా చెప్పబడినది.

‘ఉద్ధరేదాత్మ నాత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్
ఆత్మైవహ్యత్మనో బంధ రాత్మైవరిపురాత్మనః’

(60) ‘మనవవ మనుష్యాణాం కారణంబంధ మోక్షయోః’

ఇత్యాది ప్రమాణముల నారయవలెను.

ఒక్కొక్క యింద్రియముచే నొక్కొక్క జ్ఞానము కలుగును. కాని అన్ని జ్ఞానములకును మనస్సుకారణము.

అన్ని యింద్రియములతోను మనస్సు సంయోగించిననే ఆ యిందియములు తమ తమ జ్ఞానములను బుట్టించును. కాబట్టి యింద్రియములలో మనస్సున కుత్కర్త చెప్పబడెను.

(61) భూతానా మస్మి చేతనా -

అనుచో నిర్ధారణ పష్టి కాదు. భూతములలో చేతనయను భూతమొక్కటి లేదుగదా! కావున నిది శేషపష్టి.

విశిష్ట వస్తువునందలి సారభూతవిశేషగాంశ మిచ్చట వివక్షిత మైనది. ప్రాణులలో చేతనాంశయేగదా ముఖ్యము. ఇచ్చట కొంద రిట్లాశంకించుచున్నారు.

కొన్ని గ్రంథములలో చేతనాంశము భూతములలో నారవ భూతముగా పరిగణింపబడుచున్నది. వినుడు .

‘మహాభూతా ని ఖం, వాయు, రగ్ని, రాపస్తథా మహిః

షష్ఠస్తు చేతనాధాతుః ఆత్మా సప్తమ ఉచ్యతే’

అష్టమంతు మనోజ్ఞేయః - ఇతి -

‘షష్ఠస్తు చేతనా ధాతుర్మన ఇత్యుపదిశ్యతే’

చైతన్యమునకు మనస్సు అధిష్ఠానముగాన రెండును అభేదముగా చెప్పబడినవి. కాబట్టి భూతానామస్మి చేతనా - అనుచో నిర్ధానార్థమును చెప్పవచ్చును - అని సిద్ధాంతము - భూతషష్ఠమని చెప్పినంత మాత్రముచేత చేతన మహాభూతము కానేరదు అట్లగుచో పంచభూతములని ప్రసిద్ధియే భంగము కావలసివచ్చును.

అట్లగుచో సప్తమ అష్టమములుగా పరిగణించిన ఆత్మ-మనస్సులునుకూడ మహాభూతములుకావచ్చును. చేతనాశబ్దమున కప్రసిద్ధార్థమును అంగీకరించవలసి వచ్చును. కాబట్టి ప్రసిద్ధార్థమునే స్వీకరించుట ఉచితము.

కాబట్టి యిచ్చట షష్ఠి సంబంధమాత్రమునందే వాడబడినది.

23వ శ్లోకము

(62) రుద్రులు పదనాకండుగురులోను. శంకరుల కుత్కర్షయుండుటచే నాతనిని తన విభూతిగా పేర్కొనెను. అతని కా నామమే యుత్కర్షను తెలుపును - శం=సుఖమును, కరోతి = చేయువాడు అనగా - తన భక్తులకు సుఖప్రదుడని యర్థము. భగవద్భక్తులలో శంకరులు ప్రధానము.

“పాదోదకేన సశివస్వ శిరోధృతేన” యనినటుల భగవత్పాదోద్భవియైన గంగను శిరస్సున ననారతము భరించుటచేత నాతడు శివుడు (మంగళకరుడు) అయ్యెను. విరంతరమును రామతారక మంత్రమును జపించుచు హృదయమున నా శ్రీరామునే ధ్యానించుచు తన

భక్తులకు వారణసీ పూజ్యక్షేత్రమున వారి మరణ భమయమున కుడి చెవిలో రామతారక మంత్రము నుపదేశించు మహాభక్తులు గదా శంకరులు.

(63) విత్తేశు డనుటచే నీతనికిగల యసాధారణైశ్వర్యమే యీతని యుత్కర్షకు నిదానము -

ఇంకను యీతడు ధనాగారమునకు ప్రభువును శంకరుని ప్రియ మిత్రుడున్న అగుటయు నీతని యుత్కర్షకు నిదానములు.

(64) మేరువునకు ప్రశస్తమైన రత్నమయమగునట్టియు బంగారు వికారమైనట్టియు గొప్ప శిఖరములుండుటచే శిఖరములుగల కొండలలో గొప్పదిగా గణింపబడినది - ఇచ్చటి మతపు ప్రత్యయము ప్రశంసాపరమైనది.

24వ శ్లోకము

(65) 'బృహతాం పతిః=బృహస్పతిః'

అను వ్యుత్పత్తినిబట్టి ఈతడు గొప్పవారైన ఇంద్రాది దేవతలకు హితాహితములను బోధించి పాలించు గురువగు పురోహితుడగుటచే వారి వనేకవిధముల సావధానుడై రక్షించువాడని యర్థమును సూచించుటచే నీతడు విభూతిగా చెప్పబడెను.

ఈతనికి గీష్పతిః - అనగా - వాక్కులకు పతియనియు ప్రసిద్ధికలదు గావునను ఉత్కర్ష కలదు.

(66) ఉన్న ముప్పదికోట్ల దేవతలలోను నెవ్వరును జయించలేని తారకానుడుని సంహరించుటకు దేవతలచే ప్రబల యత్నములు గావింపబడి పార్వతీయందు పరమేశ్వరునిచే బుట్టింపబడి దేవసేనకు నాయకత్వమును వహించి వానిని జయించెను. కాన కర్మవశ్యులగు సేనానాయకులలో కుమారస్వామిని తన విభూతిగా పేర్కొనెను.

(67) ప్రవహించకుండ స్థిరముగనుండు జలాశయము లిచ్చట వివక్షితములుగాన నట్టివానిలో వైశాల్యమునుబట్టియు, లోతునకు గల ప్రాశస్త్యమునుబట్టియు సముద్రము నిచ్చట తన విభూతినిగా నుదహరించెను.

25వ శ్లోకము

(68) దేవతలలో గొప్పవారెవరని ఋషులలో సంశయ ముదయించి తత్పరీక్షార్థమై భృగుమహర్షిని పంపగా నాతడు బ్రహ్మరుద్రులను పరీక్షించి వారు రాజసతామస ప్రకృతులని నిశ్చయించి శ్రీమహావిష్ణువు నొద్దకేగి యాతని సంతకంతును తీవ్రముగా పరీక్షించి యాతడే గొప్పవాడనియు సాత్వికమూర్తియనియును నిర్ణయించుటచేతను, సాక్షాత్కృతికి తండ్రియగుటచేతను మహర్షులలో నాతనిని గొప్పవానినిగా పరిగణించెను -

(69) అర్థముగల శబ్దములలో ప్రణవము సర్వోత్కృష్టమగు నర్థమును చెప్పుటచేతను, 'ప్రణవాద్యా స్తథావేదాః' 'ఓజ్జ్వలప్రభవావేదాః' అనియు సమస్తమైన వేదములును ప్రణవమునుండియే పుట్టినవని వేదమునందే చెప్పబడుటచేతను, వేదములేకాదు వాడుకలోనున్న సమస్త సంస్కృత పదములున్ను ప్రణవమునుండియే బుట్టినట్లు ప్రమాణములుండుటచేతను ప్రణవమున కుత్కర్షకలదు గాన అర్థవత్తులగు శబ్దములలో ప్రణవము భగవద్విభూతిగా జెప్పబడెను.

వాడుక పదములన్నియును ప్రణవము నుండియే బుట్టినట్లు ప్రమాణ మేమనగా -

'నామరూపంచ భూతానాం కృత్యానాంచ ప్రవచ్ఛనమ్'

'వేదశబ్దేభ్య ఏవాదా దేవాదీనాం చకారసః'

అనగా - చతుర్ముఖబ్రహ్మ పరమాత్మచే సృష్టికై యాజ్ఞాసింపబడి యాతడు ప్రసాదించిన వేదమునందలి శబ్దముల నాధారముగా

జేసుకొని దేవతలు మొదలగు చదుర్విధభూతములయొక్క నామములను దూపములను సృజించెను. ఆ పదములపైన జూపిన ప్రమాణముచే వేదమునుండియే పుట్టినవి, కాబట్టి ప్రాణవమునుండియే లౌకికవైదిక శబ్దములన్నియును పుట్టినవి - ఇందుచే ప్రాణవమున కుత్కర్ష చెప్పబడినది.

మరియు నిది హరిశబ్ద సమానాధికరణముగా 'హరిః ఓమ్' అని యుచ్చరింపబడుటచేతను గీతలో నెనిమిదవ యధ్యాయమున 'ఓమి త్యే కాక్షరం బ్రహ్మవ్యాహరన్ మామనుస్మరన్' అని తానే ఆ ప్రాణవముచే చెప్పబడుదుననియు చెప్పటచేతను, 17వ యధ్యాయమున 'ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్సమృతః' అని ప్రాణవము బ్రహ్మకు వాచకశబ్దమని చెప్పబడుటచేతను నిది సర్వోత్కృష్టమైనదగు శ్రీమన్నారాయణుని సాక్షాత్తుగా చెప్పనదగుటచే గొప్పదిగా పరిగణింపబడినది.

(70) 'యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి'

'విధి యజ్ఞా జప యజ్ఞో'

'విశిష్టో దశభిర్బుధైః'

అనగా - శాస్త్రోక్తహింసా యజ్ఞములకన్నను జపయజ్ఞము పదిరెట్లధిక ఫలప్రదము - అయినచో నట్టి యజ్ఞములను శాస్త్రమేల చెప్పచున్నదనగా - ఆహింసాత్మక యజ్ఞములను చేయలేనివారికై యివి చెప్పబడినవి. తక్కినవారి కవి చెప్పబడినవి. ఆ యజ్ఞముల యుండెనను శాస్త్రవిధిని పురస్కరించుకొని తమ కర్తవ్యతో నాచరించు వారికా పశువుల కపకారము చేయవలెనను బుద్ధితో నాచరించు యసే ! నరిష్యసీ' త్యాది మంత్రములో చెప్పబడినటుల నా పశువునకును హీనపశుజన్మ తొలగి దేవత్వము సిద్ధించుటచేతను "దేవాన్

భావయతానేన తేదేవా భావయన్తునః” అను నటుల దేవతలు వానిచే ప్రసన్నులగుటచేతను వానివలనను ఆదరించిన వానికి యసర్థ మొకింతయు నుండజాలదు. ఫలమునుగోరి వాని నాచరించిన ఫలమల్పమును శ్రమ అధికమును నుండును. ఆ ఫలమైనను తరిగిపోవునదిగాన దుఃఖ మిశ్రము. అహింసాత్మక జపయజ్ఞమున్ననో గొప్ప అధికారులు చేయ దగినది. భగవంతున కపరిమితానందదాయకములు గావున మోక్ష సాధనములగును. కావుననే ఉపరిచరాదులు విష్టపశుయాగమునే చేసిరి. మరియు అహింసాత్మక యజ్ఞములలో అహింసచేయుట యొకటి యధికారులను బట్టి ‘వీడిది చేయవచ్చును. వీడిదిచేయరాదని’ నియమముకలదు. క్షేత్రమధికము - జపయజ్ఞమునందు ఆ చిక్కులు లేవు. కాని చిత్తవైకల్యము కలుగకుండగ అర్ధానుసంధానముతో చిత్తస్థైర్యము నార్జించి సబీజయోగముద్వారా వెంటనే సమాధి యందు పెట్టుటచే నితర యజ్ఞములకంటె జపయజ్ఞము ప్రశస్తత మును. ఇది సర్వాశ్రమసాధారణము. ‘జప్యేనాపితుసంసిద్ధ్యేత్ బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః కుర్యాదన్య స్నవాకుర్యాత్ మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే’ అనగా - బ్రాహ్మణుడు మంత్రజపముచేతనే సిద్ధిని పొందు ననుట నిర్వివాదము ఇతర విధుల నాచరించినను ఆచరించకున్నను గాయత్ర్యాది మంత్రజపయజ్ఞము చేతనే బ్రాహ్మణత్వము సిద్ధించును. ఇట్లే జపయజ్ఞము యజ్ఞాధికారములేని విధుల (భార్య చనిపోయిన వారు) కైనను సిద్ధి హేతువుగుటచేతను నిది ఉత్కృష్టమైన విభూతిగా పరిగణింపబడినది.

(71) ‘స్థావరాణాం హిమాయః’

పర్వతములలో మేరుపర్వతాది విశేషపర్వతము లిదివరలో చెప్పబడుటచేతను వృక్షములు ముందుచెప్పబడు చుండుటచేతను, ఆ రెండునుగాక హిమవంతుడు శైలరాజును ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యముం

డుటచేతను స్థావరశబ్దమునకు సామాన్యపర్వతములను చెప్పివానిలో హిమత్పర్వతము విభూతిగా జెప్పబడినది.

మరియు - హిమత్పర్వతము అష్టాక్షరీ మంత్ర ప్రచారయగు శ్రీమన్నారాయణుడు స్థిరవాసమును కల్పించుకొనుటచేతను శ్రీకృష్ణుడుద్ధవుని కలిదోషపుబారినుండి తప్పించుకొని సిత్యభగవత్సాన్నిధ్యమున కవకాశ మొసంగు స్థానముగాన నచ్చట నివసించమని యాజ్ఞ నిచ్చుటచేతను బ్రహ్మాది దేవతలందరును ఋషులందరును తమకు తపో భూమిగ నాదరించుటచేతను పెక్కుమహత్తర యజ్ఞములకు తావళ మగుటచేతను సామాన్యపర్వతములలో హిమవత్పర్వతము గొప్పదిగా లెక్కింపబడినది.

26వ శ్లోకము

(72) ఇది పారిజాతముకంటెను పూజనీయమైనది. దీని చిగురు బెరడు ఎండుకొమ్మలు ఆకులు మొదలగు భాగములన్నియును పవిత్ర కార్యముల కుపయోగపడుటచేత చెట్లలోనీది గొప్ప విభూతిగా నాదరింపబడినది.

(73) దేవర్షులు - మంత్రద్రవ్యలు - వీరిలో నారదుని యతి శయ మనేక విధములుగ పలుచోట్ల ఇతిహాస పురాణములలో విస్తరింపబడినది. ఈతడు నారాయణపరత్వమును చాటుచు నిరంతర మన్నిలోకములలోను సంచార మొనర్చుచు పెక్కురను మహాభక్తులను గావించుచు లోక కల్యాణమునకై భగవద్గుణములను నిరంతరము గానము చేయుచుండును. నారాయణుడు సంకల్పించిన ప్రతి కార్యమునకును పూర్వరంగమును రచించు మహాభక్తుడు. ఆది కావ్యమగు రామాయణ మీలోకమున ననతరింది మనలను పునీతులను జేయున దీతని కతముననే కావున నీ నారదుడు దేవర్షులలో నుత్తమ విభూతిగా పేర్కొనబడెను.

(74) కపిలః— ఈతడు 'అది విద్వాన్ సిద్ధః' అనగా తపస్విని గల విద్వాంసులలో ప్రథమగణ్యుడు శ్వేతాశ్వత రోపనిషత్తులో —
“ఋషిం ప్రనూతం కపిలం మహా న్తం”

అనగా - అతీంద్రియార్థద్రష్టయును మహాత్ముడును నగు కపిలుని గ నెననియు, రామాయణమున -

“దదృశుః కపిలం తత్ర ! వాసుదేవం సనాతనమ్”

అనగా సగరపుత్రులు యజ్ఞశ్వమును వెదకుచు భూమిని త్రవ్వకొనుచు పోయిపోయి దిగ్గజములనుదాటి ఒకచో తపంబాసరించుచున్న సాక్షాన్నారాయణావతారమగు కపిలమహర్షిని చూచిరి. ఇట్టి ప్రశంసకు పాత్రుడీ కపిల మహర్షి.

ఈతని క్రోధాగ్నిచే భస్మరాసులైపడియున్న సాగరుల నుద్ధరించుటచే భగీరథుడు ఘోరతపం బాసరించి యనేక విఘ్నములకోర్చి పుడమికిని పాతాళమునకును ఆకాశగంగను దెచ్చెను - కాబట్టి కపిలమహర్షి మనకు పరమపావనియైన గంగాప్రాప్తికి నిదానమగుటంజేసి నీతనిని సిద్ధులలో నుత్కృష్ట విభూతినిగా నాదరించెను -

(75) ఉచ్చైశ్శ్రవమునకు జన్మసిద్ధమైన ఉత్కర్ష చూపబడెను. ఇచ్చట అమృత మనగా నీరుగాని మధింపబడుచున్న అమృత మనిగాని యర్థము.

(76) దిగ్గజములన్నియును భూమిని వహించుటచే ప్రధానమైనదియే యైనను దిక్పాలురకు ప్రభువైన దేవేంద్రునకు వాహనమగుటచే నైరావతమునకు ప్రాధాన్యము.

ఈ శ్లోకమునందలి 'అమృతోద్భవం' అను శబ్దమును కాకాక్షి న్యాయముగ వెనుకనున్న ఉచ్చైశ్శ్రవముతోను ముందున్న ఐరావతముతోను అన్వయించవలెను. సముద్రమథనావసరమున దిగ్గజమగు నైరావతము ఉచ్చైశ్శ్రవమున్ను అమృత లక్ష్మీదేవులకు తోడ

బుట్టి శ్రియఃపతిచే ప్రశంసాపురస్కరముగ దేవేంద్రునకు ప్రధాన వాహనములుగ ప్రసాదించబడినవి గాన నాయాజాతులలో నవి విభూతులై నవి.

28వ స్లోకము

(77) ఇతరాయుధములన్నియును ప్రాణిసంహారమునకే యుపయోగపడునవిగాని వజ్రము రెక్కలతో నెగిరిగ్రామముల నుగ్గుచేయు పర్వతములయొక్క రెక్కలను ఛేదించుటకై ఉపయోగింపబడినది గావునను, మహాతపస్సంపన్నుడైన దధీబియ్యముకలచే వృత్రాసుర సంహారార్థము నిర్మింపబడినదగుట చేతను సాధారణాయుధములలో నది గొప్పదిగా పరిగణింపబడెను. (చక్రాయుధమునకు మించినది లేదు గదా.)

(78) 'ధేనూనాం' = పాలిచ్చు జంతువులలో నీ శబ్దము యాగిక మైనను రూఢివలె నొక వ్యక్తియందే (కామధేనువునందే) వాడబడినది.

ఆవులు పాలనే యిచ్చును గాని కోరికల నీయజాలవుకదా ! కామధేను వట్టి సామర్థ్యము కలదగుటచే ఆవులలో నుత్తమమైనదిగా చెప్పబడినది.

(79) సంతానమున కుపయోగించని కామము కాదనుటకై 'ప్రజనశ్చ' అను విశేషణము వాడబడినది - ప్రియులు పుట్టుటకు కారణము మన్మథుడు, అది యాతని యసాధారణాతిశయము. దాని నాతనికి ప్రసాదించినది భగవంతుడే గాన నాతనిని తన విభూతిగా చెప్పెను.

(80) సర్పము లనగా నొకతలగల పాములు. అందు వాసుకి దేవదానవులు మందరమునకు జుట్టి తమ బలమునంతను ఉపయోగించి

మధించినను తట్టుకొనగల సామర్థ్యమున్ను పొడవున్న కలది కావునను,
అమృతలక్ష్మీప్రభృతి మహాత్తర పదార్థములు పుట్టుటకు సాధన
మగుటవలనను సర్పములలో గొప్పగా పరిగణింపబడెను.

29వ శ్లోకము

(81) పెక్కుతలలుగల సాములలో అనంతము తన సర్వావయ
వములను సర్వకాలములయందును సర్వేశ్వరుని సర్వోధక్షైంకర్య
ములయందును వినియోగించుటచే వానిలో నాదిశేషుని శ్రేష్ఠముగా
లెక్కించెను ...

ఈ విషయమును ఆశపందారు 'శేష' శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిగా-
శ్లో॥ నివాసశయ్యాసన పాదాకాంశు కోపధాన వర్షాతప
వారణాదిభిః । శరీరభేదై స్తవశేషతాం గతై
ర్యథోచితం శేషతీర్యతే జనైః ॥

అని సాయిించిరి. అట్లుపయోగపడని దేహేంద్రియాదులు
నిరర్థకమనియే వారి యాశయము. దీనిని -

'నదేహం నస్మాదాన్నచ సుఖమశేషాభిలషితం'

.....

నాన్యత్కిమపి తవ శేషత్వ విభవాత్ ।

బహిర్భూతం నాథ ! క్షణమపి నహేయాతు శతథా ।

వినాశం తత్సత్యం మధుమథన ! విజ్ఞాపన మిదమ్ ।

అను శ్లోకమున సాయిించిరి -

(82) అపరాధానుగుణముగ దండించు రాజాదు లందరికన్నను
యెన్నడు నెవ్వరివట్లనైనను న్యాయమును తప్పక శిక్షించు నేర్పు
గలవాడగుటచే నమవర్తి యనబడు యమధర్మరాజు గాన నాతడు
గొప్పవాడనబడెను.

ఈతడే నాచి కేతునకు వరము లొసంగు నెపమున నతి గంభీర

మగు వేదాంతార్థముల నుప దేశించుటచే నధ్యాత్మ విద్యా పారంగతు డగుట మరియొక యుత్కర్ష -

30వ శ్లోకము

(83) ప్రహ్లాదః -

ఒక్కొక్క సద్గుణమున కొక్కొక్క మహాపురుషు డుపమాన ముగా గ్రహింపబడును. కాని ప్రహ్లాదుడు రాక్షస కులమున బుట్టి నను సత్పురుషుల సకల సద్గుణములకును ఉపమానముగా చెప్పదగి యుండుటచేతను దుర్భగ హింసలక్షణము తన ప్రాణత్యాగమునకై నను సంసిద్ధుడై లోకభయంకరుడగు తన తండ్రిమోల తన యాస్తిక సిద్ధాంతముల నుపస్యసించి నాస్తికత్వమును ఖండించి ఆస్తిక్యమును ప్రత్యక్షముగా ఋజువుచేసి నృసింహవిర్భావమునకు నిదానమైన మహాభక్తుడు గాన దితిపుత్రులలో ప్రహ్లాదుడు భగవద్విభూతిగా పరి గణింపబడెను.

(85) గరుడుడు వేగాతిశయము కలవాడగుటచేతను భగవం తునకు గజేంద్రుడు మొదలగు సాధుపరిత్రాణము నరకాసురునివంటి దుష్టశిక్షణాది వ్యాపారములకు వాహనముగా నిత్యసన్నద్ధమై యుండు టచేతను, 'వేదాత్మా విహగేశ్వరః' అనునట్లు వేదమూర్తి యగుటచే తను విష్ణ్వలయములలో భగవద్విగ్రహమున కెదురుగ ప్రతిష్ఠింపబడి తన రెండుచేతులతో భక్తులకు ఇడుగో సేతడే "వేదేశ్వరైర్వై రహ మేవవేద్యః" అనునట్టి పరతత్వమని రెండుచేతులతో చూపుచు నుండు టచే నుత్తమ భగద్విభూతిగా పరిగణింపబడెను.

ఈతని వైభవమును ఈతనికిగల బహువిధములైన భగవత్సంబంధమును ఆశేవందాధులు -

దాసస్సఖా వాహన మానసం ధ్వజో ।

యస్తే వితానం వ్యజనం త్రయీ మయః ।

ఉపస్థితంతేన పురోగరుత్మతా ।

త్వదంఘ్రి సమృద్ధ కిణాఙ్కశోభినా॥

అని సెలవిచ్చిరి.

31వ శ్లోకము

(86) పవనః -

నిరంతర సంచారులలో వాయువును మించినది లేదు. సక్షత్ర గ్రహదులును వాయువుచే ప్రేరేపించబడియే ప్రవర్తించును. కావున వాయువును తన విభూతిగా జెప్పెను.

నిరతిశయబలాధ్యులైన భీమ హనుమంతు లీతని యంశ సంభూతులు. వారికిగల పరాక్రమమును భగవద్భక్తిని గాంచినచో వారి జన్మకు కారణమైన నీ వాయువుయొక్క వైభవమును బలాదులును వ్యక్తము కాగలవు.

(87) ప్రవహించు నదులలో గంగానది శ్రీ విష్ణుపాదముల నుండి బుట్టుటచేతను సర్వజ్ఞుడగు నీశ్వరునిచే శిరస్సున ధరింపబడుట చేతను మూడులోకములను పవిత్రము గావించుచు ప్రవహించుట చేతను గొప్పదిగా చెప్పబడెను. అనేక నదులను ఓషధులను తన గర్భమున బెట్టుకొని విశృంఖలముగ దివారాత్రము లుష్ణోషించుచు ప్రవహించు అలకనందానదియును దేవప్రియాగవద్ద గంగలో కలసి పోయి తన ఊరును పేరును పోయి యికపైన గంగయనియే వ్యవహరింపబడునుగదా ?

సజ్జన సాంగత్యముచే నుత్తమ పురుషార్థ ప్రాప్తివలె అలక నంద కీ గంగా సాహిత్యము వలననే సముద్రప్రాప్తి; ఇట్టి వైభవోపేతమగుటచే భగవద్విభూతిగా పరిగణింపబడినది.

32వ శ్లోకము

(88) ఇచ్చట సర్గశబ్దమునకు కర్మాణి వ్యుత్పత్తి నంగీకరించి సృజింపబడునవి యని యర్థము చెప్పబడెను.

(89) ఇచ్చట ఆదిమధ్యాస్తశబ్దముల కర్థమేమి? అవయవ విశేషములందుమా? దానిలో నేమి స్వారస్యమున్నది? కాలవిశేష మర్థమందుమా? ఆ విషయము ముందు చెప్పబడుచున్నదిగాన నిష్ప్రయోజము. ఉత్పత్త్యాది క్రియా మాత్ర మర్థమందుమా? 'ఉద్భవశ్చ భవిష్యత్' మ్మని ముందు చెప్పబడుదానితో పాప దుక్త్యము. ఈశ్వరునకే కారణత్వాదులు చెప్పబడుచున్నవందమా? 'అహమాదిశ్చ మధ్యంచ' ఇత్యాదినా 20 వ శ్లోకోత్తరార్థమున చెప్పియే యుండెను. పోనిండు దానినే నిచ్చట నిగమించుచున్నాడందమా? ఇంకను ఎంతనో చెప్పనున్నాడు కాబట్టి లోకసిద్ధమైన ఉత్పత్తి రక్షణసంహారములకు తానే ప్రధానకారణమని చెప్పటలోనే తాత్పర్యము. ఆ కారణమగుటలోను 'బీజం మాం సర్వభూతానాం' అని ఉపాదానకారణము తానేయను విషయము వేరుగా జెప్పబడుటచే నిచ్చట నిమిత్తకారణత్వమే వివక్షితము.

'సర్గాణాం' అని నిరుపపదముగా జెప్పటచే సర్వదేశ సర్వకాల ములయందును సృజింపబడు సమస్త పదార్థములయొక్క నిమిత్త కారణసముదాయ మంతయు తన యధీనమై యున్నదని చెప్పబడెను. దీనిని శ్రీ భాష్యకారులు 'సర్వదా సృజ్యమాణానాం' (సర్వదా సృజింపబడు) అని వివరించిరి.

(90) జ్ఞానప్రదములగు చదువులన్నిటిలోను - పరస్వరూపము - జీవస్వరూపము - ఉపాయస్వరూపము - ఫలస్వరూపము - విరోధి స్వరూపములనబడు ఐదర్థములయొక్క వాస్తవస్వరూపము నెఱింగించునట్టిది - వేదాంతము. అట్లు ఎఱుంగదగిన సకలార్థ బోధకమగుట

చేతను, ఉత్తమ పురుషార్థమైన మోక్షమును ప్రసాదించుటచేతను ఉత్తమమైనదిగా జెప్పబడినది. మరియు పదముల వ్యుత్పత్తి వేదాంత విద్యచేతనే సమగ్రముగ నెఱుంగబడును.

నారదుడు సనత్కుమారుని సన్నిధికేగి ప్రణమిల్లి నిలచెను. ఆతడు నారదుని నీ వింతకు ముందేమి యధ్యయనముచేసితివని ప్రశ్నించెను. దానికి నారదుడు నాలుగు వేదములను ఆరంగములను పదు నాలుగు విద్యలను సమగ్రముగా చదివితినిగాని 'మంత్రవిదేవాస్మి - నాహమాత్మవిత్' అనగా మంత్రవేత్తనే మైతినిగాని ఆత్మవేత్తను కాలేదు కాలన నా కథ్యాత్మ విద్యను గఱపుమని ప్రార్థించెను.

(91) 'వాదః ప్రపదతా మహమ్'

శాతమతర్కమున పదునారు పదార్థము లంగీకరింపబడినవి. అందు 10, 11, 12వ పదార్థములు వాద - జల్ప - వితండములు.

వైశేషిక దర్శనమందును - 1 అ 2 ఆహ్నికమున 4 ప్రకరణములు కలవు. అవి - కథ - హేత్వాభాస - ఫల - దోష లక్షణములు.

అందు కథ మూడు విధములు - వాద - జల్ప - వితండము లని - వీనిలో వాదము=తత్వము నెఱుంగగోరి ప్రసంగించుట.

జల్పము - తాను జయించవలెనని తన పక్షమును సమర్థించు ప్రసంగము.

వితండము - తన దోషములను లక్ష్యపెట్టక పరపక్షమును మాత్రము ఖండించుటకుచేయు ప్రసంగము.

ఈ మూడింటిని 'ప్రపదతామ్' అని యొక పదముచే సంగ్రహించిరి - తాను జయించుట యను స్వల్పఫలముకల జల్పము కన్నను, నిష్పలమైన వితండము కన్నను సర్వోత్కృష్టమైన మోక్ష

మే ఫలముగాగల వాడము గొప్పదని దానిని తన విభూతినిగా పేర్కొనెను.

33వ శ్లోకము

(92) బహ్వచోపనిషత్తునందు -

‘అ ఇతి బ్రహ్మ’ అనియు, ‘అకారోవై సర్వావాక్ - సైషా స్పర్శోష్ణభి ర్వ్యజ్ఞమానాబహ్వీ నానా రూపా భవతి’ అని చెప్పబడినది.

అనగా - మొదటి వాక్యములోని సామానాధికరణ్యము వాచ్య వాచక భావసంబంధ నిబంధనము. రెండవ వాక్యములోని సామానాధికరణ్యము జన్యజనకభావ సంబంధ నిబంధనము. అనగా - అకారమునకు పరమార్థమే యర్థమనియు, అకారమునుండి సకల వర్ణములును బుట్టినవనియు నర్థము. స్పర్శ - ఊష్మాదులచే ప్రకాశింపచేయబడి యా యకారమే నానా వర్ణరూపములను దాల్చుచున్నదని యర్థము. అక్షరములన్నిటికిని ‘అ’ కారము కారణము. దానినుండి ప్రణవము పుట్టుచున్నది. ‘యోవేదాదౌస్వరః ప్రోక్తః వేదాస్తే చ ప్రతిష్ఠితః’ వేదము నగ్యయనము చేయుట. కారంభించినపుడును, అధ్యయనమును ముగించునపుడును ఉచ్చరింపబడు స్వరము ప్రణవము = ‘ఓమ్’ ‘తస్య ప్రకృతి లీనస్య’ దానికి ప్రకృతి ‘అకారము’. తల్లిను డనగా తత్రప్రిపాద్యు డేవదో వాడే పరమేశ్వరుడు - అని చెప్పబడుటచే అకారమునుండి ప్రణవము పుట్టినదని తెలియబడుచున్నది. ఆ ప్రణవము నుండి ‘ఓంకార ప్రభవా వేదాః’ అనుటచే వేదములు బుట్టుచున్నవి. ఆ వేదములనుండియే దేవాది చతుర్విధ భూతములును తద్వాచక శబ్దములును బుట్టుచున్నవి. ‘నామరూపం చ భూతానాం | కృత్యానాం చ ప్రపంచనం వేదశబ్దేభ్య ఏవాదా దేవాదీనాం చకారసః’ అని ప్రమాణము.

ఇట్లు వాచకములన్నిటికిని వాచ్యములన్నిటికిని కారణమీ 'అ' కారము.

మరియు నిది 'అవ - రక్షణే' అను ధాతువునండి బుట్టి నిరుపాధిక రక్షకుడగు నారాయణుని జెప్పచున్నది. ఇట్లు సర్వశబ్దములకును కారకమై సర్వార్థములకును కారణమగు నారాయణుని చెప్పటచే దీనిని తన విభూతిగా గణించెను.

(93) సమాసములలో -

అవ్యయీభావసమాసమునకు పూర్వపదార్థము ప్రధానము. తత్పరుషలో - ఉత్తరపదార్థము ప్రధానము.

బహువ్రీహిలో - పదబహిర్భూతాన్యపదార్థము ప్రధానము.

ద్వంద్వ సమాసమున నన్ననో అందున్న పదార్థములన్నియును ప్రధానమే కాబట్టి యది సమాసములలో గొప్పదిగాన దానిని తన విభూతిగా పరిగణించెను.

(94) అక్షయ శబ్దముచే కాలమునకు బౌపాధిక త్వాదినాది భేదము (పరిణామములు)లున్నను కాలస్వరూపము మాత్రము నిత్యమే. వికారములు బౌపాధికములు. ఇందులకు ప్రమాణము - 'అనాదిర్భగవాన్ కాలః నాంత్యైశ్య ద్విజ విద్యతేః (విష్ణు - 1, 25, 26)

కాలోఽస్మి లోకక్షయ కృత్రవివృద్ధః -

ఈ ప్రమాణములచే కాలము భగవత్స్వరూపమే గాన నిత్యము - కాలమున కథిష్ఠాత భగవానుడే యనియు తెలియుచున్నది.

(94) ధాతాఽహం విశ్వతో ముఖః -

ధాత్వశబ్దము చతుర్ముఖుని యందు రూఢిశక్తి ప్రసిద్ధము. మరియు 'విశ్వతోముఖః' అన్నిచైపుల ముఖములు కలవాడనియు విశేషించబడినది కావున హిరణ్యగర్భుడే యిచ్చట వివక్షితము.

ఇచ్చట 'విశ్వతః' అను పదమునకు నాలుగు దిక్కులనియే గ్రహించవలెను. కావుననే 'చతుర్ముఖః' అనబడెను. నాలుగు దిక్కులకును నాలుగు ముఖములు కలవాడు. అవి నిరంతరమును నాలుగు వేదముల నుచ్చరించుటకే నారాయణునిచే ప్రసాదించబడెను.

“యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం ।

యో వై వేదాంశ్చ ప్రహీణోతి తస్మై” అను శ్రుతి.

శ్రియఃపతి ప్రప్రథమమున బ్రహ్మను సృష్టించి తాను పంచీకరణచే పాళ్లు వేసి కలిపియుంచిన పంచభూతాత్మక ప్రకృతితో జగత్తును సృజించమని నియోగించగా -

నాతడు -

“నామరూపంచ భూతానాం । కృత్యానాంచ ప్రపచ్ఛనమ్

వేదశబ్దేభ్య ఏవాదా జేవాదీనాం చకారసుః”

అతడు భగవంతుడు తనకు ప్రసాదించిన వేదముల నుచ్చరించుచు అందు నాలుగు విధములగు జీవరాసులతో నెవ్వరి నే యాకారముతో నే పేరులతో నే వృత్తులతో సృష్టించవలెనో యెఱింగి యట్లే సృజించెను.

ఈ కారణముచే పంచముఖ వణ్ముఖులకన్న నీ చతుర్ముఖున కతిశయముండుటచే భగద్విభూతిగా నీతడు పరిగణింపబడెను.

34వ శ్లోకము

(95) కర్మానుగుణముగా దండించు సద్ధికారియగు యముడున్న కాలావచ్ఛేదాధిక్యతమైన కాలమున్న యీ యుభయబున్న ఇదివరలో చెప్పబడుటచే నిచ్చట మృత్యుశబ్దమునకు యముని యాజ్ఞను శిరసావహించి ప్రాణుల ప్రాణములను తీయుటలో సద్ధికారముగల మృత్యువను పేరుగల పురుషు డిచ్చట చెప్పబడుచున్నాడు.

ప్రళయమున నందరను సంహరించు శ్రీమహావిష్ణువే మృత్యువని చెప్పబడుచున్నాడని కొందరందురు. అది తగదు - ఏలనన - ఆ విషయము 'భూతానామస్త ఏవచ' అని వెనుక చెప్పబడినది. ఉద్భవ సహపరితమగుటచే నిచ్చుట 'చాపు' అర్థమని కొందరందురు. కాని ఉద్భవశబ్దమునకు పుట్టుట యను క్రియ అర్థమగుటచే దాని సాహచర్యమువలన నిదియును క్రియాపదమనుటయే ఉచితము.

(96) స్త్రీలలో సర్వసమాశ్రయణీయురాలును, పరమపురుషుని పట్టమహిషియును, పురుషకారమునకు తగిన కృపా - పారతంత్ర్యము - అసన్యార్హత్వము అను గుణములు కలదియు, లోకమాతయు నగుటచే లక్ష్మీయును -

కీర్తికొఱకై సర్వస్వమును సమర్పించుట లోకరివాఁగాన కీర్తియు, భగవంతుని కల్యాణగుణముల ననుసంధించి ముక్తిని పొందుటకు ప్రధాన సాధనమగుటచే వాక్కును, ఉత్తమ గుణములగుట చేతను భగవదసాధారణ శక్తి విశేషము లగుటచేతను స్మృతి-మేధా-ధృతి - తుమాదులున్న ఉత్తమమైన విభూతులుగా పరిగణింపబడినవి.

తివ శ్లోకము

(97) గానరూపమగు సామలలో 'బృహత్సామ' గొప్పదని శ్రుతి చెప్పుచున్నది.

(98) గాయత్రీ - ఛందస్సులకు మాతయగుటచే దాని కుత్కర్షకలదు. ఈ విషయము వేదమునందే కలదు. 'ఆగ్ర్యం వై ఛందసాం గాయత్రీ' ఇత్యాది - ఛందోబద్ధమగు మంత్రములలో -

'సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యం అనర్హ స్సర్వకర్మసు' అని వేదాధ్యయన యోగ్యతయు దాని మూలమున భగవదారాధనాది సమస్తాతోష్ణీచన హేతుభూతములగు కర్మల కధికారము నాపాదించునది సంధ్యాపందసము. అందు ముఖ్యతమాంగము గాయత్ర్య

పాసన, తక్కిన క్రియాకలాప మంతయును దానికంగమే, ఈ గాయ త్ర్యుపాసన ప్రభావమునకు లొంగనిశక్తులు ప్రపంచమున లేవు, సృష్టికి ప్రతిసృష్టి దీనివలననే, యముని గడగడ వణికించిన నాచికేతుని శక్తి దీనివలననే, సముద్రము నాచమనముచేసి యెండించిన అగస్త్యుని శక్తి దీనివలననే, ఇత్యౌకుల రథముల ననర్గళముగ నన్నిదిక్కులకు నడిపించిన వసిష్ఠుని శక్తి దీనివలననే.

ఇట్టి శక్తులను ప్రసాదించు మంత్రశ్రేష్ఠమగుటచే గాయత్రీ ఛందస్సును తన యుత్కృష్ట విభూతినిగా భగవంతు డానతిచ్చెను.

(99) మరియు మార్గశిరమాసము మొదలు మాఘమాసము వరకును గర్భాదక కాలముగా పరిగణింపబడుచున్నది. మార్గశిర మాసము మాసాధి దేవతలగు కేశవాదివ్రాహ్మణములలో మొదటివాడగు కేశవుని యధిదేవతగా కలదగుటచేతను, దేవతలకు రాత్రియగుటచే ననధ్యయనముగా పరిగణింపబడు దక్షిణాయనకాలమునకు అవసాన మును దేవతలకు పగలుగా పరిగణింపబడుటచే నధ్యయనకాలముగా పరిగణింపబడు ఉత్తరాయణపుణ్యకాలమునకు ప్రారంభమగుటచేతను ఈ మాసము బ్రాహ్మణముహూర్తము వంటిది, ఈ హేతువులచే నిది భగద్విభూతిగా పరిగణింపబడుచున్నది.

(100) 'కుసుమాకరః' అనుటచే వసంతఋతువు పేరువలననే సుఖహేతు వగుచున్నది. భగవదారాధన కువకరించు సకల పుష్ప ఫలాదుల నొసంగునడగుటచే నుత్తమ విభూతిగా లెక్కింపబడినది.

(101) పాచికల నడకనుబట్టి జయాపజయములను నిర్ణయించుటచే నిచ్చుట 'ఫల' మనబడెను. ఫలమనగా = వంచన, 'తేజస్వి నాం తేజః' అనినటుల నిచ్చుట 'దీప్యతాం ఫలమహం' అనలేదేమి యనగా - 'ఫలయతాం' అని ఫలమును చేయుటమాత్రమే చెప్పుట చేత వంచనాస్పదమైన - కొనుట, అమ్ముట, అప్పించుట, అప్పును

తీసుకొనుట (వడ్డీవ్యాపారము), దాయభాగ విభాగము, యుద్ధముల నెదు
స్థానములన్నిటికన్నను ద్యౌతము గొప్పదిగా పరిగణింపబడినది. ఇట్టివే
కోడిపందెములు గుట్టపు పందెములు చదరంగముమొదలగు నవియును
గ్రహించవలెను.

ఇది పరద్రవ్యమును అనాయాసముగ హరించు సాధనము. ఇది వెళ్ళు
రీతులుగ నుండును. (సజీవద్యౌతము నిర్జీవద్యౌతము అని) అందు
ప్రాణములేని పాచికలతో నాడు యీ ద్యౌతము ధర్మమునకు కట్టు
బడి యెదిరిని యెప్పించి యనాయాసముగా రక్తపాతాది రూపమైన
హింసలు లేకయే సమస్త సాధనముల నార్జించు సాధనమగుటచే నుత్తమ
ముగా చెప్పబడినది.

37వ శ్లోకము

(102) 'పాండవానాం భవానహం' అని సీపు అను సర్థముగల
'భవాన్' అను సర్వనామ శబ్దమును వాడక 'ధనశ్జయః' అని పరోక్ష
నిర్దేశమును చేయనేల? యన్నచో -

ఇచ్చట యుద్వృద్ధుల చ్చబ్బాదులకన్న సాక్షాత్తుగా పేరునే
జెప్పట అత్యంతాసన్నత్యాది కారణములచే నతిశయావహము.

ధనంజయశబ్దమునకు అర్థము డనెడు పర్యాయపదముచే భాష్య
కారులు వివరించిరి. ఇది యాతనికి ప్రసిద్ధమైన పేరగుటచే నెదురుగ
నున్నవానిని 'త్వం-భవాన్' అనక 'ధనశ్జయ' అనెనే యీతడు వేరొక
దా యను శంకకు అవకాశములేదు. ధర్మములలో ధర్మరాజునకును,
బలములో భీమునకును, అండచండములలో నకుల నహ దేవులకును
ఎట్లు సర్వాతిశాయత్వము ప్రసిద్ధమో అటులనే యుద్ధమనకును 'ధన
శ్జయత్వములో' (ధనార్జనలో) సర్వాతిశాయత్వము ప్రసిద్ధము.

పాండవులలో జితేంద్రియత్వమునకును, పరాక్రమమునకును,
గీతవంటి అద్భుతరహస్యగ్రంథమును వినుటకును ఆయుధసామగ్రికిని

అర్జునుడు ప్రసిద్ధమైనవాడు గాన నా శబ్దముతో నాతనిని తన విభూతిగా పేర్కొనెను.

(103) 'మనీనా మప్యహం వ్యాసః'

అదృష్ట విశేషముచే మననముచేసి వస్తువులయొక్క తత్వము నెఱుంగు మునులలో వ్యాసమహర్షి - (1) సకల శాస్త్రములను తన బుద్ధిచే మధించి నారాయణు డొక్కడే ధ్యానింపదగిన వాడని నిశ్చయించుటచేతను.

(2) సకల రహస్యములను. లెస్సగ నెఱింగిన వాడగుటచే వసిష్ఠుని మించినవాడని ప్రశంసింపబడుటచేతను.

(3) భగవంతుని విభవావతారములలో తానొక యవతార మగుటచేతను.

(4) వేదవిభాగమును గావించుటచేతను.

(5) బ్రహ్మసూత్రములను రచించుటచేతను.

(6) పురాణములను వ్రాసి లోకమునకు జ్ఞానదీపమును వెల్లెగించుటచేతను గొప్పవాడని నిర్వివాదముగా నంగీకరింపబడుచున్నాడు.

మరియు 'సహోవాచ వ్యాసః పారాశర్యః' అని వేదములచే కూడ ప్రశంసింపబడిన వాడగుటచే నాతడు పరమాత్మ విభూతిగా చెప్పబడెను.

ప్రమాణములు -

'అలోఽద్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చపునః పునః |

ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదా |

తపోవిశిష్టాదపి వై వసిష్ఠాన్మునిస త్తమాత్ |

మన్యే శ్రేష్ఠతమంత్యాద్య రహస్య జ్ఞానవేదనాత్ |'

(104) ఇచ్చట కవులనగా రచయితలుకారు. అట్లగుచో నాదికవియగు వాల్మీకి ప్రభృతు లింతను మించిన వారుకలరు. కావున నిచ్చట కవులనగా జ్ఞానాధికులనియే యర్థమును గ్రహించవలెను. శుక్రాచార్యులకు పండితులలో గౌరవము నీతి నిపుణుడగుటవల్లనే -

శ్లో॥ నకశ్చి న్నోపనయతే
పుమానస్యత్ర భార్గవాత్
శేషసంప్రతి పత్తిస్తు
బుద్ధిమత్స్వవశిష్టతే॥

38వ శ్లోకము

(105) శాసనము నుల్లంఘించిన వారిని దండించువారలలో దండన నేనే యనుట దండించకూడని వారలను దండించుట మిక్కిలి సరకహేతువని తెలుపుటకే.

(106) మానమునకు లోకవ్యవహారమునుబట్టి నోరు మెదప కుండుట, కాని యిచ్చట నట్టి యర్థమును గ్రహించినచో నట్టి మానము గుహ్యము కాదుగాన 'గుహ్యములలో' అను నిర్ధారణ కదుర నేరదు. మానశబ్దము 'అధమునిః' అనినట్లు ఆత్మవిద్యావిషయమందు మాత్రము ప్రసిద్ధమైన యర్థమును విడిచి అప్రసిద్ధార్థ కల్పనాదోషము. 'సత్త్వం సత్త్వతామృ'ను సప్తడు సత్త్వము పురుషధర్మ మైనటుల మానము గుహ్యధర్మము కాదుగాదా ! కాబట్టి భాష్యకారులు 'గుహ్య నాం సంబంధిషు' అని వ్యాఖ్యానించిరి (గోప్యమగువానిని దాచునట్లే) అనగా నిచ్చట సంబంధ మాత్ర వస్త్రీ విభక్తియేగాని నిర్ధారణ వస్త్రీ కాదు. ఆ సంబంధము గోప్య గోపనభావమని గ్రహించనలెను. ఒక విషయమును రహస్యముగా నుంచవలెననిన దానికి 'అపట్కర్ణ' మందురు. అనగా - ఇద్దరికంటె నితరు లెటుంగరాదని యర్థము. అనగా చెప్పుచున్నవాడు వినుచున్నవాడు మాత్రమే. మాన మంత

కన్నను గోవ్యము కదా! గోడకు చెవులుండు నన్నట్లు ఒక్క డొక్కనికి చెప్పినను ఎట్లో పొక్కకమానదుకదా! దానిప్రసంగమే యెత్తనిచో నిక వంతకంటె రహస్యమేముండును అని భావము.

ఈ కారణముచే గోపనీయములలో నిట్టి మానము గొప్పదిగా లెక్కింపబడినది.

(107) ఇచ్చట బీజమనగా ప్రకృతి మాత్రముకాదు. అది సాక్షాత్తుగా సర్వభూతములకును బీజమగునా?

ధాన్యాది విత్తనములందుమా? అవి సర్వభూతములలో జీరిన స్థావరములకు బీజములై నను జంగమములకు కావుగదా!

మరి యేమనిన - ఆయా కార్యావస్థలోనున్న ద్రవ్యమునకు ఆయా కారణావస్థలోనున్న ఉపాదానద్రవ్యముమాత్రమే యిచ్చట బీజశబ్దముచే వివక్షితము - అనగా - ఘటావస్థలోనున్న మృత్తికకు పిండావస్థలోనున్న మట్టిముద్దవలెనని భావము. ఇట్లు చెప్పటవలన పాకృతసృష్టికిని నైమిత్తికసృష్టికిని 'అహమాదిశ్చ భూతానాం' అని చెప్పబడుటవలన నిచ్చట నిత్యసృష్టికి కారణభూతమైన నాయా ద్రవ్యములను తనకు శరీరములుగా గలవాడై యారూపమున వానిలో నాత్మగానుండి భగవంతుడు ఆయా కార్యములకు కారణమగుచున్నాడని భావము.

(108) 'సతదస్తి' అను గ్రంథమునకు 'నేనే యున్నాను నాకంటె వేరైనదేదియును లేద'ని భావము. 'బ్రహ్మసత్యం జగన్నిధ్య' వాదమని భ్రమపడుదురో యని భాష్యకారులు అవినాభావార్థమును జెప్పుచున్నారు.

నేనంతర్యామిగా లేక స్వతంత్రముగా లేదని యర్థమే గాని వస్తువేలేదని కాదని తెలిపిరి.

ఉపక్రమోప సంహారములకైక దూష్యముండవలెను. ప్రారంభములో 'అహమాత్మా గుడాకేశ ! సర్వభూతాశయస్థితః' యని సర్వాంతర్యామిత్యముచే నవినాభావము చెప్పబడినది. ఇప్పుడు సర్వశూన్యత్వము చెప్పబడిన వైరూప్యముకాదా ! కాబట్టి ఉపసంహారగతమగు నీ శ్లోకమునందును నే సంతర్యామిగా లేనిదేదీయును లేదని జెప్పటయే స్వరసమైన యర్థము.

ఇట్లుపక్రమోప సంహారములలో తనతో నవినాభావమును జెప్పటలో భగవదభిప్రాయ మేమైయుండుననగా అధ్యాయమునందంతటను సమస్త పదార్థములతో తనకు గల సామానాధికరణ్య (అది నేను ఇది నేను అని చెప్పట) నిర్దేశమునకు హేతువు తానన్నిటికిని అంతర్యామిగా నుండుటయేనని తెలుపుటయే.

కొన్నిచోట్ల ఆద్రవ్యములతోగూడ భగవంతునకు సామానాధికరణ్యము చెప్పబడెనే (రసోఽహమపు కౌస్తేయ ఇత్యాది) అది యెట్లు ఘటించుననగా ఆయాద్రవ్యమునకు (గుణాదికమునకు) ఆశ్రయమైన ద్రవ్యము భగవంతునకు శరీరమగుటచే దోషము లేదని గ్రహించవలెను.

40వ శ్లోకము

(109) ఇచ్చట దివ్యమనగా 'ఒకానొక విలక్షణ దేశమునందున్న' అని యర్థమును చెప్పరాదు. అట్లన్నచో - నొకస్థానమునందు స్థిరముగా నుండని సూర్యుడులను చెప్పట విరోధించును. కాబట్టి భాష్యకాదులు 'కల్యాణీనాం' అని యర్థమును చెప్పిరి. ప్రారంభములోనే 'విభూతీ రాత్మన శ్శుభాః' అనెనుగదా ! 'శుభాః' అను పదమునకే పర్యాయముగా 'దివ్యాః' అనెను. కాబట్టి రెండంటికిని సమానార్థముండవలెను.

(110) ఉద్దేశతః = ఏకజాతీయ అనేకవస్తువులలో ప్రధానమైన

ఒక్కొక్క వస్తువుగా - దీనినే ఉపాధులుగా జెప్పుట యుండును.
ఉపాధియనగా - ఒక జాతికొక్కటి శ్రేష్ఠమైనదానిని చూచిచెప్పుట.

41వ శ్లోకము

(111) అవతారిక -

ప్రారంభములో 'ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ 1' అని ప్రారంభించి విస్తారముగా చెప్పినవానిని, ఇంకను తప్పక చెప్పవలసిన విభూతులనును సంగ్రహించ వలెనను నుద్దేశముతోను ఉపసంహరించుచున్నాడు.

(112) 'మమ' యనుటచే - నందరకును గోచరించుట, శత్రురము కాకుండుట, అఘటిత ఘటనయున్న సూచింపబడుచున్నవి.

(113) 'యథాశైలాంధోళన దోహళిసశ్చజ్ఞ మారుతస్య తృణా ప్రేరణాదికం వేగ లేశ మాత్రభవం తద్వదిహేతిభావః' ।
(చంద్రికలో).

అనగా - పర్వతము సూపగల గాలికి గడ్డిపరకను కదల్చుట కెంతవేగము కావలెనో అంతమాత్రపు నా నియమన శక్తిలేశముతో పుట్టుచున్నదని తెలుసుకొనుము.

42వ శ్లోకము

(114) అవతారిక -

ప్రధానముగా చెప్పెదనని చెప్పిజేసెను. ఇప్పుడీ శ్లోకమున ప్రధానా ప్రధానవిభూతుల నెల్లను సంక్షేపించి సంగ్రహముగా చెప్పుచున్నాడు.

(115) విభూతులనన్నిటిని పూర్తిగా చెప్పితిన్నచో ప్రయోజనము లేదని భావము. ఏలనన - ఎంత చెప్పినను అంతలేదు గాన-

(116) అనిత్యవచార్థములకు స్వరూప సదృశవమనగా పుట్టుట.

నిత్యములకు లేకపోవుట లేకుండుట, నిత్యవస్తువులయొక్క స్వరూపమున్న భగవంతుని నిత్యేచ్ఛాధీనమే యని గ్రహించవలెను.

(117) ఇచ్చట మహిమ యనగా నియమన సామర్థ్యమని యర్థము -

(118) ఇచ్చట ఏకశబ్దమునకు అత్యంతాస్పదమని యర్థము.

(119) ఇచ్చట - 'విష్టభ్య' - అనగా స్వేచ్ఛాసంచారము నరికట్టుట లేక తనవశ మొనర్చుకొనుట.

(120) విశ్వశక్తిః=విశ్వశక్తియనగా విశ్వము ఆయా కార్యముల కుపయోగించు విశేషణాంశము (శక్తి=విశేషణము).

పరమాత్మయొక్క మహిమలోని పెక్కువేల భాగములలోని యల్పాంశ మాత్రమునందే ఈ విశ్వశక్తి నిలచియున్నది.

(121) గీ తా ర్థ స ం గ్ర హ ము

శ్లో. స్వకల్యాణ గుణానన్త్య కృత్స్నస్వాధీనతా మతిః ।

భక్త్యుత్పత్తి విమృద్ధ్యర్థం విస్తీర్ణా దశమోదితా ।

తా త్ప ర్య ము

భగవద్భక్తిపుట్టి యంతకంతకు పెరుగుటకై భగవంతుని నిరంకుశైశ్వర్యాది కల్యాణ గుణాతిశయమును చేతనాచేతనాత్మక ప్రపంచమంతటియొక్క స్వరూప స్థితిప్రవృత్తులన్నియు నాతని యధీనములో నున్నవనియెడు జ్ఞానము విస్తారముగా పదియవ యధ్యాయములో జెప్పబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా - ఏకాదశోఽధ్యాయః

విశ్వరూపసందర్శనయోగః - అవతారిక

1

ఇట్లు భక్తియోగముయొక్క యుత్పత్తికొఱకును వృద్ధికొఱకును

2

సకలేతర విలక్షణమై స్వాభావికమై భగవంతునికి మాత్రమే కలిగి యున్న కల్యాణగుణగణమును, భగవంతుడు సమస్తమునకు ఆత్మ యగుటయు, కాబట్టియె, యతనికి వ్యతిరిక్తములగు చేతనాచేతనాత్మకము లగు వస్తువులెల్ల అతని శరీర మగుటవలన అతనికి లోనైనట్టి

3

స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తులుగలిగి యుండుటయుఁ జెప్పఁబడినవి. భగవంతుని కసాధారణమై యుండెడి యీ స్వభాసమును, సమస్తము అతనికి

4

లోనైన స్వరూపస్థితిప్రవృత్తులు కలిగియుండుటయు, భగవంతునివలన అర్జునుడు విని అది యట్లే యగునని నిశ్చయించి అటువంటి భగవంతుని కన్నులార చూడఁగోరి చెప్పచున్నాడు. అర్జునుడు భగవంతుని ప్రసాదము కలిగినపిదప నతనిని అట్టివానినిగానే కనఁగొనుచున్నాడు. 'సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనంతం విశ్వతోముఖమ్ | తత్రైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకథా' అని కదా మీఁదఁ జెప్పఁబడెడిది. 5.

అర్జున ఉవాచ.

9

శ్లో॥ మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్య మధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్ |

10

యత్త్వయోక్తం వచస్తేనమోహోఽయం విగతోమమ॥

టీ. మదనుగ్రహాయ = నన్ననుగ్రహించుటకొఱకు, పరమం = మిక్కిలి గుహ్యం = రహస్యమైనదియు, అధ్యాత్మసంజ్ఞితం =

ఆధ్యాత్మమని, పేదగలదియైన నై, యద్వచః = ఏవాక్యము, త్వయా
 నీచేత, ఉక్తం = చెప్పబడెనో, తేన = ఆ వాక్యముచేత, మమ = నా
 యొక్క, అయం = ఈ ఆత్మను గుఱించిన, మోహః = అజ్ఞానము,
 విగతః = దూరముగా తొలగిపోయినది (నశించినది.)

తా. నేను దేహాత్మాభిమాన రూపమైన మోహముచేత మో

6

హితుడను గనుక నన్ననుగ్రహించుటయే ముఖ్యప్రయోజనముగా

7

గలవాడనై నీవు నాకు ఆత్మస్వరూపమును గుఱించి చెప్పడగిన

8

పరమరహస్యమైన విషయమును 'న త్వేవాహం జాతునానమ్' మొదలు
 కొని 'తస్మాద్యోగీ భవవాఙ్మన' అనువఱకు చెప్పితివి. దానిచేత నాకు

9

10

11

ఆత్మ విషయమైన యీ మోహము నర్వమును దూరముగా
 తొలగినది.

అవ. అట్లే.

12

శ్లో॥ భవాప్యయో హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా।

13

14

15

త్వత్తః కమలపత్రాక్ష మాహత్మ్య మపి చావ్యయమ్॥ 2

టీ. హేకమలపత్రాక్ష = తామరపేకులవంటి నేత్రములు గల
 శ్రీకృష్ణా, భూతానాం = దేవాది సమస్తభూతములకు, త్వత్తః = పర
 మాత్మయగు నీవలనఁ గలిగెడి, భవాప్యయో = ఉత్పత్తి వినాశములు
 మయా = నాచేత, విస్తరశః = విస్తరముగా, శ్రుతౌహి = వివరించినవి
 గదా, అవ్యయం = నాశరహిత మయిన (అనఁగా) పరిమితి లేని, మాహా
 త్మ్యమపి = మాహాత్మ్యముగూడ, (శ్రు)తం = వివరించెను.

తా. ఏడవయథ్యాయము మొదలుకొని పదియవదాని వఱకు చెప్పబడినట్లు, నీవు తప్ప తక్కిన సకలభూతములకును పరమాత్ముడవగు నీవలననే ఉత్పత్తి ప్రళయములు కలుగుటను విస్తరించి విన్నాడను గదా. కమలపతా! మఱియును సర్వచేతనాచేతన వస్తువులకు నీవు శేషివైయుండుట, జ్ఞానశక్త్యాది కల్యాణ గుణములచే నీవే యన్నిటి కంటె నుత్కృష్టుడవగుట, సర్వాధారుడవగుట, తలచుట తెప్ప వేయుట మొదలుగాఁగల సకల ప్రవృత్తులు నీవలననే జరుపబడుట, ఇత్యాద్యవరిమితమై నిత్యమై యొప్పు నీ మాహాత్మ్యమును సవిస్తరముగ విన్నాడను. 'హి' శబ్దము మీఁద జెప్పబడు దర్శనేచ్ఛను దెలుపు కొఱకు.

16

శ్లో॥ ఏవ మేత ద్యథాఽఽత్థ త్వ మాత్మానం పరమేశ్వరః।

17

18

20

19

ద్రష్టు మిచ్ఛామి తే రూప మైశ్వరం పురుషోత్తమః ॥ ౩

టీ. హేపరమేశ్వర = బ్రహ్మరుద్రాదులకుఁ గూడ ఈశ్వరుడైనవాడా, త్వం = నీవు, ఆత్మానం = నిన్నుఁగూర్చి, యథా = ఏ ప్రకారముగా, అత్థ = చెప్పితివో, ఏతత్ = ఇది, ఏవం (ఇతి) = ఈ ప్రకారమని, (అపధృతం = నిశ్చయింపబడెను). హే పురుషోత్తమ = కృష్ణా, తే = నీయొక్క, ఐశ్వరం = ఈశ్వర సంబంధమై అసాధారణమగు, రూపం = స్వరూపమును, ద్రష్టుం = చూచుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.

తా. పరమేశ్వరా, నిన్ను గుఱించి నీవు వచియించినవి యెల్ల నట్లే యగునని నిశ్చయించుకొంటిని. పురుషోత్తమా! ఆశ్రిత వాత్సల్యజలధీ! సర్వమును శాసించుటయందును పాలించుటయందును సృజించుటయందును సంహరించుటయందును భరించుటయందును కల్యాణగుణాకరుడవై యుండుటయందు సర్వోత్కృష్టుడవై యుండుట

యందును సకలేతర విసజాతీయుడవై యుండుటయందును, నీకు అసాధారణముగాఁ గలిగియున్నట్టినియు ఈశ్వరుడ వగునిన్ను సంబంధించి వట్టిదియు నగునీ రూపమును సాక్షాత్తుగా చూడఁ గోరుచున్నాను.

శ్లో॥ మన్యసే యది తచ్చక్యం మయా ద్రష్టు మితి ప్రభో¹!

యోగేశ్వర తతో మేత్వం దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్॥ 4

టీ. హేప్రభో = ఓస్వామీ, తతో = అట్టి నీస్వరూపము, మయా = నాచేత, ద్రష్టుం = చూచుటకు, శక్యం (ఇతి) = సాధ్యమని, మన్యసే యది = తలంతువేని, తతః = అటుపై ని, హే యోగేశ్వర = కల్యాణగుణయోగమునకు, ఈశ్వరా = నిర్వాహకుఁడా - (గుణపరిపూర్ణుఁడా), త్వం = నీవు, ఆత్మానం = నిన్ను - నీస్వరూపమును, మే = నాకు, అవ్యయం = సమస్తగుణ విభూతి విగ్రహదులతోఁగూడిన రూపమును, దర్శయ = చూపుము.

తా. ప్రభూ, యోగేశ్వరా, సర్వమును సృజించుచును శాసించుచును సమస్తమున కాధారమయ్యు నుండు నీ స్వరూపముఁ జూచుటకు నేను తగుదునని తలంచితివేని నీ సంకల్పముచే అట్టిస్వరూపమును

22

23

నాకు సమగ్రముగఁ గానిపింపుము. (యోగేశ్వరా - అనగా 'పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్' అని మీఁదఁ జెప్పఁబడునట్లు నీవు తప్పఁ దక్కిన వారి కెవ్వరికిని కలుగరాని జ్ఞానబలైశ్వర్య వీర్యశక్తి తేజస్సులకు నిధియైనవాఁడాయని యర్థము. నీ స్వరూపమును నాకు సమగ్రముగ గాని పింపుము. 'అవ్యయమ్' అనునది క్రియావీశేషము.)

అవ. ఇట్లు కౌతూహలముతో నున్నగద్గదకంఠుడై యర్జునుఁడు ప్రార్థింపఁగా భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్రీ భగవానువాచ. 24 అవ.

శ్లో॥ పశ్యమీ పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః।

26

*నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ॥

5

టీ. హేపార్థ = అర్జునా, శతశః = నూఱులకొలదియు, అథ = ఇతః, సహస్రశః = వేలకొలదియు, నానావిధాని = అనేకప్రకారములయినవియు, దివ్యాని = అప్రాకృతములైనవియు, నానావర్ణాకృతీని = పెక్కురంగులును ఆకారములును గలవియునగు, మే = నాయొక్క, రూపాణి = రూపములను, పశ్య = చూడుము.

25

తా. అర్జునా, నూఱులకొలదిని వేలకొలదిని నానాప్రకారములును అప్రాకృతములునై, తెలుపు నలుపు మొదలగు నానావర్ణములును నానావిధాకారవిశేషములును గలవియై, సర్వమున కాశ్ర

27A

యములునైయుండు నా రూపములను గనుంగొనుము.

శ్లో॥ ప శ్యాదిత్యాన్ వసూన్ రుద్రాన్ నశ్వినౌ మరుతస్తథా।

బహూ న్యదృష్టపూర్వాణి ప శ్యాశ్చర్యాణి భారత॥

6

టీ. హేభారత = అర్జునా, ఆదిత్యాన్ = పన్నిద్దఱునూర్వలను, వసూన్ = ఎనమండ్రు పనువులను, రుద్రాన్ = పదునొక్కరు రుద్రులను, అశ్వినౌ = ఇద్దఱు అశ్వినీదేవతలను, మరుతః = నలువదితొమ్మిది

* 'నానావిధాని' అనుటచే నానావిధ భూషణాయుధలాంఛనభుజ సంఖ్యాది ప్రకార విశేషములతోఁగూడినవనియు, 'నానావర్ణ' అనుటచే ఆయా యంగములందు వాసుదేవాదిరూపముల నితర క్తవీత కృష్ణవర్ణములు మొదలయినవానితోఁగూడినవనియు, 'నానాకృతీ' అనుటచే దేవమనుష్య తిర్యగాద్యాకృతులతోఁగూడినవనియు గ్రహించువది.

ద్రుమదుత్తులను, పశ్య = చూడుము, తథా = అలాగుననె, అద్భుష్ట
పూర్వాణి = పూర్వము చూడఁబడనివియును, బహూని = అనేకము
లునగు, ఆశ్చర్యాణి = అద్భుతములను, పశ్య = చూడుము.

తా. అర్జునా, నాకు గల పెక్కురూపములలో నొక్కదాని
27B

యందు ద్వాదశాదిత్యులను, అష్టవసువులను, ఏకాదశరుద్రులను ఇద్ద
28

తాశ్వినులను, నలువదితొమ్మిది మరుద్గణములను, (ఇది ప్రదర్శనార్థ
ముగాన) ఈజగత్తున ప్రత్యక్షముగాను శాస్త్రమూలముగాను గనఁ

బడునట్టి సర్వవస్తువులను, మఱియు సర్వలోకములకును *సర్వశాస్త్ర
ములందును ఇంతకు మునుపు చూడఁబడనట్టి పెక్కులాశ్చర్యములను
చూడుము.

శ్లో! ఇ హైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్ |

మమ దేహే గుడాకేశ య చ్ఛన్య ద్ద్రష్టు మిచ్ఛసి | 7

టీ. హేగుడాకేశ = ఓయర్జునా, సచరాచరం = జంగమస్థావర
ములతోఁగూడిన, కృత్స్నం = సమస్తమైన, జగత్ = జగత్తును, అన్యత్
= ఇతరమగు, యత్ చ = మఱిదేనిని, ద్రష్టుం = చూచుటకు, ఇచ్ఛసి
= ఇచ్ఛగించుచున్నావో, (తత్ = దానిని), మమ = నాయొక్క, ఇహ
దేహే = ఈ ఒక్కదేహమునందు, ఏకస్థం = ఒక ప్రదేశమందున్నదాని
నిగా, అద్య = ఇన్నిడు, పశ్య = చూడుము.

తా. అర్జునా, నాకు పెక్కు దేహములు గలవు. వానిలో

* 'అద్భుష్టపూర్వములచే అశ్రుతపూర్వములును గ్రహింపఁబడుచున్నవి.' కాన
'శాస్త్రములందును జూడఁబడనట్టి' అని కూర్పఁబడెను.

*నాయీ యొక్క దేహములో, అందును ఒక భాగముననే చరాచరాత్మకమగు సకలప్రపంచము నుండుట నిపు డవలోకింపుము. మఱియు నెయ్యది చూడఁ గోరెదవో దానినిగూడ ఆయొక దేహమునందొక్క భాగముననే యుండుట చూడుము.

శ్లో॥ న తు మాం శక్త్యసే ద్రష్టు మనేనైవ స్వచక్షుషా।

32

30

31

దివ్యం దదామి తే చక్షః పశ్యమే యోగ మైశ్వరమ్। 8

టీ అనేన = ఈ, స్వచక్షుషైవతు = నీ ప్రాకృతమగు కంటితోనే, మాం = నన్ను, ద్రష్టుం = చూచుటకు, సశక్త్యసే = శక్తుఁడవుగావు, తే = నీకు, దివ్యం = అప్రాకృతమగు, చక్షుః = దృష్టివి, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను, మే = నాయొక్క, ఐశ్వరం = నాకు అసాధారణమయిన, యోగం = అనంత కల్యాణగుణ విభూతి విగ్రహయోగమును, పశ్య = చూడుము.

తా. నేను నా దేహమందొక భాగములో జగము సర్వమును చూపెదను. నియతమును పరిమితము సగువస్తువులను గ్రహించు నీ ప్రాకృతచక్షువుచే, సకలేతర విసజాతీయుఁడును అపరిమేయుఁడు నగు నన్నుఁజూడ శక్తుఁడవు గావు. కావున నన్నుఁ జూచుటకుఁ దగిన అప్రాకృతదృష్టి నీ కొనఁగెద. నాయొక్క అసాధారణమైన యోగమును - (-అనఁగా అనంతజ్ఞానాది యోగమును అనంత విభూతియోగమును) చూడుము.

సఖాయ ఉవాచ.

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్వా తతో రాజన్ మహాయోగేశ్వరో హరిః।

దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూపమైశ్వరమ్। 9

* 'దేహీ' అని ఏకవచనాంతముగా చెప్పుటచే తాను ప్రదర్శింపఁజోవు దేహము

టీ. హేరాజన్ = ఓ ధృతరాష్ట్రమహారాజా, మహాయోగేశ్వరః = సకలాశ్చర్యయోగమును తనయధీనమునఁగల, హరిః = శ్రీకృష్ణుఁడు, ఏవం = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, తతః = అటుపైని, ఐశ్వరం = ఈశ్వరుఁడగుతన్ను సంబంధించిన, పరమం = మిక్కిలియశక్తిప్రమయిన, రూపం = రూపమును, పార్థాయ = అర్జునునికొఱకు, దర్శయామాన = చూపెను.

తా. రాజేంద్రా, ఇట్లు చెప్పి *సారథ్యముం దున్నవాఁడును పార్థుని మేనగూఁడుకొఱకును ["య్యను] మహదాశ్చర్యములైన యోగములకు నీశ్వరుఁడును హరియు పరబ్రహ్మ భూతుఁడునగు శ్రీనారాయణుఁడు తన కసాధారణమైన వివిధమును విచిత్రమునగు జగత్తునకెల్ల ఆశ్రయమై విశ్వమునకు నియామకమైన రూపముచు తన మేనత్తయగు పృథకొడుకునకు అర్జునునకుఁ జూపెను.

అవ. ఆ రూపం బిట్టి దని తెలుపుచున్నారు.

33

34

శ్లో. అనేకవక్త్రినయనమనేకాద్భుతదర్శనమ్ |

అనేక దివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్ ||

10

దివ్యమాల్యామృరధరం దివ్యగన్ధానులేపనమ్ |

35

36

సర్వాశ్చర్యమయం దేవమనన్త విశ్వతోముఖమ్

11

ఒక్కటియే వివక్షితముకాన 'నాయీదేహ' మనబడెను. మరియు నెయ్యది చూడఁ గోరెదనో యనుటయందు కురుపాండివుల జయాదికమును జూడుచునుట గర్భితము. (చూడు. అధ్యాయ ౨-శ్లో ౧౬).

* (మహాయోగేశ్వరుఁడు 'హరి' అనెడి యీ రెంటికి తిరస్కారకమైన పూర్వ రూపము 'సారథ్య...హరియు' నని గ్రహింపఁబడెను.) 'మహాయోగేశ్వరుఁడు' 'హరి' యను నీ రెంటి యభిప్రాయమే 'పరబ్రహ్మ...నారాయణుఁడు' అనఁబడెను. 'పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్' 'పరమం రూప మైశ్వరమ్' అను నీరెంటియందును గల విశ్వర

టీ. అనేక వక్త్రస్వరూపం = అనేకముఖములను అనేక నేత్రములును గలదియు, అనేకాద్భుతదర్శనం = నిరతిశయమైన యాశ్చర్యముగాఁ జూడఁబడినదియు, సర్వాశ్చర్యమయం = ఆశ్చర్యములై నట్టి సకలత్వములకు ఆశ్రయమైనదియు, దేవం = ప్రకాశి చుచున్నదియు, అనన్తం = దేశకాలపరిచ్ఛేదములకు తగనిదియు, విశ్వతోముఖం = అన్నిదిక్కులయందును వర్తించు ముఖముగలదియు, దివ్యమాల్యాహారధరం = అప్రాకృతములైన పుష్పమాలికలనువస్త్రములను ధరించినదియు, దివ్యగన్ధానులేపనం = అప్రాకృతములగు సుగంధముల మై పూతఁగలదియు, అనేక దివ్యాభరణం = అనేక జాతీయములగు కిరీటకుండలాది దివ్యభూషణములు గలదియు, దివ్యానేకోద్యతాయుధం = అప్రాకృతములైన యాయుధములను పెక్కింటిని నిలుపునఁ బట్టి కొనియున్నదనియు నగు, (రూపం ద్విరూపమానం = రూపమును జూపెను).

తా. *అనేకముఖములను అనేక నేత్రములును గలదై నిరతిశయమై అపరిమితాశ్చర్యముగాఁ గనఁబడుచున్నదియు, ఆశ్చర్యములగు సమన్త తత్త్వముల కాశ్రయమైనదియు, ప్రకాశించుచున్నదియు,

యోగమును విశ్వరూపమును ఒకటియే గాని వేరుకావు. ఇచట రూపశబ్దమువలన ఈశ్వరుని స్వరూపమున గాని విగ్రహమునుగాని అసాధారణాకారమునుగాని గ్రహింపవచ్చును. పార్థశబ్దమువలన మేనత్తయైన పృథ్వీకుడు గాన వానియందలి ప్రీతియే స్వరూపమును జూపుటకు సేతువని తెలియునది. ఆ రూపము నానా విధముగను విచిత్రముగను నుండు సమన్త జగత్తున కాశ్రయమైనదియు సమస్తమును నియమించునదియు నగును.

* ముఖములు సంఖ్యయందే కాక జాతిభేదములనుబట్టియు అనేకములని భగవచ్ఛాస్త్రములందు ప్రీతిశ్వరూపధ్యానమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఇట్లే వస్త్రాభరణాయుధములును అనేకములగునని తెలియునది. 'జగదేతన్మహాశ్చర్యం రూపం యద్య మహాకృతః' అని కర్వణత్వాత్మకమును ఈశ్వరునిరూపమును అగుజగత్తును ఆశ్చర్యముగాఁ జెప్పటచే, 'సర్వాశ్చర్యమయమ్' అనుచో ఆశ్చర్యశబ్దమునకు ఆశ్చర్యములైన

కాలత్రయమునందుఁ గల సమస్త జగత్తునకును ఆశ్రయమగుటచే దేశకాలపరిచ్ఛేదములకు అనర్హమైనదియు, అన్నిప్రక్కల ముఖములు గలదియు, తన కుచికిములైన దివ్యస్త్రములను దివ్యగంధములపూతను దివ్యమాల్యములను దివ్యాభరణములను దాల్చినదియు, దివ్యములైన యనేకాయుధములను నిలుపునఁ బట్టుకొనియున్నదియు నైనరూపమును జూపెను.

అవ. దేవశబ్దముచే నిర్దేశించిన యా ప్రకాశమానత్వమునే యిప్పుడు విశేషించి చెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ దివి సూర్యసహస్రస్య భవే ద్యుగప దుత్థితా

యది భాస్వదృశీ సా స్యా ద్భాస స్తస్య మహాత్మనః॥ 12

టీ. దివి = ఆకాశమునందు, సూర్యసహస్రస్య = వేయినూర్వల యొక్క, భాః = కాంతి, యుగపత్ = ఏకకాలమునందు, ఉత్థితాభవే ద్యది = బయలుపెడలినయెడల, సా = అట్టికాంతి, తస్యమహాత్మనః = ఆ మహాత్మునియొక్క, భాసః = కాంతికి, సదృశీ = సమానమైనది, స్యాత్ = అగును.

తత్త్వమలని యర్థమునేయబడినది. 'అనంతమ్' అను విశేషణము స్వరూపమునకే తగిన దైనను ఇచట విగ్రహముయొక్క విశేషణములనడుమ అది యుండుటవలన విగ్రహమే యిచట అనంతమైనదిగా తెలియనగును. ఇట్లు విగ్రహము అనంతమగు నేని అది యంతట వ్యాపించునపుడు దానికి తక్కినతత్త్వములవలన అడ్డపాటు ఏదీయుం గలుగదా యని శంకింపఁదగదు. దానియొక్క శక్తి విశేషమువలన ప్రతిపూతము దాని కెప్పుటను గలుగదు. కాబట్టియే ప్రకృతి మొదలైన సకలజగత్తున కది యాశ్రయమగుట పొసఁగును. జగత్తునకెల్ల నాశ్రయమగుటచే దేశపరిచ్ఛేదము లేనిదనియు, కాలత్రయమునందు నుగల జగత్తున కాశ్రయమైనదగుటచే కాలపరిచ్ఛేదము లేనిదనియు, ఈరెండుపరిచ్ఛేదములు లేమిచే అనంత మనబడినదనియు గ్రాహ్యము. ఇచట పాతక్రమమును విడిచి అనుభవక్రమమును గ్రహించి పిదప దానికి పృథక్స్థితియైన విశేషణములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. కనుక మొదట ఆకారప్రతీతిని గలిగించు 'అనేక వక్త్రా'ది విశేషణ

తా. ఆకాశమున సహస్ర సూర్యబింబములకాంతి యేకకాలమున ప్రకాశించినేనియు నది నన్మహాత్మునికాంతికి నది గావనడగి యుండెను. ఇట్లు చెప్పట *తేజస్సు అపరిమితమైనదని తెలుపుట కొఱకు- అక్షయ తేజస్వరూపమని యర్థము.

శ్లో॥ తత్త్రికస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా।

అవశ్యద్దేవదేవస్య శరీరే పాణ్డవస్తదా॥

13

టీ. పాణ్డవః=అర్జునుడు, తదా=అప్పుడు, అనేకధా=నానా విధములుగా, ప్రవిభక్తం=విభజింపబడినదియు, కృత్స్నం=సమస్తమైనదియు సగు, జగత్ = జగత్తురు, దేవ దేవస్య = భగవంతుడగు శ్రీకృష్ణునియొక్క, తత్రశరీరే=ఆ విశ్వరూపమునందు, ఏకస్థం = ఒక ప్రదేశమునందుండు దానినిగా, అవశ్యత్ = చూచెను.

తా. అర్జునుడు, అంతములేని నిడివియు వెడల్పును గలదియు, అనంతములైన బాహూదర వక్త్ర నేత్రములుగలదియు, అపరిమిత తేజస్సుగలదియు, అపరిమిత దివ్యాయుధములతోఁగూడినదియు, స్వా

ములకు ఆర్థముచెప్పి పిమ్మట పృథక్పృథక్ములైన 'దివ్యమాల్యావృణా'దులకు ఆర్థము చెప్పబడినది ఈ పృథక్పృథక్ విశేషణములగు అంబరాచలంబును మొదట అంబరము పిదప గంధమాల్యాభరణాయుధములు ధరించు క్రమమునబట్టి అన్వయము చేయబడిన నని తెలియునది.

* 'సూర్యసహస్ర' అనుచో 'సహస్ర' అను సంఖ్యనుబట్టి ఆ సంఖ్య మాత్రము గల సూర్యులకంటె నెక్కువతేజస్సుగలవాఁడని గ్రహింపరాదు; అప్పుడాతేజస్సున కొక పరిమితికలుగును. కాన 'సహస్ర' అను సంఖ్యకు అపరిమితము అని భావము గ్రహింపఁదగును. అపరిమితతేజస్సుగలవాఁడనుట-అఖండతేజస్వరూపుఁడనిభావము. వ్యాసానుగ్రహమువలన లభించిన దివ్యచతుస్సుచే సంజయః డిట్టిరూపమును చూచెనని తోచుచున్నది. లేనియెడల భగద్విగ్రహకాంత్యతిశయమును ఇట్లు వర్ణించుట కట్లు పొసఁగను?

చిత్తములైన యపరిమిత దివ్యభూషణ దివ్యమాల్యాంబర దివ్యగంధా
నులేపనములు గలదియును, అనంతాశ్చర్యమయ మైనదియునగు
నాదేవదేవుని దివ్యశరీరమునందు, 'బ్రహ్మ మొదలుగాఁగల నానావిధ
విచిత్ర దేవతీర్యజ్ఞనుష్కృతావరాదులైన భోక్తృవర్గములయొక్కయు
భూమ్యాకాశ స్వర్గపాతాలాతలవితల సుతలాది భోగస్థానములయొక్క
యు భోగ్యభోగోపకరణములయొక్కయు భేదములచేత అనేకవిధ
ముల భిన్నమై ప్రకృతి పురుషాత్మకమైయున్న సమస్త జగత్తును
['అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' (గీత-౧౦-౮)
'హస్తతే కథయిష్యామి విభూతీరాత్మనశ్శుభాః' (గీత - ౧౦-౧౯)
'అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః' (గీత - ౧౦-౨౦)
'అదిత్యానా మహం విష్ణుః' (గీత-౧౦-౨౧) ఇత్యాది మొదలుకొని
'న త దస్తి విరాయత్స్య స్మయాభూతం చరాచరమ్ । విష్ట భ్యాహ
మిదం కృత్స్నం మేకాంశేన స్థితో జగత్' (గీత-౧౦-౩౯) అనువఱకుఁ
జెప్పఁబడినదానిని] ఒక్కచోట నున్నదానినిగా భగవద్రప్రసాద
లబ్ధమై భగవద్దర్శనానుగూఢమైన దివ్యచక్షువు గలవాడై చూచెను.

శ్లో॥ తత స్స విస్మయావిప్రో హృష్టరోమా ధనన్జయః॥

ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాంజలి రభాషత॥

14

టీ. తతః=భగవద్దివ్య విగ్రహసందర్శనమువలన, విస్మయా
విప్రః=ఆశ్చర్యముతోఁ గూడినవాడును, హృష్టరోమా = రోమాం
చము గలవాఁడు నగు, సః ధనన్జయః = ఆ యర్జునుఁడు, దేవం విశ్వ
రూపధరుడైన శ్రీకృష్ణుని, శిరసా=శిరస్సుచేత, ప్రణమ్య=సమ
స్కరించి, కృతాంజలిః=చేమోడ్చు గలవాడై, అభాషత = పలికెను.

తా. పిమ్మట ధనంజయుఁడు మహాశ్చర్యమగు సమస్తజగ
త్తును తన దేహమునందొక మూల నిలువంబెట్టుకొని సమస్తమును

సకపుష్పాడై మిక్కిలి యాశ్చర్యములైన యనంత జ్ఞానాది కల్యాణ
గుణగణములతోఁగూడి యొప్పుచున్న దేవునిఁజూచి, ఆశ్చర్యావిష్టుడై
పులకాంచితగాఁత్రుఁ డగుచు, దండమువలె నేలఁబడి శిరస్సుచే నా విశ్వ
రూపధరునకు ప్రణమిల్లి చేతులు ముకుళించి యిట్లనియె.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ పశ్యామి దేవాం స్తవ దేవ దేహే

సర్వాం స్తథా భూతవిశేషసజ్ఞాన్!

బ్రహ్మణ మీశం కమలాసనస్థం

ఋషీంశ్చ సర్వా నురగాంశ్చ దివ్యాన్॥

15

టీ. హే దేవ = ఓ దేవా, తవ = నీయొక్క, దేహే - దివ్యశరీరము
నందు, సర్వాన్ = సమస్తమైన, దేవాన్ = దేవతలను, తథా = అట్లే,
భూతవిశేషసజ్ఞాన్ = విశేషప్రాణికోట్లను, బ్రహ్మణం = చతుర్ద్యుఖ
బ్రహ్మను, కమలాసనస్థం = బ్రహ్మమతమునందు నెలకొన్నట్టి, ఈశం
= రుద్రుని, సర్వాన్ ఋషీంశ్చ = సకలఋషులను, దివ్యాన్ = ప్రకా
శించుచున్న, నురగాన్ = వాసుకి మొదలగు నాగేంద్రులను, పశ్యామి =
చూచుచున్నాను.

తా. దేవా! సకలదేవతలను, సమస్త ప్రాణివిశేషముల సమూ
హములను, అగడాధిపతి యగు చతుర్ద్యుఖబ్రహ్మను, బ్రహ్మమతము
నందుండు రుద్రుని, దేవర్షులు మొదలగు ఋషులనెల్లవారిని, ప్రకా
శించుచున్న వాసుకి తత్తులకు మొదలయిన సర్పములను, నీదేహము
నందుఁ గనుఁగొనుచున్నవాడను.

శ్లో॥ అనేక బాహూదరవక్త్రనేత్రం

37

పశ్యామి త్వాం సర్వతోఽనన్తరూపమ్!

38

నాస్తం న మధ్యం న పున స్తవాదిం

39

పశ్యామి విశ్వేశ్వర విశ్వరూప॥

16

టీ. విశ్వేశ్వర = ప్రపంచనియామకుడవగు, హేవిశ్వరూప = విశ్వరూపధరుడ వయినయోస్వామి, త్వాం = నిన్ను, అనేక బాహూ దరవక్త్రనేత్రం = అనేకభుజములును ఉదరములును నేత్రములును గలవానిగాను, అనస్తరూపం = పరిమాణము లేని ఆకారముగలవానిగాను, సర్వతః = అంతటను, పశ్యామి = చూచుచున్నాను. పునః = మఱి, తవ = నీయొక్క, ఆదిం = మొదలును, న పశ్యామి = చూడకున్నాను, మధ్యం = మధ్యమును, న = చూడకున్నాను, అస్తం = తుదను, న = కానను.

తా. అనేకములగు బాహువులును ఉదరములును ముఖములును నేత్రములును గలిగి పరిమాణము లేని యాకారముగల నిన్ను అంతటం గనుగొనుచున్నవాడ. ప్రపంచనియామకుడా! విశ్వేశరీరా! నీవు అనంతుడ వగుటచే నీరూపమునకు ఇది యాది యనియు ఇది మధ్య మనియు ఇది యంతమనియును నాకు గనబడకయున్నది.

40

శ్లో॥ కీర్తనం గదినం చక్రిణం చ

తేజోరాశిం సర్వతోదీప్తిమస్తమ్॥

పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్షం సమస్తా

ద్దీప్తానలార్కద్యుతి మప్రమేయమ్॥

17

టీ. తేజోరాశిం = కాంతిపుంజమైన వాడవును, సర్వతోదీప్తి మస్తం = అంతటను వ్యాపించునట్టి ప్రకాశముతో గూడినవాడవును,

దీప్తానలార్కద్యుతిం = జ్వలించెడి యగ్నిసూర్యులకాంతివంటి తీవ్ర కాంతి గలవాడవును, సమంతాత్ = విగ్రహ ప్రదేశమునం దెచట నైనను, దుర్నిరీక్షం = చూచుటకుఁదరముగాని వాడవును, అప్రమేయం = కొలదిపెట్ట శక్యముగాని వాడవును, త్వాం = నిన్ను, కిరీటినం = కిరీటాదిభూషణములు గలవానినిగాను, గదినం చక్రిణంచ = గద చక్రము మొదలగు ఆయుధములు గలవానినిగాను, పశ్యామి = చూచుచున్నాను.

తా. * తేజోరాశియై, అంతట నింకిన దీప్తువలన నేప్రకృతు జూడశక్యము గాక, జ్వలించుచున్న సూర్యాగ్నుల జేజన్మవంటి తీవ్రతేజస్సు గలిగి, కొలదిపెట్ట శక్యము గాకయుండు నిన్ను, కిరీటాది భూషణములను చక్రగదాద్యాయుధములను ధరించినవానినిగాఁ గనుఁగొనుచున్నవాడను.

* ఇందును పాతక్రమమును విడిచి అనుభవక్రమమున అన్వయము నేయఁబడినది. 'తేజోరాశిమ్' అని ధర్మిశ్వరూపము నిర్దేశింపఁబడినది. తేజస్విరూపుడనట. 'సమంతాద్దీప్తిమంతమ్' అనుటచే, అన్య భాసా సర్వవిదం 'భాతి' అని ప్రభయొక్క సర్వ వ్యాపిత్యము చెప్పఁబడినది. దుర్నిరీక్షత్వమునకు హేతువు దీప్తానలార్కద్యుతి కలిగి యుండుట. ఇచట ద్యుతియనఁగా కిరణరూపమైన తేజస్సు గ్రహించినచో 'దీప్తిమంతమ్' అనుదానితో దీనికి పునరుక్తి కలుగదు. లేదా 'దీప్తిమంతమ్' అనుచో ప్రభయొక్క సర్వవ్యాపిత్యము 'దీప్తానలార్కద్యుతిమ్' అనుచో అప్రభయొక్క దుర్నిరీక్షత్వము కలిగించునంతటి తీవ్రస్వమును గ్రహించినను పునరుక్తి కలుగదు. ఇట్లు 'తేజోరాశిమ్' మొదలైన విశేషణములవలన ఈశ్వరుని సామాన్యముగా గ్రహించుటయు, 'కిరీటినం' ఇత్యదులవలన అతనికి కిరీటచక్రాద్యసాధారణ చిహ్నములచే సర్వేశ్వరయఁడుగా విశేషించి గ్రహించుటయును తెలియనది. 'కిరీటినం' అనుట తక్కిన భూషణవర్గమునకు 'గదినం చక్రిణం' అనుట తక్కిన ఆయుధవర్గమునకును ఉపలక్షణమని తెలియనది. మరియు భూషణవర్గములో కిరీటమును నిర్దేశించుట సర్వేశ్వరత్వమును తెలుపుటకనిచు, ఆయుధవర్గములో గదాచక్రములను నిర్దేశించుట అవి భగవంతునికి మాత్రము అసాధారణము లై యుండుటచేత ననియు గ్రాహ్యము.

శ్లో॥ *త్వ మక్షరం పరమం వేదితవ్యం

41

త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్॥

42

త్వ మవ్యయ శ్శాశ్వతధర్మగోప్తా

సనాతన స్త్వ పురుషో మతో మే॥

18

టీ. వేదితవ్యం = తెలియవలసిన, పరమం = ప్రకృతికంటె పరమైన జీవునికంటెను పరమమైన, అక్షరం = అక్షరశబ్దవాచ్యమైన నస్తువు, త్వం = నీవు; -స్య విశ్వస్య = ఈ ప్రపంచమునకు, పర = గొప్ప, నిధానం = ఆధారభూతిమైన నస్తువు, త్వం = నీవు; అవ్యయః = విఘటము లేనివాడవు; త్వం = నీవు; శాశ్వతధర్మగోప్తా = నిత్యమై వేదవిహితధర్మములను పాలించువాడవును, సనాతనః = పురాణుడవైన, పురుషః = పురుషుడవును, త్వమేవేదితవ్యం, మే = నాకు, మతః = తెలిసినది.

తా. 'ద్యే విద్యే వేదితవ్యే' ఇత్యాదివాక్యములచే నుపనిషత్తులయందు తెలియఁదగినదిగా నిర్దేశింపఁబడు పరమమైన యక్షరము నీవే. ఈ సమస్తప్రపంచమునకు పరమాధార భూతుడవు నీవే. స్వరూపగుణ విభూతులందు ఎల్లప్పుడు నొక్కరూపున నుండువాడవు నీవే. నిత్యమగు వైదికధర్మమును ఇటువంటి యవతారములచేత రక్షించువాడవు నీవే. 'వేదాశా మేతం పురుషం మహా న్తమ్' (పురుష

* ఇందు త్వమ్ శబ్దములు ముందు మాంసపురగన్నులకు గోచరించిన యాకారమును ఇప్పుడు అనుదించుచున్నవనియు తక్కిన 'అక్షరం' మొదలైన శబ్దములు దివ్యచక్షువు లభించినపిదప సాక్షాత్కరించిన యాకారమును జెప్పుచున్నవనియు వివేచించుకొనవలయును. మున్ను మాంసచక్షువులకు యదుకులతలకుఁడుగా నగపడుచుండిన నీవు ఇప్పుడు దివ్యచక్షువునకు 'అక్షరమ్' మొదలైనవాఁడుగా సాక్షాత్కరించుచున్నావనుట. నిధాన మనఁగా ఆధారము. పరం నిధాన మగుటచే ఆధారభూతులకును ఆధారభూతుఁడవైనవాఁ డనుట.

నూత్న) 'పరాత్పరం పురుషమ్' (ముండ, 3-2-౮) ఇత్యాదులందుఁ జెప్పబడిన పురాఃపురుషుడును నీవే యని నా కిప్పుడు తెలిసినది. యదుకులశిలకుఁ డని మున్ను నేను తలఁచియుండిన నీ విప్పుడు ఇట్టి వాడవుగా నాకు సాక్షాత్కరించితివి అని యర్థము.

43   44

శ్లో॥ అనాదిమధ్యాంత మనంతవీర్య

45   46

మనంత బాహుం శశిసూర్యనేత్రమ్ |

పశ్యామి త్వాం దీప్తహతాశవక్త్రం

స్వ తేజసా విశ్వ మిదం తపంతమ్ ||

19

టీ. అనాదిమధ్యాంతం=ఆదిమధ్యాంతరహితౌడవును, అనంత వీర్యం=అపరిమితపరాక్రమము గలవాడవును, అనంత బాహుం=అనేక బాహువులు గలవాడవును, శశిసూర్యనేత్రం = చంద్రసూర్యులవంటి నేత్రములు గలవాడవును, దీప్తహతాశవక్త్రం = జ్వలించెడి యగ్ని హోత్రునివంటి ముఖము గలవాడవును, స్వతేజసా = నీతేజస్సుచేత, ఇదం = ఈ, విశ్వం = ప్రపంచమును, తపంతం = తపింపజేయుచున్న వాడవు నగు, త్వాం=నిన్ను, పశ్యామి=చూచుచున్నాను.

తా. ఆదిమధ్యాంతరహితుడును, అనవధికాతిశయవీర్యుడును = (వీర్యశబ్దము ప్రదర్శనార్థము గనుక అనవధికాతిశయ జ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తి తేజస్సులకు నిధి యు వాడని యర్థము), అనంతబాహుం అగు బాహువులు గలవాడని- (బాహువులు ప్రదర్శనార్థము గావున అనంత బాహూదర పాదవక్త్రములు గలవాడని), *చంద్రనివలెను సూర్యునివలెను ప్రసాదముతోను ప్రతాపముతోను గూడిననకలనేత్ర

* అనేక నేత్రములు కలిగియుండుటచే 'శశిసూర్యనేత్రమ్' అనుటకు చంద్ర సూర్యులే నేత్రములుగాఁ గలిగియుండునట్లు అర్థముచేయుట యొప్పును. కావున శశి

ములుగలవాఁడును- [నమస్కారాదులు సేయుచున్న దేవాదులగు అనుకూలురయెడప్రసాదము, వారికివిపరీతులయిన అసురరాక్షసాదులయెడప్రతాపము. 'రక్షాంసి భీతాని దిశోద్రవన్తి । సర్వే నమస్యన్తిచ సిద్ధస్థాః' (గీత-౧౧-3౬) అనికదా మీఁద చెప్పబడెడిని.] జ్వలించుచున్న † కాలాగ్నివలె సంహారానుగుణమైన ముఖము గలవాఁడును, తన తేజస్సుచేత ఈ ప్రపంచమును తపింపజేయుచున్నవాఁడును అగు నిన్నుఁ జూచుచున్నాను. (తేజస్సనఁగా పరులను క్రిందుపఱచు సామర్థ్యము).

అనఁగా *నిపు నిచ్చు గుఱించి నాకుఁ బూర్వ ముపదేశించినట్లే నిన్ను సర్వమును సృజించువానినిగాను, సర్వమున కాధారభూతునిగాను, సర్వమును ప్రశాసించువానినిగాను, సర్వమును సంహరించువానినిగాను, జ్ఞానాద్యపరిమితగుణసాగరునిగాను, ఆదిమధ్యాంత రహితునిగాను, ఇట్టి దివ్యదేహము గలవానినిగాను, ఇప్పుడు కన్నులారఁ గాంచుచున్నాను అని యిర్థము. †ఒక్క దివ్యదేహమునందు అనేకము

వలె ప్రసాదమును, నూర్చునివలె ప్రతాపమును జూపు నేత్రములు గలవాఁడని యిర్థము గ్రాహ్యము. అయినను కొన్ని నేత్రములు ప్రసాదమును కొన్ని ప్రతాపమును జూపెడినా? లేక ఒక్కొక్కటియు ఏకకాలముననే ప్రసాదప్రతాపములను జూపెడినా? అన్నయెడల, ఒక్కొక్కటియును ప్రసాదప్రతాపములను జూపెడినని తెలియునది. ఎట్లన, అనుకూలులైన నమస్కారాదులసేయు దేవాదులయెడల ప్రసాదమును, ప్రతికూలులైన రాక్షసాదులయెడల ప్రతాపమును, ఒక్కొక్క నేత్రమును చూపును.

†మూలతాళనుఁడే వక్త్రముగా నుండునట్లు ఇచ్చట చెప్పరాదు. అగ్నివసుగుణములం దంతర్భూతుఁడై యీశ్వరునియం దునికి గలవాఁడని వేఱుగా చెప్పబడెడిని. కాన 'కాలావలసన్నిభాని' అని మీఁదఁ జెప్పబడునట్లే యిచ్చటను మూలతాళనునివలెనున్నట్టి అనియే గ్రాహ్యము.

* అంతకు మునుపు ఆర్జునుఁడు ఉపదేశమాలమున విన్నట్టియు నిప్పుడు దివ్యచక్షువుమాలమున కన్నట్టియు భగవదాకారమెల్ల నిందు సంకలిత మై యున్నది.

†వృక్షముయొక్కబోదె యొక్కటినండి కొమ్మలును శరీరమున పైకిని క్రిందికిని

తైన ఉదరాదులు ఎట్లు? అన్నచో, అది యిట్లు పోశగుచున్నది. దాని కటిప్రదేశము ఒక్కటియే. అది కొలదిలేని పరిమాణము గలది గావున దానినుండి మీదుగా పూర్వము చెప్పబడిన ఉదరాదులును, క్రిందుగా పూర్వము చెప్పబడిన దివ్యపాదములును సాగినవగుచున్నవి. అందు ఒక్కొక్క ముఖమున నేత్రములు రెండేసియనియు గ్రహించుటచే విరోధము గలుగదు.

అవ. ఇటువంటిన్నిఁ జూచి దేవాదులును నేనును భీతుల మగుచున్నా మనుచున్నాఁడు.

47

శ్లో॥ ద్యావాపృథివ్యో రిద మస్తరం హి

వ్యాప్తం త్వ యై కేన దిశశ్చ సర్వాః

దృష్ట్వాఽ దృభతం రూప ముగ్రం తవేదం

48

లోకత్రయం ప్రవృథితం మహాత్మనా॥

20

టీ. ద్యావాపృథివ్యోః = ఊర్ధ్వలోకములయొక్కయు అధోలోకములయొక్కయు, ఇదం = ఈ, అస్తరం = మధ్యప్రదేశము, ఏకేన = ఒక్కడైన, త్వయా = నీచేత, వ్యాప్తం హి = వ్యాపింపబడియున్నదిగాదా, సర్వాః = సమస్తములగు, దిశశ్చ = దిక్కులును,

వ్యాపించినట్లే కటి యొక్కటినుండి హస్తాదులును సాగుట నెఱుంగునది. కొమ్మలును నేళ్ళును పెక్కులైనను బోదె యొక్కటినిబట్టి అవి యన్నియు నొకవృక్షముగా గ్రహింపబడునట్లు ఉదరపాదాదు లనేకములైనను కటి యొక్కటి యగుటచే అన్నియును జేరి యొకవిగ్రహమే యగునని గ్రాహ్యము. ఇట్టి విగ్రహమునందలి ఒక్కొక్క ముఖమునకు రెండేసి నేత్రములుగా గ్రహించినను ఆయొక్కరూపమునకు పెక్కు నేత్రములుగా గ్రహించినను ఆయొక్కరూపమునకు పెక్కునేత్రములు కలిగియుండుట విరుద్ధము కానేరదు.

(వ్యాప్తాః = వ్యాపింపఁబడియున్నవి). హేమహాత్మన్ = గొప్పదైన మనోవృత్తిగలకాండా, ఉగ్రం = భయంకర మయినదియు, అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమయినదియు నగు, తవ = నీయొక్క, ఇదం యాపం = ఈ విశ్వరూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, లోకత్రయం = అనుకూల ప్రతికూల మధ్యస్థులు అను మూఁడువిధములైన జనులు, ప్రవృత్తతం = మిక్కిలి భీతి జెందియున్నాడు.

తా. * (ద్యుశ్శబ్దమును పృథివీశబ్దమును రెండను వరుసగా

49

మీఁదిలోకములకును క్రిందిలోకములకును ప్రదర్శకములు, దివికిని పృథివికిని నడుమఁ గల అవకాశమందే సమస్తలోకములు ఉన్నవి.) ఇట్లు ఊర్ధ్వలోకములును అధోలోకములును నెఱసియున్న యీ యవకాశ మంతయును అన్నిదిక్కులును నీవే వ్యాపించి యున్నాడవు. ఓ యపరిచ్ఛేద్యహనోవృత్తీ! యుద్ధము చూడఁగోరి వచ్చిన బ్రహ్మాది దేవాసుర పితృగణ సిద్ధగంధర్వ యక్ష రాక్షసులందు ప్రతికూలురు అనుకూలురు మధ్యస్థులు అను మూఁడు విధములైన లోకులెల్ల

50

వారును అనంతాయామవిస్తార మైనదగుటచే అత్యద్భుతమై అతి

* ఇట ద్యుశ్శబ్దమువలన మీఁదిలోకములను పృథివీశబ్దమువలన క్రిందిలోకములను గ్రహించునది. అట్లు గ్రహింపక భూమి యనియు ఆకాశమనియు గ్రహించిన యెడల నప్పుడు, మిక్కిలి మహత్తైన దని ముందు చెప్పఁబడిన విగ్రహము ఇచట క్రింది

మీఁదిలోకము అన్నిట వ్యాపింపక, భూమ్యాకాశములకు నడుమనుండు కొంత ప్రదేశ మునందు వ్యాపించినదని అసంగతముగా నేర్పడును. అంతరమనఁగా నడిమిప్రదేశము కాదు. ఇట అవకాశము (అనఁగా వ్యాప్తమైయుండు భయలు) అని గ్రహించునది. కాశక్రిందను మీఁదను ఉండు అన్నిలోకములు దేనిలో నున్ననో అట్టి అనంతమైన యిశ్వాణువకాశమునందు అని యర్థము. ఇట్టి యవకాశముననే అనంతాయామవిస్తారము గల విగ్రహము వ్యాపింపఁగూడు నని గ్రహ్యము.

లోకత్రయమ్ అనఁగా పృథివ్యాదిలోకములు గాదు. అచేతనములగువానికి

భయంకరమైయుండు సీరూపమును జూచి మిక్కిలి భీతి నొందినవారయిరి.

వీరికిఁగూడ అర్జునునకుంబోలె విశ్వమున కాశ్రయ మగు తన రూపమును సాక్షాత్కరించుటకు సాధనమైన దివ్యచతువును భగవంతుఁ డొసఁగినాఁడు. ఎందులకనఁగా, అర్జునునకు తన యైశ్వర్యము సర్వమును జూపుటకు, కాబట్టి 'దృష్ట్వాద్భుతం రూప ముగ్రం తవేదం లోకత్రయం ప్రవృథితం మహాత్మన్' అని యిది చెప్పబడెడిని.

వృధ కలుగదు. కాబట్టి అనుకూల స్రుతికూలమధ్యస్థులనబడు త్రివిధజను లని యర్థము. మఱియు విశ్వరూపము అర్జునుఁడుతప్ప తక్కిన మనుష్యులు చూడమిచే, లోక మనఁగా మనుష్యులుతప్ప తక్కిన బ్రహ్మదేవాసుర పితృగణసిద్ధగంధర్వరాక్షసులనిమాత్రము గ్రహింపఁదగినను, విరందలును యుద్ధమును జూచుకుతూహలముచే నచ్చట వచ్చి చేరియుండిరి గాన ఈ జనము నెల్ల నర్జునుఁడు చూచి వారు ప్రతికూలానుకూలమధ్యస్థులని మూఁడువిధములుగా నుండుటచే 'లోకత్రయమ్' అని నిర్దేశించినాఁడు. ఇది యటుండ భగవంతుఁడు తనకు శిష్యభూతుఁడై నిరతిశయభక్తిగలిగి మిక్కిలి ప్రపన్నుఁడైన యర్జునునికి మాత్రమే తన విశ్వరూప విగ్రహమును దర్శించుకొంటు దివ్యచతువు ననుగ్రహించెను గాన వాఁడుమాత్రమే దానిని దర్శింపశక్తుఁడనిగాని తక్కిన దేవాదులు శక్తులుకారు. మఱియు మూడ 'దేవా అప్యన్యరూపస్య నిత్యం దర్శనకాక్షిణః' అనుచో దేవాదులు దర్శింపఁగోరుట తెలియుచున్నదేకాని తమంతట దర్శించినవారైరి తెలియలేదు. కాబట్టి దర్శింపఁజాలని దేవాదులు దానిని దర్శించి భీతినొందిరి యర్జునుఁడు చెప్పట యెట్లు పాసఁగు ననియెడల దేవాదులకుఁగూడ భగవంతుఁడు దివ్యచతువు నిచ్చినాఁడని తెలియవలయును. అర్జునునివలె వారికిఁగూడ దివ్యచతువు నియ్య నేల యనఁగా అర్జునునివలె వారికిఁగూడ దర్శనకాక్షయిండుటవలనను, వారికి అట్టి సాక్షాత్కారము లభింపఁదగిన సుకృతపరిపాక, మౌఢ్యముండుటచేతను, తుద్ర లెట్లో అట్లే మిక్కిలి. మహనీయులగు దేవాదులకూడ తన విశ్వరూపమునుజూచి భయపడుటను తెలుపుటచే అర్జునునకు తన నిరంకుశైశ్వర్యము ప్రకాశింపఁజేయఁగూడు ననుకలంపుచేతను, అట్లు ప్రకాశింపఁజేయుట తనప్రకృతి యుద్ధకార్యమున కుపయుక్త మగుటచేతను, వారికిఁగూడ దివ్యచతువు నిచ్చినాఁడని గ్రహించునది.

49

శ్లో॥ అమీ హి త్వా సురసంక్ష్టా విశన్తి

50

తేచి దీధి తాః ప్రాజ్ఞలయో గృణన్తి

51

52

స్వస్తి త్వక్త్వా మహర్షి సిద్ధసంక్ష్టాః

53

స్తువన్తి త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః॥

21

టీ. అమీ=(యద్ధము చూడవచ్చిన) ఈ, సురసంక్ష్టాః = బ్రహ్మాది దేవతా సమూహములు, త్వాం = నిన్ను (నీ సమీపమును), విశన్తి = చొచ్చుచున్నవి, కేచిత్ = కొందఱు, భీతాః = భయము నొందినవారై, ప్రాంజలయ (స్పృశః) = చేమోపు గలవారగుచు, గృణన్తి = స్తుతించుచున్నారు, మహర్షి సిద్ధసంక్ష్టాః = మహర్షులయొక్కయు సిద్ధులయొక్కయు సమూహములు, స్వస్తి = శ్లేశము, (అస్తు = అగుగాక), ఇతి = అని, ఉక్త్వా = పలికి, పుష్కలాభిః = సంపూర్ణములగు-
*నీ మహత్త్వమునకు అనురూపములైనయనుట, స్తుతిభిః = స్తోత్రములచేత, త్వాం = నిన్ను స్తువన్తి = నుతించుచున్నారు.

54

తా. యద్ధము చూడవచ్చిన యీ యుత్కృష్టులయిన దేవతాసమూహములు విశ్వాశ్రయఁడ వైన నిన్నవలోకించి హృష్టమనస్కులై నీసమీపమునకు వచ్చుచున్నారు. వారిలో కొందఱు అత్యగృహతమైన సీమాకారము నాలోకించి వెఱచినవారలై కృతాంజలు లగుచు తమతమ జ్ఞానముకొఁదిని స్తుతిరూపములయిన శ్రుతిసిద్ధవాక్యముల నుచ్చరించుచున్నారు. పరావరయాథాత్యక్తము నెఱిగిన

* 'భవదను రూపాభిః' అని భాష్యమాలము. దీనికి 'భగవదనురూపాభిః' అని పాశాంకరము, అప్పుడు భగవంతున కనురూపములైన యని యర్థము.

యితరులగు భృగ్వాది మహర్షులును సనకాది సిద్ధులును స్వస్తి యని పలికి నీ మహిమకుఁ దగిన పుష్కలములగు స్తోత్రములచే నిన్ను నుతి యించుచున్నారు.

55 అవ.

శ్లో! రుద్రాదిత్యా వసవో యేచ సాధ్యా
విశ్వేఽశ్వినౌ మరుత శోష్యపాశ్చ!

గన్ధర్వ యజ్ఞ సురసిద్ధ సజ్జా

వీక్షంతే త్వాం విస్మితా తైచ సర్వే!

22

టీ. రుద్రాదిత్యాః = ఏకాదశరుద్రులును ద్వాదశాదిత్యులును, వసవః = అష్టవసువులును, యే సాధ్యాః = సాధ్యు లనుపేరు గలవారెవరో, (తే)చ = వారును, విశ్వే = విశ్వేదేవతలును, అశ్వినౌ = ఇద్దఱు అశ్వదేవతలును, మరుతశ్చ = మరుత్తులును, శోష్యపాశ్చ = పితృదేవతలును, గన్ధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసజ్జాః = హాహాహూహూ ప్రభృతి గంధర్వులయొక్కయు కుబేరాదియత్తులయొక్కయు విరోచనాదిరాక్షసులయొక్కయు కపిలాది సిద్ధులయొక్కయు సమాహములును, (ఏతే) సర్వేచ = వీరందఱును, విస్మితాస్సంతప్తవ = ఆశ్చర్యపడినవారగుచునే, త్వాం = నిన్ను, వీక్షంతే = చూచుచున్నారు.

తా. రుద్రులును, ఆదిత్యులును, వసువులును, సాధ్యులును, విశ్వేదేవతలును, అశ్వనులును, మరుత్తులును, పితృగణములును, మఱియునుం దక్కిన గంధర్వయత్తురాక్షస సిద్ధసమాహములును అందఱును ఆశ్చర్యమును బొంది నిన్నుఁ జూచుచున్నారు.

† ఇచట స్వస్తియనుట భక్తులు భక్తిపారవశ్యమున భగవంతుని గుఱించిచేయు మంగళాశాసనముగాఁగాని లేక సేవులై నవారిని నేవకులై నవారు దర్శింపఁగానే చేపనినట్టి స్వస్తిశబ్దముగాఁగాని గ్రాహ్యము.

‘ఊష్ణభాగా హి పితరః’ అను శ్రుతివలన ఇచట ‘ఊష్ణపాః’ అనగా పితృదేవతలు అని గ్రహించునది.

56 అవ.

శ్లో॥ రూపం మహత్తే బహువక్త్రనేత్రమ్
మహాబాహూః బహుబాహూరుపాదమ్ |
బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాళమ్

57

దృష్ట్వా లోకాః ప్రవృథితా స్తథాఽహమ్ | 23

టీ. ‘హి’ మహాబాహూః = పరాక్రమద్యోనేకములయిన గొప్ప భుజములు గలవాఁడ, బహువక్త్రనేత్రం = అనేకముఖములును నేత్రములును గలదియు, బహుబాహూరుపాదం = అనేక భుజములును తొడలును, పాదములునుగలదియు, బహూదరం = అనేకములగు కడుపులు కలదియు, బహుదంష్ట్రాకరాళం = అనేకములయిన కోటలచేత భయంకరమైనదియనగు, తే = నీయొక్క, మహత్ రూపం = గొప్ప రూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, లోకాః = ప్రతికూలానుకూలమధ్యస్థులనందగిన త్రివిధజనులును, ప్రవృథితాః = అధిక భయముతో మాఁకుచున్నారు. అహం = నేను, తథా = అట్లే, భయపడుచున్నాను.

తా. మహాభూజా! అనేక ముఖములును, సంఖ్యలేనినేత్రములును, అవరేఖితములగు బాహువులును, అనేకములగు, తొడలును, బాహుపాదములును, పెక్కులగు కడుపులును గలిగి పెక్కులైన కోటలచేత భయంకరమయినదగు నీయిట్టి గొప్పయాకారమునుజూచి, ప్రతికూలురు ననుకూలురు మధ్యస్థులు నని మాఁడు తెఱఁగులవాండ్రిందఁగఱు నభిభయముతో మాఁకుచున్నారు. అట్లే నేనును భయపడుచున్నవాఁడ.

శ్లో॥ సభస్సృశం దీప్త మనేకవర్ణం
వ్యాతాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్!

58

దృష్వా హి త్వాం ప్రవృథితాన్తరాత్మా

59

ధృతిం న విద్దామి శమంచ విష్ణోః॥

24

టీ. హేవిష్ణోః=ఓ సర్వవ్యాపి యగువాడా, సభస్సృశం=పర
మాక శము సంఘమున్నవాడవును, దీప్తమ్ = ప్రకాశించుచున్న
వాడవును, అనేకవర్ణం = పెక్కురంగులు గలవాడవును, వ్యాతా
ననం = తెఱవఁబడిన నోదులుగలవాడవును, దీప్త విశాలనేత్రం =
ప్రకాశించుచున్న విశాలములయిన నేత్రములు గలవాడవును అగు,
త్వాం=నిన్ను, దృష్వా=చూచి, ప్రవృథితాన్తరాత్మా=అత్యంత
భీతిఁజెందిన మున్నగు గలవాడ నగుచు, ధృతిం=దేహముధరించుటను,
శమంచ = మనస్సుయొక్కయు నింద్రియములయొక్కయు ఉపశాం
తిని, నవిద్దామి హి =పొందకున్నానుగాదా.

తా. ప్రకృతితత్త్వమునకును దాని వికారములకును సర్వావస్థ
లందలి పురుషునకును ఇట్లన్నిటికిని ఆశ్రయమగుటచే 'సభస్సృశమ్'
అని చెప్పబడవలసిన 'ద్యావాపృథివ్యోరిద మస్తరంహి వ్యాప్తమ్' అని
పూర్వము చెప్పబడి యుండుటవలనను సభశ్శబ్దము, 'తదక్షరే
పరమే వ్యోమన్' (తై-నారా. ౬-౧-౨) ఆదిత్యవర్ణం తమసః పర
స్తాత్' (పురుషసూ) 'క్షయస్తమస్య రజసః పరాకే' (సామ-ఉత్తర.
౧౮౭-౨౪) 'యోఅస్మాధ్యక్షః పరమేవ్యోమన్' (యజు. ౨ అష్ట-
౮-౯౬) ఇత్యాది శ్రుతులచే సిద్ధమై త్రిగుణప్రకృతిని గడచిన పరమ
వ్యోమమును చెప్పెడిని. సర్వలోక వ్యాపకఁడవైన యోవిష్ణునూ ఓ!

* పరమాకాశము నొరయుచు, ప్రకాశమానుడైతే, అనేక వర్ణములతోను తెఱవఁబడియుండు నోళ్ళతోను జ్వలించుచున్న విశాల సేత్రములతోను నుండు నిన్నవలోకించి మనం బత్యంతభీతి నొంది దిటను బడయకున్నాను. (అనఁగా దేహమును నిలఁబెట్టలేకున్నాను.) మనస్సునకును ఇంద్రియములకును ఊటట నొందకున్నాను. అనఁగా సర్వవ్యాపియు అతిమాత్రుడును అత్యద్భుతుడును అతిఘోరుడును నగునిన్నుఁ జూచి భయముచే నవయవములు వెలువెలపోవ మనస్సు కలఁతనొంది యున్నాడ నని యర్థము.

60 ఆవ.

శ్లో॥ దంష్ట్రాకరాశాని చ తే ముఖాని

దృష్ట్వాపి కాలానలసన్నిభాని॥

దిశో న జానే నలభే చ శర్మ

ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥

25

టీ. హేదేవేశ = బ్రహ్మాది దేవతలకును అధిపతి యైనవాడా, దంష్ట్రాకరాశాని = కోటలచే భయంకరములై నవియు, కాలానలసన్నిభాని = ప్రళయకాలాగ్నితో సమానములై నవియునగు, తే = నీయొక్క ముఖాని = ముఖములను, దృష్ట్వా ఏవ = చూచినమాత్రమున, దిశః = దిక్కులను, న జానే = తెలియకున్నాను, శర్మచ = సుఖమును, న లభే = పొందకయున్నాను, హే జగన్నివాస = జగత్తులకాశ్రయమైన వాడా, ప్రసీద = ప్రసన్నుడ వగుము.

తా. కోటలచే భయంకరములై యుగాంతకాలాగ్నివలె సర్వ సంహారమునకుఁ బూనిన నీ ముఖములను చూచిన మాలిమున

* సభ స్పృశమ్' అనుచో సభస్సు అనఁగా సామాన్యమైన ఆకాశము గాదు. అట్లే, సవికారసర్వావస్థ ప్రకృతిపురుషత్వ మైనజగత్తునకంతయు నాశ్రయమైయుండు

దిక్కుల నెఱుంగలేక సుఖము వడయఁజాలకయున్నవాఁడ. జగన్ని వాసా! బ్రహ్మాదులగు ఈశ్వరులకును పరమమహేశ్వరా, ప్రసన్నుండ వగుము. నేను నిమ్మళపాటు నొందునట్లుచేయుమని యర్థము.

అవ, ఇట్లు సమస్త జగములయొక్క స్థితిప్రవృత్తులు తనకు లోనైయుండుట నర్జునునకుఁ జూపుచు పార్థసారథి యను భగవంతుఁడు కౌరవులయందును పాండవులయందును రాజవేషములతోఁ బుట్టి ప్రవర్తిల్లుచున్న అసురాంశసంభవుల నెల్ల సంహరించుటచే తాను

I

జేయఁదలఁచుకొన్న భూభారనివృత్తిని తానే చేయఁబోవుచున్నవాఁ

II

డుగా అర్జునునకుఁ జూపెను. అర్జునుఁడును భగవంతునియొక్క సప్త

III

త్వాదులను స్వర్వైశ్వర్యమును కన్నులారఁ గాంచుచో, సర్వాత్మక ఁడగు నాభగవంతునియందే ధార్తరాష్ట్రులు మొదలైనవారికి కలుగ నున్న యుపసంహర మింకను కలుగకున్నను భగవత్ప్రసాద లబ్ధమైన దివ్యచక్షువుచే దాని నిష్పడు కనుగొనుచున్నవాఁడై యిట్లు చెప్పు చున్నాఁడు.

61

శ్లో! అమీ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా
స్సర్వై స్సహై వావనిపాలస్త్వైః!

విగ్రహము ఈ పరిమితమైన యాకాశమువలనకే యున్నది యని యసంగతముగా సిద్ధించును. మరియు 'ద్యావా పృథివీ' అని యీ సామాన్యములయిన ఆకాశదుర్లభ పూర్వమే చెప్పఁబడి యుండుటవలన మరల నిచట దానినే చెప్పట పునరుక్తి యగును. కావున ఇట నభిన్ను అనగా 'తదత్తే...' ఇత్యాది శ్రుతులవలన సిద్ధించునదియై త్రిగుణప్రకృతి సత్ప్రకమించినదియు నైన పరమాకాశమని గ్రహించునది.

భీష్మద్రోణ సూతపుత్ర స్తథాఽసౌ
సహస్రదీప్యై రపి యోధముఖ్యైః॥

26

వక్త్రాణి తే త్వరమాణా నిశన్తి
దంష్ట్రాకరాశాని భయానకాని।
కేచి ద్విలగ్నా దశనా న్తరేషు
సందృశ్యన్తే చూర్ణితై రుత్తమాజ్ఞైః॥

27

టీ. అమీ = ఈ, సర్వే = సమస్తమైన, ధృతరాష్ట్రస్యపుత్రాః = ధృతరాష్ట్రుని పుత్రులగు దుర్యోధనాదులను, భీష్మః = భీష్ముడును, ద్రోణః = ద్రోణుడును, అసౌ = ఈ, సూతపుత్రః = సూతుని కొడుకైన కర్ణుడును, సర్వైః = సమస్తములగు, అవనిపాలసజ్జైః సహైవ = ఆ పక్షమునందలి రాజుల సమాహమతోఁ గూడనే, తథా = అట్లే, అస్రదీప్యైః = మా పక్షమువారగు; యోధముఖ్యైరపి సహ = కొందఱు వీరశ్రేష్ఠులతోఁగూడను, దంష్ట్రాకరాశాని = కోటలచే వికారరూపములయినవియు, భయానకాని = భయంకరములైనవియునగు, తే = నీ యొక్క, వక్త్రాణి = ముఖములను, త్వరమాణాః = త్వరపడుచున్నవారై, విశన్తి = ప్రవేశించుచున్నారు, కేచిత్ = వారిలో కొందఱు, దశనాన్తరేషు = పండ్లసందులయందు, విలగ్నాః = చిక్కుకొనినవారై, చూర్ణితైః = పొడుముచేయఁబడిన, ఉత్తమాజ్ఞైః = శిరస్సులతోడ, సందృశ్యన్తే = చూడఁబడుచున్నారు.

తా. ధృతరాష్ట్ర పుత్రులైన యీ దుర్యోధనాదులందఱును, భీష్మద్రోణకర్ణాదులును, ఆ పక్షమునందలి తక్కిన సమస్త రాజులకమును, మన బలమునందుఁ గలవీరశ్రేష్ఠులనేకలును, త్వరతోఁ గూడినవారై కోటలచే వికృతములును భయంకరములును అగు నీముఖ

ములను *వినాశముకొఱకు ప్రవేశించుచున్నారు. అచ్చట కొందఱు పండ్లసందులతో తగులుకొని నలిగిన తలలతో కనబడుచున్నారు.

62

శ్లో॥ యథా నదీనాం బహవోఽమ్బువేగా
సముద్ర మేవాభిముఖా ద్రవన్తి
తథా త వామీ నరలోకవీరా
విశన్తి వక్త్రాణ్యభివిజ్వలన్తి॥

28

శ్లో॥ యథా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతన్తా
విశన్తి నాశాయ సమృద్ధవేగాః
తథైవ నాశాయ విశన్తి లోకా
స్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధ వేగాః॥

29

టీ. యథా = ఎట్లు, నదీనాం = నదులయొక్క, బహవః = అనేక
ములగు, అమ్బువేగాః = జలప్రవాహములు, సముద్రమేవ = సముద్ర
మును గూర్చియే, అభిముఖాః = ఎదుర్కొనినవై, ద్రవన్తి = పారు
చున్నవో, తథా = అట్లే, అమీ = ఈ, నరలోకవీరాః = మనుష్యులలోక
మందలి ఖూరులు, తవ = నీయొక్క, వక్త్రాణి = ముఖములను, ప్రవి
శన్తి = ప్రవేశించుచున్నారు. యథా = ఎట్లు, పతన్తాః = మిడుతలు, సమృ
ద్ధవేగాః = అతివేగముగలవై, ప్రదీప్తం = మిక్కిలి మండుచున్న, జ్వల
నం = అగ్నిని, నాశాయ = తమనాశముకొఱకు, విశన్తి = ప్రవేశించు
చున్నవో, తథైవ = అలాగుననే, లోకా అపి = ఈ మనుష్యులును,

* 'విశన్తి' అనగా రక్షణార్థముకూడ ప్రవేశించుట కావచ్చును గనుక నిచట
వినాశార్థము ప్రవేశించుచున్నా రనబడెను. కొందఱు నాశముకొఱకు ప్రవేశించు
చున్నారు కొందఱు నశించునట్లు కనబడుచున్నారు అని భావము.

నాశాయ = తమనాశముకొఱకు, సమృద్ధవేగాః = అతి వేగము గలవారై, తవ = నీయొక్క, (అభివిజ్వలన్తి = అంతటను జ్వలించుచున్న), వక్త్రాణి = ముఖములను, విశన్తి = ప్రవేశించుచున్నారు.

తా. * సదీజలవ్రాహ్మణు లనేకములు సముద్రముమగూర్చి పాటునట్లును, మిక్కిలి మండుచున్న యగ్నియందు మిగుతలు అతి వేగముతోఁ జొచ్చునట్లును, వీరులగు నీరాజులందఱు తమ నాశము కొఱకు త్వరపడువా రై నలుగఁగల మిక్కిలి జ్వలించుచున్న నీ ముఖములను తమంతట ప్రవేశించుచున్నారు.

63 అవ.

64

శ్లో॥ రేలేహ్యసే గ్రసమాన స్సమస్తా
ల్లోకాన్ సమగ్రాన్ వదనైర్జ్వలద్భిః,
తేజోభి రాపూర్య జగ త్సమగ్రం

65

భాన స్తవోగ్రాః వ్రతపన్తి విష్టో॥

30

టీ. హేవిష్టో = సర్వవ్యాపి యగు ఓస్వామీ, జ్వలద్భిః = జ్వ

* నాశమునకై పోవుచు తమంత మఱిలఁజాలకుండుటకు ప్రవాహదృష్టాంతమున, నాశమునకై తమంతట పోవుటకు పఠంగదృష్టాంతమును రాజులకుఁ జెల్లుచున్నవి. సమస్తము ప్రవేశించినను నిండరానిదై యుండుటకు సముద్ర దృష్టాంతమును తోడనే ధ్వంసముచేయునదగుటకు జ్వలనదృష్టాంతమును ఈశ్వరునికిఁ చెల్లుచున్నవి.

* వేగము ప్రవాహరూప మగుటచే ప్రవాహముగాఁ జెప్పబడినది. 'అభివిజ్వలన్తి' అను ముఖవిశేషణము నదీసముద్ర దృష్టాంతములకంటె శలభాగ్ని దృష్టాంతము నందు మిక్కిలి పొసఁగి యుండుటవలన దాని పిదపనే చెప్పబడినది. పఠంగాదులు తెక్కులవేగము మొదలైనవానిచే దీపాదుల నాయుటయుఁగలదు గాన అట్లు ఆర్పరాని దని తెలుపుటకై 'ప్రదీప్తం జ్వలనమ్' అనఁబడినది. ఇట్టి జ్వలనమయ ప్రవేశించుట ఆత్మనాశ ఘోషాదులే కాన భయ నాశముకొటకు ప్రవేశించుచున్నారనఁబడెను.

లించుచున్న, వద్దనైః = ముఖములచేత, సమగ్రాన్ = సమ స్థములైన,
లోకాన్ = రాజసమూహములను, గ్రసమానః = మ్రింగుచున్న
వాడనై, సమంతాత్ = అంతటను, తేలిహ్యసే = ఆస్వాదించుచున్నావు.
తవ = నీయొక్క, ఉగ్రాః = భయంకరములగు, భాసః = కిరణములు,
తేజోభిః = తమప్రకాశములచేత, సమగ్రం = సమస్తమయిన, జగత్ =
జగత్తును, ఆపూర్వ = నింపి, ప్రతపన్తి = మిక్కిలి తపింపజేయు
చున్నవి.

తా. విష్ణుమూర్తి! యుద్ధమునకు వచ్చియుండు సమస్త రాజ
సమూహములను జ్వలించుచున్న నీ ముఖములచేత మ్రింగుచున్న
వాడనై, ఆ రక్తముచేత పూరుబడిన నీ పెదవులు మొదలైనవానివి
కోపవేగముచేత మాటిమాటికి నాకికొనుచున్నావు. అతిభయంకరము
లగు నీ కిరణములు తమ తేజస్సుచేత లోకమునందంతట వ్యాపింప
జేయుచున్నవి.

అప. 66

శ్లో॥ ఆఖ్యాహి మే కో భవా నుగ్రరూపో

67

నమోఽస్తు తే దేవవర ప్రసీదః

విజ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవన్త మాద్యం

నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్॥

31

టీ. హేదేవవర = బ్రహ్మరుద్రాది సమస్త దేవతాసార్వభౌమా,
ఉగ్రరూపః = భయంకరకారముగల, భవాన్ = నీవు, కః = ఎవడవు? -
నీ వేమి చేయుబూనియున్నాడవు, ఆద్యం = ఆదిపురుషుడవగు, భవ
న్తం = నిన్ను, విజ్ఞాతుం = తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.
తవ = నీయొక్క, ప్రవృత్తిం = పూనికను, న ప్రజానామిహి = ఎఱుఁ

గనుగదా, మే = నాకు, అఖ్యాహి = చెప్పము, తే = నీకొఱకు, నమో
ఽస్తు = నమస్కారముగఁగాక, ప్రసీద = ప్రసన్నుడవుగమ్ము.

తా. సర్వేశ్వరా! 'దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్' అని నీ నిరం
కుశైశ్వర్యమును జూపు మని నేను ప్రార్థించినందులకు నీవు నిరంకుశం
బగు విశ్వరూపును జూపినచ్చి యీరుతిఘోరరూపమును కనఁబఱి
చితివి. ఏమిచేయఁబూని యిట్టిఘోరరూపము గలఁవాడ వైతివో
తెలియఁగోరుచున్నాను. *నీవు అభిప్రాయపడియున్న పూనిక నాకు
తెలియలేదు. కనుక దానిని నాకుఁ జెప్పము. ఇయ్యది చేయుట
కీర్తిప్రాయముతో నీ సంహారకరూపమును వెలువఱిచితిని అని నాకుఁ
జెలియఁజెప్పి ప్రసన్నరూపుఁడవును గమ్ము. దేవరా! నీకు నమస్క
రించెద.

అవ. 'ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకముచే నీవు నాకు నీయైశ్వర్య మం
తయు జూపఁబోయి తుదకు నిట్టి ఘోరరూపమును వెలిపుచ్చితివే.
ఇట్లు చేయుటచే నీ యభిప్రాయ మేమి' యని యర్జునుఁ డడుగఁగా
పార్థసా. ధియైన భగవంతుఁడు, 'అర్జునా నీవు పూనినయెడల నీపూనిక
లేకయు నేనే దుర్యోధనుఁడు మొదలైన నమస్త రాజలోకమును
జంపుటకు పూనియున్నాడ నని తెలుపుటకై సంహారోపయుక్తమైన
యీనా ఘోరరూపమును వెలిపుచ్చితిని. ఇట్లు తెలుపుటయు నిన్ను

---

* 'కోభవాన్' అనుచో నీ వెవఁడవు నీ స్వరూపమేమి నీ పేరేమి అని యర్థము
కాదు. ఇదియెల్ల నర్జునుఁడు ఉపదేశమువలన, సాక్షాత్కారమువలనన ఎఱిగి
యున్నాఁడు. భక్తుఁడైననాకు ప్రతికూలురకుఁ జూపఁదగిన ఇట్టి ఘోరరూపమును
జూపుటకు నీ యభిప్రాయ మేమి యని తెలియనగుటయే అర్థమగును. 'ప్రసీద' అను
టకు నా సందేహమును తీర్చి పూర్వరూపమునే చూపి యనుగ్రహింపుమని భావము.
దీనినే 'తదేవ మే దర్శయ పూర్వరూపమ్' ఇత్యాదులందు మీఁద చెప్పచున్నాఁడు.

ఈ కార్యము నకుఁ బూనునట్లు చేయుటకొఱకే' అని తనయిట్టి ప్రవృత్తికిఁ గల యభిప్రాయము తెలియునట్లు చెప్పచున్నాడు.

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ.

68

శ్లో॥ కాలోఽస్మిలోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో
లోకాన్ సమాహర్తు మిహ ప్రవృత్తః |
ఋతేఽపి త్వా న భవిష్యన్తి సర్వే
యేఽవస్థితాః ప్రత్యసీకేషు యోధాః ||

32

టీ. కాలః = దుర్యోధనాది రాజలోకముయొక్క ఆయుఃపరిమాణము లెక్కించుచు, లోకక్షయకృత్ = ఆ రాజలోకముయొక్క నాశమును జేయువాడనై, ప్రవృద్ధః = మిక్కిలి పెరిగినవాడనై, లోకాన్ = సకలరాజలోకములను, *సమ్ ఆహర్తుమ్ = ఆ సంహర్తుమ్ = ఎదుటనే చంపుటకు, ఇహ = ఇందు, ప్రవృత్తః = ప్రవర్తించినవాడను, అస్మి - అగుచున్నాను, (అతః = కనుక) ప్రత్యసీకేషు = నీ ప్రతిపక్ష పై న్యములందు, యే యోధాః = దుర్యోధనాదులయినవీరు లెవరు, అవస్థితాః = ఉన్నారో, తే సర్వే = వారందఱును, త్వా ఋతే అపి = నీవు లేకపోయినను, నభవిష్యన్తి = ఉండలేరు. (నా సంకల్పముచేత) నశింతు రనుట.

తా. నేను, దుర్యోధనాదులు మొదలైన యీ రాజసమూహముయొక్క ఆయుఃపరిమితిని లెక్కించుచు, వీరిని నాశముచేయు

69

టకై యిట్టి ఘోరరూపముతో మిక్కిలి పెరిగినవాడనై, వీరి నెదుర్కొని చంపఁబూనియున్నాడను. కాబట్టి యెదుటి పై న్యములందుఁ

* 'లోకక్షయకృత్' అనుటచే సంహారము తెలియుచుండుటవలన 'సమాహర్తుమ్' అనుచో ఆ సంహారముయొక్క విశేషమును (అనగా ఆభిముఖ్యముతో)

గల యీ ధాత్తరాష్ట్రాదియోధులందఱు నీ పూనికచేతఁ గాకపోయి

70

నను నా సంకల్పముచేత నైన అవశ్యము నశింతురు.

శ్లో॥ తస్మా త్త్వ ముత్తిష్ఠ *యశో లభస్వ

జిత్యా శత్రూన్ భుజ్స్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్॥

మయై వై తే నిహతాః పూర్వమేవ

75

నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్॥

33

టీ. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, త్వం=నీవు, ఉత్తిష్ఠ=యుద్ధము నకు లెమ్ము, శత్రూన్=శత్రువులను, జిత్యా=గెలిచి, యశః=కీర్తిని, లభస్వ=పొందుము, సమృద్ధం=పరిపూర్ణమగు, రాజ్యం = రాజ్యమును, భుజ్స్వ=అనుభవింపుము, ఏతే=అపరాధముచేసినవీరు, మయైవ=నాచేతనె, పూర్వమేవ = మునుపే, నిహతాః = చంపఁబడిరి (చంపఁడగినవారని నిశ్చయింపఁబడిరి.) హేసవ్యసాచిన్ = అర్జునా రెండుచేతులతోను యుద్ధముచేయు సమర్థుడా! త్వం=నీవు, నిమిత్తమాత్రం = (శస్త్రా)దుల వలె నిమిత్తమాత్రము, భవ=అగుము.

తా. కావున నీవువారితో ప్రతియుద్ధము చేయుటకు లెమ్ము.

71

*ఆ శత్రువుల జయించి కీర్తి జెందుము. ధర్మయుక్తమును పరి

72

పరిపూర్ణంబునగు రాజ్యం బనుభవింపుము. నీ విషయమునం దపరా

జంపుటను) అందలి 'ఆ' అను ఉపవర్గముచే తెలియనగును. ఇట్లు తెలియుటవలన ఆ టెంటికిని పునరుక్తి కలుగదు.

* నాపూనికలేకయే నీ సంకల్పముచేతనే పిరందఱు నశింపనుండఁగా నన్నెందు లకు దీనికై పురికొలుపవలె నని యర్హుఁడగుగఁగా నీకు జయయశోరాజ్యాది లాభము కలుగుటకై నిన్ను పురికొలుపుచున్నానని భగవంతుని యభిప్రాయ మిందుఁ దెలియవడి.

*శత్రువులను జయించుటయే యశోలాభమునకును సమృద్ధరాజ్యభోగమునకును.

73

ధము సేసిన వీరంజలు హంతవృత్తి లని మునుపే సంకల్పించుకొంటిని. అర్జునా! ఈ సుహృదకార్యమునందు, (అనగా) నేను వారిని జంపుచుం

74

డఁగా) నీవు నాకు శస్త్రాదులవలె నిమిత్తమాత్రుడ వగుము.

76 అవ.

శ్లో॥ ద్రోణంచ భీష్మంచ జయద్రథం చ
కర్ణం తథాఽన్య నపి యోధవీరాన్

77

మయా హతాం స్త్వం జహి మావ్యధిస్తా

78

యుద్ధస్య జేతాసి రణే సపత్నాన్॥

34

టీ. మయా=నాచేత, హతాన్ = చంపబడుటకై సంకల్పించబడిన, ద్రోణంచ=ద్రోణుని, భీష్మంచ=భీష్ముని, జయద్రథంచ=సైంధవుని, కర్ణం=కర్ణుని, తథా=అట్లే, అన్యాన్=ఇతరులగు, యోధవీరా నపి=యుద్ధముసేయు శూరులను, త్వం=నీవు, జహి=చంపుము, మావ్యధిస్తాః=భయపడకుము, యుద్ధస్య=యుద్ధముచేయుము, రణే=యుద్ధమునందు, సపత్నాన్=శత్రువులను, జేతాసి = జయంపగలవు.

హేతువని తెలియునది. అర్జునునికే వారు విరోధులుగాని భగవంతునికిఁ గారు. కనుక భగవంతుఁ డేల వారిని జంపబూనవలెనన్నచో, భక్తుఁడగు నర్జునునకు వారు విరోధులగుటచే తనకును వారు కృతాపరాధులైనందున నట్లు పూనినాఁడని తెలియునది. కనుకనే, 'ఏతే' అనుటకు 'అపరాధము సేసిన వీరు' అని అర్థము సేయబడినది. వారిని 'హతాః' అని తనచే జంపబడినవారినిగాఁ జెప్పినచో మునుపే తనచే జచ్చినవారిని మరల జంపుట కర్హమని పురికొలుపుట వ్యర్థమగును. 'హతాః' అనుటకు తా నిఁకఁ జంపుటకై చేకొన్నవారని అర్థము గ్రహింపబడినది. చంపుట యను కార్యమునందు చంపువాఁడే కర్త. వానికి శస్త్రాదులు నిమిత్తమాత్రమే యగును. అట్లే దుర్యోధనా

తా. కృతాపరాధు లగుటచే జంపుటకై నేను వినియోగించు కొన్న యీ ద్రోణుని భీష్ముని జయద్రథుని కర్ణుని తక్కిన యోధా క్రేసకులను నీవు చంపుము. (గురువులను బంధువులను మనవలెనే భోగాసక్తులయిన యితరులను ఎట్లు చంపుదునని తలచి * వారి యెడల ధర్మాధర్మ భయముచేతను బంధుస్నేహముచేతను కారుణ్యముచేతను) బాధపడకుము. (ద్రోణాదుల జయించుట కష్టము. దుడకు జయింతునో యోడుదునో యని శంకింపవలదు. కృతాపరాధు లగుటచే వారిని నేనే చంపుట కుపయోగించుకొని యున్నందున అట్టి శంకలులేక) యుద్ధముచేయుము. రణమునందు బగవారిని జయింపఁ గలవు. (నాకు అపజయశంక లేదు గాని వీరిని జంపుటవలన నృశంసుడ సగుదునో యందువేని వీ రనుకూలురు కారు శత్రువులగుటచే) వీరిని వధించుటయందు నృశంసత్వము కొంచెమైనను కలుగదు. నీకు జయమే కలుగునని భావము.

సజ్జయ ఉవాచ.

79

శ్లో॥ ఏత చ్ఛ్చ్రీత్వా వచనం కేశవస్య

80

కృతాజ్ఞలి ర్వేపమానః కిరీటీ

81

సమస్కృత్వా భూయ ఏవాఽఽహ కృష్ణం

సగద్గదం భీతభీతః ప్రణమ్య॥

35

దులను నేనే చంపునట్టి కర్త. నీవు శస్త్రాదులవలె నాకు నిమిత్తమాత్రము కమ్ము అని యాశయము.

* ఇ చట ద్రోణాదులు గురువులుగాను జయద్రథాదులు బంధువులుగాను తక్కిన యోధముఖ్యులు తమవలెనే భోగాసక్తులుగాను నుండుటవలన వారియెడల క్రమముగా ధర్మాధర్మభయమును, బంధుస్నేహమును, కారుణ్యమును కలుగుట చెప్పబడినది.

టీ. కిరీటీ = అర్జునుడు, కేశవస్య = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, ఏతత్ = ఈ, వచనం = వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, సమస్కృత్వా = సమస్కరించి, భీతభీతః = మాటిమాటికి భయపడుచున్నవాఁ డగుచు, భూయ ఏవ = మఱియ, ప్రణమ్య = సమస్కరించి, కృతాజ్ఞాతిః = చేమో డ్దుగలవాఁడై, వేషమానః = వణకుచున్నవాఁడునై, సగద్గదం = డగ్గు త్రికతోఁ గూడినట్లు, కృష్ణం = శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి, ఆహ = పలికెను.

తా. ఇట్లు * ఆశ్రిత వాత్సల్యజలధియైన కేశవునియొక్క యీ వచనములు విని కిరీటీ (అర్జునుడు) అతనికి సమస్కరించి అత్యంత భయమునొంది మఱియు మఱియుఁ బ్రణామంబులుసేసి చేమోడ్చి వడంకుచు గద్గదకంఠముతో శ్రీకృష్ణు నుద్దేశించి యిట్లనియెను.

అర్జున ఉవాచ. 82

శ్లో॥ స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా
జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే చ |
రజ్ఞంసి భీతాని దిశో ద్రవంతి
సర్వే నమస్యంతి చ సిద్ధసంఖైః ||

36

టీ. హేహృషీకేశ = కృష్ణా, జగత్ = జగత్తునఁగల దేవ గంధర్వాదులనుట, తవ = నీయొక్క, ప్రకీర్త్యా = మిక్కిలియైనకీర్తి చేత, ప్రహృష్యతి = మిక్కిలి సంతోషించుచున్నది. అనురజ్యతేచ =

* అపేక్షించిన మాత్రమున స్వవిగ్రహమును జూపినట్లే స్వాభిప్రాయమును గూడఁ జెలుపుటచే ఆశ్రితవాత్సల్యజలధి యను విశేషణము కూర్పఁబడినది. ఇందు రెండు నమస్కారము లెట్లనఁగా, భగవంతుని వచనము విన్నమాత్రమున అవశ్యము చేయునట్టిది మొదటి నమస్కారము. మిక్కిలి భయపడినవాఁడై తాను జెప్పఁబోవు వాక్యమును చెప్పదొడఁగుటకుఁగాను మఱియ ప్రణామమును అంజలియు నని తెలియు నది. ప్రణామాంజలులు చేసియె పెద్దలతో వాక్యము చెప్పకొనవలయునుగదా. భగ వచ్చరణారవింద పదమునచే కిరీటుముతోఁ గూడినశిరస్సు కృతార్థతఁ బొందినదనెడి యభిప్రాయముతో కిరీటీపదము ప్రయోక్తము.

అనురాగమునుగూడఁ బొందుచున్నది (అనుట, యత్ = ఏదియో), రక్షాంసి = రాక్షసులు, భీతాని = భయపడినవారలై, దిశః = దిక్కులను గూర్చి, ద్రవన్తి = పరుగిడుచున్నారు (అనుట, యత్ = ఏదియో), సర్వే = సమస్తమైన, సిద్ధసంఖ్యశ్చ = సిద్ధసమూహములును, సమస్యన్తి = సమస్కరించుచున్నవి (అనుట, యత్ = ఏదియో), (తత్ సర్వం = అవన్నియు), స్థానే = యుక్తము.

తా. హృషీకేశా! ఈ యుద్ధమును జూడఁగోరి వచ్చియుండు *సమస్తదేవ గంధర్వ సిద్ధ యక్ష విద్యాధర కిన్నర కింపురుషాదులు నీ ప్రసాదమువలన దివ్యచతువుఁబొంది నిన్ను సర్వేశ్వరునిగా గనుఁ గొన్నవారై నీ కీర్తికి తామందఱును మిక్కిలి హర్షానురాగములును బొందుచున్నారు. నిన్నుజూచి రాక్షసులు భయపడి పలుభిక్కులకుఁ బాటిపోవుచున్నారు. సిద్ధులు మొదలైన యనుకూలర సమూహము లన్నియును నీకు సమస్కరించుచున్నారు. ఇవి యన్నియు యుక్తమే- ఇటువంటినిన్నుగూర్చి వారువారు చేయునట్టి యీ కార్యములు తగునే యని భావము.

అవ. ఆ యుక్తతినే యుపపాదించుచున్నారు.

శ్లో॥ కస్మాచ్చ తే న నమేరకా మహాత్మనః

గరీయసే బ్రహ్మణోఽప్యాదికర్త్రే॥

363

* ఇందు 'జగత్' అనుటకు జగము అని అచేతనముగా గ్రహించినచో ప్రహర్షానురాగములు దానికిఁ జెప్పట సరిపడదు గాన దేవగంధర్వాదులని చెప్పఁబడినది. ఇట్ల సిద్ధ శబ్దము అనుకూలవర్తమునకు ప్రదర్శకముగాన 'సిద్ధులు.. లన్నియు' ననఁ బడెను. 'ప్రహృష్యతి' అనగా ప్రియులును అతిథులును లభించుటచే కన్నులకును మనసునకును గలుగుప్రీతి యనియు 'అనురజ్యతే' అనగా పిత్రాదులందుఁ బుత్రాదులకుంబోలె కలుగు స్నేహ మనియుఁ దెలియునది. ఇట్లు తెలియుటవలన నీ రెంటికని పునరుక్తి కల్గగలదు.

టీ. హేమహాత్మన్ = ఓమహాత్మా, బ్రహ్మోఽపి = చతుర్ముఖ బ్రహ్మకును, ఆదికర్త్రే = ఆదిభూతుఁడవైన కర్తయును-ఉపాదాన కారణమును నిమిత్తకారణమును, గరియసే = సర్వోత్కృష్టుఁడవు నైన, తే=సిహింసకు, కస్మాత్ = ఏకారణమువలన, నపమేరన్ = హిరణ్యగర్భాదులు నమస్కరింపరు.

తా. ఓ మహాత్మా! నీవు సర్వోత్కృష్టుఁడవు. చతుర్ముఖునకును ఆదిభూతుఁడవైన కర్తవు. కనుక నిట్టి నీ కా హిరణ్యగర్భాదులే నమస్కరింపకుందురు-నమస్కరించుట యుక్తమే యనుట.

శ్లో॥ అనన్త దేవేశ జగన్నివాస

త్వ మక్షరం సదస త్తత్పరం యత్

37

త్వ మాదిదేవః పురుషః పురాణ

స్త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్

37½

టీ. అనన్త=అపరిచ్ఛిన్న స్వరూపుఁడును, దేవేశ = దేవతలకును నియంత యైనవాఁడును, జగన్నివాస = జగత్తు నివాసముగాఁగలవాఁడు నగునోస్వామీ, అక్షరం=జీవాత్మతత్వము, త్వం = నీవే, సత్ అసత్ = కార్యకారణభావముతోనుండెడి ప్రకృతి తత్వము (నీవే), తత్పరం = ప్రకృతికంటెను జీవాత్మకంటెను నితరమగుముక్తాత్మతత్వము, యత్ = ఏదియో, (తదపి=అదియును, త్వ మేవ=నీవే), ఆదిదేవః = సృష్టికర్తవును, పురాణః పురుషః = పురాతనుఁడగు పురుషుఁడును, త్వం=నీవే, అస్యవిశ్వస్య = ఈ ప్రపంచమునకు, పరం = శ్రేష్ఠమయిన, నిధానం = ఉంపబడిన చోటును-ఆధార మనుట, త్వం=నీవే.

తా. అనంతా, దేవేశా, జగన్నివాసా. * (క్షరింపనిది అక్షరము.)

* 'అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్' 'తతోవై సదశాయత' ఇత్యాది శ్రుతుబంజి.

అక్షర మనబడు జీవాత్మతత్త్వము నీవే 'నజాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్' (కఠ. ౧-౨-౧౮) ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధుడగు జీవాత్మ ఊరిం పడుగదా. సత్త్వియు అసత్త్వియు పిలువబడి కార్యకారణభావముల నెలకొనియున్న ప్రకృతితత్త్వము (అనగా నామరూపవిభాగము కలిగి యుండుటచే కార్యావస్థమై సత్త్వి చెప్పబడునదియు ఆ విభాగము నకు అనర్థముగుటచే కారణావస్థమై అసత్త్వి చెప్పబడునదియునగు ప్రకృతి) నీవే. ఆ ప్రకృతికిని ప్రకృతినంబంధి యగు జీవాత్మకును నన్యముగు ముక్తాత్మ తత్త్వము నీవే. ఇట్లు సర్వతత్త్వాత్మకుఁడవగుట వలన ఆదిదేవుఁడవును, పురాణపురుషుఁడవును, నీ శరీరభూతమైన యీ జగత్తున కెల్ల ఆత్మరూపమున పరమాధార భూతుఁడవై యుండు వాఁడవును, నీవే.

33

శ్లో॥ వేత్తాఽసి వేద్యం చ పరం చ ధామ

త్వయా తతం విశ్వ మనన్తరూపః

38

కార్యమునకు 'సత్' అనియు కారణమునకు 'అసత్' అనియు వ్యవచేశము గలదు. కనుక నీచట 'సదసత్' అనుట కార్యకారణావస్థలు రెండును గలిగియుండు ప్రకృతి తత్త్వము గ్రాహ్యము. రెండవస్థలను ఒక దాని కెట్లు చెల్లు ననగా-నామరూప విభాగము గలయప్పుడు కార్యావస్థయు, దాని కర్తవ్యము కానప్పుడు కారణావస్థయుఁ బ్రకృతికిఁ గలవు. 'అక్షరమ్' అనగా 'నక్షరతీ త్యక్షరమ్' అను వ్యుత్పత్తిచేతను 'నజాయతే' ఇత్యాది శ్రుతుఅనుబట్టియు ఊరముకాని జీవాత్మతత్త్వము గ్రాహ్యము. 'తత్త్వమ్' అనుచో, తిలతైలములవలెను దారువహ్నులవలెను పరస్పరమిలితమై యుండు అక్షరసదసత్ తత్త్వములు రెంటికంటెను అన్యమైనది ముక్తాత్మతత్త్వముగుటప్రసిద్ధము. 'నిధీయతేత్వయి విశ్వమ్' అని నిధానశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి. విశ్వమునకు 'పరనిధాన' మ్మనగా పరమాధారభూతుఁడని యర్థము. మరియు 'త్వ మక్షరమ్ పరమం' (అ ౧౧, శ్లో ౧౮) అనుచో అక్షరశబ్దము పరమాత్మపరముగా చెప్పబడియుండుటచే నీచట దానికీ జీవాత్మపరముగా సర్వాంతర ముచితము.

టీ. వేత్తా = తెలిసికొనువాఁడును, వేద్యంచ = తెలియఁబడునదియును, పరం = ఉత్తమమయిన, ధామచ = ప్రాప్యస్థానమును, త్వమసి = నీవెయ్యె యున్నావు. అనంతరూప = అంతము లేని స్వరూపము గలవాఁడా, విశ్వం = చిదచిదాత్మకమగు సమస్త ప్రపంచము, త్వయా = (ఆత్మరూపమున) నీచేత, తతం = వ్యాపింపఁబడియున్నది.

తా. *జగత్తునందు తెలిసికొనువారందఱును తెలియఁబడునవి యన్నియును నీన. ఇట్లు సర్వమున కాత్మభూతుఁడవై నెలకొని యుండుటవలన పరమప్రాప్యస్థానము నీవ. అనంతరూపా, చిదచిన్నిశ్రమగు నీప్రపంచమంతయు నీవు ఆత్మభూతుఁడవై వ్యాపించియున్నాడవు.

అవ. ఇట్లు అన్నియు నీకు శరీరమై నీనన్నిటికి నాత్మవై యుండుటవలన వాయువు మొదలైన శబ్దములు నీకే వాచకములను చున్నాడు.

శ్లో॥ వాయు ర్యమోఽగ్ని ర్వరుణ శృశాఙ్కః

ప్రజాపతి స్త్వం ప్రపితామహశ్చ!

381

టీ. వాయుః = వాయువును, యమః = యముఁడును, అగ్నిః = అగ్నియును, వరుణః = వరుణుఁడును, శశాఙ్కః = చంద్రుఁడును, ప్రజాపతిః = బ్రహ్మయును, ప్రపితామహశ్చ = అండఱికిని ముత్తాతయు, త్వం అసి = నీవే అయి యున్నావు.

తా. వాయువును, యముఁడును, అగ్నియు, వరుణుఁడును, చంద్రుఁడును, బ్రహ్మయు, అండఱికిని ప్రపితామహుఁడును నీవే. పితామహుఁడు మొదలగువారును నీవె. సర్వప్రజలకును పితలు ప్రజాపతులు. ప్రజాపతులకు పితయుగు బ్రహ్మ ప్రజలకు పితామహుఁడు.

* కారణావస్థయందలి ద్రవ్యములలో అంతర్యామిగా నుండుట మునుపు చెప్పఁబడినది. కనుక నిపుడు కారణావస్థములగు జ్ఞాత్వజ్ఞేయములలో అంతర్యామిత్వము 'జగత్తు...అన్నియు నీవ' అని చెప్పఁబడెను. 'శ్వియాతతం విశ్వమ్' అనుటకు శరీరాత్మభావమే కారణముగాన 'ఆత్మభూతుఁడవై' అనఁబడెను.

బ్రహ్మకును పితరుడు నీవు ప్రజలకు ప్రపితామహుడవు. పితామహుడు లక్ష్మణుని నాత్మభూతుడవగుటచే వారివారి పేళ్లచే నీవే చెప్పబడుచున్నావని యర్థము.

84

శ్లో॥ నమో నమస్తేఽస్తు సహస్రకృత్వః
పునశ్చ భూయోఽపి నమో నమస్తే॥

నమః పురస్తా దథ పృష్ఠత స్తే
నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ॥

39

టీ. తే = నీకొఱకు, సహస్రకృత్వః = వేయిమాఱులు, నమో నమః అస్తు = నమస్కారములగుఁగాక, పునశ్చ = మరల, నమః = నమస్కారము, భూయోఽపి = వెండియును, తే = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము, పృష్ఠతః = వెనుకను, నమః = నమస్కారము, అథ = ఇతను, హేసర్వ = సమస్తము నైనవాడా, తే = నీకు, సర్వత ఏవ = అన్నిదిక్కులయందును, నమోఽస్తు = నమస్కార మగుగాక.

తా. అత్యద్భుతాకారుడగు భగవంతునిఁ జూచి *హర్షవిక సితములైన నేత్రములతోను అతిభయమువలనఁ గలిగిన నమ్రభావముతోను గూడినవాడై అతనికి నన్నిప్రక్కల వేమాఱు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

85

శ్లో॥ అనంతవీర్యామితవిక్రమస్త్యం
సర్వం సమాప్నోషి తతోఽపి సర్వః॥

40

టీ. అనంతవీర్య = అమితవీర్యముగలవాడా, అమితవిక్రమః = అపరిమితమైన పరాక్రమముగల, త్యం = నీవు, సర్వం = సమస్త

* విశ్వరూప ప్రదర్శనమువలన భగవంతుఁడు చూపిన పరత్వసౌలభ్యమున నర్జునునికి భయహర్షములు కలిగెనని గ్రాహ్యము.

వస్తుజాతమును, సమాప్నోషి = ఆత్మరూపుడవై పొందుచున్నావు, తతః = కాబట్టి, సర్వః అసి = సమస్తమును నీవే యగుచున్నాడవు - (సర్వశబ్దవాచ్యుడవు.)

తా. అపరిమితవీర్యము గలవాడా, అపరిమిత పరాక్రముడవగు నీవు చిదచిద్వస్తు సమాహముల నన్నింటిని ఆత్మభూతుడవై పొందియున్నాడవు. కాబట్టి చిదచిద్వస్తువులెల్ల నీకు శరీరమగుటచే నవి నీప్రకారము లగుచున్నవి. ఇట్లు సమస్తమైనదానిని ప్రకారములుగాఁ గలిగి (వానికెల్ల ఆత్మభూతుడవైయుండు నీకే వానియన్నింటికిని గల శబ్దములు చెల్లును కనుక) నీవే సర్వశబ్దవాచ్యుడవు. 'త్వమక్షరం స ద సత్' 'వాయుర్యమోగ్నిః' ఇత్యాదులందు సర్వనామానాధికరణ్యనిర్దేశము చేయుటకు హేతువు సర్వమునందు ఆత్మరూపముగా వ్యాపించియుండుటయే యగునని 'త్వయా తతం విశ్వ మనంతరూప' అనుచోటను 'సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః' అనుచోటను సువ్యక్తముగాఁ జెప్పబడినది.

86

శ్లో॥ సఖేతి మత్వా ప్రసభం య దుక్తం
హే కృష్ణ హే యాదవ హే సఖేతి!
అజానతా మహిమానం త వేమం
మయా ప్రమాదా త్ప్రేణయేన వాపి॥

41

య చ్చాపహాసార్థ మనత్యంతోఽసి
విహారశయ్యాననభోజనేషు!
ఏకోఽథవా ప్యచ్యుత తత్సమక్షం
త త్క్షమయే త్వా మహ మప్రమేయమ్॥

42

టీ. తవ=నీయొక్క, ఇమం = అనంతవీర్యత్వాది రూపమైన యిట్టి, మహిమానం = మాహాత్మ్యమును, అజానతా = ఎఱుంగని, మయా=నాచేత, ప్రమాదాత్ = పొరపాటుననైనను, ప్రణయేనవాపి = చిరపరిచయముచేతనైనను, సఖేతి = చెలికాడవని, మత్వా=తలచి, హేకృష్ణ = ఓకృష్ణా, హేయాదవ = ఓయాదవా, హేసఖే = ఓచెలి కాడా, ఇతి = అని, ప్రసభం = వినయము లేకుండునట్లు, యత్ = ఏది, ఉక్తం = చెప్పబడినదో, అపహాసార్థం = పరిహాసముకొఱకు, అసత్త్వతోఽసి ఇతి యత్ = సత్కరింపబడనివాడవైతి వనుట యేదికలదో, హేఅచ్యుత = ఓకృష్ణా, విహారశయ్యాసనభోజనేషు = విహరించునపుడును శయించునపుడును కూర్చుండునపుడును భోజనకాలమునను, ఏకః = ఏకాంతమునగాని, ఆధవా = లేక, తత్సమక్షంబపి = జనుల యెదుటగాని, (అస్కత్వతోఽసీతియత్ = సత్కరింపబడనివాడవైతి వనుట యేదికలదో), తత్ = అట్టి సమస్తాపరాధములను, అప్రమేయం = ప్రమాణములచే నెఱుంగ నశక్యుడవగు, త్వాం = నిన్ను (నీచేత), అహం = నేను, త్వామయే = తుమింపజేసికొందును.

తా. నీయొక్క అనంతవీర్యత్వము అపరిమిత పరాక్రమత్వము సర్వాంతరాత్మత్వము సృష్టికర్తృత్వము మొదలుగాఁగల మహిమలను నే నెఱుంగక పొరపాటుననైనను చిరపరిచయముచేతనైనను నాకు

౧౮7

చెలికాడవని తలచి ఓ కృష్ణా ఓ యాదవా ఓ వయస్యా యని విన

యము వీడి నే నేమేమి పలికితినుో; నకల దేవతలకు సత్కరింపఁదగిన వాఁడ వగునీకు పరిహాసార్థముగా నే నేమి యసత్కారములు చేసితినుో; మనమిద్దఱు నొకటిగా విహరించునపుడును ఏకాంతమునగాని జనసమక్షమునగాని నే నేమి యసత్కారములు గావించితినుో; వాని నన్నిటిని అచ్యుతా! అప్రమేయుఁడ వగునీవు తుమింపవలయునని ప్రార్థించెద.

శ్లో॥ పితాఽసి లోకస్య చరాచరస్య

త్వ మస్య పూజ్యశ్చ గురు ర్గరియాన్॥

89

90

న త్వత్సమోఽస్యభ్యధికః కుతోఽన్యో

91

లోకత్రయేఽప్యప్రతిమప్రభావః॥

43

టీ. హే అప్రతిమ ప్రభావ=అనమానమైన ప్రభావము గల యోస్వామీ, త్వం=నీవు, చరాచరస్య = జంగమస్థావరరూపమైన, అస్యలోకస్య=ఈ ప్రాణినమాహమునకు, పితా=తండ్రియు-ఉత్పాదకుడును, గురుః = అజ్ఞాతజ్ఞాపనము చేయు ఆచార్యుడును, గరియాన్=శ్రేష్ఠుఁడగు, పూజ్యశ్చ=పూజార్హుఁడవును, అసి = అగుచున్నావు, లోకత్రయేఽపి=మూఁడులోకములయందును, త్వత్సమః = సీతోసమానుఁడు, అన్యః=మఱియొకఁడు, నాస్తి = లేడు, అభ్యధికః=అధికుఁడైనవాఁడు, కుతః=ఎట్లు కలుగును?

తా. *అనదృశ ప్రభావముగల యోస్వామీ, జంగమస్థావరరూపమైన యీ ప్రపంచమున కెల్ల నీవు తండ్రివి. దీనికి నీవు గురుఁ

* 'నీవు నన్ను తుమచూపునట్లు చేసినను నేను తుమింతునని నిశ్చయమెట్లు? కాబట్టి న న్నాశ్రయింపవలదు. నేటొకని నాశ్రయింపుము' అని భగవంతుని కభిప్రాయమున్నట్లు అర్జునుఁడు భావించుకొని యీ శ్లోకమును అవతలి శ్లోకమును ఉత్తరముగాఁ జెప్పనట్లు గ్రాహ్యము. ఇందలి పితృత్వ గురుత్వాదులు అప్రతిమ ప్రభావత్వమును ఉపపాదించుచున్నవి; కాన అప్రతిమప్రభావపదము మొదట చెప్పబడెను. ఈ నిరుపాధికమైన పితృత్వ గురుత్వములే పూజ్యతమత్వమునకు హేతువు. 'న తత్సమోఽస్తి' అనుటచేత నే అన్యుఁడు నీకు సముఁడు లేఁ డని సిద్ధించుచుండఁగా నేఱుగా 'అన్య' శబ్దము ప్రయోగించుట అనర్థక మగును గాన దానికి 'త్వదన్య' నీకంటె అన్యుఁడు అని చెప్పి పూర్వోక్తమైన అన్వయము చేయబడినది. దాని వలన 'నీకంటె అన్యుఁడు నీకు సముఁడు లేఁడు' అనుటచే నీకు నీచే సముఁడనని యర్థవిశేషము లభిం

డవు నగుదువు, కాబట్టియే దీనికి నీవు పూజ్యతముండవు. మఱి త్రి
లోకములయందును నీకంటె వేఱొకఁడు కారుణ్యాది గుణములలో
నేగుణమునుబట్టికాని నీకు సమానుఁడు లేఁడనిన, అధికుఁ డెల్లు
కలుగును ?

92

93

94

శ్లో॥ ప్రసాదో త్ప్రణిహత్య ప్రణిధాయ కాయం

ప్రసాదయే త్వా మహా మీశ మీడ్యమ్।

పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యః

ప్రియః ప్రియా యార్హసి దేవ సోఢుమ్॥

44

టీ. తస్మాత్ = పూర్వోక్తములైన విశ్వత్వాదికారణముల
వలన, అహం = నేను, కాయం = శరీరమును, ప్రణిధాయ = దండప్రమా
ణముచేసి, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, ఈశం = నియామకుఁడును,
ఈడ్యం = స్తోత్రార్హుఁడవు నగునట్టి, త్వం = నిన్ను, ప్రసాదయే =
ప్రసన్నునిగాఁ జేసికొనుచున్నాను. హేదేవ = ఓకృష్ణా, పుత్రస్య =
(అవరాధముచేసిన) పుత్రునికు, పితేవ = తండ్రివలెను, సఖ్యః = చెలి
కానికి, సఖేవ = చెలికానివలెను, ప్రియః (త్వం) = ఇష్టుఁడనైన నీవు,
ప్రియాయ (మే) = ఇష్టుఁడనైన నాకొఱకు, (సర్వం = సమస్తావరాధము
లను), సోఢుమ్ = సహించుటకు, యార్హసి = తగుదువు.

తా. దేవా! నీవు సర్వమునకుఁ దండ్రీయు, పూజ్యతముండగు
గుడువును, కారుణ్యాది గుణములచే సర్వాధికుఁడును అగుదువు. కా
బట్టి నీకు సాష్టాంగ నమస్కారములు గావించి జగదీశ్వరుఁడును
స్తోత్రార్హుఁడవును నగునిన్ను ప్రసన్నుఁడుగా వేఁడుకొనియెద. పుత్రుఁ

చుచున్నది. కాన అన్యశబ్దము నిరర్థకముగాదు. ఈ లోకమునందు నీకంటె పూజ్యుఁ
డును కారుణికుడును లేఁడు గాన నిన్నే యాశ్రయింపవలయును, నీవే కరుణింప
వలయునని భావము.

డుగాని సఖుఁడుగాని అపరాధములుచేసి ప్రణామపూర్వకముగా ప్రార్థించినపుడు తండ్రిగాని సఖుఁడుగాని యెట్లు ప్రసన్ను లగుదురో అట్లే నాకు ప్రియుఁడై పరమకారుణికుఁడవగు నీవు నీకు ప్రియుఁడనైన నాయొక్క సమస్తాపరాధములను సహించి తమింపఁ దగుదువు.

ఇట్టివాఁడ వగుటచే నిన్నే యాశ్రయింతునుగాని వేతాకని నాశ్రయింపను గాన నీవు నన్ను తమింపవలయును అని యాశయము.

శ్లో॥ అదృష్టపూర్వం హృషితో² స్మి దృష్ట్వా
భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే¹

95

96

97

తదేవ మే దర్శయ దేవరూపం

98

99

ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥

45

టీ. శే. దేవ = ఓ దేవా, అదృష్టపూర్వం = ఒకప్పుడును జూడఁ బడని విశ్వరూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, హృషితః = సంతోషించిన వాఁడను, అస్మి = అగుచున్నాను. మే = నాయొక్క, మనః = మనస్సు, భయేన = భయముచేత, ప్రవ్యథితంచ = మిక్కిలి చలంపఁబడినదియును, (అతః = కాఁబట్టి), తద్రూపమేవ = ప్రసన్నమగు నీ పూర్వరూపమునె, మే = నాకు, దర్శయ = చూపుము, శే. దేవేశ = బ్రహ్మాది దేవతలకును, అధిపతి యైనవాఁడా, జగన్నివాస = జగదాధారభూతుఁడా, ప్రసీద = ప్రసన్నుఁడ వగుము.

తా. దేవా! పూర్వమెన్నఁడును జూడబడని దగుటచే *అత్య ద్భుతమై మిక్కిలి యుగ్రమైయున్న నీరూపమును చూచి శ్రీతి నొంది

* అదృష్టపూర్వమైనది అద్భుత మగుటచేతను భయావహమైనది ఉగ్రమగుట చేతను, అద్భుతము ఉగ్రము అను రెండు విశేషణములు రూపమానకుఁ గూర్చబడినవి.

తిని. నామనస్సు (ప్రీతినొందుటయేకాక) భయముచేత వ్యాకులతయూఁ జెందియున్నది. కావున సుప్రసన్నమైన యా నీ పూర్వరూపమున నాకు కానిపించుము, బ్రహ్మకులగు దేవతలకఁగూడ నియామకుఁడా, సమస్తజగత్తున కాశ్రయమైనవాఁడా, నాయెడఁ బ్రసన్నుడ వగుము.

శ్లో॥ కిరీటినం గదినం చక్రహస్త

మిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టు మహం తథైవ।

తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన

సహస్ర బాహో భవ విశ్వమూర్తే॥

46

టీ. హేసహస్రబాహో = అనేకభుజములు గలవాఁడా, హే విశ్వమూర్తే = విశ్వరూపధర్మజైన యోస్వామీ, తథైవ = మునుపటి వలెనే, త్వాం = నిన్ను, కిరీటినం = కిరీటము గలవానినిగాను, గదినం = గద గలవానినిగాను, చక్రహస్తం = హస్తమునందు చక్రము గలవానినిగాను, ద్రష్టుం = చూచుటకు, అహం = నేను, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను. చతుర్భుజేన = నాలుగు భుజములు గల, తేనైవ రూపేణ = ఆ పూర్వరూపముతోనె, భవ = అగుము. (ఉండుము).

తా. ఓస్వామీ! యిప్పుడు వేయి భుజములతో విశ్వశరీరుడవై కనబడుచున్నావు. నేను కిరీటగదాచక్రములతోఁ గూడిన మునుపటి రూపమునే చూడఁగోరెడ. కనుక చతుర్భుజములతోఁ

100

గూడ మునుపటి సౌమ్యరూపమునే తాల్పుము.

శ్రీభగవానువాచ.

శ్లో॥ మయా ప్రసన్నేన త వార్జు నేదం

రూపం పరం దర్శిత మాత్మ యోగాత్॥

తేజోమయం విశ్వ మనన్త మాద్యం

య న్మే తద్వదన్వేన న దృష్టపూర్వమ్॥

47

టీ. హేఅర్జున = ఓయర్జునా, మే = నాయొక్క, తేజోమయం = తేజోరాశి యయినదియును, విశ్వం = సమస్తమును వ్యాపించినది యనుట, అనస్తం = ఆదిమధ్యాంతములు లేనిదియు, ఆద్యం = మదితరములైనవానికెల్ల మొదటిదియును, పరం = ఉత్కృష్టమైనదియును, త్వదన్యేన = నీకంటె నితరుడైన వానిచేత, నదృష్టపూర్వం = పూర్వమెన్నడును జూడఁబడనిదియును అగు, యత్ = ఏ, రూపం = రూపము (గలదో), (తత్ = అట్టి), ఇదం రూపం = ఈ విశ్వరూపము, ప్రసన్నేన = అనుగ్రహబుద్ధిగల, మయా = నాచేత, తవ = నీకు, ఆత్మయోగాత్ = నా సంకల్పమువలన, దర్శితం = చూపఁబడినది.

తా. అర్జునా! తేజోనిధియును విశ్వవ్యాపకమును ఆదిమధ్యాంతరహితమును సర్వోత్కృష్టమును, నాకంటె నితరములైనవానికెల్ల నాదియైనదియు, సీవొక్కఁడుడక్క పూర్వము నం దెవ్వరును చూడనట్టిదియునగు నా రూపమును నా భక్తుడవగుటచే నీయం దనుగ్రహబుద్ధితో నా సత్యసంకల్పమువలన నీకుఁ *జూపితిని.

అవ. నాయందలి యనన్యభక్తి తప్ప తక్కిన యేయపాయములచేతఁ గాని నన్ను నా కలరూపునఁ జూచుట యశక్యమనుచున్నారు.

శ్లో॥ న వేదయజ్ఞాభ్యయనై ర్న దానైః

న చ క్రియాభి ర్న తపోభి ర్నగైః!

† ఏవం రూప శృక్య అహం నృలోకే

ద్రష్టుం త్వదన్యేన కురుప్రవీర॥

48

* అర్జునునకు మాత్రము నిష్కారణముగా తన విశ్వరూపమును జూపినయెడల వైషమ్యవైర్విరుద్ధిదోషములు కలుగును గాన భక్తుడగుటచే వానికిఁ జూపెనని చెప్పఁబడెను.

† 'అహం ఏవం రూపం శృక్య అహం నృలోకే ద్రష్టుం మశక్యః' అనుచో 'ఏవం రూపం'

టీ. హేకురుప్రవీర = ఓకురుశ్రేష్ఠాడా, ఏవం రూపః = ఇట్టి
 యప్రాకృతత్వాదిరూపముగల, అహం = నేను, సృలోకే = మనుష్య
 లోకమునందు, త్వదన్యేన = నీకంటె నితరునిచేత, వేదయజ్ఞాధ్యయన్తైః
 = వేదయజ్ఞాధ్యయనముల సాహాయ్యముచేత, ద్రష్టుం = చూచుటకు,
 నశక్యః = శక్యమైనవాడు కాను, దాన్తైః = దానములచేత, న =
 కాను, క్రియాభిశ్చ = హోమాది క్రియలచేతను, న = కాను,
 ఉక్తైః = దుష్కరములగు, తపోభిశ్చ = తపస్సులచేతను, న = చూడ
 శక్యమైనవాడను గాను.

101

తా. అజ్ఞనా! *కేవలములయిన వేదములవలనను, దానముల
 వలనను, అగ్నిహోత్రాదిక్రియలవలనను, ఉగ్రమైన తపస్సువలనను,
 మనుష్యలోకములో నాయందు భక్తిగలనీవునక్క వేటొక పురుషు

అనగా ఇటువంటిరూపముగలవాడు. అనగా ఇప్పుడు నీకుగనబడుచున్ననట్లుప్రా
 కృతత్వము సకలేతర విసజాతీయత్వము మొదలైనవి గలవాడనుట. కలరూపు గలవా
 డని భావము. 'సృలోకే' అనుటంబట్టి 'అహమ్' అనుటకు ఇచట విశ్వరూపముగాదు
 అవతారరూపమును గ్రహించునది. అవతారిరూప మందఱికిని గనబడునదై యుండగా
 దానిని 'ద్రష్టు మశక్యః' అని చెప్పట యెట్లనిన, ఇచట కేవలము 'అహమ్' అనుటయే
 కాక 'ఏవంరూపః' అనియుఁ జెప్పటచే, నా ఏవంరూపమే చూడనశక్య మైనదికాని,
 ఏవంరూపముతోఁ గూడియున్న నేను చూడ నశక్యమైనది కాను అని యర్థము. నా
 యవతారరూప మందఱికి దృశ్యమే కాని దాని ఏవంరూపము. అనగా అప్రాకృతత్వాది
 రూపము. అట్లుకాదనుట. ఏకాంత భక్తిరహితు లయినవారు నా యవతారరూపమును
 ప్రాకృతమైనది గాను మనుష్యాది సజాతీయమైనదిగాను కనుఁగొందురేకాని, అప్రాకృత
 త్వాది రూపము కలదిగా (అనగా కలరూపున, కనుఁగొనలేరని భావము. అనన్యభక్తులే
 అట్టి కలరూపున కనుఁగొందురని 'భక్త్యాత్వనన్యయా లభ్య అహమేవం విధోఽర్జున'
 అను మీఁదిశ్లోకముచేఁ దెలియనగును. ప్రకృతశ్లోమందలి 'ఏవంరూపః' అనుటయు
 మీఁదిశ్లోకమునందలి 'ఏవంవిధః' అనుటయు సమానార్థకములు.

* వేదయజ్ఞాదులు భక్తితోఁ గూడినవైనయెడల భక్తిద్వారా దర్శనసాధకము
 లగుదుగాని కేవలము లైనయెడల నట్లు కానేరవు. కావుననే కేవలశబ్దము కూర్చు
 న్నదనది.

నకును ఏకాంతభక్తిరహితుఁడైనవానికి నిట్టియప్రాకృత్యాదులు గల

102

నా కలరూపును జూడ శక్యముగాదు.

శ్లో॥ మా తే వ్యథా మా చ విమూఢభావో

దృష్ట్వా రూపం ఘోర మీదృఙ్మ మేదమ్!

వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః పున స్త్వం

త దేవ మే రూప మిదం ప్రపశ్య॥

49

టీ. ఈదృక్ = ఇట్టి, ఘోరం = భయంకరమయిన, మమ = నాయొక్క, ఇదం = ఇప్పుడుచూపిన, రూపం = విశ్వరూపమును, దృష్ట్వా = చూచి, తే = నీకు, వ్యథా = భయము, మా = వలదు, విమూఢభావశ్చ = తెలివి లేకయుండుటయును, మా = వలదు, త్వం = నీవు, వ్యపేతభీః = పోఁగొట్టఁబడిన భయము గలవాఁడవును, ప్రీతమనాః = సంతోషముఁ బొందినమనస్సు గలవాఁడవునునై, మే = నాయొక్క, తత్ = పూర్వము నీకు వాడుకపడిన, ఇదం = చూపఁబోవు, రూపమేవ = సామ్యరూపమునే, పునః = మరల, ప్రపశ్య = చూడుము.

తా. భయంకరమైన నాయీ విశ్వరూపము చూచి నీవు భయమును మోహమును రెంటిని బొందవలదు. నీకు పూర్వము చూచి యలవడియున్న సామ్యరూపమునే చూపెద. (నీవు భయరహితుఁడవై సంతోషచిత్తుఁడవై) ఆ రూపమునే యిదిగో మరల చూడుము.

సఖియ ఉవాచ.

శ్లో॥ ఇ త్యర్జునం వాసుదేవ స్త థోక్త్వా

స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః!

అశ్వాసయామాస చ భీత మేనం

భూత్వా పున స్సౌమ్యవపు ర్మహాత్మా॥

50

టీ. వాసుదేవః = వసుదేవసూనుడగు శ్రీకృష్ణుడు, అర్జునం (ప్ర)తి అర్జునునిగూర్చి, ఇతి=ఇట్లు, ఉక్త్వా=పలికి, తథా = అర్జునుని యొక్క ప్రార్థన ప్రకారమున, స్వకం = తనచైన, రూపం = పూర్వ రూపమును, భూయః = మఱల, దర్శయామాస = చూపెను, మహాత్మా = గొప్పస్వభావము గల-ఆశ్రితులు ప్రార్థించునట్లు, చేయుస్వభావము గల శ్రీకృష్ణుడు, పునశ్చ = వెండియు, సౌమ్యవపుః = శాంతమైన రూపము గలవాడు, భూత్వా=అయి, భీతం=భయము నొందిన, ఏనం = ఈ యర్జునుని, అశ్వాసయామాస=ఓదార్చెను.

తా. వసుదేవపుత్రుడగు శ్రీకృష్ణుడు పాండుకుమారుడైన అర్జునునితో నిట్లు చెప్పి వాని ప్రార్థనప్రకారమున తాను వసుదేవ పుత్రుడై తాల్చియున్న చతుర్భుజరూపమును జూపెను. అపరిచితమైన తన విశ్వరూపమును జూచి భయపడియున్న అర్జునునికి, పరిచితమైన తన సౌమ్యరూపమును తాను *సత్యసంకల్పుడగుటచేమరలదాల్చి చూపి, వాని నోదార్చెను.

సర్వేశ్వరుడును పరమపురుషుడును పరబ్రహ్మమును జగదు పకృతిమర్త్యుడు నైన యీశ్వరుడు వసుదేవసూనుడై యవతరించి నప్పుడు తాల్చియున్న స్వరూపము చతుర్భుజములు కలదియే. వసు

* ఏరూపముగాని తాను సంకల్పించుకొన్నంతనే చూపగలవాడగుటచే 'మహాత్మా' అనుటకు సత్యసంకల్పుడనబడెను. 'వాసుదేవః స్వకం' అను శబ్దము లచే వసుదేవుని పుత్రుడై తాను దాల్చిన చతుర్భుజరూపమునే చూపె ననుట సిద్ధించినది. 'స్వకం రూపం' అనుట పూర్వరూపము చూపుటకును, 'సౌమ్యవపుః' అనుట అర్జునునిభీతి పోగొట్టుటకును ఉపయుక్తులగుటచే రెంటికిని పునరుక్తి లేదు. పాండు కుమారుల డనుట సహజ ప్రీతినూచకము.

దేవుడు కంసునివలని భీతిచే వానిని జంపువటకు రెండుభుజములు మఱుగుసేయుఁ బ్రార్థించుటచే, అంతవటకు భుజద్వయమునే కృష్ణుడు దాల్చియుండి పిదప చతుర్భుజుడుగా నుండెను. 'జాతోఽసి దేవ దేవేశ శఙ్ఖచక్రగదాధర! దివ్యం రూప మిదం దేవ ప్రసాదే నోప సంహర! ఉపసంహర విశ్వాత్మన్ రూప మేతం చతుర్భుజమ్' అని కదా వసుదేవుడు ప్రార్థించెను. ద్వేషియగు శిశుపాలుఁడును 'ఉదార పీఠచతుర్భుహం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్' అని అనవరతము భావించు కొనుచుండినది. వసుదేవపుత్రుని యా చతుర్భుజరూపమునే. కాబట్టియే అర్జునుఁడునిచట 'తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజీన' అని చెప్పినాఁడు.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన!

ఇదానీ మస్మి సంవృత్త స్సచేతాః ప్రకృతిం గతః॥ 51

టీ. జనార్దన=ఓకృష్ణా, తవ=నీయొక్క, సౌమ్యం=ప్రసన్న మైనట్టియు, మానుషం = మనుష్యరంభావముతోఁ గూడినట్టియు, ఇదం = ఈ-ఇటువంటి అనవధి కాలికయసౌందర్యాదులుగల యట్టి, రూపమ్=రూపమును, దృష్ట్వా=చూచి, ఇదానీం = ఇప్పుడు, సచేతాః = మనస్సుతోఁ గూడినవాఁడు - మనస్సు తేటనొందినవాఁడు, సంవృత్తః=అయినవాఁడును, ప్రకృతిం=స్వభావమును-స్వస్థతను, గతః = పొందినవాఁడును, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. కృష్ణా, అనవధికాలికయ సౌందర్యసౌకుమార్య లావణ్యా దియు క్తమై, నీకుమాత్రమే కలయట్టిదై, * మనుష్యాకారముతోఁ

* రూపము 'మానుషమ్' అనుటచే మనుష్యాకారము మాత్రమే కలదిగాని మను ఘృతికుఁ గలుగునట్లు కర్మవశ్యమును ప్రాకృతమును గానిదనుటకై 'ఇదం' అనఁ బడెను. అనఁగా ఈ యప్రాకృతసౌందర్యాదులు గలది యని యభిప్రాయము.

గూడినట్టిదై, మిక్కిలియు సౌమ్యమై యొప్పెడి యీ సీరూపమును జూచి మనస్సు కలక దేటి పూర్వస్వస్థతను బొందితిని.

శ్రీభగవానువాచ.

శ్లో॥ సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవానసి య న్మమః।

దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాక్షిణః॥

52

టీ. మమ=నాయొక్క, యత్=ఏరూపమును, దృష్టవాన్ అసి = చూచినవాడవైతివో, (తత్=అట్టి), ఇదం రూపం= ఈవిశ్వరూపము, సుదుర్దర్శం=చూచుటకు మిక్కిలియు దుర్లభమయినది, దేవాః అపి - బ్రహ్మాది దేవతలుగూడ, †నిత్యం=ఎల్లపుడును, అస్యరూపస్య=ఈవిశ్వ రూపముయొక్క, దర్శనకాక్షిణః=దర్శనము గోరువారు, (భవంతి=అగుదురు) దర్శింప నిత్యమును గోరుచుందు రనుట.

తా. సర్వమును బ్రశాసించునట్టియు, సర్వాశ్రయమైనట్టియు సర్వకారణభూత మైనట్టియు ఏనారూపమును నీవు చూచితివో యీ రూపము ఎవ్వరికిని గనుగొన శక్యముగానిది. దేవతలుగయు తము నిరంతరమును ఈరూపమునుదర్శింపఁగోరుచుందురు కాని దర్శిం చినవారుకాదు. (ఇప్పుడు నిన్ననుగ్రహించుటకొఱకు ప్రదర్శింపఁబడిన యీ రూపమును ప్రసంగమువలన వారుకూడ చూచినవారైరి.)

అవ. ఏ లనఁగా చెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్జయా।

శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా॥

53

శ్లో॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవం విధోఽర్జున।

జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచ తత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ పరంతప॥

54

† ఇచట నిత్యశబ్దము 'కాక్షిణః' తోఁపి అన్వయించెడిది. యచ్ఛబ్దము ప్రసిద్ధ మైనదానిని తెలుపును గాన ప్రసిద్ధాకారములైన స్వప్రశాసితృత్వాదులు కూర్పబడినవి.

టీ. మాం=నన్ను, యథా = ఏప్రకారము-అప్రాకృతమైన ఏయాకారముతోఁ గూడినవానినిగా, దృష్టవాన్ = చూచినవాడవు, అసి=అగుచున్నావో, ఏవంవిధః=ఇట్టి స్వరూపముగల వాడనుగా, అహం=నేను, వేదైః=వేదాధ్యయనాదులచేత, ద్రష్టుం = చూచుటకు, నశక్యః=సాధ్యుడను కాను. తపసా=తపస్సుచేత, న=కాను. దానేన=దానములచేత, న=కాను, ఇజ్యయాచ=యాగముచేతను, న=సాధ్యుడను కాను. పరంతప=శత్రువులను దపింపఁజేయునట్టి, అర్జున = అర్జునా, ఏవంవిధః = ఇట్టి స్వరూపియగు, అహం=నేను, అనన్యయా=ఇతర ప్రయోజనముగోరని, భక్త్యాతు = భక్తిచేతనే, తత్త్వేన=యథార్థముగా, జ్ఞాతుం=(జాన్త్రములచేత) తెలిసికొనుట కును, ద్రష్టుంచ = ప్రత్యక్షముగా చూచుటకును, ప్రవేష్టుంచ=పరిపూర్ణముగ పొందుటకును- అనఁగా అనుభవించుటకును, శక్యః = శక్యుడను.

తా. నా యథార్థ స్వరూపమును, ఇప్పుడు నీవు చూచినట్లు నాయందు *భక్తిచేత కేవలములైన వేదాధ్యాపన ప్రవచనాధ్యయన శ్రవణము జపములవలనఁగాని, యాగ దానహోమ తపస్సులచేతఁగాని, చూచుటకు సాధ్యముకాదు. అనన్యప్రయోజనముగు భక్తిచేతనైనచో, నన్ను శకలరూపున జాన్త్రములచేత తెలియుటకును, కలరూ

* వేదములు స్వరూపచూత్రముచేత ఈశ్వరదర్శనమునకు సాధనములగు నను ప్రసక్తి లేదు. ఇట్లు సాధనము లగునని ప్రసక్తి లేనప్పుడు సాధనములు కావని నిషేధించుట పొసఁగదు. అయినను వేదములను గుఱించిన యధ్యయనాదులు సాధనము లగుట కలదు కాన 'వేద' అనుటకు వట్టివేదములను గ్రహింపక వేదాధ్యయనాదులు గ్రహింపఁబడెను. ఇవియెల్లను భక్తితోఁ గూడినవైననే సాధనములగును. అయిన నిచట సాధనములు కావనుటచేనవి కేవలము లైనవని చెప్పఁబడెను. యాగ దానహోమములు అనుమాఁటిలో యాగ దానములుమాత్రము చెప్పఁబడినను అవి హోమమునకుఁగూడ ఉపలక్షకమగుటచే హోమశబ్దము చేర్పఁబడెను. 'ఏవంవిధః' అనుట ననుష్ఠాది విజాతీయత్వాప్రాకృతత్వాదులను (అనఁగా కలరూపును) దెలుపుచున్నది.

♦ భక్తి మూఁటికి సాధనము. అమాఁడెవ్వ యన, జ్ఞానము-అనఁగా కాత్మ

పున సాక్షాత్కరించుటకును, కలరూపున ప్రవేశించుటకును (అనగా పరిపూర్ణముగ అనుభవించుటకును) శక్యము. ఇట్లే 'నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యోన మేధయా న బహునా శ్రుతేన! య మే వైష వృణుతే తేనలభ్య స్తస్యైష ఆత్మావివృణుతే తనూంస్వామ్' అని శ్రుతియు ప్రతిపాదించుచున్నది.

మూలమున భగవత్స్వరూపజ్ఞానము; దర్శనము - అనగా భగవత్సాక్షాత్కారము; ప్రాప్తి. అనగా భగవత్ప్రాప్తి. ఇందు 'ద్రష్టుమ్' అని సాక్షాత్కారము పూర్వ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. ఇంతు 'జ్ఞాతుమ్' 'ప్రవేషుమ్' అని జ్ఞానప్రాప్తులు చెందును గూడఁ జెప్పఁబడిన వని తెలియునది. ఇచట 'తత్త్వతః ప్రవేషుమ్' అనగా పరిపూర్ణ ప్రాప్తి. అనగా భగవంతుని యథావస్థితముగా సర్వాకారముచే ననుభవించుట. ఇదియే సాక్షాన్ముక్తి. ఈ ప్రాప్తికి పూర్వములైన సర్వభేదములను, 'లోకేషు విష్ణోర్నివ సన్తి కేచిత్ సమీపమృచ్ఛన్తిచ కేచిదన్యే! అన్యేతు రూపం సదృశంభజన్తే సాయం జ్యమస్యేసతు మోక్షఉక్తః' అని సాలోక్య సామీప్య సారూప్య సాయంజ్యములుగా స్మృతి చెప్పుచున్నది. యాదవప్రకాశులు 'యది ప్రథమాం యోగసిద్ధిం గతో మ్రియతే త్యజతివా యోగం శ్వేతదీప్తివే జాయతే. భగవత్సాలోక్యంవా యతి. యది తతోఽప్యధికాం యోగసిద్ధిం గతో మ్రియతే విష్ణుపార్శ్వ దో భవతి. యది తతోఽప్యధికాం పార్శ్వ దేశ్వరోభవతి. యది తతోఽప్యధికాం ద్వారపాలోభవతి. యది తతోఽప్యధికాం భగవతోఽర్జునంవాహాకో భవతి. యది తతోఽప్యధికాం మంత్రిస్థానీయః పృథగ్దేశ్వర్యయ్యక్తో భవతి. యది పూర్ణాం యోగసిద్ధిం గతో మ్రియతే భగవత్సాయంజ్యం గతోముక్తః పరమేశ్వర్యయ్యక్తో భవతి' అని ప్రాప్తియొక్క పర్వభేదములను ప్రతిపాదించి యున్నారు. జ్ఞానదర్శన ప్రాప్తులకు మూఁటికి వరుసగా సాధనములైన భక్తియొక్క పర్వభేదము లేవ ననగా, పూర్వజన్మ సుకృతమువలనఁ గలుగు సాత్త్వికజనులతోడి సంవాదాదులవలన జనించినదై భగవత్స్వరూపమును యథావస్థితముగా వినుటకు అనుగుణమైనదై అట్లు వినుటయందు కొంత ఆనుకూల్యము కలిగియుండుట అనెడిరూపమున నుండుభక్తి మాత్రము కాస్త్రజన్య జ్ఞానమునకు హేతువు. మిక్కిలియు భగవంతుని దర్శింప తహ తహ వడుచుండు పరభక్తి సాక్షాత్కారమునకు హేతువు. సాక్షాత్కారము కలిగినను పరిపూర్ణానుభవమునందు అభినివేశము గలిగియుండు పరమభక్తి ప్రవేశమునకు (అనగా ప్రాప్తికి) హేతువు. ఇచట అనన్యభక్తి యనగా పూర్వము అర్థమునేసినట్లే అనన్య ప్రయోజనమైనభక్తి యని తెలియునది. కేవలములైన వేదాదులచేతఁగాక అనన్యభక్తిచే మాత్రము భగవత్ప్రాప్తి మొదలయినవి కలుగునని 'నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో

103 అవతారిక -

శ్లో॥ *మత్కర్మకృత్ స్మత్పరమో మద్భక్త స్సజ్జవర్జితః।

నిర్వైర స్సర్వభూతేషు య స్స చూ మేతి పాణ్డవ॥ 55

టీ. హేపాణ్డవ=ఓ అర్జునా, మత్కర్మకృత్ = సమస్తకర్మములు నా యారాధనరూపము లనెడి బుద్ధితోఁ జేయువాఁడును, మత్పరమః=సమస్తారంభములకును నేనే పరమోద్దేశ్యముగాఁ గలవాఁడును, మద్భక్తః=నాయందలి అత్యంత ప్రీతిచే మత్కీర్తనాదులను జేయువాఁడును, సజ్జవర్జితః = తక్కినవానితోఁడి సంగమును సహింసలేనివాఁడును, సర్వభూతేషు=సమస్తభూతములందు, నిర్వైరః = వైరము లేనివాఁడును, యః=ఎవఁడో, సః = వాఁడు, మాం = నన్ను, ప్రాప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. *ఎవ్వఁడు, వేదాధ్యయనము మొదలైన సమస్తకర్మములును నాయారాధనములే యని తలంచి చేయుచు, సమస్తములయిన యారంభములకును నన్నే పరమంబయిన యుద్దేశ్యముగాఁ గలిగి,

నమేధయా నబహునా శ్రుతేన య మే వైష వృణుతే తేన లభ్యస్త సైవైష ఆత్మ నివృణుతే తనూంస్వామ్' అను శ్రుతియుఁ జెప్పుచున్నది.

* 'ప్రవేష్టుమ్' అని చెప్పిన భక్తిదశావిశేషమును భగవద్రాప్తి హేతునైనదాని స్వీకృతిముచే చెప్పుచున్నాడు.

* పూర్వోక్తములైన కీర్తనాదికర్మములు భక్తికి అంతర్గతములై 'మద్భక్త' అనటకర్థ మగుచున్నవిగాన 'మత్కర్మకృత్' అనుచో కర్మములనఁగా 'నాహం వేదైః' ఇత్యాదులచేఁ జెప్పఁబడిన వేదాధ్యయనాది కర్మములుగా చెప్పఁబడెను. ఇట కర్మముల ప్రసక్తి యగుటచే వానిచే సాధ్యమగు ఫలమే బుద్ధియం దుండుటవలన 'మత్పరమ' అనటకు 'సమస్త.. ముద్దేశ్యముగాఁ గలిగి' అనఁబడెను. లౌకికులకు అన్నపానాదులవలె భక్తులకు కీర్తనాదులు ధారకములుగాన 'ఆత్మ..యని వాఁడై' యనఁబడెను. భక్తికాష్ఠన బొందినపుడు గలుగునట్టి నిస్సంగత్వమును 'నేనొక్క...సయింపకయ్య' అనఁబడెను. అనఁగా దప్పిగొన్నవాఁడు త్రాగునట్టి అమృతధారయందు తృణాదు లడ్డ

నే నత్యంత ప్రియః డగుటవలన నన్ను గుఱించి కీర్తనస్తుతిభ్యానా
ర్చన ప్రణామాదులచేతనే తప్ప తక్కినవిధమున ఆత్మధారణము
వడయనివాడై, నన్నొక్కనినే ప్రయోజనముగాఁ గలిగి, యెప్పుడు
నెడతెగక యాకీర్తనాదులను గావించుచును, నే నొక్కడే ప్రియం
డగుటవలన తక్కినవాని శంగమునకు సయింపకయు, నాతోడిసంశ్లే
షమే సుఖముగాను నాతోడి వియోగమే దుఃఖముగాను గలిగియుండు
స్వభావము కలిమింబట్టియు తన దుఃఖమునకు తన యపరాధమే
నిమిత్తమని అనుసంధించుటంబట్టియు సర్వభూతములును పరమపురు
షునికి పరతంత్రములై యుండునని భావించుటం బట్టియు సమస్త
భూతములందు వైరముచూపుటకు నిమిత్తము లేకపోవుచున్నది గాన
వైరరహితుడై, యుండునో అట్టివాడునన్ను నాకలరూపునఁ బొందు

పడినచో నెట్లు సయింపఁడో యట్లుట. ఇందులకు హేతువు 'నే నొక్క...డగుట'
యగును. అట్టిభక్తికావ్యాయందు వానికేగలుగు నిర్వైరత్యము శాస్త్రమునకు లోఁకువై
యుండుటంబట్టికాదు. సహజముగా వైరమునకుఁ గారణములు లేకపోవుటంబట్టియే.
కాన 'నాతోడి...రిహితుడై' యనఁబడెను. అనగా పరమాత్మనియందు రక్షిగలిగి
యండుటంబట్టి తక్కినవానియందు విరక్తుడగునుగాన సాంసారికము లగు క్షుద్ర
సుఖములను బాటించఁడు. కనుక వానిని గలిగించువానియందుఁగాని తొలఁగించు
వానియందుఁగాని వానికి వైరము గలుగదు. మఱి తన యపరాధమే తన దుఃఖమునకుఁ
గారణమని తలంచువాఁడు పరునియందు ద్వేషముచూపఁడు. సర్వభూతములు భగవం
తునికి లోనై నడచుకొనవలయునట్టివి గాన అవి తన కేమి చేసినను భగవంతునిచే
ప్రేరితమై యట్లు చేసినవే కాని తమంతట తామట్లు చేయ నేరవనియు తలచుచుండును.
మఱి తనవలెనే తక్కినవన్నియు విశ్వరూపుడగు భగవంతుని రూపములని యను
సంధించుచుండును. ఈకారణములంబట్టి వైరముచూపుటకు నిమిత్తము కలుగజాలదు.
'ప్రవేష్టుమ్' అన్నదానినే 'నన్నుఁ గలరూపునఁ బొందుచున్నాఁ' డనఁబడెను. ఈ
ప్రాప్తిస్వరూపమునే 'అవిద్య...వించుచున్నాఁడు' అని వివరింపఁబడెను. అవిద్య
యనఁగా అజ్ఞానము అన్యథా జ్ఞానము తత్కారణములగు కర్మాదులును. పూర్వాపర
యందును గొన్నియవిద్యదుల నివృత్తిగలదుగాన నీ యవస్థయం దవి సంపూర్ణముగా
నివర్తించునటులై 'అశేష' అనియు, సవాసనముగానివర్తించునటులై 'కొంచమైనను
శక్తి' అనియుఁ జెప్పఁబడెను.

చున్నాడు-అనగా అవిద్య మొదలైన యశేషబోషములు గొంచె

104

మైనను లేక తూలంగా న నొక్కనినే యనుభవించుచున్నాడని
యర్థము.

ఇతి శ్రీ భగద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విశ్వరూప
సందర్శనయోగోనామ ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషద్ధ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదరూపంబును నగు
శ్రీభగవద్గీతలయందు విశ్వరూపసందర్శనయోగం
బన్నది యేకాదశాధ్యాయము.

వీ కాదశోఽధ్యాయః

విశ్వరూపసందర్శనయోగః — అవతారిక.

విశ్వరూపసందర్శనాధ్యాయ ప్రయోజనములు.

(అ) పుట్టిన భక్తి వృద్ధిచెందుట -

తాత్పర్య చంద్రికలో -

శ్రుతార్థ నిశ్చయాధీన భక్తివివృద్ధి ఫలభూత దిదృక్షామూల భూతోత్తరాధ్యాయారమ్భః॥ అనగా - “ఇంతవరకు వినిన సకలార్థములను యథార్థమే యను విశ్వాసమును బుట్టించి దానిచే భగవంతునియందు భక్తిని పెంపొందించుటకు మూలభూతమైన దర్శనేచ్ఛకును దర్శనమునకును మూలమైన దీ పదునొకండవ అధ్యాయ ప్రారంభము” అని తెలిపిరి.

(ఆ) భక్తియొక్క టియే ముక్తికి సాధనమని చెప్పట - ఈ యధ్యాయమునందలి 53, 54 శ్లోకములలో ‘నాహం వేదైః...భక్త్యా త్వనన్యయాశక్య అహమేవంవిధోఽర్జున ! ఇత్యాది కలదు.

(ఇ) ఇదివరకు ప్రపంచముయొక్క సృష్టిస్థితి ప్రవృత్తి నివృత్తులకు తానే కారణమని చెప్పి యిప్పుడు సంహారమునకును తానే కారణమని చెప్పట.

శ్లో॥ కాలోఽస్మి లోకక్షయ కృత్రప్రవృద్ధో ।

లోకాన్ సమాహర్తు మహం ప్రవృత్తః॥

(ఈ) లౌకిక వైదిక సమస్త కార్యములకును దైవమే ముఖ్య కారణమని తెలుపుట -

శ్లో॥ ‘అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణంచ పృథగ్విధమ్ ।

వివిధాచ పృథక్చేష్టా దైవంచైవాత్ర పశ్యామమ్’

‘సిద్ధయే సర్వకర్మణాం’

అనగా - ఎన్నిసాధనసామగ్రి లున్నను ప్రధానకారణమైన భగవంతుని సహయోగమున్నచే ఆ కార్యము సిద్ధించును. లేనిచో సిద్ధించదు.

32, 33 శ్లో॥ 'ఋతేపితౄ న భవిష్యన్తి సర్వే'

'తస్మాత్త్వ ముత్తిష్ఠ'

'మయైవేతే నిహతాః పూర్వమేవ

నిమిత్తమాత్రం భవనవ్యసాచిన్'

(ఉ) మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్నత్యైః

3-20 శ్లో.

కర్తృత్వమును భగవంతుని యందుంచి ప్రతికర్మను చేయ వలెనను సిద్ధాంతమును బలపరచుట. పై ప్రమాణ శ్లోకములే.

(ఉ) మనము గెలుతుమో లేదో యను యద్దునుని శంకను బాపుట.

34వ శ్లో॥ 'యుద్ధ్యసశ్వ జేతాసి రణే సపత్నాన్'

భీష్మ ద్రోణ కర్ణాది ప్రధానయోధుల మరణోద్యమమునుజూపి నీవే గెలుతువు. యుద్ధమును చేయుము' అనెను.

(ఋ) తన ప్రభావము నెఱింగి కర్తృత్వమునకు గడంగ జేయుట.

స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా

జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే చ

రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవన్తి

సర్వేనమశ్యన్తి చ సిద్ధసంఘాః 11-36 శ్లో.

(ఋ) విశ్వరూపాను సంధానముచే లోకము నుద్ధరించుట-

స్థితే మనసి సుస్వస్థే శరీరేనతి యోనరః ।

ధాతుసామ్యే స్థితే స్మర్తా ।

విశ్వరూపంచ మామజమ్ ।

తతస్తం మ్రియమాణంతు కాష్ఠపాపాణసన్నిభమ్ ।

అహం స్మరామి మద్భక్తం నయామి పరమాంగతిం ।
అనుటచే భ్యేయమైన విశ్వరూపమును జూపి తరింపజేయుటకు.

(౧౨) పరగత స్వీకార సిద్ధాంతమును జోధించుట -

మన ప్రయత్నముతో మనము భగవంతుని చూడలేము, ఆతను చూపిననే చూడగలుగుదుము.

‘యమే నైష వృణుతే తేనలభ్యః’

తస్యైష ఆత్మావివృణుతే తనూం స్వామ్ ॥

గీత - మన్యసే యచితిచ్ఛక్యం మయాద్రష్టు

మితిప్రభో...దర్శయాత్మాన మన్యయమ్ -

అని యుద్ధనుడు ప్రార్థించగా -

దివ్యం దదామి తేచక్షుః

పశ్యమే యోగ మైశ్వరీమ్ ॥

(౧౩) తన పరత్వమును జూపుట -

6, 13, 15 శ్లోకములలో బ్రహ్మ రుద్రేంద్రాదులను అందరను తన శరీరైకదేశమున జూపెను.

36 శ్లో.

(౧) దుష్కృ ద్విహాశమునకు తా నవతరింతునని ఋజువు చేయుట.

మయైవేతే నిహతాః పూర్వమేవ ।

నిహతాః - కృతాపరాధాః ఏతే పూర్వమేవ

మయా హననే నియుక్తాః ।

34 శ్లో. ‘మయాహతాన్ త్వంజహి’

(౨) వెనుక చెప్పిన నన్నియును నిజమేయని నమ్మి కర్తవ్యమునకు గడంగ జేయుట.

(౩) భగవంతుని భక్తిపారవశ్యముతో సేవించు పద్ధతిని తెలుపుటకు.

35- కృతాజ్ఞలి ర్వేషమానః కిరీటీ -

నమస్కృత్యాభూయ ఏవాహాకృష్ణమ్!

సగద్దజః భీతభీతః ప్రణమ్య!

39 - శ్లో. నమోనమస్తేస్తు సహస్రకృత్వః

పునశ్చభూయోఽపి నమోనమస్తే!

నమోఽస్తుతే సర్వత ఏవసర్వ!

40 శ్లో. అనస్త ఏర్వామిత విక్రమస్త్యం.....

43 శ్లో. పితౄణాం లోకస్య.....

44 శ్లో. తస్మాత్ప్రణమ్య.....

అని యిట్లు భగవత్ప్రభావము ననుసంధించి పారవశ్యముతో ఒడలెఱుంగక నమస్కరించుట. తన తప్పలను విన్నవించి ఓమించ మని ప్రార్థించుట మొదలుగా -

(బ) కృష్ణుడు భక్తులకు చతుర్భుజములతో దర్శన మిచ్చుట.

48 శ్లో. కిరీటినం గదినం చక్రహస్తం...

49 శ్లో. తదేవమే రూపమిదం ప్రవశ్య!

(ఓ) ఆశ్రితవాత్సల్యమును జూపుట.

52 శ్లో. సుదుర్దర్శ మిదగరూపం...

దేవా అప్యస్య రూపస్య!

నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః!

47 శ్లో. మయా ప్రసన్నేన తవాక్షునేదం

రూపం పరం దర్శిత మాత్మయోగాత్!

(ఔ) ఇదివరకెన్నటినుండియో ప్రార్థించుచున్న అందరకును

చూపుటకు -

దేవా అప్యస్య రూపస్య

నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః.

(క) 'నిర్వైర స్సర్వభూతేషు యస్సమామేతిసోఽర్జున!'

సకల ప్రాణులను భగవంతుని శరీరైకదేశులే యని జ్ఞానమున్నచో ఎవరిని ద్వేషింపరు. ద్వేషించిన భగవంతునే ద్వేషించిన వారగుదురు.

‘చిత్తయ సర్వం చిదచిద్రూపం !

తనురితి తస్యహారే రను రూపమ్ !

తస్మాత్కస్మిన్ కలయసి కోపం !

పశ్చాద్భజసి దురాపం తాపమ్’ ॥

మరియు - భగవాను డర్జును డేదో యడగబోవుచున్నాడని యూహించి, అర్జునా! నేనింతవరకు చెప్పినది నీకేమైనను తలకెక్కినదా! ఇకముందు నేను చెప్పవలసినదియును నీవు వినవలసినదియును నీవేమి గ్రహించితివో చెప్పుము. అని శ్రీకృష్ణు డభిప్రాయపడుచున్నట్లు అర్జునుడు గుర్తించి మొదటి శ్లోకముచే తాను గ్రహించిన మొదటి షట్కార్యమును రెండవ శ్లోకముచే ఏడవ యధ్యాయము నుండి పదియవ యధ్యాయాంతమువరకును తా నెఱింగిన విషయమును సంగ్రహముగాజెప్పి మూడవ శ్లోకములో పూర్వార్థముచే నా చెప్పిన విషయములయందు తనకు కలిగిన విశ్వాసమును ప్రకటించి యాపై విశ్వరూపమును జూపమని ఉత్తరార్థముచేతను నాల్గవ శ్లోకముచేతను ప్రార్థించుచున్నాడు.

దానికి ప్రసన్నుడై భగవానుడు 5వ శ్లోకమున ‘పశ్యమే పార్థ రూపాణి’ యని చూపుటకు సమ్మతించుచున్నాడు.

—: వి వ రణ ము :—

మొదటి శ్లోకము ప్రథమ షట్కార్య సూచమెట్లనగా - అందు ‘గుహ్య మధ్యాత్మ సంజ్ఞితం’ ‘యత్త్వయోక్తం వచస్తేన’ అనెను గదా! కర్మయోగము గుహ్యము జ్ఞానయోగము గుహ్యతరము

భక్తియోగము గుహ్యతమమని భగవాను డానతిచ్చుటచే 'గుహ్యం' అనుటవలన ప్రథమపట్క ప్రధాన ప్రతిపాద్యమైన కర్మయోగమున్ను, దానికి ప్రాణమైన 'అధ్యాత్మజ్ఞాన సంక్షేతం' ఆత్మతత్వమును తా నెఱిగినట్లు సూచించెను.

రెండవ శ్లోకమున 'భవాప్యయాహి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా' అనుటచే సకల ప్రాణులయొక్కయు ఉత్పత్తి స్థితిప్రవృత్తులు తన యధీనమని చెప్పిన ఏడు ఎనిమిది యన్యాయముల సారమును, 'మాహాత్మ్య మపిచావ్యయం' అనుటచే తొమ్మిది పదియన్యాయార్థముల సారమును చెప్పి తాను విని గ్రహించి విశ్వసించితి నని యును సూచించెను.

ప్రయోజనములు ముగిసినవి.

(1) ప్రయోజనమును జెప్పటచే నర్జునునకు చూడవలెన నెడు తలంపు, భక్తి వృద్ధియగుటచేతనే కలిగెనని సూచింపబడినది.

(2) సకలేతర స్వభావ విలక్షణమగు అనగా - అననధికాతి శయము.

(3) చెప్పిన విషయ విస్తారమును వినుటచే నమ్మకము కలిగి భక్తిపుట్టి పెరిగినది. దాని కేమిఫలము? అర్జునునకు విశ్వరూపదర్శనేచ్ఛయే. ఆ కోరికకు మూలమైనదియే ఉత్తరార్ధాయమునకు ఉపోద్ఘాతము. అట్టి యుపోద్ఘాతరూపమైన అర్జునవాక్యము నవతరింప చేయుచున్నాడు.

(4) ఇట్టి నమ్మకము వుట్టుట కా చెప్పిన భగవంతుడు ఆప్తతము డగుటచేతనే యని సూచింపబడుచున్నది. మరియుక యాచార్యుని నుండి వినినచో చూడగోరిక జనించినను దర్శన ప్రార్థనకూడదు గదా!

(5) విశ్వరూపమును జూపమని ముందు మూడు శ్లోకములచే ప్రార్థించుచున్నాడు.

అందు - 'మదనుగ్రహయ' అనెడు మొదటి శ్లోకముచే కృతజ్ఞతయు, 'భవ్యాపయాహి' అను శ్లోకముచే ఆస్తికత్వమున్ను, 'ఏవ మేతత్త' ను శ్లోకముచే భక్తిమత్త్వమున్ను సూచింపబడినది. ఈ మూడును ఉన్నవాడే ఆ రూపసందర్శనమున కర్హుడు.

(6) భగవంతు డీ రహస్యము నుపదేశించుటలో నర్జునునిపై అనుగ్రహము తప్ప తనకు పొందబడనివియును పొందతగినవియును వేరొండులేవని యిదివరలోనే చెప్పబడెనుగదా! ఇట్లు చెప్పటచే నర్జునుని యుద్ధమునకు ప్రోత్సహించుటకే గీతోపదేశమనెడు పామర ప్రసంగములు పరిహరింపబడినవి.

(7) ప్రథమపట్కమున చెప్పబడిన ఆత్మతత్వమును, ఆత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుట కుపాయమును దాని ఫలమును అనువదించెను.

(8) ఈ ప్రథమ పట్కములో జెప్పబడిన గుహ్యమైన సిహ్నముకర్మయోగమును, 'పరమం' అని విశేషించుటచే గుహ్యతమగు భక్తియోగమునకు అంగమగుటచే నిదియును గుహ్యతమమని గ్రహించవలెను.

(9) 'ఆత్మని ప్రతిపాదకత్వేన అధిపననాత్ వచసోఽధ్యాత్మత్వం' - అనగా - ఆత్మను గుఱించి తెలియపలసినవి సాక్షాత్కరించు సాధనములు మొదలగునవి యన్నిటిని గురించియు తెలుపున దగుటచే 'అధ్యాత్మ' మనబడినది.

(10) 'సర్వమును' అనుటచే 'విగత' అనుచో 'వి' యను ఉపసర్గముచే సూచింపబడిన నిశ్శేషవినాశము చెప్పబడినది.

(11) దూరముగ ననుటచే సంస్కారముకూడ నశించిన దనుటచే తిరిగి మొలకెత్తికుండునట్లు నశించినదని భావము.

2వ శ్లోకము

(12) ఈ శ్లోకమునందలి 'హి' యను శబ్దము ముందు చెప్పబోవు భగవద్దర్శనేచ్ఛను తెలుపుచున్నదని యర్థము.

(13) 'త్వత్తః' అను దానిని 'పరమాత్ముడవగు' అని శ్రీ భాష్యకారులు విశేషించిరి. దానిచే శ్రీకృష్ణుని విషయమై మనుష్యభ్రమ తీరి మాటలాడు అర్జునుని వాక్యమగుటచే 'త్వత్తః' అను దానికి సృష్టిస్థితిలయములకు కారణమైన రూపమే వివక్షితముగాన 'పరమాత్మనః = పరమాత్మవగు' అనిరి.

(14) అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని 'కమలపత్రాక్ష' అని సంబోధించుటచే నంతరాదిత్య విద్యలో జెప్పబడిన 'పుష్కరీకాక్షత్వము' తో గూడిన అప్రాకృత దివ్యసుంగళ విగ్రహ స్థితి వేళము యీ యవతాపమునందును స్ఫుటముగ గోచరించుచున్నదని గ్రహించవలెను.

ఆ విద్య నుపపాదించు నా ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో నీ పుండరీకాక్షునకే సర్వలోక కామేశత్వాది మాహాత్మ్యము తెలుపబడెను.

(15) కాలమునుబట్టిగాని విషయమునుబట్టిగాని సంఖ్యనుబట్టిగాని ప్రకర్షనుబట్టిగాని గుంకోచములేని యాధిక్యము మాహాత్మ్యమునకు చెప్పబడుచున్నది.

3వ శ్లోకము

(16) చెప్పిన మాటయందు గట్టినమ్మకము కలుగుటకు కారణమైన ఆప్తత్వాదు లీ పదముచే వివక్షితములు.

(17) కోరుటమాత్రమే నావంతు, చూపుట నీవంతు అది నీదరుపై ఆరపడియున్నదని భావము.

(18) రూపం - ఈ శబ్దము దివ్యాత్మ, దివ్యసుంగళ విగ్రహాది సమస్తాకారపరము.

దీనికి భాష్యకారులు -

(i) సర్వమును శాసించుటయందును -

(ఉన్న రూపమును 'ద్రష్టు మిచ్ఛామి' అని సర్వత్ర యోజించుకొనవలెను).

అనగా - ప్రశాసన కుపయోగించు శరీరము చేష్టలతో సీప్రశాసన సామర్థ్యమును జూపు రూపమును అని తేక - ప్రశాసనము నందున్న రూపమును - అనగా "యథార్హం కేశవే వృత్తిం అవశాః ప్రతిపేదిరే" అనినట్లు 'శ్రీకృష్ణుడు మన సభలోనికి వచ్చినను' ఎవ్వరును ఆతని నాదరించుటకై మీమీ యాసనములనుండి లేవరాదు. నమస్కరించరాదు' అని దృఢప్రతిజ్ఞతో కూర్చొనియున్న దుర్యోధనాదులందఱును శ్రీకృష్ణుని చూడగ నే ఆ ప్రతిజ్ఞను మరచి మైమరచి లేచి నిలచి చేతులు జోడించిరి. అట్టి రూపమును అని గాని యర్థము.

(ii) కల్యాణగుణాకరుడవై యుండుటయందు - రామాద్యవతార శరీరములవలె అజ్ఞానమును అభినయించుట కనర్హమైన రూపమును.

(iii) పాలించుట యందును -

అందరను ప్రవర్తింప చేయదగుటకు తగిన రూపమును.

(iv) సృజించుటయందును -

నీ యవయములనుండియే చతుర్ముఖ రుద్రాదులను, నాలుగు వర్ణములను పుట్టించుటకు తగిన రూపమును.

(v) సంహరించుట యందును -

అందరిని మ్రింగివేయుటకు తగిన రూపమును.

(vi) భరించుటయందును -

ప్రపంచమునంతను నీ శరీరైకదేశమున జూపినదగిన రూపమును.

(vii) సర్వోత్కృష్టమై యుండుటయుందును -

బ్రహ్మాదులనుకూడ తన శరీరమున నొక్కొక్క రోమకూపములవలె జూపుట.

ఈ యాకారముల నన్నిటిని విశ్వరూపమున జూపును.

(19) పురుషోత్తమ ! -

ఆశ్రితుల దోషములనే యన్వేషించువాడు నీచుడు. నీవు పురుషోత్తముడవు. కాన నా దీనత్వమునే జూచి దయతో నీ రహస్యార్థముల నుపదేశించితివని భావము.

ఇదియే నిరతిశయ పురుషోత్తమత్వము. దానినే పురుషోత్తమ శబ్దము నూచించినది. అందులకే శ్రీ భాష్యకారులు దీనిని వివరించుచు 'ఆశ్రిత వాత్సల్యజలధీ' యని తెలిపిరి.

పురు=అధికం, సనోతీతి=యచ్ఛతీతి- పురుషః' అను వ్యుత్పత్తినిబట్టి ఆశ్రితాభిమతాధిక ప్రదుడని తెలియుచున్నది.

(20) తొమ్మిదవ అధ్యాయారంభమున 'పశ్యమేయోగ మైశ్వరం' అని చెప్పినది సంశయవివర్యములులేక స్పష్టముగా బోధపడకపోవుటచే నట్టిదానిని సాక్షాత్తుగా చూపవలెనని 'రూపమైశ్వరం' అనెను.

ఈ శ్లోకమున - "పరమైశ్వర - పురుషోత్తమ" అను సంబోధనలచే పరత్వ సౌలభ్యములు తెలుపబడినవి.

4వ శ్లోకము

(21) ఈ శంఖోధన సాభిప్రాయము.

నీవు చూపదలచినచో నీకేదియును దుష్కరము కాదను భావమును నూచించు గుణవిశేషములను తెలుపును. ఆ గుణము లేవియనగా నీకంటె నితరులెవ్వరికిని యుండునని ఊహించుటకైనను

వీలులేని జ్ఞానబలైశ్వర్యాదులు. లేక - “యోగేశ్వర” యను సంబోధనలోని తాత్పర్యము సీ ‘ప్రభు’ శబ్దము తెలుపును. యోగమనగా కల్యాణగుణసముదాయము. ఈశ్వరుడనగా నియమించువాడు అనగా - అశ్వపతి - ధనపతి - యనుచో నెట్లు గుఱ్ఱములను ధనమును అధికముగా కలవాడును వానిని యధేష్టముగా నియమించువాడనియు సర్థమో అట్లే యంతగుణములు కలవాడనియు వానిని నియమించువాడనియు సర్థము.

(22) సమగ్రముగ - అనగా సమస్త గుణములతోను విభూతులతోను దివ్యశరీరములతోను కూడుకొనియున్న రూపము.

ఈ ప్రార్థనవలన నింతవరకు వినుటచేకలిగిన యర్జునుని వినయము ఆస్తిక్యము మొదలగు యోగ్యతలు - స్వభావమునందు మాడ్చున్న గోచరించుచున్నవి దీనిని ముందు శ్లోకముయొక్క అవతారికలో చూడుము.

(23) ఇచ్చట అణిమాద్య ష్టైశ్వర్యశక్తియున్న గుణములలో చేరినది. యోగనిర్వాహకత్వాదికము మాత్రము చూడగోరిన యాకారముల కంతరంగము కాకపోవుట చే నిచ్చట నది వివక్షితము కాదు. ముం దేయాకారమును చూపబోవుచున్నాడో అదియే యిచ్చట చూపగోరబడినది. అర్జునునకు విశ్వరూపములో సప్తాంగ యోగమును జూపెనా ?

5వ శ్లోకము

(24) అవతారిక -

ఇట్లు విశ్వరూప సందర్శమునందలి వేడుక కలిగినట్టియు ఆనంద పారవశ్యముచే డగ్గుత్తిక పడినట్టి యర్జునునిచే ప్రార్థింపబడి భగవంతుడు పలుకుచున్నాడు.

భగవంతు డబ్బనుడుకోరినట్లుగా విశ్వరూపమును చూపుటలో కారణము ప్రశ్నించురీతినిబట్టి తెలియుచున్న అవస్థావిశేషమే. దానిని బట్టియే - 'పశ్య' = (చూడుము) అను శ్లోకముయొక్క సంగతి యీ యవతారిక మూలముగ తెలుపబడుచున్నది.

(25) నూరులకొలది వేలకొలది యనుటచే పరవ్యూహ విభవాదులతోకూడిన యనంతముగ నప్రాకృత శరీరములు కలవని తెలుపబడెను. ఒక సూర్యమండలములో నేరూపముకలదో అట్టి రూపములే అనంత బ్రహ్మాండములయందుండు అనంత సూర్యమండలములలో నున్నవనిభావము.

ఇచ్చట దివ్యశబ్దమునకు ఊర్ధ్వలోకములలో నున్నవని యర్థమును చెప్పరాదు. భూమిపై వ్యాప్తియుచు చెప్పబడుచున్నది గదా! కాబట్టి ద్రవ్యవైలక్షణ్యమే చెప్పబడవలెను గాన అప్రాకృతములని వ్యాఖ్యానింపబడెను.

27 (ఎ) పశ్య = కనుగొనుము -

అనుటచే నీవు చక్కగా చూడగలుగునట్లు చూపెదనని తాత్పర్యము.

ఈ శ్లోకమున 'నానావిధాని' యనుటచే ఆభరణముల యొక్కయు, ఆయుధములయొక్కయు, అలంకారములయొక్కయు, భుజములయొక్కయును సంఖ్యలోను వాని యాకారములోనుగల ఆనంత్యము సూచింపబడుచున్నది.

—: విశేష వివరణము :—

ఇంతవరకు జరిగిన 4 శ్లోకములలో అర్జునుడు భగవంతుని విశ్వరూపము నతివినయముతో నర్థించినట్లు గాన్పించుచున్నది గదా!

రామాయణమున అరణ్యకాండ చివర భాగములోని చతుస్సప్తతితమ (74)వ సర్గలో భగవంతుడైన శ్రీరామచంద్రుడు శబరిని

యిదేవిధముగ భాగవతవైభవము నింత వినయముతోనే అర్థించిన విధము గానగును.

గీత - త్వత్తః కమలః త్రాక్ష సూహాత్మ్య మపి చాన్య రుమ్ శ్రుతం... (అర్జునుడు శ్రీకృష్ణునితో) గీత 11-2.

రామా - శ్రీరామచంద్రుడు శబరితో -

దనోస్సకాశాత్ తత్త్వేన ప్రభావం తేమహాత్మనః శ్రుతం...
రా. అర - 74-19 శ్లో.

గీత - 11-3 శ్లో. ద్రష్టుమిచ్ఛామి తేరూపం ... (అర్జునుడు - కృష్ణునితో).

రామా - ప్రత్యక్షమిచ్ఛామి సంద్రష్టుం ...
(రాముడు శబరితో)

గీత - అర్జు - కృష్ణు - తో ... 4వ శ్లో.

మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయా ద్రష్టుమితి ...

రాముడు శబరితో.

రామా - అర. 74 స. 20 శ్లో.

... యది మన్యసే.

గీత - శ్రీకృష్ణుడు - అర్జునునితో 5వ శ్లో. వశ్యమే పార్థ ...

రామా - అరణ్య - 74-21 శ్లో. శబరి - రామునితో -

వశ్యమేషు ఘనప్రఖ్యం.

భగవంతు డెన్ని యపూర్వవిషయములు తన విశ్వరూపములో చూపెనో అన్ని యపూర్వ విషయములను శబరి శ్రీరామునకు ఆచార్య విశ్వరూపములో జూపెను -

(i) జహావాంచక్రిరే తీర్థం మస్త్రవన్మస్త్ర పూడితమ్.

(ii) మేనుసత్కృతాః పుషోఽపహరంకుర్వన్తి॥

తేషాం తతః ప్రభావేన పశ్యాద్యాపి... 24 శ్లో.

(13 సంవత్సరములైనను వాడనేలేదు గానిః చలించలేదు. వర్షములకు కొట్టుకొనిపోలేదు).

ద్యోతయన్తి ఓశస్సర్వాః శ్రియావేద్యోఽతులప్రభాః ...
25 శ్లో. (ఆరిపోలేదు. ప్రజ్వలించుచునే యున్నవి.)

చన్తితేభ్య గతాన్ పశ్య!
సహితాన్ సప్తసాగరాన్ ||
కృతాభిషేకై స్తైర్వృషాః

వల్కులాః పాదపేష్విహా || 26 శ్లో.

అద్యాపి నావశుష్యన్తి | ప్రదేశే రఘునన్దన !
దేవకార్యాణి కుర్వద్భిః యానీమాని కృతాన్తివై |
పుష్పైఃకువలయైస్సార్థం స్థూనత్వం నోపయాన్తి వై. 27 శ్లో.

(పదమూడు సంవత్సరములట్లే వాడకయున్నవి. సప్తసముద్రములును ఏడు గుంటలై వారి స్నానమున కైవచ్చి పడియున్నవి చూడు.

శ్రీకృష్ణ ఉద్బునునితో -

మయా ప్రసన్నేన తవాద్భుతేదం |

రూపం పరం దర్శిత మాత్మయోగాత్ || 47 శ్లో.

.....

యన్మేత్వదన్యేన సద్భవపూర్వం ||

శబరి - శ్రీరామునితో -

కృతస్మిం వనమిదం దృష్టం |

శ్రోతవ్యంచ శ్రుతం త్వయా || 28 శ్లో.

గీత - అద్భుతపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్టావ్ | 45 శ్లో.

(అద్భుతుడు శ్రీకృష్ణునితో)

రామా - శ్రీరాముడు శబరితో

ప్రహర్షమతులం లేభే ఆశ్చర్యమితి త్వతః ।

అర్చితోఽహం త్వయాభక్త్యా॥

విశేష వివరణము ముగిసినది.

6వ శ్లోకము

27 (బి) ప్రధానమైన ముప్పదిరెండు దేవతలను ముందుగా జెప్పచున్నాడు.

(28) ప్రదర్శనార్థమనగా - ఉపలక్షణము.

అనగా - అర్జునుడుగాని మరి యితరులుగాని యెన్నఁడును ఎఱుంగనివని తాత్పర్యము.

(29) ఇంద్రియములకు గోచరించని వస్తువు సామాన్యముగా శాస్త్రముచే నెఱుంగబడినను కంటితో జూచియే యెఱుంగవలసినవి ఎన్నియో విశేషములు కలవని సూచింపబడినది.

8వ శ్లోకము

(30) భగవన్నియమనకు తగిన గుణవిభూతియొగము.

(31) ఈశ్వరత్వమనగా - నియమనశక్తి.

(32) దివ్యచతుష్టయగుటచే జ్ఞానాది గుణములనుకూడా చూడగల్గును. కావుననే అర్జునుడు ముందు అనన్త వీర్యత్వాదులతోకూడిన రూపమును చూడగల్గుచున్నాను.

10వ శ్లోకము

(33) అనేక ముఖములనుటచేతనే అనేక స్త్రీములు చుండగా తిరిగి చెప్పినేలయనగా - అగమములో నీ విశ్వము భావనమునందు అట్లుండుటచేసని గ్రహించవలెను.

(34) అనేకం - అద్భుతం దర్శనం యస్యతత్ - అనగా . అనవధికాతిశయాశ్చర్యముతో చూడబడునది.

(35) ఆశ్చర్యభూతములగు సమస్తతత్త్వములకును ఆధారమైనది.

(36) ఇచ్చట దేవశబ్దమునకు విగ్రహ విశిష్ట విషయముగ చెప్పటయే సార్థకమగుటచే - ద్యోతమానం = ప్రకాశించుచున్నదని చెప్పబడినది.

16వ శ్లో.

(37) 'సర్వతః' అను పదమును - 'పశ్యామి' తో సన్వయించుటలో సార్థక్యమున్నది. అట్లు చూడగలకై దివ్యచక్షుస్సును బడయుటవలన కలిగినదని తెలియవలెను.

(38) విశ్వరూపుడగుటకు కారణము విశ్వేశ్వరు డగుటయే. అనగా - విశ్వనియస్తయవి యర్థము. లోపల వ్యాపించి నియమించువాడు శరీరి. నియమింపబడునది శరీరము - కాబట్టి విశ్వరూపుడనగా విశ్వశరీరి యని తేలినది. విశ్వమంతయు నాతనికి శరీరముగదా!

(39) ఉన్నను చూచుటలేదా? లేకపోవుటచే కానించుటలేదా? అనగా -

దివ్యచక్షుస్సుకలవాడున్న దానిని చూడలేకుండుట యెట్లు? కాబట్టి లేదనియే యర్థము, శశశృంగమును చూడలేనట్లు.

ఆదిమధ్యాంతములు లేకుండుట దేశమును బట్టియును కాలమునుబట్టియును. ఆది యంతములను తెలుపు హద్దులున్నచో మధ్యయును తెలియవచ్చును. అవి లేకపోవుటచే మధ్యయును తెలియదు.

17వ శ్లోకము

(40) కిరీటమనియు కరండికయనియు తలకు ధరించునవి కేంజురకములు. అందు కిరీటము గొప్పవారు ధరింతురు.

18వ శ్లోకము

(41) నిధానమనగా - ఆధారము. దానికి 'పరం' అని విశేషణ ముండుటచే జీవుడుకాడని తెలియవలెను.

తనకు వేరొక ఆధారములేనివాడని యర్థము.

(42) విశేషములులేని 'అవ్యయ' శబ్దముచే స్వరూపమునకుగాని గుణములకుగాని ప్రభవమునకుగాని ఒకప్పుడైనను నాశము తరుగులేకుండుట.

ఈ శ్లోకమున - అక్షరం - అవ్యయం - వేదితవ్యం - అవ్యయం - సనాతనం మొదలగు శబ్దములచే (భగవంతుని ప్రభావమును జూపుట వలన) ముండకోపనిషదాదులలో చెప్పబడిన రూపము జ్ఞాపకము చేయబడుచున్నది.

19వ శ్లోకము

(43) ఇదివరలో చెప్పబడిన 'నాస్తం సమధ్యం' మొదలగునది దివ్యాత్మస్వరూపమును గుఱించినది. ఇప్పుడిది దివ్యమంగళ విగ్రహమును గూర్చినదిగాన 'పౌనఃకృత్యము' లేదు.

లేక ఒకచోట ఉత్పత్తిస్థితి వినాశము అను వికారములు లేవనియు, ఇచ్చట ఆ వికారములకు కారణములు లేవనియును చెప్పవచ్చును.

(44) వీర్యమునకు ఆనస్త్యమనగా - అంతకన్న గొప్ప వీర్యము లేదనుట.

(45) వెనుక బాహువుల నానాత్వము చెప్పబడినది. ఇచట ఆసంఖ్యాకములని చెప్పబడుచున్నది.

(46) ఒక్కొక్క నేత్రమే భక్తులకు చంద్రునివలె చల్లగాను శత్రువులకు సూర్యునివలె తాపజనకముగాను ఉన్నదని భావము.

అనాదిమధ్యాస్తం అనెను శ్లోకమున -

(విశేష వివరణము)

‘అనేక బాహుదర వక్త్రనేత్ర’ మని అవయవములయొక్క బహుత్వమును మాత్రమే చెప్పటచే రూపమొక్కటియేయని తోచుచున్నది. అదియునుగాక పూర్వాపరగ్రంథమునుబట్టి ఒకేశరీరమును గూర్చిన పరామర్శయును గానించుచున్నది.

‘విశ్వమే పార్థరూపాణి’ అని ప్రారంభించుటచే నిచ్చటను అనేక శరీరములు అనేక ఉదరములు మొదలైనవని చెప్పరాదా? అన్నచో అట్లనరాదు, అట్లే చెప్పదలంచినచో అనేక విగ్రహమునియే చెప్పియుండునే. కాకున్నను అనేక శరీరములకు అనేక బాహువులు అనేక ఉదరములు కలవని చెప్పటలో విశేషమేమున్నది? అట్టైనచో ఆగమములలో నెచ్చటను భగవంతుని కెచ్చటనైనను అనేక ఉదరములున్న రూపము జూపబడెనా? యన్నచో- ఆ శాస్త్రమిచ్చటంతయు ప్రచారములోనున్నదా? నారదాదులు జూచిన రూపములనే మనమా గ్రంథములో గానకున్నాము. నారదుడు జూచిన విశ్వరూప మింతకంటెను వేరైనది. ధృతరాష్ట్రుడు జూచిన విశ్వరూప మదియొకమాదిరి. నానా సంహితలలో వరాహానృసింహదులకు వేరువేరు రూపములు వేరువేరు రంగులు వేరువేరు భుజములు మొదలగు వైచిత్ర్యమును గాంచుచున్నట్లే. శ్రీ విశ్వరూపేశరీరమునందును చెప్పినదానినిబట్టియే ఆయా వైలక్షణ్యముల సంగీకరించవలసినదే.

కొమ్మలు - వేళ్లు అనేకవిధములుగానున్నను మొదలొకతైనచో చెట్టాకటియే యనునట్లు చేతులు కడుపులు వేరువేరైనను భిన్నముగా చెప్పబడకపోవుటచే మొలభాగ మొక్కటియే యగుటచే నిచ్చట రూపమొక్కటియే యని భావించవలెను.

(విశేష వివరణము ముగిసినది.)

20వ శ్లోకము

(47) అస్తరం = అవకాశము - మధ్యనున్న ఖాళీప్రదేశము.
నిఘం - అస్తర మవకాశావధి పరిధానాస్తర్థి భేదతాద్యర్థే.
అని కోశము.

మధ్యఖాళి, హద్దు, కట్టుబట్టు, మాయమగుట మొదలగు సర్థము
లీ శబ్దమునకు గలవు.

(48) మహాత్మన్ ! -

తెలుసుకొనశక్యముకాని గంభీరమగు ఆశయములు కలవాడు,
మహాత్మశబ్దము గంభీరమైన బుద్ధివిశేషము కలవారియందు
ప్రయోగింపబడును.

శరీర ముగ్రమైనదనుటచే భయమును గొలిపినట్లే మనోఽభి
ప్రాయమున్ను తెలియశక్యమైనది కాకుండుటచే నిదియును భయహే
తువే యగుచున్నది. గాన నిచ్చట యీ యర్థమే అనుకూలమైనది.

(49) అస్తరం - మధ్యనున్న ఖాళీప్రదేశము చెప్పబడినది.
ఇప్పుడు దానికి హద్దులు చెప్పబడుచున్నవి. అందన్ని లోకములను
యిమిడియున్నవి. అట్టి శక్తివిశేషముండుటచేతను, అర్థగల విరోధి
పదార్థములు లేకుండుట చేతను ఆ లోకములన్నియు నిమిడినవి.

(50) ఇచ్చట అభిప్రాయమేమనగా - వెనుకముందును ఊన్న
పాశ్యములన్నియును శరీరమును గూర్చినవియే యగుటచే మధ్యగా
ఆత్మస్వరూపవ్యాప్తిని చెప్పట నిరర్థకముగావునను ఆ విగ్రహ మతి
మహోత్తరమైనదని కంఠత వేణ చెప్పుటచేతను శరీరముయొక్క వ్యాప్తి
యే యిచ్చట చెప్పబడినది.

21వ శ్లోకము

(49) అమీ హిత్వా విశన్తి - అనునది సంహారావస్థకాదు.
స్తుత్యాదులతో కలిపి చెప్పబడుచున్నదిగాదా ! దుర్యోధనాదులవలె

మరణదశకు దగ్గరించినవారుకాదు వీరు - 'వీక్షస్తే త్యాం' అని చెప్పట కూడా విరోధించును. కాబట్టి దగ్గరకు వెళ్ళుట అను సేవాప్రకారమే గ్రాహ్యము.

(50) కేచిత్ - వీరును దేవతలలోని వారే - మిగిలిన ప్రాణులందరును భయపడి పారిపోవుచున్నట్లు ముందు చెప్పబడును.

(51) మహ్విసంఘములు - భృగ్వాదిగణములు.

(52) సిద్ధసంఘములు - ససకాదులు.

(53) స్తోత్రములకు పుష్కలత్వ మేమనగా. ప్రమాణసిద్ధమైన సర్వేశ్వరత్వాదికమును జెప్పటయే.

(54) ఉత్కృష్టులైన - అనగా - బ్రహ్మాదులని భావము. 'కేచిద్భీతాః' అని ధైర్యవిహీనులు వేరుగా చెప్పటచే నుత్కృష్టులనగా ధైర్యశాలులును ఆనందపరవశులును అని చెప్పబడుచున్నాడు గాన బ్రహ్మాది గొప్ప దేవతలందరను సార్థమై విచ్చేరిన చెప్పబడెను.

22వ శ్లోకము

(55) అవతారిక -

ఈ శ్లోకమున నర్జునునకు కలిగిన ఆశ్చర్యము తెలుపబడినది.

23వ శ్లోకము

(56) ఈ శ్లోకమున నర్జునునకు కలిగిన భయము తెలుపబడుచున్నది.

(57) ఈ శ్లోకమునందలి 'ప్ర' అను ఉపసర్గచే ప్రస్థానం - ప్రస్మరణం అను చోటునవలె నిశేధపరముగాక 'మిక్కిలి' యను నథము వివక్షితము - అనగా - మిక్కిలి చలించితి తేక - మిక్కిలి భయపడిరని యర్థము.

24వ శ్లోకము

(58) అచేతనమైన మనస్సునకు భీతి యెట్లనిన - దానియందు చేతనత్వ మారోపించి చెప్పబడినది. ఆ యారోప మేలననగా - అవరి మితముగ భయపడినట్లు తెలుపుటకే.

(59) కేవలము పేరని చెప్పటకంటె ప్రకృతాను గుణముగ వ్యాప్తి చెప్పబడెను.

25వ శ్లోకము

(60) అవతారిక -

ఈ శ్లోకమున నితరావయములకన్న ముఖము లతిభయంకరముగ నున్నవని చెప్పబడుచున్నది.

తనకు భయంకరముగ నున్నదనుటచే తనయందు దయతో నారూపమును జూపినటులనే దాని నుపసంహరించమని తాత్పర్యము.

26వ శ్లోకము

(61) శత్రుపక్షములో 'సర్వై' సర్వే అనుటచేతను, పాండవ పక్షములో 'యోధముఖ్యాః' అనుటచేతను పాండవపక్షమున నున్న వారందరును సశించ లేదని తెలియుచున్నది.

(i) అవతారికలో 'తాను చేయదలంచుకొన్న భూభార నివృత్తిని' అనుచో నిందులకే భయంకరరూపమును జూపెను. దాని వలన నర్జునునకు యుద్ధమును చేయవలెనను ఉత్సాహ మినుమడించు నని భావము.

(ii) ఈ గ్రంథముచే -

రణరంగమున నున్నవారందరును ముందు చెప్పబడునట్లు భగవంతుని నోట జొచ్చుట యసంభవముగాన నిది యింద్రజాలమోయను సందేహమును బాపుటకై చెప్పబడును.

మరియును - అట్లనాదు లుపకరణ మాత్రులనియు వారేమియు చేయుకన్నను తానొక్కడే వారినందరిని సంహరించ గలననియును సూచించెను.

(iii) దీనికి భావమేమనగా -

భగవంతుడు చేయు సకలసృష్టిని దివ్యచతుస్సుచే జూచిన వానికి కొలదిపాటి యుద్రులను సంహరించుట ఆశ్చర్యముగాతోచదు అనుచున్నాడు.

అనగా - 'సర్వం సమాప్నోమి తతోఽసి సర్వః' అనునట్లు సమస్త చేతనాచేతనములనున్న తనకు శరీరముగా గలవాడగుటచే సర్వభూతుడును సత్యసంకల్పభూతు నగు సర్వేశ్వరుడే ధార్తరాష్ట్ర లందరి సర్వవిధ వినాశమునకును కారణము. అతడే ప్రధానహేతువు. కాన్నిచుచున్న అట్లనుడును ఆతని బాణములున్న కాకతాళీయము వలె నిమిత్తమాత్రమే.

కాకతాళీయ మనగా - తాటిపండు పండి పడుటకు సిద్ధముగా నుండగా దానిపై కాకి వాలినతోడనే అది పడును. దానిని కాకియే పడగొట్టిన దందురు.

అట్లున్నది ప్రకృతవిషయము. ముందు జరుగబోవునదియును 'స్పృష్టముగా కళ్ళతో జూచుచుండుటచే నది యిప్పుడు జరుగుచున్నట్లే' చెప్పచున్నాడు.

28, 29 శ్లో॥

(62) ఇచ్చట సముద్రము ఒక దృష్టాంతముగాను మిడుతలు-మండుచున్ననిప్పు రెండవ దృష్టాంతముగాను చెప్పబడినవి. దీని యభిప్రాయ మేమనగా -

'అభిమఖా ద్రవన్తి' అనుటచే నదలు తమ వేగముచేతనే తాము సముద్రమున విలీనమైనట్లును, మిడుతలు అగ్నిలోపడునట్లు వీరందరును

తమవ్యాపారముచేతనే సశించుచున్నారనియును, అన్ని సదులును ఒకే సముద్రమునందును, అన్ని మిడతలును ఒకే అగ్నిహోత్రమునందును విలీనమైనట్లును వీరందరును ఒకే భగవంతునందు విలీనమగుటకును, ఆ సంహారకు డొక్కడే సకలమును సంహరించుట కనుగూడైన సామాన్యకారముతో నుండుటకును రెండు దృష్టాంతము లొసంగబడెను.

మరియును -

నదీప్రవాహము విలీనమగుట యనగా — ఇదివరకు వేరుగా గోచరించుచుండెడి ప్రవాహకారమును విడుచుటయే, దానిచే దాని వేరు సముద్రముననే చేరిపోయినది. మిడుతలన్ననో అట్లుగాక భస్మరూపమును దాల్చుచున్నవి. ఈ భేద మాదృష్టాంతములచే జూపబడినది.

30వ శ్లోకము

(63) ఆవతారిక —

సంహారమునకై తమంతట తాము త్వరపడి ప్రవేశించుట యేనా? వాని సంహారమునకై భగవంతుడే ప్రయత్నమును చేయక యూరకుండెనా? అనగా - 'లేలిహ్యాసే' ఇత్యాది...సంహారములకు ముఖ్యకారణమా చేతనుల వ్యాపారమే. వారి వారి సంహారములను గురించిన త్రోధాదులతోగూడిన భగవంతు డా సంహారమును సంకల్పముతో సాగించుచున్నాడు.

(64) 'లేలిహ్యాసే, క్రియా సమభిహారే యః'

క్రియా సమభిహార మనగా —

"పానఃపున్యం భృశార్థో వాక్రియా సమభిహారః"

మాటిమాటికిని, ఆతిశయముగాను చేయుపని.

(65) తినుట కనుకూలముగా నుడికించుచున్నవి. లేక చూచుచున్న బ్రహ్మాదులకున్న దుస్సహముగా నున్నవి.

31వ శ్లోకము

(66) అవతారిక —

ఇట్టి భయంకరాకారమును చూచుట కసమర్థమైన అర్జునుడు,
“నీ సర్వైశ్వర్యమును జూపు”మని నేను ప్రార్థించగా దానినే జూపెద
నని యుద్యుక్తుడవైన నీ విట్టి ఘోరమైన రూపమును భక్తుడవైన నాకు
జూపుటలో నీ యభిప్రాయ మేమియైయున్నదో నే నెఱుంగున్నాను.
నాయందు దయయుంచి ప్రసన్నుడవై నీ ప్రసన్నమైన పూర్వరూప
మును జూపుమని వేడుచున్నాడు.

(67) బ్రహ్మరుద్రాదులకంటెను గొప్పతనమును చెప్పుచున్న నర్జు
నునకు మిక్కిలి గొప్పవాని విషయమై నమస్కారము తగినదేయగు
టను సూచించుటకై ‘సర్వేశ్వర’ పదము వాడబడినది.

ఈ విషయమై అహిర్భుధ్వసంహితలో

శ్లో॥ నస్తవ్యః పరమశ్శేషీ । శేషానంతార ఈరితాః ।

నస్త్రై నస్తవ్యభావోఽయం । నప్రయోజన పూర్వకః॥

అనగా —

సర్వేశ్వరుడు నమస్కరింపబడువాడు - మిగిలిన చేతనులంద
రును నమస్కరించువారు. ఈసంబంధము స్వాభావికమేగాని ప్రయోజ
నాంతరము నుద్దేశించినది కాదని చెప్పబడెను.

32వ శ్లోకము

(68) ఇచ్చట కాలశబ్దమునకు కలాముహూర్తాది కాలపర
ముగ నర్థమును జెప్పినచో ‘నేనే కాలమును’ అని భగవంతునితో
నా యచేతనకాలమున కభేదము కుదురదుగాన ‘ఇంద్రాధికరణ
న్యాయముగ’

1. ఆ కాలమున కంతర్యామి యనిగాని లేక ‘ఆకాశ ప్రాణాధి
కరణ న్యాయముగ’.

2. కలయతీతి = కాలః = ఆయుస్సును లెక్కించువాడను యశాగి
కార్థమునుగాని సృష్టిస్థితి కాలముకంటె విలక్షణమైన సంహార
కాలాభిమానముతో గూడియున్న భగవత్స్వరూపాను గంధాన
మున కసాహ రణమైన.

3. ధ్యేయ విగ్రహవిశేష పరమనిగాని చెప్పవచ్చును.

ఈ మూడర్థములున్న యాగికములే - ఈ మూడును ప్రకృ
తములే.

(69) ఎదురుగానుండి - యోధులతో శత్రువులను నిరసించి
నట్లు కాకుండా అని భావము - లేక - ఎదుటగా నిలచియుండుటయే
సంహారకారణము.

(70) శ్లో॥ మనసైవ జగత్సృష్టిం
సంహారంచ కరోతిసః ।
తస్మాద్విరిపక్ష తపతే ।
కియానుద్యమ విస్తరః॥

అని శ్రియఃపతి, సృష్టిసంహారములను సంకల్పము మాత్రము
చేతనే చేయును. అట్టివాని కీ శత్రుసంహార మొక లెక్కయా?

33వ శ్లోకము

(71) శ్రీకృష్ణుడు సంధికి ఏగినపుడు విదురునియింట భుజించి
సభకేగగా దుర్యోధనుడు నా యింటికిరాక నాయింట భుజించక
వృషభ=శూద్రభోజన మేలచేసితివని యడుగగా శ్రీకృష్ణు డాతనితో

ద్విషదన్నం సభోక్తవ్యం
ద్విషంచైవ సభోజయేత్
పాణ్డవాన్ ద్విషసే రాజన్
మమప్రాణాహి పాణ్డవాః॥ అనెను

అనగా - శత్రువున కన్నమునుబెట్టుట శత్రువుయింట భుజించుట కూడని పనులనెను. అంత నాతడు మనకిద్దరకును విరోధ మేమున్నది. మన మట్టి శత్రువులముకాముగదా! అనగా - దుర్యోధనా! నీవు పాండవులను ద్వేషించుచున్నావుగదా. పాండవు లెవ్వరు? వారు నా ప్రాణతుల్యులే కాబట్టి నీవు నాకు ప్రాణశత్రువు వనెను.

(72) భగవంతునకు పక్షపాతముగాని నిర్దయత్వముగాని లేవనుటకు చెప్పబడినది.

(73) చంపదగినవారుగా సంకల్పించబడిరి. భగవత్సంకల్పమమోఘము. ఇక వారు చావకమానరు అని అభిప్రాయము.

(74) నేను వీరలను జంపుటకు నిన్ను సాధనముగా జేసికొనుచున్నాను. నీవును నల్ల నమ్మియుండుము. దానిచే నీకు పాపశంకగాని నిర్దయత్వదోషముగాని పరాజయముగాని శంకించుట కవకాశముండదు.

(75) షచ- సమవాయే - సమవాయమనగా శరములను సంధించుట. అనగా- నీవు ఎడమచేతితోకూడా బాణములను వేయగలవాడవు. అనగా రెండు చేతులతోను యుద్ధమును చేయ సమర్థుడవు. ఇది యుద్ధమునకు సంబంధించిన అసాధారణమైన అతిశయము. భూభారమును సిద్ధ్వారా తీర్చుటకే నీకిట్టి శక్తిని కల్పించితిని. అందులకే అందరను విడిచి నిన్నే నిర్బంధించి పరికరముగా కల్పించుకొంటి నని తాత్పర్యము.

34వ శ్లోకము

(76) అవతారిక -

అర్జునునకు తగనిచోట కలిగిన స్నేహకారుణ్య అధర్మభీతులకు కారణమగు 'కథం భీష్మం' అను రెండవ అధ్యాయమునందలి 4వ శ్లోకమున తెలిపిన శంకను సాక్షాత్తుగా పరిహరించుచున్నాడు.

(77) అధర్మభీరుత్వమును లక్ష్యపెట్టినగాని ద్రోణాదులు జయింప శక్యముకాని వీరులుగదా! యుద్ధములో జయము చంచలము, అందులకు భయపడుచున్నానందువా? దాని కెంతమాత్రమును భయపడకుము. నీవే జయింతువు, భయపడకుము, దుఃఖపడకుము - అని చెప్పచున్నాడు.

(78) ఘాతుకుడ వందురనియును శంకింపకుము. అనుకూలుల విషయమై ఆనృశఃస్యము (ఆశ్రితులపట్ల ప్రీత్యతిశయము) గుణమగును గాని శత్రువులపట్లకాదు అని యీ పదమువలన తెలియుచున్నది.

35వ శ్లోకము

(79) బ్రహ్మదుద్ర రక్షకుడని యర్థము.

(80) కిరీటీ -

భారఃపరం పట్టకిరీట జుష్టం

యస్యోత్తమాజ్ఞం న నమే న్ముకుస్తమ్॥

ఐహిక పారతాళిక పరమపురుషార్థములను ప్రసాదించు నారాయణుని యెదుట వంగనితల కిరీటముతో నలంకరింపబడట భారము నకేగాని ప్రయోజనకారికాదు, ఆ కిరీట మాతలపై నిలువజాలదు. కాబట్టి వెంటనే యర్జునుడు శ్రీకృష్ణునకు వ్రణమిల్లుచున్నాడని తాత్పర్యము.

(81) ఆశ్రితుల సంసారనివర్తకుడు గాన కృష్ణు డనబడుచున్నాడు.

36వ శ్లోకము

(82) ఈ శ్లోకము శ్రీ విష్ణుపంచరాదులయందు వినియోగింపబడు మంత్రమని ప్రసిద్ధికలదు.

38వ శ్లోకము

(83) ధామశబ్దమున కనేకార్థములున్నను స్థానమను నర్థమున

ప్రసిద్ధిగా వాడబడుచుండుటచే నా యర్థమే యిచ్చట ఉచితము. స్థానమున ప్రాప్యమని ప్రసిద్ధమేగదా.

పరమప్రాప్యమనగా భగవంతుడు వేంచేసియుండు అసాధారణమైన వైకుంఠస్థానమని ప్రసిద్ధమేగదా!

ఆ యప్రాకృతస్థానమును గురించి యిట్లు చెప్పబడుచున్నది.

ఛాన్దోగ్య - 8-5-3 —

అథ యదరణ్యాయన మిత్వాచక్ష తే బ్రహ్మచర్య

మేవ తత్ - అరశ్చహలైర్యా శ్చార్ణవౌ

బ్రహ్మలోకే తృతీయస్యామితో దివి

తదైరమృదీయం సరః తదశ్వత్థ స్సోమ సవనః!

తదపరాజితాఃపూః! బ్రహ్మణఃప్రభు విమితమ్!

భూలోకాపేక్షయా మూడవదైన 'ద్యు' అనబడు బ్రహ్మలోకమున అరణ్యములను పేరుగల రెండు సముద్రములున్నవి. కాబట్టి బ్రహ్మలోకమునకును అరణ్యవాసమునకును అరణ్యాయనమని ఉమ్మడి పేరుకలదు. అరణ్యవాసము బ్రహ్మచర్యముచే సాధింపబడగినదగుటచే కార్యకారణముల నభేదముగా వ్యవహరింతురు. అనగా అరణ్యవాసమునే బ్రహ్మచర్యమందురు. భూమియు, చతుర్ముఖిని సత్యలోకమువరకుండు లోకములన్నిటిని చేర్చి అంతరిక్షలోకము అను రెండును గాక భగవద్లోకము పైది తృతీయలోక మనబడుచున్నది.

ఇచ్చట ప్రసంగవశముగ వైకుంఠలోకమునకు కొన్నిగుర్తులు చెప్పబడుచున్నవి.

అచ్చట ఐరమృదీయమను సరస్సొకటి కలదు. 'ఇరా' యనగా అమృతము. "మాద్యస్త్యస్త్రిన్నితి మదీయం" - అనగా మైమరపించు అమృతమయమని యర్థము. మరియు నిచ్చట 'సోమసవన'మను పేరుగల అశ్వత్థవృక్షమున్నది. అది చంద్రునివలె యానందజనకమగుటచే

నట్లు చెప్పబడుచున్నది. మరియు నచ్చటనే - అపరాజితా - (బ్రహ్మ వేత్తలు కానివారికి స్వాధీనముకానట్టి) అనుపేరుగల పట్టణమున్నది. అది శ్రియఃపతిచే తనకు భోగభూమిగా నత్యాదరముతో (తనకు నివాసముగా) పరిగ్రహింపబడినది.

భగవంతుడు స్వరూపముతో సర్వవ్యాపకుడైనను నిత్యమైన దివ్యమంగళ విగ్రహముతో నచ్చట నెప్పుడునుండును. అచ్చటనే బంగారువలె మెరయునట్టి లేక హితమును, రమణీయమునునగు ఆకారముగల మంటపమున్నది అనియును.

ఋగ్వేదమున - సం. 2, 3, 21, 23

“సహస్రస్థాణి విమితేదృఢయత్ర దేవానామధిదేవ ఆస్తే”

యెయ్యి స్తంభములుగలిగి అపరిమితమైనదై బలిష్ఠముగానున్న మంటపమునందు దేవాదిదేవుడు విరాజిల్లుచుండును.

39, 40 శ్లోకములు

(84, 85) ‘సమోనమస్తేఽస్తు’ మొదలుకొని ‘తతోఽసిసర్వః’ వరకును సాధారణముగా సమస్త విష్ణుస్థలములయందును సేవించు నపు డనుసంధించవచ్చును.

ఇట్లు వదేవదే నమస్కరించుటకు కారణము విశ్వరూపమును జూపిన పరత్వసౌలభ్యముల ననుభవించుటచే కలిగిన భయమును ఆనందములే.

ఈశోకములోని ముఖ్య తాత్పర్యమేమనగా - ‘పురుష ఏవేదగ్ం సర్వం’ ‘ఆత్మైవేదం సర్వం’, ‘నారాయణ ఏవేదం సర్వం’ ఇత్యాది శ్రుతివాక్యములలోనున్న ‘సర్వ’ శబ్దములతో పురుష - ఆత్మ - నారాయణ వడములకుగల సామానాధికరణ్యమును వివరించుట కై పూర్వము ‘సర్వత ఏవసర్వ’ అనుచోగల సర్వశబ్ద సామానాధికరణ్యము బాధార్థము (అనగా - బ్రహ్మకంటె వేరగునదేదియును లేదు అనుట)

కాదనియు శరీరాత్మ భావనిబంధనమైన (పరమాత్మకు చేతనాచేత నాత్మక ప్రపంచమంతయును శరీరము ఆతడు శరీరి యనుట) విశిష్టైక్యమును చెప్పటలో తాత్పర్యముకలది యను ఆభిప్రాయము.

సమస్త వేదములలోను వేదాంతములలోను వానికి ఉపబృంహణములగు ఇతిహాస పురాణములలోను భగవంతునికి వాచకమైన శబ్దములన్నియును సమస్త చేతనాచేతనములను తెలుపు సామాన్య శబ్దములతోగాని విశేషశబ్దములతోగాని యభేదముగా నిర్దేశింపబడిన స్థలములయం దంతటను శరీరాత్మభావమే అనగా - నవి పరమాత్మకు శరీరములని మాత్రమే గ్రహింపవలెను.

41, 42 శ్లో.

(86) హే సఖేతి - ఇచ్చట సంధి ఆర్షము.

(87) “ద్వాసుపక్షౌ సయుజౌ సఖాయా” అను శ్రుతి జీవేశ్వరులకు సఖిత్యమును చెప్పుచున్నది. అది యధార్థమేగాని భ్రాంతికాదు - లోకములోనున్న మిత్రభావము ఆభాసమే అని దీనివలన తెలియుచున్నది.

(88) పెద్దల విషయమై పరిహాసార్థముగానైనను అగౌరవ ప్రవర్తన గొప్పతప్పే యని దీనిచే గ్రహించవలెను.

43వ శ్లోకము

(89, 90) పూజ్యత్వమునకు హేతువులైన గొప్పతనములో నీకు మించినవాడు లేడనుటకు చెప్పబడినది.

ఈ శ్లోక సమన్వయము మూలమున నారాణ్యునినకు బ్రహ్మదులతో సామ్యవాదమున్ను ఐక్యవాదమున్ను ముగ్ధురకు పైన వేరొక పరతత్వమున్నదను వాదమున్ను ఇట్టివన్నియును నిరసింపబడినవి.

(91) కృతక - అకృతక - కృతకాకృతక లోకములనిగాని - లోక్యతే అనేనేతిలోకః -

ఇతర ప్రమాణములకు గోచరముకాని యర్థములను చూచుటకు సాధనములైన వేదత్రయమునియునుగాని యర్థము.

ఈ శ్లోకమువలన - కర్మవశ్యులగుటచేతను, పుట్టుటచేతను భగవంతునికన్న వేరైనవారని ప్రసిద్ధిచెందిన బ్రహ్మరుద్రాదులు. ఇట్టివారికి హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాశ్రే - అనగా - సృష్టికిపూర్వము హిరణ్యగర్భుడు (చతుర్ముఖుడు) ఒక్కడుండెను అనియు, 'యదాతమస్తన్నదివా నరాత్రిః సనన్ సచాసన్ శివ ఏవకేవలః' రాత్రింబవళ్ళ వ్యవహారమేదియును లేని ప్రళయదశలో శివుడొక్కడే కలడనియు, ఇట్లు హిరణ్యగర్భ శివశబ్దములచే బ్రహ్మయును రుద్రుడును భగవంతునివలె జగత్కారణభూతులని భగవత్సామ్యము చెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చట గీతలో భగవ దితరులకు భగవత్సామ్యము నిషేధింపబడుచున్నది. ఇది యెట్లు ఘటించుననగా -

'ఆకాశస్తలిజ్ఞాత్' 'ప్రాణస్తభానుగమాత్' 'శాస్త్రదృష్ట్యా దుపదేశో వామదేవాదివత్' 'సాక్షాదప్య విరోధం జైమినిః' అను సూత్రములుగల నధికరణములలో నిర్ణయింపబడిన న్యాయమునుబట్టి (అనగా - ఆకాశప్రాణశబ్దములు ప్రసిద్ధ భూతాకాశ ప్రసిద్ధ ప్రాణ వాయువును చెప్పనవేయెనను పరమాత్మ కసాధారణలింగము లా ప్రకరణములలో వివరబడుటచేతను, శాస్త్రప్రసిద్ధినిబట్టి వాని కంతర్యామియగు పరమాత్మనే చెప్పుచున్న వనుటచేతను లేక యకాగికార్థము చేతనుగాని పరమాత్మ పరముగా నన్వయింపవలెను అని చెప్పబడినది.

కాబట్టి ఆకాశ ప్రాణాదులకువలెనే, బ్రహ్మరుద్రాదులకును భగవంతునితో సామ్యగంధమైనను ఆశంకించుట కవకాశములేదు.

44వ శ్లోకము

(92) తస్మాత్ - ఆ కారణమువలన.

ఆ కారణమేమనగా - వెనుకటి శ్లోకమున చెప్పబడిన నిర్గు

పాధికమైన పితృత్వము పూజ్యతమత్వము గురుత్వము మొదలైనవి యుండుటవలన.

(93) ప్రణమ్యు = శరణవరణజేసి -

ఈ ప్రపత్తికి 'అనుకూల్యస్య సంకల్పము - ప్రాతికూల్యవర్జనము, రక్షించునను నమ్మకము, రక్షింపుచుని ప్రార్థించుట, ఆత్మసమర్పణమునైచ్చాను సంధాన'మని ఆరుఅంగములుకలవు. అవిపూర్వశ్లోకమునందలి పితృత్వ గురుత్వాదులను జ్ఞాపకమునుచేయు 'తస్మాత్' అను పదముచేత అనుకూల్యసంకల్పమున్ను, 'నత్వత్సమోస్త్యభ్యధిః కుతోఽన్యః' అనుటచే ప్రాతికూల్యవర్జనమున్ను 'ఈశమీడ్యం' అనుటచేత - రక్షించునను విశ్వాసమున్ను, 'ప్రసాదయే' యనుటచే రక్షింపుచుని ప్రార్థనయున్ను, 'అహం' అనుటచేత నైచ్చాను సంధానమున్ను 'పితేవపుత్రస్యే' త్యాదులచే ఆత్మసమర్పణమున్ను తెలుపబడుచున్నవిగాన నీ శ్లోకమున పూర్ణప్రపదమును గమనించవలెను.

(94) 'ప్రణిధాయ' - దీనివలన 'యద్ధిమనసాధ్యాయతి తద్వాచా వదతి' యుచునట్లు కరణపూర్తి సూచింపబడినది. 'ప్రణమ్య ప్రసాదయే' అనుటచే ననుగ్రహముకొఱకు నమస్కరించుచున్నాడని యర్థము.

45వ శ్లోకము

(95) ఇచ్చట తచ్ఛబ్దము పూర్వప్రసిద్ధమైన ప్రసన్నాకారమును పరామర్శించుచున్నది. కాబట్టి భాష్యకారులు 'ఆ నీప్రసన్నరూపమును నాకు జూపు'మని వ్యాఖ్యానించిరి. దీనిచే భయము లేక కేవల ప్రీతిని గలిగించునట్టి రూపము సూచింపబడుచున్నది. పూర్వార్థమున విశ్వరూపసందర్శనముచే కలిగిన ప్రీతి బాధతోకూడుకొని యున్నదనుటచే నుత్తరార్థమున కేవల ప్రీతిజనకమైన రూపమునే జూపుచునుటకు కారణమగుచున్నది.

(96) మే. ప్రసన్నుడనుగాన నన్ను తప్పక రక్షించవలెనని సూచించుచున్నది.

(97, 96) దేవ ! దేవేశ ! అను నీ రెండు సంబోధనలున్ను -
'తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్'
తం దైవతానాం పరమంచ దైవతమ్'

అను శ్రుత్యర్థమును తెలుపుచున్నవి. కావుననే భాష్యకారులు-
దేవానాం = బ్రహ్మద్రాణా మపి ఈశః - అని సాయించిరి.

(99) కాన్పించు రూపము 'తత్త్రికస్థం జగత్కృత్స్నం' అను నట్లు జగత్తున కంతకును ఆశ్రయమగునట్లు కాన్పించుటచే 'జగన్నివాస' అనుచున్నాడు.

46వ శ్లోకము

(100) వెనుక జూచిన రూపమునకు సజాతీయ రూపమని యర్థము.

48వ శ్లోకము

(101) ఇచ్చట 'కేవల' శబ్దముచే -

'తమేతం వేదాను వచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి - యజ్ఞేన దానేన తపసాభాశకేన' అను. శ్రుతిచే వేదయజ్ఞాదులు దర్శనసాధనములుగా జెప్పబడుటచే నిచ్చట నిషేధింపబడనేల యనగా - 'కేవలైః' అనబడెను. అనగా - భక్తిలేని వేదయజ్ఞాదులు దర్శనసాధనములు కావని భావము.

(102) ఏకాంతభక్తి లేనివారు అవతారరూపమును జూచుట సామాన్యమానవునిగాను ప్రాకృత శరీరునిగాను జూచుటయే. కాన నది అయథావస్థిత దర్శనమే యగును.

55వ శ్లోకము

(103) అవతారిక -

వెనుక 'నాహంవేదైః' అను శ్లోకమున నన్ను పొందుటకు వేదాధ్యయనము హేతువుకాదనెను. కాని యుపనిషత్తులో 'వేదాను వచనేన బ్రాహ్మణాః వివిదిషన్తి' అని పరమాత్మను యథార్థముగా నెఱుంగుటకు వేదాధ్యయనము విధిపబడుచున్నది. దీనికి పరస్పర విరోధమురాదా ! యను శంకను యీ వేదాధ్యయనాదులను భక్తికి అంగముగా నాచరించిన నవి భక్తిద్వారా ముక్తికి హేతువులగునని చెప్పచున్నాడు.

మరియు 'ప్రవేశ్యంచ' అనునది ముక్తిప్రాప్తికి కారణమైన భక్తియొక్క అవస్థావిశేషమునున్న తెలుపుచున్నాడు.

5రివ శ్లోకము

(104) మదేకానుభవో భవతీత్యర్థః -

ఇచ్చట - "సర్వం హిపశ్యః పశ్యతి."

అను శ్రుతియందలి సర్వశబ్దమునకు సర్వశరీరుడగు భగవంతుడగము - ఈ విషయమునే.

'సప్రమాన్యైవేనం ఋషయో జ్ఞానత్పప్తాః కృతాత్మానో వీత రాగాః ప్రళాంతాః! తే సర్వగం సర్వతః ప్రాప్యధీరాః యక్తాత్మానః సర్వమేవా విశన్తి'. అనగా -

తత్వవేత్తలు పరమాత్మను తాము బ్రతికియుండగ నే యనుభవించి ఆ యనుభవముతో సంతృప్తిచెందినవారై ఆత్మసత్తనుబడసి విషయాశలనువీడి దానిచే స్వాధీనమందున్న యింద్రియములు కలవారై యుండువారు సర్వత్ర సర్వవస్తువులయందును లోన బయటను వ్యాపించియుండు పరమాత్మను పరమపదమున లభించి, పరమాత్మ సాయుజ్యమునుబడసి నిర్విరోధమైన ధర్మభూతజ్ఞానముతో సమస్తమును యథార్థముగా ననుభవించుదురు.

(105) గీతార్థ సంగ్రహము.

15 - శ్లో॥ ఏకాదశే స్వయాధాత్మ్యే
సాక్షాత్కారావలోకనమ్
దత్తముక్తం విదిప్రాప్తోః ।
భక్త్యై కోపాయతా తథా॥

—: తా త్ప ర్య ము :—

భగవంతు డర్జునునకు తనయొక్క వాస్తవమైన స్వరూపమును కన్నులార చూచుటకొరకు లెగిన దివ్యనేత్రము విచ్చుటయు, తన నెఱుంగటకేమి తనను చూచుటకేమి తనను పొందుటకేమి భక్తియొక్కటియే యుపాయమగుటను పదునొకండవ యధ్యాయమున చెప్పెను.

శ్రీ భగవద్గీతా - ద్వైతశోభాధ్యాయః

భక్తియోగః

1

అవ. * భక్తియోగనిష్ఠులైనవారికి ప్రాప్యభూతుఁడును పరబ్రహ్మమును భగవంతుఁడు నైన నారాయణుని నిరంకుశైశ్వర్యమును కన్నులారఁ జూడఁగోరిన యర్జునునకు భగవంతుఁడు నిరవధి

2

3

కాతిశయ కాద్యైవదార్య సౌఖ్యల్యాది గుణపాగదఁడును సత్యసంకల్పఁడును అగుటచేత తనయైశ్వర్యమును యథావస్థితముగా (అనగా కలరూపున) చూపెను. మఱియును కలరూపున భగవంతుని దెలిసికొనుటయు, దర్శించుటయు, ప్రాపించుటయు † ఏకాంతికాత్మసంతోక భగవద్భక్తిచేతనే లభింపఁదగిన వనియు జెప్పెను. ఇక ఆత్మప్రాప్తికి సాధనముగా నుండు ఆత్మోపాసనముకంటె భగవత్ప్రాప్త్యాదులకు సాధనమై భక్తిరూపమైయుండు భగవదుపాసనము, తాను సాధింపవలసిన విషయమును శీఘ్రముగా సాధించునదియు మిక్కిలి సుఖముగా ననుష్ఠింపఁగూడినదియు నగుటవలన * శ్రేష్ఠమైనదనియు, అట్టి భగవదుపాసనమునకు ఉపాయమును, ఆ భగవదుపాసనముచేయ శక్తి

* అర్జునుఁడు భగవంతుని సామాన్యగోచరమగు కృష్ణానిరూపమునఁ గనుగొన్నవాడే కాని భక్తియోగనిష్ఠులుపాసించునట్టియు ప్రాపించునట్టియు పరబ్రహ్మత్వాది విశిష్టాకారమునఁ జూచినవాఁడు కాఁడు గనుక నట్టి యాకారమును జూడఁగోరెనని తెలుపుటకై 'భక్తియోగ...చూడఁగోరిన' అని చెప్పబడెను. మఱియు నట్టి యాకారమును జూచిననే యతని స్వరూపాదులను బూర్ణముగా నెఱిగి యతనిని పరిపూర్ణముగా నుపాసించుటకు శక్తివగును. కావుననే భక్తియోగ ప్రకరణమున విశ్వరూపమును జూపినాఁడనియు సత్యసంకల్పం డగుటచే దానిని జూపశక్తుఁడైనాఁడనియుఁ దెలియవది.

† చూడు. 3 - వ అధ్యాయము.

* ఉపాస్యముగాని ప్రాప్యముగాని యెంతశ్రేష్ఠమో ఉపాసనమును ప్రాపకమును అంతశ్రేష్ఠము. ఉపాస్యుడగు భగవంతుఁడు శ్రేష్ఠం డగుటచే భగవదుపాసనమును

లేనివారికి అక్షరనిష్ఠతయు (అనఁగా ఆత్మోపాసనమును), ఆ యాత్మోపాసనమునకు వలయునవియుఁ జెప్పచున్నారు. ప్రావ్యభాతుఁ డగు భగవంతుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డగుటంబట్టి ప్రాపకమగు భగవదుపాసనమును శ్రేష్ఠ మగునని 'యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతే నా న్తరాత్మనా | శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాంస మే యుక్తతమో మతః' అని యిందు చెప్పఁబడినది.

అర్జున ఉవాచ.

4

శ్లో! ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తా స్త్వాం పర్యుపాసతే |

5

6

7

యేచా వ్యక్తర మవ్యక్తం తేషాంశే యోగవిత్తమాః || 1

టీ. ఏవం=ఇట్లు, సతతయుక్తాః=ఎల్లప్పుడను నీతోడియోగమును గోరుచున్నవారై- (భగవంతుఁ డగునిన్నే పరమప్రావ్యముగాఁ దలఁచుచున్నవారై) యే భక్తాః=ఏ భక్తులు, త్వాం=నిన్ను, పరి ఉపాసతే = పరిపూర్ణముగా ఉపాసించుతో, యేచ=మఱియు నెవరు, అవ్యక్తం=చక్షురాదీంద్రియములకు వ్యక్తముకాని - అనఁగా గోచరింపని, అక్షరం=ప్రత్యక్షాత్మ స్వరూపమును, (ఉపాసతే = ఉపాసించుతో), తేషాం=ఆ యిరుతెగలవారిలో యోగవిత్తమాః=*తాము సాధింపవలసినదానిని మిక్కిలిత్వరగాఁ బొందువారు, కే=ఎవ్వరు?

శ్రేష్ఠమగుట సిద్ధము. దీని శ్రేష్ఠత్వమునే 'యోగినామపి' అను నుత్తఃశ్లోకము తెలుపుచున్నది. అందునకు భజించువారు యుక్తతము లనుటచే నాభజనము (అనఁగా భగవదుపాసనము) యుక్తతమ మని (అనఁగా శ్రేష్ఠ మని) యేర్పడుట గ్రాహ్యము.

* 'యోగవిత్తమాః' అనుటకు స్వసాధ్యమును శీఘ్రముగాఁ బొందువారని యర్థమెట్లు? అనినయెడల మీఁద 'భవామి న చిరాత్పార్థ' అని తన్ను తనభక్తులు శీఘ్రముగాఁ బొందుటను తెలుపుటచే దానినిబట్టి యీ యర్థ మిచటఁ జెప్పఁబడినదని గ్రాహ్యము.

తా. 'మత్కర్మకృత్' ఇత్యాదులచే జెప్పబడిన ప్రకారమున ఏభక్తులు భగవంతుడగు నిన్నే పరమప్రాప్యముగాఁ దలంచుచు, సర్వవిభూతియుక్తుఁడును అనవధికాతిశయ సౌందర్య సౌశీల్య సార్వజ్ఞ్య సత్యసంకల్పత్వా ద్యనంతగుణ సాగరుండు నగు నిన్ను పరిపూర్ణముగా నుపాసించురో, మఱియు నెవరు చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరింపని ప్రత్యగాత్మస్వరూపమును ఉపాసించురో, ఆ యిరుతెగల వారిలో నెవరు యోగవిత్తములు - అనగా తాము సాధింపఁగోరు దానిని శీఘ్రముగాఁ బొందువారని యర్థము. (సాధ్యమును బొందుట యందలి) శీఘ్రత్వమును గూర్చియే యోగవిత్తముడని చెప్పనగుట మీఁద 'భవామి న చిరాత్పార్థ' అని సూచించెడివిగదా.

శ్రీభగవానువాచ.

శ్లో॥ మ య్యావేశ్య మనోయేమాం నిత్యయుక్తౌ ఉపాసతే |

శ్రద్ధయా పరయోపేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః || 2

టీ. యే = ఎవ్వరు, మయి = నాయుండు, మనః = నన్నే ప్రాప్యముగాఁగల మనస్సును, ఆవేశ్య = ఉనిచి, నిత్యయుక్తాః = నిత్యసంబంధమును గోరువారై, పరయా = ఉత్కృష్టమయిన, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధతో, ఉపేతాః = కూడినవారగుచు, మాం = నన్ను, ఉపాసతే = ఉపాసించుచున్నారో, తే = వారు, యుక్తతమాః = తమసాధ్యమును శీఘ్రముగాఁ బొందువారని, మే = నాకు, మతాః = తలంపఁబడినవారు - నేను తలంతు ననుట.

తా. ఎవరు, నే సత్యంతప్రియుడ నగుటచే నన్నే ప్రాప్యముగా గుఱించిన తమ మనస్సును నాయం * దుంచి, మిక్కిలి

* ఉపాసన మనస్సుచే జేయఁబడువ్యాపారము. ఉపాస్యమునందు మనస్సు నుంపక వేటువిధమున ఉపాసనచేయుట పాసంగదు. ఇట్లు ఉపాసనకై ఉపాస్యమునందు మనస్సునుంచియే తీరివలయునుగాన దానియందు మనస్సు నుంచుటను జెప్పుట

శ్రద్ధతో నాతోడి నిత్యయోగమును గోరుచున్నవారై సన్నపాసిం
చుచున్నారో వారు యుక్తతము లని నా యభిప్రాయము. అనగా
సన్ను సుఖముగా స్వల్పకాలములోనే పొందుదు రని యర్థము.

8

శ్లో! యే త్వక్షర మనిదైశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే।

9

10

11

12

సర్వత్రగ మచిన్త్యం చ కూటస్థ మచలం ధ్రువమ్॥

3

13

సన్నియ మ్యేద్వియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః।

14

15

తే ప్రాప్నువన్తి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః॥

4

టీ. ఇద్వియగ్రామం=ఇంద్రియ సమాహమును, సన్నియమ్య
=వానివాని వ్యాపారములనుండి చక్కగా నిగ్రహించి, సర్వత్ర=
సమస్త దేహములయందుండు ఆత్మలవిషయమై, సమబుద్ధయః=
జ్ఞానైకాకారము లగుటచే అవియన్నియు సమానములే యనెడిబుద్ధి
గలవాడుకనుకనే, సర్వభూతహితేరతాః=సమస్త ప్రాణులయొక్క

నిష్ప్రయోజనమేయగును. మరియును, ఆత్మోపాసకులును ఆత్మప్రాప్తికై భగవంతుని
ఉపాయముగాఁ గొని వానియందు మనస్సు నుంచెదరుగాన ఊరక మనస్సు నుంచు
మాత్రమున భగవదుపాసకులకును ఆత్మోపాసకులకును భేదమేమియు కలుగదు. ఈ
కారణములనుబట్టి భగవంతునియందు కేవలమనస్సు నుంచి యుపాసనసేయుటను
జెప్పక అతనిని ఉపేయముగా (ప్రాప్యముగాఁ) గొన్నట్టిమనస్సు నుంచి యుపాసనఁ
జేయుటను జెప్పినవారై. ఇట్లు చెప్పటచే కేవల ముపాసనము వాసఁగుటకు మాత్రమే
మనస్సు నుంచుటకాదని యేర్పడుటేకాక ఉపాయముగాఁ గొని మనస్సు నుంచునట్టి
యాత్మోపాసకులకంటెను ఉపేయముగాఁ గొని మనస్సు నుంచునట్టి భగవదుపాసకులే
యధికులని తారతమ్యముకూడ సిద్ధించుచున్నది. కావుననే 'మనః' అనుటకు అట్టి మన
స్సును జెప్పక 'నన్నే ప్రాప్యముగా గుఱించిన మనస్సు' అని చెప్పఁబడెను. పూర్వ
శ్లోకమందలి 'సతతయుక్త' శబ్దమును ఇందలి 'నిత్యయుక్త' శబ్దమును నిత్యయోగ
భాంక్షపరములుగా గ్రహించునది.

హితమునందు ఆసక్తులై, యేతు=ఎవ్వరైతే, అనిర్దేశ్యం=దేవమును
 మ్యాది శబ్దములచే నిర్దేశింపబడఁదగనిదియు, అవ్యక్తం = ఇంద్రియ
 గోచరము కానిదియు, సర్వత్రగం (అపి) = దేవాదిసమస్త దేహముల
 యందుండునది (యైనను), అచిన్త్యం=ఆయారూపములచేత చింతింప
 నశక్యమైనదియునుగల, కూటస్థం = ఆయాదేవాదులకుఁ గల ఆయా
 ఆకారములతో సంబంధము లేనిదియు, అచలం=స్వరూపము మాఱ
 నిదియును, ద్రువం = నిత్యమైనదియునగు, అక్షరం = ప్రత్యగాత్మ
 స్వరూపమును, పర్యుపాసతే=ధ్యానించుచున్నారో, తేఽపి = వారు
 కూడ, మాం=నన్ను, ప్రాప్నువన్త్యేవ=పొందువారె - (మత్సమా
 నాకారమైనదియగు ఆత్మస్వరూపమును పొందనే పొందరనుట.) 3-4

శ్లో॥ క్షేణోఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్।

అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే॥

5

టీ. అవ్యక్తాసక్త చేతసాం = ఇంద్రియగోచరముకాని ఆత్మ
 స్వరూపమునం దాసక్తమగుచునన్ను గల, తేషాం = ఆత్మప్రాప్తి
 కాములకు, క్షేణః=ఆయాసము, అధికతరః = మిక్కిలి యధికమైనది.
 హి=ఏలనఁగా, అవ్యక్తా=ఆత్మస్వరూప విషయమైన, గతిః = ఉపా
 సనారూపమైన మనోవృత్తి, దేహవద్భిః = దేహము గలవారిచేత -
 దేహమునం దాత్మాభిమానము గలవారిచేత, దుఃఖం=కష్టముతో,
 అవాప్యతే హి = పొందబడుచున్నదిగదా.

తా. ప్రత్యగాత్మస్వరూపము దేహమునకంటె వేతైనది
 గనుక ఆ దేహమునుబట్టి కలుగు *దేవాది శబ్దములచే దానిని నిర్దే

* దేవాదిశబ్దము లాయాదేహములద్వారా అందలి యాత్మలకుఁగూడఁ జెల్లు
 చున్నను, అవి ఆత్మలకు దేహవిశిష్టాకారముననే చెల్లుచుగాని కేవలకారమునఁ జెల్లువు.
 కనుకనే వానిని ఆ శబ్దములతో నిర్దేశించుట తగదని భావము.

శింపఁ దగదు, కనుకనే అది చక్షురాదీంద్రియములకు వ్యక్తము

9

కానిదై యుండును. దేవాదీనమస్త దేహములయందు అది వర్తించు

10

చున్నదెనను వాని కన్నిటికిని అది విసజాతీయమై యుండుటవలన దానిని ఆయా దేహములవంటి రూపములు గలదిగా చింతించుటయుఁ దగదు. కావుననే ఆయా దేవాదులకుఁ గల ఆయా యాకారములతో సంబంధింపనిదై వాని కన్నిటికిని సాధారణమై యుండును.

11

మఱియు అది పరిణామము లేనిదిగనుక దాని స్వరూపమున కెప్పుడును మాటుపాటు కలుగమిచే నది నిత్యమై యుండును. ఇట్టి ప్రత్యగాత్మ స్వరూపమును, ఎవడు, చక్షురాదికమగు తమ యింద్రియ సమాహము నెల్ల వానివ్యాపారమునుండి తెన్నగా నిగ్రహించి దేవాది విషమాకారములు గల సమస్తదేహములం దుండు ఆత్మలన్నియు జ్ఞానైకాకారము లగుటచే నవి సమానములే యనుబుద్ధి గలవారై, యిట్టిబుద్ధి కలిగియుండుటవలననే *సమస్తభూతములకును అహితము చేయుట మానినవారై, (సర్వభూతములకు అహితము సేయుట యందలి ఆసక్తికి దేవాదివిషమాకారములు ఆత్మ యాకారములని

* సమస్తభూతములను దేహ వైషమ్యమునుబట్టి దేవుఁడు మనుష్యుఁడు గోవు అని విషయములుగా తలంచుటచేతనే వానికి కీడుచేయుట కాసక్తిగలుగును. అట్లుగాక ఆత్మస్వరూప సామ్యమునుబట్టి అవియెల్ల సమానములుగా తలంచుటయే వాని కేకీడును జేయుకుండుటకు హేతువగుచున్నది. మఱియును 'మనుసాధర్మ్యమాగతాః' అని మిఁదఁ జెప్పఁబడుటంజేసియు 'నిరభిసః పరమం సామ్య ముపైతి' అను శ్రుతినిబట్టియు, ఇచట 'మామ్' అనుటకు 'నన్ను' అని చెప్పక 'నాతో' సమానాకారముగల ఆత్మస్వరూపమును' అని చెప్పఁబడెను. అక్షరశబ్దము 'అథపరాయయా తదక్షరమధిగమ్యతే' అని అక్షర వివక్షయందు పరబ్రహ్మమునకు వాచకమైయుండఁగా నిచట జీవాత్మకు వాచక మెట్లగు నన్నచో 'కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే. ఉత్తమః పురుషస్తవ్యః పరమాత్మ' అని మిఁదఁ

తప్పదలచుటగదా నిమిత్తము) యుపాసితురో, వారుగూడ నన్నుఁ
దప్పక పొందుదురు. అనఁగా సంసార రహితమై మత్సమానాకా

15

రమై యొప్పు ఆత్మస్వరూపమును తప్పక ప్రాపింతురని యర్థము.

16

పరమాత్మగాక ఆత్మస్వరూపమునే ప్రాపింతురనుట 'మమసాధర్య
మాగతాః' (గీ. ౧-౪-౨) అనికదా మీఁదఁ జెప్పఁబడెడిని, 'నిరజ్ఞానః
పరమం సామ్య ముపైతి' (ము. 3-౧-3) అని శ్రుతియు ప్రతిపాదించె
డిని, అక్షరశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడు కూటస్థునికంటె పరబ్రహ్మము
వేఱగుట 'కూటస్థోఽక్షరఉచ్యతే | ఉత్తమఃపురుష స్త్వస్యః' అని
మీఁదఁ జెప్పఁబడుచున్నది. 'అథ పరాయయా తదక్షర మధిగమ్యతే'
అని యక్షరవిద్యయం దన్ననో భూతయోనిత్వాదులంబట్టి అక్షర
శబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినది పరబ్రహ్మమే.

తా. ఆత్మస్వరూపము దేహాతిరిక్తమై ఇంద్రియగోచరము
కానిదై యుండును. ఆత్మప్రాప్తికాములకు శ్రమము మిక్కిలి యధి
కమై యుండును. ఏ లనఁగా, *దేహాదులకు దేహమే యాత్మ
యను నభిమానముండును. కనుక అట్టివానికి సర్వేంద్రియ వ్యాపా

జెప్పఁబడుటచే అక్షరశబ్దనిర్దిష్టమైన కూటస్థజీవాత్మకంటె పరబ్రహ్మము వేఱైనద
నియు, జీవాత్మకును అక్షరశబ్దనిర్దేశము కలదనియుఁ దెలియుటచే నిచట జీవాత్మయే
గ్రాహ్యము. అక్షరవిద్యయందో, అందలి అక్షరమునకు భూతయోనిత్వాదులుకూడఁ
జెప్పఁబడుటవలనను ఆ భూతయోనిత్వాదులు జీవాత్మకుఁ 'గలుగమివలనను, అందలి
అక్షరశబ్దము పరబ్రహ్మకాచకమై యని తెలియునది. అక్షరశబ్దవాచ్యమగు ప్రత్యే
గాత్మను ప్రాప్త్యుగా నిశ్చయించుకొని పరమాత్మను అందులకు ప్రాపకముగా ఉపా
సించువారగుటచే అక్షరనిష్ఠుల నికర్షము తెలియునది.

*సర్వేంద్రియ వ్యాపారము లుడిగినచే మనస్సునకు ఆత్మస్వరూపమునందు వృత్తి
కలుగును. దేహమే యాత్మగాఁ దలంచువారికిట్టి మనోవృత్తి కలుగుట కష్టము.
మఱియు నీయక్షరనిష్ఠులు భగవంతునియందు మనస్సు నిలుపక ఆత్మస్వరూపమందు

రోపరతిరూపమై ఆత్మస్వరూప విషయమైన మనోపృత్తి కలుగుట
యతిప్రయాసము గదా.

అవ. భగవంతుని ఉపాసించువారే యుక్తతములు, అనఁగా
తమ సాధ్యమును శీఘ్రముగాను సుఖముగాను బొందువారు, అని మవ్య
క్తముగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ యేతు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్స్వరాః।

అనన్యే నైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే॥ 6

17

తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్।

భవామి న చిరా త్స్పర్థ మ య్యావేశితచేతసామ్॥ 7

టీ. పార్థ = అర్జునా, సర్వాణి కర్మాణి = సమస్తకాకిక వైదిక
కర్మములను, మయి = నాయందు, సన్న్యస్య = సమర్పించి, మత్స్వరాః
= నేనే పరమప్రాప్యఁడని తలంచినవారై, అనన్యేన = ఇతర ప్రయో
జనముఁ గోరని, యోగేన = భక్తియనెడి యుపాయముచేత, మామేవ
= నన్నే, యేతు = ఎవ్వరైతే, ధ్యాయంతః = ధ్యానార్చనస్తుతికీర్తన
ప్రణామాదులు చేయువారై, ఉపాసతే = ఉపాసించుచున్నారో, మయి
= నాయందు, ఆవేశితచేతసాం = ఉంపఁబడినమనస్సు గల, తేషాం =
వారలకు, అహం = నేను, మృత్యుసంసారసాగరాత్ = మృత్యువును
బొలి ప్రకృతిసంబంధరూపముననుండు సంసారమ నెడి సాగరమునుండి,
సచిరాత్ = శీఘ్రముగానె, సముద్ధర్తా = ఉద్ధారకుఁడు (లేవ నెత్తువాఁడు),
భవామి = అగుచున్నాను.

నిలుపుటచేతను వారి కది కష్టమేయగుననియు భావము. మఱియును 'దేహవర్షిః' అను
టకు కేవలమదేహముగలవారు అని యర్థము గ్రహించినయెడల దేహధారులగు సన
కాదులకుఁగూడ నది చెల్లును గాన అట్టివారికిని ఆత్మప్రాప్తి కష్టమని సిద్ధించును. కనుక
దేహత్పఃకీమానము గలవారు అని అర్థము జేయఁబడెను.

తా. అర్జునా, ఎవరైతే దేహయాత్రకు మాత్రము వినియోగములగు కృషి మొదలైనట్టియు దేహధారణముకొఱకుజేయు అశనము మొదలైనట్టియు లౌకికకర్మములను, సంధ్యావందనాదికారణములతోఁ గూడి స్వర్గము మొదలైనవి యుద్దేశ్యములుగాఁగల యాగదాన హోమతపః ప్రభృతులగు వైదిక కర్మములను, అన్నిటిని పరమాత్మ యగు నాయందు సమర్పించి, నన్నే ముఖ్యప్రాప్త్యముగాఁగలవారై, ప్రయోజనాంతరమును గోరనియోగముతో, ఫలమునుబట్టి కాక తమంతటనే మిక్కిలియుఁ బ్రయములైనవియు ప్రాప్త్యమగు నాతో సమానములైనవియునైన ధ్యానార్చన ప్రణామ స్తుతి కీర్తనాదులను నన్ను గుఱించి చేయుచును నాయందె మనస్సుఁ జొనిపి నన్ను ఉపాసించుచున్నారో అట్టివారిని, మత్ప్రాప్తికి విరోధియగుటచే మృత్యువు వంటిదైన ప్రకృతినబంధ మనెడి సంసారసాగరమునుండి, త్వరలోనే నేను ఉద్ధరించువాఁడ నగుచును.

శ్లో॥ మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ మయి బుద్ధిం నివేశయ॥

నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఊర్ధ్వం న సంశయః॥

8

టీ. మయ్యేవ = నాయందే, మనః = మనస్సును, ఆధత్స్వ = లంఘింపజేయుము. బుద్ధిః = బుద్ధిని, మయి = నా విషయమందె, నివేశయ = ప్రవేశింపఁ జేయుము - (నేనే పరమప్రాప్త్యుడ నను అధ్యవసాయము కలిగియుండు మనుట), అతఊర్ధ్వం ఏవ = అటుతర్వాత నే-ఇట్టి యధ్యవసాయముతో నాయందు మనస్సు నిలిపిన తర్వాతనే, మయి = నాయందు, నివసిష్యసి = వసించువు, సంశయః = సందేహము, న = లేదు.

తా. నేను అతిశయించిన పురుషార్థ మగుటచేతను సులభుడ నగుటచేతను స్వల్పకాలములో లభించువాఁడ నగుటచేతను *నాయందే

* 'మన ఆధత్స్వ' అని చెప్పి సదప 'బుద్ధిం నివేశయ' అనుట పునరుక్తి యగును.

నీవు మనస్సును సమాహితము చేయుము. మఱియు నేనే పరమ ప్రాప్యమనెడి యధ్యవసాయము గలవాఁడనై యుండుము. ఇట్లు నేనే పరమప్రాప్య మనెడి యధ్యవసాయముతో మనస్సు నాయందు నిలిపిన తర్వాతనే ముక్తునివలె నా గుణానుభవమునందే ఆసక్తుఁడ వగుదువు. సందేహములేదు.

శ్లో. † అథ చిత్తం సమాధాతుం న శక్నోషి మయి స్థిరమ్ |

అభ్యాసయోగేన తతో మా మి చ్ఛాత్తం ధనజ్ఞయ || 9

టీ. ధనజ్ఞయ = అర్జునా, చిత్తం = మనస్సును, మయి = నాయందు, స్థిరం = స్థిరముగా, సమాధాతుం = లయింపజేయుటకు, నశక్నోషి అథ = తోడచే శక్తుఁడవు గాకపోయితివేని, తతః = ఆకారణమువలన, అభ్యాసయోగేన = స్మరణాభ్యాసమనెడి యుపాయముచేత, మాం = నన్ను, ఆత్మం = పొందుటకు, ఇచ్ఛ = కోరుము.

తా. అర్జునా, నాయందు నీ చిత్తమును స్థిరముగా లయించు

18

నట్లు తటాలున చేయుట నీకు శక్యము కాదేని, అది యశక్యమగుటం

కనుక బుద్ధి యనుటకు అధ్యవసాయ చుని యర్థము నేనుఁబడెను. 'నివసిష్యసి మయి' అనుచో భగవంతుఁ డాధారభూతుఁడు గనుక నతనియందు నివసించియుండుట యెప్పుడును గలదియై కాఁబట్టి నివసించియుండుటను క్రొత్తగాఁ జెప్పనక్కరలేదు. అట్లు నివసించియుండుటను గాదు; అట్లు నివసించియున్నార మనుబుద్ధిని ఇటచెప్పినారనినయెడల ఆ బుద్ధియు నుపదేశమువలన మునుపే సిద్ధించియున్నది. కనుక ముక్తునివలె నగుదువు అనికాని, ఆచార్యునియందు శిష్యుఁడును పిత్రుఁడును పుత్రుఁడును ఎట్లొకటై సర్వరక్షకుఁడ నగునాయందు నీవు నెలకొని నిర్భయఁడవు కమ్ము అనికాని, భావము గ్రాహ్యము.

† చిరకాలపరిచితములగు శబ్దాదివిషయములవాసనం దగిలి యున్ననామనస్సునకు నింతవలకు చూచియెఱుంగని యిట్టి నీస్వరూపమునందు లయించుట యెట్లు ? అని అర్జునుఁ డడిగినట్లు భావించి యంతులకు కృష్ణుఁడు చెప్పు నుపాయముగా నీ శ్లోకమును గ్రహించునది.

19

బట్టి *స్వాభావికానవధికాతిశయ సాందర్య సాశీల్య సాహర్ద వాత్సల్య
కారుణ్య మాధుర్య గాంభీరాదార్య పీర్యపరాక్రమ సార్వజ్ఞ్య సత్య
కామత్వ సత్యసంకల్పత్వ సర్వేశ్వరత్వ సకల కారణత్వా ద్యసంఖ్యేయ
గూఢాసాగరుండును, నిఖిల హేయప్రత్యసీకుండును అగునన్న గుఱించి

20

నిరతిశయ ప్రేమగర్భమగు స్మరణమును అభ్యసించుచు అట్టి యభ్యా

21

సముచే నాయందు చిత్తమును స్థిరముగా లయింపజేసి నన్ను ప్రాపిం
పఁగోరుము.

శ్లో॥ †అభ్యాసే ప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మపరమో భవ!

మదర్థ మపి కర్మాణి కుర్వన్ సిద్ధి మవాప్స్యసి॥

10

టీ. అభ్యాసే అపి = ఇట్టి స్మరణాభ్యాస యోగమందుఁగూడ,
అసమర్థః=అశక్తుఁడవు, అసి (యచి)=అయితినేని, మత్కర్మ పరమః=

* ఇటువంటి కల్యాణగుణములు లేని యితరములను పరిహరించుటకై యిటు
గుణములు చెప్పఁబడెను. గుణము లుండియు చోషము కొంత కూడ నుండినయెడల
విరక్తి గలిగించునో యని 'నిఖిలహేయప్రత్యసీకుఁ' డనఁబడెను. స్మరణాభ్యాసము
హిరణ్యకశిపాదులకువలె విపరీతమైనదిగా నుండునో యని 'నిరతిశయప్రేమగర్భము'
అని చెప్పఁబడెను. అభ్యాసము మాత్రము అవ్యవహితముగా ప్రాప్తిని కలిగింపఁ
జాలదు గనుక నడుమ చిత్తసమాధానము చెప్పఁబడెను.

† అర్థమిది 'సామీ, చిరకాలముగా నాకు వాడుకపడియు ప్రత్యక్షముగా
తెలియుచును త్వరగా పొందఁగూడియు నుండు భోగ్యవస్తువులందుఁ దగిలియున్న
నా చుననును నిగ్రహించి గుణవంతుఁడు విశుద్ధుఁడును అగు నీయందు నిలుచునట్లు
వాడుకచేయుట కష్టము. అది తనకు హితములైన యాయా కర్మములందే వాసన కలిగి
యుండుటంచేసి కర్మములందే వర్తింపునుగాని నీయందు వర్తింపనేరదు' అని అభిప్రాయ
పడినట్లు శ్రీకృష్ణుండు భావించి 'అట్లయినయెడల నీకు హితములుగా నుండు కర్మ
ములకు సజాతీయములే యైన ఆలయనిర్మాణాది మత్కర్మములందు వర్తించి తన్ముల
మున అభ్యాసయోగచిత్త సమాధానములు పొంది వానివలన మత్ప్రాప్తిని పొందుము'

నాయొక్క కైంకర్యరూపములగు కర్మములయందె ప్రీతిగలవాడవు, భవ=అగుము. మదర్థం=నా ప్రీతికొఱకు, కర్మాణి=కర్మములను, కుర్వన్నపి = చేయుచునుగూడ, సిద్ధిం = భగవత్ప్రార్థనాపరమైన సిద్ధిని, అవాప్యసి=పొందగలవు.

తా. అద్దనా, నిరతిశయప్రేమగర్భముగు మద్గుణ స్మరణము నభ్యసించుటకును సమర్థుడగు గాకపోయితేవేని *ఆలయ నిర్మాణము (కోవెలుగట్టుట), ఉద్యానకరణము (తోటలుపెట్టుట), ప్రదీపారోపణము, మార్జనము (ఊడ్చుట), అభ్యుక్షణము (నీళ్లుచల్లుట), ఉపలేపనము (అలుకుట), పుష్పాహరణము (పువ్వులు తెచ్చియిచ్చుట), పూజా ప్రవర్తనము (పూజ జరుపుట), నామసంకీర్తనము, ప్రదక్షిణ స్తుతినమస్కారములు మొదలుగా నన్ను గుఱించిన కర్మములను మిక్కిలి ప్రിയములుగాఁ గొని యాచరింపుము. ఇట్లు నాకొఱకు అత్యంత ప్రీతితో కర్మములను జేయుటనలసగూడ త్వరలో నభ్యాసయోగమును, పిదప నాయందు స్థిరమైన చిత్తస్థితియును లభించిన వాడవై మత్ప్రార్థనాపరమైన సిద్ధిని బొందుదువు.

అని యుపాయపరముగా నీ శ్లోకమును జెప్పినారని తెలియునది, ఇందును అభశబ్దము గూర్చుకొనునది.

* ఇవట కర్మము లనఁగా యజ్ఞాదుకర్మములని గ్రహింపరాదు. అవి పర్వాంతరమునఁ జేసినవిగా మిఁదఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. మఱియును 'మత్' అను విశేషణమును బట్టి భగవంతునిగుఱించి చేయు ఆలయనిర్మాణాది కర్మములు భక్తి కంఠరంగములును, 'సతతం కీర్తయంతః' ఇత్యాదులందు ప్రపంచితములును, ఇతిహాసపురాణ భగవచ్ఛాస్త్ర ప్రసిద్ధములును అయిన కర్మములు అని యెఱుంగునది. 'కర్మపరమః' అనుచో పరమ శబ్దముచే ఆ కర్మములను అత్యంత ప్రీయములుగాఁ గొని చేయవలయుననుట సిద్ధించుచున్నది. ఆ కర్మములు తమంతట అవ్యవహితముగా భగవత్ప్రార్థన కలిగింపఁజాలవు గనుక నడుమ అభ్యాసయోగమును స్థిరచిత్తవృత్తియును గూర్పఁబడినవి. ఈ కర్మములు అతిపవిత్రము లగుటచేతను, భగవంతునిగుఱించిన వగుటచే నొక్కొక్కటియు భగవద్బంధనమును గలిగించునదిగా నుండుటచేతను, ఇవి త్వరలోనే భగవద్గుణస్మర

శ్లో॥ *అధైతదప్యశక్తోఽసి కర్తుం మద్యోగ మాశ్రితః।

సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్॥

11

టీ. మద్యోగం = నన్ను గుఱించిన భక్తియోగమును, ఆశ్రితః = ఆశ్రయించినవాడవై, ఏతదసి = ఆ భక్తియోగమున కంకురము వంటిదై భగవత్కైంకర్యరూపమైన యీ కర్మమునుగూడ, కర్తుం = చేయుటకు, అశక్తః = శక్తిలేనివాడవు, అథ అసి = అగుదువేని, తతః = అటుపైని, (అక్షరయోగము నాశ్రయించి), యతాత్మవాన్ = నియమింపబడినమనస్సు గలవాడవై, సర్వకర్మఫలత్యాగంకురు = సమస్త కర్మములయొక్క ఫలములను త్యజింపుము. (ఫలాభిసంధిరహితమైన కర్మయోగము ననుష్ఠింపు మనుట.)

తా. నా గుణములనే యనుసంధానము చేయుచు, నేనొక్కడే ప్రియుడుగా గలిగినదై యుండు భక్తియోగమును ఆశ్రయించి, *దానికి అంకురమువలె నున్న యీ పూర్వోక్త మత్కైంకర్య కర్మముసయితము చేయుటకు శక్తిలేనివాడ వగుదువేని, అప్పుడు ఆత్మస్వభావాను సంధానరూపమై పరభక్తిని బుట్టించునదై పూర్వ పట్కమునఁ జెప్పఁబడినదగు అక్షరయోగమును ఆశ్రయించి మనస్సును నిగ్రహించినవాడవై, ఆ యక్షరయోగమున కుపాయభూత

జాభ్యాసమును కలిపించి తన్మాత్రమున భగవంతునియందు స్థిరచిత్తవృత్తిని లభింపఁజేసి యిట్లు భగవత్ప్రాప్తికి వ్యవహితముగా మూలమగుచున్న పని యాశయము.

* 'నాకొక్కైనకర్మములందే నాకు మనస్సు తిలగియుండును గాన నీకొట్లకైన కర్మములందు మిక్కిలిప్రీతితో వర్తించుట యెట్లు' అని యర్జునుఁ డడిగినట్లు భావించి వానికి సుపాయపరంపరాకాష్ఠాభూతిమైన కర్మయోగమును ఈ శ్లోకమునఁ దలఁపించుచున్నా రని తెలియునది.

* భక్తియోగము నాశ్రయించి దాని కంకురమువలె నుండు మత్కైంకర్య కర్మములను జేయఁజాలవేని అక్షరయోగము నాశ్రయించి దానికంకురమువలె నుండు కర్మయోగమును జేయుమని భావము. భక్తియోగ మశక్యమైనది గనుక దానికి సాధనముగా

ముగా సర్వకర్మ ఫలత్యాగరూపమైన *కర్మయోగమును జేయుము. ఏలన, నేనే ప్రియుఁ డగుటచేత నే నొక్కడే ప్రాప్తుఁ డనడిబుద్ధి అశేషపాపములును బూర్ణముగా క్షీణించిన నే పుట్టుచున్నది. కాబట్టి ఫలము నుద్దేశింపక నాయారాధన రూపముగా కర్మము ననుష్ఠించుట చేత ఆత్మధ్యానము సిద్ధించును. దానిచేత అవిద్యాదులయిన తిరోధానములెల్ల నివర్తింపఁగా నాకు శేషమయి యుండుటయే స్వరూపముగాఁ గలది యగు ప్రత్యేకాత్మ సాక్షాత్కార మగును. పిదప నాయందు పరభక్తి తనంతటనే యుప్పటిల్లుచున్నది. ఇట్లు 'స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః' (గీత ౧౮-౪౬) అని తొడంగి, 'ఏముచ్య నిర్మమ శ్చాన్తో బ్రహ్మ భూయాయ కల్పతే! బ్రహ్మ భూతః ప్రసన్నాత్మా నశోచతి నకాఙ్క్షతి! నమ స్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్' అని మీఁదఁ జెప్పఁబడినది.

గుణానుసంధానము చెప్పఁబడెను. వృక్షమునకుఁగల అవస్థలలో దాని యంకురావస్థ కంటె పూర్వమైన యవస్థయెట్లు లేదో అట్లే భక్తియోగావస్థలలో భగవత్కర్మానుష్ఠానముకంటె పూర్వావస్థ లేదు. అదియే మొట్టమొదటి యవస్థ. కావుననే భక్తియోగమునకు అది అంకురముగాఁ జెప్పబడెను. మధ్యమవస్థోద్భవమైన యక్షరయోగము కాదని తెలుపుటకై పూర్వవత్కృత మనఁబడెను. ఈ యక్షరయోగము తనంతటనే భగవత్ప్రాప్తిని కలిగింపఁజాలదు. ఇది పరభక్తిని కలిగించి తన్ములమున ప్రాప్తిని కలిగించును గావున పరభక్తిజనకమైన దనఁబడెను, ఇట్టి యక్షరయోగము నకు ఉపాయము కర్మయోగము. దానికి మనోనిగ్రహ మావశ్యకము గనుక 'యతాత్మ వాన్' అని చెప్పఁబడెను. మనోనిగ్రహయుక్తమైన కర్మయోగమువలన అక్షరయోగమును, అక్షరయోగమువలన పరభక్తియు, పరభక్తివలన ప్రాప్తియు నని తెలియునది. 'సర్వకర్మఫలత్యాగం' అనుటచే ఫలత్యాగము గల కర్మయోగము గ్రాహ్యము.

* భక్తియోగము నాశ్రయించి దానికి సాధనముగా భగవద్వైంకర్యమును జేయవలయును. భక్తియోగమునందో భగవంతుఁడే ప్రియుఁడుగాఁ గలిగి వాఁడొక్కఁడే ప్రాప్తుఁ డనబుద్ధి యుండవలయును. అట్టిబుద్ధియో పాపములన్నియు క్షీణించినవానికే కలుగును. కనుక ముందు ఫలాభిసంధిరహితముగాను భగవదారాధన రూపముగాను కర్మముల ననుష్ఠించుటయనెడి కర్మయోగము ననుష్ఠింపవలయును. దాని

శ్లో॥ *శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసాద్ జ్ఞానా ద్ధ్యానం విశిష్యతే॥

ధ్యానాత్కర్మఫలత్వాగ స్త్యాగా చ్ఛాన్తి రనన్తరమ్॥ 12

టీ. అభ్యాసాత్ = ప్రీతిలేని స్మరణము నభ్యసించుటకంటె, జ్ఞానం = ఆత్మసాక్షాత్కార రూపమైన జ్ఞానము, శ్రేయోహి = శ్రేష్ఠముగదా, జ్ఞానాత్ = (నిష్పన్నముకాని) ఆ యపరోక్షజ్ఞానకముకంటె, ధ్యానం = దానికి సాధనమయిన ఆత్మధ్యానము, విశిష్యతే = విశేషమగుచున్నది. ధ్యానాత్ = నిష్పన్నముకాని యాధ్యానముకంటె, కర్మఫలత్వాగః = ఫలేచ్చ లేక యాచరింపబడు కర్మము, (విశిష్యతే = విశేషించినదగుచున్నది.) త్యాగాత్ = ఫలత్వాగమువలన, (ఫలాభి

వలన ఆత్మధ్యానము సిద్ధించును. దానిచే ప్రత్యేకాత్మ స్వరూపమును మఱుంగువలెచి యుండు అవిద్యాగులు సర్వమును నివర్తించును. అప్పుడు భగవచ్ఛేషతైక స్వరూపమైన ప్రత్యేకాత్మ సాక్షాత్కరించును. ఒక రాజకుమారుడు బాల్యమునందు క్రీడావశమున రాజగృహము వెలువడిపోయి దారితప్పి ఒకబోయకుఁ జిక్కి పెరుగుచు పిదప ఒకానొకపట్టణమునఁ దిరుగుచుండఁగా కొందఁ ట్రావులు 'నీవు రాజకుమారుడవు' అని వానికి తెలిపిరేని వాఁడు తన్ను రాజుఁగాఁడలఁచి తనయవయవములందు రాజలక్షణములను జూచుకొనుచును తనంతటనే తనతండ్రి యగురాజునందు మిక్కిలి ప్రీతి గల వాఁడెట్లుగనో యట్లే పరమాత్మసమానాకారమైన ప్రత్యేకాత్మ అనాది కర్మవశమున పదవి తప్పి సంసారమునఁ జిక్కి ఒకానొకజన్మమున వర్తించుచు పెద్దలవలన తన స్వరూపము ఉపదేశింపబడినవాఁడై స్వరూపమును బొంది దానివలెనుండు భగవత్స్వరూపమునందు తనంతటనే ప్రీతి గలవాఁడగును. కనుక ఆత్మస్వరూపము సాక్షాత్కరించినంతనే భగవత్స్వరూపమునందును తనంతట భక్తి కలుగుచున్నది. ఇట్లే పదు నెనిమిదవ యధ్యాయమున 'స్వకర్మణా' అని యోగానుష్ఠానము నారంభించి 'విముచ్య...పరామ్' అని దానిచే క్రమముగా భక్తియోగము సిద్ధించుట చెప్పబడియున్నది.

* భక్తియోగాభ్యాసము భగవత్ప్రాప్తికి అవ్యవహితమైన యుపాయము. అయినను దానియందు అధికారము లేనివారికి అట్లు అధికారములేమికి దుఃఖము గలుగకుండుటకై వ్యవహితములయిన యుపాయములగు ఆత్మధ్యానాదులను సౌకర్యాతీతమునుబట్టి శ్రేష్ఠములైనవిగా ఇందు ప్రశంసించుచున్నారని తెలియునది.

సంధి లేక కర్మము లాచరించుటకు), అనస్తరం=పిదపనే, శాన్తిః= కాగద్వేషాది నివృత్తిరూపమైన మనశ్శాంతి, (భవతి=కలుగుచున్నది.)

తా. † స్మరణాభ్యాసము అత్యంత ప్రీతిపూర్వకముగాఁజేయుఁ బడనియెడల అది కటువుగానుండును. అట్టి స్మరణాభ్యాసమునకంటె అక్షరయాథాత్మ్య (ఆత్మస్వరూప) నుసంధానపూర్వకమైన ఆత్మ యొక్క అపరోక్షాకారజ్ఞానమే ఆత్మహితమై యుండుటయందు శ్రేష్ఠ మైనది. ఆ యపరోక్షాకారజ్ఞానము పరిపక్వము కానియెడల దానికంటెను దానియుపాయమైన ఆత్మధ్యానము ఆత్మహితమై యుండుట యందు విశేషించినది. ఆ ధ్యానముకూడ పరిపక్వము కానియెడల దాని యుపాయమైన ఫలసంగరహిత కర్మానుష్ఠానము నిశేషించినది. ఫలాభి సంధిరహితముగా కర్మము ననుష్ఠించినపిదపనే పాపములు నశించి మనస్సునకు శాంతి కలుగును. మనస్సు శాంతముకాఁగా ఆత్మధ్యానము కలుగుచున్నది; ధ్యానమువలన ఆత్మయపరోక్షాకారము; దాని యపరోక్షాకారమువలన భక్తి; అని యిట్లు భక్తియోగా భ్యాసమునకు అశక్తుఁడగువానికి ఆత్మనిష్ఠయే మంచిది. ఆత్మనిష్ఠగల వాఁడయ్యు మనశ్శాంతి లేనివానికి నిష్ఠకలుగుకొఱకు అంతర్గతమగు

† స్మరణాభ్యాసము పరిపక్వముకాని అనధికారికి దానియందు ప్రీతికలుగదు. పండు తినఁగోరినబాలునకుకాయ యెట్లు విరసముగా నుండునో అట్లే అనధికారికిని నిష్పన్నము కాని స్మరణాభ్యాసము విరసముగా నుండును. ఉపాయముకంటె ఫలమే శ్రేష్ఠమైనను ఫలము పరిపక్వముకానియెడల దానికంటె దాని యుపాయమును అనుష్ఠించుటయే ఆత్మకు మతంత హితమగును. కాఁబట్టియే యిచట ఉపాయమగు ఆత్మసాక్షాత్కారము కంటెను ఫలమైన స్మరణాభ్యాసము శ్రేష్ఠమైనను అది పరిపక్వముకామిచే ప్రీతిని గలి గింపక విరసముగాను పితృముగలవానికి పాలువలె కటువుగాను నుండుటచే దానికంటె దాని యుపాయమే మతంత ఆత్మహితమైనదని చెప్పబడెను. ఇట్లే తక్కినవానియం దును గ్రహించునది.

* 'శ్రేయో...త్యాగః' అనువచనము ఒకటికొకటి సౌకర్యమునబట్టి అతిశయించి నవిగాఁ జెప్పరీతి యనియు, 'త్యాగా చ్ఛాన్తి రనస్తరమ్' అనుచో ఒకటివలన మఱొ

కర్మజ్ఞానము గలదియు ఫలాభిసంధి లేనిదియునగు కర్మనిష్ఠయే
యంచినది యర్థము.

అవ. ఫలాభిసంధిహితమైన కర్మనిష్ఠగలవానికి ఉపాదేయము
లగు గుణములను (రాగల యేడుశ్లోకములందు) చెప్పవచ్చును. 22

శ్లో॥ *అద్వైష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవచ|

నిర్మమో నిరహజ్కార స్సమదుఃఖసుఖః క్షమీ॥ 13

సన్నప్త స్సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః|

మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్యో మే భక్త స్సమే ప్రియః॥ 14

టీ. సర్వభూతానాం = సమస్త ప్రాణులకును, అద్వైష్టా = ద్వైషి
కానివాఁడును, మైత్రః = స్నేహబుద్ధితోనుండువాఁడును, కరుణఏవచ =

కటి పుట్టనదిగా చెప్పరీతి యనియు తెలియునది. రెండవ వాక్యమున శాంతికి త్యాగము
పేతువు గాఁ జెలియునట్లే మొదటి దానియందును అభ్యాసమునకు జ్ఞానమును, జ్ఞానము
నకు ధ్యానమును, ధ్యానమునకు కర్మత్యాగమును పేతువులని తెలియునది. త్యాగము
ధ్యానమునకు పేతువేని, అదియే 'త్యాగాచ్చాన్తిః' అనుటచే శాంతిని పేతు వెట్లు
అనినయెడల, త్యాగమువలన (అనఁగా ఫలత్యాగరూపమయిన కర్మయోగమువలన)
మనశ్శాంతియు దానివలన ఆత్మధ్యానమును కలుగునని క్రమమెఱుంగునది. కావుననే
శాంతమయిన మనస్సునకు ధ్యానము కలుగును అనఁబడెను. ఆత్మధ్యానము (అనఁగా
ఆత్మనిష్ఠవలన ఆత్మసాక్షాత్కారమును దానిచే పరభక్తియు, దానిచే భక్తియోగ
మును కలుగును. అవ్యవహితోపాయమైన భక్తియోగమునకుఁ జాలనివానికి వ్యవహిత
మైన ఆత్మనిష్ఠ మంచినదియు ఆత్మనిష్ఠ కలిగియు మనశ్శాంతిలేనిచో 'త్యాగాచ్చాన్తిః'
అనునట్లు శాంతిఁగొటకు కర్మనిష్ఠ మేలైనదనియుఁ జెప్పఁబడెను.

* ఈశ్లోకము మొదలుకొని యేడు శ్లోకములందు కర్మయోగనిష్ఠున కావశ్యకము
లయిన గుణములు చెప్పఁబడుచున్నవనిగదా. వీనియందే 'యోమద్భక్తస్సమేప్రియః'
'భక్తిమాన్' అని పలుమాలు భక్తుఁడు చెప్పబడుటచేతను 'ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్య
ర్థం' అని భక్తునికే ప్రియశబ్దము వ్యవహరించుటవలన వీనియందలి ప్రియశబ్దమును
భక్తునకే వాచకము కావలసినదగుటచేతను, ఈ యేడుశ్లోకములందలి అద్వైష్టత్యాదులు
భక్తికే యంగములుగాఁ జెప్పఁదగునుగాని కర్మయోగమున కంగములుగాఁ జెప్పఁ

దయాపరుడును, నిర్లభముః = దేహేంద్రియములందు మమత్వము లేని
వాడును, నిరహంకారః = దేహమునం దాత్మాభిమానము లేనివా
డును, సమదుఃఖసుఖః = సంతృప్తియు సంగలుగు సుఖదుఃఖములయెడ
హృద్యోద్వేగములు లేక సముదగుగానుండువాడును, *క్షమి = ఆ సుఖ
దుఃఖములు సంభవించేనేని ఏవికారమును బొందనివాడును, సత్తత్త్వః =
ఏదిలభించినను దానితో తృప్తి నొందినవాడును, సతతం = ఎల్లప్పుడు,
యోగీ = ఆత్మానుసంధానము చేయువాడును, యతాత్మా = నియమిం

యెట్లు? అని అడగవచ్చును. అయినను 'ధ్యానాత్మగృహలత్యాగః' అని కర్మయోగ
ప్రసంగమునకు పిదపనే యీ అద్వైతత్వాదులు చెప్పబడుటచే నివి దానికే యంగము
లగును. ఈశ్లోకమందుఁగల భక్తికర్తృత్వములు కర్మయోగాంతర్యుత్పన్నైవ భక్తినే చెప్ప
చున్నదికాని సాత్వాత్మజ్ఞీని చెప్పవని కావు. కర్మమునందు భక్తి యొక్కడిననిన 'త్ర
యాణామపి యోగానాం మాత్రయానోన్యోన్యజ్ఞమ' అని కర్మజ్ఞాన భక్తియోగములు
మాఁడును ఒకటియందుకొటి కొంత కలిసియే యుండు ననుటచే కర్మయోగమునను
కొంతభక్తికలదని గెలియునది. కావున ఈ శ్లోకములందు భక్తికర్తృత్వమునకు కర్మయోగ
ముచే నన్ను భజించువాఁడు అని అర్థము చెప్పబడెడిది.

* ఇచట 'క్షమి' యనుటకు అపరాధులను క్షమించువాఁడనరాదు. ఏలన
'అద్వైస్తా' అనుటచేతనే యది చెప్పబడినది. కనుక అభిమానకములు సాంస్కరికములు
అను రెండు విధములగు సుఖదుఃఖములలో 'సమదుఃఖసుఖః' అని అభిమానకములను
బట్టియు 'క్షమి' అని సాంస్కరికములనుబట్టియు జెప్పినారని గ్రహించునది. కనుక
'యద్యచ్ఛాలాభసమస్త్యః' అనియు మీఁద, 'సంతుష్టయేననచిత్' అనియు జెప్ప
టయే యిచట 'సమస్త్యః' అని చెప్పబడినది. ఇకయే 'యేననచిదాచ్యన్తే యేనకేన
చిదాకలిః యత్రక్లిష్టచ కాఽస్యాస్యాత్మైందేవా బ్రాహ్మణంవిదుః' అని మఱియొకచో
చెప్పబడినది. భాగవతమున అజగరుఁడును 'నసన్నిపతితం ధర్మముపభోగం యద్య
చ్ఛయా ప్రత్యోచక్షే నచాప్యేన మసుయధే సుమర్లభమ్' అని చెప్పెను. 'అహంహి
సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభురేవచ' అని ఆరాధ్యత్వపరిపదతత్వములు కర్మయోగ
నిష్ఠునికీ మనోబుద్ధుల నన్నియట్లకై యావశ్యకములగుటచే 'భగవంతుఁడగు.. సాధిం
పఁగలడు' అని తాత్పర్యమునందు చెప్పబడినది. ఇచట భక్తి అనగా సాత్వాత్మజ్ఞీ
నిష్ఠుఁడు గాఁడు. ఇది కర్మయోగఫలము గనుక ఈరెండుశ్లోకములందు వర్ణింపబడిన
గుణములు గలిగి కర్మయోగముచే నన్ను భజించువాఁడని యర్థము గ్రాహ్యము.

పఁబడిన మనోవృత్తి గలవాఁడును, దృఢనిశ్చయః=అధ్యాత్మశాస్త్ర) ర్థములయందు దృఢమయిన నమ్మకముగలవాఁడును, మయి = నాయందు, అర్పితమనోబుద్ధిః = సమర్పింపఁబడిన మనోబుద్ధులు గలవాఁడునైన, మద్భక్తః = నన్న భజించువాఁడు, యః=ఎవఁడో, సః=వాఁడు, మే=నాకు, ప్రియః=ఇష్టుఁడు.

తా. తన్ను ద్వేషించినను తనకు అపకారము చేసినను, సర్వ భూతములందును తాను ద్వేషము చూపనివాఁడును - అనఁగా తాను చేసిన యపరాధములకడ దగినట్లు ఈశ్వరుఁడు భూతములను ప్రేరేపింపఁగా అవి ద్వేషమైనను అపకారమైనను, చూపుచున్నవేకాని తమతట నేమియు చేయునవి కావు అను అనుసంధానము గలవాఁడును, అవి ద్వేషించినను అపకారముచేసినను వానియందెల్ల మైత్రి గలబుద్ధి నెఱపువాఁడును, ఆ భూతములే దుఃఖము నొందినచో వాని యెడల కరుణ సూపువాఁడును, దేహేంద్రియములందును వానిని సంబంధించినవానియందును మమకారము లేనివాఁడును, దేహత్యాభిమానము లేనివాఁడును, కాబట్టియే మానసికముగా సుఖము దోచినపుడు హర్షముగాని దుఃఖము తొలినపుడు వెగటుగాని పొందనివాఁడును, ఆ సుఖదుఃఖములే స్పర్శజములై త్రోసిపుచ్చరాక సంభవించినను వానినిబట్టియే వికారమును బొందనివాఁడును, దేహాకారణమునకడ దగినవస్తువు దైవికముగా ఏది దొరకినను దానితోనే సంతుష్టినొందువాఁడును, ఎప్పుడును ప్రకృతియొక్కమైన ఆత్మస్వరూపమును అనుసంధానము చేయువాఁడును, మనోవృత్తి నడంచినవాఁడును, అధ్యాత్మశాస్త్ర ప్రతిపాదితములైన విషయములందు దృఢ

నిశ్చయము గలవాఁడును, 'భగవంతుఁడగు వాసుదేవుఁడే ఫలసంగరహితమగు కర్మానుష్ఠానముచే నారాధింపఁబడుచున్నాఁడు. అట్లు

ఆరాధితుడై ఆశ్రసాక్షాత్కారమును నాకు సాధింపఁగలఁడు అని

24

మనస్సును బుద్ధిని నాయందు అర్పించినవాఁడైన ఇట్లు ఎవఁడు కర్మ

25

యోగముచే నన్ను భజించునో, వాఁడు నాకు ప్రియుఁడు.

అవ. 26

శ్లో॥ యస్మా న్నోద్విజతే లోకో లోకా న్నోద్విజతే చ యః।

హర్షామర్ష భయోద్వేగై ర్ముక్తో య స్సచ మేప్రియః॥ 15

టీ. యస్మాత్ = కర్మనిష్ఠుఁడగు ఏపురుఁడుని నిమిత్తమున,
లోకః = జనము, న ఉద్విజతే = ఏవగింపదో, లోకాచ్చ = లోకము
నిమిత్తమునను, యః = ఏకర్మనిష్ఠుఁడు, న ఉద్విజతే = ఏవగింపఁడో,
యః = ఎవఁడు, హర్షామర్ష భయోద్వేగైః = సంతోషము కోపము
భయము మనోవ్యాకులత మొదలగువానిచేత, ముక్తః = విడువఁబడిన
వాఁడో, సచ = వాఁడును, మే = నాకు, ప్రియః = ప్రియుఁడు - నాప్రీతికి
విషయమైనవాఁడు.

తా. ఏకర్మనిష్ఠుఁడు లోకమునకు యోభకరమైన కార్యము
*కొంతమైనను చేయఁడో, 'ఏఁ డెవరికిని విరోధి కాఁడు' అను నిశ్చ
యమున సమస్తలోకము ఎవని నుద్దేశించి యోభకరమగు కార్యము
చేయదో, కాబట్టి ఒకనికి సంతోషముగాని ఒకనికి కోపముగాని
మతియొకనికి భయముగాని ఇ. కొకనికి మనోవ్యాకులతగాని కలుగఁ
జేయనివాఁ డెవ్వఁడో, యట్టి వాఁడును నాకు ప్రియుఁడు. 27.

28 అవ.

శ్లో॥ అనపేక్ష శ్శుచి ర్దక్ష ఉదాసీనో గతవృథః।

సర్వారంభ పరిత్యాగీ యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః॥ 16

* అపకారము చేయకపోయినను అశ్శీలముగా మాటలాడుట మొదలైనవాని

టీ. అనపేక్షః=ఆత్మేతర వస్తువులయం దిచ్చలేనివాడును, శుచిః=శాస్త్రీయమగు ఆహారముచే పరిశుద్ధుఁడును, దక్షః=శాస్త్రీయ కర్మములు చేయుటయందు సమర్థుఁడును, ఉదాసీనః=ఇతర కార్యముల యం దుపేక్ష గలవాఁడును, గతవ్యథః=శాస్త్రవిహితకర్మాచరణము వలనఁ గలిగెడి శీతోష్ణములచేత దుఃఖము చెందనివాఁడును, సర్వార మ్భపరిత్యాగీ=శాస్త్రవ్యతిరీక్తములగు సర్వకర్మముల నారంభింపని వాఁడును నై, మన్యక్తః=నా భక్తుడు-నన్ను భజించువాఁ డనుట, యః=ఎవఁడో, సః=వాఁడు, మే=నాకు, ప్రియః=ఇష్టుఁడు.

తా. ఆత్మవ్యతిరీక్తవస్తువు లన్నిటియం దపేక్షలేనివాఁడై, శాస్త్రీ యాహారముచే శరీరపోషణము చేసికొనుచు, శాస్త్రీయకర్మాచరణ మందు సమర్థుఁడై, *ఇతర కార్యములయం దుపేక్షగలవాఁడై, శాస్త్రీ యకర్మములు నిర్వర్తించునపుడు అవర్జనీయములుగా సంభవించెడి శీతోష్ణపరుషస్పర్శాది దుఃఖములకు వ్యథఁ జెందక, శాస్త్రీయవ్యతి రీక్త సమస్త కర్మారంభములను పరిత్యజించి, నన్ను భజించువాఁ డెవఁడో, యట్టివాఁడును నాకు ప్రియుఁడు.

వలనను లోకమునకు ఉద్వేగము కలుగును గావున అదికూడ చేయఁడనుటకై 'కొంచె మైనను' అని కూర్చుంటాను. ఈ కూర్చునే 'అద్వేష్టా' అను పూర్వోక్తమవలనను 'సమ శ్మతౌచ' అను మీఁదిదానివలనను ఇచట పునరుక్తి కలుగదు. ఇందు హర్షా మర్ష భయాదులు ఆయా పురుషులనుబట్టి చెప్పబడుటచే అర్థలాభాదులనుబట్టి మీఁదఁ జెప్పబడు 'యోన హృష్యతి' ఇత్యాదులతో దీనికిఁ బునరుక్తి కలుగుట నివారితమైన దని తెలియునది. అందులకే 'ఒకనికి' అని కూర్చుంటానని.

* ఇచట శాస్త్రవిహితములు కానివానియందు ఉదాసీనుఁ డనుటచే శత్రుమిత్రు లయం దుదాసీనత్వమును జెప్ప 'సమ శ్మతౌ' అను దానితో దీనికిఁ బునరుక్తి కలుగుట నివారితము.

29 ఎ అవ.

శ్లో॥ యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి స కాఙ్క్షతి॥

శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ య స్స మే ప్రియః॥ 17

టీ. యః = ఎవడు, న హృష్యతి = (ఇష్టమైనది సంభవించినపుడు) సంతోషింపఁడో, న ద్వేష్టి = (అనిష్టము సంభవించినపుడు) ద్వేషింపఁడో, న శోచతి = (ఇష్టవస్తువు నెడఁబాసింపుడు) దుఃఖింపఁడో, న కాఙ్క్షతి = (బంధహేతువులగు) కోరికతో, యః = ఎవడు, శుభాశుభ పరిత్యాగీ = (బంధహేతువులగు) పుణ్యపాపముల రెంటిని విడిచినవాడో, సః = అట్టి, భక్తిమాన్ = భక్తిమంతుఁడు - నన్ను భజించువాడనుట, మే = నాకు, ప్రియః = ఇష్టుఁడు.

తా. మనుష్యులకు హర్షమును గలిగించునట్టి ప్రియములు

29 బి

తనకుఁ గలిగినను సంతోషింపక, అప్రియములు సంభవించినను ద్వేషిం

30

పక, మనుష్యులకు శోకనిమిత్తముగు భార్యాపుత్ర విత్తాదులవినాశము తనకుఁ గలిగినను దుఃఖింపక, (ఎద్ది సలింపగా శోకము కలుగునో) అట్టిది తనకు లేనియెడల దానిని గోరక, *పాపమువలెనే పుణ్యమును బంధహేతువుగలుగఁబడుదు సమానమే కావున నా రెంటిని పరిత్యజించినవాడై ఏకర్మయోగి నన్ను భజించునో, వాఁడు నాకు ప్రియుఁడు.

* పాపమేకాక పుణ్యమును బంధహేతువుగలుగుట 'నసుకృతం నదుష్కృతం... సర్వేపాపానోఽతోఽనివర్తతే' అని శ్రుతియుఁ జెప్పుచున్నది. హేతువు లేనప్పుడు ఏవ్వరికిఁ గాని హర్షద్వేషములు కలుగవు. హేతువు కలిగినప్పుడవి లేకుండుటయే విశేషము గాన ప్రియాప్రియములు హేతువులుగాఁ గలుగుట ఇందుఁ జెప్పఁబడినది. 'యః' అనుటకు 'కర్మయోగి' అను వ్యాఖ్యానమువలన, కర్మయోగి ఆత్మవ్యతిరేక్తములైన వానియందెల్ల స్పృహ లేనివాడగుటచే ప్రియాప్రియములందు హర్షద్వేషములు లేకుం

అవ. 'అద్యేష్టా సర్వభూతానామ్' ఇత్యాదులందు శత్రు మిత్రాదులయెడల ద్వేషాదులు లేకుండుట చెప్పబడినది. ఇచట వారు దగ్గఱనుండియు ద్వేషాదులులేక సమచిత్తము గలిగియుండుట దానికంటె సతిశయించిన విశేషమని చెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ సమ శ్రుత్రైచ మిత్రేచ తథా మానావమానయోః ।

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమ స్పృజివస్పృతిః॥

18

31

తుల్యనిద్రాస్తుతి ర్మానీ సన్తుష్టో యేనకేనచిత్ ।

అనికేతః స్థిరమతి ర్భక్తిమాన్ మే ప్రియో నరః॥

19

టీ. శత్రుచ = శత్రువునందును, మిత్రేచ = మిత్రునియందును, సమః = ఏకరీతిగానుండువాడును, తథా = అలాగుననే, మానావమానయోః = సమానమునందును అవమానమునందును, శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు = శీతోష్ణములయందును సుఖదుఃఖములయందును, సమః = సముండును, సగ్గవివర్జితః = దేనియందును ఆసక్తి లేనివాడును, తుల్యనిద్రాస్తుతిః = దూషించినను సమయుగా తలచువాడును, మానీ = నిందాస్తుతిరూపములైన మాటల నుచ్చరింపనివాడును, యేనకేనచిత్ = లభించిన యేనస్తువుచేతనైనను, సన్తుష్టః = సంతోషించువాడును, స్థిరమతిః = అత్యయిండు స్థిరమైనబుద్ధి గలవాడును, కనుకనే, అనికేతః = గృహాదులయం దాసక్తి లేనివాడును, భక్తిమాన్ = భక్తిగలవాడు నగు, నరః = మనుష్యుడు, మే = నాకు, ప్రియః = ఇష్టుడు.

దుటకు హేతువు నూచితమగుచున్నది. ఇచట ద్వేషము ప్రియములనుగుఱించినదగుటచే భూతములను గుఱించిన ద్వేషమును జెప్ప 'అద్యేష్టా'కంటె నిది వేర్జైనదని తెలియునది.

తా. శత్రుమిత్రులు దగ్గరనుండినను హింసించేగములనొందక సమచిత్తుడై, సమూహావమానములను శీతోష్ణములను సుఖదుఃఖములను సమానముగా భావించి, సర్వసంగములను వదలి, దూషణ భూషణములను సమముగా నెంచి, వాఙ్మయమము గలవాడై, లభించినంతపట్టుకు సంతృప్తుడై ఆత్మయందు స్థిరబుద్ధి గలవాఁడగుటంజేసి గృహమలయం దాసక్తి లేనివాడై, నన్న భజించుమనుష్యుఁడు నాకుఁ బ్రియుఁడు, 32.

అవ. ఈ యాత్మనిష్ఠునకంటె భక్తియోగనిష్ఠుఁడు శ్రేష్ఠుఁడని ప్రతిపాదించుచు 'మయ్యావేశ్య' అని యుపక్రమించిన విధముననే యుపసంహరించుచున్నారు. 33.

శ్లో॥ *యేతు ధర్మ్యామృత మిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే।

శ్రద్ధధానా మత్పరమా భక్తా స్తేఽతీవ మే ప్రియాః॥ 20

టీ. యేతు = ఎవరైతే, శ్రద్ధధానాః = శ్రద్ధావంతులును మత్పరమాః = నేనె ముఖ్యగతిగాఁ గలవారు నగుచు, ధర్మ్యామృతం - ధర్మ్యం, అమృతం = ప్రాప్యమునకు సాధనమైనదియు ప్రాప్యమువలె భోగ్యమైనదియునగు, ఇదం = ఈ భక్తియోగమును, యథోక్తం =

*ఉపక్రమమున 'మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే| శ్రద్ధయా పరయోపేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః' అను శ్లోకమున భక్తియోగము నాచరించువారు యుక్తతములు అని చెప్పఁబడిరిగాదా. ఈ విషయమే 'యేతు' అను నీ శ్లోకమునందును తెప్పి యుపసంహరింపఁబడినది. ఎట్లన అందు 'నిత్యయుక్తాః' అనుటకు ఇందు 'మత్పరమాః' అనియు అందు 'శ్రద్ధయా పరయోపేతాః' అనుటకు ఇందు 'శ్రద్ధధానాః' అనియు, అందు 'మే యుక్తతమాః' అనుటకు ఇందు 'అతీవమేప్రియాః' అనియు నున్నవి. కాబట్టి దానిరీతినే యీ యుపసంహరమునన్నది. మధ్యమపట్కు శ్రద్ధా నాథమగు భక్తియోగమున కుపసంహార మిటుఁ గావించఁబడినది. మఱియుఁ బూర్వ

చెప్పబడిన ప్రకారమున, పర్యుపాసతే = ఉపాసించుచున్నారో, తే భక్తాః = ఆ భక్తులు, మే = నాకు, ఆతీవ = మిక్కిలి, ప్రియాః = ఇష్టులు.

తా. ఎవ్వరేనియు శ్రద్ధావంతులై నేనె పరమార్థమనితలచి, ప్రాప్యముపొంది (అనగా ప్రాప్తమగు నాపలె భోగ్యమై), ప్రాపకమైన యీ భక్తియోగమును 'మయ్యావేశ్య మనోయే మామ్' ఇత్యాదులచేత చెప్పబడిన ప్రకారమున ఉపాసించురో అట్టిభక్తులు నా కత్యంతప్రియులు. 34.

*****

శ్లోకములం జెప్పబడిన కర్మయోగనిష్ఠులైన భక్తులు నాకు ప్రియులైనను ఈ శ్లోకము నందుఁ జెప్పబడు నాభక్తులే నాకత్యంత ప్రియులని భావము. ఈ శ్లోకము సాక్షాద్భక్తియోగనిష్ఠులను గుఱించినది. పూర్వము 'ఉనారా స్సర్వ ఏవైతే' అని ఉదారత్వమును బట్టి ప్రియులు. ఇప్పుడు తన కభిమతమయిన యంతరాత్మ కలిమింబట్టి 'అత్యంత' ము ప్రియులని తెలియునది.

ద్వాదశోఽధ్యాయః

భక్తియోగము - అవతారిక.

(1) అవతారికకు అవతారిక —

ఈ పన్నెండవ యధ్యాయమున ప్రసక్తమైన భక్తియోగము యొక్క శ్రేష్ఠత చెప్పబడుచున్నది. అట్టి భక్తియోగ ప్రకరణములో విశ్వరూపమేల జూపవలసివచ్చినదో దానినికూడ శ్రీ భాష్యకారులు వివరించుచున్నారు.

కళ్యణో చూచినగదా ఉపాసనపూర్తిగాచేయ శక్యమగును. అట్టి ఉపాస్యత్వరూపఫలసిద్ధికై విశ్వరూపమును జూపుట సమంజసమే.

(2) తన రూపమును జూపుటకు కారణము కావ్యము.

(3) అప్పుడే కావ్యము సిద్ధించుటకు కారణము సత్యసంకల్పము.

1వ శ్లోకము

(4) సతతయతైః = భగవంతునితో నిత్యసంబంధము నాశించువారు.

(5) అక్షరశబ్దమునకు ప్రకృతి - ఈశ్వరుడని యర్థమున్నను ఇచ్చట పరిశుద్ధాత్మ (జీవుడు) అనియే యర్థమును గ్రహించవలెను.

(6) 'పశ్చాద్వింశత మవ్యక్తం | షడ్వింశః పురుషోత్తమః' అనుటచే నిరుపదియైదవ తత్వము జీవుడు, యిరుపది యారవ తత్వము నారాయణుడు.

(7) ఎవరు శీఘ్రముగా తమకు అభీష్టమైన ప్రాప్త్యమును పొందుదును - అని యర్థము - ఈ యర్థమెట్లు వచ్చినదనగా - లేనిచో నీ ప్రశ్నయేకూడదుగాన పరిశేషపక్షము నాశ్రయించి యిట్లర్థమును చెప్పవలెను. (వ్యర్థం సదన్యత్ జ్ఞాపయతి) మరియు ముందు 'స్లోఽధికతరస్తేషాం' 'భవామి నటరాత్పర్థ' ఇత్యాదులచే

అక్షరోపాసకులకు ఆలస్యముగా ఫలము లభించుననియు, భగవదుపాసకులకు శీఘ్రముగా ఫలము లభించుననియును చెప్పటచే నీ యర్థమే సిద్ధించును.

—: విశేషార్థము :—

ఈ యన్యాయము మొదటి శ్లోకమును -

అద్వైతులు - నిర్గుణసగుణోపాసనపరముగాను -

ద్వైతులు - లక్ష్మీ - నారాయణ ప్రత్యేక ఉపాసన పరముగాను అన్వయించిరి.

5వ శ్లోకము

(8) అనిర్దేశ్యం - అను శబ్దమునకు 'సర్వభౌ నిర్దేశింపబడకుండుట' యని యర్థమును చెప్పినచో 'ఉపాసతే' యనెడు స్వవచనమునకే విరోధము మొదలగు దోషములు సిద్ధించుటచే వాస్తవ జీవస్వరూపములో నిపేధించబడదగిన విషయములను చెప్పుచున్నారు.

దేహముకంటె వేరైన జీవుని విషయమై దేహముద్వారా యాతనిని బోధించు శబ్దములు వాడవచ్చునుగాని ప్రత్యేకించి నిష్కర్షగా పరిశుద్ధాత్మను జెప్పుటకు మాత్రము అట్లు చెప్పరాదు. ఆ శబ్దములకా శుద్ధాత్మను చెప్పగలశక్తి చాలదు.

(9) 'సర్వత్రగం' అనుటచే అణుత్వ శ్రుతివిరోధమును పరిహరించుచున్నారు.

(10) పుత్రపౌత్రాది పారంపర్యముగా పుట్టుచు వచ్చుచున్న పురుషులకు ఉమ్మడియగు పూర్వపురుషుడు కొంటి డనబడు (నంశమునకు మూలపురుషుడని యర్థము.)

కాని యిచ్చట మాత్రము సాధారణ్యము చెప్పబడును. అందుచే భాష్యమున 'సర్వసాధారణం' అనిరి.

ఒకే సమయమున సర్వసాధారణత్వము సిద్ధించకున్నను ఆయా కాలములలో సకలజాతీయ శరీరములను పరిగ్రహించు సకలవ్యక్తుల శరీరమును పరిగ్రహించుట శక్యము కాదుగదా! అట్టితరి సర్వసాధారణ మెట్లుగును? అనగా - 'దేవాధ్యసాధారణేత్వాది' వాక్యము - అంతియెగాని అసాధారణమైన దేవత్వాదులు ఆత్మకు సాక్షాత్తుగా సంబంధింపవు.

(11) అచలం - దీనికి చలించని వాడని చెప్పినచో అణువగు నీజీవునకు ఉత్క్రాంతి, గతి, ఆ గతులు శుత్రులో చెప్పబడుటచే విరోధము వాటిల్లునుగాన దాని భావమును వర్ణించుచున్నారు.

(12) ధృవం - పరిమాణమున్నది అనిత్యమగును. అనగా అనిత్యత్వమునకు పరిణామిత్వము వ్యాపకము, వ్యాపకమైన పరిణామిత్వము జీవునకు లేదుగాన వ్యాప్యమైన అనిత్యత్వమున్ను లేదు, కాబట్టి ధృవమనబడెను. నిత్యమైనదియని యర్థము.

(13) ఈ శ్లోకమున 'పద్యపాసతే' యనుటచేతనే నియమనము సిద్ధమగుచుండగా 'సంనియమ్య' అననేల యన్నచో ఆ మనోనిగ్రహమునకు ఉపయుక్తమైన బాహ్యేంద్రియ వ్యాపారనియమనముయిచ్చట చెప్పబడుచున్నది.

(14) తే - అక్షరమనబడు శుద్ధాత్మను (జీవుని) ప్రాప్యముగా నిశ్చయించుకొని దానిని పొందించువాడు పరమాత్మయని ఉపాసించువారు. అనగా - నాకన్న పేరైన ఫలాంతరమును కోరువాడున్న.

(15) 'విష్ణుశక్తిః పరాప్రోక్తా' అని విష్ణుపురాణమునందును 'అవిభాగేనదృష్టత్వాత్' అను బ్రహ్మసూత్రమునందును శుద్ధాత్మను పరమాత్మకు అపృథక్సిద్ధి (ఎన్నడును విడిచియుండని) విశేషముగా జెప్పటచే నన్ను అనగా మత్సమానాకారమైన ఆత్మస్వరూపమును అని చెప్పబడినది.

“మామేవ” అను ఏవకారముచు ‘ప్రాప్నువన్తి’ అను క్రియతో చేర్చి “ప్రాప్నువన్త్యేవ” అని కలిపి అత్యంతా యోగవ్యవచ్ఛేదమును సూచించిరి. పొందియేతీకునని తాత్పర్యము.

(16) ఇకముందు ప్రమాణములన్నియును శుద్ధాత్మకన్నను పరమాత్మ భిన్నుడని తెలుపుచున్నవి.

‘అథపరాయయా తదక్షరమధిగమ్యతే’ అను శ్రుతియందును - ‘అక్షరమమ్మరాస్తథ్యతే’ అను సూత్రమునందును అక్షరపదము పరమాత్మ సాధారణముగా ప్రయోగింపబడుచుండగా నిచ్చట జీవవాచకమని యెట్లు నిర్ధారణ చేయవచ్చుననగా ‘అమృతాక్షరం హరః’ ‘కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే’ ఇత్యాదులలో జీవపరముగను చెప్పబడుటచే సిద్ధించునని భావము.

7వ శ్లోకము

(17) భగవత్ప్రాప్తికి అమృతత్వమని వ్యవహారముండుటచే సంసారమునకు ‘మృత్యు’ వను వ్యవహారము యుక్తమే.

9వ శ్లోకము

(18) ఎప్పటికిని యశక్యమైనచో నుపదేశము వ్యర్థమగునూ. ఇక దానికి ఉపాయోపదేశ మేల ? అందుచే ‘తటాలున’ అనబడెను. క్రమశః సాధించవచ్చునని తాత్పర్యము.

(19) దేనిని యభ్యసించవలెను? అది మాత్రమెట్లు శక్యము? దానివలన నీ వెట్లు పొందబడుదువు? అనగా చెప్పచున్నాడు.

(20) అభ్యాసమనగా ధ్యేయవస్తువునందు నూటిమాటికిని మనస్సును లగింపజేయుట. ఇదియే యోగము. అభ్యాసవైరాగ్యములచే మనస్సునరికట్టవచ్చునని యోగశాస్త్రమునందును ఈగీత రీతి అభ్యాసము 35వ శ్లోకమునందును చెప్పబడినది.

(21) అభ్యాసమైనను వెంటనే పరబ్రహ్మప్రాప్తికి కారణము కాదనుటకు క్రమముగ ‘చిత్తమును స్థిరముగ లయింపజేసి’ యనబడుచున్నది.

13వ శ్లోకము

(22) అవతారిక -

ఇంతవరకును గీతార్థసంగ్రహశ్లోకమున జెప్పబడిన 'భక్తేశై'

వ్యముపాయోక్తి ! రశక్తస్యాత్మ నిష్ఠతా' అను శ్లోకాంశము వివరింపబడినది. అనగా - పరమపురుషార్థమును శీఘ్రముగా నొసంగునది - భక్తియోగమే యభియును; దాని ననుష్ఠింపలేనివారలకు అంతకంటె సుఖతర - సుఖతమోపాయములను రెండు శ్లోకములచే చెప్పి ఈ భక్తియోగమును అనుష్ఠించలేనివానికి తుద కాత్మనిష్ఠయే శరణ్యమనియును చెప్పబడెను.

ఇకముందు.

'అత్రైకారాస్వతి ప్రీతిర్భక్తేర్ద్వాదశ ఉచ్యతే' కర్మయోగమునకు కావలసిన గుణప్రకారములున్న భక్తునియందు భగవంతునకు గల అతిప్రీతియును చెప్పబడుచున్నది.

'యేతు ధర్మాన్మృతమిదం'

అను చివర శ్లోకములో -

కావున 'అద్యేష్టా' అను నీ శ్లోకము మొదలుకొని 7 శ్లోకములచే నాత్మనిష్ఠాప్రకారములు చెప్పబడుచున్నది.

14వ శ్లోకము

(23) ఇచ్చట భగవంతు డనుటచే సకలఫలముల నొసంగుటకు వలయు నుభయలింగములు అనగా - దుర్గుణములకు దూరడగుట, సకల కల్యాణగుణముల కాకరుడగుటయున్న చెప్పబడినది.

(24) ఆరాధ్యుడని తలంచుటయే మనస్సు నర్పించుట. ఫలమును తప్పక ప్రసాదించునని నమ్మియుండుటయే బుద్ధినర్పించుట.

(25) ప్రియుడనగా ప్రేమకు ప్రాత్రుడు. అనగా - నేను ప్రీతుడనై వానికి కావలసిన వానినప్పటిని యొసంగుదును.

15వ శ్లోకము

(26) అవతారిక -

మమకారములేనిచో లోకము కంటగించునట్టి కర్మలను చేయుటకుండుటకు తగిన సద్గుణము జనించును.

ఆ గుణమునకు ఫల మీశ్లోకమున జెప్పబడుచున్నది.

(27) 'యస్మాన్నో ద్విజతే లోకః'

అనుటకు శ్రీ కూరత్తాళ్వారుల చరిత్రలోని యొక ఘట్టము నిచ్చట స్మరించవలెను - క్రిమికంఠుని ఉపద్రవములకు తట్టుకొన జాలక ఉడయవరులు (రామానుజులు) శ్రీరంగమును విడిచి వెడలి పోయిరి. అప్పటి యాలయపరిపాలకులకు నీయుపద్రవములన్నియు వీరి మూలముననేగదా తటస్థియచున్నవని రామానుజుల సంబంధులకు ఆలయప్రవేశమును నిషేధించి గట్టిగ కట్టుబాటులను చేసిరి. ఈ సంగతి నెఱుంగక శ్రీ కూరేశులు పూర్వమువలెనే ఆలయమున ప్రవేశింపబోగా నచ్చటి ద్వారపాలకులలో నొకపామరుడు వీరి స్వరూప స్వభావముల నెఱుంగక, వీరి నడ్డివేసెను. అంతట వీరిని బాగుగ నెఱింగిన రెండవవాడు వచ్చి మొదటివానితో -

'అయ్యో! డౌర్భాగ్యుడా! వీరినా నిలిపివేసితివి?' 'యస్మాన్నో ద్విజతే లోకో... సచ మేప్రియః?' అనునట్లు ఈ మహానుభావుని నిమిత్తముగ లోకమున నే ప్రాణియును అందోళన చెందనవసరము లేని మహానుభావు డీతడు. అందుచే శ్రీరంగనాథులకు మిక్కిలి యిష్టులు కావున వీరిని నిరాటంకముగా లోనికి పోనిమ్మనెను.

(కాని వారు రామానుజుల సంబంధమును వదలుకొందురా? శ్రీరంగనాథునే వదలివేసిరి.)

16వ శ్లోకము

(28) అవతారిక -

ఈతని కాత్మమాత్రమే కావలసినది గాన శాస్త్రీయమగు కర్మలయందే జాగరూకుడైయుండునుగాని తద్వ్యతిరీక్తముల యం దెంత మాత్రమును ప్రీతి యీతనికి లేదని తెలుపుచున్నాడు.

17వ శ్లోకము

29. (ఎ) అవతారిక -

అప్రయత్నముగా నచ్చిన ప్రియవస్తువులకు పొంగుగాని అప్రియవస్తువులకు క్రుంగుగాని యుండరాదు. శాస్త్రమున నిషేధింపబడ

నిని లభించకున్నను వానికొక కాశపడరాదు - ఇంతియగాక ఆ ప్రియా ప్రియములకు కారణములగు పుణ్యపాపములనుకూడ విడువ వలెననియు నీ శ్లోకమున జెప్పబడుచున్నది.

29. (బి) ఈసందర్భమున నొక కథను జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను.

ఒకప్పుడు శ్రీశుకమహర్షి కొండఱు ఋషులతోకలిసి జనక మహారాజునకు వేదాంతార్థములను వినిపించుటలో సదా జనకుడు మహారాజగుటచే మన గురువుంగవు లాతనివలన ధనాది దృష్టప్రయోజనముల నాశించి యిట్లాతనినే యుద్దేశించి యుపదేశించుచున్నారని భ్రమించిరి. దీనిని కనిపెట్టి శ్రీశుకమహర్షి జనకపురినుగు మిథిలా నగరమును, ఋషుల పగ్గకుటీరములను తన యోగమహిమచే తగుల బడునట్లు చూపించెను. దానికా ఋషులు భయపడి అయ్యో! నా దండము కాలిపోయెను, నా కమండలము కాలిపోయెను నా శాటి నా కాశీనమనుచు లబో లబో యని పరుగిడిపోయిరి. కాని యచ్చట నన్ని యే కాన్పించకపోవుటచేనిది యాచార్యకృతవిచిత్రమని యెఱింగి చల్లగ వచ్చి సిగ్గుతో తమ తమ ఆవనముల నలంకరించిరి... ఇటు లనే జనకచక్రవర్తి యొక్క కోశాగారములు అంతఃపురభవనము లును పెద్ద పెద్ద మంటలతో కాలుచుండుటమ జూచి కదలక మెడలక కూర్చునియుండిన జనకమహారాజుతో నా గురువుగారు 'రాజా ఇదియేమి? నీ తాజ్యమిట్లు భస్మమగుచున్నను నీ పెఱింగియు నిట్లెల ఉజ్జేయియను కూర్చున్నావు?' అని యడుగగా నారాజు -

శ్లో! అనంతం చిత్తమేవ త్తం । యస్యమే నాస్తికృచ్ఛం ।

మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం । నమఃకృచ్ఛత్రపదహ్యతే ।

స్వామిన్ ! నా సొత్తు అంతముకలది కాదు. కాని 'నాది' యన దగినది యొక్కటియును లేదు. మిథిలయంతయును నశించినదని నా వస్తువు నశించునదికాదు. నా యాత్మయా నిత్యము. దానికి ప్రభు నగు శ్రియోపధి పాదారవింధములే నా ధనము. 'ధనం మదీయం తవ

పాదపద్మజమ్' - భగవంతునియొక్కయు భాగవతులయొక్కయు, ఆచార్యులయొక్కయు పాదపద్మమే నా ధనము. అదియును నిత్యమైనదియే. ఇక నేను దేనికి దుఃఖించి వదులిడుదు ననెను.

భార. శాన్తిప. 17-19 శ్లో.

మోక్షపర్వం - 282-4 శ్లో.

(30) ఇచ్చట శ్రీ విష్ణు పురాణమునందలి ప్రహ్లాదులు ప్రసాదించిన శ్లోకము ననుసంధించుకొనవలెను.

శ్లో॥ యావన్తః కురుతేజస్తః సంబంధాన్ మనసః ప్రియాన్ ।

తావన్తోఽన్యనిఖన్యస్తే హృదయే శ్లోకశఙ్కవః॥

సాంసారిక పరికరములలో (చేతనములుగాని అచేతనములుగాని) నెన్నిటియందు 'నాది నాది' యని మమకారమును నెలకొల్పుకొనునో అన్ని దుఃఖకీలలను తన హృదయమున నాటుకొనుచున్నాడని భావించవలెను. అనగా - అందేయొక్కటి నశించినను దానిమూలముగు దుఃఖ మాతనిని విడువక బాధించును అవి యన్నియు ననిత్యములే గాన సీతనికి దుఃఖము నిత్యమగును.

19వ శ్లోకము

(31) ఇచ్చట మానమనగా -

1. మననమని యర్థముకాదు. 'స్థిరమతిః' యనుటచేతనే యది సిద్ధించుచున్నది.
2. మరియు 'మునేః భావః' మానం. (ముని యనగా మననశీలుడు); అని చెప్పినచో అప్రసిద్ధార్థమును చెప్పివల్లగును.
3. ఏమూటయైనను పలుకకుండుట యనియు పర్థమును చెప్పరాదు. అట్టి మానమున కేమియును ప్రయోజనము లేదు. అపహరమును లేదు - అదియునుగాక సంక్లిష్టన మొనరించవలసియొండగా నిది యెట్లు పొసగును.

4. ఒకానొక కాలమునందుండవలసిన మానవ్రతమున్నచో అది సరసమేగాని ముందు వెనుక గ్రంథముతో సంబంధము కలువదు. ఇక నేమన్నచో.

5. లోకములో నిండించువారిని నిండించుట స్తుతించువారిని - స్తుతించుటయు అలవాటు. అవి కూడదని యిచ్చుట హాస శబ్దమునకు ప్రకరణానుకూలముగు కర్థము. 'సన్తుష్టో దోషకేన చిత్' అనునదియు నిట్టి హాసమునకొక కారణముగుచున్నది. అట్లు కానిచో 'సన్తుష్ట స్సతతం యోగీ' యని వెనుక చెప్పిన దానినే తిరిగి చెప్పినట్లుగును. అప్రయత్నముగా లభించిన దేదోయొక ద్రవ్యముతో తృప్తి చెందని వానికేనో యొకటి కావలసియే యుండునుగాన నెవనినో యొకనిని స్తుతించి యాచించును. ఇవ్యవహారిని తిట్టును. కాబట్టి యీయర్థమే సమంజసము.

(32) ఈ శ్లోకమున -

'సమశ్చిత్రే చమిత్రే చ | తథా మానావమానయోః' అను

నీ రెండు విశేషములున్న సన్న్యాసికి ఉచితమైనవనియు అటులనే 'అనికేతః' అనగా, నవిద్యతే 'నికేతః', (యిల్లు) యన్యః - అనగా యిల్లులేనివాడనునదియు తదనుగుణమే యనియు కొందరందుదు. అది యుచితముకాదు. ఆ రెండు గుణములును ముముక్షువగు గృహస్థునకును ఉండవలసినవే, సన్న్యాసికేకాదు. 'అనికేతః' అనునదియు గృహస్థునకే యొప్పును. 'సచాపి రమ్యావసథ ప్రియస్య' అనునట్లు యింటియందు నిస్సంగమాత్రని కావశ్యమని దాని కర్థము. అంతియ కాని గృహస్థున కిల్లుండరాదని యర్థముకాదు. ఇల్లులేనిచో గృహస్థుడెట్లుగును? ఆ యిల్లు ఆ ముముక్షువగు గృహస్థునకు యోగము కుపయోగపడవచ్చును. కావున దానియందు సంగమే. అనగా - 'నాది' యను మమకారమే యుండరాదని యర్థము. ఈ యర్థమును నూచించుటచే శ్రీ భాష్యకారులు 'నికేతనాదిష్వసక్తః' అని భాషించిరి.

న శబ్ద శాస్త్రాభిరతస్య మోక్షోః ।
 న చాపి రమ్యా వసధప్రియస్య ।
 న భోజనాచ్ఛాదన తత్పరస్య ।
 న లోకచిత్త గ్రహణే రతస్య ।
 ఏకాంత శీలస్య దృఢవ్రతస్య ।
 పశ్యేద్వియ ప్రీతి నివర్తకస్య ।
 ఆధ్యాత్మ విద్యారత మానసస్య ।
 మోక్షో ధ్రువో నిత్యమహింసకస్య ॥

వాసిష్ఠస్మృతి - 17 అ. 7 శ్లో.

ఆపస్తంభస్మృతిలో - 10 అ. 6, 7 శ్లో.

ఈ శ్లోకమున నెట్టివానికి మోక్షము దూరమో, యెట్టివానికి
 సన్నిహితమో చెప్పబడుచున్నది. కేవలము రాత్రింబవళ్లు తర్కవ్యా
 రణాది శాస్త్రములనే పట్టుకొని ప్రాకులాడువానికిగాని, రమణీయ
 భవనములలో నివసించు కోరికగలవానికిగాని, మృష్టాన్నప్రియునకు
 గాని, చీనిచీనాంబరములయందు వ్యామోహముగలవానికిగాని లోక
 ములను మెప్పించి వారివలన ధనప్రశంసాదుల నార్జించు నభిలాష కల
 వానికిగాని మోక్ష మత్యంతదూరమున నుండును.

ఒంటరిగనుండగోరు వానికిని, పట్టిన సాత్త్వికమైన పట్టును విడు
 వనివానికిని పంచేద్రియముల ప్రేరణకు లోబడువానికిని నిరంతరము
 వేదాంతవిద్యాభ్యాసమునందే లగ్నమైయుండు మనస్సుగలవానికిని -
 మనోవాక్కాయములచే నెవ్వరినిగాని పీడించు? వానికిన్ని మోక్షము
 కరతలామలకము.

20వ శ్లోకము

(రికె) ఈ యధ్యాయ ప్రారంభమున నష్టనుని ప్రశ్న కుత్త
 రముగా నక్షరనిష్ఠునికన్న భక్తియోగనిష్ఠుడు శ్రేష్ఠుడని చెప్పబడినది.

భక్తియోగమును నిర్వహించలేనివానికి అక్షరయోగమే క్రమముగ భక్తియోగమును సాధించునని చెప్పి ఆ యక్షరయోగికి కావలసిన గుణములు క్రమముగ జెప్పబడినవి. ఈ యధ్యాయారంభమున నడిగిన ప్రశ్నకు విస్తారముగా జెప్పిన సమాధానమును యీ శ్లోకమున ముగించుచున్నాడు.

(34) గీతాసంగ్రహము

16వ శ్లోకము

భక్తే శ్రేష్ఠ్య ముపాయోక్తిః । అశక్తస్యాత్మ నిష్ఠతా ।

తత్ప్రకారా స్వతి ప్రీతిః । భక్తే ద్వాదశ ఉచ్యతే॥

తాత్పర్యము.

శుద్ధాత్మ స్వరూపప్రాప్తికి సాధనమైన ఆత్మోపాసనముకంటె భగవదుపాసనరూపమైన భక్తి తనకు ఫలమగు ముక్తిని సాధించుటలో శ్రేష్ఠమును సుకరమును అయియుండుటచే శ్రేష్ఠమైనదై యుండుట యును, భక్త్యుపాయమును దాని నాచరించుటకు శక్తిలేనివానికి ఆత్మ నిష్ఠయు దాని కుపాయములైన గుణప్రకారమును, భక్తునివల్ల భగవంతునకు గల అతిప్రీతియు పన్నెండవ అధ్యాయన చెప్పబడెను.

THE ACADEMY OF SANSKRIT RESEARCH,
MELKOTE. 431.
(KARNATAKA STATE)

Accn. No. 5576

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ మద్భగవద్గీత

తృతీయ పట్కము

ప్రతిపదార్థ - తాత్పర్య- రామానుజభాష్య
ఆంధ్రానువాద సహితము

రచయితలు

శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీమన్నారాయణరామానుజజీయరుస్వామివారు

తాత్పర్య చంద్రికావివరణ

విశేషార్థములు

న్యాయవేదాంత విద్వాన్

తె. కం. గోపాలాచార్యస్వామివారు

ప్రకాశనము

శ్రీ మదుభయ వేదాంతాచార్యపీఠము

వెల రు 15-00 లు

శ్రీ భగవద్గీతా - త్రయోదశోఽధ్యాయః

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగః

—//—

అ వ తా రి క

ప్రథమషట్కమునందు, పరమప్రాప్త్యుడును పరబ్రహ్మమును భగవంతుడునగు వానుడేవునిప్రాప్తికి నుపాయమైన భక్తి యనెడి భగవదుపాసనమునకు అంగ మైనదియు, జ్ఞానయోగ కర్మయోగములనెడి రెండు *నిష్ఠలచే సాధింపఁ దగినదియు నగు ప్రాప్తయైన ప్రత్యగాత్మయొక్క యాథాత్మ్యమును దర్శించుట చెప్పఁబడినది. మధ్యమషట్కమునందు, పరమప్రాప్త్యమైన భగవత్తత్వముయొక్క యాథాత్మ్యమును (అనగా కలరూపును) గుఱించినట్టిదియు దాని మాహాత్మ్యమును గుఱించినట్టిదియు నగు జ్ఞానముతో మున్ను గూడినదై ఐకాంతికాత్యంతికమై యొప్పుభక్తియోగనిష్ఠ ప్రతిపాదించఁబడినది. అతిశయించిన యైశ్వర్యము నపేక్షించువారికిని, ఆత్మకైవల్యమునుమాత్రమపేక్షించువారికిని, గల ఆయాఅపేక్షితములకు (అనగా ఐశ్వర్యకైవల్యములకు) భక్తియోగము సాధన మనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు మీఁదిషట్కమున, పూర్వషట్కములు రెంటుఁ జెప్పఁబడిన *ప్రకృతి పురుషులును, ఆరెండింటియొక్క సంస్కరూపమైన

*సాధింపఁగోరినది సిద్ధించువఱకు ఎడతెగక సాధనము ననుష్ఠించుటయే యిచట నిష్ఠయని గెలియునది.

†ప్రథమషట్కము, శాస్త్రోపదేశాత్మమునకును శాస్త్రావతరణమునకును మూలమైన యర్జునశోకముయొక్క నివృత్తికొఱకు చెప్పఁబడిన ఆత్మదర్శనమును గుఱించి మొదటి రెండు అధ్యాయములనియు, ఆత్మదర్శనమునకైన సాధనములను ప్రపంచించుటను

ప్రపంచమును, ఈశ్వరునియాధాత్మ్యమును, కర్మజ్ఞాన భక్తిస్వరూపములను, వాని సనుష్ఠించుప్రకారములను, విశేషించి *విశోధింపఁబడుచున్నవి.

అందుఁ దొలుత త్రయోదశాధ్యాయమున దేహాత్మలస్వరూపమును, దేహయాధాత్మ్యమును శోధించుటయు, దేహబంధమును వీడిన శుద్ధాత్మలస్వరూపముయొక్క ప్రాప్తికి నుపాయమును, ఆ వివిక్తమైన (అనఁగా దేహమునుండి వేఱైన) యాత్మలస్వరూపముయొక్క విశోధనమును, అటువంటి శుద్ధాత్మకు అచిత్సంబంధము కలుగుటకు హేతువును, అచిత్తుకంటె అది వేఱైయుండుట ననుసంధించు ప్రకారమునుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ *ప్రకృతిం పురుషం చైవ తేత్రం తేత్రజ్ఞమేవచ!

ఏత ద్వేదితు మిచ్ఛామి జ్ఞానం జ్ఞేయంచ కేశవ॥

1

గుఱించి పిదప నాలుగధ్యాయములనియు, నిట్లు రెండు తెగలుగా భిన్నమైయున్నది. ద్వితీయపట్కము, సాధనాధికారి ఫలాధిభేదపరికితమైన భక్తియోగముయొక్క స్వరూపమును గుఱించి మొదటి మూడధ్యాయము లనియు, దానియొక్క యుత్పత్తివృద్ధులను గుఱించి పిదప మూడధ్యాయము లనియు నిట్లు రెండు తెగలుగా భిన్నమైయున్నది. ఈతృతీయపట్కముకూడ నిట్లే రెండుతెగలుగా భిన్నము. ఎట్లన, ప్రధాన పురుషప్రపంచ సర్వేశ్వరరూపశీర్ష్య వివేచనములను గుఱించి మొదటి మూడధ్యాయము లనియు, కర్తవ్యాదులైన కర్మధీభక్త్యాదులను గుఱించి పిదప మూడధ్యాయము లనియుఁ దెలియునది. ఇందు మొదటి మూఁటిలోఁగూడ ప్రసంగవశమున ఒకించుక కర్తవ్యములను జెప్పఁబడుచున్నవి. రెండవమూఁటిలో కర్తవ్యములు సిద్ధించుకొంటున్న ప్రసంగమున ఒకీంచుక తత్త్వమును శాస్త్రవశ్యత్వాదులును జెప్పఁబడుచున్నవి.

*విశోధించుట యనఁగా పూర్వము చెప్పబడిన విషయమును మఱిలఁగైకొని దానినిగుఱించి యంతవఱకుఁ జెప్పబడనట్టియు ఇంకను అపేక్షితము లైనట్టియు అంశములను ప్రతిపాదించి దానిని నిస్సందేహముగాఁజేయుట. పూర్వము చెప్పినవానినే మరల చెప్పుట పునరుక్తియగునుగాన, వానిని 'మరల ఊరక చెప్పుట' కాక విశోధించుట యని విశోధన శబ్దముచే అన్నిటికి పునరుక్తిని పరిహరించిరని తెలియునది.

* ఈశోకము రామానుజభాష్యమునందును శంకరభాష్యమునందును గానరాదు. రాఘవేంద్రపాఠమునబట్టి యిట గ్రహింపఁబడనది.

టీ. హేకేశవ=శ్రీకృష్ణ, ప్రకృతి = ప్రకృతిస్వరూపమును, పురుషంచ=పురుషునియొక్క స్వరూపమును, క్షేత్రం = క్షేత్రమనః బడుదాని స్వరూపమును, క్షేత్రజ్ఞమేవచ = క్షేత్రజ్ఞః డనఃబడువాని స్వరూపమును, జ్ఞానం=జ్ఞానస్వరూపమును, జ్ఞేయంచ = తెలియవలసిన విషయమును, ఏతత్=ఏనినన్నిటిని, వేదితుం=తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను.

తా. ప్రకృతియు పురుషుడును, క్షేత్రము క్షేత్రజ్ఞుడును, జ్ఞానము జ్ఞేయమును, అనునవి యెట్టివో యెఱుంగఁగోరెదను.

శ్రీభగవానువాచ.

శ్లో॥ ఇదం శరీరం కాంతేయ క్షేత్ర మిత్ర్యభిధీయతే।

ఏత ద్యో వేత్తితం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥ 2

టీ. హేకాంతేయ=ఓ యజ్ఞనా, ఇదం=ఈసామానాధికరణ్యముచే ♦ భోక్తయైన యాత్మతోఁ గూడనే గ్రహింపఁబడుచున్నట్టి, శరీరం=దేహము, క్షేత్రమితి=(భోక్తయైన యాత్మకు భోగ) క్షేత్రమని-అనఁగా కర్మబీజములయొక్క సోత్పత్తికి హేతు వగుటచే క్షేత్రమని, అభిధీయతే = (శరీరయాథాత్మ్యము నెఱిగినవారిచే) చెప్పఁబడుచున్నది. ఏతత్=దీనిని-శరీరమనెడి క్షేత్రమును, యః=ఎవఁడు, వేత్తి = 'దీని నెఱుంగఁడును' అని యెఱుంగుచున్నాఁడో, తం =వానిని-తాను వేదిత యగుటచే వేద్యమగుశరీరముకంటె వేత్తైన

♦ 'దేవుఁడు అన్నము భుజించెను' అనుచో దేవుఁడు భోక్తయు, అన్నము భోగ్యము నగును. ఈరెండును ఒక్కపస్తువే యైనయెడల అందొకటి భోక్తగాను మఱొకటి భోగ్యముగాను నుండనేరదు. ఇట్లే 'దేవుఁడు ఘటమును తెలిసికొనెను' అనుచో దేవుఁడు వేదిత (తెలియువాఁడు) గాను, ఘటము వేద్యము (తెలియఁబడునది) గాను నుండుటచే రెండును వేఱువేఱు యగును. ఇట్లు భోగ్యభోక్తృభావమును వేద్య వేద్యభావమును వేఱువేఱుగు రెండుపస్తువులకే కలుగునుగాని ఒక్కపస్తువే యగు రెంటికిఁ గలుగనేరవు. ఆరెండుభావములు దేహాత్మ్యలకు రెంటికిని కలవు గాన దేహమును ఆత్మయు వేఱువేఱు యగునని తెలియునది.

వానిని, త్రేతజ్ఞః ఇతి = త్రేతము నెఱుంగువాఁ డగుటచే త్రేతజ్ఞఁ డని, తద్విదః = ఆత్మయాథాత్మ్యము నెఱిగినవారు, ప్రాహుః = చెప్పుదురు.

తా. 'నేను దేవుఁడు' 'నేను మనుష్యుఁడు' 'నేను స్థూలుఁడు' 'నేను కృతుఁడు' అని భోక్తయైన యాత్మతోఁగూడ *సామానాధిక రణ్యముచే గ్రహింపబడుచున్న యీ దేహము, భోక్తయు, తనకంటె వేఱువస్తువైనదియు నగు ఆత్మకు భోగత్రేతమని తరిరయాథాత్మ్య విదులు చెప్పుదురు. దీనిని అవయవముచేఁగాని మొత్తముచేఁగాని 'ఇది

* విశేష్యము విశేషణము అని రెండు. విశేష్యములు వస్తువాచకములు. విశే షణము లావస్తువులజాతిగుణాదివాచకములు. భిన్నప్రవృత్తి నిమిత్తములగు శబ్దములకు ఏకార్థమునందు వృత్తి సామానాధికగణ్యము. ఈలక్షణవాక్యమున కర్థమేమన, శబ్దము నకు అర్థమునందు వృత్తియనఁగా ఆయోగమును దెలుపుట. ప్రకృష్టమైనవృత్తి ప్రవృత్తి. అనఁగా విశేష్యగూతమైన ప్రధానార్థమును గుఱించిన వృత్తియే ప్రవృత్తి. నిమిత్తము అనఁగా ద్వారము. ప్రవృత్తినిమిత్తము అనఁగా విశేషార్థమును దెలుపుటకు ద్వార భూతములైన విశేషణములగు జాతిగుణాదులు. ఏకార్థమునందు వృత్తి అనఁగా విశే ష్యభూతమైన ఒక్కప్రధానార్థమును తెలుపుట. కనుక భిన్నములైన విశేషణములగు శబ్దములు ఒక్కవిశేష్యమును దెలుపుట సామానాధికరణ్యమని విశేషయోగము. అనేక విశేషణములకు వాచకములైన శబ్దములు ఏకవిశేష్యమునందే పర్యవసించుట సామానాధికర ణ్యమని భావము. సమాన మనఁగా ఒకటి. అధికరిణ మనఁగా ఆధారము. అనఁగా విశేష ణములకు ఆధారభూతమైన విశేష్యము. కనుక సామానాధికరణ్యమనఁగా ఒక్కవిశేష్య మునందే పర్యవసించుట యని భావము. ఇట్లుండ భిన్నప్రవృత్తి నిమిత్తములగు శబ్దము లెవ్వి యని వివేచింపదు. శబ్దములు మూఁడువిధములు. కొన్ని విశేషణమునఁ గాని విశేష్యమునఁగాని ఏకార్థము లైనవి. ఘటము, కుంభము, నీలము, కృష్ణము ఇత్యాదులు. కొన్ని విశేషణమునను విశేష్యమునను రెంటును భిన్నార్థములైనవి. గోవు అశ్వము మహిషము నీలము శుక్లము పీతము ఇత్యాదులు. కొన్ని విశేషణమున భిన్నార్థములును విశేష్యమున ఏకార్థములునైనవి. నీలము ఉత్పలము దేవదన్తుఁడు శ్యాముఁడు ఇత్యా దులు. ఇందు మూఁడవపక్షమునఁ జెప్పబడిన శబ్దములకే సామానాధికరణ్యము చెల్లనని లక్షణవాక్యము తెలుపుచున్నది. ఎల్లవిభిన్న ప్రవృత్తినిమిత్తము లగుటచే విశేష్య మునను విశేషణమునను ఏకార్థములగు ఘటము కుంభము ఇత్యాదులందు సామానాధి కరణ్యము ప్రపర్తింపదు. ఏకార్థమునందు వృత్తి యగుటచే విశేష్యవిశేషణములు

నే నెఱుంగుదును' అని యెవఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో వాఁడు వేద్యమైన యీ దేహముకంటె వేదిత యగుటంబట్టి నేఱువస్తు వగుచున్నాఁడు. వానిని క్షేత్రజ్ఞుడని ఆత్మయాథాత్మ్యవిదులు చెప్పదురు

మఱియు దేహమునకంటె వేఱైన ఘటాదివదార్థములను అనుసంధించు సమయమున 'దేవుఁడగు నేను మనుష్యుఁడగు నేను ఘటాదుల నెఱుంగుచున్నాను' అని కేవలమైన ఆత్మనుగాక దేహసమానాధికరణమై యుండునట్టి యాత్మనే జ్ఞాతను (వేదితను) గా అనుసంధించినను (దేహమును ఆత్మను ఒక్కవస్తువుగా తలఁపఁదగదు. ఎట్లన) *వేదిత తాను దేహమునే యనుభవించుచుచో మున్ను ఘటాదులను వేద్యములుగా ఎట్లను సంధించెనో అట్లే యిప్పుడు దేహమునుసైతము 'దీని నే నెఱుంగుదును' అని 'వేద్యముగా అను

రెంటును భిన్నార్థములగు గోవు శ్వను ఇత్యాదులందును ప్రవర్తింపదు. కనుక విశేషణమున భిన్నార్థములై విశేష్యమున ఏకార్థములగు నిలము ఉత్సలము ఇత్యాదులందే అది ప్రవర్తించును. భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తము లనుటచే విశేషణమున భిన్నార్థములనియు, ఏకార్థమునందు వృత్తి యనుటచే విశేష్యమున ఏకార్థము లనియు నూహించునది. కనుకనే 'అనిత్యానా మహంవిఘ్నః' 'అహంశక్తి' 'దేహోఽహమ్' 'మనుష్యోఽహమ్' స్థూలోఽహమ్' కృశోఽహమ్' ఇత్యాదులందు సామానాధికరణ్యమని తెలియొనది. ఒకటి మఱియొక దానికి సమానాధికరణ మనఁగా ఒకటి దేవిశేష్యమున పర్యవసించుచున్నదో దానియందే మఱొకటియు పర్యవసించుచున్నదనుట. 'నేనుదేవుఁడు' అనుచో నేనుశబ్దము ఆత్మను, దేవశబ్దము దేహమును, నిర్దేశించుచున్నది. ఇట్టిరెండు శబ్దములు భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తములైనను ఆత్మయను ఒక విశేష్యమునందే నెలకొనుచున్నవి. కావున 'నేను దేవుఁడను' ఇత్యాదులందు ఆత్మతోఁగూడ దేహము సామానాధికరణ్యముచే. అనఁగా అది నిలుచువిశేష్యమునందే ఇదియు నిలుచుటచే దానితోఁగూడ నిదియు నొక్కటిగా గ్రహింపఁబడుచున్నది. 'నేను దేవుఁడను' అనుచో జాతియందును, 'నేను కృశుఁడను' అనుచో గుణమునందును 'నేను పోవువాఁడను' అనుచో క్రియ యందును. రెండుశబ్దములకును సామానాధికరణ్యము అని తెలియునది.

* భోక్తయు వేదితయు, భోగ్యమునకును వేద్యమునకును అన్యమైన పదార్థమే యగునని భావము. 'నాతల' 'నాచేయి' అని యవయవములను జెప్పుచున్నప్పుడుగాని

సంధించుచున్నాడు. (వేద్యముకంటె వేదిత యథాంతరము) కనుక వేదితయగు ఆత్మకు (వేద్యములగు) ఘటాదు లెల్లో యల్లు శరీరమును వేద్యమగుటంబట్టి వేటువస్తువగును; వేద్యములగు ఘటాదుల కెల్లో యల్లే వేద్యమగు శరీరమునకును, వేదితయగు క్షేత్రజ్ఞుడు వేటువదార్థమె యగును. *శరీరమునకు విశేషణములై అపృథక్సిద్ధములై యుండు మనుష్యత్వము గోత్వము మొదలయినవి యెల్లు ఆయా శరీరములతోఁగూడ సామానాధికరణ్యముచే గ్రహింపఁబడుచున్నవో యల్లే శరీరమును ఆత్మకు విశేషణముగా నుండుటయె స్వభావముగాఁ గలదై కావుననె దానికి అపృథక్సిద్ధమై యుండుటచేత ఆత్మతోఁగూడ అదియు సామానాధికరణ్యముచే గ్రహింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు దేహాత్మలకు అభేదముచేతఁ గాక అపృథక్సిద్ధిచేతనె కలుగుటంబట్టి సామానాధికరణ్యప్రతీతి పొసఁగియున్నది.

‘నాశరీరము’ అని యవయవముల మొత్తమగు దేహమును జెప్పునప్పుడుగాని వేదిత తన్ను వేటుగాను అవయవాదులను వేటుగాను అనుసంధించుచున్నాఁడేకాని ‘నేనే తల’ ‘నేనే శరీరము’ అని తన్నును అవయవాదులను ఒక్కవస్తువుగా అనుసంధించుట లేదు. కాబట్టియు దేహమును ఆత్మయు వేటువేటు యగును. ఆత్మయొక్క కర్మవీజములు ఫలించుటకు క్షేత్రమువంటి దగుటచే శరీరము క్షేత్రమనఁబడె నని తెలియునది.

* “ఒకవస్తువు తనకంటె భిన్నమైన యింకొకవస్తువునకు సమానాధికరణము కానేరదు. ఎట్లనఁ ఘటము తనకంటె భిన్నమైన పటమునకు సమానాధికరణము కానేరదు. అనఁగా ఘటశబ్దము నిలుచువిశేష్యవస్తువునందే పటశబ్దము నిలువదు. కనుక దేహాత్మలు వేద్యవేదితృభావముచే పరస్పర భిన్నము లగునన్నయెడల నారెంటికిని సామానాధికరణ్యము కలుగనేరదు. మఱి ‘నేను దేవుఁడు- నేను కృపఁడు’ ఇత్యాదులందు రెంటికిని సామానాధికరణ్యము కనుపట్టుటయెట్లు? అనినయెడల, మంటిమద్దకుండ మూకుడుకు ఈమూఁడును వేటువేటు నామరూపములు కలిగినవైనను అన్నియు మన్ను అను ఏకద్రవ్యమె యగుటచేత మంటిమద్దకు తద్వికారములైన తక్కినవియు సమానాధికరణములుగా గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు ఏకద్రవ్యమగుటవలనియభేదముచేత మంటి మద్ద మొదలైనవానికి సామానాధికరణ్యము కలుగునట్లే దేహాత్మలకును అభేదము కలిగినదేకాని పరస్పరము భిన్నము లగుటచేతఁ గాదు” అని ప్రతిపక్షు లాక్షేపించుటకు నిది సమాధానమని తెలియునది.

(అయినను అపృథక్స్థితివలనఁ గలిగిన సామానాధికరణ్యముచే ఆత్మ దేహముతోఁగూడనే ఘటాదులకు వేదితగా అనుసంధింపఁబడుచున్నను, నిజమునకు ఆత్మ ఒకటిమాత్రమే వేదితకావున అదియొక్కటియే వేదిత యని జను లేల యచుసంధింపరు? అనినచో,) ఆ వేదితయగు ఆత్మయొక్క జ్ఞానత్వనిత్యత్వ సూక్ష్మత్వాద్యసాధారణాకారము చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరముకాని దగుటవలనను యోగ సంస్కారము గల మనస్సునకుమాత్రమే గోచరించున దగుటవలనను ప్రకృతినిన్నిధానమువలననే మూఢులైన జనులు ప్రకృత్యాకారమునే (అనఁగా దేహవిశిష్టాకారమునే) వేదితగా అనుసంధించుచున్నారు. ఈవిషయమే 'ఉత్క్రామంతం స్థితంవాపి భుజ్జానం వా గుణాన్వి తమ్| విమూఢా నానుపశ్యంతి పశ్యంతి జ్ఞానచక్షుషః' (గీ-౧౫-౧౦) అని మీఁద చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత|

త్రక్షేత్రజ్ఞయో రాజ్ఞం యత్తద్ జ్ఞానం మతం మమ॥

టీ. హేభారత=ఓ యద్ధనా, సర్వక్షేత్రేషు=సమస్త దేహములయందుండెడి, క్షేత్రజ్ఞమపి=జీవునిగూడ, మాం=నన్నుఁగా-అనఁగా నేను ఆత్మగాఁగలవానినిగా, విద్ధి=ఎఱుఁగుము. ('అపి' అనుటవలన క్షేత్రముకూడ నే నాత్మగాఁ గలది యని అభిప్రాయము.) క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః=శరీరముయొక్కయు ఆత్మయొక్కయు, జ్ఞానం=తెలియుట-అనఁగా ఆ రెంటికెని గల వివేకమును గుఱించియు అవి మదాత్మకము లగుటనుగుఱించియు, గల జ్ఞానము, యత్ = ఏది కలదో-చెప్పఁబడినదో యనుట. తత్ = అదియే, జ్ఞానం=ఉపాదేయమైన జ్ఞానమని, మమ=నాయొక్క, మతం = అభిప్రాయము.

తా. దేవుడు మనుష్యుడు మొదలుగా గల క్షేత్రములన్నిటి యందు వేదిత (ఎఱుగువాని) యాకారముననే యుండు క్షేత్రజ్ఞుని నన్నుగా (అనగా నేనే యాత్మగా గలవానిగా) ఎఱుగుము. 'క్షేత్రజ్ఞం చాపి' అని అపి (కూడ) శబ్దము వలన క్షేత్రముగా గూడ నన్ను దెలియుమని చెప్పినట్లు తో యుబడుచున్నది. ఎల్లు క్షేత్రజ్ఞునకు విశేషణముగా నుండుటయే స్వభావముగా గలిగియున్నందున ఆ క్షేత్రజ్ఞునకు అపృథక్సిద్ధముగ (విడిచి వేఱుగ గలుగ లేనిది) అగును గాన దానితోడి సామానాధికరణ్యముచేతనే నిర్దేశింపదగియున్నదో అట్లే క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞుడును నాకు విశేషణముగా నుండుటయే స్వభావముగా గలవారు గాన నా కపృథక్సిద్ధములై నాతోడి సామానాధికరణ్యముచేతనే నిర్దేశింపదగియున్నవని తెలియుము. పృథివి మొదలగువాని సంఘాతి (మొత్త) మైన క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞుడును భగవంతునికి శరీరముగా నుండుటయే స్వరూపముగా గలిగియుండుటనుబట్టి భగవదాత్మకములని 'యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్త రోయం పృథివీనవేద యస్య పృథివీశరీరం యః పృథివీ మన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః' (బృ-గీ-2-3) అని యారంభించి 'య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో యగాత్మాన వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః' (బృ-గీ-2-౨౨) ఇత్యాదులగు శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. అంతర్యామిత్వముచే సర్వక్షేత్రములందు ఆత్మగా నెలకొనియుండుట యనెడి యిదియే వానితోడిసామానాధికరణ్యముచే భగవంతుని నిర్దేశించుటకు హేతువు. "అహమాత్మాగుడాకేశ స్వభూతాశయస్థితః" (గీ-౧౦-౨౦) 'న తదస్తి వినాయత్స్య స్థాయా భూతం చరాచరమ్' (గీ-౧౦-3౯) 'విష్వభ్యాహ మిదం కృత్స్న సేకాంశేన స్థితో జగత్' (గీ-౧౦-౪౨) అని ముందును వెనుకను జెప్పి నడుమ 'ఆదిత్యారామం విష్ణుః' (గీ-౧౦-౨౧) ఇత్యాదులచే

సామానాధికరణ్యమున నిర్దేశించుచున్నాడు. క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞుడును వేటువేటినుటనుగూర్చియు ఆయిరువురును మదాత్మకములనుటనుగూర్చియు ఏజ్ఞానము చెప్పబడినదో యాయీజ్ఞానమే యుపాదేయమైనదని నామతము.

కొందఱు, “క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాం విద్ధి” అనుచోఁగల సామానాధికరణ్యముచేత భగవంతుఁడును క్షేత్రజ్ఞుఁడును ఒక్కటై యని ఏకత్వము స్ఫురించుచున్నది. ఇందువలన భగవంతుఁడగువానికే అజ్ఞానమువలన క్షేత్రజ్ఞత్వము కలుగునట్లు (అనఁగా తన్ను అన్యునిఁగా-క్షేత్రజ్ఞునిఁగా-భ్రమించియుండునని) ఒప్పుకొనక తీరదు. కనుకనే అట్టిభ్రమము నివర్తించుటకై యీయేకత్వము చెప్పబడినది. (సర్వజ్ఞుఁడగు భగవంతుడు తన్ను అజ్ఞుఁడగు క్షేత్రజ్ఞునిఁగా భ్రమించుటెట్లు? అనిన అతఁడు మాయావేశమువలన ఈశ్వరుఁడు కాఁగా ఆ యజ్ఞానమువలన అట్లు భ్రమించినాఁడు. ఆ యజ్ఞానము నివర్తించుటకే ఈ యేకత్వము ఉపదేశించుటయని తెలియునది. ఉపదేశముచే భ్రమ తొలఁగుట యెట్లనఁగా) రజ్జువును సర్పముగా భ్రమించినవానికి ఆవులైనవా రదిసర్పముకాదని చెప్పిన వెనుక ఆ సర్పత్వభ్రమము నివర్తించినట్లే తన్ను క్షేత్రజ్ఞునిగా భ్రమించిన యర్జునునకు ఆప్తతముఁడగు భగవంతుని యుపదేశమువలన ఆ భ్రమ నివర్తించుచున్నది. కనుక సామానాధికరణ్యము ఏకత్వముచేతనే కలిగినదికాని అపృథక్నిర్దితతఁ గాదు అని చెప్పచున్నారు. ఇచట *ఉపదేశించువాఁడు వాసుదేవుఁడును పరమేశ్వరుఁడును అగు భగవంతుఁడు. అట్టివానికి తన స్వరూపముయొక్క యాథాత్మ్యము సాక్షాత్కరించియుండును. అట్టి సాక్షాత్కారముచేత వాని యజ్ఞానము నివర్తిం

* ఇచట ఉపదేశించువాఁడనుటచేత జ్ఞానవంతుఁడగుననియు, వాసుదేవుఁడనుటచే “సర్వ త్రాసా సమస్తంచ పసత్యిత్ర” అనువ్యుత్పత్తినిబట్టి అంతటను తానును తన

చేనా? లేదా? అని వారిని అడుగవలయును. నివర్తించిన దన్నయెడల, సజాతీయ విజాతీయాది విశేషరహితమైన జ్ఞానమాత్రమే స్వరూపముగాగల తనయందు తనవలెది కానిరూపము లుండునట్లు భ్రమించుట సంభవింపనేందు ఇట్లు అంతటను తా నొక్కఁడుతప్ప ఇతరములు కానరామిచే తనకంటె అన్యములైన యజ్ఞునాది భేదములను కనుగొనుటగాని, వారు యథార్థముగ లేకుండఁగా అట్టిలేనివారిని గూర్చి తాను ఉపదేశాది వ్యాపారములు చేయుటగాని కలుగదు. ఆత్మనామోత్కారము కలుగమిచే అజ్ఞానము నివర్తింపలేదన్నచో అప్పుడు అజ్ఞా డగుచున్నాఁడు గనుక అట్టివాఁడు ఆత్మజ్ఞానమును ఉపదేశించుట సంభవింపదు. “ఉపదేశ్యన్తి తేజ్ఞానం జ్ఞానిం స్తత్త్వదర్శినః” అని తత్త్వజ్ఞలేకదా యుపదేశము సేయఁదగువారని చెప్పబడియున్నది. కాబట్టి శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణములకుఁగాని న్యాయమునకుఁగాని స్వవచనములకుఁగాని గలుగుచిరోధమును బాటింపక జగత్తును మోహింపఁజేయుటకై ప్రవర్తింపఁజేయుబడు నిట్టి వాదములు అనాదరణీయములు.

చిదచిదీశ్వరస్వరూపభేదము.

ఈ విషయమున తత్త్వమెద్ది యనఁగా-అచిత్తు, చిత్తు, పరబ్రహ్మము అని తత్త్వములు మూఁడు. ఇందు అచిత్తు భోగ్యమనియు, చిత్తు భోక్త యనియు పరబ్రహ్మము ఆరెంటికిని ఈశిత (అనఁగా నియామకుఁడు) అనియు వీనిస్వరూపభేదములను గొన్నిశ్రుతులు వచించుచున్నవి. ఆ శ్రుతు లెవ్వి యన,

యం దన్నియం వసించునట్టివాఁ డగు ననియు, పరమేశ్వరుఁడనుటచే “సర్వభోక్త మహేశ్వరః” “చిదర్థ్యవ్యయం ఈశ్వరః” ఇత్యాదులందు తిన్న ఈశ్వరునిఁగా దలంచుదురీపులకు సర్వప్రకార మగుతనవైలక్షణ్యముపదేశించువాఁ డగుననియు భావము. ఇది సర్వరూపముయొక్క యాథాత్మ్యము, అదైన్యతుల్యతము చొప్పున అంతటను తా నొక్కటి తప్ప వేరెద్దియులేక అఖండమైనఁబడుకేవలజ్ఞానపటలమని తెలియునది.

1. "అస్మాన్నాయా సృజతే విశ్వమేత తస్మిం శ్చాన్యో మాయయా నన్నిరుద్ధః" (శ్వే. ౪-౯)
2. 'మాయా తు ప్రకృతిం విద్వాన్ నాయినం తు మహేశ్వరమ్' (శ్వే. ౪-౧౦)
3. 'క్షరం ప్రధాన మమృతాక్షరం హరః-క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః' (శ్వే. ౧-౧౦) ఇందు 'అమృతాక్షరం హరః' అని భోక్త నిర్దేశింపబడుచున్నాడు; ప్రధానమును ఆత్మకు భోగ్యమైనదిగా హరించుచున్నాడు గాన హరుడు.
4. "సకారణం కరణాధిపాధిలో - సచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపః" (శ్వే. ౬-౯)
5. "ప్రధానక్షేత్రజ పతి ర్లుణేశః" (శ్వే. ౬-౧౩)
6. "పతిం విశ్వస్యాశ్రేయ్యరగ్ం శాశ్వతగ్ం శివ మచ్యుతమ్" (తై. నా. ౧౦)

* దీనిచేత (ఈప్రకృతిచేత) మాయ (ఈశ్వరుడు) ఈప్రపంచమును సృజించుచున్నాడు. దానియందు కేటోకండు (జీవాత్మ) (ఈశ్వరుని) మాయచే గట్టుపడియున్నాడు. [ఇందు చిదచిదీశ్వరులు స్వరూపమున భిన్నములగుట తెలియునది.] 2. మాయను ప్రకృతిగాను మాయావిని మహేశ్వరునిగాను తెలియదగును. [ఇందు ప్రకృతియు నీశ్వరుడును భిన్నులగుట తెలియునది.] 3. క్షరము (నశించునది) ప్రధానము (ప్రకృతి) అగును. మృతిలేని యక్షరము (ఆత్మ) హరుడు-అనగా ప్రధానమును తనకు భోగ్యపదార్థముగా హరించువాడు-అగును. దేవుడొక్కడే ప్రకృతిని ఆత్మను (రెంటిని) ఏమిచున్నాడు-ఇందుమాఁటికిని స్వరూపస్వభావభేదమును, అచిత్తునకునుచిత్తునకును గలభోగ్యభోక్తృభావమును, చిదచిత్తులకును-ఈశ్వరునికినిగల నియామ్యనియామక భావమును దెలియునది. 4. వాడు (ఈశ్వరుడు) కారణము. శరీరావయవములకు అధిపుడైనవానికి (అనగా జీవాత్మకు) అధిపుడు. వానికి (ఈశ్వరునకు) పుట్టించువాడు ఒక్కఁడునులేడు. అధిపుడును ఒక్కఁడును లేడు. [ఇందు ఈశ్వరుని సర్వకారణత్వము సర్వాభ్యధికత్వమును దెలియుచున్నది.] 5. గుణములకు ఈశుడు, ప్రకృతికిని క్షేత్రజ్ఞునికిని (జీవాత్మకును) పతి. 6. ప్రపంచమునకు పతి, జీవాత్మకు ఈశ్వరుడు.

7. జ్ఞాత్వా ద్వా వజా వీశసీశౌ, (శ్లో. ౧-౯)
8. నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకోబహునాం యోవిద
ధాతి కామాన్. (శ్లో. ౧౩; కఠ. ౨-౫-౧౩)
9. భోక్తాభోగ్యం ప్రేరితారంచ మత్వా. (శ్లో. ౧-౫)
10. పృథ గాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా జప్తస్తతస్తేనామృతత్వ
మేతి. (శ్లో. ౧-౬)
11. తయోరవ్యః పిష్పలంస్వా ద్వత్తి - అనశ్చ న్నన్యో అభిచాక శీతి.
(ముం. ౩-౧-౨)

నిత్యుండు శుభుండయినవాడు, చెడనివాడు. 7. జ్ఞాండు (తెలిసినవాడు-అనగా ఈశ్వరుడు) అజ్ఞాండు (తెలియనివాడు- అనగా జీవుడు) అని యిద్దఱు. ఈయిద్దఱును పుట్టుక లేనివారు. (అం దొకడు అనగా ఈశ్వరుడు) ఈశుండు, (మఱియొకడు (అనగా జీవుడు) ఈశుండు కానివాడు. [ఇందు ఈశ్వరుని సర్వజ్ఞత్వమును జీవుని కిం చిద్ జ్ఞత్వమును ఉభయుల అజత్వమును నియామకనియామ్యభావమును దెలియునది. 8. నిత్యులలో (నిత్యమైన ఆత్మలలో) నిత్యుండును, చేతనలలో (చేతనలయిన యాత్మలలో) చేతనుండును, పెక్కుండ్రలో (పెక్కులయిన యాత్మలలో) ఒక్కండును. (అగు) ఎవండుకోరికలనిచ్చుచున్నాడో - (ఇందు ఆత్మలు నిత్యములనియు పెక్కులనియు ఈశ్వరుం డొక్కడనియు ఫలప్రదుడనియు దెలియనగును.] 9. భోగించువానిని (ఆత్మను), భోగ్యమును (ప్రకృతిని), ప్రేరేపించువానిని (ఈశ్వరుని) ఎఱింగి. 10. ఆత్మను ప్రేరితను (ఈశ్వరుని) వేర్వేరుగా నెఱింగి పిదప వానిని (ఈశ్వరుని) గొలుచువాడు (జీవుడు) వానిచేత (ఈశ్వరునివలననుండి యనుట) అమృతీ త్వమును బొందును. [ఇందు చిదచిదీశ్వరులకుఁ గల భేదము శబ్దములచేత తెలియుటే కాక ఈశ్వరుని జీవునికంటె వేఱైనవానినిగా నెఱింగి వానియందు ప్రీతి కలిగియుండుటవలన మోక్షము కలుగు ననియు తెలియుచున్నది.] 11. ఆ యిద్దఱులలో ఇంకొకడు (జీవుడు) తియ్యనిపిష్పలమును (కర్మఫలముననుట) తినుచున్నాడు. మఱొకడు (ఈశ్వరుడు) తినినవాడై యంతటను బ్రకాశించుచున్నాడు. [ఒక శరీరమును ప్రవేశించియుండుజీవేశ్వరు లిరువురిలో ఒకడు కర్మఫలములకు భోక్తగాను ఇంకొకడు భోక్తగానివాడుగాను అట్టిస్థితిలో వారిరువురికిఁగల సైధర్మ్యమును ఇంగుఁ జెప్పఁబడినది. ఇందు తియ్యనిపిష్పల మనుట పుణ్యఫలమునకు గ్రాహకము. ఇది ఉపలక్ష

12. అజా మేకాం లోహితశుక్ల కృష్ణాం బహ్విం ప్రజాం జనయన్తి
గంసరూపాం అజోహ్యోకో జ్ఞానమాణోఽనుశేతే జహత్యేనాం
భుక్తభోగా మజోఽన్యః. (శ్వే. ౪-౫; తై. నా. ౧౨-౫)

13.*గా రనాద్యస్తవతీ సా జనిత్రీ భూతభావినీ. (మన్త్రికోపనిషత్)

14*.సమానే పృథ్వే పురుషో నిమగ్నోఽనీతయా శోపతి మిహ్య
మానః-జప్తం యదా పశ్య త్యన్య మిశ మన్య మహిమాన మితి
వీతశోకః. (శ్వే. ౪-౭)

ఇత్యాదులు (వీనియందెల్ల ప్రకృతియు జీవాత్మయు నీశ్వరుఁ
డును స్వరూపమును వేరువే టైనవారే యగుదు రనియు, అండు
ప్రకృతి జీవునికి భోగ్యమనియు, జీవుఁడు భోక్త యనియు, జీవులు
పెక్కం డ్రనియు, ప్రకృతికిని జీవులకును నియామకుఁ డీశ్వరుఁ
డొక్కఁడనియుఁ బ్రతిపాదితములైయున్నవి.) ఈ గీతయందును ఈ
విషయములను గుఱించియే

జాగ్రము గనుక పుణ్యపాపఫలముల చెంటిని గ్రహించునది.] 12. పుట్టుక లేనివాఁడగు
నొకఁడు (బద్ధాత్మ) ఎఱ్ఱనిదియు తెల్లనిదియు నల్లనివియునగు మఱొకపుట్టని దానిని
(పౌకృతిని) తనకు అనురూపమైన ప్రజను మిక్కిలి కలిగించుదానిని, ప్రేమతో ననుభ
వించుచున్నాఁడు. పుట్టనివాఁడైనయొకఁడు (ముక్తాత్మ) దీనిని (ప్రకృతిని) అనుభ
వించబడిన భోగములు గలదానిని త్యజించుచున్నాఁడు. దానివలనఁ గలుగు సుఖ
ముల ననుభవించి దానిని విడుచుచున్నాఁడనుట. [ఇందు ప్రకృతిపురుషుల అజత్వ
మును, పురుషకర్మానురూపముగ ప్రకృతి పరిణమించుటయు, బద్ధ ముక్త వ్యవస్థయును
గ్రాహ్యములు. మఱియు ప్రకృతిలోహితశుక్లకృష్ణమైనదిగాఁ జెప్పఁబడుటచేనది రజస్సు
త్వైతమోగుణాత్మకమని చెప్పటయగును. 'అనుశేతే' అనుటచే బద్ధునిని, 'జహతీ' అను
టచే ముక్తునిని గ్రహించునది.] 13. ఈభూమి (పౌకృతి యనుట) ఆద్యంతములు
లేనిది, భూతములను గనునట్టితల్లి. 14. (పరమాత్మతోఁగూడ) నొక్కపృథ్వుమననే
వనించు నీ పురుషుఁడు (జీవాత్మ) భ్రమించుచు (సంసారబంధముల) కట్టుపడి ఈశుఁడు
లేక దుఃఖించుచున్నాఁడు ఎప్పుడు ప్రేమతోఁ గొలువఁదగినవాఁడును (సంసారబంధ
ములకు) అన్యఁడునగు ఈశుని అతనిమహిమను జూచుచున్నాఁడో అప్పుడు దుఃఖము
లేనివాఁడగుచున్నాఁడు. *13-14. రెండును కొన్ని గ్రంథములందు కనుపట్టవు.

*“అహఙ్కార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టభాః।
అపరేయ మిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్।
జీవభూతామ్” (గీ. ౨-౪-౫)

‘సర్వభూతాని కాంతేయ ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్।
కల్పక్షయే పున స్తాని కల్పాదా విస్మజా మ్యహమ్’॥
‘ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య విస్మజామి పునఃపునః।
భూతగ్రామ మిమం కృత్స్న మవశం ప్రకృతేర్వశాత్’॥

(గీ. ౯-౨)

‘మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయ తే సచరాచరమ్।
హేతు నానేన కాంతేయ జగద్ధి పరివ ర్తతే’॥ (గీ. ౯-౧౦)
‘ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్వన్నాదీ ఉభావపి’ (గీ. ౧౩-౧౯)
‘మమయోని ర్మహద్భ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్।
సమ్భవ స్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారతీ’ (గీ. ౧౪-౩)

* ఈ గీతాశ్లోకములందు ‘మేప్రకృతిః’ ‘ఇత స్త్వన్యామ్’ ఇత్యాదులచే చిద చిదీశ్వరభేదము తెలియునది. మఱియు బ్రహ్మము జీవత్వమును అధ్యసించుటయే (అనగా బ్రహ్మము తన్ను పెక్కుజీవులుగా భ్రమించుటయే) సృష్టియనియు ఆ జీవ త్వధ్యాసము నివర్తించుటే (అనగా బ్రహ్మము తాను జీవుఁడను భ్రమ మానుటయే) ప్రళయ మనియు పరులు చెప్పుదానికి ఖండనముగా ‘సర్వభూతాని.. విస్మజా మ్యహమ్’ అనుదీని నుదాహరించిరి. ఇందు పరమాత్మునికి శరీరభూతమగు ప్రకృతియొక్క విభాగమే సృష్టియనియు ఆవిభాగమే ప్రళయమనియుఁ తెలియునది. మఱియు పర మాత్మ భ్రమించుటచేతనే ప్రకృతిపురుషుల చరాచరాదిదశలు కలుగుచున్నవను పరోక్ష నిరసించుటకై ‘మయాధ్యక్షేణ..’ అని గ్రహింపఁబడినది. దీనిచే పరమాత్మ ప్రకృతి పురుషుల కధిష్ఠానమై యుండుటవలననే వానికి చరాచరాదిదశలు కలుగుచున్నవేకాని భ్రమించుటచేతఁ గాదని తెలియునది. మఱియు బ్రహ్మమునందు జీవత్వము అధ్యసించుటచేతనే జీవుఁడు సిద్ధించుచున్నాఁడు అను పరోక్షిని నిరసించ ‘ప్రకృతిం పురుషం చైవ’ అని గ్రహింపఁబడినది. ఇందు పురుషుఁడు అనాదిగా నున్నాఁ డనుటచే అనాదిగా వేరై యుండువాఁడే కాని బ్రహ్మము భ్రమించి తానే జీవుఁడుగా సిద్ధించిన వాఁడు గాఁడనుట అని తెలియనగును.

అని చెప్పబడియున్నది. ఇందు 'మమయోని...దధామ్యహమ్' అనుటకు, జగత్తునకు యోనిభూతమైనది యగు నామహత్తైన బ్రహ్మము (అనగా ప్రకృతి యనుపేరు గల భూతసూక్ష్మమగు అచిద్వస్తువు) ఎదియో దానియందు చేతన మనెడి గర్భమును గూర్చుచున్నాను. పిదప నాసంకల్పముచే నగు చిదచిత్తుల సంస్కరణలననే దేవతలు మొదలుగా స్థావరములవఱకును అచిత్తుతో మిశ్రములైయుండు భూతము లన్నియుఁ బుట్టుచున్నవి యని యర్థము. శ్రుతియందును భూతసూక్ష్మము 'తస్మాదేతద్భ్రహ్మనామరూప మన్నంచ జాయతే' అని బ్రహ్మశబ్దముచే నిర్దేశింపబడియున్నది. కాన నిచట బ్రహ్మ శబ్దమునకు భూతసూక్ష్మమని యర్థము సేయఁబడెను.

సామానాధికరణ్యము శరీరాత్మభావనిబంధనముచే

ముఖ్యవృత్తమైనది గాని లాక్షణికము గాదు.

ఇట్లు భోక్తృభోగ్యరూపముగా నుండు చిదచిత్తులు సర్వావస్థ లందును పరమపురుషునికి శరీరభూతమై అతనికి నియామ్యమై యుండుటచే అవి అతనికి అవ్యభిక్షిద్ధము లనియు (అనగా అతనిని విడిచి వేఱుగ నుండఁజాల వనియును) పరమపురుషుండు వాని కాత్మయనియుఁ గొన్నిశ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ఎట్లన, * 'యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్-పృథివ్యా అస్తరోయం పృథివీ నవేద-యస్య పృథివీ శరీరం-యః పృథివీ మస్తరో యమయతీ' అని యారంభించి 'య ఆత్మని తిషన్-ఆత్మనోఽస్తరోయ మాత్మానవేద - యస్మాత్కారీరమ్-య ఆత్మాన మస్తరోయమయతి-సత ఆత్మాస్తర్యా మ్యమృతః' అని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈ యంతర్యామి బ్రాహ్మణశ్రుతి చెప్పనట్లే సుఖాలోపనిషత్తును

* 'యఃపృథివ్యాం' ఇత్యాదులచే ప్రకృతియును, 'య ఆత్మని' ఇత్యాదులచే ఆత్మయు భగవంతునికి శరీరమే భగవంతుఁ డంతర్యామిగా కలిగియుండుటఁ దెలియ నగును. ఈశ్రుతి బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందలిది.

‘యఃపృథివీ మన్తరే సచ్చరన్-యస్య పృథివీ శరీరమ్’ - యం పృథివీ నవేద’ అని యారంభించి ‘యోఽక్షర మన్తరే సచ్చరన్ - యస్యాక్షరం శరీరం - యుగక్షరం నవేద’ - ‘యోమృత్యుమన్తరే సచ్చరన్-యస్యమృత్యు శరీరమ్-యం మృత్యుర్నవేద - ఏషసర్వ భూతాన్తరాత్మా అపహతపాపా దివ్యో దేవవీరో నారాయణః’ అని చెప్పించున్నది. ఇచట మృత్యుశబ్దముచే సూక్ష్మావస్థ గలదియు తమస్సు అనబడునదియు నగు అచిద్వస్తువు చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లన, ఈయుపనిషత్తుననే ‘అవ్యక్తమక్షరే లీయతే-అక్షరం తమసి లీయతే’ అని చెప్పబడియున్నది. (తమశబ్దము సూక్ష్మావస్థమైన యచిత్తును దెలుపుటచే అందలి యీ మృత్యుశబ్దమునకును అదియే గ్రాహ్యము.)

తైత్తిరీయకమును

* ‘అన్తఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మా’

అని చెప్పించున్నది. ఇటు చిదచిత్తులు సర్వావస్థలయందును పరమ పురుషునికి శరీరమై ప్రకారములై యుండుటచే ప్రకారియగు పరమ పురుషుడే కార్యావస్థయందును కారణావస్థయందును † ప్రకారమైన జగత్తుదూపమున నెలకొనియున్నాడు. ఈ యర్థమును దెలుపుటకే

* ఇది తైత్తిరీయక వాక్యము. ‘సంస్వత్మా’ అని యీశ్వరుని చిదచిద్వస్తువుల కెల్ల ఆత్మగా ప్రతిపాదించి ‘అన్తఃప్రవిష్టః’ అనియు ‘శాస్తా’ అనియు ఆత్మాత్మగా నుండుటకు వలయులక్షణములగు అంతఃప్రవేశ నియమనములను జెప్పినారు. దీనివలన చిదచిత్తులకు శరీరత్వము సిద్ధించుచున్నది. వాయువుకూడ ‘అన్తఃప్రవిష్టః’ కావచ్చును కనుక అది కాదని తెలుపుటకై ‘శాస్తా’ యనియు, రాజుకూడ ‘శాస్తా’ కావచ్చును గనుక వాడుకాడని తెలుపుటకై ‘అన్తఃప్రవిష్టః’ అనియు చెప్పబడెను. అంతః ప్రవిష్టుండుగు శాస్తయు రెండును అగునని ఆత్మయే కాన అట్టి రెండులక్షణములు గల యీశ్వరుండు సర్వమున కాత్మీయగుట స్థిరీకృత మగుచున్నది.

† చిదచిత్తుల సముదాయమే జగత్తుకాని వేఱుకాదు. కనుక చిదచిత్తులు ఈశ్వరుని శరీరమనగా జగత్తు అతని శరీరము అనియే భావము. ఇచట జగత్తు నామరూప

కొన్నిశ్రుతులు. †కార్యావస్థమును కారణావస్థమును అగుజగత్తు వాడే
యని చెప్పుచున్నది కాని వేఱు కాదు. ఆశ్రుతులు

*‘సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేశ మే వాద్వితీయమ్’

(ఛా. ౬-౨-౧) తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి-తత్తేజో సృజతే
(ఛా. ౬-౨-౩) అని యారంభించి, † ‘సన్మూలా సోమ్యేమా స్స
ర్వాఃప్రజా స్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠాః (ఛా. ౬-౨-౬) ‘ఏతదాత్మ్య
మిదం సర్వం తత్సత్యగ్ం స ఆత్మా - ‘తత్త్వమసి శ్వేతకేతో’
(ఛా. ౬-౨-౭) అని చెప్పుచున్నవి. ఇట్లే తైత్తిరీయకమును, †‘సోఽ
కామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి-సతపో తవ్యత-స తపస్తస్త్వా

భాగములు కలిగియుండు కార్యావస్థయందును నామరూపవిభాగములు లేనికారణావస్థ
యందును భగవంతునికి అపృథక్సద్భవిశేషణ మగుశరీరమైయుండును. శరీర యగు ఆత్మ
శరీరమును రూపముగాఁగలిగి వర్తించునట్లే జగత్తున కాత్మయగు భగవంతుండు కార్య
కారణావస్థలందు తనకు శరీరమైయుండు ఆ జగత్తునె రూపముగాఁ గలిగియుండును
అని భావము.

† కొన్నిశ్రుతులు, కార్యకారణావస్థమగు జగత్తు. వాడే యనుటచే, జగత్తును
వాడును ఒక ద్రవ్యమే అను అర్థమును దెలుపుచున్నవని తలచరాదు; జగద్రూప
ముగా నుండువాండు అను పూర్వోక్తమైన యగ్రమునే తెలుపునని భావము. ఉభయా
వస్థలందును జగత్తు వానిరూపమే యగుటంబట్టి జగత్తు వాడే యనబడుచున్న దనుట.

* ఓసోమ్య! ఈసత్యే (అనగా భగవంతుడే) ఒక్కండ్రై రెండవదిలేనిదై
మొట్టమొదట నుండెను. అది ‘పెక్కు అయ్యెదను. ప్రజలను గనెదను’ అని కోరెను.
అది లేజనునను సృజించెను.

† సోమ్య! ఈసర్వప్రజలును ఆసత్యే మూలముగాఁ గలిగియున్నవి. సత్యే
వానికి ప్రాపు. సత్యే వానికి పట్టు. ఇదియంతయు దానినే (సత్తునే) ఆత్మగాఁ గలిగి
యున్నది. అది సత్యము-వాండు ఆత్మ. శ్వేతకేతూ! అది నీవు అగుదువు. [ఇందు
ఈశ్వరునికిని చిదచిత్తులకును శరీరాత్మభావము కలుగుటయు దానిచేతనే సామానాధికర
ణ్యము సిద్ధించుటయు అట్టి సామానాధికరణ్యమే ‘తత్త్వమసి’ అనుచో ప్రతిపాదింపఁ
బడుటయుఁ దెలియనగును.]

† ‘నేను పెక్కుఅయ్యెదను నేను ప్రజలను గనెదను. అని వాండు కోరెను’

ఇదం సర్వ మస్మజత' (తై. ఉప. ఆనంద. ౬-అను) అని యారంభించి,
 'సత్యం చాన్యతంచ సత్య మభవత్' (తైత్తి. ఉప-ఆనంద. ౬-అను)
 అని చెప్పుచున్నది.

* సమానాధికరణనిర్దేశము సేయు నీఛాందోగ్యతైత్తిరీయక
 ప్రకరణములందు సైతము ఇతర శ్రుతిప్రకరణములు ప్రతిపాదిం
 చునట్టిచిదచిదీశ్వర స్వరూపభేదము ప్రతిపాదింపబడుచున్నది-
 ఎట్లన,

♦ హస్తాహ మిమా స్తిస్రో గేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్ర
 విశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి' (ఛా. ఉప. ౬-౩-౨)

♦ 'తత్ సృష్ట్యా తదేవాను ప్రవిశత్ - తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్య

వాఁడు (ఇట్లు) ఆలోచనచేసెను. ఆలోచనచేసి దీనినంతయు సృజించెను. [ఇందును
 చిదచిత్ప్రవేశమును దానిచేగలిగిన సామానాధికరణ్యమును దెలియనగును.]

♦ సత్యమైనదియు (పరిణామములేని ఆత్మయు ననుట) అన్యతమైనదియు (పరి
 ణామియగు ప్రకృతియు ననుట) సత్యము (ఈశ్వరుఁడు) అయ్యెను.

* సమానాధికరణనిర్దేశము సేయుటేకాక స్వరూపభేదమునుగూడ ఈ శ్రుతులు
 ప్రతిపాదించుచున్న వనుట.

♦ హస్త! ఈజీవుఁ డగునచే (జీవుఁడనగు సేను - జీవుని శరీరముగాఁ జేసికొని
 వానితోఁగూడ సేను అనుట) ఈమూఁడుదేవతలను (ప్రకృతితత్త్వములగు పృథివి-
 అప్పు-తేజస్సులను) ప్రవేశించి నామరూపములను వేర్వేరుల వీక్షింపఁజేయును. [ఇదిఛాందో
 గ్యవాక్యము 'సింహమైననాచే అనేకములు భక్షింపఁబడినవి' అనునపుడు, తాను సిం
 హము కాకపోయినను సింహాకారమునుబొంది యట్లు చేయుట తెలియునట్లే 'జీవుఁడగు
 నాచే' అనుచో, సేను జీవుఁడుకాదు జీవునిశరీరమును గలిగియుండుటచే ఆ జీవాకార
 మునుబొంది సేను అనిపింప ప్రవేశించుచున్నానని అర్థము గ్రాహ్యము. ఈ మూఁడు
 దేవతలనుట ప్రకృతివాచకము. కనుక సమానాధికరణమునుజెప్ప నీ శ్రుతియందును
 చిదచిదీశ్వరుల స్వరూపభేదము తెలియుచున్న దనుట.]

♦ దానిని (చిదచిన్మిత్రమగు ప్రపంచము ననుట) సృజించి దానియందు ప్రవేశిం
 చెను. దానిని ప్రవేశించి, సత్తును (వికారరహితమైన ఆత్మయు) త్యక్తును (వికారి
 యగు ప్రకృతియు) నయ్యెను. (ఒకటి) ఎఱుకగలిదియు (నుటొకటి) ఎఱుకలేనిది

చ్చాభవత్...విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ - సత్యం చానృతమభవత్' అని, [ఇందు 'అనేన జీవే నాత్మ నానుప్రవిశ్య' అనుచో 'జీవే నాత్మనా' జీవుఁ డగు నాచే అని జీవునికి బ్రహ్మత్వకర్తవ్యము చెప్పబడుచున్నది. 'అనేన' అనుశ్రుతియు 'తదనుప్రవిశ్య - సచ్చత్యచ్చాభవత్ - విజ్ఞానం చావిజ్ఞానమ్' అను శ్రుతియు సమానార్థకంబులగుటచే పూర్వశ్రుతియందుఁ జెప్పబడిన * జీవుని బ్రహ్మత్వకర్తవ్యము ఉత్తర శ్రుతియందుఁ జెప్పబడిన జీవానుప్రవేశముచేతనే (అనఁగా జీవునికిని ఈశ్వరునికిగల శరీరాత్మభావముచేతనే) కలుగునని తెలియుచున్నది.]

యన, అవికారియు (ఆత్మయు) వికారియు (ప్రకృతియును) సత్యము (ఈశ్వరుఁడు) అయ్యెను. [ఇది తైత్తిరీయకవాక్యము]. 'ఇమాన్తీస్రోజీవతాః' అనుఛాందోగ్యమున ఈశ్వరుఁడు అచిత్తును ప్రవేశించుట వ్యక్తముగాఁ దెలియుచున్నది కాని, చిత్తును ప్రవేశించుట అంత వ్యక్తముగాఁ దెలియకున్నది. 'జీవుఁడగు నాచే' అని జీవునితోడి సామానాధికరణ్యముమాత్రము దెలియుచున్నది. అయినను జీవునియందు ప్రవేశించుట చేతనే ఈశ్వరునికి జీవునితోడి సామానాధికరణ్యము కలుగుచున్నది కాని వేఱుకాదు. ఇది నిరూపించుటకై ఆజీవానుప్రవేశము వ్యక్తముగా లేలుపు నీతైత్తిరీయక వాక్యమిచ్చట రూపింపబడినది. దీనిచే ఈశ్వరుఁడు జీవునియందుఁగూడ ప్రవేశించుచున్నాడనియు, అందుచేతనే 'జీవుఁడగునాచే' అని ఛాందోగ్యము ఈశ్వరునికి జీవునితోడి సామానాధికరణ్యము చెప్పినదనియు గ్రహించునది.

* 'అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య' (ఈజీవుఁడగు నాచే ప్రవేశించి) అనుచో జీవుఁడు తానుగాఁ జెప్పిరి. ఈసామానాధికరణ్యమువలన జీవునికి బ్రహ్మత్వకర్తవ్యము సిద్ధించుచున్నది. ఆత్మపరమమనకు ఆత్మపరముగాను తాదాత్మ్య (వేఱుకాకుండుట) పరముగాను అర్థముచెప్పఁగూడును. కాబట్టి యిచ్చట బ్రహ్మత్వకర్తవ్య మనుటకు బ్రహ్మమును ఆత్మగాఁ గలిగియుండుట యని యర్థముచేసి జీవబ్రహ్మములకు శరీరాత్మభావమును గ్రహింపవచ్చును. లేక దానికి, బ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాకుండుట (అనఁగా బ్రహ్మమే యగుట) యని యర్థమునేని జీవబ్రహ్మములకు స్వరూపైక్యమును గ్రహింపవచ్చును. ఇట్లు రెండోర్థముల కాన్వదమైయుండుటచేత జీవునికి సామానాధికరణ్యము సిద్ధించిన బ్రహ్మత్వకర్తవ్యము శరీరాత్మభావమునుబట్టియే లేక స్వరూపైక్యమునుబట్టియే యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను 'అనేన జీవేనాత్మనా' అను ఈశ్రుతియు 'తదనుప్రవిశ్య' అనుశ్రుతియు సమానార్థకములు. అందు రెండవశ్రుతి జీవునియందును

ఇటువంటి (అనగా ఈచిద చిదను ప్రవేశముచే గలుగునట్టి) నామరూపవ్యాకరణమే * 'తద్దేదం రహస్యవ్యాకృత మాసీత్'

తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే' (బృ. ఉప. 3-8-2) అని యిందునను జెప్పబడినది. కనుక *పరమపురుషుడే స్థూలసూక్ష్మ చిదచిద్వస్తుశరీరుడై కార్యావస్థుడును కారణావస్థుడు నగుచున్నాడు. కారణముకంటె కార్యము వేఱు కానందున కారణము నెఱుంగుటచే కార్యము నెఱుంగబడిన

ఈశ్వరుడు ప్రవేశించుటను (అనగా జీవేశ్వరులకు శరీరాత్మభావము కలిగియుండుటను) జెప్పుచున్నది. కనుక యెదటిశ్రుతియందలి జీవునిబ్రహ్మత్వకర్తవ్యము రెండవశ్రుతి చెప్పునట్లు శరీరాత్మభావముచే గలిగినదిగాని స్వరూపైక్యముచే గాదని తెలియునది.

* ఇది (ముందు) నిజముగా అవ్యాకృతమే (వేఱువేటి ఏర్పడనిదై) యుండెను. దానిని (ఇప్పుడు) నామరూపములచే వేఱువేటి ఏర్పఱచెను. [ఇది బృహదారణ్యకము నందలిది-ఈశ్వరుడు చిత్తనం దాత్మగాఁ జొచ్చి దానిని శరీరముచేసికొని ఆ జీవశరీరముతో అచిత్తనంగఁ జొచ్చుచున్నాడు. ఇట్లు ప్రవేశించుటచేతనే పూర్వము నామరూపవిభాగము లేకుండిన చిదచిత్తులకు నామరూపవిభాగము కలుగుచున్నది. ఇట్లు చిదచిదనుప్రవేశముచేతనే నామరూపవ్యాకరణము సిద్ధించునని తెలిసెడిది. అయినను 'తద్దేదం' అనెడి యీశ్రుతి వట్టి నామరూపవ్యాకరణమును మాత్రము చెప్పి దానికి హేతువగు చిదచిదనుప్రవేశమును జెప్పకపోయినను ఆ హేతువును ప్రతిపాదించు తక్కిన శ్రుతులనుబట్టి యాలోచింపఁగా ఈ శ్రుతియు ఆ హేతువును వెలిపుచ్చక పోయినను లోపలనుచుకొనియే యీ వ్యాకరణమును జెప్పినదిగాని వేఱు కాదు. కనుక నిందలి వట్టివ్యాకరణము చిదచిదనుప్రవేశముచే గలుగువ్యాకరణమే యనియుఁ దెలియఁదగునని భావము. ఇట్లే వట్టి నామరూపవ్యాకరణమును మాత్రముం జెప్పప్రకరణములందెల్ల హేతువగు చిదచిదనుప్రవేశమునుగూడ గ్రహించుకొనునది.

* చిదచిత్తులకు నామరూపవిభాగములేని నూత్నావస్థయే కారణావస్థ. నామరూపవిభాగయుక్తమైన స్థూలావస్థయే కార్యావస్థ. ఈరెండవస్థలందును అవి యీశ్వరునికి అపృథగ్స్థములై అంతయు వాఁడొక్కఁడే యనఁదగియుండును. కనుక నూత్న చిదచిద్విశిష్టుడై కార్యమగుచున్నాడు. కాఁబట్టి కార్యావస్థుడగు పరపురుషుడును కారణావస్థుడగు పరమపురుషుడును ఒక్కటే యని భావము.

దగుచున్నది. కనుక * ఏకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానము కలుగు ననుట మఱింత యుపపన్నముగా నున్నది. మఱియు, 'హస్తాహ మిమా స్తిసో' దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామ

* 'ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానమ్' అని ప్రమాణము. ఒకటి నెఱుంగుటచేత సర్వము నెఱుంగఁబడుచున్నదని యర్థము. ఈవాక్యమునకు ప్రతిపక్షులు చెప్పఁబర్చుముకంఁదైవిశ్వాద్యైతు లగుతాము చెప్పనర్హము మఱింత యుపపన్నముగా నున్నదని భావము. ఎట్లన 'ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానమ్' అనఁగా ఒకనిర్విశేషబ్రహ్మము నెఱుంగుటచే సర్వము నెఱుంగఁబడుచున్నదని యర్థము అని పరపక్షులు చెప్పిరేని, అదియెట్లు? అని యడిగెదము. వారు, అంతటను తానొక్కటియే కలదై తక్కినదేదియులేకుండుటచే అన్నియు తానైయుండు బ్రహ్మ మొక్కటి నెఱుంగుటచే అన్నియు నెఱుంగఁబడినవే యగునని యర్థము చెప్పదురేని, బ్రహ్మ మొక్కటిమాత్రమే అంతట నెఱుంగఁబడినదైయుండి కడమయెఱుంగఁబడునది మఱేదియు లేకుండఁగా 'సర్వమెఱుంగఁబడుచున్నది' అని సర్వశబ్దమును ప్రయోగింప నేల? ఆ లేనట్టి సర్వము ఎఱుంగఁబడు టెట్లు? అని అడుగుదుము. ఒక్కటి కెక్కువ సంఖ్య యుండిననే సర్వశబ్దము ప్రయుక్తమగును. ఒక్కటిమాత్రమే యుండినయెడల ఆశబ్దమును ప్రయోగించుటకు వీలులేదనిభావము. ఒక్కనిర్విశేషబ్రహ్మమును తక్కిన సర్వమును ఒక్కటేకాని వేఱుకాదు. కనుక ఒకటి నెఱుంగుటచే సర్వము నెఱుంగఁబడునని యర్థముగాఁ జెప్పుదురేని అప్పుడు వారిమతము చొప్పున సత్యమగు బ్రహ్మమును మిథ్యయగు జగత్తును ఏకమే యగుచున్నది. సత్యమును మిథ్యయు నేకమగునా? అట్లేకమగునేని జగత్తునకుఁగాని బ్రహ్మమునకుఁగాని సత్యత్వమిథ్యాత్వములం దేదయైనను కలుగఁగూడును. కనుక జగత్తే సత్యమనియు బ్రహ్మమే మిథ్యయనియుఁ జెప్పవచ్చునని ఆక్షేపింతుము. మఱిఒక్కటిని (బ్రహ్మమును) ఎఱుంగుటచే తక్కిన సర్వము మిథ్యగా నెఱుంగఁబడుచున్నదని యర్థము చెప్పదురేని అప్పుడు ఆ వాక్యమున 'మిథ్యగా' అను పదము అధ్యాహరించుకోవలసియున్నది. కనుక అధ్యాహరణోపము కలుగుచున్న దని ఆక్షేపింతుము. అవిద్యావిశిష్టమగు బ్రహ్మము నెఱుంగుటచే తత్కార్యమగు ప్రపంచము సర్వము నెఱుంగఁబడునని యర్థము చెప్పదురేని అప్పుడు మీరు శుద్ధబ్రహ్మమును విడిచి విశిష్టబ్రహ్మమును గ్రహించుటచే మాపక్షమును గొంత నమీ పించినవాఁడెతిరికాని బ్రహ్మమునకుమీరు చెప్ప విశిష్టత్వముయొక్కరీతి మేము చెప్ప విశిష్టత్వము యొక్కరీతి విరుద్ధముగా నుండుటయేకాక అది సర్వప్రమాణములకు మిక్కిలి కలఁత కలిగించుచున్నది. కనుక సర్వప్రమాణానుసారముగా మేమావాక్యమునకుఁ జేయు నగమేమనఁగా, మృత్తు అను ద్రవ్యమొక్కటియే అనేకవ్యవహారములకొఱకు కుండ మూకుండు మొదలయిన నానారూపవికారములచే గలిగిన నానా నామముల నొందినదై

రూపే వ్యాకరవాణి' అనుచో తిస్రోదేవతాః అని అచిద్వస్తువు సర్వమును నిద్దేశించి అందు తాను ఆత్మగాఁగల జీవునిప్రవేశముచే నామరూపవ్యాకరణము కలుగునట్లు చెప్పటవలన ఆయా వస్తువులకు వాచకములగు శబ్దములన్నియు ఆయావాని యచిద్రూపముతోను అందలి చిత్తుతోను గూడియున్న (అనఁగా అచిజ్జీవవిశిష్టఁడైయున్న)* పరమాత్మునికే వాచకము లగును.

నను అన్నియు ఆ ఒక్కమృత్తికయొక్కరూపవిశేషములే యగును గాన వానిని చూచి నప్పుడు 'మృత్తు అను ద్రవ్యమే యిట్లు ఉన్నదికాని మఱి వేఱుపదార్థముకాదు' అని మృత్తు నెఱుఁగుటచే దానిరూపవిశేషములే యగునట్లైన వన్నియు నెఱుఁగఁబడినవే యగుచున్నవి. ఇట్లు కారణముగు మృత్తుజ్ఞానముచేత తత్కార్యములగు కుండమూఁకుడు మొదలైనవి జాతములగుచున్నవి అవన్నియు పెక్కు నామరూపములు గలిగియుండి నను నిజమానకు మృత్తేయగుటచే వానినెల్ల మృత్తుగా గ్రహించుటే వానిని సరిగా నెఱుఁగుటయగును మృత్తు నెఱుఁగమిచే తద్వికారములను జూచినను అవి యిట్టివని యెఱుఁగుట కలుగనేరదు. మృత్తు నెఱింగినచో తత్కార్యములను పై తమెఱుఁగనగును. ఇట్లే నూత్నమిదచిద్వస్తుశరీరముగు పరబ్రహ్మము కారణము. అదియే లీలార్థము నానా నాను రూపచిదచిత్తుముదాయమైన జగత్తు అనుకార్యమయ్యెను. సమస్తమునకు ఏక కారణమైన బ్రహ్మము నెఱుఁగుటచే తత్కార్యములగు చిదచిద్వస్తువులు సర్వమును ఎఱుఁగఁబడుచున్నవి. ఆయేకకారణజ్ఞానముచేసర్వమైన తత్కార్యజ్ఞానముకలుగుచున్నది. ఇదియే ఏక విజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞాన మనటకర్థము. ఇదియ నిర్వికార నిర్దోషశ్రుతులకు విరుద్ధము కాకన్నది. కనుక నీ యర్థము ప్రతిపక్షులు చెప్పునర్థముకంటె ఉపపన్నమైనదని భావము. నిర్వికారాదిశ్రుతులకు విరుద్ధముకామి మీఁద చెప్పఁబడును.

* పరమాత్మ జీవశరీరుఁడై యచిత్తును బ్రవేశించుటచేతనే నామరూపవ్యాకరణము కలుగుననటవలన ఒక్కొక్కయచిద్వస్తువునకును పరమాత్మ అట్లు ప్రవేశింపని యెడల ఏ పేరును రూపును గలుగనేరదు. అనియొకపదార్థము కానేరదు అని తెలియుచున్నది. కనుక ఒక యచిద్వస్తువునకు ఒకపేరు కలిగెనేని దానియందు జీవశరీరుఁడై యాశ్వరుఁడు ప్రవేశించియుండవలెను. దానియందు అట్లు పరమాత్మ ప్రవేశింపక మునుపు ఆపేరు, అట్లు ప్రవేశింపని కేవల పరమాత్మకుఁగాని అతనిశరీరమైకాడ ప్రవేశింపని కేవలమైన చిత్తునకుఁగాని యారెండును ప్రవేశింపని కేవలమైన దాని యచిద్రూపమునకుఁగాని ప్రత్యేకముగా కలుగనేరదు. ఆమూఁడును శరీరశరీరభావమునఁగూడి ఒక్కవస్తువైన పిదపనే ఆపేరు కలుగును. అనఁగా ఆ యచిత్తుతోడను అందలి చిత్తు

కనుక కారణావస్థుడగు పరమాత్మునికి వాచకముగు శబ్దము తోడ తత్కార్యవాచియగు శబ్దమునకు సామానాధికరణ్యము ముఖ్యవృత్తిచే గలుగుచున్నది.

ఇట్లు సామానాధికరణ్యము ముఖ్యవృత్తమగుటచే స్థూల సూక్ష్మ చిదచిత్తులను ప్రకారములుగాఁ గల బ్రహ్మమే

తోడను గూడియున్న పరమాత్మునికే యాపేరు చెల్లును. ఏలన, ఆతఁడు అట్లు చొచ్చుటచేతనేక దా ఆపేరు కలిగినది. కనుక 'యత్కుండు' అనునామము యతశరీరహాపమైన యచిత్తుతోను అందలి చిత్తుతోను గూడియున్న పరమాత్మునికే చెల్లుచున్నది. అనఁగా కారణమైన సరమాత్మ, యత్కుని యాత్మయగు చిత్తుతోఁగూడి యత్కుని శరీరమైన యచిత్తునఁగఁ బ్రవేశించి యత్కుండు అనఁబడుకార్యమయ్యెను. కనుక కారణవాచియగు పరమాత్మశబ్దముతో తత్కార్యవాచియగు యతశబ్దమునకు 'యత్కుండు' 'పరమాత్మ' అని సామానాధికరణ్యము కలుగుచున్నది. ఇట్లు ఈశ్వరుడే యన్నిటికిని కారణమును, అన్నియు వానికార్యములును అగుటచే ఆ కార్యములన్నింటికిని వాచకములగు శబ్దము లెల్ల తత్కారణముగు నీశ్వరునికే చెల్లును. కనుక కార్యవాచకములగు శబ్దములెల్ల కారణవాచియగు పరమాత్మశబ్దముతో సామానాధికరణ్యము కలిగియుండును.

* శబ్దవృత్తులు-అభిధలక్షణ వ్యంజనయని మూఁడు గలవు. అందు ఒకశబ్దము దానికి సంకేతితమైనయర్థముతోఁ గూడియుండుట అభిధ. 'పృగరాజు' సింహము' అనుచో సింహశబ్దము దానికి సంకేతితమైన యర్థమే కలిగియున్నది. ఇట్టిశబ్దము వాచకమనియు, ఇట్టియర్థము వాచ్యము- ముఖ్యము - శక్యము అనియు, ఈవృత్తి అభిధ-ముఖ్య-శక్తి యనియు పేర్కొనఁబడును. ఒకశబ్దము దాని సంకేతితార్థమును జెప్పక ఆ యర్థమును సంబంధించిన మఱొక దానిని జెప్పఁజే అక్షణయగును. 'ఆ రాజు' సింహము' అనుచో సింహశబ్దమునకు నిజమైన సింహమిచ్చట అర్థముగాక యా సింహమును సంబంధించిన పరాక్రమాదిగుణములే లక్షితములగుచున్నవి. ఇట్టిశబ్దము లక్షకమనియు ఇట్టియర్థము లక్ష్యమనియుఁ బేర్కొనఁబడును. విస్తరభీతిచే నిట వ్యంజన వివరింపఁబడదు. ఇచ్చట సామానాధికరణ్యము కలుగుట ముఖ్యవృత్తిచేతనా లక్షణావృత్తిచేతనాయని శంక కలుగఁగా, కార్యవాచకములగు శబ్దములెల్ల కారణముగు పరమాత్మయందు పర్యవసించుటచే పరమాత్మవాచిశబ్దముతో ముఖ్యవృత్తిచేతనే సామానాధికరణ్యము నొందవలయునుగాని ప్రతిపక్షాలు చెప్పనట్లు లక్షణావృత్తిచేఁ గాదని గ్రాహ్యము.

* కార్యకారణములు రెండును అగునుగాన బ్రహ్మమే జగత్తునకు ఉపాదానమగును. ఇట్లు జగత్తునకు బ్రహ్మము ఉపాదానమైనను సూక్ష్మచిదచిద్వస్తువులు శరీరముగాఁగల బ్రహ్మమే కారణముగాని శుద్ధబ్రహ్మము అట్లు కాదని చెప్పియుండుటచే, సంహతమే (అనఁగా చిదచిదీశ్వరుల నెడిమూఁటియొక్క కూడికయే) ఉపాదాన మగుచున్నది గాన చిదచిదీశ్వరులకుఁగల స్వభావములు ఒండొంటితోఁగలసి సంకరము నొందమియు మరింతయుపపన్నముగా నున్నది. ఎట్లనఁగా, తెల్లనివి నల్లనివి ఎఱ్ఱనివి అని మూఁడువిధములగు నూలిపోఁగులయొక్క సంఘా

* కారణవాచి పరమాత్మశబ్దముతో కార్యవాచిశబ్దమునకు సామానాధికరణ్యము ముఖ్యవృత్తిచే గలుగునేని అప్పుడు కారణమును కార్యమును ఒక్కదానియందే పర్యవసించును. అనఁగా పరమాత్మయే కారణమును కార్యమును అగును. ఐనను కేవలమైన బ్రహ్మము స్వరూపమున నిర్వికారమైనది గనుక అది కార్యకారణములుగా పరిణమింప మిచే నూలనూత్న చిదచిద్విశిష్టమైన బ్రహ్మమే కార్యమును కారణమును అగునని చెప్పబడెను. స్వరూపమునఁగాక విశిష్టరూపమున కార్యకారణము లగునని భావము.

* మృత్తు కారణము కుండ కార్యము. ఇట్లు కారణమును కార్యమును ఏకద్రవ్యములగుటచేకుండకు మృత్తు ఉపాదానమగుచున్నది ఇట్లే బ్రహ్మము కారణమును కార్యమును అగు ననుటవలన కార్యకారణము. లేక ద్రవ్యమగుటంబట్టి కార్యమైన జగత్తునకు కారణమైన బ్రహ్మమే కుండకు మృత్తువలె ఉపాదానమగును. కనుకనే జగత్తు బ్రహ్మోపాదాన మనబడెను. ఐనను బ్రహ్మమును జగత్తును స్వరూపమున అత్యంత భిన్నములుగాన రెండును ఏకద్రవ్యము కానేరవు. ఇట్లేక ద్రవ్యముకాని యారెంటికి కార్యకారణభావము కలుగనేరదు. కాన బ్రహ్మమెట్లు జగత్తున కుపాదానమగును? అని యడుగవచ్చును. బ్రహ్మము స్వరూపముచే కార్యకారణము లగుటలేదు. చిదచిద్వలతోఁగూడి, వాని స్థూలసూక్ష్మవస్థలచే వాద్యకారణమా లగుచున్నది. కనుక కేవలబ్రహ్మము కాక సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మమే కారణము. స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మమే (అనఁగా జగత్తే) కార్యము. కార్యకారణములయిన యీ విశిష్టనేషములు రెండును ఏకద్రవ్యమె యగుటచే మొదటిది రెండవదానికి ఉపాదానమగుట యొప్పును. ఇట్లు బ్రహ్మము స్వరూపము మాటుటచేతనే జగత్తు అగుటవలన వానికి స్వరూపహీనియైలేదు. ఆదిస్వరూపమున నిర్వికారమును విశిష్టనేషమున వికారియు నగుటచే వికారశ్రుతులకును నిర్వికారశ్రుతులకును విరోధము కలుగదు.

తమే చిత్రవస్త్రమున కుపాదానముగా నుండినప్పటికిని, ఆయా నూలిపోగు లుండుచోటనే ఆయా తెలుపు మొదలైన వర్ణముల సంబంధ ముండునప్పుడు ఆనూలిపోగుల కెల్లు * వర్ణ సంకరములేదో, అట్లే వానికి చిత్రవస్త్రరూపమైన కార్యావస్థయందుఁ గూడియుండునప్పుడును వర్ణ సంకరము సర్వత్ర కలుగదు. అట్లే చిత్తు అచిత్తు ఈశ్వరుఁడు అను నీమూఁటియొక్క సంఘాతము ఉపాదానమైనను జగత్తునకు కార్యావస్థయందు పైతము భోగ్యత్వ భోక్తృత్వ నియంతృత్వాది సంకరము కలుగదు. మఱియు నామూఁడువిధములగు తంతువులు ఒకటి నొకటి విడిచి వేటుగా నుండఁగూడినవియు పురుషుఁడు కోరఁగా ఒకానొకప్పుడు ఒకటిగాఁ గూర్పబడినవియునగును. అట్టి తంతువులు అట్లు వేటుగా నుండునప్పుడే కారణముగాను, కూడియుండునప్పుడు కార్యముగాను నుండును. కనుక మూఁడును, కారణమును కార్యమును అగును. ఇందన్ననో అట్లు కాదు. చిదచిత్తులు సర్వావస్థలయందును (అనఁగా కార్యకార

* మూఁడువిధములయిన తంతువులు కారణము. చిత్రవస్త్రము కార్యము. కారణావస్థయందు తంతువులు ఒకటిని విడిచి యొకటి వేటుగా నుండునుగాన వానివర్ణములును ఒకటితో నొకటికలసి సంకరముకావు. అవి ఒక్కటిగాఁగూడి చిత్రవస్త్రరూపమగు కాగ్యమైనప్పుడును గూడ ఆయా తంతువు ఉండుచోట ఆయా వర్ణమాత్రిమె యుండును గాని అన్నివర్ణములు నుండవు కనుక కార్యావస్థయందును వానికి వర్ణ సంకరములేదు. ఇట్లే భోక్తృత్వమైన చిత్తును భోగ్యమైన అచిత్తును నియంతయును ఈశ్వరుఁడును ఈ ముగ్గురును ఒక్కటిగాఁగూడి యుపాదానమైన జగద్రూపకార్యావస్థను బొందినను వానివానికిఁగల భోక్తృత్వానిస్వభావములు ఒండొంటితోఁగలసి సంకరమొందవు. మఱియు శరీరముయొక్కయు అత్మియొక్కయు సంఘాతమైన యొక బాలుఁడు యౌవనదశ చెందినప్పుడు వాని బాలశరీరమునకుఁగాని ఆ శరీరమునందలి యాత్మికుఁగాని స్వభావసంకరముకలుగునట్లే నూత్న చిదచిదీశ్వరసంఘాతము స్థూల సంఘాతమైనను స్వభావసంకరము పొందదని గ్రాహ్యము.

జావస్థలు రెంటియందును) పరమపురుషుని విడిచి వేత్రైయుండ నేరక అతనికి శరీరమై ప్రకారమై (విశేషణమై) యుండుట వలననే ఆమూఁడును శరీరాత్మభావమున నొక్కటిగాఁగూడి శరీరి (అనఁగా పరమపురుషుఁడు) అను ఒక్కపదార్థమే యగుటచే, అవి ప్రకారముగాఁ గల ఆపరమపురుషుఁడే కారణమును కార్యమును అగుచున్నాఁడు గనుక వాని ప్రకారములైన చిదచిద్వస్తువులకు వాచకములగు శబ్దము లెల్లప్పుడును (అనఁగా ఉభయావస్థలందును) ప్రకారియగు నాతనికి వాచకములగును. ఇదియు యిందుఁగల *విశేషము. (తంతుసంఘాతమున ఈ శరీరాత్మభావము లేమిచే ఈవిశేషము గలుగదు.) స్వభావభేదమును స్వభావములకు సంకరము కలుగమియు అందును ఇందును సమము. ఇట్లగుటచే పరబ్రహ్మము కార్యమందు ప్రవేశించినను (అనఁగా చిదచిత్తులతోఁగూడ కార్యావస్థ నొందినను) స్వరూపముచేఁగాక విశిష్టరూపముననే అట్లు సేయుచున్నాఁడు. కనుక వాని స్వరూపమునకు మాఱుపాటు

* శుక్ల కృష్ణ రక్త తంతువులసంఘాతమైన చిత్రవస్త్రమునకు ఆ సంఘాతములో తెల్లదిగాని నల్లదిగాని ఎట్టిదిగాని యగు నేదైన నొకతంతువుతోడ విశేషించి సామానాధికరణ్యము కలుగదు గదా. అట్లే చిదచిదీశ్వర సంఘాతమైన జగత్తునకు ఆసంఘాతములో నొకటియైన ఈశ్వరునితో సామానాధికరణ్య మెట్లు కలుగును? అని యడిగినచో తంతుసంఘాతమునకును చిదాసంఘాతమునకును స్వరూపభేదస్వరూపాసంకరములందు మాత్రమే సామ్యముగాని తక్కినవిధము లన్నిటను సామ్య మున్నదనరాదు. కనుక సామానాధికరణ్యము చిదాసంఘాతముననే కలదుగాని తంతు సంఘాతమునఁ గానిపింపదు. ఎట్లన మొదటిదానియందు మూఁడువిధములైన తంతువులును వీడియు ఖూడియు కారణమును కార్యమునగుచున్నవి. రెండవదానియందో చిదచిత్తులు ఈశ్వరుని ఎప్పుడు పీడకుండుటచే ఆమూఁడు శరీరాత్మభావమున నొక్కటిగాఁగూడి శరీరి యగు పరమపురుషుఁ డొక్కఁడుగా నగుటచే పరమపురుషుఁడే కారణమును కార్యమునుగా నున్నాఁడు కనుక చిదచిద్వాచకములుగాని జగద్వాచకములుగాని భగవంతుని కిని వాచకము లగుటచే సామానాధికరణ్యము కలుగుచున్నది. ఇట్టి శరీరాత్మభావము

గలుగమివలన వాని కేవికారము కలుగ దనుటయు ఉపపన్నముగా నున్నది. * (ఏవికారమైనను పొందకయే కార్యము కావలయును. స్వరూపమున ఏవికారము నొందకపోయినను విశిష్టవేషమున నైన ఏవికారమును బొంది కార్యమగుచున్నాడు? అనినచో) †కార్యత్వమనఁగా మరియొక యవస్థను పొందుటే కాని వేఱుకాదు. కనుక నామరూపవిభాగరహిత

తంతుసంఘాతమున లేమిచే అందు ఏదానికి వాచకమగు శబ్దముగాని తత్కార్యమగు పటమునకు శబ్దము. కనుక నందు సామానాధికరణ్యము కలుగదు. శబ్దముల కేకవిశేష్యమునందు పర్యవసించుటకుఁదగిన ప్రకారప్రకారిభావ మెందుఁ గలదో అంటే సామానాధికరణ్యముగాని తక్కినచోఁ గాదని తెలియునది.

* ఉపాదాన మగుచున్న వికారమునొందియే కుండ యనుకార్య మగుచున్నది. ఉపాదానములెల్ల కార్యమగునప్పుడు వికారము నొందునేకాని నిర్వికారము కానేరదు. కనుక ఉపాదానమగు బ్రహ్మము జగత్తు అను కార్యమగునప్పుడు వికారము నొందవలసి యుండఁగా అని నిర్వికారమని శ్రుతి చెప్పట యెట్లు? అనినచో బ్రహ్మము స్వరూపము చేతఁగాక చిదవిద్యోశిస్తాకారముచేతనే ఉపాదానమును కార్యమును అగుటచేతను, చిదచిత్తులతోఁగూడినను స్వభావాదినొకరమునొందవని నిరూపించియుండుటచేతను, వానిస్వరూపమున కేవికారమును గలుగదు. కనుక వాఁడు కార్యమయ్య నిర్వికారుఁడే యగును. నిర్వికారశ్రుతులు స్వరూపమును గుఱించియు, ఉపాదాన కార్యశ్రుతులు విశిష్టవేషమునుగుఱించియుఁ బ్రవర్తించునవిగాన విషయమాలు వేఱువేఱుగుటచే అవి చెప్పనవియు వేఱువేఱుగ నున్నవేకాని పరస్పరవిరోధముచేతఁ గాదని తెలియునది.

† ఉపాదానమగు మృత్తుఘటము అను కార్యమగుచున్నది. మృదవస్థమైనది ఘట త్యావస్థను పొందుటచే కార్యమైనది. దీనిచే, కార్యత్వమనఁగా అవస్థాంతరమును బొందుటయని తెలియుచున్నది. కనుక బ్రహ్మము అవస్థాంతరము పొందిననే కార్యమగును. వానిస్వరూపము నిర్వికారముగనుక అందు అవస్థాంతరము పొందకపోయినను విశిష్టాకారమందైనను అవస్థాంతరము పొందియే కార్యము కావలయును. అట్టియవస్థాంతరమే? యన్నచో, నామరూప విభాగరహితమైన నూత్నచిదచిత్తులకు ఆత్మగా (అనఁగా నియమనధారణములు చేయువాఁడుగా) ఉండునట్టి యవస్థను విడిచి, నామరూపవిభాగములుగల స్థూలచిదచిత్తులకు ఆత్మగా నుండునట్టి యవస్థను బొందుటయే యవస్థాంతరప్రాప్తి. దీనిచే వానికి వికారము లేకయే కార్యత్వము సిద్ధించుచున్నది.

మైన సూక్ష్మచిదచిత్తుల కాత్మగానుండిన యవస్థనుండి *నామ రూప విభాగసహితమైన స్థూలచిదచిత్తుల కాత్మయగు నవ స్థాంతరమును బొందుటచే ఈశ్వరునికి వికారము లేకయే కార్యత్వము కలుగుట యుపపన్నముగా నున్నది. మఱియు నిగ్గుణవాదములును (అనఁగా బ్రహ్మమునకు గుణములు లేవను వాదములు) పరబ్రహ్మమునకు హేయగుణ సంబంధము లేమిచే బాసఁగుచున్నవి. ఎట్లన, * 'అపహతపాష్కా విజరో విమృత్యు ర్విశోకో విజఘత్సోఽపిపాసః' (ఛా ౮-౭-౧) అని హేయగుణములను ప్రతిషేధించి మఱియును, 'సత్యకామ సత్సత్సజ్జుల్పః' అని కల్యాణగుణగణములను విధించుచున్నట్టి యీశ్రుతియె, తిక్కిన శ్రుతులందు సామాన్యముగాఁ దెలియు

విశేషణములకు అవస్థాంతరము కలిగినప్పుడు అట్టి శ్రోత్యవస్థయందు ఆయావానిని నియమము నేయుట యనునది వానియొక్క విశేష్యమునకుఁ గలుగు నవస్థాంతరము.

* ఇచట చిదచిత్తులు విశేషణములనియు పరమాత్మ విశేష్యమనియుఁ దెలియు నది. పరమాత్మ కార్యమగుట (అనఁగా నామరూపములుగల చిదచిత్తుల కాత్మయగుట) యని చెప్పటచే, ఆ చిదచిత్తుల నామరూపములు ముఖ్యవృత్తిచే పరమాత్మునికి చెల్లునని భావము. నామరూపములు విశేషణములవలన చెల్లునని ఆ విశేషణములె కార్యమనఁ దగునుగాని విశేష్యమగుపరమాత్మను కార్యమనరాదు. కనుక శ్రుతి నామరూప వ్యాకరణమును లక్షణచేఁగాక ముఖ్యవృత్తిచేతనే పరమాత్మ పరిణతిమైనదని చెప్పుచున్నదని తెలియునది. అట్లు ముఖ్యవృత్తిచే జెప్పటవలననే పరమాత్మకు కార్యత్వము సిద్ధమని గ్రాహ్యము.

* 'వాఁడు పాపగహితుఁడు, ముసలితనము లేనివాఁడు, మరణము లేనివాఁడు, శోకములేనివాఁడు, ఆఁకలిలేనివాఁడు, దప్పిలేనివాఁడు' అని యర్థము ఇచట పాపము ముసలితనము మొదలైనవి హేయగుణములు. సత్యకామత్వాగణ కల్యాణగుణములు. ఇట్టిశ్రుతి హేయగుణములను నిషేధించి కల్యాణగుణములను విధించుచుండఁగా 'నిగ్గుణమ్' అనుటకు ఏగుణమును లేనిదని యర్థము కానేరదు; హేయగుణములుమాత్రము లేనిదని యర్థము గ్రాహ్యము. ఇట్లు ఈశ్రుతినిబట్టి తిక్కినచోట సామాన్యముగా గుణముల నిషేధించుట యెల్ల హేయగుణముల నిషేధించుటయే యగునని తెలియవచ్చి.

బడిన గుణనిషేధము హేయగుణములను (మాత్రము) గుఱించిన నిషేధమని వ్యవస్థాపించుచున్నది. మరియు,

‘జ్ఞానస్వరూపము బ్రహ్మము’ అను వాదమునకు సర్వజ్ఞుడను సర్వశక్తియు నిఖిల హేయప్రత్యేక కల్యాణగుణాకరుడు నైన బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము జ్ఞానైకనిరూపణీయమనియు, తనంతనె ప్రకాశించున దగుటచే జ్ఞానస్వరూపమనియు భావము నంగీకరించుటచే నదియు మఱిత యుపపన్నమగును.

* ‘య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్’ (ము. ౧-౧-౯)

♦ ‘పరాస్యశక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే
స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ’ (శే. ౬-౮)

♦ ‘విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీయాత్’ (బృ. ౪-౪-౧౪)
ఇత్యాదులు జ్ఞాతృత్వమును దెలుపుచున్నవి. మరియు

♦ ‘జ్ఞానస్వరూపమ్ బ్రహ్మ’ అనుటకు బ్రహ్మము వట్టి జ్ఞానముమాత్రమే స్వరూపముగాఁ గలది (అనగా అది వట్టి జ్ఞానమొక్కటిమాత్రమే యగును) అని అర్థము కాదు. జ్ఞానముచేతనే నిరూపింపఁదగిన స్వరూపముగలది అని యర్థము. ఏలన ‘యస్సర్వజ్ఞః’ ఇత్యోగిశ్రుతులు బ్రహ్మమును జ్ఞాతగా ప్రతిపాదించుచుండఁగా జ్ఞాత యగునది వ్యక్తిజ్ఞానమాత్ర మెట్లుగను? కనుక ‘జ్ఞానస్వరూపమ్’ అనుటకు ‘జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలది’ అని యర్థమునేయక ‘జ్ఞానముచేతనే నిరూపింపఁదగిన స్వరూపము గలది’ యని యర్థము నేయఁదగును. అనగా, ఒక్కదానికే గలధర్మములు దాని స్వరూపమును ఇట్టిదని నిరూపించునవియగును. ఇచట, జానమధర్మమును బ్రహ్మము ధర్మ యుగముక ధర్మమైన జ్ఞానముచే ధర్మమైన బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము నిరూపింపఁదగునని భావము. మరియు ధర్మమైనజ్ఞానమెట్లు స్వప్రకాశమైనదో అట్లే ధర్మయగు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును స్వప్రకాశమైన దగుటంబట్టి అదిజ్ఞానస్వరూప మనఁబడె నని గ్రాహ్యము.

* ఎవఁడు సర్వము నెఱింగినవాఁడో, సర్వమం దున్నవాఁడో

♦ వానియొక్క పరశక్తియు స్వాభావికములైన జ్ఞానబలక్రియలును వివిధము లని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి.

♦ ఒరీ! అన్ని తెలిసినట్టివానిని కేనిచేఁ జెలియవచ్చును ?

- ♦ ‘సత్యం జ్ఞాన (మనస్తం బ్రహ్మ)’ (తై. ఆన. ౧-౧)
 ఇత్యాదులును జ్ఞానేక నిరూణీయ మగుటచేతను స్వప్రకాశమగుట
 చేతను జ్ఞానస్వరూప మైనదగుటయుఁ దెలుపుచున్నవి. మరియును
1. “సోఽకామయత బహుస్యామ్” (తై. ఆన. ౬)
  2. “తదైక్షత బహుస్యామ్” (తై. ఆన. ౬)
  3. “తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత” (ఛా. ౬-౨-౩)
  4. * [“ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం
 విదితం భవతి”
  5. “సర్వం తం పరా దాద్యో స్య త్రాత్మన సర్వం వేద”
  6. “తస్యహవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్చసిత మేతద్వశ్వేదః”]

♦ బ్రహ్మము సత్యమును జ్ఞానమును అనంతమును- అని యర్థము. స్వరూప నిరూపకములైన ధర్మములకు వాచకము అయినశబ్దము లాధర్మములను ప్రతిపాదించుట ద్వారా వానిధర్మినిసైతము ప్రతిపాదించును. బ్రహ్మస్వరూపనిరూపకధర్మము అయిన జ్ఞానత్వసత్యత్వాదులకు వాచకములైన జ్ఞానసత్వాదిశబ్దము లాధర్మములను ప్రతిపాదించుమూలమున వానిధర్మియగు బ్రహ్మమును సైతము ప్రతిపాదించుచున్నది. ‘సత్యం జ్ఞానం బ్రహ్మ’ అనుటకు బ్రహ్మము వట్టిసత్యమాత్రము వట్టిజ్ఞానమాత్రము అని యర్థము కాదు. ధర్మి వట్టిధర్మమాత్ర మెట్లుగను? ధర్మము ప్రత్యేకముగా ఒకవస్తువును గానెరదు. కనుక ధర్మియగు బ్రహ్మము సత్యత్వజ్ఞానత్వాని ధర్మములుగలనాఁడనిభావము. ఇట్లే ‘జ్ఞానస్వరూపమ్’ అనుటకు జ్ఞానమాత్ర స్వరూపమని గ్రహింపక జ్ఞానేకనిరూపణీయ స్వరూపమని యర్థము గ్రహించినవచ్చెరి.

1. వాఁడు పెక్కుఅయ్యెదకు అనికోరెను. 2. పెక్కుఅయ్యెదను అని ఆలోచించెను. 3. దానిని నానురూపములచే విభజించెను. 4. ఓహీ! ఆత్మియే చూడఁబడెనేని వినఁబడెనేని తలంపఁబడెనేని ఎఱుంగఁబడెనేని ఈసర్వమును ఎఱుంగఁబడిన దగుచున్నది. [ఈసర్వము ఆత్మియేయనుట, ఆత్మి యీసర్వప్రకారముల నున్నదనుట]
5. ఎందాత్మితప్ప అన్నియుఁ దెలియునో అది యంతయు త్విజింపవలయును [పరమాత్మియే యన్నిట అనఁగా అనేక రూపముల-నున్నదనుట]
6. ఈ గొప్పభూతియు యొక్క నిశ్చయములే ఋశ్వేదమగును. [ఈశ్రుతులచేనెల్ల బ్రహ్మము స్పృహంకల్పము వలన చరాచరాత్మకములగు నానాప్రకారముల నెలకొనుచున్నాఁడని తెలియునది.

ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మము తానే తన సంకల్పమువలన విచిత్ర చరాచరవస్తురూపముల నానాప్రకారుడై నెలకొనియున్నాడని ప్రతిపాదించుచున్నవి. కనుక

1. “మృత్యో స్స మృత్యు మాప్నోతి
య ఇహ నానేవ పశ్యతి (బృ. 3-౪-౭)
“నేహ నానాస్తి కించన” (కఠో. ౨-౪-౧౦)

2. ‘యత్రహి ద్వైతమివ భవతి|
తదితర ఇతరం పశ్యతి|
యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మైవాభూత్|
త త్కేన కం పశ్యేత్ (బృ. ఉప-౪-౪-౧౪)

ఇత్యాదిశ్రుతులచేత నానాత్వము లేదనుట బ్రహ్మత్మకములు కానివస్తువుల నానాత్వము తత్త్వము కానిదని ప్రతిపేధించుటయే యగునుగాని ‘బహుస్థానం ప్రజాయేయ’ (తై. ఆన. ౬-౨ను; ఛా. ౬-౨-౩) ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధమయి స్వసంకల్పకృతమయి నానా నామ రూపములబొందుటచే గలిగినదియునయిన బ్రహ్మయొక్క *నానా ప్రకారత్వమునుగూడ నిపేధించుటకాదు. ఈవిషయ మిట్టిదే యని

[*] ఈశ్రుతులు కొన్నిప్రతులందు కానిపింపవు.

1. ఎవడు ఇందు (ఈబ్రహ్మమునందు) భేదమువలె చూచుచున్నాడోవాడు సంసారమునుండి సంసారిమును బొందును. ఇందు (ఈబ్రహ్మమునందు) పెక్కు కొంచె మైనను లేదు. 2. ఎచట ద్వైతమువలె వియవస్థయును ద్వైతమువలె (అనగా పరమాత్మకంటె వేరైనవానివలె లేక స్వతంత్రునివలె) అగపడుచున్నాడో, అపుడు ఇతరముగా ఇతిరుడు చూచుచున్నాడు. ఎచ్చట వీనికి అంతయు ఏకాత్మయై కనుపట్టునో అచట వీని మఱిగేనిచే చూడబడెను? [ఈశ్రుతులందు ఒక్కటియే కాని నానాత్వము లే దనబడుచున్నది.]

* ‘సోఽకామయతి’ ఇత్యాదిశ్రుతులు నానాత్వమును విధించుచున్నవి. ‘మృత్యోస్సమృత్యుమ్’ ఇత్యాదిశ్రుతులు నానాత్వము లేదనుచున్నవి. ఈ విరోధమునకు ఏమాధానమిట్టి? అనినచో ‘సోఽకామయతి’ ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మమునకు స్వసం

* 'యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మై వాభూత్' (బృ. ౪-౪-౧౪)

ఇత్యాది నిషేధవాక్యముల యారంభమునందుఁ గల 'సర్వం తం పరా దాద్యో న్య త్రాత్మన స్సర్వం వేద' (బృ-౪-౪-౬)

'తస్యహవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతి దృగ్వే దః' (సుబా ౨-ఖం.)

ఇత్యాదులచే స్థాపింపఁబడినది. ఇట్లు చిదచిదీశ్వరుల స్వరూప భేదమును స్వభావభేదమును జెప్పఁశ్రుతులకును కార్యకారణ భావమును కార్యకారణములకు అనన్యత్వమును జెప్పఁశ్రుతులకును నెల్ల విరోధము లేదని (చిదచిత్తులకును బరమాత్మునకును సర్వదా శరీరాత్మ భావమును శరీరభూతములైన యారెంటికి కారణదశయిందునామరూప విభాగమున కర్తృముగాని నూత్ముదశ గలుగుటయును కార్యదశయందు అందుల కర్తృమగు స్థూలదశ గలుగుటయును జెప్పఁ) శ్రుతులచేతనే తెలియుచున్నవి. కనుక బ్రహ్మజ్ఞానవాదము బౌద్ధాధిక బ్రహ్మభేద వాదము అపన్యాయమూలమగు తక్కిన వాదములును సకలశ్రుతి విరుద్ధములగుటచే వాని కిం దేవిధమునను అపకాశము కనుపట్టదు. కాన వానినిగుఱించి వి స్మరించి చెప్పనక్కఱలేదు

కల్పముచే నానా నామరూపములఁ బొందుటవలనైన నానాత్వమును విధించుచున్నవనియు 'మృణోక్తిః' ఇత్యాదులు బ్రహ్మత్మికములుగాని వస్తువుల నానాత్వమును నిషేధించుచున్నవనియు విషయభేదమువలన వానికి విరోధము కలుగదనియు తెలియునని. మొదటితెగ బ్రహ్మను పెక్కురూపములై నాఁడనియు రెండవతెగ బ్రహ్మత్మికముగానిది పెక్కు (అనఁగా ఒక్కటియు) లేదనియు తెలుపుచున్నదని భావము. కనుక 'నేహనానా' ఇత్యాదులందలి నానాత్వనిషేధము బ్రహ్మత్మికములుగాని వాని నానాత్వముయొక్క నిషేధమేకాని సరపక్షులు చెప్పనట్లు 'బహుస్యామ్' ఇత్యాదులందలి బ్రహ్మముయొక్క నానాప్రకారత్వము నిషేధించుట గాదని భావము.

* నిషేధవాక్యములందున్న 'యత్రత్వస్య' శ్రుతి బ్రహ్మవానాప్రకారత్వమును నిషేధించుచున్నదని పరపక్షులు చెప్పెదరుగాని ఆవాక్యమునందే మొదలగున్న 'సర్వం తం' ఇత్యాదులు ఆబ్రహ్మత్మిక నానాత్వమునే నిషేధించుచున్నవిగాని బ్రహ్మనా

శ్లో॥ తక్షేత్రం *యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్ |

సచ యో యత్ప్రభావశ్చ త త్సమాసేన మే శ్రుణు || 4

టీ. తత్క్షేత్రం = ఆక్షేత్రము, యచ్చ = ఎదియో-ఏద్రవ్యమైనదియో, యాదృక్చ = ఎటువంటిదో-వేనికి ఆశ్రయమైనదో, యద్వికారి = ఏవి వికారములుగాఁ గలదియో-దాని వికారము లెవ్వియో, యత శ్చ = ఎందువలననో-ఎందుకొకటి కలిగినదో-ఏప్రయోజనముకొకటి కది పుట్టినదో, యత్ = ఎదియో-ఏస్వరూపమైనదో, సచ = వాఁడును - క్షేత్రజ్ఞుఁడును, యః = ఏస్వరూపముగలవాఁడో, యత్ప్రభావః = ఏవి ప్రభావములుగాఁ గలవాఁడో - ఉత్కృష్టములై యాశ్చర్యకరములగు వానిస్వభావవిశేషము లెవ్వియో, తత్ = దానిని-దాని సంతయును, సమాసేన = సంక్షేపముగా, మే = నావలన, శ్రుణు = (హెచ్చరికతో) వినుము.

తా. ఆ క్షేత్రము ఏద్రవ్యమైనదో, వేనికి ఆశ్రయమైనదో, దాని వికారము లెవ్వియో, ఏ ప్రయోజనము కొకటి అది కలిగినదో, ఏస్వరూపమైనదో, ఆక్షేత్రజ్ఞుఁడును ఏస్వరూపముగలవాఁడో, వాని ప్రభావము లెవ్వియో, దానిసంతయు సంక్షేపముగా నావలన సావధానముగా వినుము.

ప్రకారత్వమును నిశ్చేధింపవు. కనుక నడుమనున్న 'యత్రత్వస్య' శ్రుతియు అబ్రహ్మత్వికి నానాత్వమునో నిశ్చేధింపవలయును. బ్రహ్మ నానాప్రకారత్వమును నిశ్చేధించిన యెడల ఉపక్రమమున కది విరుద్ధమగు నని భావము.

* ఇందు మొదటియచ్చుబ్రహ్మ ద్రవ్యపరమైనది- అనగా జడాజడ ద్రవ్యవిశేషములలో ఏద్రవ్యమైనది యనాలి. కడపటి యచ్చుబ్రహ్మ స్వరూపపరము - అనగా సంఘాతీయమైనది - అది జడద్రవ్యమని తెలిసినపిదప ఆ జడద్రవ్యములలో నేది ఏయే జడద్రవ్యముల సంఘాతముచేతైనది యనుట.

శ్లో॥ *ఋషిభి ర్బహుభా గీతం ఛన్దోభి ర్వివిధైః పృథక్!

బ్రహ్మసూత్రపదై శ్చైవ హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః॥ 5

టీ. ఋషిభిః = పరాశరాదిఋషులచేత, బహుభా = బహు ప్రకారములుగాను-సంతేషవిస్తరాదిరూపములుగా ననుట, వివిధైః = వేఱువేఱువిధములు గల-వేఱువేఱు ప్రతిపాదించుప్రకారములుగల - వేఱువేఱు ప్రకారముల ప్రతిపాదించునట్టి యనుట, ఛందోభిః = వేదములచేతను, హేతుమద్భిః = హేతువులతోఁ గూడినవియు, వినిశ్చితైః = తెస్సగా విశ్చయింపఁబడినవియు- సిద్ధాంతనిర్ణయమువఱకు పర్యవసించునవియు-వన, బ్రహ్మసూత్రపదైః = బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించు సూత్రము లనెడిపదములచేతను - శారీరకసూత్రములచేత ననుట, పృథక్ = వేఱువేఱుగా - దేహాత్మక స్వరూపములు పరస్పరవిలక్షణము లై నవిగా ననుట, గీతం = వర్ణింపఁబడినది.

తా. ఈత్రేత్రక్షేత్రజ్ఞుల యాభాత్మ్యము పరాశరాది మహర్షులచేత * 'అహం త్వంచ తథాన్యేచ భూతై రుహ్యమపార్థివ! గుణప్రవాహపతితో భూతవర్గోపి యాత్యయమ్॥ కర్మవశ్యా గుణాహ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీతే! అవిద్యాసంశ్చితం కర్మ తచ్చాశేషేషు జన్తుషు॥ ఆత్మా శుద్ధోక్షరశ్శాస్త్రో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః' (వి. పు. ౨-౧౩-౬౯-౭౧) అనియు; అట్లే *షిష్టైః పృథగ్వ్రతః పుంసః శిరఃపాణ్ధ్యా

* 'అహం...పరః' నేనును నీవును, అట్లే లెక్కినవారును, రాజా! (దేహాకారముగాఁ బరిణమించిన) భూతిములచే మోయఁబడెదము. ఈ జంతువర్గము గుణప్రవాహమునందుఁ బడిపోవుచున్నది. (గుణమూలమున గమనాదివ్యాపారములను జేయుచున్నదనుట). రాజా! ఈ సత్త్వాదిగుణములు కర్మాధీనములైనవి. కర్మ అవిద్యచేఁ గూర్చు బడుచున్నది అది సకలజంతువులందును గలదు. ఆత్మ శుద్ధుఁడు, నాశంహితుఁడు, శాంతుఁడు, గుణరహితుఁడు, ప్రకృతికంటె వేఱైనవాఁడు.

♦ 'షిష్టైః...రోమ్యహమ్' రాజా! శిరఃపాణ్ధ్యాదిలక్షణములతోఁగూడిన శరీరము పురుషునికంటె వేఱైన దగుటచే 'నేను' అనెడి యీపేరును నే నెచటఁ గావించును?

దిలక్షణః! తతోఽహమితి కృత్యైతాం సంజ్ఞాం రాజన్కరోమ్యహమ్' (వి. పు. ౨-౧౩-౮౯) అట్లే * 'కిం త్వ మేతచ్ఛిరః కిన్తు ఉరస్తవ తథోదరమ్! కిము పాదాదికం త్వం వై తనై తత్కిం మహిషతే! సమస్తావయవేభ్య స్త్వంపుగ్భగ్భావ వ్యవస్థితః! కోఽహమి త్యేవనిపుణో భూత్వా చిన్తయ పార్థివ' (వి. పు. ౨-౧౩-౧౦౨; ౧౦౩) అనియు బహుప్రకారముల వేటువేట వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇట్లే దేహాత్మలు వేటువేట వాసుదేవాత్మకము లగుటను * 'ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధి స్సత్త్వం తేజోబలంధృతిః! వాసుదేవాత్మకాన్యాహుః క్షేత్రంక్షేత్రజ్ఞ మేవచ' (మహాభారత-అనుశాసనహస్తనామాధ్యాయ. ౧౮౯-౧౧౦౩; భృహన్నారదీయేచ. ౩౬-౧౭) అని చెప్పియున్నారు. వివిధములగు ఋగ్యజుస్సామాధర్వ నేదములును ఆ దేహాత్మలయొక్క స్వరూపములను వేటువేటు ప్రకారముఁ బ్రతిపాదించుచున్నవి. 'తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మిన ఆకాశ స్సంభూతః-ఆకాశాద్వాయుః-వాయోఽగ్నిః-అగ్నే రావః-అద్యుఃపుథివీ-పుథివ్యా ఓషధయః-ఓషధీభ్యోఽన్నమ్-

* 'కింత్య...చిన్తయ పార్థివ' రాజా! నీవు ఈశరస్సా, లేక కడుపా, నీ వీపాదములు మొదలైనవియా? ఇవియెల్ల నీవియా' రాజా, అన్ని అవయవములకంటెను నీవు వేటై నెలకొనియున్నాడవు. రాజా! 'నే నెవఁడు' అని 'సేర్పుతోఁ జింతింపుము' అనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈశోకములందెల్ల 'ఇదం శరీరమ్' అను శ్లోకార్థము చెప్పఁబడినదని తెలియునది.

* 'ఇన్ద్రియాణి ..క్షేత్రజ్ఞ మేవచ॥' ఈ శ్లోకమునందు 'క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాం బుద్ధి' అను శ్లోకార్థము చెప్పఁబడినది. మరియును- 'తావేతౌ సత్త్వక్షేత్రజ్ఞౌ, ఇత్యాది శ్రుతులందు క్షేత్రజ్ఞశబ్దము పరమాత్మవాచకమై యుండఁగా, అది జీవవాచక మెట్లుగ నని సందేహము రాఁగా క్షేత్రజ్ఞ శబ్దమును జీవపరముగాఁ జెప్ప నీశ్లోకమువలన అది నివర్తింపఁబడినదని గ్రహ్యము. 'ఇది నాతల' 'ఇది నాచేయి' అని యవయవములచేఁ గాని 'ఇది నావేహము' అని మొత్తముచేఁగాని క్షేత్రమైన శరీరము నెఱుంగుటచే పురుషుఁడు క్షేత్రజ్ఞుఁడనఁబడుచున్నాడనియు 'ఈశరీర మిక్రూరంభమునకై యీ కర్మ ఫలభోగమునకై' అని యత్యోగి క్షేత్రవిషయములను ఎఱుంగుటచే, పరమాత్మ క్షేత్రజ్ఞుఁడనఁబడుచున్నాడనియు భేదము గ్రహించునది.

అన్నాత్పురుషః- సవావీషపురుషోఽన్నరసమయః' (తై. ఆన. ౧-౨) అని శరీరస్వరూపమును జెప్పి పిదప ప్రాణమయము పిదప మనోమయమును జెప్పి, 'తస్మాద్వా ఏతస్మా స్సనోమయాత్-అన్యోఽన్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః' (తై. ఆన. ౧-౨) అని తేత్రజ్ఞ స్వరూపమును జెప్పి 'తస్మాద్వా ఏతస్మా ద్విజ్ఞానమయాత్-అన్యోఽన్తర ఆత్మా స్తవమయః' (తై. ఆన. ౧-౨) అని తేత్రజ్ఞవికింగూడ అంతరాత్మ భూతుడై ఆనందమయుడై యున్న పరమాత్మ చెప్పబడినాడు. ఇట్లే ఋక్సామాధర్వమలం దచ్చటచ్చట తేత్రతేత్రజ్ఞులు వేటు వేటుగుటయు, ఆ రెండును బ్రహ్మాత్మకములగుటయు మిక్కిలి స్పష్టముగా వర్ణింపబడియున్నవి. *బ్రహ్మప్రతిపాదకములగు శారీరక సూత్రముచేతను హేతువులతోనిశ్చయమేర్పడునట్లు 'నవియదశ్రుతేః అని యారంభించి తేత్రప్రకార నిర్ణయము చెప్పబడినది; 'నాత్మా' శ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః' అని యారంభించి (†జ్ఞోఽతవీవ' ఇత్యాదులచే) తేత్రజ్ఞయాథాత్మ్య నిర్ణయము చెప్పబడియున్నది; అందు

* ఇందు 'అస్మితు' మొదలయిన యాటునూత్రములును 'ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః- తేజోత స్థకావ్యాహ-ఆపః-పుథివీ' అను నాలుగుసూత్రములును గ్రాహ్యములు, 'వియత్' అని యాకాశాదుల యుత్పత్తిని జెప్పటచే వానియొక్క సంఘాతమేయైన తేత్రముయొక్క యాథాత్మ్యము చెప్పబడినట్లే యని భావము.

† 'జ్ఞోఽతవీవ' ఇత్యాదులనఁగా 'జ్ఞోఽతవీవ' ('ఉత్కృన్విగత్యాగశీనామ్' 'స్వాత్మనాన్ త్తరయోః' 'నాణు రతప్రోతురితిచే న్నేతరాధికారాత్' 'స్వశబ్దోన్మా నాభ్యాంచ' 'అవిరోధ శ్చన్దనవత్' 'అవస్థితై శేష్యాదితిచేన్నా భ్యుపగమాద్భూదిహ' 'గుణాద్వాలోకవత్' 'వ్యతిరేకోగన్ధ త్తథాచదర్శయతి' 'పుథుపదోకాత్' 'తద్గుణ సారత్వాత్తు తద్వ్యుపదేశఃప్రాజ్ఞవత్' 'యావదాత్మభావిత్యాచ్చ నదోష స్తద్గుణాత్' 'పుంస్త్యాదివ త్వస్య సుతోఽభివ్యక్తియోగాత్' 'నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధి ప్రసజ్ఞోఽన్యతరనియమో వాన్యథా' 'కర్తా శాస్త్రాగ్ధవత్సౌత్' 'ఉపాదానాద్విహోపదేశాచ్చ' 'వ్యుపదేశాచ్చ క్రియాయాం నచే నిద్వైశవిపర్యయః' 'ఉపలబ్ధివ దనియమః' 'శక్తివిపర్యయాత్' 'సమాధ్యభావాచ్చ' 'యథాచ తత్ తోభయథా' 'పరాత్తు తచ్చుజ్జే' అను పరిపూర్ణ గల సూత్రబాతము తెలియునది.

‘పరాత్తు తచ్చుతే’ అని భగవంతునిచే ప్రవర్తింపజేయబడునది (అనగా నియామ్యమైనది) యగుటచే భగవంతునికది (అనగా క్షేత్రజ్ఞవస్తువు) శరీరమై భగవంతుడే యాత్మగాఁ గలిగియుండుట జెప్పబడినది. (నియామ్యమైయుండుట శరీరలక్షణముగదా.) ఇట్లు బహువిధముల వర్ణితమైయుండు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ యాథాత్మ్యమును నేను నీకు (సులువుగా తెలియుటకొఱకు) సంక్షేపముగాను స్పష్టముగాను జెప్పచున్నాను వినుము అని యర్థము.

శ్లో॥ మహాభూతా న్యహజ్కారో బుద్ధి రవ్యక్త మేవచ |

ఇన్ద్రియాణి దశై కంచ పంచ చేన్ద్రియగోచరాః |

6

ఇచ్ఛాద్వేష స్పృఖం దుఃఖం సజ్ఘాత శ్చేతనాధృతిః |

ఏతత్ క్షేత్రం సమాసేన సవికార ముదాహృతమ్ ||

7

టీ. మహాభూతాని = పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశము లనెడి పంచభూతములును, అహజ్కారః = భూతాది యగు అహంకారతత్త్వమును, బుద్ధిః = మహత్తత్త్వమును, అవ్యక్తమేవచ = మూలప్రకృతియును. ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములు, దశ = పదియును (త్వక్చక్షుశ్రోత్ర) జిహ్వనాసికము లనెడిఞ్చానేంద్రియము లైదును, వాక్పాణిపాదపాయూపస్థలములనె డికశ్చేంద్రియము లైదును, ఏకంచ = ఒక్కటియగు మనస్సును, ఇన్ద్రియగోచరాః = ఇంద్రియములచేఁ దెలియఁబడువిషయములు, పంచ = (శబ్దస్పర్శరూపరస గంధము లనెడి) అయిదును, ఇచ్ఛా = కోరికయు, ద్వేషః = ద్వేషమును, స్పృఖం = స్పృఖమును, దుఃఖం = దుఃఖమును, చేతనాధృతిః - చేతన = జీవాత్మలకు, ఆధృతిః = స్పృఖదుఃఖోపభోగములకు ఆధారమైన, సజ్ఘాతః = పంచభూతసంయోగమును, క్షేత్రం = క్షేత్ర మనఁబడును, ఏతత్ = ఈక్షేత్రము, సవికారం = కార్యములతోఁగూడ, సమాసేన = సంక్షేపముగా, ఉదాహృతం = చెప్పబడినది.

తా. (*మహాభూతా న్యహజ్కారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవచ అను నవి, తేత్రారంభకద్రవ్యములు) పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశము లను మహాభూతములు; అహంకారమగు భూతాది; బుద్ధియగు మహత్తు; అవ్యక్తమగు ప్రకృతి; ('ఇన్ద్రియాణిదశైకంచ సజ్చచ్ఛేన్ద్రియగోచరాః' అనునవి తేత్రము నాశ్రయించియున్న తత్త్వములు.) శ్రోత్రత్వ కృత్సు ర్జిహ్వోఽఘ్రాణము లయిదు జ్ఞానేంద్రియములును, వాక్పాణి పాద పాయూపస్థము లయిదు కర్మేంద్రియములనుగూడి పది; మనస్సు ఒకటి; ఇంద్రియార్థములు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లయిదు; ఇచ్ఛ ద్వేషము సుఖము దుఃఖము [ఇవి తేత్రకార్యములుగాన తేత్రవికార ములుగా చెప్పబడుచున్నవి. ఇచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖములు ఆత్మ ధర్మము లయ్యును అవి ఆత్మకు తేత్రసంబంధముచే కలిగినవి కాన తేత్రకార్యములగుటచే తేత్రవికారములుగా చెప్పబడుచున్నవి. అవి పురుషధర్మములగుట 'పురుష సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే' (గీత. ౧౩-౨౦) అని మీఁదఁజెప్పబడెడిని.] అనెడి యివి యెల్ల, సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచు భోగాపవర్గములను సాధింపఁ దివురుచుండుచేతనున కాధారముగాఁ బుట్టిన భూతసంఘాత మగును. అనఁగా ప్రకృతి మొదలుకొని పృథివివఱకుఁగల ద్రవ్యములచే నార బ్ధమై, యింద్రియములకు ఆశ్రయభూతమై, ఇచ్ఛాద్వేష సుఖదుఃఖ ములను వికారములుగలిగి, భూతసంఘాతరూపమై, * చేతనుఁడు సుఖ

'చేతనాదృతిః' అనుటచే భోగాపవర్గములను సాధించుట చేతనునికి సుఖదుఃఖోపభోగముల కాధారమై యుండుట యను ప్రయోజనము తెలియుచున్నది. 'సజ్ఞాతః' అనుటచే భూతసంఘాతరూపమై యుండుదాని స్వరూపముఁ దెలియుచున్నది. కనుక, 'యచ్ఛయాదృశ్చ' అనెడియొడు ప్రశ్నలకును ఇందు ఉత్తరము లైదు ఇయ్యబడె నని తెలియునది.

* ఇచ్ఛాద్వేషములును సుఖదుఃఖములును ఆత్మధర్మములు (అనఁగా ఆత్మకు శ్రమభూతమైన జ్ఞానముయొక్క వికారములు) అగునుగాని తేత్రవికారములు కావు.

దుఃఖముల ననుభవించుటకు ఆధారమగుట ప్రయోజనముగాఁ గలిగి యుండునది క్షేత్ర మనఁబడునని యర్థము. ఆక్షేత్రము సంక్షేపముగా దాని కార్యములతో నుదాహరింపఁబడినది.

అవ. ఇక క్షేత్రకార్యములైన గుణములలో ఆత్మజ్ఞానమునకు సాధనములుగాఁ గైకొనఁదగిన గుణములు చెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో॥ అమానిత్వ మదమ్భిత్వ మహింసా జ్ఞాని రార్జవమ్ |

ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః | 8

టీ. అమానిత్వమ్ = (విద్యాభిజనధనాది సంపత్తివలన ఉత్కృష్టములైనవారిని తిరస్కరించుట యనెడి) గర్వము లేకుండుట. అదమ్భిత్వమ్ = దంభము (ధార్మికుఁడను కీర్తికొఱకే ధర్మముల ననుష్ఠించుట) లేకుండుట, అహింసా = మనోవాక్కాయములచేత పరులను వీడింపకుండుట, జ్ఞానిః = (పరులచే వీడింపఁబడినను) మనస్సు కలుగకుండుట, ఆర్జవమ్ = పరులయెడల మనోవాక్కాయ ప్రవృత్తులన్నియు ఒకటి

ఇవి క్షేత్రముగా పరిణమించుటలేదు. కనుక వీనిని క్షేత్రమునకు వికారము అనుట యెట్లు? అని యడిగినచో, ఇవి యాత్మకు స్వభావసిద్ధముగా కలుగక క్షేత్రసంబంధము చేతనే కలుగుటచే క్షేత్రముయొక్క కార్యములగుచున్నవి. కనుక క్షేత్రవికారము లనఁబడెను. 'కామ స్పంకల్పః' ఇత్యాదులచే అవి మనోవికారములని తెలియుచుండఁగా ఆత్మధర్మములు (అనఁగా ధర్మభూతజ్ఞానవికారములు) అగుట యెట్లు? అనినచో, ధర్మభూతజ్ఞానము వానిని కలిగింపకపోయినను అవి కలుగుటకు ఆశ్రయమైయుండుటచే అవి దానిధర్మము లగుచున్నవి. ఎట్లన, మీఁద కార్యకారణ కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే అనుచో అచేతనమైన ప్రకృతి తనంత క్రియలను గలిగింపకపోయినను అవి కలుగుటకు తాను ఆశ్రయమై యుండుటచేత వానికి అది హేతువుగా (అనఁగా దానికి అవి ధర్మములుగాఁ) జెప్పఁబడినవి. అట్లే యిచ్చలును గ్రాహ్యము. ఇట్లు ఇచ్చాద్వేషాదులు పురుషధర్మము లగుట, 'పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే' అని మీఁద చెప్పఁబడెడిని.

కొకటి భేదపడక ఏకరూపముగా నుండుట, ఆచార్యోపాసనమ్ = (ఆత్మజ్ఞానమును కలిగించు) ఆచార్యుని ఉపాసించుట-అనగా అతని విషయమున ప్రణిపాతపరిప్రశ్న సేవాదులు సేయుటయం దాసక్తుడై యుండుట. శౌచమ్ = ఆత్మజ్ఞానమునకును తత్సాధనములకును యోగ్యములై మనోవాక్కాయము లుండుట - ఇట్టియోగ్యత శాస్త్ర సిద్ధ మైనదియై యుండఁదగును, సెర్యమ్ = ఆధ్యాత్మశాస్త్రప్రోక్షము లైన విషయములందు చలించకుండుట, ఆత్మవినిగ్రహమ్ = మనో నిగ్రహమును - ఆత్మతప్పఁ దక్కిన విషయములనుండి మనస్సును మరల్పుటయు.

తా. ఉత్కృష్టులైనవారిని తిరస్కరింపకుండుట, ధార్మికుఁ డనుకీర్తిగోరి ధర్మ మనుష్ఠించు దంభము లేకుండుట, త్రికరణముల చేతను పరులను పీడింపకుండుట, పరులు తన్ను పీడించుచున్నను వారినిగూర్చి తాను కలఁత నొందకుండుట, పరులయెడల మనో వాక్కాయ ప్రవృత్తులు మూఁడు నొక్కవిధముగా నుండుట, ఆత్మ జ్ఞానప్రదుడైన యాచార్యునికి ప్రణిపాత పరిప్రశ్న సేవాదులు తప్పక సేయుచుండుట, ఆత్మజ్ఞాన తత్సాధనములకు అర్హములైనవిగా తన మనోవాక్కాయములను శాస్త్రమూలమున సంస్కరించుకొనుట, ఆధ్యాత్మశాస్త్రప్రోక్ష విషయములందు చలించకుండుట, ఆత్మస్వరూ ముతప్పుఁ దక్కినవానినుండి మనస్సును మరల్పుటయు.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియాఢ్ఢేషు వైరాగ్య మనహఙ్కార ఏవచ॥

జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్॥

9

టీ ఇన్ద్రియాఢ్ఢేషు = ఇంద్రియార్థములందు - చక్షురాదీంద్రియ ములకు విషయములగు రూపాదులయందు, వైరాగ్యమ్-విరక్తియు -

అనగా * ఆత్మేతరములైనవియెల్ల దోషముక్తములైనవిగా అను సంధించుటచే వానియందు వెగటుకలిగియుండుట, అనహజ్కార ఏవచ=అహంకారము (ఆత్మకాని దేహమునందు ఆత్మయను అభి నూనము) లేమియు, [ఇది ప్రదర్శనార్థముగనుక దీనిచే మమకారము లేమియు (అనగా తనవికాని వానియందు తనవి యను నభిమానము లేమియు) గ్రాహ్యము.] జన్మ...దర్శనమ్ = (శరీరముతోఁ గూడి యుండునప్పుడు) జననము మరణము ముసలితనము వ్యాధి దుఃఖము ఆనెడి దోషములను త్రోసిపుచ్చరానివిగా అనుసంధించుటయు.

శ్లో॥ † అనక్తి రనభిష్వజ్ఞః పుత్రదారగృహాదిషు|

నిత్యంచ సమచిత్తత్వ మిష్టానిష్టోపపత్తిషు॥

10

టీ. అనక్తిః=ఆత్మతప్ప తక్కిన పరిగ్రహములుండు (అనగా పరిగ్రహింపఁబడువానియందు) సంగము లేకుండుట, పుత్రదార గృహా దిషు=కొడుకు భార్యయిల్లు మొదలైనవానియందు, అనభిష్వజ్ఞః = రక్తి లేకుండుట-అనగా శాస్త్రీయకర్మములకు వారు ఉపకరణము లగు సంతమాత్రమునకు వారిని పరిగ్రహించి దాని కెక్కువగా పరి గ్రహింపకుండుటయు నని భావము. ఇష్టానిష్టోపపత్తిషు = (సంకల్ప

* ఆత్మతప్ప తక్కినవానియందు విరక్తియు, దేహాత్మాభిమానమును మమకార మును లేకుండుటయు, శరీరముతోఁ గూడియున్నప్పుడు జననమరణాదులు అపర్వనీయము లని యనుసంధించుటయు నని భావము. ఈశ్లోకమందును ౧౦-౧౧ ౧౨ వ శ్లోకము లందును భాష్యార్థము టీకయందే కూర్పఁబడియున్నది.

† ‘ఇద్రియాశ్లేష మైరాగ్యమ్’ అనుచో సాంస్కరికములగు శబ్దాది విషయము లుండది విరక్తి చెప్పబడెను. ఇందు ‘అనక్తిః’ అనుచో ఆభిమానిక విషయములందలి విరక్తి చెప్పఁబడెను గాన రెంటికిని పునరుక్తి లేదు. సాంస్కరికములనగా విషయేం ద్రియముల స్పర్శముచేఁగలుగునవి. ఆభిమానికము అనగా తలంపుచే (అనగా మన స్సుచే) గలుగునవి. ఆభిమానికములైన సర్వధర్మములను పరిత్యజించినయెడల ఆశ్రమ

మునఁబుట్టు) ఇష్టానిష్టములు సంభవించుటయందు, నిత్యం = ఎప్పుడు, సమచిత్తస్వంచ = హర్షోద్వేగములు లేక మనస్సు నేకరీతిగా నుంచు కొనుటయు.

శ్లో॥ మయి చానన్యయోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ

వివిక్తదేశసేవిత్వ మరత్న ర్జనసంసది॥

11

టీ. మయి = సర్వేశ్వరుఁడనగు నాయందు, అనన్యయోగేన = ఏ కాంత్యయోగముచే - ప్రయోజనాంతరసంబంధము లేకుండుటచే, అవ్యభిచారిణీ = స్థిరమైన, భక్తిః = భక్తియును, వివిక్తదేశ సేవిత్వమ్ = జనులులేని ప్రదేశమును సేవించుటయు - పవిత్రదేశమునందు వసించుట యనుట, జనసంసది = జనసమూహమునందు - అసాత్త్విక జనులు వసించుచోట, అగతిః = ప్రీతి లేకుండుటయు.

తా. సర్వేశ్వరుఁ డగునాయందు ఏకాంత్యముతోఁగూడిన స్థిరభక్తియు, జనులులేని ప్రదేశమునందు వసించుటయు, జనులు వసించుచోట ప్రీతి లేకుండుటయు.

శ్లో॥ అభ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థచింతనమ్॥

ఏతద్ జ్ఞాన మితి ప్రోక్త మజ్ఞానం య దతోఽన్యథా॥ 12

టీ. అభ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం = ఆత్మవిషయమైన జ్ఞానమునందు

ధర్మములు జరుగుట కష్టముగనుక ఆశ్రమధర్మముల కుపయుక్తములగు పుత్రాదులను బొత్తిగా పరిత్యజింపరాదు. వారియందు అభివ్యంగమునుమాత్రము పరిత్యజింపవలయు నని భావము. ఆశ్రమధర్మముల కుపయుక్త మగునంతపటికే కాని దాని కధికముగా పరిగ్రహింప రాదని యాశయము.

†స్పృహమువలనఁ బుట్టు ఇష్టానిష్టములకు హర్షోద్వేగములు పడకుండుట సాధ్యము కాదు, కనుకనే సంకల్పమునఁ బుట్టు అని కూర్పబడినది.

ఎడ తెగనిస్థ కలిగియుండుటయు, తత్త్వజ్ఞానార్థచిన్తనం = ఆత్మ
యాథాత్మ్యజ్ఞానము ప్రయోజనముగాగల చింతనమును- అట్టి చింత
నమునం దాసక్తియునుట, ఏతత్ = ఇదయే, జ్ఞానం ఇతి = (జ్ఞాయతే
అనేన ఆత్మా ఇతిజ్ఞానమ్) జ్ఞానమని - ఆత్మజ్ఞానసాధనమని యర్థము,
ప్రోక్తం = చెప్పబడినది. అతః = దీనికంటె, అన్యథా = వ్యతిరీక్త
ముగా, యత్ = ఏదియో, (తత్ = అది), అజ్ఞానమ్ = అజ్ఞానము-ఆత్మ
జ్ఞానమునకు విరోధమైనది. క్షేత్రసంబంధి యగుపురుషునకు క్షేత్ర
కార్యములైన గుణములలో నింతవఱకుఁ జెప్పబడిన అమానిత్వాదిక
మగు గుణసమూహమే ఆత్మజ్ఞానమునకు నుపయోగించునది. దీని
కంటె వ్యతిరీక్తములైన క్షేత్రకార్యములన్నియు ఆత్మజ్ఞానమునకు
విరోధమైనవి తాత్పర్యము.

అవ. 'ఏతద్యోవేత్తి' అని వేదితలక్షణముతోఁ జెప్పబడిన
క్షేత్రజ్ఞుని స్వరూపమును విశోధించుచున్నారు.

శ్లో॥ జ్ఞేయంయత్తత్ప్రవక్ష్యామి యద్జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్ను తే॥

అనాది మత్పరం బ్రహ్మ స స త్తన్నాసదుచ్యతే॥ 13

టీ. యత్ = ఏజీవాత్మస్వరూపము, జ్ఞేయం = అమానిత్వాదులచే
తెలియఁదగినదో-ప్రాపింపఁదగినదో యనుట, తత్ = దానిని, ప్రవ
క్ష్యామి = చెప్పెదను, యత్ = దేనిని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, అమృతం
= జన్మజరామరణాదులైన ప్రాకృతధర్మములులేని యాత్మస్వరూప
మును, అశ్నుతే = పొందుచున్నాఁడో, తత్ = అది, అనాది = ఆది
లేనిది-ఉత్పత్తలేనిదనుట, మత్పరం = నన్నే ముఖ్యునిగా - (అనఁగా
శేషిగా) గలది-నాకు శేషభూతమైనదనుట, బ్రహ్మ = బృహత్త్వ
గుణముతోఁ గూడినది-పెరుగుటకలదియనుట, తత్ = అది, సత్ =
సత్తు అనియు, అసత్ = అసత్తు అనియు, స ఉచ్యతే = చెప్పబడదు.

తా అమానిత్వము మొదలగుసాధనములచేత పొందుదగిన జీవాత్మస్వరూపమును జెప్పెదను. దాని నెఱింగి, ప్రకృతిధర్మము అగు జన్మజరామరణాదులు లేనట్టి శుద్ధాత్మ స్వరూపమును బొందుదువు. ఈప్రత్యగాత్మకు *ఉత్పత్తిలేదు; కావుననే నాశమును గలుగదు. ఇందులకు 'నజాయతే మ్రియతేవా విపశ్చిత్' (కఠ. ౧-౨-౧౮) అని శ్రుతియు. అది మత్పరము. అనఁగా దానికి నేను వరుడను (శేషిని). (అది నాకు శేషభూతమగుట) 'ఇత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మేపరామ్! జీవభూతామ్' అనికదా చెప్పబడినది. భగవంతునికిశరీరమగుటచే ఆత్మస్వరూపము భగచ్ఛేషతైకరసముగదా. అట్లే "య ఆత్మనిర్విష్ట న్నాత్మనోఽస్తరో యమాత్మానవేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మాన మస్తరో యమయతి" (బృ. ౫-౨-౨౨) అనియు, అట్లే 'సకారణం కరణాధిపాధిరో సచాస్య కల్పిజ్జనితా స చాధిపః' (శే ౬-౧౯) 'ప్రధానక్షేత్రజ్ఞ పతిః గుణేశః' (శ్వే ౬-౧౬) అనియు నిత్యాదిశ్రుతులు. అది *బ్రహ్మము-బృహత్త్వగుణముతోఁ గూడినది-అనఁగా శరీరాదులకంటె వేఱువస్తువై తనంతట శరీరాదులచే

* 'అనాది' యని దాని కుత్పత్తిలేమిని జెప్పటవలన అంతమును లేనిదని గ్రాహ్యము. ఇట్లే శ్రుతియు 'నజాయతే' అనుచున్నది. 'ఇత...భూతామ్' అను నీ వాక్యము పూర్వము ఆత్మస్వరూపమును భగవచ్ఛేషతైకరస మనియుఁ దెలుపుచున్నది. కనుక 'మత్పరమ్' అనుటకు నన్నేముఖ్యునిఁగాఁగలది-అనఁగా అది నాకే ముఖ్యముగా శేషమైనదని యర్థము- నేనే దానికి శేషిని అనుట. అది భగవచ్ఛరీరమగుట 'య ఆత్మని...యమయతి' అనియు; అది భగవచ్ఛేష మగుట 'సకారణం...గుణేశః' అనియు ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పుచున్నవి.

* బ్రహ్మ అనఁగా బృహత్త్వగుణముతోఁ గూడినది-వృద్ధి నొందునది యనుట. అణుస్వరూపమై శరీరీరాదులచే పరిచ్ఛేదము కలిగియుండు నీక్షేత్రజ్ఞ తత్త్వమునకు బృహత్త్వమెట్లు? అనినచో, ఇది శరీరముకాదు. శరీరమునకంటె వేఱైనవదార్థము. కనుక దీనిశరీరాదుల పరిమితియే దీని పరిమితికాదు. ఇది జ్ఞానము ధర్మముగాఁగలది. దీపము

బరిచ్చేదము (కొలది) లేకుండు క్షేత్రజ్ఞ తత్త్వమని యర్థము. 'సచా నన్తాయకల్పతే' (శ్వే. ౧-౯) అని శ్రుతియుఁ జెప్పెడినిగాదా. శరీర ముచే పరిచ్ఛేదమైయుండుట దీనికి కర్మముచే నయినది. కర్మబంధము నుండి ముక్తుఁడయినచో ఆనంత్యము (పరిచ్ఛేదములేకుండుట) కలుగు చున్నది. ఆత్మయను నర్థమునందు "సగుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూతాయకల్పతే" (గీ. ౧౪-౨౯) బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహ మమృతస్యావ్యయస్యచ' (గీ. ౧౪-౩౦) 'బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా నశోచతి నకాంక్షతి' (గీ. ౧౫-౧౬) 'సమస్సర్వేషుభూతేషు మద్భక్తిం లభ తే పరామ్' (గీత ౧౫-౧౭) అని బ్రహ్మశబ్దము ప్రయోగింపఁ బడుచున్నది. అది *సత్త్వియు అసత్త్వియుఁ జెప్పఁబడదు. అనఁగా కార్యకారణములనెడి యవస్థలు రెండును లేకుండుటచే ఆత్మస్వరూ పము 'సత్' 'అసత్' అను శబ్దములచేఁ జెప్పఁబడదు. ఏలన కార్యా

కొంచెమైనను దానిప్రథ అంతటవ్యాపించునట్లు, ఇదియణువైనను తనకు ప్రభవంటిదైన జ్ఞానముద్వారా సర్వవ్యాప్తి గలది. కనుక స్వరూపముచేఁ గాకపోయినను ధర్మభూత జ్ఞానముచే బ్రహ్మత్వము కలదియగునుగాన బ్రహ్మ మనఁబడినది. శ్రుతియు 'స చానన్తాయ కల్పతే' అని దీనికి ఆనంత్యమును చెప్పుచున్నది. ఇట్లు అనంతమైనదానికి శరీర ముచే పరిచ్ఛేదమెట్లు కలిగినదన్నచో అది కర్మమాలమునఁగలిగినది. కర్మబంధమునుండి విడివడినపిదప స్వతసిన్నిద్దమైన ఆనంత్యము కలుగుచున్నది. ఆత్మయందు బ్రహ్మశబ్దము ప్రయోగించుట యెట్లన-'సగుణాన్...మద్భక్తిం లభ తే పరామ్' ఇత్యాదులనుబట్టి ఆత్మ యందు నైతము బ్రహ్మశబ్దము ప్రయోగింపఁదగును.

* 'సత్' అనఁగా ఉండునది, 'అసత్' అనఁగా లేనిది, యని యర్థము. ఆత్మ కార్యావస్థయందు నామరూపముల నొంది గోచరముగా వర్తించుటచే అది 'సత్' అనఁ బడుచున్నది. కారణావస్థయందు ఏ నామమును ఏరూపమును లేక, ఉండియు లేని దానివలె వర్తించుటచే 'అసత్' అనఁబడుచున్నది. ఈవిషయమే 'అసద్వా...క్రియతే' ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ఆత్మకు కర్మమనెడి యవిద్య చుట్టుకొనుటవలననే ఈ కార్యకారణావస్థలు రెంటితో సంబంధము కలుగుచున్నది కాని స్వరూపమువలనఁ గాదు. కాబట్టి స్వరూపమున దాని కీరెండవస్థలును లేమిచే 'సత్-అసత్' అను శబ్ద ములు ఆశుద్ధాత్మస్వరూపమునకుఁ బ్రయోగింపఁదగదు. 'అసద్వా ఇద మగ్ర సతీ'

వస్తువును దేవాదిసామరూపములను బొందుటచేత 'సత్' అని చెప్పఁ బడుచున్నది. అందులకు అన్వర్తముగుటచే కారణావస్థయందు 'అసత్' అని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇట్లే 'అసద్వా ఇదమగ్రాసీత్' తతో వై సదజాయత' (తై. ఆన. 2-౧) 'తద్దేదం తర్హ్య వ్యాకృత మాసీ త్ నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియ తే' (బృ. 3-౪-2) ఇత్యాదిశ్రుతులును జెప్పిడిని. ఆత్మకు కార్యకారణము లనెడి అవస్థలు రెండును కర్మ రూపమైన అవిద్య మట్టుకొనుటచే గలిగిపడికాని స్వరూపముచేతఁ కాదు కావున సదసచ్చబ్దములచే ఆత్మస్వరూపము చెప్పఁబడదు. 'అసద్వా ఇద మగ్రా సీత్' అని కారణావస్థమగు పరబ్రహ్మము (అసత్ అని) చెప్పఁబడుచున్నను, నామరూపవిభాగమునకుఁ దగని సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తువులు శరీరముగాఁ గల పరబ్రహ్మమే కారణావస్థ మైపది గావున కారణావస్థయందు తేత్రతేత్రజ్ఞస్వరూపము పైతము 'అసత్' అని చెప్పఁదగియున్నది. తేత్రజ్ఞున కాయవస్థ కర్మకృతము కాఁబట్టి వాని పరిశుద్ధస్వరూపము 'సత్' 'అసత్' అను శబ్దములచే నిరేశింపఁ దగకున్నది.

శ్లో॥ సర్వతః పాణిపాదం త త్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్ |

సర్వత శృంగిమ ల్లోకే సర్వ మావృత్య కిష్టతి ||

14

అనుచో 'అసత్' అను శబ్దముచే కారణావస్థమైన పరబ్రహ్మమే చెప్పఁబడినదికాని ప్రత్యేగాత్మకాదు గనుక ప్రత్యేగాత్మకెట్లు దానిని ప్రయోగింపఁదగును? అనుచో, పృథ్విఃసృష్ట్యు తినంతట కారణావస్థమైనది కాదు. నామరూపవిభాగానర్త సూక్ష్మ చిద చిత్తులను శరీరముగాఁ జేసికొనియె యాకారణావస్థ నొంది 'అసత్' అనఁబడినది. సూక్ష్మ చిదచిత్తులద్వారా దాని కాశేరు కలుగుటచే ద్వారభూతములైన న యాతేత్ర తేత్రజ్ఞులకును కారణావస్థయందు 'అసత్' అని పేర్కొనఁదగు నని తెలియునది. పరిశుద్ధస్వరూపమునకు నామరూపవిభాగము లేమిచే దానినిగూడ 'అసత్' అనరాదా యనినచో దాని కావిభాగము లేనియవస్థ కర్మకృతమైనదికాదు. కర్మకృత మైననే 'అసత్' అనఁదగును. అట్టి యవస్థ తేత్రజ్ఞునికే కలదుగాని పరిశుద్ధస్వరూపమున శేషియు లేమిచేత మూలసూక్ష్మావస్థలచే గలుగు సదసచ్చబ్దములు దానికే జెల్లవు.

టీ. తత్ = ప్రకృతిసంబంధములేని యాపరిశుద్ధాత్మస్వరూపము, సర్వతః = అంతటను, పాణిపాదం = చేతులును గాళ్లును గలది - చేతులతోను కాళ్లతోను (తక్కిన కర్మేంద్రియములతోను) జేసేడి కార్యములను జేయ సమర్థమైనదనుట, సర్వతః = అంతటను, అక్షి శిరోముఖం = నేత్రములు శిరస్సులు ముఖములుగలది - నేత్రములు మొదలగువానితోఁ జేసేడి కార్యములను జేయ సమర్థమయినదనుట, సర్వతః = అంతటను, శ్రుతిమతే = చెవులుగలది - నేత్రములు చెవులు మొదలగు జ్ఞానేంద్రియములతోఁ జేసేడి కార్యములను జేయసమర్థమైనది. లోకే = లోకమందు, సర్వం = సమస్తమును, అపృత్యః = వ్యాపించి-జ్ఞానముద్వారా అధిష్ఠించి, తిష్ఠతి = ఉన్నది-పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపము గేశాదా పరిచ్ఛేదములు లేక సర్వగతమై యున్నదనుట.

తా. ఆ పరిశుద్ధాత్మస్వరూపము అంతటను పాణిపాదములుగలది. అనఁగా *పాణిపాదములు చేయుకార్యములను జేయసమర్థమైనది. అట్లే అంతట చక్షువులును శిరస్సులును ముఖములును గలది, అంతటనే శ్రవణము గలది-అనఁగా అంతట చక్షువు మొదలైనవాని కార్యములను జేయునది. పరబ్రహ్మము 'ఆపాణిపాదో జననో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షు స్సశృణోత్యకర్ణః' (శ్వే. 3-౧౯) అని పాణిపాదములు తేలునను, అంతటను పాణిపాదాదికార్యములు చేయుట శ్రుతిచెప్పించున్నది. పరిశుద్ధంబగు ప్రత్యగాత్మయు దానితోడ సామ్యమును

* ఆత్మస్వరూపమునకు శరీరముగాని అవయవములుగాని యింద్రియములుగాని తేవు గనుక దానికే పాణిపాదాదులు చెప్పుటచే అవి యున్న భావ తలచరాదు. పాణిపాదాదులు లేకయే అవి చేయుకార్యములను జేయుశక్తి ఆత్మకుఁ గలదని భావము 'అపాణీ...కర్ణః' అని పరబ్రహ్మము పాణిపాదాదులు లేనిదైనను అంతటను పాణిపాదాది కార్యములను జేయుచున్నది. పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపము పరబ్రహ్మముతో సమామైనది గనుక దానివలెనే తానును పాణిపాదరహిత మయ్యును పాణిపాదాదికార్యములను జేయునని తెలియునది. శుద్ధాత్మస్వరూపమునకు పరబ్రహ్మముతోడి సామ్యమును

బొందుటచేత అంతటను పాణిపాదాదికార్యములు చేయుట శ్రుతి సిద్ధమే. 'తదావిద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరజ్జనః పరమం సామ్య ముపైతి' (ము. 3-౧-౩) అని శ్రుతి చెప్పెడినిగదా. 'ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతాః' (గీ. ౧౪-౨) అని గీతయు మీఁదఁ జెప్పెడిని. అది లోకమునందు సర్వమును ఆవరించియున్నది. అనఁగా లోకమునం దేవస్తుజాతముగలదో దానినంతయు వ్యాపించి యున్నది. పరిశుద్ధస్వరూపము దేశాదిపరిచ్ఛేదములు లేనిదికావున సర్వగత మగునని యర్థము.

శ్లో॥ సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితమ్॥

అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృచ॥

15

టీ. సర్వేంద్రియగుణాభాసం = సమ స్తమైన యింద్రియవృత్తుల చేతనైన ప్రకాశముగలదియు - అనఁగా తనంతటనేకాక ఇంద్రియ వృత్తులచేతఁగూడ విషయములను దెలిసికొనునది - ముక్తదశయందు ఇంద్రియములచే దెలిసికొనుటలేదు గనుక దెలిసికొన సమర్థమైన దనుట, సర్వేంద్రియవివర్జితం = సర్వేంద్రియములను విడిచినది-స్వాభావికముగా ఇంద్రియవ్యాపారములు లేకయే తనంతనే సర్వము నెఱుఁగున దనుట, అసక్తం = సంగము లేనిది-స్వాభావికముగా దేవాదిదేహములతోడి సంగము లేనిదనుట, సర్వభృచ్చ ఏవ = దేవాది సమస్త దేహములను భరించునదియును - ముక్తదశయందు అట్లు భరించుట లేదుగనుక భరించుటకు సమర్థమైనదనుట, నిర్గుణం = గుణములేనిది - స్వాభావికముగా సత్త్వాదిగుణసంబంధము లేనిదనుట, గుణభోక్తృచ =

'తదా...మ్య ముపైతి' అని శ్రుతి చెప్పవచ్చును. 'ఇదం...మాగతాః' అని గీతయు ఈ సామ్యమును జెప్పెడిని. జగద్వ్యాపారముతప్ప తక్కిన విషయములందు ఉభయు లకు సామ్యము కలదని మీమాంసిత మైయున్నది.

సంసారదశయందు కర్మాధీనముగా ప్రాకృత సత్త్వాది గుణములను భోగించునది-ముక్తదశయందు భోగించుట లేదు గనుక భోగించుటకు సమర్థమైనది.

తా శుద్ధాత్మ స్వరూపము తనంతనేకాక సమస్తములైన యింద్రియవృత్తులచేతఁగూడ విషయములను దెలిసికొన సమర్థమైనది. అది *స్వాభావికముగా నింద్రియవ్యాపారములు లేనిది-అవిలేకయే తనంతట సర్వమెఱుంగుచుండుననియర్థము. దానికి కర్మమూలమున దేవాదిదేహసంగము గలిగినది కాని స్వాభావికముగా దాని కట్టిసంగములేదు. ♦ 'సప్తకథా భవతి' త్రిధాభవతి (భా. 2-౨౬-౨) ఇత్యాదిశ్రుతులను బట్టి అది దేవాది సర్వదేహములను భరించుటకు సమర్థమైనది. అది స్వాభావికముగా సత్త్వాదిగుణములు లేనిది. ఐనను ఆ గుణముల ననుభవించుటకు సమర్థమైనది.

* శుద్ధాత్మ స్వరూపమనకు ఇంద్రియవ్యాపారములచే విషయముల నెఱుంగుట గాని దేవాదిదేహముల భరించుటగాని గుణముల ననుభవించుటగాని లేదు. అట్టిలేని వ్యాపారములను దానికిఁ జెప్పునప్పుడు అది వానిని నిజముగాఁ జేయునని గ్రహింపరాదు. వానిని జేయుటకు సామర్థ్యము మాత్రము కలదని యర్థము గ్రహింపవలయును. కనుకనే యామాఁడు వ్యాపారములపట్టున 'సమర్థమైనది' అనికూడఁ జేర్చబడెను. మరియు, ఇంద్రియరహితమై యుండుటయు, దేవాదిదేహసంగము లేకుండుటయు, సత్త్వాది గుణశూన్యమై యుండుటయు దానికి స్వభావసీద్ధము లైనవియే యగును. కనుకనే యామాఁడు పట్టులను 'స్వాభావికముగా' అని కూర్చబడెనని తెలియునది. ఉపాధివశమున గుణభోక్తృత్వాదులు కలుగును. స్వభావముచే నవి కలుగవు; తత్సామర్థ్యము మాత్రము నిత్యమైనదని యాశయము.

♦ ముక్తదశయందును దేవాదిదేహభరణ సమర్థమైనది యెట్లు? అనినచో ఆదశయందు 'సప్తకథా భవతి - త్రిధాభవతి' అని ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పటవలన నిది తెలియఁదగును. ముక్తదశయందు త్రిధాభవనము విగ్రహము దాల్చుటవలననే కలుగఁదగునుగాని ఊరక కలుగనేరదు. కనుకనే ఆదశయందు దేహభరణ సమర్థ మనబడెను.

శ్లో॥ బహి రన్త శ్చ భూతానా మచరం చర మేవచ॥

సూక్ష్మత్వా త్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాన్తి కేచతత్॥ 16

టీ. భూతానాం = పంచభూతములయొక్క, బహిః = వెలుపలను, అన్తశ్చ = (జక్షణాదిస్వచ్ఛంద వృత్తులయందు వాని) లోపలను, (వర్తతే = వర్తించుచున్నది), అచరం = (స్వభావముచేత) కదలనిది, చరమేవచ = (దేహసంబంధముచేత) కదలునది, తత్ = ఆయాత్మతత్వము, సూక్ష్మత్వాత్ = అతिसూక్ష్మ మగుటవలన, అవిజ్ఞేయం = (దేహమునకంటె వేరై విలక్షణమై యుండునదిగా) తెలియశక్యముకానిది, తత్ = అది, దూరస్థం = (అమానిత్వాది గుణరహితులకు) దూరమున నున్నదియు, అన్తికేచ = (ఆ గుణములు గలవారికి) సమీపమున నున్నదనియును.

తా. శుద్ధాత్మ పృథివ్యాదిభూతములను పరిత్యజించి ఆశరీరమై వానికి *వెలుపల వర్తించుచుండును. 'జక్షత్ క్రిడన్ రమమాణః స్త్రీభిర్వా యానైర్వా' (భా. ౮-౧౨-౩) ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధములగు స్వచ్ఛందవ్యాపారములయిన అనంగా (కర్మవశమునంగాక తనరతటతాను స్వచ్ఛందముగా) జక్షణాదులు చేయగోరునపుడు అందులకై యా భూతములలోపల వర్తించును. స్వాభావికముగా అది పాణి పాదాదులాలేనిది గనుక చరింపకుండును. దేహియైనప్పుడు చరించునదగును. ఇట్లు సర్వశక్తియుక్తమును సర్వజ్ఞమునైన ఆ యాత్మ తత్వము ఈ క్షేత్రమునందు వర్తించుచున్న దైనను (ప్రామాన్య

* శుద్ధాత్మ పృథివ్యాదిభూతసంబంధమును విడిచి ఆభూతములజేసిన శరీరమును తేజోదై యుండుటచే అది భూతముల వెలుపల వర్తించునని చెప్పుబడినది. దానికి శరీరముగాని ఆవయవములుగాని లేవు. అది జక్షణాది వ్యాపారముల కర్మవశమునంగాక స్వచ్ఛందముగా తాను జేసుకొనినప్పుడు సై తము శరీరము తాత్పర్యతీతము. అది తాల్పర్య శరీరము కర్మకృతమైనదికాదని 'స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే' అను శ్రుతివలనఁ దెలియ

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగ:

51

ముగా తెలియబడిన దానివలె తోచినను), అది అతిసూక్ష్మమగు
టచే దేహముకంటె వేఱై సర్వజ్ఞత్వాది గుణములచే దానికంటె విల
క్షణమై యుండునదిగా సంసారులకుఁ దెలియునట్టిదికాదు. అమా
నిత్వాదిగుణములు లేనివారై విపరీతగుణములుగల పురుషులకు అది
స్వదేహమునందే యుండునదైనను అతిదూరమున నున్నట్టిది యగును.
అట్లే అమానిత్వాది గుణములతోఁ గూడినవారికి అదియె దగ్గర
వర్తించును.

శ్లో॥ *అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివ చ సితమ్॥

భూతభర్తృచ త జ్ఞేయం గ్రసిష్ఠ ప్రభవిష్ఠచ॥

17

టీ భూతేషు = దేవమనుష్యాదిభూతములందు, అవిభక్తం =
విభజింపఁబడనిదియు - అంతటను వేదిత్యస్వరూపముచే ఏకరీతిగా
గ్రహింపఁబడుటచే వేఱువేఱుగా గ్రహింపఁబడని దనుట, విభక్తమివ
= (ఇది తెలియనివారికి దేవాద్యాకారములచే నానావిధముల) విభ
జింపఁబడినదానివలె, స్థితంచ = ఉన్నదియు, భూతభర్తృ- భూత =
దేహరూపముగాఁగూడిన పృథివ్యాదిభూతములను, భర్తృ = (ఏది)
భరించునదో, తత్ = అది-అజీవాత్మతత్త్వము. జ్ఞేయం = భరింపఁబడు

నగును. దానిస్వచ్ఛందబృతులును, 'జత్ త్ క్రిడన్ రమమాణః స్త్రీభిర్వాయానైర్వా'
ఇత్యాదిక్రతులు చేప్పుచున్నవి. అట్టి పృథ్వులకుఁగాను శరీరము 'దాల్చుటకై భూతము
లలో వర్తించుచున్నది. శరీరము దాల్చుటచే భూతములలో వర్తించుట యెట్లు కలుగు
నన్నచో శరీర మనఁగా ప్రాకృతిభూతములయొక్కగాని ఆప్రాకృతిభూతములయొక్క
గాని సంఘాతమే యగునుగాన దానిని దాల్చుట యనఁగా భూతములలో వర్తించు
టయే యని భావము.

* 'అవిభక్తమ్' అనఁగా స్వరూపముచే దేవమనుష్యాదివిభాగములు లేనిదని
భావము. 'విభక్తమివ' అనుచో ఇవశబ్దముచే భ్రాంతిని గ్రహించునది. 'పణ్డితా స్సమ
ధర్మినః' అనుచో జెప్పబడినసామ్యమే యుచటఁగూడ వివక్షితము

ఆభూతములకంటె వేతైనపదార్థముగాఁ దెలియఁదగినది - అనఁగాఁ దెలియఁగూడుననుట - భరించునది భరింపఁబడువానికంటె వేతైనదని తెలియుట సులభమని భావము. గ్రసిష్ఠు = (ఆ భూతవికారములైన అన్నాదులను) గ్రసించునది, జ్ఞేయం = ఆ గ్రసింపఁబడుభూతములకంటె వేతైనపదార్థముగాఁ దెలియఁదగినది - గ్రసించునది గ్రసింపఁబడువానికంటె వేతైనదని తెలియుట సులభమని భావము. ప్రభవిష్ఠుచ = (ఆ గ్రసింపఁబడిన యన్నాదులు రసమలభాత్వాది రూపముగాఁ బరిణమించి మఱల) పుట్టుటకు (అనఁగా అవి మరల రేతోగ్భాదిరూపముగాఁ బరిణమించుటకు) హేతువైనది (ఏదియో యదియును), జ్ఞేయం = ఆ ప్రభవించువానికంటె వేతైనపదార్థముగాఁ దెలియఁదగినది - దెలియఁగూడినదనుట - ప్రభవహేతువైనది ప్రభవించువానికంటె వేతైనదని తెలియుట సులభమని భావము.

తా. దేవమనుష్యాదినమస్త భూతములందు ఆత్మ ఒక్కవేది తృప్త్యరూపమున ఏకరీతిగా నున్నదే కాని వివిధాకారముల నుండునది కాదు. అయినను ఈ విషయములు తెలియనివారికి 'వీడు దేవుడు మనుష్యుడు' అని దేవాద్యాకారములచే వేఱువేఱుగ నుండుదాని వలె దోచుచున్నది. "ఆత్మ 'దేవోఽహమ్' మనుష్యోఽహమ్' అని దేహముతోడి సామానాధికరణ్యముచే - అనఁగా దేహమును అదియును అభిన్నమైనదిగా - అనుసంధింపఁబడుచున్నను, అది వేదిత యగుట చే వేద్య మయిన దేహమునకంటె వేతైన పదార్థముగా నెఱుంగఁగూడును" అని మొదట 'ఏతద్యోవేత్తి' అను శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు వేఱుప్రకారములచేతఁగూడ అది దేహమునకంటె వేతైనదిగా ఎఱుంగఁగూడునని చెప్పుచున్నారు. * దేహరూపమునఁగూడి

* భరింపఁబడువానికంటె వానిని భరించునదియు, గ్రసింపఁబడువానికంటె వానిని గ్రసించునదియు, ప్రభవించువానికంటె వానికి ప్రభవహేతువైనదియు, వేతైన పదార్థమే యగునుగదా. ముందు వేద్యవేదితప్రకారమున దేహాత్మలు వేఱువేఱునవని

యున్న పృథివ్యాదిభూతములకు ఏది భర్త (భరించునది) యో యది భరింపఁబడు నాభూతములకంటె వేతైనదని తెలియఁదగినది-వేఱయిన దని తెలియుట శక్యమని యర్థము. (ఆభూతములె అన్నాదివికారముల నొంది గ్రసింపఁబడుచున్నవి) అట్లు భౌతికములగు అన్నాదులను గ్రసించునది-అనఁగా గ్రసింపఁబడు భూతముల (ఆ యన్నాదుల) కంటె గ్రసించువాఁడగుటచే ఆత్మ వేతైనదని తెలియుట శక్యము. అది ప్రభవహేతువు నగును- గ్రసింపఁబడినయన్నాదులు (రసము మలము ధాతువు మొదలైన వేఱురూపములఁ బరిణమించి మరల రేతోగర్భాదిరూపముగాఁ బుట్టుచున్నవి. అట్లు పరిణమించి పుట్టువాని కంటె వానిపుట్టుకకు హేతువైనఆత్మ వేఱయినదని తెలియుటయు శక్యమని యర్థము. మృతశరీరమునందు గ్రసన ప్రభవాదులు కనఁబడవుగాన భూతసంఘాతరూప మయిన క్షేత్రము గ్రసన ప్రభవ భరణహేతువు గాదని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ జ్యోతిషా మపి తజ్జ్యోతి స్తమనః పర ముచ్యతే!

జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విష్టితమ్॥ 18

తెలియుట శక్యమయ్యెను. ఇప్పుడు భార్య భర్తప్రకారమునను గ్రసన్య గ్రసితృప్రకారమునను జన్యజననహేతు ప్రకారమునను అవి రెండును వేఱువేఱని తెలియుట శక్యమని గ్రాహ్యము. మఱియు ఆత్మభూతములను భరించుటకుగాను అవి దేహరూపముగా సంహత మగుటయు, వానిని గ్రసించుటకుఁగాను అవి అన్నాది వికారమునొందుటయు, వానికిప్రభవహేతు వగుటకుఁగాను అవియన్నాది వికారమున మలధాత్వాదులై రేతోగర్భాదులుగా పరిణమించుటయుఁ జెప్పఁబడినవని యూహించునది. మఱియును ఆత్మకు అవయవములు లేమిచే అది గ్రసనాదులు చేయఁజాలదు. శరీరమే వానిని జేయుట కనఁబడుచున్నది. కనుక గ్రసనాదులను ఆత్మధర్మములుగా 'గ్రసిష్ఠ' ఇత్యాదులచే నెట్లు చెప్పవచ్చునన్నచో, శరీరము మృతి నొందినపిదప గ్రసనప్రభవాదులు దానియందుఁ గనఁబడుటలేదు. కనుక భూతసంఘాతరూపమైన క్షేత్రము గ్రసనప్రభవ భరణములకు హేతువుకానేరదు. ఆత్మయే హేతువగునుగాన అవి ఆత్మధర్మముడే యని గ్రాహ్యము.

టీ. తత్ = ఆత్మస్వరూపము, * జ్యోతిషామపి = సూర్యుడు దీపము మణులు మొదలగు ప్రకాశములైనవానికిఁగూడ, జ్యోతిః = ప్రకాశకమైనది - ప్రకాశింపఁజేయున దనుట. తమసః = సూక్ష్మప్రకృతి కంటె, పరం = ఇతరమైనదిగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది. జ్ఞానం = జ్ఞానైకాకారమని, జ్ఞేయం = తెలియఁదగినది, జ్ఞానగమ్యం = జ్ఞానముచే (అనఁగా అమానిత్యాది జ్ఞానసాధనములచేత) పొందఁదగినది. సర్వస్య = సమస్తప్రాణులయొక్క, హృది = హృదయమునందు, విష్ణితం - విస్థితం = విశేషముగా (అనఁగా భోక్తృరూపమునఁగాని స్వరూపముతోఁగాని) సన్నిహితమై యుండునది.

తా. ఆత్మస్వరూపము దీపము సూర్యుడు మణి మొదలగు నీతరవస్తు ప్రకాశములకుఁగూడ ప్రకాశకమైనది - అనఁగా, దీపము సూర్యుడు మొదలగువానిని సయితము ఆత్మయొక్క ప్రభారూప మగుజ్ఞానమే ప్రకాశింపఁ (దెలియఁ) జేయుచున్నది. దీపాదులన్ననో, విషయములకును ఇంద్రియములకును దారసిల్లుటకు విరోధియగు చీకటిని బోగొట్టుట మాత్రమే చేయుచున్నది. అంతమాత్రమునకే వానికి ప్రకాశకత్వము. ఆత్మస్వరూపము తమస్సు (అనఁగా సూక్ష్మ

* దీపాదులు తమయొక్క ప్రభచేత ఇతరవస్తువులను దెలియఁజేయునట్లే ఆత్మ తన జ్ఞానరూపమైన ప్రభచేత ఆ యితరవస్తువులనేకాక వానిని దెలుపునట్టి యాదీపాదులను గూడఁ దెలియఁజేయుచున్నది. కాబట్టి జ్యోతిస్సులగు దీపాదులకుఁగూడ అది జ్యోతిగాఁ జెప్పబడినది. మరియు దీపాదులు నేత్రేంద్రియమునకును దానికి విషయములగు పదార్థములకును కలుగు సంబంధమునకు విరోధియగు చీకటిని బోగొట్టుటమాత్రము చేయుచున్నది. అంతమాత్రముచేత అవి ప్రకాశకములగునే కాని విషయములను తమంతఁ బ్రకాశింపఁజేయుట చేతఁగూడఁగాదు. విషయములను దెలియఁజేయునది ఆత్మయొక్క ప్రభారూపమగు జ్ఞానమే. కాబట్టి దీపాదులకాంతి చాతుష పదార్థములకుఁ బ్రకాశకములగునేకాని జ్ఞానమువలె సర్వవ్యాపకము కానేరదని సూచితమగుచున్నది. హృదయమునందు విశేషించి సన్నిహితమైనదనుటచే భోక్తగా స్వరూపముతో నున్న దెనుట. ఇదియ దానిహృదయస్థితియందుఁ గల విశేషము. తక్కిన యవయవములందో అది తనయొక్క ధర్మమైన జ్ఞానముచే సన్నిహితమైనదని గ్రాహ్యము.

వస్థయుం దున్నప్రకృతి) కంటె పరమైనదిగా చెప్పబడుచున్నది. కనుక జ్ఞానైకాకారమని తెలియఁదగినది. అది జ్ఞానముచేతఁ బొందఁదగినది-అనగా పూర్వోక్తములైన అమానిత్వాది జ్ఞానసాధనముల చేతఁ బొందఁదగినది. మనుష్యాదులగు సమస్త ప్రాణులయొక్క హృదయమునందు విశేషముగా (భోక్తృత్వాది రూపముతో) సన్నిహితమై యుండును.

శ్లో॥ ఇతి క్షేత్రం తథాజ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః।

మద్భక్త ఏత ద్విజ్ఞాయ మద్భావా యోపపద్యతే॥ 19

టీ. ఇతి=ఈప్రకారము, క్షేత్రం=క్షేత్ర (శరీర) తత్త్వము, తథా=అట్లే, జ్ఞానం=ఆత్మయాథాత్యై జ్ఞానసాధనము, జ్ఞేయంచ=తెలియఁదగినదియు - క్షేత్రజ్ఞయాథాత్యైమును, సమాసతః=సంగ్రహముగా, ఉక్తం=చెప్పబడినది, మద్భక్తః=నాభక్తుడు, ఏతత్=దీనిని (అనగా క్షేత్రస్వరూపమును ఉపాయస్వరూపమును క్షేత్రజ్ఞస్వరూపమును), విజ్ఞాయ=తెలిసికొని, మద్భావాయ=నా స్వభావమును (అసంసారిత్వమును) పొందుటకొఱకు, ఉపపద్యతే=తగుచున్నాడు.

తా. ఈవిధమున 'మహాభూతాన్యహజ్కారః' అనుట మొదలుకొని 'సజ్ఘాతశ్చేతనాధృతిః' అనువఱకు క్షేత్రతత్త్వమును, 'అమానిత్వమ్' అనుట మొదలుకొని 'తత్త్వజ్ఞానార్థచింతమ్' అనువఱకు జ్ఞాతవ్యమైన ఆత్మతత్త్వమును గుఱించిన జ్ఞానమునకు సాధనమును, 'అనాదిమత్పరమ్' అనుట మొదలుకొని 'హృదిసర్వస్యవిష్టితమ్' అనువఱకు జ్ఞేయంబగు (తెలియఁదగిన) క్షేత్రజ్ఞని యాథాత్యైమును సంతేషముగాఁ జెప్పబడినవి. నా భక్తుఁడుగువాఁడు దీనిని (అనగా క్షేత్రయాథాత్యైమును, క్షేత్రమునుండి వివిక్తమైన యాత్మస్వరూపమును

ప్రాపించుటకుఁ గల యుపాయముయొక్క యాథాత్మ్యమును, త్రేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యమును) దెలసెనేని వాఁడు నా స్వభావమును (అసంసారత్వమును) బొంద నర్హుఁ డగును. అనఁగా ఈమూఁటిని దెలిసికొనుటచేత ముక్తికి యోగ్యుఁ డగు చున్నాఁడు.

అవ. ఇత మిక్కిలియు వేఱువేఱైన స్వభావములు గల ప్రకృతియు ఆత్మలు అనెడి యీరెంటియొక్క సంస్కరము అనాదియగుటయు, అట్లు సంస్కరము నొందినపిదప ఆ రెండును జేయునట్టి కార్యములకుఁ గల భేదమును, ఆ రెంటికిని సంస్కరము కలుగుటకు హేతువును జెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి॥

వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ నిద్ధి ప్రకృతినమ్భవాన్॥ 20

టీ. ప్రకృతిం=ప్రకృతిని - త్రిగుణాత్మిక యగు మాయను, పురుషంచైవ=త్రేత్రజ్ఞుడనబడు ఆత్మనును, ఉభా అపి = (బండ్లాంటితో సంస్కరమునొందిన) ఈరెంటిని, అనాదీ=ఆది లేనివిగా-అనాదిగా సంస్కృప్తములైయున్నవిగా ననుట, నిద్ధి=ఎఱుఁగుము, వికారాన్ చ= (బంధహేతువులై ఇచ్చాచ్ఛద్వేషసుఖ దుఃఖాదిరూపములగు) దోషములనును, గుణాన్ చ ఏవ=(మోక్షహేతువులగు అమానిత్వాది) గుణములనును, ప్రకృతి సమ్భవాన్=(త్రేత్రాకారముగాఁ బరిణమించిన) ప్రకృతివలనఁ గలుగునవిగా, నిద్ధి=ఎఱుఁగుము.

తా. ప్రకృతిపురుషు లిరువురును అనాదిగా నొండొంటితో కలసియున్నవారని తెలియుము. బంధహేతువులగు ఇచ్చాచ్ఛద్వేషాది వికారములును మోక్షహేతువులగు అమానిత్వాది గుణములును ప్రకృతివలననే కలుగుచున్నవి అని తెలియుము. పురుషునితో (ఆత్మతో) సంస్కరమునొంది యనాదికాలముగా ప్రవర్తించుచు త్రేత్రాకారముగాఁ

బరిణమించి యున్నయీ ప్రకృతియే ఇచ్ఛాద్వేషాదు లనెడి తన వికారములచేత పురుషునకు బంధహేతు వగును. అదియే అమా నిత్వాదిగుణములనెడి తన వికారములచేత పురుషునకు మోక్షహేతు వగును.

శ్లో॥ కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే॥

పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే॥ 21

టీ. ప్రకృతిః = ప్రకృతి- పురుషాధిష్ఠితమైన ప్రకృతి యనుట, కార్యకారణకర్తృత్వే-కార్య=శరీరముయొక్కయు, కారణ=ఇంద్రియములయొక్కయు, కర్తృత్వే=క్రియలు చేయుటయందు-అవియవి తమతమ వ్యాపారములు చేయుటయం దనుట, హేతుః = కారణముగా-అశ్రయముగా ననుట, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది. (ప్రకృతి శరీరేంద్రియ రూపముగా ఆయావాని వ్యాపారముల కాశ్రయమై యుండు నని భావము), పురుషః = ప్రకృతిసంస్పృష్టఁడైనచేతనుండు, సుఖదుఃఖానాం=శరీరేంద్రియములవలన కలుగు సుఖదుఃఖములయొక్క, భోక్తృత్వే=భోక్త యగుటయందు, హేతుః=కారణముగా-అశ్రయముగా-సుఖదుఃఖానుభవముల కాశ్రయముగా ననుట, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు. అనఁగా పరస్పరసంస్పర్శము గల ప్రకృతి పురుషులలో జడ మయిన ప్రకృతికి యోగసాధన క్రియా ప్రయోజకత్వమును, ప్రకృతిని అధిష్టించినచేతనునికి క్రియాఫల భోక్తృత్వమును అని యర్థము.

తా. * శరీరముగాని, జ్ఞానకర్మాత్మకము లై మనస్సుతోఁ గూడిన యింద్రియములుగాని చేయు ఆయావ్యాపారములకు, పురు

* శరీరేంద్రియములు అచేతనములు గనుక వానికి కర్తృత్వమనఁగా తమతమ

మనిచే నధిష్ఠింపబడిన ప్రకృతియే హేతువు అనగా భోగసాధనము లగు క్రియలు పురుషాధిష్ఠిత మగుత్తేత్రము రూపమన బరిణమించిన ప్రకృతిని ఆశ్రయముగాఁ గలవి యని యర్థము. పురుషునకు అధిష్ఠాత్మత్వము మాత్రమే. (దానినిబట్టి “కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్” ఇత్యాదికము చెప్పబడినది.) శరీరము నధిష్ఠించుప్రయత్నమునకు హేతువగుటయొకదా పురుషుని కర్మత్వము. ప్రకృతితో సంసర్గమునొందిన పురుషుడే సుఖదుఃఖములభోక్త యగుటకు హేతువు - సుఖదుఃఖానుభవమునకు ఆశ్రయ మైనవాడని యర్థము.

అవ, ఇట్లు ఒకటితోనొకటి సంసర్గము నొంది ప్రకృతిపురుషులు సేయు కార్యముల భేదము చెప్పబడినది. పురుషుఁడు తనం తట తన్ను అనుభవించుటయే సుఖముగాఁగలవాఁడై యుండియు విషయసంబంధం లగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు హేతు వగుట యెట్లొ తెలుపుచున్నారు.

వ్యాపారముల కాశ్రయమైయుండుట యని యర్థ ముహించునది. ప్రకృతి శరీరేంద్రి యముల కర్మత్వమునకు హేతువైనదనగా ప్రకృతి శరీరేంద్రియరూపముగా (అనగా తేత్రాకారముగా) పరిణమించి భోగసాధనములైన యాయాక్రియలకు ఆశ్రయమై యుండునని భావము. అయినను కేవలప్రకృతి యట్లు పరిణమించి యాశ్రయమై యుండ నేరదు. కనుక పురుషాధిష్ఠిత మయిన ప్రకృతి యనబడెను. ప్రియాశ్రయమైన ప్రకృతిని పురుషుఁ డధిష్ఠించిమాత్ర ముండును. పురుషుఁడు కేవల మధిష్ఠించిమాత్ర ముండినయొడల సృష్టకు ఊనికి సాక్షాత్కర్మత్వము లేదు; ప్రకృతికే కలుగుచున్న దన్ను అచట పురుషునికి శరీరము నధిష్ఠించి దానిని వ్యాపారమునకు పురికొలుపు ప్రయత్నమున కాశ్రయమైయుండుట కర్మత్వమని తెలియునది. ఇట్టి కర్మత్వమునే “కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్” ఇత్యాది శాఖికనూత్రములు ప్రతిపాదించుచున్నవి. శుద్ధపురుషుఁడు ప్రియాప్రియపీఠురం డని శుతూల చెప్పటచే ప్రకృతిసంస్పృహ దైనపురుషుఁ డనబడెను. హేతుత్వమనగా నిచట ఆశ్రయత్వము. సుఖదుఃఖానుభవముల కాశ్రయమైనవాఁ డని తెలియునది.

శ్లో! పురుషః ప్రకృతిస్థోహి భుజ్జే-ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ |

టీ. పురుషః = పురుషుడు, ప్రకృతిస్థస్సన్ = ప్రకృతి సంస్కర్తము గలవాడగుచు, ప్రకృతిజాన్ = ప్రకృతివలనఋత్తిన-అనగా తత్సంస్కర్తమువలన గలిగిన, గుణాన్ = సత్త్వాది గుణములను- అనగా వానికార్యము లగు సుఖదుఃఖాదులను, భుంక్తేహి = అనుభవించుచున్నాడుగదా.

తా. తనంతటఁ దన్ను ననుభవించుచుండుటయే సుఖముగాఁ గల యీ పురుషుడు ప్రకృతితోడి సంస్కర్తము గలవాడై యాసంస్కర్తమువలన గలిగిన సత్త్వాదిగుణముల కార్యములైన * సుఖదుఃఖాదుల ననుభవించుచుండును.

అవ. ప్రకృతితోడి సంస్కర్తమునకు హేతువు చెప్పచున్నారు.

శ్లో! కారణం గుణసङ్గోఽస్య సదసద్యోని జన్మను || 22

టీ. అస్య = వీనియొక్క, సదసద్యోనిజన్మను = మంచిచెడ్డయోనులందలిజన్మములకు - మంచియోనులందుఁగాని చెడ్డయోనులందుఁగాని జన్మించుటకనుట, కారణం = హేతువు, గుణసङ్గః = సత్త్వాది గుణములందలి (అనగా వానికార్యము లయిన సుఖాదు లందలి) యాసక్తియే.

తా. ఈ పురుషుడు ఇంతకుఁ బూర్వము ప్రకృతియొక్క

* ఇచట సత్త్వాదిగుణములను సాక్షాత్తుగా అనుభవించుట శక్యముకాదు. అవి తమంతటఁ దెలియక తమకార్యములైన సుఖదుఃఖహాపములచేఁ దెలియనట్టివిగా నుండుటచే నిర్నిర్మాతత్వములైనవి. కనుక గుణము లనగా నిచట గుణకార్యములైన సుఖదుఃఖాదులే గ్రాహ్యము. ఇచట పురుషశబ్దముచే, యథావస్థితాకారము గల పురుషుని-అనగా స్వానుభవముపైక తానుఁడైన పురుషుని గ్రహించునది,

పరిణామరూపములగు దేవమనుష్యాది నానాయోని విశేషములందుం
డిన వాఁడుగనుక ఆయా యోనులచే ప్రయుక్తములైన సత్త్వాది *గుణ
ములవలనఁ గలుగు సుఖాదులందు వానికి సంగము కలుగుచున్నది.
ఆ సంగమువలన ఆ సుఖాదులకొరకు వానికి సాధనములగు పుణ్య
పాపకర్మములందు ప్రవర్తించుచున్నాఁడు. పిదప ఆ పుణ్యపాప
ఫలముల ననుభవించుటకై మంచియోనులందును చెడ్డయోనులం
దును జన్మించుచున్నాఁడు. ఇట్లాయోనులందు జన్మించి కర్మము
నారంభించుచున్నాఁడు. దానిచే మరలఁ బుట్టుచున్నాఁడు. ఆత్మ
ప్రాప్తి సాధనములగు అమానిత్వాదిగుణములను భజించువఱకే ఇట్లు
సంసారము నొందుచుండును. కనుక “కారణం గుణసర్వస్య సదస
ద్యోని జన్మను” అని యిది చెప్పఁబడెను.

(అవ, సదసద్యోనులందు జన్మించినపిదపఁ బురుషునకుఁ గలుగు
స్వభావములను జెప్పుచున్నారు.)

శ్లో॥ ఉపద్రష్టానుమంతాచ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః।

పరమాత్మైతిచా వ్యక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః॥ 23

టీ. పరః = ఉత్కృష్టుడైన, పురుషః = (ఈ దేహమునందున్న)
పురుషుడు, అస్మిన్ దేహే = ఈ దేహవిషయమున - ఈ దేహేం
ద్రియ విషయమునను మనస్సువిషయమునను అనుట, ఉపద్రష్టా =
చూచువాఁడును - ఈ దేహముయొక్క ప్రవృత్తికి అనుకూలమైన
సంకల్పాదులచే నడపువాఁడనుట, అను మంతాచ = అంగీకరించువా
డును - దానిప్రవృత్తులను సమ్మతించువాఁడును - (ఉపద్రష్టా అను

* ఇచట గుణకర్మముచే పూర్వమువలెఁ దత్కార్యములగు సుఖదుఃఖాదులను
గ్రహించునది. సుఖమునందు సంగముకలుగుట సహజముగాని దుఃఖముం దెట్లు? అని
నహో సుఖమనెడి భ్రాంతిచే దానియందును సంగము కలుగునని తెలియునది.

మనా' అను నీరెంటిచే నియమించువాఁడును అని యర్థము గ్రాహ్యము.)
 భర్తా = దీనిని భరించువాఁడును, భోక్తాచ = దేహప్రవృత్తివలనఁ బుట్టు
 సుఖదుఃఖముల ననుభవించువాఁడును, (ఇట్లు నియమనభరణ శేషిత్వ
 ములు కలిగియుండుటవలన), *మహేశ్వరః = (ఈ దేహేంద్రియ మన
 స్సుల విషయమున) మహేశ్వరుఁడును, పరమాత్మా ఇతిచ అపి =
 (వీని విషయమున) పరమాత్ముఁ డనియుఁగూడ, ఉక్తః = చెప్పఁబడెను.

తా. ఈ దేహమునందు నెలకొనియున్న యీ యుత్కృష్ట
 పురుషుఁడు తనసంకల్పము ప్రేరణ మొదలైనవానిచే ఈ దేహమునకు
 ప్రవృత్తి కలిగించుచు దీనిని నియమించుచున్నాఁడు. అట్లే దీనిని
 భరించుచున్నాఁడు. అట్లే దేహప్రవృత్తివలనఁ గలుగు సుఖదుఃఖ
 ముల ననుభవించుచున్నాఁడు - అనఁగా దీనికి శేషి యగుచున్నాఁడు.
 ఇట్లు దేహనియమముచేతను దేహభరణముచేతను దేహమునకు
 శేషియై యుండుటచేతను ఈ దేహేంద్రియములకును మనస్సునకును
 మహేశ్వరుఁడగుచున్నాఁడు. అట్లే యిందు 'శరీరం య దవాప్నోతి
 యచ్చాప్యత్యామతీశ్వరః గృహీత్వైతాని సంయోతి వాయు
 ర్గస్తాని వాశయాత్' (గీ. ౧౫-౮) అని చెప్పఁబడెడిది. ఈ దేహ
 మందు దేహేంద్రియమనస్సులకు పరమాత్మ యనియు చెప్పఁబడెను.
 అనంతరమే "ధ్యానేనాత్మని పశ్యన్తి కేచిదాత్మాన మాత్మనా"

* మహేశ్వరశబ్దము ఈశ్వరునికే వాచక మగునుగాని జీవుని కెట్లు? అని యడిగి
 నచో ఇందే 'శరీరం.. వాశయాత్' అనుచో జీవునికి ఈశ్వరశబ్దము ప్రయుక్తమై
 యున్నది గనుక మహేశ్వరశబ్దమును ప్రయోగింపఁబడెనని తెలియునది. 'పరమాత్మా'
 అనఁగా ఉత్కృష్టమైనయాత్మ యని యర్థము. చేతనము అయినయాత్మలలో ఉత్కృష్ట
 ఘృణైన వాఁడని జీవుని గ్రహింపరాదు. అట్టివాఁడు భగవంతుఁడే యగును. అయి
 నను ఈపరమాత్మశబ్దము జీవపరముగాఁ ప్రయుక్తమైయుండుటచే ఏయాత్మలలో
 వీఁడు శ్రేష్ఠుఁడు అని వివేచింపవలసియున్నది. ఆత్మ యనుటకు దేహమనియు మన
 స్సునియు నర్థములు గలవు. కనుక ఈజీవాత్మ దేహమనెడి యాత్మకును మనస్సునెడి

అని ఆత్మశబ్దము దేహమునందును మనస్సునందును ప్రయోగింపఁ బడుచున్నది. అపిశబ్దముచేత మహేశ్వరుఁడనియును జెప్పఁబడినది గ్రహింపఁబడుచున్నది. మఱి “అనాదిమత్పరమ్” ఇత్యాదులచే జెప్పఁబడినట్లు పూర్వ మవశిష్టజ్ఞానశక్తులు గలవాఁడైయుండియు ఈ పురుషుఁడు అనాది ప్రకృతినబంధముచేతఁ గలిగిన గుణసంగము వలన దేహమాత్రమునకు మహేశ్వరుఁడును దేహమాత్రమునకుఁ బరమాత్మయు నగుచున్నాఁడు.

(అవ. ఇఁక వివేకానుసంధాన ప్రకారమును జెప్పఁబూనిన వార్తై ఆయనుసంధానమునందు ఆదరము కలుగుటకొఱకు దానివలన లభించుఫలములు మొదటఁ దెలుపుచున్నారు.)

శ్లో॥ య ఏనం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించ గుణై స్సహా

సర్వథా వర్తమానోఽపి న స భూయోఽభిజాయతే॥ 24

టీ. యః=ఎవఁడు, ఏనం=ఈ-ఇట్లు జెప్పఁబడిన స్వభావము గల, పురుషం=జీవుని, ప్రకృతించ=ప్రకృతినిని, గుణై స్సహా=సత్త్వాది గుణములతోడ, వేత్తి=ఎఱుఁగుచున్నాఁడో - ఆ రెంటిని వానివాని కలహాపున వివిక్తములుగాఁ దెలియుచున్నాఁడో యనుట, సః = వాఁడు, సర్వథా = అన్నిప్రకారములను - అనఁగా దేవమనుష్యాది

యాత్మకును ఉత్కృష్టుఁ డని గ్రహించునది. ఆత్మశబ్దము దేహమునందును మనస్సునందునుగూడ ప్రయుక్తమగుట వెంబడినే వచ్చు ‘ధ్యానేనాత్మని కళ్యణి కేచి దాత్మాన మాత్మనా’ అను శ్లోకమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇట్లు జీవుఁడు పరమాత్మ యగుటకు ఆత్మశబ్దవాచ్యులగు దేహమును మనస్సును అవశ్యకము లగుటచే, ఇచట దేహము మాత్రమే చెప్పఁబడినను మనస్సుకూడ గ్రహింపఁబడినని తెలియునది. మఱియును నియమన భరణకేషిత్వములు మహేశ్వరత్వమున కావశ్యకములు. జీవుని కాయాఁడును దేహవిషయమున నుండుటచే వాఁడు దేహమాత్ర మహేశ్వరుఁ డనఁబడె నని తెలియునది.

నానావిధశరీరములందు మిక్కిలి క్షేత్రముతోననుట, వర్తమానోఽపి
= ప్రవర్తించుచున్నవాఁడైనను, భూయః = మరల - దేహావసానమునకుఁ
బిడప అనుట, న అభిజాయతే = జనింపఁడు - ప్రకృతితో సంబంధింపఁ
డనుట.

తా. ఎవ్వఁడు జీవుని ఈ చెప్పఁబడిన స్వభావములు గల
వానినిగాను, ప్రకృతిని ఈ చెప్పఁబడిన స్వభావములు గల దానిని
గాను, సత్త్వాదిగుణములను ఇకమిఁడఁ చెప్పఁబడు స్వభావములు
గలవానినిగాను, ఈమూఁటిని వానివానికలరూపున వివిక్తాకారముతో
నెఱుంగునో, వాఁడు దేవమనుష్యాది దేహములందు మిక్కిలి క్లిష్ట
ప్రకారమునఁ బ్రవర్తించుచున్నవాఁడైనను మరల పుట్టఁడు - ప్రకృ
తితో * సంస్కరమునకుఁ దగఁడు. అనఁగా ఆ దేహావసానమందే అప
రిచ్ఛిన్నజ్ఞాన లక్షణమగు పరిశుద్ధాత్మను బొందుచున్నాఁడని యర్థము.

శ్లో॥ ధ్యానే నాత్మని వశ్యన్తి కేచి దాత్మాన మాత్మనా॥

అన్యే సాఙ్ఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే॥ 25

టీ. కేచిత్ = యోగపరిపాకము గల కొందఱు, ఆత్మని
(స్థితం) = శరీరమునం దున్న, ఆత్మానం = పరిశుద్ధాత్మను, ధ్యానేన
= ధ్యానయోగము (భక్తి) చేత, ఆత్మనా = మనస్సుచేత, వశ్యన్తి =
చూచుచున్నారు - విశదముగ ననుభవించుచున్నారు. అన్యే = పరి
పక్వము కానియోగము గలయితరులు, సాఙ్ఖ్యేనయోగేన = జ్ఞాన
యోగముచేతను, అపరే = మఱికొందఱు (జ్ఞానయోగమునం దధి

* వాఁడు ఏదేహమునందుండునపుడు ఈ మూఁటిని వివిక్తములుగా నెఱుంగునో
యాదేహముయొక్క యవసానసమయమున అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞాన లక్షణమై ఆహత
పాపమై యొప్పు ఆత్మస్వరూపమును బొందుచున్నాఁడని భావము.

కారము లేనివారు), కర్మయోగేన చ = అసంగ కర్మానుష్ఠానము చేతను, (ఆత్మనా = యోగయోగ్యమైన మనస్సుచే - అట్టి మనస్సు నొందినవారై యనుట), పశ్యన్తి = తెలిసికొనుచున్నారు.

తా. † యోగపరిపాకము గల కొందఱు శరీరమునందున్న ఆత్మను ధ్యానయోగముచేత మనస్సున నెఱుంగుదురు. యోగసిద్ధి లేనివారు జ్ఞానయోగముచేత మనస్సును యోగమునకుఁ దగినట్లు చేసి కొని ఆత్మ నవలోకింతురు. జ్ఞానయోగమునం దధికారము లేనివారును అం దధికారము గలిగియున్నను సులభోపాయమును గోరువారును, ఆ చారములకుఁ బ్రమాణభూతులగు విశిష్టులును, అంతర్లక్షజ్ఞానమైనకర్మ యోగముచేత మనస్సును యోగయోగ్యముఁ గావించుకొని ఆత్మను కనుగొందురు.

శ్లో! అన్యే త్వేవ మజానంతః శ్రుత్వాఽన్యేభ్య ఉపాసతే।

తేఽపి చాతితరన్త్యేవ మృత్యుం శ్రుతివరాయణాః॥ 26

టీ. అన్యేతు = మఱికొందఱైతే, ఏవం = ఇట్లు, అజానంతః = కర్మయోగముఁగూడ నెఱుంగనివారై, అన్యేభ్యః = జ్ఞానులగు నితరుల వలన, శ్రుత్వా = విని (ఉపదేశింపఁబడి), ఉపాసతే = ఆత్మోపాసనము చేయుచున్నారు. తే అపి = వారును, శ్రుతివరాయణా శ్చ = శ్రవణము నందు మాత్రము నిష్ఠ గలవారును మృత్యుం = మృత్యురూపమగు సంసారమును, అతితరం త్వేవ = తప్పక దాటుదురు.

తా. మఱికొందఱు ఆత్మదర్శన సాధనములైన కర్మయోగాదుల నెఱుంగమిచే వానియం దధికారములేనివారై తత్త్వదర్శనము

గల యితరజ్ఞానులవలన నుపదేశ మొంది కర్మయోగాదులచేత ఆత్మ నుపాసించుచున్నారు. వారుగూడ ఆత్మావలోకనము లభించి మృత్యు రూపమగు సంసారమును దాటుదురు. శ్రవణమునందు మాత్రము స్థగలవారలును ఆ శ్రవణమువలనఁ బాపముల వీడి పిదప క్రమ ముగా కర్మయోగాదుల నాచరించి సంసారము నతిక్రమింతురు. [అపిశబ్దమువలనను పర్వభేదములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి.]

అవ. * ఇత ప్రకృతినంసృష్టమైన యాత్మయొక్క వివేకము ననుసంధించు ప్రకారమును జెప్పఁ బూని స్థావరజంగమము లైన జంతువు లెల్లను చిదచిత్తులయొక్క సంస్కర్మమువలనఁ బుట్టిన వని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ యావత్సంజాయతే కిచ్ఛిత్సత్త్వం స్థావరజజ్ఞమమ్!

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగా త్తద్విధి భరత్సర్వభ॥

27

* ఇట్లు ఆత్మదర్శనము చెప్పఁబడినది. ఆయాత్మదర్శనమునకై ప్రకృతి పురుషులవివేకమును (వేఱువేటిగుటను) అనుసంధించుట యావశ్యకము. దాని ననుసంధించు ప్రకారము 'సమం సర్వేషు' ఇత్యాదులైన రాగలశ్లోకములందు చెప్పఁబడెడివి. ప్రకృతి పురుషులు అవివిక్తములుగా (అనఁగా ఒండొంటితో వేఱుపడనివిగా) తోచునప్పుడే వాని వివేకమును ఉపదేశించుట తగునుగాని అవి ఒకటినొకటి వీడియున్నప్పుడు వివేకమునుపదేశించుట నిష్ప్రయోజనమే యగును. కనుక ఆరెంటియొక్క అవివిక్తకారము ఆవశ్యకము. స్వరూపమున వివిక్తములై యున్న యీరెండును ఏదేనిదోషములేక అవి విక్తములుగాఁ గనఁబడవు. కనుకవానిని అవివిక్తములుగా తోచించుదోషమెద్దియన, ఒకటి భోక్తగాను మఱొకటి భోగాయతనముగాను ఏర్పడుటవలన ఆ రెంటికినిగట్లు సంస్కర్మవిశేషమే. ఈ సంస్కర్మవిశేషము నెఱిగిననే వివేకానుసంధానమునేయఁ బొసఁగునుగాని లేకున్నఁ బొసఁగదు. కనుక స్థిలోకమునం దీ చిదచిత్సంస్కర్మ విశేషమును దెలుపుచున్నారు. తరువాతిశ్లోకములందు వివేకానుసంధానప్రకారమును జెప్పుచున్నారు అని తెలియునది.

టీ. భరత్వ భ=అర్జునా, * స్థావరజంఘమ్ = స్థావరజంగమ ప్రకారమైన, సత్త్వం=జంతువు, కించిత్ = ఏదిగాని, యావత్ = ఎంత-ఎన్ని యనుట, సంజాయతే=పుట్టుచున్నదో, (తావత్=అంత యును-అన్నియు ననుట), తత్ = అది-అట్లు పుట్టుట, తేత్రతేత్రజ్ఞ సంయోగాత్ = తేత్రతేత్రజ్ఞులయొక్క యొండాంటితోడి సంయోగ మువలన అని-అనఁగా తేత్రతేత్రజ్ఞులు ఒకటితోనొకటి సంయుక్తమై తామే ఆ జంతువులుగాఁ బుట్టుచున్నవని, విధి=ఎఱుఁగుము.

తా. అర్జునా, జంతువులు స్థావరజంగమములుగాఁ బుట్టుట యంతయు తేత్రతేత్రజ్ఞ లొకరితో నొకరు గలియుటచేతనే యగును- అనఁగా తేత్రతేత్రజ్ఞులు ఒకటితో నొకటికలిసియే స్థావరజంగమప్రకారములైన జంతువులుగా నెల్లఁ బుట్టుచున్నవికాని ఒండాంటిని వీడి యట్లు గావని యర్థము.

శ్లో॥ సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్ |

వినశ్యత్స్వవినశ్యంతం యః పశ్యతి స పశ్యతి॥

28

టీ. సర్వేషు = సమస్తమైన, భూతేషు=ప్రాణులయందు, పరమేశ్వరం=ఆయా దేహేంద్రియమనస్సులకు పరమేశ్వరుడై, తిష్ఠంతం = ఉన్నట్టియాత్మను, సమం = జ్ఞాతృత్వముచే సమానాకారము గల వానిగాను-అనఁగా అంతటను జ్ఞాతృత్వకాకారము గలవానిగాను, వినశ్యత్సు=(దేహదులు) నశించినను, అవినశ్యంతం=నశింపని స్వభా

* అనఁగా ఒక్కొక్కతేత్రజ్ఞుఁడును ఆయాతేత్రముతోఁ గూడి స్థావరజంగమములైన ఆయాజంతువులుగాఁ బుట్టుచున్నాఁ డని భావము. 'తేత్రతేత్రజ్ఞసంయోగాత్' అనుచో మాతాపితృసంయోగమువలనఁ బుత్రుఁడు కలుగునట్లు తేత్రతేత్రజ్ఞ సంయోగమువలన దానికంటె అన్యమైన యొకజంతువు పుట్టునని తలఁపరాదు. ఆరెండును కలిసి తామేజంతువుగాఁ బుట్టుచున్నవని గ్రాహ్యము. కనుకనే, 'సంయుక్తమై తామే' అని చెప్పబడినది.

వము గలవానినిగాను, యః=ఎవడు, వశ్యతి=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాడు, వశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు. కలరూపునఁ గనుఁగొను చున్నాఁడనుట.

తా. * చిదచిత్తు లొకటితోనొకటి గలసి భూతములుగా పరిణమించినవిగదా. అట్టిభూతములందుఁ గనఁబడు ఆయా దేవాది విషమాకారములకు వేతై, అందందుఁ గల యాయా దేహేంద్రియ మనస్సులకు పరమేశ్వరుఁడుగా నెలకొన్నదై యుండెడి యాత్మను, అది అంతటను జ్ఞాతృరూపముననుండుటచే సమానాకారముగలదానినిగాను, ఆ దేహేందులు నశించుచున్నను వినాశానర్హ స్వభావమగుటచే నశింపనిదానినిగాను, ఎవఁడు * కనుఁగొనునో వాడే దానిని కలరూపున నెలకొనియుండఁ గనుఁగొనును. ఎవఁడు దేవాదివిషమాకారములనుబట్టి ఆత్మనుగూడ విషమాకారము గలదిగాను జన్మవినాశాదులతోఁ గూడినదిగాను కనుఁగొనునో వాడు నిత్యసంసారియగు నని ఫలితార్థము.

శ్లో॥ సమం వశ్యన్ హి సర్వత్ర సమవస్థిత మీశ్వరమ్ |

స హి సస్యాత్మనాఽఽత్మానం తతో యాతి పరాజ్ఞతిమ్ | 29

* పూర్వశ్లోకమునందు భూతములు (అనగా జంతువులు) ఒక వస్తువుచే నైన వికాక ప్రకృతిపురుషులను రెంటిచే నైనవిగాఁ జెప్పబడినవి, ఇట్లా రెండువస్తువులఁ దెలిపి యిప్పు డా రెంటియొక్క వివేకము ననుసంధించుప్రకారములు మూఁటిని దెలుపుచున్నారు. అవి యేవియన, 'సమమ్' అనుటచే పురుషుఁ డంతట సమానాకారుఁడనియు ప్రకృతి విషమాకారమనియు, 'ఈశ్వరమ్' అనుటచే పురుషుఁడు నియంత యనియు ప్రకృతి నియామ్య మనియు, 'అవినశ్యంతమ్' అనుటచే పురుషుఁడు నిత్యుఁడనియు ప్రకృతి అనిత్య మనియు, నిట్లు మూఁడుప్రకారముల నా రెంటియొక్క వివేకమును అనుసంధించుట దెలిపినవార్తై.

* శంఖమును పచ్చనిదిగాఁ జూచువాఁడు దానిని జూచుచున్నను జూడనివాఁడే

టీ. సర్వత్ర = అంతటను - దేవాదిసమస్తదేహములయందనుట, సమవస్థితం = (శేషిత్యాదులతోఁ గూడి) ఉన్నట్టి, ఈశ్వరం = ఈశ్వరుఁడైనజీవుని, సమం = (జ్ఞానైకాకారుఁడగుటచేత) సమానాకారము గలవానినిగా, పశ్యన్ = తెలిసికొనుచున్నవాఁడు, ఆత్మనా = మనస్సుచేత, ఆత్మానం = తన ఆత్మను, నహిన్ స్తి = హింసింపఁడు-రక్షించుననుట-సంసారమునుండి విడివడఁ జేయునని భావము. తతః = అట్లు జ్ఞాతృత్వముచే అంతటను సమానాకారము గలవానినిగా నెఱుఁగుట వలన, పరాం = ఉత్తమమయిన, గతిం = ప్రాప్యమగు ఆత్మస్వరూపమును, యాతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. దేవాది సమస్తశరీరములందును, ఆయా శరీరమునకు శేషియగుటచేతను ఆధారమగుటచేతను నియంత యగుటచేతను ఈశ్వరుఁడై యుండు ఆత్మను ఆదేవాదివిషమాకార విముక్తునిగాను, శరీరములందెల్ల జ్ఞానైకాకారుఁడై యుండుటచే సమానాకారునిగాను గనుఁగొనువాఁడు, తనమనస్సుచేత తన యాత్మను హింసింపఁడు (అనఁగా) రక్షించుచున్నాఁడు. అనఁగా సంసారమునుండి విముక్తునిగాఁ జేయుచున్నాఁడు. మఱియు నట్లు వాఁడు ఆత్మను జ్ఞాతృత్వరూపమున అంత

యగును. అట్లే సమదర్శనము లేనివారు ఆత్మను జూచువారైనను జూడనివారే యగుదురని భావము.

♦ సమదర్శి ఆత్మను హింసింపువాఁడు కాఁడు. విషమదర్శియు తన యాత్మ యనిత్యమని తలచుటచే దానిని హింసింపఁడు. కనుక సమదర్శికి 'న హిన్ స్తి' అని చెప్పబడలేదు. కాబట్టి ఇచట దానికి 'రక్షించు' నని యర్థముచేయఁబడినది. ఈ ప్రకరణమువలన రక్షించుట యనఁగా సంసారవిముక్తి కలిగించుట యని భావము గ్రాహ్యము. ఇట్లే విషమదర్శికిని 'హిన్ స్తి' అనుట తగదు. 'కంఠాతయతి హన్తికమ్' అనునట్లు ఆత్మ హింసార్థము కామిచే జన్మసముద్రమధ్యమునఁ ద్రోయుట యని దాని కర్థ ముగ్రహ్యము. ఈశ్లోకమున ప్రకృతిపురుషులలో స్వాకారానుదర్శనమూలమున నొకటి సంసారహేతువును మఱొకటి మోక్షహేతువునగు ననుటచే వాని విశేషము చెప్పఁబడినది.

టను సమానాకారము గలవానినిగాఁ గనుగొనుటవలన ఉత్కృష్టమైన ప్రాప్యమగు యథావస్థితాత్మ స్వరూప్యమును బొందుచున్నాఁడు. దేవాద్యాకారములతోఁ గూడియుండుటచే ఆత్మ అంతటను విషమాకారము గలదిగాఁ గనుఁగొనువాఁడు తన యాత్మను హింసించుచున్నాఁడు. అనఁగా సంసారసముద్రమధ్యమునఁ ద్రోయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః॥

యః పశ్యతి తథాత్మాన మకర్తారం స పశ్యతి॥ 30

టీ. కర్మాణి = కర్మములను, సర్వశః = సమస్తవిధములను, ప్రకృత్యైవ = ప్రకృతిచేతనే, క్రియమాణాని = చేయుఁబడుచుండువానినిగాను, తథా = అట్లే, ఆత్మాన = ఆత్మను. అకర్తారం = కర్తకానివానినిగాను, యః = ఎవ్వఁడు, పశ్యతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, పశ్యతి = ఆత్మను కలరూపునఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడు.

తా. 'కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే' అను పూర్వోక్తరీతిని దేహేంద్రియరూపమునఁ బరీణమించిన ప్రకృతిచేతనే సర్వకర్మములు నేయుఁబడుచున్న వనియు, జ్ఞానస్వరూపియైన ఆత్మ * కర్తకాఁడనియు, వానికి ప్రకృతితోడి కూడికయు దాని నధి

---

* ఆత్మ కర్తకానియెడల వానికిఁ గర్తృత్వమును భోక్తృత్వమును శాస్త్రములు చెప్పట యెట్లు? అనినచో, వానికి దేహేంద్రియరూపమైన ప్రకృతితోడి సంయోగమున, దానిని వాఁ డధిష్ఠించుటయు, దానిచేఁ గలుగు సుఖదుఃఖములవాఁ డనుభవించుటయు, కర్మరూపమైన యజ్ఞానముచే వానికిఁ గలిగినదిగాని స్వరూపముచేఁ గలిగినదిగాదు. అజ్ఞానమూలమున కర్తృత్వాదులను చెప్పటచే ఏదోషములేదు. ఇట్లు కర్తృత్వాదు లజ్ఞానకృతములైనవిగా నెవఁ డెఱుఁగునో వాఁడు ఆత్మను గలరూపున నెఱుఁగునని భావము. ఇందు ప్రకృతిక్రియలకు సాక్షా దాశ్రయ మైనదనియు పురుషుఁ డట్లు కాఁ డనియు శెంటికిని వివేకము చెప్పఁబడుట తెలియునది. క్రియలు చేయుఁబడుట యం

స్థించుటయు దానివలని మఖదుఃఖము లనుభవించుటయు కర్మమనెడి జ్ఞానముచేతఁ గావింపఁబడినవనియు నెవ్వఁడు కనుగొనునో వాఁడే ఆత్మను కలరూపున నెలకొనియున్నదిగా కనుగొనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యదా భూతపృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి!

తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సమృద్ధ్యతే తదా॥

31

టీ. యదా=ఎప్పుడు, భూతపృథగ్భావం=(ప్ర)కృతిపురుషతత్త్వములచే నైన) భూతములయొక్క (జాతిగుణరూపములయందు) వేఱుపడి యుండుటను, ఏకస్థం = ఒకటి యగుప్రకృతితత్త్వమునం దున్నదానినిగా-ప్రకృతిమాత్రమునం దున్నదానినిగా, అనుపశ్యతి=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తత ఏవ=ఆ ప్రకృతివలననే, విస్తారం చ = పుత్రపౌత్రాదిభేదముల విస్తారమును, (అనుపశ్యతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో), తదా=అప్పుడు, బ్రహ్మ=బ్రహ్మసాధర్యముగల శుద్ధాత్మస్వరూపమును, సమృద్ధ్యతే=పొందుచున్నాఁడు.

తా. దేవాదులగు సమస్తభూతములు ప్రకృతిపురుషులనెడి రెండుతత్త్వములచే నైనవి. అట్టిభూతములందుఁ గనుపట్టు దేవత్వమనుష్యత్వాది జాతిభేదములును హ్రస్వత్వ దీర్ఘత్వాది గుణాదిభేదములును ప్రకృతితత్త్వమం దున్నవిగాని ఆత్మయందు లేవనియు, * ఆప్రకృతివలననే పైపైని పుత్రపౌత్రాది భేదవిస్తారము గలుగుచున్నదనియు నెవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో అప్పుడే బ్రహ్మమును బొం

దటికిని దెలియును. అం దవి ప్రకృతిచేతనే చేయఁబడుచున్న వనుటమాత్రము తెలిసినవారికే తెలియునని భేదము రూపించుటకై 'ప్రకృత్యైవ క్రియమాణాని' అనఁబడినది.

* ఇందు ప్రకృతియొక్క పరిణామిత్వముచేతను పురుషుని యపరిణామిత్వముచేతను ఆరెంటికి వివేకము ప్రతిపాదితము. 'ఆత్మానై పుత్రనామాసి' ఇత్యాదులందు

దుచున్నాడు-అనగా (బ్ర)హ్మసాధర్మ్యముగల) అపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానై
కాకారమగు ఆత్మస్వరూపమును బొందుచున్నాడని యర్థము.

శ్లో॥ అనాదిత్వా నిర్గుణత్వా త్పరమాత్మానైవ మవ్యయః!

శరీరస్థోఽపి కౌన్తేయ న కరోతి న లిప్యతే॥

32

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, అయం=ఈ, పరమాత్మా = ప్రత్య
గాత్మ, శరీరస్థోఽపి=శరీరమున నున్నవాడైనను, అనాదిత్వాత్ =
ఆరంభకద్రవ్యసూన్యత్వాత్=అనారభ్యుఁ డగుటవలన, అవ్యయః=
నాశములేనివాడు, నిర్గుణత్వాత్ = సత్త్వాదిగుణరహితుఁ డగుట
వలన, న కరోతి = కర్మములం జేయఁవాడు కాడు. నలిప్యతే =
(దేహస్వభావములచేత) పూయఁబడఁడు-దేహస్వభావములు వానికిఁ
దగులువడ వనుట.

తా. అర్జునా, దేహముకంటె వేలు గావించి నిజస్వభావ
ముతో నిరూపింపఁబడిన యీ పరమాత్మ శరీరమునం దున్నవాఁ
డైనను * ఆరభ్యుఁడు కానందువలన వ్యయ (నాశ) రహితుఁడు.

ఆత్మకు పుత్రాదిరూపమైన పరిణామము చెప్పఁబడినను, అది ‘అజ్ఞాదజ్ఞాత్సృష్టవసీ’
ఇత్యాదులవలన ప్రకృత్యంగగతమైనదిగా తెలియుటచే ‘ప్రకృతివలననే’ అనుచో ఏవ
కార ముంపఁబడినది. మరియు ప్రకృతితత్త్వము మొదటఁ దానే పొందు దేవాది రూప
విచిత్రపరిణామమందును తన్మూలమైన సంతానరూప పరిణామమునందును భోక్తయైన
పురుషునిభోగార్థమైన సన్నిధిమాత్రిమే యపేక్షితముగాని భోగాయతన మైన దాని
యొక్క వికారముల కాస్పదమై యుండుటకూడ అపేక్షితముగాదని తెలుపుటకై ఈ
‘ఏవ’ కారము ప్రయోక్తము.

* ఇంతవఱకు ఆత్మకుఁ జెప్పఁబడిన నిత్యత్వాపరిణామిత్వాదులు ఇందు సహే
తుకముగా స్థిరీకరింపఁబడినవి. ఎట్లన, ఇంతకు మునుపు లేక, క్రొత్తగా ఆరంభింపఁ
(జేయఁ) దగునది ఆరభ్యము, ఆరంభింపఁబడినట్టిది వ్యయము నొందును. ఇది యట్టిది
కాదు గనుక అవ్యయమైనది. మరియు ప్రకృతి, గుణములతోఁగూడినది క్రియలు

సత్త్వాదిగుణరహితుడగుటవలన కర్మములఁ దానుజేయుఁడు. దేహస్వభావములచే లిప్తుఁడు గాఁడు అనఁగా అవి వానికి పట్టువడుట యును లేదు.

అవ. నిర్గుణుడగుటచే కార్యములు చేయకపోయిననుబోయెఁ గాని, శరీరముతో నిత్యయుక్తుడై యుండుటచే శరీరస్వభావములచే లిప్తుఁడు కాకుండుట యెట్లనఁగాఁ జెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ యథా సర్వగతం సౌక్ష్యే దాకాశం నోపలిప్యతే॥

సర్వ త్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే॥ 33

టీ. యథా = ఎట్లు, ఆకాశం = ఆకాశము సర్వగతమపి = సమస్తవస్తువులందు వ్యాపించినదైనను, సౌక్ష్యే = సూక్ష్మమగుట వలన, న ఉపలిప్యతే = (తాను వ్యాపించియున్న ఆయా సర్వవస్తుస్వభావములచేత) అంటఁబడదో, తథా = అట్లే, ఆత్మా = జీవాత్మ, సర్వత్రదేహే = దేవమనుష్యాది సకలదేహములందు, అవస్థితోఽపి = ఉన్నవాడైనను, న ఉపలిప్యతే = (ఆయా దేహస్వభావములచేత) అంటఁబడఁడు.

తా. ఆకాశము సమస్త వస్తువులతోఁ గలిసియున్నదైనను, సూక్ష్మమగుటంజేసి యేవస్తుస్వభావముతోడనైన నెవ్విధంబున తగులు పడక యుండునో అట్లు ఆత్మయు దేవమనుష్యాది సర్వదేహములయందు యును. ఇది యట్టిది కాదు కనుక కర్తృత్వములేనిది. మఱియు పటాదులకు పంకాదులు సంస్పర్శముచే లేపకములగును. ఆత్మకు ఏవి సంస్పర్శముచే లేపకము లగునన్నచో 'శరీరస్థోఽపి' అనుచో ఆత్మకు శరీరసంస్పర్శము చెప్పఁబడుటచే శరీరస్వభావములే దానికి లేపకములు కావలయును. అయినను అపి యట్లు కానేరవని ప్రతిపాదించఁ బడినది.

* సూక్ష్మమునకే అంటుండఁగా అతినూత్నమున కంటుపెట్లు అని భావము.

దున్నను * అతినూత్నమగుటవలన ఆయా దేహస్వభావములతో తగులువడఁడు.

శ్లో॥ యథా ప్రకాశయ త్యేకః కృత్స్నం లోక మిమం రవిః।

శ్రేత్ర శ్రేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత॥

34

టీ. హేభారత=అర్జునా, యథా=ఎట్లు, ఏకః=ఒక్కడైన, రవిః=సూర్యుఁడు, కృత్స్నం=సమస్తమైన, ఇమంలోకం = ఈలోకమును, ప్రకాశయతి = ప్రకాశింపజేయుచున్నాఁడో-తన ప్రథచేత విశద మగునట్లు చేయుచున్నాఁడో, తథా=అట్లే, శ్రేత్రీ = శ్రేత్రజ్ఞుఁడగు ఆత్మ, శ్రేత్రం=శరీరమును, కృత్స్నం=అంతటను - లోపలను వెలుపలను - సాదము మొదలు శిరస్సువఱకు ననుట, ప్రకాశయతి=ప్రకాశింప జేయుచున్నాఁడు - తన జ్ఞానవ్యాప్తిచేత విశద మగునట్లు చేయుచున్నాఁడు.

తా. అర్జునా, సూర్యుఁ డొక్కఁడు తన ప్రథచేత నీ సమస్త ప్రపంచమును బ్రకాశింపజేయునట్లు శ్రేత్రజ్ఞుఁడగు నాత్మయు శ్రేత్రమగు శరీరమును ‘ఈనాశ్రేత్ర మిటువంటిది’ యని అంతటను వెలుపలను లోపలను కాలుమొదలు తలవఱకు తన జ్ఞానముచేత ప్రకాశింపజేయును. కనుక ప్రకాశింపజేయఁడగు లోకముకంటె ప్రకాశింపజేసిడి సూర్యుఁ డెట్లు వేఱో యట్లే తెలియఁబడు నీశరీరముకంటె తెలియువాఁడగుటంజేసి ఉక్తలక్షణుండగు * నీ యాత్మమిక్కిలియు విలక్షణుఁడని భావము.

* అనగా ఆత్మ తెలిసికొనువాఁడుగాన తెలియబడెడి శ్రేత్రముకంటె విలక్షణుఁడని యర్థము. ఈదృష్టాంతము, శ్రేత్రజ్ఞుఁడు శ్రేత్రమును బ్రకాశింపజేయుటను జెప్పమాలమున శ్రేత్రమునకంటె విలక్షణుఁడై యుండుటనుగూడ నూచించుచున్నదని భావము. మఱియు నీయధ్యాయారంభమందు ‘ఏతద్వోవేత్తితంప్రామాః’ అని వేద్య వేదితృభావముచే ప్రతిపాదింపబడిన భేదము ఇందు దృష్టాంతపూర్వముగా స్థిరీకరింపబడినదని తెలియనది.

శ్లో॥ తేత్రతేత్రజ్ఞయో రేవ మన్తరం జ్ఞానవత్సుషా॥

భూతప్రకృతిమోక్షంచ యే విదుర్వాన్తి తే పరమ్॥ 35

టీ. ఏవం=ఇట్లు, జ్ఞానవత్సుషా=ప్రకృతిపురుషుల వివేకమును గుఱించిన జ్ఞాన మనెడి నేత్రముచేత, తేత్రతేత్రజ్ఞయోః = ప్రకృతి పురుషులయొక్క, అన్తరం = భేదమును, భూతప్రకృతిమోక్షంచ = భూతాకారముగా పరిణమించిన ప్రకృతియొక్క మోక్షోపాయమును- అనగా అమానిత్వాదికమును, యే = ఎవరు, విదుః = తెలిసికొను చున్నారో-తెలిసికొని యాచరించుచున్నారో యనుట, తే = వారు, పరం = పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపమును, యన్తి = బొందుచున్నారు.

తా. ఈ చెప్పబడిన ప్రకారముగా తేత్రతేత్రజ్ఞులగు గల భేదమును భూతప్రకృతిమోక్షమును, ఆరెంటియొక్క వివేక జ్ఞాన మనెడు నేత్రముచేత నెవ్వ రెఱుగుదురో వారు నిర్మలై బంధమును ఆత్మను బొందుదురు. మోక్ష మనగా 'మోక్ష్యతేన న ఇతి మోక్షః' అని వ్యుత్పత్తి చెప్పబడిన అమానిత్వాదికమే మోక్ష సాధన మని యర్థము. ప్రకృతిపురుషుల వివేకవిషయంబైన పూర్వోక్త జ్ఞానముచే వానికిగల పిశేషమును, భూతాకారముగా పరిణమించిన ప్రకృతియొక్క మోక్షోపాయమును అమానిత్వాది సాధనవర్గమును, ఎవ్వరెఱింగి యాచరింతురో అట్టివారు సంసారబంధమును విడనాడిన వారై, నిజస్వరూపముతోఁ గూడినదై అనవచ్చిన్న జ్ఞానలక్షణమై యొప్పు నాత్మస్వరూపమును బొందుదు రని యర్థము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా నూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే తేత్రతేత్రజ్ఞ

విభాగయోగోనామ త్రయోదశోఽధ్యాయః.

ఇది యపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదరూపంబును నగు శ్రీ భగవద్గీతల యందు తేత్రతేత్రజ్ఞవిభాగయోగం బన్నది త్రయోదశాధ్యాయము.

శ్రీ భగవద్గీతా - చతుర్దశోఽధ్యాయః

గుణత్రయవిభాగయోగః

—//—

అ వ తా రి క

త్రయోదశాధ్యాయమునందు పరస్పరసంసర్గము గల ప్రకృతి పురుషులయొక్క స్వరూపయాథాత్మ్యమును దెలిసికొని, భగవద్భక్తిచే అనుగ్రహించబడిన అమానిత్వాదిగుణముల ననుష్ఠించుటవలన సంసారబంధమునుండి విడిపడుచున్నాడని చెప్పబడెను. అచ్చటనే పూర్వపూర్వములును సత్త్వాదిగుణమయములును అగు సుఖాదులందలి సంగమే బంధహేతువుగా “కారణం గుణసంక్షోభస్య సదసద్యోని జన్మను” అని చెప్పబడెను. ఇప్పు డీపదునాల్గవయధ్యాయమునందు ఆ సత్త్వరజస్తమోగుణములు బంధహేతువులైన ప్రకారమును వానిని నివర్తింపజేయు ప్రకారమును జెప్పబడుచున్నవి.

శ్రీభగవా నువాచ.

1

శ్లో॥ పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞాన ముత్తమమ్!

యద్జ్ఞాత్వా మునయ స్సర్వే పరాంసిద్ధి మితోగతాః॥ 1

టీ. పరం=పూర్వము చెప్పబడినదానికంటె నితరమయిన దనియు, జ్ఞానానాం=ప్రకృతిపురుషవిషయజ్ఞానములలోపల, ఉత్తమం= శ్రేష్ఠమైనదియును అగు, జ్ఞానం=సత్త్వాదిగుణముల విషయమైన జ్ఞానమును, భూయః=మఱల, ప్రవక్ష్యామి=విస్తరించి చెప్పబోవుచున్నాను, యత్=దేనిని-(ఆజ్ఞానమును), జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, సర్వే=సమస్తమయిన, మునయః=మననశీలురు-(జ్ఞానాభ్యాసముచేయువా

రనుట), ఇతః = ఈ సంసారమండలముకంటె, పరాం = సర్వోత్తమమయిన, సిద్ధిం = శుద్ధాత్మ స్వరూపప్రాప్తిరూపమయినసిద్ధిని, గతాః = పొందిరో - పొందిరనుట.

తా. పూర్వము నీకునేను ప్రకృతిపురుషాంతర్గతమైన సత్త్వాదిగుణవిషయజ్ఞానమును చెప్పితిని. దానినే మరలఁ జెప్పెదను. అది పూర్వోక్తమైనదానికంటె *విస్తృతమైయుండుటచే వేఱైనది. మఱియు నది ప్రకృతిపురుషవిషయములైన జ్ఞానములలో నెల్ల శుద్ధమైన జ్ఞానము. ఆజ్ఞానము నెఱింగి దాని మననమునేయవారెల్ల ఈసంసారమండలముకంటె నుత్కృష్టమై పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపప్రాప్తిరూపమై యొప్పసిద్ధిని బొందుదురు.

అవ. మఱల నా జ్ఞానమునే దాని ఫలమునుబట్టి విశేషించి చెప్పచున్నాడు.

* ఇచట 'ఉత్తమమ్' అని ఉత్కృష్టవాచితబ్ధ ముండుటచే 'పరమ్' అనుటకు ఉత్కృష్టమని యర్థమునేయగును. పూర్వోక్త మైనదానికంటె వేఱైనదని యర్థము గ్రహింపఁదగును. అయినను 'భూయః' అనుటచే పూర్వోక్తమైనదే మరలఁ జెప్పఁబడునని తెలియుచున్నది. పూర్వోక్తమే మరలఁజెప్పఁబడు నేని అది పూర్వోక్తమునకు వేఱు ఎట్లుగును? ఇట్లురెంటికిఁ గలుగు విరోధమునకు పరిహార మెట్లన, పూర్వాధ్యాయమందుఁ జెప్పఁబడిన గుణములబంధ హేతుత్వమే యిచటను జెప్పఁబడుచున్నది. ఇది తెలియుటకే 'ప్రకృతిపురుషాంతర్గతమైన' అని కూర్పఁబడినది. అయినను అందు సంగ్రహముగాను ఇందు విస్తరముగాను నుండుటచే అందు చెప్పబడినదానికంటె ఇందలిది 'పరమ్' వేఱగును. అనఁగా విషయము లొక్కటియేయైనను సంగ్రహ విస్తరరూపములనుబట్టి వేఱువేఱని చెప్పఁబడిన వని తెలియునది. ఇట్లు గ్రహించుటచే విరోధము పరిహృత మగుచున్నది.

† 'జ్ఞానానా ముత్తమమ్' అనుటను సర్వజ్ఞానములలో నుత్తమమైనది యన్నచో భగవద్విషయజ్ఞానముకంటెనుగూడ ఉత్తమమైనదని యేర్పడును. దానికంటె ఇది

2 అవ.

శ్లో॥ * ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్య మాగతాః।

సర్గేఽపి నోపజాయంతే ప్రలయే న వ్యధన్తి చ॥

2

టీ. ఇదం = ఈ చెప్పబడెడి, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, ఉపాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, మమ = నాయొక్క, సాధర్యం = సామ్యమును, ఆగతాః = పొందినవారు, సర్గే అపి = సృష్టికాలమునందును, న ఉపజాయంతే = జన్మింపరు-(జన్మ మొందరనుట). ప్రలయేచ = ప్రళయమునందును, న వ్యధన్తి = దుఃఖమును బొందరు-అనగా నశింప రనుట.

తా. ఈ చెప్పబడు సత్త్వాదిగుణవిషయజ్ఞానము నాశ్రయించి నా సామ్యమును బొందినవారలు సృష్టియందును బుట్టరు - అనగా సృష్టికి లోను గారు. ప్రలయమందు వ్యధయును బొందరు. అనగా సంహారమునకును లోను గారు.

అవ. * ఇక ప్రకృతములగు గుణములు బంధుహేతువులగు ప్రకారమును జెప్పబూని యందుకొఱకు సమస్తభూతసమూహమును 'యావ త్సకాయతే కిళ్చిత్' అని మున్ను చెప్పినట్లు ప్రకృతిపురుష సంసర్గముచే బుట్టిన వగుట తాను చేసినదియే యని చెప్పుచున్నారు.

ఉత్తమమైనది కాదు గనుక 'ప్రకృతిపురుషవిషయము లైన జ్ఞానములలో' అని యర్థము గ్రహింపబడినది.

* పూర్వజ్ఞోకమున ఇష్టప్రాప్తియు ఇందు అనిష్టవృత్తియుఁ జెప్పబడుటచే రెంటికిని బునరుక్తిలేదని గ్రాహ్యము.

† ప్రకృతిగుణములు బంధుహేతువులైన ప్రకారముగాని అవి నివర్తించుప్రకారముగాని యిచటఁ జెప్పవలసియుండఁగా వానిని జెప్పక నడుమ భూతములు ప్రకృతిపురుషసంసర్గమువలనఁ బుట్టుట స్వకృతమే యని చెప్పట యసంగతముకాదా యని

శ్లో॥ మమయోనిర్మహాద్బ్రహ్మతస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్॥

సమృప స్పర్వభూతానాం తతో భవతి భారత॥

టీ. హేభారత=అర్జునా, యోనిః = సర్వజగత్కారణభూతమైన మహద్బ్రహ్మ=అచేతనప్రకృతి, మమ=నాకు శేషభూతమైనది, తస్మిన్=దానియందు, గర్భం = జీవాత్మగముదాయనూపమైన బీజమును, అహం=నేను, దధామి=ఉంచుచున్నాను. తతః = ఆరెండు ప్రకృతుల సంయోగమువలన, సర్వభూతానాం = బ్రహ్మాది సమస్త భూతములయొక్క, సమృపః=ఉత్పత్తి, భవతి=కలుగుచున్నది.

తా. అర్జునా, సమస్తమైన జగత్తునకు యోనిభూతమగు నామహద్బ్రహ్మమెద్దియో దానియందు గర్భమును నేను ఉంచుచున్నాను. 'భూమి రావోఽనలోచాయః ఖం మనోబుద్ధి రేవచ అహ జ్ఞాం ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా॥ అపరేయ మితస్త్వ నహ్', భూతము లట్లు పుట్టుట స్వీకృతమేయని చెప్పటవలన, గుణములు వాని నట్లు పుట్టించుటయు (అనగా వానికి జన్మబంధహేతువు లగుటయు) స్వకృతమే యని తెలియుచున్నది కాన గుణములు బంధహేతువు లైనప్రకారము (అనగా ఈశ్వరునిచే బంధహేతువులుగాఁ జేయబడుట) ఇందు సూచితమైనది కనుక నిచట అసంగతి యేమియు లేదు.

(* ఇచట బ్రహ్మశబ్దము పరబ్రహ్మోపరము గాదు. ఇందుఁగల యోని శబ్దమును బట్టియు, మమశబ్దమును బట్టియు, 'ఏకద్యోనీని భూతాని' 'భూమి ... అపరేయమ్' ఇత్యాదులందు నిర్దిష్టమైన యచేతన ప్రకృతియే గ్రాహ్యము. ఇది మహాభూతములకును తత్కారణమైన యహంకారమునకును తత్కారణ మైన మహత్తత్త్వమునకును కారణముగాన - అనగా ఆయా కారణములకును ఇది కారణమగుటచే దీనికి 'మహత్' అను విశేషణము లభించినది. 'యస్సర్వజ్ఞ ... జాయతే' అని శ్రుతియు నొక్కచో ప్రకృతిని బ్రహ్మమని నిర్దేశించుచున్నది. మఱియు 'ఇతః ... పరామ్' అని చేతనపుంజనూపమైన షడప్రకృతి సకలప్రాణి బీజమగుటవలన గర్భశబ్దముచేఁ జెప్పబడినది.) 'అబ్రహ్మ స్తమృపర్యన్తా జగదస్తర్వవ

న్యాయ్' అని నిర్దేశింపబడిన అచేతనప్రకృతి, మహత్తు అహంకారము మొదలగు వికారములకు కారణమగుటచేత మహద్భ్రహ్మమని చెప్పు

6

బడుచున్నది; శ్రుతియందును గొన్నియెడల ప్రకృతిసైతము 'యస్స ర్వజ్జ సర్వవిద్యయస్యజ్ఞానమయం తపః తస్మాదేతద్భ్రహ్మ నామరూప మన్నంచజాయతే' అని బ్రహ్మశబ్దముచే నిర్దేశింపబడుచున్నది. 'ఇతస్తస్యన్యాయప్రకృతిం విద్ధి మే పరాం జీవభూతామ్' అని చేతన పుంజరూపమగు పరప్రకృతి యేది నిర్దేశింపబడినదో అదియే యిట సకలప్రాణిబీజమగుటంబట్టి గర్భశబ్దముచే చెప్పబడుచున్నది. అచేతనమై యోనిభూతమగు ఆ మహద్భ్రహ్మమునందు చేతనపుంజరూప మగు గర్భమును ఉంచుచున్నాను-అనగా భోగక్షేత్రమగు అచేతన ప్రకృతితోడ భోక్తృవర్గపుంజమగు చేతనప్రకృతిని గూర్చుచున్నానని యర్థము. ప్రకృతులు రెంటికిని నా సంకల్పముచేతఁ గావింపబడిన యా సంయోగమువలన (అనగా సంయుక్తములైన యారెండు ప్రకృతులవలన) బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముం గల సమస్తభూతములకు పుట్టుక కలుగుచున్నది.

అవ, * కార్యావస్థమైన చిదచిత్ప్రకృతి సంసర్గముగూడ నా చేతనే చేయబడినది యని చెప్పవచ్చును.

స్థితాః ప్రాణినః కర్మజనిత సంసారవశవర్తినః బ్రహ్మద్యాస్సకలాదేవా మనుష్యాః పశవస్తథా విష్ణుమాయా మహావర్త మోహన్తతమసావృతాః హిరణ్యగర్భో భగవాన్' ఇత్యాదులచే బ్రహ్మేశానాదులుగూడ తక్కినవానివలెనే సృజింపబడువారు గనుక సర్వశబ్దమునకు బ్రహ్మని స్తంబపర్యంతి మని కూర్పబడినది. చతుర్ముఖునిచే సృజింపబడునవిగూడ భగవంతునిచే సృజింపబడినవిగా చెప్పట యెట్లన, 'అబ్ధిపూర్వక స్సర్గః ప్రాచుర్యాభి స్తమోమయః' ఇత్యాదులందు చతుర్ముఖునిసంకల్పము లేకయే స్థావరాదస్పృష్టి కలుగనని చెప్పబడుటచే చతుర్ముఖునివలెనే అతనిచే సృజింపబడినవిగూడ స్తంబపర్యంతము పరిమాత్మునిచే సృజింపబడిన వని తెలియగును.

* పూర్వోక్తమున నామరూపవిభాగము లేక కారణావస్థయందున్న చిత్తులకు

అవ. 7

శ్లో॥ సర్వయోనిషు కౌన్తేయ మూర్తయ స్సమ్భవన్తి యాః!

తాసాం బ్రహ్మ మహద్వ్యోని రహం బీజప్రదః పితా॥ 4

టీ. పేకౌన్తేయ = అర్జునా, సర్వయోనిషు = సమస్తజాతుల యందును, యాః = ఏ, మూర్తయః = దేహములు, సమ్భవన్తి = పుట్టుచున్నవో, తాసాం = వానికి, మహత్ బ్రహ్మ = అచేతనప్రకృతి, యోనిః = కారణము - (మాతృస్థానము). అహం = నేను, బీజప్రదః = బీజమైన చేతనవర్గమును గూర్చువాడగు, పితా = తండ్రిని.

8

తా. అర్జునా, దేవ గంధర్వ యక్ష రాక్షస మనుష్య పశు మృగ పక్షి సరీసృపాదులైన సకలయోనులందును ఆయా మూర్తు లేవి పుట్టుచున్నవో వానికి మహద్బ్రహ్మ కారణము - అనగా నాచే గూర్చబడిన చేతనవర్గము గల్గదై మహత్తు మొదలుకొని పంచ భూతములవఱకుఁగల యవస్థావిశేషములనొందిన యచేతన ప్రకృతి

9

కారణమగుచున్నదని యర్థము. నేను బీజప్రదుడగు పితను - అనగా ఆయామూర్తులందు వానివాని కర్మానుగుణముగా ఆయా చేతనవర్గమును గూర్చువాడను నే నని యర్థము.

అచిత్తుతోడిసంస్కర్మము చెప్పబడినది. ఈ కారణావస్థమైన చిత్తచిత్సంస్కర్మమే ప్రాకృత సృష్టి. ఇట్లాచిదచిత్తులు సంస్కర్మమునొంది దేవమనుష్యపశుపక్ష్యాదికార్యము లైనపుడు (అనగా నామరూపవిభాగముగల కార్యావస్థల నొందినపుడు) వానివలననుండి పుట్టు దేవమనుష్యాదిరూపమైన చిదచిత్సంస్కర్మమూడ ఈశ్వరకృతమే యని భావము. ఈ కార్యావస్థమైన చిదచిత్సంస్కర్మమే నిత్యసృష్టి యనబడును.

† ఇచట చిత్సంస్కర్మముగాని సర్వేశ్వరుని యధిష్ఠానముగాని లేనివో కేవలమైన యచిత్తువలన మూర్తులు కలుగఁజాలవు గనుక 'నాచేగూర్చబడిన చేతనవర్గముగలదై' యనబడెను, మరియు 'సర్వయోనిషు' ఇత్యాదులచే నిర్దేశింపబడుచరమవ్యక్తిసృష్టి

అవ. *ఇట్లు సృష్ట్యాదియందు ప్రాచీన కర్మవశమున అచిత్సం
సర్గము నొంది దేవాదియోనులందు జనించినవారు మరల మరల
దేవాదిభావములతో జన్మించుటకు హేతు వేమనఁగాఁ జెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసమ్భవాః।

10

నిబద్ధన్తి మహాబాహో దేహే దేహిన మవ్యయమ్॥

5

టీ. హేమహాబాహో = భుజబలముగల యర్జునా, ప్రకృతి
సమ్భవాః = ప్రకృతివలనఁ బుట్టినవైన - సత్త్వం రజః తమః ఇతి =
సత్త్వము రజస్సు తమస్సు అనెడి, గుణాః = మూఁడుగుణములు, అవ్య
యం = తనంత గుణసంబంధమున కనర్హుఁ డగు, దేహినం = అత్మను,

బహుయోనిక మైనదిగా తెలియుటచే ప్రకృతి యొక్క టిమాత్రము వానికి యోనియగుట
యెట్లు? అన్నచో, అప్రకృతి యొక్క టియేయైనను మహత్తుమొదలుకొని పంచభూత
ములవఱకుఁగల యాయావస్థలను పెక్కునొంది యాయావానికి యోనులగుచున్నవి.
ఇట్లొకప్రకృతి బహుయోను లగుటకై 'మహత్తుమొదలుకొని' ఇత్యాదులు చెప్పబడి
నవి. యోనియందు బీజప్రదుఁ డగువాఁడు పిత యనఁబడునట్లు మహద్భ్రష్మరూపమైన
యోనియందు చేతనపూంజాఖ్యబీజప్రదుఁడగుటచే భగవంతుఁడు పిత యనఁబడెనని
యూహించునది. ఆయాచేతనవర్గమును తత్తత్కర్మానుగుణముగా ఆయామూర్త్యులం
దుఁగూర్చువాఁ డని భావము. పూర్విష్టోకమున ప్రాకృతవైమి త్తికసృష్టలు స్వసం
కల్పాధీనములని చెప్పిరి. ఇందు నిత్యసృష్టియు స్వకృతమేయని చెప్పినవా రై రని
తెలియునది.

*ప్రాకృతసృష్టియే కాక నిత్యసృష్టియుఁ గలుగనేల? నైమిత్తికసృష్ట్యాది
యందు ప్రాచీనకర్మానుగుణముగా పరమపురుషసంకల్పమువలనఁ గలిగిన యచిత్సంసర్గ
ముచే చిత్తునకు జన్మము కలిగెడిని. ఆ ప్రాచీనకర్మము ముగియఁ గా తత్ఫలమైనశరీరము
పైతము నశించుటచే మరల దేవాదిభావములతో నిత్యసృష్టికి విషయమగుట యెట్లు?
అను ప్రశ్నమునకు నిందు సమాధాన మెఱుంగునది. ప్రకృతిగుణములు మరలమరల దేవాది
బంధమును కలిగించుచున్న పని తెలియునది.

దేహే = దేహమునందు - దేహమునందు వర్తించువానినిగా, నిబ
 ధ్నన్తి = బంధించుచున్నవి.

తా. అస్తునా, సత్త్వ రజస్తమస్సు లనఁబడు *మూఁడు గుణ

11

ములు ప్రకృతికి స్వరూపమును వీడకుండు స్వభావవిశేషములు. వానిని
 ప్రకాశాదులైన వానికార్యములచేతనే నిరూపించి తెలిసికొనఁదగును.

12

అవి * ప్రకృత్యవస్థయందుఁ బుట్టక దానివికారములైన మహదాదు
 లందుఁ బుట్టి మహత్తు మొదలుకొని పంచభూతములవఱకుఁ గల
 ప్రకృతివికారములచే నిర్మితములగు దేవమనుష్యాది దేహములతో
 సంబంధించియున్న యీ దేహిని (ఆత్మను) తనంతట గుణసంబంధ
 మునకు అసర్వజ్ఞుడైనను దేహమునందు వర్తించువానినిగా నిబంధించు
 చున్నవి - అనఁగా దేహమందు వర్తించుచుండుట యనెడి ఉపాధిచే
 బంధించున్నవి-అనఁగా మరల మరల దేవమనుష్యాది రూపము
 లతో పుట్టునట్లు చేయుచున్నవి యని యర్థము.

15

అవ. సత్త్వ రజస్తమస్సులయొక్క నిరూపకస్వభావమును
 బంధించుకారమును చెప్పచున్నారు.

* సత్త్వరజస్తమస్సు లనెడి మూఁడుగుణములును ప్రకృతిస్వరూపము నెప్పుడు
 విడవకుండు ధర్మములే యగునుగాని ఏదైన నొకయుపాధివలన దానికి నడుమక్రొత్తగా
 సంభవించునట్టివి కావు. అవి ప్రకృత్యవస్థయందుఁ బుట్టక దాని వికారములైన మహ
 దాదులందుఁ బుట్టును. అయినను 'ప్రకృతి సమ్యవాః' అని అవి ప్రకృతికి సంభవించు
 నవిగా చెప్పట యెట్లన, అవి ప్రకృతియందు సమములై యుండుటచే స్ఫురింప
 కుండును. దాని మహదాదికార్యవస్థలందుఁ దేవములగుటచే స్ఫురించును. ఇట్లు
 స్ఫురించుటయే సంభవించుటగా చెప్పఁబడినదికాని ప్రకృతికి అవి క్రొత్తగాఁ గలు
 గుట కాదని గ్రహించునది.

* పృథివియొక్క గుణమైనగంధము దానియందు తెలియక దానియందు దుశ్చిన్న
 మైన పుష్పమునందు తెలియునట్లు.

13

శ్లో॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్ప్రకాశక మనామయమ్ |

14

సుఖసక్తేన బద్ధాతి జ్ఞానసక్తేన చానఘ॥

6

టీ. హే అనఘ = పాపరహితుడా, తత్ర = ఆ సత్త్వరజస్తమో గుణములలో, నిర్మలత్వాత్ = నిర్మలమగుటవలన, ప్రకాశకమ్ = ప్రకాశమును (ప్రకాశసుఖములకు హేతువైన దనుట), అనామయం = ఆమయము (రోగము) అనెడి కార్యము లేనిదియు-ఆరోగ్యమునకు హేతువైనదియు, అగు, సత్త్వం = సత్త్వగుణము, సుఖసక్తేన = సుఖము నందలి ఆసక్తిచేతను, జ్ఞానసక్తేన = జ్ఞానమునందలి ఆసక్తిచేతను, (పురుషం = పురుషుని), బద్ధాతి = బంధించుచున్నది - జ్ఞానసంగమును సుఖసంగమును బుట్టించుచున్న దనుట.

తా. అర్జునా, ఆ సత్త్వరజస్తమస్సులలో సత్త్వముయొక్క స్వరూప మిట్టిది. *అది నిర్మల మగుటవలన ప్రకాశక మైనది. నిర్మ

*పరికపుటాలు మణులు మొదలైనవి నిర్మలము లయ్యెను ప్రకాశకములుకావు. కనుక సత్త్వముమాత్రము నిర్మలమగుటవలన ప్రకాశమెట్లుగునన్నచో ఇచట నిర్మలమనగా ఆవరణ (కప్పిపుచ్చు) స్వభావములేని దనుట-ప్రకాశమును సుఖమును గప్పి పుచ్చుస్వభావము లేనిదనిభావము. ఆకాశము వాయువు మొదలైనవి ఆవరణస్వభావ రహితము లయ్యెను ప్రకాశకములుకావు కనుక సత్త్వముమాత్ర మెట్లు ప్రకాశకమగు నన్నచో, ఇచట నిర్మలమనగా ప్రకాశసుఖములను గప్పిపుచ్చ స్వభావముమాత్రము గలదియని గ్రహింపరాదు- ప్రకాశసుఖములను బుట్టించుటయే ముఖ్యస్వభావముగాఁ గలిగిన దగుటచే ప్రకాశసుఖములు కలుగుటకు హేతువైన దనియు నర్థము గ్రాహ్యము. కనుక నిది కేవలము వాయ్వాదులవంటిదికాదు. ఇచట ప్రకాశమనగా వస్తువుయొక్క యాధాత్మ్యము నెఱుంగుట. ఇదియే 'జ్ఞానసక్తేన' అనుచో జ్ఞానశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడి నది గాన వస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానమని తెలియునది. 'సుఖసక్తేన' అనియుఁ జెప్పఁబడుటచే ప్రకాశశబ్దముతో సుఖశబ్దముకూడ గ్రహింపఁబడె నని తెలియునది.

లత్వ మనఁగా ప్రకాశమును సుఖమును ఆవరించునట్టి స్వభావము

16

లేకుండుట, ప్రకాశ మనఁగా వస్తువులను కలహాపున తెలియుట, కనుక ప్రకాశసుఖములను బుట్టించుటయే యెప్పుడును స్వభావముగాఁ గలది యగుటచే సత్త్వము ప్రకాశసుఖములకు హేతువై నదనియర్థము. అది అనామయము, (అమయము అనెడికార్యము లేనిది అనామయము.) అనఁగా ఆరోగ్యమునకు హేతువైనదని యర్థము. ఈసత్త్వ మనెడి గుణము ఈదేహిని సుఖసంగముచేతను జ్ఞానసంగముచేతను బంధించుచున్నది - అనఁగా సత్త్వము (పూర్వకర్మానుగుణముగా) పురుషునికి సుఖసంగమును జ్ఞానసంగమును బుట్టించుచున్నదని యర్థము. జ్ఞానమునందును సుఖమునందును సంగము కలుగఁగా, పురుషుఁడు

17

వానికి సాధనము లైన లౌకికవైదికకర్మములందు ప్రవర్తించుచున్నాఁడు; పిదప ఆ కర్మఫలములను అనుభవించుటకు సాధనములగు యోగులందుఁ బుట్టుచున్నాఁడు. కనుక సత్త్వము *సుఖజ్ఞానసంగము

* సత్త్వగుణము, 'సుఖసక్తేన జ్ఞానసక్తేనచ బద్ధ్వాతి' అనుటకు సుఖసంగమును జ్ఞానసంగమును కరణములుగాఁ గొని పురుషుని బంధించుచున్నదిగాని ఆరెంటిని బుట్టించునది యడికాదు, అవి వేటొకదానివలనఁ బుట్టునవి యని భావము తోచుచున్నది. అయినను సత్త్వము ఆరెంటిని కరణములుగాఁ గొనుటయేకాక వానిని బుట్టించునదియు తానే యగును. కనుక పూర్వోక్తభావము స్ఫురింపకుండుటకై 'జ్ఞానసంగమును సుఖసంగమును బుట్టించునది' అని యర్థము నేయఁబడెను. పురుషునికి జ్ఞానసుఖములచేఁ గూడ బంధము గలుగునా? యన్నచో బంధ మనఁగా నిచట కర్మఫలముభవముకొంటున్నదేహసంబంధమే యగును. పురుషుఁడు జ్ఞానసుఖములందు తనకు సంగము కలుగఁగా వానికి సాధనములైన లౌకికవైదికకర్మములందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. ఆ కర్మములఫలము ననుభవించుటకు సాధనములైన యోగులందుఁ బుట్టుచున్నాఁడు. కనుక దేహసంబంధహృషమైన బంధము కలుగుచున్నది. (ఈబంధము వీజాంకురమువలె అనాది యైనది.) ఇట్లు సత్త్వము జ్ఞానసుఖసంగముమాలమున పురుషుని బంధించుచున్నది. ఇందు వలన ఆరెంటిని బుట్టించునదియు, ఆరెంటి యందలిసంగమును బుట్టించునదియు అదియే యని తెలియునది.

మూలమున పురుషుని బంధించుచున్నది. జ్ఞానసుఖములను బుట్టించు నదియు మరల నారెంటియందును సంగము బుట్టించునదియు సత్త్వ మని భావము.

శ్లో! రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసజ్జనముద్భవమ్!

తన్నిబధ్నాతి కౌస్తేయ కర్మసజ్జేన దేహినమ్!

7

టీ. హేకౌస్తేయ=అర్జునా, రజః=రజోగుణము, రాగాత్మకం = స్త్రీపురుషులకుఁగల అన్యోన్యస్పృహకు హేతుభూతముగాను, తృష్ణా సజ్జనముద్భవం-తృష్ణా = శబ్దాదిసకలవిషయముల యందలి స్పృహ యొక్కయు, సజ్జ=పుత్రమిత్రాదిసంబంధుల యందలి సంశ్లేషస్పృహ యొక్కయు, సముద్భవమ్=పుట్టుచో తైసదిగాను, విద్ధి = ఎఱుఁగుము. తత్ = ఆ రజోగుణము, కర్మసజ్జేన = కర్మములయందలి స్పృహద్వారా, దేహినం=ఆత్మను, నిబధ్నాతి=బంధించుచున్నది.

తా. అర్జునా, రజోగుణము స్త్రీపురుషుల యన్యోన్యస్పృహ యనెడి రాగమునకు హేతువైనది. మరియు నది శబ్దాది సర్వవిషయములందలి స్పృహయనెడి తృష్ణకును పుత్రమిత్రాది సంబంధుల యందలి సంశ్లేషస్పృహ యనెడిసంగమునకును బుట్టుచోటు-అనగా తృష్ణాసంగములకు హేతువైనదని యర్థము. అట్లు అది క్రియలందు స్పృహకలిగించి తన్మూలమున దేహిని బంధించుచున్నది. (ఇట రజస్సు కర్మసంగముచే దేహిని బంధించుటయెట్లు? అన్నచో, రజస్సు రాగ తృష్ణాసంగములను గలిగించుచున్నది. అవి తమకు సాధనములైన క్రియలందు స్పృహ కలిగించుచున్నవి.) ఆ క్రియలందలి స్పృహచే దేహి చేయునట్టి క్రియలు పుణ్యపాపరూపములైనవి గనుక తత్తత్ఫలానుభవమునకు సాధనములైన యోనులందుఁ బుట్టుకఁ గలిగించుచున్నవి. ఇట్లు రజస్సు (రాగతృష్ణాసంగములను గలిగించి తన్మూల

మున) కర్మసంగమును గలిగించి తన్ములమున దేహిని (దేహసంబంధ రూపమైన బంధముచే) బంధించుచున్నది. కనుక *రజస్సు ఈచెప్పఁ బడిన ప్రకారమున రాగతృష్ణాసంగములకును కర్మసంగమునకును హేతు వగునదిగా చెప్పఁబడెనని తెలియునది. (విషయములందలి స్పృహచేత దానికి హేతుభూతమైన క్రియలయందు స్పృహ కలుగు చున్నది. దీనిచేత క్రియానుష్ఠానము కలుగుచున్నది. ఆ కర్మఫలము ననుభవించుటకొఱకు మరలమరల యోనిసంబంధము కలుగుచున్నది. ఇట్లు రజోగుణము కర్మరంగమాలమున బంధుహేతువైన దని భావము.)

18

శ్లో॥ తమ స్త్యజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్ |

ప్రమాదాలస్యనిద్రాభి స్తన్నిబద్ధాతి భారత |

8

టీ. తమస్తు = తమోగుణమైతే, అజ్ఞానజం = విపరీతజ్ఞానము వలనఁ బుట్టినదనియు, సర్వదేహినాం = సమస్తప్రాణులకు, మోహనం

* సత్త్వము జ్ఞానసుఖసంగముద్వారా వానికి సాధనములైన క్రియలందుఁ బ్ర వృత్తి (అనఁగా కర్మసంగము) కలిగించుచున్నది. రజస్సు కలిగించు రాగతృష్ణాసంగ ములకూడ సుఖవిశేషసంగములుగానే మీఁద చెప్పఁబడుటచే సత్త్వము సుఖసంగము ద్వారా యెట్లో అట్లే రజస్సుకూడ సుఖవిశేష సంగముద్వారా వానికి సాధనములైన క్రియలందుఁ బ్రవృత్తి (అనఁగా కర్మసంగమును) కలిగించుచున్నది. ఇట్లు సత్త్వరజ స్సులురెండును సుఖసంగముచేకర్మసంగమును కలిగించుచో రెంటికిని భేదమెట్లు? అనిన యెడల సత్త్వగుణము సుఖమునే ప్రధానముగాఁ జేసికొని దానికొఱకు వేటొకదాని యందు సంగము కలిగించుచున్నది. రజస్సు ఆయావస్తువులను ఆయా క్రియస్వరూప ములను ప్రధానముగాఁ జేసికొనునేకాని వానివలనఁ గలుగు సుఖము కొంచెమా అధి కమా యని పాటింపదు. రాజదారాభిలాష, దుష్టపుత్రరక్షణము, వృథాచేష్టలు మొద లైనవానియందు రజోగుణము వ్యక్తమని తెలియునది. కనుకనే ఇది కర్మసంగము కలి గించు ప్రకార మిందు చెప్పఁబడినది. ఇచట తృష్ణ, సాంస్కరికశబ్దాదిగుణములను గుఱించినదనియు, సంగము అభిమానికపుత్రమిత్రాది సంశ్లేషమును గుఱించినదనియు గ్రాహ్యము.

= విపరీతజ్ఞానమును బుట్టించునది అని, విద్ధి = తెలిసికొనుము, హే భారత = అర్జునా, తత్ = ఆ తమోగుణము, ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిః = పరాకు సోమరీతనము నిద్ర మొదలగువానిచేత, నిబధ్నాతి = బంధించుచున్నది.

తా. అర్జునా, జ్ఞానమనగా వస్తువుల యాథాత్మ్యమును (కలరూపును) తెలియుట. జ్ఞానమునకంటె అన్యమైనది యిట అజ్ఞానమని అభిప్రాయము. జ్ఞానమునకు అన్యమైనది * విపర్యయమైన జ్ఞానము. తమస్సుననో వస్తువుల యాథాత్మ్యమునకు విపరీత మగు విషయమును గూర్చిన జ్ఞానమువలనఁ బుట్టినది. అది సమస్తదేహులకును మోహనమైనది. మోహమనగా విపర్యయజ్ఞానము-విపర్యయజ్ఞానము

19 20

నకు హేతువైనదని యర్థము. ఆ తమస్సు ప్రమాదము నిద్ర ఆలస్యము ననెడివీనికి హేతు వగుటచేత వానిమూలమున దేహిని నిబంధించుచున్నది.

ప్రమాద మనగా చేయవలసిన కర్మముకంటె వేతైనదని యందు ప్రవర్తించుటకు హేతువైన పరాకు (హెచ్చరిక లేమి). ఆలస్యమనగా కర్మముల నారంభింపకుండు స్వభావము; ఇదియె స్తబ్ధత్వమును గావచ్చును. పురుషునికి ఇంద్రియప్రవర్తనమువలని యలగటచే సర్వేంద్రియప్రవర్తనములను ఉడిగియండుట నిద్ర. అందు బాహ్యేంద్రియప్రవర్తనము లుడుగుట స్వప్నము; వానితోడ మనస్సును ఉడుగుట సుషుప్తి.

*విపర్యయజ్ఞాన మనగా వస్తువుయొక్క యాథాత్మ్యమునకు విపరీతముగానుండు దానినిగుఱించిన జ్ఞానము. ఈజ్ఞానము పాపముల ననశ్టించుటద్వారా తమస్సును బుట్టించుచున్నది. తమస్సు విపర్యయజ్ఞానమువలనఁ బుట్టుటేకాక విపర్యయజ్ఞానమును బుట్టించునదిగాను ఉన్నదని తెలియునది. ప్రమాదము, చేయనక్కఱలేనిదానియందుఁ బ్రవృత్తి

అవ. సత్త్వాదులు వేనిని ద్వారములుగాఁ గొని బంధమును కలుగఁజేయుచున్నవో వానిలో ముఖ్యమైనవానిని (వ్యాపారములను) జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత!

జ్ఞాన మావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయ త్యుత॥ 9

టీ. భారత = అర్జునా, సత్త్వం = సత్త్వగుణము, సుఖే = సుఖము నందు, సంజయతి = సంగమును కలుగఁజేయుచున్నది, రజః = రజోగుణము, కర్మణి = క్రియయందు, (సంజయతి = సంగము కలుగఁజేయుచున్నది). తమస్తు = తమోగుణమో, జ్ఞానం = వస్తుయాథాత్మజ్ఞానమును, ఆవృత్య = కప్పి, ప్రమాదే 'ఉచ = చేయవలసినవానికి విపరీతమైనదానియందును, సంజయతి = సంగమును అతిశయముగ కలుగఁజేయుచున్నది.

తా. (సత్త్వాదిగుణములకు బంధమును కలుగఁజేయు ద్వారములు కొన్నిగలవు. అందు) సత్త్వమునకు *సుఖసంగము ముఖ్య ద్వారము. రజస్సునకు కర్మసంగము ముఖ్య ద్వారము. తమస్సు వస్తుయాథాత్మజ్ఞానమును గప్పిపుచ్చి విపరీతజ్ఞానమునకు హేతువైన దగుటచే (కర్తవ్యమునకు విపరీతమైన వ్యాపారమునందు బ్రవృత్తి కలుగఁజేయును గాన) కర్తవ్య విపరీతప్రవృత్తిసంగము ముఖ్య ద్వారముగాఁ గలది.

కలుగఁజేయునదగుటచే నిది పాపిష్ఠజన్మాదులకు (బంధమునకు) హేతువగుచున్నది. ఆలస్యము, చేయవలసినకర్మములందుఁ బ్రవృత్తి కలుగఁజేయని దగుటచే బంధహేతువగుచున్నది.

* సత్త్వమునకు సుఖసంగము ప్రధానము, అనుటకు జ్ఞానసంగముగూడ సుఖముకొలిపి కని భావము. రజస్సునకు కర్మసంగము ప్రధానము, అనుటకు రజఃకార్యములైన రాగశృంఖలలు కర్మమునందు కర్మవసించుచున్నవని భావము.

అవ. సత్త్వాదిగుణములు దహకారముగాఁ బరిణమించిన ప్రకృతికి స్వరూపానుబద్ధములైనవి-అనఁగా అవి దానిస్వరూపము నెప్పుడు విడువకుండునవి. అట్లు ఎప్పుడును దానిని విడువక యుండుటచే ఆమూఁడును ఎప్పుడును ఒక్కతీరున సమముగా వర్తించుచునే యుండవలయునుగాని (యథార్థజ్ఞానమనియు అయథార్థజ్ఞానమనియు సుఖమనియు దుఃఖమనియు పరస్పరవిరుద్ధములైన కార్యములను బుట్టించుట యెట్లు? అని యడుగఁగాఁ జెప్పచున్నారు.

21 అవ.

శ్లో॥ రజ స్తమ శ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత!

రజ స్సత్త్వం తమశ్చైవ తమ స్సత్త్వం రజ స్తథా! 10

టీ. హేభారత=ఓ యద్భనా, సత్త్వం=సత్త్వగుణము, రజః=రజోగుణమును, తమశ్చ=తమోగుణమును, అభిభూయ=తిరస్కరించి (మించి), భవతి=కలుగుచున్నది (ప్రకాశించుచున్నది.) రజః=రజోగుణము, సత్త్వం తమశ్చ=సత్త్వతమోగుణములను (అభిభూయ భవతి=మించి ప్రకాశించుచున్నది), తథా=అట్లే, తమః=తమోగుణము, సత్త్వం రజః=సత్త్వరజోగుణములను (మించి ప్రకాశించుచున్నది).

తా. అద్భనా, *సత్త్వాదులు మూఁడును ప్రకృతिसంస్కరముల ఆత్మస్వరూపమునకు అనుబంధులే-ఎప్పుడు విడువకుండునవి. అయినను

* సత్త్వాదులు ప్రకృతసంఘట్టములైన యాత్మలయొక్క స్వరూపములకు అనుబద్ధములైనగుణములు గాన అవియన్నియు నెప్పుడును వర్తించుచుండును గాని ఒకటి లేక మరొకటిమాత్రము వర్తించదు. కనుక ఒకదాని కార్యములు లేక మరొకదాని కార్యములుమాత్రమే విజృంభించి యుండఁతగదు. కనుక మనుష్యుఁడు ఒకప్పుడు యథార్థజ్ఞానము గలవాఁడుగాను ఒకప్పుడు విపరీతజ్ఞానము గలవాఁడుగాను ఒకప్పుడు సుఖా

ప్రాచీనకర్మవశమువలనను దేహమున కాప్యాయనము లగు ఆహారము లంజలి వైషమ్యమువలనను సత్త్వాదులు ఒకటి నొకటి పుట్టించుచు అడ్డగించుచు నుండును. ఒకవేళ సత్త్వగుణము రజోగుణ తమోగుణములను దిరస్కరించి తా నుద్రేకించి ప్రవర్తించును. ఒకప్పుడు రజోగుణము సత్త్వగుణ తమోగుణముల నిరాకరించి తా నధికం బై యుండును. మఱియొకవేళ తమోగుణము సత్త్వగుణరజోగుణముల నడంచి తా నతిశయమై యుండును.

అవ. ఆయా గుణముల యుద్భవాభిభవములు వానివాని కార్యములను దెలియుటచేతనే యెఱుంగఁదగు ననుచున్నారు.

శ్లో॥ *సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే।

జ్ఞానం యదా తదా విద్యా ద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత॥

సత్త్వండుగాను ఒకప్పుడు దుఃఖాసత్త్వండుగాను నుండరాదు. అయిన నట్లుండుట యెట్లు? అనినచో, పూర్వకర్మవశమున గుణములు ఒకదాని నొకటి యడఁగఁద్రొక్కుచు ఒకటి మాత్ర ముద్రేకించి వర్తించుచునుండును. మఱియును వాతపితృకఫములు ఆయా యాహార ద్రవ్యములచే ఎక్కువతక్కువల నొండనట్లే దేహమున కాప్యాయనమగు సాత్త్వికా ద్యాహారములచే ఆయాగుణములును ఎక్కువతక్కువల నొందుచుండును. కనుకనే ఒకటి తక్కినవానిని తిరస్కరించి తా నుద్రేకించి వర్తించునని తెలియునది. ఇట్లు పరస్పర సముద్భవాభిభవరూపమున వర్తించుటచే పురుషునికి జ్ఞానాజ్ఞానాదులు గలుగుచున్నవి. అయినను గుణముల యుద్భవాభిభవములు నియతి లేక తమంతటఁ గలుగుచుండునవికావు. అవి ప్రాచీనకర్మానుగుణముగ ఈశ్వరప్రేరితము లై కలుగుచున్నవని తెలియునది.

* ఇచట ద్వారము అనఁగా దేహమునందుఁ గల జ్ఞానద్వారము అయిన పంచేంద్రియములును మనస్సును గ్రాహ్యములు. ప్రకాశశబ్దము ప్రభువాంతమైనచో జ్ఞానశబ్దముచేఁ బునరుక్తి కలుగునుగాన సప్తమ్యంతముగా తెలియునది. సౌధరి మొదలైన యోగులు ఏకకాలమున అనేకదేహములు దాల్చునప్పుడు ఒక్కరికే ఆయా దేహభేదములవలన ఆయా గుణభేదవృత్తులును సంభవించుటచే అట్లు దేహభేదములేదని తెలుపుట కై, 'అస్మిన్ దేహే' అని విశేషించి చెప్పబడినది.

టీ. అస్మిన్ దేహే = అత్మకు భోగస్థానమైన ఈ శరీరమునందు, సర్వద్వారేషు = చక్షురాదీంద్రియరూపమైన జ్ఞానమార్గముల గుండం తట, యదా = ఎప్పుడు, ప్రకాశే = వస్తువుల యథార్థస్థితిని ప్రకాశంపఁ జేయుటయందు, జ్ఞానం = తత్త్వజ్ఞానము, ఉపజాయతే = కలుగుచున్నదో, తదా ఉత = అప్పుడే, సత్త్వం = సత్త్వగుణము, విపృథ మితి = మిక్కిలి వృద్ధిబొందియున్న దని, విద్యాత్ = తెలిసికొనవలయును.

తా. శరీరమునందు చక్షురాదిసమస్తజ్ఞానేంద్రియములద్వారా, వస్తువుల యథార్థస్వరూపము తెలియువిషయమునందు జ్ఞాన మెప్పుడు కలుగుచున్నదో, అప్పుడు ఆ దేహమునందు సత్త్వగుణము మిగుల వృద్ధి బొందియున్న దని తెలియవలయును.

22

శ్లో! లోభః ప్రవృత్తి రారమ్భః కర్మణామశమః స్పృహః

రజ న్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే భరతర్షభ॥

12

టీ. హేభరతర్షభ = ఓ యర్జునా, రజసి = రజోగుణము, వివృద్ధేనతి = వృద్ధిబొందినదగుచుండగా, లోభః = తనద్రవ్యము నియ్యని స్వభావమును, ప్రవృత్తిః = వృథాచేష్టయు, కర్మణాం ఆరమ్భః = ఫల సాధన భూతములగు కర్మముల నాచరించుటయు, అశమః = ఇంద్రియముల యుద్రేకము. స్పృహః = శబ్దాదివిషయములయం దిచ్ఛయు, ఏతాని = ఇవి, జాయంతే = కలుగుచున్నవి.

తా. అర్జునా, తనద్రవ్యము నీయకుండు స్వభావముగు పిసిని తనమును, * ప్రయోజనము నుద్దేశింపకపోయినను (తృణచ్ఛేదాది

* ప్రకృతికర్మమునకు ఆరంభశబ్దముతో పునరుక్తి కలుగకుండుటకై ప్రవృత్తి యనగా ఏయుద్దేశమునులేక చేయు తృణచ్ఛేదాదివ్యర్థచేష్ట లనియు, ఆరంభమనగా ఫలాద్దేశముతో, కేయకపి యజ్ఞులనియు అర్థభేదము ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఆ

వృథాచేష్టలు సేయుట యనియెడి) చలనస్వభావమును, ఫలసాధన భూతములగు (కృషియజ్ఞాది) కర్మముల నారంభించుటయు, ఇంద్రియము లుడుగకయుండుట యనెడి ఆశయమును, (శబ్దాది) విషయములయందు దిచ్ఛయు, అనునివి రజోగుణము వృద్ధి నొందునపుడు కలుగుచున్నవి. ఎప్పుడు లోభాదులు వర్తించునో అప్పుడు రజోగుణము వృద్ధి నొందియున్నదని తెలియవలయునని భావము.

శ్లో॥ అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవచ॥

తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన॥

13

టీ. హేకురునందన = ఓ యజ్ఞనా, తమసి = తమోగుణము, వివృద్ధేనతి = వృద్ధిపొందినదగుచుండగా, అప్రకాశః = జ్ఞానము కలుగకుండుటయు, అప్రవృత్తిశ్చ = కార్యములజేయక స్తబ్ధుడైయుండుటయు, ప్రమాదః = అకార్యములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుపరాకును, మోహ ఏవచ = విపరీతజ్ఞానమును, ఏతాని = ఇవి, జాయంతే = కలుగుచున్నవి.

తా. అజ్ఞనా, వస్తుయాథాత్యజ్ఞానము కలుగకుండుటయు, కార్యములందుఁ బ్రవర్తింపక స్తబ్ధుడైయుండుటయు, అకార్యములందుఁ బ్రవర్తించుట ఫలముగాఁగల హెచ్చరిక లేమియు, విపరీతజ్ఞానమును, అనునివి తమస్సు ప్రవృద్ధమైనప్పుడు కలుగుచున్నవి. వీనిచేత తమోగుణము వృద్ధిపొందియున్నదని తెలియవలయునని యర్థము.

శెందుశబ్దములచే బునరుక్తి కలుగకుండుటకై అశమశబ్దమునకు ఇంద్రియము లుడుగక ప్రవృత్తి హేతువై యుద్రేకించియుండుట యని యర్థము చెప్పబడినది.

♦ ఇచట అప్రకాశమనగా జ్ఞాన ముదయింపదు. అనగా పూర్వోక్త నిద్రానిరూపమైనది. అప్రవృత్తి యనగా పూర్వోక్తమైన యాలస్యము. అనగా స్తబ్ధతయని గ్రహ్యము.

23 అవ.

శ్లో|| యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధేతు ప్రలయం యాతి దేహభృత్|

తదోత్తమవిదాంలోకా నమలాన్ ప్రతిపద్యతే||

14

టీ. యదా = ఎప్పుడు, సత్త్వే = సత్త్వగుణము, ప్రవృద్ధేతు = వృద్ధిపొందినదగుచుండగా, దేహభృత్ = చేతనుడు, ప్రలయం = మరణమును, యాతి = పొందుచున్నాడో, తదా - అప్పుడు, ఉత్తమ విదాం = ఉత్తమతత్త్వముగు నాత్మస్వరూపము నెఱిగినవారియొక్క, అమలాన్ = అజ్ఞానరహితములైన, లోకాన్ = సమూహములను, ప్రతిపద్యతే = పొందుచున్నాడు.

తా. సత్త్వగుణము వృద్ధిబొందినపుడు దేహి మరణము నొందు నేని ఉత్తమతత్త్వముగు నాత్మస్వరూప యాథాత్మ్యమును దెలిసిన వారియొక్క అజ్ఞానరహితములైన సమూహములను బొందుచున్నాడు - అనగా సత్త్వము పెరిగియున్నపుడు మృత్యుడైనవాడు ఆత్మస్వరూపము నెఱిగినవారియొక్క కులములందు జనించి ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానసాధనములగు పుణ్యకర్మములం దధికారము నొందునని యర్థము. శ్లో|| రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మసక్తిః జాయతే|| 14½

టీ. రజసి = రజోగుణము, (ప్రవృద్ధేతి = వృద్ధి బొందినదగుచుండగా), ప్రలయం = మరణమును, గత్వా = పొంది, కర్మసక్తిః = ఫలాపేక్షతో కర్మముల నాచరించువారియొక్క పంశమునందు, జాయతే = వుట్టుచున్నాడు.

తా. రజోగుణము వృద్ధిబొందినపుడు మృతిజెందిన పురుషుడు ఫలార్థము కర్మములు గావించునట్టివారి కులములందు జనించుచున్నాడు. అచట జనించి స్వర్గాదిఫలసాధన కర్మములం దధికారి యగుచున్నాడు. ఇది యర్థము.

శ్లో॥ తథాప్రవీణ స్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే॥

15

టీ. తథా = అట్లే, తమసి = తమోగుణము, (ప్ర)వృద్ధేనతి = వృద్ధిబొందినదగుచుండగా, ప్రవీణః = మరణమునొందినవాడు, మూఢయోనిషు = (ఏపురుషార్థమునకు తగని) వశ్యాది యోనుల యందు, జాయతే = పుట్టుచున్నాడు.

తా. తమోగుణము వృద్ధిబొందినపుడు మరణము నొందిన కుక్క పంది మొదలగు మూఢయోనులయందు జనించుచున్నాడు - అనగా ఏ పురుషార్థము నారంభించుటకును అనర్హుడుగా పుట్టుచున్నాడు డని యర్థము.

శ్లో॥ కర్మణ స్సుకృత స్యాహు సన్సత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్॥

రజస స్తు ఫలం దుఃఖ మజ్ఞానం తీమసః ఫలమ్॥

16

టీ. సుకృతస్య = ఫలాపేక్షలేక భగవదారాధనరూపముగాఁ జేయుబడిన, కర్మణః = కర్మమునకు, ఫలం = ఫలము, సన్సత్త్వికం = పూర్వముకంటె నధిక సత్త్వమువలనఁ గలిగినదై, నిర్మలం = దుఃఖలేశము లేనిదనియు, రజసస్తు - (అంత్యకాలమున వృద్ధిబొందిన) రజోగుణము యొక్క, ఫలం = ఫలము, దుఃఖం = (పునర్జన్మరూపమైన) దుఃఖపరం పర యనియు, తీమసః = (అంత్యకాలమున వృద్ధిపొందిన) తమోగుణమునకు, ఫలం = ఫలము, అజ్ఞానం = అజ్ఞానపరంపర యనియు, ఆహుః = చెప్పదురు.

తా. ఇట్లు సత్త్వము వృద్ధిపొందినపుడు మృతినొంది ఆత్మజ్ఞుల వంశమునందు జనించువాడు ఫలాపేక్ష లేకయే మదారాధనరూపము గాను అనుష్ఠించు కర్మమునకు ఫలము పూర్వముకంటె నధిక సత్త్వము వలనఁ గలిగినదై దుఃఖలేశరహితమైన దగునని సత్త్వగుణపరిణామ

వేత్తలు చెప్పదురు. అంత్యకాలమున వృద్ధి బొందినరజోగుణమునకు ఫల మన్ననో - ఫలమునుగోరి కర్మములుచేయువారి కులమునందుఁ బుట్టుట, ఫలాపేక్షతో కర్మములను జేయుట, ఆ కర్మఫలముల ననుభవించుటకై మఱల జన్మించుట, రజస్సు వృద్ధియగుట, మఱల ఫలాపేక్షతో కర్మములను జేయుట, ఇట్లు పరంపరగావచ్చుచుండు సాంసారిక దుఃఖప్రాయమే యని రజోగుణయాభాత్యై మెఱిగినవారు చెప్పదురు. ఇట్లు అంత్యకాలమున వృద్ధిపొందిన తమోగుణమునకు ఫలము అజ్ఞానపరంపరాయాపము (అనియు తద్గుణయాభాత్యైము నెఱిగినవారు వలుకుదురు).

అవ. అంత్యకాలప్రవృద్ధము లైన సత్త్వాదులకుఁ గలుగు నిర్మలాదిఫలములు అసత్త్వాదులకంటె నధికములైన సత్త్వాదులచేఁ బుట్టునవిగాఁ జెప్పబడెను. ఇట్లాయధికసత్త్వాదులచేఁ బుట్టునట్టి యానిర్మలాదిఫలము లేవి యనఁగాఁ జెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం రజస్సో లోభ ఏవ చ |

ప్రమాదమోహౌ తమస్సో భవతోఽజ్ఞాన మేవచ ||

17

టీ. సత్త్వాత్ = ఇట్లు బుట్టిన అధిక సత్త్వగుణమువలన, జ్ఞానం = ఆత్మస్వరూప అపరోక్షరూపమైన జ్ఞానము, సంజాయతే = కలుగుచున్నది. రజస్ః = (అట్లే కలిగినయధిక) రజోగుణమువలన, లోభ ఏవ చ = స్వర్గాదిఫలమయిం దాశయ. (సంజాయతే = కలుగుచున్నది) తమస్ః = అట్లే ప్రవృద్ధమైన తమోగుణమువలన, ప్రమాదమోహౌ = పరాకుచేఁ గలుగు అసత్కార్యప్రవృత్తియు విపరీతజ్ఞానమును, భవతః = కలుగుచున్నవి. అజ్ఞానంచైవ = జ్ఞానము లేకుండుటయును, (భవతి = కలుగుచున్నది).

తా. ఇట్లు పరంపరగా పుట్టిన యధికసత్త్వగుణమువలన ఆత్మ

యాథాత్యైవరోక్షరూపమైన జ్ఞానముదయించును. అట్లే వృద్ధి నొందిన రజోగుణమువలన స్వర్గాదిఫలములయందు లోభము జనించును. అట్లే వృద్ధి నొందిన తమోగుణమువలన ప్రమాదమును - అనగా ఎచ్చరిక తప్పి దానిచే క్రమముగా అసత్కార్యములయందుఁ బ్రవృత్తియు, దానిచే విపరీతజ్ఞానమును, దానిచే మఱిత యధికమగుతమస్సను, దానివలన జ్ఞానాభావమును సంభవించును.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః।

జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అథో గచ్ఛన్తి తామసాః॥

18

టీ. సత్త్వస్థాః = వృద్ధి నొందుచున్న సత్త్వము గలవారు, ఊర్ధ్వం = సంసారబంధమునుండి మోక్షమునకు, గచ్ఛంతి = పోవుచున్నారు. రాజసాః = రజోగుణప్రధానులు, మధ్యే = నడుమ మరల నాజన్మములనే యెత్తి ఆ కర్మములనేచేయుచు, తిష్ఠన్తి = ఉందురు. తామసాః = తామసులు, జఘన్యగుణవృత్తిస్థాః = పైపయి నికృష్టములగు తమోగుణవ్యాపారములందుం దున్నవారై, అథః = పశ్చాది నీచయోనులయందు జనించుటను, గచ్ఛన్తి = పోవుచున్నారు.

తా. ఈ చెప్పఁబడినప్రకారమున సత్త్వవృద్ధి నొందుచున్న వారు ఊర్ధ్వముగాఁ బోవుదురు-అనగా క్రమముగా సంసారబంధము నుండి మోక్షము నొందుదురు. రజస్సు స్వర్గాదిఫలములందు పేరాస కలిగించునది కనుక రాజసులు తాము గోరిన స్వర్గాదిఫలములకు సాధనములుగా కర్మముల నాచరించి యాఫల మనుభవించి మఱల జనించి యాకర్మములనే యనుష్ఠింతురు గాన *మధ్యమందు నుందురు.

* నడుమ నుండుట, అనగా ఆ ఫలములనే కోరి యాకర్మములనే చేసి మఱల నాజన్మములనే యెత్తి మఱల నాకర్మములనే చేసి యీ ఫలములనే యనుభవించుట యని. భావము.

అది పునరావృత్తిరూపమగుటచే దుఃఖప్రాయమే. తామసులు పయి పయి సీచములగు తమోగుణవ్యాపారములందు నెలకొన్నవారై అధోగతిపాలగుదురు. అనఁగా చండాలత్వము, పిదప దానికంటె సీచవ్యాపారములు గల పశుత్వము, దానికంటె సీచవృత్తములైన క్రిమికీటాది జన్మములు, ఇట్లే స్థావరత్వము, పిదప గుల్మలతాత్వము, పిదప శిలాకాష్ఠలోప్తతృణాదిత్వమును బొందుదు రని యర్థము. తమోగుణముచేత విపరీతజ్ఞానము, దానిచేత పాపానుష్ఠానము, దానిచేత క్రమముగా చండాల పశు తిర్యక్క్రిమి కీట తదగుల్మ లతాదిరూపమైన అధోగతులను బొందుదు రని యభిప్రాయము.

25

అవ. ఆహారవిశేషములచేతను ఫలాపేక్షారహిత సుకృతవిశేషములచేతను పరంపరగా (అనఁగా క్రమక్రమముగా) సత్త్వగుణము వృద్ధిజేందినవారు తక్కినగుణముల నతిక్రమించి తన్మూలమున ఊర్ధ్వగతిని బొందునట్టిప్రకారమును జెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టానుపశ్యతి |

24

గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి || 19

టీ. ద్రష్టా = ఉత్పాదికుడు, యదా = ఎప్పుడు (సత్త్వము వృద్ధిపొందినదశయందు), గుణేభ్యః = సత్త్వైరజస్తమోగుణములకంటె, అన్యం = ఇతరమైనదానిని, కర్తారం = కర్తనుగా, నానుపశ్యతి = చూడఁజూ (గుణములనే కర్తగాఁ జూచునో), గుణేభ్యశ్చ = గుణములకంటె, పరం = ఇతరుఁ డగు ఉత్పాను, (అకర్తారం = కర్తకానివానినిగా), వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాడు, మద్భావం = నాతో సమాన మగునట్టిభావమును, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఇట్లు సాత్త్వికాహారముల సేవించుటవలనను ఫలభిసంధి రహితభగవదారాధన రూపకర్మానుష్ఠానములచేతను రజస్తమస్సులను మరలఁ దలచూపనట్లు అడఁచి మిక్కిలి యుత్కృష్టమై యున్న సత్త్వమునందు నెలకొనియున్న యీ యాత్మవిదుఁడు *గుణముల కంటె వేఱైనదానిని కర్తగా నెప్పుడు కనుఁగొనఁజో - అనఁగా గుణములే తమతమ కనుగుణములైన ప్రవృత్తులందు కర్తలైనవిగా నెప్పుడు కనుఁగొనునో; మఱియు కర్తలగు గుణములకంటె నన్యుఁడైన యాత్మను కర్తగానివానినిగా నెఱుఁగునో, అప్పుడు వాఁడు మద్భావమును (అనఁగా నాకుఁ గల యట్టిభావమును) బొందును. ఇందలిభావ మేమనఁగా - ఆత్మ, తనంత పరిశుద్ధస్వభావుఁ డగుటచే వానికి సాంసారిక సాత్త్విక రాజస తామస వివిధకర్మములందు కర్తృత్వము పూర్వపూర్వకర్మమూలమైన గుణసంగముచేఁ గలిగినది

26

గాని, ఆత్మ తనంతట కర్త గాఁడు, వాఁడు అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకారుఁడు, అని యిట్లు ఆత్మను ఎప్పుడు కనుఁగొనునో అప్పుడు మద్భావమును బొందు నని భావము.

* 'నాన్యం గుణేభ్యః కర్తార మనుపశ్యతి' అనుటకు, 'కర్తారం (ఆత్మనం) గుణేభ్యః ఆన్యం నానుపశ్యతి' అని యన్వయముసేసి, కర్తయైన ఆత్మ, గుణములకంటె నన్యుఁడు కాఁడు అని యపార్థము గ్రహింపవలయుటకై, 'గుణేభ్యః ఆన్యంకర్తారం నానుపశ్యతి' అని యన్వయముసేసి, గుణములకంటె అన్యమైనది కర్తగాదు-గుణములే కర్తయని యర్థము చెప్పబడినది. మఱియు పురుషధర్మభూతిమైన ప్రముత్తమున కాశ్రయమైయుండుట యనెడి కర్తృత్వము ఆత్మకుఁ గలదు. అట్టికర్తృత్వము గుణములకు లేదని తెలుపుటకై 'తమతమ కనుగుణములైన ప్రవృత్తులందు' అని కూర్చబడినది. ఒకానొకచో అనాత్మవిదులకుఁగూడ అనాత్మయందు (అనఁగా గుణములందు) కర్తృత్వము కనుఁగొనఁట గలదు గాన నారికిని ఈ యాత్మ విదునికిని తారతమ్య మేమి యని శంక రాఁగా దానిని పరిహరించుటకై 'గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి' అని చెప్పబడినది. అనఁగా అనాత్మవిదుఁడు గుణముల కర్తృత్వమును మాత్రమే యెఱుఁగునుగాని గుణములకంటె వేఱైన యాత్మ అకర్తయని యెఱుఁగఁడు-ఈరెంటి నాత్మవిదుఁ డెఱుఁగును.

అవ. కర్తలగు గుణములకంటె వేతై యకర్తయై యున్న యాత్మను కనుగొని భగవద్భావమును బొందుచున్నాఁ డని పూర్వము చెప్పఁబడెనుగదా. ఆ భగవద్భావ మెట్టిదో యిప్పుడు తెలుపుచున్నారు.

శ్లో॥ గుణా నేతా నతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాః॥

27

జన్మమృత్యుజరాదుఃఖై ర్విముక్తోఽమృత మశ్నుతే॥ 20

టీ. దేహీ = పురుషుడు, దేహసముద్భవాన్ = దేహమువలనఁ బుట్టిన, ఏతాన్ = ఈ, త్రీన్ = మూడైన, గుణాన్ = సత్త్వాదిగుణములను, అతీత్య = అతిక్రమించి, జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైః = జననము మరణము ముదిమి యుచువానివలనఁ గలిగిన దుఃఖములచేత, విముక్తః = విడువఁబడినవాడై, అమృతం = శుద్ధాత్మస్వరూపమును, అశ్నుతే = అనుభవించుచున్నాఁడు.

తా. ఈ దేహీ, దేహకారముగాఁ బరిణమించినదగు ప్రకృతి వలనఁ బుట్టిన యీ సత్త్వాదిగుణములను మూఁటి నతిక్రమించి వాని కంటె వేఱయి జ్ఞానైకాకార మై యొప్పు నాత్మస్వరూపము సవలోకించుచు, జననజరామరణాదులచేఁ గలుగు దుఃఖములనుండి విడివడిన వాడై ఆత్మానుభవమును బొందును. ఇదియే 'మద్భావ' మని యర్థము.

అవ. ఇక అర్జునుడు, "గుణాతీతుని స్వరూపమును నూచించు

కనుక వీఁడే యధికుఁ డని భావము. 'గుణేభ్యః పరమ్' అనుచో గుణములకంటె వీ విధమున ఆత్మ పరుఁ డని శంక రాఁగా 'కర్తలగు' అని కూర్పబడెను. అనఁగా గుణములు కర్తలు, ఆత్మ ఆకర్త, కనుక దానికంటె వేఱు అని ప్రకరణానుగుణముగాఁ జెప్పబడినది. అయినను 'కర్తా శాస్తార్థవత్త్వాత్' అని యాత్మకు కర్తృత్వము చెప్పబడినదే యన్నచో, ఆకర్తృత్వము గుణసంకృతమేకాని స్వరూపసిద్ధము కాదనియు కనుక ఆత్మ తనంత కర్తగాదనియుఁ జెప్పబడినది.

ఆచార మెట్లుండును? వాడు గుణముల నతిక్రమించుటకు హేతు వేమి?" అని యడుగుచున్నాడు.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ కైరిజ్ఞే శ్రీన్ గుణా నేదా సత్తతో భవతి ప్రభో॥

కి మాచారః కథం చైతాం శ్రీన్ గుణా నతివర్తతే॥ 21

టీ. హేప్రభో = ఓకృష్ణా, ఏతాన్ = ఈ, శ్రీన్ గుణాన్ = మూడుగుణములను, అతీతః = అతిక్రమించినవాడు, కైరిజ్ఞే = ఎట్టి ఆంతరలక్షణములతో, (ఉపలక్షితః = కూడినవాడుగా) భవతి = అగుచున్నాడు, కిమాచరః = ఎట్టి ఆచారము గలవాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు), కథంచ = ఏ ఉపాయముచేత, ఏతాన్ శ్రీన్ గుణాన్ = ఈ మూడుగుణములను, అతివర్తతే = అతిక్రమించున్నాడు.

తా. కృష్ణా, *ఈసత్త్వాదిగుణముల మూటి సతిక్రమించినవాడెట్టిలక్షణముతోఁ గూడియుండును? వాని కెట్టియాచార ముండును? - అనఁగా వానిస్వరూపమును దెలిసికొనుటకు గుఱుతైన వానియాచారం బెట్టిది యని యర్థము. వాడు ఏయపాయముచేత ఈ సత్త్వాదిగుణ త్రయము సతిక్రమించి వర్తంచును?

* 'కైరిజ్ఞే' అని ఆంతరలక్షణములను, 'కి మాచరః' అని బాహ్యలక్షణములను, శిష్యులచే ఈరెండును ఏకరాశిగాను ఒకప్రశ్నగాను గ్రహింపఁదగును. కనుక సీరెండిటియొక్క మొత్తమునకు, 'వానిస్వరూపమును (లక్షణము ననుట దెలుపుటకు గుఱుతైనయాచార మెద్ది' యని యర్థము చెప్పబడినది. తాను గుణముల సతిక్రమించుట ఆంతరలక్షణములచే దనకు మాత్రము తెలియును, పరులకుఁ దెలియుట బాహ్య చారములచేతనే యని భావము. ఇచ్చట గుణాశీఘ్రని కనుఁగొనుట కాంతరలక్షణము లెవ్వి? బాహ్యలక్షణము లెవ్వి? గుణాత్మ్యమున కుపాయము లెవ్వి? అని మూడు ప్రశ్నలు గ్రాహ్యములు.

శ్రీ భగవాన్ నమః.

శ్లో॥ ప్రకాశంచ ప్రవృత్తించ మోహ మేవచ పాణ్డవః

న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాఙ్క్షతి॥

22

టీ. హేపాణ్డవ=ఓయర్జునా, (యః=ఎవఁడు) సంప్రవృత్తాని= (అనిష్టవస్తువులయందు) ప్రవర్తించిన, ప్రకాశంచ=సత్త్వగుణకార్యమగు ప్రకాశమును, ప్రవృత్తించ = రజోగుణకార్యమగు వ్యాపారమును, మోహం చైవ=తమోగుణకార్యమగు అజ్ఞానమును, నద్వేష్టి = ద్వేషింపఁడో, నివృత్తాని=ఆత్మవ్యతిరిక్తములైన యిష్టవస్తువులయందు ప్రవర్తించి నివర్తించినవానిని, న కాంక్షతి=కోరఁడో.

తా. ఎవఁడు, ఆత్మవ్యతిరిక్తము లైన * అనిష్టవస్తువులయందు (తత్సాధనములుగా) బ్రవర్తించునట్టి సత్త్వగుణకార్యమగు ప్రకాశమును, రజోగుణమువలనఁ గలిగిన ప్రవృత్తిని, తమోగుణజన్యమైన మోహమును ద్వేషింపఁడో, అట్లే ఆత్మవ్యతిరిక్తములైన యిష్టవస్తువులయందు (తత్సాధనములుగా) బ్రవర్తించి నివర్తించినవానినే మఱలఁ గోరఁడో.

(అవ. శరీరముతోఁ గూడియున్నప్పుడు దాని యిష్టానిష్ట సాధనములందు వికారము లేక ఎట్లుండు ననఁగాఁ జెప్పచున్నాడు.)

* ఆత్మకంటె నితరమగువస్తువులు ఇష్టము లనియు అనిష్టము లనియు రెండు విధములు. గుణవశ్యుఁడు అనిష్టములును తత్సాధనములును సంప్రాప్తము లైనపుడు వానిని ద్వేషించుటయు, ఇష్టములును తత్సాధనములును ప్రవర్తించి నివర్తించినపుడు మఱల వానిని గోరుటయు, లోకప్రసిద్ధము. అయినను గుణాతీతునిలక్షణ మెట్లుండు ననఁగా అనిష్టవస్తువులందు వానికి సాధనములుగా సత్త్వాదిగుణకార్యములగు ప్రకాశములు ప్రవర్తించినను ద్వేషము లేకయు, ఇష్టవస్తువులయందు వానికి సాధనములుగా నవి ప్రవర్తించి నిలిచిపోయినను మరల వానిని గోరకయు నుండును. అనఁగా సత్త్వాదిగుణములు సహజముగా తటస్థించుచుండునని తలఁచునుగాని వానియం దనుకూల ప్రతికూలబుద్ధి చేయఁ డని భావము.

శ్లో॥ ఉదాసీనవ దాసీనో గుణై ర్యో నవిచాల్యతే!

గుణా వర్తన్త ఇ త్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేజితే!

23

టీ. ఉదాసీనవత్ = ఆత్మవ్యతిరిక్తములైనవానియందు తటస్థుని వలె, ఆసీనః = ఊరక ఉన్నవాడై, యః = ఎవ్వఁడు, గుణైః = గుణముల చేత (పూర్వోక్త ద్వేషాకాంక్షలద్వారా), నవిచాల్యతే = చలింపఁ జేయఁ బడఁడో; గుణా ఏవ = గుణములే, వర్తన్తే ఇతి = తమతమ కార్యముల యందుఁ బ్రవర్తించుచున్నవని, యః = ఎవఁడు, అవతిష్ఠతి = మిన్నక ఉన్నాఁడో; నేజితే = గుణకార్యములైన ద్వేషాకాంక్షల ననుసరించి ప్రవృత్తిచేష్టలు సేయఁడో.

తా. ఎవఁడు, గుణవ్యతిరిక్తమైన యాత్మ నవలోకించుటవలనఁ దృప్తుడై, తక్కినవానియందుఁ దటస్థునివలె ఆసక్తి లేకయుండువాడై,

28

గుణకార్యములైన పూర్వోక్త ద్వేషాకాంక్షలవలన చలింపఁ జేయఁ బడనివాడై యుండునో, ఎవఁడు ద్వేషాకాంక్షలు గలిగినను గుణములు తమతమ కార్యములగు ప్రకాశాదులందు వర్తించుచున్నవి

29

యని యనుసంధించుకొన్నవాడై మిన్నకుండునుగాని యా గుణకార్య

30

ములకు అనుగుణముగా చేష్టలు చేయఁడో, (వాఁడు గుణాతీతుఁ డనఁబడును)

శ్లో॥ సమదుఃఖసుఖ స్వస్థ స్సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః!

31

తుల్యప్రియాప్రియో ధీరస్తుల్యనిన్దాత్మసంస్తుతిః॥

24

శ్లో॥ మానావమానయో స్తుల్య స్తులోఽమిత్రాపక్షయోః!

సర్వారమ్యపరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే!

25

టీ. స్వస్థః = ఆత్మయందే అత్యంత ప్రీతిగలవాడగుటచే దాని యందే నెలకొన్నవాడై, సుఖదుఃఖములయందు సమమైనచిత్తము గలవాడును సమలోప్తాశ్చకాఞ్చనః = మట్టిపెల్లను రాతిని బంగారమును, సమముగా చూచువాడును, తుల్యప్రియాప్రియః = ఇష్టానిష్ట విషయములందు సముడును, ధీరః = ప్రకృతాత్మల భేదమునెఱిగిన వాడును, తుల్యనిష్టాత్మసంస్తుతిః = తన్నొరులు నిందించినను స్తుతించినను సమచిత్తము గలవాడును, మానవమానయోః = సమ్మానావమానములయందు, తుల్యః = సమబుద్ధి గలవాడును, మిత్రతారిపక్షయోః = మిత్రపక్షమునందును శత్రుపక్షమునందును, తుల్యః = సమబుద్ధి గలవాడును, సర్వారహ్యపరిత్యాగీ (యః) = సమస్త సాంసారిక ప్రయత్నములను విడిచినవాడు నెవఁడో, సః = వాడు, గుణాతీతః = సత్త్వాది గుణములను జయించినవా డని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా. (గుణాతీతుడు) తన యాత్మయే తన కత్యంత ప్రియమైనదిగాఁ గలిగియుండుటచే దానియందే నెలకొన్నవాడై దానికి వ్యతిరీక్తములైన పుత్రతాదులయొక్క జన్మమరణాదులనెడి సుఖదుఃఖములందు సమచిత్తుడై యుండును. కావుననే మట్టిపెల్లనుగాని రాతినిగాని బంగారునుగాని సమానముగాఁ దలచును. కాబట్టియే ప్రియ విషయములుగాని అప్రియవిషయములుగాని సమానములుగా నెంచును. వాడు ప్రకృత్యాత్మవివేకకుశలుడై యుండును. ఈవివేకము వలన మనుష్యత్వాది దేహవికారములను వాడు ఆత్మగా భ్రమి

32

యింపఁడు గనుక ఆ మనుష్యత్వాదుల సౌందర్యవైరూప్యాది గుణాగుణములచేఁ గలుగు స్తుతినిండలు తద్విచిత్రమైన తన యాత్మకు సంబంధింపనివిగా అనుసంధించుచుండును గాన *ఆస్తుతినిండలందు సమచిత్తుడై యుండును. ఇట్లు స్తుతినిండలందు సమచిత్తుడై యుండుటచే

దానివలన గలుగు మానావమానములందును అమానావమానములచే గలుగు మిత్రశత్రుపక్షములందును తనకు సంబంధము లేమిని అనుసంధించుటవలననే సమచిత్తుడై యుండును. ఇంతేల, దేహీ

33

34

యగుటవలన, గలుగు సంసారిక సమస్తారంభములను బరిత్యజించిన వాడగును. ఇట్టివాడే గుణాతీతుఁ డనబడును.

అవ. ఏవం రూపమైన గుణాత్మయమునకు ఉపాయములను (అనగా హేతువులను) జెప్పిరి. ఇప్పు డా హేతువులలో ప్రధానమైనదానిని జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే॥

న గుణాన్ సమతీ త్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥ 26

టీ. యః=ఎవఁడు, మాం=నన్ను, అవ్యభిచారేణ=చలింపని = ఐకాంతికమైన, భక్తియోగేనచ=భక్తియోగముచేతను, సేవతే=సేవించుచున్నాఁడో, సః=వాడు, ఏతాన్ గుణాన్=ఈ సత్త్వాదిగుణములను, సమతీత్య = అతిక్రమించి, బ్రహ్మభూయాయ = బ్రహ్మ సమానరూపప్రాప్తికొఱకు, కల్పతే=అర్హుఁ డగు చున్నాఁడు.

తా. “నాన్యగుణేభ్యః కర్తారమ్” ఇత్యాదులచేఁ చెప్పబడిన ప్రకృత్యాత్మవివేకమును అనుసంధించిన మాత్రమున గుణాత్మయము

* ఇందు ‘సద్వేష్టి’ మొదలుకొని ‘ధీరః’ అనువఱకు అంతరలక్షణములు, ‘తుల్య నిష్ఠాస్తుతిః’ అనుట మొదలుకొని ‘సర్వారంభపరిత్యాగీ’ అనువఱకు బాహ్యచారలక్షణములు, ఇవియన్నియును గుణాత్మయమునకు ఉపాయములు, అని పూర్వోక్తప్రశ్నలు మూఁటికి నుత్తరములు దెలియునది. స్తుతినిందలను గైకొనుటవలన మానావమానములును వానిని చేయుటవలన శత్రుమిత్రులును గలుగుదురు. స్తుతినిందలనే పాటించమనే తక్కినవంతులకు గలుగనేరదని భావము. ప్రకృత్యాత్మవివేకమే యీ స్తుతినిం దాదు అందు సమచిత్తత కలిగియుండుటకు మూలహేతు వని గ్రహ్యము.

కలుగనేరదు. ఏల యన, అది కలిగినను అనాదికాలప్రవృత్తమైన విపరీత

35

36

వాసనచే బాధితము కాఁగూడును. కనుక పరమకారుణికుఁడును సత్య

37

38

సంకల్పుఁడును ఆశ్రితవాత్సల్యజలధియు నైన నన్ను ఏకాంతికభక్తి
యోగముచేత నెవఁడు సేవించునో, అతఁ డీసత్త్వాదిగుణాత్రయము
అతిక్రమింపరాని దయ్యును దాని నతిక్రమించి బ్రహ్మభావమునకు
యోగ్యుఁ డగును. అనఁగా యథావస్థితమును అమృతమును అవ్యయ
మును అగు ఆత్మస్వరూపమును బొందు నని యర్థము.

అవ. 39

40

శ్లో. బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాఽహ మమృత స్యావ్యయస్యచ |

*శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాన్తికస్య చ || 27

టీ. హి = నేను భక్తియోగమునకు విషయమగుటవలన, అమృ
తస్య - నిత్యుఁడును, అవ్యయస్య = జ్ఞానసంకోచరహితుఁడును నిర్వి
కారుఁడునగు, బ్రహ్మణాశ్చ = పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమునకును, శాశ్వ
తస్య = అతిచిరకాలము వర్తించునదయిన, ధర్మస్యచ = ధర్మఫల మగు
అతిశయితైశ్వర్యమునకును, ఏకాన్తికస్య = వొందఁదగిన, నిరతిశయా
నందసుఖస్యచ = మోక్షసుఖమునకును, అహం = నేను, ప్రతిష్ఠా =

* శాశ్వతిధర్మము ప్రాపకము. నిరతిశయైశ్వర్యము ప్రాప్యము. కనుక ప్రాపక
మునే ప్రాప్యముగాఁ జెప్పట యెట్లు ? అన్నచో, దీనికి ముందున వెనుకను జెప్పఁ
బడిన అక్షరభగవత్ప్రాప్తులు ప్రాప్యము లగుటచే నడుమనున్నయిదియు ప్రాప్యమే
కావలయును కనుక విశ్వస్యమని యర్థము గ్రాహ్యము. పూర్వము 'దైవీప్రేమా...
| పవదన్యనే' అని యారంభించి, గుణాతిక్రమణములు తత్సూక్ష్మకము అయిన అక్షరై
శ్వర్యభగవత్ప్రాప్తులును భగవత్ప్రేమయ నెడియుపాయముచేతనే కలుగు నని ప్రతి
పాదించిరి అట్లే ఇప్పుడును ఏకాంతభగవత్ప్రేమయ అనెడి యుపాయముచేతనే గుణ
త్యయమును తత్సూక్ష్మక మయిన బ్రహ్మభావమును గలుగునని చెప్పఁబడినది.

అథార మైనవాడను- ప్రాపకుడను.

తా. నేను భక్తియోగమునకు విషయభూతుఁ డగుటవలన నన్ను అవ్యభిచారి యగుభక్తియోగముచేత సేవింపఁగా నేను అమృతమును అవ్యయము నగు ఆత్మస్వరూపమునకును (కై వల్యప్రాప్తికిని),

41

అట్లే శాశ్వతం బగుధర్మమునకు (అనఁగా అతిశయితనిత్యైశ్వర్యము

42

నకు) ను, ఏకాంతిక మగు సుఖమునకును- అనఁగా 'వాసుదేవ స్సర్వమ్' ఇత్యాదులచే నిర్దిష్టఁ డైనజ్ఞానికిఁ బ్రాప్త్య మగు మోక్షసుఖమునకును

43

నిర్వాహకుఁడ నై యున్నాను. 'శాశ్వతధర్మ' శబ్దము ప్రాపకమును జెప్పను. అయినను దీనికి ముందును వెనుకనుఁ జెప్పఁబడినవి ప్రాప్త్యములుగ నుండుటచే వానిసాహచర్యమునుబట్టి యిదియు ప్రాప్త్యమునే

44

గుఱించిన దగును. ఇం దభిప్రాయ మేమనఁగా- పూర్వమందు 'దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమ మాయాదురత్యయా! మామేవ యే ప్రపద్యస్తే' అని యారంభించి గుణాత్మ్యమునకును తత్పూర్వకములైన అక్షరైశ్వర్యభగవత్ప్రార్థనలకును భగవత్ప్రసత్తి యొక్కటియే ఉపాయమని పతిపాదించఁబడియుండుటవలన, గుణాత్మ్యమునకును తత్పూర్వకమయిన బ్రహ్మభావమునకును ఏకాంత మగుభగవత్ప్రసత్తి యొక్కటియే యుపాయ మగునని భావము.

ఇతి (శ్రీ) భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగశాస్త్రే (శ్రీ)కృష్ణార్జునసంవాదే గుణత్రయ

విభాగయోగోనామ చతుర్థశ్లోకభాష్యము.

45. గీతార్థ సంగ్రహము.

చ తు ర్ద శో ౭ ద్వా యః

గుణత్రయ విభాగయోగము - అవతారిక

1వ శ్లోకము

1. ఈ శ్లోకమున “భూయః ప్రవక్ష్యామి” అనుటచే చెప్పినదే చెప్పినేల యని యాశంకింపరాదు. వెనుకటి అధ్యాయమున సంగ్రహముగ జెప్పిన గుణము లాత్మను శరీరముతో బంధించురీతినే యీ యధ్యాయమున విస్తరించి చెప్పచున్నాడు. కావున పునరుక్తిదోషము లేదు.

2వ శ్లోకము

అ వ తా రి క

వెనుకటి శ్లోకమున ఇష్టప్రాప్తి చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అనిష్టనివృత్తి చెప్పబడుచున్నది. కాబట్టి పునరుక్తి దోషములేదు.

3వ శ్లోకము

3. ఈ శ్లోకమున ‘మమయోనిః’ యని యన్వయించి యర్థమును చెప్పరాదు... అట్లు చెప్పినచో ‘పరమాత్మకును వేరొకకారణ ముండ వలసియుండును. ఆ యన్వయము “అహంకృత్యన్నస్య జగతః ప్రభవః” “నేనే నమస్త జగత్తునకు కారణ”మను దానికి నిరుద్ధము. మరియు నందే ‘మత్తః పరతరంనాన్యత్ కిञ్చిదస్తి ధనంజయ” అని తనకంటె గొప్పది మరియొకటి లేదనియును స్పష్టముగా నిషేధించుటయును కుదరదు. మరియు ‘తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహం’ మ్మని నాకు కారణమైన దాని యందే నేను గర్భమును నెలకొల్పుచున్నాననుట సుతరాం విరుద్ధము.

‘తాసాం బ్రహ్మమహద్వోనిః|

అహంబీజ ప్రదః పితా||

దేవాది సరీస్యపాంతయోనులయం దుద్భవించు ప్రాణులకు ప్రకృతికారణము. నే నాప్రకృతియందు వారివారి కర్మానుగుణముగ చేతనులను కూర్చుచున్నానను సూక్తియును విరోధించును.

కాబట్టి జగత్తునంతకును తండ్రియైయున్న తనకు జగద్గర్భాధానమునకు సమర్థమైన సాక్షాత్తుగా వికరించు నొకపదార్థమును ఇచ్చట యోనిశబ్దమున కర్థముగా జెప్పవలెను. అది ప్రకృతిగాక మరియొకటి యేదికలదు ? కాబట్టి 'యోనిః మహాద్భ్రహ్మమమ' అని యన్వయమే సరసమైనది.

పూర్వ-మరియు జగత్తునకంతకును యోనికాదగిన మహాద్భ్రహ్మ పరమాత్మయే కదా !

'వాసుదేవః పరాప్రకృతిః'

'యద్భూతయోనిం పరి పశ్యన్తి ధీరాః'

'కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్'

అను శ్రుతివాక్యములలో నా పరంబ్రహ్మమే జగద్యోనిగా చెప్పబడుచున్నాడుగదా ! అట్టితరి అహం యోనిఃపరంబ్రహ్మ అని సామానాధికరణ్యాన్వయము న్యాయముకదా ! 'మమ' యను వ్యతిరేక నిర్దేశమేల ? అన్నచో 'బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా' యనునటుల నిచ్చటను భేదముగా జెప్పబడుట ఔపచారిక మనవచ్చునే యన్నచో.

వెనుకటి రెండుషట్కములలో చెప్పబడిన అర్థములను విశేష పరచుటయేగదా మూడవ షట్కప్రయోజనము. కావున 7వ అధ్యాయములో 'భూమిరావోఽనలోవాయుః' ఇత్యాదులచే "మే" యని తనకు శేషభూతముగా జెప్పబడిన ప్రకృతియే యిచ్చటను అచ్చటి 'మే' శబ్దమునకువలె సంబంధమును తెలుపు షష్ఠీ నిర్దేశముతో 'మమ'యనియు అచ్చట ప్రకృతిశబ్దమునకు పర్యాయమైన 'యోని' శబ్దముచేతను చెప్పబడినది. ఇచ్చట 'గర్భ' శబ్దము అచ్చట 'పరాప్రకృతి'గా జెప్పబడిన

‘జీవసముదాయమే.’ ఆ చేతనులు గావించిన పుణ్యపాపముల ఫలాను భవమునకై ఆధానతైత్రముగా (భోగాయతనముగా) నిది తెలుపబడుటచే నేడవయధ్యాయమున జెప్పబడిన అపర ప్రకృతియే యిదియని జ్ఞాపకము చేయబడినది. అచ్చటనే ‘ఏతద్వోసీని భూతాని’ అని ప్రకృతికి యోనిశబ్దము పర్యాయముగా వాడబడుటయు గమనించవలెను. ఆ మూల ప్రకృతియే పంచభూతములకును వానిని బుట్టించిన అహంకారమునకును దానిని బుట్టించిన మహత్తత్వమునకును కారణమైనదగుటచే దానికి ‘మహత్’ అను విశేషణమునుచితముకాను. బ్రహ్మశబ్దమును యకాగికముగా (గౌణముగా) కారణత్వ బృహత్త్వములున్న పరమాత్మే తరములయందును ప్రయోగించవచ్చును. అట్లు ‘బహు నామరూప మన్నంచ జాయతే’ అని శ్రుతిప్రయోగము గలదు. ఇంతిమాత్రము పరమాత్మకు జగదుపాదానత్వమునకు భంగములేదు సరికదా అది మిక్కిలి యనుగుణముకూడను. నిర్వికారుడగు భగవంతుడు ప్రకృతి విశిష్టరూపముననే జగత్కారణుడగుట యెంతయో అనుకూలము. దాన నాతని కేవికారములును లేవనుట సుకరము. కావుననే వెనుకనే ‘ఏతద్వోసీని భూతాని’ యని చేతనా చేతన ప్రకృతులకు జగత్కారణత్వమును జెప్పి వెంటనే “అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా” అని తననిమిత్తోపాదానత్వములను సమర్థించుకొనెను.

4వ శ్లోకము

4. 7వ అధ్యాయమున ‘యయేదం ధార్యతేజగత్’ అని చేతన ప్రకృతిని యాధారముగాను అచేతన ప్రకృతిని ధార్యముగాను చెప్పి యిచ్చట ‘తస్మిన్ గర్భం ధధామి’ యని పృథక్రూపముగా చెప్పవచ్చునా? యన్నచో- ఇచ్చట ఆధారార్థేయభావము దానికధీనమగుట వఱకని గ్రహించరాదు. వేరుచేసి ఎఱుంగుటకు శక్యముకాని సంయోగముమాత్రమే. నీటిలో నీరుకలసినట్లు అట్లు కూర్చుటకు ప్రయోజ

నము కర్మవశ్యులగు జీవులకు వారివారి కర్మానుగుణముగా ఫలము నిచ్చుటయే.

5వ శ్లోకము

5. ఇచ్చట ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యము లేకుండుటచే భూతశబ్దమునకు మహత్తత్వాదిపరముగ నర్థమును జెప్పరాదు. 'సంభవస్సర్వ భూతానా' మని భూతశబ్దముచే సృజింపబడుట చెప్పబడుటచే నది సమస్తచేతనులకును సమానమేగాన నా భూతశబ్దమునకు బ్రహ్మేశానాదులందరును అర్థముగా చెప్పబడవచ్చును.

అబ్రహ్మస్తంబ పర్యంతాః

జగదంతర్వ్యవస్థితాః |

ప్రాణినః కర్మజనిత

సంసార వశవర్తినః ||

బ్రహ్మద్వా స్సకలాదేవాః

మనుష్యాః పశవస్తథా |

పిష్ఠమాయా మహావర్త -

మోహాన్తమసావృతాః ||

అని సకలప్రాణులతో సమానముగ బ్రహ్మాదులకుకూడ పుట్టుక చెప్పబడుచున్నదిగా !

3వ శ్లోకము

6. సాధారణరూపముగా సమస్తము నెఱింగినట్టియు, విశేషాకారముతో సమస్తము నెఱింగినట్టియు పరమాత్మయొక్క సంకల్పరూపమైన జ్ఞానమునుండి జీవులకు భోగ్యభూతమైన పదార్థజాతమతం యను నామరూపములతో బుట్టుచున్నది.

4వ శ్లోకము

అవతారిక

7. పూర్వశ్లోకములచే ప్రాకృతనై మిత్తిక సృష్టులకు కారణము పరమాత్మయేయని చెప్పబడెను. ఇప్పుడు నిత్యసృష్టికిని తానే కారణమని చెప్పుచున్నాడు. ఇట్లు చెప్పటచే వునరుక్తి నోషము పరిహరింపబడినది.

8. చతుర్ముఖ బ్రహ్మచే సృజింపబడిన దేవతిర్యజ్ఞనుష్య స్థావర సృష్టికి పిమ్మటనుగూడ ప్రళయపర్యంతము సాధారణమైన తుద్రజంత్రువుల సంతతిలోనైనను సర్వేశ్వరుడు ఉదాసీనుడై యితరులచే చేయించుచు నూరకొనడు. కాని 'దేవగంధర్వ యక్ష- ఇత్యాది గ్రంథమును చూడుము.

9. ఇచ్చట బీజమనగా నేమి ?

తనను 'పిత = తండ్రి' యనుటకు తానా (యోని) ప్రకృతియందు బీజమనబడు జీవులను చేర్చుటయేకదా ! దానికే

'తాసాం బ్రహ్మమహద్వ్యోనిః|

అహం బీజప్రదః పితా||

యనుటచే సేవ్యర సాంఖ్యులవలె ప్రకృతియే యుపాదానకారణమనియు పరమాత్మ కేవల నిమిత్త కారణమనియు తోచునె- అది పెద విరుద్ధము కాదా !

మరియు నొకే యోనియందు ఒకేకీతిగ నుండు యొకేతండ్రి బీజమును కూర్చుతరిచుట్టుప్రాణులలో నీవైషమ్యమేల ? అనగా చెప్పుచున్నాడు.

"నేను బీజప్రదనగు. ....

ఇచ్చట గర్భశబ్దమునకు పర్యాయముగా వాడిన బీజశబ్దమునకు ఆయా సృష్టికి అనుగుణమైన చేతను లక్షము.

5వ శ్లోకము

10. మహాబాహూ !

ఈ సంభోధనచే నీగుణసంబంధము భుజబలముచే నివారించదని నది కాదోయి యని సూచింపబడినది.

11. సత్వాదిగుణములు శబ్దస్పర్శాదిగుణములవలె ప్రత్యక్షముగా గాన్పించవు. ఇంద్రియములకు గాన్పింపకున్నను అనుమానముచే తెలియవచ్చు ననుటకు పీలులేదు. శ్రీభాష్యమున 'నెన్నడు నెవ్వనికిని గాన్పించని వస్తువులను అనుమానముచే సాధింపరాదని నిష్కర్షింపబడెను. ఎన్నడు నెవ్వరికిని గాన్పించని యీ గుణములనుగూర్చి యుపదేశించుట కాకింపండ్లను గుఱించిన నర్థనవలెనే యుండును. (అనగా-వ్యర్థము) కావున వైశేషికాదులు చెప్పినటుల వీనికి వేరే నిర్వాహమును చేయుటయే యుచితమని శంకింపగా- చెప్పుచున్నాడు.

దీనిభావ మేమనగా—

గుణములు కాన్పించకున్నను వానికార్యములగుప్రకాశము-ప్రవృత్తి మోహము రూపములగు కార్యములు గాన్పించుచున్నవిగాదా ! కారణములేక నేకార్యమైనను బుట్టదుగాన కాబట్టి యీ కార్యవిశేషముచే వీనికి కారణమైనవియు సామాన్యముగా సూచింపబడుటకు ఆక్షేపమేమిగలదు. ఆ కారణవిశేషములు సత్వాదిగుణములేయని శాస్త్రమూను చెప్పుచున్నది. వీనిని గుఱించిన ఉపదేశము వ్యర్థమెట్లగును ?

విషముయొక్కగాని బొంబముయొక్కగాని శక్తి, కంటికి గాన్పించకున్నను వైద్యశాస్త్రములో నాశక్తినిగూర్చి మనము వినుట లేదా దానికి ప్రయోజనమేమి ? ప్రతికూలశక్తిగల విషమును వర్జించి యనుకూలశక్తిగల బొంబమును స్వీకరించుటయేగాదా !

అటులనే అనుకూలముగు సత్త్వగుణము నాదరించి ప్రతికూలమైన రజస్తమోగుణములను వర్జించుటయే ప్రయోజనమనుట కేమిసందేహము ?

12. కార్యములనుబట్టి యూహింపబడదగినవైనచో ప్రళయములో సుఖదుఃఖాదిగుణకార్యము లుండవుగదా ! సత్వాదిగుణములు లేనట్లేగదా ! అట్లగుచో నీ గుణములు స్వరూపానుబంధు లెట్లగును ? అన్నచో సీగ్రంథముచే చెప్పుచున్నారు.

6వ శ్లోకము

13. ఇచ్చట మలమనగా చీకటియొక్క స్వభావమైన వెలుగునకు విరోధియగు ఆకారము.

14. 'నకాక్షే విజయం కృష్ణ ! న చ రాజ్యం సుఖానిచ' అంటివిగాన నీకు సంగములేదని తెలుపుటకై 'అనఘ' యని సంబోధించెను.

15. నిరూపక స్వభావమనగా-

స్వరూపమును తెలుపు స్వభావము.

16. సత్త్వగుణ మల్పమాత్రముగా కలసియున్న రజస్తమోగుణములుకూడ భ్రమాత్మకమైన బుద్ధివిశేషణమునకు హేతువులగుచుండగ సత్త్వగుణము ఒక్కటియే జ్ఞానమును బుట్టించునది యని చెప్పనేల ? యని శంకింపగా- వస్తువులను- ఇత్యాది. రజస్తమస్సు లట్టివస్తువుల కలరూపజ్ఞానమును బుట్టింపజాలవు. దానిని బుట్టించునది సత్త్వగుణమొక్కటియే.

అట్టిచో రజస్తమస్సులు భ్రమకు అధిష్ఠానమైన త్రాడు-ముత్యపుచిప్ప మొదలగువానియొక్క యథార్థజ్ఞానమును బుట్టించుచున్నవే యన్నచో నది వానితో కలసియున్న సత్త్వాంశముయొక్క కార్యమని యెఱుంగవలెను.

17. ఇచ్చట ఒక ప్రశ్న బుట్టుచున్నది- వైదికకర్మలను చేయుటచే వానిఫలము ననుభవించుటకు మరియొక జన్మనెత్తిన నెత్తవచ్చునుగాని తాకికకర్మలట్టివి కావే. ఆ కర్మ లిచ్చటనే ఫలము నిచ్చునవిగ జూచుచున్నాముగదా ! దానివలన మరియొకజన్మ రాదే; దృష్టాంతము

నకై దానిని చెప్పిరన్నను- అది యొక గొప్ప ప్రయోజనకారి కాదు. అనినచో- ఇచ్చట తాకికమనగా- స్మార్తకర్మలని యర్థము. లేక నిషిద్ధ కర్మలని గాని యర్థము. 'శత్రుహింస తాకికశక్తిచే సుఖసాధనము కావచ్చును. దానికిగల అతాకికశక్తిచే నది పాపిష్ఠజన్మ నిచ్చును అని భావము.

రివ శ్లోకము

18. "తమః తు"

ఇచ్చట 'తు' శబ్దము- తమస్సు వెనుకజెప్పబడిన రజస్సు వంటిదికాదు. ఇది మిక్కిలి నీచమైనది. కాబట్టి దీనిని బొత్తుగ దరిజేర నీయరాదని సూచించుచున్నది.

19. నిద్ర- ఇది బంధమునకెల్లు కారణమగుచున్నది ? అనగా- చేయవలసిన కర్మలను చేయనీయకపోవుటచేతను, చేసినను సకాలమున చేయక, సకాలమున చేయుటచేతను, పాపిష్ఠకలలను (దుస్స్వప్నములను) బుట్టించుటచేతను అని గ్రహించవలెను.

20. చేయరాని పనులను చేయుట యెల్లు పాపిష్ఠజన్మలకు కారణమో అటులనే చేయవలసిన పనులను చేయకుండుటయును పాపిష్ఠజన్మకు కారణము.

"అకుర్వన్ విహితం కర్మ నిద్రితంచ సమాచరన్|

ప్రసజంశ్చేద్విధియాధేషు ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః ||"

అని స్మృతి తెలుపుచున్నది.

10వ శ్లోకము

అవతారిక

21. రజోగుణ తమోగుణములయొక్క అభివృద్ధిని యరికట్టుటకే యీ శ్లోకము చెప్పబడినది.

12వ శ్లోకము

22. ఆరంభః- ఇచ్చట ఆరంభమనగా- ఇహలోకఫలముల నొసంగు వ్యవసాయాదులనియును, పరలోకఫలముల నొసంగు యజ్ఞాదులనియు నర్థము.

అవతారిక

23. మరణసమయమున పెరిగియున్న సత్వాదిగుణములయొక్క ఫలము లిచ్చట వేరువేరుగా జెప్పబడుచున్నవి. అందులకు కారణమేమనగా- వాని ప్రమాదములను గ్రహించి యిప్పటినుండియు సావధానముగా నుండి రజోగుణ తమోగుణముల నరికట్టుటకై ప్రయత్నించవలెనని తెలుపుటయే.

19వ శ్లోకము

24. ఈ శ్లోకమున 'మద్భావ' మనగా- అభేదమని యర్థము కాదు. అట్లునచో అధ్యాయ ప్రారంభమున చెప్పబడిన 'మమ సాధర్య మాగతాః' అను దానితో విరోధించును.

వేదమున్ను- 'పరమం సామ్యముపైతి' యని సామ్యమునే చెప్పుచున్నది గాని ఐక్యమును జెప్పలేదు.

మరియొక శ్రుతియు-

"యథోదకంశుద్ధే శుద్ధ ఆసిక్తం తా దృగేవ భవతి" ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మాభవతి గౌతమ !" అని శుద్ధమైన నీటితో జేరిన శుద్ధమైన నీరు నట్టిదేయగునట్లును పరమాత్మను జేరిన జీవు డట్టివాడే యగునని చెప్పుచున్నది.

మరియును- జనకునకు వసిష్ఠుడిట్లు చెప్పెను.

శ్లో॥ పరేణ పరధర్మాచ । భవత్యేష సమేత్యవై
విశుద్ధధర్మాశుద్ధేన బుద్ధేనచ న బుద్ధిమాన్
విముక్తధర్మాముక్తేన సమేత్యహి తథా భవేత్ ।

విమోక్షిణా విమోక్షిత సమేత్యేహ తథాభవేత్ |

స్వతంత్ర శ్చ స్వతంత్రేణ స్వతంత్ర త్వ మవాప్నుయాత్ || ఇతి

అనగా- ఎవ్వడెట్టిధర్మములు కలిగినవాని నుపాసించి యెట్టి ధర్మములతో కూడియున్నవానిని పొందునో తానెట్టి ధర్మమును కలవాడో యగునని తాత్పర్యము.

25. 'ఉర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థాః' అని 18వ శ్లోకమున సత్త్వగుణ నిష్ఠులకు మోక్షమును ఫలముగా జెప్పినచో నికముందు శ్లోకమున గుణాతీతునకు మోక్షఫలమును చెప్పుట యెట్లు ఘటించు ననగా జెప్పచున్నారు- అనగా-

19వ శ్లోకము

25. ఆహారవిశేషాదులు సత్త్వాదిగుణవృద్ధికి కారణమని పూర్వా షర గ్రంథములకు తాత్పర్యము. సంసారమునకు ముఖ్యకారణమైన సత్త్వాది గుణత్రయము నతిక్రమించుట, సత్త్వమభివృద్ధిగా నున్నచో మోక్షపర్యంత ప్రాప్తియు సంగతములే.

26. గుణకార్యములయందు మాత్రమే కర్తకాడు. అసలు ఏ కార్యములయందును కర్త కాడన్నచో 'జక్షన్ క్రిడన్' అను శ్రుతిలో జెప్పబడు మోక్షదశలోని కర్మలయందును కర్త కాకుండవలసివచ్చును.

20వ శ్లోకము

27. జన్మమృత్యు... దుఃఖైః-

జన్మ మొదలై నవాటివలన బుట్టునట్టి దుఃఖములచేతను అనిగాని, జన్మ మొదలగు వికారములచేతను, వానివలన బుట్టినట్టి దుఃఖములచేతను అనిగాని యర్థము.

23వ శ్లోకము

28. బాహ్యవిషయములనుగూర్చి కార్యరూపముగ ప్రవర్తింప డని భావము,

29. ద్వేష - కాంక్షలనుబట్టి ప్రవర్తించడని భావము.

30. మిన్నకుండుట యనగా-

తమతమ కార్యముల నవి చేసుకొనుచున్నవి నాకేమి? యని యూరకుండునని భావము. ఇదియే జౌదాసీన్యము.

24వ శ్లోకము

31. ప్రియము గాని అప్రియము గాని తటస్థించినచో కొంచె మైనను చలించకుండుట యనినది 'తుల్యప్రియా ప్రియాది' శబ్దముల చేతనే చెప్పబడుటచే నిచ్చుట 'ధీర' శబ్దమునకు దూషించినను భూషించినను సమచిత్తమును కలిగియుండుటకు కారణమైన బుద్ధిని కలిగి యుండుట యను నర్థము వచ్చునట్లు వ్యాఖ్యానములో 'ప్రకృత్యాత్మ వివేకకుశలః' అని వివరించిరి.

25వ శ్లోకము

32. గుణములను తెలుపుట స్తోత్రమనియు, దోషములను తెలుపుట నిందయనియును జెప్పదురు. దేహాత్మల వివేకము కలవాడు తన శరీరమునందలి సౌందర్యాదుల నెత్తి స్తుతించుటకు గాని కురూపము నెత్తి నిందించుటకు గాని యెవ్వరైనను ఆరంభించినచో పరులను స్తుతించునట్లును నిందించినట్లును తలంచును గాన తనకు వారియందు ప్రేమను గాని ద్వేషమును గాని కలిగియుండడు. "మూర్ఖాః పూజిత పూజకాః" అనునటుల లోకులు తమను పొగడిన వానిని ఆదరింతురు. నిందించువారి నవమానింతురు. మానము - అవమానముయొక్క పద్ధతులు. లోక రివాజునుబట్టియు శాస్త్రములను బట్టియు నుండును. అనగా- "తనను సన్మానించువారు మిత్రులగుదురు. తన నవమానించువారు శత్రువులగుదురు. ఇది లోకరివాజు. దానినిబట్టి చెప్పుచున్నారు. "తుల్య నిందా స్తుతిః" యనుటచే- వాచకస్తుతి నిందలు చెప్పబడుచున్నవి. మానావ మాన శబ్దములచే మానసిక కాయాని స్తుతినిందలని యర్థమును గ్రహించ వలెను.

సమబుద్ధిగల గుణాతీతునకు శత్రువులును మిత్రులు నుందురా ?
యనగా-

వీరి దృష్టిలో నందరును సమానమైనవారే యని యుండును కాని
పరులు వీరివిషయమై శత్రుమిత్ర భావములను కలిగియుందురు. దానిని
బట్టి యీ శత్రుమిత్ర ప్రసంగమని గ్రహించవలెను.

34. ఆరంభమనగా- “ఆరభ్యత ఇత్యారమ్భః” అనగా “చేసిన
దానికి ప్రతిక్రియ” యని భావము.

35. సాంసారిక సర్వారంభములను పరిత్యజించుటయే.

బాహ్యచార లింగములు.

ఆంతరికములైన అద్యేషాదులచేతను బాహ్యములైన ఆరంభ
పరిత్యాగములచేతను గుణాతీతుడు గుర్తింపబడును. అదియే గుణాతీతు
డగుట కుపాయమున్నూ

36వ శ్లోకము

35. సత్యసంకల్పుడైనను సర్వసము డగుటచే నుదాసీనుడు
మాత్రము కాడనుటకు పరమకారుణికు డనబడెను.

36. పరమాత్మయొక్క సంకల్పము సంసారబంధ విషయమై
నిరంకుశమైనట్లే. అది బంధమును బాపుటకును, నిరంకుశమే యగునని
భావము.

37. దోష భూయిష్టులగు సంసారులయం దాతనికి దయయుం
డుట కేమికారణ మన్నచో చెప్పబడుచున్నది. “ఆశ్రిత వాత్సల్యే”
త్యాది- ఈ కారుణ్యమును వాత్సల్యమును చెప్పట్లలో భావమేమనగా-

ఆతని సత్యసంకల్పత్వము రక్షించుటకును శిక్షించుటకును సమా
నమే యైనను అనుగ్రహ మతిశయించి యుండునని తెలుపుటయే.

38. మూలమున నున్న ‘అవ్యభిచారేణ’ అనుటకు ఇతర దేవత
లను, ఇతర ఫలములను ఇతర సాధనములను విడుచుట యని భావము.

ఈ శ్లోకముచే సంగసహితమైన ఐకాంతిక భక్తియోగముచే సేవింపబడినవాడై భగవంతుడే ముముక్షువునకు మోక్షము నొసంగుననెడి భావము సూచింపబడినది.

27వ శ్లోకము

అవతారిక

39. బ్రహ్మసూత్రములలోని ఫలాధ్యాయములో ఫల మిత ఉపత్తేః అను సూత్రమున చతుర్విధ పురుషార్థప్రాప్తియు కేవల పరమాత్మవలననే బడయదగినదే గాని మరియొకరివలన నది లభించదని తెలుపుటకై శ్రియఃపతికి సామాన్యముగా సకల ఫలప్రదత్వము చెప్పబడినది. అటులనే యిచ్చుటను మధ్యమపట్కమున జెప్పబడిన ఐశ్వర్యము, కైవల్యము భగవత్ప్రాప్తి యనబడు మూడు పురుషార్థములకును శ్రియఃపతియే హేతువని తెలుపబడుచున్నది.

40. ఈ శ్లోకమున బ్రహ్మశబ్దమునకు 'సాక్షాత్పరం బ్రహ్మ' అర్థమనరాదు. అట్లగుచో- 'అహం బ్రహ్మణః ప్రతిష్ఠా' అని నేను బ్రహ్మమే అని చెప్పట యసంగతమే. చెప్పెడువాడే గదా బ్రహ్మ. తనకు తానే ప్రతిష్ఠ యెట్లగును? "ప్రతిష్ఠ" యనగా 'ఆధారమైన వాడని' యర్థము. ప్రాపకుడును అనియు నర్థము.

"భోక్తా భోగం ప్రేరితా" అని బ్రహ్మ మూడంశలుగా నుండును. అందు ప్రేరి యనబడు నిమంత అనగా ఈశ్వరుడు బ్రహ్మకంటె వేరుగాన ప్రాప్యప్రాపకభావము సంగతమే యనరాదు. ఈశ్వర బ్రహ్మలకు భేదములేదని నిరూపింపబడినది కదా! సవిశేషమగు బ్రహ్మకు నిర్విశేషమైన బ్రహ్మప్రాపకమని గాని, జీవాత్మ పరమాత్మలకు ప్రతిష్ఠ యనిగాని చెప్పరాదు. అది శ్రుతిస్మృతులకు విరుద్ధమగుటచే నిర్మూలము.

"జ్ఞానీత్యాత్మైవ మేమతం" అని పరమాత్మ తనకు జీవుని యాధారమైన ఆత్మనుగా చెప్పినను అది 'మేమతం' అని విశేషించి

తన యభిప్రాయమని చెప్పటచే నది ప్రశంసాపరము గాని తత్వము కాదు. పోనిండు- 'బ్రహ్మ' శబ్దమునకు మూలప్రకృతి యని యర్థమును జెప్పెదమనిన ఇప్పుడు పరమాత్మకు చెప్పబడు కారణత్వ ప్రకరణములో నది యసంగతము.

ఇక వీనికి నిర్దుష్టమగు నర్థమేది యనగా- "బ్రహ్మ భూయాయ కల్పతే" యని జీవునకు ఫలదశలో శుద్ధస్వరూపమే యిచ్చట బ్రహ్మ శబ్దమునకు అముఖ్యార్థముగా స్వీకరించవలెను. అట్టి శుద్ధాత్మ స్వరూపమునకు భగవంతుడే కారణమనుట సరసము. అనగా- ముముక్షువగు చేతనునకు పరబ్రహ్మతో సమానమైన పరిశుద్ధస్వరూపము లభించుటలో శాస్త్రమున జెప్పబడిన సిద్ధసాధ్య పదార్థములలో ముఖ్యకారణమైనదేది యనగా- 'నేనే' యని పరమాత్మ స్వయముగ నెలవెచ్చుచున్నాడు.

తేజః = ప్రతిస్థాశబ్దమునకు ప్రాపకమని గాక ఆధారమని యర్థమును చెప్పవచ్చును. ఆ యాధారత్వము నియమనగర్భితము. ఈ విషయము 'ఏతస్యతా అక్షరస్య ప్రశాననే' యని శ్రుతిచేతను, 'సాచ ప్రశాననాత్' అను బ్రహ్మసూత్రముచేతను చెప్పబడుచున్నది.

కాబట్టి శుద్ధాత్మ స్వరూపమునకును నిర్వాహకుడు తానే కావున ప్రకృతమగు బ్రహ్మభావము (బ్రహ్మసౌసాదృశ్యము) పరమాత్మ భక్తిచే మాత్రమే సిద్ధించునది యని తాత్పర్యము.

27వ శ్లోకము

41. ఇచ్చట- శాశ్వతధర్మమనగా అతిశయిత నిత్యైశ్వర్యము-

ఇచ్చట చెప్పబడిన ఐశ్వర్యము ఇంద్రుడు బ్రహ్మ మొదలగువారనుభవించు భోగములకంటె గొప్పదని యర్థము. ఇది శాశ్వతమైనదనుటకు తాత్పర్యము చాలాకాలముండుట మాత్రమే.

42. సుఖము ఏకాంతికమనుటకు ఏకాంతియగు భక్తునిచే పొందబడు సుఖమని యర్థము. ఏకాంతి యనగా 'ఏకభక్తి' యనినటుల ఫలమునందును ఫలమునిచ్చువాడుగాన భగవంతుని యందును గాక ఫలాశ లేక కేవల భగవంతునియందే భక్తి కలవాడని యర్థము. "ఇచ్ఛాద్వేషస్సుఖం దుఃఖం" అని త్రైతకార్యములలో సుఖముకూడ చెప్పబడుటచే సుఖములన్నియు శరీరమునుండి పుట్టు కార్యములే యని తలంపరాదు. ఇచ్చట చెప్పబడు సుఖము 'రసం హ్యేవాద్యం లభ్యానస్థిభవతి' అని రసమని చెప్పబడు సుఖమొక విలక్షణసుఖమని గ్రహించవలెను. 'అశరీరం వా వనంతం ప్రియా ప్రియే నస్పృశతః' అనుటచే మోక్షదశలో దుఃఖములతో పాటు సుఖముకూడ నుండదనుటచే నై యాయకులు చెప్పనట్టి పాపాణావస్థ మోక్షమని గ్రహించరాదు. ఇచ్చట సుఖమనగా దుఃఖముతో కలసిన సుఖమని యర్థము. అదిలేదని చెప్పబడుటచే మోక్షమున నిరతిశయసుఖానుభవ ముండుటతో నాక్షేప మేమియునులేదు.

43. 'శాశ్వత ధర్మ' శబ్దమునకు భావ్యకారులు 'ఐశ్వర్య' మని లక్ష్యార్థమునుచెప్పిరి. ముఖ్యార్థమునకు బాధ యున్ననే లక్ష్యార్థమును స్వీకరించవలెను. ఇచ్చట ముఖ్యార్థమగు సాధనమైన ధర్మమే యర్థము. 'నారాయణ శ్శాశ్వతధర్మగోప్తా' అని దానిని పాలించువాడు నారాయణుడేయని ప్రసిద్ధి కలదు. ధర్మశబ్దమునకు శాశ్వతవిశేషణముండుటచే కృతయుగ ధర్మమని యర్థము. ఆధర్మము ప్రళయోదయమును పాపండుల ఉపద్రవ సమయములలోను క్షీణించినచో 'యదా యదా హి ధర్మస్యగ్గానిత్యవతి భారత' యని చెప్పినట్లు క్రమముగ నాతడే పాలించునుగాన దానికాశ్రియఃపతియే ప్రతిష్ఠయనుట సమంజసము — అని శంకింపగా చెప్పుచున్నారు — 'శాశ్వత ధర్మశబ్దము' ఇత్యాది.

“బ్రహ్మణోహి” యనుటద్వారా ప్రాప్యస్వరూపము తెలుపబడినది.

‘శుభస్యైకాన్తి కస్యచ’ అనుటచే అల్పత్వాది దోషములు కలవగుటచే దూషించబడిన ఆత్మానుభవ సుఖమున్ను, విశ్వర్యసుఖమున్ను నిజముగ పొందదగిన సుఖములు కావని సూచింపబడెను. ‘శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య’ అనుటచే వెనుక ఎనిమిదవ యధ్యాయమున చెప్పబడిన విశ్వర్యమే లక్షణావృత్తిచే జెప్పబడినది. పూర్వాపరశబ్ద సందర్భములచే “అగ్ర్యప్రాయ న్యాయము” నవలంబించి సాధనవాచక శబ్దముచే సాధ్యమే చెప్పబడినదని గ్రహించవలెను. అందువల్ల నే యిచ్చట ధర్మశబ్దమునకు కృతయుగధర్మము చెప్పబడలేదని స్పష్టము.

44. ఇచ్చట అప్రసక్తమైన విశ్వర్యమును జెప్పనేల? గుణాతీతుడగుటకు ప్రధానకారణమును చెప్పటగదా యిచ్చట ప్రసక్తమైనది. అతిశయితైశ్వర్యమునకు తాను ప్రతిష్ఠ—(ఆధారము = ప్రాపకము) యగుట ప్రసక్తమైన గుణాతీతుడగుటకు కారణము అవ్యభిచరిత భక్తియోగము కారణమన్నచో గుణాతీతుడైనకదా అత్యంతభక్తియోగము సిద్ధించునది. అన్యోన్య్యాశ్రయము రాదా? అన్నచో చెప్పబడుచున్నది—‘ఇందభిప్రాయమేమనగా—ఇత్యాది.

వెనుక చెప్పబడిన సకలపురుషార్థములున్న తన యధీనమని భగవంతు డిచ్చట చెప్పటచేగుణాతీతుడై బ్రహ్మభావమునకు యోగ్యుడగుటయున్న తనయధీనమేయని నిరూఢముగా నిరూపించుటకు ముఖ్యప్రయోజనము.

ఇచ్చట చెప్పబడిన అవ్యభిచరిత భక్తియోగశబ్దము భక్తికి అంగమైన ప్రపత్తినికూడ క్రోడీకరించుటచే పూర్వోత్తర గ్రంథముల కేకార్థపరత్వము సిద్ధించినది.

గీతార్థసంగ్రహము

18 శ్లోకము

గుణబంధవిధా, తేషాం,
కర్తృత్వం తన్నిపర్తవమ్.
గతిత్రయ స్వమూలత్వం
చతుర్దశ ఉదీర్యతే.

తాత్పర్యము

పరిశుద్ధమైన ఆత్మను గుణములెల్లు బంధించుచున్నవో, అవి జీవునకు సాంసారిక కర్మలయందు కర్తృత్వము నెల్లు శలుగచేయు చున్నవో, ఆగుణములను తొలగించుకొను విధానమేదియో అక్షరము (కైవల్యము) ఐశ్వర్యము భగవత్ప్రాప్తి యనెడి మూడు పురుషార్థము లకును భగవంతుడెల్లు మూలమగుచున్నాడో యీ పదునాల్గవ యధ్యాయమున చెప్పబడినది.

శ్రీ భగవదీతా- పంచదశో-ధ్యాయః

పురుషోత్తమ ప్రాప్తియోగః

అ వ తా రి క.

* తే త్రాధ్యాయ మైనత్రయోదశాధ్యాయమునందు తే త్ర తే త్రజ్ఞ భావములను బొందిన ప్రకృతిపురుషులస్వరూపమును విశోధించి, పరిశుద్ధుడును అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞునై కాకారుడు నగు పురుషునికే దేవాద్యాకారములుగా పరిణమించి కలుగునట్టి ప్రకృతితోడిసంబంధము ప్రాకృతగుణ సంగప్రవాహమువలనఁ గలిగినదై యనాదిగా నుండునని చెప్పబడినది. తరువాతియధ్యాయమునందు పురుషునికి కార్యకారణోభయావస్థలందును గుణ సంగమువలనఁ గలుగునట్టి ప్రకృతिसంబంధమును భగవంతుడే చేయుచున్నాఁ డని చెప్పి, గుణములతోడి సంగము గలుగు ప్రకారమును సవిస్తరముగా ప్రతిపాదించి, గుణసంగ నివృత్తిపూర్వకమైన ఆత్మయాథాత్మ్యప్రాప్తియును భగవద్భక్తివలననే కలుగునని చెప్పబడినది. ఇప్పుడు పూర్వాధ్యాయముకడవట 'మాంచ' అని భజింపవలసినట్లుగా చెప్పబడిన యాభగవంతునికి, తురుడైనబద్ధుఁడును అతురుడైనముక్తుఁడును (అనఁగా బద్ధసమూహమును ముక్తసమూహమును రెండును) విభూతి యగు ననియు, భగవంతుఁడు నిఖిలహేయ ప్రత్యగీక కల్యాణగుణైకతానుఁ డగుటచే 'విభూతిభూతు లైన బద్ధము క్తపురుషు లిరువురికంటెను మిక్కిలి యుత్కృష్టుడై వినజాతీయుఁ

* ప్రథమపట్కమందుఁ జెప్పబడిన ప్రకృతిపురుషులును వారి ప్రకారవిశేషములును గడచినరెండధ్యాయములందును విశోధింపఁబడినవి. అనఁగా ప్రకృతియు దాని గుణములును ఎవని కధీనమైనస్థితి గలవియో, పురుషుఁడేయపరాధముచే బద్ధుఁ డయ్యెనో ఎవనిప్రసాదమువలన మోక్షముఁ జెందునో యవి చెప్పబడినవి. మధ్యమపట్కమందు జెప్పబడిన పరమాత్మ ఇప్పుడు ఈయధ్యాయమున విశోధింపఁబడుచున్నాఁడని భావము.

డగునుగాన * పురుషోత్తమః డగు ననియుఁ జెప్పట కారంభించుచు
న్నాడు. అందు మొదట అసంగమనెడి యాయుధముచే సంసారబంధ
మును ఛేదించుకొన్న యక్షరమను విభూతిని జెప్పటకై, ఛేదింపఁదగిన
దై బంధరూపముగా విస్తరించియుండు అచిత్పరిణామవిశేషమైన సం
సారమును అశ్వత్థవృక్షరూపముగాఁ గల్పించుకొని చెప్పుచున్నాడు. 1

2

శ్లో॥ ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయమ్।

3

4

ఛన్దాంసి యస్య పర్ణాని య స్తం వేద స వేదవిత్॥ 1

టీ. (యం) అశ్వత్థం - ఏసంసారమనెడి అశ్వత్థమును, ఊర్ధ్వమూ
లం = మీఁదవేళ్లు కలదనియును, అధశ్శాఖం = క్రిందికి కొమ్మలు గల
దనియును, అవ్యయం = ప్రవాహరూపముగా నిత్యమనియును, ప్రాహుః
= (శ్రుతులు) చెప్పుచున్నవో, యస్య = ఏ సంసారవృక్షమునకు,
ఛన్దాంసి = కామ్యకర్మప్రతిపాదకములగు శ్రుతులు, పర్ణాని = ఆకుల
వలె వృద్ధిచేయునవియో, తం = సంసారరూపమైన అట్టి అశ్వత్థమును,
యః = ఎవడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = వాఁడు, వేద
విత్ = వేదము నెఱిగినవాఁడు.

తా. * సంసార మనెడి యేయశ్వత్థవృక్షమును 'ఊర్ధ్వమూలోఁ

* పురుషులకంటె నుత్తమః డగుటచే పురుషోత్తమః డని భావము. అసంగమున
ఆయుధముగా రూపించుటకు సరిగా దానిచే ఛేదింపఁదగిన సంసారమును అశ్వత్థవృ
క్షముగా రూపించినా రని తెలియునది. ఇచ్చట అశ్వత్థ మనఁగా మూలప్రకృతి యని
భావింపరాదు. ఏలన, దానిపరిణామమైన దేహదులే సాక్షాత్సంగమునకు విషయ
మగును గాని అది కానేరదు మఱియు నది నాశరహిత మైనదిగాన అసంగశస్త్రముచే
ఛేద్య మగు నని చెప్పరాదు దాని పరిణామములే ఛేద్యము లనఁదగును. కనుక
నిచట అచిత్పరిణామవిశేష మైనసంసారము గ్రహింపఁబడినది.

* బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత మైన చరాచరాత్మకప్రపంచమే సంసారమండలము. ఈ
సంసారమే యిచట అశ్వత్థవృక్షముగా రూపింపబడినది. ఇది మొదట బ్రహ్మవలన

వాక్ష్పాఖి ఏషోఽశ్వత్థ స్సనాతనః' (కఠ. ౬-౧) 'ఊర్ధ్వమూలమవాక్ష్పాఖం వృక్షంయోవేదసంప్రతి' ఇత్యాదులగుశ్రుతులు ఊర్ధ్వమూలముగను అధశ్వాఖముగను అవ్యయముగను జెప్పుచున్నవో- సప్తలోకములకు మీఁద నున్న చతుర్ముఖుఁడు మొదలగుటచే అది ఊర్ధ్వమూలముగను. భూమియందున్న సకలము లగు నరపశువృక్షక్రిమికీటపతంగ స్థావరములు కొనలుగాఁ గలదగుటచే క్రిందుగా శాఖలుగలది యగును; అసంగమునకు హేతుభూతమగు మంచిజ్ఞాన ముదయించువఱకును ప్రవాహరూపమున అనువర్తించుచు అచ్ఛేద్యమగుటచే అది అవ్యయ మగును. ఆయుశ్వత్థమునకు ఛందస్సులు ఆకు లని చెప్పుదురు. ఛందస్సు లనఁగా శ్రుతులు. "వాయవ్యం శ్వేత మాలభేత భూతికామః" (యజు. కా. ౨-౧-౧.) (విద్వా)గ్న మేకాదశకపాలం నిర్వపేత్ప్రజాకామః" (యజు.

నుండియే యత్పన్నమగుచున్నదిగాన బ్రహ్మయే దీనికి వేరు. అతఁడు సప్తలోకములకు మీఁదుగా నుండుటచే దీనివేరు వైసండు నని చెప్పఁబడినది. భూమియందు వసించునట్టి నరపశువృక్ష క్రిమికీటపతంగాత్మకము లగు జంగమములును స్థావరములు నైనవస్తువులెల్ల దీనికి కొమ్మలవంటివి. ఇవి భూమియం దుండుటచే క్రింద కొమ్మలు గలిగినదని చెప్పఁబడినది. మరియు వేదములు త్రివర్గపరము లని అపవర్గపరములని రెండువిధములు. అందు త్రివర్గపరములైనవి 'వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామః' వింధ్రాగ్న మేకాదశకపాలం నిర్వపేత్ప్రజాకామః, అని కామ్యకర్మములను ప్రతిపాదించి సంసారమును వృద్ధిచేయుచున్నవి. వృక్షనాకులచేఁ బెరుగునట్లు సంసారవృక్ష మిట్టివేదములచేఁ బెరుగుటచే వీనిని దానికి ఆకులుగ రూపించినవారైరి. అపవర్గపరములైన వేదములు సంసారచ్ఛేదమును జెప్పును. ఛేదింపవలసినవృక్షముయొక్క స్వరూపము నెఱుఁగుట దానిని ఛేదించునపాయము నెఱుఁగుట కుపయోగించును. కనుక సంసారవృక్షస్వరూపము నెఱిగినవాఁడు తచ్ఛేదనోపాయమునుగూడ, అనఁగా ఆయుపాయమును జెప్పువేదములనుగూడ, నెఱింగినవాఁ డగును. కనుక 'వేదవిత్' అగును. మంచిజ్ఞాన ముదయించువఱకు ఈసంసారము ప్రవాహమువలె నెడఁగక యనువర్తించుచుండును గాన దీనిని ఛేదించుటకు శక్యముగాదు కనుకనే యిది అవ్యయ మనఁబడినది. వేదములు కూడ 'ఊర్ధ్వమూల...ఊర్ధ్వమూల...సంప్రతి' అని యీవృక్షమును జెప్పుచున్నవి. దీని ననుసరించియే యిచటను జెప్పఁబడినదని తెలియునది.

కా. ౨-౧) ఇత్యాదిశ్రుతులచే ప్రతిపాదితము లయినకామ్యకర్మముల చేత ఈసంసారవృక్షము పెరుగుచున్నది. కావున ఛందస్సులే దాని యాకులుగా చెప్పబడెను- ఆకులచేతనేకదా వృక్షము పెరుగుచున్నది. ఎవఁడు ఇట్టిదయిన యాయశ్వత్థమును దెలియునో వాఁడు వేదవిదుఁడు,

4

వేదము సంసారవృక్షమును ఛేదించుట కుపాయమును జెప్పెడినిగదా; ఛేదించఁదగిన దైన వృక్షముయొక్క స్వరూపము నెఱుఁగుట ఛేదించు నుపాయము నెఱుఁగుటకు ఉపయోగించునుగాన (అట్టియుపాయమును జెప్పవేదమును సైతము తెలియవలసినవాఁ డగుటచే) వేదవిదుఁ డని చెప్పబడుచున్నాఁడు.

శో. అథ శోఽర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య శాఖా

గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాలాః!

అథశ్చమూలా న్యనుసంతతాని

కర్మానుబంధాని మనుష్యలోకే॥

2

టీ. తస్య = ఆ సంసారవృక్షముయొక్క, (అపరాః) శాఖాః = (వేటుకొన్ని) కొమ్మలు, అథశ్చ = భూలోకమునందు మనుష్యపశ్వాది రూపముగాను, * ఊర్ధ్వంచ = మీఁదుగా గంధర్వయక్ష దేవాది

* 'అథశ్చాఖమ్' అని కొమ్మలు క్రిందుగా ప్రసరించుటను వెనుక జెప్పి యిప్పుడు 'ఊర్ధ్వమ్ ప్రసృతాః' అనుట విరుద్ధము కాదా యనినచో బ్రహ్మనుండి క్రిందికి ప్రసరించిన మనుష్యాదిశాఖలే మఱిల ఊర్ధ్వముగా ప్రసరింపలేదు గాని వానినుండి వేటు కొన్ని శాఖలు అట్లు ప్రసరించినవిగా తెలియవచ్చును. కనుకనే 'వేటు కొన్ని' అని కూర్చబడినది. కర్మలోకమునుండి గంధర్వాదిరూపముగా మీఁదఁ జరిగించుటచే 'ఊర్ధ్వమ్' అనఁబడినది గాని బ్రహ్మలోకమునుండి ప్రసరించుటచేఁగాదు. కనుక విరోధము లేదు. ఈ కర్మలోకమునందు కేము పుణ్యకర్మములవలన గంధర్వయక్షాదులుగాను పాప కర్మములవలన మనుష్యపశ్వాదులుగాను బుట్టుచున్నారని భావము. కనుకనే 'అయా కర్మములచే వైన' అని కూర్చబడినది. సత్త్వాదిగుణప్రవాహమే ఉత్తరోత్తరజన్మ హేతువుగాఁ జెప్పబడుటవలన అవియే జలమువలె ఈశాఖలను పృథ్వి పొందించుచున్నవి.

రూపముగాను, ప్రసృతాః ప్రసరించినవి. గుణప్రవృద్ధాః సత్త్వాదిగుణములచే మిక్కిలి పెరిగినట్టివి. విషయప్రవాళాః శబ్దాదివిషయములే చిగుళ్లుగాఁగలవి. అధశ్చ క్రిందను— మనుష్యలోకమునందు ననుట, కర్మానుబంధిని ఎడతెగక కూడ వచ్చుచున్నట్టి కర్మము లనెడి, మూలాని=వేళ్లు, అనుసంతాని=నిస్తరించుచున్నవి.

తా. ఆసంసారవృక్షమునకు మనుష్యాదిరూపములైన శాఖలు చెప్పఁబడెనుగదా. మరల ఆశాఖలనుండి ఆచూకర్మములద్వారా ఉపశాఖలు మనుష్యపశ్వాదిరూపమున క్రిందుగను, గంధర్వయక్షదేవాదిరూపమున మీఁదుగను వ్యాపించియున్నవి. అవి సత్త్వాదిగుణములచే మిక్కిలి పెరిగినవి. శబ్దాదివిషయములు వానిచిగుళ్లు. (మీఁద వేరుండుటఁబట్టి క్రింద కొమ్మలు ప్రసరించినఁ బ్రసరించుచున్నగాక; మరల నా కొమ్మలే క్రిందికిని మీఁదికిని బ్రసరించుటెట్లు? అనఁగా జెప్పుచున్నారు.

ఈసంసారవృక్షమునకు బ్రహ్మలోకము మూలము. మనుష్యలోకము మొన గదా. ఆ మనుష్యలోకము నందును, ఎడతెగక కూడవచ్చునట్టి

*కర్మము లనెడిమూలములు విస్తరించి యున్నవి. మనుష్యత్వావస్థయందుఁ జేయఁబడిన కర్మములచేతగదా క్రిందుగా మనుష్యపశ్వాదులును, మీఁదుగా దేవాదులును అగుచున్నారు.

శ్లో న రూప మ స్వేహ తథోపలభ్యతే⁸

నాన్తో న చాది ర్న చ సమ్ప్రతిష్ఠా⁹

21

టీ. అస్య=ఈసంసారవృక్షముయొక్క, రూపమ్ = స్వరూపము,

కనుక'గుణప్రవృద్ధాః' అనఁబడినది. శాఖలయందు చిగుళ్లెట్లు భోగ్యములో అట్లే దేవారిరూపములైన శాఖలయందు శబ్దాది విషయములు భోగ్యములుగాన చిగుళ్లుగా రూపింపఁబడిన వని తెలియునది.

* కర్మములను మూలములు (వేళ్లు) అనుట యెట్లు? అన్నచో, కర్మమువలన మనుష్యపశ్వాదిజన్మములును దేవాదిజన్మములును గలుగును. మనుష్యపశ్వాదులను దేవాదులను శాఖలుగా రూపించుటచే వాని కుత్పత్తి హేతువు లైనకర్మములు మూలములుగా రూపింపబడినవి. ఉత్కృష్ట లైన దేవాదులు మీఁదుగాఁ బ్రసరించినశాఖలుగాను నీమ

తథా=ముందు నిర్దేశింపబడినట్లు, ఇహ=ఇందు-ఇందలి సంసారులచే, న ఉపలభ్యతే=తెలియబడకున్నది. అన్తః = దీనినాశము, (తథా = అసంగముచే గలుగునదిగా), న ఉపలభ్యతే=తెలియబడకున్నది. ఆదిశ్చ=ఆదియును-దీనికి గుణసంగమే మొదలనియు, న (ఉపలభ్యతే) = తెలియబడకున్నది. సమ్ప్రీతిస్థాచ = దీనికి దేహమంతాత్మాభిమానరూపమైన అజ్ఞానమే స్థితీకారణమనియు, న=తెలియబడకున్నది.

తా. * ఈవృక్షము చతుర్ముఖబ్రహ్మ అదిగాఁ గలది యగుటచే ఊర్ధ్వమూలమైనది; బ్రహ్మయొక్క సంతానపరంపరనుబట్టి మనుష్యాదులు దీనికి అగ్రముగా నుండుటచే అధశ్చాఖమైనది; మనుష్యత్వమందుఁ జేయఁబడు కర్మము లనెడిమూలముచే మరల క్రిందుగను మీదుగనుదానికొమ్మలు శాఖోపశాఖలుగా ప్రసరించుచున్నవియని దీనిరూపము

10

నిర్దేశింపబడినది. అయినను సంసారులు ఇది యిట్టిరూపము గలది యని

11

యెఱుంగరు కాని 'నేను మనుష్యుడను దేవదత్తునికొడుకను యజ్ఞదత్తుని తండ్రిని అందులకు అనురూపమైన భార్యాదిపరిగ్రహము గల

లైన మనుష్యాదులు క్రిందుగాఁ బ్రసరించినశాఖలుగాను జెప్పబడినవి. కర్మములు స్వగ్గాదిలోకములందు పైతము, ఆత్మను ఎప్పుడును అనుబంధించియుండుటచే ఆలోకము లందును మూలములగును గాని మనుష్యలోకమునందే మూలము లగుననుట యెట్లు? అన్నచో ఇచట మనుష్యత్వదశయందుఁ జేయఁబడు కర్మములను జెప్పటచే మనుష్యలోకమునందు మూలములుగాఁ జెప్పబడె నని తెలియునది.

* ఈసంసారవృక్షమునకు బ్రహ్మ మూలము, మనుష్యాదులు శాఖలు. విషయాదులు చిగుళ్లు, అని మాధులైన సంసారులు తెలియరుగాని, తండ్రి మూలము, కొడుకును శాఖలు, దారాదులు చిగుళ్లుగాఁ జెలియచున్నారు. దీని నిత్యప్రళయమే నాశముగా నెఱుంగుదురు గాని గుణమయభోగములందలి అసంగమును నాశముగా నెఱుంగరు. గర్భాదులు దీని కాదిగా నెఱుంగుదురు గాని గుణసంగ మాది యని యెఱుంగరని భావము.

వాఁడను' అని యంతమాత్రమే యెఱుంగుదురు. అట్లే యీవృక్షమునకు నాశమును గుణమయములైన భోగములందలి యసంగము (అనఁగా వైరాగ్యము) చేతఁ గలుగుననియు తెలియరు; అట్లే దీనికి గుణఫల సంగమే ఉత్పత్తియనియు తెలియరు; ఆత్మకానిదానిని ఆత్మగాఁ దలఁచుటయనెడి యజ్ఞానమే దీనికి ఉనికిపట్టనియు (స్థితీకారణము) నెఱుంగరు.

శ్లో॥ అశ్వత్థ మేనం సువిరూఢమూల

మసంగశస్త్రేణ దృఢేన చిత్వా'

తతఃపదం త త్పరిమార్జితవ్యం

12

యస్మిన్ గతా న నివర్తంతి భూయః॥

3

టీ. సువిరూఢమూలం = చక్కఁగా అనేకవిధముల మొలచిన వేళ్లుగల, ఏనం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారమైన, అశ్వత్థం=అశ్వత్థవృక్షమును, దృఢేన=(*జ్ఞానమూలమగుటచే) బలీయమైన, అసంగశస్త్రేణ=భోగముల యందాసక్తి లేకుండుట యనెడి ఆయుధముచేత, చిత్వా=చేదించి, తతః = విషయములందలి వైరాగ్యమువలన, యస్మిన్ = ఏస్థానమునందు, గతాః = ప్రవేశించినవారు-ఏసరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును బొందినవారు, భూయః=మగుడ, ననివర్తంతి=మఱిరారో, తత్ పదం = అట్టిప్రాప్త్య స్వరూపమును, పరిమార్జితవ్యం=వెదకఁదగినది.

13

14

తా. ఉక్తప్రకారమై చక్కఁగాను నానావిధములుగాను మొలచినవేళ్లు గలదైయుండు అశ్వత్థమును, సమ్యక్ జ్ఞానమువలనఁగలిగిన

*ఆధివాధిక్షేపాదులచేఁగూడ భోగములందు అసంగము ఒకానొకస్పృహ కలుగుట కలదు. అట్టియసంగము దృఢమైనదిగాదు. మంచిజ్ఞానముచే కలుగునదే దృఢమైనదని భావము. విషయత్వోగదశయందే కాక ఆత్మాన్వేషణదశయందును అసంగము ఆవశ్యకము, కనుకనే 'తతః' అనుటకు 'విషయములందలి అసంగమువలన' నని యర్థము చెప్పబడినది.

15

దగుటచే దృఢమైన (గుణమయములగు భోగములందు) అసంగము అనఁబడు ఆయుధముచేత ఛేదించి, యా విషయసంగ రాహిత్యమునుబట్టి యెందుఁ బోయినవారు మరలఁ దిరిగిరావో యట్టి (పునరావృత్తిరహితమైన) పదమును (అనఁగా శుద్ధాత్మస్వరూపప్రాప్తిని) వెదకవలయును.

అవ. గుణమయభోగములందలిసంగమును వానిచేఁ గలుగు విపరీతజ్ఞానమును అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించుచుండుటచే, నవి యెట్లు నివర్తించు ననఁగాఁ జెప్పచున్నారు.

16

శ్లో॥ త మేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే

17

ద్యతః ప్రవృత్తిః ప్రస్మతా పురాణీ॥

4

టీ. తమ్ = ఆ పూర్వము 'మయాధ్యక్షేణ' ఇత్యాదులందు చెప్పఁబడిన యనుట, ఆద్యం = సమస్తమునకు ఆదిభూతుఁడైన, పురుషమేవ = పురుషునే, శరణంప్రపద్యేత్ = శరణము నొందవలయును, యతః = ఎవనివలననుండి--సర్వమునకు సృష్టికర్తయైన యెవ్వనినుండి యనుట, పురాణీ = పురాతనమైన, ప్రవృత్తిః = (గుణమయభోగములందలి సంగము యొక్క) ప్రవృత్తి, ప్రస్మతా = ప్రసరించినదో--'తమేన పురుషం ప్రపద్యేత్' అని యన్వయము.

తా. 'మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్' (గీ. ౯-౧౦) 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ. ౧౦-౮) 'మత్తః పరతరం నాన్య త్కించ దస్తి ధనజ్ఞయ' (గీ. 2-2) ఇత్యాదులందు పూర్వము సమస్తమునకు ఆదిభూతుఁడుగాఁ జెప్పబడిన పురుషునే, అజ్ఞానాదులు నివర్తించుకొనుటకు శరణు నొందవలయును. అట్టివానిని శరణుఁజొచ్చిననే యజ్ఞానాదులు నివర్తించును. ఏలన, వాఁడు సమస్తమును సృజించునట్టివాఁ డగుటవలన పురాతనమైన యీ గుణ

మయభోగసంగప్రవృత్తియు వానినుండియే కలిగినది. * (కనుక వాడే దీనిని నివర్తింపజేయ శక్తుఁడనుట.) దీనిని నేను 'దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా! మామేవయే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి' అని ముందే చెప్పియున్నానుగదా. 'ప్రపద్యంతే' అనియుఁ బాఠముగలదు. ప్రపద్య ఇయతః అని పదచ్ఛేదము. తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్య=ఆయాద్యులైన పురుషునే శరణుజొచ్చి, ఇయతః=ఇంతకు-ఈయజ్ఞాననివృత్తి మొదలైనవాని కన్నిటికిని, ప్రవృత్తిః = (సాధనమైన) ప్రవృత్తి, పురాణీ = పురాతనమైనదై-పురాతనులైన ముముక్షువులయొక్క ప్రవృత్తియై, ప్రసృతా=ప్రసరించినది-వ్యాపించినదనుట-అనఁగా పురాతనులైన ముముక్షువులు నన్నే శరణుజొచ్చి బంధనిర్ముక్తులు (అనఁగా అజ్ఞాననివృత్త్యాదుల నొందినవారు) ఐరని భావము. ('ప్రసృతా పురాణీ' అనుట శిష్టాచారప్రదర్శన మని తెలియునది).

శ్లో॥ నిర్మానమోహో జితనశ్చదోషా

అధ్యాత్మనిత్యా పినివృత్తకామాః।

ద్వంద్వై ర్విముక్తా స్సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః

18

గచ్ఛన్త్యమూఢాః పద మవ్యయం తత్ ॥

9

* ఎవఁడు తనయాజ్ఞ నుల్లంఘించుటచే బంధము కలిగించునో వానినే ప్రసన్నునిగాఁ జేసికొన్నయెడల వాఁ డాబంధమును విడిచిపుచ్చును. కనుక ఈభోగసంగరూపమైనబంధమును గలిగించినభగవంతునే శరణుజొచ్చినయెడల వాఁడు దీనిని విడిచిపుచ్చునని భావము. 'దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా! మామేవయే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి' అని మాయ వానిచే గలిగినది గాన వాని నాశ్రయించినవారే దాని నతిక్రమింతు రనియుఁ బూర్వమే చెప్పబడియుండుట నిచట గ్రాహ్యము.

టీ. *నిర్మానమోహః=(దేహమే ఆత్మయనెడి) అభిమానరూప మగుమోహము లేనివారును, జితసద్గదోషః=జయింపఁబడిన ఆసక్తి యనెడిదోషము గలవారును, అధ్యాత్మనిత్యాః=ఆత్మజ్ఞాననిరతులును, వినిష్కృతకామాః=ఆత్మేతిరవస్తువులయందు విశేషముగా నివర్తించిన కోరిక గలవారును, సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః=సుఖదుఃఖము లనెడిపేరుగల, ద్వంద్వైః=ద్వంద్వములచేత, విముక్తాః=విడువఁబడినవారును, అమూఢాః=ఆత్మానాత్మ్య తత్త్వజ్ఞానముచేత భ్రమరహితు లగుజ్ఞానులు, తత్ అన్యాయం పదం=ఆశాశ్వతమైనపదవిని-అనఁగా నిష్కారమైన జ్ఞానమే ఆకారముగాఁ గలశుద్ధాత్మస్వరూపమును, గచ్ఛన్తి=పొందుచున్నారు.

తా ఇట్లు నన్ను శరణుఁజొచ్చుటచే దేహమే ఆత్మయనెడి అభి మానరూపమయిన మోహమును వదలినవారును, సత్త్వరజస్తమోగుణ మయము లగు భోగములయందలి సంగమును జయించినవారును,

* నిర్మానమోహత్వమువలన సంగదోషజయము కలుగును. దానివలన అధ్యాత్మనిర తత్త్వము ఫలించును. ఆత్మజ్ఞాననిరగించే తనితిరవస్తువులందు విశేషించి కామము నివర్తించును. విశేషించి నివర్తించుట యనఁగా విషయములు ఎదుటనుండినను దానియం గునేక్షయై కలుగుననుట. సంగము హేతువు, కామము ఫలము. కావున రెంటికిఁ బున ర్దుక్తిలేదు. నిర్మానమోహ శబ్దముచే ఆత్మానాత్మ్యభ్రమనివృత్తి కలుగుననియు, అమూఢాః అనుటచే ఆత్మానాత్మ్యభ్రావజ్ఞానము గలుగుననియు, రెంటికిఁ భేదము గ్రహించునది. 'ద్వంద్వైర్విముక్తాః' అనుటకు ఉపాయదశయందు సుఖదుఃఖములు అనువర్తించుచుండఁగా వానియందు తితిక్ష (అనఁగా ఓర్పు) కలిగియుండుటయు, ఫల దశయందు ఆరెంటిలో దుఃఖముమాత్రము అనువర్తింపక అత్యంతముగా నివర్తించు టయు గ్రాహ్యములు. పదశబ్దమునకు పరమాత్మ్యముని యర్థముకాదు. దీనినే యనంతర వోకమున 'మమధామ' అని భగవంతుఁడు తనధామముగాఁ జెప్పకొనుటచే తానే యని కానేరడు. కనుక పద మనఁగా పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమని యర్థము. పదధామశబ్దములు నివృత్తానివిషయములనియు గ్రహింపరాదు. అట్లయిన 'పరిమరి, తవ్యమ్' అనుట పాసఁ గదు. ఏలన, నివృత్తానము ఫలరూపముగా నున్నదని తెలియఁదగినదిమాత్రమే యగును గాని ఆత్మతలె సమాధివ్యంతము వెదకఁదగినది కానేరదు. 'మమధామ' అను దానినే 'మమైవాంశః' అనుటచేతను పరశబ్దము శుద్ధాత్మపర మగునుగాని నివృత్తానపరము గాదని తెలియునది.

19

ఆత్మజ్ఞాననిరతులును, ఆ త్రేతరవస్తువులందు కోరికలు విడిచినవారును

20

సుఖదుఃఖము లనఁబడు ద్వంద్వములనుండి విడివడ్డవారును, ఆత్మా

21

నాత్మలస్వభావము నెఱిగినవారును అగుజ్ఞానవిష్టులు అనవచ్చిన్నజ్ఞానై
కాకారమును యథావస్థితమును అగు ఆత్మస్వరూపమును బొందుచు
న్నారు. నన్ను శరణుఁజొచ్చినవారలకు ఈ ప్రవృత్తులన్నియు నా యను
గ్రహమువలననే సిద్ధిపర్యంతము సులభసాధ్యములై యుండు నని
యర్థము.

శ్లో॥ న త ద్భాసయతే సూర్యో న శశాంజ్గో న పావకః!

య ద్గత్వా న నివర్తంతే త ద్ధామ పరమం మమ॥ 6

టీ. తత్=ఆయాత్మజ్యోతిని, సూర్యః=సూర్యుఁడు, నభాసయతే
=ప్రకాశింపఁజేయఁడు, శశాంజ్గః=చంద్రుఁడు, న (భాసయతే)=ప్రకా
శింపఁజేయఁడు, పావకః=అగ్నియు, న (భాసయతే)=ప్రకాశింపఁజేయఁడు,
యత్=ఏ ఆత్మస్వరూపమును, గత్వా=పొంది, న నివర్తంతే=మఱియో,
తత్=అట్టి, పరమం=సర్వోత్కృష్టమైన, ధామ=జ్యోతి, మమ=నాసం
బంధమైనదగుటచే నాయంశము.

22

తా. * జ్ఞానస్వరూపమైన ఆ యాత్మజ్యోతిని సూర్యుఁడును
చంద్రుఁడును అగ్నియు తమకాంతిచేత ప్రకాశింపఁజేయఁజాలరు. జ్ఞానమే

* బాహ్యములైన సూర్యాదిజ్యోతిసున్ని విషయేంద్రియముల సంబంధమునకు విగోధ
యైన చీకటిని నిరసించుటమాత్రమే చేయునుగాని విషయములను బ్రకాశింపఁజేయవు.
అట్లు ప్రకాశింపఁజేయునది ఆత్మయొక్క ధర్మభూతజ్ఞానమే. అట్టిజ్ఞానము గల
యాత్మయే సర్వమును బ్రకాశింపఁజేయునది. అది ప్రకాశకములైన ఆదిత్యాదులకుఁ
గూడ ప్రకాశకమైనదగుటచే 'పరమ్' సర్వోత్కృష్టమైన జ్యోతిసున్నిగాఁ జెప్పబడినది.
ఆదిత్యాదులు జ్ఞానజ్యోతిసున్ననకుఁ బ్రకాశకములు గావు. జ్ఞానమే యన్నిటికిని
ప్రకాశకమని తెలియునది.

23

కదా సమస్తమును ప్రకాశింపజేయునది. బాహ్యములయిన(సూర్యాది) జ్యోతులు విషయేంద్రియముల సంబంధమునకు విరోధియైన చీకటిని

24

నిరసించుటమూలమున ఉపకారకములై యున్నవి. ఆత్మను బ్రకాశింప

25

జేయునది యోగమే, ఆ యోగమునకు విరోధియో అనాదికర్మము. ఆ

26

కర్మమును నివర్తింపజేయునది భగవత్ప్రసత్తిమూల మగు అసంగము మొదలయినవని చెప్పబడెను. దేనినిబొంది మరల నివర్తింపరా(అనగా

27

మరల ప్రకృతिसంబంధము గలుగదో) ఆ పరమంబగుజ్యోతి (అనగా

28

అట్టి సర్వోత్కృష్టమయి తేజోరూపమైన ఆత్మస్వరూపము) నాది.

29

అనగా నావిభూతి యైనది-నాయంశమని యర్థము. ఆదిత్యాదులను గూడఁ బ్రకాశింపజేయున దగుటచే అది పరమమైనది. ఆదిత్యాదులగు జ్యోతులు జ్ఞానజ్యోతికి ప్రకాశకము కాదుగదా. జ్ఞానమే సర్వమును ప్రకాశింపజేయునది.

శ్లో॥ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః।

మనష్షష్ఠా సిద్ధియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి॥

7

టీ. సనాతనః = అనాదియగు ఈయాత్మ, మమ = నాయొక్క, అంశఏవసన్ = అంశమే అగుచు- (చిదచిద్విశిష్టఁ డగు నాయందు ఏక దేశమైన చిదంశమే యగుచు) జీవభూతః = బద్ధజీవుడై, జీవలోకే = సంసారమునందు, ప్రకృతిస్థాని = మనుష్యాదిశరీరములయందుండునవియు, మనష్షష్ఠాని = మనస్సు ఆటవదిగాఁ గలవియునగు, ఇద్రియాణి = ఇంద్రియములను, కర్షతి = (ఇటు అటు) లాగుచుండును.

తా అనాదియగు నీయాత్మ నాయంశమే యగును. (అట్లేన ఆత్మలన్నియు నిత్యసూరులనలె సరిశుద్ధాకారముతోఁ గూడియుండ రాదా యన్నచో) ఆ యాత్మలలో నొకఁడు కర్మరూపమైన యవిద్య చేత నావరింపఁబడి, *జీవభూతుఁడై జీవలోకమునందు వర్తించుచున్న దేవమనుష్యాది ప్రకృతిపరిణామవిశేషము లగుశరీరములయం దుండెడి మనస్సు మొదలయిన యింద్రియము లాటింటిని లాగుచుండును. అనఁగా శరీరేంద్రియముల కధిస్థాతయై కర్మానుగుణముగా శరీరేంద్రియములను తనభోగార్థము ప్రేరేపించుచుండును. మఱియొకఁడు ముందు చెప్పఁబడినమార్గమున వర్తించి యీ యవిద్యనుండి విడివడినవాఁడై తన స్వరూపముతో నుండును.

జీవుఁ డయినవాఁడో తన జ్ఞానేశ్వర్యములు మిక్కిలి సంకుచితములు కాఁగా, కర్మలబ్ధములును ప్రకృతిపరిణామ విశేషరూపములు నగు శరీరములం దున్న మనస్సు మొదలయిన యింద్రియము లాటింటికి నియామకుఁడై వానిని కర్మానుగుణముగా ఇటు నటు లాగుచుండును.

శ్లో॥ శరీరం య దవాప్నోతి య చ్చా ప్సక్తా మ తీశ్వరః॥

గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయు ర్గన్ధానివాఽయాత్॥ 8

టీ. ఆశయాత్ = పరిమళమునకు ఆశ్రయములగు పుష్పాదుల నుండి, గంధాన్ = ఆ పుష్పాదుల సూక్ష్మావయవములతోఁగూడ నందలి వాసనలను, వాయురివ = వాయువు స్వీకరించికొనిపోవునట్లు, యత్ శరీరం = దేహంతరమును, అవాప్నోతి = పొందుచున్నాఁడో, యత్ - యస్మాత్ = ఏశరీరమునుండి, ఉత్క్రామతి = బయలు వెడలుచున్నాఁడో, ఈశ్వరః = ఆ శరీరమునందలి యింద్రియములకు నియంత యగుజీవుఁడు, ఏతాని =

* ఇట్లు ఆత్మలన్నియు నాయంశములే యైనను వానిలోఁ గొన్ని అవిద్యావేష్టితములై బద్ధముక్తావస్థలను జెందునని భావము.

ఈ యింద్రియములను, గృహీత్వా=(సూక్ష్మ భూతములతోడ) స్వీకరించి, సంయాతి=పోవుచున్నాడు.

తా వాయువు పుష్పమాలికాచందనకస్తూరికాదులనుండి వాని వాని సూక్ష్మోవయవములతోఁ గూడ నందలివాసనలను గొని మత్సౌక చోటికిఁబోవునట్లు, ఇంద్రియముల కీర్షరుఁడైన యాయాత్మ యేదేహమును బొందుచున్నాఁడో యేదేహమునుండి వెడలుచున్నాఁడో అచట నుండి ఆ యింద్రియములను భూత సూక్ష్మములతోఁగూడ గ్రహించుకొని పోవుచున్నాడు.

అవ. ఆ యింద్రియము తెవ్వి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనంచ రసనం ఘ్రాణ మేవచ॥

అధిష్ఠాయ మన శ్చాయం విషయా నుపసేవతే॥ 9

టీ. అయం = ఈ జీవుఁడు, శ్రోత్రం = శ్రోత్రేంద్రియమును, చక్షుః=నేత్రమును, స్పర్శనంచ=త్వగింద్రియమును, రసనంచ=జిహ్వేంద్రియమును, ఘ్రాణంచైవ=ఘ్రాణేంద్రియమును, మనశ్చ = మనస్సును, అధిష్ఠాయ=తమతమ విషయవ్యాపారములకు అనుగుణముగా చేసికొని, విషయాన్=శబ్దాదివిషయములను, ఉపసేవతే=అనుభవించుచున్నాఁడు.

తా. ఈ జీవుఁడు, శ్రోత్రచక్షుస్సుర్భ జహ్వఘ్రాణేంద్రియములను మనస్సును ఈ యాటింటిని తమతమ విషయవ్యాపారములకుఁ దగినవానినిగాఁ జేసికొని శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుచుండును.

శ్లో॥ ఉక్తామంతం స్థితంవాపి భుజ్జానంవా గుణాన్వితమ్॥

విమూఢా నానుపశ్యన్విపశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషః॥ 10

టీ. విమూఢాః=శరీరమ్యునం దాత్మాభిమనముగల అజ్ఞానులు, గుణాన్వితం=గుణములతోఁగూడిన యీ యాత్మను, ఉక్తామంతం=శరీరమునుండి వెడలువానివిగాని, స్థితంవా = శరీరమునందుండువానిని

గాని, భుజ్జానంవాపి = విషయముల ననుభవించుచున్నవానిగాని, న అనుపశ్యంతి - శరీరముకంటె విలక్షణమైనవానిగా తెలిసికొనఁ జాలరు, జ్ఞానచక్షుషః = దేహాత్మవివేక విషయమైన జ్ఞానమనెడి దృష్టి గలవారు, పశ్యంతి = తెలిసికొనుచున్నారు.

తా. మనుష్యత్వాది పిండాకారములనే ఆత్మగాఁ దలంచు మూఢులు, సత్త్వాదిగుణమయమైన ప్రకృతియొక్క పరిణామవిశేషమగు మనుష్యత్వాది రూపమైన పిండముతో సంసర్గముగల యీ యాత్మను, ఆపిండవిశేషమునుండి వెడలునపుడుగాని, దానియం దున్నప్పుడుగాని, గుణమయములైన విషయములను అనుభవించుచున్నప్పుడు గాని, ఒకానొకప్పుడైనను, ప్రకృతిపరిణామవిశేషములైన యీ మనుష్యత్వాదిపిండములకంటె విలక్షణునిగాను *జ్ఞానైకాకారునిగాను కనుగొనరు. పిండాత్మవివేకమునుగూర్చి జ్ఞానము గలవారు సర్వావస్థలయందును వీనిని వివిక్తాకారునిగా (అనఁగా జ్ఞానైకాకారునిగా) కనుగొందురు. 31 A

శ్లో॥ యతన్తో యోగిన శ్చైచనం పశ్యన్త్యాత్మ స్వవస్థితమ్।

యతన్తోఽప్యకృతాత్మానో నైనం పశ్యన్త్యచేతసః॥ 11

టీ. యతన్తః = కర్మయోగాదులు యత్నముచేయువారు (కనుకనే). యోగినః = దానిచే నిర్మలాంతఃకరణము నొందిన యోగులు, ఆత్మని = శరీరమునందు, అవస్థితం (అపి) = ఉండునట్టిది (అయినను), ఏనం = ఈ యాత్మను, పశ్యంతి = (స్వరూపముతో) చూచుచున్నారు, యతన్తోఽపి = స్వాతంత్ర్యముతో కర్మయోగాదులందు యత్నముచేయువారైనను. అపృతాత్మానః = (మత్స్య)పత్తిలేమిచే) సంస్కరింపఁబడని

* జ్ఞానైకాకారత్వము ఆత్మయొక్క వైలక్షణ్యప్రకారముల నుపలక్షణము. దీనిచే జ్ఞానత్వ నిత్యత్వ అపరిణామత్వాది ప్రకారములను నైతిము గ్రహించునది. ఉత్కృష్టమణిత్వాదులు సర్వావస్థలకు నుపలక్షణము గనుక ఒకానొకప్పుడైనను అనఁబడెను.

మనస్సు గలవారు, కనుకనే, అచేతనః = (ఆత్మావలోకమునకు తగిన) మనస్సులేనివారు, ఏనం = ఈ యాత్మను, న పశ్యన్తి = (కలహపున) చూడరు.

తా. *నాయంను ప్రపత్తి గలిగి కర్మయోగాదుల నాచరించుచు వానిచేత నిర్మలాంతఃకరణం లైనట్టియోగులు యోగమనెడి కంటిచేత ఆత్మను, శరీరమునందున్నప్పటికిని, శరీరమునకంటె వేతై స్వకీయరూప ముతో నెలకొని యున్నదానినిగాఁ గనుఁగొందురు. కర్మయోగాదు లాచరించుచున్నవారైనను అకృతాత్ములగువారు (అనఁగా నాయంక్షలి ప్రపత్తి లేనివారిగుటచే మనస్సంస్కారము నొందకయు, దానివలననే ఆత్మావలోకమునకు సమర్థమగు మనస్సు లేకయు నుండునట్టివారు) దానిని గలహపునఁ గనుఁగొనఁజాలరు.

అవ. ఇట్లు రవిచంద్రాగ్నులు ఇంద్రియసన్నికర్షమున కడ్డపడు చీఁకటిని బోఁగొట్టుటమూలమున నాయంద్రియములకు నుపకారకు లగు టచే ప్రకాశకు లనఁబడిరి. ఈగీతిని ప్రకాశకులైన యా జ్యోతిష్కర్తృ లను గూడఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్టి జ్యోతియే జ్ఞానము. అట్టి జ్ఞానజ్యోతి యైన యాత్మ 'తద్ధామపరమం మమ' అని ముక్తావస్థయందును 'మమై వాంశో జీవలోకే జీవభూతి స్సనాతనః' అని బద్ధావస్థయందును భగవ ద్విభూతి యగునని చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు ఆదిత్యాదిజ్యోతిష్కర్తృల యొక్క అచిత్పరిణామవిశేషమైనజ్యోతికూడ భగవద్విభూతియే యగు నని చెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ య దాదిత్యగతం తేజో జగ ద్భాసయతేఽఖిమ్!

య చ్చంద్రమసి య చ్చాగ్నౌ త తేజో విద్ధి మామకమ్ ॥

* పూర్వశ్లోకార్థ మే యిందు సహేతుకముగా నుపపాదింపఁబడినది. 'అచేతనః' అనుటకు కేవలము చేతస్సు లేనివారనుట పాసఁగదుకాన ఆత్మదర్శనమునకు సమర్థమైన చేతస్సు లేనివారని యర్థము గ్రాహ్యము.

టీ. ఆదిత్యగతం=సూర్యునియందుండెడి, యత్ =ఏ; తేజః=తేజస్సు, అఖిలం=సమస్తమయిన, జగత్ = లోకమును, భాసయతే=ప్రకాశింపజేయుచున్నదో, చంద్రమసి = చంద్రునియందు, యత్ = ఏ, (తేజః=తేజస్సు, అస్తి=కలదో), అగ్నాచ=అగ్నియందును, యత్ = ఏ, (తేజః=తేజస్సు, అస్తి=కలదో), తత్ = అట్టి, తేజః=తేజస్సును, మామకం=నాయదియనినాచే నిర్మలబడినదని యనుట, విద్ధి=తెలిసికొనుము.

31 B

తా. సమస్తజగత్ప్రకాశక మగు *సూర్యుని తేజస్సును' చంద్రునియందున్న తేజస్సును, అగ్నియందున్న తేజస్సును నాదానినిగా (అనగా వారునారు న న్నారాధించుటవలన నాచే నిర్మలబడినదానినిగా) నెఱుంగుము.

అవ. భూతధారిణియైన పృథివియొక్క ధారకత్వశక్తియు నాదియనుచున్నారు.

శ్లో॥ గా మావిశ్యచ భూతాని ధారయా మృహ మోజసా॥

పుష్టామి చౌషధీ స్సర్వా సోమో భూత్వా రసాత్మకః॥

టీ. అహం=నేను, గాం=పృథివిని, ఆవిశ్య=ప్రవేశించి, ఓజసా=నాయసాధారణశక్తిచేత, భూతాని = చరాచరములగు సమస్తభూతములను, ధారయామి=ధరించుచున్నాను, రసాత్మకః = అమృతరసమయుడగు, సోమః = చంద్రుడగును, భూత్వా = అయి-వానిశరీరమై, సర్వాః = సమస్తములయిన, ఓషధీః=ఓషధులను-త్యేగగుల్మలతాదులను, పుష్టామి=రసములచే బోషించుచున్నాను, వృద్ధిచేయుచున్నాను.

* సూర్యుల తేజస్సును 'మామకమ్' అని భగవంతుడు తన తేజస్సుగా చెప్పట యెట్లు? ఒకరితేజస్సు నుటొక్కరిని యగునా? అట్లయినయెడల సూర్యులును భగవంతుడును ఒక్కచే యగుదురు కనుక 'మామకమ్' అనటకు 'నే నిచ్చినట్టి తేజస్సు' అని యర్థము చెప్పబడెను.

తా. నేను భూమియందుఁ బ్రవేశించి చరాచరములగు సమస్త భూతములను * నాయప్రతిహతసామర్థ్యముచే ధరియింతును. అట్లే నేను అమృతరసమయుఁడగు చంద్రుఁడనై యోషధుల నన్నిటిని రసములచే నృద్ధిఁ బొందింతును.

శ్లో॥ అహం వై శ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహ మాశ్రితః
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచా మ్యన్నంచతుర్విధమ్॥14

టీ. అహం=నేను, వై శ్వానరః=జరరాగ్నిగా, భూత్వా=అయి, ప్రాణినాం=సమస్తప్రాణులయొక్క, దేహం = శరీరమును, ఆశ్రితః= లోపల ప్రవేశించినవాఁడును, ప్రాణాపానసమాయుక్తశ్చసన్= జాతరో ద్దీపకములైన ప్రాణాపానవాయువులయొక్క వృత్తిభేదములతోఁగూడిన వాఁడును అగుచు, చతుర్విధం = ఖాద్యచోష్యలేహ్యపేయము లనెడి నాలుగు విధములయిన, అన్నం=అన్నమును, పచామి=పక్వముచేయు చున్నాను.

తా. నేను జరరాగ్నినై సమస్తప్రాణుల దేహము నాశ్రయించి, ప్రాణాపానవ్యాపారభేదములతోఁగూడినవాఁడగుచు, వారు భుజించు * ఖాద్యచోష్యలేహ్యపేయరూపములుగా నాలుగు విధములయిన యన్నములను పక్వము చేయుచుందును.

* భూమియందుఁ గల వస్తువులను నా సామర్థ్యముచే ధరింతు ననఁగా భూమి వానిని ధరించుటెల్ల నా సామర్థ్యముచేతనే యి భావము. నా సామర్థ్యము తోడు లేనిచో భూమియొక్క ధారకత్వశక్తి ప్రతిహతమగును. నా సామర్థ్యము అప్రతిహత మెనది గనుక దానిని తోడుగాఁ గల ఆధారకత్వశక్తియు అప్రతిహతముగా సాగు చున్నదని గ్రహ్యము.

* ఖాద్యము=నమలఁదగినది, చోష్యము=జుట్టఁదగినది, లేహ్యము=నా కఁదగినది, పేయము=త్రాగఁదగినది. ఇవల ప్రాణాపానములైన లోపలి పచనవృత్తు లతోఁగూడియే యిన్ని పచనముసేయ శక్తుఁడగును గనుక వానితోఁగూడినవాఁ డుగాఁ జెప్పబడినది.

అవ. ఇచట భగవంతునికి విభూతిభూతులగుటచే సోమవైశ్వానరులు 'అహంసోమోభూత్వా' 'వైశ్వానరోభూత్వా' అని యాభగవంతునితోడి సామానాధికరణముచే నిర్దేశింపబడిరి. ఇప్పుడు వారే కాక సర్వభూతసమూహమును పరమపురుషునితోడి సామానాధికరణముచేత నిర్దేశింపబడుటకు హేతువును దెలుపుచున్నారు.

శ్లో॥ సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో

43

మత్తః స్మృతి ర్జ్ఞాన మపోహనంచ |

వేదైశ్చ సర్వైరహ మేవ వేద్యో

వేదాంతకృ ద్వేదవిదేవ చాహమ్ |

15

టీ. అహం=నేను, సర్వస్య=సమస్తభూతసమూహముయొక్క, హృది=జ్ఞానోదయప్రదేశమైన హృదయమునందు, సన్నివిష్టః=ఆత్మరూపముగాఁ జొచ్చినవాఁడను, మత్తః=రావలన, స్మృతిః=స్మృతియును, జ్ఞానం=జ్ఞానమును, అపోహనం చ=ఊహయు, (జాయంతే=కలుగుచున్నవి), కనుక, సర్వైః=సమస్తములయిన, వేదైశ్చ=వేదములచేతను, వేద్యః=తెలియఁదగినవాఁడను, అహమేవ=వారి కంతర్వామియు నాత్మయు వైన నేనే, వేదాంతకృత్=వేదోక్తఫలము నిచ్చువాఁడననుట, వేదవిత్ చ=వేదతత్త్వార్థము నెఱింగినవాఁడను, అహమేవ=నేనే.

తా. ఆసోమవైశ్వానరులయొక్కయు సర్వభూతసమూహముయొక్కయు సమస్తప్రవృత్తినివృత్తులకు మూలమైన జ్ఞానము పుట్టుప్రదేశము హృదయము. అట్టిహృదయమునందు సర్వమును నాసంకల్పముచే నిర్మమించుచు నే నాత్మరూపముతోఁ జొచ్చియున్నవాఁడను.

33

అట్లని 'అస్తప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా' (ఆ రణ్య క.3-ప్ర.

34

౧౧-అను-౨ పం) 'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్' (బృ. ౫-2-3. శతపథ.

35
 ౧౪-౫-౨-౩౦) 'య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనోఽస్త్రో యమయతి'
 36
 (బృ-౫-౨-౨౨) 'పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయం చావ్యథోముఖమ్'
 37
 తై. నా. ౧౧ అను.) 'అథ య దిద మస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహరం పుణ్ణ
 38
 రీకంవేశ్య' (ఛా-౮-౧-౧) ఇత్యాదిశ్రుతులును, 'శాస్తా విష్ణురశేషస్య
 39
 జగతోయా జగన్మయః' (వి.పు. ౧-౧౨-౨౦)' ప్రశాసితారం సర్వేషా
 40
 మణీయాంస మణీయసాం' (మను. ౧౨-౧౨౨) "యమో వై వస్వతో
 రాజా య స్తవైష హృద్ధిహః" (మను. ౨-౯౨) ఇత్యాది స్మృతులును
 చెప్పుచున్నవి. కాఁబట్టి నావలననే సకలమైనవానికిని స్మృతియును జ్ఞాన
 మును అపోహనమును పుట్టుచున్నవి. స్మృతియనఁగా పూర్వమనుభవిం
 చినదానిని గుఱించినదై ఆయనుభవముయొక్క సంస్కారమాత్రము
 వలనఁ బుట్టినజ్ఞానము. జ్ఞాన మనఁగా ఇంద్రియముల (ప్రత్యక్షము) వల
 నను, లింగము (అనుమానము)వలనను, ఆగమము (శాబ్దప్రమాణము)
 వలనను, యోగము (సమాధి) వలనను బుట్టువస్తునిశ్చయము. అపో
 హనమనఁగా జ్ఞాననివృత్తి లేక అపోహనమనఁగా ఊహనము-అనఁగా
 ఊహ. ఊహ యనఁగా ఈప్రమాణ మీయినివిధమున ప్రవర్తింప నర్హ
 మైనది యని ఆయాప్రమాణపు ప్రవృత్తియొక్క యర్హతనుగుఱించిన
 జ్ఞానము. ఇది సామగ్ర్యాదుల నిరూపించుటవలనఁ గలిగినదై మీఁది
 ప్రమాణమునకు ఉపకారకమై యుండును. ఈ కారణమునుబట్టి అగ్ని
 సూర్యవాయు సోమేంద్రాదులకు నేనంతర్యామియు ఆత్మయు నగుటచే
 వారలను ప్రతిపాదించు * వేదములచేనెల్ల, (శరీరవాచకములైన)

* ఆయావేదము లగ్నిసూర్యాదులను ప్రతిపాదించుచున్నవి. శరీరవాచకములైన
 దేవమనుష్యాదిశబ్దములచే తదంతర్యామియైన జీవాత్మ ప్రతిపాదింపబడునట్లే భగవ

దేవమనుష్యాదిశబ్దములచే జీవాత్మవలె, తెలియఁదగినవాఁడను నేనే. మఱియు “ఇన్ద్రియజేత” (శతసభ. ౫-౧-౬) ‘వరుణం యజేత’ (శతసభ. ౨. 3-32) ఇత్యాదులగు వేదములకు * ఫలమును (ఫలమునందే కదా ఆవేదములెల్ల స్యావసించుచున్నవి) కావించువాఁడును— అనఁగా వేదమునందు చెప్పఁబడిన ఫలమును బుఁగువాఁడును నేనే యని యర్థము. అది పూర్వమే ‘యోయో యాయాం తనుం భ క్తః శ్రద్ధయాచ్ఛిత మిచ్ఛతి’ (గీ. 2-౨౧) అని యారంభించి ‘లభతేచ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్’ (గీత. 2-౨౨) అని చెప్పఁబడినది. మఱియు ‘అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభురేవచ’

41

అనియుఁ జెప్పఁబడినది. నన్నిట్లు చెప్పినవిగా వేదములను నేనే యెఱుఁగుదును. అనఁగా వేదార్థము నిట్లుగాక వేఱువిధముగాఁ జెప్పవాఁడు వేదవిదుఁడు కాఁడని యభిప్రాయము. 42

అన. కాఁబట్టి సమస్తవేదములకు సారభూతమైన యర్థమును నావలన వినుము.

శ్లో॥ ద్వా విమౌ పురుషౌ లోకే త్తర శ్చాత్తర ఏవచ।

44

త్తర స్సర్వాణి భూతాని హుతస్థోఽత్తర ఉచ్యతే॥ 16

టీ. లోకే—లోకమునందు, త్తరశ్చ=త్తరుఁడనియు, అత్తరఏవచ=అత్తరుఁడనియు ఇనకా=ఈ, ద్వా=ఇద్దఱు, పురుషౌ=పురుషులు, (స్త్రీ=కలరు), అందు సర్వాణిభూతాని =బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము గల సమస్తభూతసముదాయము (బద్ధాత్మవర్గము) త్తరం=తన ప్రకాశస్వభావమునుండి జాతినదగుటవలన త్తరుఁడని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు,

చ్చరీరభూతములైన అగ్ని సూర్యాశబ్దములచే తదంతర్యామియ తదాత్మయ్యనైన భగవంతుఁడే ప్రతిపాదుఁడగుచున్నాఁడు. అగ్ని సూర్యాగ్నిప్రతిపాదకములైన వేదములచే నెల్ల భగవంతుఁడే ప్రతిపాదుఁడు (అనఁగా వేద్యుఁడు) గనుక ‘వేదేశ్వరై రహమేవ వేద్యః’ అనఁబడినది.

* వేదములెల్ల ఫలమునందే పర్యవసించుచున్నవి. కనుక వేదములకు లభమే అంతము. కాఁబట్టి, వేదాంతమనఁగా వేదోక్తఫల మనఁబడెను.

కూటస్థః=అచిత్సంసర్గము వదలి నిజరూపముతోనున్న ముక్తాత్మవర్గము,
అక్షరః=అక్షరుఁడని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాఁడు

తా. క్షరుఁడు అక్షరుఁడు. అని యీ యిరువురు పురుషులు

45 A

లోకమున ప్రసిద్ధులు. అందు క్షరశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడిన పురుషుఁడు
బ్రహ్మాది స్తంబవర్గంతెము క్షరణస్వభావము గలవై అచిత్సంసర్గము
నొంది జీవులని చెప్పందగు సమస్తభూతములు (బ్రహ్మాత్మసముదాయము)
ఇచట భూతములకెల్ల అచిత్సంసర్గరూపమైన ఉపాధి యొకటి సమాన
ముగా నుండుటంబట్టి 'పురుషః' అని ఏకత్వనిర్దేశము. అక్షరశబ్దముచే
నిర్దేశింపఁబడినవాఁడు * కూటస్థుఁడు- అనఁగా అచిత్సంసర్గమును వీడి
స్వకీయరూపముతోనున్న ముక్తాత్మ. వానికి అచిత్సంసర్గము లేనందున
అచిత్పరిణామవిశేషములైన బ్రహ్మాదిదేహములకు అసాధారణుఁడు
(అనఁగా బ్రహ్మాదిదేహసంబంధము వలనఁ గలుగు విచిత్ర సుఖదుఃఖా
ద్యసాధారణాకారము గలవాఁడు) కాఁడు కావున కూటస్థుఁడని చెప్పఁ
బడుచున్నాఁడు. ఇందును (అనఁగా ముక్తాత్మలకెల్ల) ఏకత్వనిర్దేశము
అచిద్వియోగరూపమైన ఉపాధి సమానముగుటంబట్టి చెప్పఁబడినది. ఈ
యేకత్వనిర్దేశముచే నింతకుఁబూర్వ మనాదికాలముగా ముక్తుఁడొక్కఁడే
యని గ్రహింపరాదు. 'బహవోజ్ఞానతపసాపూతా మద్భావ మాగతాః'
(గీ. ౮-౧౦) 'సర్గేఽపి నోపజాయంతే ప్రలయే న వ్యధంతి చ' (గీ.
౧౮-౨) అని ముక్తులు పెక్కులు.

* కూటవత్తిష్ఠతీతి కూటస్థః- కూట మనఁగా సమ్మేట. అది యినపముద్గల
నెన్నియో కొట్టి అవి నానారూపముల నొందినను తానుమాత్రము రూపు మాటిక యేక
రీతిగానుండును. అట్లే ముక్తాత్మయు బ్రహ్మాదిదేహములతో సంబంధించియు తద్వికార
ములకు లోనుగాక అసంకుచితజ్ఞానైకాకారముతో నుండును; కనుక నిచట కూటస్థుఁ
డనఁబడె నని తెలియునది. ముక్తాత్మ బ్రహ్మాదిదేహములకు గలుగు సుఖదుఃఖాద్య
సాధారణాకారములు లేక అసంకుచితజ్ఞానరూపమైన తన యసాధారణాకారముతో
కూటమువలె నుండును.

45 B

శ్లో॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః॥

46

47

యో లోకత్రయ మావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥ 17

టీ ఉత్తమః పురుషస్త=ఉత్తమపురుషుడన్ననో, అన్యః=కూర
తురు అనబడు బద్ధము క్తపురుషులకంటె వేఱైనవాడు, పరమాత్మా
ఇతి=పరమాత్మయని, ఉదాహృతః=(సకలశ్రుతులందును) ఉదాహరిం
సఁబడినవాడు, యః=ఎవఁడు (ఆ ఉత్తమపురుషుఁడు) *లోకత్రయం=
(అచేతనము అచిత్సంస్కృప్తచేతనుఁడు ముక్తుఁడు అని ప్రమాణములచే)
తెలియఁదగినవానిని మూఁటిని, ఆవిశ్య=(ఆత్మగా) ప్రవేశించి, బిభర్తి=
భరించుచున్నాఁడు, అవ్యయః=వ్యయస్వభావము లేనివాఁడు, ఈశ్వరః=
ఆ లోకత్రయమునకును ఈశ్వరుఁడు.

తా. ఉత్తమపురుషుఁడు క్షురాక్షురు అనబడెడు ఆ బద్ధ ముక్త
పురుషులకంటె వేఱుపదార్థమైనవాఁడు. వాఁడు సర్వశ్రుతులందును పర
మాత్మయని యుదాహరింపఁబడినవాఁడు. ఇట్లు పరమాత్మ యని నిర్దే
శింపఁబడుటచేతనే యా యుత్తమపురుషుఁడు బద్ధము క్తపురుషులకంటె
నర్థాంతరభూతుఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. ఎట్లన, లోకములు (అనగా
ప్రమాణగమ్యములైనవి) అచేతనము అచిత్సంస్కృప్తచేతనము ముక్తుఁడు
అని మూఁడు గలవు. ఆ మూఁటియందును వాఁడు ఆత్మయై చొచ్చి
వానిని భరించును. ఇట్లు పరమాత్మయై యామూఁటిని వ్యాపించి భరిం
చుటచే వ్యాప్యములును భర్తవ్యములు నైన యామూఁటికంటె వాఁడు
అర్థాంతరుఁడే యగు నని తెలియుచున్నది. మఱియు వాఁడు అవ్యయ
స్వభావుఁడు, కనుక వ్యయస్వభావముగల అచేతనముకంటెను, తత్సౌ
బంధమువలన అచేతనము ననుసరించు చేతనునికంటెను, అచిత్సంబంధ

48

మునకు యోగ్యుఁడగుటంబట్టి పూర్వము దానితో సంబంధించియుం

* 'లోకే ఇతిలోకః' అనువ్యుత్పత్తిచేఁ దెలియఁబడునది (అనగా ప్రమాణ
ముచే తెలియఁదగినది) యని యర్థము.

డిన ముత్తునికంటెను, వాఁడు అర్థాంతరుడే యగును. అట్లే వాఁడు ఆ లోకత్రయమున కీశ్వరుఁడు. కనుక ఈశితవ్యములైన యామూఁటికంటె వాఁడు అర్థాంతరుడే యగును.

49

శ్లో॥ యస్మాత్పర మతీతోఽహ మక్షరా దపి చోత్తమః |

50

అతోఽస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥ 18

టీ యస్మాత్ = ఎందువలన, అహం = నేను, మరం = బద్ధపురుషుని, అతీతః = అతిక్రమించినవాడనో, అక్షరాదపిచ = ముక్తపురుషుని కంటెను, ఉత్తమః = ఉత్కృష్టుడనో, అతః = దీనివలన, లోకే = స్మృతి యందును, వేదేచ = వేదమునందును, పురుషోత్తమ ఇతి = పురుషోత్తముఁడని, ప్రథితః = ప్రసిద్ధుఁడనై, అస్మి = ఉన్నాను.

తా. నేను మరం డనబడు బద్ధపురుషునికంటె పూర్వోక్త స్వభావములచే నతిశయించినవాడనై, అక్షరం డనబడు ముక్తపురు

52

షునికంటెను పూర్వోక్త హేతువులంబట్టి ఉత్కృష్టతముఁడనై యుండుటంజేసి స్మృతులయందును శ్రుతులయందును పురుషోత్తముఁడని ప్రఖ్యాతుఁడనై యున్నాను.

‘వేదార్థావలోకనాల్లోకః’ వేదార్థము నవలోకించుటచే లోకము లని స్మృతు లిచట చెప్పఁబడినవి. కాన ‘లోకే వేదేచ’ యనగా స్మృతి యందును శ్రుతియందును అని యర్థము. ‘పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుషః’ (ఛాం. ౮-౧౨-౨) ఇత్యాదిశ్రుతులును, ‘అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాంతమజస్యవిప్లవః’ (ని. పు. ౫-౧౨-౩౩) ఇత్యాదిస్మృతులును పరమపురుషుని పురుషోత్తమనిగా నిర్దేశించుచున్నవి. ఇందు పురుషోత్తమశబ్దమును నిర్వచించుట పురుషోత్తమత్వమును అనుచింతనము సేయుట కొఱ కని తెలియునది) 51

54 అవతారిక.

53

శ్లో॥ యో మామేవ మసమ్మాధో జానాతి పురుషోత్తమమ్!

న సర్వవి ద్భజతి మాం సర్వభావేన భారత! 19

టీ. భారత=అర్జునా, యః = ఎవ్వఁడు, పురుషోత్తమం=పురుషోత్తముఁడనగు, మాం=నన్ను, * అసమ్మాధః=సమ్మోహము లేనివాఁడై, ఏవం=క్షరాక్షరపురుషులకంటె విసజాతీయునిఁగా, జానాతి=జెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, సర్వవిత్=అన్నిటిని ఎఱిగినవాఁడగుచు, మాం=నన్ను, సర్వభావేన=(నన్నుఁ బొందుటకుఁ జెప్పఁబడిన (భజనకీర్తనయతనాది) ప్రకారము అన్నిటిచేతను, భజతి=భజించుచున్నాఁడు.

తా. అర్జునా, ఎవ్వఁడు చెప్పఁబడినప్రకారమున (అనఁగా క్షరాక్షరపురుషులును నేనును ఒకటియే యను) భ్రాంతి లేనివాఁడై, పురుషోత్తముఁడ నైననన్ను అవ్యయస్వభావముచేతను వ్యాపనభరణైశ్వర్యాది యోగముచేతను ఆ పురుషులకంటె విసజాతీయునిఁగా నెఱుఁగుచున్నాఁడో, వాఁడు మత్ప్రాప్తి కుపాయములుగా నెఱుఁగఁదగిన వానినెల్ల నెఱుఁగువాఁడగును. * మత్ప్రాప్తి కుపాయములుగా నిర్దష్టములైన భజనప్రకారము అన్నిటిచేతను నన్ను భజించువాఁడగును. నన్నుఁ గూర్చిన సకలవేదనములచే నా కేప్రీతి గలుగునో, నన్నుఁ గూర్చిన సకలభజనములచే నా కేప్రీతి గలుగునో, ఆ రెండువిధములైన ప్రీతులును ఈ వేదనముచేత నాకుఁ గలుగుచున్నవి.

* 'అ+సం+మాధత్వమ్' = ఏకీకృత్య షాహరహితత్వం, క్షరాక్షర పురుషులను ఉత్తమపురుషునితో ఏకీకారముచేసి భ్రమింపకుండుట.

* ఇచట పురుషోత్తమశబ్దార్థము తెలియుటచేతనే సర్వమును దెలియుటయు సర్వవిధముల భజించుటయుఁ గలుగుననుట యవసన్నముకాదు. కనుక 'సర్వవిత్' 'సర్వభావేన' అను రెంటికిని 'మత్ప్రాప్తి కుపాయములుగా' అని కూర్చబడినది, అయి నను పరవ్రూహవిభవగుణచేష్టితవేదనాదులును ప్రాప్త్యుపాయభూతములైన వేదనాదులే యగును. ఒక్క పురుషోత్తమత్వవేదనమే యాపరవ్రూహవిభవగుణచేష్టితాది సర్వవేదనసర్వవిభభజనములు కానేరదు. కనుక ఆసర్వవేదన సర్వవిభభజనములచేత ఏయేప్రీతి నాకు కలుగునో యవిమాత్రము పురుషోత్తమత్వవేదనముచేఁ గలుగు నని భావము గహింపఁబడినది.

56

అవ. ఇట్టి పురుషోత్తమత్వవేదనమును బూజించుచున్నారు. 55

59

శ్లో॥ ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్ర మిద ముక్తం మయానఘ!

60

ఏత ద్బుద్ధ్యా బుద్ధిమాన్ స్యా త్కృతకృత్యశ్చ భారత॥

టీ. అనఘ=పాపరహితృడనగు, భారత=అర్జునా, ఇతి=ఈప్రకారమున, గుహ్యతమం=మిక్కిలి రహస్యమైన, ఇదంశాస్త్రం=యూగీతా శాస్త్రమునందలి పదునేనవ యధ్యాయము, మయా = నాచేత, ఉక్తం ఉపదేశింపబడెను, ఏతత్=దీనిని, బుద్ధ్యా = తెలిసికొని, బుద్ధిమాన్=(నన్నుబొంద నిచ్చగించువానికి కావలసిన) జ్ఞానము గలవాడగును, కృతకృత్యశ్చ = అట్టివాడు చేయవలసిన సమస్తమును చేసినవాడగును, స్యాత్=అగును.

తా. అర్జునా, ఇట్లు నాపురుషోత్తమత్వమును ప్రతిపాదించు నదియు సకలమైన రహస్యములలో మిక్కిలిరహస్యమైనదియు నైన ఈ శాస్త్రమును (అధ్యాయార్థమును) నీవు పాపరహితృడవుగాన మిక్కిలి యోగ్యుడవనితలచి నీకు జెప్పితిని,* దీనిని దెలిసి బుద్ధిమంతుడగును

57

కృతకృత్యుడు నగును=అనగా నన్ను బ్రాసింపఁగోరువానికి ఏబుద్ధియుపాదేయమో యాబుద్ధి యంతయు లభించినదగును; మఱి యట్టివాని కేది చేయఁదగునో యదియంతయు జేయఁబడినట్టిదగునని యర్థము. అనంతరము చెప్పఁబడిన *పురుషోత్తమవిషయమగు జ్ఞానమును శాస్త్ర

* దీనిని ఎఱిగినయతఁడు భగవత్ప్రాప్తికి ఉపాయభూతమైన జ్ఞానము గలవాడగును, అట్టివానిచే జేయఁబడవలసిన దంతయు జేసినవాడగును అగునని భావము. 'అనఘ' అని పాపరహితత్వమునుబట్టియు 'భారత' అని జన్మమునుబట్టియు నర్జునుఁ డీశాస్త్రోపదేశమునకు యోగ్యతముడు (అనగా అధికారి) యని నూచితమైనది.

* పురుషోత్తమవిషయజ్ఞానముచే పూర్వశ్లోకమున సర్వవిత్త్వ సర్వవిధభజనములు కలుగుననియు ఈ శ్లోకమున బుద్ధిసత్త్వకృతకృత్యత్వాదులు కలుగుననియు చెప్పఁబడెను. సర్వవిత్త్వాదులును బుద్ధిసత్త్వాదులును సమానార్థకములే యగును గనుక నిచట పునరుక్తివోషము కలుగుచున్నది. అయినను ఇందు ప్రస్తుత మైన

జన్యమైనదానినే యిదియంతయుఁ జేయుచున్నదిగాని సాక్షాత్కార

58

రూపమైనదానిని గాదని యీశ్లోకముచేతఁ జెప్పఁబడుచున్నది. (అర్జునా దీనిని దెలిసికొని నీవును కృతకృత్యుఁడ వగుము.) 61

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే పురుషోత్తమ

ప్రాప్తియోగోనామ పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

62

యర్థమునుగాని దానిని గుఱించిన జ్ఞానమును గాని ప్రశంసించక 'కాస్త్రమ్' అని కాస్త్రశబ్దమును ప్రయోగించుటచే పూర్వోక్తపురుషోత్తమ విషయజ్ఞానము సాక్షాత్కారరూపమైనదే కాక కాస్త్రజన్యమాత్రమైనదికూడ ఈ సర్వవిత్త్వాదులను గలిగించు నను విశేషము తెలుపఁబడినది. ఈ విశేషమునుబట్టియే పూర్వశ్లోకోక్తమైనది యిందు మరల ప్రతిపాదించఁబడెను గాన పునరుక్తి లేదని గ్రాహ్యము.

పంచదశోఽధ్యాయః

పురుషోత్తమప్రాప్తియోగము - అవతారిక

అవతారికలో

1. త్రయోదశాధ్యాయమునకు సంబంధించిన విషయము చతుర్దశాధ్యాయమున జెప్పబడినది. దానికి చివర 'మాంచయోఽవ్యభిచారేణ' 'బ్రహ్మణోహి' అను రెండుశ్లోకములచే అవ్యభిచరితభక్తియోగముచే భజింపబడువాడును, ఫలప్రదుడును నగు శ్రియఃపతియే యని ప్రసక్తమైనది. ఇప్పుడీ యధ్యాయమున 'భగవదతిశయ విశేషము'ను శోధించుచున్నాడు. కాబట్టి దీనికి పదనాల్గవ అధ్యాయముతో సంబంధము కలదు.

1వ శ్లోకము

2. (i) సంసారమును తలక్రిందుచెట్టుగా పోల్చుట ఛేదించదగినదని సుకరముగ నెఱింగించుటకే.

(ii) కఠోపనిషత్తులో 'ఊర్ధ్వమూల-మథశ్యాఖ' మ్మని సంసారమును తలక్రిందుచెట్టుగా పోల్చుటచే నదేవిధముగ నిచ్చుటను పోల్చుట వలన గీతకు శ్రుత్యనుసారిత్యము సూచింపబడుచున్నది.

(iii) పరతత్వము నెఱుంగుటకు వలయు జిజ్ఞాసకు కారణమైన వైరాగ్యమును బుట్టించుటకని కొందఱుందురు. ఇట్లు చెప్పటచే నీ సంసారము విభూతిగా నెఱుంగబడును. దానివలన విభూతిమానుని గూర్చిన జిజ్ఞాస బుట్టును. ఈ లీలావిభూతిని తన సంకల్పార్పణముగా నడిపించువాడే గదా పరతత్వము.

(iv) అసౌగళ్యముచే ఛేదింపబడునది అనగా- పరబ్రహ్మచే కల్పింపబడిన సనాతనమైన నీసంసారవృక్షమునకు మూలమువాచామగోచరుడగు పరంబ్రహ్మయే. ఇది యీతని యనుగ్రహముచేతనే

పెరుగుచు వృద్ధినిపొందుచున్నది. దీనికి బుద్ధి ప్రమాను; ఇంద్రియములు తొట్టలు; పృథివ్యాది పంచభూతములు కొమ్మలు; శబ్దాదివిషయములు ఆకులు; పూర్వాపాపములు పువ్వులు; సుఖదుఃఖములు పండ్లు. ఈవృక్షము నకలప్రాణుల కాధారభూతము. దీనిని జ్ఞానమనెడు గొప్పఖడ్గముచే నరకి వేసినచో ఆత్మానుభవ సుఖమును బడసి తిరిగి జన్మించకుండును.

ఇట్లు శ్రుతి స్మృతులతోపోల్చుట సంసారమును హేయమని యెఱుంగుటకే.

ఇచ్చట “ఊర్ధ్వ మూలోఽవాక్యాఖ ఏషోశ్వత్థ స్సనాతనః” అను శ్రుతి ప్రకృతమైనట్టియు ముందుచెప్పబోవునట్టియు పురుషుని పరముగ జెప్పరాదా యన్నచో—

అదికుదురనేరదు. పురుషునకు స్వరూపతః ఊర్ధ్వమూలత్వాదులు కుదురనేరవుగదా ! మోక్షోపేక్ష కలవారికి ఆ పురుషునితో సంగమే యపేక్షితమగుటచే దానిని ఛేదించుటయు నసంగతమే యగును. శరీర విశిష్టత్వాది రూపమును ఛేదించి శుద్ధస్వరూపము నాపాదించుటయే విధింపబడుచున్న దన్నచో నన్వయవ్యతిరేకములచే నా యుపాధిభూత మైన దేహమునందే పర్యవసించును. అది ప్రకృతమునకు సంబంధించి నదేగాని వేరుకాదు గాన సమ్యతమే. వృక్షమనుట “వృషు-ఛేదనే” నరుకుట. గాన సంసారమను వృక్షమనుట సంగతమే. “శ్వోనస్థాస్యతీతి అశ్వత్థః” అనుటచే నిది నశ్వరమైనదని యర్థము. ఈరెండు ధర్మములను పురస్కరించుకొనియే సంసారమును ‘అశ్వత్థవృక్ష’ మని శ్రుతిస్మృతులు బోధించినది,

3. ఆకులు చెట్టుయొక్క వాస్తవరూపమును పైకి గోచరించ కుండునటుల కప్పి రక్షించునటులనే కామ్యకర్మలను బోధించు వేద మంత్రములున్న సంసారానిత్యత్వమును కనబడనీయక కప్పిబుచ్చి శంసారమును రక్షించి పెంచుచున్నవి.

సంసారమనెడు చెట్టునకు ఆకులుగా చెప్పబడుటచే శ్రుతులనగా నిచ్చట “వేదవాదరతాఃపార్థ” అని రెండవ అధ్యాయమున చెప్పబడిన ధర్మార్థకామపురుషార్థ ప్రదములైన వేదమంత్రములనియే గ్రహించ వలెను.

ఇచ్చట వేదశబ్దమునకు మోక్షార్థమైన వేదభాగమని యర్థము. అనగా ఉపనిషత్తులని భావము.

సంసారాశ్వత్థము నెఱింగినవాడు వేదవేత్తయనుట యసంగతము. సంసారముగాని అశ్వత్థముగాని వేదము కాదుగదా ! కాబట్టి -

ఆద్యంత్యుత్ర్యక్షరం బ్రహ్మ ।

త్రయీయత్ర ప్రతిష్ఠితా ।

సగుహ్యోఽన్యత్రీవృద్ధ్వేదో ।

యస్తంవేద సవేదవిత్ ॥

అకార ఉకార మకారాత్మక అక్షరములు మూడింటితో కూడి యున్నట్టియు శబ్దజాలమున కంతకును మూలకారణమైన ప్రణవమే బ్రహ్మను జెప్పునదగుటచే బ్రహ్మయనబడుచున్నది. వేదమంతయు “ఓమ్ కార ప్రథవోవేదః” అని నట్లాప్రణవమునందే ఆధారపడియున్నది. అది యొక గంభీరమైన రహస్యము. దాని నెఱింగినవాడు వేదమునంతను యెఱింగినట్లే. ‘ఏకవిజ్ఞాన సర్వవిజ్ఞానే ప్రతిజ్ఞ’ సర్వమునకును సర్వేశ్వరుడు కారణమగుటచేతనే కదా ! సుఘటితమగుచున్నది. అటులనే యిచ్చటను ఎఱుంగవలెను.

పూర్వపక్షము :—

కాబట్టి ఊర్ధ్వమూలమిత్యాది రూపకము ప్రణవవిషయమైనదే. ప్రణవమునందలి అర్థమాత్రకు సకల జగత్సృష్టికర్తయగు పరమ పురుషుడు దేవతగా నిరూపింపబడెను. కావున ప్రణవమునకు ఊర్ధ్వమూలత్వమునుశకము. ‘భన్దాంసి యస్య పర్ణాని’ యని చెప్పబడిన ఛందఃపర్ణత్వ

మును సమంజసమే. ప్రణవమునుండియే గదా సమస్త వేదములును పుట్టుచున్నవి. అట్టి వేదము నెఱింగిన వానిని వేదవిత్తుగా నీళ్లొకము కొని యాడుచున్నదని కొందఱుండురు. దానికి “వేదము సంసార వృక్షమును” ...ఇత్యాది గ్రంథము.

దీని యభిప్రాయమేమనగా :—

సిద్ధాంతము :—

దీనికి ప్రణవపరమైన యర్థమును చెప్పరాదు. అట్లగుచో నది అసంగశస్త్రముచే ఛేదించబడుట యెట్లు? ‘తతః పరం తత్పరిమార్గితవ్యం’ అనుటయును యసంగతమే. ప్రణవమును ఛేదించి ఆపైయెఱుంగగదగినదేమున్నది. ఉపాసించిన నుదానినేగదా! ఎఱింగినను దాని యర్థమునే గదా! పూర్వపక్షము:- ‘శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ఠాతః పరంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి’ యనునట్లు ప్రణవార్థ నిష్ఠాతుడు పరమాత్మ నెఱింగి బడయగల్గునని చెప్పరాదా ! యన్నచో సిద్ధాంతము:- ఇది పరస్పర విరుద్ధ నిర్దేశము. ఏలననగా— పైశ్రుతి వాక్యములలో ప్రణవార్థ నిష్ఠాతునకు పరమాత్మ ప్రాప్తి చెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చటనన్ననో దీనిని నరికి దానికి పైన నన్నేషింపదగిన దని చెప్పబడుచున్నది. కాబట్టి మరియొక యేయర్థముగాని కుదురనేరదు. సంసారపరమగు నర్థమునే జెప్పవలెను. దాని నెఱింగినవాడే వేదవేత్త యని ప్రశంసింపబడుచున్నాడు. దానికి కారణము సంసారవృక్షము యొక్క స్వరూపాదులను చక్కగ నెఱింగినచో నది వేదాంతములలో జెప్పబడిన అర్థముల నెఱుంగుట కెంతయో యుపకరించును.

మరికొందరు - సమూలమగు నీ సంసారవృక్షము నెఱుంగుట కన్న మించిన దొకింతయు నెఱుంగదగినదిలేదు. కాబట్టి సమూల సంసారవృక్షము నెఱింగిన వానిని సర్వవేదార్థవేత్తయని పొగడబడుచున్నదని చెప్పదురు. ఊర్ధ్వమూల మిత్యాదికముచే నైమిత్తికసృష్టి ప్రక్రియ చెప్పబడుచున్నది. ఇకముందు 2వ శ్లోకముచే నిత్యసృష్టి ప్రక్రియ చెప్పబడును.

2న శ్లోకము

(5) మేడయొక్క వై భాగమునబుట్టి క్రిందికి నేలవైపు వ్రేలాడు పెద్ద తీగ భూమిని సోకి వేరులు పారి తిరిగి పైకి కొమ్మలను తొడుగును- అను నభిప్రాయముతో చెప్పచున్నాడు.

(6) ఇచ్చట మనుష్యలోకశబ్దము - ఇచ్చట కర్మలనుచేయు నధికారులు మిక్కుటముగ నుండుటను తెలుపుచున్నది.

(7) పైకి వ్యాపించిన కొమ్మలుగల మట్టిచెట్టునకు కొమ్మల చివర నుండు పండ్లలోని గింజలును ఊడలును మూలములగుచున్నట్లే క్రింద కొమ్మలుగల చెట్టునకును సంభవించవచ్చును.

3వ శ్లోకము

(8) అవతారిక:— ఈ సంసారమండలకును గోచరించునదియే గదా ! “యస్తంవేద” యని యెవనినో యొక్కని గూర్చి దీని నెఱింగినవాడని పొగడనేల? యన్నచో చెప్పచున్నాడు.

(9) ‘ప్రతిష్ఠత్యస్మిన్నేవేతి’ పృథ్వీనిబట్టి అజ్ఞానమే దీనికి ప్రతిష్ఠ.

దీని భావమేమనగా :—

వృక్షము నిలచియున్న స్థలము ఆ చెట్టునకు ప్రతిష్ఠ యనబడును. అట్టిదీ సంసారవృక్షమునకు ‘కర్మయే’ కాబట్టి కర్మమూలమని చెప్పబడినది.

“అవిద్యా సఙ్చితం కర్మ” అనుటచే కర్మ యనగా అజ్ఞానము. దానివలననే గదా కర్మలను చేయుట. ఈ కర్మలకు, మూలమైన అహంకారమే మమకారమునకును మూలము. కావున దేహతాత్మభిమాన రూపమైన అహంకారమే సంసారమనెడు వృక్షమునకు ప్రతిష్ఠగా జేప్పబడినది.

(10) మోక్షసాధవమైన జ్ఞానము లేనివారని తాత్పర్యము. సంసారులలో నెవ్వడీ రూపముతో దీని నెఱుంగునో వాడు ముక్తుడన్న మాటయే.

(11) వారలకు పరిహారణీయమగు సంసారమును పెంచుకొనుటకు తగిన జ్ఞానమే యున్నదిగాని దానిని బాపుకొనుటకు తగిన జ్ఞానము లేదని భావము.

(12) నివర్తంతి-ఇది “నివర్తంతే” యని యాత్మనేపదిలో నుండవలసినదేయైనను ఛన్దస్సు చెడకుండుటకై పరస్పైపదిలో వాడబడినది.

(13) ఈ చక్కదనమనగా :—

అవిచాల్యముగ నాటుకొనిన వాసనకలదగుటచే నే యితర సాధనములచేగాని ఛేదింపబడదు.

(14) ప్రాయశ్చిత్తములుగా నాచరించి యొక్కొక్క కర్మయనెడు పేరును నరికివేసినను అనాదికాలము నుండియు మనోవాక్కాయములచేత తెలిసియును తెలియకను చేసిన పుణ్యాపాపములు పరిపరి విధముల సంపాదింపబడియున్నవని భావము.

(15) అసంగశస్త్రమనగా :—

శంకర భాష్యమున—

పుత్రేషణ-విత్తేషణ - లోకై షణలు లేకుండుట, అదియే బలిష్ఠమైన శస్త్రము. ఆ శస్త్రమునకు మాటిమాటికిని వివేకము అభ్యాసము అనెడు సానపై పడును పెట్టవలెను. మరియు దానిని పరమాత్మాభిముఖ్యనిశ్చయముచే దృఢము గావించవలెను. అట్టి శస్త్రముచే సంసారవృక్షమును సబీజముగా సంహరించవలెను - అని సెలవిచ్చిరి.

రామాయణభాష్యమున :—

గుణమయభోగములలో బొత్తుగ నాశలేకుండుటయనెడు శస్త్రముచేనని సాయిచిరి,

దీనికి వేరొక విశేషార్థము కలదు— “అకారార్థోవిష్ణుః” అను ప్రమాణముచే అకారమున కర్థమైన విష్ణువుతో సంగము “అ+సంగము”. సంగమనగా - సంబంధము.

అది జీవునకు పరమాత్మకును దొమ్మిది విధములుగ నుండును— ఆ సంబంధాను సంధానమే శస్త్రము. ఆ శస్త్రముచే సంసార వృక్షమును ఛేదించవలెను.

ఆ ‘శస్త్రము’ ‘దృఢేన’ యనుటచే దానికి మించిన బలిష్ఠమైన శస్త్రము మఱియొకటి లేదని తాత్పర్యము. “నమేభక్తః ప్రణశ్యతి” నా భక్తుడెన్నడును చెడడు.

“రక్షతే భగవాన్ విష్ణుః, భక్తానాత్మ శరీరవత్” — భగవంతుడు తన భక్తులను తన శరీరమును కాపాడుకొనునట్లు కాపాడును—

తేషామహం సముద్ధర్తా ।
మృత్యు సంసార సాగరాత్ ।
భవామి నచిరాత్పార్థ ॥

అట్టి నా భక్తులను సంసార సముద్రము నుండి వెంటనే నేనుద్ధరింతుననెను గదా !

4వ శ్లోకము

తమేవ చాద్యం పురుషం...

ఇచ్చట “ప్రపద్యేత్ యతః ప్రవృత్తిః” అని యొక సరసమైన పాఠము.

“ప్రపద్య— ఇయతః” అని యొక పాఠము. ఇది క్లిష్టమైనది.

మొదటి పాఠమున పరస్మైపది ప్రయోగము ఆర్షము.

రెండవ పాఠమునకు అవతారికలోని ఆశంకకు సాక్షాదుత్తర మగుటచే నొక స్వారస్యము కలదు.

మరియొకరు “ప్రపద్యే” యని ఉత్తమ పురుషగా నన్వయించి “వర్త ఏవచకర్మణి” యనినటులను ‘నబుద్ధిభేదంజనయే దజ్ఞానాం కర్మ సంగినాం । జోషయేత్సర్వ కర్మాణి విద్వాన్ యుక్తస్సమాచరేత్’ అనునట్లును తా నాచరించి తన యనుష్ఠానముచే నితరుల ననుష్ఠింప చేయు తాత్పర్యమును వర్ణింతురు.

కాని యా పాఠమంత ప్రకరణోచితము కాదు.

“యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ”.

అను వాక్యమునకు శంకరభాష్యమున—

“యస్మాత్ పురుషాత్ సంసారమాయావృక్ష ప్రవృత్తిః ప్రసృతా = నిస్సృతా, ఐన్ద్రజాలికాదివమాయా, పురాణీ = చిరన్తనీ” అని అనగా— ఏ పురుషుని నుండి సంసారమనెడు మిథ్యావృక్షము ఐన్ద్రజాలికుని నుండి వస్తుతః లేని వస్తువులు బయట వెడలుచున్నట్లు బయలు పడెనో అది నేటిది నిన్నటిదిగాదు, అది యనాది యని యర్థము.

దీనికి తాత్పర్యచంద్రికలో నిట్లాక్షేపించిరి—

ఈ శ్లోకము నందలి “యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ” యను శబ్దములు ప్రయోగింపబడుటచే ప్రపంచము సత్యమనియే తోచుచున్నదిగాని మిథ్య యెంత మాత్రమును కాదు.

ఇంద్రజాల దృష్టాంతము శబ్దస్వారస్యముచేతను ప్రత్యక్ష ప్రమాణముచేతను బాధింపబడుచున్నది.

ఇచ్చట నీక్రింది పూర్వపక్ష సిద్ధాంత శ్లోకముల ననుసంధించు కొనవలెను.

శ్లో॥ మానాత్ సిద్ధ్యతు విశ్వమేతదఖిలం । మానంతు సిద్ధ్యేత్ కుతః?

కింస్వేనైవ తథాస్తు తర్హి భువనం । మానేఽపిమానం యది

హస్తస్యాదనసస్థితిర్విరమతోమేయంచ నస్యాదితి—

క్వాసౌతిష్ఠతి విశ్వమేతదఖిలం సత్యం బ్రువాణో జడః ।

ప్రమాణబలముచే ప్రపంచము సిద్ధించుచున్నదందువా కానిమ్ము కాని ఆ ప్రమాణమెట్లు సిద్ధించుచున్నది ? అది స్వతస్సిద్ధమే దానికి కారణము నన్నేషించ పనిలేదందువా ? అటులనే ప్రపంచము కూడ స్వతస్సిద్ధమే యనరాదా ! ఇక సృష్టికర్తతో పని యేమి ? అట్లు కాదు ప్రమాణములన్నిటికిని వేరొక ప్రమాణమున్నదందువా ? దానికేమి ప్రమాణము ? మరియొకటి యేదియో యున్నదందువా అనవస్థాదోషముకాదా ! కాబట్టి యీ బాధల నుండి బాముటకు ప్రపంచమంతయు మిథ్య యని యంగీకరించుట యొక్కటయే యుపాయము— అని తాత్పర్యము.

సిద్ధాంత శ్లోకము—

శ్లో॥ ప్రత్యక్ష ప్రభృతి ప్రమాణ విదితం సత్యంచభిన్నం జగత్ ।
బాధస్తస్య నకేనచిత్, స్వవిహతేః బ్రహ్మత్మకం తజ్జగత్ ।
ద్వైతాద్వైత గిరో విభిన్నవిషయాః బాధాయనాలంమిథః ।
సశ్వాలమ్భ నిషేధవాక్యవదతో విశ్వాపలాపః కుతః ॥

ప్రపంచము ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముచే సత్యముగా నున్నదని బోధింపబడుచున్నది. అది బ్రహ్మ కంటె వేరైనది. దానికే ప్రమాణముచేతను గాని విరోధము లేదు. ప్రమాణ సిద్ధమైన దానికే బాధను కల్పించినచో శ్రుతి ప్రమాణసిద్ధ బ్రహ్మయే లేడనవలసివచ్చును. అదియే గదా సర్వశూన్యవాది వాదము— జీవబ్రహ్మలకు జగద్బ్రహ్మలకును అభేదమును బోధించు శ్రుతులు భిన్నవిషయములు. అభేదమునకు తాత్పర్యము విశిష్టైక్యము. భేదమునకు తాత్పర్యము శరీరాత్మ భావము. ఇట్లు విషయభేదముచే విరోధమును పరిహరించుకొనవలెను. 'నహింస్యాత్సర్వాభూతాని' అని జీవమాత్రహింసను నిషేధించు శ్రుతికిన్ని 'వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామః' అని హింసను బోధించు శ్రుతికిన్ని భిన్న భిన్న విషయములను గురించినదని పరిహరించుకొన

నిచో నది యున్నట్లు ప్రలాపమేయగును గదా! శాస్త్ర విహితమైన హింస హింసకాదు. దానిని చేసినను దోషము లేదు, అట్లు కానిది పాపము. అదియే 'సహింస్యాత్త'ను శ్రుతిచే నిషేధింపబడుచున్నది. కాబట్టి ప్రపంచమును లేదనరాదు.

5వ శ్లోకము

(18) ఇచ్చట పదం అనగా—

'పద్యతే ఇతి పదం' = పొందబడునది. పరమాత్మవలెనే పరిశుద్ధాత్మయును పొందగినదగుటచే పదమనబడుచున్నది. 'ప్రాపణీయస్తథైవాత్మా ప్రక్షీణా శేషభావనః' అనగా—

బ్రహ్మభావనా - కర్మభావనా - ఉభయభావనా - యను మూడు భావనలు కలవు. ఇవి లేని యాత్మస్వరూపమును ప్రియత్నముచే బడయవలెను. అని.

మమధామ' యని చెప్పబడినవానికే 'మమైవాంశ' యని సంసార దశ చెప్పబడినది. అట్లు కానిచో పరస్థానమును జెప్పిన తరువాత 'మమైవాంశ' యని బద్ధావస్థలోనున్న జీవునిగురించి చెప్పటం సంగతము కాదు.

(19) ఈ యాత్మజ్ఞాన నిరతి - యోగకాలమున నవిచ్ఛిన్నముగను ఉత్థాన (యోగము నుండి లేచిన) కాలమున ప్రాచుర్యముగాను నుండవలెను. మిక్కిలి యభీష్టమైన స్వాత్మజ్ఞానమునందు మిక్కిలి విశేషించి యాసక్తి కలవాడైనచో నితర కామములన్నియును తొలంగి చనును.

ఇచ్చట 'వినివృత్త కామత్వ' మనగా కామము బాహ్యగ తొలంగి యుండుట అనగా - విషయములు దగ్గరగ నున్నను సరిగొనకుండుట.

(20) అనుకూల ప్రతికూల స్వభావములచేతనని యర్థము.

ఇయ్యది ఉపాయదశను చెప్పుటలో ద్వంద్వమును సహించుటను

చెప్పటయును ఫలదశను చెప్పటలో దుఃఖము బొత్తుగ లేకుండుటను జెప్పటయును.

(21) అవ్యయం - వ్యయములేని. వ్యయమనగా - అత్మలు నిర్వికార స్వరూపము కలవిగాన నిచ్చట జ్ఞానసంకోచము జ్ఞానవికాసమే వ్యయమనబడును. అది లేనిది అవ్యయము.

6వ శ్లోకము

(22) వెలుంగునొసంగు పదార్థములేనియు దీనిని ప్రకాశింప జేయజాలవు. అని చెప్పుటకు తచ్చబ్బమున కిట్లర్థము జెప్పబడినది. దీనిని సూర్యుడు మొదలగునవి ప్రకాశింపజాలకపోవుట వాని స్వభావములు వేరు వేరగుటచేతనే ఈ శ్లోకము జీవాత్మను గూర్చినదని జెప్పవలెను. ఏమనగా—

తచ్చబ్బము ప్రకృత పరామర్శి. అనగా వెనుక చెప్పబడిన వస్తువునే తెలుపునది. వెనుక చెప్పబడినదేది ?

“పదమవ్యయం తత్” అని గదా క్రిందటి 5వ శ్లోకములో చివర కలదు. అది పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపమనియే చెప్పవలెను. దానినే యీ తచ్చబ్బము పరామర్శించుచున్నది. గాన నీ శ్లోకము జీవపరమనియే సిద్ధాంతము.

(23) జ్ఞానమే యన్నిటిని ప్రకాశింపజేయునదియైనచో బాహ్య వస్తువులను ప్రకాశింప జేయుటకు సూర్యాదు లేల ? ఆ జ్ఞానమే యాపనిని గూడ జేయవచ్చునే ! అట్లైనచో సూర్యాదులను ప్రకాశకులననేల ? అనగా చెప్పుచున్నారు— బాహ్యములైన ఇత్యాది.

(24) ఇట్లన్నిటిని ప్రకాశింప జేయు నాత్మజ్యోతి స్వయముగ నేల ప్రకాశించదు. మరి యది దేనిచే ప్రకాశింపజేయబడును? అనగా చెప్పుచున్నాడు. “ఆత్మను” అని ఉత్తరము— ఆత్మ స్వయంప్రకాశమైనను దానిని ఉన్నిరూపముతో సమగ్రముగా నెఱుంగవలెననిన యోగ మొక్కటియే దాని కుపాయము.

ఇతరము లేవియును దీనిని ప్రకాశింప జేయలేవన్నంత మాత్రా ముచే నిది అసలే యెఱుకపడదని తలంచరాదు. “విశేషనిషేధః శేషా భ్యనుజ్ఞాపర” మను న్యాయముచే కొన్నిటిని నిషేధించిన మిగిలినవి సిద్ధించునని గ్రహించవలెను. అనగా సూర్యాదులు ప్రకాశింప చేయ జూరనగా యోగము ప్రకాశింపజేయునని చెప్పవచ్చును.

(25) ఈ యోగమందరకు నేల సిద్ధించదనగా జెప్పచున్నారు. ‘ఆ యోగమునకు’ సాంసారిక కర్మ, యోగమును బుట్టనీయదని దీని భావము.

(26) అయినచో నెవ్వరికిని సిద్ధించదాయన్నచో చెప్పచున్నారు “ఆ కర్మమును”.

(27) పరమగు జ్యోతి నాదియే ఇది “ధామ” శబ్దార్థము— ఈ శ్లోకమునందలి “ధామ” శబ్దము వెనుకటివలె నియమన స్థానము కాదు కాని సూర్యాదు లపేక్ష లేదనుటచే ఆత్మస్వరూపము ప్రకాశాత్మకమైనదని సిద్ధించుటచే జ్యోతిరని యర్థము చెప్పబడినది.

(28) ఇచ్చట మమ=నాదియే యని తన సంబంధమును విధించుటచే ముక్తిదశలో జీవునకు పరమాత్మతో పరమసామ్యము సిద్ధించుటచే స్వాతంత్ర్యము కూడ సిద్ధించునోయను శంకను పరిహరించుటచే సార్థకమే—

(29) ముందు 7వ శ్లోకమున జెప్పదలచిన ‘మమైవాంశః’ అనుటకు కారణము ఈ శ్లోకమున చెప్పబడినదని సూచించుచు సంబంధ సామాన్యార్థములో ప్రయోగింపబడిన షష్ఠీ విభక్తికి విశేషార్థములో పర్యవసానమును తెలుపుచున్నాడు— ‘నావిభూతియైనది’ అని.

ఇచ్చట విభూతి యనగా యజమానునకు యిల్లు భూమి వంటిది కాదు. మరి ధర్మనొకప్పుడును విడువక ఆశ్రయించియే యుండు విశేషణాంశమని తెలియవలెను (అప్రథక్సిద్ధ విశేషణము).

ఇచ్చట నొక విషయమును గ్రహించవలెను—

నిరవయవమగు (అవయవములు లేని) నొక వస్తువు నొక దానికి అంశ యనరాదు. ఒక వస్తువులో నొక భాగమునకు అంశయని పేరు. అంశాంశి భావము అ రెండింటికిని భేదమునే సాధించును. ఆకు చెట్టులో నొక అంశమైనను ఆకునకును చెట్టునకును భేదము లేదా ? రెండింటికిని (అంశాంశిలకు) భేదమేలేకున్న దేది యంశ ఏది యంశి యని నిర్ణయించుటెట్లు? ఒకే వస్తువును (అభిన్నమైన దానిని) తనకు తానే యంశ యని పిచ్చివాడైనను అనడు గదా. లేదా— ఒక వస్తువునకు భేదమును అభేదమును చెప్పదమన్న సది లోకసమ్మతము కానేరదు. అది పరస్పర విరుద్ధమును బహుశ్రుతి విరుద్ధమును—

‘పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని’ సకల ప్రాణులను భగవంతునికొక పాదము. ‘తస్యైవయవభూతైస్తు వ్యాప్తం సర్వమిదం జగత్’ ఆ భగవంతుని యవయవ భూతములగు సకల పదార్థములచేతను యీ ప్రపంచ మంతయు వ్యాపింపబడి యున్నది. ఇత్యాది శ్రుతులలో సూచింపబడిన ఆంశత్వము విశిష్ట వస్తువునందలి విశేషణమనియే గ్రహించవలెను— ఈ విషయము— అంశాధికరణమునందలి ‘ప్రకాశాదివత్తు నై వంపరః’ అను సూత్రమున నిర్ణయింపబడెను.

ఆ సూత్రమున— అంశయనగా నొక ద్రవ్యమునందలి యొక భాగమే గదా ! కాబట్టి జీవుడు బ్రహ్మలోని యొక యంశగాన జీవుని యందున్న దోషములన్నియును బ్రహ్మయందున్నట్లేగదా ! అని వ్రశ్నించగా— సూత్ర మాశంకను పరిహరించుచున్నది.

జీవుడు బ్రహ్మాంశమైనను ఆతని స్వరూపమాతనిదే. ఆతని స్వభావ మాతనిదే. పరమాత్మస్వరూపము పరమాత్మదే. పరమాత్మ స్వభావము పరమాత్మదే. ఆతడెల్లప్పుడును, దోషరహితుడును, సర్వజ్ఞుడును. సత్యసంకల్పుడునే. అది యెట్లనగా — ప) కా శా ది వ త్

వెలుగుగల దీపాదుల కాంతి దీపాదులలో నొక యంశయగునటుల జీవుడును చేతనాచేతన విశిష్టమగు పరమాత్మలో నొక యంశ యనబడును.

విశేషణములు (ధర్మములు) విశిష్టమగు (విశేషములతో గూడిన) వస్తువునందలి యొక భాగమగుటచే దాని యంశలనబడినను ధర్మ-ధర్మలకు స్వరూప - స్వభావములలో గల భేదములుండుటలో విరోధ మేదియును లేదు. 'యత్యని తిష్ఠన్ ఆత్మనోస్తరో యమాత్మానవేదా యస్యాత్మాశరీరం' అని శ్రుతి యీ యర్థమునే చెప్పుచున్నది.

అత్యంత భిన్నులగు జీవేశ్వరులు విభూతి- విభూతిమాన్ అనెడు ధర్మమును పురస్కరించుకొని విశిష్టమున కై కృత్యమును జెప్పినను విశేషణమైన జీవుని నిష్కృష్ట స్వరూపమును నిరూపించునపుడు ప్రధానమగు నీశ్వరుని కంటె భిన్నముగా నంశయనియే చెప్పబడును. "తద్ధామ పరమంమమ" అని ధామకుపరమం అని విశేషణము. ఈ పరమత్త్వము ఆపేక్షికము. ఆనగా సన్నిహిత ఆదిత్యాది జ్యోతుల కంటె గొప్పదని మాత్రమే యర్థముగాని నిరంకుశపరత్వముగల పరమాత్మకంటె గొప్పదని యర్థము కాదు.

7వ శ్లోకము

(30) నీవు చెప్పినట్లు జీవులు నీ విభూతులగుటచే నీ యంశలే యైనచో నిత్య సూదులవలె నందరకును పరిశుద్ధాకారమేల లేదు- అను ప్రశ్న కుత్తరమును జెప్పుచున్నాడు. బద్ధుడును విభూతియే అయినను బద్ధులనియు ముక్తులనియు విభాగమునకు కారణమును వినుమని చెప్పుచున్నాడు.

10వ శ్లోకము

(31 ఎ) నాస్తిక వాదము:—

యన్నాస్త్యైవ తదస్తి వస్త్విహి మృషాజల్పద్భిరేవాస్తికైః ।

వాచాతై ర్భహుభిశ్చ సత్యవచసో నిన్ద్యాకృతానాస్తికాః ।

హంహోపశ్యత తత్వతోయది పునశ్చిన్నాదితో వర్షణః ।

దృష్టః కిం పరిణామ రూపిత చితిఃజీవః పృథక్కైరపి ॥

అనగా— అస్తికులము మేము అనేకులముగదా. మాకు నోరున్నదిగదా యని బొత్తుగాలేని వస్తువులన్నియును ఉన్నవని యసత్కములను వదరుచు ఉన్నదానినున్నట్లు చెప్పి సత్యవాదులైన నాస్తికులను బుకాయించుచు నిందించుచుందురు.

ఈయొక్క విషయము నారయుడు. జీవుడనగా పృథ్వివ్యాది నాలుగు భూతముల సమ్మేళనచే నేర్పడు దేహమే యని మే మందుము. ఈసమ్మేళనముచే నేర్పడు జ్ఞాన మను ధర్మమొకటి. దానియందు బుట్టుచే గిట్టుచు నుండును. అట్లుకాదేని శరీరములో నేయేపదార్థములున్నవని మే మందునో వాని నన్నిటిని మేము కోసి చూపింతుము. మీరున్నదన్న ఆత్మను మీరట్లు చూపగలరా? మీలో నెవ్వరైనను ఎప్పుడైనను జూచితిరా? యందురు.

దాని నీ శ్లోకమున భగవానుడు చక్కగ పరిహరించుచున్నాడు. చూడుడు— పుట్టుగ్రుడ్డివాడు తనకు కాన్పించకుండుటచే తనముందున్న వానినే లేవన్న నని పోవునా? అటులనే శాస్త్రములయందు విశ్వాసము లేని నాస్తికులు లేదన్నంతమాత్రమున ఆత్మపదార్థము లేకపోవునా? నీటిలో కరిగిపోయిన ఉప్పును కంటితో చూచి చేతితో తడిమి లేదన్న మాత్రమున పోవునా? నాలుకతో చూచినవారు లేదనగలరా? అటులనే ఆత్మ కంటికి కాన్పించు వస్తువుకాదు ఆత్మయున్నదని చెప్పుచున్న శాస్త్రమే దానిని జూచు ఉపాయమును గూడ చెప్పుచున్నది. అది ఇతరేంద్రియములకు గోచరము కాదు. అష్టాంగ యోగవిశుద్ధమైన మనస్సునకే యది గోచరించును. ఆ సాధనము లేనివాడు కన్నులు లేనివానివలె గ్రుడ్డివాడే యని చెప్పబడును. వాడు లేదన్నంత మాత్రముచే నది యదృశ్యముకాదు. నీకాసాధనములను సమకూర్చుకొను శక్తి లేనిచో

నవి కలవారు చూచి చెప్పుచున్న మాటను నమ్మును. గ్రుడ్డివాడెప్పుడును “పరప్రత్యయనేను బుద్ధియే” గదా! ఒకడు చెప్పగా విని గ్రహించవలసినవాడేగదా! నీవు విదేశములలో నున్నప్పుడు నీభార్య నీయింటి యొద్ద నుఖప్రసవమై పిల్లవానిని కన్నదని నీయావుడు నీకు పసుపు అంటించి వ్రాసిన ఉత్తరమును చూచి నీవు చూడకున్నను సమ్మతించుచున్నావా? లేదా? అటులనే శాస్త్రములునూ ఆప్తవచనములే. నమ్ముము— అని చూచించుచున్నాడు.

12వ శ్లోకము

(31 బి) ఆత్మజ్యోతిని తనకు విభూతినిగాజెప్పి యిప్పుడు దానిని ప్రకాశింపచేయజాలని సూర్యాది ప్రాకృతజ్యోతులనుకూడ తనకు విభూతులునుగా జెప్పట సమంజసమే. ఒకరి తేజస్సు ఒకరి కెట్లువచ్చును? కాన వారిచే నారాధింపబడి నేనే ప్రసన్నుడనై నా తేజస్సులోని యల్పాంశమును వారికిచ్చితిని చెప్పుచున్నాడు. ఈ విషయము

‘యేనసూర్యస్త పతి తేజసేద్ధః’

‘ఏశ్రియఃపతి ప్రసాదించిన తేజస్సును బడసి ప్రకాశించుచు సూర్యుడు మనకు వేడిని వెలుంగును యిచ్చుచున్నాడో’ యనియు

‘యస్యాదిత్యోభా ముపయుజ్యభాతి’

‘ఎవ్వని తేజస్సు నాధారముగాగోని సూర్యుడు వెలుంగుచున్నాడో’ యనియు

‘సతత్ర సూర్యోభాతి సచస్త్రితారకం

నేమావిద్యుతోభాన్తి కుతోఽయమగ్నిః

తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతి’

ఆ పరంజ్యోతిని పగటిని వెలిగించు సూర్యుడుగాని రాత్రిని వెలుగునిచ్చు చంద్రుడు నక్షత్రాదులుగాని ప్రకాశింపచేయజాలరన్న కని

అగ్నియా ప్రకాశింపకజేయును? ఆతడు దయతో నొసంగిన తేజఃకణము చేతనే సూర్యచంద్ర నక్షత్రవిద్యుత్తులు (మెరుపులు) ప్రకాశించుచున్నవి.

కావున సకల పదార్థములును వస్తుతః పరమాత్మకు శేషభూతములై (యథేష్టవినియోగార్హములై) వారివారి పుణ్యకర్మానుసారముగ నాతడు సంకల్పించుటచే నే కొలదికాలమో యితరులకును శేషభూతము లగుచున్నవి.

శంకరభాష్యమునను యిటులనే వ్యాఖ్యానమును గావించి పక్షాంతరముగా— తేజశ్శబ్దమునకు చైతన్యాత్మకమైన జ్యోతిస్సుగా నర్థము చెప్పబడినది.

“అథవా యదాదిత్యగతం తేజః” చైతన్యాత్మకం జ్యోతిః’ అని

ఇది యంతసంగతముగ లేదని శ్రీదేశికులు వివరించిరి.

సూర్యుని చైతన్యము సమస్త జగత్తు నెట్లు ప్రకాశింపజేయును? సూర్యునియందున్న చైతన్యమాతనికే యుపకరించునుగాని యది మనకు ఘటపటాదుల జ్ఞానమున కెట్లుపకరించును? కుండ అద్దము రెండును వృద్ధివీతత్వములేయైనను అద్దమే ప్రతిబింబమును గ్రహించునటుల సంతటనుండు చైతన్యమొక్కటియేయైనను సూర్యునియందు సత్వగుణ మధికముగానుండుటచే దానిచే చైతన్యమభివ్యంగ్యమై యన్నిటికిని ప్రకాశింపచేయుననుటయును సమంజసముకాదు. వారి మతమున చైతన్య మొకదానిచే అభివ్యంగ్యమనుట యొప్పుదుగదా!

13వ శ్లోకము

(32) ఇట్లే సమస్త పదార్థములయొక్కయు నాయాప్రత్యేక ప్రత్యేక కార్యములను నిర్వహించు శక్తియంతయును భగవదధీనమే గాన— ‘భూమికి ధారకత్వశక్తి (అన్నిటిని మోయుట), చంద్రునకు సస్యములను పెంచుశక్తి, అగ్నికి ఉడికించు శక్తిలేక జరరాగ్నికి తినిన

పదార్థములను జీర్ణమొనరించు శక్తియును భగవదధీనమేయని చెప్పుచున్నాడు.

ఇట్లు చెప్పక తన శక్తినిమాత్రమే చెప్పుచున్నాడన్నచో ప్రస్తుత ప్రకరణ మపంగతమగును. ఈవిషయమునే యీ క్రింది శ్లోతులు తెల్పుచున్నవి.

‘యేనద్యౌరుగ్రా పృథివీచదృఢా’

“పరమాత్మ అంతర్యామిగానుండి తన శక్తి నుపకరించుటచేతనే ఉపరి తనలోకములున్న భూమియున్న శిథిలముకాకయే స్థిరముగ నుండగల్గుచున్నవి” అని

“సదాధార పృథివీంద్యా ముతేనూం”

ఈ భూమిని ఆకసమును ఆ భగవంతుడే ధరించి నిలబెట్టియుంచినాడనియు,

“ఏతస్యైవా అక్షరస్య ప్రశాసనేగార్థి ।

ద్యావాపృథివ్యా విధృతేతిష్ఠతః ॥

అ పరమాత్మ భూమ్యాకాశములను ధరించుట తన సంకల్పము చేతనే యనియును తాత్పర్యము.

15వ శ్లోకము

(33) అన్తః ప్రవిష్టః— ప్రాణులందరియొక్క హృదయములయందు ప్రవేశించియుండి భగవంతుడు వారిని కర్మానుగుణమున ప్రవర్తింపజేయుచుండును.

(34) భగవంతుడు భూమి కంతర్యామిగానుండి దానిచే తెలియబడక దానిని తనకు శరీరముగా కలిగియుండి దానిని నియమించును.

(35) భగవంతుడు జీవునిలోనుండి వానిచే తెలియబడక వానిని తనకు శరీరముగా కలిగియుండి వానిని నియమించును.

(36) హృదయము తామరమొగ్గ ఆకారముగ క్రింద ముఖముగా నుండును. దానిలో పరమాత్మ యుండును.

(37) ఈ శరీరము పరమాత్మకు పురమువలె నివాసస్థానము. దీనిలో నల్పమగు తామరపువ్వువంటి హృదయము కలదు. అందు పరమాత్మ నివసించుచుండును.

(38) శాస్త్రావిష్టాః— హిరణ్యకశ్యపుడు ప్రహ్లాదుని “నీకీబుద్ధి గురువులుపదేశించినదికాదుగదా! నీకిది యెవరివలన లభించిన”దని యడుగగా—“నాయనా! భగవంతు డంతర్యామిగా లేనిపదార్థమొక్కటియును లేదు. ఆతడు శత్రువుగ నీలోను భక్తుడనగు నాలోను సమముగనుండి మనలను కర్మానుగుణముగ సద్బుద్ధినో దుర్బుద్ధినో పుట్టించి ప్రవర్తింప జేయుచుండు”నని చెప్పెను.

(39) పరమాత్మ సూక్ష్మైశ్వర్యము పదార్థములలోకూడ ప్రవేశించియుండదగినంత సూక్ష్మముగా నుండును. అనగా— ఆయన ప్రవేశము నడ్డగల పదార్థములేదు. కాబట్టి యాతడన్నిటిలో నంతర్యామిగా నుండి దానిని శాసించును.

(40) అందఱను కర్మానుగుణముగ నియమించువాడు సూర్య మండలాంతర్వర్తి. ఆ దోషములు తన కంటక నిరంతరము ప్రకాశించుచునే యుండును. అట్టివాడు నీహృదయములోనే యున్నాడు. ఆయనతో కలహింపకున్న నీకు చాలును. దానిచే నీకు నీపాపములుపోయి పుణ్య నదులలో మునిగిన పుణ్యమున్ను పుణ్యక్షేత్రముల సందర్శించిన సుకృతమున్ను కరతలామలక మగును.

ఆయనతో కలహించకుండుటయనగా— “నేను స్వతంత్రుడను” అను బుద్ధిని విడిచి “నేను నీ దాసుడను” అను బుద్ధి యుండుట. కలహించని ప్రహ్లాదుడు తరించెను. కలహించిన హిరణ్యకశ్యపుడు నశించెను.

“వేదవిదేవచాహమ్” అనుచోట ఏవకారమును వేదవిత్ శబ్దముతోగాక “అహం” శబ్దముతో నన్వయించవలెను.

ఎందువలననగా:—

ఏవకారము— విశేష్యముతో చేరిన ఏవకారము విశేషణముతో జేరిన ఏవకారము, క్రియతో జేరిన ఏవకార మని మూడు విధములు— విశేష్యవాచకపదముతో చేరిన ఏవకారమునకు అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదము అర్థము. యోగమనగా సంబంధము. వ్యవచ్ఛేద మనగా— నిరసించుట.

ఒక ధర్మమొకనికే అసాధారణముగ చెప్పదలంచినపు డాధర్మము ఇతరులకుకూడ ప్రాప్తించునని తోచినచో అవిశేష్యవాచక పదమునకు ఏవకారమును చేర్చవలెను. అప్పుడది యాధర్మము నితరులకు చెందకుండగ కాపాడును. ఉదా:— ‘పార్థ ఏవ ధనుర్ధరః’ ఇచ్చట అర్జును డొక్కడే ధనుర్ధరుడుగాని యితరులుకారని యాధర్మమును యితరులకు సంబంధించకుండ చేయుటకై ‘పార్థ ఏవ’ అని ‘ఏవ’ కారము విశేష్యవాచకపదముతో చేర్చబడెను.

శబ్దః పాణ్డర ఏవ— ఇది విశేషణసంగత ఏవకారము. ఇది అయోగవ్యవచ్ఛేదకము— అనగా నొకదానికుండవలసిన ముఖ్యధర్మము దానికి లేకపోవుట సిద్ధించునపుడు దానిని పరిహరించుట కిల్లుప్రయోగింపబడును.

పై ఉదాహరణలొ— కామిలదోషముగలవాడొకడు శంఖము పచ్చగానున్నదనును. దానిచే శంఖమునకుండవలసిన సహజమైన తెలుపు లేకపోవుచున్నది. ఆదోషమునీ ఏవకారము నిరసించును. శంఖము తెలుపే గాని పనుపు కాదనును.

క్రియాసంగత ఏవకారమునకు అత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేదమర్థము. అనగా నొకదానికి సహజమైన ధర్మము దానికి సిద్ధించకపోవునను శంక పొడమనవుడిది ప్రయోగింపబడును,

ఉదా:— నీలముత్పలం భవత్యేవ.

ఉత్పలమనగా నల్లకలువ. దాని కారంగు సహజము, ఏపరిస్థితి లోను నది మారదు. ఆ సంగతిని తెలుపుటకు దీనిని ప్రయోగింతురు.

ప్రస్తుత శ్లోకమున 'వేదవి దేవచాహం' అనుచో ఏవకారము విశేషణవాచక పదముతో చేర్చబడుటచే భగవంతుడు వేదవేత్తకాడను శంకను పరిహరించుటకని ప్రయోజనమును చెప్పనలసియుండును. సర్వజ్ఞుడగు బ్రహ్మకు స్వప్యారంభమున స్వయముగ వేదోపదేష్టయగు భగవంతునిపట్ల ఆశంక కే అవకాశములేదు. కాబట్టి— 'వేదవిచ్ఛ అహ మేవ' అని ఏవకారము విశేషణవాచకముతో చెప్పబడినది. దీనిచే నిక ప్రపంచములో వేదవేత్తయే లేడని అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదములో తాత్పర్యము.

(42) "సర్వస్యచాహం హృదిసన్నివిష్టః"

"నేను సమస్త భూతములయొక్క జ్ఞానోదయ ప్రదేశమైన హృదయమునందు ఆత్మరూపముగా వేంచేసియున్నాను".

మానవుడు బాగుపడవలెననిన యీ నిశ్చయమొక్కటియున్న చాలును. భగవంతుడు సర్వశక్తికలవాడను విశ్వాసమున్న వానికి నమ్మకమున్న తరించుటకు వేరొక ఉపాయము నన్వేషించు అవసరములేదు. పుణ్యకర్మను చేసినను పాపకర్మ చేసినను ముందు దానిని చేయవలెనని మనస్సులో సంకల్పించిగదా చేయవలెను. ఆ సంకల్పించు స్థానమైన హృదయమునందే సర్వజ్ఞుడును సర్వశక్తియును అగు సర్వేశ్వరుడు కూర్చుని కనిబెట్టుచున్నాడనగా నిక చెమబుద్ధులెల్లు పుట్టును?

"వాచికైః పక్షిమృగతాం, మానసై రన్త్యజాతితామ్

శరీరజైః కర్మనోమైర్యాతి స్థావరతాం నరః"

మానవుడు మాటలతో చేసిన పాపమునకు మాటలాడజాలని పక్షిగనో పశువుగనో పరమపురుషుడు సృష్టించును. మనస్సున దుష్టం

కల్పములు గావించిన వానిని నీచాతినీచ జన్మలో బుట్టించును. శరీరముతో పాపముల నొనరించిన వానిని యింద్రియములులేని చాట్టుగనో పుట్టగనో బుట్టించును. ఈతత్వము నెఱింగినవా డిక పాపచింతన నెట్లు చేయును? ఆ సంకల్పములేనిచో పాపకర్మలను చేయుట యెట్లు? ఆయన అక్కడనే కూర్చుని కనిజెట్టుచున్నాడను నమ్మకమున్నచో నాతనిని ప్రసన్నుని జేసుకొనుటకు ఆతనిని ధ్యానించియు సర్పించియు నాతని కభీష్టమగు కర్మలనే చేయుచు నాతని స్తోత్రములనే పఠించుచు పొద్దు పుచ్చునుగదా! అట్టితరి పాపము పారిపోక నిలచునా? ఆతని నిగ్రహమే కదా పాపము. ఆశ్రియఃపతి యనుగ్రహమేగదా పుణ్యము. అట్టి సర్వ శక్తి సృష్టి సంహారకారకుడైన శ్రియఃపతి యనుగ్రహమునకు పాత్రుడైన నిక లేనిదేమున్నది?

(43) ఈ శ్లోకమున— “ఉఃహనం” అను పదమునకు “అధ్యాహార స్తర్క-ఉఃహః” అను కోశానుసారముగ ‘తర్క’ మని యర్థము. ఇది ప్రమాణజ్ఞాపకమునకు సహకారి. అది ఆయా ప్రమాణముల కాయా విషయములలో నుపయోగించు యోగ్యతను తెలుపును. ఉదా—ప్రత్యక్ష ప్రమాణము— రూపమును దాని కాశ్రయమగు వస్తువును దానియందుండు జాతిని సంఖ్యను ఇంకను కంటికి కనిపించదగిన పదార్థమును తెలుసుకొనుట కుపయోగపడునని యీ తర్కము తెలుపును.

16వ శ్లోకము

(44) కూటస్థః— ఈ పదమనేక సంతతికి మూలపురుషుడను నర్థములో వాడబడును.

ఆ త డిచ్చట పరమాత్మకాడు.

‘ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః’ అని యాతడు వేరుగా చెప్పబడుచున్నాడుగదా!

హిరణ్యగర్భుడునుకాడు— ఆతనికి దేహసంబంధముండుటచే ఊరు డనియే చెప్పబడునుగాని యాత డక్షరుడు కానేరడు. ముక్తాశ్రీయును

ముక్తాత్మయును కాదు. ఆ శబ్దమునకు ముక్తుని యందు ముఖ్య ప్రయోగము నెచ్చటను గానము. కావున యోగవృత్తి ననుసరించి ముక్తాత్మపరముగ నర్థమును చెప్పవలెను.

(5 ఎ) “లోక్యతే— వస్తుతత్వమనేనేతిహాకః”—— వస్తువుల నిజస్థితి నెఱుంగుటకు సాధనమగు శాస్త్రమని యర్థము.

క్షురాక్షరముల నెఱింగించు శాస్త్రమేది యనగా—

‘అజామేకాం లోహిత శుక్లకృష్ణాం
బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూపామ్
అజోహ్యోకో జుషమాణోఽనుశేతే
జహత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః’.

నిత్యమగు ప్రకృతి ఎదుపు తెలుపు నలుపు రంగులుగల రజస్సత్వ తమోగుణములు కలది. దాని వలన బుట్టిన వికారములన్నియు నాగుణములనే కలిగియుండును. నిత్యమైన జీవు డాప్రకృతి ప్రాకృత పదార్థములయందు భోగ్యతాబుద్ధి కలవాడై ప్రీతితో దాని ననుభవించుచుండును. భోగహేతువగు కర్మ నశించగనే దానిని విడిచిపోవును.

(45 బి) పరమాత్మకు చేతనులతో భేదమా? అభేదమా? యను శంకయుండుటచే భిన్నుడనియే శాస్త్రము తెలుపుచున్నదిగాన దాని నిచ్చట విధించవలసియున్నది. ఈ శ్లోకములో ‘అన్యః’ అను పదముచే నా విషయమును విధిపూర్వకముగా తెలుపుచున్నాడు.

(46) లోకత్రయమనగా— భూర్లోక— భువర్లోక— సువర్లోకము లని లోకత్రయముగాగాని— స్వర్గమర్త్య పాతాళలోకత్రయపరముగాగాని యర్థమును చెప్పినచో చెప్పదలంచిన యర్థము సిద్ధించదు. చెప్పదలంచిన యర్థమేమనగా— క్షురాక్షరము లనబడు బద్ధ— ముక్తాత్మల కం టెను పరమాత్మ భిన్నుడనియే— అందులకై ఈ శ్లోకమున చెప్పబడిన

వ్యాప్తియు, ధారణయు, సకలాచేతనములవరకే గాక సమస్త చేతనముల వరకును పర్యవసించును. అప్పు డీ పరమాత్మత్వము సిద్ధించును. లోకశబ్దమునకు రూఢ్యర్థమునే గ్రహించిన నది సిద్ధింపదు. కావున యోగికార్థమును జెప్పి అచేతనము, దానితో కూడియున్న చేతనులు... దానినుండి విడువడిన ముక్తులు అని యర్థము చెప్పబడినది. లోకశబ్దముచే నందున్న పురుషులనియు 'మంచాఃక్రోశన్తి' వలె అక్షణముచెప్పట కన్నను యీయోగికార్థ గ్రహణమే సముచితము. 'లోకశ్రుత ఇతిలోకః' అను వ్యుత్పత్తిచే తెలియబడునది. అనగా— ప్రమాణముచే తెలియదగినది అని యర్థము. బద్ధులును ముక్తులును చూడబడరుగదా! వారికి లోకశబ్దముయొక్క యోగికార్థమెట్లు ఘటించుననగా— 'ప్రమాణావగమ్యములై నవి' అనబడెను.

(47) ఆవిశ్వ- విభర్తి- అవ్యయ- ఈశ్వరః- అను నీవిశేషణములచేతను- పైన విధింపబడిన అన్యత్వమే (భేదమే) సమర్థింపబడుచున్నది.

ఆవేశ-భరణ- ఈశ్వరత్వములకు కర్త భగవంతుడును- కర్మ-చేతనాచేతనములును కావున వాని కీ భేదము తప్పదు.

(48) యోగ్యతయనగా-సహకారి సామగ్రియున్నచో పుట్టుట-లేనిచో లేకుండుటయును. ఇది ముక్తులకును కలదు - ఆ సామగ్రి కర్మయే.

18వ శ్లోకము

(49) వాని స్వభావము లేశమైనను లేనివాడనో.

(50) ఇచ్చట 'లోక' శబ్దము— 'లోకస్తు భువనేఽపి'— యను కోశానుసారముగ భువనపరముగాని యందుండు జనము పరముగాని కాదు. ఏలననగా—

అది ప్రకృతమైన యీ 'పురుషోత్తమ' శబ్దనిరుక్తికి ప్రమాణమగుటకు సావకాశము బొత్తుగ లేదు. కావ్యాదులలో ప్రయోగపాఠము

ర్యమును తెలుపుననుటయు సంగతముకాదు. అట్లు చెప్పటలో గొప్ప స్వారస్యము గాన్పించదు.

(50) కాబట్టి 'వేదేచ' అని వేదముతోకూడ వాడబడిన లోక శబ్దము గాన దాని యడుగుజాడలలో వర్తించు 'స్మృతి'యని యర్థమును జెప్పవలెను. అట్టితరి 'లోక్యతే అనేన పదార్థః' దీనిద్వారా వేదార్థమును నిర్ణయించుకొనవచ్చునని తెలియుచున్నది.

ప్రాచీన పూర్వాభాగార్థః

ధర్మశాస్త్రేణ కథ్యతే

ఇచ్చట నొక ముఖ్యాంశమును గమనించవలెను. "శ్రూయతే నిత్యమితి శ్రుతిః" నదా వినబడునదియే యగుటచే వేదమునకు "శ్రుతి" యని పేరు— అసగా దీనిని పుస్తకములను జూచి కావ్యములవలె చదువ రాదు— గురుముఖతః విని నేర్చుకొనదగినదని యెఱుంగవలెను. దీనిచే వేదమున కపౌరుషేయత్వమున్ను అందుచే దోషరాహిత్యమున్ను సిద్ధించుటచే దీనిలో జెప్పబడిన ప్రతి యంశమున్ను ప్రమాణమే.

సమస్త వేదములను చదువుకొని తదుక్త సకలార్థముల నెవ్వతె దుంగగలరు? అల్పజ్ఞులైన మానవులును తెలియశక్యముకాని సమస్త శాఖలలో, నిగూఢమగు నర్థముల నెఱుంగజాలరు గాన వాని నెఱిగించుటకై ఆయర్థములనన్నిటిని సంగ్రహించిచేర్చి వేదార్థములను విశదీకరించుచు పరమాపులగు మన్వాదులచే రచింపబడినవి గాన వాని మూలముగ వేదార్థము నెఱుంగుట యుక్తమే.

(51) ఈశ్లోక మీయధ్యాయమునకు ఈపేరుంచుటకు నిదానమైనది. ఇది గుహ్యతమమని పరిగణింపబడి దీని నెఱుంగుటకు ఫలముకూడ చివర శ్లోకమున చెప్పబడినది.

క్రిందటి శ్లోకమున శ్రుతిస్మృతులలో ప్రసిద్ధమైన 'ఈశ్వర' 'పురుషోత్తమ' యను పేరులనుబట్టియు, 'అవ్యయః బిభర్తి'యనువాని ఛాత్వ

రములనుబట్టి “సమాఖ్య” యను తాత్పర్యలింగముచే నారాయణునకు చేతనాచేతనముల కంటె భేదము స్థాపింపబడినది.

ఈ శ్లోకమునను అట్టి మరియొక సమాఖ్య (పేరు) చేతనే స్థిరీకరింపబడుచున్నది. ఈ సమాఖ్య వెనుకటి శ్లోకమునందలి “ఉత్తమఃపురుషః” అను దానిచే జ్ఞాపకము చేయబడినది. “ఈ ప్రదేశము నిష్పకలది గాన పొగకలది” యని సాధ్యమునే (నిష్పనే) సాధనమునకు (పొగకు) కారణముగా చెప్పినటుల ఈ శ్లోకమునందును “నేను వెనుక చెప్పబడిన హేతువులచే బద్ధముక్తుల కంటె నతీతుడనగుటచే లోకవేదములలో పురుషోత్తముడననబడుచున్నాను” అని సహేతుకముగా జెప్పబడిన సాధ్యమే (బద్ధముక్త భేదమే) హేతువైన సమాఖ్యకు నిదానముగా జెప్పబడినది.

(52) ముక్తుడు బద్ధునికన్న నుత్కృష్టుడు— (గొప్పవాడు) భగవానుడు సర్వాంతరాత్మత్వము మొదలగు చెప్పబడిన కారణములచే నుత్కృష్టతముడు— అనగా— అంతకంటె గొప్పవాడు లేడు.

19వ శ్లోకము

(53) ఇచ్చట “అసమ్మాధః” అను పదముచే మతాంతరు లంగీకరించు జీవేశ్వరుల కై కృజ్ఞానము భ్రాంతి యని తెలుపబడినది. మరియు ప్రకృతి-జీవ-పరమాత్మలభేదము పరమార్థమైనదనియును తెలుపబడినది.

(54) అవతారిక—

ఈ శ్లోకమున ఇట్లు పురుషోత్తమశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిని జెప్పట— ఆతని నట్లనుసంధించుటచే యని తెలియవలెనని సూచించుచు పురుషోత్తమత్వము నెఱుంగుటను స్తుతించుచున్నాడు.

20వ శ్లోకము

(55) అవతారికలో—

పురుషోత్తమత్వము నెఱింగినంత మాత్రముననే భగవంతుని

కన్ని విధములుగను ప్రీతి జనించుననుటచే నిక భజనాదులను గావించ మని విధులేల? అను శంకకు సమాధానమును జెప్పచున్నారు.

(56) ఈ పురుషోత్తమత్వజ్ఞానమే సకల జ్ఞానములకును మూల కారణము— ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోని 6వ ప్రపాఠకమందును ఇతరోప నిషత్తులయందును శ్వేతకేతు ప్రభృతుల కుపదేశించిన ‘ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞ’ యిట్టిదే. భగవంతుడు జగత్తునకు నిమిత్తోపాదా నకారణభూతుడని ఎఱిగినచో చేతనాచేతనాత్మక ప్రపంచమంతయును తెలియబడుననిగదా అచ్చట సమర్థించబడెను.

ఈ శ్లోకముచే నీ పురుషోత్తమత్వవేదనము పరమగుహ్యమనియు అసధికారుల పాలబడకుండగ చాల శ్రద్ధతో గాపాడదగిన దానిలో నగ్రగణ్యమనియు అత్యంత పరమార్థమైనదనియు అపరిమితఫలప్రద మనియును తెలుపుచు దీనిని ముగించుచున్నాడు.

(57) శ్రీ విష్ణుపురాణమున— ప్రహ్లాద చరిత్రలో—

శ్లో. తత్కర్మయన్న బద్ధాయ, సావిద్యాయా విముక్తయే
ఆయాసాయాపరం కర్మ- విద్యాన్య శిల్పనై పుణమ్.

అని కలదు కర్మ రెండువిధములు— (1) స్రవృత్తికర్మ (2) నివృత్తికర్మ అని. మొదటిది సంసారమును పోషించును. రెండవది దానిని నిర్మూలించును. దాని ద్వారా జన్మరాహిత్యము నొసంగును. అటులనే విద్య యును రెండు విధములు. “అపరవిద్య” “పరవిద్య” యని. మొదటిది అర్థ శాస్త్రాదివిద్య. అది శిల్పనై పుణ్యము నొసంగి ఉదరపోషణ కుపకరించును దాని వలన సంసారము వృద్ధిపొంది బంధములు బిగియును. రెండవది మోక్షప్రదము. నారద-సనత్కుమార సంవాదమును ఉపనిషత్తులలో గాంచనగును. నారదుడు నేర్వని విద్య లేదు. అయినను సనత్కుమారుని ఆశ్రయించెను. నీ కేమి కావలయునని ఆసనత్కుమారు డడుగగా, నార

దుడు- స్వామీ! నేనింతవరకు చదివి మంత్రవేత్తనే అయితని గాని బ్రహ్మవేత్తను కాలేదు. నాకు దానిని ప్రసాదించుమని ప్రార్థించి పొందెను. ఉపనిషత్తు- “ద్వేవిద్యే వేదితవ్యే పరాచైవా పరాచ” అని ప్రారంభించి వేదవేదాంగాదుల నన్నింటిని అపరకోటిలో జేర్చి పరవిద్యనుపక్రమించుచు- “అథపరా-యయా తదక్షర మధిగమ్యతే” అని స్వపర-స్వరూపముల నెఱుంగుటయే (జీవతత్వమును, పరమాత్మతత్వము నెఱుంగుటయే) పరమపురుషార్థమునకు ఘంటాపథమని తెలిపెను. ఈ గీతయందే 13వ అధ్యాయమున ‘ఏతత్ జ్ఞానమితి ప్రోక్తం అజ్ఞానం యదతోఽన్యథా’ అని యీవిషయమునే యుపదేశించెను.

ఇచ్చట ‘కృతకృత్యః’ అనుటచే ముముక్షువు చేయదగిననన్నిటిని చేసినవాడగునని భావము—

(58) ప్రకరణసిద్ధమైన యర్థమును, దానినెఱుంగుటను పొగడవలెనే గాని యిచ్చట శాస్త్రప్రపదముచే శాస్త్రమును పొగడనేల? అదియును గాక వెనుకటి శ్లోకమునందే అప్రశంస చేయబడినదిగదా! ఈపానరు కృత్యమే? యన్నచో “ఏతద్బుద్ధ్వా” అనగా అర్థసహితశాస్త్రజ్ఞానమే యిచ్చట ప్రశంసించబడుచున్నది. కాబట్టి అర్థజ్ఞానమునందే దీనికి తాత్పర్యము. శాస్త్రప్రపదమును ప్రయోగించుట శాస్త్రముచేతమాత్రమే కలిగిన జ్ఞానమున్ను ఫలము నొసంగి తీరునని తెలుపుటకే.

(59, 60) అనఘ ! భారత ! అను సంబోధనలచే వృత్తమును బట్టియు జన్మనుబట్టియు నర్జునున కీ రహస్యమును వినుట కధికారమును నూచించుటచే నీ రహస్యమును చెప్పవాడును వినువాడునుకూడ దుర్లభమే యని తోచుచున్నది. కావుననే ‘మయా’ అను పదముచే చెప్పదగినవానినన్నిటిని సమగ్రముగ నెఱింగినవాడనియు వినుటకధికారి నెఱింగినవాడనియు అర్జునుని హితమునే కోరుసఘుడనియు తెలుపబడుచున్నది.

భారత! అనుటచే ‘అర్జునా! నీవు దీనినెఱింగితివిగాన నీవును కృతకృత్యుడవే సుమా’ యని భావము.

61. ఇచ్చట పెద్దలు సెలవిచ్చిన నీ శ్లోకమును అనుసంధించ వలెను.

శ్లో. యస్మిన్ ప్రసాదసుముఖే కవయోపితేతే
 శాస్త్రాణ్యశాసురిహ తస్మ హిమాశ్రయాణి
 కృష్ణేన తేన యదిహ స్వయమేవ గీతం
 శాస్త్రస్యతస్య సదృశం కిమిహస్తి శాస్త్రమ్.

గొప్ప గొప్ప కవిపుంగవులు భగవద్గోపిమను వెదజల్లునట్టి
 గొప్ప గొప్ప శాస్త్రములను యేపరమపురుషుని యనుగ్రహలేశమును
 బడసి యాతని నభిముఖునిగా చేసుకొని రచింపగలిగిరో అట్టి పరమ
 పురుషుడే శ్రీకృష్ణుడుగా నవతరించి స్వయముగ నీ గీతాశాస్త్రము
 నుపదేశించె నన్నచో దీనితో బోల్చుదగిన శాస్త్రము వేరొండుండుట
 కేమైన నవకాశముకలదా.

శ్రీ భగవద్గీతా - షోడశోఽధ్యాయః

దైవాసురసమ్పద్విభాగయోగః

అ వ తా రి క

—//—

కడచిన మూఁడధ్యాయములందు ప్రకృతిపురుషుల సంసర్గపు యాథాత్మ్యమును, వారి వివేకపుయాథాత్మ్యమును, సంసర్గమునకు గుణసంగము హేతు వగుటయు, వియోగమునకు అసంగము హేతు వగుటయుఁ జెప్పఁబడినవి. మరియు సర్వప్రకారముల నుండు ప్రకృతి పురుషులు భగవంతుని విభూతు లగుటయు, విభూతిమంతుఁ డగు భగ వంతుఁడు విభూతు లగు అచిద్వస్తువునకంటెను, బద్ధులు ముక్తులు అని యుభయరూపముల నుండు చిద్వస్తువునకంటెను తన యవ్యయత్వ వ్యాపనభరణస్వామిత్వములచేత న్ధాంతరుఁడగుటవలన *పురుషోత్తము డగుటయు, అట్టిపురుషోత్తమత్వముయొక్క యాథాత్మ్యమును వర్ణింపఁ

1

బడినవి. అనంతరము చెప్పఁడినయర్థము సమస్తమును దృఢముగా నెల కొనుటకై శాస్త్రీవశ్యత్వము చెప్పఁబూని అందులకై శాస్త్రీవశ్య మైన దేవతాసర్గమునకును శాస్త్రీవశ్యముకాని యాసురసర్గమునకును పరస్పరముగల విభాగమును జెప్పచున్నారు.

శ్రీభగవానువాచ.

2

శ్లో. అభయం సత్త్వసంకుద్ధి ర్జానయోగ వ్యవస్థితః

దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్.

1

* చూడు ౧౫ వ అధ్యాయము. శ్లో. ౧౭.

† దైవాసురసరముల విభాగము చెప్పటవలన శాస్త్రవశ్యత్వము చెప్పఁబడుట యొట్లు అన్నచో, భగవదాజ్ఞయే శాస్త్రము. కనుక శాస్త్రమునకు..వశులై నడచుకొను దేవతలు భగవదనుగ్రహపాత్రులు. దానికి విపరీతముగా నడచుకొను అసురులు భగ

ఆహింసా సత్య మక్రోధ స్త్యాగ శ్శాన్తి రపైశునమ్
 దయాభూతే ష్వలోఽప్త్యం మార్దవం హ్రీ రచాపలమ్. 2
 తేజః తమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా
 భవన్తి సమ్పదం దైవీ మభిజాతస్య భారత. 3

టీ. హేభారత=అర్జునా, అభయం=భయములేకుండుట, సత్త్వ
³
 సంశుద్ధిః=సత్త్వ=అంతఃకరణముయొక్క, సంశుద్ధిః=సర్వదోషనివృత్తి-
⁴
 అనగా దోషములకెల్ల మూలమైన రజస్తమస్సుల తాకు లేకుండుట,
⁵
 జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః - జ్ఞానయోగ = జ్ఞానయోగమునందు - ప్రకృతి
⁶
 వియక్తాత్మస్వరూపవివేకమునందు, వ్యవస్థితిః=నిష్ఠయు, దానం=న్యాయ
 ముచే ఆర్జించిన ద్రవ్యమును పాత్రమెఱిగి యిచ్చుట, దమఃచ= 7
 మనస్సు విషయములకు ఉన్ముఖము గాకుండునట్లు చేయుట, యజ్ఞః= 8
 షలాభిసంధి లేక భగవదారాధనరూపముగా మహాయజ్ఞాదుల ననుష్ఠిం
⁹
 చుట, స్వాధ్యాయః=సమస్త వేదముల నభ్యాసముచేయుటయందు నిష్ఠ,

వన్నిగ్రహమునకు పాస్రలు. ఈ యుభయుల తారతమ్యమువలన శాస్త్రవశ్యత్వము
 (అనగా శాస్త్రమునకు వశమై నడుచుకొనట) అవశ్యకమని చెప్పబడినదగుచున్నది.
 ఈ శాస్త్రవశ్యత్వమువలన ఉపదేశింపబడిన యగ్ధమునందు నిలుకడ కలుగుటయెట్లనిన,
 ఉపదేశింపబడినందు వ్యవసాయము శాస్త్రమువలననే కలుగును. కాబట్టి యే ఈ
 యధ్యాయముకడవల 'తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే' అని శాస్త్రవశ్యత్వము చెప్పబడినది.
 ఇచ్చట సర్వశబ్దముచేతను విభాగశబ్దముచేతను పూర్వపుణ్యపాపకర్మగుణ
 ముగా ఉత్పత్తికాలమునందే భగవదజ్ఞానవర్తలగు దేవతలుగాను తర్కిర్పి ధృలగు
 అసురులుగాను విభక్తులై పుట్టుదురని భావము. విభాగ మనగా మీదఁజెప్పబడు గుణ
 గ్రయాదులచే దేవాసురులకుఁ గలుగువేరుపాటు అని తెలియొనది.

10

తపః = భగవంతునికిఁ బ్రీతి గలిగించుటకు కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణ

11

ద్వాదశ్యుపవాసాదులను జేయుట, ఆర్జవం=పరులవిషయమున మనో

12

వాక్కాయవృత్తులు ఒక్కరూపున నెలకొనియుండుట, అహింసా=పరు

12

లను పీడింపకుండుట, సత్యం=చూచినదానిని చూచినట్లును భూతము

లకు హితమగునట్లును జెప్పవాక్యము. అక్రోధః = పదులుపీడించినను

14

చిత్తవికారముఁ బొందకుండుట, త్యాగః=ఆత్మహితమునకు విరుద్ధమైన

15

వానిని త్యజింపుట, శాన్తిః=బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహము అపైశునం=

16

ఒకరి కసర్థము కలిగించువాక్యమును జెప్పకుండుట, భూతేషా = సర్వ

17

ప్రాణులవిషయమున, దయా=కనికరము- (నుఃఖము నోర్వజ్వాలకుం

18

డుట,) అలోలుప్త్వం = అలోలుపత్వము- అనఁగా విషయములందు

19

స్పృహలేమి, మార్దవం=సజ్జపసాంగత్యమునకుఁ దగియుండుట, హ్రీః=

20

21

అకార్యములఁ జేయటయందు లజ్జ, అఘాపలం = కోరఁదగినపస్తువు

లేదుట నుండియు వానికై చలింపకుండుట, తేజః=దుర్లనులచేత క్రిందు

22

పఱుపరాకుండుట, తుమా=బాధ ననుభవించునపుడును పరులయెడ

23

దానినిగూర్చి చిత్తవికారములేమి, ధృతిః=గొప్పయ్యాపదయందు పైతము

24

చిఘ్నపలసినదానిని చెయునట్టి నిశ్చయము, శౌచం=శాస్త్రీయకర్మము

లను జేయటయందు బాహ్యంతరకరణములు యోగ్యమై యుండుట.

25

అద్రోహః=ద్రోహము (అనఁగా క్షతరుల కడ్డుకట్టలువేయుట) లేమి-

(ఇతరుల స్వచ్ఛందవృత్తి నడ్డగింపకుండుట.) న అతిమానితా = తగని చోట గర్వము లేకుండుట, ఈగుణములు, దైవీంశదేవసంబంధి యైన,

27

సంపదం = దేవతల భగవదాజ్ఞానువృత్తి శీలుర భగవదాజ్ఞానువృత్తిని,

28

అభిజాతస్య = అభిముఖము చేసికొని పుట్టినవానికి, భవన్తి = కలుగు చున్నవి.

తా. అభయము మొదలుగా నాతి మానిత్వమువలనకు జెప్పఁ బడిన యీగుణములు భగవదాజ్ఞ ననువర్తించి నిర్వర్తించఁ జేయుటకై జనించినవానికిఁ గలుగునని తాత్పర్యము.

శ్లో. దమ్భో దర్పో భిమానశ్చ క్రోధః పారుష్య మేషచ

అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సమ్మద మానురీహ్.

4

టీ. పార్థ = అర్జునా, దమ్భః = ధార్మికత్వ ప్రసిద్ధికోటకు ధర్మము నాచరించుటయు, దర్పః = విషయానుభవమువలన కృత్యాకృత్యములను తెలిసికొనఁజాలనియుబ్బు, అభిమానశ్చ = తనవిద్యావంశములకుఁ దగని దురభిమానమును, క్రోధః = కోపమును (పరులు బాధించుటచేఁ దనకుఁ గలుగుచిత్త వికారమనుట), పారుష్యంచైవ = సాధుజనుల కుద్వేగము కలిగించు స్వభావమును, అజ్ఞానంచ = పరావరతత్త్వములంధును కృత్యాకృత్యములందును వివేకములేమియు (అను ఈగుణములు), ఆనురీం = అనురులకు (భగవదాజ్ఞను అతిక్రమించుస్వభావముగలవారికి) సంబంధించిన, సంపదం = సంపదను - (భగవదాజ్ఞాతిక్రమణమును). అభిజాతస్య = అభిముఖము చేసికొని (ఉద్దేశించి) జనించినవానికి, (భవన్తి = కలుగు చున్నవి.)

29

తా. అర్జునా, ధార్మికత్వప్రసిద్ధికోటకు ధర్మము నాచరించుటయు,

30

విషయముల ననుభవించుటవలనఁ గలిగినదై యిది కృత్య మిది,

31

యకృత్యమనువివేకము లేకుండఁ జేయునుబ్బను, తనవిద్యావంశములకు

32

తగనిమరభిమానమును, పరిపడివలనఁ గలుగుచున్నవికారమును, సాధు

33

జనులకు నొప్పు గలిగించు స్వభావమును పరావరతత్త్వములయు కృత్యా

34

కృత్యములయు వివేకము లేమియు, అనెడి యీస్వభావములు ఆసుర

35

36

సంపత్తిని పుట్టినవానికిఁ గలుగుచున్నవి. అసురులు భగదాజ్ఞ నతిక్ర
మించు నడుచు శీలము గలవారు.

37 అవ.

శ్లో. దైవీ సమ్ప ద్విమోక్షాయ నిబద్ధాయాఽనురీ మతా.

టీ. దైవీ = భగవదాజ్ఞానువృత్తిరూపమైన, సంపత్ = సంపద,
విమోక్షాయ = బంధనివృత్తి కొఱకును ఆనురీ (సంపత్) అనురసంబంధ
మైన (అనఁగా భవదాజ్ఞాతిక్రమణరూప మయిన) సంపద, నిబద్ధాయ =
అథోగతిప్రాప్తి కొఱ కనుట, మతా = నిశ్చయింపఁబడినది.

38

తా. మదాజ్ఞానువర్తన మనెడుసంపత్తి బంధవిముక్తిఁ గలిగించి

40

క్రమముగా మత్ప్రాప్తి నొనఁగును మదాజ్ఞాతిక్రమణ మనెడుసంపత్తి

39

సంసారబంధహేతువై యథోగతిఁ బొందించును.

అవ. దీనిని విని తనప్రకృతి యిట్టిది యని తెలియఁజాలక భీతి
జెందియున్న యుద్ధనినిఁగూర్చి భగవంతుడు చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో. మాశుచ స్సమ్మదం దైవీ మఖిజాతోఽసి పాణ్డవ. 5

టీ. హేపాణ్డవ = అర్జునా, దైవీం సంపదం = దేవసంబంధి యైన
సంపదను, అఖిజాతః అసి = ఉద్దేశించి జనించుచున్నావు, మాశుచః =
దుఃఖింపకుము.

41

తా. పాండవా, శోకింపకుము. నీవు దైవసంపదముందు (అనఁగా నాయాజ్ఞానువర్తనముతోఁ గూడి) పుట్టినవాఁడవు, పాండవా- అనఁగా

42

ధార్మికాగ్రేసరుఁ డగు పాండురాజునకుఁ బుత్రుఁడవు నీ వని యభిప్రాయము.

43 అన.

శ్లో. ద్వా భూతసర్గా లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవచ

దైవో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు. 6

టీ. అస్మిన్ లోకే = ఈకర్మలోకమునందు, దైవః = భగవదాజ్ఞానువృత్తి గలదియు, ఆసురశ్చైవ = భగవదాజ్ఞాతిక్రమణరూప మైనదియు అని. ద్వా = రెండువిధములైన, భూతసర్గా = ప్రాణులయొక్కయుత్పత్తులు, (స్తః=కలవు), దైవః = మదాజ్ఞానువృత్తశీలురయుత్పత్తి, విస్తరశః=విస్తారముగా, ప్రోక్తః=చెప్పఁబడినది. హేపార్థ= ఓయర్జునా, ఆసురం = మదాజ్ఞాతిక్రమణశీలురయుత్పత్తిని, మే (నకాశాత్) = నావలన, శృణు=వినుము.

తా. అర్జునా, ఈకర్మలోకమునందు కర్మములనుజేయు ప్రాణుల *యుత్పత్తులు దైవ మనియు ఆసుర మనియు (అనఁగా భగవదాజ్ఞానువర్తనము గలదియనియు భగవదాజ్ఞాతిక్రమణము గలది యనియు) రెండువిధములు. భూతములు ప్రాచీన పుణ్యపాపరూపము లగు కర్మములకు లోనై యుండుటంబట్టి, భగవదాజ్ఞానువర్తనమును భగవదాజ్ఞాతిక్రమణమును జేయు కొఱకు ఉత్పత్తికాలమందే యిట్టివిభాగముతో పుట్టుచున్నవని యర్థము. అందు మదాజ్ఞానువర్తనశీలు రగుదేవతల

* ఇచట భూతములనే దైవము ఆసురము అని విభజింపక, వానిసర్వములను (అనఁగా ఉత్పత్తులను) దైవమనియు ఆసురమనియు విభజించుచుచే భూతములు తమ తమ ప్రాచీనపుణ్యపాపకర్మవశమున ఉత్పత్తికాలమందే భగవదాజ్ఞానువృత్తులుగాను

44

యత్ప్రతి (అనగా పాప ఏయాచారము నాచరించుటకొరకు బుట్టు దురో ఆయాచారమును కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగరూప

45

మనదానిని) ఇంతవఱకు విస్తరించి చెప్పితిని. ఇక మదాజ్ఞాతిక్రమణ శీలు రగు అనుబలయుత్పత్తిని (అనగా వారియుత్పత్తి యేయాచారము

46

కొరకు ఆ యాచారమును) నాపలన వినుము.

47

శో. ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనా నవిదు రాసురాః

న శౌచం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే.

7

టీ. ఆసురాః=భగదాజ్ఞా నతిక్రమించు స్వభావము గల, జనాః= జనులు, ప్రవృత్తించ=విహికఫలసాధన మగు వైదికధర్మమునుగాని, నివృత్తించ = మోక్షసాధన మగు వైదికధర్మమును గాని, నవిదుః= ఎఱుంగరు, శౌచం=మనశ్శుద్ధియు దేహశుద్ధియు, తేషు=వారియందు, న విద్యతే=లేదు. ఆచారోపి = ఆచారమును, న (విద్యతే)= లేదు. సత్యంచ=తెలిసినది తెలిసినట్లుగాను భూతహితరూపముగాను పలుకు టయు, న (విద్యతే)= లేదు.

47

తా. ఆసురజన్యము గలజనులు విహికఫలసాధన మగు వైదిక ధర్మమునుగాని మోక్షసాధన మగు వైదికధర్మమును గాని ఎంత యువ

48

దేశించినను ఎఱుంగరు. వారికి వైదికధర్మము నాచరించుటకు శాస్త్ర

తదతివృత్తులుగానువిభక్తులై పుట్టచున్నారు గాని ఉత్పత్తి యైనవెనుక నట్లు అనుచారు కారని గ్రహింపవలయును. కనుక ఉత్పత్తులే దైవమని ఆసురమని విభక్తమైనవి. ఉత్పత్తులకు పిదప వైవేత్వాపేరత్యములు కలిగినయెడల ఆయుత్పత్తులు దైవ మని యాసురమని నిర్దేశింపబడవని గ్రాహ్యము. 'విస్తరణః' అనుటచే ఇంతవఱకు గడవిన యాధ్యాయములందు విస్తరించి చెప్పబడిన కర్మయోగాది యాచారము లెల్ల దైవంపదభిజాతులనుగూర్చినదని భావము.

49

సిద్ధమైన యోగ్యతారూప మగు శౌచమును (వెలుపలను లోపలను) లేదు. ఇట్లు బాహ్యంతర శౌచము కలుగుటకు సాధనమై సంధ్యావంద

50

నాదిరూప మైన యాచారముగాని వారియందుఁ గలుగదు. అట్లే “సన్ధ్యాహీనోఽశుచి ర్నిత్య మనర్హ స్సర్వకర్మను” (దక్ష స్మృతి. ౨-

51

౨౨) అని చెప్పఁబడినది. తనకుఁ దెలిసినది. తెలిసినట్లును భూతములకు హీన మగునట్లును పలుకుట గాని, వారియందుఁ దుండదు.

అవ. మఱియును.

52 అవ.

53

54

55

శ్లో. అసత్య మప్రతిష్ఠం తే జగ దాహు రనీశ్వరమ్

56

57

అపరస్పరసంభూతం కి మవ్య త్కామహేతుకమ్.

8

టీ. తే=ఆసురస్వభావముగలవారు, జగత్=జగత్తు, అసత్యం ఆహుః=అసత్యమని చెప్పదురు. అనఁగా బ్రహ్మాత్మకము అని చెప్పదు. అప్రతిష్ఠం ఆహుః=బ్రహ్మమునందు ఉండునది యని చెప్పదు. అనీశ్వరం ఆహుః=నియమించువాఁడు లేనిదని చెప్పదురు. అ పరస్పరసంభూతం= (స్త్రీపురుషుల) పరస్పరసంగముచేత పుట్టినది కానట్టి, అన్యత్=మఱి యొకటి, కిం=ఏది? ఏదియును లేదనుట, కనుక, కామహేతుకం= కామమే కారణముగాఁగలది యనియు, ఆహుః=చెప్పదురు.

తా. ఆసురజనులు, ఈజగత్తు సత్య మనబడు బ్రహ్మముయొక్క కార్యమయ్యును దీనిని బ్రహ్మాత్మక మనరు: అబ్రహ్మాత్మక మందురు. అట్లే అనంతనియందు ప్రతిష్ఠింపఁబడినదై యుండియు అతనియందు ప్రతిష్ఠిత మైనదని చెప్పరు. “తే నేయం నాగవర్జేణ శిరసా విధృతా మహిః బిభర్తి మాలాం లోకానాం సదేవాసురమానుషామ్” (ని. పు. ౨-౫-౨౭) అన్నట్లు బ్రహ్మం బగుననంత్రుఁడు భరించుటచేత గదా

యీపృథివి సర్వలోకములను భరించుచున్నది. సత్యసంకల్పండును పర
బ్రహ్మమును సర్వేశ్వరుండునైన నాచేనిది నియమింపఁబడుచున్నదనియు

57

చెప్పురు. 'అహం సర్వస్వప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ. ౧౦-౮)
అనికదా చెప్పఁబడినది. వార లిట్లు-అనఁగా స్త్రీపురుషుల పరస్పరసంబం
ధముచేతనే యీమనుష్యవశ్యాదు లన్నియుఁ బుట్టునట్లు కనఁబడు
చున్నవేకాని యిట్లుకాక (అదృష్టదైవాదులచే) బుట్టినట్లేదియుఁ గాని
పింపదు, కనుక ఈజగత్తంతయు కామమువలననే (అనఁగా, కామజనిత
మైన స్త్రీ పురుషసంయోగమువలననే) కలిగినది (గాని యీశ్వరాదు
లచే గాదు) అనియుఁ బలుకుదురు.

శ్లో. ఏతాం దృష్టి మవష్టభ్య నస్తాత్మానోఽల్పబుద్ధయః

ప్రభవ స్త్వగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽశుభాః.

9

టీ. ఏతాం దృష్టిం = ఈవిపరీతజ్ఞానమును, అవష్టభ్య = అవలం
బించి, *నస్తాత్మానః = దేహముకంటె వ్యతిరిక్తమైన ఆత్మ యొకటి
కలదని యెఱుంగనివారు గనుకనే, అల్పబుద్ధయః = వివేకము లేనివారును,
ఉగ్రకర్మాణః = పరహింసారూప మైన క్రూరవ్యాపారము గలవారును,
అశుభాః = (సంతః) = సాపులును అగుచు, జగతః = ప్రపంచముయొక్క,
క్షయాయ = నాశముకొఱకు, ప్రభవన్తి = పుట్టుచున్నారు.

తా. ఇటువంటి విపరీతజ్ఞానము నవలంబించి, దేహఃపరిక్త

* అట్లును నాశమలేదు గనుక 'నస్తాత్మానః' అనుటకు 'జగత్తదర్శనే' అను
గాత్రార్థమునబట్టి 'దేహః...తేలియక' అని యర్థముచేసిరి. నస్తాత్ములును అల్పబుద్ధులు
నగుటకు ఫలము 'ఉగ్ర...అశుభాః' అనఁబడెను. 'లోక...జనించుచుండు' రసఁగా
అనేచప్రసవీవ్యధమేషవోఽస్త్రిష్టకామధుక్' (గీ. 3-౧౦) 'పరస్పరం భావంతః
శత్రుః పరమపాప్యథ' (గీ. 3-౧౧) ఇత్యాదులచే భగవంతుఁడనతిచ్చిన ధర్మమర్యాద
వతిక్రమింపుచున్నారని భావము.

58

మగునాత్మ మొకటి కలదని తెలియక, (ఘటాదులవలె దేహముగూడ జ్ఞేయ మగుటచే జ్ఞాత యగు ఆత్మదేహమునకంటె వేరై తెలియు చున్నదియును) వివేకము లేనివారై, సమస్తమైనవారికి హింసకులై లోక నాశముకొఱకు జనించుచుందురు.

59

60 శ్లో. కామ మాశ్రిత్య దుష్పూరం దమ్భమానమదాన్వితాః

61

62

63 మోహో దృఢీత్వానసద్గ్రాహోఽప్రవర్తంతేఽశుచివ్రతాః.

64

65

టీ. దుష్పూరం=నిండింప నశక్యమైన, కామం=ఆశను-ఆశ్రిత్య= అవలంబించి, మోహోత్ = అజ్ఞానమువలన, అసద్గ్రాహన్=అన్యాయ ముగా నార్జించినపరిగ్రహములను, గృహీత్వా = గ్రహించి, అశుచి వ్రతాః=శాస్త్రవిహితములు కానట్టి వ్రతములు గలవారును, దమ్భ మానమదాన్వితాః (సంతః)=దంభమానమదములతోఁ గూడినవారును అగుచు, ప్రవర్తంతే=ప్రవర్తించుచున్నారు.

66

67

తా. వారు, పొందనలవికానివస్తువులను గుఱించి ఆశగలవారై, దానిని సాధించుతలంపుచే నజ్ఞానమువలన అన్యాయార్జితములైనవానిని గ్రహించి, శాస్త్రవిహితము కానివ్రతముగలవారై, దంభమానమద ములతో ప్రవర్తించుచుందురు.

(అవ. ఇట్లు ప్రవర్తించువారికి మోఁదమోఁద కలుగు మనోవికార ములు చెప్పుచున్నారు.)

శ్లో. చింతా మపరిమేయాం చ ప్రళయంతా ముపాశ్రితాః

68

69

కామోపభోగపరమా ఏతావ దితి నిశ్చితాః.

టీ. అపరిమేయాం=పరిమితి లేనిదియు, ప్రలయాంతాం=దీర్ఘకాలముచే సాధింపఁదగిన విషయములుగలదియునగు, చింతాం=చునోరథపరం పరను, ఉపాశ్రితాః=ఆశ్రయించినవారును, కామోపభోగపరమాః=శబ్దాదివిషయానుభవమే పరమపురుషార్థమని తలంచువారును నై, ఏతావదితి=ఇంతియ అని, నిశ్చితాః=నిశ్చయము గలవారు.

70

తా. నేడో రేపో చావనున్నవారైనను, వారిచింత మాత్రము

71

అపరిమితమైనదిగాను, అది గోచరింపదుములో ప్రాకృతప్రళయవర్తంత మైశ్చ దీర్ఘకాలమంతయుఁ బాటుపడి సాధింపవలసినదిగాను నుండును. వారు శబ్దాదివిషయానుభవమే పరమపురుషార్థమని తలంచుచు ఇంత కంటె అధికమైన పురుషార్థము వేటొక్కటి లేదనియు నిశ్చయము గలవారై యుందురు.

73

74

శ్లో. ఆశాపాశశతై ర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః

ఈహస్తే కామభోగార్థ మన్యాయే నార్థసంజ్ఞయాన్ 12

టీ. ఆశాపాశశతైః=ఆశ లనఁబడు అనేకవిధములైన త్రాళ్లచేత, బద్ధాః=కట్టఁబడినవారును. కామక్రోధపరాయణాః=కామక్రోధములనే ముఖ్యముగా ఆశ్రయించినవారును నై, కామభోగార్థం=విషయానుభవముకొఱకు, అన్యాయేన=అన్యాయమార్గముచేత, అర్థసంజ్ఞయాన్ ([పతి]=ధనసమూహములనుగూర్చి, ఈహస్తే=ఇచ్చించుచున్నారు.

తా. ఆశ లనెడి యనేకవిధములైన త్రాళ్లచేతఁ గట్టఁబడిన

75

వారై, కామక్రోధములనే ముఖ్యముగా నాశ్రయించి, విషయాను

76

భవముకొఱకు అన్యాయముచేత ధనములను గూడఁబెట్టుటకుఁ గోరుచుందురు- అనఁగా ధన మార్జించుచున్నతో అన్యాయమార్గములందుఁ బ్రవర్తింతురు. [చింత- చేయఁదగిన కార్యమునుగూఱించినది. ఆశ- ఫలమునుగూఱించినది.]

77

78

శ్లో. ఇద మద్య మయా లబ్ధ మిమం ప్రాప్యే మనోరథమ్

ఇద మస్తీద మపి మే భవిష్యతి పున ర్ధనమ్.

13

టీ. ఇదం=ఈక్షేత్రపుత్రాదికమైన సమస్తము, అద్య = ఇప్పుడు, మయా=నా సామర్థ్యము చేత, లబ్ధం = పొందఁబడినది. ఇమం మనోరథం=ఈకోరికను, ప్రాప్యే=(నేనే) పొందఁగలను, ఇదం=ఈధనము, అస్తి=నాసామర్థ్యముచేతనే లభించినదై యున్నది, పునః=మఱల, ఇదం ధనమపి=ఈధనముగూడ, మే=నాకు, భవిష్యతి=(నాసామర్థ్యముచేతనే) కలుగఁగలదు.

తా. ఈక్షేత్రపుత్రాదికము సమస్తము నాసామర్థ్యముచేతనే లభించినదికాని అదృష్టాదులచే గాదు. ఈమనోరథమును అదృష్టాదులతోడులేక నేనే పొందగలను. ఈధనము నాసామర్థ్యముచేతనే ఆర్జింపఁబడి నాకుఁ గలిగినది. మఱియు నికగూడ నాసామర్థ్యమువలననే మీఁదఁ గలుగఁగలదు.

79

శ్లో. అసౌ మయా హత శ్శత్రు ర్హనిష్యే చాపరానపి

టీ. అసౌ శత్రుః=ఈశత్రువు, మయా = (బలవంతుడైన) నా చేత, హతః=చంపఁబడిన, అపరానపి = మిగిలిన శత్రువులను గూడ, హనిష్యే=చంపెదను.

తా. నేను బలవంతుడను గనుక ఈశత్రువును జంపితిని.

80

81

మఱియు నేను శూరుఁడును ధీరుఁడు సగుటచేఁ జక్కైన శత్రువులను సైతము చంపెద. (ఇట్లు నాబలశౌర్యధైర్యములచే ఇవియంతయుఁ

82

83

గలుగఁగా) మందబుద్ధులును దుర్బలులును గలిగించుకొను అదృష్టాది సాధనములచే నిందుఁ బని యేమి?

అవ. మఱియు నట్లే.

84 శ్లో. ఈశ్వరోఽహ మహంభోగీ 85 సిద్ధోఽహం 86 బలవాన్ 87 సుఖీ. 14

టీ. అహం = నేను, ఈశ్వరః = స్వతంత్రుడను (నియంతయును) అహం = నేను, భోగీ = సకలభోగముల ననుభవించుటకు సమర్థుడను, అహం = నేను, సిద్ధః = (నాయంతటనే) సిద్ధించినవాడను, బలవాన్ = (నాయంతటనే) బలవంతుడను, సుఖీ = (నాయంతటనే) సుఖము గలవాడను.

తా. నేను స్వతంత్రుడను, తక్కినవారికిని నేనే నియామకుడను. నేను నాయంతనే భోగి నైతినిగాని అదృష్టాదులచే గాదు. నాయంతనే నేను గలిగితినిగాని అదృష్టాదులచేతనుగాదు. నాయంతనే నేను బలవంతుడ నైతిని, నాయంతనే నేను సుఖి నైతిని.

89 శ్లో. ఆధ్యోఽభిజనవా నస్మికోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా 90
యత్యే దాస్యామి మోదిష్యే ఇత్య జ్ఞానవిమోహితాః. 15

టీ. ఆధ్యః = (నాయంతనే) సకలైశ్వర్యసంపన్నుడను, అభిజనవాన్ = (నాయంతనే) ఉత్తమకులమునఁ బుట్టినవాడను, అస్మి = అగుచున్నాను, మయా = నాతో, సదృశః = సమానుడు, అన్యః = మఱియొకఁడు, కః = ఎవఁడు? యత్యే = (నాయంతనే) యాగము చేసెదను, దాస్యామి = దాసమిచ్చెదను, మోదిష్యే = సంతోషించెదను, ఇతి = ఇట్లు, అజ్ఞానవిమోహితాః = అజ్ఞానముచేత మోహముఁ జెందినవారు, (మన్యస్తే = తలంచుచున్నారు.)

తా. 'నేను నాయంతనే ధనవంతుడను ఉత్తమకులమునఁ బుట్టినవాఁడును నైతిని. నావలె స్వసామర్థ్యముచేతనే సర్వవిభవములు లభిం

90

చినవాఁ డీలోకమం దెవఁడు గలఁడు? నేను నాయంతనె యజ్ఞములు

91

సేయుదును, దానములు సేయుదును, ఆనందితును - అని యీశ్వ

92

రానుగ్రహ మక్కఱలేక తమంతనె యాగదానాదులు సేయ శక్తుల
మగుదు మనెడి యజ్ఞానముచే వివేకరహితులై నవారు తలంతురు.

అన. 93

94 95

శ్లో. అనేక చిత్తవిభ్రాంతా మోహజాలసమావృతాః

ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతన్తి నరకేఽశుచాః.

16

టీ. అనేక చిత్తవిభ్రాంతాః=నానా విధములగు మనోవ్యాపారములచే భ్రాంతిఁ బొందినవారును, మోహజాలసమావృతాః=అజ్ఞానమనెడి పాశములచేత చుట్టఁబడినవారును, కామభోగేషు=విషయానుభవములయందు, ప్రసక్తాస్సన్తః=అధికాసక్తి గలవారును అగుచు, అశుచాః=అశుద్ధమైన, నరకే=నరకమునందు, పతన్తి=పడుచున్నారు.

తా. ఇట్లు అదృష్టము ఈశ్వరుఁడు మొదలై నవాని సాహాయ్యమక్కఱలేక తమంతనే సర్వమునుం జేయ శక్తులమని తలంచి, 'ఇట్లు చేయుదుము అదిచేయుదము మఱొకటి చేయుదము' అని నానా చిత్తభ్రమలు గలవారై, యిటువంటి మోహజాలములలో మిక్కిలి శగులు

96

వడి, కామభోగములందు మిక్కిలి సక్తులై నడుమనె మృతిఁ బొంది

97

అశుద్ధమగు నరకమునం బడుదురు.

శ్లో. ఆత్మసమ్భావితాః స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః

యజన్తే నామయజ్ఞైస్తే దమే నావిదిపూర్వకమ్.

17

టీ. ఆత్మసమ్భవితాః=తమ్ముఁ దామే గౌరవించుకొనువారును, స్తద్భావతాము పరిపూర్ణులమనెడి తలంపుతో నుండువారును, ధనమానమదాన్వితాః = ధనసంపత్తిచేతను సత్కులజాతుల మనెడి దురభిజ్ఞానముచేతను గలిగిన మదముతోఁ గూడినవారును, దమ్మేన = దౌర్భిముతో, అవిధిపూర్వకం=శాస్త్రోక్తము కానిరీతిని, నామయజ్ఞైః=పేరుమాత్రము ప్రయోజనముగాఁగల యజ్ఞములచేత, తుజస్తే = యాగము చేయుచున్నారు.

98. 99

తా. ఆసురసంపద గలవారు తమ్ముఁ దామే గౌరవించుకొనుచు, పరిపూర్ణుల మనెడి తలంపుతో (గురువందనము మొదలగు

100

వాసియందైనను) ఏదియును జేయక, ధనముచేతను గొప్పవిద్యయు మంచి వంశమునుగలవార మనెడి యభిమానము చేతను బుట్టినమదము

101

గలవారై, తా మొకయజ్ఞము చేయువారమనెడు వట్టి పేరువనమాత్రమే కల్గుజ్ఞానులను యజించుచున్నారు. ఇదియును దంభముచేత అనఁగా యజించువారమని ప్రకటింపుకొనుకొను) శాస్త్రోక్తవిధి ననుసరింపక యజించుచున్నారు.

అను. వారు మఱియు నిటువంటివారై యజించుచున్నారని చెప్పచున్నారు.

102 అవ.

శ్లో. అహంకారం బలం దర్పం కామంక్రోధంచ సంశ్రితాః
మా మాత్మతతథేహేషు ప్రద్విషన్తోభ్యసూయకాః

టీ. అహంకారం=సమస్తము నేను చేయుదుననెడి అహంకారమును. బలం=బలమును, దర్పం=గర్వమును, కామం=కామమును,

క్రోధంచ = క్రోధమును, సంశ్రితాః = మిక్కిలి ఆశ్రయించినవారును
అగు, తే = ఆసురసంపదగలవారు, ఆత్మపరదేహీషు = తమ శరీరము
నందును ఇతర శరీరములయందును, (అవస్థితం = ఉండునట్టి), మాం =
నన్ను, అభ్యసూయకాః = అసూయపడువారును, ప్రద్విషంతః =
ద్వేషించుచున్నవారును నై.

తా. మఱియొకరి యపేక్ష లేక సమస్తము నేనె చేయుదునని

103

104

యహంకారమును, సమస్తమును చేయుటకు నా బలమెచాలునని బల
మును, కాబట్టి నావంటివాఁ డెవఁడు లేఁడని దర్పమును, ఇట్టి నేను కోరి

105

సంత మాత్రమున సమస్తము లభించునని కామమును, నా కపకారము

105

చేయువారలనెల్లఁ జంపెద నని క్రోధమును ఆశ్రయించినవారై, స్వదే
హములందును బరదేహములయందును అంతర్యామి యై నెఱిగొని
సమస్తమును జేయించుచున్న పురుషోత్తముఁ డగునన్ను *అసూయా

106

107

పర్తులై ద్వేషించుచు నుండురు-అనఁగా కుయుక్తులచేత నేనుగల ననెడి

108

విషయమున దోషములు వెలిపుచ్చుచు నన్ను సైఁపక యహంకారా
దుల నాశ్రయించి యాగాదులగు సర్వక్రియా సమూహమును జేయుదు
రని యర్థము.

* అసూయతో ద్వేషించుట యనఁగా 'జగత్తు ఈశ్వరపరితంత్రమైనయెడల
కర్మవశ్య మెట్లుగును? ఫలము కర్మాధీనమగు నేని ఈశ్వరునితోఁ బనియేమి' అననిది
మొదలగు కుయుక్తులచేత నాయునికియందే దోషము ప్రకటింపుచు నన్ను సహింపని
వారై యుండుట.

109

శ్లో. తా నహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్

110

క్షిపా మృజస్ర మశుభా నాసురీ ష్వేవ యోనిషు. 19

టీ. ద్విషతః = నన్ను ద్వేషించువారును, క్రూరాన్ = క్రూర
స్వభావము గలవారును, అశుభాన్ = అశుభమైన కార్యములు చేయు
వారును అగు, తాన్ = అట్టి, నరాధమాన్ = మనుష్యాధములను, సంసా
రేషు = సంతానములలో, అందును, ఆసురీషు = నాయానుకూల్యమునకు
విరుద్ధములైన, యోనిష్వేవ = యోనులయందే, అజస్రం = ఎల్లప్పుడును,
అహం = నేను. క్షిపామి = త్రోయుదును.

111

తా. ఎవరు నన్నిట్లు ద్వేషింతురో, యాక్రూరులును బాపులును
నగు నరాధములను జన్మజరామరణాది రూపమున పరివర్తమానమగు
సంతానములలో, అందును ఆసురయోనులందే - అనగా మదాను
కూల్యమునకు విరుద్ధములైన జన్మములయందే, త్రోయుదును.
అనగా అట్టి ఆయా జన్మములు ఎట్టిప్రవర్తనములచే గలుగునో
యట్టిప్రవర్తనములకు హేతువులగు *క్రూరబుద్ధులయందు నేనె చేర్చు
నని యర్థము.

శ్లో. ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని

మామప్రాప్యైవకౌన్తేయ తతోయాన్త్యధమాంగతిమ్. 20

టీ. హేకౌన్తేయ = ఓయర్జునా, ఆసురీం = అసురస్వభావముగల,
యోనిం = జన్మమును, ఆపన్నాః = పొందినవారును, జన్మని జన్మని =
ప్రతిజన్మమునందును, మూఢాః (సంతః) = (నన్ను గుఱించి) విపరీత

*ఇట్లు పాపప్రవృత్తికి హేతుభూతమగు క్రూరబుద్ధి నిచ్చుటయును ప్రాచీనద్వేషా
భులభ ఫల మగుటచే, ఈశ్వరునికి వైషమ్యవైర్భూతియులు లేవని తెలియునది.

జ్ఞానముగలవారునునై, *మాం=నన్ను, అప్రాప్యైవ = పొందకయె, తతః = ఆ జన్మముకంటె, అధమాం = నీచతరమగు, గతిం = గతిని, యాన్తి=పొందుచున్నారు.

తా. అర్జునా, నా యానుకూల్యమునకు విరుద్ధముగానుండు జన్మము నొందినవారు, మరల ప్రతిజన్మమునందును నన్ను గుఱించి విపరీతజ్ఞానముగలవారై, కనుకనే సర్వేశ్వరుఁడును వాసుదేవుఁడునగు భగవంతుఁ డొకఁ డనునట్టి జ్ఞానమును బొందకయే యా జన్మము కంటెను మఱిపటి నీచతరమగుగతిని బొందుచున్నారు.

112 అవ.

అవ. ఈ యాసురస్వభావరూపమైన యాత్మ నాశనమునకు

113

మూల హేతువును చెప్పచున్నారు.

శ్లో. త్రివిధం నరక స్తైత ద్వారం నాశన మాత్మనః

కామః క్రోధ స్తథా లోభ స్తస్మా దేతత్త్రి యం త్యజ. 21

టీ. నరకస్య=ఆసురస్వభావ మనెడి నరకమునకు, కామః = కామము, క్రోధః=కోపము, తథా=అట్లే, లోభః=లోభము, (ఇతి) ఏతత్=అనునది, త్రివిధం=మూడువిధములగు, ద్వారం=ప్రవేశోపాయము - హేతువు, (తత్ చ=అదియె,) ఆత్మనః=ఆత్మకు, నాశనం= నాశకం - ఆత్మాపహరకము, తస్మాత్=అట్లు నరక హేతు వగుటవలన, ఏతత్త్రియం=కామక్రోధలోభము లనెడుమూఁడింటిని, త్యజ=విడుపుము.

* సత్త్వోత్తర లైనవారికిని భగవత్ప్రాప్తి అనేక జన్మములకుఁ గలుగునదై యుండుగాతామసుల కదికలుగుననెడి ప్రసక్తియేలేదు. ప్రసక్తియే లేనప్పుడు ప్రతిషేధించుటయుఁ గలుగదు గాన 'మాం అప్రాప్య' అని భగవత్ప్రాప్తిని బ్రతిషేధించుట దగదు. మఱి, ప్రాప్తియొక్క ప్రథమపర్యమైన కామ్రుజన్యజ్ఞానప్రాప్తియే యిచట ప్రతిషేధింపఁదగును గాన 'మామ్' అనుటకు 'నన్ను' అని అర్థముచెప్పక 'సర్వేశ్వ....' యున్నాడనెడి కామ్రుజన్యజ్ఞానమును అని అర్థము సేయఁబడినది.

114

తా. ఆసురస్వభావరూపమైనట్టి సరకమున కీమూఁడు ద్వారములు గలవు. అవి *యాత్మకు నాశకములైనవి. అవియె కామ క్రోధ లోభములు. ఈ మూఁటిస్వరూపము పూర్వమే వివరింపఁబడినది. ద్వారమనఁగా మార్గము - హేతువని యర్థము. ఇట్లు అతిఘోరసరక

115

మునకు హేతు వగుటంబట్టి కామక్రోధలోభము లనెడి యీమూఁటిని

116

దూరమునఁ బరిత్యజింపవలయును. 117 అవ.

శ్లో. ఏతై ర్విముక్తః కౌన్తేయ తమోద్వారైః త్రిభిన్నరః

118

ఆచర త్యాత్మన శ్రేయ స్తతో యాతి పరాంగతిమ్.

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, తమోద్వారైః = విపరీతజ్ఞానహేతువులైన, ఏతైః=ఈ, త్రిభిః=కామక్రోధలోభము లనెడిమూఁడిరిటిచేత, విముక్తః=విడువఁబడిన, సరః=పురుషుఁడు, ఆత్మనః=తన యాత్మకు, శ్రేయః=మేలును, ఆచరతి=అచరించుచున్నాఁడు, తతః = దానివలన, పరాంగతిం=పరమప్రాప్త్య మైననన్నె, యాతి=బొందుచున్నాఁడు.

119

తా. అర్జునా, నన్నుఁగూర్చిన విపరీతజ్ఞానమునకు హేతువులగు నీ కామక్రోధలోభములనుండి విడివడిన మనుజుఁడు తన యాత్మకు

120

మేలు చేసికొనుచున్నాఁడు - అనఁగా మద్విషయజ్ఞానము లభించి మదానుకూల్యమునందుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడు. దానివలన పరమ ప్రాప్త్యమైననన్నె బొందుచున్నాఁడు.

* ఇవట ఆత్మవాశమనఁగా ఆత్మసంపాదకాదు, అది నిత్యమైనది. యథావస్థితాత్మస్వరూపప్రాప్తి లేమియే ఆత్మవాశము. తక్కిన సరకములు పాపక్షయమా కలిగించును, ఇవియే పాపార్థమను కలిగించునుగాన ఘోరసరక హేతువు అనఁబడెను.

అవ. శాస్త్రము నాదరింపకుండుటయు ఈ నరకమునకు ప్రధాన హేతువని చెప్పుచున్నారు. 121.

122

శ్లో. య శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః

న స సిద్ధి మవాప్నోతి న సుఖం న పరాంగతిమ్.

23

టీ. యః=ఎవ్వడు, శాస్త్రవిధిం=వేదములనెడి నాయాజ్ఞను, ఉత్సృజ్య=విడిచిపెట్టి, కామకారతః=తన కిచ్చవచ్చినట్లు, వర్తతే=ప్రవర్తించుచున్నాడో, సః=వాడు, సిద్ధిం=స్వర్గాదిఫలసిద్ధిని, న అవాప్నోతి=పొందడు, సుఖం=ఇహలోక సుఖమును, న = పొందడు, పరాంగతిం = పరమప్రాప్త్యుడగు భగవంతుని, న = పొందడు.

123

తా. ఎవ్వడేనియు వేదములనెడు నాయనుశాసనము మన్నించి,

124

ఘించి, తన కిచ్చవచ్చినమార్గమున ప్రవర్తించునో, వాఁ డాముష్మిక సిద్ధిని (అనగా ఆముష్మికసుఖహేతుభూతమైన ఉపాయసిద్ధిని) దేనిని గాని పొందడు; (ఇహలోక) సుఖమును దేనినిగాని బొందడు; పరమ

125

గతిని బొందడు. ఇహలోకసుఖమునే పొందఁ దనగా, పరమ ప్రాప్త్యుడ నగునన్నుబొందు లెక్కడి దని యర్థము.

126 అవ.

శ్లో. తస్మాత్ చ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్య వ్యవస్థితౌ

జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తు మిహోర్హసి.

24

టీ. తస్మాత్=ఆహేతువువలన - (అవిధిపూర్వకమైనకర్మము విష్ఫలమగుటచేత), తే=నీకు, కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ=ఉపాదేయమును కర్తవ్యమై భగవదాశాసనరూపమైన కర్మమును) అనుషాదేయమును (అకర్తవ్యమై భగవదాజ్ఞాల్లంఘనరూపమైన కర్మమును) నేర్పఱచుట

యందు, శాస్త్రం = ధర్మశాస్త్రేతిహాసాదులచే ఉపబృంహితమైన
వేదము, ప్రమాణం = ప్రమాణము; కాబట్టి, శాస్త్రవిధానోక్తం =
శాస్త్రవిధియందుఁ జెప్పఁబడిన, కర్మ = ఉపాదేయమైన కర్మమును,
జ్ఞాత్వా = కలరూపున తెలిసికొని, ఇహ = ఇచ్చట, కర్తుం = చేయుటకు-
స్వీకరించుటకు, అర్హసి = తగుదువు.

127

తా. కాబట్టి, నీకు ఇది యుపాదేయము ఇది త్యాజ్యము అని
యేర్పఱచుటకు శాస్త్రమే ప్రమాణము. ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణా
128
దులచే ఉపబృంహితము లయినవేదములె యీ శాస్త్రము. అవి

129

పురుషోత్తమాఖ్యపరతత్త్వమును, తత్ప్రీతికరమును తత్త్వాప్త్యుపాయ

130

131

భూతమునైన కర్మమునుబోధించుచున్నవి. ఆ శాస్త్రవిధానముచేత
చెప్పఁబడిన పరతత్త్వమును పురుషోత్తమారాధనరూపమైన కర్మమును
ఎక్కువతక్కువలు లేకుండునట్లు కలరూపున నెఱిగినదాని స్వీకరింపఁ
దగుదువు.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా నూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసురసమ్మ
ద్విభాగయోగోనామ షోడశోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు
శ్రీ భగవద్గీతలయందు దైవాసురసంపద్విభాగ
యోగం బన్నది షోడశాధ్యాయము.

132

* ఇందు యోగోత్తరఃజ్ఞేన నీవు తక్కిన యాభాసప్రక్రియలను నిరసించిన
పాదపై, నిత్యభగవదాజ్ఞారూపమైన వేద మనెడు శాస్త్రముయొక్క సారమై కర్మ
యోగ భక్తియోగరూపమై భగవదనన్యభజనమగు పరమధర్మమును విడువక దానినే
యొప్పుడు నీయధికారముకొలది నుపాదేయముగాగ్రహింపుము' అని ముఖ్యతాత్పర్యము.

శ్రీ భగవద్గీతా - షోడశోఽధ్యాయః

దైవాసురసమ్పద్విభాగయోగః

అ వ తా రి క

—//—

(1) వెనుకటి 15వ అధ్యాయమునకు చివర 'ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమ్' మ్మని శాస్త్రప్రసంగము ప్రసక్తమైనది. 'అనఘ...భారత' శబ్దములచే శాస్త్రాధికారి నూచింపబడెను. ఆ యధికారియే "మా శుచ స్సమ్పదం దైవీ మభిజాతోఽసి భారత" యని ముందు చెప్పబడును. చెప్పిన అర్థములయందు సమ్మకము శాస్త్రాధీనముగాన పురుషుడు శాస్త్రాధీనుడని చెప్పవలెను. అదియును "తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే! కార్యకార్య వ్యవస్థితౌ జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మకర్తు మిహోర్హసి." అనగా - ఇదిచేయదగినది యిది చేయరానిదను ఏర్పాటునకు శాస్త్రమే మూలాధారము. కాబట్టి శాస్త్రమున విధించిన మార్గము ననుసరించియే నీవీ సంసారమున కర్మలను చేయవలెను. అని యీ యధ్యాయాంతమున చెప్పబడెను. అందులకే వెనుకటి యధ్యాయాంతమున నూచింపబడిన అధికారియొక్క యోగ్యతను పరిశీలించుటకే యీ యధ్యాయారంభమున దైవాసురవిభాగము చేయబడినది. ఈ విషయమంతయు "ఆసురము" ఇత్యాది గ్రంథముచే చెప్పబడుచున్నది.

1, 2, 3 శ్లోకములు

(2) తమోగుణమువలన భయము జనించుట సహజము. అది దైవీసంపదకుచేందిన సాత్వికునకుండనేరదు. కాబట్టి 'అభయ' శబ్దమును వివరించుటకై దానికి విపరీతమైన భయస్వరూపమును చెప్పుచున్నారు.

(3) సత్త్వమనగా సత్త్వగుణము ప్రధానముగా గల మనస్సు, దానికి సంశుద్ధి యనగా 'సమీచీనాశుద్ధి' అనగా సకల దోషములును

పోవుట. ఆ దోషములు ఏవి? రజస్తమస్సులు - వానివలన బుట్టునట్టి కామక్రోధాది అరిషడ్వర్గమున్ను.

(4) కామరాగాదులకు నిదానము రజోగుణ తమోగుణములు. అవి లేకున్నచో కామము రాగము అనూయ వంచన మొదలగు దోషములన్నియును పోవును.

(5) ఇచ్చట జ్ఞానయోగశబ్దము కర్మయోగాదులను చేరనీయ కుండుటకుకాదు. అవియును సాత్వికున కావశ్యకములే గదా! కాబట్టి యిచ్చట జ్ఞానయోగశబ్దమునకు కర్మజ్ఞానభక్తియోగములు మూడింటి కిని సాధారణమైన శాస్త్రీయమగు ప్రకృతిగంధములేని శుద్ధాత్మ స్వరూప వివేచనమని తెలియవలెను. ఇచ్చట యోగశబ్దమునకు ఉపా తుమని యర్థము.

(6) ఈ వినియోగము తన సంపద కనుగుణముగా నుండవలెను.

(7) అంతఃకరణము (మనస్సును) కూడనిదారికి పోకుండ నరి కట్టుట. దానిని యోగశాస్త్రమువలన నెఱుంగవలెను. గీతయందును రీవ యధ్యాయమున నద్దనుని ప్రశ్నకు బదులుగా భగవానుడు 'అభ్యా సేనచ కాంతేయ వైరాగ్యేణచ గృహ్యతే' అని అభ్యాస వైరాగ్యము లను మనోనిగ్రహమునకు సాధనములనుగా సెలవిచ్చెను.

(8) ఆసురయజ్ఞములను గూర్చి ముందు వివరింపనున్నాడు గాన నిచ్చట యజ్ఞము సాత్వికమని యెఱుంగవలెను. ఇచ్చట యజ్ఞశబ్దము సమస్త నిత్యనైమిత్తికముల కుపలక్షణము.

(9) చిన్న దేవతలను గురించినట్టియు, స్వల్పఫలముల నొసంగు కామ్యకర్మలను గురించినట్టియు వేదభాగము 'యావాన్తర్థఉదపానే' అను 2వ అధ్యాయమునందలి 46వ శ్లోకముచే చెప్పబడినరీతిగా మునుముక్షువుల కభ్యసించదగినది కాదని యిచ్చటను భ్రమించునోయని భానిని పరిహరించుచు తైగిర్యులభ్యసించినటుల కాదని వైలక్షణ్య మును జూపుచున్నాడు.

(10) తపస్సనగా - శాస్త్ర మంగీకరించు భోగసంకోచము, అందు కొన్నిటిని చెప్పచున్నారు.

(11) ఇచ్చట ద్వాదశ్యపవాస మనగా, ఏకాదశ్యపవాసమే. ఈ యేకాదశ్యపవాసమునకన్న ద్వాదశీ సమారాధనయే ముఖ్యమైనది. ఏకాదశ్యపవాసము దాని కంగము. ఏకాదశినా ఉపసించిన వాడే ద్వాదశ్యారాధనను చేయవలెను. ఒక్కొక్కసారి ద్వాదశినాడే ఉపసించవలసియు వచ్చును.

“ఏకాదశ్యా మహోరాత్రం, కర్తవ్యం భోజనద్వయమ్
రాత్రౌ జాగరణం చైవ దివాచ హరికీర్తనమ్.”

భోజన! జాత్యే కవచనం. ఓ జనులారా! ఏకాదశియందు పగలు భగవన్నామ సంకీర్తనమున్ను రాత్రి జాగరణమును అను నీ రెండున్ను తప్పక చేయవలెను. తపస్సుచే శుద్ధుడైన వానికే భగవదారాధనలో నధికార ముండును. తపస్సు అనగా - శాస్త్రీయమైన భోగసంకోచము. అదియే ఏకాదశ్యపవాసము.

(12) ఇది స్వపీడకున్న (తనను తానే బాధించుకొనుటకు) ఉపలక్షణము. అనగా - పరపీడనవలె తన పీడనయును చేయదగదు. మూర్ఖులు పరులను పీడించుట కొఱకు తమను పీడించుకొందురు. కత్తితోచేతిని కోసుకొని తన శత్రువుకోసెనని యాతనిని హింసించు నెపముతో నేరమును మోపును.

(13) “సత్యం బ్రూయాత్ ప్రియం బ్రూయాత్
న బ్రూయాత్సత్య మప్రియమ్
ప్రియంచ నాన్యతం బ్రూయాత్
ఏషధర్మ స్సనాతనః.”

చూచినదానిని చూచినటుల చెప్పవలెను. దానినైనను వినువానికి ప్రియమైన దైననే పనికిట్టుకొనివెళ్లి చెప్పవలెను. యథార్థమేయైనను

వాని కప్రియమైనచో తప్పించుకొని పోవలెనుగాని చెప్పరాదు. (నిర్భంధించి వాడేయడిగిన చెప్పినను తప్పులేదు) వానికిష్టముగదా యని యసత్యమును కల్పించి చెప్పరాదు. ఇది సత్యభాషణమును గూర్చిన సనాతన ధర్మము.

(14) స్వాభావికమైన ఆహార నిద్రాదులుగాని, శాస్త్రసిద్ధమైన పంచమహాయజ్ఞాదులుగాని విడువ తగవు గాని విడువవలసినవానిని పేర్కొనుచున్నారు.

(15) 'దమః' అనుటచే మనోనిగ్రహ మింతకు ముందే చెప్పబడినదిగాన 'శాంతోదానైః' అనుచోటవలె నిచ్చట బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహమును చెప్పవలెను.

(16) పైశున మనగా - చాడీలుచెప్పట. ఇది మహా పాపముగా శాస్త్రమున చెప్పబడినది.

శ్లో లోష్టమర్దీ తృణచ్ఛేదీ సఖఖాదీచయో నరః

స వినాశం వ్రజత్యాశు సూచికోఽశుచిరేవచ.

పనిలేక మట్టిబెడ్డలను కాలివేళ్ళతోను చేతివేళ్ళతోను నలుపు షాడును, గడ్డిని (చావమొదలగువానిని) గిల్లి తెంపుచుండువాడును, పళ్ళతో గోళ్ళను - కొఱికి తీసుకొనువాడును, ఇక్కడిమాట లక్కడను అక్కడిమాట లిక్కడను (అప్రియమైనవానిని) కలహ కారణమైనవానిని చెప్పుచుండువాడును శాస్త్రోక్త ఆచారవిహీనుడును వీరు వెంటనే చెడుదురు.

అండాభ్యుత్థి తిరుప్పావైలో "తీక్కుర శైచ్చెన్నోదోమ్" అని దీనినొక ముఖ్యవ్రతాంగమునుగా పేర్కొనెను.

(17) దయాభూతేషు— దయ అనగనే అది ప్రాణుల విషయమని చెప్పకనే తెలియుచుండగా భూతేషు అని యీ బహువచనముతో తిరిగి చెప్పనేల యన్నచో - ఇది శత్రువులయందేమి మిత్రులయందేమి అందరియందును ఉండవలెనని సూచించుటకేయని యెఱుంగవలెను.

గౌతముడును - దయా సర్వేషు భూతేషు, ఖాన్తి, రససూయా, శౌచ, మనాయాసో, మజ్జశ, మకార్యణ్య, మస్పృహ, అని యీ ఎనిమిదిన్ని ఆత్మగుణములని చెప్పెను. సకల ప్రాణులకును కలుగు దుఃఖమునుజూచి సహింపజాలక దానిని యథాశక్తిగా పరిహరించుటకు ప్రయత్నించుట. వారు తన కపకారమొనరించినను చిత్తమున ప్రతిక్రియ చేయవలెనను వికారము పుట్టకుండుట. పరుల గుణములయందు దోషమునే ఆరోపించకుండుట. శాస్త్రోక్తరీతిగా కరణత్రయమును సత్తార్యముల నాచరించుటకు యోగ్యముగా నుంచుకొనుట. చేయవలసిన పనులను చేయుటలో శ్రమచెంది మానకుండుట. ఇతరులకు తనకును క్షేమకరమగు నడవడికను కలిగియుండుట. నిష్పలచింత, (కూడని పనులను చేయవలెనను చింత) లేకుండుట. పరుల ద్రవ్యమునందు అయుక్తమగు దురాశలేకుండుట - అనునవి.

ఇది మిత్రులు ఆప్తులు బంధువుల యందుండుటలో విధించిన సరములేదు గాని శత్రువులయందుకూడా నుండుటయే విశేషము - తన కపకారమొనరించినను అది తా నొనరించిన పాపమునకు ఫలముగా భగవంతునిచే ప్రేరేపించబడి వారు గావించినదియేయని భావించుటచే కలుగును. దానిచే తా నొనరించిన పాపమునకు ప్రాయశ్చిత్తమై తాను శుద్ధుడగును. తాను వారి కేవిధముగను అపకరించలేదని తన యంతరాత్మలో నమ్మకమున్నచో నది మరింత ఉపకారకము. నిష్కారణముగ నపకరించువాడు ఎవరును చేయని ఉపకారము నీకు చేయును. అనగా నీతడు నీ పాపములకు భాగస్వామి యగును. కావున నాతనిపై కోపించక నాతనిని దయతో చూడుము అని శాస్త్రము చెప్పును.

మరియు- అహింసా ప్రథమం పుష్పం- పుష్పమిన్ద్రియనిగ్రహః
సర్వభూత దయాపుష్పం శూమాపుష్పం విశేషతః
దానం పుష్పం తపః పుష్పం సత్యం శౌచం తథైవచ
పుష్పమష్టవిధం ప్రోక్తం విష్ణోః ప్రీతికరం భవేత్.

అని భగవంతుని యనుగ్రహమునకు సన్నిహిత సాధనములగు నీ యెనిమిది గుణములును ఎనిమిది పుష్పములుగా వర్ణింపబడినవి.

“తాపత్రయేణాభిహతం యదేతదఖిలం జగత్ |

తదా శోచ్యేషు భూతేషు కరుణాం నకరోతికః”

అని ప్రహ్లాదుడు చెప్పెను.

అనగా- లోకమున జనులందరును ఆధ్యాత్మిక ఆధిభౌతిక, ఆధి దైవిక దుఃఖములచే కుమిలిపోవుచున్నారు. అట్టి వారిని జూచి అయ్యో యని జాలిపడి వారి యా దుఃఖములను బాపుటకు యత్నించకుండ నెవ్వడుండగలడని భావము.

అనగా- దయయనగా- పరుల దుఃఖమును సహించలేక దానిని పోగొట్టవలెనని కోరుటయేయని సారాంశము.

(18) కూడని వానియందు కోరికలేకుండుట.

(19) గట్టితనమునకు విరుద్ధమైన మెత్తతనము అన్నచో యిచ్చట అర్థము కుదురదు - కాన సజ్జనులతో... అనబడినది. దీనిని సూచించునవి - వారితో ముందుగ తానే మాట్లాడుట, సుముఖముగా వారికి గాన్పించుట మొదలగునవి. కఠినమైన పదార్థము ఇతర పదార్థములను తనలో జేరనీయదు. స్తబ్ధస్వభావము కలవాడు రాతివలె కఠినుడు. అట్లుండరాదు. “స్మితపూర్వాభిభాషీచ పూర్వభాషీచ రాఘవః” అనునట్లుండవలెను.

(20) ఉత్తమవంశజులు, విద్వాంసులు, సదాచారసంపన్నులైన మహాత్ములు ఇతరులు గావించు దుష్కర్మలకును సిగ్గుపడుదురు. అట్టి వారు తామే యట్టిపనులను చేసినచో సిగ్గుపడుదురని చెప్పవలెనా?

(21) దీనిచే క్రీడలు, పరిహాసముచేయుట, జూదము మొదలగు వానియందును సంగముండరాదని సూచింపబడినది.

(22) సాపరాధుల విషయమే తమగాని నిరపరాధుల పట్ల తమ కవకాశములేదు. అట్టివారి విషయమై నిర్వికారత్వమనగా నౌదాసీన్యము మాత్రమే గాని అది తమకాదు. నిరపరాధుల యందును కొందరికి క్రోధ ముండుట కలదు.

“బ్రాహ్మణా గణికా వైద్యాసాసరమేయాశ్చకుక్కుటాః
దృష్టమాత్రేణ కుప్యన్తి నజానే తత్ర కారణమ్.”

బ్రాహ్మణులు, వేశ్యలు వైద్యులు కుక్కలు, కోళ్ళు - ఇవి అదేమోగాని మనుష్యులు కనిపించినంతనే చిరచిరలాడుచుండును.

(23) మహాభారతమున - ద్రౌపది దుశ్శాసనుడు తన వస్త్రమును విప్పి తన నవమాన పరుచు సమయమున -

శ్లో. “జ్ఞాతం మయా వసిష్ఠేన, పురాగీతం మహాత్మనా
మహాత్యాపది సమ్రాప్తే స్మర్తవ్యో భగవాన్ హరిః
ఇతి నిశ్చిత్త్య మనసా, శరణాగతవత్సలమ్
ఆకృప్యమాణే వసనే, ద్రౌపదీ కృష్ణమస్మరత్.

‘పూర్వము వసిష్ఠమహర్షి సెలవిచ్చిన ధర్మమును నేనెఱుంగుదును. గొప్ప ఆపద సంభవించినప్పుడు శ్రియఃపతిని స్మరించవలెను’ అని నిశ్చయించుకొని తన వస్త్రాపహరణమును ప్రారంభించగనే శ్రీకృష్ణుని స్మరించెను.

ఇట్లు సుకరమును ముఖ్యమును అయిన కర్తవ్యమును విడువ కుండుటవలన నితర కర్తవ్యములు నిట్లే విడువక చేయబడియే యుండవలెనని భావము.

గీతయందే 18వ అధ్యాయమున 33వ శ్లోకమున -

ధృత్యా యయా ధారయతే, మనః ప్రాణేంద్రియ క్రియాః
యోగేనా వ్యభిచారిణ్యాధృతి స్సాపార్థ సాత్వికీ.

యని అనగా.

ఇతర ఫలములను కోరక మోక్షసాధనమైన భగవదుపాసనము కొఱకు ప్రవర్తించి దానికి సాధనములైన మనస్సు, ప్రాణము, ఇంద్రియములు వీనియొక్క పనులను నిలువబెట్టు ధృతి సత్వగుణప్రధానమైన ధృతి యని చెప్పబడును.

(24) శౌచం - శరీరము, వాక్కు, మనస్సు అనబడు కరణ త్రయము అపవిత్ర పురుషులను తాకుటచేతను, కూడని వస్తువులను వాడుటచేతను సత్వగుణమును కోల్పోవును. అందుచే వానితో చేయవలసిన కర్మల కవి పనికిరాకుండును. అట్టి ప్రమాదము లేకుండుటయే శౌచ మనబడును.

(25) బలాధ్యులు దుర్బలులను తమ వశమున నిడుకొని వారి స్వేచ్ఛను భంగపరతురు. దీనినే ఉపరోధ మందురు. దానిని చేయకుండుట అద్రోహ మనబడును. ఇచట ఇతరులయొక్క అనుటచే - తనయొక్క స్వేచ్ఛావృత్తి నరికట్టుట తపస్సనబడును. అది తన యోగమున కుపకారియగుటచే దానిని నిషేధించక “ఇతరుల” అనబడెను.

(26) మానమనగా - గర్వము- దానిని నిషేధించుటలో తాత్పర్యము అయినను తగని స్థానమున అనుట సాభిప్రాయము. అది మేమనగా — ఉత్తమవంశమున బుట్టుట, మంచి పరాక్రమమును కలిగియుండుట, గొప్ప కీర్తినార్జించుట మొదలగువానిచే స్వల్పగర్వమే యున్నను అంత ప్రమాదకరముకాదు. అదియున్నను దోషములేదు, తదతిరిక్తమైన గర్వముఅనుర ధర్మముగాచెప్పబడును. దాని కిచ్చట ప్రసక్తి లేనేలేదు. కాబట్టి “తగినిచోట” అని గర్వమున కొక విశేషణము చేర్చబడెను. శ్రీరామచంద్రుడు విభీషణ శరణాగతి సందర్భములో “అంగుశ్యక్రేణ తాన్ హన్యాం, ఇచ్ఛన్ హరి గణేశ్వర” అనుట గర్వముకాదు.

‘సత్వం దేవగుణం విద్యాత్, ఇతరావాసురౌ గుణే’.

(27) సత్త్వము దేవతల గుణముని యెఱుంగవలెను. రజస్తమో గుణములు ఆసురములు- అని విభజించుటచేతను, 'సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం' అనగా సత్త్వగుణము అనుష్ఠింప చేయదగిన జ్ఞానమును బుట్టించున దగుటచేతను సత్త్వగుణమధికముగా గలవారు భగవదాజ్ఞారూప మగు శాస్త్రము నతిక్రమింపజాలరు. ఇదియే వారికి సర్వము. అందుచే నిది సంపత్తిని చెప్పబడుట. అవివేకులచే భోగ్యపదార్థములును వానికి సాధనములును ఎట్లు సంపదగా తలంచబడునో అట్లులే సాత్త్వికులగు దైవీసంపన్నులకు భగవదాజ్ఞ ననువర్తించుట మిక్కిలి యభీష్టమున్ను పరమపురుషార్థమునకు కారణమున్ను అగుచున్నది.

‘పష్టుభక్తిపరోదేవః, విపరీతస్తథాసురః

ద్వివిభోభూత సర్గోఽయం, దైవ ఆసుర ఏవచ’.

ప్రాణులసృష్టి దైవమనియు ఆసురమనియు రెండేవిధములు. విష్ణుభక్తి కలవారైనచో దేవతల వంశములోని వాంనబడుదురు. అది లేనివారు ఆసుర సంతతిలోనివా రనబడుదురు.

(28) ఎట్లున్న దైవీసంపద లభించునో అట్లు గావించి పుట్టిన వానికి - దీనివలన - ఇట్టిగుణములు కలవారి కిట్టి సంపద తప్పక లభించి తీరునని యీ ‘అభిజాతస్య’ అనుటలోని అభిముఖికరణము సూచించు చున్నది. ఈ విషయమునే -

‘జాయమానంహి పురుషం, యం పశ్యే నృధుసూదనః

సాత్త్విక స్సతు విజ్ఞేయః సవై మోక్షార్థ చింతకః’

పుట్టు సమయమున నెవ్వనిపై శ్రియఃపతి కటాక్షము ప్రస రించునో వాడు సాత్త్విక ప్రకృతి కలవాడగును. అట్టివానికే మోక్ష కాంక్ష యుండును.

4వ శ్లోకము

(29) అంతియకాని భగవదాజ్ఞను పాలించు బుద్ధితోకాదు.

(30) ఇందువలననే శాస్త్రము సతిక్రమింతురు.

(31) దీనిచే నాచార్యులను, భగవంతుని, తత్సంబంధులను చూచుటచే కలుగు ఆనందముకాదని సూచింపబడెను.

(32) ఇది వీర్యాదులకును ఉపలక్షణము- మనుస్మృతి - 4-17.

“వయస్ః కర్మణోఽర్థస్య శ్రుతస్యాభి జనస్యచ
వేషవాగ్వైత్తి సారూప్య, మాచరన్ విహరే దిహ.”

తనపయస్సు, ఉద్యోగము, విశ్వర్యము, కీర్తి, వంశము అనువానికి తగునట్లు వేషము, మాటలు, జీవనముల సవలంబించుచు మెలంగ వలయునని చెప్పెను. దానికివిరుద్ధముగా సంచరించుట ఆసురప్రకృతిలో చేర్చబడెను.

‘యావనం ధనసమ్పత్తిః, ప్రభుత్వ మవి వేకితా
ఏకైక మప్యనర్థాయ కిముయత్ర చతుష్టయమ్.’

యావనము, ధనసమ్పత్తి, అధికారము, మంచిచెడ్డలను గమనించలేకుండుట—అను నీ నాల్గింటిలో నొక్కొక్కటియే యనర్థ దాయకమని శాస్త్రము చెప్పుచుండగా నీ నాల్గును నొక్కనియందే యున్నచో నిక చెప్పనేల ?

(33) వేదమును నిందించువారిని, దాని నంగీకరించినను విపరీతార్థములను చెప్పువారిని, దొంగలను, ఘోరముగ దూషించినను దండించినను పెద్ద తప్పుకాదని శాస్త్ర మంగీకరించుటచే ‘సజ్జనులకు’ అనబడినది.

వారికి బాధను కలిగించి వారిని బహిష్కరించిన శాస్త్రమును కూడ బహిష్కరించుటయే.

(34) ఇట్టి యజ్ఞానమునకు మూలము శైవాద్యాగములలో పరతత్వమును అపరతత్వముగాను, అపరతత్వమును పరతత్వముగాను

(అనగా - యుద్ధదేవతలను గొప్పవారినిగాను గొప్పదేవతలను తక్కువగాను) తెలుపుటయును, వేదవిధులకు విరుద్ధముగా నాచరించుటయే.

(35) “పశ్య త్యేనం జాయమానం, బ్రహ్మ రుద్రోధవాపునః
రజసా తమసా చైవ, మానసం సమభిప్లుతమ్.”

పుట్టు సమయమున బ్రహ్మయొక్కగాని రుద్రునియొక్కగాని కటాక్షము సోకినచో క్రమముగ నీతని మనస్సు రజోగుణ తమోగుణ ప్రచుర మగును.

(36) దీనిని సంపత్తుగా చెప్పనేల యన్నచో - భగవంతుని యాజ్ఞ నుల్లంఘించుటలోనే యభిరుచియు భోగ్యతాబుద్ధియు కలవారి యభిప్రాయమునుబట్టి యనిగాని, నిందారూపముగగాని దానిని సంపద యనుచున్నారని గ్రహించవలెను.

5వ శ్లోకము

అవతారిక -

(37) ఇచ్చట దైవాసుర సంపదలను జెప్పట దైవీ సంపత్తు నందు శ్రద్ధయును, ఆసురసంపత్తునందు అపచియును బుట్టించుట కొఱకేయని గ్రహించవలెను.

(38) విమోక్ష శబ్దమునకు కేవల మనిష్టనివృత్తి మాత్రమే కాదు. ఇష్టప్రాప్తిపర్యంత మర్థమును చెప్పగోరి శబ్దమునకు ముఖ్యా ర్థమైన ఆత్యంతికానిష్ట నివృత్తిని చెప్పుచున్నారు. ‘బంధమునుండి’ ఇత్యాది.

(39) శ్లోకమున నిబంధమనగా - ‘నియతో బంధః’ సంసార బంధ మనివార్యమని భావము.

(40) ఇచ్చట క్రమముగ ననుట -

ఈ సంపద క్రమముగగాక వెనువెంటనే పరమపురుషార్థప్రాప్తికి సాధనమన్నచో సమాధిపర్యంత మావశ్యకమని చెప్పుచున్న శాస్త్రము

వ్యర్థమగును. కాబట్టి 'క్రమముగ' ననబడినది. క్రమమనగా - ఆత్మ సాక్షాత్కారాదిద్వారా యని యర్థము.

(41) 'శ్లోకింపకుము'.

ఈ ఐదవ శ్లోక ఉక్తార్థముననున్న 'మాశుచః=దుఃఖింపకుము' అని యోదార్చబడు దుఃఖము అధ్యాయారంభములో "అశోచ్యానస్వ శోచ స్త్వం" అనిన దుఃఖముకాదు. అది యనేకోపపత్తులతో పరిహరిం బడియేయున్నది. అర్జునుడున్న అన్నిటిని విని 11వ అధ్యాయారంభ శ్లోకమున 'మదనుగ్రహాయ' అను శ్లోకాంతమున 'మోహోఽయం విగతో మమ' అని స్వయముగనే చెప్పెను. కాకున్నను 'నీవు దైవీ సంపదలో బుట్టితి నన్నంతమాత్రమున బంధువధజనిత దుఃఖమెట్లు నివ ర్తించును' (దేహస్మృత్యాంతి యెట్లుపోవును). ఇక నేమి యనగా, 'నిబద్ధాయాసురీమతా' యనుటను విని 'నేను శాస్త్రమర్యాదను మనస్సు తో నైనను ఉల్లంఘించ లేదుకాని ధీరోదాత్తునకుండు నిగూఢాహంకారము నాకు నితరాం లేకపోలేదు. ఇది నాకు స్వానుభవవిదితమే. అంత మాత్రముచేనైనను నేను ఆసురసంపదకోటిలో పరిగణింపబడుదునేమో' యని తన ప్రకృతిని నిర్ణయించుకొనలేక తిరిగి యపార సంసారసాగరమున మునుంగుదునేమో యను భయమువలన కంటతడిబెట్టిన యర్జునుని జూచి 'నీవు దైవీసంపదకే చెందినవాడ'వని తెలిపి భగవాను డాతనిని ఓదార్చుచున్నాడు. 'ఇదియును తగని దుఃఖమే. దీనిని నీవే తెచ్చిపెట్టుకొనుచున్నావు' అని యశీప్రాయము.

(42) దైవీప్రకృతిలోబుట్టి గొప్ప ధార్మికులుగా మెలంగిన వారి వంశమున ఆసురసంతాన మెన్నడును జనించనేరదని తాత్పర్యము.

6వ శ్లోకము

[43] అవతారిక -

ఆత్మలన్నియును జ్ఞానాకారముతో సమానములేగదా! ఇట్లు దైవాసుర భేదమును కల్పించుటకు నిమిత్తమేమియను ప్రశ్నను పరిహ

చించుచు ఆసుర మత్యంత నిహీనమగుటచే దానిని సుతరాం పరిత్యజిం
చవలెనని తెలుపుటకై దానిని విస్తరించి వివరించుచున్నాడు.

[44] ఇది దేవతల వంశాను చరితము చెప్పబడినట్లు తోచును.
అదికాదు. అట్లెచ్చటను చెప్పనేలేదు. ఇకనేమి - చెప్పుచున్నాడు.

[45] 'ప్రజహతి యదాకామాన్' 'దైవమేవాసరే యజ్ఞం'
'చతుర్విధా భజస్తేమాం' 'మహాత్మానస్తు మాం పార్థ' ఇత్యాదులచే
జ్ఞానయోగనిష్ఠులును కర్మయోగనిష్ఠులును భక్తియోగనిష్ఠులునునగు
పురుషులు చెప్పబడినను ఆ యోగమును చేయవలెనని చెప్పటలోనే
తాత్పర్యము. కాబట్టి దైవసర్గమును విస్తరించి చెప్పితి ననగా దాని
కర్తవ్యమును నిర్దేశించుటద్వారానే యని గ్రహించవలెను.

[46] వినుము - అనుట చెప్పుచున్న తాను ఆప్తతముడనని
సూచించుటకే యని గ్రహించవలెను.

మరియు - చేయదగిన దేదైనను తెలియనిచో చేయుటకు
శక్యము కానటులనే విడువదగినదియు తెలియనిచో విడుచుటకును
శక్యముకాదు. కావున నేను చెప్పుచున్నమాటలను సావధానముగా
వినుమని హెచ్చరించుచున్నాడు.

7వ శ్లోకము

[47] ఇచ్చట ప్రవృత్తినివృత్తిశబ్దములు తొకికవిషయములుకావు.
ఆసురులు కుమార్గమునుబట్టి ప్రవర్తించుట సన్మార్గములను విడచి వర్తించుటయును తొకికమగు వారి యనిష్టములను పరిహరించుకొనుటకును
యిష్టములను సాధించుకొనుటకేగదా! కాబట్టి "అసురజన్మము" ఇత్యాది
గ్రంథము.

కర్తవ్య కర్తవ్యములుగా విధింపబడినవియును కావు.

రాగప్రాప్తములును శాస్త్రప్రాప్తములును కావు. 'సకౌచం
నాపిచాచారః' అనుటచే నవి చెప్పబడుచున్నవి గాన పౌనరుక్త్య
దోషము వచ్చును.

కావున నిచ్చట ముముక్షువులకు కావలసిన ప్రవర్తక-నివర్తక ధర్మములని గ్రహించవలెను. ఆ వివేకము వారికి లేదని తాత్పర్యము.

ఆ ధర్మములు- ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం- ప్రజాపతి రథాబ్రవీత్ నివృత్తిలక్షణం ధర్మం ఋషిర్నారాయణోఽబ్రవీత్ - అని చెప్పబడినది.

[48] ఎఱుంగరనుటలో నొక విశేషముకలదు. 'నసత్యం తేషు విద్యతే' అనగా, సత్యమనగా నేమియో నెఱుంగుదురుగాని యాచరించరని నటుల అభ్యుదయసాధన - మోక్షసాధనమగు వైదిక ధర్మము నెఱింగియు నాచరించరని యర్థముకాదు. వారి కవి తెలియనే తెలియవని యర్థము. అనేక సారులు చెప్పినను తమోగుణాధిక్యముచే వారికి తలకెక్కదని తాత్పర్యము.

ఇచ్చట (శ్రీ) యామునాచార్యులవారు సెలవిచ్చిన స్తోత్రరత్న లోని యీక్రింది శ్లోకము ననుసంధించవలెను.

శ్లో త్వాం శీలరూపచరితైః పరమప్రకృష్ట సత్వేన
సాత్వికతయా ప్రబలై శ్చ శాస్త్రైః

ప్రఖ్యాత దైవపరమార్థవిదాం మతైశ్చ
దైవాసురప్రకృతయః ప్రభవన్తిబోద్ధమ్.

స్వామీ! నీ వనేక రీతుల నీ శీలమును నీ రూపమును నీ చేష్టలను అనేకావతారములెత్తి తెలిపినను మిక్కిలి సత్వగుణము ప్రధానముగాగల సాత్విక ఋషిపుంగవులచే చెప్పబడిన వగుటచే సాత్వికములని ప్రసిద్ధిచెందినవి గనుకనే ప్రబలమైన శాస్త్రములచేతను పరతత్వమును బాగుగ నెఱింగినవారుగా ప్రసిద్ధిచెందిన మహాపురుషులచే శతశః బోధింపబడినను ఆసుర ప్రకృతికిచెందినవారు బాహ్యుగ నెఱుంగనే యెఱుంగరు అని

[49] శాస్త్రమున చెప్పబడిన శౌచము ఆంతరమనియు బాహ్యమనియును రెండురీతులు. చేయవలసిన శుద్ధులను చేసికొనకపోవుటచే బాహ్యశుద్ధియును ఆత్మగుణములు లేకుండుటచే నాంతరశుద్ధియును వారికి యుండనేరదు.

(50) ఆచారము కారణము, శౌచము దాని కార్యమనియు నెఱుంగవలెను. ఆచారమున్న నే బాహ్యంతర శౌచ ముండును.

సంధ్యావందనము వర్ణాశ్రమధర్మము, నిత్యకర్మ 'ప్రాజాపత్యం గృహస్థానం' మనెడు ప్రమాణములచే వానికిని యొక ఫలము చెప్పబడుచున్నది. అట్టితరి సంధ్యావందనము సుశౌచమునకు మాత్రమే కారణ మననేలయన్నచో చెప్పుచున్నారు.

ఇచ్చట సంధ్యలేనిచో కర్మలు చేయు యోగ్యత లేదనుటచే ఆచారమునకును శౌచమునకును గల కార్యకారణభావము దృఢీకరింపబడినది. ఇది కేవలం సంధ్యావందనమునకే కాదు. నిత్యకర్మలలో దేనిని విడిచినను వైదికకర్మలలో దేనిని కూడా నాచరించుటకు తగదని తాత్పర్యము.

(51) మోసగించుటలో నాసక్తిలవారగుటచే తెలిసినది తెలిసినట్లు వారు చెప్పురు. పరుల పీడించుటలోనే వారికి ఆనందము కావున హితమును తెలుపరు.

రివ శ్లోకము

(52) అవ. ఇట్లు సత్యమును భాషించకుండుటయేకాదు. అసత్యమును కూడ భాషించుచుండు రనుచున్నారు.

(53) ఈ శబ్దము 'మిథ్య' యను నర్థమును బోధించదు. ఇది-లోసులందరకును ప్రత్యక్షప్రమాణసిద్ధమనియు, ప్రమాణసిద్ధమైనదానినే మిథ్యయన్నచో శాస్త్రప్రమాణసిద్ధమైన బ్రహ్మయు మిథ్యయే కావలసి వచ్చుననియు మొదలగు హేతువులచే నీ వాదము వెనుకనే నిరసింపబడినది.

ఆసుర ప్రకృతికి చెందినవారు ఐశ్వర్యము పరమార్థమనియు స్థిరమనియు ప్రబలమైన అధ్యపసాయముతో నుండి దివారాత్రములు తమ జీవితమునంతను తత్సంపాదన తత్సంగక్షణలతోనే గడుపుచుండును.

అట్టివారిని కూటయుక్తులతో నీ ప్రపంచము హుళ్యక్మయని వంచి చుట బ్రహ్మకై నను శక్యముగాదు.

అనురలకు శాస్త్రమునిన సుతరాంగిట్టదు కాబట్టి శాస్త్రసిద్ధమైన సత్యత్వమునే వీరు నిరాకరింతు రని చెప్పవలెను. శాస్త్రమున సత్య శబ్దమునకు బ్రహ్మయే యర్థము. 'సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ' అని వినుచున్నాముగాదా !

ఛాందోగ్యోపనిషత్తు యీ సత్యశబ్దము నెట్లు వివరించినదో గమనింపుడు.

‘తస్యహవా ఏతస్యబ్రహ్మణో నామ సత్యమితి’

తానిహవా ఏతాని త్రీణ్యక్షరాణి.

సత్ - తి- య మితి.

తద్యత్ సత్ తదమృతం అథయత్తి తన్నర్త్యం

“తేనోభే యచ్ఛతి తస్మాద్యం;

అహరహర్వా ఏవంవిత్ స్వర్గలోకమేతి”

అని- అనగా ('సత్య' మని బ్రహ్మయొక్క ఇత్యాది సత్య మని బ్రహ్మయొక్క ప్రసిద్ధమైన పేరు.

ఈ పదమున సత్, తి, యమ్ అని మూడక్షరములున్నవి. అందు 'సత్' అనగా నెన్నడును నశించనిదై నదా 'సత్ సత్' అని వ్యవహరింపబడు- జీవాత్మ. 'తి' యనగా త్యజి- ఛానా అను ధాతువునుండి "త్యజితి=క్షణేక్షణే" తన రూపమును విడుచుచున్న (మారుచున్న పరిణామమును చెందుచున్న) అను వ్యుత్పత్తి సిద్ధమైన ప్రకృతయు, ప్రాకృతములున్న ఆ 'సత్త' నబడు జీవుని 'తి' యనబడు ప్రకృతిపరిణామమగు శరీరముతో కర్మానుగుణముగా, యచ్ఛతి=కూర్చువాడు-సత్యం అనబడును.

జీవులను వారివారి కర్మానుగుణముగా శరీరములలో ప్రవేశ బెట్టు సృష్టికర్తయగు నారాయణుడని యర్థము. కాబట్టి యిచ్చట సత్యశబ్దము

నకు - సాంఖ్య - మిమాంసక - జైనబౌద్ధచార్యులవలె జగత్తును బ్రహ్మాత్మకముగా నంగీకరించరని యర్థము-

(54) అప్రతిష్ఠం - అనుచోట కూడ నిట్లే లోకులందఱు నిందితురని ప్రత్యక్షసిద్ధమైన ప్రతిష్ఠను నిషేధించక శాస్త్రములలో ప్రతిష్ఠ (ఆధారము) గా జెప్పబడిన సమస్తమును నిషేధింతురని చెప్పవలెను. దానినే ప్రమాణముతో నుదహరించుచున్నారు. ఆదికూర్మ, శేష, దిగ్గజ ప్రభృతులచే భూమి ధరింపబడుచున్నది శాస్త్రము చెప్పుచుండగా శుష్కతర్కవాదులు “కొందఱు ధర్తాధరిత్ర్యా యశి కశ్చిదన్యః! తస్యా పరస్తస్య పరస్తతోఽన్యః! ఏవంహి తేషాం అనవస్థితి స్సాన్విత్తతోహి భర్త్ర్యాః భువవశక్తిః” భూమిని వేరొకడు ధరించుచున్నాడన్నచో వానిని ధరించువాడెవ్వడని ప్రశ్నయుదయించును. దాని కొకనిని కల్పించిన వానినెవ్వడు ధరించును? అని యిట్లు అనవస్థాదోషము సిద్ధించును. కాన అన్నిటిని ధరించు భూమి తనను తానే ధరించుచున్నదందురు- మరి కొందఱు వాయువేగముచే భూమి తిరుగుచుండుననియు ఆ తిరుగుటచేతనే (సైకిలు మొదలగు వానివలె) యది పతనముగాకయున్నదని యందురు. జైనులు మాత్రము భూమి బరువైనదిగాన నిత్యము క్రిందకు పడుచు యుండు నందురు. (వారి సిద్ధాంతమున ముక్తియనగా నిరంతరము పైకి పోవుటవలె నిదియు నిరంతరము క్రిందకు పోవుటయే కానోవు. ఇకవారికి పైనను క్రిందను హద్దులే దేమో)

(55) అనీశ్వర శబ్దమునకు యిచ్చట విగ్రహమునుగాని ప్రభువు మొదలగు తాకిక ఈశ్వరులనుగాని నిషేధించు తాత్పర్యముకాదు. ఏమన “లోకవ్యవహారసిద్ధ ఇతిచార్యాకాః” అనుటచే వారు లోకవ్యవహారము ప్రత్యక్షసిద్ధముగా నిషేధించరు. ఇక బ్రహ్మను నిషేధింతురనియును చెప్పడగదు. అది అసత్యమనుటచేతనే ఏర్పడినది. కాబట్టి యిచ్చట నిషేధింపబడు నీశ్వరుడు - ఈశ - అనుశాసనే అనువ్యుత్పత్తిని బట్టి సిద్ధమైన నియంత్ర నిషేధించుచున్నారు. సర్వేశ్వరుని నియంతృత్వము నంగీకరించరని యర్థమును చెప్పవలెను.

అనగా - జై నులు - జగత్తులయు నచిత్తువంటి స్వభావమునే కలిగియుండు జీవ - అజీవాత్మకమనియు వేరొక యీశ్వరుడు లేడనియు నూదియుంటురాయివలె ధర్మాదులచేతనే ధరింపబడి నియుమించబడుచున్నదందురు.

కొందరు - హిరణ్యకశ్యపుడు ప్రహ్లాదునితో నన్నటుల - "పరమేశ్వర సంక్షోభజ్ఞాకిమన్యోమయ్యవస్థితే?" మూఢుడా! నేనుండగా పరమేశ్వరుడని పేరు బెట్టుకొని మరియొక డెవ్వడున్నాడురా యనునటుల మేము సర్వేశ్వరులమని యభిమానించు కల్పితశాసకులచే శాసింపబడుచున్నదందురు.

(95) మరికొందరు - దేశభేదకాలభేదములచే నీశ్వరులు మారుచుందురనియు, ఇట్టి యీశ్వర ప్రవాహము చేతనే జగత్తు శాసింపబడుచున్నదందురు. ఇట్లు ఎవ్వరు నాకంటె వేరైన బ్రహ్మరుద్రాదులను పరమేశ్వరులనుగా భావించి బోధింతురో వారాసురప్రకృతులని భగవంతుడానతిచ్చుచున్నాడని భావము.

ఇతరులు కొందరీశ్వరులు ప్రవర్తకులుగా గోచరించుచున్నారే, శాస్త్రములచేతను తెలుపబడుచున్నారే. అట్లుండ భగవంతుడొక్కడే సర్వనియంత యందులే? యనగా చెప్పచున్నారు -

"అహం సర్వస్య ప్రభవః" - ఇత్యాది.

ఇతరు లీశ్వరులై నియంతలగులయు నావలననే "పరాత్తు తత్ శ్రోతే" అని బ్రహ్మసూత్రము గాంచుడు. మొదట జీవుడు కర్తయని సమర్థించి అటుపైన జీవుని కర్తృత్వము భగవదధీనమా? స్వతంత్రమా? అని యాశంకించుకొని అది భగవదధీనమైనదేయని ఈ సూత్రముచే నిర్ణయింపబడినది.

ఏతావతా నీ మూఢు పదములచేతను జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తి స్థితి ప్రవృత్తులు మూడును పరమాత్మాధీనములని అనురుంగీకరించరని తెలుపబడినది.

(56) పరబ్రహ్మయొక్క అవశ్యకత లేకయే వేరొక మూలమున ప్రపంచము పుట్టుచుండుటచే బ్రహ్మానుండి పుట్టుచున్నదనుట అసత్యమనుచున్నారు.

చేమటవలన బుట్టినట్టి పేలు, నల్లులు మొదలైనవియు, విత్తనములు వలన బుట్టు చెట్లు చేమలున్ను స్త్రీపురుష సంసర్గము లేకయే పుట్టినను దేవతీర్యజ్ఞమష్య సృష్టి మాత్రము మిథున సంసర్గముచేతనే గాని భగవంతుని వలన మాత్రమే పుట్టినదనుటకు వీలులేదు. అయోనిజములుగ గాన్పించునవియు పుట్టుచున్నవిగాన యోనిజములనియే ప్రత్యక్ష ప్రమాణబలముచే సంగీకరింతుము - (యాకామత్కుణ ప్రభృతయః- యోనిజావీవ- జన్యత్వాత్ - మనుష్యపశ్చాదివత్) స్వేదమధికముగానున్న సమయమున నవి యధికముగా బుట్టుచుండుట నవి సన్నగిలినప్పుడుసన్నగిలుటయున్ను బీజములకు భూమినీరు వెలుగుసమయముల సంయోగములచే చెట్టులు, పొదలు లతలు, పుట్టుటయును. అది లేనిచో పుట్టకపోవుటచేతను ఇట్లు అన్వయవ్యతిరేకముచే స్వేదజోద్భిజ్జాదులయొక్క పుట్టుటయును, గిట్టుటయును చూచుచుండుటచే నాయాసామగ్రులవలననే అవి పుట్టుచున్నవని సమర్థించుటకు శక్యమగుటచే నిక యీశ్వరుని కర్తగా కన్పించుటగాని ఆగమములచే సంగీకరించుటగాని పని లేదందురు.

(57) కామహేతుక పదము కాన్పించు సమస్త కారణములకును ఉపలక్షణము. అన్నిటికన్నను కామ ప్రావణ్యమధికమైనదగుటచే నా పదము వాడబడినది.

నాస్తికులకు ప్రమాణములైన ఆగమములున్ను ఆయా సంప్రదాయస్థులచేతనే వ్రాయబడినవిగాన ఉపదేశపరంపరగా పచ్చుచున్న ఆయాగమములచేతనే నీవిధమగు విపరీతార్థములు బోధింపబడుచున్నవి. మరియు శిథిలమైపోయిన ప్రాచీన నగరవృత్తాంతము లెట్లు ఆయాకాల

మునందున్నవారు వ్రాసిన గ్రంథములచేతను వారువారికి వారువారికి చెప్పకొనుచు వచ్చుచుండుటచేతను ఆయా విషయముల నెఱుంగుచున్నటులనే యీ విషయములును ప్రచారములో నున్నవి.

ప్రతి కల్పమునందును శ్రీయఃపతియను శిల్పి జగత్తులను సృష్టించుచున్నను అది యుక్తమగుటలో సంశయము లేకున్నను ఆయుర్దాయము లేనివాడు తీవ్రమైన బౌషధమును ద్వేషించునటుల వీరును శాస్త్రమును ద్వేషించి యిట్లు విపరీతార్థములను కల్పింతురు.

9వ శ్లోకము

(58) నష్టాత్మగులుటకు కారణము అల్పబుద్ధిత్వమేగాన పునరుక్తి దోషము ప్రసంగించును. దానిని జూపుచున్నాను లేక- పశువులు మృగములువలె వీరికిని దేహవిలక్షణముగు నాత్మజ్ఞానము లేకుండుట స్వార్సికమైనదే.

అల్పబుద్ధులనుటచే ఆ దుర్బుద్ధిని పోగొట్టుకొనజాలకున్నారని తాత్పర్యము-

(59) 'అనేన ప్రసవిష్యధ్వం; ఏషవోస్త్విష్టకామధుక్'
'పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాస్యథ'

దేవతలు తమ ఆరాధనకై మీకొసంగిన సంపదలతో వారి నారాధించి వృద్ధిని పొందుడు.

ఈ యారాధన మీకు సకలాభీష్టముల నొసంగును. ఇట్లు మీరును దేవతలను ఒకరినొక రారాధించుకొనుచు పరమశ్రేయస్సును బడయుడు అని భగవంతుడు సెలవిచ్చిన కట్టుబాటుల నతిక్రమించుచున్నారు. మిగిలిన మూర్ఖులు 'తందానతాన' యనుచున్నారు. ఈమూర్ఖులు వారి యుపదేశములను వినియు వారి యడుగులజాడలో నడచియు నదియే తమకు ముఖ్యకర్తవ్యముగా నమ్మి ధర్మార్థకామమోక్షములను బడయజాలక అభివృద్ధిని చెందనివారై ఆధ్యాత్మికాధి దైవికాధి భౌతిక తాపములకు గురియై క్షీణించుచున్నారు.

10వ శ్లోకము

(60) కారణవస్తువు నాశ్రయించవలెననిగదా వైదికమర్యాద వీరికి జగత్కారణము కామమే గాన దానినే ఫలమని నమ్మి దానినే ఆశ్రయింతురు. ఆ యాశ్రయణమున కంగములు దంభాదులే.

(61) దుష్పూరం=నింపనలవికానిది. దానికి కారణము వారి కోరికలు పొందనలవిగాని విషయములను గూర్చినవగుటయే.

‘తృష్ణాఖనిరగాధేయం, దుష్పూరాకేన పూర్యతే’. ఆశ యనునది మిక్కిలి లోతైన గొయ్యవంటిది. అది దేనిచేతను నింపనలవికాదు. ఇక దానినెవడు నింపగలడు? ఇందు మరియొక విశేషము కలదు. ఇది “పూరణైరేవఖన్యతే” నింపుటకు పడవేసిన పదార్థములతోనే యది మరింత లోతుగ త్రవ్వబడును.

“నజాతుకామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి

హవిషా కృష్ణవర్ణేవభూయ ఏవాభివర్ధతే”

భోగ్యపదార్థముల నొక్కసారి అన్నిటిని యనుభవించివేసి కామమును శమింపజేసికొనుట నెవ్వనికిని శక్యము కాదు. దానివలన నా కామము నేతివలన నగ్నిజ్వాల మరింత ప్రజ్వరిల్లునటుల పెరిగిపోవుచుండును.

(62) మదమనగా నేను ధనవంతుడననియు, చదువరిననియు గొప్ప వంశమున బుట్టితి ననియు గర్వించి తోచిన రీతిగ నాచరించుటకు తగిన విరగబాటు.

(63) మోహశబ్దమునకు అజ్ఞానమని యర్థము. అనగా విరుద్ధాచారమునకు కారణమైన కృత్యాకృత్య వివేకము లేకుండుట.

(64) ధార్మికమైన బుద్ధికలవారు న్యాయముగ సంపాదింతురు. విషయాలనులు శౌర్యద్యూతాదులచే నాజ్ఞింతురు.

(65) గ్రాహణ్ గృహీత్వా- తత్కాలమునకు వినియోగార్హమైనవియు, తనవియని స్థిరముగ నభిమానించదగినవియునని రెండింటికి భేదమును గ్రహించవలెను. దీనిచే పునరుక్తి లేదు.

(66) పాపండుల శాస్త్రములలో విధింపబడిన వ్రతముల నాచరించు వారిని చూచినను తాకినను మహాపాపము. ఇట్టివి యాచరించిన వారినే యపవిత్రులను గావించిన నీ వ్రతములు ఇక వానిని స్వయముగ నశుభములని వేరుగ చెప్పవలెనా.

(67) వీరు విషహరణ మంత్రములు. పెద్ద బండలను అనాయాసముగ గుండపిండిని చేయుట సూర్యుని గతిసరికట్టుట విగ్రహములను మాటలాడించుట మొదలగు వంచనోపాయములచే వశీకరింపబడి ధర్మదూరులై తామనులై వేదవిరుద్ధమైన వ్రతముల నాచరించుచుందురు.

లేక యిచ్చట వ్రతమనగా- శౌర్యము అహంకారములవలన పుట్టినట్టి శాస్త్రవిరుద్ధమైన సంకల్పమనియును జెప్పవచ్చును. శాస్త్రోక్తమైన వ్రతములనైనను వానిని భగవంతుని యారాధనలేయని యెఱుంగకయును శాస్త్రమర్మాద నుల్లంఘించియు నాచరించుటచే నవియును అశాస్త్రవిహితములుగనే పరిగణింపబడును.

11వ శ్లోకము

(68) కామోపభోగ... తమకు కావలెనని కోరబడిన వానిలో కామము తీరుట కుపయోగించునదియే ప్రధానముగా కలవారని యర్థము

(69) స్వర్గములేదు మోక్షములేదని వారి యభిప్రాయము.

(70) చేతకానివానికై గావించు వ్యర్థప్రయాసను తెలుపుచున్నాడు.

(71) అనేక వస్తువులను గూర్చినదగుటచే చిలవలు పలవలు బెట్టుచుండును.

(72) “ప్రళయాంతాం” అను పదమునకు “చనిపోవు వరకును” అని చెప్పుటకంటె ‘వ్యామోహాధిక్యమును చెప్పుచున్నద’నుటయు క్తము. ఆ వ్యామోహమెట్టిదనగా— చిరకాలము శ్రమించి సాధించవలసిన దానిని అత్యల్పకాలములో సాధింపగోరుటయే. ప్రళయశబ్దమునకు సుప్రసిద్ధార్థమును గ్రహించుట ఉచితము. ఈ చింతించువారు ప్రళయము వరకును బ్రతికియుందురా? ఇక వీరి చింత ప్రళయమువరకెల్లండును? కాబట్టి ‘ప్రాకృతప్రళయేత్యాది’ చెప్పబడినది.

12వ శ్లోకము

(73) చింతయనగా— చేయదగిన దానిని గూర్చినది— ఆశయనగా ఫలమును గూర్చినది. ఆశింపబడిన విషయములు అగణ్యములు గనుక ఆశలును అగణ్యములే.

(74) వీరికి క్రోధమే పరమ ప్రాప్యము. అందుచే వారికి అభిమానులే యుండరు. అందుచే వారికి కామమునకును క్రోధమునకును విషయభూతులొక్కరే. కామము అడ్డబడినచో క్రోధముగా మారును.

(75) అయ్యో! మోక్షసాధనమైన పరమ పురుషుని యారాధనకై చేయవలసిన కర్తవ్యమును వీరు విషయభోగమునకై అనర్థముల నొసంగు అతి సీచమైన మెరుపువలె నస్థిరమైన సుఖమువలె పైకి గాన్నించుచున్నదానికై చేయుచున్నారేయని వారి కొఱకు పరితపించుటను తెలుపుచున్నది.

(76) యజ్ఞాదులకువలె న్యాయముగా సంపాదించిన ధనముగాక అక్రమమార్గములతో నార్జించిన ధనముతో కామముల ననుభవించుచున్నారు.

13వ శ్లోకము

(77) అవతారిక—

“సహస్రభగసందర్శనాత్మకశ్చ
మహానస్థలక్షణో మోక్షః”

అని వారి మోక్షలక్షణము- అనగా- పెక్కుస్థిలతో సంసర్గించుటయే వారికి మోక్షము గావున దానిని సాధించుటకే పెక్కు ధనముల నార్జింతురని చెప్పుచున్నాడు-

(78) సాత్వికులగు మహాత్ములు తమచే చేయబడినవి భగవంతుడే చేయించెననియు తాము చేయవలసినవి భగవంతుడే చేయించుననియు తలంతురు. వీరట్లుగాక అహంకారముచే వానిని తామేచేయుచున్నట్లు తలంచుట భ్రాంతియని యీ శబ్దముచే సూచింపబడుచున్నది.

యోగపరిపాకములో నొక్కటియగు వ్యతిరేక సంజ్ఞగల యవస్థకు చేరిన యోగి ఇంతవరకు పక్షమైనవే? ఇంక నేను పక్షముచేయవలసినవే? యని యాలోచించునటులనే వీరును లాభనష్టములను కృత-కర్తవ్యకర్మలను గురించి నిరంతర మాలోచించుచుండురు.

ఇంతవరకును తన కభీష్టములను లభించుటలోను యనిష్టములను బాపుకొనుటలోను తన సామర్థ్యమే కారణమను భ్రమ చెప్పబడినది.

14వ శ్లోకము

(79) అవ- ఇట్లు యిష్టములను లభించుటను గూర్చి వారి యాశయము వ్యక్త పరచబడినది. ఇకపైన అనిష్టమును పోగొట్టుకొనుటలో వారి యభిప్రాయములను తెలుపుచున్నాడు.

(80) శూరుడనగా- పెద్దపులివలె శత్రువుల ననాదరించి నిర్భయముగా శత్రుసైన్యమున దూరువాడు.

(81) ధీరుడనగా- పరాక్రమముతో శ్రమించుట మొదలగు వికారములు లేనివాడు.

(82) వారి భావమేమనగా- వైదికులు డబ్బు సంపాదించవలెనను లోభముతో రహస్యగ్రంథముల నాధారముగాగొని మోసగించి దానములు యజ్ఞములు మొదలగు వానిని వారిచే చేయించి ఇంటి

లోనున్న ద్రవ్యమును కూడ ఖర్చు పెట్టించి దరిద్రులను చేసివేయుచున్నారని చెప్పుదురు.

(83) బలాఘ్యులను మోసగించనేరికిని శక్యము కాదు. రామాయణమున సుందరకాండలో.

“సభేదసాధ్యాః బలదర్పితా జనాః” అని యాంజనేయులలో చించిరి. బలముచే గర్వితులను భేదోపాయముతో సాధించ నేరికిని శక్యముకాదు.

(84) ఈశ్వరోఽహం= ఇచ్చట తన సామర్థ్యమైనను అదృష్టాధీనము కాదని చెప్పుచున్నాడు.

ఇచ్చట ఈశ్వరశబ్దమునకు తానెవరిచేగాని నియమింపబడనను గర్వమును తెలుపును.

మరియు తనకంటె వేరైన సమస్తమును తానే శిక్షింపగలనను అభిమానమనియును చెప్పవచ్చును.

(85) భోగీ— భోగములు సాధనము

(87) సుఖి— సుఖము సాధ్యము

(86) సిద్ధః— జ్ఞానాద్యతిశయములు కలవాడు ఈశ్వరత్వము మొదలు అభిజనవర్త్యంతము గల అతిశయము ప్రారబ్ధకర్మ ఫలమని తెలియవలెను.

(88) తన నెవ్వరైనను భూమండలమంతయు నీ భుజములచే ధరింపబడుచున్నది. నీవే సమస్త లోకములకును శిక్షకుడవు అనియన్నచో నుబ్బిపోయి వారికి తన సర్వస్వము నర్పించవచ్చునని తలంతురు.

15వ స్లోకము

(89) మత్తోఽన్యోమయా సదృశోనాస్తి
అహమేవ మయా సదృశః.

నాతో సమానుడుగాని నన్ను మించినవాడుగాని యొక్కడును లేడు. నేనే నాకు సాటి.

“గగనం గగనాకారం సాగర స్సాగరోపమః

రామరావణయో ద్యుద్ధం రామరావణమోరివ.

ఆకాశమున కాకాశమే సాటి. సముద్రమునకు సముద్రమే సాటి. రామ-రావణ యుద్ధమునకు రామరావణయుద్ధమే సాటి. నాకు నేనే సాటి. అనునట్లది అనన్వయాలంకారము.

(90) వీరి మతమున పరలోకము లేదుగదా! ఉన్నదని తలంచిన మూడు లోకములలోనే కాదు పదునాల్గు భువనములలోను అనెడువాడే. లోకములన్నియును వెదకినను “మృగ్యతాం మాదృశోఽన్యః”

(91) ఈ యానందము యజ్ఞములకు ఫలముగ లభించు స్వర్గాదుల వలనకాదు. మరి యజమానుడనే గొప్పఉపాధి తనకు లభించునని ఆశతో మాత్రమే.

(92) సాత్త్వికుడని లోకులు తనను తలంచవలెనని మాత్రమే.

16వ శ్లోకము

(93) అవతారిక:- భగవంతునిపై భారముంచినవారే తరచుగ నిశ్చింతబుద్ధులై యుందురు. దీనికి వారు విపరీతులగుచున్నారు.

(94) చింతయను వ్యాపారముతో కూడియున్న మనస్సునకు చిత్తమని పేరు.

(95) విభ్రాంతి యనగా విపరీత జ్ఞానము—

“అన్యథా చింతితం కార్యం దైవేనకృత మన్యథా”

“నేనొక విధముగ చేయదలంచగ దానిని భగవంతుడు మరియొక విధము గావించెను” అను న్యాయానుసారముగ ఆలోచనలే భ్రాంతి రూపములు.

(96) ఇచ్చట స్థితోకమునను సంధించవలెను.

శ్లో. “ఇదం కృత మిదం కుర్యాం!

ఇద మన్యత్ కృతాకృతమ్

ఏవమీహాసమాయుక్తం

కృతాంతః కురుతే వశే”

నేనింతవరకీ పనులను జేసితిని. ఇంకను చేయవలయున్న పనులు ఈ పని యింతవరకై నది. ఇంకను యింత కావలెనని తలంచుచు నిచ్చు యించుచుండగ నే మృత్యు వీతనిని కబళీకరించును.

(97) నరకమున కీ విశేషమేల? యన్నచో- అపవిత్రమగు విషయానుభవమున సక్తులగు సంసారులకట్టి ఫలమే లభించునని యభిప్రాయము. నరకమునకీ యశుచిత్వమెట్టిదనగా చీము-రక్తము మలమూత్రములతో నిండియుండుటయే.

17వ శ్లోకము

(98) వీరి నితరులెవ్వరును పొగడువారే యుండరుగాన ‘తామే’ యని యవధానముతో (ఏవ) యని చెప్పబడినది.

(99) ఆత్మస్రశంస గోషమని సూచించబడినది. సజ్జనులు ఇతరులు తమను కొనియాడిననే సహించరు.

(100) ధనము- సంతానము- అధికారము- మొదలగు దృష్టసమృద్ధిచే మదించినవారై అదృష్టములయందు విశ్వాసములేక పారతౌకికమగు నేకర్థలయందును ప్రవర్తించరు. “విద్యామనో ధనమదస్తృతీ యోభి జనోమదః” అనునట్లు పెద్ద చదువు-అధికైశ్వర్యము-ఉత్తమవంశజన్మ అను వానివలన బుట్టు మదములు మూడును ఒకదాని వెనుక నొకటి చేరుచుండును. ఇందొకటి యున్నచో తక్కినది తనంతనే చేరునని తాత్పర్యము.

(101) మాత్రమే యనుటచే ధర్మమని చేయరని తాత్పర్యము. కీర్తికి నామ—పేరు అనియు వాడుక కలదు. పేరుకొఱకు అనగా కీర్తి కొఱకని యర్థము. దంభేన యనుటచే నిది సిద్ధము.

నామశబ్దము పేరు అని వాడుకలో నధికముగా నుండుటచే 'సోమ యాజులు' అని పేరును బడయుటకని తాత్పర్యము.

ఇది పరిహాసార్థము చెప్పబడినది.

18వ శ్లోకము

(102) అవ- ఈ శ్లోకమున సాత్విక యజ్ఞములకు ఉపకరణములుగా నుండవలసిన గుణములు కలవారై యాచరింతురని తెలుపుచున్నారు.

సాత్వికులు:— భగవంతుడే నన్ను ప్రేరేపించి నాచే ఈ ఘహ త్కార్యమును తన కైంకర్యముగా చేయించుచున్నాడని నమ్మి చేయుదురు.

ఆనురులు:— అహంకారము. అనగా గర్వము- నేను కాబట్టి నాశక్తి సామర్థ్యమును నిర్వహించుచున్నా ననుకొనును.

“యద్యహంకారమాశ్రిత్య యజ్ఞదాన తపఃక్రియాః
కుర్వాన్ తత్ఫలమాప్నోతి పునరావర్తనంతు యత్”

యజ్ఞమునుగాని, దానమునుగాని తపస్సునుగాని అహంకారముతో చేసినను ఫలమును బడయునుగాని యది నశ్వరమగును.

సాత్వికులు:— ఏకర్మలు చేసినను బలమస్త్రముతోనే చేయుదురు. ఆ మంత్ర మేమనగా—

“భగవతోబలేన భగవతో వీర్యేణ భగవతస్తేజసా

భగవతః కర్మణా భగవతః కర్మకరిష్యే” అనునది.

యత్కరోమి యదశ్నామి యజ్ఞహోమి దదామియత్, యత్ర స్యామి భగవన్! తత్కరోమిత్వదర్పణమ్” అని పురుషమూర్పుతో నీ గీతా శ్లోకమును దానికి తగిన మంత్రమే.

(104) ఆసురులు:— దానికి విరుద్ధముగా- 'నా బలమే చాలు నని' తలంచి చేయుదురు.

ఈ యహంకార బలములు రెండును, ఆ రెండింటివలన పుట్టునట్టి దర్పము పెద్దలను తృణీకరింపజేయును, పూజింపదగిన వారిని పూజించ నీయదు.

సాత్త్వికులు- ఇష్టవస్తువులు చేజిక్కుటయు అనిష్టములు బాయుటయు భగవదనుగ్రహముచేతనే యని నమ్ముదురు.

ఆసురులు- తమకై చేతనేయని తలంతురు. దానికి మూలము కామక్రోధములు.

(105) సాత్త్వికులు- యజ్ఞమున కనుకూలించు ఋత్విక్కుల యందును, ప్రతికూలించు దొంగలయందును భగవంతుడున్నాడని గ్రహింతురు.

శ్లోకమునందలి “నేహేషు” అను సప్తమివిభక్తి అధికరణార్థ మగుటచే భగవంతుని స్థితిని చెప్పను. అస్థితి వారిని ప్రవర్తింపజేయుటకే యని యిదివరకే శ్రుత్యాది ప్రమాణములతో నిరూపింపబడెను. ఆసురులు- దానిని ద్వేషించుచుందురు-

(106) 'అనూయాపదుతై' హితమున ప్రవర్తింప చేయుటయే వీరికనూయ జనించుటకు కారణము.

ఏవరమాత్మ వైలక్షణ్యము వెఱిగినంత మాత్రముననే మానవుడు కృతకృత్యుడగునని చెప్పబడెనో అట్టి మహోపకారి వీరికి ద్వేషము నకు అనూయకును పాత్రమగుచున్నాడు.

ఇచ్చట అందరమ ప్రవర్తింపజేయు భగవద్గుణములను చెప్పుట అనూయాలక్షణమును జెప్పటకొఱకే. అనూయనగా- “అనూయాతు దోషారోపోగుణేష్వప్ని” సద్గుణములయందు దోషముల నారోపించుట.

పురుషోత్తమ ప్రకరణమున స్మృత్యాదులను ప్రవర్తింపజేయుటకు
'సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్టః' అని చెప్పబడెను.

దానినే యిచ్చట "మామాత్మ పరదేహీషు" అని జ్ఞాపకము
చేయుచున్నది. (నేనందరి హృదయములలోను దగ్గరగా నత్తియుందు)నని
చెప్పినదానినే "అందరి హృదయములలోనున్న సన్ను" అని యిచ్చట
చెప్పటచే దానికిది స్మారక మగుచున్నది.

చేతను లీశ్వరపరతంత్రులైనచో కర్మవశ్యులెట్లగుదురు? ఫలము
కర్మాధీనమైనచో భగవానుడేల? మొదలగు కుత్సితయుక్తులతో.

బృహస్పతి అనసూయకిట్లు లక్షణమును చెప్పినాడు. (అత్రిస్మృతి
1-34)

శ్లో. నగుణాన్ గుణినోహన్తి స్తాతిమన్దగుణానపి
నాన్యదోషేషు రమతే సానసూయాప్రకీర్తితా.

గుణవంతుని గుణములను లేవనడు- అల్పగుణములున్నవానినిన్ని
స్తోత్రము చేయును. ఇతరుల దోషములపై దృష్టినిడడు. ఇది అనూయ
లేనివానికి లక్షణము-

సహించపోవుటయనగా- అతని యాజ్ఞనుసహిత ముల్లంఘించి
వేయుట. ఇది తననేగాక తన వంశీయులనందరను చీము రక్తము మల
మూత్రమయమైన నరకమున ద్రోయును-

ఇందులకు ప్రమాణము భారతేశాంతి - మోక్ష - 356-6)

శ్లో. మజ్జన్తి పితరస్తస్యనరకే శాశ్వతీస్సమాః

ద్విష్యాద్యోవిబుధశ్రేష్ఠం దేవం నారాయణం హరిమ్. ఇతి

దేవశిఖామణియగు నారాయణుని ద్వేషించువాడును వాని పిత
రులును లెక్కలేనన్ని సంవత్సరముల నరకయాతనలకు పాల్పడుదురు.

శ్లో. యే ద్విషన్తి మహాత్మానం నస్మరన్తి చ కేశవమ్
సతేషాం పుణ్యతీర్థేషు గతిస్సంస్థితామపి.

భగవంతుడగు శ్రీమహావిష్ణువును ధ్యానించకున్నమానె ద్వేషించువారును వారితో సంబంధమున్నవారును పుణ్యతీర్థయాత్ర దర్శనవాసాదిఫలములను బడయజాలరు.

19వ శ్లోకము

(109) సంసారేషు:- “సంసరతి పురుషోఽస్మిన్నితి సంసారః” దీనికే ‘సంతానేషు’ అని పర్యాయపదమును శ్రీభాష్యకారులు వాడిరి— అనగా— జన్మాది చక్రవృత్తులలో విరామము లేక నిరంతర మొకేవిధముగ జుట్టుకొని పోవుచుండుటచే సంసారము సంతాన మనబడినది.

ఇచ్చట ప్రయోగింపబడిన బహువచనము భ్రమణములనంతము లగుటలో తాత్పర్యము—

(110) పై సంసారశబ్దము మంచి జన్మకును చెడ్డజన్మకును సాధారణమగుటచే వివరించి చెప్పబడుచున్నది.

“ఏతద్దిదుర్లభతరం” అని యారూఢయోగ భ్రష్టునకు చెప్పబడిన జన్మకు విపరీతమైన తామస జన్మ చెప్పబడినది. ఇట్టి ప్రతికూలజన్మ దేవాది చతుర్విధయోనులయందును కలరు.

(111) ఇచ్చటనున్న నాలుగు విశేషణములచే ‘నమాం దుష్క్రొతి నో మూఢాః’ అని 7వ అధ్యాయమున చెప్పబడిన నాలుగు విధములైన పాపాత్ములు చెప్పబడుచున్నారు. ఎట్లనగా—

అచ్చట ‘నరాధమ’ శబ్దమున్నది. ఇచ్చట శ్లోకమున నరాధమ శబ్దము కలదు. అచ్చట “అనురం భావమాశ్రితాః” అని యున్నది.

ఇచ్చట ‘ద్విషంతః’ అని యున్నది. అచ్చట ‘మూఢాః’ ‘మాయాపహృతజ్ఞానా’ అని యున్నది.

ఇచ్చటనున్న ‘కూరాన్, అశుభాన్’ అను శబ్దములు వానికి సమానార్థములుగా నన్వయించవలెను.

ఇట్లు యోజనను గావించుట ఆనురులంద రొకేరానికి చేరినవా రని తెలుపుటకే.

21వ శ్లోకము

(112) అవ, అవతారికకు అవతారిక- ముఖ్యముగా సావధాన ముతో విడువవలసిన విషయములను సంగ్రహముగ చెప్పుచున్నాడు.

(113) ఆసుర స్వభావనమునకు మించిన నరకము వేరుగ లేదని భావము.

(114) మూలకారణమును జెప్పట ఆసురస్వభావమును మొద లంట పెరికి పారవేయుటకే.

(115) విడువవలసిన వానియొక్క దోషముల నెఱుంగుట విడువ మని చేసిన బోధ కుపకరించును. ఈ యాసురస్వభావము పాపము నా ర్జించుటకు హేతునగుటచే “నతిఘోర” ఇత్యాది చెప్పబడెను.

(116) ఆసురస్వభావమునంతయును విడువదగినదియేయైనను ఈ మూడును ముఖ్యముగా వెంటనే పరిహరించదగినవని భావము.

(117) అవ, త్యాజ్యమైన కామక్రోధముల కార్యమును తెలిపి వానిని విడువమని శాసించెను. ఇప్పుడా త్యాగము వలన కలుగు శ్రేయ స్సును క్రమముగ చెప్పుచున్నారు.

(118) ఇది తమోగుణముయొక్క ఫలము.

(119) శేయోమార్గము నవలంబించుట తత్త్వజ్ఞానము కలిగిన పిమ్మటనేగదా!

23వ శ్లోకము

(121) అవతారికలో- ఆనురుల స్వభావములలో మూలమగు టచే ప్రధానములైన కామక్రోధ లోభములు చెప్పబడినవి. వానికం జెను ముఖ్యముగా విడిచి తీరవలసిన ప్రధానాంశము నిష్కలుచు చెప్పు చున్నాడు.

(122) సకలావస్థలలోనున్న సమస్త పురుషులకును హితము నొసరించుటకే యేర్పడినవగుటచే శాస్త్రశబ్దము వేదములయందే మునుముందు ముఖ్యముగా ప్రయోగింపబడును. దాని కుపబృంహణము లగుటచే స్మృతీహాసపురాణము తదుపరి ప్రయోగింపబడును.

(123) 'శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా'
యస్తాముల్లంఘ్యవర్తతే
ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమద్రోహీ
మద్యక్తోఽపి నవైష్ణవః.

వేదమును, దాని యర్థమును విశదీకరించు ధర్మశాస్త్రములు నాయాజ్ఞాచూపములే. వానిలో చెప్పినట్లుల నడచుకొనినవాడు నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించిన ద్రోహియే. కావున వాడు నాభక్తునివ, అ. గాన్పించినను నా సంబంధ మెంతమాత్రమును వానికి లేదు.

(124) "యా వేదభాష్యాస్మృతయః
యాశ్చకాశ్చ కుదృష్టయః
సర్వాస్తాః నిష్పలాః ప్రేత్య
తమోనిషాహి తాస్మృతాః".

'వేదము నసలే యంగీకరించని చార్వాక, బౌద్ధ జైనాదులును, దానిని ప్రమాణముగా నంగీకరించియును విపరీతార్థములను జెప్పునట్టి కుదృష్టములును తమోనిష్ఠులేయగుదురు గాన వారికి శరీరమును విడిచిన పిమ్మటనైనను ఫలము శూన్యము". అని చెప్పుచున్నారు. ఆముష్మిక సిద్ధియనగా- ఆముష్మికసుఖమునకు కారణమైన ఉపాయసిద్ధి.

(125) సంసారమునందలి ఫలప్రాప్తియైనను శాస్త్రోక్తములగు కర్మల నాచరించుటచే కలుగు పరమపురుషుని యనుగ్రహమువలననే.

శ్లో. అనారాధిత గోవిందాః

యేజనాః దుఃఖభాగినః.

భగవంతుని కొలవనివారు దుఃఖములకు పాలగుదురు.

24వ శ్లోకము

(126) ఈ యధ్యాయమున జెప్పినంతయు దీనికొక కేయని తెలుపుచున్నాడు.

(127) ఉపాదేయమనగా— శాస్త్రానుసారముగ మనస్సుతో గ్రహించుట.

(128) శాస్త్రమేయని యవధారణమే?

‘శ్రుతిస్మృతిస్సదాచారః’ అని యున్నదికదా! దానికి విరుద్ధము కాదా! అన్నచో చెప్పుచున్నారు.

ఇచ్చట ‘అది’ పదముచే శిష్టాచారమును గ్రహించవలెను.

(129) శాస్త్రములన్నియును సాక్షాత్తుగానో దేవతాంత ర్యామిగనో కర్మలన్నియును పరమాత్మ సమారాధనములేయని తెలుపు చున్నది. అవి తత్వమును తెలుపుటలో ‘వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః’ యను శ్లోకముచే సాధారణముగా తెలుపబడిన వానినే యిచ్చట విశేషించి తద్వాచక శబ్దమును వాడి తెలుపుచున్నారు.

(130) సమస్త కర్మలును ఫలమును కోరకుండ చేసినచో పర మాత్మను పొందుటకే ఉపాయములగుటయే స్వభావముగా కలవి.

(131) శ్లోకమునందలి విధానశబ్దమునకు తెలియని విషయము లను తెలుపుటయనియే యర్థమని (ఈ బోధించు) అను శబ్దము సూచించుచున్నది.

(132) గీతార్థ సంగ్రహము

శ్లో. దేవాసురవిభాగోక్తి
పూర్వీకా శాస్త్రవశ్యతా
త్వత్త్వానుష్ఠాన విజ్ఞాన
స్థేమీ షోడశ ఉచ్యతే.

తాత్పర్యము:—శాస్త్రవశ్యతలై నవారు దేవతలు- అట్లు కాని వారు ఆసురులని యీ యధ్యాయమున విభజించెను. దీనివలన శాస్త్ర వశ్యత్వమత్యంతావశ్యకమని తెలిపెను. ప్రాప్తమైన తత్వమును గుఱించిన జ్ఞానమును దానికి ఉపాయమైన కర్మానుష్ఠానమును గూర్చిన జ్ఞానమున్న వేదమనబడు శాస్త్రముచేతనే కలుగదగినది గాన అట్టి జ్ఞానము దృఢముగా నుండుటకై దానికి వశ్యమై యుండవలయునని యీ పదు నారవ అధ్యాయమున జెప్పబడెను.

శ్రీ భగవద్గీతా - సప్తదశోఽధ్యాయః

శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగః.

—//—

అ వ తా రి క

కడచినయధ్యాయమునందు దైవానురవిభాగమును వివరించు, ప్రస్తావమున ప్రాప్యవస్తువిషయ మైనతత్త్వమును ఆవస్తువును బొందుటకు నుపాయమును వేదమువలననే తెలియఁదగినవని చెప్పఁబడెను. ఈపదునేడవయధ్యాయమునందు శాస్త్రవిహితము కానికర్మము ఆనుర ప్రకృతిగలదగుటచే నిష్ఫలమనియు, శాస్త్రవిహితమైన కర్మము సత్త్వా షిష్టాశుములను బట్టి మూఁడువిధములై నదనియు, శాస్త్రసిద్ధమైవకర్మము యొక్క అక్షణమును జెప్పఁబడుచున్నవి. అందు అర్జునుఁడు శాస్త్ర విహితము కానికర్మము నిష్ఫలమని తెలియనివాఁడై, 'శాస్త్రవిహిత ములు కానియాగాదులను శ్రద్ధతోఁజేయఁగా వానికి సత్త్వాదినిమిత్త ములవలనఁ గలుగుఫలభేద మేమి' అని *తెలియఁగోరి యడుగు చున్నాఁడు.

1 అవ.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో. యే శాస్త్రవిధి ముతస్సృజ్య యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః

తేషాం నిష్ఠాతు కా కృష్ణ సత్త్వమాహో రజస్తమః ॥ 1

టీ. హేకృష్ణ=టకృష్ణా, యే=ఎవరు, శాస్త్రవిధిం=వేదవిధులను, ఉత్సృజ్య=విడిచి, శ్రద్ధయా అన్వితాః=శ్రద్ధతోఁడుకొనినవా రగుచు యజన్తే=యాగాదులు చేయుచున్నారో, తేషాం=వారియొక్క నిష్ఠా

* శాస్త్రవిహితము కానిదానికి ఫలము లేదని తెలిసియుండియెవల దానికి ఫల మేమి అని యడుగఁడు; తెలియమిచేతనే యడిగినాఁడనిభాషము.

తు=నిష్ఠ, కా=వది, సత్త్వం (కిం) = సత్త్వమా, ఆహో=లేక, రజః (కిం)=రజస్సా, తమః (కిం)=తమస్సా?

తా. ఓకృష్ణా, ఎవ్వరేనియు శాస్త్రవిధి నుల్లఘించి శ్రద్ధాయుక్తులై యజ్ఞాదులు సేయుదురో యట్టివారు నెలకొన్నట్టిది సత్త్వమారజస్సా తమస్సా తెలుపుము. 'స్తీయతే అస్మిన్ని తిస్థితః' అనువ్యుత్పత్తిని బట్టి సత్త్వాదికమే యిటు నిష్ఠ యనబడుచున్నది. అనగా వారలస్థితి సత్త్వమునందా రజస్సునందా తమస్సునందా యని యర్థము.]

అవ. ఇట్లర్జునుఁ డడుగఁగా, భగవంతుఁడు శాస్త్రవిహితము కాని శ్రద్ధయు అట్టి శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడు యాగాదులును నిష్ఫలము

లనెడియభిప్రాయమును మనస్సునం దుంచుకొని (అనగా నప్పుడు చెప్పక మీఁదఁ జెప్పబోవువారై) శాస్త్రీయము లైనయాగాధులే గుణములనుబట్టి మూఁడు విధములై యుండుటను ప్రతిపాదించుకొఱకు మొదట శాస్త్రీయమైన శ్రద్ధ మూఁడువిధము లగుటఁ జెప్పుచున్నారు. శ్లో. త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా

సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు. 2

టీ. దేహినాం=శరీరసంబంధముగల సమస్త చేతనుల యొక్క శ్రద్ధా = శ్రద్ధ, స్వభావజా = తమయొక్క అసాధారణభావమువలన కలిగివది. సా=అశ్రద్ధ, సాత్త్వికీ=సాత్త్వికశ్రద్ధ యనియు, రాజసీ చైవ=రాజశ్రద్ధ యనియు, తామసీ ఇతిచ=తామసశ్రద్ధ యనియు, త్రివిధా=మూఁడు విధములుగా, భవతి=అగుచున్నది. తామ=దానిని, శృణు=వినుము= (స్వభావము గలదియో యాస్వభావమును విను మనుట.)

తా. బ్రహ్మాది సమస్త దేహులకు *శ్రద్ధ మూఁడు విధములై యుండు

* స్వభావము - అనగా నిచట వానివానికి సహజముగాఁ గలిగియుండు రుచి విశేషమని తెలియుచున్నది. సత్త్వాదిగుణములు వాసనను గలిగించుచున్నవి. ఈ ప్రాచీన

ఘను. ఆశ్రద్ధ స్వభావమువలనఁ బుట్టునది. స్వభావ మనఁగా స్వకీయమైన
 5 అసాధారణభావము. అదియె ప్రాచీనవాసనలవలనఁ గలుగు ఆ యారుచి
 విశేష మగును. ఎందు రుచియో యందు శ్రద్ధ పుట్టుచున్నది. శ్రద్ధ
 యనఁగా తన యభిమతమును ఈసాధనము సాధించు ననెడివిశ్వాసము

6

తోడ ఆ సాధనమందుఁ గలుగుత్వర. వాసనయు రుచియు శ్రద్ధయు
 ఆత్మకు గుణసంస్కర్మమువలనఁ బుట్టినధర్మములు. ఆత్మధర్మములైన
 ఆవాసనాదులను బుట్టించున వై దేహేంద్రియాంతఃకరణ విషయము
 లను సంబంధించినధర్మములై (తమంతటఁ గనఁబడక) తమ కార్యము

7

లగు ప్రకాశాదులచేతనే నిరూపింపఁదగినవై సత్త్వాదిగుణము లుండును-
 అనగా సత్త్వాదిగుణములు తమతోఁ గూడిన దేహాదుల ననుభవించుట
 వలనఁ బుట్టునవని అర్థము. కాఁబట్టి యీశ్రద్ధ సాత్త్వికీ. రాజసి, తామసి

8

అని మూఁడువిధములు. ఆయీశ్రద్ధను వినుము. ఆశ్రద్ధకు నేమిస్వభా
 వమో దానిని వినుమని యర్థము.

వాసనవలన రుచివిశేషములు కలుగును. ఎందు రుచిగలుగునో యందు శ్రద్ధయుఁ గలు
 గునని భావము. అయినను 'కామస్సంకల్పో విచికిత్సాశ్రద్ధాభృతిరభృతిః' అని శ్రద్ధా
 దులు మనోధర్మములుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. కమక శ్రద్ధాదులను 'దేహీనామ్' అని
 ఆత్మయొక్క ధర్మములుగాఁ జెప్పట యెట్లు అన్నచో, శుద్ధాత్మకు అవి కలుగవు గాని
 సత్త్వాదిగుణసంస్కర్మమువలనఁ గలుగుచున్నవి. సత్త్వాదిగుణములు నిర్గుణమైన యాత్మకెట్లు
 కలుగుననఁగా అది దేహీయగునప్పుడు దానియొక్క దేహేంద్రియాంతఃకరణములను సం
 బంధించిన ధర్మములై వాసనాదులను బుట్టించుచుండును. అవి కనఁబడకున్నను వాని
 కార్యములైన ప్రకాశాదులచే వాని నిరూపించి తెలిసికొనవలయును. ఇట్లు అతీంద్రి
 యము లయిన యీ గుణములను అనుభవించు టెట్లు? అనుభవింపఁబడని యీ గుణము
 తచే వాసనాదులు కలుగుటెట్లు? అన్నచో, ఆసత్త్వాదిగుణములతోఁ గూడిన దేహాదుల
 ననుభవించుటచే అవియు అనుభవింపఁబడుచున్నవి. అప్పుడు వాసనాశ్రద్ధాదులు కలు
 గును అటు కలుగు శ్రద్ధయు ఆ గుణములును మూఁడు విధములగునని చెప్పఁబడినది.

9

శ్లో సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత

శ్రద్ధామయో-యంపురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధస్స ఏవసః. 3

టీ. భారత=అర్జునా, సర్వస్య=సమస్త మైనవారికి, సత్త్వానురూపా= అంతఃకరణమునకు అనుగుణమైన, శ్రద్ధా=శ్రద్ధ, భవతి=కలుగుచున్నది, అయంపురుషః=ఈపురుషుడు, శ్రద్ధామయః=శ్రద్ధయొక్క పరిణామమైన వాడు, యః=ఎవ్వడు, యత్ శ్రద్ధః=ఎట్టి శ్రద్ధగలవాడో, సః=వాడు, స ఏవ=అట్టిశ్రద్ధయొక్క పరిణామమే-(ఆశ్రద్ధ యెటువంటిదో అటువంటి ఫలమును బొందుచున్నాడు డనుట.)

తా. అర్జునా, సమస్త పురుషులకు తమయంతఃకరణమునకుఁదగినట్లు

10

శ్రద్ధ కలుగుచున్నది- అనఁగా అంతఃకరణము ఎట్టిగుణములతోఁ గూడి యున్నదో అట్టి గుణములను గుఱించినట్టి శ్రద్ధకలుగుచు యర్థము*

11

సత్త్వశబ్దము పూర్వోక్తములైన దేహేంద్రియాదులకు ప్రదర్శనార్థము

12

13

ఈ పురుషుడు శ్రద్ధయొక్క పరిణామమైనవాడు. *ఎవ్వఁ డెట్టి శ్రద్ధగల

14

వాఁడై యుండుదో వాఁడు అట్టి శ్రద్ధయొక్క పరిణామమగును. పుణ్య

* 'ఆయుర్వృత్తమ్' (ఘృతమే ఆయుసు) అని కారణమునే కార్యముగాఁ జెప్ప నట్లు ఇచటను గ్రహించువది. ఫలభేదమును దెలియుటకే యిచట ప్రశ్న కలిగినదిగాన ఎట్టిశ్రద్ధయో యట్టి ఫలము గలుగునని యర్థము నేయబడినది. 'స ఏవసః' 'శ్రద్ధయే వాఁడు, అనుటకు భావ మేమన- పుణ్యకర్మవిషయమునందు శ్రద్ధగలవాడగునేని పుణ్య కర్మఫలముతోఁ గూడియుండును. పాపకర్మవిషయమునందు శ్రద్ధగలవాడేని పాపకర్మ ఫలముతోఁ గూడియుండును. కనుక శ్రద్ధ యెట్టిదో అట్టిఫలము గలుగును. ఇట్లు ఫలము కలుగుటకు శ్రద్ధయే ప్రధానము గనుక పురుషుడు శ్రద్ధాపరిణామమని చెప్పబడినది.

కర్మవిషయమందు శ్రద్ధగలవాడగునేని పుణ్యకర్మఫలముతోఁ గూడిన వాడగును. ఫలప్రాప్తియందు శ్రద్ధయే ప్రధానమని యభిప్రాయము

అవ. ఆ విషయమునే వివరించుచున్నారు.

శ్లో, యజస్తే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః

ప్రేతాన్ భూతాగణాం శాచన్యే యజస్తే తామసాజనాః. 4

టీ. సాత్త్వికాః=సాత్త్వికశ్రద్ధతోఁ గూడినవారు. దేవాన్=దేవతలను, యజస్తే=పూజించుచున్నారు. రాజసాః=రాజసశ్రద్ధతోఁ గూడినవారు, యక్షరక్షాంసి=యక్షులను రాక్షసులను, (యజస్తే=పూజించుచున్నారు), తామసాః=తామసశ్రద్ధతోఁ గూడినవారగు, అన్యేజనాః=ఇతరజనులు, ప్రేతాన్=ప్రేతములను, భూతాగణాన్ చ=భూతగణములను, యజస్తే=పూజించుచున్నారు.

15

తా సత్త్వగుణప్రచురులు సాత్త్వికశ్రద్ధగలవారై దేవతలఁ బూజింతురు. దుఃఖలేశము లేని యుక్త్యుష్టసుఖమునకు హేతుభూతమగు దేవయాగవిషయమైన శ్రద్ధసాత్త్వికి యనఁబడును. రాజసులు (రాజసశ్రద్ధగలవారు) యక్షరక్షాగణముల నారాధింతురు. తక్కిన

16

తామసజనులు (తామసశ్రద్ధగలవారై) భూతప్రేతగణముల నర్చింతురు. దుఃఖముతోఁగూడినట్టి అల్పసుఖమును గలుగఁజేసెడి (యత్నాదియాగవిషయమైన) శ్రద్ధ రాజసి. దుఃఖప్రాయమై అత్యల్పసుఖమును గలుగఁజేసెడి (భూతగణాదిపూజనవిషయమైన) శ్రద్ధ తామసి.

అవ. 'ఇట్లు శ్రద్ధతోఁగూడి శాస్త్రీయములై యుండు యాగాదు అందే ఆయాగుణములకుఁ దగిన ఫలవిశేషములు కలుగును గాని, అశాస్త్రీయములైన తపోయాగాదులు నాయేర్పాటునకు విపరీతములైనవి శుభక వానియందు సుఖలేశమేదియును గలుగదు; మఱి అనర్థమే

కలుగును. అని యింత వఱకు తన మనస్సునందున్న యభిప్రాయము నిప్పుడు వెలిపుచ్చుచున్నారు.

శ్లో. అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యంతే యే తపో జనాః

17

దమ్భాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః. 5

కర్షయన్త శ్శరీరస్థం భూతగ్రామ మచేతసః

మాం చైవాన్తశ్శరీరస్థం తాన్ విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్ 6

టీ. యేజనాః=విషనులు, దమ్భాహంకారసంయుక్తాః=దంభ= ధార్మికత్వప్రసిద్ధితోను, అహంకార = స్వాతంత్ర్యాభిమానముతోను, సంయుక్తాః=కూడినవారును, కామరాగబలాన్వితాః=కామ=విషయాభిలాషతోను, రాగ=క్షేత్రాదులయం దాసక్తితోను, బల=కామాదుల కనుకూలమైన శక్తితోను, అన్వితాః=కూడినవారును, అచేతసః=వివేకము లేనివారునై, శరీరస్థం = శరీరమునందున్న-ఆరంభకద్రవ్యమై యనువర్తించుచున్న, భూతగ్రామం = పృథివ్యాధితనమూహమును, అన్తశ్శరీరస్థం=శరీరమునందు నియంతయై వర్తించుచున్న, మాంచైవ=నాయుంశమైన జీవునిని, కర్షయన్తః=ఉపవాసాదులచేత కృశింపజేయుచున్నవారై, అశాస్త్రవిహితం=శాస్త్రమునందుఁ జెప్పబడని, ఘోరం =దారుణమైన (అనగా మిక్కిలి ఆయాసమును గలుగఁజేసెడి), తపః=తపస్సును- తపోయాగాదుల ననుట, తప్యన్తే = ఆచరించుచున్నారో, తాన్=వారిని, ఆసురనిశ్చయాన్=అసురులైన (అనగా నాయాజ్ఞ నతిక్రమించునట్టి) వారియొక్క నిశ్చయమువంటి నిశ్చయముగలవారినిగా, విద్ధి=తెలిసికొనుము.

తా. ఎవరు, దంభాహంకారములతోను, కామరాగములవలనఁ గలిగినదగుటచే అసాత్త్వికమగు బలముతోను గూడినవారై, శరీరము

నందున్న పృథివ్యాదిభూతసమూహమును వ్యర్థములైన యుపవాసా

18

దులచే గృహింపఁజేయుచు, శరీరమునం దంతర్యామిని న నన్న (అనగా

19

నాయంశభూతమైన జీవాత్మను) క్లేశము నొందించుచు, అవివేకులై, మిక్కిలి ఆయాసకరములైనను శాస్త్రవిహితములుకాని తపములనును (ఇది ప్రదర్శనార్థకము గనుక) యాగాదులనును జేయుదురో అట్టివారిని నాయాజ్ఞకు విపరీతముగాఁ గావించునట్టి అసురులయొక్క స్వభావము గలవారినిగా ఎఱుఁగుము. అట్టివారు నాయాజ్ఞకు విపరీతముగా వర్తిం చువారగుటచే వారికి సుఖలేశ సంబంధమును గలుగదు. మఱి వారనర్థ సమూహమందుఁ బడుదురని పూర్వమే 'పతన్తి నరకేఽశుచౌ' అని చెప్పఁబడినది.

20 అవ.

అవ. ఇంతవఱకు శ్రద్ధయందు గుణములనుబట్టి కలుగు ఫలభేద మును జెప్పిరి. ఈవిశేషమే శాస్త్రీయములైన యజ్ఞాదులందును గుణము లనుబట్టి కలుగునని విస్తరించి చెప్పచున్నారు. అందును, సత్త్వాదులు

21

ఆహారమువలననే వృద్ధి నొందును కాబట్టి మొదట ఆహారమునందుఁ గల

22

మూడు విధములను జెప్పచున్నారు. శ్రుతియు 'అన్నమయం హి సోమ్య మనః' (ఛా. 3-౧౬-౪) 'ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః (ఛా. ఉప ౨-౨౬-౨) అని యీవిషయమే చెప్పచున్నది.

శ్లో. ఆహార స్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః

యజ్ఞ స్తప స్తథా దానం తేషాం భేద మిమం శృణు. 7

టీ. సర్వస్యతు=సమస్తప్రాణిసమూహమునకును, ఆహారోఽపి= ఆహారమునైతము, త్రివిధః=మూడు విధములైనదై, ప్రియః=ఇష్టము, భవతి=అగుచున్నది. యజ్ఞః=యజ్ఞము, తపః=తపస్సు, దానంచ=దాన

మును, తథా=అట్లే మూఁడు విధములు గలవి, తేషాం=ఆ యాహార
యజ్ఞ తపోదానములయొక్క, ఇమం=ఈ (చెప్పబోవు), భేదం=సత్త్వా
దిభేదమును, శృణు=వినుము.

23

తా. సమస్తప్రాణిసమూహమునకును ఆహారముకూడ సత్త్వాది
గుణత్రయ సంబంధమునుబట్టి మూఁడు విధములై ప్రియముగా నుండును.
అట్లే యజ్ఞమును తపమును దానమును మూఁడు విధములై యుండును.
ఆ యాహారయజ్ఞ తపోదానములకు సత్త్వాదిభేదములచేతఁగలుగు ఈభేద
మును జెప్పుచున్నాను వినుము.

శ్లో. ఆయుస్సత్త్వ బలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః

రస్యాయః స్నిగ్ధాః స్థిరాహృద్యా ఆహారాసాత్త్వికప్రియాః ॥ ౧

టీ. ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖ ప్రీతివివర్ధనాః=ఆయుస్సును అం
తఃకరణమువలనఁ గలుగు జ్ఞానమును బలమును ఆరోగ్యమును సుఖ
మును ప్రీతిని వృద్ధిబొందించునవియు, రస్యాయః=మధురరసము గలవియు,
స్నిగ్ధాః=చమురుగలవియు, స్థిరా=శరీరమునందు స్థిరములై న ధాతుపరి
ణామములు గలవియు, హృద్యాః=మనోహరములైనవియునగు, ఆహా
రాః=ఆహారములు, సాత్త్వికప్రియాః=సత్త్వగుణనిష్ఠుల కిష్టములై నవి.

తా సత్త్వగుణముతోఁ గూడినవానికి సత్త్వమయములై న ఆహా

24 A

రములు ప్రియములగుచున్నవి. సత్త్వమయములగు అహారములు ఆయు

24 B

వును బెంచునవై మరల సత్త్వమును బెంచుచున్నవి. సత్త్వమనఁగా అం

25

తఃకరణము. అంతఃకరణకార్యమగు జ్ఞానమిచట సత్త్వశబ్దముచే చెప్పు

26

బడుచున్నది. 'సత్త్వాత్సజ్ఞాయతే జ్ఞానమ్' (గీ. ౪౧-౧౭) అని సత్త్వము

జ్ఞానవివృద్ధికి హేతువగుటంబట్టి సత్త్వమయమగు ఆహారముకూడ జ్ఞాన

27

వివృద్ధికి హేతువగును. అట్లే అవి బలమును ఆరోగ్యమును బెంచు

28

చున్నవి; *సుఖమును బ్రీతిని బెంచుచున్నవి. అనఁగా అవి పరిణమించు నపుడు తమంతటనే సుఖమును బెంచుచున్నవి; అట్లే ప్రీతికి హేతువు

29

లగు కర్మముల నారంభించుట మూలమున ప్రీతినిబెంచుచున్నవి. మఱియు

30

31

32

మధుర రసములతోఁ గూడినవై, చమురుగలిగియు, స్థిరములై నధాతు

33

34

వులుగాఁ బరిణమించియు, రమణీయవిశేషములై యుండును. ఇటు వంటి సత్త్వమయములగు ఆహారములు సాత్త్వికపురుషునకు ప్రియమైనవి.

శ్లో. కట్వప్లలవణాత్యుష్ణ తీక్షరూక్షవిదాహినః

అహారా రాజస స్వేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః॥

9

తా. కట్వప్లలవణాత్యుష్ణ తీక్షరూక్షవిదాహినః- కటు=చేదు

గాను, అప్లు=పుల్లగాను, లవణ=మిక్కిలి యుప్పునగాను, ఉష్ణ=మిక్కిలి వేడిగాను, తీక్ష = కారముగాను, రూక్ష = శోషకరముగాను, విదాహినః

* ప్రీతిని గలుగజేసెడి కార్యములను చేయించుటచేత ప్రీతివర్ధనము లనఁబడెను. అవి పరిణమించునపుడు తనంత సుఖప్రదముగా నుండును గాన సుఖవర్ధన మనఁబడెను. ఆహారము స్వరూపముతో స్థిరముగా నుండనేరదు. తాను రసరక్తమాంసాదిసప్తధాతువులుగాను బలాదులుగాను పరిణమించి అవి చిరకాలము శరీరమునందుండునట్లు చేయు స్థైర్యమే యిచ్చట గ్రాహ్యము. కనుక స్థిరపరణామములు గలది యనఁబడెను. హృద్యాః అనఁగా ఉపయోగమునకుఁ బూర్వమే వెగటుబుట్టించునవిగాఁ దోచక చూచినంతనే ప్రీతిని బుట్టించునవిగా నుండునవని తెలియువది.

= తాపముకలుగఁజేయునవిగాను ఉండునట్టి, ఆహారాః = ఆహారములు, రాజసన్య = రజోగుణముగలవానికి, ఇష్టాః = ఇష్టములై, దుఃఖశోక ఆమయ ప్రదాః = కష్టమును వ్యసనమును రోగమును గలుగఁజేయునవి అగును.

35

36

తా. చేడుగాను, పుల్లగాను, మిక్కిలి యుష్పనగాను, మిక్కిలి

37

వేడిగాను, మిక్కిలికారముగాను, మిక్కిలి వేడిమి మిక్కిలి చల్లన మొద

38

39

లగు వానిచే ఉపయోగింపరాక తీక్షణములై నవిగాను, శోషకరములుగాను,

40

తాపకరములుగాను నుండెడి యాహారములు రాజసగుణము గలవారి కిష్టములగును. అవి రజోమయములగుటవలన శరీరమునకు కష్టమును మనోవ్యాకులతను రోగమును గలుగఁజేయును. మఱి రజస్సును వృద్ధి బొందించును.

41 అవ.

శ్లో. యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితంచ యత్

ఉచ్ఛిష్ట మపి చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్ | 10

టీ. యాతయామం = (వండిన తరువాత) ఒకరాత్రి గడచినదియు, అనగా ప్రాతదియు, గతరసం = స్వాభావికమైనరుచి పోయినదియు, పూతి = దుర్గంధము గలదియు, పర్యుషితం చ = ప్రాతదగుటచే మఱి యొక రుచిని బొందినదియు (అనగా పాసినది), ఉచ్ఛిష్టం అపి = గురు పులు మొదలగువారికంటె ఇతరులు భుజింపఁగా మిగిలినదియును, తామే ధ్యంచ = పవిత్రముగానిది (భగవన్ని వేదితము కానిది) యునగు, యత్ భోజనం = ఏయాహారము, (అస్తి = కలదో, తత్ = అది) తామసప్రియం = తమోగుణస్వభావము గలవారి కిష్టమైనది.

42

తా. వండిన తర్వాత నొకరాత్రి గడచినది (అనగా వండి చాల

43

44

సేపయినది)యు, స్వాభావికమైన రుచి పోయినదియు, దుర్గంధము గల

45

దీయు, ప్రాతదగుటచే మఱియొకరుచి పొందినదియు (అనగా పాసి

46

నదీయు), గురువ్రతు మొదలగువారికంటె నితరులు భుజింపఁగా మిగిలి

47

నదీయు, యజ్ఞార్థముగానిదియు- అనగా యజ్ఞశేషము (భగవన్న వేది తము) కానట్టిదియునగు తమోమయ మగు ఆహారము తామనులకుఁ బ్రయమైయుండును. వెండియు తమోగుణమును వృద్ధిబొందించును.

48

కన్నక హితమును గోరువారు సత్వవృద్ధికోఱకు సాత్త్వికాహారమునే సేవింపవలయును.

శ్లో. అఫలాకాక్షిభి ర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే

యష్టవ్యమేవేతి మన స్సమాధాయ స సాత్త్వికః. 11

టీ. యష్టవ్యమేవ ఇతి = భగవదారాధనరూప మగుటచే అవ శ్యము యజింపవలయునని, మనః = మనస్సును, సమాధాయ = నిశ్చల ముగాఁ జేసికొని, విధిదృష్టః = శాస్త్రముచే నియమింపఁబడిన, యః యజ్ఞః = ఏయజ్ఞము, అఫలాకాక్షిభిః = (పరమాత్మ ప్రీతికంటె ఇతరమైన) ఫల మును గోరినివారించెత, ఇజ్యతే = యజింపఁబడుచున్నదో, సః = ఆయజ్ఞము సాత్త్వికః = సాత్త్వికమైనది.

49

తా. ఏయజ్ఞము, భగవదారాధనరూపముగను స్వయంప్రయోజ నముగను యజింపవలయు ననుమనోనిశ్చయముతో, భగవత్ప్రీతికంటె

నితరఫలముఁగోరక, శాస్త్రోక్తముగ (అనఁగా మంత్రద్రవ్యక్రియాదులతోఁ గూడినట్లు) పురుషులచేత యజంపఁబడునో అట్టి యజ్ఞము సాత్త్వికమనఁబడును.

శ్లో. అభిసన్ధాయ తు ఫలిం దమ్భార్థ మపిచైవ యః

ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్.

12

టీ. హేభరతశ్రేష్ఠ=హిరుద్దనా, యః=ఏయజ్ఞము, ఫలిం=స్వర్గాదిఫలమును, అభిసన్ధాయతు=అపేక్షించియు, దమ్భార్థమపిచైవ=మహాత్వప్రకటనముకొఱకు, ఇజ్యతే=యజంపఁబడుచున్ననో, తం=దానిని రాజసం యజ్ఞం=రాజసమైన యజ్ఞమునుగా, విద్ధి=ఎఱుఁగుము.

తా. అరునా, ఫలాపేక్షగలవారు యశస్సుకొఱకు నేయజ్ఞము యజంతురో ఆయజ్ఞము రాజసమని తెలియుము.

శ్లో. విధిహీన మస్మష్టాన్నం మన్త్రహీన మదక్షిణమ్

శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే

13

టీ. విధిహీనం=(బ్రాహ్మణుల) అనుజ్ఞ లేనిదియు, అస్మష్టాన్నం=అశాస్త్రీయముగ సంపాదించబడిన వస్తువులు గలదియును, మన్తహీనం=మంత్రరహితమైనట్టిదియు, అదక్షిణమ్=ఋత్విగ్దక్షిణాలనీయక చేయఁబడునట్టిదియు, శ్రద్ధావిరహితం=శ్రద్ధ లేనిదియునగు, యజ్ఞం=యజ్ఞమును తామసం=తామసముగా, పరిచక్షతే=చెప్పచున్నారు.

12

13

తా. సదాచారవంతులై విద్వాంసులగు బ్రాహ్మణులు 'యజం

53

పుము' అని అనుజ్ఞ యియ్యనట్టిదియు, అన్యాయముగ సంపాదించబడిన వస్తువులు గలదియు, మంత్రలోపముగలదియు, ఋత్విగ్దక్షిణాల నీయకయు శ్రద్ధలేకయు చేయఁబడునట్టిదియునగు యజ్ఞము తామసమని పలుకుదురు.

అవ. తపస్సు గుణములనుబట్టి మూఁడువిధము లగునని చెప్పఁ బూని, ముందు శరీరవాఙ్మనస్సులవలనఁ బుట్టుటంబట్టి యా తపస్సునకుఁ గలుగు స్వరూపభేదమును జెప్పచున్నారు.

శ్లో. దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞ పూజనం శౌచ మార్జవమ్

బ్రహ్మచర్య మహింసా చ శారీరం తప ఉచ్యతే. 14

టీ. దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం = దేవతలను బ్రాహ్మణులను ఆచార్యులను జ్ఞానవంతులను బూజించుటయు, శౌచం = పుణ్యతీర్థ స్నానము మొదలగు శుద్ధియు, ఆర్జవం = మనశ్శరీరముల కేకరూపమయిన ప్రవర్తనమును, బ్రహ్మచర్యం = పరస్త్రీలను భోగ్యతాబుద్ధితోఁజూచుట మొదలై నవి లేకుండుటయు, అహింసా = ప్రాణులకు హింస కలుగఁజేయు కుండుటయును, శారీరం = శరీరసంబంధమైన, తపః = తపస్సని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

54

తా. దేవపూజనమును, బ్రాహ్మణారాధనమును, గురుశుశ్రూషయు, ప్రాజ్ఞసమ్మానమును, పుణ్యతీర్థస్నానాదికమును, మ శ్శరీరముల

55

యః దేకరూపమయిన ప్రవర్తనమును, పరస్త్రీలను భోగ్యతాబుద్ధితోఁజూచుట మొదలై నవి లేకుండుటయు, ప్రాణులకు హింస కలుగఁజేయు కుండుటయు ననునివియన్నియు శరీరసంబంధియైన తపస్సని చెప్పఁబడును.

56

57

58

శ్లో. అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితం చ యత్

స్వాధ్యాయాభ్యాసనంచైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే. 15

టీ. అనుద్వేగకరం = పరులకు దుఃఖమును గలుగఁజేయునదియు, సత్యం = యథార్థమైనదియు, ప్రియహితం చ = ఇష్టమును హితమునైనదియు, యద్వాక్యం = ఏవాక్యమో, (తత్ = అదియు), స్వాధ్యాయాభ్యాస

సనం చైవ=వేదము సభ్యసించుటయును, వాఙ్మయం=వాగ్రూపమైన, తపః=తపస్సని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది.

తా. పరులకు భయపేతువుగాక, సత్యమును ప్రియుమును హితమునైనవాక్యమే పలుకుటయు, వేదాభ్యాసం బొనరించుటయును వాచికతపస్సనబడును. (వేదాధ్యయనముచే జపయజ్ఞము చెప్పబడుచున్నది.)

శ్లో. మనఃప్రసాద సౌమ్యత్వం మౌన మాత్మవినిగ్రహః

భావసంకుద్ధి రిత్యేత త్త పో మానస ముచ్యతే. 16

టీ. మనఃప్రసాదః=క్రోధాదిరాహిత్యరూపమైన మనోనిర్మలత్వమును, సౌమ్యత్వం=మనస్సు పరసమృద్ధియం దాసక్తిమై యుండుటయు మానం=మనస్సుచేత వాక్ప్రవృత్తిని బంధించుటయు, ఆత్మవినిగ్రహః=ధ్యానముచేయఁదగిన విషయమునందు మనస్సు నిలుపుటయు, భావసంశుద్ధిః=మనశ్శుద్ధియు, ఇతిఏతత్=అనునిది, మానసం = మనస్సంబంధియైన, తపః=తపస్సని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది.

59

తా. మనస్సునందు క్రోధాదులు లేకుండుటయు, మనస్సునకు పరులయభ్యుదయమం దాసక్తియు, మనస్సుచే వాక్ప్రవర్తనము నియమించుటయు (అనఁగా మితభాషిత్యమును), ధ్యాసంపదగిన విషయము

60

నందు మనోవృత్తిని నిలుపుటయు, ఆత్మైతరవస్తువులందు చింతితేకుండుటయు నను నివియన్నియు మానసికతపస్సనబడును.

61

శ్లో. శ్రద్ధయా పరయాతప్తం తప స్త్రివిధం నరైః
అఫలాకాక్షి భి ర్యుక్తై స్సాత్త్వికం పరిచక్షతే.

17

టీ. అఫలాకాక్షి భిః=ఫలాపేక్ష లేనివారును, యుక్తైః=ఇదిభగవదారాధనరూప మనెడి తలంపుతో కూడినవారునగు, నరైః=పురుషులచేత, పరయా=అధికమైన, శ్రద్ధయా=విశ్వాసముతో, తప్తం=ఆచరింపబడిన, తత్ త్రివిధం=వెనుకఁ జెప్పబడిన మూడు విధములుగల, తపః=తపస్సును, సాత్త్వికం=సాత్త్వికమునుగా, పరిచక్షుతే = చెప్పుచున్నారు.

తా. పురుషులు ఫలాపేక్ష లేక 'యిది పరమపురుషారాధనరూప' మనియెడి తలంపుతోఁ గూడినవారై అత్యంత శ్రద్ధతో నాచరించునట్టి కాయిక వాచిక మానసికములనెడి మూడు విధములైన తపస్సులు సాత్త్వికము అనబడును.

శ్లో. సత్కారమానపూజార్థం తపో దమేష చైవ యత్
క్రియతే త దిహ ప్రోక్తం రాజసం చల మద్భువమ్. 18

టీ. సత్కారమానపూజార్థం=మనస్సుచేత నాచరించుట కొఱకును నోటఁ బ్రశంసింపటకొఱకును శరీరముచేత నమస్కారాదులు చేయుటకొఱకును, దమేషచైవ=దంభముతోడను, యత్=ఏ, తపః=తపస్సు, క్రియతే=చేయబడుచున్నదో, చలం=స్వర్గాదిసర్వరథలసాధన మగుటచే చలించునదియు, అద్భువం=స్థిరముగానిదియు నగు, తత్=ఆతపస్సు, ఇహ=ఇచ్చట, రాజసం=రాజసమని, ప్రోక్తం=చెప్పబడినది.

తా. మనస్సుచే ఆచరించుట సత్కారము; వాక్కుచేత పాగడుట మానము; శారీరములగు నమస్కారాదులు పూజ, ఫలాభిసంధి పూర్వకముగాను సత్కారాదులకొఱకును దంభమునుబట్టియు ఆచరింపబడు తపస్సు రాజస మనబడుచున్నది. అది స్వర్గాదిఫలసాధన మగుటచే అస్థిరమైనదిగాన చలించునదియు క్షయించునదియు నగును. పతనభయముచేత చలనహేతువగుట.

62

శ్లో. మూఢగ్రాహేణాత్మనో య త్పిడయా క్రియతే తపః

పర. సోఽత్యాదనార్థం వా తత్తామప ముదాహృతమ్. 19

టీ. మూఢగ్రాహేణ=అవివేకశృతమైన పట్టువలచేత, ఆత్మనః=ఆనయొక్క, పీడయా=శరీరకష్టముతో, యత్=ఏ, తపః=తపస్సు, క్రియతే=చేయబడుచున్నదో, పరస్య=ఇతరునియొక్క, ఉత్సాదనార్థంవా=నాశముకొఱకును, (యత్ తపః=ఏతపస్సు, క్రియతే=చేయబడుచున్నదో), తత్=అది, తామసం=తమోగుణసంబంధియుని, ఉదాహృతం=చెప్పబడినది.

63

తా. అవివేకులు తమశక్తి మొదలగువాని నాలోచింపక దురా

64

గ్రహము సవలంబించి తమ శరీరము నుపవాసాదులచేత పీడించుకొనుచును బరవినాశముకొఱకును ఆచరించు తపస్సు తామసమనఃబడును.

శ్లో. దాతవ్య మితి యద్దానం దీయతేఽమపకారిణే

65

66

దేశే కాలేచ పాత్రేచ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్. 20

టీ. దేశే=పుణ్యక్షేత్రమునందును, కాలేచ=పుణ్యకాలమునందును, పాత్రేచ=తృప్తమునందును, అనుషకారిణే=ప్రత్యుపకారము చేయఁజాలనివానికొఱకు, యత్ దానం=ఏదానము, దాతవ్యమితి=ఫలాభిసంధిహితముగా ఈయవలసివది యను బుద్ధితో, దీయతే=ఇయ్యబడుచున్నదో, తద్దానం=ఆదానము, సాత్త్వికం=సత్త్వగుణసంబంధియైనదని, స్మృతం=తలఁపబడియున్నది.

తా. దానార్హమయిన పుణ్యదేశ పుణ్యకాలములందు ప్రత్యుపకారము చేయలేనివాఁడగు సత్పురుషునకు ఫలాభిసంధి రహితముగా నియమము దానము సాత్త్విక మనఁబడుచున్నది.

67

శ్లో. యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః

68

దీయతే చ పరిక్లిప్తం తద్రాజస ముదాహృతమ్.

21

టీ. యత్ (దానం) తు = ఏదానమైతే, ప్రత్యుపకారార్థం = ప్రత్యుపకారాభిప్రాయపూర్వకముగాను, పునః = మఱి, ఫలం ఉద్దిశ్య వా = ఫలము నుద్దేశించికాని, * పరిక్లిప్తంచ = మనః క్లేశముతోఁగూడి నట్లుగాను (లేక అమంగళమైన ద్రవ్యము గలదిగాను), దీయతే = ఈయఁబడుచున్నదో, తత్ = ఆదానము, రాజసం = రాజసమని, ఉదాహృతం = చెప్పఁబడినది.

తా. ప్రత్యుపకారము పొందవలయు ననెడి యభిప్రాయము లోపల గలిగియు, ఫలము గోరియైనను, అమంగళద్రవ్యముతోనై నను ఆచరించు దానము రాజస మనఁబడును.

69

70

71

శ్లో. అదేశకాలే యద్దాన మపాత్రేభ్య శ్చ దీయతే

72

73

అసత్కృత మవజ్ఞాతం త త్తామస ముదాహృతమ్॥ 22

టీ. అదేశకాలే = ప్రశస్తముకాని దేశకాలములయందును, అపాత్రేభ్యశ్చ = మూర్ఖతనరాది దుర్మాద్గులొకఁగును, అసత్కృతం = పాదప్రక్షాళనాదిసత్కారరహితముగాను, అవజ్ఞాతం = అవమానయుక్తముగాను, అనఁగా ఉపచారరహితముగాను, యత్ దానం = ఏదానము, దీయతే = ఈయఁబడుచున్నదో, తత్ = ఆదానము, తామసం = తామసమని, ఉదాహృతం = చెప్పఁబడినది.

* పరిక్లిప్తమనఁగా క్లేశముతోఁగూడినది. ఒకఁడు ఒక వస్తువును త్యజించునపుడు దానియందలి యాసక్తిచేత క్లేశము గలవాఁడై అందు కల్యాణమైన యంశమును తానుంచుకొని అకల్యాణమైన భాగమును పరులకిచ్చును. కనుక పరిక్లిప్తమనుటకు అకల్యాణద్రవ్య మనఁబడినది. శ్రద్ధలేమిచేతను అకల్యాణమైనదనియుఁ జెప్పవచ్చును.

తా. ప్రశస్తము కాని దేశకాలములనుందును, అపాత్రుల (చోరాదిదుర్మార్గుల)తోఁజును, పాదప్రక్షాళనాదిసౌరవరహితముగాను ఉపచారము లేకయు నీయఁబడుదానము తామసదాన మశబడును.

అవ. ఇట్లు వైదికములైన యజ్ఞతపోదానములకు సత్త్వాది గుణ భేదమువలనఁ గలుగు భేదము చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డా వైదిక యజ్ఞాదులే, 'ఓమ్' అను ప్రణవముతో నన్వయించుటయు, తత్ సత్ అను శబ్దములచే నిర్దేశింపఁబడుటయు జెప్పచున్నారు.

74

75

శ్లో. ఓం త త్స దితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ త్రివిధః స్మృతః

76

బ్రాహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురాః. 23

టీ. బ్రహ్మణః=వేదమునకు (అనఁగా యజ్ఞాదివైదికకర్మమునకు), నిర్దేశః=నిర్దేశించుశబ్దము, ఓం తత్ సత్ ఇతి=ఓం అనియు తత్ అనియు సత్ అనియు, త్రివిధః=మూడువిధములు గలదిగా, స్మృతః=నిశ్చయింపబడినది, తేన (అన్వితాః) = ఆ మూడువిధములు గల శబ్దముతోఁ గూడినవారుగా, బ్రాహ్మణాః = బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులు, వేదాశ్చ=వేదములును, యజ్ఞాశ్చ=యజ్ఞములును, పురా=పూర్వము - సృష్టికాలమునందే విహితాః=నిర్మింపఁబడినవి.

తా. ఓం తత్ సత్ అని యీమూడుశబ్దములు బ్రహ్మముతో అన్వయించున వగును. బ్రహ్మ మనఁగా వేదము. వేదశబ్దముచేత వైదికమగుకర్మము చెప్పఁబడుచున్నది. వైదిక మనఁగా యజ్ఞాదికము. యజ్ఞాదిక మగుకర్మము ఓం తత్ సత్ అను శబ్దములతో అన్వయించిన దగును. ఓం అనుశబ్దముయొక్క అన్వయము వైదికకర్మములకు అంగముగా ప్రయోగాదులందు ప్రయోగింపఁబడుచుండుటంబట్టి కలుగును; తత్ సత్ అను శబ్దముల అన్వయము పూజ్యత్వముతోఁజు వాచక మగు

అతఃపట్టి బ్రహ్మగా పూజ్యములని చెప్పటకొరకుండుటకుగదా. వేదాన్వయులగు త్రైవిధ్యర్థికులును వేదములనును యజ్ఞములనును ఈ మూడు విధములైన శబ్దములతో అన్వయించినవిగా నాచే తొల్లి విహితములు (అనగా సృష్టికాలమునందే నిర్మితములు) అని యర్థము.

అవ. బ్రాహ్మణ వేదయజ్ఞములు, ఓమ్ తత్ సత్ అను శబ్దములతో అన్వయించు ప్రకారము చెప్పబడుచున్నది. అందు మొదట ఓమ్ అను శబ్దముయొక్క అన్వయప్రకారము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో తస్మాదో మి త్యదాహృత్య యజ్ఞ దానతపఃక్రియాః

ప్రవర్తంతే విధానోక్తా సృతతం బ్రహ్మవాదినామ్. 24

టీ. తస్మాత్ = అట్లు అన్వయము కలవిగా నిర్మించబడుటవలన, బ్రహ్మవాదినాం = వేదవాదులగు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులయొక్క, విధానోక్తాః = తా సోక్తములైన, యజ్ఞ దానతపఃక్రియాః = యజ్ఞదానతపస్సులనెడి సత్కర్మములు, సతతం = ఎల్లప్పుడును, ఓమితీ = ఓం అని, ఉదాహరణం = ఉచ్చరించి, ప్రవర్తంతే = ప్రారంభింపబడుచున్నవి.

తా. *కావున వేదవాదులగు త్రైవిధ్యర్థికులు (అనగా బ్రహ్మక్షత్రియు వైశ్యులు) చేయు వేదవిధానోక్తములైన యజ్ఞదానతపస్సులనెడి

78

క్రియలు మొదట 'ఓమ్' అని ఆరంభించి సర్వదా ప్రవర్తించుచున్నవి.

79

వేదములను 'ఓమ్' అని చెప్పి యారంభింపబడుచున్నవి. ఇట్లు వేదములనును వైదికములైన యజ్ఞాదికర్మములకును ఓం శబ్దాన్వయము వర్ణితమైనది. ఓం శబ్దముతో అన్వయించిన వేదములను ధరించుట

*పూర్వశ్లోకమున ఓమ్ అనుశబ్దము వేదముల కన్వయించుట చెప్పబడినది. 'విధానోక్తాః' బ్రహ్మవాదినామ్ అనుటచే వేదములను ఓమ్ అని చెప్పి ప్రారంభించుట నూచితమైనది.

చేతను ఓం శబ్దముతో అన్వయించిన యజ్ఞాదికర్మములను జేయుట చేతను బ్రాహ్మణశబ్దనిర్దిష్టతన త్రైవిధ్యులను ఓం శబ్దాన్వయము వర్ణితము.

అవ. ఇక వానికి 'తత్' శబ్దము అన్వయించు ప్రకారమును జెప్పుచున్నారు.

80 అవ.

శ్లో. త ది త్యనభిసన్దాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః

దాన క్రియాశ్చ వివిధాః క్రియస్తే మోక్షకాక్షిభిః. 25

టీ. మోక్షకాక్షిభిః = మోక్షముఁగోరువారిచేత, తత్ ఇతి = భగవదారాధనమునెఱిబుద్ధితో, ఫలం = స్వర్గాదిఫలమును, అనభిసన్దాయం = ఉద్దేశితవక, వివిధాః = సాత్త్విక రాజస తామసరూపములచే అనేకవిధము లగు, యజ్ఞ తపఃక్రియాః = యజ్ఞములు తపస్సులనెడి కర్మములును, దాన క్రియాశ్చ = దానము లనెడి కర్మములును, చ శబ్దముచే వేదాధ్యయన క్రియలును, క్రియస్తే = అనుష్ఠింపఁబడుచున్నవి.

తా. మోక్షపేక్షగల బ్రాహ్మణాదిత్రైవిధ్యులు పరబ్రహ్మ వాచకమగు తచ్చబ్రహ్మము నుచ్చరించి ఫలాంతరముఁగోరక వేదాధ్యయన యజ్ఞ దానతపస్సు లాచరింతురు. ఆవి బ్రహ్మప్రాప్తి కుపాయము లగుటచే బ్రహ్మవాచియగు 'తత్' అను శబ్దముచేత నిర్దేశింపఁదగును.

81

'స వః కః కిం య తత్త్వద మనుత్తమమ్' అని (శ్రీవిష్ణుసహస్రనామ స్తోత్రమునందు) తచ్చబ్రహ్మము పరబ్రహ్మవాచకమగుట ప్రసిద్ధము. ఇట్లు వేదాధ్యయనయజ్ఞాదులు మోక్షసాధనభూతము లగుటచే తచ్చబ్రహ్మముచే నిర్దేశింపఁదగిన వగుటంబట్టి వానికి తచ్చబ్రాహ్మయము చెప్పఁబడినది. అటువంటి యన్వయముగల వేదాధ్యయనాదుల సనుష్ఠించుటచేతనే

82

త్రైవిధ్యులను తచ్చబ్రాహ్మయము ఉపశాస్త్ర మగుచున్నది.

అవః ఇక వీనికి సచ్చబ్రాన్వయప్రకారమును చెప్పటకై లోకము నందు సచ్చబ్రము పుట్టినప్రకారమును ముందు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. సద్భావే సాధుభావేచ స ది త్యేత త్రప్రయుజ్యతే

ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్చబ్రః పార్థ యుజ్యతే.

26

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, సత్ ఇతి=సత్ అని, ఏతత్=ఈపదము, సద్భావే=కలదనెడి యర్థమందును, సాధుభావేచ = మంచిది యనెడి యర్థమందును, ప్రయుజ్యతే = ప్రయోగింపబడుచున్నది. తథా=అట్లే, ప్రశస్తే=మంగళకరమైన, కర్మణి=తాకికకార్యమునందును, సచ్చబ్రః=సత్ అనెడిపదము, యుజ్యతే=ప్రయోగింపబడుచున్నది.

తా. అర్జునా, ఈవస్తు విపుడు కలదనెడి భావమునందును, ఈ జ్ఞానముంచి దనెడియర్థమునందును, నమ స్తవస్తువులకు 'సత్' అనెడి యూపదము లోకవేదములందుఁ బ్రయోగింపబడుచున్నది. అట్లే యే పురుషుడేని యనుష్ఠించు వివాహాదిసమస్త తాకికశుభకార్యములయందును, 'ఇది సత్కర్మము' అని యీసచ్చబ్రము ప్రయోగింపబడుచున్నది.

శ్లో. యజ్ఞే తపసి దానేచ స్థితి స్స దితి చోచ్యతే

కర్మచైవ తదగ్ధీయం స ది త్యే వాభిధీయతే.

27

టీ. యజ్ఞేచ=యజ్ఞమునందును, తపసి=తపస్సునందును, దానేచ =దానమందును, స్థితిః=నిష్ఠ, సత్ ఇతి = (కల్యాణమైనదగుటచే) సత్ అని, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది, తదగ్ధీయం=ఆ వైదికులకొఱకైన, కర్మచైవ=యజ్ఞాదికర్మముపైతము, సత్ ఇతి ఏవ=సత్ అనియే, అభిధీయతే=చెప్పబడుచున్నది.

తా. యజ్ఞ దానతపస్సులయందు, వైదికులగు త్రైవిధిగులకు ఏ నిష్కలదో అదియును గ్రహ్యమైనదగుటవలన సచ్చబ్రముచే చెప్ప

బడుచున్నది. ఆ త్రైవర్ణ్యులయొక్క యజ్ఞదానాదికర్మముపైతము సత్తనియే చెప్పబడుచున్నది. కాబట్టి వేదములు వైదికకర్మములు, బ్రాహ్మణశబ్దముచే నిర్దేశింపబడు మూడువర్ణములవారును, 'ఓం త త్సత్' అను శబ్దముల యన్వయము గలిగియుండులక్షణముచేత, వేదములు కానివానికంటెను అవైదికులకంటెను వేఱు అని తెలియు దగును.

శ్లో అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తప స్తప్తం కృతం చ యత్

అసది త్యుచ్యతే పార్థ నచ తత్రేత్య నో ఇహ 28

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, అశ్రద్ధయా=అవిశ్వాసముతో, కృతం = చేయబడిన, హుతం=హోమమును, దత్తం=దానమును, తప్తం= ఆచరింపబడిన, తపశ్చ=తపస్సును, అన్యత్ యత్ = తక్కినది ఏది కలనో, తత్=అది యంతయును, అసత్ ఇతి=అసత్తని, ఉచ్యతే= చెప్పబడుచున్నది. ప్రేత్య = చచ్చినతరువాత - పరలోకమందు, (ఫలాయ)న=ఫలముకొఱకు కానేరదు, ఇహచ - ఈ లోకమందును, నో=ప్రయోజనము లేదు.

తా. అర్జునా, అశ్రద్ధతోఁ జేయబడుహోమమును దానమును తపస్సును తక్కినకర్మము లన్నియు శాస్త్రీయములైనను అసత్తనఁ బడుచున్నవి. ఏలనఁగా, అట్టి యసత్కర్మములు *ఇహలోక పరలోక ములందు ఫలప్రదములు గానేరవు - అనఁగా వానివలన మోక్ష

*శ్రద్ధాయుక్త మైనను అవైదికకర్మముగాని, వైదికమైనను శ్రద్ధాహీనమైన కర్మ ముగాని, దృష్టాదృష్టప్రయోజనములేని దగుటవలన అనుష్ఠింపఁదగినవి. కాబట్టి ఉభయవిధప్రయోజనముతోఁ గూడిన దగుటవలన శ్రద్ధాయుక్తమైన వైదికకర్మమే అవశ్య మనుష్ఠింపఁదగిన దని యాయధ్యాయముయొక్క సారాంశము.

రూపమైనఫలము గలుగదు. మఱి సాంసారిక సుఖరూపమైన ఫలమును గలుగదు.

83

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే శ్రద్ధాత్రయ
విభాగయోగోనామ సప్తదశోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు
శ్రీభగవద్గీతలయందు శ్రద్ధాత్రయవిభాగ
యోగం బన్నది పదునేడవయధ్యాయము.

84

సప్తదశో - ద్వాయః

శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగః — అవతారిక.

1వ శ్లోకము

(1) ఈ యధ్యాయారంభమున అర్జునుని ప్రశ్నకు తాత్పర్య మేమనగా -

బుద్ధిమంతులు ఫలములయందున వాని కుపాయములయందును శ్రద్ధకలవారై వానిని తెలుసుకొనగోరుచుందురు. కాబట్టి సత్త్వాది గుణనిష్ఠులలో తారతమ్యమునుగూర్చి ప్రశ్నించుట వారివారికి కలుగు ఫలములనుగూర్చిన ప్రశ్నగనే భావించవలెను. నిష్ఠులములని తెలిసిన కర్మలకు ఫలమేమని యెవ్వరును ప్రశ్నించరు. లోకప్రసిద్ధమైన వ్యవసాయము వైద్యము మొదలగు బుద్ధిమంతులు చేయుపనులను సఫలముగనే చూచుచున్నాము. అట్లా శాస్త్రోక్త కర్మలకు ప్రయోజనమే లేకున్నచో వేదమిప్పటి కెప్పుడో నిర్మూలమై యుండెడిది. అటులనే వైదికకర్మలలోను పెద్దలయొక్క ఆచారములవలన సిద్ధించునవి కొన్ని కలవు. అవి నిష్ఠులముకావుగదా! నిష్ఠులమే యగుచో బుద్ధిమంతులు వానిని చేయుదురా? శ్రద్ధగాచేసినచో నేవియో కొన్నియంగములు లోపించవచ్చును. అయినను ఫలములేకుండపోరాదు. అప్పటికిని బుద్ధిమంతులగు పెక్కుమంది మిక్కిలి రొక్కములను వేచ్చించి బహు శ్రమలకోర్చి చేయుకర్మలకు కాన్పించుఫలము లేకున్నను అదృష్టఫలముండునని యంగీకరించవలెను. అయినను శాస్త్రోక్తకర్మకన్న అశాస్త్రమై శ్రద్ధతో చేయబడిన కర్మకు కొంత తారతమ్యమున్నను అది సత్త్వాదిగుణములచే వచ్చిన ఫలతారతమ్యమేగాని వేరొండుకాదు. అయినచో 'యశ్శాస్త్రవిధి ముత్స్యజ్య' ఇత్యాది శ్లోకములలో ఫలము లేదనుట మిక్కిలి యధికమైన సుఖము లేదనిమాత్రమే చెప్పవలెను.

వెనుక 'కామకారతః' అనుట శ్రద్ధతోకూడినది చెప్పటయే - కాని దురుద్దేశమువలనను, వేదవిరుద్ధాగమములవలనను, తనకు తోచిన రీతిగను ఎవరో ఒక వృద్ధులు చెప్పటవలనను దానిని ధర్మమేయని నమ్మి శ్రద్ధతో నాచరించుటచే దానికేదోయొక ఫలము తప్పకయుండ వలెనని అర్జునుని యభిప్రాయము.

2వ శ్లోకము

(2) క్రమముగ సరియగు ప్రత్యుత్తరము నొసంగుటకు "మనస్సు నందే యుంచుకొని" అనబడినది. వెంటనే సాక్షాత్తుగా ప్రత్యుత్తరము నొసంగకుండుట - ప్రశ్న బొత్తుగ ఆదరించితగనిదని సూచించుటకే.

(3) సత్వాదిగుణముల భేదమునుబట్టి ఫలమున భేదముండును.

సాత్వికశ్రద్ధతో కూడియున్న సాత్వికఫలము, శాస్త్రము నతి క్రమించిన తామసము, రెండును కలసిన రాజసము - అను అభిప్రాయముతో శంకింపబడెను.

శాస్త్రీయకర్మలే శ్రద్ధనుబట్టి ఫలసాధనములగును. అందును శ్రద్ధ ఒకేవిధముగ నుండునని చెప్పటకు వీలులేదు. కావున శాస్త్రీయమైన శ్రద్ధయే మూడువిధములని చెప్పబడుచున్నది. అంతియగాని యశాస్త్రీయములగు కర్మల ఫలభేదమునుబట్టి మూడువిధములనుట యుక్తము కాదు.

(4) ఆయా దేహములనుబట్టి యధికారులలో భేదముండును.

(5) భావ మనగా - ధర్మము.

(6) ఆత్మకు ప్రకృతినంస్కరమనెడు ఉపాధివలన ధర్మభూతజ్ఞానమునకు కలుగు పరిణామభేదములే.

సత్వాది గుణరహితమగు ఆత్మకు సత్వాదులవలన కలుగు వాసనాది సంబంధ మెట్లుకలుగు ననగా -

ఓషధాదులతోగూడిన అగ్న్యదులవలన పార్థివపదార్థముల యందు గుణము లెట్లు మారుచుండునో అటులనే నివి గుణసంబంధముచే బుట్టుచుండును.

(7) ఇంద్రియములకు గాన్పించకయు అనుభవించబడకయు నున్న ఈ గుణములు వాసన నెట్లు బుట్టించుననగా జెప్పచున్నారు.

(8) సాత్త్వికాది త్రైవిధ్యమును జెప్పెనుగదా వినుమనుట యేలననేగా -

గుణముల స్వరూపమును సామాన్యముగా త్రైవిధ్యమున్ను చెప్పబడినను ఇంకను అర్జును జెఱుంగని రీతులు కేమి కేమివ్రగానఁ పొనిని శ్రద్ధగా వినుమని హెచ్చరించుచున్నాడు.

ఈ శ్లోకము

(9) ఈ శ్లోకమున సత్త్వమనగా - అంతఃకరణమని యర్థమేల చెప్ప

సత్త్వశబ్దమునకు సత్త్వగుణమనియే యర్థమును చెప్పినచో సకలమానవులయొక్క శ్రద్ధయు సత్త్వగుణమూలమే యైనచో శ్రద్ధను రాజస, తామసమని విభజించుటయెట్లు? సత్త్వమంతటను సహకారిగా నుండవలెను గాన చెప్పబడిన దిందురా? రజస్తమస్సు లట్టివేగదా! మూడు గుణములును వాతపితృశ్లేచ్ఛములవలె పరస్పరము హేచ్చు తిగ్గులుగానుండినవి కార్యములను బుట్టించుచుండును గదా! కాబట్టి యిచ్చట సకలశ్రద్ధలకును సాధారణకారణముగా జెప్పబడిన సత్త్వమనగా సత్త్వాది మూడుగుణములతో కూడియున్న అంతఃకరణమేగాని సత్త్వగుణముమాత్రము కాదు

(10) ఏ నస్తువునందు రుచిని బుట్టించు వాసనను బలపరచు సత్త్వాదిగుణములతో కూడియున్నదనునో -

అనగా... సత్త్వగుణ మధికముగానున్నచో అంతకరణము సాత్త్వికమై సాత్త్వికవాసనను మేల్కొల్పి సాత్త్విక పదార్థములయందును సాత్త్వికకర్మలయందును రుచినిబుట్టించునని భావము - ఉదా. బ్రాహ్మ ముహూర్తమున సత్త్వగుణ ముద్రేకించియుండును. దానిచే మనస్సు సాత్త్వికమగును. దానివలన వెనుకటి భగవద్భాగవతానుభవమువలన కలిగిన ఖాసన మేల్కొని వానినేమనో శ్రుతినిో అర్చననో ధ్యానమునో గావించ వలెనను రుచిని (అన క్తిని)బుట్టించి యా కర్మలను చేయించును.

(11) కొన్నికలసి యొక కార్యమును బుట్టించునవియగుచో నం దుచ్చటచ్చట వానితో నొక్కదానిని చెప్పట తప్పకాదు.

(12) 'శ్రద్ధామయః యనుచో 'మయత్' ప్రత్యమునకు [1] స్వార్థము [2] ప్రాచుర్యము [3] వికారము అని మూడర్థములుకలవు. అందు స్వార్థమన్నచో నిష్ప్రయోజనము. ప్రాచుర్యమన్నచో ప్రకృతము కుపయోగముండదు. కావున వికారార్థము చెప్పబడినది. శ్రద్ధకు తగిన ఫలము ననుభవించునని చెప్పట పొసగుటకే యీ యర్థము నిచ్చట చెప్పట నమంజనము.

(13) ఇంతవరకు సామాన్యముగ శ్రద్ధకుతగిన ఫలమునే వ్రతి మానవుడును అనుభవించునని సామాన్యముగా జెప్పబడెను. ఇకనివ్వుడు యెట్టి శ్రద్ధచే నెట్టిఫలము ననుభవించునో వివరించి చెప్పబడుచున్నది.

(14) ఆత్మనిత్యము - ధర్మభూతజ్ఞానముయొక్క వికాసము ఇంద్రియములద్వారా కలుగువని నిర్ణీతమైనది. దేహాదులు అచిత్తు యొక్క వికారములు. ఇక శ్రద్ధయొక్క పరిణామము దేనినిబట్టియనగా చెప్పచున్నారు 'పుణ్యకర్మల ఇత్యాదిచే.

4వ శ్లోకము

(15) సత్త్వాదిగుణములుపెరిగి తమకు తగిన విషయములయందు శ్రద్ధను బుట్టించుచున్నవి. మూడు గుణములును అందరకును విడువక

యన్నను సాత్వికులు రాజసులు తామసులనుట వారియందా గుణము లధికముగా నుండుటవలననే.

(16) భూతగణములనగా - రుద్రుని పార్షదులు, ద్వారపాలక - అనుచరాదులు.

5వ శ్లోకము

(17) ఇచ్చట బలము కామరాగములతో కూడినదగుటచే నసాత్వికము.

'బలం బలవతాం చాహం కామరాగ వివర్జితః' అనిన దాపేనుక చెప్పబడినది.

(18) వీరికి పరలోకమున నరకానుభవము మాత్రమేకాదు. ఇచ్చట బ్రతికియున్నప్పుడున్న శరీరమునందున్న వృథివ్యాదులను యెండింపజేయుటయే యగును.

(19) ఇచ్చట 'మార' అను పదమునకు 'నా యంశభూతమైన జీవాత్మను' అనబడినది. ఎందుకనగా -

'అన్తర్యామ్యమృతః' జీవున కన్తర్యామిగనున్న పరమాత్మ నిర్వికారుడు అనుటచేతను, 'అనన్నన్నస్యోఽభిచాకశీతి' జీవునితోపాటు శరీరమునందున్నను కర్మఫలమగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించక స్వాభావికకాంతితో వెలుగుచుండు ననుటచేతను 'నస్థానతోఽపివరస్యో భయం లింగం సర్వత్రహి' దోమలతో నిండియున్న ప్రదేశమునందున్నను చక్రవర్తి చామరములచే వీచబడుచుండుటచే వానిబాధ ననుభవించ నటుల పరమాత్మ అన్నిటిలో నన్తర్యామిగనున్నను దుర్గుణమార్కుడై నదుణాకరుడై యుండుటచే నాస్థాన ప్రయుక్తమైన దోషములకు దూకుడై యుండునని బ్రహ్మనూత్రమునందును.

సహస్రనామములలో నొకటియైన "కః" అను నామమునకు (శ్రీ) భట్టరువారి భాష్యమున 'మలీమ సేషు వనన్నపి కనతీతికః - కనదీప్త'

అని మాలిన్యభూయిష్టమైన పదార్థములలో నంతర్యామిగానున్నను దీని దోషములచే నంటబడక స్వస్వరూపముతో ప్రకాశించుచునే యుండునని చెప్పబడుటచే పరమాత్మయొక్క స్వరూపముగాని దాని ధర్మములుగాని కృశించుట యసంభవము. సంభవించునన్నచో శాస్త్రములలో జెప్పబడిన హరి వాసరోపవాసాదులచేతనుకూడ కృశింపవలసి యుండును. అట్లుగుచో నశియేల నిధింపబడును? శరీరము చిక్కినచో దానియందున్న జీవులయొక్క జ్ఞానము సుఖము మొదలగునవి నన్నగిల్లు నని శ్రుతిస్మృతులలో జెప్పబడుటచే గాఢతోకానుభవపిడ్డనుగలుచేతను 'అస్తశరీరం' అని శరీరముతో కూడియున్న జీవుడే సూచింపబడుట చేతను 'క్షేత్రజ్ఞంచాపి ఘోరావిధి' జీవుషకును శరీరమునకునుగూడ నేనే యాత్మగ్గా నున్నవాడననియు 'మమైవాదో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతనః' అని సర్వమును తనకు శరీరముగాగల పరమాత్మకు జీవుడు విశేషణాంతభూతుడని చెప్పబడుటచేతను ఇచ్చట 'ఘోర' అని జీవుడే చెప్పబడును.

ఇట్ల పాశాణికముగ చెప్పనేల? అన్నచో - 'నాకు శరీరమైయున్న జీవుని పీడించుట నేన్ను పీడించుటవంటిదే' యని యధికదోషమును జూపించుటకేయని గ్రహించవలెను. శాస్త్రము నుల్లంఘించుటచే చేయునట్టి యాత్మపీడనమును పాపముకూడ వీరికి సిద్ధించును. అని భావము.

7వ శ్లోకము

(20) అపతానికసు అపతానికః

శాస్త్రమున చెప్పబడిన కర్మలకు పాత్విక రాజస తామసభేదమున్న దానికి తగిన ఫలభేదమున్న కలదా? లేదా? యను ప్రశ్నకు శాస్త్రమున చెప్పబడిన కర్మలకే గుణభేదము ఫలభేదములుగాని అది తరముల కది లేదని చెప్పెను. ఆ చెప్పటలో శ్రద్ధకును అది కలవారికిని

వారుచేయు కర్మలకును సత్త్వాదిగుణములచే తారతమ్యము చెప్పబడెను. దానిని వినుటచే నద్దనునకు అట్టి యితర విషయములలోకూడ నీ విభాగముండునా? యను శంక పొడమును గావున వానిని చెప్పచున్నాడు.

(21) శాస్త్రీయములైన యజ్ఞతపోదానము లుండగా రాగ ప్రాప్తమైన ఆహారమును మునుముందు వివరింపనేల యను శంకను బాపుచున్నాడు.

(22) “వృద్ధిస్సమానై స్సర్వేషాం
వివరీతైర్విపర్యయః”

అని వైద్యశాస్త్రమున జెప్పబడినట్లు మనస్సున కాప్యాయకమైన (పోషించు) ద్రవ్యములయొక్క గుణములనుబట్టి యంతఃకరణాదులకు సత్త్వాదివృద్ధిని వేదమే చెప్పచున్నది.

‘ఆహారశుద్ధా సత్వశుద్ధిః’

అనుచో నాహారమునకును మనస్సునకును శుద్ధి యేమనగా - అవి రజస్తమోగుణముల సంపర్కము లేక యుండుటయే.

(23) “పచామ్యన్నం చతుర్విధం”

అని చెప్పినట్టి నాలుగు విధములైన అన్నమునకును ప్రత్యేకించి సాత్వికాది గుణభేద మిచ్చట చెప్పబడుచున్నది. సత్వగుణము సాత్విక పదార్థానుభవమునందే రుచినిబుట్టించును. ఆ యనుభవముచే బుట్టు వాసన సాత్వికమైయే యుండును. ఆ సాత్వికవాసన తిరిగి సాత్వికపదార్థానుభవమిచ్చినే బుట్టించును. ఇట్లే రజోగుణ తమోగుణములున్న కాబట్టి సాత్వికాద్యాహారములు సాత్వికాదిగుణములు కలవారికే ప్రియములుగా నుండును.

రివ శ్లోకము

24(ఎ) ఆయువు సకలపురుషార్థసాధ నానుష్ఠానమున కుపకరించును గాన మునుముందుగ జెప్పబడినది.

24 (బి) ఇదివరకే సత్త్వవృద్ధి కలిగియున్నచో సాత్త్వికాహారమునే తినవలెనను రుచిపుట్టును.

(25) ముముక్షువున కంతఃకరణము ప్రధానసాధనమగుటచే పిమ్మట సత్త్వము=అంతఃకరణము అనగా జ్ఞానము చెప్పబడినది.

“ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః

సత్త్వశుద్ధౌ ధృవాస్త్మితిః”

అను శ్రుతివాక్యచాయ ననుసరించుచు దానిని విశదీకరించుటకై అంతఃకరణవాచకముగా ‘సత్త్వ’ శబ్దము వాడబడినది. మరియు ‘ద్రవ్యాసువ్యవసాయేషుసత్త్వ’ మ్మను కోశమునుబట్టి జ్ఞానవిశేషమైన వ్యవసాయమనగా నధ్యవసాయమునందును సత్త్వశబ్దము వాడబడును. ఆహారముచే సత్త్వగుణమును పెంచుకొనుట జ్ఞానలాభముకొఱకే గావున జ్ఞానమును బోధించుటకై సత్త్వపదము ఔపచారికముగ ప్రయోగింపబడినది. జ్ఞానమునకు కారణము మనస్సుగాన దానిని తెలుపుటకై అంతఃకరణమని వ్యాఖ్యానింపబడినది.

(26) ఆయుర్దాయము మొదలగు వానిని బెంచుట సాత్త్విక ఆహారముయొక్క స్వభావము. వానిలొకొన్ని శాస్త్రమవసరము లేకయే స్రత్యక్షముగనే నెఱుంగదగినవి. కొన్ని ధర్మ - వైద్యశాస్త్రములచే నెఱుంగదగినవి.

ఆయా పదార్థముల యందుండు రసాదులు శరీరమునందుండు ఆయా ధాతువులను పెంపొందించునవి యని శాస్త్రముచే నిర్ణయింపబడినవియే యైనను ఆ రసము గల పదార్థములను ఆ పనిని చేయునవిగా చెప్పినట్లు - సత్త్వగుణము జ్ఞానవృద్ధికి కారణమైనను ఆ సత్త్వగుణము కల ఆహారపదార్థములున్న జ్ఞానాభివృద్ధికి హేతువులుగా చెప్పబడుచున్నవి.

(27) “బలారోగ్య - సుఖప్రీతి వివర్ధనాః”

అను సమాసాంతర్గత బలారోగ్యముల నొక జంటగాను సుఖ ప్రీతుల నొక జంటగాను భాష్యకారులు వివరించిరి. అందులకు కారణము బలారోగ్యములున్న సుఖప్రీతులున్న వానిలో నొకటియున్న రెండవది యుండితీరునని వానికిగల అవినాభావమును తెలుపుటకేయని గ్రహించవలెను.

ఇచ్చట బలమనగా - ప్రాణముయొక్కయు జఠరాగ్నియొక్కయు ఆధిక్యము.

ఆరోగ్యమనగా - శరీరమునందుండు ధాతువు లేడును సామ్య స్థితిలో నుండుట. కర్మదోషము, జఠరాగ్ని, సప్తధాతువులు అను వీనియొక్క తారతమ్యమువలననే రోగములు పుట్టుచుండును.

(28) ‘రస్యాస్నిగ్ధాః’ రుచికరములు మనోహరములు, అమట చేతనే యుష్పటికప్పడే సుఖమునిచ్చునవి యని తెలియుచుండగా తిరిగి ‘సుఖవివర్ధనాః’ అని వేరుగ చెప్పనేల? పానరుక్త్యము కాదాయన్నచో పరిణమించునపుడు ఇత్యాది.

(29) పిచ్చి నెక్కించు ఉమ్మిత్తకాయ మొదలగు పదార్థములను తినినచో లోకులకు కోపము నుద్రేకింపజేయు కర్మలను చేయించి వాని యందప్రీతిని వృద్ధిపొందించు నటుల సత్త్వగుణమును బుట్టించు వస్తువులును, అనుభవింపబడ్డవై లోకమున కుపకరించు మంగళకార్యముల యందును పరలోకములకు కారణమైన కర్మలయందును ప్రేరేపించి వానిద్వారా వీనియందు లోకుల ప్రీతిని వృద్ధిపొందించును.

(30) 9వ శ్లోకమునందు కల్వప్లేత్యాదినా ఇతర రుచులు రాజ సములుగా చెప్పబడుటచేతను, రస్యశబ్దము ప్రాయశః తీషియందే వాడ వాడబడుటచేతను, ఇచ్చట రసమనగా మధురరసమనియే యర్థము.

వైద్యశాస్త్రమునుబట్టియు తీసి యితరుచులకంటె శరీరమును నిలబెట్టుటలో మిక్కిలి ఉపకారకమగుచున్నది. “రసాస్వాద్యమలవణ తిక్తోష్ణ కషాయకాః షడ్భివ్యమాశ్రితాస్తేచ యథాపూర్వో బలావహః” అని శాహటము తెలుపుచున్నది. అనగా తీసి పులుపు ఉష్ణ చేదు కారము వగరు మొదలగురుచులు వెనుక వెనుక బలవర్తరములు. అచ్చటనే భోజనమున ఆరోగ్యవంతునకు తీసివస్తువులే అధికముగా నుండవలెనని చెప్పబడెను.

“షడ్రసాన్యధురప్రాయాన్” అని కలదు.

రసాయనములలో తీసియొక్కటియే ముఖ్యముగా జెప్పబడుచున్నది.

(31) చమురుగల పదార్థములు తినినచో ఆర్చివేయు సదార్థములు తినుటవలనకలుగు శరీరశైథిల్యమును శాపి శరీరమును బలవంతమొనర్చునని ఆయుర్వేద ముద్ఘోషించుచున్నది.

(32) స్థిరాః అనుటచే తినిన ఆహారము వండినపుడున్నట్లే యుండుట అసంభవము. అల్లున్నను అపకారమునే చేయుచుగాని దానివలన శరీరమున కుపకారముండదు. శరీరము పృథివ్యాదిసంఘాతాత్మకము. అట్టి శరీరము స్థిరముగా నుండుటకు తినిన ఆహారము సత్సద్విధానపులుగా మారవలెను. అవి- రసము, రస్తము, మాంసము, కొవ్వు, ఎముకలు, మజ్జా (ఎముకలలోని సున్నితమైన సదార్థము) కేతెన్సు అని ఏడువిధములు. అవియును, ఆహారమువలనకలుగు పుష్టియును చిరకాలమువరకును చెడకయుండుటయే యిచ్చట స్థిరాః అనుటచో తాత్పర్యము.

(33) ఆహారపదార్థములు తినుటకుముందుగ చూడగనే అనఘ్యించుకొనదగినట్లుండరాదు. చూడగనే దానియందు ప్రీతినిట్టవలెను. దానినే ‘హృద్యా’ అనుటచే వ్యక్తపరచెను.

(34) ధర్మశాస్త్రము, ఆయుర్వేదము రెండు శాస్త్రములు నేకగ్రీవముగా నంగీకరించిన పదార్థములన్నిటి నిట సాత్త్వికాహారముగా భావింపవలెను.

9 వ శ్లోకము

ఉష్ణస్వరూపతః పనికిరాని పదార్థముకాదు. సాత్త్వికాహారమునే నియమముగ భుజించువాడైనను ప్రతోపవాసదినములలో తప్ప ఇతర సమయములలో రుచికిమాత్రము తగునంత ఉష్ణను వాడవచ్చునని శాస్త్ర మంగీకరించుటచే 'మిక్కిలి' యనబడినది. ఉష్ణచేరిన పదార్థములనే వాడవలెనుగాని ప్రత్యక్షముగా కేవలము ఉష్ణ ఆహార మెవ్వరికిని కాజాలదు. అట్టి ప్రత్యేకము ఉష్ణ గోమాంసతుల్యమని శాస్త్రము చెప్పటచేత 'ఉష్ణి' పదార్థములని చెప్పబడెను.

(ఇందువల్లనే కానోపు ఆధికశ్రాద్ధ భోజనములో పెరుగుతో కలిసిన ఉష్ణనేగాని కేవల ఉష్ణను వేరురాదని నియమమేర్పడినది.)

(36) "స్నిగ్ధముష్ణంచ భోజనం" జిక్ష్ణుపదార్థములు (అనగా నెయ్యి వెన్న మొగడ నూనె మొదలగునవి) కలిసినట్టియు కొంచెము వెచ్చగా నున్నట్టియు ఆహారమును భుజించవలెనని శాస్త్రముగడుటచే 'మిక్కిలి వేడి' యనబడెను.

(37) కారము రాజసాహార మేదైనను మిరియము శొంఠి అల్లము మొదలైనవి ఆయా పదార్థముల రుచిని బెంచుటకు ఈషణ్మాత్రము వాడవచ్చునని శాస్త్రమంగీకరించుటచే నిచ్చటను 'అతి' శబ్దము నన్వయించి 'మిక్కిలి' యనబడెను.

(38) ఉష్ణశబ్దము వేరుగానుండుటచే నిచ్చట తీక్ష్ణశబ్దమునకు ఉష్ణమని యర్థమును జెప్పరాదు. తినినతోడనే తమవికారములను శరీరమునజూపు మిచ్చి మొదలగు పదార్థములను ఆయుర్వేదమున తీక్ష్ణములని వాడుకగలదు. కాబట్టి యిచ్చట తీక్ష్ణశబ్దమునకు తిన్నది మొదలు

మిక్కిలి విరుద్ధవికారమును బుట్టించు గిట్టని భోజనపదార్థములను తీక్షణములని వాడెనని గ్రహించవలెను. (కొత్త చింతకాయ పెంటనే జలుబు చేయును. మిక్కిలికారముగల (సీమమిరప మొదలగు) పదార్థములు తినగనే కండ్లనుండి ముక్కునుండి నోటినుండి నీటిని కార్పించును. అసలైన ఆవనూనెయు నిట్టిదే. దురదకంఠ చెప్పనక్కరనేలేదు. ఇట్టివిచ్చట తీక్షణము లనబడెను.)

(39) స్నేహము (జిహ్వు) నకు విరుద్ధమైన గుణము రౌక్ష్యము. (ఆర్చునవి) నేయి లేక కార్చిన గోధుమరొట్టి మొదలగునవియును వాతమును పెంచునవియును.

(40) పైత్యమును పెంచునది. కటుమొదలగునవి క్లేశమును బుట్టించునవగుట తరుచుగ ననుభవమువలనను ఆయుర్వేదమువలనను ఎఱుంగనగును. అవి దుఃఖప్రదములగుట ధాతువులలో హెచ్చుత్తగులను బుట్టించి రోగములను తెచ్చుటద్వారాయని యెఱుంగవలెను.

లోకప్రదములగుట వానివలనబుట్టిన బాధలను జ్ఞాపకముచేసి కొని 'అయ్యో! వానినేల తింటినని పశ్చాత్తాపమును బుట్టించుట. ఇచ్చట మాత్రము దుఃఖమును బుట్టించుటయేగాక పరంపరగా పరలోకమునందును మరియొక జేహమును ధరించినపుడును కూడ నని యెఱుంగవలెను.

10వ స్లోకము

అ వ తా రి క -

(41) సాత్వికరాజసాహారములవలన బుట్టు కార్యములను తెచ్చి యిచ్చట మాత్రము గుణమునే చెప్పుట రాజసమున కీతామన మత్యంత సన్నిహితమైనదగుటచే దాని కార్యములనే యిదియును బుట్టించునదగుటచేతనే-

(42) ఆహారములన్నియును ఒకరూము గడచినంతమాత్రమున దుష్టములు కాజాలవుగాన యెంతకాలముండిన పనికిరానివిగ పరిగణింప బడునో అంతకాలము నిచ్చట పరిగణించవలెనని తెలుపుటకై చిరకాల మనబడెను. (ఆకాలము దాటినవని యర్థము.)

కొందరు 'యామ' మనగా శ్రేష్ఠమైన భాగమందురు. అనగా అప్పుడు యాతయామ మనగా నిర్వీర్యమై నిస్సారమైన (వెన్నతీసిన పాలు మీగడ తీసివేసిన పెరుగు మొదలైనవి) పదార్థములని యర్థము.

(43) కొన్ని జలమయాహార పదార్థములున్ను కొన్ని వృథావీ మయాహారపదార్థములున్ను వండుటలో గల నేర్పువలన నెప్పటికిని దానిలోని రుచియంతయు పోక నిలచియుండినను అందుచేరిన ఆయా పదార్థముల స్వాభావిక రుచి మాత్రము మారి వేరొక రుచి దానికి వచ్చును. దానినే యిచ్చట గత రసశబ్దముచే జెప్పిరి.

(క్రోత్త మందిరుచి దానికి వచ్చినను సహజమైన రుచి మారుటచే నది తామసమే.)

(44) పూతిశబ్దమునకు అసాత్వికములని పాంచరాత్రాగమమున జెప్పబడిన ఉల్లి మునగ మొదలైన పదార్థములయందు వాడుక యన్నను ఇది పదార్థ విశేషములను తెలుపు ప్రకరణముకాకపోవుటచే గుణాదులద్వారా సకలాహారములకును ఉపలక్షణ ఘట్టమగుటచే నిచ్చట పూతిశబ్దముచే లోకవాడుకనుబట్టియు శాస్త్ర ప్రసిద్ధినిబట్టియు పనికిరానిదిగా జెప్పబడిన గుణమును జెలుపునదిగా వ్యాఖ్యానింపబడినది.

(45) కాలము మించుట మాత్రము 'యాతయామ' శబ్దముచే చెప్పబడెను. రుచిమారుట గత రసశబ్దముచే చెప్పబడెను. కాబట్టి యిచ్చట యేపదార్థములు కాలము మించుటచే చెడిపోవురో అట్టి పదార్థము లిచ్చట 'కాలముమించిన రుచి మారున'వని చెప్పబడెను. ఇది పనికిరాని వికారములకన్నిటికిని ఉపలక్షణము. అందువలననే కాచిన

నీరు మొదలగునవి యే వికారమును చెందకున్నను ఒకరాత్రి గడచిన తోడనే వాడకుండుట, దీనిచే 'యాత యామ' శబ్దమునకు రుచిమూఢ కున్నను కాలము మించుటచేతనే వాడరాని పదార్థముల నన్నిటని తెలుపునని సూచింపబడినది.

(46) ఉచ్ఛిష్టములన్నియును తామసమశరాదు. కొన్నియుచ్ఛిష్టములను శాస్త్రమే విధించుచున్నది. ఆచార్యుల (గురువుల) యెంగిలికి 'తళియ ప్రసాద'మని పేరు ఇది కొన్ని పాపములకు ప్రాయశ్చిత్తముగా పవిత్ర ద్రవ్యమని శాస్త్రముగ్గడించుటచే దానికన్న వేరైన ఉచ్ఛిష్టములనే యిచ్చట తామసమని గ్రహించవలెను.

గురూచ్ఛిష్టమువలె-తండ్రి-పెద్దసోదరుడు (అన్నగారు) భార్యకు శర్త-వీరి యెంగిలి పవిత్రమైనవిగా పరిగణింపబడినవి.

ఉచ్ఛిష్టమనగా నోటి ఎంగిలియేగాక వండిన గిన్నెలోనుండి యితరులు తినగా మిగిలినదికూడా ఉచ్ఛిష్ట మనబడును.

పూజ్యుడగు నారదుడు జగ్జ్ఞాతరజ్ఞానము కలవాడు. ఆతడు పూర్వ జన్మమున శూద్రుడై యుండెను. అప్పుడాతడు

'ఉచ్ఛిష్టలేపా ననుమోదితో ద్విజై ।

స్సకృత్స్నిభుజ్జే తదపాస్త కిల్బిచః॥'

అనగా - చాతుర్మాస్యదీక్షలోనున్న విప్రోత్తము లొసంగిన వారి భుక్త శేషమును ఒక్కసారి యారగించెనట. దానిచే నాతని పాపములన్నియు పటాపంచలై సోయిననట. అందుచే పెద్దలెవ్వరైనను సరియే, వారి యిట్టి యుచ్ఛిష్టము ప్రసాదముగా పరిగ్రహించవచ్చునే యనరాదు. ఆ జన్మలో నారదుడు వారి వలన మంత్రోపదేశమునుకూడ బడసి వారికి శిష్యుడయ్యెను. ఆతడు శూద్రుడుకూడను. అట్టి వాచే ఆ ప్రసాదము స్వీకరించతిగినది. అందరకునుకూడు. కావుననే 'ఆచార్యుల పుత్ర భార్యదుల ఉచ్ఛిష్టము కూడదని' శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

‘ఉచ్చిష్టాశన వర్జం ఆచార్య వదాచార్య పుత్రేవృత్తిః’ అనగా ఆచార్య పుత్రుని పట్లను ఆచార్యుల యందున్నంత గౌరవ ప్రతిపత్తులను కలిగి యుండవలెను. కాని వారి యుచ్చిష్టము మాత్రము పనికిరాదు. అట్టి తరి యితరుల ఉచ్చిష్టము పనికిరాదని వేరుగ జెప్పవలెనా ?

భాగవతు డొకడు ఆచార్యుల ఉచ్చిష్టముకన్న యితర యే యెంగిలి తినినను ఆతనికి తీవ్రమైన ప్రాయశ్చిత్తమును శాస్త్రము విధించుచున్నది. సనత్కుమార సంహితలో ‘నిర్మూల్యం భక్షయిత్వైవం ఉచ్చిష్ట మగు రోరపి మాసం పయో వ్రతీ భూత్వా । జపన్నష్టాక్షరం సదా బ్రహ్మకూర్చం తతః పీత్వా । ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః’ అని చెప్పబడెను. ఇది భగవద్భామునాచార్యులవారి ఆగమ ప్రామాణ్య గ్రంథమున చూడదగును. “అనగా- ఆచార్యులు కాని వారి యెంగిలిని తినినచో ఒక నెల పాలను మాత్రమే త్రాగి నిరంతరముగా అష్టాక్షరీ మహామంత్రమును జపించవలెను. పిమ్మట బ్రహ్మకూర్చును త్రాగవలెను అని యున్నది. ఈ శ్లోకము నందలి గురు శబ్దమునకు ఆచార్యులుగాని తండ్రియనిగాని వ్యాఖ్యానము గావింపబడినది. గురు శబ్దమునకు ఉపాధ్యాయాదులర్హమైనను వారి యుండలి యుచ్చిష్టమును తినవచ్చునని శాస్త్రమున గాన్పించదు. ఏదో యొకింత చదువు చెప్పినంత మాత్రమున వారి నాచార్యులని తలంచి వారి యెంగిలిని తినరాదు.

ఆచార్యులనగా-

‘ఉపసీయ తు యశ్శిష్యం । వేదచుద్ధ్యాసయేద్ధిజః
సకల్పం సరహస్యంచ । తమాచార్యం ప్రచక్షతే’

అనగా-ఉపసయన మొనరించి గాయత్రీ మంత్రము నుపదేశించి కల్ప, రహస్యార్థములతో వేదమును చెప్పినవాడే ఆచార్యుడనబడును. అంతియేగాని యితరుల నాచార్యులనుట అముఖ్యము. ఉపసయన మను గావించి ప్రణవాదినిమాత్ర ముపదేశించి యూరకుండువాడును

రహస్యములనబడు మోక్షసాధనములగు మంత్ర మంత్రార్థ ఉపాసనాదుల నుపదేశించు వాడును, ఆయావేదభాగముల నెఱింగించువాడును ఆచార్యుడే యని ప్రమాణ బలముచే నంగీకరింపవలెను.

యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి గుర్వానుల బ్రహ్మము నిట్లు చెప్పెను-
 “సగురు ర్యః క్రియాః కృత్వా । వేద ముత్తైః ప్ర గుచ్ఛతి
 ఉపనీను తు తి ద్వేద మాచార్యో ఽప్య ఉ కాశ్మాతః॥”

ఏక దేశ ముపాధ్యాయః...ఇత్యాదినా-

ఆయా వేదోక్త విధానములతో తత్తదధికారులకు నైదిక కర్మలనుచేసి వేదము నుపదేశించు వా డాచార్యుడు. అందుకొంత భాగమును మాత్ర ముపదేశించు వా డుపాధ్యాయుడు-మొదలుగా-

“ఏకాక్షర ప్రదాతార మాచార్యం యోఽవ మన్యతే”

అనగా వేదములోని ఒక్క అక్షరము (లేక ఏ మిశ్రేకాక్షరం-అనుటచే ప్రణవమును మాత్రము) నుపదేశించువాడును ఆచార్యుడే - అతని నవమానించరాదు-అని చెప్పబడుటచే వేదములో వేకదేశమునే కాదు ఒక్క అక్షరమును చెప్పినను ఆచార్యుడే యని చెప్పబడుచున్నదే యన్నచో-స్లక్షకాడు. అనినది కూడా అనావరించరాదని తెలుపుటకై చూపబడిన ఆచార్య ప్రతిపత్తి గేగాని ముఖ్యముకాదు.

నిరుక్తి మొదలగు ప్రమాణములను బట్టి యుత్త(శస్త్ర)ముల నుపదేశించువారును ద్రోణ కృపాదులనలె యాచార్యులనబడుదున్నారు గాన వానిని బట్టి యంతట నాశబ్దము ముఖ్యమే కావలెనని కొందరు దురు. కాని యెంగిలిగి స్వీకరించుటకు సగిన ఆచార్యత్వము మంత్ర త్రయమును పఠవిద్య నుపదేశించు వారముందేగాని యన్యత్రలేదు. ఇది శాస్త్ర శిష్టాచార మర్యాద.

కొందరు ‘నారాయణైక నిష్కమ్య యాచార్యత్తిస్త దన్వనమ్.

... ..

తత్పదాహ్వాతులం తీర్థం తిదుచ్ఛిష్టం సుపావసం॥

అనగా - నారాయణుడే పరతత్వమని నమ్మియున్న భాగవత్తోత్తముడు చేయుపనులన్నియును భగవదారాధనయే. ఆయన పాదతీర్థము సాటిలేని పవిత్రద్రవ్యము. వారి యెంగిలి పరమపావన మనియున్నదే యన్నచో నదియును నారాయణ భక్తుని కొనియాడుటయేగాని తాత్వికముకాదు. అది విధిమని భావించబడరాదు.

ఉచ్చిష్టమనగా వండిన పాత్రనుండి యొకరు తినగా గిన్నెలో మిగిలియున్నదని చెప్పబడినదిగా! అదియును సమంజసమే. కాబట్టియే శ్రద్ధాంతమున 'అన్నశేషం కిం క్రియతాత్మను' ప్రశ్నయును 'ఇష్టైర్నహ భుజ్యతా' మృదుజవాబున్నూ ఫలించుచున్నవి. ఒకరు తినగా పంటగిన్నెలో మిగిలిన యన్నము యెంగిలి వలెనే పరిత్యజించవలసినదే. తృశేషమునట్లు భుక్తశిష్టమైనను పరిహరింపరాదని విధి యేర్పడినది. కానిని యిష్టబంధువులతో కలసి భుజించవలెను.

ఋంచరాత్రాగమమున-

'నానివేద్య హారేః కింఞ్చ త్యమశ్నీయాత్తు పావనం'

శాస్త్రమున తినదగినదని చెప్పబడిన యే పదార్థమునైనను భగవంతునకు నివేదించకయే తినరాదు, అని చెప్పబడెను.

యః శిష్టాశిన స్సన్తోముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః ॥గీత ౩౧ అ

ఇది పథ్యము ఇది అపథ్యము అని చెప్పినచో అపథ్యమును డివి పథ్యమునే గ్రహించునటుల సాత్విక రాజస తామసాహారమును స్పష్టముగా నిల్లు తెలుపుట రాజసతామసములను విడిచి సాత్వికాహారము నేసేవెంటురను అభిప్రాయము.

11వ శ్లోకము

(49) స్రయోజనము లేకయే యెవ్వడును చేయడను మాట క్కమే. అయినను ౧వ అధ్యాయమున 'సుహృదం సర్వభూతానాం త్వయాం శాన్తిమృచ్ఛతి' నన్ను సకల ప్రాణిహితైక తత్పరుడ

నని యెఱింగి కర్మల నాచరించిన పరమశాంతిని బడయగలుగును. 'సుహృదారాధనాయహి । సర్వః ప్రియతతే' తన యోగక్షేమముల నారయు వారిని ప్రసన్నుని గావించుకొనుటకే ప్రతివాడును ప్రయత్నించునను నటుల యజ్ఞాదుల నాచరించుట కుద్యుక్తుడగుటయే ప్రయోజనము గాని దానికి వేరొక ఫలము నొశించరాదని తాత్పర్యము.

(50) విధిశబ్దమునకు ప్రజాపతియనియు నర్థముకలను. అతడే సర్వయజ్ఞములకును ద్రష్టయని శాస్త్రమున్నది. కాని ప్రజాపతి చూచునని చెప్పటచే ననుష్ఠానమున ఉపకారాతిశయము ఒకింతయునులేదు. కావున విధి శబ్దమున కిచ్చట ఆయాకర్మలను విధించు శాస్త్రమని యర్థము చెప్పబడినది.

యజ్ఞాదులన్నియును కేవల శాస్త్ర ప్రమాణము చేతనే సిద్ధించుచుండగా తిరిగి 'శాస్త్రదృష్టము'లని చెప్పినేల యనగా- శాస్త్రమున చెప్పబడిన దేశకాల ద్రవ్యక్రమాది నియమములలో నొక్కదాని నైనను ఉల్లంఘింపరాదని తెలుపుటకే యని యెఱుంగవలెను.

13వ శ్లోకము

(51) శాస్త్రములో చేయుమని చెప్పబడినను తిరిగి దానినే పెద్దలచే నాజ్ఞాపింపబడి (యనుమోదింపబడి) చేయబడవలెననుచున్నారు.

(52) అన్నదానమును లేక మంత్రమును లేనిచో శాస్త్రములో చెప్పబడిన పద్ధతి నతిక్రమించుటచే 'విధి హీనమే' యగును గదా! ఇక నాశబ్దమును వాడనేల యన్నచో నిచ్చట శాస్త్ర మర్యాద నుల్లంఘించుట మాత్రమే చెప్పబడుటలేదు. ఇంకను చేయవలసిన వానిని కొన్నిటిని చేయకుండుట చెప్పబడుచున్నది. అది బ్రాహ్మణ - ఇత్యాది వాక్యముచే చెప్పబడుచున్నది.

(53) 'అన్యస్తాన్నం' - అనగా-కర్మశాంతికై అన్నదానమును చేయకుండుట యని యర్థము సిద్ధించును. కాని - లోభమధికముగా

నుండుటచే దక్షిణనే యీయనివాడు అన్నదానమును చేయడని చెప్పవలెనా? 'అదక్షిణం' అనుటచేతనే ఉపలక్షణముగా నన్నదానమును చేయడనియు సిద్ధించునే- 'అస్మప్తాన్నం' అని దేనిని తెలుపు ననగా- అది ధ్వనించు అర్థముకన్న దోషమధికముగా గల యొక యర్థవిశేషమును చెప్పవలెను. 'వ్యర్థం సదస్యత్ జ్ఞాపయతి' అనిగదా న్యాయము. కాబట్టి 'స్మప్త' మనగా యజ్ఞమునకై యేర్పడినదని యర్థము. అనగా- న్యాయముగా సంపాదించబడిన ద్రవ్యము. అస్మప్త మనగా- అన్యాయార్జితము "నయజ్ఞాం ధనం శూద్రాద్విప్రో భిక్షత ధర్మవిత్, యజమానో హి భిక్షిత్వా ప్రేత్య చణ్డాలతాం వ్రజేత్"-ధర్మము నెఱింగిన బ్రాహ్మణుడు తానుజేయు యజ్ఞమునకు శూద్రుని నుండి ధనమును యాచించి తేరాదు. అట్లు తెచ్చి యజ్ఞమును చేసినచో చనిపోయి చండాలుడై జన్మించును.

14వ శ్లోకము

(54) దేవతల యొక్కయు బ్రాహ్మణోత్తముల యొక్కయు ఆచార్యుల యొక్కయు సన్నిధిలో వారి వారికి తగునటుల శాస్త్రమున జెప్పబడిన ఆచారములను పాటించుటయే వారిని పూజించుటయని తెలియవలెను.

ఉదా- "ప్రశస్త మాజ్ఞశ్య దేవతాయతన చతుష్పథాది ప్రదక్షిణ మావర్తేత, మనసా వా తత్సమగ్రమ్॥

అనగా- సుప్రసిద్ధములును, మంగళ ప్రదములును నగు స్థానములు దేవాలయములు, నాలుగు వీధులును కలసిన స్థానములు మొదలగునవి గాన్పించినచో వానికి ప్రదక్షిణమును గావింపవలయును. లేదా అందులకవకాశము లేనిచో మానసికముగనైనను ప్రదక్షిణమును భావించవలెను.

శ్లో॥ “ప్రదక్షిణం ప్రజేద్విప్రాన్ । గా మశ్వత్థం హుతాశనమ్”

బ్రాహ్మణోత్తములకు ఆవునకు రావిచెట్టునకు అగ్నిహోత్రము నకు ప్రదక్షిణ మొనరించవలెను.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రమన్తి యాన స్థవిర ఆగతే ।

ప్రత్యుత్థానా భివాదాభ్యాం పునస్తాన్ ప్రతిపద్యతే ।

అల్పవయస్కునకు, వయస్సు చేతను విద్యచేతను తనకన్న పెద్దలు వచ్చినతోడనే (వాని) ప్రాణములు శరీరమును విడిచిలేచి పోవుట కుద్యమించును. కాని యీతడు వారి రెదురేగి నమస్కరించి నచో తిరిగి వానిని తమ తమ స్థానములయందు చేర్చును. కాబట్టి పెద్ద లేతెంచిన ఎదురేగి నమస్కరించవలెను.

“స హాయనై ర్నపలితై ర్నవితైర్నచ బద్ధభిః

ఋషయశ్చక్రిరే ధర్మం యోనూచాన స్సనో మహాన్ ॥

వయస్సు చేతనుగాని పండిన తలచేతనుగాని ధర్మాధ్యము చేతనుగాని గొప్ప బంధువులుండుట చేతనుగాని పెద్దతనముగా భావించరాదు. ఆకారణములను పురస్కరించుకొని ఋషు లెవ్వరిని యాదరించలేదు. సాంగవేదాధ్యయనసంపన్నులగు సదాచారులే మనకు పెద్దలు.

(55) ఇది బ్రహ్మచర్యమునకు లక్షణము.

‘స్మరణం కీర్తనం కేళిః ।

ప్రేక్షణం గుహ్య భాషణమ్॥’

అనగా- స్త్రీలను మనస్సులో తలంచుట, వారి గుణములను ప్రశంసించుట, వారితో నాడుట, వారిని భోగదృష్టితో చూచుట, వారితో రహస్య భాషణముల గావించుట మొదలగు కర్మలన్నియును బ్రహ్మచర్యమునకు భంజకములేగాని వానినన్నిటిని విడువవలెను.

15వ శ్లోకము

(56) హృదయమున నాటు కఠినోక్తులు పలుకుట, నేరముల నారోపించి యెత్తిపొడుచుట మొదలైనవి.

లేక భయూదులకు కారణము కాని మాటలు.

(57) చూచిన దానిని చూచినట్లు వినువారికి హితమగునట్లు మాటలను పలుకుట.

(58) ప్రియమనగా- స్వాగత వాక్యములు. పరులు గ్రామించు ధర్మముల నారోపించుచు పలుకుట మొదలగునవి హితమని చెప్పటలో తాత్పర్యము. కూడని సీచులనుస్తుతించుట శాస్త్రమునిషేధించుచున్నది గాన నట్టివి కాకుండుటకై ఆప్రియోక్తులు హితములై యుండవలెనని చెప్పబడెను.

అనగా- ఆ యుక్తులు పురుషార్థములలో పర్యవసించవలెను.

16వ శ్లోకము

(59) శ్లోకమునందలి 'మనః ప్రసాద' శబ్దమునకు కాలుష్యము లేకుండుట యని యర్థము. మనస్సునకు కాలుష్య మనగా పరుల కనిష్టమునే తలంచుట. సౌమ్యత్వమనగా పరులకు హితమునేకోరుట.

ఈ మనస్సౌమ్యత్వమునకు ఫలము ఆకార సౌమ్యత్వము. ఆకారమునకు సౌమ్యత్వ మనగా-

శ్లో॥ వసతి హృది సనాతనే చ తస్మిన్

భవతి పుమాన్ జపతోఽన్య సౌమ్యరూపః॥

పవిత్ర హృదయమున పరమేశ్వరు డతి ప్రీతితో వసించును. అట్లు వసించిన హృదయము గలవాడు ప్రపంచమునకు మిక్కిలి సౌమ్య రూపముతో గాన్పించును. అనగా - ఆత డందరకును సాత్వికుడుగా గోచరించును. ఇందుల కుదాహరణము-

శ్లో॥ షీతి రస మతిరమ్య మాత్మనోఽన్తః ।

కథయతి చారుతయైవ రసాల పోతః ।

భూమియందు పైకి గాన్పించక లోలోననే యుండు సారమును అందు మొలచి పెరిగియున్న తియ్య మామిడిగున్నయే తన లావణ్య మూలముగ పై వారి కెఱిగించును. ఆకార సౌమ్యత్వమును బట్టి మన స్సౌమ్యత్వము నూహించి తెలుసుకొనవచ్చును.

(60) ఆత్మవినిగ్రహ మనగా-

కూడని వానిని తలంచకుండుటయే గాక ధ్యానించవలసిన దాని యం దా మనస్సును లగింప జేయుటయునని యర్థము చెప్పబడినది.

(61) భావమనగా- అభిప్రాయము.

దానికి శుద్ధి యనగా - సకలమగు నితర తలంపుల నన్నిటిని విడిచిపెట్టుట.

దీనిని బట్టి పరకాంతల విషయమై మనస్సున కూడా దుస్సంకల్ప ములు బొత్తుగా కూడదని యర్థము నూచింపబడినది.

ఇచ్చట తపస్సు శారీరకము, మానసికము, వాచికమని మూడు విధములుగా విభజించుట ఆ తపస్సున కామూకును ప్రధానమని యెఱింగించుటకే.

19 వ శ్లోకము

(62) మూఢానాం- గ్రాహః- అని విగ్రహవాక్యము. మూఢులనగా- హితము కానిదానిని హిత మనుకొనువారు.

గ్రాహ మనగా- పట్టుదల.

(63) ఇచ్చట 'మొదలగు' అనుటచే శాస్త్రముచే నిషేధింపబడుటయున్న చేర్చబడవలెను.

శ్లో॥ అశక్యాని దురంతాని సమవ్యయ శలాని చ ।

అసాధ్యాని చ వస్తూని నారథేత విచక్షణః ॥

చేయశక్యముకానివి, చేసినవెనుక దుఃఖమును బుట్టించునవి దాని కగు ఖర్చు దానివలన కలుగు ఫలము సమముగ నున్నవి. దుస్సాధ్యమైనవి యగు పనులను బుద్ధిమంతు డారంభించకూడదు.

(64) అల్పపరిశ్రమతో తనబలమునకు తగినట్లు చేయవలెనే గాని తనబలమునకు మించిన శ్రమకరమగు కర్మలను చేయరాదు.

శ్లో॥ దేశం కాలం తథాత్మానం । ద్రవ్యాద్రవ్యం ప్రయోజనమ్ ।

ఉపపత్తి మవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌచం సమాచరేత్ ॥

దేశమును బట్టియు కాలమును బట్టియు తననుబట్టియు వస్తుపరిస్థితినిబట్టియు, దానివలన కలుగు ఫలమునుబట్టియు చేయుటకు తగిన పరికరములను బట్టియు, తన స్థితినిబట్టియు (వయఃస్థితిని) శౌచము నాచరించవలెను- అని ధర్మశాస్త్రము తెలుపుచున్నది.

20వ శ్లోకము

(65) ఇచ్చట దేశకాల శబ్దములు దానమును చేయుటకు తగినదిగా శాస్త్రమున చెప్పబడిన పుణ్యదేశము, పుణ్యకాలము యిచ్చట చెప్పబడినది.

(66) పాత్ర విషయమై-

శ్లో॥ న విద్యయా కేవలయా జన్మనా వాపి పాత్రతా ।

యస్యవృత్త మిమే చోక్తే తద్ధిపాత్రం ప్రచక్షతే ॥

కేవలము చదువుకొనిన వాడనిగాని ఉత్తమ వంశమున బుట్టిన వాడనిగాని దానమునకు తగినవాడని భావించరాదు. ఇవి రెండును ఉండి సదాచారముకూడ నున్నవాడే పాత్రమని భావించవలెను.

21వ శ్లోకము

(67) పూర్వకృత ప్రత్యుపకారమును ఉద్దేశించిగాని ముందెప్పుడైనను ప్రత్యుపకారమున కుపకరించునని తలంచిగాని-

(68) దానమొసంగు వస్తువు మంచిదైనచో దానిని యిచ్చునపుడు 'అయ్యా! మంచిదాని నిచ్చివేయుచున్నామే' యని తలంచువాడు మంచి వస్తువును తనకై యిడుకొని చెడ్డదాని నితరుల కిచ్చును.

ఆ యభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నారు. లేక - శ్రద్ధలేకయే అనాదరముగా నొనంగుటయు నకల్యాణమగును. అదియే పరిక్లిప్త శబ్దమున కర్థము.

22వ శ్లోకము

(69) స్లేచ్ఛ దేశములు. అపవిత్ర ప్రదేశములు.

(70) రాత్రి - సంధ్య - మొదలగు కాలము.

(71, 72) అశౌచము-అనాదరము.

ఈ రెండింటికిని మూలము-దానమును తీసుకొనువారికన్న తాను గొప్పవాడనను దురభిమానమున్ను శాస్త్రమునందు ప్రామాణ్య బుద్ధి తక్కువగా నుండుటచే పరలోక మున్నదా? యనియే సందేహ ముండుటయును-

23వ శ్లోకము

(74) ఓమ్- తత్- సత్-

అనునీ మూడు పదములున్ను సాక్షాత్తుగా వరమాత్మ నామము లని శ్రుతియే చెప్పుచున్నది.

ఓమ్- 'తత్తే పదం సద్గోపేణ బ్రవీమి ఓ మిత్రే తత్'

(కఠ. 2-15)

'ఓమ్' అన నీ పదము సంగ్రహముగా వరమ పురుషవాచకము.

తత్- 'తదై క్షత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి'

తత్- వరమాత్మ 'నేను బహు మాత్రు డనుకావలెను. అందు లకై బహుభంగుల బుద్బుదును' అని సంకల్పించెను.

ఏకోవై క స్సవః కః కిమ్ య త్తత్పద మమ త్తమమ్ ॥

అను (శ్రీ) విష్ణు సహస్రనామములలో 'తత్' అని యొకనామము.

'స్వజ్ఞానభక్తిం భక్తానాం తనో తీతి తదుచ్యతే' తన భక్తులకు జ్ఞానమును భక్తిని విస్తరింప జేయువాడు.

సత్ - సన్ములాసో మ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః
సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః ॥ (ఛాం. 6. 8-6)

ఈ సజీవశరీరము లన్నియును పరమాత్మ నుండి బుట్టుచున్నవి. పరమాత్మ యందాధారపడి యున్నవి. ప్రలయమున పరమాత్మయందే విలీనమగుచున్నవి. శాస్త్రముచే ముఖ్యముగా జెప్పబడి పరమాత్మ వాచకపదములను ఉపాసకులు నిర్దుష్టగా పలుకుటకై చెప్పబడుచున్నవి.

కర్మ లోపమున్నను పరం బ్రహ్మ వాచకములగు ఓమ్- తత్ - సత్, అను పదములను ఉపయోగించుట వలన ఆ లోపము తీరి గుణ వంతమగును.

చేయబడుచున్న వేదోక్త పుణ్యకర్మకు మరియొక తాకిక కర్మచే గాని తాకిక సంభాషణచేగాని, నిద్రచేగాని, పరాకుచేగాని విఘ్నము కలిగినచో ఆ దోషములను బాపుకొనుటకు పెద్దలు 'ఓం తత్సత్' అని వాడుదురు. దానిచే నా దోషములు పరిహరింపబడును. కావుననే గీతా పారాయణచేయువారు అధ్యాయారంభమందును సమాప్తి యందును అంతటను "ఓం తత్ సత్" అని యుచ్చరించు ఆచారముకలదు.

"ఓం తత్సద్వీతి నిర్దోశో బ్రహ్మణ స్త్రినిధ స్సృతః" అను నీ పూర్వార్థము- ఈ మూడు శబ్దములును సాక్షాత్పరబ్రహ్మకు పేరులు అని చెప్పటకై ఉద్దేశింపబడలేదు. అది యథార్థమే యైవను అచ్చట దానిని చెప్పటలో అభిప్రాయములేదు. అటులై నచో నీయధ్యాయమున దీనికి ముందు దీనికనుగుణమైన ప్రశ్న యుండవలసియుండును. అది కాన్పించదు గదా! ఉత్తరార్థమున 'బ్రహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః' అని చెప్పట కూడా దీనికి విరుద్ధమగును. (ఆ అన్వయము కుదురనేరదు). కాబట్టి వేద శబ్దముచే ఉపలక్షణగా వైదిక, యజ్ఞాదిక మే మూడు విధములుగా చెప్పబడుచున్నవని గ్రహించవలెను.

విహితాః- నిర్మించబడినవి.

(76) వేదము నిర్మింపబడుట యెట్లు ? 'అనాది నిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయం భువా' అది నిత్యమని గదా ప్రమాణములు తెలుపుచున్నవి. కాబట్టి నిర్మింపబడుట యనగా పూర్వమున్న క్రమముగ ప్రవర్తింపజేయుబడుటయే యర్థము. 'యోనై వేదాంశ్చప్రహిణోతి తస్మై' బ్రహ్మను సృష్టించి యాతనికి పూర్వవర్ణక్రమము చెడకుండ సృష్టివ్యాపారమును సాగించుటకొరకు వానిచే బ్రహ్మ కుపదేశించెనని వేదమే చెప్పుచున్నదికదా!

24వ శ్లోకము

(77) "సతతం"- అనగా నెల్లప్పుడును- అనుటచే-

'వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజేత' అనగా ప్రతి వసంతర్తువునందును జ్యోతిష్టోమ యాగమును చేయవలెననియు, 'శరది వాజపేయేన యజేతి అనగా శరదృతువులో వాజపేయమును చేయవలెననియును.

ఆయా క్రియా కాలములు శాస్త్రమున విధింపబడియున్నవి. కాని యే క్రియలైనను సరియే ప్రణవము నుచ్చరించి యాచరింపబడినచో నట్టి కాలనియమము లేకున్నను ఫలప్రదములగునని యీ శబ్దము సూచించుచున్నది.

స్వర్గమునకై యాచరింపబడు కర్మలైనను ఆ ఫలమును గోరక మోక్షమునకై యాచరించినను ప్రణవముతో నన్వయించియే యాచరించవలెను.

(78) యజ్ఞాదులు ఓంకారోచ్చారణ పూర్వకముగానే చేయు బడవలెననుట ఆయా కర్మలను నిధించు శాస్త్రములచేతనే సిద్ధమగుచున్నవి. ఇట్లు యజ్ఞములు "ఓమ్" అని యుచ్చరించి చేయుటకు ప్రయోజనమేమి యనగా - వేదాంతజ్ఞానము కలవారు పరమాత్మ సర్వాంతర్యామి యని యెఱుంగుదురు గాన యీ కర్మలాతని యారా

ధన రూపములని యనుసంధించునట్లుగును. దానిచే నవి బంధహేతువులుగాక మోక్షహేతువు లగును. ఈ విషయమునే శౌనక మహాముని 'హరిమేవ స్మరేన్నిత్యం | కర్మ పూర్వాపరేషు చ' అనగా వైదిక కర్మ లాచరించుటకు ముందును వెనుకను నిరంతరము శ్రీహరిని తలంచవలెనని. వేదాంతాధ్యయనము లేనివారై నను ప్రణవోచ్ఛారణపూర్వకముగా కర్మల నారంభించినచో సమస్త సన్మంగళములును వారి కా కర్మల మూలమున చేకూరును.

ఇట్లు ప్రణవమునకు సమస్త వైదికములతో నన్వయము సిద్ధించినది.

(79) ఈశ్లోకమున వేదవాచక శబ్దములేకున్న వెనుకటి శ్లోకమున 'బ్రాహ్మణాస్తేన వేదాశ్చ' అని యుండుట చేతను-

“యో వేదాదా స్వరః ప్రోక్తో” అనియు, “బ్రహ్మణః ప్రణవం కుర్యా దాదావస్తే చ సర్వదా స్రవత్యనోఽక్మృతం పూర్వం పరస్మాత్తు విశీర్యతే”.

అనగా- ఇచ్చట బ్రహ్మ శబ్దమునకు వేదము అర్థము. 'సర్వదా' అనగా వేదము నెప్పు డారంభించినను ఎప్పుడు ముగించినను అని యర్థమును చెప్పవలెను.

వేదము నెప్పు డుచ్చరించినను ఎప్పుడు ముగించినను దానికి ముందును వెనుకను కూడ “ఓమ్” అని ఉచ్చరించి తీరవలెను.

“స్రవత్యనోఽక్మృతం పూర్వం” అనగా ముందుచ్చరించనిచో పరమ తాత్పర్యమునకు విషయమగు ప్రధానార్థమును బోధించదు. “పరస్మాత్తు విశీర్యతే” చివర ప్రణవము నుచ్చరించనిచో ముఖ్యమగు నర్థమును బోధించకుండుటయే గాక మిక్కిలి ఉపయోగించని యసంగ తార్థమును బోధించును.

(80) ప్రణవముతో నన్వయము స్వర్లసాధనకర్మలకును, మోక్ష

సాధన కర్మలకును సమానమే యని దాని లక్షణము చెప్పబడెను. మోక్షసాధనమగు కర్మలకు తచ్ఛబ్దాన్వయమును త్రివర్గ సాధన కర్మలకు సచ్ఛబ్దాన్వయమును విశేషించి వానికి లక్షణముగా చెప్పబడుచున్నది. ఈ విషయమును 18వ అధ్యాయమున తారకలో చూడుడు.

(81) తచ్ఛబ్దము బ్రహ్మ నామమని సిద్ధించిన గదా ! దానిచే 'తత్రాప్తి సాధనముగా'నని లక్షణమును జెప్పవచ్చును. అది యెట్లు సిద్ధించునది అనగా చెప్పుచున్నారు-

సహస్రనామ స్తోత్ర ప్రారంభమున-

'యాని నామాని గౌణాని విఖ్యాతాని మహాత్మనః'

అనియు- అవసానమున-

'నామ్నాం సహస్రం దివ్యానాం'

అనియు నుండుటచే 'యత్తదాది' శబ్దములు సర్వనామములుగా లోకమున ప్రసిద్ధియున్నను విశేషించి సాక్షాత్తుగా పరబ్రహ్మకు పేరగుట ప్రసిద్ధము.

(82) వేదాధ్యయనముతో తచ్ఛబ్దాన్వయము చెప్పబడకున్నను ఉపలక్షణముగా నది సంగ్రహింపబడినది. కాని బ్రాహ్మణ శబ్ద నిర్దిష్టమగు త్రైవిర్ణికులతో మోక్షసాధనమగు తచ్ఛబ్దాన్వయము కాన్పించదు. కావున దానిని చూపుచున్నారు. 'త్రైవిర్ణికులకును' అను గ్రంథముతో 'మోక్షకాంక్షిభిః క్రియంతే' అనుటచే పరంపరగా త్రైవిర్ణి కాన్వయము సూచింపబడినదని భావము.

28వ శ్లోకము

28వ శ్లోకమున-

ఓమ్- తత్- సత్: అను 3 శబ్దములును ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా వేదముతోను - వేదము ననుసంధించి త్రైవిర్ణికులతోను - వేదోక్తమగు కర్మలతోను, అన్వయించునని చెప్పబడినది.

24 వ శ్లోకమున - 'ఓమ్' అను ప్రణవము త్రైవిర్ణకులు, వేదములు, యజ్ఞములు అను మూడింటితోను అన్వయించు ప్రకారము చెప్పబడినది.

5వ శ్లోకమున - తచ్ఛబ్దము ఆ మూడింటితోను అన్వయించు ప్రకారము చెప్పబడినది.

26వ శ్లోకమున-సచ్ఛబ్దము యొక్క ఉత్పత్తియు దాని ప్రయోగమున్ను చెప్పబడినవి.

27 వ శ్లోకమున- సచ్ఛబ్దము ఆ మూడింటితోను అన్వయించు ప్రకారము చెప్పబడినది.

28 వ శ్లోకమున - ఆ సచ్ఛబ్దము యొక్క ఉత్పత్తియు దాని ప్రయోగము, దానికి ఫలమును చెప్పబడినవి.

(84) గీతార్థ సంగ్రహము

21వ శ్లో॥ అశాస్త్ర మాసురం కృత్స్నం

శాస్త్రీయం గుణతః పృథక్

లక్షణం శాస్త్రసిద్ధస్య

త్రిధా సప్తదశోదితమ్ ॥

తాత్పర్యము :- శాస్త్రమున విధింపబడని కర్మలన్నియును ఆసురములనియు, అందువలన వాని నాచరించుట నిష్ప్రయోజన మనియు, శాస్త్రములో చెప్పబడిన కర్మలే సాత్వికములు, రాజసములు, తామసములు అని మూడు విధములనియు, శాస్త్ర ప్రసిద్ధమైన కర్మలు 'ఓమ్ తత్ సత్' అను త్రివిధ లక్షణము కలవనియు పది నేడవ అధ్యాయన చెప్పబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా-అష్టాదశో-ధ్యాయః

మోక్షసన్న్యాసయోగః

—//—

అ వ తా ౧౪. 1

కడచిన రెండధ్యాయములందు నైదిక మగు యజ్ఞతపోదానాది కర్మమే మోక్షసాధనమును నై హికసుఖసాధనమును అగునుగాని మఱి యొకకర్మ మట్లుకానేరదనియు నైదికమగు కర్మమునకు సామాన్యలక్షణము 'ఓమ్'శబ్ద మైన ప్రణవముతో అన్వయమే యనియు, మోక్ష సాధన మగు కర్మమునకు 'తత్' శబ్ద ప్రయోగమువలనను నిహలోక సమృద్ధి సాధనమగు కర్మమునకు 'సత్' శబ్దప్రయోగమువలనను నీరెంటికి భేద మెఱుంగఁదగినదనియు, యజ్ఞాదికర్మము మోక్షసాధనము కావలయునేని వానిని ఫలాభిసంధిరహితముగ నాచరింపవలయుననియు, అట్టి కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి సత్త్వగుణము నృద్ధిబొందుటవలనఁ గలుగుననియు, సత్త్వవృద్ధి సాత్త్వికాహార సేవవలన జనించు ననియుఁ జెప్పఁబడినవి.

ఇప్పుడీయధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడువిషయము లెవ్వియనిన,

1. మోక్షసాధనములుగా నిరూపింపఁబడిన త్యాగ సన్న్యాసములు రెండును ఒక్కటియే యనియు,
2. త్యాగముయొక్క స్వరూపమును,
3. పురుషుఁడు తా నాచరించు సమస్త కర్మములకును భగవంతుఁ డగు సర్వేశ్వరుఁడే కర్త యని అనుసంధించుటయు,
4. సత్త్వ రజస్తమో గుణములయొక్క కార్యములను వర్ణించుటచేత సత్త్వగుణమే అవశ్యముగా ఉపాదేయమగునని చెప్పటయు,
5. తమతమ వర్ణ ధర్మమునకుఁ దగినట్లుగాను పరమపురుషా రాధన రూపముగాను జేయఁబడు కర్మములే పరమపురుష ప్రాప్తిని గలుగఁజేయు ప్రకారమును,

6. ఈగీతాశాస్త్ర మంతటికిని భక్తియోగమే సారాంశమనియు, ఇవి యన్నియుఁ బ్రతిపాదించఁబడుచున్నవి.

ఈ యధ్యాయారంభమునం దర్జునుఁడు త్యాగసన్న్యాసములు రెండును నొక్కటియూ లేక భిన్నములాయను సంశయమునందు తత్త్వమును నిర్ణయించుటకును, వానిస్వరూప మిట్టిదని నిర్ణయించుటకును ప్రశ్నచేయుచున్నాఁడు.

అర్జున ఉవాచ

శ్లో. సన్న్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వ మిచ్ఛామి వేదితుమ్

త్యాగస్యచ హృషీకేశ పృథ క్కేఽనిషాదన ॥

టీ. హృషీకేశ=ఇంద్రియ నియామకఁడును, కేశేనిషాదన=కేశి సంహారకుఁడును, మహా బాహో = భుజబలము గలవాఁడును అగు శ్రీకృష్ణా, సన్న్యాసస్య=సన్న్యాసముయొక్కయు, త్యాగస్యచ=త్యాగముయొక్కయును, తత్త్వం=కలరూపును, పృథక్=వేరువేరుగా, వేదితుం=తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను.

తా. ఓకృష్ణా, ఇంద్రియ నియామకా, కేశిసంహారకా, మహా భుజబలకలితా, త్యాగసన్న్యాసములు రెండును *నకర్మణా సప్రజయా

*‘న కర్మణా...ఆనకుః ! పరేణాకం నిహితం గుహాయాం విరాజతే యద్య తయో విశంతి ॥౨౧॥ వేదాంత...సర్వే’ ॥౨౨॥ అర్థము—నకర్మణా...యత్ = ఏ అమృతత్వమును, యతయః ప్రాప్నువంతి=యతులు పొందుచున్నారో, యచ్ఛ=ఏ యమృతత్వమును, నాకస్య ఉపరి గుహాయాం=భగవం్లోకమునకుమీఁద పరమాకాశ మందు, నిహితం=ఉంపఁబడి, రాజ తే=ప్రకాశించుచున్నదో, తత్ అమృతత్వం=ఆ యమృతత్వము, న కర్మణా...ధనేన=కర్మప్రజాధనములచేత లభింపదు. (అయినను ‘సన్న్యాసస్త్ర్యాగ ఇ త్యుక్తః శరణాగతి రిత్యపి’ అన్నట్లు భగవచ్ఛరణారవిందశరణ పరణయ అనెడి) త్యాగేన=త్యాగముచేతనే, ఏకే=కొందఱు, దానిని ప్రాపించిరని యర్థము. భక్తినిష్ఠులకు నైతము భక్తికంగముగాను ప్రపన్నులకు ప్రధానముగాను ప్రపత్తి కావలసియున్నది. మఱి ‘తస్యచ వశికరణం తచ్ఛరణాగతిరేవ’ (ఎలేమం

ధనేన త్యాగేనై కే అమృతత్వమానశుః...వేదాస్త విజ్ఞాన మనిశ్చితార్థా
సన్నాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధసత్త్వాః! తే బ్రహ్మలోకేతు పరాస్త
కాలే పరామృ తాత్పరి ముచ్యన్తి సర్వే' (తై. నా. ౧౦-౨౧-౨౨.)
ఇత్యాదులందు మోక్షసాధనములుగా విధింపఁబడియున్నవి గదా. ఈ
సన్నాసమునకును త్యాగమునకును గల యభావమైన స్వరూపమును
వేఱువేఱ విశదముగా నేను తెలియఁగోరెదను- అనఁగా, ఈ సన్నాస
త్యాగశబ్దములు భిన్నార్థముగలవియా? లేక ఏకార్థముగలవియా!
భిన్నార్థము గలవైనచో వాని స్వరూపమును వేఱు వేఱ ఎఱుఁగఁగోరె
దను. అవి యేకమైనను వాని స్వరూపమును దెలుపవలయును అని
యభిప్రాయము.

అవ. ఈ సన్నాసత్యాగముయొక్క స్వరూప మొక్కటియే
యనియు ఆస్వరూప మిట్టిదనియును నిరూపించుటకు మొదట *వాది
యొక్క విప్రతిపత్తిని జూపుచు శ్రీభగవాను లిట్లు చెప్పుచున్నారు.

శ్రీ భగవా నువాచ :

శ్లో. కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్నాసం కవయోవిదుః

సర్వకర్మ ఫలత్యాగం ప్రాపం స్త్యాగం విచక్షణాః ॥ 2

సంసారివిమోచన భగవత్ప్రపత్తి మస్తరేణ సోపపద్యతే అని చెప్పఁబడియున్నది.
కావున నర్థమిదియే యగును. యత యః=సన్నాసులు-యమము మొదలగునవి గలవా
రనుట, వేదాస్త ... తార్థాః=వేదాంతమువలన పుట్టినజ్ఞానముచేత చక్కఁగా నిశ్చ
యింపఁబడిన తత్త్వహితపురుషార్థములు గలవారు- తత్త్వదులను వేదాంతజ్ఞానముచేత
చక్కఁగా నిశ్చయించుకొన్నవా రనుట, సన్నాసయోగాత్=సన్నాస మనిడి
ప్రపత్తిచేత, శుద్ధసత్త్వాః=భక్తికి విరోధు లగు పాపములెల్ల నిరసించఁబడుటచేత నిర్మ
లమైన అంతఃకరణము గలవారై, ఉపాయము ననుష్ఠించినవారు నై, పరాస్తకాలే=
కడపటిదగు దేహవియోగకాలమందు, బ్రహ్మలోకే=భగవంలొకమందు, పర అమృ
తాత్=ఉత్కృష్టఁడైన అసంసారివలన- అనఁగా పరమాత్మునిఁ బొంది, సర్వే పరి
ముచ్యన్తి=అందఱును బంధమునుండి విడివడుచున్నారని యర్థము.

* ఒక విషయమునందు వాదికి సందేహముకలుగుటకుఁ గారణము వానికి దాని
యందుఁగల విప్రతిపత్తి (తప్పగా గ్రహించుట- అనఁగా ఒకటికొకటి విరుద్ధములయిన

టీ. (కేచన) కవయః=(కొండలు) విద్వాంసులు, కామ్యానాం=ఫలమునుగోరి చేయుబడు, కర్మణాం=అశ్వమేధాది కర్మములయొక్క, న్యాసం=(స్వరూపముతో) త్యజించుటను, సన్న్యాసం=సన్న్యాసమని, విధుః=తెలియుదురు, (కేచిత్) విచక్షణాః=మఱికొండలు విద్వాంసులు, సర్వకర్మఫలత్యాగం=(నిత్యనై మి త్తిక కామ్యాది) సమ స్తకర్మములయొక్క ఫలములను విడిచిపెట్టుటయె, త్యాగం=త్యాగశబ్దార్థముగా, ప్రాహుః=చెప్పదురు.

4

తా. *కొండలు విద్వాంసులు అశ్వమేధాది కామ్యకర్మములను స్వరూపముతోనే త్యజించుట సన్న్యాసశబ్దార్థ మని తెలియుదురు. మఱి కొండలు విద్వాంసులు నిత్యనై మి త్తిక కామ్యము లగు సమ స్తకర్మముల ననుష్ఠించుచు వానిఫలమును మాత్రము త్యజించుటయె మోక్షశాస్త్రములందు త్యాగశబ్దార్థమని పలుకుదురు. శాస్త్రములు త్యజింపుమని చెప్పట దేనిని- కామ్యకర్మముల స్వరూపమునా? లేక సర్వకర్మముల ఫలమునా? అని యిచట వివాదము. ఈ వివాదమునే భగవంతుడు తెలుపుచు మొదటిదానిని విడుచుటయందు సన్న్యాస శబ్దమును రెండవదానిని విడుచుటయందు త్యాగశబ్దమును ప్రయోగించిరి. ఇట్లు రెండు శబ్దములును “విడుచుట” యనునర్థముననే భగవంతుడు ప్రయోగించుటచే రెండును ఏకార్థములుగానే యతః డంగీకరించియుండవలయునని తెలియుచున్నది. (మరియు నీరెండు శబ్దములను గురించి తన నిర్ణయము చెప్పనప్పుడు ఈరెండును వేఱు వేఱైనయెడల వేఱువేఱు శబ్దములను ప్రయోగించి యుండునుగదా. అట్లుకాక) “నిశ్చయం శృణు మే తత్ర

యభిప్రాయములను గలిగియుండుట) యగును. కనుక ఆ విప్రతిపత్తిని ముందు తెలిపి సందేహమును తొలగించి పిదప న్యామమును గొని యావిషయమును నిర్ణయంపవలయును. ఇందులకై ముందు వాదవిప్రతిపత్తిని దెలుపుచున్నా రని తెలియునది.

* ఇందు కొండలు స్వరూపత్యాగము చెప్పటచేతను కొండలు ఫలత్యాగము చెప్పటచేతను విప్రతిపత్తి తెలియునది.

త్యాగే భరతసత్తమః" (గీ. ౧౮-౪.) అని నిర్ణయము చెప్పుచో రెంటి నీని త్యాగశబ్ద మొక్కటియే ప్రయోగించిరి. (కనుక రెండును "బిక్కటియే కావలయును.") మఱియు "నియతస్యతు సన్న్యాసః కర్మణో నోప పద్యతే ! మోక్షో తస్య పరిత్యాగః తాపసః పరికీర్తితః" (గీ. ౧౮-౭) "అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ శ్రీవిధం కర్మణఃఫలమ్ | భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్" (గీ. ౧౮-౧౨) (అనుచో 'కర్మణః సన్న్యాసః - తస్యపరిత్యాగః') అని రెంటిని పరస్పరము పర్యాయము లనుట తెలిపిరి. ('అత్యాగినాం భవతి' 'త్యజింపనివారికి కలుగును' అని చెప్పి దీనికి వ్యతిరేకముగా 'త్యాగినాం నభవతి' 'త్యజించువారికిఁ గలుగదు' అని చెప్పఁదగుచో 'త్యాగినామ్' అనుటకు పర్యాయముగా సన్న్యాసినామ్' అని ప్రయోగించిరి) కనుక ఈరెండును ఏకార్థములుగా భగవంతుఁ డంగీకరించినట్లు నిశ్చయ మగుచున్నది.

శ్లో త్యాజ్యం దోషవ దిత్యేకే కర్మ ప్రాహు ర్మనీషిణః ।

యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్య మితి చాపరే ।

3

టీ. ఏకే మనీషిణః=కొందఱు బుద్ధిమంతులు, దోషవత్=రాగాదిదోషములవలె (లేక) రాగహింసాదిదోషయుక్తమై బంధమును గలుగఁజేయున దగుటచే, కర్మ = యజ్ఞాదిసమస్త వైదిక కర్మము, త్యాజ్య మితి=నిడువఁదగినదనియు, అపరేచ = మఱికొందఱు పండితులు, యజ్ఞదానతపఃకర్మ=యజ్ఞము దానము తపస్సు అనెడి కర్మము, సత్యాజ్య మితి=నిడువఁదగనిదనియు, ప్రాహుః=చెప్పుదురు.

తా కపిలసింధుంతమువారును వాచమతము ననుసరించు మఱి కొందఱు వైదికులును యజ్ఞాది సమస్త కర్మములు రాగాది దోషయుక్తములై బంధహేతువు లగుటవలన ముముక్షువులచే త్యక్తిపఁదగినవని చెప్పుదురు. *మఱికొందఱు పండితులు యజ్ఞాదికము లగు కర్మ

*ఇందు కొందఱు దోషయుక్తమనియుఁ గొందఱు అట్లు కాదనియు జెప్పుటచే విప్రతిపత్తి గెలియునది.

ములు త్యాజ్యములు కావని పలుకుదురు. 5.

శ్లో. నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ

త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్రుః త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః॥

4

టీ. భరతసత్తమ = భరతశ్రేష్ఠుఁడా, తత్ర = పూర్వోక్తరీతిగా
సందిగ్ధమైన, త్యాగే = త్యాగవిషయమునందు, మే-మత్తః=నావలన,
నిశ్చయం=నిశ్చయమును, శృణు = వినుము, పురుషవ్యాఘ్రుః=పురుష
శ్రేష్ఠుఁడా, త్యాగః=త్యాగము, త్రివిధః = (ఫల త్యాగమనియు కర్మ
త్యాగమనియు కర్తృత్వత్యాగమనియు) మూడు విధములు గలదిగా,
సంప్రకీర్తితః హి=చెప్పబడి యున్నదిగా.

తా భరతసత్తమా, వాదులచే పరస్పర విరుద్ధాభిప్రాయము
లతో గ్రహింపబడు త్యాగవిషయమునందుఁ గల నిశ్చయమును నా
వలన వినుము. అజ్ఞానా, *ఆత్యాగము, వైదికములగు కర్మములు అను
షింపబడుచుండఁగానే ఆకర్మములయొక్క ఫలత్యాగమనియు కర్మ
త్యాగమనియు కర్తృత్వత్యాగమనియు మూడువిధములై యుండునని
'మయిసర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మ చేతసా । నిరాశీ ర్నిర్మమో
భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వరః' అని చెప్పబడియున్నది. "కర్మముల
నలనఁ గలిగెడి స్వర్గాదిఫలములు నాకుఁ గావు" అని ఫలత్యాగము. "నా
యొక్క ఫలమునకు సాధనముగా నా దైనయీకర్మము" అని కర్మము

6

*కర్మత్యాగముచే సమస్త కర్మములు భగవదాజ్ఞారూపము లగుటచే భగవత్ప్రీతి
కొఱకు నాచరింపవలసినవని ముముక్షువు తలంపవలయునని భావము. కర్తృత్వత్యాగ
మఁగా తనకర్తృత్వము భగవదధీన మనియు సమస్త కర్మములు భగవంతుని యను
మతించే చేయబడుచున్న వనియు అనుసంధానము చేయుటచేత తాను కర్తకాదని
తలఁచుట ఇదియే 'మయి...విగతజ్వరః' అని పూర్వమే చెప్పబడియున్నది- 'మయి
సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్య' అనుటచే కర్తృత్వత్యాగమును, 'నిరాశీ' అనుటచే ఫల
త్యాగమును, 'నిర్మమః' అనుటచే మమతాత్యాగరూప మైన కర్మత్యాగమును జెప్పఁ
బడిన వని తెలియునది.

లందు మమతను బరిత్యజించుట కర్మత్యాగము. సర్వేశ్వరుడే కర్తయని అనుసంధించుటచేత తనకర్మత్వమును త్యజించుట కర్మత్వత్యాగము.

శ్లో. యజ్ఞదాన తపఃకర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ 4½

టీ. యజ్ఞదాన తపఃకర్మ = యజ్ఞదానతపోరూపమైన కర్మము, నత్యాజ్యం=విడువఁదగినదికాదు, తత్=అది, కార్యమేవ=చేయఁదగినదే.

తా *యజ్ఞము దానము తపస్సు మొదలగు వైదికకర్మము ముముక్షువులకు ఒకానొకప్పుడును విడువఁదగదు. వానిని ప్రాణము పోవు వఱకు ప్రతిదినమును జేయనేవలయును.

అవ. ఏల యన.

7

శ్లో. యజ్ఞో దాన తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్ 3

టీ. మనీషిణాం = మననశీలురకు-(మనన మనఁగా ఉపాసనము గనుక) యావజ్జీవము ఉపాసనముచేయుచుండు ముముక్షువుల కనుట, యజ్ఞః=యజ్ఞము, దానం=దానము, తపశ్చైవ=తపస్సును, అనునవి, పావనాని=పవిత్రమైనవి-వారియుపాసన నిష్పత్తికి విరోధియైన ప్రాచీన కర్మమును వినాశనము చేయునవనుట.

తా. *యావజ్జీవ ముపాసనము చేయుచుండు ముముక్షువులకు,

10

యజ్ఞదానతపస్సులు మొదలయిన వర్ణాశ్రమసంబంధి కర్మములు పవిత్రమైనవి- అనఁగా, వారికి ఉపాసనకలుగుటకు విరోధియైన పూర్వకర్మములను నశింపఁజేయునవని యర్థము.

12

* ఇది స్వరూపత్యాగపక్షమునకు ఖండనము.

♦ ఇది 'త్యాజ్యం దోషవత్' అనుటకు ఖండనము.

శ్లో. ఏతా న్యపితు కర్మాణి సజ్గం త్యక్త్వా ఫలానిచ

కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మత ముత్తమమ్॥ 6

టీ. హేపార్థ = ఓయర్జునా, ఏతాని = పూర్వోక్తము లయిన, కర్మాణి అపి=కర్మములుగూడ, సజ్గం=మమతను, ఫలానిచ=ఫలము లను, త్యక్త్వా=నిడిచి, కర్తవ్యాని ఇతి=చేయఁదగినవని, మే=నామొక్క, నిశ్చితం=నిశ్చయింపఁబడినదియు, ఉత్తమం=ఉత్కృష్ట మైనదియు నగు, మతం=అభిప్రాయము.

తా. ఉపాసనశీలు రైనవారికి యజ్ఞదానతపఃప్రభృతులు పాప నము లగుటండేసి, ముముక్షువైనవాఁడు ఉపాసనమువలెనే యీయజ్ఞా దికర్మములుగూడ మదారాధన రూపములుగాఁగైకొని, కర్మమునందలి మమతను ఫలమును విడిచి, ప్రాణములు పోవువఱకు ప్రతిదినమును ఉపాసన మొడఁగూడుటకుఁగాను వానిని ఆచరింపవలయును. ఇది నిశ్చయమైన నాయుత్తమాభిప్రాయము.

శ్లో. నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే

మోహో త్రస్య పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః॥ 7

టీ. నియతస్య=నిత్యమైన మిత్తిక రూపమైన, కర్మణః=మహాయజ్ఞా దికర్మముయొక్క, సన్న్యాసః=పరిత్యక్తము, న ఉపపద్యతే=యొక్కము కాదు, మోహోత్=(అవి బంధకములనెడి)అజ్ఞానమువలన, తస్య=ఆనిత్య కర్మముయొక్క, పరిత్యాగః=విడుచుట, తామసః=తమోమూల మని-తమః కార్యమైన అజ్ఞానము మూలముగాఁ గలది యని, పరికీర్తితః = చెప్పఁబడెను.

తా. నిత్యమైన మిత్తికరూపమైన మహాయజ్ఞాదికర్మములను త్యజించుట యొప్పుదు. ఏలన, వానిని ద్యజించినచో 'శరీర యాత్రాపిచ తే సప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః' (గీ. 3-౮) అన్నట్లు శరీర యాత్రయే సిద్ధింపదు.

మతియును శరీరయాత్ర యజ్ఞశిష్టాశనముచే జరుపఁబడునేని సమ్యక్ జ్ఞానము కలిగించుచున్నదిగదా. లేనియెడల 'తేత్వఘం భుజ్జతే పాపాః' (గీ. 3-౧౩) అన్నట్లు, యజ్ఞశిష్టము చేయుని పాపమునే యశనమునేయు వారు (అనుభవించువారు) అగుదురు. ఇట్టిపాపాశనముచే మనస్సునకు ఆప్యాయనము కలిగించినయెడల దానియందు విపరీతజ్ఞానము కలుగును. (ఆహారము శరీరమునకేకాని, మనస్సునకు ఆప్యాయన మగుట గలదా

13

యనఁదగదు.) * 'అన్నమయంహి సౌమ్యమనః (ఛా. ౬-౫-౪) అను శ్రుతి అన్నముచేత మనస్సు ఆప్యాయిత మగునని తెలిపెడిని. ఇంతే కాక 'ఆహారశుద్ధా సత్త్వశుద్ధిస్సత్త్వశుద్ధా ధ్రువాస్త్వృతిః' 'స్తృతిలమ్భే సర్వగ్రస్థినాంవిప్రమోక్షః' (ఛా. 2-౨౬-౨) ('భిద్యతే హృదయగ్రభిః... తస్మిన్ దృష్టే పరాపరే') ఇత్యాదులందు ఆహారశుద్ధివలన ('తస్మిన్ దృష్టే' అనఁబడు) బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపజ్ఞానము గలుగునని తెలియు చున్నది. (యజ్ఞశిష్టమైననే యాహారము శుద్ధమై బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధన మగును) కావున మహాయజ్ఞాదినిత్యమై మిత్రిక కర్మము బ్రహ్మజ్ఞానము లభించుటకొరకు ప్రాణముపోవువఱకు అనుష్ఠింపవలయునేకాని త్యజించుట యొప్పుదు. ఇట్లు జ్ఞానోత్పాదకము లయిన యాకర్మము లను, బంధకము లనెడి అజ్ఞానము వలన పరిత్యజించుట తామస మని చెప్పఁబడినది. తామస మనఁగా తమస్సు మూలముగాఁగలది. తమః కార్యమైన అజ్ఞానమువలనఁ గలుగునదిగాన ఈత్యాగము తమోమూల మైనదిగాఁ జెప్పఁబడెను. తమస్సు అజ్ఞానమునకు మూలమగుట 'ప్రమా

* 'అన్నమయంహి సౌమ్యమనః, ఆహారమయః ప్రాణః, తేజోమయా వాక్' అని శ్రుతి. మనస్సున ప్రాణమున వాక్కున వరుసగా అన్నము యొక్కయు జలము యొక్కయు తేజస్సుయొక్కయు సూక్ష్మింశములచేత ఆప్యాయితము లగుచున్నవి. కాబట్టి మనస్సు అన్నమయము; ప్రాణము జలమయము, వాక్కు తేజోమయమని యర్థము.

దమోహచా తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవచ' అని యిట జెప్పఁబడినదిగదా. అజ్ఞాన మనఁగా జ్ఞానవిరోధి యైనవిపరీతజ్ఞాన మగును. అట్లే 'అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా । సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ' అని తమస్సుచే విపరీతజ్ఞానము గలుగుట మీఁదఁ జెప్పఁబడును. కనుక నిత్యమైన మి త్తికాదికర్మముల త్యాగమునకుమూలము విపరీతజ్ఞానమే యని యర్థము.

శ్లో. దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయా త్యజేత్

స కృత్యా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥ 8

టీ. (యః=ఎవఁడు), దుఃఖమితి ఏవ=దుఃఖాత్మకమగు ద్రవ్యార్జనముచేతనే సాధింపఁగిన దనియు, కాయక్లేశభయాత్=ఆయాసరూముపమై శరీరమును గప్ప పెట్టున దగుటచేత మనస్సునకు దీనత్వము గలిగించుననుభీతిచేతను, యత్ కర్మ=ఏవర్తాశ్రమకర్మమును, త్యజేత్=విడుచునో, సః=వాఁడు, రాజసం=రజోమూలమైన, త్యాగం=త్యాగమును, కృత్వా=చేసి, త్యాగఫలం=సాత్త్వికత్యాగమువలని (అనఁగా ఇది కలరూపైన శాస్త్రార్థము కాదు అనెడి సాత్త్వికజ్ఞానము యొక్క యుత్పత్తిరూపమైన) ఫలమును, నైవ లభేత్=పొందనేలేడు.

తా. కర్మము పరంపరగా మోక్షమునకు సాధనమైనను, అది

14

దుఃఖాత్మక మగు ద్రవ్యార్జనాదులచే సాధింపఁదగినదియు మిక్కిలి యాయాసముచే శరీరమును గప్ప పెట్టునదియు నగుటచే మనస్సునకు దీనత్వము కలిగించునని భయపడినవాఁడై, ఎవఁడు యోగనిష్పత్తికొఱకు జ్ఞానాభ్యాసమునే పూనవలయునని తలఁచి మహాయజ్ఞాద్యాశ్రమ కర్మములను పరిత్యజించునో వాఁడు రజోమూలమైన త్యాగముచేసినవాఁడై, ఇట్లు చేయుట యథావస్థితశాస్త్రార్థముకాదు అనెడి జ్ఞానము గలుగని వాఁడగును. కనుక అట్టిజ్ఞానోత్పత్తి అనెడు త్యాగఫలము వానికి లభిం

పదు, *‘అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ రాజసి’ (గీ.౧౮-3౧)

15

అని మీఁదఁ జెప్పబడెడినిగదా. కర్మము దృష్టద్వారమున మనస్సునకు ప్రసాదము కలిగింపదు; అదృష్టమగు భగవత్ప్రసాద ద్వారముననే కలిగించునుగదా.

శ్లో కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున

సజ్గం త్యక్త్వా ఫలంచైవ సతా గ స్సాత్త్వికో మతః । 9

టీ. హేఅర్జున=ఓయర్జునా, నియతం=నిత్యనైమిత్తికరూపమైన, యత్ కర్మ=ఏవర్ణాశ్రమకర్మము, కార్యమిత్యేవ=స్వయంప్రయోజనముగానే చేయుదగిన దని, సజ్గం=మమతను, ఫలంచ ఏవ=ఫలమునును, త్యక్త్వా=విడిచి, క్రియతే=చేయుఁబడుచున్నదో, సః త్యాగః=అట్టి పరిత్యాగము, సాత్త్వికః=సత్త్వగుణమూల మైన దని, మతః=తలఁపఁబడినది.

తా. అర్జునా, నిత్యనైమిత్తికములగు మహాయజ్ఞాదివర్ణాశ్రమవిహితకర్మములు మదారాధనరూపము లగుటం జేసి స్వయంప్రయోజనముగా అవశ్యకర్తవ్యము లని తలచి వానియందు మమతను ఫలేచ్ఛను బరిత్యజించి యాచరించుట, సాత్త్వికత్యాగ మనఁబడుచున్నది.

* ‘అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ రాజసి’ అని మీఁదఁ జెప్పబడినట్లు రాజసబుద్ధికి యథావస్థితజ్ఞానము (అనఁగా గలరూపు నెఱుంగుట) కలుగదు. సాత్త్విక త్యాగమునకే యథావస్థితజ్ఞానము ఫలము. ఆ ఫలమే యిచ్చట లే దనఁబడెను. కాబట్టి ‘త్యాగఫలమ్’ అనుటకు ‘మహాయజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మములను దుఃఖాగులుగాఁ దలచి విడుచుట యథావస్థితమైన శాస్త్రార్థము కాదు’ అను సాత్త్విక జ్ఞానముయొక్క యుత్పత్తియే యర్థముగాఁ జెప్పఁబడెను. కర్మములు దుఃఖాత్మకము లగుటచే మనస్సునకు అవసాదము కలిగించునేకాని ప్రసాదము కలిగింపవు- అని చెప్పెను. కర్మములు మనకంటికిఁ దోచుచున్నవలచే మనస్సునకు ప్రసాదము కలిగింపదు. వానిని భగవదారాధనములుగాఁ జేసితిమేని భగవంతుఁడు ప్రసన్నుఁడై తానే వానివలన ప్రసాదము కలుగఁజేయునని తెలియునది.

ఇచట త్యాగము సాత్త్వికమైన దనఁగా సత్త్వమూలమైనది-యథాన స్థితశాస్త్రార్థజ్ఞానము మూలముగాఁ గలది యనిభావము. 'సత్త్వాత్సజ్ఞాయతే జ్ఞానమ్' (గీ. ౧౪-౧౭) అని చెప్పియుండుటంబట్టియు, 'పవృత్తిచ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే | బద్ధం మోక్షంచ యావేత్తి బుద్ధిస్సార్థ సాత్త్వికీ' (గీ. ౧౨-౩౦) అని వీఁడఁ జెప్పఁబడుటంబట్టియు, సత్త్వము యథావస్థితమైన వస్తుజ్ఞానము గలిగించున దని చెప్పఁబడెను.

శ్లో. నద్వే ప్త్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్యతే

త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ చిన్నసంశయః॥

10

టీ. సత్త్వసమావిష్టః = సత్త్వగుణముచేత వ్యాపింపఁబడిన వాఁడును, మేధావీ = యథావస్థితతత్త్వజ్ఞానము గల వాఁడును, (కనుకనె). చిన్నసంశయః = ఛేదింపఁబడినసంశయము గలవాఁడును అగు, త్యాగీ = సంగమునుఫలమును కర్మత్వమును విడిచినపురుషుఁడు, అకుశలంకర్మ = అనిష్టఫలముగల పాపకర్మమును, నద్వేష్టి = ద్వేషింపఁడు, కుశలే = ఇష్టఫలము గల శుభకర్మమందు, నానుషజ్యతే = ఆసక్తుఁడు కాఁడు.

తా. ఇట్లు సత్త్వగుణసంపన్నుడై దానివలన యథావస్థితతత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడై కనుకనే సమస్తసంశయములు ద్రుంచి, కర్మములయందు సంగఫలకర్మత్వములను పరిత్యజించిన పురుషుఁడు అకుశలములగు కర్మములను ద్వేషింపఁడు. కుశలము లగు కర్మములయం దాశక్తుఁడుగాఁడు. అకుశలకర్మము అనిష్టఫలము గలది. కుశలమైనకర్మము ఇష్టరూపములగు స్వర్గపుత్రీపశ్వన్నాదిఫలములు గలది. సమస్తకర్మములందు మమత లేకుండుటచేతను, బ్రహ్మముతప్ప తక్కినఫలములను విడుచుటచేతను, కర్మములకర్మత్వమును విడుచుటచేతను, ఆకర్మముల నాచరించునపుడు వానియందుఁ బ్రీతిద్వేషములఁ జేయఁడు. * 'నావిరతో

* 'నావిరతో' అనుశ్లోకముచే పరిమాతృకపాసనమునకు అంగములుగాఁ గొన్ని

దుశ్చరితా న్నాశాన్తో నాసమాహితః । నాశాన్తమానసోవాపిప్రజ్ఞానే
నైవ మాఘ్నయాత్ (కఠో.౧-౨-౨౪) అని దుశ్చరితములను విరమింప
కుండుట జ్ఞానోత్పత్తికి విరోధి యగు నని శ్రుతి చెప్పటవలన, అనిష్ట
ఫలముగు పాపకర్మము ఇచట ప్రామాదికమైనదని యభిప్రాయము.
ఇట్లు కర్మములందుఁ బ్రీతిద్వేషములు లేకుండుటను నూత్రము చెప్ప
టచే వానినిగుఱించి శాస్త్రములు చెప్పతాగునగు కర్తృత్వసంగఫల
ములత్యాగమే కాని స్వరూపత్యాగము కాదని తెలియునది.

అవ. దానినే చెప్పచున్నారు.

శ్లో. నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః

యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీ త్యభిధీయతే ॥

11

టీ. దేహభృతా=శరీరము ధరించియుండువానిచేత, కర్మాణి=
కర్మములను, అశేషతః=నిశ్శేషముగా- సంపూర్ణముగా, త్యక్తుం=విడు
చుటకు, శక్యం నహి=సాధ్యముకాదుగదా, యస్తు=ఎవ్వఁడైతే, కర్మ
ఫలత్యాగీ =కర్మములఫలమును విడుచువాఁడో, సః=వాఁడు, త్యాగీ
ఇతి=త్యాగి యని, అభిధీయతే=చెప్పబడుచున్నాఁడు.

ధర్మములను ఉపదేశించుచున్నారు. అవిరతిః దుశ్చరితాత్ = అపవిత్రములను చేయుట
వలననుండి నివర్తింపనివాఁడును, అశాంతః=బాహ్యోన్మిదుములు శాంతముగానివాఁ
డును, అసమాహితః=చిత్తము నానావిధవ్యాపారములకు లోనై యుండుటచే మనస్సు
వ్యవధానము లేనివాఁడును, అశాంతమానసోవాపి = నిర్ఘోషించబడిని మనస్సు గల
వాఁడును, ఏనం=ఈవరహత్మకు, ప్రజ్ఞానేవ=జ్ఞానముచేత-ఉపాసనముచేత, న ఆప్ను
యాత్ =పొందఁడు-కనుక దుశ్చరితమునుండి విరమించుట మొదలయినవి పరమాత్మో
పాసనమునకు అంగములుగా విధింపబడినవి గుహ్యార్థముల విరమింపకుండినయెడల
జ్ఞానోత్పత్తి కవి విరోధు లగును. కనుక సాత్త్వికునికి 'నద్వేష్యకళంకకర్మ' అని
అనిష్టఫలములైన పాపకర్మములందు ద్వేషము లేకుండినయెడల వానికి జెప్పబడిన
యథావస్థిశివస్తుజ్ఞానము కలుగ నేరదు. కనుక వారి కట్టికర్మములందు ద్వేషము లే
దనుట యెట్లు? అన్నచో, అవి బుద్ధిపూర్వకముగాఁ చేయబడిన కర్మములు కాక ప్రమాద
వశమునఁ జేయబడినకర్మములుగా నిచట గ్రహించునని. అప్పుడు వానికిఁ గలుగు
జ్ఞానమునకు విరోధము లేదని గ్రాహ్యము.

తా. దేహము దాల్చియున్నప్పుడు కర్మములు నిశ్శేషముగఁ జేయకుండుట శక్యము కాదు. ఏలన, దేహధారణము కొఱకు అశన పానాదులుగాని వానిని సంబంధించిన కర్మములుగాని విడువ శక్యము కాదు. మఱియు వాసకొఱకు మహాయజ్ఞాదుల ననుష్ఠించుటయు విడువ నలవికాదు. అట్టి మహాయజ్ఞాది కర్మములందు ఫలము నెవఁడు త్యజించు చున్నాఁడో వాఁడే 'త్యాగేనై కే అమృతత్వమానశుః' (మను.) ఇత్యాది శాస్త్రములందు త్యాగి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. 'త్రివిధ స్సంప్ర కీర్తితః' అని త్యాగము మూఁడువిధము లైనదిగా మొదటఁ జెప్పఁబడు టచే నిచట ఫలశబ్దము ఫలకర్తృత్వకర్మసంగములు మూఁటికిని బ్రద ర్శక మని తెలియునది.

అవ. అగ్నిహోత్రదర్శ పూర్ణమాగ జ్యోతిష్టోమాది కర్మము లును మహాయజ్ఞాదులును స్వర్గాదిఫలములతోఁ గూడినవి శాస్త్రములు విధించుచున్నవి. నిత్యనైమిత్తిక కర్మములుగూడ 'ప్రాజాపత్యం గృహ స్థానామ్' (మను.) ఇత్యాదులగు ఫలములతోఁ గూడినవిగానే విధింపఁబడి యున్నవి. విత్తునాటుట మొదలగు కర్మములను ఫలమును గోరకయే చేసి

16

నను అవి ఫలమును తప్పక యిచ్చునట్లు, కర్మములు ఫలమునుసాధించు స్వభావము గలవిగా తెలియఁబడుచున్నవి గాన వాని ననుష్ఠించు నపుడు ఫలము నుద్దేశింపకపోయినను వానివలన నిష్టఫలమో అనిష్టఫలమో కలు గకమానదు. కర్మము మోక్షమునకు విరోధియైన ఫలముగలది. కనుక మోక్షార్థియైన వానికి నట్టికర్మము ననుష్ఠింపఁదగ జే యనఁగాఁ జెప్పు చున్నారు.

శ్లో. అనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్

భవ త్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్ ॥ 12

టీ. కర్మణః=కర్మమునకు, అనిష్టం=దుఃఖకరమైననరకాదికమును,

ఇష్టం=సుఖకరమైన స్వర్గాదికమును, మిశ్రంచ=సుఖదుఃఖ మిశ్రమైన పుత్రపశ్వాదికమును నగు, త్రివిధం = మూడువిధములైన, ఫలం = ఫలము, ప్రేత్య=కర్మము లాచరించిన తరువాత, అత్యాసినాం=ఫలసంగ కర్తృత్వములను విడువనివారికి, భవతి=కలుగుచున్నది. సన్న్యాసినాం= కర్తృత్వాదులను పరిత్యాగము చేసినవారికి, క్వచిత్ అపి=ఒకానొక ప్పడు, న (భవతి)=కలుగదు.

17

తా. దుఃఖకరమైన నరకాదిఫల మగుటచే అనిష్ట మనియు, సుఖ

18

కరమైన స్వర్గాదిఫలమగుటచే ఇష్టమనియు, దుఃఖమిశ్రమైన పుత్రపశ్వా న్నాదిఫల మగుటచే మిశ్రమనియు, కర్మఫలములు మూడువిధములై యుండును. కర్మము లాచరించి యందలి కర్తృత్వ మమతాఫలముఁ గ ద్యాగము సేయకుండు వారికి (అనఁగా వానిఫలాదుల నపేక్షించువారికి) *కర్మము లాచరించిన తర్వాత నాయాఫలములు కలుగుచుండును. ఫల కర్తృత్వాదిత్యాగము చేయువారికి మోక్షవిరోధియగు ఫలమెప్పుడును గలుగదు. (అనఁగా వారు కృతార్థులగుదురని తెలియునది.) అగ్ని హోత్రమహాయజ్ఞాదులు నిత్యకర్మములే యైనను జీవనాధికారమందును

*ఇచట 'ప్రేత్య' అనుటకు 'మరణించినపిదప' యని యర్థము తగదు- ఏలనఁగా సంతానము వర్షము మొదలైన ఫలములు జీవించియున్నప్పుడు కలుగుటకలదు గాన 'కర్మము లాచరించినతరువాతకాలమున' యని యర్థము సేయఁబడినది. అగ్నిహోత్ర మహాయజ్ఞాదులు వర్ణాధికారికి ఆయావర్ణము నందుఁ బుట్టుటవలనను కామాధికారికి ఆయాకామములను గోరి చేయుట వలనను నిత్యకర్మములే యగును. మోక్షాధికారికిని అవి నిత్యకర్మములే యగును. అయినను అవి మొదటి రెం డధికారములందు ఫలము నిచ్చునటులే మోక్షాధికారమునందును ఫలము నియ్యకుండునా యన్నచో, మోక్షాధికారమునందు వినియోగపృథక్త్వముచేత మోక్షవిరుద్ధమైన ఫలము నిచ్చుట పరిహృతిమగు నని తెలియునది. వినియోగపృథక్త్వ మనఁగా వేఱువిధముగా వినియోగింపఁబడుట, ఇది వినియోగింపఁజేయు విధివాక్యములు వేరుగుటచే ఈ వినియోగముకూడ వేరుగు చున్న దని తెలియవలయును.

కామాధికారమునందును వలెనే మోక్షాధికారమందును వినియోగ

19

పృథక్త్వమువలన (విరుద్ధఫలము) పరిహరింపఁబడుచున్నది. వానికి మోక్ష మందు వినియోగము 'తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిది షన్తి యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకేన' (బృ. ౬-౪-౨౨) ఇత్యాదులచేఁ దెలియునది. ఇట్లు కర్మములుచేయుచున్నపుడే వానియందలి కర్తృత్వాది పరిత్యాగమే శాస్త్రసిద్ధమైన సన్న్యాసము. ఇదియే త్యాగమని చెప్పఁ బడినది. (కనుక రెండుశబ్దములును సమానార్థకములే యగు నని తెలియునది.)

అవ. ఇప్పు డంతర్యామియు పురుషోత్తముఁడును అగు భగవంతుఁడే కర్తయని అనుసంధించుటవలన తాను కర్తగా దని అనుసంధించు ప్రకారమును జెప్పుచున్నారు. ఈ యకర్తృత్వానుసంధానము వలననే (అనఁగా కర్తృత్వత్యాగమువలన) ఫలకర్మములందు మమతా పరిత్యాగమును గలుగును. కాఁబట్టి 'పరమపురుషుఁడు తనదైన జీవాత్మను గొనియు, తనవియైన కరణకళేబరప్రాణములను గొనియు, తన లీలకొఱకు కర్మముల నారంభించుచున్నాఁడుగదా. కనుక జీవాత్మకుఁ గలుగు ఆకలి నివర్తించుట మొదలైన ఫలములును వానికి సాధనములైన కర్మములును పరమపురుషునివే యగును నావికాపు' (అని తేలుచున్నది).

శ్లో. పఞ్చైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే

సాఙ్ఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్ ॥ 13

టీ. హేమహాబాహో = భుజపరాక్రమముగల వాడా, సర్వ కర్మణాం=సమస్త కర్మములయొక్క, సిద్ధయే=ఉత్పత్తికొఱకు, *సాఙ్ఖ్యే

*సంఖ్య యనఁగా బుద్ధి, అంత మనగా నిర్ణయము, కృతమనఁగా అనుసంహిత మైనది. సాంఖ్యమనఁగా బుద్ధిని (అనఁగా యథావస్థితమైన తత్త్వమునుగుఱించిన

కృతాస్తేయభావస్థితతత్త్వ విషయమైన బుద్ధితో ననుసంధింపఁబడు నిర్ణయమునందు, ప్రోక్తాని = చెప్పఁబడిన, ఏతాని = ఈ, పశ్యా = విను, కారణాని = కారణములను, మేనావలన, నిబోధ = తెలిసికొనుము.

తా. అర్జునా, యథావస్థితతత్త్వమును గుఱించిన నైదికబుద్ధితో చేసిన నిర్ణయముందు (అనగా యథావస్థితతత్త్వనిర్ణయము కొఱకు ప్రవృత్తమైనట్టి వేదభాగము నెఱింగినవారు చేయు నిర్ణయమునందు) సమస్తకర్మములయొక్క యుత్పత్తికై ఈయొకకారణములు చెప్పఁబడియున్నవి. వానిని నావలనఁ జెలిసికొనుము. 'య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోస్తరో యమాత్మాన వేద-యస్యాత్మాశరీరం. య ఆత్మానమస్తరో యమయతి స త ఆత్మాస్తర్యా మ్యమృతః (బ. ౫-౨-౨౨) 'అస్తః ప్రవిష్ట శ్చాస్తాజనానాం సర్వాత్మా' ఇత్యాదులందు ప్రతిపాద్యమైన వైదిక బుద్ధియైనది 'వరమాత్మ శరీరేంద్రియ ప్రాణములను జీవాత్మను ఉపకరణములుగాఁ గొని కార్యములకు కర్త అగుచున్నాఁడు' అని నిర్ణయము సేయుచున్నది.

అవ. దానిని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణంచ పృథగ్విధమ్

వివిధాచ పృథ డేవం చైవాత్ర పశ్యామమ్ ॥ 14

శ్లో. శరీరవాఙ్మనోభి ర్విత్కర్మ ప్రారభ తే నరః

న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పశ్యా తే తస్య హేతవః ॥ 15

టీ. నరః = మనుష్యుఁడు, శరీరవాఙ్మనోభిః = మనోవాక్కాయముల

వైదికబుద్ధిని) సంబంధించినది. కాఁబట్టి 'సాంఖ్యేకృతాస్తే' అనగా అట్టిబుద్ధిచేత అనుసంధింపఁబడిన నిర్ణయమునందు అని యర్థము. వేదమునందు తత్త్వనిర్ణయము చేయు భాగమున గుఱించిన బుద్ధితో నిర్ణయముచేయు పూర్వపలన, 'ప్రోక్తాని' చెప్పఁబడిన కారణములనుట. అట్టి వైదికబుద్ధిచే నిర్ణయింపఁబడిన యొకకారణములను తెప్పెద విను మని భావము.

చేత, న్యాయ్యంవా=శాస్త్రీయమైనదైనను, విపరీతం వా=శాస్త్రీయము కానిదైనను, యత్ కర్మ = ఏకకర్మమును, ప్రారభతే = ఆరంభించుచు న్నాడో, తస్య=ఆ కర్మమునకు, అధిష్ఠానం=జీవాత్మకు స్థానమైన శరీరమును, తథా = అట్లే, *కర్తా = జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వములుగల జీవాత్మయును, పృథగ్విధం=వేఱు వేఱు వ్యాపారములుగల, కరణం చ = కర్మేంద్రియములైదును మనస్సును, పృథక్ = వేఱువేఱుగా, వివిధా = నానావిధమైన, చేష్టా = ప్రాణాపానాదిపంచవాయువ్యాపారమును, పఞ్చమం = ఐదవది యగు, దైవం చైవ = అంతర్యామియైన పరమాత్మయును, ఏతే పఞ్చ = ఈ అధిష్ఠానాదులైదును, అత్ర = ఈ కర్మ హేతుసముదాయమునందు, హేతవః = కారణములు.

తా. శరీరములును వాచికములును మానసములును అగు సమస్త కర్మములకును, అవి శాస్త్రసిద్ధములు గాని శాస్త్రనిషిద్ధములు గాని, హేతువులైదుగలవు. అవి యివి. (మొదటిది) అధిష్ఠానము-అనగా శరీరము. మహాభూతసంఘాతరూపమైన శరీరము జీవాత్మచేత అధిషింపబడుచున్నది గాన అధిష్ఠాన మనబడుచున్నది. అట్లే (రెండవది) కర్త-అనగా జీవాత్మ. ఈ జీవాత్మనకు జ్ఞాతృత్వమును కర్తృత్వమును 'జ్ఞోత ఏవ' (శారీ-౨-౩-౧౯) 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' (శారీ-౨-౩-౩౩) అను సూత్రములచేత ఉపపాదింపబడి యున్నది. (మూడవది) ఒక కర్మమును వేఱువేఱుగు తమతమ వ్యాపారములచేత ఒడఁ గూర్చునట్టి వాక్కు పాణి పాదము మొదలగు కర్మేంద్రియము లయిదును మనస్సును, (నాలుగవది) వివిధమగు వేఱు వేఱు చేష్టలు-శరీరమును ఇంద్రియములను ధరించునదై ప్రాణము అపానము మొదలైన భేదముచేత ఐదువిధములై యున్న వాయువుయొక్క వివిధ

*'కర్తా' అనుటచే కర్తృత్వజ్ఞాతృత్వములుగల జీవాత్మ, గ్రాహ్యము. జ్ఞోత తపివ' అని జ్ఞాతృత్వమును 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' అని కర్తృత్వమును సూత్రములుపపాదించుచున్నవి.

ములగు వృత్తులును, ఇట చేష్టాశబ్దము పంచాత్మక మగు వాయువు యొక్క వృత్తులకు వాచకముగాన ఆవాయువు చెప్పబడుచున్నది. ఈ కర్మహేతువుల సమూహమునందు (ఐదవది) దైవము - అంతర్యామి యగు పరమాత్మ కర్మనిష్పత్తి యందు ప్రధానహేతు వని యర్థము. ఇది 'సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్త్రోతీర్ జ్ఞానమపోహ నంచ' (గీ-౧౫-౧౪) అని యింతకు మునుపు చెప్పబడియున్నది. ఇట మీఁదను 'ఈశ్వర సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి బ్రహ్మ యన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా' (గీ. ౧౮-౬-౨) అని చెప్పబడినది. జీవాత్మయొక్క కర్మత్వము పరమాత్మకు లోనయిన దనుట 'పరాత్తు త చ్ఛ్చ్రీతే' (శారీ. ౨-౩-౪౦) అని యుపపాదించబడి యున్నది. ఇట్లు జీవాత్మని కర్మత్వము పరమాత్మనికి లోనై యుం డఁగా జీవాత్మను గర్మమునందు నియోగించఁదగదు. *కాబట్టి వానికి విధినిషేధ శాస్త్రములు అనర్థకము లగుచున్నవి- (అని యాత్మేపము గలుగుచున్నది.) ఈచోద్యమును అనఁగా ఆత్మేప విషయమును గూడ సూత్రకారునిచేతనే 'కృతప్రయత్నాపేక్ష స్తు విహిత ప్రతిషిద్ధావేయ ధ్యాదిభ్యః' (శారీ. ౨-౩-౪౧) అని పరిహరించబడినది. ఇం దభిప్రాయ మేమన- పరమాత్మ కరణక లేబరాదులను దానే యొసంగి తానే వాని కాధారుఁడై జీవాత్మకు శక్తిని గూర్చుచున్నాడు; జీవాత్ముడును నాపరమాత్మయే యాధారముగాఁ గలిగి యతఁడు కూర్చినశక్తి నే వడసి, కర్మమును చేసితీర్చుకొనుటకు స్వేచ్ఛచేత ఆకరణాదులను అధిష్ఠించు

* 'పరాత్తు త చ్ఛ్చ్రీతే' అను సూక్తిము జీవాత్మయొక్క కర్మత్వము పరమాత్మకు లోనైనదని యుపపాదించుచున్నది. ఇట్లు జీవాత్మ స్వేచ్ఛచేత నేమియుఁ జేయ నేరక పరమాత్మ చేయించునట్లే చేయువాడు (అనఁగా పరమాత్మకు లోనైన నిజకర్మ త్వము గలవాడు) అనునేని, తనంతట స్వతంత్రుఁడై యేమియుఁ జేయనేరని యాజీవాత్మకు, 'ఈశ్వరమును జేయుము; ఆకర్మము వలదు అను విధినిషేధమును శాస్త్రములు చేయుట నిరర్థకమేకదా యన్నచో, ఈయాత్మేపమును సూత్రకారులు, కృత... విధి

ప్రయత్నము నారంభించుచున్నాఁడు. వానిలోపల నెలకొనియున్న పరమాత్మ తనయనుమతి నొసంగి వానిని ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నాఁడు. కాబట్టి జీవుఁడుగూడ స్వబుద్ధిచేతనే ప్రవృత్తికి హేతు వగుచున్నాఁడు. ఎట్లన, మిక్కిలి పెద్ద శిలలను వృక్షములను గదల్చుట మొదలగు ఫలముల కైన ప్రవృత్తులయందు, అవి పెక్కుపురుషులచేత సాధింపఁదగిన వగుటంబట్టి అందులకు పెక్కొండు హేతువు లగుటయు విధి నిషేధము

నిషేధములు వ్యర్థములు కాకుండుట మొదలైనవానినిబట్టి, (జీవునిచే మొదట) జేయఁబడిన ప్రయత్నమును (పరుఁడు) అపేక్షించువాఁడు] అను సూత్రముచే పరిహరించిరి. ఈసూత్రార్థ మేమనగా జీవుఁడు స్వబుద్ధి పూర్వకముగా వీరియుఁ జేయలేనియెడల అట్టి పరతంత్రునికి విధినిషేధములు నేయుటగాని వానియెడల నిగ్రహగ్రహములు చూపుటగాని వ్యర్థమే యగును. అయిన నవి వ్యర్థముగాఁ జేయఁబడవుగదా. ఈ కారణమునుబట్టి గ్రహింపవలసినదేమన- ఈశ్వరుఁడు కరణకేవలరాదులకు తాను శక్తిని గూర్చి తానే యాధారమై నిలిచి వానిని జీవాత్మకు నిచ్చుచున్నాఁడు. జీవాత్మయు తాను పరమాత్మయే యాధారముగాఁ గలిగి పరమాత్మచే నీయఁబడినశక్తియుఁ గలవాడగును. ఇట్టి సన్నాహముతో జీవాత్మ కర్మ నిష్పత్తికొఱకు (అనగా ఒకకార్యము నెఱవేర్చుటకొఱకు) స్వేచ్ఛతో ప్రయత్నమును (అనగా కరణముల నధిష్ఠించి వ్యాపారమునకుఁ బరికొల్పుటను) ఆరంభించుచున్నాఁడు. ఇట్లు భగవంతుఁడు మొదట జీవాత్మను స్వబుద్ధిపూర్వకముగానే ప్రయత్నముచేయనిచ్చి పిదప నది పయవయి కొన సాగుటకు లోపల నున్న తాను తనయనుమతి నిచ్చి దానిని ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నాఁడు. మొదట జీవుని ప్రవృత్తి స్వబుద్ధిపూర్వక మగుటచే విధి నిషేధాదులకు వాఁడు పాత్రుఁడే యగును. పిదప నది అంతర్యామి యైన పరమాత్మ యనుమతిచే సాగుటవలన జీవుని ద్రౌత్యము పరమాత్మకు లోనై నదియు నగును. అయినను పెక్కొండ్రవలన జరుపఁబడు నొక కార్యమును బట్టి అం దొక్కనికే విధినిషేధములు చేయుట తగునా యన్నచో, ఒక పురుషుఁడు పెద్దఱాయి వృక్షము మొదలైనవానిని కదలించుటతో మఱి దేనితో ప్రవర్తించునపుడు అది పెక్కొండ్రచే సాధ్య మయినదగుటచే పెక్కొండ్రను గూర్చుకొని యా కార్యమును తీర్చుచున్నాఁడు. ఆ కార్యమునకు పెక్కొండు హేతువు లైనను వారియందు మొదటిహేతు వైన యాపురుషునికి ఆ కార్యమువలని లాభనష్టములును విధినిషేధములును చెల్లుచున్నవి. అటులే జీవుఁడు చేయుకార్యమునందు పంచహేతువు లుండియు జీవునికి విధినిషేధములు చెల్లు నని తెలియునది.

లను బొందుటయు గలుగుచున్నది. అట్లే యిందును దెలియునది.

శ్లో తత్త్రివం సతి కర్తార మాత్మానం కేవలం తు యః

పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వా స్మ స పశ్యతి దుర్మతిః॥ 16

టీ. తత్ర=కర్మప్రారంభ హేతువిషయమునందు, ఏవం సతి= ఇట్లు జీవాత్మయొక్క కర్మత్వము పరమాత్మయొక్క అనుమతిపూర్వక మైన దగుచుండఁగా, కేవలం ఆత్మానం తు=ఒకజీవాత్మనుమాత్రమే, కర్తారం=కర్తనుగా, యః=ఎవ్వఁడు, పశ్యతి=తలచుచున్నాఁడో, సః= అట్టి, దుర్మతిః=విపరీతబుద్ధి గలవాఁడు, అకృతబుద్ధిత్వాత్=అధ్యాత్మ శాస్త్రముచేత సంస్కరింపఁబడని (అనఁగా వస్తువును యథావస్థితముగా నెఱుంగని బుద్ధిగలవాఁడగుటవలన, న పశ్యతి=కర్తను యథావస్థిత ముగా నెఱుంగఁడు.

తా. ఇట్లు ఆయాకర్మప్రారంభ హేతువిషయమునందు జీవాత్మ యొక్క కర్మత్వము పరమాత్మానుమతిపూర్వక మయిన దగుచుండఁగా, తనయాత్మను మాత్రమే కర్త యని యెవఁడు తలచునో, యా విపరీతమతి యగువాఁడు వస్తువులను ఉన్నరూపునఁ దెలియుబుద్ధి తన కేర్పడకున్నందున కర్తను గల రూపున నెఱుంగఁడు. ఆత్మ యథార్థ ముగా పరతంత్రకర్త యని యెఱుంగఁడు. కాబట్టియే స్వతంత్రకర్త యనుబుద్ధి భ్రమ మని భావము.

శ్లో. యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధి ర్యస్య న లిప్యతే

హత్వాపి స ఇమాం లోకాన్ న హన్తి న నిబద్ధ్యతే॥ 17

టీ. యస్య=ఎవనియొక్క, భావః=మనోవృత్తి-కర్మత్వవిషయ మైన మనో వ్యాపారవిశేషము, అహంకృతః = నేను అనెడి అభిమానముచేతఁ గలిగినది-నేను చేయుచున్నాను అనెడి జ్ఞానముతోఁ గూడి నది, న=కాదో, యస్య=ఎవనియొక్క, బుద్ధిః=కర్మవిషయమైనబుద్ధి, నలిప్యతే = (ఫలసంగముచే) పూయఁబడదో- ఫలసంగముకలదికాదో, సః=వాఁడు, ఇమాన్ లోకాన్ =ఈలోకమునందలి ప్రాణుల నందఱను,

హత్వా అపి = చంపియును, న హన్తి = చంపినవాడుకాడు-హననదోషము ననుభవించువాడుకాడు, ననిబద్ధ్యతే = (యుద్ధ మనెడి కర్మము చేత) బంధింపబడడు- ఆకర్మఫలము ననుభవించుటయు లేదనుట.

తా. పరమపురుషుడే కర్త యని యనుసంధించుటవలన, కర్మముల 'నేనే చేయుచున్నాను' అనెడి యభిమానము ఎవ్వనికి కలుగదో, 'ఈకర్మమునందు నాకు *కర్తృత్వము లేనందున దీనిఫలము నన్నంటదు, ఇది నాకర్మము కాదు' అనెడి బుద్ధి యెవనికి జనించునో, వా డీ భీష్మాదులను మృతము కాదు లోకులనందఱను యుద్ధమందు సంహరించినను సంహరించిన వాడు కాడు. ఇట్లా యుద్ధ మనెడి కర్మముతో సంబంధింప నందున దానివలనిఫలము ననుభవించుటయు లేదు.

అవ. ♦ ఈయకర్మత్వాదుల ననుసంధించుట యెల్ల సత్త్వగుణవృద్ధివలననే కలుగుచున్నదిగాన సత్త్వగుణము ఉపాదేయ మైనదని తెలుపుటకొఱకు కర్మమునందు సత్త్వాదిగుణములనుబట్టి కలుగుభేదమును సవిస్తరముగాఁ జెప్పవారై అందులకుఁగాను ముందు కర్మమును విధించి యుండు ప్రకారమును జెప్పచున్నారు.

శ్లో జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా

కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంస్కృహః॥

18

* యస్య నాహంకృతో భావః అనుటచే కర్తృత్వత్వాగమను 'బుద్ధి తక్ష్ణస్య న లిప్యతే' అనుటచే ఫలత్వాగమను గ్రహించునది.

♦ కర్మములకు సత్త్వదులచే గలుగు భేదమును జెప్పటవలన సత్త్వగుణమే యుత్తమ మని తోచునుగాన అదియే యుపాదేయ మని గెలిపినట్లుగును. కర్మమున కాసత్త్వాదులచే గలుగు భేదమును విస్తరించి చెప్పట యెట్లైనదో, కర్మము ననుబంధించియుండు జ్ఞానాదులు ఒక్కొక్కటియు సత్త్వదులచే మూడేసివిధములై భేదము నొందియుండుటను విస్తరించి చెప్పటవలన కర్మముయొక్క భేదములే సవిస్తరముగాఁ జెప్పబడినట్లగును. ఇట్లు కర్మమును విస్తరించి చెప్పటకు అది విధింపబడియుండు ప్రకారమును (అనగా అది 'జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా' అని 'జ్ఞానాదులుగా విధింపబడి

టీ. జ్ఞానం=కర్మస్వరూపమును దెలిసికొనుటయు- ఈ కర్మము నేను చేయఁదగినది అనెడి జ్ఞానమును, జ్ఞేయం=ఎఱిగి చేయఁదగిన కర్మమును - అజ్ఞానమునకు విషయమైన జ్యోతిష్టోమాది కర్మమును, పరిజ్ఞాతా=ఆకర్మమును దెలిసికొనువాఁడును, (ఇతి-అని), కర్మచోదనా=జ్యోతిష్టోమాదికర్మవిధి, త్రివిధా=మూఁడువిధములు గలది; కరణం = సాధనభూతమైన ద్రవ్యాదికమును, కర్మ=యూగాదికమును, కర్తా=అనుష్ఠాతయు, ఇతి=అని, త్రివిధః=మూఁడు విధములుగా, కర్మసద్బ్రహ్మః=కర్మముయొక్క సంగ్రహము-కర్మము మూఁడువిధములుగా సంగ్రహింపబడియున్నది- అనఁగా అనుష్ఠానముకొఱకు సంక్షేపింపబడినది యని యర్థము.

తా. కర్తవ్యమగు కర్మమునుగూర్చిన జ్ఞానము, కర్తవ్యమగు కర్మము, ఆకర్మమును దెలిసినవాఁడు అని కర్మచోదన మూఁడువిధములుగా నున్నది. అనఁగా, జ్యోతిష్టోమాదికర్మ విధి, బోధము (తెలియుట) బోధవ్యము (తెలియఁదగినది) బోధ (తెలియువాఁడు) అనుమూఁటితోఁ గూడి యున్న దని యర్థము. వానియందు బోధవ్యరూపమగు కర్మము - కరణము, కర్మము, కర్త యని మూఁడువిధములై నదిగా సంగ్రహింపబడుచున్నది. కరణ మనఁగా సాధనము లగుద్రవ్యాదులు; కర్మ మనఁగా యూగాదులు; కర్త యనఁగా వాని ననుష్ఠించువాఁడు.

శ్లో. జ్ఞానం కర్మచ కర్తాచ త్రిష్టైవ గుణభేదతః

ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావచ్ఛృణుతాన్యపి । 19

టీ. జ్ఞానం=కర్తవ్యకర్మవిషయమైన జ్ఞానమును, కర్మచ=అనుష్ఠింపఁదగిన కర్మమును, కర్తాచ=దాని ననుష్ఠించువాఁడును, గుణభేదతః=సత్త్వాదిగుణములభేదమునుబట్టి, త్రిధా ఏవ =మూఁడువిధములు

యందు (ప్రకారమును) కెప్పవలయునుగాన దానినే ముందు చెప్పచున్నారని తెలియనది.

గానే, గుణసంఖ్యనే = గుణకార్యములను లెక్కపెట్టు ప్రకరణమందు, ప్రోచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది. తాన్యపి = ఆ జ్ఞానాదులనుగూడ, యథా వత్ = కలరూపున, శ్రుణు = వినుము.

తా. కర్తవ్యమైన కర్మమును గుఱించివ జ్ఞానమును, అనుష్ఠింప బడుచున్న *కర్మమును, దానిని అనుష్ఠించువాఁడును, సత్త్వాదిగుణముల భేదమునుబట్టి యొక్కొక్కటియు మూఁడువిధము లగునని చెప్పబడు చున్నవి. సత్త్వాదిగుణముల కార్యములను గణించునపుడు, ఆగుణము లచే భేదము నొందిన యా జ్ఞానాదులనుగూడ వినఁదగినరీతిని వినుము.

శ్లో. సర్వభూతేషు యే నైకం భావ మవ్యయ మీక్షతే

అవిభక్తం విభక్తేషు తద్దానం విద్ధి సాత్త్వికమ్ ||

20

టీ. విభక్తేషు = బ్రాహ్మణాదిరూపములచేత విభజింపఁబడిన, సర్వభూతేషు = కర్మాధికారముగల సర్వప్రాణులయందును, ఏకం = జ్ఞాన స్వరూపమగుటచే ఏకాకారముగల, భావం = ఆత్మయనెడి పదార్థమును, అవిభక్తం = (బ్రాహ్మణత్వాద్యాకారములతో నుండు భూతములు తెలుపు నిడుపు మొదలైన విభాగములు గలిగియుండియు జ్ఞానైకాకార మగు ఆత్మస్వరూపమున) విభాగరహితమైన దానినిగాను, అవ్యయం = (ఆ బ్రాహ్మణాదిశరీరములు వ్యయమునొందుచున్నను అది) నిర్వికార మైనదిగాను- ఫలాది సంగరూపమైనవికారము లేనిదిగా ననుట, యేన = ఏజ్ఞానముచేత, ఈక్షతే = చూచుచున్నాఁడో (తెలిసికొనుచున్నాఁడో) తత్ జ్ఞానం = ఆజ్ఞానమును, సాత్త్వికం = సత్త్వగుణమువలనఁ గలిగిన దానినిగా, విద్ధి = ఎఱుఁగుము.

తా. కర్మాధికారులైన సర్వభూతములను బ్రాహ్మణులని

* పూర్వస్థోక్తి మైన క్షేయమే యిచట కర్మముగాను పరిజ్ఞాతయే యిచట కర్తగాను చెప్పబడెను. జ్ఞాత్వత్కర్తృత్వములు అపస్థా భేదములే కాన రెండును ఏకవక్తువైన యాత్మకేకలుగునని తెలియవది.

క్షుత్రీయులని, బ్రహ్మచారులని గృహస్థులని నానారూపముల విభక్తమై యున్నవి. ఇట్లని బ్రాహ్మణత్వము మొదలైన యనేకాకారములతోఁ గూడి తెలుపు నిడుపు మొదలైన నానావిభాగములు గలిగియుండియు వానియందుఁగల ఆత్మయనువస్తు వొకటి మాత్రము అంతటను జ్ఞానై కాకారమై యుండుటచే విభాగరహిత మైనదిగాను, ఆ బ్రాహ్మణాది శరీరములు వ్యయమును (వికారములను) బొందునట్టిస్వభావముగలవైనను ఆ యాత్మమాత్రము అవ్యయమైఘలాదిసంగమునకు అనర్హమైయుండునదిగాను, ఒకఁడు తాను కర్మ మనుష్ఠింసువాఁడై యుండు సమయమున (అనఁగా నే నీకర్మమును జేయవలయును అని యనుసంధించునపుడు) ఏజ్ఞానముచే తెలిసికొనుచున్నాఁడో అట్టి జ్ఞానమే సాత్త్వికమైనదని తెలియుము.

శ్లో. పథ్యక్త్యేనతు యద్జ్ఞానం నానాభావాన్ పథగ్విధాన్

వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తద్ జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్॥ 21

టీ. సర్వేషు = సమస్తమైన, భూతేషు = బ్రాహ్మణాదిశరీరములందు, భావాన్ = ఆత్మాఖ్యవస్తువులు, *పథక్త్యేన = బ్రాహ్మణాద్యాకారములు వేఱువేఱగుటచేత, నానా = (స్వరూపమునందు) అనేకములైనవానినిగాను, పథగ్విధాన్ = తెలుపు నిడుపు మొదలైనగుణములనుబట్టి వేఱువేఱు విధములు గలవానినిగాను, యత్ జ్ఞానం = ఏజ్ఞానము, వేత్తి = ఎఱుఁగుచున్నదో, తత్ జ్ఞానం = ఆజ్ఞానము, రాజసం = రజోగుణమువలనఁ గలిగిన దానినిగా, విద్ధి = తెలిసికొనుము.

తా బ్రాహ్మణాది సమస్త భూతములయందుఁగలబ్రాహ్మణాద్యాకారములును (గుణములును) వేఱువేఱగుటనుబట్టి వాని వానియందు

* తత్త్వోక్తి మన పృథక్త్వశబ్దము బ్రాహ్మణాది జాతినిబట్టియు, నానా శబ్దము వస్తుస్వరూపమునుబట్టియు, పృథగ్విధశబ్దము గుణములనుబట్టియు క్రయంతములైనవిగాన పునరుక్తి లేదు.

దుండెడి ఆత్మనస్తువులు సైతము తెలుపు నిడుపు మొదలగు వేటు పాటుచే వేటువేటైన (అకారములును గుణములును గల) వియనియు, అవి ఫలాదిసంగమునకు యోగ్యమైనవి యనియు, కర్మాధికారగమయమున నేజ్ఞానముచే నొకఁ డెఱుంగునో అట్టిజ్ఞానము రాజన మైనదని తెలియుము. 20

శ్లో. యత్తు కృత్స్నవ దేకస్మిన్కారే సక్త మహేతుకమ్

అతత్త్వార్థవ దిల్పంచ తత్తామస ముదాహృతిమ్ ॥ 22

టీ. యత్ జ్ఞానంతు = ఏజ్ఞానమైతే, ఏకస్మిన్ కార్యే = కర్తవ్యమైన (అనఁగా చేయవలయునదైన) యొకకర్మమునందే కృత్స్నవత్ = సమస్త ఫలసాధనమైన కర్మమునందువలె, సక్తం = ఆసక్తి గలదియు, అహేతుకం = అట్టిసంగమునకు తగిన హేతువు లేనిదియును, అతత్త్వార్థవత్ = యథార్థముకాని విషయము గలదియును (అనఁగా ఆత్మపదార్థములు స్వరూపస్వభావములందు పరస్పరభిన్నము లని తలంచునదియు), అల్పంచ = అల్పమైనదియునై యుండునో, తత్ = అది, తామసం = తామసజ్ఞాన మని, ఉదాహృతిం = చెప్పఁబడినది.

తా. అత్యల్పఫలము గల భూతప్రేతగణాద్యారాధనరూపమైన కర్తవ్యకర్మ మొకదానియందే సమస్తఫలసాధన మైన కర్మమునందువలె నాసక్తిగలదియు, ఆకర్మము నిజమునకు సమస్త ఫలప్రదమైనది కానందున దానియందట్టిసంగము కలిగి యుండుటకుఁ దగినహేతువు లేనిదియు, పూర్వోక్తరాజనము నందువలె ఆత్మవృథత్వాదులు గల దనడి మిథ్యాభూతములైన యర్థములు గలదియు, అత్యల్పఫలము గలదియు, ప్రేతభూతాదుల నారాధించుటనుగుఱించిన దగుటచే నీచమైనదియు నై యుండు జ్ఞానమె తామసమని యుదాహరింపఁబడియున్నది.

అవ. ఇట్లు కర్తవ్యకర్మమును గుఱించినజ్ఞానము అధికారవేళ

యందు *అధికార్యంశమునుబట్టి గుణములచే మూడువిధము లైన దని చెప్పి, యిప్పుడు అనుష్ఠింపవలసినకర్మము గుణములచే మూడువిధము లగు నని చెప్పుచున్నారు.

23

శ్లో. నియతం సజ్గరహిత మరాగద్వేషతః కృతమ్

అఫలప్రేప్సూనా కర్మ యత్త త్సాత్త్విక ముచ్యతే॥ 23

టీ. నియతం=తనవర్ణాశ్రమములకుఁ దగినదగు, యత్ కర్మ= ఏకర్మము, అఫలప్రేప్సూనా=ఫలాపేక్ష లేనివానిచేత, సజ్గరహితం=కర్తృత్వము మొదలగువాని సంగము లేకయు, అరాగద్వేషతః=కీర్తియందు రాగమును అకీర్తి యందు ద్వేషమును లేకయును, కృతం=చేయఁబడి నదో-దంభములేక చేయఁబడినదోయనుట, తత్=ఆకర్మము, సాత్త్వికం=సత్త్వగుణమువలనఁ బుట్టిన దని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. ఫలేచ్ఛ లేనివానిచేత, స్వవర్ణాశ్రమోచిత మగు నేకర్మము కర్తృత్వాదులందు సంగములేకయు, కీర్త్యకీర్తులందు రాగద్వేషములు వదలియు (అనఁగా దంభము లేకయు) అవశ్యము చేయఁదగినదే యను తలంపుతో నాచరింపఁబడు చున్నదో అయ్యది సాత్త్విక కర్మ మనఁ బడును.

శ్లో. యత్తు కామేప్సూనా కర్మ సాహజ్కరేణవా పునః

క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజస ముదాహృతమ్॥ 24

* 'కరణం కర్మకర్తాచ' అని కర్మము గరణకర్తృవిశిష్టమై యున్నది. ఇట్లు విశిష్టమై కర్మమునకును విశేషణమైనకర్త (అనఁగా అధికారి) ఒక యంశము అగును. కనుక అధికార్యంశ మనబడెను. ఆయధికారిని 'అవిభక్తమ్' అని అవిభక్తునిగాను 'పృథక్త్వేన' ఇత్యాదులచే విభక్తునిగాను అనుసంధించుటచేత కర్తవ్యకర్మవిషయజ్ఞానమునకు మూడువిధములు గలుగు ననియు నిట్లు కలుగుటకు మూలము గుణము అని యును భావము. సాత్త్వికజ్ఞానమున అవిభక్తుడుగాను రాజసతామసములందు పృథక్త్వవి యక్తుడుగాను అనుసంధింపఁబడు ననుట.

టీ. పునః=మఱియును, కామేపునా=ఫలాపేక్ష గలవాఁడును, సాహజ్కారేణవా = కర్తృత్వాభిమానముతోఁ గూడిన వాఁడు నైన యొకనిచేత, *బహులాయాసం=అధికప్రయాసకర మగు, యత్ కర్మతు = ఏకర్మమయితే, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, తత్=అది, దాజనం= రాజసకర్మ మని, ఉదాహృతం=చెప్పఁబడియున్నది.

తా. 'అధికప్రయాసకర మగు నీకర్మము నాచేతనే చేయఁబడి నది' అనెడి కర్తృత్వాభిమానము గలవానిచేత ఫలాపేక్షతో నేకర్మ మాచరింపఁబడుచున్నదో అయ్యది రాజసకర్మ మనఁబడును.

22

శ్లో. అనుబంధం క్షయం హింసా మనవేక్ష్య చ పౌరుషమ్

మోహో దారభ్యతే కర్మ య త్తత్తామస ముచ్యతే॥ 25

టీ. అనుబంధం=(కర్మము చేసినప్పుడు దాని) వెంటనంటి వచ్చు దానిని- అనఁకా దుఃఖమును, క్షయం=(కర్మమునుజేయు నపుడు) ధన నాశమును, హింసాం=అందలిప్రాణిహింసయును, పౌరుషం చ=(కర్మ మును నెఱవేర్చుతన) సామర్థ్యమును, అనవేక్ష్య = ఆలోచింపక, మో హాత్=అజ్ఞానమువలన- పరమపురుష కర్తృత్వమును గుఱించిన అజ్ఞా నమువలన, యత్ కర్మ = ఏకర్మము, ఆరభ్యతే = ఆరంభింపఁబడు చున్నదో, తత్=అది, తామసం=తామసగుణమువలనఁ బుట్టిన దని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. కర్మమును జేసినపిదప వెంటబడిని గలుగుచుండు దుఃఖ మును, కర్మమును జేయుచుండఁగాఁ గలుగు ధననాశమును, అందలి ప్రాణిహింసయును, కర్మమును ముగించు తనసామర్థ్యమును విమర్శిం

* ఈకర్మమునకు మూలమైన రజస్సు, ప్రవృత్తియే ప్రధానముగాఁగలదై, వస్తువు యొక్క కలయికపునఁ బ్రకాశింపఁజేయక, దానిని గుఱించి వ్యర్థమైన ప్రయాసమును గలిగించున దగుటచే 'బహులాయాసమ్' అనఁబడినది.

పక, పరమాత్మ కర్తయని తెలియని యజ్ఞానమువలన నారంభింపఁబడు కర్మము తామసకర్మ మనఁబడును.

23

శ్లో ముక్తసంజ్ఞోఽనహంవాచీ భృత్యుత్సాహసమన్వితః

సిద్ధ్యసిద్ధ్యో ర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే॥

26

టీ. ముక్తసంజ్ఞః = విడువఁబడిన ఫలసంగము గలవాఁడును (అనఁగా ఫలాపేక్ష లేనివాఁడును), అనహంవాచీ = నేనే కర్తయని చెప్పునట్టిస్వభావము లేనివాఁడును - కర్మత్వాభిమానము లేనివాఁడును, భృతీ ఉత్సాహసమన్వితః - భృతీ = భృతీతోను (కర్మమునారంభించి యచి ముగియువఱకు వర్జింపరానిదై కలుగుదుఁబడుమును ధరించుటతోననుట), ఉత్సాహః = ఉత్సృక్తమైయుండు మనస్సుతోను, సమన్వితః = కూడినవాఁడును, సిద్ధి అసిద్ధ్యోః = ప్రాప్తియుండును అప్రాప్తి యుండును, నిర్వికారః = వికారము నొందని చిత్తము గలవాఁడును అగు, కర్తా = కర్మముల నాచరించువాఁడు, సాత్త్వికః = సత్త్వగుణ ప్రధానుఁడని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

తా. ఫలసంగము వదిలి, తాను కర్తయను నభిమానము లేక, పూనినకార్యము ముగియువఱకు దుఃఖమేదియైన శ్రోసింపుచ్చరాక కలిగినను దానిని దాల్చుకొని, ఉత్సాహమును (ఉత్సృక్తమైన మనస్సును) గలిగి, యద్దాదికర్మముల యందు వాని కుపకరణము లై సద్రవ్యార్జనాదులు సిద్ధించినను సిద్ధింపకయున్నను మనస్సున నేవికారమునులేక కర్మముల నాచరించువాఁడు సాత్త్వికకర్త యనఁబడును.

24

25

శ్లో, రాగీ కర్మఫలప్రేప్సర్లుద్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః

హర్ష శోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః॥

27

టీ. రాగీ = యశస్సును గోరువాఁడును, కర్మఫలప్రేప్సః = కర్మ

ఫలముఁబొంద నిచ్చగించువాఁడును, లుబ్ధః=కర్మమునకుఁగావలసిన ధన వ్యయముచేయు స్వభావము లేనివాఁడును, హింసాత్మకః = పరులను బీడించి వారినిగొని కర్మము సేయువాఁడును, అశుచిః=(కర్మమునకుఁగావలసిన) పరిశుద్ధి లేనివాఁడును, హర్ష శోకాన్వితః=కర్మము సఫలమైనపుడు సంతోషముతోను విఫలమైనపుడు దుఃఖముతోను గూడినవాఁడును నగు, కర్తా=కర్మముల నాచరించువాఁడు, రాజసః=రజోగుణప్రధానుఁడని, పరికీర్తితః=చెప్పఁబడినవాఁడు.

తా. యశస్సును గోరువాఁడును, కర్మఫలం బపేక్షించువాఁడును కర్మమునకుఁ గావలసిన ధనవ్యయము చేయుస్వభావములేనివాఁడును, పరులను బాధించి వారిచే తనకార్యమును జేయించువాఁడును, కర్మాపేక్షితమైనశుద్ధి లేనివాఁడును నై, యుద్ధాదికర్మములందు జయములు సిద్ధించినపుడు సంతోషమును అవి సిద్ధింపనపుడు దుఃఖమును జెందుచుఁ గర్మము లాచరించువాఁడు రాజసకర్త యనఁబడును.

26 27 28 29 30 31
శ్లో అయుక్తః ప్రాకృత స్తబ శ్శతో నై కృతికోఽలసః

32 33
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే || 28

టీ. అయుక్తః=శాస్త్రీయకర్మమునకుఁడగనివాఁడును, ప్రాకృతః=నిద్య నభ్యసింపనివాఁడును, స్తబ్ధః=ఆరంభము సేయని స్వభావముగల వాఁడును - పూజ్యులయెడపైతము త్వరపడి యవశ్యము సేయఁదగిన ప్రణామాద్యారంభము సేయక మిన్నకుండు వాఁడనుట, శతః=అభిచారాదికర్మములందాసక్తి గలవాఁడును, నై కృతికః = వంచనాపరుఁడును, అలసః=పను లారంభించియు వానిని మందముగా చేయువాఁడును, విషాదీ=మిక్కిలి భేదపడుస్వభావము గలవాఁడును, దీర్ఘసూత్రీచ=అభిచారాది కర్మములుచేయుచు పరులకు దీర్ఘ కాలముగా అనర్థములు ఆలోచించుశీలము గలవాఁడును నగు, కర్తా = కర్మముల నాచరించు వాఁడు, తామసః = తమోగుణప్రధానుఁడని, పరికీర్తితః=చెప్పఁబడిన వాఁడు.

తా. శాస్త్రీయకర్మము లాచరింపఁదగనివాఁడును, విద్యాభ్యాసము లేమిచేత వివేకహీనుఁడును, ఆరంభముసేయని శీలము గలవాఁడును, గూఢముగా అభిచారాద్యప్రియకర్మము లొసరించువాఁడును, వంచనాపరుఁడును, పనులనారంభించియు వానిని నుండముగా జరపువాఁడును, అతిమాత్రము ఖేదపడు స్వభావము గలవాఁడును, అభిచారాదికర్మములు చేయుచుఁ బరుల కనన్ధములు దీర్ఘకాలముగా నాలోచనసేయుచుండువాఁడును నై కర్మము లాచరించువాఁడు తామసకర్తయనఁబడును.

అవ. ఇట్లు కర్తవ్యకర్మమునుగుఱించిన జ్ఞానమునకును, కర్తవ్యమైన కర్మమునకును, అనుష్ఠాతకును, గుణములనుబట్టి కలుగుమూఁడేసి విధములు చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు సర్వతత్త్వ సర్వపురుషార్థములనిశ్చయరూపమైన బుద్ధికిని ధృతికిని గుణములనుబట్టి కలుగుమూఁడేసివిధములను జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. బుద్ధే ర్భేదం ధృతే తైచ్చవ గుణత త్రివిధం శృణు

34

ప్రోచ్యమాన మశేషేణ పృథక్త్వేన ధనజ్ఞయః ।

29

టీ. హేధనజ్ఞయః = ఓయర్జునా, గుణతః = సత్త్వాదిగుణములనుబట్టి, త్రివిధం = మూఁడువిధము లైనదియు, అశేషేణ = సంపూర్ణముగాను, పృథక్త్వేన = వేరువేరుగాను, ప్రోచ్యమానం = చెప్పఁబడుచున్నదియునగు, బుద్ధేః = వివేకపూర్వకమైన నిశ్చయరూపమగుజ్ఞానముయొక్కయు, ధృతేతైచ్చవ = ధృతి (అనఁగా ఆరంభించినక్రియకువిఘ్నము కలిగినను విడువక చాల్చుట) యొక్కయు, భేదం = భేదమును, శృణు = వినుము.

తా. బుద్ధి యనఁగా వివేకమును మున్నిడుకొని చేయునిశ్చయ

35

రూప మగుజ్ఞానము. ధృతి యనఁగా ఆరంభించిన క్రియకు విఘ్నము

కలిగినను విడువక దాల్చియుండుట. అట్టిబుద్ధియును ధృతియును సత్త్వాది గుణములనుబట్టి మూడువిధములై యుండును. అర్జునా, ఆయాభేదములను వేఱు వేఱుగను సమగ్రముగను వివరించెదను వినుము.

36

శ్లో. ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే

బంధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధిస్సార్థ సాత్త్వికీ॥ 30

టీ. హేపార్థ=ఓయర్జునా, ప్రవృత్తించ = శ్రేయస్సాధనమైన ధర్మమును, నివృత్తించ=మోక్షసాధనభూత మైనధర్మమును, కార్యాకార్యే = ఇది చేయఁదగినది యిది చేయరానిది యనియు, భయాభయే = శాస్త్రము సతిక్రమించుట భయస్థాన మనియు దాని ననువర్తించుట అభయస్థానమనియు, బంధం = సంసారమును, మోక్షంచ = సంసారమును వీడుటయు, యా=ఏ, బుద్ధిః=బుద్ధి- విచారపూర్వకనిర్ధారణ, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నదో, సా=అది, సాత్త్వికీ=సత్త్వగుణప్రధాన మైనది- అనఁగా వృద్ధి నొందిన సత్త్వగుణమువలనఁ గలిగినది.

తా. అర్జునా, ఐహికసుఖసాధన మగుప్రవృత్తిధర్మమును, మోక్ష సాధనమగు నివృత్తిధర్మమును యథావస్థితముగ నేబుద్ధి తెలియునో; ఈ రెంటిలో దేనినిగాని యవలంబించియుండు సర్వవర్ణములవారికి నా

37

యాదేశకాలావస్థావిశేషములందుఁ జేయఁదగిన దిది యనియు, చేయరాని దిది యనియు నేది యెఱుఁగునో; శాస్త్రాతిక్రమణము భయహేతువనియు, తదనువర్తనము అభయహేతువనియు, బంధము (అనఁగా, సంసారముయొక్క యాథాత్మ్యమును) మోక్షము (అనఁగా, సంసార

38

నివృత్తియొక్క యాథాత్మ్యమును) నేబుద్ధిచేతఁ జెలియఁబడునో యది సాత్త్వికబుద్ధి యనఁబడును.

శ్లో. యయా ధర్మ మధర్మంచ కార్యం చాకార్యమేవచ

ఆయథావ త్రప్తజ్ఞానాత్ బుద్ధిస్సార్థ సార్థ రాజసీ॥

31

టీ. హేపార్థ = ఓయరునా, యయా = ఏబుద్ధిచేతి, ధర్మం = ప్రవృత్తిరూపముగా ద్వివిధమైనధర్మమును, అధర్మం చ = అట్లుధర్మము కానిదానిని, కార్యంచ = చేయఁదగినదానిని, అకార్యంచైవ = చేయరానిదానిని, అయథావత్ = యథార్థము కానట్లుగా (కలరూపు కానట్లు), యయా = ఏబుద్ధిచేతి, ప్రజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సా - ఆ, బుద్ధిః = బుద్ధి, రాజసీ = రజోగుణప్రధాన మైనది.

తా. ప్రవృత్తినివృత్తిరూపముగ ద్వివిధ మైనధర్మమును, దానికి విపరీతమైనయధర్మమును, ఆయాధర్మములందు నిష్ఠులై నవానికి ఆ యా దేశకాలావస్థాదులందు ఇది చేయఁదగినదనియు, ఇది చేయఁదగని దనియు కలరూపునఁ దెలిసికొనఁజాలనిబుద్ధి రాజసబుద్ధి యనఁబడును.

శ్లో. అధర్మం ధర్మ మితి యా మన్యతే తమసావృతా

సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ తామసీ ॥ 32

టీ. హేపార్థ = ఓయరునా, యా = ఏ, బుద్ధిః = బుద్ధి, తమసా = అజ్ఞానముచేతి, అవృతా (సతీ) = కప్పబడినదై, అధర్మం = నిషిద్ధధర్మమును, ధర్మమితి = యుక్తధర్మముగాను, సర్వార్థాన్ = సమస్తవిషయములను, విపరీతాన్ చ = విరుద్ధములనుగాను, మన్యతే = తలఁచుచున్నదో, సా = ఆబుద్ధి, తామసీ = తమోగుణ ప్రధాన మైనది.

తా. అర్జునా, అజ్ఞానముచే గప్పబడిన యేబుద్ధి, నిషిద్ధధర్మమును యుక్తధర్మముగాను, అధర్మమును ధర్మముగాను, మఱియు ఉన్నయర్థమును లేనిదిగాను, లేనియర్థమును ఉన్నదిగాను, పరతత్త్వమును అపరమైనదిగాను, అపరమును పరమయినదిగాను, నిట్లే సమస్త విషయములను విపరీతములుగాఁ దెలియుచుండునో అది తామసబుద్ధి యనఁబడును.

శ్లో. ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేంద్రియ క్రియాః

యోగే నాప్యభిచారిణ్యా ధృతి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ ॥ 33

టీ. పార్థ=అర్జునా, అవ్యభిచారిణ్యా=ఫలాంతరసంగము లేని, యోగేన=మోక్షసాధనభూత మగుభగవదుపాసనముచేత-ఇట్టియుపాసనమే ప్రయోజనముగాఁగలవాఁడై యనుట, యయాధ్యత్యా=ఏదృతిచేత-బుద్ధిదార్ఢ్యముచేత, మనఃప్రాణేంద్రియక్రియాః=మనస్సు ప్రాణము ఇంద్రియములు వీనియొక్క వ్యాపారములను, ధారయతే=నిలువఁబెట్టుచున్నాఁడో, సాధ్యతః=ఆదృతి, సాత్త్వికీ=సత్త్వగుణప్రధాన మైనది.

తా. అర్జునా, ఒకడు ఫలాంతరసంగము లేక మోక్షసాధన మగు భగవదుపాసనముకొఱకు ప్రవర్తించి తత్సాధనభూతము లగు మనస్సు మొదలగువానివ్యాపారములను ఏదృతిచేత ధరించునో అట్టిదృతి సాత్త్విక దృతి యనఁబడును. 40

శ్లో, యయాతు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతే=ర్జున

ప్రసక్తేన ఫలాకాక్షీ ధృతి స్సా పార్థ రాజసీ॥

34

టీ. హేపార్థ = ఓయర్జునా, ఫలాకాక్షీ=ఫలములను (అనగా ధర్మార్థకామములను) గోరువాఁడు ప్రసంగేన=మిక్కిలి సంగముతో, ధర్మకామార్థాన్ = ధర్మకామార్థములను- ధర్మార్థకామములకు సాధన భూతము లైన మనఃప్రాణేంద్రియ క్రియలననుట, యయాధ్యత్యా=ఏదృతిచేత, ధారయతే=ధరించుచున్నాఁడో, సాధ్యతః=ఆదృతి, రాజసీ=రజోగుణసంబంధము గలది.

తా. ఫలమును గాఁగొనించి పురుషుఁడు మిక్కిలిసంగము చేత ధర్మకామార్థములను ఏదృతిచేత ధరించుచున్నాఁడో యాదృతి రాజసము. 'ధర్మకామార్థ' శబ్దముచేత దానికి సాధనభూతములైన మనః ప్రాణేంద్రియక్రియలు లక్షితము లగుచున్నవి. 'ఫలాకాక్షీ' అనుచోఁ గూడ ఫలశబ్దముచేత రాజసత్వమువలన ధర్మార్థకామములే వివక్షితములు. కాబట్టి ధర్మకామార్థములను గోరి మనఃప్రభృతుల వ్యాపార

ములు ఏదృతిచేత ధరింపఁబడుచున్నవో (జరుపఁబడుచున్నవో) యది రాజస మైన దని భావము.

శ్లో. యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మద మేవ చ

న విముఞ్చతి దుర్మేధా ధృతి సా చార్చ తామసీ || 35

టీ. హేపార్థ=ఓయర్జునా, దుర్మేధా=దుర్బుద్ధి గలపురుషుఁడు, యయా=ఏదృతిచేత, స్వప్నం=నిద్రను, మదం = విషయానుభవము వలనఁ గలిగినమదమును-అనఁగా ఈస్వప్నమదములను గుఱించి ప్రవర్తించు మనఃప్రాణాదిక్రియల ననుట, భయం = భయమును-అనఁగా భయమునిచ్చువిషయమును, శోకం=దుఃఖమును- అనఁగా దుఃఖప్రదమయిన విషయమును, విషాదం = చింతను-చింతావహమయిన విషయము ననుట- ఈభయశోకాదులకు సాధనభూతములైన న మనఃప్రాణాదిక్రియలను సైతము, న విముఞ్చతి = విడువఁడో- అనఁగా ధరించుచున్నాఁడో, సా ధృతిః=ఆధృతి, తామసీ=తమోగుణప్రధాన మయినది.

తా. * భయశోకవిషాద శబ్దము లిచట భయశోకవిషాదముల నొసంగు విషయములనుగుఱించినవి. ఏదృతిచేత నిద్రను, విషయానుభవమువలనఁ బుట్టినమదమును (అనఁగా స్వప్న మదములనుగుఱించి కలుగు మనఃప్రాణాదుల క్రియలను), భయశోకవిషాదకరము లగు విషయములకు సాధనభూతము లైన మనఃప్రాణాదిక్రియలను, దుర్బుద్ధి యగు వాఁడు విడువఁడో (అనఁగా ధరించియుండునో), యాధృతి తామస మయినది.

* మద మనఁగా దై వాగత మగు ఉన్మాదులు గావనటకై 'విషయానుభవజనిత' మనఁబడెను. స్వప్నాదులు స్వాధీనము లైనవిగావు; కాని వానిని బురుహుఁడం ధరించుట యశక్యము. కనుక స్వప్నాదులనుగుఱించి కలుగు మనఃప్రాణాదిక్రియలను ధరించుటగాఁ జెప్పబడినది. భయమును గలిగించువిషయముల దుర్మానమూలమగు ప్రబల విరోధాదులు; శోకమును గలిగించునవి క్రోధాదిమూలమగు బంధుఃసహదులు; విషాదమునుగలిగించునవి వ్యర్థమైన ధనవ్యయాదులు.

శ్లో. సుఖం త్వీదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ

టీ. భరతర్షభ = అర్జునా, సుఖంతు = సుఖమయితే, త్రివిధం = గుణములచే మూఁడువిధములై నది, ఇదానీం = ఇప్పుడు, శ్రుణు = (వానిని) వినుము.

తా. పూర్వోక్తములైన సజ్జానము, కర్మము కర్త మొదలైనవి ఏనుఖమునకు శేషభూతములలో యట్టిసుఖము గూడ గుణములనుబట్టి మూఁడువిధములైనది. ఆమూఁడువిధముల నిప్పుడు చెప్పెద వినుము.

శ్లో. అభ్యాసా ద్రమతే యత్ర దుఃఖాంతంచ నిగచ్ఛతి ॥ 36

టీ. యత్ర = ఏనుఖమునందు, అభ్యాసాత్ = చిరకాలాభ్యాసము వలన, రమతే = (క్రమముగా నిరతిశయ మయిన) రతిని బొందునో, దుఃఖాంతంచ = సకలసాంసారికదుఃఖములయొక్క నాశమును, నిగచ్ఛతి = పొందునో.

41

తా. ఒకఁడు ఏనుఖమునందుఁ జిరకాలాభ్యాసమువలనఁ గ్రమముగా నిరతిశయానందము నొందునో, దేనివలన సకల సాంసారికదుఃఖములను నశింపఁజేయునో

అవ. ఆసుఖమునే విశేషించి చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. యత్ర దగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్

42

త త్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ ॥ 37

టీ. యత్రత్ = ఏనుఖము, అగ్రే = మొదట (యోగము నారంభించునపుడు), విషమివ = విషము (దుఃఖము) వలెను, పరిణామే = పరిపాక కాలమునందు, అమృతోపమం (భవతి) = అమృతముతోఁ దుల్యమైన దగుచున్నదో, తత్ = అట్టి, ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదజం - ఆత్మబుద్ధి = ఆత్మస్వరూపవిషయమైన బుద్ధియొక్క, ప్రసాదం = ప్రసన్నతచేతనక లేతరవిషయములనుండి నివర్తించుటవలన, జం = కలిగెడి, సుఖం = సుఖము,

సాత్త్వికం = సత్త్వగుణప్రాధాన్యముచే గలిగినదిగా, ప్రోక్తం = చెప్పబడినది.

తా. ఏనుఖము, యోగోపక్రమకాలమునందు బహుకష్ట సాధ్యమగుటచేతను వివిక్తమైన శుద్ధాత్మస్వరూపము ననుభవించియుండును. ఘటచేతను విషమువలె దుఃఖముగా నుండునో, పరిపాకదశయందు అభ్యాసబలమువలన వివిక్తమైన శుద్ధాత్మస్వరూపము పొడనూపుటచే నమృతమువలె భోగ్యముగను దోచుచుండునో, వివిక్తస్వభావ మగు ఆత్మ ననుభవించుటవలన బుట్టిన యాసుఖము సకలేతరవిషయములనుండి నివర్తించిన దగుటచే ప్రసన్నమై ఆత్మవిషయమై యుండుబుద్ధివలన గలుగుచున్నది. అట్టిసుఖమే 'సాత్త్విక'మని చెప్పబడినది. బుద్ధికి సకలమైన యితరవిషయములనుండి నివర్తించియుండుటయే ప్రసాదము.

శో. విషయేన్ద్రియసంయోగా ద్యత్త దగ్రేఽమృతోపమమ్

పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్తృతమ్ ॥ 38

టీ. యత్తత్ = ఏనుఖము, విషయేన్ద్రియసంయోగాత్ = విషయములతో నిండియుములు సంబంధించుటవలన, అగ్రే = మొదట (అనుభవకాలమునందు), అమృతోపమం = అమృతముతో సమానమైనదియు, పరిణామే = అంతమందు - అన్న పానాదివిషయములను సుఖములనుగాఁ జేయు ఆకలిమొదలైన నిమిత్తములు నివర్తించినపిదప ననుట, విషమివ = (అది నరకాదిహేతు వగుటచే) విషమువలెను, (భవతి = అగుచున్నదో), తత్సుఖం = ఆసుఖము, రాజసం = రజోగుణప్రాధానమైన దని, స్తృతం = తలఁపబడినది.

తా విషయములతో నిండియుములు సంబంధించుటచే గలుగు నేనుఖం బనుభవకాలమునందు అమృతమువలె భోగ్యముగా నుండునో, మఱి విషయములను (అనగా నింద్రియార్థములైన యన్న పానాదులను) సుఖప్రదములనుగాఁ జేయు కారణములైన తృప్తిమొదలైనవి నివర్తిం

వఁగా వానివలని సుఖము *నరకాదిహేతు వగుటచే విషపానమువలె ననుభవించబడినదగునో, అట్టిసుఖమే రాజస మని తలఁపఁబడినది.

శ్లో య దగ్రే చానుబద్ధేచ సుఖం మోహన మాత్మనః

నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥ 39

టీ. యత్సుఖం=ఏసుఖము, అగ్రేచ = అనుభవకాలమందును, అనుబద్ధేచ = పరిణామమందును, ఆత్మనః=తనకు, మోహనం=మోహ హేతు వగుచున్నదో, నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం=నిద్రవలనను ఇంద్రియ వ్యాపారమాంద్యమువలనను కార్యము లం దజాగరూకతవలనను జనించి, తత్=ఆసుఖము, తామసం=తామసగుణప్రధాన మైనదిగా, ఉదాహృతం=చెప్పఁబడినది.

43

తా అనుభవ వేళయందును విపాకమందును దనకు మోహ హేతువై నిద్రవలనను ఆలస్యమువలనను ప్రమాదమువలనను గలుగు నట్టి సుఖము తామససుఖమనఁబడును. ఇచట మోహ మనఁగా వస్తువు యొక్క కలరూపు తెలియకుండుట యని యభిప్రాయము. నిద్రాదులు అనుభవ వేళయందును మోహ హేతువులై నవిగనుక వానివలనఁబుట్టిన సుఖమును మోహ హేతువగుచున్నది). నిద్ర మోహ హేతు వగుట స్పష్టమే. ఆలస్య మనఁగా ఇంద్రియవ్యాపారమాంద్యము గనుక నిట్టి మాంద్యమువలన జ్ఞానమాంద్యమును తప్పక కలుగును. ప్రమాదమనఁగా కార్యములందు హెచ్చరిక లేమి. కాఁబట్టి దీనివలనను జ్ఞానమాంద్యము కలుగును. కాఁబట్టి యారెందుగూడ మోహ హేతువే యగును. (ఇట్లు మోహ హేతువులై న నిద్రాదులవలనఁ బుట్టిన సుఖముపై తము మోహ

*పరదారగమనాదులు మొదట అనుభవించునపుడు స్వల్పకాలము అతిసుఖప్రద ములుగా నుండియు వానికి నిమిత్తములై న స్త్రీలు మొదలైనవారు నివర్తించినపిదప రాఁగలుగు భయదండనాదుల చేతను నరకాదుల చేతను విషపానముచేతవలె నతిదుఃఖావ హము లగు నని భావము.

హేతువేయగు నని భావము). కాబట్టి ముముక్షువు రజస్తమస్సులను విడనాడి సత్త్వమునే స్వీకరింపవలయు నని యభిప్రాయము.

45 అవ.

శ్లో న త దస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషువా పునః

సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేధి సాస్య త్రిభిర్గుణైః ॥ 40

టీ. యత్సత్త్వం = ఏప్రాణిజాతము, ప్రకృతిజైః = ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన, ఏభిః = ఈ, త్రిభిః = మూడైన, గుణైః = సత్త్వాదిగుణములచేత, ముక్తం = విడువఁబడినది, సాస్య = అగునో, తత్ = అది, పృథివ్యాం వా = భూలోకమందలిమనుష్యాదులలో నైనను, పునః = మఱియును, దివి = స్వర్గాదిలోకమందలి, దేవేషువా = బ్రహ్మాది దేవతలలో నైనను, నాస్తి తేదు.

తా. భూమియందు మనుష్యులలోఁగాని దివియందు దేవతలలోఁగాని (అనఁగా బ్రహ్మమొదలు స్థావరములపఱకును బ్రహ్మసింగసర్గము గలిగియున్నవి గాన వానియందు) ప్రకృతివలనఁ బుట్టినయీమామూడు గుణములనుండి విడివడిన ప్రాణి సమూహ మేదియుఁ గలుగదు.

46 అవ.

అవ. 'త్యాగేనై కే అమృతత్వ మానశుః' (తై.నా. ౧౦) ఇత్యాదులందు మోక్షసాధనముగా నిర్దిష్టమై యున్న త్యాగము సన్న్యాస శ్రద్ధార్థమునకంటె వేఱుకాదనియు, కర్మములు చేయు చుండఁగానే వాని యుండలిక కర్మత్వమును త్యజించుటే యాత్యాగమునకు మూలమనియు, పరమపురుషుఁడే కర్త యెనెడియనుసంధానమువలననే ఫలకర్మత్యాగమును కర్మత్వత్యాగమును గలుగు ననియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈత్యాగములన్నియు సత్త్వగుణము వృద్ధి నొందుటచేఁ గలుగునని గాన సత్త్వమే ఉపాదేయ మని తెలుపుటకొఱకు సత్త్వరజస్తమస్సుల కార్యభేదములు

ప్రపంచంపఁబడినవి, ఇప్పుడు మోక్షమునకు సాధనముగాఁ జేయుటకు
చున్న యిటువంటి కర్మము పరమపురుషారాధనరూపమే యగుననియు
అట్లు అనుష్ఠింపఁబడినయోగకర్మము భగవత్ప్రాప్తిలక్షణ మైన ఫలము
నిచ్చుననియు ప్రతిపాదంపఁబూనినవారై, బ్రాహ్మణులు మొదలైన
యధికారులకు వారివారిస్వభావముల నంటియుండుసత్త్వాదిగుణభేదము
లనుబట్టి వారివారికి *వేఱువేఱుగా నేర్పడినదై కర్తవ్యమైనదై యుండు
కర్మముయొక్క స్వరూపమును వారివారివృత్తులతోఁగూడ చెప్పుచున్నారు

47

శ్లో. బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ పరస్తవ

48

కర్మాణి పృవిభక్తాని స్వభావప్రభవై ర్ముఖైః॥

41

టీ. హేపరస్తవ=ఓయర్జునా, బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం=బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవై శ్యులకును, శూద్రాణాంచ=శూద్రులకును, కర్మాణి=వ్యాపా
రములు, స్వభావప్రభవైః = తమతమ జన్మములకుఁ గారణభూతమైన
ప్రాచీనకర్మమువలనఁ బుట్టిన, గుణైః=సత్త్వాదిగుణములచేత, ప్రవిభ
క్తాని = విభజింపఁబడియున్నవి = వేఱువేఱుగ ప్రతిపాదంపఁబడియున్న
వనుట.

తా. స్వభావ మనఁగా స్వకీయమైనభావము-బ్రాహ్మణాది జన్మ
ములకు హేతువైన ప్రాచీనకర్మమని యర్థము. ఆకర్మమువలన పుట్టి

49

నవి సత్త్వాదిగుణములు. బ్రాహ్మణునికి స్వభావప్రభవ మైనది రజస్త
మస్ఫుల నడంచుటచేఁ బుట్టినట్టి సత్త్వగుణము. క్షత్రియునికి స్వభావ
ప్రభవము తమస్సత్త్వములను గ్రిందుపఱచుటచేఁ బుట్టిన రజోగుణము.
వైశ్యునికి స్వభావప్రభవము సత్త్వరజస్ఫులను గ్రిందుపఱచుటచే లబ్ధ
ముగా ఉద్రేకించిన తమోగుణము. శూద్రునికి స్వభావప్రభవము రజ
స్సత్త్వముల నడంచుటచే మిక్కిలియు నుద్రేకించిన తమోగుణము.

స్వభావప్రభవము లైన యీగుణములతోఁ గూడి కర్మములను (వేఱు వేఱ యాయావర్ణములకు) విభక్తములుగావించి శాస్త్రములు ప్రతిపాదించుచున్నవి; బ్రాహ్మణాదు లిట్టిగుణములు గలవారు; వారికర్మము లివి; వారివృత్తు లివియనికదా వేఱువేఱు శాస్త్రములు నిభవించి ప్రతిపాదించుచున్నవి.

శ్లో. శమో దమస్తప శౌచం జ్ఞాన్తి రాత్తవ మేవ చ

50

జ్ఞానం విజ్ఞాన మస్త్యిక్యం బ్రాహ్మం కర్మస్వభావజమ్ || 42

టీ. శమః = బాహ్యేంద్రియనియమనమును, దమః = అంతఃకరణ నియమనమును, తపః = భోగనియమనరూపమైన శాస్త్రసిద్ధమయిన కాయ క్లేశమును, శౌచం = శాస్త్రీయకర్మమునకుఁ దగిన శుద్ధియు, జ్ఞాన్తి = ఓర్చును, ఆత్మవం = మనస్సునం దుండునట్లే నడుచుటయు (మనస్సునం దును నడతలయందును ఏకరూపముగా నుండుట), జ్ఞానం = పరావరతత్త్వ విషయమయిన నివేకమును, విజ్ఞానం = పరతత్త్వమందలి అసాధారణ విశేష విషయ మయిన జ్ఞానమును, ఆస్త్యిక్యం = వేదార్థమంతయు సత్యమనెడిదృఢనిశ్చయమును (అనునవి), బ్రాహ్మం = బ్రాహ్మణజాతికిఁగిన, స్వభావజం = జన్మసిద్ధమయిన, కర్మ = కర్మము.

51

తా. బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహమును, అంతఃకరణనిగ్రహమును, శాస్త్రసిద్ధమయి భోగనియమనరూపమయిన కాయ క్లేశమును, శాస్త్రీయ కర్మమునకుఁ దగియుండుట యనెడిశుచిత్వమును, పరులు శాధించినను చిత్తవికారము లేకుండుటయు, పరులయెడ మనస్సున నున్నట్లే బయటి నడతలను నెఱపుటయు, పరావరతత్త్వముల యాధాత్వమును గుఱించిన జ్ఞానమును, పరతత్త్వమందలి అసాధారణవిశేషముల నెఱుంగుట

50

యనెడి విజ్ఞానమును, వేదార్థమంతయు సత్యమనెడి ప్రకృష్టమయిన (అనఁగా ఏహేతువుచేతను గడల్పుటకు అశక్యమైన) నిశ్చయమును.

అస్తిక్యమును అనునివి బ్రాహ్మణునికి స్వభావసిద్ధములైన కర్మము లగును. 'పురుషోత్తముఁడును వాసుదేవుఁడును పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యుఁడు నైనభగవంతుఁడు నిరస్తనిఖిలదోషగంధుఁడును, స్వాభావికానవధికాతి శయజ్ఞానశక్త్యాద్యసంఖ్యేయ కల్యాణగుణ గణుఁడును, నిఖిలవేదవేదాంత వేద్యుఁడును అగును; అతఁడే నిఖిలజగదేకకారణమును, నిఖిలజగదా ధారభూతుఁడు నగును; అతఁడే నిఖిలమును బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు; వైదికములైన సమస్తకర్మములును అతనియారాధనములే యగును; అతఁ డాయాకర్మములచే ఆరాధితుఁడై ధర్మార్థకామమోక్షరూపమైన ఫలము నిచ్చును' అనెడి యీవిషయము సత్యమే యగు ననునిశ్చయమే అస్తిక్యము. ఇదియే 'వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యః' (గీ. ౧౫-౧౫) 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్త సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ. ౧౦-౮) 'మయి సర్వ మిదం ప్రోతమ్' (గీ. ౭-౭) 'భోక్తారం యజ్ఞతపసామ్... జ్ఞాత్వా మాం శాంతి మృచ్ఛతి' (గీ. ౫-౧౯) 'మత్తః పరతరం నాన్యత్ కిञ్చి దస్తి ధనజ్ఞయ' (గీ. ౭-౭) 'యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్! స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః' (గీ. ౧౮-౪౬) 'యో మా మజ మనాదించ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్' (గీ. ౧౦-౩) ఇత్యాది గీతవాక్యములయందుఁ బ్రతిపాదించఁబడియున్నది.

52

శ్లో. శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం యుద్ధేహి వ్యవలాయనమ్

53

దాన మీశ్వరభావశ్చ త్కౌత్రం కర్మ స్వభావజమ్ ।

43

టీ. శౌర్యం = యుద్ధమునందు నిర్భయముగఁ బ్రవేశించు సామర్థ్యమును, తేజః = పరులచేఁ దిరస్కరింపఁబడఁగూడమియు, ధృతిః = ఆరంభించిన కార్యమునందు విఘ్నములు కలిగినను విడువక నెఱవేర్చు సామర్థ్యమును, దాక్ష్యం = సర్వక్రియలను గొనసాగించు సామర్థ్యమును, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, అపలాయనమపిచ = పాతిపోవకుండుటయు,

దానం = తనద్రవ్యమును పరులసాము కావించునంతత్యాగమును, ఈశ్వరభావశ్చ=తన్నుఁ దప్ప తక్కినవారి నెల్ల నియమించుసామర్థ్యమును, (అనునివి), క్షాత్రం=క్షత్రియజాతికిఁ దగిన, స్వభావజం=జన్మసిద్ధమైన, కర్మ=కర్మము.

తా. యుద్ధమునందు నిర్భయప్రవేశసామర్థ్యమును, పరులకుఁ బరిభవింపరాకుండుటయు; కార్య మారంభించినపిదప విఘ్నములు గలిగినను దానిని ముగించుశక్తియు, సర్వక్రియల నిర్వర్తించుటకుఁ దగిన నేర్పును, యుద్ధమునందు తనకు మరణము నిశ్చయముగాఁ గలుగునున్నను వెనుదీయకుండుటయు, తనద్రవ్యమును పరులసాముగాఁ జేయునంతవఱకైన త్యాగమును, తన్నుఁదప్ప తక్కినవారినందఱ నియమించు సామర్థ్యమును, అనునివియున్నియు క్షత్రియజాతికి స్వభావజన్యమైన కర్మములు.

54 55 56 57

శ్లో. కృషి గోరక్ష వాణిజ్యం వై శ్యం కర్మ స్వభావజమ్

టీ. కృషి గోరక్షవాణిజ్యం=వైరు పెట్టుటయు గోసంరక్షణమును వర్తకమును, వైశ్యం=వైశ్యజాతికిఁ దగిన, స్వభావజం = ప్రాచీనకర్మసిద్ధ మైన, కర్మ=కర్మము.

తా. వైరు పెట్టుటయు, పశుపరిపాలనమును, ధనసంచయహేతు భూతమై క్రయవిక్రయరూప మైనవ్యాపారమును, అనునివి వైశ్యజాతికి స్వభావసిద్ధ మైనకర్మములు.

శ్లో. పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్ ॥ 44

టీ. అపి = మఱియు, పరిచర్యాత్మకం = సేవారూపమైన, కర్మ=కర్మము, శూద్రస్య=శూద్రజాతికి, స్వభావజం=ప్రాచీనకర్మ సిద్ధము.

తా. మఱియును, పూర్వవర్ణములు మూఁటికిని పరిచర్యచేయుటయే శూద్రునకు స్వభావసిద్ధమైనకర్మము, (ఇట ఆయావర్ణములకుఁ

జెప్పఁబడియుండుకర్మము లివియే యవి తలంపరాదు.) నాలుగువర్ణముల వారును తమతమవృత్తులతోఁగూడ నాచరింపవలసిన శాస్త్రవిహిత

58

యజ్ఞాదికర్మముల కిది ప్రదర్శకముగా చెప్పఁబడినది. యజ్ఞాదులు మొదటి

59

మూఁడువర్ణములవారికి సాధారణములుగదా. శమాదులును ఆమూఁడు వర్ణములందలి ముముక్షువులకు సాధారణములు. (అయినను, శమాదులు బ్రాహ్మణులకుమాత్రము చెప్పఁబెట్లు అన్నచో) బ్రాహ్మణులకు సత్త్వము స్వాభావికముగానే యుద్రేకించి యుండును గనుక శమదమాదులు వారికి నుఖముగాఁ గైకొనఁగూడునని తలఁచి అవి 'స్వభావజం కర్మ' అని చెప్పఁబడెను. క్షత్రియులకును వైశ్యులకును తమంత రజన్తమస్సులు ప్రధానములై యుండుటచే వారి కా శమదమాదులు గైకొనుట నష్టమని తలఁచి అవి వారికి లేవనఁబడెను. (కాని నిజముగా లేవని యభిప్రాయముకాదు.) బ్రాహ్మణుని వృత్తియో యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహములు; క్షత్రియునివృత్తిజనపదపరిపాలనము; వైశ్యునివృత్తి

60

పూర్వోక్తకృష్యాదులు; శూద్రునికి కర్తవ్య మైనకర్మమును వృత్తియు రెండును మొదటి మూఁడువర్ణములవారికి పరిచర్య సేయుటయే.

61 అవతారిక.

శ్లో. స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతస్సంసిద్ధిం లభతే నరః

62

స్వకర్మనిరతస్సిద్ధిం యథా విన్దతి త చ్ఛృణు॥

45.

టీ. స్వేస్వేకర్మణి = తనతనవర్ణాశ్రమోచితకర్మమునందు, అభిరతః = ఆసక్తిగల, నరః = మనుష్యుఁడు, సంసిద్ధిం = పరమపదప్రాప్తిని, లభతే = పొందుచున్నాఁడు, స్వకర్మనిరతః = స్వజాతికర్మమునం దాసక్తుఁడైనవాఁడు; సిద్ధిం = పరమపదమును, యథా = ఏప్రకారముగా, విన్దతి = పొందుచున్నాఁడో, తత్ = ఆప్రకారమును, శృణు = వినుము.

తా. తనతన వర్ణాశ్రమోచితకర్మములం దనుగక్తుఁడగు నరుఁడు పరమపదము పొందును. స్వజాతికర్మములం దానక్తుఁడగువాఁడేవిధమునఁ బరమపదమునొందునో దానిని వినుము.

శ్లో. యతః ప్రసృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్

స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం పిన్దతి మానవః ॥ 46

టీ. యతః = సర్వకారణభూతుఁడైన యేయీశ్వరునివలన, భూతానాం=ప్రాణులకు, ప్రసృత్తిః = ఉచ్ఛిత్తి మొదలగుప్రసర్తము (కలుగుచున్నదో), ఇదం సర్వం=ఈసమస్తప్రపంచము, యేన = అంతర్యామి యైనయేయీశ్వరునిచేత, తతం=వ్యాపించబడినదో, తం = ఆయింద్రాదులం దంతరాత్మయై యుండువానిని, మానవః=మనుష్యుఁడు, స్వకర్మణా=తనవర్ణాశ్రమోచితమైన కర్మముచేత, అభ్యర్చ్య=ఆరాధించి, సిద్ధిం=భగవత్ప్రాప్తిరూప మైనసిద్ధిని, నిన్దతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఎవ్వనివలన సర్వభూతములకు ఉత్పత్త్యాది ప్రవృత్తులు కలుగుచున్నవో, ఎవ్వఁ డీసమస్తప్రపంచమునందును వ్యాపించియుండునో, అట్టిసన్ను ఇంద్రాదులం దంతరాత్ముఁడై నెలకొనియున్నవానిని.

64

స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మముచే ఆరాధించి మానవుఁడుమత్ప్రసాదమువలన మత్ప్రాప్తిరూపమైనసిద్ధిని (అనఁగా మోక్షపదవిని) బొందును. 'నావలననే సర్వముఉత్పన్నమగుచున్నది. నేనేసర్వమును వ్యాపించియున్నాను' అనునిది 'అహంకృత్సస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా మత్తః పరతరం నా న్య త్కించ్చ దస్తి ధనజ్ఞయః' (గీ. 2-౬) 'మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా' 'మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్' (గీ. ౯-౪) 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ. ౧౦-౨) ఇత్యాదులందు పూర్వమే ప్రతిపాదించబడియున్నది.

శ్లో. శ్రేయోన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా తస్యనుష్ఠితాత్

టీ. స్వధర్మః=తనంతనే కై కొనఁగూడినధర్మము-అనఁగా ప్రకృతి సంస్కర్షణము గలపురుషుని కాప్రకృతివలన ఇంద్రియవ్యాపారము తనంతనే కలుగును. కర్మయోగము ఇంద్రియవ్యాపారరూపమై యుండుటచేవానికి తనంతనే సుకరముగాఁ గై కొనఁగూడినధర్మమగును గాన) కర్మయోగ మని యర్థము, విగుణోఽపి=గుణము లేనిదైనను, సు అనుష్ఠితాత్=చక్కఁగా అనుష్ఠింపఁబడు, పరధర్మాత్. పర=పరునియొక్క-అనఁగా కర్మయోగివలెగాక ఇంద్రియజయమునందు నిపుణుఁ డైనపురుషుని యొక్క, ధర్మాత్=ధర్మమునకంటె-అనఁగా అట్టివానిధర్మమైన జ్ఞాన యోగమునకంటెను, శ్రేయోన్=మే లైనది.

తా. ఇట్లు కర్తృత్వాదులను దృఢించి మదారాధనరూపముగా నుండునది స్వధర్మము-అనఁగా తనంతటనే కై కొనుటకు యోగ్యమైన ధర్మము-అనఁగా కర్మయోగాత్మక మగుధర్మము. ఇది ఇంద్రియవ్యాపారరూపమైయుండుటచే ప్రకృతిసంస్కర్షణముగలవానికి సుకరముగాఁ గై కొనఁగూడినధర్మమగును. జ్ఞానయోగము సర్వేంద్రియముల నియమించునదిగావున ప్రమాదముతోఁగూడినదగును. అది ఇంద్రియజయనిపుణుఁ డగుపురుషునికే శక్యమైన ధర్మము. మఱియు దానిని చక్కఁగా ననుష్ఠించుట యొకానొకప్పుడేకాని యెల్లప్పుడును కాదు. కాబట్టి కర్మయోగ మనెడుస్వధర్మము గుణరహితమైనను చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁ బడినపరధర్మ మగుజ్ఞానయోగమునకంటె మే లగును.

అవ. దానినే యుపపాదించుచున్నారు.

శ్లో స్వభావనియతం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్॥ 47

టీ. స్వభావనియతం=ప్రకృతిసంస్కర్షణ డైనవానికి స్వభావము చేతనే యేర్పడియుండునట్టి, కర్మ=కర్మమును, కుర్వన్=చేయువాఁడు,

కల్పిషం = సంసారమును, న ఆహ్నేతి = పొందెను.

తా. కర్మయోగము ఇంద్రియవ్యాపకమున మైయుండుటచే అది ప్రకృతిసంస్కరము గలవానికి స్వభావముననే నేర్పడియుండును. మఱియు నది ప్రమాదము లేనిది నగుట నాదు చేయవలయు సంసారమును పొందెను. జ్ఞానయోగము మాత్రేంద్రియమును నుంచుచే సాధించిన దగుటంబట్టి ప్రమాదము క్షయముండుటచే అందు స్వర్గ గలవాడు ప్రమాదమువలన సంసారమును పొందెను నని యును. కాబట్టి కర్మ నిష్ఠయై శ్రేష్ఠ మని తృతీయాధ్యాయమునందు విష్ణుబలిసదాసి నగుట స్మరింపజేయుచున్నారు.

శ్లో. సహజం తర్మ రాస్తేయ సదోష మపి న త్యజేరే

సర్వారమ్భా హి దోషేణ ధూమేనాగ్ని రిదావృతా ||

48

టీ. కాస్తేయ = అర్జునా, సహజం = స్వభావజన్యమైన, తర్మ = కర్మయోగము, సదోష మపి = కాయక్లేశాదిదుఃఖములతోఁ గూడినదైనను, న త్యజేరే = విడువఁగూడదు. అగ్నిః = అగ్ని, ధూమేన ఇవ = పొగచేతవలెనే, సర్వారమ్భాః = సమస్తకర్మారంభములును జ్ఞానారంభములును, దోషేః = దుఃఖముచేత, ఆవృతాః = ఆవరింపఁబడినవిగా.

67

తా. అర్జునా, కర్మయోగము కాయక్లేశాదిదుఃఖముతోఁగూడినదైనను స్వాభావిక మైనదగుటచే సుకరమును ప్రమాదము లేనిదియు

68

నగును గాన దానిని విడువఁదగదు. అనఁగా జ్ఞానయోగాహ్వానము కర్మయోగమునే చేయవలయుననుట. అగ్ని పొగచేతఁ గప్పఁబడి

69

యుండునట్లు సమస్తకర్మారంభములును జ్ఞానారంభములును కాయక్లేశాదిదుఃఖములతోఁ గూడియే యుండును. (ఇట్లు ఉభయవిధయోగములును దుఃఖము క్షములే యైనను) ఆ రెంటికి నింతమాత్రము భేదము-

70

ములును దుఃఖము క్షములే యైనను) ఆ రెంటికి నింతమాత్రము భేదము-

కర్మయోగము సుకరమును అప్రమాదము నగును; జ్ఞానయోగము దానికి విపరీతముగా నుండును.

శ్లో⁷¹ అస క్తబుద్ధి స్సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః

72

నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సన్న్యాసే నాధిగచ్ఛతి || 49

టీ. సర్వత్ర=ఫలాదులయం దంతట, అస క్తబుద్ధిః=సంగరహిత మైనబుద్ధి గలవాఁడును. జితాత్మా = జయింపఁబడిన మనస్సుగలవాఁ డును, విగతస్పృహః = ఆత్మకర్మత్వమునందు స్పృహలేనివాఁడును, సన్న్యాసేన (యుక్తః) = ఫలసంగకర్మత్వాదిత్యాగముతోఁ గూడిన వాఁడు నై, (కర్మకుర్వన్=కర్మచేయుచు,) పరమాం=ఉత్తమమైన- అనఁగా జ్ఞాననిష్ఠకు ఫలమైన, నైష్కర్మ్యసిద్ధిం=సర్వేంద్రియవ్యాపారో పరతిరూపమైన ధ్యానయోగనిష్ఠను, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఫలాదులయం దాసక్తి లేనిబుద్ధియు మనోనిగ్రహమును గలిగి, పరమపురుషుడే కర్త యని యనుసంధించుటవలన ఆత్మకర్మ త్వమునందు రక్తి నదలి, ఇట్లు త్యాగమునకంటె వేఱు కాదని నిర్ణయింపఁబడినసన్న్యాసముతోఁ గూడి, కర్మములు చేయుచు, పరమం బగునైష్కర్మ్యసిద్ధిని బొందుచున్నాఁడు-అనఁగా పరమంబగుటచే జ్ఞాన యోగమునకఁగూడ ఫలం బైనట్టిధ్యాననిష్ఠను బొందుచున్నాఁడని యర్థము. సర్వేంద్రియకర్మోపరతిరూపమైన వక్ష్యమాణధ్యానయోగ నిష్ఠను బొందుచున్నాఁడు.

శ్లో⁷² సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాఽఽప్నోతి నిబోధ మే

సమాసే నైవ కౌస్తేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా || 50

టీ. కౌస్తేయ=అర్జునా, సిద్ధిం= ధ్యానసిద్ధిని, ప్రాప్తః=పొందిన వాఁడు, యథా= ఏప్రకారముచేత, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును, ఆప్నోతి= పొందుచున్నాఁడో, తథా=ఆప్రకారమును, మే (సకాశాత్)=నావ

లన, సమాసేన=సంక్షేపముగా, నిబోధ=నిశ్చయముగా, దెలిసికొనుము.
యా=ఏది- ఏబ్రహ్మమును- ఆబ్రహ్మ మనుట, జ్ఞానస్య=ధ్యానరూప
మైనజ్ఞానమునకు, పరానిష్ఠా=పరమప్రాప్యమో దానిని తెలిసికొను మని
అన్వయము.

తా. ప్రాణముపోవునటకు ప్రతిదినము నాచరించుచువచ్చిన కర్మ
యోగముచే నిష్పన్నము కాఁదగుధ్యానసిద్ధిని బొందినవాఁడు, ఏప్రకా
రము ప్రవర్తించుచున్నవాఁడై, ధ్యానరూపమైనజ్ఞానమునకు పరమ
ప్రాప్యమైన * (ఉత్కృష్టఫల మైన) బ్రహ్మమును (పరిశుద్ధాత్మస్వరూప
మును) బొందునో యావిధమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పెదను దెలిసి
కొనుము.

శ్లో. బుద్ధ్యావిశుద్ధయా యుక్తోధృత్యాఽఽత్మానంనియమ్యచ
శబ్దాదీన్ విషయాం స్త్యక్త్వా రాగద్వేషా వ్యదస్యచ ॥ 51

వివిక్తనేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమాననః
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వై రాగ్యం సముపాశ్రితః ॥ 52

అహంకారం బలం దర్శం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్
విముచ్య నిర్తమ శ్శాన్తో బ్రహ్మభూయాయకల్పతే ॥ 52

టీ. విశుద్ధయా=పరిశుద్ధమైన-యథావస్థితాత్మతత్త్వమును గుఱిం
చిన యనుట, బుద్ధ్యా=నిర్ధారణతో, యుక్తః=కూడినవాఁడును, ధృత్యా
=ధైర్యముచేత, అనఁగా సాత్త్వికబుద్ధిదార్ధ్యముచేత, ఆత్మానం=మన
స్సును, నియమ్యచ=కట్టుపఱచియు- పషయములకు విముఖముగను
యోగమునకు యోగ్యమైనదిగను జేసికొనియునుట, శబ్దాదీన్ విష
యాన్=శబ్దాదివిషయములను, త్యక్త్వా=విడిచియును- సన్నిహితములు

* పరిశుద్ధాత్మస్వరూపప్రాప్తి పరమఫలము. దానిని ధ్యానయోగ మను నుపాయ
ముచేతఁ బొందిదగును. అట్టిధ్యానయోగమునం దేమియును బ్రవర్తించుటచేత నా
ఫలముఁ బడయఁదగినో యావిధము చెప్పఁబడు నని యభిప్రాయము.

కానివానినిగాఁ జేసియు ననుట, రాగ ద్వేషా = రాగ ద్వేషములను, వృద్ధ
స్యచ = పరిత్యజించియును, వివిక్తసేవీ = ధ్యానవిరోధిరహితమైన ప్రదేశ
శమునందు నివసించువాఁడును, లఘ్వశీ = మితభోజనము గలవాఁడును,
యత వా క్కాయ మానసః = ధ్యానయోగ్యములుగాఁ జేయఁబడిన
మనోవాక్కాయములు గలవాఁడును, నిత్యం = ఎల్లపుడు, ధ్యానయోగ
పరః = ధ్యానమునం దాసక్తుఁడును, వై రాగ్యం = ధ్యానించువిషయమును
తప్ప తక్కినవానియందు విరక్తిని, సముపాశ్రితః = పొందినవాఁడును నై,
అహంజ్ఞారం = శరీరము నం దాత్మాభిమానమును, బలం = అట్టియభి
మానమునకు హేతుభూతమైన వాసనాబలమును, దర్పం = గర్వమును,
కామం = కామమును, క్రోధం = కోపమును, పరిగ్రహం = విషయసంగ్ర
హమును, విముచ్య = విడిచి, నిర్మమః = తనది కానివానియం దెల్ల తనది
యనుమమత లేనివాఁడు నై, శాంతః = ఆత్మానుభవమునందే సుఖము
గలవాఁడును అగుపురుషుఁడు, బ్రహ్మభూయాయ = పరిశుద్ధాత్మస్వరూ
పము ననుభవించుటకు, కల్పతే = తగు చున్నాఁడు.

తా. యథావస్థిత మగు ఆత్మతత్త్వమును గుఱించిన బుద్ధితోఁ
గూడినవాఁడై ధృతిచేత మనసును విషయములనుండి మఱలించి దానిని
యోగమునకుఁ దగినదిగాఁ జేసికొని, శబ్దాదివిషయములను సన్నిహిత
ములు కాకుండునట్లు చేసికొని, వానివలనఁ గలిగెడి రాగద్వేషముల
నిరాకరించి, ధ్యానవిరోధు లొక్కటియులేని విజనస్థలమునందు నివసించుచు,
మిక్కిలి తినుటయు తినకయె యుండుటయు రెండును లేనివాఁడై,
మనోవాక్కాయములవృత్తులను ధ్యానమున కభిముఖములుగాఁజేసికొని
మరణపర్యంతముప్రతిదినమున ధ్యానయోగమునం దాసక్తుఁడై, తనకు
ధ్యానయోగ్య మగుతత్త్వముతప్ప తక్కినవానియందు దోషములను
గనుఁగొనుటచే వానియందెల్ల విరక్తిని వృద్ధిచేసికొనుచు, శరీరమునం

దాత్మాభిమానమును, అట్టియభిమానవృద్ధికి హేతు వగు పూర్వకర్మ
 74
 వాసనాబలమును, దానివలనఁ గలుగు దర్పమును (అమార్గప్రవర్తన
 మును) కామమును క్రోధమును సరిగ్రహమును వదలి, తనవి కానివాని
 యందెల్లఁ దనవియనుబుద్ధి లేక, ఆత్మానుభవమొకటియే సుఖముగాఁ
 గలిగియుండువాఁడు ధ్యానయోగము చేయుచు బ్రహ్మభావమున కర్హు
 డగును- అనఁగా సర్వబాధవిముక్తఁడై స్వస్వరూపమున నున్నయాత్మ
 ననుభవించు నని యర్థము.

75 అవతా-

76

శ్లో. బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాఙ్క్షతి

సమ స్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్॥

54

టీ. బ్రహ్మభూతః = శుద్ధాత్మస్వరూపమును బొందినవాఁడు, ప్రస
 న్నాత్మా = కర్మసంబంధముచేత కలుషముకాని స్వరూపముగలవాఁడై,
 న శోచతి = శోకింపఁడు, న కాఙ్క్షతి = కోరఁడు, సర్వేషు = సమస్తము
 లైన, భూతేషు = ప్రాణులయందు, సమః = (అనాదరముచూపుట
 యందు)సముఁడై, పరాం = పరమమైన, మద్భక్తిం = నాయందలి భక్తిని,
 లభతే = పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఆవిర్భవించిన అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానమె ఆకారముగాఁగలిగి
 'ఇత స్త్వన్యం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్' అని చెప్పబడినట్లు నాకు 'శేష
 భూతమై యుండుటె స్వభావముగాఁగలిగియుండు శుద్ధాత్మస్వరూపమును

77

78

బొందినవాఁడు, క్లేశకర్మాదులచేత కలుషము నొందని స్వరూపము

79

గలవాఁ డగుటచే నాకంటె సితరమగు నేప్రాణినిగూర్చి శోకించుటయు
 లేదు; దేనిని గోరుటయు లేదు. మఱి యేమనిన, నేసదస్వః దక్కిన

80

సమస్తభూతములయందును సమానముగా అనాదరభావము చూపుచు

81

సకలవస్తువులను తృణముగా నెంచుచు నున్నవాఁడై నాయుండలి పర

82

భక్తిని లభించుచున్నాఁడు. అనఁగా, సర్వేశ్వరుఁడును నిఖిలజగదుద్భవ
స్థితిప్రళయములే లీలలుగాఁ గలవాఁడును, నిరస్తస్వమస్తహేయగంధుఁ

83

84

డును, అనవధికాతీతయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణైకతానుఁడును, లావ

85

86

ణ్యామృతసాగరుఁడును, శ్రీమంతుఁడును, పుండరీకనయనుఁడును; తన
స్వామియు నగు నాయందు అత్యంతప్రియానుభవరూప మైన పరభక్తిని
లభించుచున్నాఁడు.

అవ. అట్టిభక్తికి ఫలము చెప్పచున్నారు.

శ్లో. భక్త్యా మా మభిజానాతి యావాన్ యశ్చాస్మితత్వతః

తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్॥ 55

టీ. (అహం=నేను), యః=స్వరూపస్వభావములనుబట్టి యెవఁ
డను, యావాన్ చ=గుణములను విభూతులనుబట్టి యెంతటివాఁడను,
అస్మి=అగుచున్నానో, మాం=అట్టినన్ను, భక్త్యా=పరభక్తిచేత,
తత్త్వతః=యథార్థముగా, అభిజానాతి=తెలిసికొనుచున్నాడు, తత్త్వతః=
యథార్థముగా, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, తదనంతరం=అటుపిమ్మట,
తతః=ఆపరభక్తివలన, మాం విశతే=నన్ను బొందుచున్నాఁడు.

తా స్వరూపస్వభావములనుబట్టి నే నెవఁడనో, గుణములను
విభూతులనుబట్టి నేనెంతటివాఁడనో, అట్టినన్ను నిటువంటి పరభక్తిచేతఁ
గలరూపున గుఱు తెఱుఁగుచున్నాఁడు. అట్లు తత్త్వజ్ఞానము కలిగిన
పిమ్మట ఆ పరభక్తివలననే నన్ను బొందుచున్నాఁడు-అనఁగా తత్త్వతః
(కలరూపున) భగవంతుని స్వరూప స్వభావ గుణవిభూతులను దర్శించిన
పిమ్మటఁ గలుగునట్టి అనవధికాతీతయభక్తిచేత నన్ను బొందుచున్నా

డని యర్థము. ఇచట భగవత్ప్రాప్తికి హేతువుగా నిర్దేశింపఁబడిన భక్తియే 'తతః' అని చెప్పఁబడుచున్నది. ఏలన, 'భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః' అని యాభక్తియే తత్త్వతః ప్రవేశమునకు (భగవత్ప్రాప్తికి) హేతువుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అవ. ఇట్లు వర్ణాశ్రమోచితనిత్యనైమిత్తికకర్మములు వాని శలాదులను విడిచి పరమపురుషారాధనములుగా ననుష్ఠింపఁబడునేని, వాని వలనఁ గలుగు విపాకము (అనఁగా సిద్ధి) చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు కామ్యకర్మములనుగూడ ఈ చెప్పఁబడిన ప్రకారముననే అనుష్ఠించినయెడల నదియే విపాకము గలుగునని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః

మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి శాశ్వతం పద మవ్యయమ్ ॥ 50

టీ. సదా=ఎల్లప్పుడు, మద్వ్యపాశ్రయః = నేనే ఆధారముగాఁ గలవాఁడై (అనఁగా కర్తృత్వము నాయం దుంచినవాఁడై), సర్వకర్మాణ్యపి = (నిత్యనైమిత్తికకర్మములే కాక) సమస్త కామ్యకర్మములనుగూడ, కుర్వాణః=చేయువాఁడు, మత్ప్రసాదాత్ = నాయనుగ్రహమువలన, శాశ్వతం=నిత్యుఁడై నట్టియు, అవ్యయం=నిర్వికారుఁడై నట్టియు, పదం=ప్రాప్త్యమును-పోందఁదగిననన్ను, అవాప్నోతి=సొందుచున్నాఁడు.

తా. నిత్యనైమిత్తిక కర్మములనే కాక సమస్తకామ్యకర్మములనుగూడ, ఎల్లప్పుడును నాయందు కర్తృత్వాదికమును సన్నద్ధునించి చేయువాఁడు నాయనుగ్రహమువలన శాశ్వతమును అవికలమును అగు పదమును బొందుచున్నాఁడు. అనఁగా (నిత్యుఁడును అవ్యయుఁడును అగు) నన్నుఁ బొందుచున్నాఁడని యర్థము.

అవ. కాఁబట్టి.

శ్లో. చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరః

బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య మచ్ఛిత్త స్పతతం భవ॥ 57

టీ. *చేతసా = (ప్రత్యగాత్మ యీశ్వరుడైన నాయొక్క వాఁడు నాకు నిరూఢుఁడు అనియెడి) బుద్ధితో, సర్వకర్మాణి = సమస్తకర్మములను, మయి = నాయందు, సన్న్యస్య = విడిచి, మత్పరః = నేనే ఫలముగా పొందఁదగినవాఁడని తలంచుచు, బుద్ధియోగం = ఈబుద్ధియోగమును, ఉపాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, సతతం = ఎల్లప్పుడు, మచ్ఛిత్తః = నాయందు మనస్సుగలవాఁడవు, భవ = అగుము.

తా. 'మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా' అని మున్ను చెప్పఁబడినట్లు, ఆత్మ నావాఁడు నా నియమనమునకు లోనైన వాఁడు అనియెడిబుద్ధితో, సమస్తకర్మములను వాసికర్తలతోను వానిచే ఆరాధ్యములై నవానితోను నాయందర్పణము చేసి, నేనె ఫలముగా పరమప్రాప్తుఁడని యనుసంధించి కర్మములు చేయుచు, ఇట్టియీబుద్ధియోగము నే యాశ్రయించి యెల్లప్పుడు నాయందు చిత్తముగలవాఁడవు కమ్ము.

87

శ్లో మచ్ఛిత్త స్పర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదా త్తరిష్యసి

88

89

90

అథచే త్త్వ మహజ్జ్వరా న్నశ్రోష్యసి వినశ్యసి॥ 58

టీ. మచ్ఛిత్తః = నాయందు చిత్తము గలనీవు, సర్వదుర్గాణి =

* ఇచట 'చేతసా' అనుటకు ఆత్మ మదీయమును మన్నియామ్యమును అగు న'నిబుద్ధి యని యర్థము. ఏలన, ఇట్టిబుద్ధిచేతనే భగవంతునియందు 'సర్వకర్మాణి సన్న్యస్య' అని కర్మసన్న్యాసము చేయఁగూడును. ఈవిషయమే 'మయి ... చేతసా' అని పూర్వము చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు నిచట 'బుద్ధియోగమ్' అనుటకు 'ఈ బుద్ధియోగమునే యని యర్థము చెప్పఁబడినది. 'ఈ' యనుట, ఈపూర్వోక్తములైన వియు ముముక్షువునకే కలుగుననియు నైన పరమపురుషకర్తృత్వాస్వసంధానాదు అన్నిటిని గుఱించినది యని తెలియవచ్చును.

సమస్తసాంసారికకష్టములను, మత్ప్రసాదాత్ = నాయనుగ్రహమువలన, తరిష్యసి = దాటగలవు, అథ = ఇకను - ఇట్టియుపదేశాంతరము పైతము, త్వం = నీవు, అహంకారాత్ = అహంకారమువలన - 'ఇది కృత్యమిది యకృత్యమని నేనే యెఱుఁగుదు' నను అభిమానముతో నుట, సప్రశోష్య సిచేత్ = (నామాటలు) వినవేని విసజ్జ్యసి = చెడిపోదువు.

తా. ఇట్లు నాయందు మనస్సు నిలిపి సమస్తకర్మముల నాచరింతువేని, నాయనుగ్రహమువలననే దుస్తరము లైన సమస్త సాంసారికకష్టములను తరింపగలవు. ఇక 'కృత్యాకృత్యవిషయముల నన్నిటిని నేనే యెఱుఁగుదు' ననియెడిభావమువలన నేను జెప్పినది వినవైతివేని నాశము నొందగలవు. ఏలనగా, సమస్తమైన ప్రాణిసమూహము యొక్క కృత్యాకృత్యముల నెఱిగినవారగును వానిని శాసించువారగును నాకంటె వేఱొక్కఁడు లేఁడు. (కనుక నేను జెప్పి శాసించునట్లే నడచుకొనుము, స్వాతంత్ర్యము వల దని భావము.)

91 అ.

92

93

శ్లో. య ద్యహంకార మాశ్రిత్య నయోత్స్య ఇతి మన్యసే

94

మిధ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతి స్త్వాం నియోత్స్యతి || 59

టీ. అహంకారం = (నా హితాహితములను నేనే స్వతంత్రముగా నెఱుఁగుదు ననెడి) స్వాతంత్ర్యాభిమానమును, ఆశ్రిత్య = అవలంబించి, నయోత్స్యైతి = యుద్ధముచేయనని, మన్యసే యది = తలంపువేని, తే = నీయొక్క, ఏషః = ఈస్వతంత్రమైన, వ్యవసాయః = నిశ్చయము, మిథ్యా = అసత్యము, (భవిష్యతి = కాగలదు), ప్రకృతిః = నిస్వభావము, త్వం = నిన్ను, నియోత్స్యతి = నియోగింపగలదు.

తా. 'నా హితాహితముల నేనే యెఱుఁగుదు' ననెడి స్వాతంత్ర్యాభిమానముచేత నానియోగము నాదరింపక యుద్ధము చేయనని

నీవు తలంచితినేనియు, నీ యీ స్వాతంత్ర్య వ్యవసాయము వ్యర్థమే కాగలదు. ఏలన, నా స్వాతంత్ర్యము నొల్లనియజ్ఞుండ వగునిన్ను

95

*ప్రకృతియే యుద్ధమునందు నియోగింపఁగలదు.

అవ. దాని నుపపాదించుచున్నాడు.

శ్లో. స్వభావజేన కౌస్తేయ నిబద్ధ స్వేన కర్మణా

96

97

కర్తుః నేచ్ఛసి యన్మోహో త్కరిష్య స్వవశోఽపి తత్ ॥ 60

టీ. హేకౌస్తేయ = ఓయద్భుతా, యత్ = ఏయుద్ధమును, మోహాత్ = అజ్ఞానమువలన, కర్తుః = చేయుటకు, నశిచ్ఛసి = ఇచ్చగింపవా, తత్ = ఆయుద్ధమును, స్వభావజేన = నీక్షత్రియస్వభావమువలనఁ గలిగిన, స్వేన = నీయసాధారణమైన, కర్మణా = శౌర్య మనెడికర్మముచేత, నిబద్ధః = కట్టఁబడినవాఁడవు గనుక నే, అవశః అపి = పరవశుఁడ వయ్యును, కరిష్యసి = చేయుఁబోవుచున్నావు.

తా. క్షత్రియునకు స్వభావజనిత మయినకర్మము శౌర్యము గదా. అట్టిస్వభావజనితమైన శౌర్య మనెడికర్మముచేతఁ గట్టువడి,

98

దానివలననే పరవశుఁడవై, ఇపు డజ్ఞానమువలనఁ జేయనొల్లని యుద్ధమును పరుల తిరస్కారమునకు పైఁపక నీవే చేయఁగలవు.

99 అవతారిక-

అవ. సర్వేశ్వరుం డగు నేను, సమస్తభూత సమూహమును వాని

100

పూర్వకర్మమున కనుగుణముగా ప్రకృతిని అనువర్తించు నట్లు నియమించియున్నాను. దానిని వినుము.

* రజోగుణరూపమునఁ బరిణమించిన నీక్షత్రియస్వభావమే, నీకహితముగాఁ దోచెడియుద్ధమునందు నిన్నుఁ బ్రవర్తించఁజేయును. యుద్ధము చేయ ననియెడి నీనిశ్చయము యబద్ధ మగును.

శ్లో. ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున త్ప్రతి

భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రా రూఢాని మాయయా ॥ 61

టీ. హే అర్జున = ఓయర్జునా, యన్త్రారూఢాని = దేహేంద్రియ రూపమునఁ బరిణమించిన ప్రకృతి యనెడియంత్రము సఞ్చిష్ఠించిన, సర్వ భూతాని = సమస్తప్రాణులను, మాయయా = సత్త్వాదిగుణమయమైన తన ప్రకృతిచేత, భ్రామయన్ = ప్రవర్తింపఁజేయుచు, ఈశ్వరః = సర్వ నియంతయుగు వాసుదేవుఁడు, సర్వభూతానాం = సమస్తప్రాణులయొక్క, హృద్దేశే = సకలప్రవృత్తినివృత్తులకు మూలమైనట్టి జ్ఞానోదయమునకుఁ బ్రదేశమైన హృదయమునందు, తిష్ఠతి = ఉన్నాఁడు.

తా. అర్జునా, సర్వనియమనశీలుఁడగు వాసుదేవుఁడు తనచేతనే నిర్మింపఁబడినదై దేహేంద్రియరూపమున నుండు ప్రకృతి యనెడి

101

యంత్రము నారోపించి యున్న సమస్తప్రాణులను, సత్త్వాదిగుణమయ

102

మైన తనమాయచేత గుణానుగుణముగాఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచు, సకల ప్రవృత్తినివృత్తులకు మూలమైనట్టి జ్ఞానోదయమునకు ప్రదేశమగు వాని హృదయమునందున్నాఁడు. ఈవిషయము పూర్వముకూడ 'సర్వస్య చాహం హృది సన్నిఃప్తో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనం చ' (గీ.గీ-

౧౫) అనియు 'మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ.గీ-౮) అనియుఁ జెప్పఁబడి నది. 'య ఆత్మనితిష్ఠన్' (బృ.గీ-౭-౨౨) ఇత్యాదిశ్రుతులును దీనిని ప్రతి పాదించి యున్నవి. 103

104 అవ.

అవ. ఈమాయ నివర్తించుటకు హేతువుఁ జెప్పచున్నారు.

శ్లో. త మేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత

తత్రప్రసాదాత్పరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్ ॥ 62

టీ. భారత=అర్జునా, సర్వభావేన=సమస్తప్రకారములచేతను, తమేవ=అట్టిసర్వనియంత యగు ఈశ్వరునే, శరణం గచ్ఛ = అనువర్తింపుము, తత్ప్రసాదాత్ = ఆయాశ్వరానుగ్రహమువలన, పరాం=ఉత్తమమైన, శాంతిం=సర్వకర్మబంధనివృత్తిని, శాశ్వతం=నిత్యమైన పునరావృత్తిరహితమైన స్థానం = పరమపదమునును, ప్రాప్స్యసి = పొందఁగలవు.

తా. అర్జునా, యిట్లగుటంబట్టి (స్వతంత్రుడై) సర్వమును
105

శాసించువాఁడయ్యును ఆశ్రితవాత్సల్యముచేత (నీకుఁ బరతంత్రుడై) సారథ్యమునందు నెలకొనియు, 'ఇట్లు చేయుము' అని శాసించుచును,
106

ఉన్నట్టివానినే సర్వప్రకారముల ననువర్తింపుము. అట్లు గాక మఱియొక విధము చేసినచో, అజ్ఞుఁ డగునీవతనిమాయచే ప్రేరితుఁడవై యుద్ధాదులను జేయుట తప్పదు. అట్లయినచో నశింపఁగలవు. కావున నతఁడు
107

చెప్పిన ప్రకారమున యుద్ధాదులను జేయుము. ఇట్లు చేయుచు అతని ప్రసాదమువలన సర్వకర్మబంధోపశాంతిని శాశ్వత మైనపరమపదమునుఁ
108

బొందఁగలవు. ఈపదమునే తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యంతి సూరయః' (తై. సం. ౧-౩-౬; ౪-౨-౯.) తే హ నాకం మహిమాన స్స
109

చరితే యత్రపూర్వే సాధ్యా స్సంతిదేవాః' (తై. అర. ౩-౧౨) యత్ర
110

ఋషయః ప్రథమజా యే పురాణాః' (తై. సం. ౪-౭-౧౩) 'పరేణ
111

నాకం నిహితం గుహాయాం' (తై. నారాయణే. ౧౦-౨౧) 'యో అస్యా
112

ధ్యక్షః పరమేనోమన్' (తై. బ్రాహ్మ. ౨-౮-౯) 'అథ య దతః పరో
113

114

దివో జ్యోతిర్దీప్యతే' (ఛా. 3-13-2) 'సోఽధ్వనః పారమాహ్నోతి తద్విష్ణోః
పరమం పదమ్' (కఠ. 1-3-౯) ఇత్యాదిశ్రుతిశతములు ప్రతిపాదించు
చున్నవి.

115 అవ.

116 117

118

శ్లో. ఇతి తే జ్ఞాన మాఖ్యాతం గుహ్యోద్గుహ్యతరం మయా

విష్ణు కైత్రత దిశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు॥ 63

టీ. ఇతి = ఈ ప్రకారమున, గుహ్యోత్ = రహస్యమునకంటె,
గుహ్యతరం = అతిరహస్యమైన, జ్ఞానం = కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తి
యోగ విషయ మైన జ్ఞానము, మయా = నాచేత, తే = నీ కొరకు, అఖ్యాతం
= చెప్పబడినది, ఏతత్ = దీనిని, అదిశేషేణ = పాకల్యముగా. విష్ణుశ్య =
విమర్శించి, యథా = ఏ ప్రకారము, ఇచ్ఛసి = ఇచ్ఛగింతువో, తథా
= అట్లు, కురు = చేయుము.

తా. ఇట్లు ముముక్షువుల కెఱుంగవలసినదై రహస్యములకెల్ల
రహస్యతరమై కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగవిషయమై యెప్పు

119

జ్ఞానమునంతయు నీ కుపదేశించితిని. దీనినంతయు చక్కగా విమర్శించి

120

121

నీయధికారమున కనురూపముగా నీవు కోరినట్లు చేయుము - అనగా
కర్మయోగమునో జ్ఞానయోగమునో భక్తియోగమునో నీయిష్టమైన
దాని ననుష్ఠింపు మని యర్థము.

122 అవ.

123

124

125

శ్లో. సర్వగుహ్యతమం భూయ శ్శృణు మే పరమం వచః

126

ఇష్టోఽసి మే దృఢ మితి తతో వత్సామి తే హితమ్ ॥ 64

టీ. సర్వగుహ్యతమం = రహస్యము లన్నిటిలో అతిరహస్యమైనదియు, పరమం = గొప్పదియునగు, మే = నామొక్క, వచః = భక్తియోగవిషయమైనమాటను, భూయః = మఱల, శృణు = వినుము, మే = నాకు, (త్వం = నీవు), దృఢం = అత్యర్థము, ఇష్టోఽసి = ఇష్టుడ నగుచున్నావు, ఇతి తతః = అనుదానివలన, తే = నీకు, హితం = హితమును, వక్ష్యామి = చెప్పెదను.

తా. ఈగుహ్యము లన్నిటిలోపల భక్తియోగము శ్రేష్ఠమగుటంబట్టి గుహ్యతమమని పూర్వమే 'ఇదంత తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే' ఇత్యాదులందు చెప్పబడినది. మరల దానినిగుఱించి నేను జెప్పు మేలయినవనమును వినుము. నీవు నాకు ధృఢముగా నిష్టుడవు కాఁబట్టి నీకు హితమైన దానిని చెప్పెదను.

127 అవ-

128

129

శ్లో. మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు

మామే పైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే || 65

టీ. మద్భక్తః = నాయందు భక్తి (అనగా అత్యంతప్రీతి) గలవాడవై, మన్మనాః = నాయందు మనస్సు గలవాడవును-దర్శనసమానాకారమైనస్మృతి గలవాడవనుట, మద్యాజీ = నన్ను ఆరాధించువాడవును, భవ = కమ్ము, మాం = నన్నుగూర్చి, నమస్కురు = అత్యంతప్రీతితో నమస్కరింపుము-వినమ్రభావమును జూపు మనుట. మా మేవ = నన్నే, ఏష్యసి = పొండగలవు, మే = నాకు, ప్రియః = ప్రియుడవు, అసి = అగుదువు. కనుక, సత్యం = (నన్ను నీవు పొందుట) సత్యమని, తే = నీకు, ప్రతిజానే = ప్రతిజ్ఞ సేయుచున్నాను.

తా. వేదాంతములందు, 'వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తమ్ ఆదిత్యవర్ణం తమసః పగస్తాత్' । తే మేవం విన్వాస మృత ఇహ భవతి నాన్యః పథావిద్యతేఽయనాయు' (పురుషసూక్తే) ఇత్యాదులందు విహి

తమై వేదసభ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యమైదర్శనసమానాకారమై అత్యంత
ప్రియమైయుండు స్మృతिसంతానమే యిచట 'మన్మనా భవ' అని విధింపఁ
బడుచున్నది. నాయందు భక్తితో మనస్సు గలిగియుండుము- అనఁగా
నాయందు అత్యంత ప్రీతిగలిగి గానిచే నిరతిశయప్రియమైన స్మృతिसం
తానమును గావింపు మని యర్థము. నాయందు భక్తితో నన్ను యజిం
పుము. యజన మనఁగా పూజనము. నాయం దత్యంతప్రీతి గలిగి ఆరా
ధనము చేయుచుండుమనుట. ఆరాధనమనఁగా పరిపూర్ణ శేషవృత్తి
గదా. నాకు నమస్కరింపుము. నమః అనఁగా నమఃము (నంగుట)-
నాయందు అత్యంతప్రియమై యుండు అతిమాత్ర వినమ్రభావమును
గావింపుమని యర్థము. ఈరీతిని వర్తింతువేసి నీవు నన్నే పొందుదువు.
నీవు నాకుఁ బ్రియుఁడవు గనుక నిది (అనఁగా నీవు నన్నుబొందుట)

1:0

సత్యమేకాని వట్టిమొగమిచ్చకము కాదని నీకు నేను బ్రతిజ్ఞ సేయుచు
న్నాను. 'ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమస్రియః' అనిపూర్వమే
చెప్పఁబడియున్నది. ఎవనికి నాయం దతిమాత్రప్రీతియో నాకుఁ గూడ
వానియం దతిమాత్రప్రీతి గలుగునుగాన వానివియోగమును నేనుసైఁపఁ
జాలక నన్ను బొందునట్లు నేనే వానిని చేయుదును. ఈకారణమును
బట్టి 'మామే వైష్యసి' అని నేను ప్రతిజ్ఞ సేసినది సత్యమే యగును. 131

(అవ. ఇట్లు సవిస్తరముగను సంగ్రహముగను జెప్పఁబడిన కర్మ
యోగాదులకు మూఁటికిని సాధారణమై సారతమమై యొప్పు ననుసం
ధానవిశేషమునెత్తిచెప్పి దానివలననే 'మామేవైష్యసి' అనెడి యిష్ట
ప్రాప్తికి ప్రతిబంధకము లై నయనిష్టములు నివర్తిండు నని చెప్పుచు
న్నాడు.)

132 అవ.

శ్లో సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణ ప్రజ

అహంత్యాసర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః॥ 66

టీ. సర్వధర్మాన్-సర్వ = సమస్తములైన, ధర్మాన్=ధర్మములను- మోక్షసాధనములైనవానినన్నిటిని అనుట- కర్మజ్ఞానభక్తియోగములననిభావము, పరిత్యజ్య = (వానిని ఫలకర్మకర్తృత్వాదులచేతమాత్రము) విడిచి-అనఁగా స్వరూపముచే విడువకయనుట, మాం=నన్ను, ఏకం=ఒకనినే - అనఁగా నన్నే కర్తగాను ఆరాధ్యునిగాను ప్రాప్త్యునిగాను, శరణం=ఉపాయముగాను, వజ=పొందుము-అనుసంధింపుమనుట, అహం=నేను, త్వ = ఇట్లు వర్తించుచున్ననిన్ను, సర్వపాపేభ్యః = మత్ప్రాప్తివిరోధి సమస్తపాపములవలననుండి, మోక్షయిష్యామి = విడిపింతును, మామౌచః = దుఃఖపడకుము.

తా. పరమసత్త్వేయసముపకు సాధనము లయినకర్మయోగజ్ఞానయోగ భక్తియోగరూపములైన సమస్తధర్మములు నాయారాధనరూపము లని తలఁచి అతిమాత్రప్రీతితోఁ దనతనయధికారముచొప్పున ఆచరించుచునే చెప్పఁబడినట్టివి, వానిని స్వరూపముచేతగాక ఫలకర్మకర్తృత్వాదుల పరిత్యాగముచేత మాత్రము పరిత్యజించి, నేనొక్కడే కర్త యనియు, ఆరాధింపఁదగువాఁ డనియు, ప్రాప్త్యుండనియు, ఉపాయమనియును ననుసంధింపుము. ఇదియే సర్వధర్మములకుఁ గల శాస్త్రీయ

* కర్మత్యాగ మనఁగా కర్మకారత్యాగమునకు (అనఁగా తన యని శిష్టగాఁ దలఁచుటకు) త్యజించుట. 'ఏకమ్' అనుచో తన్నే ఆరాధ్యునిగా అనుసంధించుటకు జెప్పటచే నిచట త్యాజ్యములుగా' జెప్పఁబడిన ఫలకర్మకర్తృత్వాదులలో ఆది శబ్దముచే ఇంద్రాదు ఆరాధ్యుల నెదియభిరూపమునుగూడ త్యాజ్యముగా గ్రహించుకొనునని. ఇట్టియభిరూపమును వదలి అట్టియనుసంధానము గలిగియుండువలయునని భావము. ఇచట 'ఏకమ్' అనుటకు తానే కర్తయు ఆరాధ్యుఁడును ప్రాప్త్యుఁడుననియు, 'శరణమ్' అనుటకు తానే యుపాయమనియు భావము. వేదాంతము సెలవిగని యితరులు తమే కర్తగాను తమకంటె నితరులైనయంద్రాదుల ఆరాధ్యులుగాను, ఉభయులకు వేరునస్వర్గాదులను ప్రాప్త్యములుగాను, వానికంటె నన్యములైనకర్మము అను ఉపాయముగాను అనుసంధింతు రనియు, వేదాంతజ్ఞులు భగవంతుఁడగునన్నే కర్తనుగాను ఆరాధ్యునిగాను ప్రాప్త్యునిగాను ఉపాయమునుగాను అనుసంధింతు రని

పరిత్యాగము. ఇట్టి పరిత్యాగమే యీ యధ్యాయము మొదట 'నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్రు త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః' అని యారంభించి 'స్థం త్యక్త్వా ఫలం చైవ సత్యాగ సాన్తికో మతః! నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్తాణ్య శేషతః! య స్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీ త్యభిధీయతే' అని మిక్కిలి దృఢముగా ఉపపాదించబడినది. ఇట్లు అనుసంధించుచు వర్తించువేని మత్స్యాప్తివిరోధులై అనాదికాలసంచితములై అనంతములై అశృత్య కరణకృత్యాకరణరూపములై యుండు సమస్తపాపములనుండి నిన్ను విడిపించెదను. దుఃఖింపకుము.

* ఈశ్లోకమునకు అర్థాంతరము.

అవ. సర్వసాపవనిర్ముక్తుడై భగవంతునియం దత్యంతప్రీతిగలిగి యుండుపురుషుడే భక్తియోగము నాచరించుట కర్హుడగును. భక్తియోగారంభవిరోధులగు పాపము అనంతములగుటవలనను, వానిని బోగొట్టుకొనుట కాచరింపవలసిన ప్రాయశ్చిత్తరూపములై సధర్మములు బహుకాలము చేసిన నెకాని పరిమితకాలమునఁ జేసినయెడల ఆవిరోధులను గడచుట కష్టమగుటవలనను, తాను భక్తియోగారంభమున కర్హుడు కాడని తలపోసి దుఃఖించుచున్న యర్జునునిశ్లోకమును నివారించుటకొరకు భగవంతుడగు శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

టీ. సర్వధర్మాన్ = భక్తియోగారంభవిరోధులై న పాపములను

యును భావము. భగవంతునే కర్తగా అనుసంధించుటచే స్వకర్మత్వత్యాగమును; కర్మమునకు వాఁడే ఆరాధ్యుఁడుగా ననుసంధించుటచే కర్మము వానిదే యని గ్రహించుటవలన కర్మత్యాగమును - అనగా కర్మమునందు స్వకీయతాభిమానత్యాగమును, వానినే ప్రాప్త్యనిఁగా ననుసంధించుటచే స్వర్ణాదిఫలత్యాగమును నిర్ధించు నని తెలియు నది.

* ఈశ్లోకమునకు ప్రపత్తివిషయమైన రహస్యాగ్ల మొకటి కలదు. దాని నిచట సంగ్రహముగను అనుబంధమునందు విపులముగను జూడవగును.

ప్రాయశ్చిత్తరూపములై న కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిసమస్తధర్మములను పరిత్యజ్య=విడిచి, మామేకం=న న్మొక్కనినే, శరణం=ఉపాయముగా, వ్రజ=పొందుము- వ్రపత్తిసేయు మనుట- ఉపాయ మనెడి అధ్యవసాయము కలిగియుండు మని భావము. అహం=నేను, త్వం = నిన్ను, సర్వపాపేభ్యః = భక్త్యారంభమునకు విరోధులై న సమస్తపాపముల నుండి, మోక్షయిష్యామి=విడిపించెదను, యాశుచః=దుఃఖింపకుము.

తా. భక్తియోగారంభమునకు విరుద్ధములై అనాదికాలసంచితములై నానావిధములై నపాపము లనంతములు గలవు. ఆయావానికి అనుగుణముగా ప్రాయశ్చిత్తములుగా విధింపఁబడిన కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణకూశ్మాండ వైశ్వానరవ్రాతపతి పవిత్రేష్టిత్రివృద్ధగ్నిష్టోమాదులై న నానావిధధర్మము లనంతములు గలవు. సీవు జీవించుకాలమో పరిమితమైనది కాన నీ కట్టి యనంతములగుధర్మము లనుష్ఠింపనలవికాదు. కనుక ఆధర్మముల నెల్ల పరిత్యజించి భక్తియోగారంభసిద్ధికై పరమకారుణికుఁ డును అనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యుఁడును ఆశ్రిత వాత్సల్యజలధియు నై ననన్ను ఒక్కనినే శరణుఁజొరుము (అనఁగా ఉపాయముగా నధ్యవసంపుము.) పూర్వము చెప్పఁబడినస్వరూపము గలభక్తినారంభించుటకు విరోధులై న పాపములన్నిటినుండి నిన్ను నేను విడిపించెదను. దుఃఖింపడుకుము.

1-3 అవ.

శ్లో. ఇదం తే నాతపస్థాయ నాభర్తాయ కదాచన

న చాకుశ్రూష వేవాచ్యం నచమాం యోఽభ్యసూయతి |

టీ. సర్వధర్మాన్ = క్రింద చెప్పఁబడిన సుపరికిరములై న కర్మయోగాది సమస్తోపాయములను, పరిత్యజ్య = రుచివాసనలతో విడిచి, మాం = నీకార్యమునం దధికరించుకొనియుండు నన్ను, ఏకం = ఒక్కనినే, శరణమ్ = ఉపాయముగా, వ్రజ = అధ్యవసంపుము. అహం = సర్వకర్తుఁడైన నేను, త్వం = నేనుదత్తు తక్కిన ఉపాయోపేయములను విడిచి యున్ననిన్ను, సర్వపాపేభ్యః = నన్ను పొందుటకు విరోధులై

టీ. ఇదం = నేను చెప్పిన యీరహస్యమైన శాస్త్రము, తే = నీకు-
 నీచేతననుట, అతపస్కాయ = తపస్సు లేనివానికొఱకు, న వాచ్యం =
 చెప్పదగదు, అభక్తాయ = నాయందు భక్తి లేనివానికొఱకు, న వాచ్యం
 = చెప్పదగదు, అశుశ్రూష వే = శుశ్రూష చేయనివానికొఱకును, న =
 చెప్పదగదు, యః = ఎవఁడు, మాం = నన్నుఁగూర్చి, అభ్యసూయతి =
 అనూయపడుచున్నాఁడో, (తస్మై చ = వానికొఱకును), కదాచస =
 ఒకప్పుడును, న వాచ్యం = చెప్పదగదు.

తా. నీకు నే నుపదేశించిన పరమరహస్యమైన యీ శాస్త్రమును

134

నీవు తపోరహితునకు చెప్పదగదు. తపస్సుగలవాఁడైనను, నచియును
 నీయందును నాయందును భక్తి లేనివానికి నొకప్పుడైనను చెప్పదగదు.
 భక్తియుతుడైనను గురుశుశ్రూషారహితుఁ డగువానికి నుప
 దేశింపఁ దగదు. మరియు నాస్వరూపమును నాయైశ్వర్యమును నాగుణ
 ములను ఒకరు చెప్పఁగా విని అనూయతో వాసయందు దోషము నానో
 పించునట్టివానికి చెప్పనే తగదు.

ఇచట 'అతపస్కాయ' 'అభక్తాయ' అని చతుర్థవిభక్తిని నిర్దేశిం
 శించుచు వచ్చిన యీప్రకరము ననుసరించి 'అభ్యసూయతే' యని
 చెప్పవలసియుండఁగా 'యోఽభ్యసూయతి' అని వేదాంతవిభక్తిని నిర్దేశిం
 శించుట, అనూయ గలవాఁ డత్యంత పరిహరణీయుఁ డని తెలుపుట
 కొఱ కని గ్రహించునది.

యందుపాపము లన్నిటివలన, మోక్షయిష్టామి = విడిపింతును, మాకు దక్షిణోఽంశ
 మము.

తా సాంగము లగు సర్వోపాయములను సవాసనముగ విడిచి, వాత్సల్యాని
 కల్యాణగుణవిశిష్టఁ డైన న న్నొక్కనినె నిరపేక్షసాధనముగ స్వీకరింపుము. సర్వ
 శక్తిత్వాదికల్యాణగుణవిశిష్టఁ డైన నేను, నన్నే యుపాయముగ స్వీకరించియుండు
 భిన్న భుక్తిప్రతిబంధకములయిన పాపములన్నిటినుండి ముక్తినిఁ జేసెదను. నీవు
 శోకింపకు.

శ్లో. య ఇగం పరమం గుహ్యం మద్భక్తే ష్వభిధాన్యతి

భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవై ష్య త్వసంశయః॥ 68

టీ. యః=ఎవఁడు, పరమం గుహ్యం=అతిరహస్యమైన, ఇదం=ఈశాస్త్రమును, మద్భక్తేషు=నాభక్తులగోష్ఠియందు, అభిధాన్యతి = వ్యాఖ్యానముచేయఁగలఁడో, (నః=వాఁడు), మయి=నాయందు, పరాం=ఉత్కృష్ట మయిన, భక్తిం=భక్తిని, కృత్వా=చేసి, మామేవ = నన్నే, ఏష్యతి=పొందఁగలఁడు, అసంశయః=దీనిలో సంశయము లేదు.

తా. *పరమరహస్యమైన యీగీతాశాస్త్రము నాభక్తుల కెవ్వఁడుపఠేశించునో యతఁడు నాయందు మిగుల భక్తిచేసి నన్నే చెందును. ఇందు సంశయము లేదు.

[అవ. తనశాస్త్రమును వ్యాఖ్యానముసేయుట తన్నుఁ బొందుట కెట్లు సాధన మగునో తెలుపుచున్నారు.]

శ్లో. న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః

భవితా నచ మే తస్మా దన్యః ప్రియతరో భువి॥ 69

టీ. భువి=భూమియందు, మే=నాకు, తస్మాత్ = వానికంటె, ప్రియకృత్తమః=మిక్కిలిప్రియమును చేయువాఁడు, మనుష్యేషు=మనుష్యులలో, కశ్చిత్ చ=ఒక్కఁడును, న=లేడు, తస్మాత్ = వానికంటె, అన్యః = ఇతరుఁడు, మే=నాకు, ప్రియతరః = అధికప్రియుఁడు, న భువి తాచ=కలుగ లేడు.

తా. సకలమనుష్యులలో నిట్లుపదేశము చేయువానికన్న నధిక

* ఇచట అధికారుల కవశ్య మిశాస్త్రమును వచింపవలయుననియు, ఇట్లు వచించుట అపవర్గాఖ్యఫలమానఁ బర్యవసించు ననియుఁ జెప్పఁబడినది. 'అభిధాన్యతి' యనుటకు ఊహిత చెప్పటగాః అర్థము వినిపించుటయు గ్రాహ్యము గాన వ్యాఖ్యానము చేయుట అని అర్థము చెప్పఁబడినది. ఇట్లు యోగ్యులకు వ్యాఖ్యానము సేయుట, కర్మయోగాదలను గాదు, భక్తియోగాంకురమును గాదు, పరభక్తినే కలిగించునుగాన 'భక్తిం పరాం కృత్వా' అనఁబడినది.

ప్రియశరుణు నాకు నేతాకఁ డిదివఱ కుండినదిలేదు. ఇంకమీఁదను నట్టి వానికంటె ప్రియుఁడు భూమియందుఁ గలుగఁబోఁడు.

*యోగ్యులకు చెప్పకుండుటకంటెను అయోగ్యులకు చెప్పట మిక్కిలి అనిష్ట మగుటవలన ఇట అయోగ్యులను మొదట గ్రహించి చెప్పిరి.

[అవ. గురువునొద్ద దీని సభ్యయనము సేయుటకు ఫలమును తెప్ప చున్నాడు.]

136

శ్లో. అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాద మావయోః

జ్ఞానయజ్ఞేన తే నాహ మిష్ట న్స్య మితి మే మతిః॥ 70

టీ. యః = ఎవ్వఁడు, ఆవయోః = మనయిద్దఱమొక్క, ధర్మ్యం = ధర్మయుక్తమైన, ఇమం సంవాదం = సంవాదరూపమైన యీ గీతాశాస్త్రమును, అధ్యేష్యతే = అధ్యయనము సేయఁగలఁడో, తేనచ = ఆపురుషునిచేతను, అహం = నేను, జ్ఞాన యజ్ఞేన = జ్ఞానయజ్ఞముచేత, ఇష్టః = ఆరాధింపఁబడినవాఁడను, స్యాం = అగుదును, ఇతి = అని, మే = నామొక్క, మతిః = విశ్వయము.

తా. ధర్మయుక్తమైన మనయిరువుర యీసంవాదము నేవ్వఁడు *అధ్యయనము సేయునో (గురుసకాశమున పఠించునో) వాఁడు జ్ఞానయజ్ఞ

*కాస్త్రమున కధికారి యగువాఁడు అపేక్షితుఁడుగాన ముఖ్యుఁడు. అనధికారి అపేక్షితుఁడు గాఁడు. ముఖ్యుఁడైనయధికారిని మొదటఁ జెప్పి అనధికారిని అపేక్షితుఁడు కాఁడని పిదపఁ జెప్పవలసియుండఁగా, ఇచట అనధికారిని 'ఇదం తేనాశిషస్సాయ' అని మొదటఁ జెప్ప నేల యన్నచో, అధికారులకు నిది చెప్పకుండుట అనిష్టమైనది దానికంటె అనధికారులకుఁ జెప్పట మిక్కిలియు అనిష్టమైనది. మిక్కిలి అనిష్టమైనదానిని మొదటనే పఠిచూరింపవలయును గాన అనధికారివిషయము మొదటఁ జెప్పఁబడిన దని తెలియునది. ప్రియకృత్తముఁ డగుటచే వాకు ప్రియతరుఁడు. కావుననే వానికి 'మామేవైష్యసి' అనుచోగల మత్రాప్తి నీధింపు నని భావము.

*ఈ గీతాశాస్త్రము సభ్యయనము సేయుట నన్ను జ్ఞానయజ్ఞముచే ఆరాధించు

ముచేత న న్నారాధించునట్టివాఁ డగు నని నాయభిప్రాయము, దీని
137

సధ్యయనము చేయుటమాత్రముచే ఇం దేది జ్ఞానయజ్ఞ మని చెప్పఁ
బడునో దానిచేత యజింపఁబడినట్టివాఁడ నగుదు నని యర్థము.

138 139

శ్లో. శ్రద్ధావా ననసూయుశ్చ శ్రుణుయా దపి యో నరః

140

సోఽపిము క్తశ్శుభానోకాన్ ప్రాప్ను యాత్పుణ్యకర్మణామ్ 71

టీ. యః=ఏ, నరః=మనుష్యుడు, శ్రద్ధావాన్ = విశ్వాసముకల
వాఁడును, అనసూయుశ్చ = అనూయలేనివాఁడునునై, శ్రుణుయాత్
అపి=విననై నవిననో, సః అపి = వాఁడును, ముక్తః = పాపములవలన
విడువఁబడినవాఁడై. పుణ్యకర్మణాం=భగవదారాధనరూప మైనపుణ్య
కర్మములు చేసినవారియొక్క- మద్భక్తులయొక్క యనుట, శుభాన్=
శుభములై న, లోకాన్ = సమూహములను, ప్రాప్నుయాత్ = పొందును.

తా. ఈశాస్త్రమును విశ్వాసయుక్తుడై అనూయారహితుడై
యెవ్వఁడు గురువునొద్ద వినునో అతఁడును అట్టి * శ్రవణమాత్రమున
భక్తివిరోధిపాపములనుండి విముక్తుడై పుణ్యకర్ము లైననాభక్తుల
సమూహమును బొందును.

టతో సాటియగునని భానము. ఇది 'శ్రేయాన్' ద్రవ్యచయదృష్టాత్ జ్ఞానయజ్ఞః
పరస్తవ' అని ప్రథమచక్రమునఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానయజ్ఞముకాదు, 'జ్ఞానయజ్ఞేనచాత్య
స్యే యజస్తే మా ముపాసతే' అని భక్తియోగప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడిన భగవదను
సంధానవిశేషరూపమైన జ్ఞానయజ్ఞమే యిచట వివక్షితము. దీనిచే ఎంతప్రీతిగలు
గునో గీతాధ్యయనముచే అంతప్రీతి గలుగునని యాశయము ఉపనిషత్సారమగుటచే
దీనికి అధ్యయనశబ్దము ప్రయుక్తము. గీతాశాస్త్రపారాయణము జ్ఞానయజ్ఞమతో
తుల్యమై భగవద్ప్రీతిజనక మైన దనుట.

*భగవద్భక్తులను జేరుటచే చారివలన యోగోపదేశాదులు కలిగి తన్ములమున
మోక్షమును బొందు ననుట. శ్రవణమాత్రమునకే యింతఫల ముండఁగా, ఇంక అర్థ
జ్ఞానాదులకుఁ జెప్పవలయునా యని భావము.

141 అవతారిక.

శ్లో. కచ్చి దేత చ్చుతం పార్థ త్వ యైకాగ్రేణ చేతసా

142

కచ్చి దజ్ఞానసమ్మోహః ప్రణష్టస్తే ధనజ్ఞయః॥ 72

టీ. హేపార్థ = ఓ యర్జునా, ఏతత్ = నాచేత నుపదేశింపబడిన యీ గీతాశాస్త్రము, త్వయా = నీచేత, ఏకాగ్రేణ = నిశ్చలమైన, చేతసా = మనస్సుతో, శ్రుతం కచ్చిత్ = వినఁబడినదిగదా. హేధనజ్ఞయః = ఓ యర్జునా, తే = నీయొక్క, అజ్ఞానసమ్మోహః = అజ్ఞానమువలనఁగలిగిన మోహము (అనఁగా భ్రాంతిజ్ఞానము), ప్రణష్టః కచ్చిత్ = నిశ్శేషముగా పోయినదిగదా.

తా. అర్జునా, నే నదివఱకు పదేశించినయీయర్థం బంతయు అవహితచిత్తుఁడవై వింటివేకదా. ఏ యజ్ఞానముచే మూఢుఁడవై నీవు యుద్ధము చేయనంటివో అట్టినియజ్ఞానమువలని సమ్మోహము నశించినదిగదా.

అర్జున ఉవాచ = అర్జునుఁ డిట్లనియెను.

143

శ్లో. నష్టోమోహః స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మయాఽచ్యుత

స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ॥ 73

టీ. హే అచ్యుత = ఓ కృష్ణా, త్వత్ప్రసాదాత్ = నీయనుగ్రహమువలన, మోహః = నావిపరీతజ్ఞానము, నష్టః = నశించినది, మయా = నాచేత, స్మృతిః = యథావస్థిత మైన తత్త్వజ్ఞానము, లబ్ధా = పొందఁబడినది. గత సందేహః = పోఁగొట్టఁబడిన సందేహముగలవాఁడనై, స్థితోఽస్మి = ఉన్నవాఁడను. తవ = నీయొక్క, వచనం = మాటను, కరిష్యే = చేసెదను.

తా. అచ్యుతా, నీప్రసాదమువలన నామోహము నివర్తించెను. యథావస్థిత మైనతత్త్వజ్ఞానము నీప్రసాదమువలననే పొందితిని. కనుక పూర్వము బంధున్న హకారుణ్యములవలనఁ బెరిగినవిపరీతజ్ఞానముచే

నాకుఁ గలిగినదై న్యములన్నియుఁ దీటి సంశయములు తొలఁగి స్వస్థుఁ డనై యున్నవాఁడను. ఇప్పుడే యుద్ధాదులు చేయవలయు నని నీ వాడిన

144

మాటచొప్పునఁ జేసెదను- అనఁగా నీవుచెప్పినట్లు యుద్ధాదులు చేసె దను అని యర్థము.

మోహ మనఁగా విపరీతజ్ఞానము-అనాత్మయైనప్రకృతిని ఆత్మగాఁ దలఁచుటయు, పరమపురుషశరీరమై తదాత్మకములై యుండునట్టి చిద చిద్వస్తువులన్నియు తదాత్మకములుకావని తలఁచుటయు, నిత్యనైమి త్తికరూపమైనకర్మము పరమపురుషారాధనమే యగుటచే తత్త్వాప్తి కుపాయమైయుండఁగా నది బంధకమనియెడిబుద్ధియు, విపరీతజ్ఞానమగును. ఇట్టివిపరీతజ్ఞానమెల్ల నశించినదని యర్థము. స్మృతి యనఁగా యథావ స్థిత తత్త్వజ్ఞానము-కలరూపును గుఱించినయెఱుక- అనఁగా ఆత్మప్రకృతి విలక్షణమై, ప్రకృతిస్వభావరహితమై, జ్ఞాతృత్వైకస్వభావమై, పరమ పురుషునికి శేషమై, వానికి నియామ్యమైయుండుటే స్వరూపముగాఁ గలిగియుండు ననెడి జ్ఞానమును; పరమపురుషుఁడు, నిఖిలజగదుత్పత్తి స్థితిప్రళయములు లీలలుగాఁ గలవాఁ డై, అశేషదోషప్రత్యసేక కల్యాణైకస్వరూపుఁడై, స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞాన బలైశ్వర్య వీర్యశక్తి తేజః ప్రభృతీసమస్తకల్యాణగుణసముద్రుఁ డై, పర బ్రహ్మశబ్దవాయుఁ డై యుండు ననెడి యీపరమపురుషయాథాత్మ్యమునుగుఱించిన జ్ఞాన మును ఇట్టి పరావరతత్త్వముల యాథాత్మ్యమును గుఱించిన విజ్ఞా నము గలిగి యావిజ్ఞానమును అభ్యాసము సేయుచు నానాటికి ప్రవర్ధ మానమగుచున్నపరమపురుషప్రీతియే ఫలముగాఁ గోరి చేయునట్టి నిత్య నైమిత్తిక కర్మములచేతను, నిషిద్ధములపరిహారముచేతను, శమదమా ద్యాత్మగుణములచేతను భక్తియోగమును నిర్వర్తించి, భక్తిరూపమును బొందినపరమపురుషోపాసనముచేతనే వేదాంతవేద్యుఁడును బరమపురు షుఁడును వానుదేవుఁడు నైన భగవంతునిలభింపఁదగు ననెడి జ్ఞానమును

స్మృతిశబ్దముచే గ్రహించునది. ఇట్టితత్త్వజ్ఞానము నీప్రసాదమువలననే నాకు లభించిన దని యర్థము.

అవ. తనపుత్రులును పాండవులును యుద్ధంబునం దేమి చేసెద రని యడుగుచున్న ధృతరాష్ట్రునకు సంజయుఁడు చెప్పెను.

సంజయ ఉవాచ

శ్లో. ఇ త్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః

సంవాద మిమ మశ్రౌష మద్భుతం రోషహర్షణమ్॥ 74

టీ. ఇతి=ఈప్రకారము, వాసుదేవస్య = వసుదేవునికొడుకైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్కయును, మహాత్మనః = మహాబుద్ధిమంతుఁడగు, పార్థస్య=కృష్ణునిమేన త్తయగు పృథయొక్క కొడుకైన అర్జునునియొక్క యును, అద్భుతం=అత్యశ్చర్యకరమైనదియు, రోషహర్షణం = పుల కాంకురకరమైనదియునగు, ఇమం సంవాదం=ఈసంభాషణమును, అహం = నేను, అశ్రౌషమ్=వింటిని.

తా. ఇట్లు వసుదేవునికుమారుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తికిని, అతని మేన తల్లియైనపృథయొక్కకుమారుఁడైన మహాబుద్ధిమంతుఁడగుటచే నతని పదద్వంద్వమాశ్రయించినవాఁడు నైన అర్జునునికిని, నడచినయీసంవా దమును *యథోక్తముగా వింటిని. ఇది యత్యద్భుత మగుటచే పులకాం కురమై యుండెను.

శ్లో. వ్యాసప్రసాదా ద్రుతవా నేత ద్గుహ్య మహం పరమ్

యోగంయోగేశ్వరాత్కృష్ణాత్పాక్షాత్కథయతస్వయమ్॥ 75

టీ. ఏతత్=ఈ, పరం=ఉత్కృష్ట మగు, యోగం = యోగ మనుపేరు గల, గుహ్యం=రహస్యమును, స్వయం=తానే, కథ యతః =చెప్పుచున్న, యోగేశ్వరాత్=కల్యాణగుణములకు (జ్ఞానబలైశ్వర్య

*ఇచట 'యథోక్తముగా' ననుటచే నీ కెట్లు నేను చెప్పితినిో యట్లే వారివలన వింటిని అని యర్థము. విన్నది విన్నట్లే చెప్పినాఁడ ననుట.

వీర్యశక్తి తేజస్సులకు నిధి యగు, కృష్ణాత్ = శ్రీకృష్ణునివలన, వ్యాస ప్రసాదాత్ = వ్యాసానుగ్రహమువలన (అనగా వ్యాసానుగ్రహము చేతఁ గలిగిన దివ్యచక్షుశ్రోత్ర లాభమువలన), అహం = నేను, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా, శ్రుతవాన్ అస్మి = విన్నవాఁడ నైతిని.

తా. పరమరహస్యమైన యీ యోగశాస్త్రమును జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య తేజస్సులకు నిధి యగుభగవంతుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు తానే యుపదేశించుచుండఁగా, వ్యాసానుగ్రహమువలనఁ గలిగిన *దివ్యచక్షుశ్రోత్రములం జేసి ప్రత్యక్షముగా వింటిని.

శ్లో. రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాద మిమ మద్భుతమ్

కేశవార్జునయోఃపుణ్యం హృష్యామిచ ముహుర్ముహుః || 76

టీ. రాజన్ = ఓధృతరాష్ట్రమహారాజా, అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమైనదియు, పుణ్యం = పావనమైనదియునగు, కేశవార్జునయోః = శ్రీకృష్ణార్జునులయొక్క, ఇమం సంవాదం = ఈసంభాషణమును, సంస్మృత్య సంస్మృత్య = తిలచితిలచి, ముహుర్ముహుః = చూటిచూటికిని, హృష్యామి = ఆనందించుచున్నాఁడను.

తా. రాజోత్తమా, కేశవార్జునులకు జరిగినట్టియు, ఆశ్చర్యకర హామును పావనము నై నట్టియు ఈసంవాదమును సాక్షాత్తుగా విన్న దానిని దలచి తలచి చూటిచూటికి హర్షించుచున్నాఁడను.

శ్లో. తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూప మత్యద్భుతం హరేః

విస్మయోమేమహాన్ రాజన్ హృష్యామిచ పునఃపునః || 77

టీ. హేరాజన్ = ఓధృతరాష్ట్రమహారాజా, హరేః = శ్రీకృష్ణ మూర్తియొక్క, అత్యద్భుతం = మిక్కిలి యాశ్చర్యకరమైన, తత్ = ఆ-అర్జునునికొఱకు ప్రకాశితమైనయనుట, రూపంచ = విశ్వరూపమునును,

*చక్షుశ్రోత్రములు నిత్యము అనుబంధింప విశ్వరూపవర్ణనమును మార్గస్థవాక్య శ్రవణమును గలిగిన పని తెలియునది.

సంస్కృత్య సంస్కృత్య = తలఁచి తలఁచి, మే=నాకు, మహాన్ = అధికమగు, విస్మయః=అశ్చర్యము, (భవతి=కలుగుచున్నది.) పునఃపునశ్చ=మాటిమాటికిని, హృష్యామి=హర్షించుచున్నాఁడను.

తా. రాజోత్తమా, అత్యద్భుతమైన శ్రీకృష్ణుని యావిశ్వరూపమును అర్జునునకుఁ ప్రకాశింపజేసినదానిని, నాకు సాక్షాత్కరించినదానిని, దలఁచి తలఁచి హర్షించుచున్న నాకు అత్యంతాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. మరలమరల నాకుహర్ష మే కలుగుచున్నది.

అవ. వేయేల ?

శ్లో. యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో భనుర్ధరః

145   146   147   148

తతః శ్రీర్జిజయో భూతి ర్భ్రువా నీతి ర్మతి ర్మమః¹ 78

టీ. యత్ర=ఏపక్షమందు, *యోగేశ్వరః-యోగ=సమస్తచేతనాచేతనవస్తువుల స్వభావయోగములకు, ఈశ్వరః = నియామకుఁడైన - అనఁగా వానిస్వరూపస్థితి ప్రవృత్తులను స్వసంకల్పాధీనముగా జరపు

*యోగేశ్వరాత్ కృష్ణా తాన్మితృభూతి స్స్వగుమ్ అనన్తో 'కథయశ్చస్త్వియమ్' అన్నందులకు వలయు ఆప్తతమర్థముకొఱకు యోగేశ్వరశబ్దమునకు స్థానాది కల్యాణగుణనిధి యని యర్థము సేయఁబడినది. ఇచట ఆశబ్దముననే 'శ్రీవిజయోభూతిః' అని శ్రీవిజయదుల నొసఁగఁదగిన యోగ్యతను నూచించునాంతర మావశ్యకము. అందును ఈశ్వరఁడనఁగా నియంతి గనుక యోగశబ్దమునకు అనియంతిచే నిమిమింపఁబడువానిని జెప్పఁదగునుగాన ఆయావస్తువులస్వభావయోగము లని యర్థము సేయఁబడినది. అనఁగా సమస్తవస్తువులకుఁ గల స్వరూపస్థితిప్రవృత్తివిశేషములను తన సంకల్పమునకు లోనుగా నియమించి జరపువాఁడనుట. కనుకనే శ్రీవిజయదుల నొసఁగ సమర్థుఁ డని యాశయము. కృష్ణుఁ డనఁగా నల్లనివాఁడు. ఈ కృష్ణశబ్దము భగవంతుని కవస్థాంతరములందును గలదు గాన ఇచట ఈయవత్తరము నే తెలుపుటకొఱకు 'వసుదేవనూనుఁ డైనకృష్ణుఁడు' అనఁబడెను. దీనిచే అవతారదశయందును యోగేశ్వరత్వాదిరూపమును స్వస్వభావమును వదలనివాఁడగుట నూచితము. అర్జునునకుఁ బూర్వము గల 'విశృజ్యసకరంచాపమ్' అనునవస్థకు వ్యతిరిక్తమైన యవస్థకు దెలుపు 'ధనుర్ధర' శబ్దము, భగవంతుఁ డనుకొనించినట్లు చేయుటకై గాంధీవధనువును గ్రహించివాఁడని

నిరుంతయగు, కృష్ణః = శ్రీకృష్ణుడు, (వర్తతే = ఉన్నాఁడో), యత్ర = ఏపక్షమందు, ధనుర్ధరః = ధనుస్సును ధరించిన, పార్థః = పృథకోడుకైన అర్జునుడు, (ఉన్నాఁడో), తత్ర = అపక్షమందు, శ్రీః = లక్ష్మీయును, విజయః = జయమును, భూతిః = విశ్వరూపుని, నీతిః = నీతియును, ధ్రువా = నిశ్చలమైయుండు నని, మమ = నాయొక్క, మతిః = అభిప్రాయము.

తా. ఉచ్చావచములైన (అనఁగా ఉత్కృష్టములుగాఁ గాని సీచములుగాఁ గాని యుండు) సమస్తచేతనాచేతనవస్తువులకుఁ గలయా యాస్వభావయోగముల నన్నిటిని నిరుమించువాఁడై (అనఁగా స్వేతర సమస్తవస్తువుల స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిభేదములను నిజసంకల్పాధీనములుగా నడపునట్టివాఁడై), వసుదేవనూనుఁడై యొప్పకృష్ణుఁడేపక్షమందుండునో, అతని మేనత్త యైనపృథ్వీకృకుమారుఁడై యతనిపదద్వంద్వమునే యాశ్రయించినవాఁడై యొప్పనర్జునుఁడు గాఁడీవ ధనుర్ధరుఁడై యేపక్షమునందుండునో యాపక్షమున లక్ష్మీయు, జయమును, విశ్వరూపును, నీతియు నిశ్చలములై యుండు నని నాయభిప్రాయము. 14⁹

ఓమ్ త త్సత్.

తెలుపుచున్నది. ఈశబ్దమునందు విశిష్టపరికిరవిశేషమును వీర్యాదివిశేషమునుగల వాఁడనుభావము గర్భితము. ఇట్టివాఁడు గనుకనే ఏడున్న పక్షమునందు శ్రీవిజయచు లావహిల్లు నని యాశయము. 'పార్థ స్యచ మహాత్మనః' అని పూర్వోక్తపార్థశబ్దము మహామతిత్వమును దెలుపుచున్నది గాన దానివలన 'అతనిపదద్వంద్వమునే యాశ్రయించినవాఁడు' అనుట సిద్ధించినది. నీకొడుకులవలె కృష్ణునిఁ బ్రార్థించి నిస్సారములైన నేనాదిపరికరములను గైకొనక అతనిపదద్వంద్వములే కైకొన్నవాఁడని భావము. 'తత్ర' అనఁగా యోగేశ్వరుఁడైనకృష్ణుఁడును ధనుర్ధరుఁడైన పార్థుఁడు సున్నయాపక్షమునందు - అనఁగా పాండవపక్షమునందు దనుట. పాండవపక్షమునందు దని స్పష్టముగా ఎదుటఁ జెప్పట కట్లువుగాన ఆపక్షమందు అని చెప్పినాఁడని మెలపు గ్రహించునది. ఇవట శ్రీ యనఁగా రాజ్యాదిభోగ్యసమృద్ధిరూప మైనసంపద. నీతి యనఁగా అర్థశాస్త్రమువలన జనించు కర్తవ్యనిశ్చయ మని తెలియునది.

ఇతి శ్రీ మద్విశ్వానరాయణ శతసహస్రికాయాం సంహితాయాం
 వై యోసిక్యాం పారమహంస్యాం శ్రీ భీష్మపర్వణి శ్రీ భగవద్గీ
 తా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
 శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదే సకలశాస్త్రార్థకథనమోక్షోప
 దేశయోగోనామ అష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషద్ధర్మప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకం
 బును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపం
 బును నగు శ్రీభగవద్గీతలయందు మోక్షసన్న్యాస
 యోగం బన్నది పదు నెనిమిదవయధ్యాయము.
 శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః.

శ్లో॥ కృష్ణస్తత్త్వం పరం తత్సరమపిచ హిత తత్సదై కాశ్రయత్వమ్!
 శాస్త్రార్థోఽయం చ యత్యై స్త్రీభిరిహకథిత స్తత్రపూర్వత్రచక్మే!
 భక్త్యర్థస్వాత్మదృష్టేః కరయుగళదశా మధ్యమేభక్త్యపాయః!
 సోఽన్తానుష్ఠానవృత్తిం ద్రథయితు మఖిలం ప్రోక్త మస్తేఽవ్యశోధి॥

అథాయై శ్శిష్యమోహ స్తదుపశమవిధిః కర్మయోగోఽస్యభేదా
 స్తత్యైకర్యాదియోగ స్తదుచితమహిమా భూతికామాదిభేదః!
 భక్తి స్తన్ములభూమా భజనసులభతా భక్తిశైఘ్ర్యాది జీవ
 త్రైగుణ్యం శాంతిత్వా తదధిగమపర సాసరవర్గచ్ఛ గీతాః॥

తత్త్వం యత్రప్రణవే ధనన్తా యరథేఽవ్యక్తే దరీదృశ్యతే
 తచ్చిత్తో భువి వేద్యుః కేవలకవి ర్భక్తోఽనుకంష్య స్సతామ్!
 తత్రాదృగ్గురు దృష్టిపాతమహిమ గ్రస్తేన యచ్ఛేరసా
 గీతా విష్ణుపదీ యతిశ్వరపచస్త్రై రవాగామ్యత॥

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాస్తదేశికాయ నమః.

అష్టాదశోఽధ్యాయః

మోక్షసన్న్యాసయోగము — అవతారిక.

ఈ యధ్యా యారంభమున నర్జునుడు హఠాత్తుగా సన్న్యాస త్యాగముల తత్త్వము నెఱుంగగోరి ప్రశ్నించుచున్నాడు. వెనుకటి యధ్యాయమున నీ రెండింటిలో నే యొకదాని ప్రసంగమైనను గానము దీని కేమి యభిప్రాయమో ఆరయవలెను.

తాత్పర్యచంద్రికలో శ్రీ వేదాంతాచార్యులు 'మోక్షసాధ భూతాంశ స్వరూపశోధన ముత్తరాధ్యాయేన క్రియతే ఇతి సజ్జతి' అని సాయించిరి. అనగా - మోక్షసాధనమైన ప్రపత్తియొక్క స్వరూప మిందు శోధింపబడుచున్నది.

ఏ శాస్త్రమునందైనను తద్గతపారిభాషిక పదములయొక్క సంకేతము ముందుగ జేయబడును. అమరకోశమున జూచుచు, వ్యాకరణ శాస్త్రమున జూచుచు, అటులనే యీ యధ్యాయమున వివరదియగు మోక్షసాధనమైన ప్రపత్తిగుహ్యతమముగ మఱదేలింపబడుచున్నది. అది యీ యధ్యాయమునకే కాదు గీతాశాస్త్రమునకే ప్రధానసారమని పెద్దలందురు. అట్టి ప్రపత్తికి ప్రధానాంగము 'సర్వధర్మపరిత్యాగము' ఇచ్చటనున్న త్యాగమున కర్థమును చక్కగ నెఱుంగనిచో ప్రపత్తి ఫలించదు. సరిగదా! ప్రత్యవాయకరమును నగును. అందుచే నధ్యా యారంభముననే శ్రీ భగవాను డచ్చటి త్యాగశబ్దమునకు తనకు వివిక్షితమైన సాంకేతికార్థమును 'త్యాగోహి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధః సంప్రకీర్తితః' అని ఫలసంగకర్తృత్వత్యాగమే యచ్చటి త్యాగశబ్దార్థ మనియు దానినే సన్న్యాసమందురనియు రెండింటికి అభేదమును దాని స్వరూపమును వివరించెను.

సన్న్యాస శబ్దమునకు 'సత్తిన్యాసః - సన్న్యాసః' అను వ్యుత్పత్తి చే సచ్ఛబ్దవాచ్యుడగు సర్వేశ్వరునియందుంచుట (విడుచుట). దేనిని? తన

రక్షణభారమును - అని ప్రపత్తి పరమగు నర్థమును గ్రహించవలెను. త్యాగశబ్దమునకును వస్తుతః అదియే యర్థము. 'సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తా శరణాగతి రిత్యపి' అని యివి పర్యాయపదములు.

ఇట్టిచ్చట త్యాగమనగా శలసంగకర్తృత్వ త్యాగమేకాని స్వరూపత్యాగము కాదని మొదటనే పారిభాషికముగ నిర్ణయించివేయుటచే చరమోపాయ ప్రతిపాదక చరమశ్లోకమునందలి సర్వధర్మ పరిత్యాగమనగా మోక్షోపాయములుగ నింతవరకు చెప్పబడిన కర్మజ్ఞాన - భక్తిప్రభృతులను స్వరూపముతో విడుచుటగాక పై విధముగ శలసంగకర్తృత్వములను విడిచి కైంకర్యబుద్ధితో కర్మను, స్వపరస్వరూపజ్ఞానముతో జ్ఞానమును కాలక్షేపమునకు భక్తిని చేయవలెనని భావము.

(2) 'పృథక్వేదితు మిచ్ఛామి' యనుచో సన్న్యాసత్యాగముల పృథక్త్వము=భేదమును తెలియగోరుచున్నానని యర్థమైనచో నవి వేరువేరని యెఱింగియుండి వాని వాని స్వరూపమును మాత్రమే యెఱుంగగోరుచున్నాడని తాత్పర్యమగును. అది యుక్తముకాదు. అంతకు పూర్వము అవి వేరువేరని తెలుపుటకు తగిన హేతువులు కాన్పించవు. ముందైనను రెండింటికిని ఐక్యమే చెప్పబడుచున్నది. అట్టితరి యట్లునకు వాని పృథక్త్వజ్ఞాన మెట్లుండును? అందుచే నీ ప్రశ్న ప్రతిపచనములు అసంగతమని తోచుచున్నది. అందులకే శ్రీ భాష్యకారులు (రామానుజులు) 'అనగా' యని ప్రత్యేకించి నిరూపించిరి.

ఇచ్చట 'తత్త్వం వేదితుమిచ్ఛామి' యని మాత్రమే వివక్షితము, పృథక్త్వనిర్దేశమేల యన్నచో వేరైనచో చెప్పము తెలియగోరుచున్నానని మాత్రమే యర్థము.

2వ శ్లోకము

(3) సర్వకర్మఫలత్యాగమే త్యాగమను వారి అభిప్రాయమేమనగా -

కామ్యకర్మ లొసంగు ఫలములు ముముక్షువులకు మోక్షవిరోధులనిగదా కామ్యకర్మలను విడువమనుట - అందుచే ఫలమునే విడుచుట మంచిది. అయినచో - 'ప్రయోజన మనుద్దిశ్యమందోఽపి ప్రవర్తతే' అనునట్లు పిచ్చివాడే మెరుగనిపించుకొనునే. అదియునుగాక 'సకుర్యాన్నిష్ఫలం కర్మ' అనియును నిషేధమున్నదే అన్నచో - నిత్యనైమిత్తిక కర్మలకు ఫలము లేకున్నను వాని ననుష్ఠించుటచే భగవంతుడు ప్రసన్నుడగునటుల వీనిని చేయుటవలనను భగవంతుడు ప్రసన్నుడగును. అంతకన్న గొప్పఫల మేమున్నది! అట్టివిధి యున్నదా యని శంకింపరాదు. 'యోవా ఏతదక్షరం గార్హవిదిత్వా జహోతి యజతే తపస్తపతి బహూని వర్షసహస్రాణి అన్తవదేవాస తస్య తద్భవతి' అను శ్రుతివాక్యముచే అక్షరుడనబడు పరమపురుషుని తెలిసికొని చేసిన కర్మలకు నిత్యఫలము కలదనియు అదేకర్మ ఆతని నెఱుంగక ఆచరించిన అల్పమైన ఫలము నొసంగుననియు చెప్పబడినదిగదా! కాబట్టి నిత్యనైమిత్తిక కర్మలవలె కామ్యకర్మలకు ఫలతః త్యాగమే గాని స్వరూప త్యాగము లేదని చెప్పదురు.

(4) కామ్యకర్మల నసలే (స్వరూపతః) విడిచిపెట్టుమను వారి యభిప్రాయ మేమనగా - ఈ కామ్యకర్మలు నిత్యనైమిత్తిక కర్మల వంటివి కావు. ఏలనన -

1. అవి చేయనిచో ననర్థము కలుగును. 'సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్థస్సర్వ కర్మసు' అనునటుల నితర కర్మలను చేయుట కనర్థుడగును. కావున నవి చేయబడుచున్నవి. ఈ కామ్యకర్మ లట్టివి కావు.

2. త్రివర్గసాధనములు గాన చేయబడవలెనందురా? వీనికి కావలసిన మోక్షమున కవి విరుద్ధములు గదా!

3. అవియే మోక్షసాధనమందురా? అయినచో మహానశాస్త్రమేల?

4. ఉపాసన కంగముగా చేయవలెనందురా? దానికొరకు నిత్య నైమిత్తికకర్మలే చాలును. వాని కింతకన్న వేరే ప్రయోజనము లేదు గదా! అందువలననే 'సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాది శ్రుతేశ్వవత్' అను సూత్రమున ఆశ్రమధర్మములను మాత్రము చాలునని చెప్పబడెను గదా !

కాబట్టి స్వర్గ - నరకాదులకు కారణమైన కర్మలను ముముక్షువులు బాత్తుగ విడిచిపెట్టవలెనందురు.

3వ శ్లోకము

(5) ఈ శ్లోకమున 'ఏక' - 'అపరే' యని రెండు పక్షములు చూపబడినవి. మొదటిది సాంఖ్యద్వైతపక్షము. రెండవది త్యాజ్యోపాదేయ విభాగతత్త్వము నెఱిగిన తన స్వంతపక్షము.

'కామ్యానాం కర్మణాం' అను శ్లోకమున కర్మలకు ఫలముతో విరోధము జూపబడినది. ఈ శ్లోకమున కర్మలకు స్వరూపతః దోష ముండుటచే నవి యనర్థావహములని చూపించబడినది.

సాంఖ్యులు వేదోక్తమగు హింసయును నిషిద్ధమే యగుటచే నది యును దుష్టమే యందురు.

ఈశ్వర కృష్ణ పండితు లిట్లందురు :- 'దృష్టవదానుశ్రవికః, సహ్యవిశుద్ధః, క్షయాతిశయ యుక్తః' అనగా - లౌకికహింసవలెనే వేదోక్తహింసయును కూడనిదే. నశ్వరమైనదియు నగుచున్నది, అని యర్థము. కాబట్టి వేదమున జెప్పబడిన 'శ్వేతమూలభేత భూతికామాః' అను హింసకూడ కర్తకు దోషావహమే. క్రతువున కుపకారియైనచో కావచ్చును. అంతమాత్రమే అని వారి మతము. ఇది భగవంతున కశుక్లము. దీనినిబట్టి సకల కర్మలును స్వరూపతః విడిచిపెట్టవలెననెడు ఆద్వైత సన్న్యాసవాదము నిరసించబడినది.

4వ శ్లోకము

(6) తన ప్రీతికి సాధనమని భగవంతుడే స్వయముగ నన్నా కర్మలయందు ప్రేరేపించి నాచే వానిని చేయించుచున్నాడని ముముక్షువు భావించవలెను. సర్వేశ్వరునియందు తన కర్తృత్వమును అనుసంధించుట యనగా - నా కర్తృత్వము 'పరాశ్చతచ్ఛ్రేణే' అను సూక్ష్మసిద్ధాంతానుసారముగ భగవదధీనము. అతని యనుమతిలేనిదే నే నే పనిని చేయజాలను అని తలంచుట.

ఇచ్చట నొక వేదాంతరహస్యమును గమనించవలెను. మనము పిల్లలకు బెట్టు పేరులలో నొకయంశ భగవదధీనము. ఒక యంశ తండ్రి యధీనము. ఇది యెట్లన - ఏకాదశేఽహని పితానామకుర్యాత్త'ని పదునొకండవరోజున బిడ్డకు తండ్రి నామకరణము చేయవలెనని సామాన్యతః నామకరణమునకు భగవదిచ్చకలదు. విశేషించి 'రంగదాసు, రామదాసు' అను పేరులలో తండ్రి యిచ్చయే కారణము. అటులనే వీరు కర్మలను చేయవలెనని సామాన్యముగా భగవదిచ్చ, ఆ పనులలో -

ఫలానపని చేయుమనని నిశ్చయించుకొని దానినే చేయుటలో తన యిచ్చ కారణము కాబట్టి జీవుని కర్తృత్వము ఉమ్మడి సాత్త్వికవంటిది. సామాన్యకర్తృత్వము భగవదిచ్చాధీనము - విశేషకర్తృత్వము జీవయిచ్చాధీనమును. ఉమ్మడిగా బ్యాంకులలో డిపాజిట్టు చేసినచో ఒకనికి అందుండి సొమ్మును తీయవలసి యున్నచో రెండవవాని యనుమతి సంతకము ఉన్ననే వాడా సొమ్మును తీయగల్గును. అటులనే చేతనులకున్న ఉమ్మడి కర్తృత్వములో తానొక పనికి దాని నుపయోగించవలెననిన ఈశ్వరసమ్మతి యవసరము. కర్తృత్వత్యాగమనగా - అనేకులు కలిసిచేసిన ఒకపనిని (నేనొక్కడినే) - చేసితి ననుకొనకయుండుట. అనగా - 'అధిష్ఠానం తథాకర్తా కరణంచ పృథగ్విధం - వివిధాచ పృథక్చేష్టా దైవంచైవాత్రవశ్శుమమ్మని. ఏడవకర్తగా పర

మాత్మయు గణింపబడుటచే తా నొక్కడే చేసినట్లు భావించక పరమాత్మ తనచే చేయించినట్లు తలంచుట.

కర్మలు చేయుచుండగా నీ ఫలసంగక ర్తృత్వత్యాగ మెట్లుఘటించునని యాశంకింపరాదు. అనగా - ప్రయోజనము లేనిదే ఎవ్వడు నేపనియును చేయఁడుగా! చేసినను దాని యుండంత ప్రీతియుండదు - కర్మ తనదియును మమకారము దానియందు లేనిచో శ్రద్ధయుండుట కష్టము. తాను చేయుచు నేను చేయలేదనుకొనుట దుర్ఘటము అని కదా ఆ శంక - దానికొక లౌకికయుక్తిని వినుడు.

ఒక గుమస్తా ఒక యజమానియొద్ద పనిచేయుచున్నాడు. ఆ యజమాని లక్షలమీద వ్యాపారమును చేయుచుండును. ఈ యుద్యోగికి నెలకు రెండువందలరూపాయ లిచ్చుచుండును. ఈ గుమస్తా తన నా యజమానునికి నౌకరునని తలంచుచున్నంతవరకు యీ వ్యాపారము నేనే చేయుచున్నాననిగాని, ఇది యంతయు నాదినిగాని వీనిలోని లాభ నష్టములు నావి యనిగాని తలంచునా? ఈ వ్యాపారమును యజమాని నాచే చేయించుచున్నాడు ఇది యంతయు నాతనిదే దీనిలోని లాభ నష్టము లాతనివేయని గదా తలంచుచుండును. ఇతనికి వ్యాపారమున ఫలసంగక ర్తృత్వములున్నవా? అటులనే మనముకూడ భగవంతునకు నౌఖరులమని (దాసులమని) నమ్మి పనులను చేయుచో మనకు నీ త్రివిధ త్యాగమున్ను ఘటించుట కాక్షేపమేమి?

5వ శ్లోకము

(7) పరమాత్మ సమారాధనరూపమై ఆతనికి ప్రీతిని కలిగించుటచే ఆప్రీతి యుండనేరదు గాన పాపనాని యనబడుచున్నది. పుణ్య పాపములకు లక్షణము - శ్లో. యత్త్వత్ప్రియం తదిహ పుణ్య మపుణ్య నమ్యత్ నాన్య త్తయోర్లక్షణ మత్రజాతు - భగవంతునకు ప్రియమై నచో పుణ్యమనియు అప్రియమగుచో పాపమనియు తప్ప పుణ్యపాపములకు వేరొక లక్షణములేదని శ్రీకూరేశులు అతిమానుష స్తవమున తెలిపిరి.

(8) “ఒకానొకప్పుడును విడిచిపెట్టవగదు” అనుటచే ‘యజ్ఞేన దానేనతపసానాశకేన-బ్రాహ్మణా వివిదిష్యన్తి’యనియును ‘కర్మన్నే హకర్మాణి జిజీవిషేత్’ అనియు నుండుటచే యజ్ఞదానాదులు భగవంతుని తెలుసుకొనవలెనను యిచ్చనుబుట్టించును. అందుచే నాశోచక జపించువరకే వాని నాచరించవలెను గాని ఆ యిచ్ఛకలిగిన పిమ్మట వానిని విడిచిపెట్టవలెననెడు పక్షము దీనిచే నిరసింపబడినది. ‘సఖిత్వేనం వర్తయన్ యావదాయుషం’ వాడు బ్రతికియున్నంత పర్యంతము నిట్లే కర్మలను చేయుచునే యుండవలెను. అని శ్రుతియు, ‘అప్రమాదాత్తైత్రాపి హిదృష్టమ్’ శరీర చరమయాత్ర (చనిపోవు) వరకు వర్తాత్రిగు కర్మముల ననుష్ఠించవలెనను బ్రహ్మగోత్రము యీ యుత్తమునే బలపరుచుచున్నది.

(9) ఈ శ్లోక పూర్వాధ్యమున ‘కార్యమేవార్థో’ అని నిర్భాగమేల? విద్యానిష్ఠున కీ కర్మలతో నేమిషి?

1. ఆరాదుపకారకములని యీ? అట్లుగుచో కర్మజ్ఞానములు సముచ్చిత్య కారణములగును గదా! అది కర్మజ్ఞానముల సంఘాతి భావము నంగీకరించుట మీగు సమ్మతము కాదే.

2. తత్త్వజ్ఞానము కొఱకందువా? అది యాచార్యోపదేశము చేతను దానినివిని తానుచేయు మననాదులవలననే కలుగుచుగదా!

3. ఉపాసన దాధ్యము కొఱకందువా? అది యుపాసనాదేశయముచే కలుగు సుస్కార పాటనము చేతనే సిద్ధించునే.

4. ఈకర్మలచే ముముక్షువునకు కావలసిన మరలొక ప్రయోజన మేదైనను సిద్ధించుటకందువా? అట్టిదేదియును దీనివలనకానమే.

ఇట్లే ప్రయోజనమును లేకగో కర్మలను ఏ విధిచాస్త్రము చేయునా? ఇక నీవిధి యేల యని ప్రశ్న కళిప్రాయము.

(10) నిత్యనైమిత్తిక కర్మలను స్వరూపతః విడువవలెనను పక్షము నిరాకరింపబడుచున్నది అని సన్నిపత్యోపకారములు.

(11) ఉపాసన జీవితాంతమువరకును చేయుచున్నచో దాని కంగమగు యజ్ఞాదులను జీవితాంతమువరకును చేయుచునే యుండ వలెను. అందులకే 'సరాప్యేవం వర్తయన్ యావదాయుషం' ఇత్యాది శ్రుతులట్లు చెప్పిచున్నవి. ఉపాసనకు యజ్ఞ ములంగము లెట్లగునన్నచో - 'సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాది శ్రుతిశ్శవన్' 3-4-25 అను బ్రహ్మసూత్ర మీ విషయమును నిర్ణయించుచున్నది. యజ్ఞాది కర్మలలో నధికారము గల స్పృహస్థులుచేయు బ్రహ్మోపాసనకు యజ్ఞాది సమస్తకర్మాపేక్షకలదు. ఎట్లనగా - గ్రామీంతరిముని కేగుటకు సాధనమైన గుఱ్ఱమున్నను దానికి జీను కట్టెము మొదలగు పరికరములున్ననే గదా అది నిశ్చయ ముగా ఆ గ్రామమును చేరుచున్నది. అటులనే యజ్ఞాదులును -

దీని కే క్రింది శ్లోకము నమనంధించవలెను -

శ్లో. యజ్ఞేరీజమహే తపశ్శక్త్యమహే జన్మాస్తరే దుశ్చరం

వృద్ధాన్ భేజిమహే ధనందధిమహే పాత్రేషు నూనంవయమే

యోనాస్మాక మభూదనస్య సులభాభక్తిర్భవద్వేషిణీ

చాచారద్విషి భక్తకల్పసముషి శ్రేయఃపుషి శ్రీజషి.

మాకు శ్రీపతియం దింత భక్తియెట్లు కలిగినదనగా - మేము

పూర్వజన్మమున యజ్ఞ దానవిఃప్రభృతులు నాచరించితిమని గోపికలు నారదునితో చెప్పినట్లు.

(12) 'పూర్వకర్మ'ను అనుటలో భావమేమనగా - యజ్ఞదాన తపస్సులు ప్రాచీన సంచితకర్మకే పోగొట్టగలవుగాని ఉత్తరార్థమును పోగొట్టజాలవు. దానినికూడ పోగొట్టగలది నెఱుక్క ఉపాసనయే.

'అదభగవత ఉత్తరపూర్వార్థమేనాన్వేష్యమానాశౌ తవ్యవదేశాత్'

అను బ్రహ్మసూత్రమున సాక్షాత్కారావస్థవరకు పక్షమైన బ్రహ్మ

విద్యయున్నచో దానివలననే దీనికి పూర్వమందున్న పాపకర్మలన్నియును నశించుటయును, అది పుట్టినపిమ్మట స్రమాదమువలన తటస్థించిన పాపకర్మల యొక్క ఫలమునిచ్చు శక్తి నశించుటయును వేదములలో చెప్పబడెను.

ఇట్లు పాపనములని చెప్పబడుటచే 'త్యాజ్యం నోషవత్' అను పక్షము ఖండింపబడినది.

7వ శ్లోకము

(13) ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోని షష్ఠప్రపాఠకములో గల 31తా పుత్ర - సంవాదములో జగత్తంతయును త్రివృత్కృతమని ఋజువు చేయుచు తండ్రి మనము దిను ఆహారములోని పృథివ్యస్త్రీజములు (అన్నము, నీరు నెయ్యి మొ॥నవి) ఎట్లు త్రివృత్కృతము లగుచున్నవో చెప్పఁ ఘట్టములో - 'అన్నమయంహి' అను నీ వాక్యము ప్రసంగించ బడినది. దీని భావమేమనగా - మనము తినిన అన్నము, త్రాగిన నీరు, తిన్న నెయ్యి మొదలగు తేజఃపదార్థములు, శరీరములో ప్రవేశించి పెరుగు చిలకబడినటుల పేగులలో చిలకబడి మూడువిధములుగా విభజింపబడును. అందు వెన్నవలె పైకితేలిన సూక్ష్మపదార్థములలో పృథివీ పదార్థముచే మనస్సున్ను, జలపదార్థముచే ప్రాణమున్ను, తేజః పదార్థముచే వాగింద్రియమున్ను ఆప్యాయితములు గావించబడునని తెలుపబడినది. ఆహారముయొక్క సాత్విక రాజస తామస భేదములచే మనో వృత్తులును సాత్విక రాజస తామసభేదములచే మారుచుండును. దీనిని దృష్టాంత పూర్వముగా ఋజువుచేయుమని పుత్రుడు కోరుటచే తండ్రి యాతనిని 15 దినము లాహారమును మాన్పించి మనశ్శక్తి క్షీణించుటను ఏమియు జ్ఞాపకము లేకుండుటయును తిరిగి క్రమమున నన్నమును తినుటచే నవి వృద్ధిచెంది యడిగిన వన్నిటిని చెప్పగలుగుటను సిద్ధాంతమును ఋజువుపరచినాడు.

8వ శ్లోకము

(14) అర్థానా మార్జనే దుఃఖం
అర్జితానాంచ రక్షణే
నా శేదుఃఖం వ్యయేదుఃఖం
కిమర్థం దుఃఖభాజనమ్.

ధనము సంపాదించుటలో క్లేశము. ఆ సంపాదించిన దానిని కాపాడుటలో క్లేశము. దానినెవరై నను అవహరించిన క్లేశము. ఖర్చు అయిపోయిన దుఃఖము. ఇట్టిన్ని విధముల మానవుని నేడిపించు నీ ధనార్జన కొఱ కీ తాపత్రయమేల?

5వ అధ్యాయమునందలి 22వది యగు

యే హి సంస్పర్శజా దోషాః
దుఃఖయోనయ ఏవతే.

అను శ్లోకములో తాత్పర్యచంద్రికయందు నీ ద్రవ్యార్జనకు సంబంధించిన ఐదు దోషములను పేర్కొనిరి.

1. ఆర్జనదోషము 2. రక్షణదోషములు 3. ఊయదోషము
4. భోగదోషము 5. హింసాదోషము అని.

1. అసిధారాసమమగు రాజసేవాదులలో అది శ్వవృత్తి (కుక్క బ్రతుకు) అగుటయేగాక శరీరము నశించువరకు ఆర్జించవలసినదోషము.

2. వేయి ప్రాకారములనుధ్య నుంచినను రాజులవలననో నిష్ప వలననో, ఎలుకలవలననో, దొంగలవలననో నశించకుండ కాపాడవలసిన రక్షణదోషము.

3. స్వర్గసుఖము ననుభవించువానికిని ఆ సుకృతము తరిగిపోయి నచో నేలపాలగుడునను భయము ఊయదోషము.

4. ఉన్నదని దేశ, కాల, ద్రవ్య, పాత్ర, అవస్థానియమములను పాటించక తినుటచే కలుగునవి భోగదోషములు.

5. పరులను పీడించి ధనము నార్జించుటచే హింసాగోషము.

(15) కర్మదుఃఖాత్మకముగదా! మనఃక్లేశమును కలిగించదా ?
యన్నచో

“ఫలం సంబంధిత్యయా ఆత్మానం పిప్రీషన్తి”

“సప్రీతోఽయం- ఫలాగోతి శాస్త్రమర్హదా”

అనగా- పరమాత్మనుండి తన కిభీష్టమైన ఫలమును పొందవలె నను కోరికతో నాతనిని కర్మలాచరించి సంతోషపెట్టుదును. అట్లా తడు ప్రీతుడై ఫలము నిచ్చును. అనుష్ఠాన కర్మలచే సంతృప్తుడైన సర్వే శ్వరుడు మనస్సుకు శాంతిని ప్రసాదించును.

(16) భూమిపై ప్రమాదవశమున పడిన గింజ మొలవదన్న మాట లేదు. కావున తేలిస సారాంశ మేమనగా కర్మలను బాగుగ విడిచిపెట్టి వేయుటయే ఉచితము.

(17, 18) ఇచ్చట అనిష్టమనగా సరకాది ఫలమనియు ఇష్ట మనగా స్వర్గాదిఫలమనియును చెప్పుట ముముక్షువు కానివానికి; ముముక్షువునకు స్వర్గాదులును అనిష్టఫలములే.

(19) “నాన్యః పథా అయనాయ విద్యతే” అని నియమించుటచే వేదనమే (ఉపాసనయే=భక్తియే) మోక్షసాధనమని చెప్పబడినది. ‘అన్యః పథాః’ అనుటచే కర్మనిరసంపబడినది. అట్టితఱి మోక్షాధికారి కీ కర్మయేల? కర్మలకు మోక్షవినియోగము వివిధముగానే. ‘యన్యేన దానేన తపసా వివిదిషన్తి’ అని గదా వేదవాక్యము అన్నచో ‘అసినా జిఘాంసతి’ ‘అశ్వేన జిగమిషతి’ అనుచో సర్వస్వభావమునుబట్టి కత్తికి చంపుటలోను, గుఱ్ఱమునకు గమనములోను ఉపయోగమును చెప్పి వలెను గదా! అటులనే యిచ్చటను ఇచ్చటో విషయమైన ధాత్విక మగు వేదనములో కరణము- (సాధనము)గా యజ్ఞాదు లన్వయించును. కాబట్టి యజ్ఞాదులు వేదనమును (ఉపాసనను) బుట్టించి పరంపరగా

మోక్షమునకు సాధనమగుటచే నిని మోక్షములో నిట్లుపయోగించునని తెలియుచున్నది. అయిన కర్మను - 'నాన్యఃపథా' యని నిషేధించుచున్నదే అనినచో నవ్యవధానముగా కారణము కాదగినది వేరొకటి లేదని భావము.

21వ శ్లోకము

(20) ఈ శ్లోకములోని - పృథక్త్వ - నానాత్వ - పృథగ్విధ శబ్దములకు -

బాహిభేదము - విశేష్యభేదము, సూదిభేదములని యర్థమును చెప్పినచో పానరు క్త్య ముండదు.

23వ శ్లోకము

(21) సాన్వికమైన కర్మలనుచేయు సాన్వికుడు పరమార్థయందు ప్రీతితోను సంసారమునుందు ద్వేషముతోనే చేయునుగదా. 'అరాగ ద్వేషః కృపా' అనుట యెట్లు పానరుగ్నిచో కీర్తియందు రాగము అపకీర్తియందు ద్వేషముకూడదని తాత్పర్యము.

25వ శ్లోకము

(22) 'అనుబంధము' - త్తయమనగా = ఆ పనికై చేయవలసినవచ్చిన ధనవ్యయమనెను దోషమే చెప్పబడుటచే యీ అనుబంధశబ్దములోని 'అను' అనెడు ఉపసర్గవలన నీనివలన - అనగా ఈ ఖర్చువలన తరువాత కలిగిన దుఃఖమని ముగ్ధమును చెప్పవలెను

26వ శ్లోకము

(23) అనహంవాదీ

అహం వదన శీలోఽహంవాదీ = నేను చేసితిని, నేనుచేసితిని అని చెప్పవాడు. అట్టివాడు కాకుండుట. (అట్లు చెప్పకండుట.) అన హంవాదీ.

ఇట్లర్థము చెప్పవలసియున్నను వాక్కునకు ముగియ మనస్సుం

దుటవలన (అనగా- మనస్సులో ఆలోచించి పలుకవలెను గాన) కర్మ త్యాభిమానము లేనివాడని చెప్పబడినది.

27వ శ్లోకము

(24) ఇచ్చట 'హింసాత్మకః' అను పదమునకు చక్కని యర్థమును శ్రీ భాష్యకారులు చెప్పిరి.

శాస్త్రము 'కామం ఆత్మానం భార్యాం పుత్రం వా ఉపరున్ధ్యాత్ న త్వేవ దాసః కర్మకరం' తనకు సేవచేసిన కింకరునికి కడుపునిండ అన్నమును పెట్టవలెను. దానికై అవసరమైనచో తానైనను ఉపపసించవలెను. అదియును చాలనిచో భార్యనైనను ఉపపసించవలెను. అదియును చాలనిచో బిడ్డనైనను పన్ను పెట్టవలెను గాని కింకరుని కడుపును కొట్టరాదు- అని చెప్పుచుండగా దానికి విరుద్ధ స్వభావమును కలిగియుండుటయే యిచ్చట హింసయని చెప్పబడుచున్నది.

(25) 'అశుచిః' అనుటచే దర్శన స్పర్శనములకు తగిన శుచిత్వమున్నంత మాత్రముచే కర్మణ్యమకాదు. కింతు - ఆ కర్మకు తగిన ఆంతర బాహ్యశుద్ధి కలవాడు కావలెను.

28వ శ్లోకము

(26) ఈ శ్లోకమున 'అయుక్తః' అను పదమునకు శాస్త్రీయముగు కర్మకు తగనివాడనియు కూడని పనిని చేయువాడనియు అర్థము చెప్పబడినది. ఈతడు తామసకర్తగాన రాజసకర్తకు 'అశుచిః' యని కర్మలకు వలయు శుద్ధిలేనివాడని చెప్పబడెను. రాజస కర్మకును తగదు గాన నింకను వీని యయోగ్యత అధికమని చెప్పవలెను. అట్టి వీని యధికమైన అయోగ్యత ఏమనగా -

“వైవాన్ పాశుపతాన్ స్పృహ్యే

లోకాయతీకన్తాస్తికాన్

వికర్మస్థాన్ ద్వీజాన్ శూద్రాన్

సచేలో జలమావిశేత్”

సాత్వికుడై పవిత్రజీవనమును గడపు శ్రోత్రియకు - పశుపతినే పఠతత్త్వమని కొలుచు శైవులును, దేవుడులేకు వారిని గురించిన శాస్త్రము లసత్యభూయిష్టములని నమ్మియుండు నాస్తికులైన చార్వాకులును తన నిధ్యుక్తధర్మమును విడిచి కూడని యితర వర్ణాశ్రమ ధర్మముల నాచరించు బ్రాహ్మణులను అట్టి శూద్రులను తాకినచో వెంటనే కట్టుబట్టలతో నీట మునగవలెను అనునట్టి అయోగ్యుడని యర్థము.

(27) శాస్త్రగ్రంథమైనను లేక దానియందు చెప్పబడిన ధర్మముల నెఱుంగకుండుటచే సాత్వికకర్మలను చేయుటకు తగిన యోగ్యత లేకుండుట - ప్రాకృతశబ్దమున కర్థము.

(28) పూజ్యులైన మహాత్ములను చూడగనే వేగముగ నెదురేగి వారికి తగినటుల సాష్టాంగ ప్రణామము, ఉచితాసన మిడుట, కాళ్ళొత్తుట, చిసవికట్టఁగో నీనుట మొదలగు సేవలను చేయక స్థిమితముగ కూర్చునియుండుట స్తబ్ధత యనబడును -

(29) శకుండనగా.

దీనికి నైఘంటికార్థము 'గూఢవిప్రియకృత్ శతః' రహస్యముగా నొనని కసర్దక్రియలను చేయువాడు. ఇచ్చట ఆ క్రియలనే శాస్త్రమున జెప్పబడిన శ్వాసయాగమువంటి అభిచారకర్మలను చేయువాడని యర్థము.

(30) నైకృషికః - మాయ మోసము వంచన మొదలగువానిని లొకికకర్మలద్వారా చేయువాడు.

(31) అలసః - 'శ్వఃకార్యమద్య కుర్వీత' రేపు చేయవలసిన మంచిపనిని నేడే చేయుము అనునట్లు శాస్త్రీయమైన పనులలో త్వరపడవలెను. అందులకు విపరీతముగా చేయుటయే 'అలస్య' మనబడును. అట్లుచేయువాడే 'అలసుడు'.

(32) మన్ ౭౨- విశరణ గత్యవసాదనేఘ- అనినటుల ధాతువునకే అవసాదమని యర్థమున్నది. దానికి 'ఏ' యను ఉపసర్గముండుటచే దాని

యొక్క అతిశయము చెప్పబడుచున్నది. అనగా - మిక్కిలి యన సాదము - చివరనున్న తాచ్ఛీల్యార్థక ప్రత్యయముచే నది వానికి సహజముగానుండుట యర్థమగుచున్నది.

అవసాదమనగా -

దేశకాల వైరుధ్యాత్ శోకవస్త్యాద్యనుస్మృతేశ్చత్రజం దైన్యం - 'అభాస్వరత్వం - మనసోఽవసాదః' అనగా - దేశము, కాలము తన కనుకూలముగా నుండక పోవుటచేతను దుఃఖకరములగు వస్తువులను తలంచుకొనుటవలనను మనస్సునకు కలుగు కుంగు అవసాదమనబడును. (హెచ్చరిక లేకుండుట) అట్టి దైన్యము ఆపులగు నితరులకు చూచుట చేతను కలుగు దైన్యముకుంగున్న అవసాద మనబడును.

(33) దీర్ఘసూత్రీ - సూత్ర - సూత్రజే అను భాతువు సూత్రగ మనగా చింతించుట. అదియే స్వభావికముగా కలవాడు (2) దీర్ఘసూత్ర ణాత్ దీర్ఘసూత్రీ. అమాయకమైన పక్షులను పట్టుటకు పెద్దతాడును తయాడుచేయువాని వంటివా డగుటచే జ్ఞాపచారికముగా దీర్ఘసూత్రీ యనబడు చున్నాడు అని కొందఱు అర్థమును చెప్పెదరు.

29వ శ్లోకము

(34) ధనశ్చయ -

ధనమును జయించినవాడు ధనంజయుడు అట్లునుడు. ఇప్పుడే సంబోధన సాభిప్రాయము. అనగా - దిగ్విజయమున మానుషమైన ధనము నార్జించితివి. అటులనే యిప్పుడు శమాది ధనమును కూడ నార్జించవలెనని తాత్పర్యము.

(35) జ్ఞానము -

జ్ఞానము మాడు విధములని వెనుక చెప్పబడెను. తిరిగి యిచ్చట బుద్ధి త్రైవిధ్యమును చెప్పనేల? యన్నచో -

అనుష్ఠానదశయం దుండవలసిన యనుసంధానము వేరు. దానికి కారణమై దానికి ముందుండవలసిన శాస్త్రముచేబుట్టు అధ్యవసాయము వేరు. దాని నిచ్చట చెప్పవలయును పానరు క్త్యము లేదు.

30వ శ్లోకము

(36) భయము అభయములయొక్క స్వరూపమునంద రెఱుంగుదురు. అందుచే నిచ్చట ఆ భయాభయములకు నిమిత్తము నెఱుంగుట చెప్పబడుచున్నది. అందుచే ప్రస్తుత ప్రకరణమునుబట్టి శాస్త్రము నుల్లఘించి వర్తించుట భయస్థానమనియు, శాస్త్రానుసారముగ ప్రవర్తించుట అభయస్థానమనియును గ్రహించవలెను.

‘భీతి అస్మాదితి భయం’ దీనినుండి భయపడుచున్నాడు గాన భయము.

ఈ వ్యవస్థినిబట్టి భయమును వుట్టించు ప్రాణలే యిచ్చట భయశబ్దమున కర్థము. తత్త్వము నెఱింగిన ప్రాణల కట్టి భయము సర్వేశ్వరునివలననే వుట్టుచున్నది. అభయమైనను ఆతనివల్లనే. ఆయన ప్రేరేపించకుండగ నేదియును నెవరిని బాధించుటకుగాని బాధించకుండుటకుగాని శక్యము కాజాలదు.

కాబట్టి యాతని యాజ్ఞను పాలించుటయే అభయ నిమిత్తము. ఆతని యాజ్ఞ నుల్లఘించుటయే భయనిమిత్తము.

‘శ్రుతిస్మృతిర్మమై వాక్ష్ణా
యస్తాముల్లంఘ్య వర్తతే
అజ్ఞాచ్ఛేదీ మమద్రోహీ
మద్యక్షోఽపి నవైష్ణవః’

‘భీమాస్మాద్వాతఃవతే’ ఇత్యాదు లిచ్చట అనుసంధేయములు.

(37) కార్యా కార్యజ్ఞాన మెట్టిదనగా -

శరీరం బలమాయుశ్చ
 వయః కాలంచ కర్మచ
 సమీక్ష్య ధర్మవిరుద్ధ్యై
 ప్రాయశ్చిత్తానీ స్విధేతే

దేశం కాలంవిధాత్మానం... ఇత్యాది ధర్మమును లెస్సగ నజిం
 గిన బుద్ధిమంతుడు చేయువాని దేశాదార్థ్యమును, బలమును వయస్సును
 సమయమును చేయవలసిన కృత్యమును, గాఢగ నాలోచించి ప్రాయ
 శ్చిత్తములను విధించవలెను. అని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

కార్య కార్యశబ్దముచే శక్య శక్యములను తెలియవలెను.

(38) ఇచ్చట యాథాత్మ్యశబ్దముచే 'బంధం మోక్షంచ' అను
 శబ్దములకు - బంధమున్నదనియు అది సత్యమనియు, మోక్ష మున్న
 దనియు అది సత్యమనియు నెఱుంగుటయు సర్థమగుటచే బంధము విధ్య
 యను నద్వైత వాదమున్ను మోక్షము పాపాణశ్చయమును తాత్పర్య
 వాదమున్ను నిరస్తములగుచున్నవి.

32వ శ్లోకము

(39) దీనినిబట్టి వేదము నంగీకరించనట్టియు, అంగీకరించినను
 విపరీతార్థములను కల్పించువారి మతము తామసముని యెఱుంగవలెను.
 దీనిని మనువు యిట్లు చెప్పెను -

‘యా వేదబాహ్య స్స్మృతయః
 యాశ్చకాశ్చ కున్బిష్టయః
 సర్వాస్తాః నిష్ఫలాః ప్రీత్య
 తమోనిష్ఠాహితా స్స్మృతాః’

వేదవిరుద్ధమైన స్మృతులను, వేదమునకు విరుద్ధార్థములను జెప్ప
 కుద్యముల గ్రంథములను, అవలంబించువారు శరీరమును విడిచిన మెనుక
 పరలోక ప్రాప్తికొకింతయును అధికారులుకారు. ఆ గ్రంథము లన్ని
 యును తామసములే.

రాజస తామస బద్ధులకు భేదమేమనగా - అసంపూర్తిగ నెఱుంగుటయు, ఒకదానియందు వేరొకదాని ధర్మములున్నట్లు గ్రహించుటయును రాజసబుద్ధి యనబడును.

అందులకే 'యథావ స్సజానాతి' యనబడెను. అన్నిటిని వివరితముగా తలంచుట - అనగా - ఒకవస్తువును మరియొక వస్తువునుగా తలంచుట తామసబుద్ధి యనబడును. అందులకే 'సర్వార్థాన్ వివరీతాంశ్చ' అనబడెను.

సంగ్రహముగా - ధర్మవిపర్యాసము, రాజసబుద్ధి; ధర్మవిపర్యాసము - తామసబుద్ధి.

అనగా-శంఖము వచ్చగానున్నదనుకొనుట రాజసబుద్ధి. తాడును పామనుకొనుట తామసబుద్ధి.

(ఏతావతా - ప్రకారాన్యథాత్వం - రాజసము - ప్రకార్యన్యథాత్వం - తామసము)

అని భేదమును చెప్పినట్లయినది. రెండింటియందును యెదుటనున్న వస్తువునందు దానిది కానిధర్మమే దానియం దాహింపబడుచున్నది. అయినను - స్వరూప నిరూపక ధర్మము (అపాధారణధర్మము) నకు వైపరీత్యమున్నచో తామసత్వము.

ఉదా - శక్తినిచూచి రజతమనుకొనుట - నిరూపిత స్వరూప విశేష ధర్మవైపరీత్య మున్నచో రాజసము.

ఉదా - శంఖము పచ్చగ నున్నదనుట

33వ శ్లోకము

(40) ఈ శ్లోకమున నీక్రింది విశేషమును గమనించవలెను.

పాక్షాత్కారమనగా మనస్సుతోచేయు వ్యాపారము. ప్రాణక్రియయు నట్టిదే. 'యత్రమన సత్రవాాయు, యత్రవాాయుస్త్రమనః'

అని యుండుటచే రెండును పరస్పరము కలసియోయుండును. ఇంకను వేరొకచోట -

‘పునర్వాయు పథం ప్రాప్య
మనోభ్రమతి వాయువత్’

అని రెండింటికిని సమానవ్యాపారము చెప్పబడినది. ప్రాణాయామ క్రియయు మనస్సునకే సహకారిగా చెప్పబడుచున్నది. దానిచే మనస్సుతో చేయదగిన యోగమునకు విరోధులగు క్లేశములును పాపములును పరిహరింపబడును.

ఇక బాహ్యేంద్రియ క్రియ యనగా -

స్వాధ్యాయాద్యోగ మ్నాసీత
యోగత్స్వాధ్యాయ మాయనత్
స్వాధ్యాయ యోగసమ్మత్యా
పరమాత్మా ప్రకాశతే. (విష్ణు. పు. 6-8-2)

నిరంతరమును యోగము నభ్యసించుట శక్యము కానిదగుటచే దానినుండి విరమించివేచినపుడు వేదాధ్యయనమును చేయవలెను. నిరంతర మదేపనిగా నుండక దానిని విడిచి యోగము నభ్యసించవలెను. ఇట్లు మార్చి మార్చి స్వాధ్యాయ యోగముల ననుష్ఠించుటచే పరమాత్మను చూడగలుగు. ఇట్లు యోగాంగమగు స్వాధ్యాయ మొనర్చుటయే బాహ్యేంద్రియ క్రియ.

36వ శ్లోకము

(41) సాత్విక సుఖము ప్రేమాపున కింపుగా గాన్పించకపోవుటచే దాని కభ్యాస మనవసరము. లోకమున నభ్యాసముచే సంపాదించదగిన తుద్రమైన ప్రీతియును కలదు.

అది కాదనుటకే ‘చిరకావేత్సాది’ గ్రంథ మవతరించినది.

37వ శ్లోకము

(42) ఆత్మను గూర్చిన బుద్ధియొక్క ప్రసాదమువలన బుట్టిన సుఖము. ప్రసాదమనగా - కూడని విషయములతో కలుసుకొనుట యనెను కాలుష్యము లేకుండుట. అనగా - వివిక్త స్వభావముగల ఆత్మానుభవమువలన సుఖము అమృతమువంటి దగును.

ఇది యమృతమువంటి దెట్లుగు ననగా - ముసలితనమును మరణమును మాన్పిన దగుటవలన భోగ్యనిమిత్తమైన దగును. అందుచే దానిని విడచుట దుశ్శకము - అందువల్లనే ఆ సుఖము నమృతముతో పోల్చిరి. పరమాత్మానుభవ సుఖము నిచ్చుట చెప్పలే దేమనగా -

పరమపురుషునకు శేషభూతుడై యుండుటయే స్వరూపముగా గల తనను వాస్తవముగ జూచినచో దానిలో పరమాత్మానుభవ సుఖమున్ను అంతర్లమగుటచే దానిని వేరుగా జెప్పలేదు.

39వ శ్లోకము

(43) రాజస సుఖము పశ్చాత్తప్త్యలో మోహమును కలిగించును గాని తామససుఖము దాని సమభవించు సమయముననే దుఃఖము నొసంగుట అంద రెటింగినదే.

నిద్ర సుఖహేతు డెట్లుచున్నదనగా - మేలుకొనియున్న కాలమున పడిన ఆయాసముయొక్క విశ్రాంతికి కారణమగుటవలనను లేచినవార్షిపై కోపగించుటవలనను అంద రెటింగినదియే.

ఇది యింద్రియముల పనులను మందగింప జేయుటయును అవయవముల యోధను పోగొట్టుటద్వారా చేయును. ఇది పరాకునకు కారణమగును. ఎట్లనగా - బుద్ధిని ఏకాగ్రపరచుటకు చేయు ప్రయత్నము నరికట్టుటద్వారా ఆభాససుఖము నొసంగున దనుటచే - అకాల నిద్ర నిచ్చుట గ్రహించరాదు.

‘యామ స్వయం శఙ్ఖాసన్తు
బ్రహ్మభూయాథు కల్పతే’

అనగా - లేండు డూములు మాత్రమే నిద్రించువాడు శుద్ధాత్మస్వరూపానుభవమునకు లగిసవా డగును.

ఆయుర్వేదమునందును -

అకాలేఽతి ప్రసక్తావృ
పచ నిద్రానిషేవితా
సుఖాణుషీ పరాశుర్యాత్
కాలరాత్రి రివాపరా

వేళకానివేళ నిద్రించుట కాలరాత్రివంటిది గావున సుఖముగ భవించగోరువాడు దానిని వదిలేరనియరాదు.

(44) గుణములయొక్క విభాగమును తెలుపు ని ప్రకరణమునకు ప్రయోజనము - వానియొక్క దోషముల నెఱింగి యనుష్ఠానమున సావధానముగా నుండుటయే.

40వ శ్లోకము

(45) అవతారిక -

ప్రాకృతములగు సత్త్వరజస్తమోగుణములను చాటి శుద్ధసత్త్వమయమైన భగవత్ప్రాప్తియనబడు మోక్షమును బడయువరకును ఆయా లోకములలో వారి వారి కేర్పరచిన భోగములను హెచ్చుతగ్గులుగా సనుభవించుచున్న సమస్తజీవులచేతను పైవచెప్పబడిన గుణనూత్రమును నిశ్శేషముగా విడుచుట శక్యముకాదని తెలుపుచు ప్రకరణమును ముగించుచున్నాడు.

41వ శ్లోకము

(46) అవతారికకు అవతారిక -

ఇట్టింతవరకు సమస్త సంసారులను గుణత్రయ వశ్యులని చెప్పబడినది. ఆయా సత్వరజస్తమో గుణములయొక్క తారతమ్యముతో కూడిన దేహములుగల అధికారులకు వారి వారి యోగ్యతకు తగినటుల శాస్త్రములచే విధింపబడిన కర్మలు ఇప్పుడు విచారింపబడుచున్నవి. ఈ విచారమునకు ప్రధాన ప్రకరణముతో గల సంబంధమును జూపుటకై యీ యథ్యాయారంభములో నారంభింపబడిన విషయమును తెలుపుచున్నారు.

(47) 'బ్రాహ్మణా క్షత్రియవిశాం' అని మూడు వర్ణవాచక శబ్దముల నొకే సమస్త పదముతో జెప్పటచే వీరు మువ్వురును ద్విజులగుటచే వీరికి వేదమును చదువుట అధికారము కలవని చెప్పుటకే.

(48) సత్త్వాది గుణములయొక్కవృద్ధి వెనుకటి కర్మలనుబట్టి యుండునని యిదివరలోనే జెప్పబడినది. కాబట్టి యీ గుణాభివృద్ధికి సంబంధించిన కర్మలున్ను యిచ్చట ఆయా గుణము లధికముగాగల పురుషుల కసాధారణ కర్మములగుటచే స్వాభావికములని చెప్పబడుచున్నది. 'కర్మసశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీవ తే' బడభరత రహుగాణ రాజరంభాషణ సుదర్శమున శ్రీ విష్ణుపురాణములో జెప్పబడినది. కాబట్టి గుణము లౌపాధికములైనను ఇచ్చట స్వాభావికములని చెప్పబడినది.

(49) బ్రహ్మణ్ణ పురాణాదులలో గుణవిభాగవద్దతి ఇట్లు తెలుపబడినది -

'తమశ్శూద్రే రజః క్షత్రే బ్రాహ్మణే సత్వముత్తమం'

ఈ శ్లోకమున కర్మమును జెప్పచు ప్రకృతి శ్లోకమును వివరించుచున్నాడు.

42వ శ్లోకము

(50) ఆస్తిక్యం - ఆస్తి - మతిః - అప్యేతి - ఆస్తికః - తస్య భావః - ఆస్తిక్యం.

ఉన్నదను బుద్ధి కలవారి ధర్మము.

ఆ బుద్ధి అప్రామాణికములయందుండరాదు. కంటికి గాన్నించు వాని యందున్న చో విశేషములేదు. శాస్త్రము యందైనను ఒక్కచో సంశయగ్రస్తమగుచో కుదృష్టమగుదురు. అందుచే 'వేదార్థమంతయు' అనబడెను -

(51) ఇచ్చట చెప్పబడిన 'శమదమాదులు' ఇదివరలో వివరింపబడినను తిరిగి వానిని వివరించుట యెందులకనగా -

1. వర్ణములనుబట్టి సహజగుణములుగా చెప్పబడుటచే వీనికి మైనను అవాంతర భేదము లున్నవా? అని శంక ఉదయించును. దానిని పరిహరించుటకును -

2. 'బ్రాహ్మకర్మ' అనుటచే వీనికి కర్మత్వము సిద్ధించుటకొఱకును ఇంద్రియనియమనమని వ్యాఖ్యానించుటచే పురుషునికృషిచే సాధింపదగినవని చెప్పకొఱకును, అని గ్రహించవలెను.

43వ శ్లోకము

(52) సేనలో ప్రవేశించి శత్రువులచే పరిభవించబడినచో నా ప్రవేశమే తప్పగును. దానిని పరిహరించుటకే యిచ్చట తేజస్సు గుణముగా చెప్పబడెను.

(53) ఈశ్వరభావమనగా - దుష్టనిగ్రహము. శిష్టానుగ్రహమున్న యిచ్చట వివక్షితములు.

44వ శ్లోకము

(54) కర్మతీతి కృషిః=దున్నట. ఇది యోగిశార్థము పంటలు పండించుట రూఢ్యర్థము.

(55) 'గాః రిష్యాయత్ర తత్కర్మ గోరక్ష్యం' - పశువులను పాలించుట, లేక గాం రక్షతీతి గోరక్షః=ఆవులకాయువాడు తస్యకర్మ గోరక్ష్యం=పశుపాలనము.

(56) వణిజఃకర్మ - వాణిజ్యం.

(57) విశఃకర్మ = వైశ్యం.

(58) బ్రాహ్మణునకు చెప్పినవిగాక నింకను

1. తను వేదమును చదువుట.

2. అర్హులగు నితరులకు చెప్పట.

3. తాను యజ్ఞములను చేయుట

4. తగినవారిచే యజ్ఞములను చేయించుట.

5. యోగ్యమైన పురుషులనుండి సద్బ్రవ్యమును దానముగా గొనుట 6. దేశకాలపాత్రల నారసి న్యాయార్జిత ధనమును ప్రతిఫలా పేక్ష లేకుండ నిచ్చుట అను ఆరు కర్మాలు చెప్పబడినవి.

క్షత్రియునకును వైశ్యునకును నెనుక చెప్పబడినవిగాక - వేదమును చదువుట, యజ్ఞములను చేయుట, దానమునిచ్చుట - అను మూడు కర్మాలుకలవు.

అటులనే శూద్రునకు - సక్రమముగా పెండ్లాడిన భార్యను ప్రేమించుట - లోపలను బయటను శుచిగానుండుట, తన చేతికింద కొందరు నౌఖరులను పోషించుట, శ్రాద్ధములను చేయుట మొదలగు కొన్ని ధర్మము లున్నవనియును శాస్త్రములు చెప్పుచుండగా పైశ్లోకములలో కొన్నిటిని మూత్రమే చెప్పి కొన్నిటిని విడువనేల? యన్నచో నవి ఉపలక్షణమని చెప్పుచున్నారు. (ప్రధర్మకమన్నను - ఉపలక్షణమన్నను నొక్కటిదే).

(59) శమాది గుణములు మోక్షము నుపేక్షించు మొదటి మూడు వర్ణములకును అవసరమైయుండ బ్రాహ్మణునకే ధర్మముగా చెప్పినేల యన్నచో చెప్పుచున్నారు. 'బ్రాహ్మణునకు' - యజ్ఞవల్క్యుడు శూద్రుని ధర్మమును శివకను చెప్పెను.

క్లో, శూద్రస్య ద్విజ శుశ్రూషా । తయా జీవన్ వసిగ్భవేత్
శీతైర్వా వివిధైర్దీపేత్ । ద్విజాతి హిత మాచరన్॥

(1-5-121)

ద్విజులనగా - రెండు జన్మలుగల బ్రాహ్మణ క్షత్రియవైశ్యులు అనగా ఉపనయనముద్వారా వేదాధ్యయ నార్హులు. వారికి సేవచేయుచు శూద్రుడు దానివలన జీవనమును గడపవలెను. అనేక విధములగు చేతి పనులవలననైనను బ్రాహ్మణులకు హితమునొనగూర్చుచు గడవినను మరుజన్మకు వైశ్యుడుగా బుట్టును.

మను విచ్ఛట కొంత విశేషమును జెప్పుచున్నాడు -

‘విప్రసేవైవ శూద్రస్య విశిష్టం కర్మకీర్త్యతే’

ఇతర వృత్తులన్నిటికన్న శూద్రునకు బ్రాహ్మణ సేవయే శ్రేష్ఠ మని చెప్పెను.

ఇచ్చటి నీ పూర్వపక్షసిద్ధాంతములను జాగ్రత్తగా గమనించవలెను.

1. శూద్రునకు ‘భార్యారతిః’ అనగా సక్రమముగా పెండ్లాడిన భార్యయందు ప్రేమ మొదలగు ధర్మములు చెప్పబడుటయు.

2. ‘మాం హి పార్థవ్యపాశ్రిత్య యేఽపిన్యః పాపయోనయః-
త్రియో వై శ్యా స్తథాశూద్రాః తేఽపి యాన్తి వరాంగతిమ్’

అని భగవంతుడు తనను కొలిచిన శూద్రులకును మోక్షాధికార మున్నదని చెప్పటచేతను,

3. వసస్తేదీక్ష యేద్విప్రం..... హేమస్తే శూద్రయేవచ...
‘పశ్చరాత్ర విధానతః అని శూద్రునకు హేమంతఋతువులో భగవంతుని యారాధించుటకై పాంచరాత్రాగమరీత్యా దీక్షనొసంగుమని చెప్పబడుట చేతను.

4. బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యైః శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః
అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ । నిత్యయై కై స్సవ్యకర్మసు

సా త్వత్తం విధిమాస్థాయ । గీతస్సంకర్షణేన యః

భారతే. భీష్మ. 66-39-40

భగవల్లాంఘనములను ధరించిన బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులునుకూడ తమ వర్ణాశ్రమ ధర్మములను లెస్సగ జరుపుచు పాంచరాత్రీయ ప్రక్రియతో భగవంతుని యర్చించవచ్చునని నీక్షిత శూద్రునకు భగవదర్చన కధికారమున్నదని చెప్పబడుట చేతను.

5. విష్ణుధర్మములో - (108-19).

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియాః వైశ్యాః । శూద్రాశ్చ కృతలక్షణాః

కృతే యుగే సమభవన్ । స్వకర్మ నిరతా స్సదా

ఏకదేవ సమాయుక్తాః । ఏకమస్త్ర విధిక్రియాః

పుష్కర్పరాస్త్ర్యేక వేద్యాః । ధర్మమేక మనువ్రతాః

అకామ ఫలసంయోగాత్ । ప్రాప్నువన్తి పరాంగతిమ్.

కృతయుగములో నాలుగు వర్ణములవారును భగవల్లాంఘనములను ధరించి తమ తమ వర్ణాశ్రమ ధర్మములయం దత్యంతాదరము కల వారై అందరును సలాశలేకయే నొకేదేవుని కొలుచుచు, ఒకే మంత్రమును ఒకే నిధమగు కర్మలను చేయుచు ఒకేతత్త్వమును ధ్యానించుచు హరి వర్ణాశ్రమ ధర్మములను మాత్రము వేరువేరుగా చేయుచు పరగతిని బడయుచుండిరని చెప్పబడుటచేతను -

6. శ్రీ సాత్త్వతమున- చతుర్థా మధికారో వై పృత్యే దీక్షా ప్రమేసతి- నాత్వతిదీక్షును పరిగ్రహించినచో నాలుగు వర్ణములవారికిని భగవదర్చనలో అధికార మొకేరీతిగ నుండునని చెప్పబడుటచేతను -

7. శ్రీ సాత్త్వికే - వ్రతవిధాన పరిచ్ఛేదమునందు -

దానార్చనేతు శూద్రాణాం వ్రతకర్మణి సర్వదా
అసిద్ధాన్నింతు విహితం.....

స్వకర్మణా యథోక్తైర్వై మధ్యేతి చ తథార్చనాత్
తస్మాత్ స్వేనాధికారేణ సుర్యాదారాధనం సదా
సర్వతాధికృతో విప్రః । వాసుదేవాది పూజనే
యథా, తథా న శూత్రాద్యాః । తస్మాన్నాచస్త్రైర్థ మాచరేత్
నయేన్నకాశ్చ నై ర్భక్త్యా । దినాన్యేతాని మాధ్వల
వ్రతాద్యస్తేతు విహితం పరపీడం హి తస్యవా.

అని వ్రత విశేషపద్ధతి చెప్పబడినది.

అనగా - శూద్రులు దానమునందుగాని, దేవతార్చనయందు
గాని వ్రతాచరణమందుగాని యెల్లప్పుడును అపక్వ పగార్థములనే
నివేదించవలెను. తన వర్ణాశ్రమ ధర్మాచరణమువలన నెట్టి ఫలమును
బడయునో అట్టి ఫలమునే భగవదారాధన వలనను బడయును. కాబట్టి
తనకు తగినరీతిగ భగవదారాధనను సదా చేయవలెను. బ్రాహ్మణు
డెట్లు భగవదారాధనలో నన్ని వేళలయందును అన్నివిధముల నర్హుడో
శూత్రియాదులట్లు కారు కాబట్టి శాస్త్రోక్తపద్ధతిగనే ఆరాధనను వారు
జరుపవలెను. రాత్రి మాత్రమే ఆ వ్రతదినములలో భుజించవలెను.
భక్తితో వ్రతదినములను గడపవలెను. లేక వ్రతారంభమునందును
అంతమునందును ఉపవసించవలెను. (మాధ్వల = శూద్రులు, పరపీడం =
ఉపవాసము).

8. వౌషట్ స్వాహా వషట్కూర నిషానాం తు వ్రతిక్రియా
నమస్కారేణ విహితా.....

మంత్రములలోనే - వౌషట్కూర - స్వాహాకార - వషట్కూర
ములు చేయవలసిన తావులయందు వానికి బదులుగ నమస్కారము
శూద్రులకు విధింపబడినది. ఇక ఇతర విషయములలో చెప్పనే?

9. నారదీయమున- అష్టాక్షర కల్పమందు -

సన్వరః ప్రణవోఽక్లౌని । నాప్సన్య విధయస్తథా
స్త్రీణాంతు శూద్రజాతీనాం । మస్త్రమాశ్రోక్తిరివ్యతే ।

శూద్రస్త్రీలకు మంత్రోపదేశమున - స్వరముగాని ప్రణవము గాని మంత్రాంగములుగాని యితర పురశ్చరణాది విధులనుగాని ఉపదేశించరాదు. మంత్రమును మాత్రమే వా రుచ్చరించవచ్చునని చెప్పబడెను. దీనినిబట్టివారికి మంత్రోపదేశ తద్భ్రాతృతా తదుచ్ఛారణాదులు కలవని స్పష్టమగుచున్నది.

10. ఏకాదశీ వ్రతాదులు అందరకును సమముగనే శాస్త్రమున చెప్పబడుచున్నవి.

11. మరకొన్ని పురాణాదులలో పరిగ్రహించదగినవి - పరిత్యజించదగినవియును చెప్పబడుచున్నవి.

శూద్రుడు కపిలగోవుపాలను త్రాగరాదు. బ్రాహ్మణస్త్రీతో సంగమించరాదు. వేదములను చదువరాదు.

ఇటులనే తలవెంట్రుకలు, గడ్డము, మీసములు గొరిగింపు కొనుటలోను గోళ్ళుతీసికొనుటలోను ఆచారభేదములు చెప్పబడినవి. ఇట్లే ఆచమనములోను భేదముకలదు.

అయినచో- కొన్ని శాస్త్రములలో జపము, తపస్సు, తీర్థయాత్ర, సన్యాసము, మంత్రపురశ్చరణ, దేవతార్చన మొదలగునవి (స్త్రీలకును) శూద్రులకు పతనహేతువులని చెప్పనేల యనగా - వారికి ముఖ్యముగా శాస్త్రములలో చెప్పబడిన శుశ్రూషకు భంగమును కలిగించినచో నవి కూడనివని చెప్పబడెను. దానివలన గీతలో చెప్పబడిన శుశ్రూషయే ప్రధానధర్మమని తెలియవలెను.

జయసంహితలో -

నశూద్రా భగవద్భక్తాః : విప్రాః భాగవతాః స్మృతాః

చాతుర్వర్ణ్యేషు తే శూద్రాః । యోహ్యభక్తాఃసార్దసే॥

అను శ్లోకమున నాలుగు వర్ణములలోనున్న భగవద్భక్తులును సమానమేయని చెప్పబడెను.

శూద్రునికిన్ని ధర్మము లాచరించదగిన వుండుటచేతను భగవత్పరిచర్యవలనను వర్ణత్రయ పరిచర్య కుంటుబడవచ్చునే - ఇట్లుండ గీతలో భగవానుడు చేయదగినదియు వర్ణత్రయ పరిచర్యయే యని చెప్పనేల యనగా -

ప్రత్యుత్తరము

శ్రేష్ఠమైన సంస్కారములు గుణములు మొదలగు యోగ్యతలు కల శూద్రులకును కొన్నిధర్మములు చెప్పబడినను కూడవనిచేప్పిన ధర్మములకన్న పేరైనవి మాత్రమే. ఆ కూడునని చెప్పిన ధర్మముల నైనను వారికి ముఖ్యముగా జెప్పబడిన వర్ణత్రయసేవకు విరోధములు కాకుండగనే, అవియును వారి పరిచర్యయే యను బుద్ధితో చేయవలెను. అందువల్లనే 'పరిచర్యేత్యేవ' అని యనకుండగ 'పరిచర్యాత్మకం కర్మ' అనబడినది. అనగా ఆ కర్మ వారి పరిచర్యరూపమైనదే యన్నమాట.

రహస్యాన్నాయవేత్త లిట్లు చెప్పుచున్నారు -

తాను శాస్త్రమునెఱింగి దానిని తా నాచరించుచు ఇతరులకు బోధించి ప్రేరేపించుట బ్రాహ్మణ ధర్మము - జ్ఞానమును జ్ఞానులను కాపాడుట క్షత్రియధర్మము - జ్ఞానబీజములను వృద్ధిపొందించుట వైశ్యుని ధర్మము - జ్ఞానులకు పరిచర్యచేయుట శూద్రధర్మము - ఇది కృతియుగధర్మము. ఆ యుగాంతమందును శ్రేతాయుగారంభము నందును నాలుగు వర్ణములును భేదించినవి. వానివృష్టి మూలినది. వారి దారులు మూలినవి. ఓషధులును వృక్షములును వెనుకటివలె పువ్వు

లను పూచుట పండ్లనుకాయుట మానివేసినవి. దానిని గాంచి నాలుగు వర్ణములకును అసూయ ప్రబలెను. శూద్రుడు బ్రాహ్మణులకు నేను పరిచర్య చేయననెను.

రెండవ జాతియగు వైశ్యుడు నేను మీకు ఆహారధాన్యమును పండించననెను. మూడవ జాతియగు క్షత్రియుడు నేను మిమ్ములను రక్షించననెను. వారి ముగ్గురి ఔదాసీన్యమును గాంచి బ్రాహ్మణుడును అయినచో నేనును నా కర్తవ్యమును విడిచెదను. నేను మీకేమియు నుపదేశించననెను.

అని యిట్లు నాలుగు వర్ణముల ధర్మములను రాను రాను ఆ ధర్మములపట్ల వారి వారి ఔదాసీన్యమున్ను తెలుపబడెను -

(శ్రీ) విష్ణుపురాణమున 6-2-6 లో (శ్రీ) పరాశరు డిట్లనెను-

శ్లో. మగ్నోఽథ బాహ్నవీతోయాత్|ఉత్థాయాహ నుతోమమ
శూద్రస్సాధుః కలిస్సాధుః| రిత్యేవం శృణ్వతాం వచః||

ఋషులందరును కలిసి యుగములలో నల్పధర్మానుష్ఠానము వలననే అధికఫల మిచ్చున దేదియనియు, వర్ణములలో నధికమగు నియమ నిష్ఠలు లేకనే ఉత్తమ పురుషార్థమును బడయు వర్ణమేది యనియు శంకించుకొని (శ్రీ) వ్యాసహమర్షియొద్దకేగగా నాతడు నదికి స్నానార్థమేగెనని యెఱింగి యా నదియొడ్డునకేగి వేచియుండి వారి హృదయము నెఱింగిన వ్యాసమహర్షి- శూద్రుడు సాధు- కలియుగము సాధు అని యా ఋషులు వినునట్లు గట్టిగా నని నీటమునిగి లేచివచ్చి ఆ ఋషుల నేల వచ్చితిరని పరామర్శింప వారు నవ్వుచు మా సంశయములు తీరి పోయినవిగాని యందులకు కారణములను చెప్పమనగా నా మహనీయుడు వానిని వివరించిచెప్పెను. అందు శూద్రున కధిక నియమ నిర్బంధములు లేకున్నను భగవద్భక్తి కలిగియుండి వర్ణత్రయ పరిచర్య

చేసినంత మాత్రముననే ఉత్తమ పురుషార్థమును బడయువని సెలవిచ్చినని శ్రీ పరాశరుడు వ్రాసెను. ఇట్టి ప్రకరణములకు పరిశీలించవలెను.

‘సశూద్రాః భగవద్భక్తాః విప్రాః భాగవతాస్సృతాః, అను శూద్ర ప్రశంసాపర వాక్యముండుటచే నాటెనికి వర్ణత్రయ పరిచర్య లోపించదా? యను ప్రశ్న కవకాశములేదు. ఏమన - భగవదేకాంత భక్తుడగు శూద్రునకే ఆ భగవద్భాగవతసేవ విధింపబడినది. అందర కునుకాదు. భగవద్భక్తుని స్తుతించుటలోనే దానికి తాత్పర్యమేగాని తన వృత్తిని విడుచుటలో కాదు. కాబట్టియే ‘సర్వవర్ణేషు తే శూద్రాః యేహ్యభక్తా జనార్దనే’ భగవద్భక్తి లేనివా రేవర్ణస్థులైనను శూద్రులే యన్యభగవద్భక్తి లేనివారిని నిందించినది. ఇట్లు అన్వయ వ్యతిరేకములచే భగవద్భక్తిని కొనియాడుటలోనే ఆ గ్రంథమునకు తాత్పర్యము - శాస్త్రమున నెచ్చటనైనను స్తుతించిన, నది సాత్వికాంతకరణ గల వానినే, నిందించిన నది లేనివానినే అని గ్రహించవలెను.

శాస్త్రములో బ్రాహ్మణుని స్తుతియును సత్ప్రవచరమగు సంతఃకరణమునుబట్టియే బ్రాహ్మణ్యాది జాతివ్యవస్థ శారీరమైన సత్త్వాది గుణ తారతమ్యమునుబట్టియే అయినను ఆ తారతమ్యము వారికి ఆంతర సత్త్వాభివృద్ధివరకు నుండుననియే, వాడు బ్రతికియున్నంత వరకును జాతి వ్యవస్థ మారకయుండును. ఆ వ్యవస్థనుబట్టియే వారాచరించు ధర్మములు వారికి వ్యవస్థితములై చివరవరకు అనునర్తించుచుండును - అందువల్లనే విదురుడు బ్రహ్మవిద్యను బాగుగ నెఱింగినను తన కర్మములను చేప్పట కధికారము లేదని స్పష్టీకరించెను.

భారతిమున ఉద్యోగ ప. సనత్సు జాతీయమున - 41-5.

‘శూద్ర యోనావహం జాతః । నాతోఽన్యద్వక్తు ముత్సహే

నేను శూద్రవర్ణమున బుట్టితిని గాన నింతకు పైన చెప్ప సాహసేంపజాలననెను.

అడుది యని తల్లి ననాదరింతురా? అటులనే శమదమాది గుణములు పుష్కలముగానున్న వ్యక్తిని శూద్రుడని యనాదరించరాదని తెల్పుటయే జాతినిబట్టి యనాదరించరాదని నిషేధ మేర్పడినది. అందువల్లనే 'ఏతైస్సమేత శ్శూద్రోఽపి వార్థకే మానమర్హతి' అను సూక్తి వివరబడుచున్నది. అనగా - ఈ శమదమాది గుణసంపత్తి శూద్రునకు ముదిమివరకు విడువకయున్నచో నాత డా వయస్సులో మిక్కిలి యాదరించదగిన వాడేయని -

కావుననే భగవదుక్తి- గారుడపురాణమున- పూర్వఖండములో- 219-6, 7, 8 శ్లో.

శ్లో. 'మద్భక్త జనవాత్సల్యం । పూజాయాంచాను మోదసమ్
స్వయమభ్యర్చనశ్చైవ । మదధే డంబవర్జనమ్

మత్కథా శ్రవణోభక్తిః । స్వరసేత్రామ్బు విక్రియా
మామనుస్మరణం నిత్యం యచ్ఛమాం నోపజీవతి
భక్తిరప్త విధాహ్యేషా యస్మిన్ మేచ్ఛేఽపి వర్తతే
సవిప్రేంద్రో మునిశ్రీమాన్ సయతిక్సచ పణ్డితః

త్తస్మైదేయంతతో గ్రాహ్యం సచపూజ్యో యథాహ్యహమ్

అనగా- 1. నా భక్తుల దోషములను పాటించకుండుట- 2. వారి నాదరించుటకు సమ్మతించుట లేక వారు కావించు భగవద్భాగవతార్చనలయందు ప్రసన్నత. 3. తానును స్వయముగ భగవదర్చన సేయుట. 4. నాకు చేయు పరిచర్యలలో జాంబీకత్వమును చూపకుండుట. 5. భగవత్కథలను వినుటతో స్రీతిపూర్వకమైన ఆసక్తి. 6. ఆ కథలను వినునప్పుడు హృదయము కరిగి గడ్గదకంఠము, అనందబాష్పములు, ఆపాదమస్తకము పులకరించుట మొదలగు వికృతులను కలిగియుండుట. 7. నిరంతరము నాధ్యానములను చేయుట 8. నానుండి సాంసారిక భోగముల నాశించకుండుట అనెడు నీ యెనిమిది విధములగు భక్తికలవాడు

మేచ్ఛజాతికిచెందినవాడైనను సరియే వాడు బ్రాహ్మణోత్తముడే. వాడు మునియే. వాడైశ్వర్యవంతుడే. వాడు యతీశ్వరుడే. వాడు పండితుడే. కాబట్టి వానికి దానధర్మము లిచ్చుటలోను వారిచ్చునవి పుచ్చుకొనుట తోనుకొంచెమైననుసంకోచింపరాదు. వేయేలవానిని నన్ను పూజించినటు లనేపూజింపవలెను చెప్పబడినది. అందుచే శూద్రునకు వృత్తి (జీవిక) కర్తవ్యము రెండు నొక్కటియే. అని ఈ నియమముల నైనను వాడు శ్రుతిమించక యున్నంత పర్యంతమే పాలించవలెను- వానికి శ్రేష్ఠులతో చెప్పబడిన సామ్యమైనను అన్ని విషయములలోకాదు- భక్తిలేని మూర్ఖులకన్న గొప్పవాడనుటలోను ఉత్తమపురుషార్థమగు మోక్షమును బడయుటలో మాత్రమే, అపశూద్రాధికరణము నుల్లంఘించరాదు. భాగవతుడని శూద్రున కతిశయమున్నను బ్రాహ్మణునకును దానివల్లనే ఉత్కర్షగాన బ్రాహ్మణునకు జాత్యాద్యతిశయ మధికముగ నుండుటచే నాతని గౌరవ మాతని కుండవలనదే అని పెద్దలు సెలవిచ్చిరి.

45వ శ్లోకము

(61) అవతారిక -

స్వధర్మము లీ మోక్షకాస్త్రమునందేల చెప్పబడినవనగా - చెప్పుచున్నారు.

(62) అల్పఫలముల నీయడగిన యింద్రాదుల యారాధన రూపములను వర్ణాశ్రమ ధర్మములు పరమపదము నెట్లీయగలవు? అనగా- ఆ విషయమునే ముందు చెప్పుచున్నాను వినుమనుచున్నారు.

(63) స్వధర్మ నిరతుల కందరకును మోక్షము లభించు ననుచున్నారే. శూద్రున కెట్లు పరిచర్యాత్మకమైన తన సహజకర్మవలన పరమపదము లభించును?

ఆతనికి మోక్షమునకు అత్యవహిత ముఖ్యసాధనమైన విద్యలో (ఉపాసనలో) అధికారము లేదని అపశూద్రాధికరణమున చెప్పబడినది గదా !

అపశూద్రాధికరణ మనగా - భగవంతుడు ఉపాసకుల ననుగ్రహించుటకై వారి హృదయములలో నంగుష్ఠప్రమాణముగా వేంచేసి యుండునని చెప్పగా దేవతల కుపాసనాధికారమున్నదా లేదా? యని చర్చరాగా వారికిని ఉపాసనకు వలయు అర్థిత్యము సామర్థ్యమును ఉండుటచే- అనగా- వారికి కోరదగిన పదవులు పటుతర దేహేంద్రియములును ఉండుటచే వారికిని ఉపాసనచేయు నధికారమున్నదనిచెప్పగా- వారికన్నను కోరదగినవియు వారికన్నను బలమైన దేహాదులును శూద్రునకున్నవిగదా! వారికిని అధికారముండవచ్చునా? ఉపనిషత్తులలో రైకవ్యముషి ఓ శూద్రా! రమ్ము- రమ్ము. నీకు నేను బ్రహ్మోపదేశమును చేయుదునని పిలిచి ఆధ్యాత్మిక విషయముల నుపదేశించినట్లున్నదిగదా! యని శంకించుకొని- శూద్రునకు ఉపనయనము వేదాధ్యయనమును లేవుగాన వానిని ముఖ్యాంగములుగాగల ఉపాసనలో వారి కధికారములేదు. శ్రుతులు స్మృతులు పురాణములు ఇతిహాసములును వారికం దధికారములేదని నిషేధించుచున్నవి. రైక్వు డుపదేశించినది జీనశ్రుతియను ఊత్రియనకేగాని యాతడు శూద్రుడుకాడు. శూద్రాయని పిలుచుట ఆతనికి బ్రహ్మోపదేశము లేదని దుఃఖమును నూచించును గాని చతుర్థవర్ణముకాదని సోపపత్తికముగా సమర్థించి శూద్రునకుపాసనలో నధికారమును నిషేధించెను.

అని ప్రశ్నరాగా - నిజమే. అందు సందేహము లేదు. కాని వారికి జన్మాంతరమున నట్టి యధికార ముండుటచే పరంపరగా వారికి పరమపదము లభించవచ్చునని తాత్పర్యమగుటచే విరోధమొకింతయును లేదు. విదురాదులకువలె పూర్వజన్మ జ్ఞానముకలవారికి పూర్వజన్మమునందు ప్రారంభించి విడచిన ఉపాసనస్మృతి యుండును. కాన తనకు తగిన వర్ణాశ్రమధర్మములను చేయకుండుటవలన తటస్థించు ననర్థమును జాపుటకై సాక్షాత్తుగనే సంసిద్ధిని బడయుటకు యోగ్యతకలదని చెప్ప

జదుచున్నది. దీనికే శోనకమహర్షి యిట్లు చెప్పెను. విష్ణుధర్మ -
102 - 30.

శ్లో. ధర్మవ్యాఘాదయోస్యన్యే
పూర్వాభ్యాసా జ్ఞగుప్సితే
వర్ణావరత్వే సంప్రాప్తాః
సంసిద్ధిం శ్రమణీయథా.

అనగా ధర్మవ్యాఘాదు విదురుడు మొదలగు జన్మసిద్ధ జ్ఞానాధి
కులు కొందరు పూర్వజన్మమునందలి యభ్యాసముచే వారి కసహ్యకర
మైన నీచజన్మలో ప్రారబ్ధ శేషమువలన బుట్టినను ఆ జన్మయందుం
డియే శబరివలెనే సిద్ధిని బడయగల్గిరి.

46వ శ్లోకము

(64) పరమపురుషుడు సకలమునకును కారణమైనవాడు. సర్వాం
తర్యామిగా నుండువాడు. తనచే సృజింపబడిన యింద్రాదులలో నంత
ర్యామిగా నుండుటచే వారు తనను శరీరభూతులు. శరీర వాచికశబ్ద
ములు శరీరిని చెప్పునుగాన వారి పేరులతో తానే పిలువబడును. కావున
నిజమునకు వారి నారాధించుట తన నారాధించుటయే యగును. అందుచే
వారి యారాధన రూపములగు వర్ణాశ్రమధర్మములు తన యారాధన
రూపములే యగుటచే నవి సంసిద్ధికి సాధనములగుట నిర్వివాదము.

(65) ఇంతవరకును వర్ణాశ్రమధర్మములను బొత్తుగా విడువరాద
నీయు అవి పరమపదప్రాప్తికి సాధనములనియు చెప్పబడినవి.

ఇటుపైన ఆ కర్మలే 'దైవమేవాపరే యజ్ఞం' అని ప్రధానమైన
కర్మయోగాపాఠంతర ముఖ్యధర్మములకు అంగములుగా నాచరింపబడు
టచే కర్మయోగములో చేరుతున్నవి. కాన జ్ఞానయోగాధికారులకును
వీడువడగదని వెనుక చెప్పినదియే తిరిగి యీ శ్లోకముచే తెలుపబడు
చున్నది.

47వ శ్లోకము

(66) ఈ శ్లోకమున సర్వధర్మమునగా నేమి యని యాలోచించవలెను.

(ఎ) దానికి వర్ణాశ్రమనియతధర్మములని యర్థమునుజెప్పరాదు.

శ్రేయస్త్వ మనగా ప్రశస్యతమత్వమని యర్థము. ఒకడు పాపమును చేయుచుండును. వానితో - పాపముకన్న పుణ్యము శ్రేయముగదా యనినచో రెండింటిని పోల్చినప్పుడు పాప మొక్కవాసి తగ్గినను ప్రత్యేకము మంచిదనియే యర్థము సిద్ధించును. అటులనే పరధర్మమును చేయువానిని అంతకంటె నీ వర్ణాశ్రమ ధర్మము శ్రేయముగదా యన్నచో పరధర్మమునకును పరిగ్రాహ్యత్వము సిద్ధించును. శ్రేయస్త్వ మనగా ప్రశస్యతమత్వముగాన పరధర్మము మంచిదేగాని నీ ధర్మమంతకంటె మంచిదని యర్థమగును. ఆ యర్థము తగునా? పరధర్మము తనకు నిషిద్ధమగుటచే తన కధర్మమే యగును గదా!

(బి) వేదబాహ్య ధర్మమిచ్చట పరధర్మమన రాదు. అప్పుడు ఆ ధర్మముకంటె స్వధర్మము అనగా - వైదిక ధర్మము శ్రేయమని యును చెప్పరాదు. అట్లు చెప్పినను పైవలెనే వేదబాహ్యధర్మమునకును శ్రేయస్త్వము దానివలన పరిగ్రాహ్యత్వమున్ను సిద్ధించును.

(సి) క్షత్రియుడగు నర్జునునకు -

‘శ్రేయోఽభ్యుక్తుంబైక్షం’ అనబడు బ్రాహ్మణ ధర్మమగు సన్న్యాసము నిషేధింపబడుచున్న దనియును చెప్పరాదు. ఆ ధర్మముతనికి తగునా? తగదా? తగునేని కూడదననేల? తగదేని పాపమేయగును గాన మెనుకటి సమాధానమే - కాకను ఆపదలలో దాని కనంతరవృత్తి న్యాయమే. కాన గృహస్థునకు ఆపదలో సన్న్యాసము తగినవృత్తియే తప్పలేదు. దానిని కూడదననేల?

(డి) కావున నిచ్చట స్వధర్మ - పరధర్మ శబ్దములు వెనుకటి వలెనే కర్మయోగము స్వధర్మమనియు జ్ఞానయోగము పరధర్మమనియును చెప్పవలెను.

ఇచ్చట స్వపరశబ్దములు జాతిపరములు కావు. కాని తదధికారి పరములు.

48వ శ్లోకము

(67) శ్లోకమునందలి దోషశబ్దమున కీ యర్థమునేల చెప్పవలెననగా- దోషశబ్దమునకు పాపమని యర్థమును చెప్పరాదు. శాస్త్రముచే విధింపబడిన కర్మ పాప మెట్లగును! పాపమే యైనచో 'త్యజేత్' విడిచిపెట్టవలెనని చెప్పవలెనేగాని 'నత్యజేత్' అనదగునా? పాపాంశమందరకును త్యాజ్యమే కదా! కాబట్టి కాయక్లేశాదులతో కూడినదే యని దోషశబ్దమున కర్థమును చెప్పవలెను. సోమరుల కంతమాత్రము చేతనే విడువవలెనని బుద్ధిపుట్టును గాన దానిని నిషేధించుచున్నారు.

(68) మోక్షమును కోరువానికి శాస్త్రమున శ్రేయస్సుగా జెప్పబడిన కర్మ ఏదో కొలది కష్టజనకమైనంత మాత్రమున విడువవలెనని బుద్ధి జనించునా? ప్రసక్తిలేనిదే యిచ్చట నిషేధమేల? యన్నచో. 'జ్ఞానయోగార్హజ్ఞానను'...అనుచున్నారు 'అపి' యని శ్లోకపూర్వార్థములో గలదు. అట్టి జ్ఞానయోగికి కర్మ విడువకూడదని చెప్పిన నిక నితరుని మాట చెప్పనేల? శ్రమలేని యుపాయ మొకటి గానించి నచో తన యోగ్యతను తన యధికారమును జూచుకొనకయే దాని యందు ప్రవృత్తి కలుగుట సహజము. కాబట్టి దానిని నిషేధించుచున్నారు.

(69) ఇంతకుముందు జ్ఞానయోగము దుఃఖజనకమనియు కర్మయోగ మట్టికాదనియు నంగీకరించి సమాధాన మొసంగబడినది. కాని యిప్పుడు ఆ దుఃఖజనకత్వము రెండింటికిని సమానమే యని చెప్పుచున్నారు.

(70) రెండింటికిని దుఃఖముక్కటియే యన్నచో నొకదాని నేల నిషేధించవలెనన్నచో ఆ రెండింటికిని దుఃఖములో తారతమ్యమున్నది. ఏమనగా- కర్మయోగము నాచరించుటలో శరీరపరిశ్రమ కలుదు. అంత మాత్రమే. జ్ఞానయోగము నాచరించుటలో నది ఫలప్రాప్తికి దగ్గరదారి యేయైనను అది యాత్మోపాసన యగుటచే దాని నస్వేషించుటకు ఇంద్రియములను మనస్సును నియమించుట మిక్కిలి దుఃఖాత్మక మగు చున్నది.

49వ శ్లోకము

(71) 'సర్వత్ర అసక్తబుద్ధిః' అని చెప్పియును 'విగతస్పృహః' అనుటలో తాత్పర్య మేమనగా-

ఫలసంగమును విడుచుట యను త్యాగముతోపాటు చెప్పబడిన కర్మత్వత్యాగమును చెప్పుట ముఖ్యమగుటచే కలలోనైనను తన యందు కర్మత్వాను సంధాన మొకింతయు నుండరాదని త్యాగము యొక్క చివరహద్దును చెప్పుచున్నారు.

(72) నైష్కర్మ్యం - నిర్గతకర్మా = నిష్కర్మా - తస్యభావః
నైష్కర్మ్యం- సకలేంద్రియములతో జేయుకర్మలయొక్క విరామరూప మైన స్థితియని భాష్యకారులు సాయించిరి.

(73) 1. కాయము నభిముఖికరణ మెట్లనగా - స్థిరాసనమున నుండుట మూలముననే.

2. వాక్కునభిముఖికరణ మెట్లనగా - వ్రణవమును తప్ప మరి దేనినిగాని యుచ్చరించకుండుటవలన.

3. మనస్సు నభిముఖికరణ మెట్లనగా- అభీష్టమగు భగవద్ధ్యానము వలన.

(74) దర్పమనగా-

అహంకార మధికముగా నుండుటవలన ఒప్పుకొనవలసినవానిని

ఒప్పుకొనకుండుట. 'నేను యోగిని, నేను 'శాంతుడను' అనియు దర్ప ముండరాదు. ఏలననగా -

ధర్మశాస్త్రమున- 'హృష్టో దృష్ట్యతి దృస్తోధర్మ మహిక్రమతి'

అనగా - ప్రాకృత విషయముల మూలముగ ఒడలెఱుంగని యానందము కలవాడు గర్వింతును. గర్వించువాడు న్యాయమార్గమును తప్పను.

54వ శ్లోకము

(75) అనతాత్మక-

కర్మయోగాదులచే సాధింపబడిన జీవాత్మానుభవము పరభక్తికి యధికారిని గావించునని చెప్పుచున్నాడు.

(76) పరశేషతైక స్వభావత్వముకూడ నావిగ్భవించునని చెప్పి బడెను.

అనగా- ఆత్మ పరమాత్మకు మాత్రమే యశేష్ట వినియోగార్హత్వరూపమైన శేషత్వము, స్వరూపముగా కలదనియు గోచరించును.

55వ శ్లోకము

(77) 'రాగాది దూషితేచితే । నాస్సనీ మధుసూధనః' 'రాగాదులతో నిండియున్న మనస్సున మధుసూదను డుండఁడు' అనినట్లు పరభక్తికి అనర్హతను పోగొట్టునని 'ప్రసన్నాత్మా' (54 శ్లో.) అను పరిమయొక్క అర్థమని (శ్రీ) భాష్యకారులు తెలుపుచున్నారు.

ఇచ్చట క్లేశములనగా = అవిద్యా - అస్మీతాదులు అయినను కర్మలనగా=పుణ్యపాపములు.

(78) ఆదిపదముచే విపాకము, ఆశయును గ్రహించవలెను విపాకమనగా=హతి.

ఆయువు - భోగములున్ను.

ఆశయములనగా = సంస్కారములు.

(79) ఆత్మానుభవ సుఖమువలన బాహ్యవదార్థములయందు వైరాగ్య ముదయించునుగాని పరమాత్మ-జీవాత్మకన్నను అధిక సుఖ స్వరూపుడగుటచే నాతని ననుభవించవలెనను కోరిక స్థిరమైయుండును కాబట్టి తదతిక్తి క్తములగు వేని కొఱకును చింతింపడు.

(80) ఆవశింజలలో చిన్న పెద్ద తారతమ్యమున్నను మేరువును బట్టి చూచిన పీనిలోని పెద్దతన మెట్లు లెక్కించవచ్చునా? అట్లులే బ్రహ్మమొకట కీటకమువరకు గల హెచ్చుతగ్గులలో బ్రహ్మకులు గొప్పవారుగా గాన్పించినను పరమాత్మనుబట్టి చూచిన సీ గొప్ప తనము పరిగణింపబడదు.

(81) రక్షావర్వతము నెక్కగోరువాడు గడ్డికుప్ప నెక్కగోరునా?

(82) కరణ కళేబరాదుల నొసంగిన మహావికారుడగు నిత్య మైన పరమపురుషుండగా పుట్టుచు గిట్టుచున్నవాని నెవ్వరాశ్రయింతురు? కారణవస్తువునే ధ్యానించవలెనని యుండగా కార్యవస్తువుల నెవ్వరు ధ్యానింతురు?

(83) ఒక్కొక్క గుణాశిశువుమే చిత్తాకర్షకమగుచుండగా ననంతగుణము లొక్కచోట నున్నచో నేమి చెప్పవలెను - ఏది గొప్పది. సులభమైనదియో అదియో నాశ్రయింపదగినది గానసౌలభ్యము నకు వలయు గుణములుకూడ నిచ్చట యనుసంధించబడవలెను.

(84) ఇది ధ్యానించుట కాకర్షమగు దివ్యమంగళ విగ్రహము నకు ఉపలక్షణము.

(85) అందరిచే నాశ్రయింపబడు లక్ష్మీదేవి యీమన నాశ్రయించి నిడువకుండును. ఇచ్చటనున్న 'మహానా' ప్రత్యయము ఏ కిరుపురకును గల సంబంధము నిత్యమని చెబుచును. శ్రీ శబ్దమునకు 'శ్రీ' - సేవాయాం అను ధాతువునుండి శ్రీయతే- శ్రయతే- అనగా- అందరి

చేతను ఆశ్రయింపబడునది- శ్రీముఃపతి నాశ్రయించునదని వ్యవస్థిని గ్రహించవలెను. అటులనే శ్మ - శ్రవణే - అను భాతువునుండియు శ్రుణోతి=వినుచున్నది. శ్రావయతి=వినుపించుచున్నది అనగా-మన మొరలను తానువిని భగవంతునకు వినిపించి కక్షింపజేయు పురుషకార గూఢురాలనియు నెఱుంగవలెను. ఇట్టి యనేకార్థములను, ఆమె పురుషకార యోగ్యతను- నాని ప్రభావమును దాని యావశ్యకతయు- సంప్రదానము వేత్తలనుండి యెఱుంగవలెను. దీనివలన - ఉపాస్యత్వము - ప్రాప్యత్వమున్న సర్వమున్న సపత్నీకుడగు సర్వేశ్వరునికే కలవని సిద్ధాంతము.

(86) : ఈ పుండరీకాక్షత్వము నుపాసించినచో సమస్తపాప రాగియు నశించునని శ్రుతి చెప్పుచున్నది.

‘తస్య యథాకప్యాసం పుణ్యకే మేవ
మక్షిణీ - తస్మాదితి నామ ఏష సర్వే
భ్యః పాప్మభ్య ఉదితః ఉదేతిహ్నై
సర్వేభ్యః పాపేభ్యః య ఏవం వేద’

అనగా- ఆ భగవంతునకు లోతైన నీటను బుట్టినదై బలసిన కాడయందున్నదై సూర్యకిరణములచే వికసింపజేయబడిన తామరరేఖల వలె సుందరమైన నేత్రములు కలవు. ఆతనికి ‘ఉత్’ అనిపేరు. ఆతని నే పాపములును అంటవు. ఇట్లేటింగి యుపాసించు వానికిని పాపము లేవియు నంటవు. అని యా కంటి చూపెవ్వరియందు పడినవారు సకల పాపనిర్మక్తులై పావనులగుదురు. అందులకే శబరి శ్రీరామచంద్రుని దర్శించి ‘చతుషా తవ సౌమ్యేన పూతాస్మి రఘునందన ‘శ్రీరామ’ నీ సౌమ్యమైన కటాక్షవీక్షణమునకు పాత్రురాలనై పాపములును బాపుకొని పవిత్రురాల నైతి ననెను.

‘జాయమానం హి పురుషం

యం పశ్యేన్మధుసూదనః

సాత్విక స్సతు విక్షిణుః-

అనియును ప్రమాణము కలదు -

58వ శ్లోకము

(87) ఇచ్చట 'మచ్చిత్తః' శబ్దమునకు కేవల భగవద్న్యాసమే యర్థమైనచో ముందు చెప్పబోవు యుద్ధమును చేయనను పట్టుదలను విడువమనుట పొసగ నేరదు. చిత్త మాతనియందే నిలిపిన నిక యుద్ధ సంకల్ప మెక్కడిది? కావున నీ శబ్దమునకు పూర్వశ్లోకములో జెప్ప బడిన బుద్ధివిశేషముతో గూడిన కర్మవిధియే యర్థమని గ్రహించవలెను. దానిచే ముందు శ్లోకమున యుద్ధమనెను ధర్మప్రోత్సాహమే స్ఫుటముగా గాన్పించుటచే నిచ్చటను భగవత్ప్రీతికరముగ భగవదాజ్ఞా పాలనమను బుద్ధితో వానిని చేయవలెనని వ్యాఖ్యానించిరి.

ఏతావతా - నిత్య - నైమిత్తిక - కామ్యకర్మలను ఫల, సంగ, కర్తృత్వ త్యాగముతో సంస్కరించి యాచరించుటయే కర్మయోగము గాన నది పరిపూర్ణముగా భగవత్ప్రాప్తి పర్యంతము గొనిపోవునని దాని విపాకావస్థను జెప్పి కర్మయోగమే చేయదగినదని చెప్పి ముగించెను.

(88) ఇకముందు దానినిచేయనిచో ననర్థమును చెప్పుచున్నాడు.

(89) వినుచునే యున్నాడు గదా! ఇట్లననేల? యనగా - విన్నను దానికి ఫలముండదని తాత్పర్యము. (ఆచరించవలె ననుటలో తాత్పర్యము.)

(90) ఇచ్చట నాశమనగా - అనాది కాలమునుండియు నిట్టి నదుపదేశము లేక లేనట్టిదే అయిన (అసత్ప్రాయమైన) నీ యాత్మ ఇకముందును నశ్లేయుండును సుమానుని భయపెట్టుచున్నాడు.

ఈ వినశ్శక్తి యనునది శాపమువలె (తిట్టువలె) గాన్పించు చున్నది. నిజమున కది యసంగతము.

నీవు నా మాటను వినకుండుటకు (అచరించకుండుటకు) కారణము నీకు మరియెవ్వరైనను ఆప్తుకున్నాడనియా? నాకంటె నీ కాపురమెవడు? నేను నీ కాస్తవముడను. కాబట్టి నే జెప్పినది వాస్తవము. ఇతిరథక్తులందరును నేనిచ్చిన యల్పశక్తితో⁶ పరిమితమైన విషయమునే యే కొద్దిగనో నీకు చెప్పదురు. అంతియే.

‘గుహ్యప్రసాదకలయా కవయోఽపి శేషే’

‘శాస్త్రాగ్ర్యా శాసురిహతస్యహి మాశ్రితాని’

నే నన్ననో ప్రతి యధికారిని సమస్త హితాహితముల ననుంగుదును. ఇతిరులందరును జెప్పిన శాస్త్రములును అపౌరుషేయమైన వేదమును నా యజ్ఞరూపములే గాన ప్రమాణములుగా పరిగణింపబడుచున్నవి.

‘శ్రుతిస్మృతిర్మతై వాఙ్మా’

59వ శ్లోకము

(91) అవతారిక -

పైవిధముగ నా మాటలను పాటించక యుద్ధ వ్యాపారమునుండి విరమింతువా? దానివలన నీకు కలుగు అనర్థములనన్నిటిని జెప్పితిని. దానినట్లుండ నిమ్ము. యుద్ధమును చేయకుండుటయే నీ తిరము కాదనుచున్నాడు.

మరియు - కృష్ణా! సరియే నేను నీవు చెప్పినటుల కర్మయోగము నాచరింతునులే. కర్మయోగ మీ ఘోరమైన యుద్ధమొక్కటియేనా? అనేకరీతులుగా నుండుంటివే. అందు దేని కొకదానినైనను జేసిన నాకీ వినాశముండదు గదా! అని యర్జును డనునని యాశంకించుకొని చెప్పచున్నాడు.

(92) నేను స్వతంత్రుడ నను దురభిమానముతో.

(93) నా బాగోగులు నేనే యెఱుంగుదునని తలంచి యుద్ధమును చేయకుందువా?

(94) స్వాతంత్ర్యాభిమాన గర్భితమైన నీ నిశ్చయము వమ్మగును.

(95) నేను చెప్పినప్పుడు నమ్మకముతో యుద్ధమును చేయుదువేని నీ భారమును తను సర్వజ్ఞుడను సర్వశక్తియును గల నేనే వహింతును. నా యాజ్ఞ నుల్లంఘింతువా నేను నా కెందులకని యూరకుందును. నీవు ప్రకృతి పరతంత్రుడవు గాన నీ రాజస ప్రకృతి (స్వభావము) నిన్ను అహితములయందే ప్రవర్తింపజేయును. అప్పుడు నీవు మునుముం దాశంకించిన యసర్థములన్నియును నిన్ను చుట్టుకొనక మానవు.

60వ శ్లోకము

(96) మోహమనగా - చెప్పినది చిత్తగించకపోవుట (మనస్సు నకు పట్టకుండుట).

(97) 'అపి' - నేను చెప్పిన దానిని యాదరించినచో మరియొక రీతిగనైనను యుద్ధమునే యవశముగా చేసియే తీరుదువు.

(98) చేయవలసిన తరుణములో ధర్మయుద్ధమును చేయక నమరుము మించిన పిమ్మట శత్రువుల హేళనచే సిగ్గుపడి గతజల సేతు బంధమును గావించువు - (తరుణముమించి యుద్ధమును చేతువు). 'నేచ్ఛసి' యను వర్తమాన నిర్దేశముచేతను 'కరిష్యాసి' యను భవిష్యన్నిర్దేశము చేతను యీ యర్థము సిద్ధించును.

61వ శ్లోకము

(99) పైన చెప్పిన యుద్ధమును స్థిరపరచుటకై - 'నీవు ఉపేక్షించినచో నేనెట్లు ప్రవర్తించును? నేనెట్లు ప్రవర్తించినచో నీకున్న సకల కారణత్వము భంగపడదా? అను శంక నీ శ్లోకముచే బాపుచున్నాను.

(100) ఆ ప్రకృతి పరవశత్వమున్న నేను చేసినదే. నేనన్నిటి కిని సాధారణ కారణమైన వాడనగుటచే నా కేదోషములు నుండ జాలవు.

(101) 'శరీరం రథమేవతు' అని కళోపనిషత్తులో రథముగ రూపింపబడిన శరీరమే యిచ్చుట యంత్రము.

(102) భగవంతుడు- గ్రహముపట్టి నడిపించునట్లు నడిపించడు. కానివాని సత్త్వాదిగుణ ప్రచురమైన భావమును పురస్కరించుకొని వెనుకటి సంస్కారముచే బుట్టిన సంగము మూలముగనే ప్రవర్తింప జేయును.

శ్లో. న దేవా యష్టిమాదాయ రక్షన్తి పశుపాలవత్

యంహి రక్షేతు మిచ్చన్తి బుద్ధ్యా సంయోజయన్తితమ్.

దేవతలు పశుకాపరి కర్రతో పశువులను శిక్షించి రక్షించునట్లు కూడ తిరిగి రక్షించరు. రక్షింపదలచిన వానికి మంచిబుద్ధినిచ్చి వానిచే మంచిపనులను చేయించి రక్షింతురు.

(103) ఈ శ్లోకమున నేనే 'భ్రామయన్ తిష్ఠామి' యని చెప్పక 'ఈశ్వరః- భ్రామయన్ - తిష్ఠతి' యని పరోక్షముగా చెప్పినను చెప్పువాడు వాసుదేవుడే. కావుననే భాష్యకారులు 'పూర్వమప్యేతదుక్తం' 'సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్టః' 'మత్తస్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనంచ!' అని తానే ఉత్తమ పురుషలో వెనుకనే ఈ విషయమును చెప్పినట్లు వ్యాఖ్యానించిరి.

'య ఆత్మని తిష్ఠన్' అని సుబాలోపనిషత్తులో నిర్దేశింపబడిన అంతర్యామి నారాయణుడే.

ఏష సర్వభూతాన్త రాత్మా

అపహత పాపాదివ్యోదేవ

ఏకో నారాయణః'

అని విశేషించి నారాయణ శబ్దముచే అంతర్యామి నిర్దేశింపబడుచున్నాడు, కాంచుడు.

62వ శ్లోకము

(104) అవతారిక -

స్వతంత్రుడగు భగవంతుడు తన మాయచే ప్రేరేపించుచుండగ పరతంత్రుడగు జీవుడు దీని నెల్లు దాటగలుగును- అను ప్రశ్న కీ శ్లోకమున సమాధానమును చెప్పచున్నాడు.

(105) అత్యంత స్వతంత్రుడగు నా సర్వేశ్వరుడే యిప్పుడు నీవు రథికుడవైయున్న నీరథమును సారథియై పరతంత్రుడై తోలుచున్నాడు.

‘సర్వప్రళాసిత- ఆశ్రిత వాత్సల్య’ అను రెండు విశేషణముల చేతను ఆశ్రయించుట కుపయుక్తములగు పరత్వ సౌలభ్యములు చెప్పబడినవి.

(106) ‘వాసుదేవస్సర్వం’ అని చెప్పినటుల అంతర్యామిగాను, ఉపదేష్టగాను, ప్రాప్యనిగాను ప్రాపకునిగాను ఉన్నాడని యనుపంధింపుము.

శ్లోకమునందలి ‘శరణ’ శబ్దమునకు ఉపదేశాదులద్వారా రక్షకుడని యర్థము. లేక - ఆ విధముగా నుపాయభూతుడనియు సర్థమును చెప్పవచ్చును. ఈ శరణ వరణమును ‘సర్వాత్మనా చేయుట (సర్వప్రకారముల) అనగా- చెప్పినదానిని ‘తు’ ‘చ’ తప్పక చేయుటయే. ఇట్లా తడు విధించిన వర్ణాశ్రమ ధర్మములను ఆయన యాజ్ఞగా భావించి యాచరించిననే యాతడు ప్రసన్నుడగును.

‘వర్ణాశ్రమాచారపతా పురుషేణ పరఃపుమాన్
విష్ణురారాధ్యతే పథాః నాన్యస్తత్తోషకారకః’.

(107) ఈ యనువర్తనమే యాతని యనుగ్రహమునకు కారణమని ఉత్తరార్థముచే చెప్పుచున్నాడు.

శ్లోకమునందలి 'పరాంశాంతిం' అనగా సర్వదుర్గతిరణమే. (అనం దానుభవమునకున్న ఆటంకముల నన్నిటిని (పాపములను) దాటిపోవుట) శాంతియందున్న పరత్వ మేమనగా పోయిన క్లేశములవంటివాటిని ఇంకను బుట్టించు కారణ సామగ్రియంతయు మాటువడి పోయినపి తిరిగి మొలకెత్తకుండుటయే. ఆ పదములచే సర్వకర్మ బంధములున్న నశించి పోవునని చెప్పుటచే ననిష్ఠ నివృత్తియును 'స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతం' అనుటచే నిష్ఠప్రాప్తియును చెప్పబడిను.

ఇచ్చట శాశ్వతశబ్దముచే బ్రహ్మాదుల స్థానములు కావని నూచింపబడిను.

(108) ఈ వాక్యము సదా పశ్యదనేక సూరి విశిష్ట దేశవిధి పరము. సర్వమును మానాంతరముచే ప్రాప్తముకానినాడు విశిష్టవిధి కూడునని శాస్త్ర మంగీకరించుచున్నది. ఇచ్చట నిత్యసూరులును వైకుంఠమును ఇతరవాక్యములచే సిద్ధింపక పోవుటచే నీ వాక్యము విశిష్టవిధి పరమగుచున్నది.

(109) భగవత్ప్రవృత్తి చేసినవారు భగవత్కృతాక్ష రూపవిశేష మహిమావిశిష్టలై నిత్యులైనట్టి తేజోరూపులైన అనంతగరుడ నిష్ఠ క్షేపనాదులుండునట్టి పరమపదమును పొందుచున్నారు.

(110) పరమ పదమున అతీంద్రియ ద్రవ్యలగు అనాదిసిద్ధులగు పురాణపురుషులగు నిత్యసూరు లుందురు.

(111) పరమాకాశమున పరమపదము పరమాత్మతో విరాజిల్లుచున్నది.

(112) పరమపదమునందు దానికధిపతియగు (శ్రీ) మహావిష్ణువు వేంచేసియున్నాడు.

(113) ఈ ప్రకృతిమండలము దాటిన తరువాత ఉత్కృష్ట తేజోరూపమైన పరమపద మొక్కటి విరాజిల్లుచున్నది.

(114) భగవత్ప్రసాదయుక్తుడైన చేతనుడు శరీరమును రథము ననుష్ఠించి శాస్త్రోక్త విధి ననుసరించి సంచరించుచు సంసారమార్గము యొక్క హద్దునుదాటి సుప్రసిద్ధమైన శ్రీ మహావిష్ణుపుయొక్క పరమ పదము నలంకరించుచున్నాడు.

63వ శ్లోకము

(115) ఇట్లర్జునుని యుద్ధమున కై ప్రోత్సహించుటను మిషగా కల్పించుకొని భగవానుడు అధ్యాత్మశాస్త్రమున తెలియవలసిన సకల విషయములను ఉపదేశించి కర్మజ్ఞాన భక్తులలో, నే నిష్కలోనుండినను నిత్యకర్మ చేయకతప్పదు గాన చివరకును యుద్ధము చేయవలసినదియే యని స్థాపించెను. ఇక వినదగిన దేదియును లేదని తెలుపుటకై ప్రారంభించబడిన కర్మజ్ఞాన భక్తులనెడు మూడు నిష్ఠలను సమగ్రముగ చెప్పబడుటచే వారి వారి యధికారానుగుణముగ వా రాచరించవలెనని చెప్పుచు ముగించుచున్నాడు.

(116) శ్లోకమునందున్న 'ఇతి' శబ్దమున కిది వ్యాఖ్యానము— ఇట్లు ముముక్షువుల' కిత్త్యాది చెప్పదగిన అర్థముల నన్నింటిని చెప్ప దగిన మాటలతో చెప్పిననియు ఆ విషయములైనను ఒక్కటియును మిగలకుండగ పుష్కలముగ చెప్పిననియును ఈ శబ్దము సూచించు చున్నది.

(117) 'తే'—నీకు— 'నాపృష్ఠః కస్యచిత్ బ్రూయాత్'—అడి గినగాని నుడువరాదను. న్యాయమును తప్పకుండగ 'శిష్యస్తే హం శాధిమాం ప్రపన్న' మ్మని ప్రపన్నుడవై శిష్యుడవైన నీకొఱకు.

(118) తాకిక ప్రేమలచే తెలియదగిన విషయజ్ఞానములకన్నను ఆయుర్వేదము, ధనుర్వేదము, గాంధర్వము (సంగీతము) అర్థసితీశాస్త్రము

మొదలగువానివలన పుట్టు జ్ఞానములకంటెను వేదములవలన తెలియబడునట్టి యతీంద్రియములును పారలౌకికములునగు స్వర్గాది పురుషార్థములను గురించినట్టియు, వానిని పొందించు సాధనములుగు యజ్ఞాదులను గురించినట్టియు జ్ఞానము గుహ్య మనబడును.

వేదాంతములచేతను దాని యర్థములను విశదీకరించు గీతాది ప్రబంధములచేతను మోక్షమును గోరువారిచే తమ తమ యధికారమునకు తగునట్లు తెలుసుకొని యాచరించదగినవానిని గూర్చిన మోక్షోపాయజ్ఞానము గుహ్యతర మనబడును. ఇది ధర్మార్థకామములను మాత్ర మపేక్షించువారికి తెలువరానిదగుటచే గుహ్యతర మనబడును.

ఈశ్లోక ఉత్తరార్థముచే దీనిసంతను సమగ్రముగ విమర్శించినీకు తోచినరీతిగ చేయుమనుటచే నీ గుహ్యతర మీ శాస్త్రముననే చెప్పబడిన సకలకర్మాది యోగములనియే గ్రహించవలెను. వీనిలో గల అవాంతర తారతమ్యమును ముందుశ్లోకమున గుహ్యతమ మని చెప్పగలడు.

(119) సహజమైన సార్వజ్ఞాది గుణములు కలవాడనగుటచే నాప్తతముడను కాబట్టి నీ హితమునే కోరువాడనగు నేను.

(120) వెనుకటి సాధనమును వెంటనే విడిచి ముందునకు సాగరాదని భావము.

(121) నీ యిష్టమైనదాని ననుటచే యుద్ధమును చేసినచేయుము - మానిన మానుమని యర్థముకాదు. ఇక నేమనిన - కర్మయోగిగాని జ్ఞానయోగిగాని భక్తియోగిగాని వర్ణాశ్రమధర్మము లవశ్యానుష్ఠేయములేగాన, 'యద్యహజ్జ్ఞానమాశ్రిత' 'స్వభావజేనకౌస్తేయ' అను రెండు శ్లోకములచేతను యుద్ధముచేయకయుండుట యర్జునునకు శక్యము కాదని చెప్పిన భగవంతున కా యుద్ధమును మానుటలో తాత్పర్య మొకింతయు నుండనేరదు. కాబట్టి వారి వారి యోగ్యతకు తగినట్లు

చెప్పబడిన శాస్త్రార్థవర్ణములగు కర్మజ్ఞానభక్తులలో నీవు బుద్ధిమంతుడవుగాన నాకు కర్మయోగమునందే అధికారమని విమర్శించి నీవర్ణమునకును నీ యాశ్రమమునకును అనుకూలమగు నా కర్మయోగమునందే నిలిచి యుద్ధమునే యాచరింపుము- అని తాత్పర్యము.

ఇచ్చట నొక ముఖ్యవిషయము గమనించవలెను - గీతాసారతమముగా పరిగణింపబడు 'సర్వధర్మాక్' అను రీతివ శ్లోకమున శ్రీ భగవాను డర్జునుని 'మా శుచః' అని యోదార్పుచున్నాడు. ఈ దుఃఖమెచ్చటిదని విమర్శించవలెను. గీతోపదేశమునకు ప్రారంభముననున్న దుఃఖము పదునొకండవ అధ్యాయప్రారంభమున- 'మదనుగ్రహాయ... మోహోఽయం విగతోమమ' అని అది యెప్పడో బోయినదని చెప్పెను గదా! ఇక నీ దుఃఖమేది? అది యీ రీతివ శ్లోకములో నేర్పడినదే. అది యెట్లునగా - 'కార్పణ్య దోషోపహతస్వభావః... ధర్మసమ్మూఢచేతాః శివ్యస్తేహం శాధిమాం ప్రపన్నం' అని సకల భారములు భగవానునిపై నుంచి నిర్భరుడైయున్న అర్జునునిగూర్చి.

1. గుహ్యతరం-ఆఖ్యాతం-అనుటచే అయ్యోనేనింతవరకు ఇంత ఏడ్చి శ్రమపడి వినినదంతయు గుహ్యతరమేనా? ఇంకను గుహ్యతమమొక్కటి మిగిలియున్నదే. దానిని వినుట కెంత ప్రయాసపడవలెనో అని యొక దుఃఖము.

2. 'విమృశ్యైత దశేషేణ' యీ చెప్పినదంతయు నొక్కటియును విడువక విమర్శించమనుచున్నాడే. నాకా శక్తిలేదని గదా నే, నతనిని శరణజొచ్చితిని. ఈ విమర్శ నా తరమా యని యొకదుఃఖము.

3. 'యథేచ్ఛసి తథా కురు' నే నీతనిపై శిష్యభావముతో నా భారమునంత నుంచి వరించినది నాకు తోచినట్లు చేసికొనుటకా? నన్నిట్టి యిక్కటులలో నేల పెట్టుచున్నాడని గొప్పదుఃఖము కలిగెను.

దానినిజూచి పరదుఃఖమును సహించలేని దయాళుడు గాన

‘సర్వగుహ్యతమం భూయః శ్రుణుమే పరమం వచః
ఇష్టోఽసి మే దృఢఐతి తతో వక్ష్యామి తేహితమ్’

అర్జునా! నాకు నీవు గాఢమైన ప్రియుడవుగాన నీకు హితమైన రహస్యతమ విషయమునుగూర్చి తిరిగి చెప్పమన్న దీనికిమించిన మాట లేదననగిన మాటను వినుమని వీపునుకట్టి ‘మస్మిన్నాభవ- సర్వ ధర్మాన్’ అను ఇష్టప్రాప్తి అనిష్ట పరిహారపరములైన శ్లోకములను జెప్పి- ‘మాశుచః’ ఇక నేడవకుమని దుఃఖ ముపశమింపజేసి- ‘కచ్చిదే తచ్ఛ్రుతం పార్థ...కచ్చిజ్ఞాన సమ్మోహః ప్రకృతః’ అర్జునా! శ్రద్ధగ వింటివా? నీ యజ్ఞాన పితౄచము మరిపుట్టకుండునటుల విడిచిపోయి నదా? యని ప్రశ్నించి ‘నష్టోమోహః’ అని యాతనిచేతనే ఎలికించెను.

64వ శ్లోకము

(122) అవతారిక-

ఇంతవరకు కర్మ- జ్ఞాన- భక్తియోగములను మూడింటిని చెప్ప వలసిన వివరములతో చెప్పి ముగించెను. ఈ మూడును నితర సామాన్యశాస్త్రములకంటె గొప్పవగుటచే గుహ్యతరములనియును చెప్పబడెను. ఈ మూడింటిలో నేది మోక్షమునకు నన్నిహితోపాయమని నిశ్చయించుకొనుటకై గుహ్యతమశాస్త్ర తాత్పర్యమును, సారార్థము భక్తియోగమే యని వెనుక తొమ్మిదవ యధ్యాయాంతమున చెప్పిన దానినే తిరిగి కొలది పాఠభేదముతో చెప్పుచున్నాడు. అందువల్లనే ‘భూయః’ అని చెప్పెను. అందువలననే గీతార్థసంగ్రహ శ్లోకమున ‘శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యతే’ అని చెప్పబడెను. ఇట్లు శాస్త్రసారార్థ మనుటచే సంప్రదాయజేతలు ‘సారార్థ శేషతయా సారతమం ప్రపదనమ్’ని తెలుపునట్టి ప్రవత్తియు సంగ్రహింపబడినదని సెలవిత్తురు. ఈ ప్రవత్తి పరమగు నశ్శమును ‘సర్వధర్మాన్’ అను శ్లోకవ్యాఖ్యానమున (శ్రీ) భావ్య శాఖలు మొదటి యోజనలో నూచించిరి.

ఈ గుహ్యతమము భక్తియోగమే యమటకు హేతువులు.

(123) తొమ్మిదవ యథాయము భక్తియోగపరమని పండిత తాత్పర్య లింగములతో నిర్ణయింపబడినది. అచ్చట 'ఇదంత తే గుహ్య తమ' మ్మని ప్రయోగించిన శబ్దమునే యిచ్చటను 'సర్వగుహ్యతమ' మ్మనుటచే నదియే జ్ఞాపకముచేయబడినది.

(124) ఈ శ్లోకమున 'భూయః' అను శబ్దముకలదు. అనగా- తిరిగి యని యర్థము. ఒకసారిచెప్పిన దానినేగదా 'తిరిగి' యందురు? కాబట్టి వెనుకచెప్పిన భక్తియోగమునే యిచ్చట తిరిగి చెప్పచెన్నాడు. తొమ్మిదవ యథాయాంతమున సారతమముగ 'మన్మనాభవ' యను శ్లోకముచే చెప్పబడిన భక్తియోగమే యిచ్చట కొద్ది పాఠభేదముతో శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

(125) 'పరమం వచః' పరం - మా - యస్మాత్ సః=తత్ పర మం ఇంతకుమించి చెప్పదగినది లేదని నిగమించుచున్నాడని భావము.

లేక చెప్పదగినది పరమగుటచే దానిని చెప్పమాటయును 'పర' మనబడుచున్నది. అర్థమునందలి గుహ్యతమత్వమును మాటయందు లాక్షణికముగ వాడబడినది.

(126) 'ఇష్టః' ప్రీతికి పాత్రుడు. ఆ ప్రీతికి హద్దుమ 'దృఢం' అను పదముచే చెప్పబడుచున్నది. ఈ పదమును శ్రీ వేదాంత దేశికులు ప్రీతియొక్క అవధిని తెలుపు క్రియావిశేషణముగా వర్ణయించిరి. 'దృఢం ప్రియః'.

అనగా- 'అత్యర్థం ప్రియః' అనగా నేను చెప్పలేనంత ప్రియుడ పని యర్థము - 'ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థ' మ్మని తానే వెనుక 7వ యథాయమున చెప్పెను గదా! ఆ జ్ఞానివలెనే నీవు నాకు అతిదృఢ మైన ఇష్టుడవు అని. ఆ దార్ధ్యమేమవగా- అతిరహస్యత మార్థమైనను దాచక నేను నీకు చెప్పనంత ప్రీతికలిగియుండుటయే 'యతో' దృఢం

ఇష్టస్త తస్తే హితం వత్సోమి' అంత యిష్టుడవు గనుకనే నీకు హితమును చెప్పుచున్నానని భావము.

65వ శ్లోకము

(127) అవతారిక -

ఈ శ్లోకమున సాక్షాత్ సాధనమగుటచే గుహ్యతమ మనబడు అంగియైన భక్తిస్వరూపమును వెనుక 9వ అధ్యాయాంతమున చెప్పిన దానినే తిరిగి నాల్గవ పాదములో మాత్రము పాతభేదముతో చెప్పుచున్నాడు.

(128) 'మన్మనాభవ' అనుటచే భక్తియోగము చెప్పబడుచున్నది. ఈ సాధనమునకు ప్రధాన ప్రమాణముగా 'వేదాహమేతం' అను పురుషసూక్తివాక్యము చూపబడెను.

వీలననగా :- (1) ఇతరోపనిషత్తులన్నియు దీని ననువర్తించవలెనని తెలుపుటకును (2) ఇదివేరొక ఉపాయమునకు సాధనమనియును, ఆ ఉపాయముచేత పురుషార్థము సిద్ధించుననియును భ్రమించకుండుటకును (ఇందు నాన్యః పన్థాః అని యున్నదిగదా) (3) ఇందు 'అత్తోఽస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమః' అనిన వాసుదేవుడే యీ పురుషసూక్తముచే తెలుపబడుచున్నాడు గాన 'మన్మనాభవ' అను నీ శ్లోకముచే మహాపురుషోపాసనమే విధింపబడుచున్నదని తెలుపుటకును అని గ్రహించవలెను.

కాని ఈ ప్రమాణము వేదన మొక్కటియే మోక్షసాధనమని చెప్పుచున్నది కాని భక్తి మోక్షసాధనమని చెప్పుటలేదే యనగా -

వేదనము, భ్యాసము, ఉపాసనము, భక్తి, సేవ మొదలగు శబ్దములన్నియు నొకే యర్థమును బోధించు పర్యాయపదములని గ్రహించవలెను. కాబట్టి వేదనమును చెప్పినను భక్తినేచెప్పుచున్నది.

అట్లుకానిచో వేదనము అనగా కేవలము తెలుసుకొనుట మాత్రమే. ఉపాసనమనగా వివేక-విమోక్ష-అభ్యాస-క్రియా-కల్యాణ - అనవసాద-అనుద్ధర్మము అను ఏడు సాధనములతోను అష్టాంగయోగములతోను సాధించవలసినదగుటచే చాలా కష్టము. ఇట్లు తేలికయైన వేదనమునకును ఇంతకఠినమైన ఉపాసనకును వికల్పమున్నచో అనగా వేదనమైననుసరియే - ఉపాసనమైననుసరియే దేనిని చేసినను నీకు మోక్షము వచ్చునన్నచో నందరును తేలికయైన వేదనమునే (బ్రహ్మను తెలుసుకొనుటనే) యవలంబింతురు. అందుచే ఉపాసననుచెప్పెడు వేదవాక్యములన్నియు నిరర్థకములయిపోవును. కాబట్టి వేదనమన్నను ఉపాసనమన్నను ఒక్కటియే.

(129) 'మాం నమస్కూరు-నమోనమనం...' ఇట్లనుటచే కేవలము నమస్కార మాత్రమేకాదు. 'మద్భక్తః మాం నమస్కూరు' అని చేర్చి యర్థమును చెప్పవలెను. దానిచే నతిమాత్ర ప్రహ్లితభావము వివక్షితము. అనగా- ఆత్మ - ఆత్మీయములన్నియును భగవదధీనమే యని యనుసంధించుట మాత్రమే.

(130) ఇది యిచ్చకముకొఱకు చెప్పటలేదు. తాను సంధికై కౌరవుల చెంతకేగుచుండగా ద్రావది ఆయనను పిలిచి తన పడియున్న శిరోజములను జూపి- ఇవి నేను బ్రతికియున్నంతవరకు నిట్లు విడియుండవలసినవేనా? నీవు అఘటిత ఘటనాసమర్థుడవుగదా! నీవు వెళ్లిన సంధి కుదరకపోదు. కుదిరిన యుద్ధమే యుండదు. అది తేనిచో కౌరవ సోదరులు చావరు. చావనిచో వారిరక్తముతో నాతల ముడివడుట యెట్లు. అని యేడ్చుచు ప్రార్థించగా- విని శ్రీకృష్ణుడు -

శ్లో. ద్వాః పతేత్ పృథివీశీర్యేత్ హిమవాన్ శకలీభవేత్
శుష్కేత్తోయనిధిః కృష్ణే! నమే మోఘం భవేద్వచః॥

ఓ బ్రాహ్మణ! ఆకాశము నేలగూలినను, భూమి తుత్తునియై లైనను హిమవత్పర్వతము ముక్కముక్కలైనను, సముద్ర మెండిపోయినను నా మాటమాత్రము రిత్తవోదు. నేను వారి రక్తముతో నీ ముడి వేయింతును, చూడుమనెను. దీనినిబట్టి మరి యెవ్వరు వెళ్ళినను సంధి కుదిరిపోవునో యను భయముచే చెడగొట్టుటకే తాను వెళ్ళుచున్నట్లున్నది. ఇట్టి శపథమును పురస్కరించుకొని భావమును సాయించుచున్నాడు.

అర్జునా! ప్రియోక్తులచే బుజ్జగించుచున్నా ననుకొనకుము - అని పట్టిమొగమిచ్చకము కాదని దృఢపరచుచున్నాడు.

(131) ఈ 64, 65 శ్లోకములకు శంకర భగవత్పాదులు సెల విచ్చిన అర్థవిశేషమును గమనింపుడు. వారి భాష్యమున కనువాదము విచ్చట పొందుపరచుచున్నాను.

అర్జునా! తిరిగి నే జెప్పనది వినుము. ఇది సమస్త రహస్యార్థములకన్నను అత్యంత రహస్యమైనది. వెనుకనే చెప్పితినిగాని ఇది యనేకమారులు వినదగినది. నేనింతకుమించిన గొప్పమాటను చెప్పజాలను. నేను నీకు దీనిని భయముచేగాని ధనాశతోగాని చెప్పటలేదు. నాకు నిలకడయైన ప్రియుడవని మాత్రమే చెప్పచున్నాను. నీ కిది మిక్కిలి హితమైనది. ఇంతకుమించిన హితము నేను చెప్పగలిగినది నీవు వినగలిగినది మరియొకటి లేనేలేదు. అది యేమందువా? వినుము. నీ చిత్తము నాయుండే లగింపుము. నన్నే భజింపుము (ధ్యానింపుము) నన్నే పూజింపుము, దానిని మానకుము. సమస్కారములనైనను నాకే చేయుము. ఇట్లుపామోషేయములు వామదేవుడే యని యధ్యవసాయము నీకున్నచో నా యొద్దకే రాగలవు. నీకు నేను యీవిషయమై నిజముగ ప్రతిన గావించుచున్నాను. నాకు నీవు ప్రియుడవగుటయే ఇందులకు హేతువు. ఇట్లు భగవంతు డాడితప్పనివాడని నమ్మి భగవద్భక్తునకు

తప్పక మోక్షము లభించునను విశ్వాసముంచి భగవచ్చరణైక పరాయణుడు కావలెను అని.

66 వ శ్లోకము

(132) అవతారిక—

ఇట్లు విస్తారముగను సంగ్రహముగను చెప్పిన కర్మయోగాది మూడు యోగములను సాధారణమైన ఫల, సంగ, కర్తృత్వత్యాగ పూర్వకముగ భగవదారాధనబుద్ధితో నాచరించవలెననెడు సారతమాను సంధానవిశేషము నుపదేశించి దానివలననే 'మామైష్యసి' అని స్వప్రాప్తిరూపమైన ఇష్టప్రాప్తిని తెలిపి ఈ శ్లోకముచే దాని కాటంకములగు పాపములు పరిహరింపబడుట యనెడు అనిష్ట నివృత్తిని చెప్పుచున్నాడు. అనిష్ట నివృత్తియును ఇష్టప్రాప్తియునుగదా! అపేక్షితములు. అదియేగదా రక్షణకు ముఖ్యలక్షణము. కాబట్టి యీ రెండు శ్లోకములును కలసి గుహ్యతమమైన భక్తియోగమునకు ఫలమును చెప్పుచున్నవి. ఈ రెండవ శ్లోకము ప్రవృత్తిపరమని మన ఆశ్వాదుల యొక్కయు పూర్వాచార్యుల యొక్కయు నిర్వాహము. ప్రవృత్తి యనగా— 'భగవత్ప్రవృత్తి ప్రతిబంధక స్వప్రవృత్తి నివృత్తి' అనగా మనము మన రక్షణలో నేమాత్రము జోక్యమును తీసికొనినను భగవంతుడు మన రక్షణచేయక యుపేక్షించును. నిజమున కాతడు రక్షాపేక్షాం ప్రతీక్షతే' అనునటుల యెవ్వరైనను తనను రక్షించుమని యపేక్షింతురా యనియెదురు చూచుచుండును. కాని మనప్రయత్నము దాని నడ్డుచున్నది. దానిని విడిచివేసిన నాతని రక్షణ ప్రవృత్తి నిరాఘాటముగా సాగును. ఇదియే రామానుజ దర్శన రహస్యము. దానినే యీ శ్లోకము తెలుపుచున్నది. సీతాదేవి తనను తాను రక్షించుకొన శక్తియున్నను విడిచి శ్రీరామచంద్రుని రక్షణకై నిరీక్షించెను. అంజనేయులు తన శక్తినిజూపి రక్షింతునని నమ్మించినను ఆమెన శక్తిని

కూడ నుపేక్షించి కేవల శ్రీరాముని శక్తిపై ననే నిర్భరురాలై యుండెను. శ్రీరాము డా యధ్యవసాయమునకు మెచ్చివచ్చి ఆమె పాపములవంటి రావణ కుంభకర్ణ ఇంద్రజిత్ప్రభృతులను ద్రుంచి యామెను విమానమున తన తొడపై నిడుకొని అయోధ్యకు చేర్చెను. అట్లు మనమును స్వశక్తి పరశక్తులను విడచి భగవచ్చక్తి పై ననే నిర్భరులమై యుందుమేని మనలనుకూడ నట్లే తాను తోడుగనుండి యర్చి రాది మార్గమున పరమపదమును చేర్చును. పరమపదమున కయోధ్య యని నామాంతరము కలదు. ఈ విశేషమును మన సంప్రదాయగ్రంథములయందు గాంచవచ్చును.

కావుననే ఈ శ్లోకమును మంత్రముగా నుపదేశింతురు. దీనికి చరమశ్లోకము, చరమ మంత్రమనియును పేరు. చరమమనగా చివరిది. దేనిలో? పరమపద ప్రాప్త్యపాయములలో దీనికిముందున్న 'మన్మనాభవ' యను శ్లోకము నేల మంత్రముగా నుపదేశించు నాచారము లేదన్నచో- అది ఇష్టప్రాప్తిని తెలుపు శ్లోకము- ఇది యనిష్టనివృత్తిని తెలుపు శ్లోకము. అనిష్టము పోయినచో నిష్టము తనంతనే సిద్ధించును. దానికొక ప్రయత్నమును చేయనవసరములేదు. చెరువుగట్టును తెగ గొట్టిన నీరు తనంతనే పైకిపోవును. దానికై వేరే ప్రయత్నము చేయనవసరములేదు. తెరను తొలగించిన వెలుగు తనంతనే ప్రసరించును. అంత పాపరాశిని పారద్రోలగల పరమాత్మ తన చేతులోనున్న ఇష్టము నొసంగజాలడా? ఒసంగడా! దానిని చెప్పవలెనా? (అందులకేగదా 'సర్వధర్మాః పరిత్యజ్య' యని ప్రవృత్తిని జెప్పక నివృత్తినే యంగముగా జెప్పెను. కాబట్టి రెండవ శ్లోకమునే మనవారు మంత్రముగా పాటించు నాచారము. ఈ ప్రవృత్తిపరమగు సర్థమును శ్రీ భాష్య కారులే గీతాభాష్యమునందే ప్రథమయోజనలో నూచించిరి చూడును. 'అహంత్యా సర్వపాపేభ్యో మోక్ష యిష్యామి'=ఏవం వర్తమానం

త్వాంమత్రాప్తి విరోధిభ్యః అనాది సజ్జితానంతాకృత్యకరణ కృత్యా
కరణ రూపేభ్య స్సర్వేభ్యః పాపేభ్యః మోక్షయిష్యామి' నన్న పాం
దుట కాటంకములైన సకలపాపములనుండియు విడిపింతును. అనుటచే
నిక భగవత్ప్రాప్తికి వేరొక సాధనానుష్ఠానముతో పనిలేదు. ఆ
ప్రాప్తియే మోక్షము.

‘అథవా’ యను రెండవ యోజనలో

‘భక్త్యారమ్భ విరోధిభ్య స్సర్వేభ్యః
పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి’

యనుటచే ప్రవత్తి ఉపాసన విరోధులగు పాపములను మాత్రమే
పోగొట్టును. అపై నచేయు నుపాసనవలననే మోక్షప్రాప్తియని తెలిపెను.

గ మ ని క

భగవద్గీతలో నెచ్చట ప్రవత్తి ప్రసంగము వచ్చినను శ్రీ భాష్య
కారులు భక్తియోగమున కంగమగు ప్రవత్తి పరముగనే వ్యాఖ్యానిం
చుటను గమనించవలెను. అంగమనగా- పరంపరగా పురుషార్థము
నిచ్చునది. అంగి యనగా సాక్షాత్తుగా పురుషార్థము నొసంగునది.
అంగప్రవత్తి ఉపాసనకు (భక్తికి) విరోధులగు పాపమును పోగొట్టి
ఉపాసనను సాగించి తద్వారా మోక్షము నొసంగును. అంగి ప్రవత్తి
తాను ఇతరాపేక్షలేకయే స్వయముగనే (సాక్షాత్తుగనే) మోక్షము
నొసంగును. ఈ యంగి ప్రవత్తి పరమగు సర్థమును ప్రథమ యోజన
లోను అంగప్రవత్తి పరమగు సర్థమును రెండవ యోజనలోను చూపిం
చిరి. కాని యాశ్వాసులును పూర్వాచార్యులును అందరును భగవద్గీత
యందు ప్రతిపాదించబడునది అంగి ప్రవత్తియే యని వ్యాఖ్యానించిరి.

67వ శ్లోకము

(133) అవతారిక—

ఈవిధముగ శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమును విని తత్ప్రవీణములను

గూర్చిచి నిశ్చలముగ నెఱింగియున్న నర్జునునకు కర్తవ్యమునూ విధించూ నైవమున సంప్రదాయవిధి సిద్ధించుటకై యీ గీతాశాస్త్రమును వినుటకు అనధికారులను వ్యక్తపరచుచున్నాడు.

భక్తిలేనివా డెంత బుద్ధిమంతుడైనను ఎంత తపశ్శాలియైనను చెప్పరాదు. ఎంత గుణవంతుడైనను భగవంతునియం దనూయ కలవానికి చెప్పరాదు. ఇచ్చట నీ క్రింది శ్లోకిము ననుసంధించవలెను

‘గురుం ప్రకాశయేద్ధీమాన్ । మన్త్రం యత్సేన గోపయేత్
అప్రకాశ ప్రకాశాభ్యాం । క్షీయతే సమ్పదాయషీ ।’

బుద్ధిశాలియగువాడు తనగురువును లోకమున కెఱుకపరచవలెను. కాని యాత డుపదేశించిన మంత్రమును మాత్రము సర్వప్రయత్నము చేతను గుప్తముగా నుంచవలెను. అట్లు చేయక దానికి వ్యతిరేకముగ గురువును ప్రకాశపరచక మంత్రమును ప్రకాశపరచినచో వాని సంపదయు ఆయుస్సును క్షీణించును. ఇది ఋషివాక్కు. ఋషులదృష్టిలో సంపద యనగా- ‘భగవద్భక్తి’ పరాశరమహర్షి భక్తుడైన గణేంద్రుని ‘సతునాగవర శ్రీమాన్’ అనెను. వాల్మీకి మహర్షి లక్ష్మణుని ‘లక్ష్మణో లక్ష్మీసమ్పన్నః’ అనెను. విభీషణుని ‘అన్తరిక్ష గరిశ్రీమాన్’ అనెను. వీరు నిజమున కా సమయమున రిక్తులే. అయినను భగవద్భక్తి పుష్కలముగ కలవారగుటచే శ్రీమంతులనబడిరి. తనకు మంత్ర మంత్రార్థములను ప్రసాదించిన ఆచార్యుని ప్రకాశపరచనిచో ఆ భక్తి వశించును.

ఆయువు, అనగా - శరీరమును నిలబెట్టునట్టి ప్రాణసగచారము. అటులనే ‘శేషత్వజ్ఞానము’ ఆత్మను నిలబెట్టును. కాబట్టి ఆయుస్సనగా శేషత్వజ్ఞానమే. మంత్రమును బజారున బెట్టినవానికి ఆత్మోద్ధేవన ఘనము ముఖ్యమైన ధర్మమగు శేషత్వజ్ఞానము నశించును.

(134) ఇచ్చట 'పచియింతు నీయందు' అనగా నాచార్యుడు -
'ప్రోవాచతాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యాం'

తన నువనత్తిచేసిన శిష్యునకు చెప్పవలెనను విధికి పాత్రు
డాచార్యుడే గదా!

'ఆచార్య దేవవిద్యా విధితా సాధిష్ఠం ప్రాపణ'

ఆచార్యునినుండి వినిన విద్యయే స్థిరమై ఫలప్రదమగును.

'ఉపదేశ్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానినః'

జ్ఞానులు నీకు తెల్పము నెఱింగింతురు. అని యిట్లు ప్రమాణము.
లుండుటచే రహస్యార్థముల నెఱింగించు వా డాచార్యుడు. అట్టి ఆచా
ర్యునియందు -

'యస్య దేవే పరాభక్తిః ! యథాదేవే తథాగురౌ'

అని భగవంతునియందుండునంతభక్తి ఆచార్యుని యందును
ఉంచవలెను. అది లేనివాని కీ గీతాసారమును గాని గీతనుగాని చెప్ప
వలదని శాసించుచున్నాడు.

శ్లోకమున 'అతపస్కాయ- అభక్తాయ- అశ్రూషతే నవాచ్యం'

అని చెప్పకూడని వారినిచెప్పి ఒకేనారి వీరికి చెప్పరాదని యశక
పత్యేక ప్రత్యేకము ఒక్కొక్కని యెత్తి 'చెప్పరాదు.' 'చెప్పరాదు'
అని చెప్పనేల? అన్న నో- ఈదోషములు మూడును ఒకటియును కొఱ
తపడకుండున్నవానికే చెప్పకూడదుగాని ఒక్కొక్క దోషముమాత్రమే
ఉన్నవానికి చెప్పవచ్చునేమో అని భ్రమపడుదురని యిందేయొక్క
దోష మున్నను సరియే వానికి చెప్పరాదని తెలియుటకై న, న, అని
ఆవృత్తిచేపెను

అయోగ్యులను పరిగణించుటలో మునుముందు తపస్సు చేయుని
వానిని అపైన భక్తిలేనివానిని అటు తరువాత శ్రుశ్రూష చేయుని
వానిని అని యిట్టి క్రమముగా జెప్పట మొదటివానికింట్ల రెండవ

వాడు వానికంటె మూడవవాడు మిక్కిలి యనర్హులని తెలుపుటకే 'గురుశుశ్రూషయా విద్యా' యను నటులను 'పరిప్రశ్నీనసేవయా' అనినటులను రహస్యార్థముల నెఱుంగుటలో శుశ్రూష (సేవ) ప్రధాన సాధన మగుటచే నది చేయనివాడు మొదటి యిద్దరికంటెను మిక్కిలి పనికిరానివాడని భావము.

(135) 'మాం అభ్యసూయతి' నాయెడల అసూయ కలవానికి చెప్పకుము. 'అసూయ' యనగా! 'దోషారోహో గుణేష్వపి' గుణవంతుని ఒక్కొక్క గుణమునందును ఒక్కొక్క దోషము నారోపించుట. ఎట్లనగా :-

శ్లో. జాడ్యం హీమతి గణ్యతే | ప్రతరతే దమ్భ శ్శుచేత్తవమ్
శూరే నిర్భూతా | మునావిమతితా | దైన్యంత్రయాలాపి
తేజస్వి న్యవలిప్తతా | ముఖరతా వక్తర్యశక్తి స్థిరే
తత్తోనామ భవేత్ సుగుణినాం | యోదుర్జవైర్నాక్కితః ||

లోకోద్వేగ కరములగు పనులను చేయనివానిని జూడనియు ప్రతానుష్ఠాన నిరతుని దాంభీకుడనియు, సదాచారుని మోసగాడనియు- పరాక్రమశాలిని దయావిహీనుడనియు, నిరుతముగా మాటలాడువానిని బుద్ధిహీనుడనియు, అందరకు నింపుగా మాటలాడువానిని దీనుడనియు, మంచిచారవ కలవానిని గర్వియనియు, వాక్పతురుని వదరుబో తనియు నిదానముగా పనులుచేయువానిని అసమర్థుడనియు నాక్షేపించు దుర్జనుని దృష్టిలో దోషము. లేనిసద్గుణ మొందెననుకలదా? యని భగ వంతుని దృష్టిలో నీ యసూయ యన్నటికంటెను గొప్పదోషము. 'అనూయైకా గుణాన్ హన్తి'. శరీరమెంత యందమైనదైనను తెల్లని బొల్లిమచ్చ యన్నచో నది వానినెంత దుర్భరునిచేయునో యీ గుణ ముట్టిది. కావుననే గీత తొమ్మిదవ యధ్యాయ ప్రారంభమున (శ్రీ) భగ వాను ధర్మనునితో-

'ఇదంత తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యసమూయవే'

అబ్బనా! అడిగినగాని నుడువరాని మహత్తరమైన రహస్యార్థమును నీవు అసూయ లేనివాడవు గాన నీకు చెప్పెదననెను.

70వ శ్లోకము

(36) ఈ శ్లోకమున 'అధ్యేష్యతే' అనుచోట - భగవంతుడు గర్వజ్ఞుడు గాన ముందీ భారతము రచింపబడునని యెఱింగి అందీ గీతా శాస్త్రము నధ్యక్షునము చేయువానిని గురించి ప్రసంగించుచున్నాడని చెప్పటకాదు మరియేమనగా - భూతావేక్ష న్యాయముచే చెప్పుచున్నాడు. అనగా- భారతము ధృతరాష్ట్రుడు పుట్టుటకు పూర్వమే భగవంతుడు ప్రసాదించిన దివ్యచక్షుస్సుగల పూజ్యుడగు వ్యాసమహారి రచించి దానిని తన శిష్యులకు చెప్పెను. దానిని నారదుడు దేవతలకు పండించెను. దేవలుడు వితరుల కుపదేశించెను. శ్రీ శుకమహర్షి గంధర్వ యక్షరక్షస్సుల కుపదేశించెను. ఈ విధముగా నొకమనుష్యుని నొకమునుష్యుని మిగిలిన ప్రపంచమునం దంతటను నీ భారతముయొక్క ప్రచారముండెను. మనుష్యులోకమున జనమేజయునిద్వారా ప్రకాశించెను. దానినిబట్టి 'అధ్యేష్యతే' యని భవిష్య దధ్యయనముచు గురించి చెప్పుచున్నాడని గ్రహించవలెను. అధ్యయన శబ్ద మొక్క పేరియును సమస్తలోకానీ వాడబడును కాని గీతయును ఉపనిషత్సారమే గాన నీవిధిని ఈశెబ్దము సమంజసమే. కావుననే ఆశ్రమములను వర్ణించుచున్న 'అననరతాధీత భగవద్గీతం' అని వర్ణింపబడును.

(137) 'యోశ్వమేధేన యజతే'

య ఉచ్చై మేవం వేద

యంత్రత మగ్ధీతే తేనతే నాస్యేష్టం భవతి'

అను ప్రమాణములు అశ్వమేధప్రక్రియ నెఱింగినవాడు దానిని చేసినవాడు పొందునట్టి ఫలమునే పొందును. ఇట్లే ఆయా క్రతు మంత్రముల సధ్యయనము చేసినంతనే ఆయా క్రతువుల సమష్టిని

ఫలము సిద్ధించును- అని చెప్పబడుటచే నటులనే జ్ఞానయజ్ఞముచే నెంత భగవంతునకు ప్రీతి జనించునో అంతప్రీతి గీతాధ్యయనము చేతనే జనించునని తాత్పర్యము-

71వ శ్లోకము

(138) ఇచ్చట వినుటకు గల యోగ్యతలలో వెనుకచెప్పబడిన ప్రణిపాత- పరిప్రశ్న- సేవలను కూడ చేర్చుకొనవలెను.

(139) ఆచార్యుని ముఖతః వినుటయని గ్రహించవలెను. దీనిచే స్వయముగ గీతను చదువుకొనుటగాని మోసముచేసి వినుటగాని అక్రమముగ వినుటగాని కూడదని గ్రహించవలెను.

(140) ఇదివరకు గీతనొకరికి చెప్పటకును చదువుటకును మోక్షము ఫలముగా చెప్పబడెను. దానితోపాటు యీ యనూయలేని శ్రవణమునకును అట్టి ఫలమే కలుగునని భగవంతుని యభిప్రాయము.

72వ శ్లోకము

(141) భగవంతు డజ్ఞునిని హృదయమును ఎఱిగినను దానియం దాదరముతో నాతడు దానిని మరవకుండుటకై తన యుపదేశ మాతని పట్లు యెట్లు ఫలించినదో యెటుంగ గోరువానివలె నడుగుచున్నాడు.

(142) అజ్ఞానము గారణము గాగల భ్రాంతి జ్ఞానము.

ఈ శ్లోకము స్థూణా ఖనన న్యాయమును స్మరింపజేయుచున్నది. అనగా సంభమును లోతుగ పాతి దానిని రాశ్యతో గట్టిగ బిగించి బిగిసినదో లేదో నెఱుంగుటకై దానినొకసారి ఊపిచూతురు. అటులనే శ్రీ భగవాను డజ్ఞునిని కదిపి చూచుచున్నాడు.

73వ శ్లోకము

(143) అర్జును డీ యర్థమును ఇదివరకు వినియుండకపోవుట చేతను, వాక్యము వలన మొదటనే స్మృతి కలుగకపోవుటవలనను

ఇచ్చట వాక్యము వలన కలుగు అనుభవమనియే స్మృతిశబ్దమున కర్థమును జెప్పవలెను. అర్థాత్-స్మృతి యనగా బుద్ధి (జ్ఞానమని) యర్థము. భిన్నభిన్న శాఖలలో-

“సనోదేవః శుభయాస్మృత్వా సంయునక్తు”

భగవంతుడు మాకు మంచిబుద్ధి నిచ్చుగాక అనియు,

“సనోబుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తి”

ఆ భగవంతుడు మాకు మంచి బుద్ధి నిచ్చుచున్నాడు.

అను రెండు వాక్యములలోను “స్మృతిబుద్ధు” లు పర్యాయములుగా వాడ బడినవి.

(144) “యుద్ధాదుల విషయమైన”

అనుచో ఆదిపదముచే భక్తియోగ పర్యంతమును గ్రహించవలెను. అయినచో భక్తియోగము నాతడ (అర్జునును) నుష్ఠించనే లేదేమి ? యన్నచో మరచిపోవుటచేత నని తానే చెప్పెను.

శ్లో. యత్తు తద్భవతా ప్రోక్తం పురాకేశవ ! సాహృదాత్

తత్సర్వం పురుషవ్యాఘ్రు! భ్రష్టం మే నష్ట చేతనః॥

పురుషోత్తమా కృష్ణా! నాయుండలి రహస్యార్థములనేవో కొన్ని చెప్పినట్లున్నావు గాని నేను బుద్ధిహీనుడ నగుటచే వానిని మరచిపోతిని-అనెను.

దానికి జవాబుగా (శ్రీ)కృష్ణుడును-

(144) “శ్రావి తస్త్వం మయా గుహ్యం జ్ఞాపితశ్చ సనాతనమ్

ధర్మస్వరూపిణం పార్థ! సర్వలోకాంశ్చ శాశ్వతాన్

అబుద్ధ్యా మాగ్రహీ ర్యస్త్యం తస్మే సుమహదప్రియమ్

సహిధర్మ సుపర్యాప్తో! బ్రహ్మణః పరివేదనే॥

అర్జునా! నేను నీకు రహస్యార్థముల నన్నిటిని వినిపించితిని - సనాతనమైన ధర్మస్వరూపుడగు భగవంతుని యెఱింగించితిని, శాశ్వత

లోకములను త్రత్రాప్తి సాధనములను నెఱింగించితిని. నీవు బుద్ధిగాను డవైవానిని గ్రహించి ధరించలేకపోతిని. అది నాకు చాలా అనిష్టముగా నున్నది. పరమాత్మను సవిభూతికముగ నెఱుంగుటకు నే నుపదేశించిన ధర్మము తెంతయో అనుకూలములని సెలవిచ్చెను.

145. భూతి- యనగా అర్జునుని యొక అర్థము చెప్పబడినది. మఱియు లభించిన గన్పట్టినట్లేర్పొందిరాభివృద్ధిని పొందుదుటయైనను రక్షణమును దీని కర్థమని యెఱుంగివలెను.

146. 147. ధృవా- నీతిః.

మీరు గొప్పబుద్ధిశాలులైనను సావధానచిత్తులైనను మీరు గావించిన సామదానభేద దండోపాయములు నాలిగింటిచేతను కూడ పాండవులు తమ ధర్మమునుండి గడ్డిపరకవాసియైనను చలించలేదు. చూచితివా వారి నీతి నిష్ఠ యెంతబల్కుమైనదో.

నీతి యనగా- అర్థశాస్త్రమునలన జనించిన కర్తవ్య నిశ్చయమని చెప్పబడినది. మఱియు- ధర్మసమ్మతిమైన సడవడిక యనియు స్ఫుటు.

148. సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో—

విద్యారాజన్ సతే విద్యా
మమవిద్యా న హీయతే
విద్యాహీన స్తమోధ్యతః
నాభిజాంనాసి కేశినమ్
మాయాం ససేవే భద్రంశే
సవృథాశర్మ మాచరే
శుద్ధ భావం గతో భక్త్యా
శాస్త్రాబ్యర్థి జవార్దనమ్.

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో- “మమయతిః” అనుటతో తాత్పర్యము. నాదియేమితి నీది మతికాదని భావము- లెట్లనగా !

ధృతరాష్ట్రమహారాజా ! నీవిద్య విద్యకాదు. నావిద్యయే విద్య. నావిద్యకు నాశములేదు. నీవిద్య నశించునది. నీకు ఆధ్యాత్మిక విద్య లేకుండుటచే తమోగుణాభిభూతుడవై శ్రీయఃపతి నెఱుంగజాలకున్నావు. ఆ భగవంతునిగూర్చి నీకెంత చెప్పినను చెవిటికి శంఖుదినట్లే యగుచున్నది.

నాకీ విద్య యెఱుఁగలభించెనందువా మనమిరువుర మొకే యాచార్యులయొద్ద ఒకే విద్య నభ్యసించినను నేను కపటమును సుతరాం విడిచి డాంబికమునకు గాక పరమపురుషుని ప్రీతికై శాస్త్రవిహితధర్మముల నాచరింతును. దానిచే భగవంతుని యనుగ్రహము కలిగి నాబుద్ధి నిర్మలమైనది. దానిచే భక్తి యుదయించినది. దాని సహకారముచే నేనుచదిని శాస్త్రములు నాకు విపరీతార్థమును గోచరింపజేయక భగవంతుని తత్త్వము నెఱుకపరచినవి. నీకాభాగ్యములేదు.

కాబట్టి నీబుద్ధి స్థిరమైనదికాదు. నాకిట్టి యధార్థమైన బుద్ధి యుదయించినది- అని చెప్పెను.

149. ధృతరాష్ట్రమ గీతాపారంభమున 'మామకాః పాణ్డవాశ్చైవ క్షిమకుర్వత సజ్జాయ అని ప్రశ్నించెను. దానికి శ్రీభాష్యకారులు 'సర్వాత్మనా అంధః ధృతరాష్ట్రః సుయోధన విజయ బుబుక్ష్యయా సజ్జాయం ప్రప్రచ్ఛ' అనగా- వస్తువులను చూచు కన్నులేగాక మంచిచెడ్డలను గుర్తించు అంతశ్చక్షువు (జ్ఞానము) కూడా లేనివాడనియు అందువలననే ధర్మాధర్మవక్షముల తారతమ్య మెఱుంగజాలక తన కుమారుల విజయవార్తను వినవలెనను ఆశతో నిజు ప్రశ్నించెననియును చెప్పిరి.

సంజయు డా ప్రశ్నకు సాక్షాత్తుగా సమాధానమును జెప్పుటకు సాహసము లేకుండుటచే-

“ఇశ్ఠితజ్ఞాశ్చ కోసలాః

ప్రేక్షీతజ్ఞాశ్చ మైథిలాః

అర్ధోక్తాఃకురుపాంచాలాః

అనునట్లు కోసలదేశస్థులు చేష్టలను బట్టియు, మిథిలవాసులు చూపులను బట్టియు మనుష్యుల హృదయములను జరిగిన విషయములను నెఱుంగుదురనియు, పాంచాలదేశస్థులు సగముచెప్పిన మిగిలినవిషయము నంతను గ్రహింతురనియు మర్యాదగలదని తాత్పర్యగర్భితముగ శ్రీకృష్ణాజ్ఞనుల సంవాదములోగల నద్భుతతత్త్వమును విశ్వరూపమైన భవమును, పాండవులపట్ల శ్రీకృష్ణునకుగల బాధ్యతలను స్పష్టముగా విస్తరించి చెప్పినను సర్వాత్మనా అంధుడగుటచే తత్త్వమును గుర్తించలేక నింకను జిజ్ఞాసతో నుండుటనుగాంచి యిప్పుడు నాకొత్తుగ నే కుండ బ్రద్దలుకొట్టినట్లు ప్రత్యుత్తరము నొసంగుచున్నాను.

ధృతిరాష్ట్రమహారాజా ! నేను నీకు భగవంతుడైన శ్రీకృష్ణును అర్జునునికొఱకు రహస్యతమమైన అధ్యాత్మతత్త్వమును అరటింపను ఒలిచి చేతిలోనుంచినటుల ఉపదేశించెననియు దేవదుర్లభమగు విశ్వరూపమును చిత్రపటమున జూపినటుల జూపెననియు విశదపరచితిని. పాండవులే జయమును బడయుదురని నెఱుంగుట కదియే చాలుననుకొంటిని. దాన నీవ్రశ్నకు సమాధానమును నీవు గ్రహించియుందు వనుకొంటిని. కాని నీవు యథాశ్రుతగ్రాహి వగుటగే నా తాత్పర్యము నెఱుంగజాలవైతివి.

ఇక నిట్టిసూచనలు నీకు లాభములేదని దానినే సుస్పష్టముగా జెప్పుచున్నాను వినుమని 'వేదోల' యని ప్రారంభించెను.

150 గీతార్థసంగ్రహము

18 వ అధ్యాయసారము

22 వ శ్లోకము

ఈశ్వరే కర్తృతాబుద్ధిః
సత్త్వోపాదేయ తాస్తి మే
స్వకర్మపరిణామశ్చ
శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యతే.

తా. సర్వకర్మలకు కర్తృశ్రియఃపతియే యని యనుసంధించుటయు, సత్త్వరజస్తమో గుణములలో సత్త్వగుణమే సంపాదించుకొనఁదగినదనియు తన వర్ణాశ్రమములకు ఉచితమగు కర్మలను భగవద్ధారాధన రూపముగ జేసిన పరమపురుషప్రాప్తి బడయజేయునవిగా పరిణమించుననియు గీతాశాస్త్రమునకు సారమైన భక్తిప్రపత్తియోగములును ఈ పదునెనిమిదవ అధ్యాయమున జెప్పబడినవి.

గీతార్థ సంగ్రహము

కర్మయోగము

23 వ శ్లోకము

కర్మయోగస్తవస్తీర్థ

దానయజ్ఞాది సేవనమ్

తా. కర్మయోగమనగా- తపస్సు- పుణ్యస్థాన సందర్శనము, పుణ్యతీర్థస్నానము, సత్పితృదానము, కర్తృత్వఫలసంగ త్యాగపూర్వకముగా యజ్ఞాదిర్ణాశ్రమ ధర్మముల నాచరించుటయును-

ఇచ్చట సేవనమనగా- ఫలసిద్ధి పర్యంతము విడువక యాచరించుట.

జ్ఞానయోగము

20 వ శ్లోకము

జ్ఞానయోగోజితస్వాస్తైః

పరిశుద్ధాత్మని స్థితిః

తా. జ్ఞానయోగ మనగా- మనస్సును తమస్వాధీనములోనుంచుకొని కర్మబంధముకింతయును గాని లేని శుద్ధాత్మను సాక్షాత్కార పరస్థితియు ధ్యానించుచుండుట.

భక్తియోగము

24 వ శ్లోకము

భక్తియోగః పరై కాన్త

ప్రీత్యా ధ్యానాదిషుస్థితిః.

తా. భక్తియోగమనగా భగవంతునియం దపారప్రీతితో అర్చనప్రణామ కీర్తనాధ్యంతరంగములతో వర్ణాశ్రమధర్మముల నాతిని ప్రీతికై చేయుచు నిరంతరముగ ప్రీతితో ధ్యానించుచుండుట.

24 వ శ్లోకము

త్రయోణామపియోగానాం

త్రిభిరన్యోన్య సన్ధయః.

తా. కర్మ జ్ఞాన భక్తి యోగములు మూడింటికిని యొకదానితో నొకదానికి సంగమము కలదు. అనగా ఒక్కటి ప్రధానముగా గ్రహించి యాచరించుచున్నను దానిలో తక్కిన రెండును బాల్కుగ కలియకయుం డవు. ఏదియధికముగానున్న దానితోనే యూనిష్ఠ వ్యవహరింపబడును.

అగ్నింద్రాది దేవతలను గురించిన నిత్యనైమిత్తిక వర్ణాశ్రమ ధర్మములు భగవదనన్యభక్తికి ప్రతికూలము కావనుచున్నారు.

25 శ్లోకము

నిత్యనైమిత్తకానాంచ

పరారాధనరూపిణామ్.

తా. ఆయింద్రాది దేవతలు నారాయణునకు శరీరభూతులేగాన వారికిచేయు ఆరాధనాదులు తదంతర్యామియైన నారాయణునకే చెందు నవగుటచే భగవదేకాంతప్రీతి కెంతమాత్రమును భంగములేదు. కావున నా మూడుయోగములకును పరస్పరచేరిక దోషముకానేరదు.

25 వ శ్లోకము

ఆత్మదృష్టేస్త్రయోఽప్యేతే

యోగద్వారేణ సాదకాః.

తా. ఆత్మదృష్టి యనగా ఆత్మావలోకనము. దీనికి ముఖ్యసాధనము చిత్రైకాగ్రత. ఆత్మావలోకన మందరకును కలుగకుండుట యీ చిత్రస్థైర్యము లేకనే. అది లేకుండుటకు రజస్తమో గుణవికారములగు కామక్రోధాది ప్రకోపమే. అది సత్వగుణాభివృద్ధిచేనశించును. ఆ సత్వగుణాభివృద్ధిచే యీ మూడుయోగములు నుపకరించును.

అవ- ఈ మూడుయోగములచే పైవిధముగా నాత్మావలోకనము కలిగి క్రమముగ పరమభక్తి పరమపదప్రాప్తియును కలుగుననుచున్నారు.

26 వ శ్లోకము

నిరస్తనిఖిలాజ్ఞానో

దృష్ట్యాత్మానం పరానుగమ్

ప్రతిలభ్య పరాం భక్తిం

తయై వాప్నోతి తత్పరమ్.

తా. ఈవిధముగ నీమూడు యోగములను పరస్పర సంసర్గముతో నాచరించగా ఉపాయవిరోధియగు నజ్ఞానమంతయు నశించును. దానిచే భగవచ్ఛేషతైక రసముగు న్వాత్మ యాభాత్యై దర్శనమగును. దానిచే ప్రసన్నుడైన శ్రీయువతి పరభక్తిని ప్రసాదించును. అది పరమభక్తిగా మారును. దానిచే పరమపదము లభించును. పరభక్తి-అంకురావస్థ- పరమభక్తి ముక్తికి అవ్యవహిత పూర్వావస్థ.

27 వ శ్లోకము

భక్తియోగస్తదధీశేత్

సమగ్రైశ్చర్య సాధనమ్.

తా. 'చతుర్విధా భజంతేమాం' అని చెప్పెనుగాన నీభక్తి మోక్షాపేక్ష కలవానికి మోక్షమునిచ్చుటమాత్రమే గాక. ఐశ్వర్య

మును కోరువారికి బ్రహ్మాదు లనుభవించు వైశ్వర్యమునకు మించిన
విశ్వర్యము నొసంగును.

27 వ శ్లోకము

ఆత్మాగ్రీచే త్రయోప్యేతే

తత్త్వైవల్యస్య పాథకాః.

తా. కైవల్యమనగా శుద్ధాత్మస్వరూప మాత్రానుభవము.
(అనగా- ఇందు భగవదనుభవముండదు.) ఈ మూడు యోగములును
భగవత్ప్రీతిద్వారా ఆ కైవల్యము నపేక్షించువారికి దానిని కూడా
సాధించి యిచ్చును.

28 వ శ్లోకము

వికాన్త్యం భగవత్కేపాం

సమానమధికాఽగ్రామ్.

తా. వికాన్త్యమనగా- దేవతాంతరపరిత్యాగము. నారాయణుని
నొక్కనియందే సక్తుడై యుండుట. ఇది కర్మజ్ఞానభక్తియోగులు
ముగ్గురికిని సమానము. కర్మజ్ఞానయోగులకును నిర్విఘ్నముగా సాగు
టకై ముందు భగవత్ప్రవృత్తి యవసరము. ఆప్రవృత్తికి భగవత్పికాన్త్య
మవసరమేగదా. భక్తునకును వీరికిని భేదమేమనగా వీరికి ఫలప్రాప్తితో
నీ యోకాన్త్యము తీరిపోవును. భక్తునకు నిత్యముగా నుండును.

28 వ శ్లోకము

యావత్ప్రాప్తి పరార్థీచేత్

తదేవానన్త్యమశ్నుతే.

తా. భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన పరమపుషార్థమును బడయు పర
శును మధ్యగా నితరఫలమునుగోరి చెడకుండునేని యీ భక్తునకు తప్పక
భగవత్ప్రాప్తి కలుగును.

అవ. ఇకముందు నాలుగు శ్లోకములచే ఇట్టిభక్తునికి ఉండు ప్రత్యేక విశేషమును అనుమానవిశేషమును, ఫలప్రాప్తివిధమును తెలుపుచున్నాడు.

29 వ శ్లోకము

జ్ఞానీ తు పరమైకాన్తి
తదాయత్తాత్మజీవనః
తత్సంయోగ వియోగైక
సుఖదుఃఖ స్త దేకధీః.

29 వ శ్లోకము

తా. పరమైకాన్తి యనగా ఏకాంతులకన్న మిన్న ఎట్లనగా-
ఏకాంతులు అనన్యదేవతాకులు (అనగా నితర దేవతలను తన ప్రయో-
జనసిద్ధికై ఆశ్రయించనివారు) అయినను అనన్య ప్రయోజనులు కాదు.
మాకు కావలసినది నీవిచ్చునదియేగాని నీవు కావనువారు. పరమై-
కాంతియన్ననో భగవంతునేగాని భగవంతు డిచ్చువానిని సరకుగొనడు.
కోరడు. అందుచేతనే యీతడు ఏకాంతులలో పరుడు=గొప్పవాడు.
ఈతనికి భారకపోషక భోగ్యములన్నియును పరమాత్మయే. తనజీవితము
పరమాత్మకు వశమై యుండును. అందుచే నాతనితోగల సంశ్లేషయే
సుఖమనియు, విశ్లేషయే దుఃఖమనియు భావించుచు భగవంతునియందే
లగ్నమనస్కుడై యుండును.

30 వ శ్లోకము

భగవద్ధ్యాన యోగోక్తి
వందన స్తుతికీర్తనైః
లబ్ధాత్మా తద్గతప్రాణ-
మనోబుద్ధీన్క్రియక్రియః

తా. భక్తుడు (పరమైకాంతి) నిరంతరము భగవంతునే ధ్యానిం-
చుట, భగవంతునిసేవకై దివ్యదేశములకేగుట, భగవంతుని వ్యరూప

పూపగుణ విభూతులను తానెఱింగినంత యితరుల కుపదేశించుట, భగవంతునియెదుట సాష్టాంగప్రణామము లాచరించుట, ఆరుసను స్తుతించుట, నిర్లజ్జగా ఉచ్చైఃస్వరముతో కీర్తించుట ఇట్లు చేసి లబ్ధసత్త్వగుడగుట (ఉన్నపారిలో జమయగుట) అట్లుచేయడేని ప్రశీఢిలసర్వాగుడగునుగాన తన ప్రాణమును మనస్సును బుద్ధిని ఇంద్రియములను భగవంతుని యధీనముగావించుటయును కలిగియుండును. ప్రాణము నాశనియందుంచుట యనగా ధారకపోషక భోగ్యములూ భగవంతుడుగనే యుండుట. మనస్సునుంచుట యనగా ఆదేశని ప్రీతితో ధ్యానించుట. బుద్ధినుంచుట యనగా ఆదేశే ప్రాప్యడని గట్టిసమ్మతమును కలిగియుండుట. ఇంద్రియములుంచుట యనగా 'జిహ్వీక్తయ' యని ముకుందమాలలో శ్రీకుల శేఖరాశ్వాదులు సెలవిచ్చినట్లు సమస్తేంద్రియములతోనా భగవంతుని సేవను గావించుట. అదిలేనిచో 'నచేహం న ప్రాణాన్ నచ సుఖమశేషాభిలషితం నచాత్మానం నాన్యత్కిమపి తవ శేషత్వవిభవాత్ బహిర్భూతం నాభక్షణమపి నహేయాతు శతథా వినాశం తత్సత్యం మధుమదన ! విజ్ఞాపనమిదమ్.

అనునట్టి వినియోగమును కలిగియుండుట.

అవ- ఇట్లుండియును-

31 వ శ్లోకము

నిజకర్మాది భక్త్యంతం

కుర్వాత్ప్రీత్యేవకారితః

తా. అనుభవజనిత ప్రీతికారిత కైంకర్యనిరతుడై యుండును. అనగా- భగవంతుని యనుభవించుటచే కలిగిన ప్రేమచే నిలువజాలక ఆభిప్రీతికొలుకై తన వర్ణాశ్రమములకు తగిన కర్మలను శ్రద్ధగా చేయుచు భక్తివర్ధనంబు నొనర్చుచుండును.

31 వ శ్లోకము

ఉపాయతాం పరిత్యజ్య

స్యసేదేవేతు తామభిః.

తా. కర్మాదులను ఉపాయముగా తలంచక వానిని భగవదాజ్ఞలనెడి సమ్మకముతో నాతని ప్రీతికై వానిని చేయుచు ఆతనినే తనకు పురస్కారప్రాప్తికి ఉపాయమని నమ్మియుండి నిర్భరుడై నిర్భయముగా నుండును.

32 వ శ్లోకము

తత్ప్రధానమిదం శాస్త్రం

ఇతి గీతార్థ సంగ్రహః.

తా. ఈ గీతాశాస్త్రము పరమపురుషార్థోపాయము లగు భక్తిప్రపత్తులును, ప్రాప్తమగు పరమైకాంతియును, ప్రాప్తమైన పరమపదమున నారాయణుడును ప్రధాన ప్రతిపాద్యవిషయములుగ గలది.

గీతార్థ సంగ్రహము సమాప్తము.

www.mohanpublications.com

మోహన్ పబ్లికేషన్స్ లో లభించు

పుస్తకముల పట్టిక
(Book List)

ఆధ్యాత్మిక, జ్యోతిష, వాస్తు, ఆయుర్వేద, మంత్రశాస్త్రాది
అనేక విషయాలు తెలుసుకోండి...

ఫేస్ బుక్ **మోహన్ పబ్లికేషన్స్** పేజ్ లైక్ చేయండి.

Like us to follow :

MOHAN PUBLICATIONS

Rajamahendravaram

అజంతా హోటల్ ఎదుట, కోటగుమ్మం, రాజమహేంద్రవరం - 533101.

WWW.MOHANPUBLICATIONS.COM

మావద్ద లభించు గ్రంథములు

1. ప్రతకథలు - పూజలు

1. శ్రీ వినాయక వ్రతం	వెల రూ.10-00
2. శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజా-పుణ్యాహవాచనం	30-00
3. శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజ (కాణిపాకక్షేత్రమాహాత్మ్యంతో)	10-00
4. సంకష్టహరచతుర్థి శ్రీమహాగణపతి వ్రతం	30-00
5. వరలక్ష్మీ వ్రతం	10-00
6. కేదారేశ్వర వ్రతం	10-00
7. త్రినాథ వ్రతం(కలర్)	10-00
8. త్రినాథవ్రతం(సాదా)	5-00
9. క్షీరాబ్ధి వ్రతం	12-00
10. మంగళ గౌరీవ్రతం	10-00
11. వైభవలక్ష్మీ వ్రతం ఫోటో యంత్రంతో	25-00
12. శ్రీలక్ష్మీ కుబేర వ్రతం (ఫోటో యంత్రంతో)	25-00
13. కనకమహాలక్ష్మీ వ్రతం (కామేశ్వరీపాటంతో)	25-00
14. సంతోషీమాతా వ్రతం	25-00
15. ఏడు శనివారాల వ్రతం	25-00
16. సత్యనారాయణవ్రతం	25-00
17. శ్రీ సువర్చలాహనుమద్దీక్ష	30-00
18. శివదీక్ష	10-00
19. కాత్యాయనీ వ్రతం	20-00
20. సౌభాగ్య గౌరీవ్రతం	20-00
21. తిరుప్పావై (ధనుర్మాసవ్రతం)	36-00
22. స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
23. స్త్రీలవ్రతకథలుస్థూలాక్షరి (నేడునూరిగంగాధరరావుగారి)	54-00
24. పెళ్ళి పాటలు - స్త్రీలపాటలు (కామేశ్వరీపాటంతో)	36-00
25. సర్వదేవతా పూజావిధానం	25-00
26. ఆరువ్రతాలు	30-00
27. రాహుకాలంలోదుర్గాదేవీపూజా	10-00

28. తులసి నిత్యపూజ, తులసీఉపయోగాలు	10-00
29. శ్రీ చక్ర రహస్య విజ్ఞానమ్	36-00
30. శ్రీచక్ర పూజావిధానం(పెద్దది)	36-00
31. లక్ష్మీ - గౌరీ నిత్యపూజ	10-00
32. శ్రీ సరస్వతీ నిత్యపూజ	10-00
33. శ్రీ దుర్గానిత్యపూజ	10-00
34. కాలభైరవ నిత్యపూజ	10-00
35. శివపూజ	10-00
36. వీరభద్ర పూజ	10-00
37. ఆంజనేయ నిత్యపూజ	10-00
38. నాగేంద్ర స్వామి పూజ	10-00
39. సుబ్రహ్మణ్య నిత్యపూజ	10-00
40. రామదేవుని కథ	10-00
41. శివదేవుని కథ	10-00
42. లక్ష్మీనరసింహపూజ	10-00
43. వేంకటేశ్వరపూజ	10-00
44. బ్రహ్మాంగారి నిత్యపూజ	10-00
45. సూర్య నిత్యపూజ	10-00
46. నవగ్రహ నిత్యపూజ	10-00
47. రుక్మిణీ కల్యాణం	25-00
48. ఉమామహేశ్వర వ్రతం	36-00
49. శ్రీ కామేశ్వరీ వ్రతం	36-00
50. 16 సోమవారముల వ్రతము	25-00
51. పార్వతీకల్యాణం	25-00
52. సహస్రకమలవర్తి వ్రతము	25-00
53. పంచముఖ ఆంజనేయ పూజావిధానము	36-00
54. అష్టనాగపూజ	36-00
55. పూజలు ఎందుకుచేయాలి ?	36-00
56. ఏ దేవునికి ఏపుష్పాలతో పూజించాలి?	36-00
57. ఏ దేవునికి ఏప్రసాదం నైవేద్యం పెట్టాలి?	36-00
58. ఏదేవునికి ఏవిధముగాబీపారాధనచెయ్యాలి?	36-00
59. ఏదేవునికి ఎన్ని ప్రదక్షిణలుచేయాలి ?	36-00
60. హనుమద్ వ్రతం	36-00
61. పంచాయతన పూజ	63-00
62. 28 వ్రతములు	120-00

63. కలశపూజలు (92కేసారి)	150-00
64. కలశపూజలు (విడివిడిగా) (ప్రింటులో)	....
65. ప్రాంకార మహాయజ్ఞం (ప్రింటులో)	....
66. గోమాత	40-00

2. స్తోత్రాలు-సుప్రభాతములు సహస్రనామములు

1. శ్రీ లలితా విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు పురాణపండ రాధాకృష్ణమూర్తిగారి సంకలనం	45-00
2. లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (హిందీ) ,,	50-00
3. లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (ఇంగ్లీషు) ,,	50-00
4. స్థూలాక్షరీలలితావిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రములు(పత్రికసైజ్)	99-00
5. లలితావిష్ణు (కేస్ బైండ్) 1/8 డెమ్మి	63-00
6. స్థూలాక్షరీ లలితావిష్ణు (క్రాస్సైజు)కేస్బైండ్	108-00
7. సర్వదేవతా స్తోత్రమంజరి	120-00
8. సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళి: (63)	24-00
9. విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రమ్ (క్రాస్)	25-00
10. లలితా సహస్రనామ స్తోత్రమ్ (క్రాస్)	36-00
11. లలితా సహస్రనామములు	24-00
12. లక్ష్మీ సహస్రనామములు	24-00
13. దుర్గా సహస్రనామములు	24-00
14. ఆంజనేయ సహస్రనామములు	24-00
15. శివ సహస్రనామములు	24-00
16. విష్ణు సహస్రనామములు	24-00
17. గణపతి సహస్రనామములు	24-00
18. సుబ్రహ్మణ్య సహస్రనామములు	24-00
19. గాయత్రి సహస్రనామములు	24-00
20. లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు	24-00
21. శ్రీరామా సహస్రనామములు	24-00
22. సరస్వతి సహస్రనామములు	24-00
23. సూర్యసహస్రనామములు & ఆదిత్యహృదయం	24-00
24. శ్రీవేంకటేశ్వరసహస్రనామములు	24-00
25. మణిభీషవపర్ణన (పెద్దది)	24-00
26. సంద్యావందనం	24-00
27. మంత్రపుష్పమ్	....
28. త్రిభాషా హనుమాన్చాలీసా	15-00
29. హనుమాన్ చాలీసా	10-00

30. మణిబీష్మపవర్ణన (పాకెట్)	10-00
31. ఆరు చాలీసాలు	10-00
32. శివారాధన (శివస్తోత్రాలు)	10-00
33. వేంకటేశ్వర సుప్రభాతం (పాకెట్)	10-00
34. ఆరుదండకాలు	5-00
35. వేంకటేశ్వర గోవిందనామములు	5-00
36. అష్టలక్ష్మీ స్తోత్రమ్ కనకధారాస్తోత్రమ్	10-00
37. దేవీఖడ్గమాలాస్తోత్రమ్ (మహిషాసురమర్దినీస్తోత్రంతో)	10-00
38. సుందరకాండ (పాకెట్)	10-00
39. భగవద్గీత మూలం	27-00
40. రామరక్షాస్తోత్రమ్	15-00
41. స్తోత్ర రత్నావళి	36-00
42. పురాణపండ లలితా-విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
43. పురాణపండ లలితాసహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
44. పురాణపండ విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్	10-00
45. పురాణపండ ఆదిత్య హృదయం	10-00
46. మంత్రపుష్పం (మినీ)	10-00
47. శివానందలహరి-సౌందర్యలహరి	36-00
48. కుజదోషం	10-00
49. కాలసర్ప దోషం	10-00
50. మీ అప్పులు తీరాలా?	10-00
51. దృష్టిదోషాలు నివారణ	10-00
52. పంచసూక్తములు	10-00
53. సంధ్యావందనం	10-00
54. రుద్రనమకమ్-చమకమ్	10-00
55. గాయత్రీమంత్రాలు	10-00
56. హయగ్రీవ స్తోత్రమాల	10-00
57. దక్షిణామూర్తి స్తోత్రమాల	10-00
58. ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగాలు - పంచారామాలతో	10-00
59. శ్రీసూక్తం పురుష సూక్తం	10-00
60. నవగ్రహస్తోత్రమాల	36-00
61. మహాన్యాసమ్	36-00
62. సుందరకాండ గానామృతం	36-00
63. గోమాతపూజావిధానము	10-00
64. ఆనందసిద్ధి - 1 శ్రీదేవీ స్తోత్రమాల	108-00

65. ఆనందసిద్ధి - 2 ఏ సమస్యకు ఏ స్తోత్రమ్ పారాయణచేయాలి	108-00
66. ఆనందసిద్ధి-3 మానసదేవీ స్తోత్రమాల	108-00
67. శ్రీ కాలభైరవ రక్షా కవచమ్	63-00
68. అర్చన	40-00
69. నిత్యదేవతార్చన	40-00
70. సర్వదేవతా స్తోత్ర నిధి	99-00
71. శ్రీచక్ర నవవరణార్చన	63-00
72. చండీ సప్తశతి పారాయణ క్రమం	99-00
73. శ్రీదేవి స్తోత్ర రత్నావళి 32 దేవి స్తోత్రాలకు తాత్పర్యంతో	99-00
74. వనదుర్గా మంత్రానుష్ఠాన క్రమమ్	63-00
75. శ్రీ కాలభైరవ వ్రతము	63-00

3. శ్రీ సాయి దత్త గ్రంథములు

1. శ్రీ సాయిబాబా సచ్చరిత్ర	120-00
2. సంపూర్ణ శ్రీ గురు చరిత్ర	120-00
3. శ్రీ సాయిఆరాధన-షిర్డివైభవం	120-00
4. శ్రీ సాయిబాబా జీవిత చరిత్ర (క్రొన్)	63-00
5. శ్రీ గురుచరిత్ర (క్రొన్)	63-00
6. నవనాథ చరిత్ర	99-00
7. శ్రీసాయిచరిత్ర (భైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
8. శ్రీగురుచరిత్ర (భైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
9. సత్యదత్తవ్రతం దత్తాత్రేయపూజాకల్పం,సహస్రంతో	30-00
10. అనఘాదేవీ వ్రతం	30-00
11. భక్తుల ప్రశ్నలకు బాబా జవాబులు	30-00
12. శ్రీ సాయిపూజాకల్పం (సహస్రంతో)	25-00
13. శ్రీ సాయిభజనమాల	20-00
14. శ్రీ సాయి భజన్స్	20-00
15. శ్రీ సాయిభక్తి గీతాలు	20-00
16. శిరిడిహారతులు (భావంతో)	20-00
17. "శ్రీసాయి"కోటి	27-00
18. "శ్రీసాయిరామ్"కోటి	20-00
19. శ్రీ సాయినాథ స్తోత్రమంజరి	10-00
20. శ్రీ సాయివేయినామాలు	8-00
21. శ్రీ సాయి హారతులు (పాకెట్)	15-00
22. శ్రీ సాయి స్తవనమంజరి	10-00
23. హిందీ శ్రీ సాయి హారతులు	15-00

24. శని సింగణాపూర్ క్షేత్రమాహాత్మ్యం	63-00
25. ఇంగ్లీషు శ్రీ సాయిహారతులు	15-00
26. షిరిడి దర్శనం-శ్రీసాయి వైభవం	99-00
27. సాయిసత్యవ్రతం	30-00
28. సాయి అనుగ్రహమ్	120-00
29. నవగురువారాల వ్రతకల్పము	15-00
30. శ్రీదత్తలీలామృతము	99-00
31. హృదయంలో సాయి	15-00
32. శ్రీషిరిడిసాయి లీలామృతం(శ్రీసచ్చరిత్ర)	120-00
33. గజాననమహరాజ్ చరిత్ర	99-00

4. జ్యోతిషాలు

1. 'కాలచక్రం' గంటలపంచాంగం (గార్గేయ)	72-00
2. గ్రహభూమి పంచాంగము (గార్గేయ)	108.00
3. ఆనందసిద్ధి పంచాంగం (వై.వి.శాస్త్రి)	63.00
4. ములుగు వారి రాశిఫలితాలు (12రాశులువారికి)	50.00
5. ములుగు వారి రాశిఫలితాలు విడివిడిగాఓక్కొక్కటి	12.00
6. కాలచక్రంజ్యోతిషక్యాలండర్	25.00
7. గ్రహబలం క్యాలండర్ (శ్రీనివాసగార్గేయ-భక్తిటివి)	25.00
8. శుభమస్తు (పిడపల్లి) క్యాలండర్	25.00
9. సాదా క్యాలండర్	5.00
10. పాకెట్ క్యాలండర్	15.00
11. తాజకనీలకంఠీయమ్	100-00
12. కేరళ జ్యోతిష రహస్యాలు	180-00
13. జ్యోతిష బ్రహ్మ రహస్యాలు	180-00
14. మానసాగరి జాతకపద్ధతి	180-00
15. వరాహమిహిర జాతకపద్ధతి	180-00
16. వధూవర వివాహమైత్రిద్వాదశకూటములు	99-00
17. సింపుల్ రెమిడీస్	180-00
18. శంభు హోరప్రకాశిక	250-00
19. పూర్వ పరాశరి	100-00
20. పరాశర జ్యోతిషవిజ్ఞాన సర్వస్వం	200-00
21. ప్రశ్న సింధు	99-00
22. నక్షత్ర విశేష ఫలితాలు	63-00
23. సూర్యసిద్ధాంతపంచాంగగణితంచేయడంఎలా?	180-00
24. దృక్సిద్ధాంతపంచాంగగణితం చేయడంఎలా?	180-00

25. ఆయుర్దాయ నిర్ణయం	63-00
26. జాతక గణిత ప్రవేశిక	63-00
27. జ్యోతిషమర్కబోధిని	63-00
28. జ్యోతిష ప్రశ్నోత్తరమాల	63-00
29. ముహూర్తం నిర్ణయించడంఎలా?	63-00
30. జాతక మకరందం	63-00
31. జ్యోతిష సరస్వతి	63-00
32. మీజననకాల విశేషాలు	63-00
33. ముహూర్త విజ్ఞాన భాస్కరం	63-00
34. జ్యోతిష స్వయంబోధిని	63-00
35. శుభముహూర్త శిరోమణి	63-00
36. నక్షత్ర ఫలమంజరి	36-00
37. పంచాంగం చూసే విధానం	36-00
38. సర్వార్థ జ్యోతిషం	36-00
39. ప్రాథమిక జ్యోతిషం	36-00
40. నవరత్నములు శుభయోగములు	36-00
41. శుభశకునాలు	30-00
42. హస్తరేఖాఫలితాలు	36-00
43. సంఖ్యల్లో భవిష్యత్	36-00
44. ముహూర్త దీపిక	99-00
45. పుట్టుమచ్చలు ఫలితాలు	30-00
46. కలలు ఫలితాలు	30-00
47. జాతక చక్రం వేయడం ఎలా?	36-00
48. మానసాగరి (ప్రాచీనజ్యోతిషగ్రంథం) -పుచ్చాశ్రీనివాసరావు	250-00
49. జ్యోతిషశాస్త్ర చిట్కాలు	120-00
50. గుప్తా శతాబ్ది పంచాంగం (1940-2050)	999-00
51. ప్రశ్నచండేశ్వరమ్	63-00
52. ద్వాదశభావ ఫలచంద్రిక	250-00
53. జ్యోతిష శతయోగరత్నావళి (సూర్యయోగాలఫలితాలు)	120-00
54. అంగసాముద్రికం	36-00
55. హస్త సాముద్రికం	63-00
56. లాల్ కితాబ్	99-00
57. శకునశాస్త్రం	63-00
58. ఆధునికప్రశ్నశాస్త్రం	120-00
59. పరాశరజ్యోతిష ప్రశ్నజ్యోతిషం	180-00

60. అష్టకవర్గ (కొండపల్లి)	63-00
61. బృహత్ జాతకం (ప్రాచీనప్రతికిపునర్ముద్రణ)	250-00
62. లగ్నరత్నాకరం	63-00
63. షట్పంచాశిక	120-00
64. 40 రోజుల్లో జ్యోతిషం నేర్చుకొనండి	270-00
65. 40 రోజుల్లో సాముద్రికం నేర్చుకొనండి	180-00
66. 40 రోజుల్లో సంఖ్యాశాస్త్రం	180-00
67. 40 రోజుల్లో నక్షత్ర (నాడీ) ఫలితములు	270-00
68. 40 రోజుల్లో వైద్యజ్యోతిషం నేర్చుకోండి	250-00
69. మీ పుట్టినతేదీ అద్భుతరహస్యాలు (సాయిగణపతిరెడ్డి)	270-00
70. కె.పి.జ్యోతిషం (పరిచయం)	63-00
71. ముహూర్తచింతామణి	99-00
72. సూర్యచంద్ర గ్రహణములు	63-00
73. ప్రసిద్ధవ్యక్తుల జాతకాలు (వేరేకొండప్ప)	180-00
74. అదృష్టరెమెడిస్	144-00
75. గ్రహసంచార ఫలనిర్ణయదీపిక	63-00
76. జ్యోతిష రెమిడిస్	300-00
77. జాతకమార్తాండం పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
78. జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
79. నాడీజ్యోతిషం	63-00
80. నక్షత్రపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
81. లగ్నపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
82. గౌతమసంహిత	63-00
83. హోరరత్నమాల	63-00
84. జాతకఫల మణిమంజరి	200-00
85. పుష్యర పంచాంగం (2013-14 నుండి 2024-25)	560-00
86. దశాభుక్తిఫల నిర్ణయం	250-00
87. వింత జ్యోష్యములు	63-00
88. షోడశవర్గులు	200-00
89. రవిగ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
90. చంద్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
91. కుజ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
92. బుధ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
93. గురు గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
94. శుక్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00

95. శని గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
96. రాహు & కేతు గ్రహముల సమస్త ప్రభావములు	99-00
97. ఆధునిక గ్రహములు-ఉపగ్రహములు సమస్త ప్రభావములు	99-00
98. ముహూర్తమార్తాండం	63-00
99. లఘుజాతకం	63-00
100. జాతకాలంకారము	63-00
101. మేషలగ్న ఫలితములు	99-00
102. వృషభ లగ్న ఫలితములు	99-00
103. మిథున లగ్న ఫలితములు	99-00
104. కర్కాటక లగ్న ఫలితములు	99-00
105. సింహలగ్న ఫలితములు	99-00
106. కన్యలగ్న ఫలితములు	99-00
107. తుల లగ్న ఫలితములు	99-00
108. వృశ్చిక లగ్న ఫలితములు	99-00
109. ధనుస్సు లగ్న ఫలితములు	99-00
110. మకర లగ్న ఫలితములు	99-00
111. కుంభ లగ్న ఫలితములు	99-00
112. మీన లగ్న ఫలితములు	99-00
113. నారద సంహిత	200-00
114. పంచాంగపీఠికలేఖకాగణితం	250-00
115. తారాబలం - చంద్రబలం (వేరే కొండప్ప)	99-00
116. సులభలగ్న సాధన (చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	200-00
117. రాహు కేతువుల యోగము	99-00
118. ఛాయాగ్రహములు	99-00
119. జ్యోతిషవిజ్ఞాన దీపిక	63-00

జి.వి.రామన్ గారి గ్రంథములు

120. జ్యోతిష విద్యారంభం	50-00
121 గ్రహభావ బలములు	50-00
122. కాలచక్రదశ	50-00
123. అనుభవ ప్రశ్నాజ్యోతిషం	50-00
124. జ్యోతిషశాస్త్రంలో వాతావరణ భూకంపాలు	50-00
125. పురోగామి జాతకం	50-00
126. భావార్ధరత్నాకరం	75-00
127. భారతీయజ్యోతిష సర్వస్వం	75-00
128. అష్టకవర్గ పద్ధతి:	75-00

129. జ్యోతిషశాస్త్రంలో సందేహాలు,సమాధానాలు	75-00
130. ప్రశ్నతంత్ర	75-00
131. ముహూర్తం	75-00
132. విశిష్ట జాతకములు	125-00
133. భారతీయఫలితజ్యోతిషం	125-00
134. 300 ముఖ్యమైన యోగములు	125-00
135. జాతకంపరిశీలించడంఎలా ?	300-00

**రాష్ట్రపతి అవార్డుగ్రహీత, మహామహోపాధ్యాయ, వాచస్పతి
శ్రీ మధురకృష్ణమూర్తిగారి గ్రంథములు**

136. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-1	200-00
137. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-2	200-00
138. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-3	200-00
139. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-4	200-00
140. భావార్థరత్నాకరము	100-00
141. ముహూర్త చింతామణి	100-00
142. ముహూర్త చింతామణి-పార్వ2	200-00
143. స్వప్న శాస్త్రము	36-00
144. శతయోగమంజరి	50-00
145. వ్రతనిర్ణయకల్పవల్లి	250-00
146. దైవజ్ఞవల్లభం	75-00
147. వసంతరాజశకునమ్ (బృహత్శకునశాస్త్రం)	250-00
148. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-1	100-00
149. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-2	200-00
150. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-3	100-00
151. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-4	200-00
152. అనుభవసులభవాస్తు - 1	50-00
153. అనుభవసులభవాస్తు - 2	100-00
154. పంచాంగ వివేకము	99-00
155. వశిష్ట సంహిత	360-00
156. పంచపక్షి శాస్త్రం (కేస్బైండి)	200-00

5. వాస్తులు

1. 40 రోజుల్లో “వాస్తువిద్య” నేర్చుకొనండి	180-00
2. వాస్తుశాస్త్ర రహస్యములు	200-00
3. వాస్తునుబట్టి మీ ఇల్లు	63-00
4. మీరూ మీ వాస్తు	63-00

5. గృహవాస్తు చిట్కాలు	63-00
6. వాస్తు పూజ	63-00
7. వాస్తు సూత్రములు	63-00
8. వాస్తుశాస్త్ర రహస్యాలు	63-00
9. గృహవాస్తు వర్ణులు	99-00
10. విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రరీత్యా మీ ఇంటి ప్లానులు	63-00
11. విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రరీత్యా మీఇండ్లఆయములు	99-00
12. విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రం(చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	180-00
13. ఆధునిక గృహవాస్తు	99-00
14. శుభవాస్తు	270-00
15. వాస్తుయంత్ర రత్నావళి	120-00
16. వాస్తుశాస్త్రం	120-00
17. హౌస్ ప్లాన్స్	63-00
18. గృహనిర్మాణ వాస్తు	63-00
19. వాస్తు రెమెడీస్	63-00
20. గృహవాస్తు దర్పణం	63-00
21. జ్యోతిష-గృహవాస్తుచంద్రిక	200-00
22. వాస్తురత్నాకరం (క్రిందపల్లి)	63-00
23. వాస్తుశిరోమణి	120-00
24. వాస్తుసంగ్రహమ్	63-00
25. పంచవాస్తు పారిజాతం	120-00
26. వాస్తుడిండిమమ్	63-00
27. వాస్తుదుందిభి	120-00
28. విశ్వకర్మవాస్తుప్రకాశిక (కేస్బైండి)	250-00
29. కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము	63-00
30. జలివాస్తు,శల్యవాస్తు (దంతూరిపండరీనాథ్)	99-00
31. మయవాస్తు (గోరసపీఠభద్రాచార్య)	120-00
32. వాస్తు జ్యోతి	63-00
33. మన ఇల్లు-మనవాస్తు	99-00
34. వాస్తవ వాస్తుపూజావిధానము	108-00
35. వాస్తు దర్పణం	120-00

6. మంత్ర-శాస్త్రాలు

1. మంత్రసాధన	63-00
2. తంత్రజాలం	63-00
3. మంత్రశక్తి	63-00

4. దత్తాత్రేయ తంత్రవిద్య	63-00
5. దత్తాత్రేయ మూలికాతంత్రమ్	63-00
6. తాంత్రిక పంచాంగం	63-00
7. యక్షిణీ తంత్రం	63-00
8. మంత్రానుష్ఠాన చంద్రిక	63-00
9. సర్వదేవతా మంత్రకవచములు	63-00
10. మంత్రాక్షరాలరహస్యం (బీజాక్షరనిఘంటువు)	63-00
11. సర్వదేవతా మంత్రరత్నావళి	63-00
12. సదాచార దీపిక	63-00
13. యోగినీ-వామకేశ్వరతంత్రం	63-00
14. ప్రపంచసారతంత్రం	63-00
15. బదనిక తంత్రమ్	63-00
16. ఉచ్చిష్ట గణపతి తంత్రమ్	63-00
17. గుప్త సాధన తంత్రం	63-00
18. గంధర్వ తంత్రమ్	63-00
19. సౌందర్యలహరి (మంత్రయంత్రరత్నావళి)	63-00
20. యంత్ర మంత్ర తంత్ర	63-00
21. పాశుపత తంత్రం	99-00
22. పంచదశ మహాఘట్ట తంత్రం	99-00
23. రుద్రాష్టాధ్యాయః	99-00
24. మంత్రసిద్ధి	120-00
25. పరశురామతంత్రమ్	108-00
26. శ్రీలలితావిలోమ పంచదశీ	108-00
27. శ్రీ గురు తంత్రం	108-00
28. గాయత్రీ తంత్రమ్	108-00
29. మహాశక్తి మంత్ర తంత్ర రహస్యాలు	150-00
30. శ్రీ దుర్గ తంత్రమ్	200-00
31. మహామృత్యుంజయఅమృతపాశుపతమ్	200-00
32. సర్ప (నాగ)తంత్రం	250-00
33. హవన తంత్రం	250-00
34. షోడశనిత్యతంత్రం	250-00
35. శాక్తీయతంత్రం	250-00
36. రుద్రయామళతంత్రం	250-00
37. లక్ష్మీప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
38. హిరణ్యకూలినీ తంత్రమ్	250-00

39. మాయాప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
40. శ్రీ విశ్వరూప ప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
41. స్వర్ణాకర్షణభైరవతంత్రం	250-00
42. కాశీవిశాలాక్షి తంత్రం	250-00
43. శాంతితంత్రమ్	250-00
44. యంత్రసిద్ధి	360-00
45. శ్రీ లక్ష్మీ తంత్రమ్	360-00
46. మంత్రమహోదధి (స్త్రీదేవతాఙ్కమ్)	360-00
47. మంత్రమహోదధి (పురుషదేవతాఙ్కమ్)	360-00
48. మంత్రశాస్త్రం (గ్రంథము)	360-00
49. ప్రత్యంగిరాకృత్యాతంత్రం	360-00
50. కామధేనువు తంత్రం	360-00
51. శూలినీదుర్గాతంత్రం	360-00
52. శ్రీవిద్య రహస్యం	290-00
53. కులార్ణవ తంత్రమ్	150-00
54. ఆచార్య సిద్ధ నాగార్జునతంత్రం (ఒరిజనల్)	390-00
55. సిద్ధమూలిక రహస్యం (మంత్ర,యంత్రసహితం)	63-00

7. గ్రంథాలు - ఆరాధనలు

1. భగవద్గీత శ్లోక తాత్పర్య సహితం	54-00
2. భగవద్గీత (వచనం)	99-00
3. భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యం-కేసుబైండింగ్	72-00
2. గణేశ ఆరాధన 1	99-00
3. గణేశోపాసన 2	99-00
4. నవగ్రహవైభవం	99-00
5. నవగ్రహ రెమెడీస్	99-00
6. నవగ్రహ వేదం	99-00
7. శనిగ్రహారాధన	99-00
8. ఆదిత్యారాధన	99-00
9. సుబ్రహ్మణ్యారాధన	99-00
10. శ్రీ శివ ఆరాధన	99-00
11. లక్ష్మీ ఆరాధన	99-00
12. హనుమదారాధన	99-00
13. లలితారాధన	99-00
14. శ్రీ చక్రారాధన	99-00
15. గాయత్రీ ఆరాధన	99-00

16. వీరభద్రారాధన	99-00
17. కుజగ్రహారాధన	99-00
18. భైరవారాధన	99-00
19. దైవారాధన	99-00
20. గీతారాధన (భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యసహిత)	99-00
21. శ్రీవేంకటేశ్వరాధన	99-00
22. హయగ్రీవారాధన	99-00
23. లక్ష్మీనరసింహారాధన	99-00
24. శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరీ స్తోత్ర కదంబం	99-00
25. దేవీ లీలామృతం	99-00
26. పురాణపండ సుందరకాండ వచనం	99-00
27. పురాణపండ రామాయణం	99-00
28. పురాణపండ భారతం	99-00
29. పురాణపండ భాగవతం	99-00
30. (సూరి) వాల్మీకి రామాయణం	99-00
31. కాలసర్ప యోగం	99-00
32. నిత్య జీవితములో రుద్రాక్షలు	99-00
33. నిత్య జీవితములో నవరత్నాలు	99-00
34. వేదసూక్తములు	99-00
35. వేమన పద్యసారామృతం	99-00
36. పండగలు పర్వదినాలు	99-00
37. సూక్తిరత్నాలు	99-00
38. హనుమచ్ఛ్రిత్ర	99-00
39. నవగ్రహ దర్శనమ్	99-00
40. నిత్యజీవితంలో నవగ్రహాలు	99-00
41. సాలగ్రామములు	99-00
42. గురుశుక్ర ప్రభావము చంద్రకళానాడి	99-00
43. శనిగ్రహరెమిడిస్	99-00
44. జాతకసుధాసారము-జాతకమోక్షప్రదాయిని	99-00
45. వివాహజ్యోతిషమంజరి-మ్యారేజ్మ్యాచింగ్గైడ్ (సాయిగణపతిరెడ్డి)	99-00
46. మీపుట్టినతేదీనిబట్టి మీజీవితరహస్యాలు (న్యూమరాలజీ లైఫ్గైడ్) ..	99-00
47. మీఅదృష్టానికి (పేరు) నేమ్కరక్షన్ ..	99-00
48. న్యూమరాలజీ రెమిడిస్	99-00
49. మూకపంచశతీ	99-00
50. శ్రీరామకర్ణామృతం	99-00

51. రహస్యకుక్కుటశాస్త్రం	300-00
52. ఉపాసన విధానం	99-00
53. పంచమవేదం మహాభారతం	99-00
54. దేవుళ్ళు డాట్ కామ్	99-00
55. గణపతిభాష్యం	99-00
56. యజుర్వేద ఉపనయనవివాహప్రయోగమంజరి	99-00
57. నవయోగులు	99-00
58. ఆంధ్రప్రదేశ్లోనిదర్శించవలసిన ప్రముఖదర్గాలు	99-00
59. సకలదేవతాఅష్టోత్తరాలు(పెద్దది)-(180అష్టోత్తరశతనామావళులతో)	99-00
60. సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళులు (కేస్బైండింగ్)	216-00
61. సకలదేవతా సహస్రనామములు	99-00
62. ఆధ్యాత్మిక సూక్తి నిధి	99-00
63. బ్రాహ్మణులు గోత్రాలు,ప్రవరలు	99-00
64. సర్వదేవతాస్వరూపుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు	99-00
65. శ్రీ లక్ష్మీసన్నిధి	99-00
66. శ్రీలక్ష్మీగణపతి హోమకల్పం	99-00
67. మార్షల్ఆర్ట్స్ ౭ (కరాటే,కుంగ్ఫూనేర్చుకోండి)	99-00
68. మ్యాజిక్గైడ్	99-00
69. చదరంగం	99-00
70. పంచముఖ హనుమత్ వైభవం	63-00
71. గరుడపురాణం	40-00
72. మాఘపురాణం	36-00
73. శివపురాణం	36-00
74. వైశాఖపురాణం	36-00
75. కార్తీక పురాణం	36-00
76. కార్తీక పురాణం (చిన్నది)	25-00
77. సర్వకార్యసిద్ధికి రామాయణపారాయణ	63-00
78. పెద్దబాలశిక్ష	50-00
79. గాయత్రీ మహిమ	36-00
80. వృక్షదేవతలు	63-00
81. యాజుష స్కార్త సంస్కార చంద్రిక	200-00
82. సనాతనవైదిక బ్రాహ్మణస్మార్తాగమకల్పమ్	150-00
83. చతుర్వేదములు	120-00
84. నవగ్రహారాధన	120-00
85. తాళపత్ర సమాహార గోపురం	120-00
86. మనుధర్మ శాస్త్రం (వచనంలో...) (కేస్బైండు)	250-00

87. మానవధర్మములు	120-00
88. వేదమంత్ర సంహిత	120-00
89. సహస్రలింగార్చన	120-00
90. శ్రీ శివగీత	120-00
91. ద్వాదశఉపనిషత్తులు	120-00
92. పురాణపండవారి సౌందర్యలహరి	(కేస్ బైండింగ్) 250-00
(శ్లోకతాత్పర్యసహిత విపులవ్యాఖ్యతో)	సాదా 120-00
93. బృహత్ శివ స్తోత్ర రత్నాకరము	200-00
94. బృహత్ దేవీ స్తోత్రరత్నాకరము	200-00
95. బృహత్ విష్ణు స్తోత్రరత్నాకరము	200-00
96. కేదారనాథ్ బదరీనాథ్ యాత్రాగైడు	63-00
97. దక్షిణావృత శంఖములు	63-00
98. 108 దివ్యదేశాల విష్ణుక్షేత్రదర్శని	36-00
99. ధర్మసింధువు(కేస్ బైండింగ్)	270-00
100. భారతీయ శైవక్షేత్రయాత్రాదర్శిని	99-00
101. చిలుకూరి బాలాజీచరిత్ర	36-00
102. భగవత్ స్తుతి	63-00
103. సూర్యోపాసన	36-00
104. కాశీఖండం	250-00
105. దేవీభాగవతం	360-00
106. శ్రీ ఆంజనేయం	216-00
107. ధర్మసందేహాలు	216-00
108. ఆధ్యాత్మిక దైవిక వస్తువులు	250-00
109. రామాయణం	600-00
110. పోతన భాగవతం	900-00
111. శివమంత్రములు	63-00

8. వైద్య గ్రంథాలు

1. ఆహారం ఆరోగ్యం	36-00
2. మూలికావైద్య చిట్కాలు	36-00
3. ఆయుర్వేద వైద్య చిట్కాలు	30-00
4. గృహవైద్య రహస్యాలు	36-00
5. గృహవైద్యసారం	36-00
6. హోమియోవైద్యం (ద్వాదశలవణచికిత్స)	63-00
7. ప్రకృతివైద్యం	36-00
8. ఆహారం-వైద్యం	99-00

9. సంపూర్ణ ఆయుర్వేద-చిట్కా వైద్యం	99-00
10. ఆయుర్వేదమ్	36-00
11. ఆయుర్వేద మూలికావైద్యబీపిక	99-00
12. దుంపకూరలు, ఆకుకూరలు, కాయగూరలు (వాడకం - ఉపయోగాలు)	99-00
13. ఏకమూలికావైద్యం	99-00
14. అష్టాంగ హృదయం (4భాగాలు)	1200-00
15. రహస్యసిద్ధయోగవైద్యసారమ్	99-00
16. ప్రాథమిక హోమియోవైద్యం	99-00
17. ఒబెసిటీ	99-00
18. హెల్త్గైడ్	99-00
19. ఆయుర్వేదం-జీవనవేదం	99-00
20. పుడ్థేరపి	63-00
21. న్యాచురల్థేరపి	99-00
22. సంపూర్ణఆరోగ్యానికి 20ని॥	63-00
23. కీళ్ళనొప్పులు మీ సమస్యలైతే...	99-00
24. యోగామంత్ర	63-00
25. యోగా మండే టు సండే	63-00
26. హెర్బల్ మెడిసిన్-హెల్త్టుడే	99-00
27. హెల్త్ఫైల్	108-00
28. వస్తుగుణపాఠం	250-00
29. రసాయన వాజీకరణ తంత్రం	150-00
30. వస్తుగుణ మకరందం	400-00
31. నాటువైద్యం -(కేస్బైండ్)	360-00
32. నాటువైద్యం (చిన్నది)	99-00
33. ప్రాణాయామము-యోగ	63-00

9. అయ్యుష్ష - భవానీ రకాలు

1. శ్రీ అయ్యుష్ష లీలామృతం	30-00
2. శ్రీ అయ్యుష్ష భజనపాటలు	63-00
3. శ్రీ అయ్యుష్ష పూజాకల్పం	20-00
4. శ్రీ అయ్యుష్ష భక్తి గీతాలు	20-00
5. హారతిగైకొనుమా	40-00
6. శ్రీ అయ్యుష్ష దీక్ష F	10-00
7. శ్రీ అయ్యుష్ష భజనమాల F	10-00
8. శ్రీ అయ్యుష్ష నిత్యపూజ P	10-00

9. శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యనియమావళి P	10-00
10. భవానీదీక్ష (శ్రీ భవానీ లీలామృతం)	36-00
11. దేవీలీలామృతం	99-00
12. శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	20-00
13. దేవీ భక్తిగీతాలు	20-00
14. భవానీదీక్ష P	10-00
15. దేవీ భక్తిమాల F	10-00
16. శ్రీ అయ్యప్ప భజనావళి	120-00
17. అయ్యప్పపూజావిధి (జేసుదాసుసాంగ్స్‌తో)	24-00

10. భజనలు - కీర్తనలు

1. అన్నమయ్య కీర్తనలు	20-00
2. శ్రీరామదాసు కీర్తనలు	20-00
3. సర్వదేవతా మంగళహారతులు	20-00
4. వసుంధర మంగళ హారతులు	25-00
5. సాభాగ్య దేవతా మంగళహారతులు	36-00
6. సర్వదేవతా భజనలు	36-00
7. చిట్టి పొట్టి పాటలు	10-00
8. జాతీయ గీతాలు	10-00
9. దేశభక్తి గీతాలు	36-00
10. పండుగలు-పుణ్యక్షేత్రాలు భక్తిగీతాలు	36-00
11. గొజ్జిళ్ళపాటలు,లాలిపాటలు,కోలాటపాటలు	36-00
12. అన్నమయ్య సంకీర్తనలు	99-00
13. పెళ్ళిపాటలు-స్త్రీలపాటలు	36-00
14. భక్తానంద భజనకీర్తనలు(ఓల్డ్‌సినిస్టెల్)	36-00
15. సర్వదేవతాభక్తిమణిమాల	36-00
16. బతుకమ్మ ఉయ్యాల పాటలు	36-00
17. అన్నమయ్య సంకీర్తనావిధి(1000కీర్తనలు)	270-00

11. హిట్స్ సాంగ్స్

1. ఘంటసాల భక్తిగీతాలు-భగవద్గీత	36-00
2. ఎస్.పి.బాలు భక్తిగీతాలు	36-00
3. ఘంటసాల సుమధురగీతాలు	99-00
4. పి. సుశీల సుమధురగీతాలు	99-00

5. ఎస్.పి. బాలు సుమధురగీతాలు	99-00
6. ఎస్.జానకి సుమధురగీతాలు	99-00
7. వేటూరి సుందరరామమూర్తిహిట్స్	99-00
8. సర్వదేవతా సినీభక్తిగీతాలు	99-00

12. స్త్రీలకు ఉపయుక్త పుస్తకములు

1. శ్రీకాంతామణి వంటలు (వెజ్)	63-00
2. శ్రీకాంతామణి వంటలు (నాన్ వెజ్)	63-00
3. శాకాహార వంటలు	30-00
4. మాంసాహారవంటలు	30-00
5. చిట్టిచిట్కాలు	30-00
6. అందానికి చిట్కాలు	30-00
7. పిల్లల పేర్లు (పెద్దది)	30-00
8. పిల్లల పేర్లు (చిన్నది)	10-00
9. లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ శాలీబోర్డర్స్	36-00
10. లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ డిజైన్స్	36-00
11. చిన్నారులకు చిరుతిళ్ళు	30-00
12. పసందైన ఫాస్ట్‌ఫుడ్ వంటలు	30-00
13. వలావ్‌లు, ఫ్లైడ్ రైస్‌లు, వెరైటీరైస్‌లు	30-00
14. వేపుళ్ళు-ఇగుర్లు	30-00
15. బ్రేక్‌ఫాస్ట్ వంటలు	30-00
16. పండుగలలో చేసుకొనే పిండివంటలు	30-00
17. మైక్రోవేవ్ వంటలు	99-00
18. సర్వదేవతాభక్తిమాల	36-00
19. పిల్లలపేర్లు (బాబు)	36-00
20. పిల్లలపేర్లు (పాప)	36-00
21. మోడ్రన్ మెహంది (గోరింటాకు డిజైన్స్)	36-00
22. మోడ్రన్ పిల్లలపేర్లు	99-00
23. నోరూరించే నాన్ వెజ్ వంటలు	99-00
24. మోడ్రన్ టైలరింగ్ (లేడీస్ & జంట్స్)	99-00

వివిధ రకాలు

ఎందరోమహానుభావులు	270-00
యోగాసనాలు	36-00
సూర్యనమస్కారములు	36-00
పొడుపు కథలు (చిన్నవి)	10-00

హిందీ-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
ఇంగ్లీషు-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
జనరల్ నాలెడ్జ్	20-00
నూరు ఎక్కాలు	10-00
1-100 టేబుల్ బుక్	10-00
1-100 టేబుల్ బుక్ (క్రాస్ సైజు)	4-50
శ్రీరామకోటి	27-00
శ్రీశివకోటి	27-00
మేజిక్	30-00
అంకెలతో గారడీ	30-00
హృదయస్పందన (కవితలు)	30-00
వాత్స్యయన కామసూత్రాలు	36-00
ఎ.పి.టూరిస్ట్ గైడు	36-00
ఇంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
మహేంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
శరీరభాష (బాడీ లాంగ్వేజ్)	99-00
క్రియాయోగం	36-00
ఆనందంగా జీవిద్దాం	99-00
హరిశ్చంద్ర నాటకం	50-00
వాత్సయనకామసూత్రాలు	99-00
పంచసాయకం	99-00
రతిరహస్యాలు	99-00
అనంగరంగం (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
శృంగారకేళి (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
గాయత్రీవిజ్ఞాన్	99-00
చింతామణి (నాటకం)	50-00
బాలనాగమ్మ	50-00
కాళహస్తి స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
కాళహస్తి రామాంజనేయ యుద్ధం(బదిరెడ్డి)	50-00
కాళహస్తి గోవింద నామాల భగవద్గీత	36-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు చింతామణి	99-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు మర్కాలు (భైండు)	63-00
రామరాయవాస్తుశాస్త్రం(ముద్దగడరామరావు)	90-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.హనుమాన్ చాలీసా	10-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.సుందరకాండ	80-00
బ్రహ్మంగారిజీవితచరిత్ర (జవంగుల)	125-00
శ్రీ ఆదిశంకరాచార్య దివ్యచరితామృతం	40-00

కాశీరామేశ్వర మజలీ కథలు	63-00
శ్రీలలితాసహస్రనామము(భాస్కరభాష్యం)	600-00
ప్రకృతిసిద్ధాంతములు-వేదవిజ్ఞానము-ఫలితజాతక సూత్రములు	595-00
ముదుండి విశ్వనాథరాజుగారి గ్రంథములు	
విశ్వకర్మ ప్రకాశము	80-00
ప్రాచీనవాస్తుశాస్త్రాలు-ఆధునికవాస్తుపరిశీలన	250-00
నారద సంహిత	150-00
వాస్తురాజవల్లభము-మూలానువాదము	60-00
మయమతము - వచనము	80-00
బృహత్సంహిత - వచనము	160-00
వాస్తువిజ్ఞానజ్యోతి	.....
పురోహిత దర్శని (గోరసవీరభద్రాచార్య)	....
విశ్వకర్మవాస్తువిద్యారహస్యములు	....
వాస్తు విజ్ఞాన చంద్రిక	....
మహాదశా పారిజాతం	....
వాస్తు నారాయణీయం	120-00
యోగావళీఖండం	120-00
ముహూర్తసింధువు	150-00
సర్వార్థచంద్రిక (4భాగాలు)	1208-00
మీరే సూర్యమరాలజిప్ట్ (డావూడ్)	370-00
నిర్ణయసింధు (2భాగాలు)	590-00
సాయి...	45-00
శ్రీ దుర్గానందలహరి	200-00
ఆరతిసాయిబాబా	11-00
ప్రతిష్ఠకల్పః(సాగి నరసింహమూర్తి)	500-00
తాజుద్దీన్ బాబా సచ్చరిత్ర	100-00

**సుమారు 100 సం॥రాలునాటి ప్రాచీన ప్రతులు తిరిగి
ఈ క్రింది గ్రంథములు ప్రచురించబడినవి.**

శ్రీరామ మంత్రానుష్ఠానము	300-00
శ్రీరామనవరాత్రోత్సవకల్పః	300-00
సీతారామ కథా సుధ అయోధ్యకాండ	200-00
సీతారామ కథా సుధ బాలకాండ	150-00
అరణ్యకాండ	100-00
శ్రాద్ధము ఎందుకు పెట్టాలి ? షోడశ సంస్కారములు	200-00
స్మార్త కాపర్ణి కారికలు	200-00
నవుంసక సంజీవనము, వైద్య శిరోమణి	200-00
విషవైద్య చింతామణి	200-00

హేమాద్రి సూరిణా ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయః	300-00
సర్వమూలికా గుణరత్నాకరం	300-00
ఆపస్తంబీయ ధర్మసూత్రాలు	300-00
సర్వశాంతి దర్పణం - అపర ప్రయోగ దర్పణం	200-00
గణకరంజని	200-00
సంతాన దీపిక	200-00
తిథినిర్ణయ కాణ్డః	250-00
ముహూర్త దర్పణం	200-00
జ్యోతిష శాస్త్ర రత్నము (శ్రీపతిజాతక పద్ధతి)	250-00
లఘుతాచకము	200-00
శ్రీ వైఖనస పైతృమేదిక ప్రయోగః	300-00
స్మృతి రత్నాకరము (ధర్మశాస్త్రం)	400-00
జాతకామృతతసారం	300-00
జాతక బోధిని	300-00
సంగీత విద్యాదర్పణం	300-00
సంగీత సర్వార్థసారసంగ్రహం	300-00
ముహూర్త మార్తాండం(చీకతాత్పర్యం)	450-00
జాతకరహస్యం	200-00
రాజమార్తాండం	200-00
ఆయుర్దాయదీపిక	200-00
వైద్యామృతం	200-00
అనుపానమంజరీ	200-00
నవగ్రహశాంతి విధానం-ఉదకశాంతి విధిః	200-00
చికిత్సరత్నము	200-00
స్వరచింతామణి	200-00
ద్వాదశలోహ భస్మవిధానం	200-00
దైవజ్ఞయశో విభూషణం	200-00
అనుపాన రత్నకరము	200-00
కాలామృతము	250-00
దైవజ్ఞకర్ణామృతము	300-00
రసేంద్ర చింతామణి	300-00
రసరత్న సముచ్చయం	300-00
వస్తుగుణరత్నాకరము	300-00
హోరానుభవదర్పణము	360-00
విశ్వకర్మ ప్రకాశిక వాస్తుశాస్త్రము	250-00
స్త్రీజన కల్పవల్లి	450-00
సంగీత సర్వార్థ సంగ్రహం	300-00
సంగీత సుధాసంగ్రహము	250-00
అర్క ప్రకాశము	200-00
సంగీత మార్తాండము	200-00
సంగీత ప్రథమబోధిని	200-00

వైద్యకల్పతరువు	200-00
రసప్రదీపిక	250-00
గణకానందము	250-00
శ్రీ లలితాసహస్రనామావళి:-వివరణాత్మక భావంతో	200-00
నవచండీ వేదోక్త శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	200-00
శ్రీ గాయత్రీ అనుష్ఠాన తత్త్వప్రకాశిక	360-00
సంగీతమార్తాండము	250-00
సారావళి	360-00
భేషజకల్పము	200-00
గురుశిష్య ఆయుర్వేద వైద్యచింతామణి	360-00
జాతకమణి	200-00
సర్వశకున ప్రకాశిక	200-00
యాజుష ప్రయోగ చంద్రిక	250-00
శిక్షావల్లీ-ఆనందవల్లీ-భృగువల్లీ	300-00
వసంతరాజ శకునము	250-00
తొట్టి వైద్యం	450-00
జ్యోతిష సిద్ధాంత సంగ్రహము (పంచాంగ గణితం)	300-00
సహస్ర యోగప్రకాశిక	300-00
శ్రీవిద్యారహస్యం	290-00
మహర్షుల చరిత్ర 1,3 300+300	
వేంకట సోమయాజీయం అను ధర్మశాస్త్రకాండము	250-00
శ్రీఆంజనేయం	216-00
రాశితుల్యవత్సర ఫలితం	200-00
నాడి జ్యోతిష విశ్లేషణ	400-00
రహస్యకుక్కుటశస్త్రం	300-00
స్త్రీ ధర్మరత్న బాండాగారము	200-00
శైవోత్సవరత్నాకరం	300-00
యాజుషప్రయోగ చింతామణి	300-00
సుస్వర ఋగ్వేద ప్రయోగదర్శిని	300-00
ఆయుర్వేద వైద్య సంగ్రహం	300-00
వశిష్ట సంహిత	360-00
హోమియోపతి గృహవైద్యం	200-00
వ్రతచూడామణి	300-00
వైశ్యధర్మప్రకాశిక	300-00
ఆలయ నిత్యార్చన పద్ధతి	200-00
స్త్రుతిముక్తాఫలం	300-00
ఆపస్తంబయల్లాజీయమ్	300-00
జ్యోతిషశాస్త్రసంగ్రహము	200-00
కర్మవిపాకాఖ్యయం	360-00
ముహూర్త రత్నావళి	250-00
సుదివిలోచనం	300-00
ఉత్తర కాలామృతం	200-00
సర్వవిషయ సర్వస్వసంగ్రహం	200-00

అరుదైన పాత పంచాంగములు, వ్రతకథలు,
పురాణములు, ఆరాధన గ్రంథములు,
సుప్రభాతములు, మహాత్మ్యములు, సహస్రనామములు,
పూజావిధానములు, స్తోత్రాలు, ప్రామాణిక గ్రంథములు,
కథలు, జ్యోతిష, వాస్తు, వైద్య, మంత్రశాస్త్రాది ఆధ్యాత్మిక
గ్రంథములకు

మోహన్ పబ్లికేషన్స్

ఆధ్యాత్మిక గ్రంథనిలయం

కోటగుమ్మం, అజంతా హోటల్ ఎదుట,
రాజమహేంద్రవరం.

www.mohanpublications.com

From :

☎ : 0883-246 25 65

MOHAN PUBLICATIONS

Fort Gate, Opp : Ajanta Hotel

Rajahmundry-533 101 (a.p.)

mohan
PUBLICATIONS

ఆధ్యాత్మిక గ్రంథనిలయం

ఉచిత Pdf బుక్స్ కై : - www.granthanidhi.blogspot.in

ఆధ్యాత్మిక, జ్యోతిష, వాస్తు, ఆయుర్వేద,
మంత్రశాస్త్రాది అనేక విషయాలు
తెలుసుకొండి... ఫ్రీబుక్స్
MOHAN PUBLICATIONS
పేజ్ లైక్ చేయండి.

granthanidhi
THE TREASURE OF PAGES
FIRST EVER TELUGU FREE E-BOOKS
DOWNLOADING WEB PORTAL

www.granthanidhi.com

Kinige.com

మా ఇ-బుక్స్ కినిగె ద్వారా కానుకగాలు
చేసుకొనే వచ్చును.

dailyhunt

మా ఇ-బుక్స్ డైలీహంట్ ద్వారా
అత్యధిక డిస్కంట్ ఆఫర్ లతో లభించును.